

Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië

Herman Daniël Benjamins en Joh. F. Snelleman (red.)

bron

Herman Daniël Benjamins en Joh. F. Snelleman (red.), *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*.
Martinus Nijhoff/E.J. Brill, Den Haag/Leiden 1914-1917

Zie voor verantwoording: https://www.dbnl.org/tekst/benj004ency01_01/colofon.php

Let op: boeken en tijdschriftjaargangen die korter dan 140 jaar geleden verschenen zijn, kunnen auteursrechtelijk beschermd zijn. Welke vormen van gebruik zijn toegestaan voor dit werk of delen ervan, lees je in de [gebruiksvoorwaarden](#).

Nadat de encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië gereed gekomen was.

Wel is het de taak van een goed jager om het wild op te sporen in een groot bosch; maar men mag het hem niet aanwrijven indien hij niet alles schiet.

PLATO.

Een van de lastigste artikelen in een Encyclopaedie is het nawoord, want eigenlijk handelt het nergens over. De redactie richt zich tot den gebruiker; maar wat zij zou kunnen vertellen over de ondervinding die er ligt tusschen het begin van de A en het einde van de Z, dat vertelt zij liever niet: l'histoire intime ligt bewaard in de dossiers, die zwaarlijviger werden naarmate het werk vorderde.

‘De slaven-arbeid dien gij aan uw woordenboek besteedt zal niet onbeloond blijven, en nog uwe erfgenamen zullen de vruchten kunnen plukken van uwe zelfverloochening’. Zoo schreef Busken Huet in den aanvang van zijne litterarische fantasie over Beets. In een halve eeuw zijn de tijden wel veranderd: met aandrang moeten wij onze erfgenamen raden bescheiden te zijn in hunne verwachtingen. O, zeker; onbeloond bleef de arbeid niet; een schat van menschenkennis vergaarden we, een kapitaal aan kijk op personen en dingen, die men langs dezen weg ontmoet, konden we kweeken; gezwegen van den kostbaren voorraad kunde van velerlei aard, dien men onwillekeurig medeneemt, zooals men herfstdraden thuisbrengt van een boschwandeling.

In een prospectus dien de uitgevers in Mei 1914 deden verschijnen, toen de eerste aflevering gereed gekomen was, staat te lezen, dat de bezwaren bij het samenstellen eener eerste Encyclopaedie van de West Indische koloniën zóó bijzonder groot waren, dat zij menigmaal het voortzetten van den arbeid geheel dreigden te doen mislukken. ‘Dank zij de taaie doorzettingskracht van de redactie zijn ten slotte die moeilijkheden grootendeels overwonnen en ligt verreweg het grootste gedeelte der copie gereed’. Dit is, ronduit gezegd, schromelijk overdreven. De aanloop diende alleen om de taaiheid der redactie naar voren te brengen en den medewerkers te doen weten, dat zij niet met zich zou laten sollen. Of inderdaad destijds een groot deel der copie gereed lag, kunnen wij niet beoordeelen; misschien bij de medewerkers.

Volledig is het boek natuurlijk - en gelukkig - niet. Het tracht *'t belangrijkste* te brengen aan den gebruiker; moeilijk werk was het de grens te trekken, te bepalen wat opgenomen zou moeten worden, wat terzijde gelegd; aan den eenen kant de neiging tot goedgeefsheid, aan den anderen de noodzaak der beperking. Daarbij kwam de overweging, dat de Encyclopaedie bestemd is niet alleen voor het gebruik in Nederland, maar ook voor West-Indië, waar men te eener zijde wel beter bekend is met wat de kolonie raakt, waar ter andere echter wetenschappelijke werken op allerlei gebied niet gemakkelijk verkrijgbaar zijn. Dit laatste verklaart waarom aan enkele artikelen een algemeen gedeelte toegevoegd is, dat eigenlijk meer in een algemeene encyclopaedie thuis behoort.

Zoals bovengenoemd dossier zou kunnen toonen, ontvingen wij, ondanks voorafgaande waarschuwing en aanmaning, over eenige onderwerpen boekdeelen schrift: 'het onderwerp was voor West-Indië zoo bijzonder belangrijk, de stof had zich - onder het schrijven - uitgebreid, en de redactie zou zeker geen bezwaar maken' en zoo voort. Dan moest de redactie de stof indampen, herhaaldelijk soms, zoodat het overtollige allengs vervluchtigde; dit is een gevaarlijk werk en wij zijn niet overtuigd het altijd tot een goed einde gebracht te hebben. Men zal zien, dat niet alle artikelen de lengte hebben die past aan hunne belangrijkheid; sommigen zijn te kort, anderen te lang; juist van maat zijn er ook enkele. In zeldzame gevallen hebben wij de inkorting nagelaten omdat het artikel een samenvattend geheel te lezen geeft, dat elders niet te vinden is. Nu en dan zal men hetzelfde onderwerp tweemaal behandeld vinden in artikelen waarvan de stof ineenloopt.

Een en ander is oorzaak dat per slot van rekening het boek er anders uitziet dan de redactie gedacht en gehoopt had; zij had iets van meer homogene constructie gewenscht, meer evenwicht verwacht tusschen de deelen van het geheel. Zoo is het b.v. niet mogen gelukken eenheid te brengen in de wijze van behandelen der verschillende diergroepen. Als beginsel heeft gegolden, dat, met enkele uitzonderingen, alleen dieren en planten beschreven zouden worden die een inlandschen naam hebben en dus ondersteld mogen worden in het land van herkomst algemeen bekend te zijn. Ook omdat dezelfde planten in Suriname en op de eilanden verschillende namen hebben, zijn de beschrijvingen gegeven onder de wetenschappelijke namen; wie deze kent vindt daarbij de inlandsche namen; bij deze namen wordt verwezen naar de wetenschappelijke. Daarbij is gebleken, dat op de West-Indische eilanden zeer veel planten meer dan één inlandschen naam hebben, hetgeen tot vele verwijzingen aanleiding gegeven heeft. Indiaansche namen zijn soms medegedeeld achter de wetenschappelijke. Hierbij valt nog op te merken, dat waar de term Karaïbische gebezigd is, Kaliënja juister ware geweest; aan Karaïbisch is echter de voorkeur gegeven, omdat die naam in Suriname de meer gebruikelijke is.

Nu wij van het algemeene gekomen zijn tot het bijzondere, dient vermeld te worden, dat de biografiën een der zwakke kanten van het boek zijn. Hier was groote beperking noodig om binnen de raming te blijven. Ministers van Koloniën vindt men ook elders beschreven, en van het meerendeel ging, uit den aard der zaak, de zorg meer naar het oosten dan naar het westen. Van zeer weinige oudere gouverneurs zijn biografische bijzonderheden op te sporen en reeds uit dien hoofde zal aan den wensch van Kalff (in *Eigen Haard* van 1904, bl. 693) wel nooit voldaan worden. Nog levende personen zijn, met een enkele uitzondering, niet vermeld in afzonderlijke, aan hen gewijde artikels, maar bij de behandeling der zaken waaraan hunne namen verbonden zijn, vindt men deze genoemd, en, alfabetisch gerangschikt, in een register aan het slot.

Van veel nut achtte de redactie een uitgebreide opgaaf van litteratuur, zoomede statistieken en geschiedkundige overzichten. Evenwel zijn niet opgenomen de koloniën die *eertijds* deel uitmaakten van de Nederl. West-Indische koloniën, met uitzondering van het eiland Tabago, welks oudste geschiedenis met die van Suriname eenig verband houdt.

In de AANVULLINGEN EN VERBETERINGEN zal men nog vele gegevens aantreffen, die het noodig maken deze rubriek niet over 't hoofd te zien.

Eerst nadat het werk nagenoeg voltooid was, besloten de uitgevers tot het opnemen van kaarten. Was dit besluit vroeger genomen, dan zouden de aardrijkskundige beschrijvingen beknopter uitgevallen zijn.

Voor de veelzijdige hulp, ook uit de koloniën zelve, bij dezen arbeid ondervonden,

brengen wij onzen welgemeenden dank aan hen, die, in het belang van de Encyclopaedie, haar verrijkten met hunne kennis. Telkens hebben ambtenaren van de afdeeling West-Indische Zaken van het Dep. van Koloniën, van het Rijksarchief, van de Koloniale en de Koninklijke Bibliotheken en van de Bibliotheek van het Dep. van Koloniën ons welwillend terzijde gestaan met hunne kennis en ervaring.

Tot onzen grooten spijt hebben niet alle medewerkers de voltooiing beleefd van het werk waaraan zij hunne bijdragen afstonden. W.L. Loth, Mr. F. Siewertsz van Reesema, A.C. van der Sande Lacoste, prof. dr. G.C.J. Vosmaer zijn inmiddels overleden.

DEN HAAG, } December 1916.
BAARN, }

DR. H.D. BENJAMINS.
JOH. F. SNELLEMAN.

Lijst van medewerkers.

- Dr. H.D. BENJAMINS, Oud-Inspecteur v.h. Onderwijs in Suriname, 's Gravenhage.
 Dr. A.H. BERKHOUT, Leeraar a.d. Rijks Hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.
 Prof. Dr. P.J. BLOK, Hoogleraar te Leiden.
 Prof. Mr. D. VAN BLOM, Hoogleraar te Leiden.
 Prof. Dr. J. BOEKE, Hoogleraar te Leiden.
 R.W. BOISSEVAIN, Oud-directeur v.d. Kon. West-Indischen Maildienst, Amsterdam.
 Dr. I. BOLDINGH, Afdeulingschef b.h. Departement van Landbouw, te Buitenzorg.
 Mr. Dr. H.W.C. BORDEWIJK, Leeraar a.d. Rijks Hoogere land-, tuin- en boschbouwschool te Wageningen.
 Mr. Dr. S. VAN BRAKEL, Rechter in de Arrondissements-rechtbank te Utrecht.
 H. BUISKOOL, Oud-predikant bij de Hervormde Gemeente te Paramaribo, den Helder.
 Dr. H. VAN CAPPELLE, Leeraar middelbaar onderwijs te 's Gravenhage.
 Dr. J. DEKKER, Directeur Afd. Handelsmuseum, Koloniaal Instituut te Amsterdam.
 K.J. DERKS, Leeraar a. afd. B.v.h. Canisius-college te Nijmegen.
 A.W. DROST, Landbouw-assistent bij het Departement v.d. Landbouw in Suriname.
 G. DUYFJES, m.i., Adjunct-ingenieur bij den dienst der Staatsmijnen in Limburg.
 E. ESSED, Plantkundige, Suriname.
 P.A. EUWENS, Rooms-Katholiek geestelijke op Curaçao.
 Dr. E. VAN EVERDINGEN, Hoofddirecteur v.h. Kon. Nederl. Meteorol. Inst. te De Bilt.
 Jhr. Prof. Mr. W.J.M. VAN EYSINGA, Hoogleraar te Leiden.
 Mr. G.J. FABIUS, Directeur v.d. Rotterdamsche Bankvereniging, Rotterdam.
 PH. A. FELTZER, Adjunct-commies b.h. Departement v. Koloniën.
 Dr. A.A. FOKKER, Privaat-docent in de Maleische taal a.d. Gemeentel. Universiteit te Amsterdam.
 W.F. GERDES OOSTERBEEK, Commies b.h. Departement v. Koloniën.
 C.H. DE GOEJE, Inspecteur van de Scheepvaart, Weltevreden, Java.
 N. GOVERS, Rooms-Katholiek geestelijke in Suriname.
 G. J. VAN GROL, Gezaghebber van St. Eustatius.
 Dr. C.J.J. VAN HALL, Oud-Directeur v.d. Landbouw in Suriname.
 Dr. CH. M.A. HARTMAN, Directeur v.h. Kon. Nederl. Meteorol. Inst. te De Bilt.
 C.G. DE HASETH CZ., Secretaris v.d. Kamer v. Koophandel en Nijverheid op Curaçao.
 A.A. HECKERS, Hoofd eener openbare school te Paramaribo.
 Dr. R. HORST, Conservator aan 's Rijks Museum v. Natuurlijke Historie te Leiden.
 Dr. J. DE HULLU, Archivaris a.h. Rijksarchief te 's Gravenhage.
 A. JESURUN, Voorzitter v.d. Kamer v. Koophandel en Nijverheid op Curaçao.
 P. DE JONCHEERE, Oud-Inspecteur bij de registratie en domeinen, 's Gravenhage.
 Dr. H. TEN KATE, Kobe, Japan.

- E.A. KLEINSCHMIDT, Emer. predikant d. Broedergemeente te Zeist.
 Dr. E.A. KOCH, Oud-chef v.d. Militair Geneesk. Dienst in Suriname.
 M.J. KOLLEWIJN, Leeraar middelbaar onderwijs te Rotterdam.
 Prof. Mr. J. KOSTERS, Hoogleraar te Groningen.
 Dr. J. KUYPER, Oud-plantkundige bij het Departement v.d. Landbouw in Suriname.
 A.A. TER LAAG, Oud-notaris in Suriname, Zaandam.
 Dr. DAN. DE LANGE Jr., Privaat-docent a.d. Rijksuniversiteit te Groningen.
 Dr. TH. W. VAN LIDTH DE JEUDE, Conservator aan 's Rijks Museum v. Natuurlijke Historie te Leiden.
 W.L. LOTH, Oud-Gouvernements-landmeter in Suriname (overleden).
 E.B.J. LUITINK, Directeur v.d. Hendrikschool te Paramaribo.
 Mr. M. DE MUINCK, Subs. griffier bij de Arrondissements-Rechtbank te Heerenveen.
 F.E. Baron MULERT, Gep. kapitein t/z. bij de Kon. Ned. Marine, Ommen (Ov.).
 W.C. MULLER, Adjunct-Secretaris v.h. Kon. Instituut voor de taal-, land- en volkenkunde v. Ned. Indië, 's Gravenhage.
 A.T. OLIVIERA, Referendaris a.d. Gouvernements-secretarie in Suriname.
 H.J. VAN OMMEREN, Lid der Koloniale Staten van Suriname.
 J.W. VAN OORSCHOT, Kapitein der Infanterie (Departement van Oorlog).
 Dr. E.D. VAN OORT, Directeur van 's Rijks Museum v. Natuurlijke Historie te Leiden.
 FRED. OUDSCHANS DENTZ, Wn. Administrateur Militair Hospitaal, Paramaribo.
 Jhr. L.C. VAN PANHUYS, Hoofd-commies b.h. Departement v. Koloniën.
 J.A. POLAK, Gouvernements-landmeter in Suriname.
 Meijuffr. Dr. C. POPTA, Conservatrice aan 's Rijks Museum v. Natuurlijke Historie te Leiden.
 Prof. Dr. A. PULLE, Hoogleraar te Utrecht.
 Mr. F. SIEWERTSZ VAN REESEMA, Oud-lid v.h. Hof. v. Justitie in Suriname, 's Gravenhage (overleden).
 C.M. VAN RIJN, Directeur van den Kon. West-Indischen Maildienst, Amsterdam.
 J.S. ROOS, Oud-Rabbijn bij de Nederl.-Israël. Gemeente te Paramaribo.
 H. SALM, Oud-lid der Koloniale Staten van Suriname.
 A.C. VAN DER SANDE LACOSTE, Gep. Vice Admiraal tit. bij de Kon. Ned. Marine, 's Gravenhage (overleden).
 M.M. SCHEPMAN, Conchylioloog, Bosch en Duin, bij Utrecht.
 JOH. SCHEUERMAN, Gouvernements-onderwijzer op Curaçao.
 Mr. Dr. C.F. SCHOCH, Hoofddirecteur v.d. Surinaamsche Bank te Amsterdam.
 Dr. H.J. VAN DER SCHROEFF, Oud-Gouvernements-veearts in Suriname.
 Mej. CATH. P. SLUITER, Assistent Centralstelde für Pilzkulturen, Amsterdam.
 JOH. F. SNELLEMAN, Directeur van het Museum v. land- en volkenkunde en v.h. Maritiem museum te Rotterdam, 1901-1915.
 C. STATIUS MULLER, Oud-administrateur van Financiën, Curaçao.
 C.A.J. STRUYCKEN DE ROYSANCOUR, Oud-wn. Administrateur v. Financiën in Suriname.
 Dr. J.J. TESCH, Conservator aan 's Rijks Museum v. Natuurlijke Historie te Leiden.
 Dr. A.L.W.E. VAN DER VEEN, Privaat-docent a.d. Universiteiten te Leiden en te Amsterdam.
 W. VERSLUYS Jr., Oud-Gouvernements-landbouwkundige op Curaçao.
 J.F.L. DE BALBIAN VERSTER, Journalist, Amsterdam.

Dr. H.J. VETH, Oud-leeraar middelbaar onderwijs, 's Gravenhage.
Prof. Dr. G.C.J. VOSMAER, Hoogleraar te Leiden (overleden).
Mr. S.D. DE VRIES, Kantonrechter te Paramaribo.
Prof. Dr. F.A.F.C. WENT, Hoogleraar te Utrecht.
H. ZONDERVAN, Leeraar middelbaar onderwijs, Groningen.

Afkortingen.

AR.	Aruba.
AROW.	Arowaksch.
BEN.E.	Benedenwindsche Eilanden.
BON.	Bonaire.
BOV.E.	Bovenwindsche Eilanden.
CUR.	Curaçao'sch.
G.B.	Gouvernementsblad.
INL.	Inlandsch.
KAR.	Karaïbisch.
K.B.	Koninklijk Besluit.
N.E.	Neger-Engelsch.
PAP.	Papiamentsch.
P.B.	Publicatieblad.
ST.EUST.	St. Eustatius.
ST.M.	St. Martin.
SUR.	Surinaamsch.
SYN.	Synoniem.
T.A.G.	Tijdschr. v.h. Kon. Nederl. Aardr. Genootschap.
WAR.	Warauwsch.

A.

Aal.

Zie MYRICHTHYS, MYSTRIOPHIS en SYMBRANCHUS.

Aalder,

PAP. Zie MUGIL BRASILIENSIS en M. CEPHALUS.

Aalscholver.

Zie PHALACROCORAX.

Aap.

Zie SIMIAE.

Aardappelen.

In Suriname is de teelt, ten gevolge van de warmte, nooit gelukt; aardappelen worden voor het grootste gedeelte uit Nederland in de koloniën ingevoerd. Een enkelen keer uit Madera en andere oorden. De waarde van den invoer was in 1912 voor Suriname f87343 en voor de kolonie Curaçao f22807. Op het eiland Saba worden aardappelen geteeld; de totale uitvoer bedroeg in 1908, 1909, 1910 en 1911 resp. 4465, 33.259, 2365 en 31.250 K.G. Voor St. Martin vinden wij in 1908 een uitvoer van 1600 K.G. Saba heeft ieder jaar verschee poot-aardappelen uit Canada nodig. De Saba-aardappelen, naar de omliggende eilanden en naar Curaçao verscheept, bedingen goede prijzen.

Aardbevingen.

Suriname en Guiana in het algemeen schijnen zoo goed als vrij te zijn van seismische storingen; de lichte aardbevingen, die er nu en dan voorkomen, hebben haar centrum in de naburige vulkanische streken van West-Indië en Centraal Amerika. In de geschiedenis van Suriname vindt men gewag gemaakt van de volgende aardbevingen: 21 Aug. 1763, 21, 25, en 27 Oct. 1766, 18 Jan. 1767, 22 Nov. 1784, 25 Mei 1785, 21 Juli 1787, 17 Sept., 9 en 23 Dec. 1818, 20 Sept. 1825, 19 Feb. 1826, 11 Jan. 1839, 29 Aug. 1844 en 8 Sept. 1885. Zeker zullen er wel meer geweest zijn, maar daar zij aan de houten woningen te Paramaribo - men heeft er slechts

enkele steenen gebouwen - weinig of geen kwaad doen, wordt niet steeds aantekening daarvan gehouden. Ook op Curaçao komen aardbevingen van eenige beteekenis weinig voor, hoewel dikwijls lichte bevingen worden bespeurd. Volgens M.D. Teenstra, *De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derzelver tegenwoordige toestand*, Amst. 1837, 2e stuk, blz. 228, is de aardbeving welke in 1755 Lissabon teisterde, op de eilanden zeer sterk gevoeld. 'Op St. Martin liep de baar in Groot-Baai geheel droog, en verhoogde tegelijkertijd aanmerkelijk, hetgeen zoo spoedig plaats had, dat de visschen op het zand bleven liggen. Eerst na een tusschen-poozing van omtrent 12 uren, kwam het water terug, met een verdubbelde snelheid on zoo een verschrikkelijk gedruisch, dat de verschrikte inwoners van Philipsburg, naar het gebergte vlugten, meenende dat het dorp overstroomd zoude worden.' Over aardbevingen op St. Eustatius schrijft A.H. Bisschop Grevelink in zijn *Beschrijving van het eiland Sint Eustatius, voorkomende in Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en vreemde koloniën*, Utrecht 1846, blz. 133 v. Hij zegt o.a.: 'Hier echter, schoon er zeldzaam een jaar voorbijgaat, waarin men niet ten minste eenmaal eenige schokken bespeurt, zou men te vergeefs naar eenig spoor van derzelver uitwerkselen gezocht hebben, ware het niet dat die, welke op den 8en February 1843 te Guadeloupe de stad Point à Pitre verwoestte, ook in dit eiland elk gebouw op deszelfs grondvesten had doen wankelen.' - Deze aardbeving richtte aanmerkelijke schade aan. Zie ook G.A.F. Molengraaff, *De geologie van het eiland St. Eustatius*, Leiden 1886, blz. 21-23.

Aarder,

N.E. Zie MUGIL CEPHALUS.

Aard-eten.

Een ziekteverschijnsel, dat zich uit in het eten van onverteerbare voorwerpen, w.o. aarde, pijpaaarde, stukken lei, griffels, krijt, houtskolen, enz. en dat in Suriname veelvuldig voorkomt bij lijdere aan anchylostomiasis of mijnwormziekte. Bij oudere schrijvers (Hartsinck, *Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Zuid-America*. Amst. 1770, II, 907 en 919, Blom, *Verhandeling over den landbouw in de Colonie Suriname*. Haarlem 1786, blz. 376 en 418) vindt men medegedeeld, dat de negers somtijds uit wanhoop of mismoedigheid klei, aarde, pijpen, houtskool, enz. aten om zich van kant te maken. Dr. F.A. Kuhn, *Beschouwing van den toestand der Surinaamsche Plantage slaven*. Amst. 1828, beschrijft het verschijnsel als 'zwelziekte', in Suriname 'onder *grondvreter* bekend'. Hij beweert grondvreters gezien te hebben 'die eene zoodanige woede op houtskolen hadden, dat zij dezelve gloeiend heet in den mond staken en kaauwden.' F.W. Hostmann, 'Over de beschaving van negers in Amerika door kolonisatie met Europeanen. Amst. 1850, II, 250, vermeldt dat de Doemakoekoe-negers veel meer dan andere uit Afrika aangevoerde negers aan deze ziekte leden. Op de plantages kregen deze grondvreters gedurende den arbeid ijzeren maskers voor den mond, om het grondeten tegen te gaan. (Zie Dr. W.R. van Hoëvell, *Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche wet*. Amst. 1864, 3e druk. I, 167 v., waar ook een artikel van Dr. Landré, *Bijdragen tot de kennis der ziekten van de negers in de kolonie Suriname*, 1852, wordt aangehaald). In zijn geschrift, *La Guyane Néerlandaise* (Surinam). Paris 1881, sprak Dr. van Leent de meening uit dat de ankylostoma duodenale hier, evenmin als elders, zou ontbreken in het duodneum der ongelukkigen, die zich aan

deze heillooze gewoonte overgaven. Hij hield het voorkomen van de parasiet voor een gevolg van het aardeten.

Waarschijnlijk heeft men hier met een gecompliceerd verschijnsel te doen, d.i. zoowel met een ziekte-symptoom als met de algemeen verbreide geophagie. Humboldt verhaalt, dat in zijn tijd de negers van Guinea een geelachtige aardsoort aten, die ze Couac noemden. Werden ze als slaven naar West-Indië gebracht, dan zochten ze zich ook daar eetbare aarde te verschaffen. Wij vonden deze mede-

deeling in eene bespreking van eene studie van Dr. Richard Lasch over geophagie, in de Mitth. der Anthropol. Ges. in Wien, voorkomende in het T.A.G., 2de serie, dl XVI, no. 1. 28 Feb. 1899. Aan dit artikel ontleenen wij nog deze opmerkingen: 'Reeds in de vorige eeuw werd men opmerkzaam op eene ziekte, voorkomende bij de Neger-slaven in West-Indië en Suriname, bekend als de Afrikaansche tering. Deze begon met psychische depressie en heim wee, bracht verder met zich een onnatuurlijken eetlust en het verslinden van hout, kalk en leem, en eindigde in waterzucht en dood. Door latere wetenschappelijke onderzoekingen is gebleken, dat pathologische geophagie verbonden is met sommige ziekten van bepaald karakter, vooral met de door zekeren darm-parasiet veroorzaakte anaemie (bergen-tunnelwerkers- anaemie). Dat ze veroorzaakt werd door malaria is wèl beweerd, maar later tegengesproken.' (Zie ook onder ANCHYLOSTOMIASIS.) Ten slotte zij hier nog aangehaald J.J. Halfhide, Schadelijke Insecten en Dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen. Haarl. 1910. IVe gedeelte, blz. 78:'Moge dus in het algemeen het aardeten maar een verschijnsel van de Anchylostomiasis zijn, zoo laat zich ook niet ontkennen, dat dit omgekeerd juist de oorzaak hiervan wezen kan en wel op zulke plaatsen, waar het aardeten als volkseigenaardigheid waargenomen wordt en waarmede dan de larven het organisme zouden kunnen worden binnengevoerd.'

Aard-kopal.

De stam van den Lokusboom (*Hymenea courbaril*) scheidt een barnsteenachtige hars uit, die dikwijls aan klompen tegen den stam zit, als kopal in den handel komt en als zoodanig gebruikt wordt. Aan den penwortel vindt men deze hars in groote massa en in zeer zuiveren toestand. Niet zelden levert één boom 15 Kilo van deze aard-kopal. C.J. Hering, Overzicht van de Cultuurgewassen en Boschproducten in verband met Nijverheid en Handel in de Kolonie Suriname. Paramaribo 1902, verzekert, dat er aan de Wajombo-rivier vele plaatsen zijn aangetroffen waar door uitdelving eenige vaten van deze gom werden verkregen en de Indianen aldaar hebben hem medegedeeld, dat men de gom in groote hoeveelheden kan vinden. Vermoedelijk hebben op heze plaatsen vroeger lokusboomen gestaan.

Aardkunde. ^{aant.}

I. Suriname.

De oppervlaktegedaante van een land of zijn relief, is de getrouwe weêrspiegeling van zijne vorming, zijnen geologischen oorsprong. In weinig landen treedt dit verband zóó duidelijk aan het licht als in Suriname, omdat de geologische gesteldheid en mitsdien zijn topographisch karakter er zoo hoogst eenvormig is.

Waar in andere landen van gelijke grootte ten opzichte van de bodemformaties eene rijke afwisseling heerscht en verschillende uit zeer uiteenloopende tijdperken der aardgeschiedenis dagteekenende vormen aan de samenstelling des bodems deelnemen, is het uitgestrekte bergland van Suriname met zekerheid slechts uit gesteenten van het alleroudste tijdperk, het archaïsche tijdvak, opgebouwd, en

zoekt men er dus vergeefs naar gesteenten uit de latere tijdperken, met sporen van dierlijk en plantaardig leven - met fossielen, die den geoloog bij de ouderdomsbepaling der bodemformaties den weg moeten wijzen.

Doch hoe eenvormig Suriname ook in geologisch opzicht is, ten opzichte van het gesteente-karakter biedt het op korte afstanden de grootste afwisseling aan, en voor den specialen kenner van gesteenten, voor den petrograaf, een onuitputtelijk terrein van studie.

Haast nergens ter wereld staan het bodemonderzoek zóó groote moeilijkheden in den weg als in Suriname en de aangrenzende Engelsche en Fransche koloniën. Bij de vele gevaren, waaraan in het ongezonde binnenland, het broeïnest der zoo gevreesde malaria, de reizigers blootstaan, on bij de schier onoverkomelijke moeilijkheden, die hij er ondervindt, nu eens in kleine kano's, z.g. korjalen, de rivieren met met hare eindelooze watervallen en stroomversnellingen opvarend, dan wêer zich met kapmes een weg banend door dicht oerwoud, dat het land bijna onafgebroken bedekt en de gedaante van het bodemoppervlak verbergt - wordt hij in dit gebied, waarin het gesteente door een verweeringsdek van veelal aanzienlijke dikte aan het oog is onttrokken, zelden beloond door een goed bodemprofiel, dat hem de onderlinge gesteentebetrekkingen openbaart, en moet hij zijne gevolgtrekkingen maken uit fragmentarische waarnemingen op dikwijls ver van elkander verwijderde punten verricht.

Doch ook dan, wanneer het gesteente, hetzij in de bedding der tallooze rivieren, hetzij uit den verweeringsbodem van het oerwoud te voorschijn treedt, is de taak van den geoloog een uiterst moeilijke, omdat in dit, geologisch gesproken, zeer oude bergland zóó aanzienlijke drukwerkingen hebben plaats gehad, dat de gesteenten een diepgaande metamorphose hebben ondergaan en het op het terrein daardoor zelfs vaak moeilijk is, de oorspronkelijke sedimentgesteenten van de uit een gloeiende brei gestolde gesteenten - van de z.g. stollingsgesteenten - te onderscheiden.

Wanneer ik hier nu nog bijvoeg, dat zelfs daar, waar de vaste rots blootligt, de zoo rijke gesteente-verscheidenheid aan het oog onttrokken wordt door een doorgaans glanzend bruine of zwarte verweeringskorst, de z.g. tropenkorst, die in de bedding der rivieren en in de savannes - de voor geologisch onderzoek het best toegankelijke plaatsen in dit gebied - het donkerst getint is, omdat de gesteenten er, evenals in woestijngebieden, aan den directen invloed der zonnebestraling of de insolatie zijn blootgesteld, dan mag het duidelijk zijn geworden, dat den geoloog, die in de eerste plaats de stratigraphische betrekkingen der verschillende gesteenten, d.w.z. hunne ligging ten opzichte van elkander, heeft op te sporen, in dit land de grootste moeilijkheden in den weg staan. Daar onder de hier genoemde omstandigheden de studie op het terrein telkenmale naar den microscopiseertafel moet worden overgebracht; daar tal van nog onopgeloste vraagstukken door den specialist-petrograaf tot klaarheid zullen moeten worden gebracht en de uitkomsten der tot hertoe verrichte onderzoekingen zonder een meer dan oppervlakkige kennis der gesteenteleer niet begrepen kunnen worden, zal in eene Encyclopedie aan den bouw en de samenstelling van het Surinaamsche bergland, hoe aanzienlijk de oppervlakte ook is, die het beslaat, slechts weinige bladzijden gewijd kunnen worden.

Reeds op grooten afstand neemt men het naderen van Suriname's kust gewaar door de kleursverandering van het zeewater. De diepblauwe tint van den oceaan verandert, nog eer men de kust in het gezicht heeft, gaandeweg in een geelbruine tot bruine tint, tengevolge van de fijne leem- en humusbestanddeelen, die de Amazonerivier zeewaarts voert en welke door een stroom langs Guiana's kust in westelijke richting verplaatst worden. Terwijl het dieplood bij de nadering van het land steeds geringere diepten aanwijst, verschijnt eindelijk in het verschiet de lage

kust als een zeer dunne op het water rustende donkere streep. Is bij ingetreden vloed het opvaren der rivieren mogelijk geworden, en blikte het oog op de met lage mangrovebosschen of Rhizophoren begroeide modderige oevers, dan is reeds voor den eenvoudigen reiziger het beeld voltooid van een machtig, in staat van wording verkeerend zeealluvium.

Dit zeealluvium, uit een vetten, buitengemeen vruchtbaren kleibodem samengesteld, die evenals de Nederlandsche kleilanden voor de cultures moet ingepolderd worden, vormt een strook langs de kust, en kan tegenover de alluviale rivieraanslibbingen, gelijk begrijpelijk is, niet scherp begrensd worden, omdat in den strijd tusschen zout en zoet water verschillende factoren werkzaam zijn, waaronder de invloed der getijden en het verschil in waterstand gedurende de droge en de regenperioden de voornaamsten zijn.

De vloedgolf dringt met zóó groote kracht het land binnen, dat nog ter hoogte der Jodensavanne aan de Suriname-rivier kleine vaartuigen somtijds genoodzaakt zijn den wal op te zoeken. Dit opwaarts stroomen zal niet op elk tijdstip van het jaar even ver plaats vinden, daar het zeewaarts stroomende rivierwater in den regentijd een grooteren tegenstand biedt aan het binnendringende zeewater dan in den drogen tijd. Dat in een zelfden tijd des jaars het punt, tot waar de vloedgolf nog bemerkbaar is, aan groote schommelingen onderhevig zal zijn, spreekt van zelf. In de Surinamerivier is de werking van den vloedgolf bij langdurige droogte nog tot Brokopondo, d.i. 13½ geogr. mijl het land in, te bespeuren, terwijl in de Para door het stijgen des bodems in het Savannegebied, waarin deze zijrivier ontspringt, de invloed van den vloedgolf reeds op 8 geogr. mijlen van de kust niet meer is waar te nemen. (14)^{*)} In de Nickerierivier is in den drogen tijd nog ter hoogte der Zonnevisch-kreek de invloed van den vloedgolf door een terugschuiven van het rivierwater bemerkbaar.

Tot hoever in de verschillende rivieren het zeewater binnendringen kan en op welk punt de invloed van de vloedgolf zich in de verschillende jaargetijden begint te bepalen tot een terugschuiven van het rivierwater, weten wij niet. Het voorkomen van sporadische mangroven langs de rivieroevers in de benedenrivieren, nog op grooten afstand van de kust, kan ons den onmiddellijken invloed van het zoute water leeren kennen (37 en 45).

Bij het intreden van den regentijd kan het niveau van den stroom reeds na enkele regendagen aanzienlijk stijgen, vooral waar hoog terrein langs de oevers de zijdelingsche uitbreiding van het water verhindert. Terwijl niveauverschillen van 4 M. voor den drogen en den regentijd niet zeldzaam zijn, komen ook plaatsen voor, waar de waterstand in den regentijd 9 M., ja zelfs 12 M. hooger ligt.

Deze niveauverschillen tusschen den drogen en den regentijd hebben tot de vorming van terrassen langs de oevers der benedenrivieren aanleiding gegeven, die doorgaans met een dicht plantenkleed, met hoog geboomte, bedekt zijn, dat de verschillen in stroomsnelheid grootendeels opheft en dat bij het uittreden van de rivier uit de bedding van den drogen tijd afzetting van het slib in nagenoeg horizontale lagen doet plaats hebben. Zulke terrassen hebben een effen oppervlak en worden, wanneer de stroom zijne bedding steeds dieper insnijdt, eindelijk ook in den regentijd niet meer overstroomd. (14)

In den middenloop der rivieren, waar het verval aanvankelijk nog gering is, komt niet alleen het fijne slib tot afzetting, doch worden steeds grovere, door de verweering der gesteenten van het binnenland vrijgekomen producten door den stroom medegevoerd, en er in den regentijd langs de oevers in banken achtergelaten. In

*) De tusschen haakjes geplaatste cijfers hebben betrekking op de nummers der geschriften in het litteratuuroverzicht.

verband met verschillen in de stroomsnelheid is het nu eens leem, met meer of minder kleibestanddeelen gemengd, dan weder zand, dat zich tot een machtig rivier-alluvium opbouwt. Vooral zijn het de hooge, steile leemoevers, die meer en meer het karakter van het landschap gaan beheerschen. Eerst nog slechts 1 M., hoogstens 2 M., boven het niveau in den drogen tijd zich verheffende, treden hoogerop steeds steilere en hoogere leemoevers op, die niet zelden 5-10 M. boven den waterspiegel in den drogen tijd oprijzen en tot aan den oeverrand met hoog woud bedekt zijn. Het is vooral aan dit leemgebied, dat Suriname zijne kostbare houtsoorten te danken heeft. (37 en 45)

Doch ook de zandafzettingen, die haren oorsprong ontleenen aan de door verweering der kwarts houdende, kristallijne gesteenten vrijgekomen kwartsbestanddeelen, nemen hooger de rivieren op een steeds grooter aandeel aan de samenstelling van het rivier-alluvium. In het gebied der hooge leemoevers, karakteristiek voor den middenloop der rivieren, is het zand aan de hier veelvuldig optredende krommingen aan den bollen of convexen oever neergelegd, waar een geringere stroomsnelheid de grovere bestanddeelen tot afzetting heeft gebracht, terwijl aan den hollen of concaven oever een steile leemoever verrijst, die, naarmate de tegenovergestelde oever zich door grof materiaal ophoogt, door den sterken stroom meer en meer wordt uitgeschuurd. (14) Het verband tusschen bodemgesteldheid en plantenkleed valt hier zelfs den eenvoudigen reiziger onmiddellijk in het oog, wanneer hij zijn oog met welgevallen laat rusten nu eens op de bloemenpracht te midden der ijle vegetatie van den bollen zandoever, dan weêr op het statige woud, dat zich aan den rand van den hollen steilen leemoever verheft. (37 en 45)

Dat de rivierkrommingen in het gebied der hooge leemoevers, waar de door den stroom neergelegde aanslibbingen een aanzienlijke ontwikkeling bereiken, veelvuldiger voorkomen en de bochten er scherper en korter zijn, dan in het gebied, waar de getijden hunnen invloed laten gelden, is door de herhaaldelijk optredende verschillen in de samenstelling des bodems gemakkelijk te verklaren. Zulke verschillen gaven tot een eerst nog geringe kromming aanleiding, die bij steeds diepere insnijding toenam, wegens de ondermijning van den hollen oever en de afzetting van sedimenten aan den bollen oever. De rivieren kronkelen zich dientengevolge met eindelooze windingen door de machtige zoetwater-alluviën heen en ten slotte kunnen de windingen zóó scherp worden, dat de rivier tot niet ver van het beginpunt der bocht terugkeert en door hare neiging, steeds den kortsten weg te nemen, zich eene nieuwe bedding ingraaft, daardoor een hoefijzervormig gedeelte van haren loop afsnijdende (14). Eerst zijn zulke verbindingen slechts in den regentijd te bevaren, terwijl men in den drogen tijd, als het korte verbindingstuk met waterplanten verstopt is, de langere bocht moet volgen. Eindelijk echter breekt de stroom voor goed door en verzandt de oorspronkelijke bocht.

Waar een groote oppervlakte door de zandformatie wordt ingenomen, treden z.g. zandsavannes op,

die tengevolge van het doorlatend vermogen voor water een schaarsch plantenkleed dragen. Niet altijd worden deze savannes toegeschreven aan eene aanslibbing van de grovere verweeringsproducten; ook het achterblijven van de grovere verweeringsproducten der kwartsrijke gesteenten en het wegspoelen der fijnere uit de silikaten gevormde kleibestanddeelen schijnt tot het ontstaan van zandsavannes te hebben aanleiding gegeven, zooals voor de Jodensavanne aan de Surinamerivier wordt aangenomen. (14)

Zulke gronden, die hun ontstaan aan eene verweering van het gesteente op de plaats zelve te danken hebben, en die men als *eluvium* van de aangeslibde gronden of het *alluvium* onderscheidt, spelen in het Surinaamsche binnenland een zeer groote rol.

De schijnbaar buitengewoon groote eentonigheid in de bodemformaties, die den reiziger in deze eindelooze wildernissen dadelijk opvalt, is te danken aan de merkwaardigste aller eluviale vormingen, aan welke men wegens de gelijkenis, die zij dikwijls met rooden baksteen vertoont, den naam *lateriet* heeft gegeven. Dit merkwaardige product, in tegenstelling met gewone klei, niet plastisch en van korrelig uiterlijk en waaraan door de oudste reizigers in tropische landen een vulkanische oorsprong werd toegeschreven, heeft zijn ontstaan te danken aan allerlei sili-kaathoudende gesteenten, van welke de silikaten in secundaire silikaten, secundaire kiezelzuur en kleiaardehydraat en de ijzerverbindingen in meestal roodgekleurde ijzerverbindingen veranderd zijn.

Door den een werd de lateriet beschreven als een kiezelzuurrijk, door den ander als een aan kleiaardehydraatrijk verweeringsproduct, steeds met hoog ijzergehalte. Nauwkeuriger onderzoekingen, vooral aan Surinaamsche laterieten (40, 41, 44) hebben aan het licht gebracht, dat deze tegenstrijdigheden eene verklaring vinden door het niet altijd in aanmerking nemen van de ligplaats van het product. Terwijl toch de laterieten op primaire ligplaats, de eluviale laterieten dus, zich doorgaans door een hoog kiezelzuur-gehalte kenmerken, zijn de verplaatste of de alluviale laterieten daarentegen rijk aan kleiaardehydraat, en deze beide bodemtypen zijn, zooals zich begrijpen laat, door talrijke overgangsgronden verbonden.

De buitengewone verweeringsintensiteit in het Surinaamsche bergland berust aan den eenen kant op het vochtig heete klimaat, aan den anderen kant op den rijkdom van tal van kristallijne gesteenten aan pyriet. De zwavelzure oplossingen, die, behalve uit de door de snelle verrotting van plantenafval geboren zwavelwaterstof, ook door de oxydatie van pyriet ontstaan, werken op de silikaten energisch in en vermeerderen in hooge mate de oplosbaarheid der gesteentevormende mineralen.

Hoewel eene laterietvorming ook in regenarme tropenlanden, ja zelfs in gematigde streken kan plaats vinden, zijn de laterieten de voor de vochtige streken der tropengebieden karakteristieke verweeringsgronden.

De *eluviale* laterieten, dus die, welke op de plaats zelve ontstaan zijn door eene scheiding der chemisch gemakkelijk en moeilijker oplosbare gesteentebestanddeelen, vormen een over groote afstanden onafgebroken verweeringsdek van dikwijls aanzienlijke dikte (soms 10 M. en meer). Het ijzer, dat niet in iedere laterietsoort een even groote rol speelt, is door een sterk oxydatieproces als ijzeroxyd of ijzerhydroxyd afgescheiden, zoodat dikwijls ijzerertsen met een zeer hoog ijzergehalte ontstaan, die over groote oppervlakten den bodem in het oerwoud bedekken, doch die voor eene ontginning moeilijk in aanmerking kunnen komen. Het ijzer is voor het grootste gedeelte afkomstig van de in de gesteenten van het binnenland veelvuldig optredende accessorische mineralen pyriet, magneetijzer en titaanijzer, voor een ander deel van de verweering van ijzerhoudende kiezelzure mineralen,

zooals augiet, hoornblende, biotiet enz. Voor de eluviale laterieten is eene concentratie van het kiezelzuur kenmerkend. Bij de verweering der silikaten worden hunne basische bestanddeelen door zwavelzure oplossingen uitgeloozd, doch kunnen in de zure vloeistof op de eluviale ligplaats niet tot afscheiding worden gebracht. Dit kan eerst op de secundaire ligplaats door rijkelijken toevoer van koolzuur geschieden. De eluviale laterieten laten met toenemende diepte alle mogelijke overgangen tot het onverweerde gesteente waarnemen, zoodat onderaan dikwijls nog de oorspronkelijke structuur duidelijk te herkennen is.

Goudhoudende kwartsaderen, die in laterietbanken van groote dikte nu en dan optreden, bleken in sommige gevallen zeer recente secundaire kiezelzuuruit-scheidingen te zijn, die zich naar beneden te midden der laterietmassa verloren, een verschijnsel, dat voor de goudexploitatie ten volle de aandacht verdient.

De *alluviale* of secundaire laterieten bedekken in Suriname uitgestrekte oppervlakten; zij zijn het, die de bovengenoemde hooge leemoevers samenstellen; mijlenver zeewaarts medegevoerde laterietbestanddeelen uit het stroomgebied der Amazone zijn het ook, die de geelroode tint van het zeewater langs de kust van Suriname te voorschijn roepen. Deze laterieten bestaan in hoofdzaak uit kleiaardehydraat en ijzeroxyd, terwijl de silikaten er op den achtergrond treden. In deze laterieten treedt de neiging zeer sterk op den voorgrond tot eene omzetting der in het oorspronkelijk gesteente aanwezige kleiaardesilikaten in kleiaardehydraten. Eene concentratie der kleiaarde is dus voor deze laterieten kenschetsend. Zooals reeds werd opgemerkt, maakte het hier in grootere hoeveelheid aanwezige koolzuur het mogelijk, de kleiaarde uit de zwavelzure oplossingen vrij te maken.

Terwijl bij de normale kleigronden, d.w.z. die, welke niet met kwartspoeder gemengd zijn, het kiezelzuur grootendeels chemisch gebonden is, is bij de alluviale laterieten het kiezelzuur bijna uitsluitend mechanisch er mede gemengd.

Het spreekt van zelf, dat bij de eindelooze verscheidenheid in mineralogische samenstelling der archaeische gesteenten de samenstelling en het uiterlijk der secundaire laterieten zeer uiteen zullen loopen. Nu eens zullen zij bij een donkere tint een gering kwartsgehalte bezitten, dan weder bij een lichtere tint rijk aan dit mineraal zijn. Herhaaldelijk komt het voor, dat zulke kwartsrijke en kwartsarme lagen met elkander afwisselen en dat banken van meer of minder zuiver zand zich daartusschen voegen, zooals langs de oevers der rivieren, vooral bij lagen waterstand op vele plaatsen kan worden waargenomen. (37, 45 en 49)

Onder de verweeringsproducten der silikaathoudende gesteenten in het Surinaamsche binnenland mag nog een andere bodemsoort genoemd worden, die, hoewel minder verspreid dan de alomtegenwoordige lateriet, toch plaatselijk belangrijk kan deelnemen aan den opbouw der hooge oevers.

Ik bedoel hier de kaolien of porceleinaarde, een zuivere klei, uit waterhoudend kleiaardesilikaat gevormd, nu en dan door ijzeroxyd verontreinigd en dientengevolge roodgekleurd of met roode aderen doorsneden. Op secundaire ligplaats treft men dikke

kaolienbanken aan onder de alluviale laterietafzettingen van talrijke Surinaamsche stroomen, steeds op niet grooten afstand van de gesteenten, waaruit dit product gevormd werd. Een zeer fraaie bank van zuivere porceleinaarde, wordt o.a. aangetroffen aan den linkeroever van den Corantijn bij het Indianendorp Oreala, dat zijn naam ontleent aan het woord 'Aureala', waarmede de Arowakken de porceleinaarde plegen aan te duiden. Ook elders komen zulke kaolienbanken bij lagen waterstand langs de oevers te voorschijn, zooals in de Nickerierivier even boven de Zonnevischkreek, waar de leemoevers reeds een aanzienlijke hoogte bereiken (14, 37, 45 en 49)

Doch ook onder het zand der savannes wordt op talrijke plaatsen porceleinaarde waargenomen, die o.a. onder de Jodenavanne aan de Surinamerivier blijkbaar op primaire ligplaats door verweering van kristallijne schiefers ontstaan is, want de oorspronkelijke structuur van het gesteente is hier en daar nog duidelijk waar te nemen en door talrijke overgangen is het verweeringsproduct met het onverweerde gesteente verbonden, terwijl niet ver vandaar een schiefergesteente onder de hoogwaterlijn te voorschijn treedt, waarvan de veldspaat niet gelateriseerd, doch gekaoliniseerd is. (14) Ook elders, bijv. in de bedding der Nickerierivier en haar zijtak, de Fallawatra, komen gesteenten voor, in het bijzonder grofkorrelige granieten of pegmatieten, waarvan de groote veldspaatkristallen aan de oppervlakte in zuiver witte kaolien veranderd zijn. (49)

Waarom nu in hetzelfde gebied, onder dezelfde klimaatsinvloeden het eene gesteente door totale uitlooging van het kiezelzuur uit de kleiaardesilikaten tot lateriet, het andere tot porceleinaarde of water-houdend kleiaardesilikaat verweert, op deze vraag kan nog geen voldoende antwoord gegeven worden. De verweeringsverschijnselen in het tropisch vochtige klimaat van Suriname zijn zóó buitengewoon ingewikkeld, de factoren, die bij de verweering werkzaam zijn, zijn van zóó uiteenloopenden aard, dat op dit onderwerp hier niet nader kan worden ingegaan.

Een gewichtige vraag, die ons hier nog moet bezighouden is de vraag naar den ouderdom van al de hier genoemde verweeringsproducten. Daar de laterieten kaolienvorming en de afspoeling dezer verweeringsproducten nog steeds voortgaan, behoort een groot deel der hier besproken gronden tot het hedendaagsche tijdvak. Doch mogen wij dezen ouderdom voor alle aanslibbingsproducten der Surinaamsche rivieren aannemen? De geologische samenstelling van het bergland doet reeds twijfel rijzen, want daar geen andere dan archaeische, hoogstens hier en daar enkele gesteenten, die tot het palaeozoische tijdvak worden gebracht, het gebergte samenstellen, hebben de verweerende krachten sedert een reeks van tijdperken aan de vernietiging en ontblooting van het gebergte gearbeid.

Dat de hooge oevers verder de rivieren op niet uitsluitend gevormd zijn onder omstandigheden, die in den tegen woordigen tijd in dit gebied heerschen, mag reeds hieruit blijken, dat onder het leem bij lagen waterstand eene vorming te voorschijn treedt, die stellig niet onder de hedendaagsche hydrologische omstandigheden tot afzetting gekomen is en die langs de Surinaamsche rivieren, voor zoover bekend is geworden, een algemeene verspreiding schijnt te hebben. Bedoeld worden hier de zandsteen- en conglomeraatbanken, die bij de nadering van den bovenloop onder de hooge leemoevers te voorschijn komen. Nu eens rusten deze banken, niet zelden ter dikte van $\frac{1}{2}$ M., onmiddelijk op het onderliggende vaste gesteente, dan weder zijn zij er van gescheiden door een dunnere of dikkere laag blauw leem. Deze zandsteen- en conglomeraatformatie, die reeds langen tijd geleden door Schomburgk uit Engelsch Guiana beschreven is en door dezen schrijver met zandsteen uit de steenkoolperiode vergeleken is (1), - eene vergelijking, die, ook

in onze kolonie, tot het geloof aan steenkoolbeddingen heeft aanleiding gegeven - is in hoofdzaak uit kleinere en grovere kwartsstukjes samengesteld, die veelal zeer weinig gerold zijn en dan in eene kwartsbreccie overgaan en op ieder punt in grootte zeer weinig verschillen.

De kwartsbestanddeelen, die door verweering van granieten en andere kwartshoudende gesteenten zijn vrijgekomen, zijn door een cement van limoniet tot een zóó vast gesteente samengebakken, dat bij het ondermijnen der concave oevers, groote brokken er van losraken en door den sterken stroom worden medegesleept.

Ook in Suriname was deze zandsteen reeds lang van de oevers der Surinamerivier bekend (14); zijne verspreiding was daar wegens den ongunstigen waterstand echter niet na te gaan, Langs de Nickerierivier en langs de oevers van een harer voornaamste zijtakken, de Fallawatra, bleek deze vorming, dank zij den lagen waterstand gedurende het onderzoek, een zeer groote verspreiding te hebben (37, 45, 49). Bij den toenmaligen waterstand trad de bank het eerst op tusschen de Toe-hédekreek en de Wittewaterkreek, om van dit punt af zich onafgebroken onder het leem voort te zetten en tusschen laatstgenoemde kreek en Droge kreek op 6 M. diepte onder het leem van den concaven oever te voorschijn te komen. Hooger de rivier op neemt de korrelgrootte dezer zandsteen steeds toe, om gaandeweg in brecciën, resp. conglomeraten over te gaan.

Dat deze zandsteen, bedekt door de fijnere aanslibbingsproducten, zich nog ver beneden waarts uitstrekt, is in het minst niet twijfelachtig en het optreden dezer vorming, eveneens onder de hooge leemoevers van talrijke kreeken, wijst op een algemeen verbreid verschijnsel, dat in verband moet gebracht worden met een eertijds grootere stroomsnelheid der Surinaamsche rivieren (49) Daar, waar deze in latere tijden de uit de door verweering van silikaten gevormde fijnere kleibestanddeelen tot afzetting brachten, konden zij door het grooter transporteerend vermogen grovere produkten nederleggen, de fijnere verweeringsprodukten verder noordwaarts afzettende, waar het onder den invloed der getijden gevormd zeealluvium de bodem-oppervlakte samenstelt.

Maar nog duidelijker blijkt deze eertijds grootere stroomsnelheid van het Surinaamsche waternet door een onderzoek van de bedding der menigte kreen, die, naarmate het relief dit voorschrijft, zich nu eens in een algemeen westelijke, dan weer oostelijke richting door het oerwoud heenslingeren, om ten slotte een der hoofdstroom te bereiken. Overal toch wordt de bodem er op een diepte van 2 M. of minder door eene afzetting gevormd, die bijna uitsluitend is samengesteld uit weinig gerolde kwartsstenen, en overdekt is met een roodgele of gele, doorgaans ook met steenfragmenten gemengde leemlaag. Onder dit gesteentepuin, dat in hoofdzaak uit allerlei kristallijne schiefers, granieten, diorieten enz. is samengesteld, is kwarts echter ver in de minderheid.

Dit overal optredend verschijnsel, dat, gelijk te begrijpen is, ook in de aangrenzende Engelsche en Fransche koloniën de aandacht heeft getrokken, leert, dat deze laag kwartsrolsteen - in Engelsch

Guiana 'gravel', in de Fransche kolonie, wegens de beperking van het hooge goudgehalte doorgaans tot deze laag 'la couche' genoemd, - door de kreek is neêrgelegd in een tijd, toen de kristallijne silikaat-houdende gesteenten door eene toenmaals veel krachtiger uitschurende en afslijpende werking van het stroomende water aan eene bijna algeheele vernietiging werden prijsgegeven, en de onverweerbare uit de kwartsaderen losgemaakte kwartsen achterbleven. Terwijl aldus in de toenmalige bedding der kreek de gravellaag ontstond, konden de veel verder medegevoerde verweeringsproducten der silikaat-gesteenten nog op grooten afstand van het bergterrein tot afzetting komen, aldus gaandeweg het leemterrein met de daarin optredende kaolienbanken opbouwende, waarin de stroomen van den tegenwoordigen tijd zich langzamerhand een bedding ingroeven.

Ook kwartsstukken konden tijdens de vorming der gravellaag in de kreekbeddingen ver noordwaarts door het water worden medegevoerd en zoo treft men deze laag ook in het gebied der savannes onder de aanslibbingsprodukten der tegenwoordige rivieren aan, waar zij, nog verder in noordwaartsche richting, eindelijk in kwartzand overgaat.

Doch niet alleen door het feit, dat iedere rivier, iedere kreek over een bedding van in hoofdzaak kwartsrolsteenen vloeit, die meestal door aanslibbingen van recenten datum aan het oog onttrokken is, ook door het optreden van de gravellaag soms op plaatsen, die buiten het bereik zijn van de wateren der hedendaagsche periode, (35) worden wij teruggevoerd naar eene periode, waarin andere toestanden hebben geheerscht dan tegenwoordig en die met het diluviale tijdvak in Europa mag hebben samengevallen. (49)

Het bovenbeschreven algemeene bodemprofiel dat een onderzoek der kreekbeddingen leert kennen, zal, zooals zich laat begrijpen, plaatselijke wijzigingen kunnen vertoonen, in verband met de veelvuldige stroomverleggingen, die door afdamming der kreekbedding herhaaldelijk moeten hebben plaats gehad, meer in het bijzonder in het benedenste deel der kreek. (35)

Onder de bodemformaties, die, hoewel tot de recente vormingen behoorende, toch ouder zijn, dan de kleigronden van het lage alluviale kustgebied, spelen de z.g. zand- en schulprietsen een belangrijke rol. Met dezen naam bestempelt men rugvormige bodemverheffingen, die veelal door moerassen omgeven zijn, en uit zand of uit schelpen en schelpfragmenten zijn opgebouwd, welke tot een meer of minder harde breccie met elkander verbonden zijn.

Deze wallen, wier dikte zelden meer dan 4 M. bedraagt, verlopen, hier en daar met geringe afwijkingen, evenwijdig aan de kust en hebben op de richting van een aantal rivieren in het uitmondingsgebied een grooten invloed uitgeoefend. (14). Zoo vloeien de Commewyne, de Cottica, de Coesewijne, de Saramacca en de Nickerie in den benedenloop evenwijdig aan de kust, in plaats van, zooals verwacht mocht worden, onmiddellijk naar zee te stroomen.

Door geheel Suriname, van de Marowijne tot de Corantijn strekken deze banken zich uit en telkens worden er nieuwe ontdekt, zoodat wij, in verband met de groote bezwaren, aan het bodemonderzoek in de kolonie verbonden, stellig een grootere verspreiding mogen aannemen, dan tot nu toe bekend is. (14) De meest zuidelijke, tot hertoe aangetroffen schelpbank treedt bij Onoribo aan de Para op (14).

De hoogere ligging (hoewel doorgaans niet meer dan 3 M. boven den zeespiegel, te Onoribo 6 M.) en de voor water gemakkelijk doorlaatbare bodem verklaren het karakter van den plantengroei op deze ruggen, afwijkend van dien van het omringende, uit alluviale klei opgebouwd terrein en zijn voor de vestiging op zulke plaatsen belangrijke factoren. (Paramaribo, dat voor een deel op een schulpriets gebouwd is).

Alle weekdiersoorten, die uit deze schulpritsen bepaald zijn (14 en 16) behooren tot de hedendaagsche fauna van de Zuid-Amerikaansche kust, waarmede het frissche uiterlijk der schelpen, die somtijds zelfs de kleuren nog gedeeltelijk bewaard hebben, in overeenstemming is. De ontdekking van scherven Indiaansch aardewerk in den schelpbank te Paramaribo wijst zelfs op de vorming in een tijd, toen Suriname reeds door Indianenstammen bewoond was.

Het spreekt wel van zelf, dat vele der boven beschreven vormingen, hoewel op geringer schaal, nog steeds voortgaan zich te vormen. Zoo vinden wij in de rotsachtige bedding der kreken en rivieren nu en dan de door den stroom neergelegde kwartzandkorrels door limoniet tot een zandsteen samengebakken, volkomen overeenkomende met den zandsteen der banken onder het leem der hooge oevers, terwijl in den bovenloop der rivieren door samenbakking van rolsteenen hier en daar zich een grof conglomeraat in de bedding vormt, waaraan alle mogelijke hoogerop het gebergte samenstellende gesteenten deelnemen. (49)

Ook zandafzettingen gaan nog steeds voort met zich langs de oevers of in het stroombed uit het kwartzbijmengsel van tal van kristallijne gesteenten te vormen. Hoezeer deze recente zandafzettingen langs de rivieren, vooral bij krommingen, tot het karakter van het landschap bijdragen (zie boven), hoe groot ook haar invloed, vooral in den bovenloop der verschillende stroomgebieden op stroomverleggingen kan zijn, toch zijn deze zandalluviën niet te vergelijken met de bijna uitsluitend uit kwartzsand opgebouwde zandsavannes, die nu eens te midden van het bergterrein, dan weder aan den overgang tot het alluviale kustgebied groote oppervlakten beslaan, en die ouder, vermoedelijk diluviaal zijn.

Zandbanken in de rivier spelen, zooals zich begrijpen laat, vooral een groote rol, waar in den bovenloop door herhaalde stroomsplitsingen eilanden optreden, aan wier benedenwaarts gekeerd einde onder beschutting der klippen het zand tot afzetting komt, dat door de medewerking van Mokko Mokko, die stilstaand water verkiest, en zich dus spoedig op de banken nederzet, langgestrekte dammen vormt, die mede bijdragen tot het landschapkarakter van het eilandengebied (14, 37, 45, 49).

Dat ook omgevallen boomen in hetstroomgedeelte, waar grovere verweeringsprodukten worden medegevoerd, tot de vorming van zandbanken kunnen aanleiding geven, spreekt na het voorafgaande vanzelf.

Van de hier besproken rivierafzettingen mogen wij geen afscheid nemen, zonder nog met een enkel woord te hebben melding gemaakt van een element, dat in deze vormingen, vooral in de grovere, een rol speelt en dat bij het onderzoek naar goud op den voorgrond treedt. Bedoeld wordt het zware, zwarte zand, dat bij het wasschen naar goud, met of zonder dit metaal in de baté achterblijft, in de kolonie kruitzand wordt genoemd, en aldaar algemeen beschouwd wordt als eene aanwijzing van alluviale goudligplaatsen.

De Braziliaan Paoli, die het goud in Fransch Guyana ontdekte, werd op het spoor van het edel metaal gebracht, toen hij in de kreek, die de Approuage voeden, met de baté eenige wasschingen verrichtte, en volkomen hetzelfde zwarte zand overhield, dat hem van het ontginningsterrein in zijn vaderland bekend was.

In hoofdzaak bestaat het kruitzand van Suriname uit magneetijzerkorrels, die veelal met een dunne limonietkorst omgeven zijn, en waarmede meer of minder haematietfragmenten gemengd zijn. Het scheikundig onderzoek kon geen spoor van eenig silikaat ontdekken, doch toonde slechts een oxyd van ijzer aan. Kan nu het verband tusschen het kruitzand en het goud in de secundaire goudligplaatsen bevreemden, wanneer men weet dat magnetiet als accessorisch bestanddeel in de basische stollingsgesteenten van Suriname, zooals dioriet, diabaas, gabbro een groote rol speelt, en dat laatstgenoemde gesteenten tot de belangrijkste primaire ligplaatsen van het goud in onze kolonie behooren? (49)

Terwijl het goud in de hier genoemde gesteenten óf in gedegen toestand zeer fijn ingesprekend voorkomt, óf er aan zwavelmetalen, zooals pyriet, verbonden is, treft men het dus in de aanslibbingen der kreek en rivieren (secundaire ligplaatsen) veelal in grootere of kleinere klompen (in het Engelsch 'nuggets', in het Fransch 'pépites' genoemd) aan, zoodat een eenvoudige mechanische verplaatsing van de primaire naar de secundaire ligplaats buitengesloten is. Scheikundige processen moeten bij deze verplaatsing en concentratie op de secundaire ligplaatsen in het spel zijn geweest. (35, 53)

De sterkste concentratie heeft plaats gevonden in de onderste deelen van de bovengenoemde gravellaag der kreekbeddingen en ook nog veelal in de bovenste deelen van de daaronder liggende kleiachtige bodemsoort, door de gouddeglers, evenals in de Engelsche kolonie, 'bedrock' genoemd. De onmerkbare overgang in het dieperliggende, onverweerde gesteente, alsook het ontbreken van een regelmatige rangschikking naar de grootte der goudfragmenten en hun plaatselijk optreden in den bedrock - al deze verschijnselen zijn in strijd met de meening, dat de bedrock zou zijn een afzetting der kreek, doch leeren ons veeleer, dat de bedrock een op de plaats zelve gevormd verweeringsproduct van het onderliggende gesteente, dus een echte bedrock is en dat het goud er in spleten en kloven is binnengedrongen, toen deze bedrock nog steen was en nog niet in het kleiachtig verweeringsproduct was overgegaan.

Het goud kan zich echter ook door verweering van goudhoudende gesteenten op de plaats zelve concentreeren, zoodat ontginbare ligplaatsen ontstaan, waartoe sommige boven besproken eluviale laterieten behooren, vooral die, welke aan basische stollingsgesteenten, als diorieten, gabbros, diabasen hunnen oorsprong danken.

In verband met het verloop van de noordgrens van het bergterrein beslaan de alluviale vormingen een gebied, dat van het Oosten naar het Westen belangrijk in breedte toeneemt. Aan de Marowijne bedraagt de afstand van de graniethoogten bij Albina tot aan de lichttoren bij Galibi slechts 26 kilometers; aan de Surinamerivier treedt het vaste gesteente (graniet) eerst op een afstand van 63 kilometers in rechte lijn van de kust gemeten op; aan de Saramacca liggen de eerste hoogten bij Maäbo in rechte lijn van de kust op 79 kilometers; aan de Nickerie worden de eerste rotsen, graniet en sillimannietgneiss, eerst op een afstand van 85 kilometers van de kust aangetroffen; terwijl aan de Maratakka, zoover deze is opgevaren, het vaste gesteente geheel ontbreekt, en de breedte van het alluviale gebied dus nog grooter is; de Corantijn eindelijk treedt reeds op 100 M. boven de monding der Matapi, waar de eerste rotsen (dioriet) optreden, in het gebied der jongere aanslibbingen, zoodat hier de grootste breedte van de alluviale kuststrook bereikt is. (14)

Zoals echter reeds werd uiteengezet, mag het overgangsgebied van het bergterrein tot het eigenlijke alluviale kustgebied, dat zijn oorsprong dankt aan de samenwerking van de zee en de rivieren, niet tot het alluvium gerekend worden, omdat het door de rivieren werd afgezet onder omstandigheden die belangrijk hebben afgeweken van die, welke tegenwoordig de heerschende zijn. Omdat nevens de aanzienlijke aanslibbingen van laterietbestanddeelen, met kaolienbanken en zandsteen afwisselende, zandsavannes in dit gebied een groote rol spelen, wordt dit overgangsgebied, waaraan zoeven een diluviale ouderdom werd toegekend, *het savannegebied* genoemd.

De onderstelling, dat een vroegere zeebedekking belangrijk heeft bijgedragen tot de eertijds sterkere verweering en vergruizing der kristallijne gesteenten, en aldus het savannegebied heeft doen ontstaan (14) mag hier niet onvermeld blijven, evenmin de daarmede in verband gebrachte terrasvormige bouw van Suriname, dat als geheel beschouwd, een geleidelijk zeewaarts neigende oppervlakte vertoont met nagenoeg evenwijdig aan de kust verloopende treden, voor welke geen tektonische oorzaak te vinden is en die tot ver in het binnenland reikende strandlijnen zouden vertegenwoordigen. (14 en 17)

Niet altijd hebben deze uitgestrekte, door oerwoud omringde open terreinen hun ontstaan aan de plaatselijke ontwikkeling eener zandformatie te danken. Ook op klei- of leembodem kan zich een savannevegetatie ontwikkelen, wanneer het terrein gedurende den ganschen regentijd onder water staat en in den drogen tijd uitdroogt. Zulke tijdelijk uitgedroogde moerassen noemt men overstromingssavannes.

Dat savannes met haren eigendommelijken schaarschen plantengroei niet tot het eigenlijke savannegebied beperkt zijn, werd boven reeds vermeld. Niet altijd vormt zand den bodem dezer savannes. Nabij de zuidgrens van Suriname zijn door de Gonini-, de Tapanahoni- en de Toemoekhoemak-expedities uitgestrekte savannes aangetroffen, die nu eens met grijze aarde, hier en daar met zand afwisselend bedekt zijn, dan weêr op talrijke plaatsen een rotsachtigen bodem hebben. Eene overvloedige grasvegetatie met eenig laag boom- en struikgewas, enkele Mauritiapalmen, wilde ananassen treft men op deze savannes aan. Hoewel uitdrukkelijk verklaard wordt, dat deze savannes geen z.g. overstromingssavannes zijn, geven de weinige gesteentemonsters, die door genoemde expedities op deze savannes verzameld zijn, geen aanleiding tot het vermoeden, dat de samenstelling van het gesteente de oorzaak is, dat het oerwoud zulke plekken niet veroverd, want van deze plaatsen zijn slechts granietieten en granieten medegebracht, gesteenten dus, die door verweering een bodem van hooge voedingswaarde geven.

Evenmin als nu een scherpe grens kan getrokken worden tusschen het eigenlijke alluvium van Suriname's kustgebied en de meer landwaarts ontwikkelde oud-kwartaire vormingen, evenmin is een scherpe begrenzing van het bergterrein en de oudere aanslibbingsgronden mogelijk, want in laatstgenoemd gebied ontbreken hoogten, waar het vaste gesteente

aan den dag treedt, niet geheel, terwijl tijdens groote droogte het uit het water verrijzend gesteente in het rivierbed bij het opvaren reeds moeilijkheden geeft, waar in het aangrenzend oeverland slechts jongere aanslib bingsgronden kunnen verzameld worden. (14, 35, 45, 49)

Zooals boven reeds werd opgemerkt, is het uitgestrekte bergland van Suriname opgebouwd uit gesteenten, die tot de oudste vormingen der aardgeschiedenis behooren en door de geologen Archaeische vormingen worden genoemd. De gesteenten uit het archaeische tijdvak rusten onmiddellijk op de stollingskorst der aarde, welke nergens met zekerheid is aangetoond en worden door de gesteenten uit de oudste formatie van het palaeozoisch tijdvak concordant of discordant overdekt, zoodat zij vóór laatstgenoemde gesteenten ontstaan moeten zijn.

Slechts op enkele plaatsen van het aardoppervlak treden de archaeische vormingen uit het machtige dek van in latere tijdvakken gevormde gesteenten te voorschijn en vertoonen zich dan als de voetstukken van een eertijds veel hoger bergterrein, waaraan de nivelleerende krachten gedurende een reeks van tijdperken, elk van zeer langen duur, onafgebroken hebben gearbeid. De kristallijne schiefers, d.z. die gesteenten van het archaeische tijdvak, welke aequivalent zijn met de sedimenten uit latere tijdvakken, hebben met deze den laagsgewijzen bouw en met de stollingsgesteenten de kristallijne natuur gemeen. De klastische natuur, die hen oorspronkelijk eigen was, is door een diepgaande metamorphose geheel verloren gegaan of is in enkele gevallen nog slechts door een nauwkeurig microscopisch onderzoek vast te stellen.

Het proces dezer metamorphose, waaraan de kristallijne schiefers hun eigenaardig karakter ontleenen, heeft bestaan in een omkristallisatie of ommineralisatie van klastische of verbrijzelingsgesteenten, zonder dat hunne chemische samenstelling belangrijke wijzigingen onderging. De groote beteekenis van aanzienlijke drukwerkingen bij de vorming der kristallijne schiefers heeft men reeds lang uit het bekende verschijnsel afgeleid, dat in streken, waar zeer groote storingsen of dislocaties hebben plaats gegrepen, die uit den tektonischen bouw van het gebergte blijken, de metamorphose doorgaans den hoogsten graad bereikt.

De druk, die het archaeische terrein van Suriname heeft ondergaan, spreekt voor het geologisch niet geoefende oog reeds duidelijk uit de buigingen en plooiingen, die het door een duidelijke parallelstructuur gekenmerkt gesteente op talrijke plaatsen vertoont en uit de standvastige richting, die vele steenen dammen en geïsoleerde rotspartijen in de rivier, onafhankelijk van de richting, waarin deze stroomt, vertoonen. Daar nu ook de voortzetting van vele dezer dammen, n.l. de rugvormige bodemverheffingen aan de oevers en nog verder het oerwoud in, deze standvastige richting, n.l. de O.-W., resp. N.W. - Z.O. - richting blijven volgen, (35, 45, 49) zoo volgt hieruit, dat de plooiing door een druk in het leven is geroeven, die in N. - Z., - resp. N.O. - Z.W.-richting heeft gewerkt. (14, 35, 39, 45, 49) De eigenaardige topographische gesteldheid van het Surinaamsche bergland is dus, voor zoover de archaeische schiefers betreft, te voorschijn geroepen door herhaalde afwisseling van meer en van minder gemakkelijk verwoestbare, geplooiden gesteenten, en door vernietiging en verwijdering, op de voetstukken na, van het geplooiden massief. Deze resten van eertijds samenhangende plooiën, niet zelden opgebouwd uit bijna vertikaal staande gesteentelagen, hebben zeer steile bergrugjes in het leven geroepen, die vooral in het noordelijk deel van het Surinaamsche bergterrein door hunne standvastige richting en de regelmatige opvolging reeds den niet-geoloog opvallen. (41) Bij het kappen van een pad door het oerwoud in zuidelijke richting, springt deze topographische gesteldheid het duidelijkst in het oog; bergrugjes, met evenzoovele valleien afwisselende, waardoorheen kregen een weg naar den hoofdstroom nemen,

volgen in wanhopig aantal elkander op en hunne standvastige richting vergoedt de moeilijkheden, die de onafgebroken oerwoudbedekking den topograaf biedt.

Daar de richting der hoofdstroomen bepaald wordt door de algemeene helling van het gebergte en in het algemeen loodrecht staat op die van den hoofd kam, het Toemoek-Hoemak gebergte en zijne voortzetting: den Wilhelminaketen, zoo hebben de rivieren van Suriname zich dwars op de plooiën van het gebergte een weg zeewaarts moeten banen, en van daar de groote verschillen in het karakter der Surinaamsche rivieren met dat van de groote stroomen van Zuid-Amerika. Terwijl de laatste, zooals de Orinoco, de Amazone en de la Plata, hunnen weg nemen door secundaire en tertiaire terreinen, hebben de rivieren der Guiana's smalle doorgangen ingegraven in de eindelooze versperringen van harde kristallijne gesteenten; van daar de vorming van tallooze watervallen en stroomversnellingen, die den reizigers op de rivieren bijna tot wanhoop brengen.

De watervallen zijn de plaatsen, waar een hard, moeilijk uitschuurbaar gesteente de versperring vormt en deze watervallen en stroomversnellingen wisselen met riviervakken af, die vrij van rotsen zijn. Voor het meerendeel hebben deze watervallen echter niet aan kristallijne schiefers hun ontstaan te danken, doch aan harde, moeilijk verweerbare, meer in het bijzonder fijnkorrelige granieten (veelal hoornblende bevattend) en basische stollingsgesteenten, die op talrijke plaatsen door het archaeische terrein zijn heengebroken. en die in de kolonie boven de schiefers belangrijk de overhand hebben.

Terwijl eenige der oudere geologen, zooals Brown en Sawkins, zonder ernstige argumenten voor Engelsch Guiana aannemen (8), dat de archaeische schiefers op een oudere granietformatie rusten, is door talrijke waarnemingen in de drie Guiana's, die in geologisch opzicht één geheel vormen, genoegzaam vastgesteld, dat het archaeische terrein ouder is en later op talrijke plaatsen door graniet doorbroken is, dat, evenals elders, de bekende contactverschijnselen in de aangrenzende schiefers te voorschijn riep.

Beginnen wij dus met de archaeische schiefers als oudste vormingen. Daar de beperkte plaatsruimte verbiedt in te gaan op tal van bijzonderheden, die slechts voor den geoloog en petrograaf van belang zijn en die te vinden zijn in de speciale in het litteratuuroverzicht vermelde werken, (14, 15, 35, 39, 47, 48, 49, 50, 54) mag hier met eenige der belangrijkste feiten volstaan worden.

Het archaeische terrein is opgebouwd uit talrijke schiefers, ook wel schisten of schalies genoemd, die de gneiss-, de glimmerschiefer- en de phyllietformatie vertegenwoordigen. De eindelooze verscheidenheid in de mineralogische samenstelling geven tot talrijke variëteiten aanleiding - te veel om hier zelfs te noemen. Het karakter der Surinaamsche schiefers, waaronder talrijke gneiss- en glimmerschiefervariëteiten een hoofdrol spelen, geven aanleiding, het archaeische complex van Suriname tot

de jongste afdeeling van dit tijdvak te brengen, de kristallijne schieferformatie, ook wel de huronische schieferformatie genoemd. (14)

Het is onmogelijk, hier een overzicht te geven van de verspreiding der archaeische schiefers in de kolonie; want bij de boven reeds opgesomde moeilijkheden, die het geologisch onderzoek er ondervindt, komt nog een andere moeilijkheid zich voegen, die een grensbepaling op het terrein in den weg staat, nl. de drukwerking, waaraan ook de later door de schiefers heengedrongen stollingsgesteenten zijn blootgesteld geweest en die ook in deze gesteenten een zekere schiefering heeft teweeg gebracht, waardoor zij van de echte schiefers, de gemetamorphoseerde oudste sedimenten, op het terrein veelal zeer moeilijk onderscheiden kunnen worden. (Zie later.)

Moet men in een land als Suriname, waar de vaste rots slechts plaatselijk aan den dag komt, zeer op zijn hoede zijn, om niet tot verkeerde opvattingen te komen omtrent de verhoudingen, waarin de waargenomen gesteenten optreden, nog grooter reserve dient men in acht te nemen, als men weet, dat het meerendeel der verzamelingen door niet-geologen is bijeengebracht.

Slechts de verzamelingen van de Suriname-expeditie in 1884, van de Nickerie-expeditie in 1900 en van de Gonini-expeditie in 1903 zijn van geologen afkomstig, terwijl op de overige expeditiën door Suriname's binnenland enkele gesteenten, op afstanden soms van 5-11 kilometers, 'voor de hand weg' verzameld werden door leeken in de geologische wetenschap, aan wien optredende verschillen in den bouw en de samenstelling van het gesteente wegens de onafgebroken donkergetinte verweeringskorst zeer gemakkelijk aan het oog konden ontsnappen.

In dit verband mag de vraag gesteld worden of het toeval is, dat juist in de drie bovengenoemde uitzonderingsgevallen de archaeische schieferformatie, telkens afgewisseld door stollingsgesteenten, een niet onbelangrijk aandeel bleek te hebben aan de samenstelling des bodems, terwijl op de lijst van gesteenten, op de overige expedities bijeengebracht, slechts enkele echte schiefers voorkomen? Wanneer men voor de vindplaatsen der gesteentemonsters de kaarten der verschillende expeditiën raadpleegt, is het niet moeilijk voor dit aan ieder geoloog opvallend feit, nog een andere oorzaak aan te wijzen.

Het moet dan opvallen, dat zeer vele gesteentemonsters, zoo niet de meesten, geslagen werden op watervallen en stroomversnellingen en op uitstekende bergverheffingen in het oerwoud. Daar nu deze plaatsen, behoudens eenige uitzonderingen, aan stollingsgesteenten, de moeilijk verweerbare gesteenten, hun ontstaan te danken hebben, zijn de voor een leek onverklaarbare afwijkingen op eenvoudige wijze opgelost. Een blik op de geologische kaart van oostelijk Suriname (35) moet hem in de juistheid dezer verklaring nog meer versterken.

Op verschillende punten zien wij dan de archaeische schiefers over korte afstanden aan de oppervlakte treden, nu eens herhaaldelijk afgewisseld door stollingsgesteenten, om dan weêr over aanzienlijke oppervlakten door deze laatsten geheel verdrongen te worden. In het oerwoud treden de schiefers veelal in reeksen van in O. - W.- waarts, respect. Z.O - N.W.-waarts te vervolgen reuzenblokken op, die de aan basische mineraalbestanddeelen rijke, dus aan de verweering grooter weerstand biedende leden van de archaeische formatiereeks zijn, terwijl het eveneens de hardere schiefers zijn, die in gelijke richting het stroombed doorsnijden en dan op enkele punten stroomversnellingen en watervallen te voorschijn roepen, zooals bij Brokopondo in de Surinamerivier (14) en op Stondansi, de Lombokval en de Wilhelminavallen in de Nickerie. (49)

Uit den vertikalen of nagenoeg vertikalen stand dezer schiefers, in verband met een herhaalde afwisseling van open riviervakken - de plaatsen waar de stroom

zachtere, gemakkelijk uitschuurbare gesteenten op zijn weg ontmoette - met bredere, met rotsen bezaaide stroomgedeelten, leeren wij het archaeische terrein als een stelsel van lagen kennen, die door sterke samendrukking geplooid zijn geworden, en waarvan de hardere leden alleen bewaard zijn gebleven. (14)

Daar, waar ons meerdere gegevens ten dienste staan, zooals in het oostelijk gedeelte der kolonie en in het Nickeriegebied, blijkt van een zekere regelmaat in de verspreiding aan de oppervlakte, zooals na het eerste meer volledig onderzoek van het stroombed der Surinamerivier aangenomen werd (14) weinig (vergelijk de kaarten in 14, 35, 49).

Wel kan in het algemeen gezegd worden, dat het bergland van Suriname mag onderscheiden worden in een noordelijk gedeelte of strook, waarin de archaeische schiefers met basische stollingsgesteenten een groote rol spelen, en in een zuidelijk gedeelte, waar graniet overheerscht; doch de gegevens, die de verzamelingen der Coppename-expeditie en de daarop gevolgde expeditiën door de binnenlanden ons hebben gebracht, (38, 42, 47, 48, 54) zijn verre van voldoende voor de voorstelling, welke is neergelegd in een der nieuwere kaarten der kolonie, die een algemeen beeld moet geven van hare bodemgesteldheid. (53) Aan den eenen kant komen immers in het op deze kaart aangenomen noordelijk gebied der basische gesteenten terreinen voor, waar het gesteente overwegend granietisch is, terwijl in het zuidelijk gebied der granieten volgens de gepubliceerde gesteentebepalingen op talrijke plaatsen archaeische schiefers en basische stollingsgesteenten optreden. (Hier mogen o.a. genoemd worden het uitgestrekte granietgebied tusschen den Blanche Marieval en de Koffiekreek in de Nickerie in het z.g. gebied der basische gesteenten en vooral de menigvuldige voorbeelden van archaeische schiefers en basische stollingsgesteenten die, in verhouding tot de verzamelde gesteentemonsters in het zuidelijk gebied der granietische gesteenten zijn bijeengebracht:

amphiboolbiotietischist in de linker-Coppename, biotietgneiss, amphibolbiotietgneiss en amphiboolschalie in de Itanie boven de monding der Oelemarie; gabbrodiabaas en biotietdiabaas in de rechter-Coppename, kwartshoudende gabbrodiabaas, schichtachtige geüralitiseerde diabaas in de linker-Coppename; oliviendiabaas en hyperstheendioriet op de helling van den Hebiweri; diabaas in de Boven-Saramacca boven de Toekoemoetoe, in dezen zijtak en tusschen dezen en den Hendriktop, op den Ebbatop der van Aschvan Wijk-keten, in de Itanie boven de monding der Oelemarie enz. enz.).

Belangrijke feiten werden aan het licht gebracht door microscopisch onderzoek van een aantal schiefers uit het stroombed der Coppenamerivier (39), uit het Mindrinitdistrict, en over een vrij groote uitgestrektheid aan de Marowijne. Op het gebied der normale archaeische schiefers, vertegenwoordigd door korrelige gneissvarieteiten, de normale biotietgneiss en de sillimannietgneiss en in het noordelijk deel van het Coppenamedal ontwikkeld, volgt een 19 kil. breede strook, die uit z.g. contactmetamorphe gesteenten is opgebouwd, als hoornsteen en kristal-

lijne grauwasacke, die door later daarin doorgebroken graniet en dioriet uit leisteen, grauwasackeschiefers en leisteenachtige phyllieten moeten ontstaan zijn. Op deze plaats werd dus de ontwikkeling van sedimentgesteenten aangetoond, wier oorspronkelijk klastische natuur - n.l. de opbouw uit brokstukjes van andere gesteenten - somtijds nog duidelijk was waar te nemen, en die, jammer genoeg, slechts door hunne contactmetamorphe omzettingsproducten vertegenwoordigd zijn. De argumenten, die voor een palaeozoischen ouderdom werden aangevoerd, kunnen hier onvermeld blijven, daar het ontbreken van fossielen den ouderdom dezer gesteenten wel altijd onbeslist zal laten.

Gelijksoortige verandering van eertijds klastische gesteenten door contact met een eertijds gloeiende brei, die graniet opleverde, werd aan de Marowijne op de hoogte van het Nassagebergte aangetoond (35).

De graniet, die zooals boven reeds werd opgemerkt, door de schiefers is heengebroken en er zich hier en daar duidelijk dekvormig over heeft uitgebreid, is dus jonger. Nu eens vormt dit gesteente smallere of bredere gangen door het archaeische systeem heen, dan weer treedt het in grootere massiefs op, zooals aan de Surinamerivier tusschen Koffiekamp en Toledo, (14) en aan de Nickerierivier tusschen een punt, even bezuiden Franskreek en de Tom dédekreek, over welke uitgestrektheid slechts eenmaal een afwisseling door archaeische schiefers (Lombokval) werd waargenomen. (49)

Zijn de granieten in de kolonie gelijktijdig of na elkander tot uitbarsting gekomen? Waar zijn de voornaamste eruptiepunten gelegen en met welk dier centra moet elk optreden in verband worden gebracht?

De terreinstudie aldaar biedt zóó groote moeielijkheden aan, het verband tusschen de verschillende gesteenten is zoozeer uitgewischt, dat het nu nog onmogelijk is, op deze vragen een stellig antwoord te geven. Slechts op enkele onderstellingen mag hier de aandacht gevestigd worden.

Eene petrographische studie der bovengenoemde contactmetamorphe sedimentgesteenten uit het Coppenamedal gaf, in verband met hunne ligging tegen de archaeische schiefers aan en wegens hunne overeenkomst met gelijksoortige gesteenten uit talrijke, nauwkeurig onderzochte streken, aanleiding, hen voorloopig een palaeozoischen ouderdom toe te kennen. Mocht deze bepaling de juiste blijken, dan zou voor een deel der granieten, omdat zij de bewerkers der contactmetamorphose zijn geweest, een palaeozoischen ouderdom moeten worden aangenomen. (39)

Een andere onderstelling, waaraan echter geene voldoende geologische feiten ten grondslag liggen, is deze, dat het zuidelijke granietgebied (zie boven), waarin dit gesteente, behalve in de vlakke en vlakgolvende gebieden, ook bergvormend optreedt (de Voltz- en van Stockumbergen, de Jan Basi Gado, de Hendriktop, de de Kockberg, de Kassi-Kassima enz.) jonger is dan de granietdoorbraken, die in het noordelijke gebied der basische gesteenten vlak golvende of vlakke terreinen vormen en hier een ondergeschikten rol spelen (46). De redeneeringen, die hieraan worden vastgeknoopt zijn te duister en te ingewikkeld, om op deze onderstelling verder in te gaan.

Belangwekkender zijn de feiten, die door het nauwkeurig petrographisch onderzoek der vele in verschillende deelen der kolonie verzamelde granieten aan het licht zijn gekomen. Het spreekt wel van zelf, dat waar meerdere gesteentemonsters uit een zelfde vindplaats of uit zeer nabijgelegen vindplaatsen voor dit onderzoek beschikbaar waren, zooals gezegd kan worden van de verzamelingen van de Surinamerivier (14, 35) en van het stroomgebied der Nickerie, (49) een helderder

inzicht in de onderlinge gesteenteverhoudingen kon verkregen worden, dan wanneer de vindplaatsen meerdere kilometers van elkander verwijderd liggen.

Overal, waar in de bedding van eerstgenoemde rivier graniet optreedt (Worsteling Jacobs, Phaedra en verder tusschen Koffiekamp en Toledo), is het normale gesteentetype z.g. biotietgraniet, waarvan de hoofdbestanddeelen zijn: witte, gele, zeldzamer roode veldspaat, die voornamelijk orthoklaas, doch ook niet zelden plagioklaas is, bruine of zwarte biotiet en grijze kwarts. De structuur dezer biotietgranieten is doorgaans fijn- of middelkorrelig.

Uit dit gesteentetype zijn nu, het zij door wijzigingen in de structuur en in de samenstelling, hetzij door het optreden van nieuwe mineralen, tal van granietvariëteiten ontstaan, die geleidelijk in elkander overgaan, zoo zelfs, dat niet zelden een zelfde handstuk twee varietieten naast elkander laat zien.

Volkomen dezelfde verschijnselen leerde het onderzoek der gesteenten uit het stroomgebied der Nickerie kennen, ja, hier bleken, wellicht door het grooter aantal beschikbare monsters uit een zelfde plaats, zelfs de differentiaties nog verder te gaan, zoodat de graniet met gesteenten van de grootste basiciteit door tal van onmerkbare overgangen verbonden is.

Nu eens nemen op bepaalde plaatsen in den graniet hetzij de orthoklaas of de plagioklaas, die in de Surinaamsche granieten zelden ontbreekt, hetzij de kwarts toe, of er ontstaat door optreden of toename van pyroxeen augietbiotietgraniet, dan weêr treedt de glimmer terug. Zeer dikwijls ook neemt de hoornblende, die in vele granieten een nevenbestanddeel is, zoozeer de overhand, dat hoornblende-biotietgranieten ontstaan, welke op hunne beurt in diorieten overgaan.

Waren uit het stroomgebied der Surinamerivier reeds lang zulke gesteentemodificaties bekend (aan hoornblende rijke slieren in den graniet) (14), die aan uitscheidingsverschillen van een zelfde gloeiende brei of magma, meer bepaaldelijk aan stroomingen in het magma werden toegeschreven, nog duidelijker bracht het onderzoek der Nickerie-gesteenten aan het licht, dat magmadifferentiaties tot tal van overgangsgesteenten tusschen de meest zure granietvariëteit en de stollingsgesteenten van opeenvolgende graden van basiciteit hebben aanleiding gegeven, zooals dit o.a. in het granietmassief van den Brokken in het Hartsgebergte, in de granieten van het Schwarzwald en in andere streken het geval is geweest. Deze scheiding in basische of kalkrijke en zure of kalkarme gesteenten uit een zelfde magma komt hierop neer, dat een concentratie der ijzer- en magnesiasilicaten en der kalk-kleiaarde silicaten langs de randen, die het eerst afkoelen, pleegt plaats te vinden, terwijl de kiezelzuur (als kwarts) en de kiezelzuurrijke silikaten zich in het midden ophoopen. Loopt reeds het voor Suriname normale graniettype, de biotietgraniet, in het stroomgebied der Nickerie in allerlei richtingen uiteen - om aan den eenen kant in het meest zure lid der granietrij, in de grofkristallijne pegmatiet over te gaan, die zich onderscheidt door groote orthoklaaskristallen, door soms vuistgrootte lichtgetinte kwartsuitscheidingen en zilverwitte glimmerbladen, om aan den anderen kant door langzame overgangen in apliet, een uiterst fijn-

korrelig, zeer glimmerarm granietgesteente te veranderen, of door voortdurende toename van hoornblende tot het ontstaan van hoornblendegranieten aanleiding te geven - ook naar de diorietrij en naar de gabbrogesteenten komen in dit gebied, dikwijls over korte afstanden, allerlei overgangsgesteenten voor. Zoo ontstaan o.a. door op den voorgrond treden van plagioklaas granodiorieten, die een overgang vormen tot de biotiethoudende kwartsdiorieten, uit welke laatste weder door een hoger gehalte aan pyroxeen hyperstheendiorieten, met of zonder biotiet ontstaan, die op hun beurt door het optreden van diallaag in gabbrogesteenten, hetzij kwartsvrij of kwartshoudend hetzij met of zonder hoornblende over gaan, enz. enz. (49, 50).

Konden dus de talloze in allerlei richtingen uiteenlopende verschillen, die de gesteenten van eruptieve natuur in het westen der kolonie dikwijls over korte afstanden in hunne samenstelling vertoonen, slechts door differentiaties verklaard worden, die de uitbarstingsproducten van een zelfde tijdvak der aardgeschiedenis bij hunne afkoeling hebben ondergaan, dan worden wij van zelf tot de vraag gevoerd, in welke betrekking de hier besproken stollingsgesteenten uit de westelijke deelen van Suriname tot de diabasen staan, welke uit de overige deelen der kolonie herhaaldelijk vermeld worden en het eerst uit het stroomgebied der Surinamerivier beschreven werden. (14).

Diabaas is eveneens een oud stollingsgesteente van basisch karakter, in hoofdzaak samengesteld uit een korrelig mengsel van plagioklaas en augiet, welk laatste mineraal er een groene tint aan geeft. Met diorieten en gabbro's vormt het den groensteen ('Grünstein') der oudere schrijvers (3), een collectiefnaam, die na de nauwkeurige gesteente (3) onderzoekingen van den lateren tijd geen zin meer heeft.

In het stroomgebied der Surinamerivier, in de bedding zoowel van den hoofdstroom, als van de Para, een zijner belangrijkste zijrivieren, treden op talrijke plaatsen basische stollingsgesteenten op, die nu eens als dioriet, doch in de meeste gevallen als diabaas bepaald werden (14). Deze diabasen hebben in dezelfde mate tot het tot standkomen van het bodemrelief bijgedragen als de hypersteendiorieten en de gabbro's van westelijk Suriname. In de rivier vormen zij moeilijk uitschuurbare dammen en dientengevolge watervallen en stroomversnellingen, terwijl reeksen van dicht aan elkander sluitende ronde koepels, die boven het omringende terrein uitsteken, en somwijlen een hoogte van 200 M. bereiken, de voortzetting dezer dammen vormen.

Deze diabaaskoepels zijn, evenals de dioriet- en gabbrokoepels, die in het gebied der Boven-Nickerie ter hoogte van den Blanche Marieval en van Agokiri-mi voorkomen, de door wateruitschuring gevormde overblijfselen van een ter plaatse doorgebroken basisch stollingsgesteente, dat groter weêrstand bood aan de verweeringsinvloeden, dan de omringende gesteenten, hetzij archaeische schiefers, hetzij stollingsgesteenten van geringe basiciteit. (49)

Merkten wij zoeven reeds op, dat in de zuidelijke deelen der kolonie granieten veelvuldig bergvormend optreden, in de noordelijke deelen zien wij nu juist de bassiche stollingsgesteenten, als diorieten, gabbros en diabasen zeer belangrijk aan het bodemrelief deelnemen. (46, 49)

Ook in het stroomgebied der Saramacca zijn op enkele plaatsen gesteenten verzameld, die als diabaas bepaald werden, zooals bezuiden Asoenoebo, op den Dikkifakkaval boven Aterebota, en tusschen den Hendrik top en de Toekoemoetoe; nog meer naar het Westen, in het stroomgebied der Coppename, dus het stroomgebied der Nickerie naderend, treden met diabaasgesteenten ook gabbros op. Hyperstheengabbro wordt gemeld aan de monding der Kwarikreek (39), in verbinding optredend met een grofkorrelig gesteente, dat arm is aan donkergetinte

mineraalbestanddeelen en als pegmatietische kwarts-hypersteengabbro werd bepaald. Waren niet *toevalligerwijze* door een niet-geoloog twee gesteentemonsters van dezelfde plaats geslagen, dan had de petrograaf, die ze onderzocht, niet de meening kunnen uitspreken, dat wij hier te doen hebben óf met een zure uitscheiding van het normale hypersteengabbromagma (dus met een magmadifferentiatie) óf met het stollingsproduct eener navloeing van een zuurdere brei.

Een merkwaardig punt in de Coppename vormen de Tonckensvallen met hunne voortzetting: de 450 M. hooge Hebi-weri. Hier komen verschillende basische stollingsgesteenten voor, die bepaald werden als hyperstheennoriet, oliviendiabaas en oliviengabbro. De val schijnt in hoofdzaak uit laatstgenoemd gesteente te zijn opgebouwd, terwijl beide eerstgenoemde gesteenten de helling van genoemden top samenstellen. Hoewel hier geen terreinstudiën door geologen gedaan zijn, mag wel met voldoende zekerheid worden aangenomen, dat de genoemde gesteenten, die ook in andere landstreken in elkanders gezelschap optreden, de stollingsproducten van eenzelfde magma zijn, ons dus wederom met magmadifferentiaties bekend maken, die in westelijk Suriname een zoo groote rol spelen. Wegens de nauwe verbinding van gabbro en diabaas is deze vindplaats van beteekenis, want zij geeft steun aan de meening, dat de diorieten, gabbros en diabasen de stollings gesteenten van een zelfde eruptieperiode zijn en zij doet verwachten, dat de gabbros niet alleen tot de westelijke deelen der kolonie beperkt zullen blijken. In verband hiermede mag gewezen op het vermoeden, dat vele gabbro's bij de diabasen zijn ondergebracht (39, 50).

In strijd met de hier in het kort uiteengezette denkbeeld omtrent het verband, waarin de basische stollingsgesteenten van Suriname tot de gesteenten van een zuur karakter, als graniet, staan, is de meening, die het eerst voor het stroomgebied der Suriname werd uitgesproken (14) en die we telkens in de geologische litteratuur betreffende de kolonie terugvinden, dat diabasen jonger zijn, dan de granieten, en door deze, doch vooral door de archaïsche schiefers, die geringeren weerstand boden, zijn heengebroken. Herhaaldelijk wordt verzekerd, dat diabaas gangvormig optreedt, en zich als een dak over de schiefers of somwijlen over den graniet heeft uitgebreid, dus jonger dan deze is.

Dat gabbros en diorieten door den graniet zijn heengebroken, kon voor het Westen der kolonie nergens worden aangetoond; integendeel werd de aandacht gevestigd op een gangvormige uitscheiding van een pegmatietgraniet in een gabbrogesteente aan den voet van den Blanche Marieval. (49)

Daar in Venezuela de diabaas met een zandsteen afwisselt, die als krijtzandsteen bepaald werd, welke vorming zich, door Engelsch Guyana heen, nog tot aan de grens van Suriname (tot even boven de monding der Kabalebo) voortzet, is de meening uitgesproken, dat de diabasen stollingsgesteenten van het krijttijdvak zouden zijn (14).

Bij de zoo talrijke overeenkomsten in den bouw en in de samenstelling des bodems tusschen beide Guyanas moet het ontbreken der genoemde zandsteen-

formatie (natuurlijk niet te verwarren met den reeds besproken zandsteen, die tot de oudere aanslibbingen der rivieren behoort, in onze kolonie bevreemden. Om deze moeilijkheid uit den weg te ruimen, is de hypothese uitgesproken (14) dat in Suriname de zandsteen met de daarmede afwisselende jongere diabasen door erosie verwijderd is, terwijl alleen het oudere diabaasdek, dat in Engelsch Guiana onmiddellijk op den graniet rust, bewaard is gebleven. In verband met deze meening wordt de aandacht gevestigd op de vermelding van de zandsteenformatie aan den Itaféval in de Kabalebo, op een zandsteen onder de gesteenten, die bij Nooitgedacht werden verzameld, op een kleischiefer van Victoria en op een fossielen bevattenden kalksteen van Carolina, gesteenten die ook in de krijtformatie van Venezuela optreden (14), en waarbij nog gevoegd kan worden een rolsteen, in de bedding der Nickerie nabij de monding der Paris Jacobkreek verzameld, en volkomen met den zandsteen in de Corantijn, boven de monding der Kabalebo, overeenkomende (49 en 50). Dit is alles, wat het voorkomen van krijtafzettingen in onze kolonie, hoewel in beperkte verspreiding, slechts doet vermoeden.

Uit het belangrijk aandeel, dat, meer in het bijzonder in de noordelijke deelen van het Surinaamsche bergland, bij het tot standkomen van het bodemrelief aan de basische stollingsgesteenten toekomt, mogen wij verwachten, dat deze invloed ook in den loop der rivieren tot uitdrukking zal komen. Reeds door een blik op de kaart springt dit verband onmiddellijk in het oog, want de plaatsen waar, ten zuiden van de 5e breedtegraad, de hoofdrievieren (Corantijn, Nickerie, Coppename, Saramacca en Suriname) in oostelijke richting worden afgeleid, vallen samen met een van het westen naar het oosten de kolonie doorsnijdend overgangsgebied (volgens anderen contactgebied) van zure en basische gesteenten (43, 46).

Dat de plaatselijke geognostische gesteldheid van zeer grooten invloed is op den rivierloop en op het karakter harer bedding, zou voor Suriname nog door vele andere voorbeelden kunnen worden aangetoond.

Met enkele voorbeelden mogen wij volstaan:

In het algemeen is de bedding van den middenloop daar, waar de rivier door gemakkelijk uitschuurbare schiefers heenbreekt, smal, en zien wij het bed zich plotseling belangrijk verbreed en watervallen optreden, waar een hard stollingsgesteente, meer in het bijzonder een basisch stollingsgesteente in den weg treedt, zoo zien wij de rivier in haren middenloop daar zich sterk en herhaaldelijk winden, waar gemakkelijk en moeielijk uitschuurbare gesteenten telkens met elkander afwisselen; een doorgaans O-W gerichte doorbraak van een basisch stollingsgesteente te midden van graniet doet de stroom een eindweegs loodrecht in de algemeene richting afwijken. In den bovenloop der Surinaamsche rivieren, waar graniet het overheerschend gesteente is, is de bedding over het algemeen breed, weinig diep ingesneden en bezaaid met ellipsvormige eilanden. Ook hier zijn de smalle riviervakken de plaatsen waar de rivier een schiefengebied doorsnijdt (zie vooral 17.)

Toch moeten wij ons er voor wachten, teveel te generaliseeren en overal graniet in te schetsen, waar wij op de kaart een breed, met eilanden bezaaid riviervak vinden aangegeven, want evengoed kunnen harde schiefers tot verbreding van het bed en het ontstaan van stroomsplitsingen met watervallen aanleiding geven, zooals de Lombokval in de Nickerie geleerd heeft (49); en evengoed kan een binnentreden in den bovenloop van een telkens met dioriet of gabbro afwisselend granietgebied een verbreding en een herhaalde stroomsplitsing met vorming van eilanden ten gevolge hebben - ja, ik zou haast geneigd zijn, én uit hetgeen het onderzoek der Nickeriegesteenten geleerd heeft (35) én uit eene studie van de kaarten der verschillende topographische expeditiën door het Surinaamsche binnenland - aan

de diorieten en andere basische stollings-gesteenten bij het tot standkomen van breede, aan eilanden rijke gedeelten in den bovenloop der rivieren van Suriname een grootere rol toe te kennen dan aan de granieten.

Aan het slot van dit overzicht, dat ten doel heeft, een algemeen denkbeeld te geven omtrent den bouw en de samenstelling van Suriname's bodem, en dat uit den aard der zaak verre van volledig kan zijn, mogen nog enkele woorden gewijd zijn aan merkwaardige verschijnselen, die het onderzoek der Surinaamsche stollingsgesteenten aan het licht hebben gebracht, en de oorzaak zijn van de boven reeds aangestipte moeilijkheden, die zich bij eene begrenzing op het terrein van de archaeische schiefers en de door deze heen gebroken stollingsgesteenten voordoen.

De archaeische schiefers van Suriname vertoonen, zooals bij de behandeling van de gesteenten uit dit tijdvak werd opgemerkt, doorgaans een steilen, somtijds vertikalen stand, waaruit blijkt, dat algemeene, sterke storingen in de oorspronkelijke ligging hebben plaats gehad. Deze storingen werden niet minder duidelijk door het microscopisch gesteenteonderzoek aangetoond, dat vooral bij biotietgneiss en sillimannietgneiss (39, 59) de merkwaardigste dynamometamorphe verschijnselen aan het licht bracht.

Nog merkwaardiger zijn de veranderingen, die de stollingsgesteenten door drukwerkingen hebben ondergaan, daar zij zich niet slechts bepalen tot wijzigingen in structuur en samenstelling van het gesteente, die aan het bloote oog ontsnappen, doch dikwijls zoover gegaan zijn, dat uit een zuiver massaal gesteente een duidelijk geschiefder gesteente ontstond, dat bijv. uit een graniet met eene richtingslooze samenvoeging der mineraalbestanddeelen, een volkomen op gneiss gelijkend gesteente geboren werd. Rosenbusch heeft zulke massale gesteenten, die door dynamometamorphose eene geschiefderde textuur hebben verkregen 'orthoschiefers' genoemd in tegenstelling van 'paraschiefers', die oorspronkelijk laagsgewijs zijn afgezet, doch door druk een secundaire schiefering hebben aangenomen, die men drukschiefering heeft genoemd.

In Engelsch Guyana werden door Brown en Sawkins herhaaldelijk geschiefderde granieten, z.g. orthogneissen als echte gneissen bepaald, tengevolge waarvan eene scherpe begrenzing der granietformatie en de werkelijke archaeische terreinen op hunne kaart niet mogelijk is (14). Dezelfde moeilijkheden deden zich in het district Nickerie voor, zoodat gesteenten, die op het terrein als biotietgneiss bepaald werden, later gedrukte granieten bleken te zijn, of ook wel hoornblendegneissen tot de diorieten en pyroxeengneissen tot de gabbros bleken te behooren. (49, 50)

Doch ook in die gevallen, waarin de drukwerking of de kataklase niet tot een duidelijke schiefering voerde, is de oorspronkelijke structuur der stollingsgesteenten steeds meer of minder verloren gegaan. Zoo goed als geen enkele graniet, die microscopisch nauwkeurig werd onderzocht, bleek aan den invloed

van den druk ontkomen te zijn. Het kwartsbestanddeel vortoonde dezen invloed het fraaist, ja zelfs kan men de mate, waarin het gesteente aan den daarop uitgeoefenden druk heeft toegegeven, uit de verschijnselen, die onder gepolariseerd licht bij dit mineraal optreden, afleiden. Gedeeltelijk vertoont de kwarts unduleuse uitdooving, veelal in den vorm van 'Streifenquartz', gekenmerkt door een verdeling in smalle, langgerekte, bochtig begrensde, evenwijdige strooken, die in verschillende standen uitdooven. Vergruizing van de kwarts had plaats, wanneer de spanning een zeker hoogtepunt overschreed. Andere minerale bestanddeelen werden door den druk vervormd, - zooals glimmerplaatjes, die gebogen werden, veldspaatkristallen, die in enkele groote stukken werden gebroken - of de samenstellende elementen zijn gedeeltelijk in elkander gedrongen, gedeeltelijk zoodanig vergruisd, dat verwarde aggregaten zijn gevormd en de oorspronkelijke korrelgrootte van het gesteente er belangrijk door verminderd is geworden. In enkele gevallen zijn zelfs mineraalomzettingen van den druk het gevolg geweest, zooals de vorming van mikroklien uit orthoklaas of het ontstaan van chloriet uit vergruisde biotiet enz. (39, 47, 49, 50, 54).

De meeste diorieten en gabbros, die microscopisch werden onderzocht, vertoonen dezelfde veranderingen door drukwerking, hetgeen niet te verwonderen is na hetgeen boven werd gezegd over de betrekking dezer gesteenten tot de granieten van het Nickeriedistrict. In enkele gevallen, zooals bij een dioriet van den Blanche Marieval, is deze druk zóó hevig geweest, dat alle elementen totaal vergruisd zijn, en hunne omtrekken geheel zijn uitgewischt. Bij de gabbros en de diorieten is ook de hyperstheen niet aan den invloed der drukwerking ontkomen, evenmin bij de gabbros de diallaag, die in sommige gevallen in allerlei richtingen gebogen is, of in fijne deeltjes vermorzeld is, die strooken vormen om de uitgerekte veldspaatkristallen heen. Evenals bij sterkgedrukte granieten is de korrelgrootte van enkele onderzochte diorieten en gabbros door druk belangrijk kleiner geworden. (50)

Langer kan bij deze merkwaardige verschijnselen niet worden stilgestaan. Het voorafgaande moge voldoende zijn, om de overtuiging te vestigen, dat ook na de uitbarsting der granieten, diorieten en gabbros aanzienlijke samenschuivingen hebben plaats gehad, die evenals dit met de archaeische schiefers het geval is geweest, op de structuur en de samenstelling der genoemde stollingsgesteenten belangrijken invloed hebben uitgeoefend. Of deze drukwerkingen zich ook tot de diabaasgesteenten hebben uitgestrekt mogen nadere onderzoekingen leeren. Juist van de gesteenten, welke als diabaas werden bepaald, bezitten wij niet die uitvoerige petrographische beschrijvingen, welke van tal van granieten, diorieten en gabbros zijn gegeven, en die ons met tektonische veranderingen in het gebied der stollingsgesteenten bekend hebben gemaakt. Wanneer het vermoeden, in strijd met de boven vermelde meening (14) mocht worden bevestigd, dat de diabasen tot dezelfde eruptieperiode behooren, zullen ook zij wel niet van den invloed der drukwerkingen zijn vrij gebleven.

Hoe groot de invloed van drukwerkingen op de Surinaamsche stollingsgesteenten is geweest, moge blijken uit eene meening, die in den laatsten tijd is uitgesproken en die nagenoeg alle geschieferde gesteenten in onze kolonie wil terugvoeren tot contactof dynamometamorphe werkingen, zoodat bijna het gansche bergterrein van Suriname tot de z.g. oergraniet-gneissformatie (53, 55) gebracht zou moeten worden. Onderzoekingen van competente petrographen (39, 50) hebben echter geleerd, dat al mogen vele schiefers blijken te behooren tot gedrukte stollingsgesteenten en al mag voor ieder stollingsgesteente zijn geschieferde verwante in de kolonie terug te vinden zijn, niettemin de oudste vormingen in het Surinaamsche bergland blijven: de archaeische schiefers, en dan zal het wellicht uit nauwkeuriger en meerdere

gegevens dan die, welke ons de vele expeditiën in de zuidelijke deelen onzer kolonie gebrachthebben, blijken, dat deze schiefers er op meer plaatsen de bodemoppervlakte samenstellen, dan we nu weten.

Wanneer wij, bij gebrek aan de noodige gegevens ten opzichte van Suriname, afgaan op hetgeen aangaande de archaeische terreinen van andere landen is vastgesteld kunnen worden, waar liggingsbetrekkingen met jongere, fossielen bevattende gesteenten niet gemist worden, dan heeft de oprichting van de archaeische lagen reeds vóór het begin van het palaeozoische tijdvak plaats gehad, en hebben zij ook in latere perioden nog den invloed ondervonden van de contractie van de zich voortdurend afkoelende aarde. De granieten, en zooals boven getracht is aan te toonen, ook de diorieten en de gabbros, zouden dan gedurende de steenkool- of carbonische periode tot uitbarsting zijn gekomen. De boven vermelde meening omtrent den vermoedelijken ouderdom van een aantal contactmorphe sedimentgesteenten in het Coppename- en het Marowijne-dal, die èn om hunne ligging ten opzichte van de archaeische gesteenten èn naar aanleiding eener overeenkomst met palaeozoische gesteenten van Europa en Zuid-Amerika, voor palaeozoisch werden verklaard (39), zou dus ook voor Suriname de genoemde ouderdomsbepaling der genoemde stollingsgesteenten helpen bevestigen.

Hebben nu in latere perioden ook nog uitbarstingen plaats gegrepen, zooals voor de diabaasgesteenten van Suriname door sommigen wordt aangenomen (14)? Onmogelijk is dit zeker niet, want ook na den palaeozoischen tijd moeten in het Surinaamsche bergland de tektonische storingen hebben voortgeduurd, die tot spleetvormingen en verglijdingen aanleiding gaven, en die tot het naar boven dringen van gloeiend vloeibaar materiaal kunnen hebben geleid.

Dat nog in de jongste perioden der aardgeschiedenis gloeiende magmas aan of nabij de oppervlakte van het door de erosie reeds sterk ontbloote oude bergterrein gesteld moeten zijn, kunnen ons de weinige andesietgesteenten leeren, die de laatste onderzoekingen aan het licht hebben gebracht, en die, gelijk bekend, tot de jongvulkanische gesteentegroep behooren. Op den Lombokval in de Boven-Nickerie treedt andesiet als een door de merkwaardige verweering in kleine vierkante blokjes duidelijk te vervolgen gang in biotietgneiss op (49). Een ander andesietisch gesteente werd verzameld in de bedding der Tapanahoni, ten westen van Manlobbi, waar het door een kalkzandsteen schijnt te zijn heengebroken (47). Behoort deze zandsteen wellicht tot de krijtzandsteen van Venezuela en Britsch Guiana?

Hoe weinig wij nog aangaande de bodemgesteldheid van het uitgestrekte gebied, dat wij reeds meer dan 200 jaar onze kolonie noemen, weten, blijkt hieruit voor de zooveelste maal, en in hooge mate moet het zeker betreurd worden, dat gedurende de zeven expeditiën, die na 1900 de binnenlanden van Suriname hebben verkend, het onderzoek naar de bodemgesteldheid zoo schromelijk verwaarloosd is

geworden en dat het eenige, wat in deze richting op de maandenlange tochten gedaan is, is geweest het bijeenbrengen door niet met de geologie vertrouwd personen van nog geen 500 gesteentemonsters, verzameld op doorgaans zeer ver uiteenliggende punten van een gebied, dat 4 maal zoo groot als Nederland is.

Het is een groote fout geweest, al deze expeditiën door een land, waarin zoo moeilijk kan worden doorgedrongen en dat wel vooreerst voor wetenschappelijk onderzoek zal gesloten blijven, als ouderwetsche 'Messungsexpeditionen' uit te rusten. Deze tochten mogen de geographische en topographische gesteldheid van het uitgestrekte binnenland in grove trekken hebben vastgelegd, niettemin hebben zij zoo goed als niets bijgedragen tot eene kennis van de geologische verschijnselen, die de oppervlaktegedaante des bodems in het door haar bereisde, uitgestrekte gebied in het leven hebben geroepen. Niet alleen uit zuiver wetenschappelijke overwegingen, doch ook in het belang der economische ontwikkeling der kolonie had iedere gelegenheid aangegrepen moeten zijn, om kennis te verzamelen aangaande de bodemgesteldheid, vooral daar, waar de overheerschende bodemformatie verwachtingen grondt op minerale voortbrengselen.

Het feit, dat de huronische schieferformatie de groote minerale schatkamer van Brazilië wordt genoemd en dat het algemeene gesteentekarakter der kristallijne schiefers van Brazilië en Suriname hetzelfde is (14), mag ons met meer dan gewone belangstelling voor de geologische gesteldheid onzer kolonie vervullen.

Het goud is sedert 1874, toen het in onze kolonie ontdekt werd, voor Suriname van groote beteekenis geworden. Het feit, dat de meeningen omtrent den geologischen oorsprong van dit metaal in onze kolonie nog zeer uiteenloopen, mag alleen reeds het groote belang van geologische waarnemingen in het Surinaamsche bergland in het licht stellen.

Doch wegens de overeenstemming met Brazilië mogen wij met grond ook een aantal andere nuttige mineralen in onze kolonie verwachten. Toch is deze verwachting tot hertoe teleurgesteld geworden en wordt door mijnbouwkundigen het voorkomen van andere delfstoffen in ontginbare hoeveelheid betwijfeld (46). Wel werd in het alluvium bij Carolina aan de Surinamerivier loodglans gevonden, wel is het voorkomen van diamanten, die men in de kreekaanslibbingen reeds lang vermoedde, sedert eenige jaren een feit geworden, wel zijn er omtrent de aanwezigheid van kwikerts uit het gebied der Marowijne berichten tot ons gekomen - doch deze ontdekkingen schijnen geen hoop op toekomstige ontginningen te geven.

Wel spelen ijzerrijke laterieten, vooral in het gebied der basische stollingsgesteenten een groote rol, doch de verspreiding alleen aan de oppervlakte en de sterke en spoedige vermindering van het ijzergehalte naar de diepte doet van eene ontginning in de toekomst weinig verwachten. Tot nu toe kan men alleen van de veelvuldig voorkomende banken van de zuiverste porceleinaarde in het gebied der zure stollings gesteenten met zekerheid zeggen, dat zij eenmaal een rol zullen spelen in de economische ontwikkeling der kolonie.

Litt.

1. Robert Hermann Schomburgk's Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839. Herausg. von O.A. Schomburgk. Mit einem Vorworte von A. von Humboldt. Leipz. 1841.
2. Bemerkung über Gold und Gebirge von Guyana. Aus Amsterdamer Blättern. Neues Jahrb. f. Min. 1852.
3. F. Voltz. Briefe. Neues Jahrb. f. Min. 1853.
F. Sandberger. Mittheilung eines Briefes von Voltz in einem an Bronn gerichteten Schreiben. (Neues Jahrb. f. Min. Stuttgart 1853.)

4. C.A. van Sypestijn. Beschrijving van Suriname. 's Grav. 1854.
5. W.C.H. Staring. Iets over de geologische gesteldheid van Suriname. Alg. Konst- en Letterb. 1854 en 1855.
6. Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis. Verslag eener reis van het Nickerie-Punt (Nieuw Rotterdam) naar de Boven-Nickerie, enz. Tijds. v. Staathuish. en Stat. XII. 1855.
7. Bijdragen tot de bevordering der kennis der Nederlandsche W.-I. koloniën. Tijds. West-Indië. I 1855, blz. 153, 312, II, 1858, blz. 69.
8. Brown and Sawkins. Reports on the physical, descriptive and economical geology of British Guiana. London 1875.
9. G.P.H. Zimmermann. Beschrijving van de rivier 'de Suriname'. T.A.G. II, 1877, 342.
10. Ch. Vélain. Notes géologiques sur la Haute - Guyane d'après les explorations du Dr. Crévaux. Bull. Soc. géol. d. France. 1879. 3e serie VII, 1881.IX.
11. Prince Roland Bonaparte. Les Habitants de Suriname. Notes recueillies à l'expos. Colon. d'Amsterdam en 1883. Paris 1884.
12. W.L. Loth. Een weg van Brokopondo tot de Pedrosoengoe-vallen (T.A.G. III, 1879, 159, 332). Een weg van de Tempatiekreek naar de Suriname (ald. IV, 1880, 250). Opneming van de Boven-Saramacca enz. (ald. V. 1881, 10).
13. M. Ch. Vélain. Exquisse géologique de la Guyane Française et des bassins du Parou et du Yari. D'après les explor. du Dr. Crévaux. (extrait du Bull. d.I. Soc. d. Géogr.; 4e Trim. 1885.) Par. 1886.
14. K. Martin. Bericht über eine Reise nach Niederl. West-Indien und darauf gegründete Studien. Leiden 1888. II, 141-218. Met geologische kaart.
15. J.H. Kloos. Untersuchungen über Gesteine und Mineralien aus West-Indien. Samml. d. geol. Reichsmus. zu Leiden. Serie II, Band I.
16. M.M. Schepman. Bijdrage tot de kennis der Molluskenfauna van de schelpritsen van Suriname. Samml. des geol. Reichsmus. in Leiden. Serie II, Band I.
17. K. Martin. Aanteek. bij eene geognostische overzichtskaart van Suriname. T.A.G. Versl. en Aardr. Med. 2e Ser. V. 1888, 444; Neues Jahrb. f. Min.; 1889, II.
18. G.A.F. Molengraaff. Nationale belangen in West-Indië verwaarloosd. (Vr. v.d. dag. 1892.)
19. F.W. van Eeden. Een verwaarloosd erfdeel. (Bull. Kol. Mus. Maart 1896.)
20. L.C. van Panhuys. Iets over de Marowijnerivier en hare geschiedenis. (Bull. Kol. Mus., Maart 1896).
21. Granger. Gold in the Guyana's. Notes Trans. Amer. Inst. of M.E. 1896.
22. S.J.A. Churchill. Report on the goldindustry of Dutch Guyana. London. 1897.
23. R.W. Raymond. Note on limonite pseudomorphs from Dutch Guiana. Am. Inst. of M.E. 1898.
24. H.D. Benjamins. Bespr. van The Goldfields of Surinam. A journal of general information. Paramaribo 1897. en van Vosmaers' brochure 'Suriname het goudland der toekomst'. (T.A.G. XIV. 1898, 299, 302.)
25. L. Hennecke. Goldwinning in Niederl. Guyana. Berg-Hütten und Salinenwezen. 1898.
26. E.E. Lungwitz. Ueber die regionalen Veränderungen der Goldlagerstätten. Dissert. Rostock 1899

27. C. van Drimmelen en H. van Cappelle. De Boven-Nickerie. T.A.G., XVI, 1899, I.
28. H. van Cappelle. De Bodem van West-Indië, in Cat. der Ned. W.-I. Tentoonst. te Haarlem in 1899. Amst. 1899.
29. K. Martin. Bref aperçu de la géologie des Indes occidentales Néerlandaises. Expos. univ. à Paris. 1900. Extr. du guide à travers la section des Indes Néerl. 1900.
30. E.E. Lungwitz. Die Goldseifen von British Guyana. Zeitschr. f. pract. geol. 1900.
31. H. van Cappelle. Bijdrage tot de kennis der Cultures in Suriname. Amsterdam. 1901. Hierin eenige mededeelingen over plantagegronden.
32. H. van Cappelle. Mededeel. over den tocht naar de Binnenlanden van het distr. Nickerie. Hand. v.h. Nat. en Geneesk. Congres in 1901.
33. G. Du Bois und A.P. Langenheim. Surinam und seine Goldfelder. (Süd-Afrik. Wochenschr., Jhrg. 7 en 8. Nos. 358, 372, 375, 378 en 379; 1901.
34. A. Rehwagen. Die Goldfelder von Surinam. Berg- und Hüttenm. Zeitung. 1901.
35. G.C. Du Bois. Geologisch-bergmännische Skizzen aus Surinam. Freiberg 1901. Mit geol. karte.
36. De expeditie van Cappelle naar Suriname's Binnenland. T.A.G. XVIII, 1901, 80; en Bericht in Geol. Centralblatt I, 1901.
37. H. van Cappelle. De Binnenlanden van het distr. Nickerie. Met een kaart, platen en afb. Baarn. Holl.-drukk. 1901.
38. G.A.F. Molengraaff. Korte determinatie der gesteenten, medegebracht door de Coppename-expeditie. (T.A.G. XIX, 1902).
39. W. Bergt. Zur Geologie des Coppename-und Nickerietales in Surinam. (Samml. d. geol. Reichsmus. zu Leiden. Serie 2, II, 2, Leiden 1902).
40. J.M. van Bemmelen. Onderzoek van eenige grondsoorten uit Suriname. Alluviale klei en lateriet. Landbouwk. Tijdschr. Groningen 1903.
41. G.C. Du Bois. Beitr. zur Kenntniss der Surinamischen Laterit- und Schutzrindenbildungen. (Tschermak's Miner. und petrogr. Mitt. XXII. Heft I. 1903.)
42. C. Moerman. Verslag van het voorloopig onderzoek van de gesteentemonsters der Saramacca-Expeditie. (T.A.G. XXI. 1904, 1059).
43. C.J. van Loon. Rapp. over de exploratie van het Lawagebied. 's Grav. Alg. Lansdr. 1904.
44. J.M. van Bemmelen. Beitr. zur kenntn. der Verwitterungsprodukte der Silikate in Ton-, Vulkanischen und Laterit-boden. Zeitschr. für Anorg. Chemie. Hamburg. XLII, 1904.
45. H. van Cappelle. Au travers des forêts vierges de la Guyane hollandaise, contenant 1 carte, 20 planches et 60 gravures. Baarn, Imprimerie Hollandia et Paris, Librairie polytechn. Ch. Béranger, Ed. 1905.
46. E. Middelberg. Rapport betreffende het kleinbedrijf in de goudindustrie in de kolonie Suriname. 's Grav. 1905.
47. A. Thie. Verslag van het voorloopig onderzoek van de gesteente-monsters der Tapanahoni-expeditie. T.A.G. XXII, 1905, 993.
48. H.N. Duyfjes. Verslag van het voorl. onderzoek van de gesteentemonsters der Gonini-expeditie. T.A.G. XXII. 1905, 1011.
49. H. van Cappelle. Essai sur la constitution géolog. de la Guyane holl. (Distr. occidental) Met een geognost. kaart. Baarn, Holl. drukk. en Parijs, Librairie polytechnique, Ch. Beranger. 1907.
50. E.H.M. Beekman. Description des roches de la Collection du Nickerie. Bijvoegsel van het vorige geschrift.

51. E. Middelberg. Verslag over het onderzoek naar goud in het Lawagebied. Bijlage van het Kol. Verslag. van Suriname, 1907.
52. J.A. Polak. Historisch overzicht van de goudindustrie in Suriname. 's Grav. 1908.
53. E. Middelberg. Geologische en technische aantekeningen over de goudindustrie in Suriname. Amst. 1908.
54. J.A. Grutterink. Beschrijving der gesteenten, verzameld tijdens de Toemoek-Hoemak Expeditie. (T.A.G. XXV, 1908, 1130.)
55. J.B. Harrison. The geology of the Goldfields of British Guyana. Lond. 1908.
56. J.N. Verloop. Die Goldlagerstätten des Guyana Gold Placer's. Ein Beitr. zur Geologie von Surinam. Verh. d. naturf. Ges. in Basel. 1909.
57. G. Duyfjes. Onderzoek van gesteenten, verzameld bij den dienst der Mijnexploratie van Gouv. wege in Suriname, enz. Kol. versl. II Suriname (supplement). 1910.
58. L. Fraser. Origin of the placer gold of Guyana. Mining and Sc. Press. 1910.
59. J.H. Verloop. Gegevens over de goudindustrie in Suriname. Geologie, Techniek, Hygiëne. Hilversum. 1910.

H.v.C.

II. Nederlandsche Antillen^{*)}.

De Antillen vormen een guirlande van hier divergeerende, daar convergeerende bogen. Zij sluiten aan bij de gebergten van Mexico, welke dit land in zijn volle lengte doorloopen om in Honduras en Nicaragua eerst een oostelijke en daarna een noordoostelijke richting aan te nemen. Hun onderzeesche voortzettingen werden door de diepzeeonderzoekingen van de Challenger, de Blake (1874-'78) en de Albatros (1884) onthuld. Deze omsluiten de Bartlett diepte (maximaal-6169 m.) en verloopden beiden in oostelijke richting, de een van de noordkust van Honduras naar Jamaica, de ander vanuit Britsch Honduras over Misteriosabank en de Kaaimaneilanden naar kaap Cruz op Cuba. De Antillen vormen het geologisch verband van Noord- met Zuid-Amerika, niet de landengte van Panama, die naast vulkanen en hunne tuffen slechts uit jonge tertiaire afzettingen bestaat. Vooral de zeekaart, die Spencer (6) toevoegde aan zijn artikel: 'Drowned valleys of the antillean lands' toont dit vroeger verband van de Caraïbische zee met den Grooten Oceaan. Blijkens deze kaart wortelen de Antillen in een onderzeesch plateau van c.a. - 1000 m. dat westelijk en oostelijk spoedig op diepten van 3000 en 4000 m. afvalt. Men vergelijk ook de kaart van de Montessus de Ballore (5). In deze voormalige landbrug nu, komen *wel* lagen voor die ouder zijn dan het tertiair. Vele Antillen vertoonen denzelfden bouw als de kustcordilleeres van Venezuela. Op een eruptiefkern, die wellicht actief aan de opheffing van de keten heeft deelgenomen, rusten zandsteen en conglomeraten, waar bij een kenmerkende breccie, de blue beache, die een groote verspreiding bezit en zich b.v. in het zuidelijk kustgebergte van Cuba vertoont als een breccie welker bindmiddel uit donkeren dioriet of diorietporfier bestaat (7). Hierop liggen marine cretaceïsche cedimenten; tijdens de krijtperiode waren de eilanden dus nog niet boven water verzezen. Er vormden zich kiezelstei, zandsteen, mergel, conglomeraat en

*) Zie aan het slot de lijst van gebezigde kunsttermen.

kalksteen (rudistenkrijt). Langzamerhand traden dus strandvormingen op. Men vergelijkte de kaart van H. Karsten(3). Marine tertiaire sedimenten ontwikkelden zich op de toen nog ondergedompelde deelen en ook deze zijn thans over groote uitgestrektheid aan de oppervlakte verrezen. In aansluiting met deze tertiaire kalken vormden zich de quataire koraalriffen welke thans hier en daar hoog boven den zeespiegel geheven zijn. Echter komen de petrefacten daarin allen met de meest gewone nog levende vormen overeen, waardoor een afscheiding van de jongste rifvormingen zeer bemoeilijkt wordt (4) p. 80).

De opheffing verliep met verschillende schommelingen, welke Spencer (6) p. 131 getracht heeft graphisch weer te geven. Perioden van sterke verheffing noteert hij uit plioceenen en pleistoceenen tijd. Het was gedurende de laatste opheffingsperiode, dat een lang aanhoudende landverbinding ontstond tusschen Noord- en Zuid-Amerika, die velen diervormen vergunde van het eene continent naar het andere te komen. Zoo vond men in holen op Anguilla en waarschijnlijk ook op St. Martin resten van knaagdieren, *Amblyrhiza*(2), die te groot waren om op zulke kleine eilanden eenigszins bestendige te typen vormen. Deze weg werd het eerst zuidelijk van St. Barthélemy onderbroken, want de landslakkenfauna van de noordelijke Antillen tot en met dit eiland komt volgens Theod. Bland (1) met die van Centraal-Amerika overeen, terwijl op de zuidelijke Antillen vanaf Antigua, Zuid-Amerikaansche vormen huizen. Een diepe voor doorploegt thans het voormalig Antillenplateau zuidelijk van de Virginische eilanden, waar we diepten van 5000 m. aangegeven vinden. Deze vormt de hedendaagsche scheiding tusschen beide continenten, wat zich ook daarin weerspiegelt, dat de noordelijke eilanden thans rijzen en de bovenwindsche eilanden zuidelijk van deze grenslijn dalen.

Litt. 1. Th. Bland 'On the geogr. distribution of the gen. and spec. of landshells of the W. Ind. Islands.' Ann. Lyc. Nat. History New-York VII p. 355, X p. 311. - 2. E.D. Cope 'On the contents of a bone cave in the island of Anguilla'. Smithsonian contributions to knowledge, Wien XXV Art. III. - 3. H. Karsten 'Géologie de l'ancienne Colombie Bolivarienne: Vénézuéla, Nouvelle-Grenade et Ecuador'. Berlin 1886. - 4. K. Martin 'Bericht über eine Reise nach Niederl. West Indiën und darauf gegründete Studiën.' Leiden 1888. - 5. F. de Montessus de Ballore 'Les tremblements de terre.' Paris 1906. - 6. J.W. Spencer 'Drowned valleys of the antillean lands.' Bulletin of the geological society of America, Vol. 6. p. 103-140, 1895. - 7. E. Suess Antlitz der Erde. I p. 702. -

De benedenwindsche eilanden.

Deze bezitten slechts uiterst zwak seismisch karakter, dat volgens de Montessus de Ballore (10) p. 370 all. 4) grootendeels nog te wijten is aan bevingen die van het vaste land uitgaan. In bouw komen ze volgens Sievers (12) p. 41) overeen met het schiereiland Paraguana en den Sierra Nevada de Santa Marta, doch verschillen van Coro. (p. 44). Hij vermoedt (p. 43) dat er vroeger een landverbinding bestond tusschen den Sierra Nevada de Santa Marta, Goajira, Paraguana, de Curaçogroep en de eilanden voor de kust van Venezuela over Orchila tot Blanquilla. In cretaceischen tijd werd deze rug gezamenlijk met het noordelijk deel van Zuid-Amerika door de zee overstromd en zetten zich marine sedimenten af evenals op de andere Antillen. Thans verkeert de Curaçogroep in een periode van rijzing, zooals blijkt uit de brandingsterrassen die deze eilanden omgeven en vooral op Curaçao regelmatig ontwikkeld zijn. Het onderste terras 3-5 m. hoog omgeeft bijna ononderbroken alle drie eilanden. Of alle terrassen op Aruba, Curaçao en Bonaire

met elkander corresponderen, dus deze eilanden ook thans geologisch één geheel vormen is niet met zekerheid uitgemaakt. Elk der eilanden bezit een oude eruptiefkern aan welker opbouw, naast diverse varieerende gesteenten, diabaas een groot aandeel neemt. Terwijl op Bonaire steeds korrelige diabaas optreedt, heerscht op Curaçao en Aruba een dichte variëteit. Op deze stollingskernen rusten sedimentaire gesteenten, wier ouderdom Martin uit het daarin voorkomen van fragmenten van rudisten op Curaçao, als cretacëisch kon vaststellen. Gesteenten uit deze formatie werden ook op Bonaire met groote waarschijnlijkheid aangetoond, doch op Aruba slechts onzeker. Vaak echter rusten direct op de erosieproducten der stollingsgesteenten jongere rifkalken die anders discordant op het krijt volgen. Deze volgens Martin quartaire kalksteen wigt landwaarts uit, zooals in Rooi Cachoentie (Aruba) te rien is. De koraalkalk is aan de steile zeezijde van de S. Grandi (Bonaire) 15 m. dik, in de 24 m. hoog de Playa Frans gelegen heuvels 4,5 m. en in den 45 m. hoogen Wazal vaak slechts 1,5 m. Zij rust hier overal op een conglomeraat, dat aan de binnenzijde van den S. Grandi 1 m. en in den Wazal 2 m. dik is.

Zij werd dus tegen een hellenden bodem afgezet en niet door plooiing in dien stand gebracht. In overeenstemming daarmee vinden we de koraalstukken nog rechtstandig in de geheven riffen terug. Waar de groeiomstandigheden ongunstig waren, vormden de koralen slechts een mantel op den hellenden ondergrond en eerst bij gunstigen groei vereffenden zij zich aan den waterspiegel. Nergens worden levende koralen aangetroffen waar slik en afval het water verontreinigt. Hier wordt hun bestaan eerst voorbereid door conchylien en kalkalgen. Verder schenen de Astraceën volgens Martin meer aan de loefzijde te heerschen, terwijl aan de lijzijde naast Astraceën andere koralen en conchyliën optraden.

Phosphorzure ammoniak, -kali en -natron¹¹), uitgeloozd uit de guano (8) die den kalksteen overdekte, drongen in dezen laatsten en veranderden hem in calciumphosphaat, denphosphoriet. Hier en daar werden de wanden van holten door het regenwater met deze zouten beladen, vaak op genoemde wijze veranderd. Op andere plaatsen traden oplossingen van phosphorzure zouten met opgelost calciumcarbonaat in wisselwerking, waarbij phosphoriet neersloeg, die dan te herkennen is aan een hoog phosphorzuurgehalte en een dichte structuur, terwijl hij gaarne holten in horizontale lagen vult. Ten slotte deden kleine zoogdieren, vleermuizen, ratten en konijnen in holen (thans als pockets bekend) eveneens phosphaat ontstaan.

De kalksteen is sterk gekliefd. Het regenwater dat niet direct (soms in woeste stroomen) naar zee gutst, zakt daardoor spoedig weg om tusschen eruptief- en sedimentairgesteente door langzamerhand toch naar zee te vloeien. Waar een brandingsterras genoemde grens aansnijdt, treedt een bron op. Ook gegraven putten ontleenen hun water aan deze grenslaag.

Litt. 1. M. Bauer, Ueber einige Diabasa von Curaçao. Neues Jahrbuch für Mineralogie etc. Band. II p. 140; 2. H. Karsten, Über die geogn. verhältnisse des westlichen Columbien. Verh. d. Versamml. deutscher Naturforscher u. Aerzte Wien 1856, p. 83 en 85; 3. H. Karsten, Geologie de l'ancienne Columbie Bolivarienne, etc., Berlin 1886, p. 9 ff. en p. 48; 4. J. H-Kloos, Untersuchungen über Gesteine und Minera.

lien aus West-Indien. Samml. d. geol. Reichs-Museums Leiden, Ser. II, Bd. 1, p. 1-110, 1886; 5. H. van Kol. Naar de Antillen en Venezuela. Leiden 1904; 6. A.J. van Koolwijk, Bronnen v. mineraal-water op Aruba. T.A.G. Reeks, 2, deel I, p. 600, 1884; 7. A. Krämer. Curaçao, nebst einigen Bemerkungen über eine westindische Reise. Globus Bd. XC, Nr. 19, Braunschweig, 22 Nov. 1906; 8. K. Martin. Bericht etc. Leiden 1888; 9. G.A.F. Molengraaff. Tijdschr. v. Ned.-Indië 1893, I p. 232; 10. F. de Montessus de Ballore. Les tremblements de terre. Paris 1906; 11. Sandberger, N. Jahrb. f. Min. etc. 1864, p. 631; 12. W. Sievers. Zweite Reise in Venezuela in den Jahren 1892/93. Mitt. d. geogr. Ges. in Hamburg, Bd. XII; 13. G.J. Simons, Beschrijving v.h. eil. Curaçao. Oosterwolde 1868; 14. G.P. Wall. On the geology of a part of Venezuela and of Trinidad' Quart. Journ. Geol. Soc. London. Vol. XVI, p. 460, 1860; 15. Versl. Kon. inst. v. Ing. 1889-90, p. 62; 16. T.A.G. serie 2, 22, p. 808, 1905.

Aruba.

Zien we voor een oogenblik van de jongste rifkalken af, dan kunnen we op Aruba drie gedeelten onderscheiden. Het hoogste, *middengedeelte* van het eiland, wordt ingenomen door een disbaasmassief van driehoekige gedaante, dat een hoekpunt naar het Spaansch lagoen keert en met een breede basis (van Matevidiro tot nabij Fontein) aan de noordkust eindigt, waar het op vele plaatsen in zee uitloopt of anders slechts door een smallen zoom van quartairvormingen is bedekt. Het *noordwestelijke deel* wordt geheel ingenomen door kwartsdioriet, waarop slechts hier en daar en wel vooral aan de noordwestpunt kleine stukjes quartairkalk rusten. Het *zuidoostelijk deel* toont hoofdzakelijk quartairkalk. Slechts hier en daar, vooral aan de zuidoost-punt, duiken kopjes van kwartsdioriet op en doen vermoeden dat deze ook voor dit gedeelte den ondergrond vormt.

De jonge rifkalken worden in een breeden zoom aan de zuidzijde van het eiland aangetroffen, welke band aan denoorkust slechts smal en over grooten afstand zelfs onderbroken is.

Het *diabaasmassief* vormt de eenige berggroep van Aruba. De hoogste toppen (Ariekok 176 m.) en Jamanota 188 m.) zijn in het zuidwesten daarvan gelegen. Van hieruit loopen eenige ruggen onregelmatig radiaal door het massief. Deze zijn door erosie ontstaan. De ingesneden dalen hellen noordwaarts flauwer dan zuidwaarts. De scheidende ruggen worden door nog ondieper dalen in afzonderlijke tot 30 m. hoge kopjes verdeeld. Aan de noordkust doorploegen de dalen het strand of eindigen blind, door duinen gesloten. Het voornaamste ravijn aan de zuidzijde is gericht naar het Spaansch lagoen, terwijl de andere hier slechts in flauwe puinkegels op het lage plateauvormige diorietmassief eindigen. Twee diepe kloven, Rooi Para boesté en Rooi Cachoentie zijn noordoostwaarts, Rooi Fluit noordwaarts gericht.

Deze diabaas is een kleinkorrelig tot dicht, zelden grofkorrelig (bij Fontein), donkergroen gesteente, dat volgens Kloos (4) geheel met dat van Curaçao overeenkomt. Onder het microscoop ziet men daarin fijne augietkorrels tusschen veldspaatlijsten liggen. Soms is de angiet geuralitiseerd. In dergelijke diabasen treft men nu en dan nog resten van augiet aan; nog zeldzamer onveranderde angietkorrels. Het uralitiseeren leverde geen extra erts. Dit laatste komt op dezelfde wijze voor als in den onveranderden diabaas. Het verschijnsel schijnt in verband te staan met de nabijheid van den kwartsdioriet, want men treft dergelijke uralitieten aan in den top van den Jamanota, bij Mira la Mar (ook als rolsteen in de kloof van

Mira la Mar), bij Chetta aan den voet van den Arie Kok. Al verschillen deze uralitieten ook eenigszins in korrelgrootte en structuur, toch doen zij zich kennen als donkere dichte gesteenten zonder eenige parallestructuur. De dichte varieteiten kunnen makroscopisch niet van den gewonen diabaas onderscheiden worden. Mikroscoopisch ziet men hoornblende zonder eigen vorm de ruimten tusschen de plagioklaaslijstjes vullen. Hij is duidelijk pleochroïtisch (geel tot blauwgroen). Plaatselijk komt ook epidoot voor en nu en dan een kwartskorrel (met vloeistof insluitingen). Door verkitting van diabaas-rolstukken is hier en daar een diabaas-conglomeraat ontstaan, zoo nabij Fontein (niet geuralitiseerd) en op den top van den Jamanota (geuralitiseerd in over-eenstemming met den diabaas van Mira la Mar). De brokstukken verweeren eerder dan het cement en doen secundaire holten ontstaan die zich vullen met kwarts en chabcedoon.

In Rooi Cachoentie, en evenzoo tusschen Pan Blanco en Para boesté aan den weg van Oranjestad naar Fontein zijn leien aangesneden. Deze zijn van west naar oost gericht en staan zeer steil. In den regel valt deze lei bij slaan in griffels uiteen, soms splijt hij als een daklei, zijn kleur is grijs op de versche breuk. De dagzoom is gewoonlijk groen of zelfs roestbruin getint. Aan het bloote oog doen ze zich voor als dichte homogene gesteenten. Zoo toont b.v. het gesteente uit Rooi Cachoentie volgens Kloos (4), p. 46), slechts enkele pyrietkristalletjes in een splinterig, dichte, homogene massa. Onder het microscoop herkent men lichter en donkerder deelen. De lichte bestaan waarschijnlijk uit veldspaat terwijl de donkere zijn opgebouwd uit hoornblendemikrolieten en epidootkorrels. De leien uit de andere ravijnen komen hiermede overeen, zijn echter soms sterker, soms minder sterk veranderd. Zoo vertoont de lei uit de kloof ten noorden van het Spaansch lagoon veldspaatshoeren. Martin beschouwt ze als ouder dan de diabaas, (vermoedelijk werd dus de diabaas langs de voegvlakken van den lei opgeperst), en wijst erop dat ook op Orchilla schieferige kwartsiet met andere kristallijne leien voorkomt in dezelfde richting. Denzelfden ouderdom kent hij toe aan een schieferigen amfiboliet zuidoostelijk van St. Lucie. Hier liggen compacte hoornblendezuiltjes evenwijdig aan de drukgelaagdheid, in plagiohlaas met een weinig ertsstof.

Het *kwartsdiorietmassief* in het noordwesten wordt voornamelijk ingenomen door een plateau van 37-60 m. hoogte. Dit plateau is hier en daar door huis hoog opgestapelde blokken bedekt. Het was vroeger een baai en wordt noordelijk door een nagenoeg gesloten rug (vanaf den kristalberg over den Kalebas en den Alta Vista tot nabij Karamajeto) begrensd. Tusschen den kristalberg en den Matevidiro echter bleef een opening die toegang verleende tot het zwak glooiende noordstrand. Evenzoo aan de westzijde.

Een heuvelreeks (Hooiberg 175 m., Windberg en Carachito), in afzonderlijke koppen opgelost, vormt de gebrekkige zuidgrens van het plateau.

Volgens Martin (8) p. 133-134), is de dioriet jonger dan de diabaas, doch ouder dan krijt. Het gesteente is licht getint en gelijkt daardoor makroscopisch sterk op syeniet. Op sommige plaatsen (Adikoerarie) is het tot op groote diepte ontleed door zeewater, dat men hier reeds in putten van c.a. 15 m. diepte ziet indringen. Volgens Kloos bestaat het uit kwarts en veldspaat in gelijke hoeveelheid. Daarnaast hoornblende, soms glimmer of chloriet; verder magnetiet,

kleine bruine titaniëtkorrels en enkele dikkere apatietnaalden. De structuur is middelmatig-, zelden grofkorrelig. De tweelingslamellen van den veldspaat zijn voor het bloote oog of onder de loupe reeds te herkennen. De hoornblende is in de grofkorrelige variëteiten soms 10 × 5 m.m. groot en bezit steeds scherpe kristalbegrenzing. De kwarts is stampvol van vloeistofinsluitels, lichtgrijs van kleur, zelden geel of rood. Treedt de hoornblende meer op, dan worden ook diens kristallen grooter en zijn omgeven van een mantel van angietkorrels. Plaatselijk kunnen deze amfibool-angietmassa's zich tot knollen in den normalen kwartsdioriet vereenigen, wat o.a. nabij den Hooiberg te constateeren is. Evenzoo bij Westpunt. Zelfs wordt de top van den Hooiberg in hoofdzaak opgebouwd door een fijnkorrelig angietaggregaat met daarin liggende kort zuilvormige hoornblendekristallen van 2 c.m. grootte. De Hooiberg is dus een concentratiecentrum voor amfibool en angiet. Ditzelfde verschijnsel doet zich voor bij Arasjie, nabij Westpunt.

Op gelijke wijze treden gabbroachtige vormingen (b.v. kwartsvrije hyperstheengabbro) op als lokaal-facies van den kwartsdioriet b.v. ten oosten van Busiribana (naast den normalen kwartsdioriet in hetzelfde handstuk). In deze massa vullen basische plagioklaas en kwarts de ruimten tusschen den aktinolietachtigen hoornblende, die uit angiet is ontstaan, gelijk resten van dit laatste mineraal in de meeste slijpplaatjes getuigen.

Het zuidoostelijk gedeelte van Aruba dat, zooals gezegd, met *oudere quartairkalken* is bedekt, helt langzaam af in noordoostelijke en zuidelijke richting en bereikt slechts een hoogte van 15 tot 30 M., met uitzondering van den S. Colorado, die zich tot een hoogte van 38 m. verheft. De kwartsdioriet, die ook hier den ondergrond schijnt te vormen, komt in den S. Culebra en den S. Colorado aan de oppervlakte.

De oudere quartairkalk die hier en daar den kwartsdioriet van het noordwestelijk Aruba bedekt S. Plat en het cement in de breccie die in Rooi Cachoentie den Grünschiefer overdekt) bezit gelijk karakter als de kalk van den Sint Hieronimo op Curaçao en is waarschijnlijk op gelijke wijze ontstaan.

De *jongere quartairkalken* aan de lijkzijde van het eiland moeten beschouwd worden als een barrière die Aruba aan deze zijde omgaf, toen het kwartsdioriet-plateau nog den bodem uitmaakte van een groot lagoon. De kalken aan de loefzijde vormden toch een zoomrif.

Aan de zuidwestkust sluit een moerassig terrein, dat aan de landzijde door mangroven bedekt is, terwijl aan de zeezijde een zoomrif volgt dat zelve dooreen tweede strook zeewater gescheiden is van het eigenlijk barrière rif, dat thans de lijkzijde van het eiland omgeeft. Dit *recente rif* verzekert in het Spaansch lagoon een veilige ligplaats voor schepen, terwijl de vaargeul van dit lagoon wordt opgehouden door de periodiech daarin ontlaste regen- en slikstroomden, waardoor koralen hier niet gedijen.

De krijtformatie is op Aruba niet of hoogst onzeker vertegenwoordigd. In de phosphaten van den S. Colorado vond men een fragment van een ammoniet, waarschijnlijk nauw verwant met Ammonites Treffryanus Karst. uit het krijt van Bogota. Verder komen wellicht in aanmerking een donkergrijze mergellei aan het noordstrand bij de Boca van Welvaart, die microscopisch sterk gelijkt op de cretaceïsche mergel van den Hermanus op Curaçao. Misschien behooren hiertoe ook lichtgrijze en helgele zandsteenen met uiterst weinig kleiachtig cement, die rolsteenen bij St. Cruz vormen, daar zandsteenen op de drie eilanden alleen bekend zijn uit het krijt.

Water. Op de grens tusschen eruptiefgesteente en quartairkalk moet men naar bronnen zoeken. Zoo wordt in het zuidwestelijk deel op 4 à 5 voet diepte bijna steeds

grondwater aangetroffen en sijpelt aan de helling van den S. Colorado eenig water uit den kalksteen naar zee. Ook aan de noordkust vindt men eenige bronnen, o.a. bij Antikoeri in een ravijn, dat in den regentijd overstroomd wordt. (6) p. 600.) Dit bevat per liter 11,16 gr. mineraalzout, waarvan 6,64 gr. chloor en 0,54 gr. magnesium, een soort bitterwater dus. Twee dergelijke bronnen komen nog voor, de eene bij berg Sjetti en de andere bij Paloe margue nabij Fontein. Eigenaardig is een warme bron die bij Oranjestad ten zuiden van Fort Zoutman onder de daar aanwezige kalkrotsen in zee mondt en slechts bij eb zichtbaar wordt.

Goud. Dit komt voor in goudkwarts-gangen en in de daaruit ontstane Seifen. Natuurlijk werd 't eerst in het alluvium goud gevonden, vooral in het leem van Rooy Fluit, een door zeewater omgewerkt materiaal. Het zakte natuurlijk zoover mogelijk en wordt nu vooral gevonden op de vaste rots, den z.g. vloer; vroeger in klompen van meerdere kilo's. In het diabaasgebied bestaan de seifen uit leem (c.a. 1 m. dik) in de dalen, terwijl dit alluvium in 't kwarts-diorietgebied wordt gevormd door een laag van 1-7 m. dikte, die grootendeels bestaat uit kwartzand, met veldspath, hoornblende en glimmer. Ook hier komen echter leemlagen voor.

De goudkwartsgangen verlopen in alle richtingen, doch de west-oostelijke richting overheerscht, wat overeenkomt met de richting van het grond-gebergte (archaeïsch systeem), dat we in de leien van het diabaasgebied leerden kennen. Misschien wijst dit op een openrijten langs die vlakken. Zelden bezitten de gangen een laagstructuur door opvolgende vullingen. Hun dikte wisselt van weinige centimeters tot ongeveer 10 m. Ze verweeren minder snel dan 't omringend gesteente en steken daardoor uit. Bekend zijn o.a. de heuvelgangen: Fort George en Serro Blanco (bij Belasjie), beiden ten noorden van het Spaansch lagoen. Verder de thans afge-exploiteerde Sneeuwberg ten westen van den Kalebas. Evenzoo de gangen van den Kristalberg, den Kalebas, den Jamanota, en de mijnen Schaffenberg en Bruin ten zuiden van Adikoerarie.

Meestal dicht, vertoont de kwartsiet soms holten met kristallen bekleed (Kristalberg). In de gangen van Adikoerarie komt het goud voor als mosvormige belegging op sierlijke kwarts kristallen. Ook de gang te Mira Lamar toont mikroskopisch goud. Volgens Molengraaff (9) bevat de bruine, vleeschkleurige, kwarts in den regel meer goud dan de witte, ofschoon op Westpunt ook goud in witte kwarts wordt aangetroffen. Overigens schijnt het goud behalve in de kwartsgangen ook in het nevingesteente en in Trümmer voor te komen.

De gangen schijnen genetisch verbonden te zijn met gangen van een diorietporfier, welke op sommige plaatsen (Alta Vista) zuilvormig is gedeeld. Zijn structuur wisselt vanaf porfierige dioriet (als rolsteenen nabij den Matevidiro) tot diorietporfier met een groengrauwe felsietische grondmassa, waarin enkele phenokristen (Kalebas en Alta Vista). Van de verdere vindplaatsen noemen we nog: de zuidoostoever van de Boca van Welvaart, in Rooy Para boesté (aan de noordzijde van den weg van Oranjestad naar Fontein) en bij Chetta.

Makroskopisch gelijk het gesteente sterk op een

syenietporfier, doordat lange glanzende zuilen van een donker getinten hoornblende rusten in een lichte witgrauwe grondmassa. Slechts bij Fontein ontbrak hoornblende en toonde het groen-grauwe gesteente troebele veldspathen en kleine kwarts-korrels in een granietisch korrelige grondmassa. Slechts op één plaats n.l. aan de noordoosthelling van den Serro Colorado zag Martin duidelijk den kwartsdioriet doordrongen door den diorietporfier. De doordrongen kwartsdioriet is daar donker getint en rijk aan magnetiet. Het ganggesteente toont phenokristen van plagioklaas, amfibool en eenige kwartstukjes in een mikrogranietische grondmassa van veldspaatlatjes, kwarts kristallen, hoornblende-mikroliethen en magnetietkorrels. De kwarts toont vaak corrosie door de grondmassa.

Kopererts, etc. Uitsluitend in het diabaasmassief worden de kwartsgangen wel vergezeld van: koperkies, malachiet, azuriet, cupriet, arseenkies, zilver, goudhoudende pyriet, magnetiet en limoniet, b.v. ten noorden van de bij Daimarie in zee afvoerende kloof en ten zuidoosten van de baai van Antikoerie. Minder bij Belasjie (Spaansche haven).

Phosphaat. Dit wordt vooral aangetroffen over een deel van den S. Coelebra en den S. Colorado. Zuidoost Aruba vertoont van uit zee naakte, platte, zwarte uitgeholde rotsgronden aan den voet van een zeer hoogen maar zeer gelijkmatig afhellenden heuvel, den Serro Colorado. Aan land gekomen schijnt de oosthelling van den S. Colorado als met vulkanische slakken bedekt door de gespleten oppervlakte van de donkerbruine fosphaathoudende kalken. In de fosphaten vindt men, behalve de reeds vermelde ammoniet, ribben en wervels die Martin aan Sirenen toekent.

Bonaire.

Dit eiland vertoont een hooger westelijk en een lager oostelijk deel. Het oostelijk deel bestaat voornamelijk uit jongere rifkalken met tusschenliggende lagunen, waarverschillende bekkens in en om het pekelmeer aanleiding hebben gegeven tot zou twinning. Het westelijk deel bezit den bouw van Curaçao een, centrale eruptiefkern met een mantel van krijt en andere quataire rifkalk.

De eruptiefkern. Het westelijk centraalmassief van *glimmerporfieriet*, dat in zijn relief aan het Sieben-gebirge doet denken, bereikt in den Brandaris zijn grootste hoogte. Diens top wordt gevormd door rechtstaande zuilen, onregelmatig polygonaal en hier en daar kogelvormig gescheurd. Sommigen, 4 m. lang en mansdik zijn afgebroken en omgekanteld. Het gesteente is eenigszins poreus met ruwe breuk. In een roodbruine tot gele fjnsplinterige grondmassa vertoonen zich witte veldspathen, weinige millimeters groot. De grondmassa bestaat uit kleine veldspaatlijstjes en -bundels, kwarts, magnetietkorrels en glimmerblaadjes. *Tuffen* liggen hier en daarlangs den rand van het glimmerporfieriet-massief. Een tuf tusschen Brandaris en S. Grandi (aan de noordwestkust) toont onder het microscoop vele waterheldere scherven en stukken, sommigen met tweelingslamellen (veldspaat) naast glasdraad-fragmenten. Kwarts ontbreekt. Een tuf uit de nabijheid van Slachtbaai gelijkt op die van Brievengat (Curaçao). De obsidiaantuf oostelijk van Goto is een jongvulkanisch glazig eruptiefgesteente in tegenstelling met de andere. Volgens Kloos zijn de verschillende tuffen gebonden aan eruptiepunten die in hun onmiddellijke nabijheid lagen. Mogelijk zijn de porfierietkoppen de door erosie blootgelegde kernen van jongere vulkanen, volgens Martin jonger dan krijt. Is dit zoo, dan heeft de glimmerporfieriet het diabaasmassief doorbroken, waardoor het

thans aan de zuidzijde omvat wordt en ook aan de oostzijde waar de diabaas den ondergrond vormt van de vlakte van Rincon. De *diabaas* van Bonaire is steeds korrelig in tegenstelling met de dichte variëteiten van Curaçao en Aruba. Hij verweert tot groote sphaeroïdische blokken. De enkele dichte stukken bezitten vaak holten, gevuld met kwarts en chalcedoon. De diabaas komt op de vlakte van Rincon in eenige heuveltoppen door de cretaceïsche lagen, waarvan hij dus den ondergrond schijnt te vormen en neemt in West-Bonaire een laag terein in, dat sterk verweerd is (eerst op 6 m. diepte, in een welput, trof Martin versch gesteente aan). Een korrelige diabaas tusschen Rincon en S. Grandi, die enkele grootere augiet- en veldspaatkristallen benevens weinige olivienkorrels voert, kan een overgang vormen tot den diabaasporfieriet tusschen Brandaris en S. Grandi, welk blauw, duidelijk porfierig gesteente, glasheldere veldspaatsten toont in een harde fjinsplinterige grondmassa, doch er jonger uitziet. Ten slotte liggen nabij Fontein tot ½ m. groote ellipsoïsche blokken van kleinkorrelige kwartsdiabaas, die geheel overeenkomt met 't gesteente van Savonet (Curaçao), echter bleekgroene zwak pleochroïtische amfibool-prisma's en hoopjes bruine glimmer bevat en daardoor met den naam Proterobaas (Rosenbusch) te bestempelen is.

Krijtformatie. Kiezellei en radiolarietkalken (kalkkiezellei, doorregen met gekromde calcietlagen) heerschen op de vlakte van Rincon, terwijl men meer westelijk cretaceïsche Schotter aantreft, een conglomeraat van porfierietstukken verkit door kalk. Ook de kern van den Langeberg schijnt door dergelijke sedimenten opgebouwd, want ten Oosten van den Langeberg ligt een lage klip die uit lichtgele dunplatie zeer fijnkorrelige zandsteen is opgebouwd met een richting W. 32° N. en een helling 45° N.O. In hun verlengde liggen ook de S. Grandi, de Wamari en de Baradicarta, die waarschijnlijk eveneens bestaan uit zandsteen en kiezellei. Bij Fontein ziet men de quartairkalk rusten op roodachtige en groenachtige mergels. Deze zijn waarschijnlijk ook tot het krijt te brengen, want de quartairkalk erboven is bijna geheel opgebouwd uit fragmenten van orbitoïden, vergezeld van kalkalgen. Eenige tandfragmenten daarin geleken bovendien sterk op die van: *Caroharodon megalodon*; *Oxyrhina*; een rog uit de familie der *Myliobatiden* en een visch uit de groep der *Gymnodonten* (8) p. 105).

Bonaire rijst en bloc, zooals blijkt: uit de strandterrassen die het regelmatig omgeven, uit de gedaante der vlakte van Rincon die vroeger een lagune vormde die door de bocht van Onima met de zee verbonden was, uit het Pekelmeer dat in een stadium van indampen verkeert, uit verschillende grotten o.a. die van die S. Grandi (8) p. 108).

Minerale producten. Wel is hier en daar de kalksteen door phosphorzure zouten gemetamorphoseerd, doch tot een exploitatie is het nergens gekomen. Aan den S. Grandi zijn typische holenphosphaten bekend (8) p. 100). De onderste lagen van deze vulmassa zijn het sterkst veranderd. Ze bevatten resten van haaien, sirenen en roggen, en danken dus waarschijnlijk aan deze dieren hun ontstaan.

Het eiland heeft met droogte te kampen. Bronnen zal men weder moeten zoeken op de grens der oudere en jongere lagen. De bron op het strandterras van Fontein geeft daarvan een voorbeeld.

Curaçao.

Dit eiland is waarschijnlijk als twee afzonderlijke eilandjes aan den zeespiegel verschenen,

want het vertoont in het midden een insnoering, slechts weinig breeder dan 3 km. Elk der knotsvormige deelen (de vroeger afzonderlijke eilandjes) bezit een diabaaskern van 20-40 m. hoogte. De Oostelijke kern wordt slechts langs haar noordrand, de westelijke geheel door cretaceïsche lagen omvat. Nu en dan wordt de diabaas als bestanddeel van cretaceïsche lagen aangetroffen en is dus ouder dan deze. Een cyclus van quartairkalk omsluit beide deelen en verbindt ze, alhoewel in dit verbindingsstuk bij Grootenberg en tusschen Grootenberg en Klein Mal pays ook krijt wordt aangetroffen. Een derde krans vormt nu de jongere koraalkalk.

De *eruptiefkernen* vertoonen een relief als van ons diluvium. Zij werden eertijds door zeespoeling (A. Krämer) (7), vervormd tot vlakke schotels metranden die hellen onder 30-40°. Door de zeebedekking is 't gesteente op vele plaatsen, vooral in 't oostelijk gedeelte, zóó sterk verweerd, dat het in gruis uiteenvalt en ten slotte overgaat in een bruine, ijzerhoudende leem, die men kunstmatig belet weg te spoelen. In Rooi Kibrahacha, een dal met steile wanden aan den noordwestvoet van den 100 m. hoogen Oost-Seinpost, is het gesteente nog versch. Onder deze *diabasen* kan men twee groepen onderscheiden n.l. korrelige en dichte diabaas. Wellicht komt bij Klein Mal pays de korrelige variëteit gangvormig in de dichte voor. De korrelige diabaas bij Savonet ($\frac{1}{4}$ uur gaans westelijk van Savonet aan den straatweg naar Westpunt) onderscheidt zich van de overige door een niet onbeduidend kwartsgehalte. Bauer (1) beschreef eenige porfierige diabasen uit het achterland van Willemstad, waar hij meerdere 10-20 m. hooge koppen vormt. Het materiaal werd door Krämer (7) verzameld o.a. van de landtong, die de baai van Versali scheidt van het Schottegat. Naar hun samenstelling varieren ze van Pikriekporfieriet (Olivien + augiet zonder plagioklaas) tot Olivindia baasporfieriet (met plagioklaas), alhoewel het eerste extreem nooit bereikt wordt. Olivien kan soms ontbreken. De porfierige structuur wordt veroorzaakt door phenokristen van olivien (idiomorph), plagioklaas (zeer lange stengels die een centrale grondmassastreng van quadratische doorsnede, dus in den vorm van den veldspaat, insluiten) en augiet. Ilmeniet en andere erts spelen een geheel ondergeschikte rol. De grondmassa is sphaerolietisch (divergentstralig) of dendrietisch. Deze stralen gaan uit van een of meer punten der phenokristen, die ook geheel borstelvormig omgeven kunnen zijn. Vermoedelijk behooren de sphaerolieten tot het augiet- en de dendrieten tot het veldspaatgehalte der basis. Ook bestaat wel het centrum der sphaerolieten meer uit augiet en de buitenste schil meer uit plagioklaas. Een groen-grauw gesteente uit de nabijheid van Savonet, met veldspaatphenokristen in een dichte grondmassa, schijnt, naar bovenstaande beschrijving te oordeelen eveneens tot de diabaasporfierieten te behooren.

Ook *Dioriet* komt op Curaçao voor, want Martin rapporteert noordoostelijk van Westpunt, dus aan de naar Aruba gerichte zijde, over een geringe uitgestrektheid te midden van diabaas en verweerd tot groote ronde en ellipsoïdische blokken, een gesteente, dat volgens Kloos behoort tot een porfierigen dioriet die in structuur geheel overeenkomt met de porfierige diorieten van Matevidiro, Chetta en Boca van Welvaart (Aruba) en bestaat uit plagioklaas, amfibool en kwarts. Verder vond Martin bij St. Jan en in een welput bij Brievengat gesteenten, die petrografisch eenige overeenkomst vertoonen met de tuffen van Bonaire.

Krijtformatie. De ouderdomsbepaling der lagen berust vooral op een fraai profiel door deze formatie ten Zuiden van Savonet. De heerschende richting is hier W. 18° N. Het zijn fijnkorrelige, kristallijne tot dichte kalksteenen met vele calcietaders. De breuk is splinterig en de kleur wisselt tusschen vuil- tot blauwgraauw en geelwit. Zij bevatten rolstukjes van kiezellei en komen in zoo innig verband met dezen schiefer voor, dat men ertoe gebracht wordt aan te nemen dat beiden gedrongen zijn in

eenzelfde systeem van evenwijdig aan de kust gerichte plooien. De kalksteen voert talrijke fragmenten van Rudisten (*Radiolites* Lam., 8) Taf. II), verder *Textularia* en *Lithothamnium curasavicum* (nov. spec.).

Cretaceïsche kiezelschiefer, dunplattige zandsteenen en roode of roodachtige hoornsteenen insluitend, bepalen ook den vorm van den St. Christoffel, welks scherpgekartelde spits (372,4 m. boven zee) zij opbouwen. De kleur der kiezellei is onverweerd blauwzwart tot vuilgroen, verweerd: grauw, vuil tot stroogeel of roodbruin. Makroscopisch schijnt 't gesteente homogeen, doch microscopisch vertoont het lensvormige en ronde volkomen heldere partijen in een troebele massa van verschillende kleur. Tusschen gekruiste nicols verwekken deze lichte partijen een mozaïek (kwarts) of een interferentiekruis (chalcedoon). Ronde lichaampjes in de handstukken van Savonet gevuld met kwartskorreltjes, zijn misschien radiolarien. De ouderdomsbepaling berust vooral op het concordant voorkomen met rudistenkrijt bij Savonet, doch ook op het feit, dat in Columbia en Venezuela kiezellei in verband met rudistenkrijt voorkomt [H. Karsten(2)en(3) G.P. Wall(14)] en met deze petrografisch een merkwaardige overeenkomst bezit. Kiezellei vinden we verder nog gerapporteerd ten westen van den St. Antonieberg waar ze roode en gele ijzerkiezel insluit, en bij Brievengat waar het huis op kiezelschiefer rust en zich in de onmiddellijke nabijheid een heuvel bevindt, die uit deze lei en uit zandsteen bestaat, met een richting west-oost en een helling 45- N.

Tusschen Brievengat en Ronde klip komt een blauwgroene breccie aan de oppervlakte, die beantwoordt aan de beschrijvingen van blue beache en volgens Wichmann evenals dit een diorietbreccie is.

Zuidelijk van Hato steken eveneens cretaceïsche lagen met een richting west-oost uit het alluvium. Deze bestaan uit zandsteen, mergel (Tutenmergel) en kalksteen. De *zandsteenen* der krijtformatie op Curaçao zijn zelden duiker dan $\frac{1}{2}$ m. Het gesteente is fijn- tot grofkorrelig met blauwgrijze tint of, indien verweerd: vuil- tot stroogeel, zelden lichtgrijs. Het bestaat volgens kloos uit granietisch materiaal (hoekige fragmenten van veldspaat, glimmer en chloriet) en men kan 2 variëteiten onderscheiden: A. met kalkcement, overgaande in kalksteen (klein Mal pays, Groote berg, Hato). B. met kleicement, overgaande in mergel (Hermanus, St. Christoffel, Brievengat). De lichtgele, schieferige mergel van den Hermanus toont microscopisch veel overeenkomst met donkere mergels van de Boca dos Playos op Aruba, voert echter muscoriet in plaats van biotiet.

Deze zandsteenen bevatten volgens Martin globigerinen, rotalinen, textularien en fragmenten van lithothamnium (waarschijnlijk *L. curasavicum* uit de rudistenkalk).

Langzamerhand werd het terrein voorbereid voor het leven der koralen (8) p. 16 fig. 4). Een uitzondering vormt de Caracasbaai, waar de kalksteen direct op den diabaas rust ten teken dat hier steeds rustig water was, evenals thans. Meestal echter rust de ko-

raalkalk op conglomeraten, die bestaan uit diabaas of krijtfragmenten met kalkcement. Aan de Spaansche haven werd in dit conglomeraat een landslak aangetroffen (*Pupa uva*), die ook thans nog het eiland bewoont. Fragmenten van petrefacten treden op zoodra de grovere stukken verdwijnen en wel: steenkernen van gastropoden (*Strombus gigas*?), fragmenten van *Ostrea*, *Venus concellata* en andere niet te bepalen Lamellibranchiaten. Aan de noordkust, bij Savonet, wordt 't gesteente gevormd door diabaasfragmenten en is ongemeen rijk aan steenkernen en huizen van *Trochus pica* L. Aan de oostkust van het binnenwater van Hermanus bevat het conglomeraat fragmenten van cretaceïsch zandsteen (die daar den ondergrond vormt) en kalkrolstukken. Het kalkgehalte van het conglomeraat nam langzamerhand toe, de fragmenten werden kleiner en eindelijk ontstond een zuivere kalksteen. Dit zijn koraalkalken met fraaie afdrukken der stokken juist in den stand waarin zij leefden. Madreporiden hebben verreweg de overhand. In holten tusschen de stokken vindt men groepen van astraëaceën, mollusken, wormbuizen etc. o.a. *Strombus gigas*, *Pyrula melongena*, *Chama macrophylla*, *Lithodomus*. Schelpbanken met zeeschelpen en ingespoelde landslakken (*Pupa uva*) bevinden zich aan de voet van Fort Nassau, aan den Beekenburg en ten osten van de Piscaderosbaaisteeds weinige meters boven zee. Bestijgen we nu de St. Hieronimo (229,9 m.) dan zien we den rand der diabaasschotels verhoogd door bijna loodrechte kalkwanden, de quartaire riffen. De St. Hieronimo en misschien ook Ronde klip zijn de eenige plaatsen waar quartairkalk binnen het voormalig atol werd afgezet of althans overbleef. Eerstgenoemde berg bestaat tot 207 m. uit diabaas. De daarop rustende kalksteen bevat geen koralen, doch zeer vele fragmenten van foraminiferen en Lithothamnium. Het eiland is dus en bloc gerezen, zooals we ook moeten besluiten uit de ruimten die tusschen de quartaire riffen vrijbleven en welke we thans terugvinden als holen en grotten. Die van Hato heeft zich in West-Indië bekendheid verworven. Haar ingang ligt 200 voet boven zee (13) en een der hoogste gewelven ontvangt bovenlicht door een door instorting ontstaan gat.

Bij Savonet bevindt zich een bekken, dat slechts in zijn buitenste deel (door een lagen wal van de zee gescheiden) nu en dan eens wordt overstroomd.

Thans schijnt het rijzen van het eiland voor een wijle wat langzamer te geschieden, want de Grenadiersmuts aan de Caracasbaai en de klip waarop de Beekenburg staat, die met de eerste rots vroeger één geheel uitmaakte, zijn deels onderwasschen, als waren ze aangesneden met een groote zaag. Na afkalven van de overhangende rotsen zal de zeebodem hier in een terras veranderen, zoodra het eiland wat sneller rijst. Curaçao bezit meer van deze terrassen. Bovon het onderste dat, zooals vroeger gezegd, de drie Benedenw.-eilanden omgeeft, vertoonen zich bij Hato vanaf Ascencion tot Brievengat nog 2 andere. Bij Kleine berg heeft het hoogste terras zijn front zelfs dichter bij de Zuid- dan bij de Noordkust en is hier dus uitermate breed. De kalkbrug tusschen Groote- en Kleine berg vormde volgens Martin een vierde terras, daar waar zich vroeger beide zeeën vereenigden. Aan de noordwesthelling van den Grooteberg komen mergels voor, die rolstukken van koraalkalk bevatten welke petrografisch met de quartaire rifkalk overeenkomt. Ook de zuidkust vertoont drie terrassen, die echter bij Willemstad weinig duidelijk zijn. Oostelijk neemt dit aantal af; zoo aan den Tafelberg nog 3, bij Duivelsklip 2 en verder oostwaarts slechts het onderste terras. Binnen de Caracasbaai ontbreekt de branding en daarmee de terrassen. Thans wordt het eiland aan de loefzijde vernietigd, doch groeit aan de lijzijde, waar zelfs de mangrovenwortels met kalktuf geïncrusteerd zijn. Toch doorbreken talrijke geulen het zuidelijk kustgebergte en verleenen toegang tot z.g. binnenwaters.

Water. Willemstad wordt van waschwater voorzien uit putten die te Plantersrust en Alabama liggen. Bronnen treden weer te voorschijn op de grens van diabaas en quartairkalk, b.v. bij Hato. Ook op de plantage 'Knip' bevinden zich 2 bronnen (16). De eene heet 'Tuin van Louw' en ontspringt uit een tamelijk hoogen berg; zij vormt een smal stroompje van een lengte van eenige tientallen meters en verdwijnt dan weder in den bodem. De andere, die iets lager ligt, heet 'Poos van Cajoeda'. Het zand op den bodem dier beekjes is geheel zwart. gekleurd door zwavelijzer, waarschijnlijk veroorzaakt door zwavelafscheidende bacteriën. Verder bezitten vele plantages watergaten, soms met een windmolen b.v. Knip, Siberië, Klein St. Joris.

Phosphaten. Hier en daar is, evenals op Aruba, de quartairkalk omgezet in fosphaat. De voornaamste vindplaats is wel die langs de zuidhelling van den Tafelberg aan de Fuikbaai (Santa Barbara fosphaat mijn). Men onderscheidt rijke (witte of grauwwitte) met 80% en arme (roode) fosphaat met 45-50% calciumfosphaat.

Eigenaardig zijn hier pseudomorphosen die uitwendig de lenzen vertoonen van gips, dat waarschijnlijk in uitgedroogde strandbekkens werd afgezet, doch thans geheel bestaan uit kleine kristalletjes (R) van Martiniet (4) p. 4). Vruchtelooze onderzoekingen naar fosphaat werden ingesteld bij Ascencion en Rondeklip (5) p.61).

Ertzen. Kwartsgangen van geringe dikte doordringen den diabaas in Rooi Kibrahacha. Deze komen ook op West-Curaçao hier en daar voor, doch staan verre ten achter bij de gangen van den Oost Seinpost. Een vergelijking met de gangen van Aruba kan den toets niet doorstaan.

Op de kloofvlakken van den kwartsdiaabaas westelijk van Savonet (aan den weg naar Westpunt) en zuidoostelijk van den St. Christoffel komt aardachtige malachiet voor. In mindere mate daarnaast azuriet roodkopererts, derbe magnetiet en bruinijzer erts (uit magnetiet ontstaan). Nabij Savonet verder in den diabaas kalkspaatgangen, die eveneens kopererts voeren n.l. roodkopererts, koperglans, malachiet en gedegen koper. Evenzoo op plantage Groot St. Martha. Geen dezer ertsmassa's loont een exploitatie.

Klein Curaçao is door de fosphaatexploitatie met de zee gelijk gemaakt.

De bovenwindsche eilanden.

Deze laten zich in drie bogen groepeeren: 1- de vulkanische jongere Antillen: Saba, St. Eustatius, St. Christopher etc. etc., welke een zoom vormen direct om het zinkingsgebied der Caraïbische zee. 2- de middenboog der oudere Antillen: Anguilla, St. Martin, St. Barthelemy, enz. 3- de buitenste (Atlantische) zone der Antillen, opgebouwd uit tertiaire en jongere rifkalken.

Litt. 1. Kaart No. 210 uitgeg. in Nov. 1903 door het ministerie van marine (afd hydrographie). 2. J. Boldingh The flora of St. Eustatius, Saba and St. Martin. Leiden 1909. - 3. P.F. Cleve, On the geology of the north-eastern West-Indian Islands.' Kongl. Svenska Vetenskaps Akademiens Handlingar Bandet 9, No.

12, 1871. - 4. Duncan, Quart. J. Geol. Surv. vol XIX, 1863. - 5. E.O. Hovey, Volcanoes of Martinique, Guadeloupe and Saba. Report 8th. Internat. Geogr. Congres London 1904 p. 447-451. - 6. E.O. Hovey Volcanoes of St. Vincent and Statia, *ibid* p. 452-454. 7. A.G. Högbom, Zur Petrographie der kleinen Antillen. Bull. of the geol. Inst. of the Univ. of Upsala. Vol. VI 1902-1903 p. 214. - 8. G. Lange, Ueber das Vorkommen von Schwefel auf der Insel Saba. Dingler's Polytechnisches Journ. 1886 259 p. 43. - 9. G.A.F. Molengraaff De geologie v.h. eil. St. Eustatius, Leiden 1886. - 10. G.A.F. Molengraaff über vulkanischen Schwefel aus Westindiën. Zeitschr. f. Kryst. XIV 1888 p. 1. - 11. K. Sapper. Ein Besuch von St. Eustatius and Saba. Centralbl. f. Min. 1903 p. 314. - 12. J.W. Spencer On the geological and physical development of Antigua. Quart. Journ. geol. soc. of London 57 1901 p. 490. - 13. J.W. Spencer, On the geol. and phys. dev. of St. Christopher chain and Saba banks. *ibid*. p. 534. - 14. J.W. Spencer, On the geol. and phys. dev. of Guadeloupe *ibid*. p. 506. - 15. J.W. Spencer, On the geol. and phys. dev. of Anguilla, St. Martin, St. Bartholomew and Sombbrero *ibid*. p. 520. - 16. G.A.F. Molengraaff, Het geologisch verband tusschen de West-Indische Eilanden. Handelingen van het Eerste Nederl. Natuur- en Geneeskundig Congres, gehouden te Amsterdam op den 30en September en den 1sten October 1887.

Saba.

Dit eiland bezit een zelfstandige ligging ten noordoosten van de Saba banks, een groot onderzeesch plateau op een gemiddelde diepte van 20 vademen, langs welks oostrand men bij - 10 vademen nog levend koraal aantreft. Spencer (13)p.540) meent daarom dat deze vulkaan later verrezen is aan den noordrand van dit plateau in de breuklijn, die door St. Eustatius, St. Kitts, Nevis enz. wordt aangeduid. Ook van St. Eustatius wordt het door een diepte van 460 vademen gescheiden. Thans nog slechts een vulkaanruine, verheft hij zich toch tot 850 m. boven zee. Zijn sterk geaccidenteerd oppervlak verijst hier en daar loodrecht uit de baren, waardoor het eiland bijna ongenaakbaar is. Het eenige vlakke deel, The Bottom, ligt 200-300 m. hoog. Dit bijna cirkelronde gedeelte zou, gelet op de steile tufwanden die het omvatten, de oude krater kunnen wezen, doch moet volgens Sapper (11) door erosie zijn ontstaan. Deze ruine nu bestaat uit lavastroomen van augiet- en hoornblendeaudesiet, met de bijbehorende tuffen. De grootste stroom heeft zich in noordelijke richting ontlast en vormt het schiereiland Vlakke Hoek. Volgens Cleve(3)p.18) toont dit roodbruine gesteente witte, glazige plagioklaaskristallen en kleine zwarte hoornblendenaalden. Högbom (7) beschreef het als hoornblende-augietaudesiet met fraaie labradoroligoklaas kristallen.

Gaat men de steile helling bij Hell's Gate af dan ziet men de bruinroode augietaudesiet gaandeweg verbleken onvast worden en ten slotte plaats maken voor een gele strook, een met *zwave*/ gevulde spleet, of liever complex van spleten. Het renderend gedeelte van dezen gang is 4-6 m. dik, doch de exploitatie gaat bozwaarlijk doordat de mijn ligt op een steile helling 110 m. boven zee aan een ongenaakbare kust.

In eenige spleten vormden zich kleine (1-3 m.m.), doch fraai gevormde zwavelkristallen (G.A.F. Molengraaff(10) p. 2.). Deze uitgedoofde solfataren waren de laatste uiting der vulkanische werkzaamheid Thans vindt men volgens Sapper (11) op het eiland nog slechts enkele warme bronnen.

St. Eustatius (Statia)

rust met St. Kitts en Nevis op een onderzeesch plateau (-25 vadem). Men kan aan het eiland een jonger zuidelijk- en een ouder noordelijk gedeelte onderscheiden. Beiden bezitten een vulkanisch karakter, doch het noordelijk deel is slechts een ruïne, terwijl ook het zuidelijke sinds menschenheugenis geen uitbarsting toonde.

Noord-Statia. Uit den reliefvorm kan men nog duidelijk den ouden vulkaan reconstrueeren, waarschijnlijk in deze daarom jonger dan Saba, welks krater men niet nauwkeurig meer kan aanwijzen. Resten van den ouden kraterwal vinden we nog in Gilboohill en in den bergrug die, met bijna loodrechte buitenhelling, van 'Boven' op eenigen afstand de westkust volgt, om, alvorens Tumble Down Dickbaai te bereiken, oostelijk om te buigen en in Mary glory te eindigen. Hij werd door regen, aardbevingen en de branding der zee bij Venusbaai en Concordiabaai opgeruimd, waardoor de krater door het Venusdal en het Concordiadal een natuurlijke waterloozing kreeg. Van den top van North Hill of Boven (295 m.), baanden zich twee geweldige lavastroomen een weg, de een in noordelijke, de ander in oostelijke richting. Zij werden door de branding afgekald en maken door hun brokwerk het noordstrand ongenaakbaar. Langs de Heiligenbaai verrijzen reusachtige verticale zuilen van augietandesiet. De lavastroom, die zich in Noordkaap ontlaste is slechts weinige meters breed. Ook oostelijk van Gilboohill steken thans lavamassa's als voorgebergten in zee. Deze berg zelve bestaat deels uit puin, deels uit solied gesteente. De hoefijzervormige krater ten noordwesten van Oranjestad moet beschouwd worden als een parasiet op den ouden hoofdvulkaan. Hij toont aan de einden (Signalhill en Batterij Amsterdam) fraaie dwarsprofielen door zijn wand. De buitenzijde van den parasietkrater is tusschen Fort Amsterdam en Tumble Down Dick baai bijna overal, soms zelfs over een hoogte grooter dan 50 m., loodrecht afgekald. Tusschen Diamond Rock en Sugarhole ziet men duidelijk hoe vele apoplysen het tufcomplex doordrongen (K. Sapper (11). Zeker van jongen datum is de kleine kegel, het Bergje, dat een lavastroom in de richting van het Venusdal uitstortte en een kleinere naar het Concordiadal, want deze stroomrichtingen wijzen erop dat het eiland toen reeds in hoofdzaak het hedendaagsch relief vertoonde. Van vulkanische nawerking getuigt nog slechts het gesteente bij Jenkinsbaai, dat, waarschijnlijk door zwaveligzuur dampen, geelachtig tot witachtig van kleur is en tot 40 c.m. dikke gipsgangen bevat met groote heldere kristallen ($\infty P \infty P$; - P, vaak tweelingen volgens $\infty P \infty$). Ook noordelijk van Jenkinsbaai is het gesteente aangetast en tot op meerdere meters diepte omgezet in een blauwachtige aarde, die vrij veel pyrietkristalletjes bevat.

Zuid Statia. Ten Zuiden van de zoeven besproken vulkaangroep verrees later een groote kegel, the Quill. Zijn jong karakter blijkt reeds terstond uit het volmaakt vulkaanprofiel. Waar de helling van den afgeknotten kegel vrij plotseling van 30° op 20° vermindert, maken ook de grovere lapilli plaats voor een fijne tufbedekking. Slechts aan twee zijden wordt dit profiel gestoord n.l. in een richting N. 53° W., (gerekend vanuit het middelpunt van den berg) door een parasiet Roundhill, die zich tot 152 M. verheft en in 't zuiden, waar een aardschol (de z.g. White wall, uit afwisselende lagen kalksteen en tuf bestaande) onder een helling van 45° tegen den vulkaan rust. Volgens Spencer(13) zou de kalksteen v.

White wall even oud zijn als de witte kalk v. Anguilla (plioceen) en zou de Quill verzezen zijn in de periode tijdens welke zich op St. Martin het rolsteendek vormde. (Zie **St. Martin.**) Molengraaff (9) meent dat de White wall werd opgericht door de actieve werking van den vulkaan, terwijl Sapper (11) aanneemt dat de koraalkalk zich ontwikkelde op een primair hellenden zeebodem.

De onderste banken van den White wall bestaan uit angietandesiet tuf, die waarschijnlijk onder water werd afgezet. Daarop volgt een conglomeraatlaag zonder fossielen. Het organisch leven werd door schelpen ingeleid en daarna traden koralen op. De oppervlakte van deze koraalbank toont geen karstverschijnsel en rees dus nooit boven den waterspiegel. Zij werd overdekt door een puimsteenlava, die deels vergruisd werd tot een tuf, waarop een fossielvrij conglomeraat volgde en ten slotte weer kalksteen. Molengraaff vond in den kalksteen geen enkele uitgestorven soort en kent hem daarom een postpliocenen ouderdom toe. Het Sugar loaf is niets dan een deel van den White wall dat neergetuimeld is. Op den top van den vulkaan bevindt zich een gesloten keteldal met zeer steile, niet zelden loodrechte wanden. De bodem daarvan ligt 297 M. boven zee en beslaat slechts een oppervlakt van $\frac{1}{2}$ km². De overal slechts weinige meters breede bergkam, die den krater omgeeft, bezit een hoogte van 391-581 m.

M i d d e n S t a t i a. Hier is de bodem overdekt met de fijnste uitgeworpen massa's uit den hoofdvulkaan (the Quill), beslaat een nagenoeg horizontaal oppervlak van 5 km.² en vertoont langs de randen bij Oranjebaai en tusschen Concordia- en Turtlebaai, welke steil afvallen op een strand van 50 m. breedte, cañonvormige kloven, die door den regen soms in één dag worden uitgewasschen, gelijk dit met de Para Mira, een 3 m. breede kloof van 50-100 m. lengte en 20-55 m. diepte bij Turtle-baai is geschied

Dalen van het land. De ongenaakbare kust en het nagenoeg ontbreken van koraalrotsen bewijzen reeds dat Statia daalt. Sapper (11) schat uit de verdronken overblijfselen van het op 't einde der 18e eeuw verlaten deel der havenstad dat sinds dien het eiland 2 m. gezonken is. Evenzoo was tot voor weinige tientallen jaren langs de noordkust een te paard begaanbaar strand aanwezig. De koraalriffen die we op Molengraaff's kaart (9) aangegeven vinden, groeien dan ook tegen de verdrukking in.

Behalve langs Oranjebaai en tusschen Concordia en Turtlebaai vertoont nog slechts de zuid- en zuidoostkust een 10-12 m. breed strand dat met rolstukken bedekt is. Langs White wall is de kust ongenaakbaar en ook westelijk daarvan tot Gallows baai is ze zeer steil.

Vulkanisch leven van 'The Quill'. Het profiel van den White wall toont dat tusschen twee opvolgende erupties van den hoofdvulkaan voldoende tijd verliep om een flinke koraalafzetting in het leven te roepen, dus eeuwen. Hoe geducht die uitbarstingen dan waren, bewijst het profiel, dat de kustwal langs de Oranjebaai tusschen boven- en benedenstad ons biedt. De tuflagen onderin bereiken een dikte van 1,5-2 m. In iedere laag is het materiaal geschikt naar de korrelgrootte; in de hogere overheerscht een donkere puimsteen, in de lagere de witte puimsteen van den White wall. Gelukkig zijn de hogere lagen slechts 60-80 cm. dik en schijnt de vulkaan dus gekalmeerd te zijn. Het voorbeeld van Martinique zij echter een waarschuwing. Hij zou wel eens kunnen ontwaken uit zijn rustige rust, al is de krater ook met een weelderig plantenkleed bedekt en al is ook niet de minste fumarolenwerking te bespeuren, want deze speelde nooit een groote rol. Misschien deden ze den gips tusschen de brokken van den kraterwand ontstaan, waardoor deze hier en daar gelijk op een breuksteenmuur die door menschenhand werd

opgetrokken. Mogelijk ook de gipskristallen die boven op den White wall in afmetingen van 4 × 15 cm. voorkomen.

Gesteenten. Gelijk op andere Antillen schenen ook op Statia erupties van zure gesteenten te volgen op meer basische, althans de onderste lagen van den White wall bestaan uit angietandesiet tuf terwijl bovenin een puimsteenlava van zuurder karakter voorkomt. Evenzoo ontlastte de oude noordkrater lavastroomen van angietandesiet, terwijl in den parasiet Signalhill, hoornblende-angiet- en hoornblende andesiet voorkomen.

Angielandesieten overheerschen echter en bouwen met hunne tuffen bijna het geheele eiland op. Het frissche gesteente bezit een s.gew. 2,62 en bevat 53% kiezelzuur. Het ruwe breukvlak is lichtgrijs tot grauwwaarschijnlijk gekleurd. Deze kleur schijnt af te hangen van het gehalte aan ertsstof, want de lichte soort bezit een grondmassa die rijk is aan lijstvormige plagioklasen welke met eenige angiet- en ertskorrels verkit worden door een glasbasis die wemelt van mikrolieten en globulieten, terwijl de donkere variëteit een mikrofelsietische grondmassa vertoont die veel magnetiet bevat. De porfierigestructuur uit zich bij de lichte variëteiten door de donkere augieten en bij de donkere variëteiten door de glinsterende veldspathen. Als phenokristen treden op; *Plagioklaas* (oligoklaas tot anorthiet) in tot 7 m.m. groote individuen met duidelijke tweelingslamellen en vele glasinsluitels; *Augiet* is tot 8 m.m. groote kristallen, wier vlakken $\infty P \infty$, $\infty P \infty$, P , $-P$, ∞P . in de aangegeven volgorde in grootte afnemen. Vaak tweelingen volgens $\infty P \infty$, soms lamellair. Zij splijten volgens ∞P , soms ook volgens $\infty P \infty$. Tusschen gekruiste nicols vertoont ze een zonairen bouw. De kristallen zijn vaak door een rand van magnetietkorrels omgeven en men neemt overgangen in opaciet, veridiet en epidoot waar. Nevenbestanddeelen vormen: *Magnetiet*, *Apatiet*, *Olivijn* (?) en *Tridymiet* (tot 0,055 m.m. groote zeshoekige blaadjes). Chalcedoon vult als ontledingsproduct laagsgewijze met sphaerolietische structuur de fijne spleten in het gesteente. De puimsteenen die hiertoe behooren vertoont overgangen in den normalen andesiet, zijn lichtbruin getint en bevatten vaak kristallen van augiet, plagioklaas en magnetiet.

Hypersteenaugietandesiet komt voor in losse blokken op de noordwesthelling van den hoofdvulkaan. Het gesteente valt terstond op door zijn roodbruine tint. De grondmassa bestaat uit stompe hypersteenzuiltjes, lijstvormige veldspathen en kleine magnetietkorrels, verkit door zeer licht glas. Daarin rusten als phenokristen: *Hypersteen* in zuilen van 1,2 × 0,3 m.m., vooral begrensd door $\infty P \infty$ en $\infty P \infty$ (∞P slechts ondergeschikt). Hij splijt volgens ∞P (minder volgens $\infty P \infty$) en is duidelijk pleochroïtisch van bruingroen tot helderbruin. *Plagioklaas* in onduidelijk begrensde kristallen met vele insluitels van glas, hypersteen, augiet en apatiet.

Hoornblende-augiet-andesiet, een donkergrijs ge steente, vormt breede gangen door den augietandesiet van Signalhill en wordt o.a. in losse blokken gevonden in den tuf op de oosthelling van den hoofdvulkaan. S.gew. 2,4. Kiezelzuur 56%. Hoewel een slijpplaatje toont dat het gesteente meer angiet be-

vat, vallen makroskopisch de hoornblende zuiltjes bijzonder in 't oog. Ze bereiken een grootte van 8 m.m. en zijn slechts in de prismazode ($\infty P, \infty P \infty$) goed begrensd. Kleur groen. Pleochroïsme zwak. Zij schenen een attractie uit te oefenen op het ertsstof in het magma, want de kristallen zijn door een ertszoom omgeven. (G.A.F. Molengraaff, ⁹), p. 45).

Hoornblendeandesiet schijnt zeldzaam als bomben voor te komen aan de zuidoosthelling van Signalhill. *Hoornblendezuilen* (0,8-10 m.m., groen, sterk pleochroïtisch), *plagioklaaskristallen* (oligoklaas en een weinig albiet), *magnetietkorrels* (tot 2 m.m. groot) en enkele *augietkorrels* (meerendeels in den amfibool) worden verkit door smalle strookjes bruinachtig glas dat hier en daar talrijke mikrolieten en hoorn blendezuiltjes voert en waaraan een menigte dichtgedrongen gasbellen een schuimachtig aanzien verleenden.

Dacietpuimsteen met 69½% SiO² vormt de helderwitte puimsteenlava van White Wall. Dit gesteente verkreeg een fijnvezelige structuur doordat alle luchtbellen in dezelfde richting gestrekt zijn. Veldspath, hoornblende en augiet zijn ondergeschikte bestanddeelen. Het geheel toont slechts een begin van kristallisatie (globulieten).

De *tuffen* die een groot gedeelte van Statia bedekken komen in chemische samenstelling overeen met een augietandesiet. Zij bestaan in hoofdzaak uit glassplintertjes met fragmenten van veldspath augiet, magnetiet en spaarzaam ook hoornblende en hypersteen. Langs de kust is het materiaal omgewerkt en bleef in hoofdzaak slechts het zware ijzererts op het strand liggen.

St. Martin.

Tusschen de eilanden Dog, Anguilla, St. Martin en St. Barthélemy staat hoogstens 15 vademen water (1). Rondom hen daalt de zeebodem langzamerhand, om eerst bij 40 vademen diepte plotseling af te vallen. Dit onderzeesch plateau is te beschouwen als een top van een door de erosie uit het voormalig Antillencontinent afgezonderde berggroep. De ligging der eilanden op het westelijk derde deel toont hoezeer de zee vooral aan de loefzijde erin is geslaagd den bergtop af te schaven, ondersteund door de dalende beweging, waarin deze landschol verkeert.

St. Martin wordt slechts door een kanaal van 15 vademen van St. Barthélemy gescheiden, terwijl een rug van -10 vademen in het kanaal van Anguilla het met dit laatste eiland vereenigt.

Men onderscheidt een hooger oostelijk deel tot 386 m.), bergachtig met blijvende stroompjes, en een lager westelijk deel dat grootendeels door één lagune, de Simons lagune, wordt ingenomen. Het oostelijk deel is tevens het oudste, gevormd door een *eruptiefkern*, waartegen andere sedimenten werden afgezet. Het sterk verweerde gesteente vertoont zich b.v. in verschillende koppen ten noorden van Philipsburg en evenzoo langs den weg noordelijk van deze stad die over een waterscheiding van 70 m. voert. Het zijn groensteen of diorietporfieren met vele trikliene veldspathen, waarschijnlijk nauw verwant met de oude eruptiefgesteenten van Antigua⁽¹⁵⁾ p. 523). Cleve (3) trof het ook aan in den Koolbaaiberg en het achterland hiervan.

Zuidoostelijk van Philipsburg aan den weg naar Witte kaap komt een afwijkend gesteente voor, dat Cleve beschouwde als een intrusie onder de overdekkende sedimenten (15) p. 523). Op de eruptiefkern n.l. rust als oudste sediment, een serie die deels uit tuffen deels uit kalksteen bestaat en wij daarom *tuff en kalk serie* zullen

noemen. Het materiaal is sterk verkiezeld, waarom Spencer ze beschrijft als: Tuff series, with layers of marine cherty limestones and also fresh water cherty beds. De lagen zijn vaak verschoven en talrijke apophyzen dringen daarin door. Zoo drong volgens Cleve (3) p. 22 tusschen Philipsburg en de zuidoostpunt een gang van lichtgekleurden (op syeniet gelijkenden) dioriet in deze serie en deed ze onder 40° zuidwaarts hellen met een west - oost richting. Evenzoo doordringt een diorietgang van 1 voet dikte de verharde tuffen op het hoogste punt van den Marigot bovenweg.

Spencer kende aan analoge lagen op St. Barthélemy en Antigua een boven-cocenen tot onder-oligocenen ouderdom toe. [(15) p. 525, (12) p. 495.] Zij komen o.a. voor op de volgende plaatsen:

1o. Aan het zuidwesteinde van Witte kaap om zich, met een kleine onderbreking door schelpbreccie (westelijk van Chaudière du Diable) in den zuidoostelijken rug voort te zetten. Zij kronen den heuvel in nagenoeg horizontale lagen, die vaak sterk met kiezelzuur geïmpregneerd zijn en dan in warc hoornsteenen overgaan. Afwijkend is de helling in het zuidwesteinde (40° Z.W.) en aan het noordoosteinde (40° N.W.).

2°; Langs de zuidkust. De klippen langs de zuidkust ten westen van Philipsburg bestaan in hoofdzaak uit kwartslagen waarin en waartusschen vulkanisch zand of tuf. Kalk treedt hier meer op den achtergrond dan bij Witte Kaap. Dikke zwarte banken van psilomelaan liggen in deze serie, vooral nabij Pelikaan punt; in holton vond Cleve: Cronstedtiet, epidoot, chalcedoon, magnetietoctaëders en haematiet.

In de heuvels (Fort Willem enz.) ten westen van Philipsburg zijn de lagen N.O. gericht en hellen ze onder 20-30° Z.O. De kaap in het verlengde van deze heuvelreeks, waarop de vuurtoren staat, is uit dezelfde lagen opgebouwd, doch wordt door jongere schelpbreccie van het achterland gescheiden.

In het achterland van de Kay baal en het westelijk deel van de Kleine baal hellen de lagen onder 20-30° Z. doch bezitten een oostelijke richting.

3o. Langs de Simson's lagune, oostelijk van Roode heuvel.

Discordant op de tuf en kalk serie rust hier en daar een dichte kalksteen, welks gelaagdheid niet overal te zien is. De oppervlakte vertoont vele holten waarvan er één (Devil's hole) tot beneden den zeespiegel reikt. Alleen de oppervlakte is deels in fosphaat omgezet, zooals een onderzoekingsgalerij nabij Pelikaan punt aantoonde. Deze trof tevens vele verschuivingen die onder 75° stonden.

De discordantie tusschen de tuf en kalk serie en de *kalkserie* blijkt het best bij Pelikaan punt, waar de lagen noordoostelijk gericht zijn en hellen onder 15° Z.W. (volgens P.F. Cleve 15° N.W.) tegen de tuf en kalk serie 40° N.W. Even noordwestelijk rust de kalksteen direct op de eruptiefkern, welke rug aan de oostzijde een steilte van 42 m. boven Simson's lagune vertoont. Hier hellen de lagen flauw westwaarts. Vermeldt Spencer zelve deze discordantie, zoo beschouwt hij toch de tuf en kalk- en de kalkserie op alle noordoostelijke Antillen als één geologisch geheel (12) p. 498) en kent hen een eocenen-tot oligocenen ouderdom toe. De kalkserie beschouwt Duncan (4) p. 410) als mioceen, omdat de koralenerin geenerlei verwantschap bezitten met de thans daar levende vormen, terwijl Wayland Vaughan de koraal fauna door J.W. Spencer(12) p. 497) uit de witte kalkserie van Antigua verzameld, identificeerde met het opper oligoceen van Z.W. Georgia. Dit alles spreekt dus voor een marine transgressie in oligocenen tot

niocenen tijd. De kalken werden gevormd als rifkalken tegen een hellenden bodem.

Men vermoedt dat in oligocenen tijd St. Martin kleine eilandjes vormde om welke rotsachtige kusten een mechanisch sediment werd afgezet dat we o.a. terugvinden in de Witte Kaap als een kap van 15-20 voet dikte (helling 35° Z.W.) op de tuf en kalkserie. Het is hier een fossielvrij verhard kalkzand (z.g. zandsteen) die als bouwsteen gebezigd wordt. Het noordoosteinde van *Tintamarre* biedt een profiel door deze lagen. Ze zijn sterk gestoord, hellen onder 20° Z.O. en bestaan uit licht getinte kalkzandsteen, die een dikke laag kalkconglomeraat omsluit. Anguilla was toen door water bedekt, waarin zich een koraalkalk ontwikkelde. Te oordeelen naar de koralen meende Spencer (15) p. 526) deze (lageren) Anguillakalksteen te moeten paralleliseeren met den Antiguakalksteen van oligocenen ouderdom. Aan de noordkust van Tintamarre rusten op den kalkzandsteen wederom kalk en mergel, vrijwel horizontaal. Ze gelijken op de bovenste witte kalken van Anguilla. In de allerbovenste lagen vond Spencer enkele fossielen, waaronder twee recente koralen. Hij stelt zo daarom gelijk met den Pointe à Pitre usine limestone op Guadeloupe van laat pliocenen tot oudpleistocenen ouderdom (14) p. 512).

Ongeveer gelijken ouderdom, misschien iets jonger, bezitten breccies van den tuf en kalksteen aan Witte Kaap. Weer jonger (vermoedelijk pleistoceen en equivalent met de Cascade garden gravels van Antigua) zijn nog frissche rolsteenen van de eruptiefkern op de heuvels achter Pelikaan punt en het rolsteendek dat 50 m. boven zee ligt op de waterscheiding tusschen Philipsburg en Oesterput. Ten slotte wordt de Simson's lagune van zee afgesloten door recente schelpbreccies, die we ook aantreffen tusschen Kleine baai en Groote baai, rondom Groote zoutpan en in Witte kaap westelijk van Chaudière du diable.

Gebezigde kunsttermen:

Aktinoliet: soort amfibool (hoornblende).

Ammonieten: met Nautilus ver verwante, uitgestorven weekdieren.

Apophysen: zie Stollingsgesteenten.

Astraeidae: soort koralen.

Breccie: zie Erosie.

Carcharodon: soort haai.

Chama: tweekleppige schelp.

Conglomeraat: zie Erosie.

Corrosie: zie Stollingsgesteenten.

Dendrietten: door te snellen groei boomvormig uitgeschoten kristallen.

Derb: heet een vaste korrelige ertsmassa, zonder kristalvorm.

Erosie: noemt men het afslijten van gesteenten door regen, wind enz. De meegevoerde producten zetten zich weer af als *sedimenten*, waarin men grovere stukken vaak door een *cement* verkit vindt en dan *breccie* heet indien de fragmenten hoekig of *conglomeraat*, indien de stukken afgerond zijn. *Schotter* is een verzameling van grovere en fijnere rolstukken. *Seifen* zijn sedimenten waaruit door het water de lichtere bestanddeelen voor een groot deel zijn weggevoerd, waardoor erts en edele metalen hierin rijker voorkomen.

Faciës noemt men de diverse ontwikkelingsvormen van een gelijktijdig afgezet gesteentencomplex.

Foraminifera. Eencellige diertjes die hoofdzakelijk uit protoplasma bestaan.

Vaak scheiden zij een veelkamerig skelet af, dat meestal uit kalk bestaat. Het buitenoppervlak daarvan is hier en daar (soms op vele plaatsen) doorboord, ten einde het protoplasma in dunne strengen uit te laten. De voeding geschiedt door resorptie van de spijs in het omhullend protoplasma.

Globigerina: een foraminifeer.

Karstlandschap: heet het ruwe oppervlak, vol holen en gaten, dat een kalksteengebergte aanneemt wanneer het door water wordt uitgeloozd.

Lithodomus: steenborende mossel

Lithothamnium: kalkalg.

Madrepora: een koraal.

Miliobatis: soort rog.

Oligoklaas: zie Plagioklaas.

Orbitoidae: soort foraminiferen.

Oxyrhina: soort haai.

Phenokristen: zie Stollingsgesteenten.

Plagioklaas: scheef spijgende veldspaat, welks samenstelling wisselt vanaf Albiet (natronveldspaat met 69% kiezelzuur) door Andesien, Oligoklaas, Labrador en Bytowniet (diverse natroncalciumveldspaten) tot Anorthiet (calcium veldspaat met 43% kiezelzuur).

Pleochroïtisch noemt men een kristalfragment dat, hoe klein het ook is, in verschillende richtingen verschillend gekleurd licht doorlaat.

Psilomelaan: een mangaanerts.

Pyruia: een landslak.

Rotalina: een foraminifeer.

Rudisten: zeer dikwandige schelpen, waarvan de eene schaal als een ventiel op de andere sluit.

Seifen: zie Erosie.

Sphaeroliet: kogel, die uit radiaal staande vezels is opgebouwd, b.v. sphaerolieten van veldspaat in de grondmassa van een gesteente.

Stollingsgesteenten: komen deels in groote massa's (kernen) deels als *vulling* van spleten (z.g. gangen), deels in nog fijnere uitloopers (*apophysen*) voor. Hun structuur is des te gelijkmatiger naarmate het gesteente dieper stonde. Naar de oppervlakte toe ziet men een duidelijke tegenstelling tusschen grootere kristallen (*phenokristen*) en een fijnere *grondmassa* of *basis*. De structuur heet dan porfierig. Dit uit zich vooral bij het bezichtigen van uiterst dunne doorzichtige *slijpplaatjes* der gesteenten, door het microscoop. Soms zijn enkele phenokristen door de grondmassa ten deele opgelost (*gecorrodeerd*). De bestanddeelen van een gesteente zijn vaak veranderd. Zoo kan augiet overgaan in *opaciet* (een mengsel van magnetiet en augiet), *uraliet* (een soort amfibool), *chloriet* (*Grünstein*) enz.

Strombus gigas: bekende Westindische landslak.

Textularia: een foraminifeer.

Trümmer: elkaar kruisende onregelmatige gangen

Tuf: gesteente, ontstaan door verkitten van vulkanisch materiaal (puimsteen, kristallen, asch).

A.L.W.E.v.d.V.

Aardnoot.^{aant}

Apennootjes. Curaçaosche amandel of mangel (N.E. en PAP. *Pienda*, op de BOV. EIL. *Peanut*) is de vrucht van *Arachis hypogea* L., in Suriname in 't bijzonder door de Boschnegers gekweekt. Hoewel de groei op klei goed is vindt de kultuur bijna alleen op zand plaats, omdat het oogsten op stijven kleigrond vrijwel onmogelijk is, terwijl bovendien beweerd wordt, dat op zeer lossen zandgrond de kwaliteit het fijnst

is. Na den bloei buigen de vruchtstelen zich naar beneden, de vruchtbeginselen dringen in den grond, en worden daar rijp. Pienda wordt in groote hoeveelheden gebruikt door de bevolking, want naast de inlandsche produktie is er een belangrijke invoer uit verschillende landen,

o.a. Curaçao, Nederland, Fransch-Guiana. In 1910 werd 122.000 K.G. ter waarde van f18.000 ingevoerd. Pienda wordt geroosterd gegeten, verder als 'pienda blaf', een soep van gestampte pienda, terwijl een groot gedeelte tot z.g. pienda-kaas (N.E. piandadokoën) verwerkt wordt. Hiertoe worden de zaden geroosterd, van de zaadhuid ontdaan en daarna gestampt met zout en een beetje cayenne peper. Verder bereidt men allerlei gebak met pienda.

De voedingswaarde van pienda is zeer hoog; de zaden bevatten:

water	5.7%
asch	2.3%
vet	50.4
eiwit	30.6%
cellulose	7.1%
koolhydraat	3.9%

De prijzen op de lokale markt zijn hoog, zoodat de verkoop hier veel voordeliger is dan de uitvoer; uit den grooten invoer blijkt dat de kultuur zich nog sterk kan uitbreiden. De meest gevraagde variëteit heeft een korte vrucht, die één of twee zaden bevat; de bevolking zegt, dat de langere vruchten eenigszins grondig smaken. Voor de Europeesche oliefa-brieken is de Surinaamsche pienda, blijkens de beoordeeling van opgezonden monsters, minder goed, daar de olie eenigszins gekleurd is.

De beste planttijd is November; men kan bij gunstig weder dan na 3 maanden oogsten en in den kleinen drogen tijd opnieuw planten. Men zaait soms de geheele vrucht, soms de zaden alleen. Wanneer de stengels zich beginnen te verspreiden wordt de grond vaak om de plantjes aangestampt, zoodat er een klein heuveltje ontstaat. Op zeer zanderigen grond plant men gewoonlijk op 2 bij 2 voet, bij iets beteren zandgrond of op lichte klei op 3 bij 3 voet. Soms worden op de plantages kleinere stukken met pienda beplant. De opbrengst per H.A. is te schatten op 1500-2000 K.G.

Op Curaçao wordt de pienda wel algemeen verbouwd, maar overal in kleine hoeveelheden, het meest nog in het 5de district, met name op Westpunt, waar men de zoogen. Yaw-grond aantreft. Kultuur in betaalden arbeid loont zich niet, omdat men niet tegen Aruba kan concurreeren. In het klein-bedrijf echter wordt steeds een stukje land met pienda beplant, voornamelijk voor eigen gebruik. De pienda toch heeft voor den zeer armen, kleinen landbouwer het groote voordeel van reeds zeer vroeg in het seizoen een deel van den oogst uit te leveren, juist in den tijd, dat de magazijntjes leeg zijn. De neger bewerkt zijn piendaveld veel beter dan zijn maisland, zorgt tijdig voor behakken en aanaarden, plant echter veel te dicht opeen. Vaak reeds in Dec. kan hij zijne piendaplanten keeren (*bira pinda*, PAP.), d.i. de helft van elke plant lichten om de daar gerijpte nootjes er af te halen, en daarna weer met aarde te dekken. Iets later kan hetzelfde gedaan worden met de andere helft der planten, steeds zorgende dat de hoofdwortel niet beschadigd wordt. In dezen tijd hebben versche pienda's een vrij hooge waarde: 20 cents, soms meer, per kan. De hoofdopbrengst krijgt men eerst later, als de planten beginnen te verdorren.

Op Curaçao wordt weinig, op Aruba veel pienda aangeplant, hetgeen aan het verschil in bodem dezer eilanden is toe te schrijven. De hoofdoogst is op Aruba steeds vroeger dan op Curaçao. Op Aruba liggen de voor kultuur geschikte gronden in de Noord, bij Kristalberg en bij Hooiberg. De oogst mislukt er zelden, hoewel in

droge jaren veel leege nootjes voorkomen; ook op Curaçao is de pienda niet zeer onzeker. In het vroege voorjaar komen dus groote hoeveelheden pienda's bij de opkoozers, tevens winkeliers, in Oranjestad, die er dikwijls niet meer dan f1.50 per schepel (= 28,8 L.) voor betalen en dit nog lang niet altijd in geld. Gedwongen winkelnering toch is op Aruba zoowel als op Bonaire algemeen, wordt mogelijk door het voorschotsysteem. Deze groote hoeveelheden pienda gaan bij scheepsladingen naar Curaçao, waar er 10 à 12½ cents per kan voor gemaakt wordt. Enkele malen gaat een lading naar Paramaribo.

Ook op St. Eustatius wordt een weinig pienda verbouwd.

Door het landbouwdepartement zijn op Curaçao proefvelden aangelegd van uitheemsche variëteiten, n.l. de Early Longpod en de Improved ground pea. De eerste geeft lange peulen met 3 à 4 flinke pitten, de tweede geeft zeer groote pitten. (Kol. Versl. 1913. Bijl. X).

De pienda wordt algemeen als versnapering genuttigd, wordt overal gevent onder den uitroep: 'pienda berde y hasà' (= versche en gerooste aardnoten). Ook wordt pienda met bruine, Venezolaansche suiker (*soekoe papilón*, PAP.) gebakken tot allerlei zoetigheid onder verschillende benamingen.

Zie over Aardnoten, Bulletin v.h. Kol. Museum te Haarlem, Maart 1896. 2e druk 1908.

Aardvruchten.^{aant.}

Met aardvruchten in engeren zin worden in Suriname bedoeld: napi, jams, switi pataten, kassave en tajer. Feitelijk werden er die producten onder verstaan, welke, met de bananen, tot voedsel voor de slaven dienden, vandaar de naam kostproducten, waarmee ze ook wel aangeduid worden. Ook kan men er nog toe rekenen de arrowroot, daar van deze eveneens de in den grond gevormde deelen als voedsel gebruikt worden. De verschillende aardvruchten worden bijna uitsluitend gekweekt op de zogenaamde grondjes, kleine stukken land, die in hoofdzaak bebouwd worden met de bedoeling om, tenminste voor een deel, in het levensonderhoud van den bebouwer te voorzien. Dergelijke stukken worden dan ook wel kost-gronden genoemd. De Boschnegers en Indianen leggen vaak dergelijke gronden aan te midden van het bosch; in den drogen tijd wordt dit geveld en gebrand en daarna worden de gronden beplant. Bij de meeste gewassen zijn maar enkele oogsten van hetzelfde stuk grond te verkrijgen, daar deze gewassen een bodem die niet bemest wordt snel uitputten, en men bovendien gewoonlijk op zandgrond kweekt. Daarom worden dergelijke gronden spoedig weer verlaten.

NAPI is de stengelknol van *Dioscorea trifida* L. (Fam. Dioscoreaceae); er worden twee groepen-soor ten in onderscheiden, n.l. een met roode knollen en een met witte. Verder vindt men in elke groep, evenals bij de andere aardvruchten, vaak lokale verscheidenheden. Napi wordt bij voorkeur op zandgrond of lichte klei gekweekt; het Paradistrict is voor al de aardvruchten het eigenlijke terrein. Men plant meest omstreeks October; als plantmateriaal worden stukken knollen met een oog, of kleine knollen, vaak met een stuk stengel, gebruikt. Het duurt dan een jaar tot de knollen rijp zijn, maar liefst oogst men in Januari. Men kan in elke maand planten; maar de natste maanden zijn ongunstig. Elke plant brengt vele knollen voort ter grootte van een flinken aardappel en grooter. Napi wordt gegeten als aardappel of ook tot soep gekookt.

Blijkens zijne samenstelling heeft napi een vrij groote voedingswaarde:

water	64.0%
-------	-------

asch	1.1%
vet	0.3%
eiwit	1.8%

cellulose	0.9%
koolhydraat (als zetmeel ber.)	27.4%

In het Paradiſtrict vervangt Napi bijna geheel de bananen, die daar ſlecht groeien.

JAMS zijn afkomstig van *Dioscorea Cayennensis* Lam. (Fam. Dioscoreaceae). De ſtengelknollen zijn handvormig, gewoonlijk 30-50 cM. lang; er komen buitengewoon zware exemplaren voor, zelfs van 50 KG. De ſmaak is ongeveer die der Hollandsche aardappelen, alleen wat grondiger; het zet-meelgehalte is minder dan bij napi, gemiddeld n.l. 20%. Jams zijn meer een voedsel voor de mindere klassen der bevolking; ze worden ongeveer op gelijke wijze als napi gebruikt. Men plant ze zoowel op klei als op zand; op klei zijn de knollen grooter, maar de ſmaak is minder fijn. Men laat de van klei geogste knollen dikwijls eenigen tijd liggen; ze worden dan droger en de ſmaak verbetert.

Als plantmateriaal gebruikt men kleine knollen of het kopeinde van den knol met een ſtuk ſtengel. Er wordt een plantgat gemaakt van 2 voet in het vierkant on 1 voet diep; men vult dit met losſen grond plant de jams zoo mogelijk dicht bij een boom, waaromheen de ſtengels zich kunnen slingeren. De beſte planttijd is October; na één jaar kunnen de knollen geogst worden, maar meest wacht men tot Januari of Februari.

Wat de West-Indiſche eilanden betreft zij hier medegedeeld dat jams (yammen) vooral op St. Eustatius gekweekt en ook uitgevoerd worden, hoewel tegen lage prijzen, zelden meer dan f2 per 100 K.G.

De uitgevoerde hoeveelheid wisselt ſterk af:

in 1903	132 450 K.G.
in 1906	26 400 K.G.
in 1909	39 460 K.G.
in 1911	24 300 K.G.
in 1912	20 030 K.G.

SWITI PATATA. De wortelknol van *Ipomaea Batatas* (Linn.) Lam. (fam. Convolvulaceae) wordt gekookt of geroosterd gegeten, maar ook als veevoer gebruikt. Zandgrond is het geſchiktſt; de pataten worden meestal op heuveltjes of walletjes geplant. Men plant ſtukken ſtengels uit, die eenige geledingen lang zijn; de plant vormt vele kruipende ſtengels, waarvan het loof een goed veevoer is. Hoewel Augustus de geſchiktſte tijd is, kan ze vrijwel het geheele jaar door uitgeplant worden; ze is na ongeveer 4 maanden volwassen. De knollen zijn bolvormig of eenigszins lang gerekte, iets grooter dan de gewone aardappel.

In tegenſtelling met napi en jams kan men bij patata van een geregelde kultuur in Suriname ſpreken, al is zij ook van kleinen omvang. Naar de kleur onderscheidt men twee groepen, n.l. roode en witte; de roode knollen hebben alleen een roode ſchil, terwijl bij de roode napi's daarentegen de heele knol rood gekleurd is. Verder zijn er in elke kleur meerdere variëteiten, waarvan de 'blauwkop' en de ouderwetsche 'gele' tot de beſte behooren. De verſchillende ſoorten hebben vrijwel dezelfde ſamenſtelling, n.l.

water	± 70%
aſch	0.6-1.0%

vet	0.3%
eiwit	1.2- 1.7%
cellulose	2-1.8%
zetmeel	25.0-25.6%

Op Curaçao wordt de zoete patatte (Batata doesji PAP.) slechts hier en daar geplant, n.l. waar men over losse aarde beschikt.

Op St. Eustatius is deze knol het voornaamste volksvoedsel; hij wordt ook uitgevoerd, maar bedingt slechts lage prijzen, zelden meer dan f1,50 à f2 de 100 K.G.

Uitvoer 1908	198.640 K.G.
Uitvoer 1909	72.700 K.G.
Uitvoer 1910	27.820 K.G.
Uitvoer 1911	111.735 K.G.
Uitvoer 1912	11.860 K.G.

TAJERS zijn variëteiten van *Xanthosoma sagittifolium* en *Colocasia antiquorum* Schott., waarvan de verdikte onder- of bovenaardsche stengel-gedeelten gegeten worden. De cultuur vindt weer het best plaats op zand of lichte klei; als plantmateriaal gebruikt men stukken schil, bepaaldelijk de kopeinden der knollen, die in den drogen tijd, September en October, in den grond gebracht worden. De planten hebben een jaar noodig voor volledige ontwikkeling, maar liefst oogst men wat later n.l. Februari. Er zijn vele variëteiten, o.a. gewone, bergi, hindoe, famirie of abo, witti of fienga, redi, geri, blaka, hague, kraasi, groote, chinesi en iksi tajer, waarvan het meerendeel tot het geslacht *Xanthosoma* behoort; slechts enkele o.a. chinesi en iksi zijn zeker *Colocasia*-soorten.

Krassi tajer is niet te gebruiken als voedsel wegens de groote hoeveelheid raphiden en scherp melksap ze wordt wel als varkensvoer gebruikt.

De groote tajer, waarvan de stengel half boven den grond groeit, wordt geraspt en met het sap van zure oranjes behandeld, daarna met kip of visch tot een pastei gemaakt, welk gerecht bekend staat als 'pom'.

De groote tajer kan zelfs een halve meter en meer lang worden, de andere soorten blijven gewoonlijk kleiner, vaak zijn de knollen bijna bolvormig.

Iksi en chinesi tajer zijn de meest gebruikte soor ten met kleinere in den grond groeiende knollen, die ongeveer 2% eiwit en 20-30% zetmeel bevatten. Van één soort worden de bladeren als groente gegeten (zie GROENTEN). Op de W.I. Eilanden noemt men de tajers Eddoc, Tanjer, Tannia en Taro.

KASSAVE. (N.E. *kassaba*), *Manihot utilissima* Pohl en *Manihot palmata* Müll. var. *Aipi* Müll, familie Euphorbiaceae.

Deze uit tropisch Amerika stammende plant wordt algemeen in Suriname verbouwd; zij levert een zeer belangrijk voedsel voor den inlander, maar ook de onontbeerlijke *gomma*, die in groote hoeveelheden als stijfsel gebruikt wordt voor het stijven en glanzen van kleederen.

Van de genoemde twee soorten is de *Manihot Aipi* de zoete, de *Manihot utilissima* de bittere kassave. Het onderscheid tusschen beide soorten bestaat in den smaak en in het percentage blauwzuur; bij de bittere is dit grooter en komt in alle deelen der plant voor; bij de zoete variëteiten daarentegen hoofdzakelijk in de schil, welke daarom vóór het gebruik wordt weggesneden. De bittere kassave bevat 0.024%,

de zoete 0.0168 waarvan de schil 0.030% en het binnenste 0.007%. Bij het koken vervluchtigt het blauwzuur en verliezen de wortels hunne giftige eigenschap.

Van beide soorten worden variëteiten gekweekt; het zijn struikachtige planten met houtachtige stengels, welke een op vlierpit gelijkend merg bevatten; de bladeren zijn handdeelig met drie tot zeven lobben, de wortels dik en vleezig, van buiten geelwit, donkerpaars of zwartbruin, van binnen wit, en 30 tot 60 cM. lang.

De opbrengst der variëteiten is zeer verschillend en wisselt af van 6000-15000 K.G. wortel per Surinaamschen akker = 15000 tot 35000 K.G. per H.A.

Volgens proeven door het Departement van Land-

bouw in Suriname genomen zijn de volgende inlandsche bittere en zoete variëteiten de meest vruchtdragende.

Opbrengst per jaar en per akker in kilogr. van:

Bittere kassaven.		Zoete kassaven.	
Alonsoe	15000	Poma	7000
Boeroe-tiki}	14000	Kraka-tiki	4000
Rédi-bitā}	14000	Rédi-tiki	4000
Kaboegro-eeman	11000	Rédi-hédé	3300
Kankantri-tiki	10000		
Koffi-tiki	10000		
Bitā-kassaba	9500		

De kassave-cultuur wordt hoofdzakelijk door de kleine landbouwers voor eigen gebruik en voor de inlandsche markt gedreven. Vóór 1911 vond geen uitvoer van uit kassavewortel bereid produkt plaats. In 1910 werd de eerste groote onderneming voor de teelt van kassave in de Boven-Commewijne gevestigd en in 1911 de eerste 25 ton machinaal bereide *tapioca* uitgevoerd.

De cultuur der kassave is eenvoudig; bij voorkeur groeien deze planten op goeden, lossen humusrijken zandgrond. De beste planttijd is eind Augustus of begin September, na het einde van den grooten regentijd, of in November als de kleine regentijd begint. De grond wordt eerst een voet omgespit, en in bedden van 12 à 15 voet breedte verdeeld; een goede drainage van den grond is een der voornaamste cultuurvoorwaarden der kassave; voor plantmateriaal gebruikt men stekken van ongeveer 15 cM. lengte welke 4 à 5 oogen bezitten. Op zandgrond is het gewoonte ze vlak in den grond te leggen op 10 cM. diepte; twee stekken in een plantgat; de plantwijdte is 3 à 4 voet in 't vierkant.

Op kleigrond wordt de kassave alleen gebruikt voor hulpschaduw bij jonge cacao- en koffieplantjes; de stekken worden dan gesneden op 30 à 40 cM. lengte en schuin in den grond gestoken, drie stekken om elke jonge cacao- of koffieplant.

Het oogsten der wortels vindt plaats na negen of twaalf maanden, naar gelang van de plaatselijke markt. Het rijkt aan zetmeel zijn de van 12 tot 14 maanden oude planten; na dien tijd gaat het gehalte achteruit.

Kassavewortels bevatten gemiddeld:

water	64.0%
asch	0.7%
vet	0.4%
eiwit	1-4%
cellulose	0-7%
koolhydraat (berekend als zetmeel)	30.4%

Uit de kassave-wortels worden de volgende produkten bereid: koeak (Fransch couac), kassave-brood, kasripo (of casripo), tapana, gomma en tapioca; bovendien worden ze gekookt gegeten.

Koeak of Kassavemeel. Voor de bereiding daarvan worden de wortels geschild, daarna geraspt en het geraspte in de kassave-pers, d.i. een vijf à zes voet lange worstvormige van Warimbo gevlochten zak (matapi genoemd) uitgeperst. (Zie verder onder BENEDENL. INDIANEN.)

De uitgeperste massa, die in groote brokken uit den zak komt, wordt fijn gewreven af gezeefd en nog eenigszins vochtig in ijzeren pannen op het vuur onder gestadig omroeren zacht gedroogd of geroosterd. De koeak is in drogen toestand langen tijd houdbaar en wordt daarom veel gebruikt als voedsel bij tochten in het binnenland, in Suriname echter minder dan in Fransch Guiana en Brazilië.

Kassavebrood. Het bereiden van kassave-brood geschiedt op ongeveer dezelfde wijze; inplaats echter van het meel gedurende het roosteren om te roeren, waardoor het fijn verdeeld blijft, laat men het liggen en bakt het tot een koeak of brood tezamen. De kassave-brooden gelijken in grootte en vorm veel op Joden-paaschbrooden; men bereidt ze ter dikte van 1cM. of dunner. Zoowel koeak als kassavebrood blijft langen tijd goed en is zeer voedzaam; het bevat ruim 80% zetmeel en 1.3% eiwit; het wordt door de bevolking gebruikt met vleesch- of vischbouillon of peperwater. De kassave-brooden worden bij het roosteren soms met een weinig Cayenne-peper behandeld.

Kasripo. Het afloopvocht, bij het uitpersen der geraspte kassavewortels verkregen, dat uiterst giftig is, zoodat huisdieren na het gebruik ervan binnen weinige minuten sterven, wordt langdurig gekookt, tot een bruine, stroop-dikke vloeistof; het wordt gebruikt bij het braden van vleesch en het maken van sauzen; het heeft bovendien bederfweerende eigen-schappen. (Zie ook onder KOKOSNOOT.) In vroeger tijd had elke plantage-directeur een pot met dit vocht gevuld, waarin restanten van gebraden vleesch of visch bewaard werden; zulke potten werden dagelijks vóór het gebruik opgewarmd.

Tapana. Deze door de Indianen zeer geliefde geestrijke drank, wordt bereid van kassavebrood, dat speciaal voor dit doel gebakken wordt; de brooden worden n.l. veel dikker gemaakt en zoolang geroosterd tot ze bruin worden. Dit brood wordt eerst geweekt in kasripo, en na een paar dagen gisten aan een groot aantal menschen, bij voorkeur vrouwen, uitgedeeld, die het kauwen en het weer als een weeke brei uitspuwen en verzamelen. De brei blijft daarna in een ten deele met water gevuld vat, gewoonlijk een korjaal, nog een paar dagen gisten en is dan voor gebruik geschikt. Hoewel de bereidingswijze van dezen drank niet smakelijk kan genoemd worden, is hij toch aangenaam en verfrisschend (vgl. de bereiding der Kava in Melanesië en Polynesië).

Gomma en Tapioca. Voor de bereiding van gomma of stijfsel worden de kassave-wortels fijner geraspt dan voor de bereiding van koeak, daarna wordt de fijn gemaakte kassave in een zeef (manari) gedaan on onder gestadigen toevoer van water boven een tobbe uitgewasschen, waarin dan het zetmeel met het water verzameld wordt. Men laat het meel bezinken, giet het water af, laat het zetmeel in de zon drogen, dat als gomma voor het stijven van kleederen gebruikt wordt.

Tapioca wordt op gelijke wijze bereid, doch meerdere malen uitgewasschen, waardoor het in zuiverheid en helderheid van kleur belangrijk wint.

Van plantaardige of dierlijke vijanden heeft de kassave-plant niet te lijden.

Op Curaçao wordt de kassave (PAP. *Yucca*) nagenoeg niet geplant, is daarentegen een der voornaamste cultuurgewassen van Saba en komt ook op St. Eustatius en St. Martin voor, zoowel de bittere als de zoete. Op Saba maakt men uit het kassavemeel groote, dunne koeken, welke op het dak in de zon te drogen gelegd worden.

ARROWROOT. Wordt bereid uit den wortelstok van *Maranta arundinacea* L. (Fam. Marantaceae). Het wordt in Suriname slechts in zeer kleine hoeveelheden bereid; op grondjes en enkele plantages vindt men nog wel eens kleine aanplantingen.

Vroeger werd het onregelmatig uitgevoerd, doch ook alleen in zeer kleine hoeveelheden.

Nu wordt het slechts voor kleine kinderen of zieken gebruikt. De wortels worden geraspt en daarna in water het zetmeel uitgewasschen; er komt ongeveer 80% koolhydraat in voor.

Litt. D.W. Rost van Tonningen. De Westindische kassave en scheikundig onderzoek van 3 kassaven-soorten. Natuurk. Tijdschr. van Ned. Indie. Batavia 1854. Kappler, Surinam, Stuttgart, 1887; C.J. Hering, Verhandeling over de voedingsmiddelen der kolonie Suriname, Paramaribo, 1901; J. Boonacker, Verslag over 1907, v.h. Landbouw-departement in West-Indië; Idem, Verslag over 1908; A.W. Drost, Verslag over 1909; Dr. J. Sack, Bulletin No. 23, van hetzelfde departement, Paramaribo 1910; Henri Jumelle, Les plantes à tubercules alimentaires des climats tempérés et des pays chauds, Paris 1910. Paul Hubert et Emile Dupré, Le Manioc, Paris 1910.

Aardwormen.

Zie VERMES.

Aasgier.

Zie CATHARTIDAE.

Abattoir.

Zie VEETEELT.

Abauw,

PAP. beteekent *onder* of *beneden*; wordt ook gebruikt bij het aangeven van de windrichting; *banda abauw* = beneden districten, d.i. het westelijk deel van Curaçao. (Zie ook ARIBA.)

Abeni of abeniba.

Zie NAAMGEVING.

Abia,

N.E. Zie IPOMAEA.

Aboho.

Zie VISCHVERGIFTEN.

Aboma,

N.E. (WATERBOA.) Zie EUNECTES.

Abongra,

N.E. Zie SESAMUM.

Abrasa,

N.E. Zie CLUSIA.

Abrus precatorius

L. Fam. Leguminosae. *Weesboontje*, SUR. *Kokriki*, N.E. *Jumbybeans*, *Liquorice plant*, BOV. E. *Makoeraa*, BEN. E. Slingerplant met veervormig saamgestelde bladeren, waarvan de blaadjes $\frac{1}{2}$ c.m. lang zijn en opgeblazen peulen, waarin helroode zaadjes met een zwart vlekje. De zaden, die een sterk vergift - *Abrin*, een eiwitlichaam, dat in water oplosbaar is - bevatten, worden veel als sieraad gebruikt; de blaadjes, die niet giftig zijn, dienen tot geneesmiddel (*Folia Abr*); in zout water gekookt als gorgeldrank bij keelpijn.

Abudefduf saxatilis

(L.) J. en Ev., *Katabalie*, PAP. Fam. Pomacentridae. Zeevisch. Verspreiding: beide kusten van tropisch Amerika, overvloedig bij koraalriffen. Het lichaam zijdelings gedrukt en hoog. De wangen en de kieuwdeksels hebben schubben, doch de bek niet. De rugvin heeft 13 stekels, gevolgd door 12 of 13 stralen. De aarsvin heeft 2 stekels en 11-13 stralen. De staartvin is gevorkt. De kleur is bleek geelgroen, de zijanten met 5 of 6 indigo-kleurige banden. Iedere schub aan den onderkant van het lichaam heeft een bleek-blauwe vlek; deze vormen lengtestrepen. Goudkleurige vlekken op den bovenkant van het lichaam. Een zwarte vlek boven aan den voet van de borstvin. De vinnen violet-blauw. Lengte 6 duim.

Acacia farnesiana

Willd. Fam. Leguminosae. *Casha*, BOV. E. Boom met dubbelveervormig samengestelde bladeren waarvan de blaadjes 0,1 c.m. breed zijn; bloemen in kogelvormige bloeiwijze, geel; de vruchten zijn dikke rolronde peulen; aan den voet van den bladsteel zijn stevige doornen geplaatst.

Acacia macracantha

Humb. et Bonpl. Fam. Leguminosae. *Oebaada*, *Waabi*, BEN. E. *French casha Creole casha*, *Spanish casha*, BOV. E. Deze lijkt veel op de *A. Farnesiana*, is er door den habitus en de veel langere bladeren van onderscheiden. De *waabi* is een der meest algemeene struiken van de wildernis (*Moondi*, PAP.). Het hout is hard en duurzaam, maar slechts in kleine afmetingen te krijgen. De lange, dunne en taaie wortels dienen als touw, o.m. voor het binden van bossen brandhout. De doornige takken voor het versterken van omheiningen. Peulen en bladeren zijn in den drogen tijd het voornaamste voer voor de geiten. De boom bevat gom, maar in geringe hoeveelheid.

Acacia paniculata

Willd. Fam. Leguminosae. *Legoeana téré*, N.E. Een liaan, waarvan de takken bezet zijn met talloze gekromde stekels.

Acacia tortuosa

Willd. Fam. Leguminosae. *Dutch casha*, BOV. E. Gelijkt veel op *A. Farnesiana* maar is door de veel dikkere doornen en het uiterlijk der plant daarvan onderscheiden.

Acacia villosa

Willd. Fam. Leguminosae. *Matagalienja*, *Nigieta di Malpais*, *Watapaana sjimarón*, *Wild divi divi*, CUR. Heester met dubbel samengestelde bladeren, die zich van de andere *Acacia*'s onderscheidt door de platte, bruine peulen en het gemis van doornen.

Acalypha chamaedrifolia

Müll. Arg. Fam. Euphorbiaceae. *Bastard nettle*, BOV. E. Kruidig plantje met eivormige, dichtbehaarde blaadjes; de bloeiwijzen bestaan uit eenslachtige in aren geplaatste bloemen, die buiten de bladeren uitsteken.

Acanthocybium solandri

(Cuv. & Val.) J.; *Moelat*, PAP. Fam. Scombridae. Zeevisch. Verspreiding: tropische zeeën, niet zeldzaam bij Cuba, waar de kuit gelegd wordt. De kop is lang, de kaken vormen een soort bek, waarvan de onderkaak langer is dan de bovenkaak. De rugvin is lang. De staartlobben kort. De schubben klein. De kleur is staalblauw, donker van boven, bleker van onder. De jongen hebben zwakke dwarsstrepen. Deze visch kan zes voet lang en 100 pond zwaar worden en is als voedsel gezocht.

Acarina,

mijten, teken, eene orde van spinachtige dieren, wier ongeleed achterlijf met het kopborststuk is versmolten. Het zijn meerendeels zeer kleine dieren, die vier paar pooten bezitten en in den regel door luchtbuizen ademhalen; onder de laagst-ontwikkelde parasitisch levende zijn ook huidademhalers. De monddeelen zijn verschillend; in den regel bestaan zij uit een zuigbuis, waarin een paar draden, die dikwijls van weerhaken zijn voorzien, als stilleten kunnen worden bewogen. Zij ondergaan in zooverre eene gedaanteverwisseling, dat zij bij de geboorte nog slechts drie paren pooten bezitten; bij andere soorten is deze gedaanteverwisseling veel volkomener. Vele soorten leven parasitisch, hetzij alleen als larve, hetzij gedurende hun geheele leven, andere gebruiken levend of dood plantaardig voedsel.

De grootste vormen, tot 9 m.m. vindt men onder de teken (N.E. *Koepari*, *krapa*; AROW. *wajoeroe*; PAP. *Karpata*) of IXODIDAE. Niet alleen voor menschen, vee en honden, maar ook voor vele in het wild levende dieren, zooals herten, miereneters en pakira's zijn deze teken een lastige plaag. De wijfjes leven van bloed; zij boren zich daartoe met den zuiger in de huid hunner slachtoffers en zuigen zich zoo vol bloed, dat zij meer dan tienmaal hun oorspronkelijken lichaamsomvang kunnen bereiken, en dan als blauwe, bruine of geelachtige bessen, al naar de soort, aan de huid blijven hangen. Ook op koudbloedige dieren komen er voor, in Suriname vooral op landschildpadden. De meest bekende soort in Suriname, die voor reizigers in de bosschen een ware plaag mag worden genoemd, is de Amerikaansche boschluis, *Amblyomma americanum*. Om deze teken te dwingen zich los te laten, gebruikt men tabakswater, benzine, petroleum en carbol- of sublimaatoplossingen. Gewelddadige verwijdering van het dier worde vermeden, daar dan de kop in de huid blijft zitten, hetgeen verzwerigen ten gevolge kan hebben.

Eene andere groep is die der GAMASIDAE, die op verschillende kevers en bijen als uitwendige parasieten worden gevonden. Enkele soorten leven op hoogere dieren, vooral op vogels; de algemeen bekende bij hoenders en kooivogels levende mijten behooren hiertoe.

De in Suriname zoo hoogst lastige kleine roode mijten, bekend onder de namen 'bêtes rouges' en 'gras- of patatteluizen' (AROW. *Koereme*) zijn de larven van *Microthrombidium batatas*. Zij leven in het gras en komen van daar op de huid, waar zij zich door middel harer haakvormige kaken inboren. Vooral aan de beenen kunnen zij een verbazend jeuken te weeg brengen. Behalve de bovengenoemde middelen tegen de teken, worden ook inwrijvingen met lemmetjessap en jodiumtinctuur tegen deze mijten aanbevolen. Tot deze familie, die der THROMBIDIDAE, behooren ook de in Nederland algemeen voorkomende fraaie roode mijten, bekend onder den naam van 'gelukspinnetjes.'

De galmijten of PHYTOPTIDAE veroorzaken galachtige uitwassen aan allerlei planten.

Terwijl al de tot hiertoe genoemde mijten door luchtbuizen ademen, geschiedt dit bij de overigen door de huid. Kleine, nauwelijks met het bloote oog te onderscheiden mijten zijn de schurftmijten of SARCOPTIDAE, die de bekende schurftziekte bij menschen en andere zoogdieren veroorzaken. Deze diertjes hebben een gedrongen lichaamsvorm en zijn aan lichaam en pooten met borstelharen voorzien. De wijfjes graven gangen in de huid, terwijl de kleinere en naar het schijnt veel zeldzamere mannetjes evenals de larven vrij op de huid leven. Eene verwante soort veroorzaakt de ziekelijke misvormingen aan de pooten van hoenderachtige vogels. Ook de bekende kaasmijt en andere, dikwijls in groot aantal in handelswaren levende soorten, behooren tot deze groep. Verwant zijn eveneens de haarzakmijten, waarvan de meest bekende soort in de smeerklieren der haren van het menschelijk aangezicht wordt aangetroffen, waardoor de zoogenaamde medeëters (N.E. *pioko*) ontstaan.

H.J.V.

Accawau's.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Accijnzen.

Zie BELASTINGEN.

Acestrorhynchus falcatus

(Bl.) Eigenm.a. Ogl., (syn. *SALMO FALCATUS* Bl.) *Dagoe fisi*, N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding Brazilië, Guiana. Deze langwerpige visch heeft een korte rugvin, en een vetvin, een sikkelvormige, groote aarsvin, de staartvin gevorkt, de buikvinnen midden onder het lichaam. In de kaken zijn kegelvormige tanden met

eenige hondstanden. Een groote donkere vlek bevindt zich op den schouder en een kleine ronde vlek op de basis van de staartvin.

Achetaria ocymoides

Wettst. Fam. Scrophulariaceae. *Sabana smeri-wiwiri*, N.E. Een veel op savannen en langs wegen voorkomend onkruid, dat wel wat op smeri-wiwiri gelijkt.

Achirus achirus

J. en G., (syn. *SOLEA GRONOVII* Gthr.) *Bot*, SUR. Fam. Soleidae. Zeevisch. Verspreiding: de kusten van Suriname. Het lichaam is vlak, de rechterzijde gekleurd. De oogen zitten aan de rechterzijde. Alleen aan de blinde zijde is de mond voorzien van tanden. De borstvinnen zijn aan beide kanten rudimentair. De rechter buikvin loopt met de aarsvin samen. De rugvin begint reeds op den bek. De staartvin is vrij en eindigt rond. De gekleurde zijde is bruin, onregelmatig, donker gevlekt; er zijn ongeveer tien zwarte dwarslijnen. Volgens Kappler vindt men dezen visch op de modderbanken aan de kust; hij wordt zelden een voet lang en komt weinig voor.

Achirus lineatus

(L.) d'Orb. *Bot*, SUR. Fam. Soleidae. Een platte visch. Verspreiding: Curaçao; Florida Keys en West-Indië tot aan Uruguay; al de rivieren van Cayenne tot La Plata, de Amazone. Aan de rechterzijde alleen is eene borstvin ontwikkeld. De linkerzijde is ongekleurd. De grondkleur der rechterzijde is bij sommigen effen zwart, bij anderen licht, gewoonlijk met smalle donkere dwarsbanden, maar soms over het geheel dicht gestippeld. De staartvin is soms effen donker, bij anderen licht gekleurd en gewoonlijk sterk gestippeld. Deze visch komt algemeen voor; hij is veranderlijk in zijne kenmerken. Er zijn drie variëteiten.

Achras sapota

L. Fam. Sapotaceae. *Sapotille*, SUR. *Sapatía*, N.E. *Mispoe*, BEN. E. *Mispel*, *Sapodille*, BOV. E. Van de W.-I. Eilanden afkomstige boom met langwerpige, leerachtige bladeren met duidelijke middennerf; de bladeren staan aan de einden der takken dichtopeen en daartusschen bevinden zich de tot 2 c.m. lang gesteelde bloemen. Een afkooksel van den bast wordt gebruikt bij koorts. Aan de geschilde zaden wordt urineloozende kracht toegeschreven. Zie verder VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Achyranthes obtusifolia

Lam. Fam. Amarantaceae. *Man better man*, BOV. E. Kruidachtige plant met tegenoverstaande spatelvormige, zachtbehaarde bladeren; bloemen in een zeer lange, aarvormige bloeiwijze, na den bloei naar beneden gebogen. *A. obtusifolia* is een algemeen onkruid langs de wegen.

Acnodon oligocanthus

(Müller en Troschel) Eigenm. (syn. *MYLETUS OLIGOCANTHUS* Müll. en Trosch). *Koemaroo*, KAR. en N.E. Fam. Characinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Guiana en Brazilië. De schubben zijn zeer klein. De rugvin is van voren hoog, de vetvin klein, de aarsvin lang, tweelobbig. Deze visch is effen gekleurd. Zijn vleesch is smakelijk. Hij wordt met den hengel gevangen met de vrucht van de koemarooplant of met de pijl geschoten. (Verslag Toem. Hoem. Exp. blz. 70 van den overdruk.)

Acrocomia sclerocarpa

Mart. Fam. Palmae. *Kau-maka*, N.E. Een groote palm met zwart gestekelden stam en eveneens gestekelde geveerde bladeren. De zaden zijn zeer vetrijk en worden gegeten. Ze bevatten 24-25 perc. vet.

Acrodictidium canella

Mez. Fam. Lauraceae. *Kaneelhout*, SUR. Een hooge boom met plankwortels en lichtbruine schors. Het hout riekt naar kaneel.

Adams needle,

BOV. E. Zie YUCCA.

Adansonia digitata

L. Fam. Bombacaceae. *Guinea tamarind*, BOV. E. Groote boom met 5 of meertallige handvormige samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes naar den top toe duidelijk breeder zijn dan aan den basis en puntig eindigen. Gekweekt.

Additioneele rechten.

Zie DIFFERENTIEELE RECHTEN.

Adenanthera pavonina

L. Fam. Leguminosae. *Redi-siri*, N.E. Een hooge boom met kleine groene bloemen en peulen waarin platte paarsroode zaden, welke laatste als sieraad gebruikt worden.

Adi,

N.E. (*Rhagade*). Zeer pijnlijke en dikwijls tot infectie aanleiding gevende scheuren, meestal door de geheele dikte van de huid der voetzolen, hoofdzakelijk en veelvuldig voorkomende bij negers, nadat deze aan jaws (*Framboesia tropica*) geleden hebben.

Adiantum tenerum

Sw. Fam. Filices, *Maiden*

hair. SUR. en BOV. E. Een varentje van het uiterlijk van de bekende Venushaar-varen met donkere, gladde stengels en zeer scheeve wigvormige, aan den top ingesneden blaadjes die in groot aantal aan het samengestelde blad voorkomen.

Adjidja,

N.E. Zie COENDU.

Adjira,

N.E. Zie GALICTIS.

Adjoeba.

Zie NAAMGEVING.

Administrateurs (van plantages).

Toen in de tweede helft der 18e eeuw het grootste deel der Surinaamsche plantages was overgegaan in handen van Amsterdamsche fondshouders (Zie NEGOTIATIËN) ontstond er te Paramaribo een stand van menschen, die in de geschiedenis van Suriname een belangrijke, maar voor de kolonie in vele opzichten nadeelige rol gespeeld hebben: de administrateurs, d.w.z. de te Paramaribo gevestigde kantoorhouders, vertegenwoordigers der buiten de kolonie wonende eigenaars. Aan hun gezag waren de directeurs of gezagvoerders der plantages onderworpen. Volgens de schrijvers van 'Essai historique sur la Colonie de Surinam', Paramaribo 1788, blz. 146, woonden er toen slechts 80 à 90 eigenaren van plantages in Suriname, terwijl het getal plantages meer dan 500 bedroeg. Het kan dan ook geenszins verwonderen dat er administrateurs waren aan wien het beheer van 50 of meer plantages was opgedragen en evenmin dat velen hunner spoedig tot grooten rijkdom geraakten, daar zij zonder zelf veel kans op schade te hebben, met hun beheer veel geld verdienden. Hun macht en aanzien namen snel toe. Zij vormden wat men in de Surinaamsche geschiedenis de 'planterspartij' heeft genoemd, wier groote invloed op den gang van zaken tot na het midden der 19de eeuw heeft geduurd. (Zie ook BESTUURSREGELING.)

Een moeilijken tijd doorleefden de administrateurs toen, gedurende het Engelsche tusschenbestuur, de Britsche Regeering, op aandrang van gouv. Bonham, in Mei 1813 zekeren John Bent naar Suriname zond, met uitgebreide volmacht om toezicht te houden over het beheer der administrateurs. Het beheer van Bent, waartegen, zooals te verwachten was, van de zijde der administrateurs hevige oppositie was gevoerd, eindigde reeds in Juni 1814.

Litt. G.B. 1816 No 10; Teenstra, de Negerslaven in de kol. Suriname, Dordr. 1842, blz. 11-17; Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 312, 573 v., 768; Kappler, Surinam, Stuttg. 1887, blz. 276.

Adoebé,

N.E. van Afrikaanschen oorsprong. Vallende ziekte, stuipen, ook bij dieren.

Adompri,

N.E. Knoedelsoep van bananen, kassave of maïs gemaakt. Geliefde volksspijs.

Adonis,

BEN. en BOV. E. Zie DURANTA.

Adonis abbot.

BOV. E. Zie LEONOTIS.

Adriaenssen (tobias),

Zie GOUVERNEURS.

Adroe,

N.E. Zie CYPERUS ROTUNDUS.

Advocaat.

Zie PERSEA.

Aegiphila martinicensis

Jacq. Fam. Verbenaceae. *Bastard white root*, BOV. E. Boom met tegenoverstaande, langwerpige, geheel gaafrandige, dunne bladeren zonder steunblaadjes.

Aequidens geayi

(Pellegr. Eigenm)., (syn. *ACARA GEAYI* Pellegr.) *Crobia* en *Owroe wiffi*, N.E. Fam. Cichlidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Guyana. De rugvin van dit ovale vischje beslaat bijna de heele rug, de rug- en aarsvin reiken tot halfweg de staartvin of nog verder. De borstvinnen zijn ongeveer zoo lang als de kop, de buikvinnen nog langer. De kleur is olijf bruin met twee zwarte dwarsbanden. de voorste loopt van de nek door het oog naar de onderrand van het kieuwdeksel, de achterste gaat dwars midden over het lichaam. Op de einden van rug- en aarsvin en op de staartvin zijn heldere plekjes.

Aerssen (Cornelis van)

Heer van Sommelsdijk, Plaat, Bommel en Spijk, Sire en Marquis van Châtillon, Baron van Besnière in Basois, zoon van Cornelis van A. en Lucia of Lutz van Waltha of Welta, werd in 1637 uit een oud adelijk geslacht geboren. Zijn vader was een der bevelhebbers van de troepen, die in 1650 onder den stadhouder Willem II den aanslag op Amsterdam ondernamen. Zijn grootvader was de beroemde staatsman François van Aerssen, die na het sluiten van het twaalfjarig bestand, de Republiek der Vereenigde Nederlanden aan het Hof te Parijs vertegenwoordigde.

Hij werd als page aan het hof van prins Willem II geplaatst, waar zijn vader een man van grooten invloed was, en stond aanvankelijk ook met den jon gen Willem III in nauwe betrekking, ofschoon zijn openhartige ruwheid hem voor het hofleven weinig geschikt maakte. Hij diende in den zomer van 1666 op het schip van den vurig prinsgezinden Cornelis Tromp, o. a, in den Vierdaagschen Zeeslag, on werd verdacht invloed gehad te hebben op diens door De Ruyter hoogelijk misprezen gedrag in dien zeeslag. In het volgende jaar echter bood hij, blijkbaar om persoonlijke redenen van ontevredenheid, zijn diensten aan De Witt en verloochende de belangen van den jongen Prins. Hij trad Maart 1671 als ritmeester in dienst van Holland, maar schijnt, hoewel bekend als ruw maar eerlijk, als overlooper door de Statenpartij niet vertrouwd te zijn (vgl. Fruin, Aant. op Droste, II, blz. 456 vlg; Droste, 5245 vlg.) Na de verheffing van den Prins bleef hij lang bij dezen in volstreckte ongenade, maar wist hem door middel van den graaf Van Waldeck eindelijk te verbidden, zoodat Willem III er zelfs aan gedacht heeft hem na den vrede van Nijmegen (1678) als gezant naar Frankrijk te zenden, wat v.A. evenwel afsloeg, omdat de Hollandsche ridderschap hem niet als haar beschreven lid wilde aannemen. Hij kocht 21 Mei 1683 van de W.-I.C. $\frac{1}{3}$ van de kolonie Suriname, werd door de andere deelhebbers in die kolonie - de W.-I.C. zelve on Amsterdam - tot gouverneur aldaar verkozen. Hij verklaarde zich bereid naar de kolonie te gaan 'buijten belastinge van de gemelde Societeijt (nl. de 'Geoctroyeerde Societeit van Suriname') ende uijt liefde, sonder daar voor eenige ver-'geldinge te ontfangen'. De Societeit nam alleen te haren laste hem jaarlijks toetezenden 'sodanige quantiteijt Rijnce en France wijnen, mitsgaders Specerijen, als de Societeijt honestement oordelen sal te behoren'.

Zijne echtgenoot, Margaretha du Puy de St. André Montbrun (dochter van den markies van dien naam, bekend om zijne roemrijke verdediging van Candia tegen de Turken), die hem niet naar Suriname volgde, zoowel als Prins Willem III, trachtten hem van het voornemen om als Gouverneur naar Suriname te gaan, terug te brengen, doch zonder eenig gevoig. Hij scheepte zich in aan boord van de *St. Pieter*, den 2en September 1683 en bereikte den 27en November d.a.v. Paramaribo.

Hij aanvaardde den volgenden dag het bestuur over de kolonie. Zijn teugellooze energie, zijn groote strengheid, zijn onkreukbare rechtvaardigheid tegenover Indianen en Negers, zoowel als tegenover Europeanen, zijn groote maar tuchteloze bekwaamheid kwamen in de verwaarloosde kolonie wel te pas. Bij zijn komst vond hij haar 'sonder middelen, son der credit, sonder cruydt oft geweer, sonder mond-

kost'. Het fort *Zelandia* was 'totaliter vervallen', geen geschut op het affuit, de magazijnen ledig en vervallen, 'finalijk een desolaten boedel', schrijft hij, die, hoewel zonder beding van traktement, zich 'voordeel' uit zijne reis had voorgesteld.

Dit alles ontmoedigde hem niet: hij verzekert reeds in een zijner eerste brieven aan de Directeuren der Societeit spoedig de zaken in orde te zullen brengen, mits hem de noodige steun tot aanleg van nieuwe en uitbreiding van bestaande plantages worde verleend.

Hij bedwong aanstonds de reeds van nabij dreigende Indianen aan de Coppename en de Corantijn, die aan het slot van zijn bestuur in vrede met het gouvernement leefden en zelfs hunne kinderen naar Paramaribo zonden.

Een deel der Indiaansche bevolking nam de wijk naar de Orinoco, en de nog vijandig geblevenen sloten in 1686 definitief vrede. Merkwaardig mag het heeten dat Van Aerssen in 1687 3 vrije en 4 onvrije Indianen, jongelingen en meisjes, ten behoeve hunner opvoeding, met zijn zoon naar Nederland heeft gezonden.

Tot wering van eventueele aanvallen der Indianen deed hij in 1685, naar het plan van den ingenieur in dienst der Algemeene Staten Robert Pauw, het fort *Sommelsdijk* aan de samenvloeiing der Commewyne en Cottica bouwen. Verder was door hem aan de Parakreek een versterkt huis opgericht, met vier halve bolwerken, twee verdiepingen hoog, met behoorlijke schietgaten 'zo voor musquetterij, als voor vier stukken geschut' hetwelk na den vrede met de Indianen tot verval geraakte. Kort daarna sloot hij ook vrede met de Boschnegers van de Coppename.

Voorts herstelde hij de maatschappelijke orde in het verwilderde Paramaribo door strenge strafwetten, regeling van het verwarde muntwezen, invoering van de Rijnlandsche maat en het Amsterdamsche gewicht, krachtige handhaving van de bepalingen omtrent den in- en uitvoer, opruiming van misbruiken, bevordering van den onvoldoenden slaven-invoer. Hij voerde allerlei gewassen in, o.a. moerbeziën, perziken, cocosnoten, cacao^{*)} enz. en moedigde den verbouw van suiker, rijst, indigo, tabak en agave aan; hij bevorderde ook de immigratie van familiën uit de Fransche Antillen en van Nederlandsche landbouwers-familiën. Zijne verdraagzaamheid ook tegenover de Katholieken, wier godsdienst hij niet wilde belemmeren, werd geroemd. Natuurlijk regende het klachten over zijn willekeur, maar hij ging onvervaard zijn gang, gesteund door den 1 Mei 1684 door hem gereorganiseerden Raad van Politie uit de kolonisten. 'Ick en ben hier niet gecomen om bij een ondeugenden hoop ondeugent te worden maar te trachten door goede exempelen, vermaeningen, ordonnantiën ende straffen de deugt levendig te maecken ende te doen verrijzen.' Toch moest hij zich herhaaldelijk bij Directeuren der W.-I.C. en ook bij de Staten-Generaal verdedigen en verantwoorden. Dit met name tegenover de klachten der van de ongeregelde toestanden onwettig gebruik makende Zeeuwsche schippers, die den handel op Suriname beheerschten, van de fraudeerende planters en van de onverdraagzame Gereformeerden, die zoowel Katholieken als Joden ('onze beste coloniërs') wilden belemmeren. 20 Mei 1685 vroeg hij, ontmoedigd, zelfs ontslag, na de handhaving eener Resolutie van de Staten-Generaal, die hem bevallen alleen uitvoerrechten te heffen en blijkbaar geloof sloegen aan de ingebrachte klachten.

Eenigen tijd voor deze aanvraag om ontslag had hij geschreven, dat het hem aangenaam zou zijn, indien Directeuren en H.H. M.M. ieder een commissaris wilden zenden naar Suriname, ten einde aldaar de verschillende klachten te onderzoeken. In dit schrijven zegt hij daarvan o.m.: 'Laet haer de grootste Fielten zijn die in het Vaederlandt kunnen werden becomen, sal ik haer nogthans door Rapporten en getuigenissen hier overtuygen, dogh te ondernemen deze calomnieuse gujten de

*) Deze werd uit Trinidad ingevoerd door zijn zoon François. Volgens anderen uit Venezuela.

monde te stoppen, can ick nog en wil ick niet ondernemen te doen, guyten en vuylicken willen van haers gelijken worden geregeert, elck een beminnende sijns gelijk.'

Ten slotte echter kwam hij op die aanvraag terug, nadat H.H.M.M. 5 Oct. 1686 tegen den zin van Zeeland de 'geoctroyeerde Sociteit van Suriname' hadden erkend. Op het bevel om toegelaten katholieke priesters terug te zenden antwoordde hij ruw door het zenden hunner in een kistgepakte doodsbeenderen, daar zij reeds overleden waren. De ongepaste brief, dien hij daarbij voegde (Sept. 1687), veroorzaakte evenwel een nieuwe scherpe resolutie der Staten-Generaal tegen hem, tegelijk met een ernstige vermaning van Directeuren, die hem gewoonlijk de hand boven het hoofd hielden.

Eenige maanden voor laatstgenoemden datum, op 30 Juni 1687, had hij, ten einde aan alle praatjes den kop in te drukken, eene publicatie uitgevaardigd, waarbij hij een ieder, die zich te beklagen had over het door hem gevoerde bestuur der kolonie, op riep in de eerste zittingen van het Hof van Politie te verschijnen om hun beklag te doen, als wanneer hij bereid zou zijn ten overstaan van het Hof een ieder 'volkomen contentement ende satisfactie te doen' en in welke vergadering hij verzocht als een particulier en niet als Gouverneur te worden 'geconsidereerd en sullende van de andere zijde alle swijgens die haer naermaals naar ons vertrek in eenige lasteringen zouden mogen komen te openbaeren, houden voor quaetspreecker en lasteraer, die haer uit vreze om van ons overtuygt te werden, op de gestelden tyde, niet hebben durven vertoonen'. Niemand verscheen op deze zittingen.

Een groote zorg waren hem de 'droncken verckens', die men hem als soldaten voor het omstreeks 300 man tellende garnizoen toezond en die telkens oproerig werden. Den 18den Juli 1688 brak opnieuw zulk een oproer uit wegens het niet verhoogen van hun rantsoen en het niet tevens verminderen van hun arbeid. Een twintigtal hunner ging gewapend los op de woning van den gouverneur, die met zijn degen op hen aanstormde, maar door een salvo der muitelingen gedood werd. Zijn door 46 geweerkogels zwaar verminkt lijk werd met militaire eer door de muiters in het fort *Zeelandia* denzelfden dag begraven.

De commandeur Verboom, die de muiters had willen bedaren, werd zwaar gewond en overleed negen dagen later.

Bij zijn dood liet Van Aerssen de kolonie in zeer bevredigenden staat achter, zoodat hij, ondanks zijn ruwe onbesuisdheid, de grondvester van den lateren bloei der kolonie mag heeten.

De bevolking steeg onder zijn bestuur aanzienlijk. Alleen in 1684 werden 52 nieuwe plantages aangelegd met eene gezamenlijke oppervlakte van 29530 akkers (= ± 11800 hectaren).

De uitvoer van suiker, indertijd het eenige export-artikel, die in 1684 3.485.917 Amsterdamsche pon-

den bedroeg, steeg in 1687 tot 5.190.600 en in 1688 tot 7.018.525 ponden.

Vestiging niet alleen van landgenooten maar ook van vreemdelingen, werd, als boven reeds gezegd, door hem krachtig bevorderd. Verscheidene honderden Fransche uitgewekenen gingen met hem naar Suriname, kort daarop gevolgd door anderen, deel uitmakende van de secte der Labadisten, tot welke secte de drie ongehuwde zusters van v.A. behoorden. Velen dezer legden plantages aan de Boven-Suriname en de Orleanskreek aan, waarvan de Fransche namen nog herinneren aan de vroegere bezitters. Belangrijke posten in de kolonie, de hoogste niet uitgezonderd, werden door hen of hunne afstammelingen vervuld. (De Gouverneurs Courtier, de beide De Cheusses, waren afstammelingen dezer réfugiés).

Voor de komst van v.A. werd slechts op de hooger gelegen gronden geplant; v.A. was de eerste, die door sloten en sluizen het water afvoerde en door dammen het buitenwater keerde. Voor het eerst bracht hij dat stelsel in toepassing op eene suikerplantage nabij de stad, waartoe de bestaande kreek (later v. Sommelsdijkkreek genoemd) verdiept en nabij het fort *Zeelandia* van een steenen sluis voorzien werd.

Spoedig werd dit systeem algemeen gevolgd, waarbij belangrijke voordeelen werden verkregen, welke nog verhoogd werden, toen zekere Aries, een Joodsche godsdienstleeraar, tevens planter, met goed gevolg in toepassing bracht het stelsel om het door de sloten afgevoerde water als drijfkracht voor de suikermolens te gebruiken.

Tot kenschetsing van v.A. 's persoonlijkheid kan deze levensbeschrijving niet beter besloten worden dan met aanhaling van het volgende, voorkomende in een zijner laatste brieven aan de Directeuren der Societeit: 'de tijd is costelijck, ick ben buyten mijn landt en 'vyftigh jaren gepasseert; ick ben genegen blijcken te laeten, dat ick aen deese Colonie gearbeyt hebbe en dat ick mijn werck hebbe verstaan'.

Litt. Uitreksels uit zijn brieven bij Rouffaer, in Bijdr. tot de taal-, land- en volkenkunde van N.-I., 7de reeks, IV, blz. 465 vlg., en de studie van H. van Breen in Tijdschrift voor gesch., land- en volkenkunde, XVI, blz. 1 vlg.; Vgl. verder de algemeene werken over de de geschiedenis van Suriname, met name die van Van Sypesteyn en Wolbers. Ook Pistorius Korte en zakelijke beschrijvinge van de colonie van Suriname, Amst. 1763; Van Sypesteyn in het Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I, 197; C. Busket Huet, Het Land van Rembrand, Amst. 1883; S. Kalff, Een Surinaamsche gouverneur uit de 17de eeuw in Eigen Haard van 29 October en 5 November 1904.

Aeschynomene sensitiva

Sw. Fam. Leguminosae. *Watra-sjin-sjin*, N.E. Een houtachtige plant of halfheester, die in of nabij het water groeit. De fijne, gevinde blaadjes toonen zich, evenals het kruidje- roer-me-niet, bij aanraking gevoelig, ofschoon in minder sterke mate dan *Mimosa pudica*.

Affi of Affiba.

Zie NAAMGEVING.

Afgoderijdans.^{aant.}

De zoogenaamde afgoderij-bezwerings- of *winti-dans* is met de negers uit Afrika gekomen, en omdat de naar de koloniën overgebrachte slaven uit de meest verschillende deelen van Afrika afkomstig waren, ligt het vermoeden voor de hand dat onderscheidene Afrikaansche godsdienstige dansen in die koloniën zijn samengesmolten, waardoor het zeer samengestelde karakter van den *winti-dans* zou verklaard zijn.

Op den voorgrond worde gesteld, dat allen die den gang van zaken bij dezen dans hebben beschreven hunne kennis uit de tweede hand hebben, en dat hier geen sprake is van eigen aanschouwing. Men moet dan ook de foto's door de gebroeders Penard bij hunne belangrijke studie 'Surinaamsch bijgeloof. Iets over Wintie en andere natuurbegrippen', gevoegd, niet opvatten als afbeeldingen van den werkelijken dans.

Bij deze dansen wordt n.l. de grootst mogelijke geheimzinnigheid betracht en worden alle voorzorgen in acht genomen om niet door oningewijden of door de politie overrompeld te worden. Te recht zegt dan ook Van Coll dat geen neger, ook de beste, ooit het geheim dezer dansen zal verklaren. Reeds bij Blom, Verhandeling over den landbouw in de Colonie Suriname, Haarlem 1786, vinden wij omtrent een zekeren dans, 'de Water-mama' de opmerking: 'men weet niet recht, waarin die bestaat, vermits het eene van die geheimen is welke de blanken nooit doorgronden kunnen'.

Onze kennis ten deze danken wij voor het grootste deel aan de zendelingen, die door bekeerlingen zijn ingelicht. Omtrent deze bron nu merkt Schneider op: 'De zendeling kan zich niet inlaten met een diep-indringend, objectief-critisch onderzoek van de feiten, waarom het hier te doen is: reeds door zijne betrekking en zijn eigenaardigen werkkring kan hij dat niet. Wel is waar hebben wij veel van hetgeen wij omtrent de afgoderij onder heidenvolken weten, voornamelijk aan hen te danken. Maar hier tegenover staat, dat juist zijn beroep en overtuiging er hem toe drijven de afgoderij uit te roeien en dat hij, hoe ijveriger hij in zijn ambt is, ook des te meer tot den edelen hartstocht van een heiligen strijd lust wordt aangespoord, en dat hij, dientengevolge, misschien niet altijd rustig, onpartijdig en onbevangen genoeg is, om, wat hij bestrijdt, anders dan in de allerdonkerste kleuren te zien'.

Eén ding schijnt vast te staan, n.l. dat men in den *winti-dans* niet heeft te zien een eenvoudigen negerdans, waaraan men zich overgeeft om zich te vermaken.

Het doel van den *winti-dans* schijnt in den regel te zijn het zoeken naar een medicijn om een zieke te genezen of een poging om booze geesten te verzoenen of uit te drijven.

Winti beteekent wind, adem of geest. In hem, die de *winti* krijgt, vaart een onzichtbaar wezen, een bovenaardsche macht, die hem zijn zelfbewustzijn en de heerschappij over zijn eigen- ik ontroofd. Aan zulke bezetenen moet als aan een hogere macht eerbied worden bewezen. *Winti* - schrijven de Penards - 'wordt zinnebeeldig voorgesteld als een onzichtbare suizing, een geestelijke draaikolk, die spiraalsgewijze hare werking uitoefent, gelijk een wiel om zijn as draait en gelijk de wind het stof spiraalsgewijze omhoog trekt, of de waterhoos het water uit de zee drinkt', een voorstelling die de zaak zeker niet duidelijker maakt. Zulk een bezetene is *ziener* en zijne uitspraken worden opgevolgd als een godsspraak. Daarin zit het gevaar van den *winti-dans* voor de maatschappij.

Voor de Boschnegers is de *winti-dans* een indruk-wekkende en schrik aanjagende openbaring uit de geestenwereld en voor een groot deel van de overige bevolking omvat het woord *winti* vreeselijke voorstellingen van afgoderij, geheimzinnige machten, onzedelijkheid en bedriegerij.

Bij den winti-dans worden verschillende muziek-instrumenten gebruikt, n.l. trommen (de *poedja*, de *mandron* en de *apinti*), een rammelaar van de kalebasvrucht gemaakt, de joro-joro (trossen van ge-

droogde zaden), de kwakwa-banji (een bank waarop met twee stokjes geslagen wordt) en de banta (een instrument dat dienst doet voor snaar-instrument).

Andere voorwerpen bij dezen dans gebezigd, maar niet tot de muziekinstrumenten behorende, vindt men beschreven en afgebeeld in Dr. H. ten Kate's Beitrag zur Ethnographie von Surinam. Intern. Arch. f. Ethn. I 223 v.

Zijn al de toebereidselen voor den dans gereed, waarbij het besmeren van het lichaam met witte klei of *pimba* een groote rol speelt, dan begint een der dansers op eentonige wijze te zingen; spoedig volgen anderen en het duurt niet langt, of, onder den invloed van de helsche muziek en van den drank, die natuurlijk niet ontbreekt, beginnen de dansers de vreemdste bewegingen te maken met hoofd en ledematen. Steeds woester wordt de muziek, steeds meer geraken de dansers in geestvervoering, totdat er een, al of niet in stuiptrekkingen, over den grond rolt, door den winti bezeten. 'Meerderen volgen en weldra zijn allen 'in vervoering geraakt; sommigen dansen, anderen springen, weer anderen zitten en schudden slechts op stijve wijze met hunne hoofden. Hier danst een man midden in een vuur, ginds zwaait er een woest met een houwer, als hakte hij in onzichtbare boomen. Een derde rolt en kruipt, een vierde sist en brult, stamp met de voeten of rent in een cirkel rond. Weer anderen klimmen in boomen of storten in het water. Een reusachtige neger krijgt een baby-begeestering en handelt in alle opzichten als een wicht, terwijl een knaap zoodanig in vervoering geraakt door een *papa-wintie*, dat hij als een groot mensch handelt en in zich zelf zijn eigen vader meent te zien. Zelfs de muzikanten komen onder den invloed van geesten en maken de vreemdste bewegingen. Zijn de dansers eindelijk uitgeput van vermoeidheid, dan springen ze op, uitroepende: *a broko, a broko!* (het is gebroken).' (Gebr. Penard).

De gehallucineerden met al hun volgelingen, verklaart Van Coll, 'worden fanatiek in eene mate die aan het ongeloofelijke grenst. Sommigen hunner wanen zich kogelvrij, anderen meenen dat de vuurwapenen op hen slechts water kunnen werpen. Anderen hebben zekerheid dat geen staal, maar hout alleen hen treffen kan.'

Voor de verschillende soorten van *winti*, waarvan sommige de namen dragen van negerstammen, vroeger als slaven ingevoerd, zie WINTI.

Het winti-dansen is te allen tijde verboden geweest, al waren de planters op afgelegen plantages dikwijls verplicht oogluikend toe te laten dat de negers diep in het bosch, in den regel onder hun heiligen boom, de *kankantri*, zich aan zulke dansen overgaven.

De Surinaamsche wetgever heeft de 'afgoderij' strafbaar gesteld. De beteekenis is niet nader omschreven; men verstaat er dus onder al wat in de kolonie daarvoor algemeen bekend staat. Bij menig vonnis van het Hof zijn deelnemers aan 'afgoderij' gestraft en nog steeds treft men in de locale bladen berichten aan van 'afgoderij-partijen', die door de politie zijn gesnapt.

Bij de behandeling van de Surinaamsche begroting in de Tweede Kamer (vergadering van 18 Nov. 1907) besprak de heer Van Deventer art. 172 der Herziene Strafverordening van 1874, waarbij het 'plegen van afgoderij' strafbaar is gesteld. 'In Suriname, zeide hij, is dus iemand strafbaar die den invloed van booze geesten, van demonen tracht te bestrijden. Nu zou ik willen vragen, is dit een opvatting, die thuis behoort in het strafrecht van een Nederlandsche kolonie? Ook hier te lande tracht men wel eens booze geesten, demonen, te bezweren, al doet men dat dan niet met behulp van dansen'. De heer Van Deventer kwam tot de conclusie, dat de afgoderij als *delictum sui generis* uit de Surinaamsche strafwet moest verdwijnen en drong er bij den minister met klem op aan, dat hij het noodige doen zou om die strafrechtelijke curiositeit, tevens monstrositeit, ten spoedigste een eerlijke begrafenis te bezorgen. Tegen deze opvatting kwamen de heer Van Kol en de

minister van koloniën, Mr. Fock, op. De heer Van Kol wees er op dat hier geen sprake was van belemmering der vrijheid van godsdienst, doch het alleen te doen is om misdaden den kop in te drukken en excessen tegen te gaan. Al kon men de uitdrukking in het strafwetboek verbeteren, de feiten moeten worden bestreden. De minister merkte op dat het algemeene nut van de strafbepaling wordt erkend en dat zij door den rechter op verstandige wijze wordt toegepast.

Litt.: A. Blom, Verhandeling over den landbouw in de Colonie Suriname, Haarlem 1786, blz. 446; Missionsblatt der Brüdergemeine, 1885, blz. 11; H.G. Schneider, Die Buschneger Surinams, Herrnhut, 1893; L.C. van Panhuys, Catalogus der Nederl. West-Indische Tentoonstelling te Haarlem, 1899, blz. 75; C. van Coll, Gegevens over Land- en Volk van Suriname, in Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, 2e Volgr. I; Hand. Staten Generaal, Tweede Kamer, 1907-1908, blz. 477-480; H. Weiss, Ons Suriname, uitgegeven door den Nederl. Studenten-zendingsbond, 1911, F.P. en A.P. Penard, Surinaamsch Bijgeloof, iets over Wintie en andere natuurbegrippen, met afb., in Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië, dl. 67, 1912.;

Voor de muziekinstrumenten zie L.C. van Panbuys, Les chansons et la musique de la Guyane néerlandaise. Journ. de la Soc. des Américanistes de Paris. Nouv. série, tome IX, 1912, pp. 27-39.

Afgodsslang.

Papa sneki, N.E. Zie BOA CONSTRICTOR.

Afio,

N.E. Zie CYPERUS ESCULENTUS.

Afkatti,

N.E. Zie PERSEA.

Aframomum melegueta

K. Sch. Fam. Zingiberaceae. *Ningré-Kondré-pépré*, N.E. Een plant, die eenige overeenkomst met de Masoesa heeft en waarvan de zaden aromatisch zijn. De plant is uit Afrika afkomstig. De gestampte zaden, die veel aetherische olie bevatten, worden met spiritus uitgetrokken en uitwendig gebruikt bij rheumatiek. Met het sap van een lemmetje gestampt worden de bladeren aangewend bij klieraandoening.

Afrikaan,

SUR. Zie TAGETES.

Afrikaansche aardnoten,

SUR. Zie VOANDZEIA.

Agamà,

N.E. voor POLYCHRUS MARMORATUS, eene hagedis die in Suriname ook *Kameleon* wordt genoemd.

Agandoe,

N.E. Zie SWARTZIA.

Ageneiosus axillaris

Günther, *Praprali* of *Prari-prari*, N.E. Fam. Siluridae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname. De bek is zeer stomp, de bovenkaak is de langste. Aan beide kanten aan de bovenkaak is een zeer kleine voeldraad in eene groef verborgen. De oogen zijn groot. De okselporie is wijder dan het voorste neusgat en dicht bij een vlies, waarin verscheidene kleine openingen zijn. De rugvinstekel is tenger, van voren fijn getand. De rugvin is kort, de vetvin zeer kort, de aarsvin lang. De staartvin is scheef uitgerand. De borstvin-stekel is

buigbaar. De visch is van boven en op zijde bruinachtig, van onderen wit. Er zijn verscheidene onduidelijke witte banden langs de zijden. De rugvin en de bovenkant der borstvin hebben onregelmatige, donkere vlekken; de voorhelft van de staartvin is zwart, de eindhelft wit. Volgens Kappler wordt deze visch anderhalven voet lang, leeft in helder boschwater en smaakt voortreffelijk.

Agent-generaal.

Zie IMMIGRATIE.

Ageratum conyzoides

L. Fam. Compositae. *Boko-boko-wiwiri of Wittihédé*, N.E. *White cap*, BOV. E. Kruid met tegenoverstaande langgesteelde hartvormige, onregelmatig gekartelde bladeren; de witte bloemhoofdjes zijn in eidelingsche, pluimvormige trossen geplaatst. Wordt als volksgeneesmiddel gebruikt; de bladeren bevatten veel vluchtige olie en cumarine.

Agidà.

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Agina.

Naam bij de Aucaner-boschnegers voor ingevoerde rijst, in tegenstelling van eigen geteelde die zij *aleisi* noemen, de algemeene naam in de kolonie.

Agnatha,

haften, eene orde van insecten, die zich onderscheiden door eene onvolkomene gedaanteverwisseling, vier vliezige vleugels, waarvan de voorste vrij groot, de achterste daarentegen klein zijn en zelfs somtijds ontbreken, en bijtende, doch onvolkomen ontwikkelde monddeelen. Aan het uiteinde van het achterlijf bevinden zich twee of drie lange gelede draden. De sprieten zijn zeer kort en bestaan uit een aantal leedjes. De larven leven in het water, het volkomen insect is zeer teer van bouw en heeft veelal slechts een kort bestaan, bij sommige soorten slechts enkele uren. In overeenstemming daarmee zijn de monddeelen onvolkomen ontwikkeld, daar het in dezen toestand geen voedsel meer tot zich neemt. Bij de haften komt nog eene bijzonderheid voor, die bij geen andere insecten wordt aangetroffen, n.l. dat vele soorten nog eenmaal vervellen, nadat zij reeds van geheel ontwikkelde vleugels zijn voorzien. Ook in Suriname komen haften soms in groot aantal op de rivieren voor; omtrent de soorten is echter nog weinig bekend.

H.J.V.

Agoema,

N.E. Zie SOLANUM OLERACEUM.

Agosi.

Zie NAAMGEVING.

Agraboe toriman,

N.E. Zie PAVONIA TYPHALAEA.

Aigrette.

Zie ARDEIDAE.

Aïra.

Zie GALICTIS.

Ajoewa,

N.E. Zie PARKIA.

Akaja,

N.E. Zie GYNANDROPSIS.

Akansá,

N.E. Tot een koek geknede maïsmeeel, gewoonlijk in een bananenblad gewikkeld ten verkoop aangeboden. De akansà speelt bij de obia (zie aldaar) een groote rol.

Akarai-gebergte.

Dit gebergte zou gelegen zijn tusschen 56 en 58° W.L. Gr. en iets bezuiden 2° N.B. en het brongebergte zijn van de rivieren die de Corantijn vormen. De naam Sierra do Acaray komt reeds voor bij A.H. Brué, Carte physique et politique de l'Amérique méridionale, Paris 1821 en vermoedelijk ook op oudere kaarten. Onjuist is dus Elisée Reclus' opmerking in een noot op blz. 12 zijner Nouvelle géographie universelle, deel XIX, Paris 1894 - bij de vermelding van de 'Cairrit', Cairrit Dekenou' of 'Mont de la Lune' - 'nom déformé par Brown en Acarai.'

Omtrent den naam Akarai zegt C.H. de Goeje in zijne toelichtingen bij de kaart, gevoegd bij het Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie. 1908, blz. 179 en 180, dat hij feitelijk behoort aan het brongebergte van de Essequebo; voorts dat Robert H. Schomburgk en H. Coudreau het plaatsten ten westen van den meridiaan van 58° W.L. Gr. Dan vervolgt hij: 'De opvatting, als zoude de Corantijn ontspringen op het Akarai-gebergte, vindt men alleen op de kaarten van Schomburgk, die vervaardigd zijn vóór 1843. in welk jaar hij voor het eerst de boven-Corantijn opnam. De loop van de rivier op die kaarten berust op inlichtingen van de Indianen, en de na 1843 verschenen kaart geeft de onderlinge ligging van Akarai en Corantijn geheel anders aan. Toch vindt men op sommige Nederlandsche kaarten wederom bij het brongebied van de Koetari den naam 'Acaragebergte', zonder dat eenige nieuwe opmeting of inlichtingen daartoe rechtigden. Ware hier nu eene terreinverheffing aanwezig, hoog genoeg om van een 'gebergte' te spreken, dan zou men nog in overweging kunnen nemen, dit den naam 'Akarai' te laten behouden Nu echter is gebleken, dat zoowel de naam 'Akarai', als het woord 'gebergte' niet behoort op die plek van de kaart, meen ik dat er geen reden bestaat, om deze dwaling, die tot niets nut is, te bestendigen. Een voudigheidshalve is de naam Toemoekhoemak nu aangenomen voor het geheele gebergte, dat de wateren van de rivieren van Fransch- en Nederlandsch-Guiana scheidt van het stroomgebied der Amazone. In het betwiste gebied tusschen Koetari en Nieuwe Rivier, waarvan ongeveer niets bekend is, is geen gebergte of waterscheiding geteekend, en ook geen naam daarvoor gegeven.' - (Zie ook C.C. Käyser Verslag der Corantijn-Expeditie, 1912, blz. 66 van den overdruk).

Niettemin vindt men op de kaart gevoegd bij The British Guiana Handbook 1913, edited bij Alleyne Leechman, den driehoek gevormd door de Koetari en de Nieuwe Rivier, ten Zuiden afgesloten door de 'Sierra Akarai'. Volgens een aantekening op de kaart is het gedeelte tusschen 1° en 4° 50' 'with slight correction', overgenomen van de kaart van Schomburgk en die van Brown van 1875.

Aki,

SUR. Zie BLIGHIA SAPIDA.

Akka,

N.E. Zie FALCONIDAE.

Akker.

Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Aknergelden.

Zie BELASTINGEN (SURINAME).

Akóeba.

Zie NAAMGEVING.

Akoeri.

Zie BOVENL. INDIANEN (onder TRIO).

Akrá of Kra,^{aant.}

N.E. Spook. Astraal lichaam, Perisprit. Ook ziel, of geest, soms ook beschermgeest. Bij de Boschnegers is algemeen het geloof verspreid dat de geest der afgestorvenen als *akra* rondwaart en onder bepaalde omstandigheden het lichaam van een levende in bezit kan nemen. Ook heeft elk mensch zijn *akra*, die in den slaap het lichaam tijdelijk kan verlaten, als men droomt b.v. Daarom moet men een slapende voorzichtig wekken; zijn *akra* zou n.l. op reis en niet tijdig terug kunnen wezen. Een Boschneger laat zich niet gaarne fotografeeren, omdat hij daardoor een deel van zijn *akra* verliest en de bezitter van het portret den afgebeelde zou kunnen kwaad doen.

Volgens de gebroeders Penard is de *kra* van elk mensch verdeeld in een vader- en moeder-*kra* of *sisá*, 'samen vormende de draad der herinnering, de rede, die den mensch met het Hoogere verbindt. Iemand die van zijn *kra* beroofd is, m.a.w. wiens herinneringsdraad afgesneden of geheel afgebroken is, spreekt wartaal, wordt lusteloos en ziek en sterft dikwijls.' Verder zeggen zij dat een mensch naar willekeur zijn *kra* van zich kan scheiden of oproepen. Van

Coll verzekert, dat volgens de winti-dansers de akra 'willekeurig door henzelve onder de voetzolen kan verborgen worden, zoodat ze, hoe ook gewond, nooit sterven kunnen, wanneer de voetsool maar gespaard blijft.' Ook de *loekoeman* of waarzegger kan de kra van een verwijderd persoon oproepen. De ceremonien, voor een en andernoodig, vindt men in de studie der Penards beschreven. 'De *kra* vertoont zich soms aan zijn eigenaar als een zichtbaar evenbeeld en wordt dan een *dobru* geheeten. Dikwijls gedraagt zulk een dubbel zich zeer verkeerd en brengt daardoor zijn eigenaar in ongelegenheid.'

Dr. E. Henrici, Lenhrbuch der Ephe-Sprache, Stuttgart und Berlin 1891, geeft voor *klà*, scheiden, afscheiden en *aklà* en *klàma*, abgeschiedene Seele.

Litt. Martin, Westindische Skizzen, Leiden 1887, blz. 61 en 62; Van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname, blz. 115 en 117; De Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, 1908, blz. 57; F.P. en A.P. Penard, Surinaamsch bijgeloof, Bijdr. Taal-Land- en Volkenk. Ned. Indië. deel 67, 2e afl. 1913, blz. 159-161.

Alamoen, ^{aant.}

N.E. Zie CITRUS DECUMANA.

Albacora.

Inl. naam op Saba. Zie THUNNUS.

Albatros.

Zie PELECANUS.

Albina.

Een plaatsje op een hooge, zandige plek, aan de Marowijne, door Kappler gesticht, (zie KAPPLER) hoofdplaats van het distr. Marowijne, zetel van den districts-commissaris (waarvoor in den regel wordt aangewezen de commandant van het detachement troepen, bestaande uit een luitenant en 27 onder-officieren en minderen). Men vindt er een goed hospitaal, onder leiding van een off. van gez., een kerk der Evang. Broedergemeente, een van de R. Kath. en twee door deze gemeenten onderhouden scholen, met resp. ± 30 en 40 leerlingen.

Het plaatsje is geheel van den handel afhankelijk; de landbouw beteekent er weinig. Het is door stoomgemeenschap met Paramaribo en met het Fransche plaatsje St. Laurent, aan de overzijde der rivier, verbonden. Volgens het Kol. Versl. van 1913 bedroeg de bevolking 349 mannen en 266 vrouwen.

Zie het Tijdschr. West-Indië, I, 55-69, de werken Kappler en L.C. van Panhuys, de Marowijne-rivier en hare geschiedenis, in Bulletin 12 (1896) Kol. Mus. Haarlem (herdruk van 1908, blz. 15-57).

Albino's

noemt men menschen en dieren in welker huidbedekking, haren en oogen de min of meer donkere kleurstof, het pigment, ontbreekt, als aangeboren gebrek. De oogen zijn rood. Albino's zijn niet in staat het volle daglicht te verdragen. Bij menschen albino's ziet men dan ook dat zij het hoofd gebogen houden of de oogen met de handen beschaduwen. Bij de negers komt het verschijnsel nog al eens voor; men noemt ze dan 'witte negers'. In zijne Westindische Skizzen, Leiden 1887, beschrijft Martin twee albino's (broeder en zuster) op een boschnegerdorp aan de Boven Suriname. De vrouw had een kind dat geheel zwart was. Zooals gewoonlijk genoten ook deze albino's in het dorp groote eer. Niet zelden wordt hun door de boschnegers een bovennatuurlijke afkomst toegeschreven. Ook bij Philip Fermin, Nieuwe algemeene beschrijving van de Colonie van Suriname, Harlingen 1770, I, 140, wordt een beschrijving gegeven van twee albino's, een man Jan de Wit genoemd en zijn zuster, die in 1734 naar Parijs gezonden werd. (Fermin verwijst hier naar l'Histoire de l'Académie des sciences van hetzelfde jaar.) Van den man wordt o.m. gezegd.... 'zijne oogen, vooral, waren zeer bijzonder. Het maaksel van den oogbal had niets merkwaardigs; maar het zamenvoegsel was doorzaaid met kleine roodachtige vezeltjes; de boog was gemarmerd, grijs en wit, en de oogappel, die in helderheid de schoonste diamant evenaarde, was vuurkléurig, doch zag men de stralen, welke hij schoot, niet op den helderen dag, maar zeer klaar en duidelijk bij nacht in de duisternisse'. En verder: 'De Neger was een onnoozele hals; hij verzekerde mij, dat hij tot op dat uur, wanneer ik hem onderzocht, nog geen vrouwspersoon bekend hadde, om dat geen eene Negerin hem ooit wilde vergunnen, haar te genaaken, om het onderscheid van zijn kleur.'

Zijn moeder had 8 kinderen gehad, het eerste en vierde waren kleurlingen, het tweede, zesde, zevende en achtste negers; het derde was de 'blanke negerin' die naar Parijs werd gezonden en het vijfde was bovengenoemde albino Jan de Wit.

Albizzia lebbek

Benth. Fam. Leguminosae. *Barba di jonkeman*, BEN. E. Hooge boom met dubbelveervormig samengestelde bladeren; de bloemen hebben lange, buiten de bloemkroon uitstekende meeldraden; de vruchten zijn lang en plat en worden door den wind gemakkelijk heen en weer bewogen, waarbij ze een klapperend geluid maken. Gekweekt.

Albula vulpes (L.) J.G.,

Armantje, Banana, Tienponder, PAP. Fam. Albulidae. Zeevisch. Verspreiding: aan zandige kusten van de warme zeeën; aan de Amerikaansche kusten noordelijk tot San Diego en Long Island. De bek is kegelvormig met de mondspleet aan den onderkant. De oogen zijn groot, van boven met een beenigen rand. De rugvin is meer naar voren dan de buikvinnen, de aarsvin klein, de staartvin gevorkt. Langs de middenlijn van den rug een breede band van eigenaardige schubben. Deze visch is mooi zilverachtig, van boven olijfkleurig, de rug en de zijanten hebben zwakke strepen langs de rijen schubben. Zij worden drie voet lang, zijn vlug in hun bewegingen, en zijn op sommige plaatsen weinig, op andere paatsen veel gezocht als voedsel. De jonge vischjes ondergaan eene vormverandering, zij zijn eerst

bandvormig, met zeer kleinen kop en doorschijnend, krimpen, dan in van drie duim tot twee duim, daarbij steviger wordend, en groeien daarna verder.

Alcatraz.

Zie PELECANUS.

Alcedinidae.

IJSVOGEL. *Fisiman*, N.E. De in Suriname voorkomende Ijsvogels behoren tot het genus CERYLE. De grootste soort is *Ceryle torquata*, van boven blauwgrijs met zwarte strepen, van onderen bruin.

Alectis ciliaris

(Bl.) J. en E., (syn. *ZEUS CILIARIS* Bl.) *Cobbler*, naam op ST. EUST. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: beide kusten van tropisch Amerika, West-Indië. Heb lichaam is rhombisch, hoog, zijdelingsch afgeplat. De rugvin en de aarsvin hebben eenige stralen draadvormig verlengd; bij de jonge individuen zijn deze draden veel langer dan het lichaam, bij de ouderen worden ze korter. De staartsteel is smal, de staartvin wijd gevorkt. De borstvinnen zijn lang en sikkelvormig. De mondspleet loopt bij de jongen zeer schuin, bij de volwassenen bijna horizontaal. De voorste helft van de zijlijn vormt een wijde boog. Het is een voedselvisch van eenig belang.

Aletria,

PAP. Vermicelli; wordt op Curaçao gemaakt. door de 'Coöperatieve Vereeniging en Nijverheid'.

Aleurites moluccana

Willd. Fam. Euphorbiaceae. *Wild date*, BOV. E. Boom met vijfpuntige hartvormige bladeren, die aan de onderzijde licht

gekleurd zijn; de geheele plant ruw door schubben; vruchten ter grootte van een flinke noot. Gekweekt.

Alfalfa,

BEN. E. Zie MEDICAGO.

Algae

of wieren zijn zoet- of zoutwaterplanten. In zee zijn zij op enkele uitzonderingen na de eenige plantaardige bewoners en daardoor van groot belang voor het dierlijk leven. In zoet water vormen zij de groene, draderige massa's, die zoo dikwijls stilstaande wateren vullen, maar ook in rivieren en beken ontbreken zij niet.

De wieren vormen zoo goed als Fungi of zwammen en Musci of mossen een goed kenbare groep der lagere planten. Evenals bij deze beiden ontbreken eigenlijke bloemen. De voortplanting geschiedt door ongeslachtelijke sporen, die in sporangien of sporenzakjes ontstaan of door bevruchte eicellen, die hetzij vrijzwemmend in zee met de spermacellen in aanraking komen, hetzij in carpogonien of vruchtlichamen besloten zijn. Dikwijls komt geslachtelijke zoowel als ongeslachtelijke voortplanting bij een soort voor. De vegetatieve deelen zijn zeer uiteenlopend in vorm en grootte. Zoowel de ééncellige, microscopisch kleine planktonvormen als de vele meters lange, boomvormig vertakte Laminariasoorten en de op koraal gelijkende Lithothamniën rekenen we tot dezen groep. Bladgroen is altijd aanwezig, hoewel soms overdekt door een blauwe, bruine of roode kleurstof. De hoofdverdeeling in de systematiek der wieren is die in: Blauw-, Groen-, Bruin-, en Roodwieren, die ieder voor zich een karakteristieke bouw en wijze van voortplanting hebben.

Omtrent de zeewieren, voorkomende op het kustgebied onzer koloniën in West-Indië, is weinig bekend. Slechts enkele malen werden belangrijke verzamelingen naar Holland gebracht. De namen van Prof. Suringar, Prof. Boeke en Kapt.luit.t/z. Schoonhoven mogen hier niet verzwegen worden. Het best bekend is Curaçao, waar aan de Z.-kust zoowel als aan de N.-kust verzameld werd. Ook van Bonaire, Aruba, St. Martin, St. Eustatius en Saba ontbreekt materiaal niet. Daarentegen verkeeren we in groote onwetendheid omtrent de vormen aan de kust van Suriname, die weliswaar voor algengroei ongeschikt lijkt, daar ze een echte modderkust is. Toch zou men juist daar, waar verscheidene groote rivieren in zee monden, merkwaardige verschijnselen op wetenschappelijk gebied kunnen verwachten.

De W.I. regioon, van welke onze eilanden plantengeografisch een deel uitmaken, is een goed omschreven gebied. Het omvat de Groote en Kleine Antillen, de kust rondom de Karaïbische zee en de Golf van Mexico tot Florida, de Bahama en tevens de Bermuda eilanden. Deze laatste zijn volgens de geografische ligging ver van het centrum verwijderd. De Algenflora dezer eilanden bestaat echter voor een groot deel uit soorten, die uitsluitend in genoemde regioon voorkomen, zoodat de aanvankelijke twijfel nu geweken is en de Bermuda-eilanden de N. grens van ons gebied in den golfstroom vormen. De grootste overeenkomst heeft de W.I. Algenflora met die van de Midden-Atlantiek, waaronder verstaan wordt, het gedeelte der Atlantische zee tusschen de twee keerkringen gelegen, dus de N.- en O.-kust van

Zuid-Amerika voor zoover die onder invloed van den Brazilienstroom staat en de Westkust van Afrika speciaal daar waar de Guineastroom haar bespoelt. 20% van de soorten komen zoowel hier als daar voor. Dat we echter gerechtigd zijn op het oogenblik het W.I. als een op zichzelf staand gebied op te vatten, vindt zijn grond hierin, dat 45% der soorten endemisch zijn. De mogelijkheid, dat deze verhoudingen veranderen met de toeneming van het aantal bekende soorten, is niet uitgesloten.

Behalve dit ligt nog een ander terrein voor belangrijke waarnemingen open, n.l. dat omtrent de verspreiding in het gebied zelf. Het zoutgehalte en de stroomrichtingen zijn sterk wisselend en ingewikkeld, tengevolge van den rijken toevloed van zoetwater door de groote riviermondingen op de N.-kust van Zuid-Amerika en die van Mexico. Zoo kunnen zelfs zoetwaterwieren tot ver in zee worden aangetroffen. Murray zegt in zijn 'Catalogue of Marine Algae of the W.I. region', hoe hij even ten Z. van Grenada *Spirogyra tropica*, een zoetwatervorm van de Amazonestroom, ophaalde, waarschijnlijk afkomstig uit de Orinocorivier. Bovendien voegt hij er aan toe, dat op het eiland Grenada de groenwieren overheerschen, terwijl volgens Mazé en Schramm op Guadeloupe Roodwieren den hoofdtoon voeren. Op onze eilanden St. Eustatius en St. Martin zijn weer hoofdzakelijk Groenwieren verzameld. Daar deze laatste collecties nog geen aanspraak op volledigheid kunnen maken, mag men daaruit geen gevolgen trekken.

Hier volgt een opsomming der tot nu toe in onze koloniën verzamelde vormen:

Groen wieren:

Ulva fasciata f. *taeniata* Setchell en f. *lobata* Setchell; *Chaetomorpha linum* Müll.; *Cladophora glaucescens* Griff.; *Cl. gracilis* Griff.; *Caulerpa verticillata* I. Ag.; *C. racémosa* var. *laete-virens* Weber v. Bosse; var. *uvifera* W.v.B.; var. *uvifera* f. *intermedia* W.v.B.; *C. sertularioïdes* f. *typica* Gmelin, f. *brevipes* W.v.B., f. *longiseta* Ag.; *C. cupressoides* f. *typica* W.v.B.; *C. sedoïdes* Ag.; *Penicillus elongata* Gepp.; *P. capitatus* Lamarck; *P. pyriformis* Gepp.; *P. Lamourouxii* Decaisne; *Codium tomentosum* (Hud.) Stackh.; *Udothea conglutinata* Soland.; *Halimeda Opuntia* Lamx. f. *typica* Barton, f. *cordata* Barton; *H. Tuna* f. *typica* Barton; *H. incrassata* f. *typica* Barton, f. *Lamourouxii* Barton; *Dyctiosphaeria favulosa* Ag.; *Cladophoropsis membranaceus* Börg.; *Valonia verticillata?* Kütz., *Acetabularia crenulata* Lamour.; *A. caraïbica* Kütz.; *Botryophora occidentalis* I. Ag.

Bruin wieren:

Padina gymnospora; *P. Commersonii* Bory; *Dictyota dentata* Lamx.; *D. pardalis* Kütz.; *D. linearis* (Ag.) Greville; *D. Mertensii* Mart.; *Sphacelaria furcigera* Kütz.; *Gymnosorus variegatus* Lamour; *Haliseris delicatula* Lamour; *H. Justii* Lamour; *Hydroclathrus cancellatus* Bory; *Turbinaria trialata* Kütz.; *Sargassum platycarpum* Mont.; *S. vulgare* Ag.

Rood wieren:

Bangia ceramicola (Lyngb.) Chauv. *Goniotrichum* spec.?.; *Chantransia* spec.?.; *Liagora viscida* Forsk. f. *coarctata* Kützling; *Galaxaura comans* Kjellm.; *G. moniliformis* Kjellm.; *Wrangelia plebeia* Ag.; *Eucheuma isiforme* I. Ag.; *Hypoglossum tenuifolium* (Harv.) I. Ag. f. *Schoonhoveni* Sluiter; *Zellera Boekei* Sluiter; *Gracilaria lichenoïdes* L.; *Laurencia papillosa* (Forsk) Grev. *L. obtusa* Lam.; *Herposiphonia secunda* Ag.;

Acanthophora Thierii Lam.; *Polysiphonia variegata* Ag.; *Bryothamnion triangulare* Kütz.; *Griffithsia corallina* Lightf.; *Centroceras clavulatum* Mont.; *Ceramium tenuissimum* Lyngb. f. *arachnoïdea* Ag.; *Spyridia filamentosa* (Wulf.) Harv.; *Amphiroa fragilissima* (Linn.) Lamx.; *Melobesia farinosa* Lam.

In het leven van de bewoners der W.I. eilanden spelen zeewieren een weinig belangrijke rol. Tot het gebruik van zeewier als voedsel gaat men niet dan in den uitersten nood over. Eigenaardig mag dan ge-

noemd worden de keuze van *Padina* soorten met membraneuse thalli, die nadat ze, meest in zoutwater, afgekookt zijn, genuttigd worden. De inboorlingen kennen dit geslacht onder den naam van *Kolo di lamán* (zeekool). Meer toepassing vinden Algen, waar ze als voedsel voor schildpadden of als lokmiddel in de vischvallen gebruikt worden. Ook dit vinden we in de inlandsche naam uitgedrukt: *Jeerba di tortoeka* (schildpadplant) voor *Dictyota* en *Ulvasoorten*. Van de sterk kalkhoudende *Halimeda* planten wordt een practisch gebruik gemaakt bij het reinigen van schepen. De door dunne geledingen verbonden kalkschijfjes dezer soort leveren een uitstekend materiaal voor het schrobben van hout. Veelzeggend zijn weer de inlandsche namen: *Jeerba kratschja-kratschja*, *Jeerba krab*, *Jeerba di freega* (van fregat af te leiden?). Hiermede zijn echter alle opgaven over het gebruik van wiersoorten uitgeput. Wel zijn nog eenige inlandsche namen bekend: *Jeerba karanga. biema*, *Pieterselie di lamán*, *Jeerba di garnaaltsje*, *Jeerba di sieringa*, *Jeerba di ploenia*, *Pompoena di aawa*, (voor verdere beschrijving zie onder de beginletter).

Geen van deze namen duiden echter aan, dat de soorten, die in Japan zulk een groote rol spelen bij de agarbereiding, hier populair zijn. Toch ontbreken deze wieren niet en in Massachusetts is reeds het verwerken en prepareeren van het 'Iersche mos' (*Chondrus crispus*.) tot een loonende industrie geworden. In onze koloniën zouden, daar *Chondrus* niet voorkomt, andere vormen: *Eucheuma isiforme*, *Gracilaria* soorten of *Gigartinia mamillosa* dienst kunnen doen, indien ze in voldoende hoeveelheden voorkomen.

Niet te onderschatten is de waarde van zeewier als meststof. Door het hooge gehalte aan kalizouten in den vorm van potasch voornamelijk, is zee wier een goede meststof voor aardappelvelden en klaverweiden. In Californië en andere streken langs de W.-kust van N.-Amerika worden groote hoeveelheden van de reusachtige wieren uit de groep der Laminariaceae geregeld verzameld en naar het binnenland als mest vervoerd. Dit gebruik bepaalt zich niet uitsluitend tot Amerika. Ook in Frankrijk, Engeland en Schotland is het van oudsher bekend. Ja, men is zelfs zoover gegaan, dat in bepaalde districten politieverordeningen zijn, die den tijd en de wijze van verzamelen bepalen, teneinde een uitroeien te voorkomen. Nadere inlichtingen hierover zijn te vinden in de beide Amerikaansche Bulletins in de Litteratuur-opgave genoemd.

Litt. Mazé e. Schramm Essai de classification des Algues de la Guadeloupe. 1870-1877. Murray. G. Catalogue of the marine Algae of the West-Indian region. Journ. of Botany 1888-1889. Sluiter, C.P. List of Algae collected by the Fischery-Inspection Curaçao Recueil d. Trav. Bot. Néerl. Vol. IV 1907. Smith Hugh M. The Seaweed Industries of Japan. The utilization of seaweeds in the United States. Bull. o. th. Bureau of Fisheries 1904. Vol. XXIV. 133. Cameron, Frank K.A preliminary report on the Fertilizer Resources of the United States. Doc. 190. 62d Congress. Departm. of Agriculture Bureau of Soils. Washington 1912.

C.P.S.

Algemeen Nederlandsch Verbond.

Zie VERBOND (ALGEMEEN NEDERLANDSCH).

Alin-akka,

N.E. Zie FALCONIDAE.

Allamanda cathartica

L. Fam. Apocynaceae. *Jasbita* of *Wilkens bita*, N.E. *Yellow bell*, BOV. E. Heester of liaan met veelal kranstandige dik-lederachtige bladeren, waarvan de hoofdnerf aan de onderzijde van het blad dicht behaard is, groote, gele, trompetvormige bloemen; gestekelde ronde vruchten, die veel op die van den Europeeschen doornappel gelijken. Bekende medicinale plant. Een aftreksel der wortels en bloemen wordt gebruikt tegen miltaandoening.

Allataman,

N.E. (*Ratteman*) Zie DRYMOBIUS. (Tapanahoni Expeditie.)

Allium ascalonicum

L. Fam. Liliaceae. *Charlotten*, BOV. E. Stengels en bladeren van deze bolplant zijn buisvormig; de bloemen staan aan het eind van den stengel in een kogelvormige bloeiwijze. Gekweekt; op Saba ook voor uitvoer.

Allodiaal eigendom en erfelijk bezit.

Zie GRONDPOLITIEK.

Almond tree.

BOV. E. Zie TERMINALIA.

Aloekoe.

Zie BOVENL. INDIANEN (onder OJANA).

Aloekoejana.

Zie BOVENL. INDIANEN (onder OJANA).

Aloekoe- of Aroekoe-negers.

Zie BOSCHNEGERS.

Aloema,

N.E. Zie CESTRUM.

Aloë vera

L. Fam. Liliaccae. *Alseveera*, *Sinte biebo*. BEN. E. *Aloë*, BOV. E. Dikke vleezige bladeren met scherpe tanden aan de randen; bloeiwijze uit een aantal dikke aarvormige takken bestaande, met oranje-gele naar beneden gebogen buisvormige bloemen.

De Aloë, herkomstig uit Arabië en Abessinië, is omstreeks 1836 uit Afrika ingevoerd op Aruba, maar eerst omstreeks 1880 heeft de cultuur aldaar een vlucht genomen, en zich weten staande te houden, ondanks de volgende lage prijzen. Een zeer groot gedeelte van Aruba is thans met aloë beplant. Kalkgrond schijnt, bij een droog klimaat, de meest geschikte bodem te zijn. Sedert 1907 vindt men op Bonaire wegens de hogere prijzen belangrijke aanplantingen. In 1909 begonnen op Curaçao enkele kleine landbouwers ermede, op aandrang van ambtelijke zijde.

Voor plantmateriaal neemt men jeugdige planten, *semiña* en *siboys*, PAP.; deze worden van de pol afgescheurd, en schoongemaakt (*péla* PAP.), d.w.z. van de bladscheden en wortels ontdaan. Plantmateriaal kost gewoonlijk 20 à 30 cents per ezelkar; al het arbeidsloon is voor rekening van den koper.

Het uitplanten geschiedt meestal van Juni tot Augustus. Bij de eerste regens schieten de planten dadelijk wortel en vormen weldra nieuwe spruiten, zoodat na een paar jaren geheele pollen ontstaan zijn.

Om de 15 of 20 jaren hernieuwt men den aanplant: de oude planten worden uitgeroeid en op hoopen geworpen, nadatmen daaruit plantmateriaal heeft genomen; maar het schijnt beter om den aanplant reeds na 12 jaren te vernieuwen. Na meer dan 20 jaren gaat het veld hard achteruit en brengt bijna niets meer op.

De geheele jaarlijksche uitvoer van Aruba bedraagt ongeveer 9500 kistjes van 57.5 kilo, dus totaal 546.250 kilo.

Binnen 3 jaren, soms reeds binnen 2 jaren, zijn de planten, welker bloeiwijze bestaat uit dikke aarvormige takken met oranje-gele buisvormige bloemen, zoodanig uitgedijd, dat zij met voordeel afgeogst kunnen worden. Dit oogsten bestaat in het afsnijden van alle bladeren, waarbij de groeitoppen niet mogen geraakt worden.

In de maanden Maart tot Juni oogst men (men spreekt van 'lekken', omdat dan het blad het meeste harssap (*azéta*, PAP.) bevat, dat in dien tijd

goed uitvloeit. De afgesneden dikke vleezige bladeren met scherpe tanden aan de randen, worden in een lekbak gelegd, d.i. een uit 2 planken bestaande hellende goot. De betaling van dit zware werk geschiedt per gallon, vandaar dat er nogal eens bedrog gepleegd wordt door kunstmatige verdunning; het sap wordt nu in kleine, gedekte, houten vaten (galeivat, PAP.), twee aan twee op een ezel, naar de kookpotten gebracht om ingedampt te worden; dit indampen van het sap tot hars heeft plaats in open koperen potten van ongeveer 200 liters inhoud; men schept vervolgens de dikke vloeistof in petroleumkisten waarin zij bekoelt en stolt tot een zich belangrijk samentrekkende massa. Zulk een kist bevat ± 57.5 kilo's hars. Soms wordt de hars in kalebassen gegoten in welke verpakking zij iets hogere prijzen bedingt.

Daar op Aruba gebrek aan brandhout te voorzien is heeft men uitstekend geslaagde proeven genomen met indampen boven steenkoolvuur; de kosten zouden dezelfde zijn, indien niet de ovens door hunne meer ingewikkelde samenstelling duurder waren.

De aloë-hars wordt in de geneeskunde gebruikt; Dodonaeus beschrijft de plant bij de 'Cruyden die purgeren oft den buyck weeck maken'.

Op Aruba wordt ruwe aloë medicinaal gebruikt.

De aloëhars wordt naar het buitenland verzonden, verreweg het meest naar New-York, ook naar Hamburg en naar Londen.

Omstreeks 1890 begon de prijs te dalen, en in 1900 bedroeg hij niet meer dan 3 Am. centen per Am. pond. Alleen op Aruba is men toen blijven doorwerken; al werd er geen winst gemaakt, de velden bleven toch in goeden toestand. In 1906 verbeterde de markt en weldra steeg de prijs tot 7 à 8 Am. c. en tot begin 1911 is hij vrij vast op of boven 6½ Am. c. gebleven.

Naar Londen gaan vooral de betere soorten, die daar tot 60 sh. per 100 lbs. opbrengen. Steeds is op de Londensche markt de 'Curaçaosche' aloë (d.i. die van Aruba, Bonaire en Curaçao) ook de ordinaire soorten, iets hooger geprijsd dan de Kaapsche: 31 tot 36 sh. voor Curaçao-aloe, 29 tot 32 sh. voor de Kaapsche.

Uitvoer van Aloëhars.

	Curaçao. K.G.	Aruba. K.G.	Bonaire. K.G.	Totaal. K.G.
1903	-	192.363	24.014	116.377
1904	18.000	171.669	44.751	234.420
1905	-	212.215	24.815	237.030
1906	2.144	282.510	33.273	317.927
1907	-	1121.224	30.447	1151.661
1908	-	362.407	19.299	371.706
1909	500	414.268	36.099	450.867
1910	2.022	396.499	45.433	443.954
1911	3.798	395.922	70.155	469.875
1912	920	375.142	31.827	407.889

Deze opgaven zijn ontleend aan de Koloniale Verslagen; de uitvoer van Aruba over 1907 komt ons zeer hoog voor; waarschijnlijk is hier een drukfout ingeslopen.

(Zie ook G.B. Dussel, kort overzicht over den landbouw op Curaçao. Uitg. v.d. Commissie voor de Kol. Landb. tentoonst. te Deventer 1912.)

Alpargata

PAP. Eenvoudig Spaansch schoeisel, bestaande uit een stevige leeren zool met bovenwerk van grove vezelstof; eigenaardig is een kleine opening aan de punt. Alpargata's worden op Curaçao gemaakt en algemeen gedragen, niet echter door de zeer arme buitenbevolking. De prijs van een paar der grootste soort is 75 cents. In 1912 voerde de Coöperatieve vereeniging op Curaçao 1547 dozijn paren uit ter waarde van f9509, tegen 451 dozijn ter waarde van f3100 in 1911.

Alseveera.

BEN. E. Zie ALOË VERA.

Alternanthera sessilis

R- Br. Fam. Amarantaceae. *Witti hédé*, N.E Een klein onkruid met groepjes van witte bloemen in de bladoksels.

Alysicarpus nummularifolius

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Anansi-pienda*, N.E. *Sistern pea nut*, BOV. E. Kruidachtig plantje met enkelvoudige lang gesteelde lang-eivormige blaadjes, voorzien van steunblaadjes, die bijna evenlang als de bladsteel zijn.

Amandelboom,

SUR. Zie TERMINALIA.

Amandra,

N.E. Zie TERMINALIA.

Amarantus blitum

L. Fam. Amarantaceae. *Klaroen*, SUR. *Kraroen*, N.E. Een kruidachtige plant met dichte trossen van groene bloempjes. De bladeren worden gestoofd als groente gegeten.

Amarantus caudatus.

L. Fam. Amarantaceae. *Dia-kraroen*, N.E. Een kruidachtige plant veel gelijkende op A. Blitum.

Amarantus paniculatus

L. Fam. Amarantaceae. *Prince plum*, BOV. E. Kruid met zeer langgesteelde, eivormige bladeren en een dichte pluim van zeer kleine bloemen. Gekweekt.

Amarantus polygonoides

L. Fam. Amarantaceae. *Kalaloe di poorko*, BEN. E. *White polly*, BOV. E. Laag kruid met bladeren van 1,5 cm. lengte lang gesteelde, bloemen in kluwens in de bladoksels.

Amarantus spinosus

L. Fam. Amarantaceae. *Maka-kraroen*, N.E. Kruidachtige plant, veel op de gewone klaroen gelijkend, doch ervan te onderscheiden doordat in de bladoksels doornen zitten. De bladeren van deze soort worden niet gegeten.

Amarantus tristis

L. Fam. Amarantaceae. *Kalaloe*, BEN. E., *Calaloe*, BOV. E. Kruid veel gelijkend op A. paniculatus, maar met dunne, aarvormige, saamgestelde bloeiwijzen.

Amasonia erecta

L.f. var. punicea. Briq. Fam. Verbenaceae. *Savannebloem*, SUR., een kruidachtige plant, ongeveer 30-40 cm. hoog, die vooral op droge plaatsen o.a. in savannen soms zeer talrijk voorkomt, en opvalt door de trossen van gele bloemen tusschen de vuurroode schutbladeren. (Zie Dr. J. Kuyper. De Nederl. hoogveenflora in de tropen. De levende Natuur, 15 Dec. 1912, jaarg. XVII, afl. 16.)

Amazona.

Zuid-Amerikaansche Papegaaien. De hoofdkleur van het gevederte is groen, afgewisseld met rood, geel, blauw, wit en zwart. Van de 7 of 8 soorten, die in Suriname voorkomen, is de meest bekende soort de gewone Amazone (*Mazon*, N.E.), *Amazona amazonica*, groen met blauw voorhoofd, geel op den bovenkop, op de wangen en aan den voorrand van de vleugels en met een roode vlek op de vleugels; de grootte is ongeveer als van een duif. De vogels worden in Suriname zowel geschoten voor de consumptie, als jong uit het nest gehaald om als kooivogel

gehouden te worden. Zij leeren gemakkelijk praten en zijn daar, zoowel als in Europa gewilde kooivogels. Van de Amazone-papegaaien bezit Curaçao geen vertegenwoordiger, terwijl op Aruba en Bonaire twee nauwverwante soorten voorkomen, resp. *A. achroptera* en *A. rothschildi*, hoofdzakelijk groen met gelen kop en iets rood aan vleugels en staart.

Amazonen-sage.

In een bericht van den geestelijke Carvajal, die in 1541 Francisco de Orellana op diens ontdekkingsstocht vergezelde, vindt men melding gemaakt van een alleen door vrouwen bewoond dorp. Hieraan dankt de Amazonen-stroom zijn naam. Oviedo gaf in een in Januari 1543 aan kardinaal Bembo gericht brief eene beschrijving van een door Orellana geleverd gevecht, waarbij de vijanden door krijgshaftige vrouwen werden aangevoerd, die daarom door de Spanjaarden Amazonen werden genoemd. Deze vrouwen beheerschten vele provinciën en volken en leefden zonder mannen, die zij slechts op een bepaalden tijd van het jaar tot zich toelieten om hen weer te verjagen zoodra zij zich zwanger wisten. Kregen zij zonen, dan werden deze gedood of aan de vaders toegezonden. De dochters werden opgevoed om den staat uit te breiden. Al deze vrouwen waren onderdanen van een rijke koningin, die, met hare voorname vrouwen zich alleen van gouden huisraad bediende.

Sedert dien tijd heeft deze vrouwenstaat de reizigers en schrijvers niet meer losgelaten. Door velen naar het rijk der fabelen verwezen is het werkelijk bestaan daarvan door anderen verdedigd en op allerlei wijzen verklaard. Pater d'Acuna, de metgezel van Pedro Terxeira op diens onderzoekingsstocht (1637-1639), verhaalt uitvoerig hetgeen hij overal op zijn reis heeft vernomen omtrent deze strijdbare vrouwen en hare woonplaats. La Condamine deed bij verschillende Indianenstammen onderzoek naar het al of niet bestaan van eene vrouwen-natie; in de getuigenissen heerschte in hoofdzaak volkomen overeenstemming en de verschillende richtingen, waarin men de woonplaats te zoeken had, hem door onderscheidene stammen aangewezen, kwamen in één punt te zamen, n.l. in de in het midden van Guiana gelegen bergen. La Condamine trok het in twijfel of de Amazonen nog in die streek woonden; hij achtte het mogelijk dat zij van woonplaats veranderd waren, maar het kwam hem waarschijnlijker voor, dat zij door een anderen stam onderworpen waren of de levenswijze harer moeders verlaten hadden en weer tot de mannen waren teruggekeerd. Al zou men, meende hij, geen sporen van deze vrouwen-republiek meer vinden, dan zou dit niet bewijzen dat zij nooit bestaan had. De Jezuiten-pater Philip Salvator Gili, die 18 jaren als zendeling aan de Orinoco- rivier heeft gearbeid, verklaarde, in een in 1782 te Rome uitgegeven werk, te gelooven dat de Amazonen niet alleen bestaan hadden, maar dat ze nog bestonden. Alle door hem ondervraagde Indianen wezen hem dezelfde landstreek als woonplaats aan, die ook aan La Condamine was aangewezen. Hij verklaarde het ontstaan van deze vrouwen-republiek uit het harde lot dat het deel was van de Indiaansche vrouwen. Het ondragelijke juk moede, konden zij allicht op den inval komen zich onafhankelijk te maken.

Humboldt, Wallace en andere schrijvers meenden de geheele geschiedenis te kunnen verklaren uit het feit dat in sommige stammen de mannen het haar lang dragen, met een scheiding in het midden, zooals in andere stammen alleen de vrouwen doen.

Volgens Robert Schomburgk geloofden de Karaïben in Britsch Guiana aan het bestaan van een vrouwen-republiek boven de groote vallen in de Corantijn.

Crevaux ontdekte in 1878 aan den oorsprong van de Paroe een Indianendorp uitsluitend door vrouwen bewoond. Zijne ondervraging der vrouwen leidde hem tot de gevolgtrekking dat de legendarische Amazonen niet anders waren geweest dan verstooten vrouwen.

Ook bij de Surinaamsche Indianen is de legende van eene natie van vrouwen bekend. Pater Van Coll vernam die meermalen zoowel van de Karaïben als van de Arowakken. Een oude Karaïb zeide hem: 'die Amazonen zijn vrouwen van

Surinaamsche Karaïben. In oude tijden mishandelden wij onze vrouwen. Deze werden dit moede, maakten afspraak met elkaar, verschaften zich groote booten en voeren, met eene vrouw, die uit het zuiden gekomen was, als wegwijster aan het hoofd, naar de Amazone.' De oude Karaïb beweerde zelfs, dat zijn vader daar geweest was.

Zie ook OLISIANA, onder BOVENLANDSCHE INDIANEN. Een overzicht van de Amazonenvraag met uitvoerige litteratuur geeft dr. Georg Friederici in zijn geschrift *Die Amazonen Amerikas.* Leipzig 1910. Friederici's conclusie is dat het ontstaan der sage nog niet verklaard is.

Litt.: Chr. de Acuna, *Relation de la rivière des Amazones*, Paris, 1682 (vertaling van een Spaansch boek in 1641 te Madrid verschenen); de la Condamine *Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amérique Méridionale*, Paris 1745; Philip Salvator Gilii, *Nachrichten vom Lande Guiana, dem Oronocoflusz und den dortigen Wilden*, Hamburg, 1785; (Een verkorte vertaling van een in 1782 te Rome verschenen boek); *Catalogue des produits exposés par la Guyane Anglaise*, Exposition universelle de Paris, 1867; Frédéric Bouyer, *La Guyane française*, Paris 1867, blz. 50 en 51; J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Paris 1883; Van Coll, *Gegevens over Land en Volk van Suriname*, 1903; F.P. en A.P. Penard. *De menschetende Aanbidders der Zonneslang*, Paramaribo 1907. I, 140 vlg.

Amazone-papegaai.

Zie AMAZONA.

Amba of amimba.

Zie NAAMGEVING.

Ambachten.

SURINAME. Ook na het verschijnen in 1912 van 'Het ambacht in Suriname', zijnde het rapport van eene in Jan. 1910 benoemde commissie, blijft het bezwaarlijk, een juist beeld te geven van het ambachtswezen in de kolonie. De bouwambachten schijnen in de laatste honderd jaar er niet op vooruitgegaan te zijn. De timmerlieden, die op de oude suikerplantages de 'waterwerken' aanlegden, de metselaars, die de oude plantage-sluizen bouwden, behoeften in geen opzicht onder te doen voor hunne collega's van heden. Te Paramaribo kan men huizen aanwijzen uit het eerste vierde deel van de vorige eeuw, die in elk opzicht beter gebouwd zijn dan de tegenwoordige. Wij vinden aangeteekend dat, omstreeks het midden van de 18de eeuw, jongens uit het Diakoniehuis van Paramaribo naar het Aalmoezeniershuis te Amsterdam werden gezonden om een goede christelijke opvoeding te ontvangen, een ambacht te leeren en later, zoo zij daartoe genegen waren, naar Suriname terug te gaan. Hieronder waren zelfs zonen van Boschnegers. (Wolbers, blz. 272 en 281).

Van vooruitgang schijnt alleen sprake te zijn bij de meubelmakers en de metaalbewerkeren in het algemeen.

De commissie, door den Min. van Kol. bij besluit van 11 Maart 1911 benoemd, zegt in haar rapport 'De economische en financieele toestand der kolonie Suriname',

den Haag 1911:'De vakkennis wordt in het algemeen bij den baas op het werk verkregen. Leerlingcontracten bestaan niet; eenige verplichting om de jongelieden wat te leeren wordt niet gevoeld. Bij de laatsten is niet het besef aanwezig, dat zij hun vak grondig moeten leeren en zich daarom in de eerste jaren met een geringe bezoldiging tevreden moeten stellen. Zij zijn veeleischend op het punt van loon'....

‘Algemeen wordt over dit gebrek aan vakkennis geklaagd. Goed verwerk ziet men in Paramaribo niet. In dit land van houten huizen zou men voorts beter timmerwerk verwachten dan men gemeenlijk ziet.’....

Zonder de schilders en timmerlieden in bescherming te willen nemen, willen wij toch de opmerking niet terughouden, dat zij die laten bouwen, in den regel op goedkoop werk uit zijn en geen geld over hebben voor goede afwerking. Er wordt bovendien veelal met niet voldoende droog hout gewerkt, waardoor spoedig allerlei gebreken ontstaan. Dit laatste geldt ook tot zekere hoogte de meeste meubelmakers.

Verder wijst de commissie op het gebrek aan kapitaal en behoorlijke gereedschappen bij hen die zich, zoo als de gewoonte is, op te jeugdigen leeftijd als baas vestigen.

Gelegenheid tot theoretische en praktische opleiding bestaat slechts voor timmerlieden en meubelmakers en voor metaalwerkers, vooral aanstaande machinisten, aan de inrichtingen der Koloniale Vaartuigen. (Zie MACHINISTEN-CURSUS).

Verder doet de commissie opmerken, dat men naast de vele gebrekkige bazen evenwel andere vindt, die met overleg hun zaken besturen. In den regel zijn deze niet gebleven ambachtslieden, die alleen in opdracht werk verrichten, maar werden zij tevens winkeliers van de producten, in hun werkplaatsen vervaardigd, naast andere, welke van elders worden aangevoerd.

In het algemeen kan men zeggen dat de ambachten niet bloeien. Van alle categorieën van ambachtslieden zijn er te veel, zoodat er niet voor allen geregeld werk te vinden is. Het Kol. Versl. van 1912 meldt, om maar eenige ambachten te noemen, dat er waren 262 kleermakers, 232 schoenmakers, 369 smeden, 1066 timmerlieden, waaronder waarschijnlijk ook de meubelmakers, die niet afzonderlijk zijn opgegeven, geteld zijn. Kleermakers, schoenmakers, blikslagers en meubelmakers ondervinden een zware concurrentie van uit Europa en de Ver. Staten ingevoerde goederen. En hoe wenschelijk verbeterde vakopleiding ook moge zijn, moet men daarvan geen hoge verwachtingen koesteren voor de verbetering van den economischen toestand der ambachtslieden.

CURAÇAO. Wat boven gezegd is van het ambachtswezen in Suriname geldt over het algemeen ook voor Curaçao. Ook daar dezelfde gebreken, voortvloeiende uit gelijksoortige oorzaken en omstandigheden. In sommige ambachten een te veel aan vooral slecht geschoolde krachten.

In een verslag door den Vice-Admiraal A. Kikkert, Gouv.-Gen. van Curaçao en onderhoorigheden nagenoeg een eeuw geleden (n.l. op 2 Juli 1817) ingediend, in 1913 door dr. J. de Hullu in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië, deel 67, geplubliceerd, wordt gezegd: ‘Aan ambachtslieden hebben wij geen gebrek. Er zijn hier een aantal goede schrijnwerkers, huis- en sloopstimmerlieden, kunstdraaijers en metselaars, die, indien zij werk genoeg hadden, een zeer goed bestaan zouden hebben.“Men heeft hier ook veel schoen- en kleermakers eenige kuipers, looijers, blikslagers, goud-, zilver- en ijzer-smeden, doch, onder deze hier opgenoemde ambachtslieden zijn er maar weinig, die in hun handwerk zoo ver gevorderd zijn als de eersten, van welke de schrijnwerkers vooral het zeer ver gebracht hebben, daar zij hier even zo goed bijna als in Europa arbeiden’....

Een halve eeuw later schreef G.J. Simons, Beschrijving van het eiland Curaçou, Oosterwolde 1868, dat men op het eiland vele ambachtslieden vond, zooals schoenmakers, timmerlieden, schrijnwerkers en metselaars, ‘die over het algemeen hun werk niet alleen zeer goed verstaan, maar zelfs menig Europeesch werkman tot leermeester konden verstrekken, vooral wat het laatste ambacht betreft.’

Vergeleken met de toestanden van weleer is er thans dus achteruitgang op te merken.

Een goeden naam hebben nog de zeer soliede Curaçaosche meubelen, gemaakt van mahoniehout, uit de Dominicaansche republiek aangevoerd. De meubelmakers beschikken over zeer weinig gereedschappen, waardoor de afwerking doorgaans te wenschen overlaat.

Eenige gelegenheid tot opleiding geeft de ambachtsschool in het jongens-weeshuis te Santa Rosa, waar de schaaf-, zaag- en draaimachines door een windmolen in beweging gebracht worden; daar gemaakte meubels werden op de Brusselsche tentoonstelling in 1910 bekroond.

Goede sloopstimmerlieden worden nog gevonden; de op Curaçao gebouwde, snelzeilende schoeners zijn in de West-Indiën zeer bekend. Ook de op Saba gebouwde booten mogen hier genoemd worden. Dit eiland schijnt eenmaal een bloeiende schoenenindustrie gehad te hebben en het schoenen-emporium van geheel West-Indië geweest te zijn. Hiervan is niets meer overgebleven. (Zie J.H.J. Hamelberg, Historische schets van de Nederl. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e eeuw, in Tweede Jaarl. Versl. v.h. Gesch., Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. te Willemstad, 1898, blz. 115 en Dr. D. van Blom, Niederländisch West-Indien in Schriften des Vereins für Sozialpolitik, Band CXLVII, zweiter Teil, München und Leipzig, 1912, blz. 150 en 154.)

Volgens het Kol. Versl. van 1912 waren er op Curaçao en de overige eilanden 70 grofsmeden, 354 kleermakers, 419 metselaars, 85 sloopstimmerlieden, 410 schoenmakers, 57 schrijnwerkers, 651 timmerlieden.

Ambachts-onderwijs.

Suriname.

Op 27 Januari 1899 had de eerste-comité vergadering plaats, samen geroepen door Gouverneur W. Tonckens, welke leidde tot de stichting van de op 21 Juli 1899 geopende ambachtsschool.

In dit comité hadden zitting de chef v.h. Bouwdepartement, de heer D.H. Havelaar, de Gouvernements Secretaris Mr. Dr. C.F. Schoch, de heer R.A.P.C. O'Ferrall, leider van een door hem opgerichte avondschool en een leerschool voor timmerlieden, alsmede 3 andere heeren, vormende de commissie van toezicht op de beide voornoemde inrichtingen, die een Gouvernements Subsidie van f1000.- ieder genoten, doch zich niet staande konden houden, door den geringen steun, welke haarzijdens het publiek ten deel viel. In deze vergadering werd besloten tot oprichting eener ambachtsschool, welke tot opgave had, het brengen van het ambachtsonderwijs op hechteren grondslag en daarin onder te brengen de hierboven genoemde inrichtingen, t.w. de avondschool voor ambachtlieden (opgericht 1 Jan. 1888) en den 'Werk- en Constructie-winkel' (opgericht 1 Juli 1893).

Eenige maanden later was voor deze nieuwe inrichting door den Gouverneur een bestuur benoemd, waarin met het oog op de te verlenen subsidie, ambtshalve zitting hebben, de chef v.h. Bouwdepartement, de Beheerder der Koloniale Vaartuigen en de Inspecteur v.h. Onderwijs.

Dit bestuur deed een beroep op het publiek, om een jaarlijksche bijdrage, welk beroep de

verwachtingen niet teleurstelde, zoodat reeds binnen korten tijd kon worden overgegaan tot de aanstelling van onderwijzers en tot de opening der school met een 3-jarigen cursus. Was aanvankelijk de meening, dat de leiding kon worden overgelaten aan de verschillende subcommissies uit het bestuur, binnen niet al te langen tijd bleek, dat dit systeem verlaten en overgegaan moest worden, tot de aanstelling van een directeur. Als eerste directeur trad op de secretaris van het dagelijks bestuur, Mr. Dr. A.J. van der Houven van Oordt, die vol bezieling deze jonge inrichting de eerste schreden deed zetten naar het doel, waarvoor zij was opgericht.

Door den heer H.D. Havelaar, die gedurende de eerste 7 jaren als voorzitter van het bestuur de inrichting met zijne kunde en werkkraft voorthielp, was intusschen een loterij tot stand gebracht, waarvan de opbrengst was bestemd tot verkrijging van een eigen schoolgebouw en tot delging van den schuldenlast, welke nog rustte op de oude ondernemingen. Ofschoon niet volteekend, was het mogelijk om het eerste gedeelte van dit program geheel te verwezenlijken, ook al moest daarvoor nog eene leening gesloten worden van f2800. Het was voor het toenmalig bestuur eene voldoening, dat dit bedrag zonder moeite geplaatst kon worden bij de firma C. Kersten en Co., die deze inrichting aan zich verplichtte door dit blijk van vertrouwen in hare toekomst.

	Subsidie.	Ontvangsten. Bijdragen van particulieren.	Schoolgelden.	Uitgevoerde werken.	Totaal waarin sal. onderw.	Salaris onderwijzers.
½ jaar 1899	1000.-	1678.25	168.50	-	3364.10	1174.98
1900	3000.-	1598.50	282.90	486.25	4681.07	2626.71
¾ jaar 1901	3000.-	1409.70	268.-	1163.64	5751.75	2447.80
1901/2	3000.-	1390.50	294.50	1410.18	5527.83	2914.46
1902/3	4000.-	1359.50	317.50	603.26	6070.13	3412.50
1903/4	4000.-	1205.-	478.50	1712.25	7087.48	4472.48
1904/5	4000.-	1022.50	625.-	1368.55	6767.26	4422.46
1905/6	4000.-	1009.50	601.-	386.-	6689.15	4519.96
1906/7	4000.-	946.-	583.-	434.80	5805.85	4514.96
1907/8	4000.-	873.99	466.50	1614.50	5830.68	4544.99
1908/9	4000.-	916.49	437.-	799.25	7829.65	4514.99
1909/10	4000.-	885.50	356.-	407.50	6372.10	4599.59
1910/11	4000.-	844.50	347.50	506.57	5798.78	4784.59

Aantal ingeschreven leerlingen voor den timmercursus.

Klasse	Gediplomeerd.		
I	II	III	

Juli 1899-Nov. 1899	15	3	-	-
Nov. 1899-Nov. 1900	23	3	-	-
Nov. 1900-Nov. 1901	11	11	3	3
Nov. 1901-Nov. 1902	12	10	6	-
Nov. 1902-Nov. 1903	11	8	6	3
Nov. 1903-Nov. 1904	14	2	7	2
Nov. 1904-Nov. 1905	30	5	4	4
Nov. 1905-Nov. 1906	24	11	6	3
Nov. 1906-Nov. 1907	11	18	11	7
Nov. 1907-Nov. 1908	10	6	15	6
Nov. 1908-Nov. 1909	3	6	7	6
Nov. 1909-Nov. 1910	15	8	4	4

Aantal ingeschreven leerlingen voor herhalingsonderwijs en teekenen.

	Klasse	Gediplomeerd.		
		I	II	III
Juli 1899-Nov. 1899	25	10	-	-
Nov. 1899-Nov. 1900	18	8	-	-
Nov. 1900-Nov. 1901	15	12	2	1
Nov. 1901-Nov. 1902	17	8	4	1
Nov. 1902-Nov. 1903	20	8	4	2
Nov. 1903-Nov. 1904	35	4	2	1
Nov. 1904-Nov. 1905	59	15	5	2
Nov. 1905-Nov. 1906	18	24	6	2

Nov. 1906-Nov. 1907	9	10	12	8
Nov. 1907-Nov. 1908	18	13	15	2
Nov. 1908-Nov. 1909	33	8	14	2
Nov. 1909-Nov. 1910	17	12	9	4

Op 25 Januari 1902 werd het nieuwe lokaal, waarvoor het Koloniaal Gouvernement het terrein afstond, in gebruik genomen.

Finantieel ging de ambachtsschool hiermede eveneens vooruit, omdat de huur der timmerloods, daarmede verviel, terwijl de Gouvernements-subsidie, nog verhoogd werd, eerst tot f3000.- later tot f4000. -. Toch was het niet dan met veel overleg, dat het bestuur kon overgaan tot de aanstelling van een gesalarieerd directeur, hetgeen in 1903 geschiedde.

De geleidelijk afnemende steun van het publiek is oorzaak, dat de school nog niet in meer vakken onderwijs kan geven, dan die welke in hoofdzaak op het bouwvak betrekking hebben.

In het houtrijke Suriname kwamen natuurlijk het timmeren en meubelmaken het meest op den voorgrond. Bij wijze van cursussen werd eveneens les gegeven in metselen en schilderen. In verband hiermede wordt op de avondlessen behalve in Nederl. taal en rekenen, beginselen van algebra, meet- en natuurkunde, alsook een cursus voor de meestgevorderden in boekhouden, les gegeven in teekenen, zoowel rechtlijnig- en bouwkundig- als handteekenen. Ter onderscheiding worden degenen, die de avondklassen alleen bezoeken toevoorders genoemd. Op de dagschool worden ten behoeve van derden tegen betaling werken uitgevoerd. De leer-

lingen genieten hiervan het voordeel, dat zij wat grooter werk onderhanden krijgen, terwijl zij daarin tevens een verdienste vinden. Van deze verdiensten wordt een gedeelte in de Kol. Postspaarbank belegd, waarvan het totaal hun bij het verlaten der school ingeschreven in een spaarbankboekje wordt ter hand gesteld.

Blijkens eene mededeeling van den Gouverneur aan de Koloniale Staten bestaan er thans plannen om de school in eene gouvernements-inrichting om te zetten.

Een andere gelegenheid tot het ontvangen van ambachtsonderwijs is het op 1 April 1913 door de firma C. Kersten & Co. geopende 'tehuis voor leerlingen', een soort internaat voor vakopleiding, bestemd voor jongens die de lagere school verlaten hebben. De jongens zullen te werk gesteld worden in de winkels der firma, in de bakkerij, de smederij, de timmerij, enz. De geheele opleiding zal vier jaren duren. Op de begroting voor 1914 is een subsidie van f2000 voor deze inrichting uitgetrokken.

Curaçao.

Aan het door Pater H. Frie gestichte jongens-weeshuis te Santa Rosa is een ambachtsschool verbonden. waarop ook anderen dan de weezen worden toegelaten. (Zie AMBACHTEN). De jongens leeren hier allerlei ambachten, zooals schoenen kleermaken, schilderen, timmeren en smeden en vooral meubelmaken.

H.S.

Ambelania acida

Aubl. Fam. Apocynaceae. *Mampa* of *Bati-bati*, N.E. Een groote boom met welks melksap de balata vervalscht wordt. De vruchten worden door de boschnegers gegeten. (Zie A.H. Berkhout, Rapport over de Surinaamsche Bosschen, 's-Grav. 1903, blz. 48, waar als Indiaansche naam nog wordt opgegeven *Ambrari*. Mr. Focke geeft *Ambrari* op als N.E.)

Ambrari, ^{aant.}

N.E. Zie AMBELANIA.

Ameiva surinamensis.

Hagedis. N.E. *Lagadiesja*. Deze hagedissen, die onze gewone europeesche hagedissen in vorm en uiterlijk het meest nabijkomen, leven volgens Kappler op hooggelegen zandige plaatsen en worden veelvuldig bij de woningen aangetroffen; zij doorsnuffelen het zand naar insecten, maar verjagen soms ook de jonge kuikens. Zij kunnen tot ½ Meter lang worden, van welke lengte de staart ⅓ inneemt. Daar zij dikwijls vechten, komt het meermalen voor dat hun staart wordt afgebeten, die dan

later weder aangroeit; somtijds treft men Ameiva's aan, waar in plaats van één staart, door regeneratie twee staarten zijn ontstaan. De kleur is groen en blauw met geelachtigen buik. De jonge exemplaren hebben altijd aan beide zijden een breede donkere streep, die van het oog over het lichaam tot aan den staart loopt, en zoowel onder als boven door eene lichte streep wordt begrensd. In oudere exemplaren verdwijnt deze streep, maar wordt evenwel somtijds bij enkele vrouwelijke exemplaren nog aangetroffen. Volwassen exemplaren zijn van boven groen met worm vormige, donkere vlekjes, die somtijds een netwerk vormen; de mannetjes hebben lichtgekleurde ronde vlekken, die donker omrand zijn, op de zijden. Somtijds vloeien deze vlekken samen tot verticale streepen.

Ammannia coccinea

Rottb. Fam. Lythraceae *Mata Komblees*, BEN. E. Kruid met tegenoverstaande lijnvormige, zittende, aan den voet verbreedde bladeren; de bloeiwijzen steken niet buiten de bladeren uit; als de plant in vrucht is bestaat ze uit een dorren stengel met ronde vruchten.

Amoetoetoe,

N.E. Zie PORPHYRIOLA.

Amomis caryophyllata

Kr. et Urb. Fam. Myrtaceae. *Bayboom*, SUR. *Beirum*, N.E. *Bayberry*, *Cinnamontree*, BOV. E. (Syn. *PIMENTA ACRIS* Lindl.) Inheemsch in Venezuela en de West-Indische eilanden; in Suriname gekweekt. Boom met dikke, leerachtige tot 10 cm. lange, aan den top stompe, tegenoverstaande, naar den voet afloopende bladeren. Bloemen met vele meeldraden; de vruchten hebben de grootte van een kleine druif. Door distillatie verkrijgt men uit de bladeren een welriekende olie; een alcoholische oplossing dezer olie heet *bayrum*, die ook volksgeneesmiddel is.

Amoreuxia palmatifida,

Moç. et Sessé. Fam. Cochlospermaceae. *Manoeweeri*, CUR. Een heel laag plantje met onderaardsche, verdikte knol van de grootte van een aardappel; de bladeren zijn zeer lang gesteeld, diep vijflobbig; de vruchten ter grootte van een kleine appel, zeer opgeblazen.

Amoro falso,

BEN. E. Zie MENTZELIA.

Amphibia.

Zie BATRACHIA.

Amphisbaena.

Ringhagedis. *Toehede sneki*, N.E. Een geslacht van pootlooze hagedissen, die uiterlijk veel overeenkomst met regenwormen vertoonen. Het lichaam is cilindrisch, overal even dik en bedekt door eene stevige lederachtige huid, die door ringvormige verdiepingen en overlansche plooiën in een groot aantal kleine langwerpige vierhoekjes is verdeeld. Alleen de kop is met grootere schilden bedekt, eene uitwendige gehooropening ontbreekt, en de oogen liggen onder de huid. De staart is kort en dik, zoodat, bij eene oppervlakkige beschouwing, weinig verschil tusschen kop en staart wordt waargenomen, vandaar de Negerengelsche benaming: toehede sneki (tweekoppige slang) en de Portugeesche naam: cobra de dues cabeças.

Zij leven onder den grond en graven daar even als de regenwormen; hun geringde huid stelt hen in staat bijna peristaltische bewegingen uit te voeren, waardoor zij zich even goed vóóruit als achterwaarts kunnen bewegen. Ten gevolge van hunne kleine mondopening kunnen zij geene grootere dieren buitmaken, en voeden zij zich met wormen en insecten.

De inboorlingen in Zuid-Amerika beweren dat zij vele malen in mierennesten worden aangetroffen, en gelooven dat de *Amphisbaena* de mierenkoning is.

In Suriname komen 2 soorten voor; de eene, *Amphisbaena alba*, kan eene lengte van ½ Meter bereiken en is geel gekleurd met geelwitte onderzijde; de tweede soort, *Amphisbaena fuliginosa*, wordt niet zoo groot (tot 39 cm.) is zwart met vierkante witte vlekken of wit met vierkante zwarte vlekken. Verder onderscheiden deze twee soorten zich daardoor van elkaar, dat terwijl bij *Amphisbaena alba* een ring, op het midden van het lichaam gelegen, uit minstens 60 vierkante vakjes bestaat, bij *Amphisbaena fuliginosa* altijd minder dan 60 vierkantjes voorkomen, en dat terwijl bij de eerste soort de vierkantjes aan de buitenzijde langer dan breed zijn, deze vakjes bij *Amphisbaena fuliginosa* niet langer zijn dan breed.

Ampt (Anna Adriana Everdina Henriette)

geb. te Nijmegen 3 Jan. 1832 en aldaar overl. 5 Mrt. 1885, was de dochter van den kapt. luit. ter zee Frederik Henderik Ampt en Everdina Snoek. Zij huwde in 1854 met J.W. Steens Zijnen, fabrikant te Nijmegen. Onder het pseudoniem *Anna* schreef zij verscheidene romantische werken, novellen en gedichten. Geïnspireerd door Dr. W.R. van Hoëvell's 'Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche wet' schreef zij 'Schaduwbeelden uit Suriname', Amst. 1858, nieuwe uitgave Dordr. 1862. De bundel bevat drie gedichten: 'Banco de vluchteling', 'Moeder en Christin', (dramatisch gedicht) en 'Leila, het

Bloemenmeisje.' (Zie ook S. Kalff, Surinaamsche poëzie, in de Ind. Gids van 1 April 1913, blz. 557-559).

Amuletten.

Het geloof in de kracht van voorbehoedmiddelen tegen ziekte, ongevallen, booze geesten, enz. is in Suriname, en niet alleen bij de nog heidensche bevolking, zeer verspreid. Bij de Boschnegers dragen ze gewoonlijk den naam *obia*. Alle mogelijke voorwerpen kunnen daartoe dienen, stukjes hout, vederen van vogels, glasscherven, nagels, tanden en beenderen van dieren, metalen ringen met katoendraden omwoeld, kaurischelpen, enz., in één woord alles wat door den obiaman tot obia bestemd wordt en daardoor tooverkracht heeft verkregen, niet alleen als voorbehoedmiddel, maar ook om den drager in zijne ondernemingen, bij de jacht, maar vooral in de liefde geluk te brengen. Al naar den aard worden deze amuletten aan het voorhoofd, om den hals, de armen, het handgewricht, de knieën, soms ook om de heupen gedragen. Ook huisdieren dragen obia's, in het bijzonder de honden om een goede jacht te bevorderen. Aan vruchtboomen vindt men soms de vreemdsoortigste amuletten, stukken van schildpadschalen, verdroogde hagedissen, bosjes veeren, die de vruchtbaarheid van den boom moeten verhoogen. Een obia van bijzondere kracht, die den drager kogelvrij maakt, vermeldt Van Coll: een *tétéi* (stuk van een liaan) in rood katoen gewikkeld, zwart gemaakt, van de lengte van een vinger en de dikte van den hals eener wijnflesch; het vormt een zakje, dat aan een koord als bandelier bevestigd, op het hart wordt gedragen. Slechts 10 geboren Afrikanen verstonden de kunst het te maken, een kunst welke zij tot geen prijs aan iemand wilden leeren.

Als amulet worden ook vereerd de steenen bijlen der Indianen, de zoogenaamde donder- of onweersteenen. Ook heeft men obia's om in den grond te begraven ter bescherming of wel om een vijand kwaad te doen, een ziekte te bezorgen, enz. Genoemd moeten nog worden de geschreven amuletten, die vooral dienen om de gevolgen van *ogri-ai* (het booze oog) af te wenden. (Zie voorts BOOZE OOG).

Hier worde nog aangeteekend dat de Indianen niets weten van de amuletten die in het negergeloof zulk een groote rol spelen. Hunne bekoringmiddelen hebben een ander karakter.

Litt. A. Kappler, Surinam, 1887, pp. 242 en 263. - J.H. Spitzly, Zeitschr. für Ethnologie, 1889, p. 213. - Prof. Dr. W. Joest, Ethnographisches und Verwandtes aus Guyana. Intern. Archiv. für Ethnographie, Suppl. zu Band V, 1893, p. 61. - L.A. Bakhuis, Versl. der Coppename-Expeditie, 1902, p. 59. - Van Coll, Gegevens, 1903, p. 103 en 127. - E. Nunes, Het toekomstig Leven, 1 Mei 1906. - C.H. de Goeje, Versl. der Toemoekhoemak-Expeditie, 1908, p. 52. - F.P. en A.P. Pénard, Surinaamsch bijgeloof, 1912, p. 169.

Anaatje,

SUR. Zie ANATIDAE.

Anablebs anablebs

(L.) Eigenm. (syn. *ANABLEPS TETROPTHALMUS* Bloch.) *Hoogkijker, Slijkspringer, Vieroog*, SUR. *Koetai*, KAR. en N.E. Fam. Poeciliidae. Rivier- en strandvisch. Verspreiding: Orinoco, de Guiana's, Amazone. Zijn oogen zijn horizontaal in tweeën verdeeld; met de onderste helft ziet hij in het water, met de bovenste helft in de lucht. Deze visch leeft in troepjes in riviermondingen en aan het strand, op modderbanken en zwemt aan de oppervlakte van het water. Hij wordt nog geen voet lang. Het wijfje is levendbarend. Hoewel het vleesch zeer goed smaakt wordt de visch weinig gegeten.

Anablebs microlepis

M. en Tr. *Koetai*, KAR. en N.E. Fam. Poeciliidae. Riviervis. Verspreiding: Guiana tot Para in Brazilië. De kop is breed, zijn lengte is twee negende van de lichaamslengte zonder staartvin. De oogen zijn verdeeld in een bovenhelft en een onderhelft. De oogen zijn dicht bij elkaar geplaatst, de tusschen-oogruimte is smal. De rugvin is meer naar achteren geplaatst dan de aarsvin; beide zijn kort. De zijkant van het lichaam en van den staart zijn effen zilverachtig of op de zijkant zijn twee zwakke gele banden met rijen bruine vlekjes of twee smalle bruine banden met geel er tusschen. An dere hebben een grijzen rug en zijn geel aan den onderkant.

Anacardium occidentale

L. Fam. Anacardiaceae. *Kasjoe*, N.E. *Kaasjoe*, BEN. E. *Cashew, Cherry*, BOV. E. Een in alle tropische streken gekweekte, lage boom met leerachtige bladeren, die tot 15 cm. lang en 9 cm. breed zijn en waarvan de hoofd- en zijnerf zeer duidelijk aan den onderkant te zien zijn; bloemen in een dichte pluim. De vruchten bestaan uit een zwart niervormig deel, gezeten op een roode, sappige, eetbare vruchtsteel, die veel dikker en grooter is dan de vrucht. Uit dit sappige deel wordt op Curaçao een gelei gekookt, *doesji di kaasjoe*. De vrucht zelf kan alleen geroost gegeten worden. Uit verwondingen aan den stam vloeit een heldere gom, die slechts gedeeltelijk oplosbaar is en weinig handelswaarde bezit. De bladeren zijn in de Nederl. Pharmacopee opgenomen. (*Folia anacardiae*.) De schors bevat looistof. In Suriname wordt de vrucht tegen keelpijn gebruikt. (Zie ook West-Indië, II, 285.)

Anaemia tropica.

Secundaire ziekte van het bloed, die na uitputtende ziekte, in hoofdzaak anchylostomiasis en malaria, optreedt.

Anamoe,^{aant.}

N.E. Met dezen naam worden in Suriname zowel Rallen als Tinamoes aangeduid. Anamoe is in Suriname ook de naam van het staartlooze hoen.

Ananas sativus

Schult. Fam. Bromeliaceae. *Nanassi*, N.E., *Nanne*, AROW. Het eten van veel onrijpe ananassen geldt in Suriname als middel om abortus te verwekken. Zie verder VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Anansi,

N.E. Zie ARANEINA.

Anansi-pienda,

N.E. Zie ALYSICARPUS.

Anansitori,^{aant.}

N.E. Van het waarschijnlijk Afrikaansche woord *anansi*, spin. Op Curaçao *Cuenta di nansi*. Negersprookjes, veelal dierverhalen, waarin de spin gewoonlijk de hoofdrol vervult en door sluwheid, en niet met eerlijke middelen overwint. De held anansi wordt door de negers zeer bewonderd; tot zekere hoogte geven de sprookjes de denkwijze en de moraal der negers in den slaventijd weder. Volgens Hartsinck II, 902 werd door sommige Afrikaansche stammen de *Anansié* als de schepper der menschen beschouwd. Vooral de oude *néné's* (oude vrouwen, kindermeiden) waren zeer sterk in het vertellen van anansitories. In vroeger jaren waren er beroepsvertellers, die in sterfhuizen de treurende bezighielden met deze sprookjes, een gewoonte die schijnt uit te sterven. Op Curaçao heeten de vertellers *Hinchado di cuenta*. Van Coll vertelt van een boschnegerdorp het volgende: 'Was de gestorvene een man, dan kwam men *drie* achtereenvolgende Zaterdag bij elkaar om sprookjes (*anansitori*) te vertellen; voor eene vrouw *twee* Zaterdag.' - In de kampen der goudzoekers is het vertellen van anansitories nog een gewone tijdkorting. Anansitories mogen niet bij daglicht verteld worden. (Ook op Haïti volgens Aubin. En Haïti. Planteurs d'autrefois, nègres d'au-

jourd'hui. Paris 1910, blz. 39: 'Il ne convient pas de tirer contes grand'jour'.) De meeste anansitories zijn van Afrikaanschen oorsprong, maar er zijn er ook onder, waarvan de opzet overeenkomt met die van Europeesche sprookjes.

Litt. J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*. Paris 1883, blz. 190. - Henry M. Stanley. *My dark companions and their strange stories*. London 1893, (ook vertaald door mevr. Johs. Dyserinck, *Mijne zwarte metgezellen en hunne zonderlinge verhalen*. Haarlem 1894). - Ellis, *The Yoruba-speaking peoples*, London 1895, blz. 258. - Cuenta di nansi, in het papiamentsch en in Nederlandsche vertaling medegedeeld in het Derde jaarl. Verslag v.h. Geschied,- Taal,- Land-, en Volkenkundig Genootschap te Willemstad, Curaçao, Amst. 1899. - C. van Coll, *Gegevens over Land en Volk van Suriname*, 1903, blz. 109 en 128. - Dr. H. van Cappelle, *Surinaamsche Negervertellingen*, Elsevier's geïll. Maandschrift, Nov. 1904 en Maart 1905 en 'Het Nederlandsche Zeewezen, 15 Juli 1905 blz. 213 en 214. - W. Jekyl, *Jamaican Song and Story*, Publ. of the Folklore Soc. London 1907. - C.H. de Goeje, *Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie*, Leiden 1908 blz. 58 van den overdruk. - Op de Hoogte, Maart 1911. - Gisela Etzel, *Aus Jurte und Kraal, Geschichten der Eingeborenen aus Asien und Afrika*, München 1911.

Anatidae.

EENDEN. Slechts een gering getal soorten van eenden komt in Suriname voor, het aantal individuen van enkele soorten echter is zeer groot. Zij komen voornamelijk in de lagere streken voor. De Muskuseend, Doks of Boshdoks, *Cairina moschata* is een van de grootste. Een van de gewoonste eenden langs de zeekust is *Poecilonitta bahamensis*, bekend onder den naam van *Anaatje*. Van het geslacht Boomeend, DENDROCYGNA, komen twee soorten voor, waarvan een, *Dendrocygna discolor*, eveneens gewoon is en bekend onder den naam van *Skroerki* of *Wisi-wisi*.

Anaura,

N.E. (?). Zie LICANIA.

Anaxagorea.

Fam. Anonaceae. Vermoedelijk de *Krabita-kakà*, N.E., waarvan de Indianen hengelstokken maken.

Anchylostomiasis^{aant.}

of mijnwormziekte wordt veroorzaakt door een tot de nematoden behoorenden worm, de *Anchylostoma duodenale*. (Zie VERMES). De lijdens krijgen een bleeke kleur en ook de slijmvliezen verbleeken; ze zijn spoedig vermoeid en klagen over hartkloppingen en ademhalingsstoornissen. Bij onderzoek vindt men dan ook de hartwerking soms verhoogd. De eetlust is vaak gestoord, aanvankelijk veelal

verhoogd, later verminderd. Ook worden soms geheel onverteerbare stoffen gegeten. (zie AARD-ETEN). Bij vrouwen houden niet zelden de menses op of volgt bij zwangerschap vroegtijdige afbreking daarvan. Mannen worden in ernstige gevallen meer of minder impotent.

‘Het zou - schrijft Flu - een zeer interessant en zeker zeer nuttig werk wezen na te gaan of onder de luiaards op de plantages zich niet veel lieden bevonden, die vroeger misschien tot de werkzaamsten behoord hadden en eerst nadat zij aan de malaria en anchylostomiasis begonnen te lijden aan het luieren gingen.’ (Zie ook AARD-ETEN).

De parasieten kunnen in het organisme komen door dat de uit de eieren zich ontwikkelende larven met slecht drinkwater of op andere wijze in het darmkanaal geraken; maar ook door de huid kunnen de larven, na eerst hunne scheede te hebben afgeworpen, binnendringen.

De ziekte komt bij Br.-Ind. en Javaansche immigranten in Suriname veel voor. Alleen door zeer doortastende maatregelen, ingaande tegen de onhygienische gewoonten dezer immigranten, zal de ziekte bestreden kunnen worden.

Litt. J.J. Halfhide, Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen. Haarlem 1910, Vierde gedeelte. - P.C. Flu, Rapp. omtrent Malaria-onderzoek in de Binnenlanden van Suriname, 's-Grav. 1912, blz. 101.

Anderson.

Zie BOTANISCH ONDERZOEK.

Andira coriacea

Pulle. Fam. Legu minosae. *Freimoesoehoedoe*, N.E. Groote boom met violette bloemen; levert een bouwhout.

Andira retusa

H.B.k. Fam. Leguminosae, *Kabbes of Wormbast*, SUR. (Syn. *GEOFFRAYA SURINAMENSIS* Bond.) Een boom met paarsche vlinderbloemen; de bast wordt als wormdrijvend middel gebruikt. Het werkzaam bestanddeel is het alkaloid *andirin*. Over de ontdekking van dezen wormbast zie de dissertatie van N. Bondt: Verhandeling over de uitmuntende eigenschappen van den bast der Surinaamsche Geoffraya enz. Uit het Latijn vertaald door H.A. Bake. Leijden 1790.

Andropogon bicornis

L. Fam. Gramineae. *Mosonjo*, N.E. Een veel in de savannen voorkomend gras.

Andropogon schoenanthus

L. Fam. Gramineae. *Citroengras*, SUR. *Jeerba di lamoen*, *Lamoengras*, *Malohie.*, BEN. E. *Lemon grass*, BOV. E. Een duidelijk bruingroen gekleurd gras met lange bloeiwijze; de bladeren geven bij destillatie een welriekende olie; een afkooksel der bladeren dient als zweetmiddel bij koorts. De welriekende plant wordt ook gebruikt om insecten te weren.

Andropogon sorghum

Brot. Fam. Gramineae. *Curaçao'sche Mais*, SUR. *Maisji raaboe*, AR. *Maisji sjeete*, *Siman Maisji sjikitoe*, BEN. E. *Creole corn*, *Guinea corn*, BOV. E. (Syn, *SORGHUM VULGARE* Pers). Een uit Afrika afkomstige graansoort, meer dan manshoog, met dichtgedrongen knodsvormige bloeiwijze of met meer wijd uitstaande pluim, al naar de variëteit. Behalve voor broodbereiding worden uit de vruchten alcoholische dranken gemaakt.

Andropogon sorghum

var. **HALEPENSIS** Hack. Fam. Gramineae. *Johnson gras*, BEN. E. Een gras met ijle bloeiwijze; het is te herkennen aan de twee soorten bloemaartjes die in de bloeiwijze voor komen. A. *sorghum halepensis* wordt als veevoedsel gekweekt, komt niet in 't wild voor.

Andropogon squarrosus.

Linn. f. Fam. Gramineae. *Vetivert*, SUR. (?) een grassoort met een sterk riekenden wortelstok, die een aromatische olie bevat. Deze wordt vooral in de parfumerie gebruikt.

Aneisi-wiwiri,

N.E. Zie PIPER.

Anga lampoe,

N.E. Zie HIBISCUS SCHIZOPETALUS.

Angelonia angustifolia

Benth. Fam. Scrophulariaceae. *Snapdragon*, BOV. E. Sierplant met lancetvormige, aan den top zeer onduidelijk gezaagde bladeren; de bloemen staan in lange trossen waarvan de schutbladen naar den top toe steeds kleiner worden; de bloemkroon heeft een eigenaardige onderlip met ondiepe spoorvormige uitzakking. Gekweekt.

Angelvisch,

PAP. Zie CHAETODIPTERUS.

Angglo,

BEN. E. Zie TRIBULUS.

Angglo bobo,

BEN. E. Zie KALLSTROEMIA.

Angoe,

N.E. Stijve pap of koek van maismeel. In Brazilië *Angu* genoemd.

Anhinga

of SLANGHALSVOGEL, *Plotus anhinga*, een tot de STEGANOPODES behorende vogel, die gekenmerkt is door het bezit van een langen in verhouding tot den vogel zeer dunnen hals. Houdt zich aan kreken en rivieren op, waar hij zijne prooi, bestaande uit kleine visschen, duikend bemachtigt. In Suriname wordt hij *duikelaar* genoemd.

Anijsblad,

SUR. Zie HECKERIA en PIPER.

Animé-hars.

Men heeft vroeger de *Hymenaea Coubaril* voor de stamplant van deze harssoort gehouden. Tegenwoordig houdt men daarvoor een Icasoort (fam. Burseraceae), een boom die veel voorkomt in de Guiana's, Brazilië en West-Indië en die ook de Elemihars oplevert. Animé-hars komt in den handel voor in onregelmatige, witachtig bestoven, gemakkelijk breekbare en fijn te maken stukken, die een zwakken wierookgeur hebben als ze brandt. Animé wordt door verhitting week en lost gemakkelijk op in kokenden alcohol; door deze eigenschap onderscheidt het zich van de moeilijk oplosbare kopalharsen. Het wordt in de fabricatie van zegellak en vernissen gebruikt.

Animisme.

Hieronder verstaat de nieuwere anthropologie de bij primitieve natuervolken algemeen heerschende voorstelling dat alle natuurverschijnselen uitingen zijn van persoonlijke, denkende, willende wezens. Uitvloeisels hiervan zijn: ten eerste het geloof, dat alle bewerkte of onbewerkte en levenloze voorwerpen een eigen ziel of geest hebben, ten tweede het geloof dat die zielen of geesten het vermogen hebben het dier, de plant of het voorwerp waarin zij huizen te verlaten en vrij rond te gaan. Dit leidt weer tot de vereering van allerlei voorwerpen (dieren, planten, steenen, enz.) als bezielde door hoogere wezens (fetisisme) of van sommige personen, die men door hoogere wezens bezielde denkt, tot de vereering van geesten, met name van dierbare afgestorvenen, enz. (sjamanisme).

Zie voorts AFGODERIJ-DANS, AKRA en de daar vermelde litteratuur.

Anjoemara,

N.E. Zie HOPLIAS MACROPHTHALMUS.

Anna.

Zie AMPT.

Anolis lineatus

eene op Curaçao voorkomende hagedis tot de familie der Iguanidae behorende. De tot het geslacht ANOLIS behorende hagedissen zijn meestal slank gebouwde, groen of bruin met metaalglans gekleurde diertjes, die dikwijls zijn voorzien van eenen kam op den staart en over een gedeelte van den rug. De mannetjes zijn voorzien van een keelzak, die dikwijls fraai gekleurd is. De lange pooten, waarvan de achterpooten altijd groter zijn dan de voorpooten, dragen teenen en vingers van zeer ongelijke lengte, die, meestal schijfvormig verbreed, van onderen van dwarsplaatjes zijn voorzien. Zij zijn uitstekende klimmers, die huizen op boomen, in heggen, op muren en op den grond, en zich voeden met insecten.

Het geslacht ANOLIS, dat eene goede honderd soorten omvat, komt in de warme streken van Amerika veelvuldig voor. Op de Antillen zijn zij zeer verspreid en komen vele soorten voor; op Curaçao *Anolis lineatus*, eene grijsachtig gekleurde soort met een witte streep, onder en boven zwart begrensd, loopende van de voorpooten tot aan de achterpooten.

Ook in Suriname worden verschillende soorten van het geslacht ANOLIS gevonden, waarvan wij vermelden *A. nitens*, *A. chrysolepis*, *A. lentiginosus* en de verwante vorm: *Norops auratus*.

Anona.

Fam. Anonaceae. *Bosch-zuurzak*, SUR. Verschillende wilde soorten van ANONA dragen dien naam, o.a. *A. sphaerocarpa* Splitg. Het zijn kleine boomen met nogal groote bloemen en vruchten, die veel kleiner en minder sappig zijn dan de echte zuurzak, maar er uiterlijk wel eenige overeenkomst mee vertoonen.

Anona muricata

L. Fam. Anonaceae. *kassima*, AROW. *Zuurzak*, SUR. *Sroesakka*, N.E. *Sorsaaka*, BEN. E. *Sour sap*, BOV. E. Kleine boom met glimmende, leerachtige bladeren en groote, van stekelachtige wratten voorziene zeer sappige vruchten. De bladeren zijn een volksgeneesmiddel tegen verhitting.

Anona palustris

L. Fam. Anonaceae. *Kajoeda*, BEN. E. Boom met eenigszins leerachtige bladeren; de vruchten ter grootte van een flinke citroen worden gegeten. Gekweekt.

Anona reticulata

L. Fam. Anonaceae. *Custard apple*. BOV. E. Heester met bladeren van 2,5 c.m. breedte en duidelijk voorzien van zinnerven; de vruchten zijn bijna glad ter grootte van een appel en worden gegeten.

Anona squamosa

L. Fam. Anonaceae. *Kaneelappel*, SUR. *Skop appel*, BEN. E. Heester met eenigszins blauwachtig groene bladeren van 3 c.m. breedte; de vruchten, geheel bedekt met ronde wratvormige uitsteeksels, zijn aangenaam van smaak. In Suriname worden de bladeren, die aromatisch ruiken, bij slapeloosheid onder het hoofd gelegd.

Anopheles.

Makoe en *Kopro-prien*, N.E. *Araka hanijoe*, AROW., de malaria-muskiet, ook door den leek gemakkelijk te onderscheiden van andere muskieten (*Culex*) soorten. In rust liggen, bij de volwassen dieren, hoofd, borst en achterlijf in één lijn, die een hoek van 45-80° vormt met het vlak waartegen de mug zit, een gevolg van het toenemen in lengte der pooten van het eerste tot het derde paar; de pooten zijn langer dan het lichaam. Bij andere muggensoorten is minstens het achterlijf evenwijdig met dat vlak; de pooten zijn alle onderling even lang en van dezelfde lengte als het lichaam. Andere in het oog vallende verschillen bij de volwassen insecten zijn:

Anopheles: Tasters, voelers en steektoestel even lang, bij de wijfjes. Vleugels gevlekt.

Culex: Tasters korter dan de steektoestel. Vleugels ongevekt.

De eieren van anopheles drijven steeds op het water, hetzij afzonderlijk of in kleine groepjes en niet tot schuitjes of vlotjes vereenigd als die van *Culex*soorten. Anopheles-larven liggen evenwijdig aan de oppervlakte van het water omdat zij door twee luchtopeningen aan de rugzijde ademen. *Culex*-larven drijven met den kop naar beneden. Zij ademen door een buis aan het achtereind van het lichaam. Alleen de wijfjes zijn bloedzuigend.

Er zijn thans meer dan 100 verschillende anophelinen bekend. Volgens de onderzoekingen van Flu zijn de anophelessoorten, die in Suriname als overbrengsters der malaria een rol spelen: *A. argyrotarsis*, *A. argyrotarsis*, var. *albipes* en *A. Lutzii*. Van deze zou *A. Lutzii* van zeer ondergeschikte beteekenis zijn. Zie ook DIPTERA.

Litt. Van de zeer uitgebreide litteratuur noemen wij hier slechts de geschriften van twee Surinaamsche geneesheeren: J.J. Halfhide. Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen. Haarlem 1911. Zesde gedeelte. - P.C. Flu, Rapport omtrent malaria onderzoek in de binnenlanden van Suriname, 's-Grav. 1912.

Anotto,

WARR. Zie BIXA.

Ansjovis,

PAP. Zie SARDINELLA ANCHOVIA.

Anthropologie.

Zie BENEDENL. INDIANEN en BOSCHNEGERS.

Anthurium cordatum

G. Don. Fam. Araceae. *Monkeytail*, BOV. E. Aronskelkachtige plant met bloemen geplaatst in een tot 0,6 c.m. breede en tot 2 d.m. lange bloeikolf, die voorzien is van een smal, in een punt eindigend schutblad; bladeren diep hartvormig; komt voor in de boschen.

Antigonon leptopus

Hook. et Arn. Fam. Polygonaceae. *Queens creeper*, SUR. *Begissima*, BEN. E. *Coralita*, BOV. E. Een veel gekweekte en hier en daar verwilderde klimplant met roze bloemen; de bladeren zijn hartvormig en loopen in een spitsen top uit.

Antigua balsam,

BOV. E. Zie RAUWOLFIA.

Antillen.

De Karaïbische Zee wordt in het oosten en noorden afgesloten door een deel der W.-I.-eilanden, n.l. in het oosten door den boog der Kleine Antillen en in het noorden door drie der Groote Antillen: Puerto Rico, Haïti en Jamaica. Van de Kleine Antillen behooren aan Nederland de eilandjes St. Eustatius en Saba, half zoo groot als Wieringen, en het zuidelijk deel van St. Martin, in zijn geheel iets kleiner dan Vlieland, liggende in het gedeelte van de eilanden-groep dat men de bovenwindsche eilanden of eilanden boven den wind heet; in het deel van deze groep dat als benedenwindsche eilanden of eilanden beneden den wind bekend is liggen de tot Nederland behorende eilanden Aruba, iets kleiner dan Texel, Curaçao, nog niet een derde van de grootte van Zeeland, en Bonaire, zoomede de eertijds Nederlandsche thans Britsche Aves-eilanden. De Nederlandsche kleine Antillen liggen in het gebied van den noordoostpassaat en ten noordoosten van de groep van Curaçao, vandaar dat zij behooren tot de zoogenaamde eilanden boven den wind, in de beteekenis van: aan de zijde vanwaar de wind komt. De eilanden voor de kust van Venezuela behooren uit dien hoofde tot de benedenwindsche eilanden. Zie verder op de namen der eilanden en bij AARDKUNDE.

Antirrhoea acutata

D C. Fam. Rubiaceae. *Koetsjaara, Plaaka sjikietoe*, BEN. E. Heestertje met sterk glimmende tot 3 c.m. lange langwerpige bladeren; deze staan in dichte bundels aan de einden der takken en de bloemen steken in schermachtige trossen iets boven de bladeren uit.

Antonetti,

BON. Zie BIDENS.

Antroea,

N.E. Zie SOLANUM MELONGENA.

Anura.

VORSCHACHTIGE DIEREN of VORSCHEN. Orde van staartlooze Batrachia, gekenmerkt door een kort en dik lichaam van schijfvormigen of vierkant-elliptischen vorm, en vier pooten, van welke de voorste in de meeste gevallen veel korter zijn dan de achterste. De kop gaat zonder hals geleidelijk in het lichaam over.

Van de in den tegenwoordigen tijd levende Batrachia telt de orde der ANURA verreweg de meeste vertegenwoordigers; ongeveer 1200 soorten zijn over den aardbol verspreid. Door hun bewonderenswaardig aanpassingsvermogen aan veranderde levensomstandigheden vindt men de *Anura* op allerlei plaatsen: zoowel in het water, als levende op de boomen, of gravende in den grond. Ten behoeve van de voortplanting begeven bijna alle vorschachtige dieren zich in het water, waar de paring plaats vindt, en de eieren worden gelegd, die zich later tot de algemeen bekende vorschlarven (Duitsch: Kaulquappen, Fransch: Têtards) ontwikkelen. Enkele ANURA maken op dezen regel eene uitzondering, en begeven zich gedurende de paring niet in het water, maar paren op het land, in welke gevallen de ontwikkeling van de eieren ook eene geheel afwijkende kan zijn. Hoewel over 't algemeen de vorsch, nadat de eieren zijn gelegd, zich het verdere lot dier eieren weinig aantrekken, vindt men nu juist bij de *niet* in het water parende vorsch voorbeelden van zorg voor de nakomelingschap. Onder de in Suriname voorkomende Anura vindt men voorbeelden van dien ouderzorg bij soorten uit de geslachten:

Phyllomedusa, Dendrobates en *Pipa*. (Zie de betreffende artikelen.)

Terwijl in Suriname de Anura in vele soorten en grooten getale voorkomen, is dit op de eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire niet het geval. Van Curaçao is mij geen vorsch bekend, terwijl op Aruba *Palidicula brachyops* (*Dori*, PAP.) voorkomt en *Leptodactylus albilabris* in één exemplaar door Prof. Martin werd meegebracht.

De eerste groep der Anura, in Suriname slechts door één soort vertegenwoordigd, is de groep der Aglossa. De tot deze groep behorende vorsch onderscheiden zich door de afwezigheid van eene tong, doordat de Eustachiaansche buizen van de linker- en de rechterzijde zich vereenigen en samen in ééne opening achter in de mondholte uitkomen, en doordat de larven twee en niet één ademhalingsbuis (spiraculum) hebben. Tot deze groep behoort de *Pipa* (*Pipa americana*, N.E. *Swampoe-todo*). Deze soort, reeds in 1705 door Marie Sibylle Merian beschreven en afgebeeld, heeft ten allen tijde de aandacht getrokken, zoowel door haren

zonderlingen vorm als door de eigenaardige wijze waarop de jongen zich ontwikkelen, nl. op den rug van het vrouwelijke dier (Zie PIPA AMERICANA).

De tweede groep der Anura, waartoe behalve de Pipa alle andere in Suriname voorkomende vroschen behooren, is de groep der *Phaneroglossa* welke zich onderscheiden door het bezit van eene tong, welke tong, bij vele vormen vóór in den mond vastgehecht, plotseling uitgeworpen kan worden en zoo als vangapparaat dienst doet. De Eustachiaansche buizen openen zich bij de *Phaneroglossa* op 2 plaatsen in de mondholte aan beide zijden van het gehemelte, en de ontwikkelde larven hebben slechts één adembuis (spiraculum), bij de meeste soorten aan de linkerzijde gelegen. Tot deze groep behooren de kikvroschen, boomvroschen en padden. Al naarmate den aard van het borstbeen worden deze vroschen in 2 onderafdeelingen verdeeld: bij de eerste afdeeling, die der Firmisternia is het borstbeen met de sleutelbeenderen onbewegelijk vergroeid; bij de tweede afdeeling, die der Arcifera, bestaat het borstbeen uit 2 helften, die gedeeltelijk over elkaar heen kunnen schuiven. Tot de eerste afdeeling behooren de familiën der *Dendrobatidae* en *Engystomatidae*; tot de tweede afdeeling de familien der *Cystignathidae*, *Bufo* en *Hylidae*.

De *Dendrobatidae* zijn kleine, op boomen levende kikvroschen, die zich onderscheiden door het volstrecte gemis van tanden en door de cilindervormige gedaante van de dwarsuitsteeksels van de heiligbeenwervels waar de beenderen van het bekken zijn bevestigd. In Suriname komen 2 soorten tot deze familie behoorende voor, nl. *Dendrobates trivittatus* en *Dendrobatis tinctorius*. (Zie DENDROBATES).

De *Engystomatidae* verschillen van de vroschen der vorige familie door den vorm van de dwarsuitsteeksels der heiligbeenwervels die niet cilindervormig maar verbreed zijn. Ook hier ontbreken de tanden zoowel in de bovenkaak als in de onderkaak. Tot deze familie behoort *Phryniscus flavescens*, een

vrij slank kikkertje met kegelvormig toeloopenden kop en een vooruitstekenden snuit; het trommelvlies is niet zichtbaar. Voorpooten en achterpooten vrij slank, teenen voor een derde van de lengte met zwemvliezen voorzien, toppen van de teenen eenigszins verdikt, zonder dat er echter werkelijke zuignapjes gevormd worden. Huid glad. Helder geel met onregelmatige zwarte vlekken; op de buikzijde zijn deze donkere vlekken klein, en spaarzaam aanwezig.

De *Cystignatidae* hebben tanden in de bovenkaak en de dwarsuitsteeksels van het heiligbeen cilindrisch of zeer weinig verbreed. Onder de soorten, die in deze familie behooren, vindt men vormen die ook met onze Europeesche kikvorschen groote overeenkomst bezitten, maar er zich door den bouw van het borstbeen, dat hier bewegelijk en eenigszins verschuifbaar is, van onderscheiden. Het zijn de soorten van het geslacht *Leptodactylus* waarvan *Leptodactylus pentadactylus* eene in Suriname veel voorkomende soort is: bruin gekleurd met donkere vlekken, die op den rug dikwijls den vorm van dwarsbanden aannemen, en met een donkere streep voor en achter het oog. De vrij lange achterpooten met donkere dwarsbanden.

Eene andere tot deze familie behorende soort is de *todo djaki*, N.E. of *Pseudis paradoxa*, welk dier voornamelijk bekend is door de reusachtige larven die 2 tot 2½ decimeter lang kunnen worden, en welke soort volgens Kappler jarenlang als larve in poelen leeft. (Zie PSEUDIS PARADOXA).

Ceratophrys cornuta is een prachtig gekleurd dier dat uiterlijk, door de korte achterpooten en den breeden kop eenige overeenkomst met eene pad heeft. Het leeft in vochtige bosschen op den bodem en wordt tot 1 decimeter lang. Het dier is op den rug prachtig groen, zwart en oranje gekleurd, met scherpe grenslijnen tusschen deze kleuren, en onderscheidt zich verder nog door de aanwezigheid van een vleezig, driehoekig aanhangsel aan het bovenste ooglid dat als een hoorntje boven het oog uitsteekt. Van daar de engelsche naam: horned toad.

De familie der *Bufo*idae, zonder tanden in de bovenkaak en met verbreedde dwarsuitsteeksels aan het heiligbeen, is in Suriname alleen door soorten van het geslacht *Bufo* vertegenwoordigd; men treft er aan: *Bufo granulosus*, *Bufo marinus*, *Bufo guttatus* en *Bufo typhoni*. De laatstgenoemde soort is gekenmerkt: door eenen scherp opstaanden kant boven en achter het oog naar de oorklier loopende, doordat de mondhoeken een meer of minder duidelijk uitstekende punt vormen en door een plooi aan beide zijden, doorloopende tot aan de korte achterpooten. *Bufo marinus* is de reuzenvorm onder alle padden. Zij is bruin gekleurd met roetkleurige vlekken, onderzijde witachtig met zwartachtige vlekjes. In 's Rijks Museum van Natuurlijke Historie te Leiden worden enkele reuzenexemplaren van deze soort bewaard, die door de verschillende Suriname-expedities werden buitgemaakt; het grootste exemplaar meet in rechte lijn van de punt van den snuit tot den anus: 24 centimeter.

De laatste familie is die der *Hylidae*, de echte boomvorschen, die zich onderscheiden door de aanwezigheid van tanden in de bovenkaak, door het bezit van verbreedde dwarsuitsteeksels aan het heiligbeen, en doordat de uiterste vingerkootjes eindigen in een gebogen klauwtje, dat aan de onderzijde een vlak uitgebreid kussentje, het zuignapje, draagt. Deze zuignapjes stellen het dier in staat zich aan verticale, gladde oppervlakten vast te houden, en zodoende tegen boomstammen en op bladeren te klimmen. Zij leven dan ook voornamelijk op boomen, en kunnen zich, hoewel vele soorten prachtig groen, blauw, geel, ja zelfs rood gekleurd zijn, door kleurwisseling zóó aan hunne omgeving aanpassen, dat het somtijds veel moeite kost de boomvorsch te midden van hare omgeving te ontdekken. Prof. Martin, die op zijne reis in Suriname Hyla-soorten in groot aantal, vooral op de klippen en de eilanden in de rivier waarnam, vermeldt als voorbeeld

van *mimicry* bij deze dieren: 'het oog moest er zich eerst aan gewennen hen te zien, zoo zeer bootsten zij de kleur na van de struiken of het mos waarop zij zaten. Tusschen de stammen, juist op de plaats waar die zich vertakken, zaten dikwijls grijsachtige, heldergroen gevlekte soorten, b.v. *Hyla maxima* Laur., en geleken dan met ingetrokken beenen opvallend veel op eene mosplant; anderen weer waren donkerbruin en hielden zich op tusschen bruingekleurde mossen op den grond.'

Veel meer dan met het oog ontdekt men de aanwezigheid der boomvorschen met het oor; want het lawaai dat deze dieren vooral 's nachts kunnen maken is verbazend. Kappler vermeldt van *Hyla crepitans*, dat dit dier in den regentijd, vooral als er velen samenzijn, een onuitstaanbaar rumoer kan maken, zóó zelfs dat men genoodzaakt was een gesprek af te breken, omdat men zijne eigene stem niet meer kon hooren. Het dier heeft eene onaangename knarsende stem, die zeer weinig overeenkomst heeft met de stemmen van de europeesche boom- of waterkikvorschen. De tot de *Hylidae* behoorende, in Suriname voorkomende vorschen, worden gerangschikt in de geslachten *Hyla* en *Phyllomedusa* die zich o.a. van elkaar onderscheiden doordat *Hyla* een horizontalen, *Phyllomedusa* een verticalen pupil heeft, terwijl bij *Phyllomedusa* zoowel de binnenste vinger, als de binnenste teen zich als een soort duim tegenover de andere vingers of teenen kan plaatsen. Het aantal soorten van *Hyla* in Suriname waargenomen is ongeveer een tiental, boomvorschen van verschillende grootte en van de meest verschillende kleur en teekening. Van *Phyllomedusa* komen in Suriname 2 soorten voor *P. bicolor* en *P. hypochrondrialis*. (Zie PHYLLOMEDUSA).

Litt. A. Kappler, Surinam, Stuttgart 1887. K. Martin, Bericht über eine Reise nach Niederländisch West-Indiën 1886. Th. W. van Lidth de Jeude, On a collection of Reptiles and Fishes from the West-Indies. Notes Leyden Museum, vol. IX 1887. Th. W. van Lidht de Jeude, Reptiles and Batrachians from Surinam. Notes Leyden Museum. vol XXV 1905. E.D. Cope, Contributions on the herpetology of Tropical America. (Aruba, Leeward Islands). Proceedings American Philosophical Society, Vol. XXII 1885.

V.L.d.J.

Aparai.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Apatoe.

Zie COUDREAU en CREVAUX.

Apenootjes.

Zie AARDNOOT.

Apinti,

N.E. Zie MUZIEKINSTRUMENTEN.

Apiti,

N.E. Meelknoedels; een spijs.

Apoda,

COECILIA'S. Tot de orde der *Apoda*, pootlooze Amphibien, behooren die Amphibien of *Batrachia*, die zich kenmerken dooreen worm vormig lichaam, bijna geheel zonder staart, daar de aarsopening bij deze dieren bijna aan het uiteinde van het lichaam is geplaatst, en door het gemis van ledematen. De huid is glad en slijmerig, met ringvormige plooien; bij vele soorten komen in die dwarsplooien dunne schubben voor, die echter onder de opperhuid verborgen zijn. De tong is rondom vastgegroeid, tanden komen voor in beide kaken en op het gehemelte.

De ooggen zijn klein en onder de huid verborgen.

Deze dieren, die oppervlakkig gezien veel op groote regenwormen gelijken, leven in vochtigen grond, waarin zij zich evenals de regenwormen ingraven; zij voeden zich met wormen, jonge slangen en andere kleine dieren. Alle *Coecilia's* hebben tusschen het oog en de neusopening eene holte of groef, waarin een eigenaardig tastorgaan is gelegen dat in- en uitgestulpt kan worden.

Bij de COECILIA'S vindt eene paring met inwendige bevruchting plaats; enkele soorten zijne ierlegend, andere levendbarend. De in O.-Indië en op Ceylon voorkomende *Ichthyophis glutiosus* legt, zooals de gebroeders Sarasin waarnamen, groote eieren in eene holte in de nabijheid van het water, terwijl het wijfje de eieren beschermt door er zich in ringen omheen te leggen. De jongen komen uit vóór zij hunne uitwendige kieuwen hebben verloren en leven dan in het water als larven, voorzien van een spiraculum of ademhalingsopening, aan beide zijden van den nek.

In Suriname komt eene soort zonder schubben in de huid voor: *Typhlonectes compressicauda*, een dier dat evenals de meeste *Coecilia's* een olijfbroine tot zwarte kleur heeft en tot 45 c.m. lang en 18 à 19 m.m. dik kan worden. Prof. Peters vond in een exemplaar van deze soort 6 zeer groote embryonen (één van 157 m.m. lang); waarschijnlijk is deze soort levendbarend en gaan de jonge dieren *niet* in het water, maar dadelijk op het land leven. Verder worden in Suriname nog 2 soorten van het geslacht *Coecilia* aangetroffen, die echter wel schubben onder de opperhuid bezitten; het zijn *Caecilia tentaculata* en *Caecilia gracilis*. De eerste soort is een vrij krachtig gebouwd dier, dat tot 590 m.m. lang en 20 m.m. dik kan worden en 135 tot 150 ringvormige plooien vertoont, die echter aan de rug- en de buikzijde onderbroken zijn; de tweede soort is veel slanker, kan tot 700 m.m. lang worden, maar heeft dan slechts eene dikte van 8 m.m. en onderscheidt zich verder door het bezit van 210-255 ringvormige, aan rug- en buikzijde onderbroken plooien. Van de voortplanting en de ontwikkelingsgeschiedenis van deze 2 soorten is niets bekend.

V.L.d.J.

Apoekoe,

N.E. Zie BAKROE en WINTI.

Apoetoe-hoedoe,

N.E. Zie SWARTZIA.

Appelsina,

SUR. Zie CITRUS AURANTIUM.

Apprisina,

N.E. Zie CITRUS AURANTIUM.

April-bloem,

SUR. Zie JONOPSIS.

Ara.

Aldus noemt men groote, langgestaarte, van een zwaren bek voorziene papegaaien. Twee groote soorten *A. ararauna* en *A. macao*, waarvan de eerste van boven blauw van onderen geel en de tweede grootendeels rood met geel, blauw en groen op de vleugels is, komen algemeen voor en zijn in Suriname bekend als *Raaf* (resp. *Tjamba-raaf* en *Bok-raaf*.) Zij voeden zich met harde zaden van hooge boomen, in welke kruinen zij zich buiten den broedtijd in troepen ophouden. Een kleinere, meer groene soort met rood aan het voorhoofd, aan de onderzijde van vleugels en staart, *A. severa*, wordt *Raafparkiet* genoemd. (Zie ook PSITTACIDAE.)

Araceae.

Zie PLANTENGROEI (SURINAME).

Arachis hypogea

L. Fam. Leguminosae. *Pianda*, SUR., N.E. en BEN. E. *Pea nut*, BOV. E. Kruidachtige plant met gele bloemen en 4-tallige bladeren. De vruchten, korte peulen, worden in den grond rijp; van daar de naam *aardnoot*. Zie verder AARDNOOT.

Arakakka,

N.E. Eene zwarte zwampschildpad, waarschijnlijk *Cinosternum scorpioides*.

Aramides cayanea.

Kriko, N.E., *Kotaka*, AROW. en KAR. Een tot de Rallidae of Ralachtigen behorende vogel, over het algemeen olijfgachtig bruin van kleur. Het vleesch is smakelijk en de vogel, die zeer schuw is, wordt gewoonlijk in vallen (*krafanga's*, zie aldaar) gevangen. De naam kriko is afgeleid van het geluid dat de vogels maken.

Aramus scolopaceus.

Aves. Aramidæ. *Kraanral*; *Kraukrau*, N.E. Bruine vogels, met ronde, witte vlekken op den hals. Zij voeden zich met schelpdieren, houden daarbij de schalen met de pooten vast, terwijl zij met den snavel het dier er uithalen, waarbij de punt van den snavel dikwijls verdraaid wordt, Om hun smakelijk vleesch wordt er veel jacht op gemaakt. De naam Kraukau is een nabootsing van het stemgeluid dezer vogels.

Araneina,

eene orde der spinachtige dieren, waartoe alle eigenlijke spinnen (N.E. *anansi*) behooren. Zij onderscheiden zich doordat het ongelede achterlijf slechts door een steeltje met het kopborststuk is verbonden en door het bezit van gifklieren in de bovenkaken, waaraan zich een klauwvormig bewegelijk eindlid bevindt. De onderkaken zijn meer pootvormig, vooral bij het wijfje; bij het mannetje eindigen deze in een lepelvormig orgaan, dat van een blaasvormig aanhangsel is voorzien, hetgeen vóór de paring met sperma wordt gevuld. Aan het uiteinde van het achterlijf bevinden zich vier of zes spintepels, uit talrijke buisjes bestaande, waaruit een kleverig vocht wordt afgescheiden, dat aan de lucht tot de bekende spindraden verhardt. Zij ademen door longen, die met luchtbuizen verbonden zijn. De spinnen zijn echte roofdieren; zij slaan de bovenkaken in de kleine dieren, die zij tot voedsel gebruiken, vergiften deze en zuigen ze dan uit. Grootere soorten kunnen den menschen pijnlijke beten toebrengen; slechts in hoogst zeldzame gevallen zijn de gevolgen noodlottig.

Echte spinnen vindt men overal in groot aantal. Eenige der meest bekende in West-Indië voorkomende soorten mogen hier worden genoemd. Van de groote tropische vogelspinnen of MYGALIDAE komen hier o.a. voor *Mygale Blondii* en *Mygale avicularia*. De eerste, in Suriname krabspin of jager genoemd, is de grootste. Zij is bruin van kleur en gemakkelijk te herkennen aan de gele strepen op de pooten. Zij leeft in den grond, waar zij gangen bewoont, welke tot ruim 60 cm. lang kunnen zijn. Deze gangen zijn met een dicht zijdeachtig spinsel bekleed; tegen den avond ligt de spin aan den ingang op de loer naar buit. Door hare onderaardsche levenswijze is zij niet gemakkelijk in gaven toestand te bekomen, daar zij zich bij de minste beweging van den bodem in hare gang terugtrekt en dan moet worden uitgegraven. Meer bekend is de tweede soort, de overal voorkomende boschspin. Zij is kleiner en donkerder van kleur en maakt overal, op boomen, in huizen, tusschen de bladeren der ananas, haar spinsel, dat uit een langen zak bestaat, welke 25 tot 30 cm. lang is. Het gewone voedsel dezer vogelspinnen bestaat uit insecten en niet uit vogels. Toch kunnen zij deze wel bemachtigen en doen dit ook bij uitzondering; door vele natuuronderzoekers werd dit ontkend, maar door de waarnemingen van Bates en anderen is het feit niet meer aan twijfel onderhevig. Nog andere soorten dezer zeer moeilijk van elkander te onderscheiden spinnen worden in Suriname aangetroffen. De lange haren der vogelspinnen laten gemakkelijk los en brengen op de menschelijke huid hoogst onaangename gewaarwordingen te weeg.

Zeer fraaie spinnen vindt men onder de spring-

spinnen of SALTIGRADAЕ, met korte pooten en dikke dijen, die eene springende beweging veroorloven, waardoor zij zich van hunne prooi meester maken. Ook de zeer snel loopende wolfspinnen of CITIGRADAЕ maken geen netten. Zij zijn in Suriname o.a. vertegenwoordigd door de geslachten LYCOSA en CTENUS. Tot het geslacht LYCOSA behoort de bekende Zuid-Italiaansche *tarantula*, wier beet wel pijnlijk is, maar volstrekt niet de verdere ziekteverschijnselen ten gevolge heeft die er aan worden toegeschreven.

Tot de trechterspinnen of TUBITELARIAЕ, die zakof buisvormige spinsels vervaardigen, behoort het merkwaardige tweeoogige - de overige spinnen hebben zes of gewoonlijk acht oogen -, tot het tropisch Amerika beperkte genus NOPS, waarvan onze Nederlandsche araneoloog Van Hasselt eene soort van het eiland Bonaire beschreef.

De RETITELARIAЕ of kruisnetspinnen maken zeer onregelmatige webben, waarvan de draden zich in allerlei richtingen kruisen. Vertegenwoordigd zijn hiervan o.a. de geslachten PHOLCUS en LATRODECTUS. Tot dit laatste genus behoort de bekende Curaçaosche oranje-spin, *Latrodectus curaçaviensis*. Deze kleine zwarte spin met oranje vlekjes op het achterlijf komt algemeen voor op Curaçao, Aruba en Bonaire en wordt aldaar om zijne giftige beten zeer gevreesd. Vermoedelijk isook hier weder overdrijving in het spel.

De bekende langpootige spin, die algemeen in de huizen wordt aangetroffen en welke men er gaarne ziet, daar zij de kamers van kakkerlakken en andere lastige insecten bevrijdt, is de *Heteropoda venatoria*. Zij behoort tot de LATRIGRADAЕ of krabspinnen, zoo genoemd om hun zijwaartschen gang. Zij spinnen slechts enkele draden. Het mannetje dezer soort is veel kleiner dan het wijfje, hetgeen trouwens bij vele spinnen het geval is.

Zeer talrijk, gelijk overal, zijn de vertegenwoordigers der radspinnen of ORBITELARIAЕ, welke de bekende loodrecht hangende radvormige webben vervaardigen. Hiertoe behoort eene groote donker-groene *Nephila*-soort met bruine pooten, die zeer groote netten maakt, waarin zich een aanzienlijk aantal spinnen bevinden, die elk een gedeelte van het web tot hun vangterrein gebruiken, althans volgens de mededeeling van Kappler. Verder talrijke soorten van EPEIRA, waartoe ook de gewone Europeesche kruisspin behoort en van GASTERACANTHA, bontgekleurde spinnen met eene harde chitinehuid, plat, hoekig lichaam, waarvan de hoeken veelal in kortere of langere stekels uitloopen.

Litt.: Dr. A.W.M. van Hasselt, Studiën over de zoogenaamde Curaçaosche oranjepin, Tijdschrift voor Entomologie, Deel III, 1860; idem, Études sur le genre Nops, T.v. Ent., Deel XXX, 1887; idem, Araneae exoticae, quas collegit, pro Museo Lugdunensi, J.R.H. Neervoort van de Poll, insulis Curaçao, Bonaire et Aruba, T.v. Ent., Deel XXX, 1887; idem, Araneae exoticae, quas collegit, pro Museo Lugdunensi, Dr. H. ten Kate Jr. in Guayana Hollandica (Suriname), T.v. Ent., Deel XXXI, 1888.

H.J.V.

Aranja,

N.E. Zie CITRUS VULGORIS.

Aransa,

N.E. Zie PSIDIUM POLYCARPON.

Arapappa,

KAR. en N.E. Zie ARDEIDAE.

Araroetoe,

N.E. Zie MARANTA ARUNDINACEA.

Aratta hoedoe,

N.E. Zie MINQUARTIA.

Aratta kaka pepré,

N.E. Zie CAPSICUM FRUTESCENS.

Archieven.^{aant.}

In het Rijksarchief te 's Gravenhage berust een rijke verzameling van archivalia betreffende Suriname en de Nederlandsche Antillen. Ons bestek laat niet toe daarvan een uitvoerigen inventaris mede te deelen. Het zij genoeg hier een opgaaft te verstrekken van de belangrijkste documenten.

I. Suriname.

Resolutiën van besturen en commissiën in Nederland

van de Directeuren der Societeit van Suriname (1683-1795), het West Indisch Comitté (1795-1800), de Commissie betrekkelijk de middelen van defensie der West Indische koloniën (1796-1798) den Amerikaanschen Raad (1801-1806).

Resolutien van bestuurscolleges in Suriname:

van Gouverneurs en Raden (1669-1796, 1798-1801), van dezelfden over de verdediging der kolonie (1790-1795, 1798-1801), het Provisioneel gouvernement en de Raden van politie en crimineele justitie (1802-1803), Gouverneur en Raden van politie crimineele en civiele justitie (1776), Gouverneur en Raden van politie en crimineele justitie (1795), het Hof van civiele justitie (1737-1794, 1803), den Kleinen of Conferentieraad (1778-1795), de Commissarissen van kleine zaken (1768-1794), de Houtvesters en Commissarissen van de gemeene weide (1773-1794), de Commissarissen der nieuwe Wees-, curateele- en onbeheerde boedelkamer (1788-1794), den Grooten gecombineerden krijgsraad (1799).

Uitgaande brieven naar Suriname:

van de Directeuren der Societeit (1683-1785), den Stadhouders en de Prinses Gouvernante (1750-1752), het West-Indisch Comité (1795-1798), den Amerikaanschen Raad (1801-1802).

Ingekomen brieven uit Suriname:

bij de Directeuren der Societeit (1683-1794), het West Indisch Comité (1795-1799), den Amerikaanschen Raad (1802-1804).

Brieven van en aan de Commissie tot de defensie der West-Indische koloniën (1796-1798).

Brieven uitgegaan van en ingekomen bij den Gouverneur Bloys van Treslong (1802-1804).

Dagregisters gehouden in Suriname: van het voorgevallene op het fort Zelandia en in het stedecken Paramaribo (1688), van de gouverneurs 1728-1738, 1742-1779, 1802-1811.

Dagregisters van het kommandement over 's lands schepen in de Surinamerivier onder Pieter Hartsinck (1796-1799), en stukken betreffende die schepen, wekelijksche rapporten, krijgsraadzaken enz. (1797-1799).

Rapporten omtrent Suriname (omstreeks 1796).

Monsterrollen (1696-1790), en *soldijboeken van Suriname* (1760-1795, 1797), en *militaire soldijboek van Nederlandsch West-Indië* (1802 vlg. jaren).

Surinaamsche plakaten (1683-1794).

Requesten aan het West-Indisch Comité en den Amerikaanschen Raad om gronden in Suriname, gedeeltelijk met beslissingen dienaangaande (1799-1800, 1802 en vlg. jaren).

Stukken betreffende de plantages Gelre en Sinabo (1702-1785) en over *aflossingen en interestbetalingen van plantages enz. in de kolonie* (1808-1809).

Stukken aangaande de troepen in de West-Indische koloniën (1802-1804).

Rekening-courant-boeken van de in 1802 naar Suriname uitgezonden troepen.

Hospitaal-grootboek van Suriname en Leeningsboek van de artillerietransporten aldaar (1796).

Rekeningen en maandstaten van ontvangsten en uitgaven (1795-1800), alsmede *cassaboeken en balanssen van Suriname* (1797).

Facturen en cargalijsten van Suriname (1795-1803).

II. De Nederlandsche Antillen.

Resolutiën van besturen in Nederland:

van de Vergadering van Negentien der Oude West-Indische Compagnie (1623-1624, 1629-1645, 1647, 1648, 1653, 1654, 1660-1665), de Kamers Amsterdam (1635, 1636, 1668-1674) en Zeeland (1626-1646, 1658-1674), de Vergadering van Tien van de Nieuwe West-Indische Compagnie (1674-1791), de Kamers Amsterdam (1674-1791) en Zeeland (1674-1791), de Directie ad interim der West Indische Koloniën en den Raad der Koloniën in de West Indiën (1791-1795), en de Departementen Amsterdam en Zeeland van genoemden Raad (1792-1795), het West-Indisch Committé (1795-1800), den Amerikaanschen Raad (1801-1806), de Ministeriën van Koloniën onder koning Lodewijk Napoleon (1806-1810).

Resolutiën van bestuurscolleges in de Nederlandsche Antillen:

resolutiën en sententien (1704-1743), benevens sententiën van Curaçao (1748-1758), resolutiën van politie van Gouverneur en Raden aldaar (Juni-October 1794, 1796-1799, 1800-1803);

van het Hof van justitie en politie te St. Eustatius (Juli-December 1792).

Uitgaande brieven naar de Nederlandsche Antillen:

van de Vergadering van Negentien (1629-1657); de Vergadering van Tien o.a. naar Curaçao (1722-1784), en naar Amerika, waarin stukken en brieven betreffende Curaçao (1687-1791); de kamer Amsterdam naar Amerika (1675-1791) en naar Curaçao (1687-1690, 1773-1786); den Minister naar Curaçao (1806-1807);

van de Vergadering van Tien naar Amerika o.a. naar St. Eustatius en Saba (1687-1690) en naar Amerika, waarin brieven betreffende St. Eustatius en St. Martin (1691-1791); de kamer Amsterdam naar St. Eustatius (1687-1690) en naar Amerika, waarin brieven betreffende St. Eustatius en St. Martin (1675-1791); de kamer Zeeland naar St. Eustatius en Saba (1675-1789); de kamers Amsterdam en de Maze naar St. Eustatius en St. Martin (1773-1791); den Raad der Koloniën naar St. Eustatius en St. Martin (1792-1795); het West Indisch Committé naar St. Eustatius en St. Martin (1795-1800); den Minister naar St. Eustatius en St. Martin (1806-1810) en naar Saba (1809-1810).

Ingekomen brieven uit de Nederlandsche Antillen:

uit Curaçao bij de Vergadering van Tien (1700-1778, 1783, 1784, 1786, 1788), bij dezelfde, de kamer Amsterdam en den Raad van Koloniën (1732-1740, 1742-1754, 1759-1771, 1776-1794); bij de Kamer Amsterdam (1700-1733, 1735-1788, 1791) en secreete brieven (1680-1689); bij de Kamer Zeeland (1700-1791); bij de kamer de Maze (18de eeuw); bij den Raad der Koloniën (1792-1795) en het Departement Zeeland van genoemden Raad (1792); bij het West Indisch Committé (1796-1802 en 1776-1799); bij den Amerikaanschen Raad (1800-1807);

uit St. Eustatius en St. Martin bij de Vergadering van Tien (1697-1778), bij dezelfde en de Kamer Amsterdam en gedeeltelijk aan de Kamers Zeeland en de Maze (1723, 1733-1761, 1772-1775, 1777-1779); bij de Kamer Amsterdam (1722-1791); bij de kamer Zeeland (1688-1715; 1717-1770, 1780-1791); bij de Kamer de Maze (1774-1791); bij den Raad der Koloniën (1792-1794) en (uit St. Eustatius) bij de Departementen Amsterdam en Rotterdam van genoemden Raad (1790-1794); bij

het West Indisch Committé (1796-1800); bij den Amerikaanschen Raad (uit St. Eustatius,) (1802-1805,) (uit St. Martin) (1800-1806).

Register van uitgaande en ingekomen brieven van Curacao (September 1804-December 1805).

Register van uitgaande brieven naar Curacao (1806).

Journalen gehouden in de Nederlandsche Antillen:

te Curaçao (1795-1798, 1804-1806), te St. Eustatius (1802-1803).

Soldijboeken van de Nederlandsche Antillen:

van Curacao (1675-1794, 1802), van St. Eustatius (1726-1752, 1754-1779, 1802-1810).

Lijsten van de familie- en hoofdgelden te Curacao (1786-1791).

Wekelijksche rantsoenlijsten van Curacao (1757-1758, 1766-1777, 1785-1791).

Negotie-grootboeken en journalen van St. Eustatius (1777, 1789).

Rekening van St. Martin (1741-1742).

Zie verder het opstel van Mr. A. Telting, 'Bronnen voor de geschiedenis van de Nederlandsche Antillen in het Rijksarchief te 's Gravenhage', in het Eerste en Vierde Jaarlijksch Verslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amst. 1897 en 1900.

Archieven in Suriname.

In 1899 werden de archieven van Suriname, welke in die kolonie zelve worden bewaard, door wijlen Mr. A. Telting in opdracht van den Minister van Koloniën geordend en beschreven.^{*)} De heer Telting heeft daarbij als grens tusschen oud- en nieuw archief aangenomen het jaar 1828, wijl toen Suriname met onze West-Indische eilanden tot één kolonie onder één Gouverneur-Generaal werd vereenigd, hetwelk gewichtige veranderingen in het bestuur ten gevolge had. Aan den inventaris, door Mr. Telting opgemaakt van hun inhoud en als bijlage bij zijn verslag aan den Minister van Koloniën in Mei 1900 overgelegd (zie Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven, 1900, blz. 907) is het volgende overzicht ontleend:

Politieke notulen van Gouverneur en Raden (1696-1711, 1719-1826), alsmede Defensie-notulen (1790-1816) en Resolutiën en Instructiën van dezelfde (1684-1811).

Boek van aanstellingen en commissiën (1812-1828) en Poinctenboeken (1768-1804) van Gouverneur en Raden; alsmede copieboeken van publicatiën en plakkaten van dezelfde en van den Gouverneur (1688-1699, 1748-1763, 1774-1793).

Resolutiën van den Gouverneur (1816-1819, 1821-1828).

Dagregisters gehouden door den Gouverneur (1728)

*) De Koloniale Bibliotheek te Paramaribo bezit eene verzameling stukken - grootendeels in manuscript - betreffende de kolonie Suriname, bijeengebracht door Mr. Adriaan François Lammens, in leven president van de Gerechtshoven in Suriname (18 foliobanden en 1 portefeuille). In den 12ⁿ band bevindt zich een 'inventaris van de archieven na den brand van 1821 nog voorhanden.'

Wolbers vermeldt op blz. 821, dat in 1835 een zekere Mr. T.M. Lotze, op zijn verzoek, door Gouverneur van Heeckeren werd belast met het analyseeren van het oud-archief van Suriname. Van den arbeid van Mr. Lotze - destijds advocaat te Paramaribo - is niets bekend.

-1738, 1742-1799, 1802-1816) en op de Gouvernementssecretarie (1786-1800).

Uitgaande brieven van Gouverneur en Raden aan de Staten-Generaal, de Directeuren der Societeit van Suriname, het West Indisch Committé en anderen (1688-1756, 1759-1764, 1771-1800, 1821-1828); alsmede van den Gouverneur aan de Directeuren der Societeit, het West Indisch Committé en den Minister (1756-1768, 1771, 1773-1799, 1816-1828) den Raad-controleur van finantiën (1818-1822) en aan diversen (1780-1783, 1809-1816, 1828).

Bijlagen van de uitgaande brieven van den Gouverneur aan de Directeuren der Societeit en het West Indische Committé (1745-1753, 1755-1799) en als bijlagen door hem overgezonden militaire stukken, monsterrollen, betaallijsten en weeklijsten (1775-1793, 1795-1799).

Ingekomen brieven bij Gouverneur en Raden van de Staten-Generaal, de Directeuren der Societeit, het West Indisch Committé en anderen (1688-1698, 1700-1709, 1712-1717, 1724-1733, 1735-1798); bij den Gouverneur van de Directeuren der Societeit, het West-Indisch Committé en den Minister (1753-1754, 1756-1757, 1764-1798, 1815-1828).

Bijlagen van de bij den Gouverneur ingekomen brieven van de Directeuren der Societeit en den Minister (1729, 1742-1763, 1768-1795, 1812-1828).

Brieven van en aan het Hof (1733-1749).

Politieke requesten aan Gouverneur en Raden (1707-1710, 1712, 1729-1815), requesten aan den Gouverneur (1723-1725, 1734, 1736-1738, 1740-1741, 1743-1816, 1820-1821) alsmede requesten aan den Gouverneur van de Joodsche natie (1722, 1755-1770, 1772-1802).

Memoriën, rapporten, berichten enz. aan Gouverneur en Raden (1719-1795).

Lijsten van de opgaven van het getal blanken en slaven, roosterwerken enz. (1729-1740, 1770-1801) en van de weggelopen slaven (1766-1778).

Recueil van de privilegiën aan de Portugeesche Israelieten van Suriname verleend (1746).

Blijkens een lijst, omstreeks 1899 door den heer B.H. Juda te Paramaribo opgemaakt en in handschrift berustende op het Rijksarchief te 's Gravenhage, bevat het archief der Nieuwe Wees-, Curateele- en Onbeheerde boedelkamer aldaar in hoofdzaak de volgende bescheiden:

Notulen van de kamer (1788-1794, 1796-1799, 1802-1814, 1816-1820, 1822?-1836) en kladnotulen (1799-1814, 1830) alsmede notulen van het Departement der onbeheerde boedels (1836-1860).^{*)}

Dagregister van de vergaderingen der Kamer (1790-1793).

Poinctenboeken van de Kamer (1794-1796, 1805-1811, 1828), van het Departement der Onbeheerde boedels (1836-1848, 1861-1865) en van den Pupillairen Raad of het Weesdepartement (1836-1839, 1841-1848).

Dictums van het Hof waarin ook dictums van de kamer (1791-1809, 1820-1860), van het College wegens de zaken der Nieuwe Wees-, Curateele- en Onbeheerde boedelskamer (1802-1809, 1811, 1813, 1814, 1816-1819).

Expeditieboek (1840-1860).

Copieboeken van uitgaande brieven (1789-1849, 1852-1873), het Departement der onbeheerde boedels (1833-1852) en het Weesdepartement (1839-1871).

Uitgaande stukken van de kamer (1833-1836), het Departement der onbeheerde boedels (1836-1843, 1852-1860) en het Weesdepartement (1839-1847, 1855-1857).

Advertentieboeken (1817-1869).

*) In 1836 werd de administratie der kamer gesplitst in die van het Departement der onbeheerde boedels en die van het Weesdepartement. In 1878 werd de administratie der beide Departementen opgeheven.

Ingekomen stukken bij het College van commissarissen (1836-1840, 1844-1850, 1853-1860).

Memoriën (1801-1832).

Request-, rapport- en berichtboeken (1791, 1819-1836).

Registers van boedels welke aan het civiele departement zijn aangegeven (1789-1829).

Register van overledenen wier boedels aan de kamer zijn gedevolveerd (1788-1855).

Registers van overledenen voor aangiften bij de boedelkamers (1840-1843, 1861-1873) en voor opgaven aan dezelfde (1843-1866).

Aanteekeningboek van de doodgravers (1840-1845).

Rapport- of notulenboeken van de ambtenaren omtrent hun verrichtingen ten sterfhuize (1788-1826, 1831-1834, 1836-1842).

Journalen van kladnotulen (1788-1823, 1823-?)

Weesregisters van de kerkelijke gemeenten: Hervormd (1837-1869), Luthersch (1839-1868), Moravische broeders (1846-1870), Roomsche Katholiek (1839-1865), Nederlandsch Israëlietisch (1839-1865) en algemeen (1857-1877).

Nominatieve staat van opgaven van de weezen der verschillende gemeenten (1857, 1869-1874).

Register van notulen en resolutiën van het Hof van Politie en Crimineele Justitie in zaken de Weeskamer aangaande (1789-1814).

Finantieele journalen van het Departement der onbeheerde boedels (1797-1806, 1811-1837, 1841-1876), het Weesdepartement (1821-1828, 1833-1878) en de Nederlandsch Israëlietische weeskamer (1778-1838).

Journalen van ontvangsten en uitgaven van het Departement der onbeheerde boedels en het Weesdepartement (1857-1861).

Kasboeken van de kamer (1788-1809, 1812-1813, 1815-1833), het Oude departement (1796?, 1801-1844), de tot liquiditeit gebrachte boedels (1825), de Weglooperskassa (1798-1799, 1815-1820), het Departement der onbeheerde boedels (1836-1851, 1854), het Weesdepartement (1814-1815, 1820-1860), de Nederlandsch Hoogduitsch Israëlietische gemeente (1839-1857), de Portugeesch Israëlietische gemeente (1839-1858).

Klad-kasrekeningen van welk departement blijkt niet, (1806, 1808-1809, 1834-1841, 1843-1851).

Verantwoordingsrekeningen van de Nederl. en Portugeesch Israëlietische Weeskamer (1817-1839).

Kasrekeningboek der kerkgerechtigheden en 's lands gasthuis (ongedateerd).

Grootboeken van de kamer (1788-1830, 1836-1879), van het Oude departement (1794-1814) en het Weesdepartement (1831-1878).

Inventarisatieboeken (1816-1818, 1829-1836).

Vendubook (1821-1824).

Boeken van uitstaande pretensiën (1795-?, 1818-1821, 1822-?, 1843-1851, enkele ongedateerd).

Loopersboeken bevattende opgaven van rekeningen aan loopers medegegeven ter incasseering (1834-1877).

Annotatiën wegens verhuring van vaste effecten (1858-1868).

Verkoopings-, verhuurings- en annotatieboeken (1816-1828, 1847-1858).

Lastboeken bevattende opgaven door de crediteuren van de bedragen hunner vorderingen (1836-1871).

Roosterboek van hypothecaire schuldvorderingen (ongedateerd).

Arrestboek (1813-1820).

Recepissenboeken van notarissen (1870-1877) en practizijns (1827-1838, 1845-1876).

Repartitieboeken van de kamer (1791-1828, 1832-1865) en het Departement der onbeheerde boedels (1838-1876).

Verder wordt blijkens een globale lijst, omstreeks 1899 opgemaakt door den heer J.L.J. Wolff, ambtenaar bij het kantongerecht te Paramaribo en in handschrift berustende op het Rijksarchief te 's Gravenhage, in het gerechtsgebouw te Paramaribo bewaard een groote hoeveelheid rechterlijke archieven.

Zij loopen vrij geregeld van de eerste helft der 18de eeuw tot ongeveer 1868, in welk jaar een nieuw reglement op de rechterlijke organisatie werd vastgesteld. In hoofdzaak bestaan zij uit de volgende bescheiden:

Notulen (1746-1814, 1816-1867), met aparte bijlagen over 1829-1855.

Diverse missives (1718-1739).

Brievenboeken (1783, 1820-1832), van het Gerechtshof (1833-1859), van den Griffier (1853-1859).

Uitgaande brieven (1816-1820).

Civiele rollen (1745-1752, 1754-1773).

Ordinaris rol (1773-1817, 1819-1866).

Geprivilegieerde rollen (1773-1796, 1798-1803, 1805-1816, 1818-1819, 1822-1825, 1827-1862).

Concurrentierollen (1753-1773, 1776-1782, 1784-1821, 1823-1863).

Collegerol (1744-1747, 1754-1755, 1763-1813).

Politieke rol (1743-1744, 1768-1785, 1787-1801).

Politieke en crimineele rol (1809-1811, 1814-1828).

Fiscaalsrol (1801-1807, 1809-1812, 1815-1818, 1824-1828).

Attestatiën en interrogatoria (1716, 1737-1744, 1746, 1748, 1750-1751, 1753, 1760-1768, 1770-1806, 1808-1868).

Verbalen (1816-1848).

Civiele processen (1734, 1737-1739, 1745-1821).

Civiele vonnissen (1821-1869).

Requesten (1721, 1724-1725, 1729, 1731-1734, 1777-1798, 1806, 1809-1812, 1814-1817, 1819-1869).

Requesten om mandamenten van executie (1816, 1819-1841, 1843-1868) en om strikte gijzeling (1816-1858).

Dicta (1819-1852, 1854-1866).

Willige condemnatiën (1766-1793, 1796, 1800-1807, 1820-1866).

Presentatiën (1775-1787, 1789-1793, 1795-1802, 1806-1807, 1816-1827).

Vonnissen en verstekken (1793-1828).

Crimineele procedures (1719-1793, 1795, 1798-1809, 1811-1815, 1818-1869).

Protocol van adressen der curators en sequesters (1782-1797).

Sequestratie-notulen (1852-1860, 1863).

Journalen (1757-1758, 1789-1799, 1802-1853).

Notulen van het Militair gerechtshof (1821-1822, 1824, 1832-1847, 1854-1858, 1864-1868).

Vonnissen (1832-1850, 1853), alsmede appelboeken) 1839-1857), brievenboek (1840), requisitieboek (1849-1859) en transportrollen (1853-1864) van het Militair Gerechtshof.

Archieven op Curaçao.

De oude archieven van Curaçao van vóór 1816 bleken bij het onderzoek, aldaar in 1899 door wijlen Mr. A. Teltling ingesteld, in hoofdzaak te bestaan uit:

Registers van resolutiën en sententiën van Gouverneur en Raden (1727, 1739 en volgende jaren),

Plakkaatboeken (1722, 1737-1801) gevolgd door de publicatiën van Gouverneurs en Raden,

Requesten (1771 vlg. j.),

Protocollen van transporten enz. (1722 vlg. j.),

Registers van hypotheecatie (1729, 1737 vlg. j.),

Venduboeken (1779-1780, 1798-1799, 1803 vlg. j.). Zie het Verslag van Mr. A. Teltling aan den Minister van Koloniën van 10 Mei 1900, in de Verslagen omtrent 's Rijks oude archieven over 1900 ('s Gravenhage 1901. blz. 905).

Van de archieven van St. Eustatius, St. Martin en Saba, die n.l. welke daar ter plaatse berusten, zijn zulke opgaven of inventarissen hier niet bekend.

Wat die van St. Eustatius betreft, vindt men in het Eerste jaarl. Verslag v.h. Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap te Willemstad op Curaçao. Amst. 1897. Bijlagen M en N, een paar verklaringen van 1781 en 1784 omtrent de vernieling en verwoesting daaraan toegebracht door den orkaan van 1772 en de Engelschen in 1781.

J.d.H.

Ardeidae.

REIGERS. Omstreeks een 20 soorten reigers komen in Suriname voor. De grootere soorten van de geslachten ARDEA en HERODIAS zijn bekend onder den naam van *Koemawari*; gewoon zijn *Ardea cocoi* en *Herodias egretta*. De kleinere soorten noemt men *sabakoe* of *tjon-tjon* (AROW. *Saoemaroo*); algemeen zijn de blauwe Sabakoe, *Florida coerulea* en de witte Sabakoe, *Leucophoyx candidissima*, welke laatste de zoog. aigrettes levert en door de vele vervolgingen in aantal vermindert. Een reigersoort met breeden, schuitvormigen snavel is de *arapapa*, *Cancroma cochlearia*, de schuitbekreiger, die langs de kust niet zeldzaam is. Een fraaie soort met opvallend dunnen snavel is *Agamia agami*. Een veel voorkomende nachtreiger is *Nycticorax naevius*. Een gelijk onze roerdomp een brullend geluid makende vorm is *Tigrisoma lineatum*, onder den naam van tijgervogel (N.E. *Tigri fowroe*, AROW. *Hanalli*) bekend. Een interessante en zeldzame kleine roerdomp is *Zebrilus pumilus*.

Ardisia coriacea

Sw. Fam. Myrsinaceae. *Bastard cinnamon*, BOV. E. Heester met tot 15 c.m. lange langwerpige leerachtige bladeren; de bloemen staan in dichte pluimvormige trossen, de vruchten hebben de grootte van peperkorrels. Groeit in de bosschen.

Areisi,

N.E. Zie ORYZA en RIJST.

Arepa,

PAP. Van kleine maïs (*Sorghum*) gebakken koeken, het hoofdvoedingsmiddel van de bevolking op Aruba. (Martin, Westindische Skizzen, blz. 131)

Argemone mexicana

L. Fam. Papaveraceae. *Duivelsvijg*, SUR. *Polber sjimaron*, *Tjimi tjimi*, BEN. E. *Thistle*, BOV. E. Halfheester met veervormig gelobde bladeren, voorzien van scherpe stekelpunten; groote gele bloemen; zeer stekelige vruchten. De zaden bevatten veel olie. Het gele melksap wordt wel tegen huidziekten gebruikt. De plant staat als zeer giftig bekend.

Ariba,

PAP. beteekent *op of boven*; wordt gebruikt bij het aangeven van de windrichting; *banda ariba* = boven districten. (zie ook ABAUW).

Aristida americana

L. Fam. Gramineae.

Mulegrass, BOV. E. Gras met zeer lange samengestelde bloeiwijze; de aartjes voorzien van driedeelige naalden; de bladeren zijn smal en dikwijls opgerold. Een zeer algemeen gras, dat op alle Ned. W.I. eilanden voorkomt.

Aristolochia surinamensis

Willd. Fam. Aristolochiaceae. *Koni-koni-bitá* of *Loangoe-tetei*, N.E. Een slingerplant of liaan met gelobde bladeren en eigenaardig-gevormde donkerbruine bloemen. Kooksel der gedroogde stengels wordt wel aan kraamvrouwen gegeven; een alcoholisch aftreksel tegen malaria.

Armadiil.

Zie PRIODON.

Armantje,

PAP. Zie ALBULA.

Armenzorg en weezenverpleging.

SURINAME. In Suriname heeft de armoede, na 1900 grootere afmetingen aangenomen door de ziekte in de cultures, en daardoor is er voor de kolonie een tijd van malaise aangebroken. Daar de landbouw de voornaamste bron van bestaan is, heeft de groote achteruitgang van dit bedrijf natuurlijk een zeer nadeeligen invloed op de stoffelijke welvaart van het geheele volk, zoodat het aantal armen tegenwoordig grooter is dan vroeger. Neemt men hierbij in aanmerking, dat elk land ten allen tijde zijn behoeftigen en gebrekkigen heeft gehad, verder dat de inlander, die niet spaarzaam van aard is, er langs den weg der opvoeding geleidelijk toe gebracht moet worden om wat meer te denken aan den ouden dag, en eindelijk, dat verschillende maatschappelijke verhoudingen en toestanden, zooals de menigvuldig voorkomende ongehuwde staat van moeders, die alleen voor de kinderen moeten zorgen, de armoede in de hand werken, dan is het duidelijk, dat er in Suriname tegenwoordig veel te doen is op het gebied der armenzorg. (Armoede on Armenzorg in Suriname door H. Buiskool, Paramaribo 1911).

Ook hier geldt de meer gebruikelijke verdeling der armenzorg in drieën, n.l. in *particuliere*, *kerkelijke* en *staats- of burgerlijke* armenzorg. De eerste heeft door de afschaffing der slavernij in 1863 een groot deel van hare beteekenis verloren. Vóór de emancipatie werden oude slaven beschouwd als familieleden, die, zoodra ze niet meer konden werken, door hun meester verzorgd werden. Ook na 1863, gedurende de jaren van het staatstoezicht en later, werkte dit nog na, doch langzamerhand stierf het uit. Wel bestaat nog eenigszins het gevoel, dat voor trouwe bedienden in hun oude dagen gezorgd moet worden, maar de families, die zich van deze taak kwijten, behooren tegenwoordig tot de uitzonderingen. Door de afschaffing

der slavernij verminderde de particuliere armenzorg alzo belangrijk, aangezien de meester ontheven werd van de verplichting om in de behoeften van zijn oude en gebrekkige slaven, die thans vrije mannen en vrouwen waren geworden, te voorzien. De zorg voor behoeftige lieden uit de laagste lagen der bevolking kwam voortaan meer voor rekening van de verschillende kerkgenootschappen en van het burgerlijk bestuur. De particuliere armenzorg van onzen tijd bestaat slechts in het in stilte steunen van behoeftige familieleden en vrienden, het geven van aalmoezen aan de deur en het teekenen op lijsten. Particuliere gestichten of inrichtingen, waarin armen onder dak worden gebracht en verpleegd, bestaan in Suriname niet. Evenmin particuliere vereenigingen van armenzorg.

De *kerkelijke* armenzorg is van beteekenis. De verschillende gemeenten, de Hervormde, de Evangelisch-Luthersche, de Nederlandsch Israelietische, de Portugeesch Israelietische, de Roomsch-Katholieke en de Evangelische Broedergemeente hebben alle hare diaconieën en doen wat in haar vermogen is. De fondsen zijn echter volstrekt niet voldoende voor eene behoorlijke zorg. Alleen de Nederlandsch Israelietische gemeente, die maar klein is en een armenfonds met ruim 60.000 gld. kapitaal bezit, kan afdoede in de behoeften harer armen voorzien. Ook de diaconie der Hervormde gemeente heeft eenige bezittingen, doch de opbrengst hiervan is verre van toereikend. De overige gemeenten bezitten hoegenaamd geen fondsen. Alle armbesturen trachten door het houden van collecten in de godsdienst oefeningen en langs de huizen, door het innen van vaste jaarlijksche contributiën en door het geven van liefdadigheidsconcerten zooveel mogelijk geld te krijgen voor hunne armen. De Hervormde en de Ev. Luthersche gemeente bezitten naast hare diaconieën nog diaconessen-vereenigingen, welke vooral werken voor stille armen. Bovendien is de Hervormde gemeente in 1905 begonnen met het bouwen van de zoogenaamde Diaconie-stichting, waarin behoeftige gemeenteleden een vrije kamer krijgen en eenige verdere ondersteuning. Kerkelijke gestichten voor armenzorg zijn er overigens in de kolonie niet. De zorg van kerkwege bestaat in het verschaffen van eene geldelijke ondersteuning, welke niet meer dan 5 gulden per maand bedraagt - alleen bij de Israëlietische gemeenten is ze beduidend hooger; verder in het verstrekken van naturalia, doch gewoonlijk tot een gering bedrag. In 1910 zijn de beide Israëlietische gemeenten begonnen om door het houden van geldloterijen hare inkomsten voor de armen te vermeerderen. Misschien zal dit voorbeeld door een of meer der Christelijke armbesturen worden gevolgd. -

De *burgerlijke* of *staatsarmenzorg* is tot nu toe bedoeld als, en ook geweest, de aanvulling van de particuliere en kerkelijke zorg. Na 1863 is haar arbeidsveld echter aanmerkelijk grooter geworden, niet alleen doordat, zooals boven gezegd, door de emancipatie de particuliere armenzorg sterk verminderde, maar ook doordat als gevolg dier emancipatie weldra vreemde werkkrachten uit China, Engelsch Indië en later ook uit Ned. Indië moesten worden ingevoerd. De zorg voor zieke, gebrekkige of oude immigranten is geheel voor rekening van het Gouvernement van Suriname.

De burgerlijke armenzorg der kolonie heeft tegenwoordig tot taak ondersteuning te verlenen aan:

1. degenen, die door hunne respectieve gemeenten wegens gebrek aan middelen niet voldoende geholpen kunnen worden,
2. degenen, die, omdat ze niet willen voldoen aan de zedelijke eischen, door hunne gemeenten gesteld, door deze niet geholpen mogen worden,
3. degenen, die tot geen enkel kerkgenootschap behooren,
4. de behoeftige immigranten en de weezen van immigranten.

Bovendien betaalt het gouvernement de zorg voor de behoeftige weezen der inboorlingen, doch de verzorging en opvoeding van dezen is opgedragen aan de verschillende kerkgenootschappen tegen vaste jaarlijksche subsidies. Voor de Ev. Broedergemeente, de Roomsch-Katholieke, de Hervormde en de Ev. Luthersche

gemeente bedragen deze subsidies respectievelijk 10.000 gld; 10,000 gld., 7100 gld. en 3500 gld. per jaar. Bij de weezenzorg huldigen de gemeenten over 't algemeen het systeem der gezinsverple-

ging; alleen de R. Katholieke gemeente heeft naast de gezinsverpleging ook twee weeshuizen, een voor jongens en een voor meisjes.

De burgerlijke armenzorg werkt op de volgende wijze:

- a. door opneming in het Weldadigheidsgesticht 's Landsgrond Boniface, een gesticht voor ouden en invaliden,
- b. door buitenvoeding, verstrekt door bovengenoemd gesticht,
- c. door buitenbedeeling, eene alimentatie in geld, verstrekt door bovengenoemd gesticht; deze buitenbedeeling wordt slechts aan enkele personen gegeven,
- d. door vrije geneeskundige hulp aan behoeftige zieken zoowel in de stad als in de districten,
- e. door subsidie aan de erkende kergenootschappen voor de verzorging hunner weezen (zie boven sub. 4),
- f. door verpleging van krankzinnigen en lepreuzen in de gouvernementsgestichten Wolfenbittel en Groot-Châtillon, en door het subsidieeren der particuliere (kerkelijke) lepreuzengestichten Gerardus Majella (R.K.) en Bethesda (Prot.)
- g. het alimenteren en plaatsen van weezen van immigranten door den Agent-Generaal,
- h. door begrafenissen van landswege.

Het waarschijnlijk reeds vóór het midden van de 18e eeuw in het leven geroepen Weldadigheidsgesticht 's Landsgrond Boniface, dat verreweg de grootste plaats inneemt in de burgerlijke of staatsarmenzorg, biedt huisvesting en verpleging aan oude en gebrekkige lieden, zoowel inboorlingen als immigranten, die niet meer in eigen onderhoud kunnen voorzien. Aan het hoofd staat een Directeur-Armenverzorger, die door den Gouverneur wordt benoemd op voordracht van het College van Regenten, aan welk college het toezicht op en de behartiging der burgerlijke armenzorg onder *a*, *b*, *c*, en *e* genoemd is opgedragen. Het College bestaat uit 8 leden en werkt overeenkomstig een huishoudelijk reglement, dat echter verouderd is en noodzakelijk spoedige wijziging behoeft. De regenten worden ook benoemd door den Gouverneur uit een voordracht van drie, door het College zelf gedaan.

Het gesticht 's Landsgrond Boniface is in de laatste jaren wel aanmerkelijk verbeterd, doch voldoet nog niet aan de eischen, die tegenwoordig aan een dergelijk gesticht gesteld mogen worden. Voeding en verzorging laten niets te wenschen over, maar de huisvesting is van dien aard, dat het zonder belangrijke verandering wel een gesticht zal blijven alleen voor behoeftigen uit de allerlaagste volksklassen. De verpleegden moeten met hun drieën wonen in een kamertje, dat tevens voor slaapplaats dient, óf ze verblijven, zooals de Chineezers, in zalen, die met haar houten britsen en haar berging van allerlei goederen niet aantrekkelijk zijn. In de laatste jaren bedroeg het aantal bewoners dezer inrichting vrij geregeld tusschen 250 en 300.

Armen van meer burgerlijke afkomst en opvoeding, waardoor ze in dit gesticht niet thuis behooren, of gezinnen, die niet kunnen worden opgenomen, ontvangen ondersteuning in den vorm van buitenvoeding, sub. *b* genoemd. Deze buitenvoeding bestaat in een wekelijksch rantsoen eetwaren, welk rantsoen ongeveer de waarde van 1,25 gld. heeft. In den laatsten tijd varieerde het aantal uitgereikte rantsoenen tusschen 100 en 125 per week.

Vrije geneeskundige hulp kan worden verkregen op een bewijs van onvermogen, afgegeven door den commissaris van politie of door het districtsbestuur. In de stad Paramaribo wordt de hulp verleend door de wijk-geneesheeren, buiten de stad door

de districts-geneesheeren. Onder vrije geneeskundige hulp is ook begrepen kosteloze opneming in het Militair Hospitaal te Paramaribo.

De Roomsche Katholieke Gemeente en de Protestantsche Vereeniging tot verpleging van lepralijders in de kolonie Suriname ontvangen voor de verpleging der zieken, die in de gestichten Gerardus Majella en Bethesda worden opgenomen, van het Gouvernement eene jaarlijksche tegemoetkoming van 250 gld. per verpleegde. Zoowel de gouvernementsinrichtingen Wolfenbuttel (krankzinnigen) en Groot-Châtillon (lepralijders) als de beide kerkelijke lepreuzengestichten nemen kosteloos op. In 1912 werden in de Gerardus Majella 115 en in Bethesda 51 zieken verpleegd.

De kolonie Suriname bezit nog geen armen wet. Wat tot nu toe op het gebied der armenzorg te regelen viel, werd telkens bij besluit of resolutie van den Gouverneur geregeld. In 1910 is echter door gouverneur Fock aan het College van Regenten opgedragen om de grondbeginselen eener armenwet te willen aangeven en zoo mogelijk een ontwerp van wet te maken.

(Over armenzorg in vroeger tijden zie Essai historique, Param. 1887, II, 29. - J.D. Kunitz. Surinam und seine Bewohner, Erfurt 1805, blz. 174-188.- Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861, blz. 446-448.).

CURAÇAO. De directe staats- of burgerlijke armenzorg op de W.I. Eilanden heeft den vorm van geneeskundige hulp aan onvermogenen, verpleging van 'hulpbehoevende vrijgemaakten' - wier aantal jaarlijks minder wordt - en onderstand aan behoeftigen door bemiddeling van de districtsmeesters en de politie. Daartoe worden op de begrooting van de verschillende eilanden jaarlijks de noodige sommen uitgetrokken.

De kerkelijke armenzorg wordt bestreden uit de kerkelijke fondsen der verschillende kerkgenootschappen.

De weezenverpleging is toevertrouwd aan de kerkgenootschappen, die daartoe jaarlijksche subsidiën van het gouvernement ontvangen, bedragende voor de Vereenigde Prot. Gemeente f1500.- voor de R.K. Gemeente f4700., voor de Ned. Prot. Isr. Gemeente f500. De R.K. Gemeente heeft twee weeshuizen, dat van Santa Rosa voor jongens en dat van Welgelegen voor meisjes.

H. B.

Armina.

De noordelijkste waterval in de Marowijne. In de nabijheid van dien val lag in vroegere jaren de militaire post Armina.

Aroewepi,^{aant.}

N.E. *Oeroeëbe*, AROW. Kleine, platte kralen door de Boschnegers in den handel gebracht, door hen of - hetgeen waarschijnlijker is - door de Indianen vervaardigd uit een plantenzaad of ook uit schelpen. De kraaltjes worden met een centerboor, die door een draad in snel wentelende beweging wordt gebracht, uit den zaadwand of de schelp gesneden; de boor maakt tevens het gaatje voor den draad.

Aroewepi-snoeren worden in Suriname duur betaald.

Volgens dr. Van Cappelle, De Binnenlanden van het District Nickerie, Baarn 1903, blz. 181 zou ook een niet nader aangeduid plantje, waarvan de tegen boomstammen opkruipende stengel zoo taai en buigzaam is dat de Indianen er kralen voor halssnoeren aan rijgen, aroewepi genoemd worden.

Arowakken.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Arrabidaea inaequalis

Baill. Fam. Bignoniaceae. *Oeman barklak*, N.E. (Syn. *BIGNONIA INAEQUALIS* P.D.C.) Een boom waarvan de Indianen de binnenste schorslaag gebruiken als sigaretten papier. Een aftreksel van de schors is volksgeneesmiddel tegen dysenterie.

Arrawarra-kreek,

vereenigt de Wajombo met de Nickerie, waardoor de vaart binnendoor van Paramaribo naar Nickerie mogelijk is. Daar de reis gewoonlijk over zee gemaakt en deze rivierverbinding weinig gebruikt wordt heeft men in de Arrawarra-kreek, die niet breed is, veel last van omgevallen en niet opgeruimde boomen.

Arrowroot,

SUR. en BOV. E. Zie MARANTA en AARDVRUCHTEN.

Arthrogastra,

eene orde van spinachtige dieren, waartoe wij al die vormen brengen, welke achter het kopborststuk een duidelijk geleed achterlijf vertoonen. Zij ademen of door longen of door luchtbuizen.

De meest bekende der tot deze orde behoorende dieren zijn de van groote scharen voorziene schorpioenen (N.E.: *kroektoe téré*. AROW.: *ananaka*), welke zich hoofdzakelijk daardoor van hunne verwanten onderscheiden, dat bij hen het achterlijf duidelijk uit twee deelen bestaat, n.l. het eigenlijke achterlijf, dat uit zeven breedere en de staart, welke uit zes smallere geledingen gevormd is. Het laatste staartlid is aan het uiteinde van een krommen stekel voorzien, en bevat een groote gifklier. Met dezen stekel brengen zij zeer pijnlijke wonden toe. Hoewel het gevaar, dat deze steken opleveren, veelal zeer overdreven wordt voorgesteld, kunnen de groote tropische soorten onder bijzondere omstandigheden zelfs voor menschen doodelijk zijn. De Surinaamsche soorten schijnen echter niet tot de gevaarlijkste te behooren, trouwens ook niet tot de grootste. Kappler zegt dat de steek lang niet zoo boosaardig is als die van wespen, mieren en stekelige rupsen en ook bij een paar gevallen, gedurende de jongste expedities (Saramacca en Toemoekhoemac) bleek het weinig gevaarlijke der door schorpioenen veroorzaakte wonden. Hunne prooi, uit allerlei insecten en spinnen bestaande, wordt door een steek onmiddellijk gedood. Voornamelijk drie soorten schijnen in Suriname voor te komen; de grootste, *Brotheas maurus*, is zwartbruin met gelen buik en heeft dikke scharen. Deze soort komt zeer veelvuldig voor onder spanen van in het bosch gezaagd wanehout. De beide andere,

tot het geslacht TITHYUS behoorend, zijn lichter van kleur; eene daarvan, de kleinste, wordt veel in huizen aangetroffen, terwijl de andere ook een bosch bewoner is. Bij den steek dezer minder gevaarlijke soorten is inwrijving van warme olijfolie met laudanum vermengd een zeer aan te bevelen middel.

Eene tweede familie vormen de scorpioenspinnen of PHRYNIDAE die in zooverre meer tot de spinnen naderen, dat hier het smallere staartgedeelte van het achterlijf ontbreekt. Ook deze zijn vergiftig, maar bij hen staat de gifklier met de monddeelen in verband. Slechts drie der vier pootenparen dienen tot de voortbeweging, het eerste paar is van een lang en dun zweepvormig aanhangsel voorzien. In de Surinaamsche bosschen is *Phrynus lunatus* geene zeldzaamheid.

Ook de bekende van zeer lange pooten voorziene hooiwagens of PHALANGIDAE en de kleine op scorpioenen gelijkende bastaardscorpioenen of CHERNETIDAE (beide groepen zonder het smalle staartgedeelte) behooren tot deze orde. Bij deze laatste valt de scheiding tusschen kopborststuk en achterlijf minder duidelijk in het oog. Volgens Kappler komt een tot laatstgenoemde groep behoorend diertje voor onder de dekschilden van den bekenden tapijtboktor (Zie COLEOPTERA).

H.J.V.

Artocarpus incisa

L. Fam. Moraceae. *Broodboom*, *Otaheite broodboom*, SUR. *Njamsi-brédébon*, N.E. *Breadfruittree*, BOV. E. Boom met groote, tot bijna de helft van het blad ingesneden bladeren. De groote verzamelvrucht wordt in alle tropische streken gegeten. Van het kleverig melksap wordt vogellijm gemaakt. De plant werd in 1792 door BLIGH uit Tahiti naar Jamaica overgebracht en is van daar verspreid.

Artocarpus integrifolia.

Fam. Moraceae. *Kastanje broodboom*, SUR. *Siri-brédébon*, N.E. De zeer groote vrucht is met stekels bezet. De op kastanjes gelijkende pitten worden gekookt of geroosterd gegeten.

Aruba.

I. Aardrijkskundig overzicht.

Naam, Ligging, Vorm en Grootte.

Evenals bij Bonaire en Curaçao, bestaat omtrent oorsprong en beteekenis van den naam geen zekerheid. Naar Prof. Ernst te Caracas aan Prof. Martin mededeelde, is de naam van Indiaanschen oorsprong. Op oude kaarten en in oude werken wordt het eiland ook wel *Oruba* en *Orua* genoemd, hetgeen wellicht is afgeleid van *Oirubae* en zooveel als metgezel (n.l. van Curaçao) zou beteekenen. Deze afleiding klinkt in elk geval waarschijnlijker dan die van de Spaansche woorden *Oro hubo* (= Er was eens goud), daar de aanwezigheid van dit metaal noch aan de oudste,

Indiaansche, bewoners, noch aan de eerste ontdekkers, de Spanjaarden, bekend is geweest. De naam is dus zeer waarschijnlijk overgenomen van de oorspronkelijke Indiaansche bewoners, wier taal wel is waar ook de afleiding *ora* (schelp) en *oubao* (eiland), dus schelpen-eiland toelaat.

Tot voor korten tijd ontbrak een nauwkeurige kaart op wetenschappelijken grondslag, zoodat die bij het artikel van C.G.C. Reinwardt, op de schaal 1:72000, uit het jaar 1820 dagteekenend, als de beste gold. Sedert 1913 bezitten wij ook van Aruba een topografische kaart, op de schaal 1:20000.

Aruba behoort, evenals Curaçao (zie aldaar), tot de Eilanden onder den Wind en is het meest westelijke van de rij eilanden, welke zich ten N. der kust van Z.-Amerika tegenover de republiek Venezuela uitstrekt. Het ligt met zijn Z.O. punt vrij wel op dezelfde breedte als de N. punt van Curaçao. Volgens de nieuwe topografische kaart strekt zich het eiland uit tusschen $12^{\circ} 37' 26''$ (iets ten N. van Kudarebe) en $12^{\circ} 24' 35''$ N. Br. en tusschen $70^{\circ} 4' 13''$ (Manchebo) en $69^{\circ} 52' 12''$ (ten N. van Punt Basora) W.L. v. Gr. Van Curaçao is het ongeveer 60 K.M. verwijderd, van het dichtst bijgelegen punt van Venezuela, n.l. Kaap St. Roman, ruim 25 K.M. In de ligging van Aruba bestaat nochtans een groot verschil met die van Bonaire en Curaçao. Deze beide laatste eilanden liggen op den smallen onderzeeschen rug, die zich, ongeveer evenwijdig met de kust van Venezuela, van Orchilla in het O. tot de W. punt van Curaçao in het W. uitstrekt en waarvan behalve deze twee eilanden, de nog verder westwaarts gelegen Aves- en Roqueseilanden de eenige deelen zijn, die boven den zeespiegel uitsteken. Deze rug daalt zoowel naar het N., als naar het Z. steil tot grootezeediepten af, zoodat tusschen hem en de kust van Venezuela diepten van 1000-2000 M. gepeild worden. De genoemde kust heeft een veel minder steile helling, daar zij in een hoogstens 200 M. diepe vastelandsbank overgaat,

aan wier rand eerst groote diepten optreden. Aruba nu is gelegen op een naar het N. vooruitspringend gedeelte van die bank, vlak bij haar rand langs de diepe zee. Dientengevolge is Aruba door een diepe geul van Curaçao, doch slechts door een ondiepe zee van het vasteland gescheiden, waarvan o.a. een groote vischrijdheid in laatstgenoemd water het gevolg is.

Aruba heeft een massieven vorm, strekt zich, evenals Curaçao, van het N.W. naar het Z.O. uit en komt, afgezien van de vele insnijdingen bij laatstgenoemd eiland, daarmede in gedaante vrijwel overeen; alleen de aanzienlijke versmalling in het midden van Curaçao komt bij Aruba niet voor. Naar het Z.O. wordt dit laatste geleidelijk smaller en eindigt in Punt Basora. In het W. eindigt de Z. kust bij Zandpunt (Marchebo der Topogr. kaart) en buigt hier vrij plotseling naar het N.W. om. Van Poos di Noord af is de breedte van het eiland zeer gering.

De lengte van het eiland bedraagt ruim 30, de grootste breedte nauwelijks 9 K.M., de oppervlakte volgens W.L. Loth (Kaart van Suriname) 165, volgens Nijman ongeveer 200 v. K.M.

Kustgesteldheid.

Een meer nauwkeurige beschrijving der kust is eerst mogelijk geworden na het verschijnen der topografische kaart van dit eiland in 1913.

Het westelijk gedeelte der N. kust is zeer steil en door de hevige branding, onder den invloed van een krachtig waaienden Passaatwind, gevaarlijk voor de scheepvaart. Dit steile karakter behoudt zij tot vlak bij Rincon. Alleen waar waterlopen de kust bereiken, treden kleine zandige vlakten (zandvelden) op. Op sommige plaatsen is het kalkgesteente, dat overigens hier de kust omzoomt, door de kracht der golven geheel ondermijnd en ziet men het schuimende water binnen het land opspatten. Zelfs stijgt even voorbij Daimane (Daimari) bij ruw weer op eenige honderden meters van de kust af het zeewater als een witte damp uit een ronde opening in den rotsbodem omhoog, terwijl men in de nabijheid dier opening de branding in de diepte hoort bulderen. Hier en elders heeft de zee grotten in het weke gesteente uitgeschuurd en wandelt men over een natuurlijke brug van kalksteen, waaronder de brandingsgolven, die men reeds van uit de verte kan zien naderen, de een na de ander verdwijnen, zonder dat men ze weer ziet terugkeeren. Een geheel ander karakter vertoont het oostelijk gedeelte der N. kust van Rincon af tot voorbij de Boca Grandi, waar de wind duinen heeft opgeworpen en men zich in een Hollandsch duinlandschap verplaatst kan denken. Verder naar het Z. is de kust weer steil. De Z. kust is laag tot Kaas di paloma, van hier tot Oranjestad steil en bijna over hare geheele lengte, ongeveer van Oranjestad tot San Nicolas, door een rij smalle, lang gerekte koraalriffen vergezeld, ongeveer een kilometer van de kust verwijderd en slechts enkele meters breed. Vroeger waren deze riffen met een dichte vegetatie van rhizophoren (hier mangelboomen geheeten) begroeid, thans zijn deze grootendeels uitgeroeid. Tusschen de riffen geven eenige openingen toegang tot het daarachter gelegen, ondiepe water alsmede tot de weinige inhammen, welke deze kust vertoont, zooals de Paardenbaai bij Oranjestad, het Spaansch lagoen bij Balashi, die het verst in het land opdringt, de Kommandeursbaai bij Sabaneta en de Baai van San Nicolas. Van Oranjestad af is de kust weer overwegend laag en zandig, behalve in het uiterste N., waarnogmaals eens teil gedeelte optreedt. Aan het steile gedeelte der N. kust treft men een aantal kleine inhammen aan, zooals de Boca Cura, de Poos di Noord, de Boca Chitikoe, Boedoei,

Boca Mahos, die van Andicouri, Daimari, Boca Ketoe, de Baai dos Playos en de Boca Prins. Evenmin als aan het stcile gedeelte, komen aan het lage belangrijke insnijdingen voor; als de grootste kunnen die van Rincon en de Boca Grandi genoemd worden. Vooral de Baai van Andicouri wordt geprezen wegens haar natuurschoon. Overigens vertoonen de baaien der N. kust alle vrijwel hetzelfde karakter. Zij vormen steeds het uiteinde van een W.-O. of N.O. gerichte kloof, die gedurende het grootste deel des jaars droog ligt en alleen in den regentijd water afvoert, zijn aan de zeezijde door een duin afgesloten en bezitten op den achtergrond een zandige vlakke, waarin ondiepe plassen liggen, bewoond door talrijke krabben. De kloven zelf zijn begroeid met een zeer weelderige, maar lage mangrove-vegetatie. Verder landwaarts in rijst het bergland van Aruba met steile helling omhoog.

Bodemvorm.

Naar de hoogte kan Aruba in drie deelen gesplitst worden, n.l. een berg- of juister heuvellandin het midden met een plateau-landschap ter weerszijden daarvan. Het eerstgenoemde begint in het N. vlak bij de kust, welke daardoor haar steil karakter vertoont, en strekt zich hier uit van den Matividiri tot Fontein, van waar de grens tegen het oostelijke plateau in Z.W. richting tot het Spaansch lagoen loopt, terwijl de grens tegen het westelijke plateau wordt aangeduid door een lijn van deze lagune naar den Matividiri getrokken. Het heuvelland bezit derhalve een driehoekige gedaante en bereikt zijn grootste hoogte in het Z.W., vlak bij de westgrens ervan, waar de Jamanota (188 M.), de Ariekok (176M), de Seroe Boonchi (146 M.) ten Z.O. en N.O. van het plaatsje Santa Cruz, als geïsoleerde toppen omhoog rijzen. Van deze hoogten helt de bodem steil naar het W. en Z., geleidelijk naar het O. en N. af. Door langere, O. of N.O. loopende, en kortere, W. en Z.W. gerichte insnijdingen wordt de oppervlakte in een groot aantal lage ruggen en kopjes verdeeld, die zich gemiddeld niet hooger dan 30 M. boven den bodem der insnijdingen verheffen. Door de geringe diepte dezer dalen valt de geleiding van het landschap slechts weinig in het oog. De dalen zetten zich ten deele voort tot de N. kust en vormen er de genoemde kleine inhammen, ten deele worden zij door duinvorming van de kust gescheiden, zoodat zij doodloopen.

Het westelijke plateau heeft een zeer weinig ingesneden oppervlakte, helt langzaam van het N.O. naar het Z.W. af en bezit nergens meer dan 60 M. absolute hoogte. In het midden van het eiland is het bezet met een aantal heuvels, evenwel niet hooger dan 20-30 M. Op andere plaatsen is het bedekt met reusachtige rotsblokken, hier huizenhoog opgestapeld, elders aan de Drentsche hunebedden herinnerende. Zij zijn het resultaat der erosie en moeten beschouwd worden als de laatste overblijfselen van vroegere heuvels. Eenmaal was dit plateau door de zee bedekt, en niet alleen is volgens Martin de oude strandlijn duidelijk te volgen, maar de rotsblokken vertoonen ook nog de werking der branding in den vorm van uithollingen, die alle naar het W. gekeerd zijn, zoodat de vorm der blokken dikwijls aanstrandstoelen doet denken. Aan den Z.W. rand van dit plateau ligt de kegelvormige Hooiberg (175 M.), van waaruit een lage heuvelrug in Z.O. richting naar het Spaansch lagoen loopt. Deze heuvelrug is feitelijk opgelost in een aantal toppen, zooals de Seroe Bientoe en de Canashito, welke een boog vormen,

waarvan de bolle zijde naar de zee is gekeerd en die hier het plateau begrenst. Een soortgelijke rug, echter niet zoo sterk opgelost in afzonderlijke deelen, vormt de grens van het plateau in het N. Hij begint bij den Kristalberg (94 M.), loopt eerst naar het N.W. en wel langs de N. kust, neemt vervolgens een westelijke richting aan en eindigt bij Karamajeta, niet ver van de W.-kust. Als afzonderlijke, hoewel weinig in het oog vallende toppen kunnen in dezen rug de Calabasa, de Poos di Noord en de Alto Vista (71 M.) genoemd worden. In het W. ontbreekt een scherpe grens en gaat het plateau geleidelijk in een lage kustvlakte over, evenals aan de N. kust tusschen den Kristalberg en Matividiri. Geheel in het N. vindt men, als laatste uitloopers van het heuvelland, de Annaboli (28 M.) en de Hudishibana (25 M.).

Een geheel ander karakter vertoont het oostelijke plateau, dat zich tot het uiterste Z.O. van het eiland uitstrekt en van het midden naar de randen regelmatig in hoogte afneemt. Deze bedraagt gemiddeld 30 M., ten N. van den Seroe Colorado echter slechts 15 M., terwijl deze heuvel zelf, de eenige zelfstandige verheffing in dit gedeelte van het eiland, 41 M. absolute hoogte bezit en steil in het O. en Z.O. naar de zee afdaalt. Aan de N. zijde rijst de rand van het plateau steil op boven een lage, doch zeer smalle kustvlakte; aan de Z. zijde is de helling veel minder steil en de kustvlakte aanmerkelijk breder. Zij strekt zich hier langs de geheele Z. en W. kust uit tot Westpunt en beslaat bij Oranjestad de grootste oppervlakte.

Wateren.

De geringe oppervlakte van het eiland en het droge klimaat hebben groote waterarmoede tengevolge. Permanente rivieren komen er niet voor, afgezien van een onbeduidend beekje bij Fontein aan de N. kust, wel talrijke kloofvormige dalen, *rooien* geheeten (van het Spaansche *arroyo* = beek), die alleen in den regentijd water afvoeren, overigens, soms jaren achtereen, droog liggen. De wanden dezer dalen vertoonen doorgaans zachte hellingen; alleen hier en daar, zooals in de Rooi Fluit en vooral in de Rooi van Cachoentie, zijn deze steil. Nochtans bewijzen de aanzienlijke puinmassa's en de somtijds groote rotsblokken in het bovenste gedeelte, alsook de geweldige zandmassa's aan het uiteinde der dalen, dat in den regentijd groote hoeveelheden water er door naar zee stroomen. In de behoefte aan water moet dus voorzien worden door putten en regenbakken, evenals op Curaçao (zie aldaar). Dat door het graven van diepe putten het watergebrek, althans ten deele, verholpen zou kunnen worden, bleek in 1911, toen door de bevolking van het 4de distrikt een put van ongeveer 40 M. diepte werd gegraven, die goed drinkwater leverde. Minder diepe putten werden in de laatste jaren door de Regeering, zoowel als door particulieren, in vrij groot aantal aangelegd. Afzonderlijke vermelding verdienen nog een drietal bronnen van bitterwater, n.l. te Andicouri, Paloe Marque (bij Fontein) en bij den berg Sjetti. Achter Fort Zoutman loopt een warme bron in zee uit, waarvan het water tegen rheumatische aandoeningen wordt aanbevolen.

Bevolking.

De oorspronkelijke bewoners van het eiland waren Indianen. Terwijl volgens Martin de thans nog in gering aantal aldaar levende Indianen van den vasten wal afkomstig zijn, de oorspronkelijkbevolking van het eiland zelf daarentegen uitgestorven is, zou

deze volgens Nijman nog niet geheel verdwenen zijn en Indianen 'van zuiver ras' nog op Aruba voorkomen. Omstreeks 1816 woonden er nog 564 echtelIndianen. Overblijfselen van deze bewoners en hunne oude beschaving worden er in elk geval nog vrij talrijk aangetroffen, veel talrijker dan op Bonaire en Curaçao (zie OUDHEDEN II). Zuivere Negers, op Aruba geboren, treft men er niet meer aan, en ook onder de kleurlingen speelt het negerelement geen overwegende rol. Het aantal zuivere nakomelingen van Blanken is eveneens gering, bedroeg volgens van der Gon Netscher in 1868 slechts 1½% der bevolking; want ook onder de aanzienlijkste familiën hebben vele Indiaansch bloed opgenomen. In veel hoogere mate is zulks het geval geweest bij de lagere volksklassen, en zoo vertoont dan ook verreweg het grootste gedeelte der bevolking een Indiaansch type, n.l. een kleinen, doch elastischen lichaamsbouw, sluijk, blauwzwart haar en regelmatige, somtijds werkelijk mooie gelaatstrekken. Opvallend is vooral de lichte huidskleur van vele kinderen. Daarnaast treft men ook individuen aan, die meer aan het negertype herinneren, met krachtigen lichaamsbouw, dikke lippen en grove jukbeenderen benevens kroes haar.

In zeden en gewoonten valt weinig of geen verschil waar te nemen tusschen de verschillende elementen der bevolking. De gezondheidstoestand is gunstig te noemen. Tering komt er nagenoeg niet voor, lepralijders worden er niet gevonden, venerische ziekten zijn er zeldzaam en gele koorts treedt slechts een enkele maal op. Alleen slecht voedsel en ongezond drinkwater doen in sommige jaren het sterftecijfer abnormaal hoog stijgen. Overwegend belijdt de bevolking den R. Katholieken godsdienst. De algemeene omgangstaal is het Papiamento, dat hier echter meer Indiaansche woorden bevat dan op Curaçao; slechts de aanrilen spreken door hunne verbindingen met dit eiland het Curaçaosche Papiamento, terwijl slechts bij uitzondering iemand behoorlijk Nederlandsch verstaat of zelfs spreekt. De oude Indiaansche taal is volgens Gatchet reeds sedert 1800 uitgestorven.

De bevolking bedroeg in:

1816	1732
1833	2746
1850	3045
1860	2849
1870	3726
1888	7365
1892	7888
1896	8955
1900	9702
1904	9337
1908	8815
1909	9049
1910	9357
1911	9616
1912	9441

In laatst genoemd jaar bestond de bevolking uit 4490 mannen en 4951 vrouwen. Het aantal geboorten bedroeg slechts 299, tegen 447 in 1911, waarvan iu

laatstgenoemd jaar 111, in 1912: 62 buiten echt; dat der sterfgevallen 133 in 1911 en 252 in 1912. Naar de geboorteplaats was de bevolking in 1911 als volgt verdeeld: in de kolonie geboren 9391, elders in W.-Indië 21, in Nederland 22, elders 182. Naar den godsdienst telde men: 9265 R. Katholieken, 349 Protestanten en 2 Israëlieten. De voornaamste beroepen, bedrijven en ambachten der bevolking zijn:

Hoedenvlechters en -vlechsters	723 personen.
Landbouwers	1337 personen.
Mijnwerkers	233 personen.
Naaisters	212 personen.
Visschers	151 personen.
Waschvrouwen	139 personen.
Zeelieden	168 personen.

Uit deze cijfers blijkt, dat, evenals op Curaçao, het vlechten van stroohoeden aan vele ingezetenen een bestaan verschaft, terwijl landbouw, mijnbouw en vischvangst er een grootere beteekenis hebben dan op eerstgenoemd eiland. Het feit, dat in

de Koloniale Verslagen 6021 personen, d.i. bijna $\frac{2}{3}$ der totale bevolking, als zonder beroep wordt opgegeven, ontnemt aan deze statistiek een groot gedeelte van hare waarde, aangezien de meeste van deze personen ongetwijfeld niet zonder beroep zijn, maar dit niet behoorlijk vastgesteld kon worden.

Staatkundige indeeling en plaatsen.

Het eiland Aruba wordt in vier distrikten verdeeld, n.l. het 1ste distrikt, ook Playa geheeten, dat de hoofdplaats omvat, het 2de distrikt met Noord, het 3de met Santa Cruz en het 4de met Sabaneta als bevolkingscentrum. Naast deze plaatsjes vallen nog te noemen: Balashi aan het Spaansch lagoon en San Nicolas aan de gelijknamige baai, de haven voor de fosfaatgroeven van Cerro Colorado, welke door de Maatschappij, die het fosfaat (zie aldaar) ontgint, aanmerkelijk verbeterd en door een veldspoorweg met de Cerro Colorado verbonden is. De overige bewoners zijn over het geheele eiland, vooral over de westhelft, verstrooid en in kleine, armoedige huizen en hutten gevestigd; want plantages, zooals op Curaçao, treft men op Aruba niet aan, uitgezonderd Fontein aan de N.-kust, waar de betrekkelijke vruchtbaarheid van den grond het gevolg is van een permanent beekje, dat hier naar zee stroomt.

De hoofdplaats heet Oranjestad en ligt aan de Paardenbaai, aldus genoemd, omdat er weleer de paarden gemakkelijk konden over geladen worden op hun transport van de kust van het vasteland naar Jamaica. De plaats ontving haar naam eerst in 1820 en is feitelijk een dorp met ongeveer 200 woningen, grootendeels kleine, onaanzienlijke huizen uit steen opgetrokken, ten deele ook armoedige hutten met stroo gedekt. Het voornaamste huis is er het wit gekalkte regeeringsgebouw; daarnaast moeten nog de R.-Katholieke kerk en het kleine Protestantsche kerkje genoemd worden, benevens de gouvernementsschool en de R.-Katholieke school. Het fort Zoutman is reeds lang aan zijn oorspronkelijke bestemming onttrokken en huisvest thans den landraad, het kantongerecht, de politiewacht, de gevangenis enz. Een afzonderlijke wijk vormt de buurt *Rancho* in het N.W., waar het grootste gedeelte der visschersbevolking van het eiland woont.

Litt. Zie de opgave bij Curaçao en verder: Een bezoek aan Aruba en Bonaire in het jaar 1823, door een in laatstgenoemd gewest gevestigd Nederlander, Vaderlandsche Letteroefeningen 1823-24. A.D. van der Gon Netscher, Korte beschrijving van de Nederl.-West-Indische eilanden, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indië, 1869 blz. 487, 501, 521 en 522. - A.J. van Koolwijk, De Indianen-Caraïben van het eiland Aruba, T.A.G., dl. VI, Versl. blz. 222 en dl. VII, Meded. blz. 80. - id. Verschillende mededeelingen aangaande het eiland Aruba, reeks 2, dl. I, Versl. en Meded. blz. 134, 369, 595, 600 en 601. - Gatchet, The Aruba and the Papiamento Jargon, American Philosophical Society Philadelphia, 1884. - Aruba-nummer van Neerlandia, December 1911. - Topographische Kaart van Aruba in 8 bladen, schaal 1.20000, den Haag 1913.

H.Z.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. Nautische aantekeningen.

Aan de N.-kust rijzen de rotsen steil uit zee op en wordt geen ankergrond gevonden. Langs de geheele Z.-kust strekt zich een koraalrif uit, terwijl zich aan de N.W.-zijde een zandbank bevindt met hieren daar koraal plekken.

Het rif aan de Z.-zijde heeft tal van openingen; een dezer geeft toegang tot de eenige baai van beteekenis, de Paardenbaai, die de binnenreede vormt van de hoofdplaats, Oranjestad. Deze baai is toegankelijk voor kleine schepen; een schip met 54 dec. diepgang kan met de noodige behoedzaamheid de baai binnenstoomen; de ruimte in de kom van de baai is zeer klein en alleen te gebruiken in de maanden, waarin geen verandering van windrichting te verwachten is.

Aan de W.-zijde van het eiland is goede ankergrond te vinden in 5 tot 15 vadem water, verder is er ten W.N.W. van Oranjestad in 7 vadem water eene kleine ankerplaats op het merk: de Hooiberg in één met de R.K. kerk van Oranjestad.

Om de Paardebaai in te varen brenge men nabij Oranjestad gekomen een kenbaar rood huis in een zwart huisje, beiden aan de O. zijde van het dorp gelegen, en vaart met den koers N.N.O. $\frac{1}{4}$ O. in die richting door tot nabij een witte ton, waarop de koers veranderd wordt in N.W. Men passeert dan aan stuurboord weder eene witte ton en ankert dwars van de landingplaats in $5\frac{1}{2}$ vadem water op de binnenreede.

Op de O. punt van het eiland, Sierra Colorada genaamd, bevindt zich een vast licht, 9 Eng. mijlen zichtbaar.

Gebruikte bronnen: Zeekaarten West-Indië No. 211 en 223.

v.d.S.L.

IV. Geschiedkundig overzicht.

Zie CURAÇAO.

Asbeck (Willem, Dirk, Hendrik, baron van).

Zie GOUVERNEURS.

Asclepias nivea

L. Fam. Asclepiadaceae. (Syn. A. CURASSAVICA). *Frederikskatoen*, *Fridericibloem*, *Koningsbloempje*, SUR. *Konoe-bromiki*, N.E., *Komtsji koeskotter*, BEN. E. *Ipecacuanha*, BOV. E. Kruid met lancetvormige, tegenoverstaande bladeren; de donker-oranje-gele bloemen met eigenaardige bijkroon staan in schermvormige bloeiwijzen. Aan de zaden zit een dun, wit zaadpluis, bekend als plantenzijde. De wortel is braakverwekkend; het melksap wordt tegen wratten gebruikt.

Asmatoe pimpin,

N.E. Zie PARIANA.

Asogri,

N.E. Fijngemalen gebakken maïs met suiker. Wordt droog of met water tot een brei gemaakt, gegeten.

Aspidosperma excelsum

Benth. Fam. Apocynaceae. *Parelhout*, SUR. Een hoge boom met zeer eigenaardig gebouwden stam. Van Stockum, Verslag van de Saramacca expeditie, blz. 109 van den overdruk, geeft daarvan de volgende beschrijving: 'Daarnaast (n.l. naast den massieven reus) vindt men andere, die meer economisch zijn opgebouwd volgens het nieuwe beginsel in de techniek, dat een complex van aanéengeklonken hoekijzers met grootere winst aan weerstandsvermogen tegen buigende krachten kan in de plaats gesteld worden voor een massieve balk van hetzelfde gewicht. De stam bestaat nl. bij deze uit dunne platen die straalsgewijze rondom een hart van geringe dikte zijn geplaatst, zoodat zijn doorsnede een stervormige gedaante heeft. Veelal zelfs zijn deze platen aan den rand merkbaar verdikt, aldus een volmaakte analogie vertoonende met "gekraalde" hoekijzers'.....

De kleur van het hout is bijna wit, soms met rozenroode strepen. Uit dit zeer taaie en veerkrachtige hout maken de Indianen en Boschnegers hunne 'parels' of pagaaien, waartoe de vorm der platen zich van zelf leent.

Van dezen boom is geen herbarium-materiaal voorhanden zoodat het niet vaststaat of Parelhout een *Aspidosperma* is.

Aspredinichthys tibicen

(Temmink) Eig. Eig., (syn. *ASPREDO TIBICEN* Temm.) *Trompetter*, SUR. *Banjaman*, N.E. (?) Fam. Aspredinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Holl. en Eng. Guiana, Curuca, Rio Muria. De bovenkaak is een weinig puntig en steekt voor de onderkaak uit, heeft aan iederen kant twee voeldraden, waarvan de eene aan het begin breed is, de andere klein en aan den voet van de eerste gehecht. Aan de onderzijde van den kop zijn vier lengte rijen zeer kleine voeldraden. Er bevinden zich vier kleine omgebogen stekels in eene dwarsrij op de bovenzijde van den bek. De oogen zijn zeer klein. De huid zonder schubben. De eerste straal van de rugvin is sterk verlengd. Er is geen vetvin. De aarsvin is zeer lang. Op den rug bevinden zich groote bruine plekken; de aarsvin is zwart met het voorste deel wit. Hij behoort tot de onderfamilie *Aspredininae*, waarbij het wijfje voor de ontwikkelende eieren zorg draagt.

Aspredo aspredo

(L.) Eig. Eig. *Trompetter*, SUR. Fam. Aspredinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Guiana, Rio Para en Arary. De bovenkaak is breed, spatelvormig, veel voor de onderkaak uitstekende. De oogen zeer klein. Er zijn acht voeldraden; de bovenkaaksvoeldraden zijn in 't begin tot een breed vlies uitgezet, waaraan een paar kleinere voeldraden zich hechten; het derde paar zit bij de mondhoeven, het vierde paar iets er achter. De huid is zonder schubben. De eerste rugvinstraal en de buitenste staartvinstralen zijn soms een weinig verlengd. Er is geen vetvin. De aarsvin is zeer lang. Het wijfje beschermt de eieren gedurende de ontwikkeling. Aan den buik, de borst en de keel, en zelfs aan een deel van de borstvinnen draagt zij de eieren in ronde openingen, beschermd door korte aanhangsels. Zijn de eieren uitgekomen, dan wordt de onderzijde van het lichaam weder glad.

Asrika tetéi,

N.E. Zie DAVILLA.

Astrocaryum paramaca

Mart. Fam. Palmae. *Paramaka*, *Pramaka*, N.E. Een vrij groote palm met geel-oranje vruchtvleesch om de zaden. De vruchten worden gegeten, zoowel rauw als geroosterd.

Astrocaryum sciaphilum

Pulle. Fam. Palmae. *Piengo-maka*, N.E. Een groote palm die veel op de Awarrapalm gelijk.

Astrocaryum segregatum

Drude. Fam. Palmae. *Awara*, N.E. Een zeer bekende palm, die overal op zandige gronden in groepen voorkomt en onder meer kenbaar is aan den met lange, zwarte stekels bezetten stam. Uit het mooie roode vruchtvleesch, dat om de zaden zit, wordt door de Indianen een gele olie verkregen, waarmede zij het lichaam en het haar inwrijven. Het draderige vruchtvleesch wordt gegeten; ook bereid tot een moes, dat *awara-oko* genoemd wordt. Uit den stam maakt men wandelstokken en uit de jonge nog niet geopende bladeren, die zeer buigzaam zijn, maken de Indianen, mandjes, waaiers en hoeden. Van de vruchten maken de jongens tollen. Een varieteit met groote vruchten heet bij de Saramaccaner-boschnegers *Koetoemau*. Volgens Dr. J. Sack heeft de uit het vruchtvleesch bereide olie, die bij het bewaren kleurloos wordt en niet drogend is, de volgende constanten:

Verzeepingsgetal	197,0
Joodgetal	70,0.
Zuurgetal	0,4
Reichert-Meisslgetal	1,1

Het witte vet der kernen, dat naar cocosolie ruikt, smelt bij 33° C. en bestaat, afgezien van de vluchtige vetzuren, uit olie- en laurinezuur. In de onrijpe zaden is het vet vloeibaar. Het heeft de volgende constanten:

Verzeepingsgetal	238,0
Joodgetal	17,0
Zuurgetal	0,5
Reichert-Meisslgetal	2,0

Ateles paniscus.

Boschduivel. Slingeraap, Spinaap, SUR. *Kwatta*, N.E. en KAR. *Hadafe* en *Horoë*, AROW., behoort tot de familie der Cebidae. Het dier leeft in de bosschen in het binnenland (Guiana) en wordt door Boschnegers en Indianen als wild gegeten. Het bereikt een lengte van ca. 1.35 M. waarvan ruim de helft op de staart komt. Het aangezicht is roodachtig, bijna naakt, het lichaam bedekt met lange, zwarte glanzende haren. Duim afwezig.

Ook de soort met rudimentairen duim (*A. pentadactylus*) komt in Suriname voor Zie A.J. van Stockum. Verslag van de Saramacca-Expeditie. Leiden 1904, blz. 102 van den overdruk en A. Franssen Herderschee, Verslag der Tapanahoni-Expeditie, Leiden 1905, blz. 117 van den overdruk. Een enkele maal wordt ook een soort met zwart aangezicht (*A. ater*) door Indianen te Paramaribo aangebracht. In 1768 publiceerde A. Vosmaer een geschrift 'Quatto, boschduivel of slingeraap uit Surinamen' Amst.

Atita-wiwiri,

N.E. Zie OLDENLANDIA.

Atractus badius.

Een betrekkelijk klein slangetje, dat tot 40 cm. lang kan worden, met kleinen kop, die niet breder dan het lichaam is, en korten kegelvormigen staart. De schubben iridesceeren en zijn op de bovendeelen bruin en zwart gekleurd. De teekening van rug en zijden bestaat uit donkere, zwartachtige vlekken, die somtijds halfringen vormen op een roodbruinen ondergrond. De onderzijde is geelachtig gekleurd met een middenrij van donkere vlekjes. Een exemplaar verzameld gedurende de Tapanahoni-Expeditie, en nu in de collectie van het Rijks Museum voor Natuurlijke Historie te Leiden, was voorzien van een etiket met een negerengelschen naam: *Fajasnéki*. (Vuurslangetje).

Aubergine.

SUR. Zie SOLANUM MELONGENA.

Aublet (Jean Baptiste Cristophe Fuseé d'),

botanist, geb. 4 Nov. 1720 te Salon (Provence), overl. te Parijs 6 Mei 1778. Hij studeerde te Montpellier, daarna te Lyon onder Christophe de Jussieu, vervolgens te Parijs. Na een lang verblijf in Fransch Guiana gaf hij in 1775 uit *Histoire des plantes de la Guyane française, rangées suivant la méthode sexuelle, avec plusieurs Mémoires sur différens objets intéressants*. Paris. 4 vol.. in-4o av. Pl. In dit werk beschreef hij bijna 400 nieuwe soorten.

Audra (Charlotte Elisabeth)

geb. v.d. Lith heeft in de geschiedenis van Suriname een zeer eigenaardige rol gespeeld. Mevrouw Audra, onder welken naam zij 't meest bekend is, werd 19 Nov. 1700 te 's-Gravenhage geboren uit het huwelijk van Diederich van der Lith, Hoogduitsch predikant aldaar en Elisabeth Baldina Helvetius. In Dec. 1725 huwde zij met Hendrik Temming, gouverneur generaal van Suriname, die 17 Febr. 1727 te Paramaribo overleed. Den 17en Juli 1729 trad zij in het huwelijk met den Gouverneur Mr. Charles Emilius Hendrik de Cheusses, die Temming in het bestuur was opgevolgd. De Cheusses overleed 1 Febr. 1734 te Paramaribo. Den 10en Febr. 1737 begaf de weduwe van twee gouverneurs zich ten derden male in het huwelijk, en wel met den gouverneur Joan Raye, maar deze overleed reeds 11 Aug. van datzelfde jaar. Op haar

37e jaar was deze vrouw dus weduwe van drie gouverneurs. Den 7en Jan. 1742 huwde zij met Anthony Audra, predikant bij de Waalsche gemeente te Paramaribo, die haar reeds 17 Mei 1744 ontviel. Vier jaren later maakte zij een einde aan haar weduwstaat door haar huwelijk, op 27 Mei 1748, met Barthélemi Ludovicus Duvoisin, evenals haar vorige man predikant bij de Waalsche gemeente te Paramaribo. Ook dezen echtgenoot overleefde zij. Hij stierf 1 Nov. 1751.

Mauricius, die in Oct. 1742 het bestuur aanvaardde, vond in deze schatrijke weduwe een verbitterde tegenstandster, een der hoofden, of, zooals hij haar noemde, het 'orakel der cabale', de partij die een heftigen strijd tegen hem voerde (zie MAURICIUS). Mauricius getuigde o.m. van haar dat zij 'getrouwt geweest sijnde aan *drie* Gouverneurs sedert zij zelfs de hand niet meer in de regering kan hebben, sich altyd een plezier heeft gemaakt, van de regering te contramineren', en dat zij, 'wat complaisance en indulgentie' hij ook omtrent haar gebruikt heeft 'echter die rol constantelijk schijnt te willen voortspeelen.'

Het moet deze heerschzuchtige vrouw een groote voldoening zijn geweest Mauricius den 15 en Mei 1751 de kolonie te zien verlaten. Aan haar veelbewogen leven kwam 6 Aug. 1753 een einde; zij werd in het fort *Zeelandia* begraven. Zie Jhr. C.A. van Sypesteyn, Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur-Generaal van Suriname, van 1742 tot 1751, 's-Gravenh. 1858.

Naar aanleiding van het bovenstaande moge hier vermeld worden wat J.G. Stedman - die niet altijd geloofwaardig is - schrijft op blz. 41 deel I van zijne Reize naar Surinamen en door de binnenste gedeelten van Guiana, Amst. 1799: 'De *Surinaamsche* vrouwen leven in waarheid zoo lang in vergelijking van hunne mannen, dat ik er verscheidene gekend heb, die er vier begraven hadden, en dat ik in dit Land nooit een enkel man gezien heb, die twee vrouwen overleefd heeft.'

Aukaners.

Zie BOSCHNEGERS.

Australische gomboom.

Zie EUCALYPTUS.

Averrhoa bilimbi

L. Fam. Oxalidaceae. *Birambi*, N.E. een kleine boom, waarvan door sommigen het vaderland in Amerika, door anderen in Azië gezocht wordt. Het boompje valt op door de gevinde bladeren en de 5-kantige vruchten, die voor het maken van 'Zoetzuur' gebruikt worden. Er zijn 2 variëteiten, een met langwerpige, een met ronde, gegleufde vruchten.

Averrhoa carambola

L. Fam. Oxalidaceae. *Fransche Birambi*, N.E. Gebruikt als de vorige, doch minder vaak gekweekt en ervan te onderscheiden door de groote, sterkgeribde vruchten en de minder talrijke blaadjes aan het blad.

Aves,

VOGELS, zijn warmbloedige, gewervelde dieren, wier lichaam bedekt is met vederen. De voorste ledematen zijn vervormd tot vliegwerktuigen, de achterste dienen tot voortbeweging op het land of in het water. Zij leggen eieren, die met een dikwerf gekleurde en gevlekte kalkschaal omgeven zijn, en die in verreweg de meeste gevallen door de ouders in een nest uitgebroed worden. Naar den toestand van de jongen bij het verlaten van het ei, onderscheidt men twee groote groepen: de zoog. nestvluchters (*nidifugae*), welke bij het uitkomen met een dicht donskleed bedekt zijn en het nest verlaten, en de zoog. nestzitters (*nidicolae*), die bij de geboorte bijna geheel naakt zijn, een langen tijd in het nest vertoeven en aldaar door de ouders gevoed worden.

Het hart van de vogels bestaat uit twee kamers en twee voorkamers; de omloop van het slagaderlijk en van het aderlijk bloed zijn volkomen gescheiden. De lichaamstemperatuur is meestal vrij hoog, hooger dan die der zoogdieren. Het skelet der vogels kenmerkt zich door zijn geringe zwaarte. Aan den schedel zijn de groote hersenholte en de groote oogholten opvallend, alsmede het totaal gemis van naden tusschen de samenstellende beenderen bij volwassen vogels. In de kaken, die met hoornscheden bedekt zijn, ontbreken tanden geheel; in embryonalen toestand is bij vele vogels echter een aanleg van tanden in den vorm van tandlijsten gevonden, terwijl enkele fossiele vogels in volwassen toestand in het bezit van goed ontwikkelde tanden waren. De schedel articuleert door één gewrichtsknobbel met den eersten halswervel. Het aantal der halswervels is steeds grooter dan dat der zoogdieren en kan tot 24 bedragen. De hals der vogels is zonder uitzondering zeer bewegelijk. De romp daarentegen is gekenmerkt door een zekere mate van onbewegelijkheid. De ribben zijn geheel verbeend en bestaan uit 2 stukken, die onderling en met het borstbeen bewegelijk verbonden zijn. Een eigenaardigheid van de vogelribben zijn de haakvormige uitsteeksels (*processus uncinati*), die aan de dorsale stukken voorkomen; deze bezitten alle thans levende vogels, uitgezonderd de Zuid-Amerikaansche hoenderkoeten (*Palamedeidae*). De lumbaal-, sacraal- en bovenste staartwervels zijn onderling en met het bekken, dat aan de ventrale zijde, behalve bij den Afrikaanschen struisvogel (*Struthio*), niet gesloten is, vergroeid. De middelste staartwervels zijn steeds vrij, de laatste daarentegen, ten getale van 3 tot 7, zijn bij alle vogels vergroeid tot het zoog. ploegschaarbeen (*pygostyl*). Ter zijde van en tegen dit laatste zijn de groote staartpennen ingeplant. Het borstbeen is een aan den achterrand min of meer ingesneden beenplaat, die bij de meeste vogels een opstaanden kam (*crista sterni*) draagt, waartegen de beide groote borstspieren, die de vleugels bewegen, gelegen zijn (*Carinatae*); slechts bij enkele vogels, waartoe o.a. de Afrikaansche- en de Amerikaansche struisvogel, de casuaris en de kiwi behooren, ontbreekt de kam op het borstbeen (*Ratitae*); deze laatsten zijn tot vliegen niet in staat. Van de voorste extremiteit is de hand gereduceerd tot 3 vingers met de daarbij behorende middelhands- en handwortelbeenderen. De groote slagpennen zijn tegen de hand ingeplant, de kleine tegen het spaakbeen (*ulna*), terwijl het zoogenaamde duimvleugeltje aan den duim bevestigd is.

Van de achterste extremiteit zijn de middelvoetsbeenderen tot een enkel been, het zoog. loopbeen vergroeid; aan het loop been zijn de teenen bevestigd, die ten getale van 2, 3 of 4 voorkomen. Meestal zijn 3 teenen naar voren en één, de binnenteen, naar achteren gericht. Soms echter is ook de buitenteen naar achteren

gericht, hetgeen o.a. het geval is bij papegaaien, spechten en koekoeken. Bij de eendachtigen en de meeuwen e.a. zijn de 3 voorste teenen door een zwemvlies verbonden, bij de roeipootigen (*Steganopodes*) zijn de 4 teenen door een vlies verbonden; de futen (*Podiceps*) en de koetfuten (*Heliornis*) zijn gekenmerkt door het bezit van gelobde, d.w.z. door een breede huidplooi omzoomde teenen.

De huidbedekking bij de vogels bestaat uit vederen, hoornachtige vormingen van de huid, die in groepen, zoog. vedervelden (*pterylae*) zijn ingeplant en waartusschen zich vederlooze plaatsen (*apteria*) bevinden. Een veer bestaat uit een centraal gedeelte,

de schacht, waarvan het ondereinde hol is en spoel heet; aan de schacht bevindt zich ter weerszijde de vlag, welke bestaat uit een aaneenschakeling van baarden, die door baardjes aan elkaar verbonden zijn. Donsvederen vormen het eerste vederkleed en komen bij volwassen vogels ook tusschen de gewone vederen voor; zij missen een stijve schacht en bezitten lange, losse baarden, meestal zonder baardjes. De kleur der vederen wordt veroorzaakt door kleurstoffen, pigmenten, of door bijzondere structuur. Een- of tweemaal 's jaars vallen de vederen uit en worden door nieuwe vervangen (ruien).

De pooten zijn meestal naakt en met hoornachtige schilden bedekt. De bevedering reikt tot dicht boven het hielgewricht; bij enkele vogels, o.a. de meeste uilen en enkele zwaluwen, zijn loopbeen en teenen met vederen bedekt.

De longen der vogels staan in verbinding met luchtzakken, die gedeeltelijk in de lichaamsholte, gedeeltelijk in de holte van sommige beenderen gelegen zijn en voornamelijk dienen om het soortelijk gewicht bij het vliegen geringer te maken. Het stemorgaan der vogels is gelegen in het ondereinde der luchtpijp op de plaats waar deze zich in de beide bronchiën splitst. Van het spijsverteringskanaal verdienen bijzondere vermelding de krop, zijnde een verwijding van den slokdarm, alsmede de maag, die bij het meerendeel der vogels uit 2 deelen, de kliermaag en de spiermaag bestaat. Blinde darmen komen bij vogels ten getale van 2 voor en zijn soms zeer sterk ontwikkeld, ontbreken echter bij andere soorten. Het einde van het darmkanaal is verwijd tot de zoog. cloaca, waarin de gangen der nieren en der genitaal-organen uitmonden.

Gezicht en gehoor zijn sterk ontwikkeld.

De rangschikking der vogels is in lateren tijd een onderwerp geweest van ernstig vergelijkend-anatomisch onderzoek. Hoewel hier en daar nader onderzoek nog gewenscht is, kunnen wij het systeem door Fürbringer opgesteld en eenigzins veranderd door Gadow, als het meest volmaakte beschouwen. Laatstgenoemde auteur verdeelt de thans levende vogels in 2 hoofdgroepen, de *Ratitae* en de *Carinatae*, gekenmerkt door het al of niet ontbreken van den kam op het borstbeen. De nog levende *Ratitae* worden onderverdeeld in 4 afdeelingen, die te zamen ongeveer gelijkwaardig zijn met elk der 13 orden, waarin de *Carinatae* verdeeld worden. Het hier volgende schema geeft een overzicht van de indeeling der vogels volgens Gadow.

A. *Ratitae*. Tot deze behooren de struisachtige vogels, de casuarissen en de kiwi's. Alleen de zoog. Amerikaansche struisvogels (*Rhea*) komen in de Nieuwe Wereld voor, echter niet in Suriname.

B. *Carinatae*.

1. Orde *Colymbiformes*. Hiertoe behooren de zeeduikers (*Colymbidae*) en de futen (*Podicipedidae*), welke laatste alleen in Suriname vertegenwoordigd zijn.
2. Orde *Sphenisciformes*, de pinguins, beperkt tot het zuidelijk halfrond, niet in Suriname voorkomend.
3. Orde *Procellariiformes*, waartoe de stormvogels (*Procellaria*) en de albatrossen (*Diomedea*) gerekend worden.
4. Orde *Ciconiiformes*. In deze orde worden samengevat de ooievaars (*Ciconiidae*), de ibissen (*Ibididae*), de flamingo's (*Phoenicopteridae*), de reigers (*Ardeidae*) en de Steganopoden, waartoe de schollevaars (*Phalacrocoracidae*), de pelikanen (*Pelecanidae*) de rotspelikanen (*Sulidae*), de keerkringsvogels (*Phaëtontidae*) en de fregatvogels (*Fregatidae*) behooren.

5. Orde *Anseriformes*, bevattende de zwanen, ganzen en eenden (*Anatidae*) en de hoenderkoeten (*Palamedeidae*).
6. Orde *Falconiformes*, zijnde de dagroofvogels.
7. Orde *Tinamiformes*, waartoe de Zuid-Amerikaansche tinamoe's (*Tinamidae*) behooren.
8. Orde *Galliformes*, de hoenderachtige vogels, waartoe eveneens gerekend wordt de hoatzin (*Opisthocomus*).
9. Orde *Gruiformes*. Tot deze orde worden gebracht alle ralvogels (*Rallidae*) en o.a. ook de in Zuid-Amerika voorkomende Seriema's (*Cariamidae*), ralreigers (*Eurypygidae*) en koetfuten (*Heliornithidae*).
10. Orde *Charadriiformes*. Deze orde is saamgesteld uit schijnbaar heterogene elementen, waarvan de voornaamste zijn de plevieren en strandloopers (*Charadriidae*), de parra's (*Parridae*), de meeuwvogels (*Laridae*) en de duiven (*Columbidae*).
11. Orde *Cuculiformes*, bevattende de koekoeken (*Cuculidae*) en de papegaaien (*Psittacidae*).
12. Orde *Coraciiformes*. Ook deze orde bevat zeer verschillend uitzijnde vogels en behoort met de volgende tot de grootste orden. De voornaamste in Amerika inheemsche vertegenwoordigers zijn de motmots (*Momotidae*), de ijsvogels (*Alcedinidae*), de uilen of nachtroofvogels (*Strigidae*), de nachtzwaluwen (*Caprimulgidae*), de gierzwaluwen (*Macropterygidae*), de kolibries (*Trochilidae*), de trogons (*Trogonidae*), de jacamars (*Galbulidae*), de toekans (*Rhamphastidae*) en de spechten (*Picidae*).
13. Orde *Passeriformes*, de muschachtige vogels, waartoe alle zoogenaamde zangvogels behooren. Als speciaal Amerikaansche vertegenwoordigers mogen hier genoemd worden de tyrannen (*Tyrannidae*), de boomklimmers (*Dendrocolaptidae*), de miervogels (*Formicariidae*), de cotinga's (*Cotingidae*), de manakins (*Pipridae*), de buidelspreeuwen (*Icteridae*), de tanagra's (*Tanagridae*), de suikervogels (*Coerebidae*), en verder de ook in Europa voorkomende vinken (*Fringillidae*), lijsters (*Turdidae*), zwaluwen (*Hirundinidae*), kraaien (*Corvidae*), e.a.

Van de ruim 16000 vogelvormen, species en sub-species, die thans beschreven zijn, komen wellicht bijna een 1000-tal in Suriname, of althans in Guiana, en op onze West-Indische eilanden voor. Aan de zoo logen der 18de eeuw waren reeds enkele vogels van Suriname bekend; Linné, Gmelin en Buffon hebben reeds een aantal beschreven en benoemd, de laatste echter meer in het bijzonder vogels van Cayenne. Ook onze landgenoot A. Vosmaer vermeldde in zijne 'Natuurkundige beschrijving van zeldzame gedierten' in 1768 en 1769 reeds een paar vormen uit Suriname, o.a. den trompettervogel en den rotshaan.

Een verdienstelijk, hoewel zeer beknopt overzicht van de vogelwereld van Suriname vindt men in het werk 'Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung etc.' 1887, van A. Kappler, die ongeveer 45 jaar in Suriname vertoefde, en met belangstelling in alles bezielde, de hem omringende natuur de noodige aandacht geschonken heeft.

Een standaardwerk voor de vogelwereld van Suriname is het boek van de gebroeders F.P. en A. Ph. Penard, 'De vogels van Guyana', in 2 deelen, verschenen van 1908-1910. In dit werk is voor het eerst een opsomming gegeven van alle vogels, die uit Suriname bekend zijn. Met eerbied afdwingende ijver en volharding hebben de auteurs onder moeilijke omstandigheden materiaal en gegevens bijeengebracht en deze zorgvuldig bewerkt aan de hand van een uitgebreide litteratuur,

Een lezenswaardig verhaal van een ornithologische verzamelreis naar Suriname
door Jhr. W.C. van

Heurn is te vinden in het 2e Jaarbericht van de Club van Nederl. Vogelkundigen onder den titel van 'Enkele maanden ornithologiseeren in Suriname, 29 Mei-22 October 1911.' Over de vogelsoorten, welke men op de reis van Amsterdam naar Suriname kan waarnemen, bericht van Heurn in *Ardea*, 1912 blz. 106-114.

Van onze 3 benedenwindsche eilanden Aruba, Curaçao en Bonaire zijn thans ongeveer een 60-tal vogelsoorten bekend. K. Martin geeft in zijn reiswerk (*Bericht über eine Reise nach Nederl. Westindien*, 1888, p. 141) een paar korte, maar belangrijke opmerkingen omtrent de vogels van deze eilanden. Een volledige lijst der tot heden op de benedenwindsche eilanden waargenomen vogels vindt men bij C.B. Cory, *The Birds of the Leeward Islands* (Publ. 137 Field Museum of Nat. Hist.) 1909, waarin ook de desbetreffende litteratuur aangegeven wordt, waarvan voor onze eilanden speciaal de bijdragen van Hartert en Von Berlepsch vermelding verdienen. De vogels van onze bovenwindsche eilanden zijn minder bekend; opgaven hieromtrent vindt men in Cory's *Catalogue of West Indian Birds*, 1892. Voor St. Eustatius worden 20 vogelsoorten opgegeven; van Saba en St. Martin zijn slechts een paar soorten bekend.

E.D.v.O.

Avicennia nitida

Jacq. Fam. Verbenaceae. *Paroewa* of *Parwa*, N.E., *Mangel blanco*, BEN. E., *Saltpond tree*, BOV. E. Boom met grijsachtige, breedlancetvormige, aan top en basis spits toeloopende, leerachtige bladeren; de bloemen staan in pluimvormige bloeiwijzen. Een typische boom voor de mangrove-formatie (zie PLANTENGROEI). Het hout wordt voornamelijk als brandhout gebruikt, hoewel het kernhout, dat iets heeft van pitchpine, een goed bouwhout is. In Nickerie wordt het een enkele maal als zoodanig gebruikt. Aangestoken blijft een parwaboom lang branden.

Avocado,

BOV. E. Zie PERSEA.

Avroe,

N.E. Halssnoer van zwarte cilindertjes op stukjes pijpsteel gelijkende, die door de Boschnegers in den handel gebracht, maar waarschijnlijk door de Bovenlandsche Indianen vervaardigd worden.

Awaja,

N.E. Zie PROTIIUM.

Awakaati,

BEN. E. Zie PERSEA.

Awara,

N.E. Zie ASTROCARYUM SEGREGATUM.

Awari,

KAR. en N.E. Zie DIDELPHYS.

Awari siri,

N.E. Zie CAESALPINIA BONDUCELLA.

Awari-spel

is het dakonspel van Java, het batjongkah of kapoleh van Midden-Sumatra, het tjato van Atjeh, en zijn meest bekende naam is het Arabische mankal'ah. Vanwaar het spel oorspronkelijk kwam weet men niet; zijn verspreidingsgebied is zeer uitgestrekt. Stuart Culin, die over 'Mançala, the national game of Africa' schreef in de Smithsonian Report van 1894, bl. 597, zegt dat het 'served for ages to divert the inhabitants of nearly half the inhabited area of the globe'. Mankal'ah is bekend op Haïti, Martinique, Santa Lucia, Barbados, in Syrië en Arabië, op de Malediwa, te Bombay en op de Filippijnen. In 1891 is het ingevoerd in de Vereenigde Staten onder den naam chuba. Heel Afrika, van noord tot zuid, kent het; van Benin zijn exemplaren bekend van gegoten metaal; bij de Vei's (Liberia) spelen de hoofden met ivoren balletjes op borden van ivoor met goud versierd; aan de Zambesi daarentegen men graaft men de kuiltjes die bij het spel noodig zijn in den grond (Zeitschr. f. Ethnol. XXXVIII, bl. 880).

Dat het spel ook naar Suriname verzeild is mag niet verwonderlijk heeten; vermoedelijk hebben de Afrikaansche negers het ingevoerd; druk gespeeld wordt het spel niet. Den naam Awari ontleent het aan de loodkleurige pitten (awari-siri en ook nickerie geheeten, omdat ze daar overvloedig voorkomen) van *Caesalpinia Bonducella*.

Men gebruikt voor het spel gewoonlijk een schuitvormig houten blok of dikke plank met 12 over 2 rijen van zes verdeelde holten, en een grootere kom aan elk einde; ieder der beide spelers heeft 24 pitten, waarvan er bij den aanvang 4 in elke uitholling liggen. Een der spelers begint van een geheel vrij gekozen holte de pitten uit te spelen, d.w.z. over de volgende uithollingen te verdeelen; de andere speler doet daarna insgelijks. Bij dit uitspelen gelden allerhande beperkende voorschriften, en het doel is door een berekening zooals ook bij het triktakspel noodig is, de zes uithollingen aan den kant der tegenpartij te belasten met alle 48 pitten.

Ter wille van een gemakkelijk vervoer is het blok in de lengte soms in twee gelijke stukken verdeeld, die door een scharnier verbonden zijn en op elkander kunnen toeklappen.

Ayaca,

PAP. Een lekkernij op Curaçao, bereid uit meel, kip, olijven, krenten en andere bestanddeelen, verpakt in een bananenblad, dat meegekookt wordt.

Azégé,

N.E. (van Afrik. oorsprong). Kever, tor in het algemeen.

Azéman,

N.E. *Azé*, een Afrikaansch woord, beteekent hekserij en van *Azéman* geeft Focke, Neger-Engelsch woordenboek, deze bepaling: heks, weerwolf, vampyr, die, volgens het geloof der Neger, des nachts in lichtenden gloed rondwaart, om den menschen het bloed af te zuigen. Nagenoeg dezelfde omschrijving geeft Dr. F.W. Hostmann op blz. 275, deel I van zijn boek *Over de beschaving van negers in Amerika*, Amst. 1850.

Terwijl alle andere tooverkrachten veelal het deel zijn van den man, is *Azé* er eene, die uitsluitend vrouwen, en wel oude, tot haar beschikking kunnen hebben. Nog niet lang geleden liep elke verschrompelde oude negerin, vooral de in gebogen houding op een stok steunende, in het bijzonder zoo zij daarbij rood-ontstoken oogen had, gevaar in de straten van Paramaribo als *Azéman* te worden uitgejouwd en met steenen gegooid, en zeker is het geloof aan het bestaan van *azémans* nog niet uitgestorven.

Volgens een algemeen volksgeloof is de vampier een doode, die 's nachts zijn graf verlaat om levenden het bloed uit te zuigen. In het Indische bijgeloof is de vampier een mensch, die het vermogen bezit zich des nachts het hoofd van den romp te trekken. De romp blijft thuis, maar het hoofd met de daaraan hangende ingewanden vliegt uit om overal kwaad te doen en vooral slapenden het bloed uit te zuigen. De *Azéman* ontdoet zich, vóór zij uitvliegt, van haar huid, die zij hier of daar verbergt. Gelukt het iemand deze te vinden en haar aan de binnenzijde met cayenne-peper in te smeren, dan kan de *Azéman* haar niet meer aantrekken en kan zij zoodoende gevangen worden. Een ander middel om haar te vangen is het strooien van droog gekookte rijst voor den drempel harer woning. Terwijl zij bezig is met het oppikken der korrels breekt de dag aan.

De *Azéman* kan allerlei vormen aannemen en door kleine openingen binnendringen. Bij het vliegen verspreidt zij een blauwachtig licht.

Het geloof aan de *Azéman*, waarschijnlijk van Afrikaanschen oorsprong, toont eenige overeenkomst met dat aan de *Nahual* in Mexico. Orozco y Berra

schrijft o.m.: 'The *nahual* is generally an old Indian with red eyes, who knows how to turn himself into a dog, woolly, black and ugly. The female witch can convert herself into a ball of fire; she has she power of flight, and at night will enter the windows and suck the blood of little children'.

Zie Daniel G. Brinton, *Nagualism. A study in American Folk-lore and History.* Philadelphia 1894, blz. 10. Reprinted Feb. 23, 1894, from *Proc. Amer. Philos. Soc.* Vol XXXIII.

B.

Baána,

N.E. Zie MUSA.

Baars,

BON. Zie NEOMAENIS APODUS.

Baba tiki,

N.E. Zie CLIDEMIA.

Baboen,

N.E. Zie MYCETES.

Baboen godo,

N.E. Zie ESCHWEILERA en LECYTHIS.

Baboen hoedoe,

N.E. Zie VIROLA.

Baboen mispel,

N.E. Zie HENRIETTEA SUCCOSA.

Baboen nefi,

N.E. Zie SCLERIA SECANS.

Baboen-nefi-kwassi,

N.E. Zie RHYNCHOSPORA.

Baboentri,

N.E. Zie VIROLA.

Baby-appel,

SUR. Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.

Baby-kers,

SUR. Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.

Bachelor's button,

BOV. E. Zie GOMPHRENA.

Bacove^{aant.}

(N.E. *bakoeba*, PAP. *bacoba*, Engelsch *banana*), is de naam voor verschillende Musa-soorten, waarvan de vruchten rauw gegeten worden. De naam schijnt te komen uit het Toepi, de taal van den grooten Indiaanschen volksstam, oorspronkelijk tehuis in Braziliaansch en Fransch Guiana, die zich vóór 1500 sterk naar het zuiden had uitgebreid. Zie Beschrijvinge ende historische verhael van het Gout Koninckrijk van Gunea anders de Gout-Custe deMina genaemt liggende in het deel van Africa, door P. de Marees, uitgegeven door S.P.C. Honoré Naber. (Uitgave der Linschoten-Vereeniging.) den Haag 1913, blz. 169 en 171. Zie ook het Koloniaal Weekblad, 19 September 1912, no. 38 en 6 Maart 1913, no. 10.

De volgende soorten worden reeds zeer lang in Suriname geteeld:

- 1o. de *dwergbacove* (Musa Cavendishii) in de Engelsche kolonie vaak 'Chinese-banana' genoemd. De planten worden niet hooger dan 2 Meter. Deze is van de hier opgenoemde, de varieteit, die het kortst inheemsch is, waarschijnlijk is ze eerst in de 2de helft der 19de eeuw ingevoerd.

2. de Indiaansche bacove (N.E. *lengi bakoeba*), evenals de volgende variëteiten behoorende tot de soort *Musa paradisiaca* L. met wijnroode vruchten, die soms gegeten worden en in zeer beperkte hoeveelheid uitgevoerd naar Amerika, waar ze ook als taferversiering gebruikt worden.
3. de *baana-bakoeba*, een mooi gevormde, smakelijke vrucht leverend, die zeer veel gelijkt op de later te noemen 'Gros-Michel'-bacove.
- 4o. de *appelbacove* (N.E. *aprabakoeba*), waarvan de smaak iets zuurder en daardoor zeer frisch is. De vrucht is wat korter en minder gebogen dan de onder 3 genoemde; deze is de meest voorkomende soort in Suriname.
- 5o. de *ladies finger* (N.E. *pikien-misi-fienga*), een korte, zoete zeer smakelijke vrucht.

Voor de bacovencultuur voor export is eerst de Gros-Michel of Jamaica-bacove ingevoerd, bijna geheel overeenkomende met de baana-bakoeba, een tot 5 Meter hooge, zeer krachtige plant. Toen deze cultuur ernstig bedreigd werd door de z.g. Panamaziekte, is in 1909 door de United Fruit Company, de Congo-variëteit ingevoerd, een vorm, die een meer gedrongen groei heeft en daardoor meer nadert tot het type *Musa Cavendishii*, maar die toch nog stammen van 4 Meter hoogte vormt. Door de directie van den Landbouw en de United Fruit Company zijn nog vele andere variëteiten ingevoerd, die echter nog geen praktische beteekenis hebben.

Vroeger werd vooral de appelbacove gebruikt als hulpschaduw in de cacao-aanplantingen. Een werkelijke cultuur is feitelijk eerst begonnen in het jaar 1906 toen met de bovengenoemde Amerikaansche Maatschappij een overeenkomst werd gesloten, waarbij deze maatschappij zich verplichtte de Gros-Michel bacoven tegen een bepaalden prijs op te koopen van het Gouvernement, waarbij zij het keuringsrecht had. Het Gouvernement moest zorgen, dat na drie jaar een oppervlakte van 3000 H.A. in behoorlijke cultuur was; het kocht de bacoven van de planters op en gaf voorschotten tegen een rente van 1% per kwartaal, om de cultuur mogelijk te maken; dit voorschot bedroeg voor aanleg f360 per H.A. en daarna voor onderhoud eerst maximaal f180 per H.A. per jaar, later verhoogd tot f276, met dien verstande, dat de schuld per H.A. niet hooger dan f700 mocht worden. De plantages kregen zodoende een schuld bij het Gouvernement, die als hypotheek op hun bezit drukte; de opbrengst der geleverde bacoven werd door het Gouvernement geboekt in mindering op die schuld. De planters verplichtten zich tegenover het Gouvernement een bepaalde oppervlakte in cultuur te houden, en het product geheel aan het Gouvernement te leveren. De bacoven werden wekelijks naar New-York verscheept, met vruchtschepen voorzien van een koelinrichting, waardoor de ruimen op $\pm 54^{\circ}$ F. gehouden werden. De prijzen waren bij contract geregeld, verschillend naar gelang van het aantal 'handen', dat een bos bevatte, terwijl ook de tijd van levering invloed had. Gedurende 5½ maand, de goede maanden, werd n.l. meer betaald.

Reeds in 1909 trad epidemisch een ernstige ziekte op in de Gros-Michel bacoven, de 'Panamaziekte', die de oorzaak was van den ondergang der geheele cultuur; slechts enkele plantages bleven voor deze ziekte gespaard.

Van af 1910 werd met de nieuw ingevoerde varie-

teit, de Congo-bacove, de cultuur voortgezet; deze soort blijkt vrijwel immuun tegen de Panamaziekte te zijn.

De plantages maakten echter in 1911 een crisis door, daar de Nederlandsche regering tot liquidatie van de cultuur besloot en slechts een beperkt crediet toestond om deze liquidatie tot stand te brengen.

De verschepingen bedroegen in:

	bossen.
1908	219663
1909	648636
1910	654162
1911	384174
1912	211715

De laatste verscheping naar New York had op 15 Maart 1913 plaats. Sedert is men doende in Europa een afzetgebied te vinden en middelen te beramen om de planters financieel te steunen. Zendingen naar Liverpool en Rotterdam zijn goed verkocht.

De bacoven worden vegetatief voortgeplant; om nieuwe planten te verkrijgen, plant men de uitloopers (suckers) der oude planten uit. Voor het uitplanten wordt slechts de knol gebruikt; de schijnstam, gevormd door de om elkaar sluitende bladscheeden wordt afgehakt. Groote knollen worden vaak gespleten; ieder stuk, mits een oog bevattend, kan een nieuwe plant leveren.

De bacove verlangt een goed omgewerkten kleigrond, met flinke drainage. De plantwijdte bedraagt van 12-18 voet, en wordt vooral beïnvloed door het gewas, dat men tusschen de bacoven plant, nl. koffie, cacao of hevea. In de laatste jaren worden nl. de bacoven meer en meer als 'catch crop' beschouwd om aan de kosten van het eerste onderhoud van het hoofdproduct te gemoet te komen. Na een drietal jaren moeten de bacoven dan echter weggekapt worden.

Wanneer een stam een bos heeft voortgebracht sterft hij af; gemiddeld heeft dit na één jaar plaats. Nadat dus de hoofdstam een bos gegeven heeft, laat men eenige zijspruiten opgroeien voor den volgenden oogst; het aantal, dat daarvoor bestemd wordt, neemt toe, naarmate het plantverband wijder is, bv. 2 stammen bij 12 voet, 4 bij 18 voet. Een plant met zijspruiten wordt een 'stoel' genoemd. Behalve de 'Panamaziekte' veroorzaakt door een 'schimmel', komt de zg. dikkepooten (N.E. 'bigi foetoe') ziekte voor; deze laatste is veel minder schadelijk dan de eerste.

Behalve voor uitvoer in natura komt de bacove nog in aanmerking voor de vervaardiging van bacoven-vijgen en bacovenmeel. In 1910 is door de firma Dürninger daartoe een machinale drogerij ingericht. Begin 1913 verwerkte de drogerij 2500 bossen per week, maar deze hoeveelheid zou spoedig verdubbeld worden. Bacoven-vijgen worden zacht gedroogd en bevatten nog vrij veel water; voor bacovenmeel worden onrijpe bacoven van verschillende variëteiten zoo ver gedroogd dat ze hard en bros zijn; in dezen vorm worden ze naar Europa uitgevoerd en daar tot meel verwerkt. De uitvoer van gedroogde bacoven had in 1910 een waarde van f14.180, in 1911 van f15.837, en in 1912 van f 9040.

Bacoven-vijgen worden ook in het klein bereid voor inlandsch gebruik en uitvoer op kleine schaal. Men verpakt ze dan gewoonlijk in bananenbladeren.

Bacoven bevatten al naar de varieteit:

eiwit	1.12	-	2.00%
vet	0.23	-	0.50%
zetmeel	14.00	-	27.77%
asch	0.91	-	1.36%
water	69.00	-	83.00%

Op Curaçao kweekt men thans meer bacoven dan vroeger, waardoor de invoer van Venezuela verminderd is. Men treft er een viertal soorten aan, waaronder de niet lang geleden ingevoerde Cavendish zich snel een goede plaats verworven heeft; de niet hoog groeiende plant is beter dan de andere soorten tegen den wind bestand.

Litt.: C.J. Hering, Verhandeling over de voedingsmiddelen der kolonie Suriname enz. Paramaribo 1901; Jaarverslagen van de Inspectie van den Landbouw in Suriname, 1907, 1908, 1909, 1910, en 1912; Bulletins van de Inspectie van den Landbouw in Suriname; (no. 1 v. Hall, no. 2 v. Hall, no. 3 v. Hall, no. 6 v. Hall, no. 13 Sack, no. 23 Sack, no. 26 Drost); Een praatje over de bacoven cultuur in Suriname. Paramaribo. 1909; Gegevens betreffende Suriname, Algemeene en internationale tentoonstelling van Brussel 1910; Nota van den waarnemend Administrateur van Financiën in de kolonie Suriname, C.A.J. Struycken de Roysancour betreffende de Bacovencultuur (d.d. 28 Oct. 1910); T.J. Cremer c.s., Advies betreffende de voortzetting van de Bacovencultuur in Suriname, 1910; Antwoord hierop van den wrn. Adm. v. Fin. in Suriname van 19 Januari 1911; Debatten in de Staten Generaal bij de behandeling van de Surin. begrooting voor 1911; De Economische en financieele toestand der Kol. Suriname. Rapport der Comm. benoemd bij besluit van den Min. v. Kol. van 11 Maart 1911, B. 56, 's Grav. 1911; Bacoven in Suriname, Uitg. v.d. Comm. v.d. Kol. Landb. Tentoonst. te Deventer, 1912; Mr. H.J. Smidt, Suriname en Nederland naar aanleiding van de bacoven-zaak. Haarlem 1913; Prof. D. van Blom, De Pisangs van de West. De Gids van 1 Juni 1913.

Bactris minax

Miq. Fam. Palmae. *Kiskissi makà*, N.E. Kleine palmen met zeer stekelige stammen en blauw-zwarte ronde vruchten, die gegeten worden. Het vruchtvleesch bevat volgens Dr. J. Sack:

water	79,5%
asch	1,4%
vet en eiwit, cellulose	5,8%
invertsuiker	2,0%
sporen rietsuiker	2,2%

Badjágo,

PAP. Zie HYMENOPTERA.

Baga-baga,

N.E. Zie COTINGIDAE.

Bagasse.

De uitgeperste suikerrietmassa, in de suikerfabrieken als brandstof gebruikt en ook *tras* genoemd.

Bagger,

SUR. Zie FELICHTHYS BAGRE.

Bahamagrass,

SUR. Zie CYNODON.

Bahama grasss,

BOV. E. Zie CYNODON.

Bai no boolbee,

BEN. E. Zie STRUMPFIA.

Báki,

PAP. Benaming voor een klein, betrekkelijk diep dal, door den kleinen landbouwer gewenscht om de eenigszins voor den wind beschutte ligging, de grootere kans op een goeden waterput en betere aarde dan op de hellingen.

Bakjau,

N.E. Zie BAKKELJAUW.

Bakkeljauw.

N.E. *Bakjau*. Opengespuwen, sterk gezouten en gedroogde, van den kop ontdane visch, die in groote hoeveelheden uit den Vereenigde Staten in alle West-Indische koloniën wordt ingevoerd en daar het hoofdvoedsel van een groot deel der bevolking uitmaakt. Het woord is afgeleid van het Portugeesch *Bacalhao* of het Spaansche *Bacallao*.

Ingevoerd worden twee soorten, beiden tot het geslacht *Gadus* (Kabeljauwen, Schelvischen) behorende, n.l. *haddock* (*Melanogrammus aeglefinus*, vroeger *Gadus aeglefinus* genoemd) en *hake* (*Merluccius bilinearis*). Haddock wordt door de keukenmeiden in Suriname *fisi-bakjau* genoemd, Boston hake *barba-bakjau* en de Halifax dry hake, die nu veel ingevoerd

wordt, *Halifax bakjau*. Dr. F.A. Kuhn, *Beschouwing van den toestand der Surinaamsche plantageslaven*, Amst. 1828, blz. 8 noemt nog een derde soort, de *Bullock*, die destijds werd ingevoerd. De jaarlijks ingevoerde hoeveelheid is zeer aanzienlijk. Zij bedroeg voor Suriname in 1910, 1911 en 1912 resp. 648.998, 668.792 en 542.906 K.G., ter waarde van f77.880, f80.255 en f65.148.

Op de eilanden, waar veel eigen visch gegeten wordt, is de invoer van bakkeljauw belangrijk minder.

Dat de invoer in Suriname reeds zeer oud is blijkt uit G. Warrens, *An impartial description of Surinam upon the continent of America, etc.*, London 1667, een der oudste geschriften over Suriname. Op blz. 9 van de Hollandsche vertaling, Amst. 1669, lezen wij: 'Vleesch en Visch moet haar (de kolonie n.l.) geduyrigh toegebracht worden uyt Nieuw Engeland (Virginia) ende andere plaatsen'. Bakkeljauw wordt in Suriname op verschillende wijzen gebruikt: in de zon gedroogd na met Cayenne peper te zijn ingewreven, gekookt, gebakken of in den vorm van gehakt, iets als croquettes, in Suriname oneigenlijk *bakjaufrita* genoemd. De bakkeljauw is volstrekt niet het minderwaardige voedingsmiddel waarvoor ze door nieuwkomers gewoonlijk wordt aangezien. (Zie over Bakkeljauw ook Veth, *Uit Oost en West*, blz. 65 v.).

Bakoeba,

N.E. Zie BACOVE.

Bakoeba-tieter,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Bakróe,

N.E. In het neger-bijgeloof neemt de bakroe een zeer belangrijke plaats in. Het woord, dat waarschijnlijk met de negers uit Afrika gekomen is, heeft eigenlijk geen scherp omschreven beteekenis. De omschrijving die Mr. Focke, *Neger-Engelsch woordenboek*, geeft: dwergspook, dwerg, kabouterman, omvat niet het geheele begrip. Bakroe is een geest, die gedacht wordt te huizen in een dwerg, met onevenredig groot hoofd, maar de bakroe kan allerlei vormen aannemen, vooral van dieren, b.v. een pad of hagedis, maar de geest van de bakroe kan ook in levenlooze voorwerpen tijdelijk gaan huizen. Volgens F.P. en A.P. Penard zou de bakroe er uitzien als een dwerg, half hout, half vleesch. 'Zoodra iemand nadert keert hij hem den houten kant toe, om de slagen die hij verwacht niet te voelen'. Bakroe heeft ook de beteekenis van kwelgeest, die door den invloed van den *wisiman* zich van iemand kan meester maken en die dan ook alleen door den wisiman kan uitgedreven worden. Volgens H. Weiss, *Ons Suriname*, heet bij de boschnegers ook een korte in den grond geslagen stok waaraan een vlaggetje hangt om de booze geesten buiten het kamp te houden, bakroe. Allerlei ziekten, zenuwtoevallen, ook krankzinnigheid worden toegeschreven aan de bakroe, die zich in het lichaam genesteld heeft. De uitdrijving geschiedt door den wisiman met allerlei ceremonieel.

In den regel wordt de zieke naakt uitgekleeft en met een *prasára-sisibi* (een bezem gemaakt van de bloeitros van *Euterpe oleracea*) afgeranseld tot bezwijkens toe. Bij jonge meisjes wordt defloratie door den wisiman soms als voorwaarde van de behandeling geëischt. Ook vruchtafdrijving heeft soms door den bakroe-uitdrijver plaats. Een der meest gevreesde bakroe's zou de *Apoekoe* of *Kanta-masoe* zijn, die in termieten-nesten, waarin een gistingsproces plaats heeft, woont. Geen neger durft zulk een nest naderen, veel minder vernielen. Voorts wonen bakroe's onder alle bruggen en sluizen, in kokers en ook in of onder kankantri's, den afgodsboom der negers. Soms nemen de bakroes bezit van een huis, waar zij hun aanwezigheid door kloppen verraden; zij bombardeeren een enkelen keer ook wel een huis met steenen. Zelfs te Paramaribo zijn deze malle vertooningen voorgekomen, zonder dat het de politie gelukte de daders te ontdekken, omdat het onderzoek slecht geleid werd. Kappler, Surinam, blz. 262, vertelt van een vermakelijke geschiedenis, in de vijftiger jaren van de vorige eeuw te Paramaribo gebeurd, dat n.l. een troep bakroes bezit van een huis hadden genomen en zich niet wilden laten verdrijven, hetgeen een geweldige opschudding in de stad teweegbracht. Waarschijnlijk heeft dit voorval C. van Schaick, destijds predikant te Paramaribo, er toe gebracht in zijn *'Dichtbundeltje voor de Surinaamsche jeugd*, Haarlem 1853, een samenspraak te wijden aan bakroe, die op buurmans negerpoort een schrikkelijk leven maakte.

Het geloof aan bakroe schijnt in den laatsten tijd te verminderen, maar bestaat zeker nog en volstrekt niet alleen bij de negerbevolking. Van uitdrijving van bakroe hoort men nog wel.

Bakroe noemt men, om den gedrongen vorm, ook de korte vijzels, die dienen om zware lasten op te vijzelen.

Ten slotte zij hier opgemerkt dat het woord *bakroe* niet schijnt voor te komen bij de oudere schrijvers over Suriname, met name die van de 17e en de 18e eeuw.

Bakroe-wiwiri,

N.E. Zie PSYCHOTRIA.

Balanidae.

ZEEPOKKEN. Binnen een kalkschaal beslotene, ongesteelde, vastzittende, hermaphrodiete schaaldieren of Crustacea, tot de orde der Cirripedia onder de Entomostraca behoorend (zie onder CRUSTACEA). De schaal heeft gewoonlijk de gedaante van een afgeknotten kegel, met het breedste einde op allerlei voorwerpen vastgehecht. Evenals bij de tot dezelfde orde behorende eendenmossels moeten we ons voorstellen, dat het dier binnen de schaal onderste boven is gekeerd, d.w.z. dat het met het voorste lichaamseinde, dat de schaal afscheidt, is vastgegroeid, en het achtereinde vertikaal omhoog gericht is. De wanden van de kegelvormige, soms cilindrisch uitgroeide schaal bestaan uit dikwijls gescheiden kalkstukjes, die onderling weinig in grootte of gedaante verschillen; met de rugzijde van het dier overeenkomend vindt men de carina, diametraal daar tegenover, aan de andere zijde van den wand, het rostrum. Tusschen carina en rostrum bevinden zich aan weerszijden een, twee of drie andere kalkstukjes, de lateralia. Van boven is in den schaalkrans of *testa* een ronde of ovale opening, die door het *operculum* is afgesloten. Dit bestaat uit vier kalkstukjes, twee aan twee aan weerszijden van eene spleetvormige opening gelegen. Het meest schuin naar boven gericht en aan de carina vastgehecht vindt men aan weerskanten van de spleet de beide *terga* (die

dus eveneens aan de rugzijde van het dier liggen); minder hellend zijn de daaraan aansluitende stukjes, de beide *scuta*, die het overige gedeelte van het operculum uitmaken. Uit de spleet komen bij het levende dier met regelmatige tusschenpoozen de zes paren achterlijfspooten, die elk in twee meer of minder lange cirren uitloopen, te voorschijn; de voorste drie paren zijn tamelijk kort en recht uitgestrekt, de achterste drie paren zijn spiraalvormig oprolbaar en veel langer.

Evenals bij de eendenmossels voert de gewoonte der zeepokken om zich aan scheepskielen, drijfhout, enz. vast te hechten er toe, dat vele soorten over de gansche aarde verspreid zijn of in ieder geval op zeer ver van elkander verwijderde plaatsen voorkomen. Bij voorkeur bewonen zij warme zeeën.

In West-Indië komen o.a. de volgende soorten voor: *Balanus tintinnabulum*, schaal rose of donkerpurper van kleur, wanden en basis van talrijke poriën voorzien; *Balanus stultus*, schaal lichter van kleur, wit of lichtpurper, poriën in de schaal nagenoeg als boven, longitudinale groeve in de scuta zeer diep, van boven gezien bijna gesloten; *Balanus galeatus*, wanden niet poreus, basis poreus, topgedeelte derterga niet spits, maar recht afgeknot. Van dit wijdverspreide geslacht *Balanus*, dat aan den getanden rand der schaalkrans en aan het rechthoekig verloop der schaalstukken licht kenbaar is, komen bovendien nog een 8- of 10-tal andere soorten in West-Indië voor. *Acasta cyathus* heeft van ter zijde gezien eene over het algemeen meer ronde gedaante dan *Balanus*, de schaal is nergens poreus; deze soort leeft aan sponzen vastgehecht. *Tetraclita (porosa en radiata)* heeft sterk de gedaante van een afgeknotten, zeer vlakken kegel; de verschillende kalkstukken, die den wand vormen (4 in getal, 6 bij *Balanus* en *Acasta*) zijn uitwendig gewoonlijk niet afzonderlijk te onderscheiden; de soorten zijn meest aan schepen en drijfhout vastgehecht. Bij *Pyrgoma (stokesi)* is van afzonderlijke schaalstukken in het geheel niets te zien; de soort leeft diep in koralen verborgen. *Chenobia (testudinaria en patula)* heeft een schaal, die duidelijk uit 6 dikke kalkstukken bestaat, de terga zijn door eene hoornachtige gewrichtslijst onderling verbonden; de soorten leven op schildpadden, soms ook op Crustaceen en Mollusken. Bij *Platylepas (bissexlobata)* vindt men eveneens een uit 6 stukken bestaande schaalkrans, ieder stuk is door eene longitudinale groeve in tweeën gedeeld, scutum en tergum zijn onbewegelijk, zonder gewricht met elkander verbonden. Ook bij *Chthamalus (stellatus en scabrosus)* bestaat de schaalkrans uit 6 kalkstukken *Catophragmus (imbricatus)* daarentegen heeft 8 kalkstukken, waarop talrijke kleine schubjes. Bij *Verruca (nexa)* eindelijk bestaat de schaalkrans uit slechts 4 stukken, ieder met van den top uitstralende groeven voorzien,

Litt.: Darwin, A Monograph of the Cirripedia, Balanidae, Verrucidae etc., London, 1854.

J.J.T.

Balaoe,

PAP. Zie HEMIRAMPHUS, ISTIOPHORUS, TETRAPTURUS en XIPHIAS.

Balata.^{aant.}

De balataboom, ook wel bolletrie genoemd, draagt den wetenschappelijken naam van *Mimusops Balata* Gärtner=Achras Balata Aubl=Sapota Mulleri Bl=Mimusops globosa Gärtner. f. De eerst vermelde wetenschappelijke naam is de ware. Er komen echter in Suriname nog twee andere soorten van M. voor, die eveneens goede balata leveren.

De boom behoort tot de familie der Sapotaceën, waartoe ook gerekend werden de Palaquiumsoorten, die in den Ind. archipel de Getah pertja opleveren. De bolletrie is verspreid over geheel Guiana, Venezuela, Noord-Brazilië en komt ook op de Antillen voor. Het feitelijke gebied is Br. Ned. Fransch Guiana en Venezuela; de Antillen en Braz. Guiana kunnen als overgangsgebieden beschouwd worden.

Zuivere bosschen vormt hij niet, evenmin bepaalde groepen, zooals het geval is met den ijzerhoutboom op Sumatra en Borneo (*Eusideroxylon Zwagerii*), maar op sommige riffen is hij de overheerschende houtsoort.

De houtvester Plasschaert schrijft in zijne dissertatie op bladz. 154, dat een bolletrie-terrein rijk genoemd wordt, wanneer op elk 15 Meter een boom gevonden wordt. Men leidde daaruit evenwel niet af dat per H.A. aanwezig zijn $10.000 M^2$: $15 M. \times 15 M. = 44$ bolletrie stammen, want zooveel staan er m.i. niet.

In bijlage No. 29d van het balatarapport der heeren Struycken en Gonggrijp vindt men opgegeven dat het aantal boomen per H.A. op 17 H.A. proefvlakken varieert tusschen 3 en 17 stuks. Gemiddeld bedroeg het aantal tapbare boomen p. H.A. $7\frac{1}{2}$. Over het geheele balata gebied wordt door Struycken en Gonggrijp 0,9 à 1,1 boom p. H.A. aangenomen.

Het hout van den balataboom moet in het midden van de 18de eeuw in vrij aanzienlijke hoeveelheden naar Nederland zijn gezonden, waar het zeer gewild was en bekend stond onder den naam van paardenvleeschhout. Het bezit een donkerroode tint, laat zich goed politoeren en is zeer veerkrachtig. Met success heeft de Compagnie des chemins de fer de l'Ouest het gebruikt voor dwarsliggers, waarvoor het wegens de groote duurzaamheid zeer geschikt is.

In Martius Flora brasiliensis komt eene uitvoerige beschrijving voor van de bloem, vrucht enz. Deze beschrijving werd overgenomen in Seeligmann's werk (*India rubber and Gutta percha*. Vertaling van Macintosh pag. 308).

Hier kan volstaan worden met de mededeeling, dat de balata een fraaie boom is van 35 Meter hoogte, die over een lengte van 20-25 Meter takvrij is. Hij kan een omvang bereiken van 3 Meter. De glanzende lederachtige bladeren zijn langwerpig ovaal 10-15 cM. lang en 5-7 cM. breed. Zij zijn toegespitst en staan afwisselend. De typische bast is van verre gemakkelijk te herkennen, terwijl bij zonneschijn ook het jonge blad door een goudachtigen glans van verre licht is te herkennen. De bloem is zesdeelig, de kroon wit en 1 cM. lang, van binnen donzig behaard. De vrucht is rond en ovaal. Zij is eetbaar en doet denken aan de sapotille.

Volgens Oudschans Dentz was het A. Wildeboer, Koloniaal ontvanger en betaalmeester, die in 1856 den balataboom in Suriname ontdekte op den houtgrond Bergendal, alwaar de melk bij gebrek aan koemelk werd gedronken. Ten onrechte hield Bleekrode, die in Nederland monsters balata onderzocht, den geneesheer Dr. Muller voor den ontdekker. Deze verwarring gaf aanleiding tot een heftigen strijd tusschen Wildeboer en Muller, welke eerst voor goed eindigde door den aftocht van eerstgenoemde naar Noord-Amerika.

In 1859 vroeg Abraham Verijn Stuart, fabrikant van Gutta Percha voorwerpen, het monopolie om gedurende 5 achtereenvolgende jaren de bolletrie, voorkomende op de domeingronden te mogen aftappen, en bepaaldelijk zonder derzelve vernietiging te veroorzaken zooals het woordelijk is het request luidde. Het advies van den Administrateur van Financien bevatte de volgende zeer juiste woorden: wanneer de boschnegers of andere vrije lieden er hun gemak of dadelijk voordeel in vinden, de boomen om te houwen, geloof ik niet, dat zij door de overredingsmiddelen van den adressant zich daarvan zullen laten terug houden; evenmin dat de posthouders daartegen met succes zullen kunnen waken.

Ondanks dat alle leden van den Kolonialen Raad zich tegen het verleenen van het monopolie verklaarden adviseerden zij Verijn sStuart toe te staan de boomen staande af te tappen en hem gedurende 5 jaren vrijstelling van uitvoerrechten van het door hem uit te voeren product toe te kennen. Later wilden zij hem ook nog een uitvoerpriem van 10% geven. Adressant stelde zich daar echter niet mede tevreden

en trok naar den Haag. Daar wist hij den Koning te overreden hem f10000 renteloos voorschot ten laste van de Kolonie te verleen. In 1861 kwam Stuart in Suriname terug, kocht de plantage Nooit Gedacht aan de Boven-Suriname, ten einde aldaar de gutta percha (bedoeld is balata) te exploiteeren.

Den 5 Mei 1874 overleed de ondernemende man te Paramaribo in armoede als dagbladschrijver. Voor den prijs van f150.- ging Nooit Gedacht in andere handen over en door den Minister werd bepaald, dat de saldo schuld als verlies op hoofdstuk 12 der begrooting voor het dienstjaar 1866 zou worden afgeschreven.

En daarmede bleef de exploitatie der Balataboomen meerdere jaren rusten. In 1884 werden 1132 Kg. balata door den Heer Bunker uitgevoerd, maar ondanks de energieke wijze, waarop ook de heeren gebroeders Barnett, zich op de exploitatie toelegden, daalde de uitvoer in 1885 tot 53 Kg.

In 1888 benoemde de Gouverneur Smidt eene commissie, ten einde de mogelijkheid na te gaan van een Gouvernements-exploitatie van de Surinaamsche gutta percha.

In het zeer belangrijke verslag concludeert de commissie, dat de exploitatie van balata met voordeel te ondernemen is, maar meende terecht, dat deze nieuwe industrie aan partikulieren kon worden overgelaten en aanbevolen. In de Ind. Mercur van 7 Dec. 1889 No. 49 vindt men het verslag in extenso afgedrukt.

Bij resolutie van 17 Sept. 1889 L.B. No. 5548 werd aan Garnett c.s. vergund op uitgestrekte terreinen voor den tijd van 3 jaar Surinaamsche G.P. te exploiteeren. Voor ieder door hen te gebruiken arbeider was jaarlijks f2.50 te betalen en voorts 5 cent per Kg. verkregen product, dat in 's lands entrepot te Nickerie zou worden opgeslagen.

Het bleek later aan een commissie, dat de exploitatie zoodanig was geschied, dat ondanks de fraaie voorschriften betreffende de wijze van inkappen een zeer groot gedeelte der boomen was gestorven of beschadigd, terwijl bovendien getapt werd op terreinen, die niet tot de concessie behoorden. Na het expireeren der overeenkomst in 1892 werd deze niet verlengd. De firma Garnett en Winter schijnt ondanks het uitbetalen van hooge loonen, goede zaken te hebben gemaakt. Zij verklaarde zich bereid bij het verlengen van het contract 25 cent retributie per Kg. te betalen.

Bij verordening van 21 Jan. 1893 werden bepalingen in het leven geroepen omtrent het uitgeven van concessie's tot exploitatie van balata op domeingrond in Suriname. Deze verordening onderging herhaaldelijk wijzigingen en aanvullingen. Volgens den thans geldenden tekst van de balata-verordening, zooals deze is opgenomen in het Gouvernementsblad van de Kolonie Suriname 1905 No. 3, en de latere wijzigingen (zie Bal. rapp. Struycken en Gonggrijp blz. 21), mag niemand zonder vergunning van den Gouverneur onderzoek doen naar de aanwezigheid van balata op terreinen behorende tot het domein. De aanvrager heeft $\frac{1}{2}$ cent per H.A. te voldoen en binnen 8 dagen na een gunstige beschikking over te leggen eene door een beëdigd landmeter in duplo vervaardigde figuratieve kaart van het afgestane perceel. Binnen 4 weken moeten ten minste een opzichter en vijf man naar het perceel vertrekken. De Gouverneur is mede bevoegd concessie's voor de exploitatie van balata op domeingrond uit te geven. Deze worden verleend voor niet korter dan een en voor niet langer dan 5 jaar, noch voor eene oppervlakte van meer dan 50.000 H.A. en minder dan 5000 H.A. In het begin van 1912 zijn in de Kol. Staten wijzigingen in de balata verordening aangenomen de strekking hebbende om de aanwijzing van een maximum-grootte te doen vervallen (daar de praktijk had bewezen dat men, door middel van stroomannen, toch in het bezit kan komen van groote concessies) en om de minimum-grootte te verlagen tot 500 H.A. ten einde het kleinbedrijf te

bevorderen. De verordening is evenwel (Maart 1914) door den Gouverneur nog niet vastgesteld.

Aan de Kol. kas wordt per jaar en per H.A. 10 cent betaald en voor elk Kg. verkregen product f0.10. Den 19den April 1905 werd dit bedrag verminderd tot f0.05. op 1 Januari 1907 weer teruggebracht op f0.10 en sedert 1 Jan. 1911 moet per K.G. 15 cent worden betaald.

De concessionaris is verplicht te werk te stellen ten minste een arbeider per 1000 H.A. of gedeelte daarvan tot en met 5000 H.A. De arbeiders moeten staan onder toezicht van opzichters, die van hunne bekwaamheid ten genoeg van het Bestuur voldoende proeven hebben afgelegd.

Het is verboden op domeingrond de boomen verder te kerven dan tot op de helft van hunnen omtrek en deze op nieuw te tappen alvorens de vroeger gekorven bast geheel is hersteld. De insnijdingen moeten worden gemaakt of door één snee van het instrument of zoodanig, dat zij elkander niet kruisen, maar de eene in de andere valt, zoodat de melk zigzagswijze naar het beneden gedeelte van den boom wordt geleid.

De insijdingen of gootjes mogen niet breeder zijn dan vier centimeters aan de buitenzijde en ten hoogste ter volle dikte van den bast, ten einde het hout niet te beschadigen. Overtredingen van de bepalingen worden bestraft met geldboeten en soms ook met gevangenisstraf. Het vellen der levende boomen wordt bestraft met gevangenisstraf van een maand tot vijf jaar en geldboete van f25 tot f2000. Ontduiking of poging tot ontduiking van de betaling der retributie wordt gestraft met eene geldboete van f100 tot f2000.

In art. 44 van de verordening worden zelfs de commissarissen van vennootschappen met straf bedreigd, Veilig mag beweerd worden, dat men ruimschoots bedacht is geweest overtredingen door geldboeten en gevangenisstraf te weerhouden, maar de locale omstandigheden zijn van dien aard, dat de overtredingen bezwaarlijk geconstateerd kunnen worden. De bleeders zijn verspreid over uitgestrekte terreinen, waarop geen enkel politiebeambte woont. Wegens leemten in de bepalingen van juridischen aard, heeft geen der 10 processen-verbaal in 1911 ter zake van het overtreden der balatavoorschriften tot eene vervolging kunnen leiden. Er werden van uit Paramaribo kostbare expeditie's uitgezonden ten einde plaatselijke controle uit te oefenen, maar deze hadden vrijwel negatieve resultaten.^{*)}

De kosten van het boschpersoneel in Ned.-Indië bedroegen van 1896-1910 gemiddeld 7 ton of per H.A. ± f1.

Waar men nu in Suriname nagenoeg geen wegen heeft en de concessionaris slechts f0.10 per jaar en per H.A. aan de schatkist afdraagt (rekent men per H.A. 1½ K.G. balata opbrengst dan komt er nog f0.22½ bij), kan er bezwaarlijksprake zijn van een

*) Cf. Verslag commissie kleinbedrijf; Dr. J. Sack. De balataindustrie in Sur. Bladz. XXVIII.

in alle opzichten afdoend toezicht op de bleeders.

Doet men evenwel niets dan moet men er op bedacht zijn dat in de toekomst de uitvoer van balata en de daarmee gepaard gaande concessierechten zullen ophouden.

Men hoort meermalen beweren, dat de bosschen van Suriname onuitputtelijk zijn, wat betreft de levering van balata, maar die meening behoeft zeker wel eenig bewijs. De sterke stijging van den balataprijs, die in 1910 in Londen voor velbalata opliep van 2 sh. 5½ d. tot 4 sh. 10 d. per Eng. pond heeft natuurlijk de exploitatie der balata boomen sterk geprikkeld. Alleen door dieper de binnenlanden in te trekken heeft men product aan de kust kunnen brengen. Op een planters-vergadering, in 1911 te Georgetown gehouden, verklaarde men zich bereid de retributie van 2 tot 6 dollarcenten te verhoogen mits dan dan ook het Gouvernement zorgde voor een draadlooze telegraaf en voor goede wegen naar het achterland en wel speciaal van de hoofdplaats naar de Si paruni, zijnde een afstand van 145 eng. mijlen. Ook uit Venezuela komen klachten nl. dat men tegenwoordig 200-300 mijlen het product per muilezel of in een ossenkar moet vervoeren langs slechte wegen.

De productie in dat land steeg evenwel van 1638 ton in 1908/1909 tot 1.995 ton in 1909/10 en bedraagt dus meer dan in Br., Ned. en Fr. Guiana. Laatst genoemde kolonie beteekent niet veel voor den uitvoer van balata. Ondanks dat slechts 5 centimes per H.A. betaald behoeft te worden en er noch uitvoerrechten noch retributie geheven worden, was de export in 1910 slechts 30.637 Kg.)

De balataexploitatie levert aan het Surinaamsche Gouvernement belangrijke voordeelen op. Van groot belang is het daarom na te gaan of deze bron van inkomsten duurzaam belooft te vloeien.

Bij den Hevea rubberboom vindt wondresponsie plaats, d.w.z. de eenmaal gelegeerde melksapvaten kunnen met succes na 1 of 2 dagen weer op nieuw gelegeerd worden. Aan dit feit heeft de cultuur van genoemden boom haar opkomst te danken.

Bij den bolletrie kan dezelfde bast slechts eenmaal worden afgetapt en moet 5-7 jaar gewacht worden tot zich ter plaatse een nieuwe bast gevormd heeft, alvorens weer op de zelfde plek kan worden getapt. De balata, die bij de eerste aftapping niet geoogst werd, gaat verloren. Vooral in den drogen tijd is dit quantum niet gering.

Bij de eerste inkerving van een Paraboom wordt de teeltweefsellaag veelal verwond, maar de volgende dagen kan men dit voorkomen omdat dan zichtbaar is, wat men weg snijdt. Hakt men de balataboomen te diep in, dan krijgt men product van mindere qualiteit. Die wetenschap beschermt de boom eenigermate.

Waar men vroeger met zwakke ladders de bolletrie niet hooger den 5 Meter exploiteerde, konden deze het aftappen vrij goed verdragen. Sedert 1909 maakt men gebruik van klimsporen, waardoor de boom veel hooger beklommen wordt.

Aan het voorschrift om de boomen slechts over de helft af te tappen, wordt zelden de hand gehouden en is het daaraan en aan het hooger tappen toe te schrijven, dat vele boomen dood gaan. Na 3 jaar is ⅓ der boomen dood of kwijnend en van de rest alleen nog het bovenste ⅓ deel van den stam voor aftapping vatbaar.

De heeren Struycken en Gonggrijp komen tot de conclusie dat van af 1889 tot 1908 verkregen zijn 3822 ton balata, maar dat dit quantum, wanneer men de stammen over den geheelen omvang tot aan de kronen had afgetapt, 10 maal hooger had kunnen zijn. Gaat men er toe over de boomen te kappen, dan kunnen de takken ook nog geëxploiteerd worden en daarvan nog 12000 ton worden verkregen. Blijft men in het vervolg voortgaan de boomen staande af te tappen, dan kan met de eerste zone groot 6.000.000 H.A. (maximum afstand tot aan de kust 150 K.M.) nog 33.000 ton balata worden geoogst. Gaat men er toe over de Venezolaansche methode toe te passen, laat men dus toe dat de boomen worden

omgekapt dan becijferen bovengenoemde deskundigen) dat 41.000 ton verkregen kunnen worden. Zeer groot is dit verschil niet, maar het heet, dat de exploitatiekosten bij deze methode op den duur veel lager zullen zijn. Heeft het hout der gevelde boomen waarde dan kan het uitgeslept worden. De geïsoleerde boomen, die ten gevolge van het staande aftappen niet dood gaan (nu de klimsporen gebruikt worden sterven meer stammen) hebben in de toekomst qua balataproducten weinig waarde, daar hun exploitatie te kostbaar zal zijn. Velt men de boomen dan kan mot de exploitatie nog 32 jaar op de tegenwoordige schaal worden voortgegaan.

Aan de thans gebruikelijke Surinaamsche methode wordt geen langer leven dan 5 à 6 jaar voorspeld.

Bij de toepassing van de Demarara methode, waarbij de boomen ook staande worden afgetapt, maar slechts over de helft en het gebruik van klimsporen is verboden, zou de exploitatie zich nog 40 jaren kunnen staande houden, maar aangezien omstreeks het dubbele aantal arbeiders dan tegenwoordig gebezigd wordt, noodig zou zijn, is toepassing niet aanbevelenswaardig. Ongetwijfeld hebben de heeren Struycken een Gonggrijp en nuttig werk verricht met het in studie nemen van het balatavraagstuk. Opvallend is, dat Suriname Br. Guiana wat uitvoer van balata betreft in de laatste jaren sterk heeft overvleugeld. Terwijl gedurende de periode 1903/08 de uitvoeren waren resp. 1493 ton en 1436 bedroegen deze cijfers in de jaren 1908/12 resp. 3121 en 1976.

Hoe dieper men in de binnenlanden moet doordringen des te minder wordt de prestatie per bleeder. Terwijl in Suriname in de jaren 1909, 1910 en 1911 respectievelijk per arbeider geoogst werd 241, 255 en 204 K.G. rekent men in Br. Guiana op niet meer dan 100 K.G. per man.

Nu men het klein balatabedrijf wil gaan bevorderen wordt het gevaar van het dooden der boomen nog belangrijk grooter, daar het moeilijker wordt de talrijke kleine concessie's te controleren.

Waar de uitkomsten van de balata industrie voor de kolonie van groote beteekenis zijn, loont het zeker afdoende maatregelen te beramen om het uitroeien tegen te gaan. Gemakkelijk valt dat echter niet.

In de eerste plaats (meenen de genoemde heeren) verdient het overweging mede te werken, dat de concessie's in handen komen van enkele groote vennootschappen, die men bepaalde stroomgebieden aanwijst, maar deze dan ook geheel verantwoordelijk stelt voor alle overtredingen, onverschillig of ze geschied zijn door hun eigen bleeders of door stroopers. Door hunne collector's kunnen de maatschappijen, als zij willen, controle uitoefenen over de tappers. Bovendien hebben zij er belang bij stroopers te weren.

Groote maatschappijen kunnen het goedkoopst aan bedrijfskapitaal komen. De kosten van beheer zijn veelal per eenheid product geringer dan bij kleine maatschappijen. Het een en ander leidt er toe, dat de groote maatschappijen de grootste winsten

kunnen maken en dus ook het meest aan het gouvernement kunnen betalen. Bevondien worden hunne balansen c.a. veelal gepubliceerd en zou het Gouvernement een evenredig deel van de netto-winst als zijn aandeel kunnen bedingen.

De commissie benoemd om van advies te dienen over de vraag in hoeverre wijziging van de balata-verordening gewenscht is te achten voor de ontwikkeling van het kleinbedrijf in de balata-industrie, concludeerde, dat het kleinbedrijf niet in het belang van den kleinen man is. Het balata-bedrijf levert te veel risico op voor den kleinen man, van wien bovendien bij overtreding weinig te halen valt. De enkele overtreder, die men kan veroordeelen kan men niet laten boeten voor zijn collega's. Bij groote maatschappijen is dit systeem wel degelijk door te voeren, want daar staan vele bleeders in dienst bij dezelfde maatschappij. En waar het constateeren van overtredingen een kostbare zaak is, moet door hooge boete de schrik er onder gebracht worden. Een tweede middel om de uitroeiing tegen te gaan, zou daarin kunnen bestaan dat tijdelijk bepaalde stroomgebieden geheel voor aftappen gesloten worden, zoo dat de boomen gelegenheid krijgen zich te herstellen en de jonge balata-boomen rustig kunnen uitgroeien. Waar de groei van den bolletrie zeer langzaam is zou die sluiting zich over eenige tientallen van jaren moeten uitstrekken. Een derde middel is de natuurlijke verjonging der balataboomen te bevorderen. Door doeltreffende maatregelen is het mogelijk de opslag onder de oude balataboomen te vermeerderen en den groei der jonge boompjes te bevorderen. Men late zich niet terugschrikken door de weinig bevredigende resultaten in den beginne verkregen. Ook in Frankrijk heeft men niet aanstonds op succes met de natuurlijke verjonging kunnen bogen. Komt men thans echter b.v. in het bosch Bercé bij Le Mans, dan staat men verstomd over de prachtige eiken opstanden, die uitblinken door grooten rijkdom van gave, kaarsrechte stammen. Deze zijn niet geplant, maar door natuurlijke verjonging van het bosch ontstaan. De methode daarbij gevolgd kan echter helaas maar niet eenvoudig in Suriname na gevolgd worden, want men moet rekening houden met een geheel ander klimaat en boomsoort.

Belangrijke verhooging van retributie op de verkregen balata zou uit den aard der zaak de animo om concessie's aan te vragen temperen en daardoor de vernieling der boomen tegenhouden. Afdoende is het middel evenwel niet, omdat daardoor niet ontzien worden de boomen op gunstige terreinen voorkomende en wier bescherming dus van de meeste beteekenis is, maar wel de boomen, die staan op terreinen dieper in de binnenlanden gelegen.

In het algemeen zijn uitvoerrechten te veroordeelen, daar zij de ontwikkeling van de industrie tegenhouden, maar de balata wordt niet geproduceerd, slechts geëxploiteerd en vertraging dier exploitatie bevordert juist de duurzaamheid der productie. Het volgende staatje, ontleend aan: 'Het Balata-vraagstuk', bijlage No. 14, geeft een overzicht van de beteekenis van de balata-industrie voor de kolonie.

Ontvangsten in de kolonie Suriname wegens concessie-, vergunningsrecht en retributie tot het ontginnen van balata op domeingrond, sedert 1893:

Jaar.	Concessie- recht	Vergunnings- recht	Retributie op de verkregen balata.	Totaal.	Gemiddeld betaald
-------	---------------------	-----------------------	--	---------	----------------------

				per K.G. verkregen balata.	per H.A.
1893	f12.043.63		f12.043.63	f0.37	f0.15
1894	f15.597.87		f15.597.87	f0.14 ⁵	f0.07 ⁵
1895	f34.227.15		f34.227.15	f0.25 ⁵	f0.09 ⁵
1896	f28.479.27 ⁵		f28.479.27 ⁵	f0.13 ⁵	f0.07 ⁵
1897	f19.330.94 ⁵		f19.330.94 ⁵	f0.12	f0.08
1898	f9.124.32 ⁵		f9.124.32 ⁵	f0.08	f0.09 ⁵
1899	f7.970.93 ⁵		f7.970.93 ⁵	f0.06 ⁵	f0.09
1900	f18.849.60		f18.849.60 ⁵	f0.09	f0.11 ⁵
1901	f24.028.74		f24.028.74	f0.10	f0.09 ⁵
1902	f38.873.70		f38.873.70	f0.12	f0.11 ⁵
1903	f58.157.50		f58.175.50	f0.15 ⁵	f0.09
1904	f50.109.40	f4.725.-	f54.834.40	f0.21	f0.10
1905	f20.637.40	f1.375.-	f11.296.22 ⁵	f33.308.62 ⁵	f0.13 ⁵
1906	f23.619.10	f6.510.50	f13.487.61 ⁵	f43.617.21 ⁵	f0.16
1907	f52.112.-	f10.540.-	f34.062.20	f96.714.20	f0.28
1908	f71.030.64	f3.510.-	f44.922.05	f119.462.69	f0.26
1909	f64.888.44	f5.325.-	f61.366.85	f131.580.29	f0.21
1910	f106.244.14	f8.280.-	f86.063.45	f200.588.89	f0.22
1911	f183.787.20	f21.615.-	f167.276.12 ⁵	f372.678.32 ⁵	f0.32 ⁵

Een deel dezer inkomsten kan gevoelig besteed worden om het duurzaam vloeien van de bron te verzekeren. Onder leiding van den houtvester kunnen speciale personen belast worden met de controle op de concessies. Deze lieden moeten in staat zijn niet alleen te constateeren of er volgens de voorschriften getapt is, maar ook of de bleeders niet de grenzen hunner terreinen overschrijden. Waar de kaart van Cateau van Rosevelt aan nauwkeurigheid te wenschen overlaat zal zulks evenwel geen gemakkelijk werk zijn, De personen, die aangesteld worden voor de controle belaste men tevens met het opnemen van

bosch-monstervlakten groot 1 H.A. en kenne hun een gratificatie toe, zoo het hun gelukt rijke timmerhout boschgebieden te ontdekken. Natuurlijk zullen deze voordat de gratificatie wordt toegekend eerst persoonlijk door den houtvester zijn op te nemen. Met niet al te groote kosten krijgt men zoodoende meer kennis van den houtrijkdom der Surinaamsche bosschen.

Behalve directe voordeelen geniet het Gouvernement ook indirecte baten van de balataindustrie.

Voor het tappen en vervoeren zijn immers veel arbeiders noodig, die hunne levensmiddelen mede nemen naar het bosch en heft de kolonie invoerrechten op die levensmiddelen, voorzooverre ze worden ingevoerd. Het aantal bleeders in Suriname bedroeg in 1909 2600, in 1910 3500 en in 1911 5600 man.

Uitvoer van balata uit Suriname en Br. Guiana.
(Bijlage No. 22 'Het Balata vraagstuk').

Jaar.	Uitv. in ton. Suriname.	Br. Guiana.
1893	33	92
1894	108	24
1895	134	72
1896	210	147
1897	159	221
1898	113	211
1899	119	107
1900	209	191
1901	237	174
1902	321	243
1903	371	239
1904	260	226
1905	244	248
1906	270	285
1907	348	438
1908	454	491
1909	628	465
1910	893	523
1911	1145	496
Totaal 1893/1911	6266	4893

Alvorens tot tappen over te gaan wordt een onderzoek ingesteld naar het al of niet veelvuldig voorkomen van balataboomen. Dit geschiedt door een opziener met

zes man. Ik schat in mijn rapport over de Surinaamsche bosschen het aantal tapbare boomen op 4 à 5 per H.A. De landmeter Samson, die veel balatabosschen bezocht, noemt een terrein, waarop 40 boomen per H.A. staan een rijke balata-streek. Op pagina 75 geeft Dr. Sack op, dat men in doorsnede in Suriname aanneemt, dat 8 boomen bij gewoon tappen opleveren 18 liter melk, = 9 Kg. balata, dus ± 1 Kg. per boom. Bezigt men de klimmethode dan kan men rekenen op 2 Kg. per boom. Jenman beweert dat uit een geveld boom, van 40 cM. dikte, wanneer deze over eene lengte van 30 Meter wordt afgetapt, 9 L. melk kan worden verkregen. Waar in doorsnede geen Kg. per H.A. verkregen wordt, is dus als gemiddeld voor de geheele concessie aan te nemen, dat per H.A. niet meer dan 2 boomen staan. Gewoonlijk vertrekken in het midden van Januari de arbeiders naar de terreinen. Te voren hebben zij een voorschot genoten, dat vroeger tusschen f40 en f100 varieerde maar bij de scherpe concurrentie der concessionarissen, met inbegrip van levensmiddelen enz., wel tot f600 stijgt. Ja in 1911 zijn voorschotten gegeven tot f1200 (met inbegrip van saldo schuld bij andere exploitanten).

Een deel der bleeders komt uit de naburige Engelsche kolonie. In de booten, waarmede zij de reis naar de binnenlanden ondernemen, voeren zij de noodige levensmiddelen mede, want hoewel in de concessievoorwaarden is bepaald, dat de arbeiders de voor hun eigen levensonderhoud benodigde levensmiddelen op het terrein mogen cultiveeren, komt daar niet veel van, omdat hun verblijf van te korten duur is. Bovendien zou het telen van groenten hen aan hun eigenlijken arbeid onttrekken en dus nopen langer uit te blijven. Groot is de animo voor een langdurig verblijf in de binnenlanden niet en alleen tegen flinke betaling vindt men liefhebbers.

Zijn de booten in de nabijheid der concessie gekomen dan wordt aan de kreek het magazijn gebouwd, waarin men de levensmiddelen en de gereedschappen opbergt. De opzichter begint met 4 man een pad open te kappen, dat als arbeidsbasis moet dienst doen. Per dag kan niet meer dan 1500 Meter gebaad worden. De bleeders overnachten in zeer primitieve hutten op het terrein en keeren eerst tegen het einde van April naar de hoofdplaats terug. Tegen het midden van Juni vertrekken zij wederom naar het terrein en zijn in het midden van Augustus weer thuis. Gemiddeld zijn zij dus voor de balata exploitatie 5½ maand in het jaar werkzaam. Als maximum-afwezigheid mag aangenomen worden 30 weken. Een balataboom van 15 cM. dikte is reeds tapbaar, maar de meeste stammen, die bewerkt worden, zijn veel zwaarder. Nadat eerst de boomen zijn schoongemaakt, waarbij de kortmossen, die anders de melk zouden verontreinigen, zijn verwijderd, worden met kapmessen, die gewoonlijk houwens genoemd worden, inkappingen gemaakt. Men maakt de insnijdingen 2½ cM. breed. Ze gaan ondanks het verbod veelal rondom den stam tot op een hoogte van 5-6 Meter. Het gebruik van een ladder is natuurlijk in het bosch zeer bezwaarlijk en werd dan ook, als een groote 'invention', de methode, in Demarary in gebruik, ingevoerd, waarbij men pinnen in den boom slaat en met een strik naar boven klimt. In de laatste jaren bezigt men ook klimsporen, waardoor het mogelijk wordt hooger dan 6 Meter in te kappen. Het uitvloeiende sap wordt beneden in een kalebas opgevangen.

Het bleek mij in loco, dat de bast van den balataboom gemeenlijk een 11 m.M. dik is en dat de melk voorkomt in den 8 m.M. dikken buitenbast, die gedekt is met een schorslaag van 3 m.M., welke uit kurk bestaat. De binnenbast is 2 m.M. dik en onderscheidt zich door zijn witte kleur van den buitenbast, welke karmijnrood getint is. De binnenbast levert veel sap op, dat rijk aan water en tannine is, maar weinig balata bevat. Dit schijnen de bleeders zeer goed te weten. Vandaar dat ervaren arbeiders er voor zorgen, de insnijdingen niet tot aan het cambium te maken. Zij sparen daardoor arbeid uit, krijgen een melk, die rijker is aan vaste stoffen en het product loopt later minder gevaar door de aanwezigheid van looistof zwart te worden. Goed afgetapt zal een boom, doordien de cambiumlaag niet gekwetst wordt, zich betrekkelijk makkelijk kunnen herstellen, maar doordat op vele plaatsen de

beschermende schors is verwijderd, krijgen de termieten gelegenheid den bast te vernielen.

De meeningen aangaande de gevolgen van het aftappen loopen zeer uiteen. Aan de Corantijn zag Plasschaert boomen door de Garnett-Company, van 1889 tot en met 1891 getapt. De boomen vertoonden zeer mooi herstelde wonden; op een boom was eigenlijk slechts nog de tapfiguur te zien. Hoewel alle bolletries reeds eenmaal afgetapt waren konden wij in Augustus op het door ons aan de Friderici-

kreek, een zijriviertje van de Commewijne, geen enkel dood exemplaar constateeren. De groote vraag is hoe houden die boomen zich, wanneer zij voor de 2de maal getapt worden. Zeer verdacht is de mededeeling van Dr. Harris, voorkomende in het Rapport of the W. India Royal Commission, waarin het heet, dat in Br. Guiana veel balataboomen omgekapt worden. Waar Jenman vroeger constateerde, dat in Demerary, toen voor de eerste maal de boomen getapt werden, deze niet geveld werden, bevreedt het wel dat zulks thans wel geschiedt. De houtvester Gonggrijp, die ervaring van lateren datum bezit, is de meening toegedaan, dat Mimusops balata het tappen slecht verdraagt.

Direct na het aansnijden der boomen begint het melksap met een zekere snelheid uit de wonden te vloeien. Ja het komt voor, schrijft Plasschaert, dat de kalabas aan den voet van den boom uitgegoten moet worden als zijnde vol, voordat men tot de hoogere insnijdingen overgaat. Ook worden somtijds aan een boom meerdere kalebassen opgehangen. Het melksap blijft 1 à 2 uur vloeien. Zonder ladder krijgt men van een boom van 50 c.M. middellijn niet meer dan 1.7 liter melk. Tapt men hem evenwel af tot een hoogte van 6 Meter dan kan het dubbele verkregen worden.

Een bleeder kan per dag 6 à 8 boomen aftappen en produceert 20-35 liter melk, waaruit 11 à 20 Kg. balata wordt verkregen. In het geheel wordt in de 150 dagen, die het tapseizoen duurt, volgens den heer Douglas door één bleeder niet meer dan 300 Kg. gemiddeld geleverd. Dit komt omdat een groot deel van den tijd verloren gaat met het heen en weer reizen en het opsporen der boomen. In het 'Balatavraagstuk' wordt op blz. 50 vermeld dat bleeders, die minder dan 400 Kg. inleveren als slechte werklieden worden beschouwd; in bijlage No. 13 heet het evenwel dat gemiddeld per arbeider verkregen werd:

1909	241 K.G.
1910	255 K.G.
1911	204 K.G.

Een gallon melk, = 4,5 Kg., levert in den natten, tijd minder balata dan in den drogen en wel respectievelijk 1,8-2,2 en 2,3-2,7 Kg.

Om 6 uur 's morgens verlaten de bleeders hunne hutten en keeren om 1 uur met de geogste melk naar het kamp terug. Het product wordt eerst uitgestort in de zoogenaamde koelbak, die gemaakt is van den stam van den palissade-palm, eenigszins op dezelfde wijze als waarop, men in Amerika en Noorwegen van klossen blokhuzen bouwt. De bak wordt van binnen met modder bepleisterd en daarna bestreken met zand en bolletriemelk. De bakken zijn 2 meter in het vierkant en 40 cM. diep; soms wordt de bodem met zeep besmeerd om het vastkleven van de balata te verhinderen. Een beweegbaar dak van palissadepalmladeren vervaardigd, belet het regenwater zich met de melk te vermengen. Twee à drie dagen vertoeft het sap in den koelbak en ondergaat daar gisting. Vervolgens wordt de melk overgegoten in evenbreede bakken, *dabree's* genoemd, die echter slechts 15 à 20 cM. diep zijn. Men laat de zon daar op schijnen, zoodat in 1 à 2 dagen de bovenste laag gestold is en als een vel kan worden afgenomen. Nadat dit afgedropen is, hangt men het op een schaduwrijke plek in het bosch ter droging. In Br. Guiana legt men dikwijls de vellen op den grond, waardoor ze met aarde verontreinigd worden en waardoor de regen vrij spel krijgt en het product zwart maakt. Na een week is het voldoende hard om getransporteerd te worden. Vooraf wordt het echter samengevouwen, daar het op het hoofd van den arbeider naar de kreek moet worden gedragen. Een vel weegt gemiddeld 30 Kg., terwijl de dikte varieert tusschen ½ en

1 cM. Oorspronkelijk is de kleur lichtbruin maar bij het drogen wordt deze donkerder. Onder weg wordt de balata tegen regen beschermd maar veelal is op de hoofdplaats nog nadrogen noodig. Bij de verzending naar Europa worden de licht gekleurde als prima, de donkere als secundo-waar verscheept. In het bosch wordt de melk somtijds vervalscht met die van *Tabernaemontana longifolia* Bth., *Battaballi* door de inlanders genoemd en die van andere Apocynaceae, zooals *Mampa* = *Ambelania acida* Aubl. en *Couma guyanensis* Aubl. = *Pera*. In Venezuela voegt men de melk van de koeboom toe.

De betaling geschiedt als volgt. De concessieonaris werkt gewoonlijk met een collector, die voor elk Kg., in de stad in het magazijn geleverd, f1.75 à f2 - ontvangt. Alle kosten van de exploitatie en van de concessie komen voor rekening van den collector, die aan de bleeders f1.- à f1,25 per Kg. in Paramaribo geleverde balata uitbetaalt. Meermalen gebeurt het, dat het geleverde product niet voldoende is om alle voorschotten in geld en levensmiddelen gedaan, te bestrijden. Het saldo schuld wordt dan op een volgend jaar overgeschreven. Er zijn collectors, die valsche rapporten uitbrengen omtrent de hoeveelheid der aanwezige boomen, zoodat later bij de exploitatie het grootste gedeelte van de arbeiders terugkeert naar de stad, omdat er voor hen op de concessie geen werk blijkt te zijn.

Zooals reeds gezegd krijgt men per H.A. in doorsnede geen Kg. product. Vermoedelijk is dit daaraan toe te schrijven, dat op een belangrijk deel van de concessie geen bolletrie's voorkomen. Hoe ongunstig steekt dit cijfer af bij de oogstcijfers van 6 jarige *Hevea*-tuinen, die per H.A. 400 Kg. kunnen produceeren. Vooral is het resultaat bedroevend te noemen, wanneer men bedenkt, dat er 5 en meer jaren moeten verlopen alvorens men weer de zelfde balataboomen kan aftappen en zoodra dit 2 à 3 maal is geschied, de boomen te gronde gaan. Bij de cultuur van *Hevea*'s stijgen daartentegen de jaarlijksche oogsten en kunnen in het 12de jaar 1200 Kg. bedragen. Waarlijk, verbetering van den boschtoestand in Suriname is een taak van groot gewicht en men mag daarvan niet afgeschrikt worden, ook al is deze taak uiterst moeilijk.

De bladeren van den balataboom bevatten volgens C. Mannich (*Chem. Unters. d. Blätter des Balatabaumes Jahresber. d. Pharm 1901 S. 21*) 5,1% balata. Ook Jumelle geeft, op gezag van Prof. Wijsman te Leiden, 5% op. Dr. Sack vond in versche bladeren slechts ongeveer, 0,3% d.i. dus in droge bladeren ongeveer 1,2%. Van het fabriceren van balata uit de bladeren kan uit een finantieel oogpunt geen sprake zijn, daar de boomen te geïsoleerd in de bosschen worden aangetroffen en de afstand tot Paramaribo te groot is. (Wat men in den handel bladbalata of sheet-balata noemt, is beter velbalata te noemen. Het is niet afkomstig van de bladeren.) Wegens den langzamen groei van den boom kan van cultuur, waarbij een deel der bladeren voor het extraheeren wordt bestemd, geen sprake zijn.

De balata bestaat voor de grootste helft uit gutta en voor de kleinste helft uit hars. Deze hars is volgens Tschirch samengesteld uit 4 stoffen. Wordt het product, wat de verhouding tusschen hars en gutta aangaat, vergeleken met getha pertja dan moet het in de 4de en 5de klassen van Obach gerangschikt worden.

De in de balata aanwezige gutta is volgens denzelfden, in deze gezaghebbenden persoon, zeer sterk en taai. Van 1885 t/m 1896 schommelde de prijs in Londen tusschen 9 en 13½ d. per pond d.i. dus ongeveer f1.- à f1.70 per Kg.

Volgens het India Rubber Journal 2 Sept. 1911 waren de prijzen:

	Blockbalata.	gemiddeld.	Sheetbalata.	gemiddeld.
1909	1/9-2/6	2/1½	2/3-2/7	2/5
1910	2/5-4/-	3/2½	2/5½-4/10	3/8
1911	2/4-2/10	2/7	3/2-3/8	3/5

De Londensche noteering van 13 Febr. 1914 bedroeg voor vel-balata 3 s. en voor block 2 s. 2 d.d.i. dus respectievelijk per Kg. f4.01 en f2,89. De balata is een stof, die wat eigenschappen aangaat, het midden houdt tusschen caoutchouc en getah pertja. Verwarmd wordt het niet zoo week als laatstgenoemd product en kan daarom niet zoo goed als isoleeringsmateriaal voor onderzeesche telegraafkabels worden gebezigd. Een mengsel van beide stoffen wordt evenwel tegenwoordig wel voor dat doel veelvuldig gebruikt. Ook in de rubberindustrie kan men balata voor menging zeer goed bezigen, b.v. bij het maken van solide banden, schoenhakken enz.

Wegens zijn groote stevigheid en daar het product weinig elastisch is wordt balata veelvuldig gebruikt voor de vervaardiging van drijfriemen. Voor dat doel wordt met hulp van de kalender op een stevigen katoenen weefsel boven- en onderlagen balata gebracht. De beide uiteinden worden warm aan elkaar geperst. Daardoor krijgt men een drijfriem, die voor dynamo's zeer geschikt is, daar de laschplaats geen schokken veroorzaakt en aan de machine dus een rustige gang wordt verzekerd. Tegenwoordig wordt veel reclame gemaakt voor Lanco-riemen. Geregeld treft men in het India Rubber Journal eene annonce van Irwell and Eastern Rubber co Ltd. Ordsall Lane, Salford, Manchester. Deze maatschappij vervaardigde een balatarieem van 710 voet lengte en 42 inches breedte met een gewicht van 2 tons 14 cwt. Balata alleen is niet als surrogaat voor caoutchouc te benutten, maar wel gemengd met Afrikaansche caoutchouc, Guayule en reclaimed rubber. Dick, die schatten verdiend heeft met het vervaardigen van getah pertja-waren, heeft ook veel balata gebruikt voor het maken van schoenzolen. Men kan de stof mede bezigen voor de fabricatie van sous-bras en matrijzen. Nadat de hars uit de balata is verwijderd kan men het produkt uitstekend gebruiken voor golfballen. Stagneri, een Amerikaan, noemt balata de beste rubber van de wereld. Bestempelden vroeger de Europeesche fabrikanten balata als een 2de qualiteits getah pertja, tegenwoordig weten zij het product beter te waardeeren.

Terpentijn, benzine en zwavelkoolstof lossen in kouden toestand balata volledig op. Tegen caustische kali en zoutzuur is het bestand, zwavel en salpeterzuur tasten het aan. Balata is veel beter dan getah pertja bestand tegen de inwerking van licht en lucht. Seeligman deelt in zijn boek over caoutchouc en getah pertja mede, dat een balata monster, 17 jaar in een kouden kelder bewaard zonder dat bepaalde maatregelen getroffen waren om het voor bederf te vrijwaren, absoluut niets geleden had.

Litt. Dr. J. Sack, De balata-industrie in Suriname, Paramaribo 1909; met uitvoerig geschiedkundig overzicht door Fr. Oudschans Dentz. - S. Bleekroode. De Sur. G.P. in de Volksvlijt, Amst. 1857 No. 6 en 7. - A.H. de Balbian Verster. Eene Balata concessie in Suriname, Eigen Haard 19 Dec. 1896. - Dr. E.F.A. Obach, Getah Pertja. 3 Lezingen als cantorlectures gehouden in de Society of Arts te Londen. Vertaald en uitgegeven door het Kol. Museum, Amst. 1898. - Dr. A.H. Berkhout, Rapport

over de Surinaamsche bosschen, 1903. - Dr. E.K. Plasschaert, Der Forstbetrieb in Surinam. München, 1910. - De balata-industrie in Suriname, in Gegevens betreffende Suriname, gepubliceerd bij gelegenheid van de Intern. Tentoonst. te Brussel in 1910. - E. Schereschewski, Ueber balata und chicle 1905. - Prof. A. Tschirch, Archif der Pharmacie 1905. - B.S. Jenman, Government Botanist Demerara, Balata and the balata industry, Timehri. Vol. IV Part. II Dec. 1885. - A. Charlier, Contribution a l'étude anatomique des plantes à G.P. et d'autres sapotacées, Paris 1905. Dit geschrift geeft teekeningen betreffenden den anatomischen bouw van het balatablad. - A.G.W. Swart, Verslag over de Intern. Rubber Tentoonst. geh. van 26 Juni tot 14 Juli 1911 in de Royal Agricult. Hall. Islington, London, 's-Grav. 1911. - W.A.Br.v. Asbeck. Ind. Mercur 15 Febr. 1912. Noodzakelijkheid en mogelijkheid van de bescherming der balataindustrie in Suriname. - C.A.J. Struycken de Roysancour en J.W. Gonggrijp, Het Balata-vraagstuk in Suriname, Paramaribo 1912. - Rapport omtrent het 'Balatavraagstuk' aan den Min. v. Kol. uitgebracht door D. Bos, P. van Romburgh en Salverda, alsook de antwoorden hierop van Struycken de Roysancour en Gonggrijp, (1913). - A glimpse of the existing conditions in the Balata industry in Dutch Guiana, India Rubber World New-York Aug. 1, 1913, blz. 597. J.W. Gonggrijp, Een en ander over de Balataindustrie in Suriname, Cultura Oct. 1913, No. 302, blz. 374-384.-

A.H.B.

Baldatae,

AROW. Zie MUZIEKINSTRUMENTEN.

Balistes vetula I.

Piesjie porco, PAP. *Oldwife*, ST. EUST. Fam. Balastidae. Kustvisch. Verspreiding: West-Indië, soms in den Golfstroom tot Woods Hol. Volgens Day ook aan de kust van Indië, deze heeft echter meer vinstralen. De mond is klein, de kaken kort, deze met een rij snijtandachtige tanden. De kieuwopeningen zijn klein, spleetvormig. Op de plaats van de buikvinnen een enkele dikke stekel. De staartvin is wijd gevorkt. Twee gebogen, blauwe, donker berande banden op de zijden van den kop, de onderste van den mondhoek naar de keel, de bovenste van boven den bek naar de voet van de borstvin. Onder de oogen een zwarte licht berande lijn. Verscheidene van dergelijke lijnen stralen van het oog uit. De staartvin is van boven en van onderen met blauw berand, en met een intramarginale blauwe band. De rugvin en de aarsvin met dwarse blauwe banden. De jonge exemplaren hebben eenige onregelmatige schuine zwarte lijnen langs de rijen schubben. Balistes soorten worden in het Papiamentsch *Piesjie porco* genoemd.

Baljaar,

SUR. Zie DANSEN.

Balsamtree,

BOV. E. Zie BURSERIA SIMARUBA.

Bamba-boom,

N.E. Zie OREODAPHNE.

Bamba-maká,

N.E. Zie DESMONCUS POLYACANTHOS.

Bamboe-fluit.

Zie MUZIEKINSTRUMENTEN.

Bamboes,

SUR. Zie BAMBUSA.

Bamboesi-maká,

N.E. Zie DESMONCUS RIPARIUS.

Bambusa.

Fam. Gramineae. *Bamboes*, SUR., de bekende gekweekte grassoort, in O.-Indië thuis-behoorend, met hollen, door tusschenschotten verdeelden metershoogen halm. Vermoedelijk worden verschillende soorten gekweekt. De in Suriname wildgroeijende bamboe is veel dunner en behoort tot het geslacht GUADUA. De bamboe wordt in Suriname weinig gebruikt. Indianen maken er soms pijlpunten van. Over het in het wild voorkomen van bamboe in Suriname zie Martin. W.I. Skizzen blz. 62. - Verslag Coppename exp. blz. 142 (overdruk) en Verslag Corantijn exp. blz. 44 (overdruk).

Banaan,

SUR. *Baäna*, N.E. *Banana*, PAP. *Prattana*, AROW., door de Engelschen *plantain* genoemd, is een varieteit van de soort *Musa paradisiaca*, welke vruchten niet rauw gebruikt worden. Ze vormden het hoofdvoedsel der slaven, en zijn nu nog het volksvoedsel bij uitnemendheid. Onjuist is dan ook de bewering van Prof. P.J. Veth op blz. 244 van zijn 'Uit Oost en West. Verklaring van eenige uitheemsche woorden'. Arnhem, 1899: 'Zegt men dus, gelijk men zoo dikwijls leest, dat in Westindië de banaan nevens de bakkeljauw het hoofdvoedsel van de negerslaven placht te wezen, dan is daarmee niet beslist of men *Musa sapientum* of *Musa paradisiaca* bedoelt; het was zelfs doorgaans de bakkove, die aan de negers verstrekt werd.' Het was *nooit* de bakkove, die alleen als fruit gebruikt wordt.

Uit hunne samenstelling blijkt, dat de voedingswaarde tamelijk groot is:

eiwit	1,25%
vet	0,25%
zetmeel	18,06%
vezel	0,19%
asch	0,64%
water	75,00%

Bananen worden op allerlei wijzen gegeten: gekookt, geroosterd, gebakken (vooral worden hiervoor overrijpe vruchten gebruikt), als gongotee en als tom-tom. Gongotee wordt speciaal als kindervoedsel gebruikt en zelfs aan heel jonge kinderen, (soms na 3 weken reeds) gegeven. Ook het bacovenmeel schijnt in Europa grotendeels tot kindervoedsel verwerkt te worden. Voor de bereiding van gongotee worden onrijpe bananen in schijven gesneden, in de zon gedroogd en daarna zeer fijn gestampt. Het zetmeel gehalte van dit praeparaat is hoog, n.l. 69%, eiwit 2½%. Om tom-tom (in Britsch Guiana *foofoo* genaamd) te bereiden worden niet geheel gaar gekookte groene bananen tot een taai deeg gestampt; het is een algemeen gebruikt voedsel. Bananen zijn het product, dat allereerst in aanmerking komt bij aanleg van een grondje door den creool, Britsch-Indiër of Javaan. Het meerendeel der op de markt aangebrachte bossen komt dan ook van grondjes. Slechts weinige plantages kweken nu bananen als hulpschaduw voor koffie of cacao. Vroeger was het gebruik als zoodanig zeer algemeen; de meeste ondernemingen hadden echter ook een aparte aanplant voor de slaven. Om goed te groeien hebben de bananen een zwaren kleigrond noodig; men kan slechts een beperkt aantal oogsten van eenzelfde stuk land krijgen; als uiterste stelt men 4 kroppen, als regel drie. Er wordt dan echter geen grondbewerking toegepast.

Wanneer nieuw land in cultuur gebracht wordt, oogst men dikwijls eerst 2-maal bananen, daarna plant men het hoofdproduct met appelbacoven als hulpschaduw. Het duurt ongeveer 10 maanden voor de bos rijp is; bij een geregelde cultuur is de plantafstand gewoonlijk 10 bij 10 voet, als tusschencultuur varieert zij natuurlijk naar het hoofdproduct. De voortplanting geschiedt door suckers; liefst kiest men er van 5 à 6 maanden oud. Men maakt kleine gaten, b.v. van één voet kubiek, en stampst den grond flink aan rondom den knol.

De banaan onderscheidt zich van de bacovensoorten, doordat ze meer gebogen en hoekiger is. De prijs der bossen op de locale markt loopt zeer uiteen, van f0.25-f0.80 per bos; dergelijke groote schommelingen zijn trouwens zeer algemeen bij de meeste inlandsche marktproducten. Er wordt beweerd, dat er een varieteit is, die zeer groote bossen levert; ook vindt men de z.g. *manbaäna*, die kleine bossen met groote gekromde vruchten levert, welke zeer onregelmatig aan den steel zitten. Zeer waarschijnlijk heeft men hier niet met een constante varieteit te doen,

Ook op Curaçao worden veel bananen gegeten, van de Venezuelaansche havens met schoeners aangevoerd. Op Curacao brengt de banaan meestal geen vruchten voort.

Litt: Hering, Verhandeling over de voedingsmiddelen der kol. Suriname. A. Kappler, Surinam. Stuttg. 1887; Dr. J. Sack, Bulletin No. 23 Inspectie van den Landbouw in Suriname, Een ouder geschrift is G.J. Mulder, De voeding van den neger in Suriname, Rotterdam. 1847.

Bana-bikki,

N.E. Zie ICTERIDAE.

Banana,

PAP. Zie ALBULA.

Banana di rif,

BEN. E. Zie BATIS.

Banane-bek,

SUR. Zie ICTERIDAE.

Banikoe,

N.E. Zie TERNSTRÖMIA.

Baniri,

N.E. Zie VANILLA.

Banjá,

N.E. Zie DANSEN.

Banjá-dron,

N.E. Zie MUZIEKINSTRUMENTEN.

Banjaman,

N.E. Zie ASPREDINICHTHYS.

Bankoe-notoe,

N.E. Zie MUNTWEZEN (SURINAME).

Banso,

ST. EUST., ST. M. Zie SAMYDA.

Bantamá,

N.E. Zie PLANTAGE.

Baranca,

PAP. In het algemeen rots, meer in het bijzonder kalkrots.

Barba di jonkeman,

BEN. E. Zie ALBIZZIA.

Barba di kadoesji,

BEN. E. Zie TILLANDSIA RECURVATA.

Barba di paaloe,

BEN. E. Zie TILLANDSIA USNEOIDES.

Barbakot,

SUR. *Brabakóto*, N.E. Houten rooster of stellage om voorwerpen op te leggen; meer in het bijzonder noemt men zoo een rooster waarop vleesch en vooral visch boven het vuur wordt gedroogd en gerookt ter betere conservatie, welke bewerking *barbakotten* wordt genoemd. Wanneer men het vleesch elken avond op nieuw weder barbakot, kan men het geruimen tijd goed houden. Het woord, dat ook in Brazillië bekend is - in Britsch Guiana zegt men babracot - zou volgens Brinton ontleend zijn aan de taal van de oorspronkelijke bewoners der Antillen.

Barbakot noemde men in Suriname ook de vloeren, waarop in de suikermolens de vaten suiker werden neergezet om de melasse te laten uitlekken of 'laxeeren'. Volgens de beschrijving van Blom, Verhandeling over den Landbouw in de Colonie Suriname, bestond de barbakot uit planken van twee duim dikte, die een weinig uitgehold en zwak hellend opgesteld

waren, opdat de melasse kon afloopen en opgevangen worden. Men legde de planken op zoodanigen afstand van elkaar, dat op de kanten van twee planken een derde plank, die rond geschaafd was, gelegd kon worden.

Barbier,

PAP. Zie UPENEUS.

Barboeletta,

PAP. Zie LEPIDOPTERA.

Barge (mr. Charles Augustinus Henry).

Zie GOUVERNEURS.

Barigondjie,

PAP. Zie POECILIA.

Baristille,

PAP. Zie VISSCHERIJBEDRIJF OP DE W.-I.-EILANDEN.

Bark.

Op de Benedenwindsche eilanden de algemeene naam voor kotters, van het Spaansche woord *barco*.

Barklak,

SUR. Zie ESCHWEILERA LONGIPES.

Barkrakki,

N.E. Zie ESCHWEILERA LONGIPES.

Barra blanco,

BEN. E. Zie CROTON NIVEUS.

Barracouta,

SABA. Zie SPHYRAENA-SOORTEN.

Basella rubra

L. Fam. Chenopodiaceae. *Roode spinazie*, SUR. (?) *Redi inki*, N.E. Een kruipende plant met vleezige stengels en bladeren. De rijpe vleezige kelken bevatten een fraai rood vocht, dat als inkt gebruikt wordt.

Basi-fisi,

N.E. Zie LORICARIA CATAPHRACTA.

Basil,

BOV. E. Zie OCIMUM.

Basket hibisc,

BOV. E. Zie HIBISCUS SCHIZOPETALUS.

Basket hoop,

SABA, ST. EUST. Zie SMILAX GUIANENSIS.

Baskiet,

SUR. *Baksi* en *Baksita*, N.E. Van het Engelsche basket. Mand, korf. Ook val van vlechtwerk, die op de Surinaamsche rivieren gebruikt wordt om visch te vangen.

Basoeba-pisi,

N.E. Zie OCOTEA.

Basra-bolletrie,

N.E. Zie HUMIRIA.

Basra-bruinhart,

N.E. Zie TRICHILIA.

Basra-faja-dia,

N.E. Zie LEONURUS.

Basra-lokus,

N.E. Zie DICORYNIA.

Basra-witti-hede,

N.E. Zie SYNEDRELLA.

Bassoora di lieber,

BEN. E. Zie PARTHENIUM.

Bassoora korraa,

BEN. E. Zie MELOCHIA.

Bassoora pleintsji,

BEN. E. Zie SIDA SPINOSA var. ANGUSTIFOLIA.

Bastaard lokus,

SUR. Zie DICORYNIA.

Bastaard- of basterd-hout.

Naam in Suriname gegeven aan minderwaardige houtsoorten, die eenige gelijkenis hebben met goede, algemeen gebruikte soorten. Zoo spreekt men van basterdbruinhart, basterd-lokus, enz. Een dergelijke beteekenis heeft het woord op de W.-I. Eilanden, en niet alleen bij houtsoorten, maar ook bij kruidachtige planten.

Bastaard-slangenhout,

SUR. Zie LOXOPTERYGIUM.

Bastard black berry,

BOV. E. Zie EUGENIA PROCERA.

Bastard bough,

ST. M. Zie PICRAMNIA.

Bastard cancker berry,

BOV. E. Zie PSYCHOTRIA UNDATA.

Bastard catclaw,

BOV. E. Zie POLYPODIUM.

Bastard cherry,

ST. M. Zie MALPIGHIA ANGUSTIFOLIA.

Bastard cinnamom,

SABA, ST. EUST. Zie ARDISIA.

Bastard nettle,

BOV. E. Zie ACALYPHA.

Bastard white root,

ST. EUST. Zie AEGIPHILA.

Bastebers,

PAP. Zie NEOMANIS JOCU.

Bastiaan,

SUR. *Basiä*, N.E. De neger-officier op de plantages, in tegenstelling van den blank-officier. Hij was in den slaventijd belast met het toezicht op de slavenmacht en den arbeid der negers. *Gran basiä* was de naam van den eersten bastiaan.

Bataata di poorko,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA ERECTA, B. HIRSUTA en B. PANICULATA.

Bataata di zoembi,

BEN. E. Zie SOLANUM ARGILLICOLUM.

Bataata djoekoe,

BEN. E. Zie CERATOSANTHES.

Bataata doesji,

PAP. Zie AARDVRUCHTEN.

Bataata heel,

BEN. E. Zie MORINDA.

Batavia.

Zie LEPRA.

Bateau.

In Nickerie de gewone naam van een platboomsvaartuigje, soms ook van een korjaal.

Batée.

Zie GOUD-INDUSTRIE (SURINAME).

Bati-bati,

N.E. Zie AMBELANIA.

Batis maritima

L. Fam. Batidaceae. *Banana di rif*, BEN. E. *Wild banana*, BOV. E. Een vleezige plant met rolronde bladeren en bloemen in vleezige cilindervormige bloeiwijzen; ze komt voor op zilte plaatsen.

Batoto-bitá,

N.E. Zie PHYSALIS HIRSUTA en P. SURINAMENSIS.

Batrachia.

Amphibia. De Batrachia vormen eene klasse der gewervelde dieren, die zich onderscheiden door dat het aderlijke bloedvaatstelsel niet volkomen van het slagaderlijke bloedvaatstelsel is gescheiden; daar het hart wel 2 voorkamers maar slechts één kamer heeft is het in de slagaderen stroomende bloed een mengsel van aderlijk en slagaderlijk bloed. De lichaamstemperatuur is bij deze dieren dan ook maar weinig hooger dan die der omgeving. Zij hebben eene naakte, lederachtige huid, maarin talrijke huidklieren, die door hunne afscheiding de huid vochtig en kleverig maken. Bij enkele Batrachia komen schubben voor, doch deze schubben zijn klein en in plooiën van de huid ingesloten. Bij de Batrachia komen geene eigenlijke ribben voor, zij kunnen dus niet zoo als de hoogere gewervelde dieren door verwijding en vernauwing van de borstkas de buitenlucht inzuigen en later weder uitpersen, maar slikken de lucht in. De lucht komt door de neusgaten naar binnen en wordt dan door pompbewegingen van den keel terwijl de mond gesloten wordt en de neusgaten door neuskleppen zijn afgesloten in de longen geperst. Bij de Salamanders vindt men in verschillende groepen soorten waar de longen geheel ontbreken; bij die dieren neemt de huid, die altijd een groote factor voor de

ademhaling is, deze functie geheel over. Van de Visschen onderscheiden de Batrachia zich door den bouw van de ledematen, die even als dit bij de hoogere gewervelde dieren het geval is, bestaan uit 3 op elkander volgende gedeelten, nl.: 1o. een proximaal gedeelte (het opperarmbeen of het dijbeen); 2o. de 2 daaropvolgende naast elkaar gelegen beenderen (ellepijp en spaakbeen of scheenen kuitbeen), en 3o. de eigenlijke hand- of voetwortelbeenderen met de vingers of de teenen.

Van de Reptilia verschillen de Batrachia door dat de schedel door middel van 2 achterhoofdsknobbels met den wervelkolom samenhangt, en door de afwezigheid van amnion of allantois in het embryo.

Met zeer enkele uitzonderingen maken alle Batra-

chia na het verlaten van het ei eene gedaanteverwisseling of metamorfose door, en leven als jonge dieren gedurende het larvenstadium in het water, waar zij door kieuwen ademen. Daar vele Batrachia ook gedurende den volwassen staat nu eens op het land, dan weder, en vooral gedurende den paartijd, in het water leven, werden deze dieren door de oude schrijvers, ook wel met den naam van tweeslachtige dieren bestempeld.

Wat den lichaamsvorm betreft vindt men onder de dieren dezer klasse eene groote verscheidenheid; men treft er onder aan:

- 1o. dieren met een wormvormig, geringd lichaam, zonder pooten.
- 2o. dieren met een vischachtig lichaam met zijdelings samengedrukten staart en zeer korte pooten;
- 3o. dieren met een hagedis-achtig lichaam met rolronden staart en vrij stevige pooten.
- 4o. dieren met een gedrongen, eenigzins schijfvormig lichaam, zonder staart en met sterk ontwikkelde pooten.

De Batrachia, die tot de eerste afdeeling behooren zijn de APODA of COECILIA'S, die zich behalve doorhun lichaamsvorm van alle andere Batrachia onderscheiden, door dat zij somtijds in de huid ingesloten schubben bezitten. De COECILIA'S worden ook in Suriname aangetroffen (zie art. APODA). Tot de 2e en 3e groep, de URODELA, behooren Batrachia, die gewoonlijk met den naam van Salamanders worden aangeduid. Zij werden tot nu toe in Suriname niet waargenomen. Daar echter Salamanders tot het geslacht SPELERPES behoorende, in Columbia, in het gebied van de Boven Amazonenrivier, en op Haïti werden aangetroffen, is het volstrekt niet uitgesloten dat ook in Suriname of op de Benedenwindsche eilanden te eenigertijd vertegenwoordigers van de Salamanders worden gevonden. De Batrachia, die tot de 4e groep behooren, de ANURA, zijn de meest bekende vertegenwoordigers van deze klasse der Gewervelde dieren; het zijn de kikvorschen, boomvorschen en padden, die ook in Suriname in grooten getale voorkomen. (Zie art. ANURA).

V.L.D.J.

Batrachoides surinamensis

(Bl. en Schn.) J. en Ev. (Syn. *BATRACHIS SURINAMENSIS*). Lomp, SUR. *Pakoema* N.E. (?)Fam. Batrachoididae. Kustvisch. Verspreiding: de kusten van Suriname, uiana, Brazilië. Niet zeldzaam op zandige kusten. De voor hoofdstreek is breed, een weinig plat, met midden richel. Het kieuwdeksel als twee uiteenwijkende stekels ontwikkeld, het onderkieuwdeksel sterk ontwikkeld, de takken van de onderkieuwdekselstekel ongelijk en uiteenwijkend. Het lichaam is bedekt met kleine getande schubben. De kleur is grijs, donkerder aan de zijanten en op den kop. De voet van de zachte rugvin is bleek, met eene donkere, onregelmatige lijn er boven; de bovenkant der vin lichter. De staartvin is bijna zwart, de aarsvin licht met wat donkere teekens. De Lomp wordt 1½ voet lang, 2-3 pond zwaar en wordt gaarne gegeten. Om ze te vangen moet men ze met de hand tusschen het hout en de steenen der beschoeiingen uitjagen.

Baud (Jean Chrétien).

Zie MINISTERS VAN KOLONIËN.

Bauhinia.^{aant.}

Fam. Leguminosae. *Sekrepatoe-trapoe*, N.E. Meest lianen, kenbaar aan de aan den top diep ingesneden bladeren. De stam is bij voldoende leeftijd plat en in het midden afwisselend voorzien van een instulping en een uitstulping. Er komen in Suriname talrijke Bauhinia-soorten in het wild voor. Een afbeelding van de Sekrepatoe-trapoe geeft het Verslag der Corantijn-Expeditie in afb. 4.

Bayberry,

BOV. E. Zie AMOMIS.

Bayboom,

SUR. Zie AMOMIS.

Bay rum.

Zie AMOMIS.

Bébé-hoedoe,

N.E. Zie PTEROCARPUS.

Bebelving.

SUR. Zie PLANTAGE.

Bedrock.

Term in gebruik bij de ontginners van alluviaal goud voor het onder de erts laag (gravel) liggende, meestal tot een geelwitte klei verweerde, bodemgesteente. Zie AARDKUNDE bl. 7; voorts M.E.D. Levat, Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'or en Guyane française. Paris 1898, blz. 74. - C.J. van Loon, Rapport over de exploitatie van het Lawagebied. 's-Grav. 1904 blr. 72.

Beembee,

BEN. E. Zie PORTULACA OLERACEA.

Beembee sjimaron,

BEN. E. Zie PORTULACA VENEZUELENSIS.

Beerum,

N.E. Zie AMOMIS.

Beesji di kalakoena,

BEN. E. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Beesji di tinta,

BEN. E. Zie PASSIFLORA SUBEROSA.

Beesji iguana,

BEN. E. Zie CELTIS.

Beesji kabrieto,

AR. Zie CONDALIA.

Beestenwerk.^{aant.}

Naam van de vroegere suikermolens die door ossen, muilezels of paarden gedreven werden. Beschrijving en afbeelding daarvan zijn in vele oudere werken over Suriname te vinden. Ook Rodway, Guiana: British, Dutch and French, London 1912, blz. 101, geeft een afbeelding van een beestenwerk. De behoefte aan paarden voor deze molens was aanleiding tot de bepaling volgens placaat van 1704, dat Engelsche schepen verplicht waren om bij iedere reis ten minste zes paarden aan te voeren, terwijl de koppen der op reis gestorven paarden moesten worden vertoond. (Hartsinck II, blz. 740). Aan deze bepaling werd streng de hand gehouden. In een artikel van C.A. van Sypesteyn, Tijdschrift West Indië II, 114-116, vindt men het getal paarden door Engelsche schippers jaarlijks aangevoerd op gemiddeld 400 geschat. Door het zware werk in de suikermolens schijnt de sterfte onder de paarden zeer groot

te zijn geweest. Een 'spel' paarden, muilezels of ossen heette in dien tijd een bij elkaar behorende ploeg van 7 à 8 stuks, waaronder 1 of 2 plaatsvervangers, in geval van ziekte. In den molen liepen er 6 tegelijk.

Begas,

PAP. Maiszaad, niet in korrels uitgedorscht: kleine stukjes tapoesji (kolf) die men plant vóór het invallen der najaarsregens. Beteekent ook kaf, de maisschillen, die vrij komen bij het meelmalen en als varkensvoeder gebruikt worden.

Begissima,

BEN. E. Zie ANTIGONON.

Begrooting.

Onder de werking van het bij Koninklijk besluit van 9 Augustus 1832, No. 89 vastgestelde regeeringsreglement (Gouvernementsblad van Suriname 1832, No. 13) werd de begrooting van inkomsten en uitgaven der kolonie door den Administrateur van Financiën in de kolonie ontworpen en aan den Gouverneur ten fine van onderzoek aangeboden. De Gouverneur deelde deze begrooting met zijne aanmerkingen mede aan den Kolonialen Raad en zond haar daarna met die aanmerkingen en de bedenkingen van den Kolonialen raad aan het Departement van Koloniën 'teneinde 's Konings approbatie en executoirverklaring daarop te erlangen'.

De begrooting werd in de Koloniën niet afgekondigd.
Sedert de invoering van het thans nog vigeerende

Regeeringsreglement van 1865¹⁾ (wet van 31 Mei 1865, Staatsblad No. 65, G.B. No. 12) dat het Regeeringsreglement van 1832 heeft vervangen, wordt de koloniale huishoudelijke begrooting van Suriname óf bij koloniale verordening óf bij de wet vastgesteld. Ingevolge art. 109 van het Regeeringsreglement wordt de begrooting door den Gouverneur, na den Raad van Bestuur te hebben gehoord, ontworpen en uiterlijk op den eersten Dinsdag der maand Maart aan de Koloniale Staten aangeboden.

Daarop worden gebracht de uitgaven ten behoeve van den openbaren dienst in de kolonie, welke niet ten last van 's Rijks schatkist komen, terwijl eveneens in die begrooting de middelen worden aangewezen ter dekking der uitgaven (dus geen afzonderlijke middelenwet).

De uitgaven, die ten laste van 's Rijks schatkist komen, zijn: *a.* de wedde en de verblijfkosten van den Gouverneur; *b.* de kosten van de Rijks zee- en landmacht, tot bescherming der kolonie gevorderd.

De begrooting wordt, zoodanig als zij door de Koloniale Staten goedgekeurd is, door den Gouverneur voorloopig, vastgesteld en afgekondigd. Zij wordt definitief vastgesteld door de wet:

1. indien tot aanvulling der koloniale middelen gevorderd wordt eene bijdrage uit 's Rijks schatkist.
2. indien de Koning de begrooting, zoodanig als zij door de Koloniale Staten aangenomen is, niet goedkeurt;
3. indien de Koloniale Staten de begrooting niet hebben vastgesteld vóór den 2den Dinsdag der maand Mei van het jaar, waarin zij wordt aangeboden.

Indien geen dezer gevallen aanwezig is, geldt de voorloopige vaststelling als definitieve.

Daar sedert het in werking treden van het Regeeringsreglement het geval sub 1 vermeld, zich steeds heeft voorgedaan, is de begrooting sedert ook steeds definitief bij de wet vastgesteld.

Het geval sub 3 vermeld, deed zich slechts twee malen voor, en wel met de begrootingen voor de dienstjaren 1872 en 1886, die door de Koloniale Staten verworpen werden.

Indien de wet houdende definitieve vaststelling der begrooting in de kolonie niet is afgekondigd en in werking getreden vóór den aanvang van het dienstjaar, waarover de begrooting werken moet, dan kunnen met machtiging des Konings uitgaven en heffingen gedaan worden uit kracht der voorloopig vastgestelde begrooting. Dit kan ook geschieden indien van den Koning geen bericht is ontvangen. In den regel wordt geen machtiging verleend tot het doen van de *nieuwe* uitgaven, op de begrooting gebracht.

Indien de Koloniale Staten de begrooting niet binnen den voorgeschreven termijn, d.i. vóór den 2en Dinsdag der maand Mei hebben aangenomen, strekt voorloopig de begrooting van het vorige dienstjaar tot grondslag van den dienst, behoudens de daarin door den Koning bevolen wijzigingen.

Ingevolge art. 1 van de Surinaamsche Comptabiliteitswet (wet van 7 November 1910, St.bl. No. 315, Gouv. blad van Suriname No. 86), wordt de koloniale huishoudelijke begrooting gesplitst:

- a.* voor de *Uitgaven*: in afdeelingen en artikelen;
- b.* voor de *Ontvangsten*: in afdeelingen en onderdeelen.

1) Dit Regeeringsreglement werd gewijzigd bij de wetten van 26 April 1884 (Staatsblad no. 90, G.B. No. 8), van 2 Februari 1901 (Staatsblad No. 55, G.B. No. 16), van 31 December 1903 (Staatsblad No. 361, B.G. 1904, No. 4) en van 20 Juni 1908 Staatsblad (No. 209, G.B. 1909, No. 1).

De begrooting voor het dienstjaar 1913 is, voorzoo veel de uitgaven betreft, gesplitst in de volgende twaalf afdeelingen, die geraamd zijn op de daarbij vermelde bedragen:

Ie	Afd.	Gouvernements-Secretarie, Koloniale Staten en algemeene dienst	f196.007.-
Ile	Afd.	Justitie en Politie	f431.234.-
IIle	Afd.	Schutterij te Paramaribo	f6.935.-
IVe	Afd.	Administratie van Financiën	f4213.808.-
Ve	Afd.	Immigratie en Kolonisatie	f79.343.-
VIe	Afd.	Eeredienst, onderwijs en armenzorg	f556.522.-
VIIe	Afd.	Departement van den Landbouw	f152.556.-
VIIIe	Afd.	Burgerlijke Geneeskundige Dienst	f327.808.-
IXe	Afd.	Departement van Openbare Werken en Verkeer	f947.237.-
Xe	Afd.	Brandweer	f23.148.-
XIe	Afd.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en toelage, zoomede uitgaven voor de waarneming van tijdelijk opengevallen betrekkingen	f309.501.-
XIIe	-	Onvoorziene uitgaven	f50.000.-
			<hr/>
Totaal			f7294.099.-

De opbrengst van de middelen en inkomsten der kolonie is voor het dienstjaar 1913 geraamd op

terwijl gerekend is op eene bijdrage van f869.137.- het Moederland van

Totaal	f4184.304.-
zoodat er een met te leenen gelden te dekken te kort is van	f3109.795.-
	<hr/>
	f7294.099.-

Het zooeven bedoelde tekort, uit leening te betalen, is daarom zóó hoog, omdat daarin begrepen zijn in vorige jaren gedane uitgaven, welke uit leening moesten betaald worden, maar die wegens het opschorten van de uitgifte van de betrekkelijke leeningen (Immigratieleening, leening voor buitengewone Productieve Werken, en leening op korten termijn), overgeschreven worden op een volgend dienstjaar (1913). Die uitgaven zijn en worden voorloopig betaald uit kasgelden, waarvan eene belangrijke verruiming verkregen is door art. 18 van de Surinaamsche Comptabiliteitswet, die de bevoegdheid geeft om ten bate van de kolonie voorschotten uit 's Rijks schatkist te verkrijgen tot een bedrag van 2 millioen. Dit bedrag is voor de jaren 1912 en 1913 bij de wet van den 29sten Juni 1912 (Staatsblad No. 209) verhoogd tot 4 millioen. Voor deze voorschotten betaalt de Kolonie aan het Rijk 3½% rente.

Moet de begrooting definitief door de wet worden vastgesteld, dan wordt (ingevolge art. 2 van de Su-

rinaamsche Comptabiliteitswet), het daartoe strekkend ontwerp uiterlijk op het tijdstip voor de indiening van de Staatsbegrooting, bij art. 124 der grondwet bepaald, aan de Staten-Generaal aangeboden. De wet, houdende definitieve vaststelling der begrooting, wordt door den Gouverneur zoo spoedig mogelijk afgekondigd.

Behalve uit den post voor onvoorziene uitgaven op de daarvoor in de begrootingswet aangewezen artikelen en memorieposten, mogen overschrijvingen van het eene begrotingsartikel op het andere niet plaats vinden dan krachtens algemeene verordening, uitgegaan van de macht, die de begrooting heeft vastgesteld.

Elke begrooting wordt vastgesteld voor een tijdvak van een jaar, loopende van en met 1 Januari tot en met 31 December.

De dienst blijft open: tot en met 31 Maart van het jaar, volgende op het dienstjaar om de werken of gedeelten daarvan en de leverantiën te volbrengen en de goederen te verzenden, waarvan de volbrenging of verzending volgens de verklaring van het hoofd der betrokken administratie, tengevolge van omstandigheden, in die verklaring te vermelden, niet vóór of op den laatsten December van het dienstjaar heeft plaats gehad; tot en met den 31sten December daaraan volgende om alles ten einde te brengen wat het bewerkstelligen van de ontvangsten en het verevenen en ordonnanceeren van de uitgaven betreft.

Zoolang de begrooting niet bij de wet definitief is vastgesteld, kan de koloniale wetgever in de voorloopig vastgestelde begrooting wijzigingen aanbrengen. Is echter de begrooting eenmaal definitief bij de wet vastgesteld, dan mist de koloniale wetgever de bevoegdheid om daarin veranderingen aan te brengen. Om aan deze moeilijkheid tegemoet te komen wordt, wanneer na de definitieve vaststelling wijziging der begrooting noodig is, het volgende middel toegepast. De koloniale wetgever verklaart in eene verordening de *wenschelijkheid* dat in de definitieve begrooting deze of gene wijziging(en) wordt aangebracht. Daarna wordt door den Minister van Koloniën, wanneer deze met de wenschelijkheidsverklaring instemt, een wetsontwerp aanhangig gemaakt tot wijziging van de definitief vastgestelde begrooting.

Het komt natuurlijk ook wel voor dat de Minister van Koloniën zonder zulk eene wenschelijkheids-verordening een voorstel aanhangig maakt tot wijziging (verhooging) van de definitief vastgestelde begrooting.

Daar, zooals uit het bovenstaande blijkt, de weg om eene eenmaal bij de wet definitief vastgestelde koloniale begrooting gewijzigd te krijgen, een lange is, wordt voor verhooging van de begrooting ten behoeve van de gewone uitgaven zeer zelden eene suppletoire begrooting aanhangig gemaakt, ook al blijken de toegestane credieten onvoldoende en al laat de raming van den post voor Onvoorziene uitgaven *niet* toe om al de daarvoor bij de begrootingswet vatbaar verklaarde artikelen uit dien post aan te vullen. De weg, dien men gewoonlijk bewandelt, is de volgende:

Zoodra na afloop van het dienstjaar de uitgaven zoo nauwkeurig mogelijk kunnen worden vastgesteld, d.i. ongeveer in de maand Augustus, worden de gezamenlijke artikelen, die niet uit den post voor onvoorziene uitgaven konden worden aangevuld, voorgedragen voor verhooging bij de wet (de zogenaamde regularisatiewet). Verlaging van artikelen, waarop een overschot is gebleven, wordt tevens alleen dan voorgesteld, wanneer de voorgestelde verhoogingen zouden moeten leiden tot verhooging van de rijksbijdrage. Deze verhooging is echter niet altijd noodig, daar de opbrengst der middelen vaak de raming overtreft met een grooter bedrag dan het totaal der gezamenlijke voorgestelde verhoogingen van de uitgaven.

Hetgeen hiervoren gezegd is over de tot stand koming van de begrooting geldt ook de kolonie Curaçao met dien verstande dat de begrootingen voor de eilanden

buiten Curaçao in eerste instantie worden ontworpen door het bestuur der eilanden en ingediend bij den Gouverneur.

De begroting voor 1913 voor de kolonie Curaçao, is voorzoo veel de uitgaven betreft, gesplitst in de volgende zes afdelingen, die geraamd zijn op de daarbij vermelde bedragen:

	Curaçao.	Aruba.	Bonaire.	St. Martin.	St. Eustatius.	Saba.	Totaal.
Ie Afd. Gewestelijk bestuur	f57.001	f5.727	f5.062	f6.290	f3.605	f3.345	f81.030
Ile Afd. Justitie en Politie	47.375	3.015	2.365	3.800	3.110	840	60.505
IIle Afd. Geldelijk beheer	52.981	7.699	7.044	5.450	3.765	2.800	79.739
IVe Afd. Eered. en Onderw.	107.160	16.370	13.025	14.650	7.335	11.900	170.440
Ve Afd. Plaatselijke kosten	108.766	16.205	6.630	8.225	10.280	4.390	154.496
Vle Openbare werken	120.509	5.010	5.885	8.910	3.990	2.685	146.989
Totaal	f493.792	f54.026	f40.011	f47.325	f32.085	f25.960	f693.199

De geheele kolonie.

Ie	Afd.	Gewestelijk bestuur	f22.500
Ile	Afd.	Politie	f45.000
IIle	Afd.	Plaatselijke kosten	f46.870
IVe	Afd.	Pensioenen, wachtgelden, onderstanden en andere uitgaven van algemeenen aard	f190.332
Ve	Afd.	Onvoorziene uitgaven	f20.000
			_____ f324.702

Totaal

f1017.901

(Zie verder blz. 80).

I. SURINAME. (1852 en 1853 zie blz. 80).

Hoofdstukken van uitgaaf.	Geraamd bedrag.	Bronnen van inkomst.	Geraamd bedrag.
I. Kosten van het algemeen		Hoofdgeld	f195.000,00
bestuur	f54.342,67	Personeele belasting	20.000,00
II. Kosten der politie	83.139,00	Quota van suikerplantages en	
III. Administratie van finantiën	119.573,01	houtgronden	17.000,00
IV. Departement der onbeheer- de boedels en wegen	17.400,00	Landtaxen of akker gelden	8.000,00
V. Kosten van den eeredienst		Erfpachten	600,00
en het lager onderwijs	42.500,00	Huurwaarde van huizen	17.000,00
VI. Plaatselijke en huishoude- lijke kosten	49.337,00	Brug- en wegengelden	300,00
VII. Kosten der bevredigde boschnegers en vrije In- dianen	12.592,00	Paarden- en rijtuiggelden	300,00
VIII. Landsgebouwen en publie- ke werken	32.000,00	Patentrecht	31.000,00
IX. Kosten van den Genees- kundigen dienst	70.258,77	Zegelregt	52.000,00
X. Militaire kosten	305.311,66 ⁵	Inkomende, uitgaande en entrepôt- regten	242.000,00
XI. Kosten der genie, fortifi-		Lastgeld der schepen	37.000,00
		Baak-, los- en steigergelden	3.000,00
		Vendu-regten	18.000,00
		Transport-regten	11.000,00
		Collaterale-, successie- en overgangs- regten	15.000,00

catiën en verdere middelen		Waag- en rooigelden	8.000,00
van defensie	56.703,06 ⁵	Diverse inkomsten	50.000,00
XII. Koloniale vaartuigen en het loodswezen	25.373,20	Begraafplaats- en kerkhofsregten	2.000,00
XIII. Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	91.049,62	Kortingen op de inkomsten der Ambtenaren	25.000,00
XIV. Kosten voor de P.W.I. Bank		Subsidie uit Nederland	100.000,00
XV. Kosten voor de Gouvernementsplantage	51.520,00	Renten van het voormalig pensioenfonds der West-Indische Ambtenaren	10.950,00
		Opbrengsten van de P.W.I. Bank	60.000,00
		Opbrengsten van de Gouvernementsplantage	88.000,00
Geraamd bedrag der uitgaven	f1011.150,00	Geraamd bedrag der inkomsten	f1011.150,00

II. CURAÇAO. (1850 zie blz. 80). Raming der uitgaven.

	Curaçao (Bonaire en Aruba)	St. Martin.	St. Eustatius.
Kosten van algemeen bestuur	f18.340.-	f5.860.-	6.744.-
Departementv-politie en justitie	21.053.-	5.400.-	3.712.-
Departement van financiën	32.517.-	10.360.-	10.397.73
Kosten van den eeredienst en het lager onderwijs	24.077.76	1.240.-	-
Kosten van den eeredienst en het lager onderwijs	24.077.76	1.240.-	-

Plaatselijke en huishoudelijke kosten	20.750.-	-	-
Kosten van 's lands gebouwen en eigendommen	14.545.-	1.255.-	500.-
Kosten van den geneeskundigen dienst	12.596.-	-	-
Militaire kosten ^{*)}	155.429.62	13.376.14 ⁵	12.087.14 ⁵
Kosten der genie, fortificatiën en middelen van defensie	9.050.-	-	-
Kosten ter bevordering van nieuw ingevoerde cultures	13.649.50	-	-
Uitgaven voor het eiland Bonaire	49.526.88	-	-
Uitgaven voor het eiland Aruba	16.936.25	-	-
Buitengewone uitgaven en onvoorziene tegenspoeden	10.000.-	1.500.-	800.-
	<hr/>	<hr/>	
	f398.471.01	f38.991.14 ⁵	
Kosten der schutterij	-	-	700.-
			<hr/>
			34.931.87 ^{5†}

De *Ontvangsten* zijn geraamd op f212.691.- voor Curaçao (w.o. f82.510.- voor Bonaire en f10.755.- voor Aruba), f28.080.- voor St. Martin en f6.508.- voor St. Eustatius.

*) Deze uitgaven zijn na 1865 ten laste van de Nederlandsche Staatsbegroting gebracht.

† Moet zijn f34.940.87⁵.

De opbrengst van de middelen en inkomsten is voor het dienstjaar 1913 geraamd voor:

Curaçao	op	f511.250	
Aruba	op	f74.775	
Bonaire	op	f23 425	
St. Martin	op	f17.072	
St. Eustatius	op	f10.250	
Saba	op	f6.480	
		_____	f643.252
De geheele kolonie			f34.500

			f677.752
Bijdrage uit 's Rijks schatkist tot aanvulling der koloniale middelen			f340.149

Ter vergelijking gaan hierbij, zie blz. 79:

- I. Begrooting voor Suriname voor de dienstjaren 1852 en 1853, vastgesteld bij K.B. van 29 Febr. 1852, No. 4.
- II. Begrooting voor Curaçao voor 1850.

De opgaven voor Curaçao zijn ontleend aan het Koloniaal Verslag over 1850. Daarbij wordt Saba - althans wat de raming der ontvangsten en uitgaven betreft - niet genoemd.

Behen-boom,

SUR. (?) Zie MORINGA.

Behn^{aant.}

(AFRA, APHRA, APHARA of AYPARA) Engelsche dichteres en tooneelschrijfster, dochter van John Johnson, barbier en Amy, diens vrouw, werd 10 Juli 1640 te Wye in Kent gedoopt. Met een aanverwant, dien zij vader noemde en die door Lord Willoughby benoemd was tot luitenant-generaal van Suriname, dat toen Engelsch was, vertrok zij, nog een kind zijnde, daarheen. De man stierf op de reis, maar de familie vestigde zich in de kolonie en bewoonde St. Johns Hill, waarvan de dichteres in haar novelle 'Oroonoko or the royal slave' een gloedvolle beschrijving geeft. In Suriname leerde zij den Afrikaanschen prins Oroonoko en diens vrouw Imoinda kennen, hetgeen later in Engeland aanleiding gaf tot praatjes over hare verhouding

tot dezen Oroonoko. Haar novelle, die over de diep tragische lotgevallen van Oroonoko en Imoinda handelt, leverde aan Thomas Southerne de stof voor zijn treurspel in 5 bedrijven 'Oroonoko' - ook in het Fransch vertaald onder den titel 'L'Esclave-Roi' - dat veel opgang maakte en lang op het repertoire bleef. De novelle is ook door Louise Mühlbach verwerkt in haar in 1849 verschenen roman in 3 deelen 'Aphra Behn'. Belangrijk is de novelle ook om de mededeelingen daarin omtrent de behandeling der slaven in dien tijd en omtrent het bestuur van William Byam, den toenmaligen gouverneur van Suriname.

Omstreeks 1658 in Engeland teruggekeerd huwde zij een koopman, Behn genaamd, van Hollandsche afkomst. Door haar huwelijk kreeg zij toegang tot het hof van Karel II, waar zij zeer de aandacht trok. Vóór 1666 was zij weduwe. Toen de oorlog met Holland uitbrak zond Karel II haar als spion naar Antwerpen. Daar zij zich door geestigheid onderscheidde en ook door schoonheid (zooals haar door John Ripley geschilderd portret doet zien) had zij te Antwerpen tal van aanbidders. Een van deze deelde haar den voorgenomen tocht van De Ruyter naar Chattam mede, maar zij werd om haar bericht uitgelachen. Later vestigde zij zich te Londen, waar zij omging met Pope, Dryden, enz. en onder den naam Astraea zeer gevierd werd. Zij wordt de eerste schrijfster genoemd, die van haar pen geleefd heeft. Haar vele tooneelwerken kenmerken zich door groote grofheid, een kenmerk van haar tijd. Van haar gezamenlijke werken verscheen in 1871 te Londen een uitgave in 6 deelen, onder den titel 'Plays, histories and novels'. Ernest A. Baker gaf in 1905 te Londen uit 'The Novels of Mrs. Aphra Behn', met een inleiding. Over deze schrijfster handelt ook uitvoerig de Revue Britannique van 1860. Tome I, blz. 42-68.

Van de novelle Oroonoko vindt men den inhoud medegedeeld in Rodway's and Watt's Chronological History of the Discovery and Settlement of Guiana. Georgetown 1888, blz. 140-144.

Op 16 April 1689 overleden, werd zij in de Poets Corner van de Westminster Abdij begraven.

De bovengenoemde plaats St. Johns Hill is waarschijnlijk dezelfde als St. Jans hil', iets zuidelijker dan de monding van de Maréchalskreek, aan den rechteroever der Suriname rivier, aangeduid op de kaart van Mogge van 1671, gereproduceerd in een artikel van F.E. Baron Mulert in T.A.G. deel XXX (1913) No. 1, blz. 42.

Behoekoe,

BEN. E. Zie SERJANIA.

Bekoringsmiddelen.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Belappel,

BEN. E. Zie PASSIFLORA LAURIFOLIA.

Belastingen. ^{aant.}

A. Suriname.

I. Geschiedkundig overzicht.

In de 17de en 18de eeuw waren er verscheidene belasting kantoren in Suriname, n.l. dat 1. van de inkomende en uitgaande rechten op de koopwaren; 2. van de hoofdgelden der societeit; 3. van de verkooping; 4. van de modique lasten.

De ontvangers der eerste drie werden door de Societeit benoemd en bezoldigd, terwijl die der modique lasten door Gouverneur en Raden werden aangesteld, en ook deze ontvanger was verplicht jaarlijks aan het Hof, met open deuren, rekenschap af te leggen zijner gehouden administratie.

Aan het kantoor der inkomende en uitgaande rechten betaalde men als lastgeld van de schepen, voor iederen scheepslast drie gulden voor inkomend en evenveel voor uitgaand recht. Op alle uitgevoerde goederen werd een 'Waeg-gelt' van 2½% geheven, volgens het 4de art. van het octrooi.

Om de juiste hoeveelheid der uitgevoerde suiker, waarvan de gezegde belasting *voornamelijk* betaald moest worden, te bepalen, was hij placaat van 1693 een bepaald soort vaten voorgeschreven, waarin de suiker verzonden moest worden. En om te zorgen dat aan deze bepalingen voldaan werd, waren er vier keurmeesters voor de suiker- en een rooimeester van de melasse-vaten, door den Gouverneur aangesteld.

Aan het kantoor der hoofdgelden moest jaarlijks voor iederen blanke en voor iederen slaaf boven de twaalf jaar oud, 50 pond en daar beneden tot drie jaren, 25 pond suiker als hoofdgeld betaald worden, terwijl kinderen beneden de drie jaren buiten rekening bleven. Voor de planters en andere ingezetenen, die geen suikerplantages hadden, werd de suiker tegen een stuiver per pond berekend, dus voor de volwassenen vijftig stuivers per hoofd en voor de kleinen vijf en twintig stuivers. De in de kolonie pas gevestigde planters en hunne slaven waren voor de eerste tien jaren vrij van deze belasting, volgens artikel 3 van het Octrooi.

Aan het kantoor der verkooping was men 5% van de gekochte goederen verschuldigd; voor de uit Afrika aangebrachte slaven slechts 2,5%.¹⁾

De inkomsten van het vierde kantoor, genaamd het kantoor der modique lasten, kwamen van ver-

1) Zie Hartsinck, bl. 889.

schillende zijden. Van de vrijheid tot het oprichten van zulk een kantoor door art. 29 van het octrooi verleend, schijnt men al vroeg gebruik te hebben gemaakt, daar reeds bij placaat van 31 Sept. 1682 aan de *herbergiers en die drooge gastery* hielden, gelast werd, hunne verlofbrieven te vertoonen ten behoeve van de modique lasten. De schippers waren gehouden eene lijst der natte waren, in hunne schepen geladen, aan den ontvanger, onder eedsaflegging te vertoonen.¹⁾ De ingezetenen betaalden zekeren impost van die waren; de herbergiers voor hun verlofbrief tot de zoogenaamde *grote tap* aan den waterkant f600 en voor de *kleine* f400, waarvan de helft aan het hospitaal en de wederhelft aan het kantoor der modique lasten kwam; verder verviel $\frac{1}{3}$ van de meeste boeten aan genoemd kantoor. Uit de inkomsten hiervan werden de kosten van de vergaderingen der hoven en andere collegies betaald, en het onderhoud van de kerkdienst, de schoolmeesters, enz. Ter voorziening in de enorme onkosten door de tochten tegen de weggelopen slaven veroorzaakt, en ter betaling van de premiën, op het vangen en dooden van deze gesteld, werd jaarlijks eene heffing over de geheele kolonie geslagen en deze mede door den ontvanger der modique lasten ontvangen en verantwoord.²⁾

Het kantoor van de Koloniale kas, genaamd de *Modique lasten* had 3 onderafdeelingen: a. de kas van de *Gemeene Weide*, b. der *Kerkgerechtigheid*, c. van 's Lands *Gasthuis*. Het andere hoofdkantoor was dat van de *Kas tot verdediging tegen de wegloopers*.

Aan het *Comptoir der gemeene weiden* betaalde men tax op de huizen (huurwaarde) en weidegeld voor beesten, f20 voor een karos, f7 voor een sjees, idem voor een paard.

Van de kosten, die het gevolg waren van de uitzending in 1750 der Commissarissen de Swart Steenis en Bosschaert zoomede van de troepen, moesten de inwoners van Suriname drie vierden betalen onder den naam van hoofdgeld.

De eerste 'Keurmeester der Suykeren' was Jan Rycke, in 1684 benoemd.³⁾

Lastgelden⁴⁾ werden betaald voor alle binnenkomende en uitgaande schepen en wel f3 voor een Hollandsch en f6 voor een Engelsch schip. Aan de kas tegen de wegloopers⁴⁾, opgericht in 1749, betaalde ieder inwoner, blanke, vrije of slaaf f1 per hoofd, ten behoeve van de defensie van den lande en tot instandhouding van 't corps vrije negers.⁵⁾ Toen dit bedrag door de vele en kostbare oorlogen tegen de boschnegers niet voldoende bleek, werd er nog geheven een belasting van 4% der jaarlijksche inkomsten.

In 1745 werd f2500 beschikbaar gesteld voor brandblusmiddelen, 'welke alle sullen moeten gemaekt en ingerigt worden naar die van het dorp Zaandam, welke gebouwen veel connexie hebben met die van Paramaribo'.

Ter bestrijding dezer kosten zou van de eigenaars eene belasting op de huizen worden geeischt; maar het duurde nog een geruimen tijd voor Paramaribo brandspuiten kreeg, doordat de kas der modique lasten niet toeliet het bedrag voor te schieten, en over de belasting zelve geharrewar ontstond.¹⁾

Een huurwaarde-belasting was reeds in 1752 ingevoerd bij Res. van 9 Maart, nadat op 1 Febr. 1734 Gouverneur De Cheusses aan de ingezetenen der Kolonie een oproeping had gedaan om opgave van hunne huizen en erven, waarvan de

1) Notificatie 11 Mei 1742.

2) Later in 1749, door de oprichting van een kas tegen de wegloopers, verviel deze heffing.

3) Pol. Notulen 25 Jan. 1684.

4) Tableau Historique et politique de l'état ancien et actuel de la Colonie de Surinam. Par Ph. Fermin. Maestr. 1778.

5) Pol. Notulen 3 Maart 1788.

1) Zie ook Not. 18 Feb. 1745.

huurwaarde zou strekken tot grondslag van deze belasting. Zie *De Surinamer* van 5 Mei 1910 en Fred. Oudschans Dentz, *Geschiedk. aantekeningen over Suriname en Paramaribo*, Param. 1911, blz. 13.

Tot onderhoud der Staatsche troepen, ter bestrijding der kosten voor hun terugreis naar Nederland en voor alle verdere buitengewone maatregelen: als het zenden der Commissarissen ter vereffening der geschillen tusschen Mauricius en de kolonisten, enz. was veel geld noodig geweest, en niet slechts uit de extra-ordinaire kas, daarvoor bepaaldelijk opgericht, maar ook uit de kas tegen de wegloopers, uit die der modique lasten, enz. enz. waren tot dat einde gelden genomen, die terug betaald moesten worden, zoodat eene nieuwe belasting onvermijdelijk werd geacht. Onderscheidene plannen werden gemaakt om die belasting zoo gelijk mogelijk te doen dragen; den meesten bijval verwierf een voorstel, dat in Jan. 1754 in het Hof besproken en ter goedkeuring aan de Societeit en H.H.M. en de Prinses Gouvernante naar Nederland gezonden werd. De cijfers van dit voorstel doen eenigermate de opbrengsten der cultures en de vermoedelijke inkomsten der neringdoenden kennen.

Het nieuwe hoofdgeld à f1 de persoon, kinderen 10 stuivers, terwijl militairen van deze belasting werden vrijgesteld, werd gerekend op te brengen

	f30.000 à f35.000
1% op de productie	f30.000 à f35.000

(Hiertoe werden de producten geschat als volgt: 1 okshoofd suiker op f30.-; 1 pond koffie en 1 gallon melassie elk op 6; 1 pul dram, inhoudende 3 gallons, op 5; 1 pond cacao op 15 en 1 pond katoen op 5 stuivers.)

3% van de houtwaren	f1.000 à f1.500
3% van de inkomsten van winkeliers, herbergiers, ambtenaars	f10.000 à f12.000

3% van de door de schippers en andere groote negotianten in het klein verkochte goederen voor memorie.

Zoodat deze belasting 'volgens calcula' zou opbrengen

f71.000 à f83.500.

Deze nieuwe belasting, in Jan. 1754 voorgesteld bleek nog niet voldoende, daar er o.a. nog f90.000 moest worden betaald aan achterstallige schuld wegens de kosten van het zenden van Commissarissen enz.; men besloot daarom haar tot het dubbele van het primitief bedrag te verhoogen;²⁾ de uitvaardiging geschiedde eerst in Aug. 1756.³⁾

In Dec. 1755 werd ook eindelijk aan de herhaalde aanvraag van de opzichters der gemeene weide gehoor gegeven en de houders voor ieder 'pleizier-

2) Not. van Gouv. en Raden, 6 Aug. 1755 bijl. Not. 30 Aug. 1755, enz.

3) Not. Gouv. en Raden 30 Aug. 1756.

paard' f5; voor een chais met 2 wielen f5 en voor een rijtuig met 4 wielen f10 jaarlijksche contributie opgelegd.¹⁾

In 1774 werd door eenige ingezetenen, die zich beklaagd hadden over den ongunstigen finantieelen toestand waarin de voorschriften omtrent 'vervolgingen en executiën' hen dreven, op uitnoodiging van het Hof van Policie,²⁾ een geschrift openbaar gemaakt, waarin o.m. als oorzaak van de geldcrisis genoemd werden de onevenredig zware en drukkende belastingen, en voorgesteld werd:

a. opheffing der belasting van het hoofdgeld aan de kas tegen de wegloopers, daar deze belasting het meest op de planters drukte, en daarvoor in plaats te stellen:

b. eene belasting van de 40ste of 80ste penning op collateraal, verkooping van onroerende goederen, enz.; en

c. eene belasting van 4 pCt. op de winst der door Hollandsche of Engelsche schippers verkochte goederen.

Van de door adressanten voorgestelde maatregelen tot voorziening en herstel werden overgenomen het verscherpen van het placaat op den woeker, en de boven, sub c. vermelde belasting.

Ondanks het placaat, dat nu tegen den woeker werd uitgevaardigd, hield dit kwaad niet op en de bedreigde straffen werden op onderscheidene wijzen ontdoken.

Naar aanleiding van de ingevoerde belasting van 4% op de winst der door de schippers verkochte goederen, weigerden deze schippers met goed gevolg de belasting te voldoen.³⁾

De verwarring die er bij het optreden van Gouverneur Bonham in de koloniale kassen bleek te heerschen, had de benoeming ten gevolge eener finantieele commissie⁴⁾, die in de koloniale kas een deficit van f535.950.15 ontdekte. Om in de loopende, volstrekt noodige uitgaven te voorzien, had men de gelden gebruikt, door het bestuur der Weeskamer in de koloniale kas gedeponeed; tevens waren nog vele schulden te betalen.⁵⁾

Bij het nazien der rekening van De Reus, als Commissaris van het Jagercorps, werd een abuis ontdekt van f23.000.⁶⁾

Bonham, zonder zijn toevlucht te nemen tot het gewone middel, het maken van nieuw kaartengeld, voerde een betere heffing in van de onderscheidene belastingen; vele onregelmatigheden hielden hierdoor op en de gewone belastingen brachten meer op. In Juli 1813 kon Bonham aan het Britsch Gouvernement berichten, dat, bij het einde van 1812, het deficit in de koloniale kas, groot f535.950.15, geheel gedekt was; dat er bovendien in de eerste negen maanden, meer dan f1.000.000 betaald was, wegens schulden, tijdens het driejarig bestuur van Bentinck gemaakt en onbetaald gebleven; en eindelijk, dat er nu, in plaats van een tekort in de kas, een batig saldo aanwezig was van f99.180.16.1.5.

In 1816 kwam Suriname weer onder Nederlandsch Bestuur. Onder den 1en Gouverneur-Generaal, W.B. van Panhuys, werd omtrent de publieke kantoren bepaald: dat het kantoor der koloniale kas, genaamd *De Modique lasten* en hare onderafdeelingen, de kassen van de *Gemeene Weide*, der *Kerkgeregtigheden* en van 's *Lands Gasthuis*, en het andere hoofdkantoor, dat van de *Kas tot verdediging tegen de Wegloopers*, provisioneel op dezelfde wijze als tot 1795, zouden blijven

1) Not. Gouv. en Raden 23 Dec. 1755.

2) Not. van Gouv. en Raden 6 Aug. 1773.

3) Not. van Gouv. en Raden, 10 Maart en 6 April 1774.

4) Letter from Bonham to Earl of Liverpool, 27 Dec. 1811.

5) Letter from Bonham to Earl Bathurst, 14 Julij 1813.

6) Letter from Bonham to Earl of Liverpool, 7 Februarij 1812.

bestaan, terwijl de aan die kantoren op te brengen belastingen zouden worden geheven op denzelfden voet als tot 1795.

Hetgeen vroeger aan de Societeitskas, later Souvereinskas of 's Koningskas, moest worden betaald, werd in dier voege geregeld: dat de rechten en belastingen, welke ten kantore van *In- en Uitgaande Rechten* tot den jare 1795 plachten geheven te worden, doch die in den Engelschen tijd, door de oprichting van het Koninklijk tolhuis, waren vervallen, voorloopig weder zouden worden ingevoerd; de belasting der Hoofdgelden werd eenigszins gewijzigd; die aan het kantoor der Vendu-Gerechtigheden te betalen, bleef onveranderd.

Bovendien werd de oprichting bevolen van eene *Reserve-Kas*, onder de benaming van *Generale-Geldkamer*, die zou worden samengesteld:

A. Uit de subsidiën, welke eventueel uit het Moederland, ter gedeeltelijke bestrijding der uitgaven van militaire traktementen en soldijen zouden mogen worden verleend;
B. Uit de saldo's der respectieve ontvangers, voor zooverre die saldo's het bedrag van derzelve respectieve borgtogten zouden excederen.¹⁾

De eerste openlijke regeeringsdaad van den Gouverneur-Generaal De Veer in 1822 was het doen afkondigen van een K.B., waarbij bepaald werd, dat de uitgaande rechten in wisselbrieven in Ned. Courant, in plaats van gelijk tot nu toe geschiedde, in Surinaamsch kaartengeld, moesten worden betaald.²⁾

De kas tegen de Wegloopers had als afzonderlijk fonds opgehouden te bestaan; waarom de benaming van extra-ordinaire Hoofdgelden, die vroeger aan die kas betaald werden, verviel, en deze nu met de ordinaire vereenigd werden, zoodat ieder blanke of vrijman zoo voor zich als voor zijne slaven zeven gulden en tien stuivers jaarlijks in de kas van den ontvanger der Hoofdgelden moest opbrengen³⁾. De belasting, bekend onder de benaming van *Kerkelijke Contributie van Plantaadjes* werd afgeschaft, daar de vroegere kerkgebouwen in de districten vervallen en aan hun opbouw niet gedacht werd; de belasting welke sedert 1791 op de *Winsten en Inkomsten van Particulieren* was geheven werd bij hetzelfde besluit afgeschaft; die op de verkochte Dram en Melassie van suikerplantages en revenuen van houtgronden welke mede van 1791 dagteekende, werden eenigermate gewijzigd en verminderd.⁴⁾

Bij K.B. werd bepaald dat met 1 Januari 1827 het Nederl. Muntstelsel, zoodanig als het bij de wet van 18 Sept. 1816 (St.bl. No. 5) voor het Moederland was vastgesteld, in Suriname in werking zou treden. Tegelijk met de invoering van dit nieuwe muntstelsel en de afschaffing van het kaartengeld werden de bestaande landsbelastingen verhoogd. Zoo bedroeg

1) Zie Reglement op het beleid van de Regeering; het Justitiewezen; den Landbouw en de scheepvaart in Suriname, van 14 Sept. 1815.

2) Publ. van A. de Veer, 21 Mei 1822.

3) Publ. van A. de Veer, 18 Aug. 1823.

4) Publ. van A. de Veer, 1 Maart 1823.

o.a. het hoofdgeld voor de slaven (het ordinaire en extra-ordinaire was reeds samengevoegd) f7.50 Surinaamsch en dus volgens den toenmaligen koers f2.41, en dit bedrag werd nu op f5 Holl. gebracht, dus 107.5 pCt. verhoogd. Het zegelrecht onderging mede eene aanmerkelijke verhooging; voor een zegel van f2 Surinaamsch, dus volgens den koers 64 cent Hollandsch, moest f1 worden betaald.¹⁾

Ondanks deze verhoogde belastingen zouden de uitgaven voor den kolonialen dienst niet uit de inkomsten kunnen bestreden worden, en het was daarom dat Gouv. en Raden een patentrecht op den handel, neringen, beroepen en bedrijven invoerden. De belastingschuldigen werden in vijf klassen verdeeld en moesten betalen f500, f400, f200, f100 of f50, benevens voor ieder drie gulden zegelrecht.²⁾

Twee jaar later werden de belastingen in Suriname speciaal die op den in- en uitvoer, het Hoofdgeld, de Additionele verhooging, het Patentrecht, de Admissieciêelen, het Zegelrecht en de Transportrechten gewijzigd, en tot stijving der koloniale Finantiën eene reeds in het moederland bestaande belasting, bekend onder den naam van Recht van Successie, ingevoerd.³⁾

Tot de vijf hoofdbezwaren tegen de inrichting van het bestuur die in 1830 onder den G.-G. Cantz'laar in een adres, van ingezetenen van Suriname aan den Koning geopperd werden, behoorden ook de hooge belastingen; de hoofdgelden waren, naar adressanten klaagden, sedert 1816 bijna verdubbeld; de landtaxen of akkergelden, de uitgaande rechten op de Koloniale produkten en de inkomende rechten op de bijna onmisbare Noord-Amerikaansche provisiën, de zegelbelasting enz. enz. waren aanzienlijk verhoogd. Nieuwe belastingen waren ingevoerd, als: in 1827 het patentrecht en in 1829 het recht van successie; terwijl slechts waren afgeschaft de geringe belasting bekend onder den naam van Kerkelijke contributie, van f2.10 Surinaamsch voor iedere plantage en de quotisatie van winsten en inkomsten die jaarlijks ongeveer f60.000 opbracht, en die het minst den eigenlijken landbouw drukte.

En hoewel, aldus heette 't verder, bij eene publicatie van den Commissaris-Generaal van 30 Julij 1828 was bepaald, dat van de produkten naar Nederland uitgevoerd, een uitgaand recht van 5 pCt. moest worden betaald, en die waarde zou moeten berekend worden naar een elke drie maanden te regelen tarief, was aan deze laatste bepaling geen gevolg gegeven en werd alzoo o.a. de suiker nog berekend tegen 11 cent, de prijs in 1829, ofschoon ze nu slechts 5 cent gold, zoodat men in plaats van 5 pCt. 11 pCt. uitgaand recht te betalen had.

Het antwoord der Nederlandsche regeering was in vele opzichten gunstig voor de adressanten. Bij K.B. van 29 Nov. 1831, gepubliceerd in Suriname 6 Febr. 1832, werd bepaald:

Art. 1. a. Dat de taxatie, welke tot grondslag der heffing van het uitgaande recht op de suiker diende, verder zoude geschieden, door eene gemengde Commissie van ambtenaren en belanghebbenden, ten einde dat recht, volgens de vroegere verordening, bedrage 5 pCt. van de waarde, *zonder meer*,

b. dat de betaling van akkergelden van plantages, met toestemming der regeering verlaten, geheel zou ophouden van het oogenblik, dat de amotie beschouwd kon worden als volbracht te zijn.

Art. 2. Dat het terugnemen van plantaadjes te Suriname in den boezem van het Domein zou worden toegelaten; zullende, bij het beoordeelen van verzoeken daartoe

1) Publ. van A. de Veer, 20 en 28 Dec. 1826. J.J. de Mesquita. Ontwerp ter verbetering van den finantieelen toestand van Suriname.

2) Publ. van De Veer, 30 Dec. 1826.

3) Publ. van Cantz'laar, 18 Nov. 1828.

Deze wetten waren reeds door Van den Bosch opgesteld, doch door den Gouverneur-Generaal in Rade geamplieerd en uitgevaardigd.

streckende, moeten worden uitgegaan van het beginsel, dat aan het meerder bijentrekken der slavenmachten geene andere beletselen moesten worden in den weg gelegd, dan die, welke volstrektelijk door het algemeen belang werden gevorderd, enz.

Art. 3. Dat van en met den 1 Jan. 1832, buiten bezwaar der Surinaamsche kas, zou worden voorzien in het te kort der geldmiddelen van Curaçao, St. Eustatius en St. Martin.¹⁾

In Oct. 1850 werden de Hoofdgelden voor de vrije bevolking afgeschaft en vervangen door:

1. een *Belasting op het personeel*.²⁾

Terzelfder tijd kende men nog:

2. *De quota van suikerplantages en houtgronden*, bestaande: *a.* in eene belasting van 6% der verkochte dram en melassie van de suikerplantages, na aftrek van 14% van het bruto bedrag, gelijkstaande met 5½% van de brutowaarde; *b.* in eene belasting van 8% van de opbrengst der verkochte houtwaren van die gronden, na aftrek van 20% van het bruto bedrag, gelijkstaande met 6⅔% van dat brutobedrag.

3. *de landtaxen of akkergelden*, bestaande in: *a.* 4 cent van iederen akker gronds, uitgegeven na het jaar 1847, en gelegen achter de eerst bewerkte gronden en als achterlanden bekend; *b.* 8 cent per akker van de na het jaar 1849 aan de oevers der rivieren of kreeken uitgegeven gronden; *c.* 20 cent per akker in de eerste 12 jaren na de uitgifte, en daarna 10 cent per akker van alle gronden, uitgegeven na de Publicatie van 2 Juli 1835, Gouv. blad No. 11.

4. *De Erfpachten*, van eenige te Paramaribo gelegene erven. Deze erfpachten werden van tijd tot tijd afgekocht tegen betaling van het bedrag der belasting over 10 jaren in eens.

5. *De Huurwaarden van huizen* staande binnen Paramaribo; voor deze belasting moest van die huizen worden betaald 4% der huurwaarde, na aftrek van ⅓ gedeelte daarvan voor kosten van herstel.

6. *De Brug- en Wagengelden*, geheven van de gronden groot 50 akkers of meer, gelegen beoosten Paramaribo tot een bedrag van f6, en gelegen bewesten de stad van f12.

7. *De Paarden- en Rijtuiggelden*, welke bedroegen: voor een paard f12; voor een rijtuig met vier wielen f20; voor een rijtuig met twee wielen f15.

8. Het *Patentrecht*, geheven volgens de bestaande wettelijke verordeningen.

9. Het *Zegelrecht*, geheven volgens de ordonnantie op het klein zegel, van 12 Nov. 1830, G.B. No. 16.

10. *Inkomende-, Uitgaande- en Entrepôt-rechten*.

De invoerrechten werden geheven ingevolge een tarief, vastgesteld bij K.B. van 17 Dec. 1847, No. 83, en afgekondigd in Suriname 20 April 1848, G.B. No. 5.

Volgens dat tarief, in werking getreden 1 Mei 1848, waren verscheidene artikelen vrijgesteld van inkomende rechten. De aan die rechten onderhevige ar-

1) Publ. van Van Heeckeren, 6 Febr. 1832.

2) Publ. van Van Raders, 14 Oct. 1850 (G.B. No. 15).

tikelen konden ook in het entrepôt worden bewaard, en bij den weder-uitvoer moesten daarvan alleen de kosten voor het entrepôt worden betaald. Voor alle uit te voeren artikelen, met uitzondering van het hout moesten uitgaande rechten worden betaald, die bij het tarief waren bepaald: op 5% voor den uitvoer naar Nederland of Nederl. koloniën onder Nederl. vlag; op 7,5% voor den uitvoer naar vreemde plaatsen, met Nederl. schepen; en op 10% voor den uitvoer met vreemde schepen. De waarde van alle voortbrengselen, waarnaar dit bedrag werd geheven, werd voor ieder kwartaal vastgesteld door eene Commissie van ingezetenen, onder voorzitterschap van den Administrateur van Financiën.

11. Het *Lastgeld der schepen*, geheven van alle vaartuigen, zonder onderscheid, tot een bedrag van f3 per last.

12. De *Baak-, Los- en Steigerelden*, bestaande in een recht van f10 van alle vaartuigen, minder dan 50 lasten metende, en van f20 van alle grootere schepen.

13. *Vendu-Rechten*. De openbare venduen werden door vendu-meesters, in tegenwoordigheid van een gezwoeren klerk, gehouden, zooals dit was bepaald in het reglement, voorkomende in het Gouv. blad 1828. No. 20. De rechten bedroegen: Voor alle roerende goederen en vaste Effecten 3% van den koopschat, en 1% collectief zegel, te betalen door de koopers. Voor alle roerende goederen 3% van den koopschat, te betalen door de verkoopers, en 5% van den koopschat, met 1% collectief zegel, te betalen door de koopers.

14. De *Transportrechten*, geheven tot een bedrag van 3% van de verkoopprijzen, of de te regelen waarde, bij elken overgang van eigendom van vaste goederen.

15. De *Collaterale Successie- en Overgangsrechten*.

Zie hieronder bij de 'thans bestaande belastingen', sub. 10.

16. De *Waag- en Rooigelden*, geheven van alle ter waag gewogen voortbrengselen en goederen, en voor het rooien der melassievaten, ingevolge de tarieven.

17. De *Begraafplaats- en Kerkhofrechten*, geheven volgens een tarief,

18. De *Opbrengsten van de Particuliere West-Indische Bank*.

19. De *Opbrengsten van de Gouvernements-Plantage Catharina Sophia*, voortspruitende uit den verkoop van suiker en rum, van deze plantage verkregen.

Zie over de oude belastingen nog: J.D. Kunitz, Surinam und seine Bewohner, Erfurt, Erfurt 1805. Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname. Gron. 1835, I. 129. v. Wolbers, Geschiedenis van Suriname. A.G. van Wieringen, Geschiedenis der belastingen in de kolonie Suriname, 's Gravenhage, 1913).

II. De thans bestaande belastingen.

Eene officieele splitsing in *Directe- en Indirecte Belastingen, Accijnzen en Retributie* bestaat in Suriname niet, al worden sommige heffingen wettelijk met den naam van retributie aangeduid en zijn b.v. school- en examengelden onder de belastingen genoemd, terwijl omgekeerd o.m. het recht op den verkoop van gedestilleerd en van opium officieel niet onder het hoofd belastingen te vinden is. Van een bepaald *belastingstelsel* is evenmin sprake.

Belastingen worden in de kolonie geheven uit kracht en volgens de voorschriften eener wet of Kol. Verordening (art. 148 Reg. Regl.). Nadrukkelijk is in art. 48 R.R. uitgesproken dat belastingen nimmer bij K.B. kunnen worden ingevoerd, alhoewel zulks met de regeling van nagenoeg elk ander onderwerp wel het geval is. Thans zijn alle belastingen bij Kol. Verord. geregeld en de Wetgever in het Moederland heeft slechts eenmaal ingegrepen.

Ten einde een overzicht te verkrijgen kunnen de verschillende heffingen (daarbij onder hun officieelen naam aangeduid) als volgt worden gerangschikt:

Groep A. Invoerrechten en Accijnzen.

1. Invoerrechten; 2. Accijns op Binnenlandsch Gedestilleerd; 3. Belasting op Lucifers (accyns).

Groep B. Patenten.

4. Recht op den verkoop van Gedestilleerd; 5. Recht op den verkoop van Opium; 6. Recht op het beroep van goud-opkoper.

Groep C. Directe Belastingen.

7. Inkomstenbelasting; 8. belasting op de Huurwaarde; 9. Zegelrechten; 10. Successie en Overgangsrechten; 11. Rij- en Voertuigenbelasting; 12. Paardengeld; 13. Hondenbelasting; 14. Port d'Armes.

Groep D. Domaniale Heffingen.

15. Belasting op goud; 16. Retributie op hout, en balata en concessie- en vergunningsrecht voor houtkap en balata; 17. Concessierechten voor het ontginnen van delfstoffen.

Groep E. Retributiën.

18. Weeg-, Rooi en Bergloonen en Entrepotrechten; 19. Marktvergunningen; 20. Begrafnisrechten; 21. Opbrengst schoolgelden; 22. Idem examengelden; 23. Diverse andere heffingen als Griffierechten, Leges, IJkloonen, Recht op verlotingen, enz.

Groep F. Heffingen van bijzonderen aard.

24. Geneeskundige belasting; 25. Hoofdgeld voor immigranten; 26. Akkergelden.

Groep A. Invoerrechten en Accijnzen.

1. Invoerrechten.

Het tarief van Invoerrechten is vastgesteld bij Kol. Verord. van 10 Mei 1887; een geldende tekst is verschenen onder No. 1 van het Gouv. Bld. van 1896, doch nadien heeft het nog tal van wijzigingen ondergaan, waarvan de voornaamste is de vrij aanzienlijke verhooging in 1898 van het invoerrecht op gedestilleerd, opium, sigaren en tabak en die in 1907 op buskruit, bier, gedestilleerd, lucifers, opium, sigaren, tabak en wijn.

In 1905 en 1906 zijn 2 opcenten geheven op alle invoerrechten, zulks in verband met eene verlaging van de retributie op balata.

Het tarief is een zuiver fiscaal tarief; trouwens voor bescherming is er in Suriname met hare geringe nijverheidsontwikkeling weinig gelegenheid. Het tarief vermeldt met name 32 posten, waarvoor een specifiek recht is vastgesteld, 2 posten (byouterieën en vuurwerken) naar de waarde belast met respectievelijk: 15% en 30%, en 38 posten, welke van invoerrechten zijn vrij gesteld; voor het overige zijn alle niet met name genoemde goederen belast met 10% van hunne waarde, waarbij in den regel als waarde wordt aangenomen de factuurprijs (zonder kosten voor vracht enz.) verhoogd met 20%. Zeer hoog belast zijn o.a. buskruit f3.- per K.G. dynamiet f50.- per K.G., gedestilleerd f125.- per H.L. van 50%, opium f40.- per K.G., sigaren f4.- per K.G., tabak gekorven f1.75 per K.G., wijn f0.25 per L. De vrijgestelde artikelen omvatten meest ruwe grondstoffen als onbewerkt ijzer, lood, tin, enz., kalk en cement en verder boeken, drukpersen, schilderijen, vee, steenkolen, fabriek-landbouw- en stoomwerktuigen, instrumenten e.d. Het bedrag der invoerrechten is steeds hetzelfde ongeacht het land van herkomst der goederen. De betaling der invoerrechten geschiedt volgens eigen aangifte van den importeur; bij twijfel aan de juistheid van de aangegeven waarde der

goederen, wordt deze geschat door een z.g. ambtelijke Commissie van wier uitspraak hooger beroep op eene niet-ambtelijke Commissie is toegelaten. Aanhaling van goederen door belastingambtenaren bestaat niet; bij het constateeren van overtredingen wordt suppletie van rechten geeischt (behalve de te verbeuren boete) of worden de goederen door het Gouvernement opgeslagen en na zekeren tijd verkocht. Alle overtredingen in zake invoerrechten worden berecht door het Hof van Justitie. Transactie door vrijwillige boetebepaling ter beoordeeling van den Procureur-Generaal is toegelaten, wanneer vermoeden van opzet is uitgesloten.

De formaliteiten bij den invoer van goederen in acht te nemen zijn voorgeschreven in de 'scheepvaartverordening' van 25 April 1908 G.B. 1908 No. 63 e.v.

De invoerrechten vormen de hoofdbron van inkomsten der kolonie; zoo werd hunne opbrengst voor het jaar 1912 geraamd op f1.236.000 tegen een opbrengst van alle gewone middelen te zamen van f2.703.800, zijnde dus ruim 45%.

Het onderstaande staatje geeft een overzicht van de opbrengst aan invoerrechten van 1896 t/m 1911, waarbij ten aanzien van de opbrengst in 1898 en 1907 en de daarop volgende jaren, rekening is te houden met de verhooging van het tarief in 1898 en 1907, waarvan hierboven sprake is geweest. De bedragen zijn tot duizendtallen afgerond.

1896	f954.000
1897	f928.000
1898	f994.000
1899	f1.024.000
1900	f1.094.000
1901	f1.201.000
1902	f1.177.000
1903	f1.185.000
1904	f1.146.000
1905	f1.100.000
1906	f1.074.000
1907	f1.218.000
1908	f1.251.000
1909	f1.275.000
1910	f1.373.000
1911	f1.410.000

Uitvoerrechten worden in de kolonie niet meer geheven; in 1887 werd dit recht slechts gehandhaafd voor cacao, en goud; dat op cacao verviel sinds 1 Januari 1894 terwijl, dat opgoud in 1895 vervangen werd door eene belasting op het verkregen product.

2. Accijns op het Binnenlandsch gedestilleerd.

Er zijn in de kolonie 5 suikerfabrieken, waarvan er 4 behalve suiker ook rum produceeren. De fabricage geschiedt in 'stijlerijen', welke aan de suikerfabriek grenzen en onder het voortdurend toezicht staan van een ambtenaar der belastingen. De accijns is verschuldigd op het verkregen product, doch wordt in het debet van den stijler geboekt (onder borgstelling) op zoogenaamde crediettermijnen, t.w. één derde vervalt op het einde der tweede maand na die waarin het gedestilleerd is geproduceerd, één derde op het einde der derde maand en een derde op het einde der vierde maand na hetzelfde tijdstip. Aanzuivering van dat debet geschiedt hetzij door uitvoer naar 't buitenland. (waarvoor dus geen accijns verschuldigd is) dan wel door betaling van den accijns, wanneer het gedestilleerd in consumtie wordt gebracht.

Gedestilleerd dat op wettelijk voorgeschreven wijze door vermenging met houtgeest en pyridine tot brandspiritus is gemaakt wordt vrij van accijns afgeschreven.

Fictieve afschrijving heeft plaats bij opslag in entrepôt (naar gelang van latere consumtie of uitvoer wordt al dan niet accijns betaald) en overschrijving van debet bij aflevering aan groothandelaars, die ook weer onder borgstelling staan.

Verschillende voorschriften zijn gegeven betreffende het toezicht op de vervaardiging en het vervoer van gedestilleerd, zoomede ten aanzien van de inrichting der stijlerijen, minna hoeveelheden voor opslag en vervoer, enz. Deze voorschriften zijn samengevat in de 'Verord. van 4 Oct. 1890 houdende bepalingen omtrent den accijns op het binnenlandsch gedestilleerd' (G.B. 1891 No. 2); de daarin voorkomende bepalingen van het Elfde Hoofdstuk over 'Patentrecht' zijn door de Verord. van 12 Oct. 1898 (G.B. 1899 No. 11) vervallen, terwijl het bedrag van den accijns bij latere verordeningen is gewijzigd (zie hierna).

Voor de vervaardiging van accijnsvrije brandspiritus gelden de Verord. van 4 Dec. 1895 (G.B. No. 52) en van 29 Mei 1896 (G.B. No. 17) gewijzigd bij die van 17 Dec. 1898 (G.B. No. 44) benevens verschillende daaruit voortvloeiende besluiten. Houtgeest en pyridine, ingevoerd om door vermenging met binnenlandsch gedestilleerd als brandspiritus te dienen, zijn o.m. bij die Verord. van invoerrechten vrijgesteld.

De accijns, aanvankelijk vastgesteld op f60.- per H.L. van 50% bij 15° werd bij Verord. van 12 Oct. 1898 (G.B. No. 48) met ingang van 1 Jan. 1899 verhoogd tot f80.- en bedraagt sinds 10 Aug. 1907 (G.B. 1907 No. 51) f100 per H.L.

De opbrengst van den accijns op het binnenlandsch gedestilleerd vertoont nog al eens schommelingen. Onderstaand staatje geeft een overzicht van de opbrengst van den accijns van 1896-1911, waarbij rekening is te houden met de van te voren bekende verhooging van den accijns in de jaren 1899 en 1907 (1908) (waardoor veel gedestilleerd in voorraad werd genomen tegen den minderen accijns.

1896	f125,102
1897	f154,163
1898	f233,595
1899	f147,435
1900	f168,174
1901	f170,046
1902	f157,018
1903	f168,382
1904	f154,499
1905	f138,580

1906	f127,387
1907	f146,469
1908	f85,606
1909	f133,414
1910	f178,404
1911	f148,547

3. Belasting op Lucifers.

Hoewel niet wettelijk met den naam 'accijns' aangeduid, is deze belasting in haar wezen toch niet anders. Zij werd ingevoerd in 1907 en trad op 30 Juli van dat jaar in werking. De invoering geschiedde omdat vooral na het jaar 1901, ten gevolge van den toenemenden bloei der lucifersfabricage, het invoerrecht op lucifers met gemiddeld f12,000.- per jaar was gedaald en de Koloniale kas eene dergelijke vermindering van inkomsten niet kon dragen.

De belasting is verschuldigd op alle in de Kolonie vervaardigde lucifers, hetzij dus dat de grondstoffen in de Kolonie worden gevonden of bereid dan wel worden ingevoerd; die grondstoffen zijn bij den invoer aan de gewone invoerrechten onderworpen; bij uitvoer van in de kolonie vervaardigde lucifers wordt restitutie van de betaalde belasting (accijns) verleend. (Lucifersverordening van 22 Mei 1907, G.B. No. 53, zoomede het besluit van 14 Aug. 1908 No. 57).

In de lucifersverordening zijn voorschriften gegeven betreffende de wijze van verpakking der lucifers en omtrent de te voeren boekhouding ten behoeve van de Controle door de belastingambtenaren.

De Strafbepalingen bedreigen uitsluitend met geldboeten tot een maximum van f500.-

De belasting, welke elke week moet worden voldaan, bedraagt een halve cent per doosje; de opbrengst heeft bedragen als volgt in 1907: f6140.-

in 1908: f15.440.- in 1909: f23,975.- in 1910: f14,362.- in 1911: f18367. Het hooge cijfer in 1909 vindt zijne verklaring in hoofdzaak in een heftigen concurrentiestrijd tusschen de beide bestaande fabrieken, welke daarbij groote hoeveelheden in omloop brachten.

Het invoerrecht op lucifers, dat vóór 1907 f1.50 en f2.- per gros doosjes bedroeg, naar gelang van het aantal lucifers per doos, werd in 1907 verhoogd tot f2,25 en f3.

Onderstaand staatje geeft het bedrag aan invoerrechten van 1896 tot 1910.

1896	f14,359
1897	f21,537
1898	f15,646
1899	f16,976
1900	f18,562
1901	f11,617
1902	f2,991
1903	f1,291
1904	f1,096
1905	f684
1906	f113
1907	f904
1908	f13
1909	f102
1910	f318

Groep B. Patenten.

Alhoewel eene 'patentbelasting' officieel niet meer bestaat, hebben de drie in deze groep bedoelde heffingen toch ongeveer het karakter van eene belasting.

4. Recht op den verkoop van gedestilleerd.

Naast eene Verordening houdende vaststelling van een 'Regl. van politie op de koffiehuizen, logementen en op de huizen, waar gelagen gezet worden enz.' bestaat de 'Verordening van 24 Dec. 1906' (G.B. No. 52) 'tot regeling van den verkoop van gedestilleerd.' Hierbij worden 3 catagoriën van verkoopers onderscheiden t.w. *a. Tappers*, *b. Grossiers* en *c. Kooplieden*. *Tappers* verkoopen gedestilleerd voor gebruik ter plaatse; *grossiers* verkoopen gedestilleerd bij hoeveelheden van minder dan 6 L. voor gebruik elders dan ter plaatse van verkoop en *kooplieden* verkoopen bij hoeveelheden van 6 L. of meer, Het door de verschillende verkoopers te betalen

recht is voor elke categorie afhankelijk van het jaarlijksch debiet; het minimum-recht is in elke categorie f50.- per jaar voor een debiet van resp. minder dan f1000.-, f2500.- en f10.000.-; het maximum-recht f500.- per jaar voor een debiet van resp. meer dan f8000.-, f20,000.- en f80,000.-.

De *stijler*, d.w.z. hij die in de kolonie gedestilleerd bereidt, behoeft, alleen als koopman in gedestilleerd optredend, geen recht als zoodanig te betalen.

Ziehier de opbrengst dezer belasting van 1896-1911.

1896 ¹⁾	f64,752
1897 ¹⁾	f60,644
1898 ¹⁾	f60,615
1899	f23,807
1900	f25,050
1901	f26,512
1902	f26,605
1903	f25,237
1904	f27,343
1905	f24,987
1906	f32,500
1907	f38,718
1908	f37,948
1909	f37,440
1910	f36,519
1911	f37,769

5. Recht op den verkoop van opium

(Ganje e.d.). Ten einde den smokkelhandel in dit met f40.- per K.G. belaste artikel zooveel mogelijk tegen te gaan en om tevens langzamerhand te komen tot een algeheel verbod van den invoer van opium en daarmede gelijk te stellen bedwelmende stoffen en preparaten werd de verordening van 17 Febr. 1908 (G.B. No. 13). in het leven geroepen. Behalve een absoluut verbod van de teelt in de kolonie van genoemde artikelen bevat deze Verord. tal van strenge bepalingen, waarbij invoer en verkoop aan banden worden gelegd; bovendien is reeds in de Verord. zelve opgenomen dat al hare bepalingen, behoudens die ten aanzien van apothekers, op 1 Maart 1918 zullen vervallen, na welken datum elke invoer van de meergenoemde stoffen, elke poging daartoe, en elk bezit van opium is verboden en strafbaar gesteld met gevangenisstraf van een tot zes maanden en geldboete van f2000.- tot f5000.- Tot 1 Maart 1918 is de invoer uitsluitend toegestaan aan de van een verlof van den Gouverneur voorziene 'groot-handelaars' in opium; de verkoop aan de groot-handelaars en de klein-handelaars. Bijzondere bepalingen

- 1) Hieronder andere patenten begrepen.
- 1) Hieronder andere patenten begrepen.
- 1) Hieronder andere patenten begrepen.

gelden voor apothekers. Strenge voorschriften bestaan betreffende de verpakking voor den verkoop na den invoer (alleen in entrepôt toegestaan); eveneens betreffende de lokaliteiten voor den verkoop bestemd en de te voeren boekhouding.

Bij besluit van 14 Dec. 1908 (G.B. No. 89) is voorts bepaald, dat geen verlof voor het uitoefenen van het beroep van groot- of klein-handelaar zal worden verleend dan alleen te PARAMARIBO, te NIEUW NICKERIE en te ALBINA; in de districten is dus de verkoop reeds verboden.

Het door den groot-handelaar te betalen recht bedraagt f1000.- per jaar; dat voor den klein-handelaar f120.- Deze rechten hebben sinds het in werking treden der verordening opgebracht in 1908: f3414.- in 1909: f3680.- in 1910: f2782.- in 1911: f3451.

De opbrengst van het invoerrecht is geweest in:

1895	f27366
1896	f27148
1897	f22745
1898	f35441 ¹⁾
1899	f12630
1900	f44448
1901	f50307
1902	f49818
1903	f35457
1904	f39489
1905	f39510
1906	f42423
1907	f43486 ²⁾
1908	f26228
1909	f53608
1910	f52284

6. Recht op de uitoefening van het beroep van goud-opkoper.

Toen op 1 Aug. 1895 de Verord. van 17 Nov. 1894 op de goudbelasting (G.B. 1895 No. 12 A) in werking trad en daarmede het uitvoerrecht op goud door eene belasting op het verkregen product werd vervangen, lag het in den aard der zaak het beroep van goud-opkoper in de kolonie aan strenge bepalingen te binden; deze zijn dan ook naast andere voorschriften ter verzekering van eene behoorlijke inning der goudbelasting in de Verordening opgenomen.

Voor de door den Gouverneur te verleenen vergunning (het beroep is dus niet vrij) moet een jaarlijksch recht worden betaald van f250.-. Wat de boekhouding en den verkoop van het door hen ingekochte goud betreft, zijn zij aan tal van bepalingen gebonden.

1) Recht verhoogd tot f30.- per K.G.

2) In den loop van het jaar verhoogd tot f40.- per K.G.

Het aantal opkoopters van goud in de kolonie is zeer gering. In het jaar 1911 waren er slechts 6, waarvan 3 gevestigd te ALBINA, de overigen te PARAMARIBO. Te NICKERIE wordt geen goud aangevoerd.

Groep C. Directe belastingen.

7. Inkomstenbelasting.

De invoering eener Inkomstenbelasting tot afschaffing van de 'Personeele belasting, voor zoover deze als hoofdgeld werkt', geschiedde bij verord. van 12 Oct. 1898 (G.B. 1899 No. 12). De personeele belasting, welke bij verord. van 9 Febr. 1886 (G.B. No. 3) was inge-

voerd, had op haar beurt de 'Belasting op het personeel' van 1874 (G.B. No. 3) vervangen.

Van de Inkomstenbelasting heet het dan ook in de Memorie van Toelichting, welke bij de ontwerp-verordening aan de Koloniale Staten werd aangeboden, dat de titel nieuw (is), het ontwerp grootendeels oud. Feitelijk is het eene herziening van de verordening op de personeele belasting, Deze is echter een zuivere inkomstenbelasting geworden door de afschaffing van het 'hoofdgeld' en behoort nu dus ook dien naam te dragen. De bepalingen van deze verordening zijn grootendeels ontleend aan de Nederlandsche wet tot heffing eener belasting op bedrijfs- en andere inkomsten van 2 Oct. 1893 (Staatsblad 149)'.

De Inkomstenbelasting van 1898 werd gewijzigd bij de verord. van 29 Aug. 1905 (G.B. No. 64). Hierbij werd voor het eerst ook belasting geheven van vennootschappen, vereenigingen, enz. en van in het buitenland gevestigde personen, zoowel als vennootschappen, enz., die in de kolonie persoonlijk dan wel door gemachtigden een bedrijf of beroep uitoefenen, voor zooveel betreft de winst uit dat bedrijf verkregen.

Sinds dien heeft de verordening enkele geringe wijzigingen ondergaan bij de verord. van 30 Dec. 1909 (G.B. No. 83). waarbij de belasting is verhoogd, doch overigens het aangenomen stelsel onveranderd bleef.

Van de belasting zijn vrijgesteld zij, wier inkomen minder dan f600.- bedraagt, zoomede zij, die in eenig kalenderjaar minder dan vier maanden in de kolonie verblijf houden, tenzij zij er hun hoofdverblijf behouden.

De belasting wordt thans berekend naar den volgenden maatstaf: f600-900 1%; f900-1200 1,1%; f1200-1500 1,2% f1500-1800 1,3%; f1800-2100 1,4%; 2100-2400 1,5%; f2400-2700 1,6%; f2700-3100 1,7%; f3100-3500 1,8%; f3500-3900 1,9%; 3900-4300 2,0%; f4300-4700 2,1%; f4700-5100 2,2%; f5100-5700 2,4%; f5700-6300 2,6%; f6300-6900 2,8%; f6900-7500 3,0%; f7500-8300 3,5%; f8300-9100 4,0%; f9100-10000 4,5%; f10000 en hooger 5,0%

Voor de in de kolonie gevestigde lichamen, zoomede voor de buiten de kolonie gevestigde personen en lichamen bedraagt de belasting 4% van het belastbaar inkomen.

Verschillende bepalingen bestaan er voor de berekening van het zuiver bedrag van het belastbare inkomen.

De opbrengst der belasting heeft bedragen in:

1900	f70.136
1901	f60.628
1902	f56.835
1903	f52.024
1904	f51.022
1905	f49.709
1906 ¹⁾	f67.746
1907	f63.102
1908	f68.765
1909	f74.559

1) Jaar van uitbreiding, respectievelijk verhooging der belasting.

1910 ¹⁾	f109.485
1911	f132.064
1912	f128.883

8. Belasting op de Huurwaarde.

Deze belasting is een der oudste in de kolonie; zij bestond reeds aan het einde van de 17e en gedurende de 18e eeuw. In 1829 (Publ. van 30 Oct. No. 19) werden er getroffen 'reglementaire bepalingen betreffende de taxatie der huurwaarde van de huizen en gebouwen binnen DE STAD PARAMARIBO EN DERZELVER OMTREK; mitsgaders voorschriften betreffende den aanslag van de belasting op de huurwaarde'. Daarbij werd een driejaarlijksche taxatie ingesteld.

De belasting, 'taxa' genaamd, bedroeg 4% der huurwaarde, na aftrek van 1/6 voor onderhoud.

Bij verordening van 28 Dec. 1887 (G.B. No. 35) werd eene belasting op de huurwaarde van de huizen, gebouwen en erven te NIEUW NICKERIE ingevoerd. Van eigenaren of hen, die van een zakelijk recht gebruik maken, werd eene belasting van 4% geheven van het bedrag, waarop de huurwaarde is geschat, verminderd met 1/6 daarvan ('voor kosten en onderhoud').

Beide belastingen zijn afgeschaft bij de invoering van eene algemeene belasting (dus niet uitsluitend voor Paramaribo in Nickerie) 'op de huurwaarde van de gebouwen en daarbij behoorende erven' bij verord. van 13 Dec. 1910 (G.B. No. 88).

Vrijgesteld zijn gebouwen voor publieken dienst, voor openbaren eeredienst, inrichtingen van onderwijs, liefdadigheid en wetenschap of kunst, begraafplaatsen, gebouwen voor landbouw en veeteelt, arbeiderswoningen op die ondernemingen, zoomede fabrieken, werkplaatsen enz. op goud-ondernemingen, benevens alle gebouwen, waarvan de jaarlijksche huurwaarde op minder dan f60.- is vastgesteld. De belasting bedraagt 5% van de huurwaarde na vermindering met 1/6 voor kosten van onderhoud.

De eerste algemeene vaststelling der huurwaarde heeft plaats gevonden in 1911; de volgende zal geschieden in 1915 en verder om de vijf jaren, zoo noodig aangevuld door tusschentijdsche schattingen.

Opbrengst van de huurwaarde van 1898-1912.

1898	f39.197
1899	f38.918
1900	f40.216
1901	f41.071
1902	f43.641
1903	f38.511
1904	f47.808
1905	f45.970
1906	f40.399
1907	f56.317

1) Jaar van uitbreiding, respectievelijk verhooging der belasting.

1908	f51.069
1909	f53.539
1910	f50.745
1911 ¹⁾	f30.509
1912	f67.176

9. Zegelrechten.

Bij verord. van 5 Maart 1872 (G.B. No. 13) werd een zegelrecht ingevoerd ter vervanging van de belastingen tot dusver geheven onder de benamingen van kleinzegel (Publ. 12 Nov. 1830 G.B. No. 16), van transportrechten (Publ. 18 Nov. 1828 G.B. No. 16) en vendurechten (Publ. 19 Nov. 1828 G.B. No. 20). Deze verordening werd in verschillende onderdeelen gewijzigd bij de verordeningen van 22 Nov. 1886 (G.B. No. 42) en 18 Juni 1897 (G.B. No. 2); een geldende tekst verscheen in G.B. 1898 No. 1, waarna nieuwe wijzigingen plaats vonden bij verord. van 12 Oct. 1898 (G.B. 1899 No. 11), 24 Maart 1900 (G.B. No. 12), 23 Juni 1904 (G.B. No. 30), 13 Maart 1908 (G.B. No. 29), 4 Feb. 1910 (G.B. No. 33).

Het zegelrecht wordt gekweten door middel van: *a.* het gebruik van gestempeld papier of van plakzegels van 's landswege uitgegeven; *b.* aanbod ter viseering van de aan het recht onderhevige akten en geschriften.

De zegelbelasting onderscheidt, *a.* formaatzegel, *b.* vaste zegelrechten, *c.* proportioneele zegelrechten. De vroegere patentzegelrechten zijn door de Verord. van 12 Oct. 1898 (G.B. 1899 No. 11) komen te vervallen.

1) De geringe opbrengst in 1911, na uitbreiding van de huurwaardebelasting tot de districten, is hieraan toe te schrijven, dat juist door die uitbreiding zich allerlei moeilijkheden hebben voorgeedaan, waardoor de kohieren laat zijn afgekondigd. Een zeer groot deel der belastingen werd dan ook eerst in 1912 voldaan.

Er zijn vijf vaste zegelrechten, n.l. van f25.-, van f5.- van f2.- van 25 en van 10 cent, die resp. voor verschillende in de verordening genoemde akten en stukken worden geëischt. Het proportioneel zegelrecht regelt zich naar de hoegroothed der waarden, welke het onderwerp der akten uitmaken. Hieronder vallen benoemingen, schuldbekentenissen, enz. Een 34-tal akten en geschriften in de Verord. genoemd zijn van zegelrecht vrijgesteld.

Bij verord. van 23 Mei 1873 (G.B. No. 11) zijn model en waarden voor het zegel, en bij besluit van 9 Maart 1888 (G.B. No. 12) gewijzigd bij dat van 21 Juni 1909 (G.B. No. 35) is de wijze van heffing der rechten van zegel, successie en overgang vastgesteld.

De opbrengst der zegelrechten heeft bedragen in

1900	f55.808
1901	f53.018
1902	f51.204
1903	f56.472
1904	f48.769
1905	f46.046
1906	f52.100
1907	f55.646
1908	f54.204
1909	f54.189
1910	f55.277
1911	f57.229
1912	f59.469

10. Successie- en overgangsrechten.

Reeds in 1830 werd bij Publ. van 1 Juni (G.B. No. 9) geregeld 'het heffen der belasting op de Erfvolgingen in de Nederl. W.-I. bezittingen'. De belasting zou, volgens art. 1 van deze Publ. zijn óf een recht van successie, óf een recht van overgang.

Het recht van successie is eene belasting, die geheven wordt van *al* wat wordt geërfd of verkregen, ten gevolge van het, *in* eene der Nederlandsch West-Indische bezittingen plaats gehad hebbend overlijden van iemand, niet tot den slavenstand behoorende; het wordt geheven van de zuivere waarde, welke na aftrek der in de Publicatie genoemde schulden overblijft. *Het recht van overgang* is eene belasting, die geheven wordt van de waarde der *onroerende* goederen, gelegen binnen een der N.W.-I. bezittingen, en nagelaten door iemand die *buiten* die bezittingen is overleden; het wordt geheven van de onzuivere waarde van het goed, zonder aftrek van lasten.

Bij verord. van 28 Feb. 1863 (G.B. No. 5) onderging de Publ. van '30 slechts geringe wijziging om daarna onveranderd van kracht te blijven.

Het *recht van successie* bedraagt: A. voor den vollen eigendom: 1o. Bij echtgenooten: vier procent, welk recht evenwel vervalt, indien er een dan wel meerdere kinderen zijn. 2o. Bij broeders of zusters: vier procent voor hetgeen hen ab intestato zou zijn aangekomen en tien procent voor het meerdere. 3o. Bij neven en nichten, naneven of nanichten, oomen of moeien, oudoomen of oudmoeien, respectievelijk als sub 2o.: zes procent en tien procent. 4o. Bij alle anderen: tien procent. B. voor vruchtgebruik zonder eigendom de helft van de sub A genoemde bedragen. C. voor blooten eigendom zonder vruchtgebruik zal de betaling worden opgeschort tot het tijdstip, dat het vruchtgebruik met den vollen eigendom zal zijn vereenigd.

Van de betaling van successierecht is vrijgesteld alles, dat in de rechte, hetzij klimmende, hetzij dalende lijn wordt geërfd of verkregen, zoomede zoodanige door overlijden verkregen voordeelen, welke na aftrek door schulden niet meer bedragen dan f300.

Het *restant van overgang* bedraagt: 1o. In de rechte lijn: één procent voor den eigendom en één half procent voor het vruchtgebruik. 2o. In de collaterale lijn of tusschen niet-verwante personen: respectievelijk als boven vijf en twee en een half procent.

De opbrengst dezer belastingen heeft bedragen in:

1898	f3.611
1899	f7.638
1900	f31.715
1901	f17.744
1902	f17.021
1903	f8.220
1904	f3.399
1905	f3.211
1906	f10.044
1907	f4.421
1908	f4.855
1909	f4.649
1910	f2.673
1911	f2.229
1912	f4.893

11. Rij- en voertuigenbelasting.

Deze belasting dateert van 1 Juli 1910 (verord. van 16 April G.B. No. 37) en wordt geheven op 'rij- en voertuigen, waarmede te Paramaribo, te Nieuw-Nickerie en te Albina de openbare weg bereden wordt'.

De belasting, verschuldigd door den *houder* van het rij- of voertuig (d.i. volgens art. 2 hij, die daarmee den openbaren weg berijdt), bedraagt jaarlijks voor een twee- of driewielig voertuig f5.-, voor elk ander f10.-.

Van de belasting zijn de in art. 6 genoemde rij- en voertuigen vrijgesteld.

De opbrengst van deze belasting was in 1910 f4.375.- (half jaar); in 1911 f8.810.-; in 1912 f9040.

12. Paardengeld.

De eerste 'paardenbelasting' dateert van 1826 (G.B. No. 6), toen in de publ. van het 'Hof van Policie en Crimineele Justitie', strekkende tot wijziging en regeling der belastingmiddelen binnen de kolonie, in overeenstemming en in verband met de invoering van het Nederlandsch muntstelsel ook een tarief word opgenomen wegens het houden van 'plezierpaarden en rytuigen, trekpaarden, enz.' Dit tarief werd gewijzigd bij publ. van 4 Sept. 1854 (G.B. No. 10).

Hierbij werden de paarden verdeeld in vier klassen, van paarden van 'gemak of weelde', tot karrepaarden. De belasting bedroeg f25.-, f16.-, f8.- en f5.- per jaar (paarden, bij den landbouw in gebruik, waren vrijgesteld).

Zij bleef van kracht tot 1900. In dat jaar (G.B. No. 35) werden alleen paarden 'van gemak of weelde' belast, uit de overweging, 'dat het wenschelijk is vrijstelling te verleen van de belasting wegens paarden, gebezigd voor de uitoefening van beroepen en bedrijven'.

De opbrengst heeft bedragen in:

1900	f983
1901	f863
1902	f550
1903	f512
1904	f450
1905	f344
1906	f300
1907	f325
1908	f250
1909	f225
1910	f300
1911	f275
1912	f200

13. Hondenbelasting.

In de Mem. van Antw. op het Voorl. Verlag voor de Begrooting van 1894 schreef de toenmalige Gouverneur, dat hij overwoog, in hoeverre tot het heffen van eene *hondenbelasting* zou kunnen worden overgegaan om de *schutterijbelasting*, die dan tegelijkertijd zou worden afgeschaft, te vervangen. Bij verord. van 3 Aug. 1894 (G.B. No. 32) werd eene hondenbelasting voor Paramaribo ingevoerd, welke behoudens enkele wijzigingen, nog steeds van kracht is.

Volgens de verord. van 11 Nov. 1904 (G.B. No. 55) moet voor alle honden een belasting van f2 per jaar betaald worden. Bij verord. van 2 Feb. 1912 (G.B. No. 40) werd deze belasting ook uitgebreid tot Nieuw-Nickerie en Albina.

De opbrengst der belasting is geweest, in:

1895	f3.200
1896	f2.482
1897	f2.054
1898	f2.248
1899	f2.441
1900	f2.290

1901	f1.917
1902	f1.309
1903	f1.202
1904	f1.503
1905	f2.237
1906	f1.948
1907	f1.794
1908	f2.185
1909	f2.180
1910	f2.004
1911	f2.076
1912	f2.482

Van 1909 tot 1911 werden opgevangen resp. 607, 594 en 531 honden en afgemaakt 194, 177 en 177.

14. Port d'armes.

Reeds in 1828 (publ. van 23 Dec. No. 28) werd een reglement samengesteld 'op het bezit en den verkoop van Schietgeweren en Buskruid¹⁾ enz.' Daarin reeds wordt gesproken van het hebben van 'port d'armes', (d.w.z. een verlof om wapens te dragen), die nimmer aan inboorlingen of slaven kon worden verschaft. Op overtreding stond geldboete en - voor de slaven - lichamelijke tuchtiging. Tusschen de publ. van 1828 en de laatste verordening over 'port d'armes' van 1898 (G.B. No. 49) liggen talrijke wijzigingen en uitbreidingen. Reeds in 1830 (No. 4) kwam de eerste 'nadere voorziening'. In 1842 (No. 4) wordt de bevoegdheid van het hebben van een 'port d'armes' tot alle vrije personen uitgebreid.

In 1873 (de slavernij was toen afgeschaft) vinden wij de 'port d'armes' terug in de verordening (No. 15) 'houdende voorzieningen tegen lediggang en zwerverij en tegen eenige daarmede in verband staande overtredingen'; in 1874 (G.B. No. 26) bij eene regeling van tarieven voor jacht en visscherij, enz.; deze tarieven werden in 1879 (No. 14) gewijzigd. In 1898 (G.B. No. 49) is laatstgenoemde verordening ingetrokken en werd voor een port d'armes het tarief op f3.- per jaar vastgesteld voor elk geweer 'als anderszins'.

De opbrengst bedroeg afgerond, in:

1898	f1700
1899	f2000
1900	f1800
1901	f2300

1) Wat het verkoopen van buskruid aangaat, daarvoor bestond reeds in 1817 (publicatie No. 6) een reglement.

1902	f2000
1903	f2000
1904	f2000
1905	f2200
1906	f2200
1907	f2200
1908	f2300
1909	f2400
1910	f2700
1911	f3100
1912	f3100

Groep D. Domaniale heffingen.

15. Belasting op goud.

Hoewel reeds bij de Publ. van 19 Dec. 1855 (G.B. No. 18) was bepaald, dat van alle mineralen in de kolonie gevonden, door den eigenaar één vijfde gedeelte van hunne geldswaarde, na aftrek van kosten van exploitatie, aan het Gouvernement moet worden afgestaan, dagteekenen de eerste vondsten van goud in Suriname eerst van het jaar 1862.

De eerste concessie tot exploitatie van goud is in 1870 verleend; van eene bepaalde ontginning met daarmee gepaard gaanden uitvoer van goud is echter eerst sprake in het jaar 1875, toen voor eene waarde van f49.000 werd uitgevoerd.

Ten einde de ontluikende industrie te hulp te komen, werd de vorengenoemde bepaling omtrent den afstand van het $\frac{1}{5}$ deel der waarde bij verordening van 14 Maart 1876 (G.B. No. 7) ingetrokken en het edel metaal vrijgesteld van elk uitvoerrecht en elke belasting (uitgezonderd concessierecht). De goud-exploitatie nam inderdaad toe en wel zoodanig, dat het Gouvernement besloot tot invoering van een uitvoerrecht, dat bij verordening van 14 Nov. 1879 (G.B. No. 37), in werking getreden op 1 Jan. 1880, op 5% van de waarde werd vastgesteld. Van laatstgenoemden datum af werd nu ook de goudproductie van Gouvernementswege opgenomen en gepubliceerd.

De verord. van 7 Sept. 1882 (G.B. No. 19), welke de uitgifte van goudconcessies voor het eerst op wettelijke wijze regelde, was van geen invloed op de heffing van het uitvoerrecht. Eerst twee jaar later werd door het Bestuur getracht de heffing van het uitvoerrecht meer doeltreffend te maken, door strenge bepalingen op den omloop van het goud in de kolonie voor te stellen en tevens het uitvoerrecht te verhoogen. De noodige medewerking van de zijde der Koloniale Staten kon echter niet worden verkregen; ook opvolgende Gouverneurs waren niet gelukkiger en eerst 17 Nov. 1894 kwam een nieuwe verordening tot stand (G.B. 1895 No. 12 A), welke het uitvoerrecht op goud afschafte en eene belasting op het goud in het leven riep, die op 1 Aug. 1895 in werking getreden en tot heden vrijwel onveranderd van kracht gebleven is.

Eene bijzondere regeling is in de verord. van 1 Dec. 1894 (G.B. 1895 No. 7) getroffen voor goud, afkomstig van exploitatie in bevaarbare krekens en stroomen. Aan de kol. kas moet worden betaald eene retributie van één percent van de bruto-waarde van de verkregen delfstof, waarvoor een bedrag van f1.50 per gram gesmolten en f1.37 per gram ruw goud wordt aangenomen (G.B. 1903 No. 42). Deze retributie wordt geheven boven en behalve de gewone concessiegelden en de gewone belasting op het verkregen product.

Het beginsel van de verordening op de goudbelasting is, zooals de toenmalige Gouverneur te kennen gaf, om met bescherming: *a.* van de goud-concessionarissen tegen diefstal door arbeiders, *b.* van den eerlijken arbeider, die hooger loon erlangen kan, wanneer de werkgever niet doorgaande wordt bestolen, *c.* van de eerlijke goud-opkoopters en goudsmiden, die niet kunnen concurreeren met opkoopters en goudsmiden, die werk maken van het koopen van gestolen of gestroopt goud tegen lagen prijs, de zekerheid te erlangen, dat de schatkist ontvangt, wat haar toekomt.'

De bedoelde verord. bevat strenge bepalingen om ontduiking der belasting te voorkomen; men kan zeggen, dat het goud (althans op het papier!) van het oogenblik af, dat het in de binnenlanden ontgonnen is tot dat het de kolonie verlaat, voortdurend onder ambtelijk toezicht staat. Ook de uitvoer door den ontginner, of door den opkoopters is aan allerlei formaliteiten gebonden. Zelfs voor goud, als lijfsieraad gedragen (broches, oorknoppen, hemds-knoopjes enz.) moet de drager van een dekkingsbewijs zijn voorzien.

In de praktijk wordt zelden geklaagd over vexatoire handelingen als gevolg van de aan belasting- en politie-beambten verleende vrijheden; wel wordt soms de draak gestoken met de lijfsvisitatie, waar aan *een ieder* die van de goudvelden komt wordt onderworpen.

Het bedrag der goudbelasting is vastgesteld op 7 cts. per gram goud; overeenkomende met $\pm 5\%$ der waarde in de kolonie; bij goud in kwarts wordt de hoeveelheid ruw goud door middel van hydrostatische weging benaderd. Bij invoer van goud (uitsluitend uit Fransch Guiana) is in plaats van de belasting een invoerrecht verschuldigd van 10 cts. per gram. Aangezien de fiscus geene rekening houdt met den graad van zuiverheid van het goud, wordt dit in de laatste jaren op de groote placers versmolten en

gezuiverd en zodoende op de belasting bezuinigd.

De opbrengst was, afgerond, in:

1896	f61.000
1897	f65.000
1898	f62.000
1899	f64.000
1900	f63.000
1901	f54.000
1902	f43.000
1903	f49.000
1904	f57.000
1905	f77.000
1906	f85.000
1907	f79.000
1908	f86.000
1909	f81.000
1910	f77.000
1911	f68.000
1912	f54.000

16. Retributie op hout en balata en concessie- en vergunningsrecht voor houtkap en voor balata.

Wettelijke bepalingen in zake den houtkap in Suriname bestaan er niet. Vroeger werden vergunningen verleend om in 's lands bosschen timmerhout te bewerken, kosteloos en tot eene ongelimiteerde oppervlakte. Bij resol. van 3 Feb. 1877 No. 5 werd bepaald: dat voortaan in afwachting van nadere voorziening geene vergunning tot het kappen van hout in 's lands bosschen zou worden verleend, dan tegen betaling van een pachtrecht van 10 cents per hectare 's jaars en dat de voor het kappen van hout uit te geven perceelen minstens 400 hectaren moeten bevatten. Het minimum-recht bedroeg f40.-.

Oorspronkelijk werden vergunningen uitgereikt tot het bewerken van timmerhout (zonder eenigereserve); achtereenvolgens zonderde men daarvan uit bolletrie, hevea, letterhout en geelhart, z.g. De merara greenheart; thans moet het verlangde terrein aangeduid zijn op een in tweevoud over te leggen en door een beëdigden landmeter te vervaardigen figuratieve kaart. Tevens is sedert 1911 het Bestuur begonnen met de uitgifte voor den tijd van vijf jaren, van terreinen van eenigszins belangrijke uitgestrektheid ten behoeve van houtbewerking. De eerste concessie is verleend bij res. van 24 Feb. 1911 No. 7. Voor het terrein is verschuldigd een concessierecht van twee cents per H.A. en per jaar, en op het bewerkte hout eene

retributie van 2 cent per K.G. letterhout, 6 cent per M³. brandhout en 50 cent per blok bouwhout, berekend volgens den uitslag der weging, meting of telling van wege het Gouvernement. Indien het bouwhout op het terrein wordt verzaagd wordt de retributie berekend à f0.75 per M³. gezaagd hout, volgens de meting van wege het Gouvernement. Van den houtkap zijn uitgezonderd bolletrie, hevea, tonka en hoepelhout.

Vele in de verord. genoemde boomsoorten mogen niet geveld worden wanneer zij niet dikker zijn dan 30 c.M.

Ook ten aanzien van houtkapconcessies is bepaald dat deze alleen kunnen worden overgedragen aan een in Nederland of in een der Nederlandsche koloniën gevestigde persoon of maatschappij.

Voor verleende vergunningen tot het bewerken van hout, werd door de Kol. kas ontvangen in:

1896	f1582
1897	f2260
1898	f1842
1899	f1932
1900	f1882
1901	f2453
1902	f2012
1903	f1660
1904	f1300
1905	f1010
1906	f1906
1907	f2970
1908	f2058
1909	f3318
1910	f4874
1911	f5822

Aan concessierecht van in 1911 verleende concessiën voor houtbewerking werd geïnd f2103 en aan retributie op het bewerkte hout f1661,36.

De invoering van eene retributie op de verkregen balata dateert van 1 Jan. 1905 (G.B. No. 14). De retributie bedroeg van 1 Jan.-19 April 1905 f0.10 per K.G., werd daarna, met het oog op de lage prijzen, verminderd tot f0,05, op 1 Jan. 1907 weer teruggebracht op f0,10 en op 1 Jan. 1911 verhoogd tot f0,15 per K.G.

De opbrengst was in:

1905	f11300
1906	f13500
1907	f34000
1908	f45000
1909	f61.000

1910	1)
1911	f167.000

Vergunnings- en concessierecht voor balata worden geïnd ingevolge de verord. van 21 Jan. 1893 (G.B. No. 14). Vóór deze verordening in werking trad genoot de koloniale kas reeds baten uit de balata-industrie op domeingrond.

Voor het doen van onderzoek naar de aanwezigheid van bolletrie-boomen is een recht verschuldigd van ½ cent per H.A. Het concessierecht bedraagt 10 cents per H.A.

De opbrengst was voor beide rechten tezamen:

1891	f4400
1892	f5900
1893	f6600
1894	f15600
1895	f34200
1896	f28500
1897	f19300
1898	f9100
1899	f8000
1900	f18800
1901	f24000
1902	f38000
1903	f58200
1904	f54800
1905	f22000
1906	f30100
1907	f62700
1908	f74500
1909	f70600
1910	f200600 ²⁾
1911	f205400
1912	f342400 ²⁾

17. Concessierecht voor het ontginnen van delfstoffen.

- 1) Voor 1910 kan het bedrag niet worden opgegeven; het is niet afzonderlijk genoemd, maar tezamen met de opbrengst van het concessie- en vergunningsrecht. (Zie hieronder).
- 2) Hieronder begrepen de retributie. (Zie boven.)
- 2) Hieronder begrepen de retributie. (Zie boven.)

In den aanvang van de goud-industrie (zie aldaar) werden de terreinen in pacht uitgegeven naar administratieve regelen, hoewel de Kol. Staten herhaaldelijk hadden aangedrongen op eene wettelijke regeling, op grond dat, ingevolge art. 152 van het R.R., bij ontstentenis van eene wet de uitgifte in pacht van domaniale gronden niet anders dan krachtens verordening mag geschieden. Den 20n Aug. 1880 werd een ontwerp-verordening bij de Kol. Staten aanhangig gemaakt voor de uitgifte van concessiën tot het ontginnen van delfstoffen (dus niet van goud alleen). De afkondiging geschiedde 2 Dec. 1882 (G.B. No. 19) met bepaling dat de verordening op 1 Jan. 1883 in werking zou treden.

De pachtgelden, die tot nu toe 10 cent per H.A. bedroegen, werden als volgt vastgesteld: in het 1e en 2e jaar 10 cent; in het 3e en 4e jaar 25 cent en vervolgens 50 cent per H.A. Daarbij werd bepaald dat eene concessie 3 maanden vrij moest blijven alvorens in de categorie van 10 cent per H.A. terug te vallen.

Regelt de bovenaangehaalde verord. van 1882 het onderzoek naar de aanwezigheid van- en het ontginnen van delfstoffen in of op den bodem, het is de verord. van 1 Dec. 1894 (G.B. 1895 No. 7), die bepalingen bevat betrekkelijk de exploitatie van delfstoffen in bevaarbare kreek en stroomen. De retributie voor concessiën op den voet dezer verordening te verleen is dezelfde als die verschuldigd voor concessiën in of op den bodem.

Bij verord. van 22 Jan. 1903 (G.B. No. 12) en 13

Juli 1903 (G.B. No. 46) werden de bovenbedoelde verord. van 1882 en 1894 aangevuld in dien zin, dat bepaald werd wie houders van vergunningen tot onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen kunnen zijn.

De geldende tekst van de verord. van 1882 is opgenomen in het G.B. van 1905 No. 1. en die van de verord. van 1894 in het G.B. van 1905 No. 2. Eene wijziging, omschreven in de verord. van 18 Maart 1908 (G.B. No. 31), bepaalt dat voor de inschrijving van elk perceel vooraf moet worden voldaan f1.

Blijkens onderstaanden staat werd aan concessierecht, ontvangen:

1896	f94245
1897	f101922
1898	f101379
1899	f107806
1900	f108138
1901	f119043
1902	f119995
1903	f103018
1904	f99825
1905	f83574
1906	f90219
1907	f76398
1908	f51575
1909	f58528
1910	f63821
1911	f54085

Groep E. Retributiën.

18. Weeg- roei- en bergloonen en entrepôt-rechten.

Bij de publicatie van 23 December 1828 (G.B. No. 29) werden bepaald de leges en emolumenten, welke op de publieke kantoren ten behoeve van den lande en voor de ambtenaren zullen worden berekend.

Daarin werden ook de emolumenten voor den *Waagmeester* vastgesteld, evenals die voor den Stadsroeier en meter.

In de verordening van 3 November 1871 (G.B. No. 6) werd onder de benaming van Pakhuisgelden een recht beschreven van in entrepôt opgeslagen goederen. Het tarief van den Waagmeester en dat dezer pakhuisgelden werd opgeheven bij de verordening van 2 Mei 1888 (G.B. No. 26) omtrent de weeg-, roei- en bergloonen

en entrepôt-rechten. Bij de verordening van 7 December 1896 (G.B. No. 52) kwam de afzonderlijke betrekking van Waagmeester te vervallen en werden die werkzaamheden verricht door een der belastingambtenaren onder toezicht van den Controleur der Belastingen.

Beide verordeningen werden herzien en aangevuld tot één nieuwe verordening t.w. die van 5 December 1908 (G.B. No. 16).

Volgens deze verordening geldt thans het onderstaand tarief: Het weegloon voor runderen bedraagt per stuk 10 cents, voor klein vee per stuk 5 cents; het roeiloon per vat 25 cents. Het opslagloon bedraagt per dag per vat voor elke 100 L. inhoud 1 cent, voor alle andere waren 3 cent per M². Het entrepôtrecht bedraagt per maand per vat 25 cent, voor andere waren per 1/10 M³ 7 cent.

De opbrengst dezer rechten bedroeg in:

1895	f7400
1896	f7800
1897	f6700
1898	f7200
1899	f7200
1900	f8400
1901	f7600
1902	f6900
1903	f6700
1904	f8700
1905	f7200
1906	f4500
1907	f5600
1908	f3500
1909	f5600
1910	f5200
1911	f4870
1912	f6087

19. Marktvergunningen.

De marktvergunningen zijn bij verord. van 1873 (G.B. No. 15) ingevoerd voor ieder, die 'koopwaren op den openbaren weg rondvent'. Deze verord. verviel in 1874 (G.B. No. 14), doch kwam in 't zelfde jaar (No. 26) terug; in 1879 (G.B. No. 14) en in 1898 (G.B. No. 49) werd zij opnieuw gewijzigd. In 1909 (G.B. No. 28) werd de marktvergunning berekend per M² ingenomen oppervlakte en wel: per M² per dag 5 cts., per week 25 cent. Aan houthandelaren wordt een oppervlak van ten hoogste 25 M² toegestaan ad f1.- per week.

Er zijn thans drie overdekte markten en enkele andere open marktplaatsen. De opbrengst is geweest:

1903	f5500
1904	f5900
1905	f6400
1906	f6700
1907	f7000
1908	f6700
1909	f7100
1910	f6500
1911	f6500
1912	f6600

20. Begrafenisrechten.

Toen bij Publ. van 20 Dec. 1826 (G.B. No. 6) in de regeling der belastingmiddelen wijziging werd gebracht, werden ook voor 'het kantoor der kerkgerechtigheid en 's lands gasthuis', de tarieven vastgesteld, die voor het begraven op de verschillende kerkhoven gelden zouden.

In de verordening van 4 Oct. 1890 (G.B. 1891 No. 1) werden allerlei bepalingen opgenomen over het begraven van lijken, over de inrichting der begraafplaatsen en de begrafenisrechten en deze rechten zijn tot heden nagenoeg onveranderd blijven bestaan.

Behalve de Gouvernements-begraafplaatsen de 'Nieuwe Oranjetuin', het 'Nieuwe Kerkhof' en Willem Jacobus Rust', allen te Paramaribo, en de algemeene begraafplaats te Nieuw-Nickerie, bestaan er afzonderlijke particuliere kerkhoven voor Israëlieten, Katholieken en Protestanten.

Het begrafenisrecht heeft opgebracht in:

1900	f1267
1901	f1376
1902	f1316
1903	f1318
1904	f1199
1905	f1006
1906	f1170
1907	f1340
1908	f1357
1909	f1216
1910	f1267
1911	f970

21. Opbrengst schoolgelden.

Deze opbrengst wordt verkregen uit schoolgelden van vier gouvernementsscholen, n.l. de Hendrikschool (vroeger 'openbare school voor uitgebreid lager onderwijs'), de Van Sypesteynschool, de Normaalschool en de Willemschool. Bij besluit van 6 Oct. 1887 (G.B. No. 29) werden voor de Hendrikschool, die toen 8 klassen telde de volgende schoolgelden vastgesteld: in klasse A en B en de 1e klasse f6.- per maand, in de 2e en 3e klasse f7.- en in de 4e, 5e en 6e klasse f8.- per maand. Voor twee of meer leerlingen uit een gezin is voor elk het schoolgeld f1.- per maand minder (ook over vacantiemaanden is schoolgeld verschuldigd). Deze regeling bestaat thans nog.

Voor de van Sypesteynschool werd het schoolgeld vastgesteld bij besluit van 14 Oct. 1898 (G.B. No. 35) en wel: voor de 1e, 2e en 3e klasse f4.- en voor de 4e, 5e, 6e en 7e klasse f5.- per maand.

Bij besluit van 6 Aug. 1907 No. 7805 werd het schoolgeld voor de normaalschool vastgesteld op f4.- per maand voor het 1e en 2e, en op f6 voor het 3e en 4e leerjaar.

Voor de Willemschool werd bij besluit van 22 Sept. 1910 (G.B. No. 64) het schoolgeld bepaald op f1.35 per leerling per maand.

Zie verder de tabel op blz. 92.

22. Opbrengst examengelden.

Bij verord. van 14 Aug. 1907 (No. 77), werd bepaald dat voor het afleggen der examens voor onderwijzer de volgende sommen, bij vooruitbetaling zijn te voldoen. Voor het examen ter verkrijging van den vierden of derden rang f5.- voor den tweeden of eersten

De opbrengst van schoolgelden bedroeg in:

	Hendrikschool.Van Sypesteynschool.	Normaalschool.Willemschool.		
1888	f17763			
1889	17894			
1890	16258			
1891	18281			
1892	18668			
1893	15190			
1894	16018			
1895	17213			
1896	19673			
1897	23549			
1898	25785			
1899	26823	f832		
1900	26958	1662		
1901	25550	3036		
1902	23098	4492		
1903	17897	5357		
1904	14268	5760		
1905	13606	7423		
1906	15011	8734		
1907	18620	8980	f510	
1908	18360	7382	2716	
1909	17897	7602	3080	
1910	21718	7638	4002	f323
1911	24590	8215	4852	3635
1912	27469	8387	4472	4052

rang f10.- en voor de z.g. 'vakexamens' f5.-
De opbrengst is geweest:

1909	f550
1910	f610
1911	f590
1912	f510

23. Griffierechten, leges, ijkerloon.

Tot de minder belangrijke middelen van inkomsten kunnen o.a. de bovenstaande worden gerekend.

De griffierechten werden in 1869 ingevoerd (G.B. No. 7) maar toen ten behoeve van de griffiers zelf. In 1872 (G.B. No. 26) werd vastgesteld, dat deze gelden in de Koloniale kas zouden worden gestort. De opbrengst bedroeg in:

1900	f1400
1901	f1400
1902	f1300
1903	f1500
1904	f1300
1905	f1300
1906	f1200
1907	f1300
1908	f1500
1909	f1700
1910	f1400
1911	f1200

Het oudste tarief van de leges en emolumenten, die evenals de griffiekosten kwamen ten bate van den heffenden ambtenaar, dateert van 1826 (G.B. No. 7). Na verschillende wijzigingen kwam in 1894 (G.B. No. 33) het nu geldende tarief tot stand. De opbrengst was in:

1900	f4400
1901	f4600
1902	f5200
1903	f4800
1904	f4100
1905	f4300
1906	f4600
1907	f4400
1908	f4300
1909	f4500
1910	f4900
1911	f4800

Een tarief van de emolumenten voor den ijkmeester werd vastgesteld in 1828 (G.B. No. 7). Na enkele wijzigingen werd het nu geldende tarief in 1891 vastgesteld (G.B. No. 12). De opbrengst was in:

1900	f230
1901	f280
1902	f250
1903	f260
1904	f290
1905	f270
1906	f330
1907	f240
1908	f300
1909	f270
1910	f350
1911	f400

Groep F Heffingen van bijzonderen aard.

24. Geneeskundige belasting.

Deze dagteekent van 1879 (G.B. No. 9) toen eene belasting werd ingevoerd 'ter tegemoetkoming in de kosten voor de geneeskundige behandeling van de immigranten en hunne gezinnen op de plantages en de gronden'. Deze verord., gewijzigd bij die van 15 Dec. 1880 (G.B. No. 38), van 17 Dec. 1894 (G.B. No. 40) en van 6 Dec. 1899 (G.B. No. 44) werd vervallen verklaard bij verord. van 23 Nov. 1901 (G.B. 1902 No. 8). De belasting bij deze verordening, kortweg die 'op de geneeskundige belasting' genoemd, werd geheven van landbouwondernemingen met een minimum oppervlakte in cultuur van 25 H.A. Zij is door de beheerders verschuldigd, op de plantage verhaalbaar, en bedroeg per jaar per H.A. met suikerriet beplant f6.-, met eenig ander produkt f4.-

De geneeskundige belasting werd nader geregeld bij verord. van 20 Feb. 1905 (G.B. No. 18), welke thans nog van kracht is. Zij wordt nu geheven naar de 3 volgende grondslagen (art. 1). 1. hectaren in cultuur; 2. uitbetaalde loonen; 3. opbrengst van het verkregen product.

De opbrengst is geweest, afgerond, in:

1900	f49.000
1901	f51.000
1902	f51.000 ¹⁾
1903	f36.000

1) Verord. van 23 Nov. 1901 (G.B. 1902 No. 8) in werking getreden.

1904	f30.000
1905	f42.000
1906	f34.000 ²⁾
1907	f39.000
1908	f33.000
1909	f43.000
1910	f40.000
1911	f49.000
1912	f35.000

25. Hoofdgeld voor onder contract verbonden immigranten.

In 1880 werd eerst (G.B. No. 4) de verordening van 21 Aug. 1878 tot invoering van een hoofdgeld voor onder contract werkende immigranten ingevoerd, uit de overweging, dat het noodzakelijk was ten bate van het immigratiefonds een hoofdgeld in te voeren, te betalen door de huurders voor alle onder contract verbonden immigranten.

Door de huurders is voor alle gecontracteerde immigranten boven 15 jaar hoofdgeld verschuldigd en wel f5.- voor een mannelijk, f2.50 voor een vrouwelijke immigrant.

Bij verord. van 15 Dec. 1880 (No. 37) en van 6 Dec. 1899 (G.B. No. 44) werden eenige categoriën van immigranten uitgezonderd, waarvoor geen hoofdgeld zou behoeven te worden betaald.

De opbrengst is geweest:

	Mannen.	Vrouwen.
1880-1890	f29075	f10496
1891-1900	38810	13507
1901-1910	54141	17776
1911	7472	2887
1912	6831	2531

26. Akkergelden.

Deze recognitie is nagenoeg zoo oud als de koloniale geschiedenis. Bij K.B. van 20 Dec. 1820 No. 46 werden de akkergelden opnieuw geregeld. In 1832 (G.B. No. 1) werd bepaald, dat van de met Bestuurs toestemming verlaten plantage geen akkergeld zou worden geheven.

Eerst in 1898 werd het bedrag der akkergelden nader geregeld (zie G.B. No. 45) en bepaald dat,

2) 1 Jan. 1906 is de verord. van 20 Feb. 1905 (G.B. No. 18) in werking getreden.

met uitzondering van het district Coronie, het akkergeld 23 cent per H.A. zal bedragen, d.i. ongeveer 10 cent per akker. In Coronie bedraagt het akkergeld 10 cent per H.A. d.i. \pm 4 cent per akker.

De opbrengst der akkergelden bedroeg: in:

1900	f8000
1901	f9.000
1902	f9.000
1903	f8.000
1904	f7.000
1905	f10.000
1906	f7.000
1907	f11.000
1908	f9.000
1909	f11.000
1910	f10.000
1911	f8.300
1912	f7.100

Litt. A.G. van Wieringen. Geschiedenis der belastingen in de Kolonie Suriname. 's-Gravenhage, 1913.

S. de R.

B. De kolonie Curaçao.

I. Geschiedkundig overzicht.

Onder de West-Indische Compagnie. Bij het reglement voor de West-Indische Compagnie van 26 April 1634 werd haar het recht toegekend, om met goedkeuring van de Staten-Generaal 'eenige kleyne bezwaernis te stellen op de consumptie van eetbare en drinkbare waren'. Verder had de Compagnie het tiendrecht van alle producten, hetwelk echter reeds in 1695 werd afgeschafft.

Bij het einde der 17e eeuw werden als belastingen op het eiland *Curaçao* geheven: *a.* onder den naam van 'hoofdgeld' eene naar het aantal slaven, dat men bezat (4 realen 'per kop'), *b.* onder dien van 'familiegeld' eene klassenbelasting, waarin de ingezetenen naar hunne inkomsten werden ingedeeld in drie klassen ad 2, 4 en 7 pesos belasting, *c.* waaggeld ad $\frac{1}{2}\%$, later 1% van alle verscheepte goederen, *d.* uitvoerrechten à 2% en $2\frac{1}{2}\%$, *e.* invoerrechten à 4% en 8% van een aantal goederen, *f.* vendurecht à $2\frac{1}{2}\%$, *g.* accijsrecht van sterke dranken à 8%; voorts nog lastgelden

(f60 per last) van Hollandsche schepen en recognitiegeld (= 8% invoerrecht en 5% uitvoerrecht) van vreemde schepen.

De eilanden *Bonaire* en *Aruba* waren onderhoorigheden van Curaçao, wat zij tot 1845 zijn gebleven (verg. echter hierna de bestuursreglementen van 1823). Omtrent de belastingen, oudtijds op de *drie bovenwindsche eilanden* geheven, is weinig bekend, vermoedelijk door het verloren gaan der archieven op St. Eustatius bij de plundering door de Engelschen in 1781; St. Eustatius toch was het hoofdeiland en de drie eilanden tezamen werden gewoonlijk genoemd de 'kolonie St. Eustatius.' Omtrent de belastingen kan alleen gezegd worden dat er invoerrechten, accijns op dranken, waaggeld en een gering uitvoerrecht werden geheven; waarschijnlijk ook hoofd- en familiegeld. Over het algemeen schijnen de belastingen laag geweest te zijn. Niettemin is St. Eustatius lange jaren het eiland geweest dat aan de West-Indische Compagnie de meeste winsten heeft afgeworpen. De herhaalde bezitswisselingen der bovenwindsche eilanden hebben de continuïteit van een geregeld bestuur belet en daar de handelswinsten groot waren, zal waarschijnlijk de bestuurstaak hebben achtergestaan bij de handelonderneming. Zetel van het gezag der West-Indische Compagnie is altijd geweest het eiland Curaçao 'de rendezvousplaetse' harer schepen.

In 1737 werd op Curaçao een 'kaapvaartcassa' ingesteld, een fonds 'om de zee in deese gewesten te zuiveren en tot veylinge van de commercie alle 't gespuys, die deselve troubleeren, mogelijk zijnde, uyt te roeyen.' Ten behoeve van dit fonds werden eenige belastingen ingesteld, die later na de opheffing der kaapvaartkas in gewijzigden vorm bleven bestaan, zooals: scheepvaartgelden, ½% invoerrecht van alle uit Holland ingevoerde goederen, ½% later 1% uitvoerrecht van alle naar Holland uitgevoerde goederen; verder werd nog geheven een belasting op de assurantie van koloniale schepen. Intusschen zijn uit de gemelde kas dikwijls gewone uitgaven gedekt.

In het midden tot aan het einde der 18e eeuw werden op Curaçao geheven: invoerrechten die 2% en 4%, doch meest 8% bedroegen, in 1794 voor de meeste artikelen verhoogd tot 9%, doch spoedig daarna verminderd tot 3 en 5%; het accijnsrecht op dranken werd geheven naar telkens gewijzigde tarieven en met voortdurend nieuwe maatregelen om den smokkelhandel tegen te gaan; voorts behalve alle reeds gemelde, in de 17e eeuw ingevoerde en ten deele gewijzigde belastingen, nog: successiebelasting à 2% en 3%, een recht van 3% op den in- uit. en doorvoer van alle goederen in Hollandsche schepen, havenrechten, een belasting op den overgang onder de levenden van onroerende goederen (2%) en van schepen (2%, later 10%), op den openbaren verkoop van roerend goed (2% later 5%) en ten slotte een weerbaarheidsbelasting, geheven van ingezetenen, die vergunning hadden bekomen om niet dienst te doen in de burgerwacht, in 1807 vervangen door eene klassenbelasting tot instandhouding der schutterij.

Na het einde der West-Indische Compagnie.

West-Indië was met 1 Januari 1792 door de Republiek in eigen beheer genomen, doch vóór 1816 is dit van weinig invloed op het bestuur en dus ook op het belastingwezen geweest, daar tengevolge van den oorlog met Engeland van 1795 tot den vrede van Amiens in 1802 geen enkel vaartuig uit Holland op Curacao is aangekomen (Teenstra, de Nederl.-West-Indische eilanden, 1837), terwijl na de ontruiming door de Engelschen in 1803 Curaçao op 1 Januari 1807 wederom in hunne handen viel en eerst 4 Maart 1816, na den vrede van Parijs, werd teruggegeven.

Tijdvak van 1816-1828.

Voor den tijd sedert 1816 is in aanmerking te nemen, dat de bestuursinrichting van de zes West-Indische eilanden herhaaldelijk is gewijzigd, zoodat ook de belasting-verordeningen nu eens voor één, dan weer voor twee-, drie of alle zes eilanden golden en tijdens het Gouvernement-Generaal van West-Indië, van 1828-1845 (Suriname in begrepen) kwamen nog daarbij verordeningen voor Suriname en de zes eilanden gelijkelijk geldende. Zelfs na 1845, toen gevormd werd de 'kolonie Curaçao', omvattende alle zes eilanden, bleef elk eiland een afzonderlijk belastinggebied met heffing van in- en uitvoerrechten onderling en met ten deele verschillende belastingwetgeving. Eerst in 1908 is de unificatie van het belastingstelsel tot stand gekomen; de belastingwetten gelden sedert 1 Januari 1909 voor alle eilanden, zij het ook dat de tarieven van sommige belastingen voor de verschillende eilanden verschillend zijn. In het hierna volgende overzicht van den ingewikkelden toestand tot en met 1908 is de meest mogelijke beknoptheid betracht.

Bij de regeeringsreglementen van 1815 werden twee Koloniën gevormd; die der drie benedenwindsche en die der drie bovenwindsche eilanden, terwijl St. Martin in zekere mate nog een zelfstandig onderdeel uitmaakte. Volgens Art. 72 van het reglement voor *Curaçao*, *Bonaire* en *Aruba* zouden de belastingen provisioneel op den toenmaligen voet blijven,

met last tot een 'rigtige en betere perceptie'; volgens art. 74 konden de bestaande belastingen worden verhoogd en nog worden ingesteld: verponding op de huizen, belasting op de huren, collaterale successie en klein-zegel. Het regeeringsreglement voor *St. Eustatius*, *Saba* en *St. Martin* handhaafde ook voorloopig de bestaande belastingen met toevoeging van den last om toe te zien op welke wijze de inkomsten konden worden verbeterd.

Op Curaçao werden in 1818 de volgende belastingen geheven: de reeds vermelde hoofd- en familiegelden, accijns van dranken; de invoerrechten (toen 4% à 10%), de uitvoerrechten (toen 3% à 6%), de belasting op overdracht van vast goed en schepen, uitgebreid tot schuldvorderingen; de belasting op den publieken verkoop van roerend goed; de weerbaarheidsbelasting en havengelden; voorts: patentrecht (1816), zegelbelasting (1818, 1820) belasting op paarden en rijtuigen (1816), op het slachten van vee 1816, op de roeibooten (veerponten genaamd) tusschen de twee stadsdeelen (1801, 1816), collaterale successiebelasting volgens een nieuwe verordening van 1816, een belasting in arbeid, bestaande in verplicht onderhoud der wegen en enkele andere belastingen meer.

Vermelding verdient nog de tijdelijke speciale heffing van zes extra belastingen sedert 1818 tot aan het tijdstip, waarop het bijzondere doel bereikt was, n.l. tot vorming van een fonds, waaruit de in grooten getale in de 18e en het begin der 19e eeuw in omloop zijnde valsche Portugeesche munten zijn ingekocht. Men treft daaronder o.a. aan een belasting ad $\frac{1}{2}\%$ der waarde van alle onroerende goederen en van het kapitaal der hypothecaire schuldverordeningen, welke heffing men in 1828 terugvindt als eene gewone belasting ad 1% en die tot aan de algemeene herziening van het belastingstelsel in 1908 aanleiding heeft gegeven tot voortdurende klachten.

In het thans behandelde tijdvak ontvingen de eilanden Aruba en Bonaire elk een afzonderlijk belastingstelsel n.l. bij de reglementen van bestuurvoor die eilanden, vastgesteld in 1823. Zij bleven echter volgens die reglementen nog steeds respectievelijk domeingrond en gouvernementsplantage. Zie voor deze belastingen hierna.

Op de eilanden *St. Eustatius*, *Saba* en *St. Martin* werden in het begin der 19e eeuw hoofdzakelijk geheven: in-, uit- en doorvoerrecht, anker- en lastgelden, hoofdgeld, belasting op den verkoop van onroerend goed en slaven, zegel- en successiebelasting, terwijl op *St. Martin* nog eene belasting op hypothecaire vorderingen bestond.

In 1828 werden op de verschillende eilanden de meeste dier belastingen, min of meer gewijzigd, nog geheven, zoodat met vermelding der eerste afzonderlijke belastingstelsels voor Aruba en Bonaire kan worden volstaan om het tijdvak 1816-1828 te 6e-sluiten.

Op *Aruba* werden geheven: in- en uitvoerrechten, drank- accijnzen, zegelbelasting en collaterale successiebelasting als op Curaçao; belasting op de overdracht van vast goed en de vestiging van hypothecken, op den publieken verkoop van roerend goed, op den verkoop en uitvoer van slaven, anker- en strandgeld en grondbelasting ad $\frac{3}{4}\%$ der verkoop waarde; op *Bonaire*: uitvoerrecht van schapen en geiten, collaterale successiebelasting, zegelbelasting, belasting op de overdracht van vast goed en de vestiging van hypothecken, op het bezit, den verkoop en den uitvoer van slaven, anker- en strandgeld, grondbetog als op Aruba. Een reglement op de invordering van belastingen was voor de kolonie Curaçao, Bonaire en Aruba vastgesteld in 1827.

Er bestond alzoo op de West-Indische eilanden, doch vooral op het hoofdeiland in het begin der 19e eeuw tot 1828 (en ook later nog) eene groote verscheidenheid

van belastingen, welker druk zeer zwaar geweest zoude zijn, ware het niet, dat zij gewoonlijk slecht geïnd werden en bij de heffing allerlei misbruiken inslopen. Zoowel onder de West-Indische compagnie als later gebeurde het zelfs menigmaal, dat eene belasting 'in onbruik geraakte'.

Nog verdient opgemerkt te worden- on ook dit geldt voor de oudste tijden tot in de 19e eeuw - dat niet alle belastingen in de algemeene kas kwamen. Zooals in vorige eeuwen bijna overal gebruikelijk was, kwamen sommige heffingen geheel of ten deele als "emolumenten" ten voordeele van ambtenaren, die geheel of gedeeltelijk in dezen vorm hun salaris ontvingen (de laatste overblijfselen van dit stelsel zijn in 1908 afgeschaft). Onder de West-Indische Compagnie in het bijzonder waren de eigenlijke salarissen der ambtenaren uiterst gering en was het ook nog aan de 'bedienden' der Compagnie vergund om 'eenige negotie te drijven.'

Tijdvak van 1828-1881.

Met de hervorming in 1828 door den Commissaris-Generaal J. van den Bosch, bijgestaan door een adviseur voor financieele zaken A.H. Guljé, van het geheele bestuur van West-Indië, brak ook voor het belastingwezen een nieuw tijdperk aan. De zes eilanden werden toen verdeeld in drie koloniën: 1e Curaçao, Aruba en Bonaire, 2e. St. Eustatius en Saba, 3e. St. Martin, welke met Suriname kwamen onder den Gouverneur-Generaal der West-Indische bezittingen. In 1845 werden de West-Indische eilanden weder gescheiden van Suriname en vormden zij de 'kolonie Curaçao', welke toestand verder tot heden is blijven bestaan. In dit tijdvak verdient nog vermelding het regeeringsreglement van 1865, waarbij aan de kolonie eene groote mate van autonomie werd verleend, bij welke gelegenheid door Regeering en Staten-Generaal geoordeeld werd, dat dit het beste middel was om een einde te maken aan het leunen op hulp van het Moederland. Sedert dien tijd is het vraagstuk der belasting-herziening aan de orde geweest. (Zie verder FINANCIEN VAN CURAÇAO).

De financieele hervorming in 1828 had ook reeds ten doel 'het verbeteren van de financiën', doch slechts als onderdeel van de geheele bestuursorganisatie, waarbij behalve het eigenlijke bestuur, ook alle andere onderwerpen als rechterlijke macht, defensie, koophandel, landbouw en nijverheid, betrokken werden. Wat de belastingen betreft, stonden eenige algemeene beginselen op den voorgrond, waarbij men echter hoofdzakelijk het oog had op het hoofdeiland Curaçao, als: afschaffing van alle- in, uit- en doorvoerrechten, geen differentieele scheepvaartrechten en geen accijnzen, doch directe belastingen. Deze grondslagen waren in strijd met de bedoelingen der Regeering, zooals die bij de commissie aan Van den Bosch hadden voorgezeten; in strijd ook met een Kon. Besl. van twee jaren tevoren, n.l. van 10 Juli 1826 (Cur. Ct. 18 Nov. 1826 No. 46). Bij dit besluit was met 1 Jan. 1827 de haven van Curaçao vrij verklaard van in- en uitvoerrechten; bij hetzelfde besluit was echter bepaald, dat uitgevoerde goederen 'voor de consumptie aan het recht van import of accijns onderworpen' zouden worden. Ter uitvoering van het K.B. waren in de kolonie tarieven van invoerrecht en accijns (accijns van wijn en sterke dranken) vastgesteld; was eene belasting van

vaste goederen à ½% der waarde ingevoerd, naar behoefte te verhoogen tot 1% of te verlagen; ten slotte hooge havengelden, waarvan Nederlandsche schepen slechts de helft zouden betalen. Deze laatste differentieele rechten werden door de Regeering afgekeurd, eveneens de hooge havengelden. Alsnu werden door de Regeering wederom nieuwe plannen beraamd, waarbij echter steeds het denkbeeld eener vrijverklaring der haven van Curaçao samenging met dat van eene 'consumptieve' belasting op ingevoerde goederen en entrepôtstelsel. De Commissaris-Generaal trachtte aan den wensch der Regeering te voldoen doch het door den Commissaris-adviseur ontworpen reglement op den in-, uit- en doorvoer (met consumptie-belasting op een aantal ingevoerde artikelen) voldeed niet aan de bedoeling, hetgeen niet te verwonderen was. Entrepôtstelsel en consumptie-belasting werden toen opgegeven. Bij het vervolgens ontworpen plan zouden alle goederen, welke niet over entrepôt in-, uit en doorgevoerd werden en dus in het vrije verkeer kwamen, betalen f10.- per ton lading van het schip. Tengevolge van door den handel ingebrachte bezwaren moest ook dit plan worden opgegeven. Na alle deze overwegingen en mislukte plannen volgde ten slotte het stelsel van 1828, dat toen natuurlijkerwijze, zooals gezegd, geheel afweek van de in de laatste jaren door de Regeering voorgestane, trouwens moeilijk met elkaar in overeenstemming te brengen, beginselen.

Hoewel nu van invoerrechten, accijnzen en entrepôtstelsel was afgezien, werd in 1828 ingevoerd een 'patentrecht à 1% van alle aan kooplieden geconsigneerde goederen', hetgeen toch practisch een zij het ook laag, invoerrecht was; bovendien was het ook schuldig van goederen, welke weder werden uitgevoerd. De belangrijkste hervorming van het belastingstelsel van *Curaçao* in 1828 - want ook nu zou elk eiland een eigen belastingstelsel behouden - was, dat er twee directe belastingen werden ingevoerd, namelijk een soort vermogensbelasting, gesplitst in onderdeelen, en een belasting welke men in Nederland de personeele belasting noemt (zie hierna). Overigens bleven verscheiden andere belastingen bestaan; sommige werden toegewezen aan het in 1828 op Curaçao ingestelde gemeentebestuur. Van de hervorming werd veel verwacht, niet alleen hogere opbrengst, doch ook toeneming van welvaart. De uitkomst heeft echter niet aan de verwachtingen beantwoord; ook is het stelsel van 1828 spoedig weder gewijzigd. Het gemeentebestuur heeft slechts tot 1833 bestaan; in 1844 verviel van de vermogensbelasting van het onderdeel 'plantage-inventarissen' het slavenhezt, later ook het vee; sedert 1852 zijn weder drankaccijnzen geheven; in 1853 werd de personeele belasting afgeschaft; het zoogenaamde 'patentrecht à 1% van ingevoerde goederen' is later naar zijn werkelijken aard bij wijzigingen geheel als invoerrecht behandeld. Zelfs werden in 1849 wederom differentieele scheepvaartrechten ingesteld, welke bevoorrechtiging van Nederlandsche schepen echter op last van den Koning spoedig werd ingetrokken. Alleen het onderdeel der vermogensbelasting, bestaande in eene belasting op hypothecaire vorderingen, heeft lang bestaan (tot 1903), doch dit miste van den aanvang af doel, daar de belasting werd afgewenteld op de schuldenaren. Van het belastingstelsel van 1828, voorzoover het iets nieuws bracht, was dus spoedig weinig meer over en ten slotte alleen de belasting ad 1% op de onroerende goederen; deze belasting op zich zelve reeds zwaar, is tot 1844 geheven naar de waarde in 1828 van het vast goed (en van het vee en het slavenbezit) terwijl de waarde van een en ander zeer achteruit was gegaan; in 1844 had herschatting plaats en sedert 1856 om de 5 jaren; in 1903 werd deze belasting meer een grondbelasting, doch vooral in 1908 toen ook de belastingvoet is verlaagd tot ½%.

De in 1828 ingestelde of gehandhaafde belastingen zijn voornamelijk de volgende geweest:

Curaçao. Een vermogensbelasting, bestaande in: 1% van de waarde van alle vaste goederen, na aftrek der schulden; (de aftrek der schulden is tegelijk met het onmiddellijk hierna genoemde onderdeel der belasting vervallen in 1903); 1% van het kapitaal der hypothecaire schuldvorderingen en obligaties (afgeschaft in 1903); ½% à 1% van de waarde der plantage-inventarissen (wat het slavenbezit betreft in 1844 veranderd in een belasting à f2.- per stuk en later in 1863 vervallen door afschaffing der slavernij), 1% van de waarde der huis- en werkslaven, gerekend à f200.- per stuk (op huisslaven afgeschaft in 1853, verder, in 1863). Een belasting op de huurwaarde der huizen à 8% (huurwaarden van f20 en minder vrij) en 1% van het meubilair, waarvan de waarde werd gesteld op zesmaal de huurwaarde, tezamen feitelijk dus 14% der huurwaarde (afgeschaft in 1853). Het patentrecht à 1% van de waarde der ingevoerde goederen. Zegelbelasting. Collaterale successiebelasting (1816). Loods- en havengelden. Verder voor het gemeentebestuur tot 1833, daarna voor het algemeen bestuur: patentrecht voor slijters van dranken, belasting op de overdracht van vast goed, op de vestiging van hypotheken (afgeschaft in 1853), op den verkoop van slaven, op publieke verkooping van roerend goed, geslachtaccijns, weerbaarheidsbelasting (vervallen 1855, weder ingevoerd 1857). Na 1828 nog belasting op veerponten (1829), collaterale successie volgens nieuwe verordening van 1830, belasting op loterijen (1833, voor alle eilanden), accijns op rum (1852, in 1858 en 1861 uitgebreid tot alle sterke dranken), weerbaarheidsbelasting (1857, zie boven), een nieuwe zegelbelasting in 1861, patentrecht voor koffiehuisen, logementen en societeiten (1872), 8% uitvoerrecht over metaalertsen en fosphaat (1875), terwijl de invordering en rechtspleging in zake belastingen werd geregeld bij eene verordening van 1871. De talrijke minder belangrijke, wijzigingen in de belastingen tot 1881 worden hier, zoowel als voor de andere eilanden voorbijgegaan. Verder zij opgemerkt, dat alle belastingen betreffende slaven in de geheele kolonie in 1863 zijn vervallen, voorzover niet eerder afgeschaft of vervallen; immers reeds geruimen tijd vóór de afschaffing der slavernij werd uitvoer en verkoop van slaven verboden, waardoor de belastingen deswege van zelf vervielen.

Aruba. In de belastingen op dit eiland werd in 1828 geen verandering gebracht. Die van 1823 werden na 1828 vermeerderd met: collaterale successie (verord. 1830), tonnengeld (1840), belasting op het bezit van slaven en huisbedienden (1839, 1844), slijterspatent (1844), drankaccijnzen (1858, 1861), nieuwe zegelbelasting (1861), terwijl een reglement op de invordering en rechtspleging in zake van belastingen werd vastgesteld in 1864.

In 1874 werden de belastingen op dit eiland geheel op nieuw geregeld en geheven: grondbelasting à f1.25 per hectare, invoerrecht 4%, uitvoerrecht 3%, zegelrecht, slijterspatent, drankaccijns, 7% van publieke verkooping, weerbaarheidsbelasting, belasting op den verkoop van vast goed en schepen, collaterale successie en scheepsongelden.

Bonaire. In de belastingen op dit eiland werd in 1828 geen wijziging gebracht. Die van 1823 werden na 1828 vermeerderd met: collaterale successie (verord. 1830), 6% invoerrecht (1837), vuur- en bakengeld (1838), tonnengeld (1840), slijterspatent (1844), belasting wegens huisbedienden (1844), drankaccijns (1858, 1861), nieuwe zegelbelasting (1861). Nadat in 1868 de Gouvernementscultures waren opgegeven en alle gronden verkocht, werd in dat jaar een nieuw belastingstelsel vastgesteld als volgt: 1% van de waarde der vaste goederen, 1% invoerrecht, 10% uitvoerrecht, belasting op publieke verkooping en op de overdracht van vast goed, slijterspatent, drankaccijns, zegelbelasting, collaterale successie, scheepsongelden; in 1876 gewijzigd, voornamelijk op de volgende punten: 10% invoerrecht, 8% uitvoerrecht en weerbaarheidsbelasting, terwijl in 1878 een entrepôtstelsel werd ingevoerd.

St. Eustatius en Saba. Met afschaffing van de in 1828 bestaande in-, uit- en doorvoerrechten, werden in dat jaar ingesteld: 1% van de waarde van vast goed, na aftrek der schulden (afgeschaft 1831), 1% van hypothecaire en obligatievorderingen, 1% invoerrecht (afgeschaft 1831), zegelbelasting (van 1824), belasting op den publieken verkoop van roerend goed, op verkoop van vast goed, op vestiging van hypotheek, op verkoop en uitvoer van slaven, tonnengeld, hoofgeld, slijterspatent, collaterale successie (van 1816) en weerbaarheidsbelasting. Na 1828 nog: collaterale successie, volgens verord. 1830, belasting op de producten van suikerplantages (1831), 10% van de huurwaarde der huizen (1831), patentbelasting (1831), paardenbelasting (1831), hoofdelijke omslag van veehouders (1832), drankaccijns (1858, 1861), nieuwe zegelbelasting (1861), terwijl een reglement op de invordering en rechtspleging in zake belastingen werd vastgesteld in 1844. Behalve de gemelde afschaffingen werden in 1832 nog belastingen afgeschaft, die nauwelijks waren ingesteld, in 1831 ter vervanging van anderen. Al deze wijzigingen in korten tijd hadden plaats niettegenstaande de bevolking zich in 1828 met het stelsel had vereenigd.

St. Eustatius ontving in 1874 een nieuw belastingstelsel en werden geheven: 7% invoerrecht, 5% uitvoerrecht, belasting op publieke verkooping en overdracht van vast goed, zegelbelasting, patent voor tapperijen enz., drankaccijns, collaterale successie, weerbaarheidsbelasting en scheepsongelden.

Op *Saba* werd eveneens in 1874 een nieuw belastingstelsel ingevoerd: in- en uitvoerrecht 5% en specifieke rechten, overigens als op *St. Eustatius*.

St. Martin. Met intrekking van de in 1828 bestaande belastingen werden in dat jaar ingevoerd, invoerrecht $3\frac{3}{4}\%$, later 5%, uitvoerrecht $4\frac{1}{2}\%$, 1% van de waarde van vast goed na aftrek der schulden, 1% van hypothecaire en obligatievorderingen (1831 afgeschaft voor de hypothecaire), zegelbelasting, belasting op publieke verkooping van roerend goed, op de overdracht van vast goed en hypothecaire vorderingen, op den verkoop en uitvoer van slaven, weerbaarheidsbelasting, hoofdgeld, collaterale successie, slijterspatent, tonnengeld (afgeschaft in 1853). Na 1828 nog: collaterale successie volgens verord. 1830, geslachtaccijns (1831), 15 procenten op alle indirecte belastingen (1831), patent voor kalkbranden (1836), doorvoerrecht (1838, afgeschaft 1853), drankaccijns (1858, 1861), nieuwe zegelbelasting (1861). In 1853 werd een entrepôtstelsel ingevoerd.

In 1873 werd voor *St. Martin* een nieuw belastingstelsel vastgesteld en werden geheven: 8% invoerrecht, 10% uitvoerrecht, zegelbelasting, belasting op publieke verkooping en de overdracht van vast goed, patent voor tapperijen enz., drankaccijns, collaterale successie, weerbaarheidsbelasting en scheepsongelden.

Tijdvak van 1882-1908.

Niettegenstaande volgens het regeeringsreglement van 1865 de militaire uitgaven en de bezoldiging van den Gouverneur naar de rijksbegroting (hoofdstuk Koloniën) waren overgebracht, hadden in den regel de inkomsten de uitgaven nog niet kunnen dekken. (verg. FINANCIEN VAN CURAÇAO). In 1879 werd een commissie benoemd om het belastingstelsel van het eiland *Curaçao* te herzien 'ten einde eene betere verhouding tusschen de inkomsten en uitgaven te doen ontstaan', terwijl het doel nader werd omschreven als 'vermeerderde inkomsten, gepaard aan evenredigen druk op de bevolking'. Het resultaat van de opdracht is geworden de herziening van 1881, in werking getreden 1 Januari 1882. Ook van bestaande belastingen, welke slechts gewijzigd werden, waren geheel nieuwe verordeningen ontworpen, waardoor in den verwarden toestand der wetgeving verbetering werd gebracht, terwijl de successiebelasting werd vastgesteld overeenkomstig de Nederlandsche wet, volgens den text tot en met 1869 (alzoö zonder de in 1878 in Nederland reeds ingevoerde belasting in de rechte lijn). De herziening van 1881 betrof alleen het eiland *Curaçao*, doch verscheiden belastingverordeningen, die herzien werden, golden reeds voor de geheele kolonie. De wijzigingen in de belastingen bestonden in: verhooging van het invoerecht van 1% op 1¼%, van den drankaccijns van f0.16 op f0.20 per liter, van de weerbaarheidsbelasting met 25%, van de belasting op de overdracht van onroerende zaken van 1% op 2%, van die op publieke verkooping van roerend goed van 5% op 6%. Afschaft werd de belasting à 2% op publieke verkooping van onroerend goed. Ten slotte werd meer verwacht van een betere taxatie voor de 1% belasting op onroerende goederen en werd nog bepaald, dat de winst van de Gouvernementsbank niet voor de helft, doch geheel in de Koloniale Kas zou worden gestort. Van de nieuwe verordeningen golden voor alle eilanden die betreffende: den drankaccijns, zegelbelasting, patentrecht voor tapperijen enz. en de successiebelasting. De financieele uitkomsten der herziening hebben niet geheel aan de verwachting beantwoord, voornamelijk tengevolge van bijzondere oeconomische toestanden. (zie FINANCIEN VAN CURAÇAO).

In 1883 werden de loodsgelden op *Curaçao*, die volgens een verordening van 1849 ten voordeele van den loods kwamen en reeds lang eene buiten alle verhouding hooge belooning hadden gevormd, een koloniale ontvangst.

In 1887 werd buiten twijfel gesteld, dat fosphaatlagen, ertsen enz. niet aan de belasting op onroerende zaken op *Curaçao* onderworpen waren, doch het uitvoerrecht op delfstoffen op dat eiland verhoogd van 8% tot 10%.

Daar de hoogere opbrengst der belastingen na de herziening van 1881 slechts luttel was geweest, werden herhaaldelijk door het Bestuur voorstellen tot invoering van nieuwe belastingen of verhooging van bestaande gedaan, waarvan sommige werden ingetrokken of verworpen. O.a. is in 1896 en 1898 vergeefs beproefd de weerbaarheidsbelasting met 10 klassen van f5.- tot f50.- te vervangen door een inkomstenbelasting. Evenmin kwam tot stand een

in 1884 ontworpen herziening der belastingstelsels der vijf andere eilanden, noch had gevolg de arbeid eener commissie in 1893 benoemd tot verbetering der financiën. In 1898 en 1900 ingediende ontwerpverordeningen tot het tegengaan van fraudeleuzen invoer van dranken op Aruba en Bonaire werden verworpen.

Hetgeen na 1882 is tot stand gekomen is het volgende, alles betreffende het eiland *Curaçao*, voorzoover niet anders vermeld: In 1894: verhooging van den accijns op sterken drank van f0.20 op f0.30 per liter voor Curaçao, Aruba en Bonaire; invoering van een wijnaccijns à f0.10 per liter voor de geheele kolonie en een bieraccijns à f0.05 per liter (*idem*), verhooging van het invoerrecht van 1¼% tot 2%; in 1896 verhooging van het algemeene invoerrecht van 2% tot 3% en voor enkele weinige artikelen hogere percentages; in 1898 verhooging van het invoerrecht op sigaren en sigaretten van 3% tot 10%, in 1899 een rijtuigbelasting ingevoerd en de geslachtaccijns verhoogd en beter verzekerd; in 1901 hondenbelasting (geheele kolonie). In 1893 en 1903 werden vele emolumenten, tevoren ten behoeve van ambtenaren, tot koloniale ontvangsten verklaard. In 1903 werd afgeschaft de belasting op hypothecaire vorderingen, ingesteld in 1828, welke nooit het doel had bereikt (zie boven); tevens werden toen de eigenaren van onroerend goed belast voor de waarde der goederen, zonder aftrek der schulden en ter voorkoming van het onbillijke gevolg, dat de schuldenaren behalve de hogere grondbelasting ook nog de afgeschafte belasting in den vorm van verhoogde hypotheekrente zouden betalen, werd bij die verordening de interest van alle vóór het in werking treden der verordening aangegane hypothecaire leeningen met 1% verminderd.

In de belastingverordeningen, zoowel van Curaçao als van de andere eilanden werden voorts tusschen 1882 en 1909 nog tal van minder belangrijke wijzigingen aangebracht; vermelding verdienen nog eene speciale verordening van 1884 voor St. Martin om de ontduiking der invoerrechten en accijnzen aldaar tegen te gaan; de afschaffing van scheepsongelden op St. Eustatius in 1896 en de invoering van een entrepôtstelsel op Saba in 1897. Zie voor de opbrengst der belastingen van 1872-1908 onder FINANCIEN VAN CURAÇAO.

Belastingherziening in 1908.

In overeenstemming met den aandrang in de Staten-Generaal werd in 1902 door de Regeering eene geheele reorganisatie van het belastingwezen in de kolonie wenschelijk geacht. Deze reorganisatie had ten doel, zonder verzwaring van den totalen belastingdruk, eene betere regeling daarvan te verkrijgen, waarbij het beginsel van belasting naar draagkracht meer tot zijn recht kwam; meer uniformiteit in de belastingwetgeving te brengen met opheffing o.a. van het heffen van in- en uitvoerrechten tusschen de eilanden onderling; uit een oeconomisch oogpunt ongewenschte belastingen geheel of gedeeltelijk door anderen te vervangen, bepaaldelijk de belemmeringen weg te nemen welke de bestaande regelingen voor de ontwikkeling van scheepvaart, handel, landbouw en nijverheid opleverden en ten slotte de techniek van wetgeving en administratie te verbeteren. Als commissaris voor de herziening van het belastingwezen in de kolonie werd bij K.B. d.d. 28 April 1905 benoemd de Inspecteur der Registratie en Domeinen P. de Joncheere, wien werd opgedragen alle eilanden der kolonie te bezoeken, om, na kennisneming van den oeconomischen en financieelen toestand en van de werking en toepassing der bestaande verordeningen, op grond van de verzamelde gegevens een algemeen voorstel tot herziening en de noodige verordeningen te ontwerpen. Alvorens zich

naar de kolonie te begeven was de Commissaris aan het Departement van Koloniën werkzaam geweest ter bestudeering van de bestaande zes belastingstelsels, alsmede van de geschiedenis der financiën en van het belastingwezen, waarvan het resultaat door hem werd nedergelegd in de 'Geschiedenis der belastingen in de kolonie Curaçao', 1905 (niet in den handel). Tevens werd door hem eene inkomstenbelasting ontworpen, welke onderwerp, onafhankelijk van de geheele reorganisatie, reeds eenige jaren aan de orde was. De inkomstenbelasting werd na langdurige behandeling in de kolonie, vastgesteld 30 Maart 1906 en ingevoerd 1 Mei d.a.v. Na totstandbrenging van eenige urgente verordeningen en na alle eilanden der kolonie te hebben bezocht, werd door den Commissaris eene nieuwe belastingwetgeving voor de geheele kolonie ontworpen, vervat in 18 ontwerp-verordeningen, welke in Juni 1907 bij den Kolonialen Raad werden ingediend en achtereenvolgens behandeld, terwijl bij de beraadslagingen de Commissaris de ontwerpen verdedigde als gevolmachtigde van den Gouverneur. Na dikwijls ingrijpende wijzigingen werden de ontwerpen aangenomen en door den Gouverneur vastgesteld den 16 Juli 1908; zij traden den 1 Januari 1909 in werking. Alvorens de inwerkingtreding plaats had, waren door den Commissaris de noodige uitvoeringsbesluiten ontworpen en was de geheele administratie gereorganiseerd met bijstand sedert 1 October 1908 van den Inspecteur der Directe belastingen, invoerrechten en accijnzen, G.L. van Lanschot Hubrecht, die gedurende de eerste anderhalf jaar onder de nieuwe wetgeving als Inspecteur der belastingen in de koloniën heeft gefungeerd.

De voornaamste veranderingen, welke het nieuwe belastingstelsel heeft gebracht, waren: verlaging van de hooge grondbelasting van 1% der verkoopwaarde tot ½%; afschaffing van alle scheepvaartrechten; afschaffing van alle uitvoerrechten behalve die op mijnproducten, welke echter werden verlaagd; uniformiteit van het belastingstelsel voor de geheele kolonie, behoudens verschillen in sommige tarieven; afschaffing van invoerrechten tusschen de eilanden onderling; een meer gespecificeerd uniform tarief van invoerrechten met eenige verhoogingen, doch ook met opneming van een aantal vrijstellingen, terwijl er tevoren geene bestonden; voor de andere eilanden dan Curacao beteekende het nieuwe tarief over het algemeen eene dikwijls belangrijke, verlaging; heffing van den gedistilleerdaccijns naar het gehalte, gepaard aan verlaging van den belastingvoet; geheel nieuwe bepalingen omtrent den in- uit- en doorvoer met opheffing van bestaande belemmeringen voor den doorvoerhandel en met invoering van entrepôtstelsel; invoering eener gebruiksbelasting; vervanging van de bestaande zegelbelasting met hare ingewikkelde tarieven door een meer eenvoudige regeling; afschaffing van de nog bestaande emolumenten ten behoeve van ambtenaren; invoering van een geheel nieuwe successiebelasting en van de bloote formaliteit van registratie (zonder de belasting); de techniek van alle belastingverordeningen werd in overeenstemming gebracht met de nieuwere theorie en praktijk, terwijl ook bij een nieuwe verordening de invordering en rechtpleging in zake belastingen en andere Gouvernementsinkomsten werden geregeld.

II. De thans bestaande belastingen.

Sedert 1 Januari 1909 worden in de geheele Kolonie de volgende belastingen geheven (volledigheidshalve zijn hieronder ook de nieuw geregelde heffingen, geen belastingen zijnde, opgenomen):

Invoerrechten (P.B. 1908 No. 33, 62; 1910 No. 68; 1911 No. 54, 56, 57). Van de meeste artikelen 3% ad valorem, voor sommige artikelen naar een jaarlijksche prijscourant; eenige lage specifieke rechten en voor enkele luxe artikelen hogere rechten ad valorem of hogere specifieke rechten; vrijgesteld zijn o.a. steenkolen, hoedenstroo, meststoffen, gereedschappen voor landbouw, mijnexploitatie, materiaal voor waterleiding, tramwegen, electrisch licht, onbereide huiden, ledige zakken en fusten enz. De wijze van inklaring is ingericht op de groote stoomvaart, de doorvoer is aan weinig formaliteiten onderworpen. Er bestaat entrepôtstelsel met Gouvernements- en particuliere entrepôts met faciliteiten voor sorteering en verwerking der goederen. De in- uit- en doorvoer van wapenen, amunutie, buskruit en andere ontplofbare stoffen zijn aan bijzondere bepalingen onderworpen. De betaling der invoerrechten is op geheel bijzondere wijze geregeld, n.l. bedragen van meer dan f50.- eerst bij het einde van het kalenderkwartaal te betalen, terwijl zekerheidstelling alleen desgevorderd verplicht is.

Opbrengst der invoerrechten over 1911 f 174.422.

Uitvoerrecht van mijn producten.

(P.B. 1908, No. 40, 69). Het uitvoerrecht is schuldig van alle uitgevoerde delfstoffen, hetzij gedegen, hetzij als erts, van door de natuur gevormde meststoffen in of boven den grond, van aardolie, aardpek, aardwas en andere soorten van betumineuse zelfstandigheden, zoowel vaste als vloeibare, benevens de daarmede voorkomende gasvormige zelfstandigheden, alsmede op alle andere door mijnontginning verkregen al dan niet bewerkte producten (art. 1) Het uitvoerrecht bedraagt 4% van de waarde der mijnproducten; onder waarde wordt verstaan de gemiddeldehandelswaarde op het ontginningsterrein gedurende het loopende halve kalenderjaar (art. 4-8). De verordening bevat verder regelen omtrent inlading, betaling en ontheffing. Voor de loopende concessies tot ontginning gelden bijzondere bepalingen (art. 16). Opbrengst van dit uitvoerrecht over 1911 f13647.- N.B. Dit uitvoerrecht is geen belasting en wordt ook niet als zoodanig onder de middelen opgenomen; het vertegenwoordigt het aandeel der kolonie in de in den grond verborgen schatten; waar het Gouvernement zelf eigenaar is van het in concessies gegeven terrein (zooals op Aruba en klein Curaçao), geniet het Gouvernement tevens concessierecht of winstaandeel.

Uitvoer van zout van St. Martin.

(P.B. 1908 No. 39, 70, 76). Dit uitvoerrecht bedraagt 10% van de jaarlijks door het Gouvernement per eenheid (H.L.) vast te stellen waarde; die vaststelling geschiedt vóór het einde van elk jaar voor het daaropvolgende jaar naar de gemiddelde handelswaarde gedurende het loopende jaar aan den wal te St. Martin. Dit uitvoerrecht is geen belasting en als zoodanig ook niet onder de middelen opgenomen; het is te beschouwen als vergoeding voor het gebruik der

Gouvernements-zoutpannen, die lang geleden aan bepaalde personen of vennootschappen voor een langen termijn gratis in gebruik zijn gegeven.

Opbrengst van dit uitvoerrecht over 1911 f2349.

Accijns op gedistilleerd.

(P.B. 1908 No. 34, 59, 64, 76). De accijns bedraagt f25.- per H.L. van 50% bij 15° C. Branderijen en distilleerderijen komen in de Kolonie tot nog toe niet voor; alle dranken worden ingevoerd. Alle gedistilleerd, ingevoerd op flesschen of kruiken, kleiner dan 2 liter wordt geacht eene sterkte te hebben van 60%, behoudens bevoegdheid der ambtenaren tot opneming. Er bestaan particuliere bergplaatsen onder genot van verlengbaar crediet, telkens voor een kalenderkwartaal; ook kan opslag in entrepôt geschieden, doch alleen in Gouvernementsentrepôt en niet minder dan 5 H.L. Omtrent vervoer, verificatie en peiling gelden de gebruikelijke bepalingen.

Opbrengst van den gedistilleerdaccijns, tezamen met wijn- en bier-accijns over 1911 f152908.-

Wijnaccijns.

(P.B. 1908 No. 35, 76). Champagne en andere monsteerende wijnen f0.50 per liter; alle andere f0.20 per liter. Boven 21% alcoholgehalte is gedistilleerd accijns voor dien meerderen alcohol schuldig. De verordening laat particuliere bergplaatsen en Gouvernementsentrepôt toe, terwijl de gebruikelijke bepalingen gelden voor de verzekering der belasting.

Opbrengst: zie bij gedistilleerdaccijns.

Bieraccijns.

(P.B. 1908 No. 36, 76), De accijns bedraagt f0.05 per liter. Er bestaat voor bier Gouvernementsentrepôt, voorts gelden eenige eenvoudige controlebepalingen.

Obrengst: zie bij gedistilleerdaccijns.

Accijns op het geslacht.

(P.B. 1908 No. 37). De accijns wordt niet geheven naar de waarde, doch per stuk, n.l. op Curaçao: voor een rund van acht maanden of ouder f3.-, beneden acht maanden f2.-, een varken f0.75, een schaap f0.35, een geit f0.25; op de andere eilanden respectievelijk f2.-, 1,25, 0.75, 0.35, 0.25. Vrijgesteld is het vee, dat buiten de hoofdplaatsen der eilanden wordt geslacht en waarvan het vleesch niet in die hoofdplaatsen wordt aangebracht. De overige bepalingen der verordening hebben ten doel de inning te verzekeren.

Opbrengst van den geslachtaccijns over 1911 f10761.-

Grondbelasting.

(P.B. 1908 No. 27, 63, 76; 1909 No. 13, 40). Deze belasting wordt geheven naar de opbrengstwaarde der onroerende goederen, waarbij delfstoffen en werktuigen in fabrieken buiten aanmerking blijven. De aanslag geschiedt telkens voor 5 jaren; na elke 5 jaren wordt de waarde herschat. De opbrengstwaarde wordt bepaald door de gemiddelde opbrengst over de laatste drie jaren te vermenigvuldigen met een zeker cijfer. Dit cijfer is voor gebouwen voor den landbouw, enz. $12\frac{1}{2}$, terwijl de opbrengst dier gebouwen bepaald wordt op eene bijzondere wijze (art. 8); voor alle andere gebouwen gelden de vermenigvuldigingscijfers volgens in de verordening opgenomen tabellen, die verschillend zijn voor elk eiland en tevens naar de huurwaardeklassen; voor alle ongebouwde eigendommen is het cijfer 16. De belasting bedraagt voor gebouwde eigendommen *a.* op Curaçao, Aruba en Bonaire $\frac{6}{10}\%$, op St. Martin, St. Eustatius en Saba $\frac{1}{2}\%$; voor alle ongebouwde eigendommen $\frac{1}{2}\%$. Onbelastbaar zijn: *a.* eigendommen van het Gouvernement, voor Gouvernementsdienst bestemd *b.* gebouwen, uitsluitend dienende tot openbare godsdienst-oefening, *c.* begraafplaatsen *d.* scholen, *e.* armen- en ziekenhuizen, *f.* gebouwen tot algemeen nut, niet tevens tot uitspanning, enz. dienende; *b-f.* alleen bij duurzame bestemming en toebehoorende aan het Gouvernement, zedelijke lichamen of stichtingen en *c. d. e. f.*, voor zoover geen winst wordt beoogd of gemaakt.

Op elk eiland is een commissie van aanslag, op Curaçao in den vorm van een hoofdcommissie met subcommissies. En worden 5 jarige leggers van aanslagen opgemaakt en bijgehouden. De verordening bevat verder regelen omtrent betaling, bezwaarschriften en ontheffingen. Er is een Raad van beroep op Curaçao. Opbrengst der grondbelasting over 1911 f56302.-

Inkomstenbelasting.

(P.B. 1906 No. 16, 1908 No. 75) Deze belasting wordt geheven van: A. in de kolonie wonende personen, B. in de kolonie gevestigde naamlooze vennootschappen enz., C. buiten de kolonie wonende personen en buiten de kolonie gevestigde naamlooze vennootschappen enz. die in de kolonie een beroep of bedrijf uitoefenen. Onder C. wordt niet begrepen het scheepvaartbedrijf.

A. Grondslag is het jaarlijksch zuiver inkomen, berekend volgens artt. 8-12.

Vrijgesteld is minder dan f600.- De belasting is progressief, vangt aan bij een inkomen van f600-f800.- met f2.- en klinkt geleidelijk tot nog niet 2¾%

B. Voor de sub B. bedoelde lichamen bedraagt de belasting 2½% van het belastbaar inkomen, hetzij uitdeelingen of anderszins, berekend volgens art. 29.

C. In de gevallen, sub C. bedoeld, bedraagt de belasting eveneens 2½% van het inkomen, bepaald volgens art. 39.

Op elk eiland is een commissie van aanslag en op Curaçao een Raad van beroep. Over de ontheffingen handelen de artt. 26-28.

Opbrengst der inkomstenbelasting over 1911 f22964.-

Gebruiksbelasting.

(P.B. 1908 No. 45, 63, 76; 1909 No. 13, 16; 1910 No. 67). Deze belasting wordt geheven naar de grondslagen 1e. huurwaarde, 2e. paarden, 3e. automobielen, 4e. rijwielen, 5e. piano's, 6e. orgels 7e. electrisch licht.

1. Van de belasting zijn vrijgesteld perceelen, uitsluitend gebruikt voor gouvernementdienst, openbare godsdienstoefening, inrichtingén van onderwijs, van weldadigheid, ziekenhuizen, fabrieken, veestallen, schuren enz; voorts zijn vrij perceelen, waarvan de jaarlijksche huurwaarde niet meer bedraagt dan: op Curaçao f120.- Aruba, St. Martin en Saba f 80, Bonaire en St. Eustatius f60.- De belasting bedraagt 5% van de huurwaarde, na aftrek van respectievelijk f52, 28, of 16.- terwijl art. 16 ook aftrek toelaat voor kinderen en eenige andere bloed- en aanverwanten.

2. Van de belasting zijn vrij de paarden, gebezigd in het landbouwbedrijf, bij zoutwinning, goederenvervoer, enz., ambtspaarden en jonge paarden. Met paarden zijn gelijkgesteld muilieren en muilezels. De belasting bedraagt op de benedenwindsche eilanden voor één paard f20.- elk paard meer f25.-; op de bovenwindsche eilanden voor elk paard f10.- Er geldt een lager tarief voor paarden, in gemengd gebruik gebezigd door plantagehouders, dokters, geestelijken, n.l. elk paard f10.-, terwijl rijtuigverhuurders betalen voor 10 paarden of minder f100; elk paard meer f5; paardenfokkers voor 10 paarden f20.-, elk paard meer f2.- Deze cijfers der speciale tarieven gelden voor de benedenwindsche eilanden; op de bovenwindsche eilanden is van al genoemde bedragen slechts de helft schuldig.

3. In het algemeen f50.- per automobiel. Vrij zijn die voor goederenvervoer. Voor automobielen, gebezigd door plantagehouders enz. als sub 2 slechts f 20.- Verhuurders van automobielen f25.- voor elk.

4. Motorrijwielen f10.-, andere: eenpersoons f5.- voor meer dan een persoon f7.50 Voortsgelden nog enkele lagere tarieven.

5. Voor elke piano f3.- met een lager tarief voor die van muzikonderwijzers.

6. Voor elk orgel f5.-

7. In het algemeen f1.- voor elk licht. Lichten, die zelden gebruikt worden zijn vrijgesteld onder zekere voorwaarden. Geheel vrij zijn lichten in Gouvernementsgebouwen enz. en in perceelen, die vrij zijn van de belasting naar den grondslag huurwaarde.

Er moet desgevorderd aangifte worden gedaan. De aanslag geschiedt op elk eiland door een commissie. Er is een Raad van beroep op Curaçao (dezelfde als voor de grondbelasting.). Ontheffing wordt verleend in de bij dergelijke belasting gebruikelijke gevallen.

Opbrengst der gebruiksbelasting over 1911 f18254.-

Vergunningsrecht voor tapperijen enz.

(P.B. 1901 No. 23, 1908 No. 46, 76, nieuwe tekst P.B. 1909 No. 7). De belasting bedraagt jaarlijks voor een:

Societeit: op Curaçao f240.-, op de overige eilanden f60.-

tapperij van gedistilleerd: op Curaçao, Stadsdistrict f288.-;

koffiehuis: op Curaçao, Stadsdistrict f384.-;

logement: op Curaçao f192., op de overige eilanden f96.-;

grossierderij in gedistilleerd op Curaçao, Stadsdistrict f48.-;

grossierderij, tapperij of koffiehuis op Curaçao, buiten het Stadsdistrict en op de andere eilanden f36.-;

De verordening bevat voorts bepalingen ter controle en ter bevordering van de openbare orde. Opbrengst van het vergunningsrecht over 1911 f18454.-

Belasting op de overdracht van vast goed en schepen.

(P.B. 1908 No. 49). Onder schepen wordt in deze verordening slechts verstaan in de Kolonie thuis behorende zeeschepen, grooter dan 10 tonnen. De belasting bedraagt 2% van den koopprijs; bij wederoverdracht binnen het jaar slechts ½%. De belasting is schuldig over den koopprijs of over de waarde. De verordening bevat voorts bepalingen ter verzekering van de belasting.

Opbrengst der overdrachtsbelasting over 1911 f7373.-

Belasting op den publieken verkoop van roerende goederen.

(P.B. 1908 No. 51, 76). Op zeeschepen, grooter dan 10 tonnen is deze verordening niet toepasselijk. De belasting bedraagt 5%. Alleen notarissen mogen deze verkooping houden.

Opbrengst der verkoopingsbelasting over 1911 f439.-

Registratieverordening.

(P.B. 1908 No. 47, 66, 76). Deze verordening regelt slechts de formaliteit van registratie, waarvoor schuldig f1.-, onverschillig welke de inhoud is van het stuk. De twee laatstgemelde belastingen worden betaald bij gelegenheid van de registratie. Aan verplichte registratie zijn onderworpen de akten van notarissen en deurwaarders; van de gerechtelijke akten alleen de vonnissen van onteigening en van toewijzing bij executie; voorts buitenslands opgemaakte akten welke aan overdrachtsbelasting onderworpen zijn. Onderhandsche akten worden geregistreerd wanneer zij door belanghebbenden worden aangeboden. N.B.

Onroerend en zeeschepen grooter dan 10 tonnen kunnen volgens de Curaçaosche wetgeving slechts bij notarieele akte worden overgedragen.

Opbrengst der registratie-retributie over 1911/688.

Successiebelasting.

(P.B. 1908 No. 46, 67, 76). Er wordt geheven *a.* successiebelasting van verkrijgingen als erfgenaam of legataris van een ingezetene der kolonie, alsmede van schenkingen; *b.* overgangsbelasting à 8% van de waarde van onroerende zaken binnen de Kolonie gelegen, van een nietingezetene als erfgenaam of legataris of bij wijze van schenking verkregen. Er moet aangifte worden gedaan, welke aangifte in den regel slechts door een der aangevers behoeft beëdigd te worden, behoudens de geheele vrijstellingen van den eed.

Van de successiebelasting zijn vrijgesteld: verkrijgingen door het Gouvernement, de waarde van onroerende zaken, waarover in Nederland of zijne andere koloniën overgangsbelasting is betaald en schenkingen tot geringe bedragen. De successiebelasting is verschillend naar de min of meer verwijderde verwantschap en progressief naar het bedrag van elke verkrijging; bovendien wordt elke verkrijging voor de berekening der belasting eerst verminderd met f1000 in de rechte lijn en f100.- in alle andere gevallen. De percentages van heffing zijn: in de rechte nederdalende lijn en tusschen echtgenooten met kinderen van ½ tot 2%; bij verkrijging als bloedverwant in de rechte opgaande lijn 3% à 6%; als echtgenoot zonder kinderen 4% à 8%; als broeder of zuster 4% à 8%; als broeders- of zusterskind of -kleinkind 6% à 12%; in alle andere gevallen 8% à 16%.

De verordening bevat overigens de gebruikelijke bepalingen ter verzekering der beide soorten van belasting.

Opbrengst der successie- en overgangsbelasting over 1911 f10700.-

Zegelbelasting.

(P.B. 1908 No. 52, 68, 76; 1910 No. 53). Deze belasting is ongeveer op dezelfde wijze geregeld als in het Moederland. Er bestaan de volgende soorten van zegel: formaatzegel; evenredig zegel voor handelspapier, voor effecten en schuldbrieven; vast zegelrecht à 5 cent voor quitantiën, depositobewijzen en verzekeringspolissen met uitzondering van die van levensverzekering en vaste zegelrechten van f1.- tot f50.- voor een aantal in art. 59 genoemde stukken. Art. 61 bevat een opsomming der vrijgestelde stukken. Overigens bevat de verordening bepalingen ter verzekering der belasting. Van plakzegels is bij de verordening een ruim gebruik toegelaten.

Opbrengst der zegelbelasting over 1911 f11028.-

Hondenbelasting.

(P.B. 1902 No. 7). De belasting bedraagt f3.- voor elken hond.

Opbrengst in 1911 f1611.-

Belasting op loterijen.

(P.B. 1881 No. 30; 1902 No. 41). Deze belasting bedraagt 10% van het gezamenlijk bedrag der loten, behoudens vrijstellingen.

Opbrengst in 1911: nihil.

Loodsgelden.

(P.B. 1908 No. 5). De loodsgelden zijn geen belasting, doch worden in de begrotingstukken daaronder opgenomen. De loodsgelden bedragen in de haven Curaçao voor inloodsen en evenveel voor uitloodsen voor A. oorlogschepen ½ cent per ton waterverplaatsing, B. koopvaardijstoomschepen f15.- à f37.50; C. koopvaardijzeilschepen f2.50 à f15.- Voor andere plaatsen op het eiland Curaçao en voor de overige eilanden gelden lagere tarieven. Loodsdienst wordt bijna uitsluitend verricht in en uit de haven van Curaçao en het Schottegat achter die haven.

Opbrengst der loodsgelden in 1911 f30517.-

Verordening op de rechtspleging en invordering in zake van belastingen

(P.B. 1908 No. 53, 76, 1910 No. 53). Deze verordening is niet alleen toepasselijk op de eigenlijke belastingen doch ook op entrepôt-huren, voorschotten, interessen, concessierechten, domeininkomsten en schoolgelden. De competente rechter in eersten aanleg is de Kantonrechter, in hooger beroep het Hof van justitie overeenkomstig de bepalingen van het reglement op de rechterlijke organisatie. Ten aanzien van belastingen, waarin de aanslagen door commissiën worden vastgesteld, kan verzet tegen een dwangschrift niet den grondslag van heffing of het bedrag van den aanslag betreffen; hierover oordeelt de bij die belastingverordeningen ingestelde Raad van beroep. De verordening bevat overigens de gebruikelijke bepalingen omtrent de invordering, den voorrang van de Koloniale kas enz.

De opbrengst van alle eigenlijke belastingen in de kolonie Curaçao (dus zonder uitvoerrecht van mijnproducten, uitvoerrecht van zout van St. Martin, registratiereducties en loodsgelden, allen hierboven vermeld, omdat zij in 1908 mede zijn herzien) heeft over 1911 bedragen f485219. De opbrengst der belastingen is zeer wisselvallig en hangt nauw samen met den oogst en de toestanden in naburige landen. Nog wisselvalliger zijn de overige koloniale ontvangsten, bekend als 'inkomsten van onderscheiden aard.'

Litt. P. de Joncheere, Geschiedenis der belastingen in de Kolonie Curaçao. 's-Grav. 1905.

P.d.J.

Bellapple,

BOV. E. Zie PASSIFLORA LAURIFOLIA.

Belliac,

afgeleid van het Engelsche (*dry*) *belly ache*, droge koliek, een vroeger in Suriname veel voorkomende ziekte, reeds door P. Fermin, *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maastricht 1764, beschreven. Naar de symptomen geleek de ziekte veel op loodvergiftiging. Dr. van Leent, *La Guyane néerlandaise* (*Contributions à la Géographie médicale*, Paris 1881) schreef de ziekte aan loodvergiftiging toe, veroorzaakt door het gebruik van regenwater door looden leidingen opgevangen. Door het vervangen van deze leidingen door ijzeren is de ziekte zeldzaam geworden.

Bellucia grossularioides

Triana Fam. Melastomataceae. *Mispel*, SUR. Boom met groote bladeren en eetbare witte tot gele besvruchten.

Belmonte (Benjamin Elias Colaço),.

geb. te Paramaribo 5 Augustus 1823, overl. te Georgetown (Br. Guiana) Oct 1889, studeerde, na te Paramaribo als procureur te hebben gepracticeerd, te Leiden, waar hij 24 April 1857 tot doctor in de rechten promoveerde op proefschrift 'Over de Hervorming van het Regeerings-Stelsel in Nederl. West-Indië.' Hij vestigde zich daarna als advocaat te Paramaribo; werd bij de eerste verkiezing voor de Kol. Staten in Mei 1866 tot lid gekozen en in Juli 1873 herkozen. Wegens verhuizing naar Br. Guiana bedankte hij, 26 Juli 1878, als lid der Staten. In Br. Guiana oefende hij de rechtspractijk uit. Daar gaf hij uit 'The Administrator General's Department and Ordinances 15, 16 and 17 of 1887', Demerara 1889. Nog vóór zijne promotie was van zijne hand verschenen 'Neerlands West-Indië in zijne belangen en Dr. W.R. van Hoëvell in zijn 'Slaven en Vrijen', Leiden 1855, waarin ook opgenomen een 'ontwerp van wettelijke bepalingen betreffende de

emancipatie der slaven in Neerland's West-Indie'.

Beltiri,

AROW. Zie BENEDENL. INDIANEN (onder VOEDINGS- EN GENOTMIDDELEN).

Ben-boom,

BEN. E. Zie MORINGA.

Benedenlandsche indianen.^{aant.}

(AROWAKKEN, KARAÏBEN en WAR AUS). -

Inleiding. Algemeenheden.

- Onder B.I. verstaat men die Indianen van Suriname, welke verdeeld in 3 stammen, in de kustlanden en aan den benedenloop der rivieren wonen, d.i. tusschen de zee en ongeveer 5½° N.B. en tusschen de Corantijn en Marowijne. Het is een uitgestrekt, waterrijk laagland dat, op de zandige savana's na, met zware bosschen is bedekt. De drie stammen zijn de Karaïben, Arowakken en Waraus, die, met de Bovenlandsche Indianen van Suriname, tot een en hetzelfde groote ethnographisch- of liever ethnologisch-hydrographische gewest behooren. Dit gewest bevat in het N. het stroomgebied van de Orinoco, Amazone en het hoogland van Guyana en reikt zuidwaarts tot aan de Paraguayrivier. Ethnologisch behooren de Groote en Kleine Antillen ook tot dit gewest. De in dit gebied gesproken talen en dialecten behooren tot drie geheel verschillende linguïstische familiën of taalstammen: Karaïbisch, Arowaksch en Warausch.

Alvorens dit onderwerp verder te behandelen, is een verklaring of uitlegging noodzakelijk. Een ethnographische beschrijving van de huidige Ben. Ind. te geven, volgens de eischen der moderne wetenschap, is een moeilijke en vrij ondankebare taak en kan uit den aard der zaak, niet anders dan hoogst onvolledig zijn. Deze Indianen toch zijn niet meer dan de zwakke overblijfselen van eenmaal talrijke en machtige stammen, die thans voor een groot gedeelte in ethnologischen zin sterk ontaard zijn. Vele oude gebruiken en instellingen zijn voor goed verdwenen. Hun mythen en legenden zijn zeer verbasterd. Een aantal hunner vroegere ethnographica is nauwelijks meer bij naam bekend. Kortom de zoogen. beschaving van den blanke heeft ook onder deze Indianen haar werk van degeneratie en vernietiging verricht, ofschoon nog niet geheel volbracht. Het zou natuurlijk een ongerijmdheid zijn, deze Indianen te beschrijven te gelijk zooals zij *waren* en zooals zij *zijn*, omdat daardoor een onmogelijk verdraaid en onjuist beeld zou ontstaan. Het verkieselijkst schijnt, hen te schildederen volgens den toestand, waarin zij zich gedurende de laatste 25 à 30 jaren hebben bevonden en grootendeels nog bevinden tot op den huidigen dag; en verder te wijzen op verdwenen zeden, ethnographica enz., waar het te pas

komt. Hoewel linguïstisch verschillend, zijn de K., A. en W. ethnologisch ten nauwste verwant, hetgeen is toe te schrijven aan dezelfde anthropogeographische voorwaarden, waaronder deze drie stammen sedert onheugelijke tijden hebben geleefd; om van hun anthropologisch-psychologische verwantschap niet te spreken. Van daar, dat waar men één stam beschrijft, die beschrijving voor een groot gedeelte op de beide andere stammen van toepassing is. De W. wijken in menig opzicht nog het meest af; maar aangezien deze Indianen tegenwoordig niet meer dan sporadisch in Suriname schijnen voor te komen, waarschijnlijk vooral tengevolge hunner gestadige verhuizing naar Britsch Guyana, wordt van hen in dit artikel niet dan terloops gewag gemaakt. De hier volgende beschrijving der K. en A. is dus in hoofdzaak een algemeene. Waar tusschen beide stammen verschillen bestaan, worden die zooveel mogelijk vermeld. Een scherpe onderscheiding is echter niet altijd mogelijk, daar nagenoeg allen die tot nog toe de K. en A. van Suriname hebben beschreven, te veel hebben gegeneraliseerd. Ook in Beneden-Suriname, zooals in zoovele verre gewesten, zijn de vakethnologen te laat gekomen. Van daar, dat zeer veel van het innerlijke leven dezer Indianen van voorheen ons voor altijd onbekend zal blijven. Behalve hetgeen oude schrijvers berichten, kan slechts een vergelijkende studie der overige nog min of meer oorspronkelijke Indianenstammen van genoemd ethnologisch-hydrographisch gewest ons leeren, hoe het in lang vervlogen tijden onder de Ben. Ind. was gesteld. In de eerste plaats de Surin. Bovenl. Ind. (Roekoejana's, Trio's e.a.) en dan de stammen in Britsch- en Fransch-Guyana, zoover zij niet door de beschaving zijn ontaard. Van het bekende uitgaande, kan men ook voor de Ben. Ind. per analogiam en met vrij groote waarschijnlijkheid uitmaken, hoe het met zekere godsdienstige begrippen, gebruiken, het 'Culturbesitz' en andere dingen in den ouden tijd was gesteld. -

Aangezien het Nederl. Koloniaal Bestuur het nooit der moeite waard heeft geacht of niet in staat is geweest, eens een behoorlijke volkstelling onder de Indianen te houden, verkeerden wij omtrent het aantal, dat overigens stellig niet groot is, in het onzekere. De cijfers in de koloniale verslagen verdienen weinig vertrouwen. Terwijl in Koloniaal Verslag 1911 het geheele aantal Benedenl. Indianen op ± 1000 wordt geschat, wordt in het K.V. 1913 hun aantal als 1520 koppen bedragende aangegeven. Het is duidelijk, dat één dier opgaven foutief moet zijn, aangezien eene vermeerdering van ± 500 koppen in twee jaren niet is aan te nemen. Zelfs omtrent eenige nederzettingen der Ben. Ind. ontbreken betrouwbare gegevens. Ook in andere opzichten heeft men van officiële zijde de Indianen geheel aan hun lot overgelaten. Terecht schreef prof. Joest: 'die betreffenden Regierungen (de Nederlandsche en de Fransche)... und das kann man ihnen nur zu schwerem Vorwurf rechnen - haben sich um dieselben überhaupt *nie* gekümmert'.

Geen der beneden-stammen bewoont in zijn geheel een bepaald omgrensd, afzonderlijk gebied, hoewel leden van een en denzelfden stam in den regel in een vestiging bij elkaar wonen. Karaïbische en Arowaksche nederzettingen - kampen of dorpen - zijn door elkander langs verschillende rivieren verspreid. Van het O. naar het W. gaande, worden K. gevonden bij Albina aan de Marowijne, aan de Boven-Cottica (?), Boven-Suriname, Beneden-Saramacca (?), Coppename, Tibiti en Wajombo. A. eveneens bij Albina, aan de Perica (?), Beneden-Para, aan de Suriname, voornamelijk langs de Siparipabo-kreek en de Surnaus-kreek, aan de Wajombo en de Maratacca. Aan laatstgen. rivier wonen onder de Arowakken waarschijnlijk eenige Waraus.

De Surinaamsche Karaïben of Caraïben noemen zich zelve Kalinja of Kalienja. Het is de stam der 'True Caribs' van im Thurn, ter onderscheiding van 'Caribs', waarmede hij de geheele linguïstische familie der Karaïben bedoelt. Synoniemen zijn: Carinya, Kalina, Galibis, Carribees, Caribes, Cariben, Caribes en Caribisi. Deze laatste naam is, volgens im Thurn, een ongerijmdheid, daar dit woord 'woonplaats der Caraïben' beteekent, zooals Ituribisci, een rivier in Br. Guyana, de 'woonplaats

van den *ituri* of brulaap' beteekent en Aroabisci, de naam van een district, de 'woonplaats van de *aroa* of tijger'. De K. worden door de Arowakken Basiri genoemd en ook wel Kalipini; de Arowakken noemen zich zelve Lokonó, sing. Loko. Zij heeten bij de K. Tandekerli (staartjes).

Arrowakken, Arawakken zijn, onder meer andere, variatiën van denzelfden naam, wiens etymologie onzeker is. De Waraus, Warraus, Warrauen of Worrows zijn synoniem met de Guaraunos van de Orinoco-delta. De naam Bokken, in Br. Guyana Bucks, die collectief voor Indianen wordt of werd gebruikt, is hoogstwaarschijnlijk van Europeeschen oorsprong en wellicht verwant aan het Braziliaansch-Portugeesche Bugre en Bocale, welk woord men in Karboeger, Cabugru en Cabocle terugvindt. Het behoeft nauwelijks gezegd, dat Bok met Botocudos en Lokonó niets heeft uittestaan, maar dat het een vertaling van den ouden stamnaam Cabres zou zijn, lijkt niet onmogelijk. De Karaïben noemen de blanken Parana-wokeloe (Zeemannen) terwijl de Arowakken hen Faletto noemen. De Negers heeten bij de K. Mekolo; bij de A. Djoeli of Konokodi. Holland heet bij de K. Djoepawoeloe.

Behalve hun eigen talen spreken de meeste Indianen, althans de mannen, ook Neger-Engelsch, in welke taal Indiaan lengi luidt.

Het stamland der Karaïben was hoogstwaarschijnlijk het huidige Centraal-Brazilië; dat der Arowakken moet worden gezocht in het laagland van wat tegenwoordig Venezuela en Guyana heet. De Waraus kwamen uit het W. in Suriname. De K. onderscheidden zich vooral door hun krijgsvaardigen aard. De A. van het vasteland stonden in cultuur hooger dan de andere omwonende volksstammen. De A. waren waarschijnlijk de uitvinders van de hangmatten, de verspreiders der mais- en tabakscultuur en uitmuntende pottelbakkers. De W. waren de vervaardigers van voortreffelijke vaartuigen.

Wat de geschiedenis der drie stammen vóór de komst der Europeanen betreft, verkeeren wij grootendeels in het duister. Wij weten alleen, dat het vooral een lange geschiedenis was van onderlinge oorlogen, die ook na de komst der Europeanen niet geheel ophielden, en vele verschuivingen dier stammen tengevolge hadden. Na dien tijd is de geschiedenis dier stammen, voor een deel althans, met die der kolonie samengevlochten.

Kleding en opschik.

De oorspronkelijke kleding is al zeer gering en wordt, althans door de K., nog gevolgd wanneer zij in de kampen zijn. Bij hun bezoek aan de stad trekken de mannen echter eenige Europeesche kledingstukken aan. De A. en W. zijn thans 'beschaafd' genoeg om de leelijke plunje der gewone Surinaamsche lagere volksklasse, ook bij zich thuis, te dragen. Het hoofdonterscheid in de oorspronkelijke kleding der K. en A. bestaat of bestond in de bedekking der lendenstreek. De K. van beide seksen dragen een lendenkleed of *kamiesa* (Sp. *camisa*) van donkerblauw katoen, zoogen. *salempoeris*. Het is langer bij de vrouwen dan bij de mannen. Vóór de komst der blanken was echter stellig een lendenkleed uit een andere stof in zwang. De A. mannen droegen eveneens een lang, smal stuk blauw katoen dat, zonder gordel, tusschen de beenen door, om de lendenen was geslagen. De A. vrouwen droegen echter, en dragen gedeeltelijk nog de *kwejoe*, een voorschot of schortje van kralen, en bovendien dikwijls een wit of blauw katoenen hemd, met zeer korte mouwen. De voorschoten der Warausche vrouwen waren grooter dan die der A. en hoofdzakelijk van witte kralen. Het oorspronkelijk materiaal der kralenschortjes bestond uit verschillende zaadkorrels en schelpen. De W. maakten ook schorten van boombast, die er uit zag als gelooid kalfsleder. De *kwejoe's* zijn gewoonlijk versierd met maeandrische en andere kralenfiguren, kwastjes en franjes. Vóór het

gebruik worden de *kamiesa's* ingesmeerd met *koesowé* of *koesoewé* (*roekoe*, *Bixa Orellana*), welke roode verstoff bovendien aan vele sieraden wapenen, enz. wordt aangebracht. De vrouwen en meisjes der K. dragen engsluitende, fraai gevlochten katoenen banden onder de knie en boven den enkel. Daar die banden reeds zeer vroeg worden aangelegd en nimmer afgenomen dan om te vernieuwen, is het onderbeen sterk misvormd en vatvormig uitgezet. De K. mannen dragen halssnoeren van tanden van *pakira's* (*Dicotyles tajacu*), *agoeti's* (*Dasyprocta aguti*), hazen (*Coelegeny's paca*), apen, jaguar's, kaaimans en andere dieren. De vrouwen dragen vooral lange, zware snoeren van geïmporteerde donkerroode kralen, bekend onder den naam van *bokka*, waarop zij verzot zijn. die tot ver op den boezem ja zelfs, somtijds tot op de heupen hangen, en koorden of kralen-snoeren om de polsen. Ook zijn halssnoeren van verschillende bonte, glanzende zaden en vruchtpitten, zoowel als van Europeesche kralen, in zwang. De vrouwen der K. dragen lange spelden in een gat onder den rand van de onderlip. Behalve als sieraad, dienen deze spelden om zandvlooien uit de huid te verwijderen. In vroeger jaren droegen de K. ronde houten of beenen schijven van 3-4 cm. doorsnede en ± 2 cm. dikte in de lippen, alsook zilveren platen, geldstukken en ringen, hangende aan een draad, die door een gat in het *septum nasi* was gehaald. De hoofdkronen van bonte *ara's* vederen, gestoken in een krans van licht vlechtwerk, waarmede de mannen zich tooiden, worden zelden meer gezien. Op krijgs-tochten werden het met rood en andere kleuren beschilderde gelaat en lichaam met witte donsvederen beplakt. De K. wrijven thans nog veelal hun geheele lichaam in met *koesoewé* en *krapaolie* en daardoor zien zij bepaald rood. Gezicht en wangen worden beschilderd met de eveneens roode *krawiroe* (*Bignonia*), die met een welriekend hars, *lakasiri* (*Protium*), wordt vermengd. Zwarte, gevarieerde beschilderingen op buik, rug en beenen geschieden door middel van *tapoeripa* (*Genipa*). Bij oude A. vrouwen worden nog wel tatoueringen aangetroffen, vooral boven de wenkbrauwen en aan de mondhoeken. Bijna alle haar van gelaat en lichaam wordt bij de K. zorgvuldig uitgetrokken. Alleen bejaarden zijn in dit opzicht onverschillig. De gewoonte om de wenkbrauwen uittrekken en die te vervangen door geschilderde, is bij de A. en W. in onbruik geraakt. De wenkbrauwen en punten der haren der mannen worden vaak rood beschilderd. Mannen en jongens dragen het hoofdhaar meestal kort geknipt. Bij de eersten is het evenwel niet zelden naar achteren gestreken en hangt af tot den nek. De vrouwen dragen het haar meestal lang, in het midden gescheiden, lohangend op den rug of wel in een vlecht. De meisjes dragen bovendien zoogen. ponyhaar, naar voren gekamd en ongeveer op 't midden van het voorhoofd afgesneden. In het haar wordt *krapa-* en *awara-*palmolie (van *Astrocaryum segregatum*) gewreven. Grijs haar is zeldzaam.

De Indianen zijn vrij zindelijk, ook doordien zij veel baden. Ook spoelen zij dikwijls hun mond. De W. hebben den naam van de onzindelijkste Indianen van Guyana te zijn. Ook de Karboeger-Indianen zijn ver van zindelijk.

Woningen en huisraad.

De B.I. kiezen voor hun nederzettingen of kampen bij voorkeur hooggelegen zandige plaatsen, ook in en bij de savane, maar steeds in de nabijheid van rivieren of kreken. Een en dezelfde nederzetting telt niet vele hutten; de grootste nederzetting bevat b.v. niet meer dan 150 kop-

pen (aan de Ben. Marowijne). De hutten van een dorp staan zonder orde of regelmaat door elkander. Het bouw materiaal bestaat uit jonge boomen, palm- en andere bladeren en lianen. Van de palen, meestal zeer hard hout, bij voorkeur *walaba*, wordt de bast zorgvuldig afgeschild. Aan P. van Coll en de gebr. Penard zij verder in hoofdzaak het volgende ontleend. Het grondplan der hutten is meestal vierkant of langwerpig vierkant. Het dak wordt 't eerst vervaardigd en wel op den beganen grond. Het bestaat uit bladeren van de *paroeroe* (*Heliconia hirsuta*), of wel van *pina*-palmen (*Euterpe oleracea*) en de *troeli* (*Manicaria saccifera*). Deze bladeren worden in de lengte gespleten en toegevouwen. 'Men voegt nu blad bij blad, tot dat men een stuk van de breedte van het dak verkrijgt, en dat juist zoo lang is, als het geheele dak worden moet. Dit stuk, waartoe bij eene lengte van b.v. 10 of 12 vt. 150 à 200 *paroeroe*-bladeren noodig zullen zijn, wordt nu met hout bezwaard om de bladeren glad te krijgen. Na eenige dagen bindt men alle, blad voor blad, met lianen aan elkaar vast, elk blad op vier plaatsen.' Dan volgt het gestel. 'Twee, drie, soms vier posten van 12 of 15 vt. worden in een rechte lijn een paar voet in den grond gegraven. Ze wijzen de lengte der geheele woning aan en dragen een dwarshout dat den nok voorstelt. Evenwijdig met deze middelposten komen op een afstand van 6 tot 8 vt. aan beide zijden weer andere posten te staan. Deze zijn echter maar 4 of 5 vt. hoog en dragen eveneens dwarshouten, die de walplaten verbeelden. Een paar houten stangen verbinden de beide walplaten aan den noord- en zuidgevel met elkaar en met de posten, die den nokbalk dragen. Sparren komen nu nog op den nok en de walplaten te rusten.' Nu wordt het dak, als volgt, op het houten geraamte geplaatst. De aaneengeregen stukken *paroeroe*-bladeren worden naar boven gehaald. Een Indiaan bevestigt het bovineinde er van aan den nok en ontrolt dan de rest. Dan volgen gaandeweg alle stukken tot dat alles bedekt is, in dier voege, dat het eene stuk 6 duim over 't andere heengaat. De andere dakzijde komt nu aan de beurt; daarna wordt de nok gedekt met kunstig kunstig gevlochten bladeren van den *koemboepalm* (*Oenocarpus Batawa*) en de woning is gereed. De meeste hutten zijn aan de vier zijden open. Bij sommige reikt het dak tot laag bij den grond. Enkele min of meer gesloten hutten, die ongeveer den vorm van een hooiberg hebben, zijn voorzien van een soort van afzonderlijke slaappleats, die vooral tegen muskieten dient. De ingang dier hutten is te bereiken door een trap, die ruw in een boomstam is gehouwen. Op den vloer der hutten, ook in de geslotene, brandt altijd een vuurtje onder de hangmatten. Daartoe worden in de gesloten hutten, die een vloer van palm bladeren hebben, potscherven gelegd, waarop dan het vuur wordt ontstoken. De afzonderlijke, geheel gesloten hutjes voor medicijnmannen (*pia*) hebben een kegelvorm. Ook menstrueerende vrouwen zonderen zich in kleine, bijzondere hutten af. In vroeger jaren hadden de Ben. Ind. groote open hutten om feest te vieren, te dansen en vergaderingen te houden. Nog in 1840 vond Kappler een dergelijke hut aan de Ben.-Marowijne, die 20 vt. hoog, 80 vt. lang en 25 vt. breed was.

In en bij de hutten treft men zoowat alles aan, wat de Indianen van beide seksen noodig hebben, in wanorde door elkaar gezet of neergesmeten. In de eerste plaats de hangmatten, dan ruw gesneden houten zitbankjes, vaak in den vorm van een schildpad; groote houten vijzels en stampers en andere gereedschappen voor het bereiden van voedsel; allerlei mand- en aardewerk, jacht- en vischtuig, om van de voorwerpen van Europeeschen oorsprong, waaronder lege drankflesschen en blikken, niet te spreken. Bij de K. aan de Marowijne vond ten Kate in 1886 een eigenaardig soort van kinderstoeltje, half wieg, vervaardigd van bladstengels van de morispalm. In afgelegene kampen vindt men nog wel eens het oude, eenvoudige toestel om vuur te maken: twee dunne stokken van zacht hout. Eén dier stokken,

van gaatjes voorzien, wordt op een steen gelegd. De anderestok, voorzien van een spitse punt, wordt verticaal in een dier gaatjes geplaatst en als een drill snel tusschen beide handen gedraaid. Het daardoor ontstane houtmeel loopt uit het gaatje op den steen en vat, na ongeveer 30 seconden, vuur. Hoewel thans kaarsen en lantaarns vrij algemeen zijn, worden fakkels van harshoudend hout nog gebruikt. In en bij vele hutten vindt men half verhongerde met *koesoewé* besmeerde honden, tamme apen, *pakira's*, papegaaien, kippen en schildpadden, om andere dieren niet te noemen. (zie verder onder *Nijverheid*).

Voedings- en genotmiddelen.

Hoewel mannen en vrouwen gezamenlijk de kostgronden aanleggen, is het bereiden van voedsel uitsluitend vrouwenwerk. Ofschoon er een zekere verscheidenheid van voedsel is, behoort kassavebrood en peperpot onveranderlijk tot het menu der I. Deze laatste, ook *kasripopot* genaamd, bestaat uit het bittere kassavesap, dat tot een dikke substantie is gekookt, en daardoor zijn giftige eigenschappen heeft verloren. Men voegt er veel Spaansche peper bij en alle toevallig aanwezige vleesch en visch wordt in dien pot gedaan. De peperpot staat altijd klaar, daar de I. geen vaste uren voor maaltijden hebben. De Ind. eten de meeste dieren, tot zelfs mieren, sprinkhanen en allerlei insecten-larven, benevens verschillende vischsoorten, krabben en garnalen. Lekkernijen zijn leguanen, kleine kaaimannen en jonge haaien. Hardgekookte eieren van ibissen en reigers in alle broedstadia worden gaarne gegeten. Allerhande vruchten, en ook de producten van verschillende palmsoorten, aardvruchten (jams, naps, tajers) behooren tot het gewone voedsel. De kassavebereiding geschiedt als volgt. De wortels worden eerst gewasschen, afgeschraapt en dan geraspt. De rasp bestond vroeger uit een plank, die met rijen scherpe steentjes, met *mani*-hars bevestigd, bezet was. Tegenwoordig worden blikken raspers gebruikt. De geraspte kassave wordt nu uit den grooten pot, waarin zij vergaard was, in de *matapi* of pers gedaan. Deze pers hangt aan een huisbalk, terwijl zij van onderen bevestigd is aan een stok, waarvan het einde op den grond rust. Op dezen stok gaan eenige Indianen zitten, door wier gewicht de pers zóo uitrekt en smaller wordt, dat het giftige kassavesap wordt uitgeperst. In de pers blijven dan over cilindervormige stukken droge kassave, diege-stampt, en gezift in de *manari*, een grof meel opleveren. Van dit meel bakt men dan op ronde ijzeren platen (voorheen op platte steenen) de bekende kassavebrooden. De zoete, niet giftige kassave wordt zonder meer gewoon gekookt en genuttigd. In latere jaren zijn de I. ook begonnen gomme of stijfsel uit de bittere kassave te bereiden. De toebereiding van wild is zeer eenvoudig en bestaat daarin, dat het viervoetig dier of de vogel in een pot met kokend water wordt gestoken, dan afgeschraapt of geplukt en schoongemaakt, gekookt of aan het spit geroosterd. Vleesch wordt overigens, zooals ook zeer dikwijls de visch, 'gebarbakot', d.i. gerookt of geroosterd op een toestel van in den grond gestoken houten staken of takken. Ofschoon zout wordt gebruikt, speelt

toch Spaansche peper een grootere rol bij de spijsbereiding. Meer genot- dan voedingsmiddelen zijn de door de I. bereide dranken, waaronder vooral *paiwari* of of *tapana*, *kasiri* en *koemani* zijn te noemen. Een andere, zeer geliefde drank is de sterk alcoholische dram of tafia, uit suikerriet bereid, dien de I. zich van de Creoolsche bevolking zonder de minste moeite kunnen verschaffen, mits zij er op de eene of andere wijze voor betalen (vergel. onder). *Paiwari* wordt bereid uit dikke stukken eenigszins verbrand kassavebrood, die in een grooten pot met water worden vermengd. De grootste stukken worden door vrouwen gekauwd en uitgespuwd, dan goed omgeroerd en zacht gekookt, daarop in een trog, veelal een oude korjaal, gedaan. Het blijft dan eenige dagen staan om te gisten. Soms voegt men er wat suikerrietsap bij. De *kasiri* of *pajakoro* is een gegiste drank, die bereid wordt uit kassave, verschillende soorten van pataten, suikerriet en andere ingredienten. (Zie ook AARDVRUCHTEN onder KASSAVE). De *koemani*, *koemani* of witte *tapana* is minder samengesteld en bestaat slechts uit kassavebrood, dat in water wordt gezet. *Sakoera* of *beltiri* is een op stopverf en *tomtom* (gestampte bananen) gelijkende stof, die uit eenigszins verbrande kassave wordt bereid; somtijds ook uit verschillende palmzaden. Op reis heeft de I. altijd S. bij zich, om op te lossen in zijn drinkwater. Hartsinck beschrijft op blz. 24 en 25, dl. I, dedranken, die destijds gebruikt werden, waaruit blijkt dat enkele in onbruik geraakt zijn. De I. rooken gaarne, en wel tabak, die in den bast van barklak is opgerold. Het geheel ziet er uit als een ruwe sigaar.

Jacht en visscherij.

Deze beide vormen, met landbouw, de hoofdmiddelen van bestaan. De Indiaan jaagt of alleen of vergezeld van eenige stamgenooten. Ook worden er wel drijfjachten gehouden, waarbij de I. zich somtijds dagen en weken lang van hun woonplaatsen verwijderen. In dat geval gaan de vrouwen mede om den jachtbuit te roosteren en daarna in ruw gevlochten korven huiswaarts te dragen. De I. jaagt steeds met honden, waarvan de beste waarschijnlijk van gemengde inheemsche en Europeesche afstamming zijn. Het behoeft geen betoog, dat de I. als volleerd woudlooper in de uitgestrekte bosschen en savana's nimmer verdwaalt en met de gewoonten van het verschillende wild volkomen vertrouwd is. Dierengeluiden weet hij voortreffelijk na te bootsen. Behalve de jachtwapens vormen de *toelala's* (zie onder) een voornaam hulpmiddel tot het vermeesteren van buit. Voorts zijn verschillende vallen en knippen voor viervoetig wild en vogels in gebruik. Tot het meest gewone wild dat gejaagd wordt behooren herten, tapirs, watervarkens (*Hydrochoerus capybara*), *agoeti's*, *pakira's*, *pingo's* (*Dicotyles labiatus*), miereneters, hokkohoenders (*Crax* sp.), *anamoe's* (*Tinamus* sp.) en patrijzen (*Odontophorus* sp.). Ofschoon tegenwoordig, en al sedert vele jaren, dikwijls geweren, bij voorkeur met één loop, op de jacht worden gebruikt, zijn de oorspronkelijke jachtwapenen bogen en pijlen. De nagenoeg 2 M. lange bogen zijn van letter- of *koenatepihout* (*Matayba*). De pees is uit bromeliavlas gedraaid. De ± 1.20 M. lange pijlen zijn van riet (*Gynerium sagittatum*. Kar. *kamaroea*). De pijlen zijn van twee vederen uit den staart van *ara's* voorzien. De pijlpunten zijn van hard hout of van ijzer, waarin een groote verscheidenheid heerscht, al naar het wild, dat men jaagt. Er zijn pijlen met een harpoentoesel, drietanden, stompe houten punten, bamboe- en beenen punten, alle voor bepaalde doeleinden, ook voor visch. Tot bevestiging der vederen en punten aan de schacht wordt, behalve zeilgras, *manihars* (van *Symphonia globulifera*) gebruikt. De pijlschachten worden afgerond door middel van een snoer, aan welks uiteinden een

beentje is bevestigd. Een lus wordt om de schacht geslagen en terwijl de pijlenmaker de beenen handvatsels sterk aantrekt, wordt de lus langs de schacht op en neer bewogen tot een genoegzame afronding is verkregen. Bij Arowaksche knapen is een zeer eigenaardige boog in gebruik om vliegen te schieten (*maboerari*). De 'pijl' er van is een doorn van de *kiskissimaka* (*Bactris minax*). *Oerali* of *woerali* (curare, zie aldaar), wordt thans minder gebruikt dan vroeger. Echter wordt *woerali* nog bijvoorbeeld aangewend om apen te schieten. De Arowakken, die in de kunst van giftmengen het bedrevenste waren, maakten curare te zamen met het gift van andere planten, slangen en boschspinnen. De bereiding geschiedde in 't geheim. Curare wordt in kleine kokertjes bewaard. Het blaasroer, een jachtwapen welbekend bij verschillende stammen in de binnenlanden, ook van Br. Guyana, schijnt bij de Ben. Ind. nooit in gebruik te zijn geweest (im Thurn). Ter bewaring van verschillende kleine benodigdheden op de jacht wordt een vierkante tasch van de huid van den zonluiaard (*Bradypus tridactylus*) gebruikt. Ook voor geweerfoudralen wordt dikwijls luiaardvel gebezigd. Pijlkokers van dierenhuid of boombast zijn, of waren vroeger, eveneens in gebruik. - De Indianen visschen nimmer met netten (Kappler). Zij gebruiken ijzeren haken aan lijnen, boog en pijlen, fuiken en vergift, om de visch te bedwelmen. In vroegeren tijd waren vischgraten en doornen, aan lijnen bevestigd, het Ind. vischtuig. In den drogen tijd, wanneer kreken en zwampen zijn opgedroogd, wordt de visch die in de waterholen is achtergebleven, met de hand gevangen. Ook 's nachts bij fakkellicht wordt gevischt, De I. weten zeer behendig met hun driepuntige pijlen de *patakkers* te treffen, wanneer deze visschen aan de oppervlakte komen om lucht te scheppen. Of wel zij schieten *anjoemara's* terwijl zij in hun korjalen staan en andere visschen, die zij van de rotsblokken der half drooggeloopte watervallen beloeren. Verschillende plantengiften om visch te verdooven zijn bij de I. bekend, maar het meest gebruikt worden de: *nekoë*, de *koemani*, en de *koenapaloe* (zie VISCHVERGIFTEN). De *nekoë* is het sterkste dezer vergiften. Het visschen met gif geschiedt in kreken, die zoodanig worden afgedamd, dat het water wel kan wegstroomen, maar de visschen de uitweg is afgesneden. De in het water geworpen *nekoë* of anderszins hebben spoedig een bedwelmende uitwerking op de visschen, die nu komen bovendrijven en gemakkelijk worden ingezameld.

Vaartuigen.

Ten nauwste samenhangend met de jacht en visscherij zijn de vaartuigen der I., die overigens in hun leven onmisbaar zijn. Tegenwoordig zijn niet anders dan groote en kleine, vrij kunsteloze korjalen of *korjara's* in gebruik. Een korjaal is eigenlijk niets meer dan een groot stuk van een boomstam, die is uitgehold, aan de zijden is bijgewerkt en toegespitst aan den voor- en achtersteven. De bouw vordert geruimen tijd. Om een korjaal te bouwen, wordt gewoonlijk een goed rechte ceder- of *waneboom*, die niet ver van den waterkant staat, uitgekozen en geveld. De werktuigen bij den korjalenbouw in gebruik, als bijlen en dissels, zijn sedert lang van Europeesch maaksel. Nadat door afhouden de vereischte vorm in hoofdzaak is verkregen, wordt de stam door vuur uitgehold en daarna met water

gevuld, om te voorkomen, dat met het uitzetten der wanden, door middel van dwarshouten, te veel scheuren ontstaan. Zij er scheuren, dan worden die gebreeuwd met geraspten bast van den *kroponiboom* of gestopt met *manihars*. Is nu de korjaal van binnen en van buiten verder glad gemaakt, dan is zij gereed. Kleine zitbankjes zijn volstrekt niet altijd aanwezig. De dwarslatten doen veelal als zoodanig dienst. De k. wordt vervolgens over rijen van houten dwarsleggers, langs een vooraf opengekapt pad in het bosch, naar het water gesleept. Deze gebeurtenis is veelal een aanleiding tot drinken en feestvieren. Hoe primitief ook, ondernemen de I. met hun korjalen zelfs kustreizen. De k. worden voortbewogen en bestuurd door middel van pagaaien of parels van het harde, taaie hout van *Aspidosperma excelsum*. Er zijn afzonderlijke stuurparels. In vroeger tijd vooral werden parels rijkelijk versierd met zwart schilderwerk; maar thans zijn zij meestal zonder eenige versiering. Iedere Indiaan verstaat de kunst van 'parelen'. Op lange tochten parelen ook de vrouwen dikwijls, terwijl de mannen de korjalen sturen. Sommige korjalen vooral de grootere, hebben een mast en zeilen. De laatste bestaan uit het binnenste, mergachtige gedeelte van de bladstelen van den *Mauritiapalm*. Op de wijze van een scherm worden deze lichte latten met bromeliatouw bijeengebonden. Ook bestaan er zeilen van ineengevlochten stukken *paroeroeblad*. Bij lang stilliggen wordt vaak de mast in de modder gestoken en met een touw van *mahovezels* (*Malvacee*) aan de korjaal vastgebonden. De zeer groote kano's, waarmede de Kust-Karaïben in vroeger eeuwen verre krijgstochten ondernamen, behooren natuurlijk tot het verleden, zoowel als de kleinere vaartuigen uit boombast en tapirhuid.

Oorlog en krijgstuig.

Oorlogen der B.I. onder elkaar en met de blanken behooren eveneens tot een ver verleden. De huidige B.I. zijn dan ook, wanneer zij in nuchteren toestand verkeerden, zoo mak als schapen. De K. en A. voerden onderling lange en verwoede oorlogen die, naar 't schijnt, bijkans met den ondergang der eersten eindigden, ofschoon de K. den naam hadden van een ruw, zeer krijgsvolks volk te zijn. Alle drie stammen streden echter gezamenlijk tegen den blanken indringer en veroveraar, ten einde niet in slavernij te geraken en hun onafhankelijkheid als natiën te bewaren, tot zij in den aanvang van 1686 (verkeerdelijk 1684) met Gouverneur van Sommelsdijk vrede sloten. Daarbij werden de I. voor vrije lieden verklaard, 'die nooit dan om misdaden in slavernij zouden worden gebracht.' Vóór dien tijd toch werden vele Indianen tot slaven gemaakt. Ook daarna bleef de handel in 'roodeslaven' bestaan, zeker tot het begin der 19e eeuw, maar alleen van Indianen niet behorende tot de stammen, waarmede vrede was gesloten. Die handel was tot zekere hoogte het monopolie der gouverneurs. (zie o.a. Quandt pp. 281 en 288). Later hielpen de I. de blanken bij de jacht op weggelopen Neger-slaven. Als belooning ontvingen zij voor elke afgekapte en geroosterde slavenhand een bijl. Zooals verreweg bij de meeste I. gewoonte is, bestond hun oorlogvoeren in guerillas, waarbij list en hinderlagen steeds werden aangewend. De I., vooral de K., maakten vaak verre slaventochten in het gebied van andere stammen. De krijgsgevangenen der K. werden gedeeltelijk opgegeten. De arm van een slachtoffer werd afgehouden, gerookt en meegenomen naar het dorp, waarna dan, met allerlei andere spijzen, onder de gasten die ten eten en om *paiwari* te drinken waren uitgenoodigd, kleine stukjes van dat lichaamsdeel werden uitgereikt. Of het eten van menschevleesch anders dan als het in zich opnemen van een stuk krijgstropiee, of uit wraak geschiedde, moet ten sterkste

worden betwijfeld. Het schijnt ook te zijn voorgekomen, dat in vroeger eeuwen zendelingen langzaam werden geroosterd en nog halflevend werden opgegeten. In ieder geval komt anthropophagie sedert menschenheugenis onder de Ben. Ind. van Suriname niet meer voor. *Het is daarom ten eenenmale onjuist en ongerijmd om, gelijk de gebr. Penard, de huidige Indianen 'menschetend' te noemen.* Stedman vermeldt, dat de I. van Suriname (van welken stam blijkt niet) hun mannelijke krijgsgesvangenen scalpeerden, een mededeeling, die alleszins bevestiging behoeft. Ook zouden zij de beenderen der gevangenen mede naar huis hebben gebracht. Uit beenderen van vijanden werden ook fluiten vervaardigd.

Behalve uit pijl en boog bestonden de krijgswapenen der Ben. Ind. uit fraaie zware knotsen van letter- en ijzerharthout. De meest bekende naam der thans nog slechts bij feesten en dansen prijkkende knotsen is *apoetoe* (AROW. *moessi*). Tegenwoordig vindt men er veel meer in de musea dan onder de I. De vorm der *a.* gelijkt eenigszins op twee groote wiggen van ongelijke afmeting, met de punten aan elkaar bevestigd en omwonden met koord of touw. Deze knotsen, waarvan het hout glad gepolijst is, zijn niet zelden met ingesneden figuren en franjes versierd. Sommige zijn voorzien van een steenen kling, bij wijze van bijl (zie onder OUDHEDEN). Een ander soort van knotsen, veel langer, met scherpe kanten, in algemeenen vorm eenigzins op parels of riemen gelijkende, en eveneens van hard hout vervaardigd, wordt ook zelden meer onder de huidige I. aangetroffen.

Oude schrijvers maken gewag van vierkante schilden, die uit het lichte *bébéhout* (*Pterocarpus Draco*) werden vervaardigd. Zij waren, ter hoogte van het handvat, een weinig concaaf en fraai versierd met ingesneden figuren en kleuren. (Afgebeeld bij Bellin. Planche III). Geen der nieuwere schrijvers maakt, *uit eigen aanschouwing*, van deze schilden gewag.

Landbouw.

Deze is, als middel van bestaan, voor den Ben. Ind. niet minder belangrijk dan de jacht en visscherij. Het aanleggen en bewerken der kostgronden geschiedt op zeer primitieve wijze in den grooten drogen tijd, door mannen en vrouwen gezamenlijk. Eerst worden boomen en onderhout gekapt, dan wordt alles afgebrand en in het volgende natte seizoen geplant. Schoonhouden of wieden bepaalt zich tot het hoog noodige. Alles wordt door elkaar geplant: ananas, bananen, watermeloenen, jams, zoete pataten, suikerriet, papayas, kasjoe, verschillende *Capsicum*soorten, tabak en vooral kassave. Het duurt nagenoeg 9 maanden alvorens een kassaveveld wat oplevert. Het rooien en naar binnen halen van de kassavewortels en andere producten van den kostakker geschiedt door de vrouwen, met draagmanden, die zware lasten kunnen bevatten. Deze manden worden aan een band van den bast van den *barklakboom*, die op het voorhoofd der vrouw rust, op den rug gedragen. Aangezien de kostgronden gewoonlijk te midden van het woud op aanmerkelijken afstand van de kampen liggen, is het inhalen van den oogst een vrij zwaar en tijdroovend werk. Primitieve landbouwwerktuigen worden niet meer gebruikt. Het landbezit is individueel.

Nijverheid. Versieringskunst.

Wanneer men het maken van sieraden, wapenen en vaartuigen uitzondert, dan bestaat de nijverheid der Ben. Ind. in hoofdzaak uit het vervaardigen van voorwerpen, die

hij voor dagelijksch gebruik noodig heeft en vervalft in vervalft in v l e c h t e n , h o u t s n i j d e n e n p o t t e n b a k k e n . Het eerste en laatste zijn het belangrijkste.

Een der meest onmisbare voorwerpen is de hangmat, die door de vrouwen wordt vervaardigd; bij de K. van katoen, bij de A. van zeilgras en de bladvezels van den *Mauritiapalm*. De W. maken weder een ander soort van hangmatten. Voorheen maakten de K. ook hangmatten waarvan het weefsel gesloten was. De katoen wordt uit de hand gesponnen; evenzoo worden de zeilgras en andere vezels slechts met de hand bewerkt. Tot het maken der hangmatten dient verder een soort van raam, 'bestaande aan elke zijde uit twee verticale stokken, waartusschen twee andere horizontale stokken glijden. De draden spant de vrouw lengtsgewijze, op bepaalde afstanden van elkander tusschen de opstaande stokken, terwijl zij de dwarsstokken gebruikt om de dwarsdraden, eveneens op gelijken afstand van elkander vast te hechten. Thans bindt en breidt zij de draden aan elkander en verwijdt de opening tusschen de horizontale stokken tot de hangmat gereed is. De bewerking geschiedt doorgaans weken en maanden lang.' (Penard).

Ook worden nog banden gebreid, waarin de vrouwen soms haar kinderen dragen, alsook, volgens Penard, enkele malen vischnetten, hetgeen met Kappler's bewering, dat de I. nimmer met netten visschen, niet te rijmen is. Alle vlechtwerk wordt bijna uitsluitend door mannen verricht. Zij vervaardigen pagalen of *pagara's* en verder een aantal voorwerpen bij het bereiden van voedsel, het dragen van lasten enz. in gebruik. *Pagara's* zijn vierkante manden, met diepe schuifdeksels, van verschillenede grootte, die uit dubbel vlechtwerk bestaan, van *warimboriet* (*Ischnosiphon gracilis*), waartusschen *paroeroe*bladeren zijn gelegd. P. zijn vrij wel waterdicht en dienen den Ind. vooral tot bewaring zijner sieraden en andere dingen, die hij bijzonder op prijs stelt. Er zijn roodbruine en bruingele p.; de laatste met fraaie zwarteingevlochten figuren. Fijnekunstige kleine *pagara's* en andere mandjes, niet zelden in zoogen. nesten, sigaren- en sigarettenkokers, meestal met fraaie ornamentiek, zijn meer een handelsartikel dan iets anders. De kleuren van het vlechtwerk worden er niet op geschilderd, doch de teenen worden ingewreven met afschraapsel van *kroponibast*, gemengd met zwartsel. De groote vloermatten van *warimbo*, die voorheen werden vervaardigd, zijn misschien van Afrikaanschen oorsprong. *Koeroekoeroe's* zijn mede manden van lianen en *warimbo*, met groote of kleine mazen, die dienen om kassavewortels, vruchten enz. te vervoeren. Andere k. worden gebruikt om visch of krabben te bewaren, terwijl onder de andere soorten van draagmanden nog de *moetete's* en *pasirimbo's* te noemen zijn. Overbekend is de min of meer slangvormige *matapi* of kassavepers (vergel. boven), die in geen enkele ethnographische verzameling, die Surinamica bezit, ontbreekt. De *manari* is een vierkante zeef om het eenmaal uitgeperste, gedroogde kassavemeel te ziften. De van riet gevlochten waaiers dienen tevens om het vuur aan te wakkeren en soms als borden voor kassavebrood. Wanneer ten slotte nog de 'mierengordels' van *warimbo* (een folterwerktuig der *piai's*, vergel. beneden) worden vermeld, dan is daarmede in hoofdzaak het vlechtwerk der Ben. Ind. opgesomd. Het Indiaansche touw bestaat uit drie grondstoffen: katoen, *tibisiri*, van den *Mauritiapalm*, en bromelia.

Vergeleken met den Bosch neger is de Ben. Indiaan een zeer gebrekkig houtsnijder. Het eenige wat thans eigenlijk aanspraak kan maken op h o u t s n i j k u n s t , zijn de zitbankjes, voor mannen en vrouwen, van cederhout en in dierenform, die zoowel bij de A. als K, in gebruik zijn.

Het a a r d e w e r k der Ben. Ind. wordt bijna uitsluitend door Karaïbische vrouwen vervaardigd. Bij de Arowakken is de pottenbakkerskunst in verval geraakt. De grondstof van het aardewerk is een soort van klei, nu eens wit, dan licht blauw met roode aderen, dan weer grijsblauw, die vooral dààr wordt gevonden, waar alluvium

en savana in elkaar overgaan. Deze klei wordt vooral bij nieuwe en volle maan ingezameld. Zij wordt daarna gezuiverd, gemengd met de asch van *kwepibast* (*Couepia glandulosa*) en zoolang gekneet tot alles gelijkmatigverdeeld is. De pottenbakster plaatst een plankje op haar schoot, waarop het kleideeg komt te liggen. Van dat deeg rolt zij nu lange worstvormige cylindfers, voegt de uiteinden samen en van deze hoepels van klei op elkaar gelegd, op den rand van de schijf, die de bodem van het te vervaardigen stuk aardewerk moet worden, vormt zij den pot of de kruik. Dat alles geschiedt met de hand, zooals ook het geven van den ruwen vorm. Daarna wordt een natte spatel langs het aardewerk gehouden en het plankje op de knieën een tijdlang rondgedraaid, waardoor de wanden van den pot of van de kruik glad gemaakt worden. Vervolgens wordt de rand gemaakt, zoo die noodig is. Is nu het aardewerk zoover gereed, dan wordt het in de schaduw, op een koele plaats, te drogen gezet. Daarna vindt het afwrijven en polijsten plaats door middel van eigenaardige ronde steentjes; vervolgens wordt het aardewerk gekleurd met *koesoewe* en roode aarde, die er met de hand worden ingewreven. Het bakken geschiedt langzaam in de open lucht, bij een vuurtje van boomschors, dat niet te heet mag zijn. De potten enz. worden om het vuur geplaatst en gaandeweg dichter bij, en eindelijk er in geschoven. Na het bakken wordt het aardewerk nog eens afgewreven, gepolijst en eindelijk gevernist met het sap van den kasjoe en den *kroponi*, benevens het bruine vocht uit zekere kevers. De eigenlijke roodbruine en min of meer donkere versieringen of beschilderingen geschieden na het hardbranden met *tapoeripa* (*Genipa americana*) en ketelzwartsel. De vingerdikke of nog bredere strepen worden met den in de kleurstof gedoopten wijsvinger aangebracht, of wel door middel van een vingervormige stift van kleiaarde. Indien men echter een bepaald mooi stuk wil vervaardigen, d.i. beschilderd met bijzondere min of meer ingewikkelde figuren, dan wordt een fijn soort van penseel, van een of andere plantaardige vezelstof vervaardigd, aangewend. Ook de fijne versieringen op houten parels worden hoogstwaarschijnlijk met dergelijke penseelen aangebracht.

De genoemde spatels zijn ovale of half ovale, getande of nietgetande stukken kalebasschaal, die aan de eetlepels der Boschnegers herinneren. Ook de groeven, die hier en daar als versiering van het aardewerk voorkomen, worden met deze spatels aangebracht. De lins- en boonvormige of wel ronde steenen of steentjes, nu eens grijs dan weer bruinrood, waarmede het aardewerk gepolijst wordt, schijnen uit de Surinaamsche bovenlanden afkomstig te zijn. Waarschijnlijk werden zij ook in vroeger tijd door ruil met de Ind. uit de binnenlanden van Br. Guyana verkregen. Reeds als rolsteenen uit de bovenlandsche rivieren afgerond, hebben deze steenen, die door de Ind. op hoogen prijs gesteld worden, door het jarenlange veelvuldige gebruik een nog ronderen vorm en gladdere oppervlakte gekregen.

Bij het aardewerk der Ben. Ind. dient men scherp te onderscheiden tusschen dat hetwelk oorspronkelijk Indiaansch en dat hetwelk onder Europeeschen invloed is ontstaan. Het eerste is in alle opzichten het beste; het tweede getuigt van ontaarding en wansmaak. Vóór alles zijn de welbekende poreuze waterkoelkruiken te noemen, wier vorm aan de fleschkalebass is ontleend. Zij zijn voorzien van een stop. De oud-Amerikaansche vorm der dubbele kruiken, van twee tot vierdubbel, met hengsels aan elkaar verbonden, komt ook thans nog in Suriname voor. Oorspronkelijk zijn ook kommen van verschillende grootte, voor huiselijk gebruik, een soort van diepe potten met breede halzen, kassave- en *kasiri*-potten, de laatste ook met vlechtwerk er om heen. Waar men aan kruiken, kommen enz. hengsels of ooren vindt, moet men aan Europeesch namaaksel denken. In de zoogen. fantasievormen heerscht een zeer groote verscheidenheid: het is meestal aardewerk in den vorm van allerlei dieren en vogels, dat zeer veel wordt gemaakt en wel, naar het schijnt, uitsluitend voor den handel met blanken. Tot dezelfde categorie behoort dat aardewerk, hetwelk op kinderspeelgoed gelijk en dat inderdaad ook gedeeltelijk is. Ethnologische waarde hebben die stukken niet. Aangezien ook de koelkruiken overal in de kolonie worden gebruikt, vinden de I. in den voortdurenden afzet daarvan eveneens een middel van bestaan.

Wat de ornamentiek betreft, zoowel van het aardewerk als van het vlechtwerk, van parels, wapenen, sieraden enz., is het de verdienste van Jhr. L.C. van Panhuys, het eerst op de diepere beteekenis daarvan te hebben gewezen. In deze proeve eener verklaring der versieringen, zoowel der Boschnegers als der Indianen, heeft v. P. duidelijk aangetoond, dat hier van 'grilligheid' geen sprake is, maar dat oorspronkelijk alles in nabootsing van natuurobjecten, later in styliseering van het nagebootste, te zoeken is. De versieringskunst der primitieven houdt overal verband met hun zieleleven, vaak ook met hun mythologie, folklore enz.; evenzoo in Suriname. Een der belangrijkste figuren der Indiaansche ornamentiek is de menschelijke gestalte, identiek naar 't schijnt, met de afbeelding van den kikvorsch. Beide zijn echter zoodanig gestyliseerd, dat in vele gevallen de oorspronkelijke gedaante niet meer te herkennen zou zijn zonder de kennis der talrijke overgangsvormen. Een gestadige evolutie valt daarbij waartenemen. Of het bekende maeandroïde ornament eveneens uit de mensch-kikvorsch-figuur is afgeleid, schijnt onzeker. Dat zekere breede strepen op het aardewerk gestyliseerde kikvorschpooten zouden zijn, lijkt daarentegen zeer waarschijnlijk. Andere in de Indiaansche ornamentiek voorkomende figuren zijn o.a.: de slang, de *kwatta* (*Ateles*) aap, de hond, de schildpad en de vleermuis. Zonder de noodige afbeeldingen is het moeilijk, dit zeer belangrijke onderwerp uitvoerig te behandelen. Een dieper onderzoek naar de beteekenis der ornamentiek van de Indianen en Boschnegers is uit een ethnologisch oogpunt zeer gewenscht en zou waarschijnlijk verrassende uitkomsten opleveren, indien de huidige, althans Indiaansche, kunstenaars, nog steeds de oorspronkelijke beteekenis hunner versieringen wisten, - iets wat volstrekt niet zeker is.

Behalve in hun jacht, visscherij, akkerbouw en verschillende industrieën vinden een aantal der meest beschaafde Ben. Ind. nog werk bij de Creoolsche bevolking. B.v. die in het district Bov. Commewijne, aan de Coppename en in het district Nickerie vinden een middel van bestaan bij den houtkap, evenals die aan de Ben. Marowijne. Enkele K. vervoeren vrachten naar de goud- en balata-concessies. Ook zijn sommige Indianen werkzaam bij de balataindustrie.

Maatschappelijk leven.

- Ofschoon de opperhoofden of 'kapiteins' een zeker gezag uitoefenen en meestal onvoorwaardelijk worden gehoorzaamd, is het ten eenenmale onjuist, hun waardigheid met die van koning en prins te vergelijken. De Indiaansche maatschappij is in den regel, en ook in Suriname, een zeer democratische. Het gezag van den hoofdman is meer dat van een vaderlijk raadsman en leider dan iets anders. Het is meestal de beste jager, en in vroeger tijd was 't de beproefdste krijgsman, die tot opperhoofd wordt verkozen. Bovendien moest de candidaat-hoofdman zich vroeger aan verschillende pijnlijke proeven onderwerpen. Hij werd b.v. zonder eten, te zamen met groote zwarte mieren, in een hangmat gebonden, gegeeseld en geroosterd, zonder dat hij eenig teeken van pijn mocht doen blijken. Er is geen hoofdman over een geheelen stam; er zijn slechts dorpshoofden. Verder berust het gezag bij het hoofd des gezins, den vader, en bij den medicijnman. En eindelijk is de *lex talionis* een machtige factor bij het bewaren der sociale orde. Het hoofdelingschap kan ook door een vrouw bekleed worden, waaruit reeds blijkt, dat de positie der Indiaansche vrouw niet zoo laag is als men gewoonlijk wil doen gelooven o.a.v. Coll. Trouwens het matriarchaat, dat bij deze Indianen bestaat, althans bij de Arowakken, sluit van zelf reeds de mogelijkheid uit, dat de vrouw tot slavin en lastdier wordt verlaagd. Er is een betrekkelijk gelijke verdeling tusschen vrouwen en mannen van den noodigen arbeid. En zoo ook al, volgens Europeesch-Christelijke begrippen, de Indiaansche vrouw in een ondergeschikte positie verkeert, vat zij die op als iets dat van zelf spreekt en mort noch klaagt er over. Ook de groote invloed der grootmoeder spreekt tegen dien 'slaafschen' toestand, waarin de Indiaansche heet te verkeeren. - Het sluiten der huwelijken is zeer eenvoudig: de man verkrijgt de vrouw zijner keuze door middel van geschenken aan haar ouders. Worden die aanvaard, dan verhuist de man gewoonlijk naar de hut of het dorp van zijn schoonvader, dien hij dan als zijn heer of meester erkent en voor wien hij bij gelegenheid ook werkt. Het meisje hangt haar hangmat dikwijls nog denzelfden dag naast die van haren echtgenoot, waarmede dan de samenleving begint. Ofschoon een engagement en vrijage in onzen zin niet voorkomen, en het meisje bij de keus van een man gewoonlijk niet wordt geraadpleegd, zijn er toch gevallen van wederzijdsche genegenheid bekend, waarbij het meisje voor den jongeling harer keuze toestemming tot het huwelijk aan de ouders en familieleden verzoekt. 'Zij houdt hem dan ongevraagd een kalebas *kasiri* voor. Drinkt hij, dan geldt dit als het jawoord'. Romantisch aangelegde jongelieden vertrouwen hun liefdeleed toe aan de lijstster, die in haar zang moet verkondigen, dat de jongeling, of het meisje wordt bemind. Terwijl bekoringsmiddelen om liefde op te wekken onder de A. in onbruik zijn geraakt, wenden de K. veelal *toelala's* aan (vergel. onder). Soms kiest de Indiaan een zuigeling om later zijn echtgenoot te worden. Het kind blijft zoolang bij de moeder of de familie, terwijl de toekomstige man hun gedurig van zijn jachtbuit moet afstaan. Omgekeerd komt het voor, dat een vrouw een jong mannelijk kind tot haar lateren echtgenoot bestemt. Bij de A. mogen neef en nicht van moederszijde niet met elkaar huwen. Het zoo wijd en zijd verspreide verbod volgens hetwelk de schoon-

zoon zijn schoonmoeder niet mag aanzien, was voorheen ook bij de A. heerschende. Andere gebruiken in verband met het huwelijk schijnen thans eveneens obsoleet te zijn. Zoo is zelfs de veelwijverij veel minder algemeen dan vroeger. De meeste vrouwen hebben nog de *piaimannen*, daar deze, als gevreesd persoon, meisjes tot samenleving kan dwingen. Volgens v. Coll is de huwelijksband, bij de A. ten minste, vrij hecht. Moet men de Penard's gelooven, dan schijnt die veelal los te zijn. Volgens Kappler zou het zelfs voorkomen, dat een vrouw haren echtgenoot maandenlang verlaat en zich bij andere Indianen ophoudt, zonder dat zij daarvoor wordt gestraft. Het moet worden betwijfeld, of hier werkelijk van een misstap der vrouwen quaestie is. Men heeft hier veeleer te doen met een onderlinge overeenkomst, welker reden K. onbekend moet zijn geweest. Het is althans niet te rijmen met het feit, dat de man 'uiterst jaloersch' is en er niet tegen opziet, 'zijne vrouw bij de geringste gelegenheid van ontucht te beschuldigen' (Penard). In vroeger tijd werd de overspelige vrouw zelfs gedood of brak men haar beide beenen. Indien een vrouw weduwe wordt, scheeren de bloedverwanten van den overleden man haar hoofd. Zij mag niet huwen alvorens het haar weer tot zijn gewone lengte is aangegroeid. De naaste bloedverwant van den overleden man heeft het recht haar tot vrouw te nemen. De schoonheid van een meisje wordt veelal beoordeeld naar de gladheid harer huid en den vorm harer voeten. Toch vergelijkt de Indiaansche minnaar de oogen zijner uitverkorene met die van het hert en haar bewegingen met die van den slingeraap. De Bov. Marowijne geldt als de streek, waar de Ben. Ind. bij voorkeur hun vrouwen van daan halen. - Wanneer de vrouw het oogenblik harer bevalling voelt naderen, gaat zij alleen het woud in, om na de geboorte van het kind haar werk weer op te vatten. Bij de K. zit de vrouw, gedurende de bevalling, neergehurkt op bananenbladeren. Bij zware verlossing wordt de hulp van een oude vrouw ingeroepen. Bij de K. zou de pasgeborene in de rivier worden gewasschen; bij de A. echter niet. Ook zouden de A. vrouwen, volgens v. Coll, zich gedurende 4 dagen na haar bevalling stilhouden en geen zwaar werk verrichten. Bij de K. heerscht nog het veelbesproken en ver verspreide gebruik der couvade: de vader van het pasgeboren kind stelt zich aan als kraamvrouw. Het is hier de plaats niet, de vele hypothesen ter verklaring der c. kritisch te beschouwen. De meest plausible verklaring schijnt die, dat er een magische band tusschen vader en kind wordt verondersteld te bestaan. Alles nu wat den vader zou kunnen overkomen, zoo hij zich van huis verwijderde, zou schadelijk kunnen terugwerken op het kind. Deze hypothese vindt steun in hetgeen de Penard's o.a. mededeelen: 'Kort nadat de kinderziel van het vaderlichaam los is, hetgeen dikwijls meer dan een maand duurt, gaat de moeder overal bij haar kennissen rond ten einde het kind te vertoonen.' Dit laatste is bij de A. minder gebruikelijk dan bij de K. Wellicht ook dat de zielestof of psychische emanatie des nabijzijnden vaders versterkend en beschermend op het hulpelooze wicht wordt geloofd te werken. Kinderen worden zeer lang gezoogd niet alleen door de moeder, maar ook door de grootmoeders. Het ter wereld brengen van tweelingen wordt als een groote schande beschouwd en in den regel wordt één der kinderen dan heimelijk gedood. De moeders van den ouden stempel houden hun pasgeborenen verborgen voor het oog van blanken en negers, daar men gelooft, dat de kinderen anders gevaar loopen van te sterven. Ofschoon moederen vaderliefde onder de I. in niet geringe mate voorkomen, zijn de ouders, en ook de kinderen, minder demonstratief dan bij de blanken. De Indiaansche moeder haalt haar kind wel niet gedurig aan, maar zij bewaakt toch zijn gangen of zingt hem in slaap met het 'wiege'-lied van de lijster. De opvoeding is uiterst vrij en het kind ontwikkelt zich spoedig. Vele Indiaantjes kunnen reeds zwemmen op hun vierde jaar. De meisjes helpen hun moeders bij de huishouding, zoodat zij vaak op hun

12e jaar reeds van alles afweten. De jongens gaan meer hun eigen gang; gaan vroeg op de jacht en hebben spelen en vermaken, zooals alle jongens ter wereld, maar geëigend aan hun omgeving. - Kort na de geboorte ontvangt het kind een naam, die gewoonlijk door de ouders, somtijds door den *piáiman*, wordt gegeven. Die naam is meestal ontleend aan een of ander natuurobject, doelende op een werkelijke of gefingeerde gelijkenis met het kind. Doch deze namen zijn vrij wel nutteloos, want de I. houden hun waren naam in den regel geheim en noemen elkander bij de verschillende verwantschapstermen, en zoo er geen verwantschap bestaat, kameraad, jongen, meisje en dergelijke. Ook houden de I. er reis- of verstopnamen op na, dienende om kwade geesten op het dwaalspoor te brengen. Namen van blanken en doopnamen daarentegen worden zonder schroom door de bezitters genoemd. Doopsels worden vaak beschouwd als onheil afwerend. Er zijn zelfs gevallen van kinderen, die van twee tot driemaal gedoopt zijn (Penard). Het schijnt dan ook dat tegenwoordig nagenoeg alle Ben. Ind gedoopt zijn. Ook spotnamen zijn blijvend in gebruik en worden gegeven naar de eene of andere bijzonderheid of een eigenaardig kenmerk van den drager.

Onder de A. bestonden en bestaan gedeeltelijk nog talrijke familiën of clans, oorspronkelijk een 50-tal, die afzonderlijke namen dragen. Quandt spreekt van verschillende 'stammen', van welke de eene 'vader', de andere 'moeder' heet. De meeste dier oude clans, waarin de erfopvolging in de vrouwelijke linie was, zijn thans uitgestorven. Van Coll noemt er 4 als nog bestaande en daaronder Karaufánono (Savana-honger), Tjochánano en Beswano (Ebesowana?). Aan de complete lijst dier clannamen, bij im Thurn, mogen hier nog ontleend zijn: Karuafona (van het Grasland), Onishena (van den Regen of van het Water), Koiarno (van het Hert), Hairena (van de Wilde banaan), Demarena (van de Watermama?), Hekorowana (van de Schildpad), Waruwakana (van den Wilden Zoethoutboom (*Cassia grandis*)).

Van maatschappelijke beleefdheidsvormen is voor den oningewijde weinig of niets te bespeuren. Hij die de taal verstaat, zal echter kunnen opmerken, dat zekere wellevendheidsregelen worden gevolgd, althans bij de A. Zoo verhaalt Quandt, dat dezen zich onderling bescheiden en beleefd gedragen, vooral jongeren tegenover ouderen en kinderen tegenover hun ouders. Bij het gesprek zien I. elkaar niet aan. Er zijn vaste formules voor begroeting enz., terwijl bij wederzijdsche bezoeken altijd eten wordt voorgezet. Mannen en vrouwen eten afzonderlijk en vele voorwerpen zijn afzonderlijk voor mannen en vrouwen bestemd, o.a. de zitbankjes. Ook bij feesten wordt de scheiding streng in acht genomen.

Oude lieden worden liefdeloos behandeld, schraal gevoed en niet meer dan geduld. In vroeger tijd werden zij gewoonlijk gedood. Ook zieken worden in den regel met weinig zorg behandeld. In zware gevallen, waarin de zieke hulpeloos is, wordt een oude vrouw

met de oppassing belast. De geneesheer is de *piai*. Behalve de geestverdrijvende praktijken (vergel. onder) worden o.a. twee uit boomschors verkregen geneesmiddelen aangewend, n.l. *jamoredan* (AROW.), *agamahoedoe* (N.E.) en *hiára* (AROW.). Het eerste middel wordt bij agonie in 't oog gedruppeld; het tweede wordt inwendig genomen en dient tegen hart- en longkwalen. - In vergelijking met vroeger tijd zijn ook de begrafenisgebruiken zeer vereenvoudigd. Bij sterfgeval onder de K. wordt allereerst door de familieleden en kennissen geweeklaagd, waarbij de deugden van den of de overledene worden geroemd. Na eenige dagen (hoe oorspronkelijker l. hoe langer) wordt in de woning van den overledene een graf gedolven, het lijk wordt daarin gelegd tusschen de in tweeën gedeelde korjaal, die hij bij zijn leven bezat, te zamen met zijn have en goed, met uitzondering van zijn geweer. De kuil wordt met aarde gevuld en daarna op het graf een vuur ontstoken, dat zoolang wordt onderhouden tot de losse aarde met den beganen grond gelijk is geworden. Vroeger plaatste men het lijk in zittende houding, met de knieën opgetrokken tot onder de kin. De man of de vrouw, al naar gelang, of een ander familielid moet, of moest, nog een aantal nachten achtereen op het graf blijven slapen. Daarna worden sterfhuis en graf voor altijd verlaten. Hoewel de A. vroeger hun dooden niet begroeven, maar de beenderen in manden bewaarden, volgen zij thans grootendeels de begrafenisgebruiken der Creoolsche bevolking. Ook lossen zij bij het graf eenige geweeschoten. De W. lieten het vleesch hunner lijken door *pirins* afvreten en bewaarden de beenderen in versierde manden, die in de woonhut werden opgehangen. Zoowel bij A. als bij W. en K. wordt acht dagen na de begrafenis een drinkpartij gegeven, waarna het ceremonieel ia geëindigd. In vroeger tijd hielden de A. vóór en na de teraardebestelling den zweepdans (vergel. onder), ten doel hebbende 'het uitdrijven van den Slechten Geest Yawahu'. (Jawahoe).

Muziek en dans. De muziekinstrumenten der Ben. Ind. bestaan uit trommen, eenige soorten van fluiten en rammelaars. De trommen, van verschillende grootte, worden meestal uit den uitgeholden stam van den *Mauritiapalm* vervaardigd, waarover aan beide open einden een van het haar ontdaan dierenvel is gespannen. Daartoe wordt herte-, boschvarken-, jaguar- en brulapenvel gebezigd; het laatste omdat men gelooft, dat het een rollend brullend geluid voortbrengt. Alles wordt te zamen gehouden door hoepels en kruiselings gespannen touwtjes. Bij gebruik worden de touwen opgehangen aan een houten rek. De 45-50 cm. lange bamboezen fluiten (KAR. *kwama*) worden dwars bespeeld en geven een dof geluid. Zij zijn vaak versierd met uitgekraste figuren, katoenen kwasten en met *koesoewé*, besmeerd. Pansfluiten van riet en dubbele, door een touwtje verbonden houten fluiten en houten lange trompetten schijnen niet in gebruik te zijn, evenmin als Acolusharpen, vervaardigd uit bladstengels van den *Mauritiapalm*. Kleinere fluiten van jaguar-, tapir- en hertebeen geven een schrill geluid. Kappler vermeldt een ander blaasinstrument der K. aan de Marowijne, hetwelk op twee, op elkaar geplaatste trechters geleek, uit klei bestond en rood beschilderd was. Het werd bij dansen gebruikt. Er zijn rammelaars, sierlijk uit bladrepen gevlochten en met kleine steentjes gevuld en dansstokken, waaraan bossen van de harde zaden van *joro-joro* (*Thevetia nerifolia*) zijn bevestigd. Deze zaden, die ook voor voetbanden en gordels worden gebezigd, maken, wanneer zij snel en forsich in beweging worden gebracht, een oordoovend, scherp half sissend, half wrijvend geluid. De muziek, dansen en wat dies meer zij der huidige l. zijn niet meer te vergelijken met die uit den vroegeren tijd. 'De feestdansen geraken al meer en meer in onbruik. Vele drinkgelagen van dezen tijd bestaan slechts uit een troepje Indianen die zonder eenige versiering aan het lichaam op lage bankjes in een hut gezeten, drank inzwelgen en weer uitbraken.' Van Cappelle, die in 1900 een dans der K. bijwoonde, noemt dien dan ook 'noch

schoon, noch interessant,' een meening die ten Kate in 1885 bij de A. opgedaan, slechts kan beamen. De dans, zegt v.C. begon 'met een praeludium, dat uit een hoogst eentonig gezang bestond, dat alle gezangen of samenspraken voorafgaat. De zang werd in gelijke intervallen begeleid door de trommen en door een van warimboriet gevlochten en met zaden, joro-joro gevuld korfje, krawassi of krabassi genoemd, waarmede een der meisjes aan een langen stok op den grond stampte.' Op de muziek, die v.C. noteert, 'lieten de mannen hun bovenlijf in langzame bewegingen nu eens van links naar rechts, dan weer van voren naar achteren gaan, steeds op de plaats staan blijvend. Daarna begonnen ook de vrouwen en meisjes, die twee aan twee staande, op de maat der muziek tegelijk de knieën doorbogen, terwijl zij aandachtig de bewegingen van elkander volgden. Langzamerhand werden de dansers een weinig levendiger, en begonnen zij in een kring, elkander vasthoudende, rond te loopen, de mannen voor- de vrouwen achteraan, eerst langzaam, doch gaandeweg vlugger.' Zóó wordt eindeloos doorgedanst, bij de rhythmische slagen op de trommen en onder hetzelfde eentonige gezang. Bij de Penard's leest men o.a. 'Alle zingen eentonige liederen of liever zinsneden op treurigen toon en altijd in mineur. Overal hoort men: "Drinkt een kalebas, oom, moeder" enz. Doch vooral de vogelzangen zijn zeer in zwang. Ze klinken ongeveer als volgt: "Ginder zingt een Koejakee; hoort gij den Koejakee zingen?" "Daar zit een Lijster te fluiten. Zij fluit Koelasili, Koelasili" enz. Sommige zg. vernegerde Indianen hebben andere liedjes, zooals: "Het geld is op, maar drank is er nog," gevolgd door een welwat te levendige beschrijving van de schoonheid der vrouwen!' Alles eindigt ten slotte in een onbeschrijfelijke zwelgpertij. De bonte mooie danscostumen en versierselen van vederen zijn thans tot op een minimum gereduceerd; de zoo merkwaardige dierendansen, waarin vooral de W. zeer bedreven waren; het *toekoesivoorspel* der Karaïbische jongelingen, 'ten doel hebbende, de eer om den eersten kalebas drank te ledigen,' behooren alle tot een onherroepelijk verleeden. Met het schildworstelen bij *paiwarifeesten* der W. en den zweepdans der A. is het thans niet veel beter gesteld. Deze laatste dans werd soms nog na maanden, zelfs na jaren, in verband met drinkgelagen, na overlijden uitgevoerd. De zweep (*makwari*) bestond uit viervingers dikke strengen van zeilgras en diende om elkander hevig op de kuit en dijen te slaan, tengevolge waarvan soms ernstige verwondingen ontstonden.

Godsdienstige begrippen, geneeskunst en bekoringsmiddelen.

Ten einde voortaan alle misverstand te vermijden, moet er hier met nadruk op gewezen worden, dat het begrip van één enkel Opperwezen en dus ook het geloof aan een persoonlijken God geheel in strijd is met de oorspronkelijke denkwijze der I. Hetgeen eenige schrijvers, w.o.P.v. Coll, dienaangaande mededeelen, is slechts van toepassing op I., wier religieuze begrippen door Christelijken invloed veranderingen hebben ondergaan. Alle I. van Guya-

na zijn oorspronkelijk animisten, die zich in zeer geringe mate hebben ontwikkeld in de richting eener hoogere religie. Bij deze I. heeft hun primitieve godsdienst niets uittestaan met hun moraal; ook genetisch niet. Het behoeft dus nauwelijks gezegd, dat de I. van een zondeval, straffen en beloningen in het hiernamaals niets hoegenaamd weten, tenzij het hun door zendelingen is geleerd. De hemel in Christelijken zin is den primitieven I. ondenkbaar. Voor hem is de hemel slechts een tweede wereld, die boven is. Bij verschillende stammen zijn namen in zwang, die door sommige reizigers, en vooral door zendelingen, werden verondersteld die van den Grooten Geest of het Opperwezen te zijn, b.v. Tamoesi of Tamoesi-Kapoetano (de Heer, de Oude des hemels) bij de K., Adaeli en Wacinaci (c = sj,) (Onze Vader) bij de A. en Kononatoe bij de W. In deze namen liggen drie begrippen opgesloten: 1° Een wezen, dat lang geleden leefde en nu den hemel (uitspansel) leeft; 2° de Schepper der I.; 3° de Vader der I. In geen dier begrippen ligt echter het denkbeeld van een God ten grondslag. Deze veronderstelde goden zijn veeleer de dooden van iederen stam, die in de herinnering voortleven en in 't bijzonder de traditioneele stichters der stammen (im Thurn). Deze namen nu werden door de zendelingen gebezigd voor den God wiens leer zij onder de I. predikten. Ook voerden de Hernhutters den naam Jehovah in. Volgens Quandt zou bij de A. de Schepper der mannen Kururuman, die der vrouwen Kulimina heeten. Wat boven het animisme staat, is het geloof in de onsterfelijkheid der ziel. Ook het geloof aan zielsverhuizing is den I. niet vreemd. De I. zijn van meening, dat droomen, zoowel als visioenen, werkelijkheid zijn. Behalve het geloof, dat alle voorwerpen bezielde zijn, nemen de I. verschillende geesten aan, die een bepaalde macht hebben en een zekere rol vervullen. Sommige dier geesten zijn kwaadaardig en schadelijk, andere weder passief. Alleen om de eerste categorie bekommeren de I. zich. De Zonneslang staat, volgens de gebr. Penard, 'boven alles' (*relata refero*). Onder de vele andere geesten mogen er hier eenige genoemd zijn: de Zon-, Maanen Watergeest. De laatste zou, volgens de A., op ongelegen tijden regen- en overstroming veroorzaken. Jawahoe of Joleka is een kwade geest, die o.a. ziekten en misgewas veroorzaakt. De Woudgeest (Itjemoe of Itjemalono der K., Konokokoeja der A.) kan zich in verschillende gedaanten vertoonen. Tegoke of Haarmensch zou met den Woudgeest verwant of wel identisch met dezen zijn. Verder de Vampiergeest (Okowopere der K., Asolotaloko der A.), de Vuur- en Zeegeest, de laatste bij de K. Paranaoemoe of Paranaoemoe, bij de A. Jawale geheeten; en de met tallooze armen voorziene Toenoepere en vele andere geesten, wier attributen en werk niet voldoende bekend zijn, om er hier langer bij stiltestaan. Ook is het onderscheid tusschen fabeldieren en geesten niet altijd duidelijk, b.v. dat van de Watermama (Kar. Ogojoeno) en de Omar, die eveneens onder water leeft en half de gedaante van een reusachtige visch en half van een groote krab heeft. Niet alleen rotsen en steenen, die een merkwaardigen of grilligen vorm hebben, maar ook rotsen met ingriffelingen (petroglyphen; zie onder OUDHEDEN) worden door de I. gevreesd. Een groote rol speelt verder datgene, wat het best met den algemeenen naam van *kenaima* (K.) is weer te geven. Alle lichamelijke ongevallen, die den I. kunnen overkomen, zijn het werk van *kenaima*'s, bekende of onbekende. In den letterlijken zin des woords is *k.* iemand, die volgens de wet der bloedwraak, gedwongen is, wraak te nemen. Men onderscheidt de werkelijke, lichamelijke *k.* en de geestelijke, onzichtbare *k.* De eerste doodt zooals de eene man den andere zou dooden; de tweede bezit het vermogen om zijn geest van zijn lichaam los te maken en tijdelijk in een ander lichaam, b.v. dat van een jaguar, vogel, slang, insect of worm over te gaan en in dien vorm kwaad te stichten. Alleen de reeds terloops genoemde *piai* of *puyai* (K.),

vulgo piaiman, d.i. geesten bezweerder, medicijnman of medicijnpriester is in staat het door *k.* gestichte kwaad, vooral ziekte, te keeren. Het ambt van *p.* was erfelijk van vader op zoon. Indien er geen zoon was, koos de *p.* een knaap, liefst een met epileptischen aanleg, om hem op te volgen. Een zeer lange, moeilijke voorbereiding is noodig om *p.* te worden. Dronkenschap, dagenlang vasten, het drinken van tabakswater, het aanleeren van acrobatische toeren en allerlei kwellingen (o.a. het aanleggen van den mierengordel) zijn alzoo het voornaamste wat de candidaat-*piai* heeft door te maken. Hij moet verder o.a. de overleveringen van den stam leeren en de geneeskrachtige en giftige eigenschappen der planten kennen. De *p.* werkt soms, zoo noodig, in een gewoon huis, maar veelal in een afzonderlijk donker hutje van palmladeren. De *p.* werkt door middel van toover- en bezweringsformulieren, die halfzingend, half schreeuwend worden aangewend, terwijl hij gedurig een rammelaar van kalebasschaal schudt. Deze rammelaar bevat aarde, die met tabakswater gewasschen is en een groot aantal kleine voorwerpen, toovermiddelen, vooral steentjes, somtijds een kwartskristal. Al die voorwerpen worden geloofd bezield te zijn en stellen als zoodanig de dragers van verschillende geesten voor. Tot de ziekte-behandeling behoort verder het bestrijken van den patient en het blazen van tabaksmok op hem. De invloed van den *piai* is onder de I. zeer groot. Hij is een persoon van beteekenis, dien men vreest en door geschenken gunstig tracht te stemmen. - Een zeer belangrijke rol in het psychische leven der I. spelen de talrijke bekorings- of toovermiddelen (*K. toelala, troelala, toeralla; A. bina*). De uitvoerigste beschrijving daarvan is aan de gebr. Penard te danken. Volgens hen zijn alle *t.* afkomstig van den Slangengeest, 'wijl het de Slang was die door haar mat oog, bij den mensch de zucht tot zonde opwekte' (!?) Om *t.* te verkrijgen, 'doodt men eene groote slang, b.v. een Aboma (*Boa constrictor*) en begraaft het lichaam, na eerst alles op de plek te hebben afgebrand'. 'Na verloop van eenige dagen ontspruiten dan overal knollen of tajers' (*Arum* sp.). 'Een ander middel bestaat in het binden der doode slang op een langen horizontalen staak. Vervolgens wordt het lichaam geheel met palmladeren bedekt.... Kan men geen slang vinden, dan is het voldoende, de planten op een plaats, waar een wouddier gelegen heeft, weg te branden. Doch de zoo verkregen toelala's missen veel van de eigenlijke bekoorkracht.' Het geloof in deze bekoringsmiddelen berust op signatuur = de gelijkenis van het middel met het te bekoren wezen. Zoo gelijkt het blad eener *Xanthosoma*soort, dat als *pakirabekoring* geldt, op den kop van dat dier, van voren gezien; de variëteiten van *Caladium bicolor*, waarvan niet minder dan drie middelen, om verschillende soorten van herten te bekoren, worden gemaakt, gelijken eveneens van voren gezien, op hertenkoppen. Deze en de andere gelijkenissen zijn natuurlijk in werkelijkheid meestal zeer gering en bestaan grootendeels in de verbeelding der I. Er zijn *toelala's*, die alleen voor goede, en andere die tevens voor kwade doeleinden kunnen worden gebruikt.

Een *t.* bezit eerst dan kracht wanneer de geest van het te bekoren dier er wordt ingebracht. Daartoe wordt de knol van den tajer gespleten en in de spleet iets van het dier gedaan. Of wel men bemest den knol met bloed, vleesch enz. van de te bekoren diersoort. De meeste planten, die als bekoringen worden gebruikt, mogen niet in de nabijheid van het kamp geplant zijn. 'Want er bestaat niets ter wereld dat de slang zoo aantrekt als de vrouw; inderdaad kan zij, onder zekere omstandigheden, de bekoorkracht uit een geheel veld toelala's trekken. De vrouwen weten dat ook wel en houden zich geheel af, hoewel zij het zijn, die de toelala's bereiden voor de mannen.' De *t.* dienen niet slechts om een goede jacht of vischvangst te verzekeren, maar ook voor allerlei andere doeleinden. B.v. om liefde op te wekken, om veel kroost te verwekken, tegen pijn, om een spoor te volgen, om te dooden, om vrees in te boezemen, tegen ongelukken op zee, om *paiwari* sterk te doen gisten, om een doode te beletten, dat hij zijn familieleden komt halen enz., enz. Ofschoon verschillende varieteiten van *Caladium bicolor*, met bontgekleurde en bontgestreepte bladeren, vooral als *t.* dienen, zijn er toch ook andere planten en ingredienten van dierlijken oorsprong, waaruit bekoringsmiddelen worden bereid. Elke wild- en vischsoort heeft haar eigen *t.*, waardoor de jager en visscher zich een rijken buit verzekert. De bereiding van alle *t.* geschiedt in een kalebas, met of zonder water er in. De knollen worden gesneden, geraspt of gestampt, te zamen met *koesoewé*. Zoo het een dier geldt, worden de stankklieren, afval, larven uit rottende hersenen, vooral van vogels (die den jager de schuilplaats der prooi moeten aanwijzen) er bij gevoegd. Verder eenige parasolmieren (die onbeladen naar een boom trekken en met blaadjes als buit terugkeeren) en larven uit het hart en de hersenen van sommige ijsvogels (die bijzonder gelukkig zijn in het bemachtigen van hun buit). Dit geldt althans voor een jachttoelala. De Indiaan wrijft zich nu in met dat mengsel of ent het zich in, en wel over zijn oogen, om te zien, zonder gezien te worden, over zijn ooren, om te hooren, zonder gehoord te worden, over zijn voeten, om geluidloos te kunnen gaan, enz. Steeds wrijft de I. daarbij naar zich toe, opdat het te jagen dier naar hem zal toekomen. Dat jachtbekoringen dikwijls werkelijk den verlangden invloed uitoefenen, is te verklaren door de omstandigheid, dat de lucht van de *t.* zooveel sterker is dan de lucht van den I., zoodat het dier in den jager niet een mensch, maar een dier van zijn eigen soort ruikt. In plaats van de vlucht te nemen, komt het dier in verwarring nader, want terwijl het een vijand ziet, ruikt het een vriend. Ten einde een bijzondere bedrevenheid in het jagen van zekere wildsoorten te verkrijgen, moet de I. steeds de brekende oogen van het gedoode dier likken. Zodoende gaat de geest van dat dier in hem over en verkrijgt hij in de oogen van het te jagen wild een dierlijke gedaante. Ook moet de I. 'zijn neus voor reuk en adem openen', waartoe hij een streng van plantenvezels door zijn neus-keelholte trekt. Ook heeft hij zich nog aan andere martelingen te onderwerpen, b.v. bijten door mieren. Zelfs de honden zijn òf voor allerlei wild òf voor een bepaalde wildsoort afgericht en 'ingeënt'. Behalve dat zij stukken wortel en bladeren der *t.* moeten slikken, hebben de jachthonden nog andere kwellingen te ondergaan: berookingen, bijten van mieren, steken van wespen en dergelijke.

Mythen, folklore, tijdverdeeling.

Veel van hetgeen P.v. Coll en de Penard's mededeelen omtrent de legenden en mythen der huidige Ben. Ind. geeft een duidelijk beeld van de groote verandering dier verhalen onder den invloed der blanken en vooral der zending. Het

oorspronkelijke is hier en daar nog wel te herkennen, maar voor het meerendeel is de Indiaansche legende zoodanig met latere vreemde elementen dooreengeweven, dat zij somtijds meer Europeesche dan Indiaansche elementen vertoont. Zelfs een deel der legenden en mythen der Ind. van Br. Guyana, die de zendeling Brett meer dan 40 jaren geleden in het licht gaf, draagt reeds een onzuiver karakter. Het is daarom niet te verwonderen zoo verhalen als die, welke v. Coll op blz. 511-519 zijner *Gegevens* meedeelt, zoowel als eenige legenden die bij de Penard's te lezen zijn (b.v. van de uitdrijving van Indianen uit den Hemel der Paters, en id. van een Priester uit den Indiaanschen Hemel) ons geheel op het dwaalspoor zouden voeren indien wij die als zuiver Indiaansche verhalen wilden beschouwen. Zij hebben alléén waarde als voorbeelden van de aanpassing van vreemde verhalen aan de mentaliteit der Indianen. De oorspronkelijke mythen en sagen der Indianen van Suriname behooren tot twee duidelijk te onderscheiden cycli, die der Arowakken en die der Karaïben, en wat den laatst genoemden cyclus betreft, tot de eerste afdeeling daarvan (Ehrenreich). Maar, evenals vaak elders het geval is, heeft de mythenschat der verschillende ethnische groepen in Guyana door wederzijdsche aanraking velerlei veranderingen ondergaan. Vooral daar, waar linguïstisch verschillende stammen in een geographisch afgesloten gebied samenwonen, valt het verschijnsel van acculturatie waar te nemen. Hun mythologie niet alleen geeft daarvan blijk, maar ook hun uitwendige cultuur. De Arowaksche cyclus, in zijn geheel beschouwd, heeft als leidkenmerk het ontstaan van alle levende wezens en der sterren uit een hol in den grond, dat anthropomorph ook wel als een steenen vrouw wordt voorgesteld. Verder het ontstaan van een grooten vloed, door het nieuwsgierige openen van watervaten, en het groeien van cultuurplanten uit de lichaamsdeelen van aan stukken gesneden kinderen. De cultuurhelden, zoo rijkelijk vertegenwoordigd in den Tupi-Guaranicylus, worden in dien der Arowakken gemist of zijn althans minder opvallend. De Karaïbische cyclus heeft als leidkenmerk het afdalen van den wereldboom door een gat uit den hemel en het brengen van de eerste cultuurplanten door dieren. Zoowel bij de Warau's als bij de Karaïben in ruimeren zin is de sage van het afdalen der menschen door een gat in den hemel, een vloodsage en het verhaal van den wereldboom, in verband met de schepping der levende wezens en der cultuurplanten, aanwezig. - Zooals bij zoo vele primitieve volken spelen ook bij de Ben. Ind. de dieren een rol in hun folklore. Daarbij wordt dikwijls de oorzaak verklaard van zekere natuurlijke kenmerken en eigenschappen der dieren. De *powisi* (*Crax* sp.) b.v. heeft zijn gedeeltelijk zwarten snavel te danken aan de heete asch, waarin hij dien stak. De *powisi* en de *kami-kami* (*Psophia crepitans*) kregen twist in de nabijheid van een vuur. De *powisi* die sterker was, duwde den kop van den *kami-kami* in het vuur en het lichaam in de asch. Vandaar de zwarte kop en de grijze rug van den *kami-kami*. De *powisi* werd minder door het vuur aangetast; alleen een gedeelte van zijn snavel werd er zwart van. Niet minder belangrijk is de folklore aangaande de sterren, waarvan de gebr. Penard ettelijke voorbeelden meedeelen. De sterren zijn 'geesten van menschen en dieren.' Een der A. namen voor ster is dan ook 'geestlichaam'. Vallende sterren zijn geesten, die op aarde afdalen.

De Melkweg heet de 'Weg met klei bevuild', waarin zich een tapir bevindt, die door een jaguar wordt vervolgd. Het Zevengesternte (AROW. Jokrowiwa, KAR. Siritjo, WAR. Sirah) is de leider der overige sterren. Jokrowiwa was oorspronkelijk een tweeling-broederpaar, waarvan er één werd gedood door de *aboma*, welke slang nu onder den naam van Kamoedoe-koja als ster aan den hemel staat. Jokrowiwa heeft invloed op de sterfte der menschen. De ster van den ooievaar of *koemawari*, wiens opgerichte snavel in het uitspansel duidelijk te zien is, veroorzaakt oogziekten, wanneer die snavel naar omlaag is gericht. De ster Mali (AROW.) is een boosaardige oude vrouw die, wanneer zij te gelijk met de zon opkomt, visschen doodt en andere kwade practijken uitoefent. - Onder de volksverhalen, meer bepaald half historische legenden, die thans nog onder de Ben.-Ind. bekend zijn, verdient het verhaal van den vermaarden Arowak Jórobodi te worden vermeld. J.'s moeder bracht hem na slechts drie weken zwangerschap ter wereld. Hij ontwikkelde zich buitengewoon snel, was zeer sterk, overwon iedereen in 't gevecht en was onkwetsbaar. Zelfs werd hij de schrik der blanken. Toen de blanken J. eens in een vat hadden gestopt om hem te laten verdrinken, lokte hij een tijger naar zich toe, die hem door een opening in het vat zijn staart in de hand gaf en naar den wal sleepte. Eerst sedert dien tijd is er op de rivier onstuimig weder ontstaan. J. voedde zich alleen met krabben; van daar zijn ongewone kracht. Maar ten slotte kwam J. toch ten val doordien hij van een vrouw, die hij had geschaakt, een spin (het zinnebeeld van list en verraad) aannam. Na J.'s dood eindigde de strijd met de blanken, die tot nu toe met groote felheid was gevoerd. Een gevangen Arowaksch meisje, dat in Europa was opgevoed en later in haar geboorteland terugkeerde, deed haren invloed gelden op haar stamgenooten en bereidde zoo den vrede voor. - De verdeeling van den dag was of is naar het verloop der zon geregeld. B.v. morgen = 'nacht voorbij', 9 uur 's morgens = 'half uitspansel vóór de hooge zon'; 12 uur = 'hooge zon'; 3 ure 's middags = 'half uitspansel na de hooge zon' en dergel. Tegenwoordig zijn vele I. met onze verdeeling van den dag in uren bekend, alsook met weken en maanden. Zoowel K. als A. houden er weekkalenders op na, bestaande uit een klein, ruw versierd plankje met 7 gaatjes op een rij. Elk gaatje stelt een dag voor. Een houten pen of puntig stokje wordt bij elken nieuwen dag in een volgend gaatje gestoken. De A. naam voor zoo'n kalender is *sondagi-ikissi*. *Sondagi*, K. *sondé* = Zondag, beteekent tevens week. *Ikissi* heeten ook de mnemotechnische touwtjes of snoeren met knopen, die niet alleen bij de A., maar ook bij de K. en W. in gebruik zijn. Zij herinneren aan de *quipus* der oude Peruanen. Deze touwtjes dienen niet alleen om de herinnering te hulp te komen bij afspraken en vastgestelde plannen (elke knoop beduidt dan een nacht), maar voor allerlei andere dingen, die men noodig vindt om niet te vergeten. Een ander mnemotechnisch hulpmiddel schijnt vroeger te zijn gebruikt; David Pieterszoon de Vries (1634) vertelt van de Indianen van Guyana: 'als sy beloven yets binnen een seecker tydt ofte soo veel te doen, soo sullen sy een Bondeltjen van gelijk getal stockjens leveren ende ock behouden, om haar bestemde tijdt te houden, alle dage een stockjen weg nemen, tot dat sij weten dat den tijdt die sy belooft hebben om is en willen dan haer beloften houden'. (blz. 194) Het jaar is verdeeld in vrucht- en diergetijden, al naar gelang van het verloop van zekere sterrenbeelden, die alle bepaalde namen dragen. Zoo kondigt het sterrenbeeld van de *awarapalm* (omdat het er uit ziet als een *awara* met uitgespreide bladeren) het kleine droge seizoen (half Febr.-half April) aan, 'als de *awara*'s rijp worden.' De Hertester verschijnt als de herten door hoog water uit de zwampen naar de hooge ritsen worden gedreven. Eertijds, dat wat verleden is, wordt door de K. aangeduid met *penalo*, met welk woord hun vertellingen dan ook altijd aanvangen. Hun begrippen omtrent tijd zijn overigens vaag. Slechts weinige Indianen b.v. weten hoe

oud zij zijn. De I. zijn met den invloed der maan op de getijden wel bekend. Het N. heet bij hen 'zeekant', het O. 'kant van zonsopgang,' het Z. 'boschkant', het W. 'zonnslaapplaats.' Als goede weervoorspeller geldt de *koejaké* (*Rhamphastos*), vooral in verband met regen. -

Voornaamste litteratuur.

David Pietersz. de Vries, *Verscheyden Voyagien* (uitgeg. door Dr. H.T. Colenbrander). 's-Grav, 1911, pp. 187-207. - S. Bellin, *Description géographique de la Guiane*. Paris 1763. - J.J. Hartsinck, *Beschrijving van Guiana of de Wilde Kust in Z.-America*. Amst. 1770, dl. I, pp. 3-43. - J.G. Stedman, *Narrative of a five years' expedition against the revolted Negroes of Surinam, etc.* London 1796. vol. I, ch. XV, vol. II, ch. XXIV. - C. Quandt, *Nachricht von Surinam und seinen Einwohnern*. Görlitz 1807. - P.J. Benoit, *Voyage à Surinam, description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Bruxelles 1839. - Richard Schomburgk, *Reisen in British Guiana*. Leipzig 1847. - Mr. H.C. Focke, *Iets over de Arowakken en hunne taal* (Tijdschrift West-Indië, Haarlem 1855, I, pp. 42-53.). - A. Copijn, *Bijdrage tot de kennis van Suriname's binnenland, bijzonder die van eenen Inlandschen volkstam.* (Tijdschrift West-Indië, Haarlem 1858, II pp. 3-17.). - W.H. Brett, *Indian Tribes of Guiana*. London 1868. - Id. - *Legends and Myths of the Aboriginal Indians of British Guiana*. London 1879; 2d ed. 1880. - August Kappler, *Sechs Jahre in Surinam*. Stuttgart 1854. - Id., *Holländisch-Guiana, Erlebnisse u. Erfahrungen während eines 43 jähr. Aufenthalts in der Kolonie Surinam*. Stuttgart 1881. - Id., *Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung etc.* Stuttgart 1887. - Everard F. im Thurn, *Among the Indians of British Guiana*. London 1883. - J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du sud*. Paris 1883. - Roland Bonaparte, *Les habitants de Suriname*. Paris 1884. - *Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, door een Pater Redemptorist.* (A. Bossers). Gulpen, 1884, pp. 19-25. - K. Martin, *Westindische Skizzen*. Leiden 1887 pp. 92-100. - H. ten Kate, *Beiträge zur Ethnographie von Suriname* (Int. Archiv f. Ethnographie, I, 1888). - W. Joest, *Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana* (Supplem. zu Bd. V.d. Int. Arch. f. Ethn. 1893). - J.D.E. Schmeltz, *Geräthe der Caraïben von Surinam* (Int. Arch. f. Ethn. X, 1897). - J.F. Pool, *De oorspronkelijke bewoners van Suriname*. (De Natuur Sept. Oct. en Nov. 1898). - L.C. van Panhuys, *Proeve eener verklaring van de ornamentiek van de Indianen in Guyana* (Int. Arch. f. Ethn. XI, 1898). - C. van Coll, *Zeden en gewoonten der Indianen in onze Ned. Kolonie Suriname*. Gulpen 1886. - Id., *Gegevens over land en volk van Suriname* (Bijdr. t.d. taal- land- en volkenk. v. Ned.-Indië, 7e volgr., 1e dl. 1903). - Id., *Matrimonia Indigenarum Surinamensium* (Anthropos, II 1907). - Id., *Contes et légendes des Indiens de Surinam* (ibid. II en III 1908). - C.H. de Goeje, *Beiträge zur Völkerkunde von Surinam* (Supplem. zu Bd. XVII d. Int. Arch. f. Ethn. 1905 u. ibid., XIX).

1910). - H. Coudreau, Chez nos Indiens. Paris 1893. - F.P. en A.P. Penard, De menschetende Aanbidders der Zonneslang, dl. I. Paramaribo 1907 (de beide volgende deelen van dit werk zijn om redenen, die ieder deskundige zal toegeven, voor 't grootste gedeelte onbruikbaar). - H. van Cappelle, Bij de Indianen en Boschnegers van Suriname (Elsevier's Maandschrift 1902, Nos. 4, 5 en 6. - Dr. Walter. E Roth, Some technological notes from the Pomeroon District, British Guiana. (The Journal of the Royal Anthropol. Institute of Great Britain and Ireland. Vol. XXXIX. 1909. Vol. XL 1910. Vol. XLI 1911. Vol. XLII, 1912, met talrijke illustraties; handelt over de techniek van vlechten en weven.) - A.C. Haddon, The Wanderings of Peoples, Cambridge 1911. - Colonel George Earl Church. Aborigenes of South America. (Edited by Clements R. Markham). London 1912.

H. ten Kate.

Benedenlandsche-indianen.

(Anthropologie.).

- De lichaamskenmerken dezer Indianen zijn betrekkelijk goed bekend door de onderzoekingen van Maurel (Mém. Soc. d'anthr. Paris, 2e série, t. II, 1875, p. 369 seq.), Manouvrier en Dally (Bull. Soc. d'anthr. Paris, 3e série, t. V, 1882, p. 602 v. 796 seq.), Prins Roland Bonaparte (Les habitants de Suriname, Paris 1884) en H. ten Kate (Revue colon. internat., t. III, Amsterdam 1886, p. 537 seq. Id. Revue d'anthropologie, 3e serie, t. II, Paris 1887, p. 44 seq.). Aan de resultaten van genoemde onderzoekers, evenals aan de waarnemingen van ten Kate aan Indiaansche Karboegers of Karboeger-Indianen, is de hier volgende beschrijving ontleend. De zuiver anthropometrische gegevens hebben betrekking op een totaal van 72 volwassen Indianen (45 m., 27 vr.) der drie verschillende stammen en 7 kinderen der Kalinja, benevens 18 Indiaansche Karboegers (12 m., 6 vr.). Wat de anthropometrie betreft, zijn hier van de Waraus slechts de hoofd- en neusindices vermeld; andere maten dezer Indianen ontbreken. De descriptieve en andere kenmerken werden echter bij een veel grooter aantal individuen, hetzij Indianen, hetzij Indiaansche Karboegers, waargenomen. De hier gevolgde anthropologische terminologie en maten zijn volgens de Fransche school (Broca, Topinard, Hamy). De absolute maten zijn uitgedrukt in millimeters. De cijfers van den cephalometrischen of hoofdindex der levenden zijn zonder correctie of reductie, met betrekking tot den beenen schedel, uitgedrukt. Hetgeen andere vertrouwbare waarnemers, zooals Kappler, im Thurn en Joest, of in Suriname of in de beide grenskoloniën, omtrent de daar wonende Indianen mededeelen, bevestigt op vele punten de uitkomsten der eigenlijke anthropologen.

Descriptieve kenmerken.

- Afgezien van de kleeder- en haardracht, versieringen en dergelijken, is het welhaast onmogelijk Arowakken, Kalinja en Waraus op het oog van elkander te onderscheiden.

Ook anthropometrisch zijn geen verschillen van belang aangetoond. Al deze Indianen behooren tot twee hoofdtypen of elementen die, met de tusschenvormen, onder alle drie stammen in Suriname, en ook in de grenslanden, voorkomen. Het heet echter, dat de Arowakken grooter van gestalte, lichter van kleur en fraaier van gelaatstrekken zijn. De Beneden-Indianen hebben evenmin een *roode* huidkleur als alle andere Indianen van Amerika. Men kan hoogstens in een aantal gevallen van min of meer koperkleurig en in zeer vele gevallen van kaneelkleurig spreken. De gewoonte der Indianen om hun huid met *koesoewé* in te wrijven, heeft in Guyana tot die verkeerde opvatting en naamgeving bijgedragen. De meest voorkomende natuurlijke huidkleur is No. 30 van Broca's kleurenschaal. Alleen Bonaparte noemt dit cijfer niet. Maurel constateerde bij de Galibis van de Marowynedenos. 28, 29 en 30. Manouvrier bij Galibis, te Parijs, 30 voor het gelaat en 29 voor den nek en 't onderste gedeelte van den rug. Ten Kate vond bij de drie stammen voor het gelaat de nos. 23/33, 26/33, 29, 29/30, 30, 30/31, 30/37, 31, 44, 44/45 en 45. Voor de armen en beenen 28/29, 29/30, 29/43, 30, 33. Volgens de kleurenschaal van Chevreul was de huid der te Parijs waargenomen Galibis = letter *q*, kolom 2: vermillon, premier passage vers-orange. Volgens Joest beantwoordt de huidkleur der Indianen in Guyana gemiddeld aan de nos. 2 en 3, *hi* en *i* der scala van Radde. De Indiaansche Karboegers zijn doorgaans aanmerkelijk donkerder van huidkleur. Naar gelang van de sekse, den ouderdom, den gezondheids toestand en het milieu kan de huidkleur en haar schakeeringen aanmerkelijk verschillen. Van daar het groot aantal nos. der schaal. De huid is, voor zoover zij geen sporen van allerlei verwondingen of pathologische veranderingen vertoont, glad, lenig en mooi.

De kleur der oogen, die Manouvrier bij de Galibis 'absolument noirs' (?) noemt, is bij andere waarnemers voor de drie stammen en de Ind.-Karboegers meestal met de nos. 1-3 aangegeven; enkele malen met 4, 6 en 29.

Het hoofdhaar, doorgaans zwart (ongev. = no. 48 Broca) is in den regel sterk ontwikkeld, maar sluik en recht en somtijds golvend, zonder dat het laatste bepaald op vermenging met Negers duidt. Het haar der kinderen is meestal donker kastanjebruin. Geelwit haar en kaalheid komen zelfs bij bejaarde individuen, die trouwens zeldzaam zijn, zeer zelden of nooit voor. De mannen dragen het haar meestal kort gesneden, de vrouwen vrij lang loshangend of in vlechten. De Ind. Karboegers hebben gewoonlijk min of meer wollig (frisé) haar, dat somtijds, vrij lang en uitstaand is (chevelure en vadrouille). Baardhaar is zeer schaarsch en dan gewoonlijk slechts op de bovenlip. Ook de wenkbrauwen zijn niet zwaar. De oogharen, van gewone ontwikkeling bij volwassenen, zijn meestal lang bij kinderen en jonge lieden. Ook de lichaamsbehairing is gering; toch hebben beide seksen okselhaar en de mannen niet zelden kort haar op het onderbeen. De gewoonte van epilatie doet de Indianen minder behaard schijnen dan zij in werkelijkheid zijn.

De oogen zijn in den regel middelmatig en de leden goed geopend, behalve bij hen, die een min of meer ontwikkelde huidplooi in den binnen ooghoek (oeil bridé) vertoonen. Bij kinderen is dit laatste kenmerk zeer frequent. Meer dan de helft der volwassenen heeft het en ook bij de Ind. Karboegers wordt het aangetroffen.

Naar het profiel zijn er vier vormen van neuzen, maar daarvan zijn rechte en convexe neuzen, vooral de laatste, in de groote meerderheid, volgens t.K. respectievelijk 31,1 en 51, 1%. Dan volgen concave neuzen, en neusprofielen die onbestemd (indécis) van vorm zijn, in gelijke verhoudingen. Van voren gezien zijn de meeste rechte en concave neuzen eenigszins plat bij de basis en pyramidaal van vorm.

De mond is middelmatig. De lippen eerder dun dan dik en welgevormd, nu eens recht, dan eens min of meer vooruitstekend. Dit laatste staat in verband met een lichten graad van kaak- en mondprognathisme, hetwelk vooral bij de Ind. Karboegers voorkomt. De snijtanden zijn veelal, maar lang niet altijd, verti-

caal ingeplant. Het gebit der Indianen is meestal onregelmatig en slecht, zelfs bij jonge individuen, en daarbij sterk afgesletten. Vele tanden vallen ontijdig uit.

De kin is over 't algemeen breed en dikwijls een weinig achteruitwijkend.

De ooren zijn middelmatig. De helix is welgevormd; de tragus en lobulus zijn vaak zeer kort en de laatste bovendien dikwijls sessiel. De algemeene gezichtsvorm is verschillend, waaruit vooral het grondverschil in twee hoofdtypen blijkt. Deze zijn een min of meer ovale vorm en een korte, breede vorm, die in ongeveer gelijke verhoudingen onder de verschillende stammen verspreid zijn. Verder eenige overgangsvormen. De eerste gezichtsvorm gaat gewoonlijk samen met een gebogen, de tweede met een rechten of licht concaven neus. Het eerste type herinnert aan dat van zekere Noord-Amerikaansche Indianen, maar is minder massief; het tweede kan Mongoloïde worden genoemd. Een achteruitwijkend voorhoofd en vrij sterk ontwikkelde wenkbrauwbogen zijn bovendien een kenmerk van het eerste type. Onder de Ind. Karboegers zijn er velen, die in algemeenen habitus min of meer op Negers gelijken, hoewel de Indiaansche typen onder hen domineeren.

Opvallend is de geringe lichaamslengte van mannen en vrouwen. De lichaamsbouw is ineengedrongen, de nek is kort, de schouders en het middel zijn breed, de maag- en buikstreek sterk uitgezet, als opgeblazen. In 't kort, de romp en bovenextremiteiten zijn meer ontwikkeld dan de benedenextremiteiten, welke indruk wordt bevestigd door de metingen. De houding is recht (ensellure dorso-lombo-sacrée accusée). De vetontwikkeling is gering. De spieren zijn weinig zichtbaar, behalve bij vele Karboeger-Indianen. De borsten der meisjes en jonge vrouwen zijn hemispherisch, middelmatig ontwikkeld; de areool is groot, afgezet en zeer gepigmenteerd.

De polsen en enkels zijn relatief dun, de beenen leelijk gevormd en van nature eenigszins schraal. De handen zijn klein en evenals de voeten kort. Tusschen den grooten en tweeden teen en ook, hoewel zeldzamer tusschen dezen en den derden teen der Indianen, komt een ruimte van 1-1,5 cm. veelvuldig voor. Wegens het reeds op jeugdigen leeftijd aanleggen van knie- en enkelbanden heeft het onderbeen, voornamelijk de kuit, der Kalinja-vrouwen een buitengewonen omvang.

De gelaatsuitdrukking der volwassen volbloed Indianen is in den regel onverschillig en apathisch, vooral bij de mannen, maar tevens goedig. Joest spreekt van 'etwas greisen- und gnomenhaftes' in hun gelaatstrekken.

Alles wel beschouwd, zijn de Surinaamsche Benedenlandsche Indianen over 't geheel geen fraai ras. Alleen onder jeugdige individuen van beide seksen vindt men niet zelden knappe, aantrekkelijke verschijningen, zoowel in gezichts- als in lichaamsbouw. Zij worden echter zeer spoedig oud, met alle teekenen van lichamelijk verval; vooral de vrouwen. Vele kinderen hebben dat eigenaardig aanvallige, wat men bij de meeste gekleurde rassen aantreft, maar bij hun broeders en zusters van het Europeesche Noordsche 'edelras' te vergeefs zoekt.

Anthropometrische kenmerken.

- Evenals de algemeene habitus der Indianen van de drie benedenlandsche stammen over 't geheel dezelfde is, altijd in aanmerking genomen de onderscheiding in tweehoofdtypen, zoo hebben ook allen dezelfde schedelvormen. Zij zijn overwegend mesati- en brachycephaal, met individueele schommelingen tusschen 77 en 87. -

De gemiddelde indices dervolwassenen (levenden) van beide seksen liggen tusschen 79,7 en 83,1. De hoofdindex der kinderen schommelt tusschen 78,4 en

85,3. De schedel der vrouwen is, zooals bijna overal elders, iets korter dan die der mannen. Schedelmisvorming, vroeger bij de Kalinja in zwang, komt thans niet meer voor. De hoofdindex der Ind. Karboegers bedraagt gemiddeld 81,2 = subbrachycephaal. Een door t.K. te Paramaribo (collectie Spitzly) gemeten ♂ Arowakken schedel had een index van 76,9 Een ♂ Karaiben schedel, door hem in het museum te Georgetown (Demerary) gemeten, had een schedelindex van 86. Twee ♂ Karaibenschedels en 3 ♀ schedels van denzelfden stam, in het Museum Vrolijk te Amsterdam, die t.K. gemeten heeft, hadden respectievelijk indices van 76,4 en 81,9 en van 78, 80,3 en 82,7.

De neusindex bij allen is overwegend mesorrhine, met gemiddelde indices van 69.3 - 80.6. De meest extreme leptorrhinie = 58,4; de uiterste platyrrhinie = 95.2. De neusindex der Karboegers is gemiddeld eveneens mesorrhine = 76.3. Volgens t.K. varieerde de totale gelaatshoogte (van de haargrens tot de kin) gemiddeld tusschen 179-186 bij de m. en 171-176 bij de vr. De totale gezichtsbreedte respectievelijk tusschen 138-140 en 133-135. Bij de Ind. Karboegers was de gelaatshoogte gemiddeld 187 en 172, de breedte 140 en 131. Manouvrier vond de absolute cijfers van 165-186 en 130-137 bij de m. en 142-162 en 120-124 bij zijn Galibis.

Maurel vond als gemiddelde totale lichaamslengte der Galibis 1^m 594 bij de mannen, 1.458 bij de vrouwen. De metingen van Manouvrier en Bonaparte te zamen geven 1.572 bij de m., 1.415 bij de vr. Ten Kate vond gemiddeld 1.498 en 1.550 bij de m. der Kalinja en Arowakken en 1.410 en 1.470 bij de vrouwen dier beide stammen. Het waargenomen maximum bij de m. was 1.653 (Manouvrier), bij de vr. 1.518 (Maurel). De totale lichaamslengte der Ind. Karboegers bedroeg 1.580 bij de m., 1.440 bij de vr. De gezamenlijke lengte van het hoofd en den romp schommelde tusschen de gemiddelden 766-791 bij de Indiaansche mannen en 735-750 bij de vrouwen. Bij de Karboegers bedroeg deze lengte gemiddeld 780 bij de m., 755 bij de vr.

Wanneer men de cijfers van Maurel, Manouvrier en t.K. voor de gemiddelde spanwijdte bij de verschillende reeksen samenvat, dan vindt men 1.677-1.540 bij de m., 1.520-1.510 bij de vr. Het surplus der spanwijdte bedraagt gemiddeld 20-110; de indices (totale lichaamslengte = 100) schommelen tusschen 101 en 111. - Een buitengewoon indexcijfer (96.7) vond Manouvrier bij een Galibi-vrouw. Bij de Ind. Karboegers zijn de gevonden waarden respectievelijk 1.670, 90 en 105.- voor de m., 1.550, 110 en 107.- voor de vr.

De totale schouderbreedte (afst. tussch. den buitensten rand der cap. humeri) bedraagt volgens t.K. gemiddeld 411 bij de m., 364-397 bij de vr. Bij de Karboegers 422-378. Manouvrier vond voor de schouderbreedte (afst. tussch. de acromionranden) de absolute cijfers 316-378 bij de m., 259-320 bij de vr. De grootste heupbreedte (afst. tussch. de trochant maj.) varieerde gemiddeld tusschen 299-311 bij de m. en bedroeg 308 bij vr. De Ind. Karboegers hadden gemiddeld 329 en 310.

De horizontale borstomvang (over de tepels) was gemiddeld 818 bij de mannelijke Arowakken, 755 bij de Kalinja en 920 bij de Ind. Karboegers. Manouvrier's absolute cijfers schommelen tusschen 790-940. Maurel noemt als eigenaardig kenmerk der

Galibis den betrekkelijk hoog geplaatsten navel.

Indien men de totale lichaamslengte = 100 stelt, dan blijkt uit de gemiddelde cijfers van ten Kate o.a. het volgende:

	Arowakken.		Kalinja.		Ind. Karboegers.	
	M.	Vr.	M.	Vr.	M.	Vr.
Schedel- en gezichtshoogte	14.7	14.8	14.5	15.9	14.4	15.2
Lengte van hoofd en romp	51.2	50.2	49.1	54.0	49.1	52.6
Lengte der beneden extremiteit	48.7	49.7	49.9	45.9	50.8	47.3
Lengte van den bovenarm	19.1	19.0	19.3	19.1	20.7	20.1
Lengte van den benedenarm	16.0	16.0	16.8	16.7	16.3	16.6
Lengte van de hand	10.5	10.8	10.1	11.5	10.7	11.0
Lengte van den voet	15.2	14.8	15.7	16.9	15.4	15.3
Schouderbreedte	26.4	25.6	26.6	28.5	26.7	26.3
Heupbreedte	19.2	21.2	20.0	22.1	20.8	21.3

De antibrachiaalindex bedraagt bij de Arowakken: m. 84.9, vr. 84.5; bij de Kalinja 86.9 en 87.6; bij de Ind. Karboegers 79.4 en 83.1. De schouderbreedte = 100 zijnde, is de heupbreedte bij boveng. reeksen respectievelijk 73.9, 84.8, 75.6, 77.3 en 81.2.

Over de osteologie en ook over de schedels van W. Indische Indianen, waaronder vooral die van Karaiben minder zeldzaam zijn en waarover meer bekend is dan Koeze (Mitteil. aus dem Niederl. Reichsmuseum f. Völkerkunde. Veröffentlichung Ser. II, No. 9, S. 21. Haarlem 1904) schijnt te meenen, kan hier niet verder worden uitgewijd. Behalve de verzameling Vrolik te Amsterdam, zijn o.a. de musea te Parijs en Berlijn, alsook prins Roland Bonaparte, in 't bezit van Karaiben- en andere schedels.

Ten slotte zij vermeld, dat J. van West het bekken eener Warau vrouw en dat eener Kalinja beschreef. Beide bekkens zijn gekarakteriseerd 'door de algemeene, kleinheid en teerheid der verschillende beenderen....; desniettegenstaande zijn de afmetingen van de verschillende bekkens vlakken vrij ruim.' (Twee Indiaansche bekkens uit de kolonie Suriname, Akad. proefschrift. Leiden 1870.)

Physiologische en pathologische kenmerken.

- Niettegenstaande hun vermogen om zekere langdurige vermoeienissen, zoals bij parelen en jagen, te doorstaan, zijn de huidige Beneden-Indianen overigens en in 't algemeen, van een zwak lichaamsgestel met weinig weerstandsvermogen. Ceteris paribus zijn de vrouwen waarschijnlijk niet zwakker dan de mannen. Ook de spierkracht is gering, zoals hun habitus reeds doet vermoeden. Manouvrier te Parijs vond door proeven met den dynamometer van Mathieu op Galibis van de Marowijne, bij 4 m. gemiddeld 51 kg. handdrukking rechts en 44,7 links. Bij 1 vr. beiderzijds 28. Ten Kate verkreeg in Suriname met hetzelfde instrument veel geringere gemiddelde waarden: 16 m. Arowakken en 9 m. Kalinja respectievelijk 38.2 en 33.4 kg. rechts en 35.2 en 31.8 links; 12 vr. Arowakken en 11 vr. Kalinja resp. 25.1, 24.6, 22.2, en 22. Vier m. Ind. Karboegers brachten het tot 39 en 35 kg.; 4 vr. 24.2 en 24. Deze cijfers zijn over 't geheel ook aanmerkelijk geringer dan die der Boschnegers.

Wat den gang der Indianen betreft, zegt Maurel van de Galibis: 'l'homme porte le buste droit et même, à cause du volume de son abdomen, un peu renversé en arrière.' Verder wijst Maurel op 'un mouvement de latéralité du bassin qui donne à son allure un cachet tout particulier.' Volgens t.K. is de gang der Indianen geregeld, licht en zeer snel, terwijl Penard er op wijst, dat zij onder het loopen eerst de voorzool op den grond zetten en daarna den hiel'. 'Elke voetstap geschiedt op één lijn met den vorigen, hetgeen den Indianen in staat stelt zonder inspanning uren lang over een pad, niet breeder dan een decimeter te loopen.'

Vooraf gezicht en gehoor zijn goed ontwikkeld, maar met betrekking tot hun levenswijze niet buitengewoon. De 'Ortsinn' der Indianen zou zich slechts bepalen tot de landstreek, waarin zij thuis behooren en het opsporen van wild in onbekend terrein zou hun zelfs moeilijk vallen (im Thurn). De kleurensin is normaal, ofschoon in de talen bepaalde uitdrukkingen voor zekere kleurschakeeringen ontbreken. De Indianen noemen hun eigen huid rood, welke kleur trouwens bij hen zeer in trek is. Daarna komen donkerblauw en geel. Bij vrouwen der Waraus meent ten Kate een voorliefde voor groen te hebben waargenomen. De lucht van eau de cologne verwekte bij de Indianen een aangename, die van carbolzuur een onaangename gewaarwording. Zoet en zout vallen in den smaak; evenzoo sterk prikkelende spijzen.

Volgens Maurel heeft de huid der Galibis een eigenaardige lucht. Behalve bij Indiaansche Karboegers heeft t.K. bij andere Indianen van Suriname niets van dien aard waargenomen. De plantenstoffen, waarmede zij hun huid en haren inwrijven, en daaronder vooral de *krapaolie*, heeft wellicht aanleiding gegeven tot de uitspraak van Maurel.

De meest voorkomende ziekten dezer Indianen zijn malaria, dysenterie en tering (tuberculose), vaak met doodelijken afloop. Deze ziekten richten des te grooter verwoestingen onder hen aan omdat vele volwassen Indianen chronische alcoholisten zijn. Het is overigens vooral het verregaande misbruik van sterken drank, en meer van dram of tafia dan van *paiwari* of *tapana*, dat hen te gronde richt. De daardoor ontstane cachexie en degeneratie dragen ongetwijfeld bij tot de dikwijls grenzeloze loomheid en apathie dezer Indianen, vooral der mannen. Verder lijden zij vooral aan rhumatiek, scrophulose en lichte graden van syphilis. Of lepra onder hen voorkomt, schijnt twijfelachtig. Huidaandoeningen zijn overigens zeldzaam; litteekens van brand- en andere wonden daarentegen talrijk. Aangeboren misvormingen schijnen uiterst zeldzaam te zijn. Spitzly vermeldt evenwel een geval van hydrocephalie bij een Arowaksch kind.

De gemiddelde levensduur dezer Indianen is on-

getwijfeld kort. Individuen van middelbaren leeftijd komen betrekkelijk weinig voor en bejaarden zijn uiterst zeldzaam. Het aantal kinderen is naar verhouding gering. Volgens Joest zouden de vrouwen wel vruchtbaar zijn, maar vele kinderen te gronde gaan aan de onmiddellijke en verwijderde gevolgen van het alcoholisme. Zooals bij alle vrouwen van primitieve volken, verloopt de partus gemakkelijk. Ofschoon vertrouwde statistische gegevens ontbreken, schijnt alles er op te wijzen, dat de Indianen in aantal, afnemen. Joest zoekt de hoofdoorzaak in het alcoholisme, hetgeen de Penard's betwijfelen. De oorzaak van dien ondergang is veeleer een complexe, zooals overal elders, waar een natuurvolk met de Europeesche 'beschaving' in aanraking kwam.

Psychologische kenmerken.

- Het is uiterst moeielijk om in weinige regels een juist denkbeeld te geven van den volksaard der huidige Beneden-Indianen, ook omdat zij door hun eeuwenlange aanraking met de 'beschaving' niet alleen ethnologisch, maar ook psychisch ontaard zijn. Eenige hoofdtrekken kunnen hier slechts vermeld worden. N'en déplaïse aan de auteurs van 'de Menschetende Aanbidders der Zonneslang' is 'eene psychologische studie onzer Indianen, inzonderheid Karaïben' nog ongeschreven; en zeker althans in den zin der moderne wetenschap. Men kan echter zeggen, dat de Indiaan psychisch de antipode van den Boschneger is, niettegenstaande dezelfde anthropogeographische voorwaarden, waaronder beiden leven. De verschillende epitheta, die deze Indianen collectief hebben ontvangen, varieëren tusschen de uitersten 'tous des cochons' (gecit. bij Joest) en 'een volk van dichters' (Penard). De waarheid ligt ook hier in 't midden, want onze Indianen zijn zeer zeker noch 't eene noch 't andere. Kappler drukte zijn meening kort en bondig uit door te zeggen, dat de Indiaan 'nicht viele Laster, aber auch wenig Tugenden' heeft. Maurel, die lang aan de Marowijne verkeerde, verklaart dat de Galibi 'de précieuses qualités' heeft en 'ni fourbe ni voleur' is. Im Thurn, wiens uitspraak ten opzichte der Indianen van Britsch Guyana mutatis mutandis ook op onze Indianen van toepassing is, zegt: 'The ordinary Indian in his natural state, and before he feels the influence of the white men, is of decidedly admirable morality'. Het is juist de invloed van den blanke, die ook bij hen zoo ingrijpend en ten deele fataal is geweest. De ondernemende en krijgzuchtige geest der Kalinja verdween langzamerhand, de zin voor kunst en kunstnijverheid der meer vreedzame Arowakken ontaardde; de Waraus trokken verder naar het westen. Tot dat verval en dien stilstand en het ophouden van verdere geographische expansie heeft ook de vestiging der Boschnegers veel bijgedragen. Zelfs de Indiaansche godsdienstige begrippen, overleveringen en mythen zijn, zooals wij hebben gezien, van die ontaarding niet vrij gebleven.

De heerschende karaktertrek van den huidigen Benedenlandschen Indiaan, meer nog van den man dan van de vrouw, is overschilligheid en apathie. De gevoeligheid voor lichamelijke en psychische lijden zijn stellig geringer bij den Indiaan dan bij den blanke. Van daar ook dat het affect bij hem anders is. Zijn zoo geroemde zelfbeheersching en ondoorgrondelijke gelaatstreken staan ongetwijfeld met die geringere prikkelbaarheid in verband. Ook zijn zoogenaamde vreedzaamheid en zachtaardigheid zijn waarschijnlijk voor een deel uit die negatieve eigenschappen te verklaren: deugden van een gebrek dus. Althans gedurende drinkgelagen komen vaak hevige twisten en vechtpartijen voor, die somtijds met doodslag eindigen. Overigens gaan de Indianen zacht en kalm met elkander om, ook met hun vrouwen

en kinderen. Oude en gebrekkige lieden onder hen worden echter ter nauwernood geduld. Het zelfbewustzijn van den Indiaan is sterk ontwikkeld; van daar dat alle kruiperigheid en nederigheid hem vreemd is. Ook aan een zekere fierheid ontbreekt het hem niet. Hij ziet tegen niemand op. Alleen zijn stamgenooten beschouwt hij als zijns gelijken; alle overige menschen, zelfs blanken, zijn minderwaardig in zijn oog. Daarbij is hij lichtgeraakt, wraakzuchtig, ijdel, terwijl ook een zekere mate van eergierigheid hem niet kan worden ontzegd. Persoonlijke moed, het vermogen om pijn te verdragen en list worden zeer geacht. Scherpe waarnemers van de levende natuur, ontbreekt het hun niet aan empirisch verkregen menschenkennis. Gevoel voor humor is hun niet vreemd. Volgens Kappler zijn de Indianen onbetrouwbaar en groote leugenaars. Volgens Penard spreken zij 'doorgaans de waarheid', doch verdienen zij niet 'absoluut vertrouwen'. Een andere zegsman meent dat de Indianen niet liegen 'al is het dan ook niet uit waarheidsliefde' en dat men op sommige hunner beloften weinig staat kan maken; daarentegen betalen zij aan de winkels te Paramaribo, dikwijls na jaren, getrouw hun schulden en zelfs die van overleden bloedverwanten. Aangezien het gevoel voor vrijheid en onafhankelijkheid bij den Indiaan sterk is, heeft hij een afkeer van allen dwang. De stemming des oogenblik, de luim, is alles bij hem. Van de waarde van den tijd heeft hij geen begrip. Zonder veel nadenken, leeft de Indiaan luchthartig bij den dag, zonder zorg voor de toekomst. Tevreden met hetgeen de jacht, de vischvangst en zijn kostgrond hem opleveren, ontbreekt hem de prikkel om in zijn monotone leven eenige verandering te brengen. In de dagen toen de animistische voorstellingen sterker heerschten dan nu, speelde de vrees voor allerlei kwade invloeden, vooral van geesten, een grootere rol. Het Christendom is hier niet zonder uitwerking geweest.

Wanneer wij den Benedenlandschen Indiaan zoo veel mogelijk trachten te ontdoen van vreemde invloeden en rekening houden met zijn geschiedenis en ontwikkeling en dan de vraag stellen, of hij intelligent is, dan kan het antwoord daarop slechts bevestigend zijn. Manouvrier b.v. vergelijkt de Galibis, die hij te Parijs waarnam, met 'des paysans français confinés dans des montagnes, menant une vie excessivement simple et monotonne, et dépourvus de toute instruction'. Dergelijke boeren, in een beschaafd milieu geplaatst, 'ne tardent pas à s'y montrer à la hauteur moyenne'.

Dat onze Indiaan op den huidigen dag geen hooger standpunt inneemt, ligt waarschijnlijk meer aan hen, op wie de moreele verplichting rust hem op te heffen en te leiden dan aan den Indiaan zelve. Wat er van zij, zijn natuurlijke intelligentie baat hem thans weinig. En zoo niet buitengewone omstandigheden hem nopen de tot dusver gevolgde banen te verlaten en van hem gered wordt, wat misschien nog te redden is, zal de Indiaan uitsterven 'zonder ooit den blanken onderdanig te zijn geweest'.

Evenals de Lokono en Kalinja anthropologisch, ethnologisch en linguïstisch verwant zijn en grootendeels de algemeene kenmerken dragen van de beide aan stammen rijke familiën, waartoe zij behooren, zijn zij ethno-psychologisch nauw verwant. Al mogen ook de Waraus linguïstisch alleen staan, anthropologisch hebben zij met onze Arowakken en Karaïben groote overeenkomst. Ook

psychisch bestaat tusschen de Waraus en de beide andere stammen een niet geringe verwantschap. De fijnere onderscheidingen die op verschillend gebied, ongetwijfeld bestaan, kunnen slechts door een grondig en meer gedetailleerd vergelijkend onderzoek worden aangetoond.

H. ten Kate.

Benedenwindsche eilanden.

Zie ANTILLEN.

Benoit (Pierre Jacques).

Auteur van het bekende folio-plaatwerk *Voyage à Surinam; Description des possessions néerlandaises dans la Guyane*. Brussel 1839. Geb. te Antwerpen 1782, gest. te Brussel 1854, leidde B. een veelbewogen leven, waarin hij de meest verschillende beroepen uitoefende. Zijn avontuurlijke geest bracht hem ook naar Suriname. De uitkomst van dat verblijf was het gen. werk. B. was een artist van veel talent. Het feit, dat kunstenaars als Madou en Lauters B's teekeningen op steen brachten, verhoogt er de waarde van. De *Voyage* behoort dan ook tot de meest voortreffelijke plaatwerken over Z.-Amerika. Over de Ned. W. Ind. Koloniën bestaat er geen enkel geïllustreerd werk, dat hiermede kan worden vergeleken. Ook de begeleidende tekst is, den tijd in aanmerking genomen, niet onbelangrijk. Met groote natuurgetrouwheid, maar zonder dat het artistieke er onder lijdt, worden door een honderdtal teekeningen het land en de bevolking van Suriname afgebeeld. Men vindt hier stadsgezichten, plantages, boschgezichten, tooneelen uit het leven en typen van Creolen, Negers en Indianen. B. had, naar 't schijnt, evenveel oog voor het landschap als voor figuren. Het weelderige, tropische der natuur is b.v. evengoed weergegeven als het voorkomen, de mimiek en de gebaren der Negers. B. moet een scherp waarnemer zijn geweest, wien het ook aan humor niet ontbrak. Vele zijner teekeningen zijn echte genrestukjes. B's werk is des te belangrijker omdat het afbeeldingen geeft van menschen en dingen, die gedeeltelijk tot een onherroepelijk verleden behooren. De platen zijn nagedrukt in *Kolonisatie van Europeanen te Suriname*, door A. Halberstadt. Leiden 1871.

Vergel. *Biographie nationale de Belgique*, II. Brussel 1868; Thieme und Becker, *Allgem. Lexicon d. bildenden Künstler*, III. Leipzig 1909; H. ten Kate, *Sur quelques peintres ethnographes dans l'Amérique du sud* in *L'Anthropologie*, XXII. Paris 1911; *Idem Schilder-teekenaars in Nederl. O.- en W.-Indië en hun beteekenis voor de land- en volkenkunde*, in *Bijdr. tot de Taal- Land- en Volkenk. van Ned. Indië*, deel 67, 1913; *Idem. Exotisme in de Kunst. Elseviers's Maandschrift*, Nov. 1913, blz. 346-348.

T.K.

Bentà,

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Bentinck (baron Charles).

Zie GOUVERNEURS.

Bérangère,

SUR. Zie SOLANUM MELONGENA.

Bergendal.

Plantage aan de Boven Suriname, een van de oudste der kolonie, gelegen aan den voet van den 85 M. hoogen heuvel de Blauwe Berg, door Lord Willoughby, graaf van Parham, aangelegd en op de oudste kaarten Param Hill genoemd. (Op sommige oude kaarten ook Parnassusheuvel of berg). Oorspronkelijk een suikerplantage, werd deze op last van Willoughby in 1667 verwoest door diens zoon Henri, die den windsuikermolen in brand stak en alles, personeel zoowel als materieel, wegvoerde. (Zie Mulert's artikel in T.A.G., XXX (1913), blz. 39 en James Rodway, Guiana: British, Dutch, and French. London and Leipsic, 1912, blz. 69). Ten tijde van Mauricius behoorde de plantage aan de beruchte mevrouw Audra. (zie ald.) Later een zoogenaamde houtgrond geworden, is het sedert vele jaren in het bezit der Evang. Broedergemeente, die daar een kerk en school en een kleinen veestapel onderhoudt. Aan het woonhuis zijn nog de schietgaten te zien, dateerende uit den tijd toen men aanvallen der boschnegers moest afweren. Het negerdorp aan den voet van den heuvel, langs de rivier gelegen, is een verzameling armelijke huisjes, meerendeels op palen gebouwd in verband met de hooge waterstanden in den regentijd.

Van den top van den jaarlijks kaal gebranden heuvel heeft men een zeldzaam mooi uitzicht over het eindeloze oerwoud en het zuidelijke bergland.

Een beschrijving van Bergendal met een dichterlijke ontboezeming gaf ook W.F. Margadant in zijn boek 'Met de Adelborsten aan boord van de "Aldebaran"'. 's-Grav. 1887.

Over de geologische gesteldheid van de plaats zie K. Martin, Geologische Studien ueber Niederl. West-Indien. Leiden 1888, blz. 150, 151, 169 en 170.

Bergsma (mr. Jacob Hendrik).

Zie MINISTERS VAN KOLONIEN.

Berranger (Pierre),

Zie GOUVERNEURS.

Berrehein,

BEN. E. Zie SOLANUM MELONGENA.

Bers,

PAP. Zie NEOMANIS APODUS.

Bertholletia excelsa

H.B. Fam. Lecythidaceae. *Kokeliko* of *Paranoot*, SUR. Een groote boom met groote vruchten die een steenharden wand hebben en waarbinnen een 20-tal 3-hoekige zaden zitten. De zaden worden gegeten; ook wordt de olie eruit geperst. De boom komt in het Zuiden van Suriname in het wild voor en heet bij de Trio's *toeka*. Zie de Goeje. Verslag der Toemoekhoemak-expeditie. Leiden, 1908. blz. 116 v.d. overdruk.

Bestuursregeling.^{aant.}

I. Suriname.

Geschiedenis.

De eerste vestiging van Europeanen in dit gedeelte van Guiana vond, voor zoover bekend is, plaats in 1630 onder een zekeren kapitein Maréchal, die vergezeld was van een zestigtal Engelschen. Deze vestigden zich aan de rivier Suriname, ongeveer 16 mijlen de rivier op, volgens P.M. Netscher's 'Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerara en Berbice', waarschijnlijk aan de vroegere Bannisterkreek, thans de doorsnede van Para, nabij de plantage *Accaribo*.

In 1634 trof een Hollander, David Pietersz. de Vries, die eene volksplanting in het naburige Cayenne aangelegd had en tot aan de rivier Suriname was doorgedrongen, hen aldaar aan, maar deze vestiging schijnt toch niet van langen duur te zijn geweest, hoewel de juiste tijd en de wijze van hare opheffing nergens vermeld staan. In 1640 namen Franschen, door Indianen uit Cayenne verdreven, bezit van deze verlaten volkplanting, maar zij verlieten deze weder deels om de ongezondheid van het klimaat, deels om de gedurige invallen der Indianen.

In 1650 rustte Lord Willoughby, graaf van Parham, op het eiland Barbados, eene expeditie uit naar de kusten van Guiana, welke bij de rivier Suriname landde en zich aldaar vestigde. Deze nederzetting werd langzamerhand vergroot door aanvoer van volk en ook door toelating van eenige Franschen, die uit Cayenne door Galibische Indianen verdreven waren. Lord Willoughby bezocht in 1652 zelf deze volkplanting en vertoefde er eenigen tijd. In 1654 werd het aantal Engelschen geschat op 350 en de bevol-

king nam zoo sterk toe, dat zij kort daarna het cijfer van 4000 bereikte. Hartsinck meent, dat onder dit getal ook de uit Cayenne en Engeland gekomen joden on de aan de Engelschen en joden behorende slaven moeten gerekend zijn. Bij giftbrief dd. 2 Juni 1662 werd door Koning Karel II van Engeland aan Lord Willoughby en Laurens Hide (zoon van den toenmaligen Lord Kanselier) en hunne nakomelingen of rechtverkrijgenden de volle eigendom der landen en kusten in Suriname geschonken¹⁾.

De eerste bestuursorganisatie kwam toen tot stand. Deze bestond onder het opperbestuur van Lord Willoughby 'uit den Gouverneur, de raad en gemeente', terwijl de kolonie, volgens de Engelsche wetten en eenige bijzondere keuren werd bestuurd. Het schijnt, dat reeds toen door de ingezetenen invloed op den gang van het bestuur werd uitgeoefend. (Zie hierover Rodway and Watt. Chronological history of the discovery and settlement of Guiana, 1493-1668. Demerara 1888.)

In Maart 1667 werd deze volkplanting door de Zeeuwen op de Engelschen veroverd en bij het vredestractaat van Breda, dd. 31 Juli d.a.v. bepaald, dat al de plaatsen, die door de wederzijdsche vijanden vóór of op 10 Mei t.v. veroverd waren, aan den overwinnaar zouden verblijven. Zoo kwam Nieuw Amsterdam, sedert New York genaamd, in handen der Engelschen en bleef Suriname in de macht der Zeeuwen. Later werden bij het tractaat van Westminster dd. 9 Febr. 1674 de rechten van de Republiek der Vereenigde Nederlanden op de kolonie definitief erkend en bevestigd.

Reeds zeer spoedig ontstond tusschen de Algemeene Staten en de Staten van Zeeland verschil over het eigendomsrecht en het gezag van en over Suriname. De provincie Zeeland beweerde recht van beheersching der kolonie te hebben, door de vroegere inbezitneming en door in 1667 uitgaven te hebben gedaan ter verovering van de kolonie. Deze bewering werd ten sterkste tegengesproken door de Staten van Holland, in het bijzonder op grond eener resolutie van de Staten Generaal dd. 4 November 1668, waarin uitdrukkelijk gezegd werd, dat Suriname veroverd was door schepen, uitgerust voor algemeene rekening van al de provinciën (de generaliteit) en door de landmacht van de Republiek. Het geschil tusschen de twee Provinciën bleef ongeregeld en de Staten van Zeeland gingen voort na het tractaat van 1674 de kolonie zooals vroeger als hun bezitting te regeeren. De soevereine macht bleef middelerwijl in handen van de Staten Generaal.

De onderhandelingen bleven zonder gevolg, daar de Staten van Zeeland, hoewel volgens resolutie van 4 Februari 1669 genegen de kolonie aan de Staten Generaal af te staan, betreffende de kolonie niet in overleg wilden treden met de West-Indische Compagnie. Volgens het concept-octrooi van 1621, dat door de Staten van Holland aan de Staten Generaal aangeboden werd en den 3n Juni van dat jaar aangenomen, werd niet in de eerste plaats beoogd 'de stichting van eene ware volksplanting door vrije lieden bewoond en bebouwd, onder bescherming van het Staatsgezag, dat voor hun rechten en belangen zou zorg dragen, maar (zij) had hoofdzakelijk ten doel om aan de Republiek in den oorlog tegen Spanje een krachtigen steun te verleen.

Het octrooi waarborgde gedurende 24 jaren aan de Compagnie het recht op de uitsluitende vaart op de westkusten van Afrika en Amerika, en werd in 1647 weder voor 25 jaren verlengd. Tengevolge van het verlies van Brazilië in 1654 aan Portugal verloor de Compagnie aan beteekenis; haar octrooi werd in 1674 niet verlengd en de Compagnie door de Staten Generaal ontbonden. Wel werd in hetzelfde jaar een nieuwe Compagnie onder den zelfden naam opgericht, maar met beperkter octrooi en vereenvoudiging in het Bestuur, welk octrooi gedurende 25 jaren, van 1675 tot

1) De giftbrief is zoowel in het Engelsch als in het Hollandsch te vinden bij Hartsinck, II, 522-558.

1700, van kracht was. Dit octrooi werd telkens voor 30 jaren verlengd, totdat in 1791 door de Staten Generaal, op raad van den Raad Pensionaris Van de Spiegel, besloten werd het niet meer te verlengen 'daar het meer en meer duidelijk wordt, dat de Compagnie even nutteloos was voor de Staten als voor hare participanten.' (Zie verder COMPAGNIE (WEST-INDISCHE)).

Keeren wij thans terug tot den strijd tusschen de Staten van Holland en Zeeland. De Staten van Zeeland richtten zich eindelijk op 14 Nov. 1679 tot de Staten Generaal onder vermelding der voorwaarden, waaronder zij genegen waren van hun recht van bezit en bestuur af te zien, ten behoeve van de W.-I. Comp. Na langdurige onderhandelingen, welke eindigden op 6 Juni 1682, werd eene overeenkomst aangegaan, waarbij de Staten van Zeeland aan de W.-I. Comp. de kolonie Suriname overdroegen voor een bedrag van f260.000, welke overeenkomst den 6n Jan. 1683 wederzijds geteekend werd. Maar, voordat de Comp. bezit had genomen van de kolonie, hadden de Staten Generaal aan deze een octrooi verleend bij besluit van 23 September 1682. Dit octrooi, dat de grondwet van Suriname kan genoemd worden, stelde in 32 artikelen de verhouding tusschen moederland en kolonie vast en regelde de bestuursorganisatie, 'waarvan de souverein noch de Compagnie in de toekomst mogt afwyken of wyzigingen aanbrengen, welke nadeelig voor de kolonisten mochten zyn of tot verkorten van de daarin vervatte voorrechten mochten leiden.' (Dit octrooi is o.a. te vinden bij J.D. Herlin, Beschryvinge van de Volkplantinge Zuriname. Leeuwarden 1718, bij Hartsinck, bij B.E. Colaço Belmonte, Over de hervorming van het regerings-stelsel in Nederl. West-Indië. Leiden 1857 en bij Wolbers.)

Het scheen echter, dat de W.-I. Comp. hare krachten overschat had. Zij had reeds vele koloniën en vestigingen in andere landen onder haar bestuur en financieel was zij niet vooruit gaande. De dividenden verminderden en de lasten namen toe, zoodat spoedig bleek, dat hare middelen niet voldoende waren, om in de behoeften van de kolonie te voorzien, en deze tot voorspoed te brengen. Het gevolg hiervan was, dat de Compagnie eenige maanden na de inbezitneming der kolonie op 21 Mei 1683 eene overeenkomst trof, waarbij een derde der kolonie aan de stad Amsterdam en een derde aan den heer Cornelis van Aerssen, heer van Sommelsdyk, verkocht werd tegen betaling elk van een derde van de f260.000 die indertijd aan de provincie Zeeland betaald was. Verder stelde elk zich aansprakelijk voor $\frac{1}{3}$ van de uitgaven en verliezen en deelde elk ook voor een gelijk aandeel in de netto winst.

Deze overeenkomst werd later bevestigd bij resolutie van de Staten Generaal van 5 Oct. 1686. De nieuwe eigenaars noemden zich 'de Geoctroyeerde Societeit van Suriname'. Bij deze overeenkomst verbond zich Van Aerssen om naar Suriname te gaan als gouverneur, 'buyten eenige belastinge van gemelde

societeyt ende uyt liefde, sonder daarvan eenige vergeldinge te ontfangen.’

Het aan de kolonie verleend octrooi van 1682 bleef onveranderd, de grondwet der kolonie en de Staten Generaal bleven bevestigd in de soevereine macht. De leiding van het plaatselijk bestuur was overeenkomstig het octrooi onder oppertoezicht van de W.-I. Comp., in het moederland vertegenwoordigd door hare directeuren en de gedelegeerden van de verschillende provinciën der Vereenigde Republiek. Onder dit octrooi was de hoogste ambtenaar in de kolonie de gouverneur, die aangesteld werd door de Compagnie, maar die zijne commissie verkreeg van de Staten Generaal en den Prins van Oranje, volgens instructies vastgesteld en goedgekeurd door de Staten Generaal.

Het bestuur der kolonie werd door hem geleid, gezamenlijk met den ‘Politycken Raad’, voor de eerste maal samengesteld uit 10 leden, welk getal, naar gelang van de uitbreiding der kolonie, opgevoerd kon worden tot een maximum van 40.

Na het sterven van den Commandeur Verboom, die door den Gouverneur uit een dubbeltal, aangeboden door den Raad, was gekozen, werd in het vervolg, bij besluit van de Societeit, de Commandeur of Bevelhebber over de fortificatiën en het krijgsvolk als eerste Raad aangesteld, welk besluit door den Souverein werd bevestigd. Dit was de eerste inbreuk op de constitutie.

De leden van den Raad werden gekozen voor het leven, uit de ‘aansienlyckste verstandighste en moderaetste onder de Coloniers’, in dien zin, dat door alle kolonisten dubbeltallen zouden worden gevormd waaruit de gouverneur telkens een lid koos. Ingeval van eene vacature, ten gevolge van overlijden of vertrek uit de kolonie, werd daarin op dezelfde wijze voorzien. Bovendien had de Raad Fiscaal daarin zitting, echter slechts met eene adviseerende stem. Dezen hoofdamtenaar, aan den Gouverneur als raadsman toegevoegd, was opgedragen om ‘het regt der hooge overheid alom waar te nemen, over de gansche kolonie, zoo te water als te land.’ Verder was bepaald, dat ingeval door eene aanzienlijke vermeerdering der bevolking eene verkiezing door alle inwoners ondoenlijk zou blijken en kunnen leiden tot wanorde, het de Compagnie onder goedkeuring der Staten Generaal zou vrijstaan, de verkiezing van nieuwe leden door de overige raadsleden te doen geschieden ‘mits het getal der Raedtspersonen ten minsten tot dertigh Personen zal wezen geaugmenteert.’ Het schijnt, dat omstreeks het midden der 18e eeuw, naar alle waarschijnlijkheid tengevolge van de vermeerdering der bevolking, de verkiezingen plaats vonden door den Raad, optredende als kiezers voor de inwoners; het gevolg hiervan was, dat het officieele element den Raad begon te beheer schen en dit bevorderde natuurlijk diens onafhankelijkheid niet (Referte aan petitie inwoners dd. 23 Maart 1753).

De Gouverneur was verplicht den Raad bijeen te roepen in alle zaken van aanbelang en hem deze voor te leggen tot discussie en beslissing, welke laatste genomen werd bij meerderheid van stemmen; aan deze besluiten had hij uitvoering te geven. Verder was bepaald, dat de Gouverneur in alle ‘saecken in deze fundamenteele articulen niet specialyk gelimitteert en bepaalt’ gehouden was de bevelen der Compagnie te volgen ‘mits deze niet in strijd waren met de bepalingen van het octrooi of overschreden de speciale orders of instructies, den Gouverneur toegezonden door de Souvereine Macht in het moederland.’

Het recht van opvolging bij ontstentenis van den Gouverneur bij Resolutie van de Staten Generaal dd. 31 Dec. 1688 aan den Commandant der Troepen Vredenburgh toegekend, werd door den Raad van Politie beschouwd als persoonlijk verleend en niet als een algemeene bepaling voor het vervolg van toepassing.

Dientengevolge ontstonden gedurig conflicten, zoodat eindelijk bij Resolutie van 4 Oct. 1709 door de ‘Societeit’ vastgesteld werd, dat in geval van overlijden van den

Gouverneur het Bestuur der Kolonie zou worden waargenomen door den Commandeur en twee raden van Politie.

Daar de Raden meermalen hiertegen op kwamen, bewerende dat hun de waarneming te lastig was, werd bij Resolutie van 23 Febr. 1733 daarin anders voorzien en wel derwijze dat 'het interimsgouvernement zou 'waargenomen worden door den Commandeur, en bij 'afsterven van denzelve, 'door den oudsten Hoofdofficier van het Garnizoen tot Luitenant toe, doch niet verder en bij overlijden van denzelve dat het Gouvernement alsdan zou moeten overgaan aan den Raad Fiscaal en vervolgens aan de wederzijdsche ontvangers de een den anderen opvolgend.'

Trots deze bepaling, had weder een conflict plaats bij het overlijden van den Commandeur der toepen den wd. Gouverneur J.F.C. de Vries op 4 Maart 1735, toen de Kapitein Pieter Bley als waarnemend bevelhebber der troepen ingevolge het bovenaangehaald besluit als wd. Gouverneur wilde optreden. De Raden van Politie weigerden hem het Bestuur over te geven en bleven het waarnemen trots het protest van kapitein Bley.

Nadat dit geval ter kennis was gebracht van de Societeit, kreeg deze van de Staten-Generaal bij resolutie van 2 Aug. 1735 de bevoegdheid, om bij voorkomende gelegenheid de regeling der opvolging naar haar eigen goedvinden te bepalen.

Ten gevolge hiervan kwamen verder geene twisten betreffende de opvolging voor.

De Politycke Raed, als boven omschreven, had ook jurisdictie in crimineele zaken.

Voor het rechtspreken in civiele zaken zorgde een afzonderlijk college 'de Raed van civiele justitie' onder voorzitterschap van den Gouverneur en verder bestaande uit 6 leden. Deze mocht de Gouverneur kiezen uit de 'aensienlycke en verstandige inwoners' voor den tijd van twee jaren, al mochten deze reeds leden van den 'Politycken Raed' zijn, maar hij was bij deze keuze gebonden aan dubbeltallen door den 'Politycken Raed' opgemaakt. Dit college besliste bij meerderheid van stemmen en in geval van staking had de Gouverneur de beslissende stem. Ook de Raad Fiscaal had daarin zitting, maar als adviseerend lid; zijne bewering, na den Gouverneur tot het voorzitterschap gerechtigd te zijn, gaf tot velerlei conflicten aanleiding, maar werd telkens door den Raad afgewezen, op grond, dat hij als exploitateur, welk ambt hij tot 1745 had bekleed, de dienaar van den Raad was, en als zoodanig diens besluiten had ten uitvoer te brengen.

Den 1en Mei 1684 werd door Van Aerssen de eerste Raad van Politie en crimineele Justitie uit 8 leden in stede van 10 leden, ingevolge het octrooi samengesteld, gekozen uit een 20 tal inwoners, door de kolonisten aangewezen. Kort daarop kreeg hij opdracht van de Staten-Generaal, ter voldoening aan het octrooi, tot aanvulling van den Raad van Politie en tot instelling van den Raad van Crimineele Justitie. De eerste opdracht volvoerde hij, maar aan de tweede beweerde hij geene uitvoering te kunnen geven, we-

gens gebrek aan daartoe geschikte personen. Hij verzocht daaromtrent verdere instructies, en motiveerde de weigering als volgt: 'willende gaerne van Hunne Mogende heeren iets van Niet te maecken, hier geen persoon tien mijlen in het ront woonende daer men een vierde part van een bode laet staen een Raetsheer van soude konnen maecken. Dogh Horatius maeckten wel van een Cray een Pauwe.'

Dit motief schijnt wel op de Staten Generaal indruk te hebben gemaakt, want eerst in 1689 werd een afzonderlijke Raad van Crimineele Justitie ingesteld, bestaande uit 6 leden, waarvan het totaal in 1744 werd opgevoerd tot 10. De Raden van Politie en Justitie moesten hunne betrekking vervullen 'sonder daarvan eenige weddens of vergeldingen te genieten, maar alleen uyt liefde ten beste van het gemeen.'

De vorm van het bestuur was dus eene vertegenwoordigende, en de verkiezingen hadden plaats volgens een bijna algemeen stemrecht. Onder deze bestuursregeling heeft Suriname geleefd tot 1795, feitelijk tot 1816. In 't begin van deze periode bloeide de kolonie, maar het was van korten duur. Wantrouwen in het beleid van het bestuur der kolonie en tegen de Societeit ontstond, en groeide zoodanig aan, dat de inwoners en planters zich bij verzoekschrift dd. 23 Maart 1753 tot de Staten Generaal wendden onder blootlegging hunner grieven en verzoeken om redres. Bij Resolutie van 20 Juli d.a.v. namen de Staten Generaal op dit verzoekschrift beschikking, waarbij aan het grootste deel der grieven niet werd tegemoet gekomen, doch integendeel, in het z.g. belang van een daadwerkelijk bestuur in de toekomst, de privileges met betrekking tot de constitutie werden verkort. De constitutie bleef overigens voortbestaan, maar thans alleen in beginsel en in naam.

Midderwijl geraakten de zaken der 'Geoctroyeerde Sociteit van Suriname', waarvan de deelhebbers slechts uit de W.I. Comp. en de stad Amsterdam bestonden, daar de erven van Gouverneur Van Aerssen 15 Maart 1770 diens aandeel aan de stad Amsterdam voor f700.000 verkocht hadden, in zulk een staat, dat zij niet meer bij machte was, aan hare verplichtingen te voldoen, waarvan de voornaamste was de planters van de noodige arbeidskrachten te voorzien. Dit had tengevolge, dat in 1791 de Staten Generaal besloten, niettegenstaande het verzet en de protesten van Zeeland, het octrooi niet meer te verlengen. De Societeit bleef nog voort bestaan tot 1795 en werd toen ontbonden.

In de plaats daarvan kwam een Committé tot de zaken van de Coloniën en Bezittingen op de kust van Guinea en in Amerika, bestaande uit 21 leden, waarvan 7 voor den militairen staat, 7 voor het huishoudelijk bestuur en 7 voor de commercieele zaken.

Bij de Staatsregeling van 1798 werd een 'Raad voor het Bestuur van de W.I. Bezittingen en Coloniën in Amerika en op de kust van Guinea' ingesteld, bestaande uit 5 leden, verantwoordelijk en ondergeschikt aan het Uitvoerend Bewind, dat de leden benoemt en hunne instructies vaststelt. Verder werd bepaald, dat bij de wet aan ieder der Koloniën een nieuw constitutioneel Charter zou worden gegeven op voorstel van den Raad. Van de uitvoering van die opdracht kwam echter niets.

Bij de Staatsregeling van 1801 werd het opperbestuur der kolonie op nieuw geregeld en werden 'alle afzonderlijke octrooien dienaangaande, gehouden voor vernietigd.'

Deze staatsregelingen, welke elkander in het Moederland met verrassende snelheid opgevolgd zijn, bleven in Suriname zonder eenigen invloed.

In 1799 kwam de kolonie onder het protectoraat van Engeland en het toen bestaande bestuur werd ongestoord in zijne functies gelaten. In 1802, bij den Vrede van Amiens, kwam de kolonie weder in het bezit van Nederland, doch dit was van korten duur, daar zij in 1804 door de Engelschen heroverd werd. Ook toen bleef de

bestaande bestuursregeling gehandhaafd, doch de Gouverneurs werden van wege Engeland aangesteld.

Toen Nederland zijn onafhankelijkheid herkreeg, kwam bij het tractaat van Londen van 13 Augustus 1814 Suriname terug aan ons land; de overgave had plaats op 26 Februari 1816. Een nieuw stelsel van bestuur was vooraf neergelegd in het Koninklijk Besluit van 14 Sept. 1815, Staatsbl. No. 58 (G.B. 1816 No. 2), en diengevolge trad eene geheel nieuwe orde van zaken in. Aan de vertegenwoordiging, zooals die bestaan had onder het octrooi van 1682, werd een einde gemaakt, en, wat opmerkelijk is, zonder eenigen tegenstand van de inwoners; wel een bewijs van hunne demoralisatie, tengevolge van den treurigen economischen toestand, dien de politieke verhoudingen in Europa gedurende de laatste jaren, hadden geschapen en die in de kolonie een nagenoeg volkomen stilstand van uitvoer en invoer brachten.

De gouverneur-generaal, door den Koning te benoemen, werd belast 'met het hoogst uitvoerend gezag over alle landsbezittingen, forten, etablissementen en ambtenaren in de kolonie.' Een hof van politie en crimineele justitie, uit negen leden bestaande, werd saamgesteld, waarvan de verkiezing voor de eerste maal bij den gouverneur-generaal berustte; na dien was hij bij zijne keuze gebonden aan eene voordracht van drie namen, door het Hof aan te bieden. De leden hadden zitting voor negen jaren, en jaarlijks trad één van hen af; zij werden gekozen uit de 'aanzienlijkste, kundigste, gegoedsten en te goeder naam en faam staande kolonisten', zijnde eigenaren van plantages en 'mitsdien bij de welvaart der volkplanting het meest geïnteresseerd.' Deze raad werd gepresideerd door den gouverneur-generaal; de raad-fiscaal en raad-controleur van financiën namen daarin zitting, maar hadden slechts eene adviseerende stem. De beslissing van het Hof had plaats bij meerderheid van stemmen, waarbij de gouverneur-generaal eene beslissende stem had. Het Hof was met een zeer omvangrijken werkkring belast, n.l. met het bestuur over de huishoudelijke en plaatselijke belangen der kolonie; doch alleen over de zaken die de Gouverneur voordroeg kon worden beraadslaagd. De eenige uitzondering hierop waren de keuren en wetten met bepalingen van straf en geldboeten, waarvan het initiatief van den raad fiscaal en het opleggen van belastingen, waarvan het initiatief van den raad controleur van financiën moest uitgaan.

De crimineele rechtspraak werd bij deze bestuursregeling voorloopig overgelaten aan het hof van politie, totdat door Z.M. nadere voorzieningen zouden getroffen zijn.

De rechtspraak in civiele zaken werd toevertrouwd aan een hof van justitie, bestaande uit een president en zes leden, die gegraduateerd moesten zijn en door den koning benoemd werden; zij waren gehouden zes jaren in dienst te blijven en hadden gedurende dien tijd geen recht hunne betrekking neer te leggen, zonder 's Konings toestemming daartoe te hebben gevraagd en bekomen.

De gouverneur had het recht alle ambtenaren te schorsen, behalve de leden van de hoven van politie

en van justitie, die alleen geschorst konden worden met goedvinden van de respectieve hoven.

De oppermacht over de kolonie berustte onder de van kracht zijnde constitutie in het Moederland 'bij uitsluiting' bij de kroon, zonder eenige medewerking van de wetgevende macht. De kolonie werd in werkelijkheid geregeerd en bestuurd van het Moederland uit, waar het beleid van zaken tot 1834 in handen was van het Departement van Koophandel en Koloniën en later van het Departement van Koloniën. Aldus was ongeveer de bestuursregeling, vastgesteld in 1815.

In den beginne bleef onder dit regime de kolonie op een punt van rust - eerder achteruit- dan vooruitgaande. Langzamerhand werd hare economische toestand slechter, vooral toen het kaartengeld - het eenige circulatiemiddel in de kolonie - allengs in waarde achteruit ging en als gevolg daarvan eene trapsgewijze verhooging van den wisselkoers op Nederland niet uitbleef. Daarenboven brak in 1821 een brand uit, die een groot deel van de stad in de asch legde en een verlies van omstreeks 16 miljoen gulden als nasleep had.

'Het handelscrediet, zegt een schrijver uit dien tijd, was zwaar getroffen; er bestond gebrek aan geld; de landbouw kwijnende; onderwijs en armwezen bevonden zich in treurigen toestand; het lot der slaven was diep ellendig.'

Ten gevolge van herhaalde klachten, werd bij K.B. dd. 18 Oct. 1827 de Generaal J. van den Bosch - de latere schepper van het cultuurstelsel in Nederlandsch Indië - naar de kolonie gezonden als Commissaris Generaal met dezelfde bevoegdheid als de koning bekleed, ten einde ter plaatse een volledig onderzoek in te stellen en de noodige maatregelen te nemen ter verbetering van den toestand. Hij kwam in het begin van het volgend jaar in de kolonie aan en zijn voornaamste arbeid was de samenstelling van eene nieuwe bestuursregeling, die reeds bij proclamatie van 24 Juli 1828 (G.B. No. 3) werd afgekondigd. Het leidend beginsel in deze regeling was de centralisatie van alle West Indische Koloniën onder één hoofd. Sedert 1816 waren deze verdeeld geweest in drie gouvernementen, n.l. Suriname onder een gouverneur generaal, Curaçao, Bonaire en Aruba onder een gouverneur generaal en twee commandeurs en St. Martin, Saba en St. Eustatius onder een gouverneur en twee commandeurs. Aan deze verdeling maakte men nu een eind en alle Koloniën bracht men onder ééne administratie, waarvan het hoofd, in Suriname gevestigd, den titel van 'gouverneur-generaal der West-Indische Bezittingen' verkreeg.

Generaal Van Bosch achtte eene vereeniging van de drie koloniën ten eerste in het belang der ingezetenen der kolonie in het algemeen, 'omdat deze gebragt onder eene centrale administratie, daarin een zekere waarborg vinden zoowel voor een eenparige behandeling volgens dezelfde administratieve verordeningen, alsook voor eene gelijkmatige toepassing van de in die Koloniën algemeen geldende wetten en eene spoedige afdoening van zaken'; ten tweede in het belang van elke kolonie afzonderlijk 'daar toch als een gevolg van die vereeniging de behoeften uit eene gemeenschappelijke kas bestreden wordende, de meer vermogende Kolonie de min vermogende, des vereischt ondersteunen kan, en er zodoende altoos middelen ter beschikking blijven om kwijnende takken van welvaart op te bouwen en aan te moedigen'; ten derde in het belang van het Moederland 'daar door dit middel alleen, de mogelijkheid ontstaan kan, om de West-Indische Bezittingen zooal dan geene onmiddellijke voordeelen voor het Moederland te doen afwerpen, ten minste in hare eigen behoeften te doen voorzien, zoodat dezelve in gewone omstandighden en voor gewone benoedigdheden geenerlei subsidie meer zullen behoeven, weshalve dan ook alle trekkingen op het Gouvernement in Europa zullen ophouden.'

In opvolging van de instructie van den gouverneur generaal waarin o.m. stond te lezen: 'dat aan het Hoofdbestuur c.q. zal moeten worden toegevoegd een Raad van Politie, doch zoodanig, dat dezelve geenszinst de magt en de invloed zal kunnen beperken, welke aan den Gouverneur Generaal, ter behoorlijke uitvoering van 's konings bevelen, noodzakelijk is', schafte hij het Hof van Politie en Crimineele Justitie af en stelde naast den door den Koning te benoemen Gouverneur Generaaleen 'Hooge Raad der West-Indische Bezittingen' in, vrij van elken volksinvloed, bestaande onder diens presidium uit vier hoofambtenaren, n.l. den Procureur Generaal, den Controleur Generaal van Financiën, den Raad Commissaris der inlandsche bevolking en den Raad Commissaris van 's Rijks Domeinen, terwijl den Gouverneur Generaal het recht gegeven werd den president van het Hof van civiele en crimineele Justitie en den president van den Gemeenteraad uit te noodigen, den Raad van advies te dienen. De Gouvernements Secretaris werd als Secretaris van den Raad aangewezen.

De uitvoerende macht was thans alleen in handen van den Gouverneur Generaal met bijna onbegrensde bevoegdheid. Aan den Raad werden alle wetten onderworpen, maar de Gouverneur Generaal was, zoo noodig, bevoegd alles alleen te regelen en had bovendien eene beslissende stem in de beraadslagingen van den Raad.

De leden van den Raad waren aan zijn gezag onderworpen en mochten alleen met zijne toestemming onderwerpen ter discussie en beslissing ter tafel brengen.

Onder het vorige regeeringsreglement behoeften alleen de verordeningen, welke door den Raad Fiscaal of den Controleur Generaal van Financiën waren voorgesteld, door den Koning te worden goedgekeurd; thans moesten alle de goedkeuring van Z.M. verwerven en kon de Gouverneur Generaal alleen in dringende gevallen zonder diens goedkeuring eene verordening in werking stellen. Het recht van vertegenwoordiging, toegestaan en gewaarborgd bij het octrooi van 1862, had nu geheel en al opgehouden te bestaan.

De kolonisten waren nu in het geheel niet vertegenwoordigd, zelfs niet door grondeigenaren. Het eenige goede in deze regeling was, dat zij ernstig poogde een eind te maken aan de vermenging van wetgevende en rechtsprekende macht, welk vroeger aanleiding gegeven had tot hevige conflicten tusschen het Hof van Politie en het uitvoerend gezag. Een Hof van civiele en crimineele Justitie werd thans ingesteld, waarin naast een president, vier gegraduateerde en twee ongegraduateerde leden zouden zitting nemen, die alle door den koning werden benoemd.

Onder de nieuwigheden door den Koninklijken Commissaris ingevoerd, was een z.g. gemeentebestuur voor de geheele kolonie, die tot taak had 'het behartigen der huishoudelijke aangelegenheden der kolonie, als de plaatselijke politie, het beheer van de gebouwen en goederen der gemeente, het toezicht over de administratie der publieke inrichtingen, etablissementen, weeskamers, openbare eere-

dienst, armeninrichtingen, school, onderwijs, enz.' Deze raad bestond uit een president, tien leden (waarvan twee wethouders) en een secretaris. De president en leden werden voor de eerste maal door den Koninklijken Commissaris benoemd, onder goedkeuring der kroon. Elk jaar traden twee leden af, maar waren herkiesbaar. De benoeming der nieuwe leden zou worden gedaan door den Gouverneur Generaal uit een dubbeltal namen, aangeboden door het gemeentebestuur. Uit de leden zouden bovendien voor ieder district twee Heemraden benoemd worden, die als zoodanig belast waren met de handhaving der politie, het toezicht op de slaven, enz.

De bevoegdheden van dezen Raad waren zeer omvangrijk en geregeld bij een afzonderlijk besluit, afgekondigd door den Koninklijken Commissaris. De Raad was in al zijne handelingen onder de onmiddellijke bevelen en het oppertoezicht van het bestuur en onderworpen aan de jurisdictie van den 'Hoogen Raad.' Ingevolge instructies, achtergelaten door den Koninklijken Commissaris, werden besluiten uitgevaardigd waarbij verscheidenene takken van administratie georganiseerd en hervormd werden en eene herziening van het belastingsstelsel plaats vond.

Alle politieke leven was uitgedoofd en de Gouverneur Generaal, gesteund door zijn 'Hooge Raad' regeerde volgens instructies van de kroon. Deze regeling bleek te omslachtig en te kostbaar voor de kolonie, welke vooral ten gevolge van de enorme daling van de prijzen der koloniale producten haar niet bekostigen kon. Er was nu wel eene betere afscheiding van machten dan vroeger, maar ondanks dit, liepen de bemoeiingen van onderscheidene collegies nog steeds in elkaar. In het kort gezegd, deze bestuursregeling bleek in hare gevolgen zoo onpraktisch, dat ze niet lang gehandhaafd kon blijven. Reeds bij K.B. van 9 Aug. 1832 (G.B. No. 13) werd wederom eene nieuwe bestuursregeling vastgesteld en op 3 Dec. d.a.v. afgekondigd. De centralisatie van de Nederl. West-Indische Bezittingen onder een algemeen bestuur gevestigd in Suriname, bleef echter gehandhaafd. Den Gouverneur Generaal werd bij deze regeling toegevoegd een 'Koloniale Raad', in stede van den 'Hooge Raad'.

Deze Raad zou bestaan, onder voorzitterschap van den Gouverneur Generaal, uit den Procureur Generaal, den Administrateur van Financiën en zes van de aanzienlijkste ingezetenen, 'zijnde gedeeltelijk grondeigenaren, in de kolonie woonachtig en gedeeltelijk vertegenwoordigers van afwezige grondbezitters'.

Voor de eerste maal zouden zij geheel vrij door den koning benoemd en later gekozen worden uit eene voordracht van drietallen, opgemaakt door den Raad. Aan den Raad was nu opgedragen, zoowel wetgevende als uitvoerende macht, terwijl de Gouverneur Generaal verplicht was het advies van den Raad in te winnen, zoo dikwerf nieuwe wetten, reglementen of bepalingen voor de kolonie door hem noodig geacht werden.

De wetgevende macht den Raad toegekend, was eene bloote vertooning, daar bepaald was, dat geene bijeenkomsten van den Raad voor wettig gehouden zouden worden, welke niet door of van wege den Gouverneur waren geconvoceerd, en in de vergaderingen geene onderwerpen behandeld mochten worden, dan die, welke door den Gouverneur Generaal zouden worden ter tafel gebracht. Zelfs werd den Raad niet eens meer het recht toegekend, dat in de staatsregeling van 1828 neergelegd was en dat den leden toestond hunne van de meerderheid afwijkende meening te doen opnemen in de notulen van den Raad. Van meer gewicht was hun aandeel in de uitvoerende macht. Uit de leden werden door den Gouverneur z.g. Heemraden gekozen, die in de districten belast waren met de handhaving van de politie, het toezicht op de slaven, enz., dat voorheen tot de taak van het Gemeentebestuur had behoord. Dit laatste werd bij deze bestuursregeling geheel

afgeschaff. Verder werd voor de rechtspraak ingesteld een 'gerechtshof', bestaande uit een president, drie gegradueerde en vier ongegradueerde leden, door den koning te benoemen.

Deze bestuursregeling kon niet anders genoemd worden dan 'eene betreuenswaardige schepping.' Werden onder de bestuursregeling van 1815 de leden van het Wetgevend lichaam gekozen uit de 'moderaatste, intelligentste en vermogendste mannen, zijnde eigenaars van plantages', onder déze werden, onafhankelijk van eenige andere kwalificatie, alleen als leden van den Raad verkiesbaar verklaard 'eigenaars van plantages in de kolonie woonachtig of agenten van eigenaars.' De gevolgen van de afwezigheid der eigenaren van plantages deden zich toen reeds in ruime mate gevoelen. De gedrukte toestand der kolonie en de financiële onmacht der plantage-eigenaars hadden lang te voren het grootste aantal der plantages in handen gebracht van hypotheek- en fondshouders in Nederland, die hunne agenten in de kolonie hadden. De leden van het wetgevend lichaam waren ten gevolge van dien toestand, agenten van eigenaren of van hypotheek- en fondshouders in het Moederland gevestigd. Zelden is gedurende het bestaan van dezen Raad een plantage-eigenaar, woonachtig in de kolonie, beroepen tot een zetel in dien Raad.

De Koloniale Raad, bestemd eene wetgevende vergadering te zijn, was dus samengesteld uit betaalde agenten. Een gril van hunne principalen kon hunne positie als zoodanig en hunne verkiesbaarheid te niet doen. Veranderingen van personeel in den Raad kwamen daardoor veelvuldig voor, meerendeels omdat vele dezer agenten fortuin maakten en op hunne beurt de kolonie verlieten.

Onder de heerschappij van deze 'plantocracy' werden alle pogingen, om in het gemis aan werkkraft te voorzien, b.v. door bevordering van nog andere takken van landbouw en nijverheid dan de suikercultuur, welke voor blanke arbeiders bezwaarlijk was, en in verband daarmee begunstiging van kolonisatie, door deze raadsleden tegengewerkt, omdat het in hun belang was de bestaande toestanden te handhaven.

De gouverneurs waren wel is waar onafhankelijk en met de macht bekleed om hervormingen in te voeren, maar zij bezweken over het algemeen voor de intrigues der z.g. 'plantocracy', die hen in al hunne handelingen zoodanig belemmerden, dat zij op het laatst hunne goede voornemens opgaven en alles bij het oude lieten, terwijl de enkelen onder de gouverneurs, die trots alles durfden doortasten, niet altijd gesteund; werden door het Opperbestuur in het moederland.

Bij de behandeling der hierna te noemen bestuursregeling in de Tweede Kamer der Staten Generaal werd door het toenmalig lid Dirks in de zitting van 9 Mei 1865, betreffende den toestand gezegd: 'wanneer wij de laatste vijftig jaren nagaan, dan zeg ik met vol vertrouwen, dat de jaren van 1816 tot 1865, een tijdperk zijn geweest van vérwaarloozing en dwang, van schreeuwende willekeur onbillijkheid, ja, gepleegd onrecht.' Dit was vol-

komen juist. Was de zoogenaamde vertegenwoordiging van de inwoners, in 1815 geregeld, een caricatuur van politieke vrijheid geweest, die van 1832 was veel slechter. En in de regeling van 1828 was van vertegenwoordiging in het geheel geen sprake. Mr. Bordewyk zegt in zijn 'Ontstaan en ontwikkeling van het Staatsrecht van Curaçao' (1911) terecht: 'Werpen wij een blik terug op het tijdvak van het uitsluitend' koloniaal opperbestuur, dan treft tweeërlei: vooreerst het korte leven, dat aan de door of onder dit bestuur tot stand gebrachte reglementen telkens weer beschoren was en dan ook de wering zooveel doenlijk van allen volksinvloed op het koloniaal bestel, niet alleen in het moederland, maar ook in de koloniën zelf. Het was, als hield de regeering het schild waarop de woorden 'bij uitsluiting' 'te lezen waren, opgeheven niet alleen tegen de Staten Generaal, maar ook tegen de koloniale bevolking, die van zeggenschap in eigen zaken geheel was uitgesloten.' (blz. 70).

Toch heeft de kolonie onder dit reglement geleefd tot 1 Januari 1866, behalve de wijzigingen bij K.B. van 9 April 1845 aangebracht, waarbij de administratieve afscheiding der kolonie Suriname van de Nederlandsche W.-I. bezittingen plaats had en twee afzonderlijke Gouvernemenen ingesteld werden, elk onder een Gouverneur, en het K.B. van 14 Mei 1845, waarbij de toenmaals in Suriname bestaande instellingen gehandhaafd werden, met aanvulling en wijziging van het bestaande reglement, voor zooveel noodig.

In 1845 kwamen voor het eerst in de Tweede Kamer de belangen van Suriname ter sprake. naar aanleiding van een petitie door Amsterdamsche kooplieden en fondshouders tegen handelingen van den toenmaligen Gouverneur Generaal B.J. Elias ingediend, nadat twee bezwaarschriften door dezelfde onderteekenaars aan den Minister van Koloniën geen gevolg gehad hadden.

Alhoewel de toenmalige Minister van Koloniën Baud bij de behandeling van de conclusie der Commissie van verzoekschriften eene rede hield ter ontzenuwing van de grieven der adressanten, besloot toch de Tweede Kamer uit haar midden eene speciale commissie van vijf leden te benoemen ten einde de gedane klachten te onderzoeken en van hare bevinding verslag uit te brengen. Een uitgebreid onderzoek werd door genoemde commissie ingesteld en verscheidene personen gehoord, die betrekkingen met de kolonie onderhielden en van wie vermeend werd, dat zij van den toestand aldaar op de hoogte waren. In de zitting van 1845 bracht deze commissie verslag uit, waarbij de Gouverneur Generaal Elias in het gelijk gesteld werd, maar de willekeurige handelingen van vroegere Gouverneurs afgekeurd werden en waarbij voorgesteld werd, dat tengevolge van den treurigen economischen toestand, de Tweede Kamer, gezamenlijk met de Eerste, zich bij adres wenden zou tot den Koning, om hem de belangen der W.-I. Koloniën aan te bevelen. Dit voorstel werd door de beide Kamers aangenomen en den 27n Juni d.a.v. het adres aangeboden.

Het gevolg hiervan was, dat eenige financieele maatregelen ten voordeele der kolonie genomen werden, maar aan de bestuursorganisatie werd niets veranderd, hoewel verscheidene leden der Tweede Kamer, w.o. Thorbecke, Luzac, De Kempnaer en J.K. van Goltstein, bij de behandeling van het verslag der commissie betoogden, dat de bestuursregeling van 1815 niet bij K.B., maar bij Wet had moeten vastgesteld zijn, daar het octrooi van 1862, waarbij de verplichtingen en rechten van bestuurders en van ingezetenen waren bepaald en omschreven, voor de kolonie het karakter van wet had en dus niet anders opgeheven mocht worden, dan bij een wet.

Bij de invoering van de grondwet van 1848 vond eene nieuwe regeling betreffende het Opperbestuur der kolonie plaats. Daarbij werd bepaald, dat reglementen op het beleid der Regeering in de koloniën, bij de wet moesten worden vastgesteld, alsmede

de regeling van het muntstelsel en van de wijze van beheer en verantwoording der geldmiddelen, en verder andere onderwerpen der koloniën en bezittingen betreffende, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan.

De eerste regeling van het muntstelsel in 1853, werd gevolgd door meerdere wijzigingen in latere jaren (zie MUNTWEZEN) en de regeling van de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen kreeg haar beslag 62 jaren later, en wel bij de Wet van 7 Nov. 1910, Stbl. No. 315 (G.B. No. 86).

Aan de bepaling van art. 5 der additioneele artikelen van de grondwet van 1848, dat de wetten op het beleid der regeering van de koloniën en bezittingen binnen drie jaren na afkondiging der grondwet aan de Wetgevende macht moesten worden voorgedragen, werd voldaan door het indienen bij Koninklijke Boodschap van 17 Dec. 1851, No. 1, van een ontwerp van wet tot vaststelling van een reglement op het beleid der Regeering in de Nederlandsche West Indische bezittingen en koloniën. In dit ontwerp werd teruggegaan tot het octrooi van 1682 en aan de inwoners deelneming in het bestuur door hunne te kiezen vertegenwoordigers toebedeeld. De Minister keurde het af, dat, althans wat Suriname betreft, het vertegenwoordigend stelsel in 1815 was losgelaten, omdat 'de gesteldheid onzer West-Indische Bezittingen niet vordert eene krachtige centralisatie van macht ten einde ons gezag te handhaven tegenover de inlandsche bevolking'. Het ontwerp kwam niet in behandeling in het zittingsjaar 1851/52 en werd in het daaropvolgende zittingsjaar weder ingediend. Het Ministerie trad inmiddels af en het nieuw opgetreden Ministerie diende andermaal bij Koninklijke Boodschap van 16 Nov. 1855 een ontwerp-reglement voor de West Indische koloniën in, waarin hetzelfde beginsel van vertegenwoordiging was neergelegd. Ook dit tweede ontwerp kwam niet in behandeling en bracht het, evenmin als het vorige, tot een Voorloopig Verslag. De oorzaak hiervan was, dat de Minister van Koloniën, die beide ontwerpen ingediend had, afgetreden was en door een anderen vervangen. Deze gaf in de Memorie van Antwoord op de Staatsbegroting van 1857 te kennen, dat de Regeering het raadzaam vond dit ontwerp vooreerst niet weer in te dienen, op grond 'dat dit reglement om aan het doel der grondwetgevers te voldoen, gegrond zal moeten zijn op den maatschappelijken toestand der kolonie waarvoor het bestemd was en de kennis van dien toestand niet verkregen kon worden, zoolang die toestand zelf in het verschiet lag.' Ook scheen het volgens hem bedenkelijk een stelsel van vertegenwoordiging in te voeren 'bij hetwelk de magt van den hoogsten gezaghebber verkort, maar daarentegen de ingezetenen een aanzienlijk deel in het bestuur en wetgeving toegekend wordt.'

Het eerste motief was juist, daar in het Moederland sinds eenigen tijd aanhangig was het plan tot emancipatie van de slaven in de kolonie, dus van de geheele arbeidersbevolking. Zoolang die toestand

niet definitief geregeld was, kon geene bestuursregeling gemaakt worden, voldoende aan den maatschappelijken toestand.

Sedert 1808 had de geheele afschaffing van den slavenhandel plaats gehad; in 1818 was een tractaat met Engeland gesloten tot controle op den smokkel-handel in slaven, en van Aug. 1834 dagteekent de afschaffing van de slavernij in de Britsche koloniën, en dus ook in het naburig Britsch Guiana; in 1848 volgde zij in Fransch Guiana. In Suriname, liggende tusschen deze twee koloniën, moest dus zoo spoedig mogelijk eene regeling van den maatschappelijken toestand dezer arbeiders getroffen worden. Alhoewel sinds 1851 het voornemen bij de Regeering bestond den maatschappelijken toestand der slaven te hervormen, bleef de zaak hangende en de afschaffing der slavernij had niet eerder plaats dan bij de wet van 8 Aug. 1862 (Stsbl. No. 164), G.B. No. 6), waarbij bepaald werd, dat deze op 1 Juli 1863 in werking zou treden, gevolgd door een tienjarig staatstoezicht op de vrijgelatenen. Als gevolg hiervan werd de kolonie op nieuw in districten verdeeld (K.B. 21 Dec. 1862, No. 26. G.B. 1863, No. 3) en men stelde aan het hoofd daarvan Districts Commissarissen aan (G.B. 1863, No. 4). In 1863 werd een reglement op het beheer der Districten vastgesteld (G.B. 1863, No. 10) en eene instructie voor de Districts Commissarissen (G.B. 1863, No. 11). Toen het staats-toezicht in 1873 ophield, verviel de disciplinaire rechtsmacht der Commissarissen (Verord. 1 April 1873, No. 13) en werd op nieuw het beheer der districten georganiseerd. Deze regelingen bevatten den grondslag, waarop tot heden de administratieve indeeling der kolonie berust.

Tegenwoordige bestuursregeling.

Na de afschaffing der slavernij op 1 Juli 1863 behoefde de vaststelling van een nieuw regeeringsreglement niet langer te wachten.

Bij Kon. Boodschap van 5 April 1864 werden, in stede van een reglement voor de Ned. W.-I. bezittingen als bij de laatste ontwerpen geschied was, nu aan de Tweede Kamer ingezonden twee wetsontwerpen tot vaststelling van de reglementen op het beleid der regeering in de koloniën Suriname en Curaçao.¹⁾ De Minister voerde ter motiveering hiervan o.m. aan 'dat bij zeer groote overeenstemming er tusschen Suriname en de eilanden in belangrijke opzichten aanmerkelijk verschil bestaat. De groote grondtrekken aan beide reglementen gemeen en aan de algemeene beginselen van het Nederlandsche Staatsrecht ontleend, moeten naar de bijzondere omstandigheden en eigenaardige behoeften der koloniën, waarvoor elke wet bestemd is, worden gewijzigd en van pas gemaakt. Dit kan langs den thans gevolgden weg op de meest gevoeglijke wijze geschieden en het inslaan van dien weg strookt dus het best met de belangen, die hier in de eerste plaats behartiging vereischen en verdienen.'

Het gevolg hiervan was, dat bij deze ontwerp reglementen aan Suriname eene Vertegenwoordiging werd toegedacht, maar aan Curaçao niet.

1) Mr. H.J. Smidt schreef in Eigen Haard van 1895 no. 45 blz. 717 in een artikel getiteld 'Mr. J. Kappeyne van de Coppello, mededeelingen en herinneringen' het volgende:
.....'Want de nieuwe regeeringsreglementen voor Suriname en Curaçao, in 1865 tot stand gekomen, waren van het begin tot het einde, met de daarbij behoorende memories, uitsluitend het werk van Kappeyne, die in de tweede kamer ze ook door zijne adviezen steunde en bij dat alles op verbazende wijze bewees ook de geschiedenis en den toestand dier koloniën ter dege te kennen'.

Het Voorloopig verslag op het ontwerp-reglement voor Suriname, waarvan in deze alleen verder sprake is, werd den 9 Juli 1864 uitgebracht. Eene Memorie van Antwoord, benevens eene Nota van wijziging verscheen 20 Sept. 1864, waarna 8 Nov. d.a.v. het eindverslag uitkwam. De openbare beraadslagingen hadden plaats in de Tweede Kamer van 9-13 Mei en van 15-16 Mei 1865.

Het Voorl. Verslag uit de Eerste Kamer verscheen op 26 Mei d.a.v. en de beraadslagingen liepen af op den 29n van dezelfde maand. In de Tweede en Eerste Kamer werd het ontwerp aangenomen, respectievelijk met 42 tegen 16 en 31 tegen 1 stem. Uit de stemming van de Tweede Kamer blijkt, dat er eene krachtige oppositie bestond tegen deze bestuursregeling. Eene minderheid meende 'dat in eene maatschappij zóó achterlijk, zoo in verval, zoo door en door krank, met zooveel nieuwe elementen als Suriname telde, een krachtig autocratisch bestuur noodig was.' Bij Kon. Besluit, dd. 28 Sept. 1865, No. 33, Stbl. No. 117, werd bepaald, dat deze bestuursregeling, bekend staande als de Wet van 31 Mei 1865, Stb. No. 55 (G.B. No. 12) met 1 Jan. 1866 in de kolonie in werking zou treden.

Onder deze bestuursregeling leeft de kolonie tot heden, behoudens eenige wijzigingen en aanvullingen, aangebracht bij de wetten van 26 April 1894, Stbl. No. 90 (B.B. No. 8), van 2 Feb. 1901, Stbl. No. 55 (G.B. No. 16), van 31 Dec. 1903, Stbl. No. 36 (G.B. No. 4, 1904) en van 20 Juni 1908 Stsbl., No. 209.

Bij deze bestuursregeling¹⁾ is uitsluitend de Gouverneur, door den Koning te benoemen, met de uitvoerende macht bekleed. Hij heeft het recht alle ambtenaren in de kolonie, wier benoeming, schorsing en ontslag door den Koning niet aan zich voorbehouden is of niet bij algemeene verordening aan anderen opgedragen is, te benoemen, te schorsen en te ontslaan. Hem is toegevoegd een 'Raad van Bestuur', waarvan hij het Voorzitterschap bekleedt en de Gouvernements Secretaris het secretariaat waarneemt. Deze Raad bestaat verder uit een ondervoorzitter en drie leden, die door den Koning worden benoemd, geschorst en ontslagen. Aan dezen Raad, kan de Koning buitengewone leden toevoegen. Het ondervoorzitterschap van den Raad was opgedragen aan den Procureur Generaal, die als zoodanig den Gouverneur bij ziekte of afwezigheid verving, indien niet bij K.B. een ander daartoe was aangewezen; maar sedert de wijziging van 2 Feb. 1901 is de Koning volkomen vrij in de keuze van een ondervoorzitter. De Raad wordt door den Gouverneur gehoord nopens alle koloniale verordeningen, die hij aan de goedkeuring der koloniale Staten wil onderwerpen of die door deze den Gouverneur ter vaststelling worden aangeboden; over alle besluiten, ter uitvoering van algemeene verordeningen, die de Gouverneur wil nemen en voorts over alle aangelegenheden, waaromtrent dit is voorgeschreven door deze wet, door andere algemeene verordeningen of door een bevel van 's Konings wege; zoomede over alle andere zaken, waaromtrent de Gouverneur in het belang zijner verantwoordelijkheid het gevoelen van den Raad wenscht te kennen.

Verder werd de kolonie weder begiftigd met een

1) Zie ook de beschouwingen over de verschillende hoofdstukken onder CURAÇAO.

vertegenwoordigend lichaam, onder den naam van 'Koloniale Staten' met eene betrekkelijke groote mate van zelfstandigheid, De samenstelling van dit lichaam droeg in den beginne een tweeslachtig karakter, daar een deel der leden aangewezen werd door den Gouverneur (n.l. 4 van de 13) en het ander deel door het kiesgerechtigd deel der bevolking. De reden hiervan was dat de Gouverneur niet meer als tot nu toe het Voorzitterschap van het Wetgevend lichaam zou bekleeden, maar dat de voorzitter ieder jaar uit de leden zou benoemd worden door den Gouverneur; en de Regeering meende 'dat in eene kolonie, omdat zij van het moederland afhangt, de belangen, de denkbeelden en de beschaving van het Moederland mede hunne woordvoerders in dit lichaam behooren te bezitten en eene invloedrijke stem uit te brengen in het midden van de afgevaardigden der ingezetenen.' Dit middel heeft niet veel gebaat, daar over het algemeen de door den Gouverneur gekozen leden, de grootste tegenstanders van diens voorstellen waren. Bij de wijziging van 2 Feb. 1901 is aan deze regeling een einde gemaakt. Alle leden worden sinds dien door het kiesgerechtigd deel der bevolking gekozen en wel tot een minimum van 13 en een maximum van 25 leden, in verhouding van één lid op de 200 kiezers. De zittingsduur is zes jaren; om de twee jaren treedt een derde hunner af, maar deze zijn dadelijk herkiesbaar. Hij, die ter vervulling eener tusschentijds opengevallen plaats gekozen is, treedt af op het tijdstip, waarop degene, in wiens plaats hij gekozen is, moest aftreden. De leden genieten geene schadeloosstelling, maar hun kunnen bij koloniale verordening reis- en verblijfkosten worden toegekend.

De vereischten voor het kiesrecht zijn:

1°. ingezetenschap, 2°. volle ouderdom van 25 jaren, 3°. volle genot van burgerlijke rechten en 4°. het betalen eener som in de directe belastingen, waarvan het juiste bedrag, mits niet beneden f20.-, noch boven dat van f100.-, bij het kiesreglement wordt bepaald. Een voorloopig kiesreglement werd door den Gouverneur vastgesteld bij besluit van 28 Feb. 1866 (G.B. No. 2), waarbij het kiesrecht werd gebonden aan een census van f60.- in de volgende directe belastingen: personeel, huurwaarde, patent en paardegeld. Dit reglement werd vervangen bij de Kol. Verordening van 15 Feb. 1867 (G.B. No. 1) door een kiesreglement, waarin de census op f40.- werd gebracht en aan de genoemde belastingen toegevoegd werden 'akker gelden.' Op 14 Februari 1890 werd door Gouverneur De Savornin Lohman eene ontwerp-verordening aan de Koloniale Staten ingediend, om den census op f20.- te brengen, maar deze werd op 27 Sept. d.a.v. met, op één na, algemeene stemmen verworpen. Bij de wijziging van 2 Feb. 1901 werd onder de vereischten nog opgenomen 'het betalen van belasting over een jaarlijksch inkomen van f1400.- of meer.' Stemmen doen zich in de laatste jaren hooren over de toekenning van een z.g. capaciteitskiesrecht, waartegen de laatste twee gouverneurs Idenburg en Fock in beginsel geen bezwaar hadden, maar waarover door de Regeering in het Moederland nog geene beslissing is genomen (Januari 1914).

Voor verkiesbaarheid gelden dezelfde eischen als voor kiesrecht, behalve het betalen van belastingen, terwijl uitgesloten zijn van zitting in dit college: de Gouverneur, de Gouvernements Secretaris, krijgslieden van den Staat in werkelijken dienst, geestelijken en bedienaars van godsdienst. Bij de meergenoemde wijziging van 2 Feb. 1901, is aan laatstgenoemden het recht van verkiesbaarheid toegekend en zijn nog daarvan uitgesloten verklaard de ondervoorzitter en de leden van den Raad van Bestuur. Onbekwaam om te kiezen of verkozen te worden zijn zij, aan wie dit recht bij wettelijk vonnis is ontzegd of die gerechtelijke afstand van hunne

goederen aan hunne schuldeischers hebben gedaan en deze niet ten volle voldaan hebben.

De vergadering van de Staten wordt jaarlijks geopend op den tweeden Dinsdag van Mei door of namens den Gouverneur. De gouverneurs hebben sinds de invoering van het regeeringsreglement altijd zelf het Wetgevend lichaam geopend, behalve in 2 gevallen, n.l. in 1901, toen de spanning tusschen gouverneur de Savornin Lohman en de Staten van dien aard was, dat hij van dit recht geen gebruik wenschte te maken en in 1910, toen Gouverneur Fock, tengevolge van eene treurige familieomstandigheid, waarvan het bericht den dag te voren ontvangen was, niet daaraan voldoen kon. De Gouverneur kan de beraadslaging der Staten in persoon bijwonen of door een gemachtigde, en een adviseerende stem uitbrengen. Hij heeft verder het recht de vergadering der Staten te schorsen, te sluiten en buitengewoon bijeen te roepen. Ook heeft hij het recht tot ontbinding der Staten, mits de uitschrijving van de verkiezing der nieuwe Staten binnen 60 dagen en de bijeenroeping der nieuw gekozen Staten plaats heeft binnen drie maanden na het besluit tot ontbinding, waarbij de Raad van Bestuur gehoord moet worden. De vergaderingen der Koloniale Staten zijn openbaar, maar kunnen in geheime zittingen overgaan, als de Voorzitter het noodig oordeelt of vier leden het vorderen.

De taak van de Kol. Staten, het Wetgevend lichaam, omvat het volgende: zij onderzoeken de verordeningen, die hun door den Gouverneur ter goedkeuring worden aangeboden, mogen deze aannemen of verwerpen en hebben het recht van amendement. Eene verordening door de Koloniale Staten goedgekeurd, wordt door den Gouverneur afgekondigd, maar heeft deze bezwaar, dan kan zij de vaststelling daarvan aanhouden. De Gouverneur kondigt, tenzij bij spoedeisende zaken, geene verordening af, voor dat de Koning, aan wien hij ze allen moet opzenden, bericht heeft dat hij van vernietiging afziet of indien sinds de opzending zes maanden verlopen zijn. De vernietiging door den Koning heeft plaats indien de verordening in strijd is met de Wet of met eenig Koninklijk Besluit dan wel met het algemeen belang van het rijk of van de kolonie. Dit vernietigings-besluit moet met redenen omkleed zijn en de Raad van State gehoord. Van dit recht is door de Kroon, sinds de invoering van deze bestuursregeling, zeer mild gebruik gemaakt.

Aan de Koloniale Staten zijn verder toegekend het recht van initiatief, petitie en interpellatie. Van deze rechten heeft het Wetgevend lichaam tot heden een bescheiden gebruik gemaakt. Eenmaal echter heeft dit ingrijpen belangrijke gevolgen gehad, n.l. in 1890 onder het bestuur van Gouverneur De Savornin Lohman, toen de bewoners van het district Boven Para hunne bijdragen in de personeele belasting niet voldaan hadden en door den rechter, volgens de bestaande bepalingen, tot gevangenisstraf veroordeeld waren. Daar zij na dien toch onwillig bleven, zond de Gouverneur, ter executie van deze vonnissen, naar genoemd district, den districtscommissaris, vergezeld van eene militaire macht, onder bevel van een officier. Deze expeditie keerde onverrichter zake terug.

De Koloniale Staten, zich van den juisten staat van zaken op de hoogte wenschende te stellen, namen eene motie van hun medelid Muller aan, waarbij zij den Gouverneur uitnoodigden 'hun mededeeling te doen van den loop en stand der Parakwestie en of het bestuur op grond daarvan niet van meening is, dat de post Republiek (een vroegere militaire post in dat district) zoodra mogelijk van eene voldoende bezetting dient te worden voorzien.' Had de Gouverneur de gevraagde inlichtingen verstrekt, en de Koloniale Staten erop gewezen, dat het alleen aan hem te beoordeelen stond, of de vroegere militaire post Republiek al dan niet versterkt moest worden, daar dit eene daad van uitvoering betrof en hij alleen daarvoor aansprakelijk was, dan ware de zaak zonder gevolgen gebleven. Edoch de Gouverneur weigerde niet alleen de gevraagde inlichtingen, maar liet vier leden der Staten, die afzetbare ambtenaren waren, te zijner ontbieden, ten einde hun verantwoording te vragen over de door hen uitgebrachte stem, ten gunste van genoemde motie. Deze handeling was niets minder dan eene schending van het regeeringsreglement, waarbij aan Statenleden gewaarborgd is volkomen vrijheid van stemming.

Na de indiening van een bezwaarschrift door een groot deel der bevolking aan den Minister van Koloniën (toen Mr. Keuchenius) tegen deze handeling, waarop geen redres volgde, werd de verhouding tusschen Gouverneur en Koloniale Staten dag aan dag meer gespannen en vertraagde de regeeringsmachine haar loop zeer merkbaar.

De Regeering was, om een einde te maken aan dezen wantoestand, ten laatste verplicht den Gouverneur te doen vervangen.

Bij de bestuursregeling van 1865 werd voor een drietal onderwerpen den Koning de bevoegdheid tot regeling ontzegd en bepaald, dat de regeling daarvan speciaal bij Wet moet plaats hebben. Voorts zijn in een 24tal artikelen verschillende onderwerpen ter speciale regeling aan de Koloniale Staten opgedragen met de meening, dat de Koning niet tusschen beide zal treden, tenzij in buitengewone gevallen, ter voorkoming van conflicten (Handelingen Staten 1864-65, pag. 903). Aan deze opvatting zijn de opvolgende regeeringen getrouw gebleven tot in 1871, toen bij de Wet van 3 Nov. 1871 (G.B. 1872, No. 6) eene drankbelasting in de kolonie ingevoerd werd, waartoe de Koloniale Staten niet wilden overgaan, 'zoolang Nederland niet beter voldeed aan zijne verplichtingen ten aanzien der immigratie.'

Na dien is de Regeering niet verder voortgegaan op dien weg, ook wel omdat toen van gezaghebbende zijde de wettigheid van deze inmenging betwist was, op grond, dat de regeling van deze materie speciaal opgedragen was aan de Koloniale Staten, en bij de behandeling van deze staatsregeling in de tweede kamer, zoowel Regeering als Staten Generaal verklaard hadden als regel te zullen eerbiedigen de autonomie der kolonie in huishoudelijke zaken.

Na het hiervoren beschreven conflict tusschen Gouverneur De Savornin Lohman en de Koloniale Staten, meende de Regeering, in het Moederland, dat aan allen twijfel te dien opzichte een eind moest worden gemaakt en werd, waar de regeling van hetgeen de kolonie betreft, tot nu toe aan de Koloniale Staten was overgelaten en de Regeering niet dan in buitengewone gevallen zich daarin kon mengen, bij de wijziging van 2 Feb. 1901 vastgesteld, dat elk onderwerp, waarin bij koloniale verordening is of kan worden voorzien, geregeld kan worden bij Koninklijk Besluit, genomen in den vorm bij de grondwet voorgeschreven voor algemeene maatregelen van bestuur. Door deze wijziging werd een zware slag toegebracht aan de autonomie der kolonie. Alhoewel door drie Ministers van Koloniën omtrent deze wijziging op de meest besliste wijze was uitgesproken, dat regeling bij koloniale verordening de regel behoorde te blijven en zou blijven, en deze wijziging alleen ten doel had, de gelegenheid te openen tot het tot stand brengen bij Koninklijk Besluit van eene

wettelijke voorziening van zeer exceptioneele, speciaal aangeduide gevallen, bleef de vrees bestaan, dat hiervan misbruik zou kunnen gemaakt worden en de autonomie der kolonie daardoor geheel illusoir worden.

Duidelijke kenteekenen zijn in den laatsten tijd merkbaar, dat deze vrees niet geheel ongegrond is geweest.

Reeds is bij K.B. dd. 20 Aug. 1910, No. 46 (G.B. No. 71) eene wijziging gebracht in eene koloniale verordening, zonder dat het Vertegenwoordigend lichaam, dat tot de oorspronkelijke samenstelling daarvan had medegewerkt, omtrent de wijziging gehoord is.

Een belangrijk recht, dat bij deze bestuursregeling aan het vertegenwoordigend lichaam der kolonie toegekend is, maar aan zekere voorwaarden gebonden, is het z.g. budgetrecht. De Regeering zeide daaromtrent in 1865: 'Autonomie ware een ijdele klank, zonder zeggen over eigen finantiën en in den regel zal dus de koloniale huishoudelijke begrooting door de koloniale vertegenwoordiging worden vastgesteld en de verhouding tot het opperbestuur alleen medebrengen, dat zij aan 's Konings goedkeuring wordt onderworpen.'

De gevallen waarin door de Koloniale Staten slechts eene voorloopige vaststelling der begrooting plaats heeft, te volgen door eene definitieve bij de Wet, zijn:

- 1e. indien tot aanvulling der koloniale middelen een bijdrage gevorderd wordt uit 's Rijks schatkist;
- 2e. indien de Koning de begrooting, zoodanig als zij door de Koloniale Staten is vastgesteld, niet goedkeurt;
- 3e. indien de Koloniale Staten de begrooting niet hebben vastgesteld vóór 15 Juli van het jaar, waarin zij hun wordt aangeboden.

Bij de wijziging van 13 Dec. 1903, Stsbl. No. 361 (G.B. 1904, No. 4), is '15 Juli' veranderd in 'tweeden Dinsdag der maand Mei'. Ook de datum van de aanbieding der begrooting aan de Koloniale Staten door den Gouverneur, die volgens voorschriften jaarlijks op den 2n Dinsdag der Maand Mei zou plaats hebben, is bij genoemde wijziging veranderd en gebracht op den eersten Dinsdag der maand Maart'; dit alles ten einde eene spoedige behandeling daarvan in de Staten Generaal te kunnen doen plaats hebben.

Bij het wetsvoorstel van 1892 tot wijziging van het regeeringsreglement was ook getracht aan dit budgetrecht alle kracht te ontnemen, door de bepaling, dat de definitieve vaststelling der begrooting voortaan altijd bij Wet zou moeten plaats hebben. Deze poging werd vrijdeld door een sterken tegenstand in de Tweede Kamer.

Bij deze bestuursregeling werd, als altijd vroeger plaats had, ook de rechtspraak geregeld. Met de rechtspraak werd belast een 'Hof van Justitie', dat tot 1 Mei 1869 nog den naam 'Gerechthof' behield. De Voorzitter, leden en griffier worden door den Koning benoemd, de Voorzitter en leden voor hun leven, de griffier tot wederopzeggens toe. In een vier-

tal artikelen zijn bepalingen opgenomen, betreffende ontslag tegen hun wil, ontzetting en schorsing.

De andere bepalingen, nopens de inrichting en samenstelling der rechtsmacht in de kolonie, werden voor de eerste maal bij Koninklijk Besluit en later bij Koloniale Verordeningen vastgesteld.

Gelijke voorschriften werden gegeven met betrekking tot de regeling van het burgerlijk recht, het recht van koophandel en de burgerlijke rechtsvordering, het strafrecht en de strafvordering, enz., met de bijzondere bepaling, dat deze, zooveel mogelijk, overeenkomstig de in Nederland bestaande wetten, moeten worden ingericht.

Bij K.B. van 4 Sept. 1868, No. 17, werd eene nieuwe wetgeving vastgesteld, welke op 1 Mei 1869 in werking trad. Daarmede werd Suriname verlost van zijn oud Hollandsch en Romeinsch geschreven en ongeschreven recht en in het bezit gesteld van eene vrij goede wetgeving. Later werden bij koloniale verordeningen in de wetboeken de wijzigingen aangebracht, waarvan de ervaring de wenschelijkheid had aangetoond. Ook werd bij de wet van 4 April 1869, No. 86, den Hoogen Raad der Nederlanden rechtsmacht in de koloniale zaken toegekend.

De groote verwachtingen, welke bij invoering van de bestuursregeling van 1866 gekoesterd werden, vooral over het z.g. budgetrecht, zijn niet vervuld geworden.

De toenmalige Minister meende, daartoe voorgelicht door den Gouverneur, dat een drietal jaren voldoende zou wezen om Suriname van subsidie te bevrijden, daar het toekennen van dit recht leiden zou tot het op wekken van den publieken geest en verhooging van de energie der kolonie, zich uitende in een streven naar financiële onafhankelijkheid van het Moederland. Zoover is het echter niet gekomen. De kolonie geniet tot heden subsidie van het Moederland en is daardoor nooit in de gelegenheid geweest ten volle van dit recht te genieten. De oorzaak hiervan ligt in den slechten economischen toestand van de kolonie, welke, trots vele maatregelen door het Moederland met groote financiële opofferingen genomen, geene wijziging in gunstigen zin heeft ondergaan.

Over de werking van deze bestuursregeling, alhoewel zij reeds 45 jaren bestaat, zal geen juist oordeel kunnen worden uitgesproken, alvorens de kolonie financieel onafhankelijk van het Moederland geworden is en daardoor geheele zeggingskracht over de inrichting harer huishouding verkregen heeft.

Tot heden is het optreden der Koloniale Staten, vooral wat de financiën betreft, zuiver adviseerend geweest. Slechts twee malen zijn zij daarvan afgeweken n.l. toen zij de begrotingen van 1872 en 1886 af stemden, als protest tegen het beleid van het Bestuur.

De oud-gouverneur Van Asch van Wijck, zeide in de vergadering van het Indisch genootschap van 25 Jan. 1898, o.m. het volgende:

‘Ik heb behoord onder hen, die meenden, dat het Bestuur van Suriname vooral bemoeijkt is door de Koloniale Staten. Ik heb, die zelfde gedachten koesterende naar Suriname gaande het mij ten plicht gesteld de geschiedenis meer in het bijzonder met het oog daarop na te gaan.

En het is mij bij het lezen der Handelingen der Staten gebleken, dat in waarheid in geen enkel opzicht van stelselmatige oppositie tegen het bestuur sprake is geweest. Ik zou niet kunnen aangeven één voorstel van de gouverneurs, dat in het belang was van de geheele bevolking, dat niet de instemming der Koloniale Staten heeft verkregen.’

Anders, maar eender. In de tweede helft der 17e en in de 18e eeuw leefde Suriname onder een zeer liberale bestuursregeling, in de eerste helft der 19e eeuw onder een autocratische en in de 2e helft onder een gematigd liberale en trots dien

zijn de toestanden niet noemenswaard gewijzigd. De beste bestuursregeling is niet in staat den economischen toestand van een land te verbeteren.

Bij de behandeling van de laatste bestuursregeling in de Tweede Kamer heeft het kamerlid Wintgens, die tot de oppositie behoorde zulks uitgesproken in de volgende woorden:

'Ik stel mij voor, dat de kolonie Suriname hier in deze Vergadering verschijnt en met onzen Voorzitter een dialoog komt voeren; dat de voorzitter aan de kolonie kenbaar maakt het voornemen om voort te gaan op den weg van verbetering en ontwikkeling en dan zou zeggen: Wat dunkt U thans van een vrij kiesstelsel van regtstreeksche verkiezingen, van eene vertegenwoordiging, die kan worden ontbonden, ten einde een beroep te doen op de kiezers; van een beroep op de Surinaamsche natie?..... Zou Suriname dan welligt daarop niet antwoorden: Ik stel veel prijs op die verkiezingen en op zulk een beroep op de natie; maar voor het oogenblik zou krachtige bevordering der immigratie, zouden veel immigranten mij meer welkom zijn. Zorg veeleer daarvoor, geef mij arbeiders, veel arbeiders, desnoods in plaats van de kiezers en van het appèl op de natie. - Ja, maar, zou de President kunnen hernemen wat dunkt U dan van het regt van petitie en van het regt van vereeniging en vergadering? De kolonie Suriname zou misschien kunnen antwoorden: Geef mij een goed en deugdelijk schoolonderwijs, dan zullen de meeste mijner ingezetenen later die petitiën kunnen schrijven en onderteekenen en als beschaafde en welopgevoede burgers zamen vergaderen en zich vereenigen. Intusschen, zou de President vervolgen, ik heb nog meer voor U ter beschikking: het regt van interpellatie en het regt van amendement, ja zelfs het regt van initiatief; onschatbare regten, waarvan wij hier, wat het interpelleeren en amendeeren betreft, trouw gebruik maken. - De Surinaamsche kolonie kon dunkt mij ten slotte wel eens antwoorden: Gij over laadt mij met weldaden, ik ben daarvoor in hooge mate erkentelijk, maar ik had toch liever, dat gij dadelijk invoerdet een regtstoestand die mij zekerheid gaf voor mijne bezittingen en eigendommen. Ik wilde, dat gij mij dadelijk ook zonder amendementen en initiatieven, wetboeken gaaft, die maakten, dat de Nederlanders zich naar Suriname wilden begeven; dat zij zelve hunne eigendommen kwamen beheeren en hunne kapitalen daarheen wilden doen stroomen, om ze in volkomen veiligheid daar vruchtdragend te doen worden. Maak ook bepalingen omtrent de uitgifte van woeste gronden. Wanneer dat alles zal geregeld zijn, dan zullen wij nader spreken over de onschatbare regten, waarover gij gesproken hebt.'

Tengevolge van een ernstige crisis in den landbouw in 1910, werd bij K.B. van 11 Maart 1911, No. 45, eene Commissie van 7 leden benoemd, tot het instellen van een onderzoek naar den economischen en financieelen toestand van de kolonie, met opdracht om van advies te dienen omtrent de maatregelen, welke tot verbetering van den toestand behooren genomen te worden.

Twee leden van deze Commissie w.o. de Voorzitter, het 2e kamerlid Dr. D. Bos, benevens de secretaris bezochten de Kolonie, ten einde in overleg met

den Gouverneur gegevens op economisch en financieel gebied te verzamelen.

De commissie heeft na terugkeer dier sub-commissie in Nederland, in Sept. 1911, haar verslag uitgebracht, dat in druk is verschenen bij de firma M. Nijhoff te 's-Grovenhage. In dit verslag, dat getuigt van groote werkkraft, wat betreft het verzamelen en bewerken van gegevens omtrent de Kolonie, vooral als men den korten tijd daaraan besteed, in aanmerking neemt, maar dat den indruk maakt de zaken van een eenigszins eenzijdig standpunt te hebben beschouwd, wordt o.m. voorgesteld eene nieuwe wijziging van de bestuursregeling, waarbij het bestaande begrotingsrecht van het vertegenwoordigend lichaam wordt ingekort. Ook wordt voorgesteld den Gouverneur, weder als voorheen eene plaats in het vertegenwoordigend lichaam te doen innemen, waarvan bij de bestaande bestuursregeling was afgeweken, op grond, dat de vrijheid 'van beraadslaging en de waardigheid van den Gouverneur bij verdeeldheid zullen lijden als hij voorzitter is, en dat het onwenschelijk is bij de vele functiën die de Gouverneur reeds moest waarnemen nog deze te voegen, waarvoor hij misschien minder geschikt is.'

Wat het begrotingsrecht betreft, wordt voorgesteld (daar de financiële onafhankelijkheid van de Kolonie, welke zoowel door Regeering als Vertegenwoordiging bij de vaststelling van de bestaande bestuursregeling verwacht werd, ten gevolge van den treurigen economischen toestand der Kolonie nooit verwezenlijkt is geworden en in de naaste toekomst niet te verwachten is) over te gaan tot eene verdeling van de uitgaven en de middelen tusschen de Kolonie en het Moederland.

Eene afzonderlijke wet, welke elke vijf jaren herzien wordt, zal aanwijzen hoe de verdeling der uitgaven en middelen zal plaats hebben.

Daarbij wordt dan de eisch gesteld, dat de Kolonie uit de haar toegestane middelen hare uitgaven zonder eenige bijdrage van het Moederland zal moeten bekostigen, hetgeen eventueel niet anders zal kunnen plaats hebben dan door verhooging van belastingen. Hierbij wordt aan het Vertegenwoordigend lichaam volledig budgetrecht geschonken.

Bovendien wordt voorgesteld verscheidene onderwerpen, waarvan bij de bestaande bestuursorganisatie de regeling aan het Vertegenwoordigend lichaam voorbehouden is, voor het vervolg daaraan te onttrekken. In werkelijkheid brengt de voorgestelde wijziging de Kolonie terug tot de bestuursregeling van 1832, waarbij het bestuur der Kolonie, 'bij uitsluiting' in de kroon gevestigd was.

Het eenige verschil is, dat aan de wetgevende macht van het Moederland thans ook medezegging is toegekend. De Minister van Koloniën heeft alvorens in te gaan op de voorstellen der Commissie, gemeend de adviezen van den Gouverneur, den Raad van Bestuur en het Vertegenwoordigend lichaam te moeten inwinnen.

Het laatstgenoemde collegie heeft in Febr. 1912 een advies uitgebracht, waarin het opkomt tegen de voorgestelde wijziging. Evenzoo de Raad van Bestuur in Suriname. Ook door den Oud-gouverneur Dr. C. Lely is deze wijziging in de Eerste Kamer (in de vergadering van 8 Februari 1912) met groote kracht bestreden, terwijl ook de Surinaamsche pers zich niet onbetuigd heeft gelaten.

De toekomst zal uitwijzen wat in deze het resultaat zal zijn. Met de geschiedenis voor ons kan echter met zekerheid gezegd worden, dat niet in wijzigingen van bestuursregelingen eene gunstige verandering van den economischen toestand der kolonie gezocht moet worden.

Litt. David Pietersz. de Vries, Korte Historiael ende journaels aanteyckeninge van verscheyden voyagiens in de vier deelen des wereldts-ronde, als Europa, Africa, Asia ende Amerika gedaan. t' Hoorn 1655. (zïe de uitgave door Dr. H.T. Colenbrander, Linschoten-Vereeniging, 's Grav. 1911 blz. 187 vlg.). - J.D. Herlin,

Beschrijvinge van de Volk-Plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718. - J.J. Hartsinck, Beschrijving van Guiana of de wilde kust in Zuid-America, Amst. 1770. - M.D. Teenstra, De Neger-slaven in de kolonie Suriname, Dordr. 1842 blz. II-17. - Verzameling van stukken aangaande de Surinaamsche aangelegenheden, thans aanhangig bij de 2e Kamer der Staten-Generaal, 's-Grav. April 1845 en 1846. - Mr. B.E. Colaço Belmonte, Over de Hervorming van het Regeringsstelsel in Nederlandsch West-Indië, Leiden 1857. - J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861. - J.F. Taunay. Wat zal de vertegenwoordiging doen ten opzichte van het Regeerings-Reglement van West-Indie. Haarl. 1864. - C. Schemering Reelfs, Het Surinaamsch regeeringsreglement van 1865, Amst. 1867. - A. van Delden. De nieuwe staatsregeling van Suriname, 1867. - D.A. Pekelharing, De bevoegdheid van den Nederlandschen wetgever ten aanzien van de Koloniën, Leiden 1876. - P.M. Netscher, Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerara en Berbice, van de vestiging der Nederlanders aldaar tot op onzen tijd. 's-Grav. 1888. - James Rodway & Thomas Watt, Chronological history of the discovery and settlement of Guiana, 1493-1668. Demarara 1888. - Koloniale Staten van Suriname 1866-1891. (Geput uit officieele bescheiden en samengesteld onder toezicht van de Griffie der Kol. Staten). Amst. 1891. - H. Pyttersen, Hervorming van het West-Indische Bestuur, Vragen des Tijds, Haarlem 1893. - Mr. A.J. van der Houven van Oordt, Het regeeringsreglement van Suriname, Leiden 1895. - Overdruk vergadering Indisch genootschap van 25 Januari 1898. - Mr. Dr. H.W.C. Bordewijk, Ontstaan en ontwikkeling van het staatsrecht van Curaçao, den Haag 1911. - Mr. Ph. Kleintjes. Verband en verschil tusschen Rijks- en Koloniaal Staatsrecht, Amst. 1913. - Handelingen der Koloniale Staten. - Handelingen van de Kamers der Staten-Generaal.

J.A.P.

II. Curaçao.

Geschiedenis.

Van een eigenlijk gezegd staatsrecht der kolonie Curaçao kan eerst sprake zijn van het tijdstip af, waarop de West-Indische Compagnie ophield te bestaan (1 Januari 1792) en de meeste der door haar geadministreerde koloniën overgingen in het rechtstreeksch beheer der Generaliteit.

Vóór dien tijd bevonden zich de eilanden der kolonie onder het semi-publiekrechtelijk beheer achtereenvolgens der eerste en der tweede West-Indische Compagnie. Het is niet noodig te dezer plaatse eene beschrijving te geven van de inrichting en samenstelling dezer lichamen alsmede van de hun bij octrooi verleende rechten en opgelegde verplichtingen. Alleen worde hier vermeld, dat de tweede Compagnie, bij resolutie van de Staten-Generaal van 20 September 1674 in het leven geroepen, minder uitgebreide rechten verkreeg dan hare voorgangster, en dat bij de opvolgende octrooivernieuwingen die rechten nog voortdurend werden verminderd. De tot het gebied der Compagnie behorende landen werden in twee klassen verdeeld. De eerste klasse omvatte het door de eerste Compagnie feitelijk bezette gebied,

waaronder Curaçao, Bonaire, Aruba. Tot de landen der tweede klasse behoorden o.a. St. Eustatius, Saba en St. Martin. Alleen op die der eerste klasse had de Compagnie het uitsluitend recht om handel te drijven; ten aanzien van de tot de tweede klasse behorende landen bestond vrijheid, behoudens betaling van een zeker recht. Langzamerhand is voornoemd uitsluitend recht afgebrokkeld en het eerst werd voor de Karaïbische eilanden vrijheid van vaart ingevoerd.

Wat het bestuur van de eilanden aangaat, valt omtrent het hoofdeiland het volgende mede te deelen. Het bestuur berustte bij een directeur of gouverneur en een raad, welks leden werden benoemd door de vergadering der Tienen. Drie à vier leden werden uit de burgers benoemd en verder hadden daarin zitting de vier 'Compagnie's bedienden', n.l. de commissaris van den train en militie, de commissaris van den slavenhandel, de kapitein-luitenant der militie en de Gouverneur als Voorzitter, met recht op twee stemmen. Langzamerhand werden er meer burgers in benoemd en om nu den verzwakten invloed der Compagnie in het college te herstellen besloten de X, onder het gouverneurschap van Van Beuningen, in 1718 de toenmalige raadsleden te ontslaan en voortaan tegenover de vier genoemde 'bedienden' der Compagnie te stellen drie burgers, die bovendien van alle bestuur werden uitgesloten, daar zij alleen tot behandeling van rechtszaken zouden zitting hebben. Aan het hoofd van de andere eilanden stonden commandeuren. Van een vertegenwoordiging der burgerij was geen sprake, hetgeen niet verwondert als men bedenkt, dat zich noch op Bonaire, noch op Aruba particulieren mochten vestigen. Eerst in 1754 werd Aruba opengesteld en nog in 1774 bestond de geheele bevolking van Bonaire uit de Compagnie's bedienden en enkele Indianen.

Overgaande tot het bestuur na het verdwijnen der tweede West-Indische Compagnie, komen wij tot de 'Directie ad interim', (gelijk toen de voormalige Hoog Mogenden Gedeputeerden tot de zaken van de West-Indische Compagnie werden genoemd) die de teugels overnam tot eindelijk den 13en November 1792 de door voormelde Directie voorgestelde en door de Staten-Generaal op 1 Juni 1792 ingestelde 'Raad der Colonien' in functie kon treden. Eene door de Provisioneele Representanten van het volk van Holland voorgestelde wijziging, strekkende om ook de Berbice en Suriname in direct beheer te nemen, leidde niet alleen tot de opheffing van de Directie van de Berbice en van de Societeit van Suriname, maar ook, schoon daarvoor geen goede reden bestond, van den 'Colonie Raad', een en ander met ingang van 1 November 1795.

Had deze Raad slechts 9 leden geteld, zoo bestond zijn opvolger, het 'Committé tot de zaken van de Colonien en Bezittingen op de kust van Guinea en in America' uit niet minder dan 21 personen, van wie 6 door Amsterdam, 3 door Zeeland, 2 door elke der vijf overige provinciën en 2 door de Staten-Generaal benoemd werden. Dit logge lichaam heeft bestaan tot 2 Januari 1801 en beleefde nog het verlies van Curaçao aan de Engelschen op 13 September 1800. De Staatsregeling van 1798 eischte een 'Raad der Amerikaansche Colonien en Bezittingen' en deze trad den 2en Januari 1801 in functie. Hij telde 5 leden, werd onder Koning Lodewijk korten tijd ondergeschikt aan den Directeur-Generaal over de zaken van Indiën en den Koophandel, Mr. Paulus van der Heim (van 6-29 Juli 1806); doch toen deze laatste den 29en Juli 1806 aan het hoofd trad van het nieuw gevormde Ministerie van Koophandel en Koloniën, werd gelijktijdig de Raad opgeheven. Dit Ministerie, gedurende welks kortstondig bestaan Curaçao andermaal, op Nieuwjaarsdag 1807, aan de Engelschen verloren ging, werd bij decreet van 8 Januari 1808 opgenomen in een Ministerie van Marine en Koloniën, dat tot 31 December 1810 heeft bestaan. Na de inlijving bestond er te Parijs eene 'Division Hollandaise' bij het 'Ministère de la Marine et des Colonies'.

De wedergeboorte van Nederland had met betrekking tot het terugontvangen deel der koloniën, die Engeland zoo lang had 'bewaard', eene nieuwe staatsrechtelijke regeling tot gevolg. Voor de West is deze belichaamd in het Koninklijk besluit van 14 September 1815 no. 58, dat drie koloniën instelde, n.l. 1. Suriname (Gouvernement-Generaal), 2. Curaçao en onderhoorige eilanden (Gouvernement-Generaal) en 3. St. Eustatius, St. Martin en Saba (Gouvernement). Deze regeling werd in 1828 vervangen door eene, waarbij de drie koloniën vereenigd werden tot één Gouvernement-Generaal. In zekeren zin had Suriname de leiding, zoodat zij als de 'Hoofdkolonie' werd aangemerkt. Curaçao en onderhoorige eilanden kwam onder een Directeur, St. Eustatius en Saba onder een Commandeur, welke titels in 1833 werden veranderd in Gezaghebber. Ook de sedert 1815 bestaande Commandeur van St. Martin verwierf gelijken titel. Een drietal gemeenten met afzonderlijk bestuur (Paramaribo, eiland Curaçao, St. Eustatius en Saba) werd ingesteld. De Commissaris-Generaal J. van den Bosch hoopte door de vereeniging te bereiken, dat de meer vermogende kolonie de minder vermogende zou ondersteunen en dat alzoo geen subsidie van het moederland meer zou noodig wezen.

Reeds in 1832/33 kregen Suriname en de eilanden nieuwe regeeringsreglementen; St. Martin (Nederlandsch gedeelte), dat sedert 1815 een eenigszins afgezonderde positie innam, werd bij deze gelegenheid op ééne lijn gesteld met Curaçao en onderhoorige eilanden, alsmede met St. Eustatius en Saba, zoodat voortaan onder het Gouvernement-Generaal 4 koloniën ressorteerden. Er had voorts eene groote versterking plaats van het autocratisch beginsel, vermits de Koloniale Raden slechts eene adviseerende bevoegdheid kregen en de gemeentebesturen weer verdwenen.

In 1845 kwam er verandering. Het denkbeeld van Van den Bosch, om de eene kolonie door de andere te doen subsidieeren, had bijna van den aanvang af gefaald, omdat *alle* West-Indische koloniën subsidie behoeften. Daarom sprak het Koninklijk besluit van 9 April 1845 no. 8, (Herdrukke Bundel no. 263), door Baud gecontrasigneerd, de 'administratieve scheiding' uit tusschen Suriname eenerzijds en de Nederlandsche Antillen anderzijds. Het Koninklijk besluit van 15 Juni 1845, no. 48, bepaalde, dat de scheiding met 1 Augustus van dat jaar zou ingaan, doch de aftredende Gouverneur-Generaal Elias deed de scheiding reeds met 16 Juli een aanvang nemen.

De afscheiding ging gepaard met de vereeniging van alle Nederlandsche Antillen tot één Gouvernement. Daartoe was voor de eilanden noodig een nieuw regeeringsreglement, dat bij Koninklijk besluit van 27 Januari 1848, no. 51, tot stand kwam. De Koloniale Raad behield zijn karakter van adviseerend college. Reeds in 1845 had de kolonie den naam gekregen 'Curaçao en onderhoorigheden'.

Weinig tijd later kwam in het moederland de Grondwetsherziening tot stand. Het 2e lid van art. 59 der Grondwet schreef nu voor vaststelling van de

reglementen op het beleid der regeering door de *wet*.

Minister Pahud diende in de zitting 1851/52 bij de Tweede Kamer in een ontwerp van wet tot vaststelling van een reglement op het beleid der regeering in de Nederlandsche West-Indische Koloniën en bezittingen. Suriname en Curaçao vonden in dat ontwerp gemeenschappelijk hare staatsrechtelijke organisatie. Het werd niet in behandeling genomen, ook niet na andermaal ingediend te zijn, gedurende de zitting 1852/53.

Op het laatst van zijn ministerschap werd door Pahud een tweede ontwerp ingediend, dat weder een gemeenschappelijke regeling voor beide koloniën bevatte. Hoewel in de toelichting de indruk werd gewekt, dat het hetzelfde ontwerp was, week het toch op verscheidene punten van het eerste ontwerp af.

Nu stak echter de emancipatie der slaven een spaak in het wiel, waardoor ook het nieuwe ontwerp het niet tot een voorloopig verslag kon brengen. De nieuw opgetreden Minister van Koloniën, mr. P. Mijer, wilde het onafgedane ontwerp niet meer indienen, vóór die emancipatie haar beslag had gekregen, daar zij van invloed kon zijn op de bestuursinrichting.

Zoo kwam het, dat het tot 1865 heeft moeten duren, vóór ten aanzien van de West-Indische koloniën aan den grondwettelijken eisch werd voldaan.

De Minister van Koloniën uit het 2e Ministerie Thorbecke, I.D. Fransen van de Putte, lokte de indiening uit van twee wetsontwerpen, welke bij Koninklijke boodschap van 5 April 1864 aan de Tweede Kamer werden aangeboden. Zij strekten tot vaststelling van de reglementen op het beleid der regeering in de koloniën Suriname en Curaçao.

In de zitting 1863/64 niet afgedaan, werden zij andermaal, eenigszins gewijzigd, ingediend bij Koninklijke boodschap van 20 September 1864. De tweede Memorie van Toelichting werd aldus feitelijk eene Memorie van Antwoord.

De openbare behandeling in de Tweede Kamer had voor Curaçao plaats op 16 Mei 1865. Na een uiterst sobere discussie werd het ontwerp daar aan-aangenomen met 48 tegen 3 stemmen. In de Eerste Kamer werd het wetsontwerp den 29en Mei van dat jaar zonder beraadslaging met algemeene stemmen aangenomen. Het is daarop de wet geworden van 31 Mei 1865 (Publicatieblad 1865 no. 8, Nederlandsch Staatsblad 1865 no. 56).

De regeeringsreglementen van Van de Putte zijn eenige malen, weinig ingrijpend, gewijzigd. Gelijkzeitig met die voor Suriname zijn ook voor Curaçao wijzigingen aangebracht bij de wetten van 26 April 1884 (P.B. 1884 no. 8, N.S., 1884 no. 91), 2 Februari 1901 (P.B. 1901 no. 8, N.S. 1901 no. 56), 31 December 1903 (P.B. 1904 no. 3, N.S. 1903 no. 362) en 20 Juni 1908 (P.B. 1908 no. 30, N.S. 1908 no. 210). Bovendien werd het regeeringsreglement van Curaçao nog gewijzigd bij de wet van 30 December 1901, (P.B. 1902 no 10, N.S. 1901 no. 289) die slechts een rectificatie aanbracht.

Tegenwoordige bestuursregeling.

Het regeeringsreglement stempelt de kolonie Curaçao tot eene Kroonkolonie in den Engelschen zin van het woord. Prof. Mr. J. de Louter schildert in zijne Handleiding tot de kennis van het Staats- en Administratief recht van Nederlandsch-Indië het begrip Kroonkolonie met deze woorden: 'Hieronder verstaat namelijk het Engelsche staatsrecht alle koloniën, waarin de Kroon de gansche wetgevende macht uitoefent en waar het bestuur wordt gevoerd door ambtenaren onder toezicht van het

opperbestuur in patria'. Daaraan gaat o.m. dit vooraf: 'Een eerste stap op den weg van de staatkundige ontwikkeling der kolonie is de instelling van een wetgevend raad nevens den Gouverneur, die niet alleen uit hoofdambtenaren bestaat, doch bovendien eenige ingezetenen onder zijn leden telt en bestemd is, den kolonialen landvoogd met de wenschen en behoeften der bevolking bekend te maken en met hem de wetgevende macht binnen zekere grenzen uit te oefenen.'

In dit stadium van Kroonkolonie bevond zich Curaçao tot 1901. Toen verdwenen de ambtelijke leden uit den Kolonialen Raad, hielden de gouverneur en de procureur-generaal op resp. voorzitter en ondervoorzitter van dien Raad te zijn en werd daarmee een tweede stap in de richting van staatkundige zelfstandigheid gedaan. Herhaaldelijk is de vraag ter sprake gekomen: wanneer de politieke rijpheid der bevolking door invoering van het vertegenwoordigend stelsel mocht worden erkend. en het behoeft niet te verwonderen, dat daarover bij de behandeling van het regeeringsreglement een en ander is te doen geweest. Het kon niet anders dan de aandacht trekken, dat, terwijl de kolonie Suriname een vertegenwoordiging her kreeg, de kolonie Curaçao daarvan verstoken werd gelaten. De argumenten, door Van de Putte in deze aangevoerd zijn niet sterk en voor een goed deel ook op Suriname, dat wel een vertegenwoordiging kreeg, van toepassing. Voor een en ander moge verwezen worden naar mijn geschrift over de geschiedenis van het Curaçao'sche staatsrecht, blz. 81-137.

Dat men niet overtuigd was van de billijkheid van het in 1865 in het leven geroepen onderscheid, blijkt voldoende uit de vele stemmen, die verlangden Curaçao op het stuk eener volksvertegenwoordiging met Suriname te zien gelijkgesteld, als ook uit de pogingen, aangewend om dit doel te bereiken. In 1894 verklaarde Minister Van Dedem, dat hij gaarne het verlangen naar kiesrecht, dat zich in den laatsten tijd op Curaçao geopenbaard had, zou bevredigen; overleg met den Gouverneur werd gepleegd; mocht het gelukken, eene aannemelijke regeling te ontwerpen, dan zou ter zake een afzonderlijk wetsvoorstel kunnen worden ingediend. En Minister Bergsma, hoewel betwijfelend of kiesrecht den bloei der kolonie zou bevorderen, sprak in 1896 de hoop uit, tot een oplossing van het vraagstuk te kunnen komen; hij zou aan het onderwerp zijne aandacht blijven schenken en zoodra op bevredigende wijze aan den wensch der ingezetenen kon worden te gemoet gekomen, zouden voorstellen tot eene daartoe strekkende wijziging van het Regeeringsreglement niet uitblijven. Toen echter in 1900 door de Tweede Kamer de zaak opnieuw te berde werd gebracht en gevraagd werd, of het voorstel, dat alle leden van den Raad voortaan benoemd zouden worden door den Koning, medebracht te moeten aannemen, dat de invoering van verkiezingen op onoverkomelijke moeilijkheden was afgestuit, en zoo ja, welke dan die moeilijkheden waren, antwoordde Minister Cremer: 'Van de invoering van een stelsel van verkiezing voor de samenstelling van den Kolonialen Raad zal wel geen sprake kunnen zijn om de redenen vermeld in den brief van den Gouverneur van Curaçao van 25 April 1894, waarvan het door den Minister Bergsma bij zijn Memorie van Antwoord *uitsluitend* ter kennisneming voor de leden gevoegde extract ter griffie der Kamer is nedergelegd.'

Sedert is nog geen oplossing van het vraagstuk gevonden.

Bij de behandeling van de begrooting van Curaçao voor 1914 slaakte de heer Kleerekoper in de vergadering der Tweede Kamer van 20 Januari 1914 de volgende klacht: 'Eenige belangstelling voor de publieke zaak treft men in de kolonie absoluut niet aan, noch voor het moederland, noch voor de kolonie zelf, en ik zou geneigd zijn te zeggen dat men in Curaçao te weinig heeft van wat er in Suriname te veel is. In Curaçao is het geheele kiesrecht een onbekende zaak; het wetgevend lichaam, dat de kolonie heeft te besturen, vult zich zelf weer aan wanneer er plaatsen open komen. Het volk weet van die zaken niets af, bemoeit zich er niet mede en heeft geen enkele verstandhouding met de boven hen gestelden.' Minister Pleyte ging deze opmerking met stilzwijgen voorbij.

Al is voorspellen *in politicis* gevaarlijk, zoo zal de onderstelling niet àl te gewaagd zijn, dat het vertegenwoordigend stelsel in Curaçao zijn intrede zal doen met de instelling van gemeenteraden. Behartigenswaardige opmerkingen en wenken in deze zijn door den heer J.H.J. Hamelberg gegeven in een tweetal artikelen in de Nieuwe Rotterdamsche Courant van 29 Nov. 1913 'Het instellen van gekozen gemeenteraden in de kolonie Curaçao' en 8 Jan. 1914 'Decentralisatie', met name in het eerste. Met hem zie ik in de gemeenten en gemeenteraden van den Commissaris-Generaal van den Bosphorus een parodie op een echt gemeentewezen. Behalve de algemeen bekende voordeelen, verbonden aan een gedecentraliseerden bestuursvorm met medewerking van de bevolking bij de behartiging van locale belangen en bij de uitvoering van regelingen, die van een hooger wetgever zijn uitgegaan, springen hierbij nog deze voordeelen in het oog: vooreerst, dat zij, die de onrijpheid van Curaçao tegenover Suriname volhouden wat een koloniale (d.i. algemeene) vertegenwoordiging betreft, hoe hun betoog ook uitvalt, nog niets ten nadeele van eene eilandsgewijze vertegenwoordiging hebben bewezen, zoodat *deze* meer kans heeft in het Staatsblad te komen om zoo den weg voor *gene* te effenen, - en vervolgens dat de geographische geaardheid der kolonie en haar opbouw uit twee eilandengroepen van elk drie hoofdeilanden als vanzelf het aantal en de grenzen der nieuwe gemeenten vastlegt,

De heer Hamelberg meent, dat de uitgaven niet zullen uitzetten bij zoodanige decentralisatie in gemeenten. Terecht van oordeel, dat die gemeenten eigen inkomsten moeten hebben, meent hij, dat vermeerdering der koloniale uitgaven daarmee niet gepaard behoeft te gaan. Ik weet niet, in hoever deze voorspelling geheel zal opgaan, maar ook al zou de koloniale begrooting er eenigszins door worden bezwaard, dan nòg zouden daartegenover indirecte voordeelen staan van zoo groote waarde, ook stoffelijk, dat een wetgever, die geen koopman is, daarvoor de oogen niet mag sluiten. Bovendien zou ik alleen dan van een zuivere proef willen spreken, wanneer dergelijke gemeenten niet àl hun middelen putten uit de koloniale kas, doch ook een eigen, aanvankelijk bescheiden, belastingrecht kregen. Naarmate decentralisatie locale kracht oproept tot regeling en bestuur, moet deze ook hulpbronnen kunnen vinden en ontsluiten ter voorziening in locale behoeften. Niets wekt zoozeer de belangstelling ter plaatse als plaatselijke begrooting van uitgaven en middelen.

Het Curaçaosche regeeringsreglement heeft met het Surinaamsche dit gemeen, dat, om met Van de Putte te spreken, de groote grondtrekken aan het Nederlandsche staatsrecht ontleend zijn. De indeeling in hoofdstukken, de volgorde der artikelen en de tekst der wet dragen dan ook vele sporen, dat doorlopend de Grondwet in hare lezing van 1848 bij het ontwerpen geraadpleegd werd. Het reglement bevat 190 artikelen, verdeeld over 11 Hoofdstukken, die onderscheidenlijk handelen: 1. Van de kolonie en hare inwoners; 2. Van den Gouverneur; 3. Van den Raad van Bestuur; 4. Van den Kolonialen Raad; 5. Van het bestuur der verschillende eilanden;

6. Van het regtswezen; 7. Van den godsdienst; 8. Van de financiën; 9. Van de gewapende magt; 10. Van het onderwijs; 11. Van de Volksvlijt, alsmede een drietal slotbepalingen.

Beginnen wij met de vraag te bespreken, welke de rechtsbronnen zijn, waaruit het in de kolonie geldende recht voortkomt. Op eene kleine afwijking na zijn zij dezelfde als die van Suriname. Het artikel, dat ze opsomt (3) werd gewijzigd bij wet van 2 Februari 1901, die den verzamelaar 'algemeene verordeningen' verving door 'wettelijke regelingen'. Deze zijn: 1 traktaten voor zoover in de kolonie van toepassing; 2 algemeene verordeningen; n.l. *a* wetten voor de kolonie gemaakt of voor haar toepasselijk verklaard, *b* koninklijke besluiten in den vorm van algemeene maatregelen van bestuur, *c* koloniale verordeningen, vastgesteld door den gouverneur met goedkeuring van den Kolonialen Raad; 3 besluiten houdende algemeene maatregelen van den gouverneur, den Raad van Bestuur gehoord en 4 keuren en reglementen hetzij uitgaande van den Kolonialen Raad van het eiland Curaçao, hetzij van de Raden van Politie voor de andere eilanden, hetzij van districten, gemeenten of wijken.

Aanleiding tot deze wijziging was vooreerst de twijfel, die bestond, of de Gouverneur in geval van oorlog of opstand ook tractaten kon schorsen (art. 32); de mogelijkheid hiertoe werd nu afgesneden. Verder werd in vele artikelen het woord 'algemeene verordeningen' gebezigd in een engeren zin, n.l. dien van *wettelijke regeling* en daarom was het beter, dien zin er van den aanvang af aan te verbinden. De regeering had voorgesteld te gewagen van 'wettelijke voorschriften' als algemeenen term, doch op aandrang van den heer Pijnappel koos Minister Cremer den term 'wettelijke regelingen', die wet werd.

Er is eene hiërarchie, welke bij de volgorde der regelingen in art. 3 is in acht genomen.

Voorop gaan de tractaten. Terecht. Want zij staan in rang boven de wet, waaraan zij kunnen derogeeren. De onmiddellijk verbindende kracht van tractaten wordt ontkend door de aanhangers der contractstheorie, die echter de praktijk tegen zich hebben.¹⁾

Dan volgen de wetten en verder de besluiten des Konings, genomen in den vorm van algemeene maatregelen van bestuur. Hierbij komt duidelijk uit de gemeenschap van hoogste regelende en besturende organen van koloniën en moederland, eene gemeenschap, die voor de *zelfstandigheid* eener kolonie nadeelig kan worden.²⁾ Maar daarom kan de kolonie nog wel rechtspersoonlijkheid hebben en een eigen wil formeeren! Alleen ontbreekt voldoende waarborg,

1) Verg. voor bijzonderheden Mr. W.J.M. van Eysinga, Proeve eener inleiding tot het Nederlandsch Tractatenrecht, 1906, vooral Hoofdstuk VII, Karakter van Tractaten.

2) Verg. mijn proefschrift 'Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche koloniën'. blz. 148, 216.

dat de aanwezige wil genoegzaam tot zijn recht zal komen. Een gekozen volksvertegenwoordiging is voor de rechtspersoonlijkheid eener kolonie geen vereischte: Curaçao, welker rechtspersoonlijkheid boven twijfel verheven is¹⁾, moge hiervoor tot voorbeeld strekken.

Op de koninklijke besluiten volgen de koloniale verordeningen, ten aanzien van welke - en dit geldt sinds 1901 ook van de plaatselijke keuren - bepaald is, dat zij vervallen zoodra een wet of een Koninklijk besluit, in hetzelfde onderwerp voorzien, begint te werken. Voorts mogen koloniale verordeningen niet regelen wat reeds bij wet of Koninklijk besluit geregeld werd, tenzij bij die wet of dat besluit daartoe vrijheid is gelaten.

In tal van artikelen van het regeeringsreglement wordt een of ander onderwerp ter regeling opgedragen alleen aan eene Koloniale verordening (zie de artt. 7, 8, 9, 65, 75, 106, 123, 129, 131, 136, 138, 139, 159, 169, 172, 173, 175, 176, 182, 184, 185, 187) of aan een koloniale verordening of plaatselijke keur (zie de artt. 6, 166, 183, 186). De wet scheen hier, behalve voor de artt. 138 (de wetboeken enz.) en 159 (rechterlijke inrichting en organisatie) waar regeling bij K.B. *voor de eerste maal* werd voorgeschreven, het Koninklijk besluit als rechtsbron buiten te sluiten. Volgens den Minister Van Dedem behoorde echter in al deze gevallen de Koninklijke bevoegdheid vast te staan, op grond dat art. 61 der Grondwet verbiedt opdracht van wetgeving aan eene andere macht, die de Koninklijke bevoegdheid te niet doet. Ook praktische redenen pleitten voor wegneming van mogelijken twijfel in deze. De kwestie wordt nu opgelost door art. 48, 1e lid, dat in 1901 werd ingelascht en bepaalt, dat elk onderwerp, waarin volgens het reglement bij koloniale verordening of plaatselijke keur is of kan worden voorzien, ook bij Koninklijk besluit in den vorm van een algemeenen maatregel kan worden geregeld. Alleen wordt uitgezonderd vaststelling van het slot van rekening, belastingen en geldleeningen, waartoe een wet of een koloniale verordening wordt gevorderd. Hoe deze uitzonderingen nu wel te rijmen zouden zijn met de Grondwet, is moeilijk in te zien.²⁾

Op de koloniale verordeningen volgen de algemeene maatregelen van den Gouverneur, vooral in gevallen van nood te nemen.

In de laatste plaats komen de keuren en reglementen der Raden van Politie, districts-, gemeente- en wijkbesturen. Een voorschrift, dat zij niet treden in regeling van wat bij wet, Koninklijk besluit of koloniale verordening geregeld werd, ontbreekt. Alleen wordt gezegd, dat de plaatselijke keur, door den Raad van Politie gemaakt, alle onderwerpen kan betreffen, de huishouding des eilands rakende en dat daarin kunnen worden opgenomen voorschriften nopens de openbare orde, zedelijkheid en gezondheid. Ten einde eenig denkbeeld te geven van de onderwerpen, waarmede keuren zich bezighouden, worde Aruba als voorbeeld genomen, waar de volgende keuren bestaan: 1. Keur houdende samenstelling van een gezondheidsraad en regeling der verdere aangelegenheden betreffende de openbare gezondheid op het eiland Aruba; 2. keur houdende verbod en strafbepaling tegen het plukken, verkoopen en opkooien van onrijpe watapanapeulen; 3. keur waarbij bepalingen worden vastgesteld omtrent het verkoopen en inkoop van geiten- en schapenvellen; 4. keur houdende bepalingen in het belang der openbare orde, rust en veiligheid; 5. keur houdende vaststelling van een reglement voor de haven van Aruba (Paardenbaai); 6. keur houdende verbod en strafbepaling tegen den uitvoer van onrijpe dividivi-peulen; 7. keur waarbij bepalingen nopens het weiden en schutten van vee worden ingevoerd; 8. keur waarbij bepalingen worden vastgesteld omtrent

1) Verg. mijn proefschrift, Hoofdstuk VI, Rechtspersoonlijkheid van Curaçao, blz. 186-191

2) Mr. Ph. Kleintjes, Het Staatsrecht van Ned. Indië, I, blz. 229 der 2e uitgave, acht dergelijke aanwijzing wel 'volkomen grondwettig'.

het houtkappen en het kolenbranden op gouvernementgronden en het vervoeren van brandhout en houtskool op of over publieke land- en zeewegen.

Evenals in de Grondwet bevat het eerste hoofdstuk eenige (niet alle) z.g. grondrechten. Slavernij wordt niet geduld. In aansluiting hieraan hebben allen, die zich op het grondgebied der kolonie bevinden, gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goederen. Het artikel betreffende de uitlevering van vreemdelingen heeft bij de wet van 26 April 1884 (P.B. No. 8) verandering ondergaan. Vóór deze verandering was het kwestieus, of de voorwaarden, waarop uitlevering bij tractaat kon worden toegestaan, bij Koninklijk besluit, den Raad van State gehoord, konden worden vastgesteld. Toen de Minister Van Goltstein twee ontwerpen-besluit bij den Raad van State aanhangig maakte, betoogde de Raad, dat wegens het stellig beroep op art. 3 der Grondwet, alleen regeling bij de wet mogelijk was. Sedert de wijziging van 1884 eischt art. 5 vaststelling van de regelen omtrent uitleveringstractaten bij Koninklijk besluit. Eene koloniale verordening of plaatselijke keur zal regelen geven omtrent toelating en uitzetting van personen, die niet in verschillende eilanden der kolonie gevestigd noch daarheen van Rijkswegen gezonden zijn. Een recht van politieke uitzetting, ontzegging van verblijf of interneering (artt. 45-48 van het Oost-Indische regeeringsreglement) achtte de regeering in afwijking van wat Pahud in zijne beide ontwerpen had voorgesteld voor de West niet noodig, terwijl het zelfs aanleiding zou kunnen geven tot gevaarlijke verwickelingen. Gesproken wordt van 'personen', niet van 'vreemdelingen', zoodat ook Nederlanders kunnen worden uitgezet, mits niet van Rijkswegen gezonden naar noch gevestigd in de kolonie. De verordening van 7 April 1874 (P.B. No. 24), die artikel 6 uitvoert, spreekt dan ook van personen zonder voor Nederlanders eene uitzondering temaken.

Een ander grondrecht betreft de benoembaarheid tot 'openbare bediening'. Nederlanders en zij, die in onze West geboren zijn uit aldaar gevestigde ouders zijn benoembaar tot ambten, door den Koning op te dragen. De benoembaarheid tot *andere* openbare bedieningen wordt geregeld bij koloniale verordening. Die verordening is van 7 April 1874 (P.B. No. 23) en verklaart benoembaar Nederlanders en hen, die in de kolonie zijn gevestigd. De vestiging wordt geregeld in eene verordening van 18 Juni 1868 (P.B. No. 7), waaruit blijkt, dat de vestiging van Nederlanders begint bij de aangifte op het politiebureau, van vreemdelingen in den zin van art. 6 R.R.¹⁾ door toelating ingevolge de Curaçao'sche keur van 19 Oct. 1866 (P.B. No. 17) en van alle anderen door hun bekend voortdurend verblijf.

Daarna is de vrijheid van drukpers aan de orde. Voorafgaand verlof tot publiceeren heeft niemand in Curaçao noodig. Ex post zal men (hetzij schrijver, uitgever, drukker of verspreider), zich hebben te verantwoorden overeenkomstig eene koloniale verorde-

1) Sic. Art. 6 kent geen vreemdelingen.

ning, die ook waarborgen tegen het misbruik van deze vrijheid zal bevatten. Deze waarborgen zullen nimmer den graad eener censuur mogen bereiken. Van de Putte zelf zegt in zijne 2e Toelichting: 'Eene vrije drukpers sticht nergens grooter nut dan in eene kolonie. Staan daartegen eigenaardige gevaren over, zij kunnen door repressieve maatregelen beteugeld worden. De censuur paart onmagt aan een hatelijk karakter en strijdt te zeer met den geest der Nederlandsche begrippen van vrijheid, dan dat een voorstel tot hare invoering ooit van deze Regering zou kunnen uitgaan.' Men vindt de repressieve voorschriften, waarop art. 8, 2e lid, doelt, in het Wetboek van Strafrecht, met name in § 3 der derde afdeeling van het Tweede Boek: Van afkeurende beoordeeling, berisping of opzetting, gerigt tegen het openbaar gezag in een herderlijk geschrift; in de zesde afdeeling van dat Boek: Misdrijven begaan met geschriften, afbeeldingen of prenten, zonder naam van schrijver, drukker of plaatsnijder verspreid; in § 2 der zevende afdeeling van dat Boek: Laster, hoon, belediging, enz. Ook komen in aanmerking de bepalingen van art. 1389 v.B.W. regelende de burgerlijke rechtsvordering terzake van laster, hoon of belediging. Bepalingen, die de toelating van in Nederland gedrukte stukken zouden belemmeren, moeten bij de wet worden bekrachtigd. Opvallend is de afwijking van art. 110 Regeerings-Reglement N.I., dat onderscheid maakt tusschen stukken in Nederland of elders gedrukt en voor de eerste geen, voor de tweede wel eene censuur mogelijk maakt. Deze afwijking werd zonder eenige toelichting of opmerking van de zijde der Staten-Generaal aanvaard.

Wat het recht van petitie aangaat valt alleen als eene bijzonderheid aan te teekenen, dat personen, die niet schrijven kunnen, verzoekschriften mogen indienen door tusschenkomst van zoodanige ambtenaren, als hiertoe bij koloniale verordening zijn aangewezen.

Deze verordening is van 11 Nov. 1872 (P.B. 1872 No. 31) en wijst voor het stadsdistrict op Curaçao de wijkmeesters, in de buiten-districten den District-meester en op de overige eilanden den Gezaghebber aan. Ook mogen de Gouvernementssecretaris, de Griffiers bij de rechterlijke colleges, de praktizijns en notarissen, voor zooveel betreft akten tot hun ministerie behoorende, verklaringen doen, ingeval de belanghebbenden niet schrijven kunnen en hunne handteekening vereischt wordt.

Evenals bij de Grondwet vormt ook hier het recht van vereeniging of vergadering den sluitsteen van het eerste Hoofdstuk. Eene uitdrukkelijke erkenning van dit recht wordt niet uitgesproken. Het schijnt spitsvondig hier tusschen dit recht en zijn uitoefening te willen onderscheiden en aldus implicite eene erkenning uit het artikel te distilleeren. Koloniale verordening of plaatselijke keur kan de uitoefening van het recht in het belang der openbare orde, zedelijkheid of gezondheid beperken.

De vrijheid van godsdienst wordt erkend bij artt. 162, 163, 165 en 166, terwijl in de artt. 146, 147 en 148 de persoonlijke vrijheid, de onschendbaarheid van woning en het brievengeheim gewaarborgd worden. Tot bijzondere opmerkingen bestaat geen aanleiding.

In het Tweede Hoofdstuk wordt van den Gouverneur gehandeld. De eerste afdeeling, meer van formeelen aard, bespreekt zijn benoeming, ontslag en verantwoordelijkheid. Ondanks de bepaling, dat de Gouverneur zijne waardigheid uitoefent met stipte inachtneming van 's Konings bevelen en aan den Koning wegens zijn doen en laten verantwoordelijk is, verschilt zijne positie hemelsbreed van die van eenen Commissaris der Koningin hier te lande. Grootere overeenkomst heeft zij met die van burgemeester. De Gouverneur is orgaan der kolonie, niet koninklijke dwarskijker. Zijne bevoegdheden wortelen in de *wet* en wanneer hij zijne gehoorzaamheid aan de Kroon aldus opvatte, dat met de wet of met andere in de

kolonie geldende wettelijke regelingen strijdige Koninklijke bevelen door hem moesten worden opgevolgd, dan zou hij krachtens art. 22 sub *c* tot straf vervolgbaar wezen naar de bepalingen der wet op de ministeriële verantwoordelijkheid. Alleen wanneer die bevelen vervat zijn in een Koninklijk besluit, genomen in den vorm voor algemeene maatregelen van bestuur voorgeschreven, wordt de zaak anders. Een toetsingsrecht van de lagere regeling aan de hoogere is den Gouverneur niet toegekend.

Overgaande tot de bespreking van zijne macht, zien wij, dat de Gouverneur met inachtneming van de voorschriften van het Regeeringsreglement, in naam en als vertegenwoordiger des Konings de kolonie bestuurt en aldaar met de uitvoerende macht is bekleed. Oorspronkelijk werd van 'regeert' en 'regering' gesproken, doch deze wijsche termen hebben voor meer eenvoudige plaats gemaakt. Het opperbevel over de krijgsmacht in de kolonie is bij den Gouverneur, die hare bevelhebbers en officieren kan schorsen. Een recht van benoeming, bevordering en ontslag, gelijk aan dat van den de Gouverneur-Generaal van N.I., heeft hij niet en dit is volkomen verklaarbaar, waar de kosten van de Rijks zee- en landmacht tot bescherming der kolonie gevorderd, blijkens art. 99, ten laste van 's Rijks schatkist komen.

Het Regeeringsreglement onderstelt naast het bestaan eener 'krijgsmagt' dat eener 'koloniale gewapende magt' en geeft den Gouverneur de bevoegdheid de bevelhebbers, officieren en onderofficieren dier macht te benoemen, te schorsen en te ontslaan. Aan die gewapende macht is het 9e Hoofdstuk gewijd. Het eerste artikel van dat Hoofdstuk (art. 175) vestigt voor alle weerbare ingezetenen den plicht van verdediging van de kolonie tegen een buiten- of binnenlandschen vijand alsook van medewerking in tijd van vrede tot bewaring van de inwendige rust. Schutterijen en gewapende politie kunnen bij koloniale verordening worden opgericht. In geval van noodzaak kan de Gouverneur vrijwilligers en zelfs vreemde hulptroepen tijdelijk in soldij nemen.

Voorheen schreef het Regeeringsreglement imperatief de vorming van schutterijen voor, doch sedert 1901 is een en ander aan het inzicht van den wetgever in de kolonie overgelaten. Vermelding verdienen twee verordeningen in deze, n.l. de verordening voor de schutterij op het eiland Curaçao van 8 Mei 1876 (P.B. 1876 No. 13) en de verordening voor de schutterijen in de kolonie Curaçao buiten het eiland van dien naam, van 29 Maart 1882 (P.B. 1882 No. 227). Wat het eiland Curaçao betreft bepaalt de verordening van 12 Mei 1902 (P.B. 1902 No. 29) dat zoowel de stedelijke als de landelijke schutterij rustende is. Op de andere eilanden is zij dienstdoende. Bij besluit van den Gouverneur van 7 Oct. 1882 (P.B. 1882 No. 25) werd het getal schutters voor de eilanden Bonaire, Aruba, St. Martin (Ned. Ged.) en St. Eustatius vastgesteld respectievelijk op 40, 60, 35 en 25.

Tot 1901 regelde het Regeeringsreglement alleen het noodrecht des Gouverneurs in geval van oorlog of opstand. Alsdan mag hij alle hem noodig schijnende maatregelen nemen, de kolonie geheel of ten deele in staat van oorlog of beleg verklaren, de bepalingen

van het Regeeringsreglement en van alle andere algemeene verordeningen schorsen en autoriteiten, zelfs zoo zij door den Koning zijn aangesteld, tijdelijk opheffen. Burgerlijke of militaire gezaghebbers in de onderdeelen der kolonie kunnen door hem tot een en ander worden gemachtigd, doch in elk geval moet van genoemde noodmaatregelen onverwijld aan den Koning worden kennis gegeven. In 1901 is hierbij de bevoegdheid gekomen, dat *in dringende omstandigheden* de Gouverneur voor de geheele kolonie of bepaalde gedeelten daarvan, onder nadere bekrachtiging door de wet of onder nadere goedkeuring des Konings wetten resp. Koninklijke besluiten en koloniale verordeningen kan schorsen.

Op het meer ideëele voorschrift, dat de Gouverneur de eer van den Staat en van de kolonie tegen aanranding van buiten moet beschermen, volgt eene belangrijke bepaling, die hem bevoegd verklaart, als daarvoor dringende redenen bestaan, voorloopige overeenkomsten, de kolonie betreffende, met vreemde machten onder voorbehoud van 's Konings goedkeuring, aan te gaan. Die overeenkomst moet terstond ter kennis des Konings worden gebracht en zij vervalt als niet binnen een jaar na de dagteekening of den korteren overeengekomen termijn de bekrachtiging door den Koning is gevolgd. Naar prof. Van Eysinga terecht opmerkt, strijdt het voorschrift met art. 59 G.W., dat uitsluitend den Koning bevoegd verklaart tractaten te sluiten en te bekrachtigen. Overigens schijnt nimmer van die bevoegdheid te zijn gebruik gemaakt.

Als regel berust de benoeming, schorsing en het ontslag van koloniale ambtenaren bij den Gouverneur. Ook worden door hem aan ambtenaren en officieren binnen- of buitenlandsche verloven toegekend.

Het algemeen bestuur der koloniale geldmiddelen en domeinen ligt in zijne handen en hij is deswege verantwoordelijk naar de bepalingen bij de wet te stellen. Deze wet kan geen andere zijn dan die bedoeld bij art. 174 regelende de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen. Zij is de wet van 7 Nov. 1910 (P.B. 1910 no. 63, N.S. 1910 no. 316).

Het spreekt van zelf, dat, evenals bij het Rijk, het algemeen bestuur gebonden is aan het budgetrecht der (koloniale) wetgevende macht. (Zie BEGROOTING).

Verder zien wij dat de Gouverneur in het algemeen de bezoldigingen regelt, terwijl verloftractementen, pensioenen en wachtgelden bij koloniale verordeningen geregeld zijn. Het recht van gratie van straffen komt hem toe, doch amnestie, abolitie of generaal pardon mag hij alleen in zeer dringende gevallen verleenen, den Raad van Bestuur gehoord en onder voorbehoud van 's Konings bekrachtiging. Het recht van dispensatie is gebonden aan de gevallen en de wijze omschreven bij de algemeene verordeningen, waarvan dispensatie verleend wordt. Omtrent dispensatie van de besluiten, houdende algemeene maatregelen, door den Gouverneur, den Raad van Bestuur gehoord, uitgevaardigd, alsook van de keuren en reglementen zwijgt het artikel, zoodat hier de bekende strijdvraag, of dispensatie wetgeving dan wel uitvoering is en daarin delegatie van wetgevende macht is te zien, praktisch belang heeft behouden.

Verder verleent de Gouverneur zeebrieven aan schepen en vaartuigen, toebehoorende aan inwoners der kolonie. De zorg voor de afkondiging en uitvoering van wetten en Koninklijke besluiten is hem opgedragen. Om gewichtigeredenen kan hij de afkondiging of uitvoering opschorten. Betreft dit een wet, dan wordt hiervan ten spoedigste aan de Staten-Generaal mededeeling gedaan. Keurt de Koning des Gouverneurs handeling niet goed, dan gaat hij onverwijld tot de afkondiging of de uitvoering over.

De afkondiging heeft plaats door insertie in het Publicatieblad, dat ingesteld is bij Notificatie van 26 Maart 1846 (Herdrukte Bundel n°. 266). Tenzij een andere termijn is bepaald, werkt de verordening op den 30en dag na de afkondiging.

Medewetgevend gezag wordt den Gouverneur toegekend bij de bepaling, dat hij, na verkregen goedkeuring van den Kolonialen Raad, koloniale verordeningen vaststelt en voor hare afkondiging zorgt. Heeft hij bezwaar, dan kan hij de vaststelling in beraad houden.

Waar de voornaamste taak van den Kol. Raad in zijn aandeel in de totstandbrenging van kol. verordeningen bestaat, moge hier eene korte bespreking van dien Raad volgen. Hij is samengesteld uit 13 door den Koning te benoemen leden. Benoembaar zijn ingezetenen in den zin van het reglement, 25 jaar oud, in het volle genot der burgerlijke rechten, mits niet onbekwaam of uitgesloten zijnde. Uitgesloten zijn de gouverneur, de ondervoorzitter en leden van den Raad van Bestuur, de gouvernements-secretaris en de krijgslieden van den Staat in werkelijken dienst. Vroeger maakten de gouverneur en de andere leden van den Raad van Bestuur als vaste leden deel uit van den Kol. Raad en was eerstgenoemde zelfs zijn voorzitter, terwijl de procureur-generaal ondervoorzitter was. Dit is in 1901 alles anders geworden. Minister Cremer wilde den toestand zuiverder maken en met name beletten, dat een gedelegeerde van den Gouverneur in die qualiteit een voorstel zou moeten verdedigen, waartegen hij als lid van het wetgevend college oppositie zou willen maken. De leden hebben zitting voor 4 jaren; het eerste jaar treden er 4 af en verder elk jaar 3. Op zijn samenstelling heeft de Raad invloed doordien hij voor elke opengevallen plaats een aanbeveling van twee personen tot den Koning mag richten. Wat zijne vergadering¹⁾ betreft valt op te merken, dat zij jaarlijks geopend wordt door of namens den Gouverneur te Willemstad op den tweeden Dinsdag van Mei. Voorzitter en ondervoorzitter worden voor elke vergadering uit de leden door den Koning benoemd. Openbaarheid is regel. De Voorzitter dan wel vier leden kunnen sluiting der deuren vorderen, doch de vergadering beslist, of aldus beraadslaagd en een besluit genomen zal worden. De leden stemmen naar eed en geweten, zoodanig als het belang der kolonie medebrengt. Zeer ruim is de parlementaire niet-vervolgbaarheid geformuleerd: wordt deze b.v. in onze provinciale en gemeentewet tot de stem of meening, in de vergadering geuit, beperkt en spreekt de Grondwet ten aanzien van de leden der Staten-Generaal van 'hetgeen zij in de vergadering hebben gezegd of aan haar schriftelijk hebben overgelegd,' zoo spreekt het regeeringsreglement van 'hetgeen zij als zoodanig gezegd en gedaan hebben'. Onder 'gedaan' zal ook 'nagelaten' zijn te begrijpen. Voorts komen in de wet eenige bepalingen voor, die in het reglement van orde thuis behooren. Dit laatste wordt door den Raad vastgesteld, doch de wet schrijft voor, dat hij niet mag beraadslagen noch besluiten, zoo niet meer dan de helft der leden

1) De herziening van 1901 had op het voetspoor van de Grondwet in hare lezing van 1887 tusschen 'zitting' en 'vergadering' moeten onderscheiden.

tegenwoordig is, dat alle besluiten bij volstrekte meerderheid van stemmen genomen worden, dat bij staking van stemmen uitstel plaats heeft tot een volgende vergadering, behalve als het een voltallige vergadering is, want daarin geeft de stem des voorzitters den doorslag. Dit is ook het geval, wanneer, na het uitstel, in de volgende vergadering de stemmen andermaal staken. Verder wordt over alle zaken mondeling bij hoofdelijke oproeping gestemd, doch bij keuze of voordrachten van personen bij besloten en ongeteekende briefjes. Het thans vigeerende reglement van orde is vastgesteld in de besloten vergadering van 13 Februari 1902. De Raad is blijkens Hoofdstuk I, Van de Afdeelingen, voor het schriftelijk overleg met den Gouverneur verdeeld in twee afdeelingen, die elk een rapporteur hebben, met eventueel nog een algemeenen rapporteur, een ambtenaar, door de vergadering met goedvinden van den Gouverneur aangewezen. Hoofdstuk II handelt van de Commissiën, van adressen, verzoekschriften en keuze van personen. Hoofdstuk III regelt de orde ter vergadering, geeft formulieren voor de correspondentie met den Gouverneur ter zake van al- of niet of gewijzigd goedkeuren van ontwerp-verordeningen, regelt het in overweging nemen van ontwerp-verordeningen uit 's Raads boezem voortgekomen, het recht om aan den Gouverneur inlichtingen te vragen, eventueel op te leggen geheimhouding en de vervanging van den griffier, als hoedanig de gouvernements-secretaris fungeert. Hoofdstuk IV behandelt het drukken der stukken en hoofdstuk V, het laatste, handelt van het bijwonen der vergadering door het publiek. Dat de positie van den Gouverneur eene geheel andere is geworden, blijkt wel uit het in 1901 ingelaschte art. 85*bis*, R.R., dat hem het recht geeft in persoon of door een gemachtigde de beraadslaging bij te wonen en eene raadgevende stem uit te brengen. - Wat de macht van den Raad betreft, deze gaat bijna geheel op in het recht van wetgeving, waarbij hem recht van amendement en initiatief is toegekend. Heeft de Gouverneur bezwaar een goedgekeurde verordening vast te stellen of kan hij zich met een of andere wijziging niet vereenigen, dan geeft hij daarvan kennis aan den Koning en den Kolonialen Raad. In abstracto heeft de Kroon het recht den Gouverneur te bevelen, toch de verordening vast te stellen, doch het ligt voor de hand, dat dit eene voor het gezag van den Gouverneur gevaarlijke politiek zou zijn. Een recht om de belangen der kolonie bij Koning, Staten-Generaal en Gouverneur voor te staan, is den Raad uitdrukkelijk toegekend, waartegenover op hem de verplichting rust de tot hem gerichte verzoekschriften te onderzoeken. Een recht van interpellatie is den Raad in dezen vorm toegekend, dat hij den Gouverneur kan uitnoodigen om wegens zaken, de kolonie betreffende, mondeling of schriftelijk inlichtingen te geven. De Gouverneur voldoet aan deze uitnoodiging, wanneer hij meent, dat het geschieden kan zonder schade voor de aan hem toevertrouwde belangen. Hierbij bedenke men, dat tusschen de positie van den Gouverneur en die van een parlementairen Minister een wereld ligt; immers art. 21 stelt den Gouverneur wegens zijn doen en laten *aan den Koning* verantwoordelijk.

Het budgetrecht van den Kolonialen Raad werd reeds op eene andere plaats besproken.

Reeds werd meermalen van den Raad van Bestuur gewaagd, Hij moge thans eene korte bespreking vinden. De Raad van Bestuur is een zuiver regeeringscollege, bestaande uit den Gouverneur als voorzitter, een onder-voorzitter en drie leden. De onder-voorzitter en de leden worden door den Koning benoemd, geschorst en ontslagen. De meerdere afhankelijkheid van den Raad van Bestuur blijkt o.a. uit de wijze, waarop het reglement van orde tot stand komt. De Raad maakt slechts een ontwerp, de vaststelling is bij den Gouverneur, terwijl den Koning een goedkeuringsrecht is voorbehouden, ook met betrekking tot latere wijzigingen. Het

reglement werd vastgesteld bij Gouvernementsbesluit van 21 Maart 1872 en eene aanvulling bij Gouvernementsbeschikking van 13 Augustus 1901. Een en ander werd opgenomen in het Publicatieblad 1901. no. 35. De weten op haar voetspoor het reglement van orde stellen tegenover elkander den voorzitter en onder-voorzitter eenerzijds en de leden anderzijds. Wil dit nu zeggen dat beide eerstgenoemden de rechten missen aan het lidmaatschap verbonden? Is hunne verhouding er eene als van den burgemeester, die geen lid van den gemeenteraad behoeft te zijn, maar wel zijn voorzitter is? Of wel als van den Commissaris der Koningin, die blijkens art. 1 der Provinciale wet wel deel uitmaakt van de Statenvergadering, doch in deze alleen heeft eene raadgevende stem? Men zal vergeefs in wet en reglement van orde een antwoord zoeken. Dit laatste moge bepalen, dat de Gouverneur bevoegd is om het schriftelijk advies van den Raad van Bestuur, door rondzending van voorstellen of stukken, te vragen, zoo ontbreekt een voorschrift omtrent de wijze, waarop de adviezen worden vastgesteld. Alleen lezen we, dat de notulen o.a. behelzen de besluiten die genomen zijn, dat, als het een besluit geldt door den Gouverneur te nemen, elk lid verzoeken kan, dat zijn advies in de notulen opgenomen worde, verder dat de vergaderingen met gesloten deuren worden gehouden en de Gouverneur aan de leden en eventueele niet-leden geheimhouding kan opleggen, maar over de wijze, waarop de besluiten van den Raad tot stand komen geen woord. Dat althans de ondervoorzitter, die na 1901 niet meer de procureur-generaal behoeft te zijn, doch gewoon ambteloos burger kan wezen, op één lijn zou moeten staan met de leden wat de aan het lidmaatschap verbonden rechten aangaat, ware geen weelde in de wet zelve uit te drukken. De positie van den voorzitter, immers tevens Gouverneur, is een andere. Hij *vraagt* advies en daarom heeft zijne stem bij het opmaken hiervan geen waarde.

De Gouverneur is verplicht den Raad van Bestuur te hooren over: alle besluiten tot uitvoering van algemeene verordeningen, die de Gouverneur wil nemen; alle plaatselijke keuren, aan de bekrachtiging des Gouverneurs onderworpen; alle aangelegenheden, waaromtrent dit is voorgeschreven bij eene algemeene verordening of den Gouverneur van 's Konings wege wordt bevolen en alle andere zaken, waaromtrent de Gouverneur in het belang zijner verantwoordelijkheid het gevoelen van den Raad wenscht te kennen. Wordt 's Raads schriftelijk gevoelen gevraagd, zoo zal hij dit niet kunnen weigeren. Officieren van zee- en landmacht en ambtenaren kunnen door den Gouverneur worden verplicht om, ook al zijn zij geen leden van den Raad, toch de vergadering bij te wonen tot het geven van inlichtingen. Ten slotte opent het reglement de mogelijkheid, dat aan den Raad van Bestuur rechtsmacht wordt opgedragen in geschillen van bestuur en wordt in het algemeen gezegd, dat de Raad alle andere werkzaamheden verricht hem bij het reglement of andere algemeene verordeningen opgedragen.

Het 5e Hoofdstuk behandelt het bestuur der verschillende eilanden. Dit berust, behalve voor het

hoofdeiland, bij gezaghebbers, door den Koning, die hunne wedden en instructie vaststelt, benoemd, geschorst en ontslagen. De Gouverneur heeft bij dringende reden, in afwachting van 's Konings beslissing, een recht van schorsing. De gezaghebber moet zich houden aan zijn instructie en de bevelen des Gouverneurs. Voor een verblijf buiten het eiland, langer dan 5 dagen, heeft hij verlof noodig. Allen, die zich op het eiland of zijn onderhoorigheden bevinden, zijn tot eerbied en gehoorzaamheid jegens hem gehouden en alle beambten staan onder zijne bevelen. Voor de bewaring van inwendige rust, orde en veiligheid is hij verantwoordelijk en hij waakt tegen aanranding van buiten. In verband met een en ander heeft hij het bevel over de aanwezige gewapende macht, politie en schutterij. Hij zorgt voor de uitvoering en handhaving van de wettelijke regelingen, voorzoover hij daarmede door den Gouverneur is belast. Tot bijstand in het dagelijksch bestuur zijn er twee landraden, van wie de eerst aan de beurt van aftreding zijnde zoo noodig den gezaghebber vervangt. De landraden worden gekozen door de stemgerechtigde ingezetenen, voor 4 jaren. Eene koloniale verordening regelt het actieve en passieve kiesrecht voor elk eiland (P.B. 1869 no. 24, gew. P.B. 1904 no. 26). Om de twee jaren treedt een af, die terstond herkiesbaar is.

Gezaghebber en landraden vormen samen den Raad van Politie, waarvan de eerste voorzitter is. De Raad vergadert, als de gezaghebber of beide landraden dit noodig oordeelen. Hij moet den Gouverneur van bericht en raad dienen, heeft een bijzonder recht van petitie bij Koning, Staten-Generaal, Gouverneur en Kolonialen Raad, heeft een waterstaatkundig toezicht, een oppertoezicht over het armwezen en een toezicht over het onderwijs. De voornaamste bevoegdheid van den Raad van Politie is het maken van keuren. Hij mag plaatselijke keuren maken nopens alle onderwerpen, de huishouding des eilands betreffende, en daarbij de noodige voorschriften geven in het belang der openbare orde, zedelijkheid en gezondheid. De straf wordt hij koloniale verordening bepaald (P.B. 1872 no. 28). De keuren behoeven de bekrachtiging van den Gouverneur. Na bekrachtiging wordt de keur afgekondigd en verbindt allen, die zich op het eiland bevinden. In spoedeischede gevallen kan zij worden afgekondigd in afwachting van de bekrachtiging. De Raad van Politie belast een of meer leden met de betrekking van ambtenaar van den burgerlijken stand en met het houden der bevolkingsregisters. Bij algemeene verordening kunnen den Raad nog andere functies worden opgedragen. - Voor het eiland Curaçao bestaat eene afwijkende regeling. Daar maakt de Koloniale Raad de keuren, waarop van toepassing zijn de vormen, voor koloniale verordeningen voorgeschreven. De overige functies van den Raad van Politie worden op Curaçao door de colleges of ambtenaren verricht, daarmede bij algemeene verordening belast.

De verdeling in districten, gemeenten of wijken en de organisatie der besturen geschiedt bij koloniale verordening. Ook deze besturen kunnen keuren maken. Zulk eene keur behoeft de bekrachtiging des Gouverneurs. Bij K.B. van 16 Jan. 1863 no. 113 werd Curaçao in 5 districten verdeeld. (P.B. 1863 no. 11). Bij K.B. van 22 Oct. 1871 no. 27 (P.B. 1871 no. 23) werd de post van Districts-Commissaris opgeheven. Aruba werd bij publicatie van 12 Dec. 1866 (P.B. 1866 no. 24) in vier districten verdeeld. Zoo ook Bonaire bij Verordening van 7 Juni 1870 (P.B. 1870 no. 11). Blijkens eene publicatie van 15 Nov. 1834 is St. Martin (N.G.) verdeeld in: hoofdplaats Philipsburg, dorp Simonsbaai, district Cul de Sac en Kleinbaai, district Koolbaai, district Boven- en district Beneden Prinsenkwartier.

In het zesde Hoofdstuk is het rechtswezen aan de orde. Onder de algemeene voorschriften komt veel voor, dat ook onder de algemeene beschikkingen van Hoofdstuk V onzer Grondwet wordt aangetroffen. De rechtspraak geschiedt in naam

des Konings. De wetboeken, rechtspleging in zake van belastingen, het notarisambt, de industriele-, letterkundige en kunst eigendom alsook de maten en gewichten worden bij koloniale verordening geregeld, zooveel mogelijk overeenkomstig de in Nederland bestaande wetten. Ook de rechterlijke inrichting en organisatie zijn ter regeling aan de koloniale verordening voorbehouden. Tegen deze bepalingen heeft de Tweede Kamer in 1865 krachtig geopponeerd¹⁾, vooral op grond, dat de Koloniale Raad voorloopig nog niet tegen die taak opgewassen zou zijn. De Kamer nam een amendement- Van Nierop aan, waaraan art. 189 R.R. het leven dankt, krachtens welk artikel de genoemde onderwerpen voor de eerste maal bij K.B. geregeld worden. De wetboeken enz. dateeren van 4 Sept. 1868.

Ten aanzien van onteigening is bepaald, dat daarvoor noodig is eene koloniale verordening, die het algemeen nut uitspreekt, alsook eene vooraf genoten of vooraf verzekerde schadeloosstelling. Algemeene regelen, bij koloniale verordening te stellen, kunnen hierop uitzonderingen toelaten, doch aan het recht op volledige schadeloosstelling mag niet getornd worden. Evenals onze Grondwet in hare lezing van 1848 wordt dus ook hier eene algemeene regeling slechts voor de uitzonderingen geëischt, en evenals onze onteigeningswet stoort ook de verordening van 13 Juli 1887 (P.B. 1887 no. 23) regelende de onteigening ten algemeenen nutte, zich niet aan die perken.

Het artikel betreffende de competentie van den burgerlijken rechter steekt gunstig af bij dat onzer Grondwet, door eenvoud en duidelijkheid: 'aan de rechterlijke magt behoort bij uitsluiting de kennismeming van alle geschillen van burgerlijken aard'. Of de rechterlijke macht ook strafrechter zal zijn, laat het reglement in het midden. Het bepaalt alleen, dat geene vervolging tot straf kan plaats hebben, dan voor den bij alg. verordening aangewezen rechter en op de bij zoodanige verordening bepaalde wijze. Uitdrukkelijk worden de burgerlijke dood en verbeurdverklaring van alle goederen verboden. Geschillen over 'burgerregt' staan ter kennismeming van de rechterlijke macht, wanneer geen andere rechter aangewezen is. Het voorschrift omtrent de uitvoering der vonnissen enz. geeft tot geen bijzondere opmerkingen aanleiding. Hetzelfde kan gelden van het voorschrift, dat niemand tegen zijn wil kan worden afgetrokken van zijnen wettigen rechter. Doordat het 2e lid van art. 145 R.R. ruimer is dan het 2e lid van art. 150 G.W. 1848 en niet spreekt van administratieve macht tegenover rechterlijke macht, doch van 'andere machten', vormt het ten aanzien van administratieve rechtspraak niet zoo'n anachronisme als het bedoelde grond wettelijk gebod. De waarborging van de persoonlijke vrijheid (habeas corpus act), de onschendbaarheid van woning en het brievengeheim vertoonen evenmin afwijkingen van het Nederlandsche recht van 1848. In

1) Eigenlijk richtte zich de oppositie tegen de overeenkomstige bepalingen in het R.R. voor Suriname.

art. 148 komt een slordigheid voor, doordat de uitzondering luidt: 'behalve op laat van den regter *en* in de gevallen, bij algemeene verordening voorzien'. Het woordje 'en' ontbreekt in de Grondwet, art. 154. Zooals het R.R. nu luidt zou er plaats kunnen zijn voor de opvatting dat er 2 categorieën van uitzondering zijn, n.l. de last van den rechter en de gevallen, bij alg. verordening voorzien.

Omtrent de samenstelling van de rechterlijke macht valt het volgende op te merken. Er zijn zes kantongerechten, n.l. op elk eiland één. Verder is er op St. Martin een raad van justitie, wiens rechtsgebied zich uitstrekt over St. Martin, St. Eustatius en Saba en op het hoofdeiland een hof van justitie voor de geheele kolonie. Het kantongerecht bestaat uit één rechter, twee plaatsvervangers, één ambtenaar van het O.M. en één griffier, de raad van justitie uit één president, drie leden, twee plaatsvervangers, één officier van justitie en één griffier. De raad van justitie heeft alleen crimineele jurisdictie, behalve het zich civiele partij stellen tot f150 en den eisch tot betering der beledigde partij.

Het hof is deels appèl-rechter, deels rechter in eersten aanleg.

Art. 149, 1e lid R.R. luidt sedert de wet van 20 Juni 1908 (P.B. 1908 no. 30): 'De rechtsmacht van den Hoogen Raad der Nederlanden en het Hoog Militair Gerechtshof in koloniale zaken wordt geregeld door den Koning. De rechtsmacht van den Hoogen Raad is geregeld bij K.B. van 25 Februari 1909 (P.B. 1909 no. 14); uitdrukkelijk is daarbij bepaald, dat de vonnissen door de Hoven van justitie in strafzaken gewezen niet aan hooger beroep onderworpen zijn. In strafzaken is alleen cassatie in het belang der wet toegelaten. Bij K.B. van 30 October 1909 (P.B. 1909 no. 49) werden geregeld de rechtspleging bij de landmacht en de rechtsmacht van het Hoog Militair Gerechtshof in de koloniën Suriname en Curaçao.

Behoorlijk wordt in het regeeringsreglement gewaakt voor de onafhankelijkheid der rechtspraak van het hoogste college in de kolonie door de benoeming van den voorzitter, de gegradueerde leden, den griffier en den procureur-generaal aan den Koning op te dragen. De magistrature assise wordt voor het leven benoemd. De wet zelf noemt limitatief de reden van ontslag van den voorzitter en de gegradueerde leden van het Hof, n.l. ongeschiktheid door leeftijd (60 j.) of ziekte, curatele, wangedrag, onzedelijkheid of grove achteloosheid. Bovendien kan de Hooge Raad in raadkamer bij gemotiveerd arrest den voorzitter en de gegradueerde leden uit hun ambt ontzetten bij veroordeeling tot gevangenisstraf of bij verklaring in staat van kennelijk onvermogen, dan wel bij gijzeling wegens schulden.

Aan het slot van dit Hoofdstuk worden vonnissen enz. van den rechter in Nederland of (andere) Nederlandsche koloniën in Curaçao executoir verklaard, terwijl Curaçaosche vonnissen enz. alleen in Nederland (niet in eene andere kolonie) kunnen worden ten uitvoer gelegd.

Het 7e Hoofdstuk, van den Godsdienst, biedt weinig merkwaardigs.

De artt. 162, 163, 164 en 165 zijn bijna woordelijk gelijkloidend aan de artt. 167, 168, 169 en 169 der Grondwet. Art. 163 beperkt de gelijke bescherming tot alle 'erkende' kerkgenootschappen en art. 165 is aan den anderen kant ruimer, door dezelfde burgerlijke en burgerrechten enz. toe te kennen aan de belijders der onderscheidene godsdienstige meeningen (opinions religieuses, niet cultes). Art. 166 bepaalt, dat de openbare eeredienst en godsdienstoefening aan geen andere beperkingen onderworpen zijn dan die welke in het belang van orde, rust en zedelijkheid bij koloniale verordening of plaatselijke keur worden bevolen.

Het 8e Hoofdstuk bespreekt de financiën. In het 1e artikel van dit hoofdstuk wortelt de functie van den administrateur van financiën, die door den Koning wordt benoemd en ontslagen, welke ook zijne instructie en wedde vaststelt. Onder het oppertoezicht des Gouverneurs heeft deze hoofdambtenaar, gelijk het R.R. hem noemt, het beleid

der koloniale geldmiddelen en het beheer der domeinen. Conform de Grondwet wordt verder bepaald, dat het muntstelsel bij de wet wordt geregeld. Dat belastingen op eene wet of koloniale verordening moeten steunen en dat geen privilege mag worden verleend, is nauwelijks opzettelijke vermelding waard. Wel dient aangestipt, dat sedert 1908 het belastingwezen geheel is gereorganiseerd in dien zin, dat thans één algemeen belastingstelsel geldt voor de geheele kolonie. Art. 171 garandeert den vrijen handel tusschen Curaçao eenerzijds en Nederland met de overige koloniën anderzijds. De landbouw, nijverheid of handel mogen niet bevoorrecht worden boven die der andere Staatshoofddeelen. Ook is verboden een differentieele behandeling der vlaggen ten aanzien van scheepsongelden en bepalingen omtrent de groote scheepvaart. Voor geldleeningen, ten laste (en ten name) der kolonie wordt vereischt een wet of een koloniale verordening, goedgekeurd bij de wet. Alles wat de domeinen en bosschen aangaat wordt bij de wet en bij gebreke van deze, bij koloniale verordening geregeld. De uitgifte in eigendom, concessie, huur of erfpacht is geregeld bij verordening van 8 Mei 1867 (P.B. 1867 no. 4), gewijzigd bij verordening van 9 October 1894 (P.B. 1894 no. 26). Het laatste artikel van het hoofdstuk, art. 174, is een herhaling van art. 60, 2e lid, Grondwet 1848. Eerst de wet van 7 November 1910 bracht de sedert 1848 ook voor Curaçao gevorderde comptabiliteitswet.

In het 9e Hoofdstuk is de gewapende macht aan de orde. Het inleidend artikel geeft de bevoegdheid tot oprichting van schutterijen. Eene koloniaie verordening zal dan de sterkte en de inrichting regelen. Een en ander is reeds hiervoren besproken.

Hoofdstuk 10 geeft eenige voorschriften omtrent onderwijs, openbare gezondheid en armbestuur. Voor hen die Thorbecke het 'kunst is geen regeeringszaak' nog steeds nahouden, kan het zijn nut hebben te wijzen op art. 178 van het R.R., immers onder zijn tweede ministerie tot stand gekomen, luidende: De verspreiding van verlichting en beschaving, en de aanmoediging van kunsten en wetenschappen wordt door de Regeering aanhoudend behartigd. De volgende drie artikelen betreffen het onderwijs. Ieder, die voldoende bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid levert, mag onderwijs geven. Zooveel de middelen het gedogen moet verder het lager onderwijs de verkrijging der allereerste kundigheden brengen onder het bereik ook der onvermogenen. Daarvoor moet de overheid bijzondere scholen ondersteunen of openbare oprichten. Het onderwijs behoort op deze grondslagen bij koloniale verordeningen en plaatselijke keuren geregeld te worden.

Aan koloniale verordeningen is verder opgedragen de regeling van het toezicht over de openbare gezondheid en al wat betreft de uitoefening der genees-, heel-, verlos- en artsenijmengkunst.

De Regeering moet hare aanhoudende zorg besteden aan het aanmoedigen van arbeidszin en het weren van luiheid en lediggang bij de onvermogenende bevolking. Koloniale verordeningen en plaatselijke

keuren hebben te regelen het toezicht over en de noodige voorziening omtrent het armwezen. Daarbij moeten bijzondere en kerkelijke liefdadigheid vrijgelaten en zooveel mogelijk bevorderd worden.

Het 11e Hoofdstuk handelt van den volksvljijt. De Gouverneur heeft tot taak alle takken van volksvljijt zooveel in zijn vermogen is aan te moedigen. Kamers van koophandel en fabrieken alsook Commissiën van landbouw kunnen bij kol. verordening worden ingesteld. Krachtens de verordening van 8 Juli 1886 (PB. 1886 no. 20) bestaat er op het eiland Curaçao eene Kamer van Koophandel en Nijverheid. Op de overige eilanden kunnen zulke kamers worden gevestigd. Art. 185 R.R. bepaalt, dat tot de oprichting van circulatiebanken, credietvereeningen en verzekeringsmaatschappijen bij koloniale verordeningen vergunning kan worden verleend. De Curaçao'sche Gouvernementsbank vindt hare regeling in de Publicatie van Van den Bosch van 6 Februari 1828 (Herdrukke Bundel no. 119).

Nog wordt als taak der Regeering genoemd de verbetering van de middelen van gemeenschap. Het overheidstoezicht is bij koloniale verordeningen en plaatselijke keuren te regelen.

Het laatste artikel van dit Hoofdstuk geeft den Gouverneur de bevoegdheid om, volgens regelen bij koloniale verordening te stellen, vergunning te verleen voor mijnbouwondernemingen en voor den aanleg van werken en de oprichting van ondernemingen van openbaar nut. In dit verband moet worden genoemd de wet van 1 Juli 1909 (P.B. 1909 no. 43) tot regeling van het mijnrecht in de kolonie Curaçao.

De lange wandeling door het R.R. heeft doen zien, dat het, evenals onze Grondwet, vele bepalingen, in hoofdzaak van administratiefrechtelijken aard bevat, die daarin, eigenlijk minder thuis behooren. De groote verdienste der wet van 1865 is wel hare plooibaarheid gebleken, zoodat Minister Cremer nog in 1900 kon opmerken, dat zij, schoon oud, nog geenszins verouderd mag heeten.

Litt.: M.D. Teenstra, De Nederlandsche West-Indische eilanden. Amst. 1836-1837; Mr. B.E. Colaço Belmonte, Over de hervorming van het Regeringsstelsel in Nederlandsch West-Indië, 1857; J.H.J. Hamelberg, Het kiesrecht in Curaçao, Vragen van den dag, 1894; idem, Antiquarische denkebeelden buiten 'antiquiteiten.' 1895; idem, De Nederlanders op de West-Indische eilanden, 1909 en 1909; idem, Het instellen van gekozen gemeenteraden in de kolonie Curaçao in de N.R. Ct. van 29 Nov. 1913 en Decentralisatie in de N.R. Ct. van 8 Jan. 1914; A.M. Chumaceiro Az. Zal het kiesrecht Curaçao tot het kannibalisme voeren? Curaçao 1895; Dr. P.J. Blok. Geschiedenis van het Nederlandsche Volk; Mr. Dr. H.W.C. Bordewijk, Rechtspersoonlijkheid der Nederlandsche koloniën, 1905; idem, Ontstaan en Ontwikkeling van het Staatsrecht van Curaçao, 1911.

H.W.C.B.

Betaalmiddelen (oudste). ^{aant.}

Van de eerste vestiging van Europeanen in Suriname tot ongeveer het midden der vorige eeuw heeft er in de kolonie schaarschte geheerscht aan muntspacie. In de eerste tijden was het geld er zoo zeldzaam dat men zijne toevlucht moest nemen

tot betaalmiddelen in natura. Bij resolutie van 11 Sept. 1669 werd *suiker* als wettig betaalmiddel aangewezen en werd de courante waarde vastgesteld op twee stuivers het pond. In een voorstel op 18 Jan. 1672 door de Staten van Zeeland aan de Alg. Staten gedaan om de kolonie over te dragen, werd o.a. de volgende heffing voorgesteld: Voor de uitgegeven landerijen, zoo bebouwd als onbebouwd, op ieder Akker een Pond Cassave of een Pond Suiker inplaats van het voorsz. Pond Cassave'. (Hartsinck II, blz. 603.)

In de 'Conditien, dewelcke by de Ed. Groot Mog. Heeren Staten van Hollandt ende West-Vrieslandt, toegestaan werden aen een yeder, die genegentheyt mochten hebben om een aansienelyke Colonie uyt te setten, op een seer bequame ende wel-gelegene plaetse, op de vaste Kuste van America, die daer toe vastgesteld en aengewesen sal worden' - gedateerd 20 Juli 1675 en o.a. te vinden in de 'Pertinente Beschrijvinge van Guiana' Amst. 1676 - werd bepaald dat alle belastingen 'sullen mogen werden betaalt in Taback, by die gene die Taback maecken, in Suycker die Suycker maecken, ende in Indigo by die gene die Indigo maecken, een pondt Indigo tegens soo veel pondt Taback, als den selven Indigo meer waerd sal worden bevonden.'

Of *Kassave* in Suriname *algemeen* betaalmiddel is geweest, vinden wij nergens vermeld. Suiker was het daarentegen geruimen tijd, zeker nog in 1732. In Jan. 1685 werd, op een klacht van Cornelis Snelleman over de hoge kosten, in rekening gebracht voor het passeeren van acten, alsmede door den Secretaris der Colonie, een tarief vastgesteld in suiker. Zoo moest volgens dit tarief 'voor 't maken van een Testament' 100 pond suiker betaald worden. (Zie het tarief bij Oudschans Dentz, Geschiedk. aanteekeningen over Suriname en Paramaribo, 1911, blz. 54). Kort vóór zijn dood had van Aerssen bepaald dat alle belastingen moesten gekweten worden met suiker, volgens den loopenden marktprijs. In 1692 werd bepaald dat 'personen die buyten haar bruyts divisie ofte woonplaatse in de divisie daar de bruidegom sijn domicilie heeft, als andere mede buyten de kerck comen te trouwen, sullen hebben te betaelen de nomber van 2000 ponden suycker.' Tevens moest hij dan 1000 ponden suiker betalen aan de kerken der beide divisien. Voor begraven en kerkplaatsen werd in 1695 een tarief in suiker vastgesteld.

Ook *letterhout*, destijds reeds een uitvoerartikel, gold als wettig betaalmiddel. Bij Placaat van 11 Dec. 1670 werd de waarde daarvan bepaald op den voet van 3 pond letterhout = 2 pond suiker.

In den kleinhandel met de boschnegers zijn eertijds de *Kauri schelpen* (*Cyprae moneta*, in Suriname *Papamoni* genoemd) die op de kust van Guinea in de tijden van den slavenhandel betaalmiddel waren, en dat in een groot deel van Afrika nog zijn, ook als geld gebruikt; later werden zij door de boschnegers alleen gekocht om er obia's (amuletten) van te maken. In de winkels te Paramaribo, die met de boschnegers handel drijven, zijn ze nog te koop,

Van de Karaïben, door hem Karaïbanen genoemd, deelt J.D. Herlin, Beschrijvinge van de Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 129, het volgende mede: 'Het gewonelyke geld dezer *Indianen*, onder haar, bestaat in Zee-Schelpen, langwerpig met een gaatje in de lengte doorgaande, een gedeelte swart-bruin, en een andere soort wit; drie swart-bruine stukjes, gelden zo veel als zes witte, zijnde de waarde van twee duiten *Hollands*, en gevolgelijk, twaalf swarte of vier-en-twintig witte een *Hollandsche* Stuiver.'

Zie verder MUNTWEZEN.

Over betaalmiddelen in natura zie H. van Breen, Geschiedk. schets der inbezitname van Suriname. Tijdschrift voor Geschiedenis, Land- en Volkenk. Gron. 1906, 21e jaarg., 3e afl. - Jhr. L.C. van Pan-

huys, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned. Indië, 7e Volgr. II en Verhandlungen des XVI Intern. Amerik. Congresses. Wien 1909, S. 537. - Dr. H. Blink, Bosschen en Bosch-exploitatie in Suriname, Tijdschr. voor econ. geogr., 15 Dec. 1910. - A.G. van Wieringen, Geschiedenis der belastingen in de Kol. Suriname, 's Grav. 1913, blz. 110.

Bethesda.

Zie LEPRA.

Betonika,

AR. Zie MELOCHIA.

Beureria succulenta

Jacq. Fam. Borraginaceae. *Goeaana*, *Watakeeli*, *Watakeeri*, BEN. E. *White chank*, BOV. E. Boom met leerachtige naar top en basis spits toeloopende tot 8 c.m. lange bladeren; de bloemen staan in pluimvormige bloeiwijze, zijn trechtervormig; de kelk is bij de rijpe vrucht in slippen gescheurd.

Bewindhebbers.

Zie COMPAGNIE (WEST-INDISCHE).

Bhang.

Handelsnaam voor de mindere soorten van Indische hennep (*Cannabis sativa*) bestaande uit de gedurende den bloeitijd afgestroopte en fijn gemaakte bladeren, zaadhuis en jonge twijgen. Wordt in Suriname door de Br. Ind. immigranten gebruikt. Het invoerrecht bedraagt f40.- per K.G.

Bibliotheken.^{aant.}

Aan boekenverzamelingen heeft Paramaribo geen gebrek gehad. Reeds in het *Essai historique sur la Colonie de Surinam*, Paramaribo 1788, seconde partie. p. 79 leest men: 'Feu M. le Gouverneur Texier, Mr. Wichers, Mr. le Lt. Colonel Fredrici, le médecin van Wiert, feu Mr. de Meinertshagen, le médecin Schilling, feu Mr. van Dam et plusieurs autres amateurs Chrétiens & Juifs firent naître en Surinam une Bibliothèque aussi vaste & aussi remplie d'ouvrages sur toutes les matières, qu'elle

ne le cède à aucune de toute l'Amérique, & égale plusisurs grandes Bibliothèques de l'Europe'. Wat er geworden is van deze boekerij, die, al hebben de schrijvers zich aan eenige overdrijving schuldig gemaakt, belangrijk moet geweest zijn, blijkt niet. Niet onwaarschijnlijk is het dat zij verloren is gegaan bij den grooten brand, die in 1821 Paramaribo geteisterd heeft. De boekverzameling van het Departement der Maatschappij: *Tot Nut van 't Algemeen* verbrandde bij die gelegenheid. (Zie Surin. almanak 1827, blz. 123). Sub. B 8 en 9 van den Catalogus der Kol. Bibliotheek, Paramaribo 1911, vindt men catalogussen vermeld van boeken nagelaten door Mr. H. Heusges (1836) en Mr. H.C. Focke en Dr. G.C. Berg Gravenhorst (1857). Een buitengewoon belangrijke verzameling boeken over de kolonie is geweest die van den heer E. van Emden, opgenomen in de als bijlage VI in Jhr. C.A. van Sypesteyn's Beschrijving van Suriname, 's-Gravenh. 1854 gegeven lijst. In 1856 werd door de heeren Dr. Ch. Landré en Dr. F.A.C. Dumontier het initiatief genomen tot stichting van eene Koloniale Bibliotheek, die in 1857 aan het Kol. Gouvernement werd aangeboden. Het gouvernement aanvaardde de schenking en gaf aan de boekerij den naam van 'Surinaamsche Koloniale Bibliotheek'. In 1867 werd de bibliotheek aan een inmiddels tot stand gekomen vereeniging, het 'Surinaamsch Genootschap tot bevordering van kennis' afgestaan, tezamen met een verzameling zoologica door den heer J.M. Jansen Eyken Sluiters aan de kolonie ten geschenke gegeven. Bij de ontbinding van het genootschap in 1875 werden bibliotheek en 'museum' aan het Gouvernement teruggegeven. (Zie over nadere bijzonderheden Fred. Oudschans Dentz. De Koloniale Bibliotheek te Paramaribo, De Boekzaal van 30 Juli 1909 en Idem Het Bibliotheekwezen in de Kolonie Suriname. De Boekzaal van Februari 1911.)

De eerste catalogus dezer boekerij verscheen in 1859, de tweede in 1862, aanvullende lijsten in 1897 en 1907, de derde catalogus in 1911. Deze telt 2183 nummers, maar het getal zou veel grooter zijn, indien niet tal van pamphletten op hetzelfde onderwerp betrekking hebbende, onder één nummer waren vermeld. Sedert deze catalogus werd gedrukt is de boekenschat met een paar honderd nummers toegenomen. De bibliotheek bevat een rijken schat van zeldzame boekwerken, pamphletten en kaarten op Suriname en de naburige koloniën betrekking hebbende.

Een andere vrij belangrijke boekerij is die van het Landbouwdepartement, waarvan in 1908 een catalogus verscheen als Bulletin No. 12 van de 'Inspectie van den Landbouw in West-Indië'. Voorts heeft men te Paramaribo nog bibliotheken van het Surinaamsche onderwijzers-genootschap, het Garnizoen, het Militair Tehuis, de Vrijmetselaarsloge Concordia, de Christelijke Jongelings vereeniging, Jong Israel, de Roomsche Katholieke Missie en de Evangelische Broedergemeente om niet te spreken van verscheidene particuliere boekenverzamelingen. (Zie over eenige dezer boekerijen en de in Suriname bestaande leesvereenigingen het bovengenoemde artikel van Oudschans Dentz in de Boekzaal van Feb. 1911.)

Op de Nederl. Antillen vindt men geen openbare bibliotheken. Wel zijn er kleine boekerijen van de afdelingen van het Algem. Nederl. Verbond; ook is er te Willemstad een leesbibliotheek van de Réunion San José door Pater v.d. Pavert gesticht; voorts vindt men er eenige vrij belangrijke particuliere boekerijen.

Bichi,

PAP. Algem. benaming voor rups en larve.

Bidens bipinnatus

L. Fam. Compositae. *Toriman*, *Japanesi toriman*, N.E. *Pieterselie*, BEN. E. Kruid met veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes grof-gezaagd zijn; de bloemhoofdjes staan op lange stelen en de lijnvormige vruchten dragen aan den top 4 of 5 naalden, voorzien van teruggebogen stekeltjes. De vruchtjes kleven aan de kleederen, die daarmede in aanraking komen; van daar de naam *Toriman* = verklikker.

Biëntoe djariba,

PAP. PASSAAT.

Biefstuk,

SUR. Zie EUPHORBIA PULCHERRIMA.

Biema,

PAP. Chaetomorpha Linum, massa's van taaie groene draadwieren, tot kluwens verenigd.

Bigi foetoe,

N.E. Zie BACOVE en FILARIOSIS.

Bigi foetoe-loetoe,

N.E. *Krullotenziekte* (SUR.) Zie CACAO.

Bigi kaarta,

N.E. Zie MUNTWEZEN. (SURINAME).

Bigi markoesa,

N.E. Zie PASSIFLORA QUADRANGULARIS.

Bignonia unguis-cati

L. Fam. Bignoniaceae. *Cat claw*, BOV. E. Klimplant met tweetallige bladeren en ranken, die eindigen in een aantal klauwvormig gebogen eindgeledingen die aan den top van de ranken bij 3-5-tallen te samen staan.

Big yellow popbush,

BOV. E. Zie CROTALARIA RETUSA.

Bijen.

Zie HYMENOPTERA.

Bijenteelt^{aant.}

wordt in Suriname en op de Nederl. Antillen weinig beoefend. In het district Coronie wordt eenige honig verkregen van bijen, die op de parwaboomen huizen. Zeer in het klein wordt daar ook de teelt beoefend. Proeven eenige jaren geleden genomen om in Suriname Europeesche bijen te kweken hebben geen succes gehad. (Zie ook HYMENOPTERA.)

In vroeger tijd schijnt er werk gemaakt te zijn van de inzameling van de was van wilde bijen. In een tabel van uitvoer, opgenomen in het Essai historique, deel II, blz. 89 en 90, vindt men aangegeven als uitgevoerd in 1717, 600 en in 1745, 5700 pond ruwe was. Wat de bijenteelt op de Nederl. Antillen betreft, schrijft R.H. Rijken op blz. 118 van zijn boek Curaçao, verbetering van den landbouw aldaar als middel ter verheffing der kolonie. Tiel 1907: 'Er behoeft geen twijfel te bestaan aan de mogelijkheid dezer teelt op de Curaçaosche eilanden. Indien het nog noodig was te bewijzen, dat de Europeesche bij ook in warme landen kan leven en werken, dan zoude het voldoende zijn te wijzen op het voorbeeld van St. Eustatius, waar op initiatief van den tegenwoordigen gezaghebber de heer van Grol, bijenteelt is ingevoerd'.

Bijgeloof. ^{aant.}

Behalve hetgeen is medegedeeld onder AFGODERIJDANS, AKRA, AZÉMAN, BAKROE, het BOOZE OOG, LIBBA, NAMENVREES, OBIA, SLANGENVEREERING, WINTI, enz., ware onder *bijgeloof* samen te vatten hetgeen volgens het volksgeloof verboden is of niet zonder gevaar voor gezondheid of leven kan gedaan worden, zoomede de meeningen omtrent hetgeen de mensch van sommige dieren heeft te vreezen. Veel is niet eigen aan de koloniën in West-Indië alleen, maar algemeen verspreid over de gansche wereld; zoo mag men geen huisspin dooden; doet men het dan zal men een glas breken. Na zonsondergang mag men geen naalden en geen zout koopen, geen water uit put of regenbak putten. Deze uit den slaventijd dagteekende verboden handelingen wettigen het vermoeden dat de slaven de hand hebben gehad in het ontstaan van het bijgeloof; het koopen van naalden en zout kon allicht het gevolg hebben, dat huis- of keukenmeid 's avonds aan het werk gezet werd. Ook het putten van water was het werk der slaven. Het verplaatsen van stoelen en andere meubelen na zonsondergang was ook al uit den booze. Een paraplu in huis openen heeft gekibbel ten gevolge. Op iemand's schaduw trappen kan voor dezen slechte gevolgen hebben. Wanneer een *saka pikien* (een met den helm geborene, aan wie het vermogen wordt toegeschreven spoken te zien) met iemand anders voorbij een kerkhof gaat, moet hij zorg dragen dat niet zijn begeleider aan den kant van het kerkhof loopt.

Wanneer de uil op een dak van een huis of in een boom bij het huis aanhoudend krast, zal er iemand in het huis sterven. Het gevaar kan worden bezworen door de uitgetrokken schoenen om te draaien, met de zolen naar boven.

Ook de vrees voor de geitenmelkers is algemeen. (Zie van Stockum, Verslag van de Saramacca-Expeditie, blz. 217 en 218 van den overdruk.)

Bij Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname, II, blz. 153-155, wordt nog het een en ander genoemd, dat thans verouderd is, althans weinig meer gehoord wordt.

Hier worde nog genoemd het bijgeloof, dat men allerlei kwalen opdoet, wanneer men op bepaalde plaatsen urineert of andere behoefte doet. Onderzoekt men de ligging van zulke plaatsen nader, dan blijkt, dat er een belanghebbende is die het water uit een beek, dat als drinkwater gebruikt wordt, voor verontreiniging wil bewaren. Waar een verbod geen gevolg zou hebben, werkt zoo'n 'bijgeloof' afdoende. Men zou de stelling kunnen verdedigen, dat in zeker stadium van maatschappelijke ontwikkeling zulk bijgeloof onmisbaar is.

Bijlegger.

SUR. De naam van den ambtenaar, die in vroeger jaren aan den posthouder (zie aldaar) bij de Aukaners waa toegevoegd.

Bijlen (steen).

Zie OUDHEDEN.

Bijlhout,

SUR. Zie EPERUA.

Billyache,

BOV. E. Zie RAUWOLFIA.

Bina,

AROW. Bekoringsmiddelen. Zie BENEDENL. INDIANEN.

Binnensnoek,

PAP. Zie CENTROPOMUS ENSIFERUS.

Birambi,

N.E. Zie AVERRHOA BILIMBI.

Birdsberry,

BOV. E. Zie EUGENIA MONTICOLA en MYRCIA PANICULATA.

Birdspepper,

BOV E. Zie CAPSICUM DULCE.

Biri-biri-landen

heeten in Suriname de langs de kust gelegen, lage, moerassige, voornamelijk met biezen begroeide gronden. Volgens van Panhuys zou het woord van Karaïbischen oorsprong zijn. Dikwijls is zulk een moeras bedekt met een dikke korst, die op vele plaatsen een mensch kan dragen, maar die men onder zijne voeten voelt buigen. In het droge jaargetijde raken deze terreinen soms door de eene of andere oorzaak, niet zelden door de schuld van visschers, in brand. Langs de kust varende ziet mendan mijlen ver één vuurgloed achter den lagen kuatzoom.

Voor de plantages aan de noordzijde van de Commewijne leveren deze branden dikwijls gevaar, waartegen zij beschermd moeten worden door breede brandpaden en brandtrenchen. Buitengewoon hevige biri-biri-branden vindt men beschreven bij Wolbers, in Nov. 1746; bij Hartsinck, in 1761; bij Henry Bolingbroke, Voyage to the Demerary, Philadelphia 1813, in 1769. Later kwamen zulke branden meermalen voor.

Biri-hoedoe,

N.E. Zie EPERUA.

Biscop,

PAP. Zie CETACEA.

Bita-hoedoe,

N.E. Zie HOMALIUM.

Bita-wiwiri,

N.E. Zie PHYLLANTHUS NIRURI.

Bittere djoeka,

N.E. Zie MUCUNA.

Bittere kassave,

BEN. E. Zie MANIHOT CARTHAGINIENSIS. SUR. Zie M. UTILISSIMA en AARDVRUCHTEN.

Bitterpod,

BOV. E. Zie URECHITES.

Bitterroot,

BOV. E. Zie CASSIA OCCIDENTALIS.

Bixa orellana.

L. Fam. Bixaceae *Anotto*, WAR. *Koesoewé*, KAR. en N.E. *Orlean*, *Roekoe*, SUR. *Roucou*. BOV. E. Een kleine, sierlijke boom met rose bloemen. Bladeren eenigszins hartvormig, tot 12 c.M. lang; de vruchten zijn, vóór zij rijp zijn, rood en worden daarna bruin; zij zijn voorzien van lange, stekelige haren en bevatten een massa zwarte zaden. In bijna alle deelen der plant komt een roode kleurstof voor, het meest in de laag rondom de zaden, waarvan het handelsproduct, dat o.a. gebruikt wordt als boter- en kaaskleursel, afkomstig is. De plant ontbreekt nooit op de dorpen der Indianen, die zich met de roode kleurstof, met krapa-olie gemengd, de huid beschilderen; soms ook hun jachthonden. De bladeren (*Folia Bixae*) zijn een geneesmiddel; zoo ook andere deelen der plant. In het begin van de 18e eeuw vindt men deze plant onder de uitvoerproducten van Suriname. (Zie Tijdschr. W.I. II 150) De naam *roekoe* schijnt van Afrik. oorsprong. Joest, Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana. Intern. Arch. f. Ethn. Suppl. zu Bd V. Leiden 1893, blz. 80, noot).

Blaasman,

SUR. Zie CICONIIDAE.

Black berry,

BOV. E. Zie EUGENIA LIGUSTRINA.

Black cherry,

BOV. E. Zie EUGENIA LIGUSTRINA en RANDIA ACULEATA.

Black loblolly tree,

BOV. E. Zie PISONIA FRAGRANS.

Black mangeniel,

ST. M. Zie EUPHORBIA PETIOLARIS.

Black sage,

ST. M. Zie CROTON BETULINUS.

Black sweetwood,

SABA, ST. EUST. Zie NECTANDRA KRUGII.

Black toarch,

BOV. E. Zie MELOCHIA.

Bladluis.

Zie RHYNCHOTA.

Blafoorki,

N.E. Zie TANAGRIDAE.

Blaka-maka,

N.E. Zie SOLANUM LANCEAEFOLIUM.

Blaka-mama,

N.E. Zie CORDIA GRAVEOLENS.

Blaka-masoesa,

N.E. Zie RENEALMIA OCCIDENTALIS.

Blaka-oema,

N.E. Zie CORDIA GRAVEOLENS.

Blaka tiki minti,

N.E. Zie LIPPIA GEMINATA.

Blaka toriman,

N.E. Zie CYATHULA.

Blank-officier.

Opzichter op eene Surinaamsche plantage. Verbastering van blanke overseer.

Blausana,

PAP. Zie CNEMIDOPHORUS.

Blauwdas-kanarie,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Blauwe duif,

SUR. Zie COTINGIDAE.

Blauw-kippanki,

N.E. Zie PORPHYRIOLA.

Blauwvogeltje,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Bleeder.

Zie BALATA.

Bleeding heart,

SUR. Zie CLERODENDRON THOMSONAE.

Bleeker (Pieter),

geb. 10 Juli 1819 te Zaandam, overl. 24 Jan. 1878 te 's Grav., werd aanvankelijk voor apotheker opgeleid; door eigen studie stedelijk heelmeester en plattelandsgeneeskundige geworden, werd hij tot off. van gez. 3e kl. bij het leger in N.O.-Indië aangesteld, waar hij alle rangen tot en met dien van chirurgijn-majoor doorliep. In 1860 naar Nederland teruggekeerd, werd hij in 1864 benoemd tot staatsraad in buitengewonen dienst. Hij maakte zich vooral beroemd door zijn geschriften over de N.-I. visschen, terwijl ook tal van andere geschriften van zijne hand het licht zagen. Ook aan de Surinaamsche vischfauna wijdde hij zijn aandacht, blijkens de volgende titels van beschrijvingen: Description de quelques nouvelles espèces de Silures de Suriname. Versl. K.A.W. XIV, p. 317-389 (Juni 1862.) - Descr. des espèces de Silures de Suriname conservées aux Musées de Leide et d'Amsterdam. Verh. H.M.W. (Juni 1862.) - Descr. de quelques espèces de Murènes de Suriname. N.T.D. II. p. 213-216. (Aug. 1863.) - Descr. d'une espèce inédite de Stolephorus de Suriname. N.T.D. III. p. 178-180. (Oct. 1865.) en Descr. de deux espèces nouvelles de Sciénoïdes de Suriname. Arch. N.S.N. VIII. p. 456-461. (Juli 1873.) Zie zijn levensbericht door hem zelve geschreven in het Jaarb d.K.A.v. Wetensch. 1877 met een lijst van de omstreeks 700 door hem bewerkte geschriften.

Blighia sapida

Kön. Fam. Sapindaceae. *Aki*, SUR. Een uit West-Afrika afkomstige, in Suriname slechts zelden gekweekte boom, die ongeveer 10 M. hoog wordt. De eironde, een weinig 3-kantige vruchten springen met 3-kleppen open, en laten drie zaden zien, die ten deele ingebed zijn in een vleezige massa, welke op verschillende wijzen eetbaar is. Zie Bulletin No. 22 (Dec. 1909) van het Dep. v.d. Landbouw in Suriname.

Blisterbush,

BOV. E. Zie PLUMBAGO SCANDENS.

Bloedend hart,

SUR. Zie CLERODENDRON THOMSONAE.

Bloeds-eed.

Deze vorm van den eed, in het N.E. *dringi-sweri* genoemd, komt bij de Boschnegers voor. Hij werd althans vroeger door hen bij plechtige gelegenheden toegepast, zoo b.v. door de negers van Auka bij het sluiten van den vrede met de blanken op 21 Oct. 1760. Hartsinck II, blz. 800, verhaalt de plechtigheid aldus: 'Zestien Capiteinen van de Negers hebben voorts het Verdrag geteekend, en men was verplicht, het zelve boven en behalve den gewoonlijken Eed, die bij de Christenen gebruikelijk is, te bekrachtigen, volgens de manier der Negers: namelijk, aan ieder der Partijen werd een opening in den Arm gemaakt, en het daar uit vloeiende Bloed in een Calabas, waarin Water en een weinig Aarde was, opgevangen; waarna de Christenen, zo wel als de Negers, altemaal van dit mengzel gedronken hebben. Vervolgens sprak de Priester der Negeren den Vloek uit over allen, die dit Verdrag zouden breken of overtreden.'

Bij het uitreiken der geschenken aan de Boschnegers, dat volgens het verdrag om de vier jaren plaats vond, werd de bloedseed telkens herhaald. Kappler, Holländisch-Guiana, Stuttgart 1881 blz. 236, vertelt hoe de ceremonie, die hem zeer ergerde, toeging. De aarde, die bij het bloed uit de respectieve rechterarmen in een nieuwe kalabas werd gevoegd, was volgens hem, witte pijpaarde, de zoogenaamde *pimba-doti*, die in de ceremonieën der boschnegers een groote rol speelt. Van dit mengsel moesten de hoofden der Boschnegers en de vertegen woordigers van het gouvernement drinken. Deze hernieuwing van den bloedseed duurde tot het begin van 1842, toen de geschenken voor het laatst uitgereikt werden. Volgens M.D. Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname, Gron. 1835, 2e deel, blz. 174 doopte ieder zijn vinger in het mengsel van bloed en aarde en stak dien vervolgens in den mond; 'onder het proeven van dit mengsel staan, volgens het Negergebruik, de *Gadomans* met de handen en de oogen hemelwaarts geslagen, om den zegen voor de houders en den vloek over de verbrekers dier overeenkomst van hunnen Gado (God) af te smeeken.' Teenstra is waarschijnlijk geen ooggetuige geweest zooals Kappler.

Ook met de Trio's hebben de Boschnegers den 'bloedseed gedronken'. Zie C.H. de Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, Leiden 1908, blz. 215.

Bloedzuigers.

Zie VERMES.

Blom.

De gewone naam in Suriname voor tarwemeel, dat bijna geheel uit de Vereenigde Staten wordt ingevoerd, in vaten verpakt. De totale invoer bedroeg:

voor Suriname in:

1910	3654.607	K.G. waarde	f511.645
1911	4148.773	K.G. waarde	f580.828

1912	4680.703	K.G. waarde	f655.299
voor de kolonie Curaçao in:			
1911	3428.321	K.G. waarde	f308.551
1912	2795.130	K.G. waarde	f373.568

De cijfers voor Curaçao omvatten tarwe- en roggemeel.

Blomtsji di kokoliesji,

BEN. E. Zie CLITORIA.

Blueberry,

SABA, ST. EUST. Zie SYMPLOCOS.

Blydog,

BOV. E. Zie CASSIA BICAPSULARIS.

Boa constrictor.

Afgodslang. Dagoewé-sneki en Papa sneki, N.E. Een van de mooist geteekende

slangen, met breeden, duidelijk van het lichaam gescheiden kop, die bedekt is met betrekkelijk kleine schubben. De grondkleur van deze reuzenslang is een grijsachtig rood; op den rug 15 tot 20 donkerbruine dwarsbanden; deze dwarsbanden loopen zijdelings breed uit, zoo zelfs dat zij dikwijls onderling samenhangen en dan op die wijze langwerpige ovale of eivormige lichtgekleurde vlekken omsluiten, die boven op den rug gelegen zijn. Op de zijden van het lichaam treft men donkerbruine vlekken aan, ieder met eene lichte vlek in het midden. Op den staart zijn de teekeningen veel helderder: steenrood met zwarte banden en door smalle gele banden gescheiden. Over den kop loopen drie donkerbruine strepen: een over het midden en aan iedere zijde één, achter en door het oog loopend.

De onderzijde is geel met donkere vlekjes.

Deze slang kan eene zeer belangrijke grootte bereiken; in verschillende Musea worden exemplaren bewaard van 10 à 12 voet lengte. Volgens de oude reizigers: Schomburgk en Maximiliaan Prins von Wied, zouden zij zelfs 6 à 10 Meter lang kunnen worden, met een dikte als een mansdij. Zij leeft in holen en rotsspleten, onder boomwortels en in dergelijke schuilplaatsen en voedt zich met kleine zoogdieren, als: muizen, ratten en agoetis en ook met kruipende dieren.

v.L.d.J.

Boas.

In den volksmond in Suriname de tamboermajoor der schutterij. Van Sypesteyn, Beschrijving van Suriname, blz. 254 noemt S.H. Boas als tamboermajoor en bode der schutterij in 1853. Terwijl gewoonlijk de naam van bedrijf of beroep op een persoon, daarna op eene familie overgaat, is hier eigenaardig de naam van een vroegeren bokleeder van het ambt de naam van het ambt geworden. Iets dergelijks gebeurde met den naam van den bedienaar der begrafenissen. Zie KREPS.

Bocagea asbecki

Pulle. Fam. Anonaceae. *Schopsteelhout*, SUR. Een in de Savannen voorkomende boom; van het taaie hout maakt men stelen van spaden en bijlen.

Bodianus fulvus

(L.) J. en Eig.; *Poeroentjie*, PAP. *Butterfish*, naam op Saba. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië; van Bermuda en Florida Keys tot Bahia. De onderkaak steekt sterk vooruit. Het kieuwdeksel heeft drie stekels. De bovenlijn van de rugvin is bijna recht. De staartvin is afgeknot, de aarsvin afgerond. De buikvinnen zijn kort, de borstvinnen lang. De kleur is citroengeel, alleen een weinig oranje-rood op den rug. Twee zwarte plekken op den rugkant van den staart. Voor op het lichaam eenige hemelsblauwe plekken, op den kop met donkere randen; eenige violette vlekjes bij het oog. De vinnen zijn gekleurd evenals het lichaam. Kop, borstvinnen

en rugvin zijn een weinig rooder dan het overige van den visch. De rand van de stekelige rugvin is zwartachtig. Deze visch kan een voet lang worden.

Boeassi,

N.E. Zie LEPRA.

Boeboe,

N.E. Zie FILARIOSIS.

Boegroe maka,

N.E. Volgens Focke's Neger-Engelsch Woordenboek een kleine soort van kokosnoten. In het Para-district schijnt men ook een *Bactris*-soort zoo te noemen. Bij De Vriese, De Palmen van Suriname. Leiden, 1848 komt de naam niet voor. Dr. van Cappelle, De Binnenlanden van het District Nickerie, Baarn 1903, blz. 88 noemt de *Boegroe makà Bactris acanthocarpa* Mart. en voegt er bij dat deze palm het *boegroe-vet* oplevert.

Boelado,

PAP. Zie CYP SILURUS en EXONAUTES.

Boembi,

N.E. Zie TEPHROSIA TOXICARIA.

Boenhatti-mama,

N.E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Boeraatsji,

AR. Zie PILOCARPUS.

Boeren (Hollandsche).

Zie EUROPEESCHE KOLONISATIE.

Boerhaavea erecta

L. Fam. Nyctaginaceae. *Bataata di poorko, Mata poorko, Waada waada, Waada waada maatsjoe*, BEN. E. Kruid met tegenoverstaande blaadjes en bloemen, die in zeer samengestelde pluimvormige bloeiwijzen geplaatst zijn; uitgebloeide bloemen kegelvormig.

Boerhaavea hirsuta

Willd. Fam. Nyctaginaceae. *Bataata di poorko, Mata poorko, Waada waada, Waada waada maatsjoe*, CUR. *Potta potta-, Hog meat*, BOV. E. Kruid met tegenoverstaande bladeren en bloemen in kogelvormige bloeiwijzen aan het eind van steeltjes, die niet buiten de bladeren uitsteken; uitgebloeide bloemen kegelvormig.

Boerhaavea paniculata

L. Cl. Rich. Fam. Nyctaginaceae. *Pataata di poorko, Mata poorko, Waada waada, Waada waada maatsjoe*, BEN. E. Kruid dat veel lijkt op *B. erecta*, maar eironde bladeren heeft.

Boerhaavea scandens

L. Fam. Nyctaginaceae. *Jeerba di piepa, Jeerba Kangreeuw, Kwareel*, BEN. E. Kruidachtige plant, die tegen heggen opklimt en gemakkelijk te herkennen is aan het zeer licht breken van de takken bij de knopen.

Boesi,

N.E. Beteekent bosch. In samenstelling met plant- en diernamen = in het bosch, in het wild voorkomend.

Boesi-aneisi,

N.E. Zie PIPER.

Boesi-anjelier,

N.E. Zie GOMPHOCARPUS.

Boesi-bitá,

N.E. Zie SOLANUM DIPHYLLUM.

Boesi-droifi,

N.E. Zie CLERODENDRON ACULEATUM.

Boesi-kàka,

N.E. Zie FALCONIDAE.

Boesi-kakao,

N.E. Zie PACHIRA.

Boesi-kan-kan,

N.E. Zie PITHECOCTENIUM.

Boesi-koffi,

N.E. Zie CASEARIA.

Boesi-krakoen,

N.E. Zie GALLI.

Boesi-marmadosi,

N.E. Zie DUROIA.

Boesi-skoutoe,

N.E. Zie COTINGIDAE.

Boesi-tétéi,

N.E. Beteekent bosch-touw; naam voor lianen in het algemeen.

Boesi-vergeet-mij-niet,

N.E. Zie NEPSERA.

Boesningré kandra,

N.E. Zie HYMENEAE.

Boeta-boeta,

N.E. Zie CAPRIMULGIDAE.

Boetsji,

BEN. E. Zie MELOCACTUS.

Bofroe,

N.E. Zie TAPIRUS.

Bokka,

N.E. Roode, uit Europa ingevoerde glazen kralen, door de Indianen zeer gezocht.
Zie BENEDENL. INDIANEN.

Bokken,

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Bokkenoot.

Zie CARYOCAR. In Nederland worden de zaden van *Bertholletia excelsa* ook *bokkenoot* genoemd.

Bokkenruilders.

Wervers, die door de Gouverneurs van Suriname eertijds aangesteld of toegelaten werden, om van de bevriende Indiaansche stammen, de door dezen op andere stammen gemaakte krijgsgevangenen, te koopen.

Bokkolille,

N.E. (?) Zie TALINUM.

Boko-boko-wiwiri,

N.E. Zie AGERATUM.

Bokraaf,

SUR. Zie ARA.

Boktor.

Zie COLEOPTERA.

Bolletrie,

SUR. Zie MIMUSOPS.

Bomba.

Volgens Hartsinck II. 911, de zwarte

meesterknecht op de plantages; in Suriname was de term niet gebruikelijk, men sprak daar van bastiaan (zie aldaar) of basia; wel op Curaçao. Zie Curaçao in 1817, medegedeeld door Dr. J. de Hullu. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Nederl. Indië, deel 67 (1913), blz. 580. Het woord is er nu nog in gebruik voor den voorwerker bij een troep arbeiders (zie ook FACTOOR en VITO). Bomba of Boemba is volgens Hostmann, Over de beschaving van negers, enz. I, 34, een watergod bij de Boschnegers en wel, in tegenstelling met hunne meeste goden, een goedaardige.

Bombax ceiba.

Zie CEIBA PENTANDRA.

Bonaire.

I. Aardrijkskundig overzicht.

Naam, Ligging, Vorm en Grootte.

Daar de oudste bewoners van het eiland Indianen waren, ligt het voor de hand dat, evenals bij Aruba en Curaçao (zie aldaar), de oorsprong van den naam, dien het eiland reeds bij de ontdekking droeg, in hun taal is te zoeken. Wel werd de naam door de Spanjaarden tot *Buen-Ayre* verbasterd en daaruit de beteekenis *goede lucht* afgeleid, in verband met het gezonde klimaat, waarschijnlijker is echter, dat, zooals door Prof. Ernst te Caracas aan Prof. Martin werd medegedeeld, hij uit het Guarani moet afgeleid worden en zooveel als *het lage eiland* beteekent (zie ook T.A.G. 1907 N°. 1 blz. 111).

Bonaire, een van de Eilanden onder den Wind, ligt, evenals zijn naburen Aruba en Curaçao (zie aldaar), aan de N. kust van Z.-Amerika en wel tegenover de republiek Venezuela, waarvan zijn zuidelijkste punt ruim 90 Km. verwijderd is, terwijl de afstand van Curaçao ongeveer 70 K.m. bedraagt. Het ligt O.N.O. van laatstgenoemd eiland, tusschen 68° 35' en 68° 20' W.L.v. Gr. en tusschen 12° 4' en 12° 26' N. Br.

In vorm verschilt het sterk van zijn naburen en herinnert wel eenigszins aan den vorm van Z.-Italië. Het N.-deel strekt zich in de richting N.W.-Z.O., het Z.-deel in die N.-Z. uit. Waar beide richtingen in elkander overgaan, bezit het eiland de geringste breedte, doordat zich aan de Z.-zijde een groote baai bevindt, waarin het eilandje Klein Bonaire (zie aldaar) is gelegen.

De lengte van het eiland bedraagt 35, de breedte afwisselend 3-10 Km., terwijl de oppervlakte verschillend wordt opgegeven, van 250-335 v.Km. Al deze cijfers hebben slechts betrekkelijke waarde; nauwkeurige opgaven zijn eerst mogelijk, nadat de op last van de Regeering samengestelde topografische kaart zal zijn verschenen.

Kustgesteldheid.

In verband met den vorm des bodems en den geologischen bouw van het eiland vertoonen de kusten een zeer verschillend karakter. Men kan het eiland in een westelijk hooger en een oostelijk lager gedeelte verdeelen. De kusten van het eerste zijn overwegend steil, ja dit is met de geheele N.-kust het geval, waar, evenals op Curaçao, de bodem in den vorm van steile terrassen naar zee afdaalt. Insnijdingen van eenige beteekenis vindt men aan deze kust niet; wel is de steile kalksteenwand op sommige plaatsen door de zee ondermijnd on liggen, evenals aan de W.-kust en op enkele plaatsen aan de overige kusten, talrijke 'binnenwateren' (zie CURAÇAO) dicht bij de zee. Zij stemmen geheel met die van Curaçao overeen, dienen gedeeltelijk ook op Bonaire tot het winnen van zout, maar zijn alle door smalle of bredere oeverwallen van de open zee geheel afgesloten. De belangrijkste zijn die van Slagbaai aan de W. en Goto in het W. der Z.-kust. De eerste ontleent haar naam aan de omstandigheid, dat vroeger hier het gouvernementssvee geslacht werd. De plantage van denzelfden naam is de grootste van het eiland, n.l. ruim 6000 H.A., levert echter naast zout, slechts hout, houtskool, divi-divi, geiten en eenige dierlijke produkten, zooals geitenmest en geitenvellen op, terwijl de landbouw beperkt is tot het kweken van maïs, het algemeene volksvoedsel. Tegenover Fontein, een plantage nabij de N.kust, waarvan naam en ontstaan samenhangen met de aanwezigheid van een zoetwaterbron, neemt de Z. kust meer en meer een N.-Z. richting aan en wordt geheel laag en vlak, welk karakter ook de geheele O.-kust vertoont. In het O. is het eiland zóó laag, dat het zich nauwelijks boven den zeespiegel verheft. Aan het zoeven genoemde, N.-Z. gerichte deel der kust ligt, tegenover het eiland Klein Bonaire, de hoofdplaats Kralendijk en moeten van de 'binnenwateren' de Blauwe Pan en het groote Pekelmeer met de Witte en de Oranje Pan genoemd worden. De eerste ligt reeds jaren lang verlaten, bij de beide laatste wordt door de Naamlooze Vennootschap Zout-Exploitatie-en Cultuuronderneming 'Bonaire' uit een 150-tal pannen zout verkregen. In de nabijheid van de Z.-punt van het eiland staat een vuurtoren. Voorbij den vuurtoren bereikt men de O.-kust, die meer ingesneden is dan een der andere kusten van Bonaire. De grootste inham is er het Lac met grilligen omtrek en betrekkelijk nauwen ingang, van de open zee bijna geheel afgesloten door een wal van koraal en rotsblokken. De baai is vischrijk en wordt bij Z. en W.-winden, wanneer het voor de schepen op de reede van Kralendijk minder veilig is, ook wel door schepen aangedaan; grootere vaartuigen kunnen haar evenwel niet binnenvaren. Aan de oevers liggen enkele visschershutten. Een half uur ten N. der baai vindt men de plantage Bacuna, een particulier bezit van 325 H.A. oppervlakte, waarvan 30 in cultuur zijn voor aloë- en divi-divi, terwijl het overige land als bosch- en weidegrond dienst doet. Verder noordelijk ligt een veel kleinere inham, bekend als het Lagoen.

Bodemvorm.

Reeds werd er op gewezen, hoe Bonaire uit twee doelen bestaat: een bergachtige W.-helft met dezelfde bodemvormen als Aruba en Curaçao, en een lage, bijna overal vlakke O.-helft, welke zich nauwelijks boven den zeespiegel verheft. De aanzienlijkste hoogten moet men dus in eerstgenoemde helft zoeken, waar de Brandaris boven alle andere toppen uitsteekt en door zijn kegelvorm aan een vulkaan herinnert. Eigenlijk bestaat hij uit twee kegels: een lagere, westelijke, die in een plateau eindigt en 177 M. absolute hoogte heeft, terwijl daarboven een tweede, kleinere kegel tot 254 M. boven den zeespiegel oprijst. Van den Brandaris loopt een lange bergrug in Z.O. richting, een tweede gaat van den meer noordwaarts gelegen Karakao uit.

Beide worden door een aantal weinig diepe insijdingen in afzonderlijke deelen gesplitst, die wel als koepels en kegels boven de gemeenschappelijke basis uitsteken, nochtans niet het karakter van zelfstandige verheffingen vertoonen. De Joewa in den Z. en de Macacoe in den N.-rug, beide ongeveer 200 M. hoog, gelijken nog het meest op zelfstandige bergen. Ten O. van het plaatsje Rincon komen de N. en de Z.-rug samen in een plateau, gemiddeld 40 M. hoog, dat hier ongeveer de geheele breedte van het eiland beslaat.

De beide beschreven ruggen vormen een randgebergte, dat zich langs de geheele kust van W.-Bonaire uitstrekt en hetzelfde karakter vertoont als het kustgebergte van Curaçao, nergens echter uitstekende toppen bezit en overal met zeer steile terrassen naar zee afdaalt. Aan de N.-kust gelijkt het geheel op dat langs de Kust van Hato op Curaçao, is hier

en aan de W.-kust doorsneden van breede, korte dalen en bereikt slechts op enkele plaatsen meer dan 25 M. absolute hoogte, rijst zelfs op de meeste plaatsen niet zoo hoog op. Aan de Z.-kust is het kustgebergte veel meer gesloten en ten O. van Goto vormt het zelfs een onafgebroken rug, bekend als de Lange Berg, met afgeplatte toppen en gemiddeld 40 M. hoogte. Het loopt in de richting N.W.-Z.O., verwijderd zich oostwaarts steeds verder van de kust en wordt door een lage oeverstrook van de zee gescheiden. De laatste uitloopers van den Langen Berg vormen de aanzienlijkste verheffingen van O. Bonaire, terwijl hier in het verlengde van zijne richting nog eenige lage heuvels optreden, in het midden van het eiland gelegen. Het zijn de Cerro Grandi, de Wamari en de Baradicarta. Overigens is dit gedeelte van het eiland geheel vlak, afgezien van enkele terreinplooiën. Langzaam rijst er de bodem van het Z. naar het N. omhoog en bereikt aan de N.-kust ongeveer 30 M. hoogte.

Behalve de reeds genoemde korte dalen in het kustgebergte, vallen er nog een drietal afzonderlijk te vermelden. Het voornaamste hiervan is dat, waarin Rincon is gelegen, een keteldal, aan drie zijden door steile gebergten ingesloten en alleen in het Z.W., in de richting naar Goto, geopend, terwijl een onsmalle insnijding ten O. van den Cerro Largo een verbinding vormt van het dal met de N.-kust. Het tweede dal scheidt de twee hoofdruggen van W.-Bonaire van elkander, bezit dus duidelijk het karakter van een lengtedal; het derde scheidt den Karakao van den verder naar het N. gelegen Mangel en loopt van den voet van den Brandaris in N.O. richting tot dicht bij de N.-kust, waar het in een lang gerekte vlakke eindigt, die zich hier tusschen het noordelijke kustgebergte en de zee uitstrekt.

Aan natuurschoon is Bonaire niet rijk, want daartoe is het gebergte veel te kaal en te eenzaam, de oosthelft daarenboven veel te eentonig vlak. Wel is is het landschap hier en daar woest en somber, zooals b.v. in de omgeving van Fontein, waar over een groote uitgestrektheid tallooze, geweldige rotsblokken met scherpe kanten in de zonderlingste vormen op en naast elkander liggen, hunne oppervlakte van scheuren en spleten doorploegd en gedeeltelijk meteen schralen plantengroei bedekt. Hetzelfde neemt men elders waar, b.v. op den weg van Fontein naar Slagtbai, hoewel het laatste gedeelte van dien weg door het optreden van meer plantengroei een vriendelijker karakter vertoont en sommige gedeelten, daaronder vooral de omgeving van Goto, werkelijk mooi genoemd kunnen worden.

Wateren.

Evenals Aruba en Curaçao, mist ook Bonaire stroomend water. Alleen *rooien*, dat zijn kloofvormige dalen, die in den regentijd water voeren, maar gedurende het grootste gedeelte van het jaar droog liggen, komen er voor. Ook worden bij zware regens laag gelegen plekken, zooals ten Z. van Kralendijk, heinde en ver onder water gezet. Bronnen daarentegen zijn er zeldzaam; bekend is die aan de N.-kust, waaraan Fontein zijn naam te danken heeft, die echter in den drogen tijd ook niet veel beteekent. De bevolking van het eiland moet daarom in haar behoefte aan water voorzien door gegraven putten en regenbakken, evenals op de beide naburige eilanden (zie aldaar). Door de zorg der Regeering nam het aantal putten in de laatste jaren geregeld toe. Zoo werd in 1911 van regeeringswege door een mijnningenieur op verschillende plaatsen door middel van boringen een onderzoek ingesteld naar de aanwezigheid van water, waarvan het resultaat was, dat op drie plaatsen goed

drinkwater werd gevonden en op drie andere plaatsen water, dat, hoewel eenigszins brak, toch geschikt was als drinkwater voor het vee.

Bevolking.

Evenzeer als op Aruba, is de bevolking overwegend van gemengd ras. Ook hier waren de bewoners oorspronkelijk Indianen. Sporen van hun aanwezigheid vindt men op verschillende plaatsen terug (zie OUDHEDEN II). Het aantal blanken is er nog geringer dan op Aruba, werd door van der Gon Netscher in 1868 op minder dan 1% geschat. De schatting is thans 200 à 300 zielen. Kleurlingen, afstammende van Indianen en Negers, met een geprononceerd Indianentype, zooals op Aruba, ontbreken er niet, worden evenwel in aantal verre overtroffen door zulke, die een negertype vertoonen. De oorzaak hiervan is vermoedelijk hierin te zoeken, dat de Regeering weleer een inrichting voor Neger-slaven in Rincon bezat en Bonaire daarenboven toenmaals als strafkolonie voor vrije Negers en Mulatten werd gebruikt, die wegens een onteerend vonnis voor korter of langer tijd daarheen gedeporteerd en tot het werk in de zoutpannen werden veroordeeld. Tot 1863 was het eiland niet veel meer dan een groote gouvernementsplantage. Alle grond behoorde aan den Staat en deze liet door vrije Indianen en Neger-slaven maïs planten, houtkappen, zoutwinnen, kalkbranden, veehoeden, enz., alles in dienst en ten bate van het Gouvernement. Particulier eigendom bestond er niet en alleen met toestemming der Regeering mochten er zich personen vestigen en landbouw of veeteelt uitoefenen. Eerst in 1867 werd de gouvernementscultuur opgeheven en werden de gronden van den Staat verkocht, in zeer groote stukken, zoodat de geheele oost- en westhelft van Bonaire in handen van enkele groote grondbezitters zijn gekomen, terwijl het middendeel aan het Gouvernement is gebleven en in kleine perceelen verpacht wordt aan de bevolking. Deze is van nature uiterst rustig en vreedzaam, zooals reeds daaruit valt af te leiden, dat de politiemacht van het geheele eiland bestaat uit een brigadier, twee maréchaussées en vijf veldwachters. De algemeene spreektaal is het Papiamento (zie CURAÇAO); de dominé preekt, de schoolmeester geeft onderwijs in dit dialect, zelfs de leesboeken op school zijn er in geschreven. Bijna de geheele bevolking belijdt den R.-Katholieken godsdienst, want op 1 Januari 1912 telde men er slechts 67 Protestanten en 2 leden van een ander kerkgenootschap. Dit overwegen van het R.-Katholicisme hangt daarmede samen, dat de vroegere Protestantsche slavenbezitters de slavenkinderen R.-Katholiek lieten doopen, ten einde de kloof tusschen heer en slaaf nog grooter te maken. De loop der bevolking kan uit de volgende cijfers blijken:

1816	1135
1828	1476
1833	1348
1849	2159
1863	3250
1865	3579
1875	4470
1885	4031
1896	4525
1900	5086

1904	5950
1906	6102
1908	6273
1910	6353
1911	6531
1912	6427

Op 1 Januari 1912 telde men er 3026 mannen en 3505 vrouwen, op 31 December van genoemd jaar 2992 mannen en 3435 vrouwen. Het aantal geboorten in 1911 bedroeg 217, waarvan 90 buiten echt. het aantal sterfgevallen 74, dat der huwelijken 35, Onder de bewoners telt men slechts 16, die in Nederland en 36, die elders buiten Bonaire geboren zijn.

Naar de belangrijkste beroepen, bedrijven en ambachten onderscheidde men er in 1911:

Ambtenaren	29
Hoedenvlechters- en vlechtsters	552
Landbouwers	962
Naaisters	181
Visschers	135
Waschvrouwen	348
Winkeliers	36
Zeelieden	346
Zonder beroep	3019

Dat de helft der bevolking in de Koloniale verslagen als 'zonder beroep' wordt opgegeven, ontnemt aan deze statistiek het grootste gedeelte van hare waarde. Zooveel blijkt er in elk geval uit, dat ook op dit eiland de landbouw weinig, handel en vischvangst nog minder beteekenen.

Staatkundige verdeling en plaatsen.

Het eiland is verdeeld in 4 districten, aangeduid als 1ste, 2de, 3de, en 4de distrikt, elk met een districtsmeester aan het hoofd. Naast de hoofdplaats Kralendijk met hare buitenbuurten Mundo Novo, Nikoboko, Deentera en Noord-Salina, valt nog slechts eene plaats te noemen, n.l. Rincon, terwijl de overige bewoners over het eiland verstrooid, bij de zoutpannen of, als visschers, hier en daar aan de kust wonen, bijna zonder uitzondering in ellendige hutten, de wanden van vlechtwerk met leem bestreken, het dak van maisstroo. Even armoedig als het uitwendige, is het inwendige dezer woningen, wier bewoners voor een groot gedeelte als regel gebrek lijden. Alleen in Kralendijk en Rincon treft men betere woningen aan.

Kralendijk bevat het grootste gedeelte der bevolking van het eiland, heeft een veilige reede, beschut door Klein-Bonaire, die echter alleen voor kleine schepen toegankelijk en hij krachtigen W. wind gevaarlijk is. De plaats ontleent haar naam aan den bodem van koraalkalk, waarop zij gebouwd is, en maakt een armoedigen indruk. Een ongeveer 20 M. lange steiger dient tot aanlegplaats voor de schepen. Rechts tegenover den steiger ligt een oud fort met een torentje, waarin zich het havenlicht bevindt. Daarnaast staat het gouvernementsgebouw met verschillende kantoren en de woning van den Gezaghebber. Onder de overige gebouwen moeten genoemd worden: de R.-Katholieke kerk, het Protestantsche kerkje, de openbare lagere en de R.-Katholieke school. De particuliere woningen in Kralendijk zijn bijna alle naar een vast model uit steen en klei opgetrokken met kalk bepleisterd en geel of grijs gekleurd; die der buitenbuurten zijn niet veel meer dan hutten, somtijds van ruwe planken getimmerd en met zink bedekt, meestal echter van rijshout gevlochten, met leem bestreken en met maïsstroo gedekt.

Rincon, het tweede dorp van Bonaire, dankt zijn ontstaan aan de putten met goed drinkwater, welke hier in het dal liggen. Vroeger was het een klein gehucht, waar

zich vóór de emancipatie van 1863 vrijgelaten slaven vestigden en door den kleinen landbouw en geitenteelt in hun onderhoud voorzagen. Later nam de bevolking sterk toe en bedraagt thans ongeveer 1700 zielen. Deze bevolking is arm, maar zindelijk en woont gedeeltelijk in kleine steenen, wit gekalkte huisjes, gedeeltelijk in stroohutten. In het midden van het dorp staat de R.-Katholieke kerk en in de nabijheid daarvan een Zustersschool. Door de aanwezigheid van betrekkelijk veel water tiert er in niet te droge jaren de divi-diviboom weelderig, zoodat het plaatsje min of meer in het groen verscholen ligt, een groote zeldzaamheid op deze eilanden. In droge jaren is hier echter alles even grijs, dor en onvruchtbaar als overal elders op Bonaire.

Litt. Zie de opgaven bij Aruba en Curaçao en verder: A.M. Chumaceiro, Het eiland Bonaire (Met een schetskaart). 's-Grav. 1867. - S. van Dissel, Eenige bijzonderheden omtrent het eiland Bonaire, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Nederl.-Indië, 1869 blz. 470, - Bonaire-nummer van Neerlandia, December 1907.

H.Z.

Bonaire (klein)

is een eilandje, 600 H.A. groot, ten W. van Bonaire en wel vlak tegenover de hoofdplaats Kralendijk gelegen, welks reede er door beschut wordt. Het eilandje is laag, met kreupelhout begroeid en onbewoond. Vroeger diende het als quarantaine-station, waartoe het bij voorkomende gelegenheden nog wel gebruikt wordt. Het is thans in particulieren eigendom en doet dienst voor het fokken van geiten.

H.Z.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. Nautische aanteekeningen.

Op den lagen Z.-hoek van het eiland, Lacre-punt genaamd, is een vast licht, 13 Eng.-mijlen zichtbaar. De Westkust loopt van hier eerst in een N. en vervolgens in eene W. richting, zoodat een inham wordt gevormd, waarin een eilandje 'Klein Bonaire' ligt. Tegenover dit eilandje ligt het dorp Kralendijk. De hier door het beloop der kust gevormde baai, heeft slechts ankergrond vlak onder den wal, zoodat schepen van eenige noemenswaardige lengte bij veranderlijke windrichting geen goeden ankergrond kunnen vinden. Men heeft daarom eene boei verankerd in 32 vadem water en hieraan kunnen lange schepen zich vastmaken. Met harden wind uit het N.O. kan men met een zwaar schip niet op deze boei vertrouwen, omdat zij dan in drift kan geraken. Men doet daarom in alle geval goed om een groot schip ook met trossen aan den wal vast te maken en in de maanden Augustus en September, waarin de wind soms naar het W. en Z. loopt, stoom op te houden, ten einde naar zee te kunnen gaan, als het schip naar de walzijde mocht willen zwaaien.

Overigens bevat het eiland nergens ankergrond en is de kust overal zeer steil. Aan de O.-kust bevindt zich op Boca Spelonk een bliksem licht, 16 Eng. mijlen zichtbaar

Gebruikte bronnen: Zeekaarten West-Indiën No. 211 en 223.

v.d.S.L.

IV. Geschiedkundig overzicht.

zie CURAÇAO.

Bonaparte (prins Roland, Napoleon)

geb. 19 Mei 1858; zoon van Pierre, Napoléon Bonaparte; genoot zijn opleiding te St. Cyr; huwde 7 Nov. 1880 Marie Félice Blanc, dochter van den pachter der speelbank te Monaco; werd in 1886, ingevolge de pretendenten-wet geschrapt uit de rangen van het leger.

Bonaparte's belangstelling voor West-Indië uitte zich in 1883, tijdens zijn bezoek aan de Koloniale Tentoonstelling te Amsterdam; aldaar waren aanwezig 11 Karaïben, 1 Arowak, 1 tot de Indianen gerekende Hindoe-vrouw, benevens haar kind van een Indiaanschen vader; voorts 4 Boschnegers en 9 Negers met vaste woonplaatsen, waaronder eenige vrouwen van gemengd (blank) bloed. Van deze 14 Indianen en 13 Negers heeft hij volgens de methode van Broca een fysisch-anthropologische beschrijving gegeven in het werk: 'Les Habitants de Suriname; notes receuillies à l'exposition coloniale d'Amsterdam en 1883,' 226 pp. fol. Par. 1884, en daarenboven van ieder individu twee groote fototypen (face en profil); voorts bevat het boek een reeks chromolito's naar aquarellen, voorstellende ethno-

grafica, die in den tekst beschreven zijn en vignetten, die op land en volk betrekking hebben. Aan de volksbeschrijving gaat een geografische, statistische en historische beschrijving der kolonie vooraf, die bijna uitsluitend naar Nederlandsche bronnen is bewerkt; onder leiding van Mr. Van Logchem leerde Bonaparte tijdens zijn verblijf te Amsterdam Hollandsch.

Het was met den steun van Bonaparte dat dr. H. ten Kate in 1885/86 zijne reizen kon ondernemen naar Suriname en Venezuela. Zie verder Ten Kate in T.A.G. 2de serie II, Versl. en Aard. Med., 1885, bl. 58.

Boni-boni,

N.E. Zie SCIURUS.

Boniface.

Zie ARMENZORG.

Bonham (Pinson),^{aant.}

Zie GOUVERNEURS.

Bonkjes of makkaruens

noemde men in den tijd van den slavenhandel - in tegenstelling van de Pieças d'India of leverbaren - de negers die niet leverbaar, n.l. boven de 35 jaar oud, verminkt of aan ziekten onderhevig waren, die grijze haren hadden of eenige tanden misten.

Bonni.^{aant.}

Van 1770-1793 met Baron en Joli Coeur, later met Cormantijn-Kodjo, de aanvoerder der Cottica-nerggers (Zie BOSCHNEGERS), naar hem Bonni-negers genoemd. Bonni was geen neger, maar een kleurling, zoon van een blanken vader en een zwarte moeder. Zie Stedman's reisverhaal en het artikel 'Historie der oorlogen met de marrons of Surinaamsche Boschnegers,' Surinaamsche staatkundige Almanach voor den jare 1796.

Bonni-negers.

Zie BOSCHNEGERS.

Bontia daphnoides

L. Fam. Myoporaceae. *Olieba*, *Olijfie*, BEN. E. Heester of boom met lancet-vormige bladeren en vruchten ter grootte van een kleine druif, alleen staand in de oksels der bladeren. Wordt ook gekweekt.

Boomeenden.

Zie ANATIDAE.

Boomkikvorschen.

Zie ANURA.

Boomslangen.

Zie OPHIDIA.

Boonki,

N.E. Zie DOLICHOS.

Boontjedief,

SUR. Zie TURDIDAE.

Boontsji di paaloe,

BEN. E. Zie ERYTHRINA VELUTINA.

Boontsji di streena,

BEN. E. Zie PARKINSONIA.

Boontsji kabaai,

BEN. E. Zie DESMODIUM MOLLE.

Boontsji karta,

BEN. E. Zie ERYTHRINA VELUTINA.

Boontsji palomba,

BEN. E. Zie CLITORIA.

Boorder.

Zie CACAO.

Boordo,

PAP. Kalkrotsen vormen terrassen, begrensd door een steilen harden wand; deze dikwijls onbeklimbare rotswanden noemt men op Curaçao *boordo*.

Booze oog.^{aant.}

N.E. *Ogri ai*. Dit bij alle volken en in alle tijden voorkomende bijgeloof vindt men natuurlijk ook in de koloniën in de West. Men verstaat onder *ogri-ai* het vermogen aan sommige menschen toegeschreven om enkel door hun blik andere menschen (in het bijzonder kinderen), huisdieren en planten ziek te maken on zelfs aan levenlooze voorwerpen schade toe te brengen. *Ogri-ai* beteekent tevens de ziekte door den boozen blik veroorzaakt. Even als in andere landen gelooft men dat mooie menschen het meest van het booze oog te lijden hebben; kinderen zijn vatbaarder dan ouderen. Het volk onderscheidt bepaalde ziektesymptomen, die een karakteristiek teeken zijn, dat de ziekte *ogri-ai* is, symptomen die voor den arts niets karakteristieks hebben. Voor het verdrijven van *ogri-ai* wordt niet de geneesheer geraadpleegd. Men gebruikt daartoe tal van amuletten, die men opgesomd vindt in Surinaamsch bijgeloof, door F.P. en A.P. Penard, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde v. Nederl.-Indië, dl. 67, 1912.

Een middel, waartoe men dikwijls zijn toevlucht neemt, is het doen uitspreken van zeker gebed door een vromen Israëliet. Het is bekend dat zelfs geloovige Christenen hiertoe overgaan als ze meenen dat een kind aan *ogri-ai* lijdt.

Zie voor dit bijgeloof in het algemeen Dr. S. Seligmann, Der böse Blick und Verwandtes, ein Beitrag zur geschichte des Aberglaubens aller zeiten und Völker. Berlin 1910. Zie ook M.D. Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname. Gron. 1835, II, 154 en 155.

Borstelbloem,

SUR. Zie COMBRETUM.

Bos.

In Suriname gebruikt, synoniem van tros, b.v. een bos bacoven, bananen, enz.

Bosch.

De totale met bosch begroeide oppervlakte in Suriname mag op 14½ à 16 miljoen H.A. geschat worden.

Wat de formatie betreft, waarop de bosschen groeien, zoo kan men in hoofdzaak er drie onderscheiden. De eerste bestaat uit alluvium en strekt zich als een breede zoom langs de kust uit. Op meerdere plaatsen treft men in deze zone zand en schelpuitsen aan, loopende parallel met de kustlijn. In het algemeen kenmerkt zich dit gebied door een groote mate van vruchtbaarheid, mits slechts voldoende gezorgd wordt voor afvoer van het overtollige water. In de bosschen waar zulks niet geschiedt hebben de boomen veel te lijden van wortelrot en worden ze dan ook, zoo ze van nature niet voorzien zijn van breede wortellijsten, gemakkelijk door den wind omgeworpen. De tweede formatie bestaat uit de zoogenaamde savanna's, waarin men talrijke met houtgewas begroeide oasen aantreft. De boomen daarop bereiken evenwel niet de hoogte, die zij elders bezitten. De voornaamste zijn *Mauritia flexuosa*, *Eperua falcata*, *Curatella americana*, *Pavonia* en Cassiasoorten. De derde formatie bestaat uit kristallijne schievers, op meerdere plaatsen overdekt met een granietlaag. De groote verscheidenheid van het grondgesteente doet natuurlijk haren invloed gelden op de vruchtbaarheid van den bodem, maar de groei der bosschen wordt meer beheerscht door de physische eigenschappen van den grond. Het stagneerend water is in Suriname de groote vijand van een krachtige boschvegetatie. In de benedenlanden doet de vloed zich over groote uitgestrektheden krachtig gevoelen en belet deze den afvoer van het regenwater. Tot zoover het zoute water doordringt treft men in Suriname de Parwabosschen aan, die veelal op modderachtige terreinen groeien. Het aantal daarin voorkomende boomsoorten is gering, want een bijzondere bouw is noodig om de wortels in de gelegenheid te stellen adem te halen, terwijl het blad ook zoodanig gebouwd moet wezen, dat zoo weinig mogelijk water verdampft. Onder de gegeven omstandigheden is het verklaarbaar, dat de groei der strandbosschen gering is. Het hout hunner boomen bereikt in den regel slechts zwakke afmetingen, maar als brandhout is het in O. en W.-Indië geschat.

Opvallend is de overeenstemming der strandbosschen in beide gebieden. Men treft er dezelfde of naverwante soorten aan. Meerdere boomsoorten, die in de Parwabosschen worden aangetroffen zijn rijk aan looistof, zooals b.v. *Rhizophora* *Mangle*. Houden eenmaal de groote aanvoeren van *Quebracho* op en

worden de looistoffen in Europa beter betaald, dan kan de exploitatie der strandbosschen door den bast der boomen loonend worden. Vooreerst bestaat daar echter weinig kans op. Opvallend groot is in de lagere landen het aantal boomen, dat van binnen hol is, als gevolg van wortelrot. Door het herhaaldelijk onderwater staan der bosschen worden de organische bestanddeelen uit den bodem weggevoerd. De Para b.v. heeft over een groot deel van haar loop de kleur van bruin bier als gevolg van het meevoeren van humusbestanddeelen. Merkwaardig gering is daardoor en door de snelle verweering het humusgehalte der bosschen. De houtvoorraad per H.A. in Suriname is niet groot en viel mij bij mijn bezoek van de kolonie in 1903 bepaald tegen.

De houtvester E.K. Plasschaert heeft belangrijke gegevens omtrent den rijkdom der Surinaamsche bosschen in zijne dissertatie gepubliceerd. Terwille van een juist overzicht volgen hier eenigszins omgerekend de belangrijkste zijner cijfers.

Per H.A. (opgemeten zijn alleen de bekende goede houtleverende boomen, die dikker zijn dan 40 c.M.).

Totaal opgemeten aantal in H.A.	Totaal aantal boomen	Cirkelvl. in M².	Dikhout in M³.	Rondhout in M³.	Bekapt hout in M³.	Board feet.
28	26	5	101	41	7	8.000
42	35	8	148	59	11	12.000
50½	15	3	50	20	4	4.000
16	27	7	117	47	10	9.000
* 4	145	31	566	226	34	45.000
* 3	40	8	118	47	11	9.000
* 1	132	42	789	316	51	63.000

144½

De met een sterretje gemerkte proefvlakken werden opgenomen door mijningenieurs, die alle boomen gemeten hebben, dus ook de dunne en de minderwaardige soorten. Hunne opnamen vonden plaats in het Tapanahonigebied. Ter verduidelijking moge hier opgemerkt worden, dat onder cirkelvlakte is te verstaan de totale oppervlakte van dwarsdoorsneden der boomen op 1.30 Meter boven den grond, onder dikhout, al het hout dat dikker dan 7 cM. aan den top is. De heer Plasschaert nam aan, dat 1 M³. dik hout oplevert 0,4 M³. kloshout en dat 1 M³. kloshout 200 board feet geeft. Onder board feet verstaat men 1 voet gezaagd hout, dik 1 eng. duim, onder kloshout het onderste gedeelte van den boom waaruit planken of balken gezaagd kunnen worden. De cijfers zijn in het algemeen laag te noemen en ik durf dan ook veilig mijn vroegere meening herhalen, dat 10 M³. vierkant bekapt hout per H.A. voor Suriname zal blijken een hoog gemiddeld bedrag te zijn. Er is echter nog weinig bekend van den rijkdom der Surinaamsche bosschen. Reeds nu mag het vermoeden uitgesproken worden, dat in nog niet onderzochte gedeelten van de kolonie de houtvoorraad belangrijk grooter zal blijken te zijn. De tegenwoordige in functie zijnde houtvester J. Gonggrijp constateerde reeds, dat meer in het westen van de kolonie de bosschen eene hoogere waarde bezitten,

door dat daar het aantal stammen van één soort grooter is dan in de vroeger geëxploiteerde gedeelten.

Uit het oogpunt van natuurschoon biedt het Surinaamsche woud den bezoeker zeer veel aan. Men moet zich eenige ongerieflijkheden als de beten van brandmieren en de dorens der Bactrispalmen laten welgevallen, wil men in de bosschen van het land doordringen, maar men wordt dan ook ruimschoots beloond. Het komt mij voor, dat de verscheidenheid van plantensoorten grooter is dan op Java of op Borneo. Wellicht ook dat dit een dwaling is, diehaar ontstaan te danken heeft aan het feit, dat men in korten tijd veel meer zien kan doordat men in Suriname in de bosschen gewoonlijk gemakkelijker door kan dringen. Op vele plaatsen kan men gewapend met een houwer zijn eigen weg banen, iets dat men op Java niet in de wildhoutbosschen zal beproeven.

In 't algemeen zijn de bosschen in de benedenlanden rijk aan een groote verscheidenheid van palmen, zooals de fraaie *Mauritia flexuosa*, de *Euterpe oleracea*, de *Maximiliana Maripa*, de *Astrocaryum Paramaca* en de *Geonoma multiflora*. Talrijke varens, orchideeën en araceae sieren menigen stam en onttrekken diens kroon aan het gezicht. In den beginne gevoelt men zich terneer gedrukt door de overweldigende verscheidenheid van tinten en vormen, maar spoedig begint men zich thuis te gevoelen en leert men meerdere gewassen onderscheiden. Zelden zal men evenwel 100 Meter in een Surinaamsch bosch afleggen of men ziet weer wat nieuws. Opvallend is de groote overeenkomst, die er bestaat tusschen de boschflora uit de Amazone vallei en Suriname. Ziet men afbeeldingen uit de eerstgenoemde landstreek dan waant men zich te zijn in het laatstgenoemde land. Onder de Surinaamsche boomsoorten treden de volgende op den voorgrond. *Vouacapoua americana* of bruinhart. Deze boom levert een der beste houtsoorten. Demerary-Groenhart; het hout is bestand tegen den paalworm. De boom werd in 1911 door den houtvester J. Gonggrijp in Suriname aan de grens van Eng. Guiana in talrijke exemplaren gevonden. *Brosimum discolor*, letterhout, is zeer gewild voor fijn meubelmakerswerk. *Eperua falcata*, bijlhout. *Platonia insignis*, geelhart. *Andira spec.*, roode kabbes. *Diploptropis Guyanensis*, zwarte kabbes. *Hymenaea Courbaril*, locus, een fraai meubelhout. *Eschweilera longipes*, manbarklak, waarvan het hout bestand is tegen den paalworm, *Peltogyne spec.* en *Martusia spec.* het hout van beide laatstgenoemde boomen is als purperhart bekend en o.a. bij den bouw van het paleis van justitie in Brussel gebezigd. *Mouriria spec.*, spijkerhout. *Dipteryx odorata*, tonka; de vruchten van dezen boom leveren de bekende tonkaboonen, waarvan de geur overeenstemt met die van lieve vrouwenbedstroo; *Andira spec.*, Freimoesoë hoedoe, *Ocotea spec.*, Wane, een zeer gewild hout voor planken omwandingen, *Mimusops Balata*, de boom die het zoogenaamde paardenvleesch-hout en de balata levert. *Quassia amara*, Kwassibita; van den bast maakt men een aftreksel, dat dienst kan doen ter verdrijving van plantenluizen. *Dimorphandra excelsa*, mora of peto; ook deze boom komt in groote massa voor aan de grens van Br. Guiana. *Nectandra spec.*, pisi; het hout wordt veelvuldig in den vorm van planken benut. *Swartzia tomentosa* D.C., Gandoe of IJzerhart; het hout is geschikt voor meubels.

Tal van andere houtsoorten vindt men verder onder de botanische beschrijvingen in dit werk. Zie ook PLANTENGROEI.

A.H.B.

Bosch (Johannes van den).

Geb. te Herwijnen 2 Febr. 1780, overl. op den huize Boschlust bij 's-Gravenhage
28 Jan. 1844. Op 17 jarigen leeftijd

vertrok hij als luitenant der genie naar Indië, waar hij spoedig opklom tot luitenant-kolonel. In 1810 vertrok hij naar Nederland en werd daar spoedig in hooge militaire betrekkingen geplaatst. Hij hield zich veel bezig met armenzorg en stichtte o.a. de Maatschappij van Weldadigheid. In 1818 verscheen te 's-Grav. en Amst. van zijne hand 'Nederlandsche Bezittingen in Azia, Amerika en Afrika,' 2 deelen met atlas. In 1828 werd van den Bosch - toen Generaal Majoor - door de Regeering als Commissaris Generaal voor de Nederlandsche West-Indische bezittingen naar Suriname gezonden met volmacht om als 's Konings vertegenwoordiger den staat van zaken na te gaan en de noodige voorzieningen te doen plaats grijpen. (Publ. van 29 April 1828, G.B. No. 6). Van den Bosch kwam 28 April 1828 te Paramaribo aan. Reeds bij Publ. van 24 Juli 1828, G.B. No. 3 werd bekend gemaakt dat hij had gearresteerd een 'Reglement op het beleid der Regeering van de Nederl. West-Indische Bezittingen', een 'Reglement voor de Regtbank van Kleine Zaken in de Nederl. W.I.', een 'Reglement op het beleid der Regeering, het Justitie-wezen, den Handel en de Scheepvaart voor de Kolonie Suriname' en een 'Instructie voor het Gemeente-Bestuur der Kolonie Suriname.' De nieuwe verordeningen traden 1 Aug. 1828 in werking. (Zie BESTUURSREGELING). Van den Bosch vertrok op den zelfden dag naar Nederland. Hij had juist 3 maanden in de kolonie doorgebracht en dus met voorbeeldeloozen ijver gearbeid. Hij nam ook het initiatief tot oprichting eener West-Indische Bank en liet eene landsplantage aanleggen op *Voorzorg* aan de Saramacca. Op Curaçao stichtte hij een gouvernementsbank, de Curaçaosche Bank. Zijn verdere werkzaamheid ligt in Oost-Indië. Na zijne terugkomst vandaar in het moederland werd hij op 30 Mei 1834 benoemd tot Minister van Koloniën. Hij trad als zoodanig af op 31 Dec. 1839. (Zie Biographisch Album. Verzameling van portretten met levensberichten van verdienstelijke mannen uit de geschiedenis van het Ned. Zee- en krijgswezen en van de Koloniën, Rotterdam (1850); J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861; A.H. Halberstadt, Een Standbeeld voor den Graaf van den Bosch, Leiden 1862, waarin een hoogst ongunstig oordeel wordt geveld over van den Bosch en zijn W.I. arbeid. Encyclopaedie van Nederlandsch-Indië; Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank in De Economist van Mei 1913, blz. 293, vlg.

Bosch-banaan,

SUR. Zie RAVENALA.

Boschbeheer.

Het Surinaamsch Gouvernement heeft zich steeds als eigenaar beschouwd van alle gronden in de kolonie, voor zooverre die niet in gebruik waren bij de oorspronkelijke Indiaansche bevolking. Luttel in aantal en een nomadisch leven leidende, waarbij jacht en vischvangst van meer beteekenis waren dan de landbouw, zal op de rechten dier Indianen wel niet veel gelet zijn geworden. Van den beginne af hebben de vreemde heerschers getracht door tusschenkomst van Europeesche ondernemers het land in cultuur te brengen en liet men de daarvoor noodige arbeidskrachten al spoedig uit Afrika komen. De voor landbouw ontgonnen gronden treft men in de beneden landen aan, waar de rijke alluviale bodem, zoo deze

behoorlijk ingepolderd was, ruime voordeelen opleverde. Toen later gebrek aan hout ontstond werden dieper het land in, zoogenaamde houtgronden uitgegeven. Vrij groote hoeveelheden hout werden in de 18e eeuw uit Suriname naar Europa uitgevoerd, afkomstig van de gronden, die in allodialen eigendom waren afgestaan.

Volgens Dr. E.K. Plasschaert (der Forstbetrieb in Surinam) bestonden er in 1862 nog 16 houtgronden met een totale oppervlakte van 45.276 H.A. Een deel was sedert 1820 wederom staatsdomein geworden.

August Kappler heeft in het midden van de vorige eeuw getracht de boschexploitatie in Suriname tot hernieuwde ontwikkeling te brengen. In 1846 had hij zich aan de grensrivier tusschen Nederl. en Fransch Guiana gevestigd met het doel de volgens hem rijke bosschen aan de Marowijne te exploiteeren. Daar de boschnegers hem als houthakkers niet voldeden, toog hij in 1852 naar zijn geboorteplaats ten einde in het Schwarzwald arbeiders te engageeren. Een schip werd aangekocht om eerst de werklieden en later het hout te transporteeren.

Opgetogen over de rijke bananentuinen, de schoone kokospalmen en de patatenvelden zetten de kolonisten, na een voorspoedige reis van 35 dagen, voet aan wal. Drie jaar lang ging alles voortreffelijk. Hoewel de menschen maanden lang in het bosch doorbrachten liet de gezondheidstoestand zoo goed als niets te wenschen over totdat plotseling in 1856 een heftige koorts uitbrak. De geldschieter in Amsterdam kwam te sterven en daar de verkoop van het hout de kosten niet dekte, werd de exploitatie gestaakt. Het is ongetwijfeld te bejammeren, dat de onderneming van Kappler niet gelukt is, want hij, een ondernemend man, die vertrouwd was met land en volk, daarbij een gehard persoon, die veel in de Surinaamsche bosschen gezworven had, was voor het beoogde doel de meest aangewezen.

Het gouvernement heeft mede in vroegere jaren een poging aangewend om de Surinaamsche bosschen in eigen beheer te exploiteeren. Aan de Coppename bezat het een zaagmolen, maar veel voldoening gaf deze niet.

Sedert 1873 worden zoogenaamde houtconcessie's uitgegeven. Hun duur is 1 jaar en heeft de concessionaris per H.A. 10 cent te betalen, waarvoor hij al de aanwezige boomen mag vellen, met uitzondering van balataboomen. Wilde men ook laatstgenoemde vellen dan moest het dubbele bedrag voldaan worden. Tegenwoordig worden concessies verleend waarop het hout met uitzondering van bolletrie, Hevea, tonka en hoepelhout mag worden bewerkt tegen vergoeding van een recht van 2 cent per H.A. en per jaar. De concessionaris is bovendien nog verschuldigd een retributie van 2 cent per K.G. letterhout, f0.06 per stère brandhout en f0.50 per blok bouwhout.

Veel hebben die concessie's evenwel nooit te beteekenen gehad. Zoo werd b.v. van 1899 tot en met 1902 gemiddeld per jaar f2000 aan concessierechten betaald, waarvan ongeveer 10% van balatahout. Van 1905 tot en met 1907 waren de gemiddelde rechten gedaald tot f1500. In 1908, 1909, 1910, 1911 werden respectievelijk uitgegeven 19.890, 31.958, 47.902 en 105.150 H.A.

Boschnegers, Paranegers en personen, die den kleinen landbouw uitoefenen voeren hout naar de hoofdplaats. Dr. Plasschaert schat de hoeveelheid door beide laatstgenoemde categorieën aangevoerd in 1860 op $\pm 3000 M^3$. in 1890 op 2700 M^3 . en in 1900 1200 M^3 .

De boschnegers alleen voeren jaarlijks te Paramaribo aan ruim 5000 M^3 . De uitvoer aan O of \square afgewerkt hout vindt men opgegeven onder HOUTHANDEL. In Ned.-Indië, waar de djatibosschen ten gevolge van jarenlang wanbeheer van voor 1850 nog

niet zooveel hout produceeren als in de toekomst het geval zal zijn, bedraagt zulks thans per H.A. 0.44 M³. timmer- en 1.33 stapel meter brandhout. De Deutsche staatsbosschen geven per jaar en per H.A. in doorsnede 2.70 M³. dikhout. Bedenkt men nu, dat Suriname meer dan 10 millioen H.A. bosch bezit, dan is het een bedroevend feit te noemen, dat in deze kolonie per jaar in het geheel slechts een paar duizend kub. Meter hout geveld worden en dat nog hout van Noord-Amerika voor huizenbouw te Paramaribo moei worden ingevoerd. In hoofdzaak is zulks daaraan toe te schrijven, dat de bosschen in de genaakbare plaatsen door vroegeren roofbouw in slechten toestand zijn gebracht en dat wegen ontbreken om het hout uit de betere bosschen af te voeren.

Ten einde na te gaan in hoeverre verbetering mogelijk is, werd in den loop van 1903 aan den O.-I. houtvester A.H. Berkhout te Wageningen opgedragen een onderzoek in loco in te stellen en daarover rapport uit te brengen. Dat verslag verscheen het zelfde jaar in druk. Het resumé van het rapport moge hier onder volgen:

Suriname bezit 14½ à 16 millioen H.A. met bosch begroeid domein. Noemenswaardig werd tot heden van deze uitgestrektheid geprofitteerd noch door den fiscus, noch door de bevolking, noch door de industrie, noch door den handel, noch door de scheepvaart. Door een onoordeelkundige exploitatie en een totaal verwaarloozen van alle zorgen voor de toekomst heerscht veelal gebrek aan hout te Paramaribo, zoodat terecht reeds een deel der dwarsliggers voor de spoorweglijn uit Europa ontboden is. Ondanks de geringe voordeelen tot nog toe uit de bosschen genoten, heeft men van de gunstigst gelegene te veel geëischt, zoodat deze in de eerste jaren niet voor een rentabele exploitatie in aanmerking kunnen komen. De aan het tracé van spoorgelegene bosch-complexen, waaruit wegons gebrek aan afvoerwegen nog niet gekapt kon worden, wachten een gelijk lot, zoo althans het Gouvernement nu niet handelend optreedt.

‘Al ware het slechts alleen om duurzaam in de behoefte aan hout voor de openbare werken te voorzien, dan reeds ware het geraden een proef te nemen met het invoeren van een boschbeheer in Suriname. Waar de noodige kennis aangaande houtsoorten, boschtoestanden enz. ontbreekt, en waar een voldoende débouché nog gevormd moet worden, is het raadzaam de proef op bescheiden schaal te nemen. Heeft men meerdere ervaring opgedaan en is het bewijs geleverd, dat zoo wel het heden als de toekomst bij dat boschbeheer gebaat zijn, dan is het tijdstip voor een flinke uitbreiding aangebroken. De krachten van het tijdelijk aan te stellen personeel zijn te concentreeren op een kleine oppervlakte en late men voorloopig de rest à l’abandon. Het is mijne vaste overtuiging dat de proefneming, mits goed geleid, tot succes zal voeren. En mocht zulks niet het geval zijn, dan nog kan men zich gelaten neerleggen bij de overtuiging, dat men althans een ernstige poging gewaagd heeft, om het uitgestrekte boschbezit in Suriname productief te maken in het belang van de Kolonie en in dat van het algemeen. Op welke wijze die proef te nemen is, werd hier te voren aangegeven.

‘Wil men den aangewezen weg inslaan, dan is het eerste werk de eventueele detachering van het benodigde personeel (één houtvester en één aspiranthoutvester) uit Nederlandsch Oost-Indië voor te bereiden’.

De voorstellen vonden, zoowel te Paramaribo als in den Haag den noodigen bijval, zoodat besloten werd, tot een proef over te gaan.. Gemakkelijk viel het niet om het noodige personeel te vinden, want in Oost-Indië kwam men bij het Boschwezen krachten te kort en wilde de Chef van dien tak van dienst geen enkelen houtvester tijdelijk afstaan. Wel verkreeg de adj. houtvester E.K. Plasschaert verlof

voor vijf jaar, maar ofschoon deze kundige ambtenaar in kennis en toewijding niet onderdeed voor menig Ind. Houtvester wilde men liever in Suriname aan het hoofd hebben een boschambtenaar, die een volledige theoretische vakopleiding had genoten. Het toeval wilde, dat W.A. baron van Asbeck, O.I., Houtvester met verlof, lust gevoelde, tijdelijk in Surinaamschen dienst over te gaan. In het begin van 1906 vertrok de heer van Asbeck naar Suriname. De heer Plasschaert was reeds een jaar te voren gearriveerd. In 1904 werd een geboren Surinamer tot candidaat-houtvester in Nederland aangesteld en genoot deze op verzoek van den heer van Asbeck een speciale opleiding in verband met zijn lateren werkkring. Behalve, dat hij de gewone studie der O.I. candidaat-houtvesters volgde, bracht hij een tijd door in de Landes, (Zuid-Frankrijk, Bercé (Midden-Frankrijk) Muskau (Silezië), Leipzig, Tessino en Birmingham, respectievelijk ten einde daar vertrouwd te geraken met het aftappen der zeedennen, het natuurlijk verjongen der bosschen, het verzagen van het hout in het bosch, den-handel in fijn hout, het afvoeren van hout met hulp van eenvoudige kabelbanen en de moderne zaaginrichtingen.

In Juli 1905 slaagde de houtvester Plasschaert er in volgens het Kol. Verslag 1906, op den Brownsberg een boschcomplex op te sporén, waarvan de aanwezige houtmassa voldoende was om tot een proef-exploitatie over te gaan. De vóór dien tijd onderzochte complexen Lelydorp, de Savanah's, Sectie O enz. bleken voor dat doel ongeschikt. Er werden eenige Hevea-boomen en wat rozenhout in de buurt van sectie O gevonden. De Hevea bleek te zijn Hevea guyanensis, een rubberboom, die een zeer goed product kan opleveren (zie bulletin No. 15 v/h. Dep. v. Landbouw in Suriname). Het rozenhout bevatte volgens onderzoek minder olie dan dat van Fransch Guiana. Er werd bij Sectie O een terrein leeggekapt en met mahonie beplant, ten einde gegevens te verkrijgen betreffende de kosten van kunstmatigen aanleg. Nabij het Houttuinracé op Lelydorp werd een poging aangewend door natuurlijke verjonging een zuiveren bolletrieopstand tot stand te brengen, daar er veel opslag van dezen boom voorkwam. De overige aanwezige boomen werden daartoe doodgeringd.

In 1907 werd een beperkt bedrijfsplan van het complex Montana-mijn tot stand gebracht. Er waren in het geheel 10.000 H.A. geprospecteerd. In het in de 1e periode (eerste 10 jaar) te exploiteeren gedeelte waren 70 H.A. d.i. 3.5% van de oppervlakte bij wijze van proefvlakten opgenomen, in het overige 8 H.A. 1%.

In zijne dissertatie (bl. 53) publiceert de heer Plasschaert de details dezer opnamen en wordt daaraan het volgende ontleend.

Van de 70 H.A. behoorden 28 tot het type A en 42 tot type B.

De boomen werden gecubeerd met hulp van de Kolléwijn'sche tafel (zie Ind. Cult. Alm. 1913 blz. 322). Op type A werden per H.A. gemiddeld gevonden 26 boomen van meer dan 40 cM. dikte op borsthoogte. Deze hadden een totale cirkelvlakte van 6 M^2 . en een inhoud aan bekapt hout van $\pm 7 \text{ M}^3$. Aan

boomen van 20-40 cM. waren aanwezig gemiddeld per H.A. 41 stuks, met een totale cirkelvlaakte van $\pm 3 \text{ M}^2$. en een inhoud van $\pm 2 \text{ M}^3$. Het aantal opgenomen soorten op de 28 H.A. bedroeg 35. Op den voorgrond traden bijlhout, pisi, plokoni, wane en ijzerhout. Bruinhart was aanwezig voor $\pm 1\%$, letterhout $\frac{1}{4}\%$ en purperhout $\frac{1}{7}\%$.

Type B had per H.A. 2 M^3 . hout van 20-40 cM. en 11 M^3 . van meer dan 40 cM. doorsnede op borsthoogte. De onbekende en alle niet bruikbare soorten werden bij de opname verwaarloosd. Er werd geconstateerd, dat de afvoer van het hout van het Montana-mijncomplex geen moeilijkheden van beteekenis zoude opleveren. Van het tracé voor een railbaan werd een gedetailleerde opname gemaakt. De kosten van aankap en vervoer tot Paramaribo (afstand langs de spoorweglijn 120 K.M.) werden aangenomen op f17,89 per M^3 . bekapt hout (dissertatie P. bladz. 80). Belangrijk mag ook het feit genoemd worden, dat in het complex een aantal Hevea's werden gevonden. Zie over de ontdekking van Hevea in Suriname 'Wild Hevea in Dutch-Guyana (Surinam) by J.W. Gonggrijp, Amst. 1911, blz. 3 en 4. Toen van Wageningen uit in 1902 de waarschijnlijkheid werd uitgesproken, van de aanwezigheid van dezen rubberboom in de kolonie, vond deze bewering bestrijding. Kort voor de komst van Berkhout kon de heer Hering op grond van een speciale voor dat doel ondernomen tocht nog constateeren, dat in de Kolonie geen Hevea's werden aangetroffen. Bij zijn komst ontdekte eerstgenoemde aan de Tempatie, een zijrivier van de Commewijne, een Hevea.

Later bleek het, dat de Gouverneur en meerdere Europeanen eenige malen onder een Hevea gepicnict hadden. In 1907 werden eveneens door het personeel van de Lawa-exploitatie houtopnamen gedaan en gaven deze veel betere resultaten (20 en 24 M^3 . per H.A.) Het personeel van het Sur. Boschwezen hield zich verder onledig met het beschrijven van de boomsoorten en het nemen van proeven aangaande het ringen. Alle boomsoorten waarmede geëxperimenteerd werd, bleken met succes te kunnen worden geringd.

De ingenieur der Kol. spoorwegen, de heer Ligtenberg, onderzocht een aantal Surinaamsche houtsoorten op hunne technische eigenschappen. Zoowel de dissertatie van Plasschaert als het Kol. Versl. 1908 bevatten de resultaten daarvan. In hoofdzaak bevestigen zij de meening, dat er in Suriname voortreffelijke houtsoorten worden aangetroffen. Ook door Berkhout werden enkele Surinaamsche houtsoorten op hunne technische eigenschappen onderzocht en de resultaten daarvan gepubliceerd in het bulletin No. 15.

Het K.V. 1909 luidde zeer gunstig wat de proef-exploitatie betreft. Het heette dat in 1908 in 4 maanden tijds het quantum hout, dat men zich voorgenomen had te kappen (555 M^3) reeds geveld was, zonder dat er eigenlijk veel moeite had behoeven te worden gedaan om kappers aan te werven. Sommige hunner hadden zich in het Montana-mijn-complex metterwoon gevestigd. Het kaploon bedroeg slechts f5.26 terwijl f6 gerekend was. Gemiddeld werd door een arbeider p. dag f2.62 verdiend. Koeien bleken voor het uitsleepen van het hout niet geschikt te zijn; daarom namen een proef met karbouwen. Nadat de eerste moeilijkheden daarbij overwonnen waren kon voor f3.- per M^3 . worden uitgesleept, terwijl f6.- begroot was. Het ringen voldeed niet, wellicht omdat men te vroeg (6 maanden) tot kappen overging, terwijl het gecerneerde wanehout door insecten werd aangetast. Afzet van het hout had in 1908 niet plaats. Wel had men het in de Kolonie van de hand kunnen zetten, maar men wilde het voor verzending naar Europa beschikbaar houden. Dat was minder juist gezien. Bij hout moet men er steeds op uit zijn het zoo spoedig mogelijk te verkoopen dewijl het verwerkt in den regel het beste bewaard wordt. Doordat de

houtvester Plasschaert vertrok moesten de prospecties langs de Suriname-rivier gestaakt worden. Aan het einde van 1908 werd de heer Essed bij het boschwezen geplaatst en verrichtte hij prospecties langs de Maréchalskreek. Met den aanleg van cultures van caoutchouc-leverende gewassen zooals Kikxia, Castilloa elastica, Hevea brasiliensis en guyanensis, werd in 1908 voortgegaan. Gedeeltelijk vond zulks plaats met tusschenteelt van landbouwgewassen, waarbij de aangeplante kassave tot gomma werd verwerkt. Ook werden proeven genomen met natuurlijke voortplanting in de bosschen door de slechte houtsoorten dood te ringen of door het onderbosch weg te kappen, zoodat de zaden van de bolletrio 's behoorlijk konden kiemen. Bij sectie O werden dwarsleggers gekapt, maar de bevinding van de qualiteit der inlandsche houtsoorten was niet bevredigend.

Den 23en Maart 1910 vertrok de houtvester van Asbeck en nam de houtvester Gonggrijp den dienst over. De heer Essed had tevens opgehouden ambtenaar te wezen bij het Surinaamsche boschwezen. De opgedane ervaring had den Gouverneur genoopt op een voudiger wijze de proef voort te zetten. Aan de hand van het verslag over het Boschwezen 1910 kan het volgende gereleveerd worden. Er bestonden geen kaarten waarop de ligging van het hout, gekapt in het Montanamijn complex, was aangegeven. Een groot gedeelte van het hout was of te dun of door wormen of schimmels aangetast, waardoor het niet loonde het hout naar Paramaribo af te voeren. Wel was er op het Montanamijn complex 10 M^3 . per H.A., maar voor 50% bestond het uit houtsoorten, die niet geschikt waren voor export, doordat de soort onbekend was of de maten te klein waren. (Te betreuren is het dat men afgeweken is van de diktegrens der te kappen boomen, die in het rapport Berkhout op 60 cM. was gesteld en dat men zelfs tot 20 cM. afdaalde). Ook bleek het dat het uitsleepen met handenarbeid of met hulp van trekvee te kostbaar was. Er werd daarom besloten een beperkter plan te beproeven en werden in verband daarmede 438 blokken, inhoudende 481 M^3 . gekapt bij Patrick Savanna. Het daar verkregen hout bestond uit 338 M^3 . Wane, 50 M^3 . basterd locus, 26 M^3 . bolletrie, 83 M^3 . roode kabbes en 34 M^3 . andere houtsoorten. Ongeveer de helft werd in den loop van het jaar naar Paramaribo verzonden.

Het kweilen c.a. kostte f5.55 per M^3 ., maar de totale uitgaven van het uitsleepen beliepen \pm f10.- per M^3 . K.M. Voor laden en lossen werd f2.- betaald, voor transport per spoor f4.- en voor het paden kappen f6.60. Totaal kostte dus het hout, dat gemiddeld over een afstand van 1 K.M. maar de spoorweglijn werd gesleept f28.15 dus belangrijk meer dan primitief werd geschat, terwijl als verkoopprijs niet meer dan f20.- te Paramaribo te bedingen was, zoodat per M^3 . een verlies werd geleden van f8.- buiten en behalve de algemeene kosten. Van uitvoer van hout van Gouvernementswege naar Europa is onder de gegeven omstandigheden mede weinig te verwachten, want wel is waar kunnen aldaar voor bruinhart, purperhart en dergelijke goedbekende houtsoorten flinke prijzen bedongen worden

maar voor de onbekende soorten kan men in den beginne niet meer dan f50.- maken. Bedenkt men nu dat de kosten van vervoer naar Europa per M³. f24.- bedragen en dat de agent ook betaald moet worden dan levert de uitvoer ook verlies op.

Van de 90 M³. hout in 1910 naar Europa verzonden konden 9 M³. ondershands verkocht worden voor ongeveer f80.- à f85.- per M³., 20 M³. werden verstrekt aan den dienst van 's lands gebouwen à f50.- per M³. en bevindt de rest zich nog op de Marinewerf. Van de 107 aangevoerde blokken waren 4 zwarte kabbes, 3 pakoeli, 27 roode kabbes, 39 bastaard locus, 12 diverse soorten en 22 kopie. Alleen het laatste hout is bekend.

Hoeveel de proefexploitatie aan het Gouvernement gekost heeft valt nog niet vast te stellen, daar een deel van het hout nog steeds niet verkocht is. Er zijn gekapt geworden in 1908 555 M³. in 1909 1385 M³. in 1910 481 M³ en in 1911 nihil, totaal 2421 M³. Afgevoerd werden in 1908 40 M³. in 1909 460 M³., in 1910 545 M³. en in 1911 75 M³., totaal 1120 M³. Het aanzienlijke verlies dat geleden is, had aanmerkelijk minder kunnen zijn, wanneer met meer kennis van zaken en met meer overleg gewerkt ware geworden. Aan de opname van den houtvoorraad in het Montanamijn-complex had meer zorg moeten zijn besteed. Bij het kappen was meer technisch toezicht noodig geweest en men had niet tot verdere velling mogen overgaan voordat het quantum, dat in 1908 gekapt was, te Paramaribo was opgeslagen en zoo mogelijk verkocht. Zodoende had men eerder een juist overzicht van den gang van zaken verkregen. Het ligt niet in de bedoeling het Surinaamsche Boschwezen een verwijt te maken. Men heeft de zaak aanstonds te flink willen aanpakken en te spoedig bevredigende resultaten willen bereiken. Veel beter ware het geweest grondiger te prospecteeren en op zeer bescheiden schaal aan te vangen, ook al zouden de aanmerkingen niet zijn uitgebleven over de ongunstige verhouding tusschen de exploitatie en de beheerskosten. Een leek zal de tekortkomingen veel zwaarder tellen dan de vakman, die beter beseft welke moeilijkheden zijn te overwinnen. Op Java betaalt men voor sleeploon met karbouwen f0.75-f2.- per M³. K.M. Wie kon nu à priori aannemen, dat daarvoor in Suriname 5 × zooveel betaald moet worden?

Inmiddels is onze kennis betreffende de Surinaamsche bosschen aanmerkelijk vermeerderd en kan beter overwogen worden welken weg nu in te slaan.

De heer Plasschaert zoekt heil in het grootboschexploitatiebedrijf zooals zulks op de Philippijnen wordt gedreven met hulp van uitsleepmachines. Dat denkbeeld is niet nieuw en reeds vroeger voor Suriname overwogen. Zal het daarmee gelukken, dan moet evenwel per H.A. een flinke hoeveelheid goed exporthout aanwezig zijn en ligt het dus thans op den weg van het Surinaamsche Boschwezen voorloopig zijne krachten te ontwikkelen door op groote schaal nauwkeurige opnamen van de aanwezige houtmassa's te verrichten. Het zij dan om later tot eigen exploitatie over te gaan, hetzij om de goede bosschen tegen afstand van een behoorlijke retributie door de particuliere nijverheid te laten exploiteeren. Deze zal er natuurlijk bij gebaat zijn, wanneer haar bedrijf op een solide basis kan geschoeid worden.

Waar in Nederland de Waterstaat zeer hooge prijzen voor het Demarara groenhardt te betalen heeft, lag het voor de hand, dat van hier uit aangedrongen werd een onderzoek in te stellen of deze boomsoort in het westelijk gedeelte van de Kolonie groeit. In het begin van 1911 gelukte het den houtvester Gonggrijp inderdaad rijke opstanden van dezen boom zoomede van peto te ontdekken. Zie jaarverslag v/h. Boschwezen over 1911 blz. 20.

Ook voor andere industrieën, die zich met de boschexploitatie bezig willen houden kan technische voorlichting van veel nut zijn. Zoo deelt de wd. Administrateur van Financiën in zijn Nota van 21 Jan. 1911 mede, dat van partikuliere zijde plannen aanhangig zijn betreffende het verwerken van hout tot pulp voor papierfabricage. Elk vakman zal het ongerijmde daarvan aanstonds inzien. Papierstof kan uit hout slechts vervaardigd worden op plaatsen waar per H.A. groote hoeveelheden uniforme houtsoorten worden aangetroffen, liefst in de nabijheid van steden, waar de stof tevens tot papier kan worden verwerkt en verkocht.

In 1910 werd tusschen de Para en de Suriname-rivier van wege het Boschwezen naar Hevea's gezocht en in één maand tijds 1153 tapbare boomen gevonden. Ook aan de Saramacca, in de buurt van de Tabi kreek, waar reeds vroeger door den houtvester Plasschaert talrijke Hevea's waren aangetroffen, werd op nieuw een onderzoek ingesteld. Men vond daar voornamelijk langs de Gollenstede en de Franskreek een 600 tal boomen. In het geheel werden 3800 Hevea's gevonden.

Het aftappen leverde echter in den beginne moeilijkheden op, maar kon verklaard worden, dat de kosten voldoende gedekt werden. Over de proefaanplantingen en verjongingen laat zich uit den aard der zaak zoo spoedig geen oordeel vellen. Helaas is een deel der aanplanting door brand vernield geworden. Resumeerende moet verklaard worden, dat de resultaten van het Surinaamsche Boschwezen, wat de eigen exploitatie betreft tot nog toe niet bevredigend waren, zoodat met voorzichtigheid en bedachtzaamheid verder geopereerd moet worden. Niet genoeg kan er evenwel tegen gewaarschuwd worden om thans reeds tot een algeheele opheffing te besluiten. Heeft men op Java niet meer dan ½ eeuw gewerkt zonder dat men op succes kon bogen?

Van 1906 tot en met 1910 werd gemiddeld daar ongeveer f2.200.000 per jaar netto opbrengst uit de bosschen verkregen en is daar een personeel van 74 houtvesters, asp. houtvesters en adj. houtvesters 1e klasse werkzaam, terwijl met het boschpolitie-personeel medegerekend het aantal op ultimo 1910 692 man bedroeg en dus de gegronde hoop voor de toekomst gekoesterd mag worden, dat behoorlijk gezorgd zal worden en de netto opbrengsten in plaats van te dalen nog zullen stijgen. Het is dringend geraden met de thans reeds opgedane ervaring in Suriname zijn voordeel te doen en wel voorloopig hoofdzakelijk werk te maken van de opname der bosschen. Ook al laat men in het vervolg de exploitatie geheel over aan de particuliere nijverheid, dan zal door voorlichting van een vakman er voor gewaakt kunnen worden, dat het Gouvernement een matig aandeel in de winst geniet. Bovendien zal men vooral bij de balata-exploitatie bedacht moeten zijn op het treffen van maatregelen om te voorkomen dat die bron van inkomsten over enkele jaren zoo goed als geheel opdroogt. Grondiger kennis van de Sur. bosschen is dringend gewenscht. Het is niet voldoende, dat thans reeds geconstateerd is, dat hun fabelachtige rijkdom slechts bestaat, in de fantasie van enkele ingezetenen in de Kolonie. Bevoegd is men thans nog niet te verklaren, dat die bosschen in de eerste decenniën waardeloos zullen blijven.

Litt. A. Kappler, Holl.-Guiana, Stuttgart, 1881. - A.H. Berkhout, Rapport over de Sur. Bosschen, 's-Grav. 1903. - De Surinaamsche bosschen. Lezing van A.H. Berkhout in het Ind. Genootschap op den 23e Februari 1904 en daarop volgend debat met den oud-president v.d. Mij. 'Suriname', den heer J.A. de Gelder. - Roger Ducamp. Les forêts de la Guyane. Revue des eaux et des forêts. 1905 blz, 27. - Van Asbeck, Kol. Verslag 1908, Bijlage R2, blz. 100-103. - Dr. E. Martin-Lavigne, Recherches sur les Bois de la Guyane. Paris 1909. - E.K. Plasschaert, Der Forstbetrieb in Surinam, München, zonder datum (1910.) - Lichtenberg, Bespreking van Plasschert's boek in De Ingenieur van 19 Mei 1910. - Prof. Dr. G. van Iterson Jr. Rapport over onderzoeken omtrent geconstateerde aantasting van het z.g. Manbarklak. De Ingenieur van 18 Maart 1911 No. 11.

A.H.B.

Bosch-cacao,

SUR. Zie PACHIRA.

Boschdoks,

SUR. Zie ANATIDAE.

Boschduivel.

Zie ATELES.

Boschhaan,

SUR. Zie FALCONIDAE.

Boschjaws, ^{aant.}

Boesi-Jassi, N.E. in Fransch Guiana *Pianbois* genoemd, is een in de Guiana's endemische huidziekte, die vooral in de bosschen wordt opgedaan. De ziekte openbaart zich in zweren en infiltraten in de huid, in zeker stadium eenigszins gelijkende op jawsknobbels, waarmede zij echter geen verdere overeenkomst hebben. Zij wordt veroorzaakt door Protozoën (groep Leischmania).

Litt.: J.F. Nassy, Medische Wenken voor Bewoners der Surin. Binnenlanden. Paramaribo, 1905. - P.C. Flu, Verslag over de behandeling van 700 gevallen van *Framboesia tropica* en 4 gevallen van *Pian Bois* met *Salversaen*. Nederl. Tijdschr. voor Geneesk., 25 Nov. 1911. - Idem, Die Aetiologie der in Suriname voorkommende sogenannten 'Boschjaws,' einer der Aleppobeule analoge Erkrankung. Centralblatt

für Bakteriologie, Parasitenkunde und Infectionskrankheiten. Herausgeg. von Prof. D.O. Uhlworm in Berlin-Jena. 60 Bd. 1911, Hft. 7; Idem. Rapport omtrent Malaria onderzoek in de Binnenlanden van Suriname. 's Grav. 1912.

Bosch-kalebass,

SUR. Zie COUROUPITA.

Bosch-kasjoe,

SUR. Zie CURATELLA.

Boschluis.

Zie ACARINA.

Bosch-mammi,

SUR. Zie CLUSIA.

Bosch-marmeldoos,

SUR. Zie DUROIA.

Boschnegers.^{aant.}

Naamsverklaring.

Boschnegers heeten de tot stammen vereenigde, in de binnenlanden van Suriname gevestigde, nakomelingen van gevluchte Surinaamsche plantage-slaven, (negers). Zij werden in vroeger tijd ook *Marrons* genoemd naar het Sp. Cubaansch marrón, van het Sp. *marro*, d.i. ontsnapping, ontrukking. (Noot redactie op blz. 81 overdruk v. Coll, Land en Volk van Suriname, in Bijdragen T.L. en V. Ned.-Indië, 1903). Van Sypesteyn maakte in zijn werk over Suriname (1854) nog onderscheid tusschen *Boschnegers*, waarmede tusschen 1749 en 1762 'vrede was gesloten' (bij Hartsinck: *bevredigde Boschnegers*) en *wegloopers*, slaven die zich van de plantages hadden verwijderd en in de bosschen waren blijven rondzwerven. *Zoutwaternegers* heetten de uit Afrika (over zee) aangevoerde negers; de overigen, in de kolonie geboren, *Creolen* (Hartsinck).

Oudste berichten.

Volgens Hartsinck waren reeds ten tijde van Lord Parham wegloopers aanwezig, die zich onder een Cormantyn-neger nabij de Para-Kreek zouden hebben 'verschanst', van waar zij de nabijgelegen plantages verontrustten (deel II, blz. 755), later zich aan de Coppename zouden hebben gevestigd. (Zie ook G. Warren, *An impartial Description of Surinam*, London, 1667). De Gouverneur van Aerssen zou (kort na 1684) vrede hebben gesloten met die 'Boschnegers van Copename' (Hartsinck, II, blz. 649).

In 1690 had een slavenopstand plaats op de plantage van een zekeren Machado, achter de Joden-Savanne, maar de Joden vervolgden de muitende negers en doodden er vele. Het aantal ontvluchtingen vermeerde vooral toen de plantagehouders, bij den inval van Cassard in 1712, aan hunne slaven bevel gaven zich in de bosschen te verbergen. Ook nam het weglopen toe, naarmate het meer onder de slaven bekend werd, 1° dat het gemakkelijk ging zich door de vlucht aan den gehaten *geregelden* arbeid te onttrekken, 2° dat het verblijf in de bosschen geenszins onmogelijk was. In verstandhouding blijvende met stamgenooten en makers op de geïsoleerd gelegen plantages, waar de vordeding meestal van den directeur en van enkele opzichters afhing, bleek het mogelijk zich, door roof, messen, bijlen, kruit, lood en geweren en ook vrouwen teverschaffen en voortsslaven die tot weglopen bereid waren mede te nemen. Men heeft de reden van de vele ontvluchtingen gezocht in het harde lot van den slaaf en in de tuchtigen waaraan hij bloot stond, doch vermoedelijk heeft de afkeer van den geregelden zwaren arbeid even zwaar, zoo niet zwaarder gewogen dan de tegenzin tegen den toestand van slavernij, of de wanhoop over strenge en wreede straffen op de plantages. Want deze straffen waren heilig bij die welke den neger in zijn eigen land van den neger-despoot te wachten stonden en welke hij aldaar met groote onverschilligheid onderging; voorts was de slavernij een in Guinea (Afrika) sedert onheugelijke tijden bestaande en algemeen geëerbiedigde instelling, waaraan aldaar geen slaaf zich zou onttrekken. De verplichting om voor den meester geregeld te arbeiden, was echter aan den Afrikaanschen slaaf onbekend, en zal hem dus wellicht als een groote onrechtvaardigheid hebben toegeschenen.

Feitelijk stonden de plantage-houders tegen de ontvluchtingen machteloos en dat men het ontstaan van wegloopersbenden ernstig inzag blijkt uit de geleidelijke verscherping van de tegen dezen genomen maatregelen. De premie op het vangen van een weglooper, in 1685 nog slechts f5 bedragende, was in 1687 verhoogd tot '300 pond suiker', en in 1698 tot op f50 gebracht. Na 1717 stond het elkeen vrij tegen de wegloopers tochten te ondernemen. In 1721 werd op het weglopen de doodstraf gesteld; in 1730 werden twee gevangen wegloopers met een klein vuur levend tot asch verbrand; men trachtte toen ter tijde, door wreede straffen en verminkingen de anderen af te schrikken, hoewel Afrikaansche negers, zooals gezegd, aan wreede straffen in hun eigen land gewoon waren.

Aan het in de naburige kolonie Berbice met succes toegepaste middel, om de wegloopers door de Indianen te beteugelen schijnt in Suriname niet bijtijds te zijn gedacht. De tegen de Marrons ondernomen tochten kenmerkten zich (behalve die welke door de Joden werden aangevoerd) door lafheid, onverstand en gebrek aan energie van de planters. In de eerste tijden, zegt Wolbers, heerschte bij de kolonisten meer moed, meer energie dan in het midden en laatst der achttiende eeuw. Toen bestookten zij zelve hunne tot vijanden geworden slaven in hunne schuilplaatsen; nu, *door verkregen rijkdom verweekt*, waren zij hiertoe óf te traag óf te moedeloos en lieten zulks aan huurlingen over.

Het is opmerkelijk, dat de Marrons op de plantages, bij hunne rooverijen, betrekkelijk zoo weinig kwaad stichtten; het moorden en martelen van directeuren en opzichters kwam, de daartoe gunstige gelegenheid in aanmerking genomen, betrekkelijk weinig voor; de verliezen door de wegloopers aan hunne aanvallers op de boschtogten toegebracht, waren slechts gering.

In 1730 bepaalden de directeuren van de Societeit, dat alleen soldaten voor de boschtogten mochten worden gebezigd. Toch werden nog altijd veel slaven als lastdragers medegenomen, welke op die wijze de sluipaden naar de wegloopers leerden kennen.

Een zekere gemoedelijkheid ontbrak niet. Een onder de negerbevolking in Suriname nog gangbaar verhaal, hoe het met het weglopen op de plantages toeging, is, dat op een avond de slaven, bij de uitvoering van een dans zongen:

Masra, ta marra joe no sa si wi morro, miauw!

(Meneer, morgen zult ge ons niet meer zien, miauw.)

Op de vraag van den directeur, die in de gaanderij van zijn woning zat, aan den 'bastiaan' (negeropzichter) wat het volk toch zong hedenavond, antwoordde deze, dat hij het niet begreep. Den volgenden morgen was de geheele slavenmacht (zoo heette de slavenbevolking van eene plantage) gevlucht.

Op een in 1730 door soldaten ondernomen tocht, werden de zoogenaamde Klaas-dorpen ontdekt en verbrand, drie kampen van wegloopers van 100 'huizen' (hutten) elk, *op dezelfde wijze gebouwd als die op de plantages*. (De naam 'dorp' is voor een uit hutten samengesteld kamp niet juist gekozen).

Zooals door den officier van gezondheid P.C. Flu is aangetoond, is de in de binnenlanden heerschende zeer gevaarlijke vorm van malaria daar gebracht door de wegloopers, die van de kust van Guinea afkomstig, de plasmodiën van de tropische Afrikaansche malaria in het bloed hadden. De blanken, die zich, op elken boschtogt, door slaven als lastdragers lieten vergezellen, voerden aldus, bij wijze van spreken, ziekte en dood met zich mede. Want de muskieten, met de malaria tropica besmet, doordat zij zich met het bloed van de Boschnegers dan wel van de slaven voedden, brachten de malaria-besmetting over, wanneer zij, wat onvermijdelijk was, ook de bij de boschtogten aanwezige blanken staken.

Daar de kosten van een boschtogt ongeveer f100.000 beliepen, werd op den duur de koloniale kas door die tochten uitgeput, terwijl er weinig meer door werd bereikt, dan dat de Marrons wat verder de bosschen in werden gejaagd, om terug te keeren wanneer zij hun kans schoon zagen. Met het toenemen van het aantal wegloopers vermeerderde ook de angst en het gevoel van onzekerheid bij de plantage-beheerders en de plantages verminderden daardoor aanzienlijk in waarde.

Op voorstel van den Gouverneur Mauricius werd, evenals de Engelschen in 1739 met de Marrons op Jamaïca hadden gedaan (de bedoelde, door de Engelschen gesloten overeenkomst, heeft zelfs, volgens Hartsinck, bij de onderhandelingen met de Surinaamsche Boschnegers tot voorbeeld gediend), in 1749 met een Boschnegerstam van omstreeks 1600 hoofden, onder het opperhoofd Adoe aan de Saramaccarivier gevestigd, een overeenkomst aangegaan, waarbij zij (de in Hartsinck opgenomen instructie noemt hen: 'de *Boschslaaven*'), tot vrije lieden werden verklaard, waarbij zij de vergunning verkregen om eens in het jaar handel te komen drijven, aan den mond van de Wanika-Kreek (Beneden-Saramacca, nabij de tegenwoordige plantage Uitkijk), waarbij hun een vaste streek tot woonplaats werd aangewezen en waarbij zij zich verbonden voortaan alle andere weggelopen slaven, die tot hen vluchtten, uit te leveren. In 1761 werd een dergelijke overeenkomst aangegaan met de negers achter de plantage Auka (de 'Aukaners'), voornamelijk afkomstig van een opstand op de houtplantages in de Tempati-Kreek, omstreeks

15 à 1600 man sterk en gevestigd aan de Djoeka-Kreek, die in de Marowijne valt, onder de opperhoofden Arabi en Pambo. Uit dezen tijd moet het door Mr. Focke opgeteekende liedje dateeren:

Arabi na' Pambo ben senni njoesoe: Soesoetei! no broko hatti o: alla joe kondré de na reti kabà. (Arabi en Pambo hebben laten weten: Societeit! wees niet bekommerd: uw gansche land is weder in orde en rust.)

De beambten, die in opdracht hadden met de Boschnegers 'vrede te sluiten', zooals het heette (hoewel van een werkelijken oorlog evenmin kon gesproken worden als bij het vervolgen van Zigeuners in Europa of van rooverbenden op Sicilië), schenen - indien al niet door de grootdoenerij van de negers aangetast - toch wel van het gewicht van hunne 'zending' overtuigd. Allerlei praatjes, opmerkingen en blufferijen, die bij gelegenheid van het sluiten der overeenkomst door de wegloopers zouden zijn geuit, werden, blijkens hetgeen daaromtrent in Hartsinck voorkomt, wijdloopig te boek gesteld.

De slimme Boschnegers beijverden zich hun wegloopen uitsluitend aan het optreden van strenge en onrechtvaardige meesters toe te schrijven. Dit moge voor een groot deel bij de Tempati-negers het geval zijn geweest, daar tegenover staat de door mevrouw O. Coudreau uitgesproken meening, dat weggelooopen slaven in het algemeen waren de luiaards en bedriegers, die op de plantages geen goed konden doen.

Opmerking verdient: dat bij het sluiten van de overeenkomst aan de Boschnegers werd toegezegd - klaarblijkelijk ging men uit van het standpunt, dat zij in het oerwoud op den duur niet in hun levensonderhoud zouden kunnen voorzien -, dat zij op vaste tijdstippen geschenken, 'presenten', zouden ontvangen; dat zij daarentegen gijzelaars of *ostagiers* moesten zenden; dat zij hulp beloofden, in geval van opstand op plantages en dat van hen bedongen werd, dat zij het bestuur ook tegen *buitenlandsche* vijanden zouden bijstaan, aan welke bepaling zij, toen in 1781 een Engelsche landing dreigde, tot op zekere hoogte getracht hebben te voldoen; 46 'ostagiers' werden op eene redoute nabij het fort Nieuw-Amsterdam geplaatst, maar moesten spoedig wegens onbruikbaarheid weer worden weggezonden.

In 1762 werden overeenkomsten gesloten met wegloopers in de Boven-Suriname, die 'Saramecaners' werden genoemd, en waarvan een afzonderlijke stam stond onder het opperhoofd Moesinga.

Er dient nog een woord te worden gezegd over de fout, dat men in Suriname te weinig van de diensten van de Indianen tegen de wegloopers gebruik maakte, en dat men in den eersten tijd tegen het wegloopen met zoo weinig energie is opgetreden.

De Indianen of Bokken, zooals ze in de koloniën (Suriname, Berbice, Demerary en Essequibo) genoemd werden, bleven altijd onze beste vrienden en bondgenooten bij voorkomende slavenoproeren. Zij vestigden zich nimmer gaarne in de onmiddellijke nabijheid der Europeesche etablissementen, doch vormden als het ware een natuurlijk cordon rondom de door Europeanen gecultiveerde gedeelten der koloniën en vingen steeds de weggelooopen negerslaven

op, voor welke diensten zij nu en dan met geschenken beloond werden (Netscher, blz. 17). Het was door toedoen van de krachtig door de militaire macht gesteunde Indianen, dat het aan de in 1763 in Berbice opgestane slaven niet gelukte zich daar in de binnenlanden te vestigen.

In Suriname schijnt men niet zoo stelselmatig met de Indianen voeling te hebben gehouden. Had men daar tijdig aan de Indianen vuurwapenen verstrekt en hen door militairen gesteund, dan waren daar, evenmin als in Berbice, de wegloopers talrijk geworden.

Het sluiten van de overeenkomsten met de Boschnegers, schijnt echter een daad van gemakzucht te zijn geweest van het Societeitsbestuur en door een verkeerde zuinigheid te zijn ingegeven. Het is opmerkelijk, dat aan den bovenbedoelden slavenopstand in Berbice bijna terzelfder tijd dat men in Suriname overeenkomsten met Marrons sloot, een einde werd gemaakt door het zenden van een goed uitgerust expeditiekorps, onder den kolonel de Salve, (onder wien de latere kolonel Fourgeoud als kapitein diende). Waarom, vraagt men zich af, werd Berbice wel, Suriname niet, ten minste niet vóór 1772, op gelijke wijze geholpen? Vermoedelijk omdat in Maart 1763 de Gouverneur van Berbice, van Hoogenheim, zich verstoutte *rechtstreeks* en buiten de Directeuren om aan 'de Souvereinen' van Berbice, do Staten-Generaal, te schrijven en om hulp te verzoeken, (wat hem geducht kwalijk moet zijn genomen) door welke brieven, schrijft Netscher, blz. 408, *de tekortkomingen en de machteloosheid der Directeuren*, zoo duidelijk ter kennis van de Regeering kwamen.¹⁾

Zou het gewaagd zijn te veronderstellen dat aan de Regeering, toen in 1771 in Suriname de Cotticawegloopers het hoofd opstaken, tekortkomingen ten deze van de Directeuren van de Societeit van Suriname waren gebleken? Opmerkelijk is het dat na 1771, er in eens geen sprake meer was van met wegloopers overeenkomsten te sluiten, maar dat in 1772, een korps van 800 man onder Fourgeoud (Netscher, blz. 407) naar Suriname werd gezonden. Misschien ook waren de Directeuren van de Surinaamsche Societeit zelven door het gebeurde in Berbice tot inkeer gekomen.

Met moeite werden door de negerjagers en door een afdeeling geregelde troepen onder Fourgeoud de Cottica-Marrons bedwongen, die in Baron, Joli-Coeur en Bonni (een kleurling) moedige en energieke opperhoofden hadden gevonden. In 1771 werd een met palissaden verschanste weglooperlegerplaats 'Boucou' ingenomen. Drie à vierhonderd Indianen deden een tocht naar een weglooperskamp achter Paramaribo; ook de Aucaner Boschnegers hadden in dat jaar een wegloopersdorp verwoest. In 1778 konden de tochten tegen de wegloopers worden gestaakt. De nog overgebleven benden van Bonni hadden naar de Lawarivier de vlucht genomen en werden daar in 1791 door den Luitenant-Kolonel Beutler vervolgd. Bonni had reeds vroeger 'vrede willen sluiten', maar de Directeuren wenschten, tegen de Surinaamsche adviezen in, de Bonni-negers (ook Aloekoe-negers genoemd) te vervolgen, 'en te destrueeren'. Toch waren het de Aucaner-Boschnegers, die, onder hun opperhoofd Bambi, den laatsten slag toebrachten en in 1792 Bonni veranderlijk doodden. In later jaren hielden de Aucaners de Marowijne min of meer voor de Bonni-negers gesloten en beschouwden zij zich als hunne voogden en bewakers. De Bonnis vestigden zich aan de Marowijne-Kreek, raakten slaags met de Trio-Indianen en drongen zelfs tot in de rivier Oyapoc door, maar hun aanval op een Fransche post aldaar werd teruggeslagen. (Vergelijk H. Coudreau, *Chez nos Indiens*).

1) De onder Fourgeoud dienende kapitein Stedman tracht in zijn bekend werk het feit, dat de opstand in Berbice zooveel spoediger werd bedwongen, dan het verzet van de Cottica-negers in Suriname, te verklaren door te zeggen, dat in gene kolonie de bosschen zooveel minder uitgestrekt zijn, dan in deze, een bewering die echter niet juist is. Wel ontbrak in Suriname een Hoogenheim.

De Aucaner-Boschnegers, die zich Djoeka's noemen, naar de kreek waar zij zich reeds voor het sluiten van de overeenkomst van 1761 hadden gevestigd (alwaar een vogel 'djoeka' zeer talrijk zou zijn geweest) waren na 1761 geleidelijk verder getrokken. Het was hun een groote verrassing (deze mededeeling werd steller dezes door een Djoeka gedaan) te ontdekken dat de Djoeka-Kreek in een aanzienlijken stroom, de Marowijne valt; eenmaal daar gekomen, en met de streek goed bekend geraakt, zochten zij zich, door de rivier steeds hooger op te trekken, zoo mogelijk geheel buiten het bereik van een overval van de blanken te stellen; zij bouwden ten laatste hunne kampen aan de Tapanahonirivier, waarvan de oorspronkelijke bewoners, Trio-Indianen, hoogerop verhuisden. Oproerige negerjagers, die van posten aan de Boven-Commewijne en van Armina in 1805 gevlucht waren, werden door hen als wachters tegen de Bonnis aangesteld aan de samenvloeiing van Lawa en Tapanahoni; volgens dr. Hostmann, die zich tot posthouder bij de Aucaners liet benoemen en als zoodanig enkele maanden onder hen verbleef, werden deze negerjagers, om hun iets hoogere beschaving door de Djoeka's gevreesd, en hunne hoofden door een langzamen vuurdood uit den weg geruimd.

Eene 'notificatie' van den Gouverneur C. Bentinck, van 8 December 1809, aanwijzende de plaatsen waar de Boschnegers, op reis naar de stad, met hunne korjalen mochten aanleggen om 'tij te stoppen', maakt melding van een (tot nog toe onbekend gebleven) 'onlangs vernieuwd Vredensverdrag met de bevreedigde Aucaaners', waarbij hun is toegestaan de doorvaart langs de Marowijne door de Wane-Kreek tot in Cottica, om in het vervolg langs dien weg, in plaats van door de Sara-Kreek, zooals tot nogtoe geschied is, hun producten te mogen afbrengen (naar Paramaribo), en bij welk verdrag hun werd veroorloofd van af 21 September 1809 nog gedurende een jaar door de Sara-Kreek en zoo verder door de Suriname naar Paramaribo en vandaar de Wane-Kreek op te mogen varen. Uit die notificatie moet worden opgemaakt, dat reeds vóór 1809 aan de Sara-Kreek Aucaners gevestigd waren. Er blijkt niet uit wanneer de Aucaners zich aan de Boven-Cottica hebben nedergezet.

In 1835 werden door het bestuur nieuwe overeenkomsten met de Saramaccaner- en in 1837 met de Aucaner-Boschnegers aangegaan. In 1838 kwam een nieuw vredes-tractaat met de Matoeari of Becoe en Moesinga Boschnegers tot stand. De tekst van deze tractaten is niet gepubliceerd; zij berust in de archieven van het Departement van Koloniën in de verballen van 29 September 1837, no. 9/132 en 16 Juli 1838, no. 15/86, W.-I. zaken.

De beperkende bepalingen om zich niet van hunne woonplaatsen te mogen verwijderen en naar Paramaribo te komen, werden voor alle Boschnegers in 1856

(Gouvernementsblad no. 8) opgeheven. In 1849 was bijde Djoeka's de uitdeeling van geschenken gestaakt, omdat het bestuur oordeelde, dat zij niet langer diensten behoeften te verrichten om wegloopers te 'vangen', en dat zij door een vrijgevege toepassing van het passenstelsel in staat waren door houtverkoop in hun onderhoud te voorzien. In 1857 werd voor het eerst aan het 'Groot-opperhoofd' van de Djoeka's een klein jaargeld toegekend. De Bonni-negers werden in 1860 verklaard vrij te zijn van de Aucaners en gelijkgesteld met de andere Boschnegers (Vergelijk Wolbers). In 1892 gaven zij te kennen zich als Fransche onderdanen te beschouwen. (zie het Kol. Verslag van dat jaar). Het grootste gedeelte woont nu op den Franschen oever van de Lawa.

Hoewel de bovenbedoelde overeenkomsten van 1835-1838 niet zijn opgezegd, zijn de Boschnegerstammen toch feitelijk in een andere verhouding tot het Bestuur gekomen door de salariëring van de opperhoofden en door de beloften, die deze plechtig moeten afleggen alvorens zij door het Bestuur in hunne 'waardigheid' worden bevestigd. De positie van het opperhoofd, vroeger weinig in aanzien, is op die wijze versterkt en door de opperhoofden, thans gesalariëerde beambten, heeft het Bestuur de Boschnegerstammen beter in de hand.

De aanhef van de op 4 Juni 1868 door het grootopperhoofd Blijmoffo onderteekende en thans voor zijn opvolgers nog bijna woordelijk geldende belofte, luidt, (door steller) uit het negerengelsch vertaald:

Ik, Abraham Blijmoffo, groot opperhoofd van de aan de Boven-Marowijne gevestigde Aukaner-negers, belove waarachtiglijk:

dat ik eerbied zal hebben voor den Koning van het land der blanken, die Koning is van Suriname, dat ik Hem zal gehoorzamen als mijn oppersten Meester, zoo ook den Gouverneur, dien Hij in Zijn plaats in Suriname gesteld heeft en alle andere blanken, die de Koning of de Gouverneur boven mij tot mijn chef gesteld heeft; ik zal naar hen luisteren en zal hen bijstaan naar mijn vermogen;

en het slot:

En ten slotte belof ik, dat ik mij ten allen tijde hieraan houden zal en ook aan hetgeen de Gouverneur van Suriname later van mij mocht verlangen.

Uit hetgeen Kappler in zijne 'Holländisch-Guiana,' ter zake mededeelt, volgt dat de toekenning van een jaargeld aan het opperhoofd van de Aucaners eerst geschiedde acht jaren nadat de laatste maal geschenken waren uitgedeeld en dat die toekenning niet bij wijze van vergoeding, in de plaats trad van de vroegere geschenken, zooals in het in de paragraaf litteratuur vermelde werk van Burkhardt op blz. 14 en 15 ten onrechte staat vermeld. De Boschnegers ontvingen de geschenken feitelijk als belooning, omdat zij waren slavenjagers in dienst van het Gouvernement (en niet bij wijze van 'tribuut', zooals Joest het voorstelt). Toen men de vrijverklaring van de slaven overwoog, waren de diensten van de Boschnegers als bewakers van het binnenland overbodig geworden. Vandaar dat het toekennen van de geschenken werd afgeschaft.

Onder deze rubriek kan nog worden medegedeeld, dat de Aucaners, hangende de geschillen met Frankrijk over het gebied tusschen Lawa en Tapanahoni, op verzoek van het Surinaamsche Bestuur geen Nederlandsche goudzoekers in de eerstgenoemde rivier toelieten. In 1909 maakten de Aucaners bezwaar om ladingen voor gouddelvers te vervoeren naar de Djoeka-Kreek, omdat aan die kreek, naar zij zeiden, hunne vaders hadden gewoond. Zooals in een supplement op het Koloniaal Verslag van 1909 uitvoerig is vermeld, werd de zaak van het 'openen' van de Djoekakreek (eigenlijk de Grankreek?) ten genoegen van het Bestuur geschikt en werd bij die gelegenheid tevens, door invoering van een livretten-systeem, op het door Aucaners verhuren van hun diensten aan gouddelvers orde gesteld.

Het is wel onnoodig te betoogen dat de Boschnegers, sedert de ontwikkeling van de goudindustrie en in den laatsten tijd ook van de balata-industrie, in een geheel andere conditie kwamen, dan toen zij zich alleen met houtvellen bezig hielden. Met het vervoer van de gouddelvers en balata-werkers over de stroomversnellingen en watervallen zijn door de Boschnegers aanzienlijke bedragen verdiend, terwijl zij daardoor tevens veel meer dan vroeger met beschaafden in aanraking komen.

Een kleine stam wegloopers, de Paramaccaners, ongeveer 90 zielen sterk, heeft zich sedert 1879 aan de Marowijne, aan de monding van de Paramacca-Kreek en op het Lange-eiland (Langa-Tabitji), gevestigd. Over hun oorsprong handelt bijlage H van het Koloniaal Verslag van genoemd jaar. Hun opperhoofd, Apensa, is door de Hernhutters tot het Christendom bekeerd.

Voor de geschiedenis van de verschillende Boschnegerstammen in den laatsten tijd, wordt verwezen naar het bovenbedoelde werk van Burkhardt en naar hetgeen dienaangaande is opgenomen in de Berichten uit de Heidenwereld. De Saramaccaner-Boschnegers schijnen - men zie de cijfers over de volkstelling in Fransch Guiana (Journal Officiel van Fr. Guiana van 5 Maart 1911) - ook een deel van het vervoer in de rivieren van die Kolonie op zich te hebben genomen. Het is niet bekend of ook Aucaners aan het lading-vervoer in Fransch-Guiana deelnemen.

De opperhoofden van de Aucaners, de Saramaccaners, de Becoe- en Moesinga-Boschnegers en de Paramaccaners ontvangen respectievelijk een jaargeld van f1000, f400, f400 en f300. Bovendien ontvangt een vertegenwoordiger van het Aucaner opperhoofd f300. Voorts wordt ieder jaar een bedrag van f1200 bestemd voor transportkosten, loonen en geschenken ter vergelding van kleine diensten (zooals het bezorgen van brieven), begrafenis-kosten en andere uitgaven. ten behoeve van alle Boschnegers en Indianen gezamenlijk. De Gouvernements secretaris is belast met het toezicht op de Boschnegers en Indianen.

Bronnen voor de geschiedenis van de Boschnegers.

Zooals uit het bovenstaande overzicht blijkt zijn de bronnen voor de geschiedenis van de Boschnegers nog maar ten deele openbaar gemaakt. Andere omstandigheden werken mede om een juist oordeel aangaande die geschiedenis te bemoeilijken. Bijvoorbeeld deze, dat de vreemdelingen Stedman en Joest, wanneer zij de Boschnegergeschiedenis behandelen, schijnen toe te geven aan een zucht om gebreken in de hun vreemde koloniale toestanden te overdrijven, om daardoor de voortreffelijkheid van eigen natie of, wellicht onbewust, die van hun eigen persoon te beter te doen uitkomen.

Tracht men bij de Boschnegers zelve licht te ontsteken (zooals dr. J. Crevaux deed, le Tour du Monde, 1879, 1ste halfjaar, blz. 355, 'Nous donnons cette histoire de Boni telle qu'elle nous a été racontée par les anciens du pays'), dan ontvangt men wel een inzicht in de wijze waarop Boschnegers zich tegenover een blanke over den loop van gebeur-

tenissen uitlaten en in de rol, die traditie en bijgeloof daarbij spelen, maar zijn de historische feiten, of is de voorstelling dikwijls onjuist. Aangenomen mag worden dat overdrijving (men denke aan le soleil de Tarascon) en vrees aan berichtgevers in de Kolonie meermalen parten hebben gespeeld. Bij schrijvers als Wolbers en Weiss wordt bij de hiervoren reeds aangevoerde voorstelling, als zou het weglopen van de slaven aan de slechte behandeling en aan de straffen op de plantages zijn toe te schrijven, niet voldoende rekening gehouden met de in de 17de en 18de eeuw heerschende opvattingen, toen matrozen en soldaten aan een veel ellendiger behandeling en wreeder straffen, aan driemaal kielhalen en daarna 4 tot 500 slagen, 'op het natte gat', en aan pijnigingen als het leggen van brandende lonten tusschen de vingers, het steken van een mes door de hand, bloot stonden, dan de slaven op de Surinaamsche plantages. (Dr. Hullu, De handhaving der orde en tucht op de schepen der Oost-Indische Compagnie, Bijdr. T.L. en V. Ned.-Indië, 1913, blz. 523, 527.)

Voor een juist begrip van de geschiedenis van de Boschnegers lijkt ons een nieuw onderzoek van de archieven noodzakelijk, waarbij van de belangrijke aanwijzingen van bronnen door Hartsinck en Wolbers, alsmede van vele opmerkingen in het werk van Dr. Hostmann, een zeer vruchtbaar gebruik zou kunnen worden gemaakt.

Verschillende groepen of stammen.

Het lag voor de hand, dat de weggeloopte plantageslaven zich tot benden en groepen vereenigden. Alleen zou het leven in het oerwoud geheel onmogelijk zijn geweest. De eerste groepen zijn waarschijnlijk gevormd door zoogenaamde zoutwaternegers; Dr. Hostmann deelt mede dat de geboren Afrikanen te eer van de plantages wegliepen naarmate zij korter in Suriname hadden vertoefd. Het is eveneens zeer verklaarbaar, dat deze Afrikanen de zeden behielden, die zij in Afrika hadden. Evenals de in 1763 in Berbice opgestane slaven deden, noemen alle stammen hun opperhoofd 'Granman' (Gouverneur), daarbij den hoogsten hun bekenden titel, dien van het hoogste gezag in de Kolonie, navolgende.

Het is niet mogelijk onder de tegenwoordige Boschnegerstammen bepaalde Afrikaansche stammen aan te wijzen. Dr. Hostmann noemt de volgende Afrikaansche stammen (deel II, blz. 247-250): Coramantijn-Negers, Sokko- en Mandingo-Negers (Senegal), Abo-Negers, Foela- of Foelloppo-Negers, Mende-Negers, Tjamba-Negers, Loango-, Congo en Ibo of Hiboe-Negers, en Demakoe-koe-Negers. In 'De Landbouw in de Kolonie Suriname', door M.D. Teenstra, Gron. 1835, worden verschillende bijzonderheden omtrent de Boschnegers vermeld en wordt o.m. op blz. 179-184, dl. II. medegedeeld, welke negerstammen in Suriname werden ingevoerd, en welke eigenschappen en kenmerken (tatoeage) deze bezaten. De door Teenstra genoemde stammen zijn: Loango-Negers, Damakoekoes, Mendées, Cormantijns, Sokko's (onder wie eenige Mohammedanen zouden geweest zijn), Pomboe's, Abo's, Gola's of Angola-Negers, Gangoe's, Tiamba's, Pré's, Papa's of Dahomansche Negers, Wan-Wie's en Temné's. Hartsinck, blz. 918-930, noemt een grooter aantal, doch somt verscheiden stammen op, die met den naam van een inscheephaven in Guinea zijn betiteld. namelijk: Ardras of Dongos, Nago's, Mallais, Aqueras, Tebou's, Foin's, Guiamba's, Negers van Fida en Jaquin, Ayois, Negers van Goeree, Sierra Leone, van Cabo Monte en van Kaap la Hoe, Delmina-negers (komende uit Asiantyn of het Hantasche, Fantijnsche, Alguirasche, Wassasche en Akimsche), Annamaboes of Fantynen, Acranegers, Abo's, Papa's, Cormantyn-negers, Loango- of Goango-negers

(menseneters). Stedman (I, blz. 278) noemt de stammen van: Abo, Conia, Blitay, Coromantin, Congo, Gango, Kouare, Riemba, Loango, N. Zoko, Nago, Papa, Pombo, Wanway.

Men onderscheidt thans in Suriname de volgende Boschnegerstammen:

1. Aucaners, of Djoeka's, aan Tapanahoni, Cottica en Boven-Commewijne en Sara-Kreek;
2. Saramaccaners, aan de Boven-Suriname;
3. Becoe- en Moesinga-, ook genaamd Matuari-Negers, aan Boven-Saramacca. In 1883 (Burkhardt, blz. 16) hebben zich een, door Weiss op 2 à 300 gesteld, aantal van de Matuari's afgescheiden en zich onder den naam van Coerenti- of Koffiemakka aan de Coppename gevestigd. Volgens Weiss (blz. 82/83) zijn er ook Djoeka's aan de Saramacca gevestigd, op den grond Vier Hendrikken.
4. Paramaccaners, aan de Marowijne boven de Armina-stroomversnellingen.

H.G. Schneider deelt mede, dat Johannis King, een Matuari-neger, die in 1860 uit zich zelf te Paramaribo aan de Moravische leeraars verzocht om te worden gedoopt, en in 1861 als christen-leeraar werd aangesteld (zie over dezen merkwaardigen man Burkhardt, blz. 41-52), op zijn talrijke reizen ook een stam Loango-negers nabij het Toemoek-hoemak-gebergte(?) aantrof.

Hieronder volgen eenige opgaven van de getalsterkte:

In 1773 (Notulen van Gouverneur en Raden van 4 Maart 1773, Wolbers, blz. 335):

Aucaners: 600 weerbare mannen.

Saramaccaners: 600 weerbare mannen.

In 1799 (Mémoires de Heshuyzen, Wolbers, blz. 538):

Aucaners: 2300 (600 mannen, 700 vrouwen, 1000 kinderen);

Saramacca-Negers: 2500 (670 mannen, 630 vrouwen, 1200 kinderen),

Boucou en Musinga-Negers: 450 (120 mannen, 130 vrouwen, 200 kinderen).

Totaal bevredigde Boschnegers 5250.

Bovendien:

Bonni-Negers: 450 (150 mannen, 100 vrouwen, 200 kinderen);

Goliath-Negers: 150 mannen, 160 vrouwen, 40 kinderen, tusschen Suriname en Saramacca;

Coffy-Negers: 12 mannen, 16-vrouwen, 14 kinderen) tusschen Coppename en Coesewine.

Totaal 842 Marrons, benevens enkele weglooperskampen.

Teenstra (De Landbouw, enz., dl. II, blz. 165-178) Aukaners 2624, Saramaccaners 3636, Becoe- en Moesinga-Negers 165, totaal 6425 zielen.

In 1859 (Koloniaal Verslag):

Aucaners: 3100;

Saramaccaners 4100;

Becoe- en Moesinga of Matuari 300.

Volgens de Nederlandsche leden van de gemengde Commissie van 1861:

600 Aucaners aan de Tapanahoni;

700 Aucaners aan de Boven-Cottica.

In 1911 (Koloniaal Verslag):

Aucaners: 3700 à 4200 en 100 Paramaccaners;

Saramaccaners: 2500;

Becoe en Moesinga ongeveer 800.

Het geheele aantal Boschnegers, dat aan de Coppename woont, bedroeg in Juli 1901, volgens een

door den godsdienstleeraar en schoolmeester Kraag bijgehouden statistiek, 133, waaronder 43 mannen. (Verslag Coppename-expeditie, overdruk, blz. 30.)

Coudreau (*Chez nos Indiens*, blz. 22) schat het aantal Bonnis in 1881 op 625; in het rapport van de Nederlandsche leden van de Gemengde Commissie van 1861 wordt hun aantal op 200 gesteld.)

Kappler, die vele jaren posthouder bij de Aucaners was en de kampen van de Bonnis bezocht stelt de Djoeka's (aan de Tapanahoni) op ongeveer 1000 zielen (zoodat de geheele stam, met de aan Cottica en aan Sarakreek wonenden, naar hij meent, 1500, ten hoogste 1600 personen zal tellen); de Bonnis, op ternauwernood 280.

Het Kol. Verslag 1913 schat het geheele aantal Boschnegers op 8047.

Aangaande de onderverdeling van den stam der Aucaners in Biloningré, - Opo-ningré en Njoenningré zij verwezen naar de Aanteekeningen over de Djoeka's door J.E. Loth. Volgens die, aan mededeelingen van Boschnegers ontleende 'Aanteekeningen', zouden de drie genoemde hoofdafdeelingen ieder weder in twaalf onderafdeelingen (onder een 'kapitein') zijn verdeeld.

Volgens door de Goeje van het Boschneger-opperhoofd Sakka verkregen inlichtingen (Verslag Toemoekhoemak-expeditie, overdruk, blz. 68) zijn de Aucaners thans nog verdeeld in verscheidene stammen, genoemd naar hunne vroegere eigenaren, zooals de Mesiljon-Negers op Klementi en nabijgelegen kampen, de Castillo- of Djoe (Jood-)Negers op Godohollo en Mainsi en de Otto-negers op Drietabbetje en Piket. Hostmann I, 302 sprak van Ottro-negers, die in Auca en Hansoe-negers, die in Cottica woonden.

Karaktereigenschappen.

Vele eigenschappen van den Afrikaanschen neger, zooals ze door Prof. H. Meyer worden geschetst in deel I van het door het Bibliografisch Instituut te Leipzig en Weenen uitgegeven werk: 'Das Deutsche Kolonialreich', 1909, blz. 466, vindt men ook bij de Boschnegers terug. Ze zijn: een ongelooflijk weerstandvermogen; een sterk vermogen tot nabootsing; een sterk aanpassingsvermogen, in dien zin, dat alles aan het eigen karakter wordt aangepast; een gebrek aan de gave om iets uit te kunnen vinden; egoïsme en realisme; intelligentie, in den zin van 'boerenslimheid'. Bij de Boschnegers treedt deze laatste eigenschap naar het ons voorkomt, niet zoozeer op den voorgrond; bij het verkoopen van hout moeten zij, naar Coster verhaalt, meermalen de dupe zijn geweest van oneerlijke handelaren.

Prof. Meyer noemt de Afrikaansche negers voorts (in een ietwat bedenkelijke samenvoeging): geboren redenaars, diplomaten en leugenaars en stelt hun 'Ausdauer im Schwatzen' in het licht. Ook dit laatste is een typische Boschnegereigenschap. 'Il adore jacasser', zegt Coudreau terecht (*Chez nos Indiens*, blz. 63.); de genoemde schrijver verhaalt dat de Boschneger Apatoe twee uren lang het woord voerde, doch dat in hetgeen hij zeide niet was: 'le moindre ombred'une idée ou d'un fait'. - De Afrikaansche neger is bij goede leiding: vlijtig, eerlijk en dapper; bij slechte leiding: onbruikbaar, lui, leugenachtig, diefachtig en laf; hij is niet wraakzuchtig (zooals de Maleier b.v.), doch onverdragelijk wanneer hij wordt verwend. De eerste eigenschappen kan men met eenig voorbehoud ook aan den Boschneger toekennen: de laatstgenoemde zonder voorbehoud.

Gaan wij thans na wat J.G. Spalburg, een Surinamer van geboorte en aldaar door de Hernhutters opgeleid, over de karaktereigenschappen van de Aucaners zegt,

naar aanleiding van zijn verblijf onder hen als onderwijzer te Drietabbetje, de vestiging van het opperhoofd Oseisie (Schets van de Marowijne, 1899, blz. 31): 'Het is moeilijk bepaalde karaktertrekken van de Aucaners op te geven. Aan den eenen kant zijn ze gastvrij, vatten spoedig genegenheid op voor vreemdelingen, zij zijn onder elkander behulpzaam in den arbeid en - hoe vreemd het klinkt - vergevingsgezind. Maar aan den anderen kant hebben wij alle recht de Aucaners gierig en inhalig te noemen. Zooveel mogelijk van de blanken trekken is een stelregel, waarmede reeds de kleinsten vertrouwd zijn. Zij zien er geen been in te liegen en te bedriegen. Tegen blanken zijn ze zeer brutaal, daarentegen zijn ze de grootste lafaards, als zij onder elkander zijn en missen den zedelijken moed om openlijk voor hunne gevoelens uit te komen. Zij hebben een zucht om elkander te vleien en anderen naar den mond te praten. Een voorwerp, hoe leelijk ook, behoeft slechts aan den granman (het opperhoofd) te behooren, om mooi en schoon genoemd te worden. Voor de Hollandsche driekleur en dienstbrieven hebben ze bijzonder respect.. -'

Dr. ten Kate noemt de Boschnegers: luie, arrogante bedelaars. De Goeje teekent aan (Verslag Toemoek-Hoemak expeditie, overdruk, blz. 121): Nu meenden zij (er is sprake van de Boschnegers die de expeditie vergezelden) vermoedelijk, dat hun gedrag zeer prijzenswaardig was geweest; inderdaad was het een enkele maal merkbaar geweest, dat zij trachtten als rechtschapen menschen te handelen, al bleef het dan ook bij den goeden wil daartoe. -

Een eigenschap van de Boschnegers, die ook in de expeditie-verslagen uitkomt, is vreesachtigheid: 'Telkens beweerden zij (overdruk verslag Coppename-expeditie, blz. 92), dat in het binnenland tweevingerige Indianen-stammen moeten wonen, en toen scherven werden opgegraven van een ouden aarden pot, die blijkbaar door de Indianen moest zijn achtergelaten, hielpen geen redeneeringen, ze moesten en zouden terug.' (Zie ook blz. 95 en 107 van dat verslag.) In de stroomversnellingen toonen zij zich echter onverschrokken sportsmannen; een flinke Boschneger zal door duiken en zwemmen in den fellen stroom, tusschen de rotsen, trachten passagiers en lading van zijn in de watervallen omgeslagen korjaal te redden. Een aardige beschrijving in Joest's 'Ethnographisches und Verwandtes', blz. 52-53, doet de goedmoedigheid en hulpvaardigheid van Boschnegers bij een dergelijk ongeval duidelijk uitkomen. In zijn eigen belang, zegt Joest, blz. 55, zal de Boschneger dikwijls nacht en dag ijveriger arbeiden dan vroeger de beste slaaf.

Uit de bovenstaande uiteenlopende oordeelvellingen blijkt wel hoe moeilijk het is een volk, waarvan opvattingen en denkwijze zoo zeer van de onze verschillen, juist te beoordeelen. Steller dezer heeft in 'de Marowijne-rivier en hare geschiedenis' getracht voor enkele Boschneger-eigenschappen eene verklaring te vinden; zoo o.a. dat de voor Europeanen afstootende gewoonte van bedelen zou voortkomen uit eene in Afrika heerschende zede, om, ook als men het niet noodig heeft, alles en nog wat aan een persoon te vragen, als een soort van hulde aan diens vermeenden rijkdom. Het brutaal zijn van Boschnegers heeft den steller sterk doen denken aan een eigenschap van sommige kinderen, die zich brutaal gedragen, niet omdat zij het uit hun aard zijn, maar uit nieuwsgierigheid om te onder-

vinden op welke wijze zij zullen worden terecht gezet. Het, zooals uit de geschiedenis blijkt, niet gegrond wantrouwen tegen het Bestuur, vindt zijn oorzaak in hun beperkten gezichtskring en hun betrekkelijke afzondering; van huis uit is de neger niet wantrouwend doch eerder onbezorgd. Het is vermoedelijk nog wel eenigszins mogelijk na te gaan, welke karaktereigenschappen de Boschnegers zich, naast die welke zij als Afrikanen bezaten, in Suriname hebben eigengemaakt; het zou mogelijk zijn in geschiedkundige feiten den grond voor sommige hunner eigenschappen te vinden. Een klacht als van den procureur-generaal de Kanter in een instructie van 10 Januari 1837, no. 8, aan den assistent J. van David Mendes over 'het eigendommelijk aanmatigend karakter van den Boschneger in het algemeen en van den Aucaner in het bijzonder,' wijst o.a. onafwijsbaar daarop, dat zij destijds door het Bestuur niet met de noodige kracht waren behandeld. De mededeelingen van A. Kappler over zijne ervaringen nopens de Boschneger-aangelegenheden aan de Marowijne opgedaan, wijzen op een zelfde gemis aan het vatten van den juisten toon bij onderhandelingen door het Surinaamsche Bestuur ook in later tijd. Een tegenstelling daarmede vormt het, niet alleen voor de kennis van het karakter van den Boschneger maar ook uit een oogpunt van bestuursbemoeyenis gewichtige rapport van C.J. Struycken over zijn reis naar de Djoeka-Kreek, dat als supplement van het Koloniaal Verslag van 1909 is gepubliceerd.

Dat de Boschneger zin heeft voor humor is ontegenzeggelijk.

Dr. Hostmann laat ons daarentegen eene leelijke zijde zien, wanneer hij de afschuwelijke wreedheid schildert, waarmede in zijn tijd ongelukkige Boschnegers werden gemarteld, die, door den 'loekoeman' van tooverij (dat wil zeggen 'niet-officieele' tooverij) beschuldigd, door langzame verbranding ter dood werden gebracht, waarbij de vrouwen en kinderen in het gevoelig wonden en beschimpen van den weerloozen gebundene, uitmunten. Ook Joest maakt (echter zonder bronvermelding) gewag van zeer geraffineerde wreedheden (ten opzichte van de Indianen). Men mag echter aannemen, dat dergelijke tooneelen in den tegenwoordigen tijd niet of zelden meer bij de Boschnegers voorkomen en dat door den meerderen omgang met beschaafden hunne zeden ook in dit opzicht zijn verzacht.

Benoembaarheid tot opperhoofd, stambestuur, kroetoe's, rechtspraak, straffen.

Van de Aucaners wordt ons door de Goeje en door J.E. Loth (zie litteratuur) medegedeeld, dat de Djoeka's zijn overeengekomen dat hunne opperhoofden moeten worden gekozen uit de afstammelingen van ééne 'stammoeder', Avo Abenkina genaamd, en afkomstig van de plantage Anna Catharina; volgens den laatstgenoemden schrijver wordt het opperhoofd aangewezen door 'Grantata', een op een plank gebonden pakje, dat de godheid (stammoeder) voorstelt en door twee mannen op het hoofd wordt gedragen, die dan, naar het heet door hogere macht geleid, voor den candidaat stilstaan.

Hoe het met de verkiezing van een opperhoofd bij de andere Boschnegerstammen toegaat vinden wij bij geen enkelen schrijver vermeld. J.E. Loth geeft de meeste, zij het ook op zich zelf nog spaarzame berichten omtrent de splitsing in afdeelingen bij de Aucaners, over het bestuur van opperhoofd en van 'kapiteins' en over de 'rechtspraak'. Bedenkt men, dat de genoemde heer een deel van zijne inlichtingen rechtstreeks, of door derden verkreeg van Boschnegers, wier inlichtingen bijna altijd

onbetrouwbaar zijn, omdat een zekere grootdoenerij hun vaak parten speelt, - dan ziet men de wenschelijkheid in dat ter zake nog verder onderzoek worde verricht. Slechts waarneming van wat ter plaatse voorvalt, kan zekerheid geven. De zoogenaamde rechtspraak, waarover straks, geschiedt op de 'Kroetoe's' (vergaderingen). Dr. Hostmann ontkent nog (in 1836), dat er een min of meer geregeld bestuur bij de Aucaners zou bestaan; ook de latere berichten van Kappler toonen, aan dat de Aucaner-opperhoofden vroeger slechts zeer weinig gezag hadden. Dit laatste is, onder het opperhoofd Oseisie, die een strenge tucht handhaaft, veranderd.

Volgens door de Boschnegers zelven gedane mededeelingen zouden zij, bij de opvolging van opperhoofden, het matriarchaat huldigen. Men zou ook hier nog moeten nagaan of hunne mededeelingen overeenkomen met de werkelijkheid.

Spalburg vermeldt, dat ieder zoogenaamd dorp onder toezicht staat van een 'kapitein', en dat deze kapiteins samen, met den granman als hoofd, een raad ('lanti', d.i. het land, het Gouvernement) uitmaken; voorts, dat ieder dorp nog eenige onderkapiteins of 'blaka-djakti' telt, die echter niet in het bezit zijn van het kapiteins-onderscheidingsteeken: den stok met zilveren knop. De raad (lanti), zou de kapiteins benoemen. Het dorpje Piket was vroeger de aangewezen plaats voor de vergaderingen ('Kroetoe's') die soms weken duren.

Wanner er zitting is, zegt Spalburg, zit de granman meestal *in zijn armstoel*. Vermoedelijk hebben wij hier een overblijfsel van een merkwaardige Afrikaansche zede: 'La chaise royale ou la chaise du chef qui joue un rôle essentiel dans tout le symbolisme politique des peuples Tchi, Aqui et Achanti' p. 248, noot van 'Les coutumes indigènes de la Côte d'Ivoire. Documents publiés avec une introduction et des notes par F.J. Clozel et R. Villamur'. Paris, 1902.¹⁾ De kapiteins zitten op lage bankjes, allen in een kort hemdje gekleed. De beklagde moet in de deemoedigste houding achter de kapiteins plaats nemen. Er is altijd een man, die in naam van den granman de vergadering aanspreekt. Men richt nooit vragen tot den beklagde, en deze vindt zijn verdediger in den kapitein van zijn dorp.

Op iedere overtreding wordt een bepaalde straf toegepast. Wie anderen moedwillig slagen toebrenghet, moet een boete van twee pullen dram (een slecht soort rum) aan den granman betalen. Soms wordt iemand veroordeeld met zijn gezin eenige jaren lang slavenarbeid voor den granman te verrichten. De lijfstraf wordt (herinnering uit Afrika en uit den slaventijd) nog duchtig toegepast, waarbij de schuldige met de roede gegeeseld wordt. Na de be-

1) Op de in 1910 te Scheveningen gehouden Tentoonstelling van Huisvlijt, was een boschnegerstoel ingezonden, op welke de vader van het opperhoofd Adrai (A-draai) recht zou hebben gesproken. Steller dezès bevond de stoel sterk te gelijken op de afbeelding van een stoel van een groot-opperhoofd te Koemassi (Asjanti), in het dagboek van de aldaar in 1874 gevangen gehouden zendelingen van de Missie te Bazel. Vergelijk: The Ashanti Campaign of 1900, London, Sands & Co., 1901. In laatstgenoemd boek is van de verovering van 'the golden stool' sprake, die de naaste aanleiding was tot het uitbreken van den oorlog van 1900.

straffing moet de man voor het opperhoofd knielen en vergiffenis vragen. De gevoeligste straf is het verbod om b.v. gedurende zeven jaren naar Albina af te varen.

Het opperhoofd Oseisie wordt door de Djoeka's geprezen om zijn strikte rechtvaardigheid, en zou noch zijn zeven vrouwen, noch zijne kinderen ontzien als het er op aankomt. Diefstal zou volgens Spalburg zelden worden gestraft.

Prof. D.J. Kohler maakt in het Zeitschrift für vergleichende Rechtswissenschaft, deel 27, Stuttgart, 1912, in zijn artikel: zum Negerrecht in Surinam, blz. 392-403, de opmerking, dat het merkwaardig is, dat zich bij de Boschnegers, zoodra zij aan den dwang van de beschaving waren onttrokken, weder de zelfde rechtstoestanden hebben ontwikkeld, waarmede zij in Afrika vertrouwd waren. Op grond van een door bemiddeling van den bisschop der Evangelische Broedergemeente, den heer Stähelin, verkregen en ongetwijfeld zeer belangrijk manuscript van een 'einheimischen Eingeborenen', komt Prof. Kohler tot de volgende eindbeschouwingen:

1. Het bestaan van het matriarchaat komt duidelijk naar voren. Het recht van den oom is met groote scherpste vastgesteld; het matriarchaat blijkt ook bij de echtverbintenis.
2. Met het opperhoofd kan een soort bloedbroederschap worden gedronken, waardoor het opperhoofd erfgenaam wordt.
3. Verlovingen worden reeds onder kinderen gesloten.
4. De rouwfeesten voor de overledenen toonen de bij alle Afrikaansche negerstammen gebruikelijke vormen: 'Totenklage', spijs (zoen-)offers aan den geest van den overledene, het dragen van bijzondere (dat wil zeggen: rouw-)kleeding, om zich voor dien geest onkenbaar te maken, rouwfeesten (bij de beschaafde Surinaamsche negers nog als 'dedehoso' in zwang, enz).
5. De bloedwraak richt zich tegen de familie van den dader, maar in het bijzonder tegen den dader zelf. Het opperhoofd bewerkt vaak de verzoening.
6. De ronddraagproef geschiedt op de gebruikelijke wijze: men draagt het lijk op een plank rond en doet aan het lijk vragen, wie den dood heeft veroorzaakt.

Men vergelijke over de proef sub. 6, van Coll. Gegevens over land en volk van Suriname. Bijdragen T.L. en Volkenkunde v.N.I., 1903, blz. 579, die ter plaatse nog andere merkwaardige begrafenisgebruiken vermeldt.

Taal.

De Boschnegers spreken een soort neger-engelsch, dat van het negerengelsch van de beschaafde negers afwijkt. In het laatstbedoelde dialect neemt het gebruik van aan de Nederlandsche taal ontleende woorden en uitdrukkingen steeds toe; in het Boschneger-negerengelsch zal men meer Engelsche woorden en ook veel meer woorden van Afrikaanschen en Portugeeschen oorsprong (waarover straks) aantreffen en geschiedt de opname van Nederlandsche woorden, in verband met het betrekkelijke isolement van de Boschnegers, slechts in zeer geringe mate, uit den aard der zaak bij de bekeerde Boschnegers het meest. Doch behalve op het overnemen van de woorden zal men ook moeten acht geven of wellicht ook een diepere verandering plaats heeft; bij de tot het Christendom overgegangene Boschnegers zal - vermoedelijk zeggen wij, want waarnemingen dienaangaande worden zoo zelden gedaan of te boek gesteld - eene zij het ook uiterst langzame verandering

plaats hebben van de denkwijze, die aan het gebruik van de woorden ten grondslag ligt. Verder zullen, eveneens door verandering van denkwijze, spreekwoorden die den heidschen Boschneger als het toppunt van gevatheid en slimheid voorkomen en als wegwijzer om tot een zeker materieel succes te geraken, bij den Christelijken Boschneger vermoedelijk in onbruik geraken.

Een diepgaande studie van de taal der Boschnegers zal den invloed doen kennen van hen betreffende geschiedkundige gebeurtenissen, en van hunne innerlijke ontwikkeling.

Het gebruik van Portugeesche woorden bijvoorbeeld, bijzonder sterk bij de Saramaccaners, voert terug tot de tijden, dat de voorvaders van die Boschnegers slaven waren op de plantages van de uit Brazilië verdreven Portugeesche Joden. In het artikel 'lets over de Neger-engelsche taal', in het tijdschrift *West-Indië*, 1855, I., 286-295, is door Wullschlaegel medegedeeld, dat de genoemde stam zich in de 18de eeuw van het neger-Portugeesch, Jodentaal of Djoe-tongo bediende, en worden door de Hernhutters vervaardigde handschriften in die taal vermeld. Enkele Portugeesche woorden kunnen in het Boschneger-negerengelsch zijn gekomen door de zeemans- en slaventaal, die als een soort van *lingoa geral* op de Goud- en Slavenkust schijnt te zijn gebezigd; in het geschiedkundig overzicht is er de aandacht op gevestigd, dat soms juist zoogenaamde zoutwater-negers, d.i. pas van Afrika aangekomenen, de kern van een wegloopersbende vormden. Het verkeer tusschen Saramaccaners en andere stammen kan bij de laatsten tot overneming van enkele Portugeesche woorden aanleiding hebben gegeven.

Aangezien de Boschnegers meer dan de beschaafde negers in aanraking kwamen en nog zijn met de Indianen, zal men in het Boschneger-negerengelsch een grooter aantal Indiaansche woorden terugvinden, vooral Indiaansche namen van dieren en planten. Het verdient opmerking dat de Indiaan in de kuststreken van Suriname, die gebleken is niet bij machte (onwillig?) te zijn om den Europeeschen gedachtengang, beschaving en taal over te nemen, wel het neger-engelsch heeft geleerd en dit als omgangstaal èn tegenover de Boschnegers èn tegenover beschaafden bezigt. Met de Indianen in de verre bovenlanden spreken de Djoeka's een handelstaaltje, gevormd uit negerengelsche en Indiaansche woorden; voorbeelden geeft C.H. de Goeje in het verslag van de Toemakhoemak-expeditie en in zijn *Bijdrage tot de Ethn. der Surin. Indianen. Suppl. zu Intern. Archiv für Ethnogr. Band. XVII, 1906*, blz. 109-111. Door de vrachtvaart op de Marowijne en op sommige rivieren in Fransch-Guiana, hebben de Djoeka's en ook de Saramaccaners, die aan die vaart deelnemen, van de Fransche gouddelvers soms geheele volzinnen negerfransch (*français créole*) overgenomen; enkelen kunnen er een geheel gesprek in voeren. Dit wil niet zeggen, dat de Boschneger, zooals wel wordt beweerd, eerder Fransch dan Nederlandsch kan leeren. (Men denke aan het Neger-Hollandsch op de Deensche Antillen). Negerfransch 'c'est du français en constante déformation, se bornant à rendre les sons que l'oreille des nègres était capable de percevoir, avec des élisions dans les mots et une grammaire simplifiée par la paresse créole.' (E. Aubin, *En Haïti*, Paris, 1910, pag. 36).

De Afrikaansche woorden bij de Boschnegers schijnen voornamelijk terug te brengen tot de Eween de Kongo-talen. Voorbeeld: agama, (Ewe: kameleon); kéké, (Ewe: Kekea, spindel; uit dit woord

valt op te maken, dat de Boschnegers het spinnen niet van de Indianen hebben geleerd, maar uit Afrika hebben overgebracht, hetgeen bevestigd wordt door een afbeelding van een transport aangekomen slaven in het bekende werk van Stedman, waar een vrouw een spindel in de hand houdt); tinie, (Kongo: een gedeelte, stukje), gedeelte van een tatoeage-figuur dat op de bovenwangen, onder den slaap wordt aangebracht; de benaming is alleen bij de Saramaccaners in gebruik (voor zoover ons bekend). Vergelijk bijlage II verslag expeditie Suriname-rivier overdruk, blz. 111; ke, (Ewe: vergeven, schenken); sroto, (Ewe: slot); lau (Kongo: gek), lotta, (Kongo: lottia, huidziekte); deze woorden zijn (behalve tinie) ook in het gewone negerengelsch nog gebruikelijk. - Vergelijk voorts de door de Goeje aan het Verslag Toemoekhoemak-expeditie toegevoegde lijst van Djoeka-woorden alsmede de daar aangehaalde werken: Lehrbuch der Ephesprache door Dr. Henrici, Stuttgart, 1891 en Dictionary and Grammar of the Kongo-language by R.W. Holman Bentley, 1887.

Er bestaat echter bij de Boschnegers een geheime taal, waarvan nog zeer weinig, bijna niets, bekend is. 'Zij bedienen zich van een geheimzinnige spraak, waarin het Opperwezen betiteld wordt met den naam van Koobjanpoo en de blanken Boonie'. (J.G. Spalburg, Schets van de Marowijne, enz., 1899, blz. 39). Naast het negerengelsch zegt C.H. de Goeje in het verslag der Toemak-hoemak-expeditie, overdruk, blz. 58, 'is ook nog puur Afrikaansch in gebruik, hetgeen men noemt "Kromanti," wellicht het oude Cormantijnsch van de Goudkust; deze taal wordt gebezigd bij enkele godsdienstige plechtigheden en ook in liederen'. De Goeje heeft één keer enkele woorden kunnen opteekenen (zonder vertaling, bij gelegenheid dat een zieke 'gadoe-tongo', goden- of geesten-taal, begon te praten). 'Kromantie gebruiken de boschnegers bij geestenbezwering' (verslag Tapanahoni-expeditie, blz. 125). Genoemde schrijver zegt niet te kunnen beoordeelen, of hier inderdaad het 'Kroe' of een andere Afrikaansche taal nog aanwezig is, dan wel, dat het slechts een aantal woorden en zegswijzen uit verschillende talen zijn, waarvan de beteekenis reeds niet meer verstaan wordt, en die als erfstuk van het eene geslacht op het andere overgaan.

Steller dezès wil hieraan toevoegen, dat, naar hem omstreeks 1895 door een Djoeka werd medegedeeld, het Kromanti ook gesproken wordt indien menschen (ter bezwering) met kruiden worden gewasschen. De volgende, tot nog toe niet gepubliceerde woorden Kromanti werden door den steller in genoemd jaar te Albina aan de Marowijne opgeteekend:

moetoea-moetoea = het gaat zoo.
 ienza = sterke drank.
 otjoewa = hond.
 djebi = tijger (klemtoon op bi).
 koosalimba-tere = papegaaienzaart.
 kokotie = pronkstaf (beteekent ook tatoeage).
 hontoewoe = geweer.
 adjemeh = ziek mensch.
 loeamphoh = korjaal.
 atékiékoen = pagaai, parel.
 okokoroh = kippen.
 kankantoea = blanken.
 (Tshi: kankan = schitterend, brohfo = blanke.)
 brofoo = blanke.
 jede djoh = gij drinkt.
 boni = bakkra, blanke.
 avaná = houwer.

ankara = bankje.
kasawarra = glas.
akeïma = trom.
koba bissian kamma = ander soort trom.
adjawara = toovermiddel, sakka-sakka obia.
akoensoe = tooverknots (awidja kodja).
mamzatiki = suikerriet.
bimpenie = geheime naam van het opperhoofd Oseisie.
osonoe = voet.
kopro kopro = hoofd.
iow = oog.
andama = oor.
ajemboe = vuur, fakkel.
moentjama = regenboog.
moentjama kaka = mica, glimmer, woordelijk: uitwerpselen van den regenboog.
papamboeshi = miereneter.
hohkoe = dooden.
akoekoea = padde.
amékoe = vrouw, vulva.
soemawi = ik wasch mij (met kruiden).
fiba ningre = Indiaan.
djima = tabak.
mámmié = eten, ik wil eten.
boenzoe = water.
boenzoe onjowé = het gaat regenen.
ankamma = bijl.

Bij de boschnegers zijn eigenaardige zegswijzen in gebruik, die in het gewone neger-engelsch wellicht niet hebben bestaan. In de kolonie zijn ze onbekend, b.v.:

Indien een man een vrouw wil spreken, zegt hij haar: 'Mi lassi wan bakkra gi joe.' Het einde van een gesprek tusschen opvarenden van twee booten kan zijn, dat een man roept tegen een vrouw:

'Mama kaw broko a plesi', woordelijk: de moeder koe breekt uit de pen, d.w.z. gij laat uwe kaarten zien; de aap komt uit de mouw. Het woord 'mama kaw' bevat dan eene voor alle niet-Boschnegers verborgen hulde aan de stevigge-bouwde leden van de toegesproken vrouw.

Makoe sékoe, obra binanti, sowéjowé, zijn liefkoozende namen voor een vrouw, naar het schijnt met een erotische beteekenis.

Nzégé boutoe' = kever dijen, compliment voor een vrouw en 'kwatta bobbie', borsten van de kwatta, worden eveneens in de liefde-taal gebezigd.

Men spreekt tot de tabak:

A bigi man naki hem dé, olehleh (hij kan mij dronken maken), ja krika a lampria, te joe go, joe no moe pori Kamia, bikasi Gran soema ben dé a kamia; joe wan meeji (een groot personage).

Meji, beteekent in het Yoruba: twee, een paar.

Ook deze uitdrukkingen behooren, evenals het Kromanti, de trommentaal en de beteekenis hunner ornamenten, tot de geheimen, die voor elken niet-Boschneger verborgen worden gehouden.

Woningen, huisraad, huishouden, voedsel, gereedschappen.

De Boschnegerhutten zijn klein en laag en staan zonder orde bijeen. Terwijl de Indiaan steeds een zandbodem kiest, stelt de Boschneger zich ook met klei of leemgrond tevreden als plaats om zijn woning op te bouwen. Het geraamte van de hutten bestaat uit ruw bekapte rondhouten, dikwijls van bijlhout, die met palmladeren, namelijk tasoorten of koemboe-loof (*Oenocarpus*) worden gedekt. Het dak reikt aan twee zijden tot den grond; de opengebleven driehoekige 'gevels' zijn met palissaden of cederhouten planken beslagen, met retten tusschenin om licht en lucht door te laten of met gevlochten palmladeren afgesloten. In een van beide

gevels is de rechthoekige zeer lage deur aangebracht; een gedeelte van de hut bevat soms een soort van lagen zolder van naast elkander gelegen palissaden. Enkele hutten worden op hooge palen gebouwd en zijn voorzien van een vloer. Meestal is het in de hutten zeer donker, en indien er een vuur wordt aangehouden, zwart van de rook. Aan de deurzijde wordt dikwijls, met een paar posten, gedekt met bladeren, een afdak gebouwd, waaronder dan gekookt wordt en alwaar de kalebassen, de aarden kommetjes en de gladgeschuurde potten en ketels op een plank worden opgeborgen, terwijl de kalebaslepels, stukken van de harde kalebasschil, die dikwijls met merkwaardige ingesneden figuren zijn voorzien (vrouwenarbeid), in de palmbleden aan de binnenzijde van het afdak worden vastgestoken. In de eigenlijke hut vindt men, behalve met koperen spijkertjes versierde cederhouten bankjes, geen meubels, enkele malen echter een met relief snijwerk voorzien of à jour bewerkt cederhouten tafeltje. Een trommel met 'pantjes' (heupschorten) van moeder de vrouw en een pagaal (rechthoekige Indiaansche mand met deksel), of een kleederkist met enkele kleedingstukken van dada (vader) vinden een plaats op de dwarslatten, die men desverkiezende 'zolder' zou kunnen noemen.

Geen Boschneger zal een huishouden opzetten zonder voorzien te zijn van een geweer. Het negerengelsche woord voor geweer heeft tevens eene erotische beteekenis, alzoo een geliefkoosd onderwerp voor woordspelingen. Vergelijk verslag Saramacca-expeditie, blz. 60 en 61.

In een hoek hangen de hangmatten met katoenen gordijnen tegen de muskieten, doch men slaapt ook op ruwe britsen van palissaden.

De bodem en de omgeving van de hut worden steeds met een bezem schoon gehouden.

De maaltijden, waarbij de mannen, op de lage bankjes in een kring gezeten, eerst afzonderlijk eten, daarna de vrouwen, worden in de open lucht, onder het afdak of in de hut gehouden; vorken worden niet gebezigd, doch wel kalebaslepels of de vingers.

De vrouw borduurt soms op zulk een bankje gezeten, en met een cederhouten schotel voor zich, waarin het naaigereedschap ligt, schorten voor de mannen. Zij draagt bijzonder goed zorg om het eetgereedschap schoon te houden (met zand en lemmetjes).

Opgemerkt moge worden, dat de cederhouten planken, waarmede een gedeelte van den hutgevel soms beslagen wordt, dikwijls fraai zijn ingesneden.

Over het voedsel, de dranken en versnaperingen en hunne huis- en veldgereedschappen vinden wij zeer juiste aantekeningen in De Boschnegers in de kolonie Suriname, door A.M. Coster, Bijdragen Taal,- Land- en Volkenk. van Nederl.-Indië, 1866. Wij ontleenen daaraan dat hun dagelijksch voedsel meest rijst en kassave is, voorts dat zij nappies, jams, zoete patatten en tajers nuttigen, die door hen worden verbouwd. Ook pinda (Arachis, aardnoten) eten zij gaarne. Wild en visch weten zij zich veel te verschaffen, dikwijls wordt vleeschsoep gegeten met klompjes fijn gestampte bananen (afoefoe, van het Afrikaansche woord: 'foi-foi', Neue Reise nach Guinea, von P. Erdman. Isert, 1790, blz. 24¼2).

Coster noemt onder de gereedschappen: de dissel, de schaaf, de beitel, de bijl, de houwer en het zakmes voor de mannen, en voor de vrouwen, behalve houwer en zakmes, houweelen (tjappen, schoffels?) eigengemaakte bezems, scharen, spelden en naalden, het spinwerktuig 'kéké'. De fraaie dichte hangmatten, die van door de vrouwen gesponnen katoen op een vernuftig uitgedacht weefgestoelte worden vervaardigd, worden niet, zooals Coster opgeeft, door vrouwen, maar zooals wij verschillende malen hebben gezien, door mannen vervaardigd. (Catalogus der

N.W.I. tentoonstelling in het Kol. Museum te Haarlem. 1899, blz. 80: Toelichting betreffende de voorwerpen verzameld bij de Aucaner-Boschnegers).

Pater van Coll deelt uitvoerige bijzonderheden mede over de dranken (Koemboe) en versnaperingen (suiker) en vertelt in bijzonderheden hoe wegloopers zich wisten te helpen toen zij de gereedschappen, die de Boschnegers thans in de winkels koopen, nog moesten missen.

Landbouw, jacht, visscherij, nijverheid.

De zoogenaamde kostgronden worden hoofdzakelijk door de vrouwen, zij het ook menigmaal, door de ongeregelde levenswijze en het vele reizen, ongeregeld bearbeid, de mannen zorgen alleen voor het vellen en opruimen van te zware boomen. Geplant worden de bovengenoemde voedingsmiddelen, vooral de kassave, waarvan de vrouwen een soort kassavebrood door roosteren verkrijgen, pataten, rijst en pinda. De jacht oefenen de mannen uit met een geweer en een jachthond; de jachthonden worden door ruiling van de Indianen verkregen want de Boschneger verstaat zelf de kunst niet zulk een hond af te richten. Voor de visscherij bezigen zij hengels en kunstig van riet vervaardigde fuiken, waarvan het deksel door de werking van een veerkrachtig stokje, met kracht dichtslaat. Groote visschen worden door hen in de ondiepten bij de vallen met pijlen geschoten.

Het houthakken is een bedrijf dat de Boschnegers, als afstammelingen van slaven van houtplantages, met voorliefde beoefenen. Zij vellen voor woningbouw geschikt hout, kappen de stammen vierkant en brengen de stammen in houtvloten (kokroko's), naar de plantages en naar de stad. Aan de zware stammen met lianen vastgebonden waarloos licht hout, behoedt ze voor zinken, soms ook worden die stammen door over korjalen aangebrachte dwarshouten drijvende gehouden. De Boschneger houdt er van te reizen en ruilhandel te drijven en ruilt dikwijls bij de Indianen kassave in tegen de onderweg of te Paramaribo verkregen slechte rum (dram).

De vaartuigjes, korjalen, worden vervaardigd door uitholling van daarvoor geschikte boomstammen; deze worden met vuur van binnen verkoold, zoodat de houtskool gemakkelijk kan worden uitgebikt en verder wordt de boot boven het vuur wijder uitgebogen. Moet men watervallen passeeren, dan worden spatboorden (papaai) aan de wanden vastgespijkerd. De korjalen worden niet geroeid doch met platte spanen 'parels' (dikwijls fraai ingesneden) voortbewogen. De oudste der opvarenden voert de stuurparel. De Boschnegerjongens vervaardigen kleine korjalen als speelgoed, en leeren zoodoende reeds vroeg de niet gemakkelijke Boschneger-scheepsbouwkunst.

Kunstnijverheid, houtsnijwerk, ornamentiek, tattooage.

Behalve met het vervaardigen van korjalen - een arbeid die met zijn beroep van vrachtaarder en houtverkooper samenhangt - houdt de Boschneger zich ook bezig met een soort van *huisvlijt*. Wij noemden reeds: kleine stoelen, bankjes en tafeltjes, doch ook de reusachtige houten kammen, de waschgoedkloppers, de houten kandelaars, de 'wakka-tiki's' (wandelstokken, eigenlijk pronkstaven en heilige staven), de houten haarspelden, alsmede ruwe nabootsing van dieren, behooren tot de voorwerpen die door hem

zelf worden bedacht en ook vervaardigd. Handvatten van 'parels' (pagaaien) worden fraai uitgesneden; eveneens die van de 'pari-tiki's', miniatuur-parels, die behalve voor pronk, gebruikt worden om eten te roeren; het blad van de groote en kleine parels wordt met in relief gesneden figuren, waarover straks, voorzien. Menigmaal worden de voorwerpen, vooral de tafeltjes en bankjes, behalve met snijwerk, bovendien nog versierd met koperen spijkertjes, met stukjes blik; ook worden figuren ingebrand, bijvoorbeeld met den kop van een gloeiend gemaakten spijker. Deuren en planken van de hutten zijn ook wel van ingesneden figuren, slangen, slangenkoppen, vogels, menselijke figuren, lichaamsdeelen, enz. voorzien; een merkwaardig voorbeeld, met afbeelding en zeer uitvoerige verklaring, vindt men in bijlage IV van het verslag der Tapanahoni-expeditie. Merkwaardig is het kunstige Boschneger-*deurslot*; volgens Joest het slot van de oude Egyptenaren, dat in Europa nog tot den aanvang van de 10de eeuw algemeen in gebruik was en zelfs thans nog in Duitschland op verschillende plaatsen wordt aangetroffen (het 'klavierslot') door den neger echter uit Afrika naar Suriname gebracht. Prof. Joest geeft in 'Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana' eene afbeelding en beschrijving van de werking van dit slot, hetwelk een Europeaan, die het mechaniek niet kent, niet kan openen. Men vindt dit slot ook veel in het beschaafde gedeelte der kolonie.

Tot de versierde voorwerpen behooren ook: de *matta*, een houten vijzel, het *sepoen hoedoe*, een houten mal, waarop de kuitbanden (*sepoen*) worden gehaakt, soms ook de *kéké* (spindel om katoen te spinnen) welk voorwerp eveneens uit Afrika is medegebracht. Niet, of slechts met enkele strepen versierd, is het uit witte klei, vermengd met houtskool, samengestelde aarden vaatwerk, hetwelk door branden eene glanzend zwarte kleur heeft verkregen. Van de versierde kalebas-kommetjes en -lepels, van het borduren op *kamisa's* (lendenschorten) en van de vervaardiging van hangmatten is reeds gesproken.

Wat is nu het bijzondere van de bovenbedoelde versieringen of ornamenten? Dat iedere figuur *niet toevallig* is ingegrift of gesneden, maar steeds *iets voorstelt*, voorts, dat deze voorstelling, eene gestyleerde afbeelding van het een of andere voorwerp, behalve de voor de hand liggende, ook nog een tweede doch verholten beteekenis kan hebben. Een en ander werd, tusschen de jaren 1893 en 1896, waargenomen bij de Boschnegers, te Albina aan de Marowijne-rivier. Zie de bovenaangehaalde beschrijving van dergelijke ornamenten in bijlage IV van het verslag der Tapanahoni-expeditie, en bijlage III van het verslag van de Gonini-expeditie, alsmede de daar aangehaalde litteratuur. De door Boschnegerkinderen aan ornamenten gegeven namen brachten den waarnemer op het spoor van wat totnogtoe door alle Boschnegers zorgvuldig voor beschaafden geheim was gehouden. In 1902 werden op het Congres van Amerikanisten te New-York een paar honderd verzamelde teekeningen van ornamenten aan de aldaar aanwezigen getoond en in een voordracht: 'About the ornamentation in use by savage tribes in Dutch-Guiana and its meaning', o.a. opgenomen in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Nederl.-Indië, 7de Volgr. II, als voorloopige conclusies o.a. aangenomen:

1. dat ieder vervaardiger voor zich zelve de ornamenten ontwerpt en bedenkt, dat deze evenwel sterk het zelfde stam-kenmerk vertoonen;
2. dat de ornamenten worden samengesteld door afbeeldingen van menschen en dieren of lichaamsdeelen van menschen en dieren en van voorwerpen in de omgeving; planten worden zelden, slangen en vogels dikwijls tot voorbeeld genomen;
3. dat de afbeelding van het oog van de iguana-hagedis een belangrijke rol speelt in de Djoeka-ornamentiek, en ook dient om b.v. een menschelijk lichaam samen te stellen. (De verborgen beteekenis van het hagedis-oog-ornament is dezelfde

als die van het granaatappel-ornament bij de Egyptenaren, welk ornament, zooals bekend, in de vrijmetselarij is overgenomen).;

4. de tatouage-figuren schijnen het meest aan overlevering of conventie gebonden en van elkander te worden nagebootst.

Afzonderlijk over de tatouage-figuren werden mededeelingen gedaan op de Amerikanisten-Congressen te Stuttgart (1904) en Weenen (1908). Zie in de verhandelingen van laatstbedoeld Congres: 'Tatowieren', blz. 526-532, in dat artikel wordt melding gemaakt van een door de Goeje en Bisschop van Tuinen voortgezet onderzoek naar de beteekenis van de tatouage-figuren, en de resultaten daarvan, en voorts gewezen op de mogelijkheid, dat men door de beteekenis van de Boschneger-tatouage-figuren, die van dergelijke Afrikaansche tatouëer-patternen, waarvan de beteekenis geheel of nagenoeg verloren is gegaan, op het spoor zal kunnen komen.

De tatoeëring, het insnijden van de figuren met een scherp mes (die daarna met houtskool en met Arum-sap worden ingewreven, veroorzaakt hevige pijn, die de Boschnegers van beide geslachten - wat heeft men al niet voor de ijdelheid over - rustig verdragen. Of de figuren, evenals in Afrika, tot familiekenmerk (totem) dienen, of een diepere beteekenis hebben, bijvoorbeeld moeten dienen om kwade invloeden te weren. (Horton, blz. 164), moet nog worden onderzocht. Vastgesteld is de beteekenis van figuren als een ananas, de staart van een adelaar (wajé-figuur), een schorpioen, menselijke figuren, enz. Eenmaal tot het Christendom overgegaan, laat de Boschneger het tatoeëren achterwege.

Kleding, haardracht, opschik.

De Boschnegerman loopt in de vrije natuur nagenoeg naakt; het eenige kledingstuk is dan de 'camisa' (Port. 'camisa', 'hemd'), een smal in een winkel gekocht stuk katoen dat tusschen de beenen doorgehaald wordt en waarvan voor- en achtereinde over een als gordel dienende katoendraad ('camisa-tétei', 'camisa-touw') afhangen. Vrouwen en meisjes dragen, op de wijze van een sarong, 'pantjes' (Port. 'panno', 'doek') katoenen heup- of lendeschorten. De man slaat ook wel een, door de vrouw met ornamenten geborduurd, doek om het lijf, waarbij een schouder vrij blijft.

Het haar wordt op verschillende wijzen, dikwijls met groote zorg in allerlei figuren, gevlochten. Wellicht heeft de wijze van haardracht, evenals bij negers in Afrika (Togo) een bepaalde beteekenis; dit is zelfs waarschijnlijk, doch blijft te onderzoeken. Voor het kammen van het haar dienen de reeds genoemde eigengemaakte houten kammen van parelhout (*Aspidosperma excelsum*).

Onder opschik zou men de tatoeëring kunnen rekenen; verder behooren er toe: koperen, ijzeren, en houten vinger-, arm- en beenringen, de met witte aarde ('pimba', een Afrikaansch woord) ingewreven kuitbanden ('sepoen'); voorts houten, bij-

voorbeeld in den vorm van een vogel gesneden haarpennen, en van de Indianen verkregen halskettingen van 'avroe', 'sierie', 'tapoe-tapoe' en 'redi-boontje', ook wel halskettingen of armbanden, vervaardigd van in winkels gekochte kralen.

Een jonge Boschneger, die zich voor een dansavond keurig heeft opgepoetst en met olie ingewreven, maakt, hoewel bijna naakt, even goed een indruk van verzorgdheid en zelfingenomenheid als een jonge fat in Europa, die zich voor een bal in de uitgaande kringen heeft geëdoniseerd.

Dansen, muziek en zang, trommeltaal, spelen en kinderspelen.

De dansen bestaan uit dansen die voor genoegen, en uit dansen die uit een godsdienstig oogpunt als bezweringsdansen worden verricht. Vaak gaat een dans van de eerste soort, in een van de tweede over. De eenvoudigste dans is de 'soesa', die tusschen twee personen (mannen) gehouden wordt en eigenlijk een wedstrijd is in het op de maat nederzetten van de voeten; zet de tegenpartij bij iederen danssprong, niet denzelfden voet neder als de voorganger, dan heeft hij verloren. Bij andere dansen, waarbij velen mede doen, is ook het stampend nederzetten van de voeten van belang, maar eveneens het draaien van het lichaam. Man en vrouw vertolken bij den dans bijvoorbeeld een liefdes-spel; de omringende toeschouwers en toeschouwsters vormen het koor en zingen toepasselijke strophen; de maatslagen, muziek kan men het eigenlijk niet noemen, worden aangegeven op trommen en door met een stuk hout op een plank van klinkend hout ('Kwaka') te staan. De 'figuren' van den dans hebben verschillende namen; een figuur, 'Baboen' genaamd, schijnt ontleend aan de sprongen van den brulaap. Maar bij zulke sprongen, denken de dansenden dat de geest van den brulaap over hen vaardig wordt; de dans gaat dan over in een bezweringsdans. Voor de verschillende godsdienstige dansen vergelijk van Coll. I.c. en vooral Coster, die ze zelf bijwoonde. Gevallen van hysterische opwinding, waarbij b.v. door of in- een vuur wordt gesprongen, zijn bij de bezweringsdansen regel.

Het zingen geschiedt meestal in mineur-toonaard. Mannen en vrouwen zingen unisono (er is alleen verschil van octaaf; slechts zelden hoort men als slotnoten een tert).

Onder de muziekinstrumenten, die echter voor zoover ons bekend niet bij den dans gebezigd worden, noemen wij de 'gwadoo', een viertal met 'siengrassi' bespannen veerkrachtige stokjes, door een halven kalebas, die tot klankbodem dient, gestoken, en de 'benta', vier platte, lange stukken hout op een houten klankbodem bevestigd en op een bepaalden toon gestemd door het onderschuiven van blokjes hout. Zie litteratuur. Vermoedelijk worden ook nog horens vervaardigd; volgens Prins Bonaparte komen ze bij bezweringsdansen te pas; Stedman noemt ook de neusfluit. De sakka-sakka (het woord is, evenals 'kwakwa', een klanknabootsing), vervaardigd uit een kalebas met boontjes, dient bij dansen als ratel.

De trom wordt geacht met een geest te zijn beziel, en alzoo dansenden en strijders bij bootwedstrijden, te kunnen aanvuren. Door het doen van bepaalde slagen op de trom worden boodschappen in een oogwenk van kamp tot kamp overgebracht, een soort van 'trommentaal' dus, die in Afrika (de Marrée, blz. 187) bij verschillende negerstammen in zwang is, en in den oorlog groote diensten bewijst. Voor de tromslagseinen bestaan, dit is tenminste bij de Djoeka's in 1895 bevonden, vaste regels; het is zelfs mogelijk door tromslagen scheldwoorden van het eene

kamp naar het andere over te brengen; een groot genoeg dat tusschen de bewoners tot gemakkelijke buurgevechten (met de vuist en door worstelen) aanleiding geeft. Soorten van trommen zijn: de 'agida' en de 'apinti'. Zie onder AFGODERIJDANS.

Andere spelen zijn: het agi-spel (Hartsinck, blz. 907; zie ook onder AWARISPEL) dat met boontjes in een met holten voorziene plank wordt gespeeld, een soort van tric-trac; voorts: bootwedstrijden, het vertellen van sprookjes (zie ANANSITORI), het vervaardigen van houtsnijwerk.

De kinderen beoefenen met de 'gwadoo' het ook bij ons bekende spel om door harde en zachte muziek een vooraf verborgen voorwerp te doen opsporen. De jongens doen de ouderen hunne uitspanningen na, visschen, zwemmen en baden, dansen en worstelen, zij vervaardigen ook kleine korjalen en houtsnijwerk; de meisjes zijn de moeder behulpzaam bij het koken, naaien en vlechten, enz. De kinderspelen zijn dikwijls voorbereiding voor bezigheden die bij volwassenen ernst zijn. Een kleine kruisboog werd door ons eenmaal als speelgoed aangetroffen (De kruisboog komt in Afr. o.a. voor bij de Fan's).

Hygiëne, ziekten, geneesmiddelen.

Joest wijst terecht op de groote zindelijkheid van den Boschneger op het lichaam, door baden en zwemmen, op het zorgvuldig reinigen van de mondholte o.a. na iederen maaltijd, waarin zij menig Europeaan beschamen, en op het schoonhouden van het terrein om de hutten. Over het schoonhouden van het eetgerei is reeds gesproken; het reinigen van het vaatwerk zit de Boschnegerinnen zóó in het bloed, dat eens op een koninginnefeest te Albina met groot succes een prijswedstrijd kon worden uitgeschreven in het 'omwasschen' van vooraf met klei besmeerde drinkkommen.

Verontreiniging van de rivier of van de omgeving van de hutten is streng verboden (zie BIJGELOOF); ook hierin zijn de Boschnegers den beschaafden ten voorbeeld. Drinkwater wordt slechts geschept uit het midden van de rivier.

Over de ziekten en geneesmiddelen, vergelijk Ten Kate, *Observat. anthropologiques*, voorts: Flu, van Leent en Spitzly; zie litt. Zooals reeds opmerkt dragen Boschnegers ongestraft kiemen van de gevaarlijke West-Afrikaansche malaria in het bloed. Hunne aanwezigheid maakt een groot deel van de binnenlanden van Suriname - tenzij men zich geheel tegen de muskieten beschermt, - vooralsnog voor andere rassen onbewoonbaar. Bij de Boschnegerinnen is de malaria geen oorzaak van abortus. De kindersterfte is vermoedelijk groot; het verderfelijke 'kanten' van het kind (volproppen met pap), naar het schijnt een Afrikaansche gewoonte, is bij de Boschnegerinnen in zwang. Zie voorts onder AARDETEN en KANTEN. De Boschnegers zorgen, dat de jonge kinderen aan jaws (*Framboesia tropica*) worden blootgesteld, opdat zij later immuun zouden zijn. *Filaria* werd door Flu bij de Boschnegers niet gevonden. Rheumatiek wordt door hen zeer gevreesd. Van de zoogenaamde boschjaws (zie aldaar) en van huiduitslag ziet men vele gevallen; ten Kate noemt nog afzonderlijk: Scrofulosis, Spalburg: tering. Potasch wordt als een voornaam geneesmiddel beschouwd; Spalburg l.c. blz. 35 en 36 noemt ook enkele kruiden. Aan de kruiden baden worden godsdienstige ceremoniën verbonden; de bezweringsdansen kun-

nen ook tot geneeswijzen worden gerekend.

Godsdienst en volksgeloof.

De kennis van de godsdienstige begrippen der Boschnegers is nog zeer onvolledig. In ons artikel 'The heathen religion of the Bush-negroes in Dutch-Guiana', Verhandelingen Congres voor Godsdienstgeschiedenis, Leiden, 1913, noemden wij de volgende goden; Amoekoe, riviergod (watra-mama?); Toni, de moeder van het woud; Boemba, een reddings-god in de watervallen; Tonnein Toema, een god die de lieden straft die het water verontreinigen; Kokobé-gado, den god van de leproosheid; Kongo-boeshi, den god van de rheumatiek; Odoen, Okro-boeshi, Yaw en Adienga, vier goede goden aan wie men het kruiden-aftreksel wijdt; Ampoekoe, een kwaden dwerggod; Kantasi, een boozen god en den goeden slangengeest 'Papagado'.

De slang, de gier(opété) en de tijger(geest) 'djebi', zijn heilig. De tooverratel wekt de geesten op. Loth, Verslag reis door de Lawa Delta, Bijlage kol. Versl. 1892 en T.A.G. 1893, blz. 73 vlg. verhaalt van gebeden van een Albestierder, van opzettelijke inademing van lijken-gassen en van het dragen en vervaardigen van amuletten. Het rapport van de Nederlandsche leden van de Commissie van 1861, die de Marowijne en Lawa in kaart brachten, maakt melding van toekomst voorspellen uit de ingewanden van een haan. Er bestaan geheimzinnige plechtigheden, bij welke een houten vogel (Koejaké) met op gesneden houten kandelaars geplaatste, brandende kaarsen wordt omringd; het geheel wordt dan op een fraai gesneden tafeltje (bij wijze van altaar?) opgesteld.

De priesters, loekoe-mans = zieners, d.w.z. zij die in de onzichtbare wereld kunnen zien, laten zich voor hunne geneeswijzen, bezweringen en toovermiddelen goed betalen. Zie van Coll, l.c. Oseisie is bij de Djoeka's opperpriester.

Gebeden worden gericht aan den grooten kankantri (zie CEIBA), door te bidden en drank te gieten bij kleine kankantries, of bij een in den grond gestoken paal; de gebeden en offers worden dan onder den grond door overgebracht.

Zooals reeds vroeger gezegd (sub 'muziek'), kunnen geesten in levenlooze voorwerpen, zooals een trom, huisvesten, maar ook in steenen, boomen, enz.

Hieronder volgen nog eenige voorbeelden van volksgeloof.

Een dier of geest, waarvoor men vreest, wordt niet rechtstreeks genoemd, maar omschreven.

Kinderen mogen geen koffie drinken.

Het water is een afgod, want als men het in de ruimte (aan den horizon) ziet, gaat het recht uit naar den hemel (rapport Mendes, zie *litt.*).

In de binnenlanden woont een volk met gespleten hoeven inplaats van voeten. Vergelijk: Hartsinck; idem eenzelfde bijgeloof in West-Afrika; Du Chaillu, l.c., blz. 228.

Men mag (in de korjaal b.v.) geen nekoe (vischvergift) leggen op een pagaal (gesloten Indiaansche mand) die een obia bevat, daar dit de kracht der obia zou bederven (C. de Goeje, M.S.)

Een franje van palmblad of van lapjes, b.v. boven den toegang tot een kamp (bij K. Martin, West-indische Skizzen, blz. 53 en 54 en Joest blz. 64 *kifoenga*, bij H. Weiss, Ons Suriname, blz. 61 *kefinkataki* genoemd) dient speciaal om giftmengers te weren (de Goeje; mededeelingen van Djoeka's). Volgens anderen om booze geesten en geesten van afgestorvenen den toegang te beletten. Wie op een Zaterdag

geboren is, is ongelukkig (evenals in Asjanti, naar een op dien dag gehouden noodlottigen veldslag, Vier Jahre in Asanti, blz. 286, zie *litt.* en ook onder NAAMGEVING).

Slotopmerking

Prof. Dr. Joest sprak in zijn Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana de meening uit, dat onder alle rassen, volken of stammen van gekleurden waarmede men in het tegenwoordige Guiana in aanraking komt, de Boschnegers zonder twijfel het belangrijkste en merkwaardigst zijn, zoowel in ethnologisch-anthropologisch, taalkundig, als in ieder ander opzicht. Toch bestaat over hen nog geen werk van eenigen omvang of van eenigen volledigheid.

Litt. Voor algem. overzicht: Kappler, Surinam, 1887, 251-270; A.M. Coster. De boschnegers in de kolonie Suriname, Bijdr. K. Inst. 3, 1, 1-36.

Voor bijzonderheden zie de *litt.*-opgaven in het voorafg. art. en bij de art. AARD-ETEN, AFGODERIJDANS, AKRA en ANANSITORI. Voorts: W. Joest, Ethnogr. u. Verwandtes aus Guayana, Suppl. Bd. V, I.A.E. 1893; dez., Welt-Fahrten, Berl. 1895, I.

In den tekst werd reeds verwezen naar: Stedman, Reizen in Surinamen, 1799; 1800; Mr. Focke, Surinaamsche Negermuziek, Tijdschr, West-Ind. 1858, blz. 102 vlg; Vier Jahre in Asante. Tagebücher der Missionare Ramseyer und Kühne aus der Zeit ihrer Gefangenschaft, 2te Aufl. Basel, 1875; Kappler, Holl. Guiana, Erlebnisse und Erfahrungen. 1881; Bonaparte, Les habitants de Suriname, 1884; K. Martin, Westindische Skizzen, 1887; P.M. Netscher, Geschied. Demerary, Essequibo en Berbice, 1888; Dr. H. ten Kate, Een en ander over Suriname, de Gids, 1888; Schneider, Die Buschneger, 1893; Burkhardt, Die Mission der Brüdergemeinde, Surinam, 1898; Zie aldaar de nieuwere Boschnegergeschiedenis); Mevr. O. Coudreau. Voyage au Trombetas, 1900, blz. 130; J.E. Loth, Aanteekeningen over de Djoeka's T.A.G. 1910, blz. 339-347; Weiss, Ons Suriname, 1911; P.C. Flu, Rapport malaria bovenlanden Suriname, 1912.

Te raadplegen voor bijzonderheden zijn nog: Hartsinck, 1770, blz. 907, agi-spel, 908, trommentaal in Afrika; Du Chaillu, Nieuwste ontdekkingen aan de W.-kust van Afrika u.h. Duitsch van H. Wagner, z.j. (D. Bolle), blz. 108, kruisboog; Mr. E. Luzac, Hollands Rijkdom, Leijden, 1781, I, 169 vlg. expeditiën tegen Boschnegers; Fermin, Beschrijving colonie Suriname, 1785; Erdmann Isert, Neue Reise n. Guinea, 1790, blz. 14, odio, 44, pimba, 78, kruidenbaden, 195, tatoeage 241, tomtom; Historie der Oorlogen met de Marrons, Surin. Staatkundige Almanach 1796; Essai historique sur la col. de Surin. Vertaling van 1802, blz. 139 (verplaatsing slavenmachten als oorzaak van weglopen van slaven); Malouet, Collection de Mémoires, Tome III, An X, blz. 37-65, sur les nègres marrons de Surinam; Publicatiën en andere verordeningen betr. de kol. Suriname, antérieur aan het jaar 1816, Paramaribo bij W.E.H. Winkels, z.j.; de Marree, Reizen op de Goudkust v. Guinea, 1818, blz. 93, treef, 179, lijk rondragen, 187, trommentaal en horensenen; Von Sack, Beschreibung Reise Surinam in 1805, u.s.w., 1818 (lijst geschenken) blz. 62 en 72, geheime orde, blz. 103, getalsterkte, blz. 134, afgodische dans met houten zwaard of prasarasisibi; Van Heeckeren van Waliën, Aanteekeningen betr. Suriname, 1826; Archieven Dept. van Kolon. verbaal 29 Sept. 1837, n° 9, brief Gouverneur van Heeckeren van 18 Mei 1837, n° 506, het vredes-

contract 'of zoogenaamd Testament'; brief procureur-generaal de Kanter van 10 Januari 1837, n° 8, aan den assistent Van David Mendes, blz. 4, verplichting aangifte van het getal geboren en overledenen aan den posthouder bij iedere volle maan; blz. 2. verplichting opsporen van weggelopen slaven; Benoit, Voyage à Surinam, 1839 (muziekinstrumenten); Hostmann, 1850 I, blz. 88, dansen, 252, houten lansen als wapen, blz. 264, 267, volksgeloof, namen tweelingen, blz. 286, verhuizing Sarakreek; Van Hoëvell, 1854, l.c., blz. 190, het 'koperen kanon'; Brodie Cruickshank, Achttien jaren aan de Goudkust, vertaling van 1855, blz. 126, namen der week, blz. blz. 173, onderpaantje; Leighton Wilson, Western Africa, its history. etc, 1856, blz. 339, treef; Gramberg, schetsen Afrik-Westkust, 1861, blz. 278, de 'Kankan-(Soema); Coster, l.c. 1866 blz. 18, - 19, verbranden van levenden, blz. 20, treef, blz. 21-22, winti-dans. Coster is een van de weinigen die zulk een een dans hebben bijgewoond; Inventaris der kaarten berustende in het Rijks-Archief; 's-Grav., 1867, deel I, nos. 2124-2133, kaarten betr. expeditiën tegen Boschnegers; Horton, West-African countries, etc, 1868, blz. 164, tatoeage; Brett, Indian tribes of Guiana, etc., 1868, blz. 369, noot, ruil volksgeloof Indianen en Boschnegers); Wood, De onbeschaafde volken, Rott. 1876, tal van overeenkomsten met Afrikaansche gebruiken, blz. 671, 678, 699, 599, 600, 601; Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud, 1883, blz. 274, reizen Djoeka's, blz. 190 Anansitori van Apatoe; L. Wolf, Volksstämme Central Afrika's, Zeitschr. f. Ethn. 1886, blz. 721, tatoeëren met houtskool, volgorde van het aanbrengen van de figuren; Dr. H. ten Kate, Observations anthropologiques receuillis dans la Guyane, etc, Revue d'Anthropologie dirig. par. P. Topinard, 1887, blz. 44-68; Dr. Spitzly, Beschreibung Reise Marowyné u.s.w., Jahresbericht St. Gallischen Naturwissenschaftlichen Gesellschaft, 1888/1889, overdruk, blz. 19, pijlpunten uit groenhart, blz. 34, naalden van palmhout; het Register achteraan het artikel van Van Coll, l.c.; Frobenius, Heiden-Neger d. Aegypt. Sudan, 1893, blz. 372, der Schimpfreigen; blz. 45 ijzeren en messingen ringen; Frobenius, Die Geheimbunde Afrika's, 1894, blz. 14 en noot 41, Geheimnisvolle alte sprachen an der W. Küste Afrika's; Dr. Schmeltz, Ethnographische Musea in Midden-Europa, 1896, blz. 24, agi-spel bank (volgens een teekening van steller heeft de agi-bank 14 uithollingen; het spel wordt bij de Djoeka's met 48 boontjes gespeeld); L.C. van Panhuys, De vrouw in West-Indië, 1898, (blz. 34-35, gebruiken bij overlijden, rouw); Deutschland u. seine Koloniën im Jahre 1896, 1887, blz. 214, over het geheimhouden van de beteekenis van tatoeage-figuren, artikel van Prof. Von Luschan; Globus, Band 91, deel 1, blz. 47, 'pimba' bij een doodenmaal; Schurtz, Entstehungsgeschichte des Geldes, 1898, blz. 98, katjesschelpen welke heeten: 'Papa moni', vroeger betaalmiddel in Afrika. In dien naam ('Geld van onze vaders'), heeft de Boschneger de Afrikaansche herinnering vastgesteld; Spalburg, l.c., blz. 23 en 24, grammanstoel, blz. 28 veelwijverij, blz. 34, jaargetijden, blz. 35 geldrekening, blz. 40, begraven; Dr. H. van Cappelle. Bij de Indianen en Boschnegers van Suriname, Elsevier's geïllustr. Maandschr. April, Mei en Juni 1901; L.C. van Panhuys, Suriname lezingen, Ind. Mercur 1901 en 1902; Miss Cronise, Popular tales of the Sierra Leone region, 1903?, Swan Sonnenschein, Anansi-tories; v.d. Burght, Dictionnaire Français-kirundi, Boisle-Duc, 1903, blz. 6 (treef), 103 (haartooi), 258 (tatoeage), 414, kruidenbaden, 87 en 447 geschenken en bedelen, 354, slangengeesten; 464 snuiven tabak; 406, driehoek-ornament; Das Überseeische Deutschland. Union. Deut. Verlag. gesellschaft, z.j., Togo, 184, kleeding, 185, opschik, 187, landbouw, 189 vlg., aardewerk, ornamenten, houtsnijwerk; Idem, Kamerun, blz. 113, kruisboog, 120, trommentaal en fluitsignalen; Dennett, At the back of the black man's mind, (London, 1906); Dr. Vortisch, Neger Goldküste, Globus, Bd. 79, n° 19, 1906, (trom als fetisch,

offers aan trommen, trommentaal); L.C. van Panhuys, Marowijnerivier, Bull. Kol. Museum te Haarlem n° 12, 2de Uitg. 1908, blz. 36-37, belofte groot opperhoofd. (Zie ook de daarin aangehaalde literatuuropgaven.) C.H. de Goeje, Verslag Toemoekhoemak-expeditie, 1908, blz. 26, weduwen; Donner, Vom Kongo zum Ubangi, 1910 (tatoeage en plaatsing hutten); Witte, zur Trommelsprache bei den Ewe-Leuten, tijdschr. Anthropos, 1910, Heft 1, Band V, blz. 50 vlg; Svend, Haar-und Kopftrachten in Togo, Globus, 1910, 1ste deel, blz. 246, vlg., gebruik groote houten kammen, hoofddoeken; Rodway, Guiana: British, Dutch, and French, 1912.

L.C.v.P.

Boschnegers.

Anthropologie.

Ofschoon er veel over de B. is geschreven, zijn eigenlijk gezegde anthropologische gegevens omtrent dit volk zeer schaarsch. Prins Roland Bonaparte en H. ten Kate schijnen de eenige auteurs te zijn, die B. anthropometrisch hebben onderzocht (*Les Habitants de Suriname*, Paris 1884, *Travels in Guiana and Venezuela*, Revue col. intern. Tome III, no. 6, Décembre 1886 en *Observations anthropologiques recueillies dans la Guyane* etc., Rev. d'Anthropologie, Paris 1887). R. Virchow beschreef den schedel en het bekken van een Boschneger (Verhandl. d. berliner anthropol. Gesellsch. 1887, 615-624), terwijl verder de mededeelingen van Crevaux en Joest omtrent het voorkomen der B., in ruimeren anthropologischen zin, niet onbelangrijk zijn. (*Sur les Nègres Bosh*, Mém. Soc. d'anthr. Paris, 2e serie, T II, 267-269 en *Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana*, Supplem. zu Bd. V d. Intern. Arch. f. Ethnographie, Leiden 1893, 48-54.)

Descriptieve kenmerken.

- Volgens Crevaux gelijken alle B. 'au physique' op elkaar; volgens ten Kate kan men zich, wat physiognomiën aangaat, geen heterogener volk voorstellen. Deze laatste meening kan ons niet verwonderen sedert wij weten, dat Afrika niet door één Negerras, maar door verschillende Negerrassen bewoond wordt. De voorouders der B. toch werden aangevoerd uit verschillende streken van een zeer uitgestrekt gebied. De huidkleur is meestal gelijk aan de nos. 28/29 van Broca's kleurenschaal, hoewel ook de nos. 27/28, 29/30, 29/43 en 37/43, voorts 42, 43 en 48 zijn waargenomen. De huid is glad en lenig, zoover die niet door litteeken-tatouëering of door pathologische oorzaken is veranderd. De kleur der oogen, die groot zijn, is gewoonlijk = 1-2. Het wollige en gekroesde haar is zwart of bruin in verschillende schakeeringen, ongeveer = 34, 35, 41 en 42. Hoewel meestal vrij kort, ondergaat het hoofdhaar, door verschillende kapsels, wijzigingen. De baardgroei is vg. t.K. vrij sterk ontwikkeld; vg. Crevaux niet. De mannen scheeren zich steeds. Ook het lichaamshaar is betrekkelijk rijkelijk voorhanden, vooral op de borst der mannen, onder de oksels en aan de beenen. De vorm van den neus en profiel gezien, is zeer verschillend. Meer dan de helft der waargenomen B. heeft min of meer concave

neuzen; dan volgen rechte en convexe neuzen, maar bij allen is de neus breed of zeer breed. Prognathisme hoewel in den regel frequent en duidelijk, is niet buitengewoon ontwikkeld. De lippen zijn doorgaans vleezig en vooruitstekend. De tanden zijn steeds sterk, wit en fraai, waartoe de groote zorg aan hun gebit besteed, zeker veel bijdraagt. De ooren zijn middelmatig of klein en, zooals de meeste Negerooren welgevormd. Ook de gestalte of lichaamslengte der B. is variabel; or zijn groote, middelmatig lange en kleine B. De algemeene voedingstoestand van het lichaam is in den regel goed en de vetontwikkeling in het normale. Echter komen er onder de vrouwen, wier borsten steeds sterk ontwikkeld en pyriform zijn, zeer zwaarlijvige voor. De romp en bovenextremiteiten zijn bij beide seksen sterk en fraai ontwikkeld, ten koste als 't ware van de schrale benedenextremiteiten. Zoo ook de breedte der schouders ten koste van die der heupen. De handen en voeten, zooals de bovenextremiteiten in hun geheel, zijn relatief lang en de voeten min of meer plat. De meeste mannen zijn, wat de ontwikkeling der borstrug- en armspieren betreft, athletisch gebouwd. De algemeene indruk, dien de B. op den beschouwer maken is die van een welgemaakt, krachtig en welvarend menschengeslacht.

Anthropometrische kenmerken.

- Ons tot de voornaamste bepalende, vinden wij het volgende. De hoofdindex van beide seksen aan levenden, varieert van dolichocephaal tot subbrachycephaal, maar met neiging tot mesaticephalie: gemiddeld 76,5 bij Bonaparte, 79,5 bij t.K. De door Virchow beschreven schedel heeft een index van 77,6. De B. schedel is over 't geheel relatief hoog. Niettegenstaande de groote variaties in neusprofielen, is de neusindex gemiddeld platyrrhine: 95,5. De gelaatshoogte bij beide seksen bedroeg gemiddeld 182,6 m.m.; de breedte 139,4. De door t.K. gemeten mannen hadden gemiddeld een lichaamslengte van 1 m. 603, de vr. van 1 m. 535. Bonaparte mat o.a. mannen van 1,66 en 1,71. Joest noemt de B. groot. De borstomvang der m. bedroeg gemiddeld 948,3 m.m.

Wanneer men de lichaamslengte der B. = 100 stelt, dan zijn de proporties, voor m. en vr. gezamenlijk, als volgt: hoogte van hoofd en romp 51,2; lengte der beneden extremiteiten 48,5; lengte van den bovenarm 19,5; id. van den onderarm 16,7; id. van de hand 11,9; van den voet 16,3; schouderbreedte 27,7; heupbreedte 19,5.

De index antibrachialis bedraagt 85,6; de breedte der heupen staat tot die der schouders als 70,2: 100. Spanwijdte van beide seksen 1,757, het surplus 17,1 en de index 110.

Physiologische en pathologische kenmerken.

- De spierkracht der B. staat niet in verhouding tot hun herculisch uiterlijk, hetgeen berust op een onvolkomen innervatie van verschillende spiergroepen. (t.K. l.c., 63). Ofschoon de B. b.v. in kracht der handen (m. 52,2 kg. rechts, 49,4 links; vr. 30 en 28,3) de Surinaamsche en Venezolaansche Indianen en Karboegers ver overtreffen, staan zij, bij beide seksen, eenige k.g. beneden de Irokeezen. De scherpte der verschillende zintuigen staat, over 't geheel, waarschijnlijk achter bij die der Indianen. De kleurensin schijnt normaal. De B. hebben, evenals alle Negers, een eigenaardige lichaamslucht (verg. Joest, l.c., 53). Daar bejaarde individuen onder de B. betrekkelijk

weinig voorkomen, schijnt het dat de gemiddelde levensduur niet lang is. Of de B. de gelijken zijn van de Indianen in het verdragen van vermoeienissen en het aanwenden van lichaamskracht langen tijd achtereen, schijnt twijfelachtig. De gezondheidstoestand der B. is over 't algemeen bevredigend (Crevaux). Volgens t.K. hebben zij echter van meer verschillende ziekten te lijden dan de Indianen, o.a. jaws (framboesia), elephantiasis, lepra, allerlei huidziekten, hydrokele. Syphilis, venerische aandoeningen en scrophulose zijn niet frequent, evenmin als de stoornissen van het chronisch alcoholisme, dat de Beneden-Indianen ondermijnt. Zweren aan de benedenextremiteten, ten gevolge van traumatische oorzaken, zijn vrij algemeen. Navelbreuken zijn zeer algemeen en ontstaan misschien daardoor, dat de navelstreng te dicht bij den navel wordt afgesneden. Albinisme, in verschillende vormen en graden, is niet zeldzaam; evenmin vitiligo. Strabisme en aandoeningen der conjunctiva en cornea zijn zeldzaam. Cataract is echter, bij bejaarde lieden, vrij frequent. Hoewel geen psychopathen in den gewonen zin, hebben de B., zooals vele andere Negers, een neiging tot zekere aandoeningen, die tot het gebied der hysterie en waarschijnlijk ook der epilepsie behooren. Dit blijkt vooral bij zekere hunner dansen en religieuse praktijken.

Het is niet uitgemaakt, dat de B., ten gevolge van hun eeuwenlange verblijf in Amerika, somatologisch, physiologisch en psychisch veranderingen hebben ondergaan, m.a.w. dat zij afwijken van de oorspronkelijke typen in het Afrikaansche stamland. Indien echter de 'creolisatie' (de Quatrefages, Lévy) al eenigen invloed mocht hebben uitgeoefend, dan kan die niet anders dan onbeduidend zijn. De bevoegdste waarnemers toch zijn het er over eens, dat de B. in alle opzichten echte Afrikanen zijn, die alleen hun oorspronkelijke talen hebben verloren.

T.K.

Bosch-papaja,

SUR. Zie CECROPIA.

Boschpatrouilles

noemde men in Suriname de expedities tegen de weggelopen slaven en de boschnegers. Ze zijn uitvoerig beschreven in het Authentieq relaas uit Surinamen van de verovering van het dorp der gevaarlijkste wegloopers en muitelingen genaamd Misalasi, Utr. 1773 en door Hartsinck, het Essai historique, Stedman en anderen. Over boschpatrouilles in lateren tijd schreven T.W.L. Tydeman, Een Bosch-patrouille in Suriname, 1844, Pantheon, Tijdschr. ter verspreiding van nuttige kennis, 's Hage 1854, No. 3; H. van Berkum, Parasieten. Surinaamsche Schetsen, ontsproten uit de vertellingen van een gewezen Planter. Gelderland. Tijdschrift voor oorspr. Nederl. Letterkunde. Tiel 1854, Derde Jaarg. 7de afl.; Dr. W.R. van Hoëvell, Slaven en Vrijen onder de Nederl. wet. Amst. 1864, 3e dr. II, 173 vlg.; Th. Bray, Uit het dagboek van een Surinaamsch Planter, Overdruk uit het Utr. Prov. en Sted. Dagblad. (zonder datum).

Boschrat,

SUR. Zie CAVIA.

Boschspin,

SUR. Zie ARANEINA.

Bosch-tamarinde,

SUR. Zie MACROLOBIUM.

Bosch-vlier,

SUR. Zie PSYCHOTRIA.

Bosch-zuurzak,

SUR. Zie ANONA.

Bosopaata,

BEN. E. Zie DACTYLOCTENIUM.

Bosse (Peter Philipp van).

Zie MINISTERS VAN KOLONIEN en IMMIGRATIE.

Bossoea,

BEN. E. Zie TAGARA MONOPHYLLA.

Bot,

SUR. Zie ACHIRUS ACHIRUS en A. LINEATUS.

Botanische tuin.

Zie CULTUURTUIN.

Botanisch onderzoek.

I. Suriname.

De eer-

ste plantkundigen, die in Suriname planten verzameld hebben, waren de Zweed Dalberg en de Deen Rolander, die beiden omstreeks 1750 in Suriname gereisd hebben. De verzameling van Dalberg kwam in handen van Linnaeus, die er in 1775 door een zijner leerlingen een dissertatie over deed schrijven. In dit werkje worden 148 soorten opgenoemd. Latere verzamelaars waren Anderson (1791), Leschenault (1823) en Weigelt (1828). Hunne verzamelingen zijn echter van weinig belang. De eerste groote collectie is afkomstig van F.W. Hostmann, een Duitscher, die zich in 1818 als medicus in de kolonie vestigde en reeds in 1824 planten naar prof. E. Meyer te Göttingen zond, die ze determineerde en beschreef. Later, in 1838, stelde Hostmann zich in betrekking tot Sir William Hooker en zond hem in 1840 een groot herbarium toe, dat door Hooker onder verschillende wetenschappelijke inrichtingen verdeeld werd. In 1841 ontving Hooker een nieuwe zending, maar later heeft Hostmann zijn planten verkocht. Hij had de medische praktijk vaarwel gezegd en was zich na 1840 uitsluitend aan het onderzoek der flora gaan wijden.

Met meer vrucht dan Hostmann is A. Kappler werkzaam geweest. Deze, een Württemberger, liet zich in 1835 voor het leger in West-Indië aanwerven en diende van 1836-1842 eerst als soldaat, ten slotte als fourier bij het koloniale leger. Kappler was een groot bewonderaar van de levende natuur en verzamelde reeds enkele jaren na zijn verblijf dieren, later, in 1840, na zijn kennismaking met Hostmann, vooral ook planten. Deze zijn in den handel gekomen en tot 1900 de grootste collecties gebleven, die in Suriname op botanisch gebied gemaakt zijn. Kappler heeft tot 1879 in de kolonie verblijf gehouden, is echter in dien tijd meerdere malen in het moederland geweest. Zijn botanische collecties zijn later door hem alleen bijeengebracht. In zijn geschriften wordt veel over den plantengroei van Suriname vermeld.

Een minder bekende botanische collectie is die van H.C. Focke. Deze, een Surinamer van geboorte, studeerde te Utrecht en zond van 1835-1850 planten aan Prof. Miquel te Utrecht.

In 1837 reisde T.L. Splitgerber, de zoon van een rijk Amsterdamsch koopman in de kolonie. Op zijn talrijke tochten heeft hij een groot herbarium bijeengebracht, dat hij ten deele zelf bewerkt heeft.

H. Kegel, een Duitscher, reisde van 1844-1846 in Suriname, in opdracht van de kweekersfirma van Houtte te Gent, met het doel levende planten te verzamelen. Hij bracht echter ook een belangrijk herbarium bijeen in verschillende deelen van de kolonie.

Eenige jaren na Kegel's verblijf vestigde zich H.R. Wullschlägel als hoofd van de broedergemeente der Hernhutters in Suriname. In de jaren 1849-1855 verzamelde hij een groote menigte planten.

De kennis van de Surinaamsche flora berust tot 1900 bijna uitsluitend op bovengenoemde verzamelingen.

De uitvoerigste samenstelling van alle vondsten vindt men tot 1906 in het groote werk over de Flora van Brazilië, de Flora Brasiliensis. Daar het noorden van Brazilië een groote overeenkomst met Suriname vertoont, hebben de auteurs van bovengenoemd werk meestal ook de planten van Guiana mee opgenoemd en beschreven. De Flora Brasiliensis kost thans f3600. en is dus niet gemakkelijk te raadplegen.

De afzonderlijke Surinaamsche collecties zijn wat die van Hostmann betreft, vooral door Bentham bewerkt in 'the London Journal of Botany', van 1844 en later. De planten van Kappler vindt men ten deele beschreven in het Tijdschrift 'Linnaea' van 1843, 1844, 1847, en 1849, voornamelijk door Miquel, die van Kegel in hetzelfde tijdschrift van 1848 en 1849 door verschillende botanici, waaronder ook Miquel

genoemd moet worden; die van Focke bijna uitsluitend door Miquel, in het 'Tijdschrift v. Natuurl. Geschiedenis en Physiologie' van 1843 en in Linnaea', v. 1843, 1844, 1847, 1848 en 1849, die van Splitgerber door hemzelf in het 'Tijdschr. v. Natuurl. Geschiedenis en Physiologie' van 1840 en 1842 en door de Vriese in hetzelfde tijdschrift v. 1848.

Miquel heeft in 1851 een groot werk met talrijke platen uitgegeven getiteld 'Stirpes Surinamenses selectae', een verhandeling die vooral de afbeelding en beschrijving van nieuwe soorten bevat. De orchideeën zijn voor het grootste deel afzonderlijk behandeld door Reichenbach fil. en wel die van Splitgerber in het Nederlandsch. Kruidkundig Archief van 1859, die van Kegel in Linnaea v. 1877. De collectie v. Wulfschlägel vindt men vooral in de verschillende deelen van de Flora Brasiliensis bewerkt.

Toen in 1900 de belangstelling voor de kolonie toenam heeft men me succes getracht ook de botanische kennis te vermeerderen. De expeditie 'van Cappelle' in 1900-1901 bracht een belangrijke verzameling bijeen; de Hoogleraar F. Went, die vooral de landbouwkundige toestanden onderzocht, verzamelde eveneens een belangrijk herbarium, zoo ook de Coppename-expeditie onder den Heer Bakhuis en de Saramacca-expeditie onder den heer van Stockum. Deze belangrijke vermeerdering van het botanisch materiaal der kolonie was aanleiding voor A. Pulle om in 1906 een 'Enumeration of the vascular plants known from Surinam, together with their distribution and synonymy' uit te geven, waarin alles bijeengebracht is wat tot dat jaar van de Surinaamsche flora bekend was. Men vindt daarin behalve de opsomming van de soorten van alle nieuwe en oudere collecties ook een uitvoerig geschiedkundig overzicht van het onderzoek der Flora, een litteratuurlijst, en een artikel over de planten-geografie der kolonie, tot het samenstellen waarvan de schrijver door zijn deelnemen aan de Saramacca-expeditie in 1902-1903 was in staat gesteld. In de 'Enumeration' zijn ook opgenomen de botanische resultaten van de Gonini-expeditie van 1903 en van de Tapanahoniexpeditie v. 1904.

Sedert zijn de collecties nog steeds toegenomen, waartoe behalve de Suriname-expeditie v. 1908 en de Corantijn-expeditie v. 1910-1911 ook de ambtenaren van het boschbeheer veel bijdroegen. Tot nu toe kende men bijna alleen de rivieroever-flora en de planten uit den omtrek der stad. De aanleg van den spoorweg gaf gelegenheid ook de aandacht aan de woud-boomen te wijden, die voor een groot deel onbekend bleken te zijn. De ambtenaren van het departement van den Landbouw zonden ook nieuwe collecties naar Europa, zoodat de kennis der Flora steeds toenemende is. In het Bulletin n. 38 van het Koloniaal Museum te Haarlem (1907) vindt men een 'lijst van planten die in Suriname voorkomen, met een geschiedkundig overzicht van het onderzoek naar de Flora van Suriname, door Dr. A. Pulle; van denzelfden auteur zijn verschenen 'Neue Beitrage zur Flora Surinams, I, II en III in Recueil des Travaux botaniques néerlandais (vol IV, 1907, vol VI, 1909 en vol. IX, 1912), waarin de door het boschbeheer verzamelde planten en de vondsten der latere expedities gepubliceerd zijn; in het verslag der expeditie naar de Suriname-rivier door den heer Eilerts

de Haan is een lijst der op die expeditie gevonden planten opgenomen, terwijl ten slotte in 1911 door Dr. A. Pulle in het Bulletin no. 47 van het Koloniaal Museum te Haarlem werd gepubliceerd een 'Zakflora voor Suriname', deel I, Tabellen tot het determineren der families en geslachten der wildgroeïende en gekweekte vaatcryptogamen en phanerogamen, die tot nu toe voor Suriname bekend zijn. Deze zakflora bevat bovendien een artikel met 'wenken voor het verzamelen van planten'. Van de lagere planten, wieren, schimmels en mossen is weinig bekend. Enkele oudere artikelen zijn er over verschenen, maar veel is op dit gebied niet verzameld.

(Zie ook Mr. G.A. Six, Overzicht van de beoefening der plantkunde in Nederland, Album der Natuur 1877, blz. 287-290.)

A.P.

II. Bovenwindsche eilanden.

De botanici, die op de Bovenwindsche Eilanden onderzoekingen gedaan hebben, hielden zich met een enkele, later te noemen, uitzondering uitsluitend bezig met systematische en plantengeographische waarnemingen.

Terwijl men pas na 1884 uitvoeriger studies van den plantengroei dezer eilanden maakte, bestaan de allereerste botanische gegevens, die we van onze Bovenwindsche Eilanden bezitten in opsommingen van een zeer klein aantal planten in plantkundige werken van Jacquin, Swartz en Grisebach.

De bedoelde werken zijn: N.J. Jacquin: *Selectarum stirpium americanum historia*, in qua ad Linnaeanum systema determinatae descriptaeque sistuntur plantae illae, quas in insulis Martinica, Jamaica, Domingo aliisque et in vicinae Continente parte observavit rariores; adjectis iconibus in solo natali delineatis. Vindebonae 1763.

Olof Swartz *Flora Indiae occidentalis aucta atque illustrata sive descriptiones plantarum in Prodomo recensitarum*. Erlangae 1797-1806. A.H.R. Grisebach: *Systematische Untersuchungen über die Vegetation der Karaiben, insbesondere der Insel Guadeloupe*. (Abh. Kgl. Gesellsch. Wiss. Göttingen VII (1857) p. 151-268). A.H.R. Grisebach: *Flora of the British West Indian Islands*. London 1859-1864.

Terwijl we in de genoemde werken van Jacquin en Swartz en in het eerstgenoemde van Grisebach slechts beschrijvingen of opsomming van een zeer klein aantal planten aantreffen, die op de Ned. W.-I. Eilanden en wel met name op St. Eustatius zijn gevonden, geeft de Flora van Grisebach determineertabellen; in deze Flora worden slechts twee planten opgenoemd, die gevonden zijn op St. Eustatius.

De personen die vóór 1884 op de Nederlandsche Bovenwindsche Eilanden planten verzamelden zijn: N.J. Jacquin (tusschen 1755 en 1757), F. Masson (1780), B.A. Euphrasen (1788), S. Fahlberg (tusschen 1785 en 1834), J.E. Forsten (1805-1812), A. Plee (1821), Placide Duchassaing de Fontbressis (1848) en O. Kuntze (1874).

Daar het aantal soorten door hen bijeengebracht en opgenoemd in de boven aangegeven werken niet meer dan 30 bedraagt, kunnen wij dus practisch zeggen, dat er tot 1885 bijna niets van den plantengroei der Bovenwindsche Eilanden in botanische werken is verschenen. Wel kunnen we in M.D. Teenstra: *De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derzelver tegenwoordigen toestand*, Amst. 1836-1837, een en ander over een aantal planten van die Eilanden leeren, maar wat daarin verteld wordt kan bij dit overzicht gerust achterwege blijven. De

eerste groote collectie planten van de Bovenwindsche Eilanden is saamgebracht door Prof. W.T.R. Suringar in 1885.

Suringar bezocht als deelnemer aan de Ned. W.-I. expeditie St. Eustatius van 8-18 April en 7-18 Mei, Saba van 21-28 April en St. Martin van 30 April-5 Mei. Als resultaten van dat bezoek moet genoemd worden een collectie van ongeveer 1100 planten, die in 's Rijksherbarium te Leiden bewaard worden, waaronder eene zeer uitgebreide verzameling Melocacti.

Wat betreft de Bovenwindsche Eilanden heeft Suringar slechts de Melocacti beschreven; voor de verschillende publicaties daaromtrent wordt verwezen naar het tweede gedeelte van dit artikel. De door Suringar verzamelde planten zijn voor een groot deel gedetermineerd door Prof. I. Urban in Berlijn en in een samenhangend geheel pas gepubliceerd in het in 1909 verschenen werk van Dr. I. Boldingh: *The Flora of the Dutch West Indian Islands I. St. Eustatius, Saba and St. Martin*. Leiden, Brill. Na 1885 zijn de Eilanden nog bezocht door de volgende botanici: J.J. Walch (ongeveer in 1889) en Prof. Dr. F.A.F.C. Went, die de Eilanden met het oog op landbouwkunde bezocht (1902). Terwijl Walch slechts een klein aantal planten verzamelde en ook Prof. Went eene kleine collectie medebracht, vinden we eerst in het verslag van laatstgenoemden: F.A.F.C. Went, Rapport omtrent den toestand van land- en tuinbouw op de Nederlandsche Antillen, bijlage V van het Kol. Verslag van Curaçao 1902, eenige korte gegevens omtrent den toestand van den wilden plantengroei op de Eilanden.

Dank zij de ijverige bemoeiingen van Prof. Went is de studie der W.-I. Eilanden-flora na zijn terugkomst in het vaderland opnieuw ter hand genomen en wel op de volgende wijze: Mevr. J. van Grol-Meyers, echtgenoot van den heer G.J. van Grol, gezaghebber van St. Eustatius, heeft in 1904-1906 een collectie van ruim 300 nos. gedroogde plantenbijeengebracht voor het herbarium van het Botanisch Laboratorium der Rijks-Universiteit te Utrecht en tegelijkertijd een even groote collectie voor het Kol. Museum te Haarlem. De bewerking van deze planten is ter hand genomen door den heer E. Boldingh, toentertijd drs. in de plant- en dierkunde dank zij de subsidies gegeven door de Maatsch. tl. Bevordering van het natuurk. Onderzoek der Nedere Koloniën, de Kon. Academie van Wetensch., de Commissie van het Van Eedenfonds en de Directie van het Prov. Utrechtsch Gen. van Kunsten en Wet heeft voornoemde heer in 1906 van 25 Mei tot 5 Juli St. Eustatius bezocht, van 6 tot 29 Juli Saba en van 24 Aug. tot 14 Sept. St. Martin. Op die reizen zijn verzameld ± 3000 nos. planten, die bewaard worden in het herbarium van het Botanisch Laboratorium der Rijks-Universiteit te Utrecht. In 1907 bracht de heer A.C.W. Lionarons, gouv.-geneeskundige op Saba, voor het Kol. Museum te Haarlem een collectie planten van ruim 350 nos. bijeen. Door den heer Boldingh voornoemd zijn de collecties van Suringar, Went, Mevr. Van Grol, Lionarons en Boldingh in haar geheel bewerkt en de resultaten gepubliceerd in zijn bovengenoemd werk.

III. Benedenwindsche eilanden.

Evenals de botanische onderzoekingen over de Bovenwindsche Eilanden verdeeld kunnen worden in die voor en die na 1884, kunnen we dat ook doen met die over de Benedenwindsche Eilanden. In de onder II opgegeven oudere werken van Jacquin en Swartz wordt van de Benedenwindsche Eilanden alleen Curaçao genoemd met respectievelijk 15 en 2 soorten en in de Flora van Grisebach met 5 soorten.

Vóór 1884 hebben Curaçao bezocht: N.J. Jacquin

(1755-1757), J. Ph. B. von Rohr (c.a. 1737-1793), F. Bredemeyer († 1839), J. Read, en door hen is aldaar een klein aantal planten verzameld, die verspreid liggen in verschillende herbaria. Behalve in de genoemde werken vinden we een en ander gepubliceerd over de planten van Curaçao in het onder II aangehaalde werk van Teenstra. Daar worden van een 70-tal planten vrij goede beschrijvingen gegeven op een wijze, die maakt, dat het meerendeel daarvan door een kenner der Curaçaosche flora heel goed te herkennen is. G.J. Simons geeft in zijn: Beschrijving van het eiland Curaçou, Oosterwolde 1868, eene uitvoerige lijst van wilde en gekweekte planten met de wetenschappelijke namen (waarvan er een groot aantal onjuist zijn) en tevens mededeelingen over het medicinaal gebruik. H.F.A. Baron von Eggers, ofschoon hij het eiland heeft bezocht in 1893, is het best te rangschikken onder de bovenopgenoemde groep, daar ook van hem geen verzameling aanwezig is.

In 1884 begint een nieuwe periode van botanisch onderzoek der Benedenwindsche Eilanden. F.W.R. Suringar heeft in 1884-1885 Curaçao, Aruba en Bonaire bezocht in de Ned. W.I. expeditie, waarover onder II gesproken is; heeft daar verzamelingen bijeengebracht en wel in 1885 op Curaçao van 10-28 Jan., 11-17 Feb., 27 Feb. - 11 en 28-29 Maart, op Bonaire van 19-25 Feb., op Aruba van 30 Jan.-9 Feb. Een vrij groot deel der planten van Aruba is door Pastoor Van Koolwijk verzameld. Bijzondere aandacht werd gevestigd op het geslacht *Melocactus*.

Als uitkomst der reis van Suringar is 1885-'86 een begin van een reisverhaal verschenen in het T.A.G. Serie II, deel II en III. Van de meegebrachte planten zijn alleen de *Melocacti* uitvoerig door Suringar bestudeerd en de studie daarvan wordt voortgezet door Dr. J. Valckenier Suringar. De litteratuur over de *Melocacti* der Ned. W.I. Eilanden is te vinden in: W.F.R. Suringar, *Melocacti novi ex insulis archipelagi indici-occidentalis neerlandicis Curaçao, Aruba et Bonaire vel Bijdrage tot de kennis der Melocacti in: Versl. en Med. der Kon. Akademie van Wetensch., afd. Natuurkunde, Amst. 3e Reeks Deel II (1885) p. 183-195. Deel VI (1889) p. 408-461 c. tab. Deel IX (1892) p. 406-412. c. tab. geogr. Verhand. der Kon. Akademie van wetensch. te Amst. 2e sectie. Deel V (1896) Nr. 3. p. 1-46 c. tab. 2. - Versl. der Natuurk. afd. der Kon. Akademie van Wetensch. Amst. Deel VI (1897) p. 178-192. c. tab. Illustrations du genre *Melocactus*. Livr. I.J. Valckenier Suringar: Contributions à l'étude des espèces du genre *Melocactus* des Indes Neerlandaises occidentales. Verhand. der Kon. Akademie van Wetensch., Amst. Deel VIII (1901) p. 1-40. Het *Melocactus* onderzoek in Nederlandsch Kruidkundig Archief. Derde serie. 2e deel 1903. p. 1047-1058. c. 1 tab. - Nouvelles contributions à l'étude des espèces du genre *Melocactus* des Indes Neerlandaises occidentales. Verhand. der Kon. Akademie van Wetensch., Amst. Tweede sectie. Deel XVI No. 3. 1910. Illustrations du genre *Melocactus*. Livr. II.*

De overige door Suringar verzamelde planten zijn voor een deel gedetermineerd door Prof. I. Urban te Berlijn en in zijn geheel is deze plantencollectie bewerkt door Dr. Boldingh in het tweede deel zijner *Flora of the Dutch West Indian Islands*, Leiden 1914.

In 1891 is door Hurtado gepubliceerd. *Compendio di botanica elemental. Curaçao, Bethencourt e Hyos*. Hierbij is verschenen als aanhangsel: *Flora de la Isla de Curazao*, een werkje van 55 p. druk; hierin worden allerlei planten opgenoemd, waarvan de bevolking den inlandschen naam kent, met een korte aanwijzing over het medicinaal gebruik. Wetenschappelijke namen worden er bij aangegeven, die echter door een overgroot deel geheel foutief zijn; voor handleiding bij het onderwijs is het volstrekt niet te gebruiken.

Prof. Dr. Went heeft in 1902 ook de Benedenwindsche Eilanden bezocht, daar een aantal planten verzameld en na zijn terugkomst in Utrecht ook de studie der Benedenwindsche Eilanden laten hervatten. In 1908 heeft Mej. A. Lens een collectie planten op Curaçao bijeengebracht en in 1909 heeft de heer W. Versluys, gouvernements-landbouwkundige aldaar eveneens een aantal planten verzameld. Dr. Boldingh heeft de bovengenoemde collecties allen in studie genomen en dank zij de hulp van de lichamen die hem voor de eerste reis steunden, en bovendien door de subsidies van het Kon. Ned. Aardr. Genootsch. en het Ned. Natuur- en Geneesk. Congres is hij in de gelegenheid geweest in 1909-1910 de Eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire te bezoeken en daar verzamelingen bijeen te brengen; op Curaçao van 16 Oct.-20 Dec. 1909 en 18-28 Jan. 1910, op Aruba van 21 Dec. 1909-18 Jan. 1910 en op Bonaire van 28 Jan.-20 Feb. 1910. Op die tochten zijn ± 2000 nos. planten verzameld, die bewaard worden in het herbarium van het Botanisch Laboratorium der Rijks-Universiteit te Utrecht; een belangrijke collectie planten door Aschenberg op Curaçao verzameld is eveneens in het herbarium te Utrecht aanwezig. Het eenige botanisch onderzoek dat zich beweegt op gebied der plantenanatomie is de publicatie van J. van Breda de Haan, Anatomie van het geslacht *Melocactus*, Haarlem 1891; in een 116 p. bevattende verhandeling wordt de anatomie dier planten behandeld.

Een zakflora voor de Nederlandsch West-Indische Eilanden, van de hand van Dr. I. Boldingh, verscheen (1914) als uitgave van het Van Eedenfonds.

I.B.

Boter.

De in de kolonien gebruikte boter wordt voor het grootste gedeelte uit Nederland en de Vereenigde Staten ingevoerd.

In vroeger jaren werd op vele plantages in Suriname boter voor eigen gebruik gemaakt. Op Curaçao maakt men nu nog boter, *manteca freescœ* genoemd en wel bijna uitsluitend in het 5e district, 1o. omdat men alleen daar een voldoende productie van koemelk heeft en 2o. omdat de afstand tot de stad te groot is om met goed gevolg versche melk daarheen te vervoeren. De manteca freescœ ziet er goed uit, is smakelijk, maar bevat veel karnemelk en kan niet langer dan enkele dagen bewaard worden. Men zuurt de melk aan met karnemelk van den vorigen dag, karnt in een luchtig huisje, waar de wind kan doorspelen. Hier en daar gebruikt men moderne karntoestellen. Karnemelk is het hoofdproduct, de boter bijzaak. De totale boterproductie bedroeg in 1908 tot 1911 respectievelijk 1059, 1998, 1501 en 703 K.G.

Op St. Martin wordt een meer duurzame boter gemaakt, waarvan kleinere hoeveelheden naar de naburige eilanden worden uitgevoerd. (Zie over de bereidingswijze R.H. Rijkens, Curaçao. Tiel 1907, blz. 45). De uitgevoerde hoeveelheden zijn in de Kol. Verslagen niet vermeld.

Botervisich,

SUR. Zie NEBRIS.

Bottelarie.

In Suriname de naam van een vertrek waarin borden en ander tafel- en keukengerei bewaard wordt. Daar de keukens zich niet in huis

maar in een afzonderlijk gebouwtje op het erf bevinden, wordt genoemd gerei daarin niet bewaard. In de bottelarie werd in vroeger jaren en nu nog bij oude families veel weelde aan aardewerk, porselein en koperwerk ten toon gespreid; de borden stonden in rekken langs de wanden. De goede stukken zijn voor het grootste gedeelte medegenomen naar Europa en de Vereenigde Staten.

Bottom (the).

Zie SABA.

Bouchea ehrenbergii

Cham. Fam. Verbenaceae. *Vervine*, BOV. E. *Jeerba staasia*, *Sjonleena*, CUR. Kruid met grofgezaagde eivormige, langgesteelde tegenoverstaande bladeren en bloemen in een lange aar.

Bougainvillea spectabilis

Willd. Fam. Nyctaginaceae. *Trinaria*, BEN. E. Sierplant met eironde in een spitse punt toeloopende bladeren en bloemen die omgeven zijn door drie paars gekleurde schutbladen; in de oksels van de bladeren komt een omgebogen doorn voor. Wordt gekweekt; ook in Suriname.

Boulanger,

BOV. E. Zie SOLANUM MELONGENA.

Bouwdepartement.

Zie DEPARTEMENTEN V. ALGEM. BESTUUR.

Bovenlandsche indianen.

(Accawaus, Aparai, Emerillon, Itourana, Oepoeroei, Ojana, Ojarikoelé, Okomajana, Olisiana, Pianakoto, Saloema, Sikiana, Toenajana en Trio.)

Accawaus.

Een stam van Indianen in Suriname door Stedman vermeld, die meer in het binnenland woonden en in goede verstandhouding met de Hollanders leefden, maar valsch waren; ze wisten een langzaam vergift te bereiden, dat zij onder hunne nagels verborgen. Hunne hutten waren omringd met staketsels, van palen gemaakt, waarvan de punten ook vergiftigd waren.

Waarschijnlijk zijn hier bedoeld de Ackawai's, een Karaïbische stam, die thans niet in Suriname, wel in Britsch Guiana gevonden wordt.

Litt. J.G. Stedman, Reize naar Surinamen. Naar het Engelsch. Amst. 1799, II, 158 en 201 en Everard F. im Thurn, Among the Indians of Guiana. London 1883.

Akoeri.

Zie TRIO.

Aloekoe.

Zie OJANA.

Aloekoejana.

Zie OJANA.

Aparai,

Apalai of Aparahy is de naam van een Karaïbenstam, gevestigd aan de Oostelijke Paroe, de Sitäre en waarschijnlijk ook aan den bovenloop van de Maycuru. De Aparais komen in vele opzichten overeen met hunne naaste bureu, de Ojana's; behalve met deze en met de Trio's, onderhouden zij rechtstreeksche betrekkingen met de bevolking van de Amazone en met de Bonni's en Djoeka's van Suriname. Dikwijls treft men Aparais in een Ojana-dorp aan, en huwelijken tusschen beide stammen zijn niet zeldzaam.

Litt. J. Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud, Paris 1883; A. Franssen Herderschee, Verslag der Tapanahoni-expeditie, Leiden 1905 (T.A.G., 2e Serie, XXII); O. Coudreau, Voyage au Rio Curua, Paris 1903.

Emerillon.

De naam van een Tupi-stam, die zijn woonplaatsen heeft aan de Inini en Approuague in Fransch Guiana. Volgens H. Coudreau bedroeg hun aantal in 1891 nog slechts ± 100 en zijn zij, sedert de goudindustrie zich in deze streken gevestigd heeft op weg om uit te sterven of zich met de creoolsche bevolking te vermengen. De Emerillons zijn van ouds vrienden van de Ojana's geweest en huwen soms in dezen stam.

Litt. H. Coudreau, *Chez nos Indiens*, Paris 1893; zie ook C.H. de Goeje, *Bijdrage tot de ethnographie der Surinaamsche Indianen*, *Int. Arch. f. Ethn.*, Bd. XVII, Suppl., Leiden 1906.

Itourana.

Bij oudere schrijvers de algemeene naam voor Indianen van het binnenland in tegenstelling van de Tayra, die de riviermonden bewoonden. In de beschrijving eener reis naar de Corantijn in 1720 (*T.A.G.* 2e. Serie XXVIII, 1911, blz. 657) worden een paar dorpen aan de boven-Corantijn beschreven als bewoond door Intoniaanen of Itoniaanen, vermoedelijk dezelfde naam als Itourana. *Itoe* = woud, in Karaïbische talen.

Oepoeroei.

De naam van een Indianenstam, die thans vrijwel geheel versmolten is met de Ojana's. Volgens H. Coudreau zouden de Oepoeroeis, die ook wel Poepoeroei, Apoeroei en in Brazilië Japuruhy genoemd worden, eerst tegen het eind der 18e eeuw door de Ojampi's uit hunne woonplaatsen aan de beneden- Yari verdreven zijn, en zich daarna bij de Ojana's hebben aangesloten. Of zij ooit een geheel afzonderlijken stam gevormd hebben valt echter te betwijfelen, want de Ojana's van de Paloemeu, die volgens eigen mededeeling oorspronkelijk Oepoeroeis zijn, hebben dezelfde zeden en gewoonten en spreken dezelfde taal als de pur-sang Ojana's van Litani en Marowini. Zie voorts bij Ojana.

Ojana

is de naam van een Karaïbenstam, die zijne woonplaatsen heeft aan Marowini, Litani, Paloemeu, Mapaoni, Yari en de Oostelijke Paroe. In Suriname noemt men deze Indianen ook wel Aloekoejana of Aloekoe, in Fransch Guiana Roucouyennes, in Brazilië Urucuiana; zijzelf noemen zich Ojana, Wajana of Ajana, ook wel Kalina, onder welken laatsten naam tevens andere verwante stammen door hen worden begrepen.

Omtrent de geschiedenis der Ojana's is weinig met zekerheid bekend. De taal wijst als hunne naaste verwanten aan hunne burens, de Aparais, en voorts de Cumanagoto's, Chayma's en Tamanaco's die wonen of woonden in Venezuela bewesten de Orinoco. In de 18e eeuw bewoonden de Ojana's ongeveer dezelfde streek waar zij thans verblijf houden. Evenals andere stammen van het binnenland stonden zij in dien tijd op voet van oorlog met de Kalienja's of Galibi's. Hieraan kwam een eind toen de Bonni-negers zich omstreeks 1790 aan Lawa en Marowini vestigden. De oorlogen met de Ojampi's, een uit het Zuiden opdringenden Tupi-stam, duurden nog vele jaren voort; de Emerillons traden daarbij veelal als bondgenooten der Ojana's op. Nadat de Bonni's zich in dezen strijd gemengd hadden, kwam ± 1850 de vrede tot stand, die sedert niet meer verstoord werd. Omstreeks 1865 noodigden de Aucaner boschnegers de Ojana's uit, zich aan de Tapanahoni te vestigen, hetgeen den handel tusschen beide volken zou vergemakkelijken; hieraan werd gevolg gegeven en sedert dien tijd zijn ook aan de Paloemeu-Tapanahoni eenige dorpen van dezen stam. In 1857 bezocht een Ojana Belem, in 1888 nam H. Coudreau eenigen hunner mee naar Cayenne; rechtstreeksche betrekkingen met

de bevolking van de Amazone of met die van het kustgebied van Guiana zijn daar echter niet op gevolgd; wat de Ojana's aan voortbrengselen der Europeesche nijverheid gebruiken, wordt door ruilhandel verkregen van de Bonni's of Djoeka's, voor een klein deel ook van de Aparais, Ojampi's of Emerillons; geld wordt bij dezen handel niet gebruikt. Met hunne Indiaansche bureu spreken de Ojana's veelal hun eigen taal, met de Bonni's een vereenvoudigd Ojana, waarin eenige Kalienja-woor-

den zijn opgenomen en met de Djoeka's het handels-dialect dat deze in hun omgang met de Trio's (zie aldaar) gebruiken. De onderstelling dat de naam Guiana niet anders zoude zijn dan Goeajana = Wajana = Ojana, is van allen grond ontbloomt.

De Ojana's zijn over het algemeen van flinke gestalte; hun huidkleur is koperkleurig bruin, op plaatsen waar de huid door sieraden of kleeding bedekt is, is de kleur lichter, tot geelachtig. Het haar is grof en zwart, meestal sluk, soms golvend; grijs haar en kaalhoofdigheid zijn zeldzaam. Anthropologische metingen van deze Indianen zijn tot nu toe niet verricht; wel zijn photographische opnamen gepubliceerd. Of de stam in zielental voor- of achteruitgaat is niet bekend; het geboortecijfer schijnt niet laag te zijn en hooge leeftijd komt voor, de sterfte is echter groot. Een ziekte welke zij, evenals verkoudheid, *koeamai* noemen (influenza?) richt soms groote verwoestingen aan.

Mannen en vrouwen dragen het hoofdhaar meestal lang, met natuurlijke scheiding in het midden; alle overige haar op lichaam of aangezicht wordt uitgetrokken. Zij smeren zich herhaaldelijk van onder tot boven met roode roekoe-verf in; of daarvan de naam 'Roekoe-jana' is afgeleid, is aan twijfel onderhevig. Bij bepaalde plechtigheden of feesten worden op het lichaam met genipa-sap zwarte figuren aangebracht; op wangen en voorhoofd komen figuren in roode en zwarte verf. De mannen dragen eenige gordels van strengen katoen of kwattahaar; een katoenen lap, de *kamisa*, wordt tusschen de beenen doorgehaald en door deze gordels vastgehouden. De vrouwen dragen de *kwéjoe*, een schortje van katoen of van kralenwerk aan een koord, dat rond het middel wordt bevestigd. Beide seksen dragen onder de knie katoenen banden, die rond het been zijn geweven, de mannen met franje. Om den nek, en soms als sjerp over de borst, komen strengen van zaden of paarse, lichtblauwe en witte kralen en witte glazen knoopjes; ook polsen en bovenarm zijn met kralensnoeren omwonden; aan de vingers draagt men enkele koperen ringen. De oorlellen zijn doorboord tot opnemen van een oorhanger van kralen en zaden of, bij feesten, een oorveder. De mannen dragen aan een koord om den hals een kam, spiegeltje en kleine reservoirs voor roode en zwarte verf en op het hoofd dikwijls een *apomali*, een krans van roode, gele en zwarte toekanvederen. Bij den arbeid wordt deze kleedij aanmerkelijk vereenvoudigd en soms alleen *kamisa* of *kwejoe* behouden. Kinderen loopen op een halssnoer na, geheel naakt.

Moeilijk valt het, een beschrijving te geven van het karakter dezer Indianen, want onwillekeurig zijn wij geneigd, zooals von den Steinen het uitdrukt, 'hen door den cultuurbril te bekijken'. Hetgeen den reiziger, die gewend is aan het drukke gedoe der negers, wel het eerst opvalt, is de groote bedaardheid dezer lieden. Er wordt weinig gesproken en de toon van het gesprek is altijd kalm; uitbundig lachen hoort men zelden, heftige gemoedsuitingen in het openbaar komen bijna niet voor. Bij een langer verblijf bemerkt men echter dat het hier slechts een zede betreft, eenigszins overeenkomend met hetgeen in Europa onder 'beschaafde manieren' wordt verstaan, doch veel verder doorgevoerd. Met bezoekers wordt bij aankomst nauwelijks een enkel woord als groet gewisseld, men zet hun echter dadelijk spijs voor, gedurende hun verblijf worden zij gehuisvest en gevoed en bovendien krijgen ze den noodigen leeftocht om de reis te kunnen voortzetten. Hoewel de gasten daarbij ook wel eenig werk verrichten en wellicht een geschenk aan hun gastheer vereeren, schijnt van bepaalde betaling nimmer sprake te zijn. Een woord voor 'dank' of 'bedanken' ontbreekt in hun taal, hoewel dankbaarheid hun volstrekt niet onbekend is. De eerlijkheid laat over het algemeen niet veel te wenschen over. Bij den ruilhandel is hun hebzucht soms recht hinderlijk; goedgeefsheid is echter niet

zeldzaam. Tegenover enkele gevallen van harde bejegening der vrouwen staan voorbeelden dat de vrouw zeer veel heeft in te brengen.

De Ojana's zijn moedig en ondernemend, daarbij weinig geneigd iemands gezag te erkennen; zij houden niet van ruzie en laten zich daardoor van de boschnegers wel eens meer welgevallen dan hun aangenaam is; wie hen slecht behandelt loopt echter kans vergiftigd of op andere wijze onschadelijk gemaakt te worden. Hun eigen stam beschouwen zij als iets beter dan andere; een kastenonderscheid bestaat niet, evenmin als een scherp verschil tusschen rijk en arm. De kostgronden leveren overvloedig voedsel en meestal is er vleesch of visch in den pot; de dorpen maken een netten indruk. De vrouwen zitten bijna nooit ledig, de mannen zijn als zij thuis zijn, veelal met eenig knutselwerk bezig.

Als alle Indianen zijn de Ojana's voortreffelijke kenners van het woud en zijne voortbrengselen, goede jagers en visschers. Zij zijn flinke loopers, ook met een last op den rug; als bootslieden staan zij maar weinig ten achter bij de boschnegers. Zij baden eenige keeren daags; huidziekten komen niet veel voor; aan ongedierte lijden allen; zij bevrijden elkaar daarvan en eten hun vangst op.

Volgens de overlevering was er oudtijds een *japotòli*, een hoofd van den geheelen stam; tegenwoordig bestaat die waardigheid niet meer. In elk dorp staat aan het hoofd een *tamoესji* = oude(re); zijne onderhoorigen heeten *peító* = jonge(re). Bij overlijden van den tamoესji volgt de oudste zoon hem op indien deze reeds op rijperen leeftijd is, anders een broer of schoonzoon. Peító zijn de jongere familieleden van den tamoესji; deze peító's kunnen zelf ook weder peító's hebben. Men kan tamoესji worden door een dorp te stichten; men kan peító van een tamoესji, of in het algemeen van een man worden, door diens dochter of nicht te trouwen of door zich bij hem aan te sluiten.

De tamoესji en elke peító hebben een eigen kostgrond en eigen bezittingen, de huizen zijn deels persoonlijk eigendom, deels behooren zij den tamoესji en worden gemeenschappelijk gebruikt; bij het vellen van het woud en het bouwen van huizen zijn de peító's echter hunnen hoofdman behulpzaam. De tamoესji regelt de algemeene werkzaamheden, als schoonhouden van het dorp, familiejachten en ontvangst van gasten. Hoe ver zijn invloed zich uitstrekt, hangt van de persoonlijkheid af; wordt de tamoესji te oud, of bevalt hij niet, zoo verlaten de meesten zijner peító's hem om in andere dorpen te gaan wonen, of stichten zij zelf een dorp. Het komt voor, dat meer dan een tamoესji in één dorp wonen; elk hunner heeft daarbij zijn eigen peító's. Vrouwen treden nooit als tamoესji op, maar in sommige dorpen heeft de oudste vrouw veel invloed.

De Ojana's voeden zich met de producten hunner kostgronden, wild en visch. Hun handel heeft slechts ten doel zich ijzerwerk, kralen en doek aan te schaffen, waartegen zij den boschnegers hangmatten, katoen, tabak, balata en mani-hars, bogen en pijlen en jachthonden leveren; voedingmiddelen worden niet verhandeld. Wie flink werkt geniet een zekere welvaart, doch opstapeling van eigendommen komt

bij hen niet voor. Daar ook goen arbeidsdeeling, behalve dan tusschen man en vrouw, bestaat, staan de kansen op 'voortgang' in den zin dien wij daaraan gemeenlijk hechten, niet gunstig.

Het aantal dorpen van Ojana's en Oepoeroeis (zie aldaar) bedroeg volgens opsommingen van henzelfen in 1877: 32, in 1890: 36, in 1904: 25. Een dorp heeft gewoonlijk 20 tot 60 inwoners, zoodat de sterkte van den stam op \pm 1000 zielen geschat mag worden. De dorpen liggen in den regel aan een rivier of bevaarbare kreek; het bosch is ter plaatse opengekap en de bodem met zorg gereinigd. Bij het dorp of op eenigen afstand vindt men flinke kostgronden. Elke 2 of 3 jaar wordt in den drogen tijd een nieuw stuk bosch opengekap en door branden verder schoongemaakt; tegen dat de regens beginnen beplant men den grond. De oude kostgronden worden niet meer onderhouden, doch men oogst ervan tot er niets meer van te halen valt.

De huizen bestaan uit een houten geraamte met dak van palmladeren. Er zijn drie typen: 1e de *monta*, een rond of ovaal huis van \pm 10 M. middellijn, dikwijls met verdieping; het koepelvormige dak hangt tot 1,5 M. boven den grond; 2e de *tilaka*, een eenvoudige open hut met naar twee zijden hellend dak; 3e de op een kleine opening na geheel gesloten slaaphutten. Elk dorp bevat 1 of 2 *monta*'s, eenige *tilaka*'s, een kippenhok en soms een open hondenhuisje; de slaaphutten, die gebruikt worden als er in het dorp te veel muskieten zijn, staan meer binnenwaarts op een kostgrond.

Elke Indiaan bezit een hangmat, soms met muskietenkleed (van Europeesch katoen), die zoowel tot zitplaats als tot slaapgelegenheid dient. In het huis vindt men voorts enkele zitbankjes voor de mannen, roosters om voorwerpen op te leggen, hier en daar een kookplaats, terwijl korfjes met verschillende benoodigdheden overal zijn opgehangen; pijlen worden in het dak gestoken.

Aan huisdieren vindt men honden die voor de jacht worden afgericht, witte kippen, wier vederen voor danssieraden gebruikt worden; voorts papegaaien en allerlei andere boschvogels die jong gevangen en voor liefhebberij opgekweekt worden.

Op de kostgronden verbouwt men kassave, tajer, napi, zoete patatten, bananen, bakoven, mais, Spaansche peper, suikerriet, papaja, kasjoe, ananas, kalebas, pompoen, roekoe, genipa, vezel-agave en tabak. De kassavewortels worden geraspt op een blikken raap of steen, uitgeperst in een pers van het gewone type (*matapi*) en daarna op een ijzeren plaat gebakken tot de welbekende platte koeken, die met een bouillon van vleesch, visch en Spaansche peper, het hoofdvoedsel der Ojana's vormen. Van kassave, soms met toevoeging van zoete patatten, maakt men de dranken *sjakola*, *kasjiri* en *omani*, waarbij de gisting door speeksel wordt ingeleid. (Zie verder AARDVRUCHTEN, blz. 28.) Aardvruchten, bananen en bakoven worden bij voorkeur als dunne brei genuttigd. Ook enkele zaken uit het bosch als koemboe en pinavruchten, para-noten benevens schildpad- leguanen- en vogeleieren worden gegeten. Zout krijgen zij van de boschnegers en beschouwen dit als een groote lekkernij; vroeger werd een soort zout uit ingedampt sap van den maripa-palm verkregen. Sterke drank is zeer geliefd; gelukkig staan de boschnegers hun slechts weinig hiervan af. De tabak wordt gedroogd en met een dekblad van fijne boombast tot lange sigaretten gerold; vrouwen rooken nooit; bij uitzondering worden pijpen, afkomstig van de boschnegers, gebruikt.

Vuur wordt gemaakt middels een vuurboor; tegen woordig bezitten velen een tondeldoos; in de dorpen wordt steeds vuur onderhouden, en bij overnachten in het bosch heeft men meestal een smeulend vuurtje onder of nabij de hangmat.

De jacht geschiedt bijna uitsluitend met pijl en boog; geweren bezitten slechts enkelen. De boog is van letterhout, 1.5-2 M. lang, met koord van agavetouw; de

pijlen zijn van een rietsoort vervaardigd en ongeveer even lang als de boog. Verschillende soorten van punten dienen voor wild en voor visch; de jachtpijlen zijn van onderen van vederen voorzien, de vischpijlen meestal niet. Een enkel maal ziet men curare-pijlen, van de Trio's afkomstig gebruiken. Blaasroer en slinger zijn niet bekend. Grootte visschen worden geschoten of met de lijn gevangen, kleine visschen met de lijn, of in ondiep water met de hand; ook het maken van grootte vischvallen schijnen de Ojana's te kennen; netten worden niet gebruikt. Veelvuldig bedient men zich van de bekende vischvergiften nekoe, koenami en asjikoena.

Eigenlijke oorlogswapens zijn niet aangetroffen; kleine houten knotsen worden nog als danssieraad gebruikt. Metaalbewerking is den Ojana's onbekend; bijlen, kapmessen, dissels, messen, scharen, vischhaken, naalden, ijzeren potten en kassavebakplaten, koperen vingerringen en armbanden, worden door ruilhandel van de boschnegers verkregen. Steenen bijlen worden soms bewaard, doch zijn sedert lang niet meer in gebruik. Potten worden uit de hand van klei gevormd, in de zon gedroogd en gebakken; enkele malen brengt men met hars en plantensappen een soort glazuur aan. Over het algemeen is de pottenbakkerskunst weinig ontwikkeld. Het katoen wordt met behulp van een spil van het gewone model uit de hand tot draad gesponnen. De fijne draad dient voor de vervaardiging van pijlen en danssieraden, de grovere voor de gordels der mannen, voor hangmatten en voor draagbanden waarin de vrouwen de kleine kinderen dragen. De hangmatten zijn van het Karaïbische type, d.w.z. zij bestaan uit evenwijdige draden die op korte afstanden door dwarsdraden aan elkaar verbonden worden. Voor boogkoord, vischlijnen, enz., wordt touw gebezigd dat men uit agavevezels draait. Draagkorven, mandjes en doozen, kassavepersen, en zeven worden van verschillende soorten riet of biezen gevlochten, stevig en netjes. De booten zijn kleine houten korjalen van hetzelfde type als bij de boschnegers in gebruik; zij worden voortbewogen met pagaaien en uit het bosch gesneden boomstokken; booten van boomschors worden slechts in geval van nood nog gebruikt.

De muziekinstrumenten der Ojana's zijn een groote bamboefluit, *taloelepan* geheeten, verschillende kleinere fluiten van bamboe of been, een bamboe dwarsfluit die met den neus bespeeld wordt en een kleine pansfluit welker geluid men begeleidt met een instrument bestaande uit een met balata besmeerd schildpadschild hetwelk door er met de hand over te strijken een toon afgeeft. De melodie die met deze instrumenten wordt voortgebracht, is evenals die der dansgezangen dikwijls in mineur en bestaat uit weinige tonen, die in dezelfde combinatie steeds weer herhaald worden.

De kunstzin der Ojana's komt vooral tot uiting in hunne danssieraden, waarbij zij de schitterend gekleurde vogelvederen met veel smaak weten te combineeren. Ornamenten worden aangebracht in vederarbeid, in vlechtwerk, in kralenarbeid (kwejoe's), op de schijfjes der katoenspinnen, op pijlen en fluiten, soms op bankjes. Meestal zijn het hier vaste vormen,

zoals de meander en het vischkaak-motief, die telkens wederkeeren. Waar een enkel maal een beest wordt nagebootst, valt de gelijkenis niet te roemen.

Na de geboorte van het kind brengt de vader eenige dagen in zijn hangmat door en houdt dieet (de welbekende couvade); soms bepaalt hij zich tot het volgen van eenige dieetregels. De kinderen worden vrij lang gezoogd; men ziet zelfs kinderen die reeds lopen en spreken en alle voedsel gebruiken, zich nog aan de moederborst laven. De kleine jongens oefenen zich met speelboogjes; als zij iets grooter worden krijgen ze echte letterhouten bogen van klein model en maken zich verdienstelijk door boschvruchten te zoeken en kleine vischjes te vangen. De meisjes helpen reeds vroeg in het huishouden en gaan later ook mee naar de kostgronden om te oogsten. Elke Ojana en (volgens H. Coudreau) ook elke vrouw, ondergaat minstens één keer de *maràke*, een plechtigheid waarbij men den betrokkene laat bijten door mieren of steken door wespen die met het achterlijf in een versierd bord van vlechtwerk (voorstellende een mythologisch dier) zijn vastgeklemd. De eerste *maràke*, waarbij groote mieren gebruikt worden, ondergaat men op 8 tot 14-jarigen leeftijd; bij de tweede *maràke*, die de jonge mannen tusschen de 15 en 20 jaren ondergaan, worden wespen gebruikt, en moet de lijder zijn ongevoeligheid voor pijn toonen door met een balletje onder den arm door iets te raken of op een draf rond te loopen; latere *maràke*'s zijn herhalingen die men geheel vrijwillig ondergaat. Niettegenstaande de hevige pijn, die dikwijls veroorzaakt dat de lijder flauwvalt, uit deze geen kik onder de bewerking. De Ojana's zeggen dat de *maràke* dienstig is om hen arbeidzaam en moedig, sterk en bestand tegen ziekten te maken. Ten deele mag men dit gebruik beschouwen als een manbaarheidsceremonie, doch het is niet onwaarschijnlijk dat ook het geloof hierbij een rol speelt.

Het huwelijk staat in nauw verband met het *peïto*-stelsel, want de man wordt *peïto* van zijn schoonvader. De verbintenis wordt soms reeds gesloten als de echtgenoot slechts 4 of 5 jaar oud is; eerst na haar tweede *maràke* komt zij echter bij haar man inwonen. Polygamie is algemeen in zwang, doch lang niet alle mannen hebben meer dan één vrouw. Volgens H. Coudreau zou ook openlijke polyandrie somwijlen voorkomen. Dikwijls ziet men jonge mannen met veel oudere vrouwen; later nemen zij er een of meer jongere bij. De man kapt den kostgrond; beiden bebouwen; het is hoofdzakelijk de vrouw die oogst; jacht en vischvangst is mannenwerk, het eten bereiden de taak der vrouwen. De man vervaardigt booten, huizen, wapens, vlechtwerk, agavetouw, danssieraden en muziekinstrumenten, de vrouw spint het katoen, vervaardigt aardewerk, kwejoe's en hangmatten. De man beschikt niet ten volle over hetgeen zijn vrouw vervaardigt heeft, een deel daarvan schijnt als haar persoonlijk eigendom te worden beschouwd. De vrouwen eten afzonderlijk nadat de man gereed is. De huwelijkstrouw is matig en huwelijken worden met het grootste gemak ontbonden.

Bij een sterfgeval wordt het lijk in de hut begraven of verbrand en de asch in de hut begraven. Was de doode een *piai* (medicijnman), dan laat men hem ook wel in een hangmat in een huis dat verlaten wordt of in een open kuil. Het huis van den overledene wordt verbrand, al zijn bezittingen, met uitzondering misschien van enkele kostbaarheden, worden mede verbrand of begraven. De naaste familieleden snijden zich het haar kort af; dit wordt in het graf bijgezet. Aan de droefheid geeft men lucht door een openlijk klaaggezag. Was de overledene hoofdman van het dorp, dan wordt dit verlaten en elders een nieuw dorp gebouwd.

De Ojana's zijn groote liefhebbers van feesten; de bewoners van nabijgelegen dorpen gaan daartoe beurtelings bij elkaar te gast en blijven soms eenige weken. Een feest bestaat uit drinken en dansen. *Kasjiri* en *omani*, ietwat zurige en prikkelende dranken, die een weinig alcohol bevatten, worden in enorme

hoeveelheden gedronken; is de maag vol, dan verschaft men zich ruimte door over te geven en gaat dadelijk door met drinken. Zal er op een dorp gedanst worden, dan zijn de mannen maanden van tevoren bezig de danstooisels in orde te maken. Tegen dat de tijd genaderd is, wordt een boodschap gezonden naar het dorp welks bewoners te gast zullen komen. Indien de *pono* of zweepdans wordt uitgevoerd, kleeden de genoodigden zich bij de aanlegplaats en verschijnen geheel gekostumeerd. Over het hoofd dragen zij een mantel van reepen boomschors, die aangezicht en lichaam geheel bedekt; daarboven de *olok*, een reusachtige hoed van kleurige vederen; om den hals een kraag van wit en zwarte vederen, aan de armen strengen wit katoen; in de hand dragen zij een lange zweep. Een voor een gaan zij met danspassen het dorp rond en klappen met de zweep; eerst daarna wordt hun de eerste spijs geboden. Met donker treden de mannen van het dorp op; deze zijn eenvoudiger gekleed; op het hoofd dragen zij de *hamire*, een elegant diadeem van witte vederen, op den rug de *ekirapoyan*, een plankje met eenige lange staarten van vederen; in de hand draagt elk een staf waaraan een bos rinkelende zaden. Elk hunner kiest zich een pono-danser tegenover wien hij *wànepok*, den bijendans uitvoert. De ponodansers ontdoen zich daarna van hun zwaren hoofdtooi en hebben rust; het wanepok gaat den geheelen nacht door. De volgende dagen zijn een herhaling van den eersten; om de twee etmalen wordt een nacht gerust; overdag werken bezoekers en gastheeren op de kostgronden of gaan op jacht. Andere dansen zijn de *tapsèm*, de *akomeu*, *mamhali*, *asissala*, *toele*, *akoelipoetpeu*, enz. Bij de *tapsèm* wordt op het hoofd een *hamire* gedragen, op den rug een manteltje van wit en zwarte vederen, aan de ooren, bovenarmen en polsen dikke strengen wit katoen, onder de knie aan de beenen bossen rinkelende zaden, in de hand een groene twijg. De voorste danser draagt in de hand de *tapsèm*, een vederhoed gelijkende op de *olok*, die aan een plankje is gebonden; de volgenden houden een hand op den schouder van hun voorman. Zoo gaat het, danspassen makend en stampend in de rondte, waarbij allen zingen. Soms ook staat de man die de *tapsèm* draagt afzonderlijk. De *akomeu* of wespensdans, *mamhali* of trompettervogeldans en *asissala* gelijken op de vorige, doch de *tapsèm* wordt er niet bij gebruikt en men voert andere danspassen en gezangen uit. De vrouwen nemen alleen laat in den nacht soms aan deze dansen deel en dragen geen sieraden. Bij de *toele* of fluitdans zitten eenige mannen op een rij fluit te spelen, terwijl anderen dansen. Bij *akoelipoetpeu* danst men tegenover elkaar, en zoo zijn er nog meer dansen. Het dansen geschiedt op een open ruimte tusschen de hutten, soms op een klinkenden veerenden dansvloer, gemaakt door een plank over een kuil te leggen. De toeschouwers binden hunne hangmatten aan staken naast de dansplaats om onder het kijken te kunnen rusten. Bijzondere feestelijkheden zijn verbonden aan de *maràke*. Nadat een paar dagen de *tapsèm* en andere dansen zijn uitgevoerd, worden 's ochtends de *koenana's* (borden van

vlechtwerk) met wespen voorzien. Tegen donker worden de mannen die de maràke zullen ondergaan, met de prachtigste sieraden opgesmukt; aan den linkerarm wordt een danspijl gebonden, in de hand krijgen zij een groote met vederen beplakte dwarsfluit. Op een sein worden overal vuren en toortsen ontstoken en trekken de dansers in optocht het dorp in, waarbij anderen ze met palmladeren den weg versperren en terugdringen tot ze op den dansvloer komen, waar ze den geheelen nacht blijven dansen. Tegen den ochtend worden hun de sieraden ontnomen en ondergaan ze de proef. Behalve de eigenlijke dansen, worden bij een feest ook verschillende spelen uitgevoerd, meest een nabootsing van jachtvoorvallen.

Omtrent het geloof der Ojana's valt nog dit mede te deelen: Zij hebben een vaag denkbeeld van een soort opperwezen, Koeloem geheeten, die ons wordt geschilderd als een oude man, blank, met wit haar, en goedig van aard. Koeloem en zijne metgezellen Aoeila en Wantingkeu wonen in den hemel; als Koeloem toornig is dondert het, als zijn eten wordt opgedischt komen er wolken, als hij eet regent het. Met deze goden heeft men in het dagelijksch leven niets uit te staan, des te meer echter met de talrijke *joloks* of geesten. Elke diersoort, elke boom of plant heeft een eigen *jolok*, terwijl er ook nog andere *joloks* zijn waaromtrent geen nadere bijzonderheden vermeld worden. Alle buitengewone voorvallen, ziekte en dood daaronder begrepen, zijn het werk van *joloks*. Er zijn vele middelen om de kwade macht van *joloks* te keeren en goeden invloed aan te trekken; lieden die hierin bijzonder bedreven zijn noemt men *piai*. Vele mannen verstaan de *piakunst* min of meer; een kundig *piai* kan zeer gevreesd en invloedrijk zijn; hij kan niet slechts ziekte genezen of teweegbrengen, ook een epidemie, misoogst, langdurige regens of droogte kunnen zijn werk zijn. De noodige wetenschap leert men van elkaar; in hoeverre bepaalde proeven vereischt worden om door den stam als *piai* erkend te worden, is niet bekend. De *piai*-ceremoniën bestaan uit gebaren, waar het een zieke geldt dezen beblazen met tabaksrook en soms wrijven, zich opsluiten in een hut en daarbinnen zingen of spreken en de bladeren van het dak doen ritselen; een rammelaar wordt bij dezen stam niet gebruikt. De *piai* bezit ook een uitgebreide kennis van de bekoringsmiddelen. De wijze van toepassing daarvan is zeer verschillend; gedeeltelijk doen ze als echt geneesmiddel dienst, gedeeltelijk wordt er allerlei hokus-pokus mee bedreven. Het hoofdbestanddeel vormen verschillende planten, meest tajers (Aroïdeën), die in het bosch gezocht of gekweekt worden. Een werkzaam middel om *joloks* te verdrijven is het beblazen met tabaksrook en het branden van Spaansche peper. Voor genezing, om kracht op te doen of een gelukkige jacht te hebben, krast men zich de huid van beenen of armen met een mes of ander scherp voorwerp, of laat zich door een *piai* of hoofdman met riet op de kuiten slaan; aan het door mieren laten bijten wordt een soortgelijke werking toegekend. Met het geloof houden verband uitgebreide dieetregels, welke streng worden nageleefd, bijv.: 'een man eet geen pakiravleesch omdat zijn vrouw pas gestorven is en dus, indien hij pakira at, dit zijne honden zou doen sterven.' Het geloof aan het 'booze oog' bestaat bij de Ojana's. Wie een lok van iemands hoofdhaar bezit zou daarmee een middel hebben om dien persoon kwaad te berokkenen. De begrippen over een leven hiernamaals schijnen niet scherp omljnd te zijn; soms hoort men dat de *piais* later ten hemel gaan en voor de overigen geen leven na dit leven bestaat; anderen zeggen dat allen, zoowel goede als slechte menschen, na hun dood naar den hemel gaan. Van mythen en sagen is bijna niets opgeteekend; Coudreau geeft ons een verhaal van een zondvloed en van de wijze waarop de kassave, matapi enz. verkregen werden, doch het is niet onmogelijk dat hieraan een Christelijk verhaal ten grond ligt.

Litteratuur en verzamelingen:

De eerste stellige berichten over de Ojana's danken wij aan Fransche reizigers uit de 2e helft der 18e eeuw. Eenige aantekeningen over een bezoek aan een Ojana-dorp aan de Litani vindt men bij Kappler in zijn werk *Holländisch Guiana*, Stuttgart 1881. Uitvoeriger mededeelingen over de Ojana's verstrekke J. Crevaux in zijn *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Paris 1883. Terwijl Crevaux op zijn reizen van Marowijne en Oyapock naar Yari en Paroe geen tijd vond voor oponthoud, vertoefde H. Coudreau vele maanden tusschen de Ojana's; zijn werk *Chez nos Indiens*, Paris 1893, is dan ook als de belangrijkste bron voor onze kennis van dezen stam te beschouwen. Nadere gegevens zijn verzameld bij de Nederlandsche expedities in 1903, 1904 en 1907; zie A. Franssen Herderschee, *Verslag der Gonini-expeditie en Verslag der Tapanahoni-expeditie*, Leiden 1905 (T.A.G. 2e Serie XXII) C.H. de Goeje, *Verslag der Toemoekhoemak-expeditie*, Leiden 1908 (T.A.G. 2e Serie XXV); id. *Bijdr. tot de ethnogr. der Surin. Indianen en Beiträge zur Völkerkunde von Surinam*, *Int. Arch. f. Ethn.* Bd. XVII Suppl. en Bd. XIX, Leiden 1906 en 1908.

Ethnographische verzamelingen van dezen stam bevatten 's Rijks ethnographisch Museum te Leiden en het Musée du Trocadéro te Parijs; eerstgenoemde verzameling (die geschonken is aan het Koloniaal Instituut, maar voorloopig te Leiden blijft) is de uitgebreidste, die van het Trocadéro is merkwaardig door een levensgroot beeld, voorstellende een pono-danser in vol ornaat.

Ojarikoelé,

Ojakoelé of Wajakoelé is de naam van een Indianenstam, die in het boven-Lawagebied aan Oelemari (Granprati-kreek) en Loë (Pikienpratti-kreek) heet te wonen. De Ojarikoelé's zijn allen vreemdelingen vijandig gezind; zoowel de Ojana's als de Bonni-negers voerden meermalen strijd met hen. Kappler zag in 1861 in het Bonni-dorp Coermotibo twee kinderen van dezen stam. In 1888 hebben de Ojarikoelé's een goudzoeker die zich op hun terrein waagde, gedood, en een ander gewond, in 1903 wederom een goudzoeker met een pijl gewond; de juiste toedracht dezer gebeurtenissen is echter niet bekend.

Litt.: A. Kappler, *Holländisch Guiana*, Stuttgart 1881; H. Coudreau, *Chez nos Indiens*, Paris 1893; A. Franssen Herderschee, *Verslag der Gonini-expeditie en Verslag der Tapanahoni-expeditie*, Leiden 1905 (T.A.G. 2e Serie XXII).

Okomajana.

De naam van een Indianenstam aan de boven-Corantijn, zeer bevriend met de Trio's en vermoedelijk een aan het Trio verwant dialect sprekend. Volgens H. Coudreau zou in de 18e eeuw aan de Litani en Oelemari een stam der Comayana's gewoond hebben, welke den Ojana's vijandig was. *Okoma* = wesp, in Karaïbische talen.

Olisiana.

De naam dien de Trio's en Ojana's geven aan een stam die volgens hun zeggen uit enkel vrouwen zou bestaan en ergens in de buurt van Corantijn en Trombetas

heet te wonen. *Oli, olisi* = vrouw, zuster, in Karaïbische talen. (Zie verder AMAZONENSAGE.)

Pianakoto,

Pianoghotto of Piannacotau is de naam

van een Karaïbenstam, die in het stroomgebied van boven-Corantijn, Trombetas en Rio Cuminà verblijf houdt. Reeds in de 18e eeuw wordt deze stam vermeld onder de bewoners van Surinames binnenlanden. (Stedman, Arowaksch woordenboek van Schumann). Pianokoto's worden ten tooneele gevoerd in Eugène Sue's in 1840 verschenen roman 'Aventures d' Hercule Hardi, waarvan de handeling in Suriname plaats heeft in het jaar 1772. Robert H. Schomburgk vond in 1843 aan Wanamoe (boven-Trombetas) en Koetari, Mme. O. Coudreau in 1900 aan de Rio Cuminà en hare takken Pianakoto-dorpen. De korte beschrijving en de woordenlijsten die wij aan deze reizigers danken, bevestigen ten volle Schomburgks mededeeling dat Trio's en Pianakoto's 'broederstammen' zijn. *Piana* = arend, in Karaïbische talen. De Pianakoto's onderhouden handelsbetrekkingen met de mucambeiro's (negers) van de Cuminà en met de Ojana's en Trio's.

Litt.: R. Schomburgk, Reisen in Britisch Guiana, Leipzig 1848; O. Coudreau, Voyage au Cuminà, Paris 1901.

Saloema.

De naam van een Karaïbenstam die aan de Koetari, Trombetas en Westelijke Paroe heet te wonen en waarmede de Trio's veel ruilhandel drijven. Te oordeelen naar de voortbrengselen hunner nijverheid, zooals vlechtwerk, vederen sieraden, met ornamenten versierde knotsen enz., staan zij in kunstvaardigheid ver boven de Trio's. De jachthonden die de Djoeka's door tusschenkomst van de Trio's van hen verkrijgen, worden hoog geschat. Mogelijk echter, betrekken zij zelf een en ander weer van andere stammen. De mucambeiro's (negers) van de Trombetas spreken van een stam der Taroeman's aan de Poana, Schomburgks Wanamoe, bronrivier van de Trombetas; op die rivier ontmoette deze reiziger in 1843 een familie Zurumatta's welke hij een 'Zweigstamm' der Pianakoto's noemt. De Corantijn-expeditie ontmoette in 1911 aan de Sipaliwini een paar Saloema's, welke zich uiterlijk niet van de Trio's onderscheidden. De Saloema's, welke een Karaïbische taal, nauw verwant aan het Trio en Pianakoto spreken, mogen niet verward worden met den stam der Taroema's of Taroeman's aan de boven-Essequibo, welke een geheel andere taal spreken. Wegens hun omgang met de Saloema's worden de West-Trio's door de boschnegers ook wel Saloema-matti of S.-vrienden genoemd. De Saloema's schijnen met meerdere stammen in het binnenland en ook met de bevolking der Amazone, betrekkingen te onderhouden.

Litt. R. Schomburgk, Reisen in Britisch Guiana, Leipzig 1848; O. Coudreau, Voyage au Trombetas, Paris 1900; C.H. de Goeje, Bijdr. tot de ethnogr. der Surin. Indianen en Beiträge zur Völkerkunde von Surinam, Int. Arch. f. Ethn. Bd. XVII Suppl. en Bd. XIX, Leiden 1906 en 1908; C.C. Käyser, Verslag der Corantijn-expeditie, Leiden 1912 (T.A.G., 2e Serie XXIX).

Sikiana

of Sjikiana is de naam van een Indianenstam aan de Kapoe (Trombetas), mogelijk ook in het stroomgebied van de Corantijn, die met de Saloema's en Trio's in verbinding staat. Het moeten krijgshaftige lieden zijn.

Toenajana

wordt ons opgegeven als de naam van een stam die aan de boven-Trombetas of Corantijn zoude wonen. Zoowel bij Ojana's en Trio's als bij de stammen van Britsch Guiana gaat het verhaal, dat deze lieden 's nachts onder water slapen (*toena* = water in Karaïbische talen). Of werkelijk een stam van dezen naam bestaat of bestaan heeft, is onzeker.

Trio

is de naam van een Karaïbenstam die zijne woonplaatsen heeft om en nabij de Westelijke helft van Surinames Zuidgrens. Men hoort henzelven ook wel zeggen Tlio of Kilioe, Kiliu, en het is nagenoeg zeker dat de naam Akoerie of Akoelie die in verschillende oudere berichten voorkomt, synoniem is met Trio.

Zoowel de Saramaccaner-boschnegers als de Djoeka's kwamen, toen zij het binnenland introkken, met deze Akoeriërs of Trio's in aanraking; de Djoeka's vonden hen langs de geheele Tapanahoni tot nabij het tegenwoordige Kriokondre. Hoewel de betrekkingen steeds vriendschappelijk waren, trokken de Indianen zich gaandeweg dieper in het binnenland terug, en thans wonen de Trio's nog slechts hoog aan Paloemeu en Corantijn en aan gene zijde van de waterscheiding in Brazilië. Voor een deel mag dit worden toegeschreven aan hun vrees voor ziekte, doch ongetwijfeld is ook een der redenen, dat de Indianen niets gesteld waren op deze nieuwe burens; nog steeds noemen de Trio's de boschnegers *itòto*, hetgeen naar analogie van verwante talen met 'mijn vijand' vertaald moet worden! Elk jaar gaan thans een paar troepjes Djoeka's de rivier op, om ruilhandel te drijven; zij maken soms reizen tot de Paroe, Trombetas en Corantijn, waarbij de Trio's hen tot gidsen en dragers dienen; tegenbezoeken komen weinig voor. De Djoeka's koopen jachthonden, hangmatten, bogen en pijlen en leveren in ruil daarvoor ijzerwerk, kralen en doek, welke artikelen door hen zeer prijzig worden gehouden. In dit verkeer heeft zich een eigenaardig taaltje gevormd, deels Neger-Engelsch, deels Trio, hetwelk thans ook door de Ojana's van de Paloemeu wordt gebezigt bij hun omgang met de Djoeka's. Sedert het verschijnen der boschnegers hebben de Trio's het nooit gewaagd zich naar de kust te begeven; de herinnering aan hun vroegere vijanden, de Kalienja's, maakte het hun niet aantrekkelijk, terwijl de boschnegers, bevreesd voor hun handel, er op uit waren zoo veel mogelijk kwaad van de Europeanen te vertellen. Reizigers in het binnenland hebben veel last ondervonden van die Europeanenvrees. J.B. Brown kreeg in 1871 op de Corantijn geen Indianen te zien, en zoowel Crevaux in 1878 als de Nederlandsche expedities in 1904, 1907 en 1910-11 ondervonden dat men voor hen vluchtte. Met de Indianen der benedenlanden en de boschnegers van Suriname-rivier, Saramacca en Coppename hebben de Trio's geen aanraking, met de naburige Indianenstammen, de Ojana's, Aparais, Saloema's, Sikiana's en Okomajana's onderhouden zij vriendschappelijke betrekkingen; van vroegere oorlogen is niets met zekerheid bekend.

De Trio's zijn over het algemeen flink gebouwd; huidkleur koperkleurig tot geelachtig bruin, haar grof en zwart; golvend of krullend haar is niet gezien, grijs haar en kaalhoofdigheid zijn zeldzaam. Anthropologische metingen van deze Indianen zijn nog niet verricht, wel zijn eenige photographische opnamen gepubliceerd. Hooge leeftijd komt voor; het aantal kinderen leek gering. Het zielental der Trio's moet op hoogstens 800 geschat worden; of zij vroeger talrijker waren, valt niet uit te maken. Zij zijn uitermate bevreesd voor de ziekte of ziekten waaraan zij den algemeenen naam *otono* = hoest geven (handelsdialect *tiontion*, Ojana *koeama*); bij een bezoek aan hunne dorpen vragen zij omstandig of iedereen wel

gezond is, en een weinig hoesten wekt reeds hun wantrouwen op. Zoowel tuberculose als lues zijn bij hen geconstateerd.

De Trio's dragen het hoofdhaar lang; bij de slapen

wordt het weggesneden; men zalft het met krapavet en kamt het netjes naar achteren, waar het bij de mannen veelal door een kokertje van palmbiad, soms met vederen of katoen versierd, wordt bijeengehouden. Alle andere haar op lichaam en gezicht wordt uitgetrokken. De onderlip is meestal doorboord tot opnemen van een lipsieraad, een plokje vederen en kralen; in gaten van de oorlellen steken stukjes pijlrriet; het middenschot van den neus is somtijds doorboord tot opnemen van een neusveder. Het lichaam wordt met krapa-vet of met roode roekoe-verf ingesmeerd; bij feestelijkheden schildert men roode en zwarte figuren op het aangezicht. Tatouage is niet bekend. De mannen dragen een kamisa, een katoenen lap die tusschen de beenen door wordt gehaald en door een koord rond het middel wordt vastgehouden; de vrouwen dragen de kwejoe, een schortje van doek, van zwarte zaden of van kralen, soms met een franje van rinkelende zaden en alsdan meerin het bijzonder voor den dans bestemd. Beide seksen dragen onder de knie, rond het been geweven katoenen banden, om de bovenarmen snoeren zwarte zaden of kralen. Kinderen loopen behoudens een halssnoer geheel naakt.

Voor het karakter der Trio's kan verwezen worden naar hetgeen van de Ojana's is vermeld; zij zijn echter nogal vreesachtig en minder ondernemend dan de Ojana's; de familie- en bestuursregeling schijnt bij beide stammen in hoofdzaak gelijk te zijn.

Vele Triodorpen liggen niet aan een bevaarbare rivier; de plaats is echter immer zoo gekozen, dat water in de buurt is voor baden, eten bereiden en drinken. Het aantal inwoners van een dorp zal vermoedelijk zelden meer dan 50 bedragen. Bij het dorp liggen meerdere kostgronden; herhaaldelijk kapt men nieuwe stukken woud open; van de oude gronden wordt geogst tot ze geheel door onkruid overgroeid zijn. De huizen bestaan uit een houten geraamte met dak van palmladeren; de eigenlijke woonhuizen hebben een koepelvormig dak dat meest tot den grond reikt en slechts een of twee nauwe openingen heeft; bovendien staan in elk dorp eenige *koenlaka's*, eenvoudige open hutten met schuin dak, waar men eten bereidt, enz.

Omtrent huisraad, huisdieren, voedsel en jachtwapens zij verwezen naar hetgeen hierover van de Ojana's is vermeld. De Trio's gebruiken voor de jachtookcurare-pijlen. De pijl is van het gewone type, draagt echter in plaats van een punt een kokervormig bovenstuk. De met curare besmeerde losse punten worden in een bamboe kokertje meegevoerd; bij gebruik wordt de punt in den pijl gestoken en half doorgesneden om in de wond af te breken. De bereiding van het gift, waartoe behalve het sap van een Strychnossoort nog verscheidene andere bestanddeelen gebezigd worden, schijnt een geheim te wezen, dat slechts enkele stammen kennen. Enkele Trio's bezitten een speer met houten of ijzeren punt, in het laatste geval door tusschenkomst van andere stammen van de Brazilianen verkregen. Aan oorlogswapens vindt men bij de Trio's een knots van eigen model, cilindrisch met een punt van onderen, en platte knotsen van zwaar hout, afkomstig van Saloema's, Sikiana's of Okomajana's; ze dragen die veelal als ze zich mooi hebben gemaakt, het behoort eenigszins bij den feesttooi.

Pottenbakkerij en vlechtkunst zijn weinig ontwikkeld. Katoen wordt met een spil van het gewone model tot draad gesponnen, doch er wordt niet veel vervaardigd. De hangmatten zijn gemaakt van agavetouw, dat op kunstige wijze tot een netwerk wordt ineengeknoopt; ze zijn licht en stevig, doch niet warm. Aan Paloemeu en Paroe worden kleine houten korjalen gebruikt, aan de Corantijn behelpt men zich met booten van boomschors, waarschijnlijk doordien de Trio's nog te weinig ijzeren gereedschap bezitten voor de vervaardiging van houten booten; zoo worden bij hen ook nog veel kassavebakplaten van aardewerk en raspden van hout waarin scherpe steentjes zijn vastgezet, fabrikaat der Saloema's, aangetroffen. De muziekinstrumenten zijn kleine fluiten van bamboe of been; ook schildpadschild en

pansfluit (zie bij Ojana), en een ronde houten trom, worden gebruikt. Gestyleerde ornamenten worden aangebracht in kralenarbeid, op arm- en beenbanden van palmbiad, op pijlen en fluiten; aan de vervaardiging van vederen danstooi wordt weinig gedaan.

Polygamie is ook hier in zwang. De arbeidsdeeling tusschen man en vrouw komt overeen met die bij de Ojana's. De vrouwen eten dikwijls gelijktijdig met de mannen.

Bij kleine feestelijkheden wordt kasjiri gedronken; de mannen beschilderen zich zorgvuldig en beplakken het haar met witte donsvederen; op het hoofd dragen zij een *samasama*, een keurig afgewerkten krans van roode en gele vederen. In de gaten der oorlellen komen stukjes pijlrriet, versierd met een tand van het watervarken of schelpjes en onder de kin door verbonden met een bandje van kralen; in den neus wordt van beide zijden een veder gestoken waarvan één een kokertje, de andere een daarin passende stift draagt. Bij grootere feesten wordt ook gedanst; een hunner dansen bestaat uit een rondgang van mannen en vrouwen, waarbij gezongen en met een kleinen rammelaar gerinkeld wordt.

Van het geloof en de mythen der Trio's is weinig bekend. Tegenspoed en ziekte worden toegeschreven aan booze geesten, waarvan eenige (gieren en andere roofvogels of de geesten daarvan) met name worden genoemd, de andere met het woord *oelipeu* worden aangeduid. De *piai* of medicijnman vervult een soortgelijke rol als bij de Ojana's; bij zijne werkzaamheden gebruikt hij een rammelaar, bestaande uit een met zaden of steentjes gevulde kalebas aan een stokje. Bekoringsmiddelen worden veel toegepast; ook het krassen van de huid als genees- of voorbehoedmiddel ziet men herhaaldelijk. Of behandeling met mieren of wespen voorkomt, is onzeker; een ceremonie als de maràke der Ojana's schijnt te ontbreken. De Trio's hebben veelal twee namen, waarvan één min of meer geheim wordt gehouden. Bij de Kalienja's heerscht hetzelfde gebruik en wordt dit verklaard uit het geloof dat een vijand die den naam kent, daarmee den drager kwaad zou kunnen doen.

Litteratuur en verzamelingen: De Akoeri's worden o.a. genoemd in: J. Hartsinck, Beschrijving van Guiana, Amst. 1770, C. Quandt, Nachricht von Suriname und seinen Einwohnern, Görlitz 1807 en A. Kappler, Sechs Jahre in Surinam, Stuttgart 1854. Enkele spaarzame bijzonderheden over de Trio's vindt men in R. Schomburgk, Reisen in British Guiana, Leipzig 1848 en J. Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud, Paris 1883. Uitvoeriger gegevens zijn eerst verzameld bij de Nederlandsche expedities in 1904, 1907 en 1910-11; zie A. Franssen Herderschee, Verslag der Tapanahoni-expeditie, Leiden 1905 (T.A.G. 2e Serie XXII); C.H. de Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, Leiden 1908 (T.A.G. 2e Serie XXV) waarin in Bijlage II het handelsdialect van Djoeka's en Trio's wordt behandeld; id. Bijdr. tot de ethnogr. der Surin. Indianen en Beiträge zur Völkerkunde von Surinam, Int.

Arch. f. Ethn. Bd. XVII Suppl. en Bd. XIX, Leiden 1906 en 1908; C.C. Käyser, Verslag der Corantijn-expeditie, Leiden 1912 (T.A.G. 2e Serie XXIX).

De eenige uitgebreidere ethnographische verzameling van voorwerpen der Trio's bevindt zich voorloopig in 's Rijks ethnogr. Museum te Leiden.

C.H. de Goeje.

Bovenwindsche eilanden.

Zie ANTILLEN.

Boxwood,

BOV. E. Zie MURRAYA en SCHAEFFERIA.

Braamspunt.

Zie SURINAME (onder NAUTISCHE AANTEEKENINGEN).

Bracelet,

BOV. E. Zie ERYTHROXYLUM.

Brachyplatystoma vaillanti

(C. en V.) E. en E. *Lau-lau* en *Pasisi*, KAR. en N.E. Familie Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Cayenne, op de oostelijke hellingen noordelijk van Rio Parahyba. De bek is afgeplat, en heeft lange voeldraden. De bovenkaaksvoeldraden zijn zoodanig uitgegroeid, dat zij de draden van de staartvin bereiken of soms nog voorbij reiken. De buitenste onderkaaksvoeldraden gaan dikwijls tot voorbij de buikvinnen. De binnenste onderkaaksvoeldraden gaan slechts tot den voet van de borstvin. De stekel van de rugvin is dun, die van de borstvinnen is iets steviger. De buikvinnen zijn even lang als de borstvinnen. De vetvin is langer dan de aarsvin. De lobben van de staartvin zijn in lange draden uitgegroeid. De kleur van dezen visch is effen bruin. De luchtblaas is groot, in tweeën gedeeld, het voorste deel heeft twee naar voren gerichte lobben.

Bradi-bitá,

N.E. Zie LEONOTIS.

Bradi-lifi,

N.E. Zie COCCOLOBA LATIFOLIA.

Bradypus tridactylus.

DE DRIEVIN-GERIGE LUIAARD. *Zonluiaard*, SUR. *Loiri*, N.E. *Hau*, AROW., *Koepirisi*, KAR. behoort tot de orde der Xenarthra. Het is een plomp dier, ongeveer zoo groot als een kat. Kop en hals zijn onduidelijk van elkaar gescheiden. Merkwaardig is, dat, terwijl bijkans alle zoogdieren 7 halswervels bezitten, deze luiaard er 8-10 heeft. Voor- en achterpooten eindigen in drie zeer lange, sterke, kromme klauwen. De staart is kort, dik, nauwelijks te zien. De kleur van het ruw-wollige haar is grijs en wit; het aangezicht is geelachtig, de mond klein, de lippen zwart. Het mannetje heeft op den rug een gele vlek; van daarde naam Zonluiaard. Het dier leeft van de bladeren van boomen, aan de takken van welke het hangt. Op den grond kan het zich nauwelijks voortbewegen. Zijn vleesch wordt door Indianen en Boschnegers gegeten. De huid dient hun tot hoes (*katasoe*, N.E.) voor hun geweesloten.

Braf,

SUR. *Brafoe*, N.E. Waarschijnlijk van het Engelsche *broth*, soep. De term komt reeds voor in een 'Dagelijksche Tafel of Schaftlijst voor de zieken', in 's Lands Gasthuis te Paramaribo in 1792 vastgesteld. Voorgescreven was voor Maandag 'Een braf van Tayer of Banannen met gezout of gerookt spek, en een snee brood en Banannen'. (Zie Oudschans Dentz, Geschiedk. Aanteekeningen, blz. 23).

Brakgras,

BEN. E. Zie SPOROBOLUS VIRGINICUS.

Brakgras saaloe,

BEN. E. Zie CYNODON.

Brandhof (Nicolaas van den).

Zie GOUVERNEURS.

Brandschatting.^{aant.}

8 Juni 1712 kwamen twee Fransche oorlogschepen, onder Adm. Jacques Cassard de Surinamerivier opzeilen; ze ondervonden flinken tegenstand en waren genoodzaakt den 14en weer zee te kiezen. Den 8en Oct. kwam Cassard met 8 groote oorlogschepen en 30 kleine vaartuigen, waarop 3000 man soldaten, weer opdagen. De Franschen beschoten den volgenden dag Paramaribo; maar kracktigen weerstand vindende, zetten zij hun aanval voort op de plantages, die zich niet konden verdedigen. De 27n Oct. kwam eene overeenkomst tot stand, waarbij aan de kolonie eene brandschatting werd opgelegd, bedragende ruim een derde der waarde van alle bezittingen, die betaald werd met suiker, slaven, goud, zilver, enz. tot een bedrag van f747,350 Surin. of f622.800 Ned. courant, zooals blijkt uit de door Cassard den 6n Dec. afgegeven kwitantie. De gevolgen van deze brandschatting waren voor de kolonie hoogst treurig en deden zich nog najaren gevoelen; bij de invallen waren n.l. vele slaven het bosch in gestuurd, waar zij bleven nadat Cassard vertrokken was; het aantal wegloopers nam daardoor belangrijk toe, zeer tot schade van de kolonie. Deze ramp, die tot hevige twisten tusschen het gouvernement en de ingezetenen aanleiding gaf, werd door dezen terecht toegeschreven aan de Algemeene Staten, die hunne verplichting tot bescherming der kolonie niet waren nagekomen.

Op 24 Januari 1713 verscheen Cassard voor St. Eustatius. Hij brandschatte het eiland en vertrok. In Februari was Curaçao aan de beurt. De daar afgeperste som bedroeg 115 000 pesos van achten = f288.500. In afwachting van de betaling dezer som liepen de Franschen het westerdistrict af, waar zij het vee roofden en de weggelooopen slaven verborgen. Den 22n Maart verlieten zij het eiland nadat den dag te voren de brandschatting tegen kwitantie betaald was.

Uitvoerige beschrijvingen van den inval van Cassard geven Herlein, Hartsinck, het Essai historique, van Sypesteyn en Wolbers. Voor Curaçao zie men M.D. Teenstra, De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derselver tegenwoordige toestand. Amst. 1837. 2e stuk, blz. 34-50. - Simons, Beschrijving van het eiland Curaçao. Oosterwolde 1868. Zie over Cassard ook De la Nicollière-Feijeiro, Jacques Cassard, 1890, aangehaald door Jean Duchesne-Fournet, La Main-d'-Oeuvre dans les Guyanes. Paris 1905, blz. 23.

Branti-makà,

N.E. Zie DREPANOCARPUS.

Brasiel,

PAP. Zie SERIOLA.

Brassica integrifolia

O.E. Schulz. Fam. Cruciferae. *Mustard*, BOV. E. Kruid met gaafrandige bladeren, bloemen in lange trossen, vrucht een hauw.

Brauw (jhr. mr. Willem Maurits de).

Zie MINISTERS VAN KOLONIËN.

Brazieja,

BEN. E. Zie HAEMATOXYLON.

Breadfruit tree,

BOV. E. Zie ARTOCARPUS INCISA.

Brédé bon,

N.E. Zie ARTOCARPUS INCISA.

Breebee,

BEN. E. Zie CEREUS.

Breebee di poesji,

BEN. E. Zie CEREUS.

Breeslag,

PAP. Zie GERRIDAE.

Bridgo tree,

BOV. E. Zie LINOCIERA.

Bringga moosa,

BEN. E. Zie JATROPHA URENS.

Brion (Louis),

den 6en Juli 1782 op Curaçao in de St. Annakerk van Otrabanda gedoopt, waarbij hij de namen Philippus Ludovicus ontving, was de zoon van Petrus Brion en Maria Detrox. In officiële bescheiden komt zijn naam voor als Philip Louis Pierre Brion, terwijl hij gewoonlijk Louis Brion werd genoemd. Na te Amsterdam zijne opvoeding te hebben genoten, kwam hij op een kantoor aldaar,

dat hij verliet om als vrijwilliger bij het Bataafsche leger in 1799 deel te nemen aan den veldtocht in Noord-Holland tegen de Engelschen en Russen. Of hij in hetzelfde jaar naar Curaçao is teruggekeerd dan wel naar de Vereenigde Staten ging, is niet met zekerheid uitgemaakt. Zijn vader, die lid van den Raad en een vermogend en invloedrijk koopman op Curaçao was, overleed aldaar den 12en Dec. 1799, een aanzienlijk vermogen achterlatende. Na zich in de Vereenigde Staten op de zeevaartkunde te hebben toegelegd, rustte Louis een schip uit, waarmede hij onderscheidene landen bezocht, om in 1803 naar Curaçao terug te keeren. Op 15 Aug. 1803 werd hij aangesteld tot 2en luitenant bij de compagnie der burgers-dragonders en op 22 Juni 1804 tot kapitein van de 2e comp. infanterie der nationale garde van het eiland. Reeds spoedig had de toen 23jarige Brion gelegenheid zich te onderscheiden. De Engelsche Admiraal Murray had geruimen tijd de benedendistricten van het eiland geplunderd en gebrandschat; den 18en Mei 1805 deed hij een vergeefschen aanval op het Fort Beekenburg in het Oosterdistrict bij Caracasbaai; maar half Juni slaagde hij er wederom in troepen te landen en den 18en Juni den Cabrietenberg, die het Fort Beekenburg beheerscht te bezetten. Met 4 stukken geschut van die hoogte krachtig beschoten, moest de bezetting het fort ontruimen. Maar toen kwam een afdeeling van het garnizoen, onder majoor Schwartz en een deel der schutterij, 160 man sterk, aangevoerd door kapitein Brion opdagen. Op het zien van de sterke stelling van den vijand, deinsde Schwartz af, maar Brion besloot met zijn mannen den berg te bestormen. Aanvankelijk was de troep aan het vijandelijk vuur blootgesteld, maar aan den voet van den berg genaderd vlogen de meeste kogels over hen heen of kletterden tegen de rotsen. Het is mogelijk dat de vijand, die een gelijk aantal manschappen en de versterkte stelling in zijn voordeel had, Brions macht niet kon overzien en die overschatte. Hoe dit ook zij, de Engelschen, waarschijnlijk vrezende dat de terugtocht naar hun schepen hun kon worden afgesneden, namen de vlucht, vervolgd door de schutters, die in de verwarring bij het inschepen tal van vijanden doodden of kwetsten. De 4 achtergelaten kanonnen, de ammunitie, eenige krijgsgevangenen en de roem dezer overwinning waren het loon voor den moed en het beleid van den jongen Brion. Het behoud van het eiland was aan hem te danken. Schwartz werd den 20en Juni in arrest gesteld en naar Holland gezonden om daar voor den krijgsraad zich te verantwoorden.

In later jaren bezocht Brion Venezuela, waar hij een zeer belangrijke rol speelde in den onafhankelijksoorlog. Hij werd opperbevelhebber der vloot van Columbia en kapitein-generaal van het leger. Simon Bolivar ondersteunde hij met \$250.000 en bewerkte dat deze als kapitein-generaal van Venezuela en Nieuw-Grenada erkend werd. Zijn naam is verbonden aan de meest gedenkwaardige feiten van de krijgsgeschiedenis van Venezuela gedurende den bevrijdingsoorlog. Brion mocht de bevrijding van Zuid-Amerika niet beleven. Een oneenigheid met Bolivar deed hem besluiten zich uit de woelingen en de inspanning van den strijd terug te trekken; hij keerde in 1820 naar Curaçao terug en overleed aldaar den 27en Sept. 1821, slechts 39 jaren oud.

Door het onbaatzuchtig ondersteunen van de zaak der vrijheid, had hij zijn geheele vermogen verloren; de schuldvordering van zijne erfgenamen aan de republiek Columbia beliep een half millioen Spaansche daalders, waarvan 400.000 werd uitbetaald. Zijn stoffelijk overschot werd met toestemming zijner naaste bloedverwanten, door bemoeiingen van President Guzman Blanco, op 28 Sept. 1881 naar Caracas overgebracht en bijgezet in het Panteon Nacional. Toen de stoomboot met Brions gebeente de haven verliet, werd er van het Waterfort een

saluut van 19 schoten gedaan, de eenige hulde ooit aan dezen dapperen Curaçaonaar door zijne landgenooten bewezen.

Litt. Curaçaosche Courant van 29 Sept. 1821. - Teenstra, Bekn. Besch. v.d. Ned. Overz. Bezitt. Gron. 1852, blz. 902-905. - A.F. Brusse, Curaçao en zijne bewoners, Curaçao 1882. - The history of South America, by an American, translated from the Spanish by Adnah D. Jones, London and New York 1899. - El Imparcial de Curaçao, 5 Juli 1907 en 22 Eeb. 1910. - P.A. Euwens, O.P. in de Amigoe di Curaçao van 13 Juli 1907 en in Onze Eeuw, 1908. - Cartas de Bolívar, 1799 à 1822 Prólogo de José Enrique Rodó y Notas de R. Blanco-Fombona, Paris-Buenos Aires. 1913.

Britsch-indiers.

Zie IMMIGRATIE.

Broedergemeente, ^{aant.}

(HERNHUTTERS). De Evangelische Broedergemeente werd door uitgewekenen uit Moravië gesticht, die zich in 1722 vestigden op het landgoed van den vromen Graaf v. Zinzendorf, te Berthelsdorf in Saksen, De Gemeente zond in 1732 de eerste zendelingen uit naar de Deensch-West-Indische eilanden. Spangenberg, een der leiders der Broedergemeente, vernam in 1734 bij zijn verblijf in Nederland, dat de Societeit van Suriname kolonisten voor Suriname zocht. Hij onderhandelde met haar en gunstige voorwaarden werden aan de Broeders verzekerd; vrije overtocht, kerkelijke vrijheid, insluitende vrijheid van eed en krijgsdienst. In 1735 werden 3 broeders van Herrnhut op verkenning naar Suriname gezonden en zij brachten vandaar gunstige berichten terug. In 1739 trokken de 5 eerste Broeders-zendelingen naar Suriname met de opdracht om onder de Indianen werkzaam te zijn. Zij kochten een plantage aan de Cottica maar keerden, zonder iets bereikt te hebben, in 1745 naar Herrnhut terug.

Twee andere zendelingen, waaronder de wakkere Dähne, waren reeds in 1738, op verzoek van een Amsterdamsch plantage-bezitter, naar het toen nog Hollandsche Berbice gegaan, om aan zijne slaven het Evangelie te brengen. Zij stichtten er in 1740 den zendingspost Pilgerhut. Na den eersten doop in 1748 en de komst van den taalgeleerde Schumann, breidde het werk onder de Arowakken zich uit. Maar Schumann stierf in 1760, en bij een negeropstand werd Pilgerhut in 1763 door negers verwoest. Reeds te voren was echter op Surinaamsch grondgebied, op een door den Gouverneur aan de Broederkerk onder den naam van 'Unitas fratrum' of 'Vereenigde Broeders' afgestaan terrein, *Saron* aan de Saramacca en *Ephraim* aan de Corantijn opgericht, en in 1760 waren daar 250-300 personen, gedoopte Indianen, Arowakken en Karaiben. Door de vijandschap der Boschnegers en den treklust der Indianen hadden deze Gemeenten slechts een kwijnend bestaan en zij werden achtereenvolgens opgeheven. De Zendingspost *Hoop*, in 1765 opgericht, had onder de leiding van den bekwamen zendeling Fischer een langeren bloeitijd. Hij wist de Indianen tot den landbouw en het leeren van verschillende ambachten aan te sporen. Toen hij tijdens den oorlog met Engeland, wegens een niet steekhoudende beschuldiging de Engelschen te hebben geholpen, de Kolonie, in 1798 moest verlaten, ging de zendingspost achteruit, en

moest in 1808 opgeheven worden. Dit was het einde van de eigenlijke zending onder de Indianen.

De eerste periode van de zending onder de Boschnegers loopt van 1765 tot 1813. Deze negers, weggelopen slaven, boden aan de Koloniale Regeering weerstand, en verontrustten het gebied door steeds herhaalde rooftochten. De Regeering sloot in 1761 vrede met hen en erkende ze als vrije lieden. Om den vrede te bestendigen verzocht de Gouverneur de Broeders om zendingsarbeid onder hen te beginnen en hun zodoende zachtere zeden, tucht en verdraagzaamheid te leeren. Een moeilijke taak, omdat de negers gedurig van woonplaats veranderden en van den godsdienst der broeders zeer afwijkende begrippen met zich droegen. Daarbij kwam het voor de blanken moordend klimaat van het binnenland, dat zelfs door de Negers 'Dédé Kondré' (Neger-Engelsch voor dead country) genoemd werd. Daarbij waren de nederzettingen der Boschnegers slechts door moeilijke en gevaarlijke reizen per korjaal te bereiken. De eerste zendelingen werden in 1765 door de hoofden vriendelijk ontvangen en vestigden zich bij het opperhoofd Abini onder de Saramaccaners aan de Senthea-Kreek. Zijn zoon en opvolger Arabi kon in 1771, als de eersteling der Boschnegers, gedoopt worden, en was 50 jaren lang de steun der Zending en een getrouw medewerker. Te Nieuw-Bambey ontstond er in 1779 een kleine Gemeente. Maar de vruchten beantwoordden niet aan de zware offers van menschenlevens. De laatste zendeling werd in 1813 teruggeroepen en ook deze Zending voorloopig opgeheven.

De Zending onder de Neger-slaven te Paramaribo begon in 1754, toen uit Berbice overgekomen Broeders, zich in de hoofdstad vestigden als ambachtslieden en agenten voor de Arowakken-zending. Zij kochten (1767) een huis en erf, waar zij een kleermakerij, bakkerij, enz. oprichtten, om - zooals op alle zendingsvelden der Broedergemeente gebruikelijk was - door hun eigen arbeid de kosten der zending op te brengen. Daaruit is dan de tegenwoordige handelszaak der Surinaamsche zending, C. Kersten & Co., voortgekomen, die nog heden een groot deel der gezamenlijke kosten van den arbeid bestrijdt. Zij huurden daartoe slaven, die zij in hun ambacht onderwezen en aan wie zij het Evangelie predikten, in den beginne de eenige wijze om het eigenlijke doel, waarvoor zij waren gekomen, te bereiken. In 1776 konden zij den eersteling uit de Neger-slaven doopen. Het vooroordeel der blanken tegen de zendelingen verminderde van lieverlede; zoo konden zij in 1778 beginnen met den bouw van de eerste kerk, en de Regeering schonk hun een stuk gronds voor een begraafplaats. Zwarten en ook blanken bezochten nu in grooten getale de godsdienstoefeningen, en de Gouverneurs bevorderden het werk der zending, waar zij konden. Zoo deed ook de Engelsche Gouverneur gedurende de 12 jaren, 1804-16, toen de Kolonie in Engelsche handen was. De oorlogsjaren (1795-1814) waren natuurlijk voor de geheele Kolonie en ook voor de zending zeer belemmerend: het verkeer was gestremd, en nieuwe zendelingen konden niet, of slechts met groot gevaar, uitgezonden worden, om de door ziekte en overlijden ontstane leemten aan te vullen. Na herstel van 't Nederlandsch gezag ging het zendingswerk in Paramaribo met kracht vooruit. Toen in 1826 de eerste doop, destijds 50 jaar vroeger volbracht, plechtig werd herdacht, telde de Stadsgemeente reeds 1800 gedoopten; en in 1828 had de inwijding der nieuwe groote stadskerk onder groote deelneming van blanken en zwarten, Christenen en Heidenen plaats. Ook de Hervormde en Luthersche Gemeenten hadden tot den bouw aanzienlijke sommen bijgedragen. De Regeering stond mede aan de zendelingen toe de geregelde prediking en de geestelijke verpleging in de forten *Nieuw-Amsterdam* en *Zeelandia*, op alle militaire posten en in de gevangenis.

Het zendingswerk op de plantages begon toen de eigenaars der plantages den goeden invloed, dien de zendelingen op de negers uitoefenden, leerden waardeeren en hen in 1785 uitnoodigden, zich op de plantage *Sommelsdijk* aan de Commewijne te vestigen, Van daaruit werkten zij ook op de plantages in den omtrek.. Er waren echter veel belemmeringen: het ongezonde klimaat eischte vele offers aan gezondheid en leven en de directeurs der plantages werkten veelal de bedoelingen der eigenaars in Nederland tegen. Zoo werd *Sommelsdijk* als zendingspost in 1817 opgegeven. Men ging echter door met geregeld, eerst om de 8, later om de 4 weken, op reizen per boot de plantages te bezoeken en het Evangelie te prediken. Zoo werden er in 1834 reeds 15 plantages om de 4 weken bezocht. Een bezwaar was het, dat men weinig geschikte inlandsche helpers kon vinden, die de gedoopten en de doop-candidaten konden opleiden; van schoolonderwijs op de plantages was destijds nog geen sprake. Wel was er in Paramaribo een school, die in 1834 reeds 300 leerlingen telde. Het onderwijs was beperkt tot lezen, zingen en bijbelsche geschiedenis; de slaven te leeren schrijven was door de wet verboden. Ook werd in de stad een zondagschool voor volwassenen opgericht, waarin bijbelsch en catechetisch onderwijs gegeven werd. Omdat de negers meestal slechts Neger-Engelsch spraken en weinig Hollandsch verstonden, werd er in de eerstgenoemde taal gepredikt en onderwezen; voorts gaf men een levensgeschiedenis van Jezus uit en men bracht het Nieuwe Testament in het Neger-Engelsch over, dat door het Britsch en Buitenlandsch Bijbelgenootschap in 1830 gedrukt en aan de zending geschonken werd. Ook de geloofsleer van Spangenberg, de 'Idea fidei fratrum', werd vertaald en een Neger-Engelsch woordenboek bewerkt en uitgegeven.

De zedelijke toestand der christengemeente uit de negerslaven liet evenwel veel te wenschen over. Geen wonder, waar de voornaamste grondslag, het huwelijk, bij de slaven niet bestond, wettelijk niet geduld en erkend werd; man en vrouw, die met elkander in gemeenschap leefden, werden dikwijls door verkoop van elkander verwijderd. Van eigendom was bij de slaven evenmin sprake, en sporen van heidensche toovenarij konden slechts bij zeer besliste christenen geheel uitgeroeid worden.

Wat de leiding van het zendingswerk betreft, stond zij, zoo als nu nog, onder het Zendingsbestuur der Broedergemeente te Berthelsdorf bij Herrnhut, dat ook de zendelingen uitzond. Aan dit Hoofdbestuur behoorden ook en behooren nu nog, de op zijn naam gekochte grondstukken en de handelszaak C. Kersten & Co. in Suriname. In 1791 werd er bij een bezoek van een lid van het Hoofdbestuur een helpers-conferentie uit den kring der zendelingen gevormd met een voorzitter (Praeses of Superintendent) aan 't hoofd. De kosten der zending, toen nog betrekkelijk gering, werden door de bovengenoemde bedrijven der zendelingen opgebracht. Voor de uitbreiding van den arbeid bestonden er in Nederland twee genootschappen: het Hulp-Zendingsgenootschap der Broedergemeente te Zeist, in 1793 opgericht 'ter bevordering van de Zending der Broeders onder de Heidenen, vooral in de Koloniën der Ver-

eenigde Nederlanden' en 'de Haagsche Maatschappij ter Bevordering v.h. Godsdienstig Onderwijs onder de Negerbevolking van Suriname', 1828. Beide zijn nog voor dit doel werkzaam.

Eene eeuw na de komst der eerste zendelingen en 80 jaar na het begin van den arbeid in Paramaribo, in 1835, was er buiten de stad slechts één zendingspost met eenige preekplaatsen; 8 zendelingen waren met hunne vrouwen werkzaam, en 3.585 zielen, waarvan 300 op de plantages, de anderen in de stad, stonden onder hun herderlijk toezicht. Daarvan waren 2382 gedoopten, en onder deze 1249 lidmaten. Eene uitbreiding van het zendingswerk van af 1835 tot 1863, het jaar der slaven-emancipatie viel waar te nemen toen de eigenaars der plantages erkenden dat de Christelijke slaven de beste en betrouwbaarste werklieden waren. Die eigenaars verschafften dikwijls de middelen tot den aanleg van nieuwe zendingsposten, van waaruit de plantages waren te bereiken. Dus ontstonden er in dezen tijd de volgende zendingsposten (de met * gemerkten werden later opgeheven of verplaatst). 1) Charlottenburg 1835, 2) *Worsteling Jacobs 1838, 3) Salem 1840, in het district Coronie, 4) Beekhuizen 1843, waar de Broeders een eigen plantage aanlegden voor hunne behoeften in de stad, 5) *Rust en Werk 1844, 6) Leliendal 1848, 7) *Annazorg 1853, 8) Catharina Sophia aan de Beneden-Saramacca 1855, 9) *Heerendijk 1856, 10) Berseba 1858, 11) Waterloo 1859 aan de Nickerie, 12) *Clevia 1859. Uit deze nieuwe zendingsposten kon het werk op de plantages met kracht gedaan worden. Waren er in 1834 eerst 6 plantages voor de zendelingen toegankelijk, in 1848 bedroeg dit aantal reeds 130 (in 1874 al 194 van de bestaande 209 plantages). De uitbreiding van den arbeid had natuurlijk ook vermeerdering der werkkrachten ten gevolge. In 1849 waren er 22 zendelingen voor 12152 aan hun zorg toeverden, waarvan 4775 gedoopten; in 1869 telde men er 24330, waarvan er 17196 den doop hadden ontvangen. Groot bleven de moeilijkheden van den arbeid, vooral door het ongezonde klimaat, dat op de posten der plantages, meer nog dan in de stad, de kracht der zendelingen ondermijnde. In 1852 werden binnen 10 maanden 14 broeders en zusters door den dood weggenomen. Van 1735-1882 stierven er van 426 broeders en zusters niet minder dan 166 (= 39%) in Suriname, en 167 keerden reeds vroegtijdig met gebroken krachten naar het Vaderland terug. In de Berichten uit de Heidenwereld, 1912, No. 4, worden als overleden 133 Brs. en 81 Zrs., zoowel in Suriname als op reis van en naar de Kolonie opgegeven. Slechts zeer weinigen mochten meer dan 20 jaren in deze zending werkzaam zijn.

De Slaven-emancipatie had plaats op 1 Juli 1863. Aan hun weinige eigen slaven (plantage Berkhuizen en in de stad) hadden de Broeders reeds in 1843 met toestemming der Regeering de vrijheid gegeven. Zoo als voor de geheele kolonie was ook voor de Zending de dag der Emancipatie een keerpunt in hare geschiedenis. Door hunne leeraars er op voorbereid, verliep de groote dag, tegen de verwachting van velen, kalm en rustig. Feestdiensten werden er in de kerkgebouwen gevierd in tegenwoordigheid van den Gouverneur. De rust werd nergens verstoord. Er volgde een 10 jarig overgangstijdperk, waarin iedere geëmancipeerde genoodzaakt was, door een schriftelijk contract zich tot vast werk te verplichten. Eerst in 1873 werd ook deze bepaling opgeheven. Sedert de emancipatie kon de zending aan haar hoofddoel voldoen, de 'prediking van het Evangelie aan alle zwarten en kleurlingen.' Tevens was zij nu eerst in staat om het schoolonderwijs in handen te nemen.

Ongunstig was daarentegen, dat de vrij gewordenen in groote scharen naar de stad stroomden en daar en op de plantages gedurig van woonplaats veranderden en het bebouwen van den grond, als aan den tijd der slavernij herinnerend, beneden

zich achtten. Zoo gingen de plantage-gemeenten achteruit, terwijl de stadsgemeente op ongezonde wijze aangroeide.

Groote moeilijkheden sprongen in de op de emancipatie volgende jaren voort uit de echtelijke verhoudingen in de Gemeenten. In den slaventijd bestond er voor de slaven geen burgerlijk huwelijk en was het ook den zendelingen verboden kerkelijk te trouwen. Zij behielpen zich met het zoogenaamde 'Verbond', waarbij man en vrouw voor getuigen beloofden een christelijken echt te voeren. Na de emancipatie werd het burgerlijk huwelijk door de wet geëischt, maar er waren te veel kosten en formaliteiten aan verbonden. De zendelingen bestrafden het samenleven zonder burgerlijk en daarop volgend kerkelijk huwelijk met de kerkelijke tucht en in 1879 waren er reeds 5000 zulke gevallen voorgekomen. Dit had onlusten in de gemeente te Paramaribo ten gevolge. Men zag van de uitoefening van de kerkelijke tucht voorloopig af. Het Hoofdbestuur keurde zulks goed, als men maar met ernst wilde trachten een toestand van orde en rust te scheppen; en aldus geschiedde. De kerkelijke tucht werd weer uitgeoefend en de zedelijke toestanden begonnen te verbeteren. In 1893 werd, mede ten gevolge van het verzoek der zendelingen, het burgerlijk huwelijk door de Regeering zooveel gemakkelijker gemaakt, dat het zonder groote kosten kon gesloten worden. Op verlangen van de Regeering hieven nu de zendelingen het 'Verbond' op en eischten van de leden hunner kerk de burgerlijke huwelijkssluiting, gevolgd door de kerkelijke huwelijksinzegening. Helaas werd er van de nieuwe regeling niet zooveel gebruik gemaakt als men wenschte en bleven de zedelijke toestanden nog ver onder het peil eener Christelijke Gemeente.

Door het op groote schaal verhuizen der plantagebevolking naar de stad werd het noodig de stadsgemeente te splitsen en nieuwe kerken te bouwen. In de voorstad Combé was dat reeds in 1858 gebeurd, nu geschiedde het in de voorsteden 'Rust en Vrede' in 1882 en Wanica in 1886. Om beter herderlijk toezicht te kunnen uitoefenen werd de gemeente in de stad zelve in 6 wijken ingedeeld, iedere wijk van een wijklokaal voorzien en aan een in haar gevestigd zending toegewezen, die door huisbezoek, schriftenverdeeling, het houden van Zondagschool, Jongelings- en Jonge-dochtersvereenigingen enz. werkzaam was. In 1906 werden dan de Noorder- en Zuiderstadskerk gebouwd, zoodat Paramaribo nu 6 Broederkerken telt, 3 in de eigenlijke stad en 3 in de voorsteden.

't Ontbrak echter ook niet aan initiatief van de zijde der Inlandsche Christenen. Reeds in den slaventijd had zich een vrijwillige 'Vereeniging van Neger-zusters' gevormd tot ondersteuning der armen; later ontstond de door leden der Zendingsgemeente gestichte en beheerde vereeniging 'Arnitri Voorzorg' (Hernhutter-voorzorg), die aan hare leden kosteloze verpleging in ziektegevallen en kosteloze begrafenis waarborgt. Deze vereeniging kon met haar batig saldo in 1897 een eigen ziekenhuis op eigen terrein oprichten. Ook een 5 ct.-Vereeniging, tot steun voor de Zending, in 1885 opgericht, heeft

een aanzienlijk ledental. Bij het bouwen van kerken ontbreekt het in de stad en op de plantages gewoonlijk niet aan groote offervaardigheid. Daarentegen laat de betaling der verplichte kerkelijke bijdragen zeer te wenschen over.

Hoe minder de arbeid in de stadsgemeenten en op de plantages een Heidenzending werd, hoe meer men er aan moest denken, de Gemeente tot medewerking en toekomstige zelfstandigheid op te leiden. In 1885 werd een 'Gemeenteraad' opgericht, welks leden, 4 zendelingen en 20 inboorlingen, echter niet gekozen, maar door het Bestuur te Paramaribo benoemd worden, om de uitwendige belangen der Gemeente te overwegen. Dat er aan 't einde der 19e eeuw nog geen geordende Inboorling-predikant was, was mede een gevolg van de slavernij en haar nasleep: gebrek aan vorming van karakter en opleiding. Evenwel ontbrak het niet aan degelijke Inboorling-helpers en Hulp-zendelingen (Missionsgehilfen), die als plaatsvervangers der Zendelingen op kleinere zendingsposten met vrucht werkzaam waren. Eerst in 1901 werd een Theologische School opgericht; van de 16 studenten die haar bezochten, zijn er tegenwoordig 8 geordende predikanten. Door besluit der algemeene Synode der Broederkerk, in 1909 in Herrnhut gehouden - deze Synode heeft het opperbestuur over de geheele Broederkerk, zoowel als over geheel haar zendingswerk in Amerika, Afrika, Azië en Australië - werd besloten aan de zending in Suriname een eigen Kerkorde te geven, t.w. aan de Oude Zending, namelijk aan de gemeenten in de stad en op de vroegere plantages, niet aan de Nieuwe Zending, waartoe het werk onder Boschnegers, Britsch-Indiërs en Javanen wordt gerekend. Deze kerkorde, in de Nederlandsche taal uitgegeven, trad 1 Juli 1911 in werking en regelt de leiding der afzonderlijke Gemeenten, de Kerkelijke inrichtingen, de scholen en opleidingsinstituten en de financiën der inlandsche kerk. (Zie Koloniaal Verslag 1912, blz. 8). Op 31 Oct. en 1 Nov. 1911 had de eerste bijeenkomst dezer Kerkelijke Conferentie plaats. Onder de 49 stemgerechtigde leden waren er 23 Europeanen en 26 Inboorlingen.

Diaconessen-arbeid in Suriname: 7 Diaconessen der Broedergemeente zijn er tegenwoordig in Suriname werkzaam, één in het Tehuis voor verwaarloosde Kinderen, dat in 1910 te Paramaribo geopend en in Dec. 1911 in een eigen daarvoor gebouwd nieuw huis op Saron ondergebracht werd, en 6 ter verpleging van de melaatschen in Bethesda, het asyl voor Protestantsche lepralijders te Groot-Châtillon.

Omtrent het schoolonderwijs der Zending kan gemeld worden, dat sedert 1844 in de Kolonie scholen voor slavcnkinderen toegelaten werden. Het onderwijs gaven de zendelingen. Eerst in 1856 werd er door de wet toegelaten schrijfonderwijs te geven. Na de emancipatie konden ook de scholen tot bloei komen. In de stad werden 2 scholen, één voor jongens en één voor meisjes, opgericht met weldra 3 à 400 leerlingen, de tegenwoordige Comenius- en de Zinzendorfschool. Sedert de onderwijswet van 1876 trad het Hollandsch meer op den voorgrond en werden de vakken van onderwijs dezelfde, als die op de Openbare School. Er was echter altijd gebrek aan bekwame Christelijke onderwijzers en aan geld, niettegenstaande de zeer ruime subsidie der Regeering. Een eigen kweekschool voor onderwijzers was reeds, in 1852 te Beekhuizen opgericht; daarna is deze centraalschool in 1871 naar de stad overgebracht; in 1901 werd zij met de Comeniuschool vereenigd, doordat met deze een cursus tot opleiding van onderwijzers en onderwijzeressen verbonden werd. De hoogere salarissen bij het O.O. deden dikwijls de meest geschikte leerkrachten daarheen overgaan. Dit en de onkosten leidden in 1910 tot opheffing van den cursus.

In 1909 zag de Generale Synode der Br. Gem. te Herrnhut, tengevolge van de gedurige groote tekorten van geheel haar zendingswerk, zich genoodzaakt aan de

scholen der Oude Zending geen ondersteuning uit de algemeene kas meer te verleen.

De uitgaven voor het onderwijs beliepen in 1911 f85.704, de inkomsten f80.826, waarvan Regeeringssubsidie f71.730, dus tekort f4878. Dat kan zoo niet verdergaan; dus behoeft de Zending vermeerderde hulp v.h. Protestantsche Nederland, indien het schoolwerk niet ten laste van het Gouvernement en ten bate van de Roomsche kerk opgeheven moet worden.

Overzicht van de scholen der Evangel. Gemeente in Suriname over Aug. 1912. A. Paramaribo: 6 scholen, 1 Holl., 62 Inl. leerkrachten, leerl. 1773. B. Districten: 13 scholen. met 22 Inl. onderw. en 821 leerl. C. Boschland: 9 scholen met 10 Inl. onderw. en 221 leerl.

De Zending onder de Br. Indiërs heeft 1 school te Paramaribo met 2 Inl. onderw. en 53 leerl.

Bewaarscholen te Paramaribo, Wanica, Nw. Nickerie met 2 Europ. en 11 Inl. Onderwijzeressen en één voor Br. Indiërs te Nw. Nickerie met 1 onderwijzer en 11 leerl.

Zondagsscholen: 20 met 61 volwassen leerlingen en 1526 jongens en meisjes en 64 onderwijzers.

Omtrent de Nieuwe Zending onder Boschnegers, Britsch-Indiërs en Javanen, eigenlijke Heidenzending, valt op te merken, dat de in 1813 geschorste zending onder de Saramaccaners aan de Suriname op dringend verzoek der achtergebleven gedoopten in 1840 weer begonnen werd. R. Schmidt, te Gingee gevestigd, stierf in 1845, de zendingspost werd in 1847 naar Ganzee, dicht bij de stad, overgeplaatst, en, wegens het ongunstige klimaat, in 1869 naar Bergendal. Daardoor gedwongen gaf men het werk over aan Inlandsche hulpzendingen, die beter tegen het klimaat bestand waren. Nu zijn er 1000 Christenen, 1 inboorling-predikant, 6 Evangelisten.

Onder de Matuaris aan de Saramacca en Coppename werkte de in 1861 gedoopte Boschneger Joh. King uit Maripaston, eerst vrijwillig, dan als hulpzending, 37 jaren met zegen. Als vrucht daarvan zijn nu aan beide rivieren verstrooid ± 1000 christenen, die door een Inboorling-predikant en 3 Evangelisten bediend worden.

De Aukaners of Djoeka's aan de Marowijne en Cottica, de talrijkste stam der Boschnegers, toonden zich het meest ontoegankelijk. Hun tegenwoordig opperhoofd Osesi werkt de zending tegen. ± 100 Christenen, 3 Evangelisten. Het toezicht over de Boschnegerszending staat onder een zendeling, die af en toe de posten bezoekt.

Sedert de emancipatie stroomden opnieuw Heidenen en Mohammedanen de kolonie binnen als loonarbeiders op de plantages. Dus was er nieuw werk voor de Zending. 't Waren vooral Britsch-Indiërs (Koelies) en Javanen. Onder eerstgenoemden werkte de Zending eerst door Evangelisten uit hun natie, van af 1891 door een Europeesch zendeling, bij wien later zich een tweede voegde; beiden zijn de Hindi-taal machtig. Onder hen werken 6 Hindoe-Evangelisten, 2 te Paramaribo, 4 in de districten. De 2 zendingen zijn te Paramaribo en te Kronen-

burg, aan de Commewijne gevestigd. In 't geheel ± 150 christenen. De Zending onder de later naar Suriname gekomen Javanen werd door zendingeling Bielke, na een voorafgegaan verblijf op Java om de taal te leeren, in 1909 begonnen. Hij vestigde zich te Leliendal aan de Commewijne. Hem ter zijde staat een Javaansch Evangelist te Nieuw-Nickerie; 18 Christenen.

Voor de Chineezzen in Suriname is er geen afzonderlijke zending. Zij leeren als kooplieden gauw de landstalen, en zijn, bekeerd, dikwijls standvastige Christenen.

De zending der Broedergemeente is de eenige Protestantsche zending in Suriname. Zij telde aan 't einde van 1911, naar opgave van het Bestuur der Zending 27.949 (incl. kinderen) gedoopte leden, 808 meer dan aan 't einde van 1910. Het Koloniaal Verslag van 1912, telt slechts 26.238 leden der Broederkerk. (De opgaven der districts-commissarissen en wijkmeesters verschillen bij alle godsdienstige gezindten van die door deze zelve gedaan). De zending der Broederkerk tracht met ijver het doel te bereiken haar Oudere Zending tot een zelfstandig gedeelte harer kerk te maken, dat ook zich zelf onderhoudt. Het bereiken van dit doel zal echter, de Surinaamsche toestanden in 't oog houdende, nog wel ver af zijn. De Nieuwe Zending onder Hindoes (17000) en Mohammedanen (10.500) heeft nog een groot arbeidsveld voor zich; ook van de Boschnegers is eerst een klein gedeelte, 1/7, gekerstend. - Het heele Zendingswerk in Suriname (superintendent de Weleerw. Heer R. Voullaire, episc.), werd het laatst in 1912 geïnspecteerd door bisschop Hamilton, lid van het Hoofdbestuur, nadat de in 1910 daartoe uitgezonden zending-director E. Reichel op de uitreis met de Willem II vergaan was.

De zending in Suriname behoefde tot 1875 geen hulp uit de Algemeene Zendingkas in Duitschland. De bijdragen der beide Hollandsche Hulpgenootschappen (Zeist en den Haag), de Regeeringssubsidie en vooral de opbrengsten der firma C. Kersten & Co. - uitsluitend daartoe dienende - voldeden. Van toen af werd deze hulp noodig. (1911: uitgaven der Zending in Suriname f209.772, inkomsten f166.332, tekort, door de Algemeene Zendingkas te dragen f43.440).

Overzicht van de tegenwoordige gemeenten van de Zending der Broederkerk (1e getal, jaar der stichting, 2de () aantal leden).

I. Oude Zending.

In Paramaribo: 1 groote stadskerk 1778 (2946). 2. Noorder-stadskerk 1906 (1580). 3. Zuider-stadskerk 1906 (3058). 4. Rust en Vrede 1882 (2585). 5. Wanica 1886 (2801). 6. Combé 1858 (719). - In de districten: 1. Albina (Marowijne) 1894 (217). 2. Nieuw-Amsterdam, en district Beneden Suriname, 1879 (582). 3. Bergendal 1870 (258). 4. Bersaba en district Para 1858 (1483). 5. Carolina-Agila (Suriname) (336). 6. Catharina Sophia (Saramacca) en distr. 1855 (543). 7. Charlottenburg (Boven Cottica) 1835 en distr. (1224). 8. Domburg 1891 en distr. (1274). 9. Groningen (Saramacca) 1894 en distr. (683). 10. Groot Châtillon 1898 met melaatschenasyl Bethesda (74). 11. Hecht en Sterk 1908 en distr. (537). 12. Helena Christina en distr. (219). 13. Nieuw Nickerie 1886 (1052). 14. Potribo (Commewijne 1896 en distr. (667). 15. Salem, Coronie 1840 en distr. (1197). 16. Saron (Beekhuizen) 1843 (687). 17. Vertrouwen (Nickerie) en distr. (1108).

II. Nieuwe Zending.

A. Boschland-Zending. 1. Aan de Marowijne, onder leiding van den zendeling te Albina, *a.* Langatabbetje (83) *b.* Drietabbetje. 2. Aan de Cottica onder leiding van den zendeling te Charlottenburg Wanhatti (20). 3. Aan de Suriname onder Saramaccaners en Aukaners. *a.* Ganzee en distr. (468), *b.* Koffiekamp (190). *c.* Nieuw Aurora (222). *d.* Botopasi (133). 4. aan de Boven-Saramacca onder de Matuaris onder leiding van den zendeling te Helena Christina: *a.* Kwakoegron en distr. (820); *b.* Kwattahede; *c.* Nieuw-Jacobkondre aan de Beneden-Saramacca onder Matuaris en Aukaners, onder leiding van den zendeling te Groningen: *a.* Vierhendrikken; *b.* Maho-Zantigron (80). 5. aan de Coppename, onder de Koffimakka-Negers, onder leiding v.d. zendeling te Catharina Sophia, Kaimanston (111).

B. Zending onder de Britsch-Indiërs. 1. Paramaribo, Gravenstraat (123). Buitenposten: *a.* Domburg, *b.* Nieuw Nickerie, *c.* aan de Saramacca. 2. Kronenburg, Commewijne (19).

C. Zending onder de Javanen. 1. Leliëndal. 2. Nieuw Nickerie.

De geheele zending telt 32 zendingsposten, 25 buitenposten, 26 preekplaatsen. Europeesche zendelingen: 28 geordende, 14 niet geordende, 40 zendingsvrouwen, 7 ongehuwde zusters. Inboorlingen: 8 geordende en 8 niet-geordende, 55 Evangelisten, helpers en helpsters 362.

Litt. J. Wolbers. Geschiedenis v. Suriname, Amst. 1861; gegevens betreffende Suriname, Amst. 1910, blz. 115-123; H. Weiss, Ons Suriname, uitgegeven door den Nederl. Studenten-Zendingsbond, 1911 (met uitvoerige bibliographie); T.G. Spalburg. De Evangelische Broedergemeente in Suriname, Paramaribo, 1911; A.A. Ter Laag. De Zending in Suriname v.d. Evang. Brüder-Unität, in het bijzonder in betrekking tot hare bezittingen in die kolonie, 's Grav. 1912; Missionsblatt der Brüdergemeine, 76 jaargangen; bij die van 1912: Beiblatt. Br. J.T. Hamiltons Reisetagebuch. De Berichten uit de Heiden wereld, van 1798-1912 (vooral ook No. 3 en 4 v. 1912). Jahresbericht über d. Missionswerk der Brüdergemeine für d. Jahr 1911, ausgegeben August 1912, Herrnhut, Missionsbuchhandlung. A. Schulze, Abriss einer Geschichte der Brüdermission Herrnhut, Verlag der Missionsbuchhandlung 1901, met volledige bibliographie der zending in Suriname tot 1900, waaruit wij slechts noemen:

C. Quandt, Nachricht v. Suriname u. seinen Einwohnern 1807; Cranz. Neue Brüder-Historie, en Hegner, Vervolg daarvan. H. Schneider, die Buschneger Surinams 1893.

G. Burkhardt. Missionsstunden. 2. Heft Suriname 1898; Missions-Atlas der Brüdergemeine, Herrnhut, Missionsbuchhandlung 1907, No. 9 en 10 en inleiding.

Voor de oudste geschiedenis der zending in Suriname, zie F. Staehelin, Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert. I Teil, Erste Missions- und Kolonisationsversuche in Suriname 1735 bis 1745. Herrnhut (zonder jaartal, 1912?). Ook Zendingsveld in Suriname (1735-1745), in Berichten uit de Heiden-Wereld, No. 1, Jan. 1913.

E.A.K.

Broedoe na hatt,

N.E. Zie CLERODENDRON THOMSONAE.

Broeska,

BEN. E. Zie CASSIA OCCIDENTALIS.

Broeska doesji,

BEN. E. Zie CASSIA BICAPSULARIS.

Brokobaka,

N.E. Zie MIKANIA.

Bromelia pinguin l.

Fam. Bromeliacae. *Zeilgras*, SUR. *Siengrassi*, N.E. *Ping wing*, BOV. E. Een plant met meer dan 1 m. lange en 3-5 cM.

breede, spits toeloopende, vrij vleezige bladeren, die in een wortelroset geplaatst en voorzien zijn van omgebogen stekels. De bloemen staan in een bolvormige, dichte bloeiwijze. In Suriname komt de plant in het wild in de savannestreek voor, maar wordt ook door de Indianen aangeplant. Het blad levert een van de sterkste vezels die bekend zijn. Om deze te verkrijgen worden de bladeren eenige dagen in water geweekt; dan wordt elk blad door een lus van zeilgrasgaren gehaald, waardoor het vleesch en de huid afgestroopt worden en men de bladvezels overhoudt. Deze bestaan uit geelachtig witte draden, die niet gesponnen kunnen worden, maar die de Indiaan bij 2, 3 of meer op zijn naakte dij tot een draad draait. (Zie de afbeelding bij Kappler Surinam, blz. 43).

Bromet (Meier, Salomon)

te Paramaribo geboren uit Israëlitischeouders, 13 Jan. 1839 en aldaar overl. 16 Mei 1905, ging op jeugdigen leeftijd naar Demerary, alwaar hij tot den Christelijken godsdienst overging. In 1860 keerde hij naar Suriname terug en verkondigde daar het Evangelie in het Waaggebouw. In 1864 vertrok hij naar Engeland en na drie jaren het Hackney-college te hebben bezocht, werd hij predikant te Woodbridge in het graafschap Suffolk. In 1872 trad hij in dienst der Schotsche zending en ging als zendeling onder Israël naar Nederland. Te Amsterdam stichtte hij met F. Schoch de *Evangelisatie Emanuël* in de Gerard Doustraat. Predikende en zingende trok hij Nederland door. Van zijne hand verscheen eene vertaling van de *Sankey-liederen*. In 1885 kwam hij te Paramaribo terug om kort daarna weer naar Europa te vertrekken ten einde zoowel in Nederland als in Engeland en Schotland steun te zoeken voor de stichting van een eigen evangelisatiegebouw, dat 11 Maart 1888 te Paramaribo werd ingewijd. Den 6en Maart 1890 werd de eerste bijeenkomst gehouden van de gemeente, die langzamerhand uit de 'Vrije Evangelisatie' geboren was, met Bromet als voorganger. Een jaar later verschenen de Statuten der Vrije Evangelisatie in het Gouv. Advertentieblad. In April 1896 werd de eerste straatprediking gehouden, die sedert geregeld plaats heeft. Op 1 Nov. 1897 werd door Bromet te Paramaribo eene school geopend, de 'Christelijke school', met 56 leerlingen. De school, die subsidie uit de koloniale kas ontvangt, telde 31 Dec. 1912, 351 leerlingen. De gemeente heeft nog een Zondagsschool, een kostelooze naaischool en een meisjesschool, terwijl hare vereeniging Dorcas aan hulpbehoevenden kleedingstukken verstrekt.

Broodboom,

SUR. Zie ARTOCARPUS.

Brosimum discolor

Schott. Syn. *PIRATINERA GUIANENSIS*. Fam. Moraceae. *Letterhout*. SUR. Een groote in het binnenland veel voorkomende boom met zeer hard en dicht hout, dat bijzonder geschikt is voor fijn politoerwerk. Terwijl de stam 2 tot 3 voet dik wordt heeft het kernhout, dat alleen gebruikt wordt, zelden meer dan 6 duim middellijn.

Van deze soort is het hout gespikkeld. In Suriname onderscheidt men man- en oeman letterhout (mannelijkes wijfjes letterhout); van het laatste, dat geen spikkels of 'letters' vertoont, schijnt geen herbariummateriaal bekend te zijn. Van het niet gespikkelde hout maken de Indianen hunne bogen en knotsen (apoetoes). Van Sypesteyn, Over Surinaamsche houtsoorten (Tijdschr. West-Indië I, 178) zegt dat de 'letters' op het manletterhout, door hem Piratinera guianensis genoemd, niet voorkomen. Ook Dr. D. de Loos (voortbrensel v. Nederl. W.I. Bulletin kol. Museum) beschrijft het oeman-letterhout als de gespikkelde soort. Volgens een opmerking van Everard F. im Thurn (Among the Indians of Guiana, London 1883, blz. 395), zou de Karaïbische naam van letterhout *Paira* zijn. *Paira temehri* (geteekend) wordt gebruikt om het gespikkelde kernhout te onderscheiden van het niet-gespikkelde spint. Aublet zou daarvan het pseudo-Latijnsche Piratinera gemaakt hebben 'and thus ran the risk of offering a most hard nut to future etymologists to crack'. E. Martin-Lavigne, Recherches sur les Bois de la Guyane, Paris 1909, noemt de P. guianensis 'Bois de lettres moucheté' of 'Piratinier'.

Letterhout was reeds in 1634 en misschien vroeger een artikel van uitvoer. Zie korte Historiael van David Pietersz. de Vries, 1618-1644, uitgeg. door Colenbrander (Linschoten-vereeniging) 'sGrav. 1911, blz. 205 en 206. De uitvoer bedroeg in 1910, 1911 en 1912 resp. 249.434, 155.973 en 86479 K.G. (Zie ook BETAALMIDDELEN.)

Brouwer.

In Suriname de volksnaam van den hoogen hoed (cylinder), naar men zegt, afgeleid van den hoogen schoorsteen van de plantage Brouwerslust.

Brown (Charles Barrington).

Zie CORANTIJN en GRENZEN VAN SURINAME.

Bruinhart,

SUR. Zie VOUACAPOUA.

Bruinrot.

Zie CACAO.

Brulaap,

SUR. Zie MYCETES.

Brunfelsia americana

L. Fam. Solanaceae. *Lady of the night*, BOV. E. Heester of boom met eivormige, naar den voet spits aflopende bladeren; de bloemen hebben een korte kelk en een tot 4 cm. lange bloemkroonbuis, waarop een zeer scheve schotel-vormige rand. Gekweekt.

Brusselsche conventie.

Zie SUIKER.

Bryophyllum pinnatum

S. Kurz. Fam. Crassulaceae. *Wonderblad*, SUR. *Leaf of life*, BOV. E. Plant met vleezige, gekartelde bladeren en lange bloeiwijzen van bloemen met groote opgeblazen kelken. Aan den rand van afgesneden bladeren komen jonge plantjes te voorschijn. Een aftreksel der bladeren wordt gebruikt tegen zweren.

Bucco.

De vogels tot dit geslacht (baardvogels) behoorende, worden in Suriname *don-fowroe* (domme vogels) genoemd, omdat zij zich gemakkelijk laten naderen. Ze onderscheiden zich door een korten lichaamsvorm, korte, dikke halzen en groote koppen. Het vederkleed is dicht en ruig.

Buckroot,

BOV. E. Zie CHIOCOCCA.

Buffel,

SUR. Zie TAPIRUS.

Bugal plant,

BOV. E. Zie RUSSELIA.

Buideldieren.

Zie MARSUPIALIA.

Buidelrat.

Zie DIDELPHYS.

Buidelspreeuw,

SUR. Zie ICTERIDAE.

Buïrata.

SUR. (?). Zie PARINARIUM CAMPESTRE.

Bullgrass,

BOV. E. Zie MARISCUS BRIZAEUS.

Bumelia obovata

A.D.C. Fam. Sapotaceae. *Paaloe di leetsji*, *Paaloe ploeta*, *Ranbessji*, BEN. E. Boom met tot 3,5 cm. lange leerachtige meest spatelvormige bladeren in de oksels waarvan een gering aantal kleine bloemen op steeltjes van 0,5 cm. staan.

Bunchosia nitida

L. Cl. Rich. Fam. Malpighiaceae. *Sjimaroeke Kasjoe*, CUR. Heestertje met glimmende bladeren die van den voet af in een lange punt naar den top uitloopen, tot 15 cm. lang; bloemen geel in trossen.

Burgerlijke stand.^{aant.}

Deze instelling werd in Suriname onder het bestuur van gouverneur Abraham de Veer ingevoerd bij Publicatie van 5 Maart 1828 (G.B. No. 3). Te beginnen met 1 Juli 1828

moesten van de geboorte en het overlijden 'eens vrijen Persoons, voor zooverre zulks aan Paramaribo voorvalt', aangifte worden gedaan bij den Secretaris van het Hof van Policie, buiten Paramaribo bij de Kapiteins der onderscheidene Divisiën en voorzooverre het Opper-District en het Neder-District Nickerie aangaat bij den Drost en Landdrost dier Districten. Bij publicatie van denzelfden datum G.B. No. 4, werden 'maatregelen daargesteld ten einde den staat der bevolking van Paramaribo nauwkeurig te constateren'. Over elk der vier wijken waarin Paramaribo toen verdeeld was, werden 2 wijkmeesters aangesteld, wier werkkring in de publicatie wordt omschreven. Bij publ. van 6 Dec. 1832 (G.B. No. 14) werd bepaald dat te beginnen met 1 Jan. 1833 de aangiften van geboorten en overlijden ter Gouv.-Secretarij zouden geschieden. Het 'solemniseeren der huwelijken (de aantekening in ondertrouw daaronder begrepen)' zou geschieden ten gouvernementshuize. Een speciale ambtenaar van den Burgerlijken Stand kreeg men eerst bij de publ. van 31 Juli 1834 (G.B. No. 12). De genoemde publicatiën werden herzien en aangevuld bij die van 17 Juni 1835 (G.B. No. 8). Ingevolge publ. van 25 Juli 1843 (G.B. No. 6) werden de geboorte- en doopregisters bij de verschillende kerkgenootschappen voorhanden tot en met het jaar 1828, overgebracht bij den ambtenaar van den burgerlijken stand. Tevens werd het 'solemniseeren van huwelijken' voortaan aan dezen ambtenaar opgedragen. Bij publ. van 1863 (G.B. No. 13) werden de Districts Commissarissen ambtenaren van den burgerlijken stand.

Voor de slaven golden andere bepalingen. Bij publ. van 28 Mei 1817 (G.B. No. 13) 'behelzende eene Herinnering van en Amplicatie op het Reglement voor de Directeuren en verdere Bedienden der Plantaadjen en Gronden, vervat in de Publicatie van Gouverneur en Raden, gearresteerd den 31sten Augustus 1784' - welk reglement hoe langer hoe meer werd 'in de wind geslagen en genonchaleerd' - werd voorgeschreven dat de directeuren jaarlijks aan de kapiteins der Divisiën moesten opgeven 'het gespecificeerde getal der geborene en gestorvene slaven gedurende dat jaar'. De Kapiteins moesten deze opgaven aan Heeren Heemraden suppediteren. Volgens de publ. van 21 Mei 1833 (G.B. No. 10) moest de Procureur-Generaal alle aangiften ontvangen van het overlijden van slaven, die te Paramaribo stierven.

Na de afschaffing der slavernij werden natuurlijk de voorschriften voor alle burgers gelijk.

Op Curaçao dateeren de bepalingen omtrent aangifte van bewoners, slaven daaronder begrepen, van 1816, 1817, 1818 en 1820. Bij publicatie van 26 April 1831, No. 156, werd een reglement vastgesteld houdende bepalingen tot regeling van den burgerlijken stand op het eiland Curaçao. Aangifte van geboren en overleden personen, niet tot den slavenstand behoorende, moest gedaan worden aan den secretaris van het gemeentebestuur.

Volgens publ. van denzelfden datum, No. 157, werden de gezaghebbers van Aruba en Bonaire ambtenaren van den burgerlijken stand. Bij publ. van 1833, No. 178, werd voorgeschreven dat aangifte van geboorte en overlijden ter gouvernementse secretarie moest plaats vinden. Het solemniseeren van huwelijken zou voortaan ten overstaan van 2 leden uit den raad van politie en den gouv. secr. ten gouvernementshuize plaats hebben.

Ter vervanging van vroegere voorschriften werden bij publ. van 7 Oct. 1837 bepalingen in het leven geroepen betreffende aangifte van geboorte en overlijden van slaven.

Na de afschaffing der slavernij in 1863 werden al de voorschriften gewijzigd.

Geslachtsnamen kregen de slaven in Suriname en op de Ned. W.-I. Eilanden eerst bij de voorbereidende maatregelen tot opheffing der slavernij. Zonder geslachtsnaam zijn in Suriname nog de immigranten uit Britsch Indië en Java. In haar rapport, 'De economische en financiële toestand der kolonie Suriname', 's Grav. 1911, blz. 199, geeft de Commissie, benoemd bij besluit van den Min. v. Kol. van 11 Maart 1911, Afd. B. No. 56, in overweging om de vrije immigranten in de gelegenheid te stellen langs eenvoudigen weg een Europeeschen geslachtsnaam aan te nemen, om te voorkomen dat zij voor den burgerlijken stand als 'Aziaten' in een uitzonderingstoestand blijven.

Burgermacht.

Zie KRIJGSWEZEN. (SURINAME.)

Burrgrass,

BOV. E. Zie CENCHRUS CAROLIANUS.

Bursera simaruba

Sarg. Fam. Burseraceae. *Paaloe sieja doesji*, *Paaloe sieja maatsjoe*, *Sieja blanco*, BEN. E. *Gum tree*, *Balsamtree*, *Lime tree*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde tot 7 tallige bladeren; aan den zelfden boom komen ook enkelvoudige, 3- en 5 tallige bladeren voor; de blaadjes zijn van een duidelijk toegespitsten top voorzien; de vruchten zijn scherp driekantig. ter grootte van een erwten en staan in dichte bloeiwijzen bijeen.

Bursera bonariensis

Bold. Fam. Burseraceae. *Sieja korraa*, BEN. E. Boom met vedorvormig samengestelde meestal 7 tallige bladeren; de blaadjes tot 9 cm. lang, eindigende in een toegespitste punt; de vruchten zijn geheel als die van *B. simaruba*.

Butterfish,

SABA. Zie BODIANUS.

Button wood,

BOV. E. Zie CONOCARPUS.

Byam (William),^{aant.}

zoon van Eduard B. en Elibeth Eaglesfield (Dict. of National Biography i.v. Byam). Hij was in het gevolg van Francis Lord Willoughby of Parham, toen deze als gouverneur-generaal der W.-I. eil. namens den, in Nederland tegenover Cromwell, als Koning uitgeroepen Karel II, in 1650 naar Barbados vertrok en kort daarna in Suriname een eigen kolonie stichtte onder den naam van Willoughby-land, waar de kolonisten in 1654 een soort royalistisch gemeenebest vestigden en voor den tijd van drie jaren 'major' B. als president kozen. Toen in 1657 zijn term om was, nam B. den titel van gouverneur aan, bewerende een koninklijke aanstelling te hebben en maakte van het gekozen parlement een kolonialen raad. Hij schijnt zich met moeite te hebben kunnen handhaven tegenover het samenraapsel van verschillende nationaliteit en revolutionairen aard, dat zich in Suriname had gevestigd in den loop dier eeuw en al moge zijn despotisch optreden eenigszins overdreven zijn voorgesteld in Mrs. Aphra Behn's novelle 'The royal Slave', de moeilijkheden, die hij ondervond, blijken voldoende uit de pamfletten hieronder nader aangeduid en in 1661 en 1662 te Londen uitgegeven. Deze moeilijkheden gaven zelfs aanleiding tot een aanslag op het leven van den 'Lord Proprietor' Willoughby, toen deze zijne kolonie in Januari 1665 bezocht. De hoofdplaats was toen Tararica; hooger de rivier op had Lord W. een eigen plantage 'Parhamhill' liggen, door een zekeren Trefry beheerd. In 1665 bracht men den zetel van het bestuur over naar Willoughbyfort (het tegenwoordige Zeelandia, nabij een Indiaansch dorp Paramarbo gelegen) dat dienen moest

om de kolonie te beveiligen tegen overvallen, in den oorlog tusschen Groot-Britannië en de Vereenigde Provinciën uitgebroken. In den aanvang van het jaar 1666 was door Lord W. aan Major John Scott opgedragen om de Nederl. nederzettingen in Marocke, Pomeroon en Essequibo te overvallen en te vermeesteren, wat maar al te goed daar gelukte, maar in Berbice afstuitte op den energieken tegenstand van Matthijs Bergenaar, commandeur aldaar. In Juli 1666, nadat ook de oorlog met Frankrijk was uitgebroken, zond B. troepen naar Cayenne, om zich meester te maken van die Fransche kolonie, waarvan Chevalier de Lécy gouverneur was, de broeder van den gouverneur-generaal der Fransche Antillen Le Febvre de la Barre. Zoowel Cayenne als Sinamari, eene andere Fransche kolonie aan de kust onder zekeren Noel, werden veroverd. Het bovengenoemde Willoughby-fort was nog niet afdoende versterkt, toen in Februari 1667 Abraham Krijnssen met zijne Zeeuwsche schepen in het zicht kwam, de Suriname opzeilde en het fort opeischte. B. miste bovendien de gelegenheid om van de zooveel hooger op gelegen plantages hulp te bekomen en na een korten tegenstand, moest hij fort en kolonie op krijgsmanseer overgeven (17 Febr. 1667 O.S.)

Bij de herovering van Suriname door den Admiraal Sir John Harman in Sept. d.a.v. werd zijn zaak door een krijgsraad onderzocht en toen bevonden, dat hij bij de overgave zich had gedragen als een loyaal, betrouwbaar onderdaan, als een beleidvol en dapper bevelhebber en als een eervol persoon.

Later vinden wij Byam vermeld als Gouverneur van Antigua. (Stewart L. Mims, Colberts' West India Policy, New Haven, London, Oxford, 1912, blz. 197.)

Zie: James Rodway F.L.S. & Thomas Watt, Chronological history of the Discovery and Settlement of Guiana (1493-1668) Georgetown (Demarara) 'Royal Gazette' Office 1888 (Vol. I). James Rodway F.L.S. The story of the Nations, The West Indies and the Spanish Main (London 1896). - The novels of Mrs. Aphra Behn, with an introduction of Ernest A. Baker M.A. (London 1905). - James Rodway F.L.S. Guiana: British, Dutch and French (T. Fisher Unwin, London, Leipzig 1912). Vragen en mededeelingen van het Hist. Genootschap te Utrecht 19e deel (M. Nijhoff) 1898: George Edmundson, Verhaal van de Inneming van Paramaribo, door Generaal William Byam.

Pamfletten in het British Museum:

True Narrative of ye late troubles in the Colony Surynam. Bij Col. Wm. Byam 1661.

Surinam justice in the case of several persons proscribed by certain usurpers of Power in that colony being a publication of that perfect relation of the beginning, continuance and of the late disturbances in the colony of Surinam, set forth under that title by William Byam Esqu. (sometime rightfull) Governor of the colony and the vindication of those gentlemen, sufferers by his injustice from the calumnies, wherewith he asperseth them in that relation, couched by the answer thereunto by Robert Sandfort, London, printed for the author and te be sold in the Brasen Serpent in the St. Paul's Churchyard 1662.

An exact relation of the most execrable attempts of John Allin, committed in the person of H. Exc. Franc. Lord Willoughby of Parham, captain-generall of the continent of Guiana and of all the Carib by Islands and our Lord Proprietor, London 1665 (Richard Lowndes).

Verder: Description de la France équinoxiale cidevant appelée Guyane et par les Espagnols el Dorado, nouvellement réunis sous l'obéissance du roi par le sieur de la Barre, son lieutenant-général en ce pays. Paris, Jean Ribou 1660 in 4vo. Dit is vertaald opgenomen in: Dr. J.J. Becher von Speyer, Röm. Kaiserl. Maj. Commerzien.

raths, Politische Discurs' 4e opl. Frankfort en Leipzig 1721 met voorrede en opdracht aan Keizer Leopold II dd. Weenen 1 Sept. 1692. (blz. 1054 vlg.)

Voorts zijn een aantal bijzonderheden te vinden in een nog onuitgegeven HS.-foliant in het Rijksarchief van Zeeland te Middelburg, getiteld: 'Register van de instructies, resolutiën, acten en munimenten raeckende de expeditie naar de provintie en colonie Serenamie ghelegen aen de vaste cust van Guyana, mitsgaders naer andere coloniën, eylanden, en quartieren van America.' Hierin is te vinden een (vertaald) relaas van Major John Scotte over Suriname onder Engelsch bewind en het oorspronkelijk verdrag tusschen Abraham Krijnssen en William Byam betreffende de overgave van fort en kolonie afgesloten.

Vgl. ook: Bibliography of the West-Indies (excluding Jamaica) by Frank Cundall F.S.A., Kingston (Jamaica) 1909.

F.E.M.

Byrsonima spicata

L. Cl. Rich. Fam. Malpighiaceae. *Holly hock*, BOV. E. Heester met langwerpige tot 10 cm. lange, tegenoverstaande bladeren; bladstelen en onderkant der bladeren bruinachtig behaard; bloemen in dichte trossen; de kelk voorzien van dikke klierachtige plekken.

C.

Cabale.

Zie MAURICIUS.

Cabocëer.

Zwarte slavenhandelaar in den tijd van den slavenhandel. Zie Hartsinck II, 900 en ook Veth, Uit Oost en West. Arnhem 1889, blz. 137.

Cabomba aquatica

Aubl. Fam. Nymphaeaceae. *Sarasara-wiwiri*, N.E. Een waterplant met ronde drijvende en fijn-ingesneden ondergedoken bladeren. De kleine bloemen komen boven het water uit en zijn wit van kleur.

Cabriet.

Naam van de geit op Curaçao.

Cacao. ^{aant.}

Botanische beschrijving.

Onder cacao verstaat men de zaden van den cacaoboom, die, nadat zij aan een meer of minder langdurig fermentatieproces zijn onderworpen, gedroogd zijn.

De cacaoboom (*Theobroma cacao* L.) behoort tot de familie der Sterculiaceae, waartoe ook de kolaboom (*Cola vera* L.) behoort. In Centraal-America wordt ook van de zaden van de aanverwante soort,

Theobroma pentagona, cacao gemaakt. Het is niet zeker, waar de cacao oorspronkelijk thuis behoort. In vele landen van Zuid- en Centraal-Amerika wordt zij in het wild in de oerboschen aangetroffen, maar het is altijd moeilijk te zeggen, of zij daar spontaan voorkomt of verwilderd is. Sedert eeuwen cultiveeren de Indianen de cacao en hebben haar over geheel tropisch Zuid-Amerika en Centraal-Amerika verspreid. Wellicht moeten het Orinoco-dal en het Amazone-dal als het oorspronkelijke moederland van de cacao worden beschouwd.

Men onderscheidt twee variëteiten, de Criollo- en de Forastero-variëteit; beide hebben weer onder-variëteiten, terwijl een bevruchting van Forastero door stuifmeel van Criollo gemakkelijk plaats vindt, waardoor hybriden ontstaan, die gewoonlijk eveneens tot de Forastero-groep worden gerekend. De Criollo-variëteiten hebben vruchten met diep gegroefde, bobbelige, doch zachte schil; de zaden zijn groot en rond in doorsnee, wit van kleur; zij bevatten weinig bitterstoffen, worden kort gefermenteerd en leveren een product van zeer fijne kwaliteit. De Forastero-variëteiten hebben in 't algemeen een meer gladde, soms een zeer gladde schil; de zaden zijn kleiner en platter, lichtpaars of donkerpaars; zij bevatten meer bitterstoffen, worden langer gefermenteerd dan de Criollozaden en leveren in 't algemeen een product van minder fijne kwaliteit. Zij zijn echter krachtiger groeiers en beter bestand tegen ongunstige bodemtoestanden en tegen ziekten. In Suriname worden slechts Forastero-variëteiten geteeld.

In Suriname is de meest voorkomende variëteit tamelijk kort en breed van vrucht, met een gladde en harde schil waarvan de overlansche groeven ondiep zijn. Zij behoort tot het zoogenaamde *Amelonado*-type hetwelk weder behoort tot de Forastero-variëteit. De Surinaamsche *Amelonado* vertoont zich echter op de verschillende plantages in verschillende typen. Het meest voorkomende type is niet ingesnoerd bij den vruchtsteel en zeer afgerond aan de punt en bij den steel. Uit meting van een groot aantal vruchten bleek, dat de afmetingen schommelden om de volgende gemiddelden: lengte 160 cM., grootste doorsnee 85 cM., gewicht 559 gram, waarvan 438 gr. voor de schil en 121 gr. voor zaden en zaadstreng; gemiddeld aantal kiembare zaden 41. Echter komen ook op sommige plantages andere *Amelonado*-typen voor b.v. typen, die eenigszins ingesnoerd zijn bij den vruchtsteel, of die korter zijn en eenigszins toegespitst of waarvan de groeven op de schil tamelijk diep zijn. De gele kleur der vruchten komt wellicht het meest voor, doch ook boomen met roode vruchten zijn zeer talrijk. Behalve de bovengenoemde typen, die tot de *Amelonado*-variëteit behooren, komen ook, doch zeldzaam, nog andere variëteiten voor, eveneens behoorend tot de Forastero-groep. Hier mogen genoemd worden de vruchttypen, die in Suriname als 'Caracas' en 'Alligator' bekend staan, twee slecht gekozen en verwarrende namen, omdat in Venezuela als 'Caracas' en in Centraal-Amerika als 'Alligatorcacao' ('Cacao lagarto') twee geheel andere variëteiten bekend staan (de Venezuela Caracas is de echte Venezuela Criollo, de 'cacao lagarto' van Centraal Amerika is *Theobroma pentagona*). De 'Caracas'- en 'Alligator'-boomen zijn meest dochterboomen van moederboomen, waarvan het zaad in lateren tijd uit Venezuela of Trinidad is geïmporteerd. De Surinaamsche 'Caracas-cacao' heeft vruchten die langer zijn dan de gewone Surinaamsche *Amelonado* ofschoon toch vrij kort, niet ingesnoerd bij den steel; de groeven van den vruchtwand zijn dieper, de oppervlakte iets meer wrattig, de kleur rood. De Surinaamsche 'Alligator-cacao' heeft een langwerpige, in een scherpe punt toeloopende vrucht, toegesnoerd bij den steel, met diepe groeven; de kleur is rood of geel.

De zaden van de Surinaamsche cacao zijn plat, donkerpaars van kleur, zeer bitter van smaak. Het gemiddeld gewicht der zaden van het bovengenoemde meest voorkomende type bedraagt 3.1 gram (in verschen toestand).

De cacaoboom bereikt een hoogte van 4 à 7 Meter. Op de Surinaamsche plantages worden de boomen in 't algemeen niet hooger dan omstreeks 5 Meter, in het eenigszins heuvelachtige binnenland zijn de afmetingen wat grooter, de vruchtdracht echter geringer. Onder normale omstandigheden, d.w.z. wanneer de boom in zijn jeugd niet te veel, doch ook niet te weinig schaduw heeft gekregen, vertakt hij zich op een hoogte van ongeveer 1.20 tot 1.50 Meter in drie tot vijf hoofdtakken, die de zijtakken en de bladerenkroon dragen. Daarnevens ontwikkelen zich nog van uit den stam en uit de hoofdtakken een meer of minder groot aantal waterloten, die, wanneer zij niet verwijderd worden, deelnemen aan de vorming van de kroon. Deze is van nature bij den cacaoboom zeer dicht.

De bladeren zijn enkelvoudig en leerachtig; zij zijn voorts gekarakteriseerd door twee duidelijke geledingen, één gezeten bij den overgang van bladschijf in bladsteel, en één bij de inplanting van den bladsteel aan den tak. De cacaoboom maakt in Suriname een oppervlakkig wortelstelsel, wat een gevolg is van den hoogen stand van het grondwater en de compactheid van den kleibodem. Een penwortel ontbreekt of gaat althans spoedig teloor. De bloesems ontwikkelen zich of solitair of in groepen van 2 tot 6 of meer aan den stam en aan de takken. Eigenaardig zijn de 5 bloembladeren, die bestaan uit twee gedeelten, een eenigzins komvormig basaal gedeelte, waaraan een lintvormig deel is bevestigd, dat aan 't uiteinde lepelvormig verbreed is. Ieder der 5 meeldraden draagt vier stuifmeelhokjes.

De bestuiving van de cacao is grootendeels zelfbestuiving; de bloemen hebben een hangenden stand en het lichte stuifmeel valt gemakkelijk uit de stuifmeelhokjes op den stempel. Bij boomen, die dicht op elkaar staan, zooals in de aanplantingen altijd het geval is, is ook bestuiving van bloemen van den eenen boom door stuifmeel uit bloemen van den anderen boom mogelijk. Medewerking van insecten vindt bij de bestuiving van de cacao niet plaats. De bloemsteel bestaat uit twee gedeelten, een meestal zeer kort basaal gedeelte en een langer distaal deel. Terwijl de vrucht zich ontwikkelt, ontwikkelt zich het distaal gedeelte tot de eigenlijke vruchtsteel, het basaal deel wordt tot het zoogenaamde 'vruchtkussen.'. Hierop ontwikkelen zich later opnieuw bloemknoppen. De kleur van de vrucht is bij rijpheid rood of geel, maar dit kenmerk is van geen belang. Wel is waar hoort men vaak de bewering dat de boomen met roode vruchten productiever zijn, doch dit is een dwaling.

Geschiedenis.

Naar men zegt, bracht reeds in 1684 Ridder de Châtillon de eerste cacao-zaden uit Trinidad of uit het Orinoco-gebied naar Suriname. (Zie voor de geschiedenis van de Cacao en de cacaoplantages de Surinaamsche almanak voor 1909.)

Omstreeks 1700 werden de eerste aanplantingen van beteekenis aangelegd en volgens het *Essai his-*

torique, Paramaribo 1788, deel II blz. 88 werd er in de jaren 1706, 1707, 1715, 1716, 1718 en 1725 uitgevoerd respectievelijk 900, 925, 400, 800, 1200 en 390 pond. Daarna begint de uitvoer geleidelijk te stijgen. In 1744 bedroeg hij 407021 en in 1745 reeds 674749 pond. Daarna had er een daling plaats die, met groote schommelingen, aanhield tot 1774, in welk jaar de uitvoer 516630 pond bedroeg. In 1787 werd 802724 pond uitgevoerd.

Het eerste gedeelte van de 19de eeuw was een ongelukkige tijd voor Suriname en evenals van vele andere voortbrengselen ging ook van cacao de uitvoer achteruit.

Volgens een tabel voorkomende in het 2e deel van Js. van den Bosch, Nederl. Bezittingen in Azia, Amerika en Afrika. 's-Grav. en Amst. 1818, werd naar Engeland uitgevoerd:

van	11 Mei 1804-11 Mei 1805	128,673 pond.
van	12 Mei 1805-12 Mei 1806	273,488 pond.
van	12 Mei 1806-12 Mei 1807	185,204 pond.
van	12 Mei 1807-12 Mei 1808	135,411 pond.
van	12 Mei 1808-12 Mei 1809	119,865 pond.
van	12 Mei 1809-12 Mei 1810	110,550 pond.
van	12 Mei 1810-12 Mei 1811	88,245 pond.
van	12 Mei 1811-12 Mei 1812	112,330 pond.
van	12 Mei 1812-12 Mei 1813	119,559 pond.

bovendien naar de Vereenigde Staten en elders

van	12 Mei 1807-12 Mei 1808	2,690 pond.
van	12 Mei 1809-12 Mei 1810	3,305 pond.

Zie ook Surinaamsche Almanak 1890 blz. 102 en volgende jaren.

In het midden van de 19de eeuw werd de cacao-cultuur echter weer belangrijker; gedeeltelijk was dit een gevolg van veel vraag uit Amerika, gedeeltelijk van den achteruitgang van de suiker-industrie, waardoor vele suikerplantages in cacaoplantages werden omgezet.

Van af dit tijdstip werd de oppervlakte waarop cacao werd verbouwd steeds uitgebreid en nam de uitvoer geregeld toe; hij bedroeg in 1870 500.000 K.G. in 1880 ongeveer een millioen K.G. en in 1895 bijna 4½ millioen K.G. (4.456.300 K.G.) Dit is het hoogste export-cijfer dat tot nu toe bereikt is. Van af dit jaar vond een belangrijke achteruitgang van den uitvoer plaats, een gevolg van de krullotenziekte, die omstreeks 1895 de cacao-cultuur merkbare schade begon toe te brengen en van jaar op jaar in hevigheid toenam. In 1904 bedroeg de uitvoer niet meer dan 854.600 K.G. Dit was het meest critieke jaar. Daarna is de productie weer geleidelijk gestegen.

De uitvoercijfers volgen hieronder; alleen voor die van de jaren 1893 e.v. is bekend welk aandeel de plantages (grootte landbouw) en welk aandeel de kleine landbouwers gehad hebben aan dien uitvoer.

Zie de tabel in nevenstaande kolom.

De locale consumptie kan geschat worden op 500 balen van 100 K.G. De geheele productie bedraagt dus ongeveer den uitvoer vermeerderd met 500 balen.

Uitvoer.	Kilogr.
1820	4.357½
1830	9.222½
1840	91.492
1850	82.510½
1860	271.867½
1870	582.154½
1880	1.052.428½
1890	2.207.841
1891	2.237.545½
1892	1.689.175

Omtrent de met cacao beplante oppervlakte zijn, wat de plantages betreft, eerst in 1908 betrouwbare gegevens verzameld. Daaruit bleek, dat de oppervlakte der cacao-velden op de gezamenlijke plantages bedroeg:

Balen van 100 K.G., geproduceerd door:

	de plantages.	den kleinen landbouw.	Totaal.
1893	27.880	7.010	34.890
1894	26.456	6.035	32.491
1895	31.661	12.902	44.563
1896	24.405	8.620	33.025
1897	28.292	7.530	35.822
1898	22.187	6.117	28.304
1899	33.958	4.641	38.599
1900	18.639	10.633	29.272
1901	23.840	7.794	31.634
1902	16.833	6.718	23.551
1903	13.535	8.611	22.146
1904	4.875	3.665	8.540
1905	9.164	7.654	16.818
1906	7.925	6.780	14.705
1907	9.120	7.132	16.252
1908	9.320	7.672	16.992
1909	11.432	7.543	18.975
1910	12.481	5.349	17.830
1911	9.386	4.481	13.867

1912	5.864	2.776	8.640
		akkers.	
1893		12.700	
1894		13.302	
1895		13.632	
1896		13.675	
1897		14.435	
1898		15.041	
1899		15.370	
1900		15.230	
1901		15.598	
1902		15.750	
1903		15.828	
1904		14.677	
1905		14.091	
1906		13.874	
1907		13.781	
1908		13.481	

De vermindering in oppervlakte die sedert 1903 heeft plaats gevonden, is een gevolg van het feit, dat vele velden door groote sterfte onder de boomen verlaten moesten worden. Die sterfte werd grootendeels veroorzaakt door de instervingsziekte (zie hieronder) welke weer een gevolg was van de krullotenziekte.

Omtrent de oppervlakte, die bij de kleine landbouwers in cacaocultuur is, bestaan geen betrouwbare gegevens; de officieele cijfers zijn geheel onbetrouwbaar. Bij ruwe schatting kan men zeggen dat bij de kleine landbouwers omstreeks 1908 een iets grootere oppervlakte dan bij den grooten landbouw, dus om en nabij de 15.000 akkers in cacaocultuur waren.

Ligging der plantages en grondjes.

De cacaoplantages zijn alle gelegen in de alluviale kuststrook, waar de zware doch rijke zeeklei een uitstekende bodem voor den cacaoboom is. Zij liggen bijna alle aan de oevers van de rivieren, en zijn als volgt over de kolonie verdeeld: 28 liggen langs de Commewyne-rivier, 26 langs de Suriname-rivier, 11 langs de Saramacca, 1 aan de Cottica, 3 aan de Nickerie-rivier, 1 aan de Pararivier. Slechts 3 cacaoplantages liggen niet langs de rivieren, doch in het district Coronie, aan de zee kust. Het geheel aantal cacao-plantages bedraagt dus thans 73. Op de cacaoplantages wordt vaak ook de bacovencultuur beoefend, terwijl op sommige een, meestal kleine, oppervlakte met Liberia-koffie is beplant.

De ligging aan de rivier is noodzakelijk met het oog op den afvoer van het regenwater ten behoeve waarvan, in verband met de vlakke ligging van het alluviale terrein, een uitgebreid systeem van drai-

neergooten aanwezig is. (Zie verder onder PLANTAGE).

De 'grondjes' der kleine landbouwers liggen meerendeels ook aan de rivieren en zijn in hoofdzaak in het klein op dezelfde wijze aangelegd als de plantages.

Aard van den bodem.

De bodem der plantages bestaat uit zware maar rijke zeelei. Hier en daar loopt door de klei een 'zandrits'. Ook op deze zandgronden, die trouwens in den regel tamelijk veel klei bevatten, groeit de cacao in 't algemeen goed. Alleen wanneer die zandritsen veel schelpen bevatten, zijn zij gewoonlijk arm. Een bijzonder zandige, doch rijke grondsoort vinden wij in het district Coronie, waar behalve een drietal cacaoplantages ook vele cacaogrondjes voorkomen. De kleigrond is in den regentijd zeer glibberig; in den drogen tijd is hij zeer hard en krijgt dan groote scheuren. Van de vele analyses, die van de Surinaamsche kleigronden gemaakt zijn, moge er hier een vermeld worden, die indertijd door Prof. Harrison in Demerarij is gemaakt; deze bodem kan worden beschouwd te zijn van gemiddelde samenstelling.

Organische bestanddeelen en water	15.452
Phosphorzuuranhydride	0.139
Zwaveloxyd	0.358
Chloor	sporen
Yzeroxyd	7.567
Aluminium	14.668
Mangaanoxyde	0.108
Calciumoxyde	0.495
Calciumcarbonaat	nihil
Magnesiumoxyde	1.071
Kaliumoxyde	1.072
Natriumoxyde	0.258
Onoplosbare silicaten	59.438
	<hr/>
	100.000
Stikstofgehalte	0.306

De samenstelling der Surinaamsche kleigronden is merkwaardig wegens het hooge kaliumgehalte en de geheele afwezigheid van calciumcarbonaat. Ook het hoog ijzergehalte is opvallend.

Wanneer men een stuk oerbosch of secundair bosch ('kapoewerie') in cultuur wil nemen, behoeft in Suriname gewoonlijk niet in bijzonderheden nagegaan te worden, of de grond geschikt is voor cacao-cultuur; wel moet men nauwkeurig nagaan, of de ligging een goede drainage toelaat; men weet bij ervaring, dat de alluviale klei, zich steeds leent voor cacao-cultuur, al wordt ook op verschillende plaatsen lang niet

dezelfde hoeveelheid product verkregen. Er is dus op verschillende plaatsen in de alluviale kleizone wel verschil in vruchtbaarheid ten opzichte van de cacao. Sommige planters meenen dit op het oog eenigszins te kunnen nagaan; zij noemen dan de beste soort klei, die naar hun inzien, de mooie kleur der vruchtbaarheid vertoont, 'boterland'. Al te veel waarde moet echter aan zulk een beoordeeling niet worden gehecht. Een betere aanwijzing omtrent de waarde en de vruchtbaarheid van het land vormt de flora die het bedekt. Het voorkomen van wilde planten uit de familie der Musaceën (vooral de palaloe, *Heliconia Bihai* L.) en van zekere palmsoorten, zooals de palissadepalm (*Euterpe oleracea*) en de koningspalm (*Oreodoxa regia*), wordt als een bewijs van vruchtbaarheid beschouwd.

Cultuur.

Wanneer het bosch gekapt is, wordt het hout in het midden van het bed in lengterichting gelegd, zoodat er aan iederen kant plaats overblijft voor één of twee rijen bananen of bacoven. Algemeen gebruikt men op de ondernemingen óf bananen óf bacoven als tydelijke hulpschaduw voor de jonge cacao. In vroeger tijden werd hiervoor overal de banaan gebruikt, omdat deze op de locale markt hoge prijzen opracht; sinds de bacovencultuur tot stand kwam, werd meer de bacove gebruikt. Door de kleine landbouwers wordt echter gewoonlijk onmiddellijk na de ontbossching mais gezaaid en één oogst mais van het land gehaald. Soms wordt dit ook op de plantages gedaan. De kleine landbouwer plant dan tegelijk met of kort na 't uitzaaien van de mais bananen en bacoven.

Bacoven zijn in verschillende opzichten geschikter als hulpschaduw. Zij groeien gemakkelijker dan bananen en nemen ook minder goeden grond voor lief; zij kunnen ook verscheidene jaren achtereen op het veld blijven zonder noemenswaard achteruit te gaan. De banaan daarentegen gaat soms reeds na 1 of 2 oogsten merkbaar achteruit. Heeft men dan niet tijdig gezorgd, schaduwboomen voor blijvende schaduw te planten, dan staat de jonge cacao plotseling zonder voldoende schaduw. Dit is dikwijls de oorzaak geweest van het afsterven van jonge cacaoboomen, vooral op gronden van kleine landbouwers, wier zorgeloze cultuurwijze den spoedigen achteruitgang der bananen in de hand werkt, terwijl zij ook gewoonlijk te laat beginnen met het planten der schaduwboomen. Het is daarom op niet al te rijken grond altijd wenschelijk den kleinen landbouwer te bewegen, niet alleen bananen maar liever om en om een rij bananen en een rij bacoven te planten. Op zandgrond groeit de bananenbacove of 'Gros Michel' het beste, op kleigronden is de appelbacove de gemakkelijkste groeier.

De plantwijdte is voor bananen gewoonlijk 8 à 10 voet, voor bacoven 12 à 15 voet.

Behalve deze beide gewassen gebruikt de kleine landbouwer ook vaak kassave en tajer. Van de kassave worden dan dikwijls drie stekken op een afstand van 1 à 2 voet om de jonge cacao geplant. De kleine landbouwer is trouwens, wat betreft de tijdelijke schaduw voor de cacao, vrij zorgeloos. Gewoonlijk worden de bananen en bacoven te dicht geplant en de bijplanting van kassaven, tajers, vruchtboomen en andere gewassen, is niet zelden oorzaak, dat de cacao te veel schaduw krijgt en ijl en spichtig opgroeit.

Zijn eenmaal de bananen of bacoven opgegroeid, dan wordt de cacao ertusschen uitgeplant of uitgezaaid. Dit vindt soms reeds in het eerste jaar plaats, maar niet zelden wacht men totdat men meent, dat de opbrengst, die bananen of bacoven geven, begint te verminderen, of om een andere reden de cultuur niet meer voldoende rendabel wordt geacht. De uitzaaiing der cacao geschiedt in het veld, of

men heeft eerst plantjes in pépinières opgekweekt en plant ze van hieruit op hun definitieve plaats.

Men maakt de pépinière op een goed plekje grond dat van te voren goed bewerkt wordt. Hier worden bedjes gemaakt van 4 à 6 voet breedte, gescheiden door paden van 1 of 1½ voet breedte. De zaden worden uitgelegd in rijen, de rijen op onderlingen afstand van ongeveer 1 voet, de zaden in de rij op denzelfden afstand. De pépinière wordt overdekt met een dak, gewoonlijk gemaakt van bladeren van de palissadepalm of eenige andere palmsoort. Tegen den tijd, dat de planten in het vrije veld moeten gebracht worden, wordt het dak geleidelijk uitgedund, ten einde de planten te harden en te gewennen aan het zonlicht. Wanneer de planten 1½ à 2 voet hoog

zijn, worden zij verplant. Zij worden voorzichtig uitgestoken met een flinke kluit aarde, die door een bacove-blad vastgebonden en tegen uiteenvallen beschermd wordt.

Het voordeel van het pépinière-systeem is, dat men de jonge planten beter alles kan geven wat zij noodig hebben; zij worden begoten, wanneer het droog is, bespoten tegen insecten of schimmelziekten, beschermd zoo noodig tegen ratten of herten - maatregelen die bij uitzaaiing in het veld niet zoo gemakkelijk zijn toe te passen. In het veld uitgezaaide jonge planten hebben niet zelden te lijden door allerlei ongunstige omstandigheden; hun grootste vijand is zeker de veenmol of 'koti-koti' (*Scapteriscus didactylus*) die soms in een enkelen nacht honderden jonge plantjes bij den bodem afknaagt en doet omvallen.

De beste tijd voor uitzaaien en uitplanten is de 'kleine regentijd', die op den 'grooten drogen tijd' volgt, dus November tot Januari. De afstand, waarop de cacao in het veld wordt geplant, werd in vroeger jaren zeer dicht genomen, 12 voet en soms zelfs minder. Later meer algemeen 15 voet, nog later 18 voet. Een tijdlang heeft de neiging bestaan, den afstand nog te vergrooten. Tegenwoordig wordt de cacao meest geplant op onderlinge afstand van 15 bij 18, of 18 bij 18, of 15 bij 22 voet.

Voor blijvende schaduw wordt in Suriname algemeen gebruikt de *Erythrina*-soort, die ook reeds in de tijden van de koffiecultuur als schaduwboom voor de koffie werd gebruikt en toen den naam ontving, die hij ook nu nog op de cacaoplantages behouden heeft, nl. 'koffimama' (*Erythrina glauca*). Hier en daar vindt men ook enkele exemplaren van een zeer nauw verwante soort, *Erythrina velutina*, de in het laagland van Trinidad algemeen als schaduwboom gebruikte 'bocare'. De koffimama beantwoordt uitstekend aan het doel. Zij groeit snel, zelfs op den meest compacten kleigrond, laat zich gemakkelijk door stekken voortplanten, geeft een uitstekende, niet te dichte schaduw en verschaft door den jaarlijkschen bladafval, die in den grooten drogen tijd plaats vindt (September-November), een mooie, niet te snel verweerende bladlaag op den grond.

De koffimama heeft om zoo te zeggen niet te lijden van ziekten en plagen. Wel is waar worden de boomen jaarlijks in de maanden Januari-Maart sterk afgevreten door een dikke bruine rups, maar die plaag duurt slechts betrekkelijk kort en de boomen maken spoedig daarop weer nieuw blad. De vlinder van deze rups ('koffimama-vlinder') is een dikke, logge bruine avondvlinder, die vaak op het lamplicht afkomt.

Het eenige bezwaar van dezen uitstekenden schaduwboom is, dat hij geregeld moet worden opgesnoeid. Ten behoeve van de cacao moeten de kroonen een dak vormen hoog boven den cacaoboom; de koffimama moet geen lage takken hebben, die dicht boven den cacaoboom hangen en een vrije luchtspeling hinderen; omdat nu de boomen altijd weer zulke takken vormen, is geregeld opsnoeien noodzakelijk. De scherpe doorns van den boom bemoeilijken wel eenigszins dit werk, doch vormen toch geen groot bezwaar.

Tegelijk met het uitplanten of uitzaaien van de cacao worden de stekken van de koffimama geplant. Men gebruikt hiervoor gewoonlijk stekken van 3 of 4 voet lengte. Deze worden gewoonlijk geplant in een rij op het midden van ieder bed. Zoodoende komen de rijen op een onderlingen afstand van ongeveer 30 voet; als afstand in de rijen wordt gewoonlijk 50 à 80 voet genomen.

De teelt op de ongeveer 30 voet breede bedden, welke gescheiden zijn door recht gegraven kleine trencheden, en die ieder beplant zijn met twee rijen goed gevormde cacao's en een rij koffimama's in het midden, geeft aan de cacao's op de Surinaamsche plantages een ordelijk aanzien. De cacao's zelf maken ook een goed verzorgden indruk; nooit kweekt men den cacaoboom op meer stammen, zooals in Ecuador en San Thomé, en de waterloten worden geregeld verwijderd.

De bekende cacaokenner Preuss zegt dan ook in zijn boek 'Expedition nach Central und Süd Amerika': 'Terwijl de cacaoplantages, die ik in Suriname zag, vergeleken mogen worden met wel-verzorgde tuinen, moeten die in Trinidad echte plantages worden genoemd, terwijl die in Ecuador meer op bosch en soms zelfs op kreupelbosch gelijken'.

Zijn de cacao en de koffimama eenmaal geplant, dan bestaat het veldwerk in wieden, onderhouden van het drainagestelsel, bestrijden van ziekten en plagen, snoeien en plukken.

Omwerken van den grond vindt zelden plaats. Soms echter, wanneer een veld zwak staat, vorkt men den grond om, en spaart daarbij om de boomen een kring van 3 tot 6 voet, al naar gelang van leeftijd en ontwikkeling. De boomen zijn hiervoor zeer dankbaar en ondervinden in het geheel geen nadeel van den wortelsnoei, die daarbij plaats vindt. De arbeiders zijn bij het omvorken voorzien van een houwer om de wortels glad af te snijden. Een geregelde omvorking van al de velden wordt echter niet toegepast wegens de hoge kosten (dure arbeid).

Twee à viermaal per jaar wordt er gewied ('gewaaid'). In den regentijd, dus vooral in Mei en Juni, groeit het onkruid zeer snel, in den drogen tijd echter (September-November) behoeft men niet zoo spoedig het wieden te herhalen.

In het meest kritieke jaar van de cacaocultuur, 1904/1905, toen de opbrengst door de krullotenziekte zeer gering was, moesten de planters zeer zuinig zijn. In dien tijd werd het wieden zoowel als het andere werk tot het hoognoedige beperkt en de velden bleven dikwijls langer dan een half jaar onder onkruid ('wied', zegt de Surinaamsche planter). Wanneer op de velden zoogenaamd onschadelijk onkruid of 'zacht wied' stond - en dit onkruid is op goeden grond bij voldoende schaduw altijd overheerschend - dan leed de cacaoboom onder dit onvoldoende wieden veel minder dan men zou verwachten en dan bleek het, hoe weinig gevoelig de cacao (in vergelijking van koffie b.v.) voor onkruid is. Op gronden echter, waar schadelijk onkruid of 'hard wied' (voornamelijk grassoorten) overheerschend was, b.v. op plaatsen met weinig schaduw, was het gevolg van het onvoldoende wieden zeer duidelijk.

Het wieden geschiedt met behulp van den gewonen houwer.

De hevige regens spoelen aarde en gevallen bladederen van de bedden in de kleine trenzen; daarom moeten deze ieder jaar of althans iedere twee jaar uitgediept worden. Ook de hoofdtrens moet geregeld worden gezuiverd van waterplanten, die het doorstromen van het water verhinderen en dus de drainage of 'loozing' bemoeielijken, en die ook bij het varen met booten en ponten hinderlijk zijn.

Snoeien wordt door sommige planters voor absoluut noodzakelijk gehouden; zij achten het voor een goede vruchtdracht noodig de kroon van binnen open te houden; anderen echter snijden geen andere takken weg dan de doode en de waterloten. Evenals

in de andere landen zijn dus ook in Suriname de meeningen over het snoeien van de cacao zeer verdeeld. Nooit worden waterloten echter met opzet aan den boom gelaten; nooit wordt een waterloot gespaard tot vorming van een tweede kroon boven de eerste en zulk een 'tweede étage' zooals men die op Java vindt, wordt hier nooit toegelaten. Alleen wanneer de boom is beschadigd of zich in slechten toestand bevindt - wanneer hij b.v. sterk geleden heeft door boorders - laat men een waterloot aan den voet van den boom opgroeien om zoo den boom te verjongen.

Het plukken geschiedt met behulp van den houwer bij de vruchten, die aan den stam en de lagere takken gezeten zijn. De vruchten, die hooger in den boom zitten, worden geoogst met behulp van de zoogenaamde 'cacaohaak', een soort mes, bevestigd aan een langen stok. Het mes is zoo geplaatst dat men daarmee de vruchten van den boom kan *stooten*, terwijl het mes nog van een haak of liever haakvormig mes is voorzien, waarmee men de vruchtsteel met een trekbeweging kan doorsnijden.

Productie.

Omtrent de opbrengst per akker zijn eerst bij het bestudeeren van de krullotenziekte betrouwbare gegevens verzameld. Uit de cijfers van de totale oppervlakte in cacao-cultuur op de plantages en de geproduceerde hoeveelheden cacao, bleek, dat in 1893-1899 de volgende gemiddelde opbrengst per akker werd verkregen:

1893:	219 K.G.
1894:	199 K.G.
1895:	232 K.G.
1896:	178 K.G.
1897:	196 K.G.
1898:	147 K.G.
1899:	221 K.G.

Gemiddeld voor de 7 jaren 199 K.G.

Bij het beoordeelen dezer cijfers moet men echter bedenken, dat in 1895-1899 de productie reeds bij een zeker aantal ondernemingen ten gevolge van de krullotenziekte verminderd was. Was deze ziekte niet opgetreden, dan zou dus ook de gemiddelde productie een weinig hooger geweest zijn.

Uit deze cijfers blijkt reeds, dat de productie in opvolgende jaren zeer verschilt en dat 'goede cacaojaren' (1893, 1895, 1899) met 'slechte' (1898) afwisselen.^{*)} Dat is den cacaoplanters trouwens welbekend. Het blijkt nog duidelijker als men de productiecijfers van bepaalde plantages nagaat, b.v.:

Productie van een 4-tal plantages uitgedrukt in balen van 100 K.G.

	Concordia.	Johanna Catharina	Sorgvliet	Tourtonne.
1889	561	425	-	-

*) Het zou de moeite waard zijn te onderzoeken of de meening der planters: een goed manje-jaar is een goed cacaojaar en een slecht bananenjaar steek houdt.

1890	521	314	-	-
1891	601	248	612	475
1892	272	186	352	507
1893	667	362	791	804
1894	673	308	672	662
1895	476	481	383	826
1896	605	461	629	311
1897	-	-	1046	447
1898	-	-	570	441
1899	-	-	834	596

Uit de cijfers, hierboven opgegeven betreffende de gemiddelde productie per akker van alle plantages dooreengenomen, blijkt, dat de productie kan gezegd worden teschommelen om een gemiddelde van 2 balen (200 K.G.) per akker. Op goed onderhouden plantages, op rijken grond, wordt wel een hooger gemiddelde verkregen; er zijn exceptioneele jaren geweest waarin een plantage 3, misschien 3½ baal per akker maakte, maar indien in een opvolgende reeks van jaren op een plantage een gemiddelde oogst van 2½ baal (250 K.G.) per akker werd gemaakt, dan mocht dit reeds als hoog worden bescohuwd.

Intusschen zijn in de laatste 10 jaren ten gevolge van de krulloten-ziekte de opbrengstcijfers zeer gedaald, zooals hieronder nog nader zal worden uiteengezet.

Bloeitijd en oogsttijd.

Aan het einde van den grooten drogen tijd (omstreeks November) begint de hoofdbloei van de cacao en deze duurt gewoonlijk tot omstreeks Februari. De vruchtrijping duurt 4 maanden en de groote pluk vindt plaats van Maart tot Juli. Het eene jaar vindt deze wat eerder of later plaats dan het andere; ook op verschillende plantages is de tijd van den hoofdoogst eenigszins anders. De volgende cijfers geven een indruk van wat in de verschillende maanden geplukt wordt; zij geven in balen van 100 K.G. de hoeveelheden aan, die in de verschillende maanden door de opkoopters van de planters zijn opgekocht in 1909 en 1910; de oogst heeft in 't algemeen gesproken, omstreeks een maand eerder plaats gevonden:

	1900	1910
Januari	121	124
Februari	249	156
Maart	614	368
April	1264	2958
Mei	6249	3360
Juni	5683	5009
Juli	2290	3543
Augustus	953	1654
September	592	760

October	366	827
November	325	891
December	236	774

Ziekten en plagen.

Van de in Suriname in de cacao voorkomende ziekten en plagen komen er twee op alle ondernemingen voor en eischen een voortdurende bestrijding; dit zijn de *krullotenziekte* en de *boorderplaag*. Daarnaast vertoonen zich somtijds de volgende belangrijke ziekten: de *instervingsziekte*, de *kanker*, *het zwart worden der vruchten*, en van de dierlijke vijanden; de *thrips* en de *koti-koti*. Van de grootere dieren zijn herten soms schadelijk. Van minder beteekenis zijn de spanrupsjes (of 'landmeters' zooals men in Suriname, zegt), die de jonge nog rosa-kleurige bladeren der zich pas ontplooiende twijgen afvreten, en vogels en apen, die de rijpe kolven openbreken en uitvreten.

De krullotenziekte, welke zich ook uit als 'versteening der vruchten', is de schadelijkste van alle cacao-ziekten in Suriname. Het is moeilijk te schatten, hoe groot het geldelijk verlies is, dat zij veroorzaakt heeft, maar in alle geval is dit verlies zeer groot. Men bedenke, dat de ziekte, die omstreeks 1895 in het Saramacca-district merkbare schade begon aan te richten en zich allengs verbreidde over de overige districten, in 1903 aan de totaal-productie reeds een achteruitgang had berokkend, die getaxeerd mag

worden op 230.000 K.G., ter waarde van ongeveer f140.000, en in 1904 - het meest kritieke jaar - op een verlies van 330.000 K.G., ter waarde van ongeveer f198.000. Men mag nl. aannemen, dat in die jaren de productie slechts resp. 22.146 balen en 8.540 balen bedroeg, terwijl zij normaliter minstens 45.000 balen zou bedragen hebben (ongeveer 30.000 van den grooten landbouw en minstens 15.000 van den kleinen landbouw).

Uit de productiecijfers van de jaren na 1900 is trouwens te zien, hoezeer de productie door de ziekte verminderd is.

Hoe de plantages door de ziekte geleden hebben, springt nog meer in het oog, wanneer men van enkele plantages de productiecijfers nagaat. Als voorbeelden mogen de plantages Leliëndaal, Belwaarde en Berlijn gekozen worden, wier productiecijfers in 1898-1909 hieronder volgen.

	Leliëndaal.	Belwaarde	Berlijn.
1898	562	315	470
1899	660	570	778
1900	505	237	436
1901	544	492	362
1902	377	309	235
1903	278	159	115
1904	26	19	49
1905	44	80	118
1906	41	53	134
1907	109	61	128
1908	144	97	122
1909	169	155	358

Ook uit deze cijfers is weer te zien, dat de productie door de krullotenziekte gedaald is, totdat in het meest kritieke jaar (voor bovengenoemde plantages was dit 1904) het minimum werd bereikt. Opmerkelijk is het dat daarna weer geleidelijk een stijging der productie heeft plaats gehad, ofschoon op deze plantages geen bijzondere bestrijdingsmaatregelen tegen de ziekte waren genomen, een gang van zaken die zich ook op andere plantages algemeen heeft voorgedaan. Het is echter duidelijk, dat ondanks die stijging de productie nog altijd ver ten achter is bij wat zij behoorde te zijn en dit zal zeker zoo blijven op de ondernemingen, die geen bestrijdings-middelen toepassen.

Wat de ziektesymptomen betreft, het meest in het oog vallend zijn de abnormaal dikke (hypertrophisch ontwikkelde) twijgen, die de thans algemeen gebruikte doch zeer weinig passende naam van 'krulloten' hebben gekregen. Krullen of omkrullen is nl. in het geheel geen karakteristieke eigenschap der krulloten, wel echter hun abnormale dikte; de Creolen kozen dan ook een veel karakteristieker benaming toen ze deze loten vergeleken met de opgezwollen beenen van patiënten, die aan filiarisosis lijdten, en ze 'bigi foetoe loetoe' ('dikke beenen loten') noemden. De ziekte tast ook vruchten en bloesems aan. Wanneer vruchten zijn aangetast toonen zij vaak een abnormaal dikke steel of een bult; of zij krijgen een zwarte plek, en op deze plaats blijkt dan het weefsel van de vruchtschil zeer hard te zijn geworden

(‘versteening’). De zaden der aldus versteende vruchten zijn grootendeels waardeloos; terwijl vruchten, die in hun jeugd reeds een verdikte steel of bult vertoonen, spoedig afvallen. Als het vruchtkussen is aangetast, wat plaats kan vinden wanneer een vrucht werd aangetast en de besmetting door den vruchtsteel in het vruchtkussen drong, brengt dit geen normale bloesem voort doch een dicht opeengedrongen massa van bloemen met eenigszins verdikte stelen (‘sterbloesem’), die geen of slechts kleine, waardelooze vruchtjes voortbrengen. De oorzaak van de krullotenziekte is een schimmel (*Colletotrichum luxificum*). Behalve de gewone gekweekte cacao is ook een in het wild voorkomende cacaosoort (*Theobroma speciosum*), die in het zuiden van Suriname wordt aangetroffen, vatbaar voor de ziekte. Het lijdt geen twijfel, of de ziekte is van deze wilde cacao indertijd overgegaan op de gekweekte.

Tot nu toe is de ziekte alleen geconstateerd in Suriname en het naburige Britsch Guiana (Demerary). Vermoedelijk echter komt zij ook in Brazilië voor.

Een methode ter bestrijding der ziekte is door het Landbouwproefstation gevonden. Zij bestaat in het sterk insnoeien (‘inkappen’) der aangetaste boomen en het daarna bespuiten van stam en takken met kopersulfaat-oplossing. Wanneer de boomen weer zijn uitgelopen en vrucht dragen moet voor een geregeld verwijderen der zich vertoonende krulloten en versteende vruchten gezorgd worden.

Sedert een paar jaar zijn op initiatief van den plantage-eigenaar ter Laag ook proeven genomen om te trachten door minder ingrijpende middelen dan de inkappingsmethode voorschrijft de krullotenziekte te bedwingen; deze methode (gewoonlijk methode-ter Laag genoemd) bestaat in het grondig reinigen der boomen, waarbij alle zieke en zwakke takken en twijgen worden afgesnoeid, doch op minder ingrijpende wijze dan bij de inkappingsmethode, gevolgd door het geregeld en herhaald bespuiten der boomen met Bordeaux'sche pap en, evenals bij de inkappingsmethode, het geregeld verwijderen van zieke twijgen en vruchten. Het voordeel dezer methode zou vooral zijn, dat men daarbij niet een geheele oogst verliest zooals bij de inkapping. Over de waarde der methode kan thans echter nog geen zeker oordeel geveld worden. Wel is reeds gebleken, dat ook door deze methode de infectie grootendeels wordt vernietigd en de boomen er na de behandeling als verjongd uitzien. Welke opbrengst de boomen opleveren, is nog niet vastgesteld. Voor oude boomen is de behandeling-ter Laag kostbaarder dan de inkapping, daar het reinigen en voortdurend bespuiten veel arbeid eischt; voor jonge boomen geldt dit bezwaar minder. Verdere proeven zullen echter over de kosten zoowel als over de resultaten meerdere gegevens moeten verschaffen.

De boorderplaag komt eveneens op alle plantages in meerdere of mindere mate voor. De larven van een boktor (*Steirastoma depressum*) boren in stam en takken hun gangen; zij verzwakken daardoor deze deelen en kunnen oorzaak zijn van het afsterven van takken of zelfs van den geheelen boom. Men bestrijdt de boorders door deze geregeld en zoo spoedig mogelijk uit den stam en de takken uit te snijden; een vaste ploeg van ‘wurmenzoekers’ is daarvoor in dienst. Ook de kevers zelve worden zooveel mogelijk gevangen en vernietigd. Als lokmiddel wordt hierbij gebruikt de schors van de kankantri (*Ceiba pentandra*).

Vooraf in regenrijke tijden is de *kankerziekte* of *roodrot-ziekte* oorzaak van het afsterven van cacao-boomen. Zij is kenbaar aan de wijnroode kleur van de schors onder de kurklaag. Een onvoldoende waterafvoer werkt haar in de hand en in de zeer regenrijke maanden April en Mei van het jaar 1907 waren

het vooral de plantages, welker draineering onvoldoende was, die vele boomen aan deze ziekte verloren. Zij wordt veroorzaakt door dezelfde schimmel, die het zwart worden der vruchten te weeg brengt. (*Phytophthora Faberi*.)

De *instervingsziekte* vertoont zich nu en dan en treedt vooral daar op, waar gelegenheid tot wond-infectie bestaat, b.v. wanneer in regenachtige tijden gesnoeid wordt of wanneer door bepaalde omstandigheden de cacao-boomen bladerloos komen te staan of de twijgen verzwakt worden, b.v. door aanvallen van Thrips of door de krullotenziekte, of ook wanneer de boomen plotseling aan zon of wind worden blootgesteld. Door deze oorzaken worden de takuiteinden verzwakt en krijgen licht zeer kleine wondjes, waardoor de schimmel, die de instervingsziekte veroorzaakt (*Diplodia cacaoicola*) in de takken kan dringen en haar verwoestingswerk beginnen. De ziekte begint aan den top der takken en schrijdt langzaam naar omlaag, waarbij de bladeren der aangetaste takken geel worden en afvallen. Door spoedig de aangetaste takken af te snijden, kan men vaak de ziekte stuiten. Ook in den Pararubberboom (*Hevea brasiliensis*) komt deze ziekte voor.

De schimmel tast ook cacao-vruchten aan, doch schijnt tegenover deze geen groote infectieuze kracht te bezitten; het bederf dat hij teweegbrengt, wordt 'bruinrot' van de vruchten genoemd.

In regenachtige tijden met weinig zon worden de halfrijpe en bijna rijpe vruchten niet zelden op vrij groote schaal aangetast door het 'zwartrot', welke kwaal eveneens veroorzaakt wordt door de schimmel (*Phytophthora Faberi*), die den kanker veroorzaakt. De vrucht krijgt daarbij een bruine vlek, welke gewoonlijk begint bij de punt of bij de vruchtsteel; de zieke plek breidt zich spoedig uit en de kleur wordt daarbij donkerder en eindelijk zwart. Een luchtige, niet te dichte stand der boomen, niet te zware schaduw, gepaste snoeiing waar de kroon dicht is, en het begraven der vruchtschillen zijn de beste voorbehoedmiddelen. Door bespuiting met Bordeaux'sche pap kan men de kwaal, waar zij begint op te treden, in toom houden.

De thrips (*Physopus rubrocincta*) is een klein zwart insect, dat op de achterzijde der bladeren leeft en het sap uitzuigt. De bladeren worden geelachtig en vertoonen vele kleine, bruine vlekjes; spoedig vallen zij af. Zoo kunnen heele cacao-velden door de thrips ontbladerd worden; de boom maakt dan wel nieuw loof; maar niet zelden herhaalt de thrips zijn aanval; de boom tracht dan nog enkele kleine blaadjes te maken maar is vaak niet instaat, zich opnieuw te herstellen. De vatbaarheid van zulke boomen voor de bovengenoemde instervingsziekte verhaast vaak hun afsterven. Het beste voorbehoedmiddel tegen thrips is de boomen in krachtige cultuurconditie te houden.

De West-Indische veenmol of 'koti-koti' (*Scapteriscus didactylus*) kan groote verwoestingen aanrichten onder jonge cacao-planten. De plantjes worden aan de wortelkraag (de plaats, waar stam in wortel overgaat) afgebeten; wanneer de dieren een plantje hebben aangeknaagd en doen omvallen en dit niet naar hun smaak is, laten zij het plantje liggen en zoeken een nieuw op. Zodoende kunnen enkele koti-koti's in één nacht een groot aantal planten vernielen. In het veld laten deze vijanden zich moeielijk bestrijden; in de cacao-plantages doet men het best, met het oog op deze vijanden, een pépinière aan te houden, vanwaar uit men eventueel kan bijplanten ('suppleeren').

Fermenteeren.

Na den oogst worden de vruchten nog denzelfden of anders den volgenden dag 'gebroken', d.w.z. met behulp van den houwer worden de op hoopen gebrachte vruchten opengebroken en de zaden er uit genomen en op uitgespreide pisangbladen gelegd. Dit is meest het werk van vrouwen. De zaden worden in manden gedaan en in booten langs de hoofdtrens of langs de vaartrens naar het fermenteerhuis gebracht. Eerst wordt de hoeveelheid echter gemeten in voor dit doel gemaakte bakken, die 65 cM. lang, 45 cM. breed en 50 cM. hoog zijn. Iedere bak kan 8 K.G. verse zaden bevatten, leverende ongeveer 2½ K.G. markt-cacao.

In Suriname laat men de zaden lang fermenteerden, nl. van vijf tot acht dagen. Wanneer de zaden niet lang genoeg fermenteerden, blijven zij bij het drogen leerachtig en taai in plaats van bros te worden; de zaadhuid blijft dan kleven aan de zaadlobben en kan niet gemakkelijk verwijderd worden, terwijl de kleur paarsachtig blijft in plaats van bruin te worden, zooals de markt dat eischt.

Voor het fermenteerden is gewoonlijk een klein huisje aanwezig, waarin zes tot acht fermenteerbakken zijn. Het huis kan b.v. 10 à 15 M. lang en 5 à 4 M. breed zijn. Iedere bak is 4 à 5 voet breed, 6 à 7 voet lang en 4 à 5 voet diep en geheel van hout gemaakt; ook het huis is van hout, bij voorkeur van bolletrihout (*Mimusops balata*). De bakken zijn door dubbele wanden gescheiden, die gemakkelijk kunnen worden verwijderd, evenals de losse planken, die den voorkant van de bakken vormen; dit maakt, dat zij gemakkelijk kunnen worden schoon gemaakt. De bodem der bakken bevat gaten om de fermenteevloestof te laten wegloopen en helt iets naar voren; ook de gecementeerde vloer van het huis, die ongeveer 10 à 20 cM. onder den bodem der bakken loopt, is hellend. Zoo vloeit de fermenteevloestof in een open goot in de vloer en langs deze verder naar buiten weg.

De verse cacaoboonen worden allereerst in bak no. 1 gelegd en bedekt met frissche bacove-bladeren. Gewoonlijk worden de boonen niet hooger dan 3 voet opgestapeld. Den volgenden dag wordt de cacao in bak no. 2 overgebracht; de temperatuur is dan reeds vrij hoog geworden; bak no. 1 wordt dan schoongemaakt en is weer klaar om de boonen van de vruchten, die dien dag geplukt zijn, te ontvangen. Zoo wordt de cacao iederen dag in een volgenden bak overgeschept en kan het plukken steeds doorgaan wanneer een voldoende aantal bakken aanwezig is. Gewoonlijk is het fermenteerden klaar na vier dagen en vijf nachten. De verse boonen worden in den middag van den eersten dag in bak no. 1 gepakt; den tweeden dag 's morgens worden zij overgebracht in bak no. 2; den derden dag 's morgens in bak no. 3 en zoo voorts tot de fermenteeing in den morgen van den vijfden dag is afgelopen.

Onder ongunstige omstandigheden kan het echter langer, en wel ten hoogste zeven dagen en acht nachten, duren. Zulke omstandigheden zijn: een kleine pluk, waardoor er maar weinig cacao te fermenteerden is (in het begin en op het eind van den oogst komt dit wel voor), voorts: zware regens gedurende het oogsten, en ook: zeer droog weder gedurende het fermenteerden. Het is begrijpelijk, dat de temperatuur in kleine hoopen niet zoo snel stijgt als in grootere, immers de oppervlakte is dan, in verhouding tot den inhoud, groot; ook is het begrijpelijk dat het fermenteerden langzaam gaat als door veel regen in 't veld de pulp van de zaden verdund en gedeeltelijk uitgespoeld is; welke echter de reden is dat

het fermenteeren langzaam gaat bij droog weder, is voorloopig onduidelijk.

Voor bijzonderheden betreffende het fermenteeren in het algemeen, de chemische omzettingen, die daarbij plaats vinden, en het doel der bewerking raadplege men de handboeken over cacao-cultuur.

Drogen.

Het drogen geschiedde in vroeger tijd eenvoudig door middel van de zonnearmte op hiervoor waren op elke plantage groote 'droogvloeren' van steen of steen met cement aanwezig. Op deze vloeren werd de cacao gedurende den dag uitgespreid totdat zij geheel droog was. Iederen dag werd bij zonsondergang de cacao voor den nacht op groote hoopen geschoffeld en met een zeil gedekt om haar tegen dauw te beschermen. Het grootste gedeelte wordt echter geogst in den regentijd (April tot Juni) en dan was het dikwijls niet mogelijk de cacao droog te krijgen. In tijden dat het veel regende en er weinig zon was ging vroeger dan ook veel cacao verloren door beschimmelings.

Een vooruitgang was het in gebruik nemen van groote houten bakken, die op rails worden voortbewogen en die, als het begint te regenen, snel in de loodsen geschoven en, zoodra de regen ophoudt, weer naar buiten gebracht kunnen worden. Maar ook deze maatregel bleek soms onvoldoende; ofschoon het nat worden voorkomen werd, was er soms zoo weinig zon, dat het drogen te lang duurde en de cacao toch beschimmelde. Daarom nam men zijn toevlucht tot kunstmatige droging en tegenwoordig zijn vele groote plantages in het bezit van een droog-apparaat, waarin de cacao door heete lucht kunstmatig wordt gedroogd.

Het meest wordt gebruikt de 'Guardiola' van John Gordon & Cy (Londen); het nadeel waarover in andere landen soms wordt geklaagd, nl. dat de boonen onderhevig zijn aan brekage, wanneer de droger een groote hoeveelheid cacao bevat, werd in Suriname niet ondervonden en het product, dat in de 'Guardiola' gedroogd is, is van de beste kwaliteit. Een ander apparaat, het 'Huizer apparaat' (J.A. Ceulen & Co., den Haag) wordt op de plantage 'Voorburg' gebruikt. Het droogt snel en zeer goed, maar werkt niet zoo goedkoop als de 'Guardiola'. Op enkele plantages is een klein apparaat van Ph. Mayfarth & Co. (Frankfurth a.M.) in gebruik. Het heeft echter een geringe capaciteit en leent zich minder goed voor het drogen van cacao.

Ofschoon verscheidene plantages in het bezit zijn van een kunstmatig droogapparaat, wordt toch steeds zooveel mogelijk in de zon gedroogd, op de bakken of op den droogvloer. Dit is goedkoper en het product is beter dan wanneer het met kunstmatige warmte gedroogd is. In den grooten regentijd achter *moet* nu en dan het droogapparaat worden gebruikt.

Veel plantages zijn in het bezit van een groote 'cacaoloods', die bestaat uit een benedenverdieping en dikwijls een tweede verdieping; in de benedenverdieping bevinden zich de rails en de droogwagens en hier is ook ruimte om de cacao in zakken te pakken; het wordt gewoonlijk als bergplaats van gereedschappen gebruikt en soms is een afgeschoten ruimte als fermentatiekamer in gebruik.

Verpakking.

De cacao wordt verpakt in balen van 100 K.G. In groote roeiboeten worden de balen naar Paramaribo gebracht en hier gewoonlijk verkocht aan de opkooopers, die de cacao verschepen, meestal naar New-York.

Kostprijs.

Hier moge een globaal overzicht volgen van de bedrijfskosten op een plantage van normale afmetingen, 300 akkers, waarvan verondersteld wordt dat er geen nieuwe aanleg plaats vindt en alleen onderhoud van de bestaande volwassen aanplanting van 300 akker.

A. Veldwerk.

1. wieden (f5 per akker)	f1500
2. suppleeren, snoeien en bestrijden van ziekten en plagen (f10 per akker)	f3000
3. onderhoud van het draineerstelsel	f900
4. plukken, fermenteeren, drogen enz. (van 600 balen)	f2400
5. onderhoud van de schaduwboomen	f300
6. loonen van hoofdlieden en wachters	f1200

f9300

B. Immigratiekosten.

7. Hospitaal-onkosten	f900
8. Contracteeringsgelden (de kosten van het repareeren der immigranten-woningen zijn in post 11 begrepen.)	f2184

f3084

C. Algemeene kosten.

9. Salarissen van directeuren en opzichters	f4500
10. belasting	f1000
11. repareeren van gebouwen, booten, sluizen en aanschaffen en repareeren van werktuigen	f1500
12. Afschrijving op gebouwen enz.	f2000
13. Diversa	f616

f9616

Totaal jaarlijksche uitgaven f22000

Stelt men de opbrengst op 600 balen, dan bedraagt de kostprijs van 1 K.G. cacao 37 cents.

Verkoop.

De cacao wordt, zooals reeds gezegd, meestal verkocht aan opkoopters in Paramaribo, die hem grootendeels naar New-York zenden; een klein gedeelte wordt naar Europa gezonden en in Amsterdam verkocht.

De prijzen, die de kooplieden aan de planters betaalden, waren van 1901 tot 1910 per K.G. in centen als volgt:

Jaar.	Jan.	April.	Juli.	Oct.	Gem.
1901	74	75	75	72	74
1902	72.5	70	68	68	69
1903	67.5	62.5	60	64	65
1904	63	63	63	63	63
1905	63	61	60.5	57	60
1906	55.5	54.5	55	72.5	56
1907	90	87	93.5	85.5	89
1908	92	80	65	60	72
1909	60	60	60	60	60
1910	54	54	54	54	54

Het gemiddeld bedrag is opgemaakt over alle plantagecacao, die de kooplieden in de genoemde jaren hebben opgekocht. Voor de cacao van de kleine landbouwers wordt een paar cent per K.G. minder betaald.

Plaats van de Surinaamsche cacao op de wereldmarkt.

Verdeelt men de cacaosoorten van alle cacaolanden in twee groepen, bevattende respectievelijk de meer superieure en de meer ordinaire soorten (of

zoals het bekende vaktijdschrift de 'Gordian' ze noemt 'Edelkacao' en 'Consumkacao') dan behoort de Suriname-cacao nog tot de groep der meer superieure soorten, doch staat hierbij vrijwel onderaan. In volgorde naar kwaliteit komen de cacao-soorten, zooveel mogelijk aangeduid door hun handelsnamen, aldus te staan (tusschen haakjes is, waar noodig, het land van afkomst vermeld):

1. Meer superieure soorten: Porto Cabello en Caracas (Venezuela, kuststreek); Guyaquil (Ecuador); Java en Ceylon; Trinidad; Suriname, Grenada en de overige Antillen; Carupano (Venezuela, Orinoco vallei);.

2. Meer ordinaire soorten: Bahia (Brazilië); Kameroen; San Thomé; Samana (San Domingo); Accra (Goudkust); Haiti.

Deze vrij gunstige plaats heeft de Suriname cacao niet zoozeer te danken aan de gunstige eigenschappen van bodem, klimaat of gekweekte variëteit; de boon is nl. klein, zeer donker van kleur en bitter, met een vrij sterk doch niet fijn aroma. De bereiding is echter uitstekend. Zoowel fermentering als droging der plantagecacao laten niets te wenschen over. Zoodoende wordt een goed bereid en ook een uniform product verkregen.

Litt.: Anthony Blom. Verhandeling over den landbouw in de Colonie Suriname. Haarlem 1786; M.D. Teenstra. De landbouw in de Kolonie Suriname. Gron. 1835, le deel; E.J. Bartelink. Handleiding voor kakaoplanters. Amst. 1885 (ook in het Engelsch vertaald); F.A.F.C. Went. De ziekteverschijnselen van de cacao-plant in Suriname. 's Grav. 1903. (Bijlage van het Kol. Verslag 1903.); Idem. Krulloten en versteende vruchten van de cacao in Suriname. (Verhandelingen der Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. Tweede Sectie, Deel X, No. 3). Amst. 1904; Fauchère. Culture pratique du cacaoyer Paris 1906; Van Hall. Cacao-culture (Series of Handbooks on tropical Agriculture, edited by Mac Millan & Co. Ltd. London); Van Hall en Drost. De krullotenziekte der cacao-boomen in Suriname (Bull. No. 16 van het Dep. van Landbouw in Suriname, Mei 1909); A.E. van Hall-de Jonge. Kanker of Roodrot van den Cacaoboom (Bull. No. 20 van het Dep. van Landbouw in Suriname, Nov. 1909), (zie ook Recueil des Travaux botaniques Néerlandais. Vol. VI. 1909); A.E. van Hall-de Jonge en Drost. De instervingsziekte der cacao-boomen en het bruinrot der cacao-vruchten. (Bull. No. 21 van het Dep. van Landbouw in Suriname, Dec. 1909), (zie ook Recueil der Travaux botaniques Néerlandais. Vol. VI. 1909); Van Hall. The 'Krulloten'-disease in a wild growing Cacao-species (*Theobroma speciosum*), (Society Paper No. 435 of the Agricultural Society of Trinidad and Tobago. 1910); Loth. Overzicht van den Landbouw in Suriname (Bijlage van het Kol. Verslag 1905 en 1906); Preuss. Expedition nach Central und Süd-Amerika (Kolonial Wirthschaftl. Komitee Berlin 1901); Gordian. Zeitschrift für die Kakao-, Schokoladen- und Zuckerwaaren-Industrie etc. (Rieck, Hamburg); Geschiedenis van den Cacao. Surinaamsche Almanak 1909, blz. 110-116; Onze West, onder redactie van W. Kraan, tot September 1909; Cacao in Suriname. Uitgave van de Commissie voor de Kol. Landbouw-tentoonst. te Deventer. 1912; De West, onder redactie van W. Kraan, opgericht October 1909; Surinaamsche Almanak. 1913, blz. 117-121.

C.J.J.v.H.

Cacoucia coccinea

Aubl. Fam. Combretaceae. *Julimano*, N.E. (?) Een liaan met roode bloemtrossen, die veel langs de rivieroever groeit.

Caesalpinia bonducella

Flem. Fam. Leguminosae. *Awari-siri*, N.E. Een in alle tropische streken voorkomende, groote klimmende heester, waarvan de takken rechte en gekromde harde, gele stekels dragen. De gevinde bladeren hebben een gestekelde bladsteel met groote steunbladeren aan den voet. De gele bloemen zitten in trossen. De 5-8 cm. lange peul draagt op de kleppen lange stekels. In elke peul zitten 1-2 eironde, loodkleurige zaden.

Caesalpinia ciliata

Urb. Fam. Leguminosae. *Djoekoe*, BEN. E. Heester met dubbel samengestelde bladeren waarvan de blaadjes 1 cm. lang, eivormig zijn; de geheele plant is voorzien van zeer sterk gebogen saamgedrukte stekels, die dikwijls in kransen van drie op den stengel en de bladstelen geplaatst zijn.

Caesalpinia coriaria

Willd. Fam. Leguminosae. *Divi divi*, *Watapaana*, BEN. E. *Divi-divi*, BOV. E. Boom met dubbel saamgestelde bladeren, waarvan de blaadjes 0,7 cm. lang zijn, bloemen in trossen. De peulen zijn leerachtig, dik, omgekruld en worden gebruikt als looistof. (Zie verder het artikel DIVI-DIVI.)

Caesalpinia pulcherrima

Sw. Fam. Leguminosae. *Sabinabloem*, SUR. *Kréré-kréré*, N.E. *Toetoeroetoe*, BEN. E. *Pride of Barbados*, BOV. E. Veel gekweekte heester met dubbel samengestelde bladeren en langgesteelde roode of gele bloemen in trossen.

Caiman,

KAAIMAN.

Een geslacht tot de familie der *Crocodylidae* behoorende. *Kaikoetsji*, AROW. *Akare*. KAR. De in Suriname voorkomende krokodillen behooren allen tot het geslacht CAIMAN, dat zich van de andere krokodillen onderscheidt door het bezit van 18-20 tanden in de bovenkaak, en 17-22 in de benedenkaak. De tanden van de benedenkaak vallen bij gesloten mondopening allen binnen den rand der breedere bovenkaak, terwijl de 4e tand, die de grootste is, past in eene holte van de bovenkaak. De neusbeenderen raken aan de neusopening, zonder evenwel een tusschenschot te vormen. De rug is bekleed met een pantser, dat uit 6 of meer langsrijen van beenachtige, gekielde schubben bestaat; de buikzijde is ook bedekt

met beenplaten, die dakpansgewijze over elkaar heengrijpen en die elk voor zich uit 2 naast elkaar gelegen stukken bestaan.

In Suriname komen 3 soorten van het geslacht Caiman voor, nl.: *Caiman sclerops* Schneid., *C. trigonatus* Schneid. en *C. palpebrosus* Cuv. *Caiman sclerops* heeft het bovenste ooglid gedeeltelijk verbeend, gedeeltelijk vleezig, van boven met verhevenheden en verdiepingen, dikwijls met eene kleine verhevenheid als een soort van horentje. Vlak vóór de oogen draagt deze soort eene verheven lijst, die dwars over den snuit van het eene oog naar het andere verloopt, als de brug van een bril of lorgnet; vandaar de Duitsche naam: Brillenkaaiman. Bij *C. trigonatus* en *C. palpebrosus* is het bovenste ooglid geheel verbeend en glad aan de bovenoppervlakte, zonder verhevenheid of horentje; ook ontbreekt bij deze soorten de verheven lijst vóór en tusschen de oogen. Bij *C. palpebrosus* zijn de rugschilden tusschen de achterste ledematen in 4 rijen gerangschikt, bij *C. trigonatus* daarentegen in 2 of 3 langsrijen; bij beiden loopt over den staartwortel een dubbele kam, bij *C. palpebrosus* vereenigen zich deze 2 tot één enkelen kam op den 11den of 12den staartring, bij *C. trigonatus* geschiedt dit reeds op den 9den of 10den ring. Zij zijn allen bruin of groenachtig gekleurd met donkere vlekken en dwarsbanden, en worden niet buitengewoon groot. *C. sclerops* bereikt eene lengte

van 2.60 M., *C. trigonatus* van 1.40 M., *C. palpebrosus* van 1.20 M. Zij zijn dan ook voor den mensch niet gevaarlijk en voeden zich vooral met visschen, vogels en kleine zoogdieren, hoewel zij ook de weekdieren niet versmaden, zooals blijkt uit de menigte slakkenhuizen die somtijds in hunne maag worden aangetroffen. Zij komen voor in de rivieren, vooral de bovenrivieren, en drijven, met alleen de oogen en neusgaten boven water. Zij leggen een 20-tal eieren met harde poreuse schaal, ongeveer zoo groot als ganzen-eieren. Deze eieren worden in een' kuil in het oeverzand gelegd en, met dorre bladeren overdekt, aan de zonnewarmte overgelaten. De jongen gaan zoodra zij uitkomen dadelijk te water.

Door de Indianen wordt het vleesch, dat echter, tengevolge van de bij den staart gelegen klieren, een muskus-smaak heeft, gaarne gegeten.

Eene grootere kaaiman-soort: *Caiman niger* Spix, die eene lengte van 4 Meter en daarboven kan bereiken, en ook in 't bezit is van de verheven lijst vóór en tusschen de oogen, komt in Engelsch Guiana voor, doch werd in Suriname nog niet waargenomen.

v.L.d.J.

Cajanus indicus

Spreng. Fam. Leguminosae. *Wandoe*, SUR. en BOV. E. Een uit Oost-Indië afkomstige heester met drietallige bladeren, waarvan de tot 8 cm. lange blaadjes aan top en basis zeer spits toelopen. De kleine peulen vertoonen scheefloopende insnoeringen en eindigen in een lange, naaldvormige punt. De bruine zaden worden zoowel rijp als onrijp gegeten.

Calabash.

BOV. E. Zie CRESCENTIA.

Caladium bicolor

Vent. Fam. Araceae. *Jabafoetoe*, N.E. Een op den grond groeiende Aronskelk met rood-gevlekte bladeren; de plant speelt een groote rol bij de bereiding van bekoringsmiddelen bij de Indianen. (Zie BENEDENL. INDIANEN.)

Calaloe,

BOV. E. Zie AMARANTUS TRISTIS.

Callichthys callichthys L.,

(syn. *CALLICHTHYS ASPER* Q.G.) *Surinaamsche pantserval*. *Kwikwi*, N.E. Fam. Callichthyidae. Zoetwatervis. Verspreiding Suriname, La Plata tot aan Trinidad. De kop is plat; aan beide mondhoeken bevinden zich twee voeldraden. De romp is vooraan rond, en verderop, evenals de staart, zijdelings gedrukt. Zijdelings heeft hij twee rijen platen, 28 in de bovenste, 26 tot 27 in de onderste rij. De borstzijde is onbedekt. Op de rugzijde is tusschen de platen eene open streep, die echter ten deele door schubben bedekt is. De eerste rugvin heeft een korten stekel en 7 stralen, de tweede rugvin is eene vetvin met aan den voorrand een puntigen stekel. De niet door platen bedekte deelen zijn donker violet. Hij wordt 6-8 duim. Als in den drogen tijd het water, waarin hij leeft, opdroogt, zoekt hij over land eene andere beek en wanneer hij in een meer opgesloten is, doorgraaft hij den grond tot hij stroomend water bereikt. In vochtige weilanden wordt hij gevangen door een gat in het gras te maken of de modder er onder uit te scheppen. Een zeer gezochte voedselvisch.

Callinectes.

Srika, N.E. *Haralobata*. AROW. Van deze in zee en in de riviermonden levende krab komt *C. danae* Smith in Suriname voor; *C. ornatus* Ordway. *C. larvatus*, Ordway, *C. tumidus* Ordway, *C. bocounti* A. Milne Edw., *C. Ornatus* Ordway en *C. toxote* Ordway komen waarschijnlijk alle bij de W.-I. eilanden voor. Een verwante soort van groot economisch belang, *C. sapidus* of *blue crab*, vindt men in de Zuidelijke Vereenigde Staten en bij de Grootte Antillen. (Zie de beschrijving van *Callinectes* onder CRUSTACEA).

In Suriname wordt deze krab in de zomermaanden of in het voorjaar, wanneer de vervelling juist is afgelopen en het nieuwe pantser nog zacht en week is, in ondiep water langs de kust met de hand gevangen, en tegen 2 of 3 cent per stuk van de hand gedaan. In andere streken evenwel vormt zij het voorwerp van een zekere industrie; in Virginië in de Vereenigde Staten wordt zij niet slechts versch gegeten, maar ook in bussen geconserveerd en naar de groote steden aan de Oostkust der Vereenigde Staten verzonden.

Door Amerikaansche onderzoekingen weten we thans iets van de levenswijze dezer soort. speciaal van *Callinectes sapidus*. Zij leeft meest in ondiep water aan de kust en komt in het voorjaar en later in den zomer op de ondiepste plaatsen azen op allerlei afval, jonge vischjes, vischbroed, enz. In dien tijd heeft ook de vervelling plaats. Men heeft bevonden, dat de wijfjes in het 3e levensjaar geslachtsrijp worden. Bij de paring, of liever het voorspel daarvan, gaat het mannetje zoo hoog mogelijk op zijne pooten voor het wijfje staan, spreidt de scharen zoo ver mogelijk uit en schuift zich statig en langzaam heen en weer. De paring duurt 3-6 uur. Eene afwijkende voorstelling van de voorgaande, welke afkomstig is van Mary J. Rathbun, geeft Hay, die mededeelt dat het mannetje eenvoudig het wijfje vastgrijpt, even voor zij begint te vervellen, en haar zoo lang met zich mededraagt, tot de vervelling begint. Zoodra deze is afgelopen heeft onmiddellijk de copulatie plaats, waarna de seksen nog een of twee dagen vereenigd blijven, tot het pantser hard geworden is, Zoo worden in het voorjaar een groot aantal mannetjes, ieder een wijfje dragend, door de visschers gevangen. Hay vermoedt, dat het wijfje slechts eens paart, en nadat de jongen uit de eieren, welke aan de onderzijde van het achterlijf zijn vastgekleefd, uitgekomen zijn, sterft. Dit is volgens Verrill zeer onwaarschijnlijk, daar hij eierdragende wijfjes vond van tenminste twee verschillende grootten, zoodat verondersteld kan worden, dat de grootere exemplaren meer dan 3 jaren oud waren. Misschien zijn het de grootere wijfjes, waarvoor de mannetjes hunnen door Rathbun beschreven liefdedans uitvoeren.

Belangwekkend is nog, wat Verrill mededeelt over een zeer eenvoudige manier om deze zeer weerbare en behendige krab geheel hulpeloos en gemakkelijk hanteerbaar te maken: door haar namelijk zacht en voortdurend over de hartstreek, ongeveer in het midden van het borststuk, te wrijven. Op deze wijze kan in een paar minuten tijds de meest vechtlustige krab volkomen weerloos gemaakt worden.

Litt.: Hay, the Life History of the Blue Crab, Appendix to Annual Report of the Comm. of Fisheries for 1904; Rich. Rathbun, the Crab Fisheries, Prt. XXI van: the Fisheries and Fisheries Industries of the United States, N.S. Comm. of Fish and Fisheries Sect. V, vol. II, 1887; Mary J. Rathbun, the Genus *Callinectes*, Proc. U.S. Nat. Mus., vol. XVIII, 1895; Verill, Decapod Crustacea of Bermuda. I. Brachyura and Anomura, Transact. Connect. Ac. of Arts and Sciences, vol. XIII, 1908.

J.J.T.

Calotropis procera

R. Br. Fam. Aselepiadaceae. *Katoena di seeda*, *Zijkatoen*, BEN. E. *Liberty tree*, *Sprain leaf*, BOV. E. Boom met tot 20 cm. lange, zeer breede eenigszins spatelvormige stengelomvattende bladeren; de bloemen staan in schermvormige, korte bloeiwijzen en hebben een vlakken stervorm; de vruchten zijn meer dan vuist groot; de plant bevat veel melksap.

Campesji,

BEN. E. Zie HAEMATOXYLON.

Canarium commune

L. Fam. Burseraceae. *Kanarieboom*. Een uit O. Indië in Suriname ingevoerde boom, die hier en daar, o.a. in den Cultuurtuin, langs de wegen geplant wordt.

Canaster,

PAP. Zie VISSCHERIJBEDRIJF OP DE W.-I. EILANDEN.

Canavalia obtusifolia

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Sea peas*, BOV. E. Klimplant met drietallige bladeren en dikke leerachtige peulen, die tot 3 cm. breed en meer dan 19 cm. lang zijn.

Canckerberry,

BOV. E. Zie SOLANUM RACEMOSUM.

Candle wood,

BOV. E. Zie GUETTARDA SCABRA.

Canegrass,

BOV. E. Zie PANICUM DIVARICATUM.

Canella alba

Murr. Fam. Canellaceae. *Pepper cinnamon*, ST. M. Boom of hoge heester met lange leerachtige licht groene, spatelvormige, van doorschijnende puntjes voorziene bladeren; de bloemen in eindstandige, bloeiwijzen 3 kelkbladeren, 5 groote bloemkroonbladeren, 10 meeldraden tot een buis vergroeid. De niet openspringende besvrucht heeft een vleezigen wand.

Cannabis sativa

L. Fam. Moraceae. *Bhang, Ganjah*. De stamplant van de hennep-vezels; de naam *Ganjah* is in Suriname ingevoerd door de Br. Indische immigranten.

Canna coccinea

Ait. Fam. Cannaceae. *Sakkasiri*, N.E. Een kruidachtige plant met groote roode bloemen. De plant heeft stomp-gestekelde vruchten met vele zaden.

Canna indica

L. Fam. Cannaceae. *Canna*, BEN. E. *Cannon*, *Indian shot*, BOV. E. Rechtopstaande kruidachtige plant met breede spitstoelopende bladeren en eindelingsche bloeiwijzen van zeer onregelmatig gevormde bloemen. Gekweekt. Ook in Suriname.

Cannon,

BOV. E. Zie CANNA INDICA.

Cantz'laar (Paulus Roelof),

geb. 22 Nov. 1771 te Amsterdam, begaf zich in 1790 als adelborst in 's lands zeedienst en werd in 1793 bevorderd tot Luit.-ter-zee. In 1795 met het geheele corps zee-officieren afgedankt, trad hij in 1799 weder in dienst en werd 23 Aug. 1800 bevorderd tot Luit. t. zee 1e kl. en 23 Nov. 1804 tot kapl.-Luit. In 1808 verkreeg hij den titel van Luit.-Kol. Na een zeegevecht op 21 Oct. 1813 werd hij als krijgsgevangene naar Engeland gebracht, waar hij tot na de omwenteling van 1813 bleef. In 1814 werd hij benoemd tot kapl. t. zee en tot kommandant van het door hem in dat jaar opgerichte bataillon mariniers. In 1815 volgde zijne benoeming tot gouv. van St. Martin en Saba, waarvan hij 6 Jan. 1816 het bestuur overnam. Hij bleef hier tot 1820, toen hij tot Schout-bij-nacht werd bevorderd en benoemd tot gouv. van Curaçao en onderhoorige eilanden. In 1828 vertrok hij als eerste Gouv.-Generaal over de gezamenlijke Ned. W.-I.bezittingen naar Paramaribo, waar hij 15 Dec. 1831 overleed.

Zie v.d. Aa. Biogr. Woordenboek. - Wolbers. Geschied. van Suriname, Amst. 1861. - A. Halberstadt. Een standbeeld voor den graaf van den Bosch. Leiden 1862. - Simons. Besch. v.h. eiland Curaçao, Oosterwolde 1868.

Caperonia palustris

St. Hil. Fam. Euphorbiaceae. *Toriman*, N.E. Een onkruid met kleine groene bloemen en stekelige vruchten.

Capito niger.

Papaja fowroe, N.E. Een in Suriname voorkomende baardvogel, tot de familie der CAPITONIDAE behorende. Voorhoofd en keel scharlakenrood, het achterhoofd geelachtig; rug, vleugels en staart zwart met eenige geelachtige strepen op den rug; onderzijde geel-wit met zwarte vlekjes. De vogel leeft in moerassige streken. Eigenaardig is het geluid dat hij voortbrengt. De kop wordt naar boven en de staart naar onderen bewogen vergezeld van een geluid als boeng, boeng. Plotseling springt de vogel snel vooruit, daarbij een luid schetterend, lang gerekte k-r-r-r-uitstootende vermoedelijk om vrees aan te jagen.

Capparis breynia

Jacq. Fam. Capparidaceae-*Jeerba mosterd*, *Oliba maatsjoe*, *Paaloe freetoe*, *Raaba*, BEN. E. Boom met eenigszins ruwe bladeren, aan den onderkant bedekt met schubben; bloemen in dichte bloeiwijzen; vruchten zeer langgerekt.

Capparis coccolobifolia

Mart. Fam. Capparidaceae. *Hoerikoeri*, *Jeerba mosterd*, *Paaloe di loora*, *Raaba*, *Stokki*, BEN. E. Boom of klimmende heester met groote witte bloemen met vele meeldraden; bladeren langwerpig, kaal, vruchten zeer lang gerekte, soms rozenkransvormig verdikt.

Capparis cynophallophora

L. Gris. Fam. Capparidaceae. *Stokki*, BEN. E., *Mustard tree*, *Man of war bush*, BOV. E. Onderscheidt zich van *C. coccolobifolia* door de aan den top niet spitse bladeren.

Capparis frondosa

Jacq. Fam. Capparidaceae. *Churchblossom*, BOV. E. Boom met groote langwerpige bladeren en bloemen in een korte gedrongen bloeiwijze; de vruchten zijn in een schermachtig complex bijeen geplaatst en lang gerekte op duidelijke stelen.

Capparis jamaicensis

Jacq. Fam. Capparidaceae. *Olieba* BEN. E. Boom met aan den bovenkant zeer sterk glimmende bladeren, die aan den onderkant geheel bedekt zijn met schubben; vruchten langgerekt, rozenkransvormig ingesnoerd.

Capparis linearis

Jacq. Fam. Capparidaceae. *Keedebessji*, BEN. E. Boom met lijnvormige aan de randen omgekeerde bladeren van 9 cm. lengte vruchten lang gerekte op duidelijke stelen geplaatst.

Capraria biflora

L. Fam. Scrophulariaceae. *Tantsji*, BEN. E., *Wild tea*, BOV. E. Heesterachtig plantje met spatelvormige, aan den top duidelijk verbreedte en zeer grof gezaagde bladeren, die niet tegenoverstaand zijn; de bloemen zijn in duidelijk gesteelde, arme bloeiwijzen geplaatst, meestal 2 of 3 bloemen bij elkander.

Caprimulgidae.

Geitenmelkers of *Nachtzwaluwen*; *Spookvogels*, SUR. *Boeta boeta*, *Jorokafowroe* en *Miendri passi*, N.E. Komen in Suriname in tamelijk aantal voor. Een gewone soort is *Nyctidromus albicollis*; Kappler, Surinam, blz. 87. beweert dat, wanneer men dezen vogel schiet, men soms in de krop de vuurvliegen, waarmede het dier zich onder meer voedt, kan zien lichten. Een reus der familie is *Nyctibius grandis*. De negers hebben een bijgeloovige vrees voor de Nachtzwaluwen. (Zie BIJGELOOF.)

Capsicum dulce

Hort. Fam. Solanaceae. *Birdpepper*, BOV. E. Heester met kortgesteelde naar basis en top spits toeloopende tot 12 cm. lange gaafrandige bladeren; de vruchten zijn opgeblazen, ter grootte van een noot. Gekweekt.

Capsicum frutescens

L. Fam. Solanaceae. *Aratta-kaka-pépré*, N.E. Een kleine halfheester, die de bekende kleine roode Spaansche peper levert. Veel aangeplant, zoowel in tropisch Amerika als in Azië. In Suriname worden nog tal van andere capsicum-soorten gekweekt, bekend onder de inlandsche namen *A-gi-oeman-nin*, *Dagoe-pépré*, *Misi moonki*, *Sika pepré*, enz. De Arow. naam voor Capsicumsoorten in het algemeen is *Hatti*.

Caraïben.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Caraipa richardiana

Camb. Fam. Guttiferae. *Matakki*, N.E. Een boom waarvan het hout weinig voor timmerhout wordt gebruikt; in vroeger jaren wel voor duigen voor suikervaten.

Caranjito,

PAP. Zie NEOMAENIS GRISEUS.

Caranx crysos

(Mitch.) De K. *Juril* en *Pampanos*, PAP. op St. Eust. *Runner*. Fam. Carangidae, Zeevisch. Verspreiding: van Kaap Cod tot Brazilië aan de atlantische kusten. Een welbekende voedselvisch, die zelden langer dan een voet wordt. Deze heeft geen hondstanden, de kaken en de borst zijn beschubd. Het gebogen voorste deel van de zijlijn is ongeveer de helft van het rechte deel der zijlijn; dit rechte deel is geheel met stekelige plaatjes bedekt. De kleur is olijfgroen, goudachtig geel of zilverachtig aan den onderkant, een zwarte plek op het kieuwdeksel, de vinnen licht getint.

Caranx hippos

(L.) J. & G., *Pampanos*, PAP. Op St. Eust. *Cavally*, *Jack*, en *Toro*. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: aan beide kusten van tropisch Amerika; ook in Oost-Indië. Deze visch heeft twee rugvinnen, de eerste bestaat uit stekels, de tweede uit een grooter aantal stralen; de eerste hoogere stralen worden gevolgd door lagere, beide vinnen kunnen in een groef neergeplooid worden. De staartvin is gespleten, de aarsvin wordt voorafgegaan door twee stekels, en gelijkt op de tweede rugvin. De borstvinnen zijn sikkelvormig. Het voorste deel van de zijlijn is gebogen; het achterste deel loopt recht en is ten deele met stekelige plaatjes bedekt. Deze visch is van boven olijfkleurig, aan de zijanten en beneden goudachtig getint. Er is een zwarte plek op het kieuwdeksel, en op de onderste borstvinstralen; deze laatste ontbreekt soms bij jonge exemplaren; er is een zwarte plek in de oksel van de borstvin; de bovenrand van de tweede rugvin is zwart en de bovenrand van de staartsteel is donker getint. Hij kenmerkt zich door zijn hondstanden, zijn onbeschubde borst en zijn kleurteekening.

Caranx latus

Agassiz. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië en alle warme zeeën. De bovenkaak reikt tot den achtersten rand van den oogappel. Het lichaam met schubben bedekt, deze ook op de borst, op de wangen en op de bovendeelen der kieuwdeksels. Kleine schildjes op heel het rechte deel van de zijlijn, het gebogen deel van de zijlijn is 1½ maal in het rechte deel begrepen. De kleur is blauwachtig, de zijkanten goud of zilverachtig. Eene zeer kleine zwarte kieuwdekselvlak; jonge vischjes soms met onduidelijke donkere dwarsbanden; de vinnen meest grijsachtig. Het voorste deel van de zachte rugvin donker, de staartvin geel zonder zwart. Het vleesch is in de tropen soms vergiftig en veroorzaakt dan de ongesteldheid 'Ciguatera' genoemd.

De Caranx-soorten worden in het Papiamentsch *Corcoba*, *Jager*, *Juril* en *Waranawa* genoemd, op St. Eust. *Jack*; de meesten zijn goed voedsel.

Carapa procera

D.C. Fam. Meliaceae. *Krapà*, N.E. Groote boom met groote, zwartbruine nier-vormige vrucht met vele zaden, die olie bevatten. Het roodachtige hout is een zeer goed bouw- en meubelhout; het wordt soms *Surinaamsche Mahonie* genoemd. Een aftreksel van den bast, die ongeveer 5 pct. looistof bevat, wordt gebruikt tegen diarrhee; de bittere olie der zaden tegen huiduitslag en tegen jicht. De bast zou ook koortswerende eigenschappen hebben.

Carcharhinus oxyrhynchus

(M. & H.) J. & E. (syn. *CARCHARIAS OXYRHYNCHUS*. M & H.) Fam. Galeidae, requiem-haaien; volksnaam *haai Sarki*, N.E. Verspreiding: kust van Suriname. Deze haai heeft twee rugvinnen; de eerste, korten hoog, ligt meer naar voren op het lichaam dan de buikvinnen, de tweede is betrekkelijk klein en ligt tegenover de aarsvin; de borstvinnen zijn groot en breed, sikkel-vormig, de staart is van af de staartvin min of meer naat boven gebogen. Er zijn vijf uitwendige kieuwspleten. De bek steekt in de lengte lijn vooruit met de mondspleet aan de onderzijde. Behalve deze soort, die bepaaldelijk van de kust van Suriname vermeld wordt, leeft b.v. *Carcharhinus Henlei* (Val.) J. & E. aan de kusten van Brazilië en Guiana; deze is eenvormig grijs. *Carcharhinus lamia* (Raf.) J. & E., de menschetende haai, komt o.a. voor in de tropische gedeelten van den atlantischen oceaan en wordt dikwijls gezien bij kaden en steigers. Bij de West-Indische eilanden wordt daarenboven vermeld *Ch. falciformis* (Bibr.), *Ch. acronotus* (Poey), *Ch. Perezi* (Poey), *Ch. remotus* (Val.).

Cardiospermum halicacabum

L. Fam. Sapindaceae. *Kerstmisbloem*, SUR. *Njanja (?)* N.E. *Kaboeja makoeto*, BEN. E., *Sprainbush wine*, BOV. E. Een kruidachtige met ranken klimmende plant met dubbelveervormig samengestelde bladeren. De bloemen klein en groenachtig; de vruchten sterk opgeblazen, vleezig en min of meer driehoekig.

Caretta,

PAP. Zie CHELONIA.

Cargasoen

(van cargaison), noemde men in vroeger tijd de lading van een naar de koloniën vertrekkend schip, welke gedeeltelijk bestemd was om verhandeld te worden met de inboorlingen (in Afrika de negers, in Amerika de Indianen) en welke gedeeltelijk bestond uit oorlogs-ammunitie en leeftocht voor de kolonisten, die deze op verrekening van de Compagnie of van de reederij ontvingen. Zie over de artikelen die ingevoerd werden P.M. Netscher, Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, 's Grav. 1888, blz. 358 en J.D. Herlin, Beschrijvinge van de Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden, 1718, blz. 242-248.

Zie ook de brieven van van Aerssen v. Sommeldijk, medegedeeld door G.P. Rouffaer in de Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde v. Ned.-Indië, 7de Volgr. IV, n.l. de Bijlagen IX en X.

De producten van het land, die door de schepen op hunne terugreis naar Europa medegevoerd werden, waren de 'retour-ladingen'.

Caribania,

oude naam van Guiana of de Wilde Kust.

Carica papaya

L. Fam. Caricaceae. *Papaja*, SUR. en N.E. *Papaaï*, BEN. E., *Papao*, BOV. E. Hoogopgroeïende plant met zeer weeten, kalen stam en een dichte kroon van groote, sterk ingesneden bladeren. De bloemen zijn eenslachtig; het bloemdek van de beide bloemen is verschillend van vorm. In Suriname onderscheidt men de plant in *man-* en *oeman-*(vrouwelijke) *papaja*. De groote oranjekleurige vruchten zijn gemakkelijk verteerbaar. De bladeren worden door de keukenmeiden gebruikt om taai vleesch malsch te maken. Het melksap bevat een als pepsine werkende stof, papayine. De jonge bladeren bevatten het alkaloid carpaïne.

Carludovica palmata.

Zie HOEDEN-VLECHTERIJ.

Carnivora.

Onder den naam van Carnivora of Roofdieren brengt men een aantal Zoogdieren te zamen, die wel in den regel, maar niet, zoals de Latijnsche naam zou doen vermoeden, altijd 'carnivoor' (uitsluitend vleeschetend) zijn. Beeren bijv. eten behalve vleesch ook honig en vruchten. Het

meest kenmerkend is hun gebit; het bestaat uit (in iedere kaakhelft) 3 snijtanden, 1 meestal grooten en uitstekenden hoektand en in den regel 7 kiezen, waarvan de vierde in de bovenkaak en de vijfde in de onderkaak in het oog vallend groot zijn en voorzien van krachtige punten (scheurkies). In het algemeen kan men zeggen, dat deze scheurkies het sterkst ontwikkeld is bij de meest verscheurende Roofdieren. De pooten eindigen in 4 of 5 sterke, gekromde klauwen, die bij sommige Carnivora bij het loopen kunnen worden teruggetrokken. Verreweg de meeste loopen op de teenen; enkele, zooals de Beeren, op de voetzoolen. Over het algemeen zijn de hemisphaerae van de groote hersenen goed ontwikkeld en zijn de Carnivora in het bezit van voortreffelijke zintuigen. Vooral geldt dit voor het reukzintuig. Bij vele Roofdieren komen nabij den anus klieren voor, die een buitengewoon doordringende, afschuwelijk stinkende stof afscheiden. Zij leven meestal in monogamie en gaan, behoudens enkele uitzonderingen (bijv. wolven) nooit in troepen op roof uit. Zij zijn over de geheele aarde verspreid, doch gedijen toch klaarblijkelijk het best in warme streken. Men verdeelt de Carnivora tegenwoordig in twee groepen: Fissipedia en Pinnipedia. De eerste of eigenlijke Verscheurende dieren leven grootendeels op het land, de tweede uitsluitend in het water. Tot de Fissipedia behooren o.a. de volgende families. Felidae, de meest typische vertegenwoordigers der Carnivora: Leeuw, Tijger, Jagoeear (zie Felis), Kat, Panter, enz. Viverridae, meestal betrekkelijk klein, beperkt tot de Oude Wereld: Civetkat, Ichneumon. Canidae, meestal gezellig levend: Hond, Wolf, Vos, Icticyon (zie aldaar). In overeenstemming met hun omnivore levenswijze hebben de Ursidae, waartoe de Beeren behooren, en de Procyonidae betrekkelijk kleine scheurkiezen. De laatste leven met één uitzondering in de Nieuwe Wereld: Waschbeer (zie PROCYON), Neusbeer (zie NASUA), Kinkajoe (zie CERCOLEPTES). Mustelidae, over bijkans de geheele wereld verspreid; vele leveren voortreffelijk bont; Marter, Hermelijn, Bunzing, Das, Otter (zie LUTRA, PUTORIUS en GALICTIS).

De Pinnipedia hebben zich in bouw geheel en al aan het leven in water aangepast. Zoo zijn bijv. de pooten kort en eindigen in breedte, vinvormige organen, met rudimentaire nagels. De meest bekende families zijn de volgende: Trichechidae, met groote stoottanden in de bovenkaak; Walrus. Phocidae: Zeehond of Rob, Zeeleeuw.

G.C.J.V.

Carolinea princeps

L. Zie PACHIRA AQUATICA.

Carpitan,

PAP. Zie NEOMAENIS ANALIS.

Caryocar glabrum^{aant.}

Pers. var. **EDULE** Wittm. Fam. Caryocaraceae. *Aloekoemali*, KAR. *Bokkenoot*, SUR. *Ningré-noto*, N.E. Kleine boom met 3 tallige bladeren. De zaden bevatten veel vet en worden gegeten. De bast bevat saponine en wordt als zeep gebruikt; van daar dat men den boom ook wel *Sopo-hoedoe*, N.E. (Zeephout) noemt. De harde vruchtschalen worden met mais en bananenschillen gebrand, daarna met anijs en kaneel fijngestampd en in water ingenomen tegen diarrhee.

Casearia.

Fam. Flacourtiaceae. *Boesi-koffi*, N.E. Kleine boomen of heesters met kleine, groene bloemen, die groepsgewijs in de bladoksels zitten. Gebruik onbekend.

Casearia decandra

Willd. Fam. Flacourtiaceae. *Crack open*, BOV. E. Boompje met dunne bladeren, die naar top en basis spits toelopen, onduidelijk gezaagd en tot 7 cm. lang zijn; vruchten ter grootte van een kleine druif.

Casearia bonairensis

Bold. Fam. Flacourtiaceae. *Geelhout*, *Paaloe di Bonaire*, BEN. E. Boompje met glimmende tot 10 cm. lange bladeren en vleezige, openspringende vruchten; de bladeren doen eenigszins aan perenbladeren denken.

Casha,

BOV. E. Zie ACACIA FARNESIANA.

Cashew,

BOV. E. Zie ANACARDIUM.

Casripo,

N.E. Zie AARDVRUCHTEN (onder KASSAVE) en KOKOSNOOT.

Cassave

SUR. en BOV. E. Zie MAHINOT UTILISSIMA en AARDVRUCHTEN.

Cassave di moondi

BEN. E. Zie MANIHOT CARTHAGINIENSIS en AARDVRUCHTEN.

Cassia alata

L. Fam. Leguminosae. *Slabriki*, N.E. Kleine boom met gele bloemen en lange gevleugelde peulen. De bladeren zijn een middel tegen huidziekten; andere deelen van de plant worden tegen koorts gebruikt. *Cassia reticulata* Willd. wordt onder denzelfden naam voor hetzelfde doel gebruikt.

Cassia bacillaris.

Linn. f. Fam. Leguminosae. *Gado-boom*, N.E. Kleine boom met sterk gevinde bladeren en groote geele bloemen.

Cassia bicapsularis

L. Fam. Leguminosae. *Broeska doesji*, *Tamarijn sjimarón*, *Wild trommelstok*, BEN. E. *Blydog*, BOV. E. Kruid met zestallige veervormig samengestelde bladeren; bloemen geplaatst in armbloemige trossen; peulen rolrond, hangend.

Cassia fistula

L. Fam. Leguminosae. *Trommelstokboom*, SUR. *Liquorice plant*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde bladeren, die in het voorjaar afvallen en groote, gele, in lange trossen hangende bloemen; de meer dan 3 dm. lange peulen zijn rolrond en zwart, de zaden door tusschenschotten gescheiden. Om de zaden ligt een zwart moes dat een volksgeneesmiddel is.

Cassia glandulosa

L. Fam. Leguminosae. *Wild peas*, BOV. E. Laag heestertje met veervormig saamgestelde bladeren en alleenstaande gele bloemen; de peulen zijn platgedrukt.

Cassia obovata

Collad. Fam. Leguminosae. *Senneblaar*, BEN. E. Laag heestertje met veervormig saamgestelde bladeren; de peulen gebogen, plat en voorzien van breede vleugels.

Cassia occidentalis

L. Fam. Leguminosae. *Jorokapési*, N.E. *Broeska*, BEN. E. *Bitterroot*, BOV. E. Heester met 6- tot 8- tallige veervormig-samengestelde bladeren. De gele bloemen 2 of 3 bijeengeplaatst; de bruine peulen springen met een knal open en slingeren de zaden ver weg. Verschillende deelen van de plant worden als volksgeneesmiddelen gebruikt. De ontbaste wortels worden gekauwd tegen zeere keel en de gebakken vruchten met warm suikerwater gedronken tegen verkoudheid.

Castilloa elastica.

Zie PLANTAGE RUBBER.

Castor oil plant.

BOV. E. Zie RICINUS.

Castor-olie-plant,

SUR. Zie RICINUS.

Casuarina equisetifolia

L. Fam. Casuarinaceae. *Casuarine*, BOV. E. Boom met kleine, schubvormige blaadjes en dunne stengels; de vruchten doen in vorm wat aan dennekegels denken. Gekweekt.

Casuarine

BOV. E. Zie CASUARINA.

Catclaw,

BOV. E. Zie BIGNONIA UNGUISCATI.

Catharina Sophia.

Voormalige suikerplantage aan de Saramacce rivier, in 1833 eigendom geworden van de Particuliere West-Indische bank en in 1845 gouvernements-plantage. Hoewel de fabriek

in 1844 van geheel nieuwe machines was voorzien en in 1850 een slavenmacht van 640 koppen telde, had de onderneming geen bijzonder financieel geluk. In 1864 werd de plantage verkocht. Sedert vele jaren is ze omgezet in een cacao- en koffieplantage. Op de plantage bevindt zich sedert 1855 een etablissement der Evangelische Broedergemeente. Zie A. Halberstadt, Vrijmaking der slaven in Suriname en de opheffing van het meesterschap, volgens de Staatscommissie. Amst. 1856. - Idem, Een standbeeld voor den Graaf van den Bosch. Leiden 1862. Wolbers. Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861, blz. 715. - Een Halve Eeuw 1848-1849. Eerste deel. De Koloniën, door Mr. H. van der Wijck, blz. 131. - J.J. Reesse. De suikerhandel van Amsterdam van 1813 tot 1894. 's Grav. 1911, blz. 130.

Cathartidae.

GIEREN DER NIEUWE WERELD. Deze vogels zijn uitsluitend tot Amerika beperkt. De meest gewone vertegenwoordiger in Suriname is de *Stinkvogel*, *Aasgier*, *Catharista atrata* (N.E. *Djankro*, *Opété* en *Tiengi fowroe*, AROW. *Anowane*), die nuttig is door het opruimen van krogen en vuil en daarom de bescherming der regeering geniet. De Stinkvogel leeft niet alleen van aas maar rooft, als hij die krijgen kan, ook kuikens weg. Een aardige kijk op de levenswijze dezer gieren geeft J.M.F. Dubois in 'Tingiefouroe, de Gier' in De Levende Natuur van 1 Sept. 1911. Deze vogel is geheel zwart, behalve de basis en de schachten der groote slagpennen, die wit zijn. Minder algemeen zijn *Cathartes burrovianus*, *C. aura* en *C. pernigra*, wier gevederte ook zwart, maar wier naakte kophuid met helder roode, gele of blauwviolette kleuren versierd is. De *Koningsgier* (N.E. *Tiengi-fowroe gramman*) *Gypagus papa*, komt niet in de nabijheid van bewoonde plaatsen voor. De in Suriname algemeen verspreide meening, dat de stinkvogels zich nimmer aan een cadaver zullen vergasten, zoolang de koningsgier daaraan bezig is, werd reeds door Kappler, Surinam, blz. 84, bestreden. Ook van Stockum zag den koningsgier in gezelschap van vele stinkvogels zich te goed doen aan een cadaver. (Verslag der Coppename-Expeditie, blz. 109 en 110.)

Catnip,

BOV. E. Zie SALVIA.

Cavally,

ST. EUST. Zie CARANX HIPPOS.

Cavia.

Geslacht van Knaagdieren (Zie RODENTIA), behoorende tot de Fam. Hystricoideae, welke bijna uitsluitend in de N. Wereld te huis zijn. Het is onzeker welke van de

talrijke soorten eigenlijk bedoeld wordt met den N.E. naam *Makà-aratta*; gewoonlijk wordt aangenomen *C. aperea*.

Cayenne peper.

Hoewel er in de Guiana's vele Capsicum-soorten gekweekt worden, heeft er van daar geen uitvoer plaats. Een onderzoek door Prof. W. Joest - Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana, Intern. Arch. für Ethnogr., Suppl. zu Band V. 1893, blz. 14 - ingesteld bij de firma Crosse & Blackwell te Londen, die bijna de geheele wereld van 'Cayenne peper' voorziet, naar de herkomst van deze specerij, leerde dat er twee soorten van roode peper in den handel zijn, de lange, niet-scherpe, uit Frankrijk en de korte, scherpe uit Zanzibar. Beide worden vermengd en gestampt tot 'Cayenne peper'.

Cebus.

Dit apengeslacht behoort tot de groote Z.-Amerikaansche Familie der Cebidae (zie SIMIAE) Zij gelden voor zeer bevattelijk, en hebben dan ook omvangrijke groote hersenen. Er komen in Suriname twee soorten voor: *C. capucinus* en *C. apella*, die wegens hun zwart kophaar, dat als een capuchon afsteekt tegen het geelachtige gezicht, Kapucijner-apen genoemd worden. In Suriname zijn zij bekend als *Kis-kissi*; in Cayenne worden zij *macaques* genoemd; KAR. *Mekoe*; AROW. *Foedi*. Volgens A. Vosmaer dragen zij ook den naam Fluiters (Beschr. Amerik. Slinger-aap-soort, genaamd de Fluiters. Amst. 1770). Nu eens treft men hen aan in troepen van hoogstens een dertigtal, dan weder als afzonderlijke paartjes. Zij zijn ongeveer zoo groot als een kat en door hun schuwheid moeielijk te benaderen. Zij leven van vruchten, vogeleieren, volgens sommigen ook van vogels. Als zij jong gevangen worden, kan men hen gemakkelijk temmen.

Cecropia peltata

L. Fam. Moraceae. *Bosch-papaja*, SUR. *Wild papaw*, BOV. E. Boomen met kalen stam en een kroon van groote handvormig ingesneden bladeren, die 7- en meer-lobbig en aan den onderkant wit zijn. Opmerkelijk zijn de holle, door dwarse tusschenschotten in kamers verdeelde stammetjes, welke kamers vaak verblijfplaatsen van mieren zijn. Volgens Schimper voeden de mieren zich van de klieren, die onder de basis der bladstelen voorkomen terwijl, zij als wederdienst den boom tegen de aanvallen van bladsnijdende mieren zouden beschermen. Latere onderzoekers (von Ihering, Ule, Fiebrig) ontkennen het bestaan van deze symbiose. In Suriname komen verschillende soorten zeer algemeen langs de rivieren voor; dieper in het bosch uiterst zelden. Een aftreksel der gedroogde bladeren wordt als thee gedronken ter bevordering der urineloosing en tegen malaria. De ruwe bladeren worden door de Indianen als schuurpapier gebruikt. (Zie over dezen boom A.J. van Stockum. Verslag van de Saramacca-Expeditie, Leiden 1904, blz. 141 en 142 van den overdruk.)

Ceder,

SUR. Zie CEDRELA.

Cedrela odorata

L. Fam. Meliaceae. *Ceder*. SUR. *Sedré*, N.E. Een groote boom, waarvan de stam een zeer gezochte houtsoort levert. Het hout wordt in Suriname veel voor meubelhout, inzonderheid voor kleerekasten gebruikt, omdat het insectenwerend is, in Europa vooral voor sigarenkistjes. Het bevat een sterk riekende olie.

Ceiba pentáandra^{aant.}

Gärtn. (Syn. *BOMBAX CEIBA*, *ERIODENDRON ANFRACTUOSUM* D.C.) Fam. Bombacaceae. *Kankantri*, N.E. *Koemaka*, AROW. *Katoenboon*, BEN. E., *Silk cotton tree*, BOV. E. Een majestueuze boom, de hoogste, breedst vertakte en mooiste van het Surinaamsche woud. De handvormig samengestelde bladeren vallen af als de vruchten rijp zijn. De vruchten zijn aan de binnenzijde sterk behaard. Dit zaadpluis wordt in Suriname niet gebruikt. De boom bloeit, naar men zegt eens in de drie jaar, met purperkleurige bloemen. De reusachtige, met stekels bezette stam vertoont stutten, in Suriname *sporen* genoemd, (als de beeren van een kerk) die den boom schragen en kamers vormen waarin wel voor een dozijn menschen plaats is.

De naam *kankantri* is zonder twijfel een verbastering van *cotton tree*. Bij oudere schrijvers (A. Blom. Verhandeling van den landb. in de col. Suriname, Haarlem 1786 (blz. 422)) vindt men den naam *Kattentrie*.

Deze prachtige woudreus, de heilige boom der negers, (waarschijnlijk wegens eenige gelijkenis met de Afrikaansche *Adansonia digitata*) is door reizigers dikwijls afgebeeld; zie o.a. Benoit, *Voyage à Surinam*, Brux. 1839, Pareau, *Onze West*, 's Grav. 1898 en Dr. H. van Cappelle in 'Elseviers geill. Maandschrift', Maart 1905, blz. 182. Hoogtecijfers van gemeten boomen geven o.a.: Lefroy, *Otalissi*; a tale of Dutch Guiana, London 1826, 125 voet; Pareau,

I.c., 45 M. Als diameter van de kroon geeft Lefroy 150 voet, terwijl Pareau als middellijn van het grondvlak van den stam, wanneer men de tegenover elkaar staande sporen meerekent, 12 M. vermeldt.

Celtis iguanacea

Sarg. Fam. Ulmaceae. *Bessji igoeaana*, *Jeerba igoeaana*, *Raambessji*, BEN. E. *Snaky*, BOV. E. Boom met kortgesteelde eenigszins hartvormige bladeren; aan den voet van den bladsteel een rechte en een gekromde doorn; vruchtjes kogelvormig, iets grooter dan een erwt.

Cenchrus echinatus

L. Fam. Gramineae. *Peega saaja mohee*, BEN. E. Een gras met dichte rolronde schijn-aar, schutbladeren van de aartjes geheel bedekt met bruinachtige borstels, waartusschen geen teruggebogen stekels.

Cenchrus carolinianus

Walt. Fam. Gramineae. *Peega saaja boobo*, BEN. E. *Burrgrass*, BOV. E. Grassen met schijn-aar; de aartjes voorzien van schutbladen, die behalve een aantal borstels ook teruggebogen stekels dragen. De aartjes blijven gemakkelijk aan de kleeren hangen.

Centepeeplant,

BOV. E. Zie COMOCLADIA.

Centraalfabriek Marienburg.

Zie HANDELMAATSCHAPPIJ (NEDERLANDSCHE).

Centropogon surinamense

Presl. Fam. Campanulaceae. *Dia-Kraroen* of *Popokai-kraroen*, N.E. Een kruidachtige in het oerwoud groeiende plant met roode buisvormige bloemen. De bladeren zijn een volksgeneesmiddel.

Centropomus ensiferus

Poey. Fam. Centropomidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, algemeen van Cuba tot Suriname. De bovenkaak strekt zich bijna tot onder het midden van het oog uit. De tweede aarsvinstekel is veel grooter dan de derde. De kleur is zilverachtig; de rugvin, eene vlek op het kieuwdeksel en het vlies tusschen de aarsvinstekels zijn zwartachtig. De zwemblaas is eenvoudig. Deze visch kan een voet lang worden. Centropomus-soorten worden op de Benedenw. Eilanden *binnensnoek* on *rondsnoek* genoemd.

Centropomus undecimalis

(BL.) C.V. *Snoek*, SUR. *Snoekoe.*, N.E. Fam. Centropomidae. Kustvisch. Verspreiding: algemeen aan zandige kusten van West-Indië, van de kust van Texas tot Suriname en verder zuidelijk. De kop is plat en snoekachtig, de onderkaak steekt vooruit. De eerste rugvin heeft acht stekels, de tweede heeft een stekel en tien stralen; de aarsvin heeft drie stekels en zes stralen. De staartvin is gevorkt, de buikvinnen zijn groot, de borstvinnen smal. De zwemblaas heeft van voren een paar korte aanhangsels. De kleur is olijfgroen, de zijden zijn dof zilverachtig, de rugvin is zwartachtig, de zijlijn zwart, de buikvinnen zijn bleek geel, zelden met zwart gevlekt. Er is eene zwartachtige schaduw achter den tweeden rugstekel. Het is de meest algemeen voorkomende soort van dit geslacht. Deze visch kan vier voet lang worden, en is een uitmuntend voedsel; het vleesch is smakelijk en blank.

Ceraasji maatsjoe,

BEN E. Zie TRICHILIA TRIFOLIATA.

Ceratosanthes corniculata

Cogn. Fam. Cucurbitaceae. *Bataata djoekoe*, *Fantasiea*, *Leengga di tsjoetsjoebi*, BEN. E. Slingerplant met ranken en langgesteelde drielobbige bladeren, waarvan de basis der lobben veel smaller is dan het midden; de twee zijlobben zijn weder gelobd; bloemen aan het eind van een langen steel in schermvormige bloeiwijzen.

Cercoleptes.

Vrij zeldzaam onder de Roofdieren (zie CARNIVORA) is de Kinkajoe, *C. caudivolvulus*, die zijn soortnaam te danken heeft aan zijn langen grijpstaart. Het is een echt nachtdier, levende op boomen; overdag houdt hij zich schuil; slapende in holle boomen. Het lichaam is slank, de kop kort; ongeveer zoo groot als een eekhoorn. Het haar is fijn, zijdeachtig, geelbruin van kleur. De kinkajoe leeft van vruchten en laat zich gemakkelijk temmen. Eigenaardig is de zeer bewegelijke tong. (Volgens A. Vosmaer, wordt het dier ook Potto genoemd (Beschr. Amerik. wezel, Potto genaamd. Am. 1771); niet te verwarren met een luiaard-soort van dien naam.)

Cereus.

Fam. Cactaceae. Op de benedenw. Ei landen komen drie soorten zuilvormige *Cerei* voor, die onderscheiden worden naar den vorm der uitspringende lysten van de stengels, de groepeerings der stekels en het al of niet aanwezig zijn van haren tusschen de stekels.

De verschillende inlandsche namen zijn: *Breebee*, *Breebee di poesji*, *Datoe*, *Kadoesji*, *Kadoesji di poesji*. *Kadoesji spanjool*, *Tampanjan*. De *datoe* is de meest algemeen voorkomende. Het is een boom met zuilvormige, groene, bladerlooze takken, de groene takken met 8 à 9 diepe groeven en kantige ribben, welke laatste dicht bezet zijn met stekels, die in bundels bijeenstaan; in elken bundel staan een paar stekels overeind, de overige liggen in een krans schuin neerde stekels zijn grauwgrijs en dik. Vrucht met stekels, eetbaar. Een oude *datoe* heeft een zwaren, bruinen houtigen stam, zonder stekels; de takken staan in een dichte, compacte kroon oopen. Het hout van dezen cactus wordt wel gebruikt voor palen in draadheiningen; het wordt spoedig hol, maar blijft overigens lang goed; het heeft het nadeel dat het geen spijkers vasthoudt. De groene deelen zijn zeer saprijk en worden gaarne door het vee gegeten; alleen de stekels beletten den toegang. Geiten weten met hunne horens een rij stekels af te schuren en kunnen dan den inhoud bereiken. In tijden van schaarste van voeder gaat de veehouder rond om overal een paar rijen stekels van dezen cactus af te slaan, zoodat het vee den inhoud bereiken kan. Voornamelijk dient deze cactus voor het maken van levende omheiningen. (PAP. *Trankeer*.)

Kadoesji gelijkt veel op *dato*, maar de kleur is meer flets-groen, de stekels zijn even talrijk maar dunner, de groene takken zijn niet zuiver zuilvormig, doch hebben telkens insnoeringen. Vrucht zonder stekels, smakelijk. De jong-uitgesproten toppen worden van de stekels ontdaan en gekookt bij de *foensji* gebruikt. Voor levende heiningen voldoet deze soort weinig.

Kadoesji di poesji gelijkt op de *Kadoesji*, maar is kenbaar aan een massa wit pluus op de jonge toppen. Deze soort komt verreweg het minst voor, kan alleen voor levende heiningen gebruikt worden, maar voldoet daarvoor even weinig als de *Kadoesji*.

De stekels van al deze cactussen dringen diep in de huid van mensch en dier, breken daar af en zijn er moeilijk uit te verwijderen; men smeert kaarsvet op de plaats waar zulke stekels zijn ingedrongen om het uittrekken te bespoedigen.

Cereus hexagonus

(?)Fam. Cactaceae. Volgens Kappler, Surinam, blz. 8, komen op de zandsavanne aan den westelijken oever van de Marowijne, niet ver van de monding, groepen van reusachtige tot 30 voet hooge cactusplanten voor, met prachtige witte bloemen en roode, ronde vruchten die de grootte van een ganzen-ei bereiken en een wit moes met zwarte zaden bevatten, dat flauwzoet smaakt. Hier en daar wordt deze cactus ook gekweekt.

Cereus nycticalus

Lk. Fam. Cactaceae. *Lady*

of the night, SUR. Een kaktus-achtige plant, afkomstig van Mexico, in de tropen overal gekweekt, kenbaar aan de lange 5-6 kantige klimmende stengels, die tot 3 cm. dik en groepsgewijs met stekels bezet zijn. Uit de stengels komen tegen den avond de tot 30 cm. lange, witte of van buiten eenigszins gele, welriekende bloemen te voorschijn.

Cereus triangularis

Haworth. Fam. Cactaceae. *Slingercactus*, *Strawberry*, BOV. E. De plant bestaat uit een driekanten vleezigen stengel voorzien van groepen scherpe stekels; 't is een slingerplant met langwerpige tot 10 cm. lange vleezige vruchten, die een groot aantal zaden bevatten; de vruchten worden gegeten.

Ceropteris colomelanos

Lind. Fam. Polypodiaceae. *Kapillaire-wiwiri*, N.E. Een varentje met fijn-ingesneden bladeren en glimmend-zwarte bladstelen. De bladeren zijn vaak met een geel poeder (was) bedekt.

Cervidae.

De Herten (N.E. *Dia*) vormen eene Familie der *Pecora* (zie MAMMALIA). Het zijn slanke, herkauwende dieren met hooge pooten en korten staart. In den regel bezitten zij sterk ontwikkelde traanklieren. Behoudens een paar uitzonderingen bezitten de mannetjes een min of meer omvangrijk gewei. Zij hebben in de bovenkaak geen, in de onderkaak 3 snijtanden beiderzijds. De Cervidae worden verdeeld in twee Onderfamilies: Moschinae (geen gewei) en Cervinae, de echte herten waarvan bijna 200 recente en fossiele soorten bekend zijn. Zij hebben een groote geografische verspreiding; komen echter niet voor in Afrika bezuiden de Sahara, Australië, N. Guinea en Madagaskar. In onze Amerikaansche kolonies schijnen 3 soorten voor te komen. Twee daarvan, *Cariacus rufus* en *C. (?) savannorum* worden door de Karaiben *Koesali* genoemd. *C. rufus* is roodbruin, iets lichter aan de buikzijde, met korte, enkelvoudige hoorns. Het dier leeft eenzaam in bosschen. *C. (?) savannorum* is evenzoo roodbruin, maar heeft een witten buik en een zestakkig gewei. Men vindt dit hert vooral in streken nabij groote wateren, begroeid met een soort portulakken, soms een dozijn bijeen. Beide soorten zijn ongeveer een meter lang. De jongen zijn witgevekt. De derde soort *C. (?) simplicicornis* wordt door de Karaiben *Kariakoe* genoemd en bereikt geen meter lengte. De kleur is grijsbruin, van onderen witachtig. Het gewei heeft slechts twee takken. Het schuwe dier leeft eenzaam in de bosschen. Het is onzeker welke soort bedoeld wordt met AROW. *Bejoe*, N.E. *Wojo dia*.

Litt. R. Lydekker, *The Deer of All Lands*. London 1898.

G.C.J.V.

Cestrum latifolium

L. Fam. Solanaceae. *Aloema*, N.E. Een heester waarvan de bladeren als groenten gegeten worden.

Cetacea.

Orde van Zoogdieren (zie MAMMALIA), merkwaardig wegens de talrijke ingrijpende wijzigingen, die hun maaksel door verandering van levenswijze heeft ondergaan. Zij leven n.l. allen uitsluitend in water. Het lichaam is vischvormig: kop en romp zijn niet door een (dunneren) hals gescheiden, terwijl het achterste gedeelte van lieverlede overgaat in den krachtig gespierden staart, die aan het uiteinde zijdelings verbreed is tot een 'vin.' De kop is in den regel buitengewoon groot, evenals de mond, die in vele gevallen tandeloos is. De voorpooten zijn klein, vinvormig; van de achterpooten is uitwendig zelfs geen spoor te zien. De haren, een van de meest gewichtige kenmerken der Zoogdieren, zijn nagenoeg geheel verdwenen.

De Cetacea zijn over de geheele wereld verspreid; hoewel de meeste in zee leven, komen enkele soorten voor in rivieren (Z.-Amerika en Azië).

Naar gelang van de af- of aanwezigheid van tanden in volwassen toestand, verdeelt men de Cetacea in twee Onderorden: Mystacoceti en Odontoceti. De eerste of echte Walvissen hebben in plaats van tanden grootere of kleinere hoornachtige platen, de zgn. baleinen. Hiertoe behooren de grootste Zoogdieren, bijv. de Groenlandsche Walvisch. De Odontoceti bezitten tanden, hebben echter een in alle opzichten eenvoudig gebit. Voorbeelden zijn: Bruinvisch, Dolfijn, Narwal. Ook in de Zeeën waar de N.W.I. Kolonies liggen komen Cetacea voor; zoo wordt melding gemaakt van den 'Biscop', waarschijnlijk een soort Bruinvisch.

Litt. P.J. v. Beneden en P. Gervais. *Ostéogr. Cétacés.* Paris. 1868-1877. P.J. v. Beneden. *Hist. natur. Cétacés.* 1889. C.M. Scammon. *Marine Mammals N.W. Coast N. America*, 1874.

G.C.J.V.

Chaetodipterus faber

(Broussonet) Jord. en Gilb. (syn. *EPHIPPIUS FABER* (Br.) Gthr.). *Angelvisch.* Fam. Ehippidae. Kustvisch. Verspreiding: van kaap Cod tot Rio Janeiro. Het lichaam is zijdelings gedrukt en zeer hoog. Er zijn twee eenigszins verbonden rugvinnen. De verticale vinnen zijn bij de jonge vischjes laag, bij de volwassen sikkelvormig uitgegroeid. De borstvinnen zijn veel kleiner dan de buikvinnen, de eerste zachte straal van de buikvinnen met draad. De staartsteel heeft maar een kort eind vrij. De kleur van den visch is grijsachtig met onduidelijke banden over het lichaam; deze banden verdwijnen met den leeftijd. De buikvinnen zijn zwart. Hij wordt drie voet lang en levert een uitmuntend voedsel.

Chalceus macrolepidotus

Cuv. *Moroko*, KAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding Brazilië, Guiana. De kop is breed en plat. De bovenkaak iets langer dan de onderkaak. De

rugvin is kort en begint even ver van het oog als van de staartvin. Er is een smalle vetvin. De staartvin is ingesneden. De visch is van boven loodkleurig en heeft roode vetvin en staartvin. Ook de andere vinnen min of meer rood, en er is een roode streep van boven de schoudervin tot boven de aarsvin.

Changuion (mr. Pierre Jean).

Zie GOUVERNEURS.

Chapin,

PAP. Zie LACTOPHRYS.

Charlotten,

BOV. E. Zie ALLIUM.

Châtillon.

Een plantage aan de Suriname-rivier, toebehoord hebbende aan de familie van Aerssen. Sedert 1897 leprozen-etablissement. (Zie LEPRA.)

Chelonia,

SCHILDPAADDEN. Van alledieren, die tot de klasse der *Reptilia* of kruipende dieren behooren, onderscheiden de *Chelonia* of schildpadden zich door het bezit van eene schaal, of beenachtige doos, waarin het grootste gedeelte van het lichaam is opgeborgen, en door de afwezigheid van tanden in de kaken, welke daarentegen met eene stevige hoornlaag zijn overdekt, ongeveer op de wijze als dit bij de vogels het geval is. De schaal wordt gevormd door vele huidverbeeningen, die samen aan de rugzijde een rugschild, aan de buikzijde een buikschild vormen, welke beide deelen bij de verschillende soorten van schildpadden op verscheidene wijze onderling zijn verbonden. De schaal is bij de meeste schildpadden van buiten bedekt met hoornplaten; bij enkele soorten ontbreken deze en wordt de schaal overdekt door de huid. Bij verreweg de meeste schildpadden bestaat er eene vergroeiing van het rugschild met

een gedeelte van de wervelkolom. Dit zijn de schildpadden, die tot de groote hoofdgroep der *Thecophora* behooren. De andere hoofdgroep, die der *Atheca*, bestaat slechts uit eene soort, de groote lederschildpad, *Sphargis coriacea* Lin. Bij deze lederschildpad, eene zeeschildpad met geheel tot vinnen vervormde ledematen, zonder nagels, treft men geene vergroeiing van de ruggewervels of de ribben met het rugschild aan. Het rugpantser, dat bij deze soort naar achteren eenigszins staartachtig verlengd is, bestaat hier uit een mozaïek van een groot aantal veelhoekige beenplaatjes, overdekt door eene lederachtige huid. De kleur van dit dier is volgens Kappler, die het gedurende zijn langdurig verblijf in Suriname slechts driemaal aantrof, blauwzwart met lange geelachtige vlekken. Over het rugschild loopen 7 overlansche lijsten. De lederschildpadden, die behalve in Suriname nu en dan in alle tropische zeeën worden aangetroffen, kunnen reusachtige afmetingen bereiken; er zijn exemplaren bekend van 2 M. lengte en een gewicht van 500 à 600 Kilo. Niettegenstaande het groot aantal eieren dat deze soort voortbrengt, (Kappler vermeldt een exemplaar met 100 groote, met een witte kalkschaal voorziene eieren, dat een eierstok met nog 500 kleine geelachtige eieren bezat), wordt deze soort hoe langer hoe zeldzamer en is langzamerhand aan 't uitsterven. In de zoölogische musea behooren exemplaren van de lederschildpad dan ook betrekkelijk tot de zeldzaamheden.

Ook bij de verdere zeeschildpadden, die tot de hoofdgroep der *Thecophora* en de familie der *Chelonidae* behooren, neemt men, ten minste wat hun voorkomen in Suriname en Curaçao aangaat, een achteruitgang waar. Terwijl de eetbare zeeschildpad, *Chelone mydas* Lin., in de 18de eeuw in de zeeën om Suriname en Curaçao in zoo grooten getale voorkwam, dat in 1737 door den gouverneur van Curaçao en de naburige eilanden eene verordening werd uitgevaardigd, waarin het slachten van schildpadden slechts in enkele straten werd toegestaan, is langzamerhand door de groote slachtingen onder deze dieren aangericht de eetbare zeeschildpad zoo zeldzaam geworden, dat men thans op Curaçao weken lang zou moeten rondloopen om één schildpad te zien slachten. (Zie ook VISSCHERIJBEDRIJF OP DE NED. W.I.-EILANDEN.) Deze schildpad, de beroemde green turtle (N.E.: *Krapé* of *Kalapé*, AROW: *Portoka* KAR: *Kataroe*), wordt als voedsel zeer geprezen; zij heeft eene hartvormige schaal, die met dunne doorschijnende bruin en geel gevlekte, naast elkaar gelegen hoornplaten is bedekt. De onderzijde is geelachtig wit, van daar dat deze schildpad op Curaçao den naam van *Tortuga blancae* draagt. De ledematen zijn in vinnen veranderd, die elk aan den eersten vinger eenen nagel dragen, met welke vinnen het dier zich in het water zeer behendig weet te bewegen. Minder vlug beweegt *Chelone mydas* zich op het land, waarheen de wijfjes zich begeven om hare eieren te leggen. Zij zijn dan meestal in groote troepen bijeen, en verkennen het strand eerst zeer zorgvuldig. Gedurende deze voorbereidende werkzaamheden zijn zij zeer schuw, worden door verdachte geluiden of door de aanwezigheid van menschen spoedig verschrikt, en keeren in dat geval weer naar zee terug. Zijn zij eenmaal aan het strand boven de vloedlijn, dan graven zij met hunne achterste ledematen eene holte, waarin zij hunne eieren deponeren. Gedurende dit eierleggen zijn de dieren veel minder schuw, zoodat het voorgekomen is dat een man, naast de schildpad liggende, de eieren zoodra zij gelegd waren uit den kuil opraapte en wegnam, zonder dat het dier dit bemerkte. Zijn de eieren gelegd, soms tot 200 in één leg, dan wordt het gat weer dichtgemaakt, en de schildpad stampet, voordat zij de plaats verlaat, den grond weer vast door zich herhaaldelijk op de voorpooten op te heffen en zich daarna met het borstschild op het zand te laten vallen. Daarna begeeft de schildpad zich weder naar zee, maar laat door het slepen van het zware lichaam over het strand een spoor achter. De

inboorlingen die de schildpadeieren, zoeken volgen dit spoor en vinden de plaats waar de eieren gelegd zijn door met een stok, van eene scherpe punt voorzien, in het zand te steken. De eieren zijn niet zoo smakelijk als kippeneieren, het eiwit stolt bij het koken niet. De schildpadden zelve worden, gedurende de periode van het eierleggen, ook in groote massa's het slachtoffer van den mensch, die deze ongelukkige dieren, als zij aan land zijn gekomen, gemakkelijk kan bemachtigen. Zij worden dan eenvoudig omgekeerd en kunnen zich, eenmaal op den rug liggende, niet weer in hunne normale positie terugbrengen. Groote aantallen van deze reusachtige dieren worden op deze wijze gevangen en vermoord, en meermalen gebeurde het, dat meer schildpadden werden omgekeerd dan gebruikt konden worden, welke ongelukkige dieren, aan hun lot overgelaten, ellendig moesten omkomen. Het behoeft dan ook geene verwondering op te wekken, dat én door de slachtingen onder de vrouwelijke dieren, én door het vernietigen van de eieren, het aantal zeeschildpadden in den laatsten tijd sterk is afgenomen.

De groote zeeschildpad, *Chelone mydas* Lin. voedt zich uitsluitend met plantaardig voedsel, voornamelijk met zeegras (*Zostera marina*) in tegenstelling met de verwante vorm *Chelone imbricata* Lin., de karetschildpad, (PAP. *Caretta*) een dier, dat voornamelijk van dierlijk voedsel leeft, vooral van visschen en weekdieren. Bij deze karetschildpad. die ook tot vinnen vergroeide ledematen met nagels aan den 1sten en 2den vinger bezit, liggen de hoornplaten van het rugschild niet naast elkaar, maar bedekken zij elkaar dakpansgewijze. Het zijn deze hoornschilden, welke het bekende schildpad leveren, en daardoor oorzaak zijn, dat ook deze dieren, die evenwel niet gegeten worden, door den mensch hardnekkig worden vervolgd. Daar de hoornplaten, welke van gestorven dieren worden verzameld, minder doorschijnend en eenigszins melkachtig beslagen zijn, en daardoor eene geringere waarde vertegenwoordigen, worden de levende dieren boven het vuur gehouden of met heet water overgoten, door welke kunstbewerking de hoornplaten van het onderliggende been loslaten. Deze karetschildpad, die niet zoo groot wordt als de vorige soort, is aan de Surinaamsche kust vrij zeldzaam en wordt door de Karaiben *Kraroa* genoemd.

Eene derde soort van zeeschildpad, die ook in Suriname en de Curaçaosche eilanden voorkomt, is *Thalassochelys caretta* Lin., door de Karaiben *Warana* genoemd. Dit dier, dat niet zoo groot wordt als de *C. mydas*, is kenbaar aan den dikken kop, en aan het aantal van de hoornschilden, die voorkomen terweerszijde van de 5 schilden, die op het middengedeelte van den rug zijn gelegen. Terwijl nl. bij *C. mydas* aan iedere zijde slechts 4 achter elkaar gelegen schilden voorkomen, bedraagt dit getal bij *Thalassochelys caretta* minstens 5, somtijds zelfs meer. De jonge dieren van deze soort hebben 3 overlansche kielen over het rugschild, dat niet gaafrandig, maar op verschillende plaatsen ingesneden is, en vertoonen nagels aan den 1sten en 2den vinger van de

tot vinnen vervormde ledematen, terwijl men bij de volwassen dieren slechts aan den 1sten vinger een nagel aantreft. Volgens Kappler zijn de eieren van deze soort kleiner maar beter dan die van *Chelone mydas*; het vleesch wordt echter niet gegeten.

Onder de landbewonende schildpadden van Suriname moet in de eerste plaats melding gemaakt worden van *Testudo tabulata* Wahlb., eene landschildpad tot de familie der *Testudinidae* behoorende. Dit dier is als alle soorten tot het geslacht *Testudo* behoorende, kenbaar aan de plumpe pooten, van welke de teenen tot aan het nagellid onbewegelijk met elkaar zijn vergroeid. *Testudo tabulata*, de eenige in Suriname voorkomende soort, door de Arowakken *Hikoeli*, door de Karaiben *Wajamoe* genaamd, heeft eene sterk gewelfde schaal, waarop bruine of zwarte schilden die in 'tmidden geel of oranje gekleurd zijn, en vertoont aan den kop en op de pooten gele of roode vlekken. Men treft ze overal aan, 't meest in het heuvelland en de savannen; zij kunnen eene lengte van 4 of 5 ja soms van 6 decim. bereiken, en voeden zich met allerlei planten en vruchten, het liefst met spondias-pruimen. Volgens Kappler, die deze dieren vele malen in gevangenschap hield, worden zij bij goede voeding spoedig vet, en zijn dan zeer geschikt om gegeten te worden; in 't bijzonder de lever wordt door hem als eene lekkernij geroemd.

Verder behoort tot dezelfde familie: *Nicoria punctularia* Daud., eene moerasschildpad, met korte zwemvliesen tusschen de vingers, met een donkerbruin rugschild en een bruin borstschild waarop geelachtige banden, en zeer kenbaar aan een rooden band van af het oog tot boven het oor, en een paar roode vlekken vóór de oogen en op het midden van den kop. Eene andere in Suriname voorkomende schildpad, tot de familie der *Cinosternidae* behoorende, is *Cinosternum scorphioides* Lin. (Waarschijnlijk de *arakakka*, N.E.) eene in moerassen en stilstaande wateren levende soort, met een bruin rugschild waarover 3 kielen verlopen. Het buikschild, dat geel of bruin gekleurd is, bestaat uit 3 deelen: één middenstuk, onbewegelijk met de randschilden van het rugpantser samenhangend, benevens één vooren één achterstuk, welke bewegelijk met het middenstuk zijn verbonden. *Wajoeroebeta* noemen de Karaiben eene moerasschildpad die den naam van *Rhinemys nasuta* Schweig. draagt, en tot de familie der *Chelydae* behoort, een dier met een' vrij breed, ronden kop met korten ronden hals, die *zijdelings* onder het rugschild wordt opgeborgen; de schaal is hier veel minder gewelfd dan bij *Nicoria punctularia*, en boven grijsbruin gekleurd; het buikschild bruin met gelen rand. Deze soort is boosaardig en bijtlustig; wat zij eenmaal met haren sterken bek heeft beetgepakt, laat zij niet licht meer los; zij voedt zich met visschen en andere waterdieren. Tot dezelfde familie der *Chelydae* behoort *Chelys fimbriata* Schneid., een in Cayenne voorkomende soort, met een vrij plat, bruin rugschild waarin 3 overlangsche gleuven; de hals, van draadvormige en lapvormige aanhangselen voorzien, wordt, even als bij *Rhinemys nasuta*, zijdelings opgeborgen; de platte breedte, driehoekige kop, met een aantal wratachtige aanhangsels, geeft het dier een zeer afstootend uiterlijk, eenigszins overeenkomende met dat van de Pipa. In Suriname werd deze soort nog niet waargenomen. De familie der rivierschildpadden, *Trionychidae*, onderscheidt zich door een rugschild, dat zeer weinig gewelfd is en dat in plaats van met hoornplaten met eene lederachtige huid is bedekt. Deze dieren hebben vrij lange bewegelijke teenen, die door een zwemvlies zijn verbonden, van welke teenen alleen de 3 binnenste van nagels zijn voorzien. Voorts kenmerken zich deze rivierschildpadden door het bezit van vleezige lippen, die de hoornkaken bedekken. Hoewel de *Trionychidae* in N. Amerika door ééne soort worden vertegenwoordigd, en men vertegenwoordigers van deze familie in tropisch Azië

en Afrika aantreft, schijnen zij in Z.-Amerika te ontbreken en werden ook in Suriname nog niet aangetroffen.

v.L.d.J.

Chenopodium ambrosioides

L. Fam. Chenopodiaceae. *Tiengi minti*, N.E. *Jeerba froemingga*, *Passoota*, *Sagradoo*, BEN. E. *Wormbush*, BOV. E. Kruid met lancetvormige, stompgetande bladeren en groene bloemen. De geheele plant heeft een eigenaardigen reuk. Volksgeneesmiddel.

Chenopodium anthelminticum

L. Fam. Chenopodiaceae. *Woron-minti*, N.E. Een onkruid, veel gelijkend op *C. ambrosioides*. Het sap der bladeren is een worm-verdrijvend middel.

Chenopodium murale

L. Fam. Chenopodiaceae. *Sprainbush*, BOV. E. Kruid met driehoekige zeer grof getande bladeren; het wordt als geneesmiddel gebruikt.

Cherry,

BOV. E. Zie ANACARDIUM en MALPIGHIA PUNICIFOLIA.

Cheusses (Jacob Alexander Henry de.)

Zie GOUVERNEURS.

Cheusses (mr. Karel Ermelius Henry de.)

Zie GOUVERNEURS.

Chickenweed,

BOV. E. Zie EUPHORBIA PILULIFERA.

Children chickenweed,

BOV. E. Zie EUPHORBIA THYMIFOLIA.

Chilognatha,

eene orde der duizendpooten. Zij omvat de millioenpooten, die zich onderscheiden door een cylinder- of halfcylindervormig lichaam en door het bezit van twee paar pooten aan elken lichaamsring. Zij zijn minder vlug van beweging dan de eigenlijke duizendpooten en rollen zich bij dreigend gevaar als een spiraalveer op. Zij voeden zich in den regel met plantaardig voedsel, soms ook met doode dieren en zijn niet vergiftig. Ook van deze groep komen in de tropische gewesten zeer groote soorten voor. Is de door Kappler vermelde lichtgevende-duizendpoot werkelijk eene soort van *Polydesmus*, zooals hij aangeeft, dan zouden ook onder de *Chilognatha* lichtgevende soorten voorkomen; vermoedelijk zal de vermelde echter wel een *Geophilide* zijn (zie CHILOPODA).

H.J.V.

Chilopoda,

eene orde der duizendpooten (N.E. *doesoenbé* of *loesoenbé*; AROW. *bajaboe*). Zij omvat de eigenlijke duizendpooten, die zich onderscheiden door een platgedrukt lichaam met slechts één paar pooten aan elken lichaamsring. Zij leven op donkere plaatsen en voeden zich met levende dieren, die zij eerst vergiftigen met hun in een klauw eindigend tweede kaakpooten-paar, welke met een gifklier in verband staat. De verwondingen, door de groote tropische geel- of olijfbuine soorten van het geslacht *Scolopendra* teweeggebracht, zijn uiterst pijnlijk en kunnen ook bij den mensch gevaarlijke gevolgen hebben. In Suriname vindt men er die tot 20 c.M. lang worden. Ook de fraai lichtende en uiterst platte duizendpoot, waarvan melding wordt gemaakt in het verslag van de Saramacca- en de Corantijn-expeditie, zal wel tot deze groep behooren en verwant zijn aan de *Geophilus*-soorten, die in Europa een phosphoresceerend vermogen bezitten.

H.J.V.

Chinees.

Behalve aan den zoon van het Rijk van het Midden, geeft men in Suriname dezen naam aan

de menschvloo (zie SIPHONOPTERA). Ouden van dagen beweren, dat dit insect, vóór de immigratie van Chineezzen, in Suriname niet bekend was. M.D. Teenstra, De Landbouw in de kol. Suriname, Gron. 1835, II, 479 schrijft: 'De gewone Europeesche *vloojen*, welke de Friesche boerinnen met roode en blauwe rokken beweren, dat dezelve van de honden afkomstig zijn, vindt men (ofschoon ik nimmer op derzelve jagt geweest ben) in *Suriname* niet'. En Kappler, Surinam, enz. Stuttg. 1887, blz. 187, zegt: 'Erst als im Jahre 1858 chinesische Einwanderer in die Kolonie kamen, wurden diese widerlichen Insekten mehr bekannt, und von den Farbigen "Chinesen-Läuse" genannt'.

Chineezzen.

Zie IMMIGRATIE.

Chiococca alba

Hitch. Fam. Rubiaceae. *Buckroot*, BOV. E. Heester met naar top en basis spits toeloopende, tegenoverstaande bladeren, met steunblaadjes; de bloemen staan in zeer sterk samengestelde pluimvormige trossen en zijn gekenmerkt door het platgedrukte onderstandige vruchtbeginsel en de trechtervormige 0.8 c.m. lange bloemkroon.

Chiroptera.

De Vleermuizen zijn de eenige Zoogdieren, welke vliegen kunnen (zie MAMMALIA). Dienovereenkomstig vertoont hun maaksel verscheidene eigenaardigheden: de vingers der voorpooten zijn n.l. met uitzondering van den duim buitengewoon lang, terwijl zich een huidplooi tusschen deze vingers uitspant. Niet alleen hier strekt die zich uit, maar die zijdelings van het lichaam afgaande huidplooi verbindt ook de voorste met de achterste extremiteiten, ja somtijds ook een deel van den staart. Zulk een vlieghuid is zeer veerkrachtig, dun, weinig of niet behaard, rijk voorzien van tastzintuigen. De 4 of 5 vingers der achterpooten en althans de eerste der voorpooten eindigen in stevige, gekromde klauwen, waarmede zij zich in rust vasthaken aan boomtakken, muren, enz. De oorschelpen zijn meestal zeer groot. Het zijn dieren, die overdag slapen, en in de schemering en den nacht op roof uitgaan. Sommige leven van vruchten, andere van insekten. Onder de laatste zijn er, die door het vangen van duizende insekten zeer nuttig zijn.

De Orde der *Chiroptera* wordt verdeeld in twee groepen: *Megachiroptera*, van vruchten levend, en *Microchiroptera*, meestal van insekten levend. Van de ongeveer 600 bekende soorten komen er verscheidene in onze Amerikaansche Koloniën voor; een juiste opgave der soorten schijnt echter nog te ontbreken. Kappler vermeldt, dat het verbazend aantal vleermuizen in Suriname een ieder treft, daar men hen soms bij 'klompen' aan de daken der huizen, aan takken, in holen enz. hangen ziet. Daar het zeker is, dat sommige soorten bloed zuigen, kunnen zij ook voor den mensch zeer lastig worden. Welke soorten den mensch ('s nachts) aanvallen is nog

niet vastgesteld. Martin vermeldt als in onze Kolonien voorkomende: *Glossophaga soricina*; Kappler noemt *Molossus rufus*.

Litt. G.E. Dobson, Catal. Chiroptera British Museum 1878.

G.C.J.V.

Chlorophora tinctoria

Gaudich. Fam. Moraceae. *Paaloe di moora*, *Paaloe doesji*, BEN. E. Boom met aan den top zeer spits toeloopende bladeren; bloemen eenslachtig; de vrouwelijke in kogelvormige hoofdjes geplaatst, de mannelijke in katjes.

Choaky berry,

BOV. E. Zie EUGENIA AXILLARIS.

Chogogo,

PAP. Zie PHOENICOPTERUS.

Cholera.

Voor deze gevreesde ziekte zijn de koloniën in West-Indië, met een enkele uitzondering, gespaard gebleven. Toen in 1831 in Europa cholera heerschte zijn in Suriname bij publicatie van 18 Oct. 1831 maatregelen genomen om de overbrenging der ziekte naar de kolonie tegen te gaan, door de schepen uit besmette plaatsen aan quarantaine te onderwerpen. Volgens art. 3 zouden gezagvoerders, stuurlieden of chirurgijns, die valsche verklaringen aflegden *met den dood worden gestraft*. Bij publicatie van 10 Oct. 1832 werd een gezondheidsbestuur voor Suriname ingesteld, 'mitsgaders eenige maatregelen, voor het geval, dat de cholera Morbus of Aziatische Braakloop zich in dezelve mogt openbaren'. In 1857 (publicatie van 10/16 Feb.) nieuwe maatregelen ter wering van de Cholera Asiatica.

Voor Curaçao werden maatregelen voorgeschreven in 1849 en 1854.

De uitzondering boven bedoeld is een epidemie, die volgens een verslag van Dr. P.J. van Thienen in het Tijdschrift West-Indië, 11. 117-124, van 11 Juli - 7 Sept. 1854 in het district Nickerie geheerscht heeft, waarbij 68 personen werden aangetast, waarvan 43 bezweken.

Te Paramaribo hebben tot voor een 15-tal jaren barakken bestaan, in der tijd als voorzorgsmaatregel opgericht en in den volksmond bekend als *koléra*. Gedurende vele jaren hebben deze barakken gediend als 'bewaarplaats' van krankzinnigen.

Choloepus.

De tweevingerige Luiaard, *Choloepus didactylus*, KAR. *Aipaula*, behoort tot de Orde der *Xenarthra* (zie aldaar), en heeft zijn soortnaam te danken aan het feit, dat de

voorpoten slechts 2 vingers bezitten (de achterpoten 3). De kop is groot, met stompe snuit; het lichaam plomp; een staart is uitwendig niet zichtbaar. De pooten zijn lang en eindigen in lange, sikkelvormig gekromde klauwen. De geheele lengte van het dier bedraagt ongeveer 70 cm. Het haar is lang, ruig; op den kop naar achteren, maar aan den romp van de buik naar de rug gericht. Met uitzondering van neus en lippen, die zwart zijn, zijn aangezicht, kop en nek licht groenachtig grijs, de romp olijfgroen of bruinachtig. Oogen bruin. De hals heeft 7 wervels; in de bovenkaak zijn beiderzijds 5, in de onderkaak 4 tanden.

Het is een wild, moeielijk levend te bemachtigen dier, dat zich, evenals de drievingerige luiaard (zie BRADYPUS) uitsluitend op boomen ophoudt. Zijn vleesch wordt door de inboorlingen gegeten en smaakt, zegt men, naar schapenvleesch. Het dier komt, behalve in Suriname en Guiana ook in N.-Brazilië voor.

Christus-visch,

SUR. Zie SCIADEICHTHYS PROOPS.

Chrysobalanus icaco

L. Fam. Rosaceae. *Ekaakes*, BEN. E. *Cocoa plum*, *Fat pork*, BOV. E. Lage heester met eivormige bladeren en vruchten van den vorm en de grootte van een pruim; het vruchtvleesch wordt gegeten.

Chrysophyllum cainito

L. Fam. Sapotaceae. *Sterappel*, SUR. *Star-appra*, N.E. Een vaak aangeplante boom met eetbare vruchten, kenbaar aan de van onderen goudkleurige bladeren. (Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.)

Chrysothrix.

Dit apengeslacht behoort tot de *Cebidae* (zie SIMIAE); het is in Suriname door slechts één soort vertegenwoordigd: *C. sciureus*, het Doodskopje, of Eekhoornaapje, N.E. *Monki-monki*, AROW. *Kaboeanama* en *Kaboasji*, KAR. *Akalima*. In Fransch Guiana wordt het *Sapajou* genoemd. *Chrysothrix* is aanmerkelijk kleiner dan *Cebus*, daar hij slechts de grootte van een eekhoorn bereikt; bo-

vendien is het er van onderscheiden door het feit dat de staart nauwelijks tot grijpen gebruikt wordt. Hoektanden klein, kiezen klein met scherpe punten. De kleur is groenachtig grijs; buik, aangezicht en ooren witachtig; onderste deel der pooten geel. De groote oogen zijn bruin; de staart aan de spits zwart. Het zijn levendige, zachtmoedige diertjes, zeer gevoelig voor koude. Men treft hen aan in groote troepen (honderd en meer) in laag geboomte, waar zij zich voeden met insekten, vruchten en vogeleieren. In tammen staat kunnen zij zeer lang leven.

Churchblossom,

BOV. E. Zie CAPPARIS FRONDOSA.

Churchyardblossom,

BOV. E. Zie LOCHNERA.

Cicaden.

Zie RHYNCHOTA.

Cichla ocellaris

Bl. & Schn. *Zonnevisch*, SUR. *Toekanale*, KAR. Fam. Cichlidae. Zoetwatervis. Verspreiding: de Amazone en noordelijker; Suriname. De hoogte van het lichaam is gelijk aan een vierde der geheele lengte. In de zijlijn zijn 88 schubben, en er zijn tien rijen schubben tusschen het begin van de rugvin en de zijlijn. De staart is afgerond. Op den rug zijn drie zwarte dwarsbanden. Eene zwarte oogplek bevindt zich aan den voet van de staartvin. Eene rij zwarte vlekjes is aan de zijkanten van den buik, beginnende in den oksel van de borstvin. Volgens Kappler komt deze visch in het bovenland op de zandbanken voor en leeft van vruchten; wordt 1½ voet lang, 7 duim hoog en 5 tot 6 pond zwaar. Zijn vleesch is zeer goed.

Cichlasoma bimaculatum

(L.), (syn. *ACARA BIMACULATA* (L.) Gthr.,) *Crobia* en *Owroe wiffi*, N.E. Fam. Cichlidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Brazilië, Guiana, Venezuela, Trinidad. De rugvin van dit ovale vischje beslaat bijna den heelen rug, de rug- en aarsvin reiken soms tot het einde van de staartvin. De borstvinnen zijn ongeveer zoo lang als de kop, de buikvinnen hebben de eerste straal draadvormig verlengd. De kleur is bruin en wordt met den leeftijd donkerder. Er is een zwarte plek midden op het lichaam en een op het begin van de bovenste staartstralen. Dikwijls is er een donkere streep van de middenvlek naar de kieuwopening of tot het oog, en een donkere plek onder

het laatste deel van het oog, acht onduidelijke dwarsbanden, een zilverachtig vlekje op iedere schub van de onderzijden van het voorlichaam, en een donker plekje op die van het achterlichaam. Op de einden van rug en aarsvin en op de staartvin heldere plekjes of banden. De visch is soms onregelmatig zwart gevlekt.

Ciconiidae.

OOIEVAARS. Deze familie is in Suriname vertegenwoordigd door 3 soorten, behorende tot verschillende geslachten. De grootste soort de *Jabiroe*, *Mycteria americana* is bekend onder den naam van Blaasman of Negerkop (AROW. *Moerakoejé*); deze is niet bijzonder zeldzaam, maar zeer moeilijk te bemachtigen door zijn schuwheid. Zijn gevederte is wit, pooten en snavel zwart, evenals de naakte kop en hals, welke laatste naar beneden toe en aan de bovenachterzijde vleeskleurig is. De wit met zwarte *Euxenura maguari* doet aan den Europeeschen ooievaar denken; hij komt slechts zelden voor. Meer algemeen is de *Negerkop* (*Ningré-kopoe*, N.E.) of *Nimmerzat*, *Tantalus loculator*, eveneens wit met zwarte vleugels en staart. De naam Negerkop dragen zoowel de eerste als de laatste soort naar hun kalen, zwarten kop.

Cinnamontree,

BOV. E. Zie AMOMIS.

Cissampelos pareira

L. Fam. Menispermaceae. *Jeerba pataaka*, *Rais di pataaka*, BEN. E. Slingerplant met dichtviltige hartvormige aan den top ronde bladeren; bloemen zeer klein. Wordt als geneeskrachtige plant gebruikt.

Cissus erosa

L.C. Rich. Fam. Vitaceae. *Todofienga*, N.E. Een heester met kleine roode bloemen en samengestelde bladeren.

Cissus sicyoides

L. Fam. Vitaceae. *Boenhattimama*, N.E. *Kaboeja di Klimop*, *K. di trankeer*, *K. Korrea*, *K. makoeto*, *Wareeroe*, BEN. E. *Pudding white*, BOV. E. Een zeer verbreide kruidachtige klimplant met ranken en eenigszins hartvormige grofgetande bladeren. De bloemen staan in kortgesteelde schermvormige trossen in de oksels der bladeren. Geliefd volksgeneesmiddel.

Cissus trifoliata

L. Fam. Vitaceae. *Wareeroe Kroes*, BEN. E. Klimplant met ranken en met drietallige handvormig saamgestelde bladeren, waarvan de blaadjes spatelvormig zijn; de bloemen staan in schermvormige bloeiwijzen.

Citharexylum fruticosum^{aant.}

L. Fam. Verbenaceae. *Susannaberry*, BOV. E. Boom met glimmende leerachtige tot 9 c.m. lange naar den voet spitsaflopende bladeren; de bloemen staan in dunne trossen die ver buiten de bladeren uitsteken.

Citroengras,

SUR. Zie ANDROPOGON SCHOENANTHUS.

Citrullus vulgaris

Schrad. Fam. Cucurbitaceae. *Watermeloen*, SUR. *Watra moen*, N.E. *Patieja*, BEN. E. Slingerplant met ranken en veervormig ingesneden bladeren. Jonge takken en bladeren sterk behaard. De vruchten, waarin een zeer waterrijk roze vruchtvleesch, worden zeer groot. De plant is in Zuid-Afrika inheemsch, maar wordt overal gekweekt. Zaden zeer olierijk.

Citrus.

Fam. Rutaceae. *Laraacha*, BEN. E. Er worden op de Ned. W.I. eilanden een aantal soorten gekweekt. (Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.)

Citrus aurantium

L. Fam. Rutaceae. *Appelsina*, *Sinaasappel*, SUR, *Apprisina*, N.E. Een aftreksel van de witte sponsachtige massa in water wordt gedronken tegen maagpijn. (Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.)

Citrus decumana

L. Fam. Rutaceae. *Gideons appel*, *Pompelmoes*. SUR. *Alamoen*, *Lamoe*, *Poeploemoesoe*, N.E. Een zeer groote sinaasappel, die gegeten wordt. De fijnere en kleinere soort heet *alamoen*. (Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.)

Citrus limetta

Risso. Fam. Rutaceae. *Lemmetje*, SUR. en BEN. E. *Limmiki*, N.E. Een veel gekweekte soort van het geslacht Citrus, kenbaar aan de kleine gele vruchten. De schil bevat een onaangenaam smakende olie; het ingedikte sap wordt uitgevoerd en levert een groot deel van het citroenzuur aan den handel. In Suriname worden de vruchten vaak gebruikt om parasieten uit de huid te verwijderen, om koper te poetsen, enz. Ook worden ze ingemaakt en gebruikt als 'zoute lemmetjes'. Een afkooksel der bittere wortels wordt gedronken tegen venerische ziekten.

Citrus limonum

Risso. Fam. Rutaceae. *Citroen*, SUR. Dunne schijfjes van de schil op het voorhoofd gelegd, moeten helpen tegen hoofdpijn.

Citrus nobilis

Lour. Fam. Rutaceae. *Curaçaosche oranje*, SUR. *Krosou-aranja*, N.E. Een soort van mandarijn-sinaasappel, die gekweekt en gegeten wordt. (Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN).

Citrus vulgaris

RISSE. Fam. Rutaceae. *Oranje, Zoete en zure oranje*, SUR., *Aranja, Switi* en *Soewa-aranja*, N.E. De zoete varieteit wordt gegeten. Uit de schillen wordt de pommeransolie geperst. De

vruchten worden bij gewrichtspijnen als wrijfmiddel gebruikt, het sap voor wondzuivering. De vrouwelijke bevolking in Suriname heeft de gewoonte op 'oranje stokjes' te kauwen en daarmee de tanden te wrijven om deze zuiver te houden.

Clerodendron aculeatum

Gris. Fam. Verbenaceae. *Boesi-droifi*, N.E. *Hague bush*, BOV. E. Heestertje met langwerpige bladeren en stekels, die ontstaan door het gedeeltelijk afvallen der bladstelen; de bloemen staan in dichte trossen, hebben een lange bloembuis en ver buiten de bloemkroon uitstekende meeldraden. De plant heeft blauwe besvruchten.

Clerodendron fragrans

Vent. Fam. Verbenaceae. *Madam Polan*, SUR. Een sierplant uit Zuid- en Oost-Azie afkomstig, kenbaar aan de witte welriekende bloemen en de groote, met stekels voorziene bladeren. Groeit veel langs de wegen.

Clerodendron thomsonae

Balf. Fam. Verbenaceae. *Bleeding heart*, *Bloedend hart*, SUR. *Broedoe na hatti*, N.E. Een klimmende sierplant afkomstig uit W.-Afrika, kenbaar aan de vuurroode kelk waaruit de witte bloemkroon te voorschijn komt.

Clibadium surinamense

L. Fam. Compositae. *Koenami*, N.E. Een kleine heester of groote kruidachtige plant, met vele kleine, groenachtigwitte bloemhoofdjes en ruwe bladeren. De plant wordt gebruikt als vischvergift; de gestampte bladeren als wondzuivering.

Clidemia rubra

Mart. Fam. Melastomataceae *Baba-tiki*, N.E. Een in het bosch voorkomende heester, waarvan de stengels tegen baba (kwijlen) van zuigelingen gebruikt worden.

Clitoria ternatea

L. Fam. Leguminosae. *Blomtsji di kokoliesji*, *Boontsji palooma*, *Jamaani tobaako*, BEN. E. Klimmende plant met 5-tallige veervormig samengestelde bladeren, waarvan

de blaadjes tot 7 c.m. lang zijn; bloemen groot met paars gekleurde vlag; peulen plat van den vorm van gewone boonen. Gekweekt.

Clusia.

Fam. Guttiferae. *Bosch-mammi*, SUR. *Abrasà*, *Sabana-mangro*, *Switi watra mangro*, N.E. Verschillende soorten van dit geslacht komen in Suriname voor. Het zijn planten, die met hunne wortels andere planten, meest boomen, omstremgelen en dooden. Ze zijn kenbaar aan de groote, meest roode, soms witte bloemen en de dikke leerachtige bladeren.

Clusia alba

Jacq. Fam. Guttiferae. *Dam maatsjoe*, *Koetsjoe*, *Kopijk*, *Tam maatsjoe*, BEN. E. *Wild mammi*, BOV. E. Liaan met leerachtige bladeren die veel op die van *Mammea americana* gelijken maar een meer afgeronden top hebben; rose of witte bloemen op korte stelen geplaatst; de vruchten hebben de grootte van een walnoot.

Clusia vemorosa

G.T.W. Mey. Fam. Guttiferae, *Kienboto*, N.E. Zie CLUSIA.

Cnemidophorus.

Een geslacht van hagedissen tot de familie der *Tejidae* behoorende, die in algemeenen lichaamsvorm veel overeenkomst met onze europeesche hagedissen van het geslacht *LACERTA* vertoonen. De tanden zijn echter van een geheel ander maaksel, en evenals bij alle *Tejidae* niet hol maar soliede, zijdelings samengedrukt en op zeer stevige wijze in eene gleuf aan de binnenzijde der kaken bevestigd. De huid is aan de rugzijde bedekt door kleine schubben; aan de buikzijde zijn de schubben veel grooter en in duidelijke langsrijen geplaatst. Onder de keel vertoont de huid eene dubbele plooi, waardoor een soort halsband wordt gevormd. Deze hagedissen komen voor in het zuidelijk deel van Noord-Amerika, in Centraal- en in Zuid-Amerika. In Suriname komen 2 soorten voor: *Cnemidophorus murinus* Laur. die olijfgroen gekleurd is met groote ronde blauwe vlekken op de zijden, en *Cnemidophorus lemniscatus* Daud. met witte met zwart afgezette langsstreepen op den rug.

Op Curaçao en ook op Bonaire wordt *Cnemidophorus murinus* aangetroffen, terwijl op Aruba eene soort voorkomt, *Cnemidophorus arubensis* Lidth, die als een tusschenvorm tusschen de beide voorgaande soorten kan beschouwd worden. Door de inwoners der eilanden worden deze hagedissen met den naam *blausana* bestempeld.

v.L.d.J.

Cobbler,

ST. EUST. Zie ALECTIS.

Coccoloba diversifolia

Jacq. Fam. Polygonaceae. *Bessji di kalakoena, Dreifi sjimarón, Kamaalia, Kamaari, Mangel di sabaana, Paaloe di lamán, Red mangel, Witte Mangel*, BEN. E. *Red wood*, BOV. E. Een heester met bladeren van geheel verschillend uiterlijk en grootte, maar altijd leerachtig, bruingroen; aan den voet van den bladsteel is een bladkokertje aanwezig; de bloemen staan in aarvormige bloeiwijzen.

Coccoloba latifolia

Lam. Fam. Polygonaceae. *Bradilifi*, N.E. Een langs de rivieren veel voorkomende boom met breede bladeren, die een lichte houtsoort oplevert, geschikt voor duigen.

Coccoloba nivea

Jacq. Fam. Polygonaceae. *Sugary grape*, BOV. E. Heester met dunne bladeren en aan den voet van den bladsteel een bladkokertje.

Coccoloba uvifera

Jacq. Fam. Polygonaceae *Zeedruif*, SUR. *Droïfi*, N.E. *Dreifi di laman, Zeedreifi*, BEN. E. *Sea grape*, BOV. E. Boom of heester met bijna cirkelronde, hartvormige, dikke, leerachtige bladeren en een bladkokertje aan den voet van de bladsteel; holle knooppige takken. De vruchten die iets op een druif gelijken worden gegeten.

Cochénille.

De teelt van het insect dat de kostbare verfstof levert, werd door den Gouv. Baron van Raders op Curaçao ingevoerd. Volgens eene opgave in de Verhand. en Berigten betrekk. het Zeewezen en de zeevaartkunde, door Jacob Swart en Jhr. O.A. Tindal, 1850, No. 3 was de waarde van de voor gouvernementsrekening op Curaçao, Bonaire en Aruba geproduceerde cochenille in 1844, 1845, 1846 en 1847 resp.

f1.221.09⁵, f6.793.52. f15.648.56⁵ en f38.597.83 Zulke groote verwachtingen koesterde men destijds van de teelt, dat in 1848 Rammelman Elsevier, Gouv. van Curaçao, daarin het middel zag om de vrijmaking van 6000 slaven tot stand te brengen bijna zonder bezwaar voor het moederland. Elsevier zag zijne dwaling spoedig in. De cochenilleteelt ging achteruit en verliep spoedig geheel. (Zie M.D. Teenstra. Beknopte Beschr. v.d. Nederl. Overz. Bezittingen, Gron. 1852, III 984 en Tweede Rapport der Staatscommissie benoemd bij K.B. van 29 Nov. 1853, No. 66, enz. 's-Grav. 1856, blz. 214, 222 en 236). In Suriname is het niet tot Cochenille-teelt

gekomen. Het is gebleven bij een rapport van een commissie uit het Landbouwk. Genootsch. 'Prodesse Conamur' omtrent de vraag of de teelt met voordeel kon geschieden. Zie M.D. Teenstra. De Landb. in de Kol. Suriname, Gron. 1835. II 307-326.

Cochlearia officinalis

L. Fam. Cruciferae. *Lepelblad*, SUR. Een klein kruidachtig plantje met een lange tros van witte bloempjes. De ronde blaadjes zijn een geneesmiddel tegen tandvleesch-ontsteking. Ook in Europa, vanwaar de plant afkomstig is, worden de bladeren als geneesmiddel gebruikt (Herba Cochleariae).

Cockspur,

BOV. E. Zie PISONIA ACULEATA.

Cocoa,

BOV. E. Zie CACAO.

Cocoaplum,

BOV. E. Zie CHRYSOBALANUS.

Codiaeum variegatum

Bl. Fam. Euphorbiaceae. *Croton*, BOV. E. Heester met bladeren van allerlei vorm, dik, leerachtig, met levendige kleuren, rood, geel, groen; bij smalle bladeren eindigt de top in een draadvormig aanhangsel.

Coelenterata.

HOLZAKDIEREN. Met dezen naam worden die lagere dieren aangeduid, die wij gewoon zijn in het dagelijksch leven *polypen* en *kwallen* te noemen. Zij ontleenen hun naam aan den eenvoudigen bouw van hun lichaam, dat nog geen scheiding tusschen darm en lichaamsholte vertoont, maar als het ware een holle zak vormt, waarin het voedsel onmiddellijk door de mondopening naar binnen geraakt. Die mondopening is meestal omringd door een krans van voelers of vangarmen, die straalsgewijs gerangschikt zijn, ten getale van vier of zes of de veelvouden dezer getallen. Een ander merkwaardig kenmerk der *Coelenteraten* is het bezit van *netel-organen*, kleine, met vocht gevulde blaasjes, waarin een lange spiraaldraad ligt opgerold; bij aanraking van een op het blaasje geplaatst tasthaar, schiet de draad plotseling naar buiten, dringt in het vreemde voorwerp en stort daarin den vloeibaren inhoud van het blaasje over, waardoor een brandende pijn ontstaat. Men vindt deze mikroskopisch kleine wapens vooral aan de tot grijpen bestemde voelers en vangdraden, waar zij in groote groepen (zoogen. *netel-batterijen*) dicht opééngenhoopt bij elkaar zitten. Daarom worden de *Coelenteraten* ook wel *Neteldieren* (*Cnidaria*) genoemd. De oudst bekende vertegenwoordiger dezer groep is de *zoetwater-polyp* (*Hydra*) met een rolrond of bekervormig lichaam, dat met zijn achtereinde zich vasthecht en aan de tegenoverliggende pool de mondopening draagt, omgeven door een krans van vangarmen. De meeste *Hydroïden* treft men echter in zee aan; bij deze treedt als steunweefsel een hoornachtige afscheiding van de huid op, die dan een soort van beker vormt, waarin zich de polyp al of niet kan terugtrekken. Heeft in deze afscheiding ook nog kalkafzetting plaats, dan ontstaat daardoor als het ware een geraamte, dat aan het kalkskelet van de echte steenkoralen denken doet (*Millepora*). De voortplanting dezer dieren geschiedt deels

langs geslachtelijken, deels langs ongeslachtelijken weg; in het laatste geval ontstaat door een knopvormige uitstulping van den lichaamswand een jonge polyp. Als deze met het moederdier in samenhang blijft en dit proces van knopvorming zich meerdere malen herhaalt, ontstaat op die wijze eene kolonie van individu's of polypenstok. De geslachts-producten ontwikkelen zich meestal in woekeringen van den lichaamswand, die een klok- of schijfvormige gedaante vertoonen en 4 of 6 zakvormige uitstulpingen van de lichaamsholte bevatten; bij verscheidene soorten laten deze dragers der geslachts-producten het moederdier los, om een tijdlang als kleine *kwallen* (*Medusae*) een zelfstandig bestaan te leiden, waarom deze onderafdeeling ook wel den naam van *Hydromedusae* draagt. De *Hydroiden* hebben meestal het voorkomen van kleine vertakte stammetjes, die op allerlei in zee aanwezige voorwerpen, schelpen e.d. zijn vastgehecht of wel op den zeebodem zelve soms ware onderzeesche weiden vormen. Door onzen landgenoot Versluys werden in den winter 1895-96 bij Tortuga en de Testigos-eilanden o.a. voorwerpen aangetroffen van *Obelia marginata* Allm., *Sertularia integritheca* Allm.; ook ontdekte hij een nieuwe soort *Aglaophenia tridentata*, boompjes ongeveer 1 dm. lang, met een naakt basaal gedeelte, terwijl aan den top links en rechts, vedersgewijs, de polypjes gerangschikt zijn. Een geheel ander voorkomen vertoont de algemeen in West-Indië verspreide *Millepora alcicornis* L., die uit plumpe, platte, gewei-vormige stammen bestaat en evenals de echte steenkoralen aan het opbouwen van riffen deelneemt. Geen vastzittende, maar drijvende polypen-kolonies zijn de *Zwempolypen* (*Siphonophorae*). Daartoe is de centrale stam, waaraan de polypen verbonden zitten, aan het bovineinde van een gashoudende blaas voorzien, die als zwemblaas dienst doet, zooals bij *Pterophysa grandis*, die soms tot 30 voet lang wordt; of wel de geheele stam heeft het voorkomen van een blaas gekregen, die dan op de bovenzijde nog voorzien is van een kam en met levendige kleuren, blauw, violet en purper prikt, zooals *Physalia arethusa* (het Portugeesche oorlogschip) die jaarlijks in groote scholen de kusten der West-Indische eilanden bezoekt. Bij de kleinere *Velellas* en *Porpita's* daarentegen bestaat de stam uit een ovale of ronde schijf, waarin een stelsel van in elkaar uitkomende luchtkanalen voorkomt. Bij deze kolonies is bovendien een groote mate van arbeidsverdeling onder de polypen tot stand gekomen, daar aan sommige individu's de voeding, aan anderen de verdediging, weder aan anderen de beweging en voortplanting is opgedragen, zoodat zij te zamen een groote dier-staat vormen.

De *koraal-polypen* (*Anthozoa*) onderscheiden zich van de voorgaande niet alleen door meerdere grootte, maar ook door samengestelder bouw. De spleetvormige mondopening voert in een korte maagbuis, die in de algemeene lichaamsholte uitkomt; deze laatste wordt bovendien door straalsgewijs geplaatste verticale tusschenschotten in een aantal zakvormige ruimten verdeeld, die met de rondom den mond geplaatste voelers in verbinding staan. Deze voelers zijn of ten getale van acht bij de *Octactinia* of van zes of een meervoud daarvoor bij de *Hexactinia*. De voortplanting geschiedt langs geslachtelijken of langs ongeslachtelijken weg, door deeling en knopvorming; gewoonlijk blijven de op de laatste wijze gevormde individu's met elkander in samenhang en ontstaan aldus koraalstokken van zeer verschillende vorm en grootte. Tot de *Hexactinia* behooren allereerst de *Zee-rozen* of *Zee-anemonen* (*Actinia*), meestal enkelvoudige dieren, met een cilindervormig, week, lederachtig lichaam, dat geen vaste steundeelen bezit, zoodat zij tot de grootste vormveranderingen in staat zijn; rondom de mondopening is gewoonlijk een groot aantal voelers geplaatst. Zij hechten zich met hun zoolvormig achtereinde aan allerlei voorwerpen vast of steken met het grootste deel van hun lichaam in het slib van den bodem. Door vorm en kleurenpracht herinneren vele dezer dieren aan bloemen; zoo treft men op sommige West-Ind. eilanden *Bunodes granilifera* aan, bij wie het lichaam steenrood gekleurd is, terwijl de voelers geelgrijs en de mond scharlakenkleurig is. Bij *Zoanthus pulchellus*, die in onregelmatige klompen

bijeenleeft, is de mondschijf prachtig groen met lichtere straalvormige strepen, de voelers donkerbruin, terwijl het lichaam beneden lederkleurig, boven olijfblaauw is. Onder de vormen, die wel een vast steunweefsel bezitten, zij het ook slechts een hoornachtige as, noemen wij het zoogenaamde *zwarte koraal* (*Antipathes tristis*). Een veel belangrijker rol evenwel spelen in de natuur de *steenkoralen* (*Madreporaria*), wier polypen een samenhangend kalk-scelet afscheiden en daardoor tot het ontstaan van koraalriffen aanleiding geven. Zij tieren enkel op een zeebodem, waar geen slib neer-

daalt, verwijderd van vlakke en modderige stranden en den invloed van groote rivieren; de vertakte vormen op een rotsigen, steenachtigen bodem, de enkelvoudige soorten op schelpgrond. De benedenwindsche eilanden (Curaçao, Aruba en Bonaire) hebben voor een groot deel hun ontstaan aan die steenkoralen te danken; in het kwartaire tijdperk waren zij voor 't grootste deel door de zee bedekt en vormden atollen en door dam- en strand-riffen omgeven eilandjes. Nog steeds bouwen de koraalpolypen vóór de kusten nieuwe riffen, die van oudere later opgehevene moeilijk te onderscheiden zijn. Zoo ontstaan de lagunen, die door walriffen van de zee gescheiden zijn, b.v. vóór de zuidkust van Aruba 'de Spaansche lagune', aan de noordkust van Curaçao 'het rifwater.' Tot de vormen, die vooral deelnemen aan het opbouwen dezer riffen behooren: de groote massieve klompen der *Maeandrina's*, het welbekende hersenkoraal, met zijn doolhof van windingen: *Maeandrina maeandrites* L. *Platygyra viridis* Le Sueur en *P. clivosa* Ell. en Sol.; de *Astraeidae* met hun stervormige polypen, *Siderastrea radians* (Pall.) en *S. siderea* Ell. en Sol.; de sierlijke fijn vertakte *Madreporidae*, *Isopora muricata* L. en de plompere vingervormige *Porites* soorten, *Porites porites* Pall. en *P. astreoides* Lam. Gedurende het leven zijn die kalkgeraamten met een vleezige huidbekleding overtrokken, die met de schitterendste kleuren prijkt en daar de mondopening van elk afzonderlijk diertje - iedere koraal-persoon - omgeven wordt door een krans van bewegelijke, fijn gevormde en gekleurde vangarmen, zoo krijgt hun lichaam daardoor dien straligen bloemenvorm, die vroeger er toe geleid heeft de koraalstukken voor echte bloemen te houden, hun organisme voor een echte plant (Häckel). De *Schorskorallen* (*Octactinia*) onderscheiden zich van de voorgaande door het bezit van slechts 8 platte, vedersgewijs ingesneden voelers rondom de mondopening der polypen, die als kleine bloempjes te voorschijn komen uit een stam, welke nu eens een plompe, onregelmatig gelobde gestalte vertoont (*Alcyonium*), dan weder rijk vertakt is als een klein boompje (*Gorgonidae*). Meestal zijn zij week en vleezig, want zij scheiden wel skeletdeelen af, maar deze liggen als mikroskopisch kleine kalklichaampjes door den stam verspreid, terwijl de centrale as of hoornachtig of kalkachtig of uit elkaar afwisselend, hoornachtige en kalkachtige geledingen bestaat. Bij de sierlijk vertakte *Chrysogorgiidae* (*Chr. desbonni* Duch. & Mich.) vertoont de as een eigenaardigen metaalglans. Bij de in kleurnog al varieerende *Gorgonia Flabellum* (*sea-fan*), die tot 60 cm. hoog wordt, zijn de takken netvormig versmolten, slechts kleine mazen er tusschen open latend. De tot deze groep behorende *zee-veders* ontleenen daaraan hun naam, dat de polypen meestal geplaatst zijn op bladvormige aanhangsels, die vedersgewijs, links en rechts van den stam op een rij boven elkaar liggen; met het onderste gedeelte van den stam, dat kaal is, steekt het dier los in den zeebodem. Bij de purperkleurige *Renilla reniformis* Cuv., een West-Indische vertegenwoordiger dezer groep, zitten de polypjes op een niervormige schijf, gedragen door een kort, buigzaam steeltje.

Ten slotte moeten nog de *Schijfwallen* (*Scyphomedusae*) vermeld worden, die de polykwallen, de geslachtieren der hydrozoën, niet alleen in grootte, maar ook in meerdere samengesteldheid overtreffen. Zij hebben een klokvormig gewelfd geleichtig lichaam, waarvan de rand met een door insnijdingen in lappen verdeelden zoom, soms ook met draadvormige aanhangsels voorzien is; in de insnijdingen of nissen tusschen die randlappen liggen de zoogenaamde randlichaampjes, die als gezichts- en evenwichtszintuigen moeten beschouwd worden. Uit het midden van de onderzijde der schijf, die met een spierlaag is bedekt, hangt, als de klepel in een klok, een kortere of langere mondsteel naar beneden, aan wiens uiteinde de mond ligt, omgeven door 4 of 8 vangarmen; door deze steel treedt het voedsel naar binnen in de spijsverteringsholte, die met vier zakvormige uitpuilingen is voorzien of, zooals

meestal het geval is, een net van vertakte kanalen uitzendt, die langs de rand der schijf door een ringkanaal zijn verbonden. Van deze doorzichtige, gewoonlijk prachtig blauw of violet gekleurde dieren, worden vertegenwoordigers in alle zeeën aangetroffen, waar zij gewoonlijk in groote scholen, dicht onder de oppervlakte, te zamen leven. Zoo komen volgens Agassiz in de West-Indische zeeën *Cyanea* en *Aurelia* soms in zóó groote hoeveelheid voor, dat zij op een afstand gelijken op zandbanken, die even boven water uitsteken.

Litt. T. Wayland Vaughan, Some fossil corals from the elevated reefs of Curaçao, Aruba and Bonaire: Samml. d. Geolog. Reichs Museums in Leiden (2) Vol. II, 1901; - J. Versluys, Hydraires calyptoblastes, recueillis dans la mer des Antilles: Mém. Soc. Zool. de France, Vol. 12, 1899; Investigations of the aquatic resources and fisheries of Porto Rico: Bulletin of the U. St. Fish Commission for 1900, Vol. XX, 1902, Alcyonaria (Hargitt and Rogers), Stony corals (Vaughan), Actinians (Duerden); Al. Agassiz, Three cruises of the Blake, Bulletin of Museum of Comp. Zoology., Harvard College, Cambridge, Vol. XIV and XV, 1888.

R.H.

Coelogenys.

Het geslacht *Coelogenys* behoort tot de *Dasyproctidae*, eene familie der Knaagdieren (zie *RODENTIA*). De in Suriname voorkomende soort, *C. paca*, wordt veelal *Haas* genoemd; door de Boschnegers aan de Saramacca *Warna*; N.E. *Hej*; KAR. *Oerana* en *Pak*; AROW. *Laba*. Pooten kort, ooren klein, geen staart. De kleur is bruin, aan de flanken met enkele geelwitte vlekken. Eerste en vijfde vinger aan voor- en achterpooten veel kleiner dan de anderen. Zeer breede jukbeenbogen. Het vleesch is wit en zeer eetbaar. Deze 'Haas' of *Paka* is een nachtdier, dat zich voedt met gras, vruchten en wortelen. Het huist overdag in holen in den grond; ieder hol heeft twee toegangen.

Coendu.

Geslacht uit de familie der *Hystricidae* (zie *RODENTIA*). *C. prehensilis* (= *CERCOLABES*, *HYSTRIX*, *SYNETHERES PREHENSILIS*), KAR. *Moelioe*, N.E. *Djiandja makà*, is merkwaardig onder de zgn. Stekelvarkens wegens zijn lange grijpstaart. Het lichaam, ook de staart, is met stekels bedekt; kop dik. Buitendien komen ook lange haren voor, behalve op neus en lippen. De stekels zijn zwart en geel. Ooren nauwelijks zichtbaar. Voorpooten met 5, achterpooten met 4 vingers. Hij wordt ruim een meter lang, waarvan bijna de helft op den staart komt. *C. prehensilis* is een nachtdier, dat huist in boomen; het rust op de takken, niet dwars maar in de lengte, en steunt zich daarbij met behulp van den langen grijpstaart. Het leeft van bladeren en vruchten. De reuk moet buitengewoon fijn zijn.

Coerá,

PAP. Koraal. In het algemeen een omheind stukje grond, zooals het erf eener woning, de ommuurde, dakloze plaatsen, waarin het vee des nachts verblijf houdt.

Coerebidae,

Suikervogels, meestal blauw of groen gekleurd, nemen in Amerika de plaats in van

de NECTARINIIDAE. *Dacnis cayana* is een gewone soort, waarvan het mannetje blauw en zwart is, het wijfje groen met blauwen kop.

Coesewijne.

Zie COPPENAME.

Coix lacryma

L. Fam. Gramineae. *Jobstranen*, SUR. *Kanifro* en *Tampati*, N.E. Een uit tropisch Azië afkomstige, grasachtige plant, waarvan de vruchtjes omgeven zijn door een zeer hard, licht blauwgrijs, op porselein gelijkend omhulsel. Deze worden als sieraden gebruikt voor halssnoeren, armbanden, enz. Zie in De vrouw en haar Huis, van 1 Juli 1911 het artikel van E. Spakler, Huisvlucht in Suriname.

Colebra,

PAP. Zie LYCODONTIS.

Coleoptera,

SCHILDVLEUGELIGEN, eene orde van insecten, waartoe de kevers of torren (N.E.: *azégé*) behooren. Zij hebben bijtende, gewoonlijk krachtig ontwikkelde monddeelen en vier vleugels, waarvan de voorste hoorn-, zelden lederachtig zijn en dekschilden genoemd worden, terwijl de vliezige en geaderde achterste - soms ontbrekend - in rust onder de voorste opgevouwen liggen. Alleen de achtervleugels dienen tot vliegen. De gedaante verwisseling is volkomen; de pootlooze of zespotige larven hebben veelal eene verborgen levenswijze en bezitten niet de fraaie kleuren, waardoor vele der volkomen insecten in het oog vallen. Aan de pop zijn de toekomstige uitwendige organen van het volkomen insect reeds duidelijk te herkennen. Zulk een pop noemt men vrij.

Wel geene afdeling in het dierenrijk is zoo rijk aan soorten als de Coleoptera. Op het oogenblik bedraagt het aantal beschreven soorten ongeveer een kwart millioen en voortdurend worden nog nieuwe ontdekt, vooral onder de kleinere. Onze West-Indische bezittingen zijn in dit opzicht nog slecht bekend en toch behooren de kevers met de vlinders zeker tot de best bekende groepen. Uit den overgrooten rijkdom van soorten mogen de meest in het oogvallende even worden aangestipt.

De groep der loopkevers of CARABIDAE, de grootste roovers onder de Coleoptera, is, even als in vele andere tropische gewesten, niet bijzonder rijk aan soorten; merkwaardig zijn daaronder de bombardeer-kevers van de geslachten *Pheropsophus* en *Brachinus*, welke onder rottend hout en steenen leven. Vat men deze dieren aan, dan geven zij met een knallend geluid een blauwachtige damp uit den anus af, welke een onaangename lucht verspreidt, eenigszins bijt op de huid en ook een weinig warm is. Deze dieren kunnen dus door het gehoor, het gezicht, de reuk en

het gevoel worden waargenomen. Ook vind ik aangeteekend dat op den houtgrond Berg-en-Dal, aan den linkeroever van de Suriname-rivier, onder steenen in ontzettende menigte eene *Harpalus*-soort, ook een loopkever, voorkomt.

Merkwaardig is het dat in Suriname nog nooit een vertegenwoordiger is gevonden van de familie der Vliegende herten of LUCANIDAE. Zeer talrijk zijn daarentegen de langwerpige, platte, in uitgekleurden toestand steeds zwarte PASSALIDAE welke in dood, half vergaan hout leven en vooral de bladsprietigen of LAMELLICORNIA zoo genoemd omdat de laatste leedjes der sprietten tot blaadjes zijn vervormd. Algemeen bekende in Nederland voorkomende soorten van deze familie zijn de mestkevers, meikevers en gouden torren. Wat de Surinaamsche mestkevers of COPRIDAE betreft, zijn vooral vertegenwoordigd de geslachten *Canthon*, kleine meest metaalglanzende soorten, *Deltochilum*, grooter en donkerder gekleurd, *Pinotus*, zwart, waarvan de mannetjes hoorn- en kamvormige uitsteeksels op kop en borststuk vertoonen en *Phanaeus*, met dergelijke uitsteeksels, maar bovendien de schitterendst gekleurde van alle mestkevers. Dit geslacht *Phanaeus*, uitsluitend aan Amerika eigen, bevat de juweelen onder de mestkevers; bijzonder aan Suriname eigen schijnt *Phanaeus mimas*, zwart met goudgroen, welke op de Savannen aan de Boven-Suriname-rivier veel in rundermest wordt aangetroffen. Verwanten van de meikevers of MELOLONTHIDAE worden ook gevonden, maar deze spelen hier toch een minder groote rol dan in vele andere streken; hetzelfde kan van de verwanten der gouden torren of CETONIDAE worden gezegd; talrijk zijn daarvan vooral de soorten van het geslacht *Gymnetis*, die dikwijls zeer fraai geteekend zijn, maar waarop de naam gouden tor niet past, daar zij geen metaalglans vertoonen. Tot de LAMELLICORNIA behooren verder nog de *Antichira*'s, veelal fraai groen gekleurd, de *Rutela*'s, zwart en geel geteekend en eindelijk de talrijke groote DYNASTIDAE, waaronder de 10 cM. lange *Megasoma Actaeon* met twee vooruitstekende hoorns op het borststuk en een langeren aan den top in tweeën gespleten hoorn op den kop (bij het wijfje ontbreken deze hoorns) een der meest bekende is. Ook de zwarte kevers der geslachten LIGYRUS en DYSCINETUS, die op sommige tijden van 't jaar in Suriname en Curaçao bij massa's in huis komen, behooren tot de laatste groep.

Talrijk zijn ook de prachtkevers of BUPRESTIDAE, waarvan zeer algemeen is de groote *Euchroma gigantea*. Deze tot 6 c.m. lange kever is donker goudgroen met purperen weerschijn en verspreidt een onaangename reuk. De Indianen dragen dikwijls sieraden uit de dekschilden dezer kevers bestaande. Zoowel larve als kever vindt men op de *Ceiba pentandra*. Tot de kniptorren of ELATERIDAE, die het vermogen bezitten, dank zij eene eigenaardige inrichting aan de onderzijde van het borststuk, om op te springen, als zij op den rug liggen, zoodat zij dan weer op hunne pooten terecht komen, behooren in de eerste plaats de verschillende soorten van het geslacht *Pyrophorus*. Deze meestal kastanje bruine, fijn aanliggend grijs behaarde, vooral in het binnenland voorkomende kevers bezitten op het borststuk aan weerszijden een gele vlek, welke in het donker een groengeel licht uitstraalt, terwijl aan de onderzijde van het achterlijf zich een roodgeel licht vertoont. (Zie INSECTEN.) Ook de grauwwitte of groenachtige soorten van *Chalcolepidius* en de zwarte of bruine met geel geteekende van *Semiotus* behooren tot deze familie. Tot de Weekschildigen of MALACODERMATA behooren de *eigenlijke* vuurvliegen uit de tropische gewesten - want de lichtgevende ELATERIDAE worden ook wel vuurvliegen genoemd -, bij ons onder den naam 'glimwormen' bekend. Het lichtgevend vermogen is hier beperkt tot het achterlijf. Vele soorten komen daarvan in Suriname voor, bijzonder talrijk is *Cratomorphus concolor* (KAR. *boejoe*; AROW. *joelimiki*) zoowel in de savannen als in de tuinen der kuststreken.

Wel de aan soorten talrijkste familie uit de orde der *Coleoptera* vormen de snuitkevers of CURCULIONIDAE en in verhouding tot het geheele aantal kever-soorten is Zuid-Amerika hieraan wel het rijkst. Worden ook de talrijke buitengewoon fraaie Braziliaansche snuitkevers in Suriname niet aangetroffen, geheel ontbreken deze

daar toch ook niet; de goudkleurige *Rhigus speciosus* en de blauwe *Cyphus 16-punctatus* zijn hiervan het bewijs. Talrijke aan zaden en andere plantendeelen schadelijke insecten komen hieronder voor. Zeer bekend is de groote *Rhynchophorus palmarum*, waarvan de larve de kabbesworm (AROW).

hoetoekoebanoe), in het merg van verschillende palm-soorten leeft. De Indianen kweeken deze larven om ze als voedsel te gebruiken. Zij zijn geelachtig van kleur, in volwassen staat zoo lang en dik als een duim. Zij worden in lauw water afgewasschen, afgedroogd en levend in kokend vet gebakken. Tot kleine bruine worstjes opgezwollen, worden ze met zout en peper bestrooid en vormen in dien toestand een groote lekkernij. Klanders, vooral de kosmopolitische rijstklanders, *Calandra oryzae*, komen veel voor en kunnen in allerlei gezolderde graansoorten veel schade veroorzaken. Ook komt op Curaçao en naburige eilanden in de zaden der divi-divi-plant een grijsbruin snuitkevertje voor, dat echter niet zoo bijzonder schadelijk schijnt te zijn, daar men ze alleen op ziekelijke boomen vindt.

Zeer groote en fraaie insecten vindt men onder de CERAMBYCIDAE of boktorren, veelal gekenmerkt door verbazend lange sprieten, vooral bij de mannetjes. Eene der grootste soorten is de *Macrodonia cervicornis*, die met de lange forsche kaken eene lengte van 14 c.m. bereiken kan; het dier is lichtbruin met donkerbruine vlekken en strepen. Volgens Schomburgk zou deze kever, om het sap van sommige boonen te bemachtigen, takken van 2 cm. dikte tusschen de kaken nemen en dan als de wieken van een molen zoolang in de rondte vliegen, tot de tak is afgezaagd. Algemeen is ook, o.a. in de omstreken van Paramaribo, op *Erythrina*-soorten, de tapijtbok, *Acrocinus longimanus*, waarvan het mannetje zich door verbazend lange voorpooten onderscheidt; deze fraaie kever is aan de bovenzijde zwart met rozeroode en geelbruine vlekken en strepen. Schadelijk zijn de soorten der geslachten *Stirastoma* en *Oncoderes*; tot de eerste behoort de bekende cacaotor, terwijl de laatste berucht zijn doordat zij talrijke takjes met hunne kaken afsnijden. Zeer fraai zijn ook de *Callichroma*'s, fluweelzwart met goudglanzende langsbanden, welke eenigszins aan onze rozenboktor, *Aromia moschata*, doen denken.

Ten slotte mogen nog de goudhaantjes of CHRYSOMELIDAE genoemd worden, waarvan vele, maar lang niet alle, met de schoonste metaalkleuren prijken. Merkwaardig zijn daaronder de platte CASSIDINAE of schildpadtorretjes.

Litt. J.R.H. Neervoort van de Poll, Les Cicindélides de l'île de Curaçao, avec description d'une Tetracha nouvelle, Notes from the Leyden Museum, Deel VIII, 1886; A. Ehrhardt, Eenige aanteekeningen omtrent de Surinaamsche kevers, Tijdschrift West-Indië, Deel II, 1858; Mr. D.L. Uyttenboogaart, List of beetles, collected in the months of August and September 1900 in Surinam, Tijdschrift voor Entomologie, Deel XLV, 1903.

H.J.V.

Coleus amboinicus

Lour. Fam. Labiatae. *Stinging thyme*, BOV. E. Plant met vierkanten stengel en hartvormige bladeren; de geheele plant is zachtviltig; de bloemen staan in schijnkransen die geplaatst zijn in een lange eindelingsche bladerlooze bloeiwijze.

Coll (Cornelius van)

30 Jan. 1842 te Nunen in N.-Brabant geboren, genoot zijne opleiding aan het klein- en het groot-Seminarie te 's Bosch, trad in Sept. 1869 te St. Truiden (België) in de

Congregatie des Allerheiligsten Verlossers (Redemptoristen) en legde er 17 Oct. 1870 zijne kloostergeloften af. Vervolgens zette hij te Witten, bij Maastricht, zijne theologische studiën voort, tot hij in Aug. 1871, nog student zijnde, voor de Missie in Suriname werd bestemd. Den 9 Nov. van dat jaar te Paramaribo aangekomen, werd hij 10 Dec. d.a.v. tot priester gewijd. Meer dan 42 jaar heeft Pater Van Coll dus in Suriname doorgebracht (met slechts enkele maanden verlof naar Nederland) in verschillende waardigheden en nog steeds (Mei 1914) is hij in de Missie werkzaam. Geruimen tijd arbeidde hij onder de Boschnegers en de Indianen. Vandaar zijne studiën op het gebied van ethnologie en folklore.

Behalve zijne in de artikelen BENEDENL. INDIANEN en INDIAANSCH TALEN genoemde geschriften, worden hier nog vermeld: Open brief aan Cateau van Rosevelt, Paramaribo 1880 (handelt over het spiritisme); Bekn. Gesch. d. Kath. Missie in Suriname, Gulpen 1884 (waaraan hij heeft medegewerkt); Sanimee Karetaale, Kalienja Kapoewa itooriko-me. Gulpen, 1887 (Karaïbische catechismus); Katholiek verweer op Hernhutter aanval. Paramaribo, 1903; Den Principari Bribitori, Amst., 1904 (N.E. de voorn. geloofsartikelen); Den Les nanga den Evangeli foc da Heli Jari. Amst., 1904.

Collector.

Zie BALATA.

College.^{aant.}

Het woord wordt of werd te Paramaribo ook gebruikt in den zin van Societeit. Naar de societeit gaan heette 'naar college gaan'. Vermoedelijk ontstaan nadat er een societeit gesticht werd in een gebouw waarin vroeger het 'Collegie van Kleine Zaken' gevestigd was.

Collegie van kleine zaken.

Zie RECHTSWEZEN.

Collegium medicum.

In Suriname opgericht in 1781 onder het bestuur van gouverneur Texier; bij de instructie werd o.m. vastgesteld een tarief waaraan de onderscheidene beoefenaars der geneeskunde zich hadden te houden.

Colocasia antiquorum

Schott. Fam. Araceae. *Tajer*, SUR. *Taja*, N.E. Een aronskelk die over de geheele wereld in vele variëteiten gekweekt wordt wegens de eetbare knollen. In Suriname komen vooral de witte en de gele variëteit voor, waarvan de knollen veel zetmeel

bevatten. Ze worden voor het gebruik gekookt. Ook de bladeren worden gegeten. (Zie AARDVRUCHTEN.)

Colocasia esculenta

Schott. Fam. Araceae *Taja*, BOV. E. Aronskelkachtige plant met dikken wortelstok die gegeten wordt; bladeren diep hartvormig. Gekweekt. (Zie AARDVRUCHTEN.).

Colomesus psittacus

(Bl. & Schn.) Gill, (syn. *TETRODON PSITTACUS* Bl.&Schn), *Tamjakoe*, N.E. Fam. Tetraodontidae. Een visch uit de riviermonden. Verspreiding: West-Indië, Suriname, Guiana tot de Amazone en Para. De beenderen van de onder- en bovenkaak vormen een bek, met een naad in het midden. Deze dient den visch tot het fijn maken van de schalen van kleine schelpdieren en kreeftjes, waarmee hij zich voedt. De kleur is groenachtig tot bruin met zes donkere dwarsbanden over den rug. Dit vischje blaast, als hij verontrust of gevangen wordt, zijn lichaam met lucht op en drijft in dien toestand met den buik naar boven op het water. Hij wordt gemakkelijk gevangen, doch niet gegeten.

Columbia.

In de 'Surinaamsche Almanak voor het jaar 1827' vindt men gewag gemaakt van de 'Grondvesten van de Stad Columbia' aan den linkeroever der Saramacca, niet ver van den militairen post Groningen. De Almanak van 1828 vermeldt 'de geprojecteerde Stad Columbia, waarin eenige Erven, bebouwd en bewoond door Vrij-lieden.' Deze opgave vindt men telkens in de almanakken herhaald tot in de laatste van de serie, n.l. dien van 1847, terwijl van Sypesteyn op blz. 86 van zijn in 1854 verschenen Beschrijving van Suriname, mededeelt dat de 'ontworpen stad Columbia' toen verlaten was.

Columbidae.

DUIVEN. In Suriname komen slechts weinig soorten in het wild voor. De inlandsche naam voor duif is *doifi*, op Curaçao *paloma*. De soorten van het geslacht CHAMAEPHELIA staan bekend als *steenduijfes* (N.E. *Stondoifi*.) Een van de meest voorkomende duifsoorten in Suriname is *Chamaepelia talpacoti*, zoo groot als een leeuwrik, bruin van kleur met grijzen kop en eenige zwarte vlekjes op de vleugels. *Ch. passerina* is nog kleiner, meer grijsbruin en vooral gekenmerkt door de geschubde teekening op de borst (in Suriname *tortelduif* genoemd). Van gewone duifgrootte is *Columba rufina*, grijs en violetbruin, met fraaie metaalkleur aan den achterkop. Een fraaie, zeldzame soort is *C. speciosa*, bruin, met fraaigeschubde hals en borst. *Leptoptila rufaxilla* is van boven bruin met olijfgroenen glans, van onderen licht wijnkleurigbruin met witte keel en buik, en roestroode onderdekveeren van de vleugels.

Op Curaçao is zeer gewoon *Chamaepelia perpallida*, veel gelijkend op *Ch. passerina*, en aldaar *Tortolica* genoemd.

Coma (grote en kleine).

Volgens Robert Schomburgk's Descr. of British Guiana, Londen 1840, blz. 82 de oorspronkelijke namen resp. van de Suriname- en de Commewijne-rivier. Hoe S. aan deze namen komt, blijkt niet. Reeds Laurence Keymis vermeldt in zijn in 1596 verschenen reisverhaal de namen Shurinama en Camavvini. Cabeliau gebruikte in 1599 den naam Surinamo en in het reisverhaal van David Pietersz. de Vries, die in 1634 Guiana bezocht, worden de rivieren Sorname, Sername, Comawin en Comawini genoemd. Zie ook de vergelijkende lijsten in het Urteil des Bundesrates der Schweiz. Eidgenossenschaft über den Franko-Brasilianischen Grenzstreit vom 1 Dec. 1900, blz. 685 en 686. - P.M. Netscher merkt blz. 334 op, dat hij vruchteloos in de oudste boeken en documenten heeft nagespoord waarop Schomburgk's bewering gegrond kon zijn. Volgens Sypesteyn, blz. 3, noemde Maréchal (Marshall) de Suriname *Groote Coma*.

Combé.

Zie PARAMARIBO.

Combretum aubletii

D.C. Fam. Combretaceae, vermoedelijk de *Borstelbloem*, SUR. een in het wild voorkomende, ook gekweekte heester, met dichte trossen van bloemen, die talrijke vuurroode meeldraden bezitten.

Commelina nudiflora

L. Fam. Commelinaceae. *Gado-dede*, N.E. Een kruipend kruidachtig plantje met kleine blauwe bloemen dat zich bijzonder gemakkelijk door stekken laat vermenigvuldigen. Het is een algemeen onkruid langs de wegen. Het sap van de plant wordt gebruikt om wratten te verdrijven terwijl een afkooksel van de plant een middel is tegen huiduitslag bij kinderen. Ook gebruikt als veevoeder. De bloempjes worden wel eens in bouquets gegeven aan personen aan wie men een lang leven wil toewenschen.

Commelina virginica

L. Fam. Commelinaceae. *Maisji grandi sjimarón*, BEN. E. *Watergrass*, BOV. E. Een op een gras gelijkend kruidachtig plantje met bladeren, die voorzien zijn van groote bladscheeden; de bloemen worden omgeven door een schuitvormig omgebogen, saamgevouwen schutblad.

Commewijne.

Een zeer belangrijke, nagenoeg in haar geheelen loop goed bevaarbare, breede rivier in Suriname, aan welker oevers, voorzoo veel de Boven-Commewijne betreft, reeds van af de stichting der volkplanting landbouwondernemingen gevestigd waren. Aan de beneden-rivier zijn de plantages onder het bestuur van Mauricius aangelegd. De gronden werden in 1749 uitgegeven. De belangrijkste plantages in de zoogenaamde 'oude kolonie' vindt men thans nog aan de Beneden-Commewijne, zoo b.v. de eenige nog overgebleven suikerplantages Rust en Werk, Marienburg, en Zoelen en Alliance, voorts tal van cacao- en koffie plantages. (zie de lijsten in de Surinaamsche Almanakken, waarin men van elke plantage opgegeven vindt de namen der eigenaars, der beheerders in de kolonie en der gezagvoerders, de bevolking, de grootte der concessies, het aantal H.A. in cultuur en het verkregen product.)

Van de bronrivieren van de Commewijne ontspringt de Tempati in het Nassagebergte, de Commewijnekreek in het Brokopondo-gebergte; de eerste stroomt in noordelijke, de tweede in nagenoeg noordoostelijke richting. De Commewijne stroomt verder naar het noorden, vervolgens in noordwestelijke richting tot den voormaligen post Sommelsdijk, om, na zich met de uit het oosten komende Cottica te hebben vereenigd, verder westwaarts te stroomen en bij Nieuw-Amsterdam in de Surinamerivier te vallen.

De Commewijne stroomt bijna geheel door laagland. De in de Commewijne uitwaterende kreken zijn rechts de Peninica, de Bottels- en de Craskreek - die een slechts bij hoog water bevaarbare verbinding met de Cottica vormt - de Matappica, die door een gegraven kanaal met de zee is verbinding staat, links de Mapana, de Casiwinica, de Commetewane en de Orleans- of Hoer-Helenakreek. Niet ver van Sommelsdijk is door het graven van een kanaal, ter afsnijding van een groote bocht, een eiland ontstaan waarop vroeger de plantage Lustrijk was aangelegd.

In de Boven-Commewijne zijn bijna alle plantages verlaten; men vindt langs de oevers niet anders dan 'grondjes' waarop 'kleine landbouw' wordt uitgeoefend. In de Peninica-Tempati- en Commewijnekreek als ook in de Mapana vindt men dorpen van Aucaner-Boschnegers. In de Matappica liggen eenige cacaoplantages. Verder houden de bewoners dezer kreek zich met de vischvangst bezig. In de Commetewane liggen Schoonoord en de gouvernements-rubberplantage Slootwijk. Van Nieuw-Amsterdam, het punt waar de Commewijne in de Suriname valt, loopt

een goede landweg langs de plantages aan den linkeroever. Van het quarantine-etablissement Leiden loopt een kleiweg langs de plantages aan den rechteroever. De plantages aan deze rivier zijn door een geregelden stoomvaartdienst met Paramaribo verbonden.

In oude geschriften, zoo b.v. bij de Laet, *De Nieuwe Wereld of Beschrijving van West-Indiën*. Leiden 1626, heet de rivier Icoteca of Icoteica. Op de kaart van Mogge van 1671 (T.A.G. 2e serie, deel XXX 1913, No. 1, blz. 42) vindt men reeds den naam Commewine. Van Berkel, *Amerikaansche Voyagien*, Amst. 1695 blz. 109 en 110 spreekt van de Combuine. Op de kaart van A. Maars in Herlin's *Beschrijvinge van de Volk-plantinge Suriname*, Leeuwarden 1718, heet de rivier Comowine. De Arowaksche naam is Kamaoni, de Neger-Engelsche Kawina. (zie ook COMA).

Ook enkele der genoemde kreeken dragen op oudere kaarten andere namen dan tegenwoordig. Zoo heet de Craskreek bij Mogge Cruyscreek.

Commissaris der gemeene weiden.

Een der oudste functies in Suriname. De comm. der gem. weiden hadden tevens het toezicht over wegen, bruggen, markten en openbare gebouwen. De titel van het hoofd was *Opperhoutvester*. Later werden deze

functies opgedragen aan de commissarissen van kleine zaken, die bij placaat van 10 Juli 1691 waren aangesteld. Nepveu scheidde in 1770 beide colleges weer. De comm. der gem. weiden bleven bestaan tot dat bij publ. van 26 Aug. 1828 (G.B. No. 6) het college werd opgeheven, omdat de werkzaamheden bij art. 33 van de instructie van het gemeente-bestuur aan den eersten wethouder werden opgedragen.

Communicatie,

naam der landwegen in de districten in Suriname.

Comocladia dodonaea

Urb. Fam. Anacardiaceae. *Red man, Centepe plant*, BOV. E. Boompje met veervormig saamgestelde bladeren; de blaadjes zijn zittend en eindigen alle in een scherpe stekelpunt; de eindblaadjes hebben bovendien aan elke zijde nog 2 scherpe stekelpunten terwijl de andere blaadjes aan elke zijde er één hebben.

Compagnie (West-Indische).^{aant.}

§ 1. Oprichting.

Aan de oprichting der W.I. Cie. is nauw verbonden de naam van Willem Usselinx, een Zuid-Nederlander, die in 1567 te Antwerpen werd geboren en reeds vroeg voor handelszaken eenige jaren op de Azorische eilanden doorbracht, waar hij den handel op Amerika in alle bijzonderheden leerde kennen. Man van sterke overtuigingen en vurig calvinist, heeft hij vermoedelijk reeds daar plannen ontworpen om zijn landgenooten in staat te stellen rechtstreeks en met open vizier aan dien handel deel te nemen en daardoor tevens den Katholieken Koning af te snijden van de welvaartsbronnen, die hem het voortzetten van zijn strijd tegen de afvallige Nederlanden en het Protestantisme mogelijk maakten. Toen Usselinx in 1591 als een bemiddeld man naar de Nederlanden terugkeerde, vestigde hij zich niet weder in de Zuidelijke Nederlanden, waar het Spaansche absolutisme en het Katholieke geloof hadden gezegevierd, doch koos Middelburg, de snel tot eigen handelsbloei opgekomen vroegere voorhaven zijner vaderstad, tot woonplaats. Hoewel zijne plannen in Zeeland, dat reeds toen een belangrijken directen handel op Z.-Amerika moet hebben gedreven en welks zeevolk en kooplieden in de kaapvaart aanzienlijke, hoewel onzekere, bedragen verdienden, ongetwijfeld weerklink vonden, begreep hij al spoedig voor hun verwezenlijking het kapitaalkrachtiger Amsterdam niet te kunnen missen en evenzeer den steun der Haagsche regeeringspersonen te behoeven.

Na zijn vestiging te Amsterdam vond hij ook daar belangstelling, maar tot het formuleeren van plannen kwam het niet. De handel der Hollanders en Zeeuwen met de Oostzee en West-Europa nam in die jaren nog te veel aller aandacht in beslag en de positie der opstandige provinciën was nog te precair, zoowel te land

als ter zee, om op zulke grootsche plannen in te kunnen gaan. Eerst toen de tochten naar Oost Indië met goeden uitslag bekroond werden en de politieke toestand verbeterde, begon men zich serieus met Usselinx' plannen in te laten.

Tegen het einde der eeuw waren zoowel in Afrika als in Amerika de Hollandsche koopvaarders bekende bezoekers geworden. De handel op beide werelddeelen hing nauw samen. De schippers plachten eerst een eind de Afrikaansche kust te volgen, om vandaar naar de monden der Amazone over te steken en zich daarop noordwaarts tot den mond der Orinoco te laten drijven. De handel op de kust van Guinea en die op de Karaïbische eilanden sloot zich bij deze tochten als vanzelf aan. Wel waren in theorie Afrika en Amerika voor allen vreemden handel gesloten, doch de werkelijk bezette punten waren schaarsch en voor ondernemende schippers was op menig punt dezer onmetelijke kusten een schoone gelegenheid te vinden voor voordeeligen handel met de inboorlingen. Zelfs hadden de Nederlanders hier en daar reeds min of meer versterkte posten gebouwd ter bescherming van de handelsbedienden, die werden achtergelaten om door ruilhandel met de ingezetenen een lading bijeen te brengen tegen het volgende seizoen. Dergelijke posten bestonden bij de oprichting der W.I. Cie. aan de kust van Guinea, aan de Amazone, in verschillende deelen van Guiana, op sommige W.I. eilanden, in Nieuw Nederland en wellicht nog elders. Doch ook de Spaansche en Portugeesche kolonisten, die door het moederland meestal slecht en tegen hooge prijzen van Europeesche artikelen werden voorzien, deden gaarne zaken met de ondernemende kooplieden, die door de Spaansche en Portugeesche gouverneurs, hetzij uit baatzucht, hetzij uit toegevendheid voor de belangen der kolonisten niet zelden oogluikend werden toegelaten, en op afgelegen posten somtijds zelfs als redders uit nood werden begroet. Geen wonder, dat men in deze omstandigheden gaarne het oor leende aan plannen om den handel op Amerika op grooter schaal te ondernemen. Een ieder begreep echter, dat dit slechts zou kunnen geschieden door den oorlog aan den handel dienstbaar te maken. De op te richten compagnie zou daarom de tot dusverre op particulier initiatief gedreven kaapvaart moeten organiseeren en aan grooter doeleinden ondergeschikt maken. Ten aanzien van de veroveringen te land meende Usselinx, dat men overal waar dit mogelijk bleek, b.v. in Chili, de inboorlingen in hun strijd tegen de Spanjaarden moest helpen en dat men voorts de grondslagen van 's Konings macht, de goud- en zilvermijnen van Peru en Mexico zou kunnen bedreigen, ja wellicht veroveren. In ieder geval zou men het tooneel van den oorlog buiten Europa verleggen. Hoewel de Indianen, naar Usselinx meende, op vele plaatsen beschaafd genoeg waren om afnemers van Europeesche textielstoffen te worden, meende hij toch ook, dat men kolonies moest aanleggen als afzetgebieden voor den handel en als producenten van koloniale waren. Bovenal moest echter de vestiging van deze aan Spanje vijandige macht aan de prediking van het calvinisme onder de heidenen dienstbaar worden gemaakt. In dagen waarin aan alle kanten nieuwe handelswegen werden geopend, waarin menschen, schepen en geld uit alle windstreken naar Holland stroomden, en den vijand te land en ter zee slagen werden toegebracht, moet het een vurig en welsprekend man als Usselinx niet moeilijk zijn gevallen, aanhangers te vinden voor zulke wijsche plannen. Nadat hij in 1600 een eerste memorie had opgesteld welke spoedig door een uitgewerkt plan voor eene W.I. Cie. werd gevolgd, kon in 1606 de zaak door de Staten van Holland en de Staten Generaal in overweging genomen worden. Natuurlijk vond het plan krachtige ondersteuning bij allen, die door neiging en belang tot de oorlogspartij behoorden, tegenstand daarentegen bij de meestal te Amsterdam gevestigde handelaars op Guinea, bij de kooplieden, die zout haalden van Punta de Araya aan de Amerikaansche kust, en bij Oldenbarnevelt en zijn aanhang, die vóór alles een wapenstilstand met Spanje wilden om van de drukkende oorlogskosten ontheven te worden. Wel stelden Usselinx c.s. daartegenover, dat de oprichting der W.I. Cie den oorlog zou afleiden en den vijand groote schade zou toebrengen zonder aan

het land iets te kosten, maar zijn tegenstanders begrepen terecht, dat men dit laatste wel kon besluiten doch niet zou kunnen handhaven.

Bij hen, die uit staatkundig oogpunt bezwaren hadden voegden zich natuurlijk alle kooplieden, die van dit plan nadeel duchtten, gelijk omgekeerd Usselinx steun zocht bij de oorlogspartij, waar hij ook in godsdienstig opzicht de meeste sympathie vond en waar men ongetwijfeld warmer zal hebben gevoeld voor zijne plannen om de compagnie aan de verbreiding van het calvinisme dienstbaar te maken. De oprichting der W.I. Cie werd zodoende tot een partijzaak, en hoewel Usselinx in 1606 en 1614 zijn doel scheen te zullen bereiken, kwamen zijn plannen, zoolang de remonstranten aan het bewind waren, nimmer tot uitvoering. Nauwelijks had echter de oorlogspartij gezegevierd of het plan werd weder ter hand genomen. Het naderende einde van het bestand deed trouwens een der voornaamste argumenten tegen de oprichting eener W.I. Cie vervallen.

§ 2. Octrooi, verhouding tot den Staat, inwendige organisatie.

Den 3en Juni 1621 werd door de S.G. tot de oprichting besloten, door de verleening van een octrooi, dat in zijne hoofdtrekken tot aan het einde der 18e eeuw niet is gewijzigd. Het regelde zoowel de inwendige organisatie der Cie. als hare verhouding tot den Staat. De Cie. verkreeg voor 24 jaar het monopolie van allen handel en scheepvaart op de oostkust van Afrika, tusschen den kreeftskeerkring en Kaap de Goede Hoop, op geheel Amerika, behalve op het deel der oostkust benoorden de zuidpunt van New Foundland en op de ontdekte of nog te ontdekken 'Austraelsche Zuyderlanden', die tusschen de Kaap de Goede Hoop, en de oostpunt van N. Guinea waren gelegen. In deze landen mocht zij niet slechts handel drijven, maar ook bezittingen verwerven, tractaten sluiten met de inlanders en krijgvoeren, kortom alle soevereiniteitsrechten uitoefenen. De regeering behield zich echter een zekere opperhoogheid en toezicht voor. De overeenkomsten, welke de Cie. met inlandsche hoofden zou aangaan. zouden moeten worden gesloten in naam van de S.G. en aan deze worden medegedeeld. Eveneens zou de benoeming van een Gouverneur Generaal door de S.G. moeten geschieden. Voorts zouden de S.G. de noodige troepen ter beschikking stellen van de Cie. op kosten van deze laatste, terwijl in geval iemand - bedoeld is natuurlijk de Koning van Spanje of eene andere Eur. mogendheid - de Cie. zou beletten van dit octrooi gebruik te maken, de S.G. nog 16 oorlogsschepen en 4 jachten te harer beschikking zouden stellen, mits de Cie. zelf een even groote scheepsmacht in zee bracht. De Admiraal van deze vloot zou eveneens door de S.G. worden benoemd, na advies der Cie. en het doel van elke expeditie zou door de S.G. worden aangegeven. Niet minder belangrijk voor de Cie. waren de talrijke vrijstellingen van in- en uitvoerrechten en andere faciliteiten op fiscaal gebied, die haar werden verleend, terwijl de landsregeering bovendien haar f1.000.000 subsidie toezegde, tot de helft van welk bedrag zij als aandeelhouder zou gelden. Het geheel werd bekroond met de toezegging dat zoo mogelijk nog verdere hulp zou worden geboden.

Niet alleen de verhouding der W.I. Cie. tot den staat, doch ook de *inwendige organisatie* werd in het octrooi geregeld. Om deze inrichting te begrijpen dient men voor oogen te houden, dat de rijkste en machtigste der 7 provinciën geheel bestonden van den handel en dat de koopmansstand, althans tijdens de oprichting der W.I. Cie., in alles de leiding gaf. Het belang, dat de kooplieden bij een dergelijke compagnie hadden, bestond niet alleen, zelfs niet in de eerste plaats, in de gelegenheid tot geldbelegging die zij bood, doch in de mogelijkheid om door deel, neming aan haar bestuur en het doen van leveranties aan een zoo groot lichaam,

zich een extra inkomen of vermeerderde handelswinsten te verwerven. De inrichting der Cie. was er dan ook niet op aangelegd, om zoo zuinig mogelijk huis te houden, doch om, bij eenheid van leiding, zoo veel mogelijk alle handelssteden een aandeel in deze voordeelen te geven. Niet zoozeer de kans op hooge dividenden als wel de mogelijkheid om bewindhebber te worden of leveranties te doen, was voor de kooplieden de voornaamste prikkel tot deelneming.^{*)} De staatsinrichting der Vereenigde provinciën was oorzaak, dat deze belangen gemakkelijk hun invloed deden gelden in de vergadering der S.G. Vóór een stad toestemde in een octrooi, dat de vrijheid van bedrijf harer kooplieden beperkte, trachtte zij haar stem zoo duur mogelijk te verkoopen en trachtte zij te bedingen, dat een deel van het door hare ingezetenen in de Compagnie te steken bedrag als het afzonderlijke kapitaal van een binnen haar muren te vestigen Comp.-kantoor zou worden beheerd. Zoo kwam het, dat in alle belangrijke handelssteden een 'kamer' der Compagnie werd gevestigd, bestuurd door een college van 'bewindhebbers,' welke door de plaatselijke magistraat uit de participanten werd gekozen. Wel was dit college natuurlijk niet volkomen vrij en moest het de algemeene leiding van het centrale bestuursorgaan der Cie., de Heeren XIX, volgen, doch zoodoende bleef het geld in de stad. De gelden door de ingezetenen geteekend werden in hun eigen stad gebruikt tot aankoop en uitrusting van schepen, tot het bouwen van pakhuizen en kantoren e.d. Daar bovendien de schepen der Cie. weer binnenliepen in de haven van afvaart, werd ook van de 'retouren' een evenredig deel door elke kamer verkocht. Kortom het leven en bedrijf, door de Cie. gewekt, kwam ten goede aan dezelfde bevolkingsgroep, die haar daartoe de middelen had verschaft.

Hoewel men in het algemeen de organisatie der O.I. Cie. trouw had gevolgd, in vele gevallen zelfs zonder rekening te houden met het verschil, dat tusschen beide lichamen noodzakelijk moest bestaan, was men daarom toch verplicht geweest, ook de provincies Groningen en Friesland gezamenlijk met een kamer der W.I. Cie. te bedenken. Voorts werden kamers gevestigd te Amsterdam, in Zeeland, aan de Maas en in het Noorderkwartier. Naar de mate van het kapitaal, waarover vermoedelijk ieder dier kamers zou kunnen beschikken, van het handelsbelang hunner plaats van vestiging en den invloed, op de regeering uitgeoefend, werd aan elk der kamers een bepaald aandeel in het bedrijf der Cie. toegekend, t.w. aan Amsterdam 4/9, aan Zeeland 2/9 en aan de Maas, het noorderkwartier en Friesland met Groningen ieder 1/9. Om al te groote versnippering tegen te gaan en om de S.G. niet met alle onderdeelen der regeling lastig te moeten vallen had men buiten Amsterdam de kamers telkens aan eenige steden gezamenlijk toegekend. Aan het onderling overleg der leden van elke groep werd de verdere verdeling van den buit overgelaten; konden zij het niet eens

*) In het octrooi der W.I. Cie. had men, door de slechte ervaring bij de O.I. Cie opgedaan, den bewindhebbers verboden aan de Cie. leveranties te doen. Reeds in 1623 werd echter, door het hieronder te noemen 'accoord' met de hoofdparticipanten, dit verbod voor den tijd van 2 jaar opgeheven.

worden dan beslisten de Staten Provinciaal.

Als regel werd door de betrokken steden eene regeling getroffen, waarbij in het klein werd nagedaan, wat door de S.G. voor de Cie. in haar geheel was geschied. In verhouding tot het kapitaal, dat in elke stad werd geteekend, kreeg zij aandeel in de uitrustingen en leveranties, die de kamer zou moeten doen. Op dezelfde wijze werden de bewindhebbersplaatsen verdeeld. Soms werden deze onderafdeelingen geheel eigen organisaties, met eigen personeel, eigen magazijnen enz. - en vergaderden en besloten hare bewindhebbers zonder zich aan die der andere steden van dezelfde kamer te storen, zoodat deze onderafdeelingen tot de andere steden der kamer in ongeveer gelijke verhouding kwamen te staan, als deze tot de andere kamers. Zoo was de toestand b.v. in Delft. Hoewel te Rotterdam de officieele zetel der kamer was, onderhield de Cie. ook te Dordrecht en te Delft eigen huizen, vergaderden de door deze steden benoemde bewindhebbers afzonderlijk en was zelfs aan de Haagsche participanten, die een belangrijk deel van het kapitaal hadden opgebracht, een eigen organisatie met een zekere mate van invloed gegeven, Eerst in 1656, toen de financiën der Cie. reeds lang in zeer slechten toestand verkeerden, ging men er toe over, de kamer 'op de Maas' meer te centraliseeren, hetgeen niet belette, dat, toen in 1674 eene nieuwe W.I. Cie werd opgericht, men toch weer in de oude kwaal verviel. Analoge toestanden bestonden in Zeeland, waar Middelburg, Vlissingen en Veere, en in het Noorderkwartier, waar Hoorn en Enkhuizen de kamer onder elkander deelden. De kamer Friesland en Stad en Lande eindelijk werd te Dokkum gevestigd. Was een stad voor den handel te ongunstig gelegen of was haar kapitaalkracht te klein om op een kamer of een onderdeel van een kamer aanspraak te maken, dan trachtte zij althans een of meer bewindhebbersplaatsen te bemachtigen. Vooral bij de latere octrooiverleeningen waren de stemhebbende steden er op uit, om in ruil voor hun stem een bewindhebbersplaats te bedingen. Wilde geen der andere steden daartoe een plaats afstaan dan werden 'buitengewone' bewindhebbersplaatsen in het leven geroepen die alleen inkomsten, doch geen arbeid medebrachten.

Hoe kleiner het aandeel was, dat een stad in de Cie. had veroverd en hoe minder eigen handel zij had, des te naijveriger waakte zij natuurlijk voor hare rechten. En opdat deze middelpuntvliedende kracht ook steeds haar invloed zou doen gelden, werd de benoeming der *bewindhebbers*, die door het octrooi aan de Staten Provinciaal was overgelaten, door deze colleges wederom aan de stedelijke magistraten gedelegeerd, die daarbij slechts gebonden waren aan een voordracht, in te dienen door de hoofdparticipanten der binnen de stad zetelende kamer^{*)} De bewindhebbers hadden 6 jaar zitting, terwijl iedere 2 jaar een derde deel aftrad. Voor plotselinge koersveranderingen in het beleid der Cie. behoefde men dus niet beducht te zijn. Hun belooning bestond uit 1% provizie van de uitgaven voor de uitrustingen der schepen gedaan, alsmede van de opbrengst der retouren; van goud en zilver slechts ½%. Konden zich alsdus ook de kleinere handelssteden, dank zij hun politieken invloed, een aandeel in het koloniale verkeer verzekeren, grooter dan zij door hun economische kracht zouden hebben veroverd en hield deze organisatie dus nog eenig leven en bedrijf gaande in plaatsen, waaruit anders reeds vroeger alle handel zou zijn geweken, op het bedrijf der Cie. oefende deze organisatie een verderfelijken invloed. In de eerste plaats waren deze talrijke colleges van bewindhebbers - dat te A'dam bestond uit 20, dat van Zeeland uit 12, de andere ieder uit 14 leden - noodeloos kostbaar. De bestuursuitgaven eener kamer hielden

*) De eerste benoemingen geschieden zelfs zonder voordracht. In het octrooi was aanvankelijk bepaald, dat de nominatiën zouden worden opgemaakt door de gezamenlijke bewindhebbers en hoofdparticipanten der kamer, doch, nog voor de Cie. in werking trad, 13 Febr. 1623, werd dit recht aan de bewindhebbers ontnomen in de hoop daardoor meer participanten te werven.

geen het minste verband met den omvang van haar bedrijf. Voorts bracht zij in de Cie. dezelfde versnippering van krachten, te weeg, die het raderwerk van de staatsmachine der zeven provinciën zoo zwaar en langzaam deed loopen. Want wel had men een band willen leggen tusschen deze uitteraard zeer tot zelfstandigheid neigende kamers, en had men door het vormen van een centraal college de noodige leiding aan het geheel willen geven, doch ook hierbij offerde men aan het particularisme. De *centrale leiding* berustte bij een college van 19 personen, dat beurtelings 4 jaar in Amsterdam en 2 jaar in Middelburg zetelde, welke steden in die jaren den titel van presidiale kamer droegen. Het college bestond uit 8 afgevaardigden der kamer A'dam, 4 uit Middelburg en 2 uit elk der andere kamers, die telkens door de bewindhebbers eener kamer uit hun midden werden aangewezen. Het 19e lid werd door de S.G. benoemd. In theorie was de macht van dit college onbeperkt en kon het in alles zijn wil aan de kamers opleggen. Zijn samenstelling maakte echter, dat de 'Heeren XIX' meer geleken op een college van door de kamers benoemde gevolmachtigden, die met een bepaalden last ter vergadering kwamen, dan op een soevereine vergadering, die uit eigen machtsbevoegdheid besloot. Zijn voornaamste kracht ontleende het college aan den invloed, dien de S.G. door middel van hun gedeputeerde uitoefenden. De politieke aangelegenheden en krijgskzaken stonden onder de werkzaamheden der Heeren XIX dan ook vooraan. Op handelsgebied bepaalden zij zich meestal tot de vaststelling van het jaarlijks uit te keeren dividend.

Ondanks alle decentralisatie bleef toch de Cie. als één lichaam gelden, welks deelen alle voor elkaars schulden aansprakelijk waren. Hoewel de acties bij een bepaalde kamer der Cie. stonden ingeschreven ontvingen toch alle participanten een en hetzelfde dividend. Maar niettemin behielden de kamers een groote vrijheid van beweging. Reeds in 1628 ging men er toe over, de verschillende bezittingen onder de kamers te verdeelen, terwijl slechts de bezittingen aan de Afrikaansche kust, van Kaap las Palmas tot aan Kaap de Goede Hoop, welke landen als uitvoerplaats van slaven voor alle Amerikaansche kolonies gelijkelijk belangrijk waren, direct door de Heeren XIX werden bestuurd. Voorts werd uitteraard met de oude handelsbetrekkingen der kamersteden rekening gehouden. Amsterdam had het bestuur over de vestigingen aan Cabo Verde en in N. Nederland, later ook over Curaçao met Aruba en Bonaire en de kolonies in Cayenne. Zeeland bestuurde Argijn en Essequibo, waarbij men strikt genomen ook nog de bovenwindsche eilanden in Amerika zou moeten noemen, die hoewel door particulieren in bezit genomen toch nominaal nog onder de kamer Zeeland stonden, tot haar in 1763 het bestuur over deze eilanden werd ontnomen. De kamer op de Maas dirigeerde den handel op Sierra Leone,

terwijl aan West-Friesland Gambia en aan de kamer Stad en Lande de Greinkust was toegewezen. Alleen indien een der kamers in gebreke bleef het haar toegewezen gebied te bevaren, mochten de anderen schepen daarheen zenden. Berustte in dit opzicht de eigenmachtigheid der kamers althans op een wettige regeling, zij was niet minder groot, wanneer geen rechtsgrond van dien aard bestond. Op Essequibo, dat aanvankelijk door Zeeuwen was gekoloniseerd en later door de drie Zeeuwsche steden werd bestuurd, bleef de kamer Zeeland een monopolie doen gelden, ook nadat de kolonie aan de W.I. Cie was overgedragen. Ondanks de stellige besluiten der X, die na 1674 in de plaats der XIX traden, werd de toegang tot deze kolonie aan alle niet-Zeeuwsche schepen ontzegd, totdat een scheidsrechterlijke uitspraak van Willem V in 1770 een compromis trof, waarmede geen der partijen tevreden was. Van zulk een monopolie hadden de participanten der kamer wel niet als zoodanig voordeel, maar voor handel en verkeer van een kwijnende handelsstad was het van groote beteekenis, te meer omdat ook de particuliere vaart op een dergelijke kolonie, indien zij werd toegestaan, een monopolie voor de ingezetenen of participanten der betrokken stad of provincie vormde.

Aan de *participanten* der Cie. was nagenoeg geen macht gegeven. Alleen de *hoofdparticipanten*, d.w.z. zij, die zooveel hadden ingelegd als noodig was om tot bewindhebber te worden benoemd (te Amsterdam f6000, in de andere kamers f4000), konden in zeer bescheiden mate eenigen invloed uitoefenen. Ook bij het maken van dit onderscheid had het voorbeeld der oligarchische staatsinrichting invloed uitgeoefend. Doch ook eene andere omstandigheid had daartoe gedrongen. De aandeelen der Cie. hadden niet een vaste grootte. Evenmin was een minimum inleg bepaald. Ieder kon inleggen zoo veel en zoo weinig als hij verkoos. Evenmin was het bedrag van het kapitaal der Cie. bepaald. Juist in deze onbepaalde mogelijkheid, om in de nieuwe onderneming deel te nemen met een bedrag, zoo klein of zoo groot als men zelf wilde, zag men een correctief tegen het monopolie der Cie. Als het grootste nadeel daarvan werd n.l. beschouwd, dat daardoor aan alle andere kooplieden een mogelijke gelegenheid om winst te maken werd ontnomen. De instelling van hoofdparticipanten nu is een eerste poging om tusschen de participanten een onderscheid te maken, dat verband hield met het belang, dat zij in de Cie. hadden. Tevens duikt hier en daar de gedachte op, dat de hoofdparticipanten de vertegenwoordigers van alle aandeelhouders der Cie. zijn. De andere participanten hadden volgens het octrooi eigenlijk maar één middel om van het bedrijf der Cie. iets te vernemen, n.l. door tegenwoordig te zijn bij de rekening en verantwoording, die om de 6 jaar door de bewindhebbers in het openbaar moest worden afgelegd. Van goedkeuring door de participanten was zelfs geen sprake. En zelfs deze mogelijkheid om eenige controle over het beheer hunner gelden uit te oefenen werd aan de participanten ontnomen nog voor de Cie. in werking trad. Toen n.l. de intekening niet vlotte en men naar alle kanten concessies moest doen om geld te trekken, werd in 1623 tusschen bewindhebbers en hoofdparticipanten van Amsterdam een accoord gesloten, dat door de S.G. werd bevestigd en voor de geheele Compagnie geldig verklaard, hetwelk o.m. inhield, dat de rekeningen zouden worden opgenomen door de hieronder nader te noemen gecommiteerde hoofdparticipanten, die van hunne bevindingen, aan de andere hoofdparticipanten alleen 'in 't gros' verslag zouden mogen doen. Waren alzoo de gewone participanten tot volslagen rechteloosheid gedoemd, de hoofdparticipanten kregen door ditzelfde accoord eenigen meerderen invloed, zonder dat echter de constitutie der Cie. feitelijk veel werd gewijzigd. In de eerste plaats werd bepaald, dat over verzoeken om verlenging of wijziging van het octrooi door de bewindhebberscolleges slechts zou besloten worden in eene vergadering, waartoe ook de hoofdparticipanten der kamer

waren opgeroepen en waarin ook deze stemrecht zouden hebben. Ook tot het opnemen van gelden op interest of tot het aannemen van deposito's mocht slechts in een dergelijke vergadering worden besloten. Bovendien zouden in Amsterdam en Zeeland 2, in de kamer op de Maas één bewindhebber worden benoemd door de hoofdparticipanten. Deze door de hoofdparticipanten benoemde bewindhebbers moesten alles wat voor de h.p. van belang was aan deze mededeelen en konden door hunne committenten worden afgezet. In Amsterdam en Zeeland zou bovendien steeds één dezer gecommitteerde hoofdparticipanten deel uitmaken van de deputatie ter vergadering der XIX, de tweede zou als toehoorder mogen medegaan om van het verhandelde aan de hoofdparticipanten zijner kamer en aan die der in de nabijheid gelegen kleinere kamers rapport te doen. Practisch werd door deze bepalingen niet veel aan den feitelijken toestand veranderd. Zoolang de overgrootte meerderheid der bewindhebbers door de stedelijke magistraten gekozen werd, gevoelden zij zich van ieder ander te onafhankelijk om zich veel om dit toezicht der hoofdparticipanten te bekommeren. Bovendien ontbrak aan de hoofdparticipanten elk middel, om indien zij over den gang van zaken ontevreden waren, daarin verandering te brengen.

In meer dan een opzicht week de aldus geconstitueerde Compagnie af van *Usselinx' ontwerp*. Aan de definitieve totstandkoming heeft hij dan ook geen feitelijk aandeel meer genomen. Reeds eenige jaren te voren was hij gefailleerd en zijn positie in de handelswereld ernstig geschokt. Wel bleef hij met vuur en overtuiging voor de opricbting der W.I. Cie. ijveren, maar, hoewel men zijne deskundigheid bleef op prijs stellen, zijne leiding werd niet meer aanvaard. Men begon thans in hem een lastigen ouden man te zien, die trachtte zijn kennis van den West-Indischen handel te gelde te maken. Men gebruikte hem nog om inschrijvingen voor de Cie. te verzamelen, maar een bewindhebbersplaats werd hem niet gegund. Hij had er steeds naar gestreefd, dat de Cie. niet slechts als handels- en kaapvaartonderneming uit zou zijn op het behalen van onmiddellijk voordeel, maar dat zij ook zou opgewassen blijken tegen de taak om een koloniaal rijk te vestigen en te besturen. Daarom moest z.i. het toezicht en de leiding der Regeering worden versterkt. In plaats van één gedelegeerde in de vergadering der XIX, wilde hij een formeelen Raad van Indië, die het toezicht op en de opperleiding van het politieke beheer der Cie. zou hebben. Daarnaast zou een door de S.G. en de W.I. Cie. te bekostigen gereformeerde synode, een soort protestantsche 'Congregatio de propaganda fide' voor de verbreiding van het ware Calvinistische geloof zorg dragen. Tenslotte zou, volgens Usselinx' meening, een meer democratische inrichting der Cie. haar niet slechts behoeden voor misbruiken, als onder de bewindhebbers der O.I. Cie. heerschten, doch ook het middel zijn, om haar van alle kanten geld te doen

toevloeien. Het is de vraag of Usselinx op heb laatste punt gelijk had. Want al zal de strijd, die de participanten der O.I. Cie. ter zelfdertijd tegen het wanbeheer der bewindhebbers voerden, zekerde intekening in de W.I. Cie hebben belemmerd, en al werden daarom ook bij de hierboven vermelde besluiten der S.G., nog vóór de inschrijving gesloten was, eenige wijzigingen in het octrooi aangebracht, waardoor de invloed der hoofdparticipanten werd versterkt, de eenige reden, dat de participanten op zich lieten wachten is dit zeker niet geweest. Evenzeer of meer droeg daartoe bij, dat de kooplieden zeer wel inzagen, dat eene onderneming als de W.I. Cie. als geldbelegging niet veel waarde had. Kaapvaart kon groote voordeelen afwerpen, maar het voeren van een formeelen veroveringsoorlog, het organiseeren en besturen van bezittingen, die steeds tegen den vijand zouden moeten verdedigd worden, bracht zeker verlies. Evenzoo konden enkele schepen wel van tijd tot tijd een voordeelige ruilhandel drijven met Negers en Indianen en kon de smokkelhandel op de Spaansche koloniën vele vruchten afwerpen, maar deze voordeelen waren noch zoo groot, noch zoo zeker, dat zij een groote en kostbare organisatie als de W.I. Cie konden onderhouden en bovendien winst afwerpen. Ondanks den sterken druk, door de S.G. uitgeoefend, om overheidspersonen en ambtenaren tot intekenen te bewegen, ondanks het bedrag van f1.000.000, waarvoor de O.I. Cie., onder pressie van boven, intekende, kwam een even voldoende kapitaal, slechts na veel moeite en na herhaald uitstel van de sluiting der inschrijving, bijeen. Bovendien waren drie octrooiwijzigingen noodig geweest, om dit resultaat te bereiken. 10 Juni 1622 had men ook de zoutvaart op Punta de Araya en de Venezolaansche kust, die aanvankelijk buiten het octrooi was gehouden, daaronder moeten begrijpen. De beide andere middelen om aandeelhouders te trekken, waren het reeds genoemde besluit van 18 Febr. 1623 en de goedkeuring van het bovenvermelde 'accord' van 21 Juni 1623. In het eerste dezer besluiten was ook reeds bepaald, dat uit elke stad, waar voor f100.000 geteekend werd een bewindhebber zou worden gekozen.

§ 3. *Uitwendige geschiedenis der (eerste) W.I. Cie.*

De W.I. Cie. vond bij hare oprichting reeds enkele punten van haar gebied door Nederlanders bezet. Het waren echter meestal niet veel meer dan factorijen, die als steunpunten voor den handel dienden en somtijds van een kleine verdedigingswerk waren voorzien. De Cie. heeft echter van den aanvang af meer op den oorlog, vooral op de kaapvaart, den nadruk gelegd dan op den handel. Intusschen bedenke men, dat wij aangaande dezen laatsten tak van haar werkzaamheden uitteraard veel minder goed zijn ingelicht dan over haar daden ter zee, waarvan de Cie. zelf steeds met veel ophef gewag maakte om het algemeene belang harer werkzaamheid aan te toonen. Na begonnen te zijn met het overbrengen van eenige families naar N. Nederland en naar den mond van de Amazone en na eenige, per slot van rekening vruchteloze, aanslagen op de Spaansch-Portugeesche bezittingen in Brazilië, aan de bocht van Guinea en op de Karaïbische eilanden te hebben gedaan, bepaalde zij zich tot de kaapvaart. Eerst nadat de gelukkige expedities van Piet Hein in 1626 en '27 grooten buit hadden opgeleverd en vooral, nadat de zilvervloot was veroverd, besloot men wederom tegen Brazilië op te treden. In 1630 veroverde Loncq Pernambuco en Olinda. De XIX schrikten echter terug voor de kosten, welke een krachtig doorzetten van dit goede begin met zich zou brengen. Eerst onder den druk van de met Spanje aangeknoopte

vredesonderhandelingen, die een succes in Brazilië noodig maakten, wilde de Cie. zich kunnen verzetten tegen den eisch dit pas veroverde gebied weder te ontruimen, ontwaakte de Cie. tot grootere krachtsinspanning. En toen zij daarmede eenmaal begonnen was, begreep men spoedig, dat slechts een volledig gepacificeerd gebied, waar handel en zelfs industrie tot bloei konden komen, de gemaakte kosten eenigszins kon vergoeden. Ondanks haarzelve werd de Cie. tot grooter machtsontplooiing gedwongen en in 1637 werd Joan Maurits naar Brazilië gezonden. Deze zette den oorlog met kracht voort en zorgde tegelijkertijd voor de belangen van handel en landbouw. Ten einde voldoende werkkrachten te kunnen invoeren werden daarom in 1637 in Guinea de Portugeesche sterkten St. George del Mina en Cabo Cors genomen. Nadat ook verschillende posten aan de Westkust van Afrika waren bezet of veroverd (Argijn, Portendic, Gorée) werden in 1641 nog St. Paolo de Loanda, de hoofdstad van Angola en het eiland S. Thomé in de bocht van Guinea genomen. In 1634 was ook Curaçao met de naburige eilanden bezet. Bovendien hadden, met autorisatie der Cie. en onder hare opperhoogheid, verschillende particulieren, vooral Zeeuwen, kolonies gesticht in Guiana en op de Antillen. Zoo behoorden in 1641 indirect tot het gebied der Cie. Berbice, St. Euatatus, Saba en St. Martin. Toen in 1641 een 10-jarige wapenstilstand met het juist onafhankelijk geworden Portugal was gesloten, stond de Cie. op het toppunt van haar macht.

Reeds vóór dezen tijd echter had zich het onvermijdelijke verschil van gevoelen geopenbaard, dat moest ontstaan tusschen een man als Joan Maurits, die van Brazilië een bloeiend koloniaal rijk wilde maken en de Compagnie, die slechts vroeg of de daartoe noodige uitgaven wel spoedig een realiseerbare winst zouden opleveren. Hare financiën waren door de laatste krijgsbedrijven reeds ernstig geschokt en reeds herhaaldelijk had zij hare participanten om bijstorting en de S.G. om subsidies moeten aanspreken. Daarbij kwam, dat het verdrag met Portugal haar de kaapvaart, hare voornaamste bron van inkomsten, onmogelijk maakte. Terwijl zij daarom hare ondernemingen tegen de Spanjaarden richtte en daartoe o.a. een ongelukkig afgeloopen expeditie naar Chili uitzond, trachtte zij in Brazilië te bezuinigen, hoewel de daar gevestigde Portugeezen reeds weer in opstand waren gekomen en, tersluiks door Portugal gesteund, het veroverde gebied dreigden te hernemen. Na het vertrek van Joan Maurits in 1646 ging Brazilië dan ook grootendeels weder verloren en de te laat uitgezonden scheepsmacht der Cie. kon, evenmin als de hulpvloot door de S.G. verstrekt, verhinderen, dat de toestand te land hoe langer hoe onhoudbaar werd en dat in 1654 ook het Recief van Pernambuco, het laatste steunpunt der Cie. verloren ging. Vroeger reeds waren St. Thomé en Angola weder afgefallen. De oorlog, dien de S.G. ten slotte in 1657 aan Portugal verklaarden en die tot 1661 duurde, bracht in den stand van zaken weinig verandering. Bij den vrede van Den Haag in 1661 stond de Cie. Brazilië definitief af tegen een schadeloosstelling van f8.000.000, betaalbaar in 16 jaren. Kortens daarna, in 1664, werd in vollen vrede N. Nederland, de voorspoedigste kolonie, die de Cie. bezat, door de Engelschen genomen. De Nederlandsche Antillen - met uitzondering van Curaçao - en de bezittingen 'ter kuste' werden tijdens den tweeden En-

gelschen oorlog eveneens aangevallen, ten deele genomen, doch door De Ruyter heroverd. Hetzelfde lot ondergingen de vestigingen in Essequibo en Berbice. Ook deze werden echter weder onder Nederlandsch gezag gebracht en in 1667 werd bovendien door een Zeeuwsche vloot Suriname veroverd, dat, aanvankelijk beurtelings door Engelschen en Franschen bezet, laatstelijk een Engelsche kolonie, was geweest.

Suriname was de laatste Nederlandsche verovering in het gebied der Cie. Hare bezittingen in Amerika waren geslonken tot Curaçao (met Aruba en Bonaire), Essequibo en Suriname (Cayenne was eenige jaren vroeger door de Franschen genomen). De kleine Antillen (St. Euatatius, Saba, St. Martin) en Berbice stonden slechts indirect onder hare opperhoogheid. In Afrika had zij eveneens enkele verliezen ondergaan en moest zij bij den vrede van Nijmegen nog meer afstaan, maar hare positie was daar toch sterker dan in Amerika. Intusschen was de Cie. zoodanig uitgeput, dat tijdens den derden Engelschen oorlog de eene kamer na de andere hare betalingen staakte. Het octrooi der Cie. was in 1647 voor 25 jaren verlengd, nadat de Cie. een poging had gewaagd om met de O.I. Cie. te worden vereenigd en aldus uit de winsten van den handel op O. Indië de verliezen te dekken, die het bedrijf der W.I. Cie. noodwendig met zich bracht. Het plan vond weerklank bij allen, die in de eerste plaats letten op de voordeelen, door de S.G. aan de beide compagnieën verzekerd en die deze dus min of meer als onderdeelen der staatsmachine beschouwden. Daartegenover stonden echter allen, die belang hadden bij de O.I. Cie. en daarin een particulier bedrijf zagen, welks kapitaal was bijeengebracht om winsten af te werpen. De invloed der O.I. Cie. bleek de sterkste en het plan werd afgewezen. Alleen moest de O.I. Cie. bij de verlenging van haar octrooi in hetzelfde jaar f1.500.000 subsidie aan de W.I. toezeggen. Overigens bleef de W.I. Cie. aan zichzelf overgelaten. De gevolgen bleven dan ook niet uit. Nadat het octrooi in 1671 en 73 eenige malen, het laatst tot 31 Dec. 1674, was gecontinueerd, werd de Cie., als zijnde onmachtig om hare schulden te betalen en haar taak verder te volbrengen laatste door de S.G. met ingang van het jaar 1675 opgeheven en ontbonden.

§ 4. De financiën der Compagnie.

Gelijk reeds werd gezegd, heeft de compagnie steeds aan geldgebrek gesukkeld. Bij de oprichting bedroeg haar kapitaal ruim f7.000.000, waarop echter slechts f4.300.000 was gestort. Het kapitaal was te gering om de Cie. in staat te stellen haar taak naar behooren te verrichten. Gedurende verscheiden jaren deelde zij geen en later door elkander een matig dividend uit. Dit was geen gevolg van buitengewoon solied beheer, maar bewijst het gebrek aan winst. Evenals de O.I. Cie. deelde de W.I. Cie., als zij eens een fortuinlijk jaar had, ook gaarne veel uit, meer dan wel verstandig was. Na de verovering der zilvervloot deelde zij in 1629 en 1630 50% en 25% uit, hoewel zij toen reeds voornemens was den aanval op Brazilië met kracht ter hand te nemen. Hoe noodig het ware geweest deze gelden te reserveeren, bleek korten tijd later. In 1636 moest zij hare participanten om eene extra-storting tot $\frac{1}{3}$ van het nominale bedrag der aandeelen vragen en in 1639 wederom 50%. Hoewel in beide gevallen formeel geen dwang tot bijstorting werd uitgeoefend, werd de positie van hen, die de storting nalieten zóó ongunstig gemaakt, dat feitelijk geen keus werd gelaten. Herhaalde subsidiën van de S.G., die trouwens nimmer ten volle werden betaald, konden evenmin helpen.

Na 1656 moest de Cie., ondanks eenige maatregelen tot bezuiniging op hare huishouding, de rente harer 5% obligatiën voorloopig op 2% terug brengen en na het verlies van N. Nederland staakte zij ook de betaling van dit bedrag. De tweede Engelsche oorlog gaf haar den genadeslag, zoodat zij tegen het afloopen van haar octrooi in 1672 geheel in déconfiture was.

Bij hare opheffing, met ingang van 1 Jan. 1675, ontvingen de aandeelhouders der oude Cie. aandelen in de tegelijkertijd opgerichte Nieuwe W.I. Cie., tot 15% van het nominale bedrag hunner actiën; de obligatiehouders werden eveneens in actionarissen der nieuwe Cie. omgezet tot een bedrag van 30% hunner obligatiën. Ten einde de nieuwe Cie. eenig werkkapitaal te verschaffen, moesten deze twee categoriën van actionarissen 4% resp. 8% van het nominale bedrag hunner vroegere actiën en obligatiën storten. Bovendien werden haar door eenige provincies jaarlijksche subsidies toegekend, vermoedelijk als afkoop voor vroeger gevoteerde maar niet betaalde bedragen.

§ 5. De tweede W.I. Cie. van 1674¹⁾.

Hoewel de organisatie der nieuwe Cie. in het algemeen dezelfde was, als die van hare voorgangster en de verdeling in kamers, met alle gevolgen van dien, bleef gehandhaafd, trachtte men eenigszins te bezuinigen door vermindering van het aantal bewindhebbers tot op de helft, door omzetting van het college van XIX in eene vergadering van X en ten slotte door vermindering van de bezoldiging der bewindhebbers, die voor allen te zamen op 10% der uitgedeelde dividenden werd bepaald, waarbij evenwel belangrijke emolumenten kwamen.

De bewindhebbers werden voortaan voor het leven aangesteld. Bovendien werd aan de vergadering van hoofdparticipanten een betere constitutie gegeven, zonder dat daardoor echter een boven de bewindhebbers staand college van commissarissen werd in het leven geroepen. Het raderwerk der Cie. werd slechts met een nieuw nutteloos rad verrijkt.

Op dezen voet bleef de Cie. tot het einde van haar bestaan ingericht. Noch bij de octrooiverlenging van 1700 of van 1730, noch bij die van 1762 werd in de organisatie iets gewijzigd. Alleen had de verheffing van Willem IV tot gevolg, dat de Stadhouder tot erfelijk opperbewindhebber werd benoemd en hem de benoeming der bewindhebbers werd opgedragen. Feitelijk werd daardoor echter aan de wijze waarop deze ambten werden vergeven geen verandering aangebracht.

De nieuwe W.I. Cie. heeft nimmer krijg gevoerd, gelijk haar voorgangster deed. De veiligheid ter zee werd niet door haar, doch door de marine der S.G. verzekerd. Hare bezittingen zijn dan ook steeds dezelfde gebleven. Vermelding verdient alleen, dat de drie bovenwindsche eilanden, St. Eustatius, Saba en St. Martin nog in de 17e eeuw van de patroons werden overgenomen en onder het rechtstreeksch bestuur der kamer Zeeland, sedert 1773 onder die van Rotterdam, gesteld. De eigen handel der Cie. schijnt langzamerhand te zijn afgenomen en was nimmer van zeer veel beteekenis. Een uitzondering maakte slechts de slavenhandel. In de eerste plaats was de Cie. een lichaam tot het bestuur der overzeesche bezittingen. Als geldbeleg-

1) Over de inkrimping van het haar geoctroyeerde gebied zie men de volgende §.

ging was de Cie. al niet meer waard dan haar voorgangster. Van 1676-1720 deelde zij gemiddeld niet meer dan 2½% per jaar uit. Dat hare aandelen eenigszins hooger genoteerd stonden dan met deze geringe uitkeeringen in overeenstemming was, vond zijn grond juist in de onregelmatigheid en het wisselende bedrag der dividenden, waardoor zij een geliefd speculatie-object waren. De algemeene speculatiewoede in 1720 deed de acties zelfs een oogenblik zoo rijzen, dat de Cie. een bedrag van f1.600.000 aan nieuwe acties tot een koers van 250% kon plaatsen. Het volgend jaar was de koers echter reeds weer 108 à 110%. Daarna daalde hij steeds. Sedert de laatste octrooiverlenging was 36% ongeveer de hoogste koers, en het gemiddelde dividend tusschen 1720 en 1791 was ongeveer 1%. De vierde Engelsche oorlog gaf aan de Cie. den doodssteek en in 1792 nam de Staat hare bezittingen en schulden over. Den participanten werden staats-obligaties tot een bedrag van 30% van het nominale beloop der acties uitgekeerd. Daat in de jaren, die aan deze transactie voorafgingen en voordat het plan daartoe bekend was geworden, de acties op 15 à 20% hadden gestaan, waren de participanten met dezen maatregel hoogelijk ingenomen. Slechts de Zeeuwsche participanten weigerden langen tijd daarin toe te stemmen, nog wel op aansporing der Staten van dat gewest. Zeeland voorzag n.l. van de opheffing der Cie. vermindering van zijn handel en hoopte door den tegenstand zijner participanten concessies af te dwingen.

§ 6. De beginselen der W.-I. Cie.

De geschiedenis der Cie. in het eerste tijdperk van haar bestaan overziende, wordt men getroffen door het hinken op twee gedachten. Zij kon geen handel drijven zonder oorlog te voeren, doch zij voerde oorlog, alsof deze een handelsonderneming was. Dientengevolge faalde zij in beide opzichten. Daarbij kwam, dat de Cie. nimmer onafhankelijk was en vrij om naar eigen inzicht te handelen. De steun, bij haar oprichting door de landsregeering verstrekt, - een steun, die steeds was gevraagd en verleend met een beroep op het bij uitstek nationale doel der Cie. - had den invloed, dien de S.G. reeds krachtens het octrooi konden uitoefenen, nog versterkt. De S.G. nu wenschten de Cie. in de eerste plaats als oorlogswerktuig te gebruiken en hare veroveringen aan de politiek der S.G. dienstbaar te maken. Nu eens door toegeven, dan weer door verzet moest de Cie. trachten tusschen deze moeilijkheden door te sturen. Haar handel was, voor zij zich op de levering van slaven ging toeleggen, nooit van veel beteekenis. De pelshandel in N. Nederland en de ruilhandel, waardoor zij in Afrika goud en ivoor verwierf, mochten voor een particuliere onderneming aanzienlijk zijn, voor een lichaam als de Cie., waren zij van geen groot belang. De Cie. heeft zelf dan ook zeer wel ingezien, dat de meeste winst in de kaapvaart lag. Daaraan heeft zij van den aanvang af hare krachten gewijd. Veroveringen te maken was voor haar bijzaak. Dat kostte meestal meer geld dan het inbracht. Zij ging daartoe dan ook slechts over als zich een bijzonder goede kans aanbod of als de aandrang van de S.G. niet meer weerstaan kon worden. Brazilië heeft zij eigenlijk à contre coeur veroverd en steeds op de schrieltst mogelijke wijze verdedigd. De Afrikaansche bezittingen waren uitsluitend steunpunten voor den handel der Cie. Het aanleggen van volksplantingen liet zij bij voorkeur over aan het particulier initiatief. Zelf heeft zij nooit een kolonie in het leven geroepen.

Nieuw Nederland bestond reeds, toen de Cie. werd opgericht en is door haar steeds beschouwd als een factorij voor den bonthandel. Emigratie daarheen heeft zij alleen bevorderd onder harden druk der S.G. en toen het opdringen der

Engelschen vermeerdering van het Hollandsche element tot een levensvoorwaarde voor deze bezitting maakte. De inbezitting der West-Indische eilanden is bijna steeds het werk van particulieren geweest en het aanleggen van volksplantingen aldaar evenzeer. Alleen Curaçao is opzettelijk veroverd en wel omdat het een steunpunt voor den handel der Cie. was. Ook op de 'Wilde kust' heeft zij het werk aan particulieren overgelaten. Suriname, hare schoonste kolonie aldaar, verkreeg zij tegen haar zin, omdat de Zeeuwsche vloot het land nu eenmaal had veroverd en het dus bestuurd moest worden. Zij heeft zich bovendien ten spoedigste van $\frac{2}{3}$ van haar aanspraken op dit gewest ontdaan. Dit alles was het bijna noodwendig gevolg van den opzet der Cie. als handelslichaam. De grondgedachte van haar bestaan was het uitvoeren, verhandelen en invoeren van waren. Koloniën werden door haar wel als afzetgebied op prijs gesteld, doch zij wilde niet groote kapitaalsuitgaven doen om zelve daar volkplantingen aanteleggen. Haar handelsmonopolie was de grondslag van haar bedrijf en juist door dit handelsmonopolie werd de vestiging en de groei van krachtige volksplantingen belet. Den emigrant werd door het monopolie der Cie. belet, gebruik te maken van de economische mogelijkheden van hun nieuw vaderland. Voor den aanvoer van alle of althans van zeer gewichtige artikelen waren zij geheel op de Cie. aangewezen; mochten zij bij uitzondering zelf hunne producten verschepen of zelf goederen uit Europa laten komen, dan moest dat toch steeds geschieden door tusschenkomst der Cie. en met hare schepen. Meestal trachtte de Cie. echter zich zoowel den uitvoer der meest lucratieve producten als den invoer van de benodigde artikelen uit het moederland te reserveeren. Door voortdurend geldgebrek gekweld was, zij echter noch gezind, noch bij machte om naar den eisch te voldoen aan de verplichtingen, die deze privilegiën haar oplegden. Hare aanvoeren beperkten zich tot het strikt noodige, zoo zij al dat minimum bereikten, want met een kleinen omzet en hooge prijzen was dezelfde winst te maken als bij groote aanvoeren, die prijsdaling medebrachten. Hare voortdurende financieele moeilijkheden moesten haar dus steeds prikkelen tot beperking harer kapitaaluitgaven. Dezelfde redenen leidden er toe, dat voortdurend klachten over gebrek aan scheepsruimte werden vernomen. Want voor het aantal schepen, dat in goede oogstjaren tot het overbrengen der koloniale producten noodig was, zou zij later geen emplooi hebben gehad. Natuurlijk trachtten de kolonisten zichzelf te helpen en had de Cie. steeds over inbreuken op haar octrooi en de voorwaarden, waaronder de kolonisten hare bezittingen waren gaan bewonen, te klagen. Dat men ook een andere koloniale politiek kon volgen door de emigratie aan te moedigen, den handel open te stellen en de inkomsten te zoeken in het heffen van in- en uitvoerrechten, 't werd haar wel van verschillende zijden gepredikt, niet het minst door sommige harer gouverneurs met breeden blik, doch door de Cie. nimmer geloofd. Van haar standpunt beschouwd wellicht niet zonder reden. Want een Joan Maurits voelde allicht meer voor de stichting van een groot koloniaal rijk, dan voor de hoogte der dividenden, welke aan de participanten werden uitgekeerd. Maar bovendien beschikte de Cie. nimmer over voldoende geld om dergelijke plannen uit te voeren,

terwijl de bewindhebbers daarvan ten slotte ook nog moesten worden afgehouden door de overweging, dat het octrooi wel kon zijn afgeloopen vóór men de vruchten van zulke grootsche ondernemingen zag rijpen.

Intusschen heeft de Cie, reeds in de eerste periode van haar bestaan dit exclusieve systeem niet strikt kunnen handhaven. De landen aan weerszijden van den Atlantischen Oceaan, die haar eigenlijk gebied vormden, waren van uit Europa te gemakkelijk te bereiken, dan dat het mogelijk zou zijn de lorrendraaijerij, d.i. den handel van onbevoegden, inder-, daad te beletten. De Cie. zelve was allermint in staat het geheele haar toegewezen gebied, zelfs voorzoover het nog wel door andere Europeesche natiën was ingenomen, te bevaren, laat staan het wezenlijk te exploiteeren. Bovendien was van ouds aan vele particuliere kooplieden de weg naar verschillende Amerikaansche en Afrikaansche handelsplaatsen zeer wel bekend. Wat zij niet kon keeren, trachtte de Cie. te regulariseeren. Zij begon aan particulieren vergunningen uit te geven om tegen het betalen van recognitie aan de Cie. in haar gebied handel te drijven. Door op deze wijze in beperkte mate het bedrijf aan particulieren vrij te laten, hoopte zij de rest met meer zekerheid voor zichzelf te kunnen reserveeren. Aanvankelijk bedoelde men slechts, dezen vrijen handel toe te laten op plaatsen niet door de Cie. zelve bevaren of bezet. Allengs moest men echter ook op dit beginsel inbreuken toelaten. In 1633 werd door de S.G. een 'ordre en reglement' vastgesteld, dat te voren reeds gedurende een jaar bij wijze van proef in werking was geweest, waarbij de kaapvaart langs de kust van Brazilië en in de Karaïbische zee aan ieder werd veroorloofd, tegen betaling eener recognitie aan de Cie. Bovendien moesten alle genomen goederen in de pakhuizen der Cie. worden opgeslagen en door deze voor rekening der reeders worden verkocht. Teneinde al deze voorwaarden na te komen, moesten de schepen een supercargo van de Cie. medenemen.

In 1635 werd ook de handel in de Karaïbische zee tegen recognitie opengesteld, doch slechts op plaatsen waar de Cie. zelf geen handel dreef. Het bleef echter verboden handel te drijven op plaatsen door de Cie. bezet of waarop deze zelf handel dreef. Met name waren N. Nederland en de geheele Afrikaansche kust uitgesloten. De verplichting tot opslag in de pakhuizen der Cie. en tot verkoop door hare tusschenkomst werd voor deze handelswaren echter verzacht tot de bepaling, dat niet zonder vergunning der Cie. tot lossing mocht worden overgegaan. De recognitie werd ook gevorderd van Nederlandsche schepen, die voor, buitenlandsche rekening varende, uit het genoemde gebied komende een onzer havens aandeden en sedert 1637 zelfs van buitenlandsche schepen. Bovendien hief de Cie. ten eigen bate de convoi- en licentgelden, die anders door de admiraliteit zouden zijn ingevorderd. In hun houding ten opzichte van den particulieren handel trokken de verschillende kamers der Cie. echter niet één lijn. De kleine kamers en vooral Zeeland waren hardnekkige aanhangers van het monopolie der Cie., terwijl Amsterdam den vrijen handel voorstond. Hoewel deze laatste houding zeker beter was voor de koloniën, zou men toch verkeerd doen, bij de Amsterdamsche bewindhebbers een warmer liefde voor de publieke zaak en minder zelfzucht te onderstellen dan bij de Zeeuwsche. De oorzaak van dit verschil in houding lag alleen hierin, dat de Zeeuwen begrepen, dat als de handel hunner steden niet door een monopolie werd beschermd, hij zich geheel naar Amsterdam zou verplaatsen, terwijl de Amsterdammers zeer wel inzagen, dat openstelling van den handel juist aan de Amsterdamsche kooplieden een nieuwe gelegenheid zou openen om lucratieve zaken te doen. Duidelijk komen deze tegenstellingen aan het licht bij de geschiedenis der vrijheid van handel op Brazilië, hoewel daarbij ook een rol werd gespeeld door de omstandigheid, dat men bij de verovering van Brazilië aan de Portugeesche

kolonisten het behoud van den vrijen handel had toegezegd en de Cie. zich aanvankelijk slechts het monopolie van den handel in eenige weinige artikelen, waaronder *niet* suiker, het voornaamste product der kolonie, had voorbehouden. Toen echter gaandeweg de Hollandsche macht in Brazilië zich uitbreidde, zoodat de vrees voor smokkelhandel niet meer zoo groot was, begonnen de kleine kamers er op aan te dringen, om, in strijd met de aan de Brazilianen gedane beloften, den ganschen in- en uitvoer ten bate der Cie. te monopoliseeren. Daartegen verzette zich Amsterdam, gesteund door Joan Maurits, die begreep, dat een handelsmonopolie der Cie. de nekslag zou zijn voor de welvaart der kolonie, aan de immigratie voorgoed een eind zou maken en de met zooveel moeite veroverde gewesten onfeilbaar tot opstand zou aanzetten. Het reglement, dat 29 April 1638 eindelijk door de S.G. werd vastgesteld was een compromis. Alle participanten der Cie. en zij, wien door de participanten dit recht was overgedraaan, mochten eens per jaar een lading koopmansgoederen naar Brazilië zenden en daar tegen de producten des lands verhandelen. Aan de Cie. voorbehouden bleef de handel in slaven, ammunitie en verfhout. De ingezetenen van Brazilië mochten tegen betaling van recognitie hun eigen producten hierheen verschepen en hier zelf verhandelen, waarbij echter van de schepen der Cie. moest worden gebruik gemaakt, terwijl de goederen in de pakhuizen der Cie. moesten worden opgeslagen. Bewindhebbers en dienaren der Cie. mochten aanvankelijk aan dezen particulieren handel niet deelnemen. In 1648 werd het door dit reglement aan de participanten gegeven recht feitelijk tot alle inwoners der Zeven Provinciën uitgebreid.

Dezelfde stroomingen deden zich gevoelen bij de regeling van het verkeer met de andere koloniën. Terwijl de Benedenwindsche Eilanden en Suriname reeds spoedig voor den particulieren handel werden opengesteld, werd voor Essequebo en de Bovenwindsche Eilanden, die door Zeeland werden bestuurd, tot ver in de 18de eeuw het monopoliestelsel gehandhaafd en hoogstens in zoover verzwakt, dat alle ingezetenen van Zeeland tot het verkeer met deze koloniën werden toegelaten.

Voor het regime der koloniën, aan de 'Wilde kust' en op de Karaïbische eilanden door 'patroons' aangelegd, werd in 1627 een algemeen reglement vastgesteld, welks essentiele bestanddeelen ook den grondslag vormden van dat, waarop in 1629 de vestiging van patroonschappen in N. Nederland werd toegestaan. Het aanleggen van zoodanige kolonies was in het algemeen slechts aan participanten der Cie. geoorloofd. De vestigingen zouden ieder uit minstens 20 gezinnen van 3 personen moeten bestaan en moesten van alle benooidigheden voorzien zijn. Het verkeer tusschen het moederland en de koloniën werd door de Cie. onderhouden, tegen betaling van tamelijk hooge vrachtprijzen. De handel met de inboorlingen was den kolonisten vergund. Opmerking verdient het verbod weverijen in deze koloniën op te richten, daar het een der weinige ge-

vallen is, waarin de maatregelen der Cie. bevordering der vaderlandsche industrie ten doel hadden. Meestal was de Cie. in dat opzicht onverschillig en dacht zij slechts aan de belangen van den vaderlandschen handel, hetgeen voor de koloniën althans dit voordeel had, dat in Guiana suikermolens mochten worden opgericht, wat in de meeste Engelsche en Fransche koloniën verboden was. Tegenover deze op de patroons gelegde lasten nam de Cie. geen enkele verplichting op zich; alleen zeide zij toe 'haar te zullen evertueeren' den kolonisten de noodige slaven te verschaffen. Hoewel deze regeling als een algemeen reglement bedoeld was en duidelijk de beginselen weerspiegelde, waarnaar de Cie. steeds werd bestuurd, kan het niet verbazen, dat in de praktijk reeds spoedig concessies moesten worden gedaan. Aan den Vlissingschen koopman Van Pere, met het oog op wiens kolonie aan de Berbice deze regeling in de eerste plaats was vastgesteld, werd reeds aanstonds, in afwijking van het reglement, toegestaan zijn eigen schepen te gebruiken. Ook voor de koloniën op de Bovenwindsche Eilanden golden mildere bepalingen en was met name de vrije vaart aan de patroons vergund. Bovendien werd voor een reeks van jaren vrijdom van in- en uitvoerrechten toegestaan voor alle door eigen arbeid gewonnen landbouwproducten en voor de levensmiddelen, die uit patria naar de kolonie zouden worden gezonden.

Al deze koloniën werden bestuurd door commandeurs, die door de patroons, onder bekrachtiging door de Cie., werden benoemd, gelijk de Cie. in het algemeen een oppertoezicht behield en zekere maatregelen voorschreef, om de naleving dezer overeenkomsten te controleeren. Voor de ontwikkeling der koloniën was dit regime al niet veel gunstiger dan het andere. Want ook als de vaart op de nieuwe vestigingen in meerdere of mindere mate werd opengesteld, geschiedde dit uitsluitend ten behoeve van den patroon, niet ten behoeve der kolonisten. De patroons traden in de plaats der Cie. en de uitsluitend commercieele opvattingen, die de ontwikkeling der Compagnies-koloniën belemmerden, waren bij deze patroons meestal evenzeer aanwezig.

Dat de koloniën, waarvoor de Cie. nimmer eenige kapitaalsuitgaven kon of wilde doen, welker verkeer door bovengenoemde beperkende bepalingen zoozeer was beperkt, en wien ten slotte geenerlei zelfbestuur was toegestaan, onder dit regime niet tot bloei kwamen, ligt voor de hand. De drang naar expansie en de ondernemingslust, die in de eerste helft der 17e eeuw ons volk bezielde, hebben daarom op dit gebied slechts schaarsche vruchten afgeworpen. Bij het nieuwe octrooi van 1674 heeft men, mede onder den invloed van het veldwinnende mercantilisme in de andere Europeesche staten, waardoor den Hollandschen handel velerlei moeilijkheden werden berokkend, getracht deze bezwaren eenigszins te ondervangen. De Staten Generaal behielden zich het recht voor, om ook binnen de grenzen van het octrooi der Cie. vergunning tot het vestigen van koloniën te geven. Het goede oogenblik was echter voorbij. De merkwaardig krachtige opleving, die in den aanvang der eeuw tot het zoeken naar nieuwe welvaartsbronnen op elk gebied leidde, had plaats gemaakt voor een rustiger geest, waarbij men meer op behoud van het verkregene, dan op verwerving van nieuwe welvaartsbronnen uit was. Bovendien hadden de andere Europeesche rijken reeds op de beste deelen der Nieuwe Wereld beslag gelegd en was onze internationale positie lang niet meer zoo krachtig als vroeger. In dit octrooi was nog in ander opzicht de vroegere positie der Cie. verminderd. Haar monopolie werd beperkt tot de West-kust van Afrika, benevens tot hare vestigingen in Guiana en de drie eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire. Van de Bovenwindsche Eilanden werd niet gesproken. Overigens werd de vaart op alle plaatsen, vroeger door haar octrooi aan de Cie. toegewezen, voor ieder opengesteld tegen betaling eener recognitie, die, hoewel niet bijzonder zwaar,

toch feitelijk volstrekt ongerechtvaardigd was, aangezien de Cie. daartegenover niets praesteerde. In 1730 volgde een nieuwe inkrimping, toen alleen de vaart op de kust van Guinea aan de Cie. bleef voorbehouden, en ook dit voorrecht werd haar in 1734 ontnomen, toen ook hier de vaart tegen betaling van recognitie en onder zekere voorwaarden betreffende de grootte en de montuur der schepen enz. voor alle Nederlanders werd opengesteld. Sedert bestond het eenige handelsvoorrecht der Cie. in den slaveninvoer in de koloniën in Guiana, waarover hieronder meer. Overigens was zij weinig meer dan een vrij onhandig en nutteloos lichaam tot het beheer der overzeesche bezittingen. Steeds bleef heb stedelijk particularisme de bewindhebbers der kleine kamers bezielen en den groei der koloniën belemmeren. Reeds boven werd vermeld, hoe ondanks de herhaalde pogingen der XIX om den handel op Essequibo voor een ieder open te stellen, de kamer Zeeland uit deze kolonie alle andere dan Zeeuwsche schepen weerde en hoe een arbitrale uitspraak van Willem V noodig was om dit te veranderen, hoewel ook toen nog den Zeeuwen een bevoorrechte positie verzekerd bleef. Onder hetzelfde juk zuchtten de Bovenwindsche Eilanden tot zij in 1773 door de X onder het vrij geviger bestuur der kamer Rotterdam werden gesteld. Maar alle kamers zonder onderscheid waren bezield door een eng mercantilistische handelspolitiek, die eischte, dat alle verkeer uitsluitend naar en van het Moederland zou gaan en geen verkeer tusschen de koloniën onderling of met vreemde koloniën toeliet. Hoewel de Cie. althans op de koloniën geen eigen handel meer dreef, dus niet voor concurrentie hoefde te vreezen, dreef de angst, dat de recognitiegelden haar konden ontgaan, haar tot een strenge fiscaliteit. Daarover werd door de vaderlandsche kooplieden wel geklaagd, maar een wezenlijk vrijgeviger handelspolitiek werd ook door hen niet begeerd. Met leede oogen zagen zij de opkomende concurrentie, die vreemde kooplieden hun aandeden, door uit de Deensche en Engelsche koloniën waren binnen te smokkelen en tegen lagere prijs te verkoopen.

§ 7. De Handel der Compagnie.

Aanvankelijk, toen de Compagnie weinig eigen vestigingen had, bestond de door haar gedreven handel natuurlijk in de allereerste plaats in den verkoop der buitgemaakte goederen. Later, toen hare kaapvaart verminderde en hare eigen kolonies zich uitbreidden, nam de levering van Europeesche waren aan de kolonisten een grootere plaats in, en wanneer zij zich op dit gebied al geen algemeen monopolie kon verzekeren, dan behield de Cie. zich toch veelal het uitsluitend verkoopsrecht van enkele lucratieve en gemakkelijk verhandelbare goederen voor. Andere bronnen van inkomsten vond zij in de recognitie-gelden en de vracht, die voor het vervoer der particuliere goederen verschuldigd was. Ook van de artikelen, die de koloniën uitvoerden reserveerde de Cie. zich in den regel slechts een monopolie ten aanzien van de meest belangrijke producten. Overigens stelde zij, al of niet noodgedrongen, den handel voor particulieren open. Bovendien

moest met of zonder hare toestemming een verkeer ontstaan tusschen de koloniën onderling en met de in de nabijheid liggende vestigingen van andere nationaliteiten. De lorrendraaiers waren dan ook niet te weren en zelfs van de monopolie-goederen der Cie. kwam een deel der winst in hun handen. Mede aan de kust van Afrika, waar de Cie. tot 1734, in naam, een absoluut monopolie heeft gehandhaafd, ontging haar een groot deel der winst. Gemakkelijk konden daar de lorrendraaiers plaatsen vinden, waar handel met inlandsche hoofden te drijven viel. Bovendien vereenigden juist de voornaamste producten van dit gebied - goud en ivoor - een groote waarde en een klein volume, zoodat deze artikelen bij uitstek geschikt waren om door 's compagnie's dienaren voor eigen rekening naar Europa te worden gesmokkeld. Reeds tegen het einde der eerste Cie. erkenden allen, die in het bedrijf der Cie. waren ingewijd, dat de ivoorhandel bijna uitsluitend aan de dienaren der Cie. ten goede kwam. En met den gouduitvoer was het niet anders. In de beschrijving van de Goudkust, die in 1704 door den voormaligen opperkoopman der Cie. Willem Bosman werd gepubliceerd, vindt men het goud, door Nederlandsche lorrendraaiers uitgevoerd, op een even hoog bedrag geschat als de uitvoeren der W.I. Cie. zelve, hoewel deze onder de gevestigde compagniën de grootste goud-exporteur was. Over den eigen handel der Cie. in de 18e eeuw is weinig of niets met zekerheid bekend. Evenwel mag worden aangenomen, dat zij gaandeweg in beteekenis is verminderd.

§ 8. Slavenhandel.

Een bijzondere bespreking dient te worden gewijd aan den slavenhandel. Voor de Cie. was deze tak van handel van het hoogste belang en voor de Amerikaansche koloniën was een ongehinderde slavenhandel een levensvoorwaarde.

In de eerste jaren van haar bestaan legde de Cie. zich echter op dezen tak van handel niet toe. De bezittingen aan de kust van Guinea dienden slechts voor den handel in goud, ivoor e.d. Hoewel reeds in 1627 aan de patroons van Berbice was toegezegd, dat de Cie. haar best zou doen, om hun de benoodigde slaven te leveren, wist men toch niet recht, wat men met de van tijd tot tijd op Portugeesche schepen buitgemaakte slaven moest doen. Tot in de dertiger jaren der 17e eeuw kwam het voor, dat zij in vrijheid werden gesteld. Eerst toen de koloniën zich uitbreidden, vooral sedert Brazilië werd veroverd en gepacificeerd, begon de Cie. het nut van den slavenhandel in te zien. Joan Maurits wist in het belang van Brazilië te bewerken, dat St. George d'Elmina en St. Paolo de Loanda werden veroverd. Naar het schijnt, liet de Cie. ook daarna den slavenhandel voorloopig nog in hoofdzaak aan particulieren over. Behalve recognitie van de schepen hief zij een belasting van elken verkochten slaaf en wist zich zodoende zonder risico uit den slavenhandel belangrijke voordeelen te verzekeren. Toen Portugal na den opstand tegen Spanje het monopolie van den slavenhandel in Spaansch Amerika verloor (zie art. SLAVENHANDEL) traden Hollandsche kooplieden feitelijk voor de Portugeesche assientisten in de plaats en nam de beteekenis van den slavenhandel voor de Cie. aanzienlijk toe.

Reeds vroeger had zij maatregelen genomen om van Curaçao het centrum van den slavenhandel te maken. Daartoe werd in 1641 besloten, dat alle negers, die door commissievaarders zouden worden buitgemaakt, door deze naar Curaçao moesten worden gebracht, waar de Cie. ze tegen betaling van f65. voor elken 'leverbaren' slaaf zou overnemen. Hoewel deze regeling naar het schijnt in onbruik

raakte - in 1659 werd zij althans vernieuwd en een hogere prijs voor elken slaaf bepaald - was toch in de jaren 1640-1660, toen de Spaansche kroon geen assiento-contract tot het leveren van slaven had gesloten, Curaçao de groote stapelplaats, vanwaar op clandestiene wijze geheel Spaansch Amerika van slaven werd voorzien. Ook toen sedert 1663 weder assientos werden gesloten bleven deze hunne slaven van de Cie. betrekken.

In dezen tijd was de afzet der slaven verzekerd en trachtte de Cie. derhalve ook den slavenhandel zelf in de hand te houden. In 1659 werd dan ook de kust van Guinea voor den particulieren handel gesloten. Aan dezen gunstigen toestand kwam een einde door de troonsbestijging van Philips V, die het assiento aan een Fransche Maatschappij verleende, die in wier bezit het bleef tot het bij den vrede van Utrecht voor goed door Engeland werd verworven. Niettemin bleef Curaçao, althans in de eerste helft der 18de eeuw, nog een belangrijk centrum van den handel in slaven. Hoewel de Cie. een nieuw afzetgebied gevonden had in hare eigen bezittingen in Guiana, die sterk in bloei toenamen en waar zij het monopolie voor den slaveninvoer bezat, schijnt zij toch in dit tijdvak den slaven-aanvoer uit Afrika wederom meestal aan particulieren te hebben overgelaten. Door voorafgaande betaling der hooge recognitie-gelden te eischen, legde zij het risico dezer ondernemingen geheel op de reederijen en verzekerde zichzelf nog een aanzienlijk inkomen. Deze handelwijze der Cie. had echter, in verband met de afzetterijen, waaraan de slavenhalers in de koloniën van de zijde der ambtenaren der Cie. blootstonden - in 't bijzonder de vendumeesters in Suriname hadden een slechten naam - tot gevolg, dat het particulier kapitaal zich uit deze gewaagde ondernemingen terugtrok en dat zij, die dezen handel volhielden, hun winst trachtten te vergrooten door meer slaven te laden, dan geoorloofd en waarop het schip berekend was, hetgeen weer tot groote sterfte leidde. Tevens werd daardoor de smokkelhandel in slaven aangemoedigd. Nieuwe plantages werden bij voorkeur aan de zee kust aangelegd, om beter in de gelegenheid te zijn op clandestiene wijze zwarten te koopen van de slavenhalers.

§ 9. De betrekkingen der Cie. tot Curaçao.

Hoewel dit artikel slechts over de Cie. in het algemeen handelt, mag hier toch een afzonderlijk woord aangaande Curaçao en Suriname niet ontbreken. Curaçao toch was steeds het steunpunt van haar macht in de Karaïbische Zee. In 1634 door Van Walbeek veroverd, bleek het onmiddellijk door zijn ligging en zijn haven bij uitstek geschikt voor een vlootbasis en een handelscentrum. Toch gingen in de eerste jaren telkens weer stemmen op om het eiland te verlaten, daar het meer kostte dan het opbracht. Eerst toen het in de veertiger jaren der 17de eeuw een centrum van den slavenhandel werd, zoowel voor de Spaansch-Amerikaansche koloniën als voor N.-Nederland, welks inwoners met de W.-Indische eilanden handel mochten drijven, nam zijn beteekenis toe; vooral sedert het in 1675 door de kamer A'dam, onder wier directie het eiland stond, voor alle Nederlandsche en zelfs voor vreemde schepen werd opengesteld. Sedert 1635 hadden zich ook reeds talrijke vrije kolonisten op het eiland gevestigd. Daar hun slechts zooveel land werd toegewezen, als zij voor hun onderhoud en dat hunner gezinnen noodig hadden, terwijl het aantal stuks vee, dat zij mochten houden, werd beperkt, opdat niet de 'savannen'

ontoereikend zouden worden voor het onderhoud van 's Compagnie's eigen veestapel, werden de kolonisten als van zelf er toe gebracht, zich ook met den handel bezig te houden, hetgeen de Cie. al spoedig schijnt te hebben toegelaten. Steeds bleef de Cie. echter aanspraak maken op het uitsluitend recht om handel te drijven in vee en producten. In de laatste helft der 17de eeuw begon de Cie. zich ook zelf op den landbouw en de veeteelt toe te leggen en bezat zij een grooten veestapel, die op de woeste gronden van het eiland weidde, en verscheidene plantages, die zij zelf exploiteerde. Vermoedelijk geschiedde dit echter meer om voedsel te krijgen voor de talrijke slaven, die op Curaçao op verscheping naar elders wachtten, dan omdat zij zich van deze maatregelen veel handelswinst beloofde. Toen de slavenhandel achteruit ging, onttrok zij althans ook aan landbouw en veeteelt haar belangstelling. De achteruitgang van den slavenhandel begon met het ophouden van het Hollandsche assiento. Evenwel bleef Curaçao ook toen nog langen tijd voor dezen handel van beteekenis. Tot 1722 waren op het eiland agenten der verschillende assiento-compagniën gevestigd en nog langen tijd daarna was de door de Cie. aangestelde 'Commissaris voor den slavenhandel', na den Gouverneur, een der eerste ambtenaren op het eiland. De slavenhandel der Cie. schijnt zich later echter bepaald te hebben tot de leveranties ten behoeve harer eigen bezittingen. Curaçao ontleende toen dan ook zijn beteekenis niet meer aan den slavenhandel, maar aan dien in goederen. Het bleef het voornaamste centrum van den somtijds openlijk gedreven smokkelhandel met Spaansch-Amerika en werd tevens de stapelplaats der West-Indische producten. De belangrijke plaats, die gedurende een korte spanne tijds door St. Eustatius voor den handel op N.-Amerika werd ingenomen, vervulde Curaçao ten aanzien van Spaansch Amerika en vele W.-Indische eilanden. Op de financiën der Cie. had de bloei van Curaçao als handelscentrum een heilzamen invloed. Terwijl in de 17e eeuw de onkosten van het eiland nimmer door de inkomsten werden gedekt - vermoedelijk lieten de Bewindhebbers bij deze uitspraak echter de winsten van den slavenhandel buiten beschouwing - begon het in de 18de eeuw winst op te leveren en konden uit de opbrengst der tienden en andere belastingen belangrijke bedragen naar Holland worden overgemaakt. Ook aan dezen voorspoed maakte de vierde Engelsche oorlog echter een einde. Na 1784 kostte het eiland de Cie. meer dan f70.000 per jaar. (Zie FINANCIEN VAN CURAÇAO).

Hier zij ook een enkel woord gewijd aan de zorg der Cie. voor de geestelijke behoeften der kolonisten. Veel liet de Cie. zich daaraan niet gelegen liggen. Wel onderhield zij op Curaçao één, later zelfs twee predikanten, doch overigens toonde zij haar belangstelling meer in woorden dan in daden. Volgens de instructiën der Directeurs, die het eiland bestuurden, was de oefening en onderhouding van den godsdienst, 'conform de order en de liturgie der Nederlandsche kerke' hun eerste en principaelste zorg, doch in de praktijk ging het anders en bemoeide de Directeur zich slechts met kerkelijke zaken, indien de predikanten trachtten ook in bestuursaangelegenheden invloed uit te oefenen. Met het onderwijs was het nog slechter gesteld. Door de aanstelling van een onderwijzer, die tevens voorzanger en aanspreker was, meende de Cie. genoeg gedaan te hebben. De bekeering der slaven en hunne behandeling was in naam eveneens een voorwerp van de zorg der Cie. Het eerste werd tot den plicht der predikanten gerekend en het tweede aan alle Directeurs aanbevolen. Maar effectieve maatregelen tot het bereiken van deze doeleinden heeft zij nooit genomen.

§ 10. *Suriname.*

In het protocol van den Amsterdamschen notaris F. van Bauchem bevindt zich eene acte van 31 Januari 1617, waaruit blijkt, dat reeds in 1613 een Amsterdamsch handelshuis eene factorij te Paramaribo bezat; toch zijn de Engelschen de eersten geweest, die in Suriname eene eigenlijke kolonie vestigden. Kort en weder verlaten, daarop door de Franschen bezet en ten slotte door Lord Willoughby op nieuwen grondslag gevestigd, was Suriname eigenlijk pas in het begin van zijn opkomst, toen het in 1667 door een Zeeuwsche vloot onder Abraham Krijnsen werd veroverd. Langen tijd bleef het een twistpunt of de Zeven Provinciën, dan wel Zeeland alleen, rechten op het veroverde gebied kon doen gelden. De kolonie onder beheer der W.I. Cie. te stellen, werd door Zeeland in 1668 beslist geweigerd, vermoedelijk met het oog op den desolaten staat van dit lichaam, hoewel deze oplossing eigenlijk het meest voor de hand zou hebben gelegen. De rechten der generaliteit vonden een krachtig verdediger in de provincie Holland, waar men, wellicht mede omdat de voor 1613 geconstateerde handelsbetrekkingen na dien waren aangehouden, veel hechtte aan de openstelling dervaat op Suriname voor alle Nederlandsche schepen en niet ten onrechte vreesde, dat hiervan bij bestuur door Zeeland niets zou terecht komen. Deze vrees werd bewaarheid, toen Zeeland feitelijk de kolonie bleef besturen en slechts in vrije vaart wilde toestemmen, als de kosten, voor de verovering gemaakt, aan de provincie werden vergoed (1670). Jaren lang werd geen oplossing gevonden. Eindelijk liet Zeeland zich in 1682 vinden tot een overdracht aan de Cie., eene transactie, die door een octrooi der S.G. werd bekrachtigd. Daar bij dit contract werd bepaald, dat de Cie. aan Zeeland de kosten der expeditie van Krijnsen à f260.000 zou vergoeden en de Cie. daartoe niet bij machte bleek, werd onmiddellijk een nieuwe transactie aangegaan, waarbij de Cie. de kolonie overdroeg aan een nieuw gevormde 'Societeit van Suriname' (21 Mei 1683). Deze Societeit bestond uit drie 'leden', om het hier minder toepasselijke woord 'firmanten' te vermijden. Leden waren de W.I. Cie., de stad Amsterdam en Cornelis van Aerssen, Heer van Sommelsdijk, die ieder voor $\frac{1}{3}$ in de lusten en lasten van het bezit deelnamen, hun aandeel niet zouden mogen verkoopen en evenmin onderdeelhebbers zouden mogen toelaten. Wilden zij uit de Societeit treden, dan zou het aandeel door de anderen leden worden overgenomen, waarbij, indien geen eenstemmigheid verkregen werd, de Staat zou beslissen. Deze bepaling was eigenlijk slechts bezwaarlijk voor de familie Van Aerssen, die na den dood van den Heer van Sommelsdijk tevergeefs trachtte haar aandeel aan de andere leden over te doen. Eerst in 1770 toonden deze zich daartoe bereid. Amsterdam nam het aandeel der Aerssens toen voor f700.000 (vermoedelijk het bedrag der gaandeweg door de Aerssens gefourneerde kapitalen,) over en deed de helft van dezen koop weer aan de W.I. Cie. over. Ieder der vennoten had het recht een onbepaald aantal commissarissen te benoemen, in wier bezoldiging hijzelf had te voorzien en die gemeenschappelijk met de commissarissen der andere leden het bestuur over de societeit voerden. In de vergaderingen, die te Amsterdam gehouden zouden worden, brachten uitteraard de gezamenlijke commissarissen van één lid ook één stem

uit. De W.I. Cie. behield het monopolie van den slaven-invoer in de kolonie en had het recht op eigen kosten in de kolonie een fiscaal te houden, die voor haar rechten in dit opzicht zou waken. Bij overtreding van haar monopolie met medeweten of oogluiking van den Gouverneur zou deze bovendien een hooge boete aan haar hebben te betalen. Kenschetsend is voor den geest der Cie., dat zij de verplichting om Suriname van de noodige slaven te voorzien, welke de keerzijde vormde van genoemd monopolie, *niet* wenschte na te komen en zich daartoe alleen verbond, indien de Societeit haar niet alleen alle verliezen restitueerde, gedurende de eerste 3 jaren daarop te lijden, maar bovendien nog eene recognitie van f15 per ingevoerden slaaf uitbetaalde. Ook zouden de lastgelden, door de schepen naar en van Suriname, te betalen in de kas der Cie. blijven vloeien. De Societeit bleef derhalve voor hare inkomsten uitsluitend aangewezen op de belastingen, die zij in de kolonie zou heffen en die, gelijk hieronder zal blijken, in het octrooi nauwkeurig waren omschreven. Bovendien ontving zij van ieder der Zeven Provinciën een bijdrage in de kosten der verdediging. Als financieele onderneming stond de Societeit dus op wankelen bodem. Maar vermoedelijk koesterde bij de oprichting ook geen der leden de illusie veel directe voordeelen daaruit te trekken. Het eerst kan dit nog bij de W.I. Cie. het geval zijn geweest. Amsterdam had in de eerste plaats het belang zijner kooplieden op het oog en Van Aerssen, die zich verbonden had om, zonder eenig salaris, zelf het bestuur der kolonie op zich te nemen, heeft vermoedelijk ook slechts de indirecte voordeelen, die zijn positie als Gouverneur, hem in staat zou stellen te behalen op het oog gehad. Hij is eigenlijk de eenige Nederlandsche vertegenwoordiger van het type der 'kolonie-stichters', meestal op avontuur beluste edellieden, die in de Engelsche en Fransche koloniale geschiedenis zoo'n groote rol spelen. De Nederlandsche patroons-kolonies toch werden gesticht en bestuurd door in het vaderland gevestigde handelshuizen en de enkele nederzettingen, die door hun stichters begeleid, van uit Nederland naar de nieuwe wereld togen, droegen eerder het karakter van coöperaties en zijn dus beter bij de vestigingen der puriteinen e.d. te vergelijken. Bovendien gingen deze vestigingen door gebrek aan samenhang en tucht en door gemis aan kapitaal spoedig te gronde. In onze koloniale historie lieten zij geen sporen na.

De verhouding der Societeit van Suriname tot het land waaraan zij haar naam ontleende, bleef steeds beheerscht door het octrooi van 1682, waarin deze kolonie onder de W.I. Cie. werd gebracht. Dit merkwaardige staatsstuk toont duidelijk de sporen van het grootere belang, dat onze staatslieden, onder den invloed der protectionistische maatregelen der Europeesche rijken, aan het bezit van eigen koloniën waren gaan hechten en die ook reeds in het octrooi der nieuwe W.I. Cie. van 1674 tot uiting was gekomen. Terwijl vroeger kaapvaart en handel op den voorgrond hadden gestaan, was men zich thans bewust geworden van het groote belang om eigen koloniën te bezitten en vindt men tevens menige bepaling daarin opgenomen, die blijkbaar beoogt in de toekomst de fouten te vermijden, welke het bestuur der W.I. Cie. als particuliere financieele onderneming en bovenal als handelsonderneming eigen waren geweest.

De kolonisten, die op dat oogenblik in Suriname gevestigd waren of zich later daar zouden vestigen, zouden gedurende 10 jaren vrij zijn van alle belastingen, hoe ook genaamd, met uitzondering van het lastgeld door de schepen te betalen, benevens een waaggeld van 2½%. Later zou een 'hoofdgeld' ten bedrage van 50 pond suiker van alle ingezetenen, zoo blanken als negers, worden opgelegd. Andere belastingen slechts met toestemming van den Kolonialen Raad of in geval van nood. De op het oogenblik der overdracht nog uitstaande schulden voor vroegere slavenleveranties e.d. mochten slechts in 3 jaarlijksche termijnen worden ingevorderd.

De W.I. Cie. werd door dit octrooi verplicht een voldoende aantal slaven aan te voeren, en zou bij verdere uitbreiding dezer kolonie hare aanvoeren naar evenredigheid moeten verhoogen. Zij wist echter gelijk gezegd door haar overeenkomst met de Societeit van Suriname deze verplichting op laatstgenoemde af te wentelen. Eerst bij de verlenging van het W.I. octrooi in 1730 werd als correlatief tegenover het aan de Cie. nog gebleven monopolie voor den slaveninvoer, haar ook de verplichting opgelegd zelve voor dezen invoer zorg te dragen en werd tevens de jaarlijksche invoer op minstens 2000 stuks bepaald. Hoewel de compagnie aan deze verplichting nimmer ten volle voldeed, schijnt toch de kolonie door hare invoeren en den niet te keeren smokkelhandel een voldoende slavenstand te hebben onderhouden, totdat de vierde Engelsche Oorlog ook dien slavenhandel van Hollanders en Zeeuwen vernietigde. Het gevolg was een toenemend gebrek aan slaven, dat in 1789 tot openstelling van den slavenhandel voor alle Nederlanders leidde. Tevens was in 1730 bepaald, dat, bij nalatigheid der Cie., de Societeit van Suriname zelve de noodige slaven zou aanvoeren of door de planters doen aanvoeren, alles tegen betaling der gebruikelijke recognitie-gelden aan de W.I. Cie. Ten einde ook de kleine kolonisten in staat te stellen slaven te koopen moest de Cie., volgens het octrooi van 1682, deze slaven in publieke veiling en hoogstens bij twee tegelijkte koop bieden, terwijl de betaling steeds in drie halfjaarlijksche termijnen zou geschieden in verband met de tijdstippen, waarop de suiker kon worden geleverd. De kolonisatie hoopte men te bevorderen door de bepaling, dat het een ieder zou vrijstaan zich in de kolonie te vestigen of vandaar te vertrekken. Bovendien werd bepaald, dat alle schepen naar Suriname verplicht zouden zijn 12 personen te vervoeren tegen een betaling van f30.- per persoon. Slechts tusschen het moederland en de kolonie mocht scheepvaart worden onderhouden, maar met deze beperking, waaraan trouwens slecht de hand werd gehouden, zou het verkeer dan ook aan alle Nederlanders vrij staan.

Ten einde te voorkomen, dat de W.I. Cie., die zelf geen recognitie-gelden hoefde te betalen en op den slavenaanvoer wellicht groote winsten zou maken, van dezen voorsprong gebruik zou maken om de vrachtvaart tusschen Suriname en Nederland tot zich te trekken, was haar voorts in het octrooi verboden meer schepen naar Suriname te zenden, dan tot aanvoer der slaven en tot het weghalen der suiker, waarmede deze betaald zouden worden, noodig zou blijken. Ook dit vrijgevege octrooi sneed echter niet alle aanleiding tot twist tusschen de Societeit en de kolonisten af.

Het was vooral de verdedigings-kwestie, die steeds tot hoogloopend verschil van meening aanleiding gaf. De brandschatting van Cassard in 1712 deed luide klachten rijzen over het slechte bestuur en de onvoldoende zorg der Societeit. De kolonisten hoopten daardoor vergoeding van de door Cassard toegebrachte schade te verkrijgen, doch werden ten slotte

door de S.G., die oordeelden, dat de Societeit haar plicht had gedaan, afgewezen. De doode weermiddelen, die ook naar het oordeel der Societeit verbetering behoeften, werden echter niet uitgebreid. (Zie verder onder KRIJGSMACHT.)

Ten slotte eischte de strijd tegen de Boschnegers meer dan de Societeit of de ingezetenen in staat waren te praesteeën. Gedurende verscheiden jaren hield daarom een corps landstroepen onder bevel van Fourgeaud in de kolonie verblijf. De verdediging ter zee geschiedde reeds lang door de S.G. Ook deze Societeit was dus niet in staat haar roeping te volbrengen en werd dan ook in 1795 zonder eenig verzet door de S.G. opgeheven.

§ 11. *Overzicht.*

In het voorafgaande is de nadruk gelegd op de beteekenis der Cie. voor de geschiedenis onzer koloniën, op hare koloniale politiek en op den invloed, dien zij op de vestiging en de opkomst der overzeesche deelen van het gebied der Zeven Provinciën oefende.

De politiek der bewindhebbers-colleges was in hare hoofdtrekken steeds door een zuivere koopmanspolitiek geïnspireerd en stond den opbloei onzer koloniën dikwijls meer in den weg dan dat zij dien bevorderde. Geenszins echter oordeelden aldus de tijdgenooten. De Cie. was immers niet tot vestiging van een overzeesch rijk opgericht. Aan imperialisme dacht niemand, zelfs zij niet die het veroverde Brazilië Nieuw Holland doopten. Als men er van sprak, dat de Zeven Provinciën door hare beide compagniën het 'imperium maris' zou verwerven, dan dacht men slechts aan het mogelijke overwicht van hun handel en scheepvaart.

Hadden de Amerikaansche koloniën van Spanje en Portugal voor onze schippers en kooplieden opengestaan, dan zou men niet over het vestigen van eigen koloniën of van een oorlogvoerende compagnie gedacht hebben. Evenmin had zij tot opdracht om ten bate van den particulieren handel steunpunten aan te leggen. Haar taak was enkel en alleen handel en kaapvaart te drijven, waar dit te voren niet mogelijk of bezwaarlijk was. Deze taak heeft zij getrouw en niet zonder succes vervuld. Zoolang geldgebrek haar niet belemmerde, heeft zij een rustelooze activiteit getoond en overal haar vlag vertoond, waar zij met kans op succes meende werkzaam te kunnen zijn. Bovendien heeft zij door de oorlogen, die zij voerde den vijand ontzaglijk veel afbreuk gedaan en groote schatten in het land gebracht. Dat zij door haar monopolie - voorzoover zij dit althans kon handhaven - in menig geval het initiatief van particuliere reeders en kooplieden verstikte, was onvermijdelijk, nu zij in vele gevallen met geweld den handel moest vestigen en de bescherming harer vestigingen zelf moest bekostigen. In de oogen der tijdgenooten werden de nadeelen van dit monopolie trouwens getemperd door de aan ieder toegekende vrijheid om aandeelen in de Cie. te nemen en door de decentralisatie van haar bedrijf. Dat deze decentralisatie tot een veel te zwaar en te kostbaar bestuurs-apparaat noodzaakte en velerlei getwist tusschen de kamers haast onvermijdelijk maakte, mag men de Cie. niet te zeer aanrekenen. De S.G. hadden dit bij de oprichting kunnen voorzien en hebben het nochtans niet anders gewild. En terecht, want alleen zóó was toen de totstandkoming eener dergelijke onderneming mogelijk. De Oost Indische Cie., de Noordsche Cie., ja alle regeeringscolleges - men denke slechts aan de admiraliteiten - sukkelden aan dezelfde kwaal. Het staat daarom ook te bezien of een veel betere koloniale politiek gedreven zou zijn, indien - al of niet in den door Usselinx gewenschten vorm - het politieke- en krijgs-beleid geheel of voor een veel

grooter deel in handen der S.G. waren gelegd. De leden der regeeringscolleges kwamen immers voort uit dezelfde kringen en waren van dezelfde denkbeelden vervuld als de bewindhebbers der Cie. Aan eenig staatsorgaan, dat deze koloniale politiek in andere banen had kunnen leiden, ontbrak het dan ook ten eenenmale. Slechts een sterk en zelfstandig centraal gezag of wel een klasse van edellieden, gelijk de Engelsche 'younger sons', die zelf naar de nieuwe wereld togen in de hoop zich daar tot hoofd eener kolonie op te werken, hadden wellicht ook onze koloniale politiek in andere banen kunnen leiden. Doch zoowel het een als het ander ontbrak in de Zeven Provinciën. Ook naar emigratie bestond geen natuurlijke drang. Noch geloofsvervolgingen, noch gebrek aan arbeids-gelegenheid dreven de inwoners tot zelf-export. Het beleid der Cie. is voor de opkomst en den bloei der Nederlandsche koloniën ongunstig geweest. Dat zij geen rekening hield met de inzichten van een later geslacht mag haar daarom niet euvel worden gedeut.

De tweede W.-I. Cie heeft minder goed en meer kwaad gedaan. Een krachtige werkzaamheid ontplooidde zij nimmer en allengs verviel zij tot een onbekwaam en ondeugdelijk tweeslachtig koloniaal bestuursapparaat. Bovendien belemmerde zij door hare enge fiscaliteit en het heffen van recognitiegelden ook van koopvaarders, die hare vestigingen niet aandeden en die van de Cie. geenerlei bescherming ontvingen, den particulieren handel in niet geringe mate. Maar ook hier behoort men te bedenken, dat voor een groot deel geldgebrek de oorzaak dezer verschijnselen was en dat dit geldgebrek een vitium originis der tweede Cie. was, waaraan wederom de S.G. de grootste schuld droegen. Dat men in 1674, midden in de krijgsjaren, niet tot een betere oplossing wist te komen, moge vergefelijk zijn; dat men ook in 1700 en bij latere octrooi-verlengingen zich de opgedane ondervinding niet ten nutte maakte en gehoor gaf aan de talrijke stemmen, die allengs nieuwe denkbeelden in zake koloniaal beheer kwamen bepleiten, getuigt van een achteloosheid, die de Nederlandsche regeering van toenmaals niet tot eer strekt, doch die tevens bewijst, dat ook toen vermoedelijk slechts weinig zou zijn verbeterd, indien de S.G. zelf het bestuur der koloniën hadden in handen genomen.

Litt.: Algemeene bronnenverzamelingen: Resolutiën der Staten Generaal; Resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland; Secrete Resolutiën der Staten van Holland en West-Friesland; Notulen van Zeeland; Groot Placaet boek; als bronnen-publicaties komen voorts in aanmerking: E. Luzac, Hollands Rijkdom, 1780 e.v.; R. Brodhead, Documents relative to the colonial history of the State of New York, 1856 e. v.; O'Callaghan, History of New-Netherland 1846-48; dez. Voyages of the Slavers St. John and Arms of Amsterdam 1867; Kronyk van het Historisch Genootschap te Utrecht, jaargangen 1855 en 1869; voorts de 'Documenten' behoorende bij het hieronder genoemde werk van Hamelberg, De Nederlanders op de W.I. eilanden, en de verschillende losse stukken, gepubliceerd in de zes jaarverslagen van het hieronder genoemde genootschap te Willemstad (Cur.); historiewerken betreffende de W.I. Cie.: J. de Laet, Historie ofte jaarlijks Verhael van de verrichtingen der geoctroyeerde West Indische Compagnie 1644; Tegenwoordige Staet der Vereenigde Nederlanden; Asher, Biblio-

graphical and Historical Essay on the Dutch books and pamphlets relating to New Netherland and to the Dutch West-India Company 1854-67; Laspeyres, Geschichte der Volkswirtschaftlichen Anschauungen der Niederländer und ihrer Litteratur zur Zeit der Republik, 1863; O. van Rees, Geschiedenis der Staathuishoudkunde in Nederland tot het einde der 18e eeuw, 1868 (evenals het werk van Laspeyres niet slechts een overzicht der koloniale politiek en desbetreffende litteratuur, doch ook een geschiedenis der koloniën); Ch. de Lannoy et H. van der Linden, Histoire de l'expansion coloniale des peuples Européens; Neerlande et Danemark, 1911, alwaar uitgebreide litteratuuropgaven; historiewerken over speciale onderdeelen en over de vestigingen in Guiana en op de Ned. Antillen, voornamelijk tijdens het bestaan der Cie.: Berg van Dussen Muilkerk, Bijdr. tot de gesch. onzer kolonisatie in N. Amerika, in De Gids, 1848 en 1849; M.G. de Boer, Friedensunterhandlungen zwischen Spanien und den Niederlanden in den Jahren 1632 und 1633, 1898; dez. Een Nederlandsche nederzetting aan de Oyapock (1677), in Tijdschr. voor Gesch. Land- en Volkenk., 1899; dez. Een Nederlandsche goudzoeker, in hetzelfde tijdschr jaarg. 1903; S. van Brakel, De Hollandsche handelscompagniën der 17e eeuw, 1908; verschillende opstellen van J. Edmundson in English Historical Review 1900-1904; Fermin, Nieuwe Algemeene hist. geogr. en natuurk. beschr. van de Colonie van Suriname, 1785; G.H.J. Hamelberg. De Nederlanders op de W.I. eilanden, I. De benedenwindsche eilanden, II. De bovenwindsche eilanden, (bij elk deel behoort een deel documenten; het geheel is helaas niet voltooid); J.J. Hartsinck, Beschrijving van Guiana, 1770, (het standaardwerk voor de geschiedenis en beschrijving van Suriname); J. Franklin Jameson, The life of Willem Usselincx, 1887; dez. Sint Eustatius in the American Revolution, in: American Historical Review, 1903; J.A. van der Meulen, Studies over het ministerie van Van den Spiegel, 1905; P.M. Netscher, Les Hollandais au Brésil; dez. Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice 1888; James Rodway, History of Britisch Guyana, 1891-93; Teenstra, De Nederlandsche West-Indische eilanden 1836; C. te Lintum, De Kamer der W.-I. Compagnie te Delft, in: Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned. Indië, dl. 63, 1910; J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 1861; voor den slavenhandel der Cie. zie men G. Scelle, La traite négrière aux Indes de Castille, 1906; J. Bosman, Nauwkeurige Beschrijving van de Guinese goud-, tand- en slavenkust, 1704; Savary, Dictionnaire Universel du Commerce; Macpherson, Annals of Commerce; Dr. H. Wätjen, Der Negerhandel in West-Indien und Süd-Amerika bis zur Sklaven-emanicipation (Hansische Geschichtsblätter 1913) en het hier bovengenoemde werk van Van der Meulen.

S.v.B.

Comptabelen, comptabiliteit.

Ingevolge het tweede lid van art. 62 der Grondwet moet de 'wijze van beheer en verantwoording' van de geldmiddelen der koloniën bij de wet worden geregeld. Dit voorschrift kwam voor het eerst in 1848 in de Grondwet (art. 60); het werd in 1865 herhaald in art. 153 van het R.R. voor Suriname en in art. 174 van het R.R. voor Curaçao. Aan het voorschrift is eerst uitvoering gegeven bij twee wetten van 7 Nov. 1910, n.l. de Surinaamsche Comptabiliteitswet (G.B. 86) en de Curaçaosche Comptabiliteitswet (P.B. 63). Intusschen had men reeds eerder aan deze

aangelegenheid aandacht geschonken: in 1892 werden de eerste wetsontwerpen bij de Staten-Generaal ingediend en ook vóór dien tijd werden ontwerpen opgemaakt, doch men wachtte steeds - echter vergeefs - op de totstandkoming van een herziening der bepalingen voor de Rijkscomptabiliteit. In de koloniën toch worden sedert 1867 verschillende betalingen gedaan, welke ten laste van 's-Rijks schatkist komen [wedde en verblijfkosten van de Gouverneurs, kosten van de Rijks zee- en landmacht (art. 107 R.R. Sur., art. 99 R.R. Cur.)] en men achtte het aanbevelenswaardig om de regeling voor de koloniën zooveel mogelijk in overeenstemming te brengen met die, welke voor het Rijk zou worden vastgesteld.

De ontwerpen van 1892 werden ten gevolge van de ontbinding van de Tweede Kamer in 1894 en het aftreden van het toenmalig Ministerie ingetrokken. Het onderwerp werd daarna opnieuw in behandeling genomen, doch eerst in 1908 (niet het minst tengevolge van de voortdurende en tijdroovende correspondentie met de koloniale besturen) werden nieuwe ontwerpen ingediend, welke leidden tot bovengenoemde wetten.

Richtsnoer voor het beheer en de verantwoording der koloniale geldmiddelen in elke kolonie is de koloniale huishoudelijke begrooting (zie: BEGROOTING). De vorderingen ten laste van die begrooting worden in de koloniën¹⁾ verevend en betaalbaar gesteld door of namens den Gouverneur. Bij art. 16 der 'Comptabiliteitsresolutie' (G.B. 1910 no. 93) is aan den Administrateur van Financiën in Suriname²⁾ daartoe eene doorlopende machtiging verleend en bij art. 18 van het 'Comptabiliteitsbesluit' (P.B. 1910 no. 69) aan den Administrateur van Financiën³⁾ en aan de Gezaghebbers in de kolonie Curaçao, wat deze laatsten betreft aan ieder alleen voor vorderingen betreffende het eiland onder zijn bestuur staande. De hier genoemde personen heeten 'ordonnateurs'. Deze mogen niet tevens rekenplichtig (comptabel) zijn. Van dit voorschrift kan echter in bijzondere gevallen worden afgeweken. Ofschoon de ordonnateurs geene betalingen doen, kunnen zij door de betaalbaarstellingen, opzettelijk of door verzuim, aan de kolonie schade toebrengen. Zij zijn dan (evenals trouwens alle landsdienaren, die zonder ter zake rekenplichtig te zijn aan de kolonie schade toebrengen) verplicht die schade te vergoeden.

De wijze van vervolging der ordonnateurs is geregeld bij K.B. van 13 Januari 1911 (G.B. 14, P.B. 14). Wanneer door de Algemeene Rekenkamer (zie hieronder) eene mededeeling is gedaan, welke tot het opleggen van vergoeding zou kunnen leiden, of de Gouverneur uit eigen hoofde daartoe termen vindt, doet hij onderzoeken of door de kolonie schade is geleden en of die door opzet of plichtverzuim is toegebracht. Is dit het geval, dan wordt den betrokkene mededeeling gedaan van het bedrag der op te leggen vergoeding en van de gronden waarop zij rust, waarbij tevens een termijn wordt gesteld binnen welken een schriftelijke verdediging kan worden voorgedragen. Door den Gouverneur wordt, den Raad van Bestuur gehoord, eene beslissing genomen. Van het besluit van den Gouverneur kan herziening worden gevraagd bij de Kroon, welke ook ambtshalve een besluit kan herzien indien het later mocht blijken te zijn genomen op grond van onjuiste ge-

1) Ook in Nederland hebben betalingen plaats.

2) Reeds volgens art. 146 R.R. belast met het 'beleid' der koloniale geldmiddelen.

3) Als voren art. 167 R.R. Cur.

vens of onjuiste voorstelling van feiten. De afschriften van de besluiten, waarbij vergoeding wordt opgelegd, hebben dezelfde kracht en worden op dezelfde wijze ten uitvoer gelegd als de grossen van in kracht van gewijsde gegane vonnissen in burgerlijke zaken. De invordering van de verschuldigde sommen geschiedt echter bij voorkeur op de ten laste van de betrokken begroting komende inkomsten der betrokkenen. De vorderingen tot schadevergoeding verjaren door verloop van 2 jaar na de afkondiging van de wet of de koloniale verordening, houdende vaststelling van het slot der koloniale rekening betreffende het betrokken dienstjaar.

Rekenplichtig zijn personen, die gelden of geldswaarden aan de koloniën toebehoorende onder zich hebben en daarover beheer voeren, of magazijnen beheeren. Rekenplichtigen in Suriname zijn o.a.: de Koloniale Ontvanger en Betaalmeester, de Ontvanger der Invoerrechten en Accijnzen, de Ontvanger in Nickerie, de Districtscommissarissen; in Curaçao o.a.: de Koloniale Ontvanger op Curaçao en de Ontvangers op de overige eilanden.

De vorderingen bovenbedoeld worden, met gebruikmaking van de door de Gouverneurs vast te stellen modellen, ingediend bij de administratiën, collegiën, autoriteiten of ambtenaren, die de orders tot het doen van leveringen of anderszins hebben gegeven. Deze toch kunnen beoordeelen of b.v. eene levering overeenkomstig de gegeven opdracht heeft plaats gehad, waarvan zij dan eene verklaring op (een van) de ingediende stukken stellen. De stukken komen dan op het bureau van den ordonnateur, waar wordt nagegaan of zij voldoen aan de bepalingen van het K.B. van 13 Jan. 1911 (G.B. 13, P.B. 13) houdende o.a. vaststelling der eischen, waaraan de bescheiden moeten beantwoorden, door de schuldeischers der koloniën over te leggen; of zij tijdig zijn ingediend, d.w.z. vóór 1 Juli van het jaar volgende op dat, waarin het recht van den schuldeischer is ontstaan; tot welk dienstjaar de vorderingen behooren en welk artikel van de begroting ermede bezwaard moet worden. Na het onderzoek worden de vorderingen ten laste van de begroting geboekt - en dus tot een schuld van de kolonie gestempeld (verevend) - en betaalbaar gesteld.

De betaalbaarstelling geschiedt door het afgeven van mandaten op de koloniale kas ten name van de schuldeischers; in die mandaten, welke door of namens den ordonnateur geteekend zijn, wordt den aangewezen rekenplichtige verzocht de uitgedrukte geldsom uit te betalen. Een mandaat bevat verder het dienstjaar en het artikel der begroting. De betaalbaarstelling van vorderingen welke verevening niet afhankelijk is van eene voorafgaande indiening van stukken door belanghebbenden, zooals traktementen, pensioenen en dergelijke, geschiedt in den regel op betaalsrollen. Op deze vorderingen en op alle tot voldoening van vorderingen afgegeven mandaten zijn de in de voor de koloniën geldende algemeene verordeningen gestelde termijnen van verjaring toepasselijk. Den rekenplichtigen zijn voorschriften gegeven omtrent hetgeen zij bij de betalingen hebben in acht te nemen.

Na afloop van elke maand worden de betalingsstukken gebracht op borderellen, welke worden overgelegd bij de maandelijksche verantwoording van den rekenplichtige. Die verantwoording geschiedt in een staat van ontvangsten en uitgaven, welke, na in de kolonie te zijn onderzocht, door den Gouverneur met de noodige stukken aan den Minister van Koloniën wordt gezonden ter doorzending aan de Alg. Rekenkamer. De contrôle over de koloniale uitgaven en ontvangsten is n.l. bij de Comptabiliteitswetten aan de Alg. Rekenkamer in Nederland opgedragen, welk college die contrôle uitoefent overeenkomstig genoemde wetten en voorts naar de thans bestaande of nader vast te stellen bepalingen voor de contrôle der

Staatsuitgaven en ontvangsten.¹⁾ De Alg. Rekenkamer deelt hare bedenkingen tegen de verevening der uitgaven en tegen de boeking der ontvangsten aan den Minister van Koloniën mede binnen drie maanden, nadat de stukken bij de Kamer zijn ingekomen. Die Minister zorgt voor doorzending der bedenkingen aan de Gouverneurs. Indien de bedenkingen gegrond worden geacht, moet het noodige worden verricht om daaraan tegemoet te komen.

Er bestaat tusschen de Alg. Rekenkamer en de rekenplichtigen eene rechtstreeksche betrekking omtrent het doen van verantwoording, en wel van de inzending af tot den afloop der rekening toe. De rekenplichtigen worden ter zake van hun gehouden beheer slechts van verantwoordelijkheid ontheven door een deswege door de Alg. Rekenkamer af te geven bewijs. De rekenplichtigen worden onderscheiden in gewone rekenplichtigen (dat zijn zij, die een doorlopend geldelijk of materieel beheer voeren) en buitengewone rekenplichtigen (dat zijn zij, die voor een bijzonder geval zulk beheer verkrijgen). Gewone rekenplichtigen, die een geldelijk beheer voeren, dienen telken jare over het daaraan voorafgaande jaar een saldostaat (ook wel dertiende maandstaat genoemd) in aan den Administrateur van Financiën; in Suriname door tusschenkomst van den Controleur der Belastingen, die met het toezicht op het beheer van de gewone rekenplichtigen is belast. De Adm. van Financiën zendt den saldostaat aan den Gouverneur ter doorzending aan de Alg. Rekenkamer. Gewone rekenplichtigen, die een materieel beheer voeren, dienen jaarlijks - en buitengewone rekenplichtigen na afloop van het gevoerde beheer door tusschenkomst van den Adm. van Financiën en van den Gouverneur bij de Alg. Rekenkamer eene rekening in. Verder moeten nog aan de Alg. Rekenkamer rekening afleggen personen en administratiën, die belast zijn met den verkoop van landgoederen, indien de opbrengst der verkooping eene som van f500. - te boven gaat wat Suriname betreft, en eene som van f100. -, wat Curaçao betreft. Eindelijk moet nog verantwoording worden gedaan door hen, die gelden 'ter goede rekening' hebben ontvangen tot het doen van huishoudelijke uitgaven. Die verantwoording geschiedt door indiening aan de Alg. Rekenkamer van eene aanvraag om décharge, belegd met de noodige bewijsstukken.

De Alg. Rekenkamer schrijft aan de rekenplichtigen de termijnen voor tot beantwoording van de op de rekeningen gemaakte aanmerkingen en tot het indienen van bezwaren tegen daarin aangebrachte veranderingen. Na het verstrijken van den termijn neemt de Alg. Rekenkamer een besluit. Is de Alg. Rekenkamer daarbij niet op de gemaakte veranderingen ondanks ingebrachte bezwaren, terug-

1) Vóór de werking der Compt. wetten bestond de 'contrôle' over de kol. uitgaven en ontvangsten alleen in een onderzoek, door een bij Gouvernementsbesluit benoemde commissie, van de kol. rekening over elk jaar, welke met de aanwezige bewijsstukken werd vergeleken. De commissie gaf van hare bevinding eene verklaring af.

gekomen, dan kan herziening der beslissing gevraagd worden. Het onderzoek daaromtrent geschiedt door andere leden der Alg. Rekenkamer dan die de beslissing hebben voorgesteld. Het besluit omtrent eene herziening wordt genomen in een vereenigde zitting der Kamer. Overigens kan de Alg. Rekenkamer te allen tijde besluiten herzien, genomen op grond van stukken, welke later blijken valsch te zijn.

Wanneer rekenplichtigen, ondanks aanschrijving, nalatig blijven in het inzenden van hunne rekeningen, dan worden deze door een door den Gouverneur aan te wijzen ambtenaar ambtshalve opgemaakt op kosten van de nalatigen, die bovendien door de Alg. Rekenkamer kunnen worden beboet. Ambtshalve opmaking der rekening geschiedt verder nog bij onder curateelestelling van een rekenplichtige, en wanneer een rekenplichtige voortvluchtig is of overlijdt. Het nadeelig slot eener rekening en de boeten en kosten bovenbedoeld, worden in de eerste plaats verhaald op de inkomsten van den rekenplichtige en op den eventueel door dezen gestelden borgtocht. De Gouverneurs bepalen welke rekenplichtigen tot borgstelling verplicht zijn en tot welk bedrag. Meer dan dit bedrag mogen zij dan niet in kas houden, tenzij er meer geld voor den dienst noodig is. Anders moeten zij het meerdere 'overstorten'.

Evenmin als de ordonnateurs mogen personen, die bevoegd zijn of gedelegeerd worden tot het aangaan van schulden voor de koloniën, tevens rekenplichtig zijn. Hiervan kan echter ook in bijzondere gevallen worden afgeweken. Dit is o.a. geschied ten aanzien van de Districtscommissarissen in Suriname.

Enkele bepalingen der Comptabiliteitswetten, waarvan in het vorenstaande nog geen gewag werd gemaakt, verdienen hier nog vermelding.

Bruikbare goederen, voor den kolonialen dienst bestemd, mogen niet vervreemd worden, behalve wanneer zij niet meer voor dien dienst benodigd zijn, of om dringende redenen aan derden, of tot uitvoering van gouvernementswerken aan aannemers afgestaan of verkocht worden. Andere roerende goederen, eigendom van de koloniën, waarvan de verkoop in haar belang wenschelijk is, alsmede de niet meer voor den dienst benodigde goederen, moeten steeds in het openbaar verkocht worden, tenzij door de Gouverneurs in bijzondere omstandigheden machtiging of last wordt gegeven tot onderhandschen verkoop.

Geschillen over vorderingen der koloniën kunnen door de Gouverneurs, na ingewonnen advies van den Raad van Bestuur, bij dading worden beëindigd. Hierop is, indien het onderwerp van het geschil eene hoogere geldswaarde heeft dan f10.000. -, goedkeuring bij de wet vereischt. Kwijtschelding van vorderingen wordt door de Gouverneurs verleend krachtens Koninklijke machtiging. Bedraagt de vordering meer dan f10.000. -, dan behoeft de geheele of gedeeltelijke kwijtschelding goedkeuring bij de wet.

Het uitvoeren van werken en het doen van leverantiën en transporten ten behoeve van de koloniën moeten in het openbaar worden aanbesteed, doch hiervan kan worden afgeweken wanneer dat in het belang van de koloniën door de Gouverneurs noodig geoordeeld wordt. Bij bedoelde werken enz. mogen landsdienaren in de koloniën in geenerlei opzicht betrokken zijn.

Aan aannemers of leveranciers kunnen voorschotten worden verleend. In de gevallen, door de Gouverneurs te bepalen, kunnen ook voorschotten worden verleend op traktementen, pensioenen, enz. (G.B. 1910 no. 95, P.B. 1910 no. 70).

Ten slotte zij hier nog vermeld dat de Alg. Rekenkamer jaarlijks betreffende elke kolonie aan de Koningin een verslag moet indienen van hare werkzaamheden over het afgelopen jaar, in welk verslag tevens vermeld moeten worden alle ontdekte onregelmatigheden en afwijkingen van bestaande verordeningen, benevens de maatregelen, welke zij in het belang van het beheer der geldmiddelen wenschelijk acht. De verslagen worden medegedeeld aan de Staten-Generaal en aan de

Gouverneurs, ter overlegging respectievelijk aan de Koloniale Staten (Suriname) en aan den Kolonialen Raad (Curaçao).

Ph. A.F.

Conceveiba guyanensis

Aubl. Fam. Euphorbiaceae. *Mabi-hoedoe*, N.E. Een kleine boom met groene bloemen; gebruik onbekend.

Condalia henriquezi

Bold. Fam. Rhamnaceae. *Beesji kabrieto*, *Paaloe di besji*, AR. Boom met kleine spatelvormige leerachtige bladeren en takken die na den val der bladeren, die in kortloten geplaatst zijn, als zeer scherpe dorens een gevaarlijk wapen van de plant zijn. De bessen zijn groen.

Condamine (Charles Marie de la),

Fransch reiziger en mathematicus, geb. te Parijs 28 Jan. 1701 en aldaar overleden 4 Febr. 1774, had eerst de militaire loopbaan gekozen, maar verliet den dienst om zich geheel aan de wetenschappen te wijden. In 1735 zond de Akad. van Wet. te Parijs hem met Godin en Bouguer naar Peru om onder den aequator een graadmeting te doen. De uitvoering van deze opdracht duurde bijna 10 jaren. Op de terugreis voer C. de Amazone af, van welken stroom hij de eerste op astronomische waarnemingen gegronde kaart vervaardigde. Na 5 maanden in Cayenne vruchteloos eene gelegenheid afgewacht te hebben om naar Europa terug te keeren, verzocht en verkreeg hij van Mauricius verlof om in Suriname te komen en van daar met een Hollandsch schip te vertrekken. C. kwam 28 Aug. 1744 te Paramaribo aan, waar hij zijn intrek nam in het gouvernementshuis; hij vertrok 2 Sept. en kwam na een langdurige en avontuurlijke reis op 30 Nov. te Amsterdam en 23 Febr. 1745 te Parijs aan.

In zijn journaal van 2 Sept. teekende Mauricius aan: 'De Chevalier is uitgeleid door mijn adjudant (Lefèvre) en den landmeeter de Loncourt. Syn Edele is hier maar tweemaal met mij en mijn Adjudant uitgeweest en heeft niets gezien dan de straten van Paramaribo, hebbende ook dag en nacht zoveel te doen gehad met de starren, dat hij op de aardsche saaken weinig reflexie zal hebben gemaakt. Hij heeft hier geobserveerd, dat onse hoogte is op vijf graaden en negen en veertig minuten. Ik heb Sijn Ed. op reis versien van eenige wijn en provisie.' - Op blz. 209 van zijn *Relation abrégée d'un voyage fait dans l'intérieur de l'Amérique Méridionale*, etc., Paris 1745 is Condamine vol lof over zijn ontvangst door Mauricius. Van zijne reis in Brazilië bracht C. het eerste pijlgift (Curare) in Europa. Ook de rubber bracht hij naar Europa. Van zijne hand verscheen nog *Mesure des trois premiers degrés du méridien dans l'hémisphère austral*, Paris 1751 en *Journal du voyage fait à l'équateur*, 1751; suppl. 2 deelen 1752-54. Na zijn terugkomst te Parijs ijverde hij voor de invoering van de inenting tegen de pokken. In 1760 werd hij lid van de Academie van Wetenschappen. (Zie Jhr. C.A. van Sypesteyn, Mr. Jan Jacob Mauricius, 's

Grav, 1858, blz. 71-74, het Tijdschrift West-Indië, Haarlem 1858, 2e deel, blz. 238-240. en

Vaderl. Letteroefeningen Mei, 1869 II, blz. 195.).

Congo's.

Zie BACOVE.

Conocarpus erectus.

Fam. Combretaceae. *Grijze Mangel, Mangel, Mangel blanco, Witte mangel*, BEN. E. *Button wood*, BOV. E. Heester of boom met naar top en basis zeer spits toeloopende bladeren; de bloemen staan in kogelvormige bloeiwijzen ter grootte van een hazelnoot.

Copaifera guyanensis

Desf. Fam. Leguminosae. *Hoeproë-hoedoe* of *Koepa-hoedoe*, N.E. Groote boom met zeer vast en taai hout. De jonge boomen leverden vroeger hoepels voor vaatwerk. Uit den stam vloeit een hars, *hoepelolie, Balsamum Copaivae*, genaamd, die in Suriname zelden wordt verzameld.

Copernicia tectorum

Mart. Fam. Palmae. *Palmiet*, CUR. Boom met vrij dikken stam en groote waaivormige, diep ingesneden bladeren, met half-cylindervormigen bladsteel, voorzien van teruggebogen stekels. Vrucht kogelkormig. Gekweekt.

Coppename.

Deze rivier ontspringt iets bezuiden 4° N.B. op het Wilhelminagebergte. De beide bronrivieren, de Rechter- en de Linker-Coppename, vereenigen zich een weinig ten zuiden van het Hebiwerie-gebergte op 4° 25'; de rivier stroomt dan eerst in noordelijke richting, daarna met groote bochten naar het oosten, buigt bij den Volzberg naar het noordoosten om en vervolgt in nagenoeg noordelijke richting haar loop om op ± 6° N.B. in zee te vallen.

Tot voor korten tijd was de Coppename een der minst bekende rivieren van Suriname. Zij werd tot hare bronnen opgenomen door L.A. Bakhuis, A.J. van Stockun en W.L. Loth van begin Augustus- eind November 1901. (Zie Verslag der Coppename-Expeditie door L.A. Bakhuis, Leiden 1902.).

Zijrivieren van de Coppename zijn, rechts: de Tibiti (zie aldaar) en de Coesewijne, links de Wajombo, (zie aldaar) die door de Arrawarra (zie aldaar) in verbinding staat met de Nickerie. De vaart om de Coppename bank om in de Saramacca te komen, levert gevaar op, waarom het koloniaal bestuur een verbinding van de Coesewyne

met de Saramacca wil graven. In 1845 en 1846 werd de Coesewijne, in verband met een door hem ontworpen kolonisatieproef, onderzocht door den gep. luitenant ter zee J.H. Westphal, een bloedverwant van den Min. v. Kol. J.C. Baud. D. Bijl de Vroe schreef een Rapport omtrent de bevaarbaarheid der Coesewino-kreek en reis derwaarts v.d. Gouv. v. Suriname in Dec. 1847. (zie Vh. Zeewezen 1848, blz. 379, 541 en Mon. d. Ind. 1848-49. II. blz. 6.) Later is de Coesewijne met het oog op de bedoelde doorgraving meermalen opgenomen.

Als de meeste Surinaamsche rivieren kenmerkt zich de Coppename in haar boven- en middenloop door tal van stroomversnellingen en watervallen, waarvan de voornaamste zijn de Cremerval (in de Rechter-Coppename), de Tonckensvallen, de Sidon-Kroetoevallen, de Langa Soela en de Raleighvallen.

Plantages zijn er in de Coppename niet. In vroeger jaren was er een gouvernementshoutzaagmolen, Andresa genaamd, aan den mond der Wajombo. In 1851 werden de slaven naar Catharina Sophia overgebracht en Andresa verlaten. Van 1823-1897 was het leprozen-gesticht op Batavia, ongeveer een mijl van de monding, gevestigd. (Zie Mr. A. Borret, Beschrijving der Leproserie Batavia in De Kath. Missiën, V^e jg. blz. 98.) Voor het overige wonen aan deze rivier een gering getal Indianen en sedert 1880 Boschnegers ('Corantijnnegers'). De laatste wonen op de dorpen Coppencrisi, Witagron en Kaaimanston. Voorts is er een vlottende bevolking van houtkappers en balata-bleeders.

Coppename-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN.

Copra.

Zie KOKOSNOOT.

Coralita,

BOV. E. Zie ANTIGONON.

Corallus hortulanus

L. Het slangengeslacht CORALLUS (ook wel XIPHOSOMA genoemd), tot de familie der *Boidae* behorende, onderscheidt zich door dat de voorste tanden in de bovenkaak zeer groot zijn, veel grooter dan de daaropvolgende tanden, door de aanwezigheid van diepe groeven in de schilden van den boven- en den onderlip en door het bezit van gladde schubben. *Corallus hortulanus* heeft het grootste gedeelte van den kop bedekt met kleine schubben (12-15 dwars over den kop, tusschen de oogen) en vóór aan den snuit een paar grootere schilden. De kleur van deze slang, die eene lengte van 1.8 M. kan bereiken, is grijs bruin met eene rij van ronde of ruitvormige donkerbruine vlekken langs de zijden van het lichaam. Deze vlekken zijn somtijds omgeven door een lichten rand. De onderzijde is licht bruin of geelachtig, met bruine stippen en vlekken.

Eene naverwante soort is *Corallus caninus*, die evenwel eene schoone groene kleur heeft, met helderwitte dubbelvlekken of dwarsbanden op de zijden. De onderzijde geelachtig. Jonge exemplaren van deze soort zijn geelachtig gekleurd en de witte vlekken donkergroen of purperachtig afgezet. Dit dier heeft even als de vorige soort een grijpstaart, die echter bij de groene soort korter is, met nog geen 80 schildjes aan de onderzijde, terwijl *C. hortulanus* meer dan 100 schildjes onder den staart heeft.

Deze beide soorten van slangen komen zoowel in Suriname als in Brazilië voor; zij voeden zich voornamelijk met vogels en liggen meestal opgerold op de takken der boomen.

Corallus caninus wordt door de Karaiben *Koelewagaimo*, papegaaislang, genoemd. Waarschijnlijk is de *Iengi sneki* der boschnegers de *Corallus hortulanus*, terwijl de Tapanahoni-expeditie een exemplaar van deze laatste soort medebracht, met bijvoeging van den naam: Takroe-tetu serpent.

v.L.d.J.

Coralplant,

BOV. E. Zie JATROPHA MULTIFIDA.

Corantijn.^{aant.}

De machtigste der Surinaamsche stroomen, de grensrivier tusschen Nederlandsch en Britsch Guiana, ontspringt op nagenoeg 2° N.B. op een gebergte, dat op vele kaarten den naam van Akarai draagt. De Goeje (Zie AKARAI-GEBERGTE) betwist het bestaan van dit gebergte op die plaats en geeft, in overeenstemming met de Braziliaansche opvatting den naam Toemoekhoemak aan het geheele gebergte dat de waterscheiding vormt van de Braziliaansche rivieren en die van Fransch en Nederlandsch Guiana. De rechterbronrivier, gewoonlijk Koeroeni genoemd, ontstaat uit de Aramatau, de Koetari en de Sipaliwini; de linkerbronrivier, de New River, die hoogst waarschijnlijk als de hoofdrivier moet beschouwd worden, neemt op ± 3° 25' N.B. de Koeroeni op. Van dit punt stroomt de Corantijn, na op ± 3° 35' N.B. de uit het oosten komende Lucierivier te hebben opgenomen, in noordwestelijke richting tot 4° N.B., daarna in nagenoeg noordelijke richting om, even vóór zij den 5en breedtegraad bereikt, naar het oosten om te buigen, om daarna met eenige machtige kronkelingen noordwaarts stroomende bij 6° N.B. in den Atlantischen oceaan uit te wateren. Op 5° N.B. neemt zij nog de rechterzijri-

vier, de Kabalebo op. Machtige vallen, de Wonotobo- de Stanley- en de Frederik Willem IV- vallen, komen is deze rivier voor, die zich ook onderscheidt door haren grooten rijkdom aan eilanden, zoowel in den boven- als in den benedenloop.

Over het algemeen stroomt de Corantijn niet door hoog land.

In zijne Reizen in Guiana und am Orinoko, Leipzig 1849, blz. 169 maakt Robert H. Schomburgk melding van het op sommige punten voorkomende verschijnsel, dat het water plotseling drie voet stijgt, welk verschijnsel door de Indianen *Abapoeri*, door de kolonisten *Bore* wordt genoemd.

De Corantijn werd reeds in 1596 door Keymis bevaren tot Oreala en in 1597 door Leigh en Raleigh tot aan den eersten val: in 1836 door Robert Schomburgk tot de Wonotobovallen, in 1843 door denzelfden: uit het brongebied der Essequebo over land gekomen zakte hij de Koetari en de Corantijn af; in 1871 door den geoloog C. Barrington Brown, die de rivier van de monding af opvoer, alle bronrivieren opnam en de *New River* ontdekte (vermoedelijk dezelfde rivier als de *Pani* van Schomb. op de kaart na diens tweeden tocht vervaardigd;) in 1872 door J.F.A. Cateau van Rosevelt tot de Wonotobovallen; in 1885 door Dr. H. ten Kate tot Epira; in 1889 door het etat-major van Z.M. Bonaire, alleen de monding; in 1911 door C.C. Käyser, die de Lucie-rivier afvoer, zoo in de Corantijn kwam en deze opnam tot de monding, zonder de New River te hebben geëxploreerd.

De Corantijn is uiterst schaars bewoond. Plantages zijn er - behalve eenige op den Engelschen oever, geheel in de monding - nooit geweest. In het brongebied vindt men eenige kleine dorpen van Indianen. Aan den Engelschen oever een betrekkelijk groote nederzetting van Indianen op Oreala en iets verder zuidelijk eenige kleine dorpen. Voor het overige een vlottende bevolking van houtkappers en balatableeders. Niet altijd is de rechteroever zoo menschenleeg geweest. Van 1757-1763 hadden de Moravische Broeders er een belangrijken zendingspost onder de Indianen, Ephraïm geheeten; toen deze verlaten moest worden, vestigde de zending zich in 1764 iets zuidelijker, tegenover den toen tot Suriname behoorenden militairen post Oreala; deze zendingspost, de Hoop genoemd, bleef tot 1808 in stand; van 1812-1820 schijnt de post af en toe weer bediend te zijn geweest.

De Arowakken noemen de rivier Kolitin; op oude kaarten vindt men de namen Corentin, Correntine, Corretini en Coreinin.

Litt.: C. Quandt, Nachricht von Suriname und seinen Einwohnern, sonderlich den Arawacken, Warauen und Karaiben. Görlitz 1807. - Surinaamsche Staatkundige Almanak voor den jaare 1818, blz. 24. - Surinaamsche Almanak voor het jaar 1820, blz. 36. - Robert H. Schomburgk, Reizen in Guiana und am Orinoko. Leipzig 1814. - J.H. Bernau, Missionary Labours in British Guiana, London 1847, blz. 67. - Richard Schomburgk, Reizen in British Guiana, Leipzig 1848, deel II, (waarin de beschrijving van Robert Schomburgk's tweede reis). - Dr. Henry G. Dalton. The History of British Guiana, London 1855, 2e deel blz. 142-144. - C. Barrington Brown and J.G. Sawkins, Reports on the physical, descriptive and economic geology of British Guiana, London 1875. - C. Barrington Brown, Canoe and camp life in British Guiana, London 1876. - Dr. H. ten Kate, Compte rendu de la société de géographie, Paris 1886, blz. 108. - Dr. H.D. Benjamins, De grenzen van Nederlandsch Guiana, T.A.G. Dec. 1898. - C.H. de Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, T.A.G. 2e serie, dl. XXV, 1908, afl. 5. - J. W. IJzerman, Twee reizen van Paramaribo, een naar de Parima in 1718 en een naar Boven-Corantijn in 1720, T.A.G. 2e serie, deel XXVIII, 1911 afl. 4. - C.C. Käyser. Verslag der Corantijn-Expeditie. T.A.G. 2e serie, dl. XXIX, 1912. afl. 4. -

Corantijn-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN.

Corcoba,

PAP. Zie CARANX.

Cordia alba

R. et Sch. Fam. Borraginaceae. *Karawaara*, BEN. E. Boom met langwerpige of eironde, onregelmatig getande en ingesneden bladeren; de bovenkant der tot 10 c.m. lange bladeren is zeer ruw; de bloemen in zeer samengestelde pluimvormige bloeiwijze zijn wit en hebben een duidelijk geribde kelk.

Cordia cylindrostachya

R. et Sch. Fam. Borraginaceae. *Karisjoeri*, BEN. E. Heestertje met langwerpige bladeren en bloemen in een eindelingsche aar: de bloeiwijze, tot 10 c.m. lang is 0,8 c.m. dik, rolrond.

Cordia globosa

H.B.K. Fam. Borraginaceae. *Oreegana*, BEN. E. Heestertje met langwerpige of ovale grofgezaagde bladeren en bloemen in kogelvormige bloeiwijzen ter grootte van een hazelnoot.

Cordia graveolens

H.B.K. Fam. Borraginaceae, *Blaka mama* of *Blaka oema*, N.E. Kleine heester met groene bloemen; de bladeren, die aetherische olie bevatten, zijn een volksgeneesmiddel tegen gonorrhoe.

Cordia sebestena

L. Fam. Borraginaceae. *Karawaara spanjool*, *Manhage*, BEN. E. *Scarlet accordia*, BOV. E. Boom met eivormige, zeer ruwe bladeren en groote oranjekleurige bloemen; groote witte vruchten. Gekweekt.

Cordia sulcata

D.C. Fam. Borriginaceae. *Manjack*, BOV. E. Boom met zeer kort gesteelde en zeer ruwe bladeren tot 25 c.m. lang met een breeden voet; de bloemen staan in een pluimvormige tros.

Cordia tetrandra

Aubl. Fam. Borriginaceae. *Tafelboom*, SUR. Een kleine boom die meest op opengekapte plaatsen groeit. Gebruik onbekend.

Cornets de Groot van Kraayenburg. (jhr. Johan Pieter).

Zie MINISTERIE V. KOLONIËN.

Coronie.^{aant.}

Naam van een district in Suriname, aan de kust gelegen en ook wel bekend als 'de Zeekust' of 'de Kust', vroeger *Opper-Nickerie* geheeten. Bij Publ. van 10 Oct. 1851 werd bepaald dat het district den naam *Coronie* zou voeren. Het district is eerst in 1808 bebouwd; de eerste plantage was Lot No. 210 (later Burnside), waar een zekere A. Cameron het eerst katoen plantte. Het aantal plantages, meest alle aan Engelschen en Schotten toebehoorende, groeide snel aan en Opper-Nickerie werd een bloeiend katoenland. Toen de katoenprijzen daalden ging het district achteruit. Daartoe werkte ook de afspoeling der kust mede. De plantagegronden lagen vroeger alle met haar voordammen aan zee; op de achtergronden had men een breede, evenwijdig met de kust loopende zandrits, waarover een uitstekende, breede rijweg was aangelegd, de nog bestaande weg, terwijl de vroegere voordammen door de zee zijn weggespoeld. Daarna begon de kust weer aan te groeien, waardoor uitgestrekte modderbanken ontstonden, die de loozingskanalen verstopten en de lanr ding zoowel als den afvoer van producten van jaatot jaar moeilijker maakten. Zoolang deze aanslibbing duurt zullen de afvoer van het hemelwater en

het verkeer moeilijk op te lossen vraagstukken blijven.

Zuidelijk van het bebouwde gedeelte bevinden zich uitgestrekte zwampen. Het verkeer met Paramaribo wordt door een wekelijksche stoomvaart onderhouden. Anders dan over zee is het district niet te bereiken. De mailstoomer blijft ver in zee liggen en passagiers en goederen moeten in roei- en zeilbooten geland worden over een dikwijls onstuimige zee. De bloei van Coronie, dat vroeger een land van melk en honing genoemd werd, lijdt daaronder zeer. Men teelt er cacao, koffie, koorn, aardvruchten, bananen en kokosnoten, vroeger ook veel lemmetjes. Ook de veeteelt bloeide er vroeger. Men had er ook eenige zoutpannen, maar deze waren van weinig beteekenis. De meeste plantages zijn thans verdeeld in kleine perceelen. Het districts-bestuur is gevestigd op een deel der voormalige plantage Friendship. Daarnaast ligt het dorp Totness, een verzameling kleine grondstukken door het gouvernement aan de verbruikers verhuurd. Terwijl in de andere districten het vervoer te water plaats heeft, maakt men in Coronie, dat geen waterwegen heeft, gebruik van karren om de landbouwproducten naar de plaats van afschepping te brengen. In het district zijn 2 gouvernementsscholen, 1 school van de Evang. Broedergem. en 2 scholen der R.K. Geestelijken, 3 kerken der Broedergem. en 3 der R.-Katholieken.

Volgens C. van Coll is de Arowaksche naam van Coronie *Séwejoe* = *Thevetia neriifolia*.

Corra,

PAP. Zie PRIACANTHUS en RHOMBOPLITES.

Corrodentia,

eene orde van insecten, waartoe de houtluizen, termieten of witte mieren en vachtluizen worden gebracht. Het zijn insecten met bijtende monddeelen, eene onvolkomen of in het geheel geene gedaanteverwisseling en vier vliezige vleugels, die echter ook dikwijls ontbreken. De onderlinge verwantschap der verschillende groepen, die men tot deze orde brengt, is niet bijzonder groot.

De houtluizen of PSOCIDAE zijn kleine vlugge insecten met of zonder vleugels en eene onvolkomen gedaanteverwisseling. Het gewone, waarschijnlijk wel overal voorkomende, stofluisje behoort hiertoe.

Veel meer algemeen bekend zijn de termieten of TERMITIDAE, in Suriname houtluizen genaamd (AROW. *arrara*, N.E. *Hoedoe loso*). Den naam witte mieren dragen zij geheel ten onrechte; slechts in levenswijze, niet in lichaamsbouw, hebben deze dieren overeenkomst met mieren. Zij bezitten eene onvolkomen gedaanteverwisseling; naast de gevleugelde - vier vleugels, die in vorm en grootte met elkander overeenkomen - voor de voortplanting geschikte individuen, vindt men in den regel nog twee ongevleugelde geslachtslooze, of juister gezegd geslachtelijk onontwikkelde, vormen, n.l. soldaten met grooten vierkanten kop en krachtige kaken en arbeiders met kleinen ronden kop en verborgen kaken. Gelijk in alle warme gewesten, leven ook in Suriname verscheidene soorten van termieten. Algemeen bekend is eene soort, die zich vooral in de savannen ophoudt en uit aarde nesten bouwt, die meer dan een meter hoog zijn, en zoo hard, dat men een bijl gebruiken

moet, om ze te vernielen. Daarbinnen bevinden zich talrijke gangen en cellen, waarin de termieten leven en ook de gangen die naar de boomen voeren, met welker hout zij zich voeden, zijn geheel overdekt, zoodat zij zich daarheen kunnen begeven, zonder in het daglicht te komen. In deze nesten maakt de groote miereneter met zijne sterke klauwen gaten en steekt daar zijn lange draadvormige kleverige tong in, waaraan de termieten blijven kleven en zoo in grooten getale verorberd worden. De bevruchte wijfjes verliezen hunne vleugels en het achterlijf verkrijgt door de menigte eieren eene buitengewone ontwikkeling. Veel schadelijker is eene andere soort, die haar donkerbruin nest uit geknaagd hout op boomen of in huizen bouwt. Deze nesten zijn soms zoo groot, dat zij tot een meter in doorsnede hebben en bestaan uit een harde cementachtige stof, van binnen vol met gaten. Ook deze termieten vertoonen zich niet, maar leven steeds in de duisternis, met uitzondering natuurlijk van de geslachtelijke individuen, zoolang deze nog vleugels hebben. Dit werken in het duister heeft ten gevolge dat men dikwijls plotseling gewaar wordt, dat termieten zich in het houtwerk der woningen of in meubelen hebben genesteld; slechts de buitenoppervlakte ter dikte van bordpapier is gebleven, het inwendige is geheel doorploegd van gangen en bij de minste aanraking valt alles in elkander. Deze termieten worden door een kleineren miereneter ijverig vervolgd; vooral de op boomen voorkomende nesten zijn van zijne gading.

Als laatste groep brengt men tot deze orde de vachtluizen of MALLOPHAGA, vleugellooze insecten zonder gedaanteverwisseling en met bijtende monddeelen. Zij leven op de huid van vogels en enkele zoogdieren, en voeden zich met afval van de opperhuid; door hunne monddeelen zijn zij onderscheiden van de eigenlijke bloedzuigende luizen. (Zie RHYNCHOTA). Daar zij dus geenewonden veroorzaken en ook in den regel slechts in geringen getale optreden, kan van schadelijkheid dezer dieren meestal geen sprake zijn.

H.J.V.

Corydoras punctatus

(Bl.) Eig. Eig. *Soké* N.E. Fam. Callichthyidae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname; Guiana, Solimoens; Amazone. De kop is even hoog als lang. Er zijn twee paar voeldraden. De oogen zijn klein. Er zijn beenplaten op den kop en twee rijen, dakpansgewijze liggende schilden aan beide zijden van het lichaam. De stekel van de rugvin is zwak, de vetvin wordt van voren ondersteund door een beweegbaren stekel. De aarsvin is kort, de staartvin is gevorkt. De rugvin en de aarsvin hebben een breeden zwarten band, De staartvin heeft vier zwarte dwarsbanden en aan zijn voet eene zwarte vlek.

Coryphaena hippurus l.

Dolfijn, Dorado, Drader, PAP. Fam. Coryphaenidae. Zeevisch. Verspreiding: pelagisch, noordelijk tot kaap Cod komend. De mondspleet is wijd, de onderkaak steekt vooruit. De schedel met een kam, die bij volwassen dieren veel hooger is dan bij de jongere. Een enkele veelstralige staartvin, die zich uitstrekt van de nek tot bijna aan de staartvin. De aarsvin is korter. De staartvin is wijd gevorkt. De zijlijn is aanwezig. De kleuren zijn mooi. Kop, lichaam en staart zijn olijfgroen; van boven bruin olijf, wit of goudachtig van beneden. Op den rug, langs beide zijden van de rugvin zijn omstreeks 15 helderblauwe vlekken; deze vormen banden op den bek. De rugvin

is purper-blauw met bleekere schuine lijnen. De andere vinnen zijn getint met blauw. De staart is geel. Lengte zes voet. Een goede voedselvisch.

Cosmos sulfurens

Cav. Fam. Compositae. *Poppy*, BOV. E. Sierplant met zeer diep vedervormig ingesneden bladeren waarvan de slippen ook vedervormig ingesneden zijn; de bloemhoofdjes staan op lange stelen en de lange lijnvormige vruchten dragen aan den top twee wijduitstaande naalden. Gekweekt.

Costus cylindricus

Jacq. Fam. Zingiberaceae. *Fiko-fiko* of *Sangrafoe*, N.E. Een kruidachtige

plant, waarvan de bloemen in den oksel van elkaar dakpansgewijs bedekkende schutbladeren gezeten zijn, zoodat de geheele bloeiwijze veel op een dennenkegel gelijk. Ook andere soorten van *Costus* (*C. discolor*, *C. niveus*, *C. scaberulus*) heeten in Suriname *Sangrafoe*. Het sap is een volksgeneesmiddel tegen kriebeling in de keel.

Costus speciosus

Sm. Fam. Zingiberaceae. *Shellplant*, BOV. E. Plant met lange bladeren aan een rechtopgroeienden stengel; bloemen geplaatst in een aarvormige bloeiwijze met groote schutbladen. Gekweekt.

Cotingidae.

COTINGA'S. De Cotinga's behooren tot de merkwaardigste vogels van Suriname en zijn van zeer uiteenlopende grootte. Een van de meest bekende, ofschoon men hem zelden te zien krijgt, maar des te meer hoort en over wiens klankvol geluid alle reizigers schrijven, is *Lathria cinerea*, (SUR. *Groenhartvogel*, N.E. *kwit-kwitti-jaba*, naar het geluid, of *Boesiskoutoe*, Boschpolitieagent, AROW. *Olikako*, KAR. *Paipè*) een kleine, grijze vogel. Onophoudelijk laat het mannetje zijn zuiveren klokkentoon hooren, terwijl het wijfje met een zacht gekir antwoordt. *Attila thamnophiloides* (N.E. *Kofleur*) is een bruine vogel. *Rupicola crocea*, de schitterend oranjeroode *Rotshaan* komt alleen in het hooge bergland voor. Deze reeds in 1769 door A. Vosmaer beschreven vogel is bekend om het dansen en pronken der mannetjes, dat deze op bepaalde open plaatsen een voor een, voor een kleine verzameling mannetjes en wijfjes uitvoeren. De vertooningen zijn te vergelijken met het kolderen van onze korhoenders. *Xipholena pompadora*, *Pompadour-cotinga*. (N.E. *Baga-baga*) is een purperkleurig roode vogel met witte vleugels en gedeeltelijk witten staart. Het wijfje is grijs met wit. *Gymnoderus foetidus*, de kaalhals cotinga (SUR. *Blauwe duif*, KAR. *Tonololi*). is een zwarte vogel met grijswitte vleugels, die naakte kopzijden en hals heeft. *Chasmorhynchus niveus*, de klokvogel (AROW. *Dala*) is geheel sneeuw wit en draagt een zwarte, dun bevederde lel aan het voorhoofd. De vogel draagt den naam naar zijn geluid, hetwelk op dat eener klok of bel gelijk en zeer ver hoorbaar is. Het wijfje is aan de bovenzijde groen en aan de onderzijde groen gevlekt.

Cottica.

Deze Surinaamsche rivier ontspringt in het heuvelland, dat men als de noordelijke uitloopers van het Nassau-gebergte kan beschouwen. Zij neemt in haar loop, aan den rechteroever, op de Patamacca, de Rikanau en de Coermotibo (die door de Wanekreek in verbinding staat met de Marowijne) verder de Boekoe- of Cassipoeloe-, de Koopmans-, de Oranje-, de Mot- en de Paramarica-kreek, aan den linkeroever de Perica. Na eerst in noordelijke richting te hebben gestroomd buigt zij bij de monding van de Coermotibo naar het westen en loopt met vele bochten verder nagenoeg evenwijdig met de kust - in de alluviale vlakte - om zich bij Sommelsdijk

met de Commewijne te vereenigen. Door het graven van kanalen ter afsnijding van groote bochten in de rivier zijn drie eilanden (tabbetjes) ontstaan, waarop vroeger de plantages Marienburg, Souburg en Mon Byou waren aangelegd. De Cottica is een zeer diepe en goed bevaarbare rivier. In haar bovenloop en in de Patamacca-, Rikanau- en Coermotibo-kreken vindt men verscheidene dorpen van Aucaner-boschnegers; niet ver van Wanhatti ligt een Karaïbendorp.

Aan de oevers der Cottica heeft men nog eenige cacao-plantages, en vele voormalige plantages zijn in kleine perceelen verdeeld, waarop 'kleine landbouw' wordt uitgeoefend. Ook in de Perica vindt men thans geen plantages meer, maar slechts kleinen landbouw. In de Motkreek, die met de zee verbonden is, is de landbouw van geen beteekenis. Uitgestrekte grasvelden op de voormalige plantages Dageraad en Zeezigt gaven vroeger gelegenheid tot veeteelt. Eenige jaren geleden werd er van de Coermotibo naar de Marowijne een weg aangelegd, die thans veel gevolgd wordt door bannelingen welke van de Fransche strafetablissemten in de Marowijne ontvluchten.

Cottica-negers.

Zie BOSCHNEGERS.

Couac.

Zie AARDVRUCHTEN (onder KASSAVE).

Coudreau (Henri Anatole),

een Fransch onderzoekingsreiziger, geb. 6 Mei 1859 te Lounac (Charante-Inférieure), werd, na voltooiing zijner studiën, leeraar aan het lyceum van Clermont-Ferrand. In 1881 vroeg en verkreeg hij de betrekking van leeraar aan het 'collège de Cayenne'. Reeds spoedig begon hij zijne onderzoekingstochten in Guiana. Na verscheidene reizen te hebben gedaan, ondernam hij op het einde van 1887 eene tocht langs de Marowijne, vergezeld van den Bonniner Apatoe, die ook Crevaux op diens Marowijnereis tot gids had gediend; hij exploireerde de Lawa en de Itany, reisde zeven maanden in het westelijke deel van het Toemoekhoemak-gebergte tusschen de bronnen van de Itany en de Camopi en zakte de Marowijnekreek af, die vóór dien niet was opgenomen. Na nog verscheidene onderzoekingstochten in Fransch Guiana te hebben gedaan trad hij in 1895 op als aardrijkskundige en topograaf van den Braziliaanschen staat Para, in welke hoedanigheid hij een aantal zijrivieren van de Amazone exploreerde. Hij overleed in 10 Nov. 1899 bij het meer Tapagem aan de Trombetasrivier in den staat Para; zijne echtgenoot zette na zijn dood de reizen in deze streken voort. Van zijne geschriften mogen hier genoemd worden: *La France équinoxiale*. 2 dln. met atlas. Parijs 1886-1887. - *Chez nos Indiens. Quatre années dans la Guyane française*. (1887-1891). Parijs 1893.

Hier zij nog vermeld, dat, volgens een mededeeling in Victor Darquitan's *Notice sur la Guyane française*, Paris 1911 blz. 9. Apatoe in 1909 te St. Laurent aan de Marowijne overleden is.

Couepia glandulosa

Miq. Fam. Rosaceae. *Kwepi*, N.E. Matig hooge boom. De asch van den verbranden bast gebruiken de Indianen bij de toebereiding van de klei waarvan zij hun aardewerk vervaardigen.

Couma guyanensis

Aubl. Fam. Apocynaceae. *Pera*, N.E. Een groote boom met eetbare vruchten die den vorm van een peer hebben. Het hout wordt niet gebruikt; de melk schijnt te dienen om balata te vervalschen.

Couralia fluvialis

Splitg. Fam. Bignoniaceae. *Koerali*. N.E. Een boom met handvormig-samengestelde bladeren en witte, klokvormige bloemen.

Couratari guyanensis

Aubl. Fam. Lecythidaceae. *Iengi-pipa*, N.E. Een boom met langwerpige houtachtige vruchten, die met een deksel opengaan, en daarna den indruk maken van een pijpekop. Het hout wordt zelden gebruikt.

Couroupita surinamensis

Mart. Fam. Lecythidaceae. *Bosch-kalebas*, SUR. Een boom met groote, prachtige bloemen in trossen en groote bolvormige vruchten, die met een deksel opengaan. Het hout is duurzaam, maar wordt in Suriname niet gebruikt.

Coutier (Jean.)

Zie GOUVERNEURS.

Couvade.

Met verwijzing naar hetgeen in het artikel BENEDENL. INDIANEN gezegd is over dit 'mannenkraambed', zij hier aangeteekend dat de naam afkomstig schijnt te zijn uit Béarn, in Frankrijk, waar deze gewoonte ook heeft bestaan. Voor zooveel Guiana betreft vindt men o.m. mededeelingen daaromtrent bij G. Warren. An impartial Description of Surinam upon the Continent of Guiana in America, London 1667. - J.D. Herlin, Beschrijvinge van de Volk-Plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 155. - Mr. J.J. Hartsinck, Beschrijving van Guiana, Amst. 1770, I. 29 en 30. - C. Quandt. Nachricht von Suriname und seinen Einwohnern, Görlitz 1807. blz. 253. - Richard Schomburgk, Reisen in British Guiana, Leipzig 1848. 2e deel. - Everard F. im Thurn, Among the Indians of Guiana, London 1883, blz. 217-219. - Prince Roland Bonaparte, Les habitants de Suriname, Paris 1884, blz. 55. - A. Kappler, Surinam, Stuttgart 1887, blz. 238. - W. Joest, Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana, 1893. blz. 95-98. - C. van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname. 1903, blz. 56. - F.P. en A.P. Penard. De Menschetende Aanbidders der zonnenslang. Paramaribo, 1907, I, blz. 158-160. Een algemeen overzicht geeft Hugo Kunike in Das so genannte 'Männerkindbett', Zeitschr. f. Ethnologie, 43e jaarg. Berlin 1911, blz. 546-563, met zeer uitvoerige litteratuuropgave.

Crabgrass,

BOV. E. Zie PAPPOPHORUM en PASPALUM.

Crabwood,

BOV. E. Zie PITHECOLOBIUM UNGUISCATI.

Crack open,

BOV. E. Zie CASEARIA DECANDRA.

Crataeva gynandra

L. Fam. Capparidaceae. *Soeroen di moondi*, BEN. E. Boom met drietallige zeer langgesteelde bladeren en kogelvormige vruchten.

Crediet-instellingen.^{aant.}

A. Suriname.

1o. Particuliere west-indische bank.

Onder de maatregelen door den Commissaris-generaal Graaf van den Bosch genomen om verbetering in den economischen toestand van Suriname te brengen, behoorde ook de stichting van de Particuliere West-Indische Bank bij Publ. van 9 Maart 1829. Het gronddenkenbeeld, waarvan hij uitging, was het scheppen van een productie niet toebehoorende aan afwezigen. Dit denkbeeld trachtte hij te verwezenlijken door 1o. het aanleggen van een groote suikeronderneming voor rekening van de bank, 2o. het aflossen der Nederlandsche hypotheeken, waartoe de bank de fondsen zou voorschieten.

In het gebrek aan circuleerend medium zou worden voorzien door uitgifte van biljetten, welke tot wettige betalingen zouden dienen, zoo voor belastingen als anderszins, terwijl gelegenheid zou worden gegeven de tot dusverre als land'smunt gangbare biljetten van de Maatschappij tot bevordering der Volkswijlt te Brussel van 1 Juli tot 31 Aug. 1829 in te wisselen. Verder zouden tweemaal elke week bij de Directie der Bank wissels op hare Agenten in Nederland verkrijgbaar zijn zonder eenig agio. Als waarborg voor de houders der bankbiljetten zouden dienen. 1. een crediet van drie millioen gulden, 2. alle panden en voorwerpen door de Bank beleend en 3. eene som van f150 000, welke jaarlijks uit de Koloniale Kas in de Kas der Bank zou worden gestort.

Deze Bank was onder de toenmalige omstandigheden een belangrijke instelling voor de Kolonie.

Er was evenwel veel vaags in hare samenstelling. Zij werd eene particuliere Bank genoemd, terwijl het toezicht en beheer geheel in handen was van Gouvernementsambtenaren. De Hoofddirectie bestond namelijk uit den Gouverneur-Generaal, den Procureur-Generaal, den Controleur-Generaal en twee bezoldigde commissarissen benevens een vasten Secretaris. De reden hiervan is geweest - zooals Minister Baud in 1845 in de Staten-Generaal verklaarde - dat tevergeefs gezocht is geworden naar een bankier, die genegen was om het kapitaal van drie millioen ter beschikking van de Bank te stellen. Toen dit niet onmiddellijk slaagde, maar de Regeering nog hoop had op verwezenlijking, besloot zij te beginnen met de eerste voorschotten te doen uit andere fondsen; deze bron droogde echter plotseling op tengevolge van de gebeurtenissen in 1830 in het Moederland, waardoor ook de kans een bankier te vinden verdween. Daarbij kwam nog dat de Bank in het korte tijdbestek van 1829 tot 1831 voor f1 126 000.- meer wissels getrokken had dan overgemaakt. Het werd meer en meer onzeker of zij ook in staat zou zijn evenwicht tusschen traites en remises daar te stellen, vooral daar de suikerplantage Voorzorg aan de Saramaccarivier, welke door de Bank opgericht en een harer steunpilaren worden moest, op aandrang der kolonisten verlaten moest worden. Deze beweerden dat de onderneming gevaarlijk voor de rust der Kolonie worden zou, daar zij het vereenigingspunt zou worden van de zoogenaamde vrije Gouvernementsarbeiders, die naar hunne meening liever verspreid te werk gesteld dan bij elkaar gehouden moesten worden. Het bestuur bezweek voor dezen aandrang en daar het kapitaal van drie millioen dat de Bank noodig had, niet verkregen kon worden, begon zij spoedig op hare grondslagen te waggelen. Bovendien had ook het gronddenkenbeeld van Generaal van den Bosch, om eene productie te scheppen, behorende aan niet afwezigen, door de eigenaars van plantages in de gelegenheid te stellen de Nederlandsche hypotheeken af te lossen, schipbreuk geleden ten gevolge

van de onvoorzichtige wijze waarop deze hypotheeken waren uitgezet, zelfs tegen den geest der bepalingen. Aan personen, die politieken invloed hadden, maar uithoofde van huone enorme schulden, bij niemand crediet, werden belangrijke kapitalen voorgeschoten op hunne 'effecten', welke de waarde daarvan, niet bezaten. Dergelijke onvoorzichtigheden brachten de Bank groot nadeel toe en was de oorzaak dat in de laatste helft van 1830, op last van de Hooge Regeering de Bank geene leeningen meer mocht doen.

Met het ophouden der beleeningen ontstond een ander kwaad, namelijk het niet in circulatie brengen van het bankpapier. De bank ontving jaarlijks uit de Koloniale Kas een bedrag van f150 000.-; ware zij nu voortgegaan met het doen van doelmatige beleeningen, dan was het papierengeld van zelf in omloop gekomen, maar nu zij daarmede ophield en jaarlijks die som toch bleef ontvangen, verminderde natuurlijk de circulatie.

In het begin van 1831 gaf de Directie der Bank door middel van de Surinaamsche Courant te kennen, dat provisioneel geen wisselbrieven meer op het Ministerie van Koloniën zouden worden afgegeven, ofschoon dit geheel in strijd was met de bepaling bij de oprichting der Bank gesteld dat 'tweemaal elke week bij de Bank zonder oponthoud of korting, wissels op hare Agenten in Nederland verkrijgbaar zijn'. Wel werd om een schijn van wettigheid te behouden in de daarop gevolgde public. van 3 Mei 1831 in strijd met de advertentie der Bank vermeld: 'het

afgeven van wisselbrieven zal bij voortduring plaats hebben,' maar dit verloor alle waarde door de bijvoeging: 'doch niet verder of meerder dan naar evenredigheid van het bedrag der ter escompto aangeboden wordende wisselbrieven, en mitsdien in dier voege, dat de Particuliere West Indische Bank al de door dezelve af te geven Wisselbrieven door eigene remises ten volle zal dekken.'

Daar de Bank geene eigen remises had en integedeel reeds in twee jaren f1.126,000.- meer getrokken had dan overgemaakt, kwam dit besluit op hetzelfde neer als op opheffing van de Bank. Dit was ook werkelijk het geval; nog slechts tweemaal werd het Koloniaal Gouvernement gemachtigd tot afgifte van wissels ten bedrage van f200 000.- op het Gouvernement in Nederland en wel in 1838 en 1839 telkenmale voor f100.000.- Het gevolg van een en ander was natuurlijk, dat er spoedig gebrek ontstond aan circuleerend middel, vooral daar de Bank als crediteur voor aflossing der nog loopende hypotheeken bankbiljetten ontving en deze niet meer uitgaf. De bankbiljetten daalden dientengevolge in waarde - trots de bepaling van art. 3 der publicatie van 3 Mei 1831, dat zij de volle waarde behouden zouden, daar voor wissels opnieuw agio moest betaald worden en daar naar mate van de rijzing van het wisselagio, het papier daalde. Deze wijziging had hoogst belangrijke en droevige gevolgen. De handel ging achteruit. Menig faillissement of surseance van betaling was het gevolg hiervan. Het agio ging als spoedig aanzienlijk in de hoogte en bereikte in 1841 40%, zoodat men om f100.- in Nederland te betalen f140.- Nederl. Courant moest storten, of 434 Surin. Courant. De administrateurs der plantages brachten dit agio niet altijd in het credit hunner principalen en toen deze eindelijk met ernst erop aandrongen, haastten genen zich door hun grooten politieken invloed, een wettelijk verbod tegen het agio te krijgen. De Gouverneur Rijk, die voor dezen invloed bezweek, vaardigde een publ. dd. 16 Oct. 1841 No. 10 uit, 'waarbij elk en een iegelijk verboden werd op buitenlandsche wissels agio of opgeld of eenige andere voordeelen te bedingen, welke de strekking hebben, om de waarde van het circuleerend medium te bekorten. Zij die tegen dit verbod handelen, zullen gestraft worden met eene boete, gelijk staande aan het bedrag van den wissel of het dubbele der premie, agio of andere voordeelen daarbij bedongen.'

Het kwaad werd, zooals te begrijpen is, daarmede niet gestuit, maar de administrateurs konden thans, onder den dekmantel van het verbod, het agio voor zich behouden. De Regeering in het Moederland keurde dit verbod op staathuishoudkundige gronden af en drong op de intrekking aan, doch dit vond tegenstand in den Kolonialen Raad, die voor het grootste deel uit Administrateurs bestond. De Gouverneur Elias bracht het intrekken van dit verbod verschillende malen ter tafel in de zittingen van den Kolonialen Raad en wel op grond, zooals in de notulen vermeld staat 'dat het verbod ten dekmantel strekte voor degenen, die in het geheim agio bedingen, zonder die aan den betrokkene in rekening te brengen', doch zonder eenig gevolg. Eindelijk ging hij bij publ. van 19 Juni 1844 No. 3. er toe over de strafbepalingen tegen pogingen tot depreciatie van het circuleerend medium in te trekken, vooral om de officieren van het Nederlandsche escader in de West-Indiën de vrije beschikking te kunnen laten over de wissels, welke zij op het Ministerie van Marine te trekken hadden, en die zij, zoolang het verbod bestond, verplicht waren à pari bij de Particuliere West-Indische Bank te disconteerden, daar zij, ze boven den parikoers verkoopende aan anderen, strafbaar zouden zijn. Het gevolg hiervan was dat er zulk een groote tegenstand in de Kolonie tegen den Gouverneur Elias ontstond, dat de Regeering verplicht was strenge maatregelen tegen de daders, zooals te begrijpen de administrateurs, te nemen. Deze brachten hunne principalen er toe zich tot den Minister van Koloniën te wenden met het verzoek om terugroeping van den Gouverneur. Toen zij geene voldoening van den

Minister konden krijgen, richtten zij zich bij adres tot de 2e Kamer der Staten Generaal. Dit was de eerste maal dat de Surinaamsche aangelegenheden in de 2e Kamer ter sprake werden gebracht. De Kamer benoemde een Commissie van onderzoek, die na verscheidene personen, bekend met de Kolonie, te hebben gehoord, den 18n Juni 1845 een belangrijk verslag uitbracht, waarbij de Gouverneur Elias in het gelijk gesteld werd, maar willekeurige handelingen van vroegere Gouverneurs werden afgekeurd.

In de zitting van 23 Juni d.a.v. werd na langdurige discussie besloten, dat de 2e Kamer, gezamenlijk met de 1e Kamer, zich tot Z.M. den Koning zouden wenden om de belangen der West-Indische Kolonie aan Hoogstdenzelven aan te bevelen. In dit adres wordt o.m. gezegd: 'wij mogen niet verzwijgen dat het daarstellen van de Particuliere West Indische Bank, die aan hare verplichtingen niet heeft kunnen voldoen, op den geldsomloop in Suriname een hoogst nadeeligen invloed heeft gehad. Die instelling is op het gezag van het Nederlandsch Gouvernement daargesteld, en ofschoon het Moederland regtens misschien ongehouden is, om koloniale schulden buiten de medewerking der wetgevende macht aangegaan, te voldoen, zoo beschouwen wij deze zaak van zoodanig belang, zoo nauw verbonden aan de bloei der Koloniën dus aan de welvaart des vaderlands, dat wij gemeend hebben bij dit eerbiedig adres aan U.M. kenbaar te moeten maken, dat de Staten Generaal bereid zijn, om met U.M. de vereischte wettelijke maatregelen te beramen, ten einde de koloniale administratie desnoods uit 's Rijks geldmiddelen in staat te stellen, om de verpligtingen volkomen na te leven, die in 1829 aan de Particuliere West Indische Bank bij B.K. opgelegd zijn geworden.'

Het gevolg van dit adres was dat bij K.B. van 1 Juli 1845 de Minister van Koloniën gemachtigd werd om in de boeken van het Departement als oninbaar te doen afschrijven: 1. eene vordering van f647.213.73⁵ ten laste van Suriname, zijnde het nadeelig verschil tusschen de van daar ontvangen remises en de voor die Kolonie gedane betalingen van 1837-42 en 2. eene vordering van f35136.63, waarmede het door de Regeering aan de kolonie in 1844 verleende subsidie van f150 000 is overschreden geworden.

Later werd bij K.B. van 6 Febr. 1847, (7 April d.a.v. in de kolonie gepubliceerd) bepaald, dat ter kwijting van de verplichtingen der Particuliere West-Indische Bank en ter tegemoetkoming aan het gebrek aan circuleerend medium, de door de Bank uitgegeven biljetten, buiten omloop gesteld werden en ingewisseld konden worden tegen schatkistbiljetten, rentende 5% en aflosbaar in Nederlandsche muntspacie. Vijftienduizend schatkistbiljetten à f100. werden achtereenvolgens uitgegeven en uitgeloot.

Voorloopig werden ter voorziening aan pasmunt, kleine muntbiljetten van 50, 25, 15 en 10 centen van

de Particuliere West Indische Bank ten bedrage van f40.000.- nog in omloop gehouden, onder voorwaarde dat het niet verplichtend gesteld werd, om meer dan voor de som van f10.- hetzij met, hetzij zonder koperen munt in betaling aan te nemen.

Bij publ. van 2 Juni 1848, No. 7, werd door den Gouverneur besloten, naar gelang de behoefte het vorderde, kleinere schatkistbiljetten, n.l. van f25, f10, f5, f3, f2, f1, f0.50, f0.25, f0.15, en f0.10, uit te geven, waarop geene rente zou worden te goed gedaan, mits tegen nederlegging of buiten omloopstelling van een gelijk bedrag aan schatkistbiljetten van f100. Voor de uitgifte hiervan kon gebruik gemaakt worden van den nog aanwezigen voorraad papier der Particuliere West Indische Bank, mits elk stuk vóór de uitgifte werd gestempeld:

Schatkist-billet

K.B. 6 Februari 1847 La. O⁵.

Het papier der Particuliere West Indische Bank van 50, 25, 15 en 10 centen, dat voorloopig in de circulatie was toegelaten, werd bij dit besluit ingetrokken.

In September 1849 werden de schatkistbiljetten tegen Nederlandsche muntspecie ingewisseld en werd bepaald dat het bankpapier niet langer dan tot 30 Juni 1850 als geldige betaling mocht aangenomen worden. Het papieren geld hield dus op in Suriname te bestaan.

Bij publicatie van 22 Dec. 1854 werd de verandering in het Nederlandsche muntstelsel, waarbij de enkele zilveren standaard werd aangenomen, ook voor West-Indië verbindend verklaard, terwijl om de geldcirculatie te bevorderen, sommige vreemde zilveren munten tegen vastgestelden koers als wettig betaalmiddel, ook bij betalingen aan 's lands kas werden toegelaten. (Zie MUNTWEZEN,)

Eindelijk werd bij Publ. van 29 Dec. 1870 No. 11, het K.B. van 19 Nov. 1870 No. 30, afgekondigd, waarbij vastgesteld werd dat de bij K.B. van 21 Maart 1848 No. 10, bevolen liquidatie der Particuliere West-Indische Bank met 31 Dec. 1870 gehouden wordt voor volbracht.

De Hoofddirectie der Bank werd met den zelfden datum ontbonden, onder bepaling dat alle invorderingen, ontvangsten en uitgaven, welke nog ter zake van eenige credietverleening of onderneming van de Bank mochten te doen zijn, rechtstreeksch zouden geschieden door of van wege het koloniale bestuur en ten bate of ten laste van de koloniale geldmiddelen. Alzoo eindigde deze instelling, welke sinds 1848 den doodslaap was ingetreden.

Litt. Teenstra, De Landbouw in de Kolonie Suriname, Gron. 1835. I. 68; Bijdrage tot de kennis der Nederlandsche en vreemde Koloniën, Utrecht 1844-1847; Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861; J.J. Reesse. De Suikerhandel van Amsterdam van 1813 tot 1894, 's Grav. 1911, blz. 126; A.G. van Wieringen, Geschiedenis der belastingen in de kolonie Suriname, 's Grav. 1913, blz. 16, vlg.

J.A.P.

2o. Surinaamsche Bank.

Bij Kon. Besl. van 19 Mei 1864, No. 30, werd aan de 'Naamlooze Vennootschap De Surinaamsche Bank' de bevoegdheid gegeven om gedurende 25 jaren, nadat de Koninklijke bewilliging op de Statuten zou zijn verleend, in de kolonie Suriname

als Circulatie-Bank werkzaam te zijn. Aan geen andere vereeniging, noch aan bijzondere personen, bankoperatiën ten doel hebbende, zouden gedurende dat tijdvak meerdere voordeelen of voorrechten worden toegekend dan aan de Surinaamsche Bank. De verdere bepalingen van het Koninklijk besluit hebben tot grondslag gestrekt aan de akte van oprichting der Surinaamsche Bank, die 19 Januari 1865 notariëel werd verleden, nadat de concept-akte bij K.B. van 9 Nov. 1864, No. 65, was goedgekeurd.

18 Juli 1865 word de Bank in de kolonie Suriname voor het publiek geopend.

De zetel van de Bank werd gevestigd te Amsterdam, waar eene Hoofddirectie, bestaande uit twee personen, de leiding van de Bank had. De werkkring van de Bank bepaalde zich tot de kolonie Suriname, waar eene Directie de leiding der zaken kreeg, onder de Hoofddirectie te Amsterdam.

De operaties der Bank werden als volgt vastgelegd:

1. het disconteeren van wisselbrieven en ander handelspapier met twee of meer solidair verbonden en geen langer looptijd dan de gebruiken des handels medebrengen; voorts in het koopen, verkoopen en afgeven van wisselbrieven;
2. in het beleenen van goederen, waren en koopmanschappen, munt- en muntmateriaal;
3. in den handel in goud, zilver, biljoen en verder muntmateriaal;
(Bij de tweede concessie voor 25 jaar werd de redactie:
'in den handel in stofgoud en goud in staven, klompen en kwarts, alsmede zilver en verder muntmateriaal;')
4. in het ontvangen van gelden in rekening-courant met of zonder rente;
5. in het uitvoeren van finantiëele commissiën, door het Gouvernement of particulieren aan de Bank opgedragen.

Daarenboven was de Bank bevoegd, op de voorwaarden door haar in het openbaar aan te kondigen, gelden en andere waarden in eigenlijk gezegde bewaring te nemen.

Verder mocht de Directie beleeningen sluiten op in Suriname courante handelsartikelen, met een maximum van $\frac{2}{3}$ der waarde en voor niet langer dan drie maanden.

Aan niemand mocht de Bank eenig crediet of voorschot in blanco verleen. Aan eenige handels-, nijverheids- of andere onderneming mocht zij geen deel nemen. Zij mocht geen eigen aandeelen inkoop, noch effecten, goederen, waren of koopmanschappen koopen, geen vaste goederen koopen of bezitten, behalve, gedurende een maximum van twee jaren, door haar, ter vermindering van schade, in bijzondere gevallen, ingekochte onderpanden. Voorts mocht zij haar eigen aandeelen niet beleenen, noch geld geven op hypotheek of onder verband van schepen.

Met uitzondering op het bovenstaande mocht de Bank f500.000.- van haar kapitaal en haar reservefonds beleggen in Nederlandsche Staatsschuld, in geldleeningen ten laste der Kolonie Suriname, (dit eerst sedert Kon. Besl. van 19 Maart 1875, No. 27) en in pandbrieven van koninklijk goedgekeurde hypotheekbanken.

Met het oog op haren werkkring als circulatiebank werden de overige werkzaamheden van de Bank zeer beperkt en om voldoende zekerheid te verkrijgen dat de uit te geven bankbiljetten steeds tegen gangbare specie zouden kunnen worden ingewisseld, werd bepaald dat tegenover het gezamenlijk bedrag in omloop zijnde bankbiljetten, rekening-courant-saldi en andere binnen vier maanden opvraagbare verbintenissen, (aanvankelijk stond hier '10 dagen', gew.

bij K.B. 11/9 1868, G.B. No. 12) een derde van dat bedrag in gangbare specie bij de Directie te Paramaribo aanwezig moest zijn. Boven de drie millioen gulden zouden bedoelde biljetten en andere verbintenissen ten volle door gangbare specie gedekt moeten zijn.

Bij Kon. Besluit van 14 Mei 1871, No. 7, werd de verplichte dekking gebracht op 40%.

De biljetten der Bank, de door haar afgegeven wissels en verder uit te geven stukken, werden vrijgesteld van het recht van zegel, Over de gelden, die de Bank van den Lande ontvangt en uitbetaalt zou geen provisie worden berekend.

Het toezicht op Hoofd-directie en Directie werd gelegd in handen van ten minste zes Commissarissen, door stemgerechtigde aandeelhouders (d.w.z. zij die tenminste tien aandeelen hebben) gekozen, terwijl in Suriname nog eene Commissie van Toezicht werd gevestigd van tenminste drie leden en daar een Gouvernements-Commissaris het toezicht van Gouvernementswege zou uitoefenen.

Op de benoeming door Commissarissen van Hoofddirectie en Directie was de Koninklijke goedkeuring vereischt.

Als eerste Commissarissen traden op de Heeren: Dr. S. Sarphati, Ch. le Chevalier, Joan Muller, L.H. Enthoven, P.C. Gulcher, M.H. Insinger, en A.C. Wertheim; tot leden der Hoofddirectie te Amsterdam werden benoemd de Heeren Ch. M. Fraissinet en N.G. Pierson. De Directie te Paramaribo werd samengesteld uit de Heeren Henri Muller, S. Abendanon Jzn. en W.E. Ruhmann en de Commissie van Toezicht aldaar uit de Heeren J.B. de Mesquita, Mr. G.J.A. Bosch-Reitz en T.J. Eyken Sluyters. Als Gouvernements-Commissaris trad voor de eerste maal op Mr. C.H. Immerzeel, destijds Administrateur van Financiën.

Reeds dadelijk bleek de nieuwe instelling aan eene behoefte te voldoen. De Bankbiljetten vonden een goede ontvangst; twee maanden na de opening bedroeg de circulatie van bankpapier reeds f89.000.- en tegen het einde van het jaar, dus na nog geen zes maanden was dit cijfer geklommen tot f192.000.

Specievoorraad kon worden verkregen door de storting van de in Suriname aanwezige aandeelhouders en door de inwisseling van specie tegen biljetten en aankoop van wissels door het publiek.

Op het einde van 1865 was de specie-voorraad bij de Bank groot f234.409.32½, waardoor de kostbare uitzending van uit Nederland kon worden vermeden.

De Bankbiljetten werden uitgegeven in stukken van: f1000.-, f300.-, f200.-, f100.-, f50.-, f25.- en f10.- waarbij eenige jaren later nog zijn gevoegd biljetten van f5.-.

De op pags. 236 en 237 geplaatste Balans en Winst- en Verliesrekening over 1865 geeft een duidelijk beeld van de operaties in den eersten tijd.

Een voornaam arbeidsveld opende zich op het terrein van discontoeering. Velen kwamen geld van de Bank leenen op korten termijn, tegen promesse of acceptatie, met twee of meer handteekeningen. De intrest aanvankelijk op 8% gesteld, steeg begin 1866 tot 9%, terwijl, om te groote stijging van het discountokapitaal tegen te gaan ten nadeele van de veilige belegging, in dat jaar besloten werd onder sommige omstandigheden 10% te vragen en men in 1868 zelfs tot 11% ging. In 1870 werd de rente voor de meeste stukken weder tot 9% verlaagd en op dat cijfer bleef de discountorente 20 jaar gehandhaafd. Toen bij het nieuwe octrooi de mogelijkheid werd geopend om ook op andere wijze, nl. door uitzetting van gelden op hypotheek, rente te maken, werd de discountovoet met ingang op 1 Jan. 1890 op 8% gesteld. Sedert bleef de rentevoet ongewijzigd en gelijk aan dien in het Surinaamsche Wetboek van Koophandel vastgesteld.

Het maatschappelijk kapitaal der Bank bedroeg aanvankelijk één millioen gulden. Door tegenspoed met sommige aanzienlijke debiteuren in de kolonie werd in den

loop der eerste jaren een groot bedrag op de rekening Ongeregelde en Dubieuze Vorderingen overgebracht, welke rekening daardoor in 1877 gestegen was tot f312.778,49, waar tegenover uit de gemaakte winsten slechts was gereserveerd tot een bedrag van f157.139,15⁵. In den loop van dat jaar werd besloten de dubieuze vorderingen, welke voor een zeer aanzienlijk deel oninbaar waren gebleken, af te schrijven en een reservefonds in het leven te roepen, dat als waarborg zou dienen tegenover dubieuze vorderingen in de toekomst. Een besluit van de Aandeelhoudersvergadering om daartoe het kapitaal van één millioen gulden terug te brengen tot f700.000.- en de aandeelen van f250.- aldus te brengen op f175.- werd bij Koninklijk Besluit van 17 April 1878 No. 12 (G.B. no. 12) goedgekeurd.

Deze vermindering met f300.000.- van het kapitaal, vermeerderd met hetgeen reeds gereserveerd was voor dubieuze vorderingen, strekte tot afschrijving van het debet van Ongeregelde en Dubieuze Vorderingen en maakte het mogelijk eene reserve te scheppen van f175.000.-. Andere belangrijke wijzigingen in het Octrooi kwamen in het eerste vijf en twintigjarig tijdperk niet voor.

Enkele Koninklijke Besluiten brachten wijzigingen van ondergeschikt belang in de Statuten der Vennootschap. Zoo, dat van 11 Sept. 1868, No. 16 (G.B. No. 12), reeds genoemd, waarbij ook de mogelijkheid werd geschapen om bankbiljetten van f5.- uit te geven; dat van 25 Dec. 1871, No. 2 (G.B. 1872, No. 2), waarbij goedgekeurd werd dat de Directie te Paramaribo, aanvankelijk bestaande uit drie personen, voortaan slechts uit twee personen zou bestaan en dat van 11 Jan. 1875, No. 27, (G.B. No. 5) waarbij machtiging werd verleend om een deel van het kapitaal te beleggen in geldleeningen ten laste van de Kolonie Suriname.

Blijkens de op pags. 236 en 237 voorkomende Balans was de positie van de Bank op het einde van den termijn van haar eerste octrooi in den loop der jaren veel sterker geworden, al was het kapitaal verminderd.

Er was dan ook geen enkele reden om in 1889 niet op nieuw eene gelijke concessie aan te vragen, ditmaal bij het Koloniaal Bestuur, dat sedert de wijziging van het Regeerings-Reglement in 1865 de bevoegdheid tot regeling van dergelijke aangelegenheden bij Koloniale Verordening had verkregen.

De ondervinding, gedurende den tijd van de eerste concessie opgedaan, gaf geen reden om veel ingrijpende wijzigingen aan te vragen bij de nieuwe concessie. Slechts op twee punten was dat wèl het geval. Het Bestuur van de Bank verzocht in de eerste plaats de bevoegdheid om voortaan een gedeelte van haar kapitaal - een derde van kapitaal en reservefonds - te mogen beleggen in hypotheken (eerste) op onroerende goederen in Suriname. Deze uitbreiding van bevoegdheid was gewenscht omdat de Bank in de laatste jaren voor belangrijke sommen in Nederland belegging had moeten zoeken in discontelingen of prolongatiën op een lagen rentevoet, gebonden als zij was aan de bepaling, dat zij slechts $\frac{2}{3}$ van haar kapitaal in effecten mocht beleggen. Een

Balans der Surinaamsche bank. 31 December 1865.

Aan	f10.800 -	Per	f1000000 -
Per Kas		Kas Kas	
		Per	f62.803 20
		Tafel Tafel	
Aan		Per	f192.100 -
Wissels		Bank Bank	
en		in	
Portefeuille Portefeuille		Circulatie	
A. te	f110.708 37	Per	f31.881 44
Parabo Parabo		Per Per	
		Saldo's	
B. te	f14.521 -	Per	f10.726 81½
Amsterdam Amsterdam		Diverse	
		Ondere Ondere	
	_____	Per	f1.936 18½
	_____	Winst	
		en	
		Ver Ver	
Aan			
Kas Kas			
A.	f234.409 32½		
Munt			
en			
mutual mutual			
te			
Parabo Parabo			
B. te	f6.561 59	f240.970 91½	
Amsterdam Amsterdam			
in Kas			
en bij			
den			
Kassier			

Aan	f23.136 44		
Per Per			
Aan	f1.273 95½		
Diverse			
Debeten Debeten			
Aan			
Quit Quit			

Totaal bedrag	f53.227 -	
10% afstaan	f5.322 70	
	_____	f47.904 30
Aan Geweren en Mobilair		f50.132 66
	_____	_____
	f129447 64	f129447 64

Winst- en verliesrekening der Surinaamsche bank. 31 December 1865.

Aan Overloop		Per Overloop	f31.265 05
Schissen, Katoen, Beasting, Katoen, Weaving		Per Comptoir	f2.408 61½
Kasbon, Porti, Brouwerij enz.	f28.647 46½	Per Winst en Discounts	f2.232 68½
Aan Oligon			
Onder der Commissie, Dieren, Vossie			
Kosten, Barken met trolen enz.			
Totaal bedrag	f53.227 -		

Hiervan afstaan 10%		f5.322 70	
Aan Saldo op		f1.936 18½	

nieuwe
Rekening

f35.906 35

f35.906 35

Balans der Surinaamsche bank. 31 December 1889.

Aan Per Rekening	f577.033 75	Per Kapitaal	f700.000 -
Aan Gedruven en Mobilair	f25 - 000	Per Rekening	f175.000 -
Aan Diverse Debeten	f384.212 92	Per Disconto Per Rekening	f65.000 -
Aan Per Rekening	f339.000 -	Per Diverse Ondebeten	f261.718 26½
Aan Per Rekening		Per Banken in Circulatie	f1083.120 -
		Per Per Rekening Saldo's te Pararabo	f246.605 05
A. f685.494 98 Munte te Pararabo		Per Per Rekening	f607.923 63
B. te f9.441 99 Anteclan in Kas en bij den Kassier		Per Onbet. Diensten pro 1885, 1886, en 1888	f404 25
	f694.936 97	Uitd. f56.000 - over 1889 ad. 8%	
Aan Wissels en Posten		Per f1.434 23 Per Rekening	

in

~~Portefeuje~~

A. te f540.271 62

~~Parabolo~~

_____ f57.434 23

B. te f139.170 16

~~Amsterdam~~

Per
Winst
en
Verlies

f2.419 99½

_____ f679.441 78

_____ f199.625 42

_____ f199.625 42

Winst en verliesrekening der Surinaamsche bank. 31 December 1889.

Aan

~~Olden~~

Per
Saldo
van
A°. P°.

f1.745 47

~~Schissen,
Ordnud
van
Gedruwen,
Katohu,
Beasting,
Kan-~~

Per
~~Olden~~

f81.405 05

~~toelofen,
Wisselgus,
Kassabn,
Porti,
Brouwe~~

Per
~~Comptoir~~

f15.511 72

enz.

f45.063 30

Per
Wisselgus
en
Disconto

f29.686 49½

Aan
Disconto
~~Reserf~~

f16.890 88

Per
~~Olden~~
en
Diversen

f1.425 17

Aan f56.000 -

~~Olden~~

~~Portefeuje~~ f1.434 23

_____ f57.434 23

Aan
Tijmes
volgens
Art. 47

f7.965 50

der
Statuten

Aan
Saldo

f2.419 99

————— —————
f129.773 90

————— —————
f129.773 90½

tweede gewenschte wijziging was het terugbrengen van het verplicht dekkingscijfer van 40% op $\frac{1}{3}$ van het gezamenlijk bedrag van bankbiljetten, rekeningcourantsaldo's en andere binnen vier maanden in Suriname opvraagbare verbintenissen.

Aan beide wenschen werd door het Koloniaal Bestuur gevolg gegeven, terwijl ook nog aan den Gouverneur de bevoegdheid werd verleend om in dringende omstandigheden tijdelijk de bepaalde dekkingsverhouding op voordracht van de Directie te Paramaribo te wijzigen. Dergelijke wijziging zou bij Koloniale Verordening moeten worden bekrachtigd.

Bij Koloniale Verordening van 26 Juni 1889 (G.B. No. 19) werd aan de Surinaamsche Bank vergunning verleend, om, met ingang op 9 November 1889, opnieuw gedurende 25 jaren in de Koloniale Suriname als Circulatiebank werkzaam te zijn en bij K.B-van 25 Oct. 1889. No. 19 werd de Koninklijke bewilliging verleend op de in verband met de nieuwe Con. cessievoorwaarden, eenigszins gewijzigde Statuten,

Daarmede trad de Bank hare tweede levensperiode in, gesteund door de verklaring van den Gouverneur van de kolonie in de Memorie van Toelichting op de ontwerp-verordening: 'gerust kan van de Bank worden getuigd, dat zij zeer nuttig werkt, zélfs dat zij voor het verkeer onmisbaar is geworden' en door die van de Koloniale Staten in haar antwoord daarop: 'Al de leden, die aan het afdeelingsonderzoek deelnamen, erkenden volmondig de noodzakelijkheid en wenschelijkheid van het blijven bestaan der Surinaamsche Bank en waren gaarne bereid mede te werken tot de daartoe vereischte vergunning'.

De tweede levensperiode van de Surinaamsche Bank heeft zich gekenmerkt door een rustig voortgaan op den ingeslagen weg. Met beleid en vastheid moest het Bestuur voortdurend optreden, volkomen op de hoogte blijvende van den toestand der debiteuren en van den stand der cultures, die de voornaamste bron van inkomsten voor de koloniale maatschappij opleveren, en ook rekening houdende met de vooruitzichten, die nieuwe ondernemingen voor de kolonie zouden kunnen opleveren. Door goed en kwaad gerucht ging de instelling haren weg, aan den eenen kant gedachtig aan de waarheid dat als het den ingezetenen der kolonie goedgaat de Bank daarvan ook profijt trekt en zij dus op tegemoetkoming van de particuliere energie bedacht moet zijn, maar aan den anderen kant niet vergetend dat het belang van aandeelhouders niet uit het oog mocht worden verloren.

Dat eene zorgzame gestie steeds noodig was, blijkt wel uit de omstandigheid dat uit de gemaakte winst als regel bijna elk jaar flinke bedragen moesten worden afgeschreven wegens geleden of te duchten verliezen.

Het volgende staatje van daarvoor noodig geachte afschrijvingen geeft daarvan een juist beeld:

1889	f6890.88
1890	f4905.80
1891	f2175.85
1892	f17794.89
1893	f.-
1894	f.-
1895	f.-
1896	f15543.03

1897	f13155.42
1898	f9334.65
1899	f6085.14
1900	f23295.90½
1901	f37500.-
1902	f23583.39
1903	f20373.20
1904	f37680.67
1905	f20578.31
1906	f19349.04½
1907	f23297.28½
1908	f35762.27½
1909	f26987.46
1910	f5933.53
1912	f2826.28

tezamen vormende, de aanzienlijke som van f353.053.01, een kapitaal dat eenvoudig als verloren is te beschouwen. terwijl in de jaren 1911 en 1912 nog f20.000 werd gereserveerd voor de mogelijke nadeelige saldi op deze rekening in de toekomst. In de jaren van 1900 af heeft de cacaocrisis op deze afschrijvingen grooten invloed gehad.

Ten einde te groote verschillen in de exploitatie-uitkomsten van de verschillende elkander opvolgende jaren te voorkomen was het Bankbestuur er op bedacht de reserve grooter te maken dan de in de Statuten voorgeschreven reserve tot een maximum van 25% van het kapitaal. Een Disconto-reserverekening werd daartoe in het leven geroepen, welke, op de Balans van 1889 reeds voorkomende, met een bedrag van f65.000.-, weldra steeg tot f125.000.- en sedert op dat bedrag gehandhaafd bleef.

De in 1889 gegeven vergunning om geld uit te zetten tegen eerste hypotheek op onroerende goederen in Suriname, bleek in de praktijk in het algemeen tot geen bezwaren aanleiding te geven. Reeds in het eerste jaar, 1890, werd op die wijze een kapitaal van f170.481.- uitgezet; het volgende jaar steeg dit bedrag tot f259.538.- en sedert bleef het op die wijze uitgezet kapitaal steeds op en neer gaan, al naar gelang van de behoefte, in de nabijheid van het toegestane maximum, zijnde ⅓ van het kapitaal en reservefonds.

Slechts één wijze van hypotheek bleek in de praktijk voor de Bank te veel risico op te leveren, nl. die, waarbij plantages als onderpand werden verbonden. Reeds bij de behandeling van de nieuwe concessie in de Koloniale Staten was de aandacht er op gevestigd dat, hoewel men verwachtte dat de nieuwe bevoegdheid tot uitzetting van geld op hypotheek ook den landbouw ten goede zou kunnen komen, daarbij met de meest mogelijke omzichtigheid zou moeten worden te werk gegaan, ter voorkoming van schade, omdat de waardebepaling van plantages zoo hoogst moeilijk was. Van de uitgezette f170.481.- in 1890 werd f113.000.- gegeven tegen onderpand van 6 plantages. Dit bedrag steeg in 1891 tot f141.300.-. Maar sedert werd deze soort uitzettingen steeds kleiner tot in 1901 de laatste post afgelost was. Verliezen van bijv. f22676.50 en f10000.- bij verkoop of liquidatie van plantages gaven ten

slotte aanleiding tot de beslissing om de Bank los te houden van de wisselvalligheid der cultures.

Waar de Bank indirect den landbouw kon steunen, bleef zij geenszins achterwege, maar van directe hulp of inmenging onthield zij zich de laatste tien jaren.

Een punt van voortdurende zorg bleef voor het Bestuur de ongestoorde geld- en bankbiljetten-circulatie en herhaaldelijk moest de Bank groote bedragen aan gemunt goud en zilver naar de kolonie doen komen om hare verplichte dekking op een veilig cijfer te houden. Dit gelukte haar in die mate dat het gemiddelde dekkingscijfer, in 1890 50.54 bedragende, sedert niet daalde beneden 43.47 en dus steeds bleef op meer dan 10% boven het verplichte minimum. Die cijfers gingen op en neer met de behoefte aan geld bij de koloniale bevolking, al naar mate de inkomsten ruim of minder overvloedig waren, maar staan daarmede toch niet in rechtstreeksch verband, doordat op die cijfers ook andere factoren hun invloed deden gelden, als verzending van gemunt geld uit de kolonie met de schepen van den Kon. West-Indischen Maildienst enz.

Slechts éénmaal was het noodig machtiging van den Gouverneur te vragen om tijdelijk de bepaalde verhouding te wijzigen, nl. in 1911, toen de balataindustrie zich plotseling zóó uitbreidde dat de Bank niet tijdig genoeg maatregelen kon nemen om die in-

dustrie van voldoende geldmiddelen te voorzien, zonder de vastgestelde verhouding tusschen obligo's en aanwezig munt- of muntmateriaal tijdelijk te verbreken. De Gouverneur stelde toen tijdelijk het verplichte dekkingscijfer op $\frac{1}{4}$. Blijkens de gepubliceerde weekbalansen wees er slechts één, die van 2 September 1911, een dekkingscijfer aan beneden 33.33, t.w. 30.87. De volgende week was het cijfer weder gestegen tot 36.72.

De finantiële uitkomsten van het Bankbedrijf wijzen in het algemeen een zelfde lijn aan als de economische geschiedenis van de kolonie. Vandaar dat de achtereenvolgende jaarverslagen der Bank een goed beeld geven van den economischen toestand der Kolonie. Gaat het de kolonie voorspoedig, dan heeft ook de Bank in normale omstandigheden niet te klagen, maar geven de cultures tegenslag, dan is de invloed daarvan op het bankbedrijf onmiskenbaar. Het kan natuurlijk ook voorkomen dat tegenspoed in het bedrijf zich voordoet los van den economischen kolonialen toestand, als in de jaren vóór 1878.

In de achtereenvolgende jaren werden aan aandeelhouders de volgende dividenden uitgekeerd, te beginnen met het dividend over 1865:

0, $3\frac{1}{2}$, 3, $4\frac{3}{4}$, 4, 0, 0, 0, $2\frac{1}{2}$, $2\frac{1}{2}$, 0, 0, $3\frac{1}{2}$, 5, 5, 6, 7, 7, 7, 5, $5\frac{1}{2}$, $5\frac{1}{2}$, 7, 8, 8, over 1890, het eerste jaar van de tweede periode 8, en vervolgens

8, 8, 9, 9, $9\frac{1}{4}$, 9, 9, $9\frac{1}{2}$, 10, 10, 10, 10, 9, 5, 5, 5, $5\frac{1}{2}$, $6\frac{2}{5}$, $7\frac{3}{5}$, $7\frac{3}{5}$, $8\frac{4}{7}$ en 10.

Ter toelichting van deze cijfers diene, dat zoolang het Reservefonds meer dan $12\frac{1}{2}\%$ van het kapitaal groot is, 5% moet worden uitgekeerd. Eenige malen had eene uitkeering plaats op grond van deze bepaling.

Het laatste verslag der Bank, dat over 1912, geeft omtrent de verrichtingen der Bank in dat jaar de volgende cijfers:

Het totaal der disconteerings bedr. f4.803.803.67

Aan promessen was op 31 Dec. 1912 in portefeuille f751.375.75.

Voor een bedrag van f112.990 werden in den loop van het jaar beleeningen gesloten.

Aan hypotheeken stond 31 Dec. 1912 uit een bedrag groot f288.878.68.

Aan bankbiljetten was gemiddeld in circulatie f1164.798.- met een hoogste cijfer van f1406.645.

Aan ruw goud werd door de Bank gekocht of in consignatie genomen 411.2945 Kgr.

Aan gemunt geld was in de strongroom der Bank op 31 Dec. 1912 aanwezig f595.579. 93.

De Balans en Winst- en Verliesrekening op 31 Dec. 1912, waarbij die van Paramaribo afzonderlijk zijn gevoegd, geven een juist beeld van den toestand der Bank.

Aan het hoofd der Bank staat de Hoofd-directie, thans bestaande uit de heeren Mr. G.M. den Tex en Mr. Dr. C.F. Schoch met een college van Commissarissen, waarin zitting hebben de heeren: Abram Muller, J.C. Gülcher, Mr. H.P.G. Quack, C.M. van Ryn, C.H. Labouchere en G.H. Hooft van Vreeland. De Directie te Paramaribo bestaat uit de heeren: C.M.H. Kroesen en G. Calkoen. Als Koloniale Commissaris is door den Gouverneur aangewezen de heer A.G. Wyers, Koloniaal Ontvanger en Betaalmeester, terwijl in de Commissie van Toezicht zitting hebben de heeren: R. Bueno de Mesquita, J.F.H. Voet, W.L. Loth, J. da Costa en H.J. Bosch.

Hier volgt een lijst van de Hoofddirecteuren en van de Directeuren te Paramaribo van af de stichting der Bank:

Hoofddirecteuren: Ch. M. Fraissinet 1865-1885; N.G. Pierson 1865-1868; H.M. de Vries 1868-1871; L.H. Enthoven, 1871-1901; A. d'Angremond, 1885-1903; W. van Esveld, 1902-1905; Mr. G.M. den Tex, 1903 en Mr. Dr. C.F. Schoch, 1905.

Directeuren: Henri Muller, Directeur-Voorzitter, 1865-1871 en Directeur 1871-1880; S. Abendanon Jz., Dir.-Secretaris 1865-1870; W.E. Ruhmann, D. 1865-1871 en D.-S. 1871; C. Busken Huet, D.-V. 1871-1878; A. d'Angremond, D.-V. 1878-1882; F.W. Westerouen van Meeteren, D. 1880-1881; W. van Esveld, D.-V. 1882-1902; H. d'Angremond, D. 1883-1906; Mr. Dr. C.F. Schoch, D-V 1902-1905; R.N.G.M. Bär von Hemmersweil, D.-V. 1905-1909; C.M.H. Kroesen, D. 1907-1909, D.-V. 1910-1914; G. Calkoen, D. 1910.

(Zie tabellen op pags. 240 en 241).

C.F. SCHOCH.

3o. Landbouwersleen banken.

Teruitvoering van de wet 8 Aug. 1862 (Stb. no. 164, G, B. no. 6) houdende opheffing der slavernij in de kolonie Suriname, werden bij publ. van 1 Aug. 1863 (G.B. no. 23) eenige bepalingen vastgesteld tot regeling der voorwaarden, waarop de vestiging van personen of gezinnen als landbouwers zou kunnen plaats vinden alsmede der ondersteuning, welke zij van het bestuur zouden genieten. Volgens art. 7 dezer publicatie was het koloniaal bestuur bevoegd, kleine voorschotten te geven aan de kolonisten, die zich onder de bepalingen der verordening kwamen vestigen of die bereids gevestigd waren 'mits zij genoegzaam van hun zedelijk gedrag en van arbeidzaamheid doen blijken.' Met deze kolonisten werden gelijk gesteld de immigranten, die hun contract getrouw vervuld hadden en de vrijgegevenen, die om hunne goede hoedanigheden van het staatstoezicht ontheven waren.

Jaarlijks, te beginnen met die voor 1873, kwam op de begrotingen een crediet voor tot het verleenen van genoemde kleine voorschotten. Aanvankelijk voor memorie gevoerd, werd op de begroting voor 1887 door Gouv. Smidt een bedrag van f1500 uitgetrokken; op de begroting voor 1888 f2000. en op die voor 1890 f 4000. Bij de begroting voor 1898 bracht Gouv. Tonckens dezen post op f7000 en stelde voor in het vervolg dergelijke voorschotten ook te verleenen aan kleine landbouwers onder de creolen, waarvoor een crediet van f2500 werd aangevraagd. Bij de begroting voor 1899 werd deze laatste post verhoogd tot f5000. Beide posten bleven op de begrotingen op f7000 en f5000, tot zij op de begroting voor 1904 op f10.000 elk werden gebracht en gehandhaafd tot de begroting voor 1907. (Zie hierover Mr. G.H. Barnet Lyon's artikel in de Nieuwe Rotterd. Courant van 28 April 1908. Tweede Blad A). De voorschotten werden renteloos en voor één jaar gegeven. Bestonden er geldige redenen dan kon uitstel van de terugbetaling verleend worden. Om de terugbetaling te bevorderen werd bij verord. van 21 April 1906 (G.B. No. 31) de regeling voor de invordering van belastingen toepasselijk verklaard voor die van de voorschotten aan de kleine landbouwers.

Bij de begroting voor 1907 werd voor de eerste maal een post uitgetrokken voor tegemoetkoming in de kosten van oprichting en voor voorschotten aan landbouwersleen banken opcoöperatieven grondslag (systeem Raiffeisen), n.l.:

- a. tegemoetkoming in de oprichtingskosten f300
- b. voorschotten -2000

In 1908 was het crediet op de begroting:

- a. tegemoetkoming in de oprichtingskosten -300

Balans 31 december 1912.

Debet.			Credit.
Aan Hydrang Eis Rekening	f485,898 56	Per Kapitaal	f700.000 -
Aan Gebouwen Gebouwen en Meublar Paramo	f25.000 -	Per Reserve	f175.000 -
Aan Gebouwen Gebouwen en Meublar Amsterdam	f15.000 -	Per Disconto Rekening	f125.000 -
Aan Diverse Diverse Debeten	f42.314 56	Per Diverse Ondebeten	f97.860 87½
Aan Bank Bank Rekening	f245.000 -	Per Bank in Circulatie en in kas	f1653650 -
Aan Hydrang Hydrang	f288.878 68	Per Rekening Saldo's te Paramo	f600.615 28½
Aan Beering Beering Rekening	f19,795 10	Per Afbgaf voor rekening van anderen	f10.500 -
- Kas Rekening		Per Tid Rekening	f84.098 80
A. te f1057579 93 Paramo		Per Diverse Rekeningen	f53.160 26
B. te f38.262 92½ Amsterdam in Kas en bij den Kassier		Per Reserve Ong. en Dubieuze Vorderingen	f20.000 -

	_____	_____	f1095,842	85½	Per Reservé	f20.000	-
Aan Wissels en Porseelen in Portefeuje:					Per Orde Dividend pro 1907/11	f1.149	35
A. te Panao	f751.375	75			Per Uitd. over 1912 ad 10 pCt.	f70.000	-
B. te Amboin	f509.685	90			Per Bijlage	f1.925	-
	_____	_____	f1261,061	65		_____	_____
Aan De Ploeg			f134.415	83½	Winst en Verlies	f247	67
			_____	_____		_____	_____
			f613,207	24		f613,207	24

Winst- en verliesrekening 31 december 1912.

Debet.

Aan
Old Ploeg

Per
Saldo
van
A°. P°.

Credit.

f2.424 37

Schissen,
Orde
van
Gouwen
Beking,
Kantoor

Per
H. Ploeg

f41.581 56

Wissels
Kasido,
Porti,
Broude
enz.

f21.563 11½

Per
Comité

f6.623 84

Aan
De Ploeg

f9.529 -

Per
Wissels

f12.278 22

Aan
Reservé

f7.720 -

Per
Verjaard
Dividend

f52 50

Aan Reserve Ong. en Diverse Vorderingen	f12.000 -	Per Winst en Paramaribo	f73.300 15
Aan Bank f70.000 -			
Bank f1.925 -			
	f71.925 -		
Aan Tarieven volgens Art. 47 der Statuten	f13.275 86		
Aan Saldo	f247 67		
	<hr/>		<hr/>
	f136.260 64½		f136.260 64½

Balans Paramaribo 31 december 1912.

Debet.

Aan Bank	f19.795 10
Aan Bank	f288.878 68
Aan Wissels en Portessen in Portefolio	f751.375 75
Aan Diverse Debiteuren	f9.975 56
Aan Gebouwen en Meubilair	f25.000 -
Aan Bank	f1057.579 93

Credit.

f1653.650 -
f600.615 28½
f7.291 96
f8.570 65

Aan
Diverse
Reizen

f117.522 87½

—————
f270.127 89½

—————
f270.127 89½

Winst- en verliesrekening Paramaribo 31 december 1921.

Debet.

Aan
Overdring

f45.026 02

Per
Rekening

Aan
Overdring
en
Dubieze
Vorderingen

f2.826 28

Per
Commissie

Aan
Winst

f73.300 15

Per
Winst

—————
f121.152 45

Credit.

f78.867 49

f9.813 85

f32.471 11

—————
f121.152 45

b. voorschotten - 14000

Voor 1909-1912 werd voor deze voorschotten telkens f20.000, voor 1913 en 1914 f22.000 geraamd.

Uit den aard der zaak zijn het op zeer kleine schaal werkende instellingen, thans 8 in getal, n.l. Domburg, Beneden-Para, Beneden-Commewijne, Saramacca, Coronie (Volksbank), Het Westland, Ephrata en de Nickeriebank, alle, behalve die op Coronie, op coöperatieve grondslag.¹⁾ Op 31 Dec. 1911 was het getal leden van alle tezamen 2547; de door de verschillende banken gevorderde rente varieert van 4 tot 6%, het maximum bedrag van het voorschot van f100 tot f300, het aantal verleende voorschotten was 775, het geldelijk bedrag f53 179, het terugbetaalde bedrag f13 910. Gedetailleerde opgaven vindt men in de Koloniale Verslagen. Het verstrekken van voorschotten aan de kleine landbouwers door het gouvernement is als systeem verlaten. Een klein crediet bleef noodig voor kleine landbouwers, die niet in het rayon van een bank wonen. Voor deze voorschotten brengt het Gouvernement 4% in rekening. De voorschotten van het Gouvernement aan de banken zijn renteloos.

Bij gemis aan een centrale landbouw-credietbank - de Surinaamsche Bank keert geen rente uit voor bij haar in deposito gegeven gelden - belegt het meerendeel der landbouwersleenbanken het niet benodigde geld in de koloniale postspaarbank, die slechts 2,4% rente uitkeert. In het Koloniaal Verslag 1909 wees de Minister van Koloniën - Idenburg - er op, dat het gemis aan zulk een centrale bank zich op den duur zou doen gevoelen en een beletsel blijken te zijn om het landbouwcrediet geheel onafhankelijk te doen worden van het Gouvernement. De commissie benoemd bij besluit van den Min. v. Kol. van 11 Maart 1911 Abd. B. N°. 56 - zoogenaamde, 'Suriname-commissie - betoogde in haar rapport, 'De economische en financieele toestand der kolonie Suriname', 's-Grav. 1911, de wenschelijkheid van zoodanige cultuurbank en omschreef de taak dier instelling als volgt:

1°. Het grondcrediet in de kolonie te organiseeren zoowel op gebouwde als ongebouwde eigendommen; 2°. Voorschotten te geven op korten termijn aan den grooten landbouw, zoowel als aan den handel en de nijverheid in den algemeenen zin van het woord, als ook aan de coöperatieve vereenigingen van kleine landbouwers; 3°. Voorschotten te verleen en aan waterschappen en andere zelfbesturen, aan vereenigingen, voor woningbouw in het leven geroepen; 4°. op te treden als centrale bank voor de verschillende coöperatieve leenbanken; 5°. Gelden op te nemen in den vorm van rentegevende obligatiën en deposito's. De Minister van Koloniën de Waal Malefijt trachtte zulk een cultuurbank tot stand te brengen en verhoogde daartoe de Surinaamsche begroting voor 1912 met de 'kosten van de deelneming der kolonie in de opzichtig van een cultuurbank' door een Rotterdamsche combinatie. Door de aanneming van een motie van het kamerlid de Meester in de vergadering der Tweede Kamer van 23 Jan. 1913 werd de beslissing verdaagd en in de vergadering van 9 April 1913 werd de West-Indische Cultuurbank met 33 tegen 29 stemmen verworpen.

B. Curaçao.

1) In het begin van 1914 zijn er twee landbouwers-leenbanken bij gekomen, n.l. 'Pad van Wanica' en een in den Saramacca-polder.

Op het hoofdeiland van de Kolonie Curaçao zijn drie crediet-instellingen: De Curaçaosche Bank, de Curaçaosche Hypotheekbank en de Spaar- en Beleenbank van Curaçao.

1o. De Curaçaosche Bank.

Deze is een Gouvernements-instelling, in 1828 opgericht. Haar kapitaal bedraagt f350.000. Zij is de eenige instelling in de kolonie, welke de bevoegdheid heeft bankbiljetten uittegeven, en zulks tot een bedrag van f400.000. De bankbiljetten zijn van f5.- van f10.-, van f25.- en van f50.- en worden door de Koloniale Kas als wettig betaalmiddel aangenomen. Vóór het in werking treden van de nieuwe muntwet voor deze kolonie op 1° Aug. 1901, maakten de biljetten van de Bank agio, sommijnen tot 8 percent, wjl vóór dien tijd de Koloniale Kas geen vreemde gouden munten aannam, en alle betalingen aan haar in de bankbiljetten geschieden moesten. Vóór de nieuwe regeling was er vooral op het hoofd-eiland groote schaarschte aan klein geld, en moest de Curaçaosche Bank, om in de behoefte te voorzien, biljetten in klein formaat uitgeven ter waarde van f2.50, f1.- en 50 cents, welke in de laatste tijden geleidelijk ingetrokken en vernietigd werden.

Bij de oprichting van de Bank in 1828 werd bepaald dat 'het primitief fonds der Bank zal bestaan uit f400000 aan bankbiljetten' boven en behalve 'eene som van f200.000.- in gereede penningen, welke in het Reservefonds der Bank gestort zal worden,' tot waarborg van de houders der bankbiljetten. In 1831, op grond dat de in gereede penningen in de kas der Bank gestorte som grootendeels was uitgevoerd, is de verwisseling op vertoon der bankbiljetten, 'provisioneel opgeschort.'. Onder de overwegingen, welke tot dezen maatregel geleid hebben, komt voor 'dat de ongelukkige beroerten, welke Ons dierbaar Vaderland in de laatste tijden hebben geschokt..... de geldelijke gesteldheid van 's-Lands schatkist in het vaderland, in onvoorziene ongelegenheden moeten hebben gewikkeld, zoodat het niet doenlijk zijn kan.... dat door overmaking van klinkende specie in de behoeften der Bank van Curaçao zal kunnen worden voorzien.' De operatiën van de Bank bepaalden zich tot voor eenige jaren tot het uitleenen van geld op assignatiën in wisselvorm aan kooplieden en partikulieren.

In de laatste jaren is de werkkring van de instelling uitgebreid, zoodat zij thans ook gelden uitzet op hypotheek, en landbouw- en nijverheids-crediet verleent, terwijl zij verder wisselhandel drijft. Vóór die uitbreiding van werkkring, bestond de directie van de instelling uit den Administrateur van financiën als Voorzitter en twee leden; na die uitbreiding is het aantal leden van de Directie op vier gebracht, ongerekend den Voorzitter. De wisselhandel heeft het noodig gemaakt dat de Bank agenten in Nederland (de Surinaamsche Bank en de In-casso Bank) en een agent te New-York (de firma Maitland Coppel & Co.) benoemde, op wie zij wissels afgeeft.

Aan de laatst gepubliceerde Balans van de Bank, 31 Dec. 1912 ontleenen wij de volgende bijzonderheden.

Boven en behalve haar kapitaal van f350 000 heeft de Bank een reserve-fonds van f39.519.82. Aan credieten aan kooplieden en partikulieren, met minstens twee borgen, heeft zij uitstaan een bedrag van f157.386.50; op hypotheek is uitgezet eene som van f134.898, aan landbouw-crediet f16.712 en aan nijverheidscrediet f18.875.

Wjl er op de onderhoorige eilanden van de kolonie geen crediet-instelling aanwezig is, strekt de Curaçaosche Bank hare operatiën ook uit tot die eilan-

den; de respectieve gezaghebbers van die eilanden zijn tot vertegenwoordigers aldaar door de Bank benoemd. Door hunne tusschenkomst worden op die eilanden gelden uitgezet op hypotheek en landbouw- en nijverheids-crediet verleend aan de ingezetenen aldaar.

Voorts worden door de Bank wissels op Nederland en op New-York aan de gezaghebbers toegezonden, welke aldaar door de kooplieden en handelaars worden aangekocht. Vooral voor den handelsstand op de Bovenwindsche eilanden, St. Martin, St. Eustatius en Saba is het een groot gerief soliede wissels op de plaats zelve te kunnen aankopen, zonder zich daartoe tot de Banken op de in de nabijheid gelegen Britsche eilanden te moeten wenden. Het tegenwoordig kapitaal van f350.000.- van de Curaçaosche Bank is gevormd door de winsten, welke het uitzetten van geld, bankbiljetten, gedurende een reeks van jaren heeft geleverd. In de laatste tijden wordt van de winsten van de Bank, als zijnde een Gouvernementsinstelling, bij het einde van elk jaar een groot gedeelte (niet minder dan de helft) aan de Koloniale Kas uitgekeerd.

Als waarborg voor hare biljetten, welke in omloop zijn, heeft de Bank uit haar kapitaal een specie-voorraad steeds in kas. Op 31 Dec. 1912 was er in de kas aanwezig een bedrag van f119.180.79⁵, een veel aanzienlijker som dan de bij het Reglement van de Bank gevorderde voor waarborg der in omloop zijnde biljetten.

Bij de oprichting van de Bank in 1828 werden onder hare operatiën opgenomen 'het beleenen der koopmanschappen, het beleenen van vaste onbezwaarde eigendommen, goud en zilver van erkenbare waarde.' Mocht het zijn dat in de eerste tijden zulke transactiën plaats vonden, zeker is het dat in de laatste vijftig jaren het uitzetten van geld op hypotheek, en het voorschieten van geld onder pandrecht op koopmanschappen achterwege bleven. Wel werden van tijd tot tijd door de kooplieden, gouden muntstukken bij de Bank gedeponneerd en daarvoor bankbiljetten in ontvangst genomen, als zij dezen noodig hadden voor den aankoop van Gouvernementswissels op het Departement van koloniën. De gouden muntstukken waren voor dergelijke belegging getarifeerd, de dubloen op f40.-, en de Amerikaansche *Eagles* en *double Eagles* op f25.- en f50.- In den handel was de waarde van de dubloen f42.- en die van de Amerikaansche gouden stukken f26.50 en f53.- Voor deze beleening berekende de Bank $\frac{1}{4}$ percent per kwartaal. Nu de Koloniale Kas enkele vreemde gouden muntstukken tegen een getaxeerde waarde aanneemt, geschiedt deze operatie slechts in zeer zeldzame gevallen.

2o. De Curaçaosche Hypotheekbank.

De invoering van de nieuwe wetgeving voor deze kolonie in 1869 heeft eenige jaren daarna tot de oprichting van deze instelling geleid. Volgens de 'bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving in de kolonie Curaçao' werd aan den Gouverneur de bevoegdheid verleend, 'zoodra het getal der door de weesmeesters uitgeoefende voogdijen en gevoerde administratiën eene voldoende vermindering zal hebben ondergaan, de weeskamers op te heffen.' Die opheffing zou den gedwongen verkoop van een zeer groot aantal grondeigendommen noodig gemaakt hebben. De hier bestaande Weeskamer nam gelden van particulieren aan en zette die uit op hypotheeken. Ware het, dat de administratie van de Weeskamer zich enkel bepaalde tot het uitzetten van de gelden van minderjarigen, die onder hare voogdij waren, de sommen op hypotheek uitgezet, zouden niet groot hebben kunnen zijn; doch de omstandigheid dat de Weeskamer groote sommen van

partikulieren in administratie nam om die tegen een ietwat hoogere rente op hypotheek uitzetteden, deed het door haar geadministreerd bedrag en gevolgelijk de som op hypotheeken uitstaande, hooge cijfers bereiken.

De Weeskamer op Curaçao moet sedert onheugelijke tijden hebben bestaan; zij werd, althans in de vorige eeuw geacht eene Gouvernements-instelling te zijn, en het Bestuur van de Kolonie benoemde haren directeur, Weesmeester genoemd. Mogelijk is zij in de eerste tijden een instelling van de Protestantsche gemeente van dit eiland geweest. In eene Publ. van 19 Dec. 1826 wordt bepaald: 'dat als er gelden aan hypotheeken ter administratie van de Wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer worden gebracht, nauwkeurige aantekening daarvan zal worden gemaakt, ten einde enz.'. Deze publicatie gearresteerd door den Schout bij Nacht Gouverneur en Raden van politie, levert het bewijs dat reeds te dier tijde de Weeskamer een Gouvernements-instelling was.

Ter voorkoming van den verkoop der bij de Weeskamer hypothecair verbonden grondeigendommen, welken de opheffing en liquidatie dier instelling vorderen zouden, werd door een veertigtal ingezetenen van het eiland een naamlooze vennootschap opgericht onder den naam 'De Curaçaosche Hypotheekbank.' De vennootschap zou de gelden bij de Weeskamer in administratie overnemen, en eveneens de hypotheeken ten faveure van die Weeskamer. De Curaçaosche Hypotheekbank ving hare werkzaamheden aan op 1° Jan. 1876. Het kapitaal der instelling was oorspronkelijk f100 000, verdeeld in 40 aandelen van f2.500. Bij de akte van oprichting werd bepaald dat de jaarlijksche overwinsten zouden strekken tot vermeerdering van het oorspronkelijk kapitaal tot dat dit f200 000 zou bedragen.

De herziene statuten van de Curaçaosche Hypotheekbank, vastgesteld in eene buitengewone algemeene vergadering van de aandeelhouders of 19 Aug. 1891 vermelden dan ook als kapitaal laatstgenoemd bedrag, verdeeld in 40 aandelen van f5000.- Bij de opheffing van de Weeskamer had deze instelling een kapitaal van ruim f180 000, aan het Gouvernement van de Kolonie toebehoorende, en bij de overneming van de instelling werd bepaald, dat dit kapitaal onder het beheer zou blijven van de Curaçaosche Hypotheekbank, onder verplichting van de zijde der nieuwe instelling om jaarlijks gedurende 15 jaren aan de Koloniale Kas uittekeeren een bedrag van ruim f12 000.- door welke uitkeeringen door de Curaçaosche Hypotheekbank het kapitaal van de opgeheven Weeskamer aan het Gouvernement zou worden afbetaald.

Op 23 Sept. 1877 werd Curaçao door een zwaren storm geteisterd. Verscheidene gebouwen in de voorstad Pietermaai, waarop de Weeskamer gelden op hypotheek had uitgezet, werden door de golven vernield of weggevoerd. Tusschen de Hypotheekbank, welke die hypotheekschulden had overgenomen, en het Kol. Gouvernement werd, om de Bank de daardoor te lijden schade te vergoeden, overeengekomen dat de jaarlijksche uitkeering van ongeveer f12 000 tot afbetaling van het kapitaal van de opgeheven Weeskamer eerst na 5 jaar een aanvang zou nemen. De rente op het kapitaal over 5 jaren zou het verlies door de nieuwe instelling door den orkaan geleden vergoeden.

Sedert verscheidene jaren is door de Bank aan de

Koloniale Kas de bovengenoemde f180.000 afbetaald.

De laatst gepubliceerde balans van de Hypotheekbank toont aan dat de instelling behalve haar vennootschappelijk kapitaal van f200.000 een reservefonds heeft van f100.000. Het bedrag bij het einde van 1912 bij deze instelling in administratie beliep f1.192.555.22, waarop door de Bank rente wordt betaald naar reden van vier ten honderd. Het bedrag aan hypotheek uitstaande, tegen vijf ten honderd in het jaar, beriep op 31 Dec. 1912 f1.174.167.03 waarop aan interest verschuldigd was f71.348.47. Aan Erven en Huizen, welke de instelling wegens wanbetaling van de renten, volgens de onherroepelijke volmacht aan haar bij de vestiging der hypotheek verleend, op openbare veiling te brengen had, en welke door haar moesten worden aangekocht, had de Bank op het einde van 1912 een som van f303.021.66.

De aldus aangekochte onroerende goederen worden door de Bank verhuurd, en de huurpenningen dekken de rente op die som.

Om het reserve kapitaal van f100.000 te vormen heeft de instelling gedurende eenige jaren geen dividenden aan hare aandeelhouders uitgekeerd; een zoo aanzienlijk Reservefonds werd door de aandeelhouders noodig geoordeeld voor het geval de instelling bij den verkoop van de aan haar verbonden goederen verliezen mocht lijden.

30. De Spaar- en Beleenbank van Curaçao

werd opgericht in 1850 met het doel spaarzaamheid onder de bevolking aantemoedigen, en tevens ter bestrijding van den woekerhandel, waarvan de armen te lijden hadden.

Er bleek aan deze instelling behoefte. Na ongeveer 25 jaar bestaan te hebben heeft zij aan elk der oprichters f300 kunnen uitkeeren.

Oorspronkelijk was deze instelling een zedelijk lichaam, doch later werd zij een naamloze vennootschap met 130 aandeelen van f400.- Er zijn jaren geweest van f50.- à f60.- dividend per aandeel.

Toen stegen de aandeelen tot f750.- à f800.- De waarde is thans f400.- wijl in de laatste jaren geen hooger dividend dan van f20.- per aandeel kon worden uitgekeerd. De Spaar- en Beleenbank is vooral voor de arme bevolking een behoefte geworden.

De oprichting van de Post-spaarbank heeft geenszins de werking van de Spaar en Beleenbank benadeeld. De rentevoet bij de Post-Spaarbank is 2,40% per jaar, terwijl die bij de Spaar- en Beleenbank 3½% per jaar is.

(Zie Mr. H.J. Smidt, Bank- en Muntwezen op Curaçao, Economist 1885. - Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank, Economist van Mei., Aug., Sept., Oct., Nov. en Dec. 1913).

A.J.

Cremer (Jacob Theodor).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIEN.

Crenicichla alta

Eigenm. *Donkodjo*, N.E. Fam. Cichlidae. Verspreiding: Guiana. In den bovenloop van de rivieren. Deze verschilt van *Cr. Saxatilis* doordat zijn schouderplek zich boven of op de zijlijn bevindt. De donkere band op den kop loopt zelfs bij volwassenen soms door tot de staartvin.

Crenicichla saxatilis

(L.) Heck, *Dattra* en *Matoewari*, N.E. Fam. Cichlidae. Verspreiding Langs de kusten en in de rivieren. Brazilië en Guiana. De rugvin is lang, beslaat bijna de heele rugzijde van den kop af; de staartvin is afgerond. De onderkaak is iets langer dan de bovenkaak. De zijlijn is gebroken. Er is een donkere plek op den schouder, onder de zijlijn. Van deze schouderplek loopt een band naar het oog, soms tot de kin zich uitstrekkend. Ook is er een donkere plek op de basis, boven het midden, van de staartvin. Op de zijkanten van den visch zijn dikwijls witte of lichtblauwe plekje, ook witte plekje op het einde van rug en aarsvin. Een zwarte plek onder het oog. Op den rug acht of tien onduidelijke dwarsbanden. De jonge vischjes hebben een zwakke zijband

Creole casha,

BOV. E. Zie ACACIA MACRACANTHA.

Creole corn,

BOV. E. Zie ANDROPOGON SORGHUM.

Creole cotton,

BOV. E. Zie GOSSYPIUM BARBADENSE.

Creolen-mama.

Krioro-mama, N.E. In den slaventijd een oude negerin, die op de plantages op de slavenkinderen moest passen, terwijl de moeders aan het werk waren. Veelal deed zij ook dienst als vroedvrouw.

Creool.

Over de beteekenis van dit woord is veel geschreven. De gewone is: een blanke bewoner van Zuid-Amerika en de West-Indiën, aldaar geboren uit Europeesche ouders. Deze beteekenis is echter niet de geldende in de koloniën. Creool heet daar

al wat er geboren is, mensch of huisdier; oorspronkelijk werden evenals in Brazilië, van waar het woord gekomen is (Port. *crioulo*, dat als adjectief 'niet gekocht' beteekent) alleen de slaaf in het huis zijns meesters en het dier op de plantage geboren zoo genoemd. Reeds bij Hartsinck, II, 899 leest men: 'Nog hebben wij tot slaaven, die in onze volkplantingen uit slaaven gebooren worden, *Creoolen* genaamd, die men voor de beste en trouwste lijfeigenen houdt; men noemt ze Creoolen om hen te onderscheiden van de *zoutwater Negers*, welken naam men toeëigent aan alle slaaven die van Africa ingevoerd worden.' Anthony Blom, Verhandeling over den Landbouw in de Colonie Suriname, Haarlem 1786, blz. 415 schrijft: '*Creolen*, naam die men in het algemeen aan alle de inboorlingen geeft; wanneer men van negers spreekt zegt men echter gemeenlijk *Creolen negers*; men geeft ook wel den naam van *Kleine Creolen*, aan de *Neger- en Mulatte-kinderen*.'

Mr. H.C. Focke, Neger-Eng. Woordenboek, Leiden 1855, geeft onder *Krióro*: 'zww. kreool, inboorling; 2) bijv. nw. inheemsch; 3) de kinderen onzer slaven.'

F.A.C. Dumontier, Catalogus der afd. Nederl. Koloniën v.d. Intern. Kol. en uitvoerhandel tentoonst. te Amst. 1883, Leiden 1883. Groep I, blz. 152 zegt: 'Creolen noemt men allen die in de kolonie zijn geboren'.

Men spreekt van creolen-paarden en creolen-vee, daarmede bedoelende in de kolonie geboren dieren, in tegenstelling van de ingevoerde.

Opmerkelijk is het dat men de Indianen niet tot de creolen rekent.

Zie voorts H.G. Dalton, The history of British Guiana, London 1855, Vol. I. blz. 314. - J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861, blz. 185. - P.M. Netscher, Geschiedenis van de Koloniën Essequibo, Demerary en Berbice, 's Grav. 1888, blz. 381. - Veth, Uit Oost en West, Arnhem 1889, blz. 89-93.

Crescentia cujete

L. Fam. Bignoniaceae. *Kalebas*, SUR. *Krabassi*, N.E. *Iroida*, AROW. *Koi*, KAR. *Kallebas rondo*, BEN. E. *Calebash*, BOV. E. Boom met spatelvormige tot 19 c.m. lange bladeren, die in bundels bijeenstaan aan dwerglooten; groote klokvormige bloemen; van de schaal der groote,

bolvormige vruchten wordt allerlei vaatwerk vervaardigd, al of niet van snijwerk voorzien of beschilderd. (Zie ook GODO). De kalebas is voor de bevolking een der nuttigste boomen. Het vruchtvleesch der jonge vruchten wordt als geneesmiddel gebruikt bij borstbeklemming.

Crevaux (Jules Nicolas)

Fransch ontdekkingsreiziger, geb. te Lorquin (Lotharingen) 1 April 1847, nam in 1868 dienst bij de Fransche marine. Aan den Fransch-Duitschen oorlog, 1870/71, nam hij als vrijwilliger deel; in 1872 werd bij militair arts Op 9 Juli 1877 ondernam hij van Cayenne uit zijn eerste reis in het binnenland van Guiana, waarbij hij de Marowijne tot hare bronnen exploreerde; vergezeld o.a. van een Bosch neger van den stam der Bonni's *Apatoe* genaamd, die hem ook naar Parijs volgde en in later jaren ook *Coudreau* vergezeld op diens reis in de Marowijne. Nadat hij als eerste Europeaan het Toemakhoemak gebergte was overgetrokken, bereikte hij de Jary, een nevenrivier van de Amazone. In Aug. 1878 ondernam hij zijn tweede reis, voer de Ojapock op, trok het gebergte over en onderzocht verscheidene zijrivieren van de Amazone. Zijn derde reis (1880) ging van Bogota in Columbie naar de Boven Rio Negro; den 20en Oct. bereikte hij de Guaviare, een rijziviervan de Orinoco. Reeds 20 Nov. 1881 scheepde hij zich weder naar Zuid-Amerika in, ging over Rio Janeiro naar Buenos Ayres, trok van daar naar het noorden en ontdekte op 15 Jan. 1882 bij Salta de ruinen van een oude Incastad. Op 13 Mei 1882 werd hij echter met 19 van zijn begeleiders, niet ver van de Paraguayrivier door de Toba-indianen vermoord. Zijn in de *Tour du Monde* verschenen reisverhaal werd afzonderlijk uitgegeven onder den titel *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Paris 1883. Uit zijne nalatenschap gaf het aardrijkskundig genootschap te Parijs, een atlas met 40 kaarten uit *Fleuves de l'Amérique du Sud*, Paris 1883.

Crijnssen.

Zie KRIJNSSSEN.

Crinum americanum

L. Fam. Amaryllidaceae. *Lily*, BOV. E. Bloemen in een scherm geplaatst; bloemdek uit een lange buis bestaande en uitlopende in 9 c.m. lange slippen die 2 c.m. breed zijn. Bladeren evenwijdignervig. Gekweekt.

Crobia,

N.E. Zie AEQUIDENS EN CICHLASOMA.

Crol (Johannis Didericus).

Zie GOUVERNEURS.

Crommelin (wigbold).

Zie GOUVERNEURS.

Crotalaria incana

L. Fam. Leguminosae. *Small yellow popbush*, BOV. E. Kruid met drietallige bladeren, die zeer langgesteeld zijn; eidelingsche bloemtros; peulen opgeblazen, behaard.

Crotalaria retusa

L. Fam. Leguminosae. *Jokomansiri*, N.E. *Big yellow popbush*, BOV. E. Kruid met enkelvoudige, spatelvormige bladeren en eidelingsche bloeitros van gele vlinderbloemen. Min of meer opgeblazen zwarte peulen, waarin de zaden rammelen.

Crotalaria verrucosa

L. Fam. Leguminosae. *Purple popbush*, BOV. E. Kruid met enkelvoudige eivormige bladeren en vlinderbloemige bloemen.

Crotalus.

(*Ratelslang*.) De zeer gevaarlijke ratelslangen behooren tot de geslachten CROTALUS en SISTRURUS. Zij onderscheiden zich, even als deslangen tot de geslachten LACHESIS en ANCISTRODON behorende, van alle andere slangen door de aanwezigheid van eene diepe groef gelegen tusschen het neusgat en het oog; van daar de namen: pitvipers (eng.) en Grubennattern (duitsch). Van de LACHESIS- en ANCISTRODON-soorten onderscheiden zij zich door het bezit van een ratel, uit beweegbare, hoornachtige ringen bestaande, aan het einde van den staart geplaatst. Bij ratelslangen tot het geslacht SISTRURUS behorende is de kop bedekt met groote schilden, bij de soorten van het geslacht CROTALUS is de kop bedekt met kleine schubben en worden alleen bij de neusgaten en boven de oogen eenige grootere schildjes aangetroffen. Van het geslacht SISTRURUS komt in Zuid-Amerika geen vertegenwoordiger voor, terwijl in Zuid-Amerika en ook in Suriname ééne enkele soort van het geslacht CROTALUS, (dat in Noord-Amerika talrijke soorten telt) voorkomt nl.: *Crotalus terrificus* Laur.= *Crotalus horridus* Schleg., door de negers met den naam van *Sakka-Sneki* bestempeld.

Dit dier dat eene lengte van 1.5 M. kan bereiken, is bruin van kleur, heeft aan de rugzijde eene serie van donkerbruine ruiten met lichte randen en een licht middenvak, en meestal 2 evenwijdige donkere strepen over den kop en langs den nek verlopend, benevens een donkere streep van het oog naar den mondhoek. De

ratelslang wordt, en terecht, zeer gevreesd, daar de beet van deze giftslang in de meeste gevallen binnen korten tijd den dood veroorzaakt. Gelukkig is het een dier van een tragen aard, dat nooit tot den aanval overgaat zonder verontrust te worden, en dat, voordat het zich tot bijten gereed maakt, met de aan het einde van den staart geplaatste hoornringen een ratelend geluid voortbrengt, welk geluid evenwel niet op grooten afstand kan worden waargenomen. *Crotalus terrificus* leeft in de savannen, in lichte en lage boschstreken, maar ontbreekt in de dichte bosschen aan de kuststreken, en voedt zich hoofdzakelijk met vogels en kleine zoogdieren. Op Aruba komt eene lichtgekleurde ratelslang voor, bij welke de donkere teekening ontbreekt, en die alleen onder den staart eene donkere, blauwachtige kleur vertoont, en veel minder groot wordt dan hare Surinaamsche verwante. Zij werd als *Crotalus horridus* var. *unicolor* beschreven. Van Curaçao of de andere benedenwindsche eilanden is zij niet bekend.

A. Kappler, Surinam, Stuttgart 1887; Th. W. van Lidth de Jeude, On a collection of Reptiles and Fishes from the West-Indies. Notes from the Leyden Museum, vol. IX.

v.L.d.J.

Croton,

BOV. E. Zie CODIAEUM.

Croton astroites

Dryand. Fam. Euphorbiaceae. *Wild marrow*, BOV. E. Heester met langwerpige bladeren, die aan de onderzijde geheel bedekt zijn met schubben; de bloemen zijn eenslachtig en staan in tot 3 c.m. lange trossen; de vrouwelijke bloemen zijn tot 0.8 c.m. groot.

Croton betulinus

Vahl. Fam. Euphorbiaceae. *Black sage*, BOV. E. Heestertje met tot 1 cm. lange blaadjes die met schubben bedekt zijn; de takken zwart; de bloemen staan in trossen.

Croton cuneatus

Kl. Fam. Euphorbiaceae. *Pépré-hoedoe*, N.E. Een kleine boom met groene bloemen.

Croton flaveus

L. Fam. Euphorbiaceae. *Wilde salie*, BEN. E. *Marrow*, *Yellow balsam*, BOV. E. Deze onderscheidt zich voornamelijk van *C. astroites* door de smallere bladeren en door de tot 8 c.m. lange bloemtros.

Croton glandulosus

L. Fam. Euphorbiaceae. *Jeerba Kareeta*, BEN. E. Heestertje met elliptische, getande bladeren die bedekt zijn door schubben en aan wier blad-basis twee gesteelde klieren voorkomen; de bloemen staan in trossen en zijn eenslachtig.

Croton lobatus

L. Fam. Euphorbiaceae. *Jeerba Kraabo*, BEN. E. *Lilacbush*, BOV. E. Kruid met bijna tot den voet ingesneden driedeelige bladeren; bladstelen dichtbehaard.

Croton niveus

Jacq. Fam. Euphorbiaceae. *Barra blanco*, *Kivieti*, *Loembra blanco*, BEN. E. Heester met aan den onderkant zilverwitte glanzende bladeren die eivormig, eenigszins hartvormig zijn; bloeiwijzen tot 3 c.m. lang met bloemen, die in den knop bruinglanzend zijn.

Croton ovalifolius

Vahl. Fam. Euphorbiaceae. *Jeerba di seeroe*, *Jeerba tsjoebaatoe*, BEN. E. Laag heestertje met ovale bladeren, die tot 2 c.m. lang zijn; de bloemen zijn eenslachtig en staan in trossen; de vruchten zijn driehoekig,

Crotophaga ani,

Kau-foetoeboi, N.E. In Suriname voorkomende koekoekachtige vogels. Zij bezitten een zwart gevederte met groen- of blauwachtigen glans en een zijdelings samengedrukt snavel met sterk gekromden bovenrand, waardoor zij in Suriname ook bekend zijn als *Smousvogels*. Zij leven in troepjes bijeen en men ziet ze dikwerf op den rug van runderen naar insecten zoeken. De wijfjes maken zelden afzonderlijk een nest, maar meestal bouwen 5 à 7 een groot gemeenschappelijk nest, waarin elk 2 à 3 blauwachtig groene, met een witte kalklaag bedekte eieren legt. De gewoonste soort is *Crotophaga ani*; zeldzamer is de grootere *Crotophaga major*.

Crucifix-visch,

SUR. Zie SCIADEICHTHYS PROOPS.

Crull (mr. Pieter Hofstede).

Zie GOUVERNEURS.

Crustacea

of SCHAALDIEREN vormen eene onderklasse van de groote klasse der Arthropoden, die onder de ongewervelde dieren gekenmerkt zijn door in geledingen verdeelde ledematen, en een meestal eveneens in segmenten verdeeld lichaam. De Crustacea speciaal zijn onderscheiden door het bezit van een schaal of huidpantser, dat vooral bij de hooger ontwikkelde groepen door geïncrusteerde koolzure kalk een groote consistentie kan verkrijgen, verder door het bezit van twee paren sprieten of antennen, en door gevorkte ledematen, bij welke n.l. van een gemeenschappelijke basis boven elkaar twee takken ontspringen; bij de hoogere groepen is dikwijls de rugwaarts gelegen tak rudimentair geworden, vooral bij die soorten, die eene kruipende levenswijze voeren.

Twee groote afdeelingen zijn onder de Crustacea te onderscheiden, de lager georganiseerde (Entomostraca) en de hooger bewerktuigde (Malacostraca). Terwijl voor de eerste afdeeling, die hoofdzakelijk uit kleine en weinig in het oog vallende vormen bestaat, eigenlijk slechts negatieve eigenschappen (aantal segmenten van het lichaam en aantal ledematen afwisselend en onbepaald) zijn te noemen, zijn de Malacostraca in het bijzonder gekenmerkt door een steeds uit 20 segmenten bestaand lichaam, waarvan er 7 het steeds duidelijk kenbare laatste gedeelte, het abdomen, uitmaken. Het laatste segment van dit achterlijf draagt geen ledematen, is plaatvormig ontwikkeld en heet telson, het voorlaatste segment heeft een paar bladvormig verbreed en diep gevorkte ledematen, die te samen met het telson, aan het einde van het bewegelijke en buigzame abdomen, een krachtig zwemorgaan vormen. Bij vele kruipende soorten (b.v. krabben) evenwel bestaat een dergelijk zwemorgaan niet. Een groep, de z.g. Leptostraca, heeft 8 segmenten aan het achterlijf; het laatste segment is niet plaatvormig maar loopt gaffelvormig uit.

Onder de lagere orden der Crustaceen (Entomostraca) noemen wij er slechts eene, die der Cirripedia of Rankpootigen.

Zij zijn vooral gekenmerkt, doordat het onduidelijk gesegmenteerde lichaam door een schaal, waarin zich bijna steeds verkalkte schaalstukken bevinden, wordt omsloten. In volwassen staat voeren de tot deze orde behorende dieren steeds eene vastzittende levenswijze, en zijn, voor zoover ze niet tot de parasieten behoren, onder den naam van zeepokken en eendenmossels bekend. Het dier is met het voorste deel van den kop vastgehecht, en wel door middel van een aan het einde der eerste antennen gelegen cementklier, welks spoedig hard wordende afscheiding eene goede kleefstof geeft. De zeepokken zijn direct met hunne basis vastgehecht, de eendenmossels zijn aan een dikken steel bevestigd. Aan de bovenzijde van de schaal is eene spleetvormige opening, waaruit het dier zijne pooten (gewoonlijk 6 paren diep gevorkte ledematen) welke takken dikwijls in talrijke geledingen verdeeld, behaard en spiraalvormig opgerold zijn, met regelmatige tusschenpoozen uitstrekt. Behalve de bekende zeepokken (zie BALANIDAE) en eendenmossels, (zie LEPADIDAE), behoren hiertoe tevens de in hooge mate afwijkende, meest niets dan een vormlooze zak vertoonende Rhizocephalen, die aan het achterlijf van kreeften en krabben parasiteeren.

Wat de hooger georganiseerde Crustaceen aangaat, de Malacostraca, die gekenmerkt zijn door hun standvastig aantal segmenten, (13 voor kop en borststuk te zamen, 7 voor het achterlijf) moeten we in de eerste plaats opmerken, dat één kleine groep daarvan als Leptostraca bekend is (met het in West-Indië voorkomende geslacht PARANEBALIA) die een tweekleppige schaal, 8 vrije borstsegmenten aan den thorax, ieder een paar bladvormig verbreed ledematen dragende, en een uit 8 segmenten bestaand achterlijf bezitten, welks eindsegment niet smal en als telson ontwikkeld is, maar gaffelvormig uitloopt. De drie andere groote afdeelingen zijn de Arthrostraca, de Stometopoda en de Thoracostraca.

De Arthrostraca hebben de oogen niet op stelen geplaatst, meestal zeven min of meer van elkander gescheiden borstsegmenten, en hetzelfde aantal pootparen; geen schaal. Hiertoe behoren de in de richting van boven naar beneden vaak

afgeplatte Isopoden, met kort achterlijf, welks ledematen, en wel de bladvormig verbreedde binnenste tak daarvan, als kieuwen functionneeren (de op het land levende soorten of pissebedden worden in Suriname *djompo djompo* genoemd) en de Amphipoden, die een van weerszijden samengedrukt lichaam en kieuwen aan de pooten van het borststuk bezitten; het abdomen is lang, de drie voorste segmenten daarvan dragen zwempooten, de drie achterste hebben ledematen, die tot springen zijn ingericht (het laatste segment, telson, is zooals bij Malacostraca algemeen voorkomt, klein, plat, en draagt geen ledematen).

De Stomatopoda hebben een langgestrekt lichaam een sterk ontwikkeld achterlijf en een kopborstschild dat tenminste de drie achterste segmenten van den thorax niet bedekt. Het meest in het oog vallend zijn de 5 paren kaakpooten, waarvan vooral het 2e paar zeer groot en als een geweldige roofpoot is ontwikkeld, waarvan het laatste lid tegen het voorlaatste teruggeslagen kan worden; de drie volgende paren herhalen, zij het op veel zwakker schaal, den bouw van het 2e paar. Deze groep telt slechts weinige soorten, die over groote gebieden in warme zeeën verspreid zijn, en in ondiep water leven. In West-

Indie komt *Squilla mantis* (ook in de Middellandsche Zee) voor met tamelijk langgesteelde, hartvormig ingesneden oogen; vóór de drie achterste, niet door het borstschild bedekte segmenten liggen twee andere van het borststuk eveneens vrij, en *Coronis scabricauda* met kortgesteelde, kogelronde oogen; aan het einde van het borstschild liggen 4 vrije segmenten. Beide soorten zijn tamelijk groot en bereiken eene lengte van ongeveer 10-12 c.m.

De grootste en verreweg de belangrijkste afdeeling der Malacostraca, de Thoracostraca, zijn gekenmerkt door op stelen geplaatste, gefacetteerde oogen en door een rugschild, dat in de meeste gevallen alle borstsegmenten met den kop tot een van boven gezien doorlopend geheel, het kopborststuk of de cephalothorax, vereenigt. De eerste (kleine) onderorde, de Schizopoden, zijn klein van stuk, hebben een langgestrekt lichaam, op het eerste gezicht aan dat van kreeften of garnalen herinnerend, maar onderscheiden door 8 paren gevorkte ledematen aan het borststuk, waaraan (bij de Euphausiaceae) vrij uitstaande bosjes kieuwen zich kunnen bevinden. Vertegenwoordigers van deze Schizopoda komen geheel pelagisch (vrij rondzwemmend) levend in alle tropische wateren voor. In West-Indië vindt men o.a. het geslacht GNATHOPHAUSIA (diepzeevorm) met zeer lang, naar voren uitstekend rostrum op het borststuk; soorten van dit geslacht kunnen de voor deze onderorde kolossale lengte van 8-9 c.m., zelfs van 15 c.m. bereiken. Een tweede, kleine groep zijn de Cumaceen, eveneens kleine dieren, met een klein schild op het kopborststuk, dat 5 segmenten van het borststuk niet bedekt, de oogen zijn hier niet gesteelde; het achterlijf is lang, het voorlaatste segment draagt een paar gevorkte, zeer lange ledematen. De dieren leven meest in ondiep water op den bodem.

De laatste en verreweg de grootste onderorde onder de Thoracostraca vormen de Decapoden. Deze groep is het meest bekend, daar de grootste en belangrijkste vertegenwoordigers er van onder den naam kreeften, garnalen en krabben door iedereen gekend worden. Zij zijn alle gekenmerkt door een rugschild, dat meest met alle segmenten van kop en borst vergroeid is, door 3 paren kaakpooten achter de eigenlijke kaken, en door 5 paren looppooten, waarvan gewoonlijk het eerste van zeer in het oog vallende scharen voorzien is. Het achterlijf is nu eens goed ontwikkeld en langgestrekt (garnalen, kreeften), dan weer gereduceerd, klein en onder tegen het borststuk teruggeslagen (krabben). Dit alles is zoo kenmerkend, dat ook de leek de grootere groepen op het eerste gezicht meestal herkent.

Ofschoon niet meer voldoende aan de tegenwoordige eischen der wetenschap, heeft de oude systematische indeeling der Decapoden door H. Milne-Edwards (1834-1837), later door de onderzoekingen van Boas (1880) door eene betere maar veel meer gecompliceerde vervangen) door haren eenvoudigheid veel voor. We onderscheiden dan kortweg: 1°. Brachyura (krabben) met kort gereduceerd achterlijf, met rond, vierhoekig, dwars-ovaal of anders gevormd kopborststuk; 2°. Anomura, waarvan het laatste, soms ook het voorlaatste paar looppooten zeer klein blijft; het abdomen is afwisselend, nu eens groot en goed ontwikkeld, zooals bij de z.g. heremietkreeften, dan weer klein en teruggeslagen, evenals bij de eigenlijke krabben; 3°. Macrura (garnalen en kreeften), met goed ontwikkeld achterlijf; aan het einde waarvan zich het uit 5 deelen bestaande, waaivormige zwemorgaan bevindt; alle paren looppooten lang, goed ontwikkeld, meestal slank. Hieronder kunnen we de Natantia (kortweg garnalen) onderscheiden, met een lichaam, dat meest iets van boven naar onderen samengedrukt is en duidelijk op zwemmen is ingericht: slanke borstpooten, pooten aan het achterlijf breed en geschikt tot zwemmende voortbeweging, en de Reptantia (kortweg kreeften), die een meer rolrond lichaam

hebben, met steviger borstpooten, de pooten aan het achterlijf zijn niet tot zwemmen geschikt.

Vertegenwoordigers van alle drie bovengenoemde groepen komen in West-Indië in vele soorten voor, en vallen ook den leek, hetzij door hunne grootte, hetzij door hunne economische waarde, op.

Beschouwen we het eerst de kreeften, dan hebben we in de eerste plaats de op steenachtige plaatsen (dus bij de eilanden, niet aan de moerassige kust van Suriname) levende *Panulirus argus* en *guttatus*; het buitenste paar antennen (sprietten) is krachtig ontwikkeld en tamelijk lang, eigenlijke scharen hebben de borstpooten niet, alleen bij het ♀ is aan het laatste (5e) paar pooten een onvolkomen schaar aanwezig. Het lichaam is cilindrisch, zonder duidelijke zijkanten; het borststuk heeft aan de voorzijde, zooals anders bij kreeften voorkomt, geen naar voren gericht uitsteeksel (rostrum). Ook vangt men zoogenaamde zandkreeften (*Scyllanides aequinoctialis*), hoewel zelden, bij de eilanden; het borststuk is veel platter, van boven naar beneden samengedrukt, en van duidelijke zijkanten voorzien; het buitenste paar antennen is zeer kort en geheel in eene breede vlakke schub veranderd, die aan het dier een zeer karakteristiek uiterlijk geeft.

Terwijl de hier genoemde kreeften uitsluitend in zee voorkomen, worden onder de garnalen (N.E. *Sara-sara*) in West-Indië niet weinige soorten in zoet water aangetroffen. In de eerste plaats valt het geslacht PALAEMON (ook in brak water) op (met de soorten *olfersi*, *jamaicensis* en *acanthurus*), gekenmerkt doordat de binnenste antennen (sprietten) in drie duidelijk gescheiden draadvormige aanhangselen uitloopen, waarvan er twee dikwijls nog aan de basis vereenigd zijn. Het uitsteeksel aan de voorzijde van het borststuk (rostrum) is krachtig ontwikkeld, zijdelings samengedrukt en gezaagd. Het tweede paar borstpooten is enorm lang ontwikkeld, soms even lang als het lichaam en draagt een goed ontwikkelde schaar, die van het eerste paar is zeer klein. Daar deze soorten soms tamelijk groot worden (*P. jamaicensis* bereikt eene lengte van 21.5 c.m.) worden zij wel voor echte kreeften aangezien.¹⁾ Eene eigenaardige soort is verder *Atya scabra*, tamelijk groot (± 10 c.m.) en zeer plomp, 3e, 4e en 5e paar borstpooten plomp en dik, zonder scharen, 1e en 2e paar klein, met zeer eigenaardig gevormde scharen: de twee laatste leden van den poot vormen te samen een terugggebogen halven cirkel, en dragen aan het vrije uiteinde een bundel lange, fijne haren. In het zoete water komen bovendien nog twee andere geslachten (XIPHOCARIS en CARIDINA) voor, die intusschen minder opvallen. De in zee of althans in brak water levende garnalen van West-Indië behooren meest tot het geslacht PENEUS of zijn daarmee althans nauw verwant. Zij zijn slank gebouwd; van de dunne borstpooten dragen de drie voorste paren

1) Misschien heeft op eenige groote *Palaemon*-soort de door Kappler vermelde 'Astacus' betrekking, die in den mond der Maroni leeft. Eigenlijke zoetwaterkreeften komen in de tropen niet voor.

kleine scharen aan het uiteinde, het rostrum is langgestrekt, en draagt tanden aan de bovenzijde. *Peneus brasiliensis* en *setifer* komen veelvuldig in de West-Indische wateren voor, vooral de eerste soort.

Van de zeer heterogene groep der Anomura, bij welke het achterlijf nu eens goed ontwikkeld, hoewel meestal asymmetrisch, is, dan weer als een klein en teruggeslagen lichaamsdeel aan dat der eigenlijke krabben herinnert, maar in ieder geval steeds door de geringe ontwikkeling van het achterste (5e) paar pooten aan het borststuk, soms ook van het voorlaatste, gekenmerkt zijn, treffen we in West-Indië zeer uiteenlopende vertegenwoordigers aan. De z.g. heremietkreeften herinneren in hunne gedaante aan echte kreeften; het achterlijf is echter week, meest iets naar rechts omgekruld, het 4e en 5e paar borstpooten (vooral het laatste) is kleiner dan de voorgaande paren. Met het weeke achterlijf zitten deze dieren in ledige schalen van Gastropoden. Zoo leeft *Petrochirus bahamensis* (van de scharen van het 1e paar borstpooten is de rechter grooter dan de linker) in de groote schaal van *Strombus gigas*. De kleine *Calcinus sulcatus*, die in kleine Gastropoden-schalen met meer cirkelronde opening leeft, heeft de linker schaar grooter dan de rechter. De soorten van CLIBANARIUS, waarvan er een 3- of 4-tal in West-Indië voorkomen, onderscheiden zich doordat de scharen rechts en links in het geheel niet in grootte verschillen. In de diepzee leven een aantal andere geslachten. Eene merkwaardige soort is *Coenobita diogenes* (met groote linker schaarpoot van een purperblauwe kleur, en zeer dikke looppooten) door hare levenswijze; zij leeft namelijk op het land en beklimt zelfs heuvels, hoewel zij vochtige, schaduwrijke plaatsen bij voorkeur opzoekt. Het achterlijf steekt is een zware schelp van *Livona picta* (een landslak). Tegen den voortplantingstijd wordt het water opgezocht. Hoe de ademhaling van dit met gewone kieuwen uitgeruste dier bij een langer verblijf op het land geschiedt, schijnt nog niet voldoende te zijn opgehelderd; eene duidelijke als long fungerende ruimte boven de kieuwholte, aan weerszijden van het borststuk (zooals zoo duidelijk bij de groote kokosnotenkrab, *Birgus latro*, van de eilanden in den Indischen en Stillen Oceaan gevonden wordt) heeft men in ieder geval niet kunnen aantoonen.

Een overgang naar krabachtige vormen vinden we in de met symmetrisch achterlijf toegeruste *Hippa emerita*; het borststuk is langwerpige-vierhoekig, het 1e paar pooten draagt, geen scharen, oogstelen zeer lang, buitenste antennen (sprietten) even lang als het borststuk, achterlijf zeer kort. Deze soort graaft zich in fijn zand op ondiepe plaatsen in en bereikt slechts eene lengte van 2-3 c.m.

Andere vertegenwoordigers der Anomura hebben op het eerste gezicht veel van krabben. *Dromia erythropus* en *Dromidia antillensis* hebben een zeer gewelfd borststuk, dat meer breed dan lang is, pooten en borststuk zijn dicht behaard, aan het 4e en 5e paar pooten bevinden zich kleine scharen. Deze 'krabben' zijn gewoonlijk aan de bovenzijde geheel met een daarop groeiende spons bedekt. Het geslacht PETROLISTHES, dat in West-Indië door 7 of 8 soorten vertegenwoordigd is, die alle zeer klein (nauwelijks 1 c.m. lang) zijn, hebben een nagenoeg rond borststuk en naar verhouding zeer groote en zware scharen aan het 1e paar pooten.

De laatste en grootste afdeeling der Decapoden wordt gevormd door de Brachyura of krabben, waarvan het aantal soorten zeer groot is. Het meest komen zij op het strand of in ondiep water voor, maar ook in zuiver zoet water, zelfs op het land worden zij gevonden. Deze laatste afdeeling, de z.g. landkrabben (*Gecarcinidae*) zijn gekenmerkt door een afgerond borststuk, dat (vooral op de kieuwstreek, dus links en rechts) sterk gezwollen en gewelfd is en doordat de schaarpooten bij het ♂ niet even groot zijn. Alleen *Gecarcinus ruricola* intusschen kan ver van eenig water, zelfs op bergen voorkomen. De scharen bij deze soort zijn, tenminste bij het mannetje, duidelijk ongelijk van grootte; het laatste lid der looppooten heeft 4 rijen

dorens. De kleur is van boven diep roodbruin, aan de achterzijde dikwijls met een dwarsband van lichtere kleur, waartusschen gele vlekken; de lengte van het borststuk bedraagt 4 c.m., de breedte 5 c.m. Iets grooter zijn twee andere soorten, die zich nooit ver van het water verwijderen en gewoonlijk in massa in holen tusschen de wortels der mangroven langs de moerassige kusten leven. Bij *Ucides cordatus* is het borststuk van boven fraai blauw, met een rand van korte, gele haren, welke ook in bundels op de geledingen der paars gekleurde pooten staan, het laatste lid der pooten is lichtrood, niet gedorend. Dit is hoogstwaarschijnlijk de soort, die door v. Schomburgh en Kappler met den naam *Uca una* wordt aangeduidt, terwijl misschien ook de *Uca laevis*¹⁾ van Kappler betrekking op deze soort heeft. Beide schrijvers vermelden, hoe in Augustus en September de Indianen massa's van deze dieren verzamelen om ze als voedsel te gebruiken; omstreeks dezen tijd hebben de krabben hun z.g. carnaval, waarbij zij in menigte op den modder van hunne woonplaatsen rondloopen en dikwijls gevechten met elkaar leveren, waarbij zij trachten elkanders scharen af te breken. Waarschijnlijk is dit hun paartijd. Een derde soort is *Cardisome guanumi*, ongeveer tweemaal zoo groot als *Gecarcinus*; het borststuk is meer trapeziumvormig, grijs, aan de randen bleekblauw; van deze laatste kleur zijn ook de looppooten, waarvan het laatste lid niet gedorend is; de punten der scharen zijn geel. De ongelijkheid in grootte der schaarpoeten bij het ♀ is zeer opvallend. Op de eilanden, waar deze soort op geschikte plaatsen vooral schijnt voor te komen, wordt zij als voedsel gebruikt.

In hunne levenswijze veel met de bovengenoemde soorten overeenstemmend, maar blijkbaar meer aan (zee)water gebonden, dat zij slechts voor korten tijd verlaten, om zich op het vochtige strand op te houden, zijn eenige andere soorten, die een minder sterk gewelfd borststuk, vierhoekig of afgerond van vorm, bezitten, en een achterlijf, dat aan de basis smaller is dan bij de voorgaande soorten. Langs de oevers der riviermondingen en ook langs het drassige mangrove-strand van Suriname leven verschillende soorten van het geslacht UCA, die hoewel ze klein zijn (lengte borststuk 1-1,5 c.m.) toch door hunne levendige kleuren, bruin, rood, blauw of geel opvallen; de mannetjes zijn bovendien eigenaardig door de geweldige ontwikkeling van de rechter of linker schaarpoot ten koste van de andere; deze schaar be-

1) Kappler noemt niet alleen enkele verschillen in het uiterlijk van zijn beide soorten (hoewel niet voldoende om ze nauwkeurig te onderscheiden), maar zegt bovendien, dat *Uca una* langs het strand, dus aan zee, *Uca laevis* echter langs rivieren voorkomt. Reeds Gerstaecker had in 1856 uitgemaakt, dat de door Milne-Edwards in 1837 onder deze beide namen beschreven soorten in werkelijkheid mannetje en wijfje van dezelfde soort voorstelden.

wegen zij in zijn eigen lengteas heen en weer, waardoor deze dieren bij de bevolking der Vereenigde Staten den naam van *fiddler-crabs* hebben gekregen. Ook de Neger-Engelsche naam *odi odi botoman* heeft hoogstwaarschijnlijk op de soorten van UCA (of wellicht UCIDES, zie boven) betrekking. Bij de wijfjes zijn de scharen zeer klein en gelijk van grootte. Een vijftal soorten komt in West-Indië voor, het meest op moerassige stranden, waar zij zich gaten graven, om zich te verschuilen; deze gaten worden door den opkomenden vloed voortdurend weder weggevaagd. Eene soort (*pugilator*) daarentegen is streng aan het zandige strand gebonden. Zij leeft daar in gezelschap van een andere krab, *Ocypode arenaria*, die iets grooter (meer dan 3 c.m. lang) is en zandkleurig; de schaarpoeten zijn goed ontwikkeld en verschillen onderling niet in grootte; het borststuk is langwerpig-vierhoekig; de looppoeten dragen lange, gele haren. Deze soort komt ook vaak buiten de hoogwaterlijn voor, en graaft zich daar in het fijne zand in.

Even klein als de soorten van UCA en op dezelfde plaatsen levend, vinden we in West-Indië verder eenige soorten van SESARMA, met vierhoekig borststuk en weinig of niet in grootte verschillende schaarpoeten. *S. cinerea*, *chiragra* en *recta* zijn in Suriname waargenomen; alle drie kenmerken zich doordat de zijranden van het borststuk in het geheel geen tanden dragen. *S. reticulata*, die op Curaçao voorkomt, draagt een klein tandje achter den buitenhoek van de oogholte.

Interessant in hunne levenswijze zijn verder twee soorten, die niet slechts zich op het strand ophouden, maar zelfs op de wortels en soms in de takken der mangroven klimmen. Bij *Goniopsis cruentatus* is het borststuk vierhoekig, met schuine strepen op de kieuwstreek, de voorrand tusschen de oogholten is door 3 dwarse strepen in 4 lobben verdeeld. De kleur is donkergeel, de schaarpoeten, die onderling niet in grootte verschillen, zijn wit aan de punt, overigens zijn alle looppoeten lichtrood, aan de punt lichtgeel, en overal met stijve borstelharen bezet. De lengte van het borststuk bedraagt 5 c.m., de breedte 6 c.m. Deze soort leeft op de wortels der mangroven. Een kleinere soort, *Aratus pisoni*, klimt tot in de takken dezer boomen; het borststuk is minder vierhoekig, meer afgerond, en de rand draagt slechts een enkele dwarsgroeve. De scharen zijn met bundels stijve, zwarte haren bezet.

Omtrent de levenswijze van al deze soorten krabben, die lang buiten het water kunnen vertoeven, zie men verder GECARCINIDAE.

Ook in zuiver zoet water komen kleine krabben voor; in het algemeen zijn die van onze koloniën evenwel nog weinig bekend. Het borststuk is dwarsovaal. Bij het geslacht PSEUDOTELPHUSA, dat vele soorten telt en zoowel op de eilanden als op het vasteland voorkomt, zijn de zijranden achter de oogen van zeer kleine tandjes of knobbeltjes voorzien; *Ps. denticulata* komt in Suriname voor. Het geslacht POTAMOCARCINUS draagt achter de oogen een tamelijk groot dorenvormig uitsteeksel; hiervan hebben we in Suriname een vertegenwoordiger in *P. latifrons*. Of misschien ook het geslacht TRICHODACTYLUS, waarbij de looppoeten aan het einde viltige haren dragen (in Britsch Guiana door een vijftal soorten vertegenwoordigd) in Suriname voorkomt schijnt nog niet te zijn uitgemaakt. Ofschoon deze krabben gewoonlijk in zoetwater leven, verlaten zij niet zelden vrijwillig hunne gewone verblijfplaats en houden zich langs de oevers eenigen tijd op.

Er zijn natuurlijk een groot aantal soorten, die in zee leven; hier worde slechts melding gemaakt van de *Callinectes*-soorten. Deze zijn gemakkelijk kenbaar aan het dwars-ovale, aan de zijranden grof getande borststuk; achter deze tanden staat aan weerszijden een scherpe stekel. Het laatste lid der looppoeten is bladvormig verbreed, en het dier is daardoor in staat, met tamelijke snelheid zijwaarts te

zweemmen. De kleur der in Suriname en op de W.-I. eilanden voorkomende soorten is lichtgeel. Omtrent meerdere bijzonderheden zie men het artikel CALLINECTES.

Omtrent het economisch belang der Crustaceen in West-Indië moet opgemerkt worden, dat slechts de Decapoden daarvoor in aanmerking komen. De aard der visschersbevolking in onze koloniën en het geringe afzetgebied zijn evenwel oorzaak, dat deze tak van bedrijf op verre na niet de belangrijkheid heeft van b.v. die in de Zuidelijke Vereenigde Staten, hoewel ons West-Indië in rijkdom aan voor den mensch eetbare kreeften, krabben en garnalen zeker niet bij Florida, Virginië enz. achterstaat. Op de Benedenwindsche eilanden, met name op Curaçao en Aruba, minder op Bonaire en op de Bovenwindsche eilanden, worden kreeften gevangen, speciaal *Panulirus*-soorten, die zich op rotsachtigen bodem bij voorkeur ophouden. Ook komen, hoewel zelden, zoogenaamde zandkreeften (*Scyllarides aequinoctialis*) voor. Daar een soort als *Panulirus argus* eene totaallengte van 42 c.m., *Scyllarides* eene van 29 c.m. bereikt, zijn deze dieren een niet te versmaden buit. Toch brengt *Panulirus* op de Benedenwindsche eilanden, volgens Boeke¹, per stuk slechts f0.25 of f0.30 op; langs de kusten van Venezuela worden zij ongeveer tegen denzelfden prijs verkocht. Daarentegen betaalt men in Jamaica ongeveer f0.60, in Port of Spain (Trinidad) soms zelfs f1.20-f3. - per stuk. Zij worden op onze Benedenwindsche eilanden slechts versch gegeten; en pogingen om ze levend over te brengen of te conserveeren, zijn, althans in het groot, niet gedaan. Omtrent de vangst vermeldt Boeke: 'Men vangt ze meestal 's avonds bij toortslicht in de spleten tusschen de koralen en de rotsen op ondiepe plaatsen. Bij het schijnsel van de toorts blijft de kreeft staan, men zet hem een langen stok met gaffel op den kop, en vangt hem met de hand, of wel men vangt hem met een langen stok met ijzeren punt, van een weerhaak voorzien. Ook in de canasters (een soort fuiken) worden nog al eens kreeften gevangen.'

Omtrent mogelijke bevordering van het bedrijf zegt de schrijver verder, na verteld te hebben, dat men in Jamaica de kreeften in groote, gesloten bewaarplaatsen dicht bij de kust levend bewaart, totdat ze men noodig heeft, maar eene dergelijke maatregel op onze eilanden blijkbaar nooit wordt toegepast: 'Bij het drukke stoombootverkeer te Willemstad zou zonder twijfel voor een groot aantal dezer dieren een geregelde en goede afzet te vinden zijn, mits slechts de visscher er steeds voor zorgde, ze op het juiste oogenblik in voldoende aantal voorradig te hebben'.

Van veel minder belang dan de kreeftenvisscherij is die op garnalen (hoogstwaarschijnlijk *Peneus brasiliensis*, die een lengte van 16 c.m. bereikt, *setifer* e.a. soorten) op onze eilanden. Volgens Boeke wor-

1 De schrijver vermeldt *Palinurus* (niet *Panulirus*); of dit geslacht echter in onze koloniën voorkomt (zie boven) schijnt nog twijfelachtig. In ieder geval komen twee soorten van *Panulirus* veel voor.

den zij op de Benedenwindsche eilanden, waar zij eenvoudig uit het ondiepe water, met behulp van kleine mandjes (macotjes), met het wier van den bodem geschept worden, vrij veel gevangen, doch slechts als aas gebruikt en niet gegeten. De tijd aan de vangst besteed loont de moeite nauwelijks.

Dat krabben op de eilanden van zeer weinig belang zijn, blijkt daaruit, dat Boeke in zijn rapport slechts 'verschillende soorten eetbare krabben' noemt, zonder er verder op in te gaan. Het is mogelijk, dat *Callinectes sapidus* (blue crab), *Menippe mercenaria* (stone crab) en *Platyonichus ocellatus* (lady crab), die in de Zuidelijke Vereenigde Staten veel voorkomen, nu en dan ook de bevolking van onze eilanden tot voedsel strekken. In ieder geval is hunne beteekenis zeer gering.

In tegenstelling met de toestanden op de eilanden, zijn in Suriname de krabben van overwegend gewicht. Van eene visscherij daarop kan men intusschen niet spreken, daar de krabben, die gegeten worden, alle met de hand gevangen worden langs de moerassige stranden, waar zij zich in holen verschuilen. Reeds Schomburgk beschreef, hoe in Augustus en September de Indianen in hunne booten naar het strand trokken om daar hun buit bij duizenden exemplaren te kunnen bemachtigen. Ook Kappler vermeldt, dat deze krabben door de inboorlingen bij massa in korven verzameld worden; in een half uur kan een eenigszins geoefende een honderdtal exemplaren verzamelen. Hij voegt er bij, dat de Indianen het vleesch van de scharen en de pooten eten, en het 'grünliche Fett, das innen an den Schalen sitzt'. De geheele inhoud van de schaal wordt in Suriname, onder den naam *kraboe-hoso* gegeten en door fijnproevers zeer op prijs gesteld. Het is hoofdzakelijk de tamelijk groote *Ucides cordatus* die wordt buitgemaakt. Kappler noemt nog de *Sandkrabbe* (waarschijnlijk *Ocypode arenaria*, die wel gegeten wordt.

Eigenlijke kreeften vangt men in Suriname niet. Wat onder dezen naam verkocht wordt, zijn meest groote *Palaemon*-soorten (garnalen). Zoo vangt men in brak water in de Suriname-rivier tamelijk groote exemplaren van *Palaemon jamaicensis*, bruin van kleur, met een lengte van ongeveer 21 c.m., terwijl de lange, dunne schaarpoeten nog iets langer dan het lichaam zijn. In zoetwater van de Saramacca vangt men kleine. 'kreeftjes' van ongeveer 10 c.m. lengte; waarschijnlijk is dit de plumpe zoetwatergarnaal *Atya scabra*.

Litt.: Boeke, Rapport betreffende een voorloopig onderzoek naar den toestand van de visscherij en de industrie van zeeproducten in de kolonie Curaçao, Eerste gedeelte (het tweede deel is nog niet verschenen), 's Grav., 1907; Bronn's Tierreich, Crustacea, Bnd. I en II, bewerkt door Gerstaecker en Ortmann, Leipzig, 1866-1901; Kappler, Surinam, Stuttgart 1887; de Man, Carcinological Studies in the Leyden Museum, no. 6, Notes from the Leyden Museum, v. XIV, 1892; v. Martens, Ueber Cubanische Crustaceen, Archiv für Naturgeschichte, XXXVIII. Jahrg. 1872; Ortmann, Carcinologische Studien, Zool. Jahrbücher, Abt. für Systematik etc. X. Bnd. 1898; M.J. Rathbun, List of the Decapod Crustacea of Jamaica, Ann. of the Inst. of Jamaica, vol. I, no. 1, 1897; Dezelfde, Contribution to a Knowledge of the Fresh-water Crabs of America - The Pseudotelpusinae, Proc. of the U.S. Nat. Mus., vol. 21, 1899; Dezelfde, The Brachyura and Macrura of Porto Rico, Bullet. of the U.S. Fish Commission, vol. XX, Second part, 1900; de Saussure, Mémoires pour servir à l'histoire naturelle du Mexique, des Antilles et des Etats-Unis, Genève-Paris, 1858; Schomburgk, Reisen in British Guyana, 1840-44, Zweiter Band, Leipzig, 1848.

J.J.T.

Cucumis anguria

L. Fam. Cucurbitaceae. *Wild Komkommer*, BEN. E. *Pumpkin*, BOV. E. Slingerplant met ranken en drie- tot vijf-lobbige bladeren met bladsteel die veel langer is dan de bladschijf; de bloemen zijn alleenstaand op zeer lange stelen.

Cucumis melo

L. Fam. Cucurbitaceae. *Meloen* of *Spaansch spek*, SUR. Een klimplant waarvan het zaad uit Europa ingevoerd wordt. De vruchten zijn zeer smakelijk. *Spaansch-spek* is de naam voor de in Suriname voorkomende vorm die wegens de dikke schil en het weinige vruchtvleesch zich veel minder tot consumptie leent.

Cucurbita maxima

Dcne. Fam. Cucurbitaceae. *Pompoen*, BEN. E. Slingerplant met ranken en groote hartvormige bladeren die onregelmatig getand zijn en zich vooral onderscheiden van die van *Lagenaria vulgaris* doordat zo zeer ruw zijn. Gekweekt.

Cucurbita pepo

L. Fam. Cucurbitaceae. *Pompoen*, SUR. Een ook in gematigde streken veel gekweekte klimplant met groote vruchten. De jonge vruchten zijn in Suriname een volksgeneesmiddel.

Cuenta di nansi,

PAP. Zie ANANSITORI.

Cultivatie. (de).

SUR. Plantageterm; beteekent de beplante velden.

Cultuurtuin en landbouwdepartement.

Reeds in de eerste helft van de 18de eeuw werden pogingen gedaan om in Suriname een cultuurtuin of een kruidtuin aan te leggen. Op raad van Boerhave zond de directie der Societeit in 1734 den kruidkundige Isaac Eliaser Augar naar de kolonie met het doel een kruidtuin te stichten. Dit doel schijnt bereikt, maar meer is er niet van bekend. In 1787 richtte gouverneur Texier een genootschap op ter beoefening van de natuurlijke historie; misschien houdt hiermede verband de aanleg op den grond 'Maria's lust', niet ver van Paramaribo, van een Hortus surinamensis, die, na een korten tijd van bloei, weder verdween. (Zie Fred. Oudschans Dentz, Geschiedk.

aanteek. over Suriname en Paramaribo, 1911, bl. 29-31). Ook het in 1829 opgerichte landbouwkundig genootschap 'Prodesse Conamur' leefde maar kort. En een in de tachtiger jaren der vorige eeuw door de 'Land- en tuinbouwvereniging Suriname' aangelegde proeftuin, ging na een kwijnend bestaan te niet.

Na deze korte opsomming van hetgeen zonder blijvende uitkomst op dit gebied beproefd werd, komen wij tot de geschiedenis van de thans nog levende inrichting. Toen in 1854 de Utrechtsche hoogleeraar Bergsma het belang van een kruidtuin in Suriname bepleit had, brachten Mr. C.H. Focke, A. Wildeboer en H.R. Wulschlägel wel een gunstig rapport uit over deze zaak, maar op nieuw ter sprake kwam zij eerst in 1885, toen de hoogleeraar W.F.R. Suringar in zijne 'Botanische excursie naar West-Indië' den aanleg van een botanischen tuin bepleitte. De bovenvermelde poging van de 'Land- en tuinbouwvereniging Suriname' (in 1888) bewijst, dat men het belang van een proeftuin bleef gevoelen. En zulks zoowel in de kolonie als daarbuiten. Nadat in 1892 de directeur van het Kol. Museum te Haarlem, F.W. van Eeden, in de Maatschappij tot natuurk. onderzoek van de koloniën den aanleg van een dergelijken tuin aanbevolen had, uiteengezet, dat ook zijn museum het gemis van zulk een inrichting gevoelde, en ook Mr. Barnet Lyon ten gunste

daarvan gesproken had, droeg deze Maatschappij een onderzoek naar de mogelijkheid van een proeftuin op aan hare leden prof. Suringar, Landsbergen en Van Eeden. Naar aanleiding van het gunstig advies dezer commissie en haar breed opgezet en uitgewerkt plan wendde de Maatschappij zich zoowel tot den Minister van koloniën als tot den Gouverneur van Suriname.

Nadat bij de behandeling van de begrooting voor Suriname voor 1894 in het begin van 1893 gesproken was over de wenschelijkheid van de oprichting van een proefstation, vroeg de Gouverneur advies te dezer zake aan den inspecteur voor het onderwijs, Dr. H.D. Benjamins, de Minister aan den directeur van 's Lands Plantentuin te Buitenzorg, Dr. M. Treub, en aan den hortulanus van dezen tuin, H.J. Wigman. Dr. Benjamins raadde dd. 21 Juni 1893 de oprichting aan van een proefstation onder wetenschappelijke leiding op het land 'Wolfenbattel', waar vervolgens een laboratorium gebouwd en langzamerhand een kruidtuin zou kunnen aangelegd worden. Wigman stelde in zijn advies den Buitenzorgschen tuin als voorbeeld; bepleitte de aanstelling van een wetenschappelijk, in Buitenzorg opgeleid, directeur en van een in de praktijk bekwamen tuinbeheerder, tenzij te verkiezen was de aanstelling van een hortulanus en opzending van het materiaal naar Nederland tot wetenschappelijk onderzoek aldaar en gaf in overweging om zoowel Surinaamsche planten als in te voeren tropische gewassen te kweeken. Dr. Treub, grootendeels instemmende met het voorstel van Wigman, verwierp in zijn advies het denkbeeld om materiaal naar Nederland te zenden; pleitte voor een cultuurtuin (met terzijdestelling van een botanischen tuin) zóó ver van de stad, dat de ontaarding in een park buitengesloten zou blijven, meer bepaaldelijk op 'Bergendal', met zijn hooge en lage terreinen, waar gewassen van elders een hun passende omgeving zouden vinden, en voegde bij zijn betoog eene begrooting, waarin hij ook de kosten opgeeft noodig voor den aanvoer van geoefende Javanen van Buitenzorg.

In Dec. 1893 beantwoordde Dr. Benjamins deze rapporten in een nota aan den Gouverneur, bestreed daarin op vele punten het advies van Dr. Treub, o.a. diens keuze van het ongezonde 'Bergendal', en, wegens de kosten, den invoer van Javanen, en raadde op nieuw aan het stichten van een proefstation onder wetenschappelijk beheer, met annexen kruidtuin, in de naaste omgeving van Paramaribo, meer bepaaldelijk op een terrein achter 'Wolfenbattel', waar ook de laagste gedeelten drooggelegd, de armere voor bemestingsproeven zouden kunnen gebruikt worden, en waar terrein voor uitbreiding zou aanwezig zijn.

De begrooting voor 1895 bevatte een post van f500 tot voorbereiding van de stichting van een cultuurtuin, zonder meer, en bij res. van 17 Juli van dat jaar werd het terrein achter 'Wolfenbattel' daarvoor aangewezen. J.R. Wigman verklaarde zich bereid als directeur op te treden na een voorbereiding te Buitenzorg, gedurende 2 jaar; hij kwam in Juni 1898.

Toen berichten omtrent eene toenemende ziekte van de cacao Nederland bereikten en de Utrechtsche hoogleeraar Went diensvolgens in Juli 1901 eene opdracht kreeg zich naar Suriname te begeven in het belang van den landbouw, vonden de voorstanders van een proefstation daarin aanleiding hun plan tot stichting daarvan weder ter hand te nemen. De uitkomst van zijn onderzoek in 190½ legde prof. Went neder in 4 rapporten: Landbouwtoestanden in de kolonie Suriname; Toestand van land- en tuinbouw op de Nederlandsche Antillen; Waarnemingen en opmerkingen omtrent de rietsuiker-Industrie; en De ziekteverschijnselen van den cacaoplant. En in de eerste stelde hij voor den aanleg van een proefstation onder een wetenschappelijk plantkundige, met een scheikundige als hulp. De regeering vereenigde zich met dit voorstel en de planters verbonden zich om gedurende 5 jaar een bijdrage te geven per hectare in cultuur. In Dec. 1903 kwam de eerste

inspecteur van den landbouw, dr. C.J.J. van Hall, te Paramaribo, en aan hem werd toen de directeur van den tuin ondergeschikt. In verband met den zich nu uitbreidenden werkkring bouwde men een laboratorium en stelde men een landbouw-assistent aan, een praktisch gevormd ambtenaar, een plantkundige en een landbouw-leeraar voor de belangen van de kleine landbouwers.

In 1908 kocht het gouvernement de plantage 'Slootwijk', die als model-rubberplantage ingericht werd; en in 1910 kwam de tuin in het bezit van een gasmotor-gemaal ten behoeve van de waterloozing. In 1911, nadat men allengs terreinen in cultuur gebracht had, waren ongeveer 30 hect. 'beplant'; een gedeelte is bestemd voor sierplanten, die ook aan particulieren verkocht worden. Het grootste gedeelte draagt proef-aanplantingen van verschillende gewassen voor plantage-cultuur, ook ingevoerde variëteiten van in Suriname gekweekte planten, zoomede O.I. vruchtboomen, door ruilverkeer met den Buitenzorgschen tuin verkregen. Tot de werkzaamheden van het proefstation behooren o.a. phytopathologische onderzoekingen, bepaaldelijk betreffende de krullotenziekte; de inrichting eener bacoven-cultuur voor export; cultuurproeven met rijst en katoen; tapproeven met rubber-gevende gewassen; analyses van handels-artikelen; het maken van verzamelingen van inlandsche plantenvariëteiten; proeven met groene bemesting, enz. De uitkomsten van het onderzoek vindt men in de bulletins, waarvan er tot 1913 31 verschenen, en in de jaarverslagen; eene beschrijving van het proefstation met afbeeldingen in den Surinaamschen almanak voor 1907. (Zie ook in de Bulletins VIII en X v.h. Kol. Museum te Haarlem de artt. van v. Eeden, Een Rijks-Plantentuin in Suriname en De Cultuurtuin te Paramaribo en voorts onder KLIMAAT.)

Hier zij nog aangeteekend dat een deel van de kosten van het departement van den Landbouw ten laste komt van Curaçao.

Bij de Surinaamsche begrooting voor 1913 werd door den Gouverneur als bijlage overgelegd een nota van den toenmaligen Directeur van den landbouw, Dr. P.G.J. Cramer, bevattende een plan voor eene reorganisatie van het Landbouwdepartement. (Ook opgenomen in het Verslag van het departement over 1911.) Met het voorstel, bij die begrooting een begin van uitvoering te geven aan Dr. Cramer's denkbeelden, konden de Koloniale Staten zich niet vereenigen.

Cultuurvlakte (de).

Een ± 5 K.M². groote glooiende vlakte in het midden van St. Eustatius, die een deel van den bebouwbaren grond vormt.

Curaçao.^{aant.}

I. Aardrijkskundig overzicht.

Naam, Ligging, Vorm en Grootte.

Omtrent oorsprong en beteekenis van den naam Curaçao bestaat geen zekerheid. Zooveel schijnt vast te staan, dat hij afkomstig is van de oorspronkelijke Indiaansche bewoners, want de eerste ontdekker, Alonzo de Ojeda, hoorde bij hen reeds dien

naam. De oudste bekende schrijfwijze (op de Wereldkaart van 1527) is *Curasote*,
wat

wel eenigszins gelijk op *cora uacu*, d.w.z. *de groote aanplanting*; de uitgang *ote* is wellicht van Spaansche afkomst en werd misschien door de Spanjaarden, de eerste veroveraars van het eiland, achter het woord gevoegd ter onderscheiding van het kleinere, onbewoonde eiland, dat denzelfden naam draagt. In elk geval klinkt deze naamsafleiding waarschijnlijker dan die van *hart* (*Corazon*) of zelfs van *gebraden pastoor* (*Cura asado*). Zie over de naamsafleiding ook J.H.J. Hamelberg, T.A.G. 2e serie, deel XXIV No. 1 (1907) blz. 110..

Het eiland ligt met zijn naburen, Aruba rechts en Bonaire links, aan de Noordkust van Zuid-Amerika en wel tegenover de republiek Venezuela, waarvan bij helder weer de kust somtijds met het bloote oog gezien kan worden. Het behoort tot de Eilanden onder den Wind en is met de overige eilanden der rij, welke met Margarita in het W. begint en met Aruba in het O. eindigt, te beschouwen als de overblijfselen eener voormalige bergketen, evenwijdig loopende met de Kustcordillera van Venezuela. Vlak bij de Zuidoostpunt ligt het eilandje Klein Curaçao (zie aldaar).

Curaçao heeft een langgerekten vorm en strekt zich van het N.W. naar het Z.O. uit, volgens de Topographische Kaart van Curaçao 1:20 000 tusschen 68° 43' en 69° 11' W.L. v. Gr. en tusschen 12° 26' en 12° 2' N. Br. De grootste lengte, tusschen Noordpunt en punt Kanon (in het Z.O.), bedraagt 61 K.M., de grootste breedte, in het N. bij Sint Kruis en in het Z. bij Ronde Klip, 14 K.M., terwijl in het midden, bij de Bullenbaai, de breedte slechts 5 K.M. bedraagt,

De oppervlakte wordt nogal verschillend opgegeven, afwisselend tusschen 400 en 550 v.K.M. (= ¼ der Nederlandsche provincie Limburg).

Kustgesteldheid.

Hoewel Curaçao in de diepe Karibische Zee is gelegen, tusschen het eiland en het vasteland 1300-1400, elders 2000-4000, op sommige plaatsen meer dan 6000 M. diep, en de bodem der zee dicht bij het eiland steil oprijst, heeft de zee vlak bij de kust een geringe diepte; want op vele plaatsen wordt zij door koraalriffen vergezeld en op sommige plaatsen komt langs de kust een smalle strook koraalsteen voor, door de zee op het land geworpen. De N.-kustissteil, weinig ingesneden en moeilijk genaakbaar; vooral geldt dit van het smalle middendeel, de kust van Hato geheeten. De Z.-kust daarentegen is rijk geleed met talrijke baaien, lagunen en zoogenaamde 'binnenwateren', d.w.z. ondiepe meren, ten deele door een nauw kanaal met de zee verbonden. Eigenaardig is de grillige vorm van vele dezer 'binnenwateren', zooals vooral duidelijk te zien is bij het grootste daarvan, het Schottegat, de verwijding van de St. Annabaai met hare verlengstukken, links het Rifwater en rechts het Waaigat, zoomede bij het Spaansche Water, verder zuidwaarts gelegen. Langs de oevers der baaien groeien dikwijls rhizophoren, hier mangelboomen geheeten (Zie Suringar's Reisverhaal).

De eenige noemenswaardige inham aan de N. kust is de St. Jorisbaai, in de nabijheid waarvan de plantages Groot- en Klein St. Joris zijn gelegen. Aan de Z.-kust zijn de voornaamste inhammen van het N. af: de vlakke Westpuntbaai, in het N. afgesloten door de Westpunt, een steile, 30 M. hooge rotsmuur, aan den voet waarvan een smal strand is ontstaan, waarop de visschersbevolking hare netten uitspreidt en haar booten op het droge brengt. Eenzaam verrijst op de rots het kerkje der afgelegen plantage San Pedro te Westpunt. Dan volgt de St. Kruisbaai met een zeer nauwen ingang, terwijl het zuidelijke gedeelte der baai zeer ondiep en ten deele verzand is. De St. Marthabaai sluit een paar eilandjes in en heeft aan hare oevers,

vooral in het N., talrijke zoutpannen. Kleiner is de St. Janbaai, terwijl de groote Bullenbaai door een uiterst nauw kanaal met de Salinja Sint Marie in verbinding staat, aan wier oevers weer zout wordt gewonnen. De vlakke St. Michielbaai staat door een gegraven sloot met de daarachter gelegen saline in verbinding, de Piscaderabaai ligt in een vlak terrein. Dan volgt de Annabaai, aan wier beide oevers benevens aan die van het links en rechts daarmee verbonden Rifwater en Waaigat de hoofdstand Willemstad is gelegen, terwijl binnenwaarts de baai zich verwijdt tot het Schottegat. Onderdeelen van dit laatste zijn de Baai van Valentijn, de Baai van Asiento en de Boeskabaai, door eilanden en schiereilanden van elkander gescheiden. Achter de Cornelisbaai ligt, door een landengte ervan gescheiden de lagune Jan Tiel. Op soortgelijke wijze wordt de Caracasbaai gescheiden van het Spaansche water, dat door een kanaal in verbinding staat met de Spaansche baai en naast verschillende schiereilanden een aantal eilandjes bezit, zooals Willemsberg, Penso en Meeuwte. De Fuikbaai is feitelijk een lagune met nauwe opening tusschen twee smalle landtongen. Een kabelspoorweg voert van de ankerplaats naar de Santa Barbara-phosphaatmijnen. De Awa di Oostpunt eindelijk ligt in het lage vlakke oostelijke uiteinde van het eiland, onmiddellijk bij Punt Kanon of Oostpunt, dat zich slechts 3,7 M. boven den zeespiegel verheft.

Bodemvorm.

Curaçao bestaat uit een laag plateau met zacht golvende oppervlakte, waarop zich hier en daar heuvels verheffen, terwijl de hoogere rand gevormd wordt door een kustgebergte, dat aan de landzijde meestal steil oprijst en aan de zeezijde, vooral in het N., een aantal steilwandige terrassen vormt; aan het oostelijk gedeelte der Zuidkust, is de helling veel minder steil. De breedte van dit kustgebergte is zeer ongelijk; in het midden der noordkust dringt het diep in het land op en vormt een uitgestrekt plateau, dat met drie steile terrassen naar zee afdaalt. Aan de zuidkust is het gebergte veel smaller en wordt door korte, loodrecht op de kust gerichte dalen - volgens C.M. Kan, Handleiding bij de beoefening der Economische Aardrijkskunde (Haarlem 1912, I, 291) 'doodkisten' genoemd - met zeer steile wanden in verschillende stukken verdeeld. Deze dalen geven op eenige plaatsen aanleiding tot de vorming van korte kanalen, welke sommige lagunen of binnenwateren met de zee verbinden. Het binnenland wordt door Martin nog in twee helften verdeeld: een westelijke hoogere en een oostelijke lagere helft, waartusschen het smalle gedeelte van Midden-Curaçao ligt. Hier, bij de door een zadel verbonden Grooten (110 M.) en Kleinen Berg (94,5 M.) ontmoeten de heuvelrijen der N. en Z. kust elkander. Het hoogere westelijke deel wordt ook wel het Benedengedeelte, het lagere, oostelijke deel het Bovengedeelte geheeten, met het oog op hunne ligging onder en boven den wind. Groot is het verschil in hoogte niet; want Nijman stelt die van de westhelft gemiddeld op 30-60, van de oosthelft op 20-40 M. Wel liggen in de eerstgenoemde de aanzienlijkste verheffingen. Zoo rijst er, ver in het N.W., de Christoffelberg (372, 4 M.) op met zijn scherpkantigen top, de hoogste heuvel van geheel Curaçao, waarbij zich in westelijke richting een aantal geringere verheffingen aansluiten, zooals de Seroe Gracia (295, 2 M.), de Piedra Moelina (276, 7 M.) en de Seroe Batata (242, 2 M.). Aan den noordvoet van den Christoffelberg ligt de uitge-

strekke plantage Savonet, een modelinrichting, met groote aanplantingen van divi-divi en een niet onaanzienlijken veestapel, waaronder ook runderen en paarden. Ten Z.O. van den Christoffelberg verrijst de tafelberg Sint Hyronimus (229,9 M.) en weer ten Z.O. hiervan de kegelvormige Sint Antonieberg (169,9 M.). De overige heuvels in dit gedeelte, gescheiden door vlakke, moutvormige dalen, verheffen zich slechts weinig boven hun voet, terwijl hun absolute hoogte doorgaans niet veel meer dan 100 M. bedraagt. In het oostelijke gedeelte bereikt de Oost-Seinpost met 97,7 M. de grootste hoogte. Een weinig hooger rijzen hier sommige toppen in het noordelijke en zuidelijke kustgebergte op, zooals in het eerstgenoemde de Ronde Klip (129 M.), in het laatstgenoemde de Tafelberg aan de Fuikbaai (193,8 M.) en de Drie Gebroeders, n.l. de Seroe Pretoe (135,5 M.), de Veerisberg (131,3 M.) en de Jack Evertsberg (135,3 M.) ten N.W. van Willemstad. Hooger is het gebergte ten W. van den Sint Hyronimus en den Sint Christoffelberg, zoo b.v. de Seroe Para Mira (189,4 M.), de S. Paskoe (173 M.), de S. Francisco Jobo (196,4 M.), de S. Oen Blachie (218 M.), de S. Bientoe (224,8 M.), de S. Baha Hoendoe (211,9 M.), de S. Kortapoe (150,2 M.) en de S. Malé (184,1 M.). Ook vertoont het kustgebergte meer afwisseling en op sommige plaatsen zelfs natuurschoon, terwijl het binnenland met zijn breede tereinplooiën menigmaal aan het Nederlandsche diluvium herinnert, over het algemeen echter, bepaaldelijk in de oosthelft met zijn kalen, vaalbruinen, sterk verhitten bodem, een tergende eentonigheid ten toon spreidt.

Wateren.

De geringe oppervlakte en nog meer de regenarmoede van het eiland verklaren afdoende het gemis van permanente rivieren. Slechts één riviertje, dat bestendig water voert, wordt vermeld (Neerlandia, Curaçaonummer, blz. 128), n.l. bij Hato, bekend door zijn grot, dicht bij de plantage Savonet gelegen. En deze waterloop is slechts 'een armdikte' breed, al geeft hij voldoende water voor de besproeiing der genoemde plantage. Vrij talrijk zijn daarentegen de droge beddingen van rivieren, die na het intreden van regenbuien korter of langer tijd met water gevuld zijn en onder den naam *rooien* (Spaansch arrayo=beek) bekend staan. In de behoefte aan water wordt in de eerste plaats voorzien door zoetwaterbronnen, waarvan evenwel het aantal, evenals de watervoorraad der meeste, gering is. Het meest bekend is de bron op de plantage bij Hato. Die, welke dicht bij de kust zijn gelegen voeren voor een aanzienlijk gedeelte zout, of althans brak water, sommige slechts in den drogen tijd. Gedurende den regentijd verzamelt zich veel water in groote, natuurlijke, dikwijls kunstmatig uitgediepte kommen, die als drinkgelegenheden voor het vee dienen. Gegraven putten treft men in groot aantal over het geheele eiland aan; zij geven veelal goed drinkwater. De kans om door diepe boringen artesisch water te bereiken en op deze wijze het aantal bronnen te vermeerderen, of door stuwwerken den waterrijkdom der bestaande te vergrooten, acht Martin niet groot; in elk geval zouden pogingen daartoe volgens hem met groote moeilijkheden gepaard gaan en alleen in Oost-Curaçao wellicht succes hebben. Naast bronnen putwater maakt de bevolking veel gebruik van regenwater, waartoe bij de meeste woningen regenbakken zijn gebouwd, waarin het hemelwater doormiddel van goten van de daken wordt geleid. Dat onder deze omstandigheden in jaren van geringen regenval het water zeer schaarsch is, ligt voor de hand, evenals dat alsdan goed drinkwater een kostbaar handelsartikel vormt en in Willemstad met 30-40 cent per blik (van 18 L.) betaald

wordt. In de laatste jaren kwamen vanwege of met steun van de Regeering verschillende nieuwe drinkwaterputten tot stand.

Tot de voorziening in drinkwater draagt ook bij de inrichting tot het destilleeren van water; vooral tijdens de langdurige droogte, die in 1911/12 geheerscht heeft, is het nut van deze installatie, die thans dagelijks 50 ton levert, gebleken.

Van het regenwater wordt overigens in de laatste jaren ook veel meer partij getrokken dan voorheen. Vroeger toch ging het grootste deel daarvan verloren, doordat het in den bodem zakte en ondergronds naar zee stroomde. Tegenwoordig wordt zulks voor een deel belet door den aanleg van dammen. (Zie DAMMEN).

Bevolking.

De oorspronkelijke bewoners van Curaçao waren Indianen, die door de Spanjaarden, nadat zij in 1527 het eiland in bezit hadden genomen, bekeerd, doch overigens vrij wel aan hun lot overgelaten werden. Toen de Nederlanders zich in 1634 van het eiland meester maakten, leefden er nog 1415 Indianen, waarvan in de vorige eeuw nog drie afstammelingen over waren. Met hun dood waren de oudste bewoners geheel van het eiland verdwenen en de enkele Indianen, die men er thans nog aantreft, zijn van het vasteland afkomstig. Na den vrede van Munster (1648) werden Negers als slaven ingevoerd, wier nakomelingen zich sterk met de overige bewoners vermengden. In de hoofdplaats is de bevolking zeer gemengd; van blank tot zwart vindt men er alle nuances. Buiten de hoofdplaats is zwart de overheerschende kleur.

De Negers hebben een betrekkelijk knap uiterlijk, zijn krachtig gebouwd en geschikt voor zwaren arbeid, terwijl de schrale bodem hen tot werken dwingt, ondanks de geringe behoeften, die zij hebben. Deze geringe behoeften, niet alleen van de Negers, maar evenzeer van de meeste kleurlingen, vormen een bezwaar voor de economische ontwikkeling van het eiland. Het voedsel bestaat in hoofdzaak uit gierst in den vorm van pap ('fonsje'), dan wel tot koeken ('arepas') gebakken met geiten- of schapenvleesch. Hun woningen zijn hutten, waarvan de oprichting weinig tijd en geen geld kost. Enkele geiten verschaffen nu en dan wat vleesch, en zonder droogte en misgewas behoeven de bewoners, al kennen zij geen overvloed, toch ook geen gebrek te lijden. Alleen in de kleding, vooral ter hoofdplaats, is eenige weelde merkbaar en somtijds zelfs de zucht om den Europeaan na te volgen. Vooral de Negerin gaat er Europeesch gekleed en draagt b.v. veelvuldiger schoenen dan in Suriname. Over het algemeen zijn de mannen niet vechtlustig van aard; wel zijn zij, volgens van Kol, 'onovertreffbaar in het schelden.' Zijn karakter wordt beschreven als eenvoudig, eerlijk en zachtaardig, menschlievend en gedwee, en bij goede behandeling is de Neger vlijtig en leergierig. Verder is hij gehecht aan zijn geboortegrond, hulpvaardig en gastvrij, in gewone tijden matig, doch bij feesten dol op muziek en dans en verre van afkeerig van rum. De zwarten vertegenwoordigen op het eiland de eigenlijke werkkrachten, de blanken en enkele kleurlingen het kapitaal, doch van een klassenstrijd kan reeds daarom geen sprake zijn, wijl de groot-industrie er geen noemenswaardige rol speelt.

Van de Curaçaosche blanken schreef Suringar:.... 'Het klimaat schijnt ook over het geheel geen nadeeligen invloed op het ras uit te oefenen. Men is er, over het geheel genomen, gezond en werkzaam,

althans niet minder dan de meesten ten onzent.

Het best aan de toestanden geadapteerd schijnen intusschen lange, magere gestalten te zijn, niet ongelijk aan de kaarscactussen onder de planten - den botanist zal men de vergelijking ten goede houden - die hun slanke krachtige loten fier opsteken, terwijl ander gewas door zon of wind verschroeit of gebukt gaat.'

Het Nederlandsche element is er slechts zwak vertegenwoordigd, want in 1911 telde men op Curaçao slechts 302 personen, die in Nederland geboren waren. In verband daarmee is het Nederlandsch er wel de officiële taal, die door de ambtenaren gesproken en op school min of meer onderwezen wordt, maar die men er overigens maar zelden hoort. De beschaafde ingezetenen spreken er veel meer Spaansch en Engelsch, terwijl Fransch en Duitsch er ook niet onbekend zijn. De volkstaal, door zoo goed als alle ingezetenen in den dagelijkschen omgang gesproken, is het Papiamentsch (Zie aldaar). Zoowel in de salons der voornaamste als in de hutten der armste bewoners van het eiland hoort men deze taal. Het gebruik van dit Papiamento werkt belemmerend op de ontwikkeling van de lagere volksklasse en bemoeilijkt het aanleeren van de Nederlandsche taal. De afschaffing er van, hoe gewenscht ook, stuit op de groote moeilijkheid, dat het onderwijs in de R.-Katholieke scholen grootendeels in Papiamento geschiedt en, met het oog op het godsdienstonderwijs, wel moet geschieden. Ook wordt in de R.-Katholieke kerken er in gepreekt, behalve op Zon- en feestdagen, als wanneer dit, ten behoeve der R.-Katholieke militairen van land- en zeemacht en van particulieren, in het Nederlandsch geschiedt. In de Protestantsche kerken wordt steeds de Nederlandsche taal gebruikt, in de Israëlitische het Spaansch en het Engelsch en op nationale gedenkdagen het Nederlandsch. Van de 9 nieuwsbladen, die op Curaçao verschijnen, worden 4 in het Nederlandsch uitgegeven, hetgeen eveneens het geval is met den 'Amigoe di Curaçao', het orgaan der R.-Katholieke Missie. De groep 'Nederlandsche Antillen' van het Algemeen Nederlandsch Verbond is ijverig in de weer, om de verbreiding van de Nederlandsche taal op het eiland te bevorderen.

Wat het aantal bewoners van Curaçao betreft, bestaan er slechts weinig oudere, betrouwbare gegevens. In 1635 zou de bevolking uit 1415 Indianen en 32 Spanjaarden bestaan hebben, in 1815 het bevolkingscijfer bijna 13000, volgens anderen daarentegen 15 000, 18 000, zelfs 19 000 hebben bedragen.

De loop der bevolking was als volgt:

Jaar.	Blanken.	Vrijen.	Slaven.	Totaal.
1815	2781	4033	6026	12840
1833	2602	6531	5894	15027
1849		10892	5638	16530

Daarna wordt de totale bevolking opgegeven als volgt:

1854	29700
1857	32181
1859	32200
1862	31800
1865	19864
1875	23972

1885	25365
1891	26584
1898	29558
1900	30636
1902	31351
1904	31507
1906	30401
1908	31406
1910	32585
1912	32926

Van het totale bevolkingscijfer waren bij de vrijverklaring ruim $\frac{1}{3}$ slaven. Na de vrijverklaring daalde het aantal bewoners aanvankelijk sterk, zooals uit de voorafgaande cijfers blijkt, om vervolgens weer te stijgen tot 1904. In de jaren 1905 en 1906 ging het bevolkingscijfer achteruit, zonder dat daarvoor in de Koloniale Verslagen een oorzaak wordt opgegeven, om daarna weer toe te nemen. Aanzienlijk kan men den aanwas der bevolking niet noemen, want hij bedroeg gedurende de laatste halve eeuw gemiddeld niet veel meer dan 1% per jaar. Als de ziekten, die er de meeste slachtoffers maken, moeten tering en scheurbuik, daarnaast hart- en leverziekten genoemd worden Herhaaldelijk woedden er pokkenepidemieën, zoo in 1815, 1827-1828 en 1862. Van de 100 geboorten zijn er gemiddeld 62 of $\frac{3}{5}$ buiten echt; in 1911 werden op Curaçao 441 kinderen in echt en 535 buiten echt geboren. Van de 32846 inwoners in 1911, waaronder begrepen is het garnizoen van 174 onderofficieren en minderen, behoorden 14398 tot het mannelijke en 18448 tot het vrouwelijke geslacht; van de 976 geboorten 482 tot het eerste en 494 tot het laatste. Bij de 581 sterfgevallen waren deze cijfers 248 en 333. Er hadden in genoemd jaar 192 huwelijken plaats. De overgrootste meerderheid der bevolking belijdt den R.-Katholieken godsdienst, een klein, doch het meest intellectueele gedeelte behoort tot de Protestantsche of Israëlitische gemeente. In 1911 onderscheidde men er: 30593 Rooms-Katholieken, 1542 Protestanten, 701 Israëlieten en 10 behorende tot een anderen godsdienst. Naar de beroepen, bedrijven en ambachten was de bevolking in 1911 als volgt verdeeld:

(Zie tabel op pag. 255).

Duidelijk blijkt uit de aangegeven cijfers, welke beteekenis heden ten dage het vlechten van stroohoeden voor de bevolking van Curaçao heeft, alsook dat buiten de hoofdstad nog geen 8% der bevolking in den landbouw haar hoofdmiddel van bestaan vindt. Nog veel geringer is de beteekenis van de vischvangst. Dat bijna de helft der bevolking als zijnde zonder beroep wordt opgegeven, moet ongetwijfeld daaraan worden toegeschreven, dat van hen het beroep niet met zekerheid kon worden vastgesteld, vermindert echter in hooge mate de waarde van deze statistiek.

Staatkundige indeeling.

Curaçao wordt verdeeld in 5 distrikten, n.l. het eerste of stadsdistrikt, officiëel Willemstad geheeten, waar bijna de helft der bevolking woont, en de vier andere distrikten, officiëel als 2de, 3de, 4de en 5de distrikt aangeduid. Buiten Willemstad bezit Curaçao geen andere plaatsen dan enkele onbeduidende dorpen, terwijl de overige bevolking gevestigd is op zoogenaamde plantages, ongeveer 100 in aantal,

waarvan sommige een uitgestrektheid hebben van eenige honderden hectaren, en op den gouvernementsgrond, die voor een aanzienlijk gedeelte aan den kleinen man onder zekere voorwaarden in pacht gegeven is ten einde den landbouw te bevorderen. Ook op de plantages woont de bevolking verstrooid, en slechts op een klein aantal is landbouw hoofdzaak, op de meeste daarentegen veeteelt en wel voornamelijk geitenteelt. Als *waterplantages* worden die plekken aangeduid, waar door het graven van putten water wordt verkregen, dat in tonnen op karretjes, door ezels of menschen getrokken, naar de stad wordt gebracht, om het aldaar te verkoopen. De eigenaar van een plantage bewoont, als hij er zelf verblijf houdt, meestal een groot vierkant gebouw zonder verdieping, dat langs een trap en een hooge stoep bereikt wordt. Links en rechts van een binnengalerij vindt men de woon- en slaapkamers en verder een keuken. Van de galerij uit heeft de bewoner het

	Stadsdistrikt.	Overige distrikten.
Ambtenaren	55	30
Apothekers	9	-
Barbiërs	27	5
Broodbakkers	121	94
Drukkers	17	3
Grofsmeden	19	31
Hoedenvlechtsers en -vlechtsters	1595	4058
Huisbedienden	658	181
Kantwerksters	40	10
Kleermakers	156	160
Koks en keukenmeiden	361	145
Kooplieden	219	15
Koopmansklerken	191	38
Koetsiers	71	78
Kuipers	12	19
Landbouwers	34	2614
Metselaars	46	292
Naaisters	987	356
Onderwijzers	78	8
Photografen	5	-
Pontvoerders	24	40
Scheepstimmerlieden	43	20
Schoenmakers	157	175
Schrijnwerkers	33	15
Sjouwerlieden	197	520
Slagers	47	11
Stalhouders	4	-
Stoelematters	7	20
Tandmeesters	10	-
Timmerlieden	202	327
Ververs	66	18
Visschers	66	322
Vroedvrouwen	6	12
Waschvrouwen	761	577

WATERVERKOOPERS	22	40
WINKELIERS	126	29
ZEELIEDEN	377	436
ZEILMAKERS	18	10
ZILVER- EN GOUSMEDEN	32	3
ZOUTGAARDERS	2	30
VERSCHILLENDE BEROEPEN	554	202
ZONDER BEROEP.	6710	7727

uitzicht op de stallen en de hutten, waarin de arbeiders wonen. Het geheel is door een terras omgeven en door een muur omringd. Op het erf bevinden zich een of meer putten, waaruit het water ten deele door Amerikaansche windmolens omhoog wordt gebracht, onder de woning vaak de reservoirs, waarin het regenwater, dat van het dak afvloeit, wordt bewaard als drinkwater.

Als de belangrijkste plantages van Curaçao noemt Nijman: Savonet, Sint Kruis, Wacao, Patrik, Sint Nicolaas, Klein Sint Martha, Groot Sint Martha, Sint Jan en Siberië, in het westelijk gedeelte, Klein Sint Michiel, Groot Sint Michiel, Klein Piscadera en Groot Piscadera ten W. van de hoofdstad, Hato aan de noordkust en Brievengat, Groot Sint Joris, Klein Sint Joris, Sint Barbera en Fuik in het oostelijk gedeelte van het eiland.

Even primitief als op de plantages, zijn de hutten der zwarten in de dorpen. Doorgaans vertoonen zij den vorm eener pyramide en zijn zij opgetrokken uit takken, waartusschen wat gierststroo is geslingerd. Een paar openingen dienen als deuren en vensters, enkele geiten vormen den veestapel, een plek met boonen en gierst (*Sorghum*) beplant den akker, waarnaast nog wel een kleine groententuin en enkele ooftboomen worden opgemerkt. Even armelijk als de hutten, is het huisraad, dat zij bevatten, en al lijden de bewoners in gunstige, d.w.z. niet droge jaren, geen gebrek, van weelde valt toch ook geen spoor te bekennen.

Litt. A. Hartmann, Repertorium op de Literatuur betreffende de Nederlandsche Koloniën enz. II West-Indië, 1840-1893, 's Grav. 1895, en de vervolgen; Catalogus der afd. Nederl. Koloniën van de intern. kol. en uitvoerhandel tentoonst. (van 1 Mei tot ult. Oct. 1883) te Amsterdam. Leiden 1883; Th. C.L. Wijnmalen, Les colonies néerlandaises dans les Antilles. Etude bibliographique, historique, économique et statistique. Revue Col. Intern. 1887, dl. II, blz. 391, waarin ook vele ongedrukte bronnen vermeld worden; W.F.R. Suringar, Botanische Excursie naar Nederl. West-Indië. (T.A.G. Serie II, deel II en III); K. Martin, Bericht über eine Reise nach Niederl. West-Indien, 2 dln., Leiden 1887-1888, met uitvoerige litteratuuropgave van 1718-1886 aan het slot van dl. I; K. Martin, West-Indische Skizzen, Leiden 1887, naar inhoud overeenstemmend met dl. I van zijn voorafgaand werk; M.G. Verschuur, L'Ile de Curaçao. Le Tour du Monde, 5 Aout 1893, ook voorkomende in zijn Voyage aux trois Guyanes et aux Antilles, Paris 1894; Catalogus der Nederl. West-Indische Tentoonstelling te Haarlem, Amst. 1899.; Exposition Universelle à Paris 1900. Guide à travers la section des Indes Néerlandaises, 's Grav. 1900.; A.M. Chumaceiro, Is Curaçao te koop? 's Grav. 1879; A.M. Chumaceiro. De natuurlijke hulpbronnen van de kolonie Curaçao. 's Grav. 1879; J. Kuypers, Curaçao en Panama, Eigen Haard, 1882, blz. 168; H. Zondervan, Die Niederländisch-westindischen Inseln. Geogr. Zeitschrift, 1900, blz. 565; W.L. Scruggs, The Colombian and Venezuelan Republics, with Notes en other Parts of Central and South America, London 1900, blz. 180-191; H. van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904; Curaçao-nummer van Neerlandia, Juli-Aug. 1905; R.H. Rijkens, Curaçao. Verbetering van den landbouw

aldaar als middel ter verheffing der Kolonie, Tiel 1907; H.J. Nijman, Beknopte Aardrijkskunde der Kolonie Curaçao, Amst. 1909; (M. Victor Zwijsen.) De Kolonie Curaçao. Uitgave der Vereeniging 'Oost en West' (1910); Jaarverslagen van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap te Willemstad, 1897-1903; Koloniale Verslagen, in het bijzonder die van 1901 en 1902, waarin de rapporten van D.H. Havelaar en Prof. F.A.F.C. Went; Hanns Heinz Ewers, Mit meinen Augen. Fahrten durch die Lateinische. Welt, Berlin 1909; Dr. H. Blink. Curaçoa en zijne econ. hulpbronnen. Tijdschr. v. Econ. Geogr. 15 Juli 1913; G. Duyfjes, De watervoorziening van de Benedenwindsche Eilanden van de Kolonie Curaçao, in De Ingenieur van 21 Maart 1914, N° 12, blz. 225-228; Topographische kaart van Curaçao in 18 bladen, schaal 1:20 000 (zonder jaart. 1911).

H.Z.

II. Aardkunde. Zie aldaar.

III. Nautische aantekeningen.

De strekking van het eiland is ongeveer N.W.-Z.O. De N. kust rijst loodrecht uit zee en biedt geen ankergrond aan. terwijl de zee er met groote kracht tegen aan beukt. Slechts één baai wordt daar gevonden, namelijk de St. Jorisbaai, die echter voor de scheepvaart van geen belang is. De Z. kust is minder steil, zij biedt evenmin ankergrond aan, doch heeft eenige voor-

treffelijke baaien met goeden ankergrond; deze baaien zijn geheel beschut voor den heerschenden N.O. passaat.

Van de O.punt van het eiland, Punt Canon genaamd, langs de Zuidkust gaande naar het W. vindt men aan den voet van den Oostelijken Tafelberg, de Fuik-baai, die voor de fosphaat-verscheping van beteekenis is. Daarna komt de Spaansche haven met het Spaansche water en de Cabrieten-baai, zijnde een complex van grillig gevormde inhammen in het eiland. Alle drie zijn voor diepgaande schepen te bevaren, doch de toegang van uit zee naar de Spaansche haven is slechts ongeveer 50 meter breed en het vaarwater is onbetond, terwijl er, wil men naar de Cabrieten-baai doorvaren, nog al veelvuldig van koers moet veranderd worden. Westelijk van de landtong, door de Spaansche haven gevormd, bevindt zich de Cabrieten-baai, die voor quarantaine lipglaats dient. Aan den O. oever van deze baai, bevinden zich bij het Fort Beekenburg, de quarantaine gebouwen. Een boei om de schepen aan te meereren bevindt zich in de baai.

Verder W.waarts gaande komt men aan de St. Annabaai, die met de daarbij behorende groote kom, het Schottegat genaamd, een natuurhaven vormt, zooals er geen tweede in West-Indië wordt gevonden. De St. Anna baai, de eigenlijke haven van de hoofdplaats Willemstad, loopt ongeveer van het Z. naar het N., zij is ongeveer 1650 m. lang, de ingang is slechts 60 m. breed, doch overigens is de breedte van 100-130 meter. Met de werken om de haven te verbreedten en te verdiepen is van regeeringswege in 1912 een aanvang gemaakt. Uitgezonderd een deel van de W.zijde van de haven, waarlangs een rif loopt, kan men, nagenoeg overal, langs de kaden, met diepgaande schepen vastmeereren, omdat de beide oevers steil in het water afloopen. De haven verdeelt de Willemstad in twee deelen, aan de Oostzijde ligt de eigenlijke Willemstad met de forten Waterfort en Amsterdam en de wijken Scharloo en Pietermaai, terwijl men aan de Westzijde heeft, de Otra-banda (andere zijde) met het Riffort.

Bij den ingang van het Schottegat ligt op een hooge klip, het Fort Nassau.

De beide oevers zijn in het begin van de haven, verbonden door een vlotbrug, die geheel langs de W.-zijde kan weggesleept worden en de scheepvaart geen beletsel geeft. Zij wordt voor binnenkomende of uitgaande schepen onmiddellijk geopend wanneer de hiervoor vereischte seinen gegeven worden, echter alleen tusschen zonsopkomst en zonsondergang. De beide oevers van de haven zijn voorzien van werven en kolenlaadplaatsen. Aan weerszijden van de haven is een ondiepe lagune, het Waaigat en het Rifwater.

Aan de N.zijde van de haven bevindt zich het Schottegat, zijnde een zeer grillig gevormde kom, met tal van eilandjes, inhammen en riffen, die echter, vlak tegenover de haven, een ruime en diepe ankerplaats aanbiedt voor een tiental groote schepen. Het voornemen bestaat om deze ankerplaats nog ruimer te maken door opruiming van riffen. Vier witte tonnen geven de N. kant van de ankerplaats aan.

In de haven en in het Schottegat loopt geen stroom; het waterverval is slechts gering; buiten de haven loopt een westelijke stroom van ongeveer 1 à 2 mijl snelheid in het uur.

Een vast havenlicht, 10 Eng. mijlen zichtbaar, bevindt zich aan de Zuidzijde van het Waterfort. Aan de Westzijde van het eiland, op Westpunt, staat een wit licht, beurtelings wit en duister, 13 Engelsche mijlen zichtbaar.

Het binnenkomen van de haven biedt voor een stoomschip geen moeilijkheden aan; men vare, de haven goed open hebbende, midden vaarwaters tusschen de riffen, die duidelijk in het heldere water afgeteekend zijn en hebbe geen zorg voor de onder het schip zichtbare steenen, daar er minstens 6 vadem water boven deze staat.

Bewesten de St. Annabaai bevinden zich achtereenvolgens: de Piscadera-baai, de Bullenbaai, de St. Marie-baai, de St. Marttha's-baai, de St. Kruis-baai en de Westpunt-baai, die allen voor de scheepvaart van geen belang zijn.

Beoosten het eiland ligt het zeer kleine eilandje Klein Curaçao, dat slechts een rif boven water is, zonder boomen. Aan de Westzijde is ankergrond. In het midden staat een licht, vast en schitterend, resp. 7 en 11 mijl zichtbaar.

Gebruikte bronnen. Zeekaarten West-Indië, No. 211, 220 en 223.

v.d.S.L.

IV. Geschiedkundig overzicht.

Curaçao, Aruba en Bonaire.

Zoolang de Nederlanders op de drie benedenwindsche eilanden zijn gevestigd geweest hebben Aruba en Bonaire deel uitgemaakt van het directoraat of gouvernement van Curaçao. De geschiedenis van die drie eilanden kan daarom moeilijk voor elk afzonderlijk worden gegeven.

Curaçao werd in het laatst van de XVe eeuw door de Spanjaarden ontdekt; in 1527 werd het door hen bezet en met Aruba en Bonaire onder bestuur gesteld van den Goeverneur van Coro, in Venezuela. De Indianen, die er woonden werden tot Rooms-Katholiek gemaakt; overigens schijnen de Spanjaarden zich weinig om de eilanden bekommerd te hebben.

Toen de Portugeesche havens voor de zeevaart der Nederlanders waren gesloten, begonnen zij zout uit West-Indië te halen. Van 1597 af geschiedde dit voor kleine 'Societeiten', gevestigd te Amsterdam, Enkhuizen en Rotterdam, bij wijze van smokkelhandel, want de handel op de Spaansche koloniën was aan alle vreemdelingen verboden; vooral werd 't zout gehaald van Punta de Araya of Punta del Rey (bij Cumaná in Venezuela), al waren ook Bonaire en St. Martin niet onbekend. De koning van Spanje zond echter in 1605 een groote vloot om die kaapvaart tegen te gaan en daarom moesten de Nederlandsche kooplieden zich wel aaneensluiten. Dit leidde tot de oprichting van de West-Indische Compagnie (zie aldaar). In 1623 kwamen de eerste Nederlandsche zouthalers voor Bonaire, vanwaar zij 'roodt houdt af brachten'; in volgende jaren werden de drie eilanden herhaaldelijk (niet altijd vreedzaam) aangedaan. In 1634 besloot de Amsterdamsche Kamer van de W.I.C. Curaçao te doen veroveren als steunpunt voor den handel en veste tegen den vijand. Met weinig moeite maakte Johannes van Walbeeck zich in hetzelfde jaar van 't eiland meester. De meeste Indianen werden nu met de Spanjaarden naar Coro gezonden. Er vestigden zich toen eenige kolonisten, en al spoedig werd Curaçao een middelpunt van den slavenhandel; de Compagnie gaf bevel om alle buitgemaakte slaven naar Curaçao op te zenden; toch gaf 't eiland geen geldelijk voordeel aan de W.I.C. Petrus Stuyvesant, later ook gouverneur van Nw. Nederland, regeerde van 1643-64 met groote kracht. In 1647 werden Curaçao, Aruba en Bonaire met Nieuw-Nederland onder zijn gouvernement vereenigd. Curaçao bleef een lastpost, maar de XIX wenschten het als steunpunt voor de

vloot te handhaven. Aan den landbouw werd weinig zorg besteed en sedert 1651 (Acte van Navigatie) ondervonden de eilanden veel overlast van Engelsche kapers; toch hadden de eilanden niet veel te lijden van den Eersten Engelschen oorlog; maar door 't verlies van Nw. Nederland werd het verband met die kolonie verbroken (1664). Veel goeds voor de drie eilanden deed Jan Doncker, die van 1673-79 directeur was. Al dadelijk had hij een aanval te weerstaan van een Fransche vloot, die echter door Doncker's uitstekende maatregelen niet slaagde in de verovering van 't eiland. Een dreigende hongersnood ten gevolge van de verwoesting van het eiland werd voorkomen door de aanvoeren die de kaper-kapitein J.E. Reining geregeld bezorgde. Doncker bevorderde nu den particulieren handel en den landbouw; Willemstad werd uitgebreid, Pietermaai en de vestingwerken in goeden staat gebracht. Wel deden tegen 't einde van D.'s bestuur de Franschen onder d'Estrées een nieuwen aanval (Mei 1678), maar de vijandelijke vloot liep op 't Aves-rif en ging grootendeels verloren. Kort daarop werd Doncker vervangen door van Liebergen, wiens wanbestuur zoo veel klachten uitlokte, dat hij in 1682 ontslagen werd. Het eiland leverde aan de Compagnie nog steeds geen voordeel op, ondanks den levendigen slavenhandel; de plantages leverden gierst, stokvischhout, suiker, indigo, tabak, oranjeappelen en (sedert 1683) katoen. In 1700 waren op de 8 Compagnies plantages 542 slaven; aan vee: 1572 hoornbeesten, 4126 schapen en 4186 geiten. Ook werd op Curaçao zout gewonnen, maar de hoeveelheden zijn niet bekend.

Bestuur.

De ambtenaren werden door de XIX, later door de X, voor drie jaar aangesteld: de directeur (soms gouverneur genoemd) kreeg f100 's maands f1000 's jaars voor tafelgeld en emolumenten, de commissaris van train en militie (f50 's maands), werd als de tweede ambtenaar beschouwd; verder waren er de commissaris van den slavenhandel (f50), de geneesheer (f40), de fiscaal (f36), de secretaris (f30) en adsistenten (f20 à f25); allen hadden hooge emolumenten. Aruba en Bonaire hadden ieder een gouverneur, ondergeschikt aan den directeur van Curaçao.

Bij 't begin van den Spaanschen Successieoorlog werd alles zoo goed mogelijk voor de verdediging ingericht. Eerst in het laatste jaar van dien oorlog werd Curaçao aangevallen en wel door Jacques Cassard. De directeur Jeremias van Collen, (1710-1715) was niet in staat om den aanval af te slaan, daar de meeste burgers niet wilden vechten; het bekwam hun echter slecht, want het eiland werd zwaar gebrandschat, terwijl er veel vernield werd. (Zie BRANDSCHATTING.) Tot overmaat van ramp volgde een zevenjarige droogte. Tijdens den oorlog was echter veel geld verdiend door de leveringen aan bevriende en vijandige schepen, zoodat onder den gouverneur Jonathan van Beuningen (1715-20) de toestand dragelijk geweest zou zijn als er niet voortdurend moeilijkheden tusschen bestuur en burgerij waren gerezen. Onder zijn bestuur werd de cultuur van de pienda ingevoerd. In volgende jaren werden krachtige maatregelen genomen tegen zeeroof en kaapvaart, die in West-Indië, zelfs in vreedstijd geregeld doorgingen, maar erger werden als Engeland en Frankrijk in oorlog waren. De Curaçaosche schepen werden sterker bewapend, doch veel schijnt die maatregel niet te hebben uitgewerkt. Een onderzoek naar mineralen leverde ook al geen resultaat. Overigens bestaat de geschiedenis van Curaçao e.o. grootendeels uit twisten over 't begeven van ambten en de grenzen van het gezag van den directeur. Daarbij kwamen brutaliteiten van slaven en zelfs

in 1700 een hevige slavenopstand tijdens het directoraat van Isaac Faesch (1740-1758). - Onder Jean Rodier (1761-1782) bereikte Curaçao zijn toppunt van bloei; tengevolge van den vrede van Parijs (1763) hield de kaapvaart op en ontstond er spanning tusschen Engeland en zijn Noord-Amerikaansche koloniën: dit laatste was voor den handel van onze W.-Indische koloniën buitengewoon voordeelig, vooral toen de Vrijheidsoorlog uitbrak. De Curaçaosche kaapvaarders traden met groote brutaliteit op en toen ook Spanje met Engeland in oorlog raakte werd de handel grootendeels van de Engelsche naar de Nederl. eilanden verplaatst. Willemstad was toen goed versterkt en werd het middelpunt van den West-Indischen handel, al hadden de onzen ook veel te lijden van de Engelsche kapers, toen de Republiek in 1780 ook met Engeland in oorlog was geraakt. Van Curaçao uit werden de Spaansche koloniën van dagelijksche behoeften voorzien. Maar de bloeitijd duurde kort en de rijkgeworden kooplieden begonnen het eiland te verlaten toen de Engelschen den handel onmogelijk maakten.

De Fransche Revolutie bracht op Curaçao een sterke opschudding te weeg. Vooral toen de Fransche Republiek den oorlog had verklaard aan stadhouder Willem V (1793); het werd er niet beter op toen in 1795 de stadhouder het land verlaten had. De 'Raad van Coloniën' schreef den ambtenaren op Curaçao aan, om hun ambten te blijven waarnemen; de voorstanders van de revolutie werden daardoor ontevreden, want zij hadden gehoopt, dat de Prinsgezinden zouden worden afgezet. 't Volk riep 'Oranje boven'; veel militairen weigerden den eed aan 't voorloopig bestuur van de Bataafsche Republiek af te leggen. De Veer werd als gouverneur vervangen door Beaujon, die al spoedig in twist geraakte met den Raad (vertegenwoordiging van de burgers). De Franschen van Guadeloupe boden hulp aan om de onwilligen tot den eed te dwingen; die hulp werd geweigerd; maar uit vrees voor de Engelschen werd het eiland Curaçao in 1800 door de Franschen bezet; spoedig daarna maakten de Engelschen zich toch van het eiland meester, maar in 1802 kwam het weer aan de Bataafsche Republiek terug bij den vrede van Amiens. Toen werd een voorloopig bewind ingesteld.

In 1804 werd een aanval van de Engelschen afgeslagen door het wakker optreden van Louis Brion. (Zie aldaar.) Maar reeds in 1807 veroverden de Engelschen zonder veel moeite het eiland opnieuw. Nu werd de ellende nog grooter: de Engelschen veroverden Guadeloupe en begonnen openlijk te handelen met de Spaansche koloniën in Amerika, waardoor Curaçao als tusschenstation overbodig werd; het toppunt van ellende werd bereikt tijdens den Engelsch-Amerikaanschen oorlog (1812-14). Eerst toen in 1816 Curaçao aan het Koninkrijk der Nederlanden kwam begon de handel te herleven. De vice-admiraal Kikkert nam het eiland van de Engelschen over en gaf een verslag van den toestand, waaruit de diepe armoede van de bevolking blijkt. Wel ging de handel vooruit maar Curaçao kreeg zijn vroegere beteekenis niet weer terug, want de slavenhandel werd verboden en aan dat verbod krachtig de hand gehouden. In 1828 werden de W.-Indische eilanden met Suriname onder één bestuur gesteld maar in 1845 kreeg Curaçao een eigen gouverneur (met gezaghebbers op de andere eilanden), gesteund door een Kolonialen Raad. Van den Bosch, die in 1828 als commissaris-generaal naar W.-Indië werd gezonden, maakte Wil-

lemstad tot een vrijhaven. Toen in 1848 de Franschen de slavernij in hun koloniën afschaften ontstond een sterke beweging voor de afschaffing ook op de eilanden; een hevige pennestrijd volgde tot in 1862 eindelijk een wet werd aangenomen waarbij de negers hun vrijheid kregen. (Op 1 Juli 1863.) Gebrek aan regen, voortdurende twisten met Venezuela en veranderde handelstoestanden maakten echter dat de kolonie Curaçao niet tot bloei kwam en steeds hulp uit de staatskas noodig had.

Bronnen.

I. Archivalia:

Rijksarchief (Zie het artikel ARCHIEVEN).

II. Boeken.

Een overzicht van de meeste werken geeft Wijnmalen in de *Revue Col. Intern.* van 1887 (*Les possessions Néerlandaises dans les Antilles*). Van de daarna verschenen werken zijn vooral te raadplegen de geschriften van J.H.J. Hamelberg (1901-'9) en de studies van hem en anderen in het Jaarl. verslag van het Geschied-, T.- L.- en V-kundig genootsch. (Dl. I-VI). - Eenige van de meest geraadpleegde werken zijn nog: J. de Laet, *Nieuwe Wereldt* (1630), dezelfde: *Historie ofte Jaerlyck Verhael van de verrichtingen der geoctroyeerde West-Indische Compagnie*; Teenstra, *de Nederl. West-Indische eilanden* (1836); dezelfde: *Korte beschrijving* (1852; niet zeer betrouwbaar); Jhr. Mr. J.K.J. de Jonge. *Geschiedenis van het Nederlandsche zeewezen*. Zie ook het zeer zeldzame geschrift *Omstandigen Verhaal van de Fransche rodomontade voor het fort Curassau*. (1673 ?). Van 1849 af jaarlijks de *Koloniale Verslagen*. Van de nieuwere tijdschrift-artikelen b.v. P.A. Euwens, *Curaçao in 1803-1804* (*Onze Eeuw* 1908) en Dr. J. de Hullu, *Curaçao in 1817*. (Bijdragen tot de *Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië*, 1913, aflev. 4); het *Curaçao-*, 't *Aruba-* en 't *Bonaire*nummer van *Neerlandia*. - Charles de Lannoy et Herman van der Linden. *Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. Néerlande et Danemark (XVIIe et XVIIIe siècles)*. Bruxelles et Paris 1911. Stewart L. Mims, *Colbert's West India Policy*. New Haven, London, Oxford, 1912.

M.J.K.

Curaçao-diep.

Zie KARAIBISCHE ZEE.

Curaçao en onderhoorigheden, (gouvernement van)^{aant.}

is een der beide gouvernementen, waarin Nederlandsch West-Indië administratief wordt verdeeld. Dit gouvernement omvat de eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire, behorende tot de Eilanden onder den Wind, en St. Eustatius, Saba en de helft van St. Martin, die tot de Eilanden boven den Wind behooren (Zie ANTILLEN.) De oppervlakte van het aan Nederland behorende gebied bedraagt 1130,33 v. km., het bevolkingscijfer (1913) 56067.

H.Z.

Curaçao (klein)

een eilandje van geringe oppervlakte, ligt vlak bij de zuidoostpunt van het eiland Curaçao. Het heeft een lichttoren, welks wachter met diens helper de eenige bewoners van het eilandje vormen. De fosphaatmijnen, welke eenmaal aanzienlijke winsten opleverden, zijn grootendeels uitgeput en worden niet meer bewerkt.

H.Z.

Curaçao-likeur.

Zie VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.

Curaçao prickle,

BOV. E. Zie NOPALEA.

Curaçao'sche amandel.

Zie AARDNOOT.

Curaçao'sche appel,

SUR. Zie EUGENIA JAVANICA.

Curaçao'sche mais,

SUR. Zie ANDROPOGON SORGHUM.

Curaçao'sche mangel.

Zie AARDNOOT.

Curaçao'sche oranje,

SUR. Zie CITRUS NOBILIS.

Curahout,

BEN. E. Zie PELTOPHORUM.

Curare

(*Oerali*, *Woerali*), het pijlgift der Indianen van Guiana, wordt slechts door enkele stammen bereid, in Britsch Guiana door de Macusi's, in Suriname door de Trio's. Tot de bereiding dienen de vergiftige sappen van onderscheidene Strychnos-soorten (Strychnos Castelnæana Wedd., S. toxifera Schomb., S. Crevauxiana Baill., S. Gubleri Planch.) onder bijvoeging van andere giftige dierlijke en plantaardige sappen, hoofdzakelijk uit de familie der Apocynaceae. De bereidingswijze schijnt niet steeds dezelfde te zijn. Ook de geheimzinnige ceremoniën, die daarbij in acht genomen worden, schijnen te verschillen. Het mengsel wordt door langdurig koken tot een dik extract ingedampt. Met een borstel van brulapenhaar wordt het gif gestreken op het eene uiteinde van de uit staafjes bamboe bestaande pijltjes. De Surinaamsche Indianen van de kuststreek gebruiken zelden curare-pijlen, die van het binnenland wel. Warm en droog bewaard, behoudt het gif gedurende langen tijd zijn vergiftige eigenschappen. De kleinste door een vergiftige pijl veroorzaakte wond werkt doodelijk op mensch en dier. In de maag gebracht werkt het zwak en alleen bij groote doses. De Indianen eten zonder gevaar het vleesch van de met het pijlgift gedoodde dieren.

Behalve *curine* bevat het 3-4 perc. *curarine*, een stof, die in water en alcohol wèl, in aether niet oplosbaar is en alkalisch reageert. Het vergift verlamt de motorische zenuwen; de dood volgt door verstikking omdat de borstspieren verlamd worden, waardoor de ademhaling ophoudt. Door kunstmatig onderhouden van de ademhaling zou het gewonde dier in leven gehouden kunnen worden.

Curare is een tegengift van strychnine.

Litt.: Dumontier in het Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1858, II, 286 en 287; Claude Bernard, Revue des Deux Mondes, 1 Sept. 1864; Steiner, Das Amerikanische Pfeilgift Curare, Leipzig 1877; Everard F. Im Thurn, Among the Indians of Guiana, London 1883, blz. 310-314; Crevaux, Voyages dans l'Amérique du Sud. Paris 1883, blz. 269-272; Boehm, Das süd-amerikanische Pfeilgift Curare, Leipzig 1895-97; C. van Coll, in Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 7e Volgr. I (1903), blz. 31-33; Franssen Herderschee, Verslag der Tapanahoni-expeditie, Leiden 1905, blz. 97 (overdr.); C. de Goeje, in Suppl. zu Intern. Arch. für Ethnogr., Band XVII, 1906, blz. 15.

Curatella americana

L. Fam. Dilleniaceae. *Bosch-kasjoe*, SUR. Een heester die voornamelijk in de savannen voorkomt. De bladeren gelijken in vorm wat op die van de kasjoe, doch onderscheiden zich direct door hun ruw oppervlak. Door de Indianen worden deze als schuurpapier gebruikt; ook wel eens door meubelmakers.

Curimatus schomburgkii

Gthr. *Koelimata*, AROW. *Koeloemata*, KAR. Fam. Characinidae. Riviervisch.

Verspreiding: Guiana. De bek is korter dan de oogen; deze hebben een breed voor en achterlid. De staartvin is gevorkt, de lobben zijn even lang als de kop. De kleur is zilverachtig met den rug blauwachtig getint. Volgens Kappler wordt deze visch een voet lang; hij gaat in den regentijd bijna tot aan zee, en houdt zich op de banken op, waarvan hij de modder wegslorpt. Zijn vleesch is onsmakelijk.

Curimatus spilurus

Gthr. *Maka fisi*, N.E. Fam. Characinidae. Riviervisch. Verspreiding: Orinoco,

en Guiana, Amazone en Paraguay. De mondspleet is dwars; er zijn geen lippen; de rand van de kaken is snijdend. Er zijn geen tanden. De staartlobben zijn langer dan de kop. De kleur is zilverachtig, met langs de zijlijn een gelen band, die eindigt aan den voet van de staartvin in eene ronde zwarte vlek. Volgens Kappler slurpt hij de modder van de zandbanken, om zich te voeden met de Mollusken, die er zich in bevinden en bij ebbe ziet men de gemaakte groeven. Hij is mager en vol graten.

Cuscuta americana

L. Fam. Convolvulaceae. *Limmiki wisi*, N.E. *Hielo di diaabel*, *Kassa di poesji*, BEN. E. *Love wine*, BOV. E. Slingerplant zonder bladeren, met bloemen in kogelvormige bloeiwijzen; woekerplant, bedekt soms in groote massa's divi-divi-kruinen.

Custard apple,

BOV. E. Zie ANONA RETICULATA.

Cyathula achyranthoides

Moq. Fam. Amarantaceae. *Blaka-toriman*, N.E. Een onkruid met stekelige vruchtjes in lange aren.

Cycas revoluta

L. Fam. Cycadaceae. *Foengoepalm*, N.E. Een uit Oost-Azie afkomstige, in Suriname veel gekweekte, op een palm gelijkende boom, in Suriname ook wel *Sagopalm* genoemd, waarvan de bladeren met hunne smal-lancetvormige blaadjes algemeen gebruikt worden in grafkransen, in Suriname ook veel als wandversiering, bij feestelijkheden. Ook de grootere soort de *Cycas circinalis* wordt hier en daar gekweekt.

Cyclonen.

De W.-I. cyclonen ontstaan in den regel beoosten het eiland Barbados, gaan over dit eiland heen en trekken vervolgens in N.W. richting over de Karaibische zee. De bovenwindsche eilanden liggen in het volle orkaangebied en worden veelvuldig door orkanen geteisterd. Wat den tijd betreft, waarin zij voorkomen, kan het Engelsche versje gelden:

'June - too soon, July - stand by, August - look out you must, September
- remember October - all over.'

Hoewel zij in alle maanden waargenomen zijn, komen zij verreweg het menigvuldigst voor in Juli, Augustus en September.

Suriname ligt geheel buiten hun gebied; op Curaçao worden zij hoogst zelden waargenomen; verwoestend waren die van 20 Oct. 1681, 17 Oct. 1807, 25 Sept. 1877 en 17 Aug. 1886.

Overmatige verhitting van een deel van het oppervlak der aarde door de zon schijnt de aanleiding te zijn voor het ontstaan der orkanen; de op deze verwarmde plaats opstijgende lucht wordt aangevuld door van alle hemelstrekende toestroomende lucht, die harden wind veroorzaakt, en daar alle winden, door de draaiing der aarde, op het noorder-halfond, naar *rechts* afwijken, zoo zullen deze luchtstromingen niet naar de verwarmde plaats toestroomen volgens *rechte lijnen*, maar volgens *spiralen*, die allen gekromd zijn naar rechts, doch op één punt samenkomen, het centrum van den orkaan. Op het noorder halfond zullen de winden om dit centrum draaien in de tegengestelde richting van de wijzers van een uurwerk, terwijl het centrum zich met groote snelheid, soms van 300 E.M. per etmaal, aanvankelijk in westelijke richting beweegt. De baan van den orkaan bestaat daarom uit twee helften, de eene helft ter rechterzijde en de andere ter linkerzijde van het centrum.

De rechterhelft is de *gevaarlijkste* omdat een zeilschip, dat zich in deze helft bevindt, onvermijdelijk door de draaiende winden die het schip ondervindt, naar de baan van het centrum gedreven wordt en hier het grootste gevaar voor een schip aanwezig is, omdat de wind, als het centrum voorbijgetrokken is, plotseling van de tegenovergestelde zijde inkomt en het schip masteloos kan doen worden, of wel de, in het centrum aanwezige, hoog loopende zeeën, het schip kunnen bedelven.

Een vaartuig dat zich in de linkerhelft bevindt, kan daarentegen gebruik maken van de aldaar heerschende winden om zuidwaarts te koersen en buiten het geweld van den orkaan te geraken.

Daarom is de kennis van de richting van de baan van den orkaan en van den afstand tot het centrum en de richting waarin het centrum zich bevindt, voor den zeevaarder van het grootste belang en eene nauwkeurige waarneming van den barometer dringend noodzakelijk. Bij eene daling van 2 à 3 cm. per uur, zij men zoowel te land als ter zee op zijne hoede. In het centrum is de barometer het laagst en de stand wordt hooger naarmate men verder van het centrum verwijderd is.

v.d.S.L.

Cycloturus.

C. didactylus, door de Karaïben *Walidiau* genoemd, N.E. *Likki-han*, is een vrij zeldzame soort van Miereneter. behoorende tot de orde der *Xenarthra* (zie aldaar). Het diertje wordt ongeveer zoo groot als een eekhoorn en heeft een langen, zachtharigen grijpstaart. De voorpooten hebben 4 vingers, waarvan 2 sterke klauwen bezitten; de achterpooten 5 vingers. Het haar is zijdeachtig; op den rug rossig (als een vos), aan den buik grijs. Deze Miereneter is een nachtdier, dat overdag als een bal opgerold op een boomtak ligt te slapen. Het leeft van mieren, termieten, bijen e.a. insecten.

Cynodon dactylon

Pers. Fam. Gramineae. *Bahamagrass*, SUR. *Tigriston*, N.E. *Brakgras saaloe*, BEN. E. *Bahamagrass*, BOV. E. Een laag gras, waarvan de bloeiwijze bestaat uit vier schijn-aren, die elk tot 2,5 c.m. lang en aan den top van den stengel geplaatst zijn.

Cynoscion acoupa

(Lac.) Jord., (syn. *OTOLITHUS CAYENNENSIS* (Lac.) Gthr.) *Koebi*, AROW. en N.E. In Suriname ook schelvisch genoemd. Fam. Sciaenidae. Zeevisch. Verspreiding: aan de Atlantische kusten van Zuid-Amerika, van Brazilië en noordelijk tot Venezuela; Suriname. Deze visch leeft in zee en bezoekt slechts nu en dan de riviermonden, meest in 't begin van den drogen tijd. De bek is kort en stomp; de onderkaak steekt een weinig vooruit. De bovenkaak reikt tot onder den achterrand van het oog. De oogen zijn groot. De borstvinnen reiken niet tot de einden der buikvinnen. De staartvin is gepunt. De kleur is licht met zwakke donkere strepen langs de zijanten van den rug. Het vleesch heeft weinig graten en smaakt zeer goed. De koebi wordt twee voet lang en acht pond zwaar.

Cyperus articulatus

L. Fam. Cyperaceae. *Fini adroe*, N.E. *Oenkoe*, BEN. E. Een cyperus-soort met fijne aartjes.

Cyperus esculentus

L. Fam. Cyperaceae. *Afio*, N.E. *Jeerba di kooko*, *Kooko di amiena*, BEN. E. Grasachtige plant met driekanten stengel; de bloemen zijn in geelbruine lijnvormige aartjes geplaatst, die tot samengestelde bloeiwijzen vereenigd zijn. De wortelknollen worden wegens den eigenaardigen op amandelen gelijkenden smaak en het gehalte aan vette olie en suiker gegeten.

Cyperus giganteus

Vahl. Fam. Cyperaceae. *Sranan didon-papaja*, N.E. Een groote grasachtige plant met een wijdvertakte bloempluim en een dikken halm. Van de halmen worden ligmaten gemaakt 'papajas' genaamd.

Cyperus rotundus

L. Fam. Cyperaceae.

Adroe, N.E. *Nutgrass*, BOV. E. Grasachtige plant; onderscheidt zich van *C. esculentus* door de kleur der aartjes, die hier roodachtig is, De wortelknollen hebben een eigenaardigen geur en smaak. Ze werden vroeger als drogerij gebruikt.

Cyprea moneta,

Zie BETAALMIDDELEN.

Cypsilurus bahiensis

(Ranz) J. & Ev., (Syn. *EXOCOETUS BAHIENSIS* R.). Fam. Exocoetidae. Zeevisch. Verspreiding: tropische zeeën, noordelijk tot Cuba, waar hij algemeen is. De aarsvin is kort. De borstvinnen reiken tot het einde van de rugvin. De rugvin heeft een groote donkere vlek. *Cypsilurus*- en *Exonautess*soorten heeten in het Papiamentsch, wat de groote soorten betreft *Boelado*; de kleinere worden *Fleertje* genoemd.

D.

Daabaroeieda,

AR. Zie PITHECOLOBIUM PLATYLOBUM.

Daader,

BEN. E. Zie PHOENIX.

Daalpeega,

BEN. E. Zie MENTZELIA.

Daatoe,

BEN. E. Zie CEREUS.

Dabrée,

SUR. Zie BALATA.

Dactyloctenium aegyptium

Willd. Fam. Gramineae. *Bosopaata, Haabriman, Maria bo kee beendeemi, Piea waara waara*, BEN. E. Gras met vier tot zeven schijn-aren, die 1-4 c.m. lang zijn; deze schijn-aren zijn aan den top van den stengel geplaatst en eindigen in een scherpe punt. Wordt om zijn voedingswaarde geroemd.

Dadoe-spel

heet men een door Javanen in Suriname gebracht spel, waarvoor noodig zijn: een matje, verdeeld in vakken, waarop oogen of cijfers, zoomede 'grootte kans' en 'kleine kans'; een zeskantige tol, met dezelfde oogen of cijfers; een bord, waarop deze draaien kan; een kom om den tol gedurende het draaien te bedekken; twee of meer spelers. De gang van het spel is zeer eenvoudig: inzetten, tollen, kijken hoeveel oogen de tol, tot rust gekomen aanwijst, afrekenen, soms politie, omdat de Javanen, hartstochtelijke spelers, anders alles verdubbelen. De naam is afkomstig van het Portug. dado, dobbelstein; Jav. adadoe, main dadoe; Mal. bermain dadoe. Bij uitbreiding heeten in den O.-I. Archipel ook andere dobbelspelen, waarbij geen dobbelsteenen of als dobbelsteenen gemerkte tollen te pas komen, main dadoe.

Dagnamen.

Zie NAAMGEVING.

Dagoe fisi,

N.E. Zie ACESTRORHYNCHUS.

Dagoe fowroe,

N.E. Zie MIMUS.

Dagoeston.

N.E. Zie TABERNAEMENTANA GRANDIFLORA.

Dagoewé-sneki,

N.E. Zie BOA.

Dahl of dhal.

Een peulvrucht, *Cajanus indicus*, ten gebruike der Br.-Ind. immigranten in Suriname aangevoerd.

Dalberg.

Zie BOTANISCH ONDERZOEK.

Dalechampia

scandens L. Fam. Euphorbiaceae. *Treesdeedee*, BEN. E. Klimplant met hartvormige bladeren die bijna tot aan den voet ingesneden zijn, 3 deelig; de vruchten zijn 3 deelig en omgeven door een aantal groote schutbladen; stengels en bladeren behaard.

Dam maatsjoe,

BON. Zie CLUSIA ALBA.

Dammen.

Reeds van oudsher worden op Curaçao dammen gebouwd om het water tegen te houden. Vroeger, toen in den slaventijd de arbeid goedkoop was, maakte men steenen dammen en ook in grooten getale onderaardsche muren (*moerdam*, PAP.), dwars op de richting van den waterloop (rooi). Tegenwoordig maakt men zooveel mogelijk aarden dammen: aarden damlichaam (*custilla*, PAP.), gemetselde koppen (*kabees*, PAP.) en twee uitlaten (*labado*, PAP.) daarlangs. Ook komen gemetselde overlaten veel voor bij grootere dammen; bij kleine dammen veelal slechts 1 gemetselde kop, het andere einde verloopt in de heuvelhelling. Bij zeer kleine dammetjes worden de koppen wel van losse steenen gestapeld of van cactus gemaakt. Bij het bewerken van het veld worden de gevonden steenen bij elkaar gebracht en in rijen, dwars op de helling, gelegd, meest in de rooien. Ook aarde wordt daarop gebracht, dikwijls aloe er in geplant om ze blijvend te verzekeren. Zulke lange, lage, onregelmatige versperringen heeten *fáha*, PAP., (gordel).

Zie over den damaanleg het rapport van D.H. Havelaar, in het Koloniaal Verslag 1903, ook de volgende verslagen, in het bijzonder de kaart in het verslag 1912. Voorts R.H. Rijkens. Curaçao, Tiel 1907, blz. 79 volg. en G. Duijfjes. De watervoorziening van de Benedenwindsche eilanden der kolonie Curaçao. De Ingenieur van 21 Maart 1914, blz. 225-228.

Dansen.^{aant.}

De dansen der negers in West-Indië zijn grootendeels van Afrikaanschen oorsprong en hebben met Europeesche dansen weinig gemeen. Zij gaan gepaard met zang, terwijl de dansen den elkaar niet omarmen als bij Europeesche dansen. Het zingen, begeleid door het geluid van snoeren rinkelende zaden (zie JORO-JORO) en van de *sakká* (zie aldaar), geschiedt voornamelijk door de vrouwen, die daarbij op haar mooist gekleed en versierd zijn; de mannen maken weinig werk van hun uiterlijk, zooals een voortreffelijke teekening van Benoit, Voyage à Surinam, Bruxelles 1839, plaat XIX te zien geeft. In den slaventijd kwam het veel voor dat slavinnen, die in de gunst harer meesteressen stonden, van deze sieraden ter leen kregen.

De gewone negerdans is de *banja*, in de Surinaamsche politie-verordeningen als *baljaar* of *baljaar-partijen* bekend, welk woord van het Spaansche *baylar* of het Portugeesche *bailar*, dansen, is afgeleid. (*Veth*. Uit Oost en West, Arnhem 1889, blz. 58).

Hartsinck schrijft over de negerdansen: 'Doch hunne Dansen bestaan meest in zodaanige Posturen en bewegingen te maaken die volstrekt tegen de Zedigheit en Eerbaarheid strijdig zijn. De Dansers bij voorbeeld, staan op twee rijen, de Mannen aan de eene de Vrouwen aan de andere zijde, houdende de Handen en Armen, als degeene die bij ons met Castignetten dansen. Dan scheidt een Danser zich van

ieder Linie af, en naderd, al dansende, zoodaanig een Persoon, van de andere Linie, als hem of haar behaagt, op den afstand van twee of drie Voeten, en keert weder in cadans te rug, tot dat het geluid van de Trommels hen waarschoofd van elkander te naderen en zich samen te voegen, wanneer ze met de Dijen en Buiken tegen elkander stooten; te weeten de Mans tegen de Vrouwen. Daarop gaan zij terug, en hervatten wel dra die zelfde bewegingen, vlechtende hunne Armen door malkander, draayen op deeze wyze twee of driemaal om, maaken vele onkuische gebaarden, en kussen zich. Vervolgens naderen de twee Rijen elkander en spelen dus haare rol. Deze Dansen, gelijk men ziet, zijn zeer wulps en dartel; maar de andere bewegingen, die men niet, zonder in de zaak kundig te zijn, bespeurt zijn het nog ongelijk meerder'.

Fermin eindigt zijne beschrijving van den dans aldus: 'In een woord, de Negers maaken geen passen in het danssen, of alle de leden en deelen van het ligchaam, zelfs het hoofd, maaken allen tegelijk eene onderscheidene beweging en altijd volgens de maat, hoe schielijk de Muziek ook zij. In de naeuwkeurigheid van deze oneindige bewegingen bestaat bij hen de kunst van danssen. Om hen daar in na te kunnen volgen, diende men ook zoo gezwind en slap van leden te zijn als dit volk is.' (Nieuwe algemeens beschrijving van de kolonie van Suriname, Harlingen 1770, I, 128.).

De opmerking van Fermin, geldt in het bijzonder de mannen. De bewegingen der danseressen zijn niet zoo overdreven en meerendeels bevallig.

In later jaren is het sensueele karakter van de banja op den achtergrond getreden, althans bij die in de hoofdplaats. Focke - de Surinaamsche Negermuziek. Tijdschr. West Indie, II, blz. 101 - verklaart daarbij nooit eenige met de 'zedigheid en eerbaarheid' strijdige bewegingen te hebben opgemerkt; 'wel koddig doch niet onvoegzaam'. Het godsdienstige karakter - vereering van voorouders - dat deze dans volgens Hartsinck (II, 909) had en dat alle dansen oorspronkelijk hadden, is in den loop der tijden geheel verloren gegaan.

Een gloeiende beschrijving van een door hem, als gast van gouv. van Sypesteyn, op een plantage bijgewoonde banja, geeft W.G. Palgrave, Dutch Guiana, London 1876, blz. 195-200.

Een sensueel karakter heeft de in onbruik geraakte *kroesou-dansi*, een soort cancan, evenals de *tamboer*, die Martin op Aruba zag dansen en die daarom door de geestelijkheid op het eiland verboden is. (Westindische Skizzen, blz. 136). Waarschijnlijk is deze dans dezelfde als de Surinaamsche kroesou dansi, die blijkens den naam van Curaçao afkomstig is.

De *soesà* is meer een behendigheidsspel met de voeten, een wedstrijd in het maken van zekere passen in strenge maat dan een dans. Alleen mannen en jongens voeren die uit, twee aan twee tegenover elkaar staande, onder zang en handgeklap.

Een belangrijke rol in het slavenleven in Suriname hebben de *doe's* vervuld, gezelschappen, aan het hoofd waarvan niet zelden aanzienlijke dames (beschermsters of *Sisi's* genoemd) stonden en bij welke bijeenkomsten dikwijls groote weelde werd ten toon gespreid. De schrijvers van het Essai historique sur la colonie de Surinam, Paramaribo 1788, II. 38, hebben daar reeds op gewezen. Eenige namen van doe's door hen genoemd, waren Dou d'or, Bigie Dou (grote doe), Dou de diamant. Focke, l.c. blz. 100, noemt nog de Foto-doe, de Pranasidoe, de Sipi-doe en eenige andere, die een Neger-Engelsche spreuk tot naam hadden.

Mr. Focke geeft in zijn Neger-Engelsch Woordenboek van *doe* deze omschrijving: 'Zang- en dansgenootschap onder negers en kleurlingen, hetwelk gewoonlijk eens in het jaar, onder eene daartoe ingerigte tent, zijne openbare bijeenkomst houdt,

en dan met begeleiding van negerinstrumenten, negerliederen zingt en daarbij negerdansen uitvoert.'

Ook Teenstra, *De Landbouw in de Kol. Suriname*, Gron. 1835, II 191, vlg., deelt het een en ander hierover mede. Maar de uitvoerigste beschrijving van deze zang- en dansgenootschappen, die elkaar veelal vijandig waren en allerlei, vaak bedenkelijke middelen aanwendden om elkaar de loef af te steken, heeft wijlen Pater Rikken gegeven in een van zorgvuldige studie van het volksleven getuigend verhaal, getiteld 'Ma Kankantri, zedekundige schets uit den slaventijd', als feuilleton verschenen in het blad *De Surinamer* van 1907. Jammer genoeg schijnt er weinig kans te bestaan dat dit verhaal in boekvorm zal verschijnen.

Van de oudste tijden waren de danspartijen der slaven, wegens de ongeregeldheden die daarbij niet zelden voorvielen, aan strenge voorschriften gebonden. Voor een banja in de hoofdplaats werd de vergunning der overheid vereischt en op de plantages die van den gezagvoerder. Te Paramaribo waren baljaarpartijen alleen in de maand Januari veroorloofd. (G.B. 1828 no. 17, art. 18 en 1833, no. 10, art. 20). Op de plantages werden zij bij feestelijke gelegenheden toegestaan.

Sommige dansen, zooals de *watra-mama* waren zelfs ten strengste verboden. Volgens Kunitz, *Surinam und seine Bewohner*, Erfurt 1805, blz. 351, zou deze een dans geweest zijn 'bey dem fast immer der siebende Slav todt darnieder fällt, und wobey selbst die Uebrigen in eine Art van Raserey verfallen.' Dat doodvallen zal wel niet juist zijn, maar ook Anthon Blom, *Verhandeling over den landbouw in de colonie Suriname*, Haarlem 1786, blz. 446, wist veel leelijks van dezen Afrikaanschen dans te vertellen. (Zie ook AFGODERIJDANS).

Wegens de oneenigheden tusschen de concurrerende gezelschappen verbood de Surinaamsche wetgeving ook de *doe's* met groote gestrengheid. Volgens art. 20 van de Publ. van 19 Nov. 1828 (G.B. no. 17) mochten de gezelschappen onder den naam van *Does* bekend nimmer binnen Paramaribo of in eenig ander deel der kolonie worden toegelaten, 'zullende dezelve niet alleen *de facto* uit elkander worden gedreven, maar de aanleggers en hoofden derzelve daarenboven gemulcteed worden in een geldboete van f200, terwijl de slaven, welke aan dezelve gezelschappen deel hebben genomen, met eene kastijding van honderd slagen zullen worden gestraft, en niet dan tegen betaling der te dezer zake verschuldigde Justitiekosten, door derzelve Meesters, weder in vrijheid zullen worden gesteld'. In art. 24 der instructie voor den Procureur-Generaal, vastgesteld bij Publi. van 21 Mei 1833 (G.B. no. 10), heet het dat hij de *does*, wanneer die in weerwil van het verbod mochten plaats hebben, desnoods met de sterke hand uiteen moest doen gaan.

Dit neemt niet weg dat, toen Prins Hendrik in 1835 als adelborst Suriname bezocht, een der merkwaardigheden, die men hem vertoonde, juist een *doe* was. 'Prins Hendrik, door den Gouverneur begeleid, zag met belangstelling naar dit vreemde schouw-

spel,' zooals Dr. W.R. van Hoëvell in zijn Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche Wet', Amst. 1864, 3e druk II, 80, mededeelt.

Het gezang, dat bij de doe's den dans vergezeld was, volgens Focke, gewoonlijk van te voren bestudeerd en tallooze malen gerepeteerd. Een enkele maal was het improvisatie, waarbij allerlei, soms zeer zinrijke, toespelingen op voorvallen van den dag gemaakt werden. In den slaventijd werden ook klachten en wenschen al zingende kenbaar gemaakt.

Verdwenen is de doe geenszins. Onder het bestuur van Gouverneur van Sypesteyn had er nog een groote, ouderwetsche doe plaats, bijgewoond door den Gouverneur en vele autoriteiten en in De West van 8 Juli 1913 komt eene beschrijving voor van een bij gelegenheid van het gouden emancipatiefeest op 2 Juli te Paramaribo georganiseerde doe, waarbij de deelnemers gecostumeerd waren en bekende autoriteiten in de kolonie voorstelden. De vertoening had in de verte eenige gelijkenis met hetgeen hier in de variété-theaters onder den naam 'revue' wordt gegeven.

Of de doe oorspronkelijk verband hield met den minder onschuldigen *Vodoedienst*, zooals die op Haïti nog veel voorkomt, is moeilijk uit te maken.

De dansen der *boschnegers* verschillen in vele opzichten van die der overige negers. Op deze past in meerdere mate de beschrijving van Fermin hier voren. Beschrijvingen van boschnegerdansen geven o.m. Focke, l.c. blz. 101, Kappler, Surinam, blz. 260, Dr. H. van Cappelle, Bij de Indianen en Boschnegers van Suriname (Elzevier's Maandschrift 1902, no. 5, blz. 310 vlg.). Bakhuis, Verslag der Coppename-Expeditie, blz. 39 van den overdruk, van Stockum, Verslag van de Saramacca-Expeditie, blz. 53 en 54 van den overdruk en Charles Wellington Furlong, Through the Heart of the Surinam Jungle. Harper's Monthly Magazine. Febr. 1914, blz. 329 en 330. Zie ook het artikel Boschnegers. Terwijl Kappler 'manchmal recht unzüchtige. Verdrehungen des Körpers' zag, schrijft van Stockum: 'Bij alle luidruchtigheid wordt het decorum steeds bewaard en de houding en gebaren van de dansenden blijven altijd even kiesch en ingetogen, zelfs al duurt het spel tot ver in den nacht.' De verklaring van deze tegenstrijdigheid zal wel zijn dat beide schrijvers niet dezelfde dansen hebben gezien.

Voor de dansen der Indianen zij verwezen naar de artikelen Beneden-en Bovenlandsche Indianen (onder OJANA'S) en voorts naar Kappler, Surinam, blz. 229-231, van Cappelle, Elsevier's Maandschrift 1902, no. 5, blz. 320 vlg. en van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname, blz. 48 en 49.

Met de Javanen zijn ook Javaansche dansen met de daarbij behorende muziekinstrumenten naar Suriname gekomen.

Dansmeestertje,

SUR. *Srio*, N.E. *Volatinia jacarini*, een geheel zwart vogeltje met iets wit aan de vleugels, behoorende tot de Fringillidae.

Daphnopsis caribaea

Gris. Fam. Thymelaeaceae. *Maho*, BOV. E. Boom met tot 13 c.m. lange naar basis en top spitstoeloopeende eenigszins glimmende bladeren; de bloemen staan in

saamgestelde bloeiwijzen opeengehoopt aan de uiteinden der zijtakken; komt in de bosschen voor.

Dasyatis gymnura

(Müll.) J. & Ev. (syn. *TRYGON TUBERCULATA* Gthr.) *Stekelrog*, SUR. Fam. Dasyatidae. Verspreiding: Suriname tot Brazilië, ook bij Grenada. Het lichaam is een weinig breder dan lang, de bek is puntig en steekt vooruit. De staart is dun en bijna driemaal zoo lang als de schijf, met eene geringe richel van boven en eene smalle huidplooi aan den onderkant. Nabij de basis is een sterk getande stekel, en verder is de staart ruw door kleine stekeltjes. Eene rij lange knobbeltjes bevindt zich op den rug en vooraan op den staart, ook een of meer op ieder schouder. De laatste knobbeltjes van de middenrij zijn zoo verlengd, dat zij op stekels gelijken. Jonge exemplaren hebben geen knobbeltjes, bij de ouderen vermeerderen deze. De kleur is geel tot olijfbruin en wordt donkerder met het ouder worden van den visch.

Dasyprocta.

De Familie der DASYPROCTIDAE, waarvan *D.* een geslacht is, behoort tot de Knaagdieren (zie RODENTIA). De meest bekende soort is *D. aguti*, de *Agoeti*, *Koni-koni*, N.E., *Koeleroe*, AROW. De kleur is roodbruin; haren, vooral van den rug, vrij lang. Staart zeer kort. Ooren klein; oogen groot, zwart. Pooten vrij hoog, slank als van een hertje. Voorpooten met 4, achterpooten met 3 vingers. De Agoeti huist in holle boomen en leeft van wortels en vruchten. Het vleesch wordt, ofschoon droog en niet bijzonder smakelijk, gegeten. Er komt in Suriname nog een tweede, veel kleinere soort voor, *D. acouchy*.

Dasypus.

Geslacht van Gordeldieren, behoorende tot de XENARTHRA (zie aldaar). *D. sexcinctus* is van alle Gordeldieren in Suriname het veelvuldigst. Hij leeft in savanna's en zandige bosschen, waar er door de Indianen met honden jacht op wordt gemaakt. De kleur is blauwzwart. Tusschen voor- en achterpantser 6-7 bewegelijke ringen. In iedere kaakhelft, boven 8-9, onder 9-10 vrij groote tanden. Staart korter dan de rest van het lichaam. Zijn vleesch wordt, ook door Europeanen, gegeten.

Dattra,

N.E. Zie CRENICICHLA SAXATILIS en TEUTHIS HEPATUS.

Datura fastuosa

L. Fam. Solanaceae. *Fire weed*, BOV. E. Kruid met groote, zeer scheeve bladeren, die ongeveer evenlang gesteeld zijn als de bladschijf lang is; groote witte

trechtvormige bloemen; kelk tot 8 cm. lang; de vrucht is met korte wratvormige stekels bezet.

Datura metel

L. Fam. Solanaceae. *Belladonna*, *Jeerba stinki*, BEN. E. *Fire weed*, BOV. E. Deze onderscheidt zich van *D. fastuosa* door de smal trechtvormige bloemkroon en vooral door het meer viltig uiterlijk van de bladeren.

Datura stramonium

L. Fam. Solanaceae *Fire weed*, BOV. E. Deze onderscheidt zich van *D. fastuosa* door de zeer grof en diep getande bladeren en door de veel kleinere bloemen met een kelk van tot 4 cm. lengte.

Davilla vaginata

Eich. Fam. Dilleniaceae. *Asrika-tetei*, *Dialoppoe-tetei*, N.E. Een liaan.

Deblai.

Term bij de goudzoekers in Fransch Guiana en in Suriname voor de oppervlakkig gelegen geel- en roodgekleurde, steriele leemlaag, die boven de goudvoerende laag, de *bedrock* ligt. *Deblaieeren* is het verwijderen van deze leemlaag en de daarboven liggende humuslaag. (Zie M.E.D. Levat, *Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'or en Guiane française*. Paris 1898, blz. 76).

Debojo,

PAP. Zie MYRIPRISTIS.

Decapterus

-soorten, Fam. Carangidae, worden in het Papiamentsch *Maulo* genoemd. Zeer algemeen in West-Indië is *Decapterus punctatus* (Ag.) Poey., *Scad* en *Round Robbin*, ST. EUST. Zeevisch. Verspreiding: kaap Cod tot Brazilië. De kop is kort en loopt puntig uit. De tweede rugvin en de aarsvin worden ieder gevolgd door een klein los vinnetje. Ongeveer 40 schildjes op het einde van de zijlijn. De kleur is op den bovenkant blauw, op den onderkant

zilverachtig. Er is een donkere kieuwdekselplek. Deze visch wordt 12 duim lang.

Declinatie.

De lijn van 0° afwijking van de magneetnaald loopt langs het westelijk deel der kolonie Suriname, verder in N.W. richting over de Karaibische Zee. Beoosten deze lijn heeft men westelijke, bewesten deze lijn oostelijke afwijking. In 1911 was de miswijzing: vóór de Surinamerivier 3°-4° N.W. Curaçao 0,5° N.O. Bovenwindsche Eilanden 2°-3° N.W. (Volgens waarnemingen van H.M. Utrecht.).

Zie ook L.A. Bakhuis, Handleiding voor het bepalen van de correctie eener boussole en het bepalen van den tijd. 1902. - Verslag der Tapanahoni-expeditie, Leiden 1905, blz. 138 (overdruk) en T.A.G. 15 Jan. 1913, blz. 84.)

Dedem (mr. Willem Karel baron van).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Demerara groenhart,

SUR. Zie NECTANDRA GUYANENSIS en BOSCH, blz. 147.

Dendrobates trivittatus

Spix. Een mooi geteekend kikvorschje, tot de familie der Dendrobatidae behorende, is donker van kleur met 2 gele strepen op iedere zijde, één van de punt van den snuit over het oog loopende strekt zich uit tot aan de liesstreek, eene tweede van onder het oog tot aan den arm. De zijden van het lichaam, de buik en de onderzijde der ledematen met lichte vlekken. De rug is niet glad maar eenigszins ruw, met kleine oneffenheden; de eerste vinger iets langer dan de tweede.

Eene na verwante soort is *D. tinctorius* Schneid. met gladde huid op den rug, en de eerste vinger niet voorbij de tweede uitstekende. Ook deze soort is aan de bovenzijde donker gekleurd, met breede oranje-vlekken boven op den kop en boven de oogen, welke laatste vlekken zich naar achter toe tot gele strepen verlengen, welke strepen langs de zijden van het lichaam verlopen en midden op den rug samenkomen. Soms nog gele dwarsstrepen tusschen de langsstrepen verloopend. Onderzijde blauw geaderd. Zoowel deze soort als ook de vorige, die beide in Suriname voorkomen, varieert somtijds veel in kleur en teekening.

Het merkwaardigste van deze Dendrobates-soorten is de zorg voor de larven, die men bij deze dieren aantreft. Kappler vermeldt van *D. trivittatus*, door hem meerdere malen in het bosch aangetroffen, dat de larven uit de ondiepe waterplasjes waarin zij geboren werden, naar diepere meer water houdende plassen werden overgebracht door het volwassen dier. Hij schrijft: 'tot dit doel zet zich de kikvorsch, zooals ik zelf meermalen heb gezien, in den plas, waarna alle larven om hem heen zwemmen en zich zoo aan het oude dier vastzuigen, dat het een gordel draagt

van 12-18 jonge, 6 à 7 m.m. groote larven, met welke het dan de reis naar eene andere waterplas voortzet. Of het het mannetje of het wijfje is, dat dit transport bewerkstelligt, weet ik niet.'

Prof. K. Martin meldt in het verslag over zijne Surinaamsche reis: 'eenige voeten boven het bijna geheel uitgedroogde bed van eene kleine beek ving ik een exemplaar van *Dendrobates trivittatus* Spix en met het volwassen dier tegelijk een aantal larven, die zich op hetzelfde vochtige blad bevonden, zonder dat ik ze echter had bemerkt, vóór ik het blad met het oude dier en de larven in de hand hield.' Hoogstwaarschijnlijk was dit een *Dendrobates* die bezig was de larven van den eenen plas naar een anderen over te brengen.

Door de Corantijn-Expeditie kwam het Museum van Nat. Historie te Leiden in het bezit van een exemplaar van *D. tinctorius* Schneid, samen met eene larve dezer soort, waarbij de heer J.F. Hulk, de medicus en zoöloog der expeditie aantekende: 'het dier droeg bijgevoegde larve met zich op den rug. Den 2den dag was de larve afgevallen en dood.' Dit exemplaar van *D. tinctorius* bleek bij nader onderzoek een mannetje te zijn. *D. tinctorius* is buitendien nog merkwaardig door het gebruik dat de inwoners van Brazilië van dit dier maken om groene papegaaien geel te verven (van daar de naam: *tinctorius*). Daartoe worden de vederen op de plaatsen, die men geel wil verven, uitgeplukt en de kale plaatsen met de kikvorsch bestreken; als de nieuwe vederen uitkomen wordt de operatie herhaald. Door de inwerking van de zeer giftige huidafscheiding van *Dendrobates* schijnen de vederen geel in plaats van groen te worden.

Th. W.v.L.d.J.

Departementen van algemeen bestuur.

Art. 29 van het Reg. Regl. van SURINAME bepaalt, dat de Gouverneur, met inachtneming van de voorschriften van die wet, in naam en als vertegenwoordiger des Konings de kolonie bestuurt en aldaar met de uitvoerende macht is bekleed. In de uitvoering van zijne bestuurstaak wordt hij volgens de bedoeling van art. 19 van het Reg. Regl. bijgestaan door hoofdambtenaren, die met het beleid der afdelingen van algemeen bestuur belast zijn. Men noemt hen gewoonlijk departements-chefs. Zij zijn: de Proc.-Generaal, de Adm. van Financiën, de Agent Generaal, de Insp. voor het Onderwijs, de Dir. van den Landbouw, de Geneesk. Insp. en de Dir. van het Dep. van Openbare Werken en Verkeer. Tot de departements-chefs worden ook gerekend de Gouv.-Secretaris, hoewel deze geen bepaalden tak van dienst beheert, en de Commandant der Troepen.

De meeste van deze departementen zijn ontstaan onder de werking van het vigeerende Reg. Regl., dus na 1865. Onder de werking van het Reg. Regl. van 1832 had men als departements-chefs slechts den Proc.-Gen., den Adm. v. Fin. en den Gouv.-Secr., benevens den Commandant der Troepen en sedert 1855 ook den Chef van het Bouwdepartement, welk departement thans deel uitmaakt van het Dep. van Openbare Werken en Verkeer.

Op CURAÇAO is de benaming departements-chef wel niet gebruikelijk, maar inderdaad zijn daar de Proc. Gen., de Adm. v. Fin., de Gouv.-Secr., de Dir. van het Dep. van Openbare Werken, (vroeger, van af 1870, Chef van het Bouwdepartement) de Stadsgeneesheer, de Schoolopziener en de Landbouwkundige aan te merken als departements-chefs, evenals de Commandant der Troepen. Die afdelings-chefs hebben hun werkkring meer in het bijzonder op het hoofdeiland Curaçao, maar hunne bemoeiingen strekken zich, in meerdere of mindere mate, ook uit tot de

andere, door Gezaghebbers (zie BESTUURSREGELING blz. 136) bestuurde eilanden der kolonie.

Gouvernements-Secretaire.

Suriname.

De gouv.-secretarie is het bureau van den Gouverneur, aan welks hoofd staat de gouvernements-secretaris, die door den Gouverneur wordt benoemd en ontslagen. Hij is de dagelijksche adviseur van den Gouverneur en ambtshalve secretaris van den Raad van Bestuur. Vroeger werden alle door den Gouverneur te arresteeren resoluties ter Gouv.-Secretarie opgemaakt, waarvoor de departementen de noodige adviezen leverden. Sedert 1 Jan. 1913 worden de concept-resoluties aan de betrokken de-

partementen gereedgemaakt. Alvorens aan den Gouverneur ter vaststelling te worden aangeboden, moeten zij echter eerst de Secretarie passeeren, opdat aldaar gezorgd worde voor de noodige eenheid van behandeling in overeenkomstige gevallen.

Ter gouv.-secretarie wordt o.m. gezorgd voor de samenstelling van de koloniale huishoudelijke begrooting en van het Kol. Verslag. Aldaar wordt ook gezorgd voor de uitgifte van het Gouv.-blad, terwijl de Gouv. Secretaris voorts belast is met het toezicht op de uitgifte van het Gouvernements Advertentie-Blad.

Eene landsdrukkerij bestaat in Suriname niet. Het drukken van het Gouv.-blad en het Gouv. Advertentie-Blad wordt na openbare inschrijving bij particulieren aanbesteed.

Legaliseeren van stukken in de gevallen waarin de Gouverneur dat zou moeten doen, geschiedt door den Gouv.-Secr. namens den Gouverneur.

Onder den Gouv.-Secr. ressorteeren ook de kantoren van den burgerlijken stand te Paramaribo en van het ijkwezen over de geheele kolonie.

De Gouv.-Secr. is belast met het toezicht op de Boschnegers en Indianen.

De benoeming van de opperhoofden en kapiteins der Boschnegers en van de kapiteins der Indianen geschiedt op voordracht van den Gouv.-Secr. door den Gouverneur, zooveel mogelijk in overeenstemming met de verlangens van de betrokken stammen.

Curaçao.

In deze kolonie is de Gouv.-Secr. ook Griffier van den Kol. Raad. Als regel worden concept-resoluties niet door de betrokken departementen, zooals in Suriname, gereedgemaakt, terwijl de samenstelling van de begrooting niet ter Gouv. Secretarie, maar ter Adm. v. Fin. geschiedt.

Een Gouv.-advertentieblad bestaat op Curaçao niet; de officieele bekendmakingen worden bij abonnement in een particulier blad, sinds tal van jaren 'de Curaçaosche Courant,' opgenomen.

Het kantoor van het ijkwezen ressorteert niet onder de Gouv.-Secr.

Het ambt van PROCUREUR GENERAAL IN SURINAME werd ingesteld bij het Reg. Regl. van 1828 (G.B. no. 3). Bij K.B. van 26 Febr. 1833 no. 104 (G.B. no. 10) werd zijne instructie vastgesteld, daarna bij K.B. van 7 Oct. 1888 no. 30. De P.G. wordt door den Koning benoemd en ontslagen, is het hoofd van het openbaar ministerie en van de rechterlijke en administratieve politie in de gansche kolonie en vertegenwoordigt den Staat, de Regeering of de kolonie in rechten. Het openbaar ministerie bij het hof van justitie wordt uitgeoefend door of namens den P.G. Hij maakt niet enkel deel uit van de rechterlijke macht, maar is ook administratief ambtenaar. In zijne taak als hoofd van de politie wordt hij bijgestaan te Paramaribo door een commissaris van politie, onder wien een drietal inspecteurs van politie werkzaam zijn, en in de districten door de districts-commissarissen, hoofden van het gewestelijk bestuur. Als hoofd van het openbaar ministerie wordt hij bijgestaan door den Advocaat-Generaal. Als hoofd van de rechterlijke en administratieve politie heeft de P.G. te waken voor de naleving van alle in de kolonie geldende wettelijke regelingen, die de politie aangaan, hetzij deze betrekking hebben op de openbare rust en orde en de verzekering van de veiligheid van personen en goederen, of de openbare hygiene tot onderwerp hebben of met eenig ander onderwerp van algemeen nut in verband staan.

De P.G. houdt toezicht over de notarissen en de ambtenaren van den Burgerlijken Stand, is voorzitter van de commissiën, belast met het beheer van de gevangenen, heeft toezicht op het krankzinnigenwezen, waarom het krankzinnigengesticht te Paramaribo onder hem ressorteert, legaliseert de handteekeningen van alle te Paramaribo wonende particulieren. (G.B. 1888 no. 15), is hoofd van het hulpbureau van den industrieelen eigendom in de kolonie, zoomede de rechtskundige adviseur van den Gouverneur, en belast met het ontwerpen van verordeningen van juridischen aard.

Vóór de wijziging van het Reg.-Regl. bij de wet van 2 Febr. 1901 (Stbl. 55 en G.B. 16) was de P.G. ambtshalve ondervoorzitter van den Raad van Bestuur en als zoodanig vervanger van den Gouverneur, indien geen vervanger door de Kroon was aangewezen. Sedert de bedoelde wijziging is de bekleeder van het ambt van procureur-generaal, hoewel niet ex officio, steeds lid van den Raad geweest en met eene interruptie ook ondervoorzitter. (Zie ook FISCAAL.)

Op CURAÇAO wordt de P.G. als hoofd der politie bijgestaan door den commandant der brigade marechaussee, welke functie vervallen zal, wanneer de nieuwe organisatie van de politiemacht geheel in werking zal zijn getreden. Als detachements-commandant van het politiekorps, dat dan geheel uit militairen zal bestaan, zal een luitenant optreden. In de districten op het eiland Curaçao wordt de P.G. als Hoofd der Politie door twee district-meesters bijgestaan.

Als hoofd van het Openbaar Ministerie wordt hij bijgestaan: op het eiland Curaçao door den Advocaat-Generaal, op de overige eilanden door den ambtenaar van het Openbaar Ministerie (op St. Martin en St. Eustatius tevens Officier van Justitie).

De legalisatie van handteekeningen geschiedt door den Gouverneur, tenzij in de gevallen bij algemeene verordening aan anderen opgedragen.

Ook na de wijziging in 1901 van het Reg. Regl. is de bekleeder van het ambt van P.G. steeds lid en ondervoorzitter van den Raad van Bestuur geweest.

Administratie van Financiën, ook wel genoemd Departement van Financiën.

Suriname.

Aan het hoofd hiervan staat de Administrateur van Financiën, die ingevolge art. 146 van het Reg. Regl. onder het oppertoezicht van den Gouverneur belast is met het beleid der koloniale geldmiddelen en het beheer der domeinen. Hij wordt door den Koning benoemd en ontslagen. Onder de werking van het Reg. Regl. van 1832 was o.m. aan den A.v.F. opgedragen het ontwerpen van de Koloniale huishoudelijke begrooting, die met de opmerkingen van den Kol. Raad en van den Gouverneur aan den Min. van Koloniën werd opgezonden, om door de Kroon te worden vastgesteld. Het vigeerende Reg.-Regl. bepaalt dat de begrooting jaarlijks door den Gouverneur, den Raad van Bestuur gehoord, ontworpen wordt (art. 109). Dit geschiedt ter Gouv.-Secretarie met gebruikmaking van de door de departementen geleverde bijdragen; het voornemen bestaat echter om de samenstelling der begrooting over te brengen naar de Adm. van Financiën.

De A.v.F. ontwerpt alle belasting-verordeningen en die welke het domein raken. In Suriname is op enkele bebouwde rivieroeveren na, al het land

domein. Tot de taak van den A.v.F. behoort het toezicht op de heffing en de inning der middelen en het beheer der ontvangen gelden. Met de inning der belastingen en retributiën zijn onder den A.v.F. belast: te Paramaribo: de Koloniale Ontvanger en Betaalmeester, de Ontv. der Invoer-rechten en Accijnzen en de Hypotheekbewaarder; deze laatste ontvangt de zegelgelden. Het district Nickerie heeft een specialen ontvanger; in de overige districten doen de districts-commissarissen als zoodanig dienst.

De Controleur der belastingen, onder den A.v.F. de rechtstreeksche Chef van den dienst der invoerrechten en accijnzen, is verder belast met de verificatie der kassen van de ontvangers en verdere rekenplichtige ambtenaren, ook van die in de districten gevestigd. Hij heeft ook bemoeienis met de inning van de inkomstenbelasting en van eenige andere belastingen en wordt bijgestaan door een adjunct-controleur.

Eene afzonderlijke afdeeling genaamd domein-kantoor, aan het hoofd waarvan de Gouvernements-Landmeter staat, is onder den A.v.F. belast met alle zaken betreffende de domaniale aangelegenheden (landuitgifte zoowel voor den landbouw als voor onderzoek naar en exploitatie van delfstoffen, van balata, hout, enz.). Sedert eenige jaren is er ook een afdeeling onder den naam van 'Boschwezen' belast met hetgeen de domeinbosschen aangaat (exploitatie van hout, verzamelen van boschproducten enz., terwijl ook op enkele complexen proef-aanplantingen plaats hebben tot het verzamelen van wetenschappelijke gegevens).

Onder den A.v.F. en onder de directe leiding (thans) van een gep. majoor van den Ind. Topogr. dienst is nog een afdeeling ingesteld, met het doel verbetering te brengen in de domaniale aangelegenheden, in het bijzonder om eene betere karteering der kolonie en een kadaster voor Paramaribo te verkrijgen.

Onder den A.v.F. ressorteert het postwezen (zie aldaar). De A.v.F. is de adviseur van den Gouverneur in financieele aangelegenheden. In den regel is hij, hoewel niet ambtshalve, lid van den Raad van Bestuur, tevens ambtshalve lid en voorzitter van den Raad van Toezicht op de kol. postspaarbank en van de Raden van Beroep voor de inkomsten- en huurwaardebelasting, de invoerrechten, enz.

De verevening en betaalbaarstelling van de vorderingen ten laste van de koloniale huishoudelijke begrooting geschiedt in de kolonie door den A.v.F. namens den Gouverneur (G.B. 1910, no. 86). (Zie COMPTABELEN, COMPTABILITEIT).

Ter Adm. v. Fin. worden gereedgemaakt het ontwerp met de Mem. van Toel. van de jaarlijksche zoogenaamde regularisatiewet (zie BEGROOTING), de Kol. Rekening van Inkomsten en Uitgaven, en de belasting-kohieren, voorzoover deze op Paramaribo betrekking hebben. (zie verder art. 14 van G.B. 1906 no. 52).

De A.v.F. is tevens Beheerder van het Immigratiefonds (zie G.B. 1880 No. 3), waaruit betaald worden de in verband met den aanvoer van immigranten ten behoeve van den landbouw en hun terugvoer staande kosten, voorzoover deze ten laste van den Lande komen.

Hij is ook belast met de controle over de administratie van het militair hospitaal te Paramaribo.

Curaçao.

Zoals onder het hoofd 'Gouv.-Secretaris' is opgemerkt, wordt de begrooting ter Adm. v. Fin. opgemaakt.

Met de inning van de belastingen en andere ontvangsten is op Curaçao en elk der overige eilanden met uitzondering van Saba, waar de Gezaghebber ook deze functies bekleedt, een ontvanger, die tevens betaalmeester is, belast. Invoerrechten en accijnzen worden op het hoofdeiland door een sub-ontvanger ten bureele van den Insp. der belastingen geïnd. De Insp. is rechtstreeks belast met den dienst der invoerrechten en accijnzen. De inning van huurpenningen van domaniale gronden op het eiland Curaçao geschiedt door de district-meesters.

Speciale afdeelingen van het domein bestaan ter administratie van financiën op Curaçao niet.

Ook in deze kolonie ressorteert het postwezen onder den A.v.F. die tevens ambtshalve Voorzitter van den Raad van toezicht op de Kol. postspaarbank is.

De verevening en betaalbaarstelling van vorderingen ten laste van de Kol. kas geschieden op Curaçao door den A.v.F. en op de andere eilanden door de Gezaghebbers.

Belastingkohieren worden opgemaakt door den Inspecteur der belastingen.

De contrôle over de administratie van het militair hospitaal geschiedt door den garnizoenscommandant.

Immigratie-departement.

Suriname.

Bij de opheffing van de slavernij in 1863 werd getracht om met staatshulp den aanvoer van vrije arbeiders ten behoeve van den grooten landbouw aan te moedigen. Voor het toekennen van premiën voor aangevoerde arbeiders werd bij de wet van 8 Aug. 1862 (Stbl. 164. G.B. 6), waarbij de slavernij werd afgeschaft, de som van 1 miljoen gulden beschikbaar gesteld; het uitloven van premiën bleek echter niet voldoende om de noodige arbeidskrachten voor de plantages te verkrijgen. Voor het verkrijgen van immigranten uit Britsch-Indië zeide de Engelsche Regeering hare medewerking toe, mits de zaak bij verdrag geregeld werd en de Nederl. Reg. hare tusschenkomst verleende bij de werving, de verscheping en den terugvoer der immigranten. Alzoo kwam tot stand de overeenkomst van 8 Sept. 1870 (Stbl. 1872 No. 16 en G.B. 1874 No. 14).

Bij K.B. van 22 Maart 1872 No. 27 (G.B. No. 8), werd met het algemeen toezicht en de controle over alle immigranten die zich in de kolonie bevinden belast een ambtenaar met den titel van Agent-Generaal.

Zoo ontstond het Immigratiedepartement, dat van de beheerders der landbouw-ondernemingen de aanvragen om immigranten ontvangt en zorgt voor den aanvoer van deze door tusschenkomst van de in Britsch-Indië en op Java gevestigde wervingsagentschappen, Na aankomst in de kolonie worden de immigranten door den A.G. uit de depôts te Paramaribo toebedeeld aan de plantages. Het departement zorgt eveneens voor den terugvoer der immigranten, die dit wenschen, naar hun land van herkomst, na verstrijking van den termijn, waarvoor zij zich verbonden hebben. Gedurende den contract-tijd treedt de A.G. op als beschermer der immigranten. Bij hunne bezoeken aan de plantages gaan de A.G. en de distr.-commissarissen die hem bijstaan in de werkregisters na of de immigranten een voldoende loon krijgen en of zij behoorlijk behandeld worden zooals het contract voorschrijft.

De immigranten, wenden zich gewoonlijk met

hunne verlangens en grieven tot het Immigratie-departement, dat, op hun verzoek, hunne spaarpenningen in de Kol. Postspaarbank belegt en voor het kosteloos verzenden van brieven en geld zorgt.

Ook na afloop van het werkcontract blijft het departement voor de belangen der immigranten waken; het kan hen, wier werk-overeenkomsten verstreken zijn, kosteloos een stuk domeinland ter bebouwing doen krijgen zoomede een voorschot uit de koloniale kas. (zie CREDIETINSTELLINGEN onder LANDBOUWERSLEENBANKEN.).

Immigranten, die afstand doen van hun recht op terugvoer naar hun land, kunnen door tusschenkomst van het departement eene premie van f100 uit de kol. kas krijgen.

Departement van onderwijs.

Het toezicht op het onderwijs en al wat verder op het onderwijs en de onderwijzers betrekking had (zooals het afnemen van examens, het plaatsen van onvermogende leerlingen op de scholen) was in SURINAME tot 1877 opgedragen aan eene commissie met den naam commissie van onderwijs. In dat jaar trad in werking de verordening van 8 Dec. 1876 (G.B. 1877, no. 10) waarbij het ambt van Inspecteur voor het Onderwijs werd ingesteld. Deze hoofdamtenaar werd, onder het oppertoezicht van den Gouverneur, belast met het toezicht op het onderwijs, waarbij hij wordt bijgestaan: te Paramaribo door eene commissie van onderwijs, in het district Nickerie door eene subcommissie van onderwijs en in de overige districten door de distr. commissarissen.

De I.v.h.O. de Comm. v.O. te Paramaribo, de sub-Comm. v.O. in Nickerie en de distr. commissarissen zorgen dat de wettelijke bepalingen op het lager onderwijs binnen de kolonie nagekomen worden.

De I.v.h.O. heeft alzoo te zorgen voor de naleving van den leerplicht, die bij de aangehaalde verordening in Suriname werd ingevoerd voor kinderen van 7 tot 12 jaar.

Het afnemen der onderwijzers-examens is opgedragen aan de Comm. v.O. te Paramaribo, maar alsdan gepresideerd door den I.v.h.O. De benoeming van het onderwijzend personeel geschiedt op voordracht van den Insp. door den Gouverneur.

De bemoeiingen van den I.v.h.O. ten opzichte van de bijzondere scholen bepalen zich tot het toezicht op de naleving der wettelijke voorschriften.

Op CURAÇAO is het algemeen toezicht op het onderwijs zoomede de zorg voor de naleving van de verordening op het onderwijs onder oppertoezicht van den Gouverneur, opgedragen aan den schoolopziener; bovendien op Curaçao aan eene schoolcommissie en op elk der overige eilanden aan den Raad van Politie, als plaatselijke schoolcommissie.

Het afnemen van de onderwijzersexamens geschiedt door eene commissie, die telken jare door den Gouverneur benoemd wordt.

Departement van den Landbouw.

Het ambt van Inspecteur van den Landbouw voor Suriname en Curaçao werd in 1903 ingesteld. (Zie CULTUURTUIN EN LANDBOUWDEPARTEMENT.) Benoeming en ontslag van dezen ambtenaar werden aan de Kroon voorbehouden.

Tot de voortdurende zorg van den I.v.d.L. behoorde het zooveel mogelijk verbeteren van de landbouw-toestanden in Suriname en Curaçao, het beheer van het landbouwproef-station te Paramaribo, het toezicht op het beheer van den Cultuur-tuin en op den meteorologischen dienst.

Voorzoover de belangen van den dienst in Suriname het gedoogden, doch tenminste eenmaal en ten hoogste driemaal's jaars, zou de Insp. Curaçao bezoeken. Na eenige jaren bleek dat hij door de werkzaamheden in Suriname zoozeer werd in beslag genomen, dat hij niet meer dan eenmaal per jaar en nog wel voor slechts korten tijd de kolonie Curaçao kon bezoeken, en dus van Suriname uit niet zoodanige leiding kon geven aan den landbouw van Curaçao als gewenscht werd. In 1908 werd daarom besloten de verhouding van den Insp. tot Curaçao te wijzigen; in Suriname kreeg hij nu den titel van Directeur van den Landbouw, terwijl hij ten opzichte van Curaçao voortaan zou zijn de Adviseur in landbouwzaken. Door deze wijziging kreeg de landbouwkundige op Curaçao een meer zelfstandige positie.

Onder het beheer van het landbouw-departement staat de gouvernementen-rubberonderneming SLOOTWIJK, terwijl dit departement ook toezicht houdt op de gouvernementen-vestigingsplaatsen voor kleine landbouwers (pachters).

Bevordering van de veeteelt, door middel van een gouv. -veearts, behoort ook tot de taak van het departement.

Een der ambtenaren van het departement met den titel van landbouw-assistent bezoekt geregeld de groote landbouw-ondernemingen als adviseur voor den grooten landbouw. Adviseur van den kleinen landbouw is een andere ambtenaar van het departement met den titel van landbouwleeraar.

De landbouwkundige van CURAÇAO heeft in het algemeen tot taak: de voortdurende zorg om zooveel mogelijk verbetering te brengen in de landbouwtoestanden. Hij dient den Gouverneur van advies, verstrekt inlichtingen aan land- en tuinbouwers, is belast met het toezicht op proefvelden, met het houden van voordrachten, het uitvoeren van wetenschappelijke proefnemingen en zoo noodig met de leiding van cursussen voor hen, die de akte lager onderwijs voor land- en tuinbouw-kunde wenschen te verkrijgen.

Geneeskundig Departement.

Suriname

De zorg en het toezicht over al wat de uitoefening der geneeskunde betreft was tot 1879 opgedragen aan eene honorifieke commissie onder den naam van 'commissie van geneeskundig onderzoek en toezicht'

De zorg voor de geneeskundige behandeling der Br. Ind. immigranten, die het Gouvernement tegenover de Britsche Regeering op zich nam, deed ontstaan de verordening van 21 Jan. 1879 (G.B. No. 8) regelende de geneeskundige behandeling en verpleging op plantages en gronden. Van dien tijd dagteekent het ambt van geneeskundig inspecteur. In de districten werden districts-geneesheeren aangesteld. De armenpraktijk te Paramaribo was reeds vroeger opgedragen aan twee stadsgeneesheeren, die hun hoofdbestaan vonden in particuliere praktijk. Na in handen van meerdere particuliere geneesheeren te zijn geweest, is de armenpraktijk in 1914 weder gebracht in handen van één enkelen geneesheer in dienst van het

Gouvernement, aan wien slechts vergund is in consult en op zijn spreekuur particuliere praktijk uit te oefenen.

Het geneeskundig toezicht werd nader geregeld bij de verord. van 8 Mei 1896 (G.B. No. 23).

Het omvat het onderzoek naar den staat der volksgezondheid, de aanwijzing en bevordering der middelen ter verbetering en de handhaving der verordeningen in het belang der volksgezondheid vastgesteld.

De G.I. bezoekt geregeld de plantages en doet aan den Gouv. voorstellen, die hem in het belang van de gezondheid geraden voorkomen. Tot zijn taak behoort voorts het bezoeken van apotheken, het toezicht op de Geneeskundige School te Paramaribo, en op den keuringsdienst van levensmiddelen.

In de laatste jaren wordt het ambt van G.I. door den offic. van gezondheid, Chef van den Mil. Geneesk. Dienst, tevens Chef van het Mil. Hospitaal te Paramaribo nevens zijn eigen betrekking waargenomen.

In aangelegenheden betreffende quarantaine adviseert de Geneesk. Commissie. Zoowel deze Commissie als de Geneesk. Insp. afzonderlijk zorgen voor de naleving van de voorschriften betreffende quarantaine.

De G.I. oefent toezicht uit op het slachthuis te Paramaribo, is Voorzitter der Comm. van Toezicht over de gouv.-inrichting ter verpleging van melaatschen Groot-Chatillon, en heeft het toezicht over de particuliere lepra-inrichtingen in de kolonie.

Op CURAÇAO is het van overheidswege te houden toezicht over den toestand der openbare gezondheid opgedragen: 1e. voor de kolonie in het algemeen, onder den Gouverneur, aan den Geneesk. Raad; 2e. voor het eiland Curaçao in het bijzonder, onder den Gouverneur aan een geneeskundig ambtenaar met den titel van Stadsgeneesheer en aan den Geneesk. Raad, 3e. voor elk der overige eilanden, onder den Gezaghebber, aan den Gouv. geneeskundige en aan een gezondheidsraad.

De Stadsgeneesheer is inzonderheid belast met het toezicht over den staat der openbare gezondheid. Hij doet dienaangaande voorstellen aan den Gouverneur.

De gouv. geneeskundigen zijn corresponderende leden van den Geneesk Raad. Zij zijn belast met de armenpraktijk en met den quarantaine-dienst. Deze diensten zijn op Curaçao aan speciaal daartoe aangewezen geneesheeren opgedragen.

Departement van openbare Werken en verkeer.

Suriname.

In de eerste helft der 19de eeuw zorgde voor de gebouwen voor den civielen dienst en de werken van waterstaatkundigen aard een stadsarchitect; voor de militaire gebouwen en de forten de officier van het departement van genie. Beide afdeelingen werden in 1855 vereenigd tot een 'Bouwdepartement' aan het hoofd waarvan een civiel ambtenaar geplaatst werd met den titel van Chef van het Bouwdepartement.

Teneinde de verkeersbelangen in de kolonie te bevorderen werden omstreeks 1850 2 schoeners door het Gouv. van Suriname beheerd; aanvankelijk zorgde daarvoor de Adm. v. Fin. later de Havenmeester. Geleidelijk breidde de vloot zich uit, zoodat een Dep. van de Kol. Vaartuigen noodig werd en een hoofdamtenaar met den titel 'Beheerder der Koloniale Vaartuigen'.

In 1903 werd een aanvang gemaakt met den aanleg van een spoorweg van Paramaribo naar de binnenlanden. Hij werd voltooid tot aan Dam aan de Sarakreek, een zijtak van de Suriname. De aanleg vormde een zelfstandigen diensttak onder den naam van Dep. der Kol. Spoorwegen, aan het hoofd waarvan een voor dit werk uitgezonden civiel-ingenieur stond met den titel van Directeur.

Toen de aanleg in 1912 afliep, was de exploitatie van dezen eenigen spoorweg in de kolonie niet van genoegzaam belang om daarvoor een afzonderlijk

spoorwegdepartement in stand te houden. Besloten werd toen het Bouwdepartement, het Dep. der Kol. Vaartuigen en dat der Kol. Spoorwegen te vereenigen tot een Dep. van Openbare Werken en Verkeer met een directeur aan het hoofd.

De onder-afd. Openbare Werken heeft de zorg voor oprichten, onderhoud en verbetering der landsgebouwen, aanleg, onderhoud en verbetering der wegen, waterstaatswerken, enz.

De onder-afd. Verkeer te Water onderhoudt den zee- en rivierdienst. (Zie VERKEERSMIDDELEN).

Verder wordt door de onder-afdeeling gezorgd voor de betonning, bebakening en kustverlichting; voor den mond van de Suriname ligt een lichtschip.

De Directeur van het Departement is tevens Chef van het loodswezen.

De onder-afdeeling Verkeer te Land is belast met de exploitatie van den spoorweg van Paramaribo naar Dam.

Curaçao.

Aan het Dep. van Openb. Werken, voorheen bouwdepartement, is de uitvoering opgedragen van alle werken, die door het Gouvernement in het belang van het algemeen en ten behoeve van 's lands dienst worden ondernomen, en verder het toezicht op alle gouvernements-gebouwen, de herstelling en het onderhoud daarvan en van de openbare straten, wegen, aanlegplaatsen en kaden, de verbetering van openbare wateren, en het toezicht op het seinwezen en de kustverlichting.

DE COMMANDANT DER TROEPEN IN SURINAME, vroeger een majoor of luitenant-kolonel, maar sedert de inkrimping van het militair detachement tot ééne compagnie in 1907, een kapitein der infanterie, is behalve met het militair commando en het toezicht op het militair hospitaal ook belast met de brandweer, met den titel van Opperbrandmeester. Deze bestaat uit een aantal militairen die een soort staande brandweer vormen en afgewisseld worden, en voorts uit dienstplichtige burgers van Paramaribo, die niet bij de Schutterij zijn ingelijfd.

DISTRICTSBESTUUR. SURINAME. Aan het hoofd van een of soms van meer districten staat een districts-commissaris, die, belast met het administratief beheer, ambtenaar van politie en hulpambtenaar van justitie is, zoomede ambtenaar van den burgerlijken stand. (Zie ook DISTRICTEN en DIVISIËN).

De distr. comm., hoewel, onder de onmiddellijke bevelen van den Gouverneur, met het burgerlijk bestuur in de districten belast, moeten als boven hen gesteld erkennen de hoofden van zoodanige departementen, ieder voorzooveel zijnen werkkring aangaat, met wie zij in dienstbetrekking staan.

Zij moeten trachten welvaart en bloei van hunne districten te bevorderen.

CURAÇAO, het hoofdeiland heeft twee districtenmeesters, ARUBA en BONAIRE elk één; op Curaçao zijn zij hulp-ambtenaar van politie en van den burgerlijken stand en voorts rust op hen: de zorg voor de bevordering der stoffelijke en zedelijke belangen der bevolking van hun district;

het administratief bestuur hiervan overeenkomstig bijzondere verordeningen of algemeene voorschriften;

het toezicht op het domein en de wegen, dammen en putten en den dienst der koloniale postspaarbank.

Bovendien zijn zij belast met de uitvoering van voorschriften betreffende den land- en boschbouw, den veestapel en de watervoorziening.

De districtmeester op ARUBA en die op BONAIRE zijn ook hulp-ambtenaren van den burgerlijken stand en zijn in het algemeen belast met de zorg

voor de belangen van de bevolking van de onder hun toezicht staande districten.

Departement van koloniën.

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Déportés.^{aant.}

De in Frankrijk tot ballingschap veroordeelden worden, bij aankomst te Cayenne, geklassificeerd en over de établissements verdeeld. Déportés heet men daar de bannelingen in 't algemeen; transportés zijn de roovers en moordenaars, die tot tijdelijken of levenslangen dwangarbeid veroordeeld zijn; rélégués de onverbeterlijke recidivisten uit de Fransche gevangnissen. De politieke bannelingen gaan naar de Iles du Salut (Royale, Ile Joseph en Ile du Diable, waar Dreyfus gevangen gezeten heeft); de transportés naar Kourou, Cayenne en St. Laurent; de rélégués naar St. Jean, evenals St. Laurent aan de Marowijne gelegen. Libérés zijn zij, die na een zekeren straftijd voorwaardelijk vrijgelaten worden, maar steeds onder politietoezicht blijven. Da vluchtelingen, die in Suriname komen, zijn of van St. Laurent of van St. Jean en worden in het algemeen déportés genoemd. Zij gaan op vloten van moko-moko (*Montrichardia arborescens*) of licht hout - een enkelen keer in gestolen of zelf gemaakte booten - de Marowijne over, en trekken, voor zooveel zij niet door de Indianen of Boschnegers worden opgevangen, door het bosch naar den bovenloop van de Cottica, die ze op vloten afzakken. Velen komen in het bosch om, hoewel ze niet zelden van terrein-kaarten voorzien zijn, die op de straf-etablissemten in het geheim vervaardigd en zorgvuldig verborgen worden. Een enkelen keer heeft de ontvluchting over zee plaats.

Dat het getal ontvluchtelingen niet gering is blijkt uit de volgende aant. de Kol. Verslagen ontleende cijfers: in 1910, 1911 en 1912 werden respectievelijk in Suriname aangehouden 152, 230 en 210 déportés, uitgezet 113, 199 en 195, in vrijheid gesteld 38, 29 en 11. In het cijfer der aangehouden en dadelijk naar den Franschen oever teruggeleid. In 1911 en 1912 verkeerden 129 en 145 in dit geval. In 1910 stierf er 1, en in 1911 2, behalve de velen die in de bosschen omkwamen.

In den regel zendt het Surinaamsche bestuur de vluchtelingen terug naar het tegenover Albina gelegen etablissement St. Laurent, maar menigmaal wordt hun 't verblijf oogluikend toegestaan. Verscheidenen zijn te Paramaribo gevestigd, anderen werken op de plantages, enkelen in de goudvelden. De etablissementen in de Marowijne zijn uit de vijftiger jaren der vorige eeuw.

Gedurende de Fransche revolutie verbande men op groote schaal naar Cayenne. Ontvluchtelingen naar Suriname kwamen ook toen reeds voor. Zoo bereikten 29 Juni 1798 Pichegru, Barthélemy, Aubry, Villot, La Rue, Ramel, Dossonville en Tellier, die den 18n Fructidor (4 Sept.) 1797 door het Directoire gevangen genomen en naar Cayenne verbannen waren, de Motkreek, van waar zij naar Paramaribo vertrokken. In het Journal ou témoignage de l'Adjudant général Ramel, Leipz. 1799, (in hetzelfde jaar Holl. vertaling te Utrecht), vindt men hun gastvrije ontvangst door

gouverneur Friderici en de Surinaamsche bevolking uitvoerig beschreven. 'Toute la ville était illuminée, la garnison et les milices coloniales étaient sous les armes, nous débarquâmes au bruit de la mousqueterie et de l'artillerie de la place et de la flotte', etc. (blz. 235). Zij werden in de gelegenheid gesteld de kolonie te verlaten.

Over de deportatie naar Cayenne bestaat een omvangrijke litteratuur. Men zie, om slechts enkele geschriften te noemen: G. Verschuur. Voyage aux trois Guyanes et aux Antilles. Paris 1894, blz. 176-205; Th. B. van Lelyveld. Het bagno in Fransch Gujjana, in de Gids van Juli 1904 en Aug. 1905; J. Tripot. La Guyane. Au pays de l'or, des forçats et des peaux rouges. Paris 1910. Laffon- Ladebat. Journal de ma déportation à la Guyane française. Publié d' après les manuscrits inédits, avec une introduction par Frédéric Masson. Paris 1912; Charles Wellington Furlong. Cayenne the Dry Guillotine, in Harper's Monthly Magazine van Juni 1913.

Dermatoptera,

oorwormen, eene orde van insecten, die zich onderscheiden door bijtende monddeelen, eene onvolkomen gedaanteverwisseling en vier vleugels, waarvan de voorste zeer kort zijn (dekschilden) en bij het vliegen geen dienst doen, terwijl de achterste in rust waaivormig geplooid en dwars toegevouwen onder de voorste liggen. Het einde van het achterlijf draagt een paar ongelede beweegbare organen, die te zamen een soort van tang vormen. De oorwormen zijn meestal lichtschuwe dieren, die zich van bloemen en vruchtensappen voeden. Zij zijn over de geheele aarde verspreid en verbergen zich niet bij voorkeur in onze ooren, zooals het algemeen volksgeloof is en waaraan ook hun naam zijn oorsprong ontleent.

Desmanthus depressus

Humb. et Bonpl. Fam. Leguminosae. *Montánja*, BEN. E. Lage heester met dubbelsaamgestelde bladeren; de peulen staan ten getale van 3-6 bijeen aan het eind van de bloeistengels en zijn lijnvormig; de zaden zijn in de lengterichting der peulen geplaatst.

Desmanthus virgatus

Willd. Fam. Leguminosae. *Wild tantan*, BOV. E. Gelijkt veel op *D. depressus* maar is wat forscher; de zaden in de peulen zijn duidelijk scheef geplaatst.

Desmodium barbatum.

Btl. Fam. Leguminosae. *Oeman-pienda*, N.E. Een kleine kruidachtige plant waarvan de bladeren eenige overeenkomst hebben met die van de *Pienda*.

Desmodium molle

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Boontsji kabaai, Foengfoeng, Goorda kapaa*, BEN. E. Een vrij hoog opgroeiend kruid met drietallige bladeren waarvan het eindblaadje veel grooter is dan de zijblaadjes en driehoekig met wigvormige voet; bloemen in lange trossen; de peul bestaat uit een plat breed uitgegroeid lid waaronder een spiraalvormig deel der peul, dat veel maller is.

Desmodium supinum

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Wild peas*, BOV. E. Kruid met drietallige bladeren; bloemen in trossen; de peul bestaat uit een aantal geledingen en is aan de eene zijde bochtig ingesneden.

Desmodium triflorum

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Sisternweed*, BOV. E. Klein kluipend plantje met drietallige bladeren waarvan de blaadjes omgekeerd hartvormig en 0.5 cm. lang zijn.

Desmoncus polyacanthos

Mart. Fam. Palmae. *Bamba-makà*, N.E. Een palm met langen dunnen stam en bladeren waarvan de middennerf (gemeenschappelijke bladsteel) in een aanhangsel verlengd is dat teruggebogen stekels (vervormde bladsegmenten) draagt en daardoor eenige overeenkomst vertoont met de O.-Indische rottans.

Desmoncus riparius

Spruce. Fam. Palmae. *Bamboesi-makà*, N.E. Zie de vorige. Vermoedelijk worden de inlandsche namen voor meerdere soorten van DESMONCUS door elkaar gebruikt.

Devils bit,

BOV. E. Zie RUELLIA.

Dia,

N.E. voor hert in het algemeen.

Dia-kraroen,

N.E. Zie AMARANTUS CAUDATUS en CENTROPOGON.

Dialoppoe-tetei.

N.E. Zie DAVILLA.

Diamaliki.

N.E. (?) Zie JACARANDA FILICIFOLIA.

Diamant.

Er zijn in Suriname diamantjes gevonden in de Savanna-mijn, het Guyana-Goud-Placer en in 1913 ook aan de Marowijne. Tot ontginning is het evenwel tot nog toe niet gekomen.

In Engelsch-Guiana zijn eveneens diamanten gevonden, en daar worden zij reeds sinds jaren geregeld gewonnen. Een zeer winstgevend bedrijf levert deze ontginning evenwel tot nog toe niet op. (J.B. Harrison. The Geology of the Goldfields of British Guiana. London 1908. Chapter XXVI, pag. 212).

De edelgesteenten komen voor in dezelfde alluviale grintlagen, waaruit ook het goud gewonnen wordt. Van de Savanna-Mijn, gelegen in Oosten van het Placer de Jongh heb ik twee diamantjes gezien, van ongeveer 1 en 2 millimeter grootte, helder en kleurloos.

G. Duyfjes.

Dichtwerken.

Zie ROMANS EN DICHTWERKEN.

Dicorynia paraensis

Bth. Fam. Leguminosae. *Bastaard Lokus*, SUR. *Basra-lokus*, N.E. Een groote boom met breede kroon waarvan het hout een hars levert voor vernis en bovendien als bouwhout gebruikt wordt; volgens anderen komt er uit den stam een gomachtige stof te voorschijn, die aan de lucht bruin wordt.

Dicotyles.

Geslacht behorende tot de ARTIODACTYLA (zie MAMMALIA), het eenige, dat tot Amerika beperkt is. De soorten van dit geslacht gelijken in menig opzicht op onze gewone varkens. Het gebit is echter tamelijk verschillend. Terwijl de laatste in het geheel 44 tanden bezitten, heeft *D.* er slechts 38; bovendien zijn de hoektanden in de bovenkaak naar beneden gericht en niet, zoals bijv. bij het (wilde) zwijn naar boven omgebogen. Voorpooten met 4, achterpooten met 3 vingers. De naam *Dicotyles* is ontstaan omdat men vroeger meende, dat deze dieren twee navels hadden. De zgn. navel op den rug is echter een klier, die een olieachtige, naar muskus riekende stof afscheidt. Deze klier moet men snel na den dood verwijderen omdat anders het overigens smakelijke vleesch oneetbaar wordt door de lucht. In tegenstelling met onze varkens werpt *D.* slechts twee jongen per keer.

In Suriname komen twee soorten voor. *D. labiatus*, *Piengo*, N.E. *Poeingo*, KAR., *Dodele* of *Keheroen*, AROW. wordt in Cayenne *Cochon marron* genoemd. Het dier leeft in kudden van 20-200 stuks. Het woelt met den snuit den grond in de bosschen om, ten einde te zoeken naar insecten, voedt zich echter voornamelijk met palm- en andere vruchten. Vaak zwemmen zij zelfs breede rivieren over. *D. labiatus* wordt ± 90 cm. lang en half zoo hoog. Ooren kort; pooten slank. Het lichaam is bedekt met donkerbruine borstels, die lichte vlekken vertoonen. De aanvoerder van den troep wordt in Suriname *Piengo granman* genoemd.

De tweede soort, *D. tajacu* (= *D. torquatus*), *Pakira*, N.E. en KAR., is kleiner dan de vorige en heeft een licht gekleurde band over de schouders. Deze soort leeft in troepjes van 6-8. Overigens als *D. labiatus*.

Didelphys.

De soorten van dit geslacht van Buideldieren (zie MARSUPIALIA) worden in het algemeen wegens een zekere gelijkenis met ratten, Buidelratten genoemd, *Awari*, N.E. en KAR. Kappler vermeldt, dat er in Suriname een zeven- of achttal soorten voorkomen, wisselende in grootte tusschen een kat en een muis. Zij zijn vleesch- en insecten- etend; de grootere soorten zijn beducht wegens hun roof van kippen. Allen hebben een langen grijpstaart en hun huid is als bont gezocht.

Dieffenbachia seguine

Schott. Fam. Araceae. *Donkè*, N.E. Een in den bodem levende aronskelk met lange bloeikolf en groenwitte scheede. De bladeren worden gebruikt om dierlijke parasieten uit de huid te verdrijven. De plant zit vol kristalnaalden van oxaalzure kalk, zoodat het vee, wanneer het de bladeren eet, keelontsteking, krijgt.

Dierenwereld.

Zie FAUNA.

Dieven korjaal,

SUR. Aldus worden de zeer kleine korjalen genoemd, waarmede men in de kleinste kreekjes geluidloos kan varen.

Different coloured jessamine,

BOV. E. Zie QUISQUALIS.

Differentiële rechten.

Onder D.R. verstaat men belastingen, wier druk verschilt naar gelang van de omstandigheden, waaronder zij worden geheven. Hoewel dergelijke verschillen zich bij iedere soort van belasting laten denken, bedoelt men met D.R. gewoonlijk verschillend werkende scheepvaartrechten, de belastingen op den in- en uitvoer daaronder begrepen. D.R. in dezen engeren zin beoogen als regel bevordering van den nationalen handel. Doch deze eenheid van doel verhindert geen verschillen in den vorm.

De meest gewone vorm is de bevoorrechting van eigen onderdanen en nationale schepen boven personen en vaartuigen van vreemde nationaliteit. In de koloniale staatkunde kunnen dergelijke bepalingen aangevuld worden door voorrechten aan nationale voortbrengselen. Deze soort van D.R. kan in de Nederlandsche koloniale geschiedenis beschouwd worden als een overgang tusschen het stelsel van alleenhandel, dat tijdens de Republiek had gegolden en in de eerste helft van de 19e eeuw nog doorwerkte en het gelijkheidsstelsel, dat in de tweede helft van die eeuw zijn intrede deed.

In SURINAME werden reeds D.R. geheven krachtens de publ. van 20 Dec. 1826 (G.B. No. 6). De Nederlandsche handel werd daarbij sterk bevoordeeld; de Noord-Amerikaansche, die ook onder de Societeit reeds eenige voorrechten had genoten, wat minder. Deze D.R. golden echter alleen voor zoogenaamde 'geadmitteerde' goederen uit de Ver. Staten en voor 'bij speciale vergunning toegelaten' goederen uit andere vreemde landen; want het aloude stelsel van den Nederlandschen alleenhandel werd nog gehuldigd (zie artt. 70 en 71 van het Reg.-Regl. van 1832, G.B. no. 14), al moest men daarvan ook telkens afwijken. Eerst na de afschaffing van het nationale monopolie bij het K.B. van 17 Dec. 1847, No. 83, (G.B. 3 Maart 1848 No. 4) werd er een zuiver stelsel van D.R. ingevoerd. In niet uitgezonderde gevallen werd bij invoer met Nederlandsche schepen 3% van de waarde der goederen geheven en bij invoer met vreemde schepen 6% (Publ. 20 Apr. 1848 G.B. No. 5). Bij het tarief van 5 Dec. 1867 (G.B. 1868 No. 4) is dit verschil vervallen.

In de kolonie CURAÇAO, die zelve weinig bronnen van welvaart oplevert en het daarom meer van den handel moet hebben, heeft men reeds veel vroeger een vrijzinnige handelspolitiek gevolgd. De haven van Curaçao werd reeds met 1 Jan. 1827 opengesteld voor de vaart en den handel van alle natiën. Zelfs werden daarbij alle in- en uitgaande rechten afgeschaft, een maatregel waarvan men later wel weder is moeten terugkomen, doch die toch voor goed aan de bevoorrechting van den Nederlandschen handel

een eind heeft gemaakt. Ook op de andere Nederlandsche Antillen heeft men sedert geen D.R. gekend.

D.R. kunnen ook den vorm aannemen van bevoorrechtiging van de eene vreemde natie boven de andere. In dien vorm dienen zij wel als maatregel van represaille of retorsie, maar indirecte bevoorrechtiging van eigen handel kan ook het doel er van zijn. Het meest bekende voorbeeld van zulke rechten in de geschiedenis van onze W.-I. koloniën zijn de differentiëele of additioneele rechten, die door Venezuela worden geheven van den invoer door middel van de Antillen. Zij dagteekenen uit 1882 en danken hun ontstaan aan het initiatief van den president Guzman Blanco, die, naar men op Curaçao algemeen gelooft, daarmede in het bijzonder den Curaçaoschen handel heeft willen treffen, uit wraak over het feit dat hij, toen nog oproerling, in 1869 door ons bestuur van het eiland was verwijderd. Deze opvatting is eigenlijk niet aannemelijk. Naast en boven de vernietiging van den Curaçaoschen handel beoogde Guzmán Blanco de bevordering van den handel der Venezolaansche kustplaatsen. En dat doel is tot op zekere hoogte ook bereikt.

Deze D.R. bestaan in een over-belasting van 30% op alle goederen, van vreemde herkomst, die door tusschenkomst van een der Antillen - tot welken staat zij ook behooren - in Venezuela worden ingevoerd. De producten van die eilanden zelf worden er niet door getroffen. In 1883 werd bij wijze van wetsduiding door de Venezolaansche Regeering bepaald dat de additioneele rechten niet zouden worden geheven van goederen uit Europa en Amerika, die op de Antillen slechts van boord tot boord overgescheept worden of aldaar alleen tijdelijk worden opgeslagen bij gebreke van een scheepsgelegenheid om ze onmiddellijk naar Venezuela over te brengen. Deze verzachting van den maatregel, die waarschijnlijk moet worden toegeschreven aan het feit dat de kleinere Venezolaansche kustplaatsen de bemiddeling van de Antillen - in het bijzonder Curaçao en Trinidad - niet kunnen missen, heeft in onze kolonie de ontwikkeling van een vrij belangrijken doorvoerhandel mogelijk gemaakt, die ernstig werd getroffen toen de president Castro in 1905 en 1908 tijdelijk de wet van 1882 weder in zijn meest gestrengen vorm deed toepassen. De vroeger zoo bloeiende eigen handel van Curaçao echter is door de additioneele rechten vrijwel onmogelijk geworden. Stappen om de Venezolaansche Regeering tot de afschaffing van die rechten te doen besluiten - zoowel door onze Regeering als door andere mogendheden, w.o. Engeland, gedaan - hebben tot dusver geen gevolg gehad.

(Zie ook HANDEL en SCHEEPVAART, CURAÇAO).

Litt. P. de Joncheere: Geschiedenis der belastingen in de Kolonie Curaçao, Alg. Landsdr. 1904/5; A.G. van Wieringen: Geschiedenis der belastingen in de Kolonie Suriname, Alg. Landsdr. 1912; Amigo de las Antillas: Het Nederlandsch-Venezolaansch Incident 1875, Curaçao, Typographia Belgica; A.T. Brusse: Curaçao en zijne bewoners, Curaçao 1882; H. van Kol: Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904; Mr. G.J. Fabius: De Curaçaosche Bank, De Goederenhandel, Econ. 1913, bl. 291 vlg.

G.J.F.

Dikke-pooten-ziekte,

SUR. Zie BACOVEN.

Dimorphandra excelsa

Baill. Fam. Leguminosae. *Mora of Peto*, SUR. Een zeer groote, mooie boom, waarvan het hout voornamelijk voor dwarsliggers gebruikt wordt. Komt het meest voor in het westelijke deel van Suriname. In Britsch Guiana wordt het veel gebruikt; zeer aanbevolen voor scheepsbouw.

Diodon hystrix L.

Djiendja, PAP. Fam. Diodontidae. Zeevisch. Verspreiding: Algemeen in tropische zeeën. Het lichaam kort en breed, bedekt met stekels. De buikzijde kan zich uitzetten. De mond is eindstandig, de kaken gelijken op een vogelbek. De borstvinnen kort, breed en rond. De rugvin en aarsvin staan ver naar achter en zijn klein. De volwassen dieren hebben aan den bovenkant en op de vinnen zwarte stippen. De buikzijde is wit. Deze visch kan drie voet lang worden. Hij is langzaam en leeft op den bodem tusschen planten en koralen.

Dioscorea alata

L. Fam. Diocoreaceae. *Yam*, BOV. E. Klimplant met gave diep hartvormige bladeren, die 5 hoofdnerven hebben en eindigen in een spitse punt.

Dioscorea cayennensis

Lam. Fam. Dioscoreaceae. *Jams*, SUR. *Doeroekoearoo*, AROW. *Njamsi*, N.E. Een klimplant die veel op *Napi* gelijk is en waarvan de wortels op dezelfde wijze gegeten worden. Een andere soort (*D. polygonoides* H.B.K.) is als *Njamsi-grein* (?) bekend. (zie verder AARDVRUCHTEN).

Dioscorea trifida

Linn. Fam. Dioscoreaceae. *Napi*, N.E. *Himekoene*, AROW. Een slingerplant met 3-lobbige bladeren en bloemen in lange ijle trossen (Zie AARDVRUCHTEN)

Dioscorine.

Het giftig alcaloid, dat in sommige Dioscorea-soorten voorkomt.

Diplotropis guyanensis

Bth. Fam. Leguminosae. *Zwarte kabbes*, SUR. Een boom waarvan het hout als bouwhout gebruikt wordt. Het lijkt veel op Bruinhart en wordt er soms voor verkocht.

Diptera,

tweevleugeligen, eene orde van insecten, waartoe de vliegen (N.E.: *frei-frei*) en muggen behooren. Zij hebben eene volkomen gedaanteverwisseling en twee vliezige voorvleugels, terwijl twee gesteelde knopjes (zoogenaamde kolfjes) de plaats der achtervleugels innemen. De monddeelen zijn zuigend en bestaan uit een buisvormige onderlip, die als zuigscheede dienst doet en waarbinnen de kaken in den vorm van stiletten besloten zijn. De pootlooze larven (maden) hebben zeer uiteenloopende leefwijzen. De poppen zijn soms bedekt, d.i. de uitwendige organen van het volkomen insect zijn slechts aangeduid, soms vormt zich de pop binnen de verharde lichaamshuid. In het laatste geval heeft de pop den vorm van een tonnetje, waaruit het volkomen insect te voorschijn komt, door het afvallen van een kapvormig dekseltje. De Diptera van West-Indië zijn nog slechts zeer onvoldoende bekend, hetgeen vooral te wijten is aan hun veelal teeder maaksel, dat eene voldoende conservatie verhindert. Vele der voor menschen dieren lastigste en gevaarlijkste insecten behooren tot deze orde en nog telkens neemt het aantal ziekten toe, die aan den steek van tweevleugelige insecten worden toegeschreven.

Uiterst teer is de bouw der CULICIDAE of muggen, gekenmerkt door lange, veelledige, bij het mannetje veelal fraai gepluimde sprieten en een langen vooruitstekenden zuiger. Hiertoe behooren de steekmuggen, vooral in de tropen muskieten genoemd (N.E. *maskita*; KAR. *krapana*; N.E. en KAR. *makoe* (in het bijzonder *Anopheles*); AROW. *hanijoe*, *arakahanijoe*), de grootste plaag der heete gewesten. Allerlei bloedzuigende muggen worden met den naam muskieten bestempeld, zoowel de malaria veroorzakende

ANOPHELES-soorten, als de aan onze gewone Europeesche steekmuggen verwante muggen van het geslacht CULEX en de *Stegomyia fasciata*, de oorzaak der gele koorts en zelfs de minder gevaarlijke, maar misschien lastigste van allen, de tot het geslacht SIMULIUM behorende kriebelmuggetjes, die in Suriname mompieren genoemd worden (N.E. *mampira*, KAR. *mapiri*, AROW. *itikape*, PAP. *Wienpiri*). Steeds zijn het alleen de wijfjes, die steken en bloedzuigen; de monddeelen der mannetjes zijn minder ontwikkeld, daar zij in den toestand van volkomen insect geen voedsel tot zich nemen.

Terwijl nu de verschillende vormen van malaria aan den steek van *Anopheles*-soorten en de gele koorts aan *Stegomyia fasciata* worden toegeschreven is eene *Culex*, althans in hoofdzaak, de oorzaak der filariosis of elephantiasis. De *Anopheles* brengt parasieten in het bloed, die tot de Protozoën, de *Culex*, die tot de draadwormen behooren; bij de gele koorts tast men nog steeds in het duister omtrent de naaste oorzaak der ziekte. Uitvoerig wordt de ontwikkeling dezer parasieten en al hetgeen daarmee in verband staat behandeld in J.J. Halfhide, Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekte-processen. Zesde gedeelte, 1911.

De muggen der geslachten *Anopheles* en *Culex* onderscheiden zich in tal van kenmerken van elkander; de meest in het oog vallende zijn dat de vleugels der eerste meestal gevlekt, die der laatste in den regel ongevlekt zijn, dat de pooten van *Culex* allen even lang en zoo lang als het lichaam zelf zijn, terwijl die bij *Anopheles* van het 1ste tot het derde paar in lengte toenemen en langer dan het lichaam zijn; en dat de onderkaakstasters ook bij het wijfje zoo lang zijn als de zuiger bij *Anopheles*, veel korter bij *Culex*; in den rusttoestand is het voorgedeelte van het lichaam van *Anopheles* schuin naar beneden, bij *Culex* evenwijdig aan de onderlaag gericht. De *Stegomyia fasciata* is eene zeer donker gekleurde mug met ongevlekte vleugels, met eene eigenaardige liervormige teekening van lichtgekleurde lijnen op het borststuk, en met witgeringde pooten, terwijl het 3de paar pooten bij het zitten altijd in de hoogte en in schommelende beweging wordt gehouden. Zij schijnt het talrijkst te zijn aan de zee kust. De kriebelmuggetjes van het geslacht *Simulium* zijn uiterst klein. Hun steek heeft ontsteking ten gevolge en kan zeer pijnlijk zijn, hun snuit is echter te kort om door de kleeding te kunnen heendringen; dit laatste is bij de vroeger genoemde muggen wel het geval. Eene veelal *Simulium pertinax* genoemde soort leeft verder van de kust en vooral aan zoete wateren, terwijl eene andere, die ik als *Simulium nocivum*, vind aangeduid, de algemeen bekende zandvlieg zou zijn, een bewoner der zandsavannen, waar zij in verbazend grooten getale wordt aangetroffen. Geen van beide namen zijn echter in de tegenwoordige Dipterologie bekend en zelfs is het volstrekt niet zeker, dat de bedoelde soorten werkelijk tot *Simulium* behooren. Is de jawsvlieg, die de jaws of framboesia zou overbrengen, werkelijk een *Simulium*, zooals Kappler zegt, dan zou tot dit geslacht althans ook ééne direct schadelijke soort behooren.

Dat men voortdurend naar middelen zoekt om deze schadelijke muggensoorten te bekampen, ligt voor de hand. De ontwikkeling van allen heeft in het water plaats, die van *Anopheles* en *Simulium* meer in natuurlijke wateren, die van *Culex* en *Stegomyia* in alle denkbare waterverzamelplaatsen. Bij de verdelging der vertegenwoordigers van de beide laatste geslachten, zal dus groote zindelijkheid een niet te versmaden bondgenoot zijn. Een laagje petroleum of het kweken van *Azolla*, het bekende watervarentje of andere dergelijke planten, waardoor het watervlak van de lucht wordt afgesloten, verhindert de ademhaling der larven en veroorzaakt daardoor hun dood. De beste verdelgers zijn zeker eenige kleine visschen, waarvoor vooral de *todobéré*, *Gerardinus Guppil* in aanmerking komt. Zie

D.G.J. Bolten. Visschen als muskietenverdelgers. Bulletin Dep. van Landbouw Suriname No. 19.

De steekvliegen of *Tabanidae* voeden zich, althans de wijfjes, evenzoo met het bloed van zoogdieren. Zij hebben korte drieledige sprieten en, even als de *Culicidae*, bedekte poppen, de kop is veelal zeer breed en heeft zeer groote oogen, vooral bij de mannetjes. De larven leven in het water of in de aarde en voeden zich met insecten en slakken. Verschillende soorten zijn voor het vee en de paarden een even groote plaag als hunne Europeesche verwanten.

Evenzoo korte drieledige sprieten, maar een tonnetje als pop vindt men bij de eigenlijke vliegen of *Muscariae*. Hiertoe behooren de gewone huisvlieg en de vleeschvliegen. Terwijl de eerste in Suriname minder talrijk en minder lastig is dan in Europa, zijn de tweede daarentegen soms ontzettend algemeen en bedekken alle eetbare stoffen met een dikke laag. Ook de parasiet- of sluipvliegen worden tot deze groep gebracht; hare larven leiden een parasitisch leven, vooral in rupsen, maar ook in andere insecten; zijn zij in grooten getale aanwezig, dan kunnen zij door het doden van schadelijke insectenlarven, hoogst nuttig wezen. Verder *Chrysomya macellaria*, waarvan de larven bij menschen, paarden, muilezels enz. in de neusholte, voorhoofdsboezems, keelholte enz. voorkomen en overal de slijmvliezen doorboren, waardoor belangrijke verwoestingen kunnen ontstaan. Eindelijk behooren tot deze groep de *Oestridae* of horzels. Deze vliegen leggen hare eieren op de huid of aan de haren van allerlei zoogdieren, komen dan op eene of andere wijze in het lichaam en leven daar als inwendige parasieten en wel al naar de soort, in hunne maag of hun darmkanaal, in hunne neusholten, of in builen onder hunne huid, waar zij zich met de aldaar afgescheiden vochten voeden. In Suriname zijn deze larven, vooral de laatste, algemeen bekend onder den minder juistten naam van *muskietenwormen*. Eene soort, *Dermatobia noxialis*, die vooral onder de huid van herkauwende dieren en jaguars is aangetroffen, leeft ook wel bij den mensch. Door uitknijpen zijn deze dieren in den regel gemakkelijk te verwijderen. In Suriname blaast men, vóór het uitknijpen, tabaksrook op de opening in de huid.

H.J.V.

Dipteryx odorata

Willd. Fam. Leguminosae. *Tonka*, N.E. en SUR. *Koemaroe*, AROW. Een zeer groote boom met krachtige plankwortels en groote kroon, bloeiend in Oct., vruchtdragend in Febr. Het harde, geelachtige hout wordt zelden gebruikt. De als *tonkaboonen* bekende zaden bevatten een olie, terwijl ze gedroogd, wegens hun gehalte aan het welriekende *cumarine* in den handel komen. In vroeger jaren werden ze veel uitgevoerd en gebruikt als bijmengsel bij snuif. Een waterig afkooksel der zaden met suiker is een volksgeneesmiddel tegen verkoudheid.

Districten.^{aant.}

Bij publ. van 1863 (G.B. no. 3) werd Suriname in districten verdeeld, staande onder het beheer van *districtscommissarissen*. Voor Curaçao, Aruba en Bonaire had de verdeeling plaats bij publ. van 1863 no. 11, 1866 no. 24 en 1870 no. 11. Het voor Curaçao ingestelde ambt van districtscom-

missaris werd weer opgeheven bij publ. van 1871 no. 23; de hoofden, der districten heeten daar weer *districtmeesters* (zie DIVISIËN). Sedert 1906 zijn op Curaçao de districten 2 aan 2 onder één districtmeester geplaatst. Op Aruba en Bonaire zijn de districten weinig ontwikkeld omdat daar de gezaghebbers het werk doen dat op Curaçao de districtmeesters hebben. (Zie ook BESTUURSREGELING en DEPARTEMENTEN v. ALGEM. BESTUUR.)

Ditibri wiwiri,

N.E. Zie PEPEROMIA NUMMULARIFOLIA.

Dividivi of watapana,

PAP. *Caesalpinia coriaria* Willd. Fam. Leguminosae. De belangrijkste boom van Curaçao en van Bonaire; hij komt vooral veel op het laatste eiland voor, veel minder op Aruba. Zeer waarschijnlijk is hij inheemsch, mogelijk zeer lang geleden ingevoerd en verwilderd. Het hoge looistof-gehalte der rijpe peulen was reeds vóór 1840 bekend. De boom is veelal op grooten afstand kenbaar aan zijn 'windvorm'. Op de Benedenwindsche eilanden toch waait het geheele jaar door de krachtige passaatwind uit richtingen tusschen het Noorden en het Oosten, onder wiens invloed de boom zijn kenmerkende gedaante aanneemt: de geheele kroon bevindt zich aan de westzijde van den stam, wordt in vorm gelijk aan een dikken, platten koek, die in hoofdzaak uit takken bestaat, waaronder vele doode, die niet afvallen, beschut als ze zijn binnen de kroon. Geen enkele boomsoort heeft een zoo karakteristieken windvorm als de dividivi. De vruchtzetting is gering bij dividiviboomen met den windvorm.

Wat men cultuur zou kunnen noemen bestaat alleen in zorg voor de natuurlijke jonge opslagen en in het uitstrooien van zaden in afge oogste maïsvelden. Eenige kosten eischen een deugdelijke omheining en soms de bescherming van elk afzonderlijk plantje door middel van doortakken.

Komt er na de uitplanting voldoende regen, dan behoeft men slechts af en toe het onkruid te verwijderen (vooral gras, klimplanten (= *kaboeja*, PAP) en watapana sjimaron, een Acacia-soort).

Na 2 jaren moet men in een goed-geslaagden aanplant snoeien, teneinde vorming van een opgaanden stam te bevorderen. Hoofdzaak is te zorgen dat de kroon niet lager komt dan circa 2 M. boven den grond, om schade door geiten te voorkomen.

Op vele terreinen, met name in de W.-helft van Curaçao kan men een dividivi-opslag krijgen door eenvoudige afsluiting van het terrein, teneinde de geiten te weren.

Droogte kan veelal de cultuur doen mislukken; aanhoudende droogte doet de opbrengst aan peulen dalen. Te zware regens doen jonge plantjes verdrinken. Regens in Feb. zijn schadelijk want zij vernielen de bloemen, zoodat geen vruchtzetting plaats heeft. Aanhoudende regens en vochtig weer in Dec. en Jan. hebben dikwijls het zwart worden der peulen ten gevolge.

Parasol-mieren, hagedissen (*lagadisji*, PAP.), rupsen (*bichi*, PAP.), wantsen (*kapotjas*, PAP.), schildluizen (*pies-pies*, PAP.), parkieten en geiten (*kabrito*, PAP.), zijn de voornaamste vijanden van den aanplant; maar ook de menschen behooren

tot hen, daar zij soms goed-dragende boomen kappen om er houtskool van te branden, in geval van geldnood. Bij het plukken der peulen worden de boomen dikwijls overmatig beschadigd. *Cuscuta* (*hielo di diaabel*, PAP., *Cuscuta americana* Linn.), ontwikkelt zich voornamelijk in het laatst van den regentijd, kan heel kleine boompjes geheel uitputten, overdekt soms groote boomen met een dikke laag gele draden, waardoor vruchtzetting uitblijft; in den drogen tijd blijven die draden als een dichte bruine massa op de kroon liggen, in het volgende regenseizoen ontwikkelt zich de *Cuscuta* weer. Slingerplanten, met den verzamelnaam kaboeja, PAP., aangeduid, overdekken de boomen, die in levende omheiningen groeien.

De meest voorkomende ziekte is 'de ziekte', waarvan de oorzaak onbekend is; zij is vele jaren geleden in het oosten van Curaçao begonnen, heeft daar bijna alle boomen vernietigd, is voortgegaan naar het westen, heerscht nu in het geheele vijfde en aan de zuidkust van het vierde distrikt. De ziekte heeft een plotseling afvallen van alle bladeren ten gevolge; na een paar weken is de boom weer bebladerd, doch het loof heeft dan een geelachtige kleur en valt weer spoedig af.

Men kent 2 oogsttijden: Jan. en Juni-Juli. In een regenarm jaar is de Januari-oogst goed, maar soms wordt die bedorven door regenachtig weer waardoor de peulen zwart worden en ongeschikt voor den handel. De Juni-oogst kan ook mislukken, doordat soms in Feb. de bloemen door slagregens vernield worden.

Vrouwen en kinderen gaan uit met stokken en manden of zakken, om de peulen van de boomen af te slaan en in te zamelen; zij zijn verplicht om hun voorraad dagelijks bij den eigenaar in te leveren, die een kwartje plukloon betaalt per zak van ruim 20 K.G. inhoud. De ontvangen peulen moeten in den regel nog nagezocht worden om er vuil en steeltjes, alsook onrijpe peulen uit te schieten; daarna worden zij een paar dagen in de zon gedroogd.

De uitgeschoten boomrijpe peulen kunnen in de zon narijpen en drogen. De bevolking plukt soms onrijpe peulen, vooral wanneer de oogst gering is, om elkaar vóór te zijn; zulke peulen, die in den grond gestopt worden, waar zij na eenige dagen een donkere kleur aannemen en eenigszins op rijpe peulen gelijken, bevatten echter nagenoeg geen looistof.

Opbrengst-cijfers zijn niet bekend. Een enkele, goed dragende boom kan in één jaar soms 40 à 50 K.G. peulen opleveren. Volwassen, goed onderhouden aanplantingen bestaan niet, zoodat opbrengst-cijfers per H.A. ook niet te geven zijn. Hoogstens kan worden vermeld dat de beste dividivi-plantages in het 4de en 5de distrikt op Curaçao door elkaar niet meer dan 80, misschien 100 K.G. peulen per jaar en per H.A. opbrengen.

De eigenaars van land ontvangen op aanvraag zakken van de opkoozers, om daarin hunne peulen te verpakken; zulke zakken kunnen 50 K.G. inhouden.

De voornaamste markt voor dividivi is Hamburg; ook naar Havre wordt geregeld verzonden. De prijzen worden bepaald door de Hamburgsche markt: in de laatste jaren bewegen ze zich tusschen 9½ en 12 Mark per 50 K.G. en in verband daarmede is de locale prijs op Curaçao f60.- tot f85.- per ton. De opkooper, tevens verscheper, draagt voor dit prijsverschil de kosten van verpakking, de scheepsvracht, de indroging, het verlies door gebarsten zakken, de verkoop-onkosten. In den regel is de prijs omstreeks de maand November het hoogst, hetgeen verband houdt met aanvoeren en kwaliteit van de oogsten van Mexico en Maracaibo (Venezuela).

Als looistof is de dividivi zoowel in Europa als in Amerika zeer gezocht.

Tot voor eenige jaren werd op Curaçao met dividivi leer geloid, welk bedrijf er verlopen is.

Halfrijpe peulen, fijn gestampt tot een papje, worden gebruikt om open wonden bij vee te dekken.

Het hout is zwaar, hard, duurzaam en sterk, donkerbruin van kleur, wordt aan de lucht grijs, komt echter slechts in kleine afmetingen voor. Het is zeer gezocht voor het branden van houtskool, voor palen in prikkeldraad-heiningen, voor verankering van windmolens, enz.

Uitvoer van dividivi-peulen.

	Curaçao. K.G.	Aruba. K.G.	Bonaire. K.G.	Totaal. K.G.
1903	669.079	163.205	613.517	1445.801
1904	686.460	167.200	410.893	1264.553
1905	488.540	117.790	714.106	1320.436
1906	340.155	163.640	518.182	1021.977
1907	541.138	63.208	732.546	1336.892
1908	1028.449	247.080	685.539	1961.068
1909	534.887	195.425	840.189	1570.501
1910	558.000	197.000	1057.000	1812.000
1911	652.000	303.000	1102.000	2057.000
1912	548.000	163.000	503.000	1214.000

Litt.: R.H. Rijkens. Curaçao. Verbetering van den landbouw aldaar als middel ter verheffing der Kolonie. Tiel 1907; W. Versluijs. Voordracht gehouden in 1906 in de Curaç. Maatsch. t. bevord. v. Landb., Veeteelt, Zoutwinning en Visscherij. Curaçao 1907; Idem. De Cultuur van Divi-divi. Inspectie v.d. Landbouw in West-Indië. Bulletin n° 9 (Nov. 1907). G.B. Dussel. Kort overzicht over den landbouw op Curaçao. Uitgave v.d. Comm. voor de kol. landb.-tentoonst. te Deventer in 1912.

W.V.

Divisiën.

Van de vestiging der kolonie tot 1863 de deelen waarin Suriname verdeeld was; in den aanvang een zestal, n.l. Paramaribo, Toerica of Thorarica (zie aldaar), Para, Surino, Commawijn en de 'oplandsche divisie'. Gouverneur Lichtenbergh stelde voor iedere divisie twee beëdigde personen aan om testamenten, contracten en 'diergelycken andere publycke dingen meer' te maken, kennis te nemen van alle 'delicten fouten enormiteyten ende contraventien', die zouden voorkomen en op de navolging der wetten toe te zien. (Placcaat van 3 Mei 1669. Zie H. van Breen, Geschiedk. schets der inbezitname van Suriname. Tijdsch. v. Gesch. Land- en Volkenkunde. 21e jaarg., Gron. 1906.) Naarmate de kolonie zich uitbreidde, kwamen er divisien bij. In de Surinaamsche Staatk. Almanach voor den jaare 1795 vindt men opgenoemd de divisien Thorarica, Para, Beneden Commewyne, Boven Commewyne, Beneden Cottica, Boven Cottica en Perica, Matappica, Boven Suriname, Wanica en onderhoorige krekken en de Joodsche divisie in de rivier Suriname. De divisien werden door letters aangewezen. Later kwam Saramacca daarbij. Over elke divisie stond een *heemraad*, tevens lid van den Kolonialen raad. Nickerie en Coronie

werden, dadelijk bij de eerste landuitgifte aldaar, 'district' genoemd. In 1816 werd bij reglement de verdeeling in divisiën vastgesteld; bij K.B. van 8 Oct. 1835, no. 3, gepubliceerd in G.B. 1842, no. 3, werd deze verdeeling gewijzigd; deze regeling bleef gelden tot bij publ. van 1863 (G.B. no. 3) de kolonie verdeeld werd in *districten*.

Ook Curaçao was van ouds in divisiën verdeeld, elke divisie weer in districten, staande onder een *districtmeester*. (Publ. 1816, no. 4).

Voor St. Martin en Saba vindt men ook een oude verdeeling in divisiën vermeld. (M.D. Teenstra, De Nederl. W.-I. Eilanden. Amst. 1837, II, 236 en 364).

Djaki,

N.E. Zie RHAMDIA SEBAE. Een aantal kleine, oneetbare vischsoorten uit de zwampen en het modderige rivierwater worden in Suriname ook *Djaki* genoemd.

Djampan,^{aant.}

PAP. Zie GARRUPA.

Djankro,

N.E. Zie CATHARTIDAE.

Djari-bitá,

N.E. Zie PHYLLANTHUS DIFFUSUS.

Djari markoesa,

N.E. Zie PASSIFLORA QUADRANGULARIS.

Djedoe,

N.E. Zie SCLEROLOBIUM.

Djiendja,

N.E. Zie ZINGIBER.

Djiendja,

PAP. Zie DIODON.

Djiendja-maká,

N.E. Zie COENDU.

Djoeka,

Zie BOSCHNEGERS. De naam Djoeka wordt te Paramaribo ten onrechte soms gebruikt voor Boschnegers in het algemeen.

Djoeka-bankoe notoe,

N.E. Zie MUNTWEZEN (SURINAME).

Djoekoe.

BEN. E. Zie CAESALPINIA CILIATA.

Djoembi,

N.E. Spook; het woord is meer in gebruik in Britsch Guiana, de Eng. W.I. eilanden en op Haiti dan in Suriname. Zie Ignatius Scoles, *Sketches of African and Indian Life in British Guiana*. Demerara 1885, blz. 59 vlg.

Djoe-tongo,

N.E. Zie NEGER-ENGELSCH.

Djokotaja,

N.E. Gedroogde en tot poeder gestampte Capsicum-soorten.

Djompo-djompo,

N.E. Zie CRUSTACEA.

Doe,

N.E. Zie DANSEN.

Doesji,

PAP. Beteekent zoet; komt in plantennamen meermalen voor.

Doesoembe,

N.E. Zie CHILOPODA.

Dogwood,

BOV. E. Zie PISCIDIA.

Doifi,

N.E. Zie COLUMBIDAE.

Doifi pesi,

N.E. Zie SESBANIA AEGYPTIACA.

Doifi-wiwiri,

N.E. Zie VERNONIA.

Dokoën,

N.E. Een soortpudding of deeg van rijpe bananen of jonge maïs gemaakt, met of zonder peper; wordt gewoonlijk in een stuk bananenblad gewikkeld verkocht. *Pienda-dokoën* of *pienda-kaas* wordt gemaakt van geroosterde, fijngemaakte pienda's.

Doks,

SUR. Zie ANATIDAE.

Dolfijn.

Zie CORYPHAENA.

Dolichos lablab

L. Fam. Leguminosae. *Boonki*, N.E. Een in alle tropische streken gekweekte slingerplant, waarvan de zaden als boonen gebruikt worden.

Doliocarpus.

Fam. Dilleniaceae. *Mamiara-tetei*, N.E. Een liaan.

Domeinwezen.

Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR.

Donders (Petrus)^{aant.}

27 Oct. 1809 te Tilburg geboren uit zeer arme ouders, kwam op 22-jarigen leeftijd op het Klein-Seminarie van St. Michiels-Gestel en voor zijn hogere studiën in 1837 op het Groot-Seminarie. Den 26en April 1840 ontving hij te Mechelen uit de handen van kardinaal Engelbertus Sterckx de tonsuur, de 4 kleinere Orden en het subdiaconaat; den 10en April 1841 diende de bisschop van Curium i.p.i. Mgr. Ludovicus Cornelius Van Wijkerslooth, hem te Oegstgeest het H. Diaconaat toe en den 5n Juni 1841 volgde zijne wijding tot priester door den Procurator der Surinaamsche Missie, Mgr. Van Wijkerslooth. Reeds op het Seminarie had hij, op uitnoodiging van Mgr. Grooff, Prefect der Surinaamsche Missie, het voornemen opgevat als zendeling naar Suriname te gaan, waarheen hij op 1 Aug. 1842 vertrok en waar hij 16 Sept. voet aan

wal zette. Reeds als kind en later als student muntte hij uit door buitengewone vroomheid en strenge plichtsbetrachting. Hij was de geboren missionaris, zooals zijn geheele 44-jarige werkzaamheid in de kolonie heeft bewezen. Na van Mei 1853 tot Sept. 1854 het Provicariaat te hebben waargenomen, vestigde hij zich in het begin van 1856 als pastoor te Batavia, het toenmalige leprozen-etablissement aan de Coppename-rivier, waar hij met groote liefde zijn loven wijdde aan de zielszorg der ongelukkige melaatschen. Ook op de plantages, in het district Coronie, onder de Indianen en Boschnegers, heeft Donders met vrucht gearbeid. Toen in 1866 de Surinaamsche Missie aan de Redemptoristen werd toevertrouwd, gaf hij zijn verlangen te kennen om tot de orde toe te treden. Den 24en Juni 1867 legde hij de gelofte af en keerde daarna naar Batavia terug, waar hij vele jaren bleef. Na ruim twee jaren op Coronie vertoefd te hebben vertrok hij in Nov. 1885 op nieuw naar Batavia, waar hij 14 Jan. 1887 overleed, na 24 jaren lang als seculier priester en 20 als religieus gearbeid te hebben. In Het Katholiek Nederland 1813-1913, Nijmegen 1913, II 329, zegt H. Schäfer van hem: 'Uit zijn levensgeschiedenis treedt ons het beeld tegemoet van een man, zooals het Katholieke Nederland op moreel gebied zelden grooter heeft voortgebracht'.

In 1900 werd met de Diocesane Processen in zake de zaligverklaring van Pater Donders te 's Hertogenbosch en te Paramaribo begonnen; in 1910 zag het Latijnsche Summarium omtrent zijn leven en deugden te Rome het licht, en 29 April 1913 werd het proces zijner zaligverklaring te Rome ingeleid en hem de titel van Eerbiedwaardige toegekend.

Dondersteenen,

SUR. Zie AMULETTEN en OUDHEDEN I.

Donfowroe,

N.E. Zie BUCCO.

Donjo,

PAP. Beteekent eigenaar, wordt ook gebruikt om grond in particulier eigendom aan te duiden, in tegenstelling van gehuurd land.

Donké,

N.E. Zie DIEFFENBACHIA. Volgens Focke's Neger-Engelsch Woordenboek is het woord *donkin* een verbastering van het Engelsche *dump cane*.

Donkodjo,

N.E. Zie CRENICICHLA ALTA.

Dono,

N.E. Zie ICTERIDAE.

Doodenfeesten

komen in Suriname zoowel bij de Boschnegers als bij de Indianen voor. Bij de Boschnegers blijven de lijken vele dagen, soms weken onbegraven, in afwachting van de aankomst der naaste verwanten, die het feest, bestaande in dansen en drinkgelagen, moeten meevieren, waarbij de afschuwelijke lijkenlucht niet schijnt te hinderen. Gedurende al den tijd dat het lijk boven de aarde is wordt de trom geroerd en worden geweerschoten gelost. De naaste familieleden besmeren zich, evenals in Afrika, met witte klei of *pimba* (zie aldaar) en houden tot verscheidene maanden na het sterfgeval klaaggezangen. Sterft een Boschneger ver van zijn dorp, dan wordt het lijk ter plaatse begraven, maar het hoofdhaar afgeknipt en naar het dorp gebracht, waar het onder geweerschoten begraven wordt. Een jaar na het overlijden worden de feesten herhaald.

De Benedenlandsche Indianen, houden - voor zooveel ze niet tot het Christendom bekeerd zijn - hunne dooden minstens vier dagen in de hut waarin deze geleefd hebben en waarin zij ook begraven worden. Hierbij vinden ook dansen en drinkgelagen plaats en wordt er voortdurend geschoten, een gewoonte die zij van de Boschnegers hebben overgenomen. (Zie verder BENEDENL. IND. en BOVENL. IND. onder OJANA.)

Doodskopje.

Zie CHRYSOTHRIX.

Dorado.

Zie ELDORADO.

Dorado,

PAP. Zie CORYPHAENA.

Doras costatus

(L.) Lac., *Surinaamsche vinval*. Fam. Siluridae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname, Rio San Francisco, en Paraguya, noordelijk tot in Guiana. De kop even lang als breed; er zijn zes voeldraden, de bovenkaaksvoeldraden reiken tot het

einde van den schouderstekel. Langs het midden der zijkanten van het lichaam eene rij schilden, ieder schild met een gebogen stekel. De staartvin is uitgetand. De kleur is donkerbruin; een lichte band op het midden van de zijkanten en op de staartvin, gaat naar voren tot boven de oogen; onder dezen band loopt een donkere band. Bek en de onderzijde van den kop wit. Op den onderkant van het lichaam bruine vlekken. De rugvin is aan zijn voet wit en heeft eene bruine vlek bij den top. Van de staartvin zijn de midden- en de randstralen licht, de overige donkerbruin. Aarsvin en buikvinnen hebben een donkere vlek. De borstvinnen zijn donker, hun stekel en binnenste stralen licht. De voeldraden zijn bruin. Volgens Bloch is zijn vleesch onsmakelijk en kan deze visch pijnlijke wonden toebrengen, die men met olie geneest.

Doras dentatus

Kner. *Rivier-kwikwi*, SUR. Fam. Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname. Er zijn zes voeldraden. Op den nek zijn huidbeenderen. Eene rij schilden bevindt zich langs het midden van de zijkanten van den romp en den staart; ieder schild heeft een gebogen stekel. Het laatste deel van den staart heeft van boven en van onder tevens schilden. Rugvin, vetvin en aarsvin kort. De kleur is bruin met een zwartbruin vlekje achter ieder gebogen stekel der zijschilden.

Dori,

PAP. Een kikvorsch van Aruba, die, volgens Prof. K. Martin, bij het invallen van den regentijd in zeer grooten getale te voorschijn komt, en bij de bevolking zeer bekend en geëerd is. (Zie ook A.J. van Koolwijk. De Indianen-Caraïben van het Eiland Aruba, T.A.G. VI. 1882, blz. 224 noot). Waarschijnlijk is dit de *Paludicola brachyops* Cope. Een andere op Aruba voorkomende kikvorsch, die door Martin in één exemplaar werd medegebracht, dat zich nu in de collecties van het Leidsche Museum van Nat. Historie bevindt, is de *Leptodactylus albilabris* Gthr.

Doryphorus azureus

= *UROCENTRUM AZUREUM*. Eene kleine sierlijke hagedis, tot de familie der IGUANIDAE behoorende, is van boven levendig blauw-groen gekleurd met zwarte dwarsbanden, die somtijds den halve-maan-vorm vertoonen met een geelachtig groenen buik. De staart is bij deze hagedissen korter dan het lichaam en plat, ongeveer twee maal zoo breed als hoog, en voorzien van sterke doornachtige, op dwarsrijen geplaatste uitsteeksels.

Deze dieren, die ook in Suriname worden aangetroffen, leven in holle boomen en voeden zich met insectenlarven, die in het vermolmd hout leven.

Dosoe,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Doti-hoso,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Dracaena,

Fam. Liliaceae, wordt in Suriname overal veel gekweekt, zoowel te Paramaribo als op de plantages en de kleine nederzettingen langs de rivieren. Vooral de soorten met bruine en wijnroode bladeren zijn zeer geliefd. Zij bereiken daar een hoogte van vier meters.

Dracontium asperum

C. Koch. Fam. Araceae. *Sneki-taja*, N.E. Een aronskelk met groote onderaardsche knol, waaruit of één groot langge-

steeld en diep ingesneden blad tevoorschijn komt of één bloeikolf met donkerbruine scheede. Blad en bloeikolf komen na elkaar, en zijn nooit tegelijk aan te treffen.

Drader,

PAP. Zie CORYPHAENA.

Dram,

SUR. Rum uit melasse verkregen.

Dreifi di laman,

BEN. E. Zie COCCOLOBA UVIFERA.

Dreifi sjimaron,

BEN. E. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Dreitin,

N.E. De inlandsche naam van *Diplopterus neavius*, een tot de CUCULIDAE behorende vogel. Ook de drievleugelige zaden van *Triplaris surinamensis* heeten *dreitin*.

Drepanocarpus lunatus

G.F.W. Mey. Fam. Leguminosae. *Branti-maka*, N.E. Een heester met paarse vlinderbloemen, die vooral aan de rivieroever groeit dicht bij zee, en zeer scherp gedoornd is. Het lichte hout gebruikt men bijwijze van kurk aan vischnetten. Een aftreksel van de jonge vruchten is een volksgeneesmiddel bij baarmoederaandoening.

Dresneger,

SUR. In den slaventijd werd zoo de slaaf genoemd, die in de plantage-hospitalen met de verzorging der zieken belast was, na eenige jaren bij een chirurgijn in de leer te zijn geweest. Zie F.A. Kuhn, Beschouwing van den toestand der Surin. plantagieslaven. Amst. 1828. blz. 40 en J. Wolbers, de Surin. negerslaaf, Amst. 1854. blz. 17 en 18.

Driekantjes.

Zie MUNTWEZEN CURACAO.

Drinkwater.

Zie WATERVOORZIENING.

Dritibri,

N.E. Zie MUNTWEZEN SURINAME.

Droengoe-man-rosoe,

N.E. Zie HIBISCUS VARIANS.

Droifi,

N.E. Zie COCCOLOBA UVIFERA.

Droogersvaartuigen

of kustvaarders noemde men in de oudere Surinaamsche wetgeving de kleine schoeners of sloepen, welke tusschen de hoofdplaats en de beide districten Nickerie gebruikt werden voor het vervoer van plantage-goederen, producten als anderszins. Zij moesten alvorens in de vaart te komen voorzien zijn van een *droogerspas* en een nummervlag. (zie G.B. 1831 no. 3, 1832 no. 12, 1838 no. 11, 1839 no. 14, 1841 no. 12, 1853 no. 13.) Daarna is de naam in onbruik geraakt. De herkomst van het woord kon niet worden nagespoord. Niet onmogelijk dat het in verband staat met 'drogen', drogerijen, hoewel de vaartuigen niet enkel drogerijen vervoerden.

Drukpers.

Vóór de regeerings-reglementen van 1865 vrijheid van drukpers brachten (zie BESTUURSREGELLING blz. 132 en 133) was het oordeel over hetgeen al of niet mocht gedrukt en uitgegeven worden overgelaten aan de gouverneurs. Zoo vinden wij vermeld dat, naar aanleiding van eene klacht van het Conventus Deputatorium over het *licentieus boekdrukken* (het betrof een dichtstukje in den eersten bundel van de *Uitspanningen der Surinaamsche lettervrinden*) Gouverneur Wichers (1786) gelastte, dat voortaan niets mocht worden gedrukt dan hetgeen te voren door hem

was geaprobeerd, terwijl hij, wat van theologischen aard was, vooraf ter inzage zou geven aan den oudsten predikant van Paramaribo. (Wolbers, blz. 420).

Het verspreiden van werken of geschriften, 'jaarboeken, maandwerk of dagschriften' zonder consent werd door gouverneur Berranger verboden op boete van f500. (Publ. van 24 Maart 1804).

De censuur op couranten berustte later bij den Procureur-generaal. (zie verder JOURNALISTIEK).

Drymaria cordata

Willd. Fam. Caryophyllaceae. *White snow*, BOV. E. Kruid met tegenoverstaande hartvormige bladeren; witte bloempjes in gevorkte bijschermen geplaatst.

Drymobius boddaertii,

Ratteman, SUR. of *Alattaman*, N.E. Eene slang tot de familie der COLUBRIDAE behorende met 22-25 tanden in de bovenkaak van welke de achtersten eenigszins vergroot zijn, en met 17 rijen gladde schubben. Bruinachtig of groenachtig grijs van kleur, de schubben meest door fijne zwarte lijnen van elkaar gescheiden. Aan beide zijden van het lichaam eene licht gekleurde streep, die achter den kop beginnende tot op $\frac{1}{2}$ of $\frac{1}{3}$ van den romp doorloopt. Onderzijde licht geelachtig grijs gekleurd. Deze onschadelijke slang komt in Suriname vrij veelvuldig voor.

Duguetia longifolia

Baill. Fam. Anonaceae. *Peperhout*, SUR. Een boom met groote bolronde vruchten. Gebruik onbekend.

Duif.

Zie COLUMBIDAE.

Duikelaar,

SUR. Zie ANHINGA.

Duivels-naaigaren,

SUR. Zie QUAMOCLIT.

Duivelsvijg,

SUR. Zie ARGEMONE.

Duizendbeenboom,

SUR. Zie RHIZOPHORA.

Duizendpooten.

Zie CHILOPODA.

Duplessis (salomon).

Zie MAURICIUS.

Duranta erecta

L. Fam. Verbenaceae. *Adonis*, BEN. en BOV. E. Heester met eivormige bladeren die meestal aan het bovenste gedeelte van den bladrand scherp gezaagd zijn; de blauwviolette bloemen, voorzien van een 5-tandige buisvormige kelk, staan in trossen die ver buiten de bladeren uitsteken. Gekweekt.

Duroia eriopila

Linn. f. Fam. Rubiaceae. *Bosch marmeldoos*, SUR. *Boesimarmadosi*, N.E. *Koemarra-marra*, AROW. Een boom met groote, behaarde bladeren en zacht behaarde vruchten, die een bruin moes bevatten, dat met een lepeltje er uit gegeten wordt. Het hout is sterk en veerkrachtig, maar komt niet veel voor.

Dutch casha,

BOV. E. Zie ACACIA TORTUOSA.

Dutch grass,

BOV. E. Zie ELEUSINE.

Dwang-arbeid.

Zie STRAFSTELSEL.

Dwergpalm,

SUR. Zie GEONOMA.

Dwergspecht.

Zie PICIDAE.

Dysenterie,

een der in de W.I. Koloniën, echter minder dan in Oost-Indië heerschende ziekten, kan verwekt worden door bacteriën of door amoeben. Volgens P.C. Flu. (Kol. Verslag 1909, Suriname, Bijl. I²) zijn in Suriname amoeben de verwekkers. Op Curaçao komt de bacillaire vorm voor. (Zie Rapport Centrale Gezondheidsraad omtrent de voorzieningen, die op sanitair gebied te Willemstad (Curaçao, waren te treffen, enz. 1914 blz. 17). Als een gevolg van het gebruiken van slecht drinkwater heerscht in Suriname, vooral in de droge jaargetijden, de ziekte een enkele maal epidemisch, (zie J.F. Nassy, Medische Wenken v. Bewoners der Surin. Binnenlanden, Paramaribo, 1905, blz. 16 en kol. Verslag Suriname, 1913, blz. 11.).

E.

Echeneis naucrates

L. *Pega*, PAP. Fam. Echeneididae. Zeevisch. Verspreiding: Algemeen in warme zeeën. De mondspleet is wijd, de onderkaak steekt vooruit. De stekelige rugvin is in een zuigschijf vervormd, die zich achter op den kop en op den nek bevindt. Deze schijf bestaat uit een dubbele rij dwarse platen. De zachte rugvin en de aarsvin zijn lang. De kleur is bruin, aan de buikzijde donker. Langs de zijkanten een breede donkere streep met witte randen, ook door de oogen en op den bek. De staartvin is zwart met de buitenhoeken wit. Buikvinnen en borstvinnen zwart, soms bleek berand. De rugvin en de aarsvin van voren breed met wit berand. Deze visch hecht zich aan haaien, groepers en andere groote visschen.

Echinodermata,

STEKELHUIDIGEN, ontleenen hun naam aan de omstandigheid, dat zij uitwendig gewoonlijk bewapend zijn met stekels van allerlei gedaante, die gesteund worden door kalkplaatjes, welke in de huid verspreid liggen en een soort huidskelet vormen. Hun lichaam bezit een straalsgewijzen bouw, die het duidelijkst aan den dag treedt bij de zee-sterren (ASTEROIDEA) en de slang-sterren (OPHIUROIDEA); anderen hebben een meer kogelvormige gedaante, zooals de zee-egels of zee-appels (ECHINOIDEA), terwijl de zee-komkommers (HOLOTHUROIDEA) meestal een cilindrisch voorkomen vertoonen. Een hoofdkenmerk der stekelhuidigen is het watervaatstelsel, dat bestaat uit een ringkanaal rondom den slokdarm en vijf daaruit ontspringende, in de lichaamsstralen verloopende lengte-kanalen. Het is gevuld met een waterige vloeistof en staat met het zeewater in verbinding door middel van het steenkanaal (zoo genoemd naar de kalkafzettingen in zijn wand), dat of vrij in de lichaamsholte hangt en door poriën vloeistof opneemt, of met een poreus kalkplaatje (madreporenplaat) aan de huidoppervlakte uitkomt. Dit watervaatstelsel zet zich voort in een groote verscheidenheid van al of niet samentrekbare aanhangsels, die door openingen in het huidskelet naar buiten treden en deels als ademhalingsorganen, deels als bewegingsorganen dienst doen. Zoo bezitten de zee-komkommers rondom den mond een krans van al of niet vertakte voelers, die met het ringkanaal in verbinding staan. Meer algemeen vindt men evenwel de buisvormige aanhangsels, die uit de straalsgewijs verloopende lengtekanalen ontspringen en als voetjes dienst doen; zij zijn gewoonlijk samentrekbaar en aan het uiteinde van een zuigschijfje voorzien. Zoo vast kan een zeester zich met deze buisvormige voetjes vastzuigen, dat men hem niet van zijn aanhechtingsplaats kan verwijderen, zonder de voetjes stuk te scheuren. Met weinig uitzonderingen zijn de stekelhuidigen van gescheiden geslacht en doorloopen de jongen na hun ontwikkeling uit de eieren een belangrijke gedaantewisseling; sommige soorten evenwel brengen levende jongen ter wereld, die in een soort zak of broedholte tot ontwikkeling komen. Bovendien komt bij enkele vormen nog een ongeslachtelijke vermenigvuldiging door deeling voor. Alle stekelhuidigen leven in zee en wel van de strandlijn tot in de grootste diepten. Bij de *zeekomkommers* is de huid lederachtig van aard en het daarin liggende kalk-skelet bestaat uit losse plaatjes, die allerlei sierlijke vormen vertoonen, als zeefplaatjes, raadjes, gespen, ankers, enz. Bij de regelmatig gebouwde soorten zijn de zuigvoetjes

op vijf meridionale rijen geplaatst en liggen mond en aars aan beide uiteinden van het lichaam tegenover elkaar; zoo bij *Holothuria surinamensis* Ludw., de meestvoorkomende soort in W. Indië, wier lichaamswand zeer dun is en die een lengte van 15 c.M. bereikt en bij *Holothuria mexicana* Ludw., een der grootste soorten, die tot 45 c.M. lang wordt. Bij vele diepzee-vormen evenwel zijn de voetjes grootendeels beperkt tot drie rijen, die op een zoolvormige buikvlakte liggen en kunnen tevens mond- en aars-openingen dicht bij elkaar komen te liggen; dientengevolge begint het dier meer een zijdelings-symmetrisch voorkomen te krijgen en eenigzins op een naaktslak te gelijken, zooals *Benthodytes gigantea*. Met den naam van zee-slangetjes bestempelt men wel de lange, wormachtige SYNAPTA-soorten (*S. lappa* Müll.), die dank zij hun dicht onder de huid liggende kalklichaampjes gemakkelijk langs de koraalstammen kruipen en zich aan allerlei voorwerpen vasthechten. Bij de zee-egels wordt het meestal kogelronde lichaam gesteund door een geraamte, uit twintig rijen kalkplaatjes bestaande, die in meridianen gerangschikt en door naden met elkaar verbonden zijn, zoodat zij te samen een vrij stevige schaal vormen (*Cidaris tribuloides* Lam. e.a.); een uitzondering daarop maken vele in diep-zee levende soorten, bij wie de kalkplaatjes bewegelijk naast elkaar liggen (*Asthenosoma*). In het midden van de naar beneden gekeerde zijde der schaal is een opening, waarin de mond gelegen is; deze is bij vele soorten van een sterk kauwtoestel voorzien, de lantaarn van Aristoteles genaamd. Vele zee-egels namelijk voedenzich met andere dieren en bij de vervolging van deze trachten zij zich op allerlei wijze te vermommen door zich met wieren of schelpjes te bedekken. Zij bewonen meestal natuurlijke holten van den bodem, maar velen zijn ook in staat zich zelve hopen in de rotsen te graven, zoo b.v. *Echinometra subangularis* Leske, daarom de 'rock-boring urchin' genoemd.

De zee-sterren hebben, zooals hun naam uitdrukt, een stervormig lichaam uit een schijf en vijf of meer daarvan uitstralende armen bestaande; deze worden door wervelvormige kalkstukjes gesteund en zijn aan de onderkant van een groeve voorzien, waaruit de zuigvoetjes voor den dag treden. In het midden van de schijf ligt de mond, die als een slurp kan worden uitgestulpt en waarmede zij schelpdieren en slakken uitzuigen, waarom dan ook de zee-sterren tot de gevreesde vijanden van oesteren mosselbanken behooren. Wij noemen slechts de in W. Indië algemeen voorkomende *Astropecten antillensis* Lütke. en de oranje-roode *Pentaceros reticulatus* L., die tot een halve meter in doorsnede kan bereiken en dikwijls als een curiosum door reizigers wordt medegebracht. Sommige zeesterren kenmerken zich door een verbazend herstellingsvermogen, daar niet alleen een verloren arm gemakkelijk weer aangroeit maar ook uit een enkele arm een nieuwe schijf met de ontbrekende armen zich kan ontwikkelen; op die wijze ontstaan de eigenaardige vormen, uit een klein schijfje met

verscheidene korte armpjes en een grooten arm bestaande, die door Häckel zeer passend als komeet-vormen betiteld zijn. Bij de bruin-gekleurde *Linckia guildingii* Gray b.v. zijn de armen zeer uiteenlopend in grootte zoowel als in aantal, en exemplaren met vijf gelijke stralen komen zelden voor. Voorts is de West-Indische zee verbazend rijk aan slang-sterren, aldus genoemd uit hoofde van hun lange, slangachtig buigzame armen, waarmede zij zich kronkelend voortbewegen.

Ten slotte vermelden wij nog de zee-leviën (CRINOIDEA), wier kelkvormig lichaam door verscheidene kringen van kalkplaatjes gesteund wordt en vastzit op een steel, die uit bewegelijk met elkaar verbonden kalkschijfjes bestaat en door kransen van ranken omgeven wordt. In het midden van de naar boven gekeerde zijde van het dier - het deksel der kelk - die lederachtig van aard is, ligt de mondopening; van daar gaan groeven uit, die zich over de meestal vorksgewijs vertakte armen voortzetten en als aanvoerkanalen van voedsel dienst doen. De zee-leviën zijn schitterend gekleurd, rose, donker wijnkleurig, groen, blauw of geel; zij komen alleen in diep water voor en schijnen daar soms zeer talrijk te zijn; zóó werden door Agassiz van *Pentacrinus decorus* Carp. eens 124 exemplaren in een haal gedregd.

Bij de veel kleinere haarsterren (COMATULIDAE) is alleen op jeugdigen leeftijd een steel aanwezig, die later vervangen wordt door een krans van fijne ranken. Van de lichtgroen-gekleurde *Antedon hagenii* Pourt. die algemeen verspreid is in W. Indië, werden soms duizenden bij elkaar aangetroffen.

Litt.: H.L. Clark, The Echinoderms of Porto Rico: Bulletin U. St. Fish Commission for 1900, Vol. XX, 2e Part, 1902; idem, The Asteroids of Jamaica: John Hopkins Univ. Circ. Nov. 1898; Verrill, West Indian Ophiurans, Trans. Conn. Acad. Vol. X, pt. 2; A. Agassiz, Three Cruises of the Blake, Bulletin museum of Comp. zool. Harvard College, Cambridge, Vol. XIV and XV, 1888.

R.H.

Eclipta alba

Hassk. Fam. Compositae. *Losowiwiri*, *Lota-wiwiri* of *Louisa-wiwiri*, N.E. Een kruidachtige plant met witte bloemhoofdjes, die een algemeen onkruid is. Het blad wordt op de huid fijngewreven tegen vlekken op de huid. Het maakt een bestanddeel uit van een der vele middelen, die men inent tegen den beet van giftige slangen. Zie Martin, Westindische Skizzen. 1887. blz. 31 en Van Coll, gegevens over Land en Volk van Suriname blz. 112 noot.

Edendata.

Groep van zoogdieren door Cuvier onder dien naam vereenigd, die echter thans gebleken is als zoodanig niet de natuurlijke verwantschap weder te geven. Cuvier rekende ook de Vogelbekdieren daaronder, die evenwel zeer zeker ver van de overige Edentata verwijderd zijn en als Monotremata worden samengebracht (zie MAMMALIA). De overige Edentata hebben slechts het gebrekkige gebit tegenover dat der andere zoogdieren met elkaar gemeen. Zij worden daarom tegenwoordig in drie verschillende orden gesplitst: Pholidota, Tubulidentata en Xenarthra (zie MAMMALIA en XENARTHRA).

Eed.

Zie BLOEDSEED.

Eeden (Frederik Willem van)

geb. te Haarlem 26 Oct. 1829 en aldaar overleden 4 Mei 1901, trad in 1859 op als secretaris der Ned. Maatsch. ter bevordering van Nijverheid. In 1864 begon hij, volgens besluit der Maatschappij, een verzameling aan te leggen van koloniale producten, welke naar het Paviljoen overgebracht, in 1871 publiek museum, het 'Koloniaal Museum' te Haarlem, werd, dat zich snel ontwikkelde tot een belangrijke instelling, waarvan Van Eeden tot 1901 directeur bleef.

Ook buiten het museum trachtte hij voortdurend in het belang der koloniën werkzaam te zijn. Hij werkte mede tot de tot stand-koming van den cultuurtuin te Paramaribo. (zie in Bulletin VIII van het kol. Museum zijn artikel 'Een Rijks-Plantentuin in Suriname' en in Bulletin X 'De Cultuurtuin te Paramaribo'). Naar aanleiding van eene rede door wijlen den heer Julius E. Muller op 4 Juli 1895 in de Kol. Staten van Suriname gehouden, schreef Van Eeden in de Indische Mercur van 18 Jan. 1896 een artikel getiteld 'Een verwaarloosd Erfdeel', ook opgenomen in Bulletin XII van het Museum (Maart 1896, herdrukt in 1908) waarbij een pakkend kaartje, aanduidende als één groote, donkere vlek het nog onbekende gebied van Suriname. Zonder twijfel is dit geschrift ten goede gekomen aan het plan tot een wetenschappelijk onderzoek van Suriname, dat in 1900 een aanvang nam. Op zijn initiatief werd in 1899 in de nieuwgebouwde West-Indische afdeeling van het Museum de Nederl. W.I. Tentoonstelling gehouden. (zie zijn voorwoord in den Catalogus.) Het Van Eeden-fonds (zie aldaar) en de Van Eeden-val (in de Boven-Nickerie) zullen in Suriname zijn naam in herinnering houden. Hier is alleen besproken zijn werkzaamheid met betrekking tot de West-Indische koloniën. Voor zijn overigen zeer omvangrijken en veelzijdigen arbeid zie men zijne levensschetsen in Encycl. v. Nederl. Indië, 1897. Deel I, blz. 481; De Holl. Revue, 1899, blz. 809 (door Fr. Netscher). Eigen Haard, 1901, blz. 325 (door M. Greshoff); Tijdschr. v. Nijverheid, 1901, blz. 301 (door J.F.W. Conrad); De Levende Natuur, 1901, blz. 76 (door J. Staring); Nederl. Kruidk. Archief, 1901, blz. 540 (door L. Vuyck); Bulletin No. 25 (1901) van het Kol. Museum, blz. 3 (door W.P. Groeneveldt (met uitvoerige necrologie en een lijst zijner geschriften en opstellen; Surinaamsche Almanak, 1902 (door Julius E. Muller).

Eeden-fonds, (van-).

Op 22 Nov. 1900 richtte een negental heeren te Paramaribo een circulaire aan de ingezetenen van die stad, steun vragend voor een plan, om F.W. Van Eeden, toen directeur van het Koloniaal Museum te Haarlem, te huldigen. Men wenschte den naam van dezen onvermoeiden strijder voor de belangen van Suriname blijvend te verbinden aan het botanisch onderzoek van Suriname, door de stichting van een Van Eedenfonds. Pogingen om daarvoor gelden bijeen te brengen, hadden het gevolg, dat kort na den dood van Van Eeden f6000.- voor het fonds ter beschikking kwam van zijn opvolger Dr. M. Greshoff. De Raad van het Koloniaal Museum nam

het patronaat over het fonds op zich, en benoemde eene Commissie van drie leden, voor het beheer daarvan. Het fonds is vooral door de bemoeiingen van Dr. Greshoff gestadig aangegroeid. Bij zijn verscheiden in 1909 was de waarde der bezittingen f16 000.- waaraan uit de nalatenschap van Dr. Greshoff door een testamentaire beschikking nog f3500.- toegevoegd werd. Later werd het fonds nog eens belangrijk versterkt door eene schenking der Maatsch. van Nijverheid bij den overgang van het Koloniaal Museum aan het Koloniaal Instituut.

De volgende artikelen uit de Statuten geven de werkwijze van het fonds aan.

Art. 1. Het Van Eedenfonds, gesticht ter hulding van F.W. van Eeden, in leven Directeur van het Koloniaal Museum, is gevestigd ter plaatse, waar het Koloniaal Instituut gevestigd is.

Art. 2. Het Van Eedenfonds heeft ten doel de bevordering van het botanisch onderzoek van Suriname, zoomede der West-Indische eilanden, bepaaldelijk van de studie der flora van die gewesten.

Art. 11. Als middelen om het in art. 2 omschreven doel te bereiken, zal de Commissie voornamelijk beschouwen.

a. het verleen een subsidie aan een Nederlandsch plantkundige, die Suriname of de Nederlandsch West Indische eilanden met het oogmerk van botanische studiën wenscht te bezoeken.

b. het verleen een subsidie aan een Nederlandsch plantkundige, die ter plaatse of hier te lande studiën onderneemt, betreffende de flora van West Indië.

c. het verleen een subsidie voor de uitgave van boek- en plaatwerken, deze flora betreffende.

d. het uitschrijven van prijsvragen, en de belooning van prijsvraagantwoorden, betreffende bedoeld flora of andere onderwerpen van botanischen aard, van belang voor Nederlandsch West Indië.

e. het uitreiken van de Van Eedenmedaille aan personen, die zich naar het inzicht der Commissie bijzonder verdienstelijk hebben gemaakt ten aanzien van het botanisch onderzoek van Suriname en de West Indische Eilanden.

Tot nu toe werd steun verleend aan enkele botanici die een studiereis naar West Indië ondernamen. Een tweetal publicatiën van het Van Eedenfonds verschenen reeds als Bulletin van het Kol. Museum. (38 en 47). In Bulletin 47 is het eerste deel eener flora van Suriname verschenen. Als derde uitgave - tevens uitgave van het Koloniaal Instituut - is in 1914 een flora van de W.I. Eilanden verschenen.

Zie over den stand van het fonds het derde jaarverslag (1913) van het 'Koloniaal Instituut'. blz. 117 en 118.

J.D.

Eekhoorn.

Zie RODENTIA.

Eekhoornaapje.

Zie CHRYSOTHRIX.

Eend.

Zie ANATIDAE.

Eendenmossel.

Zie LEPADIDAE.

Eeredienst.^{aant.}

Het regelen van de zaken van den godsdienst werd door den Staat der Vereenigde Nederlanden beschouwd als te behooren tot hare attributen. In het Octroy van 23 Sept. 1682 waarbij Suriname onder de directie kwam van de W.I. Comp. werd die taak gelegd op de Bewinthebberen der Compagnie. Art. XXVIII luidde n.l.:

‘Dat de voornoemde Bewinthebberen sullen moeten besorgen dat de Coloniërs ten allen tyden zijn voorzien van een of meer Bedienaars des Goddelijken Woordts, na dat de gelegentheijdt van de Colonie het soude moghen komen te vereysschen, ten eynde de Coloniërs ende de verdere Opgezetenen aldaar in de vreesse des Heeren, en de Leere ter zaligheyt geleydt ende onderwesen mogen worden, mitsgaders tot het gebruyck der Heylighe Sacramenten bequame occasie hebben, sullende de voornoemde Predicanten niet by de voorsz. Compagnie, maar by de Coloniërs en Opgezetenen selve onderhouden werden, uyt een middel ofte fonds dat den gemelten gouverneur en de Raden daar toe op approbatie van Bewinthebberen sullen mogen ordonneren en heffen.’

En art. XXIX:

‘Dat oock den voornoemden gouverneur ende Raedt, op approbatie van Bewinthebberen sullen mogen stellen eenige kleyne en modique lasten, tot verval van de noodige kosten van de voorsz. respectie Collegien van Raden ende Rechters, mitsgaders tot onderhoudt van Kercken-dienst, schoolmeesters en diergelycke, voor zoo veel het selve soude mogen worden geoordeelt noodzakelyck of dienstigh te wesen.’

Van den aanvang af werd aan de Israëlieten zoowel in Suriname als op Curaçao vrije uitoefening van hun godsdienst toegestaan. Niet alzoö aan de Lutherschen en de Roomsche Katholieken.

Ter vermyding van herhaling zij verwezen naar de geschiedkundige overzichten in de artikelen, over de verschillende gezindten.

Hier zij slechts aangeteekend dat volgens art. 22 van het Regeeringsreglement van 1816 (G.B. No. 2) aan alle Godsdienstige gezindheden toen in de Kolonie gevestigd, ‘de vrije uitoefening van hare respectie Godsdiensten, en het genot van hare voorregten verzekerd’ werd, mits zich onderwerpende aan de plaatselijke Wetten, daaromtrent reeds gemaakt of nog te maken.

Bij het voor de gezamenlijke West Indische koloniën geldende Regeerings Reglement van 1828 (G.B. No. 3) was, onder den Gouverneur Generaal, het oppertoezicht over de Kerkelijke Zaken opgedragen aan een Raad-commissaris. Deze had zorg te dragen (art. 114) ‘dat de Christelijke Godsdienst zooveel mogelijk onder de Heidensche bevolking worde uitgebreid, en door alle gepaste middelen aangemoedigd, en dat niemand in de uitoefening van zijnen door den staat erkenden Godsdienst worde gekrenkt of gehinderd’....

Van de nog vigeerende Regeerings Reglementen van 1865 handelen over den godsdienst voor Suriname de artt. 141-145, voor Curaçao de artt. 162-166. Zij zijn gelijkkluidend. Over hetgeen ze inhouden zie men BESTUURSREGELING, blz. 137.

Blijkens het Koloniaal Verslag 1913 behoorden in Suriname, volgens de opgaven der wijkmeesters en districts-Commissarissen, die echter verschillen van die welke

door de kerkelijke gemeenten zijn gedaan, tot de verschillende gezindten het daarachter vermelde getal personen:

Hervormde Gemeente	6 395
Evang. Luthersche Gemeente	3 019
Roomsche Kath. Gemeente	19 097
Evang. Broedergemeente	24 580
Israël. Gemeenten	909
Vrije Evang. Gemeente	303
Episcopaalsche Gemeente	1 286
Doopsgezinde Gemeente	32

Andere godsdiensten en personen zonder godsdienst 29,261, onder wie:

Mohammedanen	11 190
Hindoes	16 332
Volgelingen van Confucius	121

Voorts heeft men te Paramaribo nog: 1° de Surinaamsche Evangelisatie Vereeniging, die sedert 27 Aug. 1902 deel uitmaakt van het Genootschap der Baptisten in Demerary en in de Vereenigde Staten. 2° de Evangelisatie 'Ebenhaëzer'.

Hervormden en Lutherschen vindt men hoofdzakelijk te Paramaribo, waar zich hunne kerkgebouwen (2 Herv. en 1 Luth.) bevinden en hunne

predikanten (2 Herv. en 1 Luth.) wonen. Met uitzondering van Nickerie met zijn Vereenigde Protestantsche gemeente met eigen predikant en kerkgebouw heeft men in de districten geen Prot. kerkgebouwen.

De organisatie van de bezoldigde R.K. Geestelijken is geregeld bij K.B. van 27 Sept. 1862 n°. 52, gewijzigd bij die van 29 Aug. 1868 n°. 70 en van 30 Maart 1912, n°. 60. Voor zooveel de geestelijken uit de koloniale kas bezoldiging genieten, worden zij onderscheiden in geestelijken van den 1^{en} (het hoofd) en van den 2^{en} rang, thans 7 in aantal. Ten aanzien van het recht op verloftraktament en op pensioen zijn deze geestelijken gelijk gesteld met de ambtenaren. Verlof wordt hun niet door den Gouverneur verleend, maar door de kerkelijke superieuren, welke daarvan kennis geven aan den Gouverneur, die het verloftraktament toekent.

Van de beide IsraëL. gemeenten, ieder met een eigen kerkgebouw en een eigen leeraar te Paramaribo, worden de leeraars op voordracht der gemeente door den gouverneur benoemd en uit de koloniale kas bezoldigd.

Met den godsdienst der Mohamedanen en Hindoes laat het Koloniaal Bestuur zich niet in, maar wel is voorgeschreven, dat de onder contract verbondenen op hunne feestdagen niet gedwongen kunnen worden te werken, tenzij in een noodgeval. Het immigratie-departement maakt de datums dier feestdagen in het Gouvernements Advertentie-Blad bekend.

In de Herv. en Luth. kerken heeft de dienst in het Hollandsch plaats, in de kerken der Evang. Broedergemeente gewoonlijk in het Neger-Engelsch; in de laatste jaren wordt echter te Paramaribo ook in het Hollandsch gepreekt. In de kerken der R.K. gemeente wordt in het Hollandsch, Neger-Engelsch en Engelsch voorgegaan, in die der IsraëL-gemeenten in het Hollandsch en het Hebreeuwsch, in de EpiscopaaIsche gemeente in het Engelsch, in de Vrije Evangelisatie in het Hollandsch, in de Surin. Evangelisatie-vereeninging in het Hollandsch en Engelsch, in 'Ebenhaëzer' in het Hollandsch, Engelsch en Neger-Engelsch.

Op de Surinaamsche begrooting voor 1914 is uitgetrokken voor de

Hervormde gemeente	f17000.-
Luthersche gemeente	f6000.-
R. Kath. gemeente	f16800.-
IsraëL. gemeenten (f3500 - f4000)	f7500.-
Evang. Broedergemeente	f19000.-

te zamen	f66300.-

Op Curaçao heeft in de Herv. Kerk de dienst in Hollandsch plaats. Op St. Eustatius en St. Martin zijn de voorgangers der gemeente Methodisten zendelingen, die onder de conferentie te Londen staan en in het Engelsch preeken. Op Saba heeft men een Anglikaanschen geestelijke, die eveneens in het Engelsch preekt en onder den Bisschop van Antigua staat, die nu en dan Saba bezoekt; voorts een zending van de 'Christian Mission', die thans den naam voert van 'Apostolic Holiness Church'.

In de R. Kath. kerken op Curaçao geschiedt de dienst in het Papiamentsch; in de hoofdplaats ook wel in het Hollandsch; op Aruba en Bonaire in het Papiamentsch, op de Bovenw. Eilanden in het Engelsch.

Op Curaçao heeft men twee IsraëL-gemeenten met afzonderlijke synagogen. In de Portugeesche (de orthodoxe) wordt thans in het Hollandsch gepreekt; in de

andere in het Hollandsch of in het Spaansch. In het algemeen kan men zeggen dat de preek wordt uitgesproken in de taal, die de voorlezer machtig is. De eigenlijke dienst geschiedt natuurlijk in het Hebreeuwsch; voor wat daartusschen als behoorende tot den dienst, gesproken of gezongen wordt, gebruikt men het Portugeesch.

Het kol. verslag 1913 geeft voor de kolonie Curaçao de volgende cijfers.

	Protestanten	Roomsch. Kath.	Israëlieten	Andere godsd.
Curaçao	1544	30669	696	17
Aruba	341	9098	2	
Bonaire	63	6361	1	2
St. Martin	2262	802	1	
St. Eustatius	1089	312		
Saba	1099	794		
	—————	—————	—————	—————
	6398	48036	700	19

Op de Curaçao'sche begrooting voor 1914 is uitgetrokken voor de

Protestantsche gemeenten op

Curaçao f7400.

Aruba en Bonaire elk f2400.

St. Martin, St. Eustatius en Saba elk f1200.

Roomsch. Kath. gemeenten op

Curaçao f16000.

Aruba f3600.

Bonaire f2400.

St. Martin, St. Eustatius en Saba elk f1200.

De Israël. gemeenten op

Curaçao (f3400 + f3000) f6400.

te zamen —————
f47 800.

Effect.

Beteekent in Suriname ook plantage.

Eichhornia crassipes.

Solms Fam. Pontederiaceae. Een in tropisch Amerika en ook in Suriname veel voorkomende losdrijvende waterplant met trossen van prachtige lichtpaarse bloemen. De plant is gemakkelijk te herkennen aan de plaatselijk verdikte bladsteelen, die met lucht gevuld zijn, en als drijforgaan dienst doen.

Eierplant,

SUR. Zie SOLANUM MELONGENA.

Eigenmannia virescens

(Val.) J. & Ev. (Syn. *STERNOPYGUS VIRESCENS* (Val.) Kaup). *Logo-logo*, N.E. Fam. Gymnotidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Rio Magdalena tot de Rio de La Plata en Rio San Francisco. Rug- en staartvin ontbreken. De aarsvin begint onder de borstvinnen en is zwart gezoomd. Deze visch is bruin. Leeft in zwampen, heeft veel graten, maar goedsmakend vleesch.

Eilandgras,

SUR. Aan de oevers der kreken breiden zich grassen uit, die met hun lange uitloopers niet zelden de geheele kreek vullen. Kreken, waarvan de oevers bewoond zijn moeten dan ook geregeld een paar malen in het jaar schoongemaakt worden om bevaarbaar te blijven. Het langs den oever doorgesneden gras vormt eilandjes, die bij eb de kreek afdrijven. Volgens Prof. W.F.R. Suringar (T.A.G. Serie II, deel 3), die zulke eilandjes in de Parakreek zag, bestaan ze hoofdzakelijk uit Panicum en Paspalumsoorten.

Eilerts de Haan (Johannes Gijsbert Willem Jacobus),

geb. 3 Oct. 1865 te Noord-wolde, kwam in 1882 als adelborst op het instituut te Willemsoord, werd in 1886 adelborst 1e kl., in 1889 luit. ter zee 2e kl. en in 1902 luit. ter zee 1e kl. Van 1886-1891 diende hij in de koloniën, eerst in West-daarna in Oost-Indië. In 1895 vertrok hij weer voor 3

jaar naar O.-Indië. Van 1900-1902 was hij gedetacheerd bij het Dept. van Marine en in 1903 bij de sterrewacht te Utrecht. In Oct. van dat jaar vertrok hij weer naar O.-Indië, waar hij tot 1906 diende. In 1908 kreeg hij verlof om als leider op te treden van de expeditie naar de Suriname-rivier, 30 Juni-20 Nov. 1908, op welken tocht op 16 Oct. een rivier ontdekt werd - waaraan Eilerts de Haan den naam van Lucie-rivier gaf - die, zooals later zou blijken, een zijrivier van de Corantijn was. Den 10n Juni 1910 vertrok hij opnieuw naar Suriname als leider van de Corantijn-expeditie; 10 Juli verliet deze Paramaribo, maar een hevige malaria-aanval maakte reeds 29 Aug. een einde aan De Haan's leven. Zijn lijk werd begraven aan het begin van den opengekaptten weg van de Boven Suriname naar de Lucie rivier. Op 8 Jan. 1912 plaatste men in de vestibule van het Kon. Instituut voor de Marine te Willemsoord te zijner nagedachtenis een gedenkplaat en op 5 Dec. 1912 werd te Paramaribo op het Vaillantsplein zijn marmeren borstbeeld door Bart van Hove, op een hoog, steenen voetstuk onthuld. (Zie het Nederl. Zeewezen 1913, 35, met afb.).

Ekaakes,

BEN. E. Zie CHRYSOBALANUS.

Elaeis guineensis

L. Fam. Palmae. *Oliepalm*, SUR. *Obé-maka*, N.E. Een vrij groote palm, afkomstig uit Afrika, kenbaar aan de stekelige bladsteelresten aan den stam. Uit het vruchtvleesch wordt de palmolie bereid, die bij de margarine-fabrikatie dienst doet, terwijl van het vet uit de kernen zeep gemaakt wordt. In Suriname komt de palm weinig voor.

Elagatis bipinnulatus

(Q. & G.). Benn. *Runner* en *Yellow-tail*, ST. EUST. Op ARUBA *Grassteeltje* of *Geelstaartje*. Fam. Carangidae. Zeevisch, wordt 2½ voet lang. Verspreiding: tropische zeeën, nu en dan in West Indië. De tweede rugvin en de aarsvin zijn lang, ieder gevolgd door een los vinnetje, bestaande uit twee stralen. Het lichaam is bedekt met kleine cycloide schubben. De kleur is aan den bovenkant donkerblauw, aan den onderkant bleekgeel; op de zijkanten van het lichaam zijn twee blauwe banden; de bovenste begint bij het oog en loopt naar den bovenrand van de staart-steel, de onderste begint bij den bek en gaat tot de staartvin. Deze is geelachtig met donkerder rand; de borst- en buikvinnen zijn geelachtig met blauw.

Elaps.

Een geslacht van uitsluitend amerikaansche giftslangen, tot de familie der Colubridae behorende, met zeer korte bovenkaken waarin een paar gegroefde gifttanden, die niet door gewone tanden worden gevolgd. Kop smal, geleidelijk in het lichaam

overgaande, pupil meestal verticaal. Het neusgat is tusschen twee schilden gelegen, en tusschen het meest naar achter gelegen neusgatschild en het oog treft men bij de Elapssoorten nooit meer dan één schildje aan, omdat in dit geslacht het teugelschild altijd ontbreekt. De meeste slangen die tot het geslacht ELAPS behooren zijn sierlijk gekleurd en geteekend; meestal rood, geel en zwart gekleurd in afwisselende ringen. Hoewel in het bezit van een sterk werkend vergift, zijn deze slangen, ten gevolge van hare nauwe mondopening voor den mensch niet gevaarlijk.

In Suriname komen verschillende soorten voor o.a.: *Elaps surinamensis* Cuv., rood gekleurd met zwarte banden, die in drieën bij elkaar zijn gerangschikt, van welke drie de middelste de breedste is, en door geelgekleurde tusschenvakken van de twee smallere zwarte banden is gescheiden. Kop rood gekleurd, de schilden met zwarte randen, achter den kop een zwarte halsband.

E. hemprichii Jan., die van boven zwart gekleurd is met rood-gele ringen van welke één breedere tusschen 2 smallere is gelegen.

Elder,

BOV. E. Zie SAMBUCUS.

Eldorado of el Dorado.

(Spaansch: de vergulde man). Oorspr. de naam van den beheerscher van een fabelachtig rijk land in Z.-Amerika, wiens kleeding bestond uit goudstof, later de naam van het land zelf, aan welks bestaan men sedert de 16e eeuw vast geloofde. Volgens A. van Humboldt moet men onderscheid maken tusschen twee Dorado's: het eerste, dat gezocht werd tegen de oostelijke helling van het Andes-gebergte, in het tegenwoordige Columbia, het tweede dat in het zuidelijk gebergte van Guiana, aan het zoutwatermeer van Parima, zou liggen. De hoofdstad met hare gouden daken heette Manoa del Dorado. De geschiedenis der tochten door Spanjaarden, Duitschers en Engelschen ondernomen om het goudland te ontdekken zou een boekdeel vullen. Hier zij alleen medegedeeld dat, volgens Hartsinck, II, 650, van Aerssen zonder succes het meer van Parima heeft doen opsporen.

Door de onderzoekingen van R.H. Schomburgk is het groote meer van Parima van de kaarten verdwenen, of ingekrompen tot het kleine meer van Amucu. Manoa del Dorado is niet gevonden, maar Guiana is gebleken een goudland te zijn.

Voltaire, aan wiens spot Eldorado niet ontsnapt is, laat in zijn roman 'Candide ou l'Optimisme' Candide en diens knecht Cacambo, na hun bezoek aan Eldorado, in Suriname terecht komen, waar zij menige onaangename ervaring hebben.

Litt. Hartsinck. Amst. 1770. I. 126. vlg. - Philip Salvator Giliij, Nachrichten vom Lande Guiana, den Oronocoflus und den dortigen Wilden. Hamb. 1785, blz. 94. vlg. - R.H. Schomburgk's Reisen in Guiana und am Orinoko. Leipz. 1841. (zie daarin het voorwoord van A.v. Humboldt en diens studie Ueber einige wichtige Punkte der Geographie Guyana's.). Richard Schomburgk. Reisen in Br.-Guiana in den Jahren 1840-1844, Leipz. 1847. I, 115, 116 en 392. - Frédéric Bouyer. La Guyane française. Paris 1867, met een phantastische voorstelling van Eldorado door Riou. - Ferd. Adalb. Junker von Langegg. El Dorado. Geschichte der Entdeckungsreisen noch dem Goldlande El Dorado im XVI. und XVII. Jahrhundert. Leipz. 1888. - James Rodway & Thomas Watt. Chronological History of the Discovery and Settlement of Guiana. Georgetown 1888. - P.M. Netscher. Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice. 's Gravenh. 1888, blz. 19-28. - James Rodway.

The West Indies and the Spanish Main (No. 42 van The Story of the Nations). London 1899 blz. 23-47 en 72 vlg. - William L. Scruggs. The Colombian and Venezuelan Republics. Londen, 1900. blz. 268-271. C.A. Harris and J.A.J. de Villiers. Storm van 's Gravesande. The rise of British Guiana. London 1911. I, 181, vlg. - Lindon Bates Jr. The Path of the Conquistadores. Trinidad and Venezuelan Guiana. London. 1912, blz. 13-17.

Electrische aal.

Zie ELECTROPHORUS.

Electrophorus electricus

(L.) Gill. (Syn. *GYMNOTUS ELECTRICUS* L.) *Electrische aal*, *Sidderaal*, *Nakki-fisi* of *Praké*, N.E. Fam. Electrophoridae. Verspreiding: Guiana, Brazilië, Venezuela. De oogen zijn klein; ook heeft deze visch kleine kieuwopeningen en kleine borstvinnen. Het lichaam is zonder schubben. De aars bevindt zich achter de keel en de aarsvin is zeer lang. Rug-

vin, staartvin en buikvinnen ontbreken. De staart neemt vier vijfde van de lichaamslengte in en bevat een electricch orgaan, dat bestaat uit gewijzigd spierweefsel, voorzien van vele zenuwen. Het kopeinde van dit orgaan is positief, het staarteinde negatief electricch. Volgens d'Arsonval kan een ontlading meer dan 1100 volts spanning en 2 ampères intensiteit hebben. Het electricch orgaan is onderworpen aan den wil van den visch. Hij verlamt of doodt er kleinere visschen mede, die hem dan tot voedsel dienen. Tevens verdedigt hij zich door een gevoeligen schok, ook tegen den mensch wanneer deze hem aanraakt. Men vindt hem in poelen en ondiepe plaatsen van de rivieren. Hij kan acht voet lang worden. Zijn vleesch is vet en smaakt goed.

Elephantiasis.

Deze naam wordt gebezigd voor twee verschillende ziekten, die in werkelijkheid niets met elkaar te maken hebben, n.l. voor de lepra of melaatschheid (E. Graecorum) en voor een ziekte die veroorzaakt wordt door een in het bloed woekerenden draadworm (*Filaria sanguinis hominis* of *F. Bancrofti*) welke ziekte E. Arabum genoemd wordt en alleen in warmere landen voorkomt, terwijl de lepra in alle luchtstreken wordt waargenomen. Zie verder FILARIOSIS en LEPROSA).

Eleusine indica

Gärtn. Fam. Gramineae. *Mangras*, SUR. *Kamoesji*, *Pica di galianja*, BEN. E. *Dutchgrass*, BOV. E. Een uitstekend voedergras. De bloeiwijze bestaat meestal uit 6 schijnaren, die bijna allen aan den top van den stengel geplaatst en tot 10 cm. lang zijn. Een afkooksel der bladeren met dat van *Scoparia dulcis* is een volksgeneesmiddel tegen dysenterie.

Eleuterine plicata

Herb. Fam. Iridaceae. *Red root*, BOV. E. Een bolplant met lijnvormige bladeren, die naar den top en de basis smal toelopen en voorzien zijn van 2 soorten nerven, waarvan de eene duidelijker aan den onderkant van het blad te zien zijn dan de andere; bloemen in aarvormige, aan den top van den stengel bij elkander geplaatste bloeiwijzen.

Elias (Burchard Jean).

Zie GOUVERNEURS.

Elops saurus

L. Macambie, Tien ponder, PAP. Fam. Elopidae. Zeevisch. Zeer verspreid; bij Amerika algemeen; aan de atlantische kust tot aan Long Island. Het langwerpige lichaam is bedekt met kleine zilverachtige schubjes. De rug- en de aarsvin met een beschubde scheede, waarin deze vinnen neergeplooid kunnen worden. De borst- en de buikvinnen hebben ieder een lange bijschub. Deze visch kan drie voet lang worden. De jonge vischjes zijn bandvormig en ondergaan veranderingen gelijk aan die van *Albula*.

Elout (mr. Cornelis Theodorus).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Elout van Soeterwoude (jhr. Willem Cornelis Alexander),

geb. te 's Gravenh. 30 Dec. 1848, overl. te Rosendaal (Geld.) 12 Mei 1903, zoon van Jhr. Pieter Jacob en Jonkvr. W.L. van Loon. Hij studeerde te Leiden in de rechten en promoveerde aldaar in 1874. Terstond na zijne promotie werd hij aangesteld tot adj. commies bij het Min. v. Kol. In 1882 op zijn verzoek uit die betrekking ontslagen, ondernam hij in het zelfde jaar eene reis naar Suriname, naar aanleiding waarvan hij de brochure *Onze West*, 's Grav. 1884 schreef en een artikel in *de Gids* 1884, no. 3. In 1884 trad hij op als bestuurslid van de Vereeniging voor Suriname te Amsterdam, waarvan hij van 1892 tot 1900 voorzitter was. In deze hoedanigheid leidde hij 2 Mei 1895 in het Ind. Genootschap de bespreking van het vraagstuk in 'Aanvoer van Javanen in Suriname'. In de actie tot het doen van onderzoekingstochten in Suriname had hij een belangrijk aandeel; zie het voorwoord van het Verslag der Coppename-expeditie, Leiden 1902.

Elsevier (Isaäk Johannes Rammelman),

geb. te Amst. 14 Dec. 1770, kwam in 1784 als student aan de Geldersche hoogeschool, werd aldaar tot doctor in de rechten bevorderd, en in 1795 secretaris van Harderwijk. Later vinden wij hem als Raad-Fiscaal op Curaçao, waar hij in 1820 a.i. met het bestuur werd belast. Na het vertrek van Cantz'laar naar Suriname in 1828 trad E. andermaal op als directeur a.i., daarna als gezaghebber. In 1836 naar Nederland teruggekeerd, overleed hij 6 Mei 1841 te Ede in Gelderland. In 1820 had hij voor zich en zijn afstammelingen het recht verkregen om den naam der familie Rammelman, van welke hij van moederszijde afstamde, bij den zijnen te voegen.

Elsevier jhr. (Isaäk Johan Rammelman),

tweede zoon van den voorgaanden, was eerst koloniaal secretaris en gedurende eenige maanden (1 Maart-23 Juni 1836) gezaghebber a.i., daarna van 1849-1854 Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden.

Emancipatie.

Zie SLAVERNIJ.

Emerillon.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Entozoa.

INGEWANDSDIEREN. Met dezen naam bestempelt men een aantal dieren tot de drie groote groepen van de PROTOZOA (zie aldaar), de VERMES (zie aldaar) en de ARTHROPODA behorende, die huizen in het bloed en de ingewanden van den mensch en van andere dieren en ten koste daarvan leven. Daar met deze parasitische levenswijze een geringe bewegelijkheid verbonden is, zien wij, dat de organen, die voor de beweging dienst doen, of geheel verworpen of gewijzigd zijn in vasthechtingsorganen, wijl het voor het woekerdier van belang is, als het eenmaal een gunstige plaats veroverd heeft, ook daar te blijven. Er kunnen voor dat doel dan ook geheel nieuwe organen optreden in de vorm van zuigschijven of haken-kransen, zooals bij de *lintwormen* en de *stekelsnuitwormen* het geval is. Daaruit volgt van zelf, dat het zenuwstelsel en de zintuigen, die dienen om de betrekking met de buitenwereld te onderhouden, of weinig ontwikkeld of geheel verloren gegaan zijn; hetzelfde geldt bij velen voor het spijsverteringsorgaan, zoodat dan het voedsel slechts langs osmotischen weg wordt opgenomen, zooals bij de *lintwormen*. Niet minder opvallend dan op de bewerktuiging heeft de parasitische levenswijze haar invloed op de ontwikkeling der ingewandsdieren doen voelen. Hun eieren komen gewoonlijk eerst in de maag of darm van een anderen gastheer (*de tusschengastheer*) tot ontwikkeling; hier blijven zij evenwel niet, maar verhuizen, hetzij zich actief bewegend, hetzij passief met den bloedstroom medegevoerd, naar de verschillende organen. Ook komt het voor, dat in plaats van één, soms twee van zulke tusschengastheeren optreden. Om tot geslachtsrijpheid te geraken moeten deze jonge dieren weer in den definitieven gastheer worden overgevoerd, wat gewoonlijk langs passieven weg geschiedt, wijl de organen, waarin die jeugdwormen gehuisvest zijn, door den definitieven gastheer worden opgegeten. Ten einde de kans te vergrooten, dat een ei of larve van een ingewandsdier, gedurende zoo'n samengestelden levensloop toch op de juiste plaats komt om tot ontwikkeling te geraken, is het aantal hunner eieren gewoonlijk zeer groot; een lintwormlid kan b.v. tot honderduizend eieren of embryonen bevatten.

R.H.

Eperua falcata

Aubl. Fam. Leguminosae. *Bijlhout, Wallaba*, SUR. *Biri-hoedoe*, N.E. Zeer verspreide boomen, die vooral aan de rivieroeveren opvallen door hunne aan lange geelroode of oranje stelen hangende groote, platte, bruinroode peulen, die den vorm van een bijl hebben. Zij leveren een uitstekend bouwhout, dat roodachtig van kleur is, met donkere aderen; ouder geworden is het hout donkerroodbruin. Men gebruikt het, daar het zich gemakkelijk laat splijten, als houten dakpannen (singels) (zie aldaar) en in Nickerie voor duigen voor watervaten. De boom levert een groote hoeveelheid harsachtige olie, die gebruikt wordt tegen jicht en rheumatiek.

Eperua rubiginosa

Miq. Fam. Leguminosae. *Roode Wallaba*, SUR. Een boom die zeer veel gelijkt op de gewone Wallaba en voor hetzelfde doel gebruikt wordt.

Epicrates cenchris.

Eene slang, tot de familie der Boidae behorende, met een eenigszins zijdelings samengedrukt lichaam en eene soort grijpstaart. De voorste tanden, zoo wel in de boven- als in de onderkaak veel grooter dan de daaropvolgenden. Van boven donkerbruin gekleurd, met 5 donkerbruine langsstrepen over den kop, benevens eene serie van donkerbruine of zwarte ringvormige vlekken op het midden van den rug. De zijden met donkere vlekken, of zwart en witte oogvlekken, somtijds met één of twee donkerbruine strepen. Deze slang, die in Suriname vrij algemeen voorkomt, bereikt eene lengte van 1.5 tot 1.7 M., leeft op boomen en voedt zich waarschijnlijk hoofdzakelijk met vogels.

Epidemieën ^{aant.}

zijn ziekten die - al of niet van buiten ingebracht - zich op onbepaalde tijden over kleinere of grootere gebieden uitbreiden om, na haar ophouden, gedurende korteren of langeren tijd niet voor te komen. De ziekten, die in de W.-I. koloniën soms epidemisch voorkomen zijn gele koorts, influenza, mazelen, oogziekten, pokken en typhus. (Zie ook CHOLERA en DYSENTERIE.)

Gele koorts is een voornamelijk in de warme landen van het westelijk halfrond voorkomende, snel vorlopende, besmettingsziekte, met typische koortsverschijnselen, stoornissen in de urine-uitscheiding, het voorkomen van galkleurstof en eiwit in de urine, groote neiging tot bloeddissolutie met daarmede gepaardgaande bloedingen uit mond, neus, keel, ooren, pis- en geslachtswerktuigen, het veelvuldigst echter met bloedingen in de maag en braking van donker gekleurde stoffen, van waar de naam 'zwarte braak'. De naam 'gele' koorts heeft betrekking op de hoog gele kleur van de huid en de oogen der lijders. Zij wordt voortgeplant door een *Culex*-soort, de *Stegomyia fasciata* (zie DIPTERA) De smetstof is zóó klein, dat ze niet door een bacteriënfilter wordt tegengehouden en behoort dus tot

het z.g.n. filtreerbare virus. De gele koorts is niet, zoals velen meenen, endemisch in onze W.-I. koloniën, maar heerscht er alleen dan, wanneer zij er van buiten wordt ingebracht. Van Leent schreef in 1881: 'Toutes les fois qu'elle s'est montrée à Surinam elle y a été importée par la navigation' (blz. 101) en 'La maladie, toutes les fois qu'elle y est apparue, a été importée à Curaçao par la navigation' (blz. 112). Zij kan dus door strenge quarantaine-maatregelen geweerd en, eenmaal aangebracht, bestreden worden door strenge afzondering der lijders in muskietvrije barakken.

In Suriname schijnt de gele koorts voor het eerst in 1836 zich vertoond te hebben (vóór dien was er weinig gemeenschap met plaatsen waar de ziekte veelvuldig voorkomt); daarna in 1851; in 1854 was er weer een epidemie, die tot 1857 duurde; vervolgens heerschte de ziekte er weer in 1866 en daarna niet meer vóór 1902. Op Curaçao heerschte, volgens Teenstra, de ziekte in de laatste helft der 18de eeuw twee of driemaal. In 1803, 1807 en 1818 werd de kolonie weer bezocht en van 1838-1880 negenmaal. Na dien heeft de ziekte er zich telkens weer vertoond, beperkt blijvende tot enkele gevallen, behalve in 1894 en 1898, toen er resp. 60 en 16 gevallen waren. Van af 1909 is de ziekte er niet meer voorgekomen. Op St. Martin had men in 1801-1803 een hevige epidemie.

Influenza. Hevige epidemieën heerschten in 1823 en 1851 in Suriname. Sedert de laatste jaren verschijnt de ziekte in onze W.I. koloniën, evenals overal elders, bijna jaarlijks in meerdere of mindere mate.

Mazelen hebben in den regel een goedaardig verloop. Volgens Kappler, Surinam, blz. 265, maakt deze ziekte bij de Boschnegers echter vele slachtoffers.

Oogziekten heerschen vooral in de droge jaargetijden; in verband hiermede werd op Curaçao bij publ. van 1817 no. 14 het wit pleisteren van de buitenmuren der huizen verboden. In Suriname worden sedert 1889 de aan trachoom en andere oogziekten lijdende schoolkinderen op school behandeld.

Pokken hebben in vroegere jaren, vóór de invoering der vaccinatie, in Suriname groote verwoestingen aangericht. Voor zooveel bekend dagteekent de eerste epidemie van 1743. In 1763, door een slavenschip aangebracht, heerschte de ziekte er weer tot 1764. In 1785 had men er op nieuw de pokken. De volgende epidemie, die van 1789, eischte zooveel slachtoffers, dat men door verlies van slaven menige plantage heeft moeten verlaten. In 1800 en 1806 weer epidemieën, maar in mindere mate. De hevigste epidemie was die van 1819 en 1820, welke vooral voor de slavenbevolking noodlottig was, waarvan meer dan 10.000 bezweken. In 1823 op nieuw een epidemie, maar van weinig beteekenis, evenals de daarna voorgekomene. Sedert 1884 bezit Paramaribo een parc vaccinogène, terwijl sedert 1904 de vaccinatie voor onderwijzers en scholieren in de geheele kolonie verplichtend is gesteld.

Op Curaçao zijn pokken-epidemieën voorgekomen in 1815, 1827-28 en 1862; bij deze laatste was het aantal ziektegevallen ± 800, dat der overledenen 236. Bij Publ. van 7 Juni 1827 no. 4 werd tijdens de epidemie, de inenting met de gewone of natuurlijke pokstof strengelijk verboden, zoolang er koepokstof op het eiland aanwezig was. De publ. van 6 Juni 1844 no. 256, schreef de verplichte inenting voor schoolkinderen voor. In 1882 werd er een parc vaccinogène opgericht.

Typhus komt in de W.-I. koloniën zelden epidemisch voor, hoewel er op Curaçao gedurende de droogte, wegens het slechte drinkwater, nog al veel gevallen voorkomen. Van Leent hield een ziekte, die in 1779 in Suriname in de districten Cottica, Perica en Para geheerscht heeft, voor typhus. Als typhus is ook beschreven de epidemie, die aan een groot aantal Nederlandsche boeren van de kolonisatie aan de Saramacca in 1845 het leven heeft gekost.

Litt. M.D. Teenstra, De Ned. W.-I. Eilanden, Amst. 1836/37, I, 175, II, 226; Idem, De negerslaven in de kol. Suriname, Dordr. 1842, blz. 78 en 79; verschillende artikelen in het tijdschr. West-Indië. Haarlem, 1855-1858; F.W.L. Tydeman, Over

de epidemie van typhus, geheerscht hebbende op het etablissement voor de europ. kolonisatie in Suriname te Groningen aan de Saramacca in 1845. Akad.

proefschr. Leiden 1860; G.J. Simons, *Beschr. v.h. Eiland Curaçou*, Oosterwolde 1868, blz. 119-122; Dr. Van Leent, *La Guyane néerlandaise*, Arch. de médecine navale, t. XXXII, XXXIV, 1880, t. XXXV, 1881 (met veel litteratuur-opgaven); J.A. van Trotsenburg, *Refractie-afwijkingen en trachoom bij West-Indische schoolkinderen*, Nederl. Tijdschr. v. Geneesk. 18 April 1908, no. 16, blz. 1221-1245, J.J. Halfhide, *Schadelijke insecten en dieren*, Haarlem 1911, deel VI.

Epinephelus adscensionis

(Os.) J. & Sw. *Rock Hind*, ST. EUST. Fam. Serranidae. Zeevisch. Zeer verspreid door het westen van den Atlantischen Oceaan, van Florida Keys tot Brazilië, bij Ascension en St. Helena; hij zoekt rotsige plaatsen. Zijn vleesch wordt als fijner voedsel beschouwd dan de andere soorten van groepers. Zijn kleur is olijfgrijs met donkerder plekken; op verschillende deelen van het lichaam onregelmatige witte vlekjes. Er zijn vijf ronde zwarte vlekken langs de zijden van den rug; deze verdwijnen als de visch ouder wordt. Op kop en lichaam ook oranje bruine plekken. De rugvin is olijf met verspreide vlekjes, de staartvin bleek olijf met bleekere vlekjes. De aarsvin is rood en geteekend als de rugvin. Deze visch wordt 18 duim lang.

Epinephelus morio

(C. & V.) J. & G. *Meroe*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: Atlantische kusten van Amerika; van Virginia tot Rio Janeiro. De staartvin een weinig uitgesneden. De stekels der rugvin hoog, de zachte stralen niet. De kleur is olijfgrijs of olijfbuin, bewolkt met bleekerolijf. De kaken, het lager deel van de zijkanten van den kop en de borst hebben gewoonlijk een zalmkleur. Op het lichaam zijn zeer onregelmatig ronde grijswitte vlekjes. Vele donker oranjebruine stippen bevinden zich op den bek en onder de oogen. De zachte rugvin, de aarsvin en de staartvin hebben een breede blauwzwarte streep met een smalle witte rand; de stekelige rugvin smal met zwart berand. De buikvinnen een weinig donker, de borstvinnen licht olijf. Bij oudere exemplaren is de mondstreep vleezig rood, en zijn de vlekjes op het lichaam onduidelijk. Deze visch kan drie voet lengte bereiken en wordt veel gegeten.

Epinephelus striatus

(Bl.) J. & Eig. *Jacob Peper*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, Key West tot Brazilië. De staartvin is rond. De zachte stralen van de rugvin zijn hoog. De kleur is olijfgrijs, bleeker aan den onderkant, doffe witte wolken op de zijkanten. Op het lichaam vier onregelmatige olijfbuine dwarsbanden, die zich op de rugvin voortzetten. Een donker olijfkleurige band op den bek, door het oog en naar den schouder; vóór de rugvin bereiken die van beide kanten elkaar. Een andere band op de middenlijn van den bek, splitst zich bij de oogen en eindigt op het achterhoofd, zonder de schouderband te bereiken. Van het oog gaan naar beneden donkere schaduwen. Om het oog is een ring van donkere stippen. Op den

onderrand van het vooroogbeentje is een donkere streep. De onderrand van den kop en de borst zijn oranje getint. De rand van de rugvin is geel. De aarsvin en de staartvin met oranjegele randen. Buikvinnen zwart, een weinig geel aan de toppen. Borstvinnen licht oranje, donker aan den voet. Bij ondere ex. zijn de kleuren verzwakt. Een belangrijke voedselvisch, die 3 voet lang wordt, doch op de markt komen meest kleinere exemplaren.

Epiphyten

zijn planten, die de eigenschap bezitten op andere planten te leven zonder daaraan voedsel te onttrekken, zooals parasieten doen. In de gematigde streken zijn het meestal lagere planten, als wieren, korstmossen en mossen, die deze eigenschap bezitten; in de tropen en vooral in de streken waar een voldoende hoeveelheid regen valt, zijn er ook talrijke hoogere planten, die epiphytisch kunnen leven. Het zijn allen planten die een zóó groote behoefte aan licht hebben, dat de nogal duistere bodem van het oerwoud voor hen te donker is. In Suriname is het klimaat bijzonder geschikt voor de ontwikkeling van epiphyten, en ze zijn er dan ook zeer algemeen. Daar er niet veel voedsel en plaats voor aanhechting is op den boomtak, waarop ze leven, zijn het meest kleine planten. Ze zijn echter alle in het bezit van gemakkelijk verspreidbare zaden of vruchten, ten deele doordat de vruchten door vogels gegeten worden, zoodat de zaden met de excrementen van den vogel op de boomtakken kunnen komen, voor een ander deel doordat de zaden uiterst licht en klein zijn en door den wind zeer gemakkelijk verspreid worden. Om deze reden behooren ook vele varens tot de epiphyten, daar hunne sporen bijzonder gemakkelijk door den wind worden meegenomen.

De Orchideeën, waarvan in Suriname eenige honderden soorten vóórkomen, zijn een plantenfamilie waarvan een overgroot deel epiphytisch leeft. Ze hebben uiterst fijne en lichte zaden, die met een soort ballonnetje omgeven zijn, waardoor de mogelijkheid van verspreiding door den wind grooter wordt. Bovendien hebben ze meest harde en leerachtige bladeren, die op een waterrijke knol gezeten zijn. Daar reeds een korstondige droogte de boomschors waarop de epiphyt vastgehecht is, geheel doet uitdrogen, is zulk een waterreservoir van groote beteekenis. De harde leerachtige bladeren verdampen heel moeilijk water en ook dit maakt, dat de plant niet spoedig watergebrek heeft. De wortels der Orchideeën zijn ten deele hechtwortels, die de plant aan den tak vasthechten, ten deele voedingswortels, die in de spleten van de boomschors voedsel zoeken, ten deele luchtwortels, die vrij naar beneden neerhangen en in staat zijn door een omhullend weefsel water en waterdamp op te nemen.

De Araceeën of Aronskelkachtigen hebben besvruchten, die door vogels gegeten worden en waarvan de zaden met de uitwerpselen der vogels op de boomtakken kunnen komen, waar ze kiemen. De aldus gevormde planten maken vaak luchtwortels, die loodrecht naar beneden hangen en zoo lang worden dat ze den grond bereiken. Ze vertakken zich in den bodem en voeren dus ook uit den bodem voedsel naar de plant toe. Die luchtwortels doen dan sterk denken aan lianen, maar ze zijn veel weeker en slapper en zijn steeds cirkelrond op doorsnede.

Behalve de hierboven genoemde plantenfamilies der Orchideeën en Araceeën, zijn ook de Bromeliaceeën of boschananassen in den regel als epiphyten ontwikkeld. Men herkent ze gemakkelijk aan de rosetten van harde, meest aan den rand gestekelde bladeren. Sommige soorten komen ook voor op rotsplaten in het binnenland, waar ze trouwens dezelfde levensomstandigheden vinden als op de boomtakken n.l. veel licht en een tijdelijk drogen, moeilijk te doordringen bodem.

Verder leveren ook de familie der Gesneriaceeën, de Varens en nog talrijke andere plantenfamilies epiphytische vormen.

A.P.

Erfpacht.

Zie GRONDPOLITIEK.

Erigeron canadense

L. Fam. Compositae. *Foxtail*, BOV. E. Kruid met lijnvormige bladeren en bloemen in bloemhoofdjes geplaatst, die aan een rijk vertakte lange bloeiwijze staan.

Eriodendron anfractuosum

L. Zie CEIBA.

Erisma uncinatum

Warm. Fam. Vochysiaceae. *Siengri-kwari*, N.E. Een groote boom in het oerbosch. Van het hout maakt men singels. (zie aldaar).

Erithalis fruticosa

L. Fam. Rubiaceae. *Loembra blanco*, BEN. E. *Flambeau*, BOV. E. Heester met omgekeerd-eivormige zeer dikke leerachtige, glimmende, tegenoverstaande, tot 8 cm. lange bladeren; de steunblaadjes ingeplant op een uitspringende lijst, die de twee tegenoverstaande bladeren verbindt; de bloemen, in schermvormige pluimen, steken iets buiten de bladeren uit.

Eryngium foetidum

L. Fam. Umbelliferae. *Kwinti* of *Sneki-wiwiri*, N.E. Een kruidachtige plant, die veel aetherische olie bevat en als volksgeneesmiddel gebruikt wordt. In andere deelen van Amerika ook tegen slangenbeten in gebruik.

Erythrina corallodendron

L. Fam. Leguminosae. *Koraalboom* of *wilde koffiemama*, SUR. Een boom met gestekelden stam en roode bloemen, die overigens veel op de aangeplante koffiemama gelijkt.

Erythrina velutina

Willd. Fam. Leguminosae. *Koffi-mama*, SUR. en N.E. *Boontsji di paaloe*, *Boontsji Karta*, BEN. E. Boom met bruine, aan den voet zeer breede doornen en groote 3-tallige bladeren; eindblaadje tot 15 cm. met tot 5 cm. lange steel; bladeren en bladsteel grijsbruin viltig behaard. De boom wordt op de koffie- en cacao-plantages als schaduwboom gebruikt. (Zie CACAO, blz. 189.)

Erythrinus erythrinus

(Bl. & Schn.) Eig. (Syn. *ERYTHRINUS SALMONEUS* Gronov.) *Matoeri*, N.E. Fam. Characinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Rio Janeiro tot Suriname en Peru. Op het verhemelte is een smalle band tanden. De lengte van den kop is een vierde of iets meer van de lengte van het lichaam, zonder de staartvin. De bovenkant en de zijkanten van het lichaam zijn kastanje-bruin, de buik en de kieuwvliesen zijn blauwachtig. Op het kieuwdeksel een zwarte vlek van boven met zilvertint berand. De rugvin en aarsvinstralen hebben kleine ronde vlekjes. De staartvin is bruinachtig violet. De borst- en buikvinnen zijn zwartachtig.

Erythrolamprus aesculapii.

(Syn. *E. VENUSTISSIMUS* Schlegel.) Een slangetje tot de familie der Colubridae behorende, dat door vorm en teekening eenige overeenkomst vertoont met de slangen uit het geslacht ELAPS, van welke het zich echter onderscheidt door de afwezigheid van de gifftanden vóór in de bovenkaak. Bij *E. aesculapii* zijn de 10-15 voorste tanden in de bovenkaak allen van dezelfde grootte en worden gevolgd door eene open ruimte en daarna door een paar iets grootere tanden, welke meestal voorzien zijn van eene groef aan de binnenzijde. Verder is bij *E. aesculapii* de kop duidelijker van den hals afgescheiden dan dit bij de Elapssoorten het geval is, en treft men altijd drie schildjes aan tusschen het neusgat en het oog, n.l. het achterste neusgatschild, het teugelschild en het voorste oogschild; terwijl bij ELAPS het teugelschild *altijd* ontbreekt. De kop is geel gekleurd met één zwarten band over den snuit, door de oogen, en een volgenden midden over den kop. Verder treft men zwarte dwarsbanden, in paren geplaatst, over het geheele lichaam. Meestal zijn er 11-14 paren van deze banden tusschen kop en staart. De ruimte tusschen de 2 banden van ieder paar is rood gekleurd en ongeveer zoo breed als de band zelf. De roode schubben vertoonen meestal een zwarte vlek aan het uiteinde. Deze soort komt zoowel in Suriname als ook in Brazilië voor.

Erythroxylum havanense

Jacq. Fam. Erythroxyloaceae. *Bracelet*, BOV. E. Boom met omgekeerd eivormige, naar den voet toe zeer versmalde bladeren; de stelen van de uitgebloeide bloeiwijzen zijn voorzien van een groot aantal schubben; de vruchten zijn 0,5 c.m. lang.

Eschweilera.

Fam. Lecythydaceae. *Baboen-godo* en *Kwatta-patoe*, N.E. Groote boomen, die eigenaardige met een deksel openspringende vruchten hebben, welke daardoor aan een pot doen denken. Van daar de inlandsche naam, die pot van de baboen (Mycetes) of kwatta (Ateles) beteekent. Alleen de soorten met groote vruchten heeten Baboen-godo of Kwatta-patoe. (Zie ook LECYTHIS.)

Eschweilera longipes

Miers. Fam. Lecythidaceae. *Barklak*, SUR. *Barkrakki*, N.E., ook wel *Man-barklak*, (AROW. *Kakaralli*). Een groote boom waarvan het hout een uitstekend bouwhout is, en wegens zijn weerstandsvermogen tegen water en de paalworm vooral bij waterwerken zeer gezocht is en dan ook veel uitgevoerd wordt.

Esser (Rutgers Hermanus).

Zie GOUVERNEURS.

Eucalyptus globulus

Lab. Fam. Myrtaceae. Van dezen Australischen boom, de gomboom, werden een 25-tal jaren geleden eenige exemplaren in Suriname ingevoerd en hier en daar geplant als voorbehoedmiddel tegen de malaria. De meeste zijn echter bezweken.

Eucharis grandiflora

Planch. Fam. Amaryllidaceae. *Eucharis lily*, BOV. E. Bloemdek klokvormig, stervormig met een klokvormige bijkroon; bladeren kromnervig. Gekweekt.

Eugenia axillaris

Willd. Fam. Myrtaceae. *Choakberry*, *Pigeonberry*, BOV. E. Boompje met kortgesteelde dikke eivormige tot ruitvormige, tegenoverstaande bladeren; de bloemen zijn klein en staan in dichte schijnkransen in de oksels der bladeren. Komt voor in de bosschen.

Eugenia floribunda

West. Fam. Myrtaceae. *Guaveberry*, BOV. E. Boompje met lancetvormige tot 5 c.m. lange bladeren; de bloemen zijn klein en staan in kopjesvormige bloeiwijzen in de oksels der bladeren. Groeit in de bosschen.

Eugenia jambos

L. (Syn. *JAMBOSA VULGARIS* D.C.) Fam. Myrtaceae. *Pommereos*, SUR. *Plumrose*, BOV. E. Een vrij lage boom met donkergroene tot bruinachtige min of meer bolvormige kroon en smalle tot 15 cm. lange lancetvormige bladeren. De groote witte bloemen staan in eindelingsche of okselstandige tuilen. De vruchten zijn ongeveer bolvormig, 3-4 cm. in middellijn, met 4 blijvende samengebogen kelkklippen aan den top, van buiten bleekgeel of iets groenachtig. De plant wordt in Suriname gekweekt wegens de sterk naar rozen riekende vruchten, die rauw gegeten worden. Ook in Oost-Indië, vooral op Java veel gekweekt onder den naam *Djamboe-ajer-mawar*. Vaderland

niet precies bekend, vermoedelijk O.-Indië. Oude kultuurplant. In Suriname heerscht (of heerschte) de meening dat het eten der vrucht lepra veroorzaakt.

Eugenia javanica

Lam. (Syn. *JAMBOSA ALBA* Bl.) Fam. Myrtaceae. *Curaçaosche appel*, SUR. *Krosou-appra*, N.E. *Kaasjoe di Surinaam*, BEN. E. Een nogal lage, hoogstens 8 M. hoge boom met breede pyramide-vormige kroon en grauwen stam. De witte of iets roomkleurige bloemen staan in eidelingsche of okselstandige pluimen, meest 3 bloemen bij elkaar aan elken zijtak van de pluim. Vruchten kort kegelvormig 4-5 c.m. lang, bleek-groen tot bijna wit, of glimmend

rood. De platte top van de vrucht is uitgehold waarover zich de vier vleezig geworden kelkslippen heenbuigen. De plant wordt in Suriname en op Curaçao in tuinen gekweekt wegens de smakelijke vruchten die rauw gegeten worden. Zij is afkomstig van den Maleischen archipel en wordt op Java onder den naam *Djamboe-samarang* zeer veel gekweekt.

Eugenia ligustrina

Willd. Fam. Myrtaceae. *Blackberry, Blackcherry*, BOV. E. Boom met aan de bovenzijde sterk glanzende ellipsvormige bladeren, waarvan aan de onderzijde de middennerf zeer sterk uitspringt; de bloemen met een groot aantal meeldraden staan op meer dan 2 cm. lange stelen. Groeit in de bosschen.

Eugenia malaccensis

Lam. (Syn. *JAMBOSA DOMESTICA* Bl.) Fam. Myrtaceae. *Pommerak*, SUR. Een nogal hoge boom met regelmatige pyramidevormige kroon en rechten stam. De wijnroode tot purperroode bloemen met dito meeldraden staan in dichte trossen aan de vaak ontbladerde dikke takken. Vruchten 5-8 cm. lang, meest peervormig, de top door de ingebogen, niet vleezigwordende kelkslippen gekroond, van buiten wijnrood tot purperrood. De plant wordt in Suriname gekweekt wegens de geurige vruchten, die gestoofd gegeten worden. Zij behoort thuis in den Indischen Archipel en wordt op Java veel gekweekt onder den naam *Djamboe tersana*.

Eugenia monticola

D.C. Fam. Myrtaceae. *Birdsberry*, BOV. E. Boompje met lancetvormige tot 3 cm. lange leerachtige bladeren; de bloemen zijn zeer klein en staan in kleine trosvormige bloeiwijzen in de oksels der bladeren. Groeit in de bosschen.

Eugenia procera

Poir. Fam. Myrtaceae. *Basterd black-berry*, BOV. E. Heester of boompje met ruitvormige, dikke leerachtige tegenoverstaande, tot 3 c.m. lange bladeren; de bloemen zijn tot 1 cm. lang gesteeld en staan in schermvormige bloeiwijzen in de oksels der bladeren. Groeit in de bosschen.

Eugenia uniflora

L. Fam. Myrtaceae. *Surinaamsche kersenboom*, SUR. *Honey-berry, Surinam cherries*, BOV. E. Kleine boom met elliptische tegenoverstaande bladeren, dun leerachtig, aan de bovenzijde donker glimmend, de witte bloemen op tot 1,5 cm. lange stelen

alleenstaande in de bladoksels. De zuurzoet smakende vruchtjes worden ook wel ingemaakt.

Eunectes murinus.

(Syn. *BOA MURINA*). Waterboa, Anaconda. N.E. *Aboma*, AROW. *Kamoedi*. Deze slang, tot de familie der Boidae behorende, onderscheidt zich van de slangen, die tot het geslacht *Boa* behooren, doordat het neusgat bij *Eunectes* gelegen is tusschen drie schildjes; het meest naar het midden gelegen van deze 3 schildjes van de ééne zijde raakt het overeenkomstige van de andere zijde, vlak achter de punt van den snuit. Bovendien is de bovenzijde van den kop, die achter de oogen, even als dit bij *Boa* en *Corallus* het geval is, met schubben bedekt is, daarentegen op den snuit en tusschen de oogen bedekt met grootere schildjes. De kleur is donker olijfkleurig bruin met twee rijen groote, ovale zwarte vlekken op den rug; de onderzijde is witachtig met donkere vlekken. De bovenzijde vertoont een eigenaardigen iridesceerenden weerschijn. *E. murinus* is de grootste van alle amerikaansche slangen en kan reusachtige afmetingen bereiken. Er werden exemplaren van 6, 7, 8, jazelfs van 10 Meter lengte aangetroffen, die naar verhouding eene aanzienlijke dikte hadden bereikt. Bates maakt melding van een exemplaar van 6 Meter met een lichaamsomvang van 60 cm. Kappler beschrijft een reuzenexemplaar van 30 rijnlandsche voeten met een dikte van een menschenlichaam. Zij leven meestal in de nabijheid van water en kunnen zelfs geruimen tijd onder water vertoeven; somtijds treft men hen aan op de onder water staande graslanden langs de oevers der rivieren. Zij voeden zich met vogels en zoogdieren, welke laatsten zij waarschijnlijk vangen als deze de rivier overtrekken. Kappler vond in den maag van een exemplaar van 17 voet lengte een Capybara (waterzwijn) van 50 kilogram gewicht. Men beweert dat deze reuzenslang soms ook den mensch aanvalt. Na een rijkelijken maaltijd trekken deze dieren zich in de eenzaamheid terug om den buit op hun gemak te verteren en worden dan somtijds aan de rivieroeveren in 't water of op boomstammen aangetroffen. Zij verspreiden vooral gedurende deze spijsvertering een zeer onaangename sterke stank.

Men bericht dat *Eunectes* gedurende de paring, over welke nog weinig bekend is, een eigenaardig brommend geluid maakt. De jonge dieren schijnen zich in het moederlichaam geheel te ontwikkelen en levend geboren te worden. Verscheidene malen werden in gedoode vrouwelijke exemplaren eieren (eenmaal zelfs 80 stuks) aangetroffen in welke de jonge dieren bijna tot volkomen ontwikkeling waren gekomen en eene lengte van 30-45 cm. bereikt hadden.

In Suriname komt *E. murinus* vrij veelvuldig in de nabijheid der rivieren voor, en wordt 't zij drijvende in het water, 't zij op steenen, grasvlakten of boomstammen liggend meermalen waargenomen. De Indianen verzekeren dat de Anaconda zich met den kaaiman paart. De aanleiding tot dit vreemde verhaal schijnt gezocht te moeten worden in gevechten, die tusschen deze twee diersoorten plaats grijpen. Kappler verhaalt hoe hij in 1874 de Wanekreek bereizende getuige was van eene dergelijke ontmoeting tusschen Waterboa en Kaaiman. Hij kon alleen vaststellen dat de slang zich om het lichaam van den Kaaiman had gekronkeld; een schot uit Kappler's geweer joeg de dieren uit elkaar.

v.L.d.J.

Eupatorium laevigatum

L. Fam. Compositae. *Oeman-Koenami*, N.E. Een plant die eenige gelijkenis heeft met de *Man-Koenami* (*Clibadium surinamense*) maar niet vergiftig is.

Euphorbia

L. Fam. Euphorbiaceae. *Jeerba di leetsji*, BEN. E. Verschillende soorten van dit geslacht, vooral de kruiden, die melksap bevatten, worden *Jeerba di leetsji* genoemd; ze hebben meestal kleine blaadjes en kleine vruchtjes, die in drieën uiteenvallen.

Euphorbia brasiliensis

Lam. Fam. Euphorbiaceae. *Sabana-mirki-wiwiri*, N.E. Een kleine bruinachtige plant met een wit melksap. Ook andere Euphorbia-soorten (b.v. *E. pilulifera* L.) dragen dien naam.

Euphorbia cotinifolia

L. Fam. Euphorbiaceae. *Manzalienja bobo*, BEN. E. Boom met bijna cirkelvormige, tot 7 cm. lange aan den top duidelijk ingesneden lang gesteelde, leerachtige bladeren; de plant bevat vergiftig melksap.

Euphorbia cotinoides

Miq. Euphorbiaceae. *Koenaparoe* of *Goenaparoe*, N.E. Een kruidachtige plant die als vischvergift gebruikt wordt.

Euphorbia heterophylla

L. Fam. Euphorbiaceae. *Joseph's coat*, BOV. E. Een sierplant met liervormig ingesneden bladeren en bloeiwijzen waarvan de schutbladen gekleurd zijn. Wordt gekweekt.

Euphorbia petiolaris

Curt. Fam. Euphorbiaceae. *Black mangeniel*, BOV. E. Heester met eivormige, bijna cirkelronde 1,7 cm. lange bladeren op

langen bladsteel; de plant bevat veel melksap.

Euphorbia pilulifera

L. Fam. Euphorbiaceae. *Chickenweed*, BOV. E. Laag kruidachtig plantje met langwerpige zeer spits toeloopende, getande, bijna zittende bladeren; de bloemen klein, groen, staan in dichte kluwens in de oksels der bladeren.

Euphorbia pulcherrima

L. Fam. Euphorbiaceae (Syn. *POINSETTIA PULCHERRIMA* Grah.). *Biefstuk*, SUR. *Star of Bethlehem*, BOV. E. Sierplant met breed-eivormige bladeren, ter weerszijden voorzien van twee groote tanden. De fluweelachtige, vuurroode schutbladeren maken de plant tot een sieraad in de tuinen. De plant bevat veel melksap.

Euphorbia thymifolia

Burm. Fam. Euphorbiaceae. *Mirki-wiwiri*, N.E. *Children chickenweed*, BOV. E. Een algemeen voorkomend neerliggend kruid met eivormige blaadjes van 0.5 cm. lengte; het witte melksap, dat de stengel bevat, wordt aangewend tegen wratten. Een afkooksel der geheele plant wordt gedronken tegen buikpijn. Een afkooksel der plant met suiker en het sap van een lemmetje wordt ingenomen tegen witte vloed.

Eupomacentrus

-soorten worden in het Papiamentsch *Ladroncjie* genoemd. *Eupomacentrus fuscus* (C. & V.) J. & Ev. *Ladroncjie*, PAP. Fam. Pomacentridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië en de kust van Brazilië, noordelijk tot Key West, nabij koraalriffen. De schubben zijn groot en ruw. De zijlijn loopt evenwijdig met den rug en eindigt op gelijke lijn als de rugvin. De kleur is donkerbruin tot bijna zwart, de randen van de schubben zijn donkerder. De vinnen donkerbruin tot zwart. Een zwarte okselplek. Eenige dofwitte plekken op den kop en bij den voet van de aarsvin. Zeer jonge exemplaren hebben een oogplek op de rugvin en een donkere plek op den staartsteel achter de rugvin. Oudere exemplaren hebben kortere buikvinnen, een sterker getand voorkieuwdeksel, een hooger lichaam en een lichtere en meer effen kleur.

Europeesche kolonisatie in Suriname.

Laat men de vestiging van Portugeesche Israëlieten uit Brazilië in de 17de eeuw - als zijnde geen Europeesche kolonisatie in den gebruikelijken zin - buiten beschouwing, dan is de uitslag der verschillende pogingen om (noord- of midden-) europeanen in Suriname te doen koloniseeren weinig bemoedigend.

I.

Als eerste poging is aan te merken die der *Labadisten* in het laatst der 17de eeuw, onder het gouverneurschap van v. Aerssen v. Sommelsdijk, wiens zusters tot de genoemde, destijds bij Wieuwerd in Friesland op Thetinga- of Waltha-State gevestigde, communistische secte behoorden, welke zich geroepen gevoelde in S. het evangelie te verkondigen. In 1684 vertrok een groep naar S., legde daar, tegen den raad des Gouverneurs, op 40 uren afstands van Paramaribo, een plantage aan, en ervoer spoedig ontgoocheling: slaven bleken onmisbaar voor het zware werk, deze slaven bleken kwalijk bekeerbaar tot het Christendom, de hoedanigheid van den grond viel tegen, Indianen bestookten de kolonisten, ziekten braken uit en de eendracht der broeders maakte plaats voor twisten. Dezen toestand treft een tweede groep kolonisten aan, na een rampspoedige reis. Vele Labadisten keerden naar Europa terug, anderen stierven in S.; van de kolonie is geen spoor overgebleven. (Zie Hartsinck, II 573. - H. van Berkum, De Labadie en de Labadisten, Sneek 1851. II 43 v., 132 v. - Wolbers, Gesch. van Suriname, Amst. 1861, blz. 67-70. - J. Hepkema, Wieuwerd en zijn historie, Heerenveen 1903.)

II.

Uit het midden van de 18de eeuw zijn enkele nieuwe pogingen bekend, met *Paltser en Bazeler boeren*; van 87 personen, die in 1749 waren aangekomen, waren na 2 jaar slechts 7 mannen en 4 vrouwen over. Tegen de koorts en tegen de aanvallen der boschnegers was deze kolonisatieproeve niet bestand gebleken.

III.

Uit 1756 wordt andermaal van een mislukte poging bericht, van een vestiging n.l. *aan het Oranjepad*, onder leiding van een duitscher, Von Bülow, bedoeld als versterkte voorpost tegen de weggelopen slaven, meer een militaire vestiging trouwens dan een agrarische, daar zij volop van slaven was voorzien. Ook deze vestiging heeft het leven niet kunnen houden.

IV.

Van meer beteekenis werd de 19e eeuw, welke drie proeven heeft aan te wijzen.

De belangrijkste daarvan is die der thans nog *bij Paramaribo levende Nederlandsche boeren*, welke uit de 40er jaren dateert, toen men, ziende den achteruitgang van het plantagewezen in verband met de af schaffing van den slavenhandel en vreezende, dat de aanwezige negers binnen betrekkelijk korten tijd zouden uitsterven, de kolonie van andere arbeidskracht wilde voorzien en meende, deze te kunnen vinden in boeren uit het moederland. Aan drie dorpspredikanten, die in 1841 den Koning een ontwerp deden toekomen van 'vrije' kolonisatie, werd de gevraagde opdracht verleend; een hunner, vergezeld door eenige goede landbouwers, begaf zich in 1843 naar S. De keuze viel op een, hoewel om gezondheidsredenen van medische zijde aanstonds ontraden, terrein aan den benedenloop der Saramacca (de verlaten plantage *Voorzorg*), waar in Juni 1845, nadat de predikant zelf reeds aan de uitvoerbaarheid was gaan twifelen en naar

Nederland was teruggeroepen, het eerste schip met 17 gezinnen (104 personen) aankwam.

Behoorlijke voorbereiding bleek, vermoedelijk wegens misverstand tusschen Paramaribo en Den Haag, achterwege gebleven. Voor de verwachte gezinnen (50 in 't geheel) waren slechts 28 woningen gereed, op moerassigen grond; de bouwgronden waren niet in gereedheid gebracht, gereedschappen, werktuigen, vee, levensmiddelen, behoorlijk drinkwater, niets was in voldoende mate aanwezig; 13 gezinnen betrokken woningen op *Voorzorg*, 4 vonden onderdak in een kazerne op Groningen, aan den overkant van de rivier.

De spoedig daarna aankomende tweede bezending (12 gezinnen) kon kiezen tusschen de nog niet betrokken slechtste woningen op *Voorzorg* en te enge behuizing in bovenvertrekken van de kazerne.

Spoedig breekt ziekte uit (typhus gastricus contagiosus, volgens dr. Tydeman, een arts van een naburige plantage, die de epidemie heeft meegemaakt) en van de twee eerst aangekomen groepen waren, toen eenige weken later het derde schip aankwam, reeds velen gestorven. Van de 384 kolonisten, die achtereenvolgens op *Voorzorg* en Groningen zijn aangekomen, zijn slechts 11 niet door de ziekte aangetast en zijn 189 overleden. Als oorzaak der epidemie gaf dr. T. aan: te veel personen per schip, te zware scheepskost, psychische depressie (teleurstelling, berokkend door de van regeeringswege betoonde nalatigheid), ontberingen ter plaatse, aankomst te vroeg in het jaar, de met de seizoen wisseling gepaard gaande klimatologische invloeden, de hierdoor ontstaande miasmata paludiosa, individueele praedispositie en onvoorzichtigheid, de moerassige plaats van vestiging, de slechte behuizing, besmetting (m.n. ten aanzien van de vierde groep, die niet van de vroeger aangekomenen afgescheiden is gehouden en waarvan in

korten tijd de helft stierf). Onder de slachtoffers bevond zich ook een der twee predikanten-leiders; de andere bleek tegen zijn taak van leider eener kolonisatie-proeve niet opgewassen.

Na afloop der epidemie treedt op Groningen, waar de hygiënische toestanden beter waren dan op het spoedig verlaten *Voorzorg*, eenige verbetering in, die evenwel maar kort duurde: het misnoegen tegen den leidsman nam toe; 56 kolonisten (w.o. vele weduwen en weezen) keerden naar Nederland terug; anderen vestigden zich in Boven-Suriname (Rama) zonder succes; een derde groep probeerde het opnieuw, bij Paramaribo, als veeboeren. Toen officieel de kolonie te Groningen werd opgeheven (1853), bestond zij nog slechts uit 43 personen, w.o. slechts één volwassen mannelijk kolonist (de anderen waren weduwen en weezen of behoorden tot beambtengezinnen).

In hen, die zich bij Paramaribo hadden gevestigd, is de kiem te zien der daar thans nog bestaande kolonie. Aanvankelijk vijf gezinnen, die met behulp van gouverneur Van Raders een zekere welvaart hebben weten te bereiken, bedroeg reeds in 1855 dit aantal 15 en dat der personen 73. Dit laatste cijfer stijgt tot 236 in 1862, valt in 1863 plotseling op 185; van 52 personen bericht het Kol. verslag, dat zij overgingen tot andere beroepen. De daling blijft dan jaren lang met kleine schommelingen aanhouden: in 1885 was het getal nog slechts 116. Sindsdien vindt een vrij regelmatige stijging plaats, tot 270 in 1908, na welke jaren het K.V. geen cijfers meer mededeelt. Bij deze cijfers valt op te merken, dat met den aanwas van het aantal personen een, iets minder regelmatige, vermeerdering van den runderstapel samenging, en dat sinds 1868 het K.V. af en toe uitdrukkelijk verband legt tusschen de stijgende welvaart van sommigen der kolonisten, en de omstandigheid, dat zij inheemsche werkkrachten gebruikten en den landbouw meer uitoefenden als grootbedrijf.

Geheel volledig laat zich de geschiedenis der kolonisten niet reconstrueeren. De mededeelingen in het K.V. zijn niet volledig, terwijl oordeelvellingen over hun toestand schaarsch zijn en onderling tegenstrijdig*).

Uit 1855 dateert een adres van vier der kolonisten aan de Staten-Generaal, dat hoopvol opwekt tot uitbreiding der kolonisatie, ja zelfs in de toekomst een volledig bevolkt Suriname ziet! In 'De Gids' van 1888 (III bl. 181 c.v.) is een ongunstig oordeel te vinden van dr. H.F.C. ten Kate, die een paar jaar te voren de kolonie bij Paramaribo had bezocht, en wiens meening treffend bevestigd wordt door dr. Joest ('Intern. Arch. für Ethnogr.' Bond V. Suppl. Leiden 1893). Beide ethnologen constateerden degeneratie, welke door Joest uitdrukkelijk in verband werd gebracht met het feit, dat vermenging met inboorlingen door de boeren zorgvuldig vermeden was.

Regeeringsuitlatingen (sporadisch voorkomende m.n. in de Kol. Verslagen van omstreeks dien tijd) luiden evenmin optimistisch, totdat het K.V. over 1892 plotseling melding maakt van een den Gouverneur verstrekte opdracht om het vraagstuk eener kolonisatie op grootere schaal in studie te nemen. Het feit, dat de kolonisten zich hadden weten te handhaven, wordt er als motief genoemd. In 1892 wordt dan in S. een commissie van onderzoek benoemd, waarin drie der boeren. Het rapport van deze commissie is verschenen in 1896. Dit verslag bevat waardevolle gegevens, die te meer doen betreuren, dat zij sindsdien niet zijn bijgehouden, zoodat men b.v. nergens volledig kan worden ingelicht over de oorzaken, die van 1895 tot 1908 het aantal der kolonisten deden klimmen van 181 op 270, noch over eventueele verschillen in de samenstelling der kolonie naar geslacht en leeftijd, noch van den

*) In de 'Schriften des Vereins für Sozialpolitik', Band 147 ('Die Ansiedelung von Europäern in den tropen', Zweiter Teil, bl. 115 en volgende) heeft schrijver dezès getracht de verschillende gegevens samen te vatten en critisch te groepeeren.

omvang der vermenging met personen van ander ras. Daarnaast is vast te stellen, dat het verslag zelf op eigen leemten wijst inzake het door de kolonisten bezeten vee en hun onroerende goederen; wèl wordt als de meening der drie boeren-leden vermeld, dat de gezamenlijke waarde van de vermogens der boeren op f180.000 kon worden geschat, wat per gezin (en dus na deeling door 36) een gemiddeld gezinsvermogen van f5000 aanwijst.

Het verslag is optimistisch getint en staat een nieuwe proefneming (met vermindering der vroeger begane fouten) voor.

Uit het verslag laat zich afleiden:

Op 31 Dec. 1895 waren in Suriname aanwezig 220 kolonisten (waarvan 171 landbouwers), die òf persoonlijk de Saramacca-proef hadden meegemaakt òf afstamden van de kolonisten uit dien tijd. Van deze 171 waren 153 in Suriname geboren, waarvan 118 uit huwelijken tusschen deze kolonisten onderling en 14 uit huwelijken tusschen deze en andere kolonisten (meerendeels van de beneden onder V te vermelden kolonie Kappler); 3 kinderen hadden een 'Europeaan' als vader, 1 kind als moeder; 5 kinderen een 'inboorling' als vader, 8 kinderen als moeder; 2 kinderen hadden een moeder met een europeeschen naam, doch die niet als 'Europeaan' wordt vermeld; derhalve is gemengd bloed mogelijk bij 15 van deze kinderen.

Geordend naar ouderdom waren:

	Vrouwen.	Mannen.	Totaal.
± 70-60 jaar	5	4	9
± 59-50 jaar	4	5	9
± 49-40 jaar	6	9	15
± 39-30 jaar	11	10	21
± 29-20 jaar	8	13	21
± 19-15 jaar	6	6	12
beneden 15 jaar	44	40	84
	-----	-----	-----
	84	87	171

De 'jeugd' was dus in 1895 beter vertegenwoordigd dan voor ± 10 jaar dr. Ten Kate waarnam.

Dit klopt met de huwelijksfrequentie: van de 171 waren 121 ongehuwd, maar van deze 121 waren er slechts 17, die, noch te oud, noch te jong, wat hun leeftijd betreft gevoegelijk gehuwd hadden *kunnen* zijn.

Minder bevredigend was de huwelijksvruchtbaarheid (de tabellen van het verslag vermelden echter de gestorven kinderen niet!): per huwelijk 2.48 of, met weglating van eenige jonge en voor uitbreiding derhalve zeker nog vatbare gezinnen, 2.72.

Uiterlijke welstands-cijfers, voor 1895 aan het verslag der commissie, voor vroeger aan de Koloniale Verslagen ontleend, geven aan in hectaren:

	Eigendom.	Pacht	Weide.	Bouwland.
1868	1132	8.5	234	85
1873	720	?	?	?
1874	1084	11.5	215	64
1876	1031	?	238	63

1877	1132	8.5	234	85
1878	1228	?	221	41
1880	1228	?	221	41
1895	1461	8.1	?	?

Het verslagder commissie ziet hierin een snelle vermeerdering van bezit; percentsgewijs nam evenwel het aantal kolonisten van 1868 tot 1895 ongeveer dubbel zoo snel toe als hun grondbezit, minder snel daarentegen dan hun veestapel.

Het Kol. Verslag van 1908 bevat het jongste nieuws van beteekenis (Bijl. M⁴). Het begint met vast te stellen, dat noch uit ambtelijke, noch uit particuliere bronnen een volledige geschiedenis is op te bouwen, geeft dan het woord aan een der oude kolonisten van de Saramacca en voegt daaraan enkele eigen opmerkingen toe. De oude kolonist klaagt bitter over den Saramaccatijd, constateert verbetering m.n. sinds de afschaffing der slavernij (1863) doch langzamen teruggang sinds (na 1890) de mededinging der Britsch-Indische immigranten den tuinbouw der boeren in den grond boorde en hun slechts de veeteelt als mogelijk bestaansmiddel overliet; persoonlijk landarbeid te verrichten, acht hij op den duur voor Europeanen niet doenlijk; vermogend is volgens hem geen der boeren geworden, maar nagenoeg niemand hunner lijdt armoede: de jaarlijksche inkomens bewegen zich tusschen f1000 en f2000; vroeger kwamen, zij het zelden, wel inkomens van f3000 en hooger voor; het vermogen aan onroerend goed van den rijksten boer schatte hij op f30.000. Het K.V. voegt hieraan toe, dat andere kolonisten (wier afhankelijkheid aan het land grooter pleegt te zijn dan hun sympathie voor het gouvernement) zich uitlaten in denzelfden zin; het bevestigt in het algemeen de mededeelingen van den ouden kolonist en acht ook de toekomst der boeren als veetelers bedreigd, zoo niet het gouvernement hun grond door betere afwatering in waarde doet winnen. Overigens is de steller der Bijlage van meening, dat totnu de kolonisatie-proef tamelijk wel is geslaagd.

In hetzelfde stuk wordt echter getuigd, dat het tweede, maar vooral het derde geslacht der kolonisten duidelijke sporen van degeneratie aanwijst; dat de jongeren bedenkelijk 'vernegeren' en dat er nog slechts eene familie is, die zich niet met inboorlingen heeft vermengd.

Deze laatste mededeeling is te opmerkelijker, waar Joest in 1890 algeheele ontstentenis van dergelijke vermenging waarnam (en juist hierin een oorzaak van degeneratie zag) en uit het verslag der commissie van 1892 volgt, dat in 1895 deze vermenging zeldzame uitzondering was.

V.

In en na 1853 heeft de Duitscher August Kappler gepoogd, *aan de Marowijne* te koloniseeren met *Wurtembergsche houthakkers*, in het geheel 51 personen, benevens *twee Egmondsche visschersgezinnen*. De poging is mislukt: de onderlinge verhouding der kolonisten was slecht; hun gezondheidstoestand moet in den beginne goed zijn geweest, maar vrij spoedig teisterden hen hevige koortsen; een door den Gouverneur naar de kolonie gezonden arts rapporteerde economisch in ongunstigen zin; spoedig daarna ontsloeg Kappler zijn arbeiders; enkelen hunner, ook een van de Egmondsche visschers, sloten zich aan bij de Paramaribosche boeren.

VI.

In 1896 (Februari) kwamen, onverwacht en ook persoonlijk onvoorbereid, 18 *Duitschers* (10 mannen, 2 vrouwen en 6 kinderen) in Paramaribo aan, voornemens

in persoon landarbeid te verrichten. De indruk, dien zij psychisch en moreel maakten, was gunstig en door goede getuigschriften werd deze indruk versterkt. Den raad des Gouverneurs, zich niet in het malaria-achtige bovenland te vestigen, sloegen zij, zich beroepende op hun vegetarische levenswijze, in den wind. Het Gouvernement, ziende dat hun besluit vast stond, heeft hen toen zooveel mogelijk geholpen, doch reeds na een maand waren 2 hunner gestorven en moesten de anderen, w.o. zwaar zieken, in het hospitaal te Paramaribo worden opgenomen.

De Nederlandsche regeering heeft destijds, naar aanleiding van dit geval, in het openbaar tegen dergelijke kolonisatie-proeven van particulieren gewaarschuwd.

VII.

In 1911 is, volgens dagbladberichten, namens den Gouverneur, door den Duitschen consul te Paramaribo *kolonisatie ontraden aan een Duitscher*, die zich tot vestiging als landbouwer op eigen risico bereid had verklaard op voorwaarde van vrijen overtocht voor zich en zijn gezin en die, bij welslagen van zijne poging, uitgebreider kolonisatie door Duitschers in uitzicht had gesteld. Het Gouvernement gaf bij monde van den consul te kennen dat het, gezien het mislukken van vroegere pogingen, zijn hulp meende te moeten beperken tot het verschaffen van grond, welk antwoord den aspirant-kolonist blijkbaar heeft afgeschrikt. Vgl. beneden onder IX.

VIII.

Nadat het Verslag der Commissie van 1892 een hernieuwde poging tot kolonisatie met Nederlandsche landbouwers had aanbevolen, kwam eerst in 1905 bij de Koloniale Staten een ontwerp-verordening in, in welke memorie van toelichting, met beroep op de door de boeren bij Paramaribo verkregen resultaten, een plan werd ontwikkeld om, eerst vijf, daarna tien *Nederlandsche boerengezinnen* per jaar, tot samen vijftig, op kosten der kolonie te doen overkomen; voor elk gezin een huis te zetten met 2 h.a. bouwgrond; zoolang de kolonisten niet zelven produceerden, voor levensmiddelen te zorgen en hun gedurende de eerste jaren vee, zaad, gereedschappen en arbeidsloonen renteloos voor te schieten. De kosten werden geraamd op drie ton.

Het Voorloopig Verslag der Koloniale Staten luidde noch beslist ten gunste, noch ten nadeele van het ontwerp: voor- zoowel als tegenstanders bleken aanwezig. Inzonderheid op grond van een der tegenargumenten, dat der te bezwarende kosten, verklaarde intusschen des Gouverneurs opvolger in de Memorie van Antwoord, dat hij het plan niet wenschte ten uitvoer te leggen en hoogstens zou te vinden zijn voor het verschaffen van woningen en grond, derhalve niet van vrijen overtocht, noch van tijdelijk vrij onderhoud en een renteloos voorschot.

IX.

De opvolger wederom van dezen Gouverneur zag een voorstel zijnerzijds om te *koloniseeren met Portugeezen van Madera* - zie over Maderanen ook IMMIGRATIE - ongunstig door de Staten ontvangen en heeft, in antwoord op een hernieuwde aanprijzing in het Voorloopig Verslag van kolonisatie met Nederlandsche landbouwers, dit laatste denkbeeld met beslistheid afgewezen. Onder zijn bestuur viel ook de boven onder VII vermelde poging tot kolonisatie voor.

Een uitvoerige literatuuropgave over kolonisatie-proeven met Europeanen in Suriname vindt men o.m. in de Catalogussen van de Kol. Bibl. te Paramaribo, van de Bibl. v.h. Dept. van Koloniën, van de Bibl. v.h. Kon. Inst. voor de T.L. en Volkenkunde v. Ned.-Indië en het Ind. Genootsch. en bij H. Pyttersen Tz. Europ. Kolonisatie in Suriname, 's Grav. 1896.

D. van Blom.

Eurypyga helias.

Zonreiger of *Zonvogel*, SUR. *Son fowroe*, N.E. *Akere*, KAR. *Ojakoja*, AROW. Een tot de Eurypygidae behorende vogel, die eenige overeenkomst heeft met een reiger, maar wiens bouw met dien der waterhoenders overeenkomt. De prachtig gekleurde vogel is bruin, met zwarte banden en stip-

pen; hij is een pronker, staat gaarne in de zon, met uitgespreide vleugels en staart, den hals en de uitgespreide vleugels en staart naar alle kanten keerende. Bemerkt zijn scherp oog een prooi - bijna uitsluitend insecten - dan sluipt hij met ingetrokken hals nader en werpt plotseling den snavel als een spies vooruit. Hij is zeer strijdlustig, maar laat zich gemakkelijk tam maken en is dan zeer aanhankelijk. Hij komt voor in lage, begroeide streken, eenzaam of gepaard levend.

Euterpe oleracea

Mart. Fam. Palmae. *Palissade-* of *Pinapalm*, SUR. *Prasàra*, N.E. *Manaka*, AROW. *Mountain cabbage*, SABA. Een sierlijke palm met dunnen stam, welke vaak tot het bouwen van woningen en tot richels gespleten als daklatten wordt gebruikt. De bladeren dienen weleens als dakbedekking, de uitgebloeide bloemtrossen als bezems (N.E. *Prasàrasisibi*). De planters beschouwen een grond waarop Euterpe groeit, als vruchtbaar.

Evangelisch Luthersche Gemeente.^{aant.}

SURINAME. Reeds vroeg was het aantal Luthersche Protestanten in Suriname vrij aanzienlijk. Nog in 1740 werd hun verboden godsdienstoefeningen te houden, doch in het volgende jaar kregen zij vergunning om een kerk te bouwen, en deze werd in 1744 ingewijd. Ds. Johannes Pfaff van Zaandam kwam in 1742 als eerste predikant tot de gemeente over. Sedert dien tijd had de Luth. Gemeente meestal een, soms echter ook twee predikanten, maar dikwijls was het ambt onvervuld. Ook had de gemeente met groote finantieele moeilijkheden te kampen, die zelfs door schenkingen en erfelingen niet konden worden overwonnen. In 1757 gaf het gemeentelid Knöffel 250 akkers land, gelegen aan de Beneden-Commewijne, ten geschenke, waarop de gemeente een koffie-plantage begon aan te leggen. Deze onderneming is haar echter duur te staan gekomen, want, mede door wanbeheer, bracht ze haar steeds dieper in schulden. In 1762 schonk hetzelfde lid Knöffel een fraai nieuw orgel, dat in 1832 door den grooten brand met het kerkgebouw verwoest werd. Twee jaren later was de nieuwe kerk in zooverre gereed, dat ze in gebruik kon worden genomen (zie HERV. GEMEENTE).

Tegenwoordig telt de Ev. Luth. Gemeente ruim 3000 zielen, de districtsbewoners meegerekend. Ze heeft één kerkgebouw en één predikant, die, evenals de Hervormde predikanten, gouvernements-ambtenaar is en 6000 gld. traktement heeft. Haar reglement is in 1908 herzien, bij welke herziening een kiescollege is ingesteld, dat nu den Gouverneur een predikant ter benoeming voordraagt. Tevoren geschiedde dit door den kerkeraad, die uit kerkvoogden en armvoogden bestaat. De Luth. Gemeente onderhoudt tegenwoordig geenerlei betrekking meer met de 'Commissie tot de zaken der Protestantsche kerken in Oost- en West-Indië'. Zij is verplicht jaarlijks verslag uit te brengen aan den Gouverneur. Diaconie-fondsen bezit de gemeente niet, evenmin als kerkegoederen; voor hare weezenzorg ontvangt ze per jaar 3500 gld. uit de Koloniale kas (zie ARMENZORG). In geval van vacature wordt de dienst waargenomen door de beide Herv. predikanten, die daarvoor een toelage ontvangen. De Luth. Gemeente heeft haar Zondagsschool, haar zang- en naaicursussen, terwijl ze tevens deel uitmaakt van de Protestantsche Vereeniging

tot verpleging van lepralijders in de kolonie Suriname. Wat haar bestuur en haar inrichting betreft, is deze gemeente volkomen gelijk aan de Hervormde. De laatste predikanten waren steeds van de vrijzinnige richting. In de kerk is achter den preekstoel een borstbeeld aangebracht van wijlen Ds. Steijnis.

CURAÇAO. In Febr. 1685 schreef Ds. Nicolaas Verkuyl op Curaçao aan de Vergadering van Tienen van de West-Ind. Comp., o.m. dat 'met de comste van seeckere Luytersche predicant tusschen die van de Gereformeerde religie en de Luytersche gemeente aldaar waeren ontstaan verscheiden twisten ende oneenigheden', en dat 'bij de continuatie van de voornoemde Luytersche predicant verdere verwijderinge tusschen de opgesetenen vant gemelde eyland te vreesen stonde, in cas daerjegens niet en wierde versien.' In hare resolutie van 11 April 1685 besloot de Vergadering van Tienen dat aangezien 'den voornoemden predicant van de Luytersche gemeente buyten kennisse van dese vergaderinge sonder eenigh character nae Curaçao vertrocken is', de directeur van het eiland zou gelast worden om den bewusten predikant 'in civiele en beleefde termen' aan te zeggen dat hij 'sigh met de eerste bequame occasie wederom van het eyland Curaçao sal hebben te retireren opdat daardoor de gemeene rust moge werden bevordert.'

Blijkbaar is dit een eerste poging geweest om op Curaçao een Luthersche kerkgemeente te vestigen.

Een vaste predikant werd eerst in 1757 aangesteld. De gemeente schijnt spoedig in ledental zeer te zijn toegenomen. Op een brief van den kerkeraad, houdende dat zij voorgenomen had een nieuwe kerk te bouwen en dat zij verzocht dat de eerste steen uit naam van de Vergadering van Tienen mocht worden gelegd 'en de wapenen van Heeren Bewindhebbers voor de puye gestelt, mitsgaders eene milde gift tot bevordering van dat gebouw te erlangen', werd door de vergadering van Tien van 15 Sept 1762 'goetgevonden en verstaan alle de voorschreven verzoeken te declineeren'.

In 1763 werd het nieuwe gebouw gesticht, dat door de Engelschen in 1804 werd in brand geschoten. Nadat een verzoek door de gemeente aan Koning Willem I in 1816 gedaan om de kerk van landswege te doen herbouwen was afgewezen, kwam in 1825 eene samensmelting der gemeente met de Protestantsche tot stand, bekrachtigd bij K.B. (Zie Publ. van 1825, nos. 91 en 92).

Litt.: Hartsinck II, 891. - J.H. Hering, *Beschr. v.h. eiland Curaçao*. Amst. 1779, blz. 40-50. - C.M. Moes, *Gesch. der Evang. Luth. Gemeente in Suriname*, Tijdschr. 'West-Indië', 1858, II, 161-208 en 241-267. - J. Wolbers, *Gesch. van Suriname*, Amst. 1861. - Fred. Oudschans Dentz, *Geschiedk. aanteekeningen over Suriname en Paramaribo*. Param. 1911 blz. 25. - De eerste stigting en planting der Luthersche gemeente op het eyland Curaçao, plegtig gevierd op den 2 October 1757 ter gelegenheid van de eerste leer- en intreereden in hunne vergadering gehouden door Johan Georg Muller. Leeuwarden 1789. - - S. van Dissel, *Curaçao*, Leyden 1857, blz. 154 vlg. - G.J. Simons, *Beschr. v.h. Eiland Curaçou*, Oosterwolde 1868, blz. 100.

Evolvulus alsinoides

L. Fam. Convolvulaceae. *Jeerba plaata*, *Jeerba sjieko*, BEN. E. Kruidachtige plant met lancetvormige tot 1,5 cm. lange, dicht viltig behaarde bladeren en bloemen met schotelvormige bloemkroon.

Evolvulus glaber

Spreng. Fam. Convolvulaceae. *Tsjananaa*, BEN. E. Neerliggend kruidachtig plantje met langwerpige tot 1,5 c.m. lange bladeren in de oksels waarvan staan 1-3 bloemige bloeiwijzen aan het eind van een bloemsteel die iets langer is dan de bladschijf; bloemen met schotelvormige bloemkroon.

Exonautes- en Cypsilurus-

soorten (Syn. *EXOCOETUS*-soorten) worden wat de groote soorten betreft in het Papiamentsch *Boelado* genoemd. De kleine soorten noemt men *Fleertjie*.

Exonautes rondeletii

(C. & V.) J. & Ev. (Syn. *EXOCOETUS RONDELETII* C. & V.). Vliegende visch. Fam. Exocoetidae. Zeevisch. Verspreiding: de tropische zeeën; niet ongewoon in West-Indië en in zuidelijk Europa. Het lichaam is breed van boven. De kop is kort, stomp en smal van onderen. De oogen zijn groot. De rugvin is kort, de aarsvin lang, de staartvin wijd gevorkt, de onderste lob is de langste. De borstvinnen zijn buitengewoon lang en ondersteunen den visch bij zijn sprong door de lucht; deze vinnen reiken bijna tot aan de staartvin, en zijn donker gekleurd met bleeke randen. Buikvinnen bijna zwart, vooral de eindheft.

Exploicteur.

In vroeger jaren in Suriname de uitvoerder van de besluiten van het Hof van Civiele Justitie. Tot 1745 was dit winstgevende ambt van deurwaarder verbonden aan dat van Raad-fiscaal, welke vereeniging dikwijls aanleiding had gegeven tot hevig verschil met de leden van het Hof. Mauricius, die inzag dat de vereeniging dier beide betrekkingen een voortdurende bron van verschillen en een belemmering van den goeden gang van zaken zou blijven, bewerkte in 1745 de reeds vroeger door Directeuren der Societeit verlangde scheiding van beide functies. Aan den fiscaal werd als vergoeding voor het verlies van het exploicteursschap een jaarlijksche som van f6000, toegekend. (Zie Hartsinck II, 883 en 885 en Wolbers, blz. 165, 168, 202 vlg. 306).

Bij Publ. van 28 Nov. 1828 (G.B. no. 24) werd een nieuwe, uit 75 artikelen bestaande instructie voor den exploicteur vastgesteld.

Het ambt van exploicteur bleef bestaan tot 1869.

Eye bright,

BOV. E. Zie HELIOTROPIUM INDICUM en H. PARVIFOLIUM.

F.

Factoor.

Op Curaçao de naam van den (in den regel kleuring- of neger-) opzichter of beheerder der plantages. Zie ook BOMBA en VITO.

Fagara flava

Kr. et Urb. Fam. Rutaceae. *Kalabarie*, BON. *Paloe zapateero*, CUR. *Yellow saunder*, BOV. E. Boom met 5-7 tallige veervormig samengestelde bladeren waarvan de blaadjes tot 9 cm. lang en duidelijk voorzien zijn van lichte puntjes waarin olie; de vruchten springen gemakkelijk open en bevatten een glimmend zaad.

Fagara martinicensis

Lam. Fam. Rutaceae. *Yellow prickle*, BOV. E. Boom met zeer scherpe eenigszins omgebogen stekels op bladstelen en takken; de bladeren zijn veervormig samengesteld, elk met meer dan 20 tot 13 cm. lange blaadjes, waarvan de hoofdnerf duidelijk te zien is aan den onderkant.

Fagara monophylla

Lam. Fam. Rutaceae. *Bossoea*, *Kaubaati*, BEN. E. Boom met enkelvoudige eivormige bladeren, die duidelijk voorzien zijn van lichte puntjes waarin olie; de takken vertoonen groote kegelvormige verkurkte uitsteeksels; de vruchten springen gemakkelijk open en bevatten een glimmend zaad.

Faja-adjansa,

N.E. Zie WULFFIA.

Faja-dia,

N.E. Zie HYPTIS CAPITATA.

Faja-lobi,

N.E. Zie IXORA COCCINEA.

Faja sneki,

N.E. Zie ATRACTUS.

Falck (mr. Anton Reinhard).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Falconidae.

Roofvogels zijn in Suriname onder den naam van *Akka* (N.E.) of ook *Pakani* bekend. Zij komen in vrij groot aantal in de lagere streken tot zelfs bij de bewoonde plaatsen voor. Een van de zeldzaamste vormen uit het binnenland, tevens de grootste, is de Harpie, *Thrasaëtus harpyia*, die zich hoofdzakelijk met luiaards en brulapen schijnt te voeden. Een van de kleinere soorten is *Leptodon uncinatus*; het vederkleed van deze soort is al naar gelang den ouderdom zeer verschillend; de oude vogels zijn hoofdzakelijk blauwgrijs met witte dwarsstrepen aan de onderzijde en witte banden aan den staart.

De naam *Akka* wordt meestal voorafgegaan door een andere b.v. *Pakro-akka* (*Rosthramus sociabilis*), hetgeen mosselroofvogel beteekent, aangezien deze soort zich hoofdzakelijk met schelpdieren voedt; *Alin-akka*, (*Herpetotheres cachinnans*), regen-roofvogel, omdat deze soort door zijn geluid regen zou aankondigen.

Boschhaan, *Boesi kaka*, N.E. is in Suriname de naam voor roofvogels behorende tot het genus *Ibycter*, waarvan 2 soorten voorkomen; *Ibycter ater* is geheel zwart met iets wit aan de basis van den staart, *I. americanus* is zwart met witten buik. De naakte kop is bij beide soorten fraai gekleurd. *Warawara* is op de Nederl. Antillen de naam van *Polyborus cheriway*, *Kini kini* die van *Cerchneis brevipennis*, een kleine valksoort aldaar.

Fantasiaea,

BEN. E. Zie CERATOSANTHES.

Fat pork,

BEN. E. Zie CHRYSOBALANUS.

Fauna.

Wanneer wij de momenten nagaan, die de samenstelling der fauna van een landstreek bepalen, dan kunnen wij deze momenten in twee groepen scheiden. Tot de eerste groep, die der negatieve factoren, behooren de fysieke en chemische gesteldheid van den bodem, alsmede de aard der plantenbekleeding. Dat deze factoren een bepaalden stempel op het karakter der dierenwereld drukken blijkt reeds voldoende uit het gebruik van termen als woestijn-, steppe- of boschfauna.

Bij deze negatieve factoren geeft het huidige karakter van het landschap den doorslag, maar speelt toch dat van het jongste geologische verleden een bescheiden rol. Veel sterker treedt echter de invloed van omstandigheden uit vroegere geologische perioden naar voren, als wij de tweede groep der positief te noemen momenten in oogenschouw nemen. Deze groep omvat de factoren, welke een verbinding tusschen de te behandelen landstreek met andere faunagebieden veroorzaken en dus uitwisseling van diervormen mogelijk maken, en die, welke juist een scheiding op faunistisch gebied doen ontstaan. Voor land- en zoetwatervormen is daarbij natuurlijk de verdeling van land en zee en het al dan niet aanwezig zijn van landverbindingen van het grootste ge-

wicht. Ook kunnen hooggebergten, breede stroomen, en vooral woestijnen barrières vormen, die de verspreiding van bepaalde diersoorten tegenwerken. Voor marine dieren zijn natuurlijk juist landscheidingen belemmeringen voor de verspreiding van vormen uit den eenen oceaan naar den anderen.

Voor de meeste diergroepen blijkt nu, dat niet de huidige verdeling van land en water den doorslag geeft, maar die uit een soms lang vervlogen geologisch verleden, en wel die uit de periode, waarin de differentiatie van de bewuste diergroep in orden, families en geslachten haar beslag gekregen heeft. Vandaar, dat pogingen tot verdeling der aardoppervlakte in zoögeographische provincies, welke voor alle hoofdafdeelingen van het dierenrijk geldig zouden zijn, zooals die door Sclater¹⁾, die van de verspreiding der vogels uitging, en door Wallace²⁾, die ook de verspreiding der zoogdieren in aanmerking nam, gedaan zijn, onmogelijk tot een algemeen erkend resultaat kunnen leiden.

Volgens de meest gebruikelijke indeeling behooren onze West-Indische bezittingen tot de neotropische regioen, welk gebied Zuid-Amerika, Middel-Amerika en West-Indië en het Zuiden van Mexico omvat en noordwaarts door het Sonorische overgangsgebied³⁾ met de Nearktische regioen⁴⁾ verbonden is.

Voor zoover uit de arme en zeer slecht bekende fauna der eilanden op te maken is, behooren St. Eustatius, Saba en St. Martin tot de West-Indische provincie, terwijl de Curaçaosche eilanden meer overeenkomst vertoonen met het tegenoverliggend vasteland.

1. Suriname.

Suriname vormt met Fransch en Engelsch Guiana en de aangrenzende deelen van Brazilië en Venezuela een faunistisch geheel, dat wij gevoegelijk Guiana mogen noemen.

In tegenstelling met de meening van Wallace, is het door latere onderzoekingen, vooral door die van von Ihering, Osborne, Ameghino⁵⁾ e.a. zeer waarschijnlijk geworden, dat het Zuid-Amerikaansche continent in zijn huidigen vorm van vrij jongen datum is. Gedurende het grootste gedeelte van het Mesozoicum⁶⁾ moet Z.-Amerika uit 3 min of meer samenhangende landmassa's bestaan hebben en wel uit *Archiplata* (Chili + het grootste deel van Argentië en Patagonië), uit *Archibrazilië* (het N.O. deel van Brazilië t.Z. van de Amazone) en uit *Archiguiana* (het bovenvermelde gebied). *Archiplata* moet verbindingen met Australië, N. Zeeland en de Antarktis bezeten hebben, terwijl de verwantschap der zoetwaterfauna van *Archibrazilië* en *Archiguiana* met die van het Aethiopische gebied op één of meer verbindingen met Afrika wijst (*Archhelenis* resp. *Archatlantis*) Tegen het einde van het Krijt of in den den aanvang van het Tertiair (Eoceen) heeft zich waarschijnlijk het noordelijke Andes-gebied langzamerhand boven den zeespiegel verheven, welk proces ten slotte de verspreide land massa's tot één vasteland vereenigd heeft. De

- 1) *P.L. Sclater*. On the General Geographic Distribution of the Members of the Class Aves. Journ. Linn. Soc. vol. II (1858).
- 2) *A.R. Wallace*. The Geographical Distribution of Animals, London 1876.
- 3) = Noordelijk Mexico en het Zuiden der Vereenigde Staten, zoogenoemd naar den Mexikaanschen Staat Sonora.
- 4) = Noordelijke, gematigde luchtstreek der Nieuwe Wereld.
- 5) Zie o.a. *H. Ihering*. Archelenis und Archinotis, Leipzig 1904. *Flor. Ameghino*. Cuadro sinoptico de las formaciones sedimentarias, terciarias y cretaceas de la Argentina conel desarrollo y descendencia de los Mammiferos. Anal Mus. Nac. Buenos Aires T. 8, 1902.
- 6) = het Secundaire tijdperk, waartoe o.a. Krijt- en Jura-perioden behooren.

vereeniging met Noord- Amerika door middel van de landengte van Panama heeft vermoedelijk niet voor het Pliocéen plaats gevonden; vandaar dat er voor de meeste diergroepen een groot verschil in zoögeographisch karakter bestaat tusschen Noorden Zuid-Amerika. Alleen in de groep der Zoogdieren heeft een duidelijke vermenging van nearktische en neotropische vormen plaats gevonden. Ik wil nu trachten door voorbeelden uit enkele groepen deze voorstelling duidelijk te maken en zal mij daartoe beperken tot de Vertebrata voor zoover deze tot de land- en zoetwatervormen behooren. Daarbij moet in het oog worden gehouden, dat de verbreiding der Visschen, Amphibiën en Reptiliën in hoofdzaak door de verdeeling in land en water tijdens het Mesozoicum bepaald is geworden, terwijl die der Vogels en Zoogdieren meer van de omstandigheden tijdens het Tertiaire tijdperk afhankelijk is geweest.

Indien wij met de Beenvisschen (Teleostei) aanvangen, dan treft ons dadelijk het ontbreken van eenige groepen, welke in het Holarktisch¹⁾ gebied een groote rol ook in economisch opzicht spelen. In Guiana evenals in het overige Z.-Amerika ontbreken de Salmonidae (zalmen), Cyprinidae (karpers) en de Esocidae (Snoeken), daarentegen komen er een aantal familie's voor, die in het Noordelijk halfrond niet gevonden worden, maar veelal wel vertegenwoordigers in Afrika, Australië of het Orientale gebied bezitten. Dit wijst dus op de mogelijkheid van verspreiding van zoetwatervormen in een vroeger tijdperk, waarschijnlijk in 't krijt of in het vroegste Eoceen. Daartoe behooren o.a. de Characinidae, de Cichlidae (Chromidae) welke aan Archiguiana, Archibrazilië en het Aethiopische gebied eigen zijn²⁾, terwijl de Osteoglossidae behalve in genoemde gebieden ook in de Orientale en in de Australische regioën vertegenwoordigers bezitten. Andere families zijn over geheel Z.-Amerika verbreid en komen ook in het Aethiopische en Mediterrane gebied (Cyprinodontidae) resp. in het Australische en Orientale gebied voor (Symbranchidae). Daartegenover moeten enkele families, zooals de Galaxiidae en de Haplochitonidae genoemd worden, welke in Archiplata en niet in Archiguiana en Archibrazilië voorkomen en tevens vertegenwoordigers bezitten in de Zuidpunten der andere continenten. Ook de kosmopolitische en in Guiana talrijk voorkomende Siluridae (Meervallen) hebben aldaar eenige typische onderfamilies ontwikkeld n.l. de Callichthyinae, de Hypophthalminae en de Trichomycterinae, terwijl het tot de kosmopolitische Bagrinae behorende geslacht Arius (de geelbagger van Suriname) in Azië en Z.-Amerika vertegenwoordigd is. De met de Siluridae naverwante en in habitus overeenkomende Loricariidae en Aspredinidae zijn zuiver neotropisch. Dit alles wijst er dus op, dat Z.-Amerika langdurig van het overige verspreidingsgebied der meerval-achtige visschen gescheiden moet zijn geweest.

Zuiver neotropisch zijn ook de met de Characinidae verwante Gymnotidae (sidderalen).

Gaan wij nu over tot de Amphibiën dan treft ons dadelijk het ontbreken der gestaarte Amphibiën

1) = de Noordelijke, gematigde luchtstreek.

2) Cichlidae komen ook in Dekhan (Voor-Indië) voor.

(Urodela) in geheel Z.-Amerika. Behalve de ongestaarte Amphibiën (Anura) komen alleen voor enkele geslachten van de zeer gespecialiseerden, aan een gravende levenswijze aangepaste groep der pootlooze Gymnophionen (Coecilia, Apoda), waarvan ook vertegenwoordigers in M.-Afrika en het orientale gebied worden aangetroffen.

Onder de Anura van Guiana behooren een aantal tot kosmopolitische of circumtropische families, zooals de Bufonidae (padden), Ranidae (kikvorschen) Hylidae (boomkikvorschen) en Engystomatidae, terwijl andere groepen weer op vroegere verbindingen met andere continenten van het Zuidelijk halfrond wijzen. Zoo komen de Aglossae (tonglooze padden) in Guiana en Zuid-Afrika voor en de Dendrobatinae, een onderfamilie der Ranidae, gekenmerkt door het ontbreken der tanden in beide kaken in Guiana (eigenlijk van Panama tot de Amazone), West-Afrika en Madagascar, terwijl de Cystingathidae voor geheel Z.-Amerika en Australië kenmerkend zijn.

Bij de Reptiliën wier differentiatie in groepen ook grootendeels tegen het einde van het Mesozoicum en het begin van het Tertiair voltooid was, treft ons eveneens een vrij groote mate van overeenkomst tusschen de fauna der continenten van het zuidelijk halfrond. Onder de schildpadden (Chelonia) zijn de gewone landschildpadden (Testudinidae), evenals de zeeschildpadden (Chelonidae) kosmopolieten. Zoogeographisch zijn deze groepen dus van weinig belang. Daarentegen komen vertegenwoordigers van de groote afdeeling der Pleurodira. (schildpadden met zijdelingsche beweeglijkheid van den hals) in alle zuidelijke continenten voor. Daarbij zijn de Pelomedusidae tot Guiana, Brazilië en het Aethiopisch gebied en de Chelydidae tot de eerste twee landstreken en Australië met Nieuw-Guinea beperkt.

Onder de Hagedissen. (Lacertilia) van Guiana behooren velen tot de kosmopolitische families der Geckonidae (Gecko's), Scincidae en Anguidae (Hazelwormen). Echte Lacertidae of Agamidae, waaraan de tropische fauna der oude wereld zoo rijk is, komen in Zuid-Amerika niet voor. Merkwaardig is de verbreiding der Iguanidae (Z.-Amerikaansche leguanen, niet te verwarren met de Varanidae), welke behalve in 't geheele neotropische gebied ook op Madagascar en de Fidsji-eilanden vertegenwoordigers bezitten. De pootlooze Amphisbaenidae, de zogenaamde toehédi-sneki zijn neotropisch en aethiopisch en komen ook in de aangrenzende overgangsgebieden voor, terwijl de Tejidae typisch neotropische vormen zijn. Alle slangen families (Ophidia) zijn kosmopolitisch of circumtropisch. Ik kan dus volstaan met erop te wijzen, dat de in hoofdzaak neotropische onderfamilie der Boinae (Boa's), door één geslacht in het mediterrane gebied, door één in Nieuw-Guinea en Polynesië en door enkele soorten in Madagascar vertegenwoordigd wordt, terwijl de Ilysiidae en Crotalinae (Ratelslangen) in het neotropische en orientale gebied en de daaraan grenzende streken voorkomen. Ten slotte zij nog vermeld, dat de alligators tot het noordelijk deel van Zuid-Amerika, met West-Indië en het sonorische gebied en tot Zuid-China beperkt zijn. In het algemeen geeft dus de verspreiding der Reptiliën steun aan de opvatting dat er oude landverbindingen tusschen de zuidelijke continenten hebben bestaan en dat de tegenwoordige verbinding met het Nearktische gebied van meer recenten datum is.

Waar de verspreiding der Vogels uiteraard minder door barrières belemmerd wordt, als die der echte landdieren, is het te verwachten, dat wij onder de avifauna van Suriname een aantal kosmopolitische vormen zullen aantreffen. Vooral met de strandvogels en de roofvogels blijkt dit het geval te zijn, terwijl ook vele vertegenwoordigers uit andere orden als trekvogels uit Noord-Amerika zich tijdelijk in het laagland van Guiana ophouden. Desniettemin bezit de vogelwereld

van Zuid-Amerika en van Guiana in 't bijzonder een duidelijk uitgesproken, eigen karakter. Dit laatste gebied huisvest toch een aantal eenerzijds primitieve, anderszijds in enkele richtingen sterk gespecialiseerde vormen, welke op de vogelwereld een bepaald, min of meer ouderwetsch stempel drukken.

Tot de merkwaardige vogels van Guiana behooren allereerst de stuithoenders (Tinamidae), waarvan enkele soorten alleen in dit gebied voorkomen. Zij vormen als 't ware een overgang tusschen den carinaten en den ratiten (struisvogelachtigen) toestand. Ook onder de hoenderachtige vogels komen enkele typisch neotropische families voor, zooals de Powiezen of Hakkohoenders (Cracidae), de Hoazins (Opisthocomidae), waarvan de jongen een vrij goed ontwikkelden duim bezitten en de Amerikaansche patrijzen (Odontophoridae).

Onder de roofvogels zijn neotropisch de Cathartidae (Amerikaansche gieren), waartoe o.a. de koningsgier en de zwarte gier behooren.

Ook onder de Giervalken (Polyborinae), die er een min of meer gemengd dieet op na houden en in Zuid-Amerika en Zuid-Afrika thuis behooren, komen enkele in Guiana inheemsche geslachten en soorten voor b.v. de boschhaan (Ibycter) en de karakara (Polyborus). Uit de circumtropische familie der papegaaien (Psittacidae) komen hier voor de neotropische Conurinae, waartoe o.a. de Ara's en de parkieten behooren, terwijl de Pioninae, waarvan de groene papegaai (*Amazona amazonica* L.) behoort, in Zuid-Amerika en Afrika voorkomen.

Onder de moerasvogels wil ik alleen vermelden de trompetvogels en de boschkalkoen, waarvan elk der beide soorten tot een afzonderlijke neotropische familie behoort. Dergelijke families komen ook voor onder de over 't geheel kosmopolitische groep der spechtachtigen en daarvan zijn zelfs enkele vertegenwoordigers vrijwel tot Guiana beperkt: zooals de baardvogels (Bucconidae), de jacamars (Galbulidae) en de toekans of pepervogels (Rhamphastidae). Typisch neotropisch van oorsprong, hoewel tegenwoordig tot Alaska toe verbreid zijn de Kolibrie's.

Ook het meerendeel der in Suriname inheemsche zangvogels behoort tot neotropische families.

Evenals de Avifauna vertoont de zoogdierenwereld van Guiana trekken, die op een vermenging van oudere, min of meer autochthone vormen met recente immigranten wijzen. Wij kunnen daarbij 3 elementen onderscheiden. Het autochthone element zal Guiana waarschijnlijk aan de eocene, Patagonische fauna van Archiplata^{*)} te danken hebben en bestaat in de eerste plaats uit de Xenarthra, een ge-

*) Ik laat hier in 't midden of deze fauna ten slotte af te leiden is van vroeg eocene vormen uit het holarktische continent of dat zij zich uit de kosmopolitische, mesozoïsche zoogdier-fauna in Archiplata zelf ontwikkeld heeft. Volgens v. Ihering is het waarschijnlijk, dat Archiguiana, Archibrazilië en het daarmee samenhangende Archihelenis geen eigen zoogdier-fauna bezeten hebben. Deze streken moeten dan hun zoogdieren of uit het antarktische of voor zoover het de echte Placentalia (Eutheria) d.w.z. de levendbarende, geen buidel bezittende zoogdieren betreft, uit het arktische continent verkregen hebben. Zeer waarschijnlijk zijn zelfs alle zoogdieren van arktische afkomst.

heel op zich zelf staande groep, welke in oudere sytematische werken tot de orde der tandelooze dieren (Edentata) gebracht wordt. Hiertoe behooren de zeer gespecialiseerde families der miereneters, der gordeldieren of armadillo's en der luiaards.

Waarschijnlijk moeten ook de Apen der nieuwe wereld tot de autochthone elementen gerekend worden. Deze toch vormen de van de catharrhine apen der Oude wereld volkomen afgescheiden groep der platyrrhine apen (platneuzen), welke uit 2 families, de Hapalidae en de Cebidae bestaat. De eerste familie, waartoe de kleinste Primaten, de zijdeaapjes of oestiti's, behooren, is fossiel alleen bekend uit het pleistoceen van Zuid-Amerika; van de Cebidae, waartoe de typisch Guiaansche vormen, de brulaap, de kwatta en het capucijneraapje behooren, zijn voorloopers bekend uit het bovenmioceen van Santa Cruz in Patagonie. Aangezien in het holarktische gebied tot nog toe geen fossiele verwanten der Platyrrhinae gevonden zijn, zijn wij voorloopig wel gerechtigd deze groep tot de autochthone, neotropische fauna te rekenen.

Het tweede element der fauna is waarschijnlijk te danken aan een vroeg-tertiaire invasie van palaearktische¹⁾ knaagdieren over de noordelijke landverbinding van Archiguiana met Noord-Afrika of Zuid-Europa, de Archatlantis-brug. De neotropische knaagdierfauna, die dus fossiele verwanten in Europa bezit, is van de tegenwoordig levende holarktische vormen over 't geheel zeer verschillend. Wel vortoonen de Zuid-Amerikaansche stekelsvarkens natuurlijk eenige verwantschap met de Hystricomorphae der Oude Wereld, maar zij vormen toch de afzonderlijke familie der Coëndidae, terwijl de kosmopolitische eekhoorns (Sciuridae) door een recente immigrant uit N.-Amerika, *Sciurus aestuans* L., vertegenwoordigd worden en de familie der Octodontidae (*Loncheres brachyurus*, de stekelrat) ook aethiopische en orientale vormen omvat.

De meest typisch neotropische familie is echter die der Caviidae, waartoe behalve het tegenwoordig overal verspreide Guineesche biggetje (*Cavia cobaya* L.) een aantal der meest gewone Surinaamsche knaagdieren behooren, zooals het watervarken, de zoogen. haas en de agoeti.

Uit een andere zoogdierorde, n.l. uit die der Sirenia behoort misschien de zeekoe of lamantijn, waarvan een naverwante soort aan den mond van de Senegal voorkomt, tot dezelfde immigrantengroep als de knaagdieren hoewel het evenzeer mogelijk is, dat deze den omgekeerden weg heeft afgelegd.

Het derde element vormen de jong-tertiaire (plioceen en later) immigranten uit Noord-Amerika. Hiertoe behooren alle roof- en hoefdieren van Guiana. Toch is ook bij deze recente invasie de afzondering van Zuid-Amerika van dien aard gebleven, dat zich in vele gevallen voor dit gebied typische vormen ontwikkeld hebben. Onder de roofdieren wil ik allereerst de Waschbeeren (Procyonidae) vermelden. Met uitzondering van één soort in de Himalaya zijn alle vormen neotropisch of sonoris. Onder de marterachtigen (Mustelidae) is het geslacht *Galictys*, de aira, neotropisch, evenals onder de Canidae de Braziliaansche hond, *Icticyon venaticus* Lund. De katachtigen behooren allen tot het kosmopolitische geslacht *Felis*. Bekend zijn natuurlijk de over het geheele neotropische en sonorische gebied voorkomende jaguar, de koegoeaar of poema en de ocelot (*F. pardalis* L.), terwijl de kleinere katten, zooals *F. macrura* Wied. en *F. jaguarundi* Fisch. meer tot het eigenlijke neotropische gebied beperkt zijn.

In verband met het ontbreken van groote grasvlakten komen in kudden levende, groote hoefdieren in Suriname niet voor. De gepaardhoevigen (Artiodactyla) worden door het typisch neotropische navelzwijn en door 3 hertjes tot het ondergeslacht

1) = Noordelijke, gematigde luchtstreek der Oude Wereld.

Coassus behorende, vertegenwoordigd; terwijl de tapier of zoogen. buffel het eenige ongepaardhoevige (perissodactyle) dier is. Behalve in het neotropische gebied komt dit zeer primitieve geslacht op dit oogenblik nog in Sumutra en Achter-Indië voor. Fossiel heeft het achter een veel grootere verbreiding in het holarktische gebied gehad. Misschien behooren ook de buidelratten tot de Noord-Amerikaansche immigranten, aangezien echte Didelphyidae reeds in het Eoceen van het holarktische gebied optreden en pas uit het plioceen van Zuid-Amerika bekend zijn. Volgens Ameglimo zouden de buidelratten echter van de cretaceïsche en eocene, Patagonische familie der Microbiotheridae afstammen en dus autochthone, neotropische vormen zijn.

Ten slotte nog enkele woorden over de vleermuizen, die in dit gebied zoozeer op de fantasie der menschen hebben gewerkt. Natuurlijk komen onder deze vliegende vormen kosmopolitische families en geslachten voor maar toch draagt ook de vleermuizenfauna van Guiana een bepaald lokaal karakter. Allereerst ontbreken de voor het orientale gebied zoo kenmerkende, plantenetende Macrochiroptera; alle neotropische Chiroptera behooren tot de insektenetende of bloedzuigende Microchiroptera. Vermeldenswaard zijn de circumtropische Emballonuridae, bij welke vormen de staart het staartvliegvlies doorboort en aldaar een eigenaardig zakvormig orgaan gevormd wordt, waarvan de beteekenis tot nog toe onbekend is gebleven. Tot het neotropische gebied beperkt zijn de Vampiers (Phyllostomatidae), waarvan een aantal genera en species in Suriname voorkomen. De meeste dezer vormen zijn facultief bloedzuigend.

Verdeeling der fauna over de verschillende streken van Suriname.

De fauna van het mangrove-gebied is over 't algemeen arm aan soorten en rijk aan individuen. Zoogdieren komen er behalve de kraboedagoe en de zeekoe bijna niet voor. De vogels worden vertegenwoordigd door talrijke kolonie's van reigers, ibissen, flamingo's (zeeganzes) e.a., die men bij laag water in groote troepen op de modderbanken aantreft om voedsel te verzamelen. Ook strandvogels gelijkend op die der gematigde luchtstreek, zooals snippen, plevieren, zeezwaluwen, meeuwen e.a. komen hier voor, hoewel niet in zoo grooten getale. In de pans vindt men talrijke eenden, ooievaars, lepelaars, waterhoenders, enz., terwijl de krabbenbuizerd bij dag en de krabbenuil bij nacht op prooi loert en gieren steeds op roof van eieren en jonge vogels uit zijn. Waar een zandige kust gelegenheid tot eierleggen biedt, komen zeeschildpadden en lederschildpadden voor, terwijl het natuurlijk onmogelijk is ook maar bij benadering de visschen te vermelden, welke aan de kust en in den benedenloop der rivieren gevonden worden.

Doordat het strand uit een soort van blauwe leem

bestaat en voor de kust talrijke modderbanken aanwezig zijn, komen ongewervelde dieren, welke een zandigen of rotsigen bodem verkiezen, niet voor, doch ook hier wordt de armoede aan soorten eenigermate vergoed door den rijkdom aan individuen. Behalve enkele zeekreeften, zijn vooral verschillende krabbensoorten, waaronder een heremietkrab en een zandkrab die in eigen gegraven holen leeft, zeer talrijk. De Mollusca zijn niet zoo rijk vertegenwoordigd als aan andere kusten, er schijnen vulken (*Buccinum spec*) en soorten van het geslacht *Neritina* voor te komen, terwijl zich aan de wortels der mangroven talrijke kleine oesters bevinden.

De meest gevarieerde fauna bezitten de bosschen van het intermangrove terrein en die langs de rivieren en kreken der Savannenstreek. Vooral de avifauna is rijk vertegenwoordigd en bevat vormen uit bijna allen Guiana voorkomende families. Kappler geeft de volgende beschrijving van dien indruk, dien deze fauna op den juist aangekomene maakte op de afgelegen post Nepheusburg: 'Onze woning was zoo door termietengangen ondermijnd, dat men gemakkelijk een vinger door duimdikke planken heendrukken kon. Zij lag op een kleine hoogvlakte aan de eene zijde door moerassige pina- en mauritia-bosschen, aan de andere zijde door een kleine Savanne en door oerbosch omgeven en was 2 uur van de dichtstbijgelegen menschelijke woonplaats verwijderd. Onder het dak en in een oude waterput nestelden honderden vleermuizen. In de citroen- oranje- en zuurzakboomen hingen vele zakvormige nesten van gele en roode *Cassicus*-soorten, die bij het bouwen van hun nest en het voederen der jongen allerlei geluiden nabootsten. Nu eens kakelden zij als kippen, dan weer blaften zij als honden of schreeuwden zij als apen, waarbij zij de oogen verdraaiden en allerlei potsierlijke bewegingen maakten. Hun imitatie-vermogen is alleen met dat der papagaaien te vergelijken. Nog voor het aanbreken van den dag, hoorde men uit de Savanne de schelle roep van een boschhaan, *Wakago* (*Ortalida parragua*) en het brommen der powiezen (*Crax alector*), waarop na zonsopgang het schreeuwen der Ara's en der andere papegaaien volgde, welke in het palmbosch nestelden of de stem van den toekan, welke in den top der boomen gezeten onder voortdurend heen en weer bewegen van den kop, zijn schel geluid deed weerklinken. Uit het bosch hoorde men van tijd tot tijd de klokketonen van het mannetje eener Ampelissoort (*Lipaugus plumbea*), waarop het wijfje met gorgelend geluid antwoordde, het geschreeuw van vechtende apen of het op een ontstemde trombone gelijkende geluid van den kaalkoppigen vliegenvanger (*Gymnocephalus calvus*), die een zoo geweldige stem bezit om er dooden mee op te wekken. Ging 't bij dag reeds vrij luidruchtig in de wildernis toe, het concert, dat ik in de nachten van den regentijd te genieten kreeg, laat zich met geen pen beschrijven. Nauwelijks was de zon ondergegaan of uit de vruchboomen om ons huis weerklonken de ratelende geluiden der boomkikvorschen, welke begeleid werden door de diepe bastonen van een pad, die in het moeras huisde en zijn gezang met een luidklinkend gelach besloot. Kleine padden, die zich in holen naast de slooten en greppels ophielden, kwaakten onophoudelijk, en de scharenslijpers (*Cicada tibicen*) maakten zoo'n schel en doordringend geluid dat het wel een kwartier ver te hooren was. Van tijd tot tijd klonk uit de verte het melancholieke gezang van een nachtzwaluw (*Nyctibius leucopteryx*) het welk uit een reeks van 6 steeds lager wordende toonen bestaat en in een luid gebrom eindigt of het angstige geroep van een roerdomp (*Tigrisoma brasiliensis*), waarbij deze vijf malen achter elkaar met een klagende stem "God, o God" uitroept en dan weer minutenlang zwijgt. Rekent men hierbij de vreeselijke stemmen van een brulapenkoor, wier gehuil veel sterker is dan dat van eenig roofdier, dan krijgt men langzamerhand een orkest, zooals er geen tweede bestaat.' (Kappler, Surinam, blz. 49-51.)

In de bosschen der derde zone van Suriname, het hoogland, treft men niet zoo'n groote verscheidenheid van diervormen aan, als in de bosschen van het laagland. De meeste onderzoekers zijn het er dan ook over eens, dat de eerste indruk van een oerbosch in't hooge gebied bij dag vrij doodsch is. Eerst als men door een langdurig verblijf met de geheimenissen van het oerbosch vertrouwd is geraakt, begint men overal het dierenleven te aanschouwen en blijkt het, dat het oerwoud, vooral 's nachts een overweldigend rijke insekten-fauna herbergt. waaronder naast ontelbare muskieten en mieren, lichtkevers en vuurvliegen het eerst opvallen. Ook bij andere diergroepen zooals bij vleermuizen, vogels, hagedissen en slangen, die voor een groot deel op insekten voedsel aangewezen zijn, treedt daardoor het nachtleven op den voorgrond.

Natuurlijk komen een aantal vormen zoowel in de bosschen van het laagland als in die der hogere streken voor, terwijl andere tot één dier gebieden beperkt zijn. Zoo zijn b.v. de groote miereneter en de meeste gordeldieren tot de savannenbosschen beperkt. Het neusbeertje, een der hertensoorten (*Cariacus*) en de waterbuidelrat komen alleen in de kuststreken (intermangrove-terrein) voor, terwijl de kwatta, de meeste zijdeaapjes, de tapier, het watervarken e.a. alleen in 't binnenland en de in kudde levende pakira's, de twee andere hertensoorten, de agoeti's, de capucijner-aapjes, de brulaap, de jaguar, de boommiereneters, de boomstekelvarkens, de luiaards en enkele vleermuizensoorten in de geheele kolonie aangetroffen worden. Enkele vormen houden zich in 't bijzonder in de nabijheid van menschelijke nederzettingen op. Hiertoe behooren de buidelratten, de haas, vele vleermuizen, de reeds vermelde gieren, die voor het opruimen van den afval der menschen zorgen, alsmede vele andere vogels die zich bij voorkeur van gekweekte vruchten voeden, zooals de Tjambaraaf, de maisparkiet en de smousvogel, die voor een deel van ektoparasieten (koepari) van het vee leeft. Ook enkele slangen en hagedissen, waaronder de sapakarra, een geweldige roover van eieren en jong pluimvee, de tuinhagedis en de Gekko houden zich bij voorkeur in bewoonde streken op.

Tot de vogels, die in 't bijzonder aan 't hoogland eigen zijn, behoort de rotshaan, terwijl ook de Vireo's, de Tanagers en de Mierenvogels in hoofdzaak tot deze streek beperkt zijn. Onder Reptiliën zijn o.a. hooglandvormen de papaslang, een der waterschildpadden en het zoogen. kameleon (*Polychrus marmorata* L.).

2. De Nederlandsche Antillen.

Zooals reeds hierboven gezegd werd, is de eigenlijke landfauna onzer West-Indische eilanden zeer arm en slecht bekend; slechts van enkele groepen (o.a. de Reptilia) zijn uitvoeriger gegevens voorhanden. Zoo is het eigenlijk niet uitgemaakt of er inheemsche zoogdieren op deze eilanden voorkomen. De paarden, ezels, muilezels, runderen, schapen en geiten, welke

laatste soms in min of meer verwilderden staat optreden, alsmede konijnen, muizen en ratten, zijn door de Spanjaarden of door de Hollanders ingevoerd. Volgens de opgave van Simons ((Beschrijv. v.h. eiland Curaçou, Oosterwolde 1868) zou de binaar of reebok¹⁾ op Curaçao inheemsch zijn, wat gezien de zeer slechte levensvoorwaarden voor dezen graseter van middelmatige grootte op dit droge eiland, onwaarschijnlijk te achten is. Wel is dit vermoedelijk het geval met twee vleermuizen-soorten, terwijl kleinere Atlantische baleinwalvisschen, cachelot (Physeter) en dolfijn en een enkele maal op de kust onzer West-Indische eilanden schijnen aan te spoelen.

Ook de vogelwereld, hoewel niet zoo slecht vertegenwoordigd als de zoogdieren, vertoont hier niet een zelfden rijkdom van vormen als in Suriname. Als wij de kustfauna, die een tamelijk wisselend en voor de afzonderlijke eilanden weinig typisch karakter draagt en lang niet zoo rijk is als die der mangrovebosschen van Suriname uitzonderen, moeten hier als eigenlijke landvogels genoemd worden eenige parkieten-soorten, eenige kolibries-soorten, de troepiaal, terwijl ook enkele vertegenwoordigers der Tanagers, der Cotinga's, der tiranvogels, der honigkruipers alsmede een Cathartes-soort (gier) voorkomen.

Behalve deze min of meer neotropische vormen, treft men ook een aantal soorten uit kosmopolitische families aan (Lijsterachtigen, Raven, Zwaluwen, Spechten, Duiven, Koekoekachtigen, Muschachtigen, Geitenmeikers e.a.).

De gesteldheid van den bodem doet verwachten dat onder de Reptilia de hagedissen hier de beste levensomstandigheden zullen vinden. Zij vertoonen dan ook een tamelijk groote verscheidenheid van vormen. De slangen zijn minder goed vertegenwoordigd. De bekende kosmopolitische zeeschildpadden komen aan de kusten voor om eieren te leggen, waarbij de eetbare groene zee-schildpad nog een kleine bron van inkomsten oplevert, doordat de eieren en het vleesch een zekere handelswaarde vertegenwoordigen.

Zooals bij de groote schaarschte van zoetwater begrijpelijk is komen Amphibia en zoetwatervisschen op onze eilanden bijna niet voor. Er zijn eenige kikvorschen, die zich in den drogen tijd in den grond ingraven en enkele Cyprinodontidae (Poecilia spec.) waargenomen. Laatstgenoemde vischjes leven in poeltjes, welke in den drogen tijd nog geen halven meter doorsnede bezitten en slechts enkele centimeters diep zijn. Zoo arm aan soorten en individuen als de zoetwaterfauna is, zoo rijk moet de marine fauna van de kusten onzer West-Indische eilanden genoemd worden, vooral die van de Benedenwindsche eilanden. Daarvan zijn de vele beschutte inhammen en lagoenen en de geheele formatie der kust welke vooral deze laatste eilanden-groep kenmerkt, de oorzaak. De marine vischfauna behoort bijna geheel tot kosmopolitische of in de tropen en subtropen alom verspreide families en genera; zij levert dus zoögeographisch geen belangrijke gezichtspunten op.

Zooals bij de kustformatie onzer eilanden te verwachten is, vertoont ook de Evertebrata-fauna een grooten rijkdom aan individuen en soorten. Allereerst moeten natuurlijk de koralen genoemd worden uit verschillende families en orden der Anthozoa, daarnaast komen kalk-, kiezel- en hoornsponzen voor, terwijl zich tusschen deze bodemgewassen een zeer gevarieerde, kleurrijke fauna uit alle groepen der littorale dierenwereld voortbeweegt. Op de zandige stranden komen talrijke weekdieren voor, evenals kreeften, krabben, garnalen en andere Crustacea.

In de buurt van Aruba schijnen pareloesters te worden aangetroffen, terwijl daar, waar de kust door mangrove-boschjes gevormd wordt, de wortels dezer boomen veelal met kleine eetbare oesters en andere bivalven bezet zijn.

1) De vrij uitvoerige dierlijst van Simons heeft weinig waarde, daar de namen onmogelijk kunnen worden geïdentificeerd.

D.d.L.

Feifi-fienga wiwiri,

N.E. Zie PAULLINIA.

Felichthys bagre

(L.) Jord. & Everm. (Syn. *PIMELODUS BAGRE* Lac., *AILURICHTHYS GRONOVII* Gthr.). *Bagger, Katvisch, Koperzuiger*, SUR. Fam. Siluridae. Zeevisch. Verspreiding: Kust van Brazilië, Guiana, Suriname, toegeschreven aan West-Indië, doch zelden noordelijk van Suriname. De kop is plat, de bovenkaak het langste, de mond breed. Er zijn vier voeldraden: de bovenkaaksvoeldraden zijn bandvormig en reiken voorbij het begin van de aarsvin, de twee kin-voeldraden zijn kort. De borstvinnenstekel en de rugvinstekel in een bandvormigen draad uitgegroeid, die der laatste tot aan de staartvin reikende. Eene vetvin is aanwezig. De staartvin is wijd gevorkt. De kleur is van boven donkerpurper en wordt naar beneden langzamerhand zilverachtig. Al de vinnen purper, min of meer met zwarte vlekken bedekt, de toppen soms donker. Soms de rand van den buik en de onderkanten der zijden gevlekt.

Felis.

Het geslacht Felis behoort tot de familie der Felidae (zie CARNIVORA). Het gebit heeft beiderzijds boven 3 snijtanden, 1 hoektand en 2 kiezen; onder één kies minder. Klauwen geheel terugtrekbaar, sterk gekromd. Schedel kort, tamelijk rond. Jukbeenbogen wijd en krachtig. Voorpooten met 5, achterpooten met 4 vingers. Tong bedekt met scherpe hoornachtige papillae. Het geslacht Felis omvat talrijke soorten, waarvan er vijf in Suriname voorkomen.

F. onca, de *Jagoear*, algemeen *Tijger* genoemd; KAR. *Kaikoesi*, AROW. *Aroa* en *Kapadaroe*, is tamelijk algemeen. Hij rooft menigmaal vee, doch valt den mensch niet aan. Hij houdt zich gaarne op in bosschen, is een goed boomklimmer en vindt des nachts als hij op roof uitgaat, ruimschoots buit. Ook schijnt hij aan het strand voor te komen en te azen op de groote schildpadden. De grondtoon is geelbruin; buik wit. Aan de flanken zwarte kringen; staart met zwarte banden. *F. concolor*, de *Koegoeear* of *Puma* wordt dikwerf *Roode Tijger* genoemd; AROW. *Koletoe*, KAR. *Koesaliwala*. Vaak bestempelt men hem, vooral in de Ver. Staten, met den naam van *Panter*, niet te verwarren met den echten Panter, *F. pardus*, die in Afrika en Z.-Azië te huis is. De Koegoeear is kleiner dan de Jagoear, geelbruin, dikwerf rossig van kleur, buik wit. Over het algemeen varieeren al deze soorten vrij sterk in kleur en teekening, zoodat het dikwijls twijfelachtig is of men met een bepaalde soort of met een variëteit te doen heeft. Merkwaardig is het feit dat de jongen van de Koegoeear bij de geboorte vlekken vertoonen en donkere ringen op den staart. Het dier wordt van neus tot staartwortel ongeveer een meter lang, de staart een halve meter. Hij schijnt in Suriname zeldzamer te zijn dan *F. onca*.

Daarentegen komt *F. pardalis*, de *Tijgerkat*, veelvuldiger voor. In kleur en teekening gelijkt hij veel op den Jagoear, doch de zwarte vlekken liggen dichter bij elkaar; de buik is grijs met zwarte vlekken.

F. macrura, KAR. *Marakaja*, wordt grooter dan *F.*

pardalis en heeft een langeren staart. Eindelijk vermeldt Kappler ook *F. yaguarundi*, die evenals de bovengemelde soorten menigmaal kippen rooft, voor den mensch echter niet gevaarlijk is. Hij wordt grooter dan een gewone kat; de kleur is effen bruin-grijs.

G.C.J.V.

Fermin (dr. Philip),

in de eerste helft van de 18e eeuw geboren te Maastricht, waar hij verscheidene jaren de geneeskundige practijk had uitgeoefend, vestigde zich in 1754 te Paramaribo, als geneesheer. Na een verblijf van 10 jaar keerde hij naar Maastricht terug, waar hij tot zijn dood bleef. Van zijne hand verschenen: *Traité des maladies fréquentes à Surinam, avec une dissertation sur le fameux crapaud de Surinam, nommé Pipa.* Maastricht 1764 en Amst. 1765, in 12°. *Histoire naturelle de la Hollande équinoxiale ou description des plantes, fruits, etc. à Surinam,* Amst. 1765 in 8°. *Description générale, historique, géographique et physique de la colonie de Surinam, etc. enrichie d'une carte topographique du païs et de figures.* Amst. 1769, 2 dln. in 8°. *Tableau historique et politique de l'état ancien et actuel de la colonie de Surinam.* Maastricht 1778 in 8°. Van deze geschriften bestaan vertalingen in het Hollandsch, Engelsch en Duitsch. Zie de lijst bij Van Sypesteijn. *Beschrijving van Suriname.* 's Grav. 1854, blz. 269 en 270.

Fesa. ^{aant.}

Groote zang- en danspartij der negers bij het eindigen van den rouw voor een nabestaande. De term is nu met de zaak in onbruik geraakt, althans bij het beschaafder deel der negerbevolking.

Fetichisme.

Zie ANIMISME.

Fever root,

BOV. E. Zie RUELLIA.

Ficus brittonii

Bold. Fam. Moraceae. *Mata paaloe*, BEN. E. Boom met melksap; bladeren langwerpig in een punt toeloopend; de bloeiwijzen kogelvormig, iets kleiner dan een erwt en op 0,5 cm. lange steeltjes geplaatst. Gekweekt.

Ficus carica^{aant.}

L. Fam. Moraceae. *Vijg*, SUR. en BEN. E. Boom of heester met handlobbige bladeren; de bloemen staan in peervormige tot op een kleine opening na geheel gesloten bloeiwijze, die gegeten wordt. Gekweekt in Suriname en op de Benedenw. Eilanden.

Fiko-fiko,

N.E. Zie COSTUS CYLINDRICUS.

Filariosis.

Verzamelnaam voor een groep van tropische en subtropische ziekten, die, in haar symptomen zeer verschillend, alle toegeschreven worden aan de aanwezigheid in het lichaam van een parasitischen draadworm, de *Filaria sanguinis hominis* of *F. Bancrofti*.

In Amerika schijnt de filariosis door negerslaven ingevoerd te zijn. De oorspronkelijke bewoners, de Indianen, zijn geen dragers van *F. Bancrofti*. Volgens Dr. Ch. Landré, Tijdschr. West-Indië, II, 222 vlg., was de elephantiasis (zie hieronder) in de 18e eeuw in Suriname niet bekend; de ziekte zou na 1799 onder het Engelsche bestuur uit Barbados zijn overgebracht, van waar men de daaraan lijdende slaven, van welke men zich wilde ontdoen, naar Suriname zond. Zeker is het dat men bij de oudere schrijvers over Suriname van de ziekte geen melding gemaakt vindt. Sedert de invoering heeft de parasiet zich zeer sterk verbreid, zoodat tropisch Amerika tot de zeer geteisterde streken behoort; in Suriname vooral de kuststreken. Nóch bij Indianen, nóch bij de in het binnenland wonende Boschnegers heeft Flu filaria-ziekten waargenomen. Volgens zijne onderzoekingen lijden daaraan het minst de Europeanen, de Britsch-Indische en de Javaansche immigranten.

De parasieten komen in het menscheelijk lichaam door den steek van muskieten, n.l. van culex-soorten, te Paramaribo bijna uitsluitend *culex fatigans*. Zij leven in de lymphwegen, waarin zij de normale doorstrooming beletten en zoo aanleiding geven tot stuwingen in de door die vaten verzorgde deelen, waardoor allerlei ziekteprocessen ontstaan, verschillend naar de plaats waar zij zich bevinden. Wij noemen hier de chylurie, vergroote liesklieren, lymphangitis en elephantiasis arabum. De chylurie, waarbij de lympe zich vermengt met de urine, die dan op melk kan gelijken, komt in de kolonie, vooral bij vrouwen, niet zelden voor. Vergroote liesklieren komen zeer veel voor. Zeer algemeen zijn aanvallen van lymphangitis (ontsteking van de lymphvaten, die veelal gepaard gaan met roodheid van de huid, heftige, ijpende koorts en pijnlijke aandoening der naastbij gelegen klieren. Zoo groot is bij de inboorlingen - vooral wegens de neiging tot recidieven - de angst voor deze ziekte, de zoogenaamde 'roos', 'klierkoorts' of 'boeboe' (N.E.), dat zij het niet wagen haar naam uit te spreken, maar haar door omschrijvingen, gebaren, kloppen op de tafel of den wand, trachten aan te duiden. Een gewone volksnaam is 'misi Abéni'.

Onder boeboe verstaat de creool eigenlijk elke ontsteking in de huid, die niet direct aanleiding geeft tot 'uitslag'. Elk niet met zorg behandeld huidwondje kan oorzaak worden van een heftige en uitgebreide lymphangitis, die niet zelden tot abscessen voert. Vooral na het uit de huid verwijderen van zandvlooien (N.E. *sika's*) met vuile spelden of naalden treedt dikwijls boeboe op.

Het meest komen de verschillende vormen van boeboe aan de onderste extremiteiten voor, die na een of meer aanvallen al of niet blijvend opzwellen. Plant het ontstekingsproces zich door de lymphwegen naar de buikholte en op het buikvlies voort - het volk noemt dit het 'naar den buik springen' of het 'naar binnen slaan' van de boeboe - dan verloopt de ziekte meestal doodelijk.

Elephantiasis, (olifantsbeenen, door het volk '*bigi foetoe*,' '*mata biemba*' of '*mata piemba*' genoemd) verdikking van de huid en van het onderhuidsche celweefsel, ontwikkelt zich gewoonlijk na herhaalde aanvallen van boeboe, als het ware door successieve toevoeging en, zooals de naam olifantsbeenen aanduidt, meestal aan de onderste extremiteiten, die de wanstalligste misvormingen kunnen vertoonen. Het bovenbeen blijft meestal normaal, maar bij dubbelzijdige aandoening zijn ook de bovenbeenen geregeld gezwollen. De huid kan glad blijven of bedekt zijn met knobbels, wratten (in Suriname *Taja foetoe* genoemd) en hoornvliesplaten. De dikke beenen komen meer bij vrouwen dan bij mannen voor, vrij zeldzaam bij kinderen. Elephantiasis kan ook aan de armen optreden; voorts aan den balzak (N.E. *madoengoe*), den penis, de borsten, de uitwendige vrouwelijke geslachtsdeelen en de clitoris. Al deze deelen kunnen daarbij monsterachtige afmetingen en misvormingen vertoonen.

Op de Nederl. W.I. Eilanden komen filariaziekten weinig voor en bij de lijdens aan elephantiasis neemt men niet zulke monsterachtige afwijkingen waar als in Suriname.

Ten slotte zij hier aangeteekend dat vele medici de bovengenoemde ziekten niet aan de filaria maar aan bacteriën toeschrijven. Zie daarover bij Halfhide.

Litt. Dr. Ch. Landré, Over de Elephantiasis Arabum in West-Indië, Tijdschr. West-Indië, II, 209-233. Dr. van Leent, La Guyane néerlandaise, Arch.

de médecine navale, t. XXXIII, XXXIV, 1880, t. XXXV, 1881; Julius J. Halfhide, Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen, Haarl. 1910, 1e gedeelte; P.C. Flu, Filaria-onderzoek in Suriname, 's Grav. 1911, met uitvoerige literatuuropgave; E. A. Koch, Nederl. Tijdschr. v. Geneesk. 1912, eerste helft, no. 18, blz. 1403 en 1404.

Financiën.^{aant.}

A. Suriname.

Reeds in den aanvang hebben de financiën van Suriname in een ongunstigen toestand verkeerd. In 1667 in bezit genomen door de Staten van Zeeland, slaagden deze er niet in om van dit bezit eenig voordeel te trekken, zoodat zij reeds in 1682 de bezitting aan de West Indische Compagnie verkochten. In het begin van de 18e eeuw echter schijnt de economische toestand goed geweest te zijn en eenige economisch zeer goede jaren beleefde Suriname van 1738 tot 1742, welke gunstige toestand nog min of meer heeft voortgeduurd tot omstreeks 1770; in dien tijd werden dan ook eenige belangrijke openbare werken uitgevoerd. Daarna kwam weder een belangrijke keer. In de jaren 1772-1774 verzochten vele plantage-eigenaren surséance van betaling, welke verzoeken door het Hof van Justitie werden afgewezen; vele plantages werden bij executie verkocht. Voor 1776 vindt men reeds weder een tekort op de koloniale financiën van f174 854 en voor 1777 van f189 362. Daarna bleef de achteruitgang aanhouden, o.a. door den Engelschen oorlog van 1780-1784, gedurende welken talrijke koopvaardijochepen door de Engelschen werden buitgemaakt. In het laatst der 18e eeuw was het meerendeel der plantages in eigendom overgegaan aan Amsterdamsche kooplieden, die voorschotten voor de culturen hadden gedaan (zie NEGOTIATIËN) en de plantages toen lieten beheeren door administrateurs (zie aldaar).

Onder de oorzaken van den ongunstigen economischen toestand moet nog bijzonder worden genoemd de slechte regeling van het muntwezen sedert den geheelen duur van het bewind der West-Indische compagnie en ook nog langen tijd daarna, zoodat daarin voortdurend de grootste verwarring heeft geheerscht tot schade van de landbouwnijverheid en den handel (zie BETAALMIDDELEN en MUNTWEZEN.)

Nadat in 1791 het octrooi der W.-I. Compagnie was geëindigd en de kolonie onder het rechtstreeksche bestuur van de Republiek der Vereenigde Nederlanden was gekomen, werd zij in 1799 veroverd door de Engelschen en na tengevolge van den vrede van Amiens in 1802 teruggegeven te zijn, in 1804 wederom door de Engelschen in bezit genomen tot 1816 na den vrede van Parijs. Onder het kracktige en zuinige bestuur van een Engelschen gouverneur van 1812-1816 was de algemeene toestand althans zooveel verbeterd, dat bij de overgave in 1816 de koloniale uitgaven door de ontvangsten werden gedekt (verg. v. Wieringen, Geschiedenis der belastingen in de kolonie Suriname, 1913.).

Sedert 1816 zijn de financiën weder geleidelijk achteruitgegaan en ook de nieuwe bestuursinrichting en het financieele stelsel van 1828 hebben geen verbetering gebracht. Nadat te rekenen van 1 Jan. 1832 de voor Suriname nadeelige financieële band met Curaçao, in 1828 gelegd, reeds weer was verbroken vindt men op de jaren 1837-1842 een tekort van f647.000.- en voor 1844 een subsidie van f185.000.

Sedert dien tijd tot heden is aan de kolonie Suriname door het Moederland elk jaar subsidie verstrekt, met uitzondering van het jaar 1856, toen er een batig slot was van f42028, hetwelk in 's Rijks schatkist is overgebracht; in dat jaar was f102 988 ontvangen als opbrengst van oude munten.

Sedert 1845 tot aan de toepassing in 1867, van het nieuwe budgetrecht volgens het regeeringsreglement van 1865 hebben de subsidiën van het Moederland (gedeeltelijk gekweten uit de batige saldo's van Oost-Indië¹⁾ aan de kolonie Suriname bedragen:

1845	373 106
1846	150 000
1847	224 646
1848	214 949
1849	163 231
1850	145 695
1851	170 000
1852	236 715
1853	170 000
1854	318 717
1855	270 093
1856	batig slot.
1857	233 630
1858	566 456
1859	396 757
1860	433 565
1861	445 563
1862	468 398
1863	1.206 782 ²⁾
1864	852 000
1865	799 000
1866	987 000

Krachtens het regeeringsreglement van 1865(Stbl. 55) werd een splitsing gemaakt tusschen *a.* koloniale huishoudelijke uitgaven en *b.* uitgaven van het rijksbestuur, welke laatste in het vervolg op de rijksbegroting, hoofdstuk Departement van Koloniën, zouden komen en omvatten de wedde en verblijfkosten van den Gouverneur, de pensioenen van oud-Gouverneurs en hunne weduwen en de kosten der zee- en landmacht. Hierdoor werd in 1867 de Koloniale begroting ontlast met ± f537 000 (bedrag in 1866).

- 1) Zie over de berekening van de subsidiën § 26 van het Voorloopig Verslag, in de Tweede Kamer uitgebracht, betreffende het wets-ontwerp tot nadere regeling van het koloniaal batig slot over 1859.
- 2) In 1863 is de slavernij afgeschaft tegen schadeloosstelling.

De totale ontvangsten en uitgaven alsmede de subsidies en dekking uit geldleening of uit verkoop van inschrijvingen op het Grootboek der Nationale Schuld sedert 1867 tot en met 1910 zijn aangegeven in de tabel op pag. 298.

Onder de ontvangstcijfers is de opbrengst der belastingen vertegenwoordigd met de volgende sommen, waarbij wordt opgemerkt, dat daaronder overeenkomstig de begroostingstukken ook gerangschikt zijn de schoolgelden en entrepôt-rechten (tezamen ad ± f47000 voor 1910) en dat onder de belastingen het middel der invoerrechten het voornaamste is (in 1910 f1.373 400).

1867	f546 528
1868	613 852
1869	585 422
1870	637 972
1871	672 665
1872	750 995
1873	803 630
1874	736 024
1875	675 710
1876	744 826
1877	828 573
1878	726 527
1879	816 226
1880	889 770
1881	954 977
1882	990 820
1883	1.029 314
1884	1.065 107
1885	f998 451
1886	980 874
1887	1.125 625
1888	1.036 572
1889	1.146 497
1890	1.250 634
1891	1 197 493
1892	1.257 892
1893	1.363 623
1894	1.459 537
1895	1.436 224
1896	1.472 208
1897	1.493 921

1897	1.493 921
1898	1.626 680
1899	1.518 381
1900	1.638 328
1901	1.718 677

Jaar.	Ontvangsten.	Uitgaven.	Nadeelig slot en subsidie.	Onder de ontvangstcijfers is begrepen uit Geldleening. Verkoop van Inschr. Grootb.
1867	737 562	1.176 949	439 387	
1868	821 626	1.049 070	227 444	
1869	739 659	1.131 651	391 992	
1870	791 944	1.137 481	345 536	
1871	850 554	1.140 280	289 726	
1872	921 006	1.157 424	236 417	
1873	979 251	1.173 531	194 279	
1874	926 379	1.245 958	319 579	
1875	851 415	1.215 092	363 677	
1876	925 492	1.374 105	448 613	
1877	1.054 325	1.482 806	428 481	
1878	1.042 696	1.645 097	602 401	
1879	1.021 430	1.357 269	335 839	
1880	1.099 602	1.382 720	283 117	
1881	1.211 778	1.420 937	209 159	
1882	1.212 229	1.460 656	248 426	
1883	1.268 504	1.402 528	134 023	
1884	1.291 432	1.437 326	145 894	
1885	1.260 263	1.537 199	276 935	
1886	1.232 739	1.474 378	241 638	
1887	1.401 953	1.524 484	122 531	
1888	1.324 398	1.628 463	304 064	
1889	1 450 495	1.583 836	133 341	
1890	1.532 316	1.548 472	16 155	
1891	1.580 836	1.792 455	211 618	
1892	1.573 027	1.769 567	196 539	
1893	1.723 207	1.859 156	135 948	
1894	1.802 635	1.880 980	78 345	
1895	1.826 884	2.005 757	178 873	

1896	1.959 202	2.292 586	333 383	116 375	
1897	2.005 421	2.265 861	260 440	115 520	
1898	2.206 894	2.227 231	20 337	135 584	
1899	2.084 781	2.246 701	161 920	142 861	
1900	2.184 372	2.238.739	54 366		100 066
1901	2.223 080	2.523 383	300 302		100 033
1902	2.168 867	2.397 467	228 600		22 538
1903	3.238 895	3.690 469	451 574	1 099 250	
1904	4.215 397	4.951 642	736 245	2.055 430	70 831
1905	3.486 706	4.207 393	720 687	1.380 065	26 468
1906	3.424 629	4.119 825	695 196	1.308 696	
1907	3.558 540	4.331 472	772 931	1.156 260	
1908	4.096 035	5.077 134	981 098	737 056	
1909 ¹⁾	3.582 407	4.415 407	833 000	733 434	
1910 ¹⁾	3.821 296	4.371 230	549 934	609 204	
1902			1.662 864		
1903			1.653 811		
1904			1.598 631		
1905			1.574 594		
1906			1.577 153		
1907			1.751 661		
1908			1.692 211		
1909			1.788 037 ¹⁾		
1910			1.950 699 ¹⁾		

Bij de beoordeeling dezer cijfers is in het oog te houden, dat in den loop der jaren dikwijls nieuwe belastingen zijn ingevoerd of bestaande min of meer belangrijk werden verhoogd, in het bijzonder: inkomstenbelasting 1874, 1885, 1906, huurwaarde-belasting 1910, verhooging drankaccijns 1887, 1898, 1907; (f60, f80, f100 per H.L.); verhooging invoerrechten 1867, 1874, 1887, 1898, 1908; goudbelasting 1894; belasting op lucifers 1907; geneeskundige belasting 1901, 1905; hondenbelasting 1894.

Uitden staat der ontvangsten en uitgaven blijkt, dat de uitgaven in de laatste jaren belangrijk zijn gestegen, hetgeen zijn oorzaak vindt in de uitgaven voor de immigratie van werkkrachten sedert 1875 en die voor productieve werken sedert 1896.

Na het eindigen van het staatstoezicht in 1873 verlieten de vrijgemaakten de plantages. Tot invoer van arbeiders uit Britsch-Indië en Java moest worden overgegaan. (zie onder IMMIGRATIE). Reeds bij de wet van 1862 tot afschaffing der slavernij werden van staatswege premieën tot een gezamenlijk bedrag van

1) Voorloopige cijfers.

1) 1909 en 1910 voorloopige cijfers.

hoogstens een millioen uitgeloofd voor den aanvoer van vrije arbeiders, eerst gedurende vijf jaren, doch bij een wet van 1866 verlengd tot tien ja-

ren en bij een wet van 1873 tot 1 Juli 1878. Intusschen was bij de wet van 1872 Stbl. no. 4 bepaald, dat, wanneer de aanvoer van arbeiders van staatswege op andere wijze dan door het uitloven van premiën werd aangemoedigd, de kosten van die medewerking zouden komen ten laste der planters, die echter voorschotten konden krijgen uit daartoe aangewezen gelden der kolonie, namelijk de zgn. reservekas; verg. de wet van 1874, Stbl. 94 enz. Voorts was krachtens de wet van 1874, Stbl. 157 in 1875 een leening gesloten groot f900.000 in drie seriën à f300.000 à 5%, bestemd tot het uitloven van bovenbedoelde premiën, nadat de bovengemelde som van een millioen zoude zijn uitgeput. Eene verandering in dit finantieele stelsel bracht sedert 1 Jan. 1880 de wet van 1879, Stbl. 202, waarbij de wet van 1872, Stbl. 4, werd ingetrokken en een immigratiefonds ingesteld teneinde de immigratie ook op andere wijze te bevorderen dan door premiën en voorschotten (het Gouvernement zoude betalen $\frac{2}{5}$ van de kosten van aanvoer en de totale kosten van eventueelen terugvoer), terwijl bij de wet van 1881, Stbl. 116, het voordeelig saldo der rekening van het fonds der voorschotten volgens de wet van 1872 werd toegewezen aan het immigratiefonds. In 1895 was dit immigratiefonds uitgeput en werd een nieuwe leening van f1.500 000 gesloten. In 1906 was het fonds wederom uitgeput en werd nogmaals tot een leening ad f1.500 000 besloten, mede met het oog op de werkkrachten, noodig voor de bacovencultuur. De schuld van het fonds bedroeg bij het einde van 1911 ongeveer f2.700 000.

De bovengedooelde productieve werken hebben bestaan in 1o. de werken aan het kanaal naar Saramacca en inpoldering van terreinen der Saramacca-polder (1894-1904); 2e. de bacovencultuur (1905). 3e. de gouvernements-rubberonderneming (1908). Voor deze werken kon krachtens een wet van 1896 f3.000 000 à 3% geleend worden in serieën van f100 000, waarvan tot en met 1907 was gebruik gemaakt tot een bedrag van f1.500 000. Van 1896 tot en met 1911 is aan deze productieve werken uitgegeven ruim f4.600 000, terwijl op 31 Dec. 1910 de plantages wegens de bacovencultuur aan het Gouvernement schuldig waren f2.167 000, welke som grootendeels onverhaalbaar is en onder bijzondere bepalingen is omgezet in grondrenten (wet 1912, Stbl. 257).

Voorts zij nog vermeld de in 1903 voorgenomen en in 1911 voltooide aanleg van den Lawa-spoorweg tot aan 'Dam' en de exploratie in het Lawagebied voor welk een en ander is geleend f8.500 000 à 3% van welke leening de aflossing moet aanvangen in 1916 (wet 1903, Stbl. 216).

Het systeem om de leeningen, bestemd voor voorschotten aan het immigratiefonds en tot dekking van het tekort op de rekening der productieve werken in kleine bedragen uit te geven is in 1911 verlaten. Ter voorziening in gemelde behoeften kon krachtens de wet van 1912, Stbl. 209, door het Rijk gedurende 1912 en 1913 aan de kolonie een voorschot verstrekt worden van f4 000 000.

De aflossing der leening van 1874 is in 1912 afgeloopt. Van de overige leeningen zullen de renten en aflossingen nog gedurende verscheiden tientallen van jaren op de koloniale begrooting drukken. Op de begrooting voor 1914 is voor renten en aflossing uitgetrokken f466 720, waaronder wat de spoorwegleening betreft alleen rente, nog geen aflossing (in 1916 te beginnen met f85 000) is begrepen.

Sedert 1908 worden de ontvangsten en uitgaven gesplitst in soorten en wel sedert 1911 in de volgende:

- a. Gewone uitgaven, te betalen uit eigen middelen;
- b. Buitengewone uitgaven, te betalen uit rijksbijdragen;
- c. Uitgaven te betalen uit leening.

Onder *b* worden gerangschikt de renten en aflossingen van alle geldleeningen, ook die ten behoeve van het immigratiefonds, voorzover de opbrengst der uit de leeningen bekostigde werken niet voldoende was; verder de uitgaven voor het boschwezen en voor wetenschappelijke expedities. Derhalve worden ook rente en aflossing gerangschikt onder buitengewone uitgaven te betalen uit rijksbijdragen; de bedoeling is echter om jaarlijks een stijgend bedrag van de uitgaven voor rente en aflossing sub *b* ook uit eigen middelen te betalen, waarop intusschen in de naaste toekomst geen uitzicht bestaat. Wat *c* betreft geldt het beginsel, dat alleen geleend moet worden voor rechtstreeks productieve werken, terwijl o.a. de kosten van indirect productieve werken onder *b* moeten worden gebracht.

Volgens dit stelsel komen op de begrooting voor 1914 voor als uitgaven sub

<i>a</i> en <i>b</i>		f3.864 663
Waaronder aan rente en aflossing van geldleeningen f466 720.- als uitgaven sub <i>c</i> (door geldleening te dekken):		
voorschot immigratiefonds	f300 000	
overschrijving van tekorten op de rekening der productieve werken 1907-1913	f2.791 686	
Idem voorschotten op rekening v/h immigratiefonds	Memorie.	
rubberonderneming	f95 450	f3.187.136
	_____	_____
Totaal der uitgaven		f7.051 799
		=====

Terwijl is geraamd voor middelen:

eigen middelen		f3 388 397
waaronder buitengewone ontvangsten:		
grondrenten	f14 000 }	
bacoven cultuur		
opbrengst	Memorie }	f314 000
rubberonderneming		
terugbetaling door immigratiefonds	f300 000 }	_____
Waarbij subsidie		f3.074.397
		f790 266

		f3.864 663

=====

De stijging der gewone uitgaven kan blijken uit de begrootingcijfers aangegeven in de tabel op pag. 300.

De hooge raming in 1900 voor de brandweer is voor f51 500 gelegen in aanschaffing van materieel. De stijging der bovengemelde gewone uitgaven in 1914 vergeleken bij 1900 vindt hoofdzakelijk haar oorzaak in de volgende posten, waarop voor 1914 na te melden bedragen hooger zijn geraamd dan in 1900

Administratie van financiën: boschwezen f30.000, boschpolitie f30 000; reorganisatie domein f18 000; landmeters f11 000; toezicht landbouw f15 500, voorschotten kleine landbouw f22 000.

	1900.	1910.	1914.
Algemeens dienst, koloniale Staten en districtsbestuur	148 922	188 011	195 718
Justitie en politie	362 322	399 144	417 120
Administratie van financiën en domeinen	153 938	291 150	306 099
Post en telegrafie	50 412	53 740	53 382
Immigratiefonds en kolonisatie	48 385	68 107	79 415
Eeredienst, onderwijs, armenzorg	324 250	491 155	581 026
(Waaronder onderwijs-subsidies)	(54 100)	(141 123)	(167 445)
Landbouwdepartement en rubberonderneming		73 164	72 756
Geneeskundige dienst	201 471	342 508	341 806
Openbare werken	209 232	303 761	391 475
Koloniale vaartuigen en betonning	259 792	390 612	311 060
Spoorweg exploitatie		215 304	271 857
Brandweer	57 216	8 787	16 728
Pensioenen	217 812	288 534	309 501
Onvoorziene uitgaven	50 000	50 000	50 000
	<hr/>	<hr/>	<hr/>
	2 083 752	3 163 977	3 397 943
Rente en aflossingen van leeningen	97 750	394 080	466 720
Uitgave voor buitengewone productieve werken en voorschotten aan	242 333	3 203 067	3 187 136

immigratiefonds, uit
leening te verkrijgen

2 423 835

6 761 124

7 051 799

Eeredienst, onderwijs en armenzorg: subsidie aan kerken f16 000; onderwijzers tractementen f114000 onderwijssubsidies f113 000.

Geneeskundige dienst: tractementen f15 000; verpleging in het hospitaal f37000; subsidie aan inrichtingen voor melaatschen f42 000.

Openbare werken: tractementen f20.500; algemeene kosten f6000; verlichting Paramaribo f13000; verkeer te water f29 000; onderhoud van land- en waterwegen f57000; onderhoud van vestigingsplaatsen f16 000; nieuwe werken f30 000.

Bij de overige stijgingen is in het oog te houden, dat de bevolking van ± 72000 zielen in 1900 vermeerderde tot ± 95 000 in 1914.

P. de J.

B. Curaçao.

Tengevolge van de ontwikkeling van andere West Indische eilanden en later van de stoomvaart zijn sedert het laatst der 18a eeuw de bestuursuitgaven der kolonie Curaçao zelden door de ontvangsten gedekt kunnen worden. Reeds onder de West-Indische Compagnie vindt men bijv. in de jaren 1784-1788 voor Curaçao met Aruba en Bonaire een jaarlijksch tekort van gemiddeld f72 000 = (Hamelberg, de Nederlanders op de West Indische eilanden, Amst. 1909). Onder het bestuur van het Moederland (sedert 1 Jan. 1792, doch practisch kan eerst sedert 1816 vaneen geregeld Nederlandsch bestuur gesproken worden) ging het al niet beter, weshalve in 1827 werd besloten tot een geheele reorganisatie van het bestuur en de financiën (zie BELASTINGEN). De zes Curaçaosche eilanden werden in 1828 met Suriname vereenigd onder een Gouvernement-Generaal. Men heeft toen gemeend, dat de landbouw van Suriname en de handel van Curaçao aan elkaar dienstbaar gemaakt konden worden, terwijl de meer welvarende Kolonie Suriname de minder welvarende Kolonie Curaçao ook finantieel zoude kunnen steunen. Er is echter geen handel van eenige beteekenis tusschen de twee koloniën ontstaan, terwijl de vereeniging dezer ver van elkander verwijderde koloniën tot veel administratieven omslag en verwikkelingen aanleiding gaf. In 1833 reeds waren de inkomsten van Suriname nauwelijks toereikend om de eigen uitgaven te bestrijden en was dus financieele steun aan Curaçao niet meer mogelijk; van 1834-1841 wees de begrooting van Suriname zelve jaarlijks een deficit aan. In 1845 werden Suriname en de Curaçaosche eilanden voorgoed gescheiden.

In 1828 was op het eiland Curaçao ook een plaatselijk bestuur ingesteld. Aan het begrip 'gemeente' moet daarbij intusschen niet gedacht worden. (verg. Mr. H.W.C. Bordewijk, Ontstaan en ontwikkeling van het staatsrecht van Curaçao, 's Grav. 1911). Het plaatselijk bestuur zoude voor verscheiden plaatselijke belangen zorgen, zag zich sommige belastingen toegewezen (zie BELASTINGEN, CURAÇAO) en had een eigen begrooting met, zoo noodig, subsidie van het algemeen bestuur. Dit plaatselijk bestuur maakte reeds spoedig geen sluitende rekeningen en heeft slechts tot 1833 bestaan, toen het vanzelf verviel door het nieuwe regeeringsreglement van 1833.

Het nieuwe financieele stelsel van 1828 voor de kolonie Curaçao (zie uitvoerig onder BELASTINGEN, CURAÇAO) heeft ook niet aan de verwachtingen beantwoord.

Van 1833-1836 bedroeg de subsidie van het Moederland aan de kolonie Curaçao, Aruba en Bonaire jaarlijks f160 000.-; van 1837-1843 f170 000. Wat de bovenwindsche eilanden betreft, werd aan St. Eustatius met Saba van 1833-1842 jaarlijks f10 000, aan St. Martin van 1836-1841 jaarlijks f10 000- en in 1842 f7000 verstrekt. Het totaal der subsidies aan de zes eilanden heeft van 1833 tot en met 1842 beloopt f1 827 000. alles gekweten uit de Indische fondsen (Recueil van uitg. stukken Dept. v. Koloniën, 28 Juni 1843 B. 2).

Sedert 1848 tot aan de toepassing in 1867 van het nieuwe budgetrecht volgens het regeeringsreglement van 1865 hebben de Subsidies van het Moederland aan de Kolonie Curaçao bedragen:

1848	f166 239
1849	259 463
1850	226 567
1851	f181 734
1852	182 425
1853	253 999

1854	f352 781
1855	241 035
1856	387 692
1857	403 021
1858	358 106
1859	327 132
1860	361 531
1861	f397 655
1862	495 407
1863	478 554
1864	420 669
1865	475 763
1866	477 384

Krachtens het reg. regl. van 1865 Stbl. 56 werd eene splitsing gemaakt tusschen *a* koloniale huishoudelijke uitgaven en *b* uitgaven van het rijksbestuur, welke laatsten in het vervolg op de rijksbegrooting, hoofdstuk Departement van Koloniën, zouden komen en omvatten de wedde en verblijfkosten van den gouverneur, de pensioenen van oud-gouverneurs en hunne weduwen en de kosten der zee, en landmacht. Hierdoor werd sedert 1867 de koloniale begrooting ontlast met ± f300 000; de subsidie over 1867 daalde tot ± f160 000.-

Sedert 1867 zijn er 14 jaren geweest, waarin de Kolonie geen subsidie noodig had. Dit was hoofdzakelijk te danken aan de ontginning van fosphaat en phosphorzure kalk. Het eerst, van 1872-1888 zijn ontgonnen de fosphaatlagen op het eiland Klein-Curaçao, gouvernementseigendom, dat in concessie werd uitgegeven op zoodanige voorwaarden, dat het Gouvernement daarvan bijna geen voordeel heeft getrokken, de concessionaris daarentegen zeer belangrijk. Voor de nog overige fosphaat van laag gehalte werd in 1906 weder concessie gegeven en werden er nog kleine hoeveelheden verscheept. De volgende belangrijke ontginning was die der fosphaatlagen op de Curaçaosche plantage St. Barbara, particulier eigendom; het Gouvernement trok daarvan slechts voordeel door het uitvoerrecht en de scheepsongelden. Deze ontginning is, na, in 1895 gestaakt te zijn, in 1913 hervat. Ten slotte sedert 1880 de ontginning der fosphaatlagen op Aruba, gouvernementseigendom, in concessie uitgegeven tegen aandeel in de opbrengst, terwijl voorts uitvoerrecht en scheepsongelden werden geheven; deze ontginning is financieel voor de koloniale kas het belangrijkste geweest; zij is tot heden voortgezet. De particuliere ontginning op St. Barbara heeft weinig rechtstreeksch voordeel voor de koloniale kas opgeleverd. Van hoeveel belang de fosphaatontginningen voor de koloniale financiën geweest zijn, blijkt uit de hierna volgende cijfers, waarin Aruba is vertegenwoordigd met de hoogste; sedert de daling der fosphaatprijzen zijn de inkomsten uit de Aruba-phosphaat minder geworden.

De koloniale ontvangsten uit de fosphaatontginningen hebben bedragen (sedert 1909 is inbegrepen het uitvoerrecht van goud van Aruba):

1872	f17 618
------	---------

1873	11 832
1874	18 090
1875	23 339
1876	21 773
1877	21 021
1878	35 884
1879	29 089
1880	26 266
1881	88 237
1882	249 210
1883	399 313
1884	252 995
1885	229 678
1886	193 765
1887	f160 364
1888	227 410
1889	354 609
1890	424 584
1891	197 647
1892	113 757
1893	110 713
1894	114 488
1895	56 084
1896	22 031
1897	23 728
1898	6 671
1899	18 368
1900	32 676
1901	14 830
1902	f9 332
1903	8 334
1904	11 968
1905	12 590
1906	40 477
1907	f65 328
1908	98 729
1909	45 241

1910	47 886
1911	19 025

Deze ontvangsten oefenden grooter invloed uit op het bedrag der subsidies van het Moederland, hetgeen blijkt uit de volgende cijfers.

Jaar	Voordeelig slot	Nadeelig slot gedekt door Overschrijving van Subsidie vroegere batige saldo's.	
1867			f160 326
1868			200 545
1869			148 799
1870			63 750
1871			50 951
1872			57 626
1873	f22 154		
1874			75 458
1875			106 894
1876			151 562
1877			200 396
1878			245 297
1879			236 288
1880			153 345
1881			175 883
1882	34 542		
1883	156 474		
1884	42 020		
1885	22 871		
1886		f21 366	
1887		14 185	
1888		32 480	
1889	79 204		
1890	163 781		
1891		63 517	
1892		205 306	
1893		112 936	
1894		21 826	
1895		27 276	80 388

1896	199 609
1897	119 985
1898	172 224
1899	196 056
1900	168 202
1901	168 181
1902	189 219
1903	180 099
1904	238 446
1905	246 237
1906	288 580
1907	220 459
1908	381 202
1909	361 989 ¹⁾
1910	349 924 ¹⁾

De opbrengst der belastingen en der 'inkomsten van onderscheiden aard' *zonder* de baten uit de fosphaatontginningen zijn sedert 1872 geweest als volgt; daarbij komen de loodsgelden over 1882-1884 ad f12 000 à f19 000 voor onder de 'inkomsten

1) voorl. cijfers

v.o. a', van 1885 t/m. 1910 ad ± f27 000 onder de 'belastingen'.

Jaar	Belastingen	Andere inkomsten	Totaal
1872	f222191	f125 069	f347 260
1873	272 028	167 836	439 864
1874	272 594	91 282	363 876
1875	249 810	82 186	331 996
1876	207 509	104 058	311 567
1877	214 100	78 893	292 993
1878	219 447	80 726	300 173
1879	248 459	86 867	335 326
1880	282 439	64 029	346 468
1881	266 455	68 647	335 102
1882	272 153	65 321	337 474
1883	304 069	74 081	378 150
1884	303 218	95 821	399 039
1885	287 179	93 105	380 284
1886	315 319	106 802	422 121
1887	336 868	108 867	445 735
1888	270 746	109 192	379 938
1889	313 366	110 803	424 169
1890	292 673	120 939	413 612
1891	318 001	185 268	503 269
1892	352 807	137 000	489 807
1893	334 400	147 191	481 591
1894	433 718	149 344	583 062
1895	356 874	169 944	526 818
1896	325 901	159 430	485 331
1897	415 765	141 809	557 574
1898	369 961	141 377	511 338
1899	344 757	144 979	489 736
1900	384 035	193 801	577 836
1901	403 241	141 416	544 657
1902	392 055	134 266	526 321
1903	435 757	142 312	578 069
1904	407 730	136 815	544 545

1905	411 526	170 301	581 827
1906	426 529	140 855	567 384
1907	466 166	168 474	634 640
1908	433 519	162 775	596 294
1909	423 057	185 199	608 256
1910	481 209	185 876	667 086
1911	502 089	187 814	689 904

Bij de beoordeeling dezer cijfers is rekening te houden o.a. met de wijzigingen der belastingen (zie BELASTINGEN CURAÇAO), met belemmerende maatregelen voor de scheepvaart, door naburige landen genomen, en vooral met goede of slechte oogstjaren; bij misoogst brengen niet alleen de belastingen minder op, doch is er ook veel achterstand in de betaling van verschuldigde belasting.

De 'inkomsten van onderscheiden aard' in de kolonie bestaan hoofdzakelijk uit de volgende, waarbij de voorloopige bedragen over 1910 zijn aangegeven: posterijen (inbegrepen transitrechten) f54 724, schoolgelden f12 971, domeininkomsten f15 216, winst van de gouvernementsbank f9400, terugbetaling door de telegraafmaatschappij f3511, concessierechten f33 608, (voor fosphaat *niet* onder bovenstaande cijfers van 1872-1910 begrepen), uitvoerrecht van mijnproducten f15 186 (als voren), uitvoerrecht van zout van St. Martin f3240, pensioenbijdragen f30648-, inkomsten van de gouvernementsscheepvaartdienst f6058.

De totale ontvangsten (die uit fosphaatontginning dus inbegrepen) en uitgaven der kolonie Curaçao hebben van 1872 af bedragen.

Jaar	Ontvangsten	Uitgaven
1872	f364 880	f422 406
1873	451 698	429 543
1874	381 967	457 426
1875	355 337	462 231
1876	333 341	484 903
1877	314 015	514 411
1878	336 058	581 355
1879	364 416	600 704
1880	372 735	526 080
1881	423 340	599 224
1882	586 686	552 143
1883	777 464	620 990
1884	625 035	610 015
1885	609 961	587 089
1886	615 887	637 253
1887	606 370	620 556
1888	607 349	639 830
1889	778 779	699 574

1890	838 197	674 415
1891	700 917	764 435
1892	603 564	808 870
1893	592 305	705 241
1894	697 552	719 379
1895	582 904	690 568
1896	507 363	706 972
1897	581 303	701 289
1098	518 011	690 235
1899	508 105	704 162
1900	610 513	778 716
1901	561 434	729 616
1902	544 587	733 806
1903	585 543	765 643
1904	556 514	794 960
1905	594 418	840 656
1906	607 861	896 441
1907	699 969	920 428
1908	695 024	1 076 227
1909	653 498	1 010 487
1910	714 973	1 199 898 ¹⁾

Zoals uit bovenstaande cijfers blijkt, vertoonen de uitgaven in de laatste jaren eene belangrijke stijging. Het laatste jaar, waarover de voorloopige cijfers bekend zijn, het jaar 1910, als basis nemende geeft de volgende ontleding, in groote trekken en ronde cijfers, eenigszins een beeld der koloniale huishouding, welke vooral kostbaar is door de omstandigheid, dat de kolonie uit zes eilanden bestaat; het zijn vooral de kleine eilanden St. Martin, St. Eustatius en Saba, waarvan het bestuur zeer kostbaar is in verhouding tot de inkomsten.

De uitgaven over 1910 bedroegen rond f1 200 000 Dit bedrag is te verminderen met de volgende buitengewone uitgaven: aanschaffing van een stoomschip f152 000., proeven tot verbetering der visscherij f12 000,- onderzoek naar delfstoffen f11000-, voorschot aan de Sisalcultuurmaatschappij f30 000.-; blijft f995 000.-

1) hieronder f152 573 buitengewone uitgaaf voor aankoop van een stoomschip; 1909 en 1910 voorloopige cijfers.

De ontvangsten en de gewone uitgaven verdeelen zich dan over de verschillende eilanden als volgt, waarbij die, aan het slot vermeld, over alleeilanden zouden moeten worden omgeslagen:

	Ontvangsten	Uitgaven
Curaçao	f 532 300	f 496 500
Aruba	f 78 500	f 53 000
Bonaire	f 23 500	f 44 300
St. Martin	f 20 000	f 40 900
St. Eustatius	f 9 000	f 32 100
Saba	f 6 000	f 26 200
Geheele Kolonie:		Geheele Kolonie:
Pensioenbijdragen f 30 300 }		Pensioenen 173 000 }
Stoomvaartdienst f 6000 }	44 700	Politie 52 600 }
Rente van f 8400 }		Stoomvaartdienst 49 300 }
Grootkapitaal		
e.a.		
ontvangsten		Onvoorzien 27 000 }
	_____	_____
	f 714 000	f 995 000

Het ontvangstcijfer van Aruba bestaat slechts voor f29 000- uit belastingen, voor f49 500.- uit 'andere inkomsten' (voorn. uit fosphaatontginning); voor Curaçao zijn die cijfers resp. f430 000 en f102 000; voor Bonaire f16 200 en f7300; St. Martin f12 000 en f8000. St. Eustatius f4800 en f4200; Saba f4400 en f1600.-

Op de zes hoofdstukken der begrooting is in totaal in ronde cijfers als gewone uitgaven uitgegeven:

I	Gewestelijk bestuur	f99 000
II	Justitie	f58 400
III	a Geldelijk beheer f62 400 }	f82 500
	b posterijen f20 000 }	
IV	a onderwijs f113 000 }	
	b eeredienst f49 000 }	f162 100
V	Plaatselijke kosten	f155 600
VI	Openbare werken	f135 400

		693 000

Waarbij voor de
geheele kolonie de
hierboven
aangewezen
uitgaven samen ad

f302 000

f995 000

Het zijn voornamelijk de volgende soorten van uitgaaf, welke verantwoord worden op de hierna genoemde hoofdstukken der begrooting.

I. Tractementen der gouvernementssecretarie en verdere ambtenaren der hoofdadministratie op Curaçao, der districtmeesters op Curaçao, overtochtsgelden, drukwerken, tractementen der gezaghebbers op de vijf andere eilanden.

IIIa Tractementen van administrateur van financiën, inspecteur der belastingen, kolonialen ontvanger op Curaçao, hypotheekbewaarder, vijf ontvangers op de andere eilanden, kommiezen der invoerrechten en accijnzen.

V. Tractementen der gouvernementsgeneeskundigen voor de buitendistricten van Curaçao en voor een geneeskundige op elk der andere eilanden, kosten van quarantainedienst, loodsdiens, landbouwkundige, krankzinnigen- en leprozengestichten, geneesmiddelen en alimentatie van onvermogenden, (f30.000.-), draadlooze telegrafie, uitgaven voor cultures en nog velerlei andere uitgaven.

VI. Tractementen van directeur en personeel van openbare werken, aanleg van dammen en putten (± f30 000), onderhoud van de haven op Curaçao, straatverlichting, vuurtorens, onderhoud van landsgebouwen en nieuwe werken.

De Kolonie Curaçao heeft geene geldleeningen te haren laste.

P. de J.

Fini adroe,

N.E. Zie CYPERUS ARTICULATUS.

Fini-bitá,

N.E. Zie PHYLLANTHUS DIFFUSUS.

Finkri,

N.E. Zie FOENICULUM.

Fire weed,

BOV. E. Zie DATURA FASTUOSA, D. METEL en D. STRAMONIUM.

Fiscaal.

Het ambt werd ingesteld toen Suriname in handen kwam van de W.I. Compagnie. Volgens Hartsinck (II 882) fungeerde ten tijde van het zeeuwsche bestuur een 'Maarschalk' als 'officier der Justitie'. De Fiscaal moest, volgens zijn instructie 'nauwkeurig letten, dat de bevelen van den Gouverneur, waar onder mede de generale Articul brief van de Westindische Compagnie werd verstaan begrepen te zijn, mitsgaders de orders van Gouverneur en Raden werden in acht genomen en opgevolgd.' Voorts was hij 'verplicht 't Recht van de Hooge Overheid alomme waartenemen, over de gantsche Colonie, zoo te Water als te Land'. (Hartinck II, 882).

De Fiscaal fungeerde ook als auditeur militair bij den krijgsraad.

In 1754 stelden de Directeuren van de Societeit, tegen den zin van den Raad, een tweeden Fiscaal aan, met last om ingeval van ziekte of afwezigheid van den eersten te fungeeren.

Gelijk reeds gezegd in het art. Bestuursregeling-Suriname had de fiscaal in den Raad van Politie en Crimineele Justitie slechts een adviseerende stem.

Tot 1745 was het ambt van Exploicteur (zie aldaar) aan dat van Fiscaal verbonden.

Hartsinck (II, 895) geeft een lijst van de Raaden-Fiscaal van 1683-1764. In het Essai historique sur la Colonie de Surinam, Paramaribo 1788 II. 105 is de lijst aangevuld tot 1785.

Daar de gouverneurs veelal uit den militairen stand gekozen werden en evenmin als de andere leden van den Raad rechtskennis bezaten, kreeg de Fiscaal, als eenige rechtsgeleerde in den Raad, veel invloed. Bij art. 23 van het Reglement op het beleid van de Regering, enz. in Suriname van 14 Sept. 1815 (G.B. 1816 no. 2) werden de Raad-Fiscaal, de President van der Hove van civiele Justitie en de Raad-Controleur van Financiën als een confidentieele conferentie-Raad aan den Gouverneur toegevoegd. Art. 24 bepaalde dat de Raad-Fiscaal, die meester in de rechten moest zijn, in rang zou volgen op den gouverneur. De naam Fiscaal bleef bestaan tot aan de invoering van het Reg. Regl. van 1828, toen de functiën overgingen op het nieuw ingestelde ambt van Procureur generaal.

In den volksmond heet de P.G. nog steeds *fiskari*.

Fishing rod,

BOV. E. Zie RANDIA ACULEATA.

Fisiman,

N.E. Zie ALCEDINIDAE.

Fjo-fjo,

N.E. Zie RHYNCHOTA. In het Surinaamsche negerbijgeloof ook de naam van een ziekte die veroorzaakt zou worden door woordbreuk en zich openbaart door hikken, vooral onder het eten. Over het uitdrijven der ziekte zie F.P. en A.P. Penard, Surinaamsch bijgeloof. Bijdr. t.d. Taal- Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, 1912, deel 67 blz. 168.

Flaira,

BEN. E. Zie JATROPHA GOSSYPIFOLIA.

Flambeau,

BOV. E. Zie ERITHALIS.

Flamboyant,

SUR. en BEN. E. Zie POINCIANA.

Flamingo.

Zie IBIDIDAE en PHOENICOPTERUS.

Fleertje,

PAP. Zie CYPsilURUS en EXONAUTES.

Flesch-kalebas,

SUR. Zie LAGENARIA.

Fleurya aestuans

Gaudich. Fam. Urticaceae. *Krassi-wiwiri*, N.E. *Stinging nettel*, BOV. E. Een veel voorkomend kruid van het uiterlijk van de gewone brandnetel; de bladeren lang gesteeld en scherp gezaagd; de bloemen staan in samengestelde trosvormige bloeiwijzen. *Witti krassi-wiwiri* (N.E.) noemt men de planten, die alleen meeldraadbloemen hebben. Een aftreksel der plant wordt tegen hoest gebruikt.

Floor di sangger,

BEN. E. Zie LANTANA CAMARA.

Fluiter.

Zie CEBUS.

Fock, (mr. Dirk).

Zie GOUVERNEURS en MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Focke (Hendrik Charles),

zoon van Hendrik Everard Focke en Wilhelmina Charlotte Esser, geb. te Paramaribo 16 Aug. 1802, aldaar overl. 29 Juni 1856. Hij genoot zijne opvoeding in Nederland en promoveerde 19 Juni 1827 te Utrecht in de rechten op proefschrift de Pretio in emtione venditione. Als vrijwilliger nam hij deel aan den Tiendaagschen Veldtocht. Omstreeks 1834 naar Suriname teruggekeerd practiseerde hij tot 1837 als advocaat, werd daarna auditeur-militair, lid van het gerechtshof en later president van het 'collegie van kleine zaken'. Bovendien vervulde hij allerlei eere-ambten; zoo was hij ook lid van de commissie van onderwijs. In 1854 was hij met van Schaick, Landré, Van Sypesteyn en Dumontier oprichter van het tijdschrift West-Indië, dat echter slechts 2 jaargangen beleefde.

Hierin schreef hij: iets over de Arrowakken en hunne taal (I. 42), over de vanille (I. 275), De Surinaamsche Negermuziek (II. 93) en nog eenige kleinere bijdragen. Van zijne hand vindt men in de Fakkels van 1830 een verhaal van een togtje naar de landstreek Para, in de Colonie Suriname en in de Fakkels van 1834 (X. 377) een verhandeling getiteld Muizenissen. Vele botanische bijdragen van zijne hand vindt

men in de Botanische Zeitung van 1853 en in de werken van het Kon. Ned. Inst. en van de Akad. v. Wetensch., waarvan hij sedert 26 Oct. 1851 corespondeerend lid was. Zijn meest bekende werk is zijn Neger-Engelsch woordenboek, Leiden 1855, dat getuigt van zijn groote kennis op velerlei gebied. In het tijdschr. West-Indië (II 300-316) werd, na zijn dood, aan de hand van een hem toebehoord hebbend exemplaar, dat door hem was bijgewerkt, eene lijst van verbeteringen en aanvullingen gepubliceerd.

Een fraai monument - hulde van Suriname's ingezetenen - werd in 1858 op zijn graf op het kerkhof de Nieuwe Oranjetuin geplaatst.

Zie: Algemeene konst en letterbode, 1855, blz. 418 en 1856, blz. 265; A.J. van der Aa. Biogr. woordenb. der Nederlanden, Haarl. 1859, VI, 136; Handelingen en Geschr. v.h. Ind. genootsch. te 's Grav. 1860, VII, 312; C.J. Hering, korte beschr. van Mr. H.C. Focke, Paramaribo 1903 (met portret) A. Pulle, An enumeration of the vascular plants known from Surinam. Leiden, 1906, blz. 53; W.C. Muller, Nieuw Ned. Biogr. woordenboek I, 867, Leiden 1911. Zie ook BOTANISCH ONDERZOEK I.

Foekoe-foekoe menti,

N.E. Zie HYPTIS ATRORUBENS.

Foekoe-foekoe-toriman,

N.E. Zie PRIVA.

Foema,

BEN. E. Zie VITEX.

Foengfoeng,

BEN. E. Zie DESMODIUM MOLLE.

Foengfoeng homber,

BEN. E. Zie SIDA SPINOSA var. ANGUSTIFOLIA.

Foengoe,

N.E. Een bruine zwamachtige stof, die in Suriname in tondeldozen wordt gebruikt. Zie ook HYMENOPTERA en PARINARIUM.

Foengoe palm,

N.E. Zie CYCAS.

Foeniculum capillaceum

Gill. Fam. Umbelliferae. *Finkri*, N.E. Een hooge kruidachtige plant met kleine gele bloemen en langwerpige zeer sterk riekende en smakende vruchten. De plant heeft fijn ingesneden bladeren, is afkomstig uit de gematigde streken en heet in Nederland 'venkel'. In Suriname een geliefd geneesmiddel voor kinderen.

Foes,

BEN. E. Zie PHASEOLUS VULGARIS.

Fojoeroe bromiki,

N.E. Zie MIRABILIS.

Fondshouders.

Zie NEGOTIATIËN.

Fonsje of foensji pretoe,

PAP. Fijn gemaakte met water tot een stijve pap gekookte kleine mais (Sorghum), het hoofdvoedsel der bevolking van Curaçao, *Foensji blanco*, stijve pap van rijst.

Foresters (the ancient order of),

een internationale broederschap (welke zou zijn voortgesproten uit de ten tijde van Richard Leeuwenhart en Robin Hood in Engeland gevestigde orde, onder den naam van Royal order of Foresters) heeft eene tweeledige strekking, eene morele en eene sociale. De eerste afdeeling, waarvan de geschiedenis melding maakt, is die, welke onder den naam van Court honour V=I in het jaar 1834 in de gemeente Leeds in Engeland gesticht is. Merkwaardig is de vlucht, die deze orde genomen heeft. Zij is thans over de geheele wereld verspreid, heeft meer dan 9600 afdeelingen (Courts) op meer dan 3800 plaatsen en telt ongeveer 2 miljoen leden.

In 1886 deed deze orde hare intrede in Suriname. De dispensatie tot oprichting werd verleend door den uitvoerenden Raad in Engeland op 8 Dec. 1885. Op 20 Juli 1886 kwam te Paramaribo aan eene uit Br. Guiana gezonden Commissie, met de opdracht de Court Charity no. 7416 te openen en de eerste leden te installeren. Op 29 Juli d.a.v. vond de plechtige opening plaats en werden bij die gelegenheid

38 leden opgenomen. Deze Court is verbonden aan en maakt deel uit van het 'Guiana United District' gevestigd te Georgetown in Br. Guiana. De orde verschaft aan hare leden geneesen heilkundige hulp en in geval van overlijden wordt f120.- uitgekeerd.

Bovendien wordt aan de weduwen en weezen der leden onderstand verleend. Aan de vereeniging zijn 3 officieele fondsen verbonden n.l. een Beheerfonds, een zieken- en begrafenisfonds en een weldadig-

heidsfonds, benevens twee bijfondsen, een Weduwenen Weezenfonds en een honorairledenfonds. Zij houdt hare vergaderingen op den 1sten, 2en en 4en Donderdag van iedere maand. Het is ten strengste verboden in hare bijeenkomsten te spreken over godsdienstige en politieke aangelegenheden.

Haar eerste Chief Ranger (voorzitter) was J.F. Waakhuijzen. Op 26 Juli 1911 werd het 25 jarig bestaan van deze vereeniging luisterrijk herdacht, waaraan vele autoriteiten en andere voorname ingezetenen deel namen. Eind 1913 telde zij meer dan 300 leden en beschikte over een kapitaal van ongeveer f22 000 en bovendien over een eigen gebouw te Paramaribo, eene waarde vertegenwoordigende van ruim f16 000.

Aan den tegenwoordigen Chief Ranger, L.E. Nelson, werden in 1909 de eerester van verdienste en in 1913 de gouden past Chief Ranger medaille der Orde geschonken voor de bijzondere wijze waarop hij de belangen van de Court in het bijzonder, en die van de Orde in het algemeen heeft behartigd.

Op de Ned. W.I. Eilanden is de orde niet vertegenwoordigd. (Zie over de orde, deel XI, blz. 217 van the Encyclopaedia Britannica. Cambridge 1910).

J.A.P.

Fosfaat.

Zie PHOSPHAAT.

Fossielen.

Zie MOLLUSCA.

Foto,

N.E. Zoo wordt Paramaribo gewoonlijk door de Neger-Engelsch sprekende bevolking aangeduid. Het woord is een verbastering van fort.

Fourcroya gigantea

Vent. Fam. Amaryllidaceae. *lengi-sopo*, N.E. Een plant met een rozet van groote, vleezige bladeren, waaruit een bloeistengel te voorschijn komt, die meerdere meters hoog kan worden. In plaats van bloemen treft men vaak bebladerde knoppen aan. Het sap van de bladeren schuimt sterk en wordt wel eens bij het wasschen gebruikt; vandaar de naam lengi sopo = Indiaansche zeep.

Fourgeoud (Louis Henry).

Zie KRIJGSMACHT.

Four o'clock,

BOV. E. Zie MIRABILIS.

Fowroe-kakà,

N.E. Zie PHORADENDRON.

Fox tail,

BOV. E. Zie ERIGERON.

Framboesia tropica,^{aant.}

in Suriname *Jas*, *Jaws* of *Yaws* (N.E. *Jassi*) genoemd, is een in vele tropische landen verspreide, door direct contact en waarschijnlijk ook door vliegen overgebracht wordende, zeer besmettelijke ziekte, die zich uit door ontsteking, ettervorming en woekering der huidpapillen, waardoor zweren en uitwassen ontstaan, die eenigszins op frambozen gelijken, van waar de naam. Deze efflorescenties, die een kleverige, geelgrauwe tot korsten verdrogende vloeistof afzonderen, kunnen overal op het lichaam voorkomen, maar bij voorkeur op de grenzen van huid en slijmvliezen, zeer zelden op de slijmvliezen zelve. Zij zijn pijnloos, behalve wanneer zij voorkomen op de voetzolen en handpalmen of onder de nagels. Treden er geen complicaties op dan geneest de ziekte, die niet levensgevaarlijk is, gewoonlijk van zelf in ½ tot 1½ jaar. Bij geneeskundige behandeling spoediger. Na de genezing blijft er op de plaats der zweren een bij donkere rassen lichte, bij blanke rassen donkere plek achter, die echter spoedig verdwijnt.

Na het doorstaan van jaws in de jeugd, verkrijgt men op lateren leeftijd een immuniteit tegenover de ziekte. De Boschnegers, die dit weten, exposeeren de jonge kinderen opzettelijk aan de infectie.

Niet altijd is de gang van zaken gunstig. De ziekte kan soms jaren duren en aanleiding geven tot afzichtelijke verkrommingen en tot waterzucht der gewrichten en slijmvliezen, in Suriname *jaswater*, (N.E. *jassi-watra*) genoemd.

Komt de ziekte in scheuren der voetzolen (zie ADI) voor - een moeilijk te genezen vorm bij een ongeschoeid loopende bevolking - dan draagt zij den naam van *klaver-jas* (N.E. *krabboe-jassi*).

Een naziekte van de jaws draagt bij het volk den naam *Sawawa*.

Bij George Warren 'Een onpartijdige beschrijving van Suriname, Amst. 1669, blz. 7. - een der oudste geschriften over Suriname - leest men.... 'De *Jawes* is bijkants een en dezelfde sieckte met de Fransche Pocken, ende men krijgt ze maar al te licht door ommeegang met de Indiaensche Vrouwen, die 'er van natuyre schijnen mede besmet te zijn'. Deze meening, die ook in berichten uit den tijd van gouverneur van Aerssen voorkomt, is hoogst waarschijnlijk onjuist. Bij Indianen toch komt de ziekte niet of zeer zelden voor. Zij is waarschijnlijk met de slavenscheppen uit Afrika

gekomen en schijnt vroeger gevaarlijker geweest te zijn dan in later jaren. Hartsinck, II, 913, noemt althans de *Jaas* of *Jawes* 'een leelijke Plaag, die meest alle nieuwe Slaaven aantast, en waar van men het niet voor ongelukkig rekend als de helft'er van in leeven blijft.'

Reeds sedert 1832 heeft het Surinaamsche bestuur maatregelen van afzondering voorgeschreven als het beste middel om de verspreiding der ziekte tegen te gaan. Tegen het einde van de vorige eeuw werden op post Groningen aan de Saramacca en in Nickerie inrichtingen in het leven geroepen tot afzondering van de jaws-lijders van de plantages.

Framboesia is geen syphilis, maar wordt toch veroorzaakt door spirochaeten (zie PROTOZOA), nauw verwant aan die van de syphilis. Dit deed in het laatst van 1910 bij den Chef van den Militair geneeskundigen dienst (waarnemend geneeskundig Inspecteur) Dr. E.A. Koch en den officier van gezondheid Flu het denkbeeld rijzen om het middel van Ehrlich-Hatta, Salversaan 606 en later neo-salversaan op de jawslijders toe te passen. De resultaten waren zoo verrassend dat de ruim 300 lijders uit de Jaws-inrichting op Groningen als genezen konden worden ontslagen en de inrichting gesloten. Het verslag van dezen veldtocht tegen de jaws vindt men als bijlage I² in het kol. Versl. 1911.

Op de Nederl. W.I. Eilanden is de ziekte niet inheemsch.

Litt. F.A.C. Dumontier. De framboesia in Colonia Surinamensia observata. Utr. 1855. Dr. van Leent, La Guyane néerlandaise, Arch. de médecine navale, 1880 en 1881. Charlouis, Vierteljahrschr. f. Dermatologie u. Syphilis 1881. E.H. Gewand, Ueber Polypapilloma tropicum (Framboesia, Yaws). Freiburg I.B. 1889. F. P, Schuitemaker. Bestrijding van Yawsziekte in Suriname. Eigen Haard 7 Oct. 1911. P.C. Flu. Dioxydiamido-arsenobensol bij Framboesia tropica. Nederl. Tijdschr. v. Geneesk. 6 Mei 1811. Idem, Verslag over de behandeling van 700 gevallen van Framboesia tropica en 4 gevallen van Pian Bois met Salversaan. Nederl. Tijdschr. voor geneesk. 25 Nov. 1911 en Münchener mediz. Wochenschrift, n°. 45, 1911. Idem, Rapport omtrent Malariaonderzoek in de binnenlanden van Suriname, 's Grav. 1912, blz. 80 en 90. Kol. Verslag 1911, Bijl. I¹ en 1912, Bijl. I¹. Hier is alleen aangegeven de op Suriname betrekking hebbende litteratuur.

Frangipane,

SUR. Zie PLUMIERA.

Fransche birambi,

SUR. Zie AVERRHOA CABAMBOLA.

Fransmadam,

N.E. Zie PSITTACIDAE.

Frederiks katoen,

SUR. Zie ASCLEPIAS.

Frei-frei,

N.E. Zie DIPTERA.

Freimoesoe-hoedoe,

N.E. Zie ANDIRA CORIACEA.

French casha,

BOV. E. Zie ACACIA MACRACANTHA.

Friderici (Jurriaan François de).

Zie GOUVERNEURS.

Fridericibloem,

SUR. Zie ASCLEPIAS.

Friesjes,

oudtijds in Suriname de benaming van de overstromingen, die telkens in de bovenlanden voorkomen, wanneer in den grooten regentijd de rivieren buiten hare oevers treden. (Zie Anthony Blom, Verhandeling o.d. Landb. in de col. Suriname. Haarl. 1786. blz. 6 en 417.)

Frikampeeuw,

BEN. E. Zie OPUNTIA.

Futen.

Zie PODICIPEDIDAE.

G.

Gado-boom,

N.E. Zie CASSIA BACILLARIS.

Gado-dédé,

N.E. Zie COMMELINA NUDIFLORA.

Gado-fowroe,

N.E. Zie TROGLODYTIS.

Gado-prei

N.E. Feest (winti-dans) door de Boschnegers gegeven ter verzoening van de eene of andere godheid. Zie de beschrijving van zulk een feest bij De Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie. Leiden 1908, blz. 45-49 (overdruk).

Galictis.

Geslacht van Roofdieren behorende tot de Mustelidae (zie CARNIVORA), bekend als *Aira* of *Adjira*. In Suriname komen twee soorten voor. *G. barbara* is donkergrijs met lichter kop en hals, aan de laatste een geele vlek. *G. vittata* is bleekgeel; snoet

zwart. Beide vindt men in de bosschen, waar zij leven van vogels, eieren en vruchten, maar ook zeer belust zijn op honig.

Galli.

HOENDERS. De wilde hoenders zijn in Suriname vertegenwoordigd door 2 families, de *Cracidae*, bevattende de Hokkohoenders of Pauwiezen en de Boomhoenders of Marails, en de *Odontophoridae*, bevattende de Amerikaansche of Tandsnavelpatrijzen. Tot de Hokkohoenders behoort *Crax alector*, de Powies of Powisi (AROW. *Hitsi*, KAR. *Oeoko*) een grootte, zwarte vogel met witten buik en gele washuid aan den snavel. Van de meer olijfbruine boomhoenders zijn de meest bekende de Marails, *Penelope jacupeba* (N.E. *Boesi-krakoen*) en *P. marail* en de *Wakago*, *Ortalis motmot*. (*Wakago* = loop voort, is een nabootsing van het geluid dat de vogel maakt). Tot de boomhoenders behoort ook de zwarte, van een witte kuif voorziene *Pipile Cumanensis*. De *Cracidae* zoeken hun voedsel op den grond, doch houden zich veel op boomen op en nestelen ook aldaar. De Guiaansche patrijz, *Odontophorus guianensis*, is in Suriname bekend onder den naam *Tokro*. Tot de hoenders wordt ook gebracht de Hoatzin (*Opisthocomus hoazin*). Zie aldaar.

Gallon.

Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Galmijten.

Zie ACARINA.

Gandoe,

N.E. Zie SWARTZIA.

Ganja.^{aant.}

In Eng. en Ned.-Indië de naam van de door hun harsgehalte samenklevende toppen der vrouwelijke planten van *Cannabis sativa*. Een genotmiddel, dat in Suriname veel door de Br.-Ind. immigranten gebruikt wordt. Volgens de verordening van 17 Febr. 1908 (G.B. no. 13) mag na 1 Maart 1918 geen Ganja meer ingevoerd worden. De ingevoerde hoeveelheid bedroeg van 1907-1913 resp. 726, 432, 717, 791, 761, 718 en 689 K.G.; het invoerrecht bedraagt f40.- per K.G.; (Zie ook BHANG).

Gardenia florida

L. Fam. Rubiaceae. *Kaapsche jasmijn*, SUR. Een om de prachtige, witte, zeer welriekende bloemen, gaarne gekweekte heester. De naam *Kaapsche jasmijn* in slecht gekozen, daar de plant in China en Japan thuis behoort.

Garnalen.

Zie CRUSTACEA.

Garosji di baca.

PAP. Tweewielige kar, bespannen met 2 ossen. Het juk wordt ze vóór tegen de horens gelegd en met touw of riemen van ongelooide leer daaraan gebonden. *G. di boerikoe*. Tweewielige ezelskar, soms met een tweeden ezel naast de boomen bijgespannen.

Garrupa nigrita

(Holbr.) J. & Ev. *Djampau*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: Zuid-atlantische zee en de Golfkust van de Vereenigde Staten, zuidelijk tot Cuba en Brazilië. De kleur van dezen grouper is chocolade-bruin tot zwartachtig grijs, effen of met zwakke bleekte plekken, de onderkant nauwelijks bleeker. De einden der verticale vinnen zijn donkerder. Een donkere streep langs den rand van de bovenkaak. Deze soort bereikt waarschijnlijk wel 500 pond aan gewicht.

Gars,

ST. EUST. Zie TYLOSURUS.

Gastropolecus sternicla

(L) Cuv. & Val. (Syn. *CLUPEA STERNICLA* L.) *Sriba*, KAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding Brazilië, Br. en Nederl. Guiana. Het lichaam is kort en diep, de borst rond uitgezet, de zijlijn loopt van den schouder schuin naar beneden tot bijna het begin van de aarsvin. De kleine rugvin zit achter op het lichaam, gevolgd door een kleine vetvin. De aarsvin is lang, de staartvin gevorkt, de borstvinnen zijn groot, de buikvinnen bijzonder klein. De kleur is zilverachtig; een donkere band van den schouder naar de staartvin, soms smalle lijnen langs de rijen schubben er boven, een donkere lijn langs de basis van de aarsvin.

Gatoe,

PAP. Zie PROMICROPS.

Gecarcinidae en andere landkrabben.

Merkwaardig is het, dat in West-Indië, zooals ook elders in tropische gewesten, krabben voorkomen, die men ver verwijderd van eenig water, zelfs vrij ver op de hellingen van bergen vindt. Al heeft men evenwel nog niet van alle soorten kunnen aantoonen, dat zij nu en dan het water (zee- of zoetwater) opzoeken (zoo werd *Coenobita diogenes*, een groote heremietkreeft (zie CRUSTACEA), steeds op het land, hoewel nooit op grooten afstand van het zeestrand aangetroffen), toch is het a priori waarschijnlijk, dat

zij niet definitief hun oorspronkelijk woongebied verlaten.

Eigenlijke landkrabben zijn de Gecarcinidae, in West-Indië *Gecarcinus ruricola*, *Cardisoma guanhumi* en *Ucides cordatus*. De beide eerste soorten, vooral *Gecarcinus*, worden vaak op de hellingen van bergen aangetroffen, waar zij in holen en spleten leven. Op de Grootte Antillen gelooft men, dat deze krabben aan niet diep genoeg begraven lijken knagen, hetgeen bij hunne gravende levenswijze niet onwaarschijnlijk is. Dit geloof belet intusschen niet, dat op Jamaica deze krabben, wanneer zij in Aug. en Sept. de vervelling doormaken en de huid zacht en week is, uit hunne holen te voorschijn gehaald en gegeten worden. Zij schijnen hoofdzakelijk 's nachts op roof uit te gaan, echter ook over dag vaak hunne holen te verlaten, om zich bij het minste gevaar bliksemsnel in de schuilplaats terug te trekken. Omtrent de levenswijze van *Gecarcinus* is overigens nog weinig bekend.

Gardisoma en *Ucides* leven aan de kust op moerassige, met Rhizophoren begroeide plaatsen. Van eerstgenoemde geeft v. Martens (Archiv. f. Naturgesch., 38. Jahrg., 1872, p. 101) aan, dat zij bij het begin van den regentijd in massa *het land in* trekt, naar moerassige plaatsen, waar *zoet* water is, ook in bosschen en tuinen en zelfs in de huizen komt; de wijfjes zouden dan eieren dragen. Hij voegt er evenwel bij, dat men nooit jongen ziet.

Meer aan het water gebonden zijn de soorten van *Uca* en *Sesarma*, die zich dichter bij het water ophouden. *Uca* graaft eveneens gangen. Dit geslacht (zie ook CRUSTACEA) onderscheidt zich door de groote ontwikkeling van de eene schaarpoet (nu eens links, dan weer rechts) ten opzichte van de andere. Deze meest met opvallende kleuren (rood, geel, wit, zelden blauwachtig) getinte scharen dienen niet, zooals Brehm's Tierleben vermeldt, om den ingang van het hol te bedekken, wanneer de krab zich daarin verbergt, want dit verklaart vooreerst niet waarom de wijfjes *kleine* scharen hebben, terwijl bovendien de soorten van *UCA* zijdelings in hunne holen kruipen, de groote schaar naar binnen geslagen. Volgens Henderson wordt de groote schaar voor het graven der holen gebruikt; dit is echter eveneens om de eerste der bovengenoemde redenen onaannemelijk. Ortmann vermoedt, dat we hier met een sexueel sieraad van het mannetje te doen hebben. De krab draagt de schaar zeer hoog en beweegt deze telkens heen en weer; vandaar de Engelsche naam *fiddler crab*, de Duitsche *Winkerkrabbe* en *odi odi botoman* (dag, dag, man in de boot) in Suriname.

Op zandige plaatsen, tusschen vloed en eblij, leeft de zandkrab, *Ocypode arenaria* (zie CRUSTACEA), die gedurende laagwater, holen graaft, het losgewerkte zand tusschen de basis der pooten klemt, en met een ruk wegslingert. Komt de vloed op, dan wordt het gegraven hol door het water weggevaagd en de krabben houden zich dan hooger op het strand, buiten de waterlijn, op, om echter, wanneer gevaar dreigt of om andere redenen, nu en dan hun toevlucht in het water te zoeken. Dat OCYPODE zich op koraalriffen in ondiep water ophoudt en zich daar bezig zou houden met het afbreken van stukjes koraalkalk, zooals door Keller (Das Leben des Meeres, 1895, p. 289) voor een soort van de Roode Zee beweerd wordt, is volgens Ortmann bepaald onwaar.

In vochtige mangrove-bosschen klimt een klein krabje *Aratus pisoni* (zie CRUSTACEA) tot in de uiterste takken der boomen, met welker bladeren zij zich schijnt te voeden. Een grootere krab, *Goniopsis cruentatus* (zie CRUSTACEA) leeft op dezelfde plaatsen, maar klimt hoogstens tot op de wortels en onder in den boom.

Hoe komt bij al deze verschillende soorten de ademhaling tot stand? Een long, die voor luchtademhaling zou kunnen dienen, is nergens gevonden; integendeel waren bij alle onderzoekingen in de kieuwholten (aan weerszijden van het borststuk, met een nauwe spleet aan de voorzijde achter het laatste paar kaakpooten naar

buiten mondend) steeds kieuwen voorhanden. De zoo even genoemde *Aratus*, die in de boomen klimt, heeft nu ook aan de achterzijde der kieuwholte een opening, die door het oplichten van het rugschild in werking wordt gesteld en lucht tot de kieuwen toelaat. Bij *SESARMA* komt eene dergelijke achterste opening voor; hier ovenals bij *CARDISOMA*, vinden we bovendien een aan weerszijden van de mondopening gelegen dicht met haren bezette plek, die water kan opzuigen; dit water neemt zuurstof uit de lucht op, en wordt door de voorste spleet in de kieuwholte gebracht. *OCYPODE* en *UCA* vertoonen weder iets anders: hier bevindt zich aan de buikzijde, tusschen de heupen van het derde en vierde paar pooten bij *OCYPODE* een dichte haarborstel, bij *UCA* echter een bundel gewone haren. Wanneer men bij *OCYPODE* dezen borstel onderzoekt, bevindt men dat de haren op de randen van eene ronde opening staan, welke opening in een buisvormige gang voert, die aan de andere zijde in de kieuwholte uitmondt. De haren aan den ingang dienen waarschijnlijk, evenals bij *SESARMA*, om water van den bodem als in een spons op te zuigen en naar de kieuwen te voeren. Bij *UCIDES* vindt men bovendien twee dergelijke, maar kleinere openingen, eveneens onder lange haren verborgen, verder achterwaarts.

Experimenteel is over de wijze van luchtademhaling nog zeer weinig bekend. De kieuwholte is bij vormen als *Ucides* en *Cardisoma* reeds uiterlijk duidelijk zichtbaar door eene blazige opzwellings van het rugschild; binnen in evenwel vindt men slechts zelden iets dat, naast de kieuwen, als een soort longweefsel aan het dak der kieuwholte zou kunnen beschouwd worden.

Litt.: Bronn's Tierreich, Crustacea, Bnd. 2, bewerkt door Gerstaecker en Ortmann, Leipzig 1901. Ortmann, Carcinologische Studien, Zool. Jahrbücher, Abt. f. Systematik etc. Bnd. X. 1898.

J.J.T.

Geelbagger,

SUR. Zie *SCIADEICHTHYS LUNISCUTIS*.

Geeldas-kanarie,

SUR. Zie *TANAGRIDAE*.

Geelhart,

SUR. Zie *PLATONIA*.

Geelhout,

BEN. E. Zie *CASEARIA BONAIRENSIS*.

Geelstaartje,

PAP. Zie ELAGATIS en OCYURUS.

Geepie,

PAP. Zie TYLOSURUS.

Gefken (mr. Jan Willem),

geb. 9 Mei 1807 te Amst., overl. te 's Grav. 22 Sept. 1887, promoveerde in 1832 te Leiden in de rechten en vestigde zich als advocaat te 's Grav. Hij werd in 1843 benoemd tot subst. offic. v. Justitie bij de rechtbank te Den Briel en in 1845 tot Adv.-Gen. bij het Hof in Zuid-Holland. In Oct. 1856 tot Proc.-Gen. in Suriname benoemd, kwam hij daar in Jan. 1857 aan en nam nagenoeg elf jaren in een moeilijken tijd dit ambt waar. Aan de voorbereiding en de invoering van de slaven-emancipatie, van het nieuwe Regeeringsreglement en aan de voorbereiding van de nieuwe wetgeving had hij een zeer belangrijk aandeel. Op

zijn initiatief kwam er eene wijziging in het stelsel van strafoplegging aan slaven. (Publ. van 19 Dec. 1857 (G.B. no. 19). De slavenreglementen wist hij met ernst en strikte rechtvaardigheid te handhaven. In 1867 in Nederland teruggekeerd werd hij in het einde van dat jaar gekozen tot lid der Tweede Kamer, waarin hij zitting nam tot 1869. (Zie Surin. Almanak voor 1892.)

Geitenmelkers.

Zie CAPRIMULGIDAE.

Geldkamer (generale).

Dezen naam droeg de reservekas bij art. 95 van het Reg. Reglement van 1815 (K.B. 14 Sept. 1815 n°. 58. G.B. 1816 no. 2) in Suriname opgericht en die zou worden samengesteld: 'A. Uit de subsidiën, welke eventueel uit het Moederland, ter gedeeltelijke bestrijding der uitgaven van Militaire traktementen en soldijen, zouden mogen worden verleend. B. Uit de saldo's der respectieve Ontvangers, voor zooverre die saldo's het bedrag van derzelve respectieve borgtogten excederen.'

In genoemd artikel werden voor deze Geldkamer, die in het Gouvernements-Huis moest zijn en waarvan een afzonderlijk boek moest aangelegd worden, uitvoerige voorschriften gegeven.

Geldwezen.

Zie CREDIET-INSTELLINGEN, FINANCIËN, MUNTWEZEN en NEGOTIATIËN.

Gele koorts.

Zie EPIDEMIEËN.

Gele koorts-muskiet.

Zie DIPTERA.

Gemanumitteerden.

Zie MANUMISSIE.

Gember.^{aant.}

Zie ZINGIBER.

Gemeentebestuur.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 121, 122 en 129.

Geneeskundige dienst.

Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR.

Geneeskundige school.

Ten einde te voorzien in de behoefte aan geneesheeren voor de districten werd bij Gouv. res. van 8 Maart 1882, L.A. no. 12, met ingang op 1 April, te Paramaribo in het leven geroepen een 'inrichting met vijfjarigen cursus tot opleiding van jongelieden tot districtsgeneesheeren'. De kweekelingen werden kosteloos toegelaten. Ook voor pharmaceuten werd bij Gouv. res. van 23 Sept. 1882. L.A. no. 7, de gelegenheid geopend om de lessen te volgen. De a.s. districtsgeneesheeren moesten een verbintenis aangaan om gedurende zes achtereenvolgende jaren in de districten te dienen. De vrees meer geneesheeren te krijgen dan geplaatst konden worden deed reeds in 1886 besluiten tot geleidelijke opheffing der school. De sluiting had plaats op 30 Sept. 1891. Op 1 Juni 1899 werd op nieuw te Paramaribo een inrichting geopend tot opleiding van jongelieden tot genees-, heel- en verloskundige en tot apotheker. Voor eerstgenoemden zou de cursus 6, voor apothekers 4 jaar duren. Zij die bestemd waren voor den gouv. dienst konden de lessen gratis volgen; die tot particulier geneesheer of apotheker worden opgeleid moeten f300 schoolgeld jaarlijks betalen. Bij Gouv. res. van 27 Oct. 1906 no. 14250 werd een nieuw reglement voor de school vastgesteld, waarbij de kosteloze opleiding ophield. Zij, die in Suriname de geneeskundige examens hebben afgelegd, zijn, wanneer zij hier te lande het artsexamen wenschen te doen, vrijgesteld van de voorbereidende examens. Zij hebben alleen het theoretisch en practisch arts-examen te doen. Tal van in Suriname gevormde geneesheeren hebben (veelal na kortere of langere practijk in de kolonie en na eenigen tijd van studie aan een der universiteiten) hier te lande met goed gevolg het artsexamen gedaan. Verscheidenen hunner zijn in den Indischen dienst getreden, enkelen ook in den dienst der kolonie Curaçao. Ten einde in laatstgenoemde kolonie de beschikking te krijgen over geneesheeren voor de armenpractijk, vooral in de buitendistricten en op de kleinere eilanden, is op de Curaçao'sche begrooting voor 1914 f600 uitgetrokken als bijdrage in de kosten van opleiding van 2 jongelieden aan de geneesk. school te Paramaribo.

Genipa americana

L. Fam. Rubiaceae. *Tapoeripa*, KAR. en N.E. Boom met witte, zeer welriekende, jasmijnachtige bloemen. De vrucht heeft de grootte van een kippenei en bevat een

wit, sappig vleesch met kernen. De vrucht wordt niet gegeten. Het waterheldere vocht uit de vrucht wordt op de huid zwart, en dit kan niet weggewassen of weggewreven worden. Het wordt dagelijks flauwer en verdwijnt in zeven dagen. Bij hun feesten of wanneer ze vermoeid zijn beschilderen de Indianen, vooral de Karaiben, zich met dit sap. De Boschnegers doen dit ten teeken van rouw. Hartsinck, II, 913 zegt van de slaven: 'Voorts beschilderen zij hun Aangezicht en halve Lijf met Laan, een blaauwachtige Verwe, die negen Dagen stand houdt tegens de heete zonnestraalen en het steeken van Ongedierte.' Het hout is wit en taai en dient soms om er riemen van te maken; ook voor spade- en schopstelen.

Geoctroyeerde societeit.

Zie BESTUURREGELING SURINAME.

Geoffraea superba

H. et B. Fam. Leguminosae. *Paaloe di takki, Takki takki*, BEN. E. Boom met tot 20 tallige veervormig samengestelde bladeren waarvan de blaadjes van duidelijke zijnerfven voorzien zijn; de vruchten zijn kogelvormig ter grootte van een kers.

Geologie.

Zie AARDKUNDE.

Geonoma.

Fam. Palmae. *Dwergpalm, Taspalm*, SUR. *Tassi*, N.E. *Toeroe*, AROW. Kleine, lage palmen met vingerdikke stammetjes en weinig ingesneden bladeren. De planten komen in de oerwouden vooral aan de bovenrivieren voor. De bladeren zijn als materiaal voor dakbedekking zeer gezocht. Er komen meerdere soorten voor. De uit de stammetjes gemaakte stokken, bij de planters veel in gebruik, heeten *tastiki*.

Geophagie.

Zie AARDETEN.

Gerardus majella stichting.

Zie LEPPRA.

Gereformeerde gemeente.

Zie HERVORMDE GEMEENTE.

Gerridae

-soorten worden in het Papiamentsch *Breeslag*, *Kabrikoetje*, en *Vaanslag* genoemd. *Gerres Plumieri* C. & V., komt voor langs de atl. kusten van tropisch Amerika en West-Indië, en is vrij algemeen. Het lichaam is zijdelings gedrukt, rhomboidaal van vorm, de rug hoog. De mond is uitschuifbaar, de voorbovenkaaksgroef is breed en zonder schubben. De bovenrand van de rugvin is concaaf. De tweede rugvinstekel is lang en stevig, de tweede aarsvinstekel is sterker, doch iets korter. Van boven is de kleur zilverachtig blauw, van onderen zilverachtig. Donkere lengte lijnen langs iedere rij schubben. Rugvin, staartvin en aarsvin donker, de rand van de rugvin zwart. Borst- en buikvinnen bleek. Een donkere plek boven de oogen. Deze visch wordt tien duim lang.

Gestadige liefde,

SUR. Zie GOMPHRENA.

Gevangeniswezen.

Zie STRAFSTELSEL.

Gevlekte harnasvisch,

SUR. Zie LORICARIA MACULATA.

Gewapende burgermacht.

Zie KRIJGSMACHT.

Gewichten.

Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Gewiest,

SUR. Door den *wisiman* (zie aldaar) bewerkt, betooverd, vergiftigd. Alleen het verleden deelwoord is verhollandscht.

Gezaghebbers.

Zie BESTUURSREGELING blz. 129 en 136, DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR en GOUVERNEURS.

Gezwozen klerken.

Zie NOTARIAAT.

Ghi

(of volgens de Eng. schrijfwijze: GHEE), botervet, wordt in Br.-Indië gemaakt en ten behoeve der Br.-Ind. immigranten in Suriname ingevoerd en verkocht voor f2.- de literflesch. Ghi is zuiver botervet, bevat dus geen eiwitstoffen, melksuiker, enz. en blijft langer goed dan boter. Beste ghi is wit, smijdig en reukeloos. De met minder zorg bereide ghi is roodachtig en heeft een sterken reuk en smaak. Tegen de vervalsching van het product waakt in Br.-Indië een wet. Zie over de bereidingswijze het Verslag van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren in Suriname over Mei-Juli 1912.

Giambo,

BEN. E. Zie HIBISCUS ESCULENTUS.

Giambo sjimaron,

BEN. E. Zie MALACHRA ALCEIFOLIA.

Gideonsappel,

SUR. Zie CITRUS DECUMANA.

Gieni gras,

BEN. E. Zie PANICUM MAXIMUM.

Gieren.

Zie CATHARTIDAE.

Gijzelaars.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 153.

Ginger bush,

BOV. E. Zie PAVONIA.

Gips

wordt in de kolonie Curaçao aangetroffen op St. Eustatius in vermoedelijk groote hoeveelheid en sporadisch op Saba en Curaçao.

ST. EUSTATIUS. Het voorkomen op de 'White Wall' is uitvoerig beschreven door Molengraaff. (1) Het gips is vermoedelijk ontstaan uit kalksteen, die door vulkanische nawerkingen (solfataren) is omgezet in zwavelzure kalk. Pogingen tot ontginning van dit gips zijn nog nooit gedaan en het is ook niet waarschijnlijk dat zij bij den tegenwoordigen prijs van het artikel met voordeel zouden gelukken. Ook bij Jenkinsbaai komt gips voor als opvulling van spleten. Het mineraal vormt daar mooie kristallen. (2)

SABA. Op dezelfde wijze als bij Jenkinsbaai op St. Eustatius trok ik hier, bij mijn bezoek in Maart 1909, op meerdere plaatsen gips aan, o.a. aan de kust bij Hell's Gate, (alleen van zee uit te bereiken) en aan den bergweg van the Bottiom naar Windwardside.

CURAÇAO. Op dit eiland wordt volgens Martin (3) op meerdere plaatsen gips aan de oppervlakte gevonden, en hij beschouwt deze te zijn ontstaan als uitscheidingsproducten bij de opdroging van binnenzeeën. Een dergelijk voorkomen in mij bekend van de plantage Klein St. Joris, waar het mineraal in platen voorkomt in geringe hoeveelheid. Het wordt op Curaçao veelal verward met mica.

In fosphaat veranderd gips, Martinit, waarbij de kristalvorm bewaard bleef, wordt eveneens op Curaçao aangetroffen. (4)

Litt.: (1) G.A. Molengraaff, De geologie van het Eiland St. Eustatius. Leiden 1886, blz. 19-20. (2) idem, blz. 49. - (3) K. Martin, Bericht über eine Reise nach Niederländisch West Indien, u.s.w. Leiden 1888, II, 120. - (4) idem, II, 96.

G.D.

Gladvisch.

Algemeene naam in Suriname voor alle visschen zonder schubben. Zie NEGERVISCH.

Glazenmaker.

Zie ODONATA.

Gliricidia sepium

Steud. Fam. Leguminosae. *Jeerba tonka, Mataraton, Ratoneera*, BEN. E. Boom met veervormig samengestelde bladeren waarvan de blaadjes tot 2,5 cm. breed zijn; bloemen in trossen voorzien van een kelk zonder tanden.

Goatbush,

BOV. E. Zie STIGMATOPHYLLON PERIPLOCIFOLIUM.

Goatfish,

ST. EUST. Zie UPENEUS.

Gobo-gobo,

N.E. Zie VOANDZEIA.

Gobo-gobo-wiwiri,

N.E. Zie JACARANDA.

Godo,

N.E. Naam van de groote vruchten zoowel van *Crescentia cujete*, de kalebas, als van *Lagenaria vulgaris*, de fleschkalebas; de laatste wordt gewoonlijk *papa-godo* genoemd. Beide worden door de bevolking als kruik gebruikt, voor water en andere vloeistoffen, nadat het vruchtvleesch verwijderd is.

Godsgerichten, godsoordeelen.

Kappler, Surinam, blz. 262, vermeldt dat personen van tooverij, wisi (zie aldaar) beschuldigd bij de Boschnegers aan een soort godsoordeel worden onderworpen. De beschuldigde moet n.l. een door den granman (het groot-opperhoofd) zelf of onder zijn toezicht door de loekoemans (zieners) bereiden drank (libba, zie aldaar) innemen. Ondervindt hij daarvan een schadelijke uitwerking, wordt hij ziek, krijgt hij zweren of praat hij in den slaap dan is zijn schuld bewezen en wordt hij tot den vuurdood veroordeeld, op een plank gebonden op het graf van den door hem gedooden ('gewiesten')persoon en met de voeten in het vuur geschoven en zoo

langzaam verbrand. In later jaren schijnt deze straoefening verzacht tot doodknuppelen. (Zie ook A.M. Coster, De Boschnegers in de kolonie Suriname, Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 3e volgr., 1e d, 1e st., 1866, blz. 18.)

Godsvogeltje,

SUR. Zie TROGLODYTIS.

Goeaamaatsjoe,

BEN. E. Zie PEIRESKIA.

Goeaana,

AR. zie BEURERIA.

Goeajaaba,

BEN. E. Zie PSIDIUM GUAJAVA.

Goeazoema,

BEN. E. Zie GUAZUMA.

Goebai,

N.E. Zie JACARANDA.

Goejaba,

N.E. Zie PSIDIUM GUAJAVA.

Goenaparoe,

N.E. Zie EUPHORBIA COTINOIDES.

Goetoe,

PAP. Zie SCARUS.

Gogomago,

N.E. Zie PHYTOLACCA.

Goldberg (jhr. Johannes).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Golden rock.

Zie ST. EUSTATIUS, GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT.

Goltstein (mr. baron Willem van).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Gomma,

SUR. en N.E. Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28 en GUAREA GOMMA.

Gomphocarpus fruticosus

R. Br. Fam. Asclepiadaceae. *Boesi-anjelier*, N.E. Een rechtopstaande halfheester met oranje bloemen, die wel wat op die van *Asclepias curassavica* gelijken. De vruchten zijn cirkelrond en gestekeld.

Gomphrena globosa

L. Fam. Amarantaceae. *Gestadige liefde*, SUR. *Stanfasti*, N.E. *Bachelors button*, BOV. E. Kruid met tegenoverstaande bladeren en witte of rose bolvormige bloemhoofdjes aan het eind van den stengel. Veel gekweekt.

Gongotee,

N.E. Zie BANAAAN.

Gonini-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN.

Gonioplectrus hispanus

(C. & V.) Poey. *Spaansche vlag*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië, niet algemeen. Het lichaam is kort en diep, met zeer korten staart. De schubben klein. De zijlijn loopt hoog langs het lichaam. De mond is wijd. Er zijn 8 rugstekels, de zachte rugvin en de aarsvin zijn kort. Aan den hoek van het voorkieuwdeksel is een groote naar voren gebogen haak; het kieuwdeksel eindigt in vier stekels. De kleur is rood met gele strepen langs kop en rug. Oranje vlekjes op den top van den kop. Een bleeke streep voor de aars. Soms donkere vlekken op de aarsvin. Zijn mooie kleuren gelijken op die van de Spaansche vlag.

Gonolobus viridiflorus

R. et S. Fam. Asclepiadaceae. *Koni-koni-bromiki*, N.E. Een slingerplant met groene stervormige bloemen.

Gonzalito,

PAP. Zie ICTERIDAE.

Goorda kapaa,

BEN. E. zie DESMODIUM MOLLE.

Gordeldieren.

Zie DASYPUS, PRIODONTES, TATUSIA, XENARTHRA en XENURUS.

Goro-goro,

N.E. Zie LICANIA CORIACEA.

Gossypium barbadense

L. Fam. Malvaceae. *Katoena*, BEN. E. *Creole cotton*, BOV. E. Heester met drielobbige bladeren, die tot even over de helft van het blad ingesneden kunnen zijn, en groote bloemen omgeven door twee diep ingesneden schutbladen. (zie verder KATOEN).

Gossypium religiosum

L. Fam. Malvaceae. *Peru-Katoen*, SUR.

Gouania lupuloides

Urb. Fam. Rhamnaceae. *White root*, BOV. E. Heester of klimplant met kurketrekkervormig gewonden ranken en enkelvoudige grof getande bladeren; de bloemen staan in lange trossen: de vruchten vallen uiteen in drie gevleugelde deelvruchtjes.

Goudvelden.

In Suriname in het algemeen de aanduiding van de streken in de kolonie, waar goud ontgonnen wordt.

Goudvink,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Goudhaantjes.

Zie COLEOPTERA.

Goudindustrie.^{aant.}

A. Suriname.

I. Wijze van voorkomen van het goud en van het ontstaan van de goudhoudende afzettingen.

Het goud wordt in Suriname verkregen: 1o. uit kwartsgangen en 2o. uit alluviale, eluviale, misschien ten deele diluviale afzettingen. De sub 2 genoemde afzettingen zijn grindlagen, die in de valleien en op het onderste deel van de valleiwanden worden aangetroffen. Zij wisselen zeer in dikte en gehalte, en bestaan uit hoekige kwartsbrokken, steengruis en klei of zand. Zij zijn meestal bedekt met een laag zand of klei of kleiachtig zand. Tot nog toe worden slechts door een onderzoeker diluviale goud-afzettingen onderscheiden van de alluviale en diluviale, nl. door Dr. J.H. Verloop, die het goudvoorkomen op de Savanna's (Placer Gros) als zoodanig beschouwt. (1).

De sub 1 genoemde kwartsgangen zijn op vele terreinen aangetroffen, o.a. op het Guyana Goud Placer, het Placer de Jong, Concessies Gros, de Comp. des Mines d'or in de Lawa; maar de ontginning, op vele plaatsen beproefd, is nog steeds mislukt.

De vraag, die alle onderzoekers zich nu gesteld hebben, is geweest die naar de herkomst van het alluviale, eluviale, diluviale goud. Was dit afkomstig uit de kwartsgangen en zoo niet, vanwaar dan?

Deze vraag is zeer verschillend beantwoord. Verloop meent van wel, althans voor het door hem onderzochte terrein van het Guyana Goud Placer (2); Harrison (3) voor Britsch Guiana, Van Loon (4), Middelberg (5), Dubois (6) voor Suriname meenen van niet, of achten het meer of minder onwaarschijnlijk. Zij hebben getracht verhand aan te toonen tusschen het voorkomen van zekere gesteenten en van goud; volgens sommigen van hen is het goud afkomstig uit bepaalde gesteenten en is het goud in de kwartsgangen, evenals dat van de grindlagen, secundair, en zijn ook deze kwartsgangen zeker, althans ten deele, secundair. In tal van gesteenten werd goud in geringe hoeveelheden aangetoond. Harrison heeft alle gesteenten van Britsch-Guiana op hun goudgehalte onderzocht en gevonden, dat alleen in de

granieten soms geen goud kon worden aangetoond, maar dat alle anderen gesteenten in meerdere of mindere maten goudhoudend zijn. Hieruit verklaart hij de steriliteit van de granietische terreinen. Zij nemen dan aan dat bij de uitlooming door het grondwater van deze min of meer verweerde gesteenten, het goud in oplossing gaat en elders weer wordt afgezet. Inderdaad is door Lungwitz (7) goud aangetoond in de asch van boomstammen op goudhoudend terrein gegroeid, zoodat het goud werkelijk in geringe mate in het grondwater oplosbaar blijkt te zijn. Evenwel ook als men aanneemt, dat het goud hoofdzakelijk uit kwartsgangen afkomstig is, kan men het alluviale goud door uitlooming en vergruizing van deze kwartsen ontstaan denken, waarbij een deel van het goud weder in spleten in die gangen of in het nevingesteente kan zijn afgezet. Martin en Levat beschouwen de kwartsgangen als de primaire dragers van het goud, en leggen dan verband tusschen het voorkomen van deze gangen en van bepaalde gesteenten (8). Het is wel zeer waarschijnlijk dat de grindlagen, die voor het grootste deel uit kwarts bestaan, gevormd zijn door vergruizing van kwartsgangen.

En met zekerheid kan wel gezegd worden dat het goud, dat die grindlagen thans bevatten, ten deele afkomstig is uit kwartsgangen en ten deele uit goudhoudende gesteenten. Daarmede zijn we wel een stap verder, maar de oorsprong van het goud is er toch nog niet door aangewezen. Verdere onderzoekingen zullen noodig zijn om vast te stellen hoe het goud in deze kwartsgangen en gesteenten is gekomen.

Over den oorsprong van het goud en het verband tusschen goud en terreinformatie is nog weinig bekend (9). Maar wat we wel zeker weten, omdat de praktijk het geleerd heeft, is dat enkele gedeelten van Suriname rijker zijn dan andere, dat de goudontginning geconcentreerd is tot enkele terreinen. Deze zijn dan het Mindrineti-gebied, waaraan zich de terreinen van de Saramacca en bij Brokopondo min of meer aansluiten; het Tempatiegebied, de boven Sarakreek, waaraan zich het terrein ten noord-westen van het Lelygebergte gelegen aansluit en het terrein van de Comp. des Mines d'Or aan de Lawa met de omgeving.

Litt. (1) Dr. J.H. Verloop. Gegevens over de Goudindustrie in Suriname. Hilversum. blz. 13, A. - (2) idem blz. 33-34. - (3) Harrison. Geology of the Goldfields of British Guiana, London 1908. Chapter XXV. - (4) Van Loon, Rapport over de exploratie van het Lawagebied, Den Haag 1904, blz. 70-71. - (5) Middelberg. Geologische en technische aantekeningen over de goudindustrie in Suriname. Amst. 1908 blz. 30. - (6) Dubois. Geologisch-Bergmannische Skizzen aus Surinam, Den Haag 1902, blz. 40. - (8) K. Martin. Bericht ueber eine Reise nach Niederländisch West Indien, Leiden 1888, II, 192. - Levat. Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'or en Guyane française. Paris 1898, blz. 67/68, 71. - (7) Lungwitz. Ueber die regionalen Veränderungen der Goldlagerstätten, Rostock, 1898. - Harrison l.c. blz. 207-208. - (9) Duyfjes. Onderzoek van gesteenten, enz. Kol. Verslag van Suriname 1910, Supplement.

G. Duyfjes.

II. Geschiedenis der industrie.

Niet lang na de ontdekking van Amerika gingen reeds wonderbare verhalen rond, omtrent den grooten rijkdom aan goud van de zoogenaamde 'Wilde kust', d.i. de streek, gelegen tusschen de Amazone- en Orinoco-rivieren. (Zie ELDORADO).

In Suriname werd de eerste poging tot opsporing ring van het Dorado gedaan onder het bestuur van Gouv. Van Aerssen van Sommelsdyck (1663-1688).

Hij zond tot dit doel in Aug. 1687 een officier en drie soldaten uit, die eerst na zijn dood, in 1688, terugkeerden en wel zonder iets bereikt te hebben.

Onder het bestuur van Gouv. Johan de Goyer (1714-1716) werd wederom de aandacht op goud gevestigd, ten gevolge van geruchten betreffende het voorkomen van goud in den Parnassusberg op Bergendal, aan de rivier Suriname. Een voorloopig onderzoek had toen plaats, doch leverde geen gunstige uitkomst op; evenmin als het tijdens 't bestuur van Gouv. Johan Mahony (1716-1717) onder leiding van Salomon Herman Sanders ingestelde nader onderzoek.

Onder het bestuur van Gouv. Mauricius (1741-1751) werd wederom eene poging gewaagd en wel eene ernstige. Een zekere Wilhelm Hack richtte zich tot de Directeuren der 'Geoctroyeerde Societeit' met het verzoek, hem en andere geïnteresseerden octrooi te verleen 'tot het onderzoeken van mijnstoffen en voordeelige bergwerken'. Dit octrooi werd 5 Sept. 1742 verleend en een vennootschap opgericht onder den naam van de '*Geoctroyeerde Surinaamsche Mineraal Compagnie*'. Amsterdam werd aangewezen als zetel der vennootschap.

Spoedig na verleening van dit octrooi (te vinden bij Hartsinck II, 744-755) werd een begin met de werkzaamheden gemaakt. Op Bergendal werd een kostgrond aangelegd ten behoeve van de werklieden die met de mijnwerken begonnen. De gezondheidstoestand onder hen was niet gunstig en de sterfgevallen werden zoo talrijk, dat in April 1744 de overgeblevenen naar Paramaribo terugkeerden en het werk op Bergendal opgegeven werd. Onder leiding van den opperbergmeester en de bergmeesters werden reizen tot onderzoek ondernomen naar de Boven-Commewyne tot aan de bronnen van de Mapanakreek, vanwaar over land de toenmalige militaire post Gelderland aan de Suriname-rivier bereikt werd, en naar de Boven-Cottica; zelfs drong een hunner door in de Sarakreek, tot aan 'de op de hoogte der in de Locuskreek gelegen bergen'. De ertsen op deze verschillende tochten verkregen, werden naar Nederland gezonden en bleken na onderzoek van zoodanige waarde te zijn, dat zij 'nauwelijks zooveel goud inhielden om de vracht te kunnen betalen'. Van het voortzetten dezer onderneming werd afgezien en de vennootschap is in 1745 ontbonden, na gedurende een ruim tweejarig bestaan een bedrag van f80.000.- te hebben uitgegeven,*)

Na de mislukking van deze maatschappij, die op zoo groote schaal was opgezet, is het wel te begrijpen, dat minstens een eeuw verliep alvorens in Suriname weer naar goud werd gezocht. In 1853 vond de geoloog Dr. F. Voltz, die deel uitmaakte van eene Duitsche commissie - naar Suriname gezonden, om te onderzoeken, in hoeverre het mogelijk zou zijn, daar eene volkplanting van Duitschers te vestigen - op de hoogte van de Siparawine-kreek aan de Marowijne, dat de steensoorten daar voorkomende tot de dioriet-vorming behooren en veel overeenkomst hebben met het gesteente van Maranham in Brazilië, waarin destijds zeer rijke en uitgestrekte goudbeddingen waren aangetroffen. Van deze vondst is toen geen notitie genomen, maar later is aan de Siparawinekreek inderdaad veel goud ontdekt.

*) In de 'Denkwürdiger und nützlicher Rheinischer Antiquarius. Das Rheinufer von Coblenz bis Bonn. Historisch und topographisch dargestellt durch Chr. von Stramberg', Coblenz 1860. Siebenter Band, blz. 709 vonden wij deze aantekening:.... 'Von Hack hetrieb übrigens nicht allein den in Rede stehenden Bergbau, (in Rheinbreidbach) denn nach Notizen des mehrerwähnten Buchhalters hatte er auch in West-indien nach Gold schürfen lassen und zu diesem Zwecke den Markscheider Blüher und einige tüchtige Bergleute nach Surinam geschickt. Blüher starb, und das ganze Unternehmen, welches 81000 Gulden gekostet hatte, ging zu Grunde. Die Bergleute sollen später als reiche Pflanzer auf Jamaica gelebt haben. Dieser ausländische Bergbau scheint wohl hauptsächlich den Ruin des Behagel von Hack herbeigeführt zu haben, da der Marienberg nach späteren Berichten eines Obersteigers, nach Abzug aller kosten jährlich 15000 Rthlr. reinen Ueberschusz geliefert haben soll.'

Omstreeks 1860 deed in de kolonie J. Rosenberg van zich hooren, een Engelschman, die vroeger in de Australische goudvelden gewerkt had, en nu bij een vluchtig onderzoek in Suriname sporen van goud meende gevonden te hebben. De Gouverneur droeg bij G.R. dd. 30 Aug. 1862, No. 5. den toenmaligen Chef van het Bouwdepartement, J.F.A. Cateau van Rosevelt op, Rosenberg te vergezellen op eene onderzoekingsreis en van zijne bevinding verslag te geven. Deze reis duurde van 5 tot 18 September en moest toen wegens ziekte van Rosenberg opgegeven worden; het onderzoek had zich uitgestrekt tot aan den grond Victoria aan den linkeroever der Suriname, waar eenige korrels fijn goud gevonden waren. De slotsom waartoe Cateau van Roosevelt kwam is, dat de tijd te kort was om nasporingen naar wensch te kunnen doen; niettemin vond hij dat eenige korrels goud, 'alhoewel op zich zelve weinige waarde hebbende, toch het bewijs opleverden, dat zich alhier een goudveld bevindt.' Na deze mislukking deed het Bestuur het onderzoek niet verder voortzetten.

Rosenberg, overtuigd van de juistheid zijner meening, trachtte belangstelling voor de zaak op te wekken in het buitenland. Dit schijnt hem gelukt te zijn, want in Juli 1868 wendden hij en de heeren Sawyer en Benjamins, als vertegenwoordigers van een te New-York opgerichte '*New-York South America Surinam goldmining company*', in eene latere overgelegde acte van oprichting genoemd '*New-York and Surinam Company*', zich tot den Gouverneur, met het verzoek, voor den tijd van 50 achtereenvolgende jaren kosteloos ter beschikking te stellen van deze Maatschappij 6000 akker (2574 H.A.) van 's lands domein ter ontginning van mijnen. Aan adressanten werd te kennen gegeven, dat 'tot eenige concessie aan genoemde maatschappij niet kan worden overgegaan, zoolang zij niet door het bevoegd gezag als zedelijk lichaam erkend is, door goedkeuring van hare statuten of reglementen, bevattende het doel, de grondslagen, den werkkring en de overige regelen der vereeniging'. Echter werd hun persoonlijk toegestaan, om gedurende eenigen tijd voorloopig in de onderscheidene districten in 's lands domein een onderzoek in te stellen. Kort daarna voldeed de maatschappij aan de door het Bestuur gestelde voorwaarden en werd deze bij G.R. dd. 2 Sept. 1869, No. 2, als rechtspersoon erkend. Verder namen de Koloniale Staten 2 Mei 1870 eene verordening aan, waarbij de Gouverneur gemachtigd werd, onder zekere voorwaarden, de concessie aan de Maatschappij te verleenen. Deze verordening werd 11 Juni d.a.v. (G.B. No. 4) afgekondigd en de Gouverneur verleende de concessie bij Besluit van 18 Juli 1870, No. 1. De concessie was inderdaad eene

belangrijke. Aan de maatschappij werd voor den tijd van vijftig jaren, in te gaan 1 Aug. 1870, toegestaan: 'een terrein van 6000 akkers (2574 H.A.) van 's lands domein, gelegen in het district Boven-Suriname aan den rechteroever der Suriname, zich uitstreckende tot aan de Sarakreek, tot ontginning van goud, zilver, andere metalen en steenkolen en inzameling van alle andere voortbrengselen der kolonie.'

Onder de voorwaarden kwam o.m. voor, dat binnen twee jaren na den voormelden afstand de maatschappij ten genoegen van den Gouverneur het bewijs zou moeten leveren, dat het maatschappelijk kapitaal van \$60000.-, bepaald als het kapitaal der maatschappij in het overgelegde 'certificate of corporation dd. 15 December 1868', geplaatst was; verder, dat zij met hare werkzaamheden geen aanvang zou mogen maken, dan nadat het bewijs was geleverd, dat een derde, van het voorgeschreven kapitaal was gestort, welk bewijs ten genoegen van den Gouverneur moest zijn geleverd binnen een jaar na den voormelden afstand en de voormelde vergunning. In Aug. 1872 kwamen vijf door het Bestuur dezer maatschappij uitgezonden mijnwerkers, onder leiding van den heer Hoyte aan. Ofschoon het document overgelegd, ten blijke, dat het bij de verordening bedoelde een derde van het maatschappelijk kapitaal gestort was, onvoldoende bleek, werd ter bevordering van de zaak aan genoemden Hoyte, in afwachting van een meer voldoende verklaring, vergunning verleend, voor den tijd van zes maanden, in te gaan 15 Aug. 1872, zoodanige nasporingen en voorloopige werkzaamheden te doen in het aan de maatschappij afgestaan terrein, als hem noodig zou voorkomen. Hoyte keerde in Nov. 1872 van een onderzoekingsreis terug en bevestigde de geschiktheid van het terrein; hij vertrok daarop naar Noord-Amerika, onder toezegging van spoedigen terugkeer, doch, behalve van een verzoek tot vergrooing van het terrein, dat bij G.R. dd. 28 Aug. 1873, No. 1, afgewezen werd, vernam men niets meer van de maatschappij en de concessie werd in het laatst van 1874 vervallen verklaard.

Nadien werden verschillende pogingen door particulieren in het werk gesteld, doch zonder gunstig gevolg. Trots dit alles, bleef men hardnekkig gelooven aan den goudrijkdom van de kolonie.

In Aug. 1873 trad als Gouverneur op het lid van de Tweede Kamer Jhr. C.A. van Sypesteyn. Deze, die jaren te voren in de kolonie in andere betrekkingen werkzaam was geweest, en ook dezelfde overtuiging had betreffende den goudrijkdom der kolonie, werd daarin versterkt door de uitkomsten, die men destijds in het naburige Fransch Guiana had verkregen. In 1874 - het jaar, waarvan in deze sprake is - bedroeg namelijk de uitvoer van goud in Fransch Guiana reeds 1432 K.G.

De toenmalige Gouv.-Secretaris Mr. P. Alma, aan het hoofd eener Gouvernements-expeditie naar de grensrivier Marowijne gezonden, met de opdracht gedurende een maand aan beide oevers der rivier den stand van zaken met betrekking tot de goudindustrie op te nemen, rapporteerde, na terugkeer op 18 Sept. 1874, dat volgens de deskundigen die de expeditie, medemaakten 'de formatie van den grond dezelfde was, als die aan den Franschen oever, alwaar de goudindustrie met goed gevolg zich ontwikkelt; terwijl op enkele punten de door wassching verkregen hoeveelheid goud voldoende werd geacht om de kosten eener exploitatie te kunnen dekken'.

De openbaarmaking van deze uitkomsten wekte den ondernemingsgeest op, en verscheidene personen w.o. de bovengenoemde deskundigen, vroegen vergunning tot het doen van onderzoek naar goud langs de Marowijne. Den 1en Feb. 1875 werd de eerste concessie tot ontginning van goud uitgegeven, en de pacht prijs, op grond van de publ. van 19 Dec. 1855 (G.B. No. 19), op 10 cent per H.A. bepaald. Tegen het eind van 1875 waren aan 9 pachters 52460 H.A. uitgegeven, w.v. 47260 H.A.

aan de Marowijne en 5200 H.A. aan de Suriname; daarenboven waren 8 vergunningen aan de Boven-Suriname en 1 aan de Boven-Marowijne verleend.

De eerste staaf van in Suriname gevonden goud, ter zwaarte van ongeveer 0.5 K.G., werd door de Surinaamsche Bank aangekocht; en in dat jaar bedroeg de uitvoer, volgens officieele opgaven, per booten van de Compagnie Générale Transatlantique ongeveer 36 K.G. Van uitvoer met andere booten is niets bekend.

Ten einde zooveel doenlijk de ontwikkeling der goudindustrie te bevorderen, werd het voorschrift van de publ. van 1855 (G.B. No. 18), luidende: 'Van alle mineralen in deze kolonie gevonden wordende, moet door den eigenaar een vijfde gedeelte van hunne geldswaarde na aftrek van kosten en exploitatie, aan het Gouvernement worden afgestaan,' na goedkeuring van de Koloniale Staten, 14 Maart 1876 (G.B. No. 7), ingetrokken. Van dien dag af werd tevens de uitvoer van onbewerkte mineralen vrijgesteld. Verder deed de Gouverneur, ter vergemakkelijking van het onderzoek, in 1876, 1877 en 1878, door den heer W.L. Loth wegen kappen, van de Suriname naar de Marowijne, van de Suriname naar de Saramacca en van de Tempatie naar de Suriname. Het gevolg hiervan was, dat meer concessies genomen werden en, behalve aan de Marowijne, ook onderzoekingen aan de Suriname en Saramacca werden ingesteld. In 1880 bereikte het productiecijfer ongeveer 681 K.G.; in de daarop volgende jaren, daalde de opbrengst, om weer te stijgen, na de belangrijke vondsten in de Boven-Sarakreek (1881-1882), totdat in 1887 het belangrijke cijfer van ongeveer 859 K.G. bereikt werd. In het gebied tusschen de Lawa en de Tapanahoni werd in de tweede helft van 1885 door eenige Franschen van Fransch Guiana goud ontdekt. Reeds jaren bestond er een geschil over het eigendomsrecht van het gebied tusschen Frankrijk en Nederland. In 1861 was door een Nederlandsch-Fransche Commissie, na eene opneming, dit geschil reeds ten voordeele van Suriname beslist, maar toen werd verzuimd, den verkregen uitslag door een traktaat te doen bekrachtigen. Ten gevolge van bovengenoemde ontdekking en na lange diplomatieke onderhandelingen, kwam men overeen, het geschil aan de arbitrage van den Czaar van Rusland te onderwerpen. Deze besliste 13/25 Mei 1891 ten voordeele van Suriname, onder beding, dat de rechten door Franschen bona fide op dit gebied verkregen, geëerbiedigd zouden worden. (Zie GRENZEN VAN SURINAME). In het volgend jaar werden aldaar concessies uitgegeven en met goed gevolg.

Omdat de uitkomsten van 1875 tot 1879 verkregen, zeer bevredigend waren, meende de Gouverneur, dat thans, behalve de concessiegelden, de goud-industrie andere lasten dragen kon. Hij diende daartoe 27 Sept. 1879 bij de Staten eene ontwerp-verordening in, waarbij voortaan een uitgaand recht van 5% van de waarde op onbewerkte mineralen zou geheven worden. De verordening werd door de Staten aangenomen en 14 Nov. d.a.v. onder No. 37 in het Gouv. Blad afgekondigd, met de bepaling, dat zij 1 Januari 1880 in werking zou treden. Dit recht werd bij de

verordening van 17 Nov. 1894 (G.B. No. 12a) met ingang van 1 Aug. 1895 opgeheven en vervangen door eene belasting op het verkregen goud, van 7 cent per gram, bij aankomst in de stad te heffen. Tegelijk werden strenge controle-bepalingen ingesteld op den omloop, verkoop en uitvoer van goud.

Daar de goudindustrie tot dusver beheerscht werd door administratieve bepalingen, werd eindelijk, op herhaalden aandrang der Koloniale Staten, deze materie wettelijk geregeld bij de verordening van 2 Dec. 1882 (G.B. No. 19). Deze regeling betrof de uitgifte van concessies; verder werd aan verschillende bezwaren tegemoet gekomen zooals o.m. het contracteeren van arbeiders ten behoeve der industrie, waardoor voortaan de groote verliezen door de ondernemers geleden, ten gevolge van het nemen van voorschotten door de arbeiders bij verschillende personen, voorkomen werden. De concessiegelden, welke tot nu toe 10 cent per H.A. hadden bedragen, werden als volgt vastgesteld bij vooruitbetaling: in het 1e en 2e jaar 10 cent per H.A., in het 3e en 4e jaar 25 cent en vervolgens 50 cent. Daarbij werd vastgesteld, dat eene concessie drie maanden vrij blijven moest, alvorens in de huur van 10 cent per H.A. terug te vallen.

Vergund werd ook bij hernieuwing slechts die deelen der concessie aan te houden, welke de concessionaris noodig zou achten, mits blijvende binnen de grens van 200 H.A., welke als minimum-oppervlakte bij uitgifte was vastgesteld. Van een maximum-oppervlakte was geen sprake, hetgeen tot gevolg had, dat door kapitaalachtige personen of vennootschappen groote oppervlakten langen tijd op speculatie in handen maar niet in bewerking genomen werden.

Bij verordening van 22 Jan. 1903 (G.B. No. 12), is op aandrang der Nederl. Regeering, bepaald, dat voortaan houders van vergunningen tot onderzoek naar de aanwezigheid van delfstoffen en van concessies tot ontginning daarvan alleen kunnen zijn: Nederlanders, ingezetenen van Nederland en Suriname en vennootschappen in Nederland en Suriname gevestigd.

In 1903 werd een vergunningsrecht vastgesteld van één cent per H.A. voor de terreinen tot onderzoek aangevraagd, welke vergunningen te voren kosteloos waren verleend.

Van 1897 tot 1902 werden goudconcessies - of zooals men in de kolonie zegt '*placers*', een Spaansch woord - die vroeger met goed gevolg door middel van hand-ontginning waren bewerkt, en later bij deze soort van bewerking geen voordeel meer opleverden, overgenomen en soms voor aanzienlijke bedragen ingebracht in maatschappijen, ten behoeve eener machinale bewerking. Het werken door middel van hydraulische inrichtingen, excavateurs en baggermolens werd in toepassing gebracht, zonder enig gevolg. Deze mislukkingen zijn hoofdzakelijk toe te schrijven: 1o. aan eene overkapitalisatie der ondernemingen, ten gevolge van het inbrengen der concessies voor zeer aanzienlijke bedragen; 2o. aan ondeskundige leiding.

Kwartsmolens van groote capaciteit werden met niet geringe kosten, langs de waterwegen, naar de ondernemingen vervoerd en daar opgesteld en na korten tijd bleek de voorraad kwarts niet voldoende, om den molen te voeden. Dikwijls was een studie van het terrein achterwege gebleven alvorens men tot ontginning overging.

De O.-I. mijningenieur E. Middelberg, die in Suriname gedurende eenige jaren leider geweest is van eene Gouvernements-mijnexploratie, komt in zijne '*Geologische en technische aantekeningen over de goudindustrie in Suriname*', tot 't besluit 'dat in het meerendeel der alluvia in Suriname machinale ontginning niet op haar plaats is, omdat de formatie der beddingen te weinig uitgestrekt is om met voordeel machinale ontginning toe te passen. In eenigszins meer uitgebreide afzettingen kan hand-ontginning gesteund worden door machinalen opvoer van zand door middel van een grindpomp'.

Hij verwacht, zelfs al zou het gebruik van graafmachines en baggermolens mogelijk zijn, daarvan minder dan van hand- of gemengde hand- en machinale ontginning; terwijl het hydrauliseeren in kreekbeddingen, naar zijne meening, zeer waarschijnlijk niet tot voordeeligere uitkomst zal kunnen leiden. Deze laatste meening wordt ook gedeeld door den Franschen mijn-ingenieur Levat, in zijne studie over Fransch Guiana, getiteld 'Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'or en Guyane Française', Paris 1898.

Als gevolg van de liquidatie van het meerendeel der ondernemingen, trad het bedrijf in 1902 in een nieuwe gestalte. De opzichters en arbeiders, vroeger in dienst dier ondernemingen, vroegen en verkregen van deze de haar toebehoorende terreinen in onderhuur tegen afstand van 10% à 15% van de te verkrijgen opbrengst. Deze menschen, in het Engelsch aangeduid met den nog onverklaarden naam 'porck-knockers' (zie het artikel over 'The mining industry' in 'Handbook of Brit. Guiana, 1909') heeten in Fransch Guiana 'maraudeurs' (stroopers).

Na korten tijd waren, behalve een drietal placers, al de vroeger bestaande in handen van zulke onderhuurders. Deze werken met veel geringer kosten dan de meest economisch beheerde ondernemingen, daar zij zelven den arbeid leveren en niet voor toezicht te betalen hebben; daarbij doet de arbeider, die voor zich zelf werkt, blijkbaar meer werk dan de contract-arbeider. Een en ander stelt den onderhuurders in staat, kreken met voordeel te bewerken, die voor ondernemingen, wegens de algemeene kosten, tot nu toe niet bewerkbaar bleken.

Voor de goudindustrie waren de gevolgen belangrijk. Het productiecijfer, sinds jaren dalende, begon met 1903, het eerste jaar van onderhuur, te stijgen en klom in 1905 tot het hoogste cijfer, dat sinds het begin der industrie bereikt was, n.l. tot 1069 K.G. Dit cijfer werd in de daarop volgende jaren nog overschreden en 1908 bereikte den top met 1209 K.G. In 1909 en 1910 waren de productie-cijfers resp. 1133 en 1081 K.G.

Deze uitkomsten wekten groote verwachtingen op voor de toekomst van het z.g. klein-bedrijf, nu het groot-bedrijf, naar velen meenden, op zijn einde liep.

Het Koloniaal Bestuur, gemachtigd bij de verordening van 11 Juni 1908 (G.B. No. 8) wenschte thans van eene proefneming met het klein-bedrijf onder bestuursleiding de uitkomst te zien. Daartoe werd een terrein aan de Saramacca-rivier, waarvan de concessie-termijn was verlopen en waarop in vroegere jaren met voordeel de grond bewerkt was, ter beschikking gesteld van onderhuurders tegen afstand van 15 percent van de bruto opbrengst. Een groot aantal vergunningen werd uitgereikt, waarvan een deel goede uitkomsten leverde, en de door het bestuur gemaakte kosten voor deze proefneming werden ruim betaald uit de 15% van de verkregen productie.

Hoewel ongetwijfeld het klein-bedrijf in de laatste jaren in hoofdzaak de goudindustrie heeft in

stand gehouden, valt daarop niet te rekenen voor de ontwikkeling dier industrie, omdat ook voor de klein-industrie het kritieke moment zal aanbreken, dat de krekken ook niet meer door haar met voordeel zullen kunnen worden bewerkt.

Aan de z.g. klein-industrieelen ontbreken de fondsen, om de verliezen te kunnen dragen, die in den eersten tijd het natuurlijk gevolg zijn van een onderzoek in nog ondoorzochte streken.

Wordt de ontwikkeling van dit bedrijf nagegaan bij Suriname's westelijke en oostelijke burenen, dan blijkt, dat de mijn-wetgeving van Br. Guiana het den goudzoeker gemakkelijk maakt om op eigen risico op domein-grond naar goud te zoeken, door hem de vrijheid te geven op het terrein zelf de verlangde concessies uit te kiezen; en dat in Fransch Guiana, waar de mijn-wetgeving veel overeenkomst heeft met de onze, de ontwikkeling van het klein-bedrijf heeft plaats gehad trots de belemmering der wet, ten gevolge van den sterken drang, uitgeoefend door de talrijke bevolking, die bij dit bedrijf betrokken is; op eene bevolking van \pm 30000 zielen oefenen daar n.l. \pm 10000 personen het bedrijf uit.

Thans blijkt echter in beide koloniën zeer duidelijk dat op den duur deze wijze van ontginning niet voldoet en dat alleen met kapitaal de goudindustrie te helpen zal zijn.

Bij verordening van 31 Dec. 1896 (G.B. No. 55) werd de Gouverneur gemachtigd, aan een comité, gevormd door eenige aanzienlijke Nederlanders, vergunning te verleen tot het instellen van een geologisch en landbouwkundig onderzoek in de landstreek, bezuiden Paramaribo, tusschen de Surinameen Marowijne-rivieren, met welk onderzoek de aanvragers de bedoeling hadden, bij gunstige uitkomst, de volgende concessies te verkrijgen: *a.* de aanleg en exploitatie van een tramweg naar het Lawagebied; *b.* de ontginning van een terreinstrook, diep 100 M. aan weerszijden van de tramwegen; *c.* de ontginning van een of meer terreinen, gezamenlijk ter grootte van 500 000 H.A. in het te onderzoeken terrein.

Dit comité kreeg bij besluit van 4 Jan. 1897, L.B. No. 64, eene kostelooze vergunning voor vier jaren, welke vergunning overgedragen werd aan eene naamlooze vennootschap *De Maatschappij Suriname*. Zij begon in het begin van 1898 hare operaties onder leiding van den toenmaligen ingenieur 1e kl. bij den Ind. Waterstaat P. Th. L. Grinwis Plaat. Een spoorweg-tracé over een afstand van 200 K.M. van Paramaribo uit werd ontworpen; het mijnbouw-kundig onderzoek had alleen tot gevolg, de ontdekking van een placer, dat later ingebracht werd in een nieuwe vennootschap *Maatschappij Granplacer*, waarvan de uitkomsten ongunstig waren. De Maatschappij Suriname deed vruchteloze pogingen in Nederland en in het buitenland, tot verkrijging van gelden voor den aanleg van den spoorweg. Toen zij het Bestuur erop wees, dat het haar zonder het bezit der landconcessies niet mogelijk was kapitaal voor den spoorwegbouw te krijgen, werden haar deze bij verordening van 24 Juni 1899 (G.B. No. 35) toegestaan. Ondanks dit alles werden geen gelden voor gemeld doel gevonden.

De Regeering besloot toen zelve den spoorwegbouw in handen te nemen, in de meening, dat deze in groote mate zou bijdragen tot de ontwikkeling van het land en zij kocht, om daartoe te geraken, van de maatschappij al hare rechten en verplichtingen af voor een vrij aanzienlijk bedrag, zoodat de maatschappij het geheele in de zaak gestoken kapitaal, voor hare aandeelhouders terug kreeg.

De Regeering verbond aan den spoorwegaanleg eene mijnbouwkundige exploratie van het Lawagebied, ten einde te kunnen beoordeelen, of de spoorweg tot aan dit gebied zou worden doorgetrokken. Door de wetgevende macht in Nederland werd dit besluit goedgekeurd en bepaald dat de Staat der Nederlanden de noodige gelden, naar gelang van de behoefte, zou leenen, tot een maximum bedrag van 8 millioenen,

welk bedrag in 1907 met f500.000.- vergroot werd, onder bepaling, dat jaarlijks op de Surinaamsche begrooting 3% rente van de geleende, niet afgeloste gelden zou worden gebracht, totdat alle geleende gelden waren afgelost (zie verder VERKEERSMIDDELEN).

Met de exploratie van het Lawagebied werd een aanvang gemaakt in de 2de helft van 1903, nadat in de 1e helft van 1902 door den hoogleeraar aan de Polytechnische school, C.J. van Loon, een bezoek aan de kolonie was gebracht, ten einde na te gaan hoe de exploratie geleid moest worden. Het verslag van deze reis is in het Kol. Verslag van 1904 opgenomen als bijlage GG. In het midden van 1904 kwam als leider van deze exploratie de Indische mijnningénieur E. Middelberg aan. Deze exploratie zette men met kracht en ijver voort tot 1907, toen besloten werd geen onderzoekingen meer in dit gebied te doen, daar deze slechts geleid hadden tot 'het vinden van enkele zeer weinig uitgestrekte rijkere plaatselijke centra van goudvoering, in aansluiting waarvan naar de meer uitgestrekte van laag gehalte is gezocht, welk onderzoek niet tot eenig gunstig gevolg heeft geleid.' Deze terreinen werden later voor het publiek beschikbaar gesteld en een gedeelte daarvan is in exploratie aangevraagd voor geringe bedragen boven de door de goudverordening voorgeschreven concessiegelden. Voor meerdere bijzonderheden, betreffende deze exploratie, wordt verwezen naar het supplement van het Kol. Verslag van 1907.

Naar aanleiding van dit ongunstig verloop besloot het Bestuur, den spoorweg niet te leiden naar het Lawagebied maar als eindpunt vast te stellen Dam - de laatste stroomversnelling in de Sarakreek. Verder besloot het Bestuur tot eene exploratie buiten het Lawagebied en daartoe werd gekozen een strook land aan de Marowijne-rivier in het stroomgebied der Grankreek, aan de westelijke helling van het Lelygebergte. De uitkomsten van het voorloopig onderzoek vielen over het algemeen gunstiger uit dan de tot nu toe verkregene, maar het onderzoek kon niet verder worden voortgezet, tengevolge van de ziekte van den leider, die verplicht was naar Nederland terug te keeren, en van het overlijden van een der mijnningieurs.

Het Bestuur heeft in 1910 deze strook onder speciale voorwaarden ter beschikking van het publiek gesteld, waarvan door één inschrijver is gebruik gemaakt, die voor 10000 H.A. daarvan f2000.- boven de bij de goudverordening voorgeschreven concessiegelden heeft geboden. Aan dezen inschrijver is de concessie verleend.

III. Ontginningswijze.

Is een terrein volgens de wettelijke voorschriften aangevraagd en verkregen, dan is het eerste werk dit uit te meten, met de figuratieve kaart in de hand, waarop door den Gouvernements Landmeter het uitgangspunt der meting is aangeteekend; dan volgt het bouwen der hutten op de plaats, die zich het best voor een onderzoek leent. Nadat de hutten gebouwd zijn vangt het eigenlijk onderzoek aan; het beste systeem is, kuilen te graven over de geheele breedte der vallei, ten einde de

strook, waarin de goudvoering geconcentreerd is en die in den regel smal is, te ontdekken en de breedte daarvan te bepalen. De onderlinge afstanden der kuilen moeten gekozen worden in verband met de geaardheid van het terrein. Zoodra de humuslaag, dikwijls 2 M. dik, verwijderd is, laat de 'prospecteur' zich van de verschillende lagen grond, als zand grind en klei beurtelings eene zekere hoeveelheid in de *batée* geven, waarmede hij zich naar een geschikten waterloop begeeft, ten einde den grond te wasschen. Het gemiddelde uit eenige *batée*'s verkregen, wordt aangenomen te zijn de waarde van den kuil.

De *batée*, een instrument te gebruiken bij het onderzoek en ook bij het wasschen van residu in de *longtom* of *sluice*, (zie hieronder) bestaat uit een ondiepen, kegelvormigen, houten of ijzeren bak, met een middellijn van 0.45 tot 0.50 M. en ongeveer 12 mM. dik. De naam *batée* is afgeleid van het Spaansche en Portugeesche woord *batea*. De *batée* wordt als volgt gebruikt: eerst worden - terwijl de bak onder water op den bodem van de kreek ligt, ten deele gevuld met hetgeen deze bodem oplevert - de groote steenen daaruit gezocht en weggeworpen, na de daaraan klevende aarde in den bak te hebben afgewasschen; daarna worden de stukken klei, vermengd met zand en gravel (kiezel), met de hand gekneet tot ze fijn zijn; van tijd tot tijd wordt de *batée* van den bodem der kreek opgeheven, in beide handen gehouden en een snel-draaiende beweging daaraan gegeven. Hierna begint het eigenlijke wasschen. Men heft de *batée* naar de oppervlakte van het water zoodanig, dat de bak even drijven kan en men geeft dezen een slingerende beweging, waardoor hij aldoor langzaam rondraait, terwijl men het water aan eene zijde van de *batée* laat intreden. Dit water spoelt de zandkorreltjes over den rand weg, terwijl de zwaardere stoffen in het midden blijven liggen. Nu en dan worden nog de kleine steenstukken er uit genomen en de rest goed dooreen geschud. Nadat men het uitspoelen, waarbij de bak voortdurend in beweging is, eenigen tijd heeft voortgezet, blijven ten slotte over eenige kleine stukken steen met ijzerzand (door de goudzoekers *kruit* genoemd) en goud, indien nl. het laatste in den onderzochten grond aanwezig is. (Zie ook de beschrijving van de behandeling der *batée* bij Van Stockum, Verslag van de Saramacca-Expeditie, Leiden 1904, blz. 147.) Is het goud in zoo geringe mate aanwezig dat het slechts een ijlen, gelen neerslag vormt, dan zegt de prospecteur dat hij *kleur* gevonden heeft.

Wanneer de *batée* goed gevuld is, bevat zij ongeveer 7 dM³. grond, tot een gewicht van ongeveer 20 K.G.

De waarde van de *batée* aan goud wordt door den prospecteur op het oog geschat, en, naar gelang van den afstand van het onderzochte terrein van de hoofdstad en de moeilijkheden van het transport, bepaalt hij of de kreek met voordeel bewerkbaar is of niet. Daar deze wijze van waardebepaling volstrekt onbetrouwbaar is, heeft de leider van de Gouvernements-exploratie, E. Middelberg, in het bovengenoemde werk aangewezen, hoe men door een meer systematisch monsternemen geraken kan tot eene betere taxatie.

Voor het onderzoek zijn onder gewone omstandigheden 3 arbeiders voldoende; als gereedschappen behoevenslechts medegenomen te worden eenige houwens, veldbijlen, delfschoppen, pickaxen (houweelen), criminels (een breede, eenigszins puntig toeloopende schop, zie Levat, blz. 107), benevens eenige scheppannen en emmers voor het uithooven van het prospectiegat. Wanneer het onderzoek met de *batée* tengevolge van te grooten aandrang van water, niet mogelijk is, dan bedient men zich ook wel van de *longtom*, een houten trog van ongeveer 2,5 M. lengte, 1 M. breedte en 0,42 M. diepte met een valschen bodem, om slijting te voorkomen. Aan het eene einde en onder een hoek van 45° bevindt zich een ijzeren plaat, met één-kwart-duims gaten. Daaronder is geplaatst een houten bak, de zoogenaamde

torpedo, waarin zich bevindt een stel ijzeren riffels (gootjes), gevuld met kwikzilver. De tom hangt met ijzeren haken aan de in den grond geslagen palen.

De te bewerken grond wordt in den trog geworpen en door een of twee arbeiders, gewapend met langgesteelde schoppen, gekneed tegen de ijzeren plaat, terwijl water aangevoerd wordt door een houten goot. Deze bewerking doet de klei en het zand vrij komen, die als modder worden weggevoerd, terwijl de steenen achterblijven; een arbeider is belast deze schoongewasschen steenen met een ballastschop te verwijderen, waarbij hij toe te zien heeft, of soms daaronder *pépites* - groote stukken goud, al of niet met kwarts - zich bevinden, die niet door de gaten der plaat kunnen. Het goud gaat verder door de gaten van de ijzeren plaat, met de modder en het zand, en amalgameert met het in de riffels geplaatste kwikzilver, waarvan het op het eind van het dagwerk wordt afgezonderd.

Om de ontginning door middel van een longtom te doen geschieden, behoeven, behalve de voor het delven benoodigde gereedschappen, slechts medegenomen te worden een longtom-plaat, eenige ijzeren haken voor de opstelling en eenige spijkers en zagen. De planken worden ter plaatse gezaagd en binnen weinige dagen kan een ploeg arbeiders een longtom ineen zetten. Bij dit bedrijf zijn niet meer dan 3 à 4 arbeiders noodig; de opbrengst is spoedig in het bezit van den ondernemer.

De verwerkte grondmassa kan per vollen werkdag op 1 à 1,5 M³. gesteld worden; is de goudvoerende grond sterk kleien leemachtig, dan wordt de verwerkte massa minder en het waterverbruik grooter.

Dit werktuig is uitnemend geschikt voor den klei nen ondernemer. Door technici wordt beweerd, dat de goudwinning door middel van de longtom, mits zorgvuldig uitgevoerd, in staat stelt de grootst mogelijke hoeveelheid goud aan den grond te onttrekken. Het schoonspoelen van de grondmassa en het kneden van de klei gebeurt volgens deze methode op voldoende wijze, terwijl de geringe hoeveelheid water die daarbij gebruikt wordt, een medevoeren van het goud vrijwel buitensluit.

Heeft men over veel water te beschikken en heeft de kreek voldoende verhang, dan wordt een ander werktuig gebruikt, waarmede meer grond verwerkt kan worden, n.l. de sluice. Deze bestaat uit eene opeenvolging van houten gooten, elk 30 cM. breed en diep, en 1.52 à 1.82 M. lang, zoodanig gemaakt, dat het einde van de eene goot in het begin van de andere past. In den aanvang der goudindustrie werden slechts drie goten gebruikt, later 8 à 10 tegelijk en wel eens meer, al naar gelang van de geschiktheid van den bodem. De goten worden op dezelfde wijze als de longtom door middel van ijzeren haken aan in den grond gedreven palen gehangen, onder een hellingshoek van $\pm 3,5^\circ$. In twee of drie goten van het eene einde worden riffels aan gebracht ten einde het goud te vangen; voor dit doel wordt ook in deze, evenals met de longtom het geval is, kwik gedaan. Dit werktuig is uitsluitend geschikt voor het

bewerken van lossen zandgrond; stijve kleigrond kan daarin niet met goed gevolg bewerkt worden, zonder eerst ter dege gekneet te zijn. Bij het gebruik zijn, bij een lengte van 8 à 10 goten, noodig 10 à 12 man en de massa bewerkte grond bij genoemde sterkte bedraagt per dag 10 tot 12 M³.

De verhouding van het aantal M³. gewasschen grond tot het aantal der daarbij gebruikte arbeiders, is bij de longtom 1:2, terwijl bij de sluice deze wordt 1:1. De sluice heeft echter het nadeel, dat daarmede niet zooveel goud aan de verwerkte massa onttrokken wordt als met de longtom, tengevolge van de groote hoeveelheid water, die bij den arbeid met eerstgenoemd werktuig gebruikt wordt en waardoor de kans ontstaat, dat groote stukken steen en ook wel goud weggevoerd worden. Ook voert de klei, die niet voldoende gekneet is, goud met zich mede, terwijl door de taai-kleverige klei-massa steeds goud vastgehouden wordt.

Voorbeelden zijn er te over in Suriname van goudhoudende krekens, waar de sluice gebruikt is en die later eenige malen weder met goed gevolg zijn bewerkt. Of het in de klei achterblijvende goud daar-uit-te winnen is door haar tot steenen te bakken (waarover zie 'Het Vaderland' van 15 Juli 1911) zouden proefnemingen moeten leeren.

Behalve deze werktuigen, bij alluviale wasschingen voor handontginning in gebruik, zijn verschillende andere gebezigd voor machinale ontginning, namelijk excavateurs, hydraulische inrichtingen, baggermolens, en tevens heeft men toegepast de handontginning, met behulp van een grintpomp.

Over machinale ontginning van alluviale terreinen zegt de mijningenieur Middelberg in zijn aangehaald werk: 'indien tot heden slechts mislukkingen van mechanische methodes zijn op te teekenen, mag daaruit nog niet de gevolgtrekking worden gemaakt, dat deze voor het vervolg geene serieuze rol in de ontwikkeling van de goudindustrie zullen spelen.

'Eenerzijds is niet uitgesloten, dat alluviale beddingen, alhoewel voorkomende in beperkte verbreiding en volume, toch van zoodanige waarde zijn, dat ook machinale werkwijzen, welke groote hoeveelheden grond verzetten, gedurende een zoo lang tijdsverloop daarin met voordeel kunnen worden toegepast, dat behalve behoorlijke winst ook het kapitaal wordt terug verkregen.

'Anderzijds zal een streven tot toepassing van kleine mechanische units voor de bewerking eveneens kunnen voeren tot het gewenscht resultaat, ook in betrekkelijk weinig uitgebreide beddingen'.

Onderzoek naar kwartsgangen is wel beproefd, doch tot nu toe op zoodanige wijze, dat daaruit geene afdoend besluit ten voor- of nadeele daarvan te trekken valt. Het onderzoek heeft zich ook altijd uitgestrekt tot zeer geringe diepte.

IV. Arbeid.

De arbeiders bij deze industrie zijn hoofdzakelijk inboorlingen van de kolonie, verder die van het naburig Br. Guiana en van sommige Engelsche West-Indische eilanden, als Barbados, St. Lucia en Dominica. Bij dit bedrijf is het verboden te werk te stellen Br. Ind. immigranten of andere arbeiders, door het Koloniaal Gouvernement, ten behoeve van den grooten landbouw aangevoerd. De arbeiders worden gecontracteerd voor 90 à 120, aan de Boven-Marowijne wel tot 156 werkdagen. Bij het aangaan van het contract, dat volgens de goudverordening, gesloten moet worden voor den Commissaris van Politie of den Commissaris van het betrokken

District, wordt een voorschot van f25.- tot f35.- verstrekt. Vóór dit is ingewerkt, wordt geene gedeeltelijke uitbetaling van loon gedaan.

Wordt aan het gesloten contract niet voldaan dan is de arbeider strafrechtelijk vervolgbaar, eveneens de ondernemer, die na het afwerken van het contract den arbeider het door hem verdiend loon niet uitbetaalt. Voor een dag arbeid wordt overeengekomen te betalen f1.25 en vrije voeding.

Een vracht die de arbeider te vervoeren heeft, bedraagt 25 K.G., naar het tarief van een halven cent per Kilogram/Kilometer. Voor het oproeien van de booten, na het verlaten van den terminus der stoomboot, wordt den arbeiders hetzelfde loon en vrije voeding gegeven; aan boord van de stoomboot alleen vrije voeding. Deze vrije voeding wordt in geldswaarde berekend naar reden van f0.50 per dag. Behalve aan de Marowijne, waar de riviervaart geheel in handen der boschnegers is, tengevolge van de vele gevaarlijke stroomversnellingen en vallen, geschiedt de opvoer geheel en al door de arbeiders zelve.

In de meer in de nabijheid van de kust gelegen centra van ontginning, wordt elke geleverde dagtaak bij gecontracteerde arbeiders, voeding inbegrepen, betaald met f2.- tot f2.50. In een van de meest afgelegen placers, waar de regelmatige handontginning op groote schaal gedreven wordt, hebben de kosten per geleverde dagtaak, inbegrepen die voor toezicht hebbend personeel, over 7 jaren (1899-1905) genomen, gemiddeld per dag f3.68 bedragen.

Het aantal arbeiders bij deze industrie gecontracteerd, beliep over de jaren:

1899	4457
1900	5313
1901	5551
1902	3498
1903	3035
1904	3584
1905	4523
1906	4604
1907	4339
1908	3274
1909	2909
1910	3028
1911	2138
1912	1816
1913	1436(?)

Indien aangenomen wordt, dat het getal der gecontracteerde arbeiders het totaal aantal tewerkgestelden aangeeft, dan is de gemiddelde hoeveelheid verkregen goud per arbeider en per jaar in:

1899	200 gram
1900	165 gram
1901	151 gram
1902	168 gram

1903	222 gram
1904	224 gram
1905	236 gram
1906	258 gram
1907	254 gram
1908	368 gram
1909	389 gram
1910	357 gram
1911	446 gram
1912	409 gram
1913	596 gram

Gemiddeld over de laatste 10 jaren ruim 353 gram per arbeider en per jaar.

V. Productie.

Hieronder volgt een tabel, aanwijzende de oppervlakten in concessie uitgegeven tot ontginning van delfstoffen en van de verkregen goudopbrengsten, gesplitst naar de riviergebieden, van het eerste jaar van ontginning (1875) tot en met 1913. Bij het nagaan dezer tabel blijkt, dat er geene evenredigheid bestaat tusschen de uitgegeven oppervlakten en de productie. Dit blijkt vooral in het jaar 1882.

Opmerkelijk is ook, dat de opbrengsten in het riviergebied Suriname van 1887 en die van het riviergebied Saramacca in 1880 nooit meer zijn overtroffen, hoewel die van de geheele kolonie in de laatste zes jaren aanmerkelijk gestegen zijn.

Aan den bodem van Suriname is gedurende 39 jaren (1875-1913) een gemiddeld bedrag van ruim *een millioen gulden* per jaar aan goud onttrokken.

STAAT, aanwijzende de oppervlakte in concessie uitgegeven tot ontginning van delfstoffen en de goudproductie, gesplitst naar de riviergebieden.

Jaar.	Suriname.		Saramacca.		Marowijne.	
	Concessie in K.M ² .	Opbrengst in K.G.	Concessie in K.M ² .	Opbrengst in K.G.	Concessie in K.M ² .	Opbrengst in K.G.
1875	52				473	
1876	749		39		1255	
1877	1093		130		444	
1878	1265		282		357	
1879	1206		1145		999	
1880	1314	166	1732	371	1337	144
1881	2792	169	895	199	1577	119
1882	2884	217	1089	111	1913	139
1883	2647	575	933	94	934	74
1884	2565	578	1058	121	715	57
1885	2867	667	828	56	315	23
1886	2766	641	722	38	635	32
1887	1950	737	712	48	649	74
1888	1772	472	719	98	858	19
1889	2955	448	1257	163	1114	34
1890	1561	543	568	184	327	87
1891	1198	365	456	170	268	56
1892	1239	475	457	135	1399	210 ^{†)}
1893	877	482	371	105	212	92
1894	1144	414	548	144	221	76
1895	1265	362	352	159	179	99
1896	1530	418	397	151	206	86
1897	1364	437	1373	135	251	83
1898	1625	441	806	121	189	78
1899	1841	401	1400	131	224	71
1900	1542	359	1238	150	264	67
1901	1495	255	990	119	297	10
1902	1415	231	818	90	473	18
1903	1420	243	790	149	360	56

†) Hierin het product van de Lawa begrepen, dat niet afzonderlijk vermeld was.

1904	1341	294	669	143	351	134
1905	1148	416	538	213	359	189
1906	1329	408	461	273	421	280
1907	1198	479	357	162	266	231
1908	921	591	257	197	277	173
1909	983	348	296	397	244	106
1910	969	358	249	314	335	98
1911	814	334	206	234	222	126
1912	803	214½	193	177½	364	64
1913	839	267	231	201	369	58

Jaar.	Lawa.		Overige rivieren.		De geheele Kolonie.	
	Concessie in K.M. ² .	Opbrengst in K.G.	Concessie in K.M. ² .	Opbrengst in K.G.	Concessie in K.M. ² .	Opbrengst in K.G.
1875					525	
1876			32		2075	36 ^{*)}
1877					1667	214 ^{*)}
1878			72		1976	297 ^{*)}
1879			118		3468	476 ^{*)}
1880			142		4525	681
1881					5264	487
1882					5886	467
1883					4514	743
1884			30		4368	756
1885			10		4020	746
1886			6		4129	711
1887			10		3321	859
1888			2		3351	589
1889					5326	645
1890					2456	814
1891					1922	591
1892					3095	820
1893	1081	189			2541	868
1894	893	143			2806	777
1895	842	128	2		2640	748
1896	2006	191			4139	846

*) Van 1875 t/m 1879 is de productie van de verschillende stroomgebieden niet afzonderlijk opgegeven; eerst bij de invoering van het uitvoerrecht op goud op 1 Januari 1880 geschiedde dit.

1897	921	250			3909	905
1898	403	225			3023	865
1899	409	291			3874	894
1900	426	300	2		3472	876
1901	456	369	204		3442	753
1902	535	249	2		3243	588
1903	471	234	37		3078	682
1904	416	231	3		2780	802
1905	376	253	13		2434	1071
1906	27	227	5		2243	1188
1907	210	232	12		2043	1104
1908	226	248	6		1687	1209
1909	251	282	13		1787	1133
1910	213	309	30	2	1796	1081
1911	187	259	17	2	1446	955
1912	229	287	4		1598	743
1913	163	331	8	1	1610	858

VI. Wettelijke bepalingen.

De bepalingen die de goudindustrie beheerschen en waarvan verscheidene hierboven genoemd zijn, vindt men opgenomen in de Verordening van 7 Sept. 1882 (G.B. No. 19), zooals die luidt blijkens de publicatie van 1905 (G.B. No. 1), verder aangevuld bij G.B. 1908, No. 31, en welke ook genoemd wordt de *Goudverordening*.

Voor het onderzoek naar en de ontginning van delfstoffen in in bevaarbare kreek en stroomen is eene afzonderlijke regeling gemaakt bij verordening van 1 Dec. 1894, zooals die luidt blijkens de publicatie van 1905, G.B. No. 2, verder aangevuld bij G.B. 1908, No. 32. De bepalingen van deze verordening zijn overeenkomstig die der Goud-verordening, met uitzondering van de bepaling dat geen concessie wordt verleend dan voor een stroom of kreek over hunne volle breedte en in hun geheel of voor een gedeelte daarvan met een oppervlakte van minstens 50 H.A., tenzij de plaatselijke gesteldheid dit onmogelijk maakt, en geen grooter gedeelte dan van een oppervlakte van 200 H.A. Hier is, in tegenstelling met de Goud-verordening, behalve een minimum- ook een maximum-oppervlakte bepaald. De concessionaris is bovendien verplicht, behalve de bij de Goudver-

ordening bepaalde retributies nog eene retributie te betalen berekend naar het verkregen product, ten bedrage van één percent van de bruto waarde van de verkregen delfstof. Ter bepaling van het laatstgenoemde is bij Besluit van 12 Oct. 1903 (G.B. No. 42) de bruto waarde van een gram gesmolten goud bepaald op f1.50 en van een gram ruw goud op f1.37. Verder zijn in de verordeningen van 17 Nov. 1894 (G.B. 1895, No. 12 A), aangevuld en gewijzigd bij die van 1895, No. 12B, 13, 14 en 16, van 1898, No. 18 en 19 en van 1907, No. 37, welke verordening ook genaamd wordt de *Goudbelasting*, vervat de bepalingen betreffende het vervoer, 't in omloop brengen en verkoopen van goud. Daarin zijn voorgeschreven de in acht te nemen formaliteiten bij vervoer van goud van de plaats van ontginning naar de hoofdplaats, de wijze van aanbidding van het goud bij de daartoe aangewezen autoriteiten en de wijze van verkoop. Bij de aanbidding van het goud aan de autoriteit, wordt onmiddellijk betaald 7 cent per gram van het door deze vastgestelde gewicht. Voor het uitoefenen van het beroep van goudopkoper moet de goedkeuring van den Gouverneur verkregen worden. Deze vergunning geldt voor den tijd van één jaar en daarvoor is verschuldigd jaarlijks het bedrag van f250.- Ten slotte zijn bij besluit van 30 Mei 1895 (G.B. No. 17) vastgesteld de bepalingen, betreffende de verzending van goud naar het buitenland met de pakketpost.

Litt. (behalve de reeds genoemde schrijvers) C.A. van Sypesteyn, Beknopt overzicht van de goudexploitatie van 1874-1879, Bijlage Q van het Kol. Verslag van 1879. - Idem T.A.G. deel IV, 1880. - Elout van Soeterwoude, De Surinaamsche goudvelden. De Gids 1884, blz. 436. - Mr. H.C. van Meurs, iets over Suriname als goudland, Catalogus der Nederl. W.I. tentoonst. te Haarlem, 1899. - W.L. Loth, iets over de goudindustrie in Suriname. Eigen Haard, 17 en 24 Juni 1899. - H. van Breen. Een mijnbouwmaatschappij in Suriname in de 18de eeuw, De Tijdspiegel, Mei 1901. - Een gouvernements-mijnbouwkundige in Suriname, De Ingenieur, 1 Febr. 1902. - Rapport betreffende het kleinbedrijf in de goudindustrie in de Kolonie Suriname, 's-Grav. 1906 (?). - J.A. Polak, Historisch overzicht van de goudindustrie in Suriname, 's-Grav. 1908. - Idem, De goudindustrie in Suriname, Gegevens betreffende Suriname. (Tentoonstelling te Brussel in 1910.). - Prof. Dr. G.A.F. Molengraaff, Die Goldindustrie in Surinam. Peterm. Mitt. 1910, II, 305. - De Koloniale verslagen sedert 1876. Zie ook de litt. bij AARDKUNDE I.

J.A.P.

B. Aruba.

I. Geschiedenis der industrie en productie.

In de eerste helft van 1824 werd op Aruba goud ontdekt. Bij zijn schrijven van 8 Juni No. 20 gaf de toenmalige Commandeur van Aruba J. Thielen. daarvan kennis aan den Gouverneur van de kolonie Curaçao (1). Bosch vermeldt, dat reeds in 1750 goud gevonden is (2), en Martin meent, dat Prins tengevolge daarvan het eiland onderzocht (3). Het laatste is niet juist; Prins begaf zich naar Aruba in Juni 1725 en werkte er tot 1727, voornamelijk op de Serro Colorado. Uit zijne rapporten blijkt, dat toen ter tijd van het voorkomen van vrij goud nog niets bekend was (4). Onmiddellijk nadat de ontdekking van goud ter kennis van het Bestuur der Kolonie was gekomen,

werd het goudzoeken verboden en nam het Gouvernement zelf de ontginning ter hand. Op 12 Juli 1824 werd reeds een aanvang gemaakt met de werkzaamheden aan de rooi Fluit onder leiding van Van Raders, den lateren Gouverneur, toen nog in militairen dienst. Tot 4 Aug. werd 23 pond en 14¼ ons verkregen, totaal tot einde December 1824 49,908 Kg. Van Jan. tot Aug. 1825 werd 21.231 Kg. verkregen, en op 29 Aug. 1825 per Zr. Ms. fregat Amstel het eerste goud (71,139 Kg.) naar het moederland gezonden. In de volgende jaren werd achtereen volgens verzonden: op 26 Juni 1827 3.992 Kg.; op 1 Sept. 1829 1.180 Kg., en op 11 Aug. 1830 14.085 Kg. totaal 90.396 Kg. tot eene waarde van ± f144.000 (5).

In zijn in 1827 verschenen geschrift deelt Reinwardt mede dat het Z.M. den Koning had behaagd in het Museum van Natuurlijke Historie te Leiden te doen plaatsen eenige stukken van het goud van Aruba, waarvan er een de aanzienlijke zwaarte had van 6,415 Nederl. ponden. Met goedvinden der Regeering schijnt dit goud later gesmolten te zijn en daarvan zou een gedeelte van de skelettengalerij van het oude museum betaald zijn.

In 1827 werd op Aruba een onderzoek ingesteld door den berggraad Stiff, die door de Regeering was uitgezonden. Deze oordeelde ongunstig, voornamelijk op grond van de onvoldoende uitkomst in 1826 en 27. De uitgaven werden toen lang niet gedekt. In October nam de met hem medegekomen ingenieur Wirz 't beheer over. Onder zijne leiding was in 1828 de opbrengst weer beter:

In Jan.	445 gram.
In Febr.	483 gram.
In Maart	447 gram.
In April-Juni	3219 gram.
(Wirz was naar Bonaire).	
In 1-28 Juli	4400 gram.

Maar toch werd de ontginning van Gouvernementswege toen gestaakt, zeker wel voornamelijk op grond van den raad van Stiff (6). Omtrent de produkties uit dien tijd is verder niets bekend.

Nadat aanvankelijk een concessie-systeem ingesteld bij Verord. van 18 Febr. 1829 was beproefd, werd in 1832 (Publ. blad. 20 Oct. 1832) overgegaan tot het afgeven van permitten tegen een betaling van f1.- per maand. Tot bloei is dit klein bedrijf niet gekomen.

In het K.V. van 1839 wordt gemeld, dat weder nieuwe goudvoerende aders zijn gevonden en in 't Verslag van 1840, dat in de mijnen van Westpunt door toevloed van grondwater niet dieper dan 12-14 voet gewerkt kon worden. Het K.V. van 1841 meldt, dat tot een onderzoek ongeveer f50.000 noodig zullen zijn en voorgesteld wordt daartoe over te gaan en bij gunstige uitkomst (dekking van de kosten van het onderzoek) door te zetten. Daartoe is besloten en het onderzoek werd ingesteld door luitenant Rolandus; de rapporten met kaart zijn in het Kol. Archief te vinden. In 1844 stelde Van Raders reeds voor de ontginning bij concessie aan eene particuliere mij. te gunnen. In 1853 werd eindelijk de vrije gouddelving opgeheven en concessie tot ontginning verleend aan L.J. de Jongh te 's-Gravenhage voor den tijd van 40 jaren. Deze zond in 1854 een ingenieur, C. Lloyd, uit; de uitkomsten waren ongunstig. De kosten tot het verkrijgen van 39¾ oz. (1233 gram) goud, waarde ruim f1900, werden opgegeven te zijn geweest ruim f8000. Men trof echter kopererts aan nabij Belaschie en hiervan werd 120 ton verscheept (7). Er werd niet verder gewerkt en de ingenieur vertrok weder naar Engeland. In 1866 werd de concessie ingetrokken en weder de vrije gouddelving ingevoerd met het permitstelsel. Op 12

Dec. 1867 kreeg voor 25 jaar concessie I. Isola, tegen een vast recht van f2500.-
's jaars. In 1868 droeg deze de concessie over aan de Aruba Is-

land Gold Mining Co. Ltd. te Londen, die in 1871 uitvoerde 778 ton erts, in

1874	455 oz. goud = 14.150 Kg.
1875	315 oz. goud = 10.890 Kg.
1876	1.580 Kg.
1878	14.860 Kg.
1879	35.590 Kg.

In 1880 en 81 werd geen goud uitgevoerd. In 1881 droeg de Mij. hare rechten over aan de Aruba Agency Co. Ltd. te Londen. In Juli 1889 werd de ontginning op kleine schaal hervat en in Febr. 1895 door twee uitgezonden ingenieurs eene nieuwe bewerking aangevangen die iets opleverde.

De productie was in:

1895	ongeveer 9 Kg.
1896	34.25 Kg.
1897	12 Kg.
1898	2.394 Kg.

Op 31 Jan. 1899 erlangde eene nieuwe concessie de Aruba Gold Mining Co. te Londen, voor 40 jaren, tegen een vast recht van f3750, 's jaars en 25% van de zuivere opbrengst boven 6% van het kapitaal. De rechten van de vorige Mij. gingen op deze nieuwe Mij. over. In 1900 voerde de oude Mij. nog 27½ oz. = 0.856 Kg. uit. De Nieuwe Mij.

in 1901	15.876 Kg.
1902	20.418 Kg.
1903	20.974 Kg.
1904	95.440 Kg.
1905	123.392 Kg.
1906	76.515 Kg.
1907	195.730 Kg.
1908	171.484 Kg.

In dit jaar gaf de Mij. de concessie op en in hetzelfde jaar nog werd een nieuwe concessie verleend aan de Aruba Goud Mij. voorloopig voor 1 jaar, welke concessie later is verlengd voor 10 jaar. Deze Mij. bracht te voorschijn in:

1909	46.708 Kg.
1910	53.800 Kg.
1911	59.500 Kg.
1912	50.922 Kg. (8).

De totale productie van den aanvang af tot 1 Dec. 1912 had dus, voorzoover dienaangaande cijfers bekend zijn, eene waarde van ongeveer f1.800.000.

	Kilogr.
1824-30	90.396
1830-54 vrije gouddeleving, opbrengst onbekend.	
1854 conc. De Jongh	1.233
1874-76 conc. A.I.G. Mg. Co.	26.620
1878-79 conc. idem.	50.450
1895-98 conc. A. Ag. Co.	57.644
1900 conc. idem	856
1901-08 conc. A.G.	719.829
1909-11 conc. A.G. Mij.	160.008
1912 conc. A.G. Mij.	50.922
	—————
	Kg. 1157.958

II. Wijze van voorkomen van het goud, ontginning en verwerking van de ertsen

(9). Aanvankelijk werd het goud alleen in gedegen staat gevonden als alluviaal en diluviaal goud, in de diep ingesneden valleien, maar ook in een meer vlak terrein bij Westpunt. De stukken goud, waaronder zeer groote, kwamen dan voor in een kleilaag, op den bodem of onder langs de hellingen van die droge valleien, op het eiland 'rooien' genoemd. Deze kleilaag is gewoonlijk bedekt door een laag gruis, en ook de kleilaag bevat vele gesteente-brokjes. De goudhoudende laag werd afgegraven en het goud door windscheiding verkregen. De grond werd gedroogd, en men liet dezen dan van geringe hoogte op een uitgespreid doek vallen, waarbij de wind de lichtere deelen meevoerde. Grootere stukjes werden telkens met de hand uitgezocht. Deze scheiding werd eenige malen herhaald en ten laatste de rest in een kalebas verwasschen. Bij zware regens werden op de hellingen van de rooien en in de rooien zelven dikwijls stukjes schoongespoeld goud gevonden en ook thans nog wordt daar in den regentijd naar gezocht.

De rijkste vindplaats van dit alluviale goud was de rooi Fluit aan de noordkust van het eiland gelegen. Uit deze is in hoofdzaak al het goud afkomstig dat in de jaren 1824-28 door de Gouvernements-ontginning verkregen werd. Bij Westpunt werden al spoedig ook gangen ontgonnen, zooals blijkt uit de rapporten van Rolandus van 1845. Hoe deze in den aanvang werden verwerkt is niet bekend; vermoedelijk heeft men er op primitieve wijze vergruisd erts gezocht en verwasschen. Van gangen is in dit terrein tegenwoordig niets meer te zien; het geheele terrein is bedekt met de hoopen puin, die van de vroegere ontginningen zijn blijven liggen. Het goud komt nl. behalve in de genoemde alluviale afzettingen ook primair voor in kwartsgangen, die steeds ook pyriet in meerdere of mindere mate bevatten. Aan de oppervlakte is deze pyriet geoxydeerd en het kwarts dan rood-bruin door ijzeroxyden. Dikwijls vertoont dit kwarts een zichtbaar goudgehalte, dikwijls ook is het goud in onzichtbaar

fijne verdeling in het kwarts aanwezig, en alleen chemische analyse kan het dan aantoonen. De verwerking van deze kwartsen is op verschillende wijzen beproefd; aanvankelijk werd het erts vergruisd in een stampmolen, geamalgameerd, geconcentreerd en gecyanideerd. Hiermede werd echter slechts een geringe extractie bereikt, en eerst nadat door den laatsten ingenieur van de A.G. Conc. was ingevoerd roosting van de ertsen en daaropvolgende cyanideering, is een goede extractie van 90-95% verkregen. Van amalgamatie en concentratie werd afgezien: het erts werd droog vermalen, niet langer in stampmolens, maar in twee kogelmolens, en het gemalen erts geroost en gecyanideerd. Deze methode wordt ook thans nog door de A.G. Mij. gevolgd.

Deze kwartsgangen, die in diepte verschillen van enkele centimeters tot 1 en 2 Meter worden ontgonnen door middel van hellende schachten in de gang en galerijen van uit die schachten gedreven. De vroegere Engelsche maatschappijen beproefden ontginning in eigen beheer; de gevolgen daarvan zijn steeds ongunstig geweest, behalve bij de gang van Mira la Mar, waar tot op 600 voet diepte betalend erts werd aangetroffen, evenwel slechts over eene geringe breedte. De tegenwoordige concessionaris besteedt de ontginning uit aan onderhuurders (*tributers*), die van hem het recht krijgen tot bewerking van zekere gangen, en dan verplicht zijn het erts te leveren tegen een vooraf overeengekomen prijs per ons goud, dat het erts bij analyse blijkt te bevatten. Het gehalte van de gangen is uiteenlopend, gelijk dat bijna altijd het geval is. Zeer rijke gedeelten grenzen dicht aan arme en dit maakt de ontginning moeilijk. Het gehalte van de ertsen die tot verwerking komen is ongeveer 1 ons goud per ton van 2240 lbs.

III. Financiële uitkomst en vooruitzichten.

In de eerste jaren van de Gouvernements-ontginning in 1824 en 25 werd met voordeel gewerkt, in 1826 en 27 met verlies, in 1828 vermoedelijk weer met voordeel. In het niet uitgegeven verslag van Stiff 'Gutachtung über die Fortsetzung der Goldgewinnung auf Aruba', worden de geldelijke uitkomsten over de jaren 1824 t/m. 1827 medegedeeld door het volgende staatje.

Zuivere opbrengst: f23.608.80.

Jaar.	Aantal maanden.	Productie in KG.	Waarde.	Kosten.	Netto opbrengst.	Tekort.
1824	5	34.575	f48405.-	f10640.-	f37765.-	
1825	12	21.019	f29426.60	f27930.-	f1496.60	
1826	12	3.115	f4361.-	f15960.-		f11599.-
1827	6½	1.043	f1460.20	f5514.-		f4053.80
	Totaal	59.752	f83652.80	f60044.-	f39261.60	f15652.80

Van de latere jaren is weinig bekend, zoo min van de uitkomsten der vrije goud delving als van die der eerste concessionarissen. Eerst over de jaren van A.G. Conc., van 1900-1907, en over die van den tegenwoordigen concessionaris zijn nauwkeurige gegevens bekend.

De eerste Mij. heeft met groot verlies gewerkt; volgens de balans bij het jaarverslag over 1904 was de opbrengst van het verkregen goud over dat jaar £13109.19.3 en waren de uitgaven over dat jaar £31533.4.0, dus een tekort van ruim £18000, terwijl op 31 Dec. 1903 reeds een tekort was op deze rekening van £41869.18.1. Aan machineriën enz. was tot 31 Dec. 1904 reeds £45287.9.11 uitgegeven. Alleen over 1907 werden de uitgaven gedekt door de opbrengst van het goud. De uitgaven waren £20155.18.5, de opbrengst was £27184.13.4; maar het nadeelig saldo op deze rekening van de vorige jaren was intusschen gestegen tot £75802.15.8. En neemt men in aanmerking dat reeds voor £141601 aan aandelen was uitgegeven, waarvan £128601 volgestort, dan is het duidelijk dat er voor deze Mij. alleen dan nog ooit winst uit de concessie zou zijn te halen, indien groote hoeveelheden erts met voordeel te ontginnen bleken. En dit was, volgens haar laatsten bedrijfsingenieur, den heer C. Wulmer, niet het geval. In zijn rapport over 1907, gevoegd bij het jaarverslag, zegt hij o.a.: 'It is not necessary to enumerate one by one all the other mines on the concession that have been tested during the year, the chief being Nesham's, Calalasa, North Gerard, Alta Vista, Crystal, West-Point, etc., seeing that the reefs have all proved to be small, poor and unreliable, and only profitable for small parties of native mines to work on tribute.' Hij raadde dan ook aan de Mij. om de concessie op te geven en dit advies werd opgevolgd in het voorjaar van 1908.

Intusschen vormde zich op Aruba een combinatie, de Aruba Goud Mij., die voor het zeer geringe bedrag van f10.000 eigenares werd van een groot deel van de machineriën en gebouwen van de A.G. Conc. Zij is de tegenwoordige concessionaris en zij volgde de werkwijze door den heer Wulmer aanbevolen, latende de ontginning in hoofdzaak over aan onderhuurders, zoodat zij alleen het risico van de verwerking te dragen had. Wel houdt zij toezicht op de ontginning, maar feitelijk risico loopt zij daarbij alleen in zooverre, dat bij ongunstige uitkomst voorschotten aan de onderhuurders gedaan voor dynamiet enz. verloren kunnen zijn.

De opbrengst is tot nog toe schitterend, te oordeelen naar de dividenden van 25, 50 en 42½%. Neemt men echter in aanmerking, dat het kapitaal buitengewoon klein is en zulks alleen omdat voor een klein bedrag een dure inrichting kon worden overgenomen, dan blijkt dat deze cijfers mooier schijnen dan zij zijn. Men kan veilig aannemen, dat zonder dit gunstig toeval een kapitaal van minstens f250.000 zou noodig geweest zijn om de zaak op te zetten en dan zouden dezelfde winsten slechts

dividenden hebben geleverd van 4, 8 en 6.8%. Ontginning van de mijnen in eigen beheer zal, door het zoo verspreid liggen van de gangen, en het uitermate wisselend gehalte aan deze gangen, ook voor deze Mij. wel niet loonend zijn. Eene poging daartoe in 1910 gedaan leverde verlies op.

Litt. (1) Koloniaal Archief. - (2) G.B. Bosch, Reizen in West-Indië, Utr. 1836 II, 230. - (3) K. Martin, Reise nach Niederl. West-Indien, Leiden 1888, II 63. - (4) J.H.J. Hamelberg, De Nederlanders op de West-Indische Eilanden, II blz. 141 en Documenten No. 91 blz. 140. - (5) Koloniaal Archief, No. 143. Register op de brieven van de Directie van de vermoedelijke Goudmijn op Aruba. (De productie wordt hierin van week tot week opgegeven. De brieven zelven zijn, jammer genoeg, niet meer te vinden) en No. 55 Processen-Verbaal wegens het uit de vermoedelijke Goudmijn op Aruba verkregen goud. - (6) K.A. No. 143. zie boven. - Idem, C.B.R. Stiff, Gutachten über die Fortsetzung der Goldgewinnung auf Aruba. - (7) Kol. Verslag van 1854. - (8) Van 1867-1903 af zijn de gegevens ontleend aan het werk van P. de Jonckheere, Gesch. der belastingen in de kolonie Curaçao, van 1903 t/m. 1912 aan de jaarverslagen van de Aruba Gold Concession en de Aruba Goud Mij. - (9) Het hier vermelde is ontleend aan de rapporten van Stiff, het werk van Martin, de jaarverslagen van de Aruba Gold Concession en de Aruba Goud Mij. en is ten deele de uitkomst van mijne onderzoekingen in de jaren 1908-1901.

Verdere litteratuur: C.G.C. Reinwardt. Waarnemingen aangaande de gesteldheid van den grond van het eiland Aruba en het goud aldaar gevonden. (Nieuwe verhandlg. der eerste klasse v.h. Kon. Nederl. Instituut van Wetenschappen, Letterkunde en Schoone Kunsten te Amsterdam. 1827. DI. I blz. 265-281. - C.F. Epp, Bijlage B, No. 3 van het Kol. Verslag van Curaçao 1885. - K. Martin l.c. blz. 60-67. - H. van Kol. Naar de Antillen en Venezuela. Leiden 1904, blz. 266-270. - G. Duyfjes. De mijnen van Aruba. Aruba-nummer van Neerlandia, 12 Dec. 1911.

G. Duijfjes.

Goupia glabra

Aubl. Fam. Celastraceae. *Kopi*, N.E. Een zeer veel voorkomende boom met kleine groene bloemen. Het hout wordt zeer veel gebruikt, vooral voor buitenbeslagen en beschotten; ook wel voor meubels, in het bijzonder tafels.

Gouvernements-bladen.^{aant.}

Bij besluit van 26 Febr. 1817 werd door den Gouv.-Gen. Vaillant en Raden de uitgave gelast van een gouvernementsblad, dat 1 Maart zou beginnen te verschijnen en waarin zouden worden geplaatst 'al de Proclamatiën, Publicatiën, Notificatiën en Resolutiën van den

Gouverneur-Generaal en van het Hof van Policie, waarvan de publiekmaking nuttig en noodzakelijk zal worden geoordeeld'. Een verzameling van deze gouv.-bladen loopende van 1816 tot en met 1835 (waarin dus ook zijn opgenomen de proclamatiën enz. van het jaar vóór de uitgave aanving) werd in 1837 te Amsterdam gedrukt voor rekening van het Departement der Maatsch. Tot Nut van 't Algemeen te Paramaribo. Een nieuwe uitgave verscheen in 1856 bij H. Nijgh te Rotterdam, bevattende de gouv. bladen van 1816-1855, later vervolgd tot 1872. Van de 'Publicatiën en andere verordeningen betreffende de kolonie Suriname, anterior aan het jaar 1816' bestaat eene verzameling van H.E. Winkels in 1860 uitgegeven. (Paramaribo, gedrukt in Nederland). Een alph. register op de gouv.-bladen van 1816-1854 verscheen te Paramaribo van de hand van C.L.G. van Amson en in 1912 te 's-Grav. een alph. register van 1816 tot en met 1911 samengesteld door C.C.J. van Romondt. (Zie ook PUBLICATIE-BLADEN.)

Gouvernements secretarie.

Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR.

Gouverneurs.^{aant.}

A. Suriname.

In den loop der tijden heeft de titel van den bestuurder der kolonie nog al wijzigingen ondergaan. Versterre voerde dien van Luitenant Gouverneur der provincie van Suriname, Adriaenssen dien van Kommandeur der provincie Suriname. Volgens een mededeeling van Mauricius in zijn Recueil van egte stukken en bewijzen, enz. Amst. 1752, II blz. 153 en III, blz. 28 - zie ook Essai historique, Param. 1788, II, blz. 131 en van Sypesteyn, Mr. Jan Jacob Mauricius, 's Grav. 1858, blz. 69 - werd in den Zeeuwschen tijd zelfs de titel *Soeverein* der provintie Suriname gebruikt. Van de Schepper, Mauricius, Wichers, De Friderici en Van Panhuys waren gouverneur-generaal. Van 1828-1845 waren Suriname en de Nederl. W.-I. Eilanden vereenigd onder een gouv.-generaal, die te Paramaribo zetelde. Elias was de laatste gouv.-generaal der N.W.-I. Bezittingen. Sedert is de titel weer gouverneur.

Naam en vorige betrekking.	Dagteekening van	Opmerkingen.		
	Aanstelling.	Aanvaarding.	Aftreding.	Overlijden.
KOLONIE VAN WILLOUGHBY.				
1. Anthony Rowse Serjeant-Major.	1650	1654?
2. William Byam	1654	1667 17 Febr. Zie artikel.

Major.

Johnson 1658

Op reis
overleden.

KRIJNSSEN
VEROVERT
SURINAME,
Febr. 1667.

Zie art.
BEHN.

3. Maurits 1667 5 1667 5 1667 18 Oct.
de Rama Maart door Maart
Kapitein-Lieutenant Krijnsen tot
bevelhebber
van
Paramaribo.

Ook Van
Romen
genoemd.
Gevankelijk
naar
Barbados
gevoerd.

JOHN
HARMAN (OF
HARMON)
HEROVERT
SURINAME.
18 Oct.
1667.

4. Barry 1667 3 Nov. 1668 1 Febr.
Kolonel.

5. James 1668 1 Febr. 1668 1 Mei
Bannister
Serjeant-Major.

Door
Krijnsen
gevankelijk
naar
Nederland
gezonden.
In Dec. 1668
vrijgelaten.

KRIJNSSEN
HERNEEMT
SURINAME. 1
Mei 1668.

a.i. Abraham 1668 1668 1669 16
Krijnsen Febr.
Kommand.
v. Suriname,
enz.

Zie artikel.

6. Philip 1668 26 1669 16 1671 Jan.
Julius Nov. bij Res. Febr.
Lichtenberg d. beëdigd.
Kapitein, Algemeene
Lieutenant-Kolonel Staten.

Zie artikel.

a.i. Pieter 1671 Jan. 1677 22 1677 22
Versterre Maart Maart te
Kapitein van Paramaribo.

Ook
Verstege en
Van der

voetknechten.
Kommand.
1668

Sterre
genoemd.

Pierre du Moulin Secr. v.d. Prins v. Oranje.	1676 6 Maart	1676	Vóór zijn vertrek overleden.
<i>a.i.</i> Abel Thisso Raad van Politie.	1677 22 Maart	1677 22 Dec.	
7. Tobias Adriaenssen Kapitein van eene kompagnie.	1677 22 Dec.	1678 15 Maart	In Nederland aangesteld tot kapitein, Kommandeur der provincie Suriname, enz.
<i>a.i.</i> Abel Thisso	1678 15 Maart	1678 Dec.	
8. Johannes Heinsius Oud-Secr. v.d. Raad v. Justitie in Brazilië (1653).	1678 9 Sept. Bij res. d. Algemeene Staten.	1678 Dec.	1680 April	1680 April te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> Everard van Hemert Kommandeur.	1680 April	1680 Sept.	1680 Sept. te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> Laurens Verboom Kommandeur 1680.	1680 Sept.	1683 26 Nov.	1688 28 Juli te Paramaribo.	
9. Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk	1683 20 Juli	1683 28 Nov.	1688 19 Juli	1688 19 Juli te Paramaribo.	Zie artikel.
<i>a.i.</i> Abraham van Vredenburgh Kapit. en Raad v. politie 3 Juli 1685. Kommandeur 3 Sept. 1688 tot 2 Juli 1698.	1688 28 Juli	1689 12 Maart	Nam met de leden v.d. raad v. politie het bestuur waar, daar Verboom was overleden. Vertrok in

					1703 naar Nederland.
10. Johan van Scharphuizen Raad v. politie en Heemraad van Thorarica in 1677.	1688 20 Dec. was toen in Nederl.	1689 12 Maart	1696 14 Mei		Wordt ook van Scherpenhuizen genoemd. Naar Nederland teruggeroepen.
11. Mr. Paulus van der Veen	1695 20 Oct.	1696 14 Mei	1707 2 Maart	20 Oct. 1706 op verzoek eervol ontslagen. Vertrok naar Nederland.
12. Mr. Willem de Gruyter	1706 23 Oct.	1707 2 Maart	1707 27 Sept.	1707 27 Sept. te Paramaribo.	Wordt ook Willem de Goyer genoemd.
<i>a.i.</i> François Anthony de Rayneval Kommandeur 3 Nov. 1703	1707 27 Sept.	1710 19 Jan.	
13. Johan (of Jean) de Goyer	1710 19 Jan.	1715 28 Juli	1715 28 Juli te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> F.A. de Rayneval Kommandeur.	1715 28 Juli	1716 22 Jan.	Met 2 Raden van politie.
14. Johan (of Jean de) Mahony	1716 22 Jan.	1717 4 Oct.	1717 4 Oct. te Paramaribo.	

<i>a.i.</i> F.A. de Rayneval	1717 4 Oct.	1718 2 Maart	Met 2 Raden van politie.
15. Jan (of Jean) Coutier	1717 15 Nov.	1718 2 Maart	1721 2 Sept.	1721 2 Sept. te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> F.A. de Rayneval	1721 2 Sept.	1722 1 Maart	Met de Raden P. Lemmers en A. Wiltens.
16. Mr. Hendrik Temminck	1721 1 Oct.	1722 1 Maart	1727 17 Sept.	1727 17 Sept. te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> F.A. de Rayneval	1727 17 Sept.	1727 9 Nov.	Met 2 Raden van politie.
17. Mr. Karel Emilius Henry de Cheusses	1728 26 Juli	1728 9 Nov.	1734 26 Jan.	1734 26 Jan. te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> Johan Fredrik Cornelis de Vries Kommand. 12 Aug. 1730.	1734 26 Jan.	1734 11 Dec.	Met 2 Raden van politie.
18. Jacob Alexander Henry de Cheusses	1734 9 Juli	1734 11 Dec.	1735 26 Jan.	1735 26 Jan. te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> J.F.C. de Vries	1735 26 Jan.	1735 4 Maart	1735 4 Maart te Paramaribo.	Met 2 Raden van politie.
<i>a.i.</i> 2 Raden van politie	1735 4 Maart	1735 22 Dec.	Onder protest (10 Maart) van den Kapitein en Kommandeur <i>a.i.</i> S. Bley.
19. Mr. Joan Raye	1735 6 Juli	1735 22 Dec.	1737 11 Aug.	1737 11 Aug. te Paramaribo.	Zijn gevraagd ontslag kwam op 4 Nov. 1737 aan.

20. Gerard van de Schepper Kommand. 6 Juli 1735 Door de Sociteit 2 Aug. 1735 provisioneel tot Gouverneur benoemd ter voorkoming van moeilijkheden bij overlijden van den Gouv.	1735 2 Aug.	1737 11 Aug. Provision. 1737 4 Nov. <i>a.i.</i> 1738 1 April effectief.	1742 15 Oct.			In 1742 ontslagen op ingekomen klachten over misbruik van macht. Was de eerste die den titel voerde van Gouverneur Generaal
21. Mr. Johan Jacob Mauricius	1742 7 Febr.	1742 15 Oct.	1751 23 April met verlof	1768 21 Maart in Oost-Indië.	Gouverneur Generaal	In Nederland eervol ontsl. 1 Aug. 1753. Zie artikel.
<i>a.i.</i> Hendrik Ernest baron van Spörcke Generaal Major , Eerste Commissaris en Opbevehebber .	1751 10 April door de Commissarissen .	1751 23 April	1752 7 Sept.	1752 7 Sept. te Paramaribo.	Commissarissen	Was 14 Dec. 1750 met de Commissarissen Mr. Karel Bosschaert en Jeronimo de Swart Steenis in Suriname. aangekomen.
<i>a.i.</i> Wigbold Crommelin Kommand. 9 Oct. 1748.	1752 7 Sept.	1754 22 Oct.			
22. Pieter Albert van der Meer Majoor in het regiment van den Paltzgraaf van Birkenfeld.	1754 6 Maart	1754 22 Oct.	1756 24 Aug.	1756 24 Aug. te Paramaribo.		

a.i. Jan Nepveu 1e Fiskaal 1761. 2e Fiskaal 1754. Secretaris 1745 prov. 1751 effectief.	1756 24 Aug.	1757 21 Jan.	Trad op, daar de Kommandeur Crommelin een reis naar Nederland deed.
23. Wigbold Crommelin	1757 2 Maart	1757 a.i. 21 Jan. 26 Sept. effectief.	1768 22 Nov. met verlof.	In Nederland op verzoek eervol ontslagen 27 Oct. 1769.
24. Jan Nepveu	1769 27 Oct.	1768 a.i. 22 Nov. 1770 5 Febr. effectief.	1779 27 Febr.	1779 27 Febr. te Paramaribo.	Was sedert 1734 in Suriname.
25. Bernard Texier Kommand. 6 Mei 1772. 2e Fiskaal 7 Aug. 1764.	1772 6 Juni	1779 a.i. 27 Febr. 1780 3 Febr. effectief.	1783 23 Sept.	1783 23 Sept. te Paramaribo.	
a.i. Mr. Wolphert Jacob Beeldsnijder Matroos Bekende Generaal Secretaris, 1772.	1783 23 Sept.	1784 23 Dec.	1793 14 Sept. te 's-Gravenhage.	Nam het bestuur waar, wegens afwezigheid van den Fiskaal Wichers.
26. Mr. Jan Gerhard Wichers Fiskaal 19 Nov. 1771.	1784	1784 24 Dec.	1790 15 Juni	Voerde de titels van Gouverneur-Gener. en Generaal-Majoor. Gaaf met verlof naar Nederland. Op verzoek eervol ontslagen.

27. Jurriaan François (de) Friderici Kommand. 17 Mei 1790. Kol. der militie en 1e raad.	1790 <i>a.i.</i> 15 Juni 1792 24 Aug. effectief. 1799 17 Aug. bij de capitulatie bevestigd d. d. Koning v. Engeland	1802 4 Dec gesuspendeerd.	1812 11 Oct. te Paramaribo.	In 1792 benoemd tot Gouverneur van Suriname en in 1798 tot Geschiedkundige
--	---	------------------------------	-----------------------------------	--

SURINAME
VAN DE
ENGELSCHEN
OVERGENOMEN,
23 Nov.
1802.

<i>a.i.</i> W.O. Blois van Treslong Kapitein ter zee.	1802 4 Dec.	1803 9 Dec.	Met de Raden van politie W.H. van Ommeren en D. Brederode.
--	-------------	------------------	--

28. Pierre 1803 Berranger Commissaris Secretaris in 1793.	1803 9 Dec.	1804 9 Mei	Geeft bij verdrag van 28 April 1804 Suriname aan de Engelschen over.
--	-------------	------------------	---

SURINAME,
EENE
ENGELSCH
BEZITTING,
28 April
1804.

29. Sir Charles Green General Major.	1804 9 Mei	1805 15 April	Voerde den titel van Gouverneur Naar Engeland vertrokken.
---	------------	------------------	---

30. William Carlyon Hughes	1805 15 April	1808 27 Sept.	1808 27 Sept. te Paramaribo.	Voerde den titel van Luit. Gouverneur.
<i>a.i.</i> Sir John Wardlau Luiten. Gen. Kommandant der troepen.	1808 27 Sept.	1809 4 Mei	Fungeerend Luit. Gouverneur.
31. Charles, graaf Bentinck Kapitein-Generaal en Vice-Admiraal.	1809 4 Mei	1811 8 Nov.	1811 8 Nov. te Paramaribo.	Gouvern. en Kommandant en Chef over Suriname, enz.
<i>a.i.</i> Pinson Bonham	1811 8 Nov	1816 27 Febr.	Geeft Suriname over aan van Panhuis en vertrekt n. Engeland
SURINAME EENE NEDERLANDSCHE KOLONIE, 27 Febr. 1816.					
32. Willem Benjamin van Panhuis Generaal-Majoor.	1816 27 Febr.	1816 19 Juli	1816 19 Juli te Paramaribo.	Voerde den titel van Gouv.-Gen., Adm. en Gen. en Chef, enz.
<i>a.i.</i> Mr. Cornelis Reinhard Vaillant Fiskaal.	1816 19 Juli	1822 1 April	1849 10 Jan. te 's-Gravenhage.	Gouv.-Gen. <i>a.i.</i> Eervol ontsl. 26 Oct. 1821.
33. Abraham de Veer Generaal-Majoor. Gouvern. van St. Eustatius, Saba en St. Martin.	1821 21 Oct.	1822 1 April	1828 20 Mei	1838 2 Febr. te Paramaribo.	Gouverneur. Eervol ontslagen 17 Mei 1828. Zie artikel.

Johannes Graaf van den Bosch Generaal-Majoor, enz.	1827 18 Oct.	1844 28 Jan. te 's-Gravenhage.	Commissaris-Generaal 1827-1828. Zie artikel.
34. Paulus Roelof Cantz'laar Schout-bij-Nacht Gouverneur v. Curaçao, 1820	1828 17 Mei door den Comm-Generaal	1828 20 Mei	1831 15 Dec.	1831 15 Dec. te Paramaribo.	Gouven-Generaal d. Nederl. W.-I. Bezittingen. Zie artikel.
35. Mr Evert Ludolph Baron van Heeckeren Proc. Generaal.	1832 6 Maart	1831 <i>a.i.</i> 19 Dec. 1832 6 Mei effectief.	1838 5 Juni met verlof	1838 15 Juni op Curaçao	Bij K.B. van 16 Juli 1837 één jaar verlof toegestaan.
<i>a.i.</i> Mr. Philippus de Kanter Proc. Gen. K.B. 6 Maart 1832.	1838 5 Juni	1839 16 Juli	
36. Julius Constantijn Rijk Schout-bij-Nacht	1838 27 Nov.	1839 16 Juli	1842 31 Maart	1854 2 Mei te 's-Gravenhage.	Bij K.B. 23 Oct. 1841 benoemd tot Dir.-Gen. van Marine Zie artikel.
<i>a.i.</i> Mr. Ph. de Kanter	1842 31 Maart	1842 15 Nov.	
37. Burchard Jean Elias Secr.-Gen. Ministerie v. Kol.	1842 16 Juli	1842 15 Nov.	1845 16 Juli	1871 1 Mei te 's-Gravenhage.	Was de laatste Gouv.-Gen. W.-I. Bezittingen. (Zie K.B. 19 April 1845.) Bij K.B. 21 April 1845 op verzoek eerv. ontslagen.
<i>a.i.</i> Mr. Ph. de Kanter	1845 16 Juli	1845 13 Oct.	

38. Renier Fredrick Baron van Raders Gouverneur van Curaçao.	1845 21 April	1845 13 Oct.	1852 1 Maart	1868 14 Nov. te 's-Gravenhage.	Gouverneur. Bij K.B. v. 29 Dec. 1851 eerv. ontslagen. Zie artikel.
<i>a.i.</i> Mr. Ph. de Kanter	1852 1 Maart	1852 14 Juni	1852 14 Juni te Paramaribo.	
<i>a.i.</i> Coenraad Barends Oudste lid v.d. Kol. Raad.	1852 14 Juni	1852 22 Juni	
39. Jhr. Johann George Otto Stuart von Schmidt auf Altenstadt Resident van Bagelen op Java	1852 19 Febr.	1852 22 Juni	1855 25 Aug.	1857 7 Aug. te 's-Gravenhage.	
40. Charles Pierre Schimpf General Major titulair O.-l. leger.	1855 3 Mei	1855 25 Aug.	1859 11 Aug.	1886 31 Dec. te 's-Gravenhage.	Zie artikel.
41. Reinhart Frans van Lansberge Gouverneur van Curaçao.	1859 23 April	1859 11 Aug.	1867 29 Juni	1873 12 Mei te 's-Gravenhage.	Zie artikel.
42. Willem Hendrik Johan van Idsinga Gouverneur van de Kust van Guinea.	1866 30 Dec.	1867 29 Juni	1873 1 Aug.	1896 16 Nov. te 's-Gravenhage.	
43. Jhr. Cornelis Ascanius	1873 17 Mei	1873 1 Aug.	1882 1 Nov.	1892 24 Sept. te 's-Gravenhage.	Zie artikel.

van
Sypesteyn
Referend.
Dept. v.
Koloniën.
Lid van de
Tweede
Kamer.

44. 1882 5 Sept. 1882 1 Nov. 1885 30 Juli 1893 10
Johannes Jan. te
Herbert 's-Gravenhage.
August
Willem
Baron van
Heerdt tot
Eversberg
Gouverneur
van
Curaçao.

45. Mr. 1885 12 Mei 1885 30 Juli 1888 18 Juli Zie artikel.
Hendrik Jan
Smidt
Lid v.d.
Raad van
State.

a.i. Mr. 1888 10 Mei 1888 18 Juli 1889 30
Warmolt Jan.
Tonckens
J.Lz.
Gouv.
Secretaris.

46. Jhr. Mr. 1888 30 1889 30 1891 27 Juni 1899 12 Juli
Maurits Sept. Jan. te
Adriaan de 's-Gravenhage.
Savornin
Lohman
Adv. Gen. bij
den Hoogen
Raad der
Nederlanden.

47. Jhr. Mr. 1891 4 Mei 1891 27 Juni 1894 14 Mei
Titus Verlof
Anthony
Jacob van
Asch van
Wijck
Burgemeester
v.
Amersfoort.

a.i. Mr. 1893 27 Juli 1894 14 Mei 1894 14
Warmolt Sept.

Tonckens

J.Lz.

47. Jhr. Mr. 1894 14 1896 12 Mei 1902 9 Sept. Zie artikel.
T.A.J. van Sept. te
Asch van 's-Gravenhage.
Wijck

48. Mr. 1896 29 1896 12 Mei 1899 5 Juni
Warmolt Jan. Verlof
Tonckens
J.Lz.

a.i. Mr. Jan 1899 5 Juni 1899 18
Wouter van Dec.
Oosterzee
Proc. Gen.
Ondervoorz.
Raad van
Bestuur.

48. Mr. 1899 18 1902 4 Oct.
Warmolt Dec.
Tonckens
J.Lz.

49. Cornelis Lely	1902 5 Aug.	1902 4 Oct.	1905 12 Sept.
<i>a.i.</i> David Hendrik Havelaar Ondervoorz. Raad v. Bestuur	1905 12 Sept.	1905 18 Nov.
50. Alexander Willem Frederik Idenburg Minister van Koloniën.	1905 14 Sept.	1905 18 Nov.	1908 28 Febr.
<i>a.i.</i> Mr. Pieter Hofstede Crull Proc.-Gen. Ondervoorz. Raad van Bestuur.	1908 28 Febr.	1908 10 Aug.
51. Mr. Dirk Fock Minister van Koloniën.	1908 9 Mei	1908 10 Aug.	1911 30 Juni
<i>a.i.</i> Mr. Louis Marie Rollin Couquerque Gouv. Secretaris.	1911 9 Maart	1911 30 Juni	1911 14 Juli
<i>a.i.</i> Mr. P. Hofstede Crull	1911 14 Juli	1911 17 Oct.
52. Willem Dirk Henrik Baron van Asbeck	1911 24 Juni	1911 17 Oct.

B. De Nederl. W.I. Eilanden.

Curaçao werd in 1634 door de W.-I. Compagnie op de Spanjaarden veroverd. Van 1801-1803 en van 1807-1816 behoorde het met Aruba en Bonaire, die steeds aan Curaçao onderhoorig geweest zijn (met een kommandeur aan het hoofd) aan de

Engelschen. St. Eustatius, St. Martin en Saba zijn bij herhaling van de eene hand in de andere gegaan. Van 1816-1828 vormden zij een zelfstandige kolonie. Van 1828-1845 waren zij met Curaçao, Aruba, Bonaire en Suriname tot één kolonie vereenigd onder een gouverneur-generaal, die te Paramaribo zetelde. Sedert 1845 vormen de 6 eilanden één gouvernement.

Onder de Compagnie had men op Curaçao (met Aruba en Bonaire) een directeur of gouverneur, op de andere eilanden een kommandeur of gouverneur. Van 1816-1820 hadden Curaçao, Aruba en Bonaire een gouverneur-generaal, van 1820-1828 een gouverneur, van 1828-1833 een directeur, van 1833-1848 een gezaghebber, onder wien sedert 1845 ook St. Eustatius, St. Martin en Saba ressorteerden. Van 1828-1833 had St. Eustatius met Saba een kommandeur, welke titel in 1833 werd veranderd in gezaghebber; ook de sedert 1815 bestaan hebbende kommandeur van St. Martin werd in 1833 gezaghebber. Bij K.B. van 8 Maart 1848 no. 74 (Publ. 1848 no. 277) werd de titel van 'Gezaghebber van Curaçao en onderhoorigheden' veranderd in dien van 'Gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden'; bij K.B. van 23 Oct. 1865 no. 61 (Publ. 1865 no. 20) werd de titel 'Gouverneur van Curaçao'. De titel van 'gezaghebber' is behouden voor de ambtenaren, die onder den gouverneur van Curaçao, aan het hoofd staan van de eilanden, met uitzondering van Curaçao zelf. (zie BESTUURSREGELING blz. 129 en 136).

I. Curaçao met Aruba en Bonaire.

DIRECTEURS, GEZAGHEBBERS, GOUVERNEURS, VAN 1634-1845.

Johannes van Walbeeck	1634-1636
?	1636-1638
Jacob Pietersz. Tolck	1638-?
Jan Claesz. van Campen	1642-1643
Petrus Stuyvesant ¹⁾	1643-1664
Lucas Rodenburch ²⁾	1647-?
Matthias Beck ²⁾	1659?-1664
Matthias Beck	1664-1668
Willem Beck (provisieel)	1668-1669
Lodewicus Boudewijns van Berlicum	1669-1670
Willem Beck (prov.)	1670
Dirk Otterinck	1670-1673
Jan Doncker	1673-1679
Nicolaas van Liebergen	1679-1682
Apero van der Hoeven (prov.)	1682-1683
Jan van Erpecum	1683-1685
Apero van der Hoeven } (prov.)	1685-1686

1) Was directeur van Curaçao en van Nieuw Nederland. Volgens The Encyclopaedia Britannica, Eleventh Edition, Cambridge 1911, was Stuyvesant van 1634-1644 directeur van Curaçao; dit is niet juist.

2) Vice-directeur onder Stuyvesant.

Willebord van Engelen } (prov.)	1685-1686
Willem Kerckrinck	1686-1692
Dr. Gualterus Schagen } (prov.)	1692-1693
Bastiaan-Bernagie } (prov.)	1692-1693
Bastiaan Bernagie (prov.)	1693-1694
Bastiaan Bernagie	1694-1700
Nicolaas van Beek (prov.)	1700-1701
Mr. Coenraad Burgh ³⁾	-
Nicolaas van Beek	1701-1704
Jeremias van Collen } (prov.)	1704
Gerard Luls } (prov.)	1704
Mr. Jacob Beck	1704-1709
Jeremias van Collen (prov.)	1709
Abraham Beck	1709-1710
Jeremias van Collen (prov.)	1710-1711
Jeremias van Collen	1712-1715
Jonathan van Beuningen (prov.)	1715-1716
Jonathan van Beuningen	1716-1720
Mr. Jan van Beuningen	1720

3) Verongelukt op zee.

Cornelis Anderman van der Burgh } (prov.)	1720-1721
Juan Pedro van Collen } (prov.)	1720-1721
Frederick Eck } (prov.)	1720-1721
Jan Noach du Fay	1721-1730
Juan Pedro van Collen	1731-1738
Jan Gales	1738-1740
Isaac Faesch	1740-1758
Jean Isai Claris Rodier de la Brugière (prov.)	1758-1761
Jacob van Bosveld	1761-1762
Jean Isai Claris Rodier de la Brugière (prov.)	1762
Jean Isai Claris Rodier de la Brugière	1762-1781
Jan Lixraaven (luitenant-gouverneur)	1781-1782
Johannes de Veer	1782-1784
Jan Jacob Beaujon	1784-1796
Johan Rudolf Lauffer ¹⁾	1796-1803
Abraham de Veer } Leden van den Raad als Commissarissen. }	1803-1804
Cornelis Berch } Leden van den Raad als Commissarissen. }	1803-1804
Mr. Pierre Jean Changuion ¹⁾	1804-1807
W. Bolton, C. Brisbane, D. Baillie, W. Malbon, R. Nicolaas, J. Cockburn, F. Layard, J. Hudson, J.L. Couteur } Engelsche bestuurders. }	1807-1818
Albert Kikkert	1816-1819
Mr. Petrus Bernardus van Starckenborgh	1819-1820
Mr. Isaäk Johannes Rammelman Elsevier <i>a.i.</i>	1820
Paulus Roelof Cantz'laar	1820-1828
Mr. Isaäk Johannes Rammelman Elsevier	1828-1836

- 1) Lauffer bleef zijn waardigheid uitoefenen gedurende de bezetting van Curaçao door de Engelschen en trad na den vrede van Amiens (1802) af. Hij overleed 24 Dec. 1833 op Curaçao.
- 1) Wegens de overgave van Curaçao aan de Engelschen ter dood veroordeeld; koning Lodewijk verleende hem gratie. Willem I herstelde hem bij res. van 23 Nov. 1814 in zijne eer. Hij overleed in 1820 te Paramaribo, waar hij benoemd was tot Secretaris van het Hof van Politie en Crimineele Justitie.

Jhr. Isaäk Johan Rammelman Elsevier Jr. <i>a.i.</i>	1836
Renier Fredrick Baron van Raders	1836-1842
Caspert Lodewijk van Uytrecht <i>a.i.</i>	1842-1844
Renier Fredrick Baron van Raders	1844-1845

GOUVERNEURS SEDERT 1845.

Naam en vroegere betrekking.	Dagteekening van			
	Aanstelling.	Aanvaarding.	Aftreding.	Overlijden.
1. Rutgers Hermanus Esser Majoor v.h. bataljon jagers no. 27.	1845 21 April	1845 19 Juli	1848 20 Dec.	1864 27 Dec. te Amsterd.
<i>a.i.</i> Jhr. Isaäk Johan Rammelman Elsevier Jr. Koloniaal Secretaris.	1848 13 Sept.	1848	1849	
2. Jhr. I. Joh. R. Elsevier Jr.	1849 14 Nov.	1849	1854 28 April	1877 25 Juli
3. Mr. Jacob Bennebroek Gravenhorst Pres. Rechtb. Curaçao.	1853 26 Dec.	1854 28 April	1856 25 Febr.	1859 29 Sept.
4. Reinhart Frans van Lansberge Cons.-Gen. der Nederl. in Venezuela.	1855 28 April	1856 25 Febr.	1859 23 April	
5. Johannis Didericus Crol Gezaghebber van St. Martin.	1859 23 April	1859 13 Juli	1866 16 April	1870 18 Aug.
6. Mr. Abraham Matthieu de Rouville Procureur Generaal op Curaçao.	1866 8 Febr.	1866 16 April	1870 24 Nov.	1881 9 Oct.
<i>a.i.</i> Herman François	1870 17 Sept.	1870 24 Nov.	1871 5 April	

Gerardus
Wagner.
Gezaghebber
van St. Martin.

7. H.F.G. Wagner	1871 7 Maart	1871 5 April	1877 1 Mei	1904 11 Mei te 's-Gravenh.
8. Hendrik Bernardus Kip Kapitein ter zee.	1877 8 Febr.	1877 1 Mei	1880 1 Oct.	1897 1 Aug. te 's-Gravenh.
9. Johannes Herbert August Willem Baron van Heerdt tot Eversberg Referendaris Departement v. Koloniën	1880 31 Mei	1880 1 Oct.	1882 18 Oct.	
10. Nicolaas van den Brandhof Dist.-Commissaris in Suriname.	1882 14 Sept.	1882 18 Oct.	1890 6 Mei	1904 2 Maart te 's-Gravenh.

11. Mr. Charles Augustinus Henry Barge Voorz. Hof van Justitie, Curaçao.	1890 8 Maart	1890 6 Mei	1901 24 Aug.
<i>a.i.</i> Mr. Theodorus Izaak Andreas Nuyens Onder-voorz. Raad v. Bestuur, Curaçao.	1901 24 Aug.	1901 11 Sept.
12. Jhr. Jan Olphert de Jong van Beek en Donk Burgemeester van Beek en Donk.	1901 20 Juni	1901 11 Sept.	1904 23 Juli
<i>a.i.</i> Casper Stadius Muller Adm. van Financiën, Curaçao.	1904 14 Juli	1904 23 Juli	1904 23 Oct.
12. Jhr. J.O. de Jong van Beek en Donk	1904 23 Oct.	1909 16 Oct.
13. Mr. Th. I.A. Nuyens Procureur Generaal op Curaçao.	1909 16 Sept.	1909 16 Oct.

II. St. Eustatius, Saba (en St. Martin)

KOMMANDEURS, GOUVERNEURS, GEZAGHEBBERS van 1636-1845.

?	1636-....
Pieter Gardijn	1639?-1641
Abraham Adriaensz.	1641-1644
Pieter van de Woestijne	1644-....
Abraham Adriaensz.	1647?

Pieter Adriaensz.	1665
Kolonel Thomas Morgan (Eng.)	1665-1666
Majoor Rose (Fr.)	1666-....
Pieter Adriaensz?	1668-1671
Lucas Jacobsen	1671-1672
John Pogson (Eng.)	1672-....
Peter Batterie (Eng.)	1674?-....
Louis Houctoper	1682-1686
Lucas Schorer	1686-1689
Comte de Blennac? (Fr.)	1689-1690
Thimotheus Thornhill (Eng.)	1690-1693
Johannis Salomonsz.	1693-1700
Jan Symonson Donker <i>a.i.</i>	1700-1701
Isaac Lamont	1701-1704
Jan Symonson Donker <i>a.i.</i>	1704-1709
Isaac Lamont	1709-1712
Jan Symonson Donker	1712-1717
Gerard de Mepsche	1717
Jan Heyliger <i>a.i.</i>	1717-1719
J..... Stalperts	1719-1720
Jan Heyliger <i>a.i.</i>	1720-1721
Jacobus Stevensen	1721-1722
J..... Linderay <i>a.i.</i>	1722-1725
J..... Linderay	1725-1728
Everardt Raecx	1728-1733
Jan Heyliger <i>a.i.</i>	1733-1734
Jan Heyliger	1734-1736
Pieter(?) Markoe <i>a.i.</i>	1736-1737
Isaac Faesch	1737-1740
Hendrik Coesvelt	1740-1741
Jasper Ellis <i>a.i.</i>	1741-1743
Johannes Heyliger Pz.	1743-1752
Jan de Windt <i>a.i.</i>	1752-1754
Jan de Windt	1754-1775
Abraham Heyliger <i>a.i.</i>	1775-1776
Johannes de Graaff	1776-1781
David Ogilvy (Eng.)	1781

James Cockburn (Eng.)	1781
Charles Chabert (Fr.)	1781-1784
Olivier Oyen <i>a.i.</i>	1784-1785
Abraham Heyliger	1785
Johannes Runnels <i>a.i.</i>	1785-1789
Pieter Anthony Godin	1789-1792
Johannes Runnels <i>a.i.</i>	1792-1795
Daniel Roda <i>a.i.</i>	1795-1801
Richard Blunt (Eng.)	1801-1802
John Wardlau (Eng.)	1802
Daniel Roda <i>a.i.</i>	1802
Albert van Heyningen	1802-1809
William Charles Mussenden <i>a.i.</i>	1809-1810
Charles(?) Barrow (Eng.)	1810-1816
Reinier 't Hoen <i>a.i.</i>	1816-1817
Abraham de Veer	1817-1822
Diederik Johannes van Romondt <i>a.i.</i>	1822-1823
Willem Albert van Spengler	1825-1828
Willem Johan Leendert van Raders	1828-1834
Willem Johan Leendert van Raders	1834-1836
Theophilus George Groebe <i>a.i.</i>	1836-1837
Johannes de Veer	1837-1854

Sedert 1845 zijn de gezaghebbers van Aruba, Bonaire, Saba, St. Eustatius en St. Martin ondergeschikt aan den 'Gouverneur van Curaçao'.

Litt. SURINAME. Hartsinck, *Beschr. v. Guiana*, Amst. 1770, II, 894; *Essai historique sur la Colonie de Surinam*, Paramaribo, 1788, II, 96-102; C.A. van Sypesteyn, *Beschr. v. Suriname*, 's Grav. 1854, blz. 241-249; J. Wolbers, *Gesch. v. Suriname*, Amst. 1861; James Rodway & Thomas Watt, *Chronological history of the discovery and settlement of Guiana*. Georgetown 1888; *Gouvernementsbladen. NEDERL. W.-I. EILANDEN*. G.J. Simons, *Beschr. v.h. eiland Curaçou*, Oosterwolde 1868, blz. 83; A.M.H.J. Stokvis. *Manuel d'histoire, de généalogie et de chronologie de tous les états du globe, depuis les temps les plus reculés jusqu' à nos jours*. Leiden 1890-1893, III, 508 en 509; J.H.J. Hamelberg, *Eerste jaarl. versl. v.h. Gesch. Taal-Land- en Volkenk. Genootsch.*, gev. te Willemstad Amst. 1897, blz. 184 en 185; *Idem*, *Tweede jaarl. versl. Amst.* 1898, blz. 146 en 147; *Idem*, *De Nederl. op de W.-I. Eilanden*, Amst. 1903, 1909 (met de daarbij behorende 'Documenten'); *Publicatie-bladen van Curaçao*.

Governors plum,

SUR. Zie VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Goyer (mr. Johan de).

Zie GOUVERNEURS.

Graafwespen.

Zie HYMENOPTERA.

Grafrust,

SUR. Zie MIMUS.

Gramel,

PAP. Zie MYCTEROPERCA.

Granaatappel,

SUR. en BEN. E. Zie PUNICA.

Granadilla,

BOV. E. Zie PASSIFLORA QUADRANGULARIS.

Granfowroe,

N.E. Zie QUALEA.

Grangado,

N.E. De opperste god der Boschnegers. Zie de beschrijving van dien van het dorp Wakibasoe aan de Boven-Suriname bij Martin, *Westindische Skizzen*, Leiden 1887 blz. 61. De grangado der Aukaners wordt volgens De Goeje, *Verslag der Toemoekhoemak-expeditie*, Leiden 1908, blz. 52 in een gesloten huis op het dorp Drietabbetje aan de Tapanahoni bewaard. Zie ook Weiss, *Ons Suriname*, Utr. 1911, blz. 62.

Granman,

N.E. Opperhoofd der boschnegers (zie aldaar, blz. 158). Elke stam heeft zijn eigen granman.

Granmorgoe,

N.E. Zie HYPOPLECTRUS.

Grasluis,

SUR. Zie ACARINA.

Grasparkiet,

SUR. Zie PSITTACIDAE.

Grassteeltje,

PAP. Zie ELAGATIS en OCYURUS.

Grauwmunnik,

SUR. Zie HYPOLECTRUS.

Gravel.

Zie AARDKUNDE, blz. 6.

Grave physic nut

BOV. E. Zie JATROPHA CURCAS.

Gravenhorst (mr. Jacob Bennebroek.)

Zie GOUVERNEURS.

Green (Charles),

Zie GOUVERNEURS.

Grenadier,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Grenskwestiën.

Zie GRENZEN VAN SURINAME EN GRENSKWESTIËN.

Grenzen van Suriname en grenskwestiën.^{aant.}

Gedurende de laatste helft van de 17de en een groot deel van de 18de eeuw gold, voor zooveel men aan de zaak aandacht schonk, de *Sinamarie* als de *oostelijke* grens van Suriname. In verband met den giftbrief van Karel II aan Sir Francis Willoughby, Graaf van Parham en Laurens Hide (te vinden bij Hartsinck, deel II) stond het in elk geval vast, dat de volkplanting zich uitstreckte tot over den

rechteroever van de Marowijne. Van Nederlandschen kant heeft men evenwel stilzwijgend toegelaten dat reeds kort na het midden van de 18de eeuw de Franschen aan den rechteroever der Marowijne een militairen post vestigden en zoo werd langzamerhand van beide zijden deze rivier als de grens beschouwd. In de eenige bekende officiële omschrijving van het grondgebied der kolonie - te vinden in de Mem. v. Toel. van het wetsontwerp tot vaststelling van het reglement op het beleid der regeering in de kolonie Suriname, gedagteekend 4 April 1864 (zitting Tweede Kamer 1863-1864. CXIX) - wordt dan ook de Marowijne als oostelijke grens genoemd. In 1860 was van Fransche zijde de vraag geopperd of de Lawa dan wel de Tapanahoni als de hoofdriever was te beschouwen. Een Fransch-Nederlandsche commissie nam in 1861 de beide rivieren op en kwam tot het besluit dat de Lawa de hoofdriever was. Daarbij bleef het, totdat in 1885 in het gebied tusschen de beide genoemde rivieren goud ontdekt werd. Zooals te verwachten was ontstond toen een grensgeschil. Wat van 1885-1888 op en om het terrein in geschil is voorgevallen vindt men uitvoerig beschreven in J.A. Polak's Historisch overzicht van de goudindustrie in Suriname, 's-Grav. 1908, blz. 38, vlg. Om aan het geschil een einde te maken sloten de beide mogendheden 29 Nov. 1888 eene overeenkomst, waarbij bepaald werd, dat het geschil aan de uitspraak van een scheidsrechter zou worden onderworpen. (Zie Stbl. 1889 no. 104 en 1890 no. 105 en G.B. 1889 no. 7 en 1890 no. 18) Deze, Czaar Alexander III, besliste dat de Lawa als de grensrivier moest worden beschouwd, dus in het voordeel van Suriname.

De uitspraak luidt vertaald:

Wij, Alexander III, bij de gratie Gods, Keizer aller Russen. De Regeeringen van de Fransche Republiek en die der Nederlanden, besloten hebbende, naar de bepalingen van een tusschen deze Staten gesloten overeenkomst van 29 November 1888, om in der minne uit te maken een bestaand geschil omtrent de grenzen hunner respectieve koloniën, Fransch-Guyana en Suriname, en de beslissing op te dragen aan een scheidsrechter, hebben Ons verzocht deze arbitrage te aanvaarden;

Willende beantwoorden aan het Ons door de in geschil zijnde mogendheden betoond vertrouwen en van de beide regeeringen de verzekering ontvangen hebbende, dat Onze uitspraak zou worden beschouwd als hoogste uitspraak, zonder eenig beroep en dat zij zich daaraan zonder eenig voorbehoud zouden onderwerpen, hebben Wij de taak op Ons genomen als scheidsrechter het geschil dat tusschen haar bestaat, op te lossen en alzoo houden Wij voor juist de volgende uitspraak:

Overwegende, dat de conventie van 28 Augustus 1817, waarbij de voorwaarden worden bepaald van de teruggave van Fransch-Guyana aan Frankrijk door Portugal, nimmer door de Nederlanden is erkend;

dat daarenboven die conventie niet zou kunnen dienen tot grondslag van een oplossing van de quaestie waarover geschil, daar toch Portugal, dat, krachtens het verdrag van Utrecht in 1713, een deel van Fransch-Guyana in bezit nam, aan Frankrijk in 1815 niet meer kon teruggeven dan aan dat Rijk was afgestaan; terwijl immers de grenzen van dit grondgebied in het verdrag van Utrecht van 1713 nergens omschreven zijn;

Overwegende, ten andere:

Dat het Nederlandsche Gouvernement, gelijk dit bewezen wordt door de feiten, niet weersproken door de Fransche regeering, op het einde van de vorige eeuw militaire posten aan de Lawa bezet had;

dat de Fransche autoriteiten in Guyana menigmaal hebben erkend, dat de negers, wonende op het betwiste grondgebied, middellijk en onmiddellijk afhankelijk waren van het Nederlandsche gezag, en dat die autoriteiten met inlandsche stammen, dat grondgebied bewonende, niet in onderhandeling traden dan door bemiddeling en in tegenwoordigheid van een vertegenwoordiger van de Nederlandsche autoriteiten;

dat zonder tegenspraak tusschen de beide belanghebbende Staten vaststaat, dat de Marowijne van haar bron af, als grens moet beschouwd worden van hun respectieve koloniën;

dat de gemengde Commissie van 1861 gegevens heeft verzameld ten gunste der erkenning van de Lawa als bovenloop van de Marowijne;

Op deze gronden:

Verklaren Wij dat de Lawa moet beschouwd worden als grensstroom, dienende tot grens van de beide bezittingen.

Uit hoofde van deze scheidsrechterlijke uitspraak moet het grondgebied boven de samenvloeiing van Lawa en Tapanahoni voortaan toebehooren aan de Nederlanden, zonder inbreuk evenwel op de *bona fide* verkregen rechten van Fransche onderdanen op het grondgebied, dat in geschil is geweest.

Gegeven te Gatchina, den 13/25 Mei 1891.

(w.g.) ALEXANDER.

Gecontrasigneerd:

GIERS.

Van sommige zijden wordt beweerd dat het nog niet vaststaat wat de Lawa is, d.w.z. dat nog moet worden uitgemaakt of de Itani dan wel de Marowijnekreek de voortzetting van de Lawa is. Over den loop van de grenslijn in de Marowijne zijn thans (begin 1915) onderhandelingen tusschen Nederland en Frankrijk hangende.

De *westelijke* grens van Suriname werd eertijds aangewezen door een paal, halverwege tusschen de Corantijn en de Berbice geplaatst, ingevolge een overeenkomst tusschen van Aerssen van Sommelsdijk en Van Pere. Later werd als grensscheiding aangenomen een lijn loopende Z.t.W. door den mond der Duivelskreek in het tegenwoordige Berbice. In 1799 sloten de Gouverneurs De Friderici van Suriname en Van Batenburg van Berbice - beide koloniën waren toen in Britsche handen - een overeenkomst waarbij het land bewesten de Corantijn aan Berbice werd afgestaan en de de Corantijn de grens werd, met dien verstande dat de eilanden in de rivier en de post Oreala op den Westoever tot Suriname bleven behooren. (Zie de overeenkomst in De Grenzen van Nederlandsch Guiana door Dr. H.D. Benjamins, T.A.G. Dec. 1898.) Bij den vrede van Amiens in 1802 werden Suriname, Berbice, Demerary en Essequibo aan Nederland teruggegeven, maar zij bleven niet lang onder Nederlandsch bestuur. In September 1803 gingen Berbice, Demerary en Essequibo weer in Engelsche handen over, om voor goed Engelsche Koloniën te blijven; Suriname werd in April 1804 bij verdrag aan de Engelschen overgegeven en bleef tot 1816 in hunne handen. Bij de conventie te Londen gesloten op 13 Aug. 1814, bekrachtigd door den vrede van Parijs van 20 Nov. 1815, werd Suriname aan Nederland teruggegeven, zooals het was op 1 Jan. 1803, d.i. met de Corantijn tot westelijke grens. Van den bovenloop der rivier wist men echter niets. In 1843 ondernam Robert Schomburgk, op last van de Engelsche Regeering, eene verkenningstocht in Britsch Guiana, waarbij hij, van het brongebied uit, een der bronrivieren afvoer en daarna de geheele rivier tot aan hare monding. Hoewel hier van een behoorlijke exploratie geen sprake was, hield men de opneming van Schomburgk en de door hem vervaardigde kaart voor juist, totdat in 1871 Charles Barrington Brown de rivier opnieuw onderzocht en de *New River* ontdekte, die, volgens zijne opmetingen, de voortzetting van de hoofdriever is. Van dat oogenblik af bestond er dus onzekerheid omtrent de westelijke grens der kolonie.

Op 4 Oct. 1899 deed een scheidsgerecht uitspraak in het grensgeschil tusschen Venezuela en Britsch Guiana en liet zich - zijn mandaat overschrijdende - incidenteel uit over de vraag of de Koetari-Koeroeni dan wel de New River de grens was tusschen Britsch en Nederlandsch Guiana. De Nederlandsche Regeering deelde daarop aan de Britsche mede zich niet gebonden te achten door deze incidenteele uitspraak. Deze grenskwestie is nog niet beëindigd.

De *zuidelijke* grens wordt - volgens het op 5 Mei 1906 te Rio-de-Janeiro tusschen Nederland en Brazilië gesloten verdrag tot regeling der grens tusschen Suriname en Brazilië, goedgekeurd bij de wet van 11 Juli 1908 (Zie Stb. 1908 no. 220, 1909 no. 423 en G.B. 1909 no. 31) - gevormd 'door de lijn der waterscheiding tusschen het stroomgebied der Amazone, in het Zuiden, en de bekkens der waterstroomen, die zich noordwaarts in den Atlantischen Oceaan uitstorten'.

Litt. Behalve de reeds genoemde geschriften: Henry Bolingbroke, *A Voyage to the Demerary, etc.* Philadelphia, 1813, blz. 122. - Robert H. Schomburgk, *A description of British Guiana, geographical and statistical*, London 1840. - Richard Schomburgk, *Reisen in Britisch-Guiana in den Jahren 1840 - 1844*. Leipzig 1848, Band II. - J. Wolbers, *Geschiedenis van Suriname*. Amst. 1861, blz. 278 en 279. - Charles B. Brown en J.G. Sawkins, *Reports on the physical, descriptive and economic geology of British Guiana*, London 1875. - P.M. Netscher, *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice*, 's-Grav. 1888. - J.F. Niermeijer,

De Surinaamsche grensquaestie, Vragen des Tijds, Aug. 1891. - G.P.H. Zimmerman. Het nieuwe grondgebied van Suriname. T.A.G. 2e Serie, deel VIII 1891. - M.E.D. Levat, Guide pratique pour la recherche et l'exploitation de l'or en Guyane française, Paris 1898, blz. 88-90. - Henri Froidevaux, La fin du conflit anglo-vénézuélien, Questions diplomatiques et coloniales, Tome VIII, p. 257-266. - Mr. J.B. Breukelman, De beslissing in het Britsch-Venezuelaansch grensgeschied. T.A.G. 28 Febr. 1900. - C.H. de Goeje, Verslag der Toemoek-hoemak-Expeditie, Leiden 1908. - Het Koloniaal Weekblad, 14 Dec. 1911, 27 Febr., 3 April, 12 Juni en 25 Dec. 1913, 26 Febr. en 2 April 1914.

Greshoff (Maurits).

Geb. te 's-Gravenh. 11 Oct. 1862, overleden te Haarlem 9 Dec. 1909, studeerde natuurwetenschap en pharmacie te Utrecht en te Jena, alwaar hij tot phil. doct. werd bevorderd. In 1887 als milit. apoth. 2e kl. naar Java vertrokken deed hij in het inmiddels opgerichte chemisch-pharmacologisch laboratorium van 's lands plantentuin te Buitenzorg, volgens opdracht van de Regeering, onderzoekingen naar Indische plantenstoffen, in 't bijzonder ten opzichte van hare beteekenis voor de geneeskunst. In 1892 tot herstel van gezondheid naar Europa gezonden, verliet hij in 1895 's lands dienst en werd aangesteld tot scheikundige aan het Kol. Museum te Haarlem en in 1896 tot onderdirecteur dezer instelling. In deze betrekking nam hij een werkzaam aandeel in de totstandkoming van de West-Indische afdeeling van het Museum en in de in dit gebouw in 1899 gehouden Nederl. W.-I. tentoonstelling. In hetzelfde jaar diende hij met Dr. F.A. Jentink, het uitvoerend comité der Maatsch. tot Bevordering v.h. Natuurk. Onderz. der Nederl. Koloniën, van advies over het voorgenomen plan eener wetensch.-expeditie in Suriname (Zie het voorwoord van het Verslag der Coppename-Expeditie, Leiden, 1902). Van 1901-1909 was hij directeur van het Kol. Museum. Voor de lijst zijner geschriften zie Bulletin no. 45 (1910) van het Koloniaal Museum.

Grietjebie,

SUR. Zie TYRANNIDAE.

Grijze mangel,

BEN. E. Zie CONOCARPUS.

Grikibi,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Grio,

N.E. Zie RHYNCHOTA.

Gristeltje,

PAP. Zie OCYURUS.

Groenhart,

SUR. Zie TECOMA LEUCOXYLON.

Groenhartvogel,

SUR. Zie COTINGIDAE.

Groenten.

SURINAME. Onder dit hoofd zullen slechts die groenten worden behandeld, welke óf werkelijk tot de inlandsche flora behooren, óf reeds zoo lang geleden ingevoerd zijn, dat ze als typisch Surinaamsch voortbrengsel aangemerkt kunnen worden. Allerlei Europeesche groentenzaden, o.a. van kool, peulen, boonen, radijs, wortel, selderij, peterselie, sla en andijvie worden geregeld ingevoerd en verbouwd op plantages of grondjes voor eigen ge-

bruik of wel om ermede te venten langs de huizen. Vooral nu in de nabijheid der stad vele Britsch-Indiërs zich op de teelt toeleggen, is de groentevoorziening verbeterd, hoewel ze vaak nog zeer onregelmatig is. Van eigenlijke warmoezierderij is nog geen sprake; de cultuur heeft nog zeer in het klein plaats. Bovendien worden uit Nederland en Amerika enkele artikelen in verschen toestand ingevoerd, b.v. kool, aardappelen, bieten, wortelen. Men duidt deze ingevoerde groenten dikwijls aan met het voorvoegsel 'ijs'; zoo spreekt men van ijskool, ijsappelen, enz., omdat ze gewoonlijk in ijs worden aangevoerd.

De hier opgenoemde soorten zijn die, welke op de markt verhandeld worden of algemeen als groente bekend zijn; de boschbewoners zullen stellig nog andere bladeren of vruchten van tijd tot tijd als groenten nuttigen.

Amsoy, de bladeren van een Brassica-soort (Fam. Cruciferae). De smaak lijkt veel op dien van Hollandsche raapstelen; waarschijnlijk is het dezelfde plant; zij plant zich voort uit in Suriname gewonnen zaad; de groente wordt in het bijzonder door Chineezers gebruikt.

Antroea (= Bérangère).

Bérangère heet in de Fransche keuken aubergine. Het is de vrucht van *Solanum melongena*, de melanzaan-appel; hier wordt deze gewoonlijk niet langer dan 2 dM.; de in Europa gekweekte soorten hebben dikwijls veel langere vruchten. Ze worden gestoofd met melk, of gevuld met gehakt, gegeten. De samenstelling is:

water	93.0%
koolhyd.	1.7%
eiwit	1.3%
vet	0.2%
asch	0.6%
cellulose	0.9%

De vorm met ronde vruchten, met bitteren smaak, wordt speciaal *antroea* genoemd; de bladeren zijn bijna onbehaard, in tegenstelling met de *bérangère*, die viltig behaarde bladeren heeft; ze worden met olie en azijn gegeten of in soep gekookt.

Bita wiwiri, de bladeren van *Cestrum latifolium* Lam., (Fam. Solanaceae), worden als groente gegeten.

Gogomago, de bladeren van *Phytolacca decandra* L., (Fam. Phytolaccaceae) een groente, die in smaak het meest overeenkomt met Hollandsche spinazie. De plant komt in het wild voor, vooral in het Saramacca-district.

Kabbes of palmkool, is het jongste stamgedeelte met de jonge bladeren van den Koemboe-palm, den Maripapalm en ook wel van den Koningspalm. Om de kabbes te verkrijgen wordt de boom omgehakt. De lengte van het eetbare stamgedeelte bedraagt ongeveer 1 Meter. Men kan kabbes in azijn met specerijen inmaken en als zuur gebruiken, of ze stoven; men krijgt dan een zeer smakelijke groente, die wel iets lijkt op bloemkool. Volgens Dr. J. Sack bevat de versche kabbes

water	91.0%
asch	1.0%
vet en eiwit sporen.	

cellulose	1.0%
zetmeel	2.0%
Oplosb. koolhydr. sporen	

Klaroen of *kraroen*; de bladeren van *Amaranthus Blitum* L., worden afzonderlijk als groente gegeten of wel met aardappelen tot een gestampte pot gemaakt; dit gerecht doet eenigszins aan boerenkool denken. Klaroen zaait zichzelf zeer gemakkelijk, zoodat, wanneer het eens in een tuin voorkomt, het er, zonder hulp, blijft.

Okro of *oker*, afkomstig van *Hibiscus esculentus* L. (Fam. Malvaceae). De vruchten bevatten een slijmachtige stof, die in soep gebruikt wordt als bindmiddel. Ook worden de vruchten even opgekookt, en daarna koud met peper en zout als salade gegeten.

Peper, de vrucht van *Capsicum frutescens* L. (Fam. Solanaceae). Van peper bestaan een groot aantal variëteiten (zie CAPSICUM FRUTESCENS). Er is een groep met ronde vruchten en een met langwerpige. De vruchten worden op azijn getrokken of versch bij de bereiding van spijzen gebruikt. (Zie verder CAYENNE-PEPER en DJOKOTAJA). De samenstelling der vruchten is:

water	89%
asch	0.8%
vet	0.5%
eiwit	2.6%
cellulose	2.2%
zetmeel	3.5%

Peulvruchten. Zaad van Europeesche boonensoorten, doperwten, prinsesseboonen, snijboonen, enz. wordt geregeld ingevoerd. Er is ook een aantal bepaaldelijk in Suriname gekweekte of gebruikte soorten, die allen behooren tot de familie der Papilionaceae.

Wandoe. *Cajanus indicus*, een heester die korte peulen met 4 à 5 bijna ronde zaden voortbrengt. Vooral in zeer jongen toestand smaken deze goed. De kleur der zaden is lichtbruin. Ze bevatten 18% eiwit en 43% zetmeel. (Zie ook DAHL).

Sebi-jari (zevenjaarsboontje) *Phaseolus lunatus* L.; in Oost-Indië kratok genoemd. De plant wordt langs stokken geleid, als de Hollandsche stamboonen. De vrucht bevat blauwzuur, dat echter bij koken verdwijnt; men gebruikt de zaden half rijp. Onder *koelie sebi-jari* worden de zaden van *Dolichos Lablab* L. verstaan; deze plant heeft korte peulen, die 4 à 5 zaden bevatten; de rand der peulen is wat dikker en eenigszins gekarteld. Onder *koelie pesi* worden verschillende peulvruchten verstaan, o.a. de zaden van *Phaseolus radiatus* L. *Cajanus indicus* en *Ervum* Lens. De Br. Indiërs gebruiken in 't bijzonder de zaden van *Cajanus indicus*. Al deze boonensoorten worden ingevoerd.

Kousenbanden (N.E. *Kousoebanti*), *Vigna sinensis* Savi, eveneens een klimplant met lange, veelzadige peulen. De peulen zijn recht en worden tot 40 c.M. lang; men eet de peul in stukjes gebroken en gestoofd. Eiwit en zetmeel gehalte zijn elk ongeveer 3.5%.

Djari-pesi, *Vigna* Katjang Walp., eveneens lange (30 c.M.) veelzadige, iets gebogen peulen. Men eet de zaden, die ook bekend staan onder den naam *boontjes* zonder meer.

Postelein of *Bokkolille*. De Surinaamsche postelein is afkomstig van *Talinum racemosum* L. Rohrb, (Fam. Portulacaceae) een plant, die veel in het wild voorkomt

en zeer gemakkelijk door stekken voortgeplant wordt. Ook *Portulaca oleracea* L. is zeer algemeen, en wordt gebruikt onder den naam van *gron-posrin*.

Sopropo is de vrucht van *Momordica Charantia* L. (Fam. Cucurbitaceae) en wordt bepaaldelijk door de Chineezen als komkommer veel gegeten.

Spinazie. Als zoodanig worden gegeten de bladeren van *Basella alba* L. (Fam. Basellaceae), een slingerplant. Tegenwoordig wordt ook wel zaad van Europeesche spinazie ingevoerd.

Tomaten. de vruchten van *Solanum Lycopersicum* L.; is een zeer geliefd artikel in de Surinaamsche keuken. De vruchten zijn in 't algemeen klein en er bestaan een groot aantal variëteiten. De voedingswaarde is uiterst gering; ze bevatten 95% water, terwijl alle andere bestanddeelen onder 1% blijven.

Taja wiwiri, de bladeren van een variëteit van *Xanthosoma sagittifolium*, Schott. (Fam. Araceae). De smaak doet eenigszins denken aan dien van Hollandsche spinazie.

Op CURAÇAO heeft men in het 2e en 3e district op verschillende 'grondjes' moestuintjes, welke besproeid worden door middel van windmolens, waarmede het water uit de putten wordt opgehaald. De groenten die er geteeld worden zijn *giambo's* (*Hibiscus esculantus*), komkommers, kool, snijboonen, lange kalebassen, radijs, bieten en salade. Giambo's worden in den regentijd in massa uitgeplant op de groote plantages; de opbrengst is dan in den regel uiterst gering, omdat er te veel aan de markt komen. In den drogen tijd moeten ze met zorg gekweekt worden, en komen dan alleen van het 2e district. De prijs stijgt dan wel tot 25 à 30 ct. per 100 stuks; aan het eind van den regentijd is 5 cents per 100 een mooie prijs; dikwijls blijven er duizenden onverkocht.

Boonen (PAP. *Boontsj*) komen op de eilanden in talrijke soorten voor; vooral op Aruba teelt men ze veel. De meeste soorten zijn rankende boonen; ze worden samen met de maïs uitgezaaid en klimmen later tegen de maisstengels op. In betaalden arbeid loont zich de boonenteelt niet. Afzonderlijke boonenveldjes ziet men slechts bij uitzondering, het zijn dan lage stamboonen uit buitenlandsch zaad. De rijpe boonen worden op het veld dagelijks ingezameld en thuis in zakken uitgedorscht. De meest bekende soorten zijn: Jamanica, wowopre toe, boontsj corrá, b. mantéca, wandoe, b. di Corsouw.

Buitenlandsche boonen worden wel als snijboonen geteeld, zijn dan van zeer goede kwaliteit, doch niet geregeld verkrijgbaar.

Wandoe of pigeon-pea is van bijzonder belang omdat de heester op niet te ongunstige plaatsen jaren lang blijft leven en dragen. Inheemsche boonen behooren tot de voornaamste voedingsmiddelen der bevolking.

Op de Bovenw. Eilanden worden verschillende groenten, ook Europeesche, gekweekt, veelal tusschen andere cultures in.

Grondbezit.

Zie GRONDPOLITIEK.

Grondjes,

SUR. Zie GRONDPOLITIEK en LANDBOUW.

Grondpolitiek.^{aant.}

De Westindische Compagnie verkreeg bij haar octrooi in 1621 niet alleen de vrije vaart naar, en de uitoefening van het bestuur over de haar toegestane gewesten, maar zij zag zich daarvan ook den eigendom toegewezen. Voor de gewesten waarin zij zich bleef bepalen tot het onderhouden van grootere of kleinere factorijen, zooals op de westkust van Afrika, kon zij dien eigendom, voor zich behouden. In de landen echter, waar zij volkplantingen deed ontstaan, kon zij niet ontkomen aan de noodzakelijkheid om aan haar kolonisten eenig recht te verleenen op den grond, maar van den eigendom wilde zij geen afstand doen. Zij vond de oplossing in het

zoogenaamde *leenrecht*, daarbij het voorbeeld volgende van andere koloniseerende mogendheden, in het bijzonder Engeland, en van de O.I.C.

Uit den aard der zaak kwam het feodaal karakter van het grondrecht het sterkst uit in de gevallen dat de uitgifte van den grond geschiedde onder de verplichting om voor het bestuur er van zorg te dragen. Zulke uitgiften hadden, zooals voor de hand ligt, geen betrekking op bepaalde percelen, maar betroffen grootere landstreken.

Met de stichters van kolonien, 'patroons' geheeten, werden oorspronkelijk overeenkomsten gesloten, die slechts voor één bepaald geval golden en Contracten van condities en artikelen werden genoemd. Reeds spoedig echter kwam daarvoor een algemeen reglement van 'vrijheden en exemptiën' in de plaats voor het vestigen van volkplantingen aan de wilde kust van Amerika en de eilanden daar gelegen (1627). Noch in de oorspronkelijke contracten, noch in deze vrijheden en exemptiën trad het leenrecht sterk op den voorgrond, maar daarin zou weldra verandering komen.

De Raad van XIX, die langzamerhand tot het inzicht was gekomen dat de ontwikkeling van de nederzettingen in Noord-Amerika niet geheel om den pelshandel mocht worden tegengehouden, maar die daarvoor toch geen geld over had, besloot in zijn vergadering van 10 Maart 1628 (Brodhead I. 84) tot het maken van een algemeene regeling voor de kolonisatie van dat gebied, volgens welke de noodzakelijke uitgaven niet door haar behoeften te worden bestreden. Als uitvloeisel daarvan werd den 7den Juni 1629 een reglement van vrijheden en exemptiën vastgesteld (Br. I. 84) voor de stichters van koloniën in *Nieuw-Nederland*, met uitzondering van het eiland Manhattan, dat de Compagnie voor zich behield. Dat reglement, hetwelk eerst in 1630 bekend gemaakt schijnt te zijn (Br. II. 551), erkende als patroon ieder aandeelhouder van de Compagnie, die een kolonie van tenminste 50 man oprichtte. De patroons moesten dus de onkosten van de kolonisatie dragen. Daartegenover kregen zij echter uitgebreide bevoegdheden. Vele bepalingen betreffende hun rechtsverhouding tot de Compagnie herinneren aan de zoo juist genoemde regeling van 1627 voor West-Indië. Maar het feodale karakter van hun recht kwam nu duidelijk uit. Wel zouden zij, krachtens art. IV, boven anderen de voorkeur hebben op den vollen eigendom van de door hen uitgekozen landstreken, maar desondanks werd bij art. VI uitdrukkelijk bepaald dat zij hun land van de Compagnie zouden houden als een onsterfelijk erfleen, te verheergewaden, zoo menigmaal het op een ander overging, met f20 per kolonie, te betalen binnen één jaar en zes weken, hetzij aan de Kamer ter plaatse van waar de stichter was vertrokken, hetzij aan den Commandeur in Nieuw-Nederland. Wanneer zij het verlangden zou hun verlot verleend worden om bij uitersten wil over hun goed te beschikken. Hun recht bracht mede het recht op de delfstoffen en andere voordeelen van het land. Zij kregen jacht-, visch-, en maalrecht, met uitsluiting van ieder ander. Behalve het bestuur van hun gebied kregen zij daarover lage jurisdictie. Vonnissen, door hun gerechten geveld, waren echter aan hooger beroep op Commandeur en Raden van Nieuw-Nederland onderworpen, indien het bedrag der zaak f50.- te boven ging. Voor het geval dat in hun leen steden ontstonden kregen zij aldaar de magistraatsbestelling. Van de leenen, die op deze wijze ontstonden, zijn de meest bekende Swaanendael, Pavonia en Rensselaerswijck.

Het doel dat de Compagnie zich met de invoering van het leenstelsel had voorgesteld werd niet bereikt. Van de kolonisatie kwam niet veel terecht en de uitgebreide rechten van de patroons, die tot veel moeilijkheden aanleiding gaven, waren langen tijd een beletsel voor het wagen van een nieuwe proefneming. Deze moeilijkheden hebben dan ook hun stempel gedrukt op het nieuwe reglement van vrijheden en exemptiën, dat in 1640 werd afgekondigd (Br. I. 119). Bij dit reglement, waarvan de bepalingen uiteraard in hoofdzaak aan het vorige waren ontleend,

behiel de Compagnie zich uitdrukkelijk een menigte rechten voor en werd de bevoegdheid van haar organen nauwkeurig geregeld.

Hoewel de Compagnie tegenover de nieuwe patroons dus veel sterker stond dan tegenover de oude,

had zij zich, onder den aandrang van de Staten-Generaal, toch ook een belangrijke vermindering van rechten moeten laten welgevalen. Deze vermindering van rechten bestond o.a. hierin, dat aan de patroons de volle, allodiale eigendom van den grond werd toegezegd. De feodaliteit werd alleen voor de jurisdictie gehandhaafd.

Het reglement van 1640 werd in 1650 (Br. I. 401 vlg.) door een nieuw vervangen. Daarbij geraakten de patronaten een weinig op den achtergrond en werd aan de gewone kolonisten, wier ondergeschikt belang uit de vorige reglementen duidelijk was gebleken, de eerste plaats ingeruimd. Om de kolonisatie, die na den oorlog met de Indianen (1641-43) nagenoeg geheel was te niet gegaan, weder aan te moedigen werden de rechten der patroons, die bij het reglement van 1640 waren ingekort, op enkele punten weder uitgebreid tot hetgeen bij het reglement van 1629 was toegezegd geweest. Hun recht op den grond bleef allodiaal, hetgeen vooral merkwaardig is omdat het nieuwe reglement voor de gewone kolonisten juist uitdrukkelijk den eigendom van den grond uitsloot en slechts uitgifte in erfpacht of in leen erkende.

Inmiddels was men ook in Zuid-Amerika en West-Indië met het vestigen van patronaten voortgegaan.

Het oudste en belangrijkste van die patronaten is *Berbice* geweest. Deze kolonie was de eerste, die krachtens het algemeen reglement van 1627, werd uitgegeven. Het accoord met den patroon, Abraham van Pere, werd later verschillende malen gewijzigd. Na het einde van de eerste Compagnie in 1674 ontstonden er moeilijkheden. De tweede Compagnie beweerde in de leenheerlijke rechten van haar voorgangster te zijn opgevolgd, hetgeen door de patroons werd betwist. Dit geschil werd echter betrekkelijk spoedig bijgelegd. In 1678 aanvaardde de familie Van Pere de kolonie op nieuw in leen, thans van de tweede W.I.C. (Hartsinck 295). Het leen ging in 1712 te niet als gevolg van de tijdelijke bezetting van de kolonie door de Franschen. De later ontstane Societeit van Berbice was van de W.I.C. onafhankelijk (H. 304 en Netscher 166).

Na Berbice komt als van zelf *St. Eustatius* ter sprake. Dit eiland toch heeft eveneens de familie Van Pere tot patroon gehad. In 1635 werd aan Jan Snouck c.s. vergunning verleend plantage te maken op *St. Kruis* of, indien deze plaats te onvruchtbaar bleek, op een ander eiland. Zij vestigden zich op *St. Eustatius*, hetgeen in 1636 door de Kamer van Zeeland werd goedgekeurd (Hamelberg-Documenten II 14). Het octrooi voor *St. Eustatius*, waaronder later ook *Saba* werd gerekend, werd verschillende malen vernieuwd. In 1681 en 1683 kocht de (tweede) W.I.C. het eiland van de patroons terug (Ham. II. 42).

In 1649 werden de gebroeders Adriaan en Cornelis Lampsins beleend met het eiland *St. Martin*, dat reeds vele, minder ter zake doende lotgevallen had doorgemaakt en het jaar te voren tusschen ons en de Franschen was verdeeld (Ham. II. 17 en Documenten, 31 en 32). De voor de kolonisatie vastgestelde vrijheden en exemptiën kwamen blijkens Hamelberg (II. Documenten 15) overeen met de latere voor *Tabago*. Volgens Hamelberg (II. 55) schijnen de gebr. L. zich na 1660 niets meer van het eiland te hebben aangetrokken. Dit staat wellicht in verband met de omstandigheid dat zij inmiddels het grootere en belangrijker eiland *Tabago* of *Nieuw-Walcheren* in leen hadden bekomen. In 1655 werden zij nl. met het eiland beleend, waar de vroegere Zeeuwsche vestigingen reeds lang te niet waren gegaan. Het rustig bezit van *Tabago* was hun echter ook daarna niet gegund. De kolonie was het tooneel van herhaalden strijd. In 1677 verkochten de patroons het aan de Staten-Generaal (Elias II 979). Bij den vrede van Nijmegen in 1678 werd het eiland aan de Franschen afgestaan.

Cayenne werd in de jaren 1656/7, ten derden male door de Nederlanders, onder Gerrit Spranger, bezet. De voorwaarden, waaronder die vestiging tot stand kwam, heeft schr. dezes nergens aangetroffen; zeer bekend daarentegen is de uitgifte van een ander gedeelte van *Cayenne* aan de *Joden* onder David Nassy, die korten tijd later plaats had. De nieuwe kolonie toch werd reeds spoedig een toevluchtsoord voor vele Joden uit Brazilië, die het vrijzinnige bestuur der Nederlanders aldaar op prijs hadden leeren stellen en die, na de herovering van dat land door de Portugeezen (1654), vandaar wegtrokken. Den 12den September 1659 werd door den Raad van XIX voor hen een reglement van vrijheden en exemptiën vastgesteld (Hartsink, 940 vlg.). Daarbij werd aan David Nassy en zijn medestanders 'als Patroon ofte Patroonen' vergund een kolonie op te richten op het 'Eiland ofte Rivieren van Cajana', mits blijvende op een zekeren afstand van de andere volkplanting aldaar. Hun werd bij art. III toegestaan 'de Vrije en alodiaale eigendom ten eeuwige dagen van de voorsz. Colonie met de appendentien en de dependentien van dien', voor zoover zij die in vier jaren tijds zouden hebben 'bevolkt, bearbeid, beheerd, aangewezen en gecultiveerd'. Dientengevolge zouden zij daarover mogen 'disponeeren voor altoos bij Testament, Contract, verbintenis ofte anderszins, so men hier van zijne vrije eigen Goederen vermag te doen, zonder dat nogthans zodaanig Testament of Contract plaats' zou 'hebben indien de Colonie daar door van deezen Staat en Compagnie zouden worden afgesneeden en aan andere Landen gebracht'. De kolonie, waaraan bij art. IV hooge, middelbare en lage jurisdictie werd toegestaan, zou krachtens art. V door 'David Nassy en zijn medestanders bezeeten worden bij form van leen, stellende ten dien einde sufficientelijk een Persoon ofte meer Persoonen daar op het leen geconfereerd' zou worden 'met betaaling van zekere Heergewaaden, ter waarde van zestig Guldens'; blijvende, volgens art. VI, 'niettemin de Souveriniteit en de hooge Overigheid met al hetgeene daaraan dependeerd aan hun Hoog Mogende en de Compagnie, voor zoo verre dezelve bij het Octroy daar toe gerechtigd' was.

Een lange duur was aan deze kolonie niet beschoren. In 1664 werden de Joden met de Nederlanders door de Franschen uit *Cayenne* verdreven. Zij vestigden zich daarop in de destijds Engelsche kolonie Suriname, waar de Nederlanders hen drie jaren later zouden terugvinden. Hoewel Suriname eigenlijk nimmer rechtstreeks van de Compagnie afhankelijk is geweest, is het octrooi van 1659 er steeds als de grondslag van de rechten der Joden beschouwd. Wellicht heeft daartoe de omstandigheid medegewerkt, dat het, blijkens den aanhef, niet bij uitsluiting een vestiging in *Cayenne* had bedoeld, maar de mogelijkheid had geopend om zich desgewenscht op 'andere plaatsen aan de Wilde Kust van Westindien' neder te zetten.

Een nog grooter vrijheid ten aanzien van de plaats der voorgenomen volkplanting treffen wij aan in de uitgifte van een landstreek 'op de Wilde Kust van America' aan Frederik Casimir graaf tot Hanau, die een *Hoogduitsche kolonie* wenschte op te richten

en daarvoor den 18den Juli 1669 een overeenkomst met de Compagnie trof (Hartsinck 216 vlg.) Deze uitgifte was de meest feodaal gekleurde van alle beleeningen. Zij kwam nimmer tot uitvoering.

Nog twee andere beleeningen zijn bekend, t.w. die van Amsterdam met de kolonie *Nieuwer-Amstel* aan de Zuidrivier of Delawarebaai in Noord-Amerika (1655) en die van de drie Walchersche steden met *Essequebo*. (1657). Beide leenen hadden slechts een kortstondig bestaan.

Het beginsel, dat de eigendom van den grond haar bleef toebehooren en de kolonisten daarop slechts een afgeleid recht konden hebben, werd door de Westindische Compagnie niet alleen toegepast bij de vestiging van patronaten, maar beheerschte ook den toestand van het grondbezit in de rechtstreeks door haar bestuurde gewesten.

Bij de verovering van *Brazilië* werd een reeds gezeten plantersbevolking aangetroffen. Tot haar geruststelling werden zoogenaamde Capitulatiën afgekondigd (Luzac I 323), waarbij aan de inwoners o.m. het vrij bezit van hun goederen (sub 4°) werd toegezegd. Van eigendom werd niet gesproken. Hunnerzijds moesten zij de tienden van tien ten honderd van hun voortbrengsels afstaan (sub 3°). Ook de toegezegde bescherming (sub 2°) en vrijdom van gedwongen krijgsdienst (sub 8°), alsmede de eed, waarvan sub 7° beperking tot getrouwheid en verzekering werd toegelaten, wijzen op het feudale karakter van de verhouding.

Ten aanzien van *Essequebo*, dat, afgezien van het kortstondige tusschenbestuur door de drie Walchersche steden, steeds tot het rechtstreeksch gebied van de Compagnie heeft behoord, kon schr. dezes tot nog toe geen gegevens vinden. Alleen vermeldt Hartsinck (268) de voorwaarden, waarop in 1745 door de Kamer Zeeland vestiging werd toegelaten aan de toen nog onbewoonde *Demeraryrivier*. De desbetreffende resolutie van 18 October sprak van vergunning tot het aanleggen van plantages en van het verleenen van gronden; van den eigendom werd met geen enkel woord gerept.

Voor den rechtstoestand van het grondbezit in *Nieuw-Nederland* zijn de drie reglementen van Vrijheden en Exemptiën, die aldaar achtereenvolgens gegolden hebben, de belangrijkste kenbronnen. Die van 1629 en 1640 hadden voornamelijk de vestiging van patroonschappen ten doel. Daar deze patroonschappen de kolonisatie niet blijvend konden bevorderen en bovendien aan de Compagnie steeds groote moeilijkheden berokkenden, geraakten zij bij het reglement van 1650 een weinig op den achtergrond. Hoofddoel van de nieuwe regeling (Brodhead I. 401) was de vestiging van zelfstandige kolonisten. Desniettenstaande werd hun eigendomsrecht op den grond uitgesloten. Zij zouden zooveel land kunnen bekomen als zij in staat zouden zijn te bebouwen, maar hun recht werd uitdrukkelijk omschreven als erfpacht of leen. Hadden zij behoefte aan weiland, dan zou hun dat worden aangewezen voorzover de omstandigheden dat zouden veroorloven. Van eenig recht op dien weidegrond werd dus niet gewaagd.

De reglementen van Nieuw-Nederland hebben wellicht invloed gehad op de ontwikkeling van het grondbezit op *Curaçao*. De beide koloniën toch waren van 1646-1664 onder het bestuur van den directeur-generaal Stuyvesant vereenigd en de oorsprong van de kolonisatie op Curaçao dagteekent juist uit dien tijd. Merkwaardig in ieder geval is het dat een weiderecht, zooals op Curaçao bestaat, in het Noord-Amerikaansche reglement van 1650 wordt aangetroffen.

Daar het weiderecht op Curaçao tot op het huidige oogenblik een brandend vraagstuk oplevert, is het noodig daarbij iets langer stil te staan. Tot dusver werd de oorsprong van dat recht nimmer verklaard als boven plaats had. De ambtelijke

opvatting is anders. Die opvatting is belichaamd in het rapport van de door den gouverneur De Jong van Beek en Donk benoemde Koloniale Commissie tot onderzoek van de toestanden in het groote landbouwbedrijf op Curaçao, d.d. 9 Juni 1910, hetwelk als bijlage D werd toegevoegd aan het Koloniaal Verslag van 1910. 'Het blijkt uit een in 1850 naar de koopbrieven der plantages opgemaakte legger van verleende privilegiën tot het weiden van vee op de publieke gronden' - zoo zegt de Commissie op blz. 4 van haar verslag - 'dat tot 1680 aan geen enkele plantage het weiderecht was toegekend.... De verkrijging van het recht, waarop de planters zich thans beroepen, is dan ook van lateren oorsprong'. Was deze bewering juist, dan zou het weiderecht ongeveer 20 jaren - het eerste bekende privilege werd in 1684 aan de plantage Puerto Marie verleend - na het verlies van Nieuw-Nederland zijn ontstaan. Een verband met een reglement dat 34 jaren te voren was ingevoerd en reeds 20 jaren buiten werking was zou dan zeker niet zeer waarschijnlijk zijn. Maar de opvatting van de commissie kan den toets der kritiek niet doorstaan. De door den gouverneur Jhr. I.J. Rammelman Elsevier Jr. den 4den Juni 1850 onder n°. 223 genomen beschikking, krachtens welke de bovenbedoelde legger werd opgemaakt, overweegt uitdrukkelijk 'dat de bewijzen daarvan (d.w.z. van die privilegiën) slechts kunnen geput worden uit de koopbrieven der plantagiën, vermits een boek van privilegiën, hetwelk aanvankelijk heeft bestaan, uitwijzens de uit hetzelfde gemaakte extracten, welke aan sommige koopbrieven zijn geannexeerd, niet in het archief der Kolonie aanwezig is.' Het feit dat men geen oudere privilegiën heeft kunnen vinden dan van 1684 bewijst dus niet heel veel. Bovendien is de plaats uit Hamelberg (I, 86, vlg.), waarop de Commissie blijkbaar haar meening grondt en die onmiddellijk te voren woordelijk door haar wordt aangehaald, juist een bewijs tegen haar stelling. Want daaruit blijkt dat reeds in 1680 aan den directeur Van Liebergen de opdracht werd verstrekt het van het weiderecht gemaakte misbruik te niet te doen, zoodat er ook vóór dien tijd weiderechten bestaan moeten hebben.

Het weiderecht is nog tegenwoordig de oorzaak van groote moeilijkheden. De planters beschouwen het als een hun toekomend recht, waarop het Gouvernement geen inbreuk mag maken. Het Koloniaal Bestuur daarentegen ziet in het weiderecht slechts een vergunning, die het te allen tijde kan intrekken. In verband daarmee worden steeds meer domeingronden voor uitgifte aan den zoogenaamden kleinen landbouw uitgegeven. Van planterszijde wordt beweerd dat de op deze wijze ontstane grondjes aan de kleine landbouwers geen voldoende middel van bestaan kunnen opleveren, en dat de strooperijen op de plantages door de uitgifte worden bevorderd.

Maar het wordt tijd om van het bijkomstig weiderecht naar de hoofdzaak terug te keeren. Ten aanzien van den grond handhaafde de W.I.C. ook op Curaçao haar uitsluitend eigendomsrecht. Evenals in Nieuw-Nederland werden er aanvankelijk gronden in pacht gegeven, maar deze wijze van uitgifte schijnt reeds vrij spoedig door een andere vervangen te zijn. Voor de verpachting kwam een 'concessie'

in de plaats. Waarschijnlijk zal men die concessies wel in oorkonden hebben belichaamd, maar een voorbeeld van zulk een stuk is door schr. nergens aangetroffen. De omvang van het uit de concessie geboren recht moet uiteengelopen hebben. Blijkens Hamelberg (I. 87 noot 4) werd in 1696 aan den commissaris Gerard Luls een stukje grond afgestaan, hetwelk bij zijn dood of zijn vertrek weder aan de Compagnie zou vervallen. Als regel echter zal men duurzamer rechten hebben toegekend, anders hadden zij niet zoo spoedig met eigendom verward kunnen zijn. Blijkens Hamelberg (I. 86 vlg.) matigden de kolonisten zich vóór 1680 reeds eigendomsrechten op de Compagniesgronden aan, terwijl de bovenbesproken legger van privilegiën melding maakt van koopbrieven uit het jaar 1693 reeds. Het verzet van de Compagnie daartegen gaf niet veel. Van Liebergen bracht van de reeds genoemde opdracht weinig terecht (Ham. I. 89). Zijn opvolgers deden in het geheel niets. Eerder nog werkten zij de bevelen van de bewindhebbers tegen door, in strijd met hun uitdrukkelijke instructie, Compagniesgronden te verkoopen. In 1702 herhaalden de Bewindhebbers hun bevel (Ham. I. 90), eveneens zonder gevolg. De verwarring was evenwel zoo groot dat de Compagnie, op advies van Gouverneur en Raden, ten slotte genoodzaakt was zich bij den toestand neder te leggen. Zij stelde zich toen zooveel mogelijk schadeloos door het heffen van een belasting op de geusurpeerde gronden, die in 1715 werd ingevoerd.

Feitelijk was daardoor het eigendomsrecht van de planters door de Compagnie erkend. Maar dat de in het stelsel der Compagnie geslagen wonde bleef schrijven blijkt wel uit het feit dat nog in 1764 in de instructie van den gouverneur Rodier de la Brugère (Ham. I, D. 102) over de usurpatiën werd geklaagd. Uit art. XX van die instructie blijkt dat de Compagnie - afgezien van het niet nader bepaalde recht dat zij voor perceelen bouwgrond in uitzicht stelde - de uitgifte alleen toeliet in den vorm van een pachtvereenkomst en dat nog alleen na de bijzondere goedkeuring van de bewindhebbers. Naar aanleiding van deze regeling doen zich verschillende vragen voor. Was zij in het jaar 1764 nieuw of had zij ook reeds vóór de instructie van den directeur Rodier gegolden? Is zij tot den ondergang van de W.I.C. blijven gelden of werd zij reeds eerder door een andere vervangen? Is zij tijdens haar duur steeds nageleefd of is men er dikwijls van afgeweken, evenals men vóór 1715 de geboden der Compagnie op dit stuk zoo vaak overtreden had? Een afdoende oplossing van al deze vragen zal zonder een nader bronnenonderzoek waarschijnlijk niet te geven zijn; want met de gegevens, die in het reeds genoemde rapport nopens de toestanden in het groote landbouwbedrijf voorkomen, moet men uiterst voorzichtig zijn. In dat verslag komt op blz. 8 een staat voor 'aantoonende den tijd van verkoop der plantages op Curaçao door het plaatselijk bestuur en de wijze harer verkrijging van het weiderecht naar tijdorde opgemaakt volgens den legger van verleende privilegiën tot het houden van vee op publieke gronden op Curaçao

(Gouvernementsbeschikking 4 Juni 1850, N° 223)' Blijkens dezen staat zouden van 1693 af bijna voortdurend plantages door het plaatselijk bestuur zijn verkocht. Waarschijnlijk echter heeft de Commissie ten onrechte den eersten koopbrief van een plantage met de uitgifte er van vereenzelvigd. Geeft de legger ons dus geen uitsluitsel op de vraag of de Compagnie na 1715 nog gronden in eigendom uitgaf, wel blijkt er uit dat in 1796 dergelijke uitgiften hebben plaats gehad (Oostpunt en de Duivelsklip). Maar toen was de W.I.C. reeds eenige jaren ter ziele en met haar de feodale opvattingen van het grondrecht, die, voorzoover Curaçao betrof, reeds lang niet meer met den werkelijken toestand overeenkwamen.

De voorschriften, die in de eerste helft van de 19de eeuw de uitgifte van den grond hebben beheerscht, hebben weinig verandering in den toestand te weeg gebracht en zijn thans niet meer van belang. Eerst de afschaffing van de slavernij in 1863

deed nieuwe behoeften ontstaan. Hoewel vele slaven van de plantages wegliepen, bleef een gedeelte hunner toch als opgezetenen op de plantages gevestigd. Daaruit is een zeer eigenaardige toestand ontstaan. Deze opgezetenen hebben het recht op de plantage een hut te bouwen en er een zeker aantal ezels, geiten en varkens te houden. Zij hebben de bevoegdheid brandhout en water te halen en mogen ieder seizoen zooveel land bebouwen als zij verkiezen. Zij moeten echter de stengels, zgn. 'stokken', van de maïs aan den landheer afstaan, die ze als veevoeder gebruikt, en bovendien 12 dagen in het jaar, de zgn. plichtdagen, voor hem werken tegen een loon van één kan maïs of meel per dag. Heeft de landheer op andere dagen hun hulp noodig dan moet hij hun bovendien 20 tot 40 cent in geld betalen. De opgezetenen mogen hun maïs niet oogsten voordat die van den landheer binnengehaald is.

Het Bestuur heeft voor de bevolking de mogelijkheid geopend om zich als kleine landbouwer te vestigen. De uitgifte wordt beheerscht door de verordening van 8/9 Mei 1867, P.B. no. 4, op de uitgifte in eigendom of pacht van publieke gronden. Eerst in de latere jaren heeft men van die uitgifte een systeem gemaakt. Tegenwoordig wordt het onuitgegeven domein daarvoor bestemd, terwijl ook plantages daarvoor worden aangekocht. De uitgifte geschiedt in huur: de prijs is f3.- per H.A. Voor iedere put, die gegraven wordt, wordt vrijstelling verleend van 1 jaar huur over 1 H.A.; voor elke 25 vruchtboomen, die geplant worden, geldt hetzelfde. Verhuur van grond aan kleine landbouwers geschiedt ook wel door particulieren. Voor groententeelt wordt gewoonlijk een put verhuurd met een willekeurig stukland er om henen tegen den prijs van f1.50 per maand. Voor bouwland wordt reeds gebruikt en omheind land verhuurd tegen f1.50 en de maïsstokken, ongeacht de grootte. Deze huur geschiedt gewoonlijk voor 1 seizoen. Is het land niet omheind en in het wild dan geschiedt de huur voor 2 seizoenen en bestaat de huurprijs alleen in de maïsstokken.

Op de onderhoorige eilanden *Aruba* en *Bonaire* hield het leenrecht na den ondergang der W.I.C., ja zelfs tot ver in de 19de eeuw stand. De Compagnie was daar gelukkiger geweest in het handhaven van haar eigendomsrechten op den grond. Langen tijd had zij de kolonisatie aldaar geheel kunnen beletten en de vergunningen tot vestiging, die later door haar waren verleend, waren niet talrijk genoeg geweest om den toestand tegen haar zin te kunnen doen veranderen. Tot aan het eind van haar bestaan in 1791 bleef zij in staat het door haar toegekende leenrecht in zijn zuiveren vorm te handhaven en de Staat die haar toen in den eigendom van den grond opvolgde, bracht voorloopig geen verandering in hetgeen hij aantrof. Art. 2 van de verordening van 31 Dec. 1823 (herdr. bund. No. 66) kon dan ook nog bepalen dat het geheele eiland Bonaire als een Gouvernements-plantage werd beschouwd. En, hoewel Aruba niet als zoodanig gold, behoorde ook alle grond op dat eiland destijds nog tot het domein.

Hamelberg geeft in D. II No. 81 den tekst van een eed, die in 1754 door een zekeren M. van S. Levy Maduro moest worden afgelegd ter verkrijging van grond op Aruba. Reeds het feit dat een eed gevorderd werd is kenmerkend voor het leenrecht; want de manschap of hulde, die de leenman verschuldigd was, bestond in een eed, waardoor hij zich verbond den heer getrouw te zijn, deszelfs voordeel te zoeken, hem ten beste te raden, te helpen en bij te staan, zijn achterdeel - d.i. nadeel - te weren en te ontdekken 't geen strekken zoude mogen tot zijn schade (De Groot Inl. II, 41, 40). Al deze verplichtingen vindt men terug in de bepalingen van den eed van Maduro. Wijders bevatte het eedsformulier de uitdrukkelijke erkenning van het recht der Compagnie, die den grond slechts precario had vergund; voorts een, blijkbaar ingelascht, verbod om ongeoorloofde veekorallen te houden, en ten slotte de regeling van het tenietgaan van Maduro's recht, waarin geheel overeenkomstig de regelen van het leenrecht was voorzien.

Zooals reeds werd medegedeeld heeft het feodaal karakter van het grondrecht op Bonaire en Aruba tot in de 19e eeuw stand gehouden. De rechthebbende op den grond werd 'concessionaris' of ook wel 'leenhouder' genoemd, In 1823 werd bij de reglementen van administratie en bestuur op die eilanden (Herdr. bund. Nos. 66 en 67) bepaald dat de gronden, door de ingezetenen bij vergunning bezeten, aan hen in eigendom konden worden overgedragen tegen betaling van het gewone recht op den verkoop van vast goed. De uitgifte in concessie werd nader geregeld in 1829. Toen werd o.a. bepaald dat de concessionarissen het op hun grond gevonden goud aan het Gouvernement moesten afstaan, dat hun van $\frac{2}{3}$ de waarde zou uitkeeren, en dat het concessierecht niet hooger zou gesteld worden dan noodig was om de kosten van het toezicht te bestrijden. Bij K.B. van 16 Sept. 1841, No. 71, werden de laatste sporen van het leenrecht uitgewischt en, ook voor de toekomst, door eigendom vervangen. Het recht op de mijnen werd echter uitdrukkelijk door de Overheid aan zich voorbehouden (zie ook publ. van 1 Juni 1842, herdr. bund. No. 244)0, terwijl het recht op het van ouds aan het Gouvernement toekomende verfhout reeds te voren (Publ. 30/31 Aug. 1839, herdr. bund. No. 227) voorbehouden was.

De genoemde regelingen hadden alleen betrekking op Aruba. Op Bonaire was van de door het reglement van 1823 mogelijk gemaakte overdracht van grond weinig terecht gekomen. Het optreden van den baron Van Raders als gezaghebber (1836), die gouvernementscultures in de kolonie invoerde en voornamelijk Bonaire tot het terrein van zijn proefnemingen uitkoos, had daarop grooten invloed gehad. Het eiland was een gouvernementsplantage gebleven. Eerst na de opheffing van de gouvernementscultures kwam aan dien toestand een einde. In 1867 werd het eiland in groote kavelingen verkocht en in 1870 volgde de verkoop van de gouvernements-zoutpannen. Dientengevolge bestaat de grondeigendom op Bonaire nog steeds uit weinige, zeer uitgestrekte perceelen.

Ook op Bonaire en Aruba wordt door het Bestuur grond verhuurd aan kleine landbouwers. De huurprijs bedraagt f2.50 de H.A. Tot voor korten tijd was het bedrag er van f1.25.

Over de geschiedenis van het grondbezit op de bovenwindsche eilanden *St. Eustatius*, *Saba* en *St. Martin* zijn niet veel bijzonderheden bekend. Zooals werd medegedeeld stonden deze eilanden aanvankelijk onder het patronaat van de families Van Pere, Van Rhee en Lampsins. Destijds moet het gansche grondstelsel dus een feodaal karakter gehad hebben. Later kwamen deze eilanden onder het rechtstreeksch bestuur der Compagnie, die haar uitsluitend recht op den grond ook daar wel zal hebben staande gehouden. Waarschijnlijk hebben de toestanden zich er toen ontwikkeld als op Curaçao. In 1737 toch klaagde de commandeur van de

kolonie St. Eustatius, waartoe de drie eilanden behoorden, dat alle ingezetenen maar hadden getracht Compagniesgrond aan zich te trekken voor zich zelf en hun vrienden, waardoor de Compagnie haar land was kwijt geraakt. Land om te vergeven was er toen al niet meer. Op Saba en St. Martin is de toestand zoo gebleven. Het gouvernement heeft er eigenlijk geen beschikbaren grond. Op St. Eustatius echter heeft het Bestuur weder oude plantages opgekocht en die voor den kleinen landbouw bestemd. De grondjes worden als regel verhuurd tegen f10 per H.A. De huurcontracten bevatten veel gevallen van vrijstelling. De bepalingen er van zijn overigens zeer ingewikkeld.

De omstandigheid dat *Suriname* nimmer tot het gebied van de W.I.C. heeft behoord heeft op de ontwikkeling van het grondbezit aldaar haar stempel gedrukt. De uit het octrooi der W.I.C. afgeleide leerstellingen behoeften er niet in toepassing gebracht te worden. Men schijnt dan ook nimmer eenig bezwaar gezien te hebben in het verleenen van allodialen eigendom. Wellicht heeft men om die tegenstelling beter te doen uitkomen, op de allodialiteit van de toegekende rechten zelfs eenigen nadruk gelegd.

Reeds in 1669 (22 Mei) en 1686 (7 November) werd vergund en gepermitteerd om gronden op te nemen en in volkomen of vrijen eigendom te bezitten. De oudste bekende grondbrief is die van 100 akkers land, op 12 September 1691 door den gouverneur Van Scharphuisen verleend aan de Joodsche natie, luidende:

‘Jan van Scharphuisen, Gouver^r.-Generaal van Suriname, rivieren en districten van dien,

‘Permitteeren en vergunnen mits deesen in allodialen eigendom en erfelijke bezittinge aan de Joodsche natie tot gebruik van hare sinagogue, begraafplaats haarer doode, etc., een stuk lands, groot Een hondert ackers, gelegen aan de Oostseide van de riviere Zuriname, ter plaatse daar alsnu haare sinagogue staat, naementlijk twintig kettingen op de face van de riviere soodat tien kettingen sich na beneden en tien na boven strecken, gaande voorts de rest landwaarts in, op welke plaats (alsoo deselve voor een gemeen lant werd gehouden en gerekent) een ieder sijne huisinge en erven sal vermogen te setten en hebben, en ook geene die aldaars bereeds haare huisingen en erven hebben sullen deselve aldaar moogen behouden en onbekommert genieten en behooren. Actum enz.’

Deze grondbrief zal waarschijnlijk van vroegere zijn afgeschreven, zoodat wij hem gerust als het oorspronkelijk model mogen beschouwen.

Zoo eenvoudig zouden de grondbrieven echter op den duur niet blijven. Allengs werden er meer bepalingen in opgenomen. Vele daarvan hadden de strekking om de rechten van de Societeit tegenover de grondeigenaren te versterken. Zoo kon het niet anders of men ging later toch bij de W.I.C. in de leer, die om gelijke redenen haar feodale stelsel had ingevoerd en handhaafde. Daardoor kwamen er in de grondbrieven allerlei voorschriften, die een onmiskenbaar feodaal karakter hadden. Van dien aard waren de verplichtingen van den eigenaar tot het aanleggen en onderhouden van wegen, tot het schoonhouden van kreken, tot verdediging van de

kolonie tegen buitenlandsche vijanden en binnenlandsche onlusten en tot gehoorzaamheid aan de gegeven bevelen, alsmede zijn gehoudenheid om een zekere recognitie te betalen; voorts de bevoegdheid van den landheer om den uitgegeven grond geheel of ten deele te naderen, als die tot een ander oogmerk van algemeen belang noodig mocht zijn en om hem in geval van verkoop te naasten; eindelijk het verval van het recht bij overtreding van de voorgeschreven bepalingen door den eigenaar. De landheer kon dan den grondbrief intrekken en den grond in den boezem van zijn domein doen terugkeeren.

De oudste grondbrieven, waarvan de tekst in het domeinarchief wordt aangetroffen, dagteekenen volgens de Gegevens (blz. 35) van 1743. (Volgens het Rapport der Surinamecommissie, blz. 114, dagteekent de oudste grondbrief van het domeinarchief uit 1699.) Het recht van naasting bij verkoop kwam daarin reeds voor. De verplichting tot het betalen van een recognitie werd volgens Van Wieringen (bl. 196) sedert 1749 opgenomen in de uitgifte van de zoogenaamde 'achterlanden' der plantages. Algemeen werd die verplichting krachtens de resolutie van 5 Maart 1755, welke de betaling voorschreef van 2 stuivers Hollandsch per akker. Op grond daarvan wordt ook thans nog van de na 1755 uitgegeven gronden akkergeld geheven. De oudere plantages zijn daarvan vrij.

De uitgifte van land in Suriname is nooit grondig gewijzigd. Eigenlijk geschiedt zij thans nog op dezelfde wijze als onder de Societeit van Suriname. Het K.B. van 20 Dec. 1820, N° 46 (G.B. 1821 N° 7) stelde aan de hand van de destijds gebruikelijke bepalingen een model-grondbrief vast en dat model is, behoudens enkele wijzigingen van ondergeschikt belang, nog steeds van kracht. Het recht dat uit dergelijke grondbrieven voortspuit heet zooals voorheen: 'allodiale eigendom en erfelijk bezit', maar ondanks de vooropstelling van de allodialiteit is het sterk feodaal gekleurd. Deze tegenstelling wordt echter niet meer gevoeld.

Omtrent de verdere geschiedenis van de gronduitgifte kan het volgende worden medegedeeld. Het genoemde K.B. van 1820 eischte voor de uitgifte van nieuwe gronden een koopsom van ten minste f3000.- Deze koopsom werd afgeschaft bij K.B. van 1 April 1835, N° 100 (G.B. N° 11). Het K.B. van 13 Dec. 1825 (G.B. N° 7) bepaalde dat alle giftbrieven van gronden, vóór 1 Januari 1795 uitgegeven en geheel of gedeeltelijk in cultuur gebracht, als goedgekeurd werden beschouwd. Bij K.B. van 19 Nov. 1831 n° 48 (G.B. 1832 n° 1) werd bepaald dat de betaling van akkergelden van plantages, met toestemming van het bestuur verlaten, geheel zou ophouden van het oogenblik dat de amotie kon worden beschouwd als volbracht. Terugneming van plantages in den boezem van het domein op daartoe strekkend verzoek werd toegelaten.

Een aanvulling van het K.B. van 20 Dec. 1820 (zie G.B. 1885 n°. 20) behoudt de bevoegdheid van het gouvernement voor tot het aanleggen van wegen of kanalen op de uitgegeven gronden zonder tot eenige vergoeding voor de daartoe in bezit te nemen gronden gehouden te zijn.

Bij verordening van 17 Dec. 1898 (G.B. n° 45) werd het bedrag van het akkergeld - te voren geregeld bij de genoemde K.K.B.B. van 1820 en 1835 en bij de resolutie van 9 Maart 1874, La B, N° 22 - gesteld op 23 cent per H.A. of 10 cents per akker per jaar en voor Coronie op 10 cts. per H.A. In Nickerie en Coronie waren n.l. in 1799 en 1801 perceelen uitgegeven op gunstiger voorwaarden dan in de oude kolonie.

Het K.B. van 10 Febr. 1910 n° 6 (G.B. n° 13) wijzigde het K.B. van 1820 in dien zin, dat naast allodialen eigendom en erfelijk bezit ook het erfpachtsrecht als vorm

van uitgifte van nieuwe landen werd opgenomen. De voorwaarden, waaronder deze erfpachten worden uitgegeven, worden in elk bijzonder geval door den Gouverneur, den Raad van Bestuur gehoord, vastgesteld.

Uitgifte van domeingrond aan landverhuizers en aan immigranten door het gouvernement aangevoerd.

De Publ. van 1 Aug. 1863 (G.B. n°. 23) opende voor Europeesche landverhuizers de gelegenheid om in Suriname grond in gebruik te krijgen, met vrijstelling van grondlasten en personeele belasting gedurende 6 jaren. Na 2 jaren geregelde bebouwing werden hun gratis titels van eigendom uitgereikt. Met deze landverhuizers zijn gelijk gesteld niet-Europeesche landbouwers, van goede aanbevelingen voorzien, alsmede immigranten, die hun contract getrouw hebben vervuld. Ook voormalige slaven, die van het Staatstoezicht ontheven waren, hadden recht op de toepassing van deze gunstige bepalingen.

Bij de uitgifte van gronden voor den grooten landbouw werd allodiale eigendom alleen dan toegekend, wanneer het gegronde vermoeden bestond, dat voldoende kapitaal of crediet aanwezig was om den grond behoorlijk in cultuur te brengen. Voor den kleinen landbouw werd alleen de eisch gesteld, dat het den landbouwer ernst was om den grond te bebouwen. Aanvankelijk werd voor den kleinen landbouw de oppervlakte niet kleiner genomen dan 10 H.A. Later zijn ook kleinere perceelen in eigendom uitgegeven. De voorschriften voor het uitmeten van den grond, het vervaardigen van kaarten, het aanleggen en onderhouden van een communicatieweg, het betalen van akkergelden zijn dezelfde als bij den grooten landbouw.

Uitgifte van domeingrond in huur en in gebruik.

Onder het bestuur van den gouverneur a.i. De Kanter werd bij Publ. van 24 Juni 1842 (G.B. no. 9) voornamelijk in het stadsdistrict (Paramaribo) bij voortdoring voor de ingezetenen de gelegenheid opengesteld tot verkrijging van een tijdelijke concessie of van een zoogenaamd *permit* (sedert 1844 telkens voor 5 jaar) om kosteloos een stuk land in bewerking te nemen als kost- en kweekgrond. De uitgifte werd bevorderd door premies. De gouverneur Van Raders breidde bij Publ. van 13 Juli 1846 (G.B. no. 8) de regeling uit tot de geheele kolonie, maar de uitgifte had niet meer kosteloos plaats. Voorloopig zou de oppervlakte een bunder Nederl. landmaat zijn, onverminderd het dadelijk toestaan van meerdere aaneengrenzende bunders in de gevallen waarin zulks oirbaar zou worden beschouwd. De huur zou ten minste 3 en ten hoogste 10 jaren loopen, met behoud van het recht voor de erven of rechtverkrijgenden om 3 maanden vóór het verstrijken van den huurtijd, den grond op nieuw te pachten. Verzoeken om uitbreiding werden ingewilligd zoo de reeds verkregen grond bebouwd was. De huurprijs bedroeg f10 per jaar en per bunder, waarvan (Publ. van 19 Dec. 1855 G.B. no. 19) voor één of meer jaren geheele of gedeeltelijke vrijstelling kon worden verleend

In afwachting van een nadere regeling der domaniale aangelegenheden werden bij res. van 27 Dec. 1888, La B. no. 8343, eenige regels vastgesteld voor de uitgifte van landbouwperceelen. Deze zouden niet kleiner zijn dan 2 H.A. Geen perceel zou aan meerdere personen te zamen worden uitgegeven; in

centrale, door het gouvernement gestichte 'vestigingsplaatsen' zou geen land in eigendom kunnen worden verkregen.

Daar men met de regeling van 1863 niet veel had bereikt, omdat de immigranten na afloop van hun contract repatrieerden, werd bij verordening van 19 April 1895 (G.B. no. 24) bepaald dat immigranten na boëindiging van hunne werkovereenkomst ingepolderd land kunnen verkrijgen, zonder daardoor hun recht op vrijen terugvoer te verliezen. Bij afziening van dit recht ontvangen zij een premie van f100. (Zie IMMIGRATIE).

Het bestuur, de verkrijging van domeinland voor den kleinen landbouw wenschende te vergemakkelijken, bepaalde bij res. van 2 Maart 1900 La B. no. 1669, dat de huurder van onbebouwden domeingrond vrijstelling van huur zal genieten gedurende twee jaren, het derde jaar den halven huurprijs zal betalen en daarna de gewone huur van f10 per H.A. Ter gemoetkoming aan den wensch der creolenarbeiders om te deelen in de voorrechten aan landverhuizers en immigranten toegekend werd de res. van 2 Maart 1900 gewijzigd bij die van 3 Febr. 1908 en de volgende nieuwe schaal vastgesteld voorde huren:

	op vestigingsplaatsen.	buiten vestigingsplaatsen.
1e jaar	-	-
2e jaar	f1	f1
3e jaar	f2	f1
4e jaar	f4	f2
5e jaar	f6	f2
6e jaar	f8	f4
7e jaar	f10	f6
8e jaar	f10	f8
9e jaar enz.	f10	f10

Een ontwerpverordening den 15en Jan. 1914 bij de Kol. Staten aanhangig gemaakt bepaalt dat gronden, bestemd voor den landbouw, bij eerste uitgifte in gebruik worden afgestaan, met vrijstelling van grond- of andere lasten aan alle categorieën van ingezetenen gedurende zes jaren.

De Suriname-commissie heeft in haar rapport verschillende gebreken aangewezen zoowel in de regeling van de uitgifte voor den grooten als in die voor den kleinen landbouw, gebreken die, naar de meening der commissie, een behoorlijk landbouw-crediet in den weg staan. Volgens art. 152 van het Reg. Regl. geschieden deze regelingen bij de wet en bij gebreke van deze, bij Koloniale verordening. De commissie acht het oogenblik aangebroken dat de Nederlandsche wetgever deze gewichtige aangelegenheden, waarvan de regeling bezwaarlijk door den kolonialen wetgever naar eisch kan geschieden, ter hand neme. De Minister van Koloniën benoemde bij res. van 19 Maart 1913 afd. B. no. 13 eene commissie, om te dienen van advies omtrent de door de Suriname-Commissie bepleite herziening van de Surinaamsche wetgeving betreffende het beheer der domeinen en de uitgifte van gronden en om c.q. de vereischte voorstellen in verband daarmee in te dienen. In het in December 1914 verschenen rapport, waarvan de inhoud zich niet leent tot een kort overzicht, vereenigt de commissie zich met vele der voorstellen van de Suriname-commissie.

Bij de vorenstaande beschouwingen werd geen rekekening gehouden met enkele bij bijzonderen maatregel gedane uitgiften van land in het groot, ten doel hebbende den algemeenen welstand van de kolonie door aanlokking van het groot-kapitaal te bevorderen. Als zoodanig kunnen worden genoemd de concessies verleend aan de heeren Mr. H. Benjamins en W.L. Loth op grond van de verordening G.B. 1886 no. 19, aan de Maatschappij Suriname (G.B. 1899 n° 35. Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 314) aan den heer J.Ö. Harken (G.B. 1899 no. 41. Zie TABAK) en aan den heer C.A.J. Struycken de Roysancour bij beschikking van den Gouverneur van 28 Februari 1913 no. 866.

Omtrent de uitgifte van gronden in concessie voor exploitatie van balata, van delfstoffen en voor houtkap zie men de artikelen BALATA, BOSCHBEHEER, GOUD-INDUSTRIE en MIJNWETTEN.

Zie voorts de artikelen ONTEIGENING en WATERSCHAPPEN.

Litt. Mr. J.J. Hartsinck. *Beschr. v. Guiana*, Amst. 1770. - Elias Luzac, *Hollands Rijkdom*, Leiden 1780. - J.R. Brodhead. *Documents relative to the colonial history of the State of New-York etc.* Albany 1853-61. Dl. I-XI. - P.M. Netscher, *Les Hollandais au Brésil*. La Haye, 1853. - *Idem* *Geschiedenis van de koloniën Essequibo, Demerary en Berbice*. 's-Gravenh. 1888. - *Verslagen van het Geschied-, taal- land- en volkenk. Genootsch. van Curaçao*. Amst. 1897-1903. - J.H.J. Hamelberg, *De Nederlanders op de Westindische Eilanden*. 1901-1909. - *Idem*. *Documenten*. - Joh. E. Elias. *De Vroedschap van Amsterdam*. Haarlem 1903-1905. - R.H. Rijkens. *Curaçao*. Tiel 1907. - *Gegevens betreffende Suriname, verzameld door de Ned-Comm. voor de Wereldtentoonst. te Brussel in 1910*. Amst. 1910. - *De economische en financiële toestand der Kolonie Suriname. Rapport der Commissie benoemd bij besluit van den Min. v. Koloniën De Waal Malefijt van 11 Maart 1911*. Afd. B. no. 56. 's-Gravenh. 1911. - *Bijlagen 2e Kamer, zitting 1912/13*, 294 n° 4. - A.G. van Wieringen. *Geschiedenis der belastingen in de kolonie Suriname*. 's-Gravenh. 1913. - Mr. D. Fock. *Over de kolonie Suriname*. Baarn 1914. - Mr. G.J. Fabius. *Het Leenstelsel der Westindische Compagnie*. *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië*, Dl. 70 1915.

G.J.F.

Groningen.

Zie EUROPEESCHE KOLONISATIE en SARAMACCA-RIVIER.

Gron-posrin,

N.E. Zie PORTULACA OLERACEA en GROENTEN.

Grons,

PAP. Zie HAEMULON SCIURUS.

Groot-chatillon.

Zie LEPRA.

Groote landbouw.

Zie LANDBOUW.

Gros michel.

Zie BACOVEN.

Groupers.

Volksnaam in West-Indië voor visschen uit eenige geslachten der Serranidae.

Grunters

of Knorvisschen. Volksnaam in West-Indië voor visschen uit de familie der Haemulidae.

Gruyter (mr. Willem de),(

Zie GOUVERNEURS.

Guajacum officinale

L. Fam. Zygophyllaceae. *Wajakaa*, BEN. E. *Pokhout*. Boom met viertallige, veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes leerachtig zijn; de bladsteel is een weinig gevleugeld. Om de mooie blauwe bloemen ook in Suriname als sierplant gekweekt. De vruchten zijn van twee vleugels voorzien. Het kernhout bevat veel hars, die in den handel voorkomt als *guajakhars*. Het hout is zeer zwaar en hard. Van de Benedenw. Eilanden heeft eenige uitvoer van het hout plaats.

Guajacum sanctum

L. Fam. Zygophyllaceae. *Boeloebarie*, *Wajakaa maatsjoe*, *Wajaaka sjimarón*, BEN. E. *Beera*, BON. Boom met zestallige veervormig

samengestelde bladeren; verder wijkt deze soort af van *G. officinale* door de drie of vierdeelige vruchten waarvan elk hokje voorzien is van een zeer smallen vleugel; het uiterlijk van de twee boomen is, ook al door de grootte der blaadjes, zeer verschillend.

Guarea grandiflora

D.C. Fam. Meliaceae. *Koejaké-hoedoe*, N.E. Een in het lage land voorkomende boom met groote bloemen, veel bezocht door de *koejaké* (*Ramphastos*), die op de vruchten aast.

Guarea gomma

Pulle. Fam. Meliaceae. *Gomma* N.E. Een groote boom met breedten kroon en sterk gespleten schors. Het hout wordt niet gebruikt.

Guave,

SUR. Zie PSIDIUM GUAJAVA.

Guaveberry,

BOV. E. Zie EUGENIA FLORIBUNDA.

Guavetree,

BOV. E. Zie PSIDIUM GUAJAVA.

Guazuma ulmifolia

Lam. Fam. Sterculiaceae. *Goeaazoema*, BEN. E. Hooge boom met zeer scheef gevormde tot 9 cm. lange bladeren waarvan de rand zeer onregelmatig getand is; aan den top van den bladsteel ontspringen 5-9 hoofdnerven; de vruchten ter grootte van een druif zijn bedekt door kegelvormige wratten. Gekweekt.

Guettarda parviflora

Vahl. Fam. Rubiaceae. *Wild cherry*, BOV. E. Heester met tot 2,5 cm. lange glimmende gaafrandige tegenoverstaande bladeren en in dichotoom vertakte bloeiwijzen geplaatste bloemen.

Guettarda scabra

Lam. Fam. Rubiaceae. *Candle wood*, *Wild guave*, BOV. E. Boom met tegenoverstaande kortgesteelde bladeren voorzien van steunblaadjes; de eivormige bladeren zijn aan de onderzijde viltig behaard; de takken zijn zeer regelmatig geplaatst, dikwijls in elke oksel van de bladeren één; de bloemen staan in kopjesvormige bloeiwijzen.

Guiana, guyana of guayana.^{aant.}

Omtrent den oorsprong van den naam bestaat onzekerheid. Volgens Colonel George Earl Church - The Encyclopaedia Britannica, eleventh edition, 1910 en Aborigines of South America, London 1912, blz. 61 - zou de naam afkomstig zijn van een Indiaanschen stam, bij de ontdekking van Guiana daar gevonden en door de oude schrijvers Guianà's, Goyaná, Guayana, Goaná, (meervoud Goaynazes, Goayanazes en Guyanazes) genoemd welke naam waarschijnlijk 'broeders' of 'verwanten' beteekent. De Roucoujennes van Fransch Guiana noemen zich zelf, volgens Church, Ouayana's of Gouayanos. (Zie ook BOVENL. INDIANEN, blz. 171). Volgens anderen - James Rodway b.v. - zou de naam samenhangen met *wina* of *guina* = water.

Oude schrijvers en kartographen noemen de landstreek ook *Caribania* en *De Wilde Kust*, terwijl in sommige van de alleroudste stukken van de 16de eeuw op het Rijksarchief, die kust ook *Peru* genoemd wordt; de kaart van Firnao Vaz Dourado (1564), door Church aangehaald, noemt het noorde ijk gedeelte van Zuid-Amerika met inbegrip van het tegenwoordige Britsch Guiana *Oost Peru*. (Zie over de ontdekking van Guiana het art. HANDEL EN SCHEEPVAART. SURINAME).

Guiana, een gedeelte van het vaste land van Zuid-Amerika, wordt begrensd ten N. door den Atl. Oceaan en de Orinoco, ten O. door den Atl. Oceaan, ten Z. door de Amazone en de Rio Negro en ten W. door de Orinoco en de Cassiquiare. Daar tusschen Rio Negro en Cassiquiare waterverbinding bestaat is dit uitgestrekt gebied als het ware een groot eiland, dat min of meer een ovaal vormt waarvan de groote as - van O.Z.O. naar W.N.W. - bijna 20 graden beslaat, terwijl de gemiddelde breedte van N.N.O. naar Z.Z.W., bijna 10 graden bedraagt. Dit groote gebied is verdeeld in Venezuelaansch (vroeger Spaansch), Britsch, Nederlandsch, Fransch en Braziliaansch (vroeger Portugeesch) Guiana. Naar schatting zijn oppervlakte, bevolking en bevolkingsdichtheid dezer deelen als volgt:

	K.M².	Bevolking.	Bevolk. dichtheid.
Venez. Guiana	450.000	150.000	0,33
Britsch Guiana	230.000	300.000	1,30
Nederl. Guiana	160.000	98.000	0,51
Fransch Guiana	79.000	50.000	0,63
Braz. Guiana	300.000	50.000	0,17
	-----	-----	-----
	1219.000	648.000	0.53

Britsch. Nederl. en Fransch Guiana vormen de eenige Europeesche koloniën op het vaste land van Zuid-Amerika; in belangrijkheid volgen zij in genoemde orde.

Evenals het Amazone-dal is Guiana een land van bosch en stroom. Het kustland is over het algemeen een alluviale vlakke, grootendeels beneden hoogwaterpeil, langs de zee omzoomd door *Avicennia nitida* (zie aldaar) en langs de oevers der benedenrivieren door *Rhizophora Mangle* (zie aldaar en onder PLANTENGROEI, SURINAME). Het laagst is de Orinoco-delta. De kust van Fransch Guiana is hooger en daar vóór liggen rotsachtige eilanden. Door de sterke, langs de kust gaande westelijke zeestroom - die het rivierslib voortschuift, zoodat banken voor de riviermondingen worden gevormd en het mondingsgebied der rivieren, voor zoover ze niet een zeer krachtigen stroom hebben, naar het westen ombuigt - verandert de kustlijn voortdurend van richting en gedaante. In het land wijzen zand- en schelpstritsen de vroegere kustlijnen aan. Door indijking en draineering van dit lage en buitengemeen vruchtbare kustland is de aanleg van plantages mogelijk geworden.

Naar het zuiden toe rijst het land langzaam, opeenvolgende terrassen vormende, waaraan de tallooze in bijna al de rivieren voorkomende watervallen hun ontstaan danken.

Door de rivieren wordt Guiana in een reeks berglandschappen verdeeld, waarvan sommige het karakter van gesloten ketenen hebben. De hoogste gebergten vindt men daar waar Britsch Guiana aan Venezuela en Brazilië grenst. De hoogste top (2600 M.) is hier de merkwaardig gevormde steile tafelberg Roraima. Naar het oosten toe wordt het bergland lager en het gebergte dat de waterscheiding vormt tusschen de drie Europ. koloniën en Brazilië is waarschijnlijk nergens hooger dan 400 M. Tusschen dit Zuidelijke grensgebergte en de kust verheffen zich ketenen met veel hooger toppen.

Een groot aantal grootere en kleinere rivieren doorsnijden dit waterrijke land; de grootste zijn de naar het noorden stroomende Caura en Caronie, zijrivieren van de Orinoco, de eveneens naar het noorden gerichte Essequebo, Corantijn, Marowijne en Oyapoc, die in den Atl. Oceaan uitmonden en de naar het zuiden loopende Yari en Paroe, zijrivieren van de Amazone. Wegens de watervallen zijn de meeste dezer rivieren in haar midden- en bovenloop alleen bevaarbaar voor vaartuigen welke over de vallen gesleept kunnen worden. Het noordwesten van Britsch- en het noordelijk gedeelte van Nederl. Guiana zijn doorsneden door tal van kanalen, die natuurlijke waterwegen door de zwampen vormen,

bevaarbaar voor kleine vaartuigen, waardoor men van de eene rivier in de andere kan komen. De talrijke machtige stroomen voeren groote hoeveelheden plantendeelen, klei en zand, drijvende waterplanten en omgevallen boomen mede, waardoor in de rivieren eilanden gevormd worden. Het uitstroomende water kleurt mijlen ver de zee vuilgeel of groen.

Meren komen in Guiana niet voor, wel diepe zwampen, die in den regentijd zeer in uitgebreidheid kunnen toenemen en dan op meren gelijken. (Zie over het meer Amucu het art. ELDORADO).

In natuurschoon wordt Guiana door geen ander land overtroffen. Tot de machtigste landschapsbeelden behooren de 740 voet hoge Kaieteurval in de Potaro-rivier in Br. Guiana en de reeds genoemde tafelberg Roraima.

Ofschoon de bodem van Guiana overal de bewijzen vertoont van machtige vulkanische verschijnselen in vroegere geologische tijdperken, is er niets dat wijst op recente vulkanische werking. Guiana schijnt thans nagenoeg geheel vrij te zijn van seismische storingen; de lichte aardbevingen, die nu en dan waargenomen worden vinden waarschijnlijk haar oorsprong in de naburige vulkanische gebieden.

Guides.

Zie KRIJGSMACHT, SURINAME.

Guillotinos.

Zie MUNTWEZEN, CURAÇAO.

Guinea corn,

BOV. E. Zie ANDROPOGON SORGHUM.

Guineagrass,

SUR. Zie PANICUM MAXIMUM.

Guineagrass,

BOV. E. Zie PANICUM MAXIMUM.

Guinea tamarind,

BOV. E. Zie ADANSONIA.

Guinea-worm of medina-worm. ^{aant.}

Deze draadworm, de *Filaria medinensis* of *Dracunculus Persarum* (Zie VERMES) kwam in vroeger jaren in Suriname en op Curaçao veelvuldig voor. Bij den mensch leeft hij in het onderhuidsche celweefsel, in alle deelen van het lichaam, het meest aan de beenen, zeldzaam aan het hoofd. Deze parasiet, waarvan alleen het wijfje bekend is, kan tot 3 M. lang worden, en heeft de dikte van een vioolsnaar. Ze veroorzaakt soms hevige pijnen al dan niet gepaard met een eigenaardige koorts, die men *wormkoorts* noemde, en niet zelden met hevige toevallen. Om den worm uit de huid te verwijderen greep men den kop wanneer die uit de huid te voorschijn kwam en wikkelde het dier langzaam en voorzichtig op een stokje, welke bewerking soms vele dagen duurde. Knapte de worm af, dan veroorzaakte het achterblijvende deel kwaadaardige gezwellen.

Volgens Hartsinck, II, 914 en 915 waren in Suriname vele neger-slaven door dezen parasiet bezocht. Stedman, Reize naar Surinamen, Amst. 1800, III, 262, bevestigt dit en voegt er bij dat sommige lieden met zeven of acht van die wormen tegelijk gekweld waren. B. Hussem, een scheepsdokter, die omstreeks 1750 Curaçao bezocht - zie zijn 'Aanmerkingen betreffende den Dracunculus', Verh. uitgeg. door het Zeeuwsch Genootsch. d. Wetensch. te Vlissingen, 2e deel, 1771 blz. 443-464 - deelt mede, dat daar de blanken zoowel als de zwarten van beide seksen werden aangetast en dat het aantal gevallen op de schepen soms $\frac{1}{3}$ der bemanning bedroeg. Hij was van meening dat de worm op Curaçao inheemsch was. Waarschijnlijker is, dat de parasiet met de slavenschepen is overgebracht; hiervoor pleit de omstandigheid, dat na ieder slaventransport het getal lijdens grooter werd, terwijl de gevallen langzamerhand verminderden toen de slavenhandel ophield. Volgens Simons, Besch. van het eiland Curaçou, 1868, blz. 118, was er sedert jaren geen spoor van de ziekte meer over en Dr. Van Leent, La Guyane néerlandaise, Paris 1881, schreef dat de Guineaworm in Suriname niet anders werd waargenomen dan bij pas van de Kust van Guinea aangebrachte negers. Hussem deelt mede, dat de worm op Curaçao *Bietje de Pia* en in Suriname *Rijn Bie* (?) of *Regenworm* of ook wel *Guineesche worm* heette.

Men heeft hier met een dier zeldzame gevallen te doen dat een ziekte uit een land verdwenen is, zonder hulp van de medische wetenschap.

Gum tree,

BOV. E. Zie BURSELA SIMARUBA.

Gundlachia domingensis

A. Gray. Fam. Compositae. *Taaja*, BEN. E. Kruid of heestertje met spatelvormige leerachtige bladeren; de bloemhoofdjes staan in een vlakke schermvormige bloeiwijze aan het eind van een hoofdstengel waaronder de bladeren dicht opeen staan.

Gustavia augusta

L. Fam. Lecythidaceae. *Aripawana* AROW. (?) *Stinkhout*, SUR. *Watra-mamabobí*, N.E. Een langs de rivieroeveren veel voorkomende boom met groote witte bloemen en stinkend, niet bruikbaar hout.

Gustavia pterocarpa

Poit. Fam. Lecythidaceae. *Hoogland-tapoeripa*, SUR. Een tamelijk kleine boom, veel gelijkend op de *G. augusta* maar met kleinere bladeren en gevleugelde vruchten. Het hout wordt niet gebruikt.

Guts.

Naam op St. Eustatius voor diepe ravijnen, door de regens uitgeslepen en bezaaid met bergpuin.

Gymnophthalmus quadrilineatus.

Een mooi gekleurd hagedisje, tot de familie der Tejidae behorende, met een slank lichaam, een tamelijk dikke staart, die geleidelijk in het lichaam overgaat, en tamelijk korte ledematen. Oogleden treft men bij het geslacht GYMNAPHTHALMUS niet aan. De rugzijde is donkerolijfkleurig met aan iedere zijde twee geelachtige overlangs loopende strepen: de bovenste loopt van de punt van den snuit boven over het oog, langs de zijden van den rug tot op den staart, de benedenste loopt, op de bovenlip beginnende, over de oopening boven den voorpoot langs de zijde tot aan den achterpoot. Het achtereinde van den staart is roodachtig gekleurd. Hals en buik grijs met zwarte vlekjes. Wordt op Curaçao aangetroffen.

Gymnotus carapo

L. (Syn. *GYMNOTUS FASCIATUS* Pall.) *Logo-logo*, N.E. Fam. Gymnotidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname; zuidelijk tot Rio de La Plata en San Francisco. De oogen zijn zeer klein, de onderkaak steekt vooruit. De voorste neusgaten zijn wijd en zitten in de bovenlip. Er is geen rugvin en geen staartvin. De aarsvin is lang. De aarsopening onder de kieuwopening. De visch is donker gekleurd; de jongen hebben onregelmatige donkere dwarsbanden, die met het ouder worden tot plekken uiteenbreken.

Gynandropsis pentaphylla

D.C. Fam. Capparidaceae. *Akaja*, N.E. *Jeerba kaaja*, BEN. E. *Massamby*, BOV. E. Hoogopgroeïend kruid met handvormig-samengestelde vijftallige bladeren; bloemen met buiten de bloemkroon uitstekende meeldraden; vrucht zeer lang gerekt.

Gynerium sagittatum

P.d.B. Fam. Gramineae. *Pijlgras*, SUR. *Peiri*, N.E. *Kamaroea*, KAR. Een hoog opschietend pluimgras met krachtigen halm, waarvan de Indianen pijlen en de jongens het geraamte voor vliegers vervaardigen. De plant lijkt op suikerriet en wordt daarom ook wel eens *wild suikerriet* genoemd.

H.**Haabriman,**

BEN. E. zie DACTYLOCTENIUM.

Haai.

Zie CARCHARHINUS.

Haas,

SUR. Zie COELOGENYS.

Habon,

PAP. Zie RYPTICUS.

Haddock.

Zie BAKKELJAUW.

Haematoxylon brasiletto^{aant.}

Karst. Fam. Leguminosae. *Brazieja*, *Campesji*, BEN. E. *Logwood*, BOV. E. Boompje, met grillig gevormden stam, door de vele diepe groeven daarin. Samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes wigvormig zijn en aan den top diep ingesneden. In het voorjaar is de boom één bouquet van heldergele bloemen. Het hout, als verfhout gebruikt, wordt af en toe nog uitgevoerd. Vroeger werd dit verfhout in schoeners geladen en gedurende de reis door de bemanning fijn gemalen. Thans is de boom schaarsch op Curaçao en de prijs sterk gedaald. (Zie ook GRONDPOLITIEK, blz. 337.)

Haemulon album

C. & V., *Margate fish*, ST. EUST. Fam. Haemulidae. Zeevisch. Verspreiding West-Indië, van Florida Keys tot Brazilië. Zijn ruglijn is sterk gebogen en hoog, zijn buiklijn recht. Het stekelige gedeelte van de lange rugvin weinig langer dan het zachte, stralige

deel. De aarsvin kort, met drie stekels, waarvan de eerste kort. De staartvin gevorkt. De mondspleet niet zeer wijd, het oog middelmatig groot. Volwassen individuen parelwit, aan de bovenzijde iets olijfkleurig met aan de basis van enkele schubben onduidelijke stipjes; deze ook onder aan de zijkanten van het lichaam. De mond van binnen oranjekleurig, de lippen en een zwakke plek aan iedere zijde van den mond lichtgeel, een donkere schaduw onder den rand van het voorkieuwdeksel, de vinnen licht olijfkleurig, de zachte rugvin iets donkerder. Jonge individuen met duidelijk zwarte vlekjes, deze met parelkleurigen rand, een op iedere schub van rug en zijkanten, alsook een zijband; vlekjes en band verdwijnen bij den dood. Een belangrijke voedselvisch, die twee voet en meer bereikt.

Haemulon carbonarium

Poey. Een knorvisch. Fam. Haemulidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië en de Bermudas, zuidelijk tot Brazilië. De kleur is blauwachtig grijs met 7 of 8 hoog kopergele strepen; die boven de zijlijn loopen horizontaal, die onder de zijlijn een weinig gebogen; deze volgen de richting der rijen schubben. De strepen zijn smaller dan de tusschenruimten van de grondkleur. Drie der strepen boven de zijlijn, drie of vier er onder; deze bleeker. De staartvin zwartgeel aan het einde. De zachte rugvin, de aarsvin en de buikvinnen geelgrijs met zwarte einden. De stekelige rugvin blauw, hooggeel aan voet en bovenrand en eene gele streep langs het midden. De borstvin effen gekleurd, met een gelen band aan den voet. Hij kan tien duim lang worden.

Er zijn meerdere soorten grunters of knorvisschen; bij Curaçao wordt eene kleine haemulonsoort gevangen met breede strepen, die aldaar *taki-taki* genoemd wordt, doch op de bovenwindsche eilanden *toc-toc* heet. Eene geel en bruin gestreepte vrucht draagt op Curaçao ook den naam *taki-taki*.

Haemulon sciurus

(Shaw) Jord. Fam. Haemulidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, Florida Keys tot Brazilië. Een mooie, algemeen voorkomende visch, die 18 duim lang kan worden. Het lichaam is ovaal, de schubben zijn middelmatig groot, boven de zijlijn in schuine rijen geplaatst, onder de zijlijn in bijna horizontale rijen. De staartvin is gevorkt. De kleur is hoog kopergeel, aan den onderkant bijna niet lichter, kop en lichaam met twaalf duidelijke, weinig golvende, hemelsblauwe lengte streepen, ieder met een zeer smallen donker olijfkleurigen rand. De eerste streep onder het oog is gevorkt en sluit eene ovale plek van de grondkleur in. Er is eene donkere vlek onder den hoek van het voorkieuwdeksel. De stekelige rugvin is omrand en beschaduwd met geel, het vlies meest blauwachtig, de zachte rugvin is geel. De staartvin is geel, de borstvinnen bleek geel, aarsvin en buikvinnen hooggeel.

Haemulon-soorten worden in het Papiamentsch *Grons*, *Koviko* en *Rooibekkie* genoemd.

Haften.

Zie AGNATHA.

Hagedissen.

Zie LACERTILIA.

Hague bush,

BOV. E. Zie CLERODENDRON ACULEATUM.

Hairy plum,

BOV. E. Zie HIRTELLA.

Hake.

Zie BAKKELJAUW.

Halfhide (Julius Johannes),

geb. in Suriname 22 Sept. 1856, op reis naar Nederland overl. 24 Sept. 1911, legde te Paramaribo in Febr. 1879 het examen als districtsgeneesheer af, in Sept. d.a.v. dat van stedelijk heelmeester en in Sept. 1880 dat van verloskundige. Na in verschillende districten de geneeskundige praktijk te hebben uitgeoefend vertrok hij in Juni 1897 met verlof naar Nederland en legde in Mei 1898 met goed gevolg het artsexamen af. In Dec. 1898 was hij in Suriname terug en hervatte hij zijne praktijk. Behalve tal van artikelen in de Surinaamsche bladen verschenen van zijne hand: De landbouwcrisis in de kolonie Suriname, Param. 1905; De kleine landbouw in de kolonie Suriname, Param. 1906; Het adres van de broodelooze planters, Haarlem 1906; De middenstand en de kleine landbouw, Haarlem 1907; Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen; in zes stukken, Haarlem 1909/1911.

Halfvleugeligen.

Zie RHYNCHOTA.

Halivaten.

Zie MATEN en GEWICHTEN.

Hamerhaai.

Zie SPHYRNA.

Hand,

SUR. Onderdeel van een *bos* (tros) bacoven of bananen, bestaande uit een aantal 'vingers'.

Handel en scheepvaart.^{aant.}

A. Suriname.

In 1499 ontdekte Alonso de Ojeda, een tochtgenoot van Columbus, vergezeld van Amerigo Vespucci, de kust van Guiana, ongeveer ter hoogte van den Marowijne-mond. Hij zeilde verder in N.W. richting, langs de mondingen der Surinaamsche rivieren, zonder deze te exploreeren. In Jan. 1500 landde een andere tochtgenoot van Columbus, Vincent Janez Pinzon, aan de N.O. kust van Brazilië en zeilde langs de geheele kust van Guiana tot aan de Orinoco. De op de ontdekking van Guiana gevolgde tallooze, mislukte tochten der Spanjaarden, Duitschers, enz. hadden ten doel Eldorado (zie aldaar) te ontdekken en gingen meerendeels van de Orinoco uit. Een uitzondering daarop maakte een vereeniging van Zeeuwsche kooplieden, die in 1580 schepen naar Guiana's kusten zond om handel te drijven, waartoe

hun bij Resolutiën der Algemeene Staten van 10 en 14 Juni en 7 en 22 Juli 1581 bijzondere voorrechten werden toegestaan. Walter Raleigh, die in 1595 drie schepen uitrustte, en vergezeld van de kapiteins George Gifford en Lawrence Keymis, een reis naar Guiana ondernam, beoogde weer de ontdekking van het goudland. Ook deze tocht ging van de Orinoco uit.

Op zijn tweede reis (1596) voer Keymis de Corantijn op tot Oreala. In zijne reisbeschrijving geeft hij de namen op van de door hem ontdekte rivieren, waaronder de meeste Surinaamsche. Een ander, eveneens door Raleigh uitgerust schip, onder bevel van Leonard Berrie, bezocht in het begin van 1597 de Marowijne. Raleigh zelf voer in hetzelfde jaar de Corantijn op tot aan den eersten waterval. Ofschoon niet met dit doel ondernomen, had op deze reizen eenige ruilhandel met de inboorlingen plaats.

Raleigh's reisbeschrijving lokte vele schepen naar de kusten van Guiana, want terwijl vóór dien deze kust weinig bezocht werd, ziet men in de vier jaren, volgende op de verschijning van het boek, Hollandsche, Fransche en Engelsche schepen handel drijven in de voornaamste rivieren en van de inboorlingen letterhout, orleaan, tabak en andere landsproducten en ook hangmatten inruilen tegen ijzerwaren, lijnwaden, kralen en andere snuisterijen.

Tusschen 1595 en 1600 zien wij Balthazar de Moucheron, Adriaan Hendriksz ten Haeff (Middelburg), Van der Veken, Wissel en Van der Haagen (Rotterdam), Bickers, Wesselaar en de Witsens (Amsterdam) schepen uitrusten tot het drijven van handel op de Wilde Kust.

A. Cabeliau maakte als commies-generaal een tocht mede, die in Dec. 1597 met 2 sloopjes van 80 en 60 ton uit Brielle ondernomen werd. Op de kust van het tegenwoordige Fransch Guiana ontmoette hij een Engelsch en 4 Amsterdamsche schepen. Met 2 van deze laatste kwam hij overeen om tezamen de geheele kust tot aan de Orinoco te bezoeken, ten einde handel te drijven. Zij deden in 1598 de meeste rivieren tusschen de Amazone en de Orinoco aan, o.m. de Marawini (Marowijne), Surinamo, Saramo (Saramacca), Companama (Coppename) en de Curetini (Corantijn).

De gewone route der schepen naar de Wilde Kust was: eerst naar een der Kaapverdische eilanden om water in te nemen; van daar met de N.O. passaat naar den mond van de Amazone of iets noordelijker. Daar land gemaakt hebbende, konden zij met wind en stroom mede in N.W. richting de geheele kust afzeilen; terugkeeren langs de kust was voor zeilschepen zoo goed als ondoenlijk.

De scheepskapiteins hadden de gewoonte op bepaalde punten in de rivieren agenten achter te laten, die voor het bijeenbrengen van een lading moesten zorgen tegen den tijd dat het schip terugkwam. Het wachten op een lading zou, hoewel de schepen klein waren, te lang duren. Zoo blijkt uit een mededeeling van Mr. Dr. S. van Brakel (zie *Litt.*) dat er reeds in 1613 een Amsterdamsche factorij aan de Suriname-rivier, op het dorp Parmurbo (of Parmarbo) bestond. Ook vinden wij melding gemaakt van een kleine Hollandsche nederzetting met een tabakaanplant aan de Corantijn, die in 1613 door de Spanjaarden werd overvallen en verwoest. (Rodway, Guiana, blz. 47).

Hoewel er dus tegen het eind van de 16e en het begin van de 17de eeuw eenige scheepvaart uit Nederland naar de kust van Guiana bestond, is een meer geregelde vaart op deze streken begonnen met de oprichting in 1621 van de Westindische Compagnie, die voor 24 jaar den alleenhandel verkreeg op de Westkust van Afrika, de kusten van Amerika en de tusschen beide werelddeelen gelegen eilanden.

Voor de kust van Guiana beteekende deze scheepvaart aanvankelijk weinig en bleef zich bepalen tot ruilhandel met de Indianen. Zoo zien wij bij David Pietersz.

de Vries (zie *Litt.*) die in 1634 Guiana bezocht, melding gemaakt van een schip van Vlissingen, de Packemack, dat in de Commewijne 15 à 16 last letterhout had ingeladen.

Even als geheel Guiana is Suriname steeds schaars bevolkt geweest. De omringende landen waren en zijn nog steeds weinig ontwikkeld. De centra van beschaving lagen ver af en waren moeilijk te bereiken. De voorwaarden voor den handel waren dus ongunstig. Deze heeft zich daarom moeten bepalen tot uitvoer van landbouwproducten en boschproducten en invoer van benodigdheden ten directen verkoop aan verbruikers. De geschiedenis van den handel en de scheepvaart loopt dan ook evenwijdig met die van den landbouw, zoo zelfs dat men uit den loop van de scheepvaartbeweging het op- en neergaan van den landbouw kan leeren kennen.

Zoolang er geen vaste Europeesche nederzettingen waren, die landbouwproducten voor uitvoer verbouwd, kon er geen sprake zijn van eenige scheepvaart van beteekenis. Omtrent de eerste nederzettingen zij verwezen naar het artikel SURINAME, GESCHIEDKUNDIG OVERZICHT. Met de volkplanting van Willoughby in 1650 begint de blijvende vestiging van Europeanen in Suriname en reeds spoedig de uitvoer van landbouwproducten, voornamelijk tabak en suiker. Suriname was de eerste landbouwkolonie in Guiana.

De Engelschen vonden, bij hunne komst, in de Commewijne een kleine nederzetting van Nederlanders (door hen *Flamands* genoemd) die daar handel dreven met de Indianen en van Joden in de Boven Suriname, die er reeds kort na 1632 uit Holland en Italië gekomen waren, waarbij zich in 1644 Joden uit Brazilië onder David Nassy hadden gevoegd. (Zie ISRAËL. GEMEENTEN.) Deze Flamands en de Joden waren gewoon hunne waren te verzenden met Hollandsche schepen, die er nu en dan kwamen. Anthony Rowse (de eerste Gouverneur van Willoughby's kolonie) die de Akte van Navigatie (1651) wilde handhaven, verwekte hierdoor bij deze kolonisten groote ontevredenheid. Dit is de eerste belemmering van den handel, die twee eeuwen onder allerlei vormen zou voortduren tot groot nadeel van de kolonisten.

Willoughby's kolonie werd in Febr. 1667 door Krijnssen veroverd en hoewel het bezit van Suriname bij den vrede van Breda (31 Juli 1667) aan de Nederlanders was gewaarborgd, zeilde een Engelsche vloot onder John Harmons, na op de kust een convooi te hebben bemachtigd, 18 Oct. 1667 de rivier Suriname op, beschoot het fort en plunderde de kolonie op ergerlijke wijze. Willoughby's zoon Henry kwam met eenige schepen de plundering voortzetten. Hij verwoestte de plantages, stak verscheidene suikermolens in brand en voerde blanken, slaven en goederen weg. In Nov. 1668 nam Krijnssen weder bezit van de kolonie en sedert is Suriname met twee korte onderbrekingen een Nederlandsche kolonie gebleven.

Bij de overneming, na de plundering door Hermons en Henry Willoughby, waren er 23 plantages met 121 'suikerketels', 564 slaven en 324 stuks vee. Bovendien waren er nog ± 150 slaven en eenige

brandewijnketels, behorende aan personen, die geen 'suikerwercken' hadden, totaal 714 slaven, vrouwen en kinderen niet medegeteld. Het geheele getal blanken was iets minder dan 300. Krijnssen rapporteert aan de Staten van Zeeland dat de jaarlijksche opbrengst aan suiker 2.000.000 pond zou hebben bedragen, hadden de plundering en het wegvoeren van slaven niet plaats gehad. Nu schatte hij de opbrengst op 800.000 pond.

Op 6 Juni 1682 deden de Staten van Zeeland, Suriname als hunne kolonie beschouwend, hun eigendom voor f260.000 over aan de West-Indische Compagnie, die op 23 Sept. 1682 van de Alg. Staten een vernieuwd octrooi verkreeg. Op 31 Mei 1683 verkocht de Comp. $\frac{1}{3}$ der kolonie aan de stad Amsterdam en $\frac{1}{3}$ aan Van Aerssen van Sommelsdijk, die als Gouverneur naar Suriname vertrok. De kolonie kwam toen onder het beheer van de *Geoctrojeerde Societeit van Suriname*, zooals de nieuwe eigenaars zich noemden.

Hier staan wij aan het begin van het tijdperk van het monopolie.

In art. XI van het Octrooi werd bepaald dat 'den Handel en Traffique op Suriname, ende van daar indistinctelijk liber en open zal zijn aan alle Inghezetenen van desen Staat, blijvende niettemin geobligeert in conformité van den Octroye van de voornoemde compagnie, de selve Compagnie te erkennen en aan haar bij forme van recognitie te betalen het Last-gelt in 't vierde van deze fundamentele Articulen ge-expresseert.' (n.l. 'drie guldens voor yder last dat een schip groot is, voor uytgaan en ghelycke drie guldens voor inkomen').

Art. XII schreef voor 'dat den Handel en de vaert op en van de voorz. Colonie alleen sal mogen geschieden directelijck uyt en na dese Landen, ende dat oock vervolgens alle de vruchten, waren, en gewassen, nergens heen als directelyck op des Landen sullen mogen werden gezonden, midtsgaders oock alle Behoeften voor de voorsz. Colonie gerequireert, uyt dese Landen, ende nergens anders van daen derwaerts werden gebracht'.

In art. XIII werd bepaald, dat de Compagnie geen goederen van particulieren in hare schepen mocht doen laden en overvoeren 'als alleen in de schepen die slaven daer hebben gebracht.'

De Comp. had den alleenhandel in slaven, doch aan de Societeit werd, met eenige beperkende bepalingen, vrijheid gegeven zelve slaven aan te voeren, mits voor iederen slaaf f15 aan de Comp. betalende.

Met het toenemen van het getal plantages, dat in 1688 reeds 200 bedroeg, nam de scheepvaart snel in omvang toe, hoewel zij, wegens de vele oorlogen in Europa, zeer ongeregeld was en bij convooen moest geschieden.

Berichten omtrent het aantal aangekomen en vertrokken schepen en omtrent den uitvoer vóór 1700 ontbreken, doch er schijnt reeds spoedig veel suiker te zijn gemaakt.

'Wat soorten van Goederen, in koopmanschappen, in de colonie van Zuriname, uit Europa om daar te verhandelen gezonden worden; daartoe een yder in 't particulier vrijheid heeft,' vindt men volledig opgesomd bij Herlin (zie *Litt.*). Uit deze zeer werkwaardige lijst, waarin veel wordt opgesomd dat men niet meer hoort noemen, blijkt dat het reeds toen (1718) in het leven der kolonisten aan weelde niet ontbrak.

Volgens het octrooi moesten alle 'behoefden' voor de kolonie uit Nederland aangevoerd en alle producten naar Nederland verzonden worden. Niet alles wat de kolonisten noodig hadden kon evenwel uit Nederland verkregen worden en niet al hunne producten vonden daar een markt. Reeds ten tijde van Willoughby werd gezouten vleesch en visch - zie BAKKELJAUW - uit Noord Amerika aangevoerd. Melasse wilde men in Nederland niet hebben. Nadat gedurende eerigen tijd de vaart

van Engelsche schepen uit Noord-Amerika oogluikend was toegestaan, werd op herhaalden aandrang van de 'coloniers' en van Gouverneur en Raden, bij Placaat van 25 April 1704 door Directeuren der Societeit de vrijheid toegestaan 'van een kleine buitenlandsche vaart.' Voortaan zouden in Suriname worden geadmitteerd 'de vreemde vaartuigen met paarden' uit Nieuw-Engeland en andere naburige eilanden en gewesten. Deze schepen mochten geen Europeesche manufacturen of landbouwproducten en geene Oost-Indische waren of specerijen aanvoeren; zij brachten gezouten vleesch en visch, spek en meel (zie BLOM) aan. Als retourlading mochten zij niet anders medenemen dan melasse en Surinaamsche brandewijn, gezaagd hout en uit Nederland afkomstige koopmanschappen. Zoowel op den inals op den uitvoer waren zij, behalve de andere scheepslasten, 5 p.c.t. van de waarde verschuldigd. Kort daarna werd aan deze schepen de verplichting opgelegd om bij iedere reis ten minste 6 paarden aan te voeren, omdat deze noodig waren voor de suikermolens.

Omstreeks 1730 ontstond een vrij aanzienlijke handel uit Nederland in steenen, noodig o.m. voor de suikermolens en de sluizen der plantages. Schepen, die steenen aan brachten, hadden recht op een retourvracht van 5 okshoofden suiker of 2500 pond koffie voor elke 1000 steenen; voor plavuizen de dubbele hoeveelheid. De vracht was f6 per 1000 steenen. Het verval der Surinaamsche steenbakkerijen was van dezen invoer het gevolg (Hartsinck, II, 742).

Gedurende den oorlog van 1756-1763 tusschen Engeland en Frankrijk had de kolonie veel overlast van Fransche kapers, die bij den mond der Suriname-rivier kruisten om jacht te maken op de Engelsche schepen uit Noord-Amerika, die naar de kolonie zeilden. Hierdoor ontstond schaarschte aan levensmiddelen en aan paarden en muilezels voor de suikermolens. Gedurende den Amerikaanschen vrijheidsoorlog (1775-1783) waren het Engelsche kapers, die de schepen uit N.-Amerika buit maakten.

De bovengenoemde bepalingen van het octrooi van 1682 werden bij res. van de Alg. Staten van 20 Febr. 1767 niet allen gehandhaafd, maar daarbij werd, om den Nederlandschen scheepsbouw te bevorderen, bepaald dat de schepen in Nederland gebouwd en met Nederlandache victualie voorzien moesten zijn, terwijl de retourlading in Nederland moest worden gelost. Op overtreding van deze resolutie stond een boete van f6000. Bij res. van 11 April d.a.v. werd echter bepaald dat schepen, die vóór 20 Febr. 1767 op de kolonie hadden gevaren, zouden worden gehouden als genaturaliseerd en in deze landen aangebouwd.

Hoe omstreeks dien tijd een bij uitstek bevoegd schrijver oordeelde over 'de nuttigheden, welke ons Vaderland uit zijne Amerikaansche Volkplantingen trekt,' moge blijken uit deze aanhaling:

'Ik zal met stilzwijgen voor bij gaan de groote schatten, welke de Portugeezen uit het Goudrijk Brazil, weleer eene der voornaamste Bezittingen onzer West-Indische Maatschappije overbrengen; maar alleenlijk ten bewijze aanhalen de Colonie van Suriname, die thans een van de aanmerkelijkste tak-

ken van onzen Handel en Scheepvaart uitlevert. Het getal der Schepen, die deeze Kust bevaaren. De boeken der Waaggelden van deeze Stad [Amsterdam] zouden een ieder, die dezelve met eenige oplettenheid naging, daar van klaar overtuigen. Dan zou men zien hoe veel duizenden van Huisgezinnen, alleenlijk door den Bouw en Toerusting deezer Schepen, bestaan; hoe de Handwerken van ons Land hier door als een nieuw Leven krijgen; hoe, door den toevoer van Levensmiddelen, de Akkerbouw en Veehoederij bevoordeeld wordt; hoe door de van daar gebragte vruchten, bestaande in Suiker, Coffy, Cottoen, Cacao, eenige Verfstoffen en schrijnwerkerhout, de buitenlandsche handel opgewakkerd en staande wordt gehouden, en dus de rijkdom in ons Vaderland vermeerderd.' (Hartsinck, I blz. IX).

Van 1750-1775 kon men de waarde van den uitvoer der kolonie op gemiddeld 10 miljoen gulden 's jaars stellen en de vrachtgelden van de Hollandsche schepen op meer dan f800.000 's jaars.

In 1770 nam Amsterdam het aandeel van de familie Aerssen in de kolonie over en werd Suriname als het ware een kolonie van Amsterdam. Amsterdamsche handelshuizen werden de geldschietters (zie NEGOTIATIËN), later de eigenaars van een groot deel der plantages, die hare producten naar die huizen moesten consigneren en al hare benodigdheden van deze betrekken.

In 1775 vertrokken 63 schepen naar het moederland, geladen met 16.204.000 pond suiker, 13.300.000 pond koffie, 144.428 pond katoen en 733.338 pond cacao. De vrachtgelden werden op f1.416.000 geschat.

In de 18de eeuw - schrijft Reesse - was het Suriname, dat het meest heeft bijgedragen tot het steunen van den suikerhandel van ons land, vooral van Amsterdam.

Toen Amsterdam in 1799, bij overdracht, volgens de nieuwe staatsregeling, van zijn bezit aan de natie teruggave vroeg van het bedrag van f964.981 uit de gemeentekas voor de aankopen van zijn aandeel in de kolonie, werd de vordering door het Comité tot de Zaken der W.-I. Koloniën, in een rapport aan den Agent van Financiën der Republiek als te hoog betwist, omdat de stad haar aandeel zoo hoog had betaald, om andere koopsteden als concurrenten te weren. In haar antwoord zeide de Municipaliteit: 'Wij willen geenszins ontveinzen, dat uit den handel van en op de Colonie Surinamen, aanmerkelijke voordeelen voor de Ingezetenen dezer stad zijn voortgevloeid, maar in dit opzicht stonden zij volkomen gelijk met de Ingezetenen van dit Gemeene best.'

In 1818 zeide Graaf Van den Bosch van de West-Indische koloniën 'dat de winsten, die dezelve verschaffen, in vergelijking met het kapitaal daartoe gebezigd, verre overtreffen die van eenigen anderen tak onzes nationalen handels.'

De scheepvaartbeweging tusschen Nederland en Suriname van 1706-1774 blijkt uit de volgende cijfers:

	getal schepen.	gemiddeld per jaar
van 1706-1715	169	17
van 1716-1725	228	23
van 1726-1735	282	28
van 1736-1745	423	42
van 1746-1755	451	45
van 1756-1765	555	56
van 1766-1774	592	59

De tonnenmaat der schepen vindt men niet opgegeven; men mag evenwel aannemen dat deze van lieverlede grooter werd en dan wijzen de cijfers op een gestadige toeneming zoowel van den in- als van den uitvoer.

De op Nederland varende schepen deden gewoonlijk twee heen- en terugreizen per jaar, die op Noord-Amerika konden er drie doen.

Op herhaalden aandrang uit de kolonie besloten Directeuren der Societeit bij res. van 6 Dec. 1783 tot ampliatio van het placaat van 25 April 1704. Aan ingezetenen van Suriname werd toegestaan kleine schepen uitterusten naar naburige landen en Noord-Amerika en in- en uit te voeren alle niet verboden waren. Zij hadden te betalen 2½ pct. van de waarde zoowel bij in- als bij uitvoer. Voor vreemdelingen bleef het recht 5 pct. De overige lasten als voor de schepen uit Nederland.

Jaarlijks stelde het koloniaal bestuur den prijs der producten vast, in verband met het te betalen recht.

Volgens Von Sack vertrokken van 1790-1794 uit Suriname naar Nederland resp. 56, 5, 47, 14 en 75, tezamen 197 schepen, waarvan de bemanning geschat werd op 2000 koppen. De uiteenloopende cijfers doen zien hoe ongeregeld de vaart toen was, tot groot ongerief voor de kolonie.

In hooge mate belemmerend voor de welvaart van Suriname was de omwenteling van 1795. Er kwamen geen geregelde convoeien uit Holland meer aan, zoodat men verplicht was de benoodigde artikelen tegen hoogen prijs te koopen van vreemden. De stremming van den uitvoer door blokkades had het gevolg dat de kolonisten niet konden genieten van de ingetreden prijsverhooging hunner uitvoerartikelen.

Den 17n Aug. 1799 geraakte de kolonie onder het protectoraat van Engeland en reeds spoedig kwam de Britsche Regeering er tegen op dat de producten uit de kolonie in neutrale Amerikaansche en andere schepen werden verzonden, waardoor Engeland niet de voordeelen trok die men van de inbezitneming had verwacht. De Br. Regeering wenschte ook de inen uitvoerrechten ten bate der kroon te doen komen. Bij den vrede van Amiens in 1802 kwam Suriname weer onder Nederlandsch bestuur. Landbouw en handel begonnen te herleven, doch in den spoedig daarop gevolgden oorlog werden de meeste uit de kolonie vertrekkende schepen buitgemaakt. Op 28 April 1804 werd de kolonie bij verdrag aan Engeland overgegeven en bij proclamatie van 29 Mei 1804 aan alle Britsche onderdanen de handel naar en van de kolonie veroorloofd op denzelfden voet als op de andere Br. bezittingen in West-Indië. De landbouwproducten moesten nu naar Engeland worden verscheept, maar werden eerst in de kolonie zelve verkocht, waardoor de handel in de kolonie levendiger werd. De Engelsche kooplieden voerden in ruime mate allerlei goederen in en bevorderden den kleinhandel. De Britsche Gouverneurs, de officieren en de agenten der Engelsche handelshuizen leefden op grooten voet en werden hierin door de burgerij nagevolgd, hetgeen den winkelstand ten goede kwam. Engelsche handelshuizen gaven opnieuw voorschotten aan de plantages en verleenden ruim crediet. Er was veel vertier.

Van Green, die in 1804 en 1805 gouverneur was, kregen de planters op hun aandrang, met eenige restricties, vergunning om den in- en uitvoer met Amerikaansche schepen te doen plaats vinden, voorloopig voor den tijd van 4 maanden; de vergunning werd later met 3 en daarna met 4 maanden verlengd

met nog meer beperkingen, ook betreffende den invoer. Green vaardigde ook een proclamatie uit, inhoudende dat schippers en supercargas, die in plaats van in het groot aan de gevestigde kooplieden te verkoopen, hunne lading opsloegen en stuksgewijze verkochten, boven de 4 perc. invoerrechten, 10 pct. voor pakhuisrecht moesten betalen.

Van de scheepvaartbeweging gedurende het Engelsche tusschenbestuur geeft onderstaande tabel een beeld.

	aantal schepen.	gezamenlijke tonnenmaat	manschappen.
Naar Engeland:			
van 11 Mei 1804-11 Mei 1805	118	22300	1365
van 12 Mei 1805-11 Mei 1806	90	15113	1072
van 12 Mei 1806-11 Mei 1807	103	19420	1724
van 12 Mei 1807-11 Mei 1808	90	17652	1099
van 12 Mei 1808-11 Mei 1809	104	17915	1262
van 12 Mei 1809-11 Mei 1810	83	18628	1037
van 12 Mei 1810-11 Mei 1811	112	19488	1205
van 12 Mei 1811-11 Mei 1812	118	18683	1306
van 12 Mei 1812-11 Mei 1813	77	12377	822
<hr/>	<hr/>	<hr/>	<hr/>
totaal	895	161576	10892

Naar de Vereenigde Staten en elders:

van 11 Mei 1804-11 Mei 1805	118	15332	906
van 12 Mei 1805-11 Mei 1806	53	7286	395
van 12 Mei 1806-11 Mei 1807	59	8078	412
van 12 Mei 1807-11 Mei 1808	45	7107	385
van 12 Mei 1808-11 Mei 1809	20	2584	129

van 12 Mei 1809-11	76	8324	510
Mei 1810			
van 12 Mei 1810-11	69	6794	471
Mei 1811			
van 12 Mei 1811-11	37	4815	285
Mei 1812			
van 12 Mei 1812-11	17	1819	119
Mei 1813			
	—	—	—
totaal	494	62139	3612
	—	—	—
algemeen totaal	1389	223715	14504

Van de schepen naar Engeland was de inhoud dus gemiddeld 180 ton en de bemanning 12 koppen, voor die naar de V.S. en elders resp. 126 en 7.

Bij parlaments-acte was in 1814 de handel tusschen de Vereenigde Provinciën en de vroegere Nederl. koloniën in Zuid-Amerika en in West-Indië toegestaan. Op 23 Dec. 1814 kwam te Paramaribo het eerste Hollandsche schip onmiddellijk van Amstersterdam. Niet zoodra was de kolonie weer onder Nederlandsch bestuur gekomen of bij K.B. van 14 Sept. 1815, n°. 58 ter vaststelling van het Reglement op het beleid van de Regeering, het Justitiewezen, den Landbouw en de Scheepvaart in Suriname' (G.B. 1816 no. 2.), werd bepaald dat, evenals tijdens het octrooi van 1682, de handel en vaart op en van de kolonie alleen uit en naar Nederland mochten geschieden. Alle vruchten, waren en gewassen mochten nergens anders dan directelijk naar de Nederlanden gezonden en alle behoeften en waren, voor de kolonie benoodigd, alleen uit Nederland aangebracht worden, met uitzondering van de vaart der Noord-Amerikanen, onder dezelfde bepalingen als vóór 1795. De producten werden niet meer - als gedurende het Britsche bestuur - in de kolonie verkocht, maar voor het grootste deel aan de kantoren in Nederland geconsigneerd. Voor de kolonie brak nu een moeilijke tijd aan. De geldschieters in Nederland eischten de interesten hunner kapitalen, sommigen de kapitalen zelve op. Betaling verlangden ook de Engelsche kooplieden, die niet meer op de kolonie konden handelen. Plantages werden gerechtelijk verkocht en de landbouw kreeg een gevoeligen schok, die terugwerkte op den handel. Wissels werden zeldzaam waardoor de wisselkoers belangrijk steeg, terwijl het papieren geld (zie MUNTWEZEN) sterk in waarde daalde. In één woord een tijd van groote ellende op handels- en scheepvaartgebied.

Op een verzoek van de Engelsche planters in Nickerie om vrijen invoer hunner benoodigdheden uit, en vrijen uitvoer hunner producten naar Engeland of de Britsch W.-I. koloniën in Engelsche schepen, werd in 1816 door den koning gunstig beschikt. In 1819 werd deze vergunning echter weer ingetrokken.

Bij res. van 13 Nov. 1818 (G.B. no. 8) werd de Noord-Amerikaansche handel weer beperkt 'alzo de Handel en Vaart uit de Nederlanden herwaarts thans genoegzaam geregeld is, zoodat van daar levensmiddelen en andere behoeften tot gerijf der goede ingezetenen van tijd tot tijd in genoegzame hoeveelheid worden aangebragt.'

De inkomende en uitgaande rechten werden bij Publ. van 20 Dec. 1826 (G.B. no. 6) op nieuw geregeld (zie DIFFERENTIËELE RECHTEN).

Het R.R. van 1828 handhaafde de bepalingen van het vorige reglement omtrent handel en scheepvaart. Daarbij werden echter aan de ingezetenen der Nederl. W.-I.

Eilanden - die n.b. met Suriname tot één gouvernement waren vereenigd - dezelfde rechten toegekend als aan de Noord-Amerikanen.

Volgens het R.R. van 1832 zou de handel en vaart op en van Suriname 'in den regel' alleen geschieden uit en naar het Moederland.

Alle producten moesten weder rechtstreeks naar Nederland gezonden, 'behoefden en noodwendigheden' alleen rechtstreeks uit Nederland aangevoerd worden 'tenzij de Koning in bijzondere gevallen en in het belang der Nederlandsche scheepvaart dispensatiën mogte verleenen van de laatstgemelde bepaling.'

'De voet en de wijze, waarop, bij uitzondering op den algemeenen regel, de vaart der Noord-Amerikanen op en van de kolonie zal mogen worden voortgezet, is het onderwerp van afzonderlijke Koninklijke verordeningen.'

'De Ingezetenen der Nederlandsche West-Indische Eilanden zullen op *Suriname* mogen blijven varen op den thans bestaanden voet.'

Het tijdperk van het monopolie, in 1682 aangevangen, was nog niet ten einde.

Bij publ. van 15 Sept. 1834 werden eenige weinig beduidende voorschriften, vol restricties, gegeven 'strekken om de onderlinge gemeenschap tusschen de onderscheidene Nederlandsche Westindische Bezittingen te bevorderen.'

Van 1816-1830 vertrokken gemiddeld 72 schepen per jaar naar Nederland, met een gemiddelde lading per jaar van 20.976,046 ponden suiker, 5.341,574 ponden koffie, 1.837,072 ponden katoen en 65,116 ponden cacao; naar Noord-Amerika gemiddeld 41 schepen met een gemiddelde jaarlijksche lading van 702,610 gallons melasse.

Van de 74 in 1829 vertrokken schepen gingen 57 naar Amsterdam, 13 naar Rotterdam en 4 naar Middelburg.

Van 1832-1841 werden uit Nederland te Paramaribo ingeklaard:

360 schepen, metende 85459 ton, waarvan

357 schepen, metende 84977 ton, onder Nederlandsche vlag;

uitgeklaard naar Nederland:

367 schepen, metende 87235 ton, waarvan

357 schepen, metende 87150 ton, onder Nederlandsche vlag. De gemiddelde scheepsruimte der toen op Suriname varende Nederl. schepen was dus 241 ton.

Van 1845-1847 ingeklaard:

194 Nederl. schepen, tezamen metende 23999 last.

88 Amerik. schepen, tezamen metende 8481 last.

uitgeklaard:

197 Nederl. schepen, tezamen metende 24246 last.

88 Amerik. schepen, tezamen metende 8861 last.

De schepen die de kustvaart deden, zijn onder deze cijfers niet begrepen.

Met vooruitzienden blik hadden in 1788 de schrijvers van het Essai historique sur la Colonie de Surinam deze verzuchting geuit:..... 'Bijaldien de belangen der Republiek konden toelaaten, dat 'er van Suriname een vrije haven gemaakt wierd, en dat de Kolonisten verlof kreegen, om zelve hunne voortbrengsels te verkoopen, zoo zou de Kolonie, buiten allen twijfel, een gelukkige verandering ondergaan, zonder het minste nadeel aan het moederland toe te brengen.'

Bijna 60 jaren zouden evenwel verlopen eer deze wensch verwezenlijkt werd. Bij publ. van 22 Maart 1848 (G.B. no. 2) werd het K.B. van 17 Dec. 1847 gepubliceerd, waarbij, met ingang op 1 Mei 1848, de handel en vaart op Suriname werd opengesteld voor alle volken, waarmede het Koninkrijk der Nederlanden in vriendschap leefde. De rechten op den in- en uitvoer werden bij publ. van 20 April d.a.v. nader geregeld. Zij bedroegen voor vreemde schepen het dubbele van die voor Nederlandsche. De differentiële rechten bleven dus gehandhaafd. Bij publ. van 17 Febr. 1849 werden die rechten voor vreemde schepen verminderd, in 1850 en 1851 bij afzonderlijke overeenkomsten de schepen van eenige mogendheden met de Nederlandsche gelijk gesteld en sedert die van de meeste andere volken. Zoo trad dan eindelijk de internationale gelijkheid in. De rechten op den invoer - het voornaamste middel der kolonie - werden in volgende jaren bij herhaling gewijzigd, meestal in den zin van verhooging.

Daar een groot deel der plantage-eigenaren of hypotheekhouders te Amsterdam woonde bleef de consignatie der producten daarheen nog eenigen tijd voortduren en werden ook vele artikelen voor plantage-gebruik van daar verzonden.

Bij publ. van 3 Sept. 1852 (G.B. no. 11) werd een regeling getroffen van de wijze waarop landbouw-producten in Suriname in het openbaar verkocht mochten worden. Tot aanmoediging van de kustvaart werden bij publ. van denzelfden dag (G.B. no. 13) de lasten verminderd.

In verband met het stelsel van vrijen handel stelden bevriende natiën achtereenvolgens consuls of consulaire agenten in Suriname aan.

Daar de handel nu vrij was, wenschten de Amerikaansche schippers niet langer hunne ladingen tegen melasse en rum in te ruilen. Spoedig begon de verscheeping ook van andere producten naar de Vereenigde Staten en andere landen door tusschenkomst van te Paramaribo gevestigde handelshuizen, die scheepsloadingen provisiën en andere waren - ook hout (pitchpine, white pine en spruce) dat nog steeds met zeilschepen wordt aangevoerd, voorts ijs en vruchten en groenten in ijs - uit Noord Amerika ontvingen en landbouw-producten opkochten als retourlading voor hunne schepen. Het monopolie van Amsterdam was te niet gedaan, tot groot voordeel van den Surinaamschen landbouw die meer en meer in handen kwam van in de kolonie gevestigde eigenaren. Op de reede van Paramaribo begonnen zich

schepen te vertoonen van natiën, die vroeger van de vaart op de kolonie uitgesloten waren.

Bijna anderhalve eeuw had Suriname geleden onder de oorlogen, niet alleen van het moederland, maar ook van vreemde natiën, meer dan anderhalve eeuw onder de knellende banden van een handelspolitiek, waarbij slechts angstig gewaakt werd voor de belangen van Nederlandsche handelslichamen en handelshuizen, geleden onder den druk van Amsterdamsche fondshouders (zie NEGOTIATIËN) en van een erbarmelijk munt- en handelscredietwezen. Waren er niettemin perioden van bloei dan was dit trots de ongunstige omstandigheden, door stijging in den prijs der producten, veelal een gevolg van buitenlandsche oorlogen.

Eerst in het midden van de vorige eeuw traden met den vrijhandel en de invoering van een behoorlijk muntstelsel (zie aldaar) normale toestanden in. Belemmerend op den bloei van den landbouw, waarmede die van den kolonialen handel zoo innig verbonden is, werkte de lange onzekerheid omtrent het tijdstip van de verwachte vrijverklaring der slaven, die eerst op 1 Juli 1863 plaats vond.

In 1865 ontstond met de stichting van de Surinaamsche Bank (zie CREDIET-INSTELLINGEN) een normaal handels-credietwezen.

Geregelde mailverbindingen kreeg de kolonie omstreeks 1840 door de Royal Mail Steamship Company, die in Demerary de van Suriname aangebrachte poststukken innam en sedert 1865 ook door de Compagnie Générale Transatlantique, wier intercoloniale booten op de reis naar en van Cayenne Paramaribo aandoen en veel goederen aanvoeren. Maar eerst in 1884 zou Suriname door een rechtstreeksche stoomvaart met het moederland verbonden worden, n.l. door den Kon.-W.-I.

Maildienst (zie aldaar). Met de zeilvaart¹⁾ uit Nederland was het toen spoedig gedaan.

Door de rechtstreeksche stoomvaart-verbindingen met Europa en de Vereenigde Staten wijzigde zich het karakter van den Surinaamschen handel.²⁾ Het rapport der Suriname-Commissie "s Grav.

- 1) Voor hen, die de namen van de zeilschepen, welke vele jaren de vaart op Suriname hebben onderhouden en van hunne in de kolonie zoo populaire kapiteins niet wenschen te vergeten, zij hier aangeteekend dat deze te vinden zijn in den Almanak voor de Nederl. W.-I. Bezittingen en de Kust van Guinea (uitgeg. te 's-Grav.) voor 1859, blz. 152 en 153, 1860, blz. 168-170 en 1861, blz. 145-147.
- 2) Tusschen 1903 en 1905 was er een drukke stoomvaart op de kolonie. Van Jan. 1903-Sept. 1905 deden de booten van de Royal Mail de haven van Paramaribo aan, van Mei 1903-Nov. 1904 die van de Quebec Steamship Co. en van Mei 1903-Aug. 1905 die van een Italiaansche lijn. In den laatsten tijd doet de Scrutton line de haven niet meer aan; sedert 1912 bezoeken de booten van de East Asiatic Cy. (in Suriname 'de Deensche lijn' genoemd) Paramaribo, vanwaar zij naar Rotterdam varen.

1911, blz. 53 zegt daaromtrent: 'In den tijd van de verbindingen met zeilschepen, of althans met onregelmatige diensten, waren in de kolonie aanwezig groote importhuizen, die aanzienlijke voorraden moesten houden. De geregelde stoomvaartverbindingen, die zoowel de aanbieding van goederen door handelsagenten bevorderen als ook de levering in kleine hoeveelheden, hebben daarin grondige wijziging gebracht. Eigenlijke importhuizen, die zich uitsluitend den invoer ten doel stellen van goederen welke zij in het groot afzetten, zijn er niet meer. Thans is het type van de groote onderneming de winkelzaak met filialen, hetzij in de verschillende wijken der stad of wel in verschillende plaatsen der kolonie. Ze betreft haar goederen uit Europa of Noord-Amerika rechtstreeks en detailleert ze vervolgens, met levering in semi-grossierderij aan kleine winkeltjes of ambachtsbazen.

In de winkels heeft nog betrekkelijk weinig specialisatie plaats. Men vindt er over het algemeen nog zeer vele categoriën van waren bijeen, al ziet men hier en daar enkele magazijnen voor groepen van artikelen.'

Van de Chineezers wordt daar gezegd: 'In tegenstelling met hun vakgenooten van ander ras steunen zij elkander zeer sterk onderling. Hun winkelzaken in de stad staan dan weer in verbinding met de winkels, die op de plantages worden aangetroffen, toebehoorende aan de plantageeigenaren en door dezen als regel aan Chineezers, soms ook aan Portugeezen, verhuurd. Die winkels hebben daar dikwijls een monopolie.'

De kleinhandel in de kolonie is voor een groot deel in handen van Chineezers, Portugeezen en Britsch-Indiërs; de marskramerij wordt er door Syriërs en Armeniërs uitgeoefend.

Onder het bestuur van Gouverneur Smidt werden in 1887 de uitvoerrechten afgeschaft. De afschaffing van de baak- en los- of laadgelden volgde in 1897.

Aansluiting aan het wereldtelegraafnet - een zoo krachtig middel tot bevordering van den handel - werd eerst in 1890 verkregen. Vóór dien moesten telegrammen over zee naar Demerary gezonden worden om van daar te worden overgeseind.

Een nieuwe scheepvaart-verordening kwam in 1908 tot stand.

Aan het in 1908 met 4 speciaal daarvoor gebouwde vruchtenschepen aangevangen vervoer van bacoen (zie aldaar en onder K.W.I. MAIL) naar New-York kwam in 1913 een einde.

Of de opening van het Panamakanaal van invloed zal zijn op den handel en de scheepvaart van Suriname en van welken aard die invloed zal zijn, valt moeilijk vooruit te zeggen; te verwachten is dat de aanvoer van immigranten - van Britsch Indië en van Java - door het kanaal zal geleid worden, waardoor deze gedurende het geheele jaar kan plaats vinden en niet langer zal gebonden zijn aan bepaalde seizoenen. Bij de nieuwe route zouden n.l. de schepen blijven in de warme luchtstreek.

De volgende tabellen geven een beeld van de scheepvaartbeweging en van de waarde van den in- en uitvoer van 1850-1913.^{*)} Wat de cijfers van invoer uit Nederland betreft, houde men in het oog dat niet al de uit Nederland ingevoerde goederen uit Nederland afkomstig zijn. De cijfers aangevende het getal schepen en de tonnenmaat zijn in de tabellen niet opgenomen, omdat zij, sedert er stoomgemeenschap is, geen zin hebben. Men vindt n.l. de tonnenmaat der stoomschepen aangegeven, terwijl telkens slechts een deel der lading voor Suriname bestemd en ook slechts een deel der retourlading uit de kolonie afkomstig is.

*) De uitvoercijfers van de landbouw- en bosch-boschproducten vindt men bij de artikelen.

Over de waarde der cijfers - die zeer betrekkelijk schijnt - zie men de daarbij voorkomende opmerkingen in de Koloniale Verslagen of in de Jaarcijfers.

Jaren	Waarde in duizend- tallen guldens. Invoer uit			Uitvoer naar		
	Nederland.Amerika.	Andere Staten.		Nederland.Amerika.	Andere Staten.	
1850	1236	649	202	2264	294	319
1855	1192	714	495	2039	593	762
1860	1587	922	547	2180	1088	1255
1865	2235	1007	1263	684	681	871
1870	1783	901	1358	848	583	1226
1875	1192	691	1243	439	682	1288
1880	1391	786	1737	946	779	1876
1885	2292	1068	1449	1198	1036	879
1890	2814	1046	1507	1532	1482	1259
1895	2930	997	1275	1353	2898	1240
1900	2992	1419	1755	1948	3025	568
1901	3387	1427	2264	1683	3077	606
1902	3252	1159	1772	1413	2087	617
1903	3524	1406	1375	1577	1761	954
1904	4370	1529	1500	1635	1086	972
1905	3777	1368	1412	1846	1725	865
1906	3743	1412	1119	2053	1726	971
1907	4093	1720	1091	1989	2503	1397
1908	4302	1561	1174	2454	2281	1298
1909	4271	1666	1278	2599	2518	1443
1910	4483	1666	1326	3843	2381	2122
1911	4642	2230	1402	4222	3239	1741
1912	4334	1868	1292	2412	2359	1849
1913	3983	1665	1466	3749	3396	2313

Algemeen overzicht van de waarde van den invoer tot verbruik en uitvoer uit het vrije verkeer.

	invoer.	uitvoer.
1850	f2 087 562	f3 877 102
1855	f2 401 284	f3 398 525

1860	f3 056 946	f4 524 001
1865	f4 504 520	f2 235 399
1870	f4 042 111	f2 657 871
1875	f3 125 415	f2 409 335
1880	f3 914 458	f3 600 535
1885	f4 808 603	f3 113 270
1890	f5 366 258	f4 272 692
1895	f5 203 029	f5 490 735
1900	f6 166 608	f5 540 855
1901	f7 077 836	f5 365 594
1902	f6 183 074	f4 116 724
1903	f6 305 619	f4 292 256
1904	f7 399 505	f3 692 427
1905	f6 557 314	f4 431 733
1906	f6 273 180	f4 749 567
1907	f6 903 608	f5 888 567
1908	f7 036 847	f6 033 369
1909	f7 215 932	f6 559 470
1910	f7 424 698	f8 345 447
1911	f8 273 590	f9 201 669
1912	f7 494 063	f6 619 937
1913	f7 113 420	f9 457 787

Litt. Walter Raleigh, The discoverie of the empire of Guiana, etc. in 1595, London 1596. - Keymis, A relation of the second voyage, performed in the year 1596, London 1597. - David Pietersz. de Vries, Korte historiael ende journaers aenteyekeninge van verscheyden voyagiens, etc. uitgeg. door Dr. H.T. Colenbrander. (Linschoten-Vereeniging), 's-Grav. 1911. (Zie: tweede Voyagie na de kuste van America). - J.D. Herlin, Beschryvinge van de Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 242-248. - Hartsinck, Beschrijving van Guiana, etc. Amst. 1770, I, blz. IX. - Raynal, Wijsgeerige en Staatk. Gesch. v.d. Bezitt. en den Kooph. d. Europ. in de beide Indiën, Amst. 1782, deel 9, aanhangsel blz. 185 vlg. - Elias Luzac, Hollands Rijkdom, Leiden 1781-1783, II, 157-228 en IV, 190-227. - Essai historique sur la colonie de Surinam. Paramaribo 1788, deel II. - De l'Espine en le Long, De koophandel van Amsterdam, etc. 1801. II, 232-242. - G.K. van Hogendorp. Brieven aan eenen participant in de O.I. Compagnie, Amst. 1802 blz. 127-174. - Idem. Gedachten over 's Lands Finantien, Amst. 1802, blz. 35-37. - Js. van den Bosch, Nederl. Bezittingen, etc. 's-Grav. en Amst. 1818, deel II. - Von Sack, Reize naar Surinamen, Haarlem 1821, deel III. - Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname, Gron. 1835, I, 152-165. - Bijdragen tot de kennis d. Nederl. en Vreemde Koloniën, Utrecht, 1844, blz. 281. - Opmerkingen omtrent den Afrik. Slavenhandel, 's-Grav. 1848. - Van Sypesteyn, Beschr. v. Suriname, 's-Grav. 1854, blz. 215-229. - Almanak v.d. Nederl. W.-I. Bezitt. en de kust van Guinea 's-Grav. 1859, 1860 en 1861. - Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861. - De Jonge, De opkomst v.h. Nederl. Gezag in Oost-Indië, Amst. 1862, I, 35 en 49-51. - Netscher, Gesch. v.d. Kol. Essequebo, Demerary en Berbice, 's-Grav. 1888. - Rodway & Watt, Chronological History of the Discovery and settlement of Guiana, Georgetown, 1888. - Rodway, The West-Indies and the Spanish Main, London 1899, blz. 75, 86 en 87. - Van Asch v. Wijk, Catal. d. Nederl. W.-I. Tentoonstelling te Haarlem, 1899. - Rodenburg, Scheepvaart onder Nederl. Vlag, Amst. 1902. - Reesse, De Suikerhandel v. Amst. v.h. begin d. 17de eeuw tot 1813, Haarlem 1908. - Idem, De Suikerhandel v. Amst. van 1813-1894, 's-Grav. 1911. - Gegevens betreff. Suriname, Amst. 1910. - De Lannoy et v.d. Linden, Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens; Neerlande et Danemark, Brux. et Paris, 1911, blz. 303-311. - De Econom. en financ. toestand d. kol. Suriname, 's-Grav. 1911. blz. 52-55. - Rodway, Guiana, London and Leipsic, 1912, blz. 46, 47, 51, 249, 250 en 292. - Stewart, L. Mims, Colberts West India Policy, New-Haven, London, Oxford, 1912, blz. 21. - F.E. Mulert, T.A.G. 2e Ser. dl. XXX, 1913, blz. 38, vlg. - Van Brakel, Een Amst. factory te Paramaribo in 1613, Bijdr. en Mededeelingen Hist. Genootschap, Deel XXXV, 1914, blz. 83-86. - Siegf. Beck, Die wirtschaftlich-soziale Arbeit der Missionsgeschäfte der Brüdergemeine in Suriname, no. 14 van de Hefte zur Missionskunde, Herrnhut, 1914. - Voorts de Moniteur des Indes, de verschillende jaargangen v.h. Staatk. en staathuishoudk. jaarboekje, de Jaarcijfers, de Koloniale Verslagen sedert 1849 en de geschriften van de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Paramaribo.

B. De kolonie Curacao.

Bij de bezetting van Curaçao in 1634 schreef J. van Walbeek, de eerste 'opper-directeur' van dit eiland, in zijn verslag aan de Bewindhebbers der West-Indische Compagnie, dat 'de meeste vrucht, die de Compagnie uit het bezit van dit eiland zou kunnen trekken, in de schoone haven bestaat, welke tot eene wijkplaats der Holandsche schepen, die deze wateren bevaren, kan dienen.'

Deze verwachting is door den loop der gebeurtenissen niet teleurgesteld. De tijden van welvaart, die Curaçao beleefd heeft, zijn te danken aan het handels- en scheepvaartverkeer met de omliggende landen. Het vormde de voornaamste verbinding tusschen de vroegere Spaansche bezittingen in deze streken en de buitenwereld, dank zij het bezit van een veilige haven dicht bij die bezittingen, waar, in de eerste eeuwen der Spaansche overheersching, de inen uitvoer anders dan in sommige tijden, op bepaalde punten met Spaansche schepen van of naar Sevilla en, sedert 1720, Cadix, verboden was; een verbod dat zóó zwaar op de Spaansche koloniën drukte, dat het verkeer een veiligheidsklep moest zoeken en deze ook vond in de Curaçaosche haven, die destijds een middelpunt van smokkelhandel werd.

Zijn toppunt van bloei bereikte dit eiland in de achttiende eeuw, vooral ten tijde van den Noord-Amerikaanschen vrijheidsoorlog, toen Curaçao de stapelplaats was voor de West-Indische producten.

Het begin van de negentiende eeuw kenmerkte zich door groote ellende en armoede, een gevolg van allerlei omstandigheden, die den handel geheel hadden verlamd. Op dit tijdperk van verval volgde een herleving van handel en scheepvaart. Hieruit ontwikkelde zich wederom groote welvaart, waarvan nog heden ten dage de sporen niet geheel uitgewischt zijn door den aanhoudenden achteruitgang van den invoerhandel, waartoe de eerste stoot gegeven werd door het besluit, in 1882 uitgevaardigd door den president van Venezuela Guzman Blanco, tot heffing van een additioneel recht van 30% op alle goederen afkomstig van de Antillen (zie ook DIFFERENTIËLE RECHTEN). Daardoor werd een gevoelige slag toegebracht aan den handel met Venezolanen, die het grootste contingent afnemers van de Curaçaosche importeurs leverden. Eenerzijds dwong deze bepaling de Venezolaansche groothandelaars hun goederen rechtstreeks uit Europa en Noord-Amerika te betrekken en anderzijds verzwaarde zij te hunnen bate de concurrentie van de Curacaosche kooplieden. Daarbij komt - afgezien van andere, door de Venezolaansche regeering meermalen genomen belemmerende maatregelen, die echter slechts tijdelijk van kracht bleven - dat in de laatste jaren de kustvaart in de naburige republiek zoodanig verbeterd is, dat de reizigers tusschen de verschillende Venezolaansche havens niet meer den duurderen weg over Curaçao behoeven te kiezen, waardoor het vreemdelingenverkeer op dit eiland nog belangrijk minder is geworden.

Desniettemin is nog altijd, bij de geringe koop-kracht van de vaste bevolking, verreweg het grootste deel van den handelsomzet te danken aan het vreemdelingenverkeer, dat voortspruit uit het drukke bezoek der booten van een achtal geregelde stoomvaartlijnen.

Met het oog daarop houden de winkels allerlei waren van den meest uiteenloopenden aard in voorraad, bestemd voor den verkoop zoowel in semi-grossierderij als rechtstreeks aan de consumenten, zoodat er geen importhuizen gevonden worden, die uitsluitend in het groot verkoopen, terwijl specialisatie ook niet plaats heeft. Naast eenige op vrij grooten

voet ingerichte verkoophuizen, vindt men er een groot aantal kleinere winkels.

Een vlottende kolonie Syriërs, een klein 100-tal personen groot, concurreert met de inheemsche winkeliers. Deze Aziaten hebben vooral te Willemstad enkele winkels, maar houden zich meerendeels bezig met het rondventen van koopwaren en 't opkopen van stapelartikelen (in het bijzonder stroohoeden), waartoe zij het geheele eiland afreizen.

Voor het plaatselijk verbruik en voor den verkoop aan doorreizende vreemdelingen worden hoofdzakelijk de volgende voortbrengselen van de Europeesche en Noord-Amerikaansche nijverheid ingevoerd: provisiën en dranken, manufacturen, sigaretten, sigaren, tabak, petroleum en andere oliën, hoeden, schoenen, gemaakte kleederen, ijzerwaren, timmerhout, leder, zakken en fusten, parfumeriën, zeep, meubelen, glas- en aardewerk, touw, medicijnen, chemicaliën, verfwaren, rijtuigen, lucifers, bewerkt goud en zilver, cement, metaalwaren, kaarsen en dakpannen. Uit omliggende plaatsen worden voor het plaatselijk verbruik ingevoerd: levensmiddelen (bruine suiker, koffie, gezouten visch, gedroogd vleesch), hoedenstroo, rum, slachtvee (runderen, geiten, schapen), stijfsel, bayrum.

Blijkens de onderstaande staten is de waarde van den uitvoer belangrijk minder dan die van den invoer. De voornaamste uitvoer-artikelen zijn: stroohoeden, dividivi, zout en oranjeschillen. Het eiland bezit buitengewoon rijke fosphaatlagen, die thans weer ontgonnen worden (Zie PHOSPHAAT).

Als kolenhaven neemt Curaçao een belangrijke plaats in. In 1912 werden 50.442 ton steenkolen door de eigenaren van de twee bestaande kolendepôts ingevoerd tegen 34.039 in 1911, 29.936 in 1910 en 25.821 in 1909. Gelegen in den weg van verschillende stoomvaartlijnen, is Curaçao in de gelegenheid om de booten van eenige dier lijnen zoomede de Nederlandsche oorlogsschepen, die in de Karaïbische zee vertoeven, en vreemde oorlogsbodems, welke somtijds de haven aandoen, van steenkolen te voorzien. Water, ijs, mondbehoefden en machine-olie worden ook veel aan die booten geleverd.

De doorvoerhandel is van groote beteekenis. Aan zijn geografische ligging eenerzijds en de geringe diepte van de haven van Maracaibo anderzijds heeft Curaçao een zeer levendig verkeer te danken met deze Venezolaansche stad, die niet toegankelijk is voor grootere stoombooten, zoodat deze verplicht zijn de voor Maracaibo bestemde goederen elders te ontladen en in kleinere vaartuigen over te schepen. Goederen afkomstig van of bestemd naar Europa worden welis waar veelal te New-York overgescheept in kleinere stoombooten, bepaald voor de vaart op Maracaibo gebouwd, doch ook Curaçao trekt een aanzienlijk deel van dezen transitohandel. Naast de goederen waarvan de in- en uitvoer voor rekening van Venezolaansche firma's van en naar Europa met overlading te Willemstad plaats vindt, worden ook groote hoeveelheden Venezolaansche producten vooral verf- en andere houtsoorten voor rekening van Curaçaosche firma's met Curaçaosche zeilschepen aangebracht en verder per stoomgelegenheid naar Europa en Noord-Amerika verzonden. Ook andere omliggende plaatsen nemen aan den doorvoerhandel deel. Huiden, vellen en dividivi, herkomstig van Columbia, in 't bijzonder Rio Hacha, en hout benevens andere natuurproducten van San Domingo worden via Curaçao verscheept naar Europa en Noord-Amerika, terwijl nijverheidsproducten in tegenovergestelde richting over dit eiland naar Columbia en San Domingo vervoerd worden.

De voornaamste producten welke in 1912 uit de omliggende plaatsen naar Europa en Noord-Amerika over Curaçao doorgevoerd werden, zijn de volgende (de hoeveelheid is uitgedrukt in 1000 K.G.): hout 18721, koffie 19925, dividivi 1482,

bruine suiker 328, cacao 692, huiden en vellen 996, copaïba 24, kinabast 18 en caoutchouc 2.

Deze doorvoerhandel houdt een drukke zeilvaart in stand met de omliggende havens en komt ook de stoomvaart ten goede. Curaçao wordt geregeld aangedaan door de volgende stoomvaartlijnen: den Nederl. Kon. W.-I. Maildienst; de Deutsche Hamburg-Amerika lijn; de Eng. 'Leyland Line' en 'Harrison Line'; de Ital. 'La Veloce'; de Spaansche 'Comp. General Transatlantica de Barcelona', de Amer. 'Red.-D. Line' en sedert 1914 de 'Seeberg Steamship Line,' zetel te Mobile in Alabama.

In verband met de destijds naderende opening van het Panama-kanaal bracht een subcommissie uit de bij K.B. van 27-IV-'91 en 11-X-'92 ingestelde Commissie voor de handelspolitiek dd. 27-II-'12 verslag uit over haar onderzoek naar de gevolgen, die de opening van het kanaal zal kunnen hebben voor den handel en de scheepvaart van Nederland, zoo ook ten aanzien van de Nederl. Koloniën in W.-Indië, met name van de haven van Curaçao. In dit rapport hield de Commissie in 't oog het tweeledig karakter van Curaçao, nl. als overscheephaven voor producten afkomstig uit en bestemd voor Columbia en Venezuela, en als kolenstation voor stoomschepen. Uit de gegevens betreffende handels- en scheepvaartverkeer van andere belangrijke havens in de W.-I. wateren blijkt, dat, wat betreft den inhoud der binnengevaren schepen, Curaçao de zevende plaats inneemt. In vergelijking met deze havens is de haven van Willemstad van nature bevoorrecht; de schepen vinden er een ruime en rustige ligplaats en de haven is, evenals andere benedenwindsche, orkaanvrij. Voorts zijn er op het eiland goedkoope werkkrachten in voldoende aantal aanwezig; en de geringe kosten voor de scheepvaart lokken tot het aandoen van de haven, in verband waarmede de N.-Amerik. steenkolen daarheen goedkoop kunnen geleverd worden. Echter zal, naar in 't rapport wordt uiteengezet, het eiland als kolenstation waarschijnlijk veel mededinging te duchten hebben, o.a. van de in de Kanaalzône te vestigen kolenstations.

De Commissie meent, dat de opening van het kanaal niet alleen de scheepvaart in de Karaïbische Zee zal verlevendigen, maar ook in aanzienlijke mate aan de haven van Curaçao zal ten goede komen; het eiland ligt gunstig voor de scheepvaart tusschen dat kanaal en Z.-Amerika's Oostkust en Afrika, maar minder op den weg van het groote verkeer tusschen het kanaal en de Oostkust van N.-Amerika en N.-Europa. Venezuela en Columbia, landen met groote natuurlijke hulpbronnen, zullen zich in den loop der tijden ontwikkelen en als achterlanden van Curaçao van beteekenis worden, omdat de havens dezer landen ongeschikt zijn om het wereldverkeer te ontvangen en daartoe, naar het schijnt, niet of slechts met groote bezwaren zijn in te richten. De haven van Curaçao zal dus, naar het oordeel der Commissie, zoo spoedig mogelijk zoodanig verbeterd moeten worden, dat zij haar evenredig aandeel zal kunnen krijgen in de voordeelen, die uit de toenemende scheepvaart in de Karaïbische Zee zullen voortvloeien. Met deze verbetering bedoelt de Commissie een krachtig voortzetten van 1o. de verbredening hoofdzakelijk

van den mond der St. Annabaai en 2o. het opruimen der ondiepten in het Schottegat; het bouwen van een aanlegplaats voor groote schepen, met opslagplaatsen en een verkeersweg langs de oostzijde van de baai; voorts beveelt zij aan verbetering van de watervoorziening en van de kust- en havenverlichting, en ten opzichte van een groot dok het aannemen eener afwachtende houding, totdat de behoefte aan zulk een inrichting zal gebleken zijn.

Als desideratum voegt C. Aronstein (De Gids, 1912, IV, 526) hieraan toe een quarantaine-inrichting, waar goederen in quarantaine gelost en geladen kunnen worden. Curaçao zelf, schrijft hij, heeft het voordeel van een gezond eiland te zijn, op de overige eilanden der Antillen komen somtijds epidemische ziekten voor, die quarantaine-maatregelen noodzakelijk maken. Een dergelijk goed ingericht station vindt men in de Caracas-baai, op ongeveer een half uur stoomen van de Annabaai gelegen, maar de overscheephaven Curaçao heeft een station in hare onmiddellijke nabijheid noodig.

In Octob. 1912 zond de Gouverneur aan den Kol. Raad een missive, houdende mededeeling, dat ter verbetering van de haven en in 't belang van de scheepvaart de volgende werken zullen worden uitgevoerd:

‘De havenmond zal worden verbreed tot op 80 meter en uitgediept tot op 10.8 meter beneden Curaçaosch peil; het rif in het Schottegat tegenover de uitmonding van de Annabaai zal worden opgeruimd’.

Ter verbetering van de havenverlichting zullen bestaande lichten verbeterd en nieuwe lichten aangebracht worden, o.a. op Klein-Curaçao en op de N.-W. punt van Curaçao. De kosten voor aanschaffing van een zandzuiger en voor de havenverbetering zijn begroot op onderscheidenlijk f72.000 en f50.000.

Ten opzichte van deze verbeteringen meldt het Kol. Verslag van 1912: ‘Zooals in het verslag van 1911 is medegedeeld, lag het in het voornemen om in elk geval, d.w.z. ook zonder dat daarbij rekening gehouden wordt met de eventueele gevolgen voor Curaçao van de totstandkoming van het Panama-kanaal, de verbetering van de haven van Willemstad ter hand te nemen. Tot dat doel zijn bij de begroting over het loopend dienstjaar kredieten toegestaan, ter aanvulling van die, welke ter zelfder tijd ten laste van de begroting voor 1911 zijn verleend. De werkzaamheden zijn in gang.’

Volgens de Memorie van toelichting behoorende bij de koloniale begroting voor 1915 zou de havenverbreding niet in 1914 ten einde gebracht kunnen worden. De zandzuiger bleek, omdat er geen zand te zuigen viel, ongeschikt en mitsdien werd er ‘in Amerika’ een baggermachine besteld, een artikel dat de Nederlandsche industrie voor heel de wereld vervaardigt. Ondertusschen werd een proef genomen met de baggermachine, die de Curaçaosche Handelsmaatschappij heeft laten uitkomen. De kosten voor de verbetering van de St. Annabaai zijn, volgens dezelfde Memorie, begroot op f242.000, en op 30 Juni 1914 was nog onverwerkt f105.600.

Ook de schrijver van bovengenoemd Gids-artikel meent, dat de voorgestelde verbeteringen, afgezien van elken invloed van het Panama-kanaal, dringend noodig zijn en met de meeste voortvarendheid dienen te worden uitgevoerd. ‘Want nu reeds kan met besliste zekerheid gezegd worden, dat in Curaçao schade geleden wordt door den onvoldoenden toestand van de haven. Het is toch, om een voorbeeld te noemen, bekend, dat verscheidene van de vele groote toeristenschepen welke de Antillen ieder jaar bezoeken Curaçao niet aandoen, enkel en alleen, omdat de kapiteins het niet verantwoord achten met hunne lange schepen door de nauwe vaargeul naar binnen te gaan’. Zij varen dicht langs het eiland heen om den reizigers te doen genieten van het aan zee gelegen en tegen de heuvels opklimmend, roodgeel-wit-groene huizencomplex van Willemstad, de stad, die een schrijver over

de haven van Curaçao ('Een werkelijkheid die moed geeft', N. Rott. Ct. 2 Oct. 1912) geestig een tropisch Stavoren of Vlissingen, een tropisch Broek in Waterland, een tropisch Marken genoemd heeft').

Op verbetering van de haven en hare annexen ter wille van de voor de deur staande behoefte aan een georganiseerd West-Indisch verkeer, wordt door denzelfden schrijver aangedrongen in de N. Rott. Ct. van 1 Oct. 1912 ('Een sprookje dat ontmoedigt'), waar hij betoogt, dat voor de West-Indiën Curaçao een centrum kan zijn. 'Men komt gemakkelijk van Cuba naar Nieuw-York, van Belize (Britsch Honduras) of van Jamaïca naar Londen, van Guadeloupe naar Havre, van Curaçao naar Barcelona en Genua, van St. Thomas naar Hamburg; maar om van Cuba naar zijn buur St. Thomas, van Barbados naar zijn buur Guadeloupe, van Curaçao naar Jamaïca te komen, is - als men het niet met een toevallig varenden schoener aan wil of aan kan - voor lading en passagiers in den regel een heksentoer.'

Curaçao is sedert 1889 aan het wereldtelegraafnet aangesloten door de 'Comp. française des cables télégraphiques'. Bovendien bezit het een kuststation voor draadloze telegrafie. Kleinere radiografische stations zijn ook gevestigd op Aruba en Bonaire en verzekeren aan deze eilanden een snelle verbinding met Curaçao en, door tusschenkomst van die hoofdplaats, met het buitenland.

Hier worde nog vermeld dat de firma S.E.L. Maduro en Zonen te Willemstad in het Schottegat een nieuwen steiger voor groote zeeschepen heeft doen bouwen, waardoor het kolenladen, waarin Curaçao reeds een goeden naam heeft, nog aanzienlijk wordt verbeterd.

De verschillende eilanden der kolonie zijn onderling verbonden door zeilschepen. Het drukst is het verkeer van Curaçao met Aruba en Bonaire. De verbinding tusschen de Benedenwindsche eilanden en die Boven den Wind wordt onderhouden door één zeilschip, dat ongeveer éénmaal in de maand één rondreis volbrengt.

De zeilschepen van Aruba en Bonaire varen ook op Venezuela, en, wat betreft eerstgenoemd eiland, bovendien op Rio Hacha. Enkele natuurproducten, afkomstig van de vaste kust, zooals hout, huiden en dergelijke, vinden hun weg naar het buitenland over deze eilanden, die ze evenals hun eigen voortbrengselen, voornamelijk aloëhars, goud, pinda's, dividivi en geitenvellen, voor zoover betreft Aruba, en dividivi, aloëhars, geitenvellen, mest, en stroohoeden, wat Bonaire aangaat, via Curaçao naar de plaats van bestemming verzenden. Rechtstreeks naar het

*) G. Verschuur, in L'île de Curaçao (Le tour du monde, 5 Aug. 1893), schrijft ook dat 'beaucoup de maisonnettes présentent le vieux cachet hollandais et rappellent les petites villes des Pays-Bas que le confort et l'élégance des constructions modernes n'ont fait encore qu'effleurer.

buitenland verscheept Aruba fosphaat en Bonaire zout.

De invoer van beide eilanden is hoofdzakelijk bestemd voor het plaatselijk verbruik.

De Bovenwindsche eilanden St. Martin (Ned. Ged.), St. Eustatius en Saba, hebben in vroegere eeuwen tijden van groote welvaart gekend. St. Eustatius was gedurende lange jaren de belangrijkste en de meeste winsten afwerpende bezitting der West-Indische Compagnie in de Antillen. In de achttiende eeuw kwamen daar schepen van alle naties de voortbrengselen der Europeesche industrie inruilen tegen West-Indische producten en bereikte het eiland zulk een grooten bloei, dat het toenmaals terecht een 'Gouden Rots' genoemd kon worden. Een rooftocht van de Engelschen onder admiraal Rodney in 1781, waarbij St. Eustatius geheel uitgeplunderd werd, was het begin van een toenemend verval der Bovenwindsche eilanden. Thans is hun handel zeer beperkt en bepaalt zich tot den invoer van verbruiksartikelen, hoofdzakelijk voor de plaatselijke consumptie, en den uitvoer van producten, waarvan de voornaamste zijn katoen en zout van St. Martin; katoen, andere landbouwproducten en groot en klein vee van St. Eustatius, en kantwerk van Saba. Deze eilanden zijn niet opgenomen in het vaarplan van de geregelde stoomvaartlijnen. Alleen St. Martin wordt enkele malen in het jaar aangedaan door een stoomboot van of naar Noord-Amerika. De drie Bovenwindsche eilanden zijn onderling en met het Engelsche St. Kitts verbonden door zeilschepen en bovendien, vooral St. Martin, met het Deensche eiland St. Thomas. St. Martin wordt verder bezocht door schepen die er zout gaan halen, St. Eustatius door Noord-Amerikaansche walvischvaarders, welke er mondbehoefden inslaan, en Saba door enkele grootere zeilschepen bemand met van dit eiland afkomstige zeelieden, die van tijd tot tijd met hun schip hun achtergelaten betrekkingen gaan bezoeken.

Omtrent den handel en de scheepvaart - inzonderheid van het eiland Curaçao - meldt het Kol. Versl. van 1912, dat het jaar 1911 een bij uitstek gunstig jaar kan genoemd worden. De ruime koffieoogst van Venezuela, het feit, dat de handel tusschen Europa en de nabij Curaçao gelegen republieken hoe langer hoe meer zijn weg over Curaçao neemt, de groote vlucht welke de hoeden-industrie genomen heeft, zijn factoren die tot een gunstige uitkomst geleid hebben. Dank zij den opbloei der hoeden-industrie en het drukke havenverkeer kan bevestigd worden, dat, ondanks het bijna geheel mislukken van den maïs-oogst in 1910/1911 over een groot gedeelte van de kolonie, en niettegenstaande het seizoen 1911/12 zeer ongunstig verliep, de koopkracht der bevolking in 1911 aanmerkelijk grooter wat dan in de voorafgaande jaren.

Vergelijkt men den invoer van de geheele kolonie van 1910 met dien van 1911, dan blijkt dat hij heeft bedragen in 1910 f3.291.861, in 1911 f4.325.614. Deze vermeerdering komt bijna geheel voor rekening van het hoofdeiland. De uitvoer bedroeg in 1910 f1.121.105, in 1911 f1.952.330; na aftrek van de waarde der uitgevoerde steenkolen en het uitgevoerde ijs, artikelen die in 1911 voor het eerst in de uitvoerstaten opgenomen zijn, blijft er nog een verschil van f310.139 ten gunste van 1911 over. Ook hier komt de vermeerdering voor het overgrootste deel op rekening van het hoofdeiland. Van grooten invloed op den economischen toestand van Curaçao, bepaaldelijk op het eiland van dien naam, is in 1911 de doorvoerhandel geweest, die aanzienlijk toenam.

De scheepvaart was in 1911 levendiger dan in 1910. De handel van Europa en Amerika naar Maracaibo neemt meer en meer zijn weg over Curaçao; zulks kwam ook aan de Curaçaosche zeilvaart ten goede, die in 1911 bepaald voordeelig was. De schoeners die hout en dividivi van de nabij Curaçao gelegen republieken naar Curaçao brengen ten verderen doorvoer behoeven thans niet meer zoo vaak als vroeger de terugreis op ballast te maken, maar kunnen dikwijls retourlading krijgen.

Volgens het Kol. Versl. van 1913 waren de invoer en de uitvoer in 1912 weder toegenomen, de eerste met f531.067, de tweede met f473.211. De vermeerdering van den invoer komt, met ruim f450.000, voor het grootste deel voor rekening van het eiland Curaçao en is hoofdzakelijk toe te schrijven aan den vermeerderden invoer van steenkolen, van hoedenstroo, van timmerhout en bladkoper (voornamelijk voor den scheepsbouw) en van maïs-meel, van boonen en erwten en van veevoeder, wegens de mislukking van den maïs-oogst en de groote droogte. Ook de invoer van sommige genotmiddelen en artikelen van weelde steeg belangrijk. Tot vermeerdering van den uitvoer hebben vooral bijgedragen steenkolen en hoeden (+ f535.500). De doorvoer verminderde met bijna 7000 ton, voornamelijk door het verminderd transport van dividivi en van hout.

De volgende cijfers geven een overzicht van den invoer uit en den uitvoer naar het buitenland van de afzonderlijke eilanden der kolonie over 1911 en 1912.

	INVOER in guldens.		waarvan uit Nederland in 1912.
	1911	1912	
Curaçao	3.430.696	3.890.123	516.283
Aruba	359.136	446.894	21.401
Bonaire	260.014	236.560	15.687
St. Martin	162.659	152.074	1.198
St. Eustatius	44.062	52.532	2.280
Saba	69.047	78.498	517
	-----	-----	-----
	4.325.614	4.856.681	557.366
	UITVOER in guldens.		waarvan naar Nederland in 1912.
	1911	1912	
Curaçao	1.181.433	1.656.025	15.781 ^{*)}
Aruba	481.207	548.918	34
Bonaire	120.341	108.633	
St. Martin	110.517	60.613	
St. Eustatius	46.972	43.419	
Saba	11.860	7.933	47
	-----	-----	-----
	1.952.330	2.425.541	15.862

*) Voornamelijk strooehoeden f4125 en oranjeschillen f9350.

Inklaringen uit Nederland.

	Totaal.		Onder Ned. vlag.	
	Schepen.	Tonnen.	Schepen.	Tonnen.
1832	2	300	2	300
1833	1	158	0	0
1834	2	300	2	300
1835	2	273	2	273
1836	3	646	3	646
1837	6	1444	5	1294
1838	4	859	4	859
1839	4	612	4	612
1840	3	478	2	308
1841	4	574	4	574
	—	—	—	—
totaal	31	5644	28	5166

Uitklaringen naar Nederland.

	Totaal		Onder Ned. vlag.	
	Schepen	Tonnen	Schepen	Tonnen
1832	2	300	2	300
1833	1	150	0	0
1834	3	308	2	308
1835	2	247	2	247
1836	2	246	2	246
1837	2	362	2	362
1838	2	372	1	213
1839	4	634	3	464
1840	4	595	4	495
1841	4	520	4	520
	—	—	—	—
totaal	26	3734	22	3255

De tonnenmaat dezer 57 schepen was 9378 ton, de gemiddelde scheepsruimte der schepen dus 165 ton.

Aantal schepen dat de haven van Curaçao heeft aangedaan:

Schepen.

Inhoud.

1850	605	88.167 M ³ .
1860	876	124.525 M ³ .
1870	1174	185.650 M ³ .
1880	1229	644.038 M ³ .
1890	1208	952.562 M ³ .
1900	1204	1.231.715 M ³ .

Litt. Curaçao in 1817. Medegedeeld door Dr. J. de Hullu. Bijdr. tot de taal-, land- en volkenk. v. Ned. Indië, deel 67 (1913) blz. 594-603. - M.D. Teenstra. De Nederl. W.I. Eilanden. Amst. 1836/37, 2 dln. - Bijdr. tot de kennis der Nederl. en vreemde koloniën. Utr. 1844, blz. 281. - H. van Kol. Naar de Antillen en Venezuela. Leiden 1904, blz. 328-331. - Curaçao-nummer van Neerlandia, Juli, Aug. 1905. - J.C. Lohman. De toekomst van Curaçao als Nederl. wereldhaven in W.I. Paramaribo, 1908. - H.P. de Vries. De toekomst van Curaçao in verband met de opening van het Panama-kanaal. Curaçao 1909. - O.C.A. van Lidth de Jeude. De Haven van Curaçao. 1910. - Jhr. J.O. de Jong van Beek en Donk. De econ. beteekenis van de haven van Willemstad, Tijdschr. v. econ. geogr. 15 Febr. 1911. - C. Aronstein. De haven van Curaçao en het Panamakanaal. De Gids. Dec. 1912. - Stewart L. Mims, Colbert's West-India Policy, New Haven, London, Oxford, 1912. - C.G. de Haseth Cz. What the Panama canal means to Curaçao. The Netherland Chamber of Commerce in America. Tenth annual report for the year ending March 31, 1913. Appendix D. - Dr. H. Blink. Curaçao en zijne econ. hulpbronnen. Tijdschr. v. econ. geogr. 15 Juli 1913. - Mr. J.G. Fabius. De Curaçaosche Bank. De Economist Mei en Oct. 1913. Het Nederl. Zeewezen, 1913 blz. 211.

Staat van de vaartuigen die de kolonie Curaçao in 1912 aandeden.

VLAG.	Curaçao		Aruba		Bonaire	
	Getal vaartuigen	Bruto inhoud in M ³ .	Getal vaartuigen	Bruto inhoud in M ³ .	Getal vaartuigen	Bruto inhoud in M ³ .
Nederlandsche	842	452.553	395	47.810	490	31.230
N. Amerikaansche	177	787.685	2	2.303	2	4.419
Caribische	61	10.367	46	6.380	11	3.159
Dominicaansche	32	8.363	1	186	1	711
Duitsche	50	486.010	1	4.271		
Engelsche	53	415.100	1	409	5	3.848
Italiaansche	25	272.054				
Noorsche	11	47.569	2	3.148		
Spaansche	12	169.709				
Venezolaansche	165	63.750	12	1.073	41	1.898
Fransche			4	6.316		
Zweedsche			2	3.358		

Totaal 1912	1428	2.713.160	466	75.254	550	45.265
Totaal 1911	1538	2.534.982	488	78.151	570	51.796
Totaal 1910	1588	2.376.651	407	61.939	626	41.821
Totaal 1909	1619	2.177.058	325	47.396	766	51.237
Totaal 1908	1657	1.176.744	278	67.097	623	45.798

VLAG.	St. Martin N.G.		St. Eustatius		Saba	
	Getal vaar- tuigen	Bruto inhoud in M³.	Getal vaar- tuigen	Bruto inhoud in M³.	Getal vaar- tuigen	Bruto inhoud in M³.
Nederlandsche	295	21.474	235	8.709	108	9.748
N. Arakaansche			10	3.947	2	4.822
Odintiaansche						
Doritiaansche						
Duitsche						
Engelsche	35	6.508	6	618	14	2.519
Italiaansche						
Noorsche						
Spaansche						
Venezolaansche						
Fransche	23	5.782	1	52		
Zweedsche						
Totaal 1912	353	33.764	252	13.326	124	17.089
Totaal 1911	443	68.245	326	21.060	121	24.828
Totaal 1910	471	68.976	272	13.664	114	14.457
Totaal 1909	487	42.775	361	16.552	150	19.819
Totaal 1908	377	50.985	346	16.167	179	18.596

Handel-Maatschappij (de Nederlandsche).

De vestiging van de Nederlandsche Handel-Maatschappij in Suriname hangt samen met de slaven-emancipatie in 1863.

Na de aannemenig van de wet op de vrijlating hadden de Nederlandsche groot-grondeigenaars, voor gebrek aan werkkrachten vreezende, de meeste plantages aan Surinamers verkocht, die echter niet kapitaalkrchtig genoeg waren om hunne ondernemingen behoorlijk te doen ontginnen en zich dan ook meestal spoedig genoodzaakt zagen de in cultuur gebrachte akkers sterk in te krimpen. Hierdoor bleven de aanvragen om immigranten gering, zoodat de aanvoerkosten hoog werden, hetgeen wederom de planters verhinderde eene behoorlijke winst te maken en hen zelfs dwong hunne ondernemingen nog verder in te krimpen. Ten einde uit dezen noodlottigen kringloop te geraken, werden pogingen aangewend om de ontginning uit te breiden door het groot-kapitaal weder voor de Kolonie te winnen; goede landerijen waren thans goedkoop te krijgen en dat - bij exploitatie in het groot - winst gemaakt kon worden, bleek uit de gunstige uitkomsten door de overgebleven Hollandsche eigenaren verkregen. Nadat pogingen tot oprichting van eene West-Indische Landbouw-Maatschappij mislukt waren, werd de Nederlandsche Handel-Maatschappij aangezocht en bereid gevonden den grooten landbouw in Suriname ter hand te nemen.

In November 1867 werd hiertoe de plantage Resolutie voor de som van f250.000.- aangekocht. Deze onderneming, gelegen aan de Beneden-Suriname-rivier (district Beneden Cottica), bezat eene bruikbare suikerfabriek met bij behooren de stijlerij voor de bereiding van rum, en was groot 2843½ akkers (1 akker = ± 0.42 H.A.), waarvan tot dusverre 412 met suikerriet en 110 met bananen beplant waren; het overblijvende was woeste grond, doch voor de cultuur geschikt te maken, terwijl er voorts mogelijkheid bestond bij latere verdere uitbreiding de aan de onderneming grenzende domeingronden in allodialen eigendom te verwerven. Men kon hier dus in beginsel alle factoren aanwezig achten, noodig voor de verwezenlijking van het door de Nederlandsche Handel-Maatschappij gestelde doel; het drijven van de suikercultuur op groote schaal en de vestiging van eene model-inrichting.

Hiertoe werden moeite noch kosten gespaard. Het aantal in ontginning gebrachte akkers werd gestadig uitgebreid en bedroeg in 1874 reeds 900. Aan grondbewerking en aanplant werd voortdurend groote zorg besteed, zoodat dan ook de opbrengst per akker in een achttal jaren van $\frac{3}{4}$ tot 1½ vat (van 1676 pond) steeg.

De toeneming der productie leidde in 1873/4 tot uitbreiding van de fabriek en vernieuwing van de machinerieën. Bij deze gelegenheid werd in Suriname, waar tot dusverre de suiker steeds in open pannen gekookt was, voor het eerst eene vacuum-installatie ter bereiding van geraffineerde suiker in werking gesteld.

Zooals overal in Suriname bleef ook op Resolutie de voorziening in de werkkrachten een aanhoudende zorg, vooral met het oog op de sterke uitbreiding van de bebouwde oppervlakte. Ter aanvulling van de ten getale van 500 op de plantage aanwezige vrijgelatenen werden terstond 250 Chineezen uit Hongkong besteld, die veel geschikter werklieden bleken dan de meerendeels onhandelbare negers.

Bij de beëindiging van het Staatstoezicht in 1873 vertrokken ruim 200 geëmancipeerden, die vervangen werden door Chineezen uit Java (door de Nederlandsche Handel-Maatschappij zelve aangevoerd) en door Britsch-Indische koelies. Deze waren van een zwak gestel, zoodat vele ziekten onder hen uitbraken en in 1½ jaar tijds 71 sterfgevallen op een getal van 500 immigranten voorkwamen.

Gelukkig verbeterde dit na 1874, toen de Britsch-Indiërs met 't klimaat vertrouwd raakten en verder het geneeskundig toezicht streng werd gehandhaafd.

Dank zij de verbeterde regeling van de immigratie hij de wet tot bevordering van den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname (14 Nov. 1879, St. bl. 202) kon de Nederlandsche Handel-Maatschappij uitvoering geven aan haar voornemen de bevordering van den grooten landbouw nog krachtiger dan tot dusverre ter hand te nemen door de oprichting van eene *Centraalfabriek*.¹⁾ Het stelsel berust hierbij op verdeling van arbeid, doordat de planters niet zelf het suikerriet met (meerendeels verouderde) machines vermalen, maar het tegen eene zekere vergoeding aan de fabriek afleveren, die door haar uitstekende machinerieën en in het groot werkende, in staat is tegen een lagen kostprijs de suiker te maken.

Op de door de Nederlandsche Handel-Maatschappij aangekochte plantage Mariënborg aan den linkeroever der Commewijne werd een bij uitstek geschikt terrein voor de fabriek gevonden, waarna met de omliggende plantages Visserszorg, Alkmaar, Zoelen, Voorburg en Susannasdaal voor de levering van riet eene overeenkomst gesloten werd op een basis van 4 (later verhoogd tot 5) K.G. suiker voor elke 100 K.G. afgeleverd riet.

De bouw van de fabriek, die, met een maal-vermogen van 300.000 K.G. riet per dag, op één na de grootste der wereld zou worden, werd opgedragen aan de firma Cail & Cie. te Parijs, die reeds vele dergelijke fabrieken in Guadeloupe en Martinique ingericht had.

Met een tiental schepen werden de benodigde steenen en machinerieën naar de kolonie overgebracht. In 1881 werd met den bouw aangevangen en in October 1882 was de fabriek maalklaar.

De Nederlandsche Handel-Maatschappij breidde na de totstandkoming van de wet op het immigratiefonds van 1879 haar belangen in deze kolonie nog verder uit. Zoo werd in 1880 de cacao-plantage Mon Trésor aangekocht. Beweegredenen tot den aankoop waren eensdeels de voordeelen, tot dusverre in de kolonie met de cacaocultuur behaald, anderdeels de omstandigheid, dat de vrouwen en kinderen der immigranten hier geregeld werk zouden kunnen vinden.

Verder besloot de Nederlandsche Handel-Maatschappij ook over te gaan tot ontginning van goudvelden. In 1880 werden daartoe twee placers gepacht. Maar al te spoedig echter moesten de hooggestemde verwachtingen prijsgegeven worden.

Op de plantage Resolutie werd, niettegenstaande al het daaraan ten koste gelegde, de opbrengst per akker steeds geringer; hij bleef minstens $\frac{1}{3}$ beneden dien van andere ondernemingen, die veel minder zorg aan den aanplant besteedden en met slechte machinerieën werkten. Uit onderzoek door deskundigen bleek, dat tengevolge van de te groote nabijheid van de zee en de veenachtige gesteldheid van den bodem deze langzamerhand verarmde. Bemestings-

1) Vergelijk hierover: Ch. M. Fraissinet, 'Suriname' Amst. 1877; en P. Fraissinet: 'Eenige West-Indische Koloniën na de emancipatie', Amst. 1879.

proeven brachten geen verbetering en toen de buitengewone droogte in de jaren 1883 en 1884 den aanplant voor een groot deel vernield had, achtte men het, ook in verband met de toenmalige zeer lage suikerprijzen, niet geraden de plantage, die alleen in zeer gunstige omstandigheden nog winst zou kunnen afwerpen, met groote kosten in stand te houden, zoodat tot staking van 't bedrijf besloten werd. De fabriek werd afgebroken en de machinerieën werden naar de Centraalfabriek Mariënborg overgebracht, waar ook het nog te velde staand riet zou worden vermalen. In 1886 werd Resolutie voor £300 verkocht.

Mon Trésor beantwoordde evenmin aan de verwachtingen; de cacao-aanplantingen wilden niet gedijen, deels een gevolg van slecht beheer, deels van de minder goede hoedanigheid van den bodem. In 1885 werd ook deze plantage verkocht.

De goud-delving leverde niets dan teleurstelling. Wel werd in 1882 een placer van 5000 H.A. aan de Sara-kreek gepacht, dat goud-houdend bleek te zijn, doch door het gemis aan betrouwbare leiders van de ontginnings-expedities werd steeds verlies geleden. Later werd dit placer eenige malen aan anderen in onderhuur afgestaan, doch toen ook deze er geen winst konden behalen, besloot men in 1908 de pacht niet langer voort te zetten.

Op de Centraalfabriek Mariënborg scheen in den eersten tijd alles naar wensch te gaan. Een tegenvaller was welis waar geweest, dat de kosten van den bouw de aanvankelijke raming van f1.200.000 met f450.000 hadden overschreden, doch men bezat nu ook eene uitstekende fabriek, in staat groote hoeveelheden riet tegen een lagen kostprijs te verwerken. In de kolonie bleek de oprichting van de Centraalfabriek den ondernemingsgeest te hebben doen ontwaken.

Er werd meer kapitaal in de plantages gestoken, meer zorg aan de teelt besteed en de aanplant aanzienlijk uitgebreid. Het eerste jaar van 't bedrijf der fabriek werd dan ook eene, zij het geringe, winst behaald.

De volgende jaren brachten echter zwaren tegenslag. In 1883 oefende de droogte een zeer ongunstigen invloed uit op de riet-opbrengst; in 1884 was de weersgesteldheid niet veel beter en toen hierbij eene groote daling in de suikerprijzen kwam, waren de eigenaars der plantages Alkmaar en Zoelen niet meer gezind of bij machte de zaak voort te zetten. Voor de fabriek was deze staking van hoogst bedenkelijken aard, daar gebleken was, dat bij de heerschende prijzen slechts het dubbele van het tot dusverre jaarlijks afgeleverde riet (+ 20.000.000 K.G.) winst zou kunnen geven; en thans zou de aanvoer nog geringer worden. Onder deze omstandigheden werd besloten op Zoelen den rietbouw voor eigen rekening voort te zetten en tevens op Mariënborg een eigen aanplant te beginnen, waartoe de koelies van de verlaten plantages Resolutie en Mon Trésort uimuntend konden gebezigd worden.

Voorts werden verschillende bezuinigingen ingevoerd, werd de sap-extractie veel verbeterd en de rietproductie vergroot, zoodat in de campagne 1886/7 voor het eerst weder winst behaald werd.

Om de rietleveringen op peil te houden, moesten voortdurend de eigen aanplantingen op Mariënborg en Zoelen uitgebreid worden, daar die van de andere plantages telken jare verminderden, en toen in 1891 de laatste onder contract werkende onderneming Visserszorg door de Nederlandsche Handel-Maatschappij aangekocht en in eigen beheer genomen moest worden, was het oorspronkelijke denkbeeld van eene Centraalfabriek geheel verloren gegaan; de Nederlandsche Handel-Maatschappij had in het vervolg zoowel voor den aanplant als voor de verwerking zorg te dragen.

In 1897 en volgende jaren werd het suikerriet door roodsnut aangetast, welke ziekte vooral in 1901 met buitengewone hevigheid optrad. Mede op aanraden van Professor Went uit Utrecht, die in laatstgenoemd jaar eene reis door de Kolonie maakte, werden van andere plantages afkomstige riettoppen als plantmateriaal gebezigd, hetgeen een doeltreffend middel ter bestrijding van de ziekte bleek te zijn. Eenige jaren te voren had men reeds, ter veredeling van het riet, beproefd de Javaansche plantwijze in te voeren. De zware Surinaamsche kleigrond bleek hiervoor echter niet geschikt.

Aan het werklieden-vraagstuk bleef de Nederlandsche Handel-Maatschappij voortdurend hare aandacht wijden. Zoo was zij het, die in 1891 de eerste Javanen in Suriname bracht. Reeds vroeger (in 1873 en 1883) had zij hiertoe pogingen aangewend, die echter op Java zelf waren afgestuit. Ditmaal kon zij slagen, dank zij den steun van den Minister van Koloniën en vooral van den Gouverneur van Suriname, die voor den aanvoer van de eerste 100 Javanen premiën had uitgelooft. De immigranten voegden zich spoedig naar de luchtstreek en bleken bruikbare werkkrachten, zoodat weldra verdere aanvoer volgde, weder door bemiddeling van de Nederlandsche Handel-Maatschappij, wier Factorij te Batavia zich in 1892 bereid verklaarde voor loopig als werfagent voor de Regeering op te treden, een ambt dat zij tot 1905 bleef waarnemen.

Teneinde het aantal vrije arbeiders te vermeerderen, besloot de Nederlandsche Handel-Maatschappij in 1899 aan immigranten, wier contract afgelopen was, kleine perceelen voor uiterst lagen prijs af te staan, onder verplichting een bepaald aantal dagen in het jaar veldarbeid in dienst van de Nederlandsche Handel-Maatschappij te verrichten. Veel gebruik werd hiervan echter niet gemaakt, het meest nog door Britsch-Indiërs.

Tengevolge van het stoken van eenige kwaadwilligen uit Demerary barstte op 29 Juli 1902 een opstand onder de koelies uit, die den directeur van Mariënborg het leven kostte.

De volgende jaren werd weinig last van het werkvolk ondervonden, daar tengevolge van de krulloten-ziekte, vele cacao-plantages zich genoodzaakt zagen hare koelies af te danken, zoodat de Nederlandsche Handel-Maatschappij met de besten onder hen kon hercontracteeren.

Aan dezen overvloed van werkkrachten maakte de invoering der bacoven-teelt een einde. De Nederlandsche Handel-Maatschappij gaf van hare belangstelling in de kolonie blijk door de oprichting van de Surinaamsche Cultuur-Maatschappij, die de aan het gecontracteerde areaal ontbrekende hectaren voor hare rekening nam.

Dank zij de tot standkoming van de Brusselsche Conventie in 1903, kon het verkregen product sedert tot bevredigende prijzen van de hand gezet worden. De omstandigheden echter waaronder de suikercultuur in Suriname moet worden gedreven, maken dat de kostprijs in den regel hoog is, zoodat het bedrijf geen winst meer oplevert, zoodra de verkoop-prijzen eenigszins belangrijk dalen.

De markt voor de Mariënborg-suiker is, wat het eerste product betreft, tegenwoordig voornamelijk New York. Vóór 1901 werd de suiker gewoonlijk naar Engeland verscheept. Consignatie naar Neder-

land vond slechts in de tijden van de plantage Resolutie plaats. Het tweede product daarentegen vindt in Nederland geregeld plaatsing. In de kolonie zelve wordt, behalve eene vrij belangrijke hoeveelheid consumptie-suiker, ook brandspiritus verkocht, terwijl de gestijlde rum grootendeels naar Curaçao verscheept wordt. (Zie ook Ind. Mercur, 1907 blz. 803.)

Hangmat.

Het 'hangend bed' was reeds den ouden Grieken bekend. Alcibiades heeft het gebruikt, maar de Indianen hebben het zelfstandig uitgevonden. Hoe Nederlandsch het woord er ook uitziet, zoo is het toch niet - zooals sommige Fransche schrijvers meenen - van Germaanschen, maar van Indiaanschen oorsprong. Het is niet een mat, die hangt, maar een verbastering van het Indiaansche woord *amak*, dat in Europa reeds sedert het midden van de 16de eeuw bekend is; o.m. spreekt Raleigh, Discov. of Guiana, 1596 reeds van de 'cotton Hamaca, which we call brasill beds', R. Harcourt, Voy. Guiana, 1613 van 'Hamaccas, which are Indian beds', David Pietersz. de Vries, die in 1634 Guiana bezocht, vertelt in zijn reisverhaal - zie blz. 197 van de uitgave van Dr. Colenbrander - van een indiaan, die door een tijger 'uyt zijn Amack' gehaald wordt en Herlin, Besch. v.d. Volkplantinge Suriname, Leeuwarden 1718, blz. 127 spreekt van de bedden van katoen der Karaïbanen, die deze Amakken noemen. (Zie uitvoerige bronnenopgave in 'A new English Dictionary on historical principles,' edited by James A.H. Murray, Oxford 1901). De Engelsche Fransche, Italiaansche en Spaansche benamingen, resp. hammock, hamac, amaca, en hamaca, zijn dichter bij het oorspronkelijke gebleven dan de Nederlandsche. Volgens sommige schrijvers zou *amak* de Karaïbische naam zijn van den boom, welks bast gebruikt werd om de hangmatten te vervaardigen. De Goeje - Toemoekhoemak expeditie, blz. 206 - noemt het woord Arowaksch. Zooveel is zeker, dat in Suriname de Arowakken hunne hangmatten maken van de bladvezels van de *Mauritia flexuosa* of van *Bromelia Pinguim*, terwijl de Karaïben daarvoor katoen gebruiken. (Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 106). Ook de Boschnegers weven katoenen hangmatten. Voor den Indiaan is de hangmat stoel, rustbank en bed; vandaar dat hij steeds in zijn hangmat ligt, wanneer hij niets te doen heeft. In de Guiana's gebruikt men de hangmat zeer algemeen, vooral bij verblijf in de bosschen. Ze is dan van zeildoek of van katoen en in den regel van Europeesch maaksel. Men ligt het best dwars of volgens de diagonaal in de hangmat. Nieuwelingen, die er overlans in liggen, rollen er soms uit. Een bultzak in de hangmat wordt niet gebruikt, wel veelal een muskieten-net, dat in het bosch beschermt tegen insecten en bloedzuigende vleermuizen. De Indianen, die geen net gebruiken, onderhouden 's nachts een vuurtje onder de hangmat, als bescherming tegen insecten en tegen de koude.

Hangnestvogels.

SUR. Zie ICTERIDAE.

Hapale.

Apengeslacht behorende tot de Fam. Hapalidae (Zie SIMIAE). In C. en Z. Amerika komen verscheidene soorten voor; de in Suriname aangetroffen soort is volgens Kappler *H. midas* en is bekend als *Sagoewinki*, AROW. *Srerle*, KAR. *Koesiri*. Zij leven in troepjes van ongeveer twintig. Rug zwart en grijs, pooten oranje-geel, staart zwart. Haar zijdeachtig. Groote ooren. Worden zeer tam.

Haplopagrus guntheri

Gill. *Pargo*, PAP. Fam. Lutianidae, *snappers*. Zeevisch. Verspreiding: westkust van tropisch Amerika, van Guaymas tot Panama; bij Aruba. De bek is tamelijk lang en puntig, de mond klein. De zijtanden in de beide kaken zijn rond en maaltandachtig. In de bovenkaak twee hondstanden en op het ploegschaarbeen drie tot vijf maaltanden. De voorste neusgaten bevinden zich ieder aan het einde van eene voeldraadachtige buis, voor aan den bek. De oogen zijn klein. De rugvinstekels zijn laag, de rugvinstralen en de aarsvinstralen hoog. De borstvinnen zijn lang en sikkelvormig. De staartvin is kort, een weinig uitgerond. Van boven is de kleur groen, de buikzijde koperachtig bleekrood. Op de zijkanten zijn acht ongelijk geplaatste bruine dwarsbanden. Er is eene ronde vlek aan den voet van de laatste zachte rugvinstralen. De borstvinnen hebben eene donkere halvemaanvormige vlek aan het begin. De buikvinnen hebben zwarte toppen. Boven op den kop zijn eenige donkere vlekjes. De volwassenen zijn bijna effen olijfgroen met koperkleurigen onderkant. Deze visch levert een algemeen voedsel.

Harder,

SUR. Zie MUGIL CEPHALUS.

Harpie.

Zie FALCONIDAE.

Hartrotziekte.

Zie KOKOSNOOT.

Hartsinck (mr. Jan Jacob)

geb. te Amst. 14 Oct. 1716, aldaar overl. 28 Oct. 1779, werd op zijn achtste jaar klerk ter secretarie van het collegie ter admiraliteit van Amsterdam, in 1743 heemraad van de Watergraafsmeer, in 1762 charter- en requestmeester van de admiraliteit, president van de hoofd-participanten der W.I. Comp. en lid van het Zeeuwsch Genootsch. der Wetensch. te Vlissingen en in 1774 directeur van de Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem. Ook als letterkundige en blijspeldichter maakte hij zich

bekend. In zijne betrekking tot de W.I. Comp. - zijn vader was gedurende 25 jaren Directeur der Societeit van Suriname - verkreeg hij de bouwstoffen voor de samenstelling van het klassieke werk *Beschrijving van Guiana, of de Wilde Kust, in Zuid-America*, enz. Amst. 1770, 2 dln. 4°. met platen, kaarten en plattegronden. Het tweede deel, met doorlopende pagineering - 521-962 - is geheel gewijd aan de aardrijks- en geschiedkundige beschrijving van Suriname en bevat tal van belangrijke authentieke akten, o.m. den giftbrief van Karel den Tweeden aan Lord Willoughby, in het Engelsch en vertaald. Van dit boek verscheen in 1784 te Berlijn een Duitsche vertaling. Extracten uit Hartsinck's boek, voor zooveel zij licht werpen op Britsche grenskwesties werden vertaald en van aantekeningen voorzien door J.A.J. de Villiers, London 1897.

Hasselman (Johannes Jerphaas).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Hassi,

N.E. Visscherspaard, modderpaard; een plank van een voet of 10, 12, en daarop een kist zonder deksel. De visschers gebruiken de hassi om over den modder te glijden. Zij liggen op het vrije deel en stooten met den voet tegen den modder. Het toestel wordt ook *katamaran* en *njawari* genoemd.

Hato.^{aant.}

De dikwijls beschreven en afgebeelde grot op de plantage van dien naam aan de noordkust van Curaçao, in het kalksteengebergte. De ingang ligt 200 voet boven zee. Zooals reeds in het artikel AARDKUNDE blz. 21 werd opgemerkt, ontvangt een der hoogste gewelven bovenlicht langs een door instorting ontstaan gat. In de waterarme bron van Hato vond Prof. K. Martin een *Poecilia*-soort, den eenigen zoetwaterbewoner van het eiland. Een fraaie afbeelding van de grot geeft Voorduin als no. XIV van zijne verzameling platen. Een kleine afbeelding van een der gewelven vindt men in Simons' Beschrijving van het eiland Curaçou.

Hawaja,

N.E. Zie PROTIUM.

Hawthorn,

BOV. E. Zie HIBISCUS CANNABINIS.

Haygrass,

BOV. E. Zie PANICUM SANGUINALE.

Heckeria peltata

Ktl. Fam. Piperaceae. *Anijsblad*, SUR., *Oeman-aneisi*, *switi-aneisi-wiwiri*, N.E. Een plant met groote schildvormige bladeren waarvan de vruchten en de wortel om den aromatischen smaak gebruikt worden.

Hedychium coronarium

Kön. Fam. Zingiberaceae. *Lelie*, SUR. Een uit Oost-Indië afkomstige plant, wegens de sterk riekende bloemen thans in alle tropische streken gekweekt.

Heeckeren (mr. Evert Ludolph baron van).

Zie GOUVERNEURS.

Heemraden.

De titel heemraad voor het hoofd der divisiën (zie aldaar) dateert reeds van de 17e eeuw. Tot heemraad werden gecommiteerd de leden van het Hof van Politie en later van de lichamen die voor dit Hof in de plaats kwamen. Volgens art. 47 van het Reg. Regl. van 1832 (G.B. no. 13) maakten twee of meer Heemraden, daartoe in bijzondere gevallen door den Gouv. Generaal gecommiteerd, een gedelegeerde rechtbank uit 'zoo dikwerf de verstoorde rust of oproerige bewegingen in de Buiten-Districten eenig Regterlijk onderzoek mogt noodzakelijk maken.' De werkring der Heemraden werd nader geregeld in het 'Reglement op de verdeling der kolonie Suriname in divisiën en ter verzekering der goede orde en veiligheid in dezelve'. (G.B. 1842 no. 3). Dit reglement werd in 1863 (G.B. no. 10) ingetrokken en sedert

staan *districts-commissarissen* aan het hoofd der districten. (Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, blz. 267).

Heerdt tot eversberg (Johan Herbert August Willem baron van).

Zie GOUVERNEURS.

Heï,

N.E. Zie COELOGENYS.

Heilbot.

Deelen van dezen visch, *Hippoglossus hippoglossus* (L.) Jord. (ook *Pleuronectes hippoglossus* L. genoemd) behoorende tot de familie Pleuronectidae, worden gezouten uit de Vereenigde Staten van Noord-Amerika in Suriname aangevoerd. Deze belangrijke voedselvisch, die zeer groot kan worden, komt overvloedig voor in de noordelijke zeeën. De jonge vischjes zijn eerst normaal, doch onder den groei wordt de kop asymmetrisch; door verplaatsing van het linkeroog naar de rechterzijde komen beide oogen aan ééne zijde te staan, die bijna eenvormig donkerbruin is, terwijl de andere zijde wit is.

Heinsius (Johannes).

Zie GOUVERNEURS.

Heliconia bihai

L. Fam. Musaceae. *Palaloe*, NE. *Wild banana*, BOV. E. Een plant, die veel op de banaan gelijk en waarschijnlijk vaak met *Ravenala* (zie aldaar) wordt verward. De bloemen zijn in eigenaardig omgebogen schutbladen verborgen.

Heliconia psittacorum

Linn. Fam. Musaceae. *Popokai-tongo*, N.E. Een veel in de oerboschen voorkomende lage plant met bladeren, die op die van den banaan gelijken, doch kleiner zijn, en opvallende blauw en rood gekleurde bloemen.

Heliornis fulica,

KOETFUUT, een ralachtige vogel in Suriname ter grootte van onze kleine fuut, en evenals deze met breedgelobde teenen.

Heliotropium curassavicum

L. Fam. Boraginaceae. *Kokolodee sjimaron*, BEN. E. *Sealavendel*, BOV. E. Grijsachtig heestertje dat aan den zeekant groeit met lijnvormige vleezige bladeren en bloemen in aarvormige aan den top omgebogen bloeiwijzen.

Heliotropium humile

R. Br. Fam. Boraginaceae. *Salie*, BEN. E. Heestertje dat meestal laag bij den grond blijft; de bladeren geheel wit viltig behaard en de bladranden naar achteren opgerold; de bloemen staan in witviltige aarvormige aan den top opgerolde bloeiwijzen.

Heliotropium indicum

L. Fam. Boraginaceae. *Kokorodée*, KAR. en N.E. *Kokolodee*, BEN. E. *Eye bright*, BOV. E. Kruid met zeer onregelmatig gevormde langwerpige bladeren met duidelijk afloopenden voet; bladeren tot 10 cm. lang; de bloemen staan in aarvormige aan den top opgerolde bloeiwijzen; de deelvruchtjes zijn spits. De bladeren worden met olijfolie gestoofd en de bloemen met zout gekookt en dat mengsel gedronken tegen dysenterie.

Heliotropium parviflorum

L. Fam. Boraginaceae. *Eyebright*, BOV. E. Kruid dat zich van *H. indicum* vooral onderscheidt door de gave bladeren, die iets kleiner zijn en door de stompe deelvruchtjes.

Hemert (Everard van).

Zie GOUVERNEURS.

Hemiramphus brasiliensis

(L.) Gthr. Fam. Hemiramphidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, Curaçao. Het lichaam is langwerpig, zijdelings gedrukt. De bovenkaak is kort, de onderkaak verlengd. De laatste straal van de rugvin is in een korte draad uitgegroeid. De aarsvin kleiner dan de rugvin. De staartvin is diep gevorkt, de onderste lob is de langste. De kleur is blauwgroen, de zijkanten zijn zilverachtig; de bek is donker met oranje punt. De lob van de rugvin en de bovenlob van de staartvin zijn oranje geel. Buikvinnen met gelen top. Kan 15 duim lang worden. Het zijn plantenetende visschen

die bij de oppervlakte zwemmen. De Hemiramphidae worden in het Papiamentsch *Balaoe* genoemd.

Hendriktop.

De hoogste top (1080 M.) van den Emmaketen, gelegen tusschen de Coppenamen- en de Saramacca-rivier op $\pm 4^{\circ} 13'$ N.B., bekend door het verblijf daarop van 3-20 Febr. 1903 van den leider der Saramacca-expeditie, den luit. ter zee Iste kl. A.J. van Stockum. Zie in het verslag der expeditie blz. 200-203, zijne verklaring van het klimaat op dien top en zijne theorie omtrent de voeding der rivieren in de droge jaargetijden.

Henriettea patrisiana

D.C. Fam. Melastomataceae. *Sergeantsklooten*, SUR. Een kleine boom met bes-vruchten, bezet met kleine stekels. Komt veel voor aan de rivieroever.

Henriettea succosa

D.C. Fam. Melastomataceae. *Baboen-mispel*, N.E. Een heester waarvan de bessen sterk aan de vruchten van den Europeeschen mispel doen denken.

Herbaria.

Zie BOTANISCH ONDERZOEK.

Heremietkreeften.

Zie CRUSTACEA.

Heri-wiki-djakti,

N.E. Een in het Para-district veel voorkomende Mimoseënhheester, volgens Prof. Suringar's reisverhaal (T.A.G. Serie II, deel II, blz. 39) verwant aan *Pithecolobium adiantifolium* (H.B.K.) Bth. De bloemen in hoofdjes vertoonen op het eerste gezicht alleen de talrijke lange meeldraden als kwastjes van fijne haren. De inlandsche naam beduidt 'de heele week in zondagspak.'

Hernhutters.

Zie BROEDERGEMEENTE.

Herpetodryas.

De slangen van het geslacht *Herpetodryas* leven voornamelijk op de boomen en struiken der zandige gronden in de nabijheid van de zee of van de weideachtige vlakten, en voeden zich in hoofdzaak met vogels en kruipende dieren. Het

zijn forsche, vrij slank gebouwde slangen, die voor den mensch volkomen ongevaarlijk zijn en zich onderscheiden door een *even* aantal overlansche rijen van schubben; terwijl bij de meeste andere slangen de schubben in een *oneven* aantal rijen zijn geplaatst. In Suriname komen twee soorten van dit geslacht voor: *H. carinatus* met 12 rijen schubben en *H. fuscus*, die slechts 10 rijen schubben heeft. Van deze schubben zijn die van de 2 op het midden van den rug gelegen rijen meestal voorzien van een duidelijken kiel. De verschillende exemplaren van *Herpetodryas carinatus* vertoonen nog al veel verschil in kleur en teekening; meestal zijn zij van boven donkerbruin of zwartachtig gekleurd; de schubben van de uiterste rij aan beide zijden zijn meestal voorzien van een lichte vlek, die vooral op het staartgedeelte zeer duidelijk in het oog valt, terwijl op het midden van den rug veelal eene lichtbruine lijn wordt waargenomen. De schilden aan de onderzijde van buik en staart zijn geel gekleurd en door een smallen donkeren rand van elkaar gescheiden.

De Tapanahoni-Expeditie bracht een exemplaar van deze soort mede met vermelding dat de negerengelsche naam *reditéré* is. Een exemplaar door de Gonini-Expeditie meegebracht vermeldt op het etiket den naam *ladytere*, blijkbaar dezelfde naam.

v.L.d.J.

Hert.

Zie CERVIDAE.

Hervormde gemeente.

A. Suriname.

I. Paramaribo.

In officieele stukken werd en wordt ook nog heden deze gemeente de Christelijk Hervormde of Nederduitsch Hervormde Gemeente in Suriname genoemd. Gegevens voor eene volledige geschiedenis der Herv. en ook der Ev. Luth. Gemeente ontbreken. Door den grooten brand van 1821, waardoor de Herv. kerk, en door dien van 1832, waardoor de Luth. kerk vernietigd werd, gingen belangrijke documenten verloren. Het is bekend dat de kerkbesturen in de W.-I.-Koloniën in de 17de en 18de eeuw slordig zijn te werk gegaan bij het bewaren van kerkelijke stukken, en dat een groot deel verloren ging of onleesbaar werd. Er bleef dus niet veel over voor het kleine brandvrije archief, dat in 1909 op kosten van het Gouvernement in het zoogenaamde Logeergebouw ingericht en ter beschikking gesteld is van de verschillende kerkbesturen.

Als eerste predikant der Herv. Gemeente wordt genoemd Ds. Baselius of Baselier, die van 1668-1689 den dienst te Paramaribo waarnam. Hij werd krachtig gesteund door Van Aerssen van Sommelsdijk, die een groot voorstander van den godsdienst

was. Deze liet in 1688 een kerk bouwen aan de samenvloeiing van de Commewijne en de Cottica, en stelde daar Ds. Ketelaar aan als predikant. Ook op den hoek van de Perica en de Cottica werd in 1721 een kerk gebouwd.

Toen Van Aerssen in 1683 uit Nederland naar Suriname vertrok, gingen vele Fransche Réfugiés met hem mede. Spoedig werd toen te Paramaribo een Waalsche kerk gebouwd, waar de uitgeweken predikant Dalbas eerste voorganger werd.

Gewoonlijk was 't zeer bezwaarlijk predikanten voor de Herv. Gemeente te vinden, zoodat er in den regel slechts één in dienst was, nu en dan 2 of 3. Ook had de gemeente te Paramaribo geen eigen kerkgebouw; de godsdienstoefeningen werden gehouden in de bovenzaal van het Hof van Politie en Crimineele Justitie. Eerst 29 Mei 1814 werd de eerste Herv. kerk ingewijd, gebouwd door Johannes van Zeyl. Na den brand van 21 en 22 Jan. 1821 hield de Hervormde Gemeente hare diensten in de Luthersche kerk, die reeds in 1746 gebouwd was. De brand van 4 Sept. 1832 verwoestte ook dit bedehuis, zoodat beide gemeenten tijdelijk zonder kerk waren. Op 5 Juli 1835 was de tegenwoordige kerk der Herv. Gemeente, een achthoekig, steenen gebouw zonder toren, gereed om te worden ingewijd. Het ging te Paramaribo den godsdienst niet fortuinlijk, want nu weder verdrong het nieuwe orgel op reis naar zijn bestemming.

Na den brand van 1821 had de Herv. kerkeraad voorgesteld om de beide gemeenten te vereenigen; dit voorstel werd toen door den Luth. kerkeraad van de hand gewezen. Op zijn beurt deed na den brand van 1832 de Luth. Kerkeraad een dergelijk voorstel; maar toen bedankten natuurlijk de Hervormden, en de beide gemeenten bleven zelfstandig naast elkander bestaan. Behalve haar hoofdkerk op het Kerkplein bezit de Herv. Gemeente nog een kerkje buiten de stad, op 's Landsgrond Boniface, dat in Aug. 1902 werd ingewijd en Bedehuis-Annetta heet. Dit kerkje is gesticht óók voor de boeren-kolonisten, die in de omgeving wonen, maar deze kolonisten, onder wie weinig geestelijk leven valt op te merken, maken geen druk gebruik er van.

De Herv. Gemeente telt tegenwoordig ongeveer 7000 leden, niet alleen te Paramaribo, doch ook in de districten, behalve te N. Nickerie, waar een afzonderlijke gemeente is. De vroegere Herv. kerken aan de Cottica en de Perica zijn reeds sedert vele jaren verdwenen. Sinds 1852 wordt de gemeente steeds bediend door twee predikanten, die gouvernementsambtenaren zijn en als zoodanig eene jaarlijksche bezoldiging genieten van 6000 gulden met recht op pensioen en weduwenpensioen. Zij worden door den Gouverneur benoemd op voordracht van het kiescollegie, dat met den kerkeraad uit 35 leden bestaat. De kerkeraad is verplicht een jaarverslag te zenden aan het Bestuur der Kolonie en tevens aan de 'Commissie tot de zaken der Protestantsche kerken in Ned. Oost- en West-Indië. (zie K.B. 7 Dec. 1820). Volgens het gewijzigd reglement der Herv. Gemeente, in 1885 bij gouv. resolutie goedgekeurd, is het recht van voordracht uitsluitend en alleen aan het kiescollege, dat door de stemgerechtigde manslidmaten gekozen wordt. In de laatste jaren zijn steeds predikanten van de vrijzinnige richting benoemd. De gemeente bezit eenige diaconiefondsen en tracht verder door het houden van collecten, uitvoeringen, loterijen enz. zooveel mogelijk voor hare armen te doen. Voor hare behoeftige weezen ontvangt zij eene subsidie van het Gouvernement, van 7100 gld. per jaar (zie ARMENZORG); de gemeente heeft ook Zondagsscholen, zangcursussen en naaiklassen; zij heeft veel gedaan voor de verpleging der melaatschen; met de Ev. Luth. en de Ev. Broedergemeente vormt zij de Protestantsche Vereeniging tot verpleging van lepralijders in de kolonie Suriname, met Bethesda als verplegingsoord.

II. Nickerie.

Vóór 1823 werd door de predikanten van Paramaribo voorzien in de geestelijke behoeften van de Protestanten, wonende in Nickerie. In genoemd jaar zond het Nederl. Zendelinggenootschap, op last van het Ministerie van Koloniën, den zending F.A. Wix daarheen, omdat het heen en weer reizen te bezwarend was. In 1855 werden er voor de eerste maal ouderlingen en diakenen benoemd door den kerkeraad der Herv. Gemeente te Paramaribo. Drie jaren later, in 1858, werd Nickerie een zelfstandige gemeente en verviel het verband met de hoofdstad. Batenburg werd haar eerste predikant. Toen stond de kerk nog te Nieuw-Rotterdam

of Oud-Nickerie, dat, ruim 30 jaar geleden, wegens grondafslag door de zee, moest worden verplaatst en nu Nieuw-Nickerie heet, een half uur gaans van den riviermond gelegen. Door de bemoeiingen van den predikant Sonstraal kreeg de gemeente weer een nieuwe kerk, een houten gebouw, dat in Nederland werd vervaardigd en daar in 1883 te bezichtigen is geweest. Vóór de komst van Ds. Steenmeyer in 1897 heeft de bestaande gemeente den naam van 'Vereenigde Protestantsche Gemeente' aangenomen, nadat de in het district Nickerie wonende Hervormden en Lutheranen zich hadden vereenigd tot eene gemeenschap. De predikant wordt nu, op voordracht van den kerkeraad, benoemd door den Gouverneur; hij is ambtenaar en geniet eene jaarlijksche bezoldiging van f5000. Bij vacature wordt de dienst waargenomen door de Herv. en Luth. predikanten van Paramaribo. De gemeente telt ± 500 personen, van wie een klein deel woont op de langs de rivier gelegen plantages en gronden. Eenige keeren per jaar wordt voor deze veraf wonende gemeenteleden dienst en avondmaal gehouden in de school op Weltevreden. In September 1908 werd de Ver. Prot. Gemeente vacant, en door het Koloniaal Bestuur en den Min. van Kol. werd bezwaar gemaakt om voor een nieuwen predikant het volle traktement beschikbaar te stellen; de gemeente mocht wel een godsdienstonderwijzer of hulpprediker beroepen op een traktement van f3000. De kerkeraad en de gemeenteleden hebben dit aanbod echter van de hand gewezen en zich herhaaldelijk tot den Gouverneur en ook tot den Minister en de Tweede Kamer gewend met het verzoek om het volle traktement beschikbaar te stellen voor een geordend predikant. Eerst in het begin van 1913 is het verzoek ingewilligd en in Aug. van dat jaar is de vrijzinnige predikant Ds. Eldermans uit Friesland tot de gemeente overgekomen. De prediking geschiedt in de Nederlandsche taal, hoewel te N. Nickerie ook veel Engelsch wordt gesproken. De gemeente bezit geen diaconie, maar wel een begrafenisvereeniging, die de wijze van begraven aldaar aanmerkelijk heeft verbeterd. De weezen worden gealimenteerd uit de subsidiën, die de Herv. en Ev. Luth. Gemeenten te Paramaribo voor hare weezenzorg ontvangen uit de Koloniale Kas.

Litt. Surinaamsche Almanak voor het jaar 1831, blz. 239-246. C. van Schaick. Bijdrage tot de Geschiedenis vooral van de Hervormde Kerk in Suriname, in het Tijdschr. West-Indië, Haarlem, 1855, blz. 5-41 en 81-88. - C.A. van Sypesteyn, Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur Generaal van Suriname van 1742-1751. 's Grav. 1858, blz. 159. - J. Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861. - C. van Dissel, Eenige bijzonderheden betreffende de Christelijke Hervormde Gemeente te Paramaribo, 's Grav. 1877. - Dr. C. Landré, Les réfugiés huguenots dans la Guyane hollandaise, La Haye, 1888.

H.B.

B. De kolonie Curaçao.

Reeds het jaar na de inbezitneming van CURAÇAO, werd er door de Compagnie een predikant heengezonden voor den tijd van 3 jaar, n.l. de proponent Fredericus Viteus. Hoelang deze er geweest is blijkt niet. In 1645 was er weer een predikant, vermoedelijk Johannes Backerus, die in 1647 Stuyvesant naar Nieuw Nederland vergezeld. Sedert werd er geregeld gezorgd dat de predikantsplaats vervuld bleef.

S. van Dissel, Curaçao. Herinneringen en Schetsen Leyden 1857, acht het niet aannemelijk dat zich dadelijk na het in bezit nemen van het eiland een Herv. gemeente heeft gevestigd. Hij meent dat er, toen de fortificatiën werden uitgebreid en het getal militairen vermeerderd, bij het garnizoen een veldprediker zal zijn aangesteld, die ook door de weinige Nederlandsche burgers, die op het eiland woonden, kon gehoord worden. Het houten gebouw, waarin tot 1775 de godsdienstoefeningen werden gehouden - dit was echter niet hetzelfde gebouw, dat door de eerste kolonisten was gebruikt - alsook de predikantswoning, stonden in het fort. Hoe dit zij, spoedig is er sprake van een Gereformeerde gemeente op Curaçao. In 1714 werd Henricus Beys als tweede predikant naar Curaçao gezonden, onder uitdrukkelijke bepaling dat zijn gage niet ten laste der Compagnie doch voor rekening der gemeente op het eiland zou komen. Op verzoek der ingezetenen stelde de Compagnie in 1751 een tweeden predikant aan en sedert is de dienst op het eiland, behoudens vacatures, steeds door twee predikanten vervuld.

Op 'de mindere plaatsen' had de Compagnie geen predikanten; daar waren de voorlezers, ziekentroosters en schoolmeesters belast met het 'oeffenen van de publicque gebeden, voorlesen van het oudt en nieuw testament, gedruckte predicatien ende singen der psalmen'.

De Compagnie hield de Gereformeerde religie hoog, althans in woorden. Zie COMPAGNIE (WEST-INDISCHE), blz. 222. In de 17de eeuw en ook daarna schijnen de godsdienstzin der eilanders en het kerkbezoek te wenschen te hebben overgelaten. Omstreeks 1680 klaagde de predikant Nicolaas Verkuyl 'over het verval van den openbaren godsdienst en dat een merkelijke tijd herwaarts het gebed in een gansche week somtijds maar eens, somtijds maar 2 of 3-maal werd gedaan, komende alsdan nog zeer weinige, 4 of 5, personen om hetzelfde bij te wonen'. Op 4 Jan. 1694 schreven bewindhebbers aan den directeur van het eiland: 'Nu weten wij wel ende het is ons oock bekend, dat de dagen des Heeren op Curaçao is een dagh van een Bacchusfeest en niet een dagh om God na behoren te dienen. Van de ongeregeltheden en ongebondentheden die op dien dagh gepleegt werden, sullen wij hier geen groot verhaal maken, als ons refereerende tot de kennisse, die UE. selve daar van heeft'. Tachtig jaar later (missive van 6 Aug. 1771 aan bewindhebbers) klaagde de kerkeraad 'over het verval der zeden in de gemeente en het plegen van allerhande zonden en gruwelen' en Rodier, de toenmalige directeur, schreef op 25 Jan. 1773 aan bewindhebbers: 'dat alle de zonden en gebreken door den kerkeraad gemeld, min of meer, niet ter zijde de waerheijt en zijn, en de vroomhijt en godsvrugt niet gevonden worden onder de inwoonders gelijk voorheen, avoueer ik met leetweesen, al sugtende, en dat de kerk seer spaarsaam door 't algemeen werd gefrequentteert en principaal door de rijkste familjes is de reele waarhejt'.

Van den anderen kant schijnt het gedrag der predikanten niet steeds onberispelijk te zijn geweest. Omstreeks 1675 moet er zelfs een geweest zijn, die handel dreef en er een tapperij en slijterij schijnt gehouden te hebben, waarom hij door den Directeur werd geschorst.

In de instructie van de Compagnie voor de predikanten (1638) was hun ook voorgeschreven 'dat alle devoiren bij haar aangewent zullen werde omme de Portugeese, Spanjaarden ende haar kinderen te onderweijzen in de fundamenten van de Christelijcke Religie, als mede de swarte ende Indianen'. Het blijkt evenwel niet, dat er in de 17de eeuw of daarna op Curaçao iets gedaan is voor de bekeering der slaven tot den Gereformeerden godsdienst.

Conflicten tusschen de predikanten en het burger-

lijk bestuur kwamen er in de 18de eeuw meermalen voor, hetgeen niet bevorderlijk was aan den bloei der gemeente.

Het in 1763 door den kerkeraad genomen besluit om 'het kerkgebouw te verbeteren en met een fraai verwulfsel te versieren' leidde tot een restauratie, die, onder de leiding van den Nederlandschen architect Hendrik Hamer, in 1771 gereed kwam en Ps. 5800 kostte, waartoe bewindhebbers Ps. 2000 bijdroegen. Dit steenen kerkgebouw is nog steeds in gebruik.

In 1825 kwam eene samensmelting der Evang. Luth. gemeente (zie aldaar) met de Hervormde tot de 'Vereenigde Protestantsche gemeente' tot stand. In den eersten tijd na de vereeniging gold het gebruik, dat door de 'Commissie tot de zaken der Prot. kerken in Nederl. Oost- en West-Indië', bij ontstentenis van een predikant voor den oorspronkelijk Luthersche een Luthersche predikant of proponent en voor den oorspronkelijk Hervormde een die de Hervormde belijdenis was toegedaan werd aangesteld; maar hieraan is niet de hand gehouden en in de laatste 30 jaren zijn er steeds Hervormde predikanten aangesteld.

De predikanten worden door den Gouverneur benoemd op voordracht van den kerkeraad.

Het is bij deze gemeente van ouds gebruikelijk dat de doopplechtigheid aan huis wordt bediend. Ook de huwelijks-inzegening heeft veelal aan huis plaats.

Op ARUBA en BONAIRE heeft men leeraars als voorgangers der gemeente. Op Aruba dateert de stichting van de gemeente van 14 Febr. 1822, toen Klaas van Eekhout van Curaçao aldaar aankwam met een aanstelling tot onderwijzer en catechiseermeester, onder genot van vrije woning en een toelage van 400 Pezos van achten 's jaars, voor $\frac{3}{4}$ betrokken uit de koloniale kas en voor het overige uit de armenkas van Aruba. Op 15 Febr. 1846 werd de nieuw gebouwde kerk te Oranjestad ingewijd. De gemeente telde toen 400 zielen. Zoowel hier als op Bonaire deden de predikanten van Curaçao nu en dan dienst. In 1857 kreeg Aruba een eigen predikant. Toen zich de behoefte deed gevoelen aan een kerklokaal buiten de stad, werd een woning te Canachito tot kapel ingericht, waar een eigen leeraar optrad. Toen deze kapel onbruikbaar werd, bouwde men te Piëder-Plat een eenvoudig bedehuis, waar eerst om de maand, later om de 14 dagen godsdienstoefening en catechisatie in het Papiamentsch werden gehouden.

Het kerkgebouw op Bonaire werd 9 Maart 1847 ingewijd; de gemeente telde toen 105 zielen.

Op ST. EUSTATIUS heeft tot nagenoeg het einde der 18de eeuw een Nederduitsch Hervormde gemeente bestaan, die in het bovendorp een steenen kerkgebouw bezat. In 1794 betuigde de predikant Stauffer in een verzoekschrift aan den Gouverneur en den Raad van St. Eustatius, dat het eiland bewoond werd 'door eene bende, God en Godsdienst verachtend volk, waar hij aanschouwer was van de grootste barbaarschheden, waarvan men immer bij menschen geheugen heeft voorbeelden gehad!'

In 1817 werden aan het Gereformeerde kerkgebouw aanzienlijke reparatiën gedaan.

In het bovendorp vindt men ook een kapel van de Wesleyaansche Methodisten, mede een steenen gebouw; het oorspronkelijke gebouw werd door de aardbeving van 1843 verwoest, maar in 10 maanden tijds werd een geheel nieuw, grooter gebouw van den grond af opgemetseld, bekostigd uit gelden door den zendeling langs de huizen opgehaald 'van St. Thomas af tot in Demerary'. Den grondslag van deze gemeente legde in 1786 de vrije neger Harry, die daarvoor bijna dood gegeeseld en van het eiland verbannen werd. Sinds 1800 is de gemeente door het Bestuur erkend.

De Nederlandsche predikanten van St. Eustatius deden geregelde dienstreizen naar SABA. In 1777 kreeg de Anglikaansche leeraar Kirck Patrick van Gouverneur de Graaff van St. Eustatius vergunning om zich op Saba te vestigen, er een kerk te bouwen en zijne leer te verkondigen. Van dien tijd dagteekent het bestaan der Anglicaansche gemeente op het eiland.

Een verslag van den Kommandant van St. Martin en Saba van 25 Dec. 1816 aan het Departement van Koophandel en Koloniën - medegedeeld door dr. J. de Hullu in het Nederl. Arch. voor Kerkgeschiedenis dl. IX, afl. 2, 's-Grav. 1912 - geeft voor ST. MARTIN deze opsomming: 137 Gereformeerden, 12 Lutherschen, 1396 Episcopalen, 11 Presbyterianen, 9 Methodisten, 1 Universalist en 74 Roomsche gezinden, terwijl het getal der lidmaten bedroeg; 11 Gereformeerden, 1 Lutheraan, 16 Episcopalen, 1 Methodist en 3 Roomsche gezinden. Voorts wordt medegedeeld dat er waren 'twee Christenkerken, een oude Engelsche, die geheel vervallen en in onbruik is geraakt, en eene Hollandsche in goede staat en tot de uitoefening der godsdienst zeer geschikt, dog is de voormalige pastorije geheel vervallen'. Er waren noch leeraren, noch zendelingen aanwezig. Zie verder EEREDIENST.

Litt. A. de Veer. St. Eustatius in 1819, medegedeeld door Dr. J. de Hullu. Bijdr. t.d. Taal,- Landen Volkenk. v. Ned.-Indië. Deel 68 (1913), blz. 432 en 443. - A.H. Bisschop Grevelink, Besch. van het eiland St. Eustatius, in Bijdr. tot de kennis der Nederl. en vreemde Koloniën, Utrecht 1846, blz. 4, 5 en 43. - Idem, 1847, blz. 36. - G. van Dissel, Curaçao, Herinneringen en Schetsen, Leyden 1857, blz. 148-157. - Idem. De Hervormde, thans vereenigde Protestantsche Gemeente van Curaçao. Hist. Archief. Amst. 1859, II, 289-413. - J.H.J. Hamelberg, Historische schets van de Nederl. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e Eeuw, in het Tweede jaarl. Versl. v.h. geschied-, taal-, land- en volkenk. genootschap, gevestigd te Willemstad, Amst. 1898, blz. 113. - Idem. De Nederl. op de W.-I. Eilanden (Benedenw. Eil.), Amst. 1901, blz. 66, 94-100, 198-203 en 223-224. - G.J. van Grol. Het Eiland St. Eustatius. De Ind. Mercur 19 Maart 1907, blz. 10 v.d. overdr. - W. van den Brink, Gesch. der Protest. kerk op Aruba, in het Arubanummer van Neerlandia, Dec. 1911, blz. 286 en 287.

Hevea brasiliensis.

Zie PLANTAGE RUBBER.

Hevea guianensis

Aubl. KAR. *Mapalapa*. Fam. Euphorbiaceae. Het is met de beantwoording van de vraag of er in de wouden van Suriname eene Hevea-soort voorkwam een vreemde geschiedenis geweest. Reeds bij Herlin, Besch. v.d. Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 239, vindt men melding gemaakt van een boom waaruit door middel van een snede in den stam verkregen werd 'Gom Holque of Holli, zijnde deze eerst Melkwit, daar na doijer-verwig, eindelijk schijnt ze swart; op d' aarde of tegens een muur geworpen zijnde, stuit ze weer te rugg gelijk de Kaats-ballen'. Bellin, Descr. géogr. de la Guiane, Paris 1763, blz. 138, gewaagt van een 'arbre de Gomme Gutte, qui ressembloit aux bouleaux d'Europe, d'où l'on fait découler la gomme par des incisions dans l' écorce.' De boom stond op een plantage van gouverneur Van Aerssen

van Sommelsdijk, la Providence geheeten. Of deze schrijvers een Hevea bedoelden is niet zeker. Lans, Bijdr. tot de kennis der kol. Suriname, 's-Grav. 1842, blz. 117, verzekerde dat de Hevea guianensis in de Surinaamsche bosschen voorkwam, maar deelt niet mede of hij ze ook gezien had. In het te Paramaribo destijds verschijnend 'Algemeen Nieuws- en Advertentie Blad' van 5 Jan. 1853 deelde Montecattini mede, dat Portugeesche Indianen, die onder leiding van een ingezetene van Cayenne, J.P. Lougarre, aan de Marowijne naar caoutchouc-boomen zochten, deze ook op den Nederlandschen oever hadden gevonden. (Zie een artikel van Fred. Oudschans Dentz in De West van 1 Nov. 1910). Kappler, Surinam, Stuttg. 1887, blz. 20 zag slechts één exemplaar, die nog geen voet dik was. Omstreeks 1903 verklaarde Hering, die van gouvernementswege met een onderzoek naar caoutchouc leverende boomen belast was, dat er in Suriname geen Hevea's voorkwamen. Berkhout, Rapport over de Surin. bosschen, 's-Grav. 1903, blz. 51, zag aan de Tempatie, een bron-rivier van de Commewijne, één jong exemplaar van een Heveasoort.

Toen de spoorwegaanleg begon zou dit anders worden. In 1905 vond de opzichter Louis jonge Hevea-plantjes in het bosch langs de baan en in 1906 liet J.R.C. Gonggrijp door Javanen, aan wie het blad was getoond, naar Hevea's zoeken. Door de houtvesters Plasschaert en van Asbeck werd in 1907 het onderzoek voortgezet. Verscheidene duizende boomen zijn reeds gevonden, vooral in de savannestreek van Boven Para. Het is wel eigenaardig dat een zoo karakteristieke boom, die den Indianen zeer goed bekend was en van welks zaden zij halssnoeren voor hun vrouwen maakten, zoolang onopgemerkt is gebleven.

Het boschbeheer is sedert eenige jaren doende om in sommige boschcomplexen een verjongingsproef te nemen met het doel het bosch geleidelijk om te zetten in een bosch van uitsluitend of voornamelijk Hevea. Daartoe werden alle andere grootere boomen geringd, zoodat zij afstierven en werd de dichte opslag onder het bosch weggekapt, waarbij zorg gedragen werd geen jonge Hevea's mede om te kappen.

De bladeren van *H. guianensis* zijn bij de volwassen boomen kleiner dan die van *H. brasiliensis* en de top der blaadjes is meer afgerond met een korte punt. Ook de vruchten en de boom zelf zijn kleiner. De boom schijnt minder op te leveren dan de *H. brasiliensis* en de kwaliteit van het product is ook iets minder.

Litt. A.H. Berkhout, Een belangrijke vondst in Suriname. Ind. Mercur, 1907, 1. W.A. Baron van Asbeck, Hevea guyanensis in Suriname. Bulletin no. 9 (Nov. 1907) van de Inspectie v.d. Landbouw in Suriname. Idem, Resultaten van tapproeven met Hevea guyanensis in 1908, in idem, no. 15 (Jan. 1909). Mededeelingen over Caoutchouc leverende Gewassen in Suriname. Amst. 1910 (ook in Fransche vertaling). J.W. Gonggrijp, Wild Hevea in Dutch-Guyana, Amst. 1911.

Hibisc,

BOV. E. Zie HIBISCUS ROSA-SINENSIS.

Hibiscus abelmoschus

L. Fam. Malvaceae. *Joroka-okro* of *Muskus-okro*, N.E. Een heester waarvan de jonge vruchten gekookt gegeten worden. De droge zaden draagt men om den hals tegen zenuwlijden en een afkooksel der zaden drinkt men bij baarmoederaandoening. Volgens Van Coll baden de Aloekoejana's (Ojana's) hunne jachthonden in een aftreksel van deze naar muskus riekende plant, om ze te vrijwaren voor aanvallen van den tijger.

Hibiscus cannabinis

L. Fam. Malvaceae. *Hawthorn*, BOV. E. Heester met bijna tot aan den voet ingesneden vijf- of zesdeelige scherpgezaagde bladeren die op lange bladstelen staan; de kelktanden zijn hard en scherp en voorzien van stekels en de bijkelk bestaat uit groote scherpe stekelvormige blaadjes.

Hibiscus esculentus

L. Fam. Malvaceae. *Okro*, N.E. *Giambo*, BEN. E. *Ochro*, BOV. E. Heester met eenigszins hartvormige, gelobde, dicht behaarde, gezaagde bladeren; de meeldraden tot een buis vergroeid; de vrucht is een langwerpige doosvrucht met een groot aantal zaden. In Suriname gekookt in soep bij de tomtom (zie aldaar). Ook als groente gegeten. Het sap van de fijngestampte en uitgeperste jonge bladeren wordt met zout gedronken bij moeilijke bevalling.

Hibiscus ingratus

Miq. Fam. Malvaceae. *Krabita-okro*, N.E. Een heester, veel op okro gelijkend, doch sterk gestekeld.

Hibiscus rosa-sinensis

L. Fam. Malvaceae. *Matrozenroos*, SUR. *Hibisc*, BOV. E. Heester met kale langwerpige naar den voet versmalde bladeren, die naar den top voorzien zijn van groote tanden; de roode bloemen zijn tot 15 cm. groot en herkenbaar aan de tot een lange buis vergroeide meeldraden. Gekweekt.

Hibiscus sabdariffa

L. Fam. Malvaceae. *Zuring*. Een kruidachtige plant met welke vruchten men een roode gelei (zuring-stroop) maakt. De bladeren worden, met andere groenten vermengd, gegeten.

Hibiscus schizopetalus

Hook. Fam. Malvaceae. *Anga lampoe*, N.E. *Basket hibisc*, BOV. E. Sierplant, heester afkomstig uit tropisch Afrika; onderscheidt zich van *H. Rosa sinensis* door de zeer diep ingesneden bloemkroonbladen.

Hibiscus tiliaceus

L. Fam. Malvaceae. *Maho*, N.E. Een in alle tropische streken voorkomende boom. Het hout heeft geen waarde; uit de schors kan men echter breede linten snijden wegens de daarin voorkomende vezels. Op Coronie werden vroeger vloermatten en hoeden hiervan gemaakt; ook wordt er zeer sterk touw van gedraaid.

Hibiscus varians

Splitg. Fam. Malvaceae. *Droengoe-manroos*, N.E. Een veel gekweekte heester met groote bloemen, die in den loop van den dag van kleur veranderen.

Hielo di diaabel,

BEN. E. Zie CUSCUTA.

Hippeastrum equestre

Ktlh. Fam. Amaryllidaceae. *Pinpin*, N.E. Een bolgewas met roode, op een lelie gelijkende bloemen.

Hippeastrum puniceum

Urb. Fam. Amaryllidaceae. *Red lily*, BOV. E. Sierplant met lijnvormige bladeren en groote roodgekleurde bloemen die uit een nauwere buis en lange slippen bestaan. De bloemen staan in schermvormige bloeiwijzen. Gekweekt.

Hippomane mancinella

L. Fam. Euphorbiaceae. *Manzalienja*, BEN. E. *Mangeniël tree*, BOV. E. Boom met leerachtige, langgesteelde bladeren, die groote gelijkenis vertoonen met perenbladeren; de bloemen staan in dunne aarvormige bloeiwijzen; de vruchten doen wat denken aan onrijpe groene appels. De plant bevat zeer giftig melksap. De verhalen, die omtrent dezen fraaien boom van tropisch Amerika in omloop waren, n.l. dat men door een lang verblijf daaronder toevallen kreeg of zelfs stierf en dat de regen die van de bladeren druppelt, schadelijke werking op de huid teweegbracht, zijn reeds lang tegengesproken. Zeker is het evenwel dat het

melksap blaren trekken en op de slijmvliezen ontsteking verwekken kan. Door de bevolking wordt het verblijf onder den boom vermeden. (Zie K. Martin, West-Indische Skizzen, Reise-erinnerungen. Leiden 1887, blz. 115.)

Hirtella triandra

Willd. Fam. Rosaceae. *Hairy plum*, BOV. E. Lage heester met spitstoelopende bladeren en bloemen in dichte pluimvormige bloeiwijze.

Hirundinidae.

ZWALUWEN, worden met denzelfden naam aangeduid als bij ons. Eenige soorten komen broedend voor, terwijl andere hier alleen overwinteren. Een soort, die bij bewoonde plaatsen wordt aangetroffen en hier ook broedt, is *Progne chalybea*, op de bovendeelen glanzend blauw-zwart, keel en borst grijsbruin, buik wit. Langs de rivieren treft men soms talrijk aan de krika-zwaluw, *Tachycineta albiventris*, die kleiner is dan de voorgaande soort, op de bovenzijde eveneens blauw-zwart en de onderzijde, een vlek op de vleugels en de stuit wit. Over het geheel bruin met bruinroode keel en gelen buik is *Stelgidopteryx ruficollis*.

Hiwa.

Een bamboesoort waarvan, volgens Van Coll de Arowakken hunne fluiten vervaardigen.

Hoatzin.

Zie OPISTHOCOMUS.

Hoeden-vlechterij. ^{aant.}

Heel lang reeds, maar hoe lang is onbekend, vlocht men in Zuid- en Midden-Amerika sterke en buigzame stroo-hoeden, van uiteenlopende fijnheid en prijs, Panama-hoeden geheeten in Europa, omdat vroeger de hoeden uit Ecuador, Peru en Columbia over Panama verscheept werden; ongeveer evenals de Tanggeransche hoeden van Java in den beginne hun weg naar Frankrijk vonden als chapeaux de Manille. Het 'stroo' (*Cabana*, PAP.) 't vlechtmateriaal, is doorgaans het tot smalle reepen gesneden blad van *Carludovica palmata* (fam. Cyclanthaceae), op Curaçao *Ipiapa* of *Jipyapa-palm* en ook *Torquilla-palm* geheeten, die overvloedig groeit in Ecuador, Columbia, Venezuela op St. Domingo en Porto Rico; op laatstgenoemd eiland gebruikt men als vlechtmateriaal voor de fijnere en middelsoort hoeden ook stroo van *Inodus causiarun*, door de bevolking *palma di sombreros* genoemd.

Evenzeer onbekend is hoe lang men op Curaçao reeds hoeden vlecht; een eeuw geleden werd ervan gerept. 'Men maakt hier', schreef de Vice-admiraal, Gouverneur-generaal van Curaçao en onderhoorige eilanden aan zijne excellentie den Staatsraad directeur-generaal van koophandel en koloniën, d.d. 2 Juli 1817 'men maakt hier ook een soort van gemeene stroohoeden die om derzelve ligtheid door de inwoneren gekogt en gedragen worden. Deze bezigheid verschaft nauwelijks de kost aan een klein getal arme menschen.' Lang is men uitsluitend grove hoeden blijven vlechten; het vlechten was een volks-industrie zonder leiding; men vlocht den geheelen dag, of in vrije oogenblikken, tusschen ander werk, ordinaire hoeden van minderwaardig stroo, zg. staple-hats; en de armere negerbevolking met hare geringe behoeften vond een bestaantje, wat op dit eiland, waar de natuur niet medewerkt, moeilijk is.

Het vlechtstroo is op Curaçao niet inheemsch; de plant groeit er niet en het materiaal moet van elders ingevoerd worden; tot dusver kwam het voornamelijk uit den staat Zulia bij het meer van Maracaibo (in 1911 voor f68.856). Op den duur is het voor een tak van nijverheid gevaarlijk grondstoffen te moeten betrekken uit een der aan chronische roerigheid lijdende Zuid-Amerikaansche staten. Venezuela kan den uitvoer der bladeren belasten of beletten en in 1908 en 't begin van 1909 stond die uitvoer en daarmee het bedrijf geheel stil. Wat dit beteekent blijkt uit een mededeeling van het Kol. Versl. van 1913, dat op 1 Januari van dat jaar Curaçao, op een bevolking van 32926 personen, 5700 hoedenvlechtende menschen rijk was.

Ten einde Curaçao onafhankelijk te maken van den invoer van hoedenstroo uit Venezuela is men sedert een paar jaren in Suriname doende verschillende soorten van Carludovica aan te planten. Eene proefzending hoedenstroo uit Suriname heeft op Curaçao, wat kwaliteit en blankheid betreft, zeer goed voldaan. En volgens berichten in de nieuwsbladen schijnt er daarenboven in de bosschen van Suriname een palmsoort voor te komen die geschikt materiaal voor de hoedenvlechterij oplevert.

De groei van de bovengenoemde 'bezigheid', die weinige arme menschen den kost gaf, tot een industrie, die van het toch maar kleine eiland in 1913 vooreen waarde van ruim 6 ton aan hoeden uitzond, is krachtig bevorderd doorden heer H.J. Cohen Henriquez en door de Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van landbouw, veeteelt, zoutwinning en visscherij. Hij heeft van dit bedrijf een grondige studie gemaakt in de omliggende landen, enkele fijn-vlechtsters opgeleid en door woord en geschrift belangstelling gewekt voor deze zaak. Zij heeft twee scholen opgericht, waar aan vrouwen en meisjes het fijn-vlechten onderwezen wordt; thans zijn ook overal in de buitendistricten van Curaçao en op Aruba en Bonaire vlechtcurssussen tot stand gekomen; door deze cursussen, onder leiding van geschoolde krachten, is het fabrikaat aanzienlijk verbeterd; en tevens zijn dat de loonen: het maken van een soort hoeden dat vroeger met 25 cent betaald werd, wordt thans beloond met 45, 75 tot 90 cent.

Ingevolge Gouv. beschikking d.d. 21 Mei 1910 begaf de heer Cohen Henriquez zich naar Maracaibo om zich aldaar op de hoogte te stellen van de hoedenvlechterij. Hij zag er dat de slechte hoedanigheid van het aan de markt komende stroo te wijten is aan de slordige bereiding en het zorgeloze vervoer, en deed de bevolking een betere bereidings-manier aan de hand. Met de persmachine die hij daar zag zou, naar hij meende, ook op Curaçao een product van sierlijker uiterlijk af te leveren zijn.

Ingevolge Gouv. beschikking dd. 11 Oct. 1911 begaf hij zich naar Porto Rico met dezelfde opdracht.

Ingevolge Gouv. beschikking dd. 23 April 1913 reisde hij naar Europa en de Vereenigde Staten om zich op de hoogte te stellen van de eischen die de handel daar stelt aan de producten der vlecht-industrie, om na te gaan wat tot verbetering

van deze industrie in de kolonie zou kunnen gedaan worden ten einde te geraken tot meerderen en meer geregelden afzet van de Curaçaosche hoeden.

Want de Curaçaosche hoeden-industrie heeft ter dege hare ups and downs gekend. Het gulden tijdperk is geweest tot midden in de tweede helft der 19de eeuw, toen men de fijnere hoeden met f28 per dozijn betaalde. Ter loops zij gezegd dat de hoeden in een onnoemelijk aantal schakeeringen van fijnheid vervaardigd worden; tusschen de prijzen van f3.50 tot f18. per dozijn liggen 15 kwaliteiten van hoeden. De allerfijnste soort maakt men - en het werk duurt maanden - alleen op bestelling; een hoed van de soort die staple hats heet maakt men in 'n dag; op de vlechteursussen vervaardigen de meisjes hoeden van f4 tot f12 per stuk en over zulke hoeden werkt men van 3 tot 10 dagen; over zéé fijne drie weken. Aan de allerfijnste soorten kan men

slechts enkele uren per dag werken, omdat voor de oogden de inspanning te groot is. Aan deze soort werken gewoonlijk 3 vlechtsters: een voor het platte dak, een voor den staanden cylinder en een voor den rand. In dien gouden tijd dan werden te New York de hoeden die bij inkoop f6 gekost hadden met 6 dollars betaald, en allengs steeg de prijs tot 16 doll. per dozijn. In de kolonie was er welvaart; de vlechtsters verdienden veel geld en schaften zich van alles aan. Men rekent dat er ongeveer 40.000 doz. hoeden per jaar uitgevoerd werden.

Nadat deze opbloei een jaar of meer geduurd had kwam de ommekeer, door een sterke mededinging van China en Japan, die van rijststroo gemaakte hoeden tot zulke lage prijzen konden verkopen, dat de Curaçaosche hoeden te New York niet meer dan 3 doll. per doz. vermochten op te brengen. Ook de oorlog in de V.S. van 1861-65 was voor de Curaçaosche hoeden-industrie onvoordeelig.

Nadien is er verbetering gekomen: op het eind der vorige en in het begin van deze eeuw richtte de industrie zich weder op en verschaftte bij groote vraag naar het product en bij goede prijzen een ruim bestaan aan duizenden.

Van Curaçao werd aan hoeden uitgevoerd:

in 1903	voor	f33.408
4	voor	f139.779
5	voor	f335.205
6	voor	f395.733
7	voor	f329.413
8	voor	f83.658
in 1909	voor	f252.306
10	voor	f213.644
11	voor	f432.993
12	voor	f756.272
13	voor	f620.241

Sedert den aanvang van 1908 echter is, zooals men ziet, de vraag naar Curaçaosche hoeden geluwden zijn de prijzen achteruit geloopt; de arme bevolking heeft hare inkomsten grootendeels moeten derven: hoe laag ook de levensstandaard van het negervolk is, en hoe gering zijne levensbehoeften zijn, het loon van nauwelijks f2.- voor het maken van 1 dozijn hoeden, waaraan een negerin minstens 8 of 10 dagen werkt, mag men toch wel onvoldoende heeten.

Van 1909 af is de uitvoer aanzienlijk toegenomen en, met een kleinen terugval in 1910, bleef hij stijgende tot 1912; in 1913 was de waarde van den uitvoer weer lager.

Ziehier de uitvoercijfers in dozijnen hoeden gesplitst naar de plaatsen van bestemming:

	1910	1911	1912
New-York	53520	85256	90129
Colon	690	1622	1318
Havre	8216	6715	9959

Londen	3319	10393	23915
Hamburg	2810	3510	7413
Paramaribo	132	28	84
Amsterdam	1878	640	475
	_____	_____	_____
	70565	108164	133293
	_____	_____	_____
Waarde	f213644	f432993	f756272
	_____	_____	_____
Gemiddelde waarde per dozijn	f3.03	f4.-	f5.67

Dat de mode grooten invloed kan hebben op de industrie van het hoeden-vlechten valt niet te ontkennen; naar die mode zal zij zich hebben te richten, zal zij fatsoen en afwerking dienen te regelen; alleen dan wanneer men het hoofddekseel als een overtolligheid gaat beschouwen, zal er niets meer te regelen of te richten overblijven.

Op de huisvlijt-tentoonstelling te Scheveningen in 1910, en op de middenstands-tentoonstelling te Amsterdam in 1909 (K.V. 1909, III Curaçao, supplem.) was de Curaçaosche hoeden-industrie vertegenwoordigd door bekwame vlechtsters en de produkten van hare vlechtkunst.

Curaçao voert de op het eiland gemaakte hoeden uit naar Engeland, Frankrijk, Duitsland, de Vereenigde Staten, naar Paramaribo, de republiek Panama en ook naar Nederland. Uit het onderzoek van den heer Cohen Henriquez is gebleken, dat er in Nederland veel meer Curaçao-hoeden verkocht worden dan Curaçao naar Nederland uitvoert. Hier wringt de schoen of, eigenaardiger, hier knelt de hoed. Onvoldoende bekend is waar per slot van rekening de naar zoovele landen uitgevoerde hoeden blijven, en wat ermede geschiedt alvorens zij, meerendeels als Panama-hoeden, tentoongesteld worden in de winkels.

Leerrijk kan het zijn voor het Westen wat in deze 'branche' het Oosten ons doet zien. Reeds in den aanvang noemden wij den Tanggeranschen hoed; de techniek is van de Filippijnen afkomstig en het hoe denvlechten voor export kwam onder westersche leiding tot stand; westersche tusschenkomst was het die den Tanggeranschen hoed werelddebiët wist te verzekeren; de leiding van het bedrijf was en is gebleven in vreemde handen. De inlander staat tot het bedrijf in geen andere verhouding dan als vervaardiger van het ruwe produkt en als arbeider in de stapelplaatsen en fabrieken. Dit ruwe produkt wordt hoofdzakelijk in klein-industrie aangemaakt, en de Tanggerangsche hoeden-industrie heeft, door den ontzaglijken omvang dien zij gaandeweg gekregen heeft, een belangrijke oeconomische beteekenis voor West-Java erlangd. Dit geeft te denken; maar al doende zie men niet voorbij, dat de vlijtigste vlechters en vlechtsters niet meer kunnen maken dan 10 cent per dag.

Aan het slot van het verslag zijner reis naar Porto Rico schrijft de heer Cohen Henriquez (bl. 33), dat de gevolgen van de door hem voorgestelde maatregelen zullen ten goede komen aan een levensvatbare industrie en onmiddellijk daarna aan de terecht noodlijdend genoemde bevolking van Curaçao. Indien de pogingen tot opbeuring slagen, dan zal, naar hij voorziet, betrekkelijke welvaart gebracht zijn onder de bevolking, en zal kunnen uitblijven de steun, die, in jaren van misoogst, herhaaldelijk en in allerlei vorm moet verleend worden.

Op Bonaire en Aruba betekende de hoeden-nijverheid tot voor enkele jaren weinig. Er werden vlechtcurssussen opgericht. De uitvoer bedroeg van

	Aruba	Bonaire
1911	f5500.-	f5120.-
2	f19203.-	f18765.-
3	f23629.-	f34831.-

Omtrent de industrie op Saba schrijft een berichtgever in het jaar 1857: 'Over het algemeen houden zich de vrouwen onledig met het maken van strooijen hoeden, hetgeen nog al een aardig stuivertje opbrengt. Dit is de eenige zoover ik weet algemeene tak van nijverheid die hier wordt beoefend'. H. van Kol, die het eiland in 1903 bezocht, deelt mede, dat het stroo van Porto Rico wordt ingevoerd 'daar de teelt te Saba wegens gebrek aan goed zaad niet eens behoorlijk is beproefd.'

In het rapport van de commissie benoemd bij gouv. res. van 13 Jan. 1910 no. 13, getiteld Het Ambacht in Suriname, Paramaribo 1912, werd de wenschelijkheid uitgesproken van de invoering eener hoedenvlechterij en reeds in het blad 'De Surina-

mer' van 23 Juni 1912 verscheen de mededeeling dat Mgr. Th. Van Roosmalen zijne goedkeuring had gehecht aan het plan om aan de meisjespatronaten te Paramaribo een hoedenvlecht cursus te verbinden, waartoe de R.K. Missie zich met het Vicariaat van Curaçao in verbinding zou stellen. Deze mededeeling gaf - zie De Surinamer van 8 Sept. 1912 - aan eenige heeren te Paramaribo aanleiding om een comité te vormen dat zich ten doel stelde de hoedenvlechterij in Suriname in te voeren. Het Surinaamsche publiek, dat veel voor de zaak voelde, bracht daarvoor een sommetje bijeen. Uit Curaçao werden een bekwame hoedenvlechtster en vlechtmateriaal gevraagd en op 8 Juli 1913 kon de vlechtschool te Paramaribo geopend worden. Vooral de R.K. Zusters beijveren zich om deze industrie te bevorderen.

Voor de goedkope kwaliteiten hoeden gebruikt men in Suriname ook stroo van de awarapalm (*Astrocaryum segragatum*) en de morisipalm (*Mauritia flexuosa*) gekleurd en ongekleurd.

Litt. S. van Dissel. Curaçao, Leiden 1857, blz. 115. - G.J. Simons, *Beschr. v.h. eiland Curaçou*, Oosterwolde 1868, blz. 78 en 116. - T.A.G. 2e S. II, 1885, 2, 2e ged. bl. 213. - H. van Kol. *Naar de Antillen en Venezuela*, Leiden 1904, blz. 199 en 322. - A. Charlouis, *De hoeden-industrie in de kol. Curaçao* (De Middenstandsbond, 22 Juni 1909). - *Dez. De hoeden-industrie te Curaçao* (ald. 24 Aug. 1909). - H.J. Cohen Henriquez, *Rapp. van zijn reis naar Maracaibo* (1910). - *Dez. Voordracht over hoedenstroo- bewerking in den Staat Zulia*, Cur. 1910. - M. Victor Zwijsen, *II de kolonie Curaçao*, in *Onze West*, uitgeg. door de vereeniging Oost en West (1910). - C.M. Pleyte, *De inl. nijverheid in West-Java als soc. ethnol. verschijnsel*, 1ste stuk, Bat. 1911, bl. 59. - H.J. Cohen Henriquez, *Verslag van de reis naar Porto Rico* (Willemstad, 1911). - *Het Nederl. Zeewezen*, 1 Dec. 1912, bl. 365. - *Departement v.d. Landbouw in Suriname. Verslag over 1912*, blz. 170. - *Tijdschr. v. econ. geogr.*, 15 Juli 1913, bl. 251. - *Kol. Weekblad (Oost en West)* 31 Juli 1913. - *Bijdr. tot de taal-, land- en volkenk. v. Ned.-Indië*, 1913, bl. 593. - *Kol. Verslagen (Curaçao)*, vooral 1913, bijl. W. - H.J. Cohen Henriquez, *Rapp. van de reis naar Europa en de V.S.* (Willemstad, 1914). - *Kol. Weekblad (Oost en West)* 28 Mei en 18 Juni 1914. - *Neerlandia*, Juni en Juli 1914. -

Hoedoeloso,

N.E. Zie CORRODENTIA.

Hoedoe loso fowroe,

N.E. Zie TROGON.

Hoenders.

Zie GALLI.

Hoepel-olie,

SUR. Zie COPAIFERA en OLIËN.

Hoeproehoedoe,

N.E. Zie COPAIFERA.

Hoerihoeri,

BEN. E. Zie CAPPARIS COCCOLOBIFOLIA.

Hoëvell (Wolter Robert baron van),

geb. te Deventer 15 Juli 1812, overl. te 's-Gravenh. 10 Febr. 1879, promoveerde Sept. 1836 te Groningen tot doctor in de godgeleerdheid en vertrok in Nov. d.a.v. naar Indië, waar hij spoedig benoemd werd tot predikant te Batavia. Met Dr. S.A. Buddingh en Mr. J.J. Brest van Kempen stichtte hij in 1838 het Tijdschrift voor Neerland's (later Nederlandsch) Indië. In 1849 in Nederland teruggekeerd werd hij tot lid van de Tweede Kamer gekozen, waarin hij zitting had tot 1862, in welk jaar hij benoemd werd tot lid van den Raad van State. In zijn in 1854 te ZaltBommel verschenen boek Slaven en Vrijen onder de Nederlandsche Wet (2e dr. in 1855 te Zalt-Bommel, 3e dr. in 1864 te Amst.), leverde hij voor de emancipatie der Slaven in de West-Indische koloniën een welsprekend pleidooi, dat ongetwijfeld van invloed geweest is op het tot stand komen der emancipatie-wet. Ook als kamerlid ijverde hij voor dit doel. Men zie zijne Parlementaire redevoeringen over koloniale Belangen 1849-1862, Zalt-Bommel, 1862-1865, 4 deelen. I, 281-283 (1853), II, 232-242 (1855), 252-259 (1855), 280-286 (1855) 294-300 (1855), 353-362 (1856), IV, 104-106 (1860) en 226-227 (1861).

Hofjes.

Op Curaçao gedeelten van plantages en kleinere grondjes, met gekweekte boomen. De grootere zijn meestal in een vallei of ravijn aangelegd, waar de bodem genoeg vocht bevat om den boomgroei te onderhouden.

Hof van justitie.

Zie RECHTSWEZEN.

Hogendorp (Gijsbert Karel graaf van)^{aant.}

geb. te Rotterdam 27 Oct. 1762, overl. 5 Aug. 1834. Met terzijde stelling te dezer plaatse van hetgeen omtrent dezen staatsman zou zijn te berichten, worde hier alleen melding gemaakt van datgene waaruit zijne belangstelling in de West-Indische Koloniën blijkt.

In no. 12 en 13 van zijne 'Brieven aan eenen participant in de Oost-Indische Compagnie', Amst. 1802/03, waarin hij uiteenzette dat het West-Indische stelsel op het Bestuur over de Oost-Indische Bezittingen kon toegepast worden, zonder den landbouwer tot slaaf te maken, gaf hij een belangwekkende beschouwing over het Octrooi voor Suriname van 23 Sept. 1682, waarvoor hij groote bewondering koesterde. Hij noemt het 'een kort en bondig Stuk, welk de egte kentekenen der wetgevende Wijsheid onzer Voorouderen draagt', een 'Meesterstuk,' een 'Gedenkstuk van voorouderlijke wijsheid' en wijst op de gelijkenis tusschen het octrooi op het bestuur en den handel in Britsch-Indië en onze aloude instellingen in Suriname, een gelijkenis, die hem aangenaam stemt jegens 'de waare verdienste onzer natie, die zo vroeg een voorbeeld gegeven heeft, ter navolging aan Engeland, welk thans op zijn commercieel en koloniaal stelsel met regt grootsch is.'

Tegenover den lof aan dit octrooi toegezwaaid doet het vreemd aan hem in een brief aan den Koning van 14 Aug. 1815 (zie Mr. H. Graaf van Hogendorp, Brieven en Gedenkschriften van Gijsbert Karel van Hogendorp, 's-Gravenh. 1902, VI, 164) te zien schrijven dat 'de eenigste bedenking van gewigt,' die hij had tegen de West-Indische Reglementen van 1815, welke - althans voor zooveel betreft de politieke rechten der kolonisten - een stap achteruit deden, was 'dat zij wat volumineus zijn en dat er wat vele zaken van inwendig bestuur op den voet van 1795 hersteld worden, zonder uit te drukken wat de voet geweest is.'

In een latere periode van zijn leven (1822) zien wij hem nogmaals aandacht schenken aan de W.-I. Koloniën ('Bijdragen tot de huishouding van Staat in het Koninkrijk der Nederlanden', blz. 160 vlg. en 181 vlg. van het 7de deel der uitgave onder toezicht van Mr. J.R. Thorbecke). Zijne beschouwingen betreffen nu den slavenhandel en de middelen tot opbeuring van Suriname, welks verval hij voornamelijk toeschrijft aan het absenteïsme der plantage-eigenaren en het wanbeheer der administrateurs. Naar aanleiding van deze beschouwingen gaf de hieronder genoemde Mr. Lammens een geschrift uit, getiteld 'Bedenkingen bij het lezen van het artikel: koloniën', voorkomende in het 7de deel der Bijdragen tot de huishouding van Staat van den heer J.K. Grave van Hogendorp, Amst. 1824.

Ten slotte worde melding gemaakt van zijne belangwekkende beschouwingen, o.m. over het toelaten van vreemde schepen in de koloniën, voorkomende in een 21 Febr. 1827 gedagteekend advies aan de Holl. Maatsch. der Wetensch. te Haarlem, betreffende een ingekomen antwoord op een prijsvraag over de oorzaken van het verval van den Nederl. handel. (Brieven en gedenkschriften, VII, 13 vlg.) In dit deel, blz. 77-80 is ook opgenomen een brief van 5 Aug. 1827 aan Mr. A.F. Lammens, Pres. v.h. Hof v. Justitie in Suriname, handelende over het wegvloeien van klinkende munt uit de kolonie, met dit troosteloze slot: 'Over eenige jaren zal er noch gemunt geld, noch papiergeld in de Kolonie voorhanden zijn.'

Hog meat,

BOV. E. Zie BOERHAAVEA HIRSUTA.

Hollandsch.

Zie NEDERLANDSCH.

Holly hock,

BOV. E. Zie BYRSONIMA.

Hollystalk,

BOV. E. Zie HYPTIS PECTINATA.

Holocentrus-

soorten worden in het Papiamentsch *Kandeeltje*, op Saba *Redman* genoemd. Een zeer mooi gekleurde soort, die men dikwijls op tropische markten ziet, is *Holocentrus ascensionis* (Osborn) J. & Ev. Fam. Holocentridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, bij rotsen en riffen, van Florida tot St. Helena, bij Cuba zeer algemeen. Het kieuwdeksel heeft aan zijn bovenkant een sterken stekel en zijn achterrand is sterk getand. Een groote stekel bevindt zich aan den hoek van het voorkieuwdeksel; scherp getand zijn de oogring, het vooroogbeentje, de kieuwdekselstukken, het achterhoofd en de schoudergordel. De achterrand van de schubben is zeer stekelig. De rugvin heeft elf stekels, de aarsvin drie. De kleur is mooi rood met glimmende lengte-strepen langs de rijen schubben. De vinnen zijn licht rood, de stekelige rugvin is goudachtig olijf met scharlaken roode rand. Een witte band gaat van af het oog schuin achterwaarts naar beneden. Lengte twee voet.

Holzakdieren.

Zie COELENTERATA.

Homalium guyanense

Warb. Fam. Flacourtiaceae. *Bita-hoedoe*, N.E. Een veel voorkomende boom met groene bloemen. Gebruik onbekend.

Homalocranium melanocephalum

L. Een klein slangetje, tot de familie der Dipsadomorphinae behorende, met een cilindervormig lichaam, omgeven door 15 overlansche rijen van schubben. De kop, klein en bijna niet van den nek gescheiden, is van boven donkerbruin of zwart gekleurd, meestal met 2 kleine naast elkaar geplaatste lichte vlekjes op het midden; deze donkere kleur strekt zich gedeeltelijk over de zijden van den kop uit, evenwel niet zoo ver of er blijven op die zijden eenige lichtgele vlekjes over. Bij de Surinaamsche exemplaren vindt men meestal 3 van deze gele vlekjes, n.l. één rondachtige vlek achter het oog, een tweede kleiner dicht bij het neusgat en een derde bij den mondhoek, welke laatste vlek samenvloeit met de lichte kleur van de onderzijde. Van boven is het lichaam bruin gekleurd, soms met 3 of 5 donkere langsstrepen. Dit sierlijk gekleurde slangetje behoort tot de groote onderafdeeling der Opisthoglypha en heeft in de bovenkaak aan iedere zijde een twaalfstal soliede (niet holle) tanden, die gevolgd worden door een paar iets grootere gegroefde tanden.

Hond (wilde).

Zie ICTICYON.

Honeyberry,

BOV. E. Zie EUGENIA UNIFLORA.

Honifrei,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Honig.

Zie BIJENTEELT en HYMENOPTERA.

Hontiman,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Hooba,

BEN. E. Zie SPONDIAS MOMBIN.

Hoofdgeld.

Zie BELASTINGEN, blz. 80 en 83.

Hoofd-ingelanden.

Zie LANDDROSTEN.

Hoofdpijnblad,

BOV. E. Zie OPERCULINA.

Hoogkijker,

SUR. Zie ANABLEPS ANABLEPS.

Hoogland tapoeripa,

SUR. Zie GUSTAVIA PTEROCARPA.

Hooiwagen.

Zie ARTHROGASTRA.

Hoorka,

PAP. Zie VISSCHERIJ-BEDRIJF OP DE W.I. EILANDEN.

Hoplerythrinus unitaeniatus

(Spix) Eig. (Syn. *ERYTHRINUS UNITAENIATUS* Spix). *Warappa*, KAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname; La Plata tot Guiana en Peru; Trinidad. Het lichaam is ovaal, bedekt met groote schubben; de kop is lang met wijden mondspleet. Eene zwarte oogplek, van voren met zilvertint berand, op het einde van het kieuwdeksel. Soms een bruine band langs de zijlijn. De staartvin zonder vlekken. Een moerasvisch, die 9-12 duim lang wordt, en voornamelijk in den drogen tijd op de markt gebracht wordt en een zeer gezochte tafelvisch is. Gevulde warappa, gestoofd, heet in Suriname *kankanboka*.

Hoplias macrophthalmus

(Pellegrin.) (Syn. *MACRODON AIMARA* Cuv. & Val.) *Anjoemara*, N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Oostelijke helling van Zuid-Amerika De mondspleet is wijd. De rugvin is bijna in het midden van het lichaam geplaatst. Er is geen vetvin en de aarsvin is kort. De rug is blauw zwart, de buik is geelwit. De vinnen zijn bruin met zwart gevlekt. Cuvier en Valenciennes noemen de kleur min of meer eenvormig groen met gele vlekken op den rand der schubben, de staartvin donker met weinig vlekken, rugvin weinig, aarsvin duidelijk gevlekt. Hij leeft in stroomen en kreken en vooral in donker boschwater. Volgens Kappler kan deze visch drie voet lang en twintig pond zwaar worden. Men vangt hem met den hengel, maar meest in springkorven. (Zie afbeelding in Martin's Westindische Skizzen. Tab. VI. 12). Zijn vleesch is stevig en smakelijk.

Hoplias malabaricus

(Bl.), E. & K. (Syn. *MACRODON TRAHIRA* (Sp.) Gthr.) *Patakka*, N.E. Fam. Characidae. De visch wordt in de rivieren, kreken en zwampen gevonden. Verspreiding: Zuid-Amerika. De korte rugvin bevindt zich bijna op het midden van het lichaam; er is geen vetvin, de buikvinnen zijn onder de rugvin geplaatst, de aarsvin is kort, de staartvin is afgerond. De jonge individuen hebben een medianen band, die bij oudere exemplaren in dwarsstrepen opbreekt, terwijl de volwassenen min of meer eenvormig van kleur zijn; de vinnen zijn gevlekt of gestreept of hebben vlekken en strepen. Er is variatie in de kleurteekening al naar de plaats van afkomst van den visch. Door de vele graten is de visch als voedselvisch weinig gezocht.

Hoplosternum littorale

(Hanc.) Eig. & Eig. *Soké-kwikwi*, N.E. Fam. Callichthyidae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname; La Plata tot Trinidad. De bek is plat, iets puntig; de onderlip heeft een breed, vrijen rand, die in het midden hoekig ingesneden is. De voeldraden reiken ongeveer tot het einde van de borstvin. De zijanten van het lichaam zijn geheel bedekt met twee rijen platen, die aan den rand met kleine stekeltjes bezet zijn. De

stralen van al de vinnen zijn ruw door kleine stekeltjes. De vetvin heeft een gebogen stekel. De aarsvin heeft een gelijken stekel als de rugvin. De staartvin is uitgerand. De visch is olijfkleurig met twee rijen lichtere vlekjes langs het midden der zijkanten, de vinnen zijn donker, soms gemarmerd. Een goede tafelvisch evenals *H. thoracatum*.

Hoplosternum thoracatum

(C. & V.) Eig. & Eig. (Syn. *CALLIGHTHYS LONGIFILIS* C. & V.) *Platkop-kwikwi*, SUR. Fam. Callichthyidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname; Amazone en noordwaarts, Paraguay. De kop is breder dan hoog, er zijn twee paar bovenkaaksvoeldraden, die reiken tot voorbij den voet van de buikvinnen. De oogen zijn klein. De kop bedekt met beenplaten, het lichaam aan beide zijden beschermd door twee rijen dakpansgewijze liggende schilden. De rugvin heeft een zwakken stekel, de vetvin is kort met van voren een korten beweegbaren stekel, de aarsvin is kort, de staartvin afgerond. De zachte deelen van den onderkant van den visch met ronde, donkerbruine vlekken. De rugvin en de staartvin met kleine, zwarte vlekjes; de staartvin heeft tevens een witten band dwars over de basis en een donkeren band dwars over het midden. Volgens Kappler kruipt hij diep in den vochtigen modder, als de moerassen opdrogen, of wel zoekt hij over land nieuw water op; men maakt er krachtige soep van.

Hortus surinamensis.

Zie CULTUURTUIN, blz. 250.

Horzels.

Zie DIPTERA.

Hostmann (dr. Friederich Wilhelm Rudolf), ^{aant.}

geb. omstreeks 1794 te Hildesheim (Hannover), overl. te Paramaribo 26 Oct. 1864, studeerde te Göttingen in de geneeskunde en vestigde zich in 1818 als geneesheer te Paramaribo. Door zijn uitgebreide praktijk verdiende hij in korten tijd een aanzienlijk fortuin; een groot natuurvriend zijnde begon hij spoedig botanische en zoölogische verzamelingen aan te leggen. Ook aan landbouw- ondernemingen nam hij deel; o.m. beproefde hij - met weinig succes - den aanplant van indigo, op de plantage *De Twee kinderen* aan de Surinamerivier en op *Hannover* aan de Parakreek. Ten einde zich geheel aan natuur-onderzoek te kunnen wijden gaf hij in 1840 zijne praktijk op en trok naar het binnenland, keerde echter na eenige maanden wegens ziekte naar Paramaribo terug, waar hij weinig meer aan de medische praktijk deed. (Zie BOTANISCH ONDERZOEK, blz. 167 en voorts A. Pulle, An enumeration of the vascular plants known from Surinam, Leiden 1906, blz. 2 en 3). Van zijne hand

verschenen in 1831 - toen men in Suriname voor de overkomst van de cholera uit Europa vreesde - eenige kleinere geschriften over deze ziekte. Een eigenaardig boek van zijne hand is 'Over de beschaving van negers in Amerika door kolonisatie met Europeanen', Amst. 1850, 2 dl.

Hout en houthandel. ^{aant.}

Reeds gedurende de eerste jaren dat de Europeanen handel dreven met de bewoners van de 'wilde kust' werd hout uit Suriname uitgevoerd. Voornamelijk het fraai gevlamde letterhout was zeer gezocht en de uitvoer daarvan bereikte in 1723 het maximum met 157.908 pond. In 1757 was het bedrag echter gedaald tot 7110 pond. Reeds in de 17e eeuw was het hout van Mimusops Balata (Gaertn.) in Holland zeer gewild en aldaar bekend onder den naam van paardenvleeschhout. Van 1834-1844 werd uit Suriname naar de rijkswerven in Nederland ongeveer 8000 M³. verzonden. Spoedig hield echter de vraag op, daar de prijs (f80) te hoog was in vergelijking tot dien van Eur. eikenhout. In 1846 heeft men in Overijssel een proef genomen met den invoer van Sur. meubelhout. De verbruikers waren zeer tevreden maar de opbrengst dekte slechts voor ¾ de kosten.

Hoewel de Surinaamsche bosschen voortreffelijke houtsoorten bevatten, beteekent de uitvoerhandel in hout nog niet veel. Uitgevoerd werd:

	o of □ afgewerkt hout		letterhout	
	M ³ .	aangenomen waarde per M ³ .	K.G.	aangenomen waarde per K.G.
1893	2130	f20	22.245	f0.15
1894	2333	f20	36.086	f0.15
1895	2122	f20	29.370	f0.15
1896	1938	f20	24.809	f0.15
1897	2382	f20	8.648	f0.15
1898	3519	f20	100.575	f0.12
1899	3340	f20	149.168	f0.10
1900	3938	f20	45.571	f0.10
1901	2307	f20	23.155	f0.10
1902	1576	f20	30.957	f0.10
1903	1278	f20	67.714	f0.10
1904	907	f20	33.236	f0.10
1905	2193	f20	125.504	f0.10
1906	1965	f22	129.041	f0.20
1907	1767	f22	78.211	f0.20
1908	2280	f22	78.499	f0.22
1909	2299	f22	93.354	f0.12

1910	2200	f23	249.434	f0.21
1911	1802	f22	155.973	f0.21
1912	2901	f22	86.479	f0.20
1913	3987	f25	112.486	f0.25

Het uitvoerrecht op hout was reeds in 1834 afgeschaft (G.B. no. 13).

De oorzaak van de geringe beteekenis van den Sur. houtuitvoer is te zoeken in het verspreid voorkomen der houtsoorten en in de gebruikelijke wijze van exploitatie.

De groote verscheidenheid van houtsoorten in de natuurboschen maakt het zeer moeilijk hoeveelheden van beteekenis van één soort bijeen te brengen. De firma Van Tubergen en Daan te Paramaribo en te Amsterdam, heeft zich veel moeite gegeven afzet voor bepaalde soorten te zoeken in België en Nederland. Het gelukte haar de autoriteiten in eerstgenoemd land te overreden voor den bouw van openbare gebouwen, o.a. voor het postkantoor te Brussel, Surinaamsch houtte bezigen. Locus (Sur. teak) bruinhart, pisi, bolletri en purperhart, worden bij onze burens naar waarde geschat voor schrijnwerk, meubels en parketvloeren.

Ook werd eenige jaren geleden voor den bouw van Belgische havenwerken het Surinaamsche manbarklak toegelaten.

Natuurlijk dat de werklieden, die niet gewend zijn met genoemde houtsoorten om te gaan, moeilijkheden ondervonden bij de bewerking, maar die leeren zij gaandeweg overwinnen. Een veel grooter ongerief is het, dat de voorraad in Europa in den regel klein is, spoedig uitgeput geraakt en niet snel is aan te vullen met hout van Paramaribo, want ook daar ligt weinig opgestapeld.

Wanneer een bouwondernemer midden in het werk moet staken omdat het hout op is, of zich moet behelpen met het gebruik van ander hout, dat in kleur en andere eigenschappen slechts gedeeltelijk met het reeds ontvangene overeenstemt, dan ligt het voor de hand, dat zijn animo om Surinaamsch hout te gebruiken bekoelt.

Heeft de importeur zich bij contract tot het tijdig leveren van Surinaamsch hout verbonden dan loopt hij groot gevaar belangrijke verliezen te lijden, wanneer zijn leveranciers in de kolonie niet aan hunne verplichtingen voldoen. En dat gevaar is groot, wanneer men let op de wijze waarop de boschexploitatie in Suriname plaats vindt. Aan Berkhout's Rapport over de Surinaamsche bosschen ('s Grav. 1903) wordt het volgende ontleend:

De stammen worden zoo dicht mogelijk bijeen uitgekozen voor de velling en zonder ringen of andere voorafgaande maatregelen omgekapt. Daarbij maakt men bij voorkeur gebruik van de yankee ax, dien de negers voortreffelijk weten te hanteeren. Het is merkwaardig hoe handig deze de hardste boomklossen tot vierkante balken bekappen. Kleedingstukken hinderen hen daarbij weinig, want veelal dragen ze niets of slechts een dunne broek of lap. Zijn een vijftal boomen omgehouden, dan hebben de beide kappers hulp noodig voor het leggen van de stukken op de uiterst eenvoudige zaagstellingen, die van takken vervaardigd zijn. Daar ze noch dommekrachten, noch Munstersche boeren, noch andere werktuigen bezigen, is meestal een 5tal arbeiders noodig, om de klossen boven te krijgen. Het zagen geschiedt wederom, door het tweetal negers, dat de stammen geveld had. Ten einde het kromtrekken der planken te beletten, worden op de stelling reeds in den kop der planken gleuven gemaakt en daarin dunne houtjes geslagen. Noodig is die maatregel zeker wel, want het groene hout werkt uit den aard der zaak sterk. De boomen staan veelal op terreinen, die een belangrijk deel van het jaar onder water zijn. Het meest worden de betere houtsoorten gekapt, die een duidelijke kern gevormd hebben en waarbij dus de sapleiding zich concentreert in de spintlaag. Hoewel men met eenige palmbladeren gemakkelijk een eenvoudig dak koven de zaagstelling zou kunnen maken, wordt zulks nergens gedaan en laat men de volle zon op het in de buitenlagen zeer natte hout branden met het gevolg, dat het zeer sterk moet scheuren en werken.

Ik zag planken, die als hoepels omgekruld waren en menig stuk was bij het vervoer zoodanig in waarde gedaald, dat de drager, zijn schedel er niet langer voor willende disponibel stellen, de plank eenvoudig wegwierp. Op de werkplaats van de plantage Hannover had men getracht het verder scheuren te beletten door opwerping van een weinig zaagsel, een middel, dat natuurlijk weinig baat. Nadat de balken en planken aan de rivierkant zijn gebracht, worden ze verder getransporteerd in korjalen. Van vloten is in casu geen sprake en de korjaalvrachten bestaan dikwijls uit een paar stijltjes en eenige planken, die te Paramaribo verkocht worden. Welk een verspilling van arbeidskrachten en welk een verkeerde exploitatie-methode vallen hier te constateeren! Zou men op dezelfde wijze in Europa en in Indië te werk gaan, de klachten over duur en slecht hout zouden algemeen zijn.

Bij het kappen worden belangrijke hoeveelheden hout verspild. Bovendien is in de Parazone het goede hout reeds vroeger weggekapt en moet men zich thans behelpen met jonge boomen van middelmatige hoedanigheid.

De Boschnegers exploiteeren op eene eenigszins andere wijze. Waar de stammen zware lijsten (sporen) hebben, maken zij eerst een stellage. Door daarop den stam door te kappen, blijven zij buiten het bereik van het warrige gedeelte van den boom en is daar de middellijn vrij wat minder. Bij het bekappen mist de Boschneger dikwijls het juiste oog om den balk zuiver vierkant te krijgen en zijn meestal de 'bere' (buikkanten) breeder dan de 'banja' (benedenkanten). De voorkant van den balk wordt beneden afgerond, zoodat hij er daar als een boot uitziet ('boto') en gemakkelijk over den weg glijdt. De achterkant wordt mede iets bijgewerkt, opdat men met de spaken beter den stam voorwaarts kan duwen. Getrokken wordt de balk met hulp van een strik, van een liaan vervaardigd, die bevestigd wordt aan een pin, welke

krachtig in den balk geslagen is. De weg is gemaakt door op afstanden van 1.5 Meter dwars op de openkapping knuppels hout van 8-12 cM. diameter te leggen. De openkapping is zeer smal (1 Meter), zoodat de zon niet op den grond doordringt en dus geen onkruid in massa kan opschieten. Groote boomen worden eenvoudig vermeden door het voetpad iets te verleggen. Over de knuppels trekt men het stuk hout voorwaarts. Hoewel deze manier van vervoer primitief genoemd mag worden, voldoet zij in de veelal drassige terreinen.

Voor het uitsleepen van een kopibalk van $2\frac{1}{4} M^3$. inhoud over eene lengte van 5 K.M. zijn 22 man gedurende een dag noodig. De neger doet bij dat werk driemaal zooveel als een Javaan, maar daar hij per dag een zesmaal hooger loon eischt, wordt het werk toch nog weer tweemaal zoo duur. Helaas hebben de eerste pogingen aangewend om met karbouwen het hout uit te sleepen weinig voldoening opgeleverd. De nuttige arbeid van deze dieren was veel te gering en hun levensonderhoud duur, zoodat de kosten buitengewoon opliepen.

De boschneger, die hout uitsleept, betaalt daarvoor niet rechtstreeks. Hij roept zijn landslieden op, geeft hun gedurende het uitsleepen te eten, maar vooral drank te drinken, en is op zijn beurt verplicht aan een eventueele oproeping van een ander gevolg te geven.

Hoe zwaarder de balken zijn, des te meer kost het de noodige negers in het schaars bevolkte land te gelijkertijd bijeen te brengen, maar toch betaalt men te Paramaribo voor het lichtere hout per kubieke eenheid meer dan voor het zware. De prijs wordt berekend per lengtevoet, bij een doorsnede van een vierkanten voet. Kost b.v. groenhart 56 cent den voet, dan moet men voor een balk van 32 voet lengte bij een doorsnede van een vierk. voet betalen $32 \times 56 \text{ cent} = f17.92$ d.i. dus $\pm f18$ de M^3 .

Bij zwaarder hout wordt voor elken Rijnlandschen duim grooter doorsnede 8 cent den strekkenden voet meer betaald. Een balk van 32 voet lang, dik en hoog 2 voet kost dus: $32 \times (56 \text{ cent} + 8 \times 12 \text{ c.}) = f48.64$ d.i. per M^3 . f12.60.

Het vloten van het hout geschiedt langs de Commewijne met hulp van korjalen. Een man voert met zijn vrouw af 10 balken à $2\frac{1}{4} M^3$. = $22.50 M^3$. Van de Friderici-kreek tot Sommelsdijk heeft hij onder gunstige omstandigheden 3 en onder ongunstige omstandigheden 7 dagen noodig. Van daar tot de stad duurt het vloten nog $1\frac{1}{2}$ dag, in het geheel dus gemiddeld 7 dagen. Bij een dagloon van f1 en voor de vrouw de helft, komt het vloten per M^3 . en per K.M. te staan op $\frac{3}{4}$ cent, een bedrag dat uiterst gunstig afsteekt bij dat wat voor het uitsleepen per M^3 . K.M. moet betaald worden (f9.50 per M^3 . K.M.)

Daar de bovenlopen der Surinaamsche rivieren rijk aan watervallen zijn, is daarlangs het vloten zeer bezwaarlijk. Boven elken val moet het vlot - de *kokrokó*, N.E. - uiteengenomen en beneden opnieuw

samengesteld worden. Niet alleen dat dit werk tijdrovend is, maar het gaat veelal ook gepaard met verlies van hout.

De totale kosten van aankap en vervoer van de Fredericikreek tot Paramaribo zijn f2.- kaploon, f10.- sleeploon en f0.75 vlotloon, totaal f12.75, wanneer men een dagloon van f1.- aanneemt, en dit komt vrijwel overeen met den prijs, die voor het hout te Paramaribo moet betaald worden. Er wordt op de hoofdplaats meermalen hout aangevoerd van veel verder verwijderde plaatsen dan de Fridericikreek en voor den zelfden prijs verhandeld. Dit kan met evenveel voordeel geschieden, wanneer tegenover het langere watertransport staat een korter landtransport, maar bovendien speelt in de prijsbepaling de levensopvatting van den Boschneger een bepaalde rol. Hij stelt zijn persoonlijke vrijheid zeer op prijs. Waar hij op een goudplacer niet genegen is onder de bevelen van een Europeaan te werken tegen een dagloon van f2.50, is een betaling van f1.- voor hem voldoende, wanneer hij kan werken, wanneer en hoe het hem het beste lijkt. Bovendien is het boomenkappen een werk, dat hij gaarne verricht. De zware bijslagen waarvan het woud weerklinkt, wekken hem op.

Het vlotten van het hout valt mede zeer in zijn smaak. Onderwijl jaagt en vischt hij. Bovendien is het voor hem een genot eens per jaar naar Paramaribo te gaan en daar zijne inkoop te doen. Zonder hout of geld kan hij weinig inslaan. Gedeeltelijk crediet wordt hem gaarne verleend. Tegen de belofte van een volgend maal in hout te betalen verstrekt men hem veel.

Helaas kan men daarbij in 't geheel niet rekenen, noch op de hoeveelheid noch op den leveringstijd. Waar een voorschot gegeven wordt in de vaste hoop, dat een bepaalde partij hout binnen $\frac{1}{2}$ jaar geleverd zal worden, duurt het somtijds 2 à 3 jaar voor dat de Boschneger met een klein gedeelte van het beloofde hout weer in de stad komt. Daardoor kan met zijn hulp een flinke houthandel zich niet ontwikkelen, want de Europeesche afnemer kan zoolang niet wachten tot hem de rest van het benodigde hout geleverd wordt.

Bij de groote verscheidenheid van houtsoorten en de onzekerheid van den afzet kan men niet verlangen dat groote voorraden der onderscheidene soorten te Paramaribo of te Amsterdam worden opgelegd, nog gezwegen daarvan, dat men moet beginnen met ze te bezitten.

De exploitatie in de binnenlanden langs de rivieren in eigen beheer te doen geschieden heeft ook zijn groote bezwaren. De kosten van het uitzenden van een groep arbeiders zijn zeer hoog. Daar zij verspreid moeten werken valt het zeer moeilijk hen behoorlijk te controleeren en kost die controle, zoo ze door een Europeaan, die bepaalde levensbehoeften bevredigd wenscht, zeer veel.

Wat nu de prijzen van het Surinaamsche hout in Europa betreft, zoo kan men die stellen op f80.- de M³. vierk. bekapt hout voor bekende goede soorten mits de kwaliteit niets te wenschen overlaat en ook de afmetingen overeenstemmen met de vraag alhier.

Om dezen prijs te kunnen maken moet men zich veel moeite geven en min of meer de bestellingen afwachten. Wil men vlugger van het hout afkomen en tracht men er een verbruiksgebied mede te veroveren, dan maakt men niet meer dan f40 à f50 de M³. terwijl, wanneer men het hout tegen elken prijs op veiling brengt, het niet meer dan f30.- à f40.- zal opbrengen.

De eenige wijze waarop een houthandel flinke resultaten belooft af te werpen is die dat men vooraf onderzoekt, waar in de kolonie werkelijk eenige tienduizenden Kub. Meters van een 2 à 3 tal goede soorten op een beperkte ruimte voorkomen. Blijkt het dan, dat de stand zoo dicht is, dat gebruik gemaakt kan worden van

machinale uitsleep en vervoer, dan loont het daartoe over te gaan, nadat men vooraf voor die bepaalde soorten in Europa reclame heeft gemaakt.

De Java Bosch-Expl. Maatschappij maakte over 1911 met een kapitaal van 2 miljoen gulden op de *djati*-boschexploitatie een brutowinst van ruim f720.000, maar moest daarvan bijna f141.000 afschrijven op de *wildhout*-exploitatie Simaloer.

Wanneer men bedenkt, dat in Suriname hout het bouw materiaal is, zal het niet verwonderen dat bij de moeilijkheden om hout uit de binnenlanden naar Paramaribo af te voeren, er steeds nog houtinvoer van buiten af plaats vindt. Het zijn voornamelijk de V.S. van Noord-Amerika die dennenplanken en richels importeerden. Dat lichte hout, pitchpine en spruce is gemakkelijk te bewerken en aangezien de exploitatie der dennenbosschen in Noord-Amerika op groote schaal gedreven wordt, is het hout voor een matigen prijs te Paramaribo te koop. Van 1907-1912 werd in het geheel aan hout ingevoerd voor een waarde van f23320, f38.038, f26.582, f66.271, f22 702 en f82.726. Een klein deel van deze hoeveelheid kwam uit de naburige Engelsche kolonie.

Uit Curaçao, Aruba en Bonaire heeft eenige uitvoer van hard- en van verfhout plaats; de waarde van den uitvoer was van 1909-1912 respectievelijk f4103.- f2200.-, f9494.- f1294. Voor bouwwerken wordt steeds ingevoerd hout gebruikt, gewoonlijk Amerikaansch greenen, voor de vervaardiging van meubelen, mahonie en ander meubelhout. Ingevoerd werd.:

	1911	1912
timmerhout en hout voor scheepsbouw	f26.893	f100.058
mahonie en andere soorten	f5.094	f11.847

Als *brandhout* gebruikt men in Suriname de langs het zeestrand en de oevers der benedenrivieren groeiende Rhizophoren, in het binnenland, waar deze boomen niet voorkomen, ander licht hout.

Op Curaçao wordt op de plantages het brandhout in bossen van ± 25 K.G., veelal samengebonden met den taaien wortel van de Wabi, naar de stad vervoerd, hoofdzakelijk voor gebruik in de broodbakkerijen. Het meeste brandhout komt uit het 5e district, vanwaar vervoer naar de stad goedkoop plaats heeft met kleine, open zeilbooten (*bylander*, PAP.).

Op Bonaire, het boschrijkste der Benedenwindsche eilanden, wordt veel hout gekapt voor uitvoer als brandhout en voor houtskool. De uitvoer is groterdeels naar Curaçao gericht.

Litt. M.D. Teenstra, De Landbouw in de Kol. Suriname, Gron. 1835, I, 333-405. - H. Buys en P.F. Jansen, Verslag omtrent den Staat der Bosschen en de Houtsoorten in de Kol. Suriname en Besch. van de Gouvernem. Houtvelling aan de Rivier Coppename. Verh. en Berigten betrekk. het Zeewezen en de Zeevaartk. verz. en uitgeg. door Jhr. G.A. Tindal en Jacob Swart. Nieuwe Volgorde 2e d. 1e st. blz. 128-165. Amst. 1840. - C.J. Glavimans, Over verschillende houtsoorten afkomstig uit de kol. Suriname. Verh. v.h. Kon. Inst. van Ingenieurs, deel I, 1s st. 's Grav. 1848. - C.A. van Sypesteyn, Het

Surinaamsche hout bruikbaar en voordeelig bij den aanleg van Spoorwegen. Breda 1851. - Idem, Over Surinaamsche houtsoorten. Tijdschr. West-Indië I, 61-76 en 161-190. Haarlem 1855. Zie ook hetzelfde tijdschr. II, 18-22 en 136-143. - De rijkdom der Surin. bosschen in meubelhout. Tijdschr. voor Staatshuishoudk. en statistiek door Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, VII, 495-519. Zwolle 1852. - H.A. van der Spek Obreen, Besch. van timmerhoutsoorten die in Europ. Guiana wassen. Rotterd. 1864. - F.W. Westerouen van Meeteren, Surin. planten en cultuurgewassen, boomen en houtsoorten. Amst. 1883. - J.A. van der Kloes, Verslag over de betrekkelijke waarde van twee stukken bolletriehout. Gouv. Advertentieblad, Paramaribo, 8 Sept. 1893 en West-Indiër 10 Sept. 1893. - Les bois des Indes néerlandaises occidentales. Annales des Travaux Publics de Belgique, Avril 1904. - E.K. Plasschaert, Breekproeven aangaande 21 der meest gebr. Surin. houtsoorten, enz. Bulletin no. 11 van de Inspectie v.d. Landb. in West-Indië, Paramaribo, 1908. - Dr. H. Blink, Bosschen en Boschexploitatie in Suriname. Tijdschr. voor Econ. Geogr. 15 Oct. 1910, blz. 460-469. - Voortbrengselen der Surin. Bosschen. Uitg. van de Comm. v.d. Kol. Landbouwtentoonst. te Deventer, 1912. - H.H. Janssonius. Mikrographie einiger technisch wichtigen Holzarten aus Surinam. Verh. Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. 2e sectie, deel XVIII, no. 2, Amst. 1914. - Zie verder de litteratuur bij BOSCHBEHEER.

A.H.B.

Houtbijen.

Zie HYMENOPTERA.

Houtgronden

noemt men in Suriname de plantages in welker bosschen vierkant hout, planken en singels (zie aldaar) bewerkt werden. De slaven op deze plantages genoten, wegens den aard van het bedrijf, een zekere mate van vrijheid en hadden daarom groot bezwaar tegen hunne overbrenging naar plantages waarop cultures gedreven werden; opstanden en wegloopen naar de bosschen waren niet zelden het gevolg van de voorgenomen overbrenging van de 'slavenmacht.'

De houtgronden lagen 10 tot 12 uren landwaarts, hoofdzakelijk in de Para, de Boven Suriname en de Boven-Saramacca. Die in de Para zijn na de opheffing van de slavernij langzamerhand gekocht door de voormalige slaven der gronden en vormen thans een soort van communaal bezit.

Houtluizen,

SUR. Zie CORRODENTIA.

Houwer,

SUR. Kapmes, gelijkende op de infanteriesabels, zooals die gedragen worden door onderofficieren, tamboers, enz. in het leger, soms met houten handvat, soms geheel van ijzer, onmisbaar voor iederen landbouwer of voor ieder die het bosch ingaat.

Hoya carnosa

R. Br. Fam. Asclepiadaceae. *Wasbloem*, SUR. Een in de tuinen gekweekte slingerplant, waarvan de stengels met klimwortels bezet zijn. De eironde in een punt eindigende bladeren zijn dik en vleezig, de welriekende, bleekroode in een scherm geplaatste bloemen zijn dik en zien er uit als bloemen van was of porselein.

Humiria floribunda

Mart. Fam. Humiriaceae. *Basra-bolletrie*, N.E. Een boom met leerachtige bladeren, die in de savanne voorkomt, en waarvan het gebruik niet nader bekend is. Een sterk en aangenaam riekende hars komt uit den stam.

Hura crepitans

L. Fam. Euphorbiaceae. *Poison tree*, SUR. *Possentri of Postentri*, N.E. *Zandkokerboom*, BEN. E. *Sandbox tree*, BOV. E. Hooge boom waarvan de stam dikwijls dicht-bedeekt is door groote kegelvormige stekels; de bladeren zijn hartvormig met toegespitsten top. De eigenaardige fraai gevormde vruchten vallen met een luide knal in een groot aantal hokjes uiteen. In de schors komt een vergiftig melksap voor, dat de bitterstof hurin bevat en in de oogten komende blindheid kan veroorzaken. Als geneesmiddel daartegen wordt aanbevolen het indruppelen van suikerrietsap. Een aftreksel der bladeren wordt aanbevolen als uitwendig middel tegen lepra. Het hout werd in Suriname vroeger als bouwhout meer gebruikt dan thans, vooral voor vloeren. (Zie ook NIJVERHEID).

Hydrochoerus.

Het grootste der tegenwoordig bestaande Knaagdieren (zie RODENTIA) is het waterzwijn, *H. capybara*, door de Karaïben *Kapia* genoemd; AROW. *Kibirole*, N.E. *Kapoea*, SUR. *Watervarken*. Het leeft in rivieren, een twintigtal gezellig bijeen. Het gaat in den regel 's nachts op voedsel uit, bestaande uit gras en waterplanten. Pooten zeer kort; tusschen de teenen kleine zwemvliezen. Voorpooten met 4, achterpooten met 3 teenen; nagels hoefachtig. Geen staart; ooren klein. Kop plomp. De kleur is geelbruin; de haren zijn stijf, vrij lang. Het vleesch wordt gegeten, is wit als kalfsvleesch, smaakt echter volgens sommigen niet aangenaam. Jong gevangen, kan het zeer tam worden.

Hydrolea spinosa

L. Fam. Hydrophyllaceae. *Switi-watra-kraroen*, N.E. Een doornige kruidachtige plant of halfheester met fraaie blauwe bloemen, die meest op vochtige plaatsen of in het water voorkomt.

Hygiëne.^{aant.}

In den loop der jaren heeft in onze West-Indische koloniën de overheidszorg voor de volksgezondheid zich op velerlei gebied bewogen. Quarantaine-maatregelen, en daaronder zeer strenge, tot wering van besmettelijke ziekten, die door de scheepvaart zouden kunnen binnendringen, zijn reeds vroeg genomen. (Zie *CHOLERA* en *EPIDEMIEËN*). Ook maatregelen tot beteugeling van besmettelijke ziekten, wanneer deze waren binnengedrongen. Tot afzondering van lijdens aan lepra (zie aldaar) is men reeds lang geleden overgegaan, in lateren tijd - in Suriname - ook tot afzondering van lijdens aan *Framboesia tropica* (zie aldaar). Verplichte vaccinatie voor onderwijzers en schoolgaande kinderen werd op Curaçao voorgeschreven bij Publ. van 6 Juni 1844 no. 256, in Suriname bij verordening van 15 Dec. 1903, G.B. 1904, no. 16. De verordening van 8 Dec. 1876 (G.B. no. 10) waakte tegen de verspreiding van besmettelijke ziekten op de scholen. Zooals reeds in het artikel *EPIDEMIEËN* werd opgemerkt, behandelt men in Suriname sedert 1889 de aan trachoom en andere oogziekten lijdende schoolkinderen op de scholen.

Verder heeft het niet ontbroken aan politie-voorschriften tegen vervuiling van erven en openbare wegen, waaraan echter niet steeds met de noodige kracht de hand is gehouden. De openbare reinigingsdienst laat nog veel te wenschen over. Toezicht op den verkoop van levensmiddelen bestaat ook reeds lang. Op 1 Aug. 1911 trad in Suriname de verord. in werking van 6 Jan. 1911 (G.B. no. 25), waarbij een keuringsdienst van voedingsmiddelen werd ingesteld. Sedert worden er om de 3 maanden uittreksels uit het verslag van den dienst gepubliceerd.

Tekort geschoten zijn de koloniale besturen in de watervoorziening (zie aldaar) en in den afvoer van faecaliën, hetgeen niet te verwonderen is, gezien de gebrekkige geldmiddelen der koloniën. Minder verklaarbaar is het tekort aan - niet zoo kostbare - maatregelen tot bestrijding van de filariosis, de ma-

laria en de mijnwormziekte, waarin wij ten achteren staan bij onze Britsche naburen.

Ook aan verbetering van de woningtoestanden is nog zeer weinig gedaan. Een bij Gouv. res. van 28 Juli 1910, no. 20 benoemde commissie bracht rapport uit over den woningtoestand in Suriname (in 1912 te Paramaribo gepubliceerd) en gaf vele goede maatregelen in overweging.

In den laatsten tijd heeft de geneeskundige dienst in Suriname veel aandacht gewijd aan de bestrijding van de tuberculose. Een consultatie-bureau kwam in 1913 te Paramaribo tot stand.

Voor de hygiëne op Curaçao zie men het door een commissie uit den Centralen Gezondheidsraad onder dagteekening van 9 Dec. 1913 uitgebracht 'Rapport omtrent de voorzieningen, die op sanitair gebied te Willemstad (Curaçao) waren te treffen, teneinde deze haven te doen beantwoorden aan de hoogere eischen, die het, met het oog op de opening van het Panamakanaal te verwachten grooter scheepvaartverkeer zal stellen'.

Van persoonlijke voorzorgen tot behoud van de gezondheid is van de zoo heterogene bevolking, in het bijzonder van Suriname, weinig te verwachten; de pogingen, die men daar sedert vele jaren op de scholen aanwendt om den kinderen goede begrippen omtrent de gezondheidsleer in te prenten, zullen eerst later tot iets goeds kunnen leiden.

Niet onopgemerkt mag blijven dat de Creolenbevolking van Suriname zeer zindelijk is op het lijf en op het eet- en drinkgerei. De tanden worden goed onderhouden. De vrouwen en meisjes hebben de gewoonte op een stukje oranjehout te kauwen en daarmee de tanden te reinigen.

In de steden der W.-I. koloniën is het sterftcijfer vermoedelijk allengs gedaald, maar betrouwbare statistieken ontbreken. (zie verder onder ZIEKENVERPLEGING).

Hyla.

Een geslacht van boomkikvorschen. (Zie ANURA). *Hyla crepitans* Wied. N.E. *Mirki todo*, is eene vrij groote lichtbruin gekleurde boomkikvorsch met donkere strepen op de zijden van het lichaam en op de achterzijde van de dijen. De huid aan de bovenzijde is geheel glad; de buikzijde en de onderkant van de dijen zijn bedekt met een groot aantal kleine, ronde verhevenheden. Het zwemvlies tusschen de vingers strekt zich uit over $\frac{1}{3}$ of $\frac{1}{4}$ van de lengte der vingers.

Hylaea.

Zie PLANTENGROEI.

Hymenaea courbaril

L. Fam. Leguminosae. *Boesningré kandra*, *lengi kandra*, *Loksi*, N.E. *Lokus*, SUR. *Kawanalli*, AROW. *Simiri*, KAR. *Locust*, BOV. E. In den houthandel ook *Surinaamsche teak* genoemd. Zeer groote boom met tweetallig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes zeer scheef zijn. Het roodbruine hout is geschikt zoowel voor timmer-

als voor meubelhout en werd vroeger veel gebruikt in de suikermolens, vooral voor de schepraders der waterwerken. De stam scheidt een hars (kopal) uit, waarvan de Boschnegers en Indianen toortsen maken. Vandaar de inlandsche namen. (Zie verder AARDKOPAL). De vruchten zijn groote, houtachtige peulen, zeer hard van schaal, de zaden omgeven door een droog, vezelig, bruingekleurd vleesch dat een sterke Limburgsche-kaas-lucht verspreidt, welke den naam *kaka-njan-bosoe*, dien de Boschnegers aan de vrucht geven, rechtvaardigt. (Zie Van Stockum, Verslag der Saramacca-expeditie, blz. 248).

Hymenocallis caribaea

Herb. Fam. Amaryllidaceae. *White lily*, BOV. E. Bloemen bestaande uit een dun buisvormig gedeelte, dat uitloopt in smalle tot 10 cm. lange slippen en voorzien van een bijkroon met lange meeldraden. Bladeren evenwijdig. Gekweekt.

Hymenoptera,

vliesvleugeligen, eene orde van insecten, waartoe bijen, wespen en mieren behooren. Zij hebben eene volkomen gedaanteverwisseling, vier vliezige vleugels, van welke de achterste in den regel veel kleiner zijn dan de voorste, en bijtende monddeelen, dikwijls echter, zooals bij de bijen, vereenigd met een zuigorgaan, dat door de onderkaken en onderlip gevormd wordt. De larven zijn in den regel pootloos, slechts bij de bladwespen zijn deze van talrijke pooten voorzien: zoogenaamde bastaardrupsen. De pop is vrij, d.w.z. de toekomstige uitwendige organen zijn er reeds allen duidelijk aan te herkennen.

In de eerste plaats ontmoeten wij hier de bijen of *Apidae* (N.E. *honi fre*), welke in een aantal soorten voorkomen. Wij noemen de kleine angellooze soorten van de geslachten TRIGONA en MELIPONA, die in Amerika het geslacht APIS vervangen. Terwijl de laatsten hunne larven in open cellen verzorgen, totdat deze volwassen zijn, worden bij TRIGONA en MELIPONA de broedcellen reeds vóór het leggen van het ei met honing gevuld en daarna gesloten, zoodat de uit het ei komende larve reeds dadelijk al het voedsel tot aan hare verpopping ter beschikking heeft. Zij nestelen vooral in holle boomen, verlaten termietennesten en in spleten van loodrechte oeverwanden. De raten zijn enkelvoudig en staan horizontaal, de honing bevindt zich in cellen die uit zwarte was bestaan. De honing eener kleine bruine soort (N.E. *Kauhoni*) smaakt zeer lekker. Om den honing uit de nesten te bekomen, worden de boomen omgehakt. Onze gewone honingbij is door den Gouverneur Van Raders naar Curaçao overgebracht, echter zonder gevolg, naar men zegt, uit gebrek aan bloemen. Worden zij ook in Suriname aangetroffen, dan zijn dit nakomelingen van ingevoerde exemplaren. Welke stekende zwarte bijtjes, die geen lekkere honing verzamelen en die *mato oeani* genoemd worden, bedoeld zijn in het verslag der Tapanahoni-expeditie kan ik niet zeggen; waarschijnlijk zijn zij nader aan onze honingbij verwant, dan de vroeger genoemde angellooze bijen. Ook van de in kleinere familiën levende hommels (N.E. *woenwoen*) komen vele soorten voor. Leven de tot nu toe genoemde bijen in koloniën, welke behalve geslachtsdieren ook onontwikkelde wijfjes, zoogenaamde werkbijen, bevatten, niet minder talrijk zijn de eenzaam levende bijen, waar de arbeidsters worden gemist. Hiertoe behooren de vele soorten van XYLOCOPA of houtbijen, de groote fraaie geel en bruin geringde EULEMA'S en de prachtig metaalglanzende EUGLOSSA'S, dunbehaarde bijen met langen zuiger. Tot deze laatsten zal wel de goudgroene bij behooren, welke aan

Kappler zooveel ergernis bezorgde, doordat zij haar nest in deur- en kastsloten maakt en deze met een harde was vult, ten gevolge waarvan het slot onbruikbaar wordt.

Een tweede groep vormen de *Vespariae* of eigenlijke wespen, welke door de overlans toegevouwen voorvleugels in den rusttoestand zijn gekenmerkt. Ook onder deze onderscheidt men in koloniën en eenzaam levende. Tot de eersten behooren de wespen, die onder de namen *marabons*, *kapassi marabons*, *morikons* of *parasolwespen* (N.E. *wassi-wassi*), enz. bekend zijn. Al deze wespen zullen wel tot het geslacht *POLISTES* of een verwant genus moeten worden gebracht; de juiste soorten met zekerheid te bepalen is op het oogenblik nog ondoenlijk. Ook de

Polybia liliacea, voor de wespenproef bij het godsoordeel gebruikt (Verslag der Toemoekhoemak-expeditie) is eene in koloniën levende wesp. De nesten dezer wespen zijn uiterst verschillend, die der marabons zijn tafel- of parasolvormig en worden dikwijls in huizen of schuren gevonden; merkwaardig zijn ook de urnvormige nesten ter grootte van een menschelijk hoofd van *Chartergus nidulans*, die hoog in de lucht meestal aan doode takken voorkomen. De steek van vele dezer wespen is zeer pijnlijk en kan onder omstandigheden zelfs gevaarlijk zijn.

Onder FOSSORES of graafwespen verstaat men verschillende, in vele opzichten zeer uit elkander loopende vormen, maar die in levenswijze groote overeenkomst vertoonen. Zij toch hebben de gewoonte óf levende insecten of spinnen door een steek met hun angel te verlammen en daarna in een vooraf gegraven gang te brengen, waarna zij er een ei bijleggen óf aan hunne larven dagelijks versch voedsel te brengen. In het eerste geval blijft de prooi geruimen tijd leven, maar kan zich niet verwijderen en de uit het ei komende larve vindt dus het voor haar noodige voedsel gereed. Zij leven nooit in koloniën, zoodat er dan ook geene arbeidsters bij worden aangetroffen. Tot de graafwespen, die hun prooi verlammen, voor zij die in den grond verbergen, behooren de groote PEPSIS-soorten, met blauwe lichamen en roode vleugels, wier larven zich met spinnen voeden. Tot de tweede groep, die de prooi doodden, maar dan ook voortdurend versch voedsel aanbrengen, behooren de soorten van BEMBEX en MONEDULA, die door hunne gele en zwarte teekening aan onze gewone wespen doen denken en die hunne larven met vliegen voeden. De door Halfhide als kleidragers aangeduide soorten, die door hem tot het geslacht SPHEX worden gebracht en die tegen alle voorwerpen in bewoonde vertrekken hunne kleine, ronde, uit klei bestaande nesten vervaardigen, zullen wel dezelfde zijn, als de kleine bruine wespen die door Kappler tot het geslacht DIELIS gerekend en wier nesten onder den naam 'doti hoso' bekend zijn. Het komt mij echter waarschijnlijk voor, dat deze wespen tot de *Eumeniden* zullen behooren, eene groep van eenzaam levende, eigenlijke wespen. De naam *hontiman*, N.E., zal ook wel op graafwespen betrekking hebben.

Minder talrijk aan soorten, maar des te talrijker aan individuen zijn de mieren of *Formicariae*, waarbij de eerste of de beide eerste ringen van het overige achterlijf duidelijk zijn afgesnoerd, waardoor een of twee knopen worden gevormd. Zooals bekend is leven de mieren in maatschappijen, waarin nevens gevleugelde mannetjes en wijfjes een groot aantal onontwikkelde en ongevlugelde wijfjes, de zoog. werkmieren, worden aangetroffen. Bij vele soorten vindt men bovendien nog individuen, die zich door bijzonder groote kaken onderscheiden en soldaten worden genoemd. Zoowel de ontwikkelde als de niet-ontwikkelde wijfjes zijn van een angel voorzien. Als buitengewoon schadelijk is in geheel Z.-Amerika bekend de Saoebamier, ook blad-, kassave-, parasol- en koema-koema-mier genaamd (PAP. *Badjago*), *Atta cephalotes*. Deze roodbruine mier brengt groote verwoestingen in tuinen en aanplantingen te weeg, doordat zij, dikwijls in een enkelen nacht, geheele boomen ontbladert. Erg kieskeurig is zij daarbij niet, maar toch geven zij aan ingevoerde kultuurplanten, vooral vruchtboomen de voorkeur. Bij deze rooftochten, die vooral des nachts plaats hebben, begeven de mieren zich op de boomen, snijden de bladeren in stukken en laten die op den grond vallen, waar andere er telkens een tusschen de kaken nemen en naar het nest dragen. Veel verschil van meening heeft geheerscht omtrent de beteekenis van het sleepen dezer bladstukken naar het nest. Terwijl sommigen van meening waren, dat de bladeren direct als voedsel dienden, hielden anderen tot de overtuiging over dat ze als bekleeding der onderaardsche nesten werden gebruikt; tegenwoordig is het bekend, dat de bladederen gebruikt worden om er eene champignonsoort op te kweken, welke

als voedsel door de mieren wordt genuttigd. De plaatsen waar zij nestelen, zijn kenbaar aan kegelvormige aardhoopen van hoogstens een meter hoogte, maar van 20 tot 40 schreden in omtrek; hieronder bevinden zich de eigenlijke nesten, die zich tot diep in den bodem uitstrekken en uit eene sponsachtige massa bestaan. welke de mieren uit gekauwde bladdeelen vormen. Deze massa, de zoogenaamde champignonstuin, is geheel doorgroeid met het mycelium eener bepaalde champignonsoort. Verschillende planten, vooral onder de oorspronkelijk in Z.-Amerika inheemsche, worden tegen de bladsnijdende mieren beschermd door andere mierensoorten, welke de bedoelde planten soms in groot aantal bewonen en de eerste verwoed aanvallen, zoodra zij zich vertoonen.

Eveneens in ongelooflijk groote scharen komen de trekmierensoorten van het geslacht ECITON voor. Deze dringen in de huizen en reinigen ze van allerlei ongedierte, dat zich in retsen en spleten van het houtwerk ophoudt. In het verslag van de Saramacca-expeditie wordt berekend, dat een trek dezer mieren uit een paar millioen deelnemers bestaat. Eene kleine zwarte mier, *Cryptocerus atratus*, kenbaar aan een vlakken schildvormigen kop met stekels aan de zijden, maakt haar metergrootte nesten tusschen de takken van hooge boomen; deze nesten bestaan uit eene gele zwamachtige zelfstandigheid, onder den naam *foengoe* (N.E.) bekend. Deze of eene verwante soort wordt ook wel *piengomira* of varkensmier genoemd. Eene groote zwarte mier met enkele haren bekleed, *Ponera clavata* (N.E. *aloekoemira*), welke in kleine koloniën in de aarde of in vermolmden boomen leeft, bijt uiterst pijnlijk. Langdurige koortsaanvallen en tijdelijke verlamming kan het gevolg van den steek zijn. Als middel tegen rheumatiek, laat men zulk een mier op de pijnlijke plaats steken. De kleine gele en zwarte miertjes, als *soekroemira* en '*wakka-wakka mira*' bekend, worden overal in keukens en magazijnen aangetroffen en zijn vooral belust op suiker. Ten slotte mogen nog de brandmieren worden genoemd; onder dezen naam verstaat men verschillende soorten, die allen een pijnlijk jeuken op de huid veroorzaken; deze bijten eerst en brengen dan eene vergiftige stof in de wond.

De wespen, algemeen bekend onder den naam van sluipwespen, behooren tot verschillende familiën. Zij leven allen in den larventoestand parasitisch in of op andere insecten; meestal worden de eieren in larven gelegd, veel zeldzamer in het ei of in de pop, nog zeldzamer in het volkomen insect; de gastheer wordt langzamerhand door de parasieten - een of meerdere, al naar de soort - opgeteerd. Komt een of ander schadelijk insect zeer talrijk voor, dan kunnen sluipwespen dus nuttig zijn, doordat zij ze in grooten getale vernietigen.

Eindelijk mogen nog de bladwespen of *Tenthredinidae* worden genoemd, welke van talrijke pooten voorziene larven van bladeren leven en soms zeer schadelijk kunnen zijn.

H.J.V.

Hypoplectrus unicolor chlorurus

(C. & V.) J. & E. (Syn. *PLECTROPOMA CHLORU-*

RUM C. & V.). Zeebaars. *Granmorgoe*, N.E. *Grauwmunnik*, SUR. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: bij rotsige stranden van de West-indische eilanden en langs de kust van de Guiana's. Een lange rugvin, waarvan de helft uit stekels, de helft uit stralen gevormd is; de staartvin is uitgerand, de buikvin is onder borstvin geplaatst. *Hypoplectrus unicolor* komt in dertien kleurvariëteiten voor. Bovengenoemde is eenvormig zwart bruin, de borstvinnen en staartvin geel, de andere vinnen zwart. De grauwmunnik is de grootste schubbenvisch van Suriname. Het vleesch van de kleinere exemplaren is goed.

Hypotheekbewaarder.

Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, blz. 265.

Hyptis atrorubens

Poit. Fam. Labiatae. *Foekoe-foekoe menti*, N.E. Een kleine halfheester of kruidachtige plant met kleine bloemen, die in dichte bolvormige hoofdjes bijeenzitten.

Hyptis capitata

Jacq. Fam. Labiatae. *Fajadia*, N.E. Een kruidachtige plant of halfheester, veel gelijkend op de vorige.

Hyptis pectinata

Poit. Fam. Labiatae. *Holly stalk*, BOV. E. Kruidachtige plant met scherpgezaagden bladerrand; de bloemen staan in dichte kamvormige bloeiwijzen waarin de bloemen naar eene zijde gekeerd zijn; deze bloeiwijzen staan in schijnkransen en vormen een lange bladerlooze tros; de kelk is zeer klein en voorzien van spitse draadvormige tanden.

Hyptis suaveolens

Poit. Fam. Labiatae. *Sanggoera*, BEN. E. Kruidachtige plant met tegenoverstaande, langgesteelde eenigszins hartvormige bladeren en duidelijk vierkanten stengel; de bloemen staan in schijnkransen en hebben een groote kelk die duidelijk geribd is en waarvan de tanden in draadvormige punten uitloopen.

I.

Ibatia maritima

Dcne. Fam. Asclepiadaceae. *Marie pompoen*, BEN. E. *Maria pompoen*, BOV. E. Slingerplant met tegenoverstaande diep hartvormige, langgesteelde bladeren; de bloemen staan in gedrongen bloeiwijze in de oksels der bladeren; de vruchten zijn kogelvormig en voorzien van groote wratten.

Ibididae.

De Ibissen zijn in Suriname door 5 soorten vertegenwoordigd. De meest gewone soort is de roode Ibis, *Eudocimus rubra*, welke volwassen bijna geheel scharlakenrood is, in jeugdigen toestand echter bruin, grijs en wit zonder eenig rood. Zij is bekend onder den foutieven naam van *Flamingo*. De eigenlijke Flamingo is *Phoenicopterus ruber* (zie aldaar). De roode lepelaar *Ajaja ajaja*, welke in Suriname voorkomt, draagt daar den naam van *Lepelbek*.

Ichthyothere cunabi

Mart. Fam. Compositae. *Koenami*, N.E. Een kruidachtige in de savannen groeiende plant met lange smalle bladeren. Wordt als vischvergift gebruikt.

Icica heptaphylla.

Zie PROTIUM.

Icoteca en icoteica.

Zie COMMEWIJNE.

Icteridae.

DE TROEPIALEN vervangen in Amerika de Spreeuwen (*Sturnidae*). Zij worden ook hangnestvogels en buidelspreeuwen genoemd, omdat zij veelal vrijhangende, zakvormige nesten bouwen. De grootste soorten behooren tot het geslacht *OSTINOPS*; *O. decumanus* is zwart met gelen staart en een bruine vlek onder deze. Hij wordt *Ponpon* genoemd, door de Aucaner en Saramaccaner Boschnegers *Dono* en door de Karaïben *Japoe*. *Cassicus persicus* is zwart, met een gele vlek aan de vleugels, en met gele stuit en bovenste staarthelft. Zijn snavel is ook geel en hij draagt den naam van *Bananebek* (N.E. *Bana bikki*) hoewel de vogel zich niet met deze vruchten voedt. *Cassidix oryzivora* laat evenals de koekoek haar eieren door andere vogels (*Ostinops* en *Cassicus*) uitbroeden, evenzoo *Molothrus atronitens*, bekend onder den naam van *ningre-sipi*, als zangvogel gezocht. Deze beide soorten zijn geheel glanzend zwart, het wijfje van de laatste soort echter donkerbruin. *Icterus chrysocephalus* is zwart met goudgelen kop, vlek op de vleugels en dijen geel. Geheel zwart met gelen kop en nek is *Agelaeus icterocephalus*, in Suriname

korenvogel genoemd. Een algemeen voorkomend vogeltje is *Leistes guianensis*, zwart met roode borst, in Suriname *Roodborstje* genoemd. Op de 3 Benedenw. Eilanden komt voor *Icterus curaçaoensis*, geel en zwart van kleur; op Aruba *Gonzalito* genoemd. *Icterus ridgwayi*, een oranje en zwarte soort, komt alleen op Curaçao en Aruba voor.

Merkwaardig bij sommige troepiaal-soorten is, dat men zelden de nesten dezer vogels ziet, zonder dat er in de onmiddellijke nabijheid wespennesten zijn.

Icticyon.

Het geslacht Icticyon behoort tot de Canidae, eene Familie der Carnivora (zie aldaar). Het is van het geslacht Canis onderscheiden door kleinere en minder kiezen. *I. venaticus*, de Wilde Hond, wordt aangetroffen in de bosschen. Hij is ongeveer zoo groot als een vos, pooten en staart kort.

Idenburg (Alexander Willem Frederik).^{aant.}

Zie GOUVERNEURS en MINISTERIE VAN KOLONIËN.

lengi,

N.E. Beteekent Indiaansch.

lengi bakoeba,

N.E. Zie BACOVE.

lengi-barki,

N.E. Zie LICANIA HETEROMORPHA.

lengi kandra,

N.E. Zie HYMANAEA.

lengi-pina,

N.E. Zie IREARTEA.

lengi-pipa,

N.E. Zie COURATARI.

lengi-prasara,

N.E. Zie IREARTEA.

lengi-sneki,

N.E. Zie CORALLUS.

lengi-sopo,

N.E. Zie FOURCROYA.

Iguana,

PAP. Zie SYNODUS.

Iguana.

De leguanen, hagedissen, tot de groote familie der Iguanidae behoorende, kenmerken zich door een lang zijdelingsch samengedrukt lichaam, met grooten vierhoekigen kop, korten hals, en stevige ledematen met lange teenen. Zij dragen boven op den rug een kam gevormd door verlengde, zijdelingsch saamgedrukte, naar achter gekromde schubben. Deze kam begint op het midden van den kop en loopt over den nek en het lichaam tot op den staart. De schubben zijn het langst op den nek en het voorste deel van het lichaam en nemen naar achteren in

lengte af. Onder den hals dragen de leguanen een keelzak, die aan de voorzijde eveneens van een uit vergrootte schubben gevormde kam is voorzien. Het neusgat is zeer groot en ligt vrij aan de oppervlakte, de neusgaten zijn wijd en het gebit is zeer sterk en bestaat aan de voorzijde uit kegelvormig toegespitste, eenigszins naar achter gebogen tanden, terwijl de zijtanden driehoekig toegespitst zijn met eene gekartelde snijvlakte. De in Suriname voorkomende *Iguana tuberculata*, (N.E. *Legoeana* AROW. *Joewana*. KAR. *Wajamakka*) is groen van kleur met geelachtige onderzijde en donkere dwarsbanden, die vooral op den staart zeer duidelijk zijn, terwijl de voorzijde van den arm, meestal eene overlansche lichtgekleurde streep vertoont. Dicht onder het trommelvlies is een groot, rond, glad en lichtgekleurd schild gelegen. Dit schild, reeds op afstand duidelijk zichtbaar, is het laatste en grootste van een rij schilden, gelegen aan beide zijden van de kaak aan de bovengrens van den keelzak; de schilden in deze rij nemen naar voren in grootte af, en zijn voor aan de kin, waar zij aan de onderlipschilden grenzen, ongeveer even groot als deze schilden. De leguanen leven op boomen liefst aan de oevers der rivieren en bewegen zich zeer vlug over de takken. Door hunne groene kleur vallen zij weinig in 't oog; opgejaagd vluchten zij weg en storten zich somtijds van de overhangende takken in het water, daar zij zeer goede zwemmers zijn en uitstekend duiken. In de enge gedreven verweren zij zich moedig, blazen zich op, zetten den keelzak uit en blazen en sissen, springen zelfs op hun vervolger toe en kunnen dan gevoelig bijten en met hunnen staart pijnlijke slagen toebrengen. Zij leggen hunne eieren in holten, die zij daartoe graven in de zandbanken aan de oevers der rivieren of aan de zeekust. De eieren, die meestal ten getale van 20-40 op eenmaal gelegd worden, zijn elliptisch van vorm, geelachtig van kleur, voorzien van eene lederachtige huid en bestaan bijna geheel uit eierdooier. Soms leggen verschillende wijfjes de eieren in eene gezamenlijke holte. De eieren zijn zeer smakelijk en worden in Suriname veel gezocht en gegeten. Ook de leguaan zelf is als spijs zeer gewild; de gevangen dieren worden levend bewaard, doordat men hun de pooten op den rug vastbindt. De Indianen doen dit soms door middel van de daartoe uit den voet losgetrokken pezen. Ook op Curaçao en Aruba komen leguanen voor.

v.L.d.J.

Ijsvogel,

SUR. Zie ALCEDINIDAE.

Ijzerhart,

SUR. Zie SWARTZIA.

Ilex guyanensis

O. Ktze. Fam. Aquifoliaceae. *Sekrepatoe-wiwiri*, N.E. Een voornamelijk in de savannen voorkomende dikke lage boom, met kleine witte bloemen.

Ilisha flavipinnis

(Val.) J. & E. (Syn. *PRISTIGASTER FLAVIPINNIS* Val.). *Sardijntje*, SUR. Fam. Clupeidae, leeft in de riviermonden. Verspreiding: atlantische kusten van Zuid-Amerika. Het lichaam is sterk zijdelings gedrukt, borst en buiklijn zijn boogvormig en gezaagd, de ruglijn is bijna recht. De rugvin begint wat dichterbij den bek dan bij de staartvin, de aarsvin is zeer lang, de staartvin is diep gevorkt, ten minste de onderste lob draadvormig verlengd, kleine buikvinnen aanwezig. De kleur is zilverachtig, de staartvin donker getint.

Immigratie.^{aant.}

Toen de Europeanen Suriname begonnen te koloniseeren met het doel landbouw-producten voor de Europeesche markt te telen, bleek al spoedig dat Europeanen voor dien arbeid ongeschikt zijn en tevens dat de overigens ook schaarsche Indiaansche bevolking zich daartoe nooit zou leenen. Ter voorziening in de behoefte aan werkkrachten voor den landbouw werden toen negers uit Afrika als slaven voor de landbouwondernemingen, de zgn. plantages, aangevoerd en zoolang die aanvoer stand hield, bloeide de landbouw, al had men ook een eeuw lang de plantages te beschermen tegen benden van naar de bosschen gevluchte slaven. Aanwas der slavenbevolking door overmaat van geboorten had niet plaats; de sterfte overtrof integendeel de geboorte. Geregelde aanvoer was dus noodig. Toen de slavenaanvoer in 1806 - Suriname was toen Engelsch - beperkt en in 1808 de slavenhandel afgeschaft was, begon het gebrek aan werkkrachten voor de plantages zich te doen gevoelen. Nijpend werd het na het op 4 Mei 1818 te 's Gravenhage tusschen Nederland en Engeland gesloten tractaat tot wering van den slavenhandel, waardoor langzamerhand ook aan de clandestiene aanvoer van slaven een einde kwam. In 1834 was in de Britsche bezittingen de slavernij afgeschaft, in de Fransche koloniën in 1848. De ervaring daar opgedaan had - zooals ook te verwachten was - geleerd dat de vrijverklaarde negers niet op de plantages zouden blijven werken. Men begreep in Suriname dat ook daar de slavernij niet lang meer zou duren en dat de afschaffing dezelfde gevolgen zou hebben. Men zou dus weer komen te staan voor het arbeidersvraagstuk, dat twee eeuwen vroeger was opgelost door den aanvoer van zwarte slaven. Een eerste, zwakke poging tot oplossing dagteekent van 1853 toen het gouvernement onder contract 18 Chineezers van Java invoerde voor den fabrieksarbeid op de gouvernements-suikerplantage Catharina Sophia. In hetzelfde jaar werden uit Madera 120 immigranten aangevoerd, die op verschillende plantages contracten sloten voor den veld- en den fabrieksarbeid. Op 6 Juni 1854 kwamen weer 155 immigranten uit Madera aan, die zich eveneens op verschillende plantages verbonden, waar zij goed voldeden, maar na afloop van hun contract, voor zooveel zij in de kolonie bleven, den veldarbeid opgaven om zich op den kleinhandel toe te leggen.

Bij Publ. van 24 Dec. 1856 (G.B. no. 19) werden eenige voorloopige bepalingen vastgesteld betreffende o.m. de behandeling van immigranten in het algemeen en de wijze waarop de uit de koloniale kas gedane voorschotten voor de immigratie verhaald zouden worden. Deze publicatie was de eerste wettelijke regeling in zake immigratie.

In April 1858 kwamen 500 door het gouvernement uit China ontboden immigranten aan, waarvan 325 aan particulieren werden overgedaan. De overigen bleven bij het gouvernement in huur.

Aan de indiening van het wetsontwerp tot opheffing van de slavernij, dat de wet van 8 Aug. 1862, Stbl. 164 zou worden, was een stroom van pamfletten, tijdschrift- en courantenartikelen voorafgegaan, waarin allerlei adviezen werden gegeven; daaronder ook dit, dat, wilde men de plantages, de voornaamste bron van welvaart der kolonie, in stand houden, tegelijk met de emancipatie der slaven maatregelen moesten getroffen worden voor de verschaffing van andere arbeidskracht. De landbouw, die tot dusver door slavenarbeid was in stand gehouden, zou voortaan door vrije arbeiders moeten geschieden en alle tot oordeelen bevoegden, wisten, ook door de ervaring die men in Br. en Fr. Guiana en elders opgedaan had, dat die vrije arbeiders niet zouden zijn de vrijverklaarden. Regeering en volksvertegen-

woordiging zagen dit in. Volgens het voorstel der regeering zou de staat op zich nemen om gedurende tien jaren - dien tijd zouden de vrijgelatenen onder staatstoezicht blijven en verplicht zijn werkcontracten te sluiten - de immigratie van vrije arbeiders te regelen, te leiden en te ondersteunen. Tot dit einde zou een subsidie van 3 miljoen gulden van staatswege verstrekt worden en men berekende door dit subsidie en de opbrengst van eene jaarlijksche belasting, van de huurders te heffen, van f12. voor elken man en van f6. voor elke vrouw, onverschillig of het een vrijverklaarde dan wel een immigrant gold, met wien voor den arbeid op de plantages werd gecontracteerd, in staat te zijn gedurende dit tijdvak van 10 jaren 25000 arbeiders voor het werk op de plantages van elders aan te voeren en op deze wijze het verlies aan werkkrachten aan te vullen. De meerderheid der Tweede Kamer nam een standpunt in, lijnrecht in strijd met het regeeringsvoorstel.

Trots de overal elders opgedane ervaring omtrent hetgeen in de M.v.T. genoemd werd het onvoldoende en geheel verkeerde van alle particuliere ondernemingen tot aanvoer van arbeiders, behoorde, volgens die meerderheid de regeering zich slechts middellijk en onder voorbehoud met de immigratie intelaten, alleen het toezicht daarover uitte oefenen en haar door het uitloven van premiën aan te moedigen, maar de aanvoer van werkkrachten overigens geheel aan het particulier initiatief overtelaten. Een door het lid van Bosse in dien zin voorgesteld amendement werd aangenomen. Ongelukkiger beslissing ware moeilijk denkbaar geweest. Een behoorlijke immigratie werd daarmede voor verscheidene jaren onmogelijk gemaakt. Art. 4 der wet luidde:

‘De vrije Kolonisatie in Suriname wordt van Staatswege aangemoedigd.

Voor den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname worden van Staatswege premiën uitgelooft gedurende hoogstens vijf jaren na afkondiging dezer wet.

Het gezamenlijk bedrag der premiën kan de som van een millioen gulden niet te boven gaan. De voorwaarden, welker vervulling noodig is om aanspraak op uitbetaling der premiën te verkrijgen, worden door Ons vastgesteld en het toezicht op den aanvoer door de Regeering te houden wordt door Ons geregeld.’

Tot uitvoering dezer laatste bepaling werden bij K.B. van 19 Maart 1863 no 71 twee verordeningen vastgesteld (in Suriname afgekondigd in G.B. no 12) regelende het toezicht op den aanvoer van vrije arbeiders, het bedrag der premiën en de voorwaarden waaraan voldaan moest worden om aanspraak op uitbetaling daarvan te krijgen.

Bij publicatie van 1 Aug. 1863 (G.B. no 23) werden, ter uitvoering van het eerste lid van genoemd art. 4 der wet, bepalingen in het leven geroepen strekkende tot aanmoediging der vrije kolonisatie. Aan Europeesche landverhuizers, van goede getuigschriften voorzien en gekomen om zich als landbouwers te vestigen, konden volgens die bepalingen gronden in gebruik worden gegeven, met 6 jaren vrijstelling van grondlasten en personeele belasting en gratis titels van eigendom na 2 jaren geregelde bebouwing. Ook voor niet-Europeesche landverhuizers met goede aanbevelingen en voor immigranten, die hun contract getrouw hadden vervuld en van goed gedrag waren, zouden deze bepalingen gelden.

Noch van de vrije kolonisatie, noch van de immigratie kwam iets te recht; wat de immigranten betreft, vooreerst om de hierboven vermelde reden, ten andere door het voorschrift van art. 2 der verordening regelende het toezicht op den aanvoer van vrije arbeiders, dat geen immigranten verscheept konden worden dan van plaatsen of havens die daartoe waren aangewezen. De vreemde regeeringen toch weigerden hunne havens daartoe open te stellen en alleen Canton, Foo-chow, Amoy en Shangai konden als plaatsen van verscheeping aangewezen worden. Ook de Britsche regeering, die in 1862 had verklaard het aanwerven van arbeiders in

Britsch-Indië op gelijken voet als voor hare koloniën te willen toestaan, gaf te kennen dat de verordeningen van 1863, volgens welke de werving en het vervoer der immigranten niet van gouvernementswege plaats vond, zooals voor de Britsche koloniën, geen toepassing konden vinden in Britsch-Indië.

Bij K.B. van 19 Mei 1864 no. 29 werd bepaald dat premiën konden worden uitgekeerd aan immigranten komende van de Azoren, Madera, de Canarische en Kaap-Verdische eilanden en uit West-Indië, terwijl het K.B. van 26 Jan. 1865 no 46 verder ging en toeliet dat arbeiders konden worden afgescheept van alle plaatsen of havens, mits de plaatselijke autoriteit dit niet verbood en een Nederlandsche consul daar gevestigd was. Deze ruimere bepalingen hadden tengevolge 1o. den aanvoer in 1864 van 526 immigranten uit West-Indië (grootendeels van Barbados) en 169 van Madera, 2o. de oprichting der Surinaamsche immigratie-maatschappij, gevestigd te Amsterdam, die in 1865 uit China 286 immigranten aanvoerde. Om den aanvoer van arbeiders te bevorderen werden bij publ. van 29 Dec. 1865 (G.B. no. 25) aan schepen, die immigranten aanbrachten, vrijstelling verleend van last- en andere ongeden; bij de wet van 25 Dec. 1866 (Stbl. no. 191) werd de termijn voor de premie-uitkeering verlengd tot 1 Juli 1873 en bij K.B. van 16 Jan. 1867 no. 68 werd buiten werking gesteld de bepaling dat elke bezending Chineesche immigranten ten minste 25 perc. vrouwen moest tellen. Door evengenoemde maatschappij werden nog aangevoerd in 1866 807, in 1868 516 en in 1869 405 immigranten. Daarna had geen aanvoer uit China meer plaats en werd de Sur. immigr. maatschappij ontbonden. De Britsche regeering had n.l. de haven van Hongkong, vanwaar de verschepingen hadden plaats gehad, gesloten voor immigranten naar andere dan haar eigen koloniën, een maatregel, die in 1874 door de Portugeesche regeering voor de haven van Macao werd nagevolgd. Intusschen had ook de Chineesche regeering de emigratie onder contract voor hare onderdanen verboden.

Van de aangevoerde Chineezers verliet een deel, na afloop van hun contract de kolonie; van de velen die daar bleven zochten maar zeer weinigen als kleine landbouwers of als vrije arbeiders op de plantages een middel van bestaan.

Van 1867-1871 werden nog 1230 immigranten aangevoerd, maar hoe langer hoe meer bleek, dat de aanvoer door particulieren niet bij machte was om in de bestaande en steeds grooter wordende behoefte aan werkkrachten voor den landbouw te voorzien.

Van de bij de emancipatiewet voor premiën toegestane som van f1.000.000 was tot 22 Juli 1870 slechts iets minder dan één vierde en wel f237.649.75 voor dit doel besteed kunnen worden. Daarbij was, als boven gezegd, China voor de werving gesloten en bleef Britsch-Indië daarvoor ook gesloten nu de werving door particulieren geschiedde.

Dat alleen van directe staatsbemoedening in zake immigratie afdoende hulp te verwachten was, had de ervaring in de Br. W.I. koloniën opgedaan, lang

vóór het tot stand komen van evengenoemde wet, buiten allen twijfel gesteld; sedert 1851 had de aanvoer van Br. Ind. immigranten in die koloniën uitsluitend van gouvernementswege plaats.

Sedert de emancipatiewet in werking trad was men van bevoegde zijde in tal van geschriften en in tot het koloniaal bestuur en de regeering gerichte adressen herhaaldelijk op dit onderwerp teruggekomen en had men er op aangedrongen dat de regeering terug zou komen op het, ten gevolge van het amendement van Bosse, zoo verderfelijke beginsel in deze wet neergelegd.

Ook de Koloniale Staten hadden dit gedaan. Gebruik makende van het hun bij het Reg. Regl. toegekende recht van initiatief had dit lichaam in 1869 drie verordeningen goedgekeurd, die op 19 Mei van dat jaar door den Gouverneur waren vastgesteld en wel:

- 1o. het aangaan eener geldleening ten laste der kolonie onder waarborg van den Staat der Nederlanden tot een bedrag van ten hoogste 2½ miljoen, rentende 5 pct. 's jaars;
- 2o. het verhoogen van sommige middelen met 5 opercenten en het heffen van een buitengewone belasting op de planters;
- 3o. het vormen van een immigratiekas, welke bij wijze van voorschot zou voorzien in de kosten van den aanvoer van immigranten op aanvraag van den gouverneur naar de kolonie vervoerd en die van hun terugvoer, wanneer de vrije terugreis was bedongen.

Een en ander, gevoegd bij den krachtigen aandrang van het koloniaal Bestuur, leidde er toe dat op 8 Sept. 1870 tusschen de Nederl. en Britsche regeeringen het tractaat tot stand kwam, dat op 17 Maart 1872 in het Staatsblad onder no. 16 (G.B. no. 14) werd afgekondigd, waarbij de werving en verscheping in Britsch-Indie van arbeiders voor Suriname werd toegestaan.

Terwijl de drie genoemde, door den Gouverneur vastgestelde verordeningen de goedkeuring van de Kroon nog niet hadden verkregen, was op denzelfden datum van 8 Sept. 1870 het wetsontwerp ingediend, dat de wet van 20 Jan. 1872 Stbl. no. 4 (G.B. no. 4) zou worden, bij welke de emancipatiewet werd aangevuld in dezen zin, dat, wanneer de aanvoer van arbeiders van staatswege op andere wijze dan door het uitloven van premiën wordt aangemoedigd, de kosten zouden komen ten laste van de planters, te wier behoefte de aanvoer geschiedde, terwijl aan minder bemiddelde planters tegen billijke rente en onder goeden waarborg kleine voorschotten zouden gegeven worden voor de kosten van aanvoer van arbeiders.

Hier zij opgemerkt dat de wet van 20 Jan. 1872 het contraseign draagt van den Min. van Kol. Van Bosse, dezelfde door wien als lid van de Tweede Kamer het amendement tot wering van alle staatstusschenkomst bij de werving en inscheping van immigranten was voorgesteld.

Nog werden bij het K.B. van 22 Maart 1872 no. 26 de voorwaarden geregeld tot verkrijging van de voorschotten in de wet van 20 Jan. bedoeld en bij K.B. van denzelfden datum (Stbl. no. 27. G.B. no. 8) de verordeningen betreffende de immigratie gewijzigd en aangevuld. De drie hierboven genoemde door den Gouverneur vastgestelde verordeningen werden krachtens art. 49 R.R. vernietigd.

In navolging van hetgeen ten deze in Demerary en andere Britsche koloniën gold, werd bij K.B. van 22 Maart 1872 (Stbl. no. 27, G.B. no. 8) met het algemeen toezicht en de controle over alle immigranten een door den Koning te benoemen ambtenaar met den titel van Agent Generaal belast, aan wien van 1896-1902 een ambtenaar met den titel van Sub-agent was toegevoegd. Te voren en wel tot 1864 was dit toezicht opgedragen aan den inspecteur der domeinen en bij de opheffing dier

betrekking (1864 G.B. no. 7) aan den commissaris belast met het staatstoezicht op de geëmancipeerden te Paramaribo.

De herhaaldelijk in Suriname geuite wensch dat ook voor onze kolonie de mogelijkheid zou worden geopend om werkkrachten uit Br. Indië te bekomen, vond zijn grond in de ervaring met de immigranten uit dit land sedert de eerste helft van de vorige eeuw in de Britsche koloniën opgedaan. De Britsch-Indiër immers had zich doen kennen als de voor die koloniën meest geschikte immigrant. Sterk, arbeidzaam en spaarzaam, met weinig behoeften, geen hooge eischen aan het leven stellend, heeft hij daarbij het voorrecht te behooren tot een volk van eeuwenoude beschaving, dat voor een overgroot gedeelte van huis uit landbouwer is. Had men derhalve, nu de overheid zelve de immigratie in handen had genomen, een belangrijken stap in de goede richting gedaan en waren reeds in 1873 met 3 zeil- en 2 stoomschepen niet minder dan 2448 Br. Ind. immigranten aangevoerd, waarvan een goed deel nog vóór 30 Juni - den dag waarop het staatstoezicht eindigde - was aangekomen, al spoedig bleek dat de werving dezer arbeiders zeer veel te wenschen had overgelaten. Voor het grootste deel waren zij van zwakke lichaamsgesteldheid; $\frac{7}{8}$ van den aanvoer behoorde tot kasten of kwamen van plaatsen, die geen veldarbeiders opleveren; zeer weinigen, ongeveer $\frac{1}{8}$, behoorden tot den eigenlijken arbeidersstand.

Vele ziekten en groote sterfte deden zich onder hen voor; in 1873 bedroeg het sterftcijfer 17,25 ten honderd, in 1874 klom het tot 18,54 ten honderd, zoodat reeds in 1875 de emigratie naar onze kolonie door de Br. Ind. regeering werd geschorst.

In het begin der Br. Indische immigratie naar de Br. W.I. koloniën Demerary en Trinidad, n.l. in 1848, hadden ongeveer gelijke oorzaken evengenoemde regeering er toe geleid ten opzichte van deze koloniën denzelfden maatregel te nemen, waarop eerst ongeveer drie jaar later werd teruggekomen. Eerst in 1876 en nog wel indirect kreeg onze regeering kennis van het besluit tot schorsing. De gezondheidstoestand onder de Br. Ind. immigranten was intusschen aanmerkelijk beter geworden, het sterftcijfer was in 1875 gedaald tot 6,35, in 1876 tot 4,27 ten honderd. Het geboortecijfer, dat in 1874 slechts 4,34 op de 100 vrouwen had bedragen, was in 1875 tot ruim 10 pct. gestegen. Hangende de onderhandelingen tot het weder openstellen der emigratie stemde de Br. Ind. regeering er in toe 300 immigranten, op 27 Oct. 1876 per telegram aangevraagd - in 1874 en 1875 waren geen aanvragen ingekomen - te doen aanwerven. Deze kwamen einde Aug. 1877 in de kolonie aan en op 4 Febr. 1878 werd het bericht ontvangen, dat in afwachting van het tot stand komen van de maatregelen, waarop de Br. Ind. regeering in het belang van hare naar Suriname emigreerende onderdanen had aangedrongen, de emigratie voor twee jaar werd heropend. Deze maatregelen bestonden in het in het leven roepen van betere voorzieningen in zake de geneeskundige behandeling en verpleging der immigrantenbevolking en ook in een verbetering

van de rechtsbedeeling, welke ten opzichte van de immigranten gold. Zij kwamen tot stand: eerst-bedoelde maatregelen bij de verordening van 21 Jan. 1879 (G.B. no. 8) houdende vaststelling van een nadere regeling van de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden, waartoe onder den naam van districtsgeneesheeren, voortaan van gouvernementswege aangestelde bezoldigde deskundigen zouden worden aangesteld onder het toezicht van een Geneeskundig Inspecteur; de in de tweede plaats bedoelde verbetering bij de verordening van 16 Mei 1877 (G.B. no. 9) houdende uitbreiding van de competentie der ommeegaande rechters ten opzichte van de daarin genoemde overtredingen, welke verordening verviel bij de in werking treding van de herziene Strafverordening van 1874 (G.B. 1879 no. 12).

In 1878 werd de emigratie uit Br. Indië heropend verklaard.

Een groot bezwaar tegen een vruchtbare voortzetting der immigratie - een bezwaar, waarop de plaatselijke wetgever bij de door de Kroon vernietigde verordeningen van 1869 wel bedacht was geweest en waarin ook door hem voorzien was in de destijds door den Gouverneur vastgestelde verordening tot het vormen van een immigratiekas - was bij de regeling krachtens de wet van 20 Jan. 1872 (Stbl. no. 4) niet uit den weg geruimd. Volgens die regeling moest de aanvrager van immigranten betalen - en dat wel lang vóór hij zijne arbeiders ontving - voor de door hem aangevraagde, inplaats van de hem toegewezen immigranten en kon daarbij het door hem per arbeider te betalen bedrag veeltijds eerst lang nadat hij zijn arbeiders ontvangen had, worden vastgesteld, terwijl dit bedrag al naar mate bijv. het transport per zeil- dan wel per stoomschip had plaats gevonden, zeer aanmerkelijk kon verschillen. Voor het saldo der kosten van aanvoer dat de aanvrager schuldig kon blijven, voor de kosten van terugvoer, die hij wellicht zou blijken niet verschuldigd te zijn, moest met de daarmede gepaard gaande omslag en kosten telkens zekerheid gesteld worden. Een regeling als deze bestond in geen andere kolonie, die immigranten aanvoerde en had dan ook in Suriname tot gevolg dat b.v. in 1874 geen aanvragen om immigranten inkwamen.

Een van de vele verdiensten van den Gouverneur van Sypsteyn is te hebben bevorderd het tot stand komen van de verordening van 21 Aug. 1878 (G.B. 1880 no. 3), die op het voorbeeld der Britsch W.I. koloniën, voor onze kolonie het immigratiefonds in het leven riep. Door deze regeling - bij verordening van 28 Febr. 1883 (G.B. no. 5) gewijzigd, welke wijziging oorspronkelijk alleen voor het verschepingsseizoen 1883/84 moest gelden, maar sedert jaarlijks op elk volgend verschepingsseizoen toepasselijk is verklaard - is den grooten landbouw en daarmede de geheele kolonie een grooten dienst bewezen. De planter weet nu vóór hij zijn aanvraag om arbeiders doet wat deze hem zullen kosten. Het fonds bestrijdt de kosten van aan- en terugvoer der immigranten. Van de aanvoerkosten, welke, volgens art. 7 der verordening op het immigratiefonds, jaarlijks door den Gouverneur worden vastgesteld en bijna zonder uitzondering tot kort geleden, zoowel voor de immigranten uit Br. Indië als voor die uit Java (waarover later) op f260 werden bepaald, betaalt de aanvrager $\frac{3}{5}$ in eens of met zekerheidsstelling, in den regel eerste hypotheek op zijne plantage, in 5 jaartermijnen. Voor kinderen beneden 10 jaar wordt hem niets in rekening gebracht, evenmin als voor tot arbeid ongeschikten, die wegens familiebetrekking met andere arbeiders hem worden toegewezen. Kinderen tusschen 10 à 15 jaar worden voor halve arbeiders berekend. Voor gedeeltelijk geschikten betaalt hij een evenredig deel en hij ontvangt het betaalde terug, wanneer arbeiders binnen 3 maanden na de toewijzing ongeschikt worden of sterven. Immigrant, die bij aankomst ziek zijn, worden voor rekening van het

fonds verpleegd en eerst na herstel den planters toebedeeld. De terugvoerkosten draagt het fonds.

In werkelijkheid bedroegen de aanvoerkosten van Br. Ind. immigranten tot enkele jaren geleden aanmerkelijk minder dan f260.

Had in 1862 de Tweede Kamer door de aanneming van het amendement Van Bosse de goede regeling der immigratie verhinderd, weinig had het gescheeld of de Eerste Kamer had nu een spaak in het wiel gestoken. Zou toch de immigratiefonds-verordening tot stand komen, dan diende vooraf de algemeene wetgever het wetsontwerp tot bevordering van den aanvoer van vrije arbeiders in Suriname, bij Kon. boodschap van 4 Oct. 1878 bij de Tweede Kamer ingediend, te hebben aangenomen. Hoe uitnemend en overtuigend ook toegelicht èn bij de Mem. van Toelichting èn bij de Mem. van Antw. - beide stukken dragen de onderteekening van den Minister van Koloniën van Bosse en de dagteekening 21 Sept. 1878 en 20 Jan. 1879 - toen het ontwerp de Eerste Kamer bereikte - Baron van Goltstein was intusschen als Min. v. Kol. opgetreden - openbaarde zich daartegen een zeer felle oppositie, welke er toe leidde, dat bij de openbare beraadslaging op 11 Nov. 1879 de stemmen met 16 voor en 16 tegen staakten. Den volgenden dag werd het ontwerp met 16 stemmen voor en 14 tegen aangenomen en den 14en afgekondigd (Stbl. no. 202). De verordening betreffende de oprichting van een immigratiefonds kon nu worden afgekondigd. (G.B. 1880 no. 3).

Door zich bij contract voor 5 jaren te verbinden boet de immigrant een deel van zijne vrijheid in; daartegenover is hem door nauwkeurige omschrijving van de plichten zijner werkgevers en een nauwlettend toezicht van overheidswege een goede behandeling gewaarborgd.

Wat de Br. Indiërs betreft zijn de regelen op dit stuk neergelegd in de bovengenoemde overeenkomst met Engeland. Zoowel voor hem als voor de Javanen zijn deze verder vastgesteld bij K.B. van 22 Maart 1872 no. 27 (G.B. no. 8) zeer onlangs gewijzigd bij Publ. van 4 Juli 1914, houdende afkondiging van het K.B. van 28 April 1914, no. 43, verder bij verschillende koloniale verordeningen en in de contracten, die met elken immigrant afzonderlijk worden gesloten. De immigrant, in zijn land aan arbeid gewoon, voelt de verplichting om te werken niet als een druk. Hij kent zijne rechten en, allermint genegen zich als slaaf te laten behandelen, staat hij er op, dat die nageleefd worden.

Voor de buiten contract op de plantages en gronden werkende Br. Indiërs zijn, wat hunne huisvesting en geneeskundige behandeling betreft, bij verordening van 9 Oct. 1890 (G.B. no. 35) voorschriften gegeven. Gelijke voorschriften gelden voor immigranten uit Java, die onder dezelfde omstandigheden verkeerden. (Verord. van 20 Aug. 1895. G.B. no. 48). Goud- en balataverordening verbieden de tewerkstelling van immigranten in het binnenland. (Verord. van 7 Sept. 1882, G.B. no. 19, 21 Jan. 1893,

G.B. no. 14 en 1 Dec. 1894, G.B. 1895, no. 7).

De geldende voorschriften zijn verzameld in een niet-officieelen bundel 'Speciale wetgeving op de immigratie en kolonisatie van Suriname', E.J. Brill, Leiden, 1e druk zonder jaartal, 2e druk in 1910; de meesten zijn ook opgenomen in de 'Documents officiels sur la main-d'-oeuvre aux colonies,' uitgegeven door het Institut colonial international, Brussel 1898, 1e serie tome III blz. 405-774.

De groote kosten verbonden aan den aanvoer brengen mede dat de immigrant door strenge bepalingen gedwongen wordt den arbeid te leveren, waartoe hij zich verbonden heeft, maar immigratie-departement, districtscommissarissen en de geneeskundige dienst zien toe dat men van zijn betrekkelijke onvrijheid geen misbruik maakt, terwijl de Britsche consul te Paramaribo (art. 19 van het tractaat) toezicht houdt op de behandeling der Br. Ind. immigranten. Dr. Comins, de protector of emigrants, die in 1891, op last der Br. Ind. regeering een onderzoek instelde naar den toestand der Br. Ind. contractarbeiders in de Br. W.I. koloniën en, op uitnodiging van Gouverneur Van Asch van Wijck, ook onze kolonie bezocht, bracht een gunstig rapport uit. Ook de bevinding van twee ambtenaren uit Britsch Indië, die in April 1913 het onderzoek herhaalden, thans op last van hunne regeering, was gunstig.

Art. 10 van het tractaat schrijft voor dat de immigranten niet verplicht kunnen worden meer te werken dan zes dagen van de zeven, noch meer dan zeven uren per dag of tien uren in de fabriek. De voorwaarden van het werk op taak en elke andere soort van regeling, het werk betreffende, zullen vrijelijk met den werkman geregeld worden. Tot grondslag van het loon (art. 22 van het tractaat) dient de Surinaamsche ordonnantie van 12 Maart 1861. (G.B. no. 1) betreffende het tarief van werktaken en loonen voor vrije arbeiders. Volgens het contract dat de immigrant bij zijne aanwerving in Indie teekent en ook later in Suriname met zijn werkgever sluit, mag voor een volwassen man het loon voor werk op tijd nooit minder zijn dan f0,60 voor de werkelijke verrichting van een vol dagwerk van 7 uren in het veld of 10 uren in de fabriek en naar evenredigheid voor elk extra uur zooveel meer. Wordt op een werkdag geen werk verschaft, dan moet het minimumloon voor een vol dagwerk betaald worden. Bij taakwerk moet het loon hetzelfde zijn als dat van niet onder contract verbonden arbeiders op dezelfde of naburige plantages en niet minder dan het minimumloon voor een dagwerk. Voor volwassen, niet lichamelijke geschikte mannen, voor jongens van 10-16 jaar en vrouwen is het dagloon f0,40. Volgens de algemeene praktijk in Suriname wordt de arbeid in taakwerk, zeer zelden in werk op tijd uitgegeven.

De loonregeling wordt door de 'Suriname-commissie' - zie blz. 180 van haar rapport 'De economische en financieele toestand der Kolonie Suriname', 1911 - het zwakste punt der immigratie genoemd. Op het eerste gezicht schijnt het gros der arbeiders het in uitzicht gestelde minimumloon van f0,60 en f0,40 niet te halen. Houdt men echter rekening met het aantal dagen waarop niet gewerkt wordt, niet alleen de zondagen en algemeen erkende feestdagen, hun eigen feestdagen en ziekdagen, maar ook met de dagen van desertie, van afwezigheid met of zonder verlof, van verschijning voor den rechter als getuige of beklagde en de dagen van straf - de plantersberekening is \pm 230 werkdagen per Br. Ind. man per jaar - dan blijkt dat het minimum wèl gehaald wordt. Ware dit anders, de Br. Indische regeering zou er niet in berusten, gesteld al dat het immigratie-departement dit deed. Wat echter wel een nader onderzoek verdient is de vraag of, wanneer geklaagd wordt over luiheid van arbeiders, niet anchylostomiasis (zie aldaar), de gevolgen van malaria, enz. oorzaak zijn van verminderde werkkraft. Ook in den slaventijd schreef men dikwijls aan luiheid der slaven toe, wat in vele gevallen op rekening van den debiclen lichamelijken toestand had moeten gebracht zijn.

Niettegenstaande de schijnbaar lage loonen - die intusschen in Suriname niet lager zijn dan het doorsneeloon in de Br. W.I. Koloniën - zien de Br. Ind. immigranten kans geld op zijde te leggen. De volgende cijfers uit het verslag van de koloniale postspaarbank over 1913 wijzen dit uit:

Br. Ind. bevolking	21435
Aantal inleggers	2711
Aantal inlagen in 1913	1549
Bedrag der inlagen in 1913	f159 001,44
Bedrag van het te goed op 31 Dec. 1913	f273 636,08 ⁵

Op 31 Dec. 1912 was het te goed f265 642,47 en op 31 Dec. 1911 f241 585,64.

Bovendien beleggen zij hun spaarpenningen in gouden en zilveren munten, die de vrouwen en ook vele mannen aan snoeren om den hals hangen en in andere sieraden en besteden zij voor den aankoop van perceelen, beplantingen, vee dikwijls aanzienlijke sommen. De naar hun geboorteland terugkeerende Br. Indiërs nemen ook vrij belangrijke bedragen mede. De belegging hunner spaarpenningen in de kol. postspaarbank geschiedt grootendeels door tusschenkomst van de Districtscommissarissen en van het Immigratie-departement. Deze is niet de eenige onverplichte bemoeiing van het departement. Ook bij hunne onderlinge geldleeningen, verkoopen, enz., zelfs bij hunne huiselijke twisten vragen de Br. Ind. immigranten de bemiddeling van het departement. Eigenaardig noemen zij den agent-generaal dan ook 'koelie-papa'. (zie KOELIE).

Het koloniaal bestuur is er steeds op bedacht geweest de immigranten na afloop van hun contract in het land te houden, door hun op gemakkelijke voorwaarden land in eigendom of in huur te geven. (Zie GRONDPOLITIEK). Daartoe strekte ook de bepaling in art. 39 van de immigratiefonds-verordening dat immigranten, die afstand deden van hun recht op vrijen terugvoer, eene premie ontvingen, in den regel van f100. Ook konden zij rentelooze voorschotten krijgen uit de koloniale kas. (Zie CREDIETINSTELLINGEN, blz. 239). Maar eerst nadat Dr. Comins in 1891 krachtig had aangedrongen op de bevordering van de kolonisatie heeft men in die richting een welgeslaagde poging aangewend. Terwijl voorheen het aannemen van een stuk domeingrond in vrij gebruik verlies van het recht op vrijen terugvoer meebracht, wat velen van vestiging weerhield, werd bij verordening van 19 April 1895 (G.B. no. 24) bepaald dat dit recht ook bij aanneming van domeingrond behouden bleef, terwijl de kolonist, die zijn grond goed bebouwd had en afstand deed van zijn recht op vrijen terugvoer, een premie van f100. ontving. De eerstbedoelde premie kon van 1880-1895 slechts 350 maal worden gegeven, terwijl als gevolg van de evengenoemde vrijgeveige bepaling einde 1912 aan niet minder dan 4269 Br. Indiërs, onder wie vele hoofden van gezinnen,

deze premie was uitgekeerd. In 1895 waren 548 Br. Indiërs eigenaars, gebruikers of huurders van domein- of particulier land, in 1913 was dit aantal gestegen tot 5093, daaronder niet medegerekend de vele Br. Indiërs, die in de nabijheid van Paramaribo zich als tuinders of veehouders hebben nedergezet.

Tot dusver is er niet gesproken over de immigranten uit Nederl. Indië. Reeds in 1818 had Js. Van den Bosch, die later als koninklijke commissaris naar Suriname zou gaan, het denkbeeld geopperd en toegelicht om de straf in de Oost-Indische bezittingen op vele misdaden gesteld, om als zoogenoemde bannelingen, in ketens gesloten aan de openbare werken te arbeiden, te veranderen in eene *deportatie* naar de W.I. Koloniën 'waar deze bannelingen verplicht zouden zijn bij de planters, voor een' door de wet bepaalden tijd te arbeiden, onder zoodanige verordeningen, die hen van eene billijke behandeling verzekerden; zullende zij na verloop van den tijd, bij hun vonnis bepaald, als vrije lieden beschouwd worden, en over zich zelve weder kunnen beschikken.'

Nadien is de aanvoer van arbeiders uit Java en Madoera bij herhaling aanbevolen (A.D. van der Gon Netscher, W.F. van Erp Taalman Kip, F.J. Geerling e.a.) maar daartoe kon niet worden overgegaan omdat de Ned. Ind. regeering zich daartegen kante. Volgens eene mededeeling van A. Kappler in zijn 'Holländisch-Guiana', Stuttgart 1881, blz. 342, wenschte Minister Rochussen eenige dessa's van de oostkust van Java naar Suriname over te brengen om aan de Marowijne rijst te planten. Hoewel naar de meening van den Gouv. Gen. Pahud aan de emigratie van Javanen geen onoverkomelijke bezwaren in den weg stonden, had hij toch bedenkingen en zoo kwam er niets van het plan. Pogingen door de Ned. Handelmaatschappij in 1873 en 1883 aangewend om Javanen te werven waren afgestuit op de vrees der regeering voor een tekort aan werkkrachten op Java zelf. Eerst in 1891 gelukte het dit lichaam 94 Javanen aan te werven, die bruikbare werkkrachten bleken, zoodat de planters den wensch te kennen gaven immigranten uit Java te verkrijgen. Eerst in 1894 en daarna geregeld werden door het Gouvernement Javanen ingevoerd. Tot 1905 vervulde de factorij van genoemde maatschappij te Batavia de functie van werfagent. Hoewel naar het oordeel van velen een beter landbouwer dan de Br. Indiër mist hij de noodige pionierseigenschappen: zelfstandigheid, volharding, overleg en spaarzaamheid. Daarentegen is hij zindelijker, ook op zijn woning. Het aantal Javaansche immigranten, dat zich na beëindiging van hun contract, als zelfstandige landbouwers vestigt is nog niet van beteekenis. Meer dan de Br. Indiërs sluiten zij nieuwe overeenkomsten, wat wel in het belang der planters is, die zoodoende geschoolde arbeiders behouden, maar niet in dat der kolonie, die er belang bij heeft dat de immigranten zoo spoedig mogelijk hunne plaats als vrije lieden in de maatschappij innemen.

Van 4 Nov. 1908 tot einde Febr. 1909 stelde in opdracht van de Indische regeering de assistent-resident H.C.C.B. van Vleuten een onderzoek in naar den toestand der Javaansche immigranten. In het niet gepubliceerde rapport maakt de heer Van Vleuten de opmerking, dat de meerderheid dezer immigranten niet bestaat uit eigenlijke 'orang tani', dessalieden, die in het landbouwbedrijf hun hoofdmiddel van bestaan hebben, een euvel dat niet gemakkelijk uit den weg te ruimen zal zijn, omdat de landbouwende Javaan niet graag zijn land verlaat, vooral niet om zich voor langen tijd en op zoo verre afstand te verbinden. Op blz. 37 van zijn 'Rapport over de werving, emigratie en immigratie van arbeiders en de kolonisatie in Oost-Indië en Suriname', 1913, zegt de heer J. van Vollenhoven: 'Uit Java vertrekken naar Suriname dan ook alleen individuën behoorende tot de allerlaagste klassen der bevolking aldaar, die, van hetgeen met hen gebeuren gaat, zich vrijwel geen

rekenschap geven, terwijl de Britsch-Indiërs, die naar Suriname komen, in het algemeen heel wat beter weten, wat zij doen en ook niet zoo overwegend tot de laagste klassen van hun ras behooren.' Bij de vergelijking van de beide categoriën van immigranten dient men dit verschil in het oog te houden. De heer Van Vollenhoven is van oordeel dat zoolang het systeem van werving op Java niet veranderd wordt, het niet te verwachten is dat 'oijt naar Suriname zal emigreeren het soort Javanen, dat men daar zóó noodig heeft en dat op den duur de zóó zeer gewenschte blijvende bevolking aldaar moet vormen.' (blz. 32). Zoolang het niet gelukt een beter gehalte van Javaansche immigranten te verkrijgen acht de heer Van Vollenhoven het de aangewezen weg, door bevordering van de vestiging van Javanen op of in de onmiddellijke nabijheid van plantages een stand van vrije landbouwarbeiders voor de plantages te verkrijgen, een stand die z.i. 'voor de kolonie even nuttig zal blijken te zijn als een stand van zelfstandige landbouwers, misschien zelfs nuttiger, in aanmerking nemende den aard van den Javaan'. (blz. 54).

Het immigratiefonds heeft den grooten landbouw - die onmisbaar is als drijfkracht van technisch-agrarische verbeteringen en als leerschool voor de aanstaande kleine landbouwers - in stand gehouden en, dank zij mede de voortreffelijke regeling, op initiatief van Gouverneur Van Asch van Wijck, bij de verord. van 16 April 1895 (G.B. no. 24) in het leven geroepen, aan de kolonie een bevolkingsaanwas van ruim 50 pct., grootendeels nijvere landbouwers, geschonken.

En zoo heeft het alles beheerschende bevolkings-vraagstuk een bevredigende oplossing gevonden. Elke andere vorm van kolonisatie zou van de koloniale kas grootere offers vragen, met minder kans van slagen. Bij aanvoer van immigranten, die zich dadelijk na hunne komst in de kolonie zouden moeten vestigen als landbouwende kolonisten, zou op het gouvernement de verplichting rusten te zorgen voor onmiddellijk ter bebouwing geschikt land, voor de huisvesting en in den eersten tijd ook voor de voeding der nieuwkomers, zonder behoorlijken waarborg dat van de voorgeschoten gelden iets terecht komt. Voor hunne geneeskundige behandeling en verpleging, niet het minst in de periode van acclimatisatie, zouden de noodige maatregelen moeten getroffen worden en de tot hunne beschikking te stellen gronden zullen niet altijd gelegen kunnen zijn in de onmiddellijke nabijheid van de stad of andere bevolkingscentra, waar voor die verpleging de vereischte inrichtingen met het noodige deskundige personeel aanwezig zijn. Er zou voorzien moeten worden in de, in den eersten tijd vooral zoo onmisbare leiding van deze in de kolonie overgebrachte vreemdelingen,

Onder contract verbonden arbeiders vinden dit alles op kosten van de huurders op de plantages, leeren er den landbouw en sparen genoeg geld om, na beëindiging van hun contract zich als kolonist te

vestigen. Zij zijn dan geacclimatiseerd en hebben een belangrijk grootere productieve waarde dan bij hunne komst, zij zijn gedurende hun contracttijd met de kolonie bekend en met hare instellingen vertrouwd geraakt, hebben de volkstaal leeren spreken. Zij ontbosschen, zoo noodig, zelf hun grond en bouwen er een eenvoudige woning. Een minder omslachtige en goedkoope vorm van kolonisatie is niet denkbaar. Het is dan ook wenschelijk het hercontracteeren niet aan te moedigen. Een leertijd van 5 jaar is ruim voldoende. Hoe spoediger de immigrant zich op eigen grond neerzet, hoe beter.

Tot dusverre is het percentage aangevoerde vrouwen - 40 op elke 100 man - volstrekt onvoldoende. Zal de natuurlijke aanwas belangrijk worden dan moeten krachtige pogingen aangewend worden om dit percentage zeer belangrijk te verbeteren, al zou dit met geldelijke offers voor de kolonie gepaard gaan.^{*)} Eenmaal moet de tijd komen dat de kolonie voor haren landbouw onafhankelijk wordt van den aanvoer van buiten.

Behalve de hiervoren beschreven immigratie van arbeiders voor het landbouwbedrijf vindt door particulieren nog aanvoer van arbeiders voor de balatawinning plaats, hoofdzakelijk uit Britsch Guiana. Deze vormen echter een vlottende bevolking, al zullen enkelen zich blijvend vestigen.

Gedurende den spoorwegaanleg zijn arbeiders aangevoerd uit Curaçao, Aruba, Bonaire, St. Martin en Barbados, ook eens, met vrij groote kosten, uit Java, hetgeen niet heeft geleid tot blijvende vestiging van eenige beteekenis (Zie Kol. Verslag 1908, bijlage R² blz. 97 en 98).

De indirecte uitgaven voor de immigratie zijn niet te berekenen. De uitgaven voor het immigratie-departement hebben tot 1914 bedragen ± f1.200,000. Voor rente en aflossing van leeningen is betaald ± f2.350.000. Edoch, wanneer men in aanmerking neemt wat door de immigratie verkregen is, dan is het de vraag of zij wel iets gekost heeft, d.w.z. of er als gevolg van de immigratie niet even veel of meer in de koloniale kas is gevloeid dan er uitgegaan is. Men houde hierbij ook in het oog dat ook aan de overige districtsbevolking direct en indirect ten goede is gekomen hetgeen wegens de immigratie in de districten verbeterd is.

In den volgenden staat vindt men een overzicht van de aangevoerde werkkrachten van 1853-1913.

Litt. Behalve de in den tekst genoemde geschriften: J^s Van den Bosch, Nederl. Bezittingen in Azia, Amerika en Afrika, 's Gravenh. en Amst. 1818, II, 242-250. - De immigratie van Chinezen in Nederl. Guyana, Tijdschr. v. Staathuishoudk. en Statistiek. XIV (1857) blz. 107-116. - A.D. van der Gon Netscher, Beschouwing van het op den 25sten October 1858 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal voorgesteld ontwerp van Wet ter afschaffing der slavernij in Suriname, enz. 's Gravenh. 1858. - Idem, De quaestie van vrijen arbeid en immigratie in de West-Indië. 's Gravenh. 1860.

Jaren.	Land van herkomst.						Totaal.
	Nederl-Indië	Madeira.	China.	West-Indië.	Nederland.	Britsch-Indië	
1853 t/m 1862	8	275	487	-	-	-	770

*) Bij verord. van 2 Sept. 1907 (G.B. 1908 no. 2) zijn bijzondere bepalingen in het leven geroepen betreffende huwelijken van Aziaten. Art 4. luidt: Ten aanzien van Aziaten wordt met afwijking van het 1e lid van art. 82 B.W. de leeftijd waarop zij een huwelijk mogen aangaan, bepaald: voor mannen op den vollen ouderdom van vijftien, voor vrouwen op den vollen ouderdom van dertien jaar. (Zie ook de opmerking aan het slot van het art. BURGERLIJKE STAND).

1863 t/m 1872	21	205	2015	2382	2	-	4625
1873 t/m 1882	94	-	-	214	87	6569	6964
1883 t/m 1892	94	-	-	79	-	8633	8806
1893 t/m 1902	5026	-	-	-	-	7643	12669
1903	609	-	-	-	-	654	1263
1904	170	-	-	-	-	252	422
1905	526	-	-	-	-	173	699
1906	384	-	-	-	-	632	1016
1907	1250	-	-	-	-	1674	2924
1908	944	-	-	-	-	1867	2811
1909	648	-	-	-	-	1424	2072
1910	471	-	-	-	-	478	949
1911	-	-	-	-	-	-	-
1912	487	-	-	-	-	1204	1691
1913	378	-	-	-	-	951	1329
Totaal	11110	480	2502	2675	89	32154	49010

- Idem, Werking van de wet tot opheffing der slavernij in de Ned. W.I. Koloniën en middelen om Suriname van verder verval te redden, 's Gravenh. 1866. - Idem, Immigratie voor Suriname, afstand van de kust. (overdr. uit het Dagbl. v. Zuid-Holl. en 's Gravenh. van 10 en 11 Maart 1871). - J. Wolbers, Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861, blz. 750. - Ontwerp van wet tot opheffing van de slavernij in de kolonie Suriname, 20 Nov. 1861. Bijlagen Tweede Kamer 110de-116de vel. - F.W. Determan Jr. Ontwerp eener Surinaamsche immigratiebank, Paramaribo, 1868. - J.A.T. Cohen Stuart, De coolie-aanvoer naar Suriname, De Economist, 1875, I, 436 vgl., en 489 vlg). - S. van Praag, De rechtstoestand der immigranten en andere plantagearbeiders in Suriname, Amst. 1876. - Idem, Suriname. De zoogenaamde immigratie van koelies, het verderf der kolonie en harer Negerbevolking, Amst. 1877. - Idem, Suriname. Geen immigratie-leening, maar de beschaving harer Negerbevolking het krachtigst redmiddel der kolonie. Amst. 1877. - Idem, Een immigratiefonds voor Suriname, Amst. 1879. - Taalman Kip, Nadere beschouwingen over het arbeidersvraagstuk in Suriname (De Economist. 1878, II, 864 vlg). - Adressen door het Bestuur van de Vereeniging voor Suriname in 1880 en 1881 tot den Min. v. Koloniën gericht. - F.L. Geerling, De provincie Suriname, 's Grav. 1887. - Alex H. Hensen. De emigratie van Javanen naar Suriname. (Bulletin no. 1, (1892) v.h. Kol. Museum te Haarlem), - Dr. D.W.D. Comins, Note on emigration from the East Indies to Surinam or Dutch Guiana, Calcutta, 1892. - Debat in het Indisch genootschap op de verg. v. 7 Mei 1895. - Dr. A.H. Pareau. Onze West. 's Gravenh. 1898, blz. 140-152. - Dr. H. Van Cappellen. Bijdr. t.d. kennis der Cultures in Suriname. Amst. 1901, blz. 17-19. - Jean Duchesne-Fournet, La main-d'oeuvre dans les Guyanes, Paris 1905. - Jhr. C.J. van Reigersberg Versluys. Aanteekeningen betreff. spoorwegaanleg in

Suriname. De Ingenieur van 29 Febr. 1908. - C. van Drimmelen en J.A. Polak, Arbeiders- en bevolkingsvraagstuk. Kol. Versl. 1908, Bijl. R². - Dr. H.D. Benja-

mins, Het bevolkingsvraagstuk, idem, Bijl. R³ - Mr. D. van Blom, La main-d'oeuvre dans la colonie de Surinam (Revue écon. internat. 6e année, Vol. III, no. 1, Juillet 1909. Ook vertaald onder den titel Arbeidskrachten in de kolonie Suriname in het Kol. Weekblad van 21 en 28 Oct. 1909). - Rapport omtr. de beantw. van vragen betreff. immigratie in Suriname, Paramaribo, 1910 (met hist. overz. van de immigratie van af 1853 door Fr. Oudschans Dentz). - C. Van Drimmelen, Iets over de Hindoevrouw. Paramaribo 1912; - Idem, Iets over Hindoe- en Mahomedaansche Feesten. Paramaribo 1914. - Handelingen der Koloniale Staten; Koloniale Verslagen. - Jaarcijfers, bewerkt door het Centr. Bureau voor de Statistiek. Men zie ook, ofschoon het uitsluitend de Britsche koloniën betreft, het Report of the Committee on Emigration from India to the Crown colonies and Protectorates, in Juni 1910 aangeboden aan de beide huizen van het Britsche Parlement. London. Eyre and Spottiswood.

Immigratiefonds.

Zie DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, blz. 265, FINANCIËN, blz. 298 en 299 en IMMIGRATIE.

Imperata brasiliensis.

Trin. Fam. Gramineae. *Staatgras*, SUR. Een in de savannen voorkomend gras met langen halm en dichte behaarde aar aan den top.

Indiaansche kust.

Op Curaçao de naam van de geheele kust van het vaste land, gelegen bewesten den ingang van het meer van Maracaibo, d.i. dus de kust van Columbia Vroeger werden daar Indianen gehaald en als slaven verkocht.

Indiaansche talen.^{aant.}

Bij de talrijke talen der oorspronkelijke bevolking van Amerika treft men groepsgewijze punten van overeenkomst aan, die op gemeenschappelijke afkomst duiden. Van zoodanige groepen of families zijn op Nederlandsch grondgebied, en wel in Suriname, vertegenwoordigd:

- de Karaïbische taalfamilie (Kalienja, Ojana, Aparai, Trio, Saloema, Pianakoto),
- de Arowaksche of Maipoersche taalfamilie (Arowaksch),
- de Tupi-Guarani taalfamilie (Emerillon) en
- de Warau of Guarauno taalfamilie.

Omtrent de vroegere bewoners der Nederlandsche Antillen is weinig bekend. (Zie OUDHEDEN II).

De hoofdmassa der stammen, welke Karaïbische talen spreken, woont in de Guiana's; een tweede centrum bevindt zich aan de Xingu; verspreide Karaïbische stammen zijn aangetroffen in Bolivia, Columbia en in Noordoost-Brazilië. Ten tijde der ontdekking van Amerika was een Karaïbische stam bezig zich uit te breiden over de Antillen, waar zij volgens hunne eigen mededeeling van de oorspronkelijke (Arowaksche) bewoners de mannen doodden en de vrouwen tot echtgenooten namen. De komst der Europeanen stuitte deze veroveringen; de zachtzinnige Arowaksche stammen werden door de Spanjaarden binnen enkele decaden totaal uitgeroeid, de krachtiger Karaïben wisten zich op verschillende eilanden lang staande te houden; tegenwoordig vindt men ze nog op St. Vincent en Dominica, en ook, sterk met negerbloed vermengd, in Britsch Honduras, werwaarts een deel hunner in de 18e eeuw door de Engelschen werd overgebracht. 'De taal dezer eiland-Karaïben' is een mengtaal, ontstaan uit een Arowaksch dialect waarin verschillende Karaïbische elementen en vele Fransche woorden zijn opgenomen. Na het geen hier gezegd is, zal het nauwelijks vermelding behoeven, dat het een dwaling is, te spreken van 'Karaïben' als de oorspronkelijke bewoners der Antillen; de theorie dat de Karaïben zich van de eilanden over het vasteland verbreid zouden hebben heeft afgedaan. Of hunne oorspronkelijke woonplaatsen ten Noorden of ten Zuiden van de Amazone gezocht moeten worden, is echter onzeker.

De Arowaksche taalfamilie is verspreid over een uitgestrekt gebied, dat in het Oosten begrensd wordt door de rivieren Parana, en Xingu en de monden der Amazone, in het Westen door de Andes; de Zuidelijkste stammen vindt men nabij den Steenbokskeerkring, terwijl in het Noorden waarschijnlijk tot op de Bahama-eilanden Arowaksche dialecten werden gesproken.

Het taalgebied der Tupi-Guarani's omvat ongeveer geheel Brazilië, Bolivia en Paraguay.

De Warau's, eenige vertegenwoordigers van een taalfamilie, bewonen het kustgebied van Guiana van de Orinoco-delta tot de Corantyn.

Als gevolg van het ontbreken van een letterschrift bezit geen dezer talen een eigen litteratuur, waardoor wij voor studie aangewezen zijn op hetgeen Europeanen met behulp hunner kennis van de taal te boek stelden of uit den mond der Indianen opteekenden. Meer dan de helft van hetgeen tot nu toe gepubliceerd werd is het werk van missionarissen; hoe waardevol hunne gegevens ook mogen zijn, een juist beeld van de talen geven zij meestal niet. De denkwijze van den Indiaan is nu eenmaal geheel anders dan de Christelijk-Europeesche; het zou wel mogelijk zijn onze godsdienstige geschriften voor hen te bewerken; bij eene vertaling echter komen zoowel de taal als de geest van het geschrevene in de klem. Om soortgelijke redenen zijn de naar Europeesch model samengestelde grammatica's gebrekkig te achten; om in het volstrekt niet passend kader te blijven, moest worden gescheiden wat bij elkaar behoort en werd samengevoegd wat beter afzonderlijk vermeld ware, terwijl voor sommige belangwekkende bijzonderheden geen plaats kon worden gevonden. De bijdragen van ontdekkingsreizigers bleven langen tijd beperkt tot kleine woordenlijsten; eerst in de laatste jaren wordt bij sommige wetenschappelijke tochten het verzamelen van taalkundige gegevens als een der hoofdpunten van het programma beschouwd.

Het Kalienja, Galibi of Caribi, ook wel Karaïbisch genoemd, kan gelden als type eener Karaïbische taal, hoewel bijzonder sterke verwantschap met eenige andere taal van deze groep niet valt aan te toonen. De veroveraars der Kleine Antillen behoorden tot dezen stam, hetgeen ook duidelijk blijkt uit de taal der eiland-Karaïben. Tot kort geleden werd als voornaamste bron voor de kennis van het Kalienja beschouwd het woordenboek met grammatica van Le Sauvage (Paris 1763), samengesteld uit gegevens van de Fransche missionarissen en reizigers Boyer (1654), Pelleprat (1655) en Biet (1664). Van het werk der Spaansche en Engelsche geestelijken zijn bewaard gebleven een grammatica van Ximenez (18e eeuw) en

een catechismus van Brett. De belangrijkste gegevens over het Kalienja zijn verzameld en bewerkt door Nederlanders (Van Coll, F.A. en P.F. Pénard, De Goeje).

Het Ojana en het Aparai zijn nauw verwant aan de talen der Cumanagoto's, Chayma's en Tamanaco's welke bewesten den benedenloop der Orinoco, de Chayma's ook op Trinidad, woonden. Het Ojana is eveneens voornamelijk door Nederlanders bestudeerd (grenscommissie op de Marowyne 1861, Gonini-, Tapanahoni- en Toemoekhoemak-expedities 1903, 1904 en 1907); evenwel mogen ook de Fran-

sche reizigers Crevaux (1877, 1878) en vooral H. Coudreau (1887-1891) hier met eere genoemd worden. Van het Aparai bezitten wij woordenlijsten van Crevaux, H. en O. Coudreau.

Het Trio en Pianakoto vormen één onderafdeeling met de taal der Hianakoto's of Umaua's in het Zuiden van Columbia; waarschijnlijk behoort ook het Saloema hiertoe. Van het Trio gaf Crevaux een korte en slechte woordenlijst; uitvoeriger gegevens zijn bij de Nederlandsche expedities in 1904, 1907 en 1910-11 verzameld. Het Pianakoto is slechts bekend uit korte woordenlijsten van Robert H. Schomburgk (1843) en O. Coudreau (1900). Eenige Saloema-woorden zijn opgeteekend door de Nederlandsche expeditie in 1910-11.

Het Arowaksch (in engeren zin) staat vermoedelijk het dichtst bij de Arowaksche talen waaruit in vereeniging met het Kalienja, het 'eiland-Karaïbisch' is gevormd. De oudst bekende woordenlijst van het Arowaksch, verzameld op Trinidad in 1598, vindt men bij de Laet. Grondig is deze taal bestudeerd door de zendelingen der Hernhutter broedergemeente in de 18e en het begin der 19e eeuw; het woordenboek met grammatica van Th. Schumann (1748-1755), later aangevuld door anderen, is in verscheidene afschriften verspreid en later ook gedrukt; voorts zijn eenige stukken uit den bijbel in het Arowaksch in druk verschenen. Niet minder verdienstelijk zijn de Arowaksche grammatica, bijbelvertaling en catechismus van den reeds genoemden Engelschen zendeling Brett. Ten slotte moge genoemd worden een Arowaksche catechismus van onzen landgenoot van Coll.

Het Emerillon gelijk op het aan Oyapock en Yari gesproken Ojampi; Crevaux gaf een korte, H. Coudreau een langere woordenlijst van deze taal.

Van het Warau bestaan woordenlijsten van Hilhouse (1832), Schomburgk, (1848), Im Thurn (1878), Crevaux (1880), Gorrochotegui (1897), Toro (1905) en Tavera-Acosta (1907); voorts is een door Brett vervaardigde catechismus in deze taal gepubliceerd.

Hieronder volgt een opgaaf der belangrijkste litteratuur over de genoemde talen.

Algemeen: D.G. Brinton, *The American Race*, New-York 1891; K. von den Steinen, *Die Bakari-Sprache*, Leipzig 1892; Lucien Adam, *Trois familles linguistiques des bassins de l'Amazone et de l'Orénoque*, *Compte-Rendu du Congrès intern. des Américanistes*, 7me session, Berlin 1888); id. *Matériaux pour servir à l'établissement d'une grammaire comparée des dialectes de la famille caribe en id. id. de la famille Tupi*, *Bibl. ling. amér.* Tomes XVII, XVIII, Paris 1893, 1896; L. Adam & C. Leclerc, *Arte de la lengua de los Indios Antis o Campas*, *Bibl. ling. amér.* Tome XIII, Paris 1890.

Algemeen, Kalienja, Trio en Ojana: C.H. de Goeje, *Etudes linguistiques caraïbes*, *Verh. d. Kon. Akad. v. Wetensch. te Amsterdam afd. Letterkunde*, X no. 3, Amst. 1910; de hierin verwerkte en alle in een litteratuuroverzicht genoemde woordenlijsten enz. der drie talen worden beknoptheidshalve hier niet afzonderlijk vermeld.

Aparai, Emerillon: *Bibl. ling. amér.* Tomes VIII & XV, Paris 1882, 1885 (Crevaux en H. Coudreau).

Aparai: O. Coudreau, *Voyage au Rio Curua*, Paris 1903.

Pianakoto: C.F.P. von Martius, *Beitrag zur Ethnographie und Sprachenkunde Amerika's zumal Brasiliens; II zur Sprachenkunde*, Leipzig 1867; O. Coudreau, *Voyage au Cuminá*, Paris 1901.

Saloema en Trio: C.C. Käyser, *Verslag der Corantijn-expeditie*, Leiden 1912 (T.A.G. 2e Serie XXIX).

Arowaksch: J. de Laet, *Novus Orbis*, Leiden 1633; C. Quandt, *Nachricht von Suriname und seinen Einwohnern*, Görlitz 1807; Th. Schultz, *Act Apostelnu*, *The acts of the apostles translated into the arrawack tongue*, New York 1850; Mr. H.C.

Focke, iets over de Arrowakken en hunne taal, Tijdschr. West-Indië, 1e deel, Haarlem 1855; W.H. Brett, Adaieli wacinaci okonomuntu ajiahu, London 1856; id. Questions on the Apostles' Creed with other simple instruction for the Arawak Indians at the missions in Guiana, London (zonder jaartal); id. Arawak Grammar, The Guiana Diocesan Magazine, Georgetown 1900-1902; D.G. Brinton, The Arawack language of Guiana in its linguistic and ethnological relations Philadelphia 1871; J.H. Bernau, Missionary labours in British Guiana, London 1847; C. van Coll, Primaria fidei catholicae rudimenta, Arowaccana lingua exarata, Paramaribo 1892.

Arowaksch en Warau: W. Hilhouse, Notice of the Indians settled in the Interior of British Guiana, Journal of the Royal Geogr. Soc. of London, II, 1832; R. Schomburgk, Reisen in Britisch Guiana, Leipzig 1848; E.F. Im Thurn, Tables of Indian languages of British Guiana, Georgetown 1878; Bibl. ling. amér. Tome VIII, Paris 1883 (Schumann, Crevaux, Sagot).

Warau: W.H. Brett, Questions on the Apostles' Creed with other simple instruction for the Warau Indians at the Missions in Guiana, London (zonder jaartal); Gorrochotegui, Viaje al Amacuro, Caracas 1897; E. Toro, Por las selvas de Guyana, Caracas 1905; B. Tavera-Acosta, En el Sur, Ciudad-Bolivar 1907.

Taal der bewoners van Aruba: A.J. van Koolwijk, De Indianen Caraïben van het eiland Aruba, T.A.G. 2e Serie I, Amst. 1884.

Bij het vergelijken der hier behandelde taalfamilies treft ons dadelijk een sterke gelijkvormigheid in bouw. De bezitvormen komen op volmaakt gelijke wijze tot stand, evenals de casus-vormen. In meer of minder sterke mate wordt bij alle het beginsel der incorporatie toegepast, waarbij subject en object met den verbaalstam tot één woord vereenigd worden. De temporale flexie van het nomen is zoowel in het Karaïbisch als in het Tupi en Arowaksch bekend; zoo is bijv. Kalienja *koelita* = dag, *koelita-nore* = de dag die zal zijn; Ojana *i-puit*, Arowak *iretu* = (zijne) echtgenoot, *i-puit-peu*, *iretu-goba* = (zijne) voormalige echtgenoot; Tupi *mbae* = zaak, *mbae-pwera* = hetgeen was, *mbae-rama* = hetgeen zal zijn. Het telsysteem berust overal op het tellen van vingers en teenen, bijv. 5 = één hand, 20 = één mensch. En zoo zou men voort kunnen gaan. De verschillen in bouw bepalen zich in hoofdzaak tot het in verschillende mate toepassen van eenig beginsel; bijv. kenmerken de Arowaksche talen zich door de aanwezigheid van waardeeringsklassen waarbij onderscheid wordt gemaakt tusschen mannelijk en vrouwelijk-onzijdig of bezielde en onbezielde, terwijl in het Karaïbisch, Tupi en Warau een dergelijke onderscheiding wel bestaat doch slechts in enkele gevallen toepassing vindt. De woordenschat dezer taalgroepen en in verband daarmee de gelijke grammaticale functies vervullende voor- en achtervoegsels vertoonen echter (ontleeningen buiten beschouwing gelaten) hoogstens sporen van overeenkomst; de besproken eigenaardigheden in bouw komen bij vele andere, zoowel Noord- als Zuidamerikaansche taalfamilies voor; men zij dus uiterst voorzichtig bij het maken van gevolgtrekkingen omtrent de verwantschap der

hier behandelde taalfamilies onderling en tot andere; tot nu toe is dienaangaande niets met stelligheid bewezen.

Met enkele woorden moge hier melding worden gemaakt van de pogingen van verschillende schrijvers om overeenkomst aan te toonen tusschen een of meer hun bekende Amerikaansche talen en Semitische of Indogermaansche talen. Deze pogingen moeten als mislukt worden beschouwd; de Amerikaansche talen stellen een eigen type daar, evenals de Amerikaansche Indianen een bijzonder ras vormen.

Aan het slot van dit artikel zij een en ander medegedeeld over hetgeen het Indiaansch ontleende aan andere talen en aan haar afstond.

In het Kalienja en Ojana vindt men eenige woorden die van hunne burenen, de Tupi's afkomstig zijn; het Arowaksch en het Kalienja hebben enkele woorden gemeen. De namen voor geweer, kruit, sabel, scheermes, naald, hoed, hemd of lendendoek, schoen, papier en dergelijke zaken, die eerst door Europeanen werden ingevoerd, zijn algemeen, ook in het binnenland, aan het Spaansch ontleend. Het Kalienja nam over de Nederlandsche woorden *sipikri* = spiegel, *soloto* = slot, *branwini* = brandewijn, rum, *bariki* = bark, zeilschip, terwijl voorts de woordenschat naar behoeften uit het Neger-engelsch, enz. wordt aangevuld, zij het ook met Indiaansche uitgangen, bijv. *odima* = begroeten, van Negereng. *odi* = goeden dag! *begima* = bidden, van Negereng. *begi*, *datra* = dokter, *alesi* = rijst, enz.; de Arowakken ontleenden eveneens aan het Negerengelsch. Het Ojana en Emerillon hebben enkele Fransche woorden overgenomen en ook de Kalienja's van de Marowyne bezigen soms een Fransch woord, bijv. *sansoe* = cent sous, *soemaké* = sou marqué, een in Cayenne gangbaar geldstuk.

Vele zijn de woorden die het Indiaansch afstond aan Europeesche talen. De woorden *ai* (luiaard), *ananas*, *ara*, Spaansch *barbacoa* (waaruit Surinaamsch *barbakot*), *hangmat*, Spaansch *hamaca*, Fransch *hamac*, Engelsch *hammock*, *jaguar*, *kaaiman*, *kannibaal* (= *kariba* = *karaiba* = *karaib*), *kano*, *kaoetsjoek*, *kasjoe*, *kassave*, *kolibri*, *kopaiva*, *leguaan*, *mais*, *maniok*, *orkaan*, *papaja*, *piassava*, een palm die bezemmateriaal levert, Spaansch *piragua*, Fransch *pirogue*, *savane*, *tabak*, *tapioka*, *tapir* en *toekan* zijn waarschijnlijk alle afkomstig van de bewoners der Antillen, Guiana of Noordelijk Brazilië, *chocolade* en *cacao* schijnen van Mexicaanschen oorsprong, *alpaka*, *coca*, waarvan *cocaïne*, *condor*, *guano*, *guanako*, *lama*, *pampa*, *poema* aan het Kechua uit Peru ontleend te zijn; de woorden *wigwam* en *squaw*, zijn Noordamerikaansch. Zie in dit verband P.J. Veth. Uit Oost en West. Verklaring van eenige uitheemsche woorden. Arnh. 1889.

De creoolsche dialecten van Zuid-Amerika bevatten zulke woorden in menigte. In Brazilië zijn zij bijna uitsluitend aan de *Lingua geral*, het Tupi, ontleend, in Fransch Guiana aan het Tupi of Kalienja, in Suriname meest aan het Kalienja, in Britsch Guiana vooral aan het Arowaksch en in Venezuela deels aan Karaïbische, deels aan Arowaksche of andere talen. Wij noemen voor Suriname: *korjaal*, *matapi*, *pagaal*, *paiwari* en *sjakola*; *jorka*; *anamoe*, *anjoemara*, *awari*, *kapassi*, *kapoea*, *kaejaké*, *manati* (= zeekoe, *manati* = tepel, melk in het Kalienja), *marai pakira*, *piengo*, *pirai*, *powies*, *sipari*, *warapa*; *awara*, *balata*, *koesoewé*, *koemboe*, *krapa*, *kwari*, *maripa*, *mopé*, *morisi*, *napi*, *nekoé*, alle aan het Kalienja of verwante dialecten ontleend, *wallaba* uit het Arowaksch; ook de vele namen van rivieren, uitgaande op *oni* of *wini*, zijn vermoedelijk van Arowakschen oorsprong. *Kappewéri*, dicht kreupelbosch en *praké*, sidderaal, zijn vermoedelijk door Portugeezen overgebrachte Tupi-woorden.

C.H.d.G.

Indianen.

Columbus en zijn tijdgenooten verkeerden in de meening dat het nieuw ontdekte land de ooststrand van Azië was en wel een deel van het eenigszins ruim opgevatte 'Indie'. Van daar de naam *Indios*, die in alle Europeesche talen is overgegaan.

Gedurende het eerste vierde deel van de eeuw na de landing der Spanjaarden en Portugeezen in Amerika, beschouwden zij de Indianen als dieren en behandelden hen zoo onmenschelijk, dat Domingos Bentanços een broeder van zijne orde, Domingos Minaja, daar Rome zond om den Paus de afschuwlijke wreedheden bloot te leggen, waaraan de Indianen blootstonden. Naar aanleiding hiervan vaardigde Paus Paulus III de bekende bul van 9 Juni 1537 uit, waarin verklaard werd dat de Indianen van de Nieuwe Wereld 'werkelijke menschen' waren, geschikt om het Christelijk geloof te ontvangen en dat zij, al waren zij geen Christenen, niet mochten beroofd worden van hun vrijheid of van hun eigendom en niet tot slaven gemaakt. De 'conquistadores' stoorden zich echter weinig aan dit menschlievende pauselijke bevel.

Ook in de Nederl. koloniën in Guiana werden de Indianen tot slaven gemaakt, de z.g. 'roode slaven'.

De Indianen van Suriname kan men in twee groepen verdeelen: de Arowakken, Karaïben en Warau's, die de benedenlanden bewonen en de Ojana's, Trio's en eenige andere stammen, diep in het binnenland. Sedert de vestiging der Boschnegers aan den middenloop der rivieren, staan de kust-indianen niet meer in rechtstreeksche verbinding met die van het binnenland.

De naam 'roodhuiden' voor Indianen is in Suriname niet in gebruik.

Zie verder BENEDEN- en BOVENLANDSCHE INDIANEN, INDIAANSCH TALEN, OUDHEDEN en ROODE SLAVEN.

Indian shot,

BOV. E. Zie CANNA INDICA.

Indigo.

Afkomstig van *Indigofera Amil L.* en andere soorten. Fam. Papilionacae. Heester uit tropisch Azië afkomstig, die in zijn groene deelen een vocht bevat, waaruit onder den invloed der lucht zich de blauwe verfstof afzet onder den naam van *indigo* bekend. In Suriname werd de indigo-heester reeds in 1708 gekweekt. (*Essai historique*, I, 72). Van 1710-1723 werd ± 4400 pond naar Nederland uitgevoerd. De mededeeling van Hartsinck (II, 742), dat de cultuur veel later uit St. Domingo zou zijn ingevoerd is dus niet juist (zie ook Stedman, *Reize naar Suriname*, Amst. 1800, III, 298-303). De teelt, die nooit veel beteekend heeft, is spoedig verdrongen door die van de koffie. Later is zij weer ter hand genomen, zonder betere uitkomst. In 1834 worden nog 3 plantages vermeld, n.l. A la bonne Heure, Hannover en De twee Kinderen. De inlandsche naam van laatstgenoemde plaats, *Blaugron* (de blauwe grond) herinnert nog aan deze cultuur, terwijl men in de Tawajakoerakreek (Boven Para) nog den naam Indigoveld vindt.

Indigo groeide het best op losse kleigronden; vandaar, dat eenige der ondernemingen in het Paradiſtrict gelegen waren. Volgens Hostmann, *Over de beschaving van negers in Amerika*, Amst. 1850, I, 288 werd de cultuur ook aan de oevers van de Tempatiekreek gedreven. Men kon 4 à 5 maal per jaar de

planten afsnijden; daarbij werd gerekend op 5000 K.G. blad per snit per akker, wat 10 K.G. indigo beteekende of 50 K.G. per jaar per akker. Een der Surinaamsche fabriekjes heeft met stoom gewerkt, maar de inrichting schijnt niet deugdelijk geweest te zijn. De prijs van het Surinaamsche product was niet hoog; ze bedroeg in 1829 te Amst. f6 per pond, tegen f10 de eerste kwaliteit. De uitvoeren waren zeer gering en onregelmatig. In 1830 werd 2500 K.G. uitgevoerd.

Men vindt de plant thans verwilderd in de savannes van Para.

Op Curaçao, waar men de plant *Jeerba di seis* noemt, moet er in de 17de en de 18de eeuw een belangrijke indigo-cultuur geweest zijn. Volgens J.H.J. Hamelberg, De Nederlanders op de W.I. Eilanden (Benedenw. Eilanden) Amst. 1909, blz. 85 heeft Doncker (1673-1679) de eerste indigowerken aangelegd. In een verslag van 1817 van den gouv.-gen. Kikkert - medegedeeld door Dr. J. de Hullu in de Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, deel 67 (1913) - leest men dat 'men nauwelijks eene plantagie, die van eenig aanbelang is, op het eiland ziet waar nog niet duidelijk alle de overblijfselen van de indigobereiding, als groote en wel gemetselde bakken met hunne pijpen, goten, enz. voorzien, te vinden zijn.' Ook kwam de plant overal verwilderd voor.

Indjoe,

BEN. E. Zie PROSOPIS.

Inenting tegen de slangenbeet.

Zie SNEKI-KOTI.

Inga alba

Willd. Fam. Leguminosae. *Plokonie*, N.E. Een groote boom die in September en October bloeit. Het hout wordt als bouwhout gebruikt.

Inga ingoides

Willd. Fam. Leguminosae. *Switi-boonki*, N.E. Een boom die vooral aan de rivieroeveren voorkomt. De peul zelf wordt niet gegeten maar de zaden zijn omgeven door een zoete, witte massa, die eetbaar is.

Inga laurina

Willd. Fam. Leguminosae. *Red wood*, BOV. E. Boom met viertallige veervormig samengestelde leerachtige bladeren; bloemen voorzien van lange meeldraden.

Ingewandsdieren.

Zie ENTOZOA.

Ingezetenschap.

a. Algemeen.

Het Rijksingezetenschap volgens de wet van 1892 is voor de Koloniën van weinig belang. In dit verband wordt alleen het koloniaal ingezetenschap bedoeld. Deze benaming geeft het beste weer waarom het gaat; zij klopt echter niet steeds met de wettelijke terminologie. Volgens de publicatie van 25 Juli 1831 No. 13, omtrent het Burgerrecht in de onderscheiden West-Indische bezittingen heette het *burgerrecht*. Dat burgerrecht kon verkregen worden door inschrijving in het zoogenaamde *burgerregister*. De ingeschrevenen ontvingen een *burgerbrief*, en moesten een *burgereed* afleggen. Het burgerrecht was o.m. een vereischte voor het bekleeden van openbare bedieningen. Desniettegenstaande geraakte de inschrijving allengs in onbruik - alleen bij de benoeming van onderwijzers in Suriname wordt zij nog gevorderd - en dus werden de daarop vallende kosten in 1894 (P.B. No. 33) afgeschaft. Om tot de inschrijving te worden toegelaten moest men 1 jaar en 6 weken in de Koloniën hebben gewoond en daartoe vergunning hebben verkregen door de zoogenaamde admmissie van inwoning. Door deze admmissie, die noodig was wanneer men langer dan 6 maanden in de kolonie wenschte te verblijven, verkreeg men de hoedanigheid van *tijdelijk ingezetene* en kon men niet meer als ongewenschte vreemdeling worden uitgezet. De admmissie geraakte allengs echter geheel in onbruik.

Inmiddels was evenwel voor de beide Westindische koloniën een wettelijk Regeeringsreglement tot stand gekomen, dat bij art. 6 de vaststelling bij koloniale verordening vereischte van de regelen nopens de toelating en uitzetting van vreemdelingen. Het artikel maakte daarbij echter één voorbehoud, nl. dat in de kolonie *gevestigde* of daarheen van Rijkswegen gezonden personen daarbuiten moeten vallen. Op dezelfde wijze koppelt art. 7 van de beide wetten de benoembaarheid tot ambten in zekeren zin vast aan de vraag of de ouders van een persoon tijdens zijn geboorte in de kolonie *gevestigd* waren. Het Regeeringsreglement kent dus zekere rechten toe aan *gevestigden* - en ziehier weder een soort van ingezetenschap -, welk begrip het niet nader omschrijft. Daaruit vloeit een moeilijkheid voort die de uitvoering van art. 6 langen tijd in den weg heeft gestaan. Onderstelt het Regeeringsreglement het begrip 'gevestigd' als bekend, dan mag een uitvoeringsvoorschrift dat natuurlijk niet nader bepalen. En toch schijnt zulk een nadere bepaling noodig voor het maken van een bruikbare regeling.

b. Suriname.

In 1879 werd door den Gouverneur Van Sypesteyn een ontwerp ingediend tot regeling van de toelating en uitzetting (Hand. K.S. Bijl. 1879/1880, blz. 110 e.v.); de behandeling daarvan werd uitgesteld totdat een door den Gouverneur toegezegd ontwerp op de vestiging zou zijn ingediend; de indiening hiervan volgde den 10n Juli 1880 (Bijlagen 1880-1881, blz. 103 e.v.); hoofddoel van dit ontwerp was om naast regeling van de vestiging, het Reglement op het Burgerrecht van 1831 af te

schaffen (Bijl. 1880/1881, blz. 101 e.v.). Het ontwerp werd door de Staten niet in behandeling genomen en bleef liggen.

De Gouverneur Smidt diende in 1887 een ontwerp in betreffende vestiging, toelating en uitzetting, dat het evenmin tot openbare behandeling bracht. (Bijlagen 1887/1888, blz. 151 e.v.).

De Gouverneur De Savornin Lohman bood in 1889 aan de Koloniale Staten een ontwerp ter overweging aan (Bijlagen 1888/1889, blz. 333 e.v.), waarbij alleen de toelating en uitzetting geregeld werden, doch niet de vestiging. Deze Gouverneur was van meening dat tegen regeling der vestiging bij Koloniale verordening staatsrechtelijke bezwaren bestonden; hij achtte het begrip 'vestiging' door het bepaalde bij art. 6 der Algemeene Bepalingen der Wetgeving van de Kolonie Suriname geregeld en ontkende de bevoegdheid van den Kolonialen wetgever in deze materie te treden, in verband met het bepaalde bij art. 117 juncto 168 van het Regeeringsreglement; en verder achtte deze Gouverneur in art. 6 van het Regeeringsreglement een *verbod* gelegen de daar bedoelde regeling uit te strekken tot personen van Rijkswegen naar de Kolonie gezonden, en tot personen in de Kolonie *gevestigd*. Deze in de Memorie van Toelichting ontwikkelde stellingen (zie Bijl. 1888/89, blz. 340 e.v.) vonden een uitvoerige bestrijding van de zijde van de Staten, zoo in de gewisselde stukken als bij de openbare beraadslaging; inzonderheid zij hier verwezen naar de redevoering van het Statenlid Mr. G.H. Barnett Lyon, (Handelingen 1890/91, blz. 115/118 en 123/125). Het ontwerp verwierf de goedkeuring der Koloniale Staten niet.

In 1890 diende daarop het Statenlid Barnett een ontwerp in, nagenoeg gelijklopend aan het vroeger door den Gouverneur Smidt aangeboden (Bijlagen 1890/91, blz. 211 e.v.). Met algemeene stemmen door

de Staten goedgekeurd, werd het door den Gouverneur De Savornin Lohman in beraad gehouden.

In 1898 werd door de Koloniale Staten de wenschelijkheid en de urgentie van vaststelling der verordening wederom ter sprake gebracht toen een wijziging van de Goudverordening aan de orde gesteld word. (Bijlagen 1898/1899, No. 4. 4).

De Gouverneur Fock diende den 4den Nov. 1910 (Hand. K.S. Bijlagen 1910/11 No. 13) weder een ontwerp in, waarbij hij zich geheel stelde op het vroeger door de Staten ingenomen standpunt. Het Voorl. Verslag der Staten verscheen in Juni 1913 (Bijl. 1913-1914 (2. I)). De verdere behandeling heeft nog niet plaats gehad.

Volgens art. 1 van dat ontwerp werd beschouwd als in de Kolonie gevestigd, hij, wiens naam is ingeschreven in het bevolkingsregister.

De koloniale Staten hadden tegen deze bepaling bezwaren, waarin door den opvolger van Mr. Fock, Baron van Asbeck werd gedeeld. Deze diende dan ook in het laatst van 1914 een nieuw ontwerp in, waarbij niet het ingezetenschap tot een gevolg van de inschrijving werd gemaakt, maar omgekeerd de verplichting tot inschrijving moest opgelegd aan hen, die uit anderen hoofde de hoedanigheid van ingezetene bezitten. Ingezetenen zullen zijn in de kolonie verblijf houdende personen die:

- a) uit aldaar gevestigde ouders zijn geboren;
- b) een openbare betrekking in de kolonie bekleeden;
- c) vroeger in de kolonie gevestigd geweest zijnde gedurende 3 maanden na aangifte aldaar verblijf hebben gehouden;
- d) vroeger niet in de kolonie gevestigd geweest zijnde aldaar een jaar na aangifte verblijf hebben gehouden;
- e) van den Gouverneur een bewijs van toelating hebben bekomen.

Deze regeling stemt overeen met de bijzondere regelingen van het ingezetenschap voor bepaalde gevallen, die men in den loop der tijden heeft gemaakt omdat men aan de oude publicatie van 1831 niet genoeg had. Bedoeld wordt het bij de verordening van 22 Jan. 1903, G.B. No. 12 ingevoerde bijzondere ingezetenschap, vereischt voor het verkrijgen van goudconcessies, dat later bij de regeling van andere soorten van concessies is nagevolgd. Deze bijzondere regelingen zullen dan ook bij het inwerking treden van de nieuwe verordening vervallen.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat voor het actieve en passieve kiesrecht voor de Koloniale Staten in Suriname, volgens artt. 69 en 71 R.R. ingezetenschap wordt vereischt. Ingezetenen in dien zin zijn

- a) Nederlanders die een jaar in de Kolonie gevestigd zijn geweest;
- b) vreemdelingen wanneer zij gedurende vijf jaren in de Kolonie gevestigd zijn geweest. Ook hier is dus vestiging het kenmerk.

c. Curaçao.

In de Kolonie Curaçao is de publicatie van 1831 vervangen door de Koloniale verordening van 8 Maart 1906, P.B. No. 10, houdende bepalingen omtrent vestiging binnen de Kolonie Curaçao, in den zin van het Reglement op het Beleid der Regeering. (De toelating en uitzetting zijn geregeld bij de verordening van 29 April 1905, P.B. No. 14). Het passieve kiesrecht voor den Kolonialen Raad op het eiland Curaçao alsmede het actieve en passieve kiesrecht voor de Raden van Politie op

de andere eilanden zijn bij artt. 67 en 118 Rr. geregeld overeenkomstig artt. 69 en 71 RR. Sur. (zie boven). Alleen de termijnen zijn korter. Nederlanders behoeven slechts 6 maanden en vreemdelingen slechts 3 jaren in de Kolonie gevestigd te zijn.

Litt.: J. van Praag: Art. 6 van Het Reglement op het Beleid der Regeering in de Kolonie Suriname, Ac. Pr. Leiden 1887. - Hand. Kol. Staten t.a.p.

G.J.F.

Insecten.

Men zie over deze klasse van dieren de artikelen, waarin de verschillende orden worden behandeld. Het is hier misschien de plaats er op te wijzen, hoe verbazend weinig wij eigenlijk van de insectenfauna van Suriname weten, terwijl de kennis van die der West-Indische eilanden, voor zoover deze aan Nederland behooren, zoo mogelijk nog geringer is. Met uitzondering van vlinders en kevers, waarvan onze kennis althans iets grooter is, hebben wij hier nog een geheel onontgonnen gebied voor ons. Wel kan men het voorkomen van een of ander insect in Suriname vermoeden, wanneer zijne tegenwoordigheid in het iets beter bekende Noordelijk Brazilië of een der begrenzende Guiana's is vastgesteld, maar zekerheid heeft men dan toch niet. Behalve het werk van Mevrouw Merian (zie aldaar) is mij, eenige kleinere opstellen in Tijdschriften uitgezonderd, geen ander werk over Surinaamsche insecten bekend, dan het aan het einde van het art. LEPIDOPTERA genoemde werk van Sepp over de Surinaamsche vlinders. Over lichtgevende insecten zal men een en ander vinden in de art. COLEOPTERA en RHYNCHOTA. Over den oorsprong van dit lichten zijn velerlei meeningen verkondigd, evenals over de beteekenis van het lichtgevend vermogen voor de dieren zelve, zonder dat men nog tot voldoende zekerheid is gekomen. Zeker is het alleen, dat het licht te danken is aan een fysisch-chemisch verschijnsel, dat in het protoplasma plaats heeft. Nog moge er hier op gewezen worden, dat talrijke gevallen van lichtgevende dieren te verklaren zijn, doordat zij, vooral ook na hun dood, met lichtgevende bacteriën zijn bedekt.

H.J.V.

Instituut Colonial International.^{aant.}

Zie TIJDSCHRIFTEN en PERIODIEKEN.

Invoerrechten.

Zie BELASTINGEN.

Ipecacuanha,

BOV. E. Zie ASCLEPIAS.

Ipiapa.

PAP. Zie HOEDENVLECHTERIJ.

Ipomoea,

Fam. Convolvulaceae. *Abia*, N.E. Op den bodem kruipende of klimmende planten met verschillend gekleurde klokvormige bloemen. De zaden worden voor halssnoeren gebruikt. Een bepaalde soort, *Ipomoea umbellata* Meyer., wordt *Witti-abia* genoemd.

Ipomoea batatas

(L.) Lam. Fam. Convolvulaceae. *Patatta* of *switi-patatta*, N.E. *Sweet potatoes*, BOV. E. Kruidachtige plant, klimmend, met hartvormige, dikwijls driehoekige bladeren en trechtervormige bloemen. Zie verder onder AARDVRUCHTEN.

Ipomoea fastigiata

Sw. Fam. Convolvulaceae. *Patatta-tétéi*, N.E. Een klimplant, die eenige overeenkomst met de Switi patatta heeft, doch alleen gebruikt wordt als voer voor kleinvee.

Ipomoea muricata

Jacq. Fam. Convolvulaceae. *Kaboeja igoeaana*, BEN. E. Slingerplant met breede, hartvormige bladeren, die tot 14 cm. lang kunnen zijn; stengels en bladstelen zijn voorzien van platgedrukte, zachte, breede stekels; de bloemsteel loopt kegelvormig toe.

Ipomoea nil

Roth. Fam. Convolvulaceae. *Kelki heel*, *Trompet*, BEN. E. Slingerplant met drielobbig, zachtbehaarde bladeren; de zijlobben loopen in een spitse punt uit; de kelk heeft 5 lijnvormige slippen die tot bijna aan den voet gescheiden en tot 3,5 cm. lang zijn.

Ipomoea pes caprae

Roth. Fam. Convolvulaceae. *Sea wine*, BOV. E. Kruijpende plant met leerachtige, aan den top duidelijk ingesneden bladeren; komt voor aan het strand.

Ipomoea sinuata

Ort. Fam. Convolvulaceae. *Switi-sopo-wiwiri*, N.E. Een slingerplant met klokvormige bloemen en diep-handvormig ingesneden bladeren.

Ipomoea tiliacea

Choisy. Fam. Convolvulaceae. *Wild potato vine*, BOV. E. Slingerplant met hartvormige, tot 14 cm. lange in een spitse punt uitlopende bladeren, die tot 15 cm. lang gesteeld zijn; de bloemen tot 4 cm. lang, staan in schermvormige bloeiwijzen.

Ireartea exorrhiza

Mart. Fam. Palmae. *lengi-pina* of *lengi-prasara*, N.E. Een aan de bovenrivieren vrij veel voorkomende, tamelijk hooge palm, gemakkelijk kenbaar aan de gestekelde luchtwortels onder aan den stam.

Iresine elatior

L. Cl. Rich. Fam. Amarantaceae. *White snowplant*, BOV. E. Kruid met lancetvormige, aan het onderste gedeelte der plant breedere bladeren; bloemen in geheel viltige aarvormige bloeiwijzen.

Iron berry,

BOV. E. Zie KRUGIODENDRON.

Iryanthera.

Fam. Myristicaceae, *Pintri*, N.E. Een boom, na verwant met *Baboen-hoedoe*.

Iryanthera sagotiana

Warb. Fam. Myristicaceae, *Srebébé*, N.E. Een tamelijk groote boom, die bouwhout levert. verwant met *Baboen-hoedoe*.

Ischnosiphon gracile

Körn. Fam. Marantaceae. *Warimbo*, N.E. Een kruidachtige plant met breede, ovale bladeren en bloemen in lange aren. Uit den stengel, die eenige meters lang kan worden, snijdt men dunne reepen, die vooral voor vlechtwerk gebruikt worden. De Indianen gebruiken de bladeren als pakpapier.

Isocarpha oppositifolia

R. Br. Fam. Compositae. *Magdalena*, BEN. E. Plant met langwerpige, kort gesteelde en tegenoverstaande bladeren; de bloemhoofdjes staan opeengehoopt aan het eind van den stengel.

Israëlitische gemeenten.

A. Suriname.

1. De Nederlandsch Portugeesch Israëlitische Gemeente,

oorspronkelijk genaamd de Portugeesche Joodsche Natie in de Colonie van Suriname, merkwaardig als oudste *blijvende* vestiging van Joden op Amerikaanschen bodem en om de rechten en privilegiën, haar in de 17e eeuw reeds toegestaan. Dat 1632, zooals sommigen berichten, het jaar zou zijn der eerste nederzetting, vindt geen bevestiging in de bereikbare bronnen. Ver van het juiste tijdstip kan het echter niet liggen, daar blijkens archiefstukken der Gemeente in 1639 reeds een Joodsche vestiging bestond. De eerste huwelijksakte in het register der Gem. dateert van 1643. Deze eerste Joodsche kolonisten, waarschijnlijk uit Italië en Holland stammend, vestigden zich in Thorarica, in de nabijheid der tegenwoordige plantage Waterland; overblijfselen eener Synagoge en Joodsche begraafplaats waren daar begin 18e eeuw nog te vinden. In 1652 kwamen met Lord Willoughby een aantal Engelsche Joden in de Kolonie, die zich op de Joode Savane (zie aldaar) bij de Cassipoerakreek vestigden. Een derde contingent Joden, in 1664 wegens de verovering van Cayenne door de Franschen vandaar naar Nova-Zeelandia of Essequibo (Eng. Guiana) verhuisd, liet zich na de verwoesting dezer Hollandsche kolonie in 1666, onder aanvoering van David Nassy op de Joode Savane neder nabij het (later aldus genoemde) Kordonpad. Zij behielden den naam van gemeente uit Cayenne. Andere vestigingen, aan de Commewijne en de Cassewinica, schijnen niet van belang te zijn geweest. Of bij deze groepen ook reeds z.g. Hoogduitsche Joden waren, is niet uit te maken; langzamerhand kwamen er eenige familiën van laatstgenoemden in Suriname, die zich bij de Portug. Natie aansloten; in 1690 waren zij tot 10 à 12 familiën gegroeid en namen in den loop der jaren zoo toe, dat hun aantal in 1734 de helft van dat der Portugeezen beliep, zoodat er toen een afzonderlijke Hoogd. gemeente werd opgericht.

De privilegiën 'vergunst aan die van de Portugeesche Joodsche Natie' zijn samengevat in een 'Receuil,' M.S. 1746 in fo. Uitgangspunt daarvan is het Engelsche charter van 17 Aug. 1665. Niet Engeland echter komt de eer toe van prioriteit in zoo liberale behandeling van Joden toen ten tijde, daar het een navolging blijkt te zijn van nog ruimere Hollandsche bepalingen van 1657 omtrent Joodsche Kolonisten in Amerika. Het bevatte als hoofdpunten: 'dat ieder en alle Persoonen van de Hebraische Natie '.... sullen genieten en jousseeren alle de Privilegiën en Vrijheden.... alsof zij Engelsche gebooren waren;.... dat sij niet en sullen moogen werden gedwongen te koomen tot Exercitie van eenige Publicque bedieningen in deese Colonie....; om te moogen Planten en Traficqueeren en alles wat haar goet zal duncken tot haar beste profijt; werd haar vergunt vrij en libre Exercitie van haar Religie, Ceremoniën en Costuymen....., mitsgaders 't gebruik van haar Testamenten en Huwelijken..., dat sij niet sullen verhindert worden in haare Sabbatthen en Feestdagen....; dat sij niet en sullen gehouden sijn te compareeren op de voors. daege op de Coure ofte magistraat...., ook vergunt en geconfirmeert het genut van Tien akkers Land op Thorarica, om daar op te bouwen Huysen van Godsdienst en Leerscholen, alsook begravinge van haar dooden....; wert haar geconsenteerd, dat sij onder haar moogen plijten en uytspreecke geeven.... door de Gedeputeerde van de Natie tot de somma van Tienduysend ponden suiker.' Bij de verovering door de Hollanders in 1667 werden deze privilegiën door Krijnssen bevestigd.

Het ontbrak niet aan pogingen om inbreuk op de privilegiën te maken. De rechtsgeldigheid hunner huwelijksakten werd al spoedig bestreden, zooals blijkt uit de missive van Directeuren der Geoctr. Societeit aan Van Aerssen van 10 Dec. 1685: 'dat voor sooveel aangaet 't trouwen van de Joodsche Leraers volgens haar wet, sulx weesen sal ten haaren periculen in cas naemaals hier te lande wegens de successie van haare kinderen als andersints de soodanige Huwelijcken voor onwettige sullen werden gehouden' en in 1705 werd door het Hof van Politie een resolutie genomen 'houdende interdictie aan den Do. der Joodsche Natie geene huwelijcken te solemniseeren als nae vertooningh van de trouwceel van den Hove op poene var f200 boeten.' Op hun eigen rechtspraak werd beknibbeld, zoodat door de Ed. Societeit een missieve werd verzonden 'wegens de gravaminas van gem. Hove (van Politie) teegens de actens judicieel bij de Joodsche Natie daar te lande werdende gepleegt.' Maar vooral het recht om op Zondag te werken was velen een doorn in het oog. Van Aerssen trachtte hen reeds tot Zondagsrust te dwingen, maar moest na request van baron De Belmonte en Samuel Nassy aan de Directeuren der Societeit daarvan afzien. Niettemin vinden wij een placaat van 21 Nov. 1718: 'inhoudende verbod aan de Jooden om op Sondagh hunne win-

kels te openen, uit deselve of langs de straaten te verkoopen, publicquelijk in de deuren haarer huysen te sitten naijen ofte braijen, ofte eenig ander werk te doen, dat aan die van onse religie eenige ergernisse soude kunnen geeven.' In de 2e helft der 18e eeuw heerschte er zulk een vijandige stemming tegenover de Joden, dat men te Paramaribo zelfs een Ghetto wilde instellen (1767) en Joden den schouwburg niet mochten bezoeken (1775); zij richtten toen een Joodschen schouwburg op, die eenigen tijd bloeide.

Bleek hun invloed en beteekenis toen te tanen, in de eerste eeuw der kolonisatie was dat geheel anders. Hun aantal was vooral in verhouding tot dat der Christenen belangrijk. In een officieel rapport van 1675 luidt het: 'and finding the Jews to be as considerable both for number and fortune,' en niettegenstaande door het drijven van Willoughby in 1670 200 Joden met de schepen van diens zoon Henry de Kolonie verlieten, in 1675 wederom 'een aanmerkelijk getal' en in 1677 nogmaals 10 families, met hun slaven 322 personen, heengingen, telde de Gem. in 1694 nog 570 personen, die meer dan 40 plantages en 9000 slaven bezaten, en was tegen het einde der 17e eeuw de verhouding van Joden tot Christenen als 3:1. (In 1791 zien we het aantal gemeenteleden gestegen tot 834, daarentegen in 1878 weder gedaald tot 662 en sedert nog iets afgenomen). Maar vooral hun rijkdom en kennis als planters maakten hen tot steunpilaren der kolonie. David Mercato had een nieuwe wijze van suikermolens bouwen uitgevonden (1663); hoewel '400 à 500 inwoners, meest Engelschen of Joden, hun suikermolens, 32 à 33, verwoest of weggevoerd zagen' bij den inval van John Harmon in 1667, waren in 1730 van de ruim 400 plantages 115 van Joden, meerendeels suikerstaten. Men wist hen blijkbaar ook te waardeeren; zoo zien wij Joseph Nassy aangesteld als Commandeur van de rivieren Sinamery, Iran en Connamawe (1668), in den burgerlijken krijgsraad in 1677 Isack Mesa, Samuel Nassy en Jacob Perera, 1678 Sam. Nassy 'gecommiteerd om de rebellige weggelopen negers te verjagen, te vangen ende ten onder te brengen', 1682 Abraham Nunes toegelaten als Landmeter, 1684 Sam. Nassy benoemd tot 'Jurator (justice of peace) in de Suriname,' 1686 Samuel de la Parra commissaris voor het schoonmaken van de Cassewinica, 1693 Josua Servatty Pina benoemd tot houtvester en weijmeester. Ter beoordeeling van hun invloed kan ook dienen een bericht in een schrijven van Hun Hoog Mog. (1679): 'dat de Jood Fonseca den Gouvern. van Barbados had aangeboden de Kolonie onder den Koning van Brittanië te brengen.'

Evenals die der kolonie in het algemeen had ook de welvaart der Joden behalve door den strijd tusschen Engelschen en Hollanders om het bezit van Suriname, zeer geleden en was hun vooruitgang ernstig belemmerd door de invallen der Indianen, die zij krachtig hielpen bestrijden, door de strooptochten der Franschen onder Du Casse in 1689 (waarbij Captn. Nassy zich onderscheidde 'welke zich in den opstand der militie door zijn trouw en dapperheid bekend had gemaakt') en Cassard in 1712, waarbij vooral hun Savane het moest ontgelden, en niet het minst door de aanvallen der boschnegers. Wederom treedt daarbij, in een bedanking van Gouv. en Raden voor vervolging van boschnegers, de naam van Samuel C. Nassy op den voorgrond, een alleszins merkwaardig man, zeer rijk en milddadig; ook na zijn vestiging in Holland (1694) bleef hij grooten invloed op de zaken der kolonie oefenen. In gevolgrijk bestrijden der boschnegers had hij onder zijn geloofsgenooten een aantal navolgers, die zich een enkele maal zelfs door de heiligheid van den Verzoendag niet lieten weerhouden hun overval door te zetten, bijv. David Nassy, die na 30 boschnegertochten in 1743 tegen hen sneuvelde, Kaptn. Jacob d'Avilar, die hen tuchtigde voor de verwoesting van Nassy's plantage (1718), Isac Arias en Abr. de Brito, wrekers van den moord, op Manuel Pereira door boschnegers begaan, Kaptn.

Naär, door den Raad beloond wegens 't slagen op een tocht tegen de Auka's (1749). Een jongmensch Isac Nassy onderneemt (1750) met zijn vrienden en slaven een boschnegertocht met 200 man en sneuvelt, niet opgewassen tegen de overmacht.

Inwendige twisten bleven der Gem. niet bespaard. Reeds vermeldden wij de 'separatie' van Portug. en Hoogduitsche Joden, die mede tengevolge van oneenigheden 'irregulariteiten en onordentelyckheede' plaats vond; maar vroeger al (1689) had Sam. Nassy door 'breuken tegens der Joden ceremoniën' zulk een beroering gewekt, dat er verscheidenen gekwetst werden; door een schrijven van het Amsterdamsche Rabbinaat werden de gemoederen toen tot bedaren gebracht. In 1735 en 1741 waren resolutiën noodig 'tot herstellingh van de rust en vrede onder de Port. Joodsche Natie.' Onder het bestuur van Mauricius waren er heftige geschillen tusschen Regenten (Parnassijns) en den burgerkapitein Is. Carrillo, zoodat deze op aanklacht van eerstgenoemden zelfs uit de kolonie gebannen zou worden. Toen hij zich later bij de 'Cabale' tegen Mauricius aansloot, betrok hij de Gem. in de partijschappen voor en tegen den Gouverneur, wat het aanzien der Gem. langen tijd schaadde. Nog het einde der 19e eeuw zag de Gem. in twee kampen verdeeld wegens verschil van inzicht omtrent kerkelijke instellingen.

Een sterken knak ontvingen de Portug. Joden in de 2e helft der 18e eeuw door de geldleeningen, met het huis Deutz te Amsterdam aangegaan (Zie NEGOTIATIËN) en den windhandel in wisselbrieven, door Surinaamsche handelsagenten afgegeven, ten gevolge waarvan een deel hunner plantages voor schulden verkocht werd en hun rijkdommen verminderden. In 1791 bezaten zij slechts 46 van de ± 600 plantages. Waren zij dus verarmd, toch mag dit slechts betrekkelijk opgevat worden; in 1796 bijv., toen een plan werd ontworpen voor een opvoedingshuis van arme kinderen van alle gezindten, teekenden eenige Port. Joden in voor f58930, wat niet bepaald van armoede getuigt.

De verschijning van C.G. Dohm's Ueber die bürgerliche Verbesserung der Juden gaf aanleiding tot een correspondentie tusschen hem en Regenten, waaraan de hoofdbron voor de geschiedenis der Gem. haar ontstaan te danken had; de titel luidt: Essai historique sur la Colonie de Surinam, avec l'histoire de la Nation Juive Portugaise et Allemande y établie, leurs privilèges, immunités et franchises, leur état politique et moral, tant ancien que moderne, la part qu'ils ont eu dans la défense et dans le progrès de la Colonie, Param^o. 1788, aangehaald als Essai Historique; in het Ned. vertaald: Historische Proeve over de Kolonie van Suriname, door een gezelschap van geleerde Joodsche mannen aldaar, Amst. 1791. (Een nieuwe uitgave verscheen in 1802 te Amsterdam onder anderen titel). Onder de samenstellers ervan was de voornaamste Dr. Nassy, wien de regeering van Portugal in 1797 in een bedanking voor vriendelijke opneming der bemanning van een

opgebracht schip aanzocht zich met zijn geloofsgenooten weder in Portugal te vestigen. Van 1798 dateert de *Lettre Politico Theologico Morale sur les Juifs* par Dr. Nassy, Param^o., ook in het Ned. vertaald. Hij was ook de schrijver van een (niet uitgegeven) Memorie over de verbetering van de Colonie van Suriname en had een woordenboek van het Indiaansch Galibi vervaardigd. In 1785 werd door een aantal Israëlieten een Letterkundig Genootschap opgericht, *Docendo Docemur* geheeten, waarvan Gouv. Wichers beschermheer was.

In het vorenstaande is hoofdzakelijk de politieke beteekenis der Gem., die met de intrekking der privilegiën in 1825 ophield, en haar uitwendige geschiedenis behandeld. De kerkelijke aangelegenheden zijn niet in bijzonderheden te beschrijven zonder kennismeming van het niet toegankelijk Archief der Gem. Daaromtrent dus slechts enkele cijfers. 1719 Stichting der Synagoge *Newé Sjalom* te Paramaribo, in 1734 aan de Hoogduitsche gemeente afgestaan; 1737 de Synagoge *Tsédek Wesjalom* (aan de Heerenstr.) ingewijd, in 1851 gerestaureerd, 1854 herinwijding; 1784 *Ascemoth* (Kerkelijke instellingen) van Holland aangenomen; 1791 liefdadige genootschappen *Hets Haïm*, *Hozer Holim* en *Liviat Hen*; 1793 een aantal 'couleurlingen' eischen rechten als leden der Gem.; 1838 A.C. Carrillon predikant; 1852 voorstellen tot samensmelting der beide gemeenten verworpen; 1857 het Armenfonds opgericht, 50 jarig bestaan in 1907 feestelijk herdacht; 1858 M.J. Lewenstein opperrabbijn, gest. 1864; 1892 D. Querido Leeraar, thans te Willemstad, Curaçao; 1902 P.A. Hilfman Leeraar. Zie overigens onder JOODESAVANE.

Litt. Recueil der Privilegiën, 1746; Politieke Notulen Gouverneur en Raden; Colonial Papers, America and West-Indies; Hartsinck, Beschrijving van Guiana, 1770, II 940 vlg.; Essai Historique 1788; Koenen, Geschiedenis der Joden in Nederland, 1843; da Costa, Israel en de Volken, 1849; Wolbers, Geschiedenis van Suriname, 1861; James Rodway & Thomas Watt, Chronological history of the discovery and settlement of Guiana. (1493-1668). Georgetown, Demerara, 1888; H. van Breen, Geschiedk. schets der inbezitname van Suriname. Tijdschr. voor Gesch. Land- en Volkenkunde, Gron. 1906, 21e jaarg. 1e afl.; Rodway, Guiana British, Dutch and French, 1912; Publications Amer. Jew. Hist. Society 2, 4, 5, 6, 9, 10, 13, 16, 17, 18, 19.

2. De Nederlandsch Israëlietische Gemeente

dateert officieel van 6 Jan. 1734, toen door Directeuren der Geocr. Societeit van Suriname op het request van David De Pinto en Ik. De Prado qq. de Portug. Joodsche Natie, na mondeling dien de Pinto voor de Portug. en Aron Simon Abrahams voor de Hoogduitsche gehoord te hebben, is besloten, dat wegens 'de irregulariteiten en onordentelijkheeden die van tijd tot tijd in de Colonie tusschen die van de Portug. en Hoogd. Joodsche natie aldaer waren ontstaan, principaelijk gesproten uit de combinatie dier beider geloofsgenooten in een gebeden Huys bij haar genaamd *Neve Salom* aan Paramaribo.... die twee Natiën van den anderen sullen zijn en blijven gesepareerd en mitsdien een ieder aan sijn eigen Kerckelijke regeeringe onderworpen; dat wijders geen Portug. Joodt onder wat praetext 't ook soude mogen weesen zig onder de Gemeente der Hoogduysche sal moogen begeeven, noch door deselve werden aangenoomen, gelijk daarentegen de Portug. Gemeente geene van de Hoogd. Natie tot haare Leedemaaten sal admitteeren, maar dat bijde Natiën hun ten dien opsigte sullen moeten reguleeren naar de costuymen en ordonnantiën, die daaromtrent bij haar respective Kercken alhier tot Amsterdam in gebruyk sijn', etc. - Zeer waarschijnlijk waren onder de Joden, die

met Lord Willoughby naar Suriname kwamen, reeds Hoogduitschen naar ritus. Zij stichtten echter geen afzonderlijke gemeente, maar sloten zich bij de meerderheid aan en namen aldus den Portug. ritus over. In 1690 was hun aantal tot 40 à 50 aangegroeid; 'en dewijl hun staat die van Koophandel en fabrieken was zetteden zij zich te Paramaribo neder; vervolgens door den arbeid hunner handen voortgeholpen.... begonden zij langzaamerhand hun lot merkelyk te verbeteren. Ook werd hun getal niet weinig vergroot door hunne broederen, die in menigte uit Europa over kwamen.' (Hist. Proeve).

11 Juni 1734 vergaderden 'Regenten der Hoogduytse Joodse Naetie' voor het eerst en stelden de bijeengeroepen gemeenteleden in kennis met de 'Separatie', die feitelyk haar beslag nog niet had gekregen. Pas 5 Jan. 1735 kwamen de beide Joodsche Naties ten overstaan van den Gouv. De Cheusses overeen omtrent de volgende punten: '1°. Dat 't Gebeede Huys alhier aan Paramaribo genaamd Neve Salom beneffens desselfs gebouwen en Erven.... sullen gewaardeert worden door 3 onpartijdige noch te noemene in maniere als volgt, Een door sijn Welgeb. en Gestr. Heer Gouverneur, Een door de Port. en een door de Hoogduytsche Joodsche Natie, naar welke prisatie de Hoogduytsche Joodsche Natie de helfte van 't montant der prisatie binnen den tijt van ses weeken sullen voldoen in wissels à 20 proc.; 2°. Dat die prisatie sal moeten geschieden.... binnen den tijt van agt daagen nae dato deeses; 3°. Dat de Boeken Moses, Croonen, Kandelaars en andere ornamenten van 't Gebed Huys voornt. aan deselve sullen blijven; 4°. Dat de offerhanden aan de Hoogd. Joodsche Natie in haar geheel sullen blijven....; 5°. Dat de Portug. Natie zullen vermoogen in 't Gebed Huys voornd. haare gebed te doen gedurende zij noch geen andere gebeede huys hebben' etc.; voor de Hoogd. geteekend door Salomon Joseph Levie, I. Meyer, Wolff (Salomons), Gerrit Jacobs en Jacob Arons Polak. 12 Juli 1735 werd de som van f2912 en 10 stuivers 'zijnde de geregte helfte van de prisatie' door de 'Opsigters der Hoogd. Jooden' betaald, zooals blijkt uit de notarieele kwitantie van dien datum. - Hoewel nu van de Portug. geheel gescheiden, bleven de Hoogd. den Portug. ritus behouden, die tot den huidigen dag de eenig geldende is in de kolonie (Jew. Encycl. I, p. 494 beweert foutief het tegendeel). In 1745 werden Ascamoth of Kerkelijke Reglementen voor de Gemeente Neve Salom (Huis des Vredes) door Gouv. Mauricius goedgekeurd. Zij deelde overigens in de Privilegiën, sedert 1665 verleend aan 'ieder en alle Persoonen van de Hebraische Natie tegemoet hier resideerende, en die in toekomende hier sullen koomen resideeren' en ageerde gezamenlijk met de Portug. tegen inbreuk daarop of in 't algemeen, wanneer zij Joodsche belangen miskend achtte. In 1825 werden de Privilegiën en Ascamoth ingetrokken en voortaan ressorteerde de Gemeente onder de Hoofdcommissie voor de zaken der Israëlieten in Nederland met een Correspondeerend Lid in de kolonie. Een Kerkreglement, in 1845 door Mr. C. Heilbron ontworpen, werd in 1847 door den Minister van Koloniën goedgekeurd, doch trad nimmer in werking. 7 Aug. 1870 worden alle Kon. Besl. betreffende de Israël. Kerkelijke aangelegenheden inge-

trokken en de Hoofdcommissie ontbonden. Maar het duurde tot 1895 eer een Reglement voor de Ned. Isr. Gemeente in Suriname in werking trad, in 1896 gevolgd door een Huishoudelijk Reglement met niet minder dan 150 artikelen.

De samenwerking met de Portug. Gemeente strekte zich later ook uit tot inwendige godsdienst-aangelegenheden. Besluiten als van 1753, waarbij aan Jechidim (lidmaten) verboden werd in de Port. Synagoge te congregeren of te frequenteeren op boete van f25.-, later verhoogd tot f100.-, of van 1772: 'die met mulatten of Portugeezen trouwen worden afgedankt als lidmaten en verlaagd tot congreganten' (eerst in 1814 ingetrokken), werden in de 19e eeuw vervangen door een tot nu toe niet met gunstigen uitslag bekroond streven naar hereeniging. Opzettelijk daartoe in 1851 en 1852 belegde gecombineerde vergaderingen der beide Gemeenten onder leiding van Mr. B.E. Colaço Belmonte voerden niet tot het doel; en de wensch uitgedrukt in notulen der Ned. Isr. Gem. van 8 Mei 1859: 'opdat beide Besturen zooveel mogelijk eenpariglijk handelen, totdat de dag zal aanbreken, waarop ééne Israëel. gemeente in Suriname zal zijn, onder een en dezelfde constitutie, onder eene en dezelfde denk- en handelwijze' bleef een ijdele verzuchting. Tegenwoordig is er bijna geen familie, die niet sterk met leden der andere gemeente verwant is. Niettemin heerscht er een moeilijk te overwinnen tegenzin in samensmelting der beide gemeenten. Dientegevolge ontwikkelen de Israëlieten in de kolonie niet die kracht, als zij vereenigd misschien konden.

Een der hoofdpunten van de gemeenschappelijke beraadslagingen der beide gemeenten betrof de voorziening in geestelijke leiding. Dit gewichtig belang had sedert het zelfstandig bestaan der Ned. Isr. Gemeente terstond de aandacht van haar Bestuur bezig gehouden. Reeds in 1735 werd door 22 gemeenteleden vrijwillig f600.- bijgedragen en aan Juda Abrahams te Amsterdam geremitteerd voor uitzending van een Haham (opperrabbin). Daarin schijnt men echter niet geslaagd te zijn; althans in 1741 wordt vermeld, dat den Haham Ladeesma, die 'tans seedert eenige tijd in onse Synagoge friquenteere, honneurs' als zoodanig zijn bewezen. In 1770 had de Gemeente een Opperrabbin Meyer A. Cohen. Later behielp men zich met rabbinale adviezen van het Moederland of van deskundigen in de kolonie, die niet als geestelijken fungeerden. Hiervan dienen genoemd: Rabbi Eliazer A Cohen, tevens schenker van een zilveren kroon boven de H. Arke, gest. 1781; Ezechiël Simons, had rabbinaal examen gedaan te Am'dam en te Praag, overl. 1810; Mr. David Isack Presburg (1832), advocaat bij 't Hof 'en geleerde zoo in het Theologische als Rabbinale Wet', en Salomon Polak (1834) 'in de Mozaïsche Wet ervaren en deskundig persoon.' In 1822, 1839, en 1851 vergaderden beide gemeenten omtrent een te beroepen opperrabbin. In 1857 eerst werd M.J. Lewenstein tot Haham der beide gemeenten benoemd. 22 Jan. 1858 hield hij zijn intrepredikatie (gedrukt 's-Hage 1858). Hij overleed reeds 22 Oct. 1864 in den ouderdom van 35 jaar. Zijne herinnering leeft in de Kolonie nog voort als begaafd man en gevierd spreker. In 1893 eindelijk werd J.S. Roos bij de Ned. Isr. Gem. als Rabbin beroepen; 29 Juni hield hij zijn intrepredikatie (gedrukt Param. 1893).

De Synagoge bij de scheiding overgenomen, gebouwd in 1719, werd in 1780 vergroot en bevatte toen ruim 200 mannezitplaatsen. Na 1800 bleek zij niettemin nauwelijks groot genoeg voor het aantal bezoekers. Zij zag o.a. de Gouverneurs Wichers, Friderici, Green, Bentinck en De Veer binnen hare wanden gehuldigd. 12/13 Mei 1820 werd het honderdjarig jubelfeest van haar bestaan luisterrijk gevierd. De offeringen voor de armen bij die gelegenheid bedroegen f3164. In 1833 wordt de Synagoge in deplorabelen toestand bevonden en besloten tot bouwen eener nieuwe op dezelfde plek. De Nederl. Regeering verleende daartoe een renteloos voorschot van f10.000. Door een algemeene collecte en een negotiatie van 15 mille

werd een verder deel der bouwkosten bijeengebracht, die in totaal ruim f57.000 beliepen. Een marmerinschrift ter Syn. vermeldt: Op den 6 Tamuz 5595, overeenkomende met den 3 July 1835, is deze Synagoge opgericht, en de eerste Pen geslagen door Z.K.H. Prins Willem Frederik Hendrik, derden zoon van Z.M.

Willem II, Koning der Nederlanden; Architecto J.F. Halfhide; A^o 1842 donavit C.I.v. West. Die vreugdedag werd o.a. gevierd met een collation, den Prins en autoriteiten aangeboden. De inwijding der Synagoge volgde op 5 Mei 1837. Een uitvoerig verslag der viering in Jaarboeken voor de Isr. in Ned. III, 269 vlg.

Het Armbestuur, in 1835 opgericht, draagt onder toezicht van den Kerkeraad zorg voor armen en weezen; het vormt echter een afzonderlijk lichaam. Tevoren was de armenzorg opgedragen aan leden van den Mahamad (Kerkeraad), die als Weesmeesteren werden aangeduid. Met veel ijver heeft het Armbestuur op allerlei wijze een beroep weten te doen op den weldadigheidszin in de kolonie, waardoor het een kapitaal van ± 70 mille kon verwerven. Het alimenteerde op 1 Jan. 1912 27 personen en verzorgde 4 weezen. Het 50 en 75-jarig bestaan werd resp. in 1885 en 1910 met een feestdienst ter Synag. gevierd.

Pieuse genootschappen. In 1775 werd een vereeniging Gemiloeth Hasadim (Liefdewerk) opgericht, die evenwel in 1820 te niet ging, evenals het in 1790 opgerichte genootschap Hesed We Emeth (Waarachtige Liefde). 1861 is het stichtingsjaar van Talmud Tora, een vereeniging tot verstrekken van godsdienstonderwijs aan de jeugd. Godsdienstonderwijs werd nl. zeer ten nadeele der kennis van het geloof, door het Bestuur der Gem. geheel als privézaak beschouwd, Toen dit genootschap na enkele jaren werd ontbonden, bleef het godsdienstonderwijs wederom verwaarloosd, totdat in 1893 onder de verplichtingen van den Leeraar ook werd opgenomen kosteloos verstrekken van dat onderwijs. Sedert eenigen tijd wordt ook Hebr. onderwijs gratis van gemeentewege verschaft. In 1889 en 1900 gelukte het de vereenigingen Chesed Weëmeth en Gemiloeth Chasadim, voor liefdewerk bij ziekte, stervenden en lijken resp. van vrouwen en mannen der beide Isr. gemeenten, te stichten, die in bloeienden staat verkeerden. Van 1900 dateert eveneens Israëls Leven, vereeniging voor verspreiding van Joodsche en profane kennis en wetenschap, die ook een kleine bibliotheek bezit. Een vereeniging met gelijk doel voor de jeugd, Jong Israël geheeten, werd onlangs bij gebrek aan voldoende belangstelling ontbonden. Het zielental der Gem., dat in 1791 447 bedroeg, was in 1835 gestegen tot 719, in 1885 gedaald tot 607 en werd 1 Jan. 1912 opgegeven als 558. De minder gunstige economische toestand in de kolonie is oorzaak dat er geen vestiging plaats vindt en de jongelui naar het buitenland trekken, om een bestaan te vinden.

Litt. Archief ter Secretarie van Suriname, in 't bijz. Recueil der Privilegiën vergunt aan die van de Port. Joodsche Natie; Archief Ned. Isr. Gem.; Jaarboeken

voor de Isr. in Nederland, III; Publications of the Amer. Jew. Hist. Society, Nos. 3, 4, 9, 13, 16. Zie verder sub 1.

B. Curaçao.

Waarschijnlijk waren onder de eerste kolonisten, die zich na de verovering van Curaçao door de Hollanders (1634) aldaar vestigden, reeds enkele Joden. Eerst in 1650 echter worden de namen vermeld van 12 Joodsche families - Aboab, Cardoze, Chaviz, Henriquez Coutinho, Jesurun, de Leon, Marchena, De Meza, Oliveira, La Parra, Pereira, Touro - die van Prins Maurits van Oranje verlof kregen zich daar neder te zetten. De Gouverneur Matthias Beck kreeg opdracht hen van land, slaven, paarden, hoornvee en landbouwwerktuigen te voorzien 'om de Commercie en welvaaren van het voorschreeve Eyland te helpen bevorderen.' De hun toegewezen grond, in de noordelijke buitenwijk op \pm 2 mijlen afstand van het fort Willemstad, staat nog bekend als 'de Jodenwijk'. Zij waren eenige jaren aan verschillende beperkende voorschriften onderworpen; o.a. mochten zij op poene van zware straffen na 9 uur des avonds niet binnen het fort verblijven. In 1651 berichtten Directeuren der W.-I. Comp. aan den Gouverneur van N. Nederland, dat zij met een Jood Juan Delino (Dilliano), ook aangeduid als Jan de Illan (Dylan) een contract afgesloten hadden voor de kolonisatie van Curaçao, hoewel zij vermoedden, dat hij niet in de eerste plaats de cultivatie van het eiland beoogde, maar veeleer de handel op W. Indië zijn doel was. Joseph Nunes de Fonseca alias David Nassi & Co. verkreeg een jaar later (22 Febr. 1652) een privilegie, om een groot aantal Joden naar Curaçao over te brengen, op voorwaarde, dat zij binnen een jaar met de ontginning van den bodem zouden bezig zijn en binnen 4 jaar het bepaalde aantal kolonisten zou worden aangevoerd; voor 50 families, die zich daar zouden vestigen, mocht hij telkens 2 mijlen land langs de kust uitkiezen; vrijstelling van belastingen gedurende 10 jaar werd hun verzekerd evenals vrije uitoefening van hun godsdienst; op Zondag mochten zij echter niet werken. Merkwaardig genoeg noemen Directeuren de Joden sluw en verraderlijk, tezelfder tijd dat zij hun deze voorrechten schenken. Spoedig bleek het plan te grootsch opgezet; er waren niet voldoende liefhebbers voor de vestiging, en klachten bleven niet uit, dat de Joden in plaats van tabak, indigo en katoen te planten zich op export van de kostbare houtsoorten van het eiland en van paarden toelegden. Verlof om te N. Amsterdam slaven te koopen en op Curaçao in te voeren werd hun geweigerd. De toestand der Joodsche Kolonie was alles behalve bloeiend, totdat er onverwacht opleving ontstond door de aankomst van een talrijke schare Joden uit Brazilië, na de herovering van dat land door de Portugeezen in 1654 vandaar verdreven. Zij brachten aanzienlijke vermogens mede en legden den grondslag voor het overwegend aandeel in den handel, dat hun afstammelingen tot den huidigen dag op het eiland behouden hebben. De vooroordeelen tegen hen begonnen te wijken; zij konden zich nu vestigen waar zij wilden. Weldra bleken zij, niettegenstaande het monopolie, dat de W.-Ind.-Comp. op den handel met de omliggende streken trachtte te handhaven, in commercieele betrekking te staan tot een groot deel van W.-Indië en in 1656 gelukte het Isaac de Fonseca van Barbados zelfs officieele toestemming te verkrijgen voor directen handel met Curaçao. Ook liet men hen nu slaven koopen in N. Amsterdam, zoodat Gouvern. Stuyvesant voor de kolonisten aldaar tenminste dezelfde voorrechten opeischte als geschonken aan die 'woekerende en inhalige' Joden. De welstand der Joodsche kolonie steeg

aanhoudend en na eenigen tijd bezaten zij de mooiste huizen en het beste land van de omgeving.

De gemeente Mikweh Israel (Hope Israëls) werd in 1656 gesticht. Zij kreeg verlot het stuk land, waar de eerste 12 Joodsche families gewoond hadden, tot begraafplaats in te richten. De godsdienstoefeningen werden tot 1692 gehouden in een gehuurd houten gebouwtje, 'de Hoop' genaamd; de ritus en kerkelijke gebruiken waren geheel gelijk aan die van de Portugeesche moedergemeente te Amsterdam. A.H. Lopez de Fonseca, gest. 1671, was er de eerste voorganger. In 1694 kwam er als Chacham (Opperrabbijn) Josiahu Pardo, zoon van David Pardo en schoonzoon van Saul Levi Morteira, Rabbijnen te Amsterdam; hij bleef tot 1683, toen hij naar Jamaica beroepen werd. De schoone Synagoge, die nog een sieraad der kolonie uitmaakt, werd met veel plechtigheid ingewijd op den Paaschavond van 1692; in 1731 werd zij vergroot en verfraaid. Kort na de oprichting der Synagoge (1693) vertrok een vrij groot deel van de lidmaten der gemeente; 90 gingen naar Newport, Rhode Island, waaronder de aanzienlijke familie Touro. De Italianen uit Livorno, die de gemeente van Cayenne gevormd hadden en vandaar naar Curaçao uitgeweken waren, stevenden naar Tucacas, Venezuela, en stichtten daar de gemeente 'Santa Irmandade', die in 1720 uit dankbaarheid een bedrag naar Curaçao zond, om voor de Synagoge aldaar een Wetsrol met toebehooren te koopen. Ondanks het vertrek van zoovelen bleef de welstand der Curaçaosche gemeente in de 18e eeuw toenemen. In 1715 stichtte zij een Liefdadig Genootschap, dat op en buiten het eiland veel goeds tot stand bracht, o.a. bijdroeg (1720) voor den bouw van de Synagoge der Portug. gemeente te New-York Sheërit Israel en van die te Newport (1756). Omstreeks 1750 bedroeg het aantal lidmaten ongeveer 2000, meerendeels gegoede kooplieden; men vermeldt, dat op 1 dag 53 schepen naar Holland vertrokken, waarvan de lading grootendeels aan Joden toebehoorde. Dat zij ook in het politieke invloed hadden, blijkt uit de officieele zending naar Coro, door Gouver. Du Fay aan David Senior opgedragen.

Jammer dat toen de gemeente door ernstige tweedracht beroerd werd. Eenige Joden van 'Otra Banda' hadden in 1740, om op den Sabbath voor het Synagogebezoek niet te behoeven over te varen, een gemeente Newé Sjalom (Huis des Vredes) gesticht, die bedoeld was als dochtergemeente van Mikweh Israel, en in 1743 een Synagoge ingewijd, waar S.L. Maduro in den dienst vooring. Spoedig kwamen er strubbelingen over de verhouding der beide gemeenten en werden door de leden van Otra Banda bij den Gouv. klachten ingediend, dat de Parnassyns van Mikweh Israel hen voortdurend beleedigden en vernederden. De Gouver. beval toen een verzoening tusschen de beide fracties op den Verzoendag van 1746. De geschillen duurden niettemin voort. Ook de in 1749 opgetreden Chacham Raphael Samuel Mendez de Sola van Amsterdam, gest. 1761, kon hen niet tot eenheid brengen, was integendeel getuige van een handgemeen in de Heerenstraat tusschen een 30-tal Joden, gevolgd door openlijke afscheiding van een 40 leden van Otra Banda, het oprichten van een scheidsmuur op de begraafplaats tusschen de dooden der strijdende partijen en zelfs het afbreken van onderling handelsverkeer. Toen trad Prins Willem van Oranje tusschenbeide met eene Publicatie, ordonneerende o.a.: 'dat alle de dissentieerende Ledema-

ten van de Portugeesche joodsche natie hun aanstonds weeder zullen voegen bij de Vergadering om.... als van ouds door Parnassims en kerkeraad geregeert te werden' en verder: 'En om deese versoeninge.... des te plechtiger en bestendiger te doen zijn, beveelen wij, dat onder de Portugeesche Gemeente.... zal werden gehouden een solemneele algemeene Dank- en Bededag.' Hiermede was het geschil uit; 19 Aug. 1750 werd de bededag op hoog bevel gehouden en door Chacham de Sola een rede uitgesproken, in 1751 te Amst. uitgegeven onder den titel: Triumfo da Uniao contra o pernicioso vicio da discordia. Ook een zeer scherp strijdschrift (MS., Bibl. Ets Haïm, Amst.) dankt het bestaan aan deze kwestie; het heet Emeth Wejatsib (Constante Waarheid), polemiëk tegen Samuel Mendes de Sola, M. Ch. Senior, S. Nunez Rondoso en anderen; schrijver onbekend.

In de 19e eeuw bleef de gemeente in voorspoed toenemen, maar ook toen bleven de inwendige geschillen niet uit. De stichting van de vereeniging 'Porvenir' in 1862 was het gevolg van een geschil tusschen Parnassijns en voorbidders. In 1863 ontwikkelde zich daaruit de Reformgemeente, die in 1866 haar kerk, Tempel Emanuel op 'Scharlo' inwijdde. Eenige jaren tevoren waren ook in de gemeente Mikweh Israel reeds enkele reformgebruiken aangenomen, tegen den zin van den Opperrabbijn A.M. Mendes Chumaceiro, sedert 1856 op Curaçao werkzaam. Deze had zich zeer verdienstelijk gemaakt voor de gemeente o.a. door de oprichting van een Midrash (goddienstschool), waarvoor hij een leeraar uit Nederland liet komen. De met zijn orthodoxie strijdige nieuwigheden in het kerkelijke waren aanleiding, dat hij in 1869 zijn ambt neerlegde en naar Nederland toog.

Thans hebben de gemeenten op Curaçao ruim 1000 lidmaten, waarvan $\pm \frac{1}{2}$ tot Mikweh Israel behooren. De Joden nemen er een voorname plaats in als kooplieden en reeders, bekleeden ambtelijke en rechterlijke betrekkingen en zijn over het algemeen zeer gezien. Hoewel liberaal, blijven bijna allen hun godsdienst getrouw; kenmerkend is er de zoo goed als totale afwezigheid van gemengde huwelijken.

Op de andere eilanden van de kolonie Curaçao bestaan geen Israëli. gemeenten. Op St. Eustatius bewijst de ruïne van een ruime synagoge, door Bisschop Grevelink vermeld, dat er eenmaal een Israëli. gemeente is geweest. Zoo ook op St. Martin.

Litt. Publ. Bl. van Curaçao, 1825 n°. 95 en 1826, n°. 103. A.H. Bisschop Grevelink. Beschr. v.h. eiland St. Eustatius, Bijdr. tot de kennis der Nederl. en vreemde Koloniën, Utr. 1846, bl. 6; Staatk. en staathuishoudk. jaarboekje voor 1868, Amst. blz. 115; J.H.J. Hamelberg, Een veel bewogen tijdperk (Een achttal jaren uit de geschiedenis van Curaçao 1796-1704). Eerste Jaarl. Versl. v.h. Gesch.-Taal-Land- en Volkenk. Gen. gevestigd te Willemstad. Amst. 1887, blz. 49 en 50; A.M. Chumaceiro Az. Zal het kiesrecht Curaçao tot het Kannibalisme voeren? Cur. 1895; J.M. Corcos, Synopsis of the History of the Jews of Curaçao, Cur. 1897; J.H.J. Hamelberg. De Nederl. op de W.-I.-Eilanden (Benedenw. Eil.). Amst. 1909, blz. 64, 101, 102, 162, 163 en 204; Publ. Am. Jew. Soc. number 10 passim; The Jewish Encyclopaedia, New-York and London, 1903; P. Wierink, History of the Jews in America, New-York, 1912.

J.S.R.

Istiophorus nigricans

(Lac). J. & E. *Balaoe*, PAP. Fam. Istiophoridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië en de warme streken van den atlantischen Oceaan, noordelijk tot Key West en tot Frankrijk. De bovenkaak is lansvormig verlengd, de onder- en bovenkant afgerond. De rugvin is lang en zeer hoog. De aarsvin is verdeeld. De staartvin met lange lobben. De buikvinnen hebben twee of drie stralen. De kleur is blauw zwart, aan den onderkant bleeker. De rugvin is donker blauw met zwarte plekjes op de vliezen. Deze visch komt als voedsel in aanmerking.

Ita palm.

Zie MAURITIA.

Itoerana.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Itoniaana.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Ixora coccinea

L.O. Fam. Rubiaceae. *Vurige liefde*, SUR. *Fajalobi*, N.E. Een in Oost-Indië inheemsche heester met vuurroode bloempjes, die in Suriname veel in boeketten gebruikt worden.

Ixora jucunda

Twaithes. Fam. Rubiaceae. *Riceplant*, BOV. E. Boom met tegenoverstaande, kortgesteelde bladeren, die naar den voet veel smaller toelopen dan naar den top; bladen tot 22 cm. lang; de bloemen zijn wit met lange dunne bloemkroonbuis en staan in een dichten schermvormigen tros aan het eind van de stengels.

J.

Jaaga,

AR. Zie PITHECOLOBIUM PLATYLOBUM.

Jaba,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Jaba-foetoe

N.E. Zie CALADIUM.

Jabiroe.

Zie CICONIIDAE.

Jacamar.

Kolibri-granman, N.E. Vogels behorende tot de geslachten UROGALBA, GALBULA en JACAMEROPS, der familie Galbulidae. De kolibrigranmans (gouverneur der kolibries) behooren tot de fraaiste vogels in Suriname, zooals de eigenaardige inlandsche naam aanduidt. Zij zijn op de bovendeelen prachtig metaalglanzend groen, op de onderzijde veelal bruinachtig van tint. In de lagere streken komen zij veel voor.

Jacana jacana.

KEMPHAANTJE. *Kekreké* en *Kippanki*, N.E. Een in Suriname in moerassige streken veel voorkomende vogel, tot de familie der Parridae behorende. De kleur is bruin en zwart. Aan den voorkop bevinden zich roode lellen. De pooten zijn van opvallend lange en dunne teenen voorzien, waaraan eveneens zeer lange nagels voorkomen; hierdoor zijn de dieren in staat over de drijvende bladeren van waterplanten te loopen. Eigenaardig zijn de sporen aan de vleugels, die als wapen dienst doen. De vogels voeren schijngevechten uit, waarbij ze de vleugels op en neer bewegen en de slagpennen uitspreiden. Beide seksen zijn even strijdlustig.

Jacaranda filicifolia

Don. Fam. Bignoniaceae. *Diamaliki, Goebai, Gobo-gobo-wiwiri, Kandrahoedoe*, N.E. Een boom met een kleine kroon, opvallend door de fijne, varenachtige bladeren en de groote, blauwe klokvormige bloemen. Bloeit in December en werpt dan de bladeren af. Het hout wordt niet gebruikt, de schors is een volksgeneesmiddel tegen ringworm.

Jacht.

In de artikelen BENEDENL. INDIANEN, blz. 104, BOSCHNEGERS, blz. 161 en BOVENL. INDIANEN, blz. 172 is een en ander gezegd over de jacht, die in het leven dezer woudbewoners een voorname plaats inneemt. Onder de overige bewoners van Suriname zijn niet veel jagers van beroep. In de staten, 'aantoonende de verdeeling van de bevolking naar de onderscheidene betrekkingen, beroepen en ambachten', jaarlijks in de Kol. Verslagen opgenomen, vindt men de jagers niet opgenoemd. Niettemin wordt Paramaribo vrij geregeld van wild voorzien, op sommige tijden van het jaar zelfs overvloedig. Het wild wordt, in verband met het spoedige bederf, langs de huizen gevent. Proeven om het te bewaren in het koelruim van de ijsfabriek, zijn nog niet genomen.

In den slaventijd had iedere plantage zijn vasten jager, die het wild voor de tafel van den directeur moest verschaffen.

De jacht op viervoetig wild wordt uitgeoefend met honden, die door de Indianen worden afgericht en waarvoor soms f100 per stuk wordt betaald.

Op *piengo's*, die soms bij groote troepen de rivieren overzwemmen, wordt, als het zoo treft, door Indianen en Boschnegers jacht gemaakt, waarbij men ze met den houer of de parel doodslaat en een ware slachting aanricht onder de in het water weerlooze dieren (Zie afbeelding bij Kappler, Surinam, blz. 80).

Als sport wordt de jacht door slechts weinigen beoefend, hetgeen verklaarbaar is als men rekening houdt met de bezwaren, die daaraan verbonden zijn. (Zie Jhr. W.C. van Heurn, De uitoefening van het jachtbedrijf in Suriname. De Nederlandsche Jager, 13 en 27 Jan., 3, 10 en 24 Febr. en 9 Maart 1912).

Een enkelen keer houden de planters drijfjachten op jaguars, die het vee van de plantages weghalen. Gewoonlijk echter worden deze in vallen gevangen.

Om in het bezit van een geweer te mogen zijn, moet men een 'port d'armes' aanvragen, waarvoor jaarlijks f3 verschuldigd is per geweer (Zie BELASTINGEN, blz. 89.). Bij verordening van 12 Oct. 1898 (G.B. no. 49) werd het recht op de jachtvergunningen afgeschaft.

Op de Nederlandsche Antillen is de jacht van weinig beteekenis. Men schiet een enkelen keer een hert, soms een patrijs, veel duiven en parkieten en nu en dan een roofvogel, die lammeren en geitjes wegroof. Men jaagt er niet met honden, volgens S. van Dissel, Curaçao, Leyden 1857, blz. 119, omdat deze 'bedanken midden tusschen die altijd durende doornen en stekels te loopen, die hunne huid deerlijk kwetsen, en hunne pooten onbruikbaar maken'.

Jack,

ST. EUST. Zie CARANX HIPPOS.

Jacob peper,

PAP. Zie EPINEPHELUS STRIATUS.

Jacquinia barbasco

Loefl. Fam. Theophrastaceae. *Mata piskaa, Paaloe hoekoe, Sjiengool, Steenhout*, BEN. E. *Picrous bark*, BOV. E. Boom met dikke leerachtige, spatelvormige bladeren, die tot 9 c.m. lang zijn; de vruchten staan in dichte trossen en zijn langsteeld, oranje.

Jager,

PAP. Zie CARANX. SUR. Zie ARANEINA.

Jagoear.

Zie FELIS.

Jalimano,

N.E. (?) Zie CACOUCIA.

Jamaani tobaako.

BEN. E. Zie CLITORIA.

Jamaica plum,

BOV. E. Zie SPONDIAS PURPUREA.

Jamalica of jamarica,

N.E. De specerij *Piment*, de gedroogde onrijpe zaden van *Pimenta officinalis* Berg (*Eugenia pimenta* DC.) een tot de Myrtaceae behorende plant, die op Jamaica veel voorkomt. De sterk aromatische zaden heeten ook Jamaica-peper, vanwaar vermoedelijk de Negerengelsche naam.

Jamponica,

N.E. Zie LAGERSTROEMIA.

Jams,

SUR. Zie DIOSCOREA CAYENNENSIS.

Jan Compaan.^{aant.}

Volgens Hartsinck, II, 902, bij sommige negerstammen, die uit Afrika naar de Guiana's gevoerd werden, de naam van het opperwezen, dat zwarten en blanken tegelijk heeft voortgebracht en voor 'een goed Man' gehouden werd. Het zou opmerkelijk zijn als de Compagnie haar naam geleend had niet aan een boozen maar aan een goeden geest.

Jan Snijder,

SUR. (?) Zie POUTERIA.

Jaoe of jau,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Japanesi-toriman,

N.E. Zie BIDENS.

Jarabakka,

AROW. en N.E. Zie SCIADEICHTHYS LUNISCUTIS.

Jas,

SUR. Zie FRAMBOESIA.

Jasbita,

N.E. Zie ALLAMANDA.

Jasmijn,

SUR. Zie JASMINUM PUBESCENS.

Jasminum pubescens

Willd. Fam. Oleaceae. *Jasmijn*, SUR. Een heester, uit Azië afkomstig, met welriekende witte bloemen, in de tropen veel gekweekt.

Jasminum undulatum.

Ker. Gawl. Fam. Oleaceae. *Orebian jessamine*, BOV. E. Heester met eenigszins hartvormige, viltige, tegenoverstaande bladeren; de bloemen staan in gedrongen bloeiwijzen en hebben een buiten den kelk uitstekende bloembuis. Gekweekt.

Jassi,

N.E. Zie FRAMBOESIA.

Jassi-hoedoe,

N.E. Zie VISMIA LATIFOLIA.

Jassi-watra,

N.E. Zie FRAMBOESIA.

Jatropha curcas

L. Fam. Euphorbiaceae. *Purgeernoot*, *Schijtnoot*, SUR. *Schijtnoot*, BEN. E. *Grave physic nut*, BOV. E. Grote heester met langgesteelde, hartvormige, gaafrandige bladeren; bloemen in arm bloemige bloeiwijzen; de zaden bevatten een helgele, onaangenaam riekende, sterk purgeerende olie en bovendien een giftige eiwitstof (Zie over deze plant het tijdschr. West-Indie, 1855, I, 191-196).

Jatropha gossypifolia

L. Fam. Euphorbiaceae. *Flaira*, BEN. E. *Physic nut*, BOV. E. Kruid met tot even over de helft van het blad ingesneden, 5-deelige bladeren, die langgesteeld zijn en evenals de geheele plant voorzien van gesteelde klierharen; vruchten behaard en driedeelig, ter grootte van een walnoot.

Jatropha multifida

L. Fam. Euphorbiaceae. *Coral plant*, BOV. E. Sierplant met zeer langgesteelde bladeren, die bijna tot den voet van het bladgedeeld zijn in 9 of meer veervormig gelobde slippen. Bloemen vuurrood in schermachtige bloeiwijzen. Gekweekt.

Jatropha urens

L. Fam. Euphorbiaceae. *Bringga moosa*, BEN. E. Kruid met sterke brandharen, die scherp steken, bladeren 3-5 spletig en evenals de bladstelen en vruchten dicht met gele haren bezet; bloemen in een schermvormige bloeiwijze; vruchten driedeelig en met haren bedekt.

Javanen.

Zie IMMIGRATIE.

Jaws.

Zie FRAMBOESIA.

Jawsvlieg,

SUR. Zie DIPTERA.

Jeerba,

PAP. Beteekent kruid.

Jeerba di freega,

ook KRATSCHJA-KRATSCHJA, PAP., Halimeda-soorten, met kalk geïncrusteerde groenwieren, uit een aaneenschakeling van schijfvormige of langwerpige geledingen bestaand (Zie ALGAE).

Jeerba di garnaaltsje,

PAP. Gracilaria, een meest bleek gekleurd, vertakt, koordvormig roodwier, waaruit agar-agar bereid kan worden.

Jeerba di koetsjoe,

BEN. E. Zie MARISCUS BRIZAEUS.

Jeerba di kooko,

BEN. E. Zie CYPERUS ESCULENTUS.

Jeerba di lamoen,

BEN. E. Zie ANDROPOGON SCHOENANTHUS.

Jeerba di leebe,

BEN. E. Zie WALTHERIA.

Jeerba di leetsji,

BEN. E. Zie EUPHORBIA.

Jeerba di piepa,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA SCANDENS.

Jeerba di ploema,

PAP. Caulerpa sertularioides, groenwier, bestaande uit een kruipende stengel met veervormig vertakte zijorganen.

Jeerba di seeroe,

BEN. E. Zie CROTON OVALIFOLIUS.

Jeerba di seis,

BEN. E. Zie INDIGO.

Jeerba di siringa,

PAP. Caulerpa racemosa, een groenwier, bestaande uit een kruipenden stengel met vertakte zijorganen. Iedere vertakking eindigt in een blaasje.

Jeerba di tortoeka,

PAP. (schilpadplant) Dictyota linearis en Ulva fasciata. Het eerste een dichotoom vertakt, bandvormig bruinwier; het tweede een vliesvormig groenwier, dikwijls vrijdrijvend in zee. Beide planten worden als voedsel voor schildpadden of als lokmiddel in vischvallen gebruikt (Zie ALGAE).

Jeerba fieni,

BEN. E. Zie SPOROBOLUS VIRGINICUS.

Jeerba foekoe,

BEN. E. Zie SIDA SPINOSA.

Jeerba froemingga,

BEN. E. Zie CHENOPODIUM AMBROSIOIDES.

Jeerba holee,

BEN. E. Zie OCIMUM.

Jeerba igoeana,

BEN. E. Zie CELTIS.

Jeerba kaaja,

BEN. E. Zie GYNANDROPSIS.

Jeerba kaneeuw,

BEN. E. Zie PORTULACA HALIMOIDES.

Jeerba kaneeuw maatsjoe,

BEN. E. Zie PORTULACA VENEZUELENSIS.

Jeerba kangreeuw,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA SCANDENS.

Jeerba karanga,

PAP. Haliseris-soorten, kleine, blad-achtige bruinwieren.

Jeerba kareeta,

BEN. E. Zie CROTON GLANDULOSUS.

Jeerba koeleebra,

BEN. E. Zie SANSEVIERA.

Jeerba Konijtsji,

BEN. E. Zie PORTULACA HALIMOIDES.

Jeerba kraabo,

BEN. E. Zie CROTON LOBATUS.

Jeerba krab,

PAP. Halimeda-soorten, met kalk geïncrusteerde groenwieren, uit een aaneenschakeling van schijfvormige of langwerpige geledingen bestaand (Zie ALGAE).

Jeerba maisji sjikietoe,

BEN. E. Zie MARISCUS FULIGINEUS.

Jeerba mosterd.

BEN. E. Zie CAPPARIS BREYNIA en C. COCCOLOBIFOLIA.

Jeerba pataaka,

BEN. E. Zie CISSAMPELOS.

Jeerba plaata,

BEN. E. Zie EVOLVULUS ALSINOIDES.

Jeerba poesji,

BEN. E. Zie PORTULACA HALIMOIDES.

Jeerba ragadiesji,

BEN. E. Zie RHYNCHOSIA MINIMA.

Jeerba sjieko

BEN. E. Zie EVOLVULUS ALSINOIDES.

Jeerba staasia,

BEN. E. Zie BOUCHEA.

Jeerba stinki,

BEN. E. Zie DATURA METEL.

Jeerba tonka,

BEN. E. Zie GLIRICIDIA.

Jeerba tsjoebaatoe,

BEN. E. Zie CROTON OVALIFOLIUS..

Jeruzalem thorn,

BOV. E. Zie PARKINSONIA.

Jipyapa,

PAP. Zie HOEDENVLECHTERIJ.

Jobstranen,

SUR. Zie COÏX.

Johannes (gouden).

Zie MUNTWEZEN CURAÇAO.

Johnson gras,

BEN. E. Zie ANDROPOGON SORGHUM var.HALEPENSIS.

Jokoman siri,

N.E. Zie CROTALARIA.

Jong van Beek en Donk (jhr. Jan Olphert de).

Zie GOUVERNEURS.

Jonkmansliefde,

SUR. Zie LOCHNERA.

Jonopsis paniculata

Lndl. Fam. Orchidaceae. *Aprilbloem*, *Sapotille-orchidee*, SUR. In het wild voorkomende en ook vaak gekweekte Orchidee met groote pluimen van paarse bloemen. Groeit veelvuldig op den Sapotilleboom.

Joodaap.

Zie PITHECIA.

Joode savane^{aant.}

of JOODSCH DORP, eigendom en voormalige zetel der 'Portugeesche Joodsche Natie' in Suriname, 10 uur roeien van Paramaribo, aan den rechter oever der Suriname, sedert ± 1865 verlaten. De eerste vestiging aldaar vond plaats aan de Cassipoerakreek, naar sommige berichten in 1632 of 1644, naar andere in 1652 (Zie ook het art. ISR. GEMEENTEN, A.I.). In 1666 koos een nieuw aangekomen groep Joden zich een ander deel der Savane, meer benedenwaarts, tot woonplaats, waarheen later om de gezondere ligging ook de eerstge noemden verhuisden. 1672 zag er de eerste Synagoge verrijzen (de 2e in de kolonie) op de 10 akkers land, behoorende aan Da Costa en Solis. Samuel Nassy schonk der Natie in 1682 grond voor den bouw eener groote synagoge, die in 1685 ingewijd en *Beracha we Shalom* (Zegen en Vrede) genoemd werd. Bij de inwijding kreeg de Gemeente nog 25 akkers rondom de Synagoge van hem ten geschenke en in 1691 wederom 25 akkers. Ook het Gouvernement liet zich niet onbetuigd, blijkens den grondbrief van 100 akkers land op de Savane, door Gouv. v. Scharphuisen in 1691 verleend (Tit. VIII no. 1 van het Recueil der Privilegiën). De volgende voor een deel in Nederland thans nog bekende familienamen werden toen aangetroffen onder hen, die geacht werden er hun hoofdverblijf te hebben: D' Aguilar, Agustar, Almeyda, Ardinos, Arrias, Arlay, Asservelt (1); De Barios, Brandon, Bravo, De Britto, Bueno; Cardozo, Carrilho, Carvalho, De Casseres, De Castro, Henriques de Castro, Coen, Coronel, Da Costa, Mines da Costa, Crispo; Delea, Drago; Espinosa; Da Fonseca, Franco; Gabay, Gomes; Henriques; Israel, Izidro; Judeu; Coen de Leaô, Lopes Mines; De Matos, Menacar, Mendes, Meza, Mesiach, De Mesquita, Maza-Minos. Mirandella, Moreno, Mosanto; Nassy; Obediento; De la Parra, Pareyra, De Payva, Peregrino, De Pina, Pinto, De Pisa, Pizarre, De Prado; Reynozo; Salvedo, Semah, Serfaty, Sierra, Da Silva, De

Souza; Zamora, Zapacha. Zij hielden zich hoofdzakelijk bezig met landbouw, vooral suikercultuur, op hunne in de nabijheid gelegen plantages, die zij voor een deel Bijbelsche namen gaven, als: Bersaba, Carmel, Gerar, Haran, Hebron, Mahanaïm, Moria, Rama, Sucoth enz. (zie kaart van de Lavaux, Publ. Am. Jew. Soc. IX en Politieke Notulen 1690).

Op een heuvel gebouwd, bood het dorp een schilderachtigen aanblik op de omliggende valleien, sommige met uitgestrekte vlakten van wit zand, en op de rivier. De Synagoge, van baksteen opgetrokken, stond op een cirkelvormig plein, waar bovendien 16 huizen werden aangetroffen, en voorts bestond het aanvallige dorp uit drie breede, elkaar kruisende straten. De plek werd en wordt voor zeer gezond gehouden; nog in het begin dezer (20e) eeuw overwoog het Gouvernement een plan, om er een herstellingsoord voor ambtenaren te vestigen. Het heldere en overvloedige water haalden scheepskapiteins met ponten weg, als voorraad voor de reis.

In 't begin der 18e eeuw reeds vestigde zich een deel der Gemeente te Paramaribo, ten nadeele van den bloei der Savane. Op de hooge feestdagen echter trok alles naar de Savane, een gebruik, dat tot ± de helft der 19e eeuw bleef bestaan. Dan werden er familiefeesten en maaltijden gehouden, waarbij een geest van algemeene verbroedering rijken en armen aan denzelfden disch samenbracht. Ook de negers werden dan in grooten getale meegenomen en dezen vierden er door dansen en trommelen zoodanig hoogtij, dat in 1711 daartegen een placaat werd uitgevaardigd. Bij den overval van Cassard in 1712 werd door de Franschen op de Savane vreeselijk huis gehouden; de kostbare kerksieraden maakten zij buit, gaven ze echter terug vóór Cassard's vertrek. De aanleg van het Kordonpad (1772-1774) en de vestiging van een garnizoen bij de Savane bracht er een opbloei te weeg door den handel, die de bewoners nu met de militairen dreven. Verschillende Gouverneurs werden op de Savane gehuldigd; vooral worden vermeld de feesten en ceremoniën bij de ontvangst van Gouv. Nepveu in 1770. Schitterend was de viering van het honderdjarig bestaan der Synagoge op 12 en 13 Oct. 1785 in tegenwoordigheid van Gouv. Wichers, de Raden van Politie, die van Justitie en vele notabelen, totaal ruim 1600 personen, getuige het feestgeschrift *Zécher Rab* (Groote Herdenking), gedrukt te Amsterdam, 12 p. Hebr. en 40 p. Nederl. met Hebr. gedichten van M.J. Pisa en Nederlandsche van den Surinaamschen dichter P.F. Roos en den Advocaat Lemmers; predikant der gedachtenisrede was Jos. Wallach. Feitelijk was echter de Savane toen reeds zeer vervallen; er woonden nog slechts 22 gezinnen, niet van de rijksten. Sedert de Joden zich niet voornamelijk meer aan den landbouw wijdden, was het overgrootste deel naar Paramaribo getrokken en werd de Savane nog slechts in eere gehouden als plaats van samenkomst in de feestmaand en als begraafplaats van families, die, niettegenstaande het moeilijke en langdurige vervoer, daar wilden ter aarde besteld worden. In 1825 werd bij K.B. de Joodsche rechtbank op de Savane opgeheven, waarmee ook het laatste restje luister verdween; het archief ervan werd in 1861 aan de Kol. Bibliotheek afgestaan. De Synagoge werd in 1827 vertimmerd en verbeterd, ofschoon er toen ter plaatse nog slechts 8 families in bouwvallige huizen woonden. Een moedwillig aangestoken brand vernietigde in 1832 nog 5 daarvan, zoodat sedert dien tijd de plaats als verlaten kan worden beschouwd, hoewel er nog tot ± 1865 kerkdienst werd gehouden en er dus kerkelijke ambtenaren heetten te wonen. Daarna werden de wetsrollen en kerksieraden naar Paramaribo overgebracht en de Synagoge aan haar lot overgelaten; zij is thans een begroeide ruïne. De beide begraafplaatsen, de oudste aan de Cassipoerakreek, de andere op 15 minuten afstand van de ruïne, tot voor weinige jaren in den grootsten staat van verwaarloozing verkeerende, zijn door de goede zorgen van den Leeraar

te Paramaribo in orde gebracht, de grafsteenen opgedolven en voor zoover mogelijk leesbaar gemaakt; rijke tomben en opschriften van geschiedkundig belang zijn daardoor aan het licht gekomen.

Litt. Hartsinck, deel II. Essai historique sur la Colonie de Surinam, Paramaribo 1788. M.D. Teenstra, de Landbouw in de kolonie Suriname, II. Surin. Almanak, 1833; Publ. Am. Jew. Hist. Soc. 9 en 18. F.E. Mulert, De eerste uit Nederland naar Suriname gezonde landmeters (1667). T.A.G. 15 Jan. 1913.

Afbeeldingen van de Joden Savanne vindt men o.m. in Stedman's reisverhaal, Amst. 1800, deel III, in evengenoemden Surin. Almanak, in Voyage à Surinam. Par P.J. Benoit. Brux. 1839, plaat XXI en in de Gezigten uit Nederland's West-Indiën. Naar de natuur geteekend en beschreven door G. W. C. Voorduin. Amst. 1860-62, plaat 5 en 6.

I.S.R.

Joro-joro,

N.E. Zie THEVETIA. *Joro-joro* heeten bij uitbreiding ook de snoeren, welke de negers en Indianen van de in tweeën gespleten schaal der vrucht rijgen en waarmede zij bij hunne gezangen op de maat rammelen; de snoeren worden soms rond het been of, aan een stokje gebonden, in de hand gedragen; soms maakt men een rammelaar van een kalebas met joro-jorozaden.

Joroka,

N.E. Spook, schim. Dit woord, van Karaïbischen oorsprong, is reeds spoedig na den invoer van negers in hunne taal overgegaan.

Joroka fowroe,

N.E. Zie CAPRIMULGIDAE.

Joroka-okro,

N.E. Zie HIBISCUS ABELMOSCHUS.

Joroka-pesi,

N.E. Zie CASSIA OCCIDENTALIS.

Joseph's coat,

BOV. E. Zie EUPHORBIA HETEROPHYLLA.

Journalistiek. ^{aant.}

A. Suriname.

In 1772 werd aan Mr. W.J. Beeldsnijder Matroos, 'Secretaris bij het collegie van kleine (rechts)zaken' 'een privilegie van de drukperse' verleend voor den tijd van 23 jaren. Aldus werd de eerste drukkerij, al spoedig de landsdrukkerij, gevestigd. In Aug. 1774 verzocht en verkreeg Mr. Beeldsnijder Matroos bij dat 'privilegie' een voor de wekelijksche uitgifte van een courant en den 10den van dezelfde maand zag 'De Wekelijksche Woensdagsche Surinaamsche Courant', de eerste Surinaamsche Courant, het licht. Blijkens de in de Koloniale bibliotheek te Paramaribo nog aanwezige nummers (van Februari 1775 af) verscheen zij in 4o post-formaat en besloeg 4 blz., elk verdeeld in twee kolommen, voor zoover de leesstof liep. De advertenties, meestal een deel van de vierde bladzijde, soms ook de derde en vierde beslaande, werden over de geheele breedte der pagina plat gezet, zonder witte regels. Alleen door het zetten der daarin voorkomende namen met kapitalen werd eenig relief aan de advertenties gegeven. Het blad voerde het wapen der Surinaamsche Sociëteit. De inhoud bestond hoofdzakelijk uit buitenlandsche berichten - waarvoor in die woelige tijden de stof in ruime mate aanwezig was - en die vermoedelijk getrokken werden uit buitenlandsche, voornamelijk Ame-

rikaansche bladen. Locaal nieuws werd er zelden in opgenomen en bepaalde zich dan nog tot modedeelingen betreffende de havenbeweging. De *Wek. Woensd. Surin. Crt.* had betrekkelijk een lang leven. Wij vinden haar nog tot 1805, maar niet onveranderd. Het formaat werd vergroot tot folio-schrijf. Onder de Bataafsche Republiek ontmoeten wij haar in dit formaat, met gewijzigden titel. Zij heet thans 'Bataafsche Surinaamsche Courant', voert het wapen der Bataafsche Republiek en verschijnt tweemaal 's weeks (Maandag en Donderdag). Na den val der Bat. Rep. krijgt zij den naam van 'Binnenlandsche Surinaamsche Courant', en voort opnieuw het oude wapen. In 1804, na de verovering van Suriname door de Engelschen, verschijnt zij met tekst en advertenties in twee talen, Hollandsch en Engelsch, tegelijk. Een merkwaardigheid dezer uitgaaf is, dat, naar het voorbeeld van oude Hollandsche couranten, advertenties in de marge geplaatst werden, dwars op de richting van het overige zetsel. De courant blijft niet zonder mededinging. In 1785 verschijnt 'De Surinaamsche Nieuwvertelder', 's Donderdags uitgaande. Zij bevatte in hoofdzaak advertenties en heeft tot 1793 bestaan, in groot en klein formaat. De inhoud was overigens als de *W.W.S.C.* - Van anderen aard waren de 'Surinaamsche Spectator' (uitgegeven omstreeks 1787 bij de wed. Tresson Jr., die toon ook de *W.W.S.C.* uitgaf) en de 'Nieuwvertelder of samenspraak tusschen Louw en Krelis' (omstreeks 1796 bij Hendrik Schouten uitgegeven) welke uitsluitend critiek op locale toestanden beoogden. Tegen de eerste werd de klacht ingebracht dat het blad 'er zijn werk van scheen te maken, om, onder hoezeer quasie bedekte termen, egter duydelijk genoeg, personen van rang te denoteeren, omtrent deze hatelijke comparatiën te maken, welke in alle opzigten onbetamelijk waren' - en van het produceeren van 'eenige uijtdrukkingen strijdig met de aangenomen principes van den openbaren godsdienst'. De uitgeefster werd hierop 'strengelijk gewaarschuwd zich van dit laatstgenoemde bepaald te onhouden.'

Gouverneur De Friderici verbood de verdere verspreiding van de 'Zamenspraak tusschen Louw en Krelis' op grond dat zij 'tendeerde om de vriendelijken ommeegang en eenigheid onder de ingezeetenen dezer kolonie te verminderen en partijzucht, laster en wrevel te weege te brengen, tot werkelijk nadeel van de goede ordre en het publiek belang'.

In dien tijd werd ook op andere bladen, die zonder voorafgaande goedkeuring artikelen hadden geplaatst, welke voor de regeering beleedigend en strijdig met de goede orde geacht werden, strenge censuur toegepast.

Samen met de Bataafsche Surinaamsche Courant verscheen (bij *W.W. Beeldsnijder*) de 'Surinaamsche Courant en Algemeene Nieuwstijdingen', welke boven den titel in groote letters het devies: 'Vrijheid en Gelijkheid' voerde. Dit blad (dat later dikwijls van uitgever veranderde) verscheen Dinsd. en Vrijd. in folio schrijf-formaat, 4 pag. à 3 kolom (adv. 2 kol.). In 1794 verscheen ook nog de 'Saturdagsche Courant van nieuws, smaak en vernuft'. In 1812 vinden wij een geheel Engelsch Blad 'The Surinam Gazette' (Dinsdag en Vrijdag) dat met het Engelsche tusschenbewind verdween.

De journalistiek ontwikkelde zich verder langzaam in Suriname. Ook hier waren het dagbladzegel en de censuur een belemmering. Met de invoering van de vrijheid van drukpers, bij het Reg. Regl. van 1865, en de afschaffing van het dagbladzegel, kort na dat het in het Moederland geschiedde, rezen de dagbladen uit den grond, om echter even snel weer te verdwijnen.

Lang bepaalde zich de inhoud der Surinaamsche bladen tot het buitenlandsch nieuws alleen, hetzij in den vorm van particuliere correspondenties, dan wel overgenomen uit Hollandsche bladen. Het lokaal nieuws werd geheel verwaarloosd. In de tweede helft der vorige eeuw veranderde dit. De bladen begonnen zich meer

te wijden aan binnenlandsche politiek; het buitenlandsch nieuws geraakte meer op den achtergrond; ook verschenen de plaatselijke faits divers, die er vroeger geheel ontbraken.

Door verschillende omstandigheden ontwikkelt de journalistiek in Suriname zich nog steeds zeer langzaam, hoewel gestadig. Tot een dagblad heeft men het in de kolonie nog niet kunnen brengen. De voornaamste dezer omstandigheden is het kleine getal personen, die voldoende ontwikkeling bezitten voor de belangstelling in nieuwsbladen. Hierdoor is de lezerskring beperkt en zijn bijgevolg de inkomsten eener courant zeer gering, hetgeen nog verergerd wordt door het te groote aantal bladen, een gevolg van de geringe kosten verbonden aan de exploitatie van een courant in Suriname. Een groot euvel is ook het samenlezen van couranten. Hetzelfde exemplaar wordt door ettelijke personen gelezen op verschillende punten van de kolonie, hetgeen van grooten invloed is op het abonenten-tal.

De bladen bezitten geen staf en overigens staan weinige der hulpmiddelen van de moderne journalistiek hun ten dienste. Al het werk aan de courant, redactie zoowel als administratie, wordt door den eenigen redacteur verricht, die in verschillende gevallen ook leider der drukkerij is. Hoewel in 1908 voor journalistieke mededeelingen een speciaal telegraaf-tarief werd vastgesteld, is dit nog te hoog om daarvan een geregeld gebruik te maken. Sommige bladen hebben een afspraak met iemand in Nederland om buitengewone gebeurtenissen te seinen. Overigens bestaat het telegrafisch nieuws uit hetgeen het telegraafkantoor dagelijks ontvangt en publiek aanplakt. Deze bulletins worden tegen vrij hoog abonnement ook wel thuis bezorgd. Verder wordt het buitenlandsch nieuws uit Nederlandsche bladen geknipt. Slechts twee bladen bezitten buitenlandsche correspondenten, en maar enkele bladen hebben vaste binnenlandsche correspondenten, die echter geen honorarium ontvangen. Stenografie wordt niet toegepast. Van vergaderingen e.d. worden meestal overzichten gegeven of ook wel eens verslagen uit het geheugen opgemaakt met behulp van enkele aantekeningen. Toch zijn de resultaten dikwijls voortreffelijk. Onderlinge wedijver bestaat zeer weinig tusschen de verschillende bladen, daar geen enkel meer dan twee maal per week verschijnt en de bladen van beteekenis op verschillende dagen der week verschijnen. Alle bladen in Suriname met uitzondering van 'De West' (een poos ook de 'Suriname') dragen den datum van den dag volgende op den avond hunner verschijning. Door de beperkte verschijningswijze, gevoegd bij den betrekkelijk geringen omvang en de afwezigheid van taakverdeeling, zijn de bladen niet in staat al het voorhanden materiaal te verwerken. De grootste verdienste der Surinaamsche pers ligt op politiek gebied; zoowel door hunne adviezen als door hun kritiek oefenen de bladen een daadwerkelijken invloed uit op den goeden gang der openbare zaak. Ook de handels-publiciteit wordt in de Surinaamsche pers goed verzorgd. Het aantal lezers bedraagt vele

malen het aantal geabonneerden (de vrije verkoop is van weinig beteekenis), terwijl door de eigenaardige maatschappelijke toestanden de mededeelingen der bladen zeer verspreid worden.

Thans (1915) verschijnen in het Hollandsch vier halfwekelijksche bladen van algemeen (politieken) inhoud (de 'Suriname', 'De Surinamer', 'De West' en 'De Surinaamsche Bode' (een volksblaadje) een weekblad 'Op den Uitkijk' en drie bladen van stichtelijken aard (twee Prot. en één Kath.) en de officieele courant, het Gouvernements Advertentieblad; in het Engelsch. verschijnen 'The New Paramaribo Times', 'The weekly News' (sedert 12 Dec. 1914) en in het Neger-Engelsch het 'Sranam Volksblad'. Met uitzondering van het stichtelijk blaadje (Makzien foe Christen Soemazielie) dat onder de uitgebiede gemeente der Hernhutters veel aftrek vindt, hebben Neger-Engelsche uitgaven nooit succes gehad en moesten na korteren of langeren tijd gestaakt worden.

Van de verschijnende bladen dateert slechts één van den tijd vóór de drukpersvrijheid, nl. het 'Koloniaal Nieuws- en Advertentie blad Suriname' (bij H. van Ommeren, opvolger van de Erven J. Morpurgo), dat in 1859 opgericht werd. Dit blad, De Surinamer en De West zijn de meest verspreide en typografisch best verzorgde bladen.

Een kleine twintig jaar geleden begonnen de bladen de abonnementsprijzen te verlagen tot ongeveer en soms lager dan de helft. De prijzen wisselen nu af tusschen f6 en f10 voor de stad. Advertentieprijzen worden zeer goedkoop berekend. Op jaarcontracten wordt een rabat van ± 75% verleend.

De censuur, die door den Procureur Generaal werd uitgeoefend, was bij tijden zeer streng; zoo b.v. volgens M.D. Teenstra, De Neger-slaven in de Kol. Suriname, Dordr. 1842, blz. 40 en 59, ten tijde van den Pr. Gen. Th. De Kanter.

Aan persdelicten heeft het in Suriname niet ontbroken. Behalve de hiervoren genoemde worde nog gewezen op de schorsing bij Gouv. res. van 17 Juni 1864 no. 1 (G.B. no. 12) voor den tijd van drie maanden van 'De West-Indiër', omdat het blad 'sedert eenigen tijd onware, beleedigende en hatelijke artikelen tegen het wettige gezag bevat.' In Maart 1871 werd F.W. Determan Jr. door het Hof van Justitie tot 18 maanden gevangenisstraf en in de kosten van het geding veroordeeld wegens het schrijven in 'De West-Indiër' van 27 en 30 Nov. 1870 van het artikel 'Een Spaansche Geschiedenis', dat beleedigend voor den gouverneur werd geacht. Bij res. van 7 Mei 1871 no. 37 werd den veroordeelde kwijtschelding verleend van zijn overigen straftijd.

Naar aanleiding van het oproer van Mei 1891 werd tegen het blad 'De Volksbode' een vervolging wegens opruiing ingesteld, die eindigde met een veroordeeling van drie der uitgevers tot gevangenisstraf.

In Sept. 1913 werd tegen den redacteur-uitgever van 'De West' een vervolging ingesteld, die op 8 Nov. d.a.v. leidde tot een veroordeeling van den beklagde tot drie maanden gevangenisstraf wegens beleediging van den Gouverneur, die evenwel dadelijk na de uitspraak van het vonnis uit eigen beweging den veroordeelde gratie verleende.

Volledige verzamelingen van Surinaamsche couranten zijn nergens te vinden. Uit de volgende, zeer onvolledige lijst moge blijken welk een groot aantal couranten korter of langer te Paramaribo bestonden. De juistheid der jaartallen is in sommige gevallen aan twijfel onderhevig.

Nieuwe Surinaamsche Courant	1835-1843 (?)
De Telegraaf	1839-1842 (?)

Nieuwsblad van Paramaribo	± 1845
Algemeen Nieuws- en Letterkundig blad van Suriname	1842-1846
Algemeen Nieuws- en Advertentieblad	1847-1854 (?)
Surinaamsch Weekblad	1847-1859 (?)
De West-Indiër	1863-1897
Koloniaal Nieuwsblad	1866-1870 (?)
De Kolonist	1866-1872 (?)
Paramaribo	1871
De Wachter	1872
De Telegraaf	1873-1893 (?)
Guyana	1888-1889
De Volksbode	1890-1891
Goede Tijding	1892-1897
Nieuwe Surinaamsche Courant	1892-1913
Onze West	1897-1913
De Olijftak	1898-1899
Excelsior	1901 (?)
Paramaribo	1905-1906
The Paramaribo Times	1912-1913
The Pioneer (te Nickerie uitgegeven)	1891-1906

B. Curaçao.

Het oudste blad van Curaçao bestaat nog. Onder den naam 'The Curaçao Gazette and Commercial Advertiser' verscheen het eerste nummer op 11 Dec. 1812, uitgegeven door William Lee; het tweede deel van den titel liet men spoedig vervallen. Van 1 Jan. 1813 begon men den jaargang te tellen. Met Jan. 1913 is dus de honderdste jaargang ingegaan. Aanvankelijk werden de voornaamste berichten, die gedeeltelijk ook in het Hollandsch werden medegedeeld, overgenomen uit couranten van Jamaica. Zij waren uit den aard dikwijls vele maanden oud. Sedert de overgave van Curaçao aan Nederland op 4 Maart 1816 werd het weekblad in het Hollandsch geredigeerd onder den naam 'De Curaçaosche Courant', dien het nog draagt. Van zijne oprichting tot heden is het blad het officieele blad gebleven. Gedurende bijna 60 jaar was het 't eenige publieke orgaan op Curaçao. Het tweede blad was 'De Onpartijdige', voor het eerst verschenen in Oct. 1870 en in 1874 omgezet in 'El Imparcial', in het Spaansch geredigeerd. Daarna is er een stroom van couranten gekomen, waarvan de meesten een zeer kortstondig bestaan hebben gehad.

Zie hier een - niet volledige - lijst:

De Onpartijdige, Oct. 1870-16 Juli 1874.

Civilisadó, courant di Pueblo (in het Papiamentsch) van 1 Juli 1871-31 Dec. 1875.
The Impulse. A Journal of news and litterature, van 2 Oct. 1871-12 Febr. 1872.
L'Echo de Curaçao, Journal français-espagnol, 15 Maart 1872-24 Jan. 1873.
De Onafhankelijke, 11 Sept. 1872-19 Maart 1873.
De Vrijmoedige, 1873 (verschijnt nog).
De Wekker, 1879 (verschijnt nog).
La Union (in het Papiamentsch)? - 1882.
El Comercio (in het Spaansch) 1882-1885 (?).
Amigoe di Curaçao (aanvankelijk gedeeltelijk in het Papiamentsch, later geheel in het Hollandsch) 1883 (verschijnt nog).
Notas y Letras. Semanario de Literatura y bellas Artes 1885 (?).
El Vapulador 5 Mei 1885-29 Dec. 1886.
Amigo del Pueblo 1895?
El Arbor 1896.
El Semanario 1902?
La Cruz (in het Papiamentsch) 1900 (verschijnt nog).

El Progreso 1903-1913.
 El Herald (Holl. en Spaansch) 1906 (verschijnt nog).
 Oficina maritima?
 Diario del Comercio (na den val van Castro gestaakt).
 El Boletin Comercial 1907 (verschijnt nog; is het eenige dagblad van Curaçao).
 El Sol (in het Papiamentsch) 1910 (verschijnt nog).
 Argus 1911.
 De Curaçao'sche Koerier 1912.
 El Andariego (in het Papiamentsch) Nov. 1913 (verschijnt nog).

Verder zijn nog te vermelden El Revisor, El Canal Djimal, (?), La Verdad, El Ensayo, El Observador, die alle zeker een zeer kort bestaan hebben gehad.

Sedert 1911 verschijnt op St. Martin 'St. Martin Day by Day'. Vroeger (datum niet vast te stellen) verscheen op Aruba 'De Arubaansche Courant.'

Ook Curaçao heeft zijn persdelict gehad. 'De Onafhankelijke, weekblad aan de behandeling van de ware belangen van Curaçao gewijd', 11 Sept. 1872 voor het eerst verschenen om de geruchtmakende zaak van den Procureur Generaal Mr. W.K.C. Sassen te verdedigen, zag den 10n Dec. zijn uitgever Hendrik Conquet voor het Hof verschijnen en tot gevangenisstraf veroordeeld worden. De veroordeelde verliet 15 Febr. 1873 het eiland; J.C. Prince, die zijne plaats als uitgever innam, werd eveneens veroordeeld en vertrok denzelfden dag als Conquet. Een broeder van Prince, die later als uitgever optrad, werd tot een geldboete veroordeeld. Onder het bestuur van Gouverneur Van Heerdt in 1882, d.i. slechts eenige maanden vóór de verjaring zijner straf, kreeg Conquet gratie. Prince kreeg geen gratie. Den 19n Maart 1873 verscheen het laatste nummer van de Onafhankelijke.

Juffer.

Zie ODONATA.

Juffrouw, ^{aant.}

BEN. E. Zie OPUNTIA TUNA.

July tree,

BOV. E. Zie POINCIANA.

Jumby beans,

BOV. E. Zie ABRUS.

Jumby pepper,

BOV. E. Zie RIVINA.

Juril,

PAP. Zie CARANX.

Justicia pectoralis

Jacq. Fam. Acanthaceae. *Kromanti-wiwiri*, N.E. Veel voorkomend onkruid, dat als volkgeneesmiddel tegen miltaandoening en geelzucht dienst doet.

Justicia sessilis

Jacq. Fam. Acanthaceae. *Prickly balsam*, BOV. E. Kruid met eivormige, kortgesteelde bladeren van 1,5 cm. lengte, en bloemen in de bladoksels; vruchten knodsvormig en kleiner dan de bladeren.

Justitie.

Zie RECHTSWEZEN.

K.

Kaaimaas,

PAP. Een soort grove stof, jute, waarin op Curaçao de vaten met oranjeschillen worden gewikkeld.

Kaaiman.

Zie CAIMAN.

Kaaka di poesji,

BEN. E. Zie OPUNTIA CURASSAVICA.

Kaalhals-cotinga.

Zie COTINGIDAE.

Kaapsche jasmijn,

SUR. Zie GARDENIA.

Kaarta,

N.E. Zie MUNTWEZEN, SURINAME.

Kaartbeschrijving.

Zie ZEE- EN LANDKAARTEN.

Kaartengeld.

Zie MUNTWEZEN, SURINAME.

Kaas.

De in de koloniën gebruikte kaas wordt nagenoeg uitsluitend uit Nederland ingevoerd, in den regel in kistjes. De waarde van den invoer bedroeg voor Suriname in 1911 f93024, in 1912 f91857 en in 1913 f90.099, voor de kolonie Curaçao in 1911 f24490, in 1912 f38975. en in 1913 f43760.

Eertijds werd in Suriname op de meeste plantages voor eigen gebruik een kaassoort gemaakt, zeer goed van smaak, maar die niet kon bewaard worden. Waar men op Curaçao te ver van de hoofdplaats woont om de melk van koeien en geiten daarheen ten verkoop te kunnen brengen, worden er kaasjes (*keesji boericoe*, PAP.) van gemaakt in het bijzonder van geitenmelk; met behulp van leb slaat men de kaasstof neer; deze wordt uitgeperst, daarna even in kokend water gebracht, dan gekneet en in vormen gedaan. Na 2 à 3 dagen is het product gereed voor verbruik. Echte kaas is dit niet, daar men, door het koken, de bacteriën die de ontleding tot kaas teweeg zouden moeten brengen, doodt. Twee liters melk zijn noodig voor één kaasje, welk voor 25 cent wordt verkocht. Op St. Martin is meer dan eens het kaasmaken beproefd maar nooit gelukt, waarschijnlijk omdat de temperatuur te hoog en ijs er niet verkrijgbaar is. (Zie Prof. F.A.F.C. Went, Rapp. omtrent den toestand v. land- en tuinbouw op de Ned. Antillen. 1902, blz. 19 en 45, R.H. Rijkens, Curaçao, Tiel 1907, blz. 48).

Kaasjoe,

BEN. E. Zie ANACARDIUM.

Kaasjoe di surinaam,

BEN. E. Zie EUGENIA JAVANICA.

Kabbes,

SUR. Zie ANDIRA RETUSA en GEOFFRAEA SURINAMENSIS en ook onder GROENTEN.

Kabbesworm,

SUR. Zie COLEOPTERA.

Kabeez,

PAP. Beteekent hoofd.

Kabeez di indjan,

BEN. E. Zie MELOCACTUS.

Kabeljauw.

Zie TRACHUROPS.

Kaboeja,

PAP. Beteekent klimplant.

Kaboeja di klimop,

BEN. E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Kaboeja di trankeer,

BEN. E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Kaboeja igoeana,

BEN. E. Zie IPOMOEA MURICATA.

Kaboeja korraa,

BEN. E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Kaboeja makoeto,

BEN. E. Zie CARDIOSPERMUM en CISSUS SICYOIDES.

Kabriet,

CUR. Zie VEETEELT.

Kabrikoetje,

PAP. Zie GERRIDAE.

Kachete,

PAP. Zie KWABOE.

Kadaster.

Zie LANDMETEN EN LANDMETERS.

Kadoesji di poesji,

BEN. E. Zie CEREUS.

Kadoesji spanjool,

BEN. E. Zie CEREUS.

Kaja di morto,

PAP. Zie LACTOPHRYS TRIGONUS.

Kajoeda,

BEN. E. Zie ANONA PALUSTRIS.

Káka-kankán,

N.E. Zie STACHYTERPHETA.

Kakà-njan-bosoe,

N.E. Zie HYMENEAE.

Kakkerlak.

Zie ORTHOPTERA.

Kalabarie,

BON. Zie FAGARA FLAVA.

Kalaloe,

BEN. E. Zie AMARANTUS TRISTIS.

Kalaloe di poorko,

BEN. E. Zie AMARANTUS POLYGONOIDES.

Kalebas,

SUR. Zie CRESCENTIA.

Kalieber,

BEN. E. Zie OPUNTIA CURASSAVICA.

Kalienja.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Kalkbranderijen.

Zie NIJVERHEID.

Kallebas rondo,

BEN. E. Zie CRESCENTIA.

Kallstroemia maxima

Wight et Arn. Fam. Zygophyllaceae. *Angglo bobo*, BEN. E. Kruiwend plantje met 6-tallige, veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes zeer scheef zijn.

Kalπέ,

SUR. Zie CHELONIA.

Kamaalia,

BEN. E. zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Kamaari,

BON. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Kameleon,

SUR. Zie LACERTILIA.

Kamer van arbeid^{aant.}

Omtrent de verschillende ambachten en bedrijven vindt men in de officieele bescheiden zeer weinige gegevens. Voor den arbeid van 'sjouwers, waagdragers en kruyers' in Suriname was reeds bij Publ. van 11 Maart 1817 (G.B. no. 8) een tarief vastgesteld. Zij werden tevens onder opzicht gesteld van een commissaris, aan wien door den werkgever het loon moest worden betaald. Deze commissaris was niet alleen verplicht de noodige slaven voor zijne rekening te huren en te zorgen dat hij altijd een genoegzaam aantal in zijn dienst had, maar ook om, boven den huurprijs, dien hij aan den meester betaalde, aan iederen slaaf tot diens onderhoud wekelijks nog te geven f2.10 en 'iederem avond een glas dram of anderen gewonen sterken drank.' Deze regeling werd bij Publ. van 24 Dec. 1853 (G.B. no. 12) vervangen door een andere waarbij de commissaris verviel. In 1857 (G.B. no. 22) werd deze regeling weer ingetrokken. Thans zijn de bedrijven van sjouwer, kruier, karreman, besteller en roeier geregeld bij verord. van 23 Jan. 1899 (G.B. no. 7), die toelating vordert door den Commissaris van Politie, een loon vaststelt en bepaalt dat de toegelatenen de van hen gevorderde diensten niet mogen weigeren. De regeling geldt alleen voor hen, die in het openbaar hun diensten aanbieden. (Zie hierover het Rapport der Suriname-commissie blz. 206 en 207).

Het Koloniaal Bestuur, gegevens willende verzamelen omtrent de verschillende bedrijven, stelde - in afwachting van eene regeling bij verordening - bij resolutie van 22 Sept. 1913 no. 4189 eene kamer van arbeid in, welke tot taak heeft het inwinnen en verzamelen van gegevens betreffende de toestanden in de verschillende bedrijven (bosch- en landbouwbedrijven uitgezonderd) het verzamelen van statistieken daaromtrent, het geven van adviezen, het doen van voorstellen aan het bestuur den vakarbeid betreffende en het in studie nemen van de instelling van een arbeidsbeurs. Jaarlijks vóór 1 April dient de kamer aan den Gouverneur een verslag in van hare werkzaamheden in het afgelopen jaar.

De uitschakeling van bosch- en landbouwbedrijven vindt, voor zooveel de eerste betreft, waarschijnlijk haar grond in het tot stand komen van de verordening van 24 Juni 1911, gewijzigd bij die van 4 Juni 1914 (G.B. no. 36) tot vaststelling van eene arbeidsverordening, regelende de overeenkomsten van huur en verhuur van diensten van arbeiders voor het onderzoek naar de aanwezigheid en de ontginning of exploitatie van delfstoffen, houtsoorten, balata en andere boschproducten. Hierbij is een livretten-stelsel ingevoerd, die het verzamelen van statistieke en andere gegevens zeer gemakkelijk maakt.

Op Curaçao bestaat geen kamer van arbeid. Voor een deel wordt haar werk gedaan door de kamer van koophandel en nijverheid (Zie aldaar). Omtrent de loonberekening van en het politietoezicht op de sjouwerlieden bevatten de Publicatiën van 1863 no. 31 en 1865 no. 5 voorschriften.

Kamer van koophandel en fabrieken.

In 1890 werd te Paramaribo een K. van K. en F. ingesteld (G.B. no. 19) die echter geen levensvatbaarheid bleek te bezitten en in 1894 (G.B. no. 23) werd opgeheven. Bij verordening van 14 Jan. 1910 (G.B. no. 11) werd op nieuw een zoodanige kamer ingesteld, die bevoegd is 1o. het Koloniaal Bestuur en het bestuur van andere gemeenschappen, binnen welker gebied zij gevestigd is, hetzij uit zich zelve, hetzij op daartoe haar te kennen gegeven verlangens, inlichtingen te geven, adviezen uit te brengen of voorstellen te doen in zake onderwerpen, die den handel of de nijverheid betreffen, 2o. aan hen, die bij den handel en (of) nijverheid betrokken zijn, zoodanige mededeelingen te doen als bedoelde besturen zullen verlangen of als zij zelve in het belang van handel en (of) nijverheid noodig of nuttig zal achten.

Van de Kamer verschenen reeds overzichten van hare werkzaamheden in 1911 en 1912 en verslag over 1913, dit laatste ook in het Engelsch vertaald.

Kamer van koophandel en nijverheid.

Op Curaçao dagteekent deze instelling van 1884 (Publ. bl. no. 11). De bestemming der kamer is: aan den Gouverneur, aan kooplieden, landeigenaren en ondernemers adviezen en inlichtingen te geven omtrent onderwerpen den handel, den landbouw en de nijverheid betreffende. De leden worden gekozen. In 1886 (Publ. bl. no. 20) werd de verordening herzien. Bij een herziening in 1905 (Publ. bl. no. 7) werd het getal leden, dat eerst 7 bedroeg, op 9 gebracht. Het reglement van orde werd bij Publ. 1905 bl. no. 25 goedgekeurd.

Kamferblad,

SUR. Zie MELAMPODIUM.

Kami-kami,

N.E. Zie PSOPHIA.

Kamille sjimorón,

BEN. E. Zie LIPPIA REPTANS.

Kamìna.

N.E. Volgens Focke, Neger-Engelsch woordenboek 'een gewas dat tegen de boomen klimt' en waarvan de stengel in 't bosch als touw wordt gebruikt. Bij de Saramaccaner boschnegers heet het *sipò*. Martin, Westindische Skizzen, blz. 69, vermeldt onder den naam *kamina* een palmsoort van 5 meter hoogte, met vele witte ringen om den stam, waarschijnlijk een *Astrocaryum*-soort.

Kamisa,

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102, BOSCHNEGERS blz. 162 en BOVENL. INDIANEN, blz. 171 en 176.

Kamoe,

BEN. E. Zie MARISCUS BRIZAEUS.

Kamoesji,

BEN. E. Zie ELEUSINE.

Kamperfoelie,

SUR. Zie LONICERA.

Kanarie,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Kanarieboom.

Zie CANARIUM.

Kandeeltje,

PAP. Zie HOLOCENTRUS en MYRIPRISTIS.

Kandoe,

N.E. Aan de Kongo *nkandoe*. Beschermingsmiddel der Boschnegers van hun eigendom (huis, kostgrond, enz.). Hiertoe kan elk mogelijk voorwerp dienen, naar de fantasie van hem, die de kandoe plaatst, b.v. een met den steel in de aarde gestoken schop of andere stok waaraan gebonden een wit of gekleurd lapje, houtspanen, een rood en zwart geschilderde koehoorn, de schaal van een schildpad, een bezem gemaakt van den vruchtstros van den palissadepalm, een stuk van een termietennest, enz. enz. De boschneger weet dat zulk een kandoe zijn eigendom afdoende beschermt. Ook reizigers nemen dit middel te baat, wanneer zij in hun kamp goederen onbeheerd moeten achterlaten. Zie Kappler, Surinam, blz. 264, Verslag der Coppename-expeditie, blz. 58, Verslag van de Saramacca-expeditie, blz. 153, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, blz. 217, H. Weiss. Ons Suriname, blz. 64. Men vindt deze manier van bescherming des eigendoms op ver uiteenliggende plaatsen van de wereld.

Kandra-hoedoe,

N.E. Zie JACARANDA.

Kaneelappel,

SUR. Zie ANONA SQUAMOSA.

Kaneelhart,

SUR. Zie ACRODICLIDIUM.

Kanifro,

N.E. Zie COIX.

Kanja,

BEN. E. Zie SACCHARUM.

Kankanboka,

N.E. Zie HOPLERYTHRINUS.

Kankantri,

N.E. Zie CEIBA.

Kanker,

Zie CACAO, blz. 191.

Kannibalisme.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Kanta-masoe,

N.E. Zie BAKROE.

Kanten,

SUR. (N.E. *Kanti*) noemt men in Suriname de eigenaardige wijze waarop de negerin haar zuigeling pap toedient. Zij legt daartoe het kind op haar schoot, met het hoofd achterover op haar knieën. Met de eene hand houdt zij den neus van het kind dicht en met de andere giet ze het pap in den mond tot 't kind vol en zijn buik gespannen is als een tromvel. Dit heet dan in den volksmond *soká*. Daarna blaast zij het een paar malen krachtig in den neus om de daarin aanwezige pap naar onderen te brengen; soms wordt, om na te spoelen, een mondje water op dezelfde wijze ingegoten. Onder dit alles gilt het wicht en spartelt het met de beentjes, die door de moeder met den ellenboog worden vastgehouden. Op dezelfde wijze worden water en medicijnen toegediend. Het einde van de kunstbewerking is dat de moeder het kind een paar maal in de hoogte gooit om de pap goed te doen 'zakken'. Dit voor de kinderen hoogst nadeelige gebruik is met de negers uit Afrika gekomen en reeds door Hartsinck II, 911 beschreven. Zie ook F.A. Kuhn, Beschouwing v.d. toestand der Surin. plantageslaven, Amst. 1828, blz. 33 en M.D. Teenstra, De Landb. in de Kol. Suriname, Gron. 1835, II, 187. En voor een analoge O.-Ind, manier van voeden: Reisverhaal Sumatra-Exped. Leiden, 1881, I, 127.

Kanter (mr. Philippus de).

Zie GOUVERNEURS.

Kaolin,

porceleinaarde, komt in Suriname op vele plaatsen in zeer zuiveren toestand voor (Zie AARDKUNDE, blz. 14). Volgens berichten in de Surinaamsche nieuwsbladen

is men in 1911 begonnen met den uitvoer van deze stof ten einde na te gaan of een loonende ontginning mogelijk is. In het Kol. Verslag wordt Kaolin niet genoemd onder de artikelen van uitvoer; het is wellicht begrepen in de 'diverse ongenoemde artikelen.' Ook Rodway, Guiana, 1912, blz. 34 deelt mede dat kaolin verscheept is, maar nog geen geschikte markt heeft gevonden. Volgens een mededeeling in Bulletin 52 (1913) van het Kol. Museum te Haarlem heeft een Amsterd. firma getracht het product uit Suriname te zuiveren en het gezuiverde product te exploiteeren.

Kantwerk.

Zie NIJVERHEID.

Kapassí,

KAR. en N.E. Zie XENARTHRA.

Kapassí-marabons,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Kapassí-slang,

SUR. Zie LACHESIS.

Kapellendoos,

SUR. Zie PITHECOCTENIUM.

Kapillaire-wiwiri,

N.E. Zie CEROPTERIS.

Kapoea,

N.E. Zie HYDROCHOERUS.

Kapoeweri,

SUR. en N.E. In Brazilië *capoeira*. Struikgewas, kreupelhout, verlaten, vroeger bewerkte gronden met kreupelhout begroeid, secundair bosch. De beschrijving van de kapoeweri van een jagersstandpunt geeft Jhr. W.C. van Heurn in De Nederl. Jager, 17de jaarg. n° 32, Deventer 3 Febr. 1912.

Kapoeweri-markoesa,

N.E. Zie PASSIFLORA LAURIFOLIA.

Kapotjas,

PAP. Zie RHYNCHOTA.

Kappler (August),

geb. te Mannheim 10 Nov. 1815, verliet na de lagere school bezocht te hebben en eenigen tijd in den handel werkzaam te zijn geweest, in 1835 zijn geboorteplaats en nam te Harderwijk dienst voor het O.-I. leger, zonder handgeld. Daar een detachement op vertrek naar Suriname was en het zich nog niet liet voorzien, wanneer er een voor Oost-Indië compleet zou zijn, verzocht hij overplaatsing bij het naar Suriname vertrekkende detachement, hetgeen toegestaan werd. Hij verliet Nederland op 16 Dec. 1835 en bereikte de monding der Suriname-rivier reeds op 18 Jan. 1836.

Zes jaren bracht hij in den militairen dienst door en bereikte den rang van fourier. Hoewel hij gunstig uitzicht op bevordering had, vertrok hij, na afloop van zijn dienstverband, 28 Nov. 1841 over Nederland naar Stuttgart.

De zes jaren, in militairen dienst doorgebracht, zoowel te Paramaribo, als op de militaire posten, welke toen over de kolonie verspreid waren, heeft hij beschreven in het in 1854 te Utrecht uitgegeven werk 'Zes jaren in Suriname', (ook in het Duitsch uitgegeven, Stuttgart 1854). In dit werk ontwaart men den geweldigen indruk, dien het land op den schrijver heeft gemaakt. Hij hield zich op de posten bezig met het verzamelen van voorwerpen uit het dieren- en plantenrijk, waarvan hij eene belangrijke hoeveelheid vóór zijn vertrek uit de kolonie naar Nederland verzond, en daar verkocht.

In Duitschland geen hem passenden werkkring en het klimaat niet naar zijn zin vindende, vertrok hij weer naar Suriname, waar hij 26 Juli 1842 aankwam, met het vooruitzicht door opnieuw, te verzamelen zich een onafhankelijk bestaan te verzekeren. Hij sloot zich daartoe aan bij Dr. Hostmann, een geneesheer te Paramaribo, die veel van zijn tijd wijdde aan natuurhistorisch onderzoek, Deze samenwerking duurde echter niet lang, daar Hostmann het natuur-historisch onderzoek kort daarna liet varen.

Met het doel zich met den houtkap te gaan bezighouden en te gaan handeldrijven met Indianen en Boschnegers, vertrok Kappler Feb. 1845, vergezeld van vier Indianen van Para en voorzien van 3 maanden levensmiddelen naar de Marowijne, ten einde zich te orienteeren. Hij liet zijne keuze vallen op een verlaten Indiaansch dorp, ongeveer 3 M. gelegen boven het hoogste peil der rivier en waar de Marowijne een groote bocht maakt en zich sterk verbreedt. Hij maakte de in de buurt wonende Indianen en Boschnegers met zijn plan bekend en keerde naar Parama-

ribo terug, vanwaar hij in Juni 1845 naar Amsterdam vertrok met eene rijke verzameling planten, vlinders en andere insecten.

Op 15 Maart 1846 keerde hij ten derden male naar Suriname terug, met het voornemen, zich voor goed aan de Marowijne te vestigen. Hij verkreeg van den Gouverneur daartoe vergunning en den titel van 'assistent-posthouder', zonder eenige belooning, alleen om bij voorkomende gevallen officieel te kunnen optreden tegen de Indianen en Boschnegers.

Hij vertrok 13 Dec. 1846 naar de uitgekozen plek, die den naam van *Albina* kreeg - dien zijner toekomstige vrouw. Maar spoedig bleek hem, dat, hoe gemakkelijk hij, schoon op eenvoudige manier, in zijn levensonderhoud kon voorzien, het isolement van de Marowijne, ten gevolge van het totale gebrek aan gemeenschap met de hoofdplaats, een haast onoverkomelijke hinderpaal zijn zou, om zich eene toekomst te scheppen. Planten, met veel zorg verzameld en gekweekt en naar Paramaribo gezonden, doorstonden niet de reis over zee in het ranke, kleine vaartuig, waarover hij beschikken kon. De houthandel bleek geen winsten te kunnen afwerpen, tenzij op groots schaal gedreven en daarvoor ontbraken hem de fondsen. Eene uitkomst was het dus, toen een welgesteld planter, Bukh, bereid werd gevonden, deelgenoot te worden in Kappler's zaak en hem de noodige fondsen te verstrekken. Maar Bukh verdrong toen de schoener waarop hij zich bevond op de Tijgerbank, aan de monding der Marowijne, strandde.

Na de vrijverklaring der slaven in Fransch Guiana, die de vrees deed ontstaan dat de slaven uit Suriname over de Marowijne naar den Franschen oever zouden vluchten, werd Kappler in Juni 1849 definitief posthouder, op eene bezoldiging van f56.- 's maands.

Kort daarna ontving hij een voorstel van de firma Kreglinger & Co. te Amsterdam, om voor gezamenlijke rekening eene houtexploitatie te ondernemen aan de Marowijne, met deskundige arbeiders, uit Europa aan te voeren. Daartoe was noodig, dat Kappler naar Europa ging, om Zuid-Amerikaansche houtsoorten, die eene gereede markt vonden, te leeren kennen en bekwame Europeesche houthakkers aan te werven. Zoo vertrok hij 21 Sept. 1852 naar Amsterdam, bezocht eerst Stuttgart, om in het huwelijk te treden, daarna Hamburg, om daar ingevoerde Z.-Amer. houtsoorten te leeren kennen en keerde met de inmiddels aangeworven arbeiders, ten getale van 10 mannen, 5 vrouwen en 3 kinderen, allen Wurtembergers, naar de Marowijne terug, waar hij 6 Juni 1853 aankwam. De kolonisten kregen één gulden daags en behoefden niet voor hunne voedingsmiddelen te betalen. Zij voerden, volgens Kappler, vaak dubbel zooveel uit als negers.

Deze werkkrachten werden door meerderen aanvoer versterkt, zoodat in 1856 de bevolking van *Albina* bestond, behalve uit 2 Hollandsche familiën, uit: 27 mannen, 16 vrouwen en 28 kinderen, allen Wurtembergers. Zie verder EUROPEESCHE KOLONISATIE.

In 1857 vatte de Nederlandsche Regeering het plan op een nieuwe proef te nemen met eene kolonisatie onder Kappler's leiding, en knoopte dienaangaande onderhandelingen met hem aan. Hij kreeg in opdracht een plan te ontwerpen voor 100 familiën, die zich voornamelijk met de cacaocultuur aan de Marowijne zouden bezig houden.

Bij K.B. van 27 Aug. 1857 werd tot de kolonisatie besloten, maar de kort daarna opgetreden Minister van Koloniën Rochussen wilde liever eene kolonisatie van Javanen beproeven, waarvan hij, als oudgouv. gen. van Ned. Oost-Indië, betere uitkomsten verwachtte. Het daarop ingewonnen advies van de Indische Regeering viel zoo ongunstig uit, dat besloten werd geen uitvoering te geven aan het Kon. Besluit (zie IMMIGRATIE, blz. 378) en Kappler voor zijne bemoeiingen in deze eene

schadevergoeding van f12500.- toe te wijzen. Deze schadevergoeding stelde hem in staat, de firma Kreglinger & Co. het haar verschuldigde uit te betalen, waardoor hij den vollen eigendom van *Albina* terug verkreeg. Hij zette met behulp van Chineesche immigranten het landbouwbedrijf voort en legde zich ook op den handel toe, die eene groote uitbreiding kreeg, door de nederzetting aan den Franschen oever der Marowijne, eerst van politieke overtreders, later van misdadigers, die de Fransche regeering daarheen deporteerde. Daardoor ontstond een druk verkeer met Fransch. Guiana en werd het isolement opgeheven, waarin Albina tot nu toe verkeerd had. De scheepvaart nam zoodanig toe, dat het bouwen van een vuurtoren noodig werd aan de monding der Marowijne op den Franschen oever; in 1871 volgde de bouw van een tweeden aan den Hollandschen oever, voor rekening van het Fransche Gouvernement.

Kappler, bekend met de gewoonten der Boschnegers, vergezelde in 1860 eene Nederl.-Fransche expeditie naar de Lawa voor de vrijverklaring der Boninegers, die met behulp van de Aucaners waren overwonnen en sedert onder de overheersching van laatstgenoemden leefden. Bij de tweede Nederl.-Fransche expeditie, uitgezonden in 1861, ter beslechting van de kwestie der grensscheiding tusschen Fransch en Nederl. Guiana, droeg hij, door zijne bekendheid met de Marowijne en hare bewoners, niet weinig bij tot de goede uitkomst dezer expeditie. Van deze reis gaf hij eene beschrijving in Petermann's Mittheilungen, 1862, blz. 173-179.

Hij bleef voortgaan met handeldrijven en zijne zaken kregen langzamerhand eene grootere uitbreiding, vooral in 1876, na de ontdekking van goud aan de Marowijne. In dat jaar begon men met de goudontginning aan den Hollandschen oever en deze nam in korten tijd zoo in belangrijkheid toe, dat het Gouvernement niet lang daarna te Albina een geregeld districtsbestuur vestigde en een maandelijksche, later veertiendaagsche, verbindings-dienst tusschen Albina en de hoofdstad instelde. Aan Kappler werd eervol ontslag uit 's lands dienst verleend met toekenning van pensioen en een districts-ambtenaar werd aangesteld; zijne woningen, benevens de helft van het hem toebehoorende terrein werden door het Gouvernement aangekocht voor de vestiging van het districtsbestuur.

Hij wenschte echter niet de tweede plaats in te nemen op het door hem gestichte Albina, waar hij tot nu toe heer en meester was geweest. Hij besloot het plaatsje te verlaten, dat hij met zooveel moeilijkheden uit de wildernis had opgebouwd en waar hij zijne beste levensjaren had doorgebracht en ten slotte door noesten ijver een vermogen had bijeengebracht. Zijne handelszaak deed hij over aan een neef, die eenige jaren te voren uit Duitschland was gekomen om hem behulpzaam te zijn en verliet met zijn vrouw op 4 Juli 1879 de kolonie.

Na zijn terugkomst in Duitschland ondernam hij nog een reis naar Italië, naar het Oosten en om de wereld. (In 1883. Zie het hieronder genoemde werk 'Surinam', blz. 110) Voor en na is hij onvermoeid werkzaam geweest om Suriname en zijne hulpbron-

nen bekend te maken in Duitsche dagbladen en tijdschriften. Maar zijn voornaamste verdienste zijn de door hem uitgegeven boekwerken over de kolonie, waaruit een diepgaande bekendheid spreekt met land en volk van Suriname; zijn omgang met en zijn groote liefde voor planten en dieren hebben hem op de hoogte gebracht van allerlei bijzonderheden op botanisch en zoölogisch gebied, die aan zijn geschriften een bijzondere bekooring geven.

Behalve de reeds genoemde geschriften heeft hij uitgegeven: Over kolonisatie met Europeanen in Suriname, Amst. (1875). Eine Reise zu den Auca-Buschnegern in Holländisch Guiana. Globus 1880, 38 blz., 121 vlg. Holländisch-Guiana, Erlebnisse und Erfahrungen während eines 43 jährigen Aufenthalts in der Kolonie Surinam, Stuttg. 1881, (in het Nederlandsch vertaald door F.L. Postel, Winterswijk 1883). Surinam und seine Vegetation, Ausland 1885, blz. 96 vlg. Die Thierwelt in Holländisch Guiana. Ausland 1885, blz. 537 vlg. Surinam. 3 en 4 Jahresbericht des Würtemb. Vereins für Handelsgeographie, Stuttg. 1886. Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung und seine Kultur-Verhältnisse mit Bezug auf Kolonisation, Stuttg. 1887.

Hij ontsiep 20 Oct. 1887 te Stuttgart en op zijn verlangen werd de kist met zijn stoffelijk overschot gedekt met de Nederlandsche vlag 'als blijk van erkentelijkheid voor hetgeen hij onder de bescherming van het Nederlandsch Gouvernement genoten had'. In de voorrede van zijn laatstgenoemde werk had hij verklaard nog met hartstochtelijke liefde te hangen aan de kolonie, waarin hij van zijn 20ste tot zijn 65ste jaar had geleefd.

Zie over Kappler het art. BOTANISCH ONDERZOEK, blz. 167; verder: Dr. F. Voltz. De Deutsche Volksplanting Albina als grondslag beschouwd voor eene kolonisatie van Suriname door Europeanen. Hand. en gesch. v.h. Ind. Genootsch. te 's Gravenhage, VI (1859) blz. 121-160. Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 736-739. Julius E. Muller. August Kappler. Surinaamsche Almanak voor 1903, blz. 9-20, met portret Dr. A. Pülle, An enumeration of the vascular plants known from Surinam. Leiden 1906, blz. 3-5. Allgemeine Deutsche Biographie, Leipzig 1906, Band 51. blz. 41-44.

Kapucyn-aap.

Zie CEBUS.

Karaïben.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Karaïbische Zee.

Deze wordt begrensd ten N. door de Groote, ten O. door de Kleine Antillen, ten Z. door de kusten van Venezuela, Columbia, en Panama ten W. door de kusten van Centraal Amerika en Yucatan en door eene lijn gaande van Kaap Catoche naar kaap San Antonio op Cuba, welke laatste lijn de Karaïbische Zee scheidt van de Golf van Mexico. Het middendeel der zee is geheel zonder gevaren voor de

scheepvaart. De zee bevat twee bekkens, die Oost-West van elkander liggen en gescheiden zijn door een rug met minder dan 1000 meter water en enkele ondiepe plekken, waar slechts 9 meter water staat. Deze rug is het verlengde van het Wind-ward kanaal tusschen Cuba en Haïti en loopt ongeveer WZW-ONO; op het midden van dezen rug ligt het eiland Jamaica. Het grootste, oostelijke bekken is 4000 m. diep. De diepste plek van dit oostelijke bekken is het *Curaçao-diep* met meer dan 5000 meter; het ligt NO-waarts van Curaçao. De ondiepste plek is de zoogenaamde *Sababank*, Z.-waarts van Saba, waarop als minste diepte 12 meter wordt gevonden.

Het westelijke beken is kleiner dan het oostelijke; het bevindt zich tusschen Cuba en de kusten van Honduras en Yucatan; de diepten zijn zeer afwisselend van 1000 tot 7000 meter met enkele ondiepe plekken, zooals de *Misteriosa bank*, waarop slechts 12 meter staat.

De stroom loopt in den regel van het O. naar het W; aan de westzijde der Bovenwindsche-eilanden worden soms noordelijke stroomen ondervonden. De snelheid van den stroom kan gemiddeld op 1 Eng. mijl per uur worden gesteld.

De zee bevindt zich in het gebied van den vollen N.O.-passaat, die gewoonlijk krachtig waait; van Juli tot October kan de wind eene veranderlijke richting hebben, doch waait overigens het geheele jaar door uit het NO. tot ONO.

Het deel der Karaïbische Zee, dat begrensd wordt door de Groote en kleine Antillen wordt ook wel de *Coral of Kraal* genoemd.

Karawaara,

BEN. E. Zie CORDIA ALBA.

Karawaara spanjoo,

BEN. E. Zie CORDIA SEBESTENA.

Karboeger,

SUR. Kruising van een mulat met eene negerin of van een neger met een mulattin. De karboeger heeft dus drie vierden negerbloed. Indiaansche karboegers of Karboeger-indianen zijn kruisingen van een indiaan en een negerin of van een neger en een indiaansche vrouw. Zie BENEDENLANDSCHE INDIANEN, blz. 113.

Kardinaal,

SUR. Zie PIPRIDAE.

Karetschildpad.

Zie CHELONIA.

Kariakoe,

KAR. en N.E. Zie CERVIDAE.

Karikabaai,

PAP. Zie SELENE.

Karisjoeri,

BEN. E. Zie CORDIA CYLINDROSTACHYA.

Karkidaaki,

BON. Zie PHYLLANTHUS EUWENSII.

Karoe,

N.E. Zie MAIS.

Karpata,

BEN. E. Zie ACARINA en RICINUS.

Kasjiri of kassiri,

KAR. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 104.

Kasjoe,

N.E. Zie ANACARDIUM.

Kasripo,

KAR. en N.E. Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28 en KOKOSNOOT.

Kasripo-pot,

SUR. Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28.

Kassaba,

N.E. Zie MANIHOT PALMATA, M. UTILISSIMA en AARDVRUCHTEN, blz. 27.

Kassa di poesji,

BEN. E. Zie CUSCUTA.

Kassave.

Zie AARDVRUCHTEN en BENEDENL. INDIANEN, blz. 103.

Kassikassima.

Een merkwaardig gevormde, nagenoeg kale bergtop - 700 M. - aan de Paloemeu, een rechterzijrivier van de Boven Tapanahoni. Zie de afbeelding in het Verslag der Tapanahoni-expeditie en in Pulle's An Enumeration of the vascular plants known from Surinam, Leiden 1906.

Kastanje broodboom,

SUR. Zie ARTOCARPUS INTEGRIFOLIA.

Kasties,

SUR. Van het Portug. *Castiço* of het Spaansch *Castico*; kind van een blanke en een mesties. Zie KLEURLINGEN en P.J. Veth. Uit Oost en West, blz. 101, vlg.

Katabalie,

PAP. Zie ABUDEFDUF.

Katamaran,

N.E. (?) Zie HASSI.

Katasoe,

N.E. Zie bij BRADYPUS.

Katjapa,

PAP. Van Zea Mais gebakken koeken op Aruba.

Katoen.

Gossypium. Fam. Malvaceae. Katoenheesters treft men overal verspreid in SURINAME aan; er is bijna geen grond of plantage, waar niet enkele struiken voorkomen; van een bepaalde cultuur is echter geen sprake meer. Hoofdzakelijk zijn het de

Sea Island katoen (*Gossypium Barbadense*) en de Peru- of nierkatoen of bokke-katoen (*Gossypium Peruvianum*), welke men aantreft; de Amerikaansche Upland katoen (*Gossypium herbaceum*) komt hoogst zelden voor.

De katoen is een meerjarig struikachtig gewas met drie tot vijf lobbig bladeren; de bloemen zijn eerst geel, later roodachtig; de vruchten drie tot vijfhoekig, de zaden met lange haren, de katoen, bezet. De Sea Island katoen werd op de plantages gekweekt, de Peru-katoen vindt men veelal bij de boschnegers en indianen in de omgeving van hunne hutten aangeplant.

In de laatste helft der 18de eeuw en de eerste helft der 19de nam Suriname een belangrijke plaats in onder de katoen produceerende landen. De eerste uitvoer van katoen vond plaats in 1706 nl. 300 K.G.; tot 1763 bleef de uitvoer gering; daarna breidde de cultuur zich in korten tijd snel uit, en had een belangrijke stijging van den uitvoer plaats; in 1783 was die reeds 563000 K.G., in 1825 1165000 K.G. Van dien datum af nam de uitvoer gestadig af; in 1860 was ze weer tot 309000 K.G. teruggegaan.

Tijdens den Amerikaanschen burgeroorlog, toen de Amerikaansche katoenteelt op den rand van den ondergang gebracht werd, maakten de Surinaamsche plantages, wegens den hoogen prijs van de katoen, groote winsten. Na de beëindiging van den oorlog en den snellen opbloei van de katoenteelt in Noord-Amerika, welke onder gunstiger cultuurvoorwaarden dan in Suriname kon plaats vinden, daalde de prijs van de katoen dermate, dat concurrentie onmogelijk was. De plantages konden hunne kosten niet meer dekken en de een na de andere werd verlaten; in 1885 eindigde men de cultuur op de laatste katoenplantage, Estersrust in de Warappakreek, en toen was 't met de eenmaal zoo belangrijke uitvoer van dit artikel gedaan.

Het volgende staatje, waaruit de wisselvalligheid der oogsten blijkt, geeft den uitvoer aan:

jaar.	K.G.
1706	300
1710	771
1715	890
1720	775
1725	432
1735	158
1740	1 917
1745	264
1750	57
1753	4 176
1764	17 170
1770	84 130
1775	72 214
1780	325 400
1785	465 206

1790	471 290
1794	611 585
1805	2 552
1810	3 701
1816	533 468
1820	664 121
1825	1 164 803
1830	1 002 940
1835	502 153
1840	996 628
1845	420 252
1850	453 370
1855	468 090
1860	308 821
1865	193 061
1870	156 458
1875	219 179
1880	25 922
1885	1 766

De katoenplantages waren aan zee gelegen, hoofdzakelijk in de districten Nickerie, Coronie, langs de Warappa- Mot- en Oranjekreken en aan de Matapica. Het zeeklimaat van Suriname is voor de katoencultuur gunstig. Waar de kust aan den zeewind blootgesteld en waar de grond zouthoudend is slaagde de teelt goed, in het binnenland op de zwaardere kleigronden gedijde de katoen, n.l. Sea Island katoen, niet; de boompjes groeiden goed, doch de katoen kwam dikwijls niet tot ontwikkeling, de vruchten bleven gesloten. De Peru-katoen heeft doorvan minder last.

De beste gronden voor de katoencultuur waren de biri-biri-landen, lage met biezen begroeide vlakten en parwalanden welke werden ingepolderd en drooggelegd. In tegenstelling met de cultuurwijze, die thans gevolgd wordt, werd katoen in Suriname gekweekt als een meerjarig gewas, de velden bleven zes jaren en langer in cultuur zonder herplanting.

In den regel werd de grond verdeeld in bedden van 20 voet breedte en werden drie rijen per bed gezet; in de rijen was de afstand 9 tot 10 voet, zoodat van 600 tot 640 boompjes per Surinaamschen akker kwamen te staan. Het aanleggen der velden vond plaats in Maart en April; na zes maanden begon de oogst.

Twee oogsttijden had men nl. den hoofdoogst in den grooten drogen tijd, Sept. tot Nov. den tweeden oogst van Febr. tot April. De katoen van den grooten drogen tijd was altijd beter dan die van de maanden Febr.-April. Na den tweeden oogst werden de struiken gesnoeid en de jonge takken leverden in den drogen tijd weer hun oogst. Voor aanleg en onderhoud werd gerekend op een man per drie akkers. Een gemiddelde oogst was van 120 tot 150 K.G. schoone katoen per akker; een man kon 30 à 60 K.G. zaadkatoen per dag plukken, gelijkstaand met 8 à 10 K.G. schoon. Na het plukken werd de zaadkatoen eerst gedroogd, daarna met zeer

eenvoudige werktuigen gegind, vervolgens, om de weinige gebroken zaden te verwijderen, geklopt en dan tot balen van 150 K.G. samengeperst.

De meeste plantages waren in handen van Engelsche of Schotsche eigenaars; de katoen werd veelal naar Engeland uitgevoerd.

Als klein landbouwbedrijf wordt de katoenbouw niet uitgeoefend; bij de negerbevolking bestaat een groote afkeer voor de cultuur, vermoedelijk een gevolg van mindere aangename herinneringen aan vroegere tijden toen de slavernij nog bestond. Pogingen door het Landbouwdepartement aangewend om op de bestaande plantages de katoenteelt te bevorderen mislukten; de in werking zijnde plantages zijn te ver van zee gelegen en hebben te zwaren, vasten bodem. De katoen groeide goed doch de vruchten bleven gesloten; alleen in Coronie gaven de struiken een voldoende product, waarvan de marktwaarde door experts om den langen stapel en de mooie, heldere kleur, 50% hooger gewaardeerd werd dan Amerikaansche good middling.

Het zaad werd in Suriname niet verwerkt, maar op hoopen geworpen en naderhand als meststof soms weer op den akker gebracht.

De katoenteelt is een zeer intensieve cultuur en aan veel wisselvalligheden onderhevig. Hoofdzakelijk hangt zij af van een regelmatig seizoen met standvastigen drogen tijd.

Een halve eeuw na de verovering van CURAÇAO begon Van Erpecum (1683) de katoencultuur; de Compagnie zond hem 100 spinnewielen met hunne haspels. Niettegenstaande het product op de Europeesche markt een goeden naam had, ging de cultuur te niet. Volgens het verslag van den Gouv.-Gen. A. Kikkert van 2 Juli 1817 - medegedeeld door Dr. J. de Hullu in de Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, deel 67, 1913 - bestond er toen zoo goed als geen katoencultuur op het eiland. De katoenrups vernielde de oogsten en de maïsteelt bleek voordeeliger.

Ook op ST. EUSTATIUS verbouwden de eerste kolonisten katoen. In 1666 verwoestten de Engelschen verscheidene katoenplantages en maakten 50000 pond buit. In 1740 werd er nog katoen geplant; maar het suikerriet was er het hoofdgewas geworden en de

cultuur werd opgegeven. In de 19de eeuw is alleen van 1862-1870, gedurende den Amerikaanschen burgeroorlog, sprake van katoen-uitvoer. In 1864 verscheepte men 164 balen ter belaste waarde van f9100. In 1903/4 werden van Gouvernementswege de eerste stappen gedaan om de lang vergeten cultuur te doen herleven. Het bleek dat de langvezelige Sea-Island katoen in uitstekende kwaliteit wilde groeien en dat de teelt met winst kon geschieden. Onder de krachtige leiding van den gezaghebber G.J. van Grol werd spoedig de cultuur door particulieren ter hand genomen. In 1908/9 legden 6 ingezetenen 28 H.A. aan; in het volgende oogstjaar vermeerderde het aantal kleine planters met 11. In 1911 werd door ruim 100 ingezetenen 117 H.A. in katoen gezet. Op de Brusselsche tentoonstelling van 1910 verwerfde de katoen van St. Eustatius 5 gouden medailles. De uitvoer bedroeg in K.G. in:

	katoen, gezuiverd.	katoen, ongezuiverd.	katoenzaad.
1908	293	17782	----
1909	1935	9665	----
1910	2361	----	1865
1911	17881	200	51699
1912	17150	240	45994

In 1911 en 1912 gaf het product een netto provenu van f29 200 en f33 000. De uitvoer bedroeg in 1913 27 803 K.G. met een netto-provenu van ruim f38000.

In 1914 werd te 's-Gravenhage opgericht de 'Cultuurmaatschappij der Nederlandsche Antillen', goedgekeurd bij K.B. van 9 Juli 1914 ten doel hebbende o.m. het kweeken van katoen en andere gewassen. De Maatschappij zal de katoencultuur op St. Eustatius ter hand nemen, zoodat spoedige uitbreiding dier cultuur te verwachten is.

De zaaitijd op dit eiland valt tusschen Juni en Sept. en hangt af van het invallen van het regenseizoen. De cultuur geschiedt op ruggen van 1-1½ voet hoogte, die 4 voet van elkander liggen, terwijl de plantgaten op onderlingen afstand van 2-2½ voet gemaakt worden. Na 4½ maand is de pluk in vollen gang. Is deze afgeloopen dan worden de struiken ontworteld, in hoopen gezet en verbrand. De grond wordt dan opnieuw voor katoen of een andere cultuur toebereid.

Een goede arbeidster plukt 10 à 15 K.G. zaadkatoen per dag van 9 uur. (Zie over de bereiding tot aan de verscheping G.J. van Grol, De Katoencultuur op St. Eustatius, Ind. Mercur van 17 Oct. 1911).

In Jan. 1902 zag Prof. Went op ST. MARTIN in de nabijheid van het dorp Koolbaai een katoenaanplant. Sedert is de aanplant vrij belangrijk toegenomen. De uitvoer bedroeg in K.G. in

	katoen, gezuiverd.	katoen, ongezuiverd.	katoenzaad.
1908	5240	----	2600
1909	12830	----	34430
1910	9636	----	41718
1911	28440	1300	93425

1912

24759

1110

55365

De uitvoer van St. Martin was in 1913 naar schatting het dubbele van die van 1912. SABA voerde in 1913 voor ± f1000, aan katoen uit.

Litt. Anthony Blom. Verh. over den landb. in de col. Suriname, Haarl. 1786, blz. 286-328. - Essai hist. sur la colonie de Surinam, Paramaribo 1788, II, 88 vlg. - Albert von Sack, Reize naar Suriname, Haarl. 1821, III, 115 vlg. - Teenstra, De landb. in de in de kol. Suriname, Gron. 1835, I 264-294. - Dr. C.J.J. van Hall, Katoenteelt, Inspectie van den landb. in West-Indië, Bull. no. 2, Param. Jan. 1905. - Idem. Bokke- of Indiaansch katoen. Bull. no. 3., Maart 1905. - G.J. van Grol. De Katoencultuur op Sint-Eustatius, De Ind. Mercur 17 Oct. 1911. en 4 Aug. 1914. Idem. Verslag over 1911 en 1913 v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname. - Kol. Verslagen, Curaçao 1909-1914.

Katoena,

BEN. E. Zie GOSSYPIUM BARBADENSE.

Katoena di seeda,

BEN. E. Zie CALOTROPIS.

Katoenboom,

BEN. E. Zie CEIBA.

Katoenvogel,

SUR. Zie TYRANNIDAE.

Katvisch,

SUR. Zie FELICHTHYS.

Kau-ai,

N.E. Zie MUCUNA.

Kaubaati,

BEN. E. Zie FAGARA MONOPHYLLA en KRUGIODENDRON FERREUM.

Kau-foetoe-boi,

N.E. Zie CROTOPHAGA.

Kau-frei,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Kau-honi,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Kau-makà,

N.E. Zie ACROCOMIA.

Kaurischelpen.

Zie BETAALMIDDELEN en BOSCHNEGERS, blz. 165.

Keedeebeesji,

BEN. E. Zie CAPPARIS LINEARIS.

Keentras,

N.E. (?) Zie LEPORINUS FASCIATUS.

Kegel.

Zie BOTANISCH ONDERZOEK.

Kéké,

N.E. Spindel der Boschnegers en Indianen. Zie BOSCHNEGERS blz. 159 en 160.
Afbeelding bij Kappler, Surinam., blz. 226.

Kekreké,

N.E. Zie JACANA.

Kelki heel,

BEN. E. Zie IPOMOEA NIL en STENOLOBIMUM.

Kemphaantje,

SUR. Zie JACANA.

Kenaima,

KAR. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 110.

Keneepa,

BEN. E. Zie MELICOCCA.

Képi-képi,

N.E. en SUR. Een smal paadje in het bosch.

Kerkgenootschappen.

Zie EEREDIENST en onder de afz. hoofden.

Kerosine,

in Suriname de gebruikelijke naam voor petroleum, die in groote hoeveelheden uit de Vereenigde Staten wordt ingevoerd.

Kersenboom,

SUR. Zie EUGENIA UNIFLORA en MALPIGHIA PUNICIFOLIA.

Kerstmisbloem,

SUR. Zie CARDIOSPERMUM.

Ketting,

SUR. Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Keuchenius (Levinus Wilhelmus Christiaan).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Keuren.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 132 en 136.

Keurmeester der suyckeren.

Art. IV van het Octroy der W.-I. Compagnie schreef voor, dat van alle goederen, die uit Suriname naar het moederland gezonden of in de kolonie verkocht werden, 2,5 perc. van de waarde aan de Compagnie moest betaald worden 'sullende ten dien eynde, ende specialyck mede tot voor kominge van veele frauden ende disordres aldaer een of meer Wagen werden opgerecht, ende op yder Wage gestelt een bequame Keurmeester die de Suyckeren sullen moeten keuren, of

die bequaem zyn om geleverd te kunnen werden', enz. De eerste keurmeester, Jan Rycke, werd in Jan. 1684 aangesteld. De planters schenen veel last te hebben van de keurmeesters. Onder de *Verzoekpunten van Redres* in 1753 door planters en ingezetenen tot de Commissarissen Spörcke, Bosschaart en de Swart Steenis gericht kwam ook het verzoek voor, dat 'voortaan geen Keurmeesters meer mogen weezen', omdat deze 'alleen tot overlast en onnoodige onkosten der Planters zijn, ja ter groote belemmering der Navigatie'. Op dit verzoek werd door den Stadhouder, na ingewonnen bericht van de Directeuren der Societeit, afwijzend beschikt; 20 Juli 1753 werd het besluit door de Staten Generaal bekrachtigd. Het ambt bleef lang bestaan. Nog in den Surinaamschen Almanak voor 1828 vindt men, en voor het laatst, een keurmeester der suiker vermeld. (Zie Hartsinck, II, 843 en 890 en Oudschans Dentz, Geschiedk. Aant. over Suriname, enz. 1911, blz. 42).

Kevers.

Zie COLEOPTERA.

Kickxia.

Zie PLANTAGE-RUBBER.

Kiebrahatsja, ^{aant.}

BEN. E. Zie TECOMA.

Kien,

N.E. Zie TANAGRIDAE.

Kienboto,

N.E. Zie CLUSIA NEMOROSA.

Kiesteen,

PAP. Waarschijnlijk een verbastering van keisteen. Op Aruba een plat steenblok waarop men, met een kleineren steen, maïs en koffie fijn wrijft. Zie Martin, West-indische Skizzen blz. 131 en de afb. op tab. XIV, no. 23. Deze voorlooper van den handmolen is op vele plaatsen van den aardbol nog in gebruik.

Kifoenga,

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 164.

Kikkert (Albert).

Zie GOUVERNEURS.

Kikvorschen.

Zie ANURA.

Kilthum,

een soort gemeene rum uit suiker gestookt, die in vroeger jaren door de slaven in Suriname werd gedronken. (Hartsinck II 910). Stedman noemde dezen drank *kill-devil*.

Kin of Kjing.

De Neger-Engelsche naam voor suikerriet, van het Engelsch *cane*.

Kinderhuis saron.

Zie Broedergemeente, blz. 181. Sedert 1912 geeft het kindershuis een jaarverslag uit.

Kini-kini,

PAP. Zie FALCONIDAE.

Kinkajoe.

Zie CERCOLEPTES.

Kinnuptree,

BOV. E. Zie MELICOCCA.

Kip (Hendrik Bernardus).

Zie GOUVERNEURS.

Kippanki,

N.E. Zie JACANA.

Kiskissi,

N.E. Zie CEBUS.

Kiskissi-kankan,

N.E. Zie PITHECOCTENIUM.

Kiskissi-makà,

N.E. Zie BACTRIS.

Kivieti,

BEN. E. Zie CROTON NIVEUS.

Kjöken möddings.

Zie OUDHEDEN I.

Klaas moelaato,

BEN. E. Zie TOURNEFORTIA VOLUBILIS.

Klanders.

Zie COLEOPTERA.

Klap,

BEN. E. Zie PHYSALIS.

Klapper,

BOV. E. Zie PITCAIRNIA.

Klaroen,

SUR. Zie AMARANTUS BLITUM.

Klaverjas,

SUR. Zie FRAMBOESIA.

Klavierslot.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 162.

Kleederdracht.

Hetgeen betrekking heeft op de kleeding der Boschnegers en Indianen is medegedeeld in de artikelen die over hen handelen. Omtrent de kleederdracht van het overige deel der bevolking valt het volgende op te merken. De burgerij in de koloniën kleedt zich, voor zooveel het klimaat dit toelaat, min of meer Europeesch, waarbij gedurende den dag de witte kleeding overheerscht. De man uit het volk in Suriname vergenoegt zich op werkdagen met broek en hemd, met of zonder schoenen. De vrouw heeft de Europeesche kleeding nog niet aangenomen; de *koto-misi* (koto = rok, misi = juffrouw) draagt wijd uitstaande geplooiden rokken, bij feestelijke gelegenheden met een groot aantal onderrokken, van zooveel stijf sel voorzien dat ze, op den grond neergezet, blijven staan. De bovenrokken reiken tot aan de oksels; nadat er om de heupen een of meer schuin gevouwen doeken zijn gebonden, laat men het bovendeel van den rok zakken en verkrijgt zodoende een groote dof of panier om het midden of hooger: de *koto-béré*. Daarover een kort, wijd uitstaand, al of niet laag uitgesneden jakje, waaraan van achteren twee stukjes gewoon wit band hangen, die verder tot niets dienen. Soms wordt daarover een omslagdoek, de *tapoe-skienpanji*, gedragen. De kleuren zijn veelal hel en bont; het geheel is eigenaardig, schilderachtig als men wil, maar foei leelijk. Bij de deftiger koto-misies zijn de kleuren in den regel stemmiger. Het schreeuwendst zijn ze bij de marktmeiden bij feestelijke gelegenheden. Het ondergoed komt sedert de laatste jaren min of meer overeen met het in Europa gebruikelijke. Broeken werden vroeger niet gedragen en nu nog niet door de minst beschaafden uit het vrouwvolk. Om het hoofd wordt een doek gebonden, de *tai-hédé*, waaraan veel moeite en fantasie worden ten koste gelegd en waarin veel afwisseling bestaat, zoowel in vorm als in kleur. De mooie *tai-hédés* worden op en afgezet als een hoed.

Dikwijls hebben de hoofddoeken een naam, betrekking hebbende op voorvallen van den dag; soms ook krijgt een nieuw uit Europa ontvangen hoofddoek een Neger-Engelsch spreekwoord tot naam.

Van grooten invloed op den verkoop is het dat de naam inslaat. Iedere meid, die zich respecteert, moet dan zulk een doek bezitten.

De *paletot-misi* gebruikt de te lange panier-vormig opgenomen rokken niet en heeft voorts een soort hoogsluitende, loshangende blouse aan. De *paletot-misi* is - anders dan de *koto-misi* - gewoonlijk geschoeid, veelal zonder kousen. Dan heeft men nog de *kréiti-misi*, wier dracht niet veel verschilt van de Europeesche. Zeer deftig is, voor haar, die de eerste jeugd voorbij zijn, een panamahoed boven den hoofddoek. De rouwkleur is zwart of wit, voor lichten rouw lichtblauw of paars, terwijl de *tai-hédé* dan eenvoudiger en stemmiger is.

De Britsch-Indische en Javaansche immigranten behouden als regel hun nationale kleederdracht. Die van de Br.-Ind. vrouwen is zeer elegant. De Chineezers in de kolonie, hebben deels hun nationale kleeding, deels zijn zij Europeesch gekleed. De Chineesche meisjes kleeden zich gaarne half Chineesch, half Europeesch.

Ter bevordering van de openbare zedelijkheid schrijft de Surinaamsche wetgeving voor wat men moet aanhebben, 'om als gekleed te worden aangemerkt'. (Art. 168 van de Herziene Strafverordening van 1874, G.B. 1893 no. 28).

Op de Nederl. Antillen is de kleeding van de vrouwen uit de volksklasse eenvoudiger dan in Suriname, minder afwijkend van die der blanke vrouwen, althans in de hoofdplaatsen. De panier-rokken zijn er niet in gebruik, de hoofddoeken wel. Schoenen of liever sandalen en alpargatas - zie aldaar - zijn algemeener dan in Suriname. (Zie L.C. van Panhuys, *De Vrouw in Nederl. Westindie*, Amst. 1898; H. Conradi, *Surinaamsche vrouwen, Vragen van den Dag*, 1898, afl. 8; *De vrouw in Suriname*. Uitgegeven door het Surin. sub-comitee 'De Vrouw' 1813-1913')

Dec. 1912; W. Wynaendts Francken-Dyserinck, Drie Maanden in de West, Haarlem, 1913, blz. 111; Dr. C.J. Wynaendts Francken, Door West-Indië. Haarlem 1915, blz. 165).

Kleine landbouw,

Zie LANDBOUW.

Kleine warakoe,

SUR. Zie LEPORINUS FRIDERICI.

Klein-vissie,

PAP. Zie TEUTHIS.

Klem,^{aant.}

Tetanus, spierkramp en bewegeloosheid, komt in Suriname veel voor, hoofdzakelijk bij de negerbevolking. In vroeger jaren schijnt deze ziekte onder de kinderen groote verwoestingen te hebben aangericht. Schrijvers in het tweede gedeelte der 18de eeuw komen allen daarin overeen. Zoo schrijft Philippe Fermin, *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maastricht 1764, blz. 92: 'Mais le *Klem* est d'autant plus fréquent parmi les Esclaves, et particulièrement dans certaines Plantations, où ce mal emporte la plupart des enfans nouveauxnés, qui n'en sont à l'abri qu'après avoir passé le huitième jour'. De berichten luiden soms zeer geheimzinnig. Zoo zegt Anthony Blom, *Verhandeling over den landb. in de col. Suriname*, Haarlem 1786, blz. 396: 'Een ongelukkige plaag heerscht op veele plantagiën, naamlijk de *Klem*. Men heeft plantagiën, alwaar alle de kinderen daaraan op den vijfden of zesden dag sterven; op sommigen sterven alle de jongens, en de meeste meisjes krygen deeze kwaal nooit; op anderen sterven de meisjes en de jongens krijgen ze niet; maar wanneer de kinderen den negenden dag beleeven, zijn ze buiten gevaar van deeze ziekte; men heeft plantagiën alwaar het iets zeldzaams is als een kind dezelve krijgt, en welke moeite zig groote Doctoren en de oplettendste Planters of Directeurs ook hebben gegeven om de oorzaak daarvan natespooren, is al hun arbeid tot nu toe vergeefs geweest; men heeft somwijlen wel reden gehad om te vermoeden dat deeze kwaal uit geenen natuurlijken oorsprong voortkomt, maar men heeft het nooit verder als tot vermoeden kunnen brengen'. Daargelaten de waarschijnlijk onjuiste waarneming van de voorkeur der ziekte voor de sekse op sommige plantages, heeft men dus gedacht aan een ingrijpen der slaven, terwijl de verklaring wel zal zijn dat de sterfte te wijten was aan het eenmaal aanwezig zijn van de infectie. De groote kindersterfte aan de klem werd omstreeks 1740 door Pierre Barrère ook in Fransch Guiana opgemerkt (*Essai sur l'histoire naturelle de*

la France équinoxiale, Paris 1741). Zie ook Dr. van Leent, La Guyane Néerlandaise, Paris 1881.

Kleur,

SUR. Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Kleurlingen.

Hieronder verstaat men in de Nederl. W.-I. Koloniën niet als elders (Zuid-Afrika b.v.) de geheele niet-blanke bevolking, maar alleen de personen ontstaan uit kruising van blanken met negers of indianen of met andere kleurlingen. Naar gelang van de bloedmenging worden de kleurlingen onderscheiden in mulatten (blanke en neger), mestiezen (blanke en mulat), kasties (blanke en mesties), poesties (blanke en kasties). Door verruiming van de denkbeelden, als ook door de kruising der kleurlingen onderling, waaruit tallooze nieuwe ontstonden, hebben deze onderscheidingen vrijwel afgedaan. Een bepaald type van kleurlingen bestaat niet. Er zijn donkere en lichte mulatten, met het kroeshaar der negers zoowel als met het sluike haar der blanken. In vele gevallen onderscheidt zich reeds de mesties niet van den blanke, terwijl bij den kasties en den poesties als regel elk verschil verdwenen is. Men heeft er met blond haar en blauwe oogen.

In gezinnen van kleurlingen komen bij de eerste graden (tot en met mesties, zelden bij kasties) vaak spelingen voor in kleur en in haar. Uit dezelfde ouders kunnen twee kinderen voortspruiten waarvan het eene blank (soms met sluik, soms met gekroesd haar) is en het andere zeer donker, op het zwarte af, met sluik of ook met gekroesd haar. De Surinaamsche kleurlingen zijn voor een groot deel afstammelingen van de Portugeesche Joden, die zich sinds de 17e eeuw in Suriname gevestigd hebben. Het Essai historique sur la colonie de Surinam, II, 39 maakt op het einde der 18de eeuw melding van bijna '100 Mulatres Juifs libres', behorende tot de Portug. en de Hoogduitsche Joden. Voorts zijn er kleurling-afstammelingen van alle blanke bevolkingsgroepen, die in de koloniën geleefd hebben of nog leven.

Voor Curaçao gaf M.D. Teenstra, De Nederl. W.-I. Eilanden, Amst. 1836, I, 166 de volgende opsomming: 'Een blanke verwekt bij eene negerin een mulat of mulattin. Een mulat met eene negerin brengen een *Sambo* voort (in *Suriname* Caboeger). Een neger en eene mulattin verwekken eene *Grief*. Een blanke en mulattin een *Mestiche*. Een blanke en mestiche een *Castiche*. Een blanke en castiche een *Poestiche*. Een blanke en poestiche een *Liestiche*. Een blanke en liestiche een *Liplap*. Een blanke en liplap een *Blanke*.' Ook op Curaçao zijn deze onderscheidingen in onbruik geraakt.

Kruising van blanken en Indianen heeft, behalve op Aruba (zie aldaar, blz. 58) weinig plaats gehad. (Zie ook KARBOEGER.)

Kleurstoffen.

De in Suriname gebruikelijke inlandsche kleurstoffen zijn vermeld in het artikel BENEDENL. INDIANEN, blz. 102 en 106 en onder BIXA, GENIPA en KROPONI. Zie ook HAEMATOXYLON en RENEALMIA EXALTATA.

Klierkoorts,

SUR. Zie FILARIOSIS.

Klimaat.^{aant.}

Historisch overzicht van de meteorologische waarnemingen.

Een van Regeeringswege georganiseerde meteorologische dienst in de West-Indische koloniën is eerst in 1895 tot stand gekomen. Wel werden reeds sinds 1847 aan het Militair Hospitaal te Paramaribo waarnemingen vericht en zijn ook van enkele andere posten en plantages in Suriname en op Curaçao waarnemingsreeksen van meerendeels korten duur bewaard gebleven, doch ten gevolge van gebrek aan geldmiddelen bleef het toezicht op de waarnemingen onvoldoende, zoodat zij, die, belang in de zaak stellende, de opdracht tot het verzamelen en bewerken der waarnemingen verkregen - in 1874 de ambtenaar bij de belastingen C.J. Hering, in 1876 de militaire apotheker Bresser, wiens werk later weer door Dr. Epp werd voortgezet - deze veelal onbetrouwbaar hebben geacht. Hierdoor is het te verklaren, dat de Directie van het Kon. Ned. Meteor. Instituut te Utrecht, die herhaaldelijk op het nemen van maatregelen in de gewenschte richting had aangedrongen en door het uitzenden van instrumenten de zaak heeft trachten te bevorderen, in haar Jaarboeken geen volledige waarnemingsreeksen van langen duur heeft kunnen publiceeren. Een gunstige uitzondering vormen de waarnemingen op het Placer L. en F. de Jong. waarvan een overzicht hierachter is opgenomen.

Bij de oprichting van den Cultuurtuin te Paramaribo werd het hoofdstation voor de weerkundige waarnemingen daarheen overgebracht en in 1898 werd de leiding van dien dienst in de geheele kolonie aan den Directeur van den Cultuurtuin opgedragen, terwijl de hoofddirecteur van het Kon. Ned. Meteor. Instituut te De Bilt zich bereid verklaarde de hoofd-

leiding van den dienst op zich te nemen. De waarnemingen in de districten werden aan gouvernementsonderwijzers opgedragen; de veelvuldige overplaatsingen en verloven van dezen waren echter oorzaak van gebrek aan volledigheid en regelmatige inzending der staten.

Bij een latere reorganisatie werd in 1904 de geheele leiding van den dienst aan den Inspecteur van den Landbouw in de West-Indische koloniën opgedragen. Met behoud van het hoofdstation aan den Cultuurtuin wordt sedert hoofdzakelijk gestreefd naar uitbreiding van het aantal regenstations. De temperatuur- en windwaarnemingen op verschillende plaatsen langs de kust hadden - hoe onvolledig zij ieder ook waren - immers voldoende aangetoond dat langs de geheele kust der kolonie Suriname het klimaat vrijwel hetzelfde karakter heeft, en er zoowel wat tijd, als wat plaats betreft, slechts zeer geringe verschillen vast te stellen zijn. Daarentegen is de neerslag zoo wisselvallig, dat uitbreiding van deze metingen noodzakelijk was. De vestiging van een goed uitgerust termijnstation meer in het binnenland blijft echter zeer gewenscht.

Op de hoofdplaatsen van de eilanden Curaçao en St. Eustatius worden thans driemaaldaagsche waarnemingen der verschillende meteorologische elementen verricht. Voorts zijn er 28 regenstations in Suriname, 9 op Curaçao, 3 op de benedenwindsche eilanden en 7 op de bovenwindsche eilanden.

Het Departement van den Landbouw in Suriname maakt jaarlijks een verslag van al deze waarnemingen openbaar.

Ten slotte zij vermeld, dat van wege den meteorologischen dienst der Vereenigde Staten van Noord-Amerika van 1898 tot 1903 op Curaçao uitgebreide waarnemingen, ook met zelfregistreerende instrumenten, zijn verricht, welke uitkomsten in deze bewerking zijn gebruikt.

Algemeene opmerkingen.

De voornaamste factoren, die het klimaat van West-Indië bepalen, zijn de ligging binnen de keerkringen, wat Suriname betreft zelfs zeer nabij den evenaar, de groote stand vastigheid der heerschende winden en de invloed der zee, niet alleen bij de eilanden, maar in verband met den krachtiger NO-lijken wind tot ver in het binnenland van Suriname merkbaar. Hier doet zich bovendien eenige invloed van de verheffing van den bodem gevoelen, die naar het Zuiden toe toppen tot omstreeks 1300 M. hoogte vertoont.

Zoowel de standvastige winden als de geringe schommelingen in den luchtdruk (jaarlijksche variatie 1.5 mM. te Paramaribo, 2.2 op Curaçao, 2.6 op St. Eustatius, uiterste waarden over het geheele gebied over een reeks van jaren 754.1 en 765.9) wijzen op de afwezigheid van locale storingen van eenige beteekenis, al wordt op St. Eustatius wel eens invloed van verwijderde cyclonen ondervonden. Onweders daarentegen zijn in Suriname, vooral in het binnenland, in de meeste maanden een bijna dagelijks voorkomend verschijnsel. In groote trekken wordt het wisselend karakter van het weder in de verschillende maanden beheerscht door de regelmatige verplaatsing met den zonnestand van den gordel van lage drukking aan den evenaar, en dien van hooge drukkingen bij de keerkringen, inzonderheid dien bij de Azoren.

Windrichting en -kracht.

Hoewel van April tot begin September de zon ten noorden van Paramaribo staat, is tengevolge van de sterke verwarming van Zuid-Amerika de laagste gemiddelde luchtdrukking steeds op dit vasteland te vinden, terwijl de hoogste, ook als de zon het meest in het zuiden is, ten noorden of noordoosten van de bovenwindsche eilanden wordt aangetroffen. De Noordoostpassaat heerscht dientengevolge het geheele jaar met betrekkelijk weinig wisselende kracht.

Te Paramaribo vormen de noordelijke tot oostelijke winden in Februari 82%, in November 64% van alle winden, gemiddeld 72%; de windkracht wisselt slechts tusschen 4.1 Beaufort in Februari en 3.5 in Juni. Veel stand vastiger nog is de windrichting op Curaçao, waar de gemiddelde richting nooit meer dan 5° van het Oosten afwijkt, en alleen in October 14% der winden buiten het quadrant NO-ZO vallen, terwijl over Januari tot Juli alle winden tot dat quadrant behooren en de gemiddelde kracht van 3.7 in Mei en Juni tot 2.6 in October varieert. Veel veranderlijker is de wind weer op St. Eustatius. Alleen in Juni vallen alle winden binnen NO tot ZO, in October 24% daarbuiten; de windkracht schommelt tusschen 4.1 in Juni en 2.6 in October.

De gemiddelde verdeling over het jaar is:

	N.	NO.	O.	ZO.	Z.	ZW.	W.	NW.	Stilte	Gem. kracht Beaufort
Paramaribo	14	36	22	16	4	1	1	3	4	3.8
Curaçao	--	10	76	10	1	--	--	--	3	3.4
St. Eustatius	2	50	31	10	3	2	--	1	1	3.6

Temperatuur, bewolking, zonneshijn.

Terwijl voor de cijfers voor elke maand afzonderlijk naar de tabellen wordt verwezen, willen we enkele algemeene opmerkingen laten voorafgaan. Herleidt men de gemiddelde jaartemperatuur van Paramaribo uit de termijnwaarnemingen, zooals die in de tabel is aangegeven, op 24-uurswaarnemingen, dan blijkt de ware gemiddelde temperatuur 26°0 te zijn, juist dezelfde als die van Batavia, terwijl Placer de Jong, meer in het binnenland iets hooger is, 26°8, wat weer overeenkomt met Pekalongan en Pasoeroean op Java. De uiterste temperaturen van Suriname loopen meer uiteen, zooals bij de meer continentale ligging te verwachten was: 37.4 en 16.6 voor Paramaribo, 39.3 en 17.0 voor Placer de Jong, tegen 35.6 en 18.9 voor Batavia. Waar door de overdag vallende maxima meer indruk wordt gemaakt, kan men zeggen dat Suriname iets warmer is dan Java. Het is aan de veel grootere windkracht, gemiddeld 7 resp. 5 M. per seconde, te danken, dat het klimaat van Suriname niettemin als 'niet onaangenaam' wordt beschreven - Batavia heeft 's nachts vrijwel windstilte, overdag slechts 1-3 M., of 1 à 2 Beaufort. Hierbij komt nog dat (in tegenspraak met een mededeeling van Kappler) het minimum van den wind 's avonds en 's nachts, het maximum tegen den middag valt, hetgeen de hitte dragelijk moet maken.

Voor Willemstad (Curaçao) is de jaartemperatuur, op 24-uurswaarnemingen herleid, 27°5, aanmerkelijk hooger dus dan te Paramaribo in weerwil van het zuivere zeeklimaat dat hier heerscht, en nog meer afwijkende van St. Eustatius, dat slechts 24°7 heeft.

Het is het groote verschil in gemiddelde bewolking, dat voor het eerste verschil aansprakelijk gesteld moet worden: Paramaribo 6.3, Curaçao slechts 4.6, en daarbij de bijna zuiver oostelijke richting van den wind op Curaçao, zoodat de wind bij Willemstad reeds vrij ver over het land heeft gewaaid.

De cijfers voor zonneshijn spreken in denzelfden zin: Paramaribo 46%, Curaçao 65%. Ter vergelijking zij vermeld dat Batavia 55%, De Bilt 32% heeft.

Bij St. Eustatius spelen zoowel de kleinere afmetingen als de meer noordelijke ligging een rol; de bewolking is hier nog geringer, gemiddeld slechts 3.2. Het duidelijkst spreekt het zeeklimaat der eilanden in de gemiddelde dagelijksche amplitude: 4°9 op Curaçao, 3°8 op St. Eustatius tegen 7°7 te Paramaribo. De absolute extremen loopen niet zooveel minder uiteen: 34.4 en 19.4 op Curaçao, 31.0 en 18.0 op St. Eustatius (hier uit slechts vijf jaren).

De jaarlijksche gang der gemiddelde temperatuur te Paramaribo bedraagt slechts 2°1; hij wordt geheel bepaald door den stand der zon, die in April en Mei een eerste, in September en October een tweede, hooger maximum veroorzaakt. De zware bewolking en regen in April en Mei verklaren de geringe beteekenis van het April-maximum.

Op Curaçao is de jaarlijksche variatie nog 2°3, op St. Eustatius zelfs 3°3; hier treedt de invloed van de meer noordelijke ligging zeer duidelijk aan den dag. De jaarlijksche gang vertoont op Curaçao juist nog een dubbel maximum, in Juni en September; op St. Eustatius zijn deze tot een enkel maximum in Augustus samengetrokken. Hier ziet men den overheerschenden invloed van de zeetemperatuur, die, vooral in verband met het windmaximum op de beide eilanden in Juni, het eerste temperatuur-maximum onderdrukt.

Regen.

Veel meer uiteenlopend dan de tot nu toe besproken cijfers zijn die voor den regenval. Mag de jaarsom in Suriname, die voor zoover bekend tusschen 2000 en 3000 mM. varieert, tropisch worden genoemd, die voor de bovenwindsche eilanden, ongeveer 1100 mM., matig, Curaçao met gemiddeld slechts 572 mM. regen lijdt in een groot deel van het jaar aan droogte.

Ook de jaarlijksche gang is zeer verschillend. In Suriname spreekt men van een grooten en kleinen regentijd en grooten en kleinen drogen tijd. Inderdaad vertoonen de maandcijfers voor Paramaribo over 56 jaren een kleine vermindering van den regenval in Februari, hoewel 183 mM. volgens Nederlandsche begrippen nog niet bepaald droog kan genoemd worden. De beide stations in het binnenland, waarvan voldoende waarnemingen voorhanden zijn, Placer de Jong en R'Awa vertoonen slechts een vertraging in de toeneming van den regen in de eerste maanden van het jaar, zoodat hier alleen de tegenstelling van grooten regentijd (Januari tot Juli) en drogen tijd (Augustus tot December) overblijft. Voor Paramaribo moet ook December tot den regentijd gerekend worden. Het maximum valt voor Paramaribo en Placer de Jong in Mei met ruim 300 mM., voor R'Awa in Maart met ruim 400 mM., de minima in September of October met 50 tot 70 mM. Zeer droog is hier dus geen enkele maand.

Letten we er op dat de zonneshijn te Paramaribo in Februari een duidelijk maximum vertoont, terwijl bewolking en aantal onweders te Placer de Jong in die maand een duidelijk minimum vertoonen, dan wordt het waarschijnlijk dat Februari zich hoofdzakelijk door een ander *karakter* van den regenval onderscheidt: een

sterke vermindering van de onweders op den middag, die voor den indruk van het weder op de ooggetuigen van veel meer beteekenis is dan regen, die in den nacht valt. Gaande van de kust naar het binnenland schijnt eerst de regenval af te nemen, zooals op theoretische gronden ook verwacht mag worden. Placer de Jong, nog vrijwel in de vlakke gelegen, een kleinen graad zuidelijker dan Paramaribo, heeft ongeveer 5% minder regen, in weerwil van het wat grooter aantal onweders. Verder naar het Zuiden, waar de bodem zich verheft, moet de neerslag toenemen. Tot voor korten tijd was hieromtrent niets bekend; sinds 1907 zijn echter te R'Awa, even boven 't dorp Cottica, regenmetingen verricht, die een veel hoogere jaarsom geven, van 1907-1911 gemiddeld 3035, tegen 2298 in Paramaribo. Geen wonder dat bij dergelijken regenval in hellend terrein in den regentijd uitgestrekte overstromingen voorkomen.

Het hoogste dagcijfer van den regenval, 202 mM., viel te Paramaribo toevallig in Februari; 60 à 80 mM. op één dag komt bijna elk jaar voor.

Groot is de tegenstelling met Curaçao. Slechts van October tot December is de regenval boven dien van de droogste maanden van Paramaribo; Februari tot Juli hebben slechts 131 mM. samen, wat bij de hooge temperatuur en den sterken wind tot groote bezwaren aanleiding geeft. En daarbij komen dan nog vrij groote schommelingen van jaar tot jaar voor, zoodat nog kort geleden de droogte van Augustus tot October 1911, toen gemiddeld over 10 stations slechts 17 mM. regen viel tegen 153 mM. normaal, tot een ware ramp werd. Weinig plaatsen zullen zoo groote schommelingen van den regenval in één maand vertoonen: October 1904 gaf 413 (meer dan het geheele jaar 1911), October 1911 1.4 mM.!

De jaarlijksche gang op de eilanden is bijna tegengesteld aan dien in Suriname. Maximum op Curaçao in November \pm 140 mM., op de bovenwindsche eilanden in September (130-180). Minimum op Curaçao in Mei, 9 mM. slechts, op de andere eilanden in Maart (20-40).

Het phaseverschil van omstreeks twee maanden zal vermoedelijk met de meer noordwestelijke ligging der bovenwindsche eilanden samenhangen; voor het groote verschil in jaarsom moeten andere oorzaken worden aangewezen. Wij zagen dat de herkomst der heerschende winden steeds dezelfde is; practisch gesproken waait het geheele jaar een Noord-oostpassaat over West-Indië, strijkende over een vrij sterk verwarmd zeeoppervlak, en blijkens de vochtigheids-waarnemingen ook steeds vrij veel waterdamp bevattende. Maar de verticale uitgebreidheid dezer vochtige laag moet in den loop van het jaar groote veranderingen ondergaan en is dicht bij den gordel van lage drukkingen in het algemeen grooter dan dicht bij het hooge-drukgebied. De groote regenval van Suriname wordt nu eensdeels verklaard door de nabijheid van het lage-drukgebied, maar verder door de locale factoren, die opstijgende luchtstromen veroorzaken. Dit zijn 1° wrijving van den wind over land, die verhoogden neerslag even achter de kust geeft; 2° locale verwarming, die middagonweders veroorzaakt; 3° gedwongen stijging der lucht tegen berghellingen, die den verhoogden neerslag in het Zuiden teweegbrengt.

Geen van deze laatste oorzaken kan op de eilanden veel neerslag veroorzaken; de veel geringere jaarsom is daarvan het onvermijdelijke gevolg.

Wat den jaarlijkschen gang betreft, wordt in Suriname de toeneming in de laatste en eerste maanden van het jaar waarschijnlijk door de ligging van een

duidelijk centrum van lage drukking ten Zuiden en Zuidwesten van Suriname verklaard. De groote regentijd van Maart tot Juni valt samen met de krachtigste ontwikkeling van den passaat op Curaçao en St. Eustatius, terwijl die in Suriname een minimum vertoont - er is dus veel aanvoer van lucht, die in verband met den zonnestand boven de zee veel waterdamp kan bevatten, terwijl de afneming van den wind in Suriname op stijgende stroomen wijst. De droge tijd in Augustus en September valt samen met een afnemenden en meer Oostelijken passaat op de eilanden, waarbij de vochtige windlaag boven Suriname waarschijnlijk slechts geringe hoogte bezit.

Zooals we reeds zeiden kunnen op de eilanden de locale oorzaken weinig regen geven, en moeten deze hun regen hoofdzakelijk krijgen door onregelmatigheden in de algemeene luchtdrukverdeeling, die het meest op de grens tusschen het standvastige hoogeen lage- drukgebied optreden, terwijl de hoeveelheid sterk moet wisselen met de verticale uitgestrektheid van den passaat. De enkelvoudige jaarlijksche periode, het minimum op St. Eustatius wanneer de hooge druk zich het verst naar het Westen uitstrekt en het phaseverschil tusschen St. Eustatius en Curaçao zijn in dit verband gemakkelijk te verklaren, al ontbreekt het materiaal voor een nader onderzoek naar hun verband.

Blijft nog slechts over te verklaren, waarom speciaal Curaçao zoo weinig regen heeft. Hier is nu licht ontstoken door het onderzoek der hoogere luchtlagen door wijlen luitenant Rambaldo, later door Hergesell, die beiden hebben aangetoond, dat zich op vrij geringe hoogte boven de zee (1000 M. of minder) af en toe een zeer droge luchtstreaming (20% tot 40% betr. vochtigheid) met zuidelijke componenten boven den passaat beweegt, die o.a. in den buitengewoon drogen Maart 1909 sterk ontwikkeld was. Deze streaming is een gevolg van den stijgenden stroom boven Zuid-Amerika, en dus het sterkst ontwikkeld in den grooten regentijd - de tegenstelling tusschen den jaarlijkschen gang op Curaçao en in Suriname is hiermede zeer natuurlijk verklaard. Het maximum in November valt samen met de ligging van het minimum boven Suriname.

Waar dus de regenarmoede van Curaçao in hoofdzaak te wijten is aan de groote droogte van de hoogere luchtlagen en onvoldoende ontwikkeling der stijgende luchtstroomen, zal men inzien, dat de proeven met kunstmatige verwekking van regen, waarop men uit Curaçao herhaaldelijk heeft aangedrongen, van te voren als vruchteloos zijn veroordeeld. Immers, het altijd nog twijfelachtige succes van dergelijke pogingen kan alleen worden verkregen, waar verzadigde of oververzadigde lucht aanwezig is. Noch de vereischte vochtigheidsgraad, noch de stijgende luchtstroomen kunnen in voldoende mate door kunstmiddelen worden in het leven geroepen.

Litt. Jaarboek Kon. Ned. Meteor. Inst. 1877 en 1880-1904. Verslag van het Departement van den Landbouw in Suriname, afz. Bijlage Meteorologische Waarnemingen 1905-1912.

Dr. E. van Everdingen, Drachen beo bach tungen an Bord. S. M^s Panzerschiff 'de Ruyter'. Angestellt vom Marineleutnant A.E. Rambaldo während der Fahrt nach Ost-Indien und während des Aufenthalts in W.-Indien. Oct. 1908-Juli 1909. (Med. en Verh. K.N.M.I. No. 11, 1911.) Dr. Hergesell. Passatstudien in West-Indien. Beih. z. Phys. der freien Atmosph. 4, blz. 153, 1912.

Zie tabellen op blz. 308, 309, 310, 311.

Klokvogel,

SUR. Zie COTINGIDAE.

Knaagdieren.

Zie RODENTIA.

Knip.

Plantage op Curaçao, waar in 1810 de groote slaven-opstand uitbrak.

Knippa,

N.E. Zie MELICOCCA.

Kniptorren.

Zie COLEOPTERA.

Knoopen-kalender.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 112.

Knorvisschen.

Zie GRUNTERS.

Knuppelwegen.

Zie HOUT- en HOUTHANDEL, blz. 367.

Kodjo,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Koeak. ^{aant.}

Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28.

Koebi,

AROW. en N.E. Zie CYNOSION.

Koeboom.

Een volgens sommigen in de Surinaamsche bosschen voorkomende boom, waarvan de balatableeders het melksap, dat bij inkerving uit den stam vloeit, gebruiken om de balata te vervalschen. De boom wordt in Suriname ook *kwatta bobi* genoemd. Of men hier te doen heeft met de tot de familie der Urticaceae behorende *Galaktodendron utile* Kth. die o.a. in het kustland van Venezuela voorkomt, is niet zeker.

Koeieda,

BEN. E. Zie PROSOPIS.

Koeiegi,

BEN. E. Zie PROSOPIS.

Koegoeear.

Zie FELIS.

Koejaké,

KAR. en N.E. Zie RHAMPHASTIDAE.

Koejaké-hoedoe,

N.E. Zie GUAREA GRANDIFLORA.

Koekoe,

N.E. Hypertrophie van de milt, als gevolg van malaria (zie aldaar).

Koela,

N.E. Lange stok voor het voortboomen der korjalen in de stroomversnellingen en watervallen, door de Boschnegers met groote bedrevenheid gebruikt. Volgens De Goeje is het woord ontleend aan het Karaïbisch.

Koelie.

Met dezen naam duidt men in Suriname de Britsch-Indische immigranten aan. Het woord is afkomstig uit het Tamiel of de taal van Malabar, beteekent een gehuurden arbeider, een daglooner, bij uitbreiding een sjouwer (zie ook Veth. Uit Oost en West, blz. 297-302) en komt in Suriname in allerlei samenstellingen voor; zoo wordt b.v. de agent-generaal *koelie-papa* genoemd. De Br. Ind. tolken heeten er koelie-tolken. Men spreekt van koelie-boter, koelie-rijst, enz.

Koelimata,

AROW. Zie CURIMATUS SCHOMBURGKII.

Koeloemata,

KAR. Zie CURIMATUS SCHOMBURGKII.

Koema-koema,

N.E. Zie SCIADEICHTHYS EMPHYSETUS.

Koema-koema-mier,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Koemaroe,

KAR. en N.E. Zie ACNODON.

Koemaroe njan-njan,

N.E. Zie MOURERA.

Koemawari,

N.E. Zie ARDEIDAE.

Koemboe,

N.E. Zie OENOCARPUS.

Koenami,

N.E. Zie CLIBADIUM, ICHTHYOTHERE en TEPHROSIA.

Koenaparoo,

N.E. Zie EUPHORBIA COTINOIDES.

Koenatepi,

KAR. en N.E. Zie MATAYBA.

Koenoekoe,

PAP. beteekent buiten, buitenverblijf, plantage, akker en ook eigendomsgrond, in tegenstelling met van het gouvernement gehuurden grond.

Koepa-hoedoe,

N.E. Zie COPAIFERA.

Koepari,

N.E. Zie ACARINA.

Koepira,

N.E. Zie SCIADEICHTHYS PROOPS.

Koerali,

N.E. Zie COURALIA.

Uitkomsten van Waarnemingen te Paramaribo (1899-1911).

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	
Gemiddelde lucht- drukking	761.4	62.0	61.4	61.4	61.6	62.1	62.2	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Hoogste lucht- drukking	765.6	65.9	64.7	64.6	64.8	65.0	65.5	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Laagste lucht- drukking	757.8	58.5	58.7	57.9	58.2	56.5	59.5	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	25.9	26.0	26.1	26.4	26.4	26.2	26.6	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke maximum- temperatuur	29.0	29.1	29.0	29.2	29.4	29.8	30.4	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke minimum- temperatuur	22.1	22.0	22.4	22.6	23.0	22.7	22.5	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	32.6	31.5	32.9	32.3	32.2	33.2	34.5	} in graden Celsius.
Laagste temperatuur	16.9	17.3	16.6	16.9	18.2	19.4	16.7	} in graden Celsius.
Gemiddelde betrekkelijke vochtigheid	86	85	85	85	87	87	85	in procenten.
Laagste betrekkelijke	56	54	53	55	48	49	48	in procenten.

vochtigheid							
Gemiddelde N 60° O	54	55	58	69	73	73	
windrichting							
Gemiddelde windkracht	4.0	4.1	4.0	3.9	3.7	3.5	Schaal 1-12.
Gemiddelde zonschijn	38	46	32	32	29	38	52 in procenten.
Gemiddelde bewolking	6.5	6.6	7.2	7.0	7.1	7.0	6.1 Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag *)	221	183	220	236	312	295	215 in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag *)	508	552	479	584	558	454	450 in m.M. hoogte.
Grootste dagelijkse neerslag	61	202	99	137	97	92	62 in m.M. hoogte.
Gemiddeld aantal dagen met onweer	1	0	3	3	8	9	10 dagen.

*)
 Ontleend
 aan de
 tijdperken
 1847-1854
 en
 1864-1911.

	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jaar.	
Gemiddelde luchtdrukking	62.0	61.6	61.3	60.7	60.9	61.5	} in m.M. kwik van O° C. op middelbare zeehoogte.
Hoogste luchtdrukking	65.2	65.5	65.0	65.5	64.7	-	} in m.M. kwik van O° C. op middelbare zeehoogte.
Laagste luchtdrukking	57.9	58.8	57.2	56.9	56.7	-	} in m.M. kwik van O° C. op

							middelbare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	27.3	28.0	27.9	27.4	26.4	26.7	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche maximum- temperatuur	31.3	32.2	32.3	31.5	30.2	30.3	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche minimum- temperatuur	22.9	23.1	22.8	22.7	22.3	22.6	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	33.8	34.4	36.5	37.4	33.7	-	} in graden Celsius.
Laagste temperatuur	19.9	19.6	19.7	19.9	18.0	-	} in graden Celsius.
Gemiddelde betrekkelijke vochtigheid	82	80	80	83	85	84	in procenten.
Laagste betrekkelijke vochtigheid	44	43	42	42	40	-	in procenten.
Gemiddelde windrichting	72	74	75	79	75	67°	
Gemiddelde windkracht	3.9	3.8	3.9	3.6	3.6	3.8	Schaal 1-12.
Gemiddelde zonschijn	66	61	64	54	37	46	in procenten.
Gemiddelde bewolking	5.6	5.3	5.3	5.9	6.5	6.3	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	144	69	67	124	212	2298	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag)	285	203	158	399	409	3170	in m.M. hoogte.
Grootste dagelijksche neerslag	80	35	47	63	55	-	in m.M. hoogte.
Gemiddeld aantal dagen	8	4	5	5	4	60	dagen.

met
onweer

*)
Ontleend
aan de
tijdperken
1847-1854
en
1864-1911.

**Uitkomsten van Waarnemingen op de Placers 'L. & F. de Jong'
(1897-1902) en 'R'Awa', district Marowijne (1907-1911).**

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	
'L. en F. DE JONG'.								
4° 9 N.br, 55° W.l.								
Gemiddelde temperatuur	26.7	26.6	26.5	27.1	27.1	27.1	27.4	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke maximum- temperatuur	32.0	32.2	32.0	32.7	32.4	33.0	33.2	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke minimum- temperatuur	21.6	21.1	22.2	22.0	22.5	22.2	21.7	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	36.6	35.5	34.4	35.8	36.2	35.6	36.0	} in graden Celsius.
Laagste temperatuur	17.4	17.0	19.1	17.7	19.0	20.1	19.8	} in graden Celsius.
Gemiddelde windkracht	2.5	2.5	3.0	3.4	3.1	3.3	2.7	Schaal 1-12.
Gemiddelde bewolking	3.8	2.9	4.5	3.8	3.8	3.2	3.4	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	185	195	227	271	300	245	219	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	447	336	403	554	423	332	338	in m.M. hoogte.
Gemiddeld aantal dagen met onweer	9	3	11	11	16	20	20	dagen.

**'R'AWA',
DISTRICT
MARONNE**

3° 7 N.
br, 54°
2 W.l.

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	330	336	427	374	389	358	271	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	460	414	578	641	499	422	358	in m.M. hoogte.

*)
Ontleend
aan het
tijdperk
1886-1902

	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jaar.	
'L. en F. DE JONG'.							
4° 9 N.br, 55° W.l.							
Gemiddelde temperatuur	28.2	29.0	29.2	28.4	27.4	27.6	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche maximum- temperatuur	34.5	35.6	36.2	35.1	33.2	33.5	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche minimum- temperatuur	21.7	21.8	21.7	21.6	21.7	21.8	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	38.1	37.9	39.3	38.4	37.6	-	} in graden Celsius.
Laagste temperatuur	19.6	18.5	19.4	18.8	19.4	-	} in graden Celsius.
Gemiddelde windkracht	3.2	3.4	3.2	3.5	2.8	3.0	Schaal 1-12.
Gemiddelde bewolking	2.4	2.0	2.5	2.8	4.1	3.3	Schaal 1-10.

Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	149	53	64	107	165	2180	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	246	130	170	267	276	2780	in m.M. hoogte.
Gemiddeld aantal dagen met onweer	15	10	11	12	13	151	dagen.

**'R'AWA',
DISTRICT
MARQUINE**

3° 7 N.
br, 54° 2
W.l.

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	132	80	70	77	191	3035	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	232	132	184	91	245	3538	in m.M. hoogte.

*)
Ontleend
aan het
tijdperk
1886-1902

Uitkomsten van Waarnemingen te Willemstad op Curaçao (1898-1912).

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	
Gemiddelde Luchttemperatuur	759.3	60.1	59.6	58.6	58.7	58.9	58.7	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Hoogste Luchttemperatuur	763.6	64.0	63.2	63.6	62.7	63.0	63.0	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Laagste Luchttemperatuur	756.4	57.3	56.1	55.7	56.2	56.8	56.4	} in m.M. kwik van O° C. op middellare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	25.4	25.4	25.5	26.3	27.3	27.4	27.3	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke maximum- temperatuur	28.4	28.6	28.6	29.5	30.0	30.5	30.4	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke minimum- temperatuur	23.6	23.6	23.6	24.6	25.4	25.6	25.4	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	29.4	30.4	30.0	33.3	32.2	33.9	32.2	} in graden Celsius
Laagste temperatuur	20.0	20.0	19.4	21.4	23.0	22.0	22.2	} in graden Celsius
Gemiddelde betrekkende vochtigheid	77	75	76	76	77	77	78	in procenten.

Laagste betrekkende vochtigheid	62	62	60	61	64	61	65	in procenten.
Gemiddelde windrichting	N 88° O	88	87	89	90	92	91	
Gemiddelde windkracht	3	3.5	3.5	3.5	4	4	3.5	Schaal 1-12.
Gemiddelde zonsduin	64	71	65	62	64	63	60	in procenten.
Gemiddelde bewolking	4.7	4.9	4.4	4.9	4.5	4.7	4.4	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	62	32	23	18	9	18	31	in m.M. hoogte
Grootste hoeveelheid neerslag)	115	102	81	86	54	72	89	in m.M. hoogte.

*) De
naam
gemiddeld
over de
jaren
1894-1902
en
1905-1912,
de
jassen
daarvoor
over het
tijdperk
1842-1871.

	Aug.	Sept.	Oct.	Nov.	Dec.	Jaar.	
Gemiddelde luchtdrukking	58.7	58.6	58.0	57.9	59.2	58.9	} in m.M. kwik van 0° C. op middelbare zeehoogte.
Hoogste luchtdrukking	62.6	62.2	61.9	62.0	63.7	-	} in m.M. kwik van 0° C. op middelbare zeehoogte.
Laagste luchtdrukking	55.6	56.5	54.1	54.6	56.3	-	} in m.M. kwik van

							O° C. op middelbare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	27.4	27.7	27.6	26.9	25.9	26.7	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche maximum- temperatuur	30.7	31.0	30.5	29.8	28.8	29.7	} in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche minimumtem- peratuur	25.4	25.7	25.4	24.8	24.0	24.8	} in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	32.8	34.4	32.8	32.3	31.7	-	} in graden Celsius
Laagste temperatuur	21.7	21.1	21.1	21.1	20.6	-	} in graden Celsius
Gemiddelde betrekkelijke vochtigheid	78	78	78	79	79	77	in procenten.
Laagste betrekkelijke vochtigheid	62	60	61	61	62	-	in procenten.
Gemiddelde windrichting	92	94	95	93	88	90	
Gemiddelde windkracht	3	3	3	3	3	3	Schaal 1-12.
Gemiddelde zonschijn	69	70	63	57	65	65	in procenten.
Gemiddelde bewolking	4.1	4.4	4.8	4.9	4.8	4.6	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	34	30	89	136	90	572	in m.M. hoogte
Grootste hoeveelheid neerslag)	142	89	442	325	262	1218	in m.M. hoogte.

*) De
~~naam~~
gemiddeld
over de
jaren
1894-1902
en
1905-1912,
de
jaarsommen
~~daarboven~~
over het
tijdperk
1842-1871.

Uitkomsten van Waarnemingen op de Bovenwindsche Eilanden.

	Jan.	Febr.	Maart	April	Mei	Juni	Juli	
ORANJED								
op ST. EUSTATIUS								
(1910-1914)								
Gemiddelde Luchtdrukking	760.7	61.0	60.8	60.2	60.2	61.0	61.0	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Hoogste Luchtdrukking	64.7	63.7	63.7	64.0	62.7	63.3	63.2	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Laagste Luchtdrukking	757.1	57.1	56.4	56.6	57.1	57.5	58.4	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	24.0	24.0	24.2	24.9	25.5	26.3	26.7	in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke maximum-temperatuur	25.1	25.3	25.6	26.2	27.1	27.8	28.0	in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijke minimum-temperatuur	21.7	21.6	21.7	22.5	22.9	24.0	24.2	in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	28.2	30.0	28.2	28.4	31.0	30.0	30.0	in graden Celsius.
Laagste temperatuur	19.5	18.0	18.8	20.2	18.8	21.0	22.0	in graden Celsius.
Gemiddelde windrichting	N 64° O	63	58	63	78	74	70	in graden Celsius.

Gemiddelde windkracht	3.8	3.8	3.8	3.7	3.6	4.1	3.8	Schaal 1-12.
Gemiddelde bewolking	3.2	3.6	2.7	3.1	3.6	3.6	3.2	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag *)	66	47	43	55	95	97	108	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag *)	153	120	128	176	315	196	226	in m.M. hoogte.

ST. MARTIN
(Nederl. gedeelte)
(1879-1901 en 1905-1911).

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	62	43	33	59	103	75	77	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	163	141	89	214	335	150	199	in m.M. hoogte.

SABA.
(1891-1901 en 1905-1911).

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	79	46	26	33	76	73	101	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	159	113	67	102	287	179	339	in m.M. hoogte.

*)
Ontleend aan de tijdperken 1881-1901 en 1905-1914.

Aug. Sept. Oct. Nov. Dec. Jaar.

CRANESAD
op **ST.**
EUSTATIUS
(1910-1914).

Gemiddelde Luchtdrukking	60.0	59.0	58.4	58.4	59.5	60.0	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Hoogste Luchtdrukking	62.6	61.8	62.4	60.9	62.4	-	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Laagste Luchtdrukking	56.5	55.8	55.6	54.9	55.1	-	in m.M. kwik van 0° C op middelbare zeehoogte.
Gemiddelde temperatuur	27.0	27.1	26.7	26.3	25.2	25.7	in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche maximum- temperatuur	28.6	28.3	28.0	27.5	26.4	27.0	in graden Celsius.
Gemiddelde dagelijksche minimum- temperatuur	24.5	24.4	24.0	23.7	22.8	23.2	in graden Celsius.
Hoogste temperatuur	31.0	31.0	31.0	30.0	30.0	-	in graden Celsius.
Laagste temperatuur	22.0	21.5	20.6	21.0	20.6	-	in graden Celsius.
Gemiddelde windrichting	71	80	66	70	78	70	in graden Celsius.
Gemiddelde windkracht	3.7	3.4	2.6	2.9	3.2	3.5	Schaal 1-12.
Gemiddelde bewolking	3.3	3.1	3.0	2.9	3.1	3.2	Schaal 1-10.
Gemiddelde hoeveelheid neerslag)	121	133	117	121	95	1098	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag)	320	256	255	416	240	1594	in m.M. hoogte.

**ST.
MARTIN**
(Nederl.
gedeelte)
(1879-1901
en
1905-1911).

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	113	148	122	137	82	1054	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	501	368	277	281	252	1430	in m.M. hoogte.

SABA.
(1891-1901
en
1905-1911).

Gemiddelde hoeveelheid neerslag	120	183	117	140	97	1091	in m.M. hoogte.
Grootste hoeveelheid neerslag	378	465	358	447	223	1845	in m.M. hoogte.

*)
Ontleend
aan de
tijdperken
1881-1901
en
1905-1914.

Koeroeni.

Zie CORANTIJN en GRENZEN VAN SURINAME en ook de opmerkingen van C.H. de Goeje in het Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, blz. 157.

Koesà,

N.E. Zie PIPTADENIA SUAVEOLENS.

Koesewiran,

KAR. (?) Zie LÜHEA.

Koesoewé,

KAR. en N.E. Zie BIXA.

Koetai,

KAR. en N.E. Zie ANABLEPS ANABLEPS en A. MICROLEPIS.

Koetari.

Zie CORANTIJN en GRENZEN VAN SURINAME.

Koetfuut,

Zie HELIORNIS.

Koetoemau,

N.E. Zie ASTROCARYUM SEGREGATUM.

Koetsjaara,

BEN. E. Zie ANTIRRHOEA.

Koetsjoe,

BON. Zie CLUSIA ALBA.

Koffie.^{aant.}

(Coffea, Fam. Rubiaccae). Het staat na de nauwgezette studie van P.A. Leupe vast, dat de eerste koffie in Suriname werd geplant tusschen 1711 en 1713 onder het bestuur van Gouverneur De Goyer. Onjuist is dus hetgeen daaromtrent wordt medegedeeld door Fermin, Hartsinck, Teenstra, Sypestyn, Wolbers en den schrijver van 'Le Havre et le Département de la Seine-Inférieure', Paris 1910, blz. 199.^{*)}

De eerste in Suriname gewonnen koffie word op 2 Sept. 1718 aan Directeuren der Societeit gezonden. Daarop volgde in 1721 een zending van ± 50 pond aan eene in Nederland wonende plantage-bezitster. In 1723 bedroeg de uitvoer reeds 5920 pond. De cultuur, die zich aanvankelijk tot de omstreken van Paramaribo had bepaald, begon zich nu snel uit te breiden. In 1761 had men in Suriname 280 koffieplantages; de uitvoer steeg voortdurend, tot in 1790 het maximum van bijna 15 millioen pond werd bereikt. Daarna volgde een daling, die zoo ver ging, dat op het oogenblik de 'Surinaamsche' koffie, d.i. de Arabica, die tot 1880 aangeplant werd, van de wereldmarkt verdwenen is (zie den staat hieronder). Nu en dan worden kleine partijtjes uitgevoerd; het grootste deel der productie wordt in het land zelf gebruikt; slechts enkele plantages hebben nog een aanplant van eenige akkers; meestal vindt men de boomen verspreid in de velden.

Doordat de Surinaamsche koffie hare bessen in een kort tijdsbestek rijpen laat en de bes, zoodra ze rijp is afvalt, zijn voor den oogst veel arbeiders op één oogenblik noodig. Bij de tegenwoordige arbeiders-verhoudingen is de cultuur van Surinaamsche koffie in het groot reeds daardoor zeer moeilijk.

De Surinaamsche koffie is waarschijnlijk een varieteit van C. Arabica; ze was op de markt bekend wegens hare 'blauwe' boon.

In 1881 werd de eerste Liberia-koffie uitgeplant; de plantjes waren door het oorlogsschip Marnix van Afrika aangebracht. Op het oogenblik (1915) zijn nog boomen aanwezig in 1881 geplant, die voortdurend dragen.

Bij deze soort blijft de bes na rijping aan den boom hangen, een groot voordeel met 't oog op de Surinaamsche arbeiderstoestanden.

In de korte periode van haar bestaan heeft deze cultuur reeds een crisis doorgemaakt door de lage koffieprijzen omstreeks 1898; dit had tengevolge, dat op de meeste plantages de cultuur als verliesgevend verwaarloosd werd. Eerst na 1906 is men weer begonnen meerdere zorg er aan te besteden; de productie is echter tengevolge van die verwaarloozing nog lang niet zoo hoog, als zij kon zijn naar de oppervlakte die beplant is. In de jaren, dat de cacao zwaar door ziekte geteisterd werd, heeft men vaak koffie geplant in de open plekken der cacaoelden,

*) In een in 1764 te Avignon verschenen werk 'Le Commerce de l'Amérique par Marseille', par un citadin (Auguste Chambon) I, 286, wordt medegedeeld dat twee Franschen, Mourgues en de la Mothe Aigron, in 1721 door list er in slaagden versche koffie zaden uit Suriname weg te voeren, trots het strenge verbod van uitvoer daarvan en van plantjes bij placat van 16 Mei 1719. Mourgues verborg een pond versch geplukte koffie in zijn linnengoed en bracht die naar Cayenne, waar hij ze uitzaaide zooals hij dit in Suriname had zien doen. Meer dan 1200 zaden ontkiemden; de cultuur breidde zich spoedig uit en in 1726 werd de koffieboom naar Martinique overgebracht. (Aangehaald door Paul Masson 'Marseille et la colonisation française, 2e éd. Paris 1912, blz. 165).

waardoor zeer onregelmatige aanplantingen ontstaan zijn. In de laatste jaren is er veel koffie geplant als tusschencultuur tusschen bacoven en hevea, zoodat de koffieproductie ongetwijfeld zal stijgen.

De productie bedroeg in:

1895	91.174 K.G.
1900	196.431 K.G.
1901	303.953 K.G.
1902	240.191 K.G.
1903	269.218 K.G.
1904	233.375 K.G.
1905	183.057 K.G.
1906	218.000 K.G.
1907	236.560 K.G.
1908	202.800 K.G.
1909	250.400 K.G.
1910	202.300 K.G.
1911	268.800 K.G.
1912	196.900 K.G.
1913	319.000 K.G.

Koffie groeit zeer goed op de alluviale kleigronden, hoewel hier en daar de klei misschien eenigszins te zwaar is. Goede draineering is een hoofdvoorwaarde voor de cultuur. Men plant steeds onder schaduw; als schaduwboom wordt overal de koffi-mama (dadap, *Erythrina glauca*) gebruikt. De afstand der boomen bedraagt gemiddeld 12 voet, overeenkomende met ongeveer 700 boomen per H.A. De opbrengst wisselt sterk af; voor 8 en meerjarige velden is 1900 K.G. een normale opbrengst; oogsten van 2000 K.G. per H.A. komen voor. Liberia geeft reeds in het derde jaar eenig product, terwijl in het vierde jaar de opbrengst reeds een flinke tegemoetkoming geeft in de onderhoudskosten.

Vroeger werd vaak z.g. opslag, d.z. zaden, die op den grond gevallen en onder den boom gekiemd zijn, voor aanleg van nieuwe velden gebruikt; eerst in de laatste jaren gaat men er meer toe over plantsoenbedden aan te leggen; de plantjes worden dan geplant onder een dak van palmladeren en kunnen na ongeveer 12 maanden uitgeplant worden. Als hulpschaduw gebruikt men daarbij bacoven, bananen of wel kassave. Het rijpen der bessen neemt bij Liberia-koffie ongeveer 10 maanden; de grootste oogst komt meestal binnen tusschen October en April. De bereiding van Liberia-koffie heeft plaats langs den natten weg, in tegenstelling met die van Surinaamsche koffie, die meest droog plaats vindt. Deze laatste wordt n.l. om ze van de schil te ontdoen gedroogd en dan gestampt. De natte of West-Indische bereiding (in marktberichten aangegeven, als W.I.B.) heeft als volgt plaats. De versch geplukte bessen worden onder toevoeging van een waterstroom gepulpt, d.i. van de vruchtschil ontdaan. Op de grootere ondernemingen gebeurt dit machinaal, op kleinere nog wel met handkracht. De gepulpte koffie wordt nu aan een fermentatie-proces onderworpen; ze broeit daartoe 4 à 5 dagen in gemetselde bakken, waarbij het vruchtvleesch verteerd wordt en los laat, zoodat bij het hieropvolgende wasschen de boon schoon wordt.

Hierna wordt ze gedroogd, wat deels machinaal geschiedt (dikwijls in de z.g. guardiola), deels op de 'steen'. Op de meeste plantages heeft men n.l. nog een groote eenigszins gewelfde steenen droogvloer, waarop de koffie uitgespreid kan worden. Ze wordt b.v. op de steen voorgedroogd en machinaal nagedroogd. De gedroogde koffie wordt nu nog gepeld, d.i. ontdaan van de hoornschil en het zilvervlies; de hoornschil is de binnenste laag van den vruchtwand, het zilvervlies is de zaadhuid. Pas geplukte bessen leveren gemiddeld 9 à 10% van hun gewicht aan bereide koffie. De aflevering heeft plaats in balen van 100 K.G.; een klein gedeelte van den Surinaamschen oogst gaat naar Amsterdam; verreweg het grootste naar New-York.

Tot nog toe is de cultuur geheel verschoond gebleven van de Oost Indische bladziekte, veroorzaakt door *Hemileia vastatrix*. De ziekten en plagen, die hier voorkomen, zijn weinig belangrijk, uitgezonderd één, die de boomen in zeer korten tijd totaal doet afsterven en soms tamelijk veel schade aanricht. Men noemt deze ziekte gewoonlijk de wortelziekte, hoewel het geenszins zeker is, dat de wortel speciaal aangetast wordt, daar men omtrent de oorzaak van het verschijnsel nog totaal in het duister tast.

Door het Departement van Landbouw zijn een aantal nieuwe soorten en variëteiten ingevoerd, die echter nog geen plaats innemen in de grootere cultuur.

Kleine landbouwers verbouwden tot nu toe geen Liberia-koffie; hier en daar beginnen zij er nu mee, maar de moeilijkheid is, dat deze koffiesoort zich niet leent voor bereiding in het klein. Men zal dus moeten trachten de geplukte bes te verkoopen aan plantages, die een bereidings-etablisement bezitten.

Het Koloniaal Verslag van 1914 schrijft (Hoofdstuk C, blz. 2): 'De koffiebouw belooft in de naaste toekomst een der belangrijkste cultures te worden, daar zij zich voortdurend uitbreidt. De Liberia-koffie gedijt in de kolonie uitnemend. Op bijna alle plantages treft men grootere of kleinere uitgestrektheden aan met koffie beplant, ook waar het hoofdbedrijf nog een ander is, terwijl de koffie gespaard bleef voor ziekten en insecten. Ook de kleine landbouwers beginnen meer aan de koffie-aanplant te doen, waarbij sommigen een afkeer van Liberia-koffie overwinnen moeten. In een viertal middelpunten van kleinen landbouw werden 80.000 koffie-planten opgekweekt, die alle geplaatst werden bij kleine landbouwers'.

Uitvoer van koffie.

Jaren.	ponden.
1721	50
1723	5.920
1724	5.632
1725	46.086
1730	503.667
1735	1.376.335
1740	4.971.246
1745	7.592.779
1750	3.536.339
1755	2.872.562
1760	10.206.487

1765	160.530
1770	230.547
1775	13.300.000
1780	11.750.000
1784	12.913.465
1790	14.856.275
1794	11.193.690
1804/05	6.602.028
1810/11	6.504.596
1816	4.984.541
1820	4.815.037
1825	4.196.575
1830	6.032.947
1835	2.152.550
1840	3.461.902
1845	1.708.479
1850	753.963
1855	528.329
1860	339.512
1865	97.410
1870	83.175
1875	100.949
1880	20.392
1885	19.946
1890	437

Litt. Fermin, Nieuwe alg. Beschr. v. de col. v. Suriname, Harlingen, 1770, II 37 en 38. Hartsinck, Beschr. v. Guiana, Amst. 1770, II, 741. Blom, Verh. over den landb. in de col. Suriname, Haarlem 1786, blz. 163-253. Essai historique sur la Col. de Surinam, Paramaribo, 1788, II, 88-94. Teenstra, De landb. in de kol. Suriname, Gron. 1835, I, 243-263. De cultuur en behandeling van West-Indische Koffij en indigo, beschreven en vergeleken met die derzelfde producten in Oost-Indie, Kampen 1836. Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 106, 107, 318 en 319. De koffie-bereiding, Rotterd. 1861 (daarin A.D. van der Gon Netscher, De voordeelen der West-Indische wijze). P.A. Leupe, Aanteekeningen betreff. de koffij-kultuur in Suriname, in de eerste helft der vorige eeuw. Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië. Nieuwe Reeks VIII (1864) blz. 228-261. Liberia koffie. Geschrift v.h. Bestuur der Vereeniging voor Suriname, te Amsterdam, 1879. C.C.J. van Romondt, Leidraad voor de planters van Liberia-koffie in de kol. Suriname, Paramaribo, 1890. F.W. Morren, Cultuur, bereiding en handel van Liberia koffie (Bijvoegsel v.d. Ind. Mercur 10 Maart 1894). Dr. P. Preuss, Expedition nach Central- und Südamerika, 1899/1900, Berlin 1901, blz. 336-340. W.L. Loth, Overzicht van den landbouw in Suriname, Kol. Verslag 1905, (Bijl. G.G.) T.J. Cremer c.s., Advies betreffende de

voortzetting van de bacovencultuur in Suriname, 1910. Nota van Dr. P.J.S. Cramer, Sept. 1910, opgenomen in het Rapport der Suriname-commissie, 's Gravenh. 1911, Bijl. I, blz. 14-23. Nota over de cultuur van Liberiakoffie in Suriname naar aanleiding van het rapport Cremer c.s., Bijl. B van het Verslag over 1911, Dept. v.d. Landbouw in Suriname, blz. 180-193. Koffie in Suriname, Uitg. v.d. Comm. v.d. Kol. Landb. tentoonst. te Deventer, 1912. Dr. J. Kuyper, Selectie bij cultuurgewassen, in het bijzonder bij koffie. Bulletin no. 30 (Mei 1913) v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname. Idem in Bulletin no. 31 (Sept. 1913). Overzicht van de koffie-ziekten in Suriname.

Koffimakka-negers.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 156.

Koffi-mama,

N.E. en SUR. Zie CACAO, ERYTHRINA en KOFFIE.

Kofi,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kofleur,

N.E. Zie COTINGIDAE.

Kokeliko,

SUR. (?) Zie BERTHOLLETIA.

Koker,

SUR. Zie PLANTAGE.

Kokerjuffer.

Zie TRICHOPTERA.

Kokobé,

N.E. Zie LEPRA.

Koko di amiena,

BEN. E. Zie CYPERUS ESCULENTUS.

Kokolampoe,

N.E. Blikken tuitlampje voor petroleum, met katoenen pit door de tuit getrokken, sterk walmend; wordt veel gebruikt door de Boschnegers en in het algemeen door de arbeiders in de bosschen.

Kokolodee,

BEN. E. Zie HELIOTROPIUM INDICUM.

Kokolodee sjimarón,

BEN. E. Zie HELIOTROPIUM CURASSAVICUM.

Kokorobaana,

BEN. E. Zie TOURNEFORTIA GNAPHALODES.

Kokorodé,

KAR. en N.E. Zie HELIOTROPIUM INDICUM.

Kokosnoot,^{aant.}

COCOS NUCIFERA L. *Kokronoto*, N.E. *Koko*, PAP. De kokospalm komt in SURINAME over 't geheel genomen sporadisch voor, uitgezonderd in het district Coronie en in een klein gedeelte van Nickerie, waar de grond en het klimaat bij uitnemendheid voor de cultuur geschikt blijken te zijn.

In de laatste drie jaren wordt op Lelydorp (aan den spoorweg) de kokoscultuur krachtig aangemoedigd en in Febr. 1913 is een groote landconcessie tusschen de Cottica en de Marowyne verleend, o.m. voor kokoscultuur op groote schaal.

De kokospalm verlangt een zeeklimaat en een hoogen, voedzamen, zanderigen leemgrond, aan welke voorwaarden genoemde streken voldoen, terwijl de landen langs de rivieren, waar de plantages zijn aangelegd, uit zwaren kleigrond bestaan, welke op den duur voor den kokospalm ongeschikt is. Gedurende de eerste vijf à zes jaren groeien ze wel krachtig door, maar zoodra de palmen vruchten dragen, beginnen ze te kwijnen en sterven. Goede krachtige exemplaren zijn dan ook op die zware kleigronden groote uitzonderingen.

Het district Coronie, waar, volgens de overlevering de plant in 1820 werd ingevoerd - in Suriname echter reeds door van Aerssen Van Sommelsdijk - bestaat voornamelijk van de teelt van kokosnoten; de cultuur wordt alleen als klein landbouwbedrijf uitgeoefend. Overal in Coronie, waar maar een geschikt plekje te vinden is, wordt dit met kokospalmen beplant; aan de cultuur kan echter geen uitbreiding worden gegeven, daar door aanslibbing van het kustland de waterafvoer wordt belemmerd en alleen de hoogste gedeelten in den regentijd voldoende gedraineerd kunnen worden. In Nickerie wordt slechts een klein gedeelte van het district met kokospalmen beplant, hoofdzakelijk op gronden niet ver van de monding van de rivier gelegen; de cultuur is daar van weinig beteekenis en niet eens voldoende om in de plaatselijke behoefte aan noten en olie te voorzien.

De kokospalmen zijn een der schoonste sieraden van het tropenlandschap; zij vormen slanke tot 25 Meter hooge stammen, met prachtige, donkergroene vedervormige bladeren, welke soms 5 à 6 Meter lang en 1 à 1½ Meter breed worden. Zijn de boomen eenmaal vruchtdragend, dan komt uit elken bladoksel een bloeiwijze te voorschijn, waaraan, al naar de variëteit en den ouderdom van den palm, acht tot dertig noten zich ontwikkelen.

Door de bevolking worden twee soorten onderscheiden nl. de groene en de roode; er bestaan echter een groot aantal sterk uiteenlopende variëteiten, welke zich niet alleen in uiterlijk maar ook door groote innerlijke verschillen, wat betreft gewicht aan vruchtvleesch en oliegehalte kenmerken. Onder goede cultuurvoorwaarden worden de kokospalmen met hun vijfde of zesde jaar vruchtdragend, met hun 12e à 15e jaar zijn ze vol productief; de vruchten van jonge boomen zijn grooter, doch als regel minder olierijk dan die van oude boomen. Gedurende een lange reeks van jaren blijft de kokospalm zijn vol productie-vermogen behouden; in Coronie staan palmen, waarvan de oudste bewoners weten, dat zij minstens 60 jaren oud zijn, en die toch nog jaarlijks honderden noten voortbrengen. Het aantal noten, dat een kokospalm per jaar levert is 100-300; gemiddeld rekent men op 150 stuks; bij sommige exemplaren wordt het aantal van 300 nog ver overschreden.

Bij den aanleg van een kokospalmen-aanplant, moet vooral voor een goeden waterafvoer gezorgd worden; staand water is nadeelig en veroorzaakt wortelrot. Voor plantmateriaal kiest men volkomen uitgegroeide, dus volrijpe noten, welke men, voordat zij op de plantbedden worden uitgelegd nog drie à vier weken laat narijpen. De afstand, waarop geplant wordt is 25 bij 30 of 30 bij 30 voet. In Coronie wordt over 't algemeen veel dichter geplant, waardoor de palmen later vruchtdragend worden en te veel uit hun kracht groeien. In de eerste jaren worden tegelijk met de kokospalmen koren en bananen gekweekt, daarna gebruikt men ze als schaduw-boomen voor cacao; een methode, die echter meer en meer in onbruik raakt, daar zij een nadeeligen invloed heeft op den gezondheidstoestand der palmen.

Van den kokospalm worden alle deelen voor het een of ander gebruikt: de bladeren leveren een goede dakbedekking, de bladsteelen worden gebruikt voor brandstof

bij het oliékoken, de palmkool, gekookt zijnde geeft een voortreffelijke, op bloemkool gelijkende, groente en in azijn ingelegd een zeer gewaardeerd zuur; van de zijneren der bladeren maakt men bezems; ze worden ook door jongens gebruikt voor tralies bij het vervaardigen van vogelkooien; het hout, mits van oude boomen, leent zich uitstekend voor het maken van wandelstokken, de vruchtwand (zg. mesocarp) levert een zeer gezochte vezel voor het vervaardigen van borstelwerk, vloermatten enz., van de houtigeschaal (endocarp) welke 't vruchtvleesch omsluit maakt men drinknapjes, asch bakjes en dergelijke snuisterijen, al dan niet met snijwerk.

Het winnen van palmwijn uit de bloemstengels is in Suriname onbekend. De kokosnoot in jongen toestand bevat nog weinig vruchtvleesch, maar is dan gevuld met een zoetachtig vocht, kokoswater of kokosmelk genoemd, dat een aangenamen, verfrisschenden drank oplevert. Ook wordt de melk door koking ingedikt tot *kasripo* (Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28). Veelvuldig gebruik van kokosmelk veroorzaakt volgens de meening van sommige Coronianen verslapping der spieren; het jonge, nog zachte vruchtvleesch wordt als afdrijvingsmiddel tegen lintwormen aangewend.

Van de kern, het rijpe vruchtvleesch, wordt copra en kokosnootolie gemaakt.

De productie van Coronie bedroeg volgens de koloniale verslagen in:

1900	809.000
1901	901.000
1902	1201.000
1903	962.000
1904	1134.000
1905	1098.000
1906	963.000
1907	967000
1908	1011.000
1909	772.000
1910	1764.000
1911	963.000
1912	928.500
1913	806.600

In werkelijkheid is het aantal noten veel grooter en het kan veilig op twee miljoen gesteld worden.

Hiervan wordt een klein gedeelte, ongeveer 250.000, als vrucht naar Paramaribo en de districten uitgevoerd, waar zij een goede markt vinden en vooral door de Javaansche immigranten gekocht worden. Voor de verzending worden de noten bekapt, d.i. van een gedeelte van den buitensten vezeligen vruchtwand ontdaan, en in zakken van 30 noten, of wel gemerkt en los in kotters verscheept. Het grootste gedeelte wordt in het district door de landbouwers zelf tot olie verwerkt. Men laat de noten na het plukken eerst drie à vier weken liggen; de oliehoudende kern neemt dan nog in dikte toe en laat zich gemakkelijker van het harde houtige omhulsel scheiden. Daarna worden de stukken noot met de hand of met eenvoudige werktuigen geraspt, vervolgens wordt het geraspte in water uitgewasschen, gewoonlijk driemaal achtereen; het met water vermengde moes wordt gekookt tot de olie zich afscheidt. Deze wordt afgescheept en per kerosine blik (18 L.) verkocht. Voor een blik olie gebruikt men gemiddeld 300 noten; jaarlijks worden ongeveer

4000 blikken olie bereid, welke allen in de koloniet geplaatst worden. De prijs loopt van f7.50 tot f14 per blik.

De afval, die bij 't wasschen van het kokosmoes overblijft, wordt gebruikt voor het mesten van varkens.

Copra, dat is het gedroogde vruchtvliesch, wordt in Coronie niet gemaakt; het is voordeeliger voor de landbouwers de noten versch te verkoopen of er olie uit te koken. Kleine partijtjes, meer bereid voor proefzendingen, werden enkele malen uitgevoerd en vonden een goeden afzet; de qualiteit wordt zeer geroemd; de Surinaamsche copra bevat meer vet dan die van Java.

Ziekten en plagen. In Suriname hebben de kokospalmen verschillende plantaardige en dierlijke vijanden. De hartrotziekte welke veroorzaakt wordt door een parasiteerenden schimmel, kwam tot 1909 vrij veel voor; door het tijdig vernietigen der zieke exemplaren is de ziekte thans belangrijk verminderd. Van de dierlijke vijanden zijn schadelijk: aan de bladeren schildluizen (*Aspidiotus destructor*) en bladruysen; aan de stammen de neus hoorn kever (*Strategus Aloeus*) en houtruysen, de larven van *Castnea Deadalus*.

In Juni 1914 werd door den Gouverneur bij de Koloniale Staten eene verordening ingediend ter bestrijding van ziekten in de kokospalmen. De bedoeling is dwingend te kunnen optreden om aangetaste boomen te doen verwijderen.

Op CURACAO kan de kokospalm zeer goed groeien. De boom wordt niet zoo groot als in Suriname en leeft niet zoo lang; ook de vruchten zijn kleiner. In de meeste der groote 'hofjes' vindt men een meer of minder grooten aanplant. Zoo zijn er op St. Patrick 10000 stuks geplant, waarvan nog ± 4000 over zijn. Betere aanplantingen bestaan op Klein Santa Martha, Groot en Klein St. Joris en andere plantages. Op Groot Sint Joris plant men voortdurend bij. Op huurgronden ziet men ook een enkele maal een kokospalm. Tot dusver is er op Curaçao voldoende afzet voor alle noten, zoowel voor jonge (*liplap*, PAP.) als voor volwassen noten. In den regel brengen ze 5 à 7½ cent per stuk op. De bast en de vezels gebruikt men op Curaçao voor verhooging van terreinen, de bladeren voor dakbedekking van hutten.

Litt. J. Bakker, Bijdragen tot de kennis van den kokospalm in West-Indië, Bulletin nr. 41 v.h. Kol. Museum te Haarlem (April 1909) blz. 153-160. - W.H.A. van Romondt, Rapport omtrent eene proefneming met bereiding en verzending van kopra. Bulletin 17 (Juni 1909) v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname. - Dr. J. Sack, Plantaardige voortbrengselen van Suriname, Bulletin 23 (Maart 1910) v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname, blz. 8. - Kokoscultuur, Suriname, Kol. Nieuws en Advert. blad, 5 Juli 1912. - Kokosnoten in Suriname, Uitg. v.d. Comm. v.d. Kol. Landb. Tentoonst. te Deventer, 1912. - A.W. Drost, Bestrijding der hartrotziekte en Selectie, Verslag over 1912 v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname, blz. 33-37.

Kokriki,

N.E. Zie ABRUS.

Kokrokó,

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 161 en HOUT- EN HOUTHANDEL, blz. 367.

Kokronoto,

N.E. Zie KOKOSNOOT.

Kolibri.

Zie TROCHILIDAE.

Kolibri-granman,

N.E. Zie JACAMAR.

Kolo di laman,

PAP. (zeekool) Padinasoorten, waaivormige bruinwieren, door donkere lijnen evenwijdig aan den bovenrand geteekend. Hoewel zelden wordt dit wier toch hier en daar door de negers gegeten (Zie ALGAE).

Koloniaal Instituut.

De te Amsterdam, op het initiatief van de heeren J.T. Cremer en Dr. H.F.R. Hubrecht, in 1910 opgerichte vereeniging 'Koloniaal Instituut' stelt zich, blijkens art. 3 van hare statuten, ten doel, in het algemeen: het verzamelen en verbreiden van kennis omtrent onze overzeesche gewesten; in het bijzonder: de behartiging der handels-, landbouw-, nijverheids- en andere belangen, die zoowel voor het moederland als voor de koloniën uit Nederlands koloniaal bezit voortvloeien.

Voor de verwezenlijking van dit doel is uit vrijwillige bijdragen een som van ± f1.500.000 bijeengebracht. De gemeente Amsterdam zeide een gift toe van f300.000 onder voorwaarde dat de vereeniging f100.000 in eens zou bijdragen in de kosten van oprichting en exploitatie van het door de gemeente te stichten Hygiënisch Laboratorium der universiteit, waarin dan tevens de Afdeeling Tropische Hygiëne van het Koloniaal Instituut zal gevestigd worden. De kosten van exploitatie van het Koloniaal Instituut zijn voorloopig geraamd op f120.000 's jaars. De gemeente Amsterdam geeft een jaarlijksche bijdrage van 25% der exploitatiekosten tot een maximum van f30.000., het Dept. van Koloniën een jaarlijksche bijdrage tot een maximum van f50.000, terwijl het Dept. van Binnenl. Zaken een subsidie verleent tot een maximum van f10.000. Een op de Surinaamsche begrooting voor 1915 door het koloniaal bestuur gebrachte post van f250, om de kolonie als contribueerend lid te doen toetreden, werd door den Minister van Koloniën, in verband met de tijdsomstandigheden, voorloopig van de begrooting afgevoerd.

De Afdeelingen van het Instituut zullen zijn: 1^e. de afdeeling Handelsmuseum, 2^e. de afdeeling Volkenkunde, 3^e. de afdeeling Tropische hygiëne. De kern van het handelsmuseum zal gevormd worden door het Koloniaal Museum te Haarlem, dat door de Maatschappij van Nijverheid aan het instituut is overgedragen met het daaraan verbonden laboratorium. Van het ethnographisch museum zal de kern gevormd worden door de aan het instituut afgestane verzameling van het genootschap Natura Artis Magistra en door de verzameling van de Wereldtentoonstelling te Parijs, vroeger het eigendom van de vereeniging voor de

stichting van een museum voor land- en volkenkunde te Amsterdam. Deze verzamelingen blijven waar zij zijn tot dat de gebouwen van het Instituut gereed zijn, hetgeen nog een viertal jaren zal vorderen.

Deze breed opgezette stichting is met 1 Jan. 1913 in haar geheel in exploitatie gekomen, doch de huisvesting heeft nog een voorloopig karakter. De bouwplannen zijn reeds vastgesteld. Omtrent het uiterlijk en het inwendige van de gebouwen, die zullen verrijzen waar de voormalige Oosterbegraafplaats gelegen is, zie men de Beschrijving der Bouwplannen, waarvan uittreksel in de Ind. Mercur van 13 Nov. 1914, en omtrent de werkzaamheden van het Instituut de jaarverslagen.

Koloniaal museum.

Zie MUSEA.

Koloniaal verslag.

Ingevolge art. 60 der Grondwet van 1848 (art. 62 der wet van 1887) verschijnt jaarlijks (in folio) een verslag omtrent het beheer en den staat der koloniën als bijlage van de Handelingen der Staten Generaal, ter Landsdrukkerij gedrukt. Het K.V. verscheen voor het eerst in 1850, gegevens bevattende over 1849.

Koloniale raad.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 122 en 134.

Koloniale Staten.

Over de samenstelling en de bevoegdheden van het vertegenwoordigend lichaam van Suriname is gehandeld in het art. BESTUURSREGELING, blz. 124-126. Hier volge een lijst van de Voorzitters, Ondervoorzitters en Griffiers sedert de inwerkingtreding van het Reg. Regl. van 1865.

Namen.	Over welken tijd.	Aanmerkingen.
Voorzitters.		
Mr. J.M. Ganderheijden	Mei 1866-April 1867.	Bedankt als lid d. Staten wegens vertrek.
S. Soesman Jr.	Mei 1867-Mei 1869.	Bedankt als lid d. Staten.
Mr. J.M. Ganderheijden	Mei 1869-Mei 1874.	Op zijn verzoek niet herbenoemd als lid.
Mr. G.J.A. Bosch Reitz	Mei 1874-Juni 1876.	Bedankt als lid d. Staten.
J. de Jong	Juli 1876-Sept. 1877.	Bedankt als lid d. Staten wegens vertrek.
Mr. A.J. van Emden	Nov. 1877-Juni 1878.	Op zijn verzoek ontslagen.
Mr. D. Juda	Mei 1879-Juni 1896.	Bedankt als lid d. Staten wegens vertrek.
Mr. C.J. Heylidy	Juni 1896-Mei 1904.	Afgetreden en op zijn verzoek niet herbenoemd.
J. da Costa	Mei 1904-Dec. 1914.	Bedankt als lid d. Staten.
Ondervoorzitters.		
S. Soesman Jr.	Mei 1866-Mei 1867.	In Mei 1867 benoemd tot Voorz.
Mr. J.M.J. Eijken Sluijters	Mei 1867-Mei 1868.	
Mr. G.J.A. Bosch Reitz	Mei 1868-Mei 1873.	Bedankt als lid d. Staten.
Mr. J.H. Gilquin	Aug. 1873-Mrt. 1874.	Bedankt als lid d. Staten.
Mr. A.J. van Emden	Mei 1874-Oct. 1877.	In Nov. 1877 benoemd tot Voorz.
Mr. D. Juda	Mei 1878-Mei 1879.	In Mei 1879 benoemd tot Voorz.
M.J.B. Vos	Mei 1879-Mei 1882.	
Dr. A. Salomons	Mei 1882-Mei 1886.	
Mr. C.J. Heylidy	Mei 1886-Dec. 1889.	Bedankt als lid d. Staten.
J.F.A. Cateau v. Rosevelt	Febr. 1890-Oct. 1891.	Op 20 Oct. 1891 overleden.
Mr. C.J. Heylidy	Mei 1892-Juni 1896.	In Juni 1896 benoemd tot Voorz.
Dr. A. Salomons	Juni 1896-Mei 1902.	
M.S. van Praag	Mei 1902-Aug. 1903.	Bedankt als lid d. Staten wegens vertrek.
J. da Costa	Aug. 1903-Mei 1904.	In Mei 1904 benoemd tot Voorz.

F.C. Gefken	Mei 1904-Juni 1909.	Gedurende het verlof v.d. heer J. da Costa (Juni 1904-April 1905) de leiding in handen gehad. In Juni 1909 overleden.
F.C. Curiel	Juni 1909-Mei 1911.	Bedankt als lid d. Staten.
Mr. L.L. Beckeringh v. Loenen	Mei 1911-Juli 1913.	Op zijn verzoek ontheven wegens vertrek.
J.A. Dragten	Sedert Juli 1913	Gedurende het verlof v.d. heer J. da Costa (Juli 1913-Juni 1914) de leiding in handen gehad; ook daarna wegens verhindering v.d. heer da Costa.
 Griffiers.		
J.H. de Granada	28 Mei 1866-29 Maart 1892.	Van 6 Mei 1881-30 Sept. 1882 met verlof in Nederland. Overleden 29 Maart 1892.
Mr. H. Benjamins	1 April 1892-31 Jan. 1905	Gedurende het verlof v.d. heer de Granada als Griffier gequalificeerd. Van April 1904-Dec. 1904 met verlof in Nederland. Op 1 Febr. 1905 op zijn verzoek ontheven.
J.S. Morpurgo	1 Febr. 1905-30 Sept. 1914.	Gedurende het verlof van Mr. H. Benjamins als Griffier gequalificeerd. Van 25 Juni 1907-30 Juni 1909 en van 17 Juli-30 Sept. 1914 met verlof in Nederland. Op 1 Oct. 1914 op zijn verzoek ontheven.
A.S.J. Fernandes	Sedert 1 Oct. 1914.	Gedurende verloven van den heer Morpurgo als Griffier gequalificeerd.

Bij gelegenheid van het 25-jarig bestaan der Koloniale Staten verscheen er, onder toezicht van de Griffie der Staten, een geschrift, getiteld 'Koloniale Staten van Suriname 1866-1891', Amst. 1891, bevattende o.m. een naamlijst der leden sedert 1866 en een staat van ingediende en behandelde verordeningen.

Het Reglement van Orde, vastgesteld 18 Mei 1866, werd gewijzigd en aangevuld op 27 Mei 1868 en 28 Aug. 1876.

Koloniale vaartuigen.

Zie DEPARTEMENTEN V. ALGEMEEN BESTUUR en VERKEERSMIDDELEN.

Kolonisatie.

Zie EUROPEESCHE KOLONISATIE.

Kommandeur.

Zie GOUVERNEURS. Dezen titel droeg eertijds ook de bevelhebber der troepen in Suriname, die tevens als eerste Raad zitting had in het Hof van Politie.

Kommando-negers

waren slaven, die in Suriname in 's lands dienst arbeidden en geleverd moesten worden door de plantages. Wanneer Gouverneur en Raden arbeiders noodig hadden, hetzij om de forten te onderhouden, kanalen te graven of de militaire tochten tegen de Boschnegers als lastdragers te vergezellen, werden de burger-kapiteins van de divisiën gelast een zeker getal negers te 'commandeeren' om op een bepaalden dag op de aangewezen plaats te komen; de burger-kapitein bepaalde hoeveel man iedere plantage had te leveren. Volgens art. 41 van het Reg. Regl. van 1815 regelde het Hof van Politie de 'uitschrijvingen der Kommando-Negers,' daarbij de meest mogelijke gelijkheid tusschen de planters in acht nemende.

Komtsji koe skotter,

BEN. E. Zie ASCLEPIAS.

Kong-ngie-tong.

Een Chineesche vereeniging te Paramaribo, opgericht in 1880, ten doel hebbende een band te vormen tusschen alle Chineezzen in de kolonie. In haar ruim en mooi

vereenigingsgebouw biedt zij haren leden gezellig verkeer in de societeitszalen; in een ander deel van het gebouw heeft men den Chineezentempel; in een der bijgebouwen het speelhuis. Ouden van dagen en gebrekkigen worden door de vereeniging gesteund en verzorgd. In 1887 richtte de vereeniging een Chineesche school op. Bij gelegenheid van het Chineesche nieuwjaar wordt in en om het vereenigingsgebouw 't vuurwerk afgestoken waarmede men het nieuwjaar viert. (Zie over Kong-NGIE-TONG, Prof. Dr. W. Joest, Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana, Intern. Arch. für Ethn. 1893 Suppl. zu Bd. V, blz. 5; Eigen Haard van 21 April 1906, blz. 252.)

Koni-koni,

N.E. Zie DASYPROCTA.

Koni-koni-bitá,

N.E. Zie ARISTOLOCHIA.

Koni-koni-bromiki,

N.E. Zie GONOLOBUS.

Koni-koni-kasaba-tetei,

N.E. Zie STIGMATOPHYLLON CONVULVULIFOLIUM.

Koningsbloempje,

SUR. Zie ASCLEPIAS.

Koningspalm,

SUR. Zie OREODOXA.

Koningsvisch,

BEN. E. Zie SCOMBEROMORUS.

Koninklijke West-Indische Maildienst.^{aant.}

Historische bijzonderheden.

De Stoomvaart Maatschappij 'Koninklijke West-Indische Maildienst', gevestigd te Amsterdam, werd op 21 Juli 1882 opgericht door de heeren G.A. Baron Tindal, C.W.R. Scholten Jr., Jhr. P. Hartsen, P.N. Muller, Jhr. Mr. C.J. den Tex en H.B. Kip, waarvan de beide eersten onmiddellijk bij de oprichting optraden als Directeuren, terwijl de vier laatstgenoemden zitting namen als Commissarissen. Het doel was een geregelde stoomvaartverbinding onder Nederlandsche vlag tusschen Nederland en de Koloniën in West-Indië tot stand te brengen; een verbinding die tot dusverre werd verkregen door zeilschepen, die op ongeregelde tijden vertrokken.

Het plan der oprichters was een maandelijksche passagiers- en vrachtdienst in te richten en behalve Paramaribo en Willemstad de havens Georgetown, Port of Spain, La Guayra en Puerto Cabello, zoowel op de uit- als op de thuisreizen aan te loopen. Kort na de opening van den dienst werd, met het oog op de ladingsbelangen, ook Havre op het traject Paramaribo-Amsterdam aangelopen. De drie stoomschepen die daarvoor noodig waren, werden alle in Nederland gebouwd en den 27sten Maart 1884 kon het stoomschip 'Oranje Nassau' de Amsterdamsche haven verlaten, terwijl de stoomschepen 'Prins Willem I' en 'Prins Maurits' weldra volgden. In Juni 1888 werd, ten einde de Koloniën in verbinding te brengen met Noord-Amerika, een vierde stoomschip in de vaart gebracht en werden de havens Port-au-Prince (Haïti) en New-York in het vaarplan opgenomen. De maandelijksche dienst, die tot 1890 gehandhaafd bleef, werd in dat jaar uitgebreid tot een driewekelijkschen; zeven jaar later tot een halfmaandelijkschen en in 1904 tot een veertiendaagschen dienst.

In den loop der jaren werden meerdere West-Indische, Venezuelaansche en Haïtiaansche havens in het vaarplan opgenomen, waardoor wel het goederenvervoer naar Europa en het intercoloniaal passagiersvervoer zich aanmerkelijk uitbreidden, doch waardoor de reis tusschen Suriname en New-York te lang ging duren voor de behoeften van den handel. Een Italiaansche stoomvaartlijn bracht dan ook eerlang een kortere, directe verbinding tusschen New-York en Paramaribo tot stand, doch was genoodzaakt in 1905 dezen dienst te staken, die daarna door den 'Koninklijke West-Indische Maildienst' werd voortgezet, welke dienst zich in 1908 ontwikkelde tot een wekelijkschen dienst, met 4 snelvarende stoomschepen, ingericht tot vervoeren van passagiers en bananen. De cultuur van bananen bleek in Suriname evenwel niet te slagen, en het contract, dat de K.W.I.M. met de United Fruit Company voor het vervoer van bananen gesloten had, werd in 1913 ontbonden; wel bleef de K.W.I.M. met een tweetal schepen een veertiendaagschen dienst tusschen New-York en Paramaribo onderhouden, doch deze lijn bleek niet levensvatbaar te zijn. en werd in 1914 opgegeven.

Andere plannen zouden echter tot uitvoering komen.

Door de opening van het Panama-Kanaal wordt verwacht dat de Europeesche handel met Colombia, Ecuador, Peru en de Centraal-Amerikaansche Republieken aanmerkelijk zal toenemen en werd het gewenscht geoordeeld, dat Nederland door een stoomvaartlijn onder nationale vlag met die landen verbonden werd.

In December 1913 nam de K.W.I.M. het initiatief een driewekelijkschen vrachtdienst te openen tusschen Amsterdam en Colón met als aanloophavens Trinidad, La Guayra, Curaçao, Puerto Colombia en Cartagena. Driesnelvarendestoomschepen met weelderige passagiersinrichting werden intusschen op stapel gezet en het ligt in de bedoeling deze in den zomer van het jaar 1915 ter vervanging van de vrachtschepen in de vaart te brengen.

De Dienst. Thans (in 1915) zijn er dus twee lijnen, t.w.:

1o.

Lijn 'A' (Hoofdlijn) waarin de schepen des Vrijdags om de veertien dagen varen van Amsterdam naar Paramaribo, Demerary, Trinidad, Carupano, Cumana, Guanta, La Guayra, Puerto Cabello, Curaçao, Jacmel, Aux-Cayes, Jérémie, Port au Prince, Gonaïves, St. Marc, New-York en van New York terug langs dezelfde havens tot Paramaribo; van deze plaats via Havre naar Amsterdam. Op de uitreis zoowel als op de thuisreis wordt menigmaal ook Madeira aangehouden.

In deze hoofdlijn varen de navolgende schepen, die de achter hun namen aangegeven tonnemaat hebben:

Stoomschepen.	Bruto Register-Tonnen.
'Prins Willem V'	2108
'Prins Maurits'	2121
'Prins Willem I'	2121
'Prins der Nederlanden'	2287
'Prins Frederik Hendrik'	2164
'Oranje-Nassau'	3721
'Jan van Nassau'	3300
'Lodewijk van Nassau'	3396
'Commewyne'	2486
'Nickerie'	2478

2o.

Lijn 'B' is de bovenomschreven dienst tusschen Amsterdam en Colón waarvoor de navolgende schepen gebruikt zullen worden:

Stoomschepen.	Bruto Register-Tonnen.
'Venezuela'	5500
'Colombia'	5500
'Ecuador'	5500

Alle passagiers- en vrachtschepen zijn ingericht volgens de laatste eischen.

Goederenvervoer.

De schepen der Hoofdlijn vervoeren voornamelijk zeer groote partijen koffie en cacao van Trinidad, de havens van Venezuela en Haïti, zoowel naar Havre en Amsterdam als naar New-York; verder suiker van Paramaribo, Demerary en Trinidad;

hout, balata, cacao en koffie van Suriname; dividivi, stroochoeden en oranjeschillen van Curaçao en omliggende eilanden; huiden en hout van Venezuela.

Te Colón worden voornamelijk koffie en cacao in de schepen der lijn 'B' geladen, welke producten aldaar zijn aangebracht van de republieken aan de Westkust van Centraal- en Zuid-Amerika; en behalve de reeds boven voor lijn 'A' genoemde producten van Curaçao, Venezuela en Trinidad, mogen voor lijn 'B' nog genoemd worden: tabak, ivoornoten, huiden, katoen en dividi van de Colombiaansche havens Cartagena en Puerto-Colombia.

Van Amsterdam uit worden de door de lijnen 'A' en 'B' aangevoerde partijen cacao en koffie en tallooze andere producten, die niet alle afzonderlijk kunnen worden genoemd, verspreid over geheel Europa.

Passagiersvervoer.

Een reis met de schepen der hoofdlijn biedt een uitmuntende gelegenheid tot het bezoeken van vele streken, bekend door hun natuurschoon en aangenaam klimaat. Men kan een biljet nemen van Amsterdam naar New-York en op deze wijze, tengevolge van de bepaling, dat men desgewenscht in tusschengelegen havens op een der volgende schepen der Maatschappij wachten kan, Hollandsch en Britsch Guiana, het schoone eiland Trinidad, de republiek Venezuela, Curaçao, de republiek Haïti bezoeken om vervolgens met een der vele directe gelegenheden van New York naar Europa terug te keeren, terwijl het natuurlijk ook mogelijk is om alle aangelooopen havens nog eens te bezoeken, door met de hoofdlijn via West-Indië naar Amsterdam terug te reizen.

Zooals boven reeds opgemerkt werd, loopen in de laatste jaren de schepen der hoofdlijn somtijds op de reis van Amsterdam naar Suriname, en ook op de thuisreis van Suriname naar Amsterdam, het eiland Madeira aan, hetgeen de reis op aangename wijze onderbreekt en een goede gelegenheid biedt om dit, vooral in de laatste jaren door toeristen zoozeer gezochte oord te bezichtigen.

De luxe-schepen der lijn 'B' bieden een snelle reisgelegenheid van en naar bovenvermelde havens in West-Indië en Colombia en via de Panameesche haven Colón en langs het Panama-Kanaal met de verschillende plaatsen aan de West-kust van Noord-Centraal- en Zuid-Amerika.

Kapitaal.

Bedroeg het kapitaal bij den aanvang f1.200.000, thans, in 1914, is het aandeelenkapitaal groot 7 miljoen, waarvan geplaatst 3.5 miljoen, terwijl de obligatieschuld is f1.720.000.

Een beeld van de uitgekeerde dividenden kan de hieronder volgende staat geven. Tot en met 1886 werd geen dividend aan aandeelhouders uitgekeerd en vervolgens:

1887	3½%
1888	5%
1889	6½%
1890	2%
1891	2½%
1892	3%

1893	8%
1894	8%
1895	8%
1896	8½%
1897	6½%
1898	6%
1899	5¾%
1900	5%
1901	5%
1902	-
1903	6%
1904	7%
1905	5%
1906	8%
1907	8 OE
1908	-
1909	3½%
1910	5,6%
1911	6.6%
1912	7%
1913	6%

(Zie ook J Rodenburg, *Scheepvaart onder Nederlandsche Vlag*. Amst. 1902, blz. 71-80; J.P.S. De Koninklijke West-Indische Maildienst, *Het Nederlandsche Zeewezen*, 1 April 1909, blz. 99-105).

C.M.v.R.

Koninklijk Instituut voor de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië.

Zie TIJDSCHRIFTEN en PERIODIEKEN.

Koninklijk Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN en TIJDSCHRIFTEN EN PERIODIEKEN.

Konoe bromiki,

N.E. Zie ASCLEPIAS.

Konsakka,

N.E. Verweekingen in de huid tusschen en onder de teenen, ontstaan bij personen, die lang in 't water staan; ze kunnen zeer lastig zijn en in zweertjes ontaarden; vooral bij de negers komen ze voor.

Konsakka-wiwiri,

N.E. Zie PEPEROMIA PELLUCIDA.

Koorsoe-wiwiri,

N.E. Zie LANTANA CAMARA.

Konthout,

SUR. Zie MINQUARTIA.

Kopal.

Zie AARD-KOPAL en HYMENEAE.

Koperbank.

Volgens de visschers bestaat er op 8 à 10 mijlen afstand Z.Z.O. van Saba, aan de grens van de Sababank, een ondiepte, niet dieper dan 60 vadem, die zij de koperbank noemen. Visch op deze bank gevangen, zou steeds vergiftig zijn. Dr. J. Boeke in Rapport betr. een voorl. onderz. naar den toestand van de Visscherij en de Industrie van Zeeproducten in de Kol. Curaçao. 's-Gravenh. 1907 blz. 45, acht dit vergiftig zijn 'hoogst problematisch'.

Koperzuiger,

SUR. Zie FELICHTHYS.

Kopi,

N.E. en SUR. Zie GOUPIA.

Kopijk,

BON. Zie CLUSIA ALBA.

Kopro-prien,

N.E. Zie ANOPHELES.

Koraal.

(PAP. *Coerá*). Veekraal. Een ommuurde ruimte zonder dak, waarin op de plantages op Curaçae het vee 's nachts verblijft; in het algemeen een omheind stukje grond voor of achter het huis.

Koraalboom,

SUR. Zie ERYTHRINA CORALLODENDRON.

Koraaldieren.

Zie COELENTERATA.

Korassi,

N.E. (op Coronie) Zie SCIADEICHTHYS PROOPS.

Kordon.

Zie KRIJGSMACHT, onder *Doode weermiddelen*.

Koren.

SUR. Zie MAIS.

Korenvogel,

SUR. Zie ICTERIDAE.

Korjaal.

Inlandsch vaartuig op de Surinaamsche rivieren in gebruik. bestaande uit een uitgeholden boomstam. De bouw en het gebruik van de korjaal zijn beschreven in de art. BENEDENL. INDIANEN, blz. 104 en 105 en BOSCHNEGERS, blz. 161. De boschnegers maken veel betere korjalen dan de Indianen en wel in twee soorten: de gewone vrachtkorjalen, lang en smal, en de luxe-korjalen, die meer dienen voor personenvervoer op betrekkelijk korte trajecten; deze zijn korter en breeder met sierlijk naar boven gebogen voor- en achtersteven. In de vrachvaart der Boschnegers, ten dienste van de balata- en de goudindustrie wordt de inhoud der korjalen - die zeer verschillende afmetingen hebben - aangegeven naar het aantal vaten à 82 K.G. (het gewicht van een vat zoutvleesch) dat de boot bevatten kan. De snelheid van geladen korjalen is in stilstaand water ± 6 K.M. per uur.

De Boschnegers arijeven een aanzienlijken handel in korjalen, die ook door de overige bevolking algemeen gebruikt worden, al of niet opgeboeid.

Boschnegers en Indianen roeien de korjaal niet, maar gebruiken om deze voort te bewegen, een soort pagaai, in de kolonie *parel* (N.E. *pari*) genoemd, waarvan het werkwoord *parelen*.

Het woord *koeliala* is aan verschillende karaibische talen en aan het Arowaksch gemeen; aan een dezer is het woord korjaal (N.E. *kroejara*) ontleend.

Korjalen van boomschors zijn alleen nog bij de Trios in de Boven Corantijn in gebruik. Zij zijn voor en achter ingesneden; de schors is tot een voor- en achtersteven samengebogen en genaaid. Langs de boorden worden ter versterking stokken aangenaaid. (Verslag der Corantijn-expeditie, blz. 42). Zie voorts DIEVEN-KORJAAL.

Koroona di la birgi,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Korta mán,

BEN. E. Zie MARISCUS BRIZAEUS.

Kostgrond

noemt men in Suriname een stuk grond waarop veldgewassen worden verbouwd, bananen, aardvruchten, enz. Zie verder AARDVRUCHTEN, blz. 26 en BENEDENL. INDIANEN, blz. 105.

Kostproducten,

SUR. Zie AARDVRUCHTEN, blz. 26.

Koti-koti,

N.E. Zie CACAO, blz. 192 en ORTHOPTERA.

Koto-misi,

N.E. Zie KLEEDERDRACHT en LOCHNERA.

Koto-wentje,

N.E. Zie LOCHNERA.

Kousenbanden,

SUR. Zie GROENTEN.

Kousoe-banti,

N.E. Zie GROENTEN.

Koviko,

PAP. Zie HAEMULON SCIURUS.

Kra,

N.E. Zie AKRA.

Kraagpapegai.

Zie PSITTACIDAE.

Kraanral,

Zie ARAMUS.

Krabassi,

N.E. Zie CRESCENTIA.

Krabben.

Zie CRUSTACEA.

Krabita-kakà,

N.E. Zie ANAXAGOREA.

Krabita-okro,

N.E. Zie HIBISCUS INGRATUS.

Kraboe-dagoe,

N.E. Zie PROCYON.

Kraboe-hoso,

N.E. Zie CRUSTACEA, blz. 250.

Kraboe-jassi,

N.E. Zie FRAMBOESIA.

Krafanga,

N.E. Knip van dunne takjes of latten om vogels te vangen. Zie F.P. en A.P. Penard, *De Vogels van Guyana*, blz. 204.

Krak,

SUR. *Kraka*, N.E. Een gaffelvormige tak (mik) waarmede men b.v. bacove- of bananeplanten tegen omvallen stut. Ook het werkwoord *krakken* is in gebruik, d.i. het stutten met een krak.

Krakelsteen,

PAP. Vuilwitte, cilindrische steenen, die op Curaçao aan het strand voorkomen en geschikt zijn voor wegen, betonwerk en voor het branden van kalk.

Kralen.

Jaarlijks wordt voor een vrij groote waarde aan glazen kralen in Suriname ingevoerd, die door de Boschnegerinnen en de Indiaansche vrouwen (zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102 en BOVENL. INDIANEN, blz. 171) gebruikt worden ter vervaardiging van snoeren voor hals, armen en enkels. Bij de meer beschaafde negerinnen geraken de kralen in onbruik. In vroeger jaren onderscheidde men verscheidene soorten, zooals *fowroe fattoe*, *krarin*, *pipa-tiki*, *seekrara*, *gongosà-man*, enz. (Zie Pater F.H. Rikken, *Ma Kankantri*, feuilleton in *De Surinamer*, 1906-1907).

Kralendijk.

Zie BONAIRE.

Krali,

N.E. Zie PRISTIS.

Krameria ixina

L. Fam. Leguminosae. *Peega saaja sjimarón*, *Rathania*, BEN. E. *Wild senna*, BOV. E. Heester met kleine dichtbehaarde, spitstoelopende blaadjes; de vruchten zijn kogelvormig en voorzien van scherpe stekels. Wordt als geneeskrachtige plant gebruikt.

Krapà,

N.E. Zie ACARINA en CARAPA.

Krapà-olie,

SUR. Zie BENEDENL. INDIANEN en OLIËN.

Krapata,

N.E. Zie RICINUS.

Krapé,

N.E. Zie CHELONIA.

Kraroen,

N.E. Zie AMARANTUS BLITUM.

Kras,

SUR. Dit woord heeft in Suriname ook andere beteekenissen dan de gewone Nederlandsche; zoo beteekent het boos, streng; ook onstuimig, b.v. kras water voor onstuimig water.

Krassi-boonki,

N.E. Zie MUCUNA.

Krassi-taja,

N.E. Zie AARDVRUCHTEN.

Krassi-wiwiri,

N.E. Zie FLEURYA.

Krau-krau,

N.E. Zie ARAMUS.

Krawiroe,

AROW. en N.E. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102.

Kreeften.

Zie CRUSTACEA.

Kreek

(N.E. *Kriki*) noemt men in Suriname alle beekjes en kleine rivieren; b.v. de Gonini met een lengte van \pm 100 K.M. wordt nog Gonini-kriki ge-

noemd; eerst stroomen als de Lawa, de Coppename, enz. noemt men *liba* of rivier.

Krekels,

Zie ORTHOPTERA.

Kremoto,

N.E. Zie MICONIA MACROPHYLLA.

Kreps,

SUR. Evenals *Boas* (zie aldaar) is het woord, waarmede in den volksmond een bedienaar der begrafenissen wordt aangeduid, ontstaan door dat de naam van den persoon, die langen tijd het ambt heeft bekleed, op het ambt is overgegaan. Men spreekt van 'de kreps'.

Krêré-kréré,

N.E. Zie CAESALPINIA PULCHERRIMA.

Kribisi,

N.E. = Karaïben.

Kriebelmuggetjes.

Zie DIPTERA.

Krijgsmacht.^{aant.}

I. Landmacht. a. Suriname.

Inleiding.

Het belangrijkste deel van de uit verschillende troepensoorten bestaande krijgsmacht vormde de uit Nederland voor den kolonialen dienst bestemde 'staande armee vrijwilligers', ook wel 'sociëteitstroepen' of 'militie' genaamd. Daarnaast werden gebruikt 'Staatsche' (d.i. tijdelijk uit Nederland gezonden) en Koloniale (d.z. door de kolonie op eigen kosten aangenomen) hulpstroepen. Tegelijk met deze militaire macht bestond er steeds eene organisatie van gewapende burgerij, die eene dienstdoende en rustende schutterij vormde.

De taak der krijgsmacht was de verdediging van de kolonie tegen buiten- en binnenlandsche vijanden en de bewaring der inwendige rust en orde, en ter volvoering van die taak werden van de krijgsmacht vaak zware offers geëischt.

In de laatste eeuw is van een optreden der kolonie op militair gebied niet veel sprake geweest; de bewaring der inwendige rust vereischt in het algemeen in Suriname zeer weinig moeite, vandaar dat gaandeweg de krijgsmacht in de kolonie belangrijk is ingekrompen. Thans wordt nog een garnizoen onderhouden dat preventief werkt als rustbewaarder en waaruit politiebeamten worden getrokken.

De 'Staande Armee' en Staatsche troepen en hun optreden tegen den buitenlandschen vijand.

De eerste geregelde Hollandsche troepen, die in Suriname optraden, waren een detachement ter sterkte van 225 man onder bevel van de kapiteins Philip Julius Lichtenberg en Maurits de Rama. Het werd overgebracht aan boord van drie groote schepen, die door de provincie Zeeland, met het doel Engeland te gaan bevechten in Amerika, gedurende den 2den Engelschen oorlog in 1666 werden uitgerust, onder den admiraal Abraham Krijnssen den 26en Febr. 1667 op de Suriname-rivier verschenen en het fort nabij Paramaribo op de Engelschen veroverden (Zie KRIJNSSSEN.) Na deze actie verliet de vloot Suriname, doch liet in het veroverde fort eene bezetting van 125 man onder Maurits de Rama achter; men gaf het fort den naam Zeelandia en bewapende het met 15 kanonnen.

Weldra werd de nieuwe bezetting geroepen om hare taak te vervullen tot verdediging van het nauwelijks verworven gebied tegen een buitenlandschen vijand, n.l. een Engelsche vloot onder den kapitein John Harman.

Onder de opvolgende bevelhebbers der kolonie, Philip Julius Lichtenberg, den commandeur kapitein Pieter Versterre, den kapitein Tobias Adriaensen, die door de provincie Zeeland werden aangewezen en den gouverneur Johannes Heinsius, die door de Algemeene Staten den 9en Sept. 1678 werd benoemd, vormden de eerste aangekomen troepen, hiervoren gemeld, de koloniale krijgsmacht, die echter tamelijk verzwakt was, tengevolge van den strijd met de Engelschen, en verloop door ziekte, zoomede door aanvallen van de Indianen. De houding van dezen binnenlandschen vijand gaf in 1679 eenige belanghebbenden in Suriname aanleiding om bij de Algemeene Staten aan te dringen op hulp tegen de drukkende invallen der Indianen en te vragen om versterking der krijgsmacht.

Dit verzoekschrift had niet dadelijk het gewenschte gevolg, doch toen door den gouverneur Heinsius in verscheidene brieven een treurig tafereel van den toestand der kolonie was opgehangen en door dezen tevens op onmiddellijke versterking was aangedrongen, zond Zeeland in 1680 150 man, hetgeen echter slechts te nauwer nood in de behoefte voorzag, daar het resterende garnizoen in Suriname niet sterker was dan 50 man en eene sterkte van 300 als minimum moest worden beschouwd.

Volgens art. XXVII van het octrooi, door de Algemeene Staten aan de W.I. Compagnie verleend, kwam 'het onderhoud van de Fortresse aen de Riviere van Suriname, mitsgaders het maken en onderhouden van alle verdere Fortificatien, bij

aldien sulcks bevonden soude mogen werden te wesen gerequireert'.... ten laste van de eigenaren in het moederland, 'gelijck ook het Geschut, de Amunitie van Oorlogh, de Soldijen en het onderhoudt van 't Guarnisoen, ende alles wat relatie heeft tot bescherminge ende defensie van de voorsz. Colonie.'

De 'Societeit', inmiddels eigenaar der kolonie geworden, was derhalve belast met het verschaffen aan de kolonie van de middelen ter verdediging te land en was verplicht te zorgen dat de doode weermiddelen in goeden staat en de 'militie' behoorlijk op sterkte gehouden, verzorgd en betaald werd.

De Staten-Generaal, die het oppergezag over Suriname behielden, verbonden zich bij te dragen tot de verdediging en om tegemoet te komen in het recruteeren van de militie voor Suriname verbonden de Zeven Provinciën zich, met uitzondering van Friesland, de kosten te dragen van één man van iedere Compagnie, op de Staten van Oorlog gebracht, tot bescherming van de volkplanting. Jaren lang bleef dit van kracht, zoodat bij elke Compagnie van de armée in het moederland stond uitgetrokken 'de man van Suriname' ook wel genaamd 'de man voor 't land'. Of intusschen het uitgetrokken bedrag ook werkelijk steeds tot het bestemde doel werd aangewend, moet worden betwijfeld.

Dat er in 1683, bij het aanvaarden van het bestuur door Van Aerssen, versterking der militie noodig was, schijnen de nieuwe bewindhebbers ook te hebben begrepen. De hiervoren vermelde versterking van 150 man, in 1680 door Zeeland, aan den Gouverneur Heinsius toegestaan, was toch in Sept. 1682, toen die provincie afstand deed van haar bezit van de kolonie, weder teruggenomen, zoodat de militaire macht in de kolonie weder in den vroegeren ongunstigen toestand verkeerde. Ten einde in dien toestand verbetering te brengen werd aan Van Aerssen vóór zijn vertrek op 4 Juni 1683 toegestaan eene afdeeling van 300 man onder 3 kapiteins, 2 luitenants, 2 onder-luitenants, 1 vaandrig en 2 sergeanten. De nieuwe landvoogd kon zijn officieren zelf kiezen. De jaarlijksche traktementen van officieren en kader waren als volgt: kapitein f800, luitenant f400, onder-luitenant f315, vaandrig 3.3 stuivers ('s weeks).

Volgens de toenmaals, sedert den vrede van Munster (30 Jan. 1648) hier te lande bestaande organisatie, bestond eene compagnie infanterie uit 100, 65 of

50 man. Het detachement door Van Aerssen medegebracht bestond dus uit 3 - voor dien tijd - sterke compagnieën.

Met het aanwezige garnizoen onder den commandeur Verboom beschikte men dus over ± een bataljon militie, van 4 compagnieën infanterie. (De Artillerie was vóór 1699 hier te lande niet afzonderlijk georganiseerd.)

Over het gehalte der troepen luiden de berichten uit die dagen niet gunstig, hetgeen trouwens in dien tijd een niet ongewoon verschijnsel was, daar de huurlingen werden gerecruteerd uit de laagste klassen der maatschappij; zoo bestond het garnizoen omstreeks 1685 grootendeels uit misdadigers, die ingevolge Res. van de Algemeene Staten van 20 Juli 1684 uit de tuchthuizen naar Suriname waren gezonden.

De Gouverneur, Van Aerssen (zie aldaar) was niet in staat het soldatenvolk onder krijgstucht te brengen, en werd in 1688 door oproerige militairen vermoord.

Naar het schijnt was niet zoozeer de zware dienst, die van de militie werd gevergd, de oorzaak van deze uitbarsting, doch veeleer de gebrekkige toevoer van voedingsmiddelen, tengevolge waarvan het dagelijksch rantsoen der soldaten moest worden verminderd. Het hier vermelde soldaten oproer bracht de kolonie in rep en roer, doch het gelukte - mede door de krachtige houding van de gewapende burgerij - de muiters tegen het eind van Juli 1688 meester te worden. Den 3en Aug. d.a.v. werden 3 der belhamels geradbraakt en 8 opgehangen. De overige beschuldigten, volgens Hartsinck een zestigtal, bleven ongestraft doordienen, doch daar men hen blijkbaar liever niet in dienst behield, achtereenvolgens bij groepen van 5 of 6 naar Holland teruggezonden en aldaar vrijgelaten. De oproerige stemming der militie, ook als gevolg van den ongeregelden toestand, waarin men haar liet verkeerden, bleef na dien tijd nog lang voortduren en had eene sterke vermindering der manschappen tengevolge. Toen dan ook den 6den Mei 1689 eene Fransche vloot van 9 schepen, onder den Admiraal Du Casse op de Suriname-rivier verscheen, en de stad bij verrassing aanviel, was het voor een groot deel aan de hulp van de gewapende burgerwacht, met name de Joodsche afdeeling onder den burger-kapitein Nassy, te danken, dat deze aanval met goed gevolg werd afgeslagen.

Den 8en Juni 1712 verschenen de Franschen onder den admiraal Jacques Cassard op de Suriname-rivier en trachtten de stad bij verrassing te nemen. De kolonie liep te wapen en het mocht haar weer gelukken den vijand van zich af te houden. Maar de schrik was den bewoners om het hart geslagen en verontwaardigd over de slechte nakoming van art. XXVII van het Octrooi, eischten zij dat de Patroons in Holland de forteresse behoorlijk zouden doen onderhouden en dat de 600 man militie, waarvoor de subsidie of onderstandspenningen aan de Societeit door den Staat werden goed gedaan inderdaad aanwezig zouden zijn en voltallig gehouden worden.

Intusschen konden deze verzoeken voorshands niet ingewilligd worden; voor verbetering van den toestand bleek het ook reeds te laat, want reeds den 8en Oct. 1712 verscheen Cassard andermaal met een sterke vloot en 3000 man soldaten en viel de kolonie krachtig aan. Het handjevol militie onder den Commandeur François Anthony de Rayneval en de gewapende burgerij verdedigden de kolonie op de hardnekkigste wijze, doch konden zich tegen de overmacht niet staande houden en den 27 Oct. 1712 werd een verdrag gesloten, waarbij de kolonie op vreeselijke wijze werd gebrandschat (Zie BRANDSCHATTING).

Terecht werd deze ramp voor een groot deel op rekening gesteld van de Staten-Generaal en de Directeuren der Societeit, die wel ijverig waren in het uitvaardigen van resolutiën, waarbij de kolonisten werden aangemaand hunne

schulden aan den vijand te voldoen, doch die door het niet nakomen der door hen aangenomen verplichtingen de kolonie weerloos gemaakt hadden.

De Directeuren begrepen ten slotte, ook onder den indruk van naderend oorlogsgevaar - in 1702 brak de oorlog weder uit - dat het beter was, 'hunne gedachten te laten gaan, hoe en op wat wijze de Colonie op 't spoedigste' en vooral op het 'onkostelijkste zoude kunnen worden versterkt en voor alle aanvallen, zooveel mogelijk bewaard.' Ter bereiking van dit doel vestigde men in de eerste plaats de aandacht op de doode weermiddelen ter bescherming van de kolonie; de ervaring met den aanval van Cassard had geleerd, dat goede versterkingen de kolonie voor eene passieve verdediging uitnemend te stade zouden komen. De directeuren zonden daarop den Ingenieur Draak naar de kolonie ten einde een onderzoek in te stellen en bij Res. van de Alg. Staten van 19 Dec. 1733, werd gedecreteerd dat de kolonie binnen 7 jaar geheel in staat van tegenweer moest zijn gebracht. De Directeuren verbonden zich daartoe jaarlijks f20.000 op te brengen, doch de kolonisten moesten elk jaar van hun kant f60.000 storten.

Voor zooveel betreft de hier bedoelde vestingwerken, wordt verwezen naar het vermelde onder 'doode weermiddelen'; hier zij echter vermeld, dat de Directeuren zich weder verbonden - gezien het octrooi, feitelijk ten overvloede - om op hunne kosten 4 compagnieën geoefende soldaten, iedere compagnie met de officieren 25 koppen sterk, mitsgaders het geweer en de ammunitie van oorlog in de volkplanting te onderhouden. Waar nu volgens de organisatie van 1718 eene compagnie 'ordinaires' infanterie, zijnde de minst sterke soort, in het Moederland, aan soldaten en 'prima plana' (officieren en kader) te zamen 44 koppen telde en deze sterkte op 25 Nov. 1726 nog was verhoogd, konden de door de Directeuren te onderhouden troepjes van 25 man feitelijk niet op den naam van 'compagnie' aanspraak maken. Zonder ongenoegen liep echter de uitvoering van het plan van 1733 niet af; er ontstond oneenigheid tusschen de kolonie en de Directeuren o.a. over slavenhuur voor den vestingbouw. Dit geschil werd ten slotte bijgelegd door eene overeenkomst, op 6 Maart 1748 gesloten en den 16en Jan. 1749 door de Staten-Generaal bekrachtigd. In Art. VI van die overeenkomst werd o.a. bepaald, dat door de Societeit "t Guarnisoen, buiten het corps Artillerie, zal geaugmenteert werden met hondert Man, en wel yder Compagnie met 25 Man, soo dat yder Compagnie Infanterye als dan sal moeten uytmaken hondert Man en dus de vier Compagnieën vier hondert Man, ten einde des te beeter de Fortresse en de te maakene Batteryen te kunnen besetten, welcke 100 Man, Welgemelde Edele *Societeit* met de eerste scheepen, soo ras moogelijk, ten haaren kosten alleen sal moeten zenden en onderhouden, doch in cas van vrede sal de Edele *Societeit* tot haar dedomagement, de 100 Man, die haar Edele gedurende 't gevaar, boven 't in den Jaare 1733 getransigeerd getal van 300 Man, ge-

houden heeft, als dan moogen minder houden; en dus maar 200, eeven soo veel tijd, als deeze vermeerdering zal geduurd hebben.’

Tot goed begrip van het vorenstaande diene dat de hier bedoelde resolutie werd gemaakt te Paramaribo op 6 Maart 1748 (doch door de Staten-Generaal bekrachtigd 16 Jan. 1749). Men verkeerde toen nog in staat van oorlog, n.l. den Oostenrijkschen Successie-oorlog, die in 1740 was uitgebroken en waardoor voor de kolonie ‘gevaar van vijandelijke attacque’ bestond. Onder den invloed van dit gevaar had de Societeit de krijgsmacht blijkbaar uitgebreid, doch thans was er uitzicht op vrede - welke werkelijk op 18 Oct. 1748 te Aken werd gesloten - en op deze vredes-vooruitzichten zinspeelde de clausule van Art. VI. Omtrent de sterkte van het aldaar ook vermelde ‘Corps Artillerie’ zijn geene gegevens voorhanden. Wel vindt men de sterkte van het Corps Artillerie in Suriname vermeld, in het jaar 1751. Die compagnie werd des tijds afzonderlijk beheerd en door de Societeit bezoldigd: zij bestond uit 1 kapitein, 1 luitenant en 54 minderen. Wat de infanterie betreft, blijkt uit de sterktestaten van dien tijd, dat de militie weder tot het vroegere getal van 300 man was teruggebracht. Voorts blijkt dat de militie over de geheele kolonie werd verspreid of liever versnipperd. Als voorbeeld waarvan moge onderstaand staatje dienen:

Sterktetaat op 27 Maart 1751.

Present: te Paramaribo: 3 capiteyns, 1 capiteyn-luitenant, 2 luitenants, 4 vaendrighs, 1 sergeant, 5 tambours, 67 gemeenen, 12 in het hospitaal, 1 kwartierziek.

Fort Amsterdam en onderhoorige buitenposten: 1 capiteyn, 3 vaandrighs, 5 sergeanten, 3 tamboers, 43 gemeenen.

In de Wajombe: 1 onderofficier, 2 gemeenen.

In de Corantijne: 1 onderofficier, 4 gemeenen.

Aan de Marechalskreek: 1 onderofficier, 4 gemeenen.

Bij de goudzoekers: 1 onderofficier, 5 gemeenen.

In de Tamapati: 1 onderofficier, 13 gemeenen.

Op de plantage Auca: 1 onderofficier, 8 gemeenen.

Cottica en Perica: 1 officier, 2 onderofficieren, 22 gemeenen.

Para, Corropine, Tawaricoeroe en Arawaticabo: 1 officier, 3 onderofficieren, 46 gemeenen.

Op den Blauwen Berg: 1 officier, 1 onderofficier, 17 gemeenen.

Op den tocht in Saramica: 1 capitaine des armes^{*)}

Te Para bij de Switsers: 1 landspassaat.

In de Marowijne: 1 gemeene.

Plantage Quaadgerugt: 2 gemeenen.

Verlof: 3. Aangekomen recruten: 4. Overleden: 1. Met paspoort: 1. Vermist: 2.

Mankeert: 1.

Totaal 304.

Na den vrede van Aken in 1748 was men er in het moederland toe overgegaan de oorlogslasten te verminderen. Bij resolutie van de Staten-Generaal van 2 Maart 1752 werd eene nieuwe samenstelling van de Staten van Oorlog openbaar gemaakt. Tot de voorstellen tot bezuiniging, welke in deze resolutie te lezen zijn, behoorde ook de maatregel, om den hiervoren vermelden ‘man van Suriname’, ook bekend onder den naam van ‘de man voor het land’, die bij elke compagnie mankeerde en waarvan de soldij werd afgedragen ‘tot maintien van de Colonie van Suriname’ niet meer te laten ontbreken, maar daarvoor gelden te berekenen op de extra-ordinaires-staat van oorlog. De hier bedoelde schadeloosstelling voor Suriname, werd bepaald op eene jaarlijksche subsidie van f36.000. Op de staten van Oorlog, opgemaakt ingevolge den gewijzigden toestand komt onder de Infanterie voor een

*) Thans genaamd fourier.

post van 200 man musquetiers, tot een bedrag van f38.600. 's jaars en bleef daarop 40 jaren lang gehandhaafd. Deze troepen kwamen derhalve ter vervanging van den meergemelden 'man van Suriname' en vormden de bijdrage tot de militie van de kolonie, welke door de Algemeene Staten als van ouds werd geleverd.

Terloops zij hierbij nog aangeteekend, dat van de zeven provinciën Utrecht nalatig schijnt te zijn geweest in het uitbetalen van de subsidie voor 'het maintien van de kolonie Suriname'; althans in Juni 1762 presenteerde de Societeit aan de Staten van deze provincie eene vordering ad ± f500.000, welke onbetaald waren gebleven sedert de overdracht van de kolonie aan de 'Edele Societeit'. Utrecht weigerde intusschen te betalen, daar de oprichting der Societeit niet met goedvinden van die provincie zou zijn geschied, en de Staten-Generaal stelden de Staten van Utrecht in het gelijk.

Inmiddels had in 1750 in Suriname eene belangrijke uitbreiding der militaire macht plaats. Ten gevolge van oneenigheid tusschen den toenmaligen Gouverneur Mauricius en een deel der kolonisten, zond de Erfstadhouder Willem IV (daartoe door de Alg. Staten gemachtigd) een regiment naar de kolonie onder den heer baron Von Spörcke als opperbevelhebber, welk regiment de sterkte zou hebben van 600 man, gelicht uit de verschillende Nederlandsche garnizoenen.

Deze Staatsche troepen kwamen in drie gedeelten respectievelijk als volgt:

28 Nov. 1750 (schip de *Eendragt*, kap. de Braaf). 2 compagnieën onder Luit.-Kol. de Bermont.

30 Nov. 1750 (schip *Haduina Anthonia*, kap. de Vries). Kolonel Verschuer met ± 160 man.

3 Dec. 1750 (schip *De Jager*, kap. de Breem). Majoor Bruce met de overige troepen.

Het aantal 600 werd echter lang niet bereikt; slechts 392 man zag men in de kolonie, waaronder nog 44 officieren.

Of het zenden van deze Staatsche troepen voor de kolonie eene weldaad was, mag terecht worden betwijfeld, want niet alleen bleken zij niet zeer bestand tegen het klimaat en hadden zij veel door ziekte en sterfte te lijden, maar zij brachten ook oneenigheid, vermits zij min of meer eene vijandige houding tegenover de Societeitstroepen, de eigenlijke aanwezige koloniale 'militie' aannamen. Het ergste was echter, dat men de reeds zoo belaste kolonie weder op kosten joeg, daar Hun Hoog Mogenden op 23 Juli 1750 beslisten, dat de Societeit $\frac{1}{4}$ van de kosten van uitzending en de kolonie $\frac{3}{4}$ daarvan zou bekostigen, hetgeen aan laatstbedoelde op f112,500. te staan kwam. Tot delging van deze belangrijke schuld werd in de kolonie een hoofdgeld geheven, waarvan de militie was vrijgesteld.

De traktementen en soldijen van de Staatsche officieren en militie bleven echter voor rekening van den Staat.

Bij de versterking met Von Spörcke uitgekomen zou het echter niet blijven. De Directeuren der Societeit, daartoe genoopt door de voortdurende behoefte aan krijgsvolk tegen de wegloopers, sloten in 1753 eene overeenkomst met de belanghebbenden in de kolonie, waarbij werd bepaald, dat de militie zou worden vermeerderd met 6 compagnieën à 100 man Societeitstroepen, benevens eene compagnie artille-

rie van 56 hoofden. De kosten voor het onderhoud dezer militie zouden voor de helft door de Societeit en voor de helft door de ingezetenen der kolonie worden bestreden. De beschikkingen omtrent deze vermeerdering der militie, werden met de daardoor ontstane bevorderingen op 24 Oct. 1754 in Suriname bekend gemaakt en daarbij aan alle manschappen der Staatsche troepen aangeboden om bij de militie der kolonie over te gaan. Hieraan werd door sommigen voldaan; de rest der Staatschen, ± 100 man, keerde in het voorjaar 1754 naar Nederland terug.

Gedurende de nu volgende jaren bleef de militie op de zelfde sterkte georganiseerd en vormde blijkbaar eene voldoende macht voor de veiligheid der kolonie, welke niet meer door buitenlandsch geweld werd bedreigd. In een request van Maart 1764 verklaarden dan ook de kolonisten, dat de Colonie in 'genoegsaame Staat van zekerheid gesteld was'. De krijgsmacht van Suriname bestond dus in die jaren uit: 2 bataljons à 6 compagnieën. Iedere compagnie was sterk 100 man. De Gouverneur was Colonel en Capitein van de le Compagnie, le Bataljon, de bevelhebber der troepen was, met den titel van Commandeur, Colonel, Commandant en Capitein van de le Compagnie, Ile Bataljon. Bovendien was er eene compagnie artilleristen van 56 koppen.

De Directeuren bekostigden het krijgsvolk voor de eene helft, de ingezetenen van de kolonie voor de andere helft.

Zooals uit het vorenstaande gebleken is, kostte het krijgsvolk aan de kolonie veel geld en terecht werd daarover door de kolonisten geklaagd, daar art. 27 van het 'octrooi' toch de Societeit verplichtte de kosten voor de verdediging der kolonie te dragen; maar de kolonie had de soldaten noodig - na den inval van Cassard in hoofdzaak tegen de wegloopers - en zij begreep dat zij, zonder mede te betalen, niets zou krijgen.

Eene afspiegeling van de meening omtrent de militie vindt men in de notulen van Gouverneur en Raden van 5 Mei 1763, waarin werd voorgesteld, om een gedeelte der soldaten af te danken, 'daar dan de militaire lasten minder zouden worden en verscheidene dier afgedankte soldaten zich wel als blanke bedienden zouden willen verhuren.' Of aan dit voornemen gevolg is gegeven is niet bekend, doch niet waarschijnlijk, daar dat jaar de groote opstand in Berbice uitbrak, waarbij de hulp van Suriname werd ingeroepen en de Gouverneur daartoe 100 man uitzond onder de kapiteins Van Rijssel en Bernard Texier.

Het gehalte van de troepen wordt niet geroemd en het officierskorps liet aan waarde te wenschen over. Deze slechte toestand was te erger, waar men den troep over de geheele kolonie had verspreid en op verafgelegen posten bezettingen had van 6 à 10 man onder een onderofficier. In eene toelichting op eene conduitelijst van 11 Jan. 1776 en geteekend Texier, leest men: zoodat van de 60 officieren (2 bataljons) die er zijn moeten, wanneer 't korps compleet is, (de 2 kolonels niet meegerekend), 16 onbekwaam (door ziekte of ouderdom) zijn, zoodat er ten slotte 42 resten. Van deze 42 waren er al dadelijk 26 noodig voor de buitenposten.

Deze officieren waren bovendien meerendeels buitenlanders en veelal lieden die in vreemde legers beneden den rang van officier hadden gediend.

In 1776 bedroegen de kosten der krijgsmacht:

2	kolonels	van	f2685	=	f5370
1	luit.-kolonel	van	f1920	=	f1920

—————

					f7290
					f7290
1	luit.-kolonel (met majoors-gage), 2 majoors	van	f1900	=	f5700
2	majoors (met kap. gage)	van	f1380	=	f2760
4	kapiteins	van	f1380	=	f5520
3	kapiteins	van	f1150	=	f3450
7	kap. (met luit. gage)	van	f820	=	f5740
2	kap. supernumerair (met luit. gage)	van	f820	=	f1640
4	le luits. (met sous-luit.gage)	van	f671	=	f2684
6	sous-luitenants	van	f671	=	f4026
6	sous-luit. (met vaandrigsgage)	van	f590	=	f3540
24	vaandrigs	van	f590	=	f14160
60	sergeanten	van	f251	=	f15060
12	capitaines d'armes (fourier)	van	f236	=	f2832
60	corporaals	van	f220	=	f13200
1304	tamboers en gemeenen	van	f190	=	f247760
	Samen				<hr/> f335362

Het rantsoen der militairen, wanneer in natura verstrekt, bestond destijds voor officieren, onderofficieren en minderen uit hetzelfde, te weten: wekelijks 4 pond vleesch (gezouten), 1 stoop gort en 3 brooden, vertegenwoordigende een bedrag van f13.33 per 2 maanden. Bovendien werden verstrekt per dag twee 'zooptes' dram (slechte rum), één 's morgens om 6 uur en één 's avonds na de wachtparade.

Het optreden der boschnegers dedden Gouverneur Nepveu er toe besluiten in 1772 weder versterking der krijgsmacht te vragen, hetgeen ten gevolge had, dat andermaal een expeditie van Staatsche troepen werd uitgezonden, ditmaal onder den Kolonel Fourgeoud. Deze expeditie kwam in Febr. 1773 aan en bestond uit 800 man. Men vindt aangeteekend dat de geheele beschikbare sterkte voor de expeditie's 2300 geoefende soldaten bedroeg. De ongunst van het klimaat noodzaakte

Fourgeoud de krijgsverrichtingen eenigszins te staken, doch 10 Jan. 1775 kwam eene nieuwe versterking van 240 man, onder bevel van den Kolonel Siborg, en 17 Febr. d.a.v. nog 240 man te Paramaribo aan. Nadat in Dec. 1776 weder eene versterking van 350 man uit Nederland was aangekomen, ondernam Fourgeoud met de geheele beschikbare macht een laatsten tocht. Den 1ⁿ April 1777, vertrok een deel der hulptroepen naar Nederland, na hunne taak onder vele bezwaren te hebben volbracht.

De kapitein J.G. Stedman, een Engelschman, die afkomstig van de Schotsche brigade in Holland, bij de expeditie diende, schrijft: 'The military in Surinam are composed of several very good and experienced officers and well inured to the service, but for their private men I cannot say much, they are in fact little better than the outcasts of all nations; they are of all ages, shapes and sizes and seem by chance wafted together from all the different corners of the globe. Notwithstanding this however it has often been found, that they behave well in action and have on many different occasions, by their bravery, been of infinite service to this settlement.'

Naar mate de sterkte waarover men beschikken kon, schijnt men de militie tusschen ± 1770 en 1799 nu eens in 2 dan weer in 3 bataljons te hebben ingedeeld. Zoo blijkt uit een 'detaillie' of dislocatie-staat van 28 Nov. 1772 dat men over 2 bataljons beschikte, uit sterktestaten van 1786, 1787, 1788 en 1789, dat in 1787 een vroeger opgeheven 1ste Bataljon weder uit de beide andere is opgericht, terwijl de sterktecijfers der militie nog al aan schommeling onderhevig waren. Uit een staat van 25 Aug. 1791

blijkt de sterkte te zijn 3 bataljons respect. 393, 386 en 396 officieren en minderen.

Met de bezetting van het 'militair kordon' bereikte de versnippering van krachten, waarop reeds vroeger gewezen werd, haar hoogtepunt. (Zie onder *Doode weermiddelen*.)

De in de kolonie aanwezige artillerie bestond tusschen de jaren 1780 en 1790 steeds uit ± 6 officieren en 166 minderen.

In 1792 werd de West-Indische Compagnie niet meer op de in dat jaar herziene Staten van Oorlog gebracht.

Officieel bestond de militie in Suriname in 1795 nog uit 3 bataljons infanterie elk bestaande uit 1 Lijf- of Grenadiers-compagnie en 4 fuseliers-compagnieën, benevens 2 compangnieën artillerie, doch toen de kolonie 21 Aug. 1799 onder het protectoraat van den koning van Engeland kwam, behoorden de aldaar aanwezige troepen niet langer tot de Bataafsche Republiek, die even te voren - 13 Aug. 1799 - soevereine van de kolonie was geworden.

Op 5 Jan. 1802 besloot men, in verband met den naderenden vrede van Amiens tot de oprichting van 4 West-Indische Jagerbataljons, elk van 8 compagnieën, voorts van 4 compagnieën artillerie en een korps Ingenieurs. Hier vindt men het eerst voor de militie de benaming 'Jagers', welke naam nog vele jaren voor de troepensoort in de kolonie zou behouden blijven.

Den 29en Maart werd besloten, dat de Koloniale troepen deel zouden blijven uitmaken van de Landmacht in Nederland en als zoodanig een volgnummer zouden krijgen. De 4 West-Indische Jagerbataljons kregen de nummers 5, 6, 7 en 8.

De troepen voor West-Indië bestemd werden in de 2e helft van 1802 ingescheept waarbij het 5e bataljon en 4 compagnieën van het 8ste bataljon Jagers, benevens de 1ste compagnie artillerie voor Suriname waren bestemd.

Het in Suriname aanwezige 'Vrij-Korps' (zie onder *het Korps Vrijnegers*) werd den 25en Aug. 1803 bij het 5e bataljon en 8ste linker-halfbataljon Jagers ingelijfd.

Voor de werving van troepen voor West-Indië bestond gedurende de Bataafsche Republiek een werfdepot, aanvankelijk te Enkhuijzen, dat echter op 28 Maart 1803 van Enkhuyzen naar Naarden werd verplaatst. Vóór evenwel de oorlog met Engeland op 18 Mei 1803 weder uitbrak, werd op 6 Mei t.v. de werving voor Suriname weder gesloten.

Reeds den 28en April 1804 ging de kolonie weder in handen der Engelschen over, waarbij slechts de redoute Leyden krachtigen tegenstand bood, doch de overige sterkten zonder slag of stoot werden overgegeven.

De overschotten der 5e en 8e Jagerbataljons keerden langzamerhand naar Nederland terug en werden aldaar ingelijfd bij het 2de Regiment Infanterie, zoodat zij als Jagerbataljons ophielden te bestaan.

Suriname bleef in handen der Engelschen tot den vrede van Parijs op 20 Nov. 1815, toen de kolonie aan den koning van Noord- en Zuid-Nederland werd teruggegeven. Intusschen waren vóór dien tijd in Nederland reeds maatregelen genomen in verband met de uitzending van troepen naar de koloniën. Tengevolge van den vredestand, die op 30 Mei 1814 te Parijs tot stand kwam, was aan eene militaire commissie opgedragen, om een ontwerp-samenstelling te maken voor het Noord-Nederlandsche Leger. Tengevolge van het rapport dezer Commissie werden bij de reorganisatie van het leger, den 15en Jan. 1815, 2 bataljons Jagers no. 10 en 11 opgericht, die werden bestemd om dienst te doen in West-Indië. Zij behoorden tot de Nederlandsche armee en kregen als zoodanig in de algemeene volgorde hunne hier vermelde nummers.

3 Compagnieën artillerie werden op 17 Nov. 1814 toegevoegd aan het bataljon art. no. 4 der staande armee en bestemd voor W.I.

De terugkeer van Napoleon uit Elba op 1 Maart 1815, noopte den Souvereinen Vorst, om - steunende op de nog niet voltooidde besluiten van het congres van Weenen - bij proclamatie van 16 Maart 1815 de regeering over Noord- en Zuid-Nederland als koning Willem I te aanvaarden.

Daar een hevige strijd te voorzien was, werd de krijgsmacht krachtig georganiseerd, waarbij over de West-Indische troepen mede ter verdediging van het vaderland werd beschikt.

Bij Besluit van 25 Maart 1815 werd het contingent bepaald, dat onder den Hertog van Wellington tegen de Franschen zou strijden. Daaronder bevond zich de z.g. Indiaansche brigade, bevattende onder meer de beide bataljons no. 10 en 11 W.I. Jagers. Den 24en Maart 1815 werd bovendien bepaald, dat het 4e bataljon artillerie van linie zou worden opgeheven en dat de 6e, 7e en 8e compagnie van dat bataljon voortaan zouden vormen het 6de Bataljon W.I. Artillerie.

Den 1en April 1815 had de vereeniging plaats van de Noord- en Zuid-Nederlandsche krijgsmacht, waarvan eene hernummering der korpsen - bij besluit van 21 April 1815, Litt. S. 3 - het gevolg was, waarbij echter de Jager Bataljons voor W.-I. hunne nummers 10 en 11 behielden; het bataljon W.I. Artillerie bleef evenzeer het 6e.

De deelneming der W.I. Jagers aan den veldtocht in België van 1815, vormt een glanspunt in de geschiedenis van deze bataljons.

Na den reeds hiervoren vermelden vrede van Parijs - 20 Nov. 1815 - vertrokken de W.I. troepen op 23 Nov. 1815 naar hunne bestemmingen.

Oorspronkelijk bestond het plan, deze troepen slechts kort in de koloniën te doen blijven, daar zij deel bleven uitmaken van het Nederl. Leger, waarin men eene rechtmatige voortzetting van de traditie van het oude 'octrooi' kan zien. Evenwel werd aan dit voornemen geen gevolg gegeven en werden de jagers ook weldra in de praktijk niet meer als behorende tot het Nederl. Leger beschouwd. Voor Suriname werden bestemd 8 Compagnieën van het bataljon jagers no. 10 (in zijn geheel dus) en 4 compagnieën van het bataljon no. 11, voorts 2 compagnieën artillerie. Deze toestand werd bestendig tot het jaar 1819. Toen tengevolge van de reorganisatie van de landmacht in Nederland - waartoe de W.-I. Jagers nog officiëel behoorden - eene hernummering noodig werd, kregen de Bataljons Jagers no. 10 en 11, respectievelijk de nummers 27 en 28. (Besluit van 27 febr. 1819). Bij een volgend Besluit van 13 April 1821 werden de bataljons 27 en 28 samengevoegd tot het bataljon no. 27, dat inplaats van uit 8 uit 9 compagnieën zou bestaan, waarvan 7 compagnieën in Suriname. Het bataljon artillerie van ouds genaamd het 6de zou voortaan bestaan uit 2 compagnieën, welke werden gerekend te behooren tot het 1ste Bataljon Veld-Artillerie, waarvan de 1e compagnie in Suriname. De hiervormelde sterkte van het bataljon no. 27 werd later bij Besluit van 29 Nov. 1832 no. 12 gebracht op 5 compagnieën, waarvan 3 compagnieën in Suriname.

De inkrimping was nog niet ten einde, want bij

Kon. Besl. van 14 febr. 1846 no. 69 (eenigszins gewijzigd bij het Kon. Besl. van 11 febr. 1849 no. 71) werd het bataljon no. 27 teruggebracht tot 4 compagnieën in Suriname benevens eene compagnie artillerie; het geheele garnizoen zou, ingevolge dat Besluit, met officieren van gezondheid, bedragen 34 officieren en 668 minderen.

Gelijk tot dusver had plaats gehad, bestond voor de W.I. officieren eene afzonderlijke ranglijst, volgens welke zij - overigens zeer traag - bevordering maakten. Met het beginsel, dat het bataljon Jagers no. 27 zou behooren tot het Nederl. Leger, was deze wijze van bevorderen geheel in strijd, waaruit mede blijkt, dat dit beginsel reeds lang was losgelaten.

Eene inkrimping van de krijgsmacht in de W.I. koloniën was een gevolg van het zuinig beheer van 's Rijks geldmiddelen en verdroeg zich tegelijk uitnemend met de rust, die sedert de troonsbestijging van Willem I in de kolonie heerschte.

In de organisatie van het K.B. van 14 febr. 1846, hiervoren vermeld, kwam geene wijziging tot 1868. Tot dit jaar bleven het 27ste Jagerbataljon - dat in naam nog steeds tot het Nederl. Leger behoorde - en de compagnie artillerie de door Nederland bekosde krijgsmacht van Suriname vormen.

Bij K.B. van 16 Oct. 1868 no. 29 echter werd hierin verandering gebracht. Het Jagerbataljon hield toen op te bestaan, want art. 1 van laatst genoemd Besluit waarbij alle voorgaande besluiten vervielen, luidde: 'De landmacht van West-Indië bestaat uit drie compagnieën infanterie en twee compagnieën artillerie, alleen in Suriname en op Curaçao in bezetting.' Van de 3 compagnieën kwamen er 2 in Suriname met den Majoor-Kommandant der troepen en van het garnizoen. Deze bezetting was sterk aan infanterieofficieren 13, aan minderen der infanterie 469, aan artillerie-officieren 5, aan minderen der artillerie 149. De bevordering was wederom geregeld als te voren, met ééne ranglijst voor de officieren in Suriname en op Curaçao. De landmacht in West-Indië kwam dus thans geheel op zich zelf te staan en had met het Nederl. Leger niets meer uit te staan. De kosten voor deze troepen bleven voor rekening van het moederland.

Het K.B. van 19 Oct. 1873 no. 15 bracht in hoofdzaak, in zooverre wijziging in den toestand, dat de twee 'compagnieën artillerie' werden vervangen door een 'detachement' van dat Wapen, onder een luitenant 'detachements-kommandant en instructeur' en bestaande voorts uit 40 minderen. Dit Besluit bracht dus eene belangrijke inkrimping van de artillerie mede, aan welk wapen door de gewijzigde toestanden langzamerhand minder behoefte was ontstaan. De overtollige officieren der artillerie werden voor de keuze gesteld den dienst te verlaten, of in Nederlandschen dienst over te gaan. De vermindering van het wapen der artillerie hield aan, nieuw materiaal werd weldra niet meer aangevoerd en bruikbare munitie ontbrak. De hoofdwerkzaamheid der artillerie bestond weldra in het geven van seinschoten met losse lading. Intusschen had men in Suriname mettertijd een nieuw employment voor de artilleristen gevonden, n.l. toen de telefoon in de kolonie werd aangelegd. De bediening van het telefoonwezen werd toen aan de artillerie opgedragen, met hoofdgarnizoen het Fort Nw. Amsterdam. Men vond echter ten slotte, dat nu de artillerie hare eigenlijke taak niet meer volvoerde, er geen reden bestond tot het handhaven van dit wapen en bij Kon. Besl. van 11 April 1902 no. 48, werd het detachement artillerie dan ook uit de organisatie van de krijgsmacht in Suriname geschrapt.

Volgens deze nieuwe organisatie bestond de troepenmacht daar voortaan uit 1 hoofdofficier, 14 officieren en 370 minderen.

Reeds geruimen tijd waren geen nieuwe officieren bij de Landmacht in West-Indië benoemd, doch werd door detachering van Nederlandsche officieren in het

incompleet voorzien, terwijl de vroeger aangestelde W.I. officieren naast deze bleven voortdienen tot dat zij den dienst met pensioen of op andere wijze verlieten.

Sinds 1895 bestonden er geen dienstdoende W.I. officieren meer en deden in Suriname bij de Landmacht slechts dienst hoofd- en verdere officieren, aldaar van het Nederl. Leger gedetacheerd. Sinds omstreeks 1904 worden in het algemeen geene officieren van het Nederl. Leger meer in de kolonie gedetacheerd, doch wordt de dienst aldaar vervuld door tijdelijk gedetacheerde officieren van het Leger in Nederl. Indië. Sedert 1907 is de bezetting van Suriname nog verminderd, want bij Kon. Besl. van 1 Mei 1907 no. 85 is bepaald, dat de landmacht in West-Indië zal bestaan uit 2 compagnieën infanterie, waarvan eene compagnie met staf in Suriname, onder een kapitein, commandant der troepen en van het garnizoen en voorts bestaande uit 6 officieren en 292 minderen.

Bij Kon. Besl. van 22 Oct. 1908 no. 52 heeft de organisatie der compagnie Infanterie in Suriname, wat de minderen betreft, eenige weinig beteekenende wijzigingen ondergaan.

De sterkte bestond in 1912 nog uit 1 kapitein, 5 luitenants, 1 luitenant-kwartiermeester en 292 minderen. De officieren behooren met uitzondering van den luitenant-kwartiermeester allen tot het Leger in Nederl. Indië.

Bij het vorenstaande zij aangeteekend, dat de cijfers der organisatie - wat de minderen betreft - veelal niet overeenkomen met de werkelijkheid, daar steeds moest worden volstaan met hetgeen de, soms zeer weinig opleverende, werving voor de kolonie beschikbaar stelde. Behalve Nederlanders en buitenlanders werden en worden nog, Surinamers als soldaat bij het garnizoen aangenomen.

In de laatste jaren heeft de Regeering bij herhaling de vraag overwogen of het wenschelijk en mogelijk is verandering te brengen in de bestaande militaire toestanden in de W.I. Koloniën. Verschillende adviezen zijn hieromtrent uitgebracht, doch niet geopenbaard. In haar rapport gaf de 'Suriname-commissie' in overweging de militaire bezetting op te heffen en aan de politie meer dan tot heden een militair karakter te geven.

Blijkens de toelichting van de bij de Tweede Kamer ingediende begroting voor koloniën voor 1915, is de Minister, in overeenstemming met den Gouverneur, na gezette overweging tot de slotsom gekomen, dat in Suriname een militaire macht, om, waar noodig, te kunnen optreden tot steun van de politie bij het handhaven van het gezag en de orde, niet kan worden gemist. Zonder bezwaar kan evenwel de sterkte met 1 officier en 58 militairen van lageren rang verminderd worden, waardoor een jaarlijksche besparing van ± f21.000 wordt verkregen.

De formatie-staat, welke bij het Kon. Besl. van 6 Maart 1915 n°. 56 werd vastgesteld, bepaalt de sterkte van de landmacht in Suriname op 1 kapitein-commandant en 4 luitenants, 1 luitenant- of adjudant-onderofficier-kwartiermeester en 234 minderen. Bij vergelijking van deze sterkte met die, hiervoren voor 1912 opgegeven, blijkt, dat inder-

daad de vermindering met 1 officier en 58 minderen is geschied.

Het geneeskundig officierspersoneel bevat thans 6 officieren van gezondheid en 2 militaire apothekers.

Volledigheidshalve zij hier vermeld, dat gedurende eenigen tijd, omstreeks het begin der 19de eeuw een korps invaliden te Paramaribo bestond, waarom trent in 1830 was bepaald, dat er geen blanken of Europeanen bij zouden worden geplaatst, tenzij zij 3 jaar bij de 'Koloniale guides' hadden gediend. De naam 'Corps invaliden' werd in 1834 veranderd in 'Invaliden' terwijl in 1837 werd bepaald, dat men, eenmaal bij de Invaliden geplaatst, niet weer naar Nederland mocht terug keeren. Kort daarna werden de Invaliden niet meer aangevuld en hielden weldra op te bestaan.

Het Korps Vrijnegers ('s Lands Vrijkorps).

Teneinde over meer krachten te beschikken om aan het optreden der weggelopen slaven paal en perk te stellen, werd, blijkens de notulen van Gouverneur en Raden dd. 6 Dec. 1770, besloten tot de oprichting van een corps vrije negers en mulatten, ook wel genaamd 's Lands Vrijkorps. Dit korps was samengesteld uit kleurlingen en vrije of gemanumitteerde slaven. Een ieder hunner tusschen de 14 en 60 jaar was verplicht bij oproeping dienst te doen bij het korps. Gedurende den tijd, dat ze dienst deden, hadden ze daags 2 schellingen soldij, provisie en kost. Het korps bestond aanvankelijk uit één, later twee compagnieën, was geëncadreerd door opper- en onderconducteurs en bij detachementen over de divisiën verdeeld. Het kader werd dikwijls uit de militie genomen of tijdelijk daarvan gedetacheerd. Later geschiedde hetzelfde met officieren, die bij het korps dienst deden. De sterkte van het korps schommelde tusschen 125 en 150 gemeenen en 6 onder- en 6 opperconducteurs. Later werden er slaven bijgekocht. Aanvankelijk had het korps zeer weinig militaire waarde en was van weinig nut in het gebruik tegen de boschnegers. Later werd die toestand aanmerkelijk beter toen het onder leiding stond van De Friderici (den lateren Gouverneur der kolonie). Zooals reeds tevoren vermeld, werd het hierbedoelde korps op 25 Aug. 1803 bij het 5e en 8e Bataljon Europeesche Jagers en derhalve door het Rijk overgenomen.

Het Korps Jagers.

Dit korps werd in 1772 opgericht door den Gouverneur Nepveu, met hetzelfde doel, dat bij de oprichting van het korps Vrijnegers voorzat. Het bestond uit door de kolonie aangekochte slaven, waarvoor men de beste uitkoos. De prijzen der negers wisselden af tusschen f800 en f3400. De sterkte van het korps bedroeg 300 man, zoodat men genoodzaakt was voor de oprichting eene leening van f700.000 in Holland te sluiten. De Jagers droegen aanvankelijk een groene muts, die echter vervangen werd door een roode, toen eenige groene mutsen in handen der boschnegers waren gevallen. In de volkstaal werden de jagers sindsdien steeds genaamd 'redi-moesoe' d.w.z. rood mutsen. De Jagers werden betaald wanneer zij dienst deden. Buiten dienst moesten zij zelf in hun onderhoud voorzien en kregen daartoe een 'grondje' in de buurt van Paramaribo. Onder de jagers waren 'buschieters', een soort scherpschutters, die beter bewapend waren dan de overigen (n.l. met eene buks).

Het kader werd geformeerd uit de overige militaire korpsen in de kolonie. Het gold als eene onderscheiding om bij de Jagers to dienen. Het corps had dan ook een goeden naam en heeft zich herhaaldelijk onderscheiden. Het schijnt althans veel beter te zijn geweest dan de 'Vrijnegers'. Stedman schatte een neger-soldaat van evenveel dienst als zes Europeesche soldaten. Dit behoeft geen verwondering te baren, als men bedenkt, dat het fysiek van de negers ver staat boven dat van den Europeaan in de tropen en daar men de beste negers voor dit korps uitkoos was, wat lichamelijke gesteldheid aangaat, dit korps oneindig veel beter gerecruteerd dan het Europeesche leger, dat allerlei minderwaardige elementen, vaak verslaafd aan den drank, in zich opnam. Aan discipline waren deze negers bovendien gewend, terwijl de neger in het algemeen gedwee en leidzaam van aard is; zoodat het moreele peil van het korps Jagers mede op veel hoogerem trap stond, dan dat van de soldaten uit Europa afkomstig.

Het korps Jagers heeft langen tijd bestaan en is enkele malen van naam veranderd. Zoo werd den 19en Jan. 1818 bepaald, dat het korps voortaan zou worden genaamd 'Corps Koloniale Guides', terwijl die naam op 24 Dec. 1834 werd veranderd in 'Compagnie Koloniale Guides', onder welken naam het ten slotte is uitgestorven. In de laatste jaren van zijn bestaan werd het aangevuld door negers rechtstreeks uit Afrika afkomstig, hetgeen goedkooper was, daar de 'zoutwaternegers' op de markt niet zooveel kostten als de negers welke men van de plantages aanschafte. Het laatste suppletie-detachement uit Afrika, waarmede de 'Compagnie' werd gecompleteerd arriveerde uit Afrika op 27 Juni 1840. Na dien tijd is het niet meer aangevuld en werden ten slotte de roodmutsen gebruikt als roeiers op de buitenposten. Omstreeks de tweede helft der vorige eeuw heeft de compagnie Koloniale Guides, door gebrek aan toevoer van zelf opgehouden te bestaan.

De gewapende burgerij.

Sedert den tijd van den Gouverneur Van Aerssen bestond in Suriname eene gewapende burgermacht onder burgerofficieren. Deze schutterij was belast met de handhaving der inwendige rust en orde. Alle valide ingezetenen waren bij de schutterij ingedeeld en vormden de z.g. burgercompagnieën onder hunne daartoe aangestelde burgerofficieren. Sinds de 18e eeuw waren er 11 zulke burger-compagnieën in de districten.

Aan iedere compagnie was eene landstreek - divisie genaamd - aangewezen om er voor de naleving der wetten te waken.

De gewapende burgermacht in de districten droeg geheel het karakter eener rustende schutterij of landstorm, terwijl die in Paramaribo eene dienstdoende schutterij vormde. In de hoofdstad was de sterkte 3 à 4 compagnieën, te zamen ± 500 man bedragende. Elk dier compagnieën had haar eigen vaandel, respect. oranje, wit, blauw en groen.

Den officieren in de districten was eveneens opgedragen het verrichten van ambtelijke werkzaamheden, als de contrôle op de slaven en op de opbrengst der plantages, in verband met de te heffen belastingen, het heffen van bijdragen aan de kas tegen de wegloopers en het heffen van het hoofdgeld. Daar de officieren der burgercompagnieën in den regel bij de hoofden der plantages zeer weinig prestige hadden, was hun ambt moeilijk en beantwoordde de instelling slechts matig aan het doel.

Om de dure militie te sparen gebruikte men tegen de weggelopen slaven, die als boschnegers een binnenlandschen vijand vormden, den hier bedoelden landstorm, die zelf voor wapenen en munitie moest zorgen, doch die deze verplichting slechts zeer onvolledig nakwam.

Toen het bleek dat deze boschtogten meer nadeel

dan voordeel opleverden, daar zij gewoonlijk op niets uitliepen en den vijand daardoor slechts driesterdeden worden, besloot men naast de burgerij of in plaats daarvan militaire patrouilles uit te zenden. De eerste militaire patrouilles werden 21 Sept. 1730 uitgezonden.

Na het terugbekomen der kolonie in 1815 besloot men de dd. schutterij in Suriname, derhalve de burgermacht te Paramaribo, te reorganiseeren en op 26 Juni 1816 werden alle leden bedankt en honorabel ontslagen. Den 23en Dec. 1816 kwam er een nieuw reglement op de schutterij te Paramaribo, waarbij o.a. werd bepaald dat de blanken, de vrije kleurlingen en de vrije negers afzonderlijke compagnieën zouden vormen, t.w. 3 compagnieën blanken, 3 compagnieën vrije kleurlingen en ééne compagnie vrije negers. Voorts bleef de rustende schutterij bestaan en wel in elk der 10 districten eene divisie schutterij, evenals in 1795.

Den 20en Maart 1824 werd de schutterij te Paramaribo ingedeeld in 2 afdelingen, de 1e bestaande uit blanken en de 2e uit vrije kleurlingen en vrije negers. Bij de negercompagnieën werden de negerofficieren vervangen door blanke officieren. Voorts werd uit de schutterij van Paramaribo opgericht eene Jagercompagnie of Eeregarde. Later, 31 Dec. 1835, werd de schutterij te Paramaribo verdeeld in 4 compagnieën, waarvan de 4e compagnie uit vrijgeboren en gemanumitteerde negers bestond, terwijl kort daarop, 14 Mei 1836, werd bepaald, dat de schutterij van Paramaribo zou bestaan uit 5 compagnieën, de 1e en 2e compagnie blanken, de 3e en 4e compagnie kleurlingen, de 5e compagnie negers; de laatste gecommandeerd door blanke officieren. Ten slotte werden bij K.B. van 27 April 1850 alle vroeger gemaakte bepalingen omtrent de samenstelling der schutterij opgeheven en werd die samenstelling evenals het benoemen van de officieren enz. aan den Gouverneur opgedragen. De sterkte bleef nadien ongeveer dezelfde, evenals de militaire waarde van dezen troep die zeer gering moet worden geacht. De afscheiding van blanken, kleurlingen en negers in verschillende compagnieën was weinig geschikt om van de schutterij een aaneengesloten geheel te maken.

Voor verdere gegevens omtrent de schutterij moge worden verwezen naar de opgaven in de Surinaamsche almanakken en de Kol. Verslagen.

De doode weermiddelen.

De ligging van Suriname, de aardrijkskundige en politieke gesteldheid der kolonie, en de omstandigheden hebben er steeds toe geleid dat een militair optreden tegen een buitenlandschen vijand een verdedigend karakter droeg.

Om tegen den binnenlandschen vijand (uit de oudste tijden de Indianen, later de marrons) te ageeren, behoorde men aanvallend te werk te gaan, daar het offensief de eenige afdoende wijze van krijgvoeren tegen zulke benden is, doch gebrek aan daarvoor beschikbaar geld en daarmee gelijken tred houdend gebrek aan soldaten noopten er dikwijls toe, zich tegen den binnenlandschen vijand evenzeer tot het defensief te bepalen.

Daar de krijgsmacht in Suriname door geringe getalsterkte dikwijls niet bij machte was, zelfs hare verdedigende taak naar behooren te vervullen, werd in de kolonie een vrij ruim gebruik gemaakt van versterkingen.

Het eerste fort, waarvan gewag wordt gemaakt is het thans nog bestaande fort Zeelandia, gelegen nabij de hoofdstad Paramaribo. Van Fransche zijde wordt beweerd, dat dit fort in zijn oorspronkelijken vorm van steen gemaakt, omstreeks 1640 door Fransche kolonisten werd aangelegd, vermoedelijk, om zich tegen de

aanvallen van Indianen te beschermen. Na 1650 werd dit fort door Engelschen vergroot en in 1667 door Krijnssen genomen, versterkt en *Zeelandia* gedoopt. Het diende ter onmiddellijke bescherming van de stad Paramaribo, waartoe het bij uitstek gunstig gelegen was.

De Gouverneur Van Aerssen liet 2 forten aanleggen. Het eene Cottica, later Sommelsdijk genaamd, werd in 1685 gebouwd en lag bij de samenvloeiing van Commewijne en Cottica, het andere was een versterkt blokhuis met 4 halve bastions aan de monding van de Para; beide forten dienden tegen de aanvallen der Indianen. Het eerste werd bij het aanleggen van het Fort Amsterdam verlaten, het andere, dat slechts met 4 stukjes geschut was bewapend, werd na 1740 niet meer gebruikt.

De ingenieur Draak, die als deskundige werd uitgezonden, in verband met plannen ter versterking van de kolonie gaf in zijn rapport ook plannen ter aanlegging van forten, welke in een tijd van 7 jaren moesten worden voltooid waardoor de kolonie in voldoende staat van tegenweer zou zijn gebracht.

Het fort Nieuw-Amsterdam gelegen bij de samenstroming van Commewijne en Suriname werd ingevolge de Res. der Alg. Staten in 1734 begonnen en voltooid in 1747 en vormde een voor dien tijd zeer sterk en goed aangelegd fort, wel het belangrijkste van de kolonie en voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand van zeer groote militaire waarde. Ter verdere verdediging van den toegang tot de hoofdstad waren de redouten Leiden (met voorgelegen batterij Friderici) en Purmerend, aan de Suriname-rivier aangelegd, zoodat, mits behoorlijk bewapend en verdedigd, de fortificatiën aan de toegangsrivier tot de hoofdstad een aanval door een buitenlandschen vijand tot eene uiterst moeilijke operatie maakten.

Om te waarschuwen voor naderende vijandelijke schepen diende de post Brandwagt aan de Motkreek.

De aanvallen der marrons deden de noodzaak ontstaan tot het aanleggen van versterkte posten die aanvankelijk naar omstandigheden en geheel stelselloos waren aangelegd. Door de groote uitgestrektheid, waarover de posten over de kolonie verspreid lagen, had enorme versnippering der strijdkrachten plaats.

De Gouverneur Nepveu streefde er naar, al die als bij toeval rondgestrooide posten op te heffen en te doen vervangen door een stelsel van posten, dat hij het 'Militair Kordon' noemde. Op zijn last werden verschillende plans voor kordons ontworpen, die echter niet zooals zij daar lagen werden uitgevoerd. De Raad der kolonie weigerde n.l. de dure kordons van den Gouverneur toe te staan, doch de Gouverneur, die handig met de Raden wist om te springen, bereikte ten slotte zijn doel en kreeg het Kordon in 1778 klaar, ongeveer zooals hij het wenschte. Onder dagteekening van 8 Mei 1776, bijlage no. 864 der Edele Societeit, zond hij eene beschrijving van het kordon aan H.H.M. De bezetting die destijds voor deze linie noodig was bedroeg: 5 kapiteins, 19 luitenants, 44 sergeants, 69 korporaa's, 24 oppassers, 5 bakkers en 955 man.

Het kordon werd in 2 deelen verdeeld; het oostelijk gedeelte werd bezet door het 1e, het westelijk deel door het 2e Bataljon der toenmaals aanwezige militie. Het strekte zich ongeveer uit van de Joden-Savanne aan de Surinamerivier in nagenoeg westelijke richting tot aan den post Imotappi aan de Boven-

Commewijne; van daar liep het recht noordelijk langs deze rivier tot aan den post l'Esperance, vandaar ging het in W.O. richting, passeerde de Perica tot aan Willemsbrug en wendde zich dan noordwaarts naar de kust. Globaal berekend bedroeg de afstand waarover dit kordon (bestaande uit een groot aantal onderling verband houdende posten en werkjes) zich uitstreckte ± 94 K.M. Het behoeft geen betoog, dat de hiervoren vermelde bezetting daartoe niet afdoende kon worden genoemd. Voor het doel echter was de toestand bevredigend en vormde werkelijk tijdens de strooptochten der boschnegers een krachtig bolwerk, dat echter meer dan ooit de behoefte aan soldaten ter bezetting deed gevoelen.

Thans bestaat er van de hiervoren genoemde sterkten nog slechts het fort Zeelandia, dat voor den tegenwoordigen tijd geheel zonder eenige militaire waarde is. Aan eene verdediging der kolonie tegen een buitenlandschen vijand wordt dan ook in de laatste halve eeuw niet meer gedacht en de binnenlandsche vijand bestaat als zoodanig niet meer.

Militaire Geneeskundige Dienst.

Reeds in 1686 was door Van Aerssen te Paramaribo een provisoneel gasthuis ingericht. In 1694 werd voor dit doel een huis gekocht en werden regenten en een secretaris aangesteld. Gaandeweg werden verschillende verbeteringen in de inrichting en het bestuur daarvan aangebracht. In 1758 werd door den Gouverneur Wigbold Crommelin een begin gemaakt met den bouw van het nog bestaande militair hospitaal. Voor de verzorging van den gezondheidstoestand waren in Suriname steeds bij de troepen een min of meer voldoende aantal militaire geneesheeren en apothekers aanwezig. In de latere jaren was het korps militaire artsen in de kolonie naar evenredigheid groot, ook omdat het militair hospitaal tevens en zelfs grootendeels voor burgerzieken gebruikt wordt. Dit hospitaal, in den loop der tijden uitgebreid en verbeterd, vormt thans een der belangrijkste inrichtingen van dien aard in geheel West-Indië.

Litt. Archivalia (Rijksarchief). - Hartsinck, Besch. v. Guiana, Amst. 1770. - Essai histor. sur la colonie de Surinam, Paramaribo 1788. - Stedman, Narrative of a five years expedition against the revolted Negroes of Surinam, etc. London 1796. - Surinaamsche Almanak voor het jaar 1831, blz. 230-235, 1834, blz. 195 en 196 en 1837, blz. 233. - Bijdr. tot de kennis d. Nederl. en vreemde Koloniën, Utr. 1847, blz. 332-335. - Kol. Verslag Suriname 1851. Bijl. A. - Van Sypesteijn, Besch. van Suriname, 's-Gravenh. 1854. - Idem, Mr. Jan Jacob Mauricius, 's-Gravenh. 1858, blz. 17 vlg. 31 en 32 en 102-105. - Idem, Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1858, blz. 33 vlg. en 81-92. - H. Hardenberg, Overzicht van het Nederl. Leger, 's-Gravenh. 1858. - Tekst van F.J.G. ten Raa's, De Uniformen der Nederl. Zee- en Landmacht, 's-Gravenh. 1900. - F.G.J. Bosschart, De Troepenmacht in Suriname, Breda 1900. - J.J.H. Meyer, Maréchaussée in West-Indië. De Militaire Gids, 23e jaarg. (1904) 10e afl. - Fred. Oudschans Dentz. Geschiedk. Aanteek. over Suriname en Paramaribo, Paramaribo 1911.

B. De Nederlandsche Antillen.

In de veelvuldige oorlogen der 17de en 18de eeuw was West-Indië hoofdzakelijk het strijdperk, waar om de heerschappij ter zee gestreden werd. De West-Indische Compagnie was dan ook verplicht de verkregen koloniën tegen de herhaalde aanvallen van vijandelijke vloeten en van de boekaniers te verdedigen zoowel door het uitrusten van oorlogsvloeten als door het bouwen van versterkingen en het onderhouden van garnizoenen - 'militie' - op de verschillende eilanden.

Op CURAÇAO waren reeds sedert den aanvang der vestiging aan de meeste baaien batterijen opgericht, in de nabijheid van het Schottegat reeds dadelijk na de verovering. In het volgende jaar (1635) besloot men aan de oostzijde van den havenmond een borstwering aan te leggen, waaruit later het Fort Amsterdam ontstaan is. Onder het bestuur van Jan Doncker werden de vestingwerken in zoo goeden staat gebracht dat de Kamer van Amsterdam in 1677 hem hare voldoening daarover betuigde. Voortgaande met de verdedigingswerken werd in het begin van de 18de eeuw op een hooge rots aan de oostzijde van de Caracasbaai het fort Beekenburg gebouwd. In 1735 werd besloten de verdedigingswerken te verbeteren; allerlei daartoe genomen maatregelen mislukten, totdat in 1756 de Compagnie zelve het werk ter hand nam. Door deze defensiewerken, die spoedig weer onvoldoende werden geacht, onderging de hoofdplaats tevens een belangrijke uitbreiding. De Gouverneur Rodier nam in 1774 op nieuw de verbetering dezer werken ter hand en voltooide die in Juni 1781. Ten tijde der Bataafsche Republiek werden ten westen der hoofdplaats het fort Wreker en ten oosten de Batavier en de Eendragt gebouwd. De Gouverneur Lauffer bouwde in 1796 op een 60 M. hoogen heuvel aan het eind der haven het fort Republiek - dat onder het Engelsche bestuur den naam George kreeg en in 1816 dien van Nassau - dat de haven, de stad en een groot deel van het eiland bestreek. De Franschen, die in 1801 een aanval op het eiland deden, bouwden in alle haast het fort de Waakzaamheid, ook 'Fort van één nacht' genoemd. Willem I wenschende Curaçao in een geduchten staat van tegenweer te brengen en het te maken tot een veilige schuilplaats voor de Nederlandsche handelschepen bij het uitbarsten van een oorlog, zond den Luit.-Gen. C.R.T. Baron Krayenhoff, vergezeld van eenige officieren der genie, artillerie en infanterie, daarheen ten einde den staat van zaken op te nemen en daarvan rapport te doen. De uitvoering der ontwerpen ter bevestiging van Curaçao opgemaakt - waartegen de Generaal zelf gewichtige bedenkingen inbracht, die hem aanleiding gaven den Koning te raden daarvan af te zien - zouden, met de wapening en artillerie-behoeften, aanvankelijk f6.996.325 kosten. Door de bedenkingen schijnt de Koning zich niet te hebben laten afschrikken; er werd althans last gegeven met de projecten ter verzekering van de St. Annabaai een aanvang te maken. In 1827 werd met den bouw van het Waterfort aan de oostzijde en het Riffort aan de westzijde van de haven aangevangen. Binnen het eerstgenoemde fort werd in 1858 de kazerne Willem III gebouwd, welke 158 manschappen en 6-10 onderofficieren kan bevatten, voorts een arsenaal voor de artillerie. Hoewel in hun tijd waarschijnlijk voldoende, behoeft het geen betoog, dat al deze verdedigingswerken thans van geen beteekenis meer zijn.

Het fort op BONAIRE vond Krayenhoff reeds in 1825 niets beteekenend. Op ARUBA bouwde de gouverneur Lauffer in 1796 aan de Paardenbaai het kleine fort Zoutman, waarin Commandeur Specht in Aug. 1799 met slechts weinige manschappen het eiland tegen een nachtelijken aanval van een Engelsch fregat zoo goed verdedigde dat de vijand de wijk moest nemen. Op ST. MARTIN had men het fort Amsterdam, het fort Nassau en het fort Willem 1, in 1807 door de Engelschen gebouwd en achtereenvolgens genoemd Trigge, Gelderland, Louis, Trigge en

Willem. ST. EUSTATIUS was reeds in het midden van de 17de eeuw in het bezit van forten, waarvan weinig meer is overgebleven. Teenstra, die in 1829 het eiland bezocht, noemt het fort Hollandia of Oranje, dat toen zeer vervallen was, doch in 1834 weer eenigermate verbeterd werd. Links daarvan lagen de sterktes Nassau en de Wind, rechts het Waterfort Amsterdam en het fortje Fietchy, waarvan alleen de naam was overgebleven. Volgens de overlevering zouden de eerste kolonisten van SABA zich aan de zuidpunt gevestigd en er een fortje gebouwd hebben; een bergstorting zou huizen en fort verwoest hebben; de zuidpunt heet nog 'het fort' en men heeft daar een 'fortweg'. De latere kolonisten vestigden zich boven op den steilen berg en hadden daar geen fortificatiën noodig. Aanvallers werden - naar oer-oude vechtmanier - verdreven door in voorraad gehouden rotsblokken op hen te laten vallen. Toch werd op het einde der 18de eeuw op de noordwestkust een borstwering aangelegd.

Al de genoemde versterkingen hebben niet kunnen verhinderen dat de eilanders meermalen voor de overmacht hebben moeten bukken en de eilanden van meester veranderden. Dit wat de doode weermiddelen betreft.

Op de verschillende eilanden heeft van ouds eenige organisatie van de gewapende burgerij bestaan. Sedert de eerste Hollanders zich op Curaçao vestigden was het onder hen gewoonte geweest de wachten te betrekken ter voorkoming van vijandelijke overvallen en ter bewaring van de nachtelijke rust en orde. Het was altijd de plicht der burgerij geweest zich zelve te beschermen. Zij koos de officieren uit haar midden. Alleen de keuze van den kapitein der gewapende burgerij - die gedeeltelijk ook uit ruitery bestond - eischte de goedkeuring der X, omdat hij ambtshalve zitting had in den Raad, waarin hij in rang volgde op den kapitein-luitenant der militie. Pogingen der X om de burgerij te organiseeren leidden meermalen tot wrijving. Meer dan eens heeft de gewapende burgerij dapper meegeholpen in de verdediging van het eiland (Zie BRION).

In den 4en Engelschen oorlog werd op Curaçao een vrijcorps van 'negers en mulatten' opgericht ter sterkte van 250 man en deze over de buitenposten verdeeld.

De organisatie van de schutterij op Curaçao dateert van 1821 (Publ. bl. no. 31) gewijzigd in 1839, (Publ. bl. no. 226). In 1855 (Publ. bl. no. 4) en 1876 (Publ. bl. no. 13) werden nieuwe reglementen vastgesteld. Vaststelling van het aantal schutters op Aruba, Bonaire, St. Martin en St. Eustatius geschiedde bij Publ. van 1882 no. 25. Saba heeft het zonder schutterij kunnen stellen. Sedert 1902 (Publ. bl. no. 29) is de schutterij rustend geworden.

Na de opheffing der West-Indische Compagnie is de verdediging der koloniën de taak van den Staat geworden. In 1800, toen Curaçao Engelsch was, bestond het garnizoen uit 150 man.

Na den vrede van Amiens, kregen de eilanden Curaçao, St. Eustatius en St. Martin, in de 2e helft van 1802, de navolgende bezettingen:

Curaçao: Staf en 2 compagnieën van het 8e Bataljon Jagers.

St. Eustatius: 1 compagnie van het 8e Bataljon Jagers.

St. Martin: 1 Compagnie van het 8e Bataljon Jagers.

Bovendien werd voor Curaçao bestemd de 4de compagnie Artillerie en voor St. Eustatius en St. Martin (alsmede Berbice) de 2e Compagnie Artillerie. Deze bezettingen bleven ter plaatse tot het einde van 1806, toen de genoemde koloniën onder vreemde heerschappij kwamen en de overschotten der bezettingen naar Nederland terugkeerden, alwaar zij weder bij de landmacht (waartoe zij inmiddels steeds waren blijven behooren) werden ingedeeld.

Toen het Nederlandsch gezag op de eilanden St. Eustatius, Saba en St. Martin op 1 Febr. 1816 en op Curaçao, Bonaire en Aruba op 4 Maart d.a.v. weder werd

hersteld, werden op deze eilanden op nieuw militaire bezettingen geplaatst, behorende tot de 'staande armee' in Nederland. Deze troepen vertrokken den 21 en Nov. 1815 uit het moederland en bestonden uit infanterie (jagers) en artillerie. Op Curaçao en de andere eilanden kwamen 4 compagnieën van het bataljon Jagers (à 8 compagnieën) no. 11 benevens 2 compagnieën van het bataljon Artillerie (à 3 compagnieën) no. 6.

Toen op 27 Febr. 1819 de hernummering plaats had van de Nederlandsche infanterie-korpsen, verkreeg het bataljon Jagers no. 11 het nummer 28, terwijl op 13 April 1821 de bataljons Jagers no. 27 (voorheen no. 10 en ingarnizoen in Suriname) en no. 28 werden samengevoegd tot het bataljon Jagers no. 27 à 9 compagnieën, waarvan 1 compagnie op Curaçao en 1 compagnie verdeeld over St. Eustatius en St. Martin. Het bataljon artillerie no. 6 werd voortaan gerekend te behooren tot het 1e bataljon Veld-Artillerie en zou bestaan uit 2 compagnieën, waarvan de 2e op Curaçao. Den 29en Nov. 1832 werd bepaald, dat het bataljon Jagers no. 27 zou worden gebracht op 5 compagnieën, waarvan 2 compagnieën op Curaçao en de overige compagnieën verdeeld over Suriname St. Eustatius en St. Martin.

Hieronder wordt in het kort medegedeeld, bij welk besluit en in hoeverre in de samenstelling van de troepen, waartoe de bezetting van de West-Indische eilanden behoorde, tot op heden wijziging werd gebracht. Kon. Besl. 14 Febr. 1846 no. 69:

Het bataljon Jagers no. 27 in West-Indië zal voortaan bestaan uit 4 compagnieën en daarvan zullen alleen in Suriname en Curaçao bezettingen zijn.

De op St. Eustatius en St. Martin geplaatste detachementen zullen worden ingetrokken.

De bezetting van Curaçao zal bestaan uit 1 compagnie Jagers en 1 compagnie artillerie met de noodige officieren en het vereischte getal officieren van gezondheid, te zamen uitmakende 16 officieren en 337 onderofficieren en manschappen.

Voor de officieren in Suriname en op Curaçao, zal evenals tot dusver eene gemeenschappelijke bevordering bestaan.

Kon. Besl. 11 Febr. 1849 no. 71:

De formatie der Compagnie van het bataljon Jagers no. 27 te Curaçao wordt vermeerderd met 2 tweede-luitenants, 2 sergeanten, 4 korporaals, en tamboers en 82 jagers en die der artillerie aldaar dienende, verminderd met 20 kanonniërs der 1ste en met 20 kanonniërs der 2de klasse. Van de compagnie Jagers zullen naar St. Eustatius en St. Martin worden gedetacheerd om aldaar garnizoen te houden: 1 tweede-luitenant, 1 sergeant, 2 korporaals, 1 tamboer, 20 jagers.

Kon. Besl. 16 Oct. 1868 no. 29:

De Landmacht in West-Indië bestaat uit 3 compagnieën infanterie en 2 compagnieën artillerie alleen in Suriname en te Curaçao in bezetting.

De bezetting te Curaçao bestaat uit eene compagnie infanterie sterk 6 officieren en 207 minderen en eene compagnie artillerie, sterk 5 officieren en 124 minderen. Voorts 4 officieren van gezondheid waar-

van de dienstdoende O.v.G. de functiën van militair-apotheker vervult.

De betrekking van kwartiermeester op Curaçao wordt door een der infanterie-officieren waargenomen. Voor de officieren in Suriname en Curaçao blijft eene gemeenschappelijke bevordering bestaan. Kon. Besl. van 19 Oct. 1873 no. 15:

De bezetting op Curaçao bestaat uit eene compagnie infanterie, sterk 4 officieren en 250 minderen, benevens een luitenant-adjutant, een luitenant der artillerie en 3 officieren van gezondheid. De gemeenschappelijke bevordering blijft bestaan.

Hierbij zij aangeteekend dat deze gemeenschappelijke bevordering slechts gold voor die officieren welke nog tot het West-Indische korps behoorden. Vermits geen officieren uitsluitend bestemd voor West-Indië meer werden aangesteld, werd in de behoefte aan officieren voorzien door detachering van officieren behorende tot het Leger in Nederland en Nederlandsch-Indië, die de bevordering van de legers, waartoe zij behoorden, volgden. In de laatste jaren worden voor den dienst in West-Indië bijna uitsluitend officieren van het Leger in Nederlandsch-Oost-Indië aangewezen.

Kon. Besl. 22 Oct. 1908 no. 52:

De bezetting van Curaçao bestaat uit eene compagnie infanterie en geneeskundig personeel te zamen ter sterkte van 5 officieren, 2 officieren van gezondheid, 1 militair-apotheker en 199 minderen.

Een ruim en mooi gelegen nieuw militair hospitaal, Plantersrust, werd in 1893 voltooid.

Litt. M.D. Teenstra, De Nederl. W.-I. Eilanden, Amst. 1836/37. - Surinaamsche Almanak voor het jaar 1837, blz. 233. - G. van Lennep Coster, Aanteekeningen gehouden gedurende mijn verblijf in de West-Indiën in de jaren 1837-1840, Amst. 1842, blz. 42 vlg. - H.W. Tydeman, Levensbijzonderheden van den luitenant-generaal Baron C.R.T. Krayenhoff, Nijmegen 1844, blz. 282-311. - R.F. Baron van Raders. Een opmerkelijk Wapenfeit, ontleend aan de geschiedenis van het W.-I. eiland St. Martin, 's-Gravenh. 1863 (?). - G.J. Simons, Besch. van het eiland Curaçou, Oosterwolde 1868. - J.H.J. Hamelberg, verschillende artikelen in de jaarl. verslagen van het Gesch-, taal-, land- en volkenk. genootschap te Willemstad, Amst. 1897-1903. - Idem, De Nederlanders op de West-Indische, eilanden. Amst. 1901, 1903 en 1909. - P.A. Euwens, Curaçao in 1803-1804, Onze Eeuw, 1907, IV en 1908, I. - Koloniale Verslagen.

J.W.v.O.

II. Zeemacht.

Gedurende de eerste jaren van het bestaan van de W.-I. Compagnie, had zij meestal eene voldoende scheepsmacht onderhouden om haar volkplantingen in West Indiën en haren handel te kunnen beschermen; van 1623-1636 rustte zij niet minder dan 806 schepen uit, meest ten oorlog (waaronder vele zware schepen, voorzien met 40-50 stukken geschut) en waarop eene bemanning ingescheept was van 67010 matrozen en soldaten; alleen in tijden van spanning of oorlog had de Republiek hulp verleend, maar omgekeerd was de W.I.C. ook menigmaal met hare schepen het moederland in den oorlog ter hulpe gekomen, zooals in 1639 in den slag van Duins.

In latere tijdperken en vooral in de 18e eeuw^{*)} liet de bescherming van de volkplantingen veel te wenschen over en menigvuldig waren de klachten der 'Coloniers' over onvoldoende bescherming.

Toen in 1791 de W.I.C. bezweek, kwam de taak der verdediging aan de Republiek en na de omwenteling van 1795 besloot men dan ook deze verdediging krachtig ter hand te nemen en een deel der Zeemacht van den Staat naar W.I. te zenden. Dientengevolge vertrok 23 Jan. 1796 een eskader van 8 schepen, waaronder 4 groote van 56 tot 36 stukken naar Suriname, onder den Vice-Admiraal Braak. Twee dezer schepen moesten, door averij bij storm-weer in de Noordzee, te Bergen binnen loopen en hebben hunne bestemming nooit bereikt; het ééne, de *Venus*, keerde terug naar het Vaderland en het andere de *Jason*, werd door de bemanning afgeloopt en te Greenock in Schotland verkocht. Braak kwam met de overige zes schepen 15 Mei 1796 behouden in Suriname en trof daar nog 3 bodems aan, terwijl er te Curaçao nog 2 aanwezig waren en te Demarary een brik gestationneerd was; deze laatste kolonie wordt echter weldra door de Engelschen opgeëischt en valt zonder slag of stoot in hunne handen. In 1797 wordt een nieuw eskader uitgerust om dat van Adm. Braak te vervangen, doch door de voorgenomen doch mislukte tocht naar Ierland en den daarop volgenden noodlottigen zeeslag bij Kamperduin komt diervan niets en men besluit het eskader van Braak terug te roepen, omdat het niets kon uitrichten. Braak was inmiddels overleden en vervangen door den kapitein ter zee Hartsinck, die aan den ontvangen last voldeed, de terugreis ben. Engeland aanvaardde en te Dronthyem binnenviel, waar zijne schepen verkocht of gesloopt werden. Suriname was nu zonder zeemacht en viel reeds in Juni 1799 in handen der Engelschen; in 1800 treft Curaçao hetzelfde lot en raken daar onze twee laatste schepen, *Medea* en *Ceres*, verloren.

Tot na den vrede van Amiens bestond er dus geen zeemacht meer in W.I. In 1802 wordt na de teruggave der koloniën, weder een eskader van 5 schepen, onder den kapitein ter zee Bloys van Treslong naar Suriname en Curaçao gezonden, maar al spoedig, in 1803, bracht de schoener *Wolf* in W.I. het bericht, dat eene vredebreuk met Engeland onvermijdelijk was en in hetzelfde jaar vielen Berbice, Demerary en Essequibo in handen der Engelschen. In 1804 komt Samuel Hood voor Paramaribo en neemt de daar aanwezige schepen zonder slag of stoot. Curaçao sloeg in 1805 een aanval af, en hield het nog uit tot 1807, doch op 1 Jan. van dat jaar valt ook dit eiland in handen der Engelschen en worden de daar aanwezige schepen door hen, na hevigen tegenstand vermeesterd. Na het herstel onzer onafhankelijkheid werd op 21 Dec. 1815, een eskader van 4 schepen naar Suriname en één schip naar St. Eustatius, St. Martin en Curaçao, gezonden, om de koloniën van de Engelschen over te nemen. De Gouverneur van Suriname, Van Panhuys, was aan boord van een dezer schepen, de *Euridice*; hij kwam 15 Jan. 1816 voor de Suriname-rivier en nam 26 Febr. d.a.v. het bestuur over. Sedert dien tijd tot op heden is er steeds een meer of minder talrijke scheepsmacht in W.I. aanwezig geweest, af en toe voor korten tijd versterkt door uit Nederland gezonden bodems, wanneer de omstandigheden dit noodig maakten, zooals bij de emancipatie der slaven in Suriname of bij verwickelingen met de in de omgeving van Curaçao liggende Zuid-Amerikaansche republieken. Ook na het herstel onzer onafhankelijkheid was de zeemacht in W.I. echter nimmer krachtig genoeg

*) Hier zij melding gemaakt van het in de lucht springen van 's Lands Fregat van Oorlog *Alphen*, gecommandeerd door den kapitein Van der Feltz, op 15 Sept. 1778 in de haven van Curaçao. Zie de beschrijving bij J.H. Hering. Besch. v.h. eiland Curaçao, Amst. 1779.

om in een oorlog met eene Europeesche mogendheid, onze koloniën behoorlijk te kunnen verdedigen en hare taak is uitsluitend geweest om de inwendige rust in de koloniën te verzekeren - dat zij menigmaal met goeden uitslag gedaan heeft - en om de vlag te vertoonen in naburige koloniën en republieken. Tot 1860 waren Suriname en Curaçao tot één station vereenigd met Suriname als hoofdstation, onder bevel van een kapitein-luit. t/z.; de zeemacht bestond meestal uit 3 bodems van klein charter, met het oog op de bevaarbaarheid der Surinaamsche rivieren, en tot het jaar 1850 alleen uit zeilschepen. Eene merkwaardige uitzondering op dit laatste gebeurde in 1827, toen men in menig ander opzicht zijn tijd vooruit was en het in Engeland aangekochte houten raderstoomschip *Curaçao* een proefreis naar W.I. en terug liet maken, onderbevel van den Luit. t/zee Moll. Het was een der eerste stoomschepen ter wereld, die den Atl. Oceaan overstaken.^{*)} Het vertrok 26 April 1827 van Hellevoetsluis naar Suriname, waar het, na op Funchal (Madeira) één etmaal vertoefd te hebben, 23 Mei aankwam, en 24 Mei voor Paramaribo ankerde. Het volbracht de reis in 28 dagen, een voor dien tijd zeer voorspoedige overtocht, waarbij de reis, juist 60 jaren later, door H.M. stoomschip *Bonaire* in 1887 gedaan, in 37 dagen, zeer ongunstig afsteekt. De *Curaçao* vertrok 2 Juni 1827 naar Curaçao, kwam daar 8 Juni aan, vertoefde daar tot 6 Juli, op welken datum het naar Nederland vertrok en 4 Aug. te Hellevoetsluis aankwam; op dit traject kwamen 6 dagen voor, waarin het schip uitsluitend onder zeil was geweest. De tweede reis naar W.I. werd in 1828 gedaan; het schip ankerde 26 Maart voor Paramaribo na eene reis van 25 dagen; het vertrok 26 April van daar naar St. Eustatius. Op deze reis brak de stuurboord-machine; deze werd op Curaçao zoo goed mogelijk hersteld, maar de terugreis naar Suriname moest worden opgegeven. De *Curaçao* vertrok van Curaçao rechtstreeks naar Nederland en had 31 dagen reis. De derde reis werd in 1829 ondernomen onder bevel van den Luit. t/zee Le Jeune; ditmaal werd de reis naar Suriname in 35 dagen volbracht, wegens grooten tegenspoed door averijen en stormweer ondervonden. Het schip maakte tevens een proefreis van Curaçao naar Suriname in den wind en in de zee en stroom, in 10 dagen, over welke reis een goed zeilschip toen 25 à 40 dagen deed. De tehuisreis werd in 30 dagen volbracht. Niettegenstaande deze zoo uitstekend geslaagde tochten met dit eerste oorlog-stoomschip, dat toen een 'stoompakket' genoemd werd, liet men in Nederland weldra den moed zinken en ging men niet door op den ingeslagen weg, waarschijnlijk hiertoe gebracht door de droevige ervaring met de raderstoomschepen *Atlas* en *Suriname* opgedaan; het eerste werd na veel rampspoed in 1832 gesloopt en deed nimmer dienst; de *Suriname*, die in 1829 naar W.I. vertrok, moest buiten het kanaal terugkeeren omdat haar koperen ketels gescheurd waren. Zij deed later nog dienst op de Schelde tijdens de omwenteling in België en komt na 1837 niet meer voor. De *Curaçao* bestond nog in 1849.

Men deed geruimen tijd den stationsdienst in W.I. uitsluitend met zeilschepen, meestal brikken en schoeners, terwijl in Suriname nog in den regel 2 kleine kanonneerbooten aanwezig waren, die het wegloopen der slaven moesten tegengaan.

In 1835, van 24 Juni tot 6 Juli, werd Suriname bezocht door prins Hendrik, kleinzoon van den koning Willem I, en wel als dienstdoend adelborst aan boord van Z.M. Fregat de *Maas*.

In 1850 was weder een stoomschip aanwezig, de *Curaçao* (gebouwd in 1848), die met het St. *Sindoro* (gebouwd in 1850), jaren lang, beurtelings, den dienst in W.I. deed. Beiden waren raderstoomschepen In 1860 werden de stations Suriname

*) In 1825 was Suriname reeds bezocht door het Fransche oorlog-stoomschip *Caroline* van Cayenne.

en Curaçao gescheiden, en werd ieder een afzonderlijk station der Zeemacht; deze regeling heeft bestaan tot 1 Mei 1899.

In deze periode komen behalve in de eerste jaren, uitsluitend stoomschepen voor, de zoogenaamde schroefstoomschepen 3e en 4e klasse (flotillevaartuigen); het grooter charter viel Curaçao ten deel, daar men in Suriname slechts schepen met beperkten diepgang kon gebruiken. Soms werden de stations belangrijk versterkt door tijdelijk schepen uit Nederland te zenden, zooals o.a. in 1861 door de stoomschepen *Zeeland*, *Djambi* en *Vesuvius*, die in W.I. bleven tot Oct. 1862 wegens verwickelingen met de Republiek Venezuëla en in 1876, door de stoomschepen *Zilveren Kruis*, *Leeuwarden*, *Prinses Marie* en *Van Galen*, om dezelfde reden.

Met de emancipatie der slaven in Suriname in 1863 waren aldaar aanwezig de stoomschepen *Zoutman*, *Amstel*, *Stavoren*, *Dommel* en *Delfzijl*.

In 1862 was men verplicht geweest, eene expeditie te zenden naar Rac à Rac aan de Suriname-rivier, wegens vijandelijkheden gepleegd door weggeloopte slaven. De landingsdivisiën van de *Zoutman* en de *Amstel* vertrokken 2 Nov. 1862 daarheen met laatstgenoemd stoomschip; de tocht kostte verscheiden gewonden, en 2 dooden, onder wie de adelborst le klasse F. Smit van den Broecke. Verder verliep alles rustig, en alle schepen vertrokken, behalve de *Dommel*.

Een detachement mariniers, sterk 3 officieren en 196 minderen, onder bevel van den kapitein W.G. Tenning, vertrok 21 Dec. 1862 per koopvaardijschip uit Nederland om op te treden bij onlusten, doch keerde weldra terug.

Gedurende den burgeroorlog in N. Amerika werden zoowel Curaçao als Suriname in 1861 (Juli en Aug.) bezocht door den beruchten kruiser der Geconfedereerde staten de *Sumter*, kapt. R. Semmes, wien men in Curaçao eerst den toegang weigerde, daar men hem als kaper beschouwde. De *Sumter* vertoefde te Paramaribo van 20 tot 30 Aug.; twee dagen later kwam de kruiser der Noordelijken *Powhattan*.

In 1864 vertoefde de stoomkorvet *Princes Amalia* op hare reis naar O.I., 16 dagen te Suriname; in 1865 bezochten de zeilkorvet *Pallas* en het schroefstoomschip *Watergeus* (een schip gebouwd naar het model van de *Alabama*, de opvolger van de *Sumter*), beide stations, terwijl Curaçao tusschen de jaren 1874 en 1880 veelvuldig aangedaan werd door de oefenings-divisies, die uit Nederland gezonden werden. Suriname werd in 1874 bezocht door de stoomschepen *Cornelis Dirks* en *Prinses Marie* en in 1881 door de *Leeuwarden* en *Marnix*, welk laatste schip de eerste Liberia-koffieplantjes van de Afrikaansche kust medebracht.

Op 12 en 13 Mei 1891 vielen in Suriname ernstige ongeregeligheden voor bij de voorgenomen viering van het 25 jarig bestaan der Koloniale Staten; de rust werd hersteld door H.M. *Sommelsdijk*, in samenwerking met de landmacht, de schutterij en vrijwilligers uit de burgerij.

Op 1 Mei 1899 vertrok het laatste stationschip,

H.M. *Suriname*, naar Nederland en hiermede werd het afzonderlijk station Suriname opgeheven, terwijl ingesteld werd het station West-Indië met Curaçao als hoofdstation.

Bij Curaçao was na 1885 meestal een groot schroefstoomschip aanwezig, zooals de *Atjeh*, *Koningin Emma*, *De Ruijter* enz., doch na 1902 kwam er een pantserschip of pantserschip van 3500 tot 5000 ton waterverplaatsing, dat ook geregeld jaarlijks Suriname bezocht.

Bij de verwickelingen tusschen Venezuela en Engeland, Duitschland en Italië in 1903 waren aanwezig te Curaçao, het pantserschip *De Ruyter*, de kruiser *Holland* en de kleine *Suriname*.

In Juli 1908 ontstonden er ernstige verwickelingen tusschen president Castro van Venezuela en Nederland en werden het pantserschip *J. van Heemskerck* en de kruiser *Friesland* naar Curaçao gezonden, spoedig gevolgd door de schepen *De Ruyter* en *Utrecht*, zoodat met het stationschip *Gelderland* einde 1908 en begin 1909 een aanzienlijke schepenmacht bij Curaçao aanwezig was.

Den 1en Dec. 1908 begon de actie tegen Venezuela waarvan het doel was, in volle zee vertoevende vaartuigen, die aan de Republiek behoorden, op te brengen. Den 10en en 12en Dec. werden door de *Heemskerck* en de *Gelderland*, de beide douanevaartuigen *23 de Mayo* en *Alix* genomen en opgebracht. Deze feiten, en de omwenteling, die na het vertrek van Castro in de Republiek ontstaan was, maakten, dat de actie reeds 24 Dec. gestaakt kon worden en de overbodige schepen weldra van Curaçao konden vertrekken. Tijdens de actie waren de schepen steeds onderling en met Curaçao draadloos verbonden, hetgeen aan hunne bewegingen zeer te pas is gekomen.

In 1912 en 1913 was het Stationschip in W.I.H.M. kruiser *Zeeland*. Den 15ⁿ Nov. 1913 vertrok deze bodem naar Nederland en 14 Maart 1914 kwam de *Kortenaer* op Curaçao. aan.

In de Mem. van Antw. op het Voorl. Versl. betreffende de Curaçaosche begroting voor 1914 (Bijl. 1913-1914. 3) verklaarde de Minister van Koloniën dat 'volgens mededeeling van den Minister van Marine, de verhouding tusschen de sterkte van het personeel, benoodigd voor den dienst in de Koloniën, en die van het in Nederland aanwezige personeel van dien aard was, dat het voltalighouden van de bemanningen van de scheepsmacht in Nederlandsch-Indië in toenemende mate bezwaar oplevert. Ten einde te voorkomen dat deze scheepsmacht onvoldoende of met kortelings uit de tropen teruggekeerd personeel wordt bemand, is het noodig gebleken de stationneering van een oorlogschip in de Caraïbische Zee voorloopig op te heffen. Het ligt in de bedoeling om zoodra de reden, die tot dezen maatregel heeft geleid, zal hebben opgehouden te bestaan, weder tot de blijvende bezetting van het station over te gaan. Zoolang dit niet het geval is zullen aan in Nederland aanwezige oorlogsbodems periodieke reizen naar de West-Indische Koloniën worden opgedragen, terwijl er naar gestreefd zal worden, dat steeds één van die bodems voor vertrek derwaarts gereed zij.'

De revolutie in Mexico heeft inmiddels de aanwezigheid van een oorlogschip in de Karaïbische Zee noodig gemaakt.

Litt. Cornelis de Jong. Reize naar de Caraïbische eilanden in de jaren 1780 en 1781. Haarlem 1807. Jhr. Mr. J.C. de Jonge. Gesch. v.h. Nederl. Zeewezen. Ve deel. Haarlem 1862. Archief Dep. van Mar., reis rapporten S.S. *Curaçao* 1827, 1828, 1829, S.S. *Suriname* 1829. Archief Station Suriname. Jaarboeken Kon. Zeemacht. Jhr. H. de Vaynes van Brakell, Vrijmoedige gedachten omtrent de Nederl. Zeemagt in de West-Indiën. (Verhandelingen en berigten betrekk. het zeewezen, enz., Jaarg. 1857, 2de afd. blz. 3-22.) Kruisvogten van de *Alabama* en de *Sumter*. Zwolle 1865.

Rear-Adm. R. Semmes: Service afloat or the remarkable career of the Conf. cruisers *Sumter* and *Alabama* during the war between the States, London, 1887. J.B. Rodenburg. Uit de geschiedenis der eerste stoomvaart in Nederland, T.A.G. 1905 (1 Maart) blz. 358-360.

A.C.v.d.S.L.

Krijnssen (Abraham),

ook Crijnssen of Quirijnssen (niet te verwarren met den gelijknamigen kapitein ter Zeeuwsche Admiraliteit, van 1645 tot zijn overlijden in 1648 equipage- en ammunitie-meester te Vlissingen, achtereenvolgens gehuwd met G. Verhelle en S. Sterthemius) was vermoedelijk de zoon van dezen en in 1665 kapitein ter admiraliteit van Zeeland op het jacht 'Prins te Paert'. Na zich onderscheiden te hebben in de zeeslagen van het volgende oorlogsjaar werd hij - in plaats van vice-adm. Bankert, toen tot luit.-adm. van Zeeland bevorderd - aangewezen als vlootvoogd tot het houden van een 'raid' naar de West-Indiën, waartoe Pieter de Huybert reeds in Mei 1666 Johan de Wit had geraadpleegd, maar waarvan de eerstgenoemde raadpensionaris, namens de Staten van Zeeland, de leider bleef. Het doel was den Engelschen ginds zooveel mogelijk afbreuk te doen en de belangen der Zeeuwsche plantage-eigenaren te bevorderen. Den 30en December van het jaar 1666 zeilde A.K. van Vere uit, als 'commandeur' van 7 vaartuigen, n.l. de 'Zelandia' ('van 34 st. en met 150 koppen gemonteert') als vlaggeschip, de 'West-Cappel' en de 'Zeeridder' van gelijk charter, resp. door Simon Loncke en Pieter de Mauregnault gecommandeerd, het jacht 'Prins te paert,' kapit. Salomon le Sage, de hoekerboot 'Wester-Souburgh,' kapit. Rochus (Roys) Bastaert, de ingehuurde fluit Aerdenburg als victualieschip, en een snauw, als adviesvaartuig. Het aantal opvarenden zal omstreeks 700 man bedragen hebben, waarvan 225 soldaten der landmilitoe onder de kapiteins Philip Julius Lichtenbergh en Maurice de Rame met 2 luitenants, 3 vendrighs en 2 'commandeurs.' (asp.-vendrighs). Ter versterking dier macht werd hem in Januari 1667 nagezonden de 'Visschersherder', kapitein Boudewijn Ceuvelaer, met het fregatje 'Winthont' en de snauw 'Paragon d'Alette,' welke evenwel eerst na de verovering van Suriname daar aankwamen, maar waardoor het aantal (kleine) slagschepen op vier werd gebracht.

Het eskader van A.K. verloor in de golf van Biscaje den snauw, maar kaapte, na langs de kust van Marokko geloopt te zijn, bij de Canarische eilanden, een dergelijk lersch vaartuig, zoodat hij met 7 zeilen Cayenne aandeed, waar de heer De Lézy, broeder van den later te noemen De la Barre, gouverneur was, en na op de kust nog een scheepje uit Nieuw-Engeland genomen te hebben, zeilde onze commandeur 26 Februari 1667 de rivier de Suriname op, heesch de nationale vlag en eischte voor de Staten van Zeeland van den gouverneur William Byam de onmiddellijke overgave van het (houten) Willoughby-fort bij Paramaribo. Deze weigerde met beslistheid, maar kon het slechts 24 uren volhouden. Op Zondag 27 Februari liet A.K. zijne schepen vlak bij het fort ankeren en terwijl het geschut dit onder vuur nam, landden de soldaten even boven de versterking, die aan de landzijde het zwakst was en die na eenige uren in ons bezit raakte, met verlies van

slechts één man. Byam capituleerde en verkreeg eervollen aftocht. A.K. herdoopte het fort in 'Zelandia,' heesch er de prinsevlag, legde er een bezetting van 125 soldaten met 15 stukken geschut in en stelde kapitein Maurice de Rame als 'commandeur' van Suriname aan; want, nadat Byam had ingezien, dat verdere tegenstand wegens de oneenigheid der kolonisten nutteloos was, had ook de overdracht van de geheele kolonie plaats bij tractaat van 6 Maart¹⁾. Hierbij werden niet alleen de plantages van Lord Willoughby of Parham, den eigenaar der kolonie, persoonlijk toebehoorend verbeurd verklaard, maar ook die zijner landgenooten, die in het moederland woonden en ze door administrateurs lieten beheeren. Onder verzekering, dat zonder onderscheid aan alle blanken gelijke rechten zouden worden toegekend, eischte A.K. van elken Engelschman den eed van trouw aan de Staten van Zeeland maar veroorloofde aan iedereen, die niet wilde blijven, te vertrekken, na zijne plantage verkocht te hebben; het Engelsche garnizoen werd naar Barbados, de residentie van Lord Willoughby, ingescheept. Alleen werd een brandschatting van 100000 pond suiker opgelegd, een waarde van omstreeks 10000 gld. vertegenwoordigend.

Vernemende, dat de commandeur Matthijs Bergenaer door beleidvol optreden, zoowel zijn eigen kolonie Berbice als Essequibo en Paumeron (Nieuw-Zeeland met Nieuw-Middelburg), uit de handen der Engelschen wederom had gered, zond A.K. kapitein Ceuvelaar met zijn schip naar Berbice, om met Bergenaer in overleg te treden over aanvulling der bezetting enz. en met gelijke opdracht Salomon le Sage en Roys met hunne schepen naar Essequibo en Paumeron. Na beheerders over de verbeurd verklaarde plantages te hebben benoemd, alsmede een aantal ambtenaren en een Raad van justitie te hebben aangesteld en allen, met de hulp van Lichtenbergh, zijne rechterhand, van instructies te hebben voorzien, verliet A.K., de 'Westcappel' en een licht vaartuig achterlatend, met de rest zijner schepen Suriname, om zich 20 April met de 'Visschersherder' voor de rivier van Berbice te vereenigen, ter voortzetting van den tocht naar Tabago, dat door de Franschen op de Engelschen heroverd, maar door hen verlaten bleek te zijn. Hij bezette dit eiland op nieuw en kwam 7 Mei op Martinique aan. De gouverneur van Fransch West-Indië, generaal Le Febvre de la Barre, daar vertoevend, maakte bezwaar, de eilanden St. Eustatius en Saba, door de Franschen eveneens heroverd, zonder bevel van den Koning van Frankrijk, aan A.K. over te dragen, maar kwam met hem overeen, om gezamenlijk met een macht van 18 bodems in het geheel, de Engelsche vloot van gelijke sterkte slag te leveren. Met de Fransche scheepsmacht, hoofdzakelijk uit gewapende koopvaarders bestaande ontmoette men de Engelschen onder Sir John Berry op 19 Mei. Dien dag zond A.K. den snauw 'Paragon d'Alette' naar la Rochelle met de eerste berichten van zijn wedervaren, die 26 Juli Pieter de Huybert, toen gevolmachtigde voor de vredesonderhandelingen van Breda, in handen kwamen. (Deze stukken zijn echter zoek.)

Den volgenden dag had de zeeslag bij het eil. Nevis plaats, maar deze bleef onbeslist, want al sprong een Eng. schip in de lucht en al werd een ander op de kust gejaagd door de schepen van A.K., die 31 à 32 man aan dooden en gewonden verloren, de dapperheid der Zeeuwen vermocht niet den moed der Franschen op te wekken, die vrijwel werkeloos bleven. De onzen zochten met de Franschen de reede van St. Kitts op, de Engelschen hielden naar Nevis af. Een betere uitslag van het gevecht ware ongetwijfeld niet zonder invloed gebleven op den loop der gebeurtenissen, ook in Suriname. A.K. besloot echter geen tijd te verliezen en

1) Artycykelen gesloten tusschen de heer Abraham Crijnssen, commandeur van een esquadre schepen van wegen de Ed: Mo: heeren Staten van Zeelandt ende de heer William Byam, gewesen Leutenant-Generael van Guiana ende Gouverneur van Willoughbylant.

vervolgde met zijne schepen, waarbij zich weder de 'Prins te Paert' en de 'Wester-Souburgh' gevoegd hadden, de reis naar Virginië, waar hij half Juni in de monding van de James-rivier een Eng. oorlogschip, de 'Elisabeth', 9 met tabak geladen fluitschepen en een gewapenden koopvaarder veroverde en eenige vaartuigen, waaronder de 'Elisabeth' verbrandde. Met deze vloot keerde A.K. via Bergen in Noorwegen naar het vaderland terug, waar hij 24 Aug. aankwam. In de vergadering van de Staten van Zeeland van 22 Sept. d.a.v. werd aan A.K. en de zijnen hulde gebracht en aan hem en Lichtenbergh een gouden keten met medaille vereerd, terwijl alle kapiteins een dergelijke gouden medaille kregen.

Inmiddels hadden diezelfde Staten reeds in April kapitein Willem Brest met een comp. soldaten als 'opperhoofd' naar West-Indië gezonden, o.a. met het schip 'de Hope,' kapit. Crijn Mangelaer, dat echter reeds in Mei den Engelschen in handen viel. Na den vrede van Breda, op 31 Juli onder den indruk van den tocht naar Chatham gesloten, vertrokken met gelijke opdracht kapit. Jan Van Houtte gezegd Du Bois met de 'Schakerloo,' kapit. Willem Hendriks, de 'Rijsende Sonne', kapit. Cornelis Willemszn Cabel en een snauw, maar bij aankomst eind November bleken Cayenne en Suriname in Oct. door een Eng. vloot onder John Harman veroverd te zijn, en vonden de onzen te Paramaribo luit. gen. Henry Willoughby, als gemachtigde van zijn vader, en Bannister als gouverneur, welke weigerden de kolonie terug te geven. Eerstgenoemde ging voort, met alle personeel en materieel van de plantages van zijn vader in te schepen en maakte deze met den grond gelijk. Hoewel wij ons konden beroepen op de artikelen van den vrede van Breda, waarbij alle toestand van bezit, tot dien van 20 Mei te voren moest worden teruggebracht, de hooggaande ruzie tusschen Willem Hendriks eenerzijds en Du Bois met zijn luitenant Pieter Versterre anderzijds, zelfs in tegenwoordigheid der Eng. machthebbenden, maakte elk vergelijk onmogelijk. De Staten van Zeeland, van den loop van zaken op de hoogte gesteld, drongen op lastgeving van wege den koning van Engeland tot teruggave der kolonie aan en zonden eind Januari 1668 A.K. met de 'Zelandia' en de 'Suriname', kapit. Ceuvelaer en "s Lands welvaren' kapit. Frans Roys, derwaarts, met opdracht aan A.K. om tijdelijk het gouverneurschap te aanvaarden. 25 April kwam deze daar aan en 1 Mei 1668 werd andermaal de prinsevlag op het fort Zelandia geheschen. Kort en tijd daarna zond A.K. Bannister wegens opruiing gevankelijk naar Nederland, waar men hem spoedig op vrije voeten stelde. 6 Febr. 1668 was reeds Lichtenbergh feitelijk tot gouverneur aangesteld, maar het duurde tot 26 Nov. d.a.v. vóór die benoeming door de Algemeene Staten was bekrachtigd en eerst 16 Februari 1669 legde hij te Paramaribo in handen van A.K. den gevorderden eed af. In een officieelen brief uit Suriname van den 'commys' Nicolas Combé dd. 14 Febr. 1670, wordt over hem geschreven als: 'feu M. Crynssen de bonne mémoire'.

Zie het aangehaalde i.v. BYAM, (wiens verovering van Cayenne daar abusief vermeld wordt); verder: Publications of the American Jewish Historical Society, aanvangende 1893. Waerachtich verhael van

de heerlijke overwinning van Pirmiriba enz. dd. 19 Mei 1667 door Abraham van Westhuyzen, predikant op de Vissersherder, die in den zeeslag bij Nevis sneuvelde (Pamflet. Knuttel 9596). Op het Rijksarchief in Zeeland: stukken betreffende Suriname onder Zeeland (1667-1682) alsmede de folianten van de Zeeuwsche Rekenkamer, waarin de onkosten aangaande Suriname verantwoord zijn, onder de uitgaven *te lande*, in tegenstelling van die *te water* aangaande de admiraliteit van Zeeland. Zie ook Hartsinck. Beschr. van Guiana, Amst. 1770, II 585-600; Resolutiën ende Verbael van 't gedesoigneerde van den Ed. Heere Cornelis Cornelis de Witt enz. 1668, waarin een brief van A.K. dd. 14 Juni 1667 voorkomt p. 286; T.A.G. 1912, blz. 316, vlg. en 1913, blz. 38 vlg.; Aitzema, Saken van Staet en Oorlogh, 40ste boek; Du Tertre, Histoire générale des Antilles, Paris, 1671, IV, 238 tot 260 en 309 vlg; Navorscher 1860, (X) 61; P. de la Rue, Heldhaftig Zeeland, Midd. 1736, i.v. (Een model der 'Zelandia' bevindt zich in het Maritiem museum Prins Hendrik te Rotterdam).

F.E.M.

1. Dat alle incompten, hoedanich die ook souden mogen wesen, gaven ofte landerijen, die gestelt sijn tot proffijt van de kerck en voornamentlijck de rente van den staet van Jan Allin^{*)} tot dien eynde van Milordt Willoughby gegeven, absolutelijck tot dien eynde werde gereserveert, te weten: soowel tot betalinge van de Duytsche als van de Engelsche predicanten; dat de Engelsche de verkiesing van haar eygen predicanten sullen hebben, sullende deselve soowel als de Duytsche [Ds. J. Basseliers] haer gagie uyt de voornoemde incomsten genieten, dat de tegenwoordige predicant Joris Vernon zijn achterstellinge werde betaelt van de heer Marcus Munnick uyt de voorseyde renten; ende dat aen alle persoonen van wat natie, die souden mogen wesen, sy gelaten vrijheyte van conscientie in saecken van religie, wiens opinien niet en sijn contrarierende tegens het gouvernement.
2. Dat geen ander eet van de Engelsche inwoonders sal gevordert werden als dese navolgende:
Ick A.B. in tegenwoordicheyt van Godt almachtich beloove en sweere van gront mijns harten, gehouw en getrouw te wesen aen de Ed. Mo. heeren Staeten van Zeelandt, hier in Suriname geduerende den tijt, dat ick mij selfs daer onder onthouden sal. Ende sal noch directelijck noch indirectelijck trachten hetselve te wederstaen ofte te ondermijnen; ende sal mijn uytterste devoir assisteren ende vechten tegens alle haere vianden, die souden ondernemen hetselve te attaqueren ofte eenige schade te doen, maer in cas mijnen souverainen heere den Coninck van Engelandt, Milord Willoughby ofte eenige onderdanen van den Coninck van Engelandt, Suriname quam te attacqueren in soodanigen geval sweer ik, dat ick mij selfs sal gerust houden en noch directelijck noch indirectelijck haer sal assisteren ende indien de gouverneur wil, mij selfs onder sijn handen gevangen geven.
3. Dat alle persoonen, wie die oock souden mogen wesen, ende van wat natie, die oock soude mogen sijn, hetzij Engelschen, Joden etc., die tegenwoordich met hare lijff en familie in Suriname wonen, de middelen, landen, goederen van wat aert ofte specie, die oock mogen wesen, deselve absolutelyck voor haer gereserveert houden ende geconfirmeert voor haer ende hare erffgenamen, om die voor altyt te besitten, te genieten ende te erven, sonder de minste tegenstellinge, molestatie ofte verhinderunge, en dat integendeel alle degene, die hier in Surinam niet en wonen, maar nochtans goederen daerin

*) Ter dood veroordeeld (zie BYAM, vlz. 185).

hebben, die hare personen ende familien representeren absolutelyck buyten desen artyckel uitgesloten zijn, ende dat alle haere goederen van wat aert ofte specie, die moghten wesen van dese uyre af aen, aen de Ed. Mog. heeren Staeten geconfisqueert sijn.

4. Dat alle tegenwoordige inwoonders van wat natie, die souden mogen wesen, sullen hebben ende genieten alle gelijcke privilegien, als de Nederlanders, die met haer sullen cohabiteren.
5. In cas eenige inwoonders van dese colonie t'avont ofte morgen intentie hebben om van hier te vertrecken, soo sal hij vermogen sijne goederen te vercoopen ende den Gouverneur sal in soodanigen geval maecken, dat hij, midts redelijcke vracht gevende, met sijne goederen getransporteert wort.
6. Dat de vryheyt van te visschen als voor desen ende schiltpadden te vangen op de baeyen ende met de Indiaenen te handelen, sal gepermitteert sijn, midts daertoe hebbende verloff van den Gouverneur.
7. Dat se sullen hebben privilegie om letterhoudt te kappen in de rivier.
8. Dat se sullen gefourneert worden met Indiaens cargasoen. [Snuisterijen, bijlen, messen enz.]
9. Dat alle akten, wetten ende declaratiën sullen gepubliceert werden in de Duytsche en Engelsche taelen, doordien de inwoonders de Duytse tael niet en verstaen en dat de inwoonders sullen geregeert werden bij de Nederlantsche wetten.
10. Datter geen prohibitie en sy van de planters om te maecken, eenigerhande waren tot haer proffijt.
11. Dat de Cariben, onse nabueren, beleefdelyck sullen getracteert werden, ende dat sorge sal gedragen werden, dat sy in hunne goederen van de Fransche, Duytsche ende Indiaensche natien niet beschadicht worden.
12. Dat alle personen tegenwoordich woonachtigh in de riviere Commawijn ende Mapauwrijn in deze artyckelen begrepen sijn.
13. Dat de inwoonders alleenlijck sooveel wapenen sullen behouden als yder in sijn familie sal van doen hebben, om syne neghers in dwangh te houden, ende sich tegens de Indianen, wilde beesten ende alle ander ongedierte te defenderen, sullende de rest van de wapenen overgelevert worden.
14. Dat de inwoonders sullen opbrengen voor de Ed. Mog. heeren Staeten van Zeelandt, hondert duysent pont suycker, om met ons te nemen.
15. Dat de inwoonders bij provisie zullen betaelen deselve imposten ende dragen deselve lasten, die sij gedragen hebben voor den tijt, dat het landt is geconquesteert geweest, volgens den inhoud van acte diesaengaende gemaect met Milord Willoughby, welke ons sal ter handt gestelt worden.
16. Dat de prothocollen sullen ingelevert werden ende versekert sijn in handen van den Gouverneur ende overgelevert sal worden een perfecte lijst van de inwoonders, vee, suycker, ketels etc., die int landt zijn, alsmede een perfecte lijst van de Chris-

- tene ende Hebreuwsche inwoonders, die in elcke divisie van het landt sijn.
17. Dat sestich negers van de inwoonders sullen gesonden worden, om aan het fort te werken den tijt van vier maenden, indien de occasie haer soo langh vereischt.
 18. Dat alle inwoonders, die willigh sijn, om te vertrecken met dese vloot, sullen int minste niet opgehouden worden, van eenige schult, dewelcke gemaect is voor datum deser artyckelen en dat commissarissen en volmachtigen, die den Staet van die saecke best verstaen, sullen gestelt worden om de schulden, soowel van de verblijvende inwoonders als van degeene, die vertrecken ende procuratie hier laten, te examineren ende te doen betalen, sullende den Gouverneur op de sententie van de commissarissen de stercke handt bieden, om diegenedie tot betalinge gecondemneert sijn ende weygerich syn, daertoe te dwingen.
 19. Dat degene, die gesint sijn van hier te vertrecken een schip sal verschafft worden, om haer met haer slaven en goederen te embarqueren met passepoort van den commandeur Crynssen, ende sullen vermogen haer sloep mede te nemen, midts met ons uytseylende.
 20. Dat alle ende een yder expressie in alle ende elck artyckel voornoempt, sullen altijd ende tot aller tijdt geinterpreteert worden volgens de oprechte, meyninge, sin, waere intentie ende expressie der woorden ende noyt verkeert tot prejuditie der inwoonders.
 21. Dat dese tegenwoordige handelinghe bij de Ed. Mo heeren Staeten van Zeelandt geconfirmeert worde, soo haest als het mogelijck is ende dat authentique copie daervan hier naer toe gesonden worde met alle expeditie tot meerder securiteyt ende versekeringe van de inwoonders van deze colonie ende deselve authentycque copie aen haer geleverd worde.

Aldus gedaen in tship Zeelandia in de reviere van Serenam den 6 Marty 1667.
Ende was onderteeckent Abraham Crijnssen, William Byam, synde met des selfs pithieren [petschieren] besegelt ench becrachticht.

(Deze overeenkomst werd door de Staten van Zeeland geratificeerd.)

Additioneele artikelen tusschen Maurice de Rame en Byam afgesloten:

1. That absent orphans estates should be reserved unto them.
2. That Captain Colville, who was daily expected in, should have what part he had in his ship reserved unto him and what goods &c. did properly belong both them and any other inhabitants.
3. That the prisoners at Berbice should be released and our men at Chyan [Cayenne] and that the seamen taken coming hither or in the river shall be sett ashore at Barbados.
4. That all persons now liveing on the confiscated estates and by virtue of any articles made with their employers, shall have the profession thereof, aaccordingly they paying for it to the Lords the States of Zealand, what they were bound to doe to their employers during ye time of their agreement and afterwards surrender up the possession there of unto whome they shall appointe.
5. That our men comeing from Baurooma shall have free liberty to go off or stay for Lieutenant Everward, who was lieutenant to Dissekebe, with 12 more as I was informed comeing up to Surynam, he sadly wounded in the belly and the other in a most miserable condicion, being all that were left of our men at Baurooma and Dissekebe all the rest perishing for want of supplies.

6. That the proportion of negroes detain'd in the fort, which we averre to be contrary to the articles and they avouch the contrary, be left to the decision of the States of Zealand.

Kriki,

N.E. Zie KREEK.

Kriko,

N.E. Zie ARAMIDES.

Krioro,

N.E. Zie CREOOL.

Krioro-dron,

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Krioro-mama,

N.E. Zie CREOLENMAMA.

Kroektoe téré,

N.E. Zie ARTHROGASTRA.

Kroes-kroes,

SUR. Platboomd, van boven langwerpig vierkant, door riemen voortbewogen vaarttuig, voor het vervoer van plantage-producten naar de hoofdplaats en van goederen naar de plantages; tot roer dient een riem. Ze zijn soms voorzien van een dak van palmbladeren. De grootere vaartuigen van denzelfden vorm heeten *pont* of *matrozenpont*.

Kroetoe,

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 158.

Krokodil.

Zie CAIMAN.

Kromantí,

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 160.

Kromantí-kankán,

N.E. Zie SPIGELIA.

Kromantí-winti,

N.E. zie WINTI.

Kromanti-wiwiri,

N.E. Zie JUSTICIA PECTORALIS en SPARGONOPHORUS.

Krontiki,

N.E. Het kromhout. In het bijgeloof der Boschnegers spelen in zigzagvorm gegroeide stokken een rol als beschermers.

Kropina,

N.E. Een soort van geheime taal, vroeger vooral onder schoolkinderen in Suriname in zwang, daarin bestaande dat achter elk woord of elke lettergreep telkens een dezelfde lettergreep wordt gevoegd. (Zie Teenstra. De Landb. in de Kol. Suriname, II, 210).

Kroponi,

KAR. (?) Volgens Van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname (Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, 7e volgr. I en IV) de naam van een boom,

welks sap de Indianen gebruiken om hun aardewerk en hunne pagalen te vernissen.
De botanische naam is niet aangegeven.

Krosou-appra,

N.E. Zie EUGENIA JAVANICA.

Krosou-aranja,

N.E. Zie CITRUS NOBILIS.

Krosou-dansi,

N.E. Zie DANSEN.

Krosou smeri-wiwiri,

N.E. Zie OCIMUM SANCTUM.

Krugiodendron ferreum

Urb. Fam. Rhamnaceae. *Kaubati*, BEN. E. *Ironberry*, BOV. E. Boompje met langwerpige bladeren, die tot 5 c.m. lang zijn, met 0,3 c.m. langen steel; de bladeren staan afwisselend en hebben een donker groene kleur.

Kruidje-roer-me-niet,

SUR. Zie MIMOSA PUDICA.

Kruit, ^{aant.}

SUR. Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Kruizebloem,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Krullotenziekte,

SUR. Zie CACAO, blz. 190.

Kust.

In Suriname noemt men het district Coronie 'de Kust'. Op Curaçao geeft men denzelfden naam aan de tegenover het eiland gelegen kust van het vasteland, die ook 'Indiaansche kust' genoemd wordt.

Kustverlichting.

Zie onder NAUTISCHE AANTEKENINGEN bij de artt. SURINAME, CURACAO, enz.

Kwaboe,

N.E. KACHETE, PAP. De bof, paroti-

tis, ontsteking van de oorspeekselklier, waarmede een zwelling van de klier en van het omgevende weefsel gepaard gaat. Deze besmettelijke, dikwijls epidemisch optredende ziekte, waarvan de bacil nog niet bekend is, komt in de W.I. Koloniën meermalen voor en wordt behandeld met warme omslagen en bedekking met watten. De zwelling belet het openen van den mond en kan zeer pijnlijk zijn.

Kwadrupels.

Zie MUNTWEZEN, CURACAO.

Kwakòe,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kwa-kwa,

N.E. De Europeesche eend.

Kwakwa-banji.

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Kwakwa-sneki,

N.E. Zie LACERTILIA.

Kwallen.

Zie COELENTERATA.

Kwami,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kwamina,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kwana,

N.E. Zie LEPORINUS FASCIATUS.

Kwareel,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA SCANDENS.

Kwari,

N.E. Zie QUALEA en VOCHYSIA.

Kwassi,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kwassiba,

N.E. Zie NAAMGEVING.

Kwassi-bita,

N.E. Zie QUASSIA.

Kwassi-kwassi,

N.E. Zie NASUA.

Kwassi-mama,

N.E. Zie LEPORINUS FASCIATUS.

Kwatta,

KAR. en N.E. Zie ATELES.

Kwatta-bobí,

N.E. Zie KOEBOOM.

Kwatta-patoe,

N.E. Zie ESCHWEILERA en LECYTHIS.

Kweekje.^{aant.}

In Suriname een pleegkind, in den regel een negermeisje. In verreweg de meeste gevallen wordt een kind, meestal een plantagekind, in huis genomen om er diensten van te hebben; omdat nu meisjes in de huishouding bruikbaar zijn dan jongens zijn de *kweekjes* gewoonlijk meisjes. Slechts in enkele gevallen, n.l. wanneer een kinderloos echtpaar de zorg van een vreemd kind op zich neemt, ligt een edeler gevoel aan deze daad ten grondslag. (Zie over den omvang van dit euvel het Verslag over het onderwijs over 1880, blz. 13 en 14. Kol. Verslag 1881 Bijlage H¹.)

Kwejoe.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102.

Kwepi,

N.E. Zie COUEPIA en LICANIA APETALA.

Kweriman,

KAR. en N.E. Zie MUGIL BRASILIENSIS.

Kwikwí,

N.E. Zie CALLICHTHYS, DORAS DENTATUS en HOPLOSTERNUM.

Kwikzilver.

In 1911 werd nabij de Marowijne cinnaber-erts gevonden. Volgens het Kol. Verslag 1913, blz. 3, werd van de analyse daarvan aan de Technische Hoogeschool te Delft

een gunstig rapport ontvangen. Voor rekening van een Nederlandsch syndicaat is thans (1914) een onderzoek in gang of een loonende ontginning mogelijk is.

Kwil

of QUILL. De krater van den zuidelijken hoofdvulkaan op St. Eustatius, ook wel de vulkaan zelf. Volgens G.A.F. Molengraaff, *De Geologie v.h. eiland St. Eustatius*, Leiden 1886, blz. 6 is het woord afgeleid van het Hollandsche woord *kui*. Zie afb. bij H. van Kol. *Naar de Antillen en Venezuela*, Leiden 1904, blz. 186.

Kwinti,

N.E. Zie ERYNGIUM.

Kwit-kwitti-jabá,

N.E. Zie COTINGIDAE.

L.

Laabra,

BEN. E. Zie PISONIA BONAIRENSIS.

Laan.

Zie GENIPA.

Laaster,

PAP. Zie LEPRA.

Labadisten.

Zie EUROP. KOLONISATIE.

Labadó,

PAP. Zie DAMMEN. Het woord beteekent ook een overlaat in de wegen; waar een 'rooi' of droge waterloop den weg snijdt, bemetselt men den vloer of er wordt een gemetselde rand geplaatst tot bescherming van den weg; zulk een bouwwerk heet ook *labadó*.

Labagai,

PAP. Slechte, sterke rum op Spaansche peper getrokken om er de koppen van vechthanen mede te wasschen; het scherpe vocht zet ze tot meerdere woede in het gevecht aan. Het woord beteekent ook een borrel.

Lace plant,

BOV. E. Zie PILEA.

Lacertilia,

HAGEDISSEN. Orde van de subklasse der Sauria, tot welke subklasse ook de Orde der Ophidia behoort. De reptielen, die tot de subklasse der Sauria behooren onderscheiden zich doordat de onderkaak door middel van een bewegelijk beenstuk (het *os quadratum*) met den schedel is verbonden; door het bezit van eene dwarsgeplaatste cloacaal-opening aan weerszijden van welke opening een uitstulpbaar paringsorgaan is gelegen, en doordat de tanden niet in echte tandkassen zijn geplaatst maar steeds met de kaak zijn vergroeid.

De LACERTILIA onderscheiden zich van de OPHIDIA doordat bij de Lacertilia rechter- en linkerzijde van de onderkaak onderling vergroeid zijn, terwijl bij de Ophidia deze beide helften zijn gescheiden, tengevolge waarvan de mond zich zeer sterk kan verwijden. De meeste Lacertilia hebben vier goed ontwikkelde ledematen, beweegbare oogleden en lederachtige schubben, die door de opperhuid zijn bedekt; bij enkele vormen, voornamelijk die welke eene gravende levenswijze leiden, zijn de ledematen minder goed of soms in 't geheel niet ontwikkeld, zijn de oogen door de huid overdekt en zijn de schubben weinig of niet ontwikkeld. De tanden, meestal kegelvormig van gedaante, zijn óf op den kaakrand vastgegroeid (*acrodont*) óf wel met hun buitenvlak met de binnenzijde van de kaak vergroeid (*pleurodont*). Soms komen behalve op de kaken ook tanden op enkele deelen van het gehemelte voor.

De tong is bij de verschillende Lacertilia zeer verscheiden van vorm: bij velen dik en vleezig en bijna niet uitstulpbaar, is zij bij enkele vormen voorzien van een gespleten uiteinde dat ver uit den mond kan worden gestoken en somtijds in eene schede worden teruggetrokken.

Wat hunne levenswijze aangaat zijn de meeste hagedissen echte landdieren, hoewel sommigen, zooals b.v. de leguanen, zich ook in het water uitstekend

kunnen bewegen. Meestal zeer vlug en behendig in hunne bewegingen, leven zij 't zij op boomen of heesters, 't zij op rotsen en muren of op den vlakken grond. Enkelen, die dan meestal eene wormvormige gedaante bezitten leven gravende onder den bodem, b.v. de *Amphisbaenae* (Zie aldaar).

Terwijl de meeste *Lacertilia* ware roofdieren zijn, die zich uitsluitend met levende prooi voeden en deze onder insecten, wormen, weekdieren, jazelfs onder de gewervelde dieren vermeesteren, zijn er anderen, z.a. de leguanen, die zich bijna uitsluitend met planten voeden. De meeste hagedissen leggen eieren, die van eene lederachtige huid of z.a. bij de *GECKONIDAE* van eene kalkschaal zijn voorzien; anderen, z.a. vele *SCINCIDAE*, enkele *ANGUIDAE* (b.v. de Europeesche hazelworm) brengen levende jongen ter wereld.

Het aantal soorten is zeer belangrijk en bedraagt ongeveer 1900, van welke ook in Suriname en op de Benedenwindsche Eilanden verscheidene vertegenwoordigers worden gevonden, behoorende tot de familiën der *Geckonidae*, *Iguanidae*, *Tejidae*, *Amphisbaenidae* en *Scincidae*.

De hagedissen tot de familie der *Geckonidae* behoorende, onderscheiden zich door het bezit van vier goed ontwikkelde ledematen, door amphicoele wervels, en sleutelbeenderen, die aan de buikzijde verbreed en doorboord zijn; de oogen hebben geene goed ontwikkelde oogleden maar zijn overdekt door de daar ter plaatse geheel doorschijnende huid, die zich als een horlogeglas over het oog welft. De tong is breed en vleezig, van voren eenigszins ingesneden, de tanden zijn pleurodont, de huid op de rugzijde is meestal zacht met grootere of kleinere lederachtige of beenige knobbeltjes. Vele *Geckonidae* hebben eigenaardige uitbreidingen onder de vingers, die als zuignapjes werken en waardoor die dieren in staat worden gesteld tegen gladde, verticale vlakken als b.v. glasruiten, ja zelfs horizontaal met den rug naar beneden en de buikzijde naar boven gewend, te loopen. Allen voeden zich met dierlijk voedsel, meest met insecten en de meesten zijn nachtdieren.

Een van de zeer in het oog vallende vertegenwoordigers uit deze familie is de *Thecadactylus rapicaudus*, in Suriname bekend onder den naam: *Kwakwasneki*, op Curaçao en Aruba *Pega-Pega* genoemd. Het is een vrij groote, plumpe hagedis met zeer sterk verbreedde vingers, die onderling gedeeltelijk door een vlies zijn verbonden; de onderzijde der vingers met 2 rijen regelmatige dwarslamellen door eene midden-groef gescheiden; eene terugtrekbare, klauwvormige nagel is opgeborgen tusschen de bovenzijde der voorste dwarslamellen; de klauw van de binnenste vingers zeer onduidelijk of ontbrekend. De kleur van het dier is grijs met onregelmatige donkere vlekken. De wortel van den staart is dikwijls knolvormig aangezwollen, van daar de naam *rapicaudus*. In Suriname gelooft men, dat de beet van dit, volgens Kappler geheel onschadelijke dier, lepra veroorzaakt. Het brengt 's nachts een geluid voort dat klinkt als toké-toké.

Veel minder verbreed zijn de vingers van de hagedissen tot het geslacht *HEMIDACTYLUS* behoorende, waarvan eene soort *H. mabuia* eene zeer verre verspreiding heeft: van Zuid-Afrika en Madagascar tot Zuid-Amerika en West-Indië en ook in Suriname wordt aangetroffen. *H. mabuia* heeft geen vlies tusschen de vingers, welke aan den wortel voorzien zijn van een kussen, uit 2 rijen van 5 tot 9 dwarslamellen, terwijl het voorste gedeelte van de vingers niet verbreed is en in een nagel eindigt; dit voorste niet verbreedde gedeelte ontspringt uit de oppervlakte, niet uit den rand, van het schijfvormige deel. Deze hagedis is veel kleiner dan de *THECADACTYLUS* en ook grijs van kleur. Weder verschillend gevormd zijn de vingers bij *PHYLLODACTYLUS*, waar juist het uiteinde van de vingers verbreed is, en daar aan de onderzijde 2 groote, door eene langsgroef van elkander gescheiden plaatjes draagt. Op Aruba en Curaçao komt eene vertegenwoordiger van dit geslacht voor

n.l. *Phyllodactylus julieni* Cope = *Phyllodactylus martini* Lidth. Deze hagedis, eveneens grijs van kleur, is duidelijk kenbaar, door de aanwezigheid van lange rijen beenachtige, gekielde plaatjes, waartusschen zich enkele korrelachtige verhevenheden bevinden. Dit dier, veel kleiner dan een volwassen THECADACTYLUS en minder plomp gebouwd, bereikt eene lengte van ongeveer 1 decimeter.

De hagedissen van de geslachten GONATODES en GYMNOACTYLUS hebben alleen het wortelgedeelte van de vingers verbreed en aan de onderzijde voorzien van één rij dwarsplaatjes; dit eenigszins verbreed gedeelte verlengt zich naar voren in een zijdelings samengedrukt en krom gebogen eindstuk, dat in één nagel eindigt.

Gonatodes albogularis komt behalve in Suriname ook op Curaçao voor. De kleur van de mannetjes is grijsbruin met eene witte of gele langsstreep over het midden van den rug. De zijden van het lichaam zijn staalblauw, de onderzijde geel in het midden, terwijl de onderzijde van de keel wit gekleurd is met donkere, wormvormige streepjes. Misschien vertoonen de mannetjes deze schitterende kleuren alleen gedurende den paartijd.

De familie der IGUANIDAE hebben procoele wervels en een niet verbreed sleutelbeen (behalve *Basiliscus*); zij hebben eene dikke niet uitstulpbare tong, meestal een duidelijk trommelvlies, steeds goed ontwikkelde oogleden en zijn pleurodont. De Iguanidae bewonen Zuid- en Midden-Amerika en de warmere gedeelten van Noord-Amerika. In Suriname komen behalve IGUANA, ANOLIS en DORHPYORUS = UROCENTRON (zie desbetreffende artikelen), nog vertegenwoordigers van verschillende andere geslachten voor, waarvan wij de volgende vermelden.

Polychrus marmoratus is eene slank gebouwde hagedis met kegelvormigen kop, die met groote, gladde schubben bedekt is, en eene staart, die 3 maal de lengte van het lichaam bedraagt en bedekt is met gekielde schubben. De kleur van het dier is groen, maar kan onder verschillende omstandigheden zeer veranderen, van daar de naam *Kameleon*, waaronder dit dier in Suriname bekend is. (N.E. *Agamà*). Behalve onregelmatige donkere dwarsbanden, vertoont dit dier donkere grenslijnen tusschen de schilden op den kop en 2 donkere lijnen van het oog uitstralend: één naar den mondhoek en eene andere tot boven het trommelvlies verloopend. Deze Iguanide heeft geen dwarsplooi over de keel; het mannetje draagt een kleinen keelzak.

Ophryoessa superciliosa, eene hagedis, die ook in Suriname veel voorkomt, heeft eene eenigszins zijdelings samengedrukt lichaam, met een over het midden van den rug loopenden lagen kam, uit kegelvormige schubjes bestaande. Kop breed met korten snuit en breed bek, een dwarsplooi over de keel, geen keelzak. De staart is zijdelingsch samengedrukt, en bedraagt $\frac{3}{4}$ van de geheele lengte, kleur bruin, langs de zijden dikwijls een donkere band, die van onderen licht begrensd is en schelpvormig is uitgesneden, van den nek tot den achterpoot verloopend.

De hagedissen van het geslacht URANISCODON,

waarvan in Suriname 2 soorten *U. umbra* en *U. plica* voorkomen, onderscheiden zich door een eenigszins plat gedrukt lichaam, met een getanden rug-kam en zijn voorzien van keelplooiën, die aan weerszijden als 't ware wangzakken vormen; zij hebben geen keelzak. De tanden op zij in de kaken zijn van 3 opstaande punten voorzien, terwijl die aan de voorzijde grooter en kegelvormig zijn. *U. umbra* is bruin gekleurd met onregelmatige donkere vlekken en eene donkere streep ter weerszijden vóór den schouder; de donkere strepen van beide zijden vereenigen zich dikwijls op den nek en vormen daar eene zwarte halvemaanvormige vlek; dikwijls eene gele vlek op zij van den hals vóór de donkere streep. *U. plica* is groenachtig gekleurd met donkere dwarsbanden op den rug en de ledematen, en een uit zwarte vlekken gevormden ring om hals en nek. Deze laatste soort is verder gekenmerkt door eene zijplooi van den nek tot boven den achterpoot loopende, welke plooi voorzien is van op hoopjes geplaatste stekelachtige schubben. Eene dergelijke 2e plooi verloopt nog meer langs de buikzijde en loopt van den oksel tot de liesstreek.

Tropidurus torquatus is een van de algemeenste hagedissen, niet alleen in Brazilië maar ook in Suriname. Dit dier heeft een platgedrukten, driehoekigen kop, waarop een groot achterhoofdschild, en een aan weerszijden van den schouder schuin verloopende, diepe plooi. De ronde staart, die meer dan de helft van de geheele lengte bedraagt, is bedekt met rijen stekelige schubben, die elkaar dakpansgewijze bedekken. De rugzijde is bedekt met ruitvormige, gekielde schubben. De kleur is bruinachtig, groen gemarmerd met aan iedere zijde van den hals, vóór den schouder, eene zwarte halvemaanvormige vlek.

De familie der TEJIDAE is gekenmerkt door het bezit van eene gespleten tong; de wortel en het grootste gedeelte van het oppervlak der tong is bedekt door schubachtige papillen, het lange gespleten uiteinde is glad. De tanden zijn op den rand der kaken ingeplant of meer aan de binnenzijde der kaak gelegen en altijd soliede (niet hol), zoo als bij de familie der LACERTIDAE. Zij kunnen onderling van vorm zeer verschillen; terwijl de tanden in de tusschenkaak altijd kegelvormig zijn, zijn de meer naar achter geplaatste soms van 2 of 3 knobbeltjes voorzien, soms breed en plat als echte maaltanden. Een trommelvlies is steeds voorhanden, soms evenwel door schubben bedekt. Het sleutelbeen is verbreed en doorboord. Tot deze familie behooren o.a. de geslachten AMEIVA, CNEMIDOPHORUS, GYMNOPHTHALMUS en TUPINAMBIS (zie de betreffende artikelen), terwijl verder in Suriname o.a. voorkomen *Arthrosaura Versteegii* en *Prionadactylus Kockii*.

Eene zeer bekende vorm is *Centropyx calcaratus*, eene hagedis, die wat lichaamsvorm aangaat, veel overeenkomst vertoont met de in Europa voorkomende Lacerta-soorten. Dit dier is vooral kenbaar aan de op 14 à 16 overlansche rijen geplaatste, sterk gekielde schubben; de schubben op den rug zijn veel kleiner en eveneens van eene overlansche kiel voorzien; de staart heeft groote sterk gekielde schubben, die elkaar dakpansgewijze bedekken. De kop is bedekt met regelmatig geplaatste groote schilden, van welke de voorste neusschilden van rechts en links elkaar midden op den snuit aanraken; terwijl het neusgat tusschen twee schilden is gelegen. Kenmerkend is verder eene plooi in den vorm van een halsband met eene rij vergrootte schubben. De kleur is olijfgroen met donkere vlekken, benevens eene lichtgekleurde lijn aan weerszijden van het lichaam, van af het oog tot op den staart. Het wijfje met een breeden geelachtigen band op het midden van den kop, welke band zich over het voorste gedeelte van den rug uitstrekt.

Twee zeldzame soorten, die zoowel in Brazilië als ook in Fransch Guyana voorkomen en dus waarschijnlijk ook in Suriname leven, hoewel aan het Leidsch Museum nog geen Surinaamsche exemplaren werden gezonden, zijn: *Dracaena guianensis* en *Crocodylurus lacertinus*, beiden gekenmerkt door een dubbelen uit

schubben bestaande kam, evenals dit bij de krokodillen het geval is. *D. guianensis*, die bijna één Meter lang wordt, leeft in terreinen die dagelijks door den vloed overstroomd worden en voedt zich met slakken, wier huizen door de van breede kronen voorziene kiezen worden fijn gemalen. De kleur is olijfbruin met geel en zwart gemarmerd; de buikschilden zijn klein in ongeveer 40 langsrijen geplaatst.

C. lacertinus is bruin met zwarte vlekken en een gelen buik, heeft een zijdelings, samengedrukten, dubbel gekielden staart, die ongeveer $\frac{2}{3}$ van de geheele lichaamslengte inneemt, terwijl de buik bedekt is met 24 langsrijen van vrij groote schilden.

Voor de wormvormige vertegenwoordigers van de familie der AMPHISBAENIDAE zie AMPHISBAENA.

De hagedissen tot de familie der SCINCIDAE behoorende, hebben eene korte met schubben bedekte tong, die aan de voorzijde eenigszins ingesneden is; de oogen zijn bijna altijd voorzien van bewegelijke oogleden, van welke het onderste in vele gevallen voorzien is van eene ronde, doorschijnende vlek. De schubben, die rug en buik bedekken, zijn eenigszins verbeend en ruitsgewijze gerangschikt en hebben meestal een zeer glanzend uiterlijk. Een in Suriname voorkomende vertegenwoordiger van deze familie is *Mabuia aurata*, boven op den rug olijfkleurig of bronsachtig bruin gekleurd, meestal met kleine donkerbruine vlekjes; met een donkerbruinen band langs het lichaam, van het oog tot aan den staart, welke bruine band in de meeste gevallen zoowel van boven als van onderen licht begrensd is. De onderzijde is groenachtig wit gekleurd. Er zijn 30 of 32 rijen schubben rond het midden van het lichaam, de schubben op den rug vertoonen duidelijk 3 overlansche kielen. Het lichaam is vrij kloek gebouwd, de kop met een vrij korten, stompen snuit; de staart die ongeveer $1\frac{1}{4}$ tot $1\frac{1}{2}$ maal zoo lang is als het lichaam, is breed aan den wortel en loopt langzamerhand spits toe.

Op Saba en St. Eustatius komen vertegenwoordigers van het geslacht ANOLIS voor, op Saba: *A. sabanus*, op St. Eustatius *A. gingivinus* en *A. bimaculatus*. Op Saba treft men *Thecadactylus rapicaudus* aan, terwijl op St. Eustatius eene andere vertegenwoordiger van de familie der Geckonidae, n.l. *Sphaerodactylus sputator* wordt gevonden. Verder zijn van St. Eustatius bekend vertegenwoordigers van de geslachten IGUANA en AMEIVA.

Litt. E.D. Cope Twelfth Contribution to the Herpetology of tropical America. IV Aruba, Leeward Is lands, Proc. Amer. Phil. Soc. 1885 vol XXII no. 118. A. Kappler. Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung und seine Kulturverhältnisse. Stuttgart 1887. Th. W. van Lidth de Jeude. Reptiles and fishes from the West Indies. Notes Leyden Museum, vol. IX 1887. Th. W. van Lidth de Jeude, Reptiles and Batrachians from Surinam. Notes Leyden Museum, vol. XXV, 1904. Thomas Barbour. A Contribution to the Zoogeography of the West-Indies, Memoirs of the Museum of Comparative Zoology at Harvard College, Cambridge U.S. 1914.

v.L.d.J.

Lachesis mutus.

Deze zeer gevaarlijke giftslang, bekend onder den naam: *Kapassi-slang* (in Br. Guiana *Bushmaster*) is door hare aanzienlijke grootte de meest gevreesde van alle vergiftige slangen van Suriname. Kappler vermeldt eene *Lachesis mutus*, die eene lengte had van bijna 14 voet en die zoo dik was als een arm, en exemplaren van 2 Meter lang behooren volstrekt niet tot de zeldzaamheden. In den driehoekigen kop, welke met kleine schildjes bedekt is, draagt het dier een paar groote, eenigszins kromgebogen gifttanden, die soms 2.5 c.m. lang zijn. De rugzijde is bedekt met schubben, die van eene breedte kiel zijn voorzien en daardoor een eenigszins knobbelachtig uiterlijk vertoonen; over het midden van den rug loopt eene kielvormige verhooging. De staart is aan het uiteinde bedekt door 10-12 dwarsrijen van kleine gelijkvormige, in een spits uitlopende schubjes en draagt aan het einde een hoornachtigen stekel. De kleur is geelachtig met donkerbruine ruitvormige vlekken op den rug, welke donkere vlekken soms lichtgekleurde kleine vlekjes omsluiten. Een donkere streep loopt van achter het oog naar den mondhoek. De onderzijde is licht gekleurd.

De beet van deze slang is ook voor den mensch zeer gevaarlijk en veroorzaakt in de meeste gevallen den dood van het gebeten individu, soms reeds na verloop van enkele uren. Gelukkig is *Lachesis mutus* meestal zeer traag en weinig bijtlustig, zoodat er zelfs gevallen vermeld worden van menschen, die op het dier traptten zonder gebeten te worden. Zij leeft in de hooge boschstreken, waar zij meestal opgerold op den bodem vertoeft, en beklimt geen boomen.

Eene verwante vorm: *L. atrox* onderscheidt zich van de vorige soort, door dat de onderzijde van den staart tot het einde toe bedekt is door 2 rijen schubben, zoo als dit bij de meeste slangen het geval is. Deze soort is bruin gekleurd met donkere, soms driehoekige, banden, die lichtgekleurde randen hebben. Meestal eene donkere streep achter het oog tot den mondhoek; de onderzijde is wit met vele donkere vlekjes, of bruin met witte vlekken. Hoewel *L. atrox* eene lengte van ruim één Meter kan bereiken evenaart zij nimmer de vorige soort in grootte en wordt ook veel minder gevreesd.

v.L.d.J.

Lachnolaimus maximus

(Walb.) J. *Okvees*, PAP. Fam. Labridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië; overvloedig bij riffen en rotsen. Hij is zijdelings samengedrukt, zijn rug is hoog en draagt veertien stekels, waarvan de eerste drie stevig zijn en sikkelvormig, en bij de volwassen dieren in lange wimpers uitgegroeid. Terwijl het vlies tusschen deze stekels laag is, zijn de draadvormige einden langer dan de kop. De andere stekels zijn laag, waarop de puntig uitgegroeide stralige rugvin volgt. De aarsvin is ook puntig uitgegroeid. De lobben van de staartvin zijn sikkelvormig. De borst- en buikvinnen zijn kort. De kleur is roodachtig, sommige schubben met olijfgroene basis. De wangen zijn groen; er is eene groote, ronde, zwartblauwe vlek aan den voet van de laatste stralen der rugvin; eene golvende blauwe lijn onder het oog; de staart en aarsvin hebben drie rijen donker olijfgroene vlekken. Het volwassen mannetje heeft den voet van de verticale vinnen zwart. De grondkleur kan verschillen.

Onder den groei ondergaat hij veranderingen. Hij is geacht als voedsel, kan twee voet lang worden en 12 tot 15 pond zwaar.

Lactophrys tricornis

(L.) J. & E., (Syn. *OSTRACION TRICORNIS* L.) *Blair-eyes* en *Toro* op ST. EUST. Fam. Ostraciidae. Verspreiding: de tropische deelen van den atlantischen oceaan. Het lichaam is kort en bedekt met schildjes, die een driehoekige doos vormen, met de vlakke zijde van onderen en een hoekige kant naar boven. Volwassen individuen hebben behalve de rugrichel, nog een breede lage richel aan iederen kant van den rug. Bij ieder oog is een naar voren gerichte stekel, terwijl de twee centrale richels een naar achter gerichten stekel hebben; soms is een stekel in het midden van de rugrichel aanwezig. De mond is klein. Er is een korte rugvin en een korte aarsvin; de buikvinnen ontbreken. De kleur is bruin, geel, blauw of groen met onregelmatige blauwe vlekjes. Het midden van de schildjes is dikwijls lichter gekleurd dan de randen. De jonge individuën zijn licht grijs met olijf getint, de buikzijde wit, het lichaam bedekt met lichtblauwe vlekjes, die soms meer of minder afgebroken lengtestrepen vormen; de staart van boven met blauwe, bruin berande vlekjes, de vinnen olijfkleurig, de basis van de rugvin zwart, staart en aarsvin met blauwe randen en stipjes.

Deze visch komt zelden op de markt; toch wordt gezegd dat ze gebakken een goed voedsel is.

Lactophrys trigonus

(L.) Poey, Fam., Ostraciidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië. Het lichaam is door een driehoekige doos omsloten. De kaken, de voet van de vinnen en de staartsteel zijn vrij. De kleur is olijfgrijs. Een zwak-blaauwe plek bevindt zich op het midden van de meeste schilden, die de doos vormen. De bovenste schilden zijn zwart omgrend, de onderste blauwachtig. De vinnen zijn bleek olijfkleurig. De voet van de borstvinnen is geel. Deze visch kan een voet lang worden. Men zegt dat hij knorrende geluiden maakt en drie tot vier uur buiten water kan leven. Lactophrys-soorten worden in het Papiamentsch *Chapin* en *Kaja di morto* genoemd.

Lactuca intybacea

Jacq. Fam. Compositae. *Salade andijvie*, BEN. E. Kruid met zittende, zeer onregelmatig gefande, aan den voet duidelijk versmalde bladeren; de bloemhoofdjes zeer kort gesteeld langs een trosvormig vertakte hoofdas.

Ladrondjie,

PAP. Zie EUPOMACENTRUS.

Lady of the night,

SUR. Zie CEREUS NYCTICALUS. BOV. E. Zie BRUNFELSIA.

Lady-slipper,

SUR. Zie STANHOPEA.

Laet (Johannes de),

geb. te Antwerpen 1582, overl. te Leiden 1649, was bewindhebber van de W.I. Compagnie. Hij schreef o.m. *Nieuwe wereldt ofte Beschryvinghe van West-Indiën*, Leyden 1625, 2e verm. druk 1630, in 1633 in het Latijn uitgegeven als *Novus orbis, seu descriptio Indiae Occidentalis*. Ook in het Fransch vertaald, Leiden 1640; verder: *Historie ofte Jaerlyck Verhael van de Verrichtinghen der Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, zedert haer Begin tot het eynde van 't jaar sesthienhondert-ses-en-dertich, begrepen in derthien boecken ende met verscheyden koperen platen verciert*. Leyden 1644. Een vervolg op dit werk draagt tot titel *Kort Verhaal van de diensten en nuttigheden die desen Staet bij de West-Indische Compagnie heeft genooten*. Ook was hij medewerker aan de verzameling *Staat- en aardrijksk. beschrijving van de onderscheidene landen van den aardbol*, in 48 deeltjes uitgegeven en bekend als *Elseviersche Respublica*. Hij deed ook een reis naar West-Indië.

Lagadiesja,

N.E. Zie AMEIVA.

Lagenaria vulgaris

L. Fam. Cucurbitaceae. *Fleschkalebas*, SUR. *Papa godo*, N.E. *Sweet gourd*, BOV. E. Een in alle tropische streken aangeplante komkommervrucht met groote hartvormige, scherp getande bladeren. De vruchten, die een aanzienlijke

grootte bereiken, hebben den vorm van een buikige flesch.

Lagerstroemia indica

L. Fam. Lythraceae. *Jamponica*, N.E. *Queen of Cribflower*, BOV. E. Boompje of heester met spatelvormige, zittende bladeren en groote trossen paarse bloemen met gekroesde bloemkroonbladen. Gekweekt.

Lakasiri,

N.E. Zie PROTIUM.

Lakken,^{aant.}

SUR. Plantersterm. Het afhouden van de takken van gevelde boomen bij het in cultuur brengen van land.

Lamoe,

N.E. Zie CITRUS DECUMANA.

Lamoentsji di Surinaam,

BEN. E. Zie TRIPHASIA.

Lamoentsji sjimarón,

BEN. E. Zie TRIPHASIA.

Lampa-spel.

Een hazard-spel door Chineezers in Suriname ingevoerd en meerendeels door Chineezers gespeeld. Het spel is te vergelijken met een loterij van 36 nummers, die de namen dragen van voorwerpen, dieren en menschen, b.v. doodkist, tijger, pastoor, enz. De Chineesche bankhouder bepaalt telkens welk nummer winnen zal en hangt in zijn woning dat nummer voor iedereen onzichtbaar op. Zijne collecteurs gaan uit om genummerde kaarten te verkoopen en nadat zij, teruggekomen, het bedrag van den verkoop afgedragen hebben, wordt het winnend nummer zichtbaar gemaakt.

Zij die kaarten met ditzelfde nummer gekocht hebben ontvangen 30 maal den prijs, verminderd met 5% voor den bankhouder en zijne collecteurs.

Het spel is vroeger zeer in zwang geweest, niet alleen onder de lagere volksklassen, maar ook onder den middenstand; allerlei onbehoorlijks dat er uit voortsproot, was oorzaak dat de politie het spel verbood. In zijn bloeitijd hoorde men op straat in het Neger-Engelsch het winnende nummer omroepen met den dieren- of voorwerp-naam waarvan boven sprake was; en deze namen kon men volledig aflezen van een lijst, die als legenda naast een afbeelding van een fantastische menschenfiguur gedrukt was, waarop de 36 nummers, verspreid over het lichaam, gesteld waren; deze figuur rustte op twee door een as verbonden raderen, had een lans in zijn rechteren een hoepel in zijn opgeheven linkerhand.

Lanchas,

PAP. Kleine vaartuigen waarin men goederen van Aruba naar het vaste land vervoert.

Landbouw.^{aant.}

Suriname.

Het landbouwbedrijf in de kolonie dagteekent van de eerste vestiging van Europeanen. Kapitein Marshall, die zich in 1630 met 60 Engelsche kolonisten aan de Suriname-rivier vestigde, verbouwde tabak. Van uitvoer vindt men geen melding gemaakt. Willoughby's kolonie en de Joodsche kolonisten, die hem voorafgegaan en gevolgd waren, legden zich - daartoe ingevoerde Afrikaansche slaven bezigende - op den verbouw van suikerriet toe en zullen ook voedingsmiddelen voor eigen gebruik en dat hunner slaven geteeld hebben, terwijl er ook eenige veeteelt was. Sedert is Suriname in die mate een landbouwende kolonie geweest, dat men kan zeggen dat de geschiedenis van den landbouw de economische geschiedenis van de kolonie is. Toen Krijnssen op 1 Mei 1668 de kolonie overnam, waren er reeds 23 suikerplantages (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 343). Uit een kaart van 1671 (Zie T.A.G. 15 Jan. 1913, blz. 42) blijkt dat er toen aan de Beneden-commewijne geen plantages waren; de meeste lagen aan de Suriname, de Boven-Commewijne en hare zijrivieren en de Para. Eerst onder Van Aerssen begon men de vruchtbare benedenlanden, die inpoldering vereischten, in cultuur te brengen; het aantal plantages, bij zijne komst in 1683 slechts 50, steeg onder zijn bestuur tot 200, met het gevolg, dat de uitvoer van suiker, die in 1684 3.485.917 Amst. ponden bedroeg in 1687 tot 5.190.600 en in 1688 tot 7.018.525 ponden steeg.

Suiker zou niet lang de eenige cultuur blijven. Reeds spoedig (1706) vindt men gewag gemaakt van den uitvoer van katoen en cacao; katoen reeds sedert genoemd jaar in geregelde, hoewel geringe verschepingen, cacao jaarlijks eerst sedert 1725. Tabak wordt meermalen beproefd, maar slaagt niet naar wensch. Uitvoeren zijn vermeld in 1713, 1729, 1737, 1749-1755 en 1763. Roekoe (Bixa orellana) wordt voor het eerst in 1706 uitgevoerd en nog genoteerd tot 1745; indigo verschijnt in 1711 als uitvoerproduct in kleine hoeveelheden, maar verdwijnt weer na eenige jaren, om in de eerste helft van de 19de eeuw weer voor korten tijd beproefd te worden. Koffie wordt spoedig een hoofdproduct; in 1724 beginnen de geregelde, steeds toenemende verschepingen.

In 1730 bedroeg het getal plantages ± 400. Tusschen dit jaar en het einde der 18de eeuw worden tal van de aan de Boven-Suriname gelegen plantages verlaten, grootendeels wegens de herhaalde aanvallen der Boschnegers. Daarentegen nam het getal plantages aan de Beneden-Commewijne, vooral onder het bestuur van Mauricius, zeer belangrijk toe. Omstreeks 1785 telde men in Suriname 591 plantages, waarvan 452 in cultuur met producten voor uitvoer en 139 zoogenaamde 'houtgronden' en 'kostplantages,' waarop bananen en aardvruchten geteeld werden. Van de 452 evengenoemde plantages hadden 350 hunne eigenaars in Holland wonen. Volgens Von Sack zouden er in 1800 641 plantages in werking geweest zijn.

Tegen het einde van de 18de eeuw zijn, onder het bestuur van den Gouverneur De Friderici, de vruchtbare oevers van de Saramacca-rivier voor het eerst ontgonnen; in 1797 werd, mede onder zijn bestuur, in het Nickerie-district de ontginning begonnen met den aanplant van katoen; het laatst, n.l. in 1808, werd Coronie in cultuur gebracht en ook hier werd katoen geplant.

In den aanvang van de 19de eeuw is het verlaten van weinig winstgevende plantages en het samentrekken der slavenmachten, veelal op groote 'suikerstaten', begonnen en vooral in het midden van de eeuw krachtig voortgezet. In 1832 bedroeg het getal plantages nog 451, in 1840 slechts 383; in 1853 was het getal gedaald tot 263 met een gezamenlijke oppervlakte van 172.000 H.A. waarvan ten hoogste 53.750 H.A. in cultuur. Van de 92 toen bestaande suikerplantages hadden 52 molens, die door stoom gedreven werden; de overigen hadden nog 'waterwerken' of 'beestenwerken' (zie aldaar).

In het jaar vóór de opheffing der slavernij (1862) daalde het aantal plantages tot 200 - de houtgronden niet medegeteld - verdeeld als volgt: 85 suikerplantages, 33 koffie en bananen, 28 cacao en bananen, 16 katoen, 38 bananen en andere vruchten. Te zamen besloegen deze plantages een oppervlakte van 118.297 H.A. waarvan in cultuur 16.886 H.A. Het jaar waarin het staatstoezicht op de vrijverklaarde slaven eindigde, 1873, bracht verdere daling; het getal plantages was toen 131, n.l. suiker 64, koffie 2, cacao 52, koffie en cacao 3, bananen 2, katoen 2, katoen en cacao 3, cacao en bananen 3, te zamen eene oppervlakte hebbende van 70.356 H.A. waarvan 10.299 H.A. in cultuur.

In 1903 waren er 82 plantages met een gezamenlij-

ke oppervlakte van 42.054 H.A. waarvan 10.154 H.A. in bebouwing, n.l. suiker 5, cacao 56, koffie en cacao 21. In 1913 eindelijk 79 plantages, te zamen groot 46.584 H.A. waarvan 12.596 H.A. bebouwd. Sedert 1906 is een deel van de oppervlakte in cultuur ingenomen door de nu weer zoo goed als te niet gegane bacovecultuur (zie BACOVE) en in de laatste jaren zijn ook de Hevea-cultuur en de cultuur van sinaasappels ter hand genomen.

Op de hiervoren genoemde kaart van 1671 en o.m. op die van A. Maas (in Herlein's Beschr. v.d. Volkpl. Suriname, 1718), De Lavaux 1737, Heneman 1784 en 1787, Moseberg 1801, Mabé (in Teenstra's Landb. in de kol. Suriname, 1835) en op die van Cateau van Rosevelt en Van Lansberge, 1882, alsook in de reeks Surinaamsche Almanakken, zijn de namen en de grootten der plantages aangegeven.

Aard en omvang van de cultures hebben in den loop der jaren groote wisselingen ondergaan. Daarop heeft da beperking, later de afschaffing van den slavenarbeid grooten invloed gehad. Bovenstaande cijfers wijzen in groote trekken het opbloeien en achteruitgaan der verschillende cultures aan. Voor de bijzonderheden zie men onder de namen der producten. In het algemeen kan men zeggen, dat suiker sedert de vestiging der volkplanting zich gehandhaafd heeft, zij het ook met groote schommelingen. Thans bedraagt de productie, hoewel het getal plantages slechts 5 bedraagt, nog iets meer dan in de beste jaren van de 18de eeuw. Naast de suiker is de koffie langer dan een eeuw (van omstreeks 1725-1845) hoofdproduct geweest. De cacao trad later op den voorgrond en bereikte haar hoogsten bloei tegen het einde van de vorige eeuw. Van de katoen valt het bloeitijdperk in het laatste kwartaal van de 18de en het eerste van de 19de eeuw.

De buitengewone vruchtbaarheid der lage landen maakte het mogelijk, zonder bemesting, van den zelfden akker, b.v. in rietcultuur, 30 en meer jaren achtereen te oogsten. Verminderde de opbrengst van een bepaald deel der plantage, dan werd dit stuk ingedijkt, zoodat het na eenige regentijden geheel onder water kwam te staan, in welken toestand het werd gelaten, terwijl andere velden in bebouwing werden genomen; de grootte der plantages maakte dit mogelijk. Na eenige jaren werd het verlaten stuk, dat, zooals het heet 'in kapoeweri' (zie aldaar) had gestaan, weer op loozing gebracht en opnieuw bebouwd.

Verder van de kust vermindert de vruchtbaarheid van den grond. De kleine landbouwers leggen daar, in plaats van den grond te bemesten, telken jare een nieuwen 'kostgrond' aan.

Wat hiervoren gezegd is betreft hetgeen men in Suriname den 'grooten landbouw' noemt, in tegenstelling van den 'kleinen landbouw', de 'grondjes'. Het verschil zit niet alleen in de uitgestrektheid, maar er is tot zekere hoogte ook verschil in economisch beginsel. Bij den grooten landbouw eerst slavenarbeid en, na de opheffing der slavernij, loonarbeid in dienst van het kapitaal, tot voortbrenging hoofdzakelijk van stapelproducten voor uitvoer bestemd; bij den kleinen landbouw onafhankelijkheid van den arbeider, die zelfstandig pachter of klein grondbezitter is. Dit criterium verviel voor een deel naarmate kleine landbouwers hunne terreinen uitbreidden en het niet langer zonder loonarbeiders konden stellen. Terwille van de statistieke opgaven is door het koloniaal bestuur vastgesteld dat eene cultivatie van meer dan 25 H.A. 'plantage' en van minder dan 25 H.A. 'grond' zal genoemd worden (zie Kol. Verslag 1896, blz. 32, noot).

'Kleine landbouwers' zijn er feitelijk steeds geweest, daar enkele 'vrijlieden' en gemanumitteerde slaven van ouds 'kostgrondjes' aanlegden. Een poging tot een meer geregelde vestiging was de nederzetting in 1835 van eenige huisgezinnen op de verlaten gouvernementplantage Voorzorg aan de Saramaccarivier, een poging die mislukte. Beter gelukte de van 1863 dagteekenende vestiging van kleine

landbouwers op Totness in het district Coronie. De in Maart 1847 te Paramaribo opgerichte 'Maatschappij ter bevordering van den landbouw onder de vrije bevolking' had niet veel succes gehad en werd in 1859 ontbonden. Bestuursmaatregelen om den kleinen landbouw te bevorderen zijn medegedeeld in de artikelen GRONDPOLITIEK en IMMIGRATIE. Een uitvoerige geschiedenis van den kleinen landbouw gaf W.L. Loth in Bijl. G.G. van de kol. verslagen 1905 en 1906, waarin ook de vestiging bij Paramaribo van de Nederlandsche boeren, afkomstig van de mislukte kolonisatie aan de Saramacca, behandeld wordt.

In het kort zij hier vermeld, dat, na de opheffing van het staatstoezicht in 1873, bij de inlandsche bevolking het streven zich begon te openbaren om zelfstandig, op eigen grond, den landbouw te gaan uitoefenen, een streven dat dadelijk steun en aanmoediging vond bij den Gouverneur Van Sypesteyn, die bij het fort Nieuw Amsterdam en op de vroegere suikerplantage Domburg zoogenaamde 'vestigingsplaatsen' voor kleine landbouwers inrichtte, in de nabijheid van in werking zijnde plantages, opdat de landbouwers de gelegenheid zouden hebben, wanneer hun eigen grond hun arbeid niet vorderde, op de plantages te gaan werken. Dit stelsel werd ook bij de inrichting van latere vestigingsplaatsen, waar mogelijk, gevolgd. De kleine landbouw breidde zich vooral belangrijk uit toen in 1895 bepalingen waren gemaakt, waardoor de van hun contract vrijgekomen immigranten op zeer weinig bezwarende wijze land in gebruik en later in eigendom konden krijgen (zie IMMIGRATIE, blz. 377). Het aantal vestigingsplaatsen breidde zich daarna snel uit en ook de uitgifte van grondjes buiten deze vestigingsplaatsen, vooral langs de Saramacca- en de Nickerie-rivieren, nam snel toe. Op de vestigingsplaatsen zorgt het gouvernement voor de loozing; de grootte der perceelen loopt van $\frac{3}{4}$ -3 H.A. Zij die zich langs de rivieren vestigen hebben zelf voor de loozing te zorgen, maar kunnen grootere terreinen krijgen. In de meeste gevallen is deze vrije kleine landbouw de best geslaagde.

In sommige deelen der kolonie, zoo b.v. in Boven Para en Boven Suriname, zijn de plantages overgegaan in handen van de voormalige slaven en hunne nakomelingen en vormen thans een soort communaal bezit. Ieder eigenaar beplant zooveel grond als hij noodig heeft of acht te hebben. In het district Coronie daarentegen zijn de aldus aangekochte plantages door de nieuwe eigenaars onderling verdeeld. (Zie over den landbouw bij de Boschnegers en Indianen de betreffende artikelen).

De volgende cijfers mogen de ontwikkeling van den kleinen landbouw toelichten:

Jaar.	Getal landbouwers.	H.A. in cultuur.
1873	1181	1228
1903	19756	7886

Het Kol. Verslag 1914 geeft in Bijl. Q voor 31 Dec. 1913 de volgende cijfers, die echter niet geheel vergelijkbaar zijn met de bovenstaande.

Aantal perceelen	9542
------------------	------

bevolking	32313
oppervlakte in H.A.	13269

De kleine landbouw levert niet uitsluitend producten voor plaatselijk verbruik bestemd, zooals groenten, vruchten, bananen, maïs, aardvruchten, kokosnoten en, is de laatste jaren in toenemende mate, rijst, maar ook producten voor den uitvoer, cacao en in mindere mate koffie. Aan de suikercultuur neemt het kleinbedrijf geen deel.

Zooals boven gezegd is bedraagt de oppervlakte in cultuur bij den grooten landbouw 12596 H.A. Bij den kleinen landbouw is de oppervlakte 13269, in het geheel dus een bebouwde oppervlakte van 25665 H.A. d.i. nog niet het 1/600 deel van de op 16 miljoen H.A. geschatte oppervlakte van de kolonie.

Tot voorlichting van den landbouw dient het landbouw-departement; voor den kleinen landbouw zijn in het bijzonder landbouwleeraars werkzaam, terwijl op de vestigingsplaatsen toezicht gehouden wordt door van gouvernementswege aangestelde opzichters.

Ten einde de werkzaamheden van het landbouwdepartement zooveel mogelijk te leiden in practische richting, werd een landbouwwaad ingesteld, bestaande uit planters, kleine landbouwers, ambtenaren en particulieren, die door hun werkring met de belanghebbenden in aanraking komen. Het koloniaal bestuur meent dat de landbouwwaad o.m. zou kunnen zorgen voor de uitgave van een plantersblad in populaireren toon geschreven. (Zie toelichting bij art. 111 van de voorloopig vastgestelde begrooting voor 1913.)

Een landbouwschool bezit Suriname nog niet. Een overzicht van hetgeen in de richting van landbouwonderwijs gedaan is, geeft I.G.J. Kakebeeke in zijn in 1912 aan den Minister van koloniën ingediend rapport 'Het landbouwonderwijs in Suriname', waarin ook voorstellen worden gedaan om te komen tot een doelmatige inrichting van dat onderwijs. Als een eerste poging in die richting mag beschouwd worden de uitzending in Jan. 1915 van een hoofdonderwijzer met de lagere akten voor land- en voor tuinbouw, om als hoofd van het landbouw-onderwijs op te treden, die reeds (Febr. 1915) zijne cursussen heeft aangevangen.

Sedert een vijftal jaren worden van bestuurswege beurzen toegekend aan jongelieden om in Nederland een landbouw-opleiding te ontvangen.

In het voorjaar van 1913 werd te Paramaribo - in verband met het halve-eeuweste van de vrijverklaring der slaven, dat op 1 Juli zou gevierd worden - een comité opgericht ten einde te trachten, met de inrichtingen van Booker Washington te Tuskegee in de Vereenigde Staten voor oogen, in Suriname een landbouw-leerlingen-kolonie te stichten, waartoe de eerste stappen reeds gedaan zijn.

Landbouwcrediet, in de tweede helft van de 18de eeuw te gemakkelijk te verkrijgen (zie NEGOTIATIËN) ontbreekt thans geheel. Onderscheidene pogingen in de laatste drie jaren gedaan om te komen tot de stichting van een landbouwcredietbank hebben gefaald, tot groote schade van den landbouw. (Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 242). In de behoefte aan crediet van de kleine landbouwers voorzien eenigermate de landbouwersleenbanken. (Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 239).

Litt. A. Blom. Verh. over den landb. in de col. Suriname. Haarlem 1786. - Essai histor. sur la Colonie de Surinam, Paramaribo 1788. - A. von Sack, Reize naar Surinamen, Haarlem 1821. - M.D. Teenstra, De landb. in de Kol. Suriname, Gron. 1835. - C.A. van Sypesteyn, Nota over den kleinen landb. (Kol. Verslag 1877). - W.L. Loth, Algemeene inleiding (Catalogus d. Ned. W.-l. tentoonst. te Haarlem

1899). - Mr. A.J. van der Houven v. Oordt, Een en ander over den kleinen landb. in de Kol. Suriname (De Economist, Sept. 1900.) - Prof. F.A.F.C. Went, Rapport omtr. landbouwtoestanden in de kol. Suriname (Kol. Verslag 1902. Bijl. C¹.) - H. van Breen, De kleine landb. in Suriname (Vragen des tijds, Dec. 1904). - Bijlagen 2e kamer 1905/6, 115 stuk 5. - M. Nassy, Verslagen betreff. d. toestand der beplantingen van kleine landb. (Kol. Versl. 1907 Supplement). Kleine Landb. 1907, (Kol. Versl. 1908, bijl. Q.) - Dr. H. Blink, Nederl. Oosten West-Indië, Leiden 1907, II, 544-552. - Gesch. v.d. plantages in de Kol. Suriname, enz. (Surin. Almanak 1908, blz. 89-100). Dr. C.J.J. van Hall. Beknopt overz. v.d. landb. in Suriname (Gegevens betr. Suriname. Tentoonst. te Brussel 1910). - Rapport Suriname-commissie, 's-Gravenh. 1911. - Het kleine landbouwbedrijf in Suriname, en Algemeene bijzonderheden aangaande het landbouwbedrijf in Suriname. (uitg. v. de kol. landb. tentoonst. te Deventer, 1912). - I.G.J. Kakebeeke, Het landb. onderwijs in Suriname, 's-Gravenh. 1912. - J. Sibbinga Mulder, Lezing in de verg. v. 30 Nov. 1914 van het Ind. Genootsch. - Koloniale Verslagen. - Jaarverslagen v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname.

De Nederlandsche Antillen.

Curaçao.

De eerste Europeesche kolonisten, de Spanjaarden, verbouwden kleine maïs voor eigen gebruik en hielden eenig vee. Waarschijnlijk hadden zij ook eenig suikerriet geplant, want de Hollanders vonden dit bij hunne verovering van het eiland in 1634. Suiker, indigo en tabak zijn de eerste producten geweest die uit Curaçao in Holland werden aangevoerd; het is evenwel niet zeker of deze ook op het eiland zelf waren verbouwd. In 1670 wordt er in de annalen der Compagnie voor het eerst melding gemaakt van op Curaçao (plantage St. Cruis) gewonnen suiker, een hoeveelheid van 12 000 pond, maar reeds in 1688 werd de cultuur op de Compagnie's plantages gestaakt. Wanneer men de cultuur van tabak heeft begonnen blijkt niet met zekerheid. Eerst onder het bestuur van Doncker (1673-1679) wordt op Curaçao verbouwde tabak - van mindere soort - naar Holland gezonden. Doncker legde ook de eerste indigo-werken op Curaçao aan en plantte er limoenen en oranjes; hij was de man, die den eersten stoot aan den landbouw op het eiland heeft gegeven. Van Erpecum begon in 1683 met de katoencultuur, die echter door zijne opvolgers verwaarloosd werd, niettegenstaande de Compagnie had verklaard 'dat haar aan den landbouw veel gelegen was.' De Compagnie bezat een achttal plantages waarop hoornbeesten, schapen en geiten werden gekweekt en had andere plantages in huur uitgegeven. (Zie over het grondbezit op Curaçao het art. GRONDPOLITIEK). Daar de Compagnie den handel in vee en producten aanvankelijk aan zich voorbehield kon de landbouw door particulieren niet tot ontwikkeling komen, zoo dit al mogelijk ware geweest.

In de 18de eeuw zien wij de belangstelling van de Compagnie in den landbouw verminderen. In 1707 gaf zij aan den directeur Jacob Beck, die over den verwaarloosden toestand der Compagnie's plantages had gerapporteerd, last deze te verkoopen, met uitzondering van een drietal. Maar er deden zich geen koopers voor, waarom besloten werd de plantages te verhuren. In 1716 waren alle verhuurd, behalve

Hato, die behouden werd als verblijfplaats voor de Compagnie's slaven.

Gedurende het bestuur van Van Beuningen (1715-1720) wijdde de Compagnie weer eenige aandacht aan den landbouw op hare plantage Hato. Aan den directeur droeg zij op, meer zorg te besteden aan de bereiding der indigo en zij zond hem in 1719 een zakje pinda om met de cultuur daarvan een proef te nemen; deze slaagde, want op Curaçao wordt nog steeds pinda verbouwd. Maar daarna verliest zij den landbouw uit het oog. Eenige particulieren legden zich toen op de cultuur van oranjes en limoenen toe; in 1752 werden 187 okshoofden, 158 vaten, 76½ aam, 1 pijp en 3 tursies limoensap en 99 vaten en 5 zakken oranjeschillen, op het eiland gewonnen, vandaar verscheept.

In 1817 rapporteerde de Gouv. Gen. A. Kikkert dat eenige planters zich hadden toegelegd op de katoenteelt, maar die spoedig hadden opgegeven omdat de maïscultuur voordeliger bleek. Volgens zijne opgave bedroeg in dat jaar het aantal plantages 134 en het aantal tuinen 131.

Groote cultures, als b.v. in Suriname, zijn er op het eiland, nooit geweest. Curaçao is steeds een land geweest met weinig en onregelmatigen regenval, ook toen het bijna geheel bedekt was met stokvischhout, en hetgeen in het artikel KLIMAAT is opgemerkt omtrent de oorzaken van den geringen neerslag, geeft weinig hoop dat herbebossing die noemenswaardig zou doen toenemen. Tropische wouden zijn op Curaçao onmogelijk; waar de gemiddelde jaarlijksche regenval minder dan 1200 m.M. bedraagt vindt men die niet.

Ook op Curaçao maakt men onderscheid tusschen grooten en kleinen landbouw. In een rapport, opgenomen als bijlage D. van het Kol. Verslag 1910 (zie *Litt.*) wordt het eerste omschreven als het landbouwbedrijf waarbij onder leiding van het hoofd van het bedrijf het werk verricht wordt door betaalde arbeiders en kleine locale voordeeltjes niet in aanmerking komen, terwijl het kleinbedrijf, waarbij het werk door het hoofd persoonlijk en met medewerking zijner huisgenooten wordt gedaan, die voordeeltjes juist worden gezocht. De tegenspoeden, waarmede hij ten gevolge van den geringen en ongeregelde regenval zoo vaak te kampen heeft, hebben den Curaçao'schen landbouwer een schat van middelen geleerd om aan zijn onvruchtbaar bouwland, zij het ook met weinig regenval, het een of ander product te ontwoekeren, dat hem een, veelal karig, bestaan verschaft.

Eerst na de vrijverklaring der slaven heeft de kleine landbouw eenige uitbreiding verkregen (zie GRONDPOLITIEK, blz. 336).

In evengenoemd rapport wordt onder groot landbouwbedrijf op Curaçao, behalve den eigenlijken landbouw, verstaan het samenstel van bedrijven, die in den regel op de plantages worden uitgeoefend en die voor velen het middel zijn om zich het voor den eigenlijken landbouw benodigd bedrijfskapitaal te verschaffen. Deze bedrijven zijn de groententeelt, het kalkbranden, de verkoop van brandhout en houtskolen, de veeteelt en melkverkoop, de zoutwinning en de verkoop van water. Het begrip plantage is hier dus iets anders dan in Suriname. De grootte der plantages - allen aan particulieren toebehoorende en op de beste gedeelten van het eiland gelegen - loopt zeer uiteen; de grootste hebben een oppervlakte van 2000-2500 H.A. maar velen meten slechts eenige hectaren. De meeste groote plantages komen voor in het westelijk deel van het eiland, het grootste aantal klein-bedrijven in het oostelijk deel.

Het voornaamste stapelproduct voor uitvoer is de divi-divi (zie aldaar). De boom groeit in het wild, zoodat de peul een boschproduct kan genoemd worden en het inzamelen daarvan eigenlijk niet tot den landbouw kan gerekend worden.

De akkerbouw bepaalt zich tot het planten van maïs (zie aldaar), hoofdzakelijk 'kleine maïs,' waarvan het tot meel gemalen graan, met boonen en rankvruchten,

het hoofdvoedsel der bevolking vormt, terwijl de maïsstocken tot veevoeder dienen. Als regel teelt men maïs voor voedingsmiddel in het eigen bedrijf, waar veeteelt hoofdzaak is. Uitvoer heeft niet plaats. De oogst is steeds zeer wisselvallig, afhankelijk als hij is van den regenval.

Die deelen van de plantages en gronden waar zich een grootere of kleinere aanplant van gekweekte boomen, meest vruchtboomen, bevindt, noemt men *hoffes*. Hunne uitgestrektheid bedraagt op de groote plantages soms verscheidene hectaren; zij zijn altijd aangelegd in een vallei of ravijn, waar zij beschermd zijn tegen den altijd waaienden noordoost-passaat en waar de bodem vochtig genoeg is of gehouden wordt om den boomgroei te onderhouden. Op de hier aanwezige putten staan dikwijls Amerikaansche windmolens voor het oppompen het het bevoeiingswater.

Door den aanleg van dammen (zie aldaar en onder WATERVOORZIENING) kleine langs de hellingen en groote in de rooien, tracht men het wegvloeien van het regenwater naar zee tegen te houden, waardoor het grondwater en daarmee het productievermogen van den grond stijgt. De dammen-aanleg wordt dan ook door het Koloniaal bestuur krachtig bevorderd.

Een vrij belangrijke cultuur op Curaçao is die van oranje, waarvan de gedroogde schillen worden uitgevoerd en gebruikt bij de bereiding van de bekende Curaçao-likeur. Andere vruchten worden niet uitgevoerd, maar in de hoofdplaats verkocht. In de laatste jaren zijn - als gevolg van de adviezen van Prof. Went in zijn in 1902 uitgebracht rapport - van bestuurswege, onder leiding van een gouvernements-landbouwkundige, verschillende cultuurproeven genomen, o.a. met sisal (zie aldaar) op welke cultuur een particuliere maatschappij met steun van het gouvernement zich op groote schaal heeft toegelegd; verder wordt er eenige aloë verbouwd en neemt men proeven met de katoencultuur. Groententeelt geschiedt in de onmiddellijke nabijheid der waterputten, meestal op laag terrein.

De heer Kakebeeke, die in opdracht van den Minister van Koloniën in 1912 op Curaçao een onderzoek instelde, schrijft in zijn 'Rapport omtrent den landbouw op Curaçao': 'De landbouw is zeer zeker voor Curaçao van beteekenis en kan dat wellicht in nog grooter mate worden, doch om van Curaçao een bloeiende landbouw-kolonie te maken, zal m.i. te allen tijde onmogelijk zijn. Het klimaat is daarvoor te ongunstig.'

De toestand zoowel van het groot als van het klein bedrijf is niet gunstig; de bovengenoemde commissie zoekt een van de redenen van den achteruitgang der plantages in de uitgifte ten behoeve van den kleinen landbouw van gouvernements-gronden, waarover de plantage-eigenaren voorheen als weidegronden konden beschikken. Door den Minister van Koloniën is aan het bestuur van Curaçao in overweging gegeven om de te dicht bij de plantages gelegen pachtgronden geleidelijk te ontruimen en in ruil daarvoor aan de pachters elders gelegen, beter voor het doel geschikte terreinen te geven.

In normale omstandigheden kunnen de meeste huurders van grondjes, zelfs van die van 2-5 H.A.,

niet bestaan van de opbrengst dier grondjes en moeten zij door allerlei werkzaamheden bijverdiensten zoeken.

Van oordeelkundige bewerking en bemesting van den grond is er als regel geen sprake, noch bij het groot- noch bij het kleinbedrijf.

In 1913 deed de gouvernements-landbouwkundige eene reis naar de Vereenigde Staten ten einde aldaar een studie te maken van het 'dryfarming' (zie zijn rapport in het Kol. Verslag 1914. Bijl. F.F.).

Gedurende de laatste 5 jaren zijn door een commissie tot voorbereiding van de oprichting van een landbouw-leenbank aan kleine landbouwers kredieten verleend tot het graven van putten, het opstellen van windmolens en in het algemeen tot verbetering van hun bedrijf.

Aruba.

Naast maïs voor eigen voeding en voor uitvoer worden tallooze boonsoorten en aardnoten (zie aldaar) verbouwd, die ook uitgevoerd worden, maar het voornaamste landbouwproduct is de aloë (zie aldaar); meer dan één derde van het eiland is met dit gewas beplant. Over het algemeen is de grondbewerking hier beter dan op Curaçao. Zoo mogelijk heeft de landbouwer twee stukken grond: een stuk vette kleigrond en een schralen zandgrond; zoo heeft hij twee kansen om een oogst te krijgen. Valt er te veel regen, wat voor vetten kleigrond schadelijk is, dan oogst hij van den schralen grond en omgekeerd. De op Aruba geteelde maïs wordt *maisji sieete siman* (maïs van 7 weken) en ook *maisji raaboe* genoemd. Verschillende andere ingevoerde soorten hebben minder goed voldaan.

Ook divi-divi is een uitvoerproduct.

Bonaire.

Tot 1867 was het eiland één gouvernements-plantage (zie GRONDPOLITIEK, blz. 337). Het belangrijkste uitvoerproduct is divi-divi (zie aldaar) op het eiland door velen 'Bonaire's cacao' genoemd. Ook aloë en maïs worden verbouwd. In droge jaren brengt het eiland niet genoeg maïs, het hoofdvoedsel der bevolking, voort; het maïsmeel wordt dan uit Noord-Amerika ingevoerd.

St. Martin.

Op dit eiland, waar de regenval grooter is dan op de Benedenwindsche eilanden verbouwde men eerst tabak en indigo; in de 18de en de eerste helft der 19de eeuw suikerriet. In 1816 had men er nog 28 plantages, die gemiddeld 1400 okshoofden suiker laverden. De hevige orkaan van 1819 deed groote schade aan den landbouw. In 1823 was het getal suikerplantages verminderd tot 23. De afschaffing derslavernij en de eerste suikercrisis hebben de suikercultuur geheel te gronde gericht. In het eerste kwartaal van de 19de eeuw plantte men ook katoen; de jaarlijksche uitvoer was gemiddeld 5 à 6000 ponden, maar in 1829 was de cultuur reeds geheel opgehouden; in de laatste jaren is ze weer ter hand genomen (zie KATOEN). Geteeld en uitgevoerd worden zoete patatten, jams, arrowroot en yucca. Ook kleine maïs

en verschillende boonsoorten worden verbouwd. De veeteelt is vrij belangrijk. In de laatste jaren heeft het koloniaal bestuur te Pointe Blanche een lemoenproeftuin aangelegd, die, volgens het Kol. verslag 1914, goed stond.

St. Eustatius.

De eerste kolonisten verbouwden tabak en katoen; in de eerste helft van de 18de eeuw legde men zich toe op de teelt van suikerriet, dat de tabak verdrong; ook de katoencultuur ging toen achteruit. Omstreeks 1750 verzochten Amsterdamsche raffinadeurs aan de Staten Generaal te willen bepalen, dat het raffineeren in alle W.I. koloniën zou verboden en dat de suiker van daar slechts in natura, d.w.z. als ruwe suiker naar de Nederl. havens zou mogen uitgevoerd worden. Door de Staten van Holland werd voorgesteld het oprichten van raffinaderijen op St. Eustatius - waar niet alleen de ruwe suiker, die het eiland zelf voortbracht, maar ook die van de naburige koloniën werd verwerkt - te verbieden, maar de twee bestaande raffinaderijen te vergunnen 30 jaren in werking te blijven, onder de restrictie zich niet te mogen uitbreiden en geen andere suiker dan die van het eiland zelf te verwerken. In 1819 waren op St. Eustatius nog 18 suikerplantages, die jaarlijks 800.000 pond suiker leverden; in 1844 was de productie 500.000 en in 1850 nog slechts 350.000 pond. Ook hier ging de suikercultuur na de slaven-emancipatie te gronde; alleen in 1870 werd bij de tijdelijke stijging der prijzen nog eenige suiker gemaakt. Maïs, jams, patatten en kassave werden van ouds voor eigen gebruik en voor uitvoer geteeld. Ook aardnoten, groenten en verschillende vruchten worden gekweekt. In de laatste jaren is de katoen (zie aldaar) weer op den voorgrond getreden.

Saba.

In 1829 was er volgens Teenstra in The Bottom nog een kleine suikerplantage, die 20 à 25 akkers in cultuur had. Ook werd er een weinig katoen verbouwd voor eigen gebruik. Thans zijn de voornaamste landbouwproducten aardappelen (zie aldaar) en uien, beiden voor uitvoer. Voor plaatselijk gebruik worden nog verbouwd patatten, maïs, boonen, bacoven en verschillende groenten en vruchten.

Litt. Curaçao in 1817, medegedeeld door Dr. J. de Hullu (Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indie deel 67, 1913.) - St. Eustatius in 1819. (Bijdr. deel 68, 1913). - M.D. Teenstra, De Ned. W.-I.-Eilanden, Amst. 1836/37. - Prof. F.A.F.C. Went, Rapp. omtr. den toestand v. land- en tuinbouw op de Ned. Antillen. (Kol. Verslag v. Curaçao 1902, Bijl. V). - D.H. Havelaar, Rapp. betreff. eene reis door de kol. Curaçao. (Kol. Verslag v. Curaçao 1903, Bijl. O².) - H. van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904. - Curaçao-nummer v. Neerlandia, Juli/Aug. 1905. - R.H. Rijkens, Curaçao, Tiel 1907. - G.J. van Grol, Het eiland St. Eustatius (Ind. Mercur 19 Maart 1907). - Bonaire-nummer v. Neerlandia, Dec. 1907. - J.J. Reesse. De suikerhandel v. Amsterdam v.h. begin der 17de eeuw tot 1813. Haarlem 1908, blz. 54. - J.H.J. Hamelberg, De Nederl. op de W.-I.-Eilanden, Amst. 1909. - Land- en boschbouw op Curaçao. (Vragen v.d. dag 1909, blz. 97-116 en 193-207.) - Rapport betr. het groot landbouwbedrijf op Curaçao. (Bijl. D. van het Kol. Verslag 1910). - Aruba-nummer v. Neerlandia. Dec. 1911. - G.B. Dussel, Kort overz. v.d. landb. op Curaçao. (uitg. v.d. Kol. landb. tentoonst. te Deventer, 1912.). - Dr. H. Blink, Curaçao en zijn econ. hulpbronnen. (Tijdschr. v. Econ. Geogr. 15 Juli 1913, blz. 245.) - Mr.

B. de Gaay Fortman, De econ. en de financ. toest. p. Curaçao. (Stemmen des tijds, Jan. en Febr. 1914). - Koloniale verslagen.

Landbouw-departement.

Zie CULTUURTUIN en DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, blz. 266.

Landbouwers-leenbanken.

Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 239.

Landdrosten.

Tot 1863 de titel der besturende ambtenaren van het opper- en neder-district Nickerie. Zij werden bijgestaan door een commissie van drie Raden Hoofd-ingelanden, die een burgerlijke- en politie-rechtbank vormden. Zie de Publ. van 9 Maart 1836 (G.B. no. 2). In 1869 (G.B. no. 18) werden deze rechtbanken ontbonden en in 1899 (G.B. no. 45) de commissiën van Hoofd-ingelanden opgeheven.

Landkrabben.

Zie GECARCINIDAE.

Landmeten en landmeters.

Kort na de verovering van Suriname op de Engelschen in Febr. 1667 werd, met het oorlogschip *de Hope*, Pieter van Beaumont als landmeter daarheen gezonden. Deze heeft het land zijner bestemming niet bereikt, daar het schip in Mei d.a.v. in handen van de Engelschen viel. Een tweede uitgezonden landmeter was Willem Mogge (na den vrede van Breda op 31 Juli 1667) wien opgedragen werd 'dadelick op sijne aancomste te Serename een pertinente en correcte caerte van geheel Serename (te) maecten met hetgene daaronder wert gerekent,' enz. Van dezen Mogge, die eind Nov. 1667 in Suriname aankwam, is weinig bekend. Wel komt in een artikel van F.E. Baron Mulert 'De eerste uit Nederland naar Suriname gezonden landmeters (1667)'. T.A.G. van 15 Mei 1912 en 15 Jan. 1913, een algemeen kaartje van Suriname voor als verkleinde kopie van een in 1677 vervaardigde kaart (overeenkomende met een van 1671) waarop de naam Mogge voorkomt als een der toenmalige plantage-eigenaars en op grond waarvan de genoemde schrijver het vermoeden uit, dat Mogge wellicht de vervaardiger van deze kaart zou zijn.

In den aanvang was er niet veel behoefte aan landmeters, daar ieder zonder meer een stuk land kon uitkiezen voor een plantage. De Gouverneur Van Aerssen begon aan belanghebbenden op hun verzoek giftbrieven of waranden uit te reiken. Volgens deze bleven gegadigden bevoegd zich een stuk land ter grootte van 1000 akkers uittekiezen, mits daarvoor jaarlijks een stuiver, later tot 4 stuivers, ook wel 4 en 8 cent per akker betalende; velen waren zelfs vrijgesteld van deze heffing. Later, toen er langs de benedenrivieren gronden werden uitgegeven, werd de grootte 500 akkers.

Een der bepalingen in de giftbrieven van Van Aerssen was dat drie maanden na de uitreiking van den giftbrief het perceel door een landmeter moest uitgemeten worden op poene van intrekking der vergunning. Deze bepaling deed de behoefte aan landmeters ontstaan en in die behoefte werd voorzien door ingenieurs uit Nederland gezonden voor het aanleggen van het fort Sommelsdijk en later van het fort Nieuw Amsterdam en door officieren van de artillerie der bezetting.

Blijkbaar waren de werkkrachten te weinig talrijk voor den gevorderden arbeid, althans moest herhaaldelijk op de naleving der evengenoemde bepaling worden aangedrongen.

Bij notificatie van 5 Maart 1746 no. 492 berichtte Gouverneur Mauricius dat door het Hof van Politie besloten was 'eene generaele Caert van Paramaribo te laten maeken.' Den 29en Aug. d.a.v. werd bekend gemaakt, dat het Hof van Politie goedgevonden had 'de Rooymeesters aan Paramaribo en Landmeeters deeser Colonie mits deze te gelasten, dat sij met den eersten soo dra mogelijk sullen hebben te maeken eene generaele kaert van Paramaribo met alle de vergunde en begevene Erven Thuijne en omleggende gronde, Ellk Erff of Thuijn onder een Nummer te brengen, met eene behoorlijke Taefel daervoor en sullen sij Rooij en Landmeeters deselve kaert ten eersten aen deesen Hove hebben over te Leeveren, als wanneer sij heden daervoor uijt de Cassa der modique Lasten Extra sullen worden beloont.'

Tijdens het bestuur van Mauricius, die, blijkens zijn journaal, meermalen opdrachten gaf tot karteering van gedeelten der kolonie, kwam in Suriname de

sterrekundige De la Condamine (zie aldaar) die van wege de Fransche Regeering belast was geweest met het doen eener graadmeting in Zuid-Amerika. Volgens zijne observatie was de breedte van Paramaribo 5° 49', hetgeen vrij goed strookt met de uitkomst van Van Stockum (1912) die 5° 49' 28" vond.

Na het aftreden van Mauricius werd in het geheel niet de hand gehouden aan de bepaling van de giftbrieven betreffende uitmeting der uitgegeven landerijen binnen een bepaalden termijn. De landmeters hadden echter volop werk, daar nog geregeld woest land ter bebouwing werd uitgegeven^{*)}. Dit duurde tot het einde der 18e eeuw, toen de landerijen aan de Saramacca, de Nickerie en de Zeekust, (het tegenwoordige Coronie) werden uitgegeven. Na dien was er voor de landmeters weinig meer te doen.

Den 17den Dec. 1782 werd voor het eerst eene instructie voor hen afgekondigd, waarin o.m. was voorgeschreven, dat 'steeds de vier hoofdstreken volgens derzelve ware ligging op de kaarten moeten worden vertoond.' Dit voorschrift schijnt niet te zijn opgevolgd, want uit de contrôle van vroegere metingen van gronden, waarop de oude grenzen door aanleg van dammen bevestigd of door enkele teruggevonden steenen pilasters aangewezen zijn, blijkt, dat er bij de meting geen rekening gehouden was met de miswijzing. Deze foutieve wijze van meten heeft men hardnekkig volgehouden.

Gedurende het Engelsche tusschenbestuur (1804-1816) deden Engelsche landmeters het werk evenmin nauwkeurig; Coronie werd in dien tijd aangelegd en bij de meting der plantages aldaar blijkt dat, terwijl de kaarten der verschillende 'loten' (uitgegeven landen) een breedte aangeven van 30 ketting, tusschen de oude grensdammen breedten van 32 à 35 ketting worden aangetroffen en de dammen soms niet evenwijdig loopen, zooals volgens de kaarten van uitgifte het geval moest zijn.

Nadat de kolonie in 1816 weder tot Nederland was gekomen, werd (Gouv. Res. 23 Juli 1821 No. 7,) de uitgifte van gronden opnieuw geregeld, en een model-grondbrief, uitgegeven waarin een groot deel van de in de vroegere grondbrieven voorkomende bepalingen opnieuw werd vastgelegd. Ook deze 'dat de eigenaar binnen 12 maanden na het verkrijgen van den grondbrief het land behoorlijk moet doen uitmeten en limiteeren en daarvan doen vervaardigen vijf kaarten [thans drie] met onderscheidene bestemming, die binnen 3 maanden aan den Gouverneur ter goedkeuring moeten worden gezonden, terwijl één kaart na 3 maanden na de goedkeuring moet worden geregistreerd op eene boete van f50 Surinaamsch per maand.'

Maar aan deze bepaling werd niet de hand gehouden, zoodat in 1824 gouverneur De Veer moest voorschrijven dat vóór elke publieke verkooping, de kaarten en titels behoorlijk moesten worden nagegaan en de verkoop niet mocht worden aangekondigd vóór een en ander in orde was bevonden.

*) Telt men de landmeters op, die, blijkens den 'Inventaris der verzameling kaarten, berustende in het Rijks-archief', 's Gravenh. 1867, in Suriname kaarten hebben vervaardigd, dan blijkt dat er tusschen 1700 en 1780 ± 25 zijn werkzaam geweest. Volgens Van Sypsteijn, Besch. v. Suriname, 's-Gravenh. 1854, blz. 290 is J.C. Heneman voor de vervaardiging zijner groote kaart van de kolonie, van 1774-1784 met 14 landmeters werkzaam geweest.

Volgens G.R. dd. 26 Maart 1827 No. 28 mocht het getal der gezworen landmeters dat van vier niet te boven gaan. De verwarring ontstaan door het veronachtzamen van de verplichting om de grenzen te doen uitzetten, is in den loop der jaren nog verergerd, toen, na afschaffing der slavernij, in verscheidene districten gronden werden uitgegeven aan voormalige slaven. Ondanks de bepaling betreffende het doen uitmeten der perceelen binnen een bepaalden termijn, werd door het Gouvernement zelf aan de uitvoering daarvan niet de hand gehouden.

Verscheidene malen werd de samenstelling beproefd van een kaart der hoofdstad.

In 1857 droeg Gouverneur Schimpf, bij res. van 22 Juli, den landmeter A.G. Hiemcke op het vervaardigen van eene kadastrale kaart van Paramaribo, hare buitenwijken en aangrenzende nog niet in de wijkverdeeling opgenomen gronden.

Bij Gouv. Res. van 23 Dec. 1857 No. 1621 werd de (later weder opgeheven) betrekking van Inspecteur der Domeinen, van de Nijverheid en den Landbouw ingesteld, en dezen het toezicht over de te vervaardigen kadastrale kaart opgedragen.

Maar ondanks dit toezicht is van het werk niets terecht gekomen en daarenboven ging de oude kaartenverzameling, onder het bestuur van Mauricius met zoo veel zorg en moeite bijeengebracht, voor het grootste deel verloren.

Van 1889 tot 1896 is jaarlijks f1000 voor het in kaart brengen van de hoofdstad op de begrotingen uitgetrokken en dit werk werd toevertrouwd aan den toenmaligen Gouv. Landmeter W.L. Loth en den oud-zeeofficier A.E.J.W. Juta; het is echter niet voleindigd.

In de Mem. van Antw. op de begroting voor 1896 werd door den Gouverneur in overweging genomen, of gevolg kon gegeven worden aan den wensch der Kol. Staten, om de opmeting aan een officier der Marine op te dragen. Daarbij is het gebleven.

Kort na het ontstaan der goudindustrie in 1875 werd (Res. van 21 Sept. 1877 L^a A No. 9) een nieuwe instructie voor de landmeters vastgesteld.

Terwijl het beheer der domeinzaken vroeger toevertrouwd was aan ondeskundige commiezen, belastte men later een landmeter met die functie, wien de titel van Gouv. Landmeter verleend werd. En bij verordening van 1 Jan. 1883 (G.B. No. 1) is een nieuw tarief voor de landmeters vastgesteld, dat tot heden van kracht gebleven is.

De uitbreiding der goudindustrie deed de behoefte gevoelen aan eene betrouwbare algemeene kaart der kolonie.

In 1880 kocht het Kol. Gouvernement de kaart vervaardigd door Cateau van Rosevelt en van Lansberge voor f24.000, nadat deze onderzocht was door W. Beyerinck, gep. kol. der inf. en F. de Bas, kap. van den gen. staf. Deze algemeene kaart is bij Gouv. Besl. van 24 Sept. en 23 Nov. 1912 aangevuld geworden met de resultaten, verkregen door verschillende expedities, van 1901 tot 1910 uitgezonden door het Kon. Ned. Aardr. Genootschap, de Vereen. van Suriname en de Maatsch. tot bevord. van het Natuurk. onderzoek der Ned. kolonien, met Gouvernements subsidie.

Hoewel bij art. 11 van de laatst vastgestelde instructie voor de landmeters bepaald was, dat op de kaarten nauwkeurig zouden opgegeven worden de richting van het magnetisch en die van het ware noorden, werd daaraan noch door gouvernementsnoch door particuliere landmeters de hand gehouden. Er werd gemeten, zooals altijd in Suriname had plaats gehad, zonder rekening te houden met de miswijzing van het kompas.

Een goede oplossing in dezen kwam eerst, toen bij vonnis van het Hof van Just. van 15 Nov. 1902 in eene vervolging ter zake van het desbewust ontginnen van

goud op een terrein, behoorende tot het domein, de beklaagde werd vrijgesproken, op grond dat niet bewezen was, dat de plaats waar men werkte buiten de aan beklaagde verleende concessie viel, daar bij meting volgens het *ware* noorden naar de verklaring van deskundigen wel blijken zou, dat de werkplaats gelegen was buiten de aan beklaagde verleende concessie, doch bij meting volgens het *magnetisch* noorden daarbinnen viel en deze laatste wijze van meten de algemeen gebruikelijke mocht heeten.

Tengevolge van deze beslissing was de onzekerheid der tot nu toe gedane metingen wettig geconstateerd. En om aan deze onzekerheid een eind te maken, wendden de twee landmeters, die bij deze meting betrokken waren, zich bij rekest dd. 28 Nov. 1902 tot den Gouverneur met het verzoek te willen mededeelen, of de landmeters in de kolonie volgens het *ware* dan wel volgens het magnetische noorden moeten meten. Dit adres werd 4 Dec. gevolgd door een van de andere in functie zijnde landmeters, waarbij zij verzochten, dat:

a. een vaste datum worde bepaald, waarop de landmeters zullen beginnen te meten volgens het *ware* noorden. *b.* de thans bestaande grenslijnen van uitgegeven concessies enz., welke bepaald zijn volgens het magnetisch noorden, worden bevestigd. *c.* van wege het Gouvernement zal worden opgegeven de declinatie van de magneetnaald over al de jaren, waarin de terreinen zijn uitgemeten volgens het magnetisch noorden. *d.* in het vervolg aan de landmeters van wege het domeinkantoor de miswijzing van het kompas zal worden opgegeven.

De Gouverneur benoemde eene commissie ad hoc, van welker bevinding naar buiten niets is gebleken. Op het verzoek der landmeters ging men niet in, maar hun werd medegedeeld, dat het Gouvernement niet anders verwachtte, dan dat de metingen volgens het *ware* noorden gedaan werden. Tevens deed het Gouvernement in druk verschijnen eene 'Handleiding voor het bepalen van de correctie eener boussole en het bepalen van den tijd,' samengesteld door L.A. Bakhuis, gep. Majoor der Inf. v.h. Leger in Ned. Indië, voor gebruik der landmeters in Suriname, met dit gevolg, dat de landmeters sedert dien, van de daarin aangegeven methoden gebruik makende, hunne metingen volgens het *ware* noorden verrichten.

Aan de opdracht verstrekt aan den luit. kapitein t.z. A.J. Van Stockum om een 24 tal punten astronomisch te bepalen en door vaste merkteekenen op het terrein aan te geven, voldeed deze van Sept. 1911 tot Jan. 1912 (T.A.G. XXX, 1913, blz. 79). Deze punten zijn alle gelegen in het lager gedeelte der kolonie, met uitzondering van de aan den spoorweg gelegen punten Dam en Kabelstation. De punten zijn op het terrein bevestigd door middel van beton-pilaren 3 × 3 d.M. in doorsnede bij eene lengte van 2 M. waarvan 1 M. benedengronds.

Bij Res. van 5 Juli 1912 No. 3372, (G.B. No. 62) werd het domeinkantoor in eene administratieve en eene technische afdeling gesplitst. Aan de administratieve afdeling werd opgedragen datgene te doen, wat tot dusver aan het domeinkantoor ter behandeling was gegeven. De technische afdeling had uitvoering te geven aan de plannen tot verbe-

tering der kadastrale en kartografische toestanden. Tot deze afdeeling behoort eene opnemingsbrigade, bestaande uit een chef en een onbepaald aantal topograaf-landmeters. Met de waarneming der betrekking van chef der opmetingsbrigade werd belast de Gouv. Landmeter, die als zoodanig den titel voert van Chef der opnemingsbrigade.

Binnen de vaste punten, door Van Stockum bepaald, werd een aanvang gemaakt met de uitmeting der Kolonie. Den 1en Dec. 1913 werd een aanvang gemaakt met de werkzaamheden verbonden aan de kadastrale opmeting van Paramaribo. In Mei 1913 werden 3 Surinaamsche jongelieden, na afgelegd examen, naar Nederl. Indië (Magelang) gezonden om voor gouvernementsrekening eene opleiding te ontvangen bij den driejarigen leergang tot opleiding van topografen voor den topografischen dienst aldaar. Daarna zullen zij in Suriname werkzaam zijn.

Omtrent de invoering van een kadaster zijn in haar in Dec. 1914 verschenen Rapport voorstellen gedaan door een door den Min. van Koloniën bij res. van 19 Maart 1913 afd. B n°. 13 benoemde commissie. Zie het Rapport blz 51-60.

In Nov. 1912 werd door den Gouverneur aan de Kol. Staten ingediend een ontwerp verordening houdende bepalingen omtrent het uitmeten en afpalen, geheel of gedeeltelijk, van terreinen waarvoor tot het een of ander doeleinde concessie is verleend (Zie Handelingen Kol. Staten, Bijl. 1912-1913, n° 15, 1913-1914 n° 10 en 1914-1915, n° 11.)

Litt. Essai historique sur la colonie de Surinam. Paramaribo, 1788, I, 80. - W.L. Loth, geschiedk. mededeelingen over de uitoefening v.h. Landmetersberoep in Suriname. Paramaribo, 1905. - (Ook opgenomen in het Tijdschr. voor Kadaster en Landmeetkunde XXII, 43.). - De econom. en financ. toestand der Kol. Suriname, Rapport der Suriname-commissie, 's Gravenh. 1911, blz. 118; vlg. Kol. Verslag 1914. blz. 15 en 16.

J.A.P.

Landraden.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 136.

Landschildpadden,

Zie CHELONIA.

Landtaxen.

Zie BELASTINGEN, blz. 83.

Landziekte.

In 'Een onpartijdige Beschr. van Surinam', Amst. 1669 spreekt George Warren van 'het water, 't welke men daer de Landtsieckte noemt.' 'Het Volck - zoo vervolgt hij - was in den eersten geweldigh daer mede gequelt, maer ick gelove dat het meer toe quam bij de slechte huysinge en d'elendige kost, als bij d' ongetempertheyt ofte onaert van het Landt.... Het water ofte de Lantsiekte, is na mijn oordeel onder het Volckgekomen van d'ongesonde en slappe kost, waer mede haer d'arme dienstboden hebben moeten behelpen, door gebreck van goede Heeren en Meesters in dat rouwe Landt; want ick hebbe daer op gelet, dat qualijck yemant anders met dese sieckte is bevallen geweest, als dit slag van menschen.'

Van Aerssen schreef in 1685 aan Directeuren der Societeit over 'de landsieckte, die een soort van winderigeopgeblazene waterzucht is', waaraan de volkplanters leden en verzocht dat over deze ziekte met kundige doctoren zou geconsulteerd worden. (Zie Dr. G.F. Pop, De Geneesk. bij het Nederl. Zeemagt, 7de jaarg. 1868, blz. 101). Het is opmerkelijk dat Fermin in zijn *Traité des Maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maestr. 1764 geen gewag maakt van deze ziekte. Hartsinck (1770, I, 32) schrijft, dat de Indianen lijden aan de landziekte 'zijnde een soort van Scorbut, verzeld met zwaare pijnen in het Hoofd, Duizelingen, en verdere onheilen,' maar hij noemt de ziekte niet onder die waaraan ook de negers lijden. Bij latere schrijvers wordt de 'landziekte' niet meer genoemd. Het is niet zeker of men hier te doen heeft met de zogenaamde 'zwelziekte', waaraan arbeiders in de goud- en balata-industrie, die lang achtereen in de bosschen vertoefd hebben, niet zelden lijden. P.C. Flu, Rapport omtrent malaria-onderzoek in de binnenlanden van Suriname, 's-Gravenh. 1912, vindt in de verschijnselen der zwelziekte veel overeenkomst met die van de z.g. zeilschips-beriberi, welke, evenals bij de arbeiders in de bosschen, waarschijnlijk veroorzaakt wordt door een te kort aan versch voedsel en aan goed drinkwater.

Lansberge (Reinhart Frans van),^{aant.}

geb. te Olst (Overijssel) 6 Maart 1804, overl. te 's-Gravenhage 12 Mei 1873, was consul generaal in Venezuela toen hij bij K.B. van 28 April 1855 benoemd werd tot gouverneur van Curaçao en onderhoorigheden. Vier jaren later trad hij af, wegens zijne benoeming, bij K.B. van 23 April 1859, tot Gouverneur van Suriname, welke waardigheid hij aanvaardde op 11 Aug. d.a.v. Het bestuur van Van Lansberge is een zeer belangrijk tijdperk in de geschiedenis der kolonie. Twee gebeurtenissen van verre strekking, de opheffing der slavernij op 1 Juli 1863 en de inwerking treding op 1 Jan, 1866 van het nieuwe regeerings-reglement (wet van 1 Mei 1865, Stbl. n°. 55) waarbij het vertegenwoordigend lichaam in het leven werd geroepen, hadden onder zijn bestuur plaats. Voor een groot deel is het aan zijn beleid te danken - daarbij krachtig bijgestaan door den Proc.-Gen. Mr. J.W. Gefken (zie aldaar) en den Gouv. Secr. Mr. E.A. van Emden - dat de groote maatschappelijke ommekeer, de vrijverklaring der slaven, plaats vond zonder noemenswaardige schokken; de vrees voor ongeregelheden was niet ongegrond, omdat in de laatste jaren op vele plantages ongeregelheden onder de slaven hadden plaats gehad, die zelfs leidden tot de ongelukkige expeditie naar Rac-à-Rac (zie KRIJGSMACHT, blz. 431).

Dat Suriname een vertegenwoordiging verkreeg is voorzeker voor een groot deel te danken aan Van Lansberge, die aan de Regeering als zijn overtuiging kenbaar maakte dat de kolonie daarvoor rijp was.

Onder zijn bestuur hadden ook de expedities naar de Marowijne (in 1860 en 1861) in verband met de grensregeling plaats. Bij de eerste dier expedities werden de Bonni-negers in de Lawa ontheven van de voogdij der Aucaners. (Zie BOSCHNEGERS, blz. 155.) Op 29 Juni 1867 legde hij het bestuur neer en vertrok 2 Aug. d.a.v. naar Nederland. (Zie Surin. Almanak 1890).

Lantaarndrager,

SUR. Zie RHYNCHOTA.

Lantana camara

L. Fam. Verbenaceae. *Koorsoe wiwiri*, N.E. *Floor di sangger*, BEN. E. *Sage*, BOV. E. Een lage heester, die zich op open plaatsen uiterst gemakkelijk verspreidt en o.a. in Oost-Indië een lastig onkruid is geworden. De eenigszins hartvormige bladeren zijn zeer ruw en grof gezaagd. Stengel en bladsteel voorzien van scherpe stekels. De plant is gemakkelijk te herkennen aan de zeer verschillend gekleurde bloemhoofdjes. De bladeren worden tegen koorts gebruikt. Ze geven zwakke alkaloid-reacties, waarschijnlijk door het alkaloid *lantanim*, dat als chinine schijnt te werken (Zie Pharm. Zeitung 1885, blz. 654).

Lantana involucrata

L. Fam. Verbenaceae. *Sage*, BOV. E. Heestertje met eivormige tot 3

cm. lange bladeren en in langgesteelde hoofdjes staande bloemen.

Laraacha,

BEN. E. Zie CITRUS.

Lauffer (Johan Rudolf).

Zie GOUVERNEURS.

Lau-lau,

N.E. Zie BRACHYPLATYSTOMA.

Lawa.

Zie GRENZEN VAN SURINAME en MAROWIJNE.

Lawsonia inermis

L. Fam. Lythraceae. *Reseda*, SUR. en BEN. E. *Miminet*, BOV. E. (In Oost-Indië *boom-reseda*). Algemeen voorkomende sierplant, heester met zeer spitse, tot 4 cm. lange, tegenoverstaande bladeren en dichte, pluimvormige bloeiwijzen van tot 0,5 cm. groote, witte of roode, eenigszins als reseda riekende bloemen. De bloemen leveren een kleurstof en zijn ook een volksgeneesmiddel tegen ontsteking van het tandvleesch.

Laxeeren,

SUR. Oude plantersterm. Zie BARBAKOT. Ook van gronden, die het water goed doorlaten, zoodat het niet op de klei blijft staan, zeide men dat ze goed laxeerden.

Leaf of life,

BOV. E. Zie BRYOPHYLLUM.

Leather jack,

ST. EUST. Zie OLIGOPLITES.

Lecythis,

Fam. Lecythidaceae. *Baboen-godo* of *Kwatta-patoe*, N.E. Groote boomen, die eigenaardige, met een deksel openspringende vruchten hebben, welke daardoor aan een pot doen denken. Alleen de soorten met groote vruchten heeten *baboen godo* of *kwatta-patoe*. (Zie ook ESCHWEILERA).

Lederschildpad,

Zie CHELONIA.

Leele,

BEN. E. Zie RANDIA ACULEATA.

Leenga di tsjoetsjoebi,

BEN. E. Zie CERATOSANTHES.

Leengga di baaka,

BEN. E. Zie SPIGELIA.

Leenhuizen.

Bij gouv. res. van 31 Dec. 1910, n°. 48, werd aan E.A. Tjin-Kon-Fat vergunning verleend tot het te Paramaribo oprichten van een 'leenhuis op pand' (bank van leening of lommerd). Van vroeger en later verleende vergunningen tot oprichten van leenhuizen te Paramaribo en te Nieuw Nickerie is geen gebruik gemaakt.

Krachtens de gouv. res. van 12 Oct. 1911 n°. 8 werd de vergunning overgedragen aan de naamlooze vennootschap 'Eerste Surinaamsche Leenhuis'. Behoudens een kleine wijziging van de voorwaarden werd bij gouv. res. van 11 Oct. 1913 n°. 4472, te rekenen van 1 Jan. 1914, de vergunning voor den tijd van vijf jaren verlengd.

Op Curaçao wordt de taak van leenhuis op pand vervuld door de Spaar- en beleenbank van Curaçao. (Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 244.)

Leeningen.

Zie FINANCIËN, blz. 299.

Leenrecht.

Zie GRONDPOLITIEK.

Legenden.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 111.

Legoeana,

N.E. Zie IGUANA.

Legoeana-téré,

N.E. Zie ACACIA PANICULATA.

Leguaan,

SUR. Zie IGUANA.

Lelie,

SUR. Zie HEDYCHIUM.

Lely (cornelis).

Zie GOUVERNEURS.

Lelydorp.

Een vestigingsplaats van kleine landbouwers aan den spoorweg gelegen, in de Para-zone in Suriname, naar Gouverneur Lely aldus genoemd. Vóór den spoorweg-aanleg heette het plaatsje, dat toen nagenoeg onbewoond was, *Kofidjompo*.

Lemmetjes,

SUR. en BEN. E. Zie CITRUS LIMETTA. Als iets bijzonders zij hier aangeteekend dat, volgens Hartsinck, II. 885, de kamer van kleine Zaken te Paramaribo, het *Subalterne Collegie* genaamd, dat op 10 Juli 1691 was ingesteld, o.m. ook toezicht had over 'het aanplanten en aanvullen der Lemisjes Boomen, tot verversching der Zeevarende'.

Lemoengras,

BEN. E. Zie ANDROPOGON SCHOENANTHUS.

Lemongrass,

BOV. E. Zie ANDROPOGON SCHOENANTHUS.

Leonotis nepetaefolia

R. Br. Fam. Labiatae. *Bradi bita* of *ponsoe*, N.E. *Sabadieja*, BEN. E. *Adonis abbot*, BOV. E. Kruidachtige plant met vierkante stengels en hartvormige, gekartelde, langgesteelde, tegenoverstaande bladeren. De groote, oranje-keurige bloemen in bolvormige schijnkransen, met een stekelige kelk, staan in de oksels van kleien bladeren. De bladeren zijn een volksgeneesmiddel tegen de jaws.

Leonurus sibiricus L.

Fam. Labiatae, *Basrafaja-dia*, N.E. Een halfheester met sterk ingesneden bladeren, veel als onkruid voorkomend.

Lepadidae.

EENDENMOSSSELS. Aan een contractielen steel vastgehechte, gewoonlijk in kolonies levende, hermaphrodiete schaaldieren of Crustacea, tot de orde Cirripedia onder de Entomostraca behoorend (zie CRUSTACEA). Het eigenlijke lichaam wordt gevormd door het gewoonlijk vrij duidelijk van den steel gescheiden hoofdje of capitulum; dit is door een vliezigen mantel omsloten, waarin zich verschillende kalkstukjes bevinden. Vooreerst aan de rugzijde van het meestal van weerszijden tamelijk sterk samengedrukte capitulum, tegenover de mantel-opening, vinden we een langgestrekt schelpstuk, de carina; aan de zijden, aan weerskanten, vallen twee groote schelpstukken in het oog; het onderste, het dichtst bij de basis van het capitulum, heet scutum, het bovenste (langgerekt-driehoekig) tergum. Bovendien zijn er dikwijls nog andere, kleinere schelpstukjes in den mantel. Wat het dier aangaat, moeten we ons voorstellen, dat dit onderste boven is georiënteerd, d.w.z. kop en voorste gedeelte van het lichaam zijn gedeeltelijk in den steel, gedeeltelijk vlak bij de basis van het capitulum gelegen, terwijl het achterste deel van het lichaam

vrij uitsteekt. Hier bevinden zich 6 paren pooten; iedere poot verdeelt zich in twee zeer ranke, dunne, spiraalsgewijs oprolbare, en in talrijke segmenten verdeelde cirren, die met lange haren bezet zijn (vandaar de naam eendenmossels: de bundel pooten heeft eenige gelijkenis met donsveeren van een vogel; men kent ook het verhaal, dat de rotganzen in het hooge Noorden uit dergelijke eendenmossels zouden ontstaan). Het geheele complex pooten, wordt bij tusschenpoozen door het levende dier door de spleetvormige mantelopening uitgestoken en uitgebreid om zoo mogelijk prooi te bemachtigen, daarna weer teruggetrokken.

Eendenmossels, die als zeer jonge larven vrij rondzwemmen, hechten zich gewoonlijk, als zij volwassen zijn, aan schepen beneden de waterlijn, aan drijvend hout, enkele soorten ook op de huid van walvissen, haaien, enz. vast. In dit laatste geval hebben we met uitwendige parasieten te doen; de steel is diep in de huid van walvisch of haai ingezonken, zoodat deze huid een soort van wal rondom den parasiet vormt. Hunne eigenaardige levenswijze op bovengenoemde, bewegelijke voorwerpen is oorzaak, dat vele soorten van eendenmossels kosmopolitisch te noemen zijn, ofschoon hun hoofdverblijf in warmere zeeën ligt. Enkele soorten, die zich aan vaste, niet bewegende voorwerpen vasthechten zijn uit den aard der zaak meer plaatselijk verspreid.

In West-Indië komen enkele kosmopolitische soorten van het geslacht LEPAS (*anatifera*, *hili*, *an-*

serifera, fascicularis) voor, die in hun uiterlijk voorkomen aan de boven gegeven beschrijving beantwoorden. Verder eenige (eveneens kosmopolitische) soorten van CONCHODERMA (*aurita, virgata*), waarbij de mantel slechts kleine kalkstukjes bevat; carina en terga ontbreken soms geheel; de soorten leven aan scheepskielen, op de huid van walvissen (*Balaena australis*) en op het schild van schildpadden (*Chelone mydas* en *imbricata*). Het geslacht LITHOTRYA (in West-Indië *L. dorsalis*), zonder duidelijk capitulum, daar het lichaam grootendeels in den steel verscholen zit, boort zich in zachte kalkrotsen, koralen, enz.

Litt.: Darwin, A Monograph of the Cirripedia, Lepadidae, London, 1851.

J.J.T.

Lepelbek,

SUR. Zie IBIDIDAE.

Lepelblad,

SUR. Zie COCHLEARIA.

Lepidoptera,

SCHUBVLEUGELIGEN, eene orde van insecten, waartoe de vlinders (PAP.: *barboeletta*) behooren. Zij hebben eene volkomen gedaanteverwisseling en vier vliezige vleugels, die meer of minder dicht met schubben zijn bekleed. De monddeelen zijn zuigend; zij bestaan uit een zuiger of roltong, uit de verlengde onderkaken gevormd, welke in rust tusschen de onderliptasters opgerold ligt. De larven worden rupsen genoemd; deze bezitten 5-8 paar pooten en leven meestal van plantaardige stoffen. De poppen zijn bedekt, d.i. de uitwendige organen van het volkomen insect zijn er slechts bij aangeduid.

Tot de vlinders behooren wel de fraaiste insecten en het kan dan ook niet verwonderen, dat deze wel het beste van alle insecten-orden bekend zijn. Nergens is het aantal soorten, vooral van dagvlinders, zoo talrijk als in het tropische Zuid-Amerika. Eene hoofdverdeeling der vlinders is die in RHOPALOCERA of Dagvlinders en HETEROCERA of Nachtvinders.

De Rhopalocera hebben geknopte sprieten en missen de vleugelhaakjes, terwijl de vleugels in den rusttoestand met de bovenzijden tegen elkander geklapt zijn. Talrijk zijn in Suriname de soorten van PAPILIO, ridderkapellen of zwaluwstaarten, die zich gaarne op beschaduwde plaatsen in het lage hout ophouden; zij zijn in den regel zwart met groene of roode vlekken. Daarentegen worden de gele en oranje gekleurde vlinders van het geslacht CALLIDRYAS in veelal verbazend groot aantal vooral in den zonneschijn aangetroffen. Zwermen dezer vlinders ziet men in het droge jaargetijde op het vochtige oeverzand en op de zandbanken der rivieren bij elkander zitten. Merkwaardig om het geluid dat zij bij het vliegen maakt is de blauwgrauwe *Ageronia feronia*. Zeer soortenrijk zijn de HELICONIDAE, eene voor het

tropische Amerika karakteristieke vlindergroep. Zij hebben lange, smalle voorvleugels en zijn zeer verschillend van kleur, vooral zwart met roode, gele of blauwe vlekken en bruin met geel en zwart geteekend; ook komen er voor met glasachtig doorschijnende vleugels. Zij vliegen langzaam met zwevende vlucht langs den zoom der bosschen. Daarentegen zijn de vele NYMPHALIDAE meer vrienden van het open veld.

Geheel eigen aan tropisch Amerika zijn de verwante geslachten MORPHO en CALIGO. Beiden zijn aan de onderzijde met oogvormige teekeningen voorzien; aan de bovenzijde zijn zij daarentegen zeer verschillend. De Morpho's zijn meestal schitterend blauw gekleurd, de meest voorkomende soort is wel *Morpho Menelaus*; bij deze vlinders zijn de mannetjes en wijfjes dikwijls zeer verschillend van kleur. Deze Morpho's en de meer donkere Caligo's worden in de bosschen aangetroffen en vliegen dikwijls zeer hoog boven den grond. De rupsen der verwante *Brassolis sophorae* vervaardigen een zak van eene zijdeachtige stof, waarin zij zich na hun maaltijd gezamenlijk terugtrekken. Deze zak is aan den top van palmbladeren, vooral van jonge kokospalmen bevestigd, waarvan zij de bladeren geheel opeten en daardoor schadelijk worden. Talrijk en veelal zeer fraai gekleurd zijn ook de kleinere vlinders, die tot de familiën der ERYCINIDAE, der LYCAENIDAE en der HESPERIDAE behooren.

De tweede groep vormen de HETEROCERA. Behalve door het gemis van het sprietknopje, onderscheiden zij zich doordat zij meestal een vleugelhaakje bezitten, d.i. een haakje, waardoor eene verbinding tusschen voor- en achtervleugels tot stand komt, en doordat de vleugels gedurende den rusttoestand in den regel dakvormig of horizontaal worden geplaatst. Hiertoe behooren de schemeringvlinders of SPHINGIDAE, wier naakte rupsen kenbaar zijn aan een hoorn op den voorlaatsten ring. Zij vliegen verbazend snel met hoorbaar snorrende vlucht. Talrijke soorten dezer familie komen in Suriname voor; genoemd moge hier worden eene ACHERONTIA, na verwant aan den Europeeschen doodshoofdvlinder en evenals deze merkwaardig door het maken van een knarsend geluid, vooral wanneer het dier verontrust wordt.

Uit de overige familiën van nachtvlinders moge, als bijzonder in het oog vallend op de volgende nog de aandacht worden gevestigd. De CASTNIA'S, een tot M. en Z.-Amerika beperkte groep, zijn groote, sterk gebouwde en bontgekleurde soorten, die zooals trouwens vele onder de zoogenaamde nachtvlinders, overdag vliegen en bij oppervlakkige beschouwing veel op dagvlinders gelijken, ook wat den bouw der sprieten betreft; zij bezitten groote, gemakkelijk loslatende schubben. Eene der bekendste en grootste soorten is *Castnia Daedalus*, waarvan de rups in het merg der kokospalmen leeft. Twee à drie rupsen zijn reeds voldoende om een boom te doden en zij moeten dus zeer schadelijk worden genoemd. Ook op dagvlinders, vooral op ridderkapellen, gelijken de evenzoo over dag vliegende URANIA'S. Eene gewone soort is *Urania Leilus*, fluweelzwart met goudgroene strepen op de bovenzleugels; de ondervleugels bezitten twee witte staartjes, en het goudgroen is in een blauwgroene tint veranderd. Onder de BOMBYCIDAE worden ook vele groote en fraaie vlinders gevonden, wier rupsen doornen of haren dragen en een spinsel maken, dat meer of minder goede zijde levert. Vooral de zijde van de met een doorzichtige vlek in het midden der vier vleugels getooide *Attacus Hesperus* en *Aurota*, schijnt van zeer goede hoedanigheid te zijn. Het is mij echter niet bekend, dat eenige dezer soorten om hare zijde worden gekweekt. Eene der grootst bekende vlinders is de tot de NOCTUIDAE behorende roomwitte en zilvergrauwe, met dunnere en dikkere donkere lijnen geteekende *Erebus strix*. De grootste exemplaren bereiken een vlucht van 24 centimeter; men vindt ze tegen boomstammen in de bosschen.

Van de talrijke kleinere soorten, veelal motten genoemd en soms zeer schadelijk, moge nog het rijstmotje worden vermeld. Dit diertje komt in Suriname algemeen voor; het legt zijne eieren op de rijstkorrels, waar de rupsjes zich invreten en den

inhoud verteren, waardoor zij soms belangrijke schade aan de opgeslagen rijst kunnen toebrengen.

Litt.: M.S. Merian, *Metamorphosis insectorum Surinamensium*, Amsterd. 1705;
J. Sepp, Surinaam-

sche vlinders, naar het leven geteekend, 3 deelen, 1848-55; P.C.T. Snellen, Bijdrage tot de kennis der Lepidoptera van het eiland Curaçao, Tijdschrift voor Entomologie, Deel XXX, 1887.

H.J.V.

Leporinus fasciatus

(Bl.) C. & V., *Kwassimama* en *Keentras*, (?) N.E., bij de Boschnegers van de Boven Saramacca *Kwana*. Fam. Characinidae. Riviervisch. Verspreiding: Suriname; Venezuela, Guiana's tot Paraguay. De lippen zijn met franje. De oogen zijn iets nader bij het einde van het kieuwdeksel dan bij het einde van den bek. Er zijn elf zwarte dwarsbanden op het lichaam. Volgens Kappler is het vleesch van dezen visch niet best en vol graten.

Leporinus frederici

Bl. *Kleine Warakoe*, SUR. Fam. Characinidae. Riviervisch. Verspreiding: Venezuela; Guiana's tot La Plata. De diep gespleten staartvin heeft ronde lobben. Aan beide zijden van het lichaam zijn twee zwarte vlekken. Volgens Kappler komt deze goed smakende visch tamelijk zeldzaam voor.

Lepra^{aant.}

of MELAATSCHHEID, Elephantiasis Graecorum, (N.E. *Boeassi*, *Kokobé*, *Takroe-siki*. PAP. *Laaster*) is een infectieziekte, veroorzaakt door een door Armauer Hansen in 1871 ontdekte, door Ecklund in 1880, door Neissen in 1881 en later door andere onderzoekers beschreven bacil, die in grootte en ook in andere opzichten overeenkomst heeft met de tuberculose-bacil. Zij wordt zelden in het bloed gevonden, althans in het eerste stadium der ziekte, maar in groote hoeveelheden op het neusslijmvlies der lijdens. In tegenstelling met de tuberculose-bacil komt ze zelden voor in het longweefsel en in de sereuze vliezen. Daar de cultuur van de bacil tot dusver niet is gelukt, is het niet mogelijk geweest de ziekte te weeg te brengen door inenting met de bacil alleen.

Men onderscheidt drie vormen van lepra: den knobbelvormenden, den drogen of anaesthetischen (in Suriname meer speciaal *kokobé* genoemd) en den gemengden vorm. Bij den eersten vorm is voornamelijk de huid aangedaan; er ontstaan knobbels, die langen tijd onveranderd kunnen blijven, maar soms in verettering overgaan, waarbij dan ook het gebeente wordt aangetast en vingers, teenen en zelfs grootere gedeelten der ledematen worden afgestooten. Deze vorm geeft aanleiding tot het ontstaan van de eigenaardige leeuwenkopachtige uitdrukking van het gelaat, de facies leonina. Bij den tweeden vorm, waarbij ook het verlies van ledematen niet zeldzaam is, zijn vooral de zenuwen aangedaan, terwijl bij den derden vorm zoowel de huid als de zenuwen aangedaan zijn.

De voorboden der ziekte zijn onbepaald en de duur van het incubatie-tijdperk is onbekend, maar er zijn gevallen bekend, die alleen te verklaren zijn door een lang incubatie-tijdperk aan te nemen. Evenmin weet men langs welken weg de infectie geschiedt. Volgens den Japanschen geleerde Kitasato, zouden er ook bij deze ziekte 'bacillendragers' zijn, n.l. menschen die, zonder zelf ziek te zijn, toch leprabacillen op het neusslijmvlies hebben en dus anderen besmetten kunnen. De meening is geopperd dat muggen, vliegen en wandluizen de overbrengers zouden zijn. Een oud volksgeloof in Suriname wil dat zij, die veel last hebben van wandluizen of des nachts veelvuldig door ratten worden gebeten, verdacht moeten worden aan lepra te lijden.

Het eerst opvallend verschijnsel is het ontstaan van vlekken op de huid, die langzamerhand ter plaatse ongevoelig wordt. De ziekte kan een zeer chronisch verloop hebben en soms 20-30 jaren duren. Alle vormen eindigen gewoonlijk met den dood door uitputting.

Lepra komt in alle hemelstreken voor, maar het meest langs de kusten, hetgeen aanleiding heeft gegeven tot de meening dat het eten van visch de ziekte zou veroorzaken. Zij komt evenwel ook in streken voor, waar weinig of geen visch wordt gegeten. In Amerika is ze ingevoerd uit de oude wereld. Vele schrijvers houden de Indianen voor immuun voor deze ziekte (Uhlig, Landré, Van Coll).

Tot dusver is er geen geneesmiddel tegen de ziekte bekend, ofschoon men telkens daarvan hoort en het is twijfelachtig of er ooit een geval van genezing is voorgekomen van werkelijk geconstateerde lepra.

In de oudheid was de ziekte goed bekend; in de middeleeuwen en vooral na de kruistochten werd zij in Europa een volksziekte, die in de 13de eeuw het hoogtepunt van hare uitbreiding bereikte en eerst in de 17de eeuw, tengevolge van scherpe maatregelen van afzondering verdween. Reeds in 564 stichtte Gregorius van Tours een hospitaal voor melaatschen en in de 12e en 13e eeuw bestonden er in Europa vele duizenden leprozen-gestichten. Geheele orden, zoo b.v. de Lazarusorde, wijdden zich aan de verpleging der melaatschen.

Tot ongeveer het midden van de 19de eeuw was men vrijwel algemeen overtuigd van de besmettelijkheid der ziekte; maar in 1842 gaven de Noorweegsche geneesheeren Daniëlsen en Boeck een groot werk uit, in 1848 in het Fransch vertaald onder den titel 'Traité de la spedalskhed' (naam der ziekte in Noorwegen), waarin zij de besmettelijkheid geheel uitsloten en alleen een spontane ontwikkeling en de erfelijkheid der ziekte aannamen. Aan Dr. C. Landré - die 22 jaren in Suriname de geneeskundige praktijk heeft uitgeoefend - en aan zijn zoon Dr. Ch. Drogat Landré komt de eer toe het eerst krachtig te zijn opgetreden tegen deze opvatting, die ongetwijfeld veel kwaad heeft gesticht. Zelfs na de ontdekking van de lepra-bacil waren er geneesheeren, die niet aan de besmettelijkheid geloofden. Deze kan op goede gronden niet langer in twijfel getrokken worden en bijna algemeen wordt thans erkend, dat gedwongen afzondering, naast algemeene hygiënische maatregelen, de eenige manier is om dezen geesels te bedwingen. De internationale lepra-conferentie, in 1897 te Berlijn gehouden, verklaarde zich dan ook voor gedwongen isoleering.

Ook in Suriname is men reeds sedert lang daartoe overgegaan, met dien verstande dat lijdens - vrijen - die zich in hunne woningen afzonderden en zich niet in het openbaar vertoonden, niet naar de gestichten werden gezonden. Wat in Suriname de bestrijding van de ziekte in den weg staat, is de meening van het volk, dat ze ontstaat door het gebruik van verboden spijzen (zie TREF) en van sommige vruchten, maar niet door besmetting. Pogingen om door middel van de scholen deze zienswijze te bestrijden hebben nog niet veel uitgewerkt.

De eerste zekere berichten over lepra in Suriname dagteekenen van 1761 in een placaat van den Gouverneur Crommelin. Door den aanvoer van slaven uit Afrika nam de ziekte zoozeer toe, dat reeds in 1763 maatregelen van repressie werden

genomen. Schilling had in 1758 met kracht op de besmettelijkheid gewezen. Fermin deelde in 1764 mede dat men op de plantages de aangetaste negers met strengheid afzonderde. Nadien schijnt de ziekte zulke groote uitbreiding te hebben verkregen, dat daarover bij her-

haling in het Hof gesproken en in Aug. 1786 een verzoeg aan de Directeuren der Societeit gezonden werd. Bij besluit van 28 Mei/4 Juni 1790 verscheen het eerste placaat tot beteugeling der ziekte, gewijzigd bij besluit van 16 Aug. d.a.v. Het etablissement Voorzorg aan de Saramacca werd bij besluit van 28 Dec. 1790 aangewezen als plaats van afzondering en 21 Dec. 1791 werden de eerste zieken daarheen gebracht. Wegens het veelvuldig wegloopen der zieken werden deze in 1823 naar een meer afgezonderde plaats, Batavia, niet ver van de monding der Coppename-rivier overgebracht, alwaar op 7 Febr. 1836 een R.K. kerk werd ingewijd. Sedert hebben zendelingen der R.K. missie de zielzorg der zieken op Batavia in handen gehad.

In 1897 werd het gesticht overgebracht naar Groot-Chatillon, een daartoe door het gouvernement aangekochte plantage aan de Suriname-rivier. Hetgeen aan deze verplaatsing voorafgegaan is, vindt men uitvoerig beschreven door Dr. Th. Lens, in een artikel getiteld 'Lepra in Suriname' in Elsevier's Geïll. Maandschr. Deel X, 1895 blz. 544-552. Behalve de gouvernements-inrichting, met een geneesheer-directeur aan het hoofd, heeft men hier sedert 1899 de door het gouvernement gesubsidieerde stichting Bethesda van de in 1894, door de samenwerking van de Hervormde, Luthersche en Evang. Broedergemeente ontstane 'Protestantsche vereeniging tot verpleging van lepralijders', die onder den titel 'Stemmen uit Bethesda' een periodiek uitgeeft - waarvan (1915) reeds 20 nummers zijn verschenen - over hare verrichtingen en den toestand der stichting. Op de gouvernements-instelling heeft men een R.-Kath. en op Bethesda een Protest. kerk. Van Paramaribo gescheiden door de Sommelsdijkkreek heeft men seder 16 Oct. 1895 het door Bisschop Wulfingh gestichte en door het gouvernement gesubsidieerde asyl, de Gerardus Majella-stichting, die toevertrouwd is aan de zusters van Tilburg. De inrichting heeft haar eigen kapel.

Na de bovengenoemde verordeningen zijn nadere voorzieningen tegen de uitbreiding der lepra voorgeschreven in 1830 (G.B. no. 13), 1845 (G.B. no. 13) en in 1855 (G.B. no. 8), waaraan evenwel niet steeds de hand is gehouden. Tegen de verspreiding der besmetting door de scholen werden in 1845 en 1847 bij resolutie van den Gouverneur en daarna in de onderwijsverordeningen maatregelen getroffen.

Sedert de laatste 20 jaren heeft de verpleging zeer belangrijke verbeteringen ondergaan. Of het getal lijders in de kolonie afneemt kan niet met zekerheid gezegd worden, omdat betrouwbare statistieken ontbreken. In 1906 (G.B. no. 44) werd naar den omvang der ziekte een onderzoek ingesteld, waarvan de uitkomst was dat er in de kolonie een 400-tal lijders waren, die niet in de asylen waren opgenomen, een cijfer dat eerder te laag dan te hoog is, gegeven de moeilijkheid om juiste opgaven te verkrijgen in die gevallen waarin de ziekte nog in haar allereerste stadium is.

Bij de boschnegers is de lepra zeer verbreid (zie Kappler, Surinam, blz. 265). Zoolang de bevolking niet algemeen tot het inzicht komt dat de ziekte besmettelijk is, zal men haar niet met kans op goeden uitslag kunnen bestrijden.

Volgens het Kol. Verslag 1914 waren er op 31 Dec. 1913 in de gouv. inrichting 106 verpleegden (72 mannen, 33 vrouwen en 1 meisje) in Bethesda 56 (19 mannen, 25 vrouwen, 8 jongens en 4 meisjes), in de Gerardus Majella-stichting 105 (25 mannen, 23 vrouwen, 39 jongens en 18 meisjes), te zamen 267. Hoeveel er buiten de gestichten zijn is niet bekend.

Op de Ned. W.I. Eilanden heerscht de lepra in veel mindere mate dan in Suriname. Daar de ziekte zich in de tweede helft der 18de eeuw meer en meer uitbreidde, besloten in 1770 gouverneur en raden om de onvermogenen lijders af te zonderen in een Lazarushuis; het duurde echter vele jaren eer het hospitaal op het Rif, uit vrijwillige bijdragen gebouwd, gereed was, zoodat het eerst onder gouverneur De

Veer in gebruik kon worden genomen. Nadat dit hospitaal, waarin tevens de krankzinnigen waren ondergebracht, door den orkaan van 1877 was weggeslagen, werd in 1880 een nieuw gesticht ten noorden van het binnenwater Zaquito in gebruik genomen. Op Curaçao schijnt de ziekte af te nemen. Volgens het Kol. Verslag 1914 waren er op 31 Dec. 1913 slechts 12 verpleegden in het asyl. Of er meer daarbuiten zijn is niet bekend. Voorzieningen tegen de uitbreiding werden op St. Martin in 1817 (P.B. no. 6), op St. Eustatius in 1823 (P.B. no. 24) en op Curaçao in 1830 (P.B. no. 149), 1864 (P.B. no. 7), 1874 (P.B. no. 10), 1876 (P.B. no. 12) en 1902 (P.B. no. 28) voorgescreven.

Ook op de Bovenwindsche Eilanden is het getal lijdens gering. In het lazaretto aan het lager eind van de Oranjebaai op St. Eustatius, waren op 31 Dec. 1913 slechts 5 patienten, daaronder begrepen die van St. Martin en Saba, welke op St. Eustatius waren ondergebracht.

Litt. Van de zeer omvangrijke litteratuur worden hier slechts vermeld de voornaamste geschriften, die geheel of gedeeltelijk handelen over de lepra in onze W.I. Koloniën: Ph. Fermin, *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maestr. 1764. - G.W. Schilling, *Verh. over de melaatschheid* (Akad. proefschr. te Utr. verdedigd 11 Dec. 1769. Uit het Latijn vert. en uitgeg. te Utr. in 1771). - A. Van Hasselaar *Beschr. der in de Kol. Suriname voorkomende Elephantiasis en Lepra*, Amst. 1835. - J.P. ter Beek, *Diss. de Elephantiasi Surinamensi*, Lugd. Bat. 1841. - *Verslagen over de Lepra te Suriname*, ingediend a.h. Dept. v. Koloniën, 16 Dec. 1847 en 5 Maart 1851, door de le klasse v.h. Kon. Ned. Inst. (*Tijdschr. voor de Wis- en natuurk. Wetensch.* IV blz. 223). - *Mededeelingen nopens de Lepra in onze W.I. Bezittingen* (*Nieuw praktisch Tijdschr. v.d. Geneesk.* 1849 blz. 546-568. - G.E.V. *Schneevoogt, Versl. op het rapp. v.d. heer Ooykaas, omtr. het Lepreuzen etabl. Batavia in de Kol. Suriname* (*Versl. en mededeelingen Kon. Akad. v. Wetensch.* 1854). - Dr. Ch. Landré. *Tijdschr. West-Indië*, II (1858) 222-233. - Dr. Ch. L. Drognot Landré, *De besmettelijkh. d. Lepra Arabum, bewezen door de gesch. dezer ziekte in Suriname*. Utr. 1867. - *Idem. De la contagion seule cause de la propagation de la lèpre*, Paris 1869. - Dr. H.J. Vinkhuyzen, *De Melaatschheid*, 's-Gravenh. 1868. - Dr. G.F. Pop. *De geneeskunde bij het Nederl. Zeewezen*. (*Geneesk. Tijdschr. voor de Zeemagt*. 7de jaarg. 1868, blz. 102-107.). - Dr. F.J. van Leent. *La Guyane Néerlandaise*. (*Arch. de médecine navale*. Paris 1880 en 1881). - Dr. Ch. Landré. *Over de oorzaken der verbreiding van de lepra*. 's-Gravenh. 1889. - Dr. T. Broes van Dort. *Een en ander over de lepra in Nederl. en zijn koloniën* (*Ned. Tijdschr. v. Geneesk.* 1897, I, no. 10, II no. 11). - H.H. Zaalberg. *De melaatschen in Suriname en hunne verpleging*. (*Tijdspiegel*, Mei 1904.) - *Mevrouw Sillem. Wat melaatschen te danken hebben aan de zending*. Amst. 1910. - Ds. C. Th. Scharten. *Melaatschen-verpleging Bethesda*. (*Lichtstralen op den Akker der Wereld*. Rott. 1911, 1e Afl.). - *Koloniale Verslagen*.

F.P. Schuitemaker. De lepra en de gouvernements-leproserie in Suriname, Amst. 1915.

Leptophis liocercus.

Een slank gebouwde slang, tot de sub-familie der Colubrinae behorende, is van boven prachtig bronsgroen gekleurd; de onderzijde is wit of geelachtig van kleur. Dit dier leeft aan de boschranden en wordt ook op struiken aangetroffen.

Letterhout,

SUR. Zie BROSIMUM.

Leucaena glauca

Benth. Fam. Leguminosae. *Toembaraaboe*, BEN. E. *Mimosa*, *Tantan*. BOV. E. Boom met dubbelsamengestelde bladeren, zonder doornen en met kogelvormige bloeiwijzen; de blaadjes zijn duidelijk scheef. Gekweekt.

Leverockstown.

Andere naam voor The Bottom, de hoofdplaats van het eiland Saba.

Leyden.

Zie QUARANTAINE-ETABLISSEMENTEN.

Lianen.

Hieronder verstaat men in het algemeen klimplanten waarvan de stengel niet één jarig is, zooals bij de erwten en komkommerachtige planten der gematigde streken, maar houtig is en van jaar tot jaar dikker wordt. Lianen komen voor in alle tropische streken waar zich oerwoud vormt; in Suriname zijn ze buitengewoon weelderig ontwikkeld, evenals in het geheele oerwoudengebied der Amazone-rivier. De middelen tot klimmen zijn bij de lianen zeer verschillend ontwikkeld. Sommige slingeren zich als boonen met hun jonge groeiende stengels in een spiraal om steunpunten heen en komen zoo naar boven, anderen hebben aan de groeiende deelen ranken, zooals de wingerd of de komkommer der gematigde streken, weer andere hebben dorens of stekels waarmede ze steunpunten op de boomtakken zoeken, terwijl er tenslotte nog een categorie is, die aan den langen stam

hechtworteltjes ontwikkelen, waarmede ze zich aan de boomstammen vasthechten, en op deze wijze doen denken aan den klimop. De zaden kiemen in den grond. Een eigenaardigheid van bijna alle lianen is, dat de bladeren aan het oudere deel van den stam verdwijnen, terwijl de groeiende en bladdragende deelen zich in hoofzaak geheel aan het bovineinde, dus in de kruinen der boomen bevinden. Meestal gaat de stam van de liaan een eigenaardige vorm aannemen, hij blijft niet cirkelrond maar plat zich op onregelmatige wijze af of krijgt diepe groeven en allerlei uitwassen. De liaan wordt meestal na verloop van tijd zoo zwaar dat de takken van den boom, waarop hij rust, afbreken en de geheele massa naar beneden valt. De jonge deelen gaan dan weer opnieuw groeien, ze klimmen de boomen weer in en vormen op die wijze voortzettingen van het oudere deel. Zoo ontstaan op den bodem verwarde kluwens, die vaak slechts tot één plant behooren, soms ook uit meerdere door elkaar gestrengelde individuën bestaan.

Sommige lianen bloeien uit den stam; bij de meesten echter komen de bloemen boven in de boomen tusschen de bladeren te voorschijn.

In Suriname noemt men lianen in het algemeen *tètéi*, de Bauhinia-soorten, die afgeplatte en gegolfde stengels hebben, hoort men vaak aanduiden met den naam *trapoe*, b.v. *sekrepatoe-trapoe*, omdat men den stamvorm met een trap vergelijkt, enz. Verschillende plantenfamilies leveren liaanachtige vormen; de meest algemeene behooren tot de *Leguminosae*, de *Bignoniaceae*, *Convolvulaceae*, *Malpighiaceae*, *Dilleniaceae* en *Apocynaceae*.

A.P.

Libba of leba,

N.E. Een booze geest, die ons vervolgt; ook een lastig mensch. Voorts de drank, die een tot het godsgericht (zie aldaar) verwezen beschuldigde moet innemen. Volgens F.P. en A.P. Penard, Surinaamsch bijgeloof, Bijdr. tot de Taal- Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, deel 167 (1912) blz. 165, zou *libba* ook beteekenen 'zwaarte' en gedacht worden als een oude vrouw, met lompen bedekt, in het woud wonende en belast met schuld en zonden, steeds er op uit een deel van haar last op een ander over te dragen. Nadert haar iemand, dan verandert zij in een geest, sluipt onhoorbaar naderbij en ontlast zich van een deel harer zonden. De aldus beslovene voelt zich na eenige dagen lusteloos, zwaar en verliest zijn eetlust; alleen de Obiaman kan de libba uitdrijven door middel van een zeer gecompliceerd en geheimzinnig kruidenbad, waaraan ook een witte kip te pas moet komen, gevolgd door de onvermijdelijke afranseling met een *prasara-sisibi* (zie bij BAKROE). Een andere methode van uitdrijving bestaat daarin, dat de patient te middernacht naakt in een op een kerkhof gegraven kuil gaat zitten; na eenigen tijd staat hij op, de kuil wordt weer aangevuld en de libba zit gevanggen. Vooral kinderen zouden veel aan libba lijden.

Liberty tree,

BOV. E. Zie CALOTROPIS.

Licania apetala

Fritsch. Fam. Rosaceae. *Kwepi*, N.E. Tamelijk kleine boom. De bast wordt door de Indianen gebruikt, als die van *Couepia*. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 106.

Licania coriacea.

Bth. Fam. Rosaceae. *Goro-goro*, N.E. Boom met kleine groene bloemen; het hout wordt niet gebruikt.

Licania heteromorpha

Bth. Fam. Rosaceae. *Anaura* N.E. (?) *Iengi barki*, N.E. Een tamelijk kleine boom, die veel in de Savannen voorkomt en waarvan het hout als bouwhout gebruikt wordt. Ook andere soorten van *Licania* schijnen *Anaura* genoemd te worden.

Lichtenberg (Philip Julius),

ook Lichtenbergh en Van Lichtenberg genoemd, gedoopt te Heusden 26 April 1637, overl. April 1678, studeerde te Utrecht en te Leiden in de rechten en behaalde den graad van licentiaat. In den krijgsdienst getreden werd hij, opgeklommen tot kapitein van een compagnie voetknechten, in 1666, met kapitein De Rama (ook De Raem, De Rame en Van Romen genoemd) aangegesteld tot bevelhebber van de troepen, die onder Krijnssen (zie aldaar) naar Suriname voeren en de kolonie op de Engelschen veroverden. Door de Staten van Zeeland tot gouverneur van Suriname benoemd, vertrok hij, zonder den eed op zijne commissie gedaan te hebben, 4 Dec. 1668 daarheen. Na eenig gewrijf met de Staten van Zeeland keurden de Algemeene Staten de benoeming goed en 16 Febr. 1669 aanvaardde L. het bestuur, na in handen van Krijnssen den eed te hebben afgelegd (Zie KRIJNSSSEN, blz. 433). In de nieuwverworven kolonie was de toestand niet bemoedigend; de gevolgen van de plundering door Harman en Willoughby's zoon en van het wegvoeren van vele kolonisten met hun slaven, deden zich ter dege gevoelen. De overgebleven kolonisten waren meer Engelsch dan Hollandsch gezind en velen hunner vertrokken later met hun slaven naar Barbados en Antigoa. Lichtenberg betreurde dit niet, omdat, zooals hij 24 Febr. 1671 aan de Staten-Generaal schreef, de overgrootte meerderheid van de vertrekkenden 'pure schurftige canaille' was. Dadelijk na zijne komst stelde L. een 'Polityeken Raedt' en een 'Raedt van Justitie' in. Beide raden bestonden uit 5 leden, voorgezeten door den Gouverneur. De politieke raad was adviseur van den gouverneur en samengesteld uit Nederlanders. De raad van justitie bestond uit 3 Nederlanders en 2

Engelschen, dit op uitdrukkelijk verlangen van de Staten van Zeeland. Daarop werd de wetgeving ter hand genomen en werden achtereenvolgens uitgevaardigd wetten omtrent 'Erffnissen, voogdschap ende voogdij', Publijcke acten en 'de Instrumenten' benevens 'Criminelle en Penaale.' De criminelle wetten kenmerkten zich door door groote gestrengheid; de 'hooge Crimen', waartoe ook slaan van ouders en diefstal van vee behoorden, werden met den dood gestraft; evenzoo overspel tusschen gehuwde personen; tusschen gehuwden en ongehuwden had het voor de eersten de doodstraf ten gevolge, voor de ongehuwden een 'swaere ende rigoureuse' straf.

Paramaribo was toen reeds de zetel van het bestuur, maar somwijlen hield de gouverneur met zijn politieken raad ook zitting in het stadje Thorarica (Zie aldaar). Omtrent de indeeling der kolonie zie DIVISIEN.

Ziekte noodzaakte hem zijn ontslag te vragen; hij stelde evenwel zijn vertrek uit om James Bannister (Zie KRIJNSSEN, blz. 433) c.s. als afgezanten van den Koning van Engeland af te wachten en met hen te overleggen hoe de Engelsche planters met de minste verliezen van hunne plantages konden afkomen. In Maart 1671 legde hij het bestuur neer. Bij het vernemen van Lichtensberg's vertrek, drukte onze gezant te Londen, Boreel, in een brief aan de Staten van Zeeland, daarover zijn grooten spijt uit en door de kolonisten werd hij 'een genereus en verstandigh heer' genoemd. Toen hij 25 Maart '71 via Tabago huiswaerst ging, kon vrijwel gezegd worden, dat er een betrekkelijke te vredenheid heerschte. De ongewenschte elementen waren vertrokken. In Nederland teruggekeerd trad L. weder in den krijgsveld, maar hij bleef de koloniale adviseur van de Staten van Zeeland.

Bronnen. Archivalia. Zie voorts: Hartsinck, Besch. v. Guiana, Amst. 1770, II, 599. - C.A. van Sypesteijn. Geschiedk. Aanteekeningen (Tijdschr. West-Indië, 1855, I, 199). - Wolbers. Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 46-48. - H. van Breen. Geschiedk. schets der in bezitname van Suriname. (Tijdschr. voor Gesch., Land- en Volkenkunde, Gron. 1906, 21e jaarg. blz. 177). - Nieuw Nederl. Biogr. Woordenb. Leiden, 1912. II, 815, waar verdere bronnen vermeld zijn.

Lichtgevende organismen.

Zie INSECTEN.

Liefdadige instellingen.

Zie ARMENZORG.

Lijkverbranding.

Komt in Suriname alleen voor bij de Ojana's. Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 173.

Lika-patoe,

N.E. Zie TABERNAEMONTANA.

Likker, ^{aant.}

SUR. (N.E. *lika*). Van het Engelsch iquor. Suikerstroop, het gekookte suikerrietsap, dat nog niet tot suiker gekookt is.

Likki-han,

N.E. Zie CYCLOTURUS.

Lilac,

BOV. E. Zie MELIA.

Lilac bush,

BOV. E. Zie CROTON LOBATUS.

Lilac verbena,

BOV. E. Zie VERBENA.

Lily,

BOV. E. Zie CRINUM.

Lime tree,

BOV. E. Zie BURSELA SIMARUBA.

Limmiki,

N.E. Zie CITRUS LIMETTA.

Limmiki-wisi,

N.E. Zie CUSCUTA.

Limonia,

SUR. Zie MURRAYA.

Linociera caribaea

Knobl. Fam. Oleaceae. *Bridgotree*, BOV. E. Boom met tot 18 cm. dikke, leerachtige, met een spitse punt voorziene bladeren; de bloeiwijzen zijn sterk vertakt, pluimvormig en de kleine bloemen voorzien van lange smalle bloemkroonslippen. Komt voor in de bosschen.

Liophis reginae.

In Suriname voorkomende slang tot de subfamilie der COLUBRINAE behorende; bovenzijde groen of olijfgroen, onderzijde geelachtig gekleurd. De schubben op de rugzijde dikwijls met zwarte randen, waardoor eene onregelmatige teekening ontstaat; de buikschubben met groote, onregelmatige zwarte vlekken. Een lichte band, met donker afgezet, van den mondhoek schuin naar boven tot achter het oog verloopend. Een donkere streep langs de zijden van den staart. Schlegel vond in de maag van een volwassen exemplaar overblijfselen van een kikvorsch. Deze slang kan eene lengte van 6 à 8 d.M. bereiken.

Liplap,

PAP. Zie KLEURLINGEN en KOKOSNOOT.

Lippia geminata

H.B.K. Fam. Verbenaceae. *Blaka-tiki-minti*, N.E. Een halfheester met sterk riekende bladeren, die als aftreksel gebruikt worden tegen maagpijn. Zij bevatten aetherische olie.

Lippia reptans

H.B.K. Fam. Verbenaceae. *Kamille sjimarón, maisji raaboe*, BEN. E. Kruidplantje met tegenoverstaande, spatelvormige, aan den top zeer grof gezaagde bladeren, bloemen geplaatst in zeer langgesteelde, cilindervormige of kogelvormige bloeiwijzen.

Liquorice-plant,

BOV. E. Zie ABRUS en CASSIA FISTULAE.

Litani

(of ITANI). Zie GRENZEN VAN SURINAME en MAROWIJNE.

Lizards grass,

BOV. E. Zie SPOROBOLUS INDICUS.

Loanggo,

BEN. E. Zie STEMODIA.

Loangoe-tetei,

N.E. Zie ARISTOLOCHIA.

Lobi siengi,

N.E. Bij jonge vrouwen uit het volk te Paramaribo bestaat de gewoonte - die in den laatsten tijd zeldzamer wordt - om van tijd tot tijd te vergaderen ten einde zich te oefenen in het zingen van geïmproviseerde minneliederen (*lobi-siengi*). Deze bijeenkomsten hebben plaats in afgelegen buurten en in gesloten vertrekken. Hoe het, nadat de liederen goed zijn ingestudeerd, tot een openbare uitvoering komt en hoe het feest, waartoe alleen vrouwen worden toegelaten, gevierd wordt, beschrijft A.J. Baron Schimmelpenninck van der Oye uitvoerig in den 'Catalogus der afd.

Nederl. Koloniën v.d. Intern. Kol. en uitvoerhandel tentoonst. van 1 Mei tot ult^o Oct. 1883 te Amst. Leiden 1883, groep II, 9e kl., blz. 56.

Lochnera rosea.

Reichb. Fam. Apocynaceae. *Jonkmansliefde*, SUR., *Koto-misi* of *koto-wentjé*, N.E. *Churchyard blossom*, BOV. E. Gekweekt en ook in het wild voorkomend heestertje met kort gesteelde, langgerekt-eivormige, tot 6 cm. lange bladeren. De witte of rose bloemen bestaan uit een dunne bloemkroonbuis met stervormigen zoom.

Locust,

BOV. E. Zie HYMENAEA.

Loekoe-man,

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 164.

Loembra blanko,

BEN. E. Zie CROTON NIVEUS en ERITHALIS FRUTICOSA.

Loembra maatsjoe,

BEN. E. Zie MORINDA.

Loesoembé,

N.E. Zie CHILOPODA.

Logo-logo,

N.E. Zie EIGENMANNIA, GYMNOTES, RHAMPHICHTHYS en STERNOPYGUS.

Logwood,

BOV. E. Zie HAEMATOXYLON.

Lohman (jhr. mr. Maurits Adriaan de Savornin).

Zie BESTUURSREGELING, blz. 125 en GOUVERNEURS. Voorts het geschrift 'Een

blik op het bestuur van Jhr. Mr. M.A. de Savornin Lohman, Gouverneur van Suriname', Rotterd. 1890 en J.R. Thomson, Overzicht der Geschiedenis van Suriname, 2e dr. 's-Gravenh, 1902, blz. 183-197.

Lo-hoedoe,

N.E. Zie SIDEROXYLON GUYANENSE.

Loïri,

N.E. Zie BRADYPUS.

Lokki lokki,

BEN. E. Zie PHYLLANTHUS EUWENSII.

Loksi,

N.E. Zie HYMENAEA.

Lokus,

SUR. Zie HYMENAEA.

Lokus hars,

SUR. Zie HYMENAEA.

Loli-hoedoe,

N.E. Zie OCOTEA.

Lomp,

SUR. Zie BATRACHOIDES.

Loncheres.

Dit geslacht behoort tot de Knaagdieren (zie RODENTIA). Er zijn verscheidene soorten van bekend. Volgens Kappler komen er in Suriname twee soorten voor. De eene (niet nader gedetermineerde) is zeldzaam. De andere, *brachyura* (SUR. *Stekelrat*) komt daarentegen veelvuldig voor, is ongeveer zoo groot als een rat, grijs-bruin van kleur, met witachtige buik. Benevens gewone haren, bezit het dier ook stekels. Het leeft van vruchten en graan, is zeer vet, en de Indianen eten het gaarne.

Lonchocarpus

Spec. Zie NEKOE en VISCHVERGIFTEN.

Long grass,

BOV. E. Zie PANICUM INSULARE.

Longtom,

SUR. Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Lonicera japonica.

Thumb. Fam. Caprifoliaceae. *Kamperfoelie*, SUR. *White honeysuckle*, BOV. E. Heestertje met langwerpige eivormige kort gesteelde bladeren, die aan den bovenkant glimmend zijn; de bloemen zijn scheef buisvormig en staan in min of meer eindstandige bloeiwijzen, voorzien van gewone bladen. Gekweekt.

Lonkriki,

N.E. (verouderd). Zie TROCHILIDAE.

Loo.

Achtersvoegsel, dat in vele namen van boschnegerdorpen voorkomt en 'plaats' of 'dorp' beteekent.

Loodswezen.

Zie SURINAME, NAUTISCHE-AANTEKENINGEN.

Looistoffen.

Volgens het onderzoek naar looistofhoudende producten in Suriname door Dr. J. Sack bevat de bast van jonge mangroveboomen (*Rhizophora Mangle* L.) 10 à 14%, van oudere boomen tot 24,5% van het drooggewicht aan looistof; de bast van den oeman-barklak (*Arrabidaea inaequalis* Baill.) 14%. De mangrove komt veel voor langs de oevers der rivieren en ook langs de kust en wordt weggekapt om als brandhout dienst te doen. In Duitschland en Noord-Amerika wordt veel mangrove-bast gevraagd. Eenige jaren geleden werden er in Suriname concessies gevraagd en verleend om mangrovebast in te zamelen, maar de exploitatie-kosten schijnen te hoog te zijn voor een loonenden uitvoer. Deze looistof is in Suriname met goed gevolg gebruikt in een leerlooierij, die in het eerste decennium van deze eeuw heeft bestaan, maar nu opgeheven is. In een van Aruba afkomstig monster in het Kol. Museum te Haarlem vond Dr. D. de Loos 12.4% looizuur. Zie ook DIVIDIVI.

Litt. Dr. D. de Loos. Voortbrengselen van Nederl. West-Indië (Beschr. catalogus van het Kol. Museum). - Bulletins n°. 3 (Maart 1905) n° 5 (Jan. 1906) n°. 23 (Maart 1910) en verslag over 1905 van het Landbouw-dept. in West-Indië.

Loostrens,

SUR. Zie PLANTAGE.

Loreya mespiloides

Miq. Fam. Melastomataceae. *Mispel*, SUR. Heester met eetbare besvruchten.

Loricaria cataphracta

L., *Basi-fisi*, N.E. Fam. Loricariidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Guiana, Amazone, Paraguay. De mondspleet is aan de onderzijde van den bek. Aan beide mondhoeken een korte voeldraad. De lipplooi is breed, met vele papillen en korte voeldraden. De kieuwopening is zeer nauw. Kop en lichaam zijn geharnast. De onderzijde van den kop is naakt. Er is eene korte rugvin, tegenover de buikvinnen; de aarsvin is kort. De bovenste staartvinstraal is in een langen draad uitgegroeid.

Loricaria maculata

Bl., *Gevlekte Harnasvisch*, SUR. Fam. Loricariidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Guiana, Amazone, Paraguay. De bek is breed, de mondspleet ligt aan de onderzijde; de lipplooi is breed, van achteren met franje bezet. De bovenzijde van den kop en het lichaam met schilden bedekt. De schilden op den nek zonder of met nauwelijks zichtbare kiel. Er zijn vijf zijschilden tusschen de borstvin en de buikvin. Het lichaam met zwarte vlekken, de vinnen zwart gespikkeld.

Lorrendraaiers.

Zie COMPAGNIE (WEST-INDISCHE), blz. 221.

Loso-wiwiri,

Y.E. Zie ECLYPTA.

Lot.

Onder dezen naam, met een rangcijfer daarachter, werden bij het eerste in cultuur uitgeven van landerijen in de districten Neder- en Opper Nickerie en Saramacca de concessies aangeduid.

Lotà,

N.E. Meer of minder uitgebreide, onregelmatige huidvlekken, die bij negers en kleurlingen (bij vrouwen meer dan bij mannen) veelal op de borst, den hals en het aangezicht voorkomen en soms van zelf verdwijnen. Sommigen schrijven aan deze vlekken, die met lepravlekken niets gemeen hebben, een parasitair oorsprong toe. Het volk in Suriname houdt ze voor een schoonheid en tevens voor aanstekelijk; daarom trachten soms de meisjes uit het volk lotà's te krijgen door de kleeren te dragen van daaraan lijdende vriendinnen. Een volksgeneesmiddel tegen de lotà is de *lotà-wiwiri*. Bij mulatinnen en karboegerinnen komt soms gedurende de zwangerschap een vorm van lotà's voor, die na de bevalling van zelf verdwijnen. *Tiengi Fowroe Lotà* noemt men in Suriname de schilferachtige huid-vlekken. Zie over lotà's de mededeelingen van Dr. Ch. Landré in het Nieuw praktisch Tijdschr. voor geneesk. 4e jaarg. 1852, blz. 493.

Lotà-wiwiri,

Y.E. Zie ECLYPTA.

Loudon (jhr. mr. James).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Louisa-wiwiri,

N.E. Zie ECLIPTA.

Love vine,

BOV. E. Zie CUSCUTA.

Loxopterygium sagotii

Hook f. Fam. Anacardiaceae. *Bastaard-slangenhout*, SUR. *Waka-tiki*, N.E. Een boom met kleine groene bloemen in lange aren en gevleugelde vruchten.

Lucie-rivier.

Zie CORANTIJN EN EILERTS DE HAAN.

Luffa acutangula

Roxb. Fam. Cucurbitaceae. *Sikwa*, N.E. Een komkommerachtige plant met groote, lange, gele vruchten. Een zeer veel hierop gelijkende soort (*Luffa cylindrica*) heet *Zeefkomkommer*.

Lühea rugosa

Pulle. Fam. Tiliaceae. *Koese-wiran*, KAR. Een boom met dikke onregelmatige takken en ruwe bladeren. De bloemen zijn rose van kleur.

Luiaard.

Zie BRADYPUS, CHOLOEPUS en XENARTHRA.

Luis.

Zie RHYNCHOTA.

Lust.

In Suriname gebruikelijk woord voor de sterke neiging van zwangere vrouwen om het een of ander, dikwijls de vreemdsoortigste dingen, te eten. In dien specialen zin was ook in Nederland dit woord eertijds gebruikelijk: 'lust der bevruchter vrouwen', 'vrouwen die dragen kint... die den lost hebben so groot na zeevisch' (Zie Verwijs en Verdam, Middelnederl. Woordenboek). Men gelooft in de kolonie, dat, wanneer de 'lust' niet bevredigd wordt, het kind waarvan de vrouw zwanger is, hier of daar op het lichaam een vlek zal vertoonen, gelijkende op hetgeen waarop de lust gericht was, een vrucht b.v. De vlek zelf wordt ook 'een lust' genoemd. Men doet dan ook alles om de zwangere haar zin te geven, wat niet zelden zeer moeilijk is, indien b.v. de verlangde vrucht in het land niet voorkomt of op dat oogenblik niet te krijgen is. Verder meent men dat de vlek duidelijker wordt, wanneer de bewuste vrucht aan den boom rijpt; er wordt zelfs beweerd dat de lust behaard is, zoo de vrucht waarnaar verlangd was, behaard is. De vlekken zijn aangeboren gebreken der huid, die vermoedelijk niets te maken hebben met het verlangen der zwangere. Het zal wel menigmaal voorkomen, dat eerst het zien van de vlek de moeder op de gedachte brengt, dat zij een onbevredigden 'lust' heeft gehad.

Ook op de W.-I. Eilanden komt het hierbedoelde geloof voor, hoewel in mindere mate.

Luthersche Gemeente.

Zie EVANG. LUTH. GEMEENTE.

Lutra.

Het geslacht *Lutra*, Otters, behoort tot de Familie der Mustelidae (Zie CARNIVORA). Dit en verwante geslachten zijn gekenmerkt door korte pooten; de vingers vereenigd door zwemvliezen. Klauwen klein, stomp. Kop breed, plat. Alle soorten leven in het water. In de N -wereld komen twee soorten van Otters voor, *L. felina* en *L. brasiliensis*, die waarschijnlijk beide in Suriname worden aangetroffen. Het is onzeker welke soorten bedoeld worden met de namen *Awaliboeia* (KAR.), *Watra dagoe* (N.E.) en *Hassiroe* (AROW.). *L. brasiliensis* is de grootste van alle Otters (± 1.80 M.). Wegens eigenaardige zijdelingsche uitbreidingen van den staart bracht Gray dezen Otter tot een afzonderlijk geslacht (*Pteronura sambachi*).

Lycodontis

soorten, Fam. Muraenidae, worden op de benedenw. eilanden *Colebra* genoemd. De meest voorkomende zijn: *Lycodontis moringa* (Cuv.) J. & Ev. De algemeenste aal in West-Indië. Verspreiding: Pensacola tot Rio Janeiro en Sint Helena. De grondkleur is geel, bedekt met bruine of zwarte vlekken van verschillende vorm, niet kleiner dan de oogappel en soms zoo groot dat de grondkleur slechts een geel netwerk lijkt. *Lycodontis funebris* (Ranz.) J. & Ev. is de grootste soort; deze kan 6 voet en meer lang worden. Verspreiding: aan beide kusten van tropisch Amerika, van Florida Keys tot Rio Janeiro en van de golf van Californië tot Panama. De kleur is donker olijfbruin, bleeker bij de keel. Soms een weinig donkerder gemarmerd. Rug en aarsvin met donkere lengte-strepen. *Lycodontis miliaris* (Kp.) J. & Ev. Verspreiding: West-Indië. De kleur is bruin of zwart met ontelbare kleine, gele stipjes.

Lycopodium cernuum

L. Fam. Lycopodiaceae. *Moemoe*, N.E. Een varenachtige plant, behoorende tot de familie der Wolfsklauwen, kenbaar aan de lange stengels, die met fijne, naald vormige blaadjes bezet zijn.

M.

Maatschappij (Surinaamsche) van Weldadigheid,

te Paramaribo, opgericht 28 Nov. 1827, had ten doel de ondersteuning van behoeftigen en het verschaffen van onderwijs aan de kinderen van minvermogenden. Nadat deze de school verlaten hadden, zorgde de Maatschappij voor hunne opleiding tot een of ander ambacht of beroep. Een door haar opgerichte spaarbank had in Dec. 1858 een fonds van f23.833.91. De maatschappij schijnt verlopen te zijn. Het laatst wordt zij onder de liefdadige instellingen genoemd in den Surinaamschen Almanak van 1899.

Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederl. Koloniën.

Deze maatschappij, 14 Mei 1890 opgericht, en erkend bij K.B. van 1 Nov. 1890 n°. 77, stelt zich ten doel de uitbreiding der kennis van land en volk in de Overzeesche Bezittingen en Koloniën van Nederland, zoowel met het oog op de belangen der wetenschap, als op die van landbouw en nijverheid. Zij beweegt zich meer bepaaldelijk op het gebied der zoölogie, botanie, geologie, anthropologie en ethnographie en vervult hare taak o.m. door het toekennen van geldelijke hulp aan Nederlandsche of in Nederlandschen dienst staande natuuronderzoekers. Voor zooveel West-Indië betreft heeft de Maatschappij geldelijk gesteund: in 1901 het landbouwkundig onderzoek van professor F.A.F.C. Went in Suriname; van 1901-1907, de Coppename-, de Saramacca-, de Gonini-, de Tapanahoni- en de Toemoekhoemak-expeditie; in 1904-1905 Dr. J. Boeke's onderzoek van de marinefauna der Nederlandsche Antillen; in 1906 de botanische reis van I. Boldingh naar St. Eustatius, Saba en St. Martin en in 1909-1910 de botanische reis van Dr.

J. Boldingh naar Curaçao, Aruba en Bonaire. Zie verder ONDERZOEKINGSTOCHTEN.

In 1902 werd te Paramaribo een West-Indisch comité opgericht, dat echter na eenige jaren door vertrek of overlijden van de leden verlopen is.

Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.^{aant.}

Een departement van deze maatschappij werd in 1794 te Paramaribo opgericht, maar bleef niet langer bestaan dan tot 1800. Op 1 April 1816 werd er een nieuw departement opgericht. Dit maakte zich o.m. verdienstelijk door de uitgave van de Surinaamsche Almanakken van 1825, 1827-1843, 1845-1847 en van de 'Gouvernementsbladen in de Kolonie Suriname uitgegeven sedert 1816 tot en met 1835'. Amst. 1837. Wanneer dit departement heeft opgehouden te bestaan is niet bekend, vermoedelijk kort na 1847, want in het Kol. Verslag 1850 wordt het niet genoemd onder de in de kolonie bestaande instellingen.

Een op Curaçao in 1807 opgericht departement leefde niet langer dan tot 1827.

Maatsjoe,

PAP. Beteekent wild groeiend.

Mabea piriri.

Aubl. Fam. Euphorbiaceae. *Pipa-tiki*, N.E. Een kleine boom met melksap en takken, die veel merg bevatten en waaruit men een pijp kan maken. Van daar de inlandsche naam.

Mabi-hoedoe,

N.E. Zie CONCEVEIBA.

Macamba,

PAP. Scheldnaam voor volbloed Hollanders; beteekent modderpoot of moddervoet.

Macambie,

PAP. Zie ELOPS.

Machaonia ottonis

Urb. Fam. Rubiaceae. *Paaloe di heeroe*, BEN. E. Boom of heester met naar top en basis scherp toeloopende, tot 4 cm. lange bladeren; de bloemen staan in sterk samengestelde, pluimvormige bloeiwijzen en hebben een zachtbehaard vruchtbeginsel; de plant heeft scherpe doornachtige takken.

Machinisten-cursus.

Van ouds bestond op de werkplaatsen van het Dep. der Koloniale Vaartuigen te Paramaribo de gelegenheid om een praktische opleiding tot machinist te verkrijgen. In 1897 werd er een meer stelselmatige opleiding in het leven geroepen. Op 1 Maart van dat jaar werd de cursus tot opleiding van machinist-leerlingen geopend met 5 leerlingen. Volgens het nieuwe reglement, vastgesteld bij gouv. res. van 14 Oct.

1908, moeten de leerlingen, die den 3-jarigen cursus gevolgd hebben, nog gedurende ten minste één jaar op de zeeschepen van het departement in de machinekamer praktisch werkzaam zijn. Daar na wordt hun gelegenheid gegeven om het examen af te leggen tot het verkrijgen van het diploma van machinist. De eischen voor dit examen zijn gelijk aan die welke in Nederland voor het diploma A gesteld zijn. Verscheidene leerlingen dezer school hebben met goeden uitslag in Nederland de machinisten-examens gedaan. De cursus telde op 31 Dec. 1912 13 leerlingen.

Macht.

In den slaventijd de gebruikelijke term voor de slavenbevolking op een plantage in de verbinding 'slavenmacht' of 'negermacht.'

Mackay (mr. Aenaes baron).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Macrolobium acaciaefolium

Bth. Fam. Leguminosae. *Bosch-tamarinde*, SUR. Een boom die in bladvorm sterk aan de tamarinde doet denken, doch geen eetbare vruchten heeft. Het hout is een bijzonder mooi, maar niet veel gebruikt meubelhout, geel met bruine vlammen.

Madam polan,

SUR. Zie CLERODENDON FRAGRANS.

Madapolam.^{aant.}

Katoenen stof onder dezen naam in vroeger jaren in Suriname veel ingevoerd. De naam is afkomstig van het in 1789 tijdens een cycloon door een vloedgolf weggespoelde industriedorp Madapolam in het presidentschap Madras, Britsch-Indië. Het dorp is verdwenen, de naam van de stof heeft zich gehandhaafd.

Madoengoe,

N.E. Zie FILARIOSIS.

Magdalena,

BEN. E. Zie ISOCARPHA.

Mahagony,

BOV. E. Zie SWIETENIA.

Maho,

N.E. Zie HIBISEUS TILIACCUS. BOV. E. Zie DAPHNOPSIS.

Mahoebaari,

BEN. E. Zie PISONIA BONAIRENSIS.

Mahok,

BEN. E. Zie SWIETENIA.

Mahonie,

SUR. Zie SWIETENIA.

Mahony (Johan).

Zie GOUVERNEURS.

Maidenapple,

BOV. E. Zie MOMORDICA.

Maidenhair,

SUR. en BOV. E. Zie ADIANTUM.

Maïs. ^{aant.}

Karoe, N.E. *Koren of Turksch koren*, SUR. *Marisi*, AROW. *Maisji grandi*, BEN. E. *Maïs*, BOV. E. De maïs (*Zea Maïs* L. Fram. Gramineae, vermoedelijk uit Mexico afkomstig)

een meer dan manshoog gras met eenslachtige bloemen, waarvan de vrouwelijke bloeiwijze een kolf, de mannelijke een samengestelde pluim is, wordt in Suriname alleen voor inlandsch gebruik, en wel hoofdzakelijk als hoendervoer, geteeld. Maagdelijk land of oude kapoeweri zijn de beste gronden voor den maïsbouw. Van kleigrond kan men meerdere oogsten achter elkaar verkrijgen; zandgrond is gewoonlijk na den eersten oogst voor de maïsteelt uitgeput. Het branden van het bosch werkt gunstig op den groei; volgens de meening der planters is branden noodzakelijk om een goed gewas te verkrijgen. Na het boschvellen en branden wordt het land met het oog op het meerjarige gewas, dat naderhand geplant zal worden, in bedden verdeeld en gedraineerd. Men plant de maïs in Nov. of Dec. in den kleinen regentijd; de oogst valt dan in den kleinen drogen tijd of in Juni of Juli, waarbij dan in den grooten drogen tijd de oogst binnenkomt; maïs in den kleinen regentijd geplant geeft echter als regel een grootere opbrengst. Alle grondbewerking, planten en oogsten geschiedt door handenarbeid. Een goede plantwijdte is 2½ bij 3 of 3 bij 3 voet. Over 't algemeen wordt echter dichter geplant. Een normale oogst levert 25 à 30 zakken van 300 kolven (spieren); een zak spieren geeft ± 45 K.G. korrel, d.i. 100 tot 1400 K.G. per Surinaamschen akker. Het gehalte der Surinaamsche maïs stond tot voor eenige jaren niet hoog; door het Dep. van Landbouw is hierin veel verbetering gebracht en een ras verkregen met 18-24 rijige kleinkorrelige kolven. De inlandsche markt is zeer afwisselend, en schommelingen, waarbij binnen een paar maanden de prijs van een zak spieren van f1 tot f8 oploopt, komen bijna jaarlijks voor. Bij groote oogsten, wanneer een sterke daling van den prijs is te vreezen, worden kleine hoeveelheden maïs uitgevoerd, welke om de kleine korrels gezocht is en een goede markt vindt. De uitvoer bedroeg in 1913 133.733 K.G. ter waarde van f3348. In de vijftiger jaren der vorige eeuw was er te Paramaribo een windmolen ter vermaling van het koren. In tegenstelling met andere Amerikaansche landen, waar koeken of brooden van maïsmeelel bereid, het hoofdvoedsel der plattelandsbevolking en lagere klassen uitmaken, wordt maïs in Suriname weinig als voedsel voor menschen gebruikt. Men gebruikt het meel tot het koken van pap; ook worden de maïskolven, als ze nog onrijp en zacht zijn, wel gekookt of geroosterd gegeten. Verder maakt men er lekkernijen van, taartjes, welke *bojo* genoemd worden. Van de rijpe, geroosterde korrels, maakt men koekjes al of niet met pinda's gemengd en verder *asogri* (zie aldaar). De droge spieren, sterk gebrand, en in kokend water getrokken met een stuk kaneel, zijn een volksgeneesmiddel tegen diarrhee.

Alleen door de Indianen en Boschnegers in de Marowijne, wordt een donkerbruine, bijna zwarte maïsoort geteeld.

De maïs heeft, zoowel te veld staande, als wanneer ze reeds geoogst is, vele vijanden. Van de plantaardige parasieten zijn vooral de builenbrand, *Ustilago Maydis* Lév., en, in mindere mate, de roest, *Puccinia Maydis* Carr., de belangrijkste; van de dierlijke vijanden zijn veenmollen (*koti-koti*) schadelijk voor het pas geplante koren; aardrupsen voor de groene stengels, bladeren en jonge kolven; apen en parkieten voor de rijpe kolven. Het opgeslagen koren heeft, vooral wanneer het niet volkomen ge-

droogd is, te lijden van klanders en korenmotjes.

Op Curaçao wordt deze maïs algemeen op kleine schaal gekweekt, vooral door den kleinen landbouwer, wegens de vroegrijpheid (Jan.-Feb.). Voor zaaizaad kiest men bij voorkeur het inheemsche (*criollo*), liever dan zaad van Venezuela, Haïti of Porto Rico; de inheemsche soort geeft grootere oogstzekerheid, doch geringe opbrengsten: één kolf per stengel, zeer kleine, licht gele korrels, bijzonder kleine, doch goedbezette kolven. In den drogen tijd wordt deze maïs wel gekweekt onder bevlouïing: 1°. voor groenvoer voor paarden en runderen; ze moet dan na elke snede opnieuw gezaaid worden, terwijl het vee de stengels en bladeren slechts in verschen toestand eet; 2°. door hoveniers, wegens de vraag naar melkrijpe kolven voor bereiding van soep, o.a. Spaansche groentesoep (*sancochi*).

Kleine Maïs

(*Andropogon sorghum* Brot., zie aldaar), verreweg het voornaamste cultuurgewas der Benedenwindsche eilanden, levert het hoofdvoedsel der bevolking.

Cultuur.

In den drogen tijd (Juni en Juli), wordt het land schoongemaakt met de hak; sommige groot-grondeigenaars ploegen het land; bemesting heeft niet plaats. Met de Aug.-regens wordt soms geplant, maar deze aanplant mislukt meestal; gewoonlijk plant men met het invallen der eigenlijke regens, n.l. in Sept. of eerst in Dec. Met de hak worden kleine plantkuilen geslagen van 75 à 90 c.M. in het vierkant, en daarin 5 à 6 korrels geplant. Soms wordt geplant vóór er regen is gevallen; in dit geval gebruikt men als plantmateriaal kleine trosjes korrels, die van een aar zijn afgescheurd: *planta begas*. De aanplant wordt met de hak van onkruid gezuiverd, tegelijk met de aanaarding.

Ziekten en plagen

(*pester*, *peliger*): droogte maakt herhaald planten noodig, doet den oogst veelal mislukken; rupsen (*bichi*) vreten het zeer jonge gewas op, vooral na de eerste behakking, beschadigen den groetop of leven in de bijna rijpe aren; vliegen verhinderen de vruchtzetting; twee soorten brand, *Ustilago* (*parie pretoe* en *castool*) doen schade, vooral in minder gunstige regenjaren. Middelen tot bestrijding worden niet toegepast.

Oogst.

Heeft plaats in Maart-April; de aren (*tapoesji*) worden stuk voor stuk afgesneden; de hoofdstengel draagt aan den top één groote aar, geeft meerdere zijtakken, die kleinere aren dragen (*criollo*); de *criollo* rijpt iets later, en daarop wordt meestal gewacht. Een gewone oogst bedraagt 1500 tot 2000 K.G. maïs in de aar, maar kan

door goede voorafgaande grondbewerking en bemesting worden opgevoerd tot 3500, wellicht 4000 K.G. per H.A.

Zaad.

Wordt niet uitgezocht. Bovengenoemde begas wordt uit de opgeschuurde voorraden genomen. Korrels worden uitgedorscht spoedig na den oogst en bewaard in flesschen of kruiken van 8,5 L. inhoud (*damoejaan*, *labijan* en *boetisji*), welke vooraf met een weinig petroleum worden gespoeld; vóór het kurken wordt de hals gevuld met asch. Het zaad kan meerdere jaren goed blijven.

Gebruik.

De geoogste aren zijn op stam in den regel volkomen droog geworden en kunnen dadelijk in de schuur. Zij worden ruw gestapeld en licht aangestampt; de buitenkant van zulk een hoop wordt regelmatig gestapeld, met de stelen naar buiten. De wanden en vloer van de goed gesloten schuur worden vooraf met koemest bestreken. Aldus opgeschuurde maïs kan eenige jaren goed blijven. Naar behoefte wordt daarvan dagelijks afgenomen; voor het vee worden de aren in enkele stukken gescheurd; voor den mensch worden ze gedorscht op een harden vloer (*pleinchi*) of wel uitgestampt in een houten vijzel (*pilon*). De korrels worden tusschen twee steenen tot meel gewreven; tegenwoordig meer in handen windmolens gemalen. Het malen met Amerikaansche windmolens heeft zich tot een bedrijf ontwikkeld. De zemelen behoudt de molenaar voor varkensvoeder. Van het meel maakt men een stijve, grijswitte pap (*Fonsje* of *Foensji*) en deze is het gewone volksvoedsel.

Na het afsnijden der aren blijven de bebladerde stengels (*maïsstokken*, *paloe maisji*) op het veld staan drogen, waarna ze worden afgekapt en soms opgeslagen in schelven (*monton*), waardoor ze een paar jaren bewaard kunnen blijven. Daarna wordt het vee in het veld gedreven om de restanten der stengels en de afgefallen bladeren te vreten. De oudere groene stengels en bladeren, even als de gedroogde maïsstokken worden met graagte door het vee gegeten; de jonge, groene spruiten zijn giftig (blauwzuur?).

Somtijds kweekt men met afwisselend gevolg, voor het komende seizoen de spruiten op, die uit de stronken der afgekapte planten opgroeien.

Bij verbouw van maïs op de plantages door de opgezetenen zijn de korrels voor den verbouwer, de maïsstokken voor den grondeigenaar.

Een soort, de *maisji raaboe* of *maisji sjeete siman* (maïs van 7 weken), gekenmerkt door ijlere aren, grootere korrels, en ijler bebladerden stengel, is het hoofdgewas van Aruba. Op dit eiland mislukt de oogst zelden; meestal komt het zaaisel van Aug. goed terecht en heeft men twee oogsten. Bij het oogsten wordt de geheele plant omgekapt; na droging in de zon worden de aren uitgesneden. Daarna past men een lichte grondbewerking toe en krijgt van de spruiten in hetzelfde seizoen nog een tweeden oogst. Pogingen, om deze soort op Curaçao te kweken, zijn niet gelukt; 1°. heeft de maisji raaboe op Curaçao steeds veel last van Thrips; 2°. hebben de weinige, kleine aanplantingen door hunne vroegrijpheid bijzonder veel te lijden van vogels.

Op Aruba onderscheidt men talrijke variëteiten, die verschillen in voorkomen van de aar, in kleur en grootte der korrels en in kleur van de kelkkafjes. Deze maïssoort kan niet lang bewaard worden; het best nog de kleine, harde, roode korrels, het

minst de groote, parelwitte korrels. Uit het meel wordt eveneens foensji gemaakt, die echter minder smakelijk en donkerder van kleur is (*foensji pretoe*).

Litt. R.F. van Raders. Eenige woorden ter aanprijzing v.d. Maïsbouw in de kol. Suriname. Paramaribo, 1849. (Herdruk 's Gravenh. 1854; ook opgenomen in de Tuinbouw-flora van 1855). A.W. Drost. Maïs- of Builenbrand. Bulletin n°. 4 (Mei 1905), v.h. Dept. v.d. Landbouw in Suriname. De jaarverslagen van dit departement. R.H. Rijkens. Curaçao. Tiel, 1907, blz. 25-31. G.B. Dussel. Kort overzicht over den landb. op Curaçao. (Uitg. v.d. Kol. landbouwtentoonst. te Deventer, 1912).

Maisji grandi,

BEN. E. Zie MAÏS.

Maisji grandi sjimaron,

BEN. E. Zie COMMELINA VIRGINICA.

Maisji raaboe,

AR. Zie ANDROPOGON SORGHUM en MAÏS. BEN. E. Zie LIPPIA REPTANS.

Maisji sjeete simán,

AR. Zie ANDROPOGON SORGHUM en MAÏS.

Maisji sjikitoe,

BEN. E. Zie ANDROPOGON SORGHUM.

Maisji totalieka,

BEN. E. Zie PANICUM VELUTINOSUM.

Makà,

N.E. Beteekent stekel; algemeene aanduiding van planten en dieren met stekels: brantimakà, pramakà, makà-aratta, makà-sneki, enz.

Makà-aratta,

N.E. Zie CAVIA.

Makà-fisi,

N.E. Zie CURIMATUS SPILURUS.

Makà-kraroen,

N.E. Zie AMARANTUS SPINOSUS.

Makà-sneki,

N.E. Ook *kapassi-sneki* genoemd. Zie LACHESIS.

Makà-sriba,

N.E. Zie POECILURICHTHYS.

Makka pruim,

BEN. E. Zie SPONDIAS PURPUREA.

Makkaroen.

Zie BONKJES.

Makoe.

N.E. Zie DIPTERA.

Makoeraa,

BEN. E. Zie ABRUS.

Makot of Makoeto,

PAP. Manden, op Curaçao gevlochten van de in tweeën gespleten dunne twijgen van den kalebasboom (*Crescentia*); van mindere kwaliteit zijn die van tamarinden en van manggletwijgen. In Suriname wordt het woord - dat van Indiaanschen oorsprong is - in den vorm van het verkleinwoord gebruikt; men spreekt van een sigaren-makotje = sigaren-koker. Zie ook MATEN EN GEWICHTEN.

Makreel.

Zie THUNNUS.

Malachra alceifolia,

Jacq. Fam. Malvaceae. *Giambo sjimarón*, BEN. E. Rechtop groeiende plant met zwak drielobbige bladeren met drie hoofdnerven; de voet van het blad is zeer breed, tot 5 cm. terwijl de lengte van het blad dikwijls minder is; de bloemen staan in dichte, lang gesteelde, zeer ineengedrongen bloeiwijzen, voorzien van schutbladen; de kelkbladen zijn scherp behaard.

Malachra capitata,

L. Fam. Malvaceae. *Wilde okro*, SUR. Een halfheester met stekelig-behaarden stengel en bladeren, en witte bloemen. De plant levert een uitstekende met jute overeenkomende vezelstof, doch de kultuur is moeilijk.

Malaria,

MOERASKOORTS, PALUDISME. Van de oudste tijden af hebben de zogenaamde moeras- of periodieke koortsen de aandacht bezig gehouden van ontelbare onderzoekers, die de meest uiteenlopende theorieën voor haar ontstaan hebben verkondigd. De meest verspreide meening was dat vergiftige uitwasemingen van moerassen de oorzaak waren. In 1880 publiceerde Laveran zijne ontdekking van een in het bloed van malarialijders voorkomende parasiet, de malaria-plasmodiën (Zie PROTOZOA) en sedert is de kennis van de oorzaak der ziekte snel vooruitgegaan. Golgi vond dat de periodiciteit der koortsaanvallen samenviel met de verschijning van een nieuwe generatie der parasieten in de roode bloedcellen. Ronald Ross ontdekte de parasieten in zeker stadium in den maagwand van de

Anopheles-muskiet (zie aldaar en onder DIPTERA) en sedert hebben tal van onderzoekers de ontwikkelingsgeschiedenis der parasieten bestudeerd en aangetoond dat de Anopheles de overbrenger der malaria is. De in vele landen met uitstekend gevolg ondernomen bestrijding van de malaria gaat uit van deze algemeen aangenomen theorie. Toch schijnt het niet afdoende bewezen dat men niet malaria-lijder kan worden ook op andere wijze. Jhr. C.J. van Reigersberg Versluys, die den spoorweg van Paramaribo naar de Sarakreek aanlegde, trekt op grond zijner waarnemingen, de geheele muskieten-theorie in twijfel. Daarentegen verzekert Flu dat de gezondheidstoestand van het leidend personeel bij den spoorwegaanleg heel veel beter werd, toen het niet langer behoefde te huizen in noodkampen, die niet muskietvrij waren. Het karakteristieke van de koorts bestaat in haar periodieken terugkeer, om den anderen dag (*tertiana*) of met andere intervallen (*quartana*, *quintana*, enz.). De gewone malaria-aanval begint met koude rillingen, die van één tot twee uur aanhouden; daarop wordt de eerst koude huid brandend heet en droog, en de temperatuur, die reeds in het koude stadium verhoogd was, stijgt tot 40° en hoger. Na 3-5 uur volgt een overvloedig zweeten, waarbij de temperatuur snel daalt. Tusschen de aanvallen voelen de lijdens zich in den regel vrij wel. Bij de 'pernicieuze' malaria, die vooral in de tropen voorkomt en daarom de *tropica* heet, vertoonen zich, behalve de genoemde verschijnselen, ook nog bewusteloosheid, deliriën en krampen.

Tot dusver zijn drie verschillende parasieten bekend, n.l. die van de tertiana, die van de quartana en die van de tropica, welke zoowel in grootte, bewegelijkheid, pigmentvorming, sporenvorming als door den duur van haar ontwikkelings-cyclus verschillen. Deze duur is bij de tertiana en de tropica 48 uur, bij de quartana 72 uur. Door dubbele of gemengde infectie ontstaan de *quotidiana* en de andere vormen.

De miltzwelling, die na elken malaria-aanval sterker wordt, heet in Suriname *koekoe*.

In de kolonie komt de malaria in alle vormen voor; in de kuststreek is ze gewoonlijk goedaardig, in de binnenlanden heerscht de tropica, die te Paramaribo alleen voorkomt bij lijdens die haar uit de bosschen medebrengen. Zooals reeds in het art. BOSCHNEGERS is opgemerkt, meent Flu dat de pernicieuze malaria in de binnenlanden van Suriname is gebracht door de uit Afrika ingevoerde en naar de bosschen gevluchte slaven, die de Afrikaansche malaria meebrachten. Bij de Indianen zou deze malariavorm zijn opgetreden door hun aanraking met de boschnegers en later met de goudzoekers. Andere vormen van malaria zijn waarschijnlijk aan Zuid-Amerika eigen geweest, daar het specifieke middel tegen deze koorts, de kinabast, door de Indianen is ontdekt, zeker vóór 1638. Onder de Boschnegers is de tropica zeer verbreid; nagenoeg alle jonge kinderen worden er door aangetast en vertoonen ook miltzwelling; de mortaliteit schijnt bij hen echter niet groot te zijn en langzamerhand ontwikkelt zich bij hen een betrekkelijke immuniteit, die op lateren leeftijd toeneemt; de miltzwelling verdwijnt geheel. Anders is dit bij de Indianen; deze verkrijgen de immuniteit niet, en juist hierop grondt Flu zijne meening, dat zij vóór hunne aanraking met de Boschnegers niet aan de tropica leden. In de districten komen het meest de tertiana en de quartana voor, de eerste onder de Britsch-Indische, de laatste meer onder de Javaansche immigranten, die de infectie uit Oost-Indië schijnen mede te brengen. Waar op de plantages de tropica voorkomt, is zij er gebracht door menschen, die in de binnenlanden werkzaam zijn geweest. Sprekende in 't algemeen kan men zeggen, dat het zwarte ras het best, het blanke ras het minst weerstand biedt aan de malaria, terwijl bij kleurlingen de weerstand des te geringer is naarmate zij meer blank bloed hebben.

De bestrijding der malaria kan plaats vinden 1°. door uitroeiing der muggen, 2°. door de ontwikkeling der larven tegen te gaan, 3°. door de bronnen, waaraan de Anopheles zich infecteert - d.i. den malarialijder - door een stelselmatige

chinine-behandeling onschadelijk te maken. In de zeer schaarsbevolkte binnenlanden kunnen de eerste twee methoden geen toepassing vinden en de derde methode zou afstuiten op den onwil of de onverschilligheid van de Boschnegers en de in de bos-

schen vertoevende arbeiders, zooals bij den spoorwegaanleg gebleken is. Die zich daar tegen malaria wil beschutten, zal dit geheel persoonlijk moeten doen, door zich te vrijwaren tegen den steek van muskieten en door een chinine-prophylaxe. Op de plantages en vooral in de hoofdplaats is de bestrijding zeer goed mogelijk, maar tot dusver is het koloniaal bestuur (zie HYGIËNE) hierin te kort geschoten. Toch zouden de uitgaven, aan de bestrijding besteed, opgewogen worden door de winst aan arbeidskrachten, in een kolonie, die lijdt aan bevolkingsnood, een zaak van groot belang.

Op Curaçao schijnt de Anopheles niet voor te komen. Malaria heerscht er dan ook niet, tenzij bij personen die in Venezuela en Columbia werk zijn gaan zoeken. Daar de Anopheles ontbreekt geven deze lijders, die in den regel spoedig herstellen, geen aanleiding tot besmetting van anderen. Ook op de andere eilanden komt malaria slechts sporadisch voor, wanneer ze van buiten wordt ingevoerd.

Litt. Van de verbazend uitgebreide litteratuur, worden hier slechts vermeld de geschriften, die meer in het bijzonder op de W.I. koloniën betrekking hebben: Jhr. C.J. van Reigersberg Versluys. Aanteek. betr. spoorwegaanleg in Suriname (De Ingenieur van 29 Febr. 1908). - D.G.J. Bolten. Visschen als muskietenverdelgers (Bulletin no. 19, Juli 1909, van het Dept. van Landb. in Suriname). - Julius J. Halfhide. Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen. Haarlem 1911, 6e gedeelte (met zeer uitvoerig historisch overzicht en litteratuuropgave). - P.C. Flu, Rapport omtr. Malaria-onderzoek in de binnenlanden van Suriname. 's-Gravenh. 1912. - H. Ferguson. Eenige mededeelingen omtr. de hygiënische toestanden op Curaçao (Bijlage E van het Kol. Verslag 1914).

Malaria-muskiet.

Zie ANOPHELES.

Malefijt (Jan Hendrik de Waal).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Malinkers,

SUR. Van het Fransche malingre. In den slaventijd negers op de plantages, die door ouderdom of gebreken niet in staat waren te werken, of slechts lichten arbeid konden verrichten.

Malohie,

BEN. E. Zie ANDROPOGON SCHOENANTHUS.

Maloieda,

BEN. E. Zie SOLANUM NIGRUM.

Malpighia angustifolia,

L. Fam. Malpighiaceae. *Bastard cherry*, BOV. E. Boom of heester met smalle, lijnvormige bladeren, aan de achterzijde van plat aanliggende, in het midden bevestigde haren voorzien.

Malpighia glabra,

L. Fam. Malpighiaceae. *Sjimaroeke*, BEN. E. Boom met tot 2,5 cm. breedte, naar den top zeer spits toeloopende tegenovergestelde bladeren, en bloemen in korte schermvormige bloeiwijzen.

Malpighia puniceifolia,

L. Fam. Malpighiaceae. *Geribde kers*, SUR. *Moontji-moontji-keersi*, N.E. *Sjimaroeke maatsjoe*, BEN. E. *Cherry*, BOV. E. Kleine boom met spatelvormige, aan den top afgeronde bladeren, die aan kortloten staan. De roode, eetbare vruchten hebben de grootte van de Europeesche kers, maar het vruchtvleesch vertoont van buiten een aantal ondiepe, overlangsche groeven.

Malva,

SUR. Zie WALTHERIA.

Mama-foe-gron,

N.E. In het negerbijgeloof de beschermgodin van een plantage, het erf, in het algemeen een plek gronds.

Mamiara-tétéi,

N.E. Zie DOLIOCARPUS.

Mamió,

N.E. en SUR. Lapjes van allerlei kleur en patroon aan elkander genaaid, tot een 'bedelaarsdeken'.

Mammalia.

De Zoogdieren of Mammalia vormen een duidelijk omschreven Klasse van zgn. Gewervelde Dieren. Toch bieden de talrijke vertegenwoordigers oneindige verscheidenheid, zoowel in levenswijze als in maaksel en uiterlijk of in trap van ontwikkeling. Wel leven de meeste op het land, maar talrijke soorten verkiezen een verblijf in het water, al moeten zij ook om adem te halen telkens boven water komen. Naar mate zij zich meer uitsluitend in water ophouden, zijn de ondergane wijzigingen grooter. Het is aan geen twijfel onderhevig, dat zulke waterzoogdieren afstammen van land-zoogdieren. Het sterkste voorbeeld vindt men in de Cetacea of Walvischachtige Dieren, waarvan de meeste op het land ten eenenmale hulpeloos zijn. Hun gedaante is vischvormig, hun pooten zijn vinvormig, ja in vele gevallen bezitten zij niet eens vier pooten en in ieder geval geschiedt de voortbeweging evenals bij de Visschen in hoofdzaak door den staart. Hebben deze zoogdieren zich klaarblijkelijk regressief ontwikkeld, de evolutie is bij andere progressief voortgeschreden. Er is reden om aan te nemen, dat (afgezien van Monotremata) de Buideldieren de laagste trap van ontwikkeling vertoonen en dus hun maaksel het naast aansluit aan de stamvaders der Zoogdieren. Reeds hooger ontwikkeld zijn de Insectivora. In verschillende richting ziet men volmaking; zoodat het in vele gevallen eigenlijk niet aangaat van hoogere of lagere ontwikkeling te spreken.

Wel komen de hersenen bijv. bij de Simiae tot de hoogste ontwikkeling en staat onder hen de mensch in *dit* opzicht bovenaan, in vele andere opzichten is dit geenszins het geval. Hun maaksel is bijv. zeer zeker niet het meest geschikte wat betreft snelle voortbeweging. Daarvoor zijn geheel anders gebouwde extremiteiten noodig als de Simiae bezitten. In *dit* opzicht hebben zich de Perissodactyla en Artiodactyla vooral ontwikkeld. Zij zijn, zooals men het uitdrukt, in die richting veel meer gespecialiseerd, staan daardoor van de oorspronkelijke Zoogdieren veel verder af.

Groot is de verscheidenheid in uitwendig voorkomen en in maaksel. Met uitzondering alleen van de Sponsdieren, loopen de afmetingen bij geen dierklasse zóó uiteen als bij Zoogdieren (bijv. muis en walvisch). Het is onder de Zoogdieren dat de grootste thans levende dieren voorkomen. Geen dierklasse is voor den mensch van zulk een oeconomisch belang als de Mammalia. Zij leveren voor talrijke menschenrassen het meest belangrijke dierlijk voedsel: zij alleen kunnen den mensch noemenswaard van dienst zijn als werkracht; zij verschaffen ons een groot deel onzer kleeding. In al deze opzichten staan bovenaan bepaalde hoefdieren (met name Perissodactyla en Artiodactyla): paarden, ezels, runderen, schapen, enz.

Maaksel. De twee voornaamste organen waardoor de Zoogdieren gekenmerkt zijn en zich van alle andere dieren onderscheiden, zijn produkten van de huid: haren en melkklieren. Verreweg de meeste Zoogdieren hebben als huidbekleeding een haardos. Ieder haar is zeer ingewikkeld gebouwd: het bestaat uit een overgroot aantal min of meer verhoorde cellen. Nu eens zijn het fijne, zachte, soepele draden, dan weder stijve 'borstels', of wel harde stekels (Stekelvarken). Bij sommige dieren echter zijn haren spaarzaam en is er van een algemeenen haardos geen sprake (Olifant, Rhinoceros, Mensch). Merkwaardig is het feit, dat de haren volgens een bepaald stelsel zijn gerangschikt, verschillend naar gelang van de soort of het geslacht. Uit het bovenstaande volgt, dat

de kleur der Zoogdieren in den regel afhangt van de kleur der haren. Behalve de haren komen als huidbedekking ook nog andere hoorn-vormsels voor, n.l. schubben. Niet zelden vindt men zulke schubben op den staart (bijv. ratten en muizen); zeer zelden op kop en romp (Schubdieren, Gordeldieren). Met uitzondering van de Cetacea zijn ook de uiteinden der vingers van hoorn-vormsels voorzien (nagels, klauwen, hoeven). De huid bevat een menigte klieren waarvan het produkt - en dus de functie - zeer verschillend is. De meest belangrijke zijn de melkklieren, daargelaten of het vocht, dat uit die klieren komt en dat het pasgeboren jong tot voedsel strekt, bij Monotremata werkelijk 'melk' mag genoemd worden.

Het geraamte der Mammalia bestaat uit een zeker aantal, gedeeltelijk onderling bewegelijk verbonden stukken been en kraakbeen. De schedel bestaat uit een aantal afzonderlijk gevormde beenstukken, die langzamerhand onderling versmelten, met uitzondering van de onderkaak, die door een gewricht met de rest van den schedel verbonden is. Aan het achterhoofd bevinden zich twee knobbels (condyli), die een bewegelijk gewricht vormen met den eersten wervel. De geheele wervelkolom bestaat uit verscheidene afzonderlijke stukken, wervels. Hoezeer de lengte van den nek ook moge verschillen, het aantal halswervels is altijd zeven; op dezen regel zijn slechts een paar uitzonderingen bijv. *Manatus* (6), *Bradypus* (8-10). De overige wervels wisselen in aantal; dit geldt vooral voor de staartwervels (3-46). Sleutelbeenderen zijn al of niet aanwezig. Normaliter hebben de Zoogdieren twee paar extremiteiten; kenmerkend is het feit, dat het voorste paar nooit ontbreekt; het achterste paar kan rudimentair of zelfs geheel afwezig zijn. Het aantal vingers (resp. teenen) is meestal vijf; dikwijls zijn niet alle vijf even ontwikkeld. Zoo raken bijv. bij het varken slechts twee teenen den bodem, bij het paard slechts één. Toch zijn van de overige bijna altijd sporen in het skelet waarneembaar.

Kenmerkend voor het zenuwstelsel is de groote ontwikkeling der hersenen, die de schedelholte nagenoeg geheel opvullen. De groote hersenen bedekken de kleine in meerdere of mindere mate. Zij zijn bij de Monotremata en Marsupialia bijkans glad, bij de hoogere Zoogdieren op verschillende wijze gegroefd; in het algemeen meer naar mate het dier intellectueel hooger staat. Het aantal groeven en 'windingen' hangt echter ook samen met de grootte van het dier. Zoo hebben bijv. de kleine zijde-aapjes bijkans gladde hersenen, ofschoon niets er op wijst, dat zij intellectueel lager staan dan de groote apen met talrijke hersen-windingen. Oogen zijn wel altijd aanwezig, maar bij sommige in den grond levende dieren zóó klein en verborgen, dat zij nauwelijks als gezichtswerktuigen dienst kunnen doen. De uitwendige ooren zijn meestal groot en door afzonderlijke spieren beweegbaar. Het reukorgaan is doorgaans scherp ontwikkeld. Terwijl de haren eensdeels als uitwendige bedekking dienen, is ieder haar op zichzelf als het ware een tastorgaan; bovendien zijn sommige haren in deze richting bijzonder ontwikkeld. Zulke 'tastharen' komen vooral voor aan de lippen. Smaak-organen zetelen in hoofdzaak op de bijna altijd zeer ontwikkelde tong.

Met uitzondering van de Walvissen is de mond omgeven door bewegelijke lippen. De mondhoek zet zich voort in de pharynx, die in rechtstreeksche gemeenschap staat met den slokdarm. Deze doorboort het middenrif en gaat over in een wijder gedeelte, maag, in welke zoutzuur en pepsine afscheidende klieren op bepaalde wijze gerangschikt, voorkomen.. De maag is aan het einde vernauwd (pylorus) om over te gaan in den darm. Meestal kan men hieraan nauwere en wijdere gedeelten onderscheiden: dunne darm en dikke darm. vaak voorzien van blinde aanhangsels (blinde darm). De dikke darm gaat over in den endeldarm (rectum), die óf, wat regel is, rechtsstreeks naar buiten mondt met den anus, óf met de uitvoerbuizen van urine en geslachtsklieren in een gemeenschappelijke ruimte

(cloaca). In den wand van het geheele spijsverteringskanaal, dat altijd aanmerkelijk langer is, dan de buikholte en dus daarin in kronkels ligt, bevinden zich verschillende klieren, die het voedsel helpen verteren. Behalve de reeds vermelde klieren in de maag, zijn er nog andere grootere klieren welke uitvoerbuizen in het spijsverteringskanaal uitmonden. De voornaamste zijn: de speekselklieren, die in de mondholte lozen; de lever, die de gal bereidt, en de alvleeschklier (pancreas), die evenals de galbuizen in den dunnen darm nabij den pylorus uitmonden. Die klieren zijn dus hulporganen van het spijsverterings-stelsel. Als zoodanig zijn ook de tanden op te vatten. Naar gelang van het voedsel, dat de Zoogdieren gebruiken, zijn de individueele tanden zoowel als deze gezamenlijk (gebit) zeer verschillend. De gebitten van een Roofdier, een Knaagdier, een Hoefdier, zijn zóó verschillend en zóó karakteristiek, dat men hieruit alleen reeds meestal de groep kan bepalen waartoe het dier behoort. Bijkans altijd kan men onderscheiden: snijtanden, hoektanden en kiezen. Men is er in den laatsten tijd in geslaagd niettegenstaande het enorme verschil alle tanden van een gemeenschappelijken grondvorm af te leiden. Meestal wordt een deel van het gebit 'gewisseld', d.w.z. de oude tanden worden vervangen door nieuwe. Aangezien dit wisselen bij den mensch op zeer jeugdigen leeftijd geschiedt, noemt men de eerste tand-generatie 'melk-gebit'. Andere Zoogdieren leveren het bewijs, dat dit wisselen niet alleen in de prille jeugd voorkomt. Intusschen, niet altijd worden de tanden gewisseld. Het komt ook voor, bijv. bij de snijtanden der Knaagdieren, dat tanden, naarmate zij aan het vrije einde afslijten, aan het in de kaak verborgen deel blijven groeien en de tand op die wijze opgeschoven wordt. Het voornaamste bestanddeel der tanden is het tandbeen of ivoor.

Alle Zoogdieren zijn luchtademend. De lucht wordt door de neus ingeademd en komt dan in de pharynx; nabij de plaats waar in deze de slokdarm uitmondt, is de opening van de luchtpijp, die door een klep kan gesloten worden, zooals bijv. gebeurt bij het slikken. De luchtpijp vertakt zich weldra in tweeën en ieder der beide stammen herhaalde malen in steeds fijner wordende, blind eindigende buisjes, die te zamen long genoemd worden. In het begin van de luchtpijp (het strottenhoofd) achter de bovengenoemde klep zijn eigenaardige vliezen; worden deze gespannen en wordt dan met kracht lucht uit de longen daar langs geperst dan geraken de vliezen (stembanden) in trilling, waardoor geluid ontstaat. Met uitzondering van den mensch kan echter geen zoogdier het stemgeluid zóó harmonisch tot stand brengen als vele vogels: het bepaalt zich tot schreeuwen, brullen, knorren. In sommige gevallen bestaan eigenaardige inrichtingen om het geluid te versterken. (Zie MYCETES).

De Zoogdieren zijn zgn. warmbloedig, d.w.z. de temperatuur van het lichaam is binnen zekere grenzen onafhankelijk van die der omgeving: het bloed

heeft een nagenoeg standvastige temperatuur. Evenals bij de Vogels, zijn in volwassen toestand het linker en het rechter gedeelte van het hart volkomen gescheiden. In tegenstelling met hen buigt bij de Zoogdieren echter de aorta naar links om. Kenmerkend voor de Mammalia is voorts dat, met uitzondering der Kameelen, de roode bloedlichaampjes ronde, kernlooze schijfjes zijn.

Denieren zijn boon vormig, meestal glad; hun ureters monden in de pisblaas; deze mondt door de urethra vóór den anus naar buiten. De testes liggen aanvankelijk in de buikholte; bij Monotremata en Cetacea blijven zij daar. Maar in den regel treden zij later door het lieskanaal buiten de buikholte en komen in een dubbele huidplooi, scrotum, te liggen. Bij sommige (bijv. vele Knaagdieren) treden zij na den bronsttijd weder in de buikholte. De eierstokken zijn bijna altijd gepaard en beiderzijds gelijkelijk ontwikkeld. Bij Monotremata is echter, evenals bij de Vogels, slechts de rechter eierstok volkomen ontwikkeld. De eileiders monden in een gemeenschappelijken uterus, of zwellen ieder afzonderlijk tot uterus aan. Tusschen deze uitersten zijn velerlei overgangen. De geslachten zijn steeds gescheiden en vertoonen bij de meeste zoogdieren uitwendige verschillen. Zoo zijn in den regel de mannetjes grooter en krachtiger ontwikkeld, hebben een luider stem, een sterker gebit. Bij vele hoorndragende zoogdieren hebben alleen de mannetjes hoorns.

De bronsttijd valt in gematigde streken meestal in het voorjaar; bij vele huis-zoogdieren meer dan eens per jaar. Onafhankelijk van de paring geraken tegen het einde van den bronsttijd één of meer eieren uit het ovarium los. Zij komen in den eileider en kunnen daar bevrucht worden. Bij Monotremata komt het ei, evenals bij de Vogels, voorzien van een schaal buiten het lichaam. Bij alle andere Zoogdieren komt het in de baarmoeder en hecht zich daar vast indien het bevrucht is. De draagtijd (zwangerschap) is zeer verschillend van duur; het langst bij de zeer groote zoogdieren. Het aantal jongen per worp wisselt tusschen 1 en 24.

Zoogdieren worden aangetroffen zoowel in de poolstreken als in de tropen. De meeste groote groepen hebben echter een bepaald gebied waar zij leven. Zoo worden Apen bijkans uitsluitend in tropische streken gevonden en wel één groep in de Nieuwe en één groep in de Oude Wereld (Zie SIMIAE). Andere groepen bijv. Vleermuizen en verreweg de meeste Roofdieren ontbreken alleen in de poolstreken; weer andere worden alleen dààr aangetroffen. Sommige groepen zijn uitermate beperkt: Monotremata bijv. komen alleen voor in Nieuw-Holland, Tasmanië en Nieuw Guinea.

Men verdeelt de Zoogdieren tegenwoordig in drie onderklassen: Monotremata, Marsupialia en Monodelphia. De Monotremata zijn gekenmerkt door het bezit van een cloaca; zij zijn de eenige zoogdieren, die eierlegend zijn. Men kent van deze zonderlinge dieren slechts drie geslachten; de meest bekende zijn *Echidna* en *Ornithorhynchus*.

De Marsupialia zijn o.a. gekenmerkt door het bezit van een 'buidel', gesteund door bijzondere beenstukken van het bekken, de buidelbeenderen (Zie overigens MARSUPIALIA).

De derde onderklasse, omvat alle andere zoogdieren; de Monodelphia worden in de volgende Orden verdeeld.

I. Insectivora. Over het algemeen kleine dieren; meestal 5 vingers met klauw-nagels. Gebit voltallig. In den regel nachtdieren. In tropische en gematigde streken (behalve Z.-Amerika en Australië). Mol, Egel, Spitsmuis.

II. Chiroptera (Zie aldaar).

III. Galeopithecidae. Terwijl bij de Vleermuizen de vlieghuid uitgebreid is en gesteund wordt door sterk verlengde vingerkootjes is dit bij de G. niet het geval. Vliegende Maki (O.I. Arch).

IV. Tubulidentata. Spaarzame beharing; gebit onvolledig, weinig verschil in de tanden onderling. Aardvarken (Afrika).

V. Pholidota. Lichaam grootendeels bedekt met schubben; slechts enkele weinige haren. Geen tanden; tong rolrond. Manis (O.I. Arch. en Afrika).

VI. Xenarthra (Zie aldaar).

VII. Rodentia (Zie aldaar).

VIII. Tillodontia. Alleen fossiel bekend. Wellicht stamvaders der tegenwoordige Knaagdieren.

IX. Carnivora (Zie aldaar).

X. Cetacea (Zie aldaar).

(De XI-XX Orde worden ook wel tezamen gevat als Hoefdieren, Ungulata).

XI. Perissodactyla. Herbivore dieren. Althans de achterste extremiteiten hebben een oneven (3 of 1) aantal vingers. Tapir (zie TAPIRUS), Rhinoceros. Ook het geslacht Equus behoort hier te huis, waarvan Paard, Ezel, Zebra voorbeelden zijn. In Europa, maar vooral in N.-Amerika zijn talrijke vondsten gedaan van fossielen 'Paarden', die de genealogie der talrijke levende soorten en rassen ophelderden. Daaruit is gebleken, dat zij alle afstammen van veel kleinere vormen (grootte van een vos) en duidelijk het bewijs leveren hoe zich het karakteristieke gebit en de eigenaardige éénhoevige extremiteiten hebben ontwikkeld.

XII. Artiodactyla. Herbivore of omnivore dieren. Even aantal vingers. Zij omvatten een groot aantal uiterlijk zeer verschillende dieren. Vermeld mogen worden: 1. De niet-herkauwende Artiod. bijv. Nijlpaard, Varken, Pakira (zie DICOTYLES). 2. De Tylopoda, waartoe Kameel en Lama behooren. 3. De Pecora, gekenmerkt door het gemis van snijtanden in de bovenkaak, het feit dat zij veelal hoorns dragen en een samengestelde maag bezitten. Tot de Pecora rekent men de Cervidae (zie aldaar), de Bovidae (antilopen, schapen, runderen). Ook de Giraf behoort tot de Pecora.

XIII-XVII. Alleen fossiel.

XVIII. Hyracoidea met het geslacht Hyrax.

XIX. Proboscidea. Groote, herbivore dieren; weinig behaard. Neus en bovenlip vormen een lange slurf. In bovenkaak twee snijtanden, die enorme lengte kunnen bereiken; geen hoektanden. Olifant (Azië en Afrika).

XX. Sirenia. Groote, plompe, herbivore dieren, in het water levende, spaarzaam behaard. Voorste extremiteiten vinvormig; achterste ontbrekend. Staart vinvormig. Dugong, Zeekoe (zie MANATUS).

XXI. Prosimiae. Op boomen levende schemer- of nachtdieren. Eerste vinger van elke extremiteit tegenoverstelbaar. Behalve het in zoo veel opzichten anatomisch en embryologisch belangrijke spookdiertje (Tarsius), behooren hiertoe de zgn. Halfapen of Lemuridae, bijna alle voorkomende in Afrika en Madagaskar.

XXII. Simiae (Zie aldaar).

Litt. M. Weber. Die Säugetiere. 1904. - W.H. Flower en R. Lydekker. Introduction Study Mammals. 1891. - C.G. Giebel en W. Leche. Mammalia in Bronn's Kl. u. Ordn. Thierr. - H.F. Osborn. The Age of Mammals. 1910.

C.G.J.V.

Mammea americana

L. Fam. Guttiferae.

Mammi, SUR., N.E. en BOV. E. *Mamaja*, AROW. *Mammeia*, BEN. E. Een groote boom met dikke, leerachtige glimmende, kort gesteelde, naar den voet wigvormig toeloopende bladeren tot 15 cm. lang. De bladeren hebben een groot aantal evenwijdige zijnerfven, die bijna loodrecht op de hoofdnerf staan. Uit de groote, witte, welriekende bloemen wordt of werd de oedeur *eau de créole* gestookt. De groote bolvormige vruchten hebben een dikke, leerachtige schil met groote pitten. Het oranje-kleurig vruchtvleesch smaakt zeer goed. Zie verder onder VRUCHTEN.

Mammeia,

BEN. E. Zie MAMMEA.

Mammi,

SUR., N.E. en BOV. E. Zie MAMMEA.

Mammootika,

BEN. E. Zie MOMORDICA.

Mampa,

N.E. Zie AMBELANIA.

Mampira,

N.E. Zie DIPTERA.

Mampoerietoe,

BEN. E. Zie POROPHYLLUM.

Man,

N.E. In plantennamen gebruikt, als manbarklak, man-letterhout, enz., in tegenstelling van oeman (vrouwelijke) barklak, oeman-letterhout, enz. De onderscheiding houdt slechts in enkele gevallen, zooals bij de papaja (zie CARICA) verband met het geslacht der bloemen.

Manakin.

Zie PIPRIDAE.

Man aneisi wiwiri,

N.E. Zie PIPER.

Manari,

AROW., KAR. en N.E. Vierkante zeef van *warimbo* (Ischnosiphon) gevlochten, gewoonlijk van Indiaansch maaksel, in de kolonie algemeen gebruikt.

Manatus.

Dit geslacht behoort tot de Orde der Sirenia (zie MAMMALIA). De Amerikaansche Zeekoe, *M. americanus* (= *M. latirostris*). KAR. *Jaroa* of *Jalawa*, AROW. *Kojoemoloe*, FR. *Lamantin*, is in Suriname niet zeldzaam. Hij bereikt een grootte van meer dan 3 meter. Kop breed, snoet plat, oogen klein. Oorschelp nauwelijks te zien. Kleur grijs. Gebit in volwassen toestand alleen kiezen, die voortdurend gewisseld worden. Zes halswervels. De Indianen en de visschers maken jacht op het dier, van wege zijn smakelijk vleesch. Hij leeft voornamelijk in de groote rivieren, vooral nabij de monding.

Man-baäna,

N.E. Zie BANAAAN.

Man-barklak,

N.E. Zie ESCHWEILERA LONGIPES.

Man-better-man,

BOV. E. Zie ACHYRANTHES.

Man-bitä,

N.E. Zie PHYLLANTHUS ORBICULATUS.

Mandevilla scabra

K. Sch. Fam. Apocynaceae. *Mirki-tétéi*, N.E. Een liaan met gele bloemen, die een wit melksap bevat.

Man-dron,

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Margalotjie,

PAP. Zie PEMPHERIS.

Mangel,

BEN. E. Zie CONOCARPUS.

Mangel blanko,

BEN. E. Zie AVICENNIA en CONOCARPUS.

Mangel di sabaana,

BEN. E. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA. CUR. Zie TRIPLARIS CORIACEA.

Mangel tán,

BEN. E. Zie RHIZOPHORA.

Mangeniël tree,

BOV. E. Zie HIPPOMANE.

Manggo,

BEN. E. Zie MANGIFERA.

Mangifera indica

L. Fam. Anacardiaceae. *Manje*, SUR. *Manja*, N.E. *Manggo*, BEN. E. *Mangotree*, BOV. E. Groote, uit Oost-Indië afkomstige, boom met langwerpige, dikke, leerachtige bladeren, die tot 2 dm. lang en 6 cm. breed zijn en aan de einden der takken dicht op elkaar staan. De bloemen zijn in pluimvormige bloeiwijzen geplaatst. De vrucht bevat een oranjegeel vruchtvleesch en één groote pit. Zie verder onder VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Mango tree,

BOV. E. Zie MANGIFERA.

Man-gras,

SUR. Zie ELEUSINE.

Mangro,^{aant.}

N.E. Zie RHIZOPHORA. *Mangro* heet in Suriname ook het voorland der plantages in de benedenlanden, dat buiten den voordam gelegen is en dat gewoonlijk met deze boomen begroeid is. Ook *Conocarpus erecta* Jacq. en *Laguncularia racemosa* Gärtn. f., beide behorende tot de Combretaceae, worden in Suriname *mangro* genoemd.

Mangrove.

Zie PLANTENGROEI.

Manhage,

BEN. E. Zie CORDIA SEBESTENA.

Mani,

N.E. Zie SYMPHONIA.

Manicaria saccifera

Gaertn. Fam. Palmae. *Troeli*, SUR. en N.E. *Timiti*, AROW. Een lage palm met groote, weinig ingesneden bladeren. De plant komt vooral aan de benedenrivieren voor; de bladeren zijn een uitstekende dakbedekking en duren 5 jaar. De gedroogde middennerf wordt door de Indianen (Waraus) gebruikt om door wrijving vuur te maken.

Manihot carthaginensis

Müller. Fam. Euphorbiaceae. *Bittere kassave*, *Cassave di moondi*, *Marihoeri*, *Yucca amara*, BEN. E. Heester met driedeelige bladeren, waarvan de lobben aan den voet smaller zijn dan aan den top. Zie verder onder AARDVRUCHTEN.

Manihot glaziovii

Müll. Zie PLANTAGE-RUBBER.

Manihot palmata,

var. Aipi Muller arg. Fam. Euphorbiaceae. *Zoete kassave*, SUR. *Switi kassaba*, N.E. *Boesoeli*, AROW. Zie verder onder AARDVRUCHTEN.

Manihot utilissima

Pohl. Fam. Euphorbiaceae. *Bittere kassave*, SUR. *Aleba* of *Alepa*, KAR. *Kassaba*, N.E. *Cassave*, BOV. E. Amerikaansche cultuurplant, thans in alle tropische landen verspreid. Heester. Onderscheidt zich van *M. Carthaginensis* door de meerlobbige bladeren. Zie verder onder AARDVRUCHTEN.

Manja,

N.E. Zie MANGIFERA.

Man jack,

BOV. E. Zie CORDIA SULCATA.

Manje,

SUR. Zie MANGIFERA.

Mankeman seeboe,

BEN. E. Zie TEPHROSIA CINEREA.

Man-letterhout,

SUR. Zie BROSIMUM.

Manoa.

Zie ELDORADO.

Manoeweerie,

CUR. Zie AMOREUXIA.

Man of war bush,

BOV. E. Zie CAPPARIS CYNOPHALLOPHORA.

Mantéca frescoe,

PAP. Zie BOTER.

Manumissie,

de vrijgeving van slaven, dagteekent vermoedelijk reeds van het begin der slavernij in de W.I. Koloniën.

In 1733 werd in Suriname voor de gemanumitteerden een reglement vastgesteld, waarbij zij gelast werden 'geene de minste stoutheid, moedwil of eenige feitelikheden aan eenige Blanken te doen, noch gedoogen, dat die door Slaaven word gedaan, maar in tegendeel dat zij aan alle Blanken, alle ontzag, eerbied als anderszins moeten bewijzen, met uitdrukkelijke waarschouwing, dat schoon zij in alle andere zaaken egaal recht genieten met Vrijgeboornen, zij echter in zulken geval aangemerkt zullen worden als de zulken die het onwaardelijke Pand van Vrijheid aan Blanken verschuldigd zijn.' De Blanken daarentegen waren gehouden van het reglement geen misbruik te maken, 'dewijl hen vrij staat, om wanneer een Vrijgemaakte ergens in misdoet daar over te klaagen aan de Overigheid, doch gantsch niet om zich zelve te rechten; gelijk hen ook ten scherpste verboden werd uit baldaadigheid een Vrijgemaakte Slaaf te mishandelen, op straffe van

anderszins, als verstoorders van de gemeene Ruste, gestraft te zullen worden.' (Hartsink II, 917 en 918).

Het was er echter ver van af dat de gemanumitteerden aanspraak konden maken op alle burgerlijke en staatkundige rechten. Volgens een reglement van 4 Febr. 1761 waren niet alleen zij maar ook hunne nakomelingen verplicht hun voormaligen eigenaar, diens vrouw en kinderen en de afstammelingen van deze 'alle Eere, Respect ende Reverentie' te bewijzen.

Voor vergrijpen als het slaan of beleedigen van zijn voormaligen meester of diens vrouw en voor het ten tweeden male bij wonen van een slavendanspartij moest de gemanumitteerde in slavernij terugkeeren.

Art. 8 van het reglement schreef voor 'dat alle vrij gelatene Mulatten, Indianen, Negers en Negerinnen, die zich met Slave of Slavinnen mogten komen te vermengen en daarmede kinderen procreeren voor de eerste reize zullen werden gemolcteed met een arbitraire pecuneele Boete de helft voor den Heer Raad Fiscaal, en de andere helft voor het Hospitaal, de tweede reize met corporeele correctie en de derde reize in de vorige slavernij geredigeert.' Bij notificatie van 27 Dec. 1779 (gehandhaafd bij die van 6 Juni 1825, G.B. no. 2) was het aan gemanumitteerden verboden om zich op de wegen, velden en bosschen rondom Paramaribo met schietgeweer te vertoonen.

In 1788 werd verordend dat iedere gemanumitteerde slaaf f100, en iedere gemanumitteerde slavine f50, aan de kas tegen de wegloopers (zie BELASTINGEN, blz. 81) moest betalen. De mannen konden, zoo zij daartoe geschikt waren, door driejarigen dienst bij het vrijcorps (zie KRIJGSMACHT, blz. 426) van de betaling van genoemde som worden vrijgesteld. Hun rechtstoestand liet nog steeds veel te wenschen over. Aan gemanumitteerden, zoowel als aan 'vrije gecouleurde' personen werd in 1794 verboden genootschappen te vormen onder de benaming van 'does' (zie DANSEN) op straffe van arbitraire correctie, zelfs 'naar exigentie van zaaken aan lijf en leven.' Eene notificatie van 17 Aug. 1799 verbood in die onrustige tijden aan vrijlieden, 'tenzij dezelve aanhebben kousen en schoenen,' om zich na 6 uur 's avonds op straat te bevinden; blijkens de intrekking van het verbod op 30 Aug. d.a.v. was bedoeld met die bepaling 'vrije couleurlingen' te treffen.

Een groote belemmering voor de manumissie was het voorschrift bij Publ. van 6 Jan. 1804, dat ieder, die een slaaf wilde vrijgeven, een borgtocht van f2000 moest stellen. Nog erger werd dit onder het Engelsche bestuur, toen bij Publ. van 11 Juli 1804 bepaald werd dat het bedrag, aan de kas tegen de wegloopers te betalen voortaan zou zijn: f500 voor elken man of elke vrouw boven de 14 jaar en f250 voor kinderen beneden 14 jaar. Er werd n.l. geconsidereerd 'dat de voordeelige staatsverwisseling van dergelijke voorwerpen de maatschappij aanspraak geeft op derzelver erkentelijkheid'.

Bij notificatie van 16 Dee. 1816 (G.B. no. 11) werd aan alle gemanumitteerden verboden zich buiten de kolonie te begeven dan na jaar en dag nadat zij de brieven van vrijdom hadden verkregen, ten ware hun dispensatie van het verbod werd verleend. Gelijke bepaling werd voor Curaçao vastgesteld bij Publ. van 1837 no. 201.

Uit de opvolgende wetgevingen krijgt men den indruk dat de koloniale besturen niet bijzonder gesteld waren op die vrijgevingen, ze althans niet in de hand werkten. Zoo werd bij Publ. van 2 Sept. 1825 bepaald dat geen slaaf zich van zijn meester mocht vrijkopen. Op Curaçao ziet men den Directeur Jacob van Rosveld in 1762 aan de X schrijven, dat hij zich niet kon vereenigen met de 'te groote faciliteit der ingezetenen en eigenaren der slaven om deze in vrijheid te stellen', daar hij vreesde 'dat dit in tijd en wijlen zoude kunnen wezen van nadeelige gevolgen'. Op zijn voorstel

werd daarom door bewindhebbers bepaald, dat voor de manumissie van elken slaaf onder de 60 en van elke slavin onder de 50 jaar aan de Compagnie Ps. 100, - zou worden betaald. Onder zijn opvolger, Rodier, werd in 1764 deze bepaling echter weer buiten werking gesteld. (J.H.J. Hamelberg. *De Nederlanders op de West-Indische Eilanden*. Benedenw. Eil. Amst. 1909 blz. 177 en 178).

Voor de vrijgegevenen was de vrijdom niet altijd een weldaad. Velen, vooral ouden van dagen, hadden het onder de hoede van een goeden meester beter dan als vrijen, die voor zichzelf te zorgen hadden. Volgens art. 6 van het K.B. van 3 Maart 1831 no. 69 (G.B. no. 13) zouden personen, die brieven van manumissie ontvingen, eerst twee jaren daarna, bij goed gedrag, het volle genot van het burgerrecht genieten.

Een uitvoerig reglement op de manumissie van slaven in de West-Indische bezittingen bracht het K.B. van 23 Oct. 1831 no. 83 (G.B. 1832 no. 2, Publ. bl. 1832 no. 165), waarbij bepaald werd, dat de aanvragen tot het verleenen van manumissie vergezeld moesten gaan van een bewijs dat de aanvrager in de generale geldkamer had gestort een som van f300 tot f500 of een goed goedgekeurde borgtocht en van een bewijs, dat de vrij te laten slaaf in eenig erkend kerkgenootschap was opgenomen. De genoemde bedragen moesten ter cautie verstrekken voor de openbare schatkist, dat die niet te eeniger tijd schade of winstderving zou lijden door de verleende manumissie. Minderjarige gemanumitteerden stonden van rechtswege onder de voogdij van hun voormaligen meester, zoo de ouders nog slaven waren.

Wanneer een slaaf meende recht te hebben op den vrijdom, werd door de daartoe aangewezen autoriteit een 'kurator ad hoc' voorgedragen, die de manumissie van den slaaf had te bevorderen.

De bovengenoemde bedragen werden bij Publ. van 22 Aug. 1843 (G.B. no. 7) gewijzigd.

Gunstig schijnt de ervaring omtrent den arbeidszin der gemanumitteerden niet geweest te zijn; schrijvers uit die dagen berichten dat deze lieden verklaarden het landbouwbedrijf niet te kunnen beoefenen, omdat zij geen slaven hadden. Zoo wordt het verklaarbaar dat de publ. van 3 Oct. 1844 (G.B. no. 5) houdende voorzieningen tegen lediggang en vagebondage, voorschreef dat voortaan geen brieven van manumissie zouden worden verleend dan onder de voorwaarde dat de vrijgegevenen een bepaald beroep of bedrijf zouden uitoefenen binnen de kolonie Suriname. Hij, op wiens aanzoek een vrijbrief werd uitgereikt, zou verstaan worden zich te hebben verbonden om gedurende tien jaren over den vrijgemaakten het patronaat te voeren, ten einde dezen met raad en daad bij te staan in de vervulling der voorwaarde waarop de vrijheid was verkregen. Eerst na dien termijn, gedurende welken hij de kolonie niet mocht verlaten, zou den gemanumitteerde het burgerrecht worden verleend.

In 1850 eindelijk werden zowel in Suriname als op de W.I. eilanden de kosten verbonden aan de manumissie opgeheven en de formaliteiten vereenvoudigd. (G.B. no. 6 en Publ. bl. no. 298)

Hier volgt een staatje van het aantal vrijgevingen

in de laatste jaren vóór de afschaffing der slavernij; een deel der vrijgevingen geschiedde door de in 1829 opgerichte, in Oct. 1862 ontbonden 'Nederl. Maatschappij tot afschaffing der Slavernij' (Zie Gedenkboek t. gelegenh. v.h. Gouden Emancipatiefest in Suriname op 1 Juli 1913, blz. 32).

Jaren	Suriname,	Curaçao.	Bonaire.	Aruba.	St. Eustatius.	Saba.	St. Martin.
1851	331	95	-	-	14	-	18
1852	281	60	5	4	-	-	-
1853	302	58	7	3	-	-	-
1854	328	59	8	2	-	-	-
1855	237	91	2	3	-	-	-
1856	281	146	19	-	-	-	-
1857	215	139	8	3	3	-	3
1858	236	40	4	-	-	-	-
1859	253	82	4	4	-	-	-
1860	253	102	1	2	14	31	2
1861	293	72	85	30	8	7	6
1862	392	94	50	7	13	8	19
totaal	3402	1038	193	58	52	46	48

Manzalienga,

BEN. E. Zie HIPPOMANE.

Manzalienja bobo,

BEN. E. Zie EUPHORBIA COTINIFOLIA en METOPIUM BROWNEI.

Mappoo,

BOV. E. Zie PISONIA SUBCORDATA.

Maraaka,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Marabons,

SUR. Zie HYMENOPTERA.

Marai,

KAR. en N.E. Zie GALLI.

Maraka,

KAR. Indiaansche rammelaar. (Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 110). Kappler, Surinam, blz. 236 noemt de rammelaars *marassa*. Kleine maraka's van vlechtwerk dienen als kinderspeelgoed.

Maraké.

De mieren- en wespenproef bij de Ojana's. (Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 173.)

Maranta arundinacea

L. Fam. Marantaceae. *Arrowroot*, SUR., BOV. en BEN. E., *Araroetoe*, N.E. Plant met dikke wortelstok, waarvan het zetmeel gebruikt wordt. Bladeren met duidelijke steel; bloeiwijze zeer ijl. Volgens De Candolle is de plant van Amerikaanschen oorsprong. Zie verder onder AARDVRUCHTEN.

Maratakka.

Zie NICKERIE.

Marcgravia coriacea

Vahl. Fam. Marcgraviaceae. *Katjoesi-Anjalali*, KAR. Een liaan, waarvan de tegen het steunpunt, - meest boomstammen - gedrukte bladeren een geheel anderen vorm hebben dan de bladeren, die zich in de ruimte ontwikkelen. De Karaïbische naam beteekent 'tjgervingers'; waarschijnlijk naar den vorm der bloeiwijze, waarvan de bloemen alle op een punt bij elkaar zitten op telen. Daartusschen zitten lange groene honingbekers, van denzelfden vorm (doch grooter) als bij *Norantea guyanensis*. (Zie aldaar).

Maréchaussee grietjebie,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Margarops fuscatus.

Een spotlijster, die op Bonaire *Tjoetjoebi spagnol* genoemd wordt.

Margate fish,

ST. EUST. Zie HAEMULON ALBUM.

Margerietje,

SUR. Zie PSITTACIDAE.

Maria bo kee been-deemi,

BEN. E. Zie DACTYLOCTENIUM.

Maria pompoen,

BOV. E. Zie IBATIA.

Marie di paaloe,

BEN. E. Zie TILLANDSIA RECURVATA.

Marie pompoen,

BEN. E. Zie IBATIA.

Marihoeri,

BON. Zie MANIHOT CARTHAGINENSIS.

Marine.

Zie KRIJGSMACHT.

Maripa,

N.E. Zie MAXIMILIANA.

Maripa passifloroides

Bth. Fam. Convolvulaceae. *Patawana*, N.E. Een liaan met groote, klokvormige bloemen.

Mariscus brizaeus

C.B. Clarke. Fam. Cyperaceae. *Jeerba di Koetsjoé, Kamoe, Kortaman*, BEN. E., *Bullgrass*, BOV. E. Een meer dan 5 d.m. hooge grasachtige plant met driekanten stengel en scherpe, snijdende bladeren.

Mariscus fuligineus

Chapm. Fam. Cyperaceae. *Jeerba maisji sjikietoe*, BEN. E. Een grasachtige plant met driekanten stengel en 0,1 cm. breede bladeren; de bloeiwijze is kogelvormig en voorzien van een meer dan 5 cm. groot schutblad.

Markoesa,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA. In Suriname is *Markoesa* zonder meer, gewoonlijk de naam van *P. Laurifolia*, de *Para-markoesa*.

Marmadosi,

N.E. Zie RANDIA FORMOSA.

Marmeldoosje,

SUR. Zie RANDIA FORMOSA.

Maroni.

Zie MAROWIJNE.

Marowijne.

De grensrivier tusschen Nederl. en Fransch Guiana, door de Franschen Maroni genoemd, in stroomlengte de Corantijn nabijkomende, ontspringt op het Toemoekhoemakgebergte op $\pm 2^{\circ} 25'$ N.B. en loopt in algemeen noordelijke richting naar zee. De Itani (of Litani), een der bronrivieren, neemt de uit het zuidwesten komende kreken Loë en Oelemari op en vereenigt zich op $\pm 3^{\circ} 15'$ N.B. met de oostelijker gelegen, even groote Marowijnekreek. Hier krijgt de rivier den naam Lawa; deze stroomt eerst naar het noorden, neemt rechts de Aroea en iets noordelijker de Inini op en krijgt dan een noordwestelijke richting. Van links neemt zij de Drietabbetjeskreek op en nog verder naar het noorden, op $\pm 4^{\circ} 10'$, de van zuid naar noord loopende Gonini, die zelve ontstaat uit de Wilhelminaen de Emmarivieren. Op $4^{\circ} 24'$ vindt de samenvloeiing met de Tapanahoni plaats. Deze ontspringt eveneens op het Toemoekhoemakgebergte, op $\pm 2^{\circ} 35'$ N.B., loopt eerst in noordelijke, daarna in noordoostelijke richting, vereenigt zich op $\pm 3^{\circ} 20'$ met de uit het zuiden komende, recht noord loopende Paloemeu, gaat verder in noordoostelijke, daarna in nagenoeg oostelijke richting tot het punt waar zij rechts de Pimba- of Pratikreek opneemt. Van hier af is de algemeene richting weer nagenoeg noord tot waar zij op $\pm 4^{\circ} 10'$ links de uit het noorden komende Tosokreek opneemt. Van dit punt tot de samenvloeiing met de Lawa stroomt zij in noordoostelijke richting. Na de vereeniging van Lawa en Tapanahoni draagt de rivier dan naam Marowijne en stroomt recht noord tot 5° N.B. van waar af zij naar het noordoosten ombuigt om hij $5^{\circ} 45'$ N.B. en 54° W.L. van Greenwich met een meer dan 4 K.M. breedten mond in den Atlant. Oceaen te stroomen. Tusschen het punt van samenvloeiing van Lawa en Tapanahoni en den mond - een lengte van 180 K.M. - vallen in de Marowijne rechts de Aboenami-, de Armina-, de Sipariwini-, de Maipoeri-, de Buffel- en de Zeekoe-kreek, links de Djoeka- of Auca-, de Gran-, de Paramakka-, de Aroewarwa-, de Matoeri-, de Anjoemara- en de Wane kreek. Laatstgenoemde kreek vormt eene voor kleine vaartuigen bevaarbare verbinding met de Coermotibo en verder met de

Cottica, zoodat men te water de hoofdplaats kan bereiken zonder over zee te gaan. Tusschen de Wanekreek en de Coermotibo ligt n.l. een uitgestrekt moeras, waarvan de bevaarbare geul - in 1747 door Louis Nepveu ontdekt - vroeger de Levaartenvaart heette.

De Marowijne is een der schoonste rivieren van Suriname. Haar stroomgebied is één oerwoud, slechts hier en daar onderbroken door kale bergtoppen, waarvan de bij de Paloemeu gelegen Kassikassima de merkwaardigste is. Open savannen treft men alleen nabij de zuidgrens aan. De geheele Marowijne is buitengewoon rijk aan eilanden: nabij de monding de Aroeabo eilanden, voorts de eilanden Portal, Blakarébo, Guidala, verder zuidelijk het Paroe- of Feti-eiland, het Tamara-eiland, het Lange eiland, het Tapir- en Kapassi-eiland; in den mond van de Lawa Stoelmanseiland, in de Lawa tal van grootere- en kleinere eilanden, evenals in de Tapanahoni; op een van deze laatste, een van de eilandengroep Drietabbetjes, woont het opperhoofd der Aucaners.

Daar de alluviale strook in het oostelijke deel van Suriname het smalste is, beginnen in de Marowijne de riffen in de bedding en de stroomversnellingen dichter bij de monding zich te vertoonen dan in de andere rivieren. De eerste stroomversnelling heeft men reeds bij den voormaligen militairen post Armina; boven dit punt is de rivier, die rijk is aan stroomversnellingen en watervallen, alleen bevaarbaar met vaartuigen, die over de vallen gesleept kunnen worden. Tot Armina kunnen kleine stoombarkassen komen, schepen van 5 M. diepgang tot Albina, kleinere schepen tot het eiland Blakarébo. Verder naar het zuiden heeft men de Merian- en de Bonnidoro-versnellingen. Van de vallen zijn de voornaamste de Pedresoengoe-, de Gonsoetoe-, de Dakaba-, de Ketré-, de Manbari-, de Singatétéi- en de Poeloegoedoe-vallen; in de Lawa, om slechts de voornaamste te noemen, de Linsidédé, de Langatétéi en de Gransoera; in de Tapanahoni de Granholo; in de Gonini de Nassauval. Ook in de kleinere kreek vindt men talrijke grootere en kleinere vallen. Tusschen de vallen heeft men - als in al de Surinaamsche rivieren - gedeelten, waarin het water in de droge jaargetijden bijna stil staat.

Geen der Surinaamsche rivieren is zoo dikwijls en zoo goed geëxploreerd als de Marowijne. Reeds de oudste reizigers in deze streken, Lawrence Keymis en Thomas Masham in 1596, Leonard Berrie en Cabeliau in 1597, David Pieterz. de Vries in 1634 en anderen bezochten het mondingsgebied der rivier. De kaarten uit de 17de eeuw (Sanson 1650 en 1656) die den midden- en den bovenloop afbeeldden, deden dit naar berichten van Indianen. In 1720 ondernamen Paters Jezuïten een reis naar de Boven-Marowijne, voeren door de Aroea en trokken over land naar de Camopi, een bronrivier van de Oyapoc. Simon Mentelle bereisde de Aroea in 1767, de botanist Dr. Patris in 1769 van de Oyapoc uitgaande, welke reisroute in 1787 ook werd gevolgd door Le Blond. Van onze zijde werd de Marowijne door den ingenieur J.C. Heneman omstreeks 1780 opgenomen; op zijne in 1784 uitgegeven kaart komt de Lawa, door hem Marowijne genoemd, voor tot $\pm 3^\circ$ N.B., de Tapanahoni tot aan de samenvloeiing van de Boven Tapanahoni - door hem Laavakreek genoemd - en de kreek, die sedert de expeditie-Franssen Herderschee in 1904 als de Paloemeu bekend staat. Ter vervolging van de benden van Bonni (zie BOSCHNEGERS, blz. 154) werden op het eind van de 18de eeuw in de Lawa verscheidene militaire tochten gedaan; bij een van deze, op 3 Nov. 1793 onder bevel van Majoor Zeegeljaar naar de Boven Lawa ondernomen, voer men de rivier op tot 20 dagreizen boven den militairen post aan den mond dezer rivier, in de militaire rapporten van die dagen 'Lava' genoemd. Toen deze post, na het eindigen van den strijd tegen de Bonni-negers, verlaten werd, geraakte de Marowijne min of meer in het vergeetboek, hoewel het koloniaal bestuur bij de Aucaners een 'posthouder' onderhield. Eerst in

1836 is er weer sprake van een reis naar de Lawa, ondernomen door een Franschman van Cayenne, Le Prieur.

Tot het midden van de vorige eeuw waren de Marowijne en hare zijrivieren zoo goed als uitsluitend bewoond, de Beneden-Marowijne door Indianen, grootendeels Karaïben. de Boven-Marowijne door Paramakka-negers, de Tapanahoni door Aucaners, de Lawa door Bonni-negers, de zuidelijkste deelen dezer beide rivieren door Indianenstammen, waarvan men toen weinig wist. Onze militaire post, Prins Willem Frederik, aan de monding van de Marowijne was in 1842 opgeheven. Door de vestiging van Kappler op Albina (zie aldaar, onder EUROP. KOLONISATIE en onder KAPPLER) en de spoedig daarop gevolgde stichting van straf-etablissemten op den Franschen oever, werd de Beneden-Marowijne op eenmaal een druk bevaren rivier. Dr. F. Voltz zag in zich 1855 door de Boschnegers genoopt zijn reis bij de Albina-stroomversnelling af te breken. In 1860 werd door een commissie, door het Surinaamsche bestuur benoemd, een tocht ondernomen naar de Tapanahoni en de Lawa, met het doel de Bonni's te ontheffen van de voogdij der Aucaners. Een jaar later werd een Nederl.-Fransche commissie uitgezonden om, in verband met de grensregeling, de Tapanahoni en de Lawa te exploreeren. Door de weigering van de Aucaners om hulp te verleen kon de commissie de Tapanahoni niet zuidelijker verkennen dan tot 3° 26' N.B. Zij kon echter de Lawa opvaren en de Itani tot nabij hare bronnen opnemen. De van deze reis vervaardigde kaart, gebaseerd op talrijke astronomische waarnemingen, mag als een verbetering van die van Heneman beschouwd worden. De volgende expeditie van onzen kant was die van Mr. P. Alma in 1874 (zie GOUDINDUSTRIE, blz. 312). Door de goudindustrie aan den Franschen en weldra ook aan den Hollandschen oever was nu ook de Boven-Marowijne een druk bevaren rivier geworden, waarbij men echter geheel afhankelijk bleef van de Boschnegers voor het transport der booten over de vallen.

In 1891 werd de vraag, of de Lawa dan wel de Tapanahoni de grensscheiding tusschen Nederl. en Fransch Guiana vormde, in ons voordeel beslist. (Zie GRENZEN VAN SURINAME).

Over de reizen van Dr. Crevaux en Coudreau is gehandeld onder hunne namen. Dr. H. ten Kate bereisde in 1886 de Marowijne, voornamelijk om ethnographische en anthropologische gegevens te verzamelen. Prof. W. Joest in 1890 met gelijk doel. De reizen van W.L. Loth, G.C. du Bois, Prof. C.J. van Loon, A. Franssen Herderschee (Gonini-expeditie en Tapanahoni-expeditie) en C.H. de Goeje (Toemoekhoemak-expeditie) zullen vermeld worden in het artikel ONDERZOEKINGSTOCHTEN. De mijnbouwkundige onderzoekingen in het Lawagebied onder leiding van den mijn-ingenieur E. Middelberg zijn genoemd in het artikel GOUD-INDUSTRIE, blz. 314. Hier zij nog melding gemaakt van de reis van C.A.J. Struycken de Roysancour in 1909 (Zie Kol. verslag 1909, supplement), in opdracht van het

koloniaal bestuur, ten einde de Djoeka-kreek, de heilige kreek der Aucaners, waarin deze tot dien tijd geen blanken toelieten, voor het verkeer te openen, hetgeen op 1 Mei van dat jaar plaats vond.

Als gevolg van de zich ontwikkelende goudindustrie werd in de Marowijne in 1879 een districtsbestuur, op Albina, ingesteld. Sedert dien tijd zijn de reizen naar de Bovenrivier, ter aanvulling van de voorraden der goudplacers, in het bijzonder de aan de Lawa gelegen goudonderneming, de Compagnie des Mines d'or, en die aan de Fransche zijde, zeer veelvuldig geworden. Zooals te verwachten was hebben benden stroopers in deze goudstreek meermalen de rust verstoord en tot ernstige tooneelen aanleiding gegeven, het laatst nog in het begin van 1915.

Voor meer bijzonderheden zij verwezen naar het artikel van Jhr. L.C. van Panhuys, De Marowijnerivier en hare geschiedenis, in Bulletin n°. 12 (1908) van het Kol. Museum te Haarlem, naar J.G. Spalburg's Schets van de Marowijne en hare bewoners, Paramaribo, 1899 en voor de verdere litteratuur naar het artikel ONDERZOEKINGSTOCHTEN.

Marrons.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 152.

Marrown,

BOV. E. Zie CROTON FLAVENS.

Marsbanger,

PAP. Zie TRACHUROPS.

Marshall

of MARÉCHAL. Zie SURINAME, GESCHIEDK. OVERZICHT.

Marsupialia.

De Buideldieren, Marsupialia of ook wel Didelphia of Metatheria genaamd, vormen de laagste en meest primitieve levendbarende Zoogdieren (Zie MAMMALIA). De talrijke soorten zijn in uiterlijk, bouw en levenswijze zeer verschillend. Toch hebben zij vele anatomische kenmerken gemeen, waardoor hun vereeniging in één Subclassis in allen deele gerechtvaardigd is.

De tandwisseling is uiterst beperkt; slechts één kies (praemolaris) in iedere kaakhelft wordt vervangen. Het aantal en de vorm der tanden zijn zeer verschillend; echter kunnen steeds de 3 (4) soorten van tanden onderscheiden worden. Merk

waardigerwijze is het aantal snijtanden in onder- en bovenkaak nooit hetzelfde. De vrouwelijke geslachtsorganen zijn eigenaardig door het feit, dat de beide eileiders ieder in een afzonderlijken uterus uitmonden. De groote tepels bevinden zich aan de buik in een min of meer ontwikkelde huidplooi (buidel of marsupium). De jongen zijn bij de geboorte uitermate hulpbehoevend; zij blijven aan de tepels hangen, waarbij de mondlippen tijdelijk vergroeien, en worden door den buidel beschut.

Terwijl in vroegere geologische tijdperken de Buideldieren overal in Amerika en Europa werden aangetroffen, zijn zij thans bijna uitsluitend beperkt tot Australië en N.-Guinea. Slechts één Familie, Didelphyidae, wordt in de N.-Wereld aangetroffen; in Suriname komt alleen het geslacht Didelphys voor. Men verdeelt de recente Buideldieren in zeven Families, waarvan de volgende het meest bekend zijn. Didelphyidae (Opossums): Buidelrat (zie DIDELEPHYS). Dasyuridae: Buidelwolf, Myrmecobius. Phascologyidae: Wombat. Phalangeridae: Koeskoes, Vliegende Eekhoorn, Koala. Macropodidae (Kangoeroes): Macropus etc.

Litt. O. Thomas. Catalogue of Marsupialia of the British Museum. 1888.

G.C.J.V.

Martusia excelsa

Bth. Fam. Leguminosae. *Witte Purperhart*, SUR. Een groote boom met fraai hout, dat vooral voor bruggebouw dient.

Martzil (Jan Ernst),

in de veertiger jaren der 19de eeuw als slavenkind geboren op de plantage 'Twijfelachtig' aan de Cottica-rivier in Suriname, werd in 1854 met zijne moeder, de slavine Aletta, gemanumiteerd. Zijn vader was vermoedelijk de Duitse (?) ingenieur of machinist Martzilger. De zoon was dus geen neger, zooals Amerikaansche bladen (die hem Matzlinger noemen) vermeldden, maar een kleurling. Als knaap legde hij een groote voorliefde aan den dag voor machines, die hij steeds in een knutselde. Zonder veel schoolonderwijs genoten te hebben, ging hij in de leer op een smederij. Een kapitein van een koopvaardijship nam hem op 18 jarigen leeftijd als kajuitsjongen mede naar de Vereenigde Staten, vanwaar hij na een jaar naar Suriname terugkeerde; maar hij vertrok spoedig weer naar Noord-Amerika en bleef in Philadelphia tot 1875, in welk jaar hij naar Lynn in Massachusetts vertrok. Hier bleef hij tot zijn dood in Aug. 1889. Hij schijnt in deze schoenenstad in het schoenmakersvak te zijn gegaan. Zijne jeugdliefhebberij voortzettende begon hij met de eenvoudigste hulpmiddelen eene machine samen te stellen, die een omwenteling in de schoenmakerij zou teweegbrengen. Zes jaren werkte hij aan de verbetering van het werktuig om schoenen te leesten, dat in Amerika 'niggerhead laster' genoemd wordt. Toen hij aan de vierde verbetering bezig was overviel hem de dood. Het patent zijner uitvinding werd gekocht door Sydney W. Winslow en George W. Brown en werd de kern van de groote United Shoe Machinery Company, die 5000 werklieden in dienst heeft. 'Deze machine - zegt een Amerikaansch vakblad - heeft het product verbeterd, de productiekosten verminderd en ook de werktijden korter gemaakt; zij is een zegen voor den arbeider geweest, maar nog meer voor den verbruiker'. Martzil liet de rechten op zijne uitvinding na aan de North Congregational Church in Lynn, die in 1904 nog 10860 dollars ontving, waarmede een hypotheek op de kerk werd afgelost. 'Te midden van groote vreugde en

lofzangen werd de hypotheekacte verbrand en een portret van Matzeliger in de kerk tentoongesteld'. (Zie Munsey's Magazine van Aug. 1912, blz. 723 in een artikel getiteld: 'The millionaire yield of Boston; het nieuwsblad Suriname van 19 Sept. 1913 en Het Koloniaal Weekblad van 4 Dec. 1913.)

Mash mellow,

BOV. E. Zie SIDA CORDIFOLIA en WALTHERIA AMERICANA.

Masjiboeri,

BEN. E. Zie PISONIA BONAIRENSIS.

Maskita,

N.E. Zie DIPTERA.

Masoesa,

N.E. Zie RENEALMIA EXALTATA.

Masoewa,

N.E. Zie VISSCHERIJ, SURINAME.

Massamby,

BOV. E. Zie GYNANDROPSIS.

Massánga,

N.E. Hut van pina- (Euterpe) bladeren.

Mastic tree,

BOV. E. Zie SIDEROXYLON FOETIDISSIMUM.

Matabiembra,

N.E. Zie FILARIOSIS.

Mata galienja,

CUR. Zie ACACIA VILLOSA.

Matakki,

N.E. Zie CARAIPA en SYMPHONIA.

Matakki-zwamp.

Zie SYMPHONIA.

Mata komblees,

BEN. E. Zie AMMANIA.

Mata paaloe,

BEN. E. Zie FICUS BRITTONII.

Matapì,

KAR. en N.E. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 103 en 106. Afbeelding o.a. in Martin's Westindische Skizzen, Leiden 1887, Tab. IV.

Mata piskaa,

BEN. E. Zie JACQUINIA.

Mata poorko,

BEN. E. Zie BOERHAVEA. ERECTA, B. HIRSUTA en B. PANICULATA.

Mataratón,

BEN. E. Zie GLIRICIDIA.

Matayba camptoneura

Radlk. Fam. Sa-

pindaceae. *Koenatepi*, KAR. en N.E., *Doekaliballi*, AROW. Een groote boom, die een zeer mooi meubelhout oplevert, maar niet veel voorkomt en weinig gebruikt wordt. Men noemt het hout ook wel Surinaamsch mahonie, evenals enkele andere Surin. houtsoorten, die eenigszins op mahonie gelijken. De hars van den bast wordt gezegd tegen kiespijn te helpen.

Maten en gewichten.^{aant.}

Suriname.

Het metrieke stelsel werd bij K.B. van 22 Maart 1871 n°. 22 (G.B. n°. 3) in Suriname ingevoerd, te beginnen 1 Jan. 1874. Vóór dien waren en zijn nog gedeeltelijk in gebruik:

Lengtematen: de Amsterdamsche el, de Rijnlandsche voet en de vadem van 6 voet. Voor de landmaat de ketting van 66 Rijnl. voet = 20,72 M. *Vlaktematen*: de Surinaamsche akker = 10 vierkante kettingen = 43560 vierkante Rijnl. voet = 4294 M². *Inhoudsmaten* voor droge waren gebruikte men niet, daar deze gewoonlijk per kist, barrel (vat) enz. verkocht werden; het brandhout werd verkocht bij vademen van 5 of 6 Rijnl. voet in het vierkant bij een diepte van 3 Rijnl. voet. Voor natte waren was algemeen in gebruik het gallon = 6 pint = 3,6 L. De pul of merkpul = 3 gallons, werd op de plantages gebruikt om de dram en de melasse te meten. *Gewichten*: het Amsterd. pond waaggewicht = 0,494 K.G. Ook het Engelsche pond = 0,453 K.G.

Een rooimeester der melasse-vaten was er reeds in de 18de eeuw. In 1857 (G.B. n°. 21) werd de waagmeester met deze functie belast, alsook met die van ijkmeester en meter van sterke dranken. Een behoorlijk ijkwezen, met een ijkjer aan het hoofd, bijgestaan door een adjunct-ijkjer, werd ingesteld in 1873.

Het volk koopt en verkoopt nog steeds vele artikelen, zooals gomma, pinda's, rijst, bij het kommetje of de kalebas.

Curaçao.

Vóór de invoering van het metrieke stelsel op Curaçao op 1 Juli 1876, gebruikte men als lengtemaat de Amsterd. el, de Engelsche yard, de Spaansche el of vara = 0,835 M. en soms ook de Grieksche el, voor houtwaren de Amsterd. de Engelsche en de Rijnl. voet. Voor landmaat de Nederl. el; Op St. Martin de acre. Inhoudsmaat was de Curacao'sche of Amsterd. kan, het gallon en soms de Amsterd. pint. Het gewicht was het Amsterd. of het Engelsche pond. IJkkantoren werden ingesteld bij Publ. van 1875 n°. 27.

Hoewel de metrieke maten en gewichten de gangbare geworden zijn, gebruikt men daarnaast ook andere. Natte waar wordt gerekend per Curaçaosche kan (cana) van 1,2 L. inhoud; 1 kan = 2 pint (pinchi) = 4 halve pint (mei pinchi) = 8 maatjes (móesji). Ook met gallons van 3 kan wordt veel gerekend. Voor droge en natte waar kent men nog het schepel (sképel) van 24 kan. Men gebruikt een houten bakje van 10 × 10 cM. wijd en 12 cM. diep; alleen voor pinda wordt een afzonderlijke kan gebruikt van gelijken inhoud maar halve hoogte en dubbel bodemoppervlak. Een

verdere eigenaardigheid is nog, dat de gewone kan vlak wordt afgestreeken, dus zonder kop, de kan pinda's echter moet met zoo groot mogelijken kop geleverd worden. Voor lengtemaat wordt algemeen met Eng. voeten (pia) en duimen gerekend en met den vadem (brasa) van 6 voet. Katoenen stof wordt verkocht per yard (yarda) of per blok (pesa) = 28 yard. Voor afstanden bestaat geen maat. De buitenneger spreekt wel over een afstand van een bunder, het begrip van oppervlakte verwarrend met dat van lengte: hij bedoelt dan 100 M. Water wordt verkocht per petroleumblik van 5 gallons. Bevloeiingswater rekent men wel eens per okshoofd of bóco. Velerlei minder kostbare producten worden gerekend per vat (bari) van 96 kan, zooals geitenmest, zand, kalk, kraaksteentjes, klei, enz. Zout per vat van 80 K.G. Bouwsteen wordt steeds per stapelmeter, d.i. een kubiek meter verkocht, onder den naam meter.

Den maïs-oogst berekent men in manden of makoeto van omstreeks 30 pond, ook wel per koffiezak van 50 tot 60 pond. Maïsstocken (paloe maisji) meet men per vaam, dracht of carga, d.i. een bos, die in het midden een omvang heeft van 6 Eng. voet, goed gepakt en ongerekend de meerdere of mindere lengte der stocken. Aloëhars gaat per petroleum-kistje van circa 115 pond.

Op Aruba noemt men de vaten, waarin het sap van de aloë wordt verzameld, halivats (halve vaten). Zij hebben een inhoud van ongeveer 8 gallon.

Dividivi-peulen gaan per mand, zak, blik; in de stad per K.G. Houtskool gaat steeds per kleine zak (\pm 25 L. inhoud). Paragras per pakje van 25 cents, behoort 25 pond te wegen, maar is in den slechten tijd meest veel lichter.

Mati,

naam dien de Karaïben aan de negers geven. Het woord beteekent in het Neger-Engelsch ook vriendin, met Lesbische liefde. Op Curaçao heeten zulke vriendinnen *Kambrada*.

Matoeni,

N.E. Alikruiken.

Matoeri,

N.E. Zie ERYTHRINUS en PYRRHULINA.

Matoetoe,

KAR. (?) en N.E. Mand van palmbladeren gevlochten.

Matoewari,

N.E. Zie CRENICICHLA SAXATILIS en TEUTHIS HEPATUS.

Matriarchaat.

Een bij vele volken bestaande rechtstoestand, waarbij het kind niet aan den stam van den vader, maar aan dien van de moeder behoort. De kinderen erven niet van hun vader, maar van den broeder hunner moeder. Zie over het M. in Suriname BENEDENL. INDIANEN, blz. 107 en BOSCHNEGERS, blz. 158 en 159.

Matroos (mr. Wolphert Jacob Beeldsnijder).

Zie GOUVERNEURS.

Matrosi-droifi,

N.E. Zie SOLANUM LANCEAEFOLIUM.

Matrozen druif,

SUR. Zie SOLANUM LANCEAEFOLIUM.

Matrozenpont,

SUR. Zie KROESKROES.

Matrozenroos,

SUR. Zie HIBISCUS ROSA SINENSIS.

Matta,

N.E. op Curaçao *pilon* genoemd. Groote uit één blok gevormde houten vijzel, algemeen gebruikt, in Suriname, voor het stampen van de 'Surinaamsche' koffie, om deze van de schil te ontdoen, en voorts voor het stampen van bananen (voor de bereiding van *tomton*, zie aldaar) en van rijst; op Curaçao voor het stampen van maïs. In Suriname worden ze veel op de houtgronden in het district Boven Para gemaakt en ook door de Boschnegers, vermoedelijk naar Afrikaansch model. Een afbeelding van de matta en van den daarbij behoorenden houten stamper geeft Dr. Schmeltz op Taf. IV, fig. 7 en 7a behoorende bij zijn artikel *Geräthe der Caraiben von Surinam*. Intern. Arch. f. Ethn. Bd. X, 1897. De matta wordt door de Indianen echter weinig of niet gebruikt, omdat rijst en bananen niet tot hunne gewone voedingsmiddelen behooren.

Matuari-negers.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 156.

Maulo,

PAP. Zie DECAPTURUS.

Mauricius (mr. Jan Jacob),

geb. te Amster-

dam 3 Mei 1692, overl. te Hamburg³⁾ 21 Maart 1768, was de zoon van Johannes Mauricius, een tot den Hervormden godsdienst overgegaan priester van de orde der Dominicanen, die zich als koopman te Amsterdam vestigde. Deze was geen Nederlander van geboorte. Jan Jacob was een buitengewoon vroegrijp kind, zooals blijkt uit het feit, dat hij, nauwelijks 6½ jaar oud, op 11 Jan. 1699, in de Gasthuiskerk te Amst., tot verwondering van de geheele stad, een preek van een uur hield naar aanleiding van Matth. VII vers 15 en 16. Van zijn vader leerde hij reeds zeer vroeg Latijn en Grieksch. Op zijn 8ste jaar maakte hij Nederl. en Latijnsche verzen, op 12jarigen leeftijd schreef hij een heldendicht. Na het gymnasium bezocht te hebben werd hij, 13 jaar oud, als student in de godgeleerdheid te Leiden ingeschreven, welke studie hij spoedig verwisselde met die der rechtsgeleerdheid. Op 16jarigen leeftijd (16 April 1708) werd hij, na verdediging van een proefschrift 'de Gallorum Germanorumque origine' tot doctor in de beide rechten bevorderd, waarna hij zich als advocaat bij het Hof van Holland in den Haag liet inschrijven. Zijn naam van 'wereldswonder' was dus niet misplaatst. Spoedig daarop werd hij aangesteld tot kommissaris bij den Raadpensionaris Mr. Isaak van Hoornbeek. In 1719 werd hij voor den tijd van 1½ jaar verkozen tot schepen en pensionaris van Purmerend en in hetzelfde jaar tot gedeputeerde ter vergadering van de Staten van Holland en West-Friesland, kort daarna tot pensionaris voor het leven, en vervolgens tot president-schepen en burgemeester van Purmerend. In 1725 volgde zijne aanstelling tot Resident van den Staat der Vereenigde Nederlanden bij den Neder-Saksischen Kreitz te Hamburg, in welke betrekking hij den Staat vele gewichtige diensten bewees, die op verschillende wijzen erkend en beloond werden. In 1740 deed hij eene reis door Europa en bezocht ook Parijs, waar hij o.a. met Voltaire kennis maakte. Uit zijne vele geschriften blijkt, dat Mauricius een man was van veelomvattende studie en geleerdheid, vooral op het gebied van taalkunde en geschiedenis.

In den aanvang van 1742 deden de Directeuren van de Societeit van Suriname aan Mauricius het aanbod om als Gouverneur-Generaal daarheen te gaan. Bij eenig inzicht hadden de heeren op hun vingers kunnen narekenen, dat een man als M. - die daarbij geen geringen dunk van zich zelf had - niet hoorde in de koloniale maatschappij van die dagen, een maatschappij waarvan hij later zou dichten:

'Sprong daar de Hengstebron,
Zij droogde van de zon,
Men zou de zanggodinnen
Katoen daar leeren spinnen,
En zoo 't gevleugeld paard
Daar neêrstreek in zijn vaart,
Men zou hem, onbeslaagen,
In suikermolens jagen.'

Hoewel aanvankelijk huiverig om de betrekking te aanvaarden, besloot M. ten slotte daartoe, voornamelijk ter wille van zijne gezondheid, waarvoor hij een warm klimaat goed achtte. Hij werd 7 Febr. 1742 aangesteld, vertrok in Aug. met het doel voor goed in Suriname te blijven en kwam daar 14 Oct. aan. Op 17 Oct. nam hij het bestuur over.

Aanvankelijk ging alles goed. Met grooten ijver trachtte de nieuwe gouverneur de verdedigingsmiddelen der kolonie in behoorlijken staat te brengen en als rechtsgeleerde was het een zijner eerste pogingen om de gebrekkige rechtspleging te verbeteren. Maar spoedig kreeg men botsingen te zien en grieven van allerlei

*) In het art. GOUVERNEURS staat ten onrechte in Oost-Indië.

aard te hooren tegen des gouverneurs bestuur. In het eerst was de tegenstand meer bedekt, doch het duurde niet lang of er vormde zich een partij, die hem openlijk bestreed en hem het leven zeer onaangenaam maakte. Mauricius noemde deze partij de *cabale* en zijn journaal is vol van de daden en wandaden der cabale, waarvan de voornaamste leden waren: Chambrier, L'Archier van Keenenburg, Halewijn van Werven, Mevrouw Audra (zie aldaar), de Raden van Politie Salomon Duplessis, Nicolaas Freher, Jan David Cellier, Dirk Guldensteeden, Mr. Samuel Paulus Pichot, Johannes Moll, Isaac Godefroy en Johan Godfried Sultz, de Raden van civiele Justitie Jan Pieterse Visser, Estienne Couderc, Jean Paul Taunay en den Secretaris van het Hof van Politie Ephraïm Comans Scherpingh, benevens de vrouwen van velen dezer heeren. Taunay was belast met het voeren der briefwisseling en het stellen der belangrijkste stukken, waarom Mauricius hem den *pensionaris der cabale* noemde. Bijna allen waren rijke en invloedrijke personen, grootendeels met elkander verwant.

In Maart 1747 besloten deze ontevredenen Duplessis op gezamenlijke kosten naar Nederland te zenden ten einde klachten over Mauricius' bestuur in te brengen en diens terugroeping te bewerken. In Nederland aangekomen diende Duplessis 31 Juli 1747 aan de Staten Generaal een uitvoerig rekest in, met een groot aantal beschuldigingen tegen Mauricius en eindigende met het verzoek dezen ten spoedigste ter verantwoording te roepen. Bovendien legde hij een menigte bewijsstukken over, benevens een volmacht hem door de voornaamste belanghebbenden bij Suriname te Amsterdam afgegeven. In de volgende jaren 1748-1751 voegde Duplessis daar nieuwe klachten bij.

De geheele behandeling dezer zaak, de uitvoerige schriftelijke verantwoording van Mauricius, in wiens handen de klachten waren gesteld, aan de Directeuren en aan de Staten Generaal en de latere procedure met alle bewijsstukken zijn in 1752 te Amsterdam uitgegeven in 5 folio deelen, onder den titel *Recueil van egte stukken en bewijzen*, enz. enz. (zie over dit *Recueil* den *Surinaamschen Almanak* voor 1821, blz. 55 en 56 der bijlagen.)

Ter beëindiging der geschillen stelden de Directeuren der Societeit bij hun brief van 14 April 1749 aan de Staten Generaal voor, het onderzoek aan den Hoogen Raad in Holland op te dragen. In hunne vergadering van 3 Febr. 1750 beschikten de Staten Generaal aldus.

Inmiddels bleven de tegenstanders van Mauricius voortgaan allerlei verontrustende berichten omtrent de kolonie te verspreiden, met het gevolg dat de Staten-Generaal 22 Mei 1750 Prins Willem IV machtigden om tot herstel van orde en rust in de kolonie de noodige maatregelen te nemen. De Prins benoemde drie commissarissen, den Generaal-Majoor Hendrik Ernst baron Von Spörcke, den pensionaris van Schiedam, Mr. Karel Bosschaert en den Raad van Gorinchem, Mr. Hieronimus de Swart Steenis, die met ± 400 man troepen naar Suriname vertrokken, met opdracht om zoo noodig Mauricius ter verantwoording naar Nederland op te zenden. Bij hunne aankomst ontvingen de Commissarissen van de ontevredenen de zoogenaamde *Verzoekpunten van redres*; zij stelden een onderzoek in, waarbij Mauricius meermalen werd ondervraagd. Het resultaat was dat zij 27 Maart

1571 Mauricius gelastten om vóór Juni naar Nederland te vertrekken; deze gaf 11 April het bestuur over aan Von Spörcke en vertrok 15 Mei naar Nederland.

Op het advies van den Hoogen Raad werd Mauricius 15 Mei 1753 door de Staten-Generaal vrijgesproken van alle tegen hem ingebrachte beschuldigingen. Duplessis werd veroordeeld om alle kosten te betalen, en aan den fiskaal der Generaliteit alsook aan Mauricius werd de bovoegdheid verleend om Duplessis wegens laster te vervolgen, hetgeen ook plaats vond, en tengevolge had, dat Duplessis op de gevangendoort te 's Gravenhage in hechtenis werd gehouden. Den 20n Juli 1753 kondigden de Staten Generaal een algemeene amnestie af voor alles wat de Surinaamsche geschillen betrof. Duplessis, die eerst daarvan uitgezonderd was, werd 3 dagen later, op zijn dringend verzoek, toch in vrijheid gesteld, onder voorwaarde evenwel dat hij alle gemaakte onkosten onmiddellijk zou voldoen en nimmer naar de kolonie terugkeeren. Ook Mauricius keerde niet naar Suriname terug, en kreeg op zijn verzoek op 1 Aug. 1753 van de Directeuren eervol ontslag. Voor de tweede maal benoemd tot Minister van den Staat te Hamburg, vertrok hij 23 Maart 1756 daarheen en bleef er tot aan zijn dood.

Mauricius werd dus in het gelijk gesteld; zijne vijanden hadden vele zijner handelingen in een verkeerd licht gesteld, hem beschuldigd van veel dat hij niet gedaan had, feiten verdraaid voorgesteld, enz.; op de vraag of zijne tegenstanders daarom heelemaal ongelijk hadden is het antwoord echter moeilijk te geven; zooveel is zeker dat zijn persoonlijkheid, zooals die uit zijn journaal en ook uit enkele zijner verdedigingsstukken blijkt, tot tegenstand prikkelde. Menige plaats in zijn journaal bewijst, dat hij zich veel praatjes liet aanbrengen, zich in allerlei kleingeestig geschil mengde en zodoende de menschen verbitterde, ja zelfs dat hij zich niet zelden verkneukelde in de meest banale kibbelarijen met zijn tegenstanders en tegenstandsters, voor welke hij in zijn journaal allerlei bijnamen uitdacht. Ook het dulden, twee en een half jaar lang van de 'Maurits-ridders', een vrijwillige eerewacht van jongelieden, werpt een eigenaardig licht op zijn karakter. Geleerd was M. ontegenzeggelijk, maar omgaan met de menschen kon hij niet.

De tegenstand, die vele gouverneurs, zoolang de Societeit van Suriname bestond, van de zijde van den Raad en van de koloniërs in het algemeen ondervonden, wordt voor een deel verklaard, wanneer men in het ooghoudt, dat de gouverneurs niet zelden al te eenzijdig zich beschouwden als de dienaars der Societeit, welks belangen niet steeds even wijdig liepen met die van de kolonie. Van hun kant zagen de leden van den Raad niet zelden hunne eigen belangen voor die van de kolonie aan.

Drie van Mauricius zonen hebben in Suriname openbare betrekkingen vervuld: Jan Floris was havenmeester, Pieter vendumeester en later raad van politie, Andreas ontvanger der in- en uitgaande rechten, daarna le ontvanger, tevens vendumeester.

Uitvoerige berichten over Mauricius geven Hartsinck, Wolbers en vooral Van Sypesteyn in het tijdschr. West-Indië I. 220 v. en in zijn geschrift Mr. Jan. Jacob Mauricius, 's Gravenh. 1858, waarin men een uitvoerige lijst van Mauricius' geschriften vindt. Zie ook S. Kalff, Een Surinaamsch Gouverneur uit de 17de eeuw, Eigen Haard van 29 Oct. 1904 en J.R. Thomson, Gouverneur Johan Jacob Mauricius op zijn lijdensweg, Paramaribo 1909. Voor andere geschriften over M. zie bij Van der Aa. Biogr. woordenboek. Zijne dichtwerken besprak S. Kalff in een artikel in de Indische Gids van 1 Maart en 1 April 1913, getiteld 'Surinaamsche poëzie'. Zie ook BOSCHNEGERS, blz. 153, CONDAMINE en LANDMETERS, blz. 445.

Mauritia flexuosa.

Linn. f. Fam. Palmae. *Ita palm*, *Waaierpalm*, SUR., *Morisi*, N.E., *Ité*, AROW., *Tibisiri*, KAR. Een veel op vochtige plaatsen en in zwampen voorkomende palm, ken baar aan de groote waaiervormige bladeren. Volgens Kappler, Surinam, blz. 5 en 25, de in geheel Guiana veelvuldigst voorkomende palm, hetgeen weersproken wordt door Van Stockum, Verslag van de Saramacca-Expeditie, blz. 233. Zeker is het evenwel, dat geen andere palm zulke samenhangende bosschen vormt als de *M. flexuosa*, in het district Boven Para, b.v. Bij een dikte van 2 tot 2,5 voet kan de boom een hoogte van 120 voet bereiken. De 6 voet lange vruchtros is zoo zwaar, dat twee menschen nauwelijks in staat zijn, die te dragen. Hieraan zitten honderden glanzend bruine vruchten, die de grootte van een kleinen appel hebben en eenigszins gelijken op een nog gesloten dennengegel. Eetbaar zijn ze niet. Vóór dat de vruchtros zich opent, geeft de stam bij het aan boren een groote hoeveelheid zoet vocht, waaruit men suiker en brandewijn kan maken. Uit de vezels der jonge bladeren maken de Arowakken hangmatten, manden, matten, enz. Van de bladstelen, aaneengebonden met bromeliavezel, vervaardigen de Indianen zeilen. In de geveld boomen legt een groote snuitkever zijn eieren, waaruit zich in tijd van een maand de als lekkernij gewaardeerde palmwormen ontwikkelen.

Maximiliana maripa.

Drude. Fam. Palmae. *Maripa*, SUR en N.E., *Kokoelitoe*, AROW. Een vooral in de binnenlanden veel voorkomende palm, die groote afmetingen kan aannemen. De reusachtige bladeren worden wel 25 voet lang. De vruchtros (soms ziet men 2 of 3 tegelijk aan één boom) is 2 tot 3 voet lang en bevat honderden ovale, spits toeloopende vruchten, iets kleiner dan een kippenei. Het dunne vruchtvleesch om de steenharde zaden wordt gegeten, evenals de kernen. Hieruit maken de Boschnegers en Indianen een zeer goede spijsolie. De bladkroon levert de beste palmkool; om deze te verkrijgen wordt de boom omgehakt. Ook de vruchtscheede wordt door Boschnegers en Indianen gebruikt, n.l. om er van allerlei in te bewaren, in de eerste plaats de ingezamelde maripavruchten zelve.

Mazon,

N.E. Zie AMAZONE.

Medicago sativa.

L. Fam. Leguminosae. *Alfalfa*, BEN. E. Kruid met drietallige, lang gesteelde bladeren; blaadjes aan den top gezaagd, bloemen in dichte trossen. Gekweekt. Beproeft als veevoer.

Medina-worm.

Zie GUINEA-WORM.

Meer (Pieter Albert van der).

Zie GOUVERNEURS.

Mees (mr. Fokko Alting).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Meeuwen.

Zie ZEEDUIVEN.

Mekoe,

KAR. en N.E. Zie CEBUS.

Melaatschheid.

Zie LEPRA.

Melampodium camphoratum

Bak. Fam. Compositae. *Kamferblad*, SUR. Een kruidachtige plant, waarvan de bladeren naar kamfer reiken.

Melasse.

Zie SUIKERRIET.

Melia azedarach

L. Fam. Meliaccac. *Sering der Antillen*, SUR. *Lilac*, BOV. E. Een veel aangeplante heester of boom met dubbel samengestelde, veervormige bladeren, met spits toeloopende, scherp ge-

zaagde blaadjes. De welriekende, paarse bloemen staan in dichte, pluimvormige bloeiwijzen. Een afkooksel der bladeren wordt gebruikt tegen diarrhee.

Melicocca bijuga

L. Fam. Sapindaceae. *Knippa*, N.E. *Keneepa*, BEN. E. *Kinnuptree*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde, viertallige bladeren, waarvan de blaadjes tot 12 cm. lang zijn. De bladsteel is dikwijls gevleugeld. De vrucht bevat één groot zaad en een dunne laag zoet vruchtvleesch, dat gegeten wordt. Een aftreksel van den bast, die veel looistof bevat, wordt gebruikt tegen diarrhee.

Melocactus communis

Link et Otto. Fam. Cactaceae. *Boetsji*, *Kabeez di índjan*, BEN. E. *Popehead*, BOV. E. Deze plant en een groot aantal andere soorten van hetzelfde geslacht hebben een min of meer kogelvormige gedaante en zijn voorzien van een aantal ribben, waarop verschillend geplaatste groepen van scherpe stekels; de bloemen ontstaan in een cilindervormige bloeiwijze, die van den top van de plant langzaam hoger en hoger groeit.

Melochia tomentosa

L. Fam. Sterculiaceae. *Bassoora Korraa*, *Betoonika*, BEN. E. *Black toarch*, BOV. E. Heestertje met tot 2 cm. lange grof gekartelde, zachtharige blaadjes en roze bloemen, die in kleine bundeltjes in de oksels der bladeren staan.

Meloen,

SUR. en BEN. E. Zie CUCUMIS MELO.

Melothria fluminensis

Gardn. Fam. Cucurbitaceae. *Sneki-konkomro*, N.E. Een rankgewas dat in het wild voorkomt en een kleine komkommer oplevert.

Mentzelia aspera

L. Fam. Loasaceae. *Amoro falso*, *Daalpeega*, *Moora*, *Peega peega*, *Peega saaja sjimarón*, *Pessji pessji*, BEN. E. Kruid met liervormig gelobde bladeren met groote

eindlob; de bladrand is zeer onregelmatig gezaagd; de geheele plant is bedekt met haren en alle deelen der plant hechten zich gemakkelijk aan de kleeren.

Merian (Maria Sibylla)

geb. 12 April 1647 te Frankfort a.M., overl. 13 Jan. 1717 te Amsterdam, gehuwd in 1667 met den kopergraveur J.A. Graff te Neurenberg; na hare scheiding ging zij met hare twee dochters in 1699 naar Suriname en keerde in 1702 vandaar terug. Reeds in hare jeugd had zij zich toegelegd op het onderzoek der insecten, waarvan zij een bewijs gaf door de uitgaaf van een groot werk over de gedaanteverwisseling der vlinders. Als gevolg van hare Surinaamsche reis verscheen in 1705 een groot foliowerk over de gedaanteverwisseling der Surinaamsche insecten, hoofdzakelijk van vlinders. Van dit werk bestaan verschillende drukken met Hollandschen, Hoogduitschen, Franschen en Latijnschen tekst. Dit is wel het meest bekende onder de weinige werken, die uitsluitend aan de insecten van Suriname zijn gewijd.

H.J.V.

Merkpul,

SUR. Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Meroe,

PAP. Zie EPINEPHELUS MORIO.

Mest.

Zowel van Curaçao als van Aruba, Bonaire en St. Martin, wordt dierlijke mest, vooral geiten- en schapenmest, naar Barbados en Granada uitgevoerd, hetgeen op den duur de productieve kracht van den grond moet benadeelen. Volgens het jaarverslag van den landbouwkundige op Curaçao (Kol. verslag 1914, Bijl. GG) klagen vele groentenkweekers over de schaarschste van geitenmest. Er zijn dan ook stemmen opgegaan om den uitvoer te verbieden (Went, Arends). Rijkens (Curaçao. Tiel 1907, blz. 73) meent dat het op Curaçao bestaande vooroordeel tegen bemesting zal verdwijnen wanneer hoe men moet bemesten. Onvermengde geitenmest oordeelkundig genomen proeven hebben aangetoond is, volgens hem, een zeer geconcentreerde meststof, die, onoordeelkundig gebruikt, eerder een nadeelige dan een nuttige uitwerking zal hebben.

De uitvoer bedroeg in 1000 K.G.

	1911	1912	1913
Curaçao	1254	1397	180
Aruba	715	706	460
Bonaire	2488	1993	2275

Koemest wordt op Curaçao gebruikt tot bestrijding van de schildluis in de oranjeboomen, en gemengd met klei voor het vullen der uit takhout gevlochten wanden van negerhutten; de wanden worden daarna bepleisterd met onvermengde koemest. Maïs-schuren worden van binnen steeds met koemest bestreken. In Suriname gebruiken de Britsch-Indische immigranten koemest voor het harden van de vloeren hunner woningen, zooals ook hier en daar in Afrika gewoonte is.

Mesties.

Zie KLEURLINGEN.

Meteorologische waarnemingen.

Zie KLIMAAT.

Metopium brownei

Urb. Fam. Anacardiaceae. *Manzalienja bobo*, BEN. E. Kleine boom met drie of vijftallige, veelvormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes breed eivormig zijn en aan den bovenkant sterk glimmen; het eindblaadje is langer gesteeld dan de andere en tot 7 cm. lang; vruchten ter grootte van een kleine druif hangen in groot aantal in vertakte bloeiwijzen.

Mettray.

Een landbouwkolonie voor kinderen van onvermogenende vrijlieden in Suriname, door Gouverneur Schimpf in 1857 opgericht op de verlaten plantage Lustrijk aan de Boven-Commewijne. Bij res. van 8 Febr. 1858 werd aan alle behoeftige Protestantsche weezen de verplichting opgelegd zich daar te laten opnemen. De inrichting bleek evenwel een volkomen mislukking; na het vertrek van Schimpf werd in 1860 besloten Lustrijk te verkoopen en de inrichting te vestigen op Charlesburg bij Paramaribo. Van dit laatste is niets gekomen.

Miconia holosericea

Triana. Fam. Melastomataceae. *Pienja*, N.E. Een kleine heester met rose bloemen en groote, ovale bladeren.

Miconia macrophylla

Triana. Fam. Melastomataceae. *Mispel*, SUR., *Kremoto*, N.E. Een lage heester met groote, behaarde bladeren.

Middelen en inkomsten.

Zie BEGROOTING, BELASTINGEN en FINANCIËN.

Miendrinitti-kreek.

Zie SARAMACCA.

Miendri passi,

N.E. Zie CAPRIMULGIDAE.

Mieren.

Zie HYMENTOPTERA.

Miereneter.

Zie CYCLOTURUS, MYRMECOPHAGA en TAMANDUA.

Mierenhout,

SUR. Zie TRIPLARIS SURINAMENSIS.

Mierenleeuw.

Zie NEUROPTERA.

Mijer (mr. Pieter).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Mijnwetgeving.

I. Algemeen.

Zowel het moederlandsche als het Ned.-Oost-Indische mijnrecht maken uitdrukkelijk den eigendom van den bovengrond los van het recht op de mijn, in overeenstemming met het mijnrecht der meeste staten. Het Surinaamsche mijnrecht doet dit niet en vóór de wet van 1 Juli 1909 (Ned. S. 213, Publ. Blad 43) deed het Curaçaosche mijnrecht het evenmin.

Oogenschijnlijke gelijkenis dus tusschen het Ned. West-Indische en het Angelsaksische mijnrecht (dat den bodemeigenaar het recht op de mijn toekent) hierdoor verklaarbaar, dat het Gouvernement in

N.W.I. het grootste deel van den grond als domein bezit, althans bezat, en derhalve wie een mijnconcessie begeerden toch bij het Gouvt. deze hadden aan te vragen, zoodat het in rechte scheiden van anderen bovengrond practisch overbodig was.

Art. 626 Sur. B.W. (= art. 622 Cur. B.W.) kent den grondeigenaar het recht op de mijn toe, behoudens daaromtrent bestaande 'verordeningen van politie,' gelijk ook art. 626 Ned. B.W. doet, dat echter naast die verordeningen ook 'de wetten' noemt; noch voor Sur., noch voor Cur. was deze vermelding destijds, bij ontstentenis van mijnwetten, noodig. Thans derogeert voor Curaçao de wet van 1909 aan dit artikel.

II. Suriname.

Vgl. 'Goudindustrie' (VI Wettelijke bepalingen). Aan het daar omtrent Surinaamsche mijnverordeningen medegedeelde laat zich nog toevoegen:

De zgn. 'goudverordening' heet inderdaad verordening 'houdende bepalingen omtrent het doen van onderzoek naar de aanwezigheid en omtrent het ontginnen van delfstoffen in of op den bodem van Suriname' en kan dus ook op andere delfstoffen dan goud worden toegepast. Volgens deze verordening kunnen alleen Nederlanders, ingezetenen van of vennootschappen gevestigd in Nederland of Suriname houders zijn van vergunningen tot onderzoek en van concessies, heeft de vergunninghouder voorkeur bij de concessieverleening, duren concessies hoogstens 40 jaar en beslaan zij (wat onbemiddelden van goudgedobbel bedoelt af te houden) minstens 200 h.a. Merkwaardig is voorts de regeling van den cijns; het, op grondslag der opbrengst te heffen, evenredig recht wordt voor elke concessie afzonderlijk bepaald; daarnaast is verschuldigd een vast recht, dat van 10 ct. per h.a. voor elk der twee eerste tot 25 cts. voor elk der twee volgende en tot 50 cts. voor elk der latere jaren klimt, een regeling die mogelijk maakt het aanvragen van groote terreinen en het geleidelijk laten schieten der niet loonend blijkende deelen (ter vergelijking diene, dat een concessionaris in N.O. Indië 25 cts per h.a. betaalt). Britsch-Indiërs mogen niet als arbeiders gebezigd worden. De grondrechten der Boschnegers en Indianen op hunne dorpen, nederzettingen en kostgronden mogen door een concessie niet worden geschonden.

Een afzonderlijke verordening (G.B. 1910 no. 57) regelt de uitgifte van concessies tot ontginning van delfstoffen in of op een gedeelte van de in 1907 van Gouv. wege onderzochte terreinen in het stroomgebied van de Grankreek. De verordening had ten doel, na openbare inschrijving tegen hoogere retributie dan die der goudverordening, de, in 32 perceelen elk van 1000 h.a. verdeelde, terreinen ter ontginning te geven aan den hoogsten bieder, die dan tijdens den duur zijner concessie geen vermindering van uitgestrektheid verkrijgen kan.

Een verordening van 1908 (G.B. no. 80) betrof 'een proefneming met het kleinbedrijf in de goudindustrie' op een terrein van 7400 h.a. beoosten de Saramacca; zij liet, behoudens de bepaling, dat de gewone goudbelasting benevens 15% van de brutoopbrengst aan de koloniale kas moesten worden betaald, het stellen van verdere voorwaarden en bepalingen over aan den Gouverneur, hetwelk geschiedde bij Besluit van 2 Nov. d.a.v. (G.B. 81). Bij resolutie van 1 Sept. 1914 besloot de gouverneur de proefneming met 1 Maart 1915, als mislukt, te staken. Daarna werd een ontwerp-verordening ingediend, strekkende om het terrein weder voor gewone concessies beschikbaar te stellen, met deze bijzondere bepaling dat het terrein niet zou worden beschouwd als voortdurend in concessie te zijn geweest (in welk geval de 50 cts-cijns per h.a. zou moeten gelden), maar dat de hier te verleenen concessies

zouden vallen in de categorie van 10 ct. per h.a. Volgens de memorie van toelichting zou alsdan gelegenheid gegeven worden om inteschrijven tegen minstens dien prijs. Het werd de, zonder discussie door de Koloniale Staten aangenomen, verordening van 15 Febr. 1915 (G.B. 7), die aanstonds in werking trad en de verordening van 1908 (G.B. 80) deed vervallen.

III. Curaçao.

Vóór 30 Januari 1911 kende men hier, evenmin als thans nog in Suriname, het beginsel der scheiding tusschen boven- en ondergrond. Om deze reden is meermalen, bij vervreemding van gouvernements-domein, het beschikkingsrecht van het gouvernement over de delfstoffen aan hetzelfde voorbehouden. Wat in Suriname niet is geschied. Een ander verschil tusschen beide koloniën is, dat in Curaçao op grond, die niet domeingrond is, mijnontginning krachtens eigendomsrecht heeft plaats gevonden; het bekendste voorbeeld hiervan is de Santa-Barbara-fosfaatmijn (zie hierover prof. J.A. Grutterink, m.i., in de Verhandelingen van het Geologisch-Mijnbouwkundig Genootschap, Mijnbouwk. Serie, Tw. Stuk, Dl. I).

Den 30sten Januari 1911 trad in werking de Curaçaosche Mijwet van 1 Juli 1909 S. 213 (P.B. '09 n° 43) en de te harer uitvoering strekkende 'Mijnverordening' van 30 Sept. 1910 (P.B. 1911 no. 6). Dit mijnrecht is nagenoeg eensluidend met dat van Ned. O. Indië, hetwelk in art. 1 der Indische Mijwet (van 23 Mei 1899 S. 124) ten aanzien der daar opgesomde delfstoffen de scheiding tusschen onder- en bovengrond voltrekt en in art. 28 den vinder recht op concessie geeft. Deze bepalingen vindt men terug in de artt. 1 en 2 der Cur. wet. Deze laatste is overigens aanzienlijk korter dan de I.M.W., doordat zeer veel (w.o. de bepalingen betreffende den cijns), die de I.M.W. zelve regelde, voor Curaçao is overgelaten aan Kon. Besluit of Kol. Verordening. Hierbij is te bedenken, dat men in Curaçao m.n. door uitvoerrechten de belangen der schatkist bij particuliere mijnontginning behartigd heeft.

Uitvloeiende van het desbetreffende laatste lid van art. 1 der wet is de afzonderlijke verordening betreffende vergunning tot het opsporen van delfstoffen van 11 Nov. 1911 (P.B. no. 49) krachtens welke de Gouverneur gemachtigd werd aan den in die verordening genoemden particulier een opsporingsvergunning te verleenen op in de verordening aangewezen terreinen op Curaçao, Bonaire en Aruba, met bepalingen aangaande de winstverdeling tusschen concessionaris en koloniale kas ingeval fosfaat wordt gevonden en de vinder van zijn recht op concessie gebruik maakt.

Op deze wijze kan voor Curaçao bereikt worden wat voor O.-Indië beoogd werd met de zgn. exploratie- en exploitatie-contracten, in 1910 in de I.M.W. ingelascht, t.w.: meer dan normale afdracht aan den fiscus in geval van abnormale winst belovende concessies.

Art. 10 der Cur. M.W. verklaart deze wet niet toepasselijk t.a.v. die delfstof, waarover de eigenaar van den grond als zoodanig vóór 1 Juli 1906 heeft beschikt, behoudens de mogelijkheid van onteigening ten algemeenen nutte tegen behoorlijke schadeloosstelling. Het artikel zou toegepast kunnen worden op de Santa-Barbara-mijn en op de koperhoudende plantage Savonet.

Een belangrijk verschilpunt met het O.I. recht is

voorts het aan art. 14 der moederlandsche wet van 27 April 1904 S. 73 ontleende voorschrift van art. 11 der C.M.W., dat de bepalingen betreffende bedrijfsdwang niet van toepassing verklaart op reeds bestaande concessies.

Uitvoering aan de wet gaf de 'Mijnverordening' van 1911 (P.B. no. 6), aangevuld bij P.B. 1912 no. 3.

Uitvloeisel van art. 8, 2e lid, der wet, is het K.B. van 7 Maart 1912 S. 101 (in de kolonie afgekondigd bij Publicatie van 15 April 1912 (P.B. no. 18, van 19 April d.a.v.) tot regeling van den termijn, binnen welken en de wijze waarop het beroep tegen vervallenverklaring wordt ingesteld.

(Zie ook D. van Blom. Overzicht der mijnwetgeving in de Nederl. Kol. in West-Indië. Jaarboek van het Geol. Mijnbouwk. Genootschap. Jaarg. 1914).

D. van Blom.

Mijnwormziekte.

Zie ANCHYLOSTOMIASIS.

Mijten.

Zie ACARINA.

Mikania cordifolia

Willd. Fam. Compositae. *Broko-baka*, N.E. Een slingerplant. Een afkooksel van ranken en bladeren is een volksgeneesmiddel tegen pokken.

Milkytree,

BOV. E. Zie TABERNAEMONTANA CITRIFOLIA.

Millerwood,

BOV. E. Zie QUARARIBEA.

Mimicry,

nabootsing. Hieronder verstaat men het feit, dat dieren en in mindere mate ook planten in kleur of vorm op andere dieren, planten of zelfs levenloze voorwerpen

gelijken en wel zoo dat het onderscheid tusschen beiden niet onmiddellijk gezien wordt en dus het eene voor het andere kan worden gehouden. Dat eene dergelijke overeenkomst voor het betreffende dier van nut kan zijn, is niet te loochenen, hetzij dat het daardoor aan het oog zijner vijanden kan ontsnappen, hetzij dat de prooi haren belager niet bespeurt; ook kan de gelijkenis met dieren, die gevaarlijke wapenen bezitten, zooals bijen en wespen of met de zoodanigen, die om redenen van smaak of reuk oneetbaar zijn, ten gevolge hebben dat de nabootsers met de nagebootsten worden verward. Omtrent de oorzaken van het ontstaan dezer mimicry loopen de meeningen der natuuronderzoekers zeer uiteen. De meening dat hierbij in hoofdzaak aan teeltkeus moet worden gedacht, tot voor weinige jaren algemeen gedeeld, wordt steeds meer betwijfeld. Als voorbeelden van in het bijzonder in Suriname waar te nemen mimicry noemen wij hier: de wandelende takken, sprinkhanen, die niet van de kokosnoten, waartegen zij zitten, kunnen worden onderscheiden, vlinders, die oneetbare soorten nabootsen, boomkikvorschen, die tusschen de bladeren onzichtbaar zijn, enz. (Zie ook ANURA, blz. 48.)

Men raadplege Mr. M.C. Piepers, *Mimicry, Selektion, Darwinismus*, 2 deelen, Leiden 1903, 1907.

H.J.V.

Miminet,

BOV. E. Zie LAWSONIA.

Mimosa,

BOV. E. Zie LEUCAENA.

Mimosa distachya

Cav. Fam. Leguminosae. *Unguis di gaatoe*, BEN. E. Lage heester met dubbel samengestelde bladeren; de stengels zijn voorzien van sterk samengedrukte, zeer scherpe stekels; de bloemen zijn geplaatst in cilindervormige trossen, de peulen platgedrukt.

Mimosa pudica

L. Fam. Leguminosae. *Kruidje-roer-me-niet*. *Sjin-sjin*, N.E. *Shame lady shame*, BOV. E. Een klein heestertje, dat bij aanraking de bladeren samenvouwt en naar beneden buigt; de plant heeft dubbel samengestelde bladeren; de blaadjes van de eerste orde staan aan het einde van den bladsteel. De geheele plant is voorzien van platgedrukte stekels. Van *Mimosa pudica* gaat in Suriname het geloof, dat een alcoholisch aftreksel der bladeren een geheel-onthouder tot dronkaard maakt, terwijl een alcoholisch extract der wortels den dronkaard in een geheel-onthouder verandert. Ook andere planten met gevoelige bladeren heeten in Suriname *sjin-sjin*. Reeds Robert Harcourt maakt in zijn in 1613 verschenen *Relation of a Voyage te Guiana*,

melding van de gevoeligheid voor prikkels van deze plant, die hij in de Marowijne vond.

Mimus rostratus.

Tjoetjoebi, PAP. Een spotlijster op de Nederl. Antillen.

Mimus silvus.

Dagoe fowroe, N.E. Een in Suriname veel voorkomende spotlijster, welke ook den eigenaardigen naam *grafrust* draagt.

Mimusops balata

Gärtn. Fam. Sapotaceae. *Bolletri of Balata*, SUR. *Boerowé*, AROW. Een groote boom welks melksap de Balata levert. De vruchten zijn eetbaar en doen in smaak aan sapotille denken. Zie verder BALATA.

Mineraal compagnie.

Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 311.

Ministerie van Koloniën.

Over het beheer der Amerikaansche Koloniën na de ontbinding der West-Indische Compagnie handelt het artikel BESTUURSREGELING VAN CURAÇAO. Gelijk daar vermeld is, werd de 'Raad der Amerikaansche Coloniën en Bezittingen' opgeheven toen onder koning Lodewijk, Mr. Paulus van der Heim, 29 Juli 1806, aan het hoofd trad van het nieuw gevormde Ministerie van Koophandel en Koloniën. Den 8sten Jan. 1808 werd een Ministerie van Marine en Koloniën ingesteld. Van der Heim was ook nu weder de eerste titularis en nam de betrekking waar tot Nederlands inlijving bij Frankrijk in 1810, waarna er bij het 'Ministère de la Marine et des Colonies' te Parijs eene Division Hollandaise werd gevormd. Na de restauratie werd een 'Departement voor de Zaken van Koophandel en Koloniën' ingesteld. Aan het hoofd daarvan kwam (6 April 1814) G.A.G. Ph. Baron Van der Capellen met den titel van Secretaris van Staat. Deze titel werd 16 Sept. 1815 vervangen door dien van Directeur-Generaal, waartoe Jhr. J. Goldberg benoemd werd. Het departement van Koloniën was tot 1842 bijna doorlopend met andere departementen vereenigd; sedert dat jaar heeft het steeds een afzonderlijk departement uitgemaakt.

Hieronder volgt een lijst van de staatslieden, die sedert 6 April 1814 aan het hoofd van het departement hebben gestaan.

Koophandel en Koloniën.

G.A.G. Ph. Baron Van der Capellen, secretaris van Staat, 6 April 1814.

Mr. J.C. van der Hoop, waarnemend, 29 Juli 1814.

J. Goldberg, waarn., Dec. 1814, Directeur-Generaal 16 Sept. 1815.

Onderwijs, Nationale nijverheid en Koloniën.

Mr. A.R. Falck, Minister, 19 Maart 1818.

Nationale nijverheid en Koloniën.

Mr. C.T. Elout, Minister, 30 Maart 1824.

Marine en Koloniën.

Mr. C.T. Elout, Minister, 5 April 1825.

Jhr. J.J. Quarles van Ufford (Secr.-Generaal), waarn., 1 Oct. 1829.

Waterstaat, Nationale nijverheid en Koloniën.

Mr. P.L.J.S. van Gobbelschroy, Minister, 1 Jan. 1830.

Jhr. Mr. G.G. Clifford, *a.i.*, 4 Oct. 1830.

Nationale nijverheid en Koloniën.

Jhr. Mr. G.G. Clifford, *a.i.* 1 Oct. 1831.

Koloniën.

Mr. A. Brocx (Secr. Generaal), waarn., 1 Jan. 1834.

J. Graaf Van den Bosch, Minister, 30 Mei 1834.

J.C. Baud, *a.i.*, 1 Jan. 1840.

Marine en Koloniën.

J.C. Baud, Minister, 10 Aug. 1840.

Koloniën.

J.C. Baud, Minister, 1 Jan. 1842.

J.C. Rijk, *a.i.*, 25 Maart 1848.

G.L. Baud, 21 Nov. 1848.

E.B. van den Bosch, 18 Juni 1849.

C.F. Pahud, 1 Nov. 1849.

Mr. P. Myer, 1 Jan. 1856.

J.J. Rochussen, 18 Maart 1858.

Mr. J.S. Lotsy, *a.i.* 1 Jan. 1861.

Jhr. J.P. Cornets de Groot van Kraayenburg, 9 Jan. 1861.

Mr. J. Loudon, 14 Maart 1861.

G.H. Uhlenbeek, 1 Febr. 1862.

G.H. Betz, *a.i.* 3 Jan. 1863.

I.D. Fransen van de Putte, 2 Febr. 1863.

Mr. P. Myer, 30 Mei 1866.

N. Trakranen, 17 Sept. 1866.

J.J. Hasselman, 20 Juli 1867.

E. de Waal, 4 Juni 1868.

L.G. Brocx, *a.i.* 16 Nov. 1870 (ook in Aug. en Sept. 1868).

Mr. P.P. van Bosse, 4 Jan. 1871.

I.D. Fransen van de Putte, 6 Juli 1872.

Mr. W. Baron van Goltstein, 27 Aug. 1874.

Mr. F. Alting Mees, 11 Sept. 1876.

Mr. P.P. van Bosse, 3 Nov. 1877.

Jhr. H.O. Wichers, *a.i.* 26 Febr. 1879.

O. van Rees, 12 Maart 1879.

Mr. W. Baron van Goltstein, 20 Aug. 1879.

Jhr. Mr. W.M. de Brauw, 1 Sept. 1882.

W.F. van Erp Taalman Kip, *a.i.* 23 Febr. 1883.

F.G. van Bloemen Waanders, 23 April 1883.

A.W.P. Weitzel, *a.i.* 25 Nov. 1883.

Mr. J.P. Sprenger van Eyk, 27 Febr. 1884.

Mr. L.W.C. Keuchenius, 21 April 1888.

Mr. AE. Baron Mackay, 24 Febr. 1890.

Mr. W.K. Baron van Dedem, 21 Aug. 1891.

Mr. J.H. Bergsma, 9 Mei 1894.

J.T. Cremer, 27 Juli 1897.

Jhr. Mr. T.A.J. van Asch van Wijck, 1 Aug. 1901.

J.W. Bergansius, *a.i.* 10 Sept. 1902.
A.W.F. Idenburg, 25 Sept. 1902.
Mr. D. Fock, 17 Aug. 1905.
Th. Heemskerk, *a.i.* 12 Febr. 1908.
A.W.F. Idenburg, 20 Mei 1908.
J.H. de Waal Malefijt, 16 Aug. 1909.
Mr. Th. B. Pleyte, 29 Aug. 1913.

Afdeeling B van het departement is belast met de behandeling van 'West-Indische Zaken'.

Minquartia guyanensis

Aubl. Fam. Olaeaceae. *Konthout*, SUR. *Aratta-hoedoe*, N.E. *Jawalidani*, AROW. Een boom met buitengewoon hard en duurzaam hout, dat voornamelijk voor het maken van palen gebruikt wordt. De stam heeft talrijke groeigaten en maakt daardoor den indruk alsof hij door ratten aangevreten is; vandaar de inlandsche naam *aratta-hoedoe* (rattenhout).

Miquel (friedrich anton wilhelm).

Zie BOTANISCH ONDERZOEK. blz. 167.

Mirabilis jalapa

L. Fam. Nyctaginaceae. *Vieruursbloem*, SUR. *Fojoeroe bromiki*, N.E. *Four o'clock*, BOV. E. Een kruidachtige plant uit Mexico afkomstig, met breede driehoekige, langgesteelde bladeren, trompetvormige, roode, witte of gele, zeer welriekende bloemen met lange buis. Zooals de in-inlandsche namen aanduiden gaan de bloemen om vier uur in den namiddag open. Van de fraaie, zwarte zaden worden halssnoeren gemaakt.

Mira-froïti,

N.E. Zie TAMANDUA.

Mira-hoedoe,

N.E. Zie TRIPLARIS SURINAMENSIS.

Mirki-tétéi,

N.E. Zie MANDEVILLA.

Mirki-todo,

N.E. Zie HYLA.

Mirki-wiwiri,

N.E. Zie EUPHORBIA THYMIFOLIA.

Mispel,

SUR. Zie BELLUCIA, LOREYA en MICONIA MACROPHYLLA. BOV. E. Zie ACHRAS.

Mispoe.

BEN. E. Zie ACHRAS,

Missie (Roomsche Katholieke).

I. Suriname.

De Roomsche Katholieke Missie in Suriname werd gegrond vest in 1683 bij decreet van de Congregatie de Propaganda Fide van 22 Sept. De eerste geestelijken voor de missie bestemd, waren kloosterlingen en wel van de orde van den H. Franciscus. Onder de velen, die zich vrijwillig voor de moeilijke zending hadden aangeboden, werden gekozen de Leuenaar Fredericus van der Hofstadt, de Londenaar Thomas Fuller en de Roosendaler Petrus Croll. Ook een leekebroeder, die tevens chirurg was, met name Joannes Graefdorf, kwam met hen naar Suriname. De kroniek der Franciscanen te St. Truiden geeft het doel hunner zending aan: de katholieken in het geloof te bevestigen en het H. Evangelie te prediken onder de Indianen. Het was een koene daad van Gouverneur Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk priesters toe te laten in de kolonie in een tijd, dat het bestuur in het Moederland zoozeer tegen den katholieken godsdienst gekant was, en de zaak werd den Gouverneur door de Hoogmogende Heeren dan ook ten zeerste kwalijk genomen. Spoedig stierven de Missionarissen onder de zware taak en de ontberingen; Joannes Graefdorf werd door zijn oversten teruggeroepen. Gedurende honderd jaar bleven de katholieken zonder priesters; meermalen wendden zij pogingen aan om de vrije uitoefening van hun godsdienst in de kolonie te verkrijgen, doch immer vruchteloos. Nadat eerst aan de Lutherschen was toegestaan naast de Gereformeerde Staatskerk hun eeredienst uit te oefenen en omstreeks 1776 eenzelfde verlot aan den Moravische Broeders gegeven was, kregen ook in 1785 de Katholieken vergunning hun godsdienst te belijden. De toestemming werd echter slechts onder zeer beperkende voorwaarden geschonken. Het decreet van Paus Pius VI op 4 Dec. 1785 regelde de zaken der Surinaamsche Missie, lijfde haar in bij de Hollandsche

Zending en stelde haar onder het bestuur van den Apostolischen Nuntius te Brussel. Den 17den Oct. 1786 kwamen nu wederom twee priesters in Suriname aan, Albertus van Doornik uit Zierikzee en Adrianus Kerstens uit Breda. In een burgerhuis, waarvan het benedengedeelte tot pastorie en het bovengedeelte tot kerk was ingericht, oefenden achtereenvolgens vijf sekuliere priesters de heilige bedieningen uit, totdat de gemeente niet meer in de verplichte armenzorg kon voorzien, voorwaarde waaronder haar de uitoefening van den godsdienst was toegestaan. In 1793 verliet de laatste priester de kolonie. Toen ongeveer 17 jaar verlopen was, den 25sten Sept. 1810, landde in Suriname de Hoogeerw. Pater Jacobus Schinck, die tot zijn dood, 19 Nov. 1814, met veel ijver werkzaam was. Hij was een kloosterling van de orde van den H. Franciscus. Onder zijn opvolger, den Eerw. Heer P.L. van der

Hoven, werd de langgewenschte godsdienstvrijheid afgekondigd. Deze priester vertrok evenwel wederom naar Holland. Na zeventien maanden kwamen twee der meest verdienstelijke priesters voor de Surinaamsche Missie in de kolonie aan, nl. Paulus Antonius Wennekers en Ludovicus van der Horst. Nu begon de Missie zich voor goed te ontwikkelen. Van 1817-1825 werden 1419 doopsels toegediend, 103 huwelijken gesloten en 66 personen tot de eerste H. Communie toegelaten. In 1825 verhef de Congregatie de Propaganda Fide de Missie van Suriname tot een Apostolische prefectuur en tot eersten Apostolischen Prefect benoemde zij den Hoogeerw. Heer Martinus van der Weyden. Nog altijd werd den priesters de toegang tot de meeste plantages ontzegd; alleen het afzonderingsoord voor de melaatschen stond voor hen open. Van dat lijdensoord te Batavia teruggekeerd, stierf de Hoogeerw. Heer M. van der Weyden weldra en kwam de last der geheele missie neder op de schouders van den 25-jarigen Jacobus Grooff. Deze, bekend om zijn zielenijver en vooral om zijne liefde tot de melaatschen, deed, geholpen door ijverige medepriesters, de missie tot grooter uitbreiding komen. Van 1826-43 tellen wij te Paramaribo en op enkele plantages 2100 doopsels, te Batavia 1034 en te Coronie 186. In 1843 werd de Hoogeerw. Heer J. Grooff benoemd tot Apostolisch Vicaris van Batavia op Java en moest hij naar Nederland vertrekken om aldaar de Bisschopswijding te ontvangen. Algemeen was de deelneming, toen hij de kolonie verliet, daar hij bij Roomschen en Onroomschen vooral om zijne medelijdende liefde voor de melaatschen algemeen geacht werd. In 1847 keerde Mgr. Grooff als Visitator Apostolicus in Suriname terug en nam het bestuur van den Hoogeerw. Pater Provicaris G. Schepers wederom over. Met hem arbeidden in de Missie de Eerw. Heeren Th. Kempkes, Petrus Donders, G. Heinink en A. Meurkens. Sinds 1842 was te Coronie een blijvende Statie gevestigd, terwijl Nickerie van tijd tot tijd bezocht werd. Den 1sten Jan. 1851 was het aantal Katholieken in Suriname 5893, en in 1863 was het gestegen tot 12000. Deze aanwas is vooral te danken aan de bekeeringen op de plantages, waar de priesters eindelijk vrijeren toegang ontvingen. Onder het bestuur van Mrg. Schepers, den opvolger van Mgr. Grooff, werd de St. Rosakerk te Paramaribo gesticht en niet alleen werden tal van plantages bezocht, maar ook kerkjes te Paradise in Nickerie en te Esthersrust en Killenstein opgericht. Mgr. Schepers (1852-1863) wijdde zijne beste zorgen aan het godsdienstig onderwijs. Door zijne bemoeiingen kwamen in 1856 de Eerw. Soeurs Franciscanessen van Roosendaal voor het onderwijs in de kolonie. Toen na zijn dood de Hoogeerw. Heer A. Meurkens tot Provicaris was aangesteld, begaf deze zich naar Rome om te verkrijgen, dat de Missie werd toevertrouwd aan een kloosterorde, die steeds een voldoende aantal priesters naar de missie zou kunnen zenden. Door een besluit van Z.H. Paus Pius IX van 30 Juli 1865 werd de Surinaamsche Missie opgedragen aan de Congregatie van den Allerheiligsten Verlosser en de redemptorist Joannes Baptista Swinkels tot Vicaris Apostolicus benoemd. Drie sekuliere geestelijken verlieten nu het Vicariaat, en twee, nl. Petrus Donders en Joannes Romme, traden in de voormelde Congregatie en bleven als Redemptoristen in de Missie werkzaam. Van 1866-1875 werden toegediend 6723 doopsels en 529 huwelijken gesloten. Verschillende priesters kwamen onder dezen Bisschop met hem de Apostolische werkzaamheden deelen. Na een langdurig en smartelijk lijden overleed hij 11 Sept. 1875. Zijn opvolger was Mgr. Schaap. Deze bouwde de kerkjes te Buitenrust, te Livorno en de Weesinrichting op 's Landsgrond Boniface en vooral de schoone Kathedrale kerk. Het aantal kinderen op de R.K. Scholen steeg van 500 in 1866 tot 1241 in 1881. Een Weesinrichting voor meisjes werd toevertrouwd aan de Eerw. Soeurs. Voor de jongens werd eenzelfde inrichting geopend op de plantage Livorno, doch de hoop om hen aan veldarbeid te gewennen bleek ijdel. Onder Mgr. Swinkels

en Mgr. Schaap was het wegens het grooter aantal priesters mogelijk geworden de bekeering der Indianen en Boschnegers krachtiger ter hand te nemen. De twee priesters, die hiermede in 1867 en 1868 begonnen waren de Eerw. Pater P. Donders (zie aldaar) en de Eerw. Pater Joannes Romme. De moeilijkheden, die zij in het bekeeringswerk ondervonden, waren veelvuldig en sproten vooral voort uit het geringe aantal bewoners, dat ieder kamp telde en de groote afstanden, die de verschillende kampen scheidde. De arbeid onder de Boschnegers leverde betrekkelijk weinig vruchten op, ofschoon voor het kamp van Broos aan de Suriname-rivier een loffelijke uitzondering dient gemaakt te worden. Onder de Indianen waren die van den stam der Karaïben het moeilijkst voor het H. Evangelie te winnen. Na een paar jaren van arbeid (1870) werden 16 Indianenkampen bezocht; deze hadden circa 565 bewoners, waarvan 218 gedoopt en 28 paren kerkelijk gehuwd waren. Het getal bekeerlingen nam van toen af voortdurend toe. In 1887 stierf Pater Donders na een meer dan 40-jarigen zwaren arbeid in de kolonie, zonder ooit het Moederland te hebben teruggezien. Weldra volgde Mgr. Schaap hem in het graf en werd opgevolgd door Mgr. W. Wulfingh. Onder dezen Vicaris Apostolicus kwam de Missie tot grooten bloei. Er werden nu drie nieuwe Staties met blijvende residentie opgericht: Marianella in 1890, Nickerie in 1892 en Albina in 1895. Ook de stadskerk te St. Boniface ontving een vaste residentie. Coronie zag een nieuwe hoofdkerk verrijzen. Langs de oevers der Saramacca-rivier ontstonden zeven kerkjes, ongeveer een even groot getal langs de Suriname en de Commewijne, terwijl ook eenige Indianenkampen van kapellen voorzien werden. Hiermede namen de plantage-reizen zeer toe, daar de katholieken, die bij deze kerken wonen, voortdurend bezocht werden, gewoonlijk van uit de stad Paramaribo. Onder het bestuur van Mgr. Wulfingh kwamen de Eerw. Zusters van O.L.V. van Barmhartigheid zich aan de ziekenverpleging en de Eerw. Fraters van Tilburg zich aan het onderwijs der mannelijke jeugd wijden. Deze laatste deden het weldra in bloei toenemen. Tal van scholen verrezenen het aantal leerlingen verdubbelde. De Bisschop was bij Katholieken en niet-Katholieken bekend en geroemd omzijne milddadigheid. Hij bood aan om de verpleging van alle melaatschen van welken godsdienst ook, op zich te nemen. Dit plan stuitte niet af op tegenstand van het Gouvernement maar van particulieren. Nu begon Mgr. Wulfingh de verzorging der melaatschen in de Gerardus Majella Stichting en mocht zijn ijver beloond zien door den hoogen bloei, dien deze inrichting weldra bereikte. 1 Jan. 1915 werden hier 110 melaatschen verzorgd. Aan hem is het vooral te danken dat er groote verbetering tot stand kwam in de verpleging van alle melaatschen. Onder dezen Vicaris Apostolicus kwam ook de oprichting van 'de Katholieke Waarschuwer' en het nieuwsblad 'de Surinamer' tot stand. Mgr. Wulfingh genoot een ware populariteit

in Suriname en werd 30 Aug. 1895 tot ridder in de orde van den Nederlandschen Leeuw benoemd; 23 Oct. 1905 vertrok hij, zwaar lijdend, naar Nederland en onderging heldhaftig met volle bewustzijn een pijnlijke operatie. Reeds jaren zuchtte Mgr. onder den last des lijdens, dat het tropisch klimaat hem bezorgd had. Dat lijden nam met den dag toe. Toch wilde de bisschop naar zijne dierbare missie terugkeeren, maar ongeveer een dag op zee stierf hij plotseling den 5den April 1906. Zijn lijk werd te Paramaribo ter aarde besteld. Tot opvolger werd benoemd Mgr. Jacobus Cornelis Meeuwissen. Onder zijn kortstondig bestuur werd het onderwijs bij de Zusters Franciscanessen merkelijk uitgebreid en een zestal kerken bijgebouwd. Ook het bekeeringswerk onder de Britsch-Indiërs breidde zich steeds meer en meer uit; zij worden vooral bezocht langs de Commewijne-rivier en in Para-passi. In Nov. 1910 vertrok Mgr. Meeuwissen wederom naar het Moederland en daar het klimaat te zwaar was voor zijn hoge jaren diende hij zijn ontslag in bij den Paus. De Hoogerw. Pater G. Eysink nam het tusschenbestuur als Provicaris waar. Deze, een man van groote energie en bekend om zijn redenaarsgave, had reeds meermalen aan het hoofd der missie gestaan. In zijn provicariaat kwam de dood hem aan de Missie ontrukken. Hem volgde als Provicaris op de Hoogerw. Pater C. van Coll. Reeds tal van jaren in de Missie werkzaam, heeft hij zich vooral onderscheiden door vele wetenschappelijke studiën (Zie COLL, CORNELIS VAN). Den 10den Jan. 1912 kwam de nieuwe Vicaris Apostolicus van Suriname, Mgr. Theodorus van Roosmalen, die 27 Juli 1875 geboren, ruim zeven jaar als Missionaris in Brazilië doorbracht, in Suriname aan. Hij ijvert voor het onderwijs, richtte de groote Leonardus-school te Paramaribo op, bouwde een educandaat voor Britsch-Indische kinderen en legde den eersten steen voor het uitgebreide R.K. Ziekenhuis. De missie mag zich in steeds grooteren bloei verheugen. Zij telt thans 49 kerken en kapellen, waaronder 10 bij de Indianen, terwijl ongeveer 103 plaatsen door de Missionarissen bezocht worden; daaronder 19 Indianen- en 26 Boschnegerkampen. De missie bezit een ziekenhuis, twee weesinrichtingen, een educandaat (Br. Ind.) en 36 scholen met 4435 leerlingen. Onder de sociale werken noemen wij de spaarvereeniging, de patronaten, den socialen cursus met leeszaal en de hoedenvlechtscholen. Het aantal doopsels gedurende het jaar 1914 bedraagt 1320; het aantal Katholieken is 21.500. Behalve den Vic. Apostolicus zijn in de missie werkzaam 49 Redemptoristen, 17 Fraters van Tilburg, 81 Soeurs van Roosendaal en 33 Liefdezusters.

Bronnen: Archief der R.K. Missie. - Zie verder: Beknopte geschiedenis der Katholieke Missie in Suriname, Door een Pater Redemptorist. Gulpen 1884. - Godsdienstvriend. - Volksmissionaris. - Twee Missionarissen onder de Melaatschen en Indianen van Suriname, P. Donders en J.B. Romme, Door een Redemptorist. Roermond 1894. (Het gedeelte over Donders in 1904 ook in het Portugeesch vertaald). - J. Kroonenburg. Door Suriname. Reisherinneringen uit ons Missiegebied. Amst. 1897. - Gegevens betreffende Suriname, Amst. 1910, blz. 129-143. - Het Katholiek Nederland. 1813-1913. Nijmegen 1913, I, 191-214 en II. 329-336. - Gedenkboek ter gelegenheid van het Gouden Emancipatiefeest in Suriname op 1 Juli 1913. Paramaribo 1913, blz. 97-111. N. Govers CSSR. missionaris in Suriname: Leven van den Eerbiedw. Dienaar Gods Petrus Donders CSSR. met een inleiding van W.M. Kard. van Rossum, Venloo, 1915.

N.G.

II. De kolonie Curaçao.

De geschiedenis van het Katholicisme op het eiland Curaçao opent met de komst der Spanjaarden op het eiland. Met zekerheid weten wij, dat toen *Juan de Ampuez*, (1526) in naam van den koning van Spanje directeur over dit eiland was, hier Spaansche Paters Hieronimitanen het R.K. Geloof onder de Indianen predikten. Verder staat eveneens vast, dat in 1580 *Don fr. Juan Mansanillo*, van de orde van den H. Dominicus tot bisschop van Coro (Venezuela) benoemd werd, die zich zelf noemt bisschop van Venezuela en van de eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire en die het H. Vormsel toediende o.a. op Aruba. Tot aan ± 1755 hoorden deze eilanden kerkelijk eerst tot de jurisdictie van Coro en later van Caracas (Venezuela). Historisch is het eveneens zeker, dat bij de overgave van de drie benedenwindsche eilanden Curaçao, Bonaire en Aruba door de Spanjaarden aan de Hollanders in 1634 zich op het hoofdeiland Curaçao een Katholiek priester en ook één of meer R.K. kerkjes bevonden. Na dien datum hield onder het Hollandsch bestuur de uitoefening van den Katholieken godsdienst geheel op en was officieel krachtens de plakkaaten ook streng verboden. Eerst in het laatste decennium der 17de eeuw vinden wij weer eenig spoor van verblijf van een Spaansch priester op Curaçao met medeweten van het bestuur. In het begin van het jaar 1705 vestigt zich hier een Jesuit Pater *M.A. Schabel*. Hij doopt en predikt en deelt de H.H. Sacramenten toe onder de Katholieke (Fransche en Spaansche) kooplieden, zeevarenden en slaven, zeker met toestemming van het Curaçaosche bestuur en, naar 't schijnt, ook met medeweten van de Bewindhebbers van de West-Indische Compagnie. Deze Pater Schabel had een huis gehuurd en voor kerk ingericht in Willemstad, d.w.z. binnen de muren der toenmalige vesting, de tegenwoordige Punda. Geregeld volgen Hollandsche Jesuiten elkander op tot 1742, toen zij zoowel door gebrek aan middelen, als door voortdurende sterfgevallen zich genoodzaakt zagen de missie op te geven. Daarna namen voorbijtrekkende Spaansche priesters van tijd tot tijd de zielzorg waar, tot in 1755 weer een Hollandsch priester, *Theod. ten Oever* overkwam, die in hoogen ouderdom omstreeks 1790 overleed, doch van wiens werkzaamheid maar weinig bekend is. Eerst met het jaar 1773 verkrijgt de Curaçaosche Katholieke missie een meer officieel karakter door de komst van een Antwerpsch seculier priester *Arnoldus de Bruijn*, die door den apostolischen nuntius te Brussel naar Curaçao gezonden was en de eerste is, die zich *praefectus missionis* noemt. Hij werd als zoodanig opgevolgd door Pater *W. Jacobs*, een Dominikaan uit het klooster van Antwerpen. In 1776 werden de Paters Franciscanen van de Belgisch-Hollandsche provincie met deze missie belast. Hun eerste praefectus missionis was Pater *Theod. Brouwers*, daarna Pater *Jac. Schenck* en ten laatste Pater *J.J. Pirovano*, die in 1821 op het eiland Aruba overleed. Door het verbod van Koning Willem I om novicen aan te nemen, waren ook de Paters Franciscanen niet meer in staat nieuwe arbeidskrachten naar de missie te zenden, zoodat na den dood van Pirovano tot 1824 slechts vreemde priesters van de tegenovergelegen kust van tijd tot tijd den dienst waarnamen.

Gedurende dit geheele tijdvak van 1700 tot 1824 werd door het Hollandsch Bestuur telkens slechts één

enkele priester 'geprivilegieerd'; zelden werd nog een tweede, een enkele maal nog een derde 'geadmitteerd'. Van steun door het Gouvernement was in 't geheel geen sprake. Al dien tijd leed het Katholicisme op het eiland een kwijnend bestaan, deels door gebrek aan priesters, deels door tegenkating van het wereldlijk bestuur, alsook door voortdurende twisten en oneenigheid onder de eigen geloofsgenooten. Feitelijk was het Katholiek geloof in verval en in discredit. Eerst met de komst van den nieuwen praefectus apostolicus, den Amsterdamschen seculieren priester *M.J. Nieuwindt*, 24 Aug. 1824, kwam er nieuw leven. Onvermoeid heeft deze priester met veel talent en apostolischen ijver tot aan zijn dood, 12 Jan. 1860, gewerkt, slechts door weinig priesters ter zijde gestaan. Bij zijn komst in 1824 bestond er op Curaçao slechts ééne Katholieke kerk, de tegenwoordige St. Annakerk op Otrabanda (het stadsgedeelte aan de westzijde der haven). Allengs heeft hij in de buitendistricten ten oosten en westen der stad 5 andere kerkjes opgericht, eveneens een of meer kerken op de beide overige benedenwindsche eilanden, Bonaire en Aruba, waar geen kerk bestond en zelden of nooit een priester verscheen. Vóór de komst van den praefectus apost. Nieuwindt in de kolonie valt er met zekerheid geen spoor van prediking van het Katholiek geloof op de bovenwindsche eilanden aan te wijzen. Doch ook op die eilanden richtte Nieuwindt een kerkje op en stelde er een vasten pastoor aan. In 1842 werd de apostolische praefectuur van Curaçao door den H. Stoel verheven tot een apostolisch Vicariaat en *M.J. Nieuwindt* verheven tot eersten apostolischen Vicaris met de waardigheid van bisschop. Bij zijn dood was er op Curaçao, Bonaire en Aruba naast elke parochiekerk een Katholieke school, bestuurd door de Eerw. zusters Franciscanessen van de Congregatie van Roosendaal - sedert 12 Jan. 1842 in de kolonie werkzaam - opgericht, waar kosteloos onderricht aan de mannelijke en vrouwelijke jeugd werd gegeven. Dit werk was tot stand gebracht ten koste van ontzaggelijke offers aan geld en arbeid, zonder eenigen steun van gouvernementswege, in den beginne zelfs ondanks de tegenwerking van den kant van het Bestuur.

Wegens de voortdurende moeilijkheden om voor deze missie geregeld een voldoende aantal priesters te vinden, werd in 1868 de missie van Curaçao door Rome toevertrouwd aan de Hollandsche provincie der Paters Dominicanen, die tot heden de zielzorg op alle eilanden der kolonie waarnemen. Achtereenvolgens waren de Apostolische Vicarissen: Mgr. M.J. Nieuwindt † 1860; Mgr. Kistenmakers in 1864 wegens ziekte naar Holland vertrokken en in 1883 ontslagen; Mgr. A.H. van Ewijk † 1885; Mgr. C. Reynen † 1886; Mgr. A.M. Joosten † 1896; Mgr. J.J.A. van Baars † 1910; Mgr. M.G. Vuijsteke sedert 1910.

Op 1 Jan. 1913 bedroeg op een bevolking

van:		het aantal Katholieken:
Curaçao	32.926	30.669
Aruba	9.441	9.098
Bonaire	6.427	6.361
St. Martin	3.448	802
St. Eustatius	1.401	312
Saba	2.424	794
	—————	—————
totaal	56.067	48.036

Op 1 Jan. bedroeg het aantal kerken en parochies:

Op Curaçao	8 kerken en 4 kapellen.
Op Aruba	4 kerken en 1 kapel
Op Bonaire	2 kerken
Op St. Martin	2 kerken en 1 kapel
Op St. Eustatius	1 kerk
Op Saba	2 kerken en één hulpkerkje.

en waren er 34 Katholieke priesters werkzaam. Sedert 1912 wordt ook Marigot, de hoofdplaats van het fransche gedeelte van St. Martin en het fransche eiland St. Barthelemy (St. Batts) door de Curaçaosche missionarissen bediend.

Bronnen. Archief v.h. Apost. Vicariaat van Curaçao. Zie verder: De Godsdienstvriend, 1819, blz. 76 1838, 1862, enz. A.H. Bisschop Grevelink. Beschr. v.h. eiland St. Eustatius (Bijdr. tot de kennis der Nederl. en vreemde Koloniën, Utr. 1846, blz. 5). - P. Nieuwenhuizen. O. Min. S. Franc. De missie der Minderbroeders van de Nederduitsche provincie op het eiland Curaçao. (Katholieke Nederlandsche Stemmen, 25 Dec. 1858. Idem 30 Sept. 1854) - Relation sur l'état actuel du Vicariat Apostolique de Curaçao dans les Antilles Néerlandaises, confiée aux Frères Prêcheurs de la Province de Hollande (Analecta Sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum. Romae, 1895 blz. 83 v.) - J.H.J. Hamelberg. Iets over de Kath. missie op het eiland Curaçao tot het jaar 1824. (Amigoe di Curaçao Febr. 1896). - Idem, Hist. schets van de Ned. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e eeuw. (Tweede jaarlijksch Versl. v.h. Gesch., Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. te Willemstad, Amst. 1898, blz. 134). - Idem, De Nederl. op de W.-I. Eilanden. (Benedenw.) Amst. 1909, blz. 100 en 204. Curaçao-nummer van Neerlandia, Juli-Aug. 1905, blz. 150-156. - P.A. Euwens, Beschavingswerk op Curaçao. (Neerlandia, Maart-Juni 1906) - Bonaire-nummer van Neerlandia, Dec. 1907, blz. 214 en 215. - W. van Nieuwenhoff. 'Geprivilegeerde priesters' op Curaçao van 1701-41 (Studiën, Godsdienst, Wetenschap, Letteren. Amst. 1907, 39e jg. deel 68, blz. 56-76 en 195-219). - The Catholic Encyclopaedia, New-York 1908. Vol. IV. - Aruba-nummer van Neerlandia, Dec. 1911, blz. 285-286. - Het Katholiek Nederland 1813-1913. Nijmegen 1913, blz. 214-224. Zie ook de artt. ONDERWIJS en ZIEKENVERPLEGING.

P.A. Euwens. O.P.

Modicque lasten.

Zie BELASTINGEN, blz. 81.

Moederland en koloniën.

Deze vereeniging, 14 Maart 1901 te 's Gravenhage opgericht, stelt zich ten doel *a.* mede te werken aan de behartiging van de belangen der koloniën en van het moederland, met betrekking tot de koloniën; *b.* hare leden op te wekken tot deelneming aan het staatkundig leven in het moederland. Uit den aard der zaak

neemt Oost-Indië in de voordrachten, die op de vergaderingen gehouden worden en in de overige bemoeiingen der vereeniging de voornaamste plaats in, maar ook aan West-Indië wordt aandacht gewijd. In 1910 verscheen haar programma voor de Nederlandsche Koloniën in Amerika, met toelichting en in 1912 de lezing van Mr. Dr. C.F. Schoch over de voorstellen der Suriname-Commissie.

Moelat,

PAP. Zie ACANTHOCYBIUM.

Moemoe,

N.E. Zie LYCOPODIUM CERNUUM.

Moerasschildpad.

Zie CHELONIA, blz. 203.

Moerdam,

PAP. Zie DAMMEN.

Moesinga-negers.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 156.

Moesoe-pikien,

N.E. Zie SAKKA-PIKIEN.

Moesti sambo,

BON. Zie PISONIA BONAIRENSIS.

Moetété,

N.E., of juist geschreven MOETIT-

TÉ. Open korf, die gebruikt wordt om in het Surinaamsche woud lasten te dragen, waartoe hij voorzien is van een band van katoen of van barklakbast, die om het voorhoofd van den drager loopt; de moetittés der negers hebben bovendien nog schouderbanden. De Indianen vervaardigen dit soort draagkorven binnen een uur tijds van palmladeren; om den inhoud droog te houden gebruiken zij bladeren van de *palaloe* (*Heliconia*) of van den *taspalm* (*Geonoma*). Ook de gesloten korven, waarin de Boschnegers pinda's naar Paramaribo vervoeren, noemen zij moetitté.

Moko-moko,

N.E. Zie MONTRICHARDIA.

Molascuit.

Zie SUIKERRIET.

Molentrens,

SUR. Zie PLANTAGE.

Mollusca

(WEEKDIEREN) vormen een der groote groepen van het dierenrijk, en worden in verschillende klassen verdeeld, als: *Cephalopoda*, *Gastropoda*, *Scaphopoda*, *Amphineura* en *Pelecypoda* of *Lamellibranchia*. Zij leven grootendeels in zee, maar ook op 't land, in zoet- en brakwater. Om het overzicht der vormen van onze West-Indische koloniën te vergemakkelijken, zijn zij hier onderscheiden in zee- tegenover land- en zoetwatermollusken, welke laatste samenvatting de Duitschers met de uitdrukking 'Binnenconchylien' bestempelen. Ofschoon de rijkdom der in zee levende soorten, verre schijnt achtertestaan, bij dien van den indischen oceaan, vormen zij toch de overgrootste meerderheid van de vertegenwoordigers van deze diergroep. Terwijl echter b.v. in den catalogus der zeemollusken van de Philippijnen, door Prof. Hidalgo, van 't jaar 1904/05, ruim 3000 soorten worden vermeld, vindt men in de lijst der mollusken van Portorico, door Dall en Stimpson, van 1900, slechts 653 soorten opgeteld, waarvan ruim 100 als het land en 't zoetwater bewonende afvallen; in de lijst van zeeweekdieren van de Zuid-Oostkust der Vereenigde staten enz. door Dall, van 1889, bedraagt het aantal ruim 1600, waaronder echter verscheidene zijn, die niet tot de hier slechts in aanmerking komende tropische vormen behooren. Daar de plaatsruimte niet toelaat een volledige opsomming, nog minder bespreking van al die soorten te geven, zijn slechts eenige der voornaamste geslachten en soorten opgenoemd. Hierbij laat zich het totaal ontbreken van eenigszins naar volledigheid strevende lijsten van soorten van onze West-Indische bezittingen gevoelen, en is bij de behandeling meer de West-Indische fauna in 't algemeen in 't oog gehouden; in verzamelingen en monographieën zijn de

uitdrukkingen: West-Indië, Antillen, nog veel te veel in gebruik en zelden treft men de bepaalde opgaven, als: Suriname, Curaçao, St. Martin enz. aan. Nog steeds ontbreekt de West-Indische Rumphius, met andere woorden de man die door lang, ijverig verzamelen, geacht kan worden een groot gedeelte, althans de zonder diepzee-onderzoek verkrijgbare weekdieren van onze W.-I.-Kolonien te hebben bijeengebracht.

Waar niet uitdrukkelijk vermeld, beteekent de letter (S.) achter een naam, dat de soort bepaald van Suriname bekend is; (C.) beteekent Curaçao, (A.) Aruba, (B.) Bonaire, (St. M.) St. Martin.

Van de *Cephalopoden* of Koppootigen, waartoe ook de schijnbaar of werkelijk schelplooze inktvisschen behooren, zijn als schelpdragend bekend, *Argonauta argo* L. of papieren Nautilus, die ver verspreid is door den Atlantischen Oceaan, in de Middellandsche Zee en aan de Kaap de Goede Hoop en *Spirula Peronii* Lam., of het posthoortje, dat ook uit Australië, China enz. vermeld wordt. Kappler verklaart in Suriname, niets van inktvisschen of *Nautilus* gehoord te hebben; met *Nautilus* zal hij wel *Argonauta* bedoeld hebben, daar *Nautilus* geheel buiten aanmerking blijft.

Tot de *Gastropoden* of buikpootigen behooren o.a. de volgende geslachten:

Het genus *Conus* telt eenige soorten, schoon bij verre na niet zooveel als b.v. in de Molukken; de meest voorkomende soort zal wel *C. mus* Hw. zijn, daar zij in alle kleine verzamelingen te vinden is, als de zeldzaamste geldt doorgaans *C. cedonulli* Hw. die speciaal van Curaçao vermeld is, evenals *C. barbadensis* Hw., *C. daucus* Hw., *C. granulatus* Gm., *C. columba* Hw. (S.).

Van *Pleurotoma* en de daaraan verwante groepen *Drillia*, *Mangilia* enz. gekenmerkt door een meer of minder diepe insnijding aan den mondrand, heeft vooral het diepzee-onderzoek der latere jaren een menigte soorten aan den dag gebracht, waaraan echter onze koloniën geen aandeel hebben.

Oliva bevat zeeslakken met zeer glanzige schelpen, naar den vorm dier schelpen genoemd; algemeen verspreid en bepaald van Curaçao vermeld is *O. reticularis* Lam. De soorten van het verwante geslacht *Olivella* zijn veel kleiner en talrijker, *O. nitidula* Dillw. (C.S.) *O. nivea* Gmel. (C.S.), verder de var. *monilifera*, *O. tenuis* Marr., *O. dealbata* Rve., *O. jaspidea* Gm., al welke soorten ook op St. Martin gevonden zijn.

Hier sluit zich *Marginella* aan, met vrij talrijke soorten, van de vorige groep onderscheiden door de duidelijke plooiën op den linkermondrand der schelp. *M. prunum* Gm. is een der meest bekende grootere soorten, verder zijn algemeen de kleinere *M. apicina* Menke en de tot het geslacht of ondergeslacht *Persicula* gerekende soorten *maculosa* Kien., *catenata* Mont. en *chrysomelina* Redf. die allen speciaal van Curaçao genoemd zijn. Van het geslacht *Voluta* is vooral bekend *V. musica* L. of de muziekhorn, zoo genaamd naar de op muzieknoden gelijkende teekening der schelp; deze soort wordt van Suriname gemeld. *Mitra* vertoont ook nog krachtige plooiën en is gekenmerkt door een hooge, smalle schelp, heeft als meest algemeene soorten *M. barbadensis* Gmel. en *nodulosa* Gmel. of *granulosa* Lam., beiden van Suriname en Curaçao opgenoemd.

Na het geslacht *Fusus* met *F. distans* Lam. (S.), volgt *Fasciolaria* met een der meest bekende soorten, *F. tulipa* Lam. (S.A.) vrij groot, met talrijke donkere spiraallijnen op de schelp. Verwant maar veel kleiner zijn de soorten van *Latirus* waarvan *L. distinctus* Ads., *L. Eppi* Schepm. & Melv., *L. nassa* Gm. en *L. ocellatus* Gm. op Curaçao zijn gevonden. Nog eenigzins daarop gelijkende is *Cynodonta capitellum* Lin., eveneens van Curaçao.

Het geslacht *Melongena* bevat groote soorten, waarvan de grootste en meest bekende *M. melongena* L. (S.C.) is.

Eenige kleinere soorten als *Tritonidea coromandeliana* Lam., *Pisania pusio* Lin., *Phos pallidus* Pow. worden hier slechts om hun speciale vindplaatsen (S.C.) opgeteld.

Columbella mercatoria L. is het kleine zeeslakje, dat bij massa's in elke West-Indische bezending te vinden is (C. St. M.) en in 't oneindige in kleurteekening varieert; niet minder algemeen is de langwerpige *C. nitida* Lam., weinig minder *C. laevigata* Lin. en *C. cribraria* Q. & G. terwijl ook *C. ovulata* Lam. op Curaçao is gevonden.

Van het groote geslacht *Murex* met zijn stekels en takken, zoo rijk in Oost-Indie vertegenwoordigd,

werd *M. calcitrata* Lam. op Curaçao gevonden, terwijl dit van de andere kleinere soorten der West-Indische fauna niet vermeld is.

Purpura met verwanten sluit de reeks der tot de *Rachiglossa* getelde weekdieren, die met *Oliva* begon; het zijn die vormen wier dieren in hun mond een band (Radula) met 1 tot 3 rijen achter elkander gelegen tanden hebben, elk met één of meer scherpe punten, en waarvan vele soorten op vleeschetende neigingen zijn betrapt; de vroeger behandelde groepen *Conus* en *Pleurotoma* behooren tot de *Toxoglossa*, met min of meer pijlvormige tanden in 2 rijen. *Purpura patula* L. (S.C.) *P. floridana* Conr. (S.C.) en *P. coronata* Lam. (S.) zijn de meest algemeene soorten; misschien dat hieronder de *Buccinum* behoort, die door Kappler wordt vermeld als een soort zeeslak, die men bij eb aan aangespoelde boomstammen vindt, van 3 tot 4 centimeter hoog, met een dikke schelp vol knobbels, die door de Indianen bij manden vol gezocht en gekookt gegeten wordt. Zeker is het dat het genus *Buccinum* niet aan Suriname's strand leeft en ook niet met die beschrijving overeenkomt; van het nog verwante geslacht *Coralliophila*, zonder radula, vond Dr. Epp *C. galea* Chemn. op Curaçao.

Van de volgende afdeeling der *Taenioglossa*, door 7 rijen tanden op hun radula gekenmerkt valt allereerst op het geslacht *Triton*, zooals het eenige jaren geleden nog genoemd werd (sedert kwamen allerlei oudere namen als *Lotorium*, *Septa*, *Aquillus* enz. opdagen; de van ouds bekende naam wordt hier, evenals in sommige andere gevallen, veiligheidshalve gebruikt). Van dit geslacht is merkwaardig, dat vele niet of bijna niet te onderscheiden vormen, zoowel in Oost- als in West-Indië leven; zoo de groote *T. nobilis* Conr. die zeer op de O.-Indische *T. tritonis* Lin. gelijk, welke laatste soort op Ceram als trompet gebruikt wordt. Van de kleinere soorten zijn o.a. *T. pilearis* var., *T. chlorostomus* Lam., *T. femorale* Lin. op Curaçao verzameld, evenals de volgende vormen van *Ranella* een verwant geslacht, (nu *Bursa* en *Gyrineum* genoemd) n.l. *R. ponderosa* Rve. en *R. Thomae* Orb. Tot *Cassis* behoort een der grootste zeeslakken *C. tuberosa* Lin. (S.A.) met helmvormige schelp, waarop korte dikke stekels of knobbels; de kleinere *C. flammea* Lin. (C.) en *testiculus* Lin. (C.). *Dolium perdix* Lin. (C.A.) behoort tot een verwant genus en komt zoowel in Oost- als West-Indië voor, in tegenstelling met de dikke *Cassis*-soorten is deze schelp zeer dun en breekbaar.

Tot de familie der *Cypraeidae*, wel onder den naam van katjes bekend, behoort in de eerste plaats het eigenlijke geslacht *Cypraea*, met eenige soorten, waarvan de grootste *C. exanthema* Lin. is, door de ronde witte vlekken op de schelp te kennen, de kleinere soorten *C. mus* Lin., *cinerea* Gmel., *spurca* Lin., en *bicallosa* Gray; deze zijn alle glad, het aantal soorten staat bij O.-Indië ver achter; dit is niet 't geval met het verwante genus *Triva*, waarvan de soorten geribt zijn en in vorm en grootte op erwten en koffie-boonen gelijken. De algemeene vormen, die in elke kleinere W.-Indische collectie medegebracht worden zijn *T. pediculus* Lin., *suffusa* Gray, *quadripunctata* Gray en *nivea* Gray, deze laatste wit, de andere soorten rose met bruine vlekjes. Nog verwant schoon niet tot dezelfde familie behoorende is de kleine, witachtige, bultige *Cyphoma gibbosa* Lin. (S.C.) met gladde mondranden. Een geheel anderen vorm vertoonen de soorten van *Strombus* of vleugelhorrenslakken, waarvan de zeer groote *S. gigas* L. veel gebruikt wordt om fonteinen, rotspartijen enz. in groote en kleine tuinen op te sieren, *S. costatus* Gmel. is aanmerkelijk kleiner, *S. pugilis* Lin. en *lobatus* Swains, volgen in grootte; *S. gallus* Lin. (S.A.C.) met een langen horen aan den vleugel is weer iets grooter.

Cerithium met verwanten (*Modulus*, *Planaxis*) sluit de rij der *Taenioglossa* wier schelp onder aan den mond een langer of korter kanaal of insnijding heeft. *Cerithium*,

* Tegenwoordig tot het Genus *Cymia* gerekend.

met hoog gewonden schelpen, telt nog talrijke soorten, die meest niet door grootte opvallen, o.a. *C. eburneum* Brug., *litteratum* Born.; *Modulus* met platgedrukte soorten, *M. modulus* Lin., *Planaxis* met de kleine *P. nucleus* L., mogen hier slechts even genoemd worden. Van de hooggewonden soorten van *Turritella*, wordt alleen *T. variegata* Lam. (S.) vermeld, daarentegen zijn de genera *Littorina* of alikruiken en *Tectarius* rijker vertegenwoordigd, o.a. door *L. columellaris* Orb. (S.), *L. carinata* Orb. (C.), *L. jamaicensis* Ads., *L. ziczac* Chem. (C.) *L. guttata* Phil. (S.) en vooral de grootste soort *L. angulifera* Lam. (C.), de eenige die, wat grootte betreft, naar onze alikruik zweemt; de soorten van *Tectarius* zijn vrij klein en van *Littorina* onderscheiden door knobbeltjes op de schelp. *T. thiarella* Ant. (C.) en de grootste *T. muricatus* L. (S.C.) zijn de meest voorkomende soorten.

Een geheel anderen vorm vertoont de mutsvormige *Hipponyx antiquatus* L. en *H. subrufus* Lam., beide op Curaçao gevonden; gelijken vorm maar met een inwendig aanhangsel in de schelp heeft *Mitrularia equestris* Lin. var. (C.).

Xenophora het zonderlinge geslacht, waarvan de piramidevormige schelp meer of minder met andere schelpen, steentjes of stukjes koraal bedekt is, telt in W.-Indië de meest bekende soort *X. conchyliophora* Born.

In systematische volgorde komt *Natica*, met als grootste soort *N. canrena* L. (C.) en verscheidene kleinere vormen als *N. lactea* Gmel. (C.).

Van het geslacht *Scala* of wenteltrappen komen vele soorten in West-Indië voor; een der meest bekende is die welke in den laatsten tijd als *S. commutata* Mont. (St. M.) is onderscheiden en in vele variëteiten over een groot deel van de aarde verspreid is, zij behoort tot de z.g. onechte wenteltrappen, met zeer bolle maar niet losse windingen.

In de afdeeling der *Rhipidoglossa*, dat zijn Gastropoden met zeer gecompliceerde tanden op hun radula, komt allereerst *Nerita* aan de beurt, meestal aan het strand levende slakjes, met dikke schelp en dik kalkachtig deksel, met een aanhangsel. De grootste en fraaiste W.-Indische soort is *N. peloronta* Lin. (C.), de bloedende tandschelp, zoo genoemd om een roode vlek aan de tanden van den mond der schelp; kleiner zijn *N. tessellata* Gmel. (S.C.) en *N. variegata* Chemn. (C.), met bonte teekening.

De volgende geslachten zijn alle inwendig min of meer paarlmoerachtig, *Turbo* met de algemeene soort *T. castaneus* Gmel. (S.), *Astralium*, tamelijk vlakke sterk gekielde soorten, met doornachtige uitsteeksels aan den kiel, als: *M. longispina* Lam., *spinulosum* Lam., *brevispina* Lam., alle van Suriname vermeld; *A. coelatum* Gmel. (S.C.), *imbricatum* Gmel. (C.). Van het grootte geslacht *Trochus*, later in meerdere geslachten verdeeld komen o.a. voor: *Neomphalius fasciatus* Born. (C.A.), *scalaris* Ant. (S.) *maculostriatus* Ads. (S.C.) en van Curaçao is vermeld de groote *Livona pica* L. zwart met wit geteekend, volgens den ouden schrijver Knorr (1770) de soldaat, in 't fransch la veuve genoemd. Volledigheidshalve mag hier het merkwaardige geslacht *Pleurotomaria*,

gekenmerkt door een diepe insnijding aan den mondrand, niet voorbijgegaan worden, niet omdat soorten daarvan uit onze W.-I.-koloniën bekend zijn, maar om te toonen wat een wetenschappelijke Nederlandsche expeditie voor zeeonderzoek, nog zou kunnen te voorschijn brengen, ook in talrijke verwante en meer verwijderde groepen van week- en andere dieren. Het geslacht *Pleurotomaria* was in vroegere geologische periodes zeer talrijk aanwezig. Tot de niet meer paarlmoerachtige schelpen dezer afdeeling behoort *Fissurella*, napvormig, met een gat boven in de schelp, zeer bekend zijn; *F. nodosa* Born (C.), *barbadensis* Gmel. (S.C.) en de vreemd gevormde *F. fascicularis* Lam. Van 't zeer verwante genus *Glyphis* is *G. Listeri* Orb. (S.C.) 't meest bekend.

Een andere afdeeling die der *Docoglossa* bevat napvormige slakjes, o.a. *Acmaea punctulata* Gmel. wit met roode vlekjes (C.), *A. leucopleura* Gmel. (C.), wit met zwart geteekend.

Van naakte zeeslakken is uit onze koloniën weinig, misschien niets bekend; van de verwante schelpdragende *Bullidae* komt *Bulla occidentalis* Ads., een blaasvormig, gemarmerd schelpje algemeen voor (St. M.); nog vele vormen zijn daaraan verwant maar weinige zijn in onze bezittingen waargenomen. Ditzelfde geldt van de belangrijke groep der *Pteropoden*, waarvan wel soorten in den Atlantischen Oceaan voorkomen en die dus wel te vinden zullen zijn.

Tot de klasse der *Scaphopoda* behooren meest witte, gebogen buisvormige schelpjes tot de geslachten *Dentalium* en *Cadulus* te brengen.

Geheel afwijkend zijn de *Amphineuren* of *Chitoniden*, die meest aan rotsen leven en acht achter elkaar gelegen schelpstukken hebben, met een dikwijls geschubden rand er om. *Chiton marmoratus* Gmel. (C.) is een der grootste, meest bekende soorten uit deze rijke, uit vele geslachten bestaande afdeeling.

Ten slotte volgen de *Pelecypoda* of *Lamellibranchia*, die afdeeling der weekdieren, wier lichaam doorgaans volkomen door twee, door een veerkrachtigen slotband verbonden schelpen is ingesloten. Het aantal uit onze koloniën speciaal vermelde soorten is zeer gering, waarschijnlijk ver beneden de werkelijkheid; hier zijn slechts enkele der meest bekende vormen genoemd.

Kappler meldt een *Teredo* of paalworm, gelijkende op wat hij noemt *T. fatalis* (bedoeld zal wel zijn de gewone *T. navalis*) maar hij noemt de soort niet.

Van *Pholas* met dunne witte schelpen en nog een, of bij verwanten meer kleine schelpstukken, die o.a. in veen boren, komt de groote *P. costata* L. zoo talrijk subfossiel in Suriname voor, dat de soort er nog wel levend te verwachten is.

Strigilla carnaria L. is het fraaie rose schelpje met sierlijk gebogen als ingekraste lijnen, verwant aan *Tellina*, waarvan *T. radiata* L. langwerpig, glanzig, wit, doorgaans met rose stralen zeer bekend is. *T. fausta* Don. groot, rondachtig, dik, dofwit is een der grootste soorten. Van het geslacht *Macoma* door 't gemis van zijtanden aan het slot van *Tellina* onderscheiden, wordt *M. lintea* Conr. van Curaçao genoemd.

Asaphis deflorata Lin., ook onder verschillende andere namen bekend, met geribde schelp, komt overal in West-Indië voor, evenals *Cytherea maculata* L., een groote gladde schelp, wit en bruin gevlekt, met gladden schelprand, verwant aan *Venus*, met de groote, bolle *V. rugosa* Gmel.; *V. cancellata* L. is een kleinere soort; de schelp heeft een inwendig gekartelden rand. Van *Cardium* (Hartschelp) zijn verscheidene fraaie West-Indische soorten bekend, zij zijn meest fraai geribd, met stekeltjes of korrels op de ribben. *C. muricatum* L., *medium* L. en de gladde *C. serratum* L. komen 't meest voor.

Chama heeft een onregelmatige, meest vastgegroeide schelp, met lamellen, stekels of schubben; *Ch. macrophylla* Chemn. is speciaal van Curaçao vermeld.

Lucina bevat weder meer ronde, dikwijls platte, doorgaans witte schelpen, waarvan *L. tigrina* L. wel de meest algemeen bekende en grootste is en *L. pecten* Lam. (C.) veel kleiner blijft. Onder de arkschelpen, *Arca*, wordt in de eerste plaats genoemd *A. Noae* L., die ook in de Middellandsche Zee leeft, *A. Deshayesi* Hanl. leeft op St. Martin; de vorm dezer schelpen doet in de typische soorten aan een boot denken.

Van het geslacht *Pinna*, dat den vorm van een ham heeft, wordt alleen *P. muricata* L. vermeld, schoon de soort niet speciaal uit onze bezittingen opgenoemd is.

Hebben de tot nu toe behandelde *Pelecypoda* twee spieren die tot sluiting van de schelp dienen, nu volgen enkele vormen, die slechts één sluitspier bezitten en wier schelpen dus ook slechts één spierindruksel vertoonen.

Van het geslacht *Perna*, gekenmerkt door zeer platte schelpen, inwendig met een paarlmoerlaag, uitwendig ruw, en door een slotlijst met eenige afzonderlijke groefjes, vóór een inwendigen slotband, komt *P. obliqua* Lam., die met wat verbeelding op een vogel zonder pooten gelijkt, op Curaçao voor. Verwant, maar met een enkelvoudigen slotband is *Avicula*, waarvan *A. squamulosa* Lam. op Curaçao is verzameld, uitwendig fraai geschubd, inwendig ook paarlmoerachtig; de overeenkomst van deze betrekkelijk kleine schelp, met de eigenlijke paarloesters is vrij groot; volgens 't rapport van Dr. Boeke, zijn bij Aruba wel parels gevonden, die echter klein zijn en van geringe waarde, en verkreeg hij bij 't visschen naar de z.g. oesters, slechts negatieve resultaten; zoodat die parels misschien van een der verwante soorten afkomstig zijn, evenals onze inlandsche zoetwatermosselen (*Unio*, *Anodonta*) soms kleine, waardelooze parels leveren. Van het uiterst fraaie geslacht *Pecten* (Jacobsschelp) is de schelp zeer regelmatig gevormd en veelal met schitterende kleuren bedeed. *Pecten ziczac* L. met één platte, één bolle schelp en *P. nucleus* Born met twee bolle schelpen, tegenwoordig wel als afzonderlijk geslacht *Chlamys* onderscheiden, mogen dienen als voorbeelden die wellicht in onze koloniën gevonden zijn. Hierop eenigzins gelijkende, maar meest met witte en dikwijls wat gapende schelpen, is 't geslacht *Lima*, met de groote *L. scabra* Born, die in exemplaren van ruim 8 cM. op Curaçao is gevonden, met tamelijk fijne, naar de zijden stralende, ruwe ribben en een bruin huidje.

De eigenlijke oesters, *Ostrea*, vormen de voor vele menschen belangrijkste groep, om de eetbaarheid. Kappler wijdt haar ook eenige regelen. *O. parasitica* Gmel., die volgens hem talrijk aan de Mangrove-boomen van Suriname leeft en klein maar smakelijk is. Dr. Boeke vermeldt de soort van Curaçao, Aruba en Bonaire, geeft afbeeldingen van een viertal oesterkoloniën aan Mangrovewortels en noemt de dieren zeer veel kleiner dan onze Hollandsche oesters, maar goed en geurig van smaak.

Litt. Evenals bij de behandeling der zeemollusken zelf, zijn slechts enkele grepen uit de litteratuur gedaan, daar er bijna niets op onze koloniën speciaal

betrekking hebbende bekendis. Een der oudste speciale werken is vand'Orbigny: *Mollusques de Cuba*, in: Ramon de la Sagra: *Histoire naturelle, civile et politique de Cuba*, 1835. - Mörch. *Synopsis molluscorum marinorum Indiarum occidentalium*, in: *Malakozologische Blätter*, 1874-77. - A. Kappler: *Surinam, sein Land, seine Natur, Bevölkerung und seine Kultur-Verhältnisse*, 1887, handelt op pag. 202-205 over Mollusken, zeer beknopt en niet altijd betrouwbaar. - W.H. Dall, in: *Bulletin of the U.S. National Museum*, No. 37, 1889, (221 pag., 74 platen). A preliminary Catalogue of the shell-bearing marine Mollusks and Brachiopods of the S.E. coast of the United States, W.H. Dall and C.T. Stimpson: *Bulletin of the U.S. Fish Commission*, Vol. 20, 1900, behandelt op pag. 351-516: *The Mollusca of Porto Rico* (5 platen). - Dr. J. Boeke: Rapport betreffende een voorloopig onderzoek naar den toestand van de visscherij en de industrie van zeeproducten in de Kolonie Curaçao 1907. - Een der nieuwste geschriften is: J. Thiele: *Molluskenfauna West-Indiens*, in: *Zool. Jahrbücher*, 1910, p. 109-132, 1 plaat. - Bij de opnoeming der vindplaatsen is ook gebruik gemaakt van: R. Horst en M.M. Schepman: *Catalogue systématique des Mollusques gastropodes prosobranches et polyplacophores du Museum d'Hist. Nat. des Paysbas*, 1908.

Wat de land- en zoetwaterweekdieren van de eilanden betreft, hiervan bestaan speciale lijsten, die slechts een gering aantal soorten vermelden, ongeveer 70 in 't geheel, waarvan enkele op meer dan één eiland voorkomen, Het rijkste of best bekende is St. Martin met 47 soorten, dan volgt Curaçao met 20, Bonaire met 6, Saba met 4, Aruba met 2 soorten; daar het aantal soorten stellig niet overweldigend groot is, worden zij hier volledig opgenoemd.

Van Curaçao zijn vermeld: *Pleurodonte incerta* Fer.; *Pleurodonte lima* Fer.; *Drymaeus elongatus* Bolten; *Drymaeus multilineatus* Say.; *Liguus virgineus* Lin.; *Microceramus* Sp.; *Leptinaria Gloynei* Gibbons met var. *minuscula* Pils.; *Opeas micra* Orb.; *Cerion uva* Lin.; *Pupa longurio* Crosse.; *Pupa fallax* Say.; *Brachypodella Raveni* Crosse.; *Succinea gyrata* Gibbons.; *Melampus pusillus* Gmel.; *Planorbis* sp.; *Cistula Raveni* Crosse; *Tudora megacheilos* Pot. & Mich.; *Tudora costata* Mke.; *Neritina zebra* Brug.; bovendien nog *Helix pentodon* Menke, die echter bleek slechts een zeer jonge *Cerion uva* te zijn; daar de soorten van *Pleurodonte* en *Liguus* door zoo weinig schrijvers zijn vermeld, schoon het opvallende vormen zijn, is nadere bevestiging gewenscht.

Van Bonaire vindt men in de litteratuur: *Drymaeus elongatus* Bolten; *Microceramus?* als *Pineria bonairensis* Smith.; *Brachypodella Raveni* Crosse; *Leptinaria Harterti* Smith.; *Tudora aurantiaca* Wood.; *Amnicola crystallina* Pfr.; waarvan 2 ook op Curaçao leven, misschien is de soort van *Microceramus* ook dezelfde.

Dan volgt Saba met 4 soorten: *Bulimulus diaphanus* Pp.; *Amphibulima patula* Brug.; *Succinea Riisei* Pfr.?.; *Helicina fasciata* Lam.;

Zooals boven vermeld, is St. Martin het rijkste aan land- zoet- en brakwater-mollusken; de lijst grootendeels naar Mazé bevat: *Conulus Gundlachi* Pfr.; *Thysanophora subaquila* Shutl.; *Thysanophora vortex* Pfr. var. *bracteola* Fer.; *Pleurodonte lychnuchus* Müll.; *Drymaeus elongatus* Bolten; *Bulimulus guadelupensis* Brug. en var. *eyriesii* Drouet; *Bulimulus Lehmanni* Pfr.; *Bulimulus limnoides* Fer.; *Bulimulus fraterculus* Fer.; *Amphibulima depressa* Rang; *Brachypodella antiperversa* Fer.; *Pineria viequensis* Pfr.; *Subulina octona* Brug.; *Opeas micra* Orb.; *Opeas gracile* Hutt.; *Obeliscus swiftianus* Pfr.; *Leptinaria lamellata* Pot. & Mich.; *Caecilioides Gundlachi* Pfr.; *Pupoides nitidulus* Pfr.; *Pupa pellucida* Pfr.; *Succinea candeana* Lea.; *Succinea approximans* Shuttl. var.; *Omalonyx guadelupensis* Less.; *Melampus pusillus* Gmel.; *Melampus flavus* Gmel.; *Melampus coffea* Gmel.; *Melampus*

cingulatus Pfr.; *Pedipes mirabilis* Mühlf. *Aplecta sowerbyana* Orb.; *Aplecta orbigny* Mazé; *Physa guadelupensis* Fischer; *Ampullaria glauca* Lin.; *Amnicola coronata* Pfr.; *Amnicola auberiana* Orb. *Tudora pupae-formis* Sow.; *Chondropoma crenulatum* Fer.; *Chondropoma Julieni* Pfr.; *Choanopoma occidentale* Pfr.; *Truncatella caribaeensis* Sow.; *Truncatella scalaris* Mich.; *Truncatella modesta* Ads.; *Truncatella bilabiata* Pfr.; *Truncatella clathrus* Lowe; *Helicina fasciata* Lam. *Neritina virginea* Lam.; *Neritina viridis* Lin.; *Eupera viridans* Morel.;

Kobelt noemde in 1880 slechts 3 soorten op; ofschoon in bovenstaande lijst ook brakwatervormen zijn opgenomen, is de aanwinst toch zeer belangrijk te noemen.

Van Aruba zijn slechts 2 soorten vermeld, die beide ook op Curaçao voorkomen; de eerstgenoemde soort op alle reeds vermelde eilanden: *Drymaeus elongatus* Bolten en *Cerion uva* Lin.

Ofschoon de mogelijkheid niet is uitgesloten, dat nog meerdere soorten ontdekt zullen worden, mogen de geringe uitgestrektheid der eilanden en het drooge klimaat, toch het vermoeden wettigen, dat de aanwinst niet groot zal zijn. In verband met de droogte, valt het zeer geringe aantal zoetwaterslakken op; 1 *Planorbis* van Curaçao, 1 *Amnicola* van Bonaire en eenige soorten van St. Martin. De gemelde vormen zijn geschikt om droogte te verdragen, *Planorbis* door 't groote aantal windingen der schelp, waarin 't dier zich ver terugtrekken kan; bovendien is het in staat de mondopening door één of meer vliezige huidjes te sluiten, zooals ook in ons klimaat in droge tijden voorkomt; *Amnicola* en *Ampullaria* bezitten een deksel, waarmede het huis gesloten worden kan, en dus 't vocht lang teruggehouden blijft. Ook de landslakken zijn biologisch tegen uitdrogen gewapend; vele vormen hebben verlengde huizen, die een diep terugtrekken ingeval van nood mogelijk maken; *Cerion uva* is bovendien krijtwit en dus tegen de zonnestralen gewapend en vormen als *Tudora*, *Chondropoma* en *Cistula* hebben een kalkachtig deksel. *Succinea* schijnt in de ongunstigste omstandigheden te verkeerren, maar de schelp is voor dit genus nog hoog gewonden en vrij dik in vergelijking van de Europeesche soorten en dus ook beter tegen uitdrogen bestand.

Litt.: Bland, in *American Journal of Conchology* 1866, p. 143. - Crosse, in: *Journal de Conchyliologie*, Vol. 20, 1872. - Kobelt, in: *Jahrbücher der Deutschen Malakozoologischen Gesellschaft*, 1880, p. 282, 286. - Gibbons, in *Journal of Conchology* 1879. - Mazé, in: *Journal de Conchyliologie*, Vol. 38, 1890, p. 24. - Smith, in: *Proceedings of the Malacological Society of London*, Vol. 3, 1898/99, p. 113. - Vernhout, in: *Notes from the Leyden Museum*, Vol. 36, 1914, p. 177.

De litteratuur over de land- en zoetwater-weekdieren van Suriname is niet uitgebreid; het weinige wat Kappler er over mededeelt is niet zeer betrouwbaar, zoodat in hoofdzaak de kennis berust op de opgaven van Von Martens; na hem heeft Dr. Vernhout, hoofdzakelijk naar aanleiding van het door Jhr. W.

C. Van Heurn verzamelde, de kennis der Molluskenfauna aanzienlijk uitgebreid en verscheidene nieuwe soorten beschreven. De volgende soorten zijn de voornaamste:

Streptaxis glaber Pfr. en *deformis* Fer., zonderling gevormde schelpen, die het uiterlijk hebben van in weeken toestand scheef gedrukt te zijn.

De kleine in vele tropische gewesten verspreide *Ennea bicolor* Hutt., op een Pupa gelijkende.

Scolodonta surinamensis Pfr. eveneens klein, maar vlak gewonden.

Euglandina striatula Vernh. en *surinamensis* Vern. twee vrij groote nieuwe soorten, die waarschijnlijk van roof leven.

Pleurodonte bifurcata Desh., groot, plat, welke met nog andere verwante soorten ook in Venezuela voorkomt; voor Suriname zijn nog opgegeven: *acuta* Lam., *lucerna* Müll., *carocolla* Lin. en *sarcocheila* Mörch.

Solaropsis pellis serpentis Chemn., *monolacca* Pfr., *serpens* Martijn, *Kühni* Pfr. en *rosarium* Pfr.; deze soorten zijn zeer fraai en herinneren aan de *Chloritis*-soorten van Nieuw-Guinea. Zij behooren met die der vorige groep, tot het voormalige groote geslacht *Helix*, dat nu echter in meerdere geslachten verdeeld is.

Auris distorta Chemn. var., misschien dezelfde soort die als de echte *A. glabra* Gmel. van Suriname vermeld wordt. Door Dr. H. Ten Kate verzamelde exemplaren, behooren tot eerstgemelde soort.

Strophocheilus oblongus Müll., een groote landslak, de grootste die uit Suriname bekend is en zoo als ook Kappler vermeldt, berucht om de groote eieren, aan die van tortelduiven herinnerende; dit schijnt de soort te zijn door Kappler *ovatus* Müll. genoemd.

Drymaeus semimaculatus Pils., *interruptofasciatus* Vernh., *quadrifasciatus* Vernh., *flavidus* Mke., *surinamensis* Vernh., *succineus* Pils., *venezuelensis* Marts. *debilis* Beck., *Ziegleri* Pfr., kleinere soorten, evenals *Auris* en *Strophocheilus* vroeger tot *Bulimus* gerekend, waarbij nog 2 soorten van *Bulimulus* komen, *B. unicolor* Sow. en *buenavistensis* Pils.

Orthalicus gallina-sultana Dillw., *Zebra Bensoni* Rve. en *pulchellus* Spix, zijn nog aan de vorige drie groepen verwant en opvallend door de fraaie kleurteekening, evenals *Corona perversa* Swains., *regina* Fer. en *incisa* Hupé.

Simpulopsis corrugata Guppy werd in 1 exemplaar door Van Heurn verzameld.

Opeas gracile Hutt., *beckianum* Pfr., *Heurni* Vernh., *micra* Orb. en *Subulina octona* Brug., behooren met *Leptinaria lamellata* Pot. & Mich. en *Pupa Eyriesi* Drouet, tot de kleine weinig opvallende soorten.

De heer Van Heurn vond voor het eerst in Suriname *Omalonyx unguis* Orb.

Met 2 soorten van het geslacht *Alcadia*, *A. hispida* Pfr. en *sericea* Drouet, met var. *Kühni* Pfr., die zich op het eerste gezicht van alle voorgaande vormen onderscheiden, door het bezit van een kalkachtig deksel in de mondopening en de verwante *Lucidella lirata* Pfr. var. *lamellosa* Guppy, is de reeks der landslakken afgesloten.

In zoetwater komt *Planorbis* voor, met de soorten *guadelupensis* Sow., *lugubris* Wagn., *kühnerianus* Cless., *surinamensis* Cless. en wellicht *olivaceus* Spix, als verder bekende zoetwaterslak zonder deksel, nog *Physa sowerbyana* Orb., want wat Kappler *Limnaea* noemt is mogelijk iets anders geweest.

Het genus *Ampullaria* is rijker vertegenwoordigd; in litteratuur en vertrouwde verzamelingen komen voor: *A. urceus* Müll., *sinamarina* Brug., *levior* Sow., *canaliculata* Lam., *glauca* Lin. (= *effusa*), *granulosa* Sow., *Castelloi* Sow., *crassa* Swains., *Sowerbyi* Vernh., *guyanensis* Lam. en *lineata* Spix; deze vrij groote slakken leven in rivieren en moerassen en zijn door een hoornachtig operculum of deksel onderscheiden van de Oost-Indische soorten, wier deksel kalkachtig is. Volgens

Kappler worden de *Ampullaria*-soorten, door de Indianen in warme asch gebraden en gegeten, maar zijn zij te slijmerig om voor Europeanen smakelijk te zijn.

Doryssa vroeger tot *Melania* gerekend, maar daarvan te onderscheiden door de aan de basis een weinig uitgesneden mondopening, telt de soorten *atra* Rich., *Hohenackeri* Phil., *lamarckiana* Brot., *devians* Brot., *gracilis* Vernh., *Kappleri* Vernh. en *guyanensis* Vernh., meest vrij groote, torenvormige slakken, van donkere kleur, met een hoornachtig, dichtgewonden deksel; zij bewonen de rivieren. Kappler's *Melania decollata* is waarschijnlijk dezelfde soort als *D. Hohenackeri*, waarop de *Melania* veel gelijkt, maar die niet in West-Indië thuis behoort. Verwant is nog de uit Suriname bekende *Hemisinus lineolatus* Gray. Volgens Kappler worden *Mel. decollata* en *atra* gegeten (waarschijnlijk ook wel de andere soorten, zoover zij de moeite waard zijn) en zijn beter dan *Ampullaria*.

Neritina zebra Zam. is een fraai waterslakje, geelgroen met zwarte strepen en kalkachtig deksel met aanhangsel, evenals alle soorten van *Nerita* an *Neritina*. Deze soort wordt volgens Kappler evenals onze alikruiken gegeten door inboorlingen, maar zou ook voor Europeanen eene lekkernij zijn.

In of bij meer of minder brak water leven nog de tusschen land- en zoetwaterslakken in staande *Auriuclastra pellucens* Mke. en *Melampus coffea* Lin., en *pusillus* Gmel. waarschijnlijk van laatstgenoemd geslacht nog meerdere soorten, eindelijk *Blauneria heteroclita* Mont. Van de klasse der *Pelecypoda* worden vermeld *Diplodon Voltzi* Vernh., *Corbicula rotunda* Prime en *surinamensis* Cless. *Cyrena ordinaria* Prime, *Castalia sulcata* Krauss, *ambigua* Lam. en *Iphigenia brasiliensis* Lam. Het lijdt haast geen twijfel dat dit aantal nog beneden de werkelijkheid is.

Wat Kappler bedoelt met de *Cyclostoma*, die op boomen leeft, is uit de litteratuur niet nategaan; met zijn *Helix pillis* en *H. serpentis* meent hij waarschijnlijk de bovenvermelde *Solaropsis pellis serpentis*.

Litt. Pfeiffer, in: Malakozoologische Blätter, Vol. 4, 1857, p. 155 en Vol. 19, 1872, p. 74-76. - Von Martens: Die Binnenmollusken Venezuela's, in: Festschrift der Gesellschaft naturforschender Freunde, Berlin, 1873, p. 157-225, 2 Platen. - A. Kappler (zie bij de zeeweekdieren). - Vernhout, in: Notes from the Leyden Museum, Vol. 36, 1914, p. 1-46, 2 Platen.

Quartaire Mollusken. Is de litteratuur over de levende weekdieren van onze West-Indische koloniën weinig uitgebreid, ook voor de fossielen geldt dit in niet geringere mate; de optelling der fossiel gevonden schelpen, wijkt slechts weinig af, van wat nu nog in West-Indië leeft, zoodat de schrijvers dan ook tot de conclusie komen, dat zij in zeer recente formaties gevonden zijn.

Uit Suriname zijn bekend de volgende soorten, die alle in de z.g. schelpritsen, lage, dikwijls door moerassen gescheiden banken of ruggen, die grootendeels uit overblijfselen van schelpen bestaan, door Prof. Martin 'gehobene Muschelbänke' genoemd en door hem als uit den 'nachtertiären' tijd stammende, aan-

geduid zijn. Door Voltz werden verzameld: 1°. de Gastropoden of buikpootige weekdieren: *Purpura floridana* Conr. en *coronata* Lam.,^{*)} *Pyrula*, nu *Melongena melongena* Lin. en *morio* Lin., *Nassa antillarum* Orb., *Marginella prunum* Gmel., *Dolium antillarum* Mörch., die niet constant van *D. perdix* Lin. te scheiden is, *Ranella crassa* Dillw., *Natica pennata* Schröt., die nog als synoniem van *canrena* Lin. genoemd wordt en *maroccana* Chemn., *Littorina columellaris* Orb., de land- en zoetwater-mollusken *Doryssa devians* Brot, *Auris distorta* Chemn., *Melampus coffea* Lin., *Auricula pellucens* Menke, 2° de Pelecypoda *Pholas costata* Lin. en *campechiensis* Gmel., *Tagelus caribaeus* Lam., *Mactra portoricensis* Shuttl., *Spisula tellinoides* Reeve, *Tellina constricta* Brug. en *punicea* Born., *Donax striatus* Lin. en *denticulatus* Lin., *Iphigenia brasiliensis* Lam., *Venus portoricana* Orb. en *cardioides* Lam., *Cryptogramma flexuosa* Lin. *Cytherea mactroides* Born., de zoetwatervormen *Cyrena ordinaria* Prime en een andere soort van dat geslacht; *Cardium muricatum* Lin., *Arca americana* Gray, *brasiliana* Lam., *Chemnitzii* Phil., *Martinii* Recl., *Pecten Sowerbyi* Reeve, twijfelachtige vorm, die recent slechts van de westkust bekend is, *Ostrea parasitica* Gmel. en de twijfelachtige *Anomia Humphreysiana* Reeve, welke laatste soort toch wel tot de bekende *A. simplex* Orb. behooren zal. De bovengemelde fossielen verkeerden in zeer goeden staat en zijn niet of nauwelijks van aan 't strand aangespoelde schelpen te onderscheiden, terwijl met zeer weinige uitzonderingen alle soorten nog in West-Indië leven.

Op Aruba hebben de quataire fossielen een geheel ander karakter, zoover zij uit de fosphaatlagen afkomstig zijn, daar zij uit bruinachtige schelpkernen bestaan, die slechts zelden met zekerheid specifiek te determineeren zijn; zij behooren tot de genera *Spondylus*, *Pecten*, *Arca*, *Cardium* (*muricatum* Lin.), *Lucina* (*jamaicensis* Lam.), *Venus*, *Cytherea*, *Tellina* (*fausta* Don.), (*interrupta* Wood), *Lithodomus*, *Pholadomya* (*candida* Sow.), *Livona* (*pica* Lin.), *Hipponyx*, *Strombus* (*gigas* Lin.), *Cypraea*, *Turbinella*, *Melongena* (*melongena* Lin.), *Oliva* en *Conus*, alle door Martin verzameld.

Van de eilanden is de volgende lijst van fossielen uit recente lagen, door Prof. Martin opgenoemd; ook hier geldt in de meeste gevallen, dat de soorten nog in West-Indië leven; in de opsomming beduidt de letter achter de soort dat zij op (Aruba (A.), Bonaire (B.), Curaçao (C.) gevonden is: *Ostrea frons* Lin. (C.), *folium* Lin. (C.), *Spondylus americanus* Lam. (C.) en een onbekende soort (C.), *Lima tenera* Chemn. (C.), *scabra* Born. (C.), *Pecten nodosus* Lin. (C.), en een onbekende soort (B., C.), *Modiola* sp. (A.), *Arca Deshayesii* Hanl. (C.), *candida* Chemn. (C.) en *umbonata* Lam. (A., C.), *Chama macrophylla* Chem. (A.C.), *Lucina antillarum* Rve. (A., C.), *chrysostoma* Phil. (C.), *tigrina* Lin. (A., C.), *pennsylvanica* Lin. (A., C.), *serrata* Orb. (C.), *Cardium serratum* Lin. (A.) *muricatum* Lin. (C.), *medium* Lin. (A., C.) en *Cardium* Sp. (C.), *Venus cancellata* Lam. (A., C.) en *Listeri* Gray? (A., C.), *Caryatis albida* Gmel. (A.C.) *Tellina fausta* Don. (C.), *interrupta* Wood (A., C.) en *Tell.* Sp. (A., C.), *Amphidesma reticulata* Sow. (C.), *Mactra* Sp. (C.), *Corbula* Sp. (A., C.); deze behooren alle tot de Pelecypoden; tot de Gastropoden behooren: *Fissurella larva* Rve.? (C.), *Livona pica* Lin. (A., C.), *Natica caribaea* Phil. (C.), *Modulus modulus* Lin. (C.), *Tudora megachile* Pot. et Mich. (C.), een landslak met operculum, *Cerithium* Sp. (C.), *Strombus gigas* Lin. (A.B.C.), *pugilis* Lin. (A.), *Triton antillarum* Orb. (C.), *Latirus* Sp. (C.), *Melongena melongena* Lin. (A.), en een onbekende soort (C.), *Murex calcitrata* Lin. (C.) en een op *Murex bellus* Rve. gelijkende soort (C.), *Voluta musica* Lin. (A.), *Oliva reticularis* Lam. (A.), *Bulla media* Phil. (A., C.), *Cerion uva*

*) Nu tot *Cymia* gerekend.

Lin. (C.); deze laatste is de het meest in 't oog vallende landslak van Curaçao, welke nog talrijk voorkomt, behoorende tot de Pulmonaten zonder operculum.

Bovendien noemt Dr. Lorié verscheidene soorten van de eilanden op, die voor een groot gedeelte met de reeds genoemde soorten samenvallen; voor zoover zij met soorten uit den Indischen Oceaan identisch zouden moeten zijn, is het meer waarschijnlijk dat wij met meer of minder verwante of gelijkenis vertoonende vormen te doen hebben, want ofschoon sommige in West-Indië levende soorten, ook buiten den Atlantischen Oceaan voorkomen, zoo is dit toch in de meeste gevallen buitengesloten en zoomin als *Cerithium stercus muscarum*. *Melongena melongena*, *Bulla maculata* of bovenal *Pupa* (= *Cerion*) *uva* in den Indischen Oceaan te wachten zijn, is het denkbaar dat *Conus hebraeus*, *Pyrula citrina* of *Tellina remies* in West-Indië geleefd hebben.

Litt. Prof. K. Martin: Bericht über eine Reise nach Niederländisch West Indien und darauf gegründete Studien, 1887, p. 89, 125, 199. - Dr. J. Lorié: Fossile Mollusken von Curaçao, Aruba u.d. Küste van Venezuela, in: Samml. des Geologischen Reichs-Museums in Leiden, 2e Serie, Band I, p. 111, mit 2 Tafeln. - M.M. Schepman: Bijdrage tot de kennis der Mollusken-fauna van de Schelpritsen van Suriname, zelfde Tijdschr. p. 150.

M.M.S.

Momo,

N.E. Zie PACHIRA.

Momordica charantia

L. Fam. Cucurbitaceae. *Soeká* of *Sopropó*, N.E. *Mammootika*, BEN. E. *Maidenapple*, BOV. E. Slingerplant met ranken en 5-7 lobbige bladeren; de bloemen alleenstand in de oksels der bladeren op lange stelen, waaraan een rond, schildvormig schutblaadje te vinden is; de vruchten oranjeleurig. De bladeren als volksgeneesmiddel in gebruik tegen buikkrampen.

Mompier,

SUR. Zie DIPTERA.

Monkeytail,

BOV. E. Zie ANTHURIUM.

Monki-monki,

N.E. Zie CHRYSOTHRIX.

Monroe-leer. ^{aant.}

Op 2 Dec. 1823 richtte James Monroe, de vijfde president der Vereenigde Staten, tot het Congres een boodschap, die de als Monroe-leer bekende verklaring bevatte. Daarin werd o.m. uitgesproken, dat elke poging eener mogendheid der Oude Wereld om haar koloniaal gebied uit te strekken over de republieken van het Westelijk Halfrond zou worden beschouwd als de openbaring eener onvriendelijke gezindheid jegens de Vereenigde Staten. Verder bevatte de boodschap deze verklaring: met de bestaande koloniën of onderhoorigheden van eenige Europeesche mogendheid hebben wij ons niet ingelaten en zullen wij ons niet inlaten.

De eerste verklaring mag beschouwd worden als de grond voor de tusschenkomst der Unie in het grensgeschil tusschen Venezuela en Britsch Guiana in 1895. (Zie over de voorgeschiedenis van dit ingrijpen der Unie, William L. Scruggs, *The Colombian and Venezuelan Republics*, London 1900). Dat de tweede verklaring geen waarborg is voor onthouding van de zijde der Unie blijkt uit hare interventie in 1895 en 1897 gedurende den opstand op Cuba.

In the *North American Review* van 15 Aug. 1902 schreef L.S. Rowe, voorzitter van de commissie tot herziening van de wetten van Porto Rico, dat de

Monroe-leer geen andere verandering van soevereiniteit in de Karaïbische zee zou dulden dan overdracht aan de Vereenigde Staten, en dat een samenloop van onweerstaanbare economische en politieke krachten de West-Indiën in de armen der Vereenigde Staten drijft. In een voor officieus geldend artikel in de National Review van Febr. 1903 verklaarde de Amerikaansche admiraal Mahan, dat, ging Nederland deel uitmaken van een Duitsch Rijksverbond, de Vereenigde Staten het overgaan van Suriname en Curaçao zouden verhinderen. Deze uitspraken van Amerikaansche politici, die met andere van gelijke strekking zouden te vermeerderen zijn, mogen volstaan om de overtuiging te vestigen, dat, bij de steeds ruimer wordende toepassing van de Monroe-leer, in de komende geschiedenis van het Europeesche bezit in Amerika, de Vereenigde Staten een woord mede te spreken zullen hebben. (Uit de zeer omvangrijke litteratuur zij hier slechts verwezen naar Maurice D. de Beaumarchais, La Doctrine de Monroë, Paris 1898 en Dr. H.T. Colenbrander, Oorsprong, practijk en toekomst der leer van Monroe. De Gids van 1 Juni 1910).

Montânja,

BEN. E. Zie DESMANTHUS DEPRESSUS.

Montrichardia arborescens

Schott. Fam. Araceae. *Moko-moko*, N.E. *Joelika*, AROW. Een algemeen langs de rivieren voorkomende Aronskelk, met rechtopstaanden stengel en groote groenachtigwitte bloeischeeden. Het sap uit de plant wordt wel als bloedstelpend middel gebruikt, en van de vezel kan een bruikbaar touwwerk gemaakt worden. De geheele plant is vol raphiden. Kappler, Surinam, blz. 6, deelt mede, dat de bloem, tijdens de bevruchting, merkbaar warmte ontwikkelt.

Moontji-moontji-keersi,

N.E. Zie MALPIGHIA PUNICIFOLIA.

Moora,

BON. Zie MENTZELIA.

Mopè,

N.E. Zie SPONDIAS MOMBIN.

Mora,

N.E. Zie DIMORPHANDRA.

Moravische broeders.

Zie BROEDERGEMEENTE.

Morinda royoc

L. Fam. Rubiaceae. *Bataata heel, Loembra maatsjoe, Paaloe zapateero, Pam di diaabel*, BEN. E. Heestertje met langwerpige, leerachtige, tegenoverstaande bladeren, die tot 11 cm. lang kunnen zijn; de bloemen staan in kogelvormige bloeiwijzen, die bij het rijp worden van de vruchten vleezig worden en de grootte van een pruim kunnen bereiken.

Moringa oleifera

Lam. Fam. Moringaceae. *Behenboom, Peperwortelboom*, SUR. *Benboom, Orenga, Salaster*, BEN. E. *Moringo*, BOV. E. Boom met dubbel-gevinde bladeren en samengestelde trossen van witte bloemen. De meer dan 15 cm. lange, smalle vruchten, die in onrijpen toestand eetbaar zijn, bevatten vele gevleugelde, oliehoudende zaden. De wortels hebben een zeer scherp smaak. De boom wordt op Curaçao in de stadstuintjes veel geplant. Het vee (op Curaçao) vreet den geheelen boom, behalve het oudere stamhout. Zie over dezen boom Greshoff's Nuttige Indische planten, blz. 63.

Moringo,

BOV. E. Zie MORINGA.

Morisi,

N.E. Zie MAURITIA.

Morisonia americana

L. Fam. Capparidaceae. *Wild misple*, BOV. E. Boom met langwerpige, tot 6 cm. breede, dikke, leerachtige bladeren en bloemen, die in gedrongen trossen staan; vruchten kogelvormig.

Moroko,

KAR. en N.E. Zie CHALCEUS.

Morsloods,

SUR. Zie PLANTAGE.

Mosonjo,

N.E. Zie ANDROPOGON BICORNIS. Deze grassoort wordt door de negerbevolking gebruikt om een beschuldigde tot bekentenis te brengen. Nog kort geleden (28 Jan. 1914) werd voor het kantongerecht te Paramaribo eene zaak behandeld, waarin de *mosonjo* eene rol speelde. Volgens *De West* van 30 Jan. 1914 ging de 'mosonjo,' zooals ook de kunstbewerking heet, aldus toe: Er werd een mat op den grond gespreid en daarop een witte schaal geplaatst; hierin gingen 7 korrels *ningré-kondré-pépré* (zie AFRAMOMUM) en 7 stukjes krijt, vervolgens *mangrassi* (Zie ELEUSINE) en *Sisibi-wiwiri* (Zie SCOPARIA), waarna het geheel met dram werd besprenkeld. Om beurten moesten de verdachten op den buik gaan liggen met den hals over de schaal. Bij wijze van ketting werden dan de grashalmen hen om den hals gehangen. Bleef de ketting los hangen dan was de persoon onschuldig. Klemde de ketting zich om den hals dan was daarmede de schuldige aangewezen; hij werd n.l. door de *mosonjo* 'gewurgd', zooals de technische term luidt. De West voegt aan haar relaas toe dat de beide vrouwen, die de 'mosonjo' ondernomen hadden (N.E. *sitti mosonjo*) ieder tien gulden boete kregen.

Mosquito basil,

BOV. E. Zie OCIMUM.

Motten.

Zie LEPIDOPTERA.

Mountain cabbage,

SABA. Zie EUTERPE.

Mountaingrass,

BOV. E. Zie SCELERIA LITHOSPERMA.

Mourera fluviatilis

Aubl. Fam. Podostemaceae. *Koemaroe njan-njan*, N.E. Een eigenaardige plant, die alleen in de stroomversnellingen en watervallen voorkomt. De bladeren, die zich alleen in het water ontwikkelen, zijn sterk gekroesd als boerenkoolbladeren, de platte bloemtrossen met violette bloemen ontwikkelen zich boven den waterspiegel als de droge tijd de rivier doet vallen.

Mouriria.

Fam. Melastomataceae. *Spijkerhout*, SUR. Boomen met gele bloemen en vruchten, die eenigszins op een kers gelijken. Het hout van meerdere soorten (o.a. *Mouriria anomala* en *M. Plasschaerti*) wordt als bouwhout gebruikt.

Mucuna urens

D.C. Fam. Leguminosae. *Bittere djoeka*, *Kau-ai* of *Krassi-boonki*, N.E. Liaan met groote, bruinrood, behaarde peulen. De haren zijn zeer hard en dringen gemakkelijk in de huid, waarin ze afbreken en een onaangenaam stekend gevoel veroorzaken. De zaden zijn groot en rond en doen aan een oog denken, vandaar de naam *kau-ai* (Cow-eye). De sterk gebrande vruchten worden, met ricinusolie fijn gestampt, gebruikt als smeersel bij klierandoeningen.

Mugil brasiliensis

Ag. *Kweriman*, KAR. en N.E. Fam. Mugilidae. Kustvisch. Verspreiding: van Cuba tot Patagonië, algemeen in West Indië, Suriname en langs de kusten van Brazilië. De oogen aan den voor- en achterkant met een vlies bedekt. Op den rug twee korte vinnen. De staartvin diep gevorkt. De rug donker gekleurd, de onderzijde zilverachtig. Langs iedere rij schubben eene donkere streep. Voedt zich met dierlijke stoffen, uit den modder. Wordt twee voet lang en springt soms tot zes voet hoog uit het water. Wordt door velen voor de lekkerste visch in Suriname gehouden. Van de eieren maakt men in sommige landen botargue, een gerecht dat eenige overeenkomst heeft met kaviaar. Mugilsoorten worden in het Papiamentsch *Aalder* genoemd.

Mugil cephalus L.

Aalder, PAP., *Aalder* of *Prassi*, N.E., *Harder*, SUR.. Fam. Mugilidae. Kustvisch. Verspreiding: kusten van Zuid Europa en

Noord Afrika, Atlantische kust van Amerika van kaap Cod tot Brazilië, Suriname, Westkust van Amerika, in groote scholen in baaien, lagunen en beschutte wateren van Monterey tot Chili; overal zeer algemeen. Voedselvisch van bijzonder belang, levert uitstekend vleesch. De oogen hebben van voren en van achteren een breed vetvlies. Staartvin diep gevorkt. Kleur donkerblauw van boven, zilverachtig op de zijden met donkere strepen langs iedere rij schubben, en bleekgeel van onderen. Buikvinnen geelachtig, de andere vinnen min of meer donker getint. Deze visch is kleiner dan *M. brasiliensis*.

Mulat.

Zie KLEURLINGEN.

Mulegrass,

BOV. E. Zie ARISTIDA.

Muntwezen

A. Suriname.

Bij de geschiedenis van het muntwezen in de kolonie Suriname vallen drie tijdperken te onderscheiden, t.w.: 1o. dat der zgn. 'suikerprijzen' tot 1761, 2o. dat van het kaartengeld 1761-1828, 3o. het nieuwere tijdperk 1828 - heden. Daarvan kenmerken de eerste twee zich door een bijna voortdurende schaarschte van eigenlijke muntstukken; eerst het laatste heeft daarin verbetering zien komen.

Gedurende het eerste tijdperk, waarin ook wel met Spaansche munten werd gerekend, zien wij verschillende pogingen om de wegvloeiing van het harde ruilmiddel te voorkomen en om in de behoefte daaraan te voorzien. De gouverneur Heinsius (1678-1680) deed te dien einde koperen penningen in de kolonie aanmunten, gestempeld met een papegaaitje en geteekend met een 1, een 2 of een 4, welke stukken gangbaar waren tegen 1, 2 of 4 ponden suiker, ter waarde van 1 stuiver het pond. De bij de schrijvers voorkomende bewering, dat het cijfer op de penningen de waarde in duiten voorstelde moet blijkens de door den heer F.E. baron Mulert in het Zeeuwsche archief gevonden gegevens op een misverstand berusten. De Staten-Generaal, die geen afzonderlijke koloniale munt wenschten, verboden echter dit geld (Hartsinck, II, 607). Later werd door de Societeit gemunt geld uit de Nederlanden aangevoerd, maar dat verdween weer even spoedig als het gekomen was. Het was een zeer geschikt middel voor overmaking van bedragen naar het moederland en deed diensgevolge opgeld. Zoo ontstond er een gedeprecieerde Surinaamsche reken-eenheid naast de Nederlandsche. Deze depreciatie werd in 1684 door den gouverneur Van Aerssen erkend. De plaatselijke waarde van het geld werd door hem met 20% verhoogd, zoodat 24 stuivers Surinaamsch gelijk stonden aan 20 stuivers Nederlandsch. De verwachting, dat men door dien maatregel de wegvloeiing van specie eenigszins zou verhinderen, werd echter niet vervuld.

Men behielp zich daarom op andere wijze. Zoo gebruikte men bijvoorbeeld wisselbrieven, betaalbaar 6 weken na zicht, door planters op hun correspondenten getrokken. Deze wissels, in blanco geëndosseerd, bleven soms jaren in de kolonie, alvorens naar de Nederlanden te worden opgezonden. Het gevolg daarvan was dat vele dier wissels bij de aanbieding niet goed meer waren en geprotesteerd moesten worden. De koloniale landbouw toch is een bedrijf met vele kwade kansen, die door de strooptochten der Marrons nog aanzienlijk werden vergroot. Er moest dan herwissel worden getrokken, wat 25% van het bedrag kostte.

Het meest gebruikelijke hulpmiddel, was dat men zich voor het uitdrukken van waarden en het doen van betalingen van de producten bediende. De suiker speelde daarbij reeds spoedig de voornaamste een welhaast de eenige rol. Het pond was de eenheid. De waarde van het pond suiker, in geld uitgedrukt, was natuurlijk niet standvastig. Aanvankelijk (1669) werd zij op 2 stuivers bepaald. In 1695 vorderde Jeronymus Clifford, een Engelsch planter, als schadevergoeding voor een hem door het koloniaal bestuur opgelegde en, naar zijn zeggen, onrechtmatige gevangenschap een bedrag van 4.494.300 pond suiker tot een stuiver het pond (Hartsinck 859). Onder den gouverneur Heinsius had het pond suiker, zooals boven werd medegedeeld, reeds dezelfde waarde. Bij de brandschatting van de kolonie door den Franschen vlootvoogd Cassard in 1712 werd als afkoopsom één jaar revenu bedongen, hetwelk op 15000 oxhoofden suiker werd vastgesteld, waarvan de prijs werd gereguleerd tegen 12 duiten het pond (Hartsinck 714). En Oudschans Dentz (zie *Litt.*) vond in het kerkekasboek der Hervormde gemeente te Paramaribo over de jaren 1720-1740 voor het trouwen buiten de kerk herhaaldelijk f50.- geboekt, terwijl het tarief 1000 pond suiker vorderde. Dat was dus weer een stuiver het pond. Nadere bijzonderheden over de betaling met producten, in het bijzonder over de 'suikerprijzen' kan men vinden onder het hoofd BETAALMIDDELEN.

Omstreeks het midden van de 18de eeuw kwam er in den economischen toestand van de kolonie een groote ommekeer. Als gevolg van de ruime credieten, die door het moederland aan den kolonialen landbouw werden verleend (zie NEGOTIATIËN) verloor men in de kolonie grootendeels de beschikking over de producten, die naar de Nederlanden moesten worden opgezonden. De suiker werd daardoor minder geschikt voor ruilmiddel. Wij zien dan ook omstreeks dezen tijd de zoogenaamde suikerprijzen verdwijnen en voor geldprijzen plaats maken. Maar het geld zelf werd daardoor natuurlijk niet ruimer. Het tegendeel was waar; want daar de opbrengst van de koloniale producten niet meer aan de kolonie zelf ten goede kwam, maar in Nederland werd verteerd, werd de behoefte aan remisemiddel steeds grooter. De toestand van het ruilmiddel werd daardoor hachelijk. Zij die nog geld bezaten maakten daarvan gebruik om dat tegen woekerrente uit te zetten en zulks ondanks het daartegen uitgevaardigde plakaat van 1736.

Het plakaat moest dien ten gevolge worden vernieuwd en aangevuld: in 1761 werd verboden hogere interessen te nemen dan 8%. Hooge boeten zetten aan dat verbod kracht bij. Maar ook in het gebrek aan ruilmiddel zelf trachtte men te voorzien. Men nam, zooals dadelijk zal blijken, zijn toevlucht tot de uitgifte van een munt, waarvan de uitvoer onmogelijk was en die dus wel in Suriname *moest* blijven. Dat zulk een ruilmiddel niet de innerlijke waarde kon hebben van het bedrag, waarvoor het in omloop werd gebracht, spreekt van zelf.

Het aanvankelijke plan hiertoe van den gouverneur Crommelin kon echter, ondanks het dringen van den nood, nog geen ingang vinden. Zijn voorstel tot het aanmunten van looden geld kon niet de goedkeuring verwerven van het Hof van Politie, hetwelk evenwel in zijn vergadering van 19 Mei 1761 tot de uitgifte van kaartengeld besloot en daarmee het eerste tijdperk voor goed afsloot. Blijkens Wolbers (bl. 263) stelde Hartsinck (857 en 858) ten onrechte de eerste uitgifte van kaartengeld in 1763 of 1764. Op zijn gezag is later die dwaling door anderen overgenomen.

Over het algemeen heerscht ten aanzien van

het kaartengeld bij de schrijvers veel verwarring. Behalve de door Hartsinck ontstane dwaling over het tijdstip der eerste uitgifte hebben daartoe medegewerkt het verschil tusschen Surinaamsch en Nederlandsch courant, de snel op elkander volgende uitgiften van betrekkelijk kleine reeksen, de althans schijnbaar zonder bepaald stelsel gekozen waarden van de kaarten; de misvattingen omtrent de beteekenis van den opdruk, enz. enz. Als Teenstra, (l. 49, zie *Litt.*) overigens een zeer nauwgezet schrijver, in 1835 dan ook een uiteenzetting geeft van de geschiedenis van het kaartengeld is daarvan bijna geen zin zonder fout. Daarom levert het opsporen van de juiste toedracht aan de hand van de schrijvers zooveel bezwaren op en moet men zich in vele gevallen tevreden stellen met waarschijnlijkheden, die alleen na een langdurig en grondig onderzoek door zekerheid te vervangen zouden zijn.

Het kaartengeld bestond uit kaarten muntstukken. Van de eerste uitgiften geeft Hartsinck (blz. 856 vlg.) een beschrijving met afbeeldingen. De kaarten droegen aan de eene zijde het zegel van de kolonie en aan de andere zijde een nummer en een onderteekening: aanvankelijk van twee Raden van Politie, later alleen van den ontvanger der Modique lasten. Of er ook een waardecijfer op stond wordt niet vermeld. Uit de vergelijking van verschillende bronnen blijkt, dat zij voor de Nederlandsche muntstukken in de plaats gesteld werden, zoodat zij in de kolonie een opgeld deden van 20%. Een stuk van f2½ was derhalve in Surinaamsch courant f3.- waard. De grootte der stukken verschilde naar de waarde. Het grootste, dat van f10.-, had den omvang van een Spaansche mat (= een rijksdaalder); de stukken van f2.50 en f1.- kwamen in grootte ongeveer overeen met onze tegenwoordige geheele en halve guldens. Later kwamen er nog andere waarden bij. Teenstra (t.a.p) noemt bovendien nog stukken van 5 gulden en van ½ gulden. Het laatste was volgens hem zoo groot als een cent. Het uiterlijk der stukken heeft overigens gewisseld met de geschiedenis der kolonie. Zij waren namelijk bedrukt met het zegel der kolonie, dat in den loop der tijden verschillende malen veranderde (zie WAPEN).

Op het besluit tot uitgifte van kaartengeld is waarschijnlijk de omstandigheid van invloed geweest, dat men zulk geld reeds kende. Door het kantoor der Modique Lasten toch waren reeds kort te voren (v. Wieringen blz. 13; ook Hartsinck spreekt met een enkel woord van deze uitgifte) kaarten van f10.- uitgegeven in twee reeksen van f100.000, genummerd 1-10.000 en 10001-20000. Deze uitgifte geschiedde tegen goede wisselbrieven. Daartegenover kon men bij het verlaten van de kolonie de kaarten weder tegen wissels op het moederland inruilen. Het bestuur bracht op deze wijze niet meer in omloop dan het tegoed had. Dit veranderde echter bij uitgiften, die op de genoemde beslissing van 1761 volgden. Het daarbij geschapen kaartengeld werd niet meer tegen wissels verkrijgbaar gesteld, maar werd onmiddellijk door het bestuur bij zijn betalingen gebezigd. Van dekking was geen sprake. De bronnen over deze eerste uitgiften zijn Hartsinck, die zeer onvolledig is, en verder Wolbers en Van Wieringen, wier opgaven dikwijls verschillen. Alle drie zijn het er over eens dat er te zamen voor f300.000.- werd uitgegeven; de twee laatsten dat er 8 verschillende uitgiften hebben plaats gehad. Wolbers, die de notulen van Gouverneur en Raden aanhaalt, geeft in vele gevallen andere data voor de uitgiften dan Van Wieringen, die de uitgiften zelf op het oog heeft. Volgens Van Wieringen werden uitgegeven:

1o.	op 20 Aug.	1761	f10.000.-
2o.	op 12 Sept.	1761	f10.000.-
3o.	op 15 Oct.	1761	f10.000.-

4o.	op 21 Dec.	1761	f20.000.-
5o.	op 1 Oct.	1762	f25.000.-
6o.	op 9 Mei	1763	f25.000.-
7o.	op 12 Aug.	1763	f100.000.-
8o.	op 23 Febr.	1764	f100.000.-
	te zamen		<hr/> f300.000.-

De eerste 7 reeksen bestonden uit stukken van een rijksdaalder of 50 stuivers Hollandsch, welke echter tegen f3.- Surinaamsch in omloop werden gebracht. Wolbers (blz. 263), die nu eens spreekt van kaarten van f2½ en dan weder van stukken van f3.- is daardoor waarschijnlijk op een dwaalspoor geleid. Ook uit Hartsinck (t.a.p.) blijkt dat er aanvankelijk geen andere stukken hebben bestaan dan van f10.- f2.50 en f1.-. De kaarten van f10 en van f1.- werden geschapen bij de 8ste uitgifte (30.000 × f1.- + 7000 × f10.-). Later (28 Aug. 1764) werd de helft van de 7de reeks, die niet geplaatst had kunnen worden, nog vervangen door 5000 stukken van f10.-

Aanvankelijk was het doel van deze uitgiften geen ander dan de voorziening in het gebrek aan ruilmiddel. Duidelijk blijkt dat uit het feit, dat in Febr. 1762 - d.i. dus na de 4de uitgifte - door het Hof van Politie nog aan de Staten-Generaal werd verzocht om een geldmunt, die alleen in Suriname gangbaar zou zijn. Eerst nadat dit verzoek, ondanks de ondersteuning daarvan door de Directeuren der Societeit, van de hand gewezen was, ging men met de uitgifte van kaartengeld door. Deze nam toen echter allengs een ander karakter aan. Men had namelijk leeren inzien dat het kaartengeld niet alleen nuttig was om het tekort aan ruilmiddel aan te vullen, maar dat men er tevens een gemakkelijke versterking van de koloniale geldmiddelen door kon verkrijgen. Reeds de toeneming van de totalen der reeksen, die van f10.000.- tot f100.000.- stegen, wijst daarop. Hetzelfde doet de mededeeling van Wolbers (263), volgens wien men het papieren geld bezigde om de publieke kantoren tot het doen van de vereischte betalingen in staat te stellen. Vooral de Kas tegen de Wegloopers, die altijd veel noodig had, genoot daarvan. In 1765 ontving zij f100.000 aan kaarten te leen en later zou nog vaak op dergelijke wijze in haar behoeften worden voorzien. Daardoor ontstond zelfs de onjuiste meening (Teenstra l. 46, v. Sypesteyn 36) dat het kaartengeld met het oog op de tochten tegen de wegloopers in het leven was geroepen.

Dat er meer werd aangemaakt dan de toestand van het ruilmiddel vereischte blijkt bovendien onomstootelijk uit het feit, dat men reeds voor de helft der 7de reeks geen plaatsing meer kon vinden en dat de latere uitgiften grootendeels werden gebruikt voor het verlenen van een - overigens geheel mislukt - hypothecair landbouwcrediet. Blijkens Wolbers (263 en 264) was er op 6 Dec. 1764 reeds f83113 geplaatst en ontving de koloniale kas over de jaren 1762-1767 aan interest ad 8% een bedrag van f48188-13-14½. Er bestaat nu wel geen bezwaar tegen om met Van Wieringen ook deze latere uitgiften te beschouwen als gedaan ter voorziening in den 'geldnood'; maar men moet dan aan 'geld' den zin hechten van 'kapitaal' en niet

dien van 'ruilmiddel.' Want van ruilmiddel was de Surinaamsche samenleving in 1763 reeds volkomen verzadigd. De voortgezette uitgifte daarvan *moest* op den duur dan ook wel depreciatie tengevolge hebben.

Ter eere van de toenmalige Directie der Societeit moet worden gezegd, dat zij dat gevaar heeft ingezien en zich daarom langen tijd tegen de gestadige uitbreiding van het kaartengeld heeft verzet. Maar zij had daarvan weinig wil; want de aandrang uit de kolonie tot behoud van dat geld werd voortdurend sterker en een ander middel tot verbetering van den toestand kon daar niet tegenover gesteld worden. Aan pogingen daartoe heeft het echter niet ontbroken. Door zending van baar geld werd getracht in de behoefte aan ruilmiddel te voorzien, met het bekende gevolg dat het geld weer verdween. Om dat te verhinderen stelde men toen voor de muntstukken een agio van 5% in, maar ook dit kon den aanvoer en het blijven van muntstukken niet bevorderen. De ingezetenen, voornamelijk winkeliers, slaggers e.d., maakten destijds bovendien zelf een soort van bons, waarop zij naar willekeur sommen schreven, die niet aan het vastgestelde disagio van het kaartengeld onderworpen waren. Deze dienden voornamelijk om te voorzien in de behoefte aan pasmunt. Het Hof van Politie had daartegen wel bezwaar, maar zij kon het niet verbieden, zonder het afrekenen van kleine bedragen onmogelijk te maken. Immers het gouvernement had toen ter tijd nog geen daartoe geschikte kaarten uitgegeven. Daartoe ging het eerst later over, om de groote bedriegerijen te voorkomen, waartoe de omloop van de particuliere bons aanleiding gaf (Kunitz).

In verband met een en ander gaf men in de kolonie geen gevolg aan het in 1765 door de Directeuren gegeven bevel, om de som van f100.000. die aan de Kas tegen de Wegloopers geleend was, in te trekken en dat kaartengeld te verbranden (W. 264). Integendeel stelde men aan de Directeuren de voordeelen van het officieele kaartengeld voor oogen en vroeg men hun verlof tot een nieuwe uitgifte van f350.000.-, die ten slotte werd toegestaan. Dat de geldelijke behoeften van het bestuur ook bij deze uitgifte een groote rol speelden behoeft geen betoog. Die behoeften waren allengs zoozeer op den voorgrond getreden, dat de eischen van het ruilverkeer geheel op den achtergrond waren geraakt.

Na deze uitgifte vermelden de bronnen - meer in het bijzonder Wolbers - er voorloopig geen meer. Vermoedelijk is men na de principieele toestemming van de Directeuren kalm en geregeld op den ingeslagen weg voortgegaan en werd de uitgifte van kaartengeld een zoo gewone zaak, dat het geen belang meer had daarvan telkens melding te maken. Maar bovendien is het waarschijnlijk, dat er na de geweldige aanslagen op het ruilmiddel werkelijk een tijdperk van rust intrad. Hiervoor pleit ook de omstandigheid dat de betalingsbalans der kolonie korten tijd later een aanzienlijke verbetering onderging door de groote credieten, die omstreeks 1770 door het kapitaal in het moederland aan den kolonialen landbouw werden verleend (zie NEGOTIATIËN). Het voortdurend overmaken had voor trekken plaats gemaakt.

In dezen tijd kon men zooveel kapitaal bekomen als men wenschte en van dat gemak maakten niet alleen de particulieren maar ook het gouvernement gebruik. Het middel was meer afdoend, veel gemakkelijker en minder schadelijk dan de uitgifte van kaartengeld.

Blijkens Wolbers (324) maakte de gouverneur Nepveu het eerst van dit middel gebruik ter bestrijding van de kosten van het door hem opgerichte Vrijkorps tegen de wegloopers (Zie KRIJGSMACHT, blz. 426). Daarvoor werd een leening aangegaan van f400.000.- verdeeld in stukken van 1000, 500, 400, 200 en 100 gulden, welke ingetrokken werden nadat men van de stad Amsterdam een voorschot van f700.000.- had weten te verkrijgen (1774). Het hierdoor bekomen geld was

spoedig verdwenen. Kortens later moesten er 'ter voorziening in den tijdelijken nood' weder voor f300.000. obligatiën worden uitgegeven (W. 354). Daarmede konden de Directeuren zich echter niet vereenigen. Om deze obligatiën te kunnen intrekken en de achterstallige renten aan Amsterdam te kunnen voldoen wisten zij evenwel weder - thans van de Staten-Generaal - een voorschot los te krijgen.

Na dien tijd schijnen de Directeuren ook op dit punt meegaander te zijn geworden. Dat er van het uitgeven van schuldbrieven veel misbruik werd gemaakt blijkt uit het feit dat later de obligatiën en het kaartengeld steeds in één adem worden genoemd. De uitbreiding daarvan is echter uit de bronnen niet meer stap voor stap na te gaan. Veel nut zou dat trouwens thans ook niet meer hebben. Genoeg zij het daarom te vermelden, dat de op deze wijze aanvaarde schuldenlast allengs reusachtige afmetingen aannam, zeer ten nadeele van het ruilmiddel en van den welstand in de kolonie. Het bedrag daarvan werd nog aanzienlijk verhoogd door den gouverneur De Friderici, die tijdens de blokkade van de kust door de Engelschen in 1796 geen ander middel had om aan geld te komen en later deze gedragslijn voortzette. Blijkens een verslag van dezen gouverneur aan het Comité tot de zaken van de Amerikaansche Koloniën was er in 1799 voor ruim 4½ m.m. aan obligatiën en kaartengeld in omloop (W. 483). Het Britsche protectoraat en het Bataafsche bewind (1802-1804) brachten geen verbetering. In 1804 was dan ook een van de eerste daden van den Britschen gouverneur Green om zich door den Boekhouder-Generaal Heshuijsen over den toestand op dit gebied te doen voorlichten. En uit de belangrijke memoriën van Heshuysen (W. 532) blijkt dat er destijds voor 6 m.m. regelmatige kaarten en obligatiën in omloop was en bovendien nog f2.385.750 aan papier, dat door De Friderici zonder medewerking van het Hof van Politie was uitgegeven. Maar met memoriën alleen kon het euvel niet bestreden worden. Weldra zag ook de Britsche regeering zich genoodzaakt den generaal Hugues te machtigen tot de uitgifte van f50.000 aan 'billets de banque' ad f125 per stuk (W. 544). Met het oog op een mogelijke teruggaaf van de kolonie werd de aansprakelijkheid van het Britsche gouvernement echter nadrukkelijk uitgesloten. Nieuwe vermeerdering van het papier werd bovendien verboden.

Het spreekt vanzelf dat al deze uitgiften de waarde van het ruilmiddel ernstig hadden aangetast. In 1806 moest voor een pond sterling reeds f24.- papier gegeven worden (W. 555). Bij het optreden van den gouverneur Bonham in 1811 was dat bedrag tot f45.- gestegen (W. 561). Iets later in hetzelfde jaar bereikt de koers van het pond sterling zijn hoogste punt, nl. f48,10 (W. 564). Dat de Engelschen geen nieuw kaartengeld meer uitgaven maar integendeel een gedeelte daarvan vernietigden (f150.000 in 1814) moest echter op den duur het vertrouwen wel wat doen herleven. In 1814 daalde de koers van het pond sterling dan ook weder tot f25

papier. En bij het begin van het Nederlandsch bestuur, na de teruggaaf in 1816, was de verhouding tusschen Nederlandsch en Surinaamsch geld weder ongeveer zooals vroeger. Eén gulden Holl. werd gelijk geacht aan f1¼ Sur.

Zonder ook maar eenigszins aan de verdiensten van den gouverneur Bonham te kort te doen moet men in het oog houden dat deze verbetering voor het Britsche gouvernement betrekkelijk een gemakkelijke zaak is geweest. Immers gedurende het Engelsche bestuur waren de enorme vorderingen van de Nederlanders op de Surinaamsche planters in slapenden toestand. Na de overgaaf herleefden die natuurlijk weder. Er waren nu weder groote remises noodig, die een zeer nadeeligen invloed op het ruilmiddel uitoefenden en ten slotte (1818) zelfs een nieuwe uitgifte van f350.000 aan obligatien noodzakelijk maakten (G.B. 1818 No. 2). Tevens werd echter bepaald dat er achtereenvolgens voor een gelijk bedrag aan papieren geld zou worden vernietigd. Om dat mogelijk te maken werden alle belastingen met 1% verhoogd. Dat de koers van hetpapierengeld door een en ander moest dalen spreekt van zelf. In 1821 gold de holl. gulden f1.82 Sur. De groote brand van Paramaribo in 1821 maakte het aangaan van nieuwe schulden noodzakelijk (G.B. 1821 No. 11). De daling van den koers van het papieren geld schreed daardoor verder. In 1826 werd voor één gulden Holl. zelfs f3.27 Sur. betaald.

Om in dezen wantoestand verbetering te brengen werden achtereenvolgens verschillende maatregelen genomen. Bij proclamatie van 24 Mei 1821 (G.B. No. 1) werd de gangbaarheid der Nederlandsche muntstukken volgens de wet van 1816 in de kolonie verboden. Daarentegen werd de aanmunting bevolen van koloniale stukken van f1.- en f3.- ten dienste van Ned.-Indië, welke in de koloniën gelijkelijk met, en op denzelfden voet als de oude generaliteits-guldens en drieguldens gangbaar zouden zijn. De publicatie van 21 Mei 1822 (G.B. No. 5) schreef de betaling van de uitgaande rechten voor door middel van wisselbrieven in Ned. Courant op Amsterdam, Antwerpen, Rotterdam of Middelburg. Met deze pogingen tot bescherming van het harde ruilmiddel in de kolonie werd niet veel bereikt. Men ging toen de verbetering juist in de tegenovergestelde richting zoeken. Met 1 Jan. 1826 werd door gouverneur De Veer bij het koloniaal beheer de verdeeling van guldens in stuivers en penningen afgeschaft en door de tiendeelige berekening van guldens en centen vervangen (Publ. 15 Nov. 1825, No. 6). Daarop volgde het K.B. van 15 Aug. 1826 1^a B. No. 20 (G.B. No. 6), waarbij werd bepaald dat het Nederlandsche muntstelsel volgens de wet van 28 Sept. 1816 Stbl. No. 50, op 1 Januari 1827 in Suriname in werking zou treden. Behalve de in die wet genoemde muntstukken zouden in de kolonie gangbaar zijn de biljetten van de Nederl. Bank te Amsterdam en van de door Willem I te Brussel opgerichte Algemeene Nederl. Maatschappij ter begunstiging van de Volksvlijt, de thans nog zoo bekende Belgische Société Générale, welk papier ook in het moederland koers had. Volgens art. 4 zou het kaartengeld tot aan de intrekking ervan gangbaar blijven in de verhouding van 310 Sur. = 100 Ned. Deze maatregel ontnam aan de houders iedere kans op koersherstel en werd destijds dan ook dikwijls scherp veroordeeld. Het nut ervan kan echter thans moeilijk meer worden betwist. Bij hetzelfde K.B. werd de oprichting van een grootboek van 5% rentegevende koloniale schuld voorgeschreven, waarvan het bedrag voorloopig dat van f2.400.000.- niet zou te boven gaan. Van de inschrijving zouden bewijzen uitgegeven worden ter grootte van f500.-. Art. 12 van het K.B. schreef een jaarlijksche aflossing van f200.000.- voor, zoodat het geheele bedrag in 12 jaren gedelgd zou zijn. De Publ. van 16 Jan. 1828, No. 1, gaf 3 maanden tijd om het kaartengeld tegen Ned. geld en biljetten der Alg. Maatsch. in te wisselen en verklaarde het na 31 Mei 1828 waardeloos. Een bedrag van f400.000.- aan zilver en koper werd in omloop gebracht en bovendien f2.000.000 aan biljetten der reeds

genoemde Algemeene Maatschappij. Het gezamenlijk bedrag van f2.400.000.- was door de Algemeene Mij. aan de kolonie voorgesloten. Zij werd daarvoor houdster van een grootboekschuld tot dat bedrag en ontving over haar vordering dus 5% rente.

Door deze maatregelen werd het ongelukkige tweede tijdperk der Surinaamsche muntgeschiedenis voor goed afgesloten. Maar de moeilijkheden waren daardoor nog niet geëindigd. Door de genomen maatregelen was de betalingsbalans der kolonie niet verbeterd. Het absentisme der eigenaren bleef als te voren groote overmakingen vorderen en daartoe werden natuurlijk in de eerste plaats de bankbiljetten gebruikt, die ook in het moederland geldig waren. In twee jaren tijds was daarvan reeds $\frac{1}{3}$ verdwenen. Men ging nu weder overstag en keerde ten aanzien van het bankpapier terug tot het oude middel, dat reeds zoo veel onheilen had gesticht, t.w. de invoering van een eigen betaalmiddel, dat alleen in de kolonie geldig was en dus niet kon worden uitgevoerd.

De Commissaris-generaal Van den Bosch was de vader van deze verandering. Bij het K.B. van 30 Dec. 1827 La. O 36, afgekondigd bij publicatie van 9 Maart 1829 No. 2, werd de zoogenaamde Particuliere West Indische Bank opgericht, die de bevoegdheid kreeg voor 3 m.m. gulden bankbiljetten in de kolonie in omloop te brengen. In verband daarmede hielden de biljetten van de Brusselsche Algemeene Maatschappij met ulto. Aug. 1829 op gangbaar te zijn (Publ. 5 Juli 1829 No. 7).

De Particuliere Westindische Bank zou een groote mislukking blijken. Met haar ondergang verdween het bankpapier van de lijst der betaalmiddelen in de kolonie. Eerst de Surinaamsche Bank ging weder tot de uitgifte van bankbiljetten over. Bijzonderheden over een en ander zijn te vinden onder het hoofd CREDIETINSTELLINGEN, waarnaar voor de verdere geschiedenis van het bankpapier wordt verwezen. In verband daarmede zal dit artikel zich verder bepalen tot het muntwezen in engeren zin.

De uiterlijke geschiedenis van het Surinaamsche muntwezen loopt verder ongeveer evenwijdig met die van Curaçao (zie aldaar). De regeling van 1826 voerde in beide koloniën den dubbelen standaard in. Bij de niet afgekondigde resolutie van 16 April 1850 No. 484, werd het Fransche vijf frankstuk als betaalmiddel erkend tegen een koers van f2.37. De wet van 14 Dec. 1853 Stbl. No. 126 (G.B. 1854 No. 12) tot regeling van het muntwezen in West-Indië verklaarde de Ned. muntwet van 26 Nov. 1847, Stbl. No. 69, voor onze Amerikaansche koloniën verbindend en verving zodoende den dubbelen standaard door den enkelen zilveren. De gouden munt hield op wettig betaalmiddel te zijn. Vreemde zilveren munten zouden in 's Lands kassen in betaling aangenomen worden, mits de koers, op de innerlijke waarde gegrond

door den Koning was bepaald. Ter uitvoering daarvan strekten de K.K.B.B. van 3 Febr. en 10 Aug. 1854, Nos. 69 en 45 (G.B. 1854 No. 12), volgens welke in de Surinaamsche kassen zouden worden aangenomen: het Fransche vijf frankstuk tegen f2.35, de Mexicaansche, Boliviaansche, Chileensche, Peruaansche, Colombiaansche en Rio de la Plata daalders, alsmede de Noord-Amerikaansche dollar tegen f2.55 en de Spaansche of pilaardaalder tegen f2.50. De oude Nederlandsche muntstukken werden buiten omloop gesteld bij publicatie van 28 Dec. 1854 G.B. No. 13. Met afwijking daarvan werd echter bij publicatie van 14 Febr. 1855, G.B. No. 5 bepaald dat de guldens en rijksdaalders volgens de wet van 22 Maart 1839 Stbl. No. 6 geslagen, welke in gehalte met die van de wet van 1847 overeenkwamen, wettig betaalmiddel zouden blijven.

De muntregeling van 1854 is in Suriname niet zulk een mislukking geweest als in Curaçao (zie hieronder). De omstandigheid dat het bankwezen er tijdig op goede leest werd geschoeid (zie CREDIETINSTELLINGEN: SURINAAMSCHE BANK) heeft daartoe het hare bijgedragen. Ook de steeds stijgende Rijksbijdragen aan de koloniale geldmiddelen zijn daarop natuurlijk van invloed geweest. Men was daardoor veel eerder dan in Curaçao in staat maatregelen te nemen tegen den nadeeligen invloed van de omstreeks 1870 begonnen daling van de zilverprijzen. Reeds in 1874 (K.B. van 4 Aug. No. 6, G.B. No. 30) werden de bepalingen nopens het toelaten van vreemde zilveren munten in de Surinaamsche landskassen ingetrokken. De overstroming met gedeprecieerde vreemde muntstukken zoals op Curaçao plaats had, werd daardoor voorkomen. De wet van 28 Juni 1881 (Stbl. No. 120, G.B. No. 13), houdende nadere voorzieningen omtrent het muntwezen in Suriname, voerde naast de betaalmiddelen van de wet van 1853, het gouden tienguldenstuk als zoodanig in en keerde daardoor formeel tot den dubbelen standaard terug. Feitelijk echter bleef het zilvergeld in de kolonie in de allereerste plaats Nederlandsch zilvergeld, dat door de Nederl. muntwet tot de rol van teekenmunt was verlaagd. Bij de wet van 24 Dec. 1886 (Stbl. no. 233, G.B. No. 5) werd de koperen pasmunt vervangen door de bronzen. Met 1 Oct. 1887 werd het kopergeld buiten omloop gesteld (G.B. 1887 No. 23).

Zoo bleef de toestand tot 1909. Inmiddels was echter de Nederl. muntwet van 1847 vervangen door die van 1901. In Suriname gold dus daarna een Nederlandsche wet, die niet meer bestond. De wet van 1 Juli 1909 (Stbl. No. 212, G.B. No. 61), houdende regeling van het muntwezen in de kolonie Suriname, maakte aan deze onregelmatigheid een einde. Deze wet is ontworpen naar het model van de Curaçaosche muntwet van 1899. Art. 1 geeft een opsomming van de wettige betaalmiddelen met stilzwijgende verwijzing naar de Nederlandsche wet. Het huldigt daardoor het beginsel van den gouden of liever gezegd van den zoogenaamden hinkenden gouden standaard. Art 3 verbiedt in verband daarmee het inbetaling geven van vreemde zilveren, nikkelen, bronzen of koperen muntstukken. Bij koloniale verordening kunnen echter gedeelten van de kolonie worden aangewezen, waarin dit verbod niet zal gelden. De verordening van 20 Jan. 1909 (G.B. 1910 No. 21) wees als zoodanig aan het district Marowijne, voorzoover betreft de in Fransch Guiana gangbare munten. Daar de wet voor het eerst den nikkelen stuiver in de kolonie invoerde hield art. 6 eenige bepalingen in omtrent het buiten omloop stellen van den zilveren stuiver. Dit artikel werd uitgevoerd bij besluit van den Gouverneur opgenomen in G.B. 1910 No. 23.

De wet van 27 Maart 1915 (Stbl. No. 166, G.B. No. 37) nam het Nederl. gouden vijf guldenstuk onder de wettige betaalmiddelen op.

Inlandsche benamingen voor verschillende waarden:
cent = *wan sinisi*.

2½ centstuk = *wan bigi sinsi* (een groote cent).

stuiver = *feifi sinsi* (vijf centen).

dubbeltje = *tien sinsi* (tien centen).

kwartje = *drie srin* (zie hieronder).

halve guldenstuk = *banknotoe* (banknoot).

guldenstuk = *toe banknotoe* (toe = 2) = *twarfoe srin* (12 schellingen).

rijksdaalder = *feifi banknotoe*.

Vroeger algemeen door de bevolking gebruikt, thans gedeeltelijk alleen nog door de Boschnegers:

ditibri (of *dritibri*) = halve schelling = 4 cent (nog in gebruik).

(*tibri* = stuiver maar alleen gebruikt in de samenstelling *ditibri*).

wan srin = schelling (5 stuivers, oud-Surin.) = 8 cent (nog in gebruik).

voorts: *toe srin*, *drie srin* (zie boven), *fo srin*, enz. (nog in gebruik).

drie kaarta (f7.10 oud-Surin.) = f2.40 Nederl.

(Focke, Neger-Engelsch woordenboek, blz. 55 teekent hierbij aan: Men kan niet zeggen *wan*, *toe*, *fo*, *aiti* of meer *kaarta*: wel *feifi*, *sieksi*, *seibin kaarta*).

wan bigi kaarta = *tien pisi fo* = f3.20 Nederl.

toe bigi kaarta = *twinti pisi fo* = f6.40 Nederl.

drie bigi kaarta (f30 oud-Surin.) = f9.60 Nederl.

voorts: *fo*, *feifi*, *sieksi*, *seibin*, *aiti*, *neigien bigi kaarta*. (4, 5, 6, 7, 8, 9 groote kaarten).

tien bigi kaarta = *wan hondro Sranan* (= *Surinaamsch*).

Deze benamingen staan in verband met het vroegere kaartengeld. Eertijds waren nog in gebruik, in verband met het papier van de Particuliere W.I. Bank (zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 232):

wan redi-redi (rood gedrukte biljetten) = 15 cent.

wan skoinsi (zeskantige biljetten) = 25 cent.

wan banknotoe (nog gebruikt, zie boven) = 50 cent.

In zijn Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, blz. 35 (noot) van den overdruk, maakt De Goeje nog melding van een *djoeka banknotoe* = 35 cent. De Boschnegers in de Marowijne rekenen kleinere bedragen bij *soemaké's* = sous marqué, een geldstukje van Fransch Guiana.

Litt. Hartsinck, Besch. v. Guiana, Amst. 1770, dl. II; Essai histor. sur la col. de Surinam, Paramaribo 1788, II, 44; J.D. Kunitz, Surinam und seine Bewohner, Erfurt 1803, blz. 124-132; [E. Beyer], Suriname in deszelfs tegenw. toestand, Amst. 1823, blz. 49-53; [G.P.C. Baron van Heeckeren van Waliën], Aanteekeningen betrekk. de kol. Suriname, Arnh. 1826; Joh. Amersfoordt, Bedenkingen over de verminderde welvaart in deze Stad enz. Amsterdam 1829; M.D. Teenstra, De landb. in de kol. Suriname. Gron. 1835 dl. I; P. Verkade, Muntboek, Schiedam 1848 (waarin afbeeldingen van de papegaai-penningen, echter met verkeerd jaartal); Jhr. C.A.v. Sypesteyn, Besch. v. Suriname, 's-Gravenh. 1854; J. Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861; Mr. H. Graaf v. Hogendorp: G.K. van Hogendorp na 1813, Brieven en gedenkschriften, Derde (zevende) deel, blz. 77; Fred. Oudschans Dentz, Geschiedk. aanteekeningen over Suriname en Parama-

ribo, 1911; A.G. van Wieringen, *Gesch. der belastingen in de kol. Suriname*, 's Gravenh. 1913.

B. Curaçao.

Tot op het laatst van de 18de eeuw had men op Curaçao, dat eertijds aan Spanje had toebehoord en daarna in druk verkeer met de Spaansche koloniën in den omtrek was gebleven, geen ander muntstelsel gekend dan het Spaansche. De belangrijkste munt van dat stelsel was de zilveren piaster of peso, die op Curaçao in de wandeling 'patienje' werd genoemd, maar bij ons meer bekend is als Spaansche mat, Spaansche daalder of pilaardaalder. Deze peso was in 8 realen verdeeld. Zijn waarde was oorspronkelijk gelijk aan 48 stuiver Nederlandsch, zoodat er 6 stuivers gingen in den reaal, die met den schelling werd vereenzelvigd.

In den loop der tijden was het ongeschonden geldstuk echter opgeld gaan doen boven de rekeneenheid, wier waarde door die van de slechte munt werd beheerscht. Zoo ontstond het verschil tusschen den gewonen peso, ter waarde van 8 eveneens gedeprecieerde realen (f2.-), en den vollen peso, d.i. de ongeschonden mat, die 10 realen (f2½) gold. De gewone peso was op het laatst van de 18de eeuw op Curaçao de gewone rekenwaarde en stond aldaar bekend onder den naam van 'peso van achten', d.w.z. van 8 realen. De reaal werd onder den invloed van het Nederlandsche muntstelsel in 6 stuivers verdeeld.

Van de Spaansche goudstukken zijn voor Curaçao vooral van belang geweest de kwadrupels of gouden onzen, ook wel dubloenen genoemd, die 16 matten golden en dus een waarde van f40.- vertegenwoordigden.

Behalve de Spaansche munten trof men op Curaçao nog vreemde munten aan. De voornaamste daarvan was de zoogenaamde gouden Johannes, een Portugeesche munt, waarvan de waarde 7½ mat of f18¾ bedroeg en die op het laatst van de 18de eeuw de gouden Spaansche munt grootendeels verdrong. Sedert ongeveer 1793 werden die Johannessen op groote schaal vervalscht, hetgeen door verschillende maatregelen van bestuurswege - zooals uitvoer naar het buitenland, afstempeling, aanhechting van kaartjes en vernietiging van hetgeen minder dan 18 karaat woog - niet verhinderd kon worden en zeer ten nadeele van het muntwezen heeft gestrekt. Als klein geld had men bovendien nog Deensche schellingen of tolfschellingen, in de wandeling realen geheeten, en stuivers of 'plakken'. Deze stuivers waren een mengelmoes van oude 2 skellings, oude Fransche deux-sous - op Curaçao Cayenne-stuivers genoemd - en Duitsche of Pruisische stuberstukjes.

Toen op het laatst van de 18de eeuw de handel begon te kwijnen, stegen de wisselkoersen en verdween het harde ruilmiddel steeds meer uit den omloop. De Gouverneur Lauffer deed om in de behoefte aan ruilmiddel te voorzien in 1798 7000 pilaardaalders in vieren kappen. De verkregen 'driekantjes' of 'guillotinos' golden 3 reaal. Ook de Gouverneur Mr. P.J. Changuion had veel met gebrek aan ruilmiddel te kampen. Hij ging daarom over tot de uitgifte van 3000 pesos aan 'kaartengeld', verdeeld in stukken van 1 tot 8 reaal. Dit papieren geld werd veel nagemaakt en werkte dus ook niet mede tot verbetering van den toestand, die ten slotte zoo verward werd, dat er op het laatst van het Engelsche tusschenbestuur (1815) opnieuw moest worden ingegrepen. De Johannessen, die na 1808 zeer in hoedanigheid waren verminderd, zoo zelfs dat zij over het algemeen genomen niet meer aan goud bevatten dan 35 tot 36 pct. van de gangbare waarde, werden aan een nieuwe stempeling onderworpen, die ze alle tegen 90 realen gangbaar deed zijn. Voorts

ging men opnieuw tot verkapping van matten over. Om stukken van de gebruikelijke waarde van 3 reaal te verkrijgen deed men namelijk 8000 pilaardaalders in vijven kappen, dus niet meer in vieren, zooals Lauffer had gedaan. In verband daarmede werden de vierendeelen van 1798 opgeroepen en door stempeling tot de waarde van $3\frac{1}{2}$ reaal gebracht. Met de hierdoor gemaakte winst werd het in zwang zijnde papieren geld van Changuion opgekocht.

De verkapping van 1815 geschiedde zeer onnauwkeurig. Vele van de verkregen driekantjes waren niet grooter dan $\frac{1}{6}$ mat. Hiervan werd weder door muntvervalschers gebruik gemaakt door op groote schaal driekantjes van $\frac{1}{6}$ mat in omloop te brengen, die voor stukken van $\frac{1}{5}$ mat doorgingen. De reaal, welks waarde reeds te voren van $\frac{1}{10}$ mat tot $\frac{1}{12}$ en van $\frac{1}{12}$ tot $\frac{1}{15}$ mat was gedaald, deprecieerde hierdoor tot $\frac{1}{16}$ mat en de peso, die 8 realen gold, volgde natuurlijk dit verloop.

Het bestuur ging bij het erkennen van deze depreciatie zeer schoorvoetend te werk. In 1817 achtte het den reaal nog $\frac{1}{12}$ mat waard, niettegenstaande reeds in 1815 matten in 5 stukken van 3 reaal waren verkapt. Eerst in 1827 werd deze depreciatie erkend door de waarde van de peso op f1.33 $\frac{1}{2}$ vast te stellen.

Vermoedelijk heeft men bij het vaststellen van dien koers de nevenbedoeling gehad om den volke duidelijk te maken, dat men zich niet wenschte neder te leggen bij de nieuwe depreciatie van den reaal tot $\frac{1}{16}$ mat en van den peso tot f1.11.

Uit het vorenstaande kan men zien in welk een ongunstigen toestand het muntwezen verkeerde, toen wij in 1816 de kolonie van de Engelschen terug kregen. Ons bestuur trachtte spoedig hierin verbetering aan te brengen. In 1821 werden nieuwe realen in omloop gebracht en in 1822 volgde de invoering van nieuwe stuivers, gepaard gaande met intrekking van de oude (Publ. van 13-14 Aug. 1822, herdr. bundel N° 60).

Bij Kon. Besl. van 10 Mei 1826 (Publ. van 31 Oct. 3 Nov. 1826, h.b. N° 104) werd een geheel nieuw muntstelsel ingevoerd. Dat stelsel was het Nederlandsche volgens de wet van 28 Sept. 1816, Stbl. N° 50, hetwelk den in centen verdeelden gulden van 9.61 gram fijn als standpenning en rekeneenheid had. De realen van 1821, de realen of oude Deensche schellingen, de derde deelen van den Spaanschen daalder en de stukken van $3\frac{1}{2}$ reaal werden ingetrokken. Gangbaar bleven de Spaansche pilaardaalders tegen f2.50; de vijfendeelen daarvan tegen f0.50; andere gouden en zilveren Spaansche munten, voor zoover hun waarde met die van den pilaardaalder in verband stond, naar verhouding; de oude Portugeesche Johannessen tegen f1.47 het Nederlandsch wichtje en eindelijk de Curaçaosche stuivers of 'plakken' van 1822 tegen 2 $\frac{1}{2}$ cent.

De regeling van 1826 heeft voor het muntwezen in de kolonie weinig nut gehad. Het op groote schaal ingevoerde Nederlandsche geld verdween weer even spoedig uit den omloop als het gekomen was. Als voorheen bleef de vreemde munt - en dan nog verminderd met de ingetrokken stukken - het gewone ruilmiddel. Ook als waardemeter kon de gulden slechts zeer langzaam ingang vinden. Nog langen tijd bleef men in het verkeer per pesos van achten rekenen.

Om in de door de maatregelen van 1826 verergerde behoefte aan pasmunt te voorzien, werden bij

Publ. van 8 Juni-20 Juli 1838, h.b. N° 212, 6000 stuks Nederlandsche guldens uit de bank gelicht en in vieren gekapt. Elk vierendeel werd met het stempel 'C' voorzien en gangbaar verklaard voor zijn innerlijke waarde van f0.25. Daardoor verkreeg men een muntstuk, dat de ruimte aanvulde tusschen het vijfde deel van den Spaanschen daalder en den in 1822 (P.B., h.b. N° 60) ingevoerden stuiver of plak. Bij Kon. besl. van 29 Oct. 1845, N° 72 (P.B. 1846) werd het Fransche vijf frankstuk op f2.37 getarifeerd, om tegen te gaan dat het, evenals de matten, als rijksdaalder werd beschouwd. Deze maatregel mocht niet baten. Het verkeer bleef het vijf frankstuk als rijksdaalder beschouwen, hetgeen het ontstaan van een gulden Curaçaosch courant = 2 frank veroorzaakte.

De tweede muntregeling was een gevolg van de Nederlandsche muntwet van 1847, waarbij de dubbele standaard door den enkelen zilveren werd vervangen. De wet van 14 Dec. 1853, Stbl. N° 126, P.B. 1854, N° 21 tot regeling van het muntwezen in de West-Indiën, verklaarde voor onze Amerikaansche koloniën de Nederlandsche muntwet van 1847 verbindend, welke alleen den zilveren gulden (9.450 gram fijn), den rijksdaalder en den halven gulden als standpenningen en wettig betaalmiddel tot ieder bedrag erkende (art. 2). Art. 2. bepaalde bovendien dat zilveren muntspeciën, waarvan de koers, op de innerlijke waarde gegrond, door den Koning op voorstel der koloniale besturen zou worden bepaald, in 's Lands kassen in betaling zouden worden aangenomen. Tot uitvoering van deze bepaling strekte het Kon. besl. van 3 Feb. 1854, N° 69, P.B. N° 12, waarbij opnieuw de koers werd bepaald van die vreemde zilveren muntspeciën, welke toen reeds in 's Rijks koloniën en bezittingen in de West-Indiën waren getarifeerd. Het eenig artikel van dit besluit verklaarde tot wettig betaalmiddel in de Curaçaosche kas: het Fransche vijf frankstuk tegen f2.35 (te voren f2.37), den Spaanschen pilaardaalder tegen f2.50 en de Spaansche zilveren munten, welke tot dezen daalder in een vaste verhouding stonden, naar evenredigheid.

Ook deze tweede muntregeling is een mislukking geweest. Reeds een goed jaar na de invoering waren de daarbij in omloop gebrachte muntspeciën teruggevloed en klaagde men vooral over behoefte aan geld tot bijpassing bij het doen van betalingen aan 's Lands kassen. Ten slotte kwamen de kooplieden overeen de oude munten tegen haar vroegere waarde te blijven ontvangen. Verdere muntzuivering werd daardoor onmogelijk.

In stede van voordeelen bracht de Muntwet van 1853 dus een zeer groot nadeel met zich, nl. vermindering van den voorraad pasmunt. Overigens deed haar schadelijke invloed zich voorloopig niet gevoelen. Dat geschiedde eerst toen de grondslag van haar stelsel - de waarde van het zilver - begon te verzinken. De toestand waarin het muntstelsel daardoor geraakte wordt geschetst in het K.V. van 1882. Er was voornamelijk vreemd geld in omloop, dat tegen veel te hooge koersen werd aangenomen.

Hoewel er onder de vreemde munten natuurlijk ook verschillende waren, die, evenals de gulden, tot een goed geregeld muntstelsel behoorden en zich daardoor op een zekeren goudprijs konden handhaven, leverde deze toestand toch groote bezwaren op. In den handel wist men die wel goeddeels te ontgaan. Men behielp zich daar zooveel mogelijk met vreemde gouden munt en betaalde daarvoor zelfs een premie. De mindere man echter, wiens lage loon wel in zilver moest worden uitbetaald, liep groot gevaar doordat men het gebruik van minwaardig geld niet kon vermijden. Men trachtte zich daarom op andere wijze te behelpen. De destijds te Willemstad bestaande clubs of societiteiten gaven bons uit die als pasmunt werden gebezigd. Later hebben particuliere kooplieden dit voorbeeld gevolgd door bons in

omloop te brengen, die eerst door de invoering van de Curaçaosche muntwet in 1901 zijn verdwenen. Ook de Curaçaosche Bank heeft in die richting medegewerkt.

Het meeste nadeel van den toestand ondervond echter het Koloniaal Gouvernement, dat volgens de bestaande muntregeling geen goud mocht aannemen. En dit bezwaar werd steeds ernstiger. Het ligt dan ook voor de hand dat men het allereerst in deze moeilijkheid voorzag.

Bij de wet van 28 Juli 1881, Stbl. No. 121, P.B. No. 16, werd het gouden tienguldenstuk in de kolonie ingevoerd en, nevens de zilveren munten volgens de wet van 1847, als standpenning erkend (art. 1). Tevens werd de gelegenheid geopend om, naast de vreemde zilveren, vreemde gouden munten als betaalmiddel in 's Lands kassen te kunnen toelaten. Daarvoor was noodig dat de koers ervan door het Koloniaal Bestuur, met inachtneming der Koninklijke bevelen, werd vastgesteld (art. 3). Door deze wet keerde men naar den vorm tot den dubbelen standaard terug; want de wet van 1853, die den zilveren standaard had ingevoerd, bleef naast de nieuwe regeling gelden.

Het duurde echter nog eenige jaren voordat men tot de tarifeering van vreemde gouden muntstukken overging. Aanvankelijk had het Opperbestuur daaraan een meer omvattende verbetering van het muntwezen willen vastknoopen, doch dat plan mislukte. Men bepaalde zich ten slotte tot de uitvoering van de wet van 1881.

Enkele min of meer op zich zelf staande verbeteringen kwamen echter intusschen tot stand. Bij de wet van 24 Dec. 1886, Stbl. No. 234, P.B. 1887 No. 1, werd de bronzen pasmunt in de kolonie ingevoerd, als gevolg waarvan de koperen pasmunt op 31 Dec. 1887 haar gangbaarheid verloor. Ook de instelling van een postwisseldienst in hetzelfde jaar had een nuttige strekking, omdat het voor kleine bedragen de overmaking van specie trachtte te voorkomen.

Daarna volgde dan in 1889 de door de wet van 1881 mogelijk gemaakte tarifeering. Bij besluit van 18 Feb. 1889, P.B. No. 2, werd namelijk bepaald tegen welken koers eenige vreemde gouden munten in 's lands kassen konden worden aangenomen. Getarifeerd werden Spaansche, Mexicaansche en Zuid-amerikaansche, met uitzondering van Midden-amerikaansche, dubloenen op f40.-, Noord-amerikaansch goud tegen f2.50 den dollar, Engelsche goudstukken tegen f12.06 den sovereign en Fransch goud tegen f2.35 de 5 frank.

Door dezen maatregel kon voortaan ook het Gouvernement waardevolle gouden muntstukken in betaling ontvangen. Toch was hierdoor nog niet genoeg bereikt, want nog altijd was het Gouvernement verplicht vreemde zilveren munt te aanvaarden tegen een koers, die de innerlijke waarde ervan verre te boven ging.

In het begin van 1896 begon de handel te weigeren de zilveren pilaardaalders, waarvan de voorraad voortdurend aangroeide, voor meer dan f1.50 in betaling te nemen. Het gevolg daarvan was

dat die muntstukken zooveel mogelijk in de koloniale kas werden gespuid, alwaar ze voor den getarifeerden koers van f2.50 moesten worden aanvaard. Na verkregen Koninklijke machtiging verlaagde de Gouverneur Mr. C.A.H. Barge toen den koers der matten tot f1.40 (Gouv. besl. van 31 Jan. 1896, P.B. No. 1). Deze verlaging bleek zelfs weldra onvoldoende. In 1897 moest de koers van den Spaanschen daalder tot f1.- worden teruggebracht (Gouv. besl. van 15/16 Sept. 1897, P.B. No. 13). De koers van het vreemde zilvergeld was nu voor zooveel noodig tot ware verhoudingen teruggebracht.

De derde regeling van het muntwezen geschiedde bij de wet van 25 Mei 1899, Stbl. N° 126, P.B. N° 22. Bij die wet werd de gulden Cur. Ct. afgeschaft en vervangen door den gulden Ned. Ct.; de verhouding tusschen die twee waarden werd bepaald op 0.94: 1; een afzonderlijke Curaçaosche zilveren pasmunt werd ingevoerd (f0.25 en f0.10), die alleen in de kolonie geldig was en dus niet kon wegvloeien; het vreemde zilvergeld werd tijdelijk inwisselbaar gesteld tegen zoodanige koersen als bij Gouvernementsbesluit zou worden vastgesteld; het wettig betaalmiddel werd geregeld op het voetspoor van de Nederlandsche bepalingen; daarenboven werden echter vreemde gouden muntstukken, naar het voorbeeld van de wet van 1881, als wettig betaalmiddel in 's Lands kassen toegelaten, mits zij bij Koninklijk besluit gangbaar waren verklaard en alleen tegen de bij dat besluit bepaalde koersen. De regeling van deze stof was dus niet meer overgelaten aan het Koloniaal Bestuur, doch werd door den Koning aan zich voorbehouden. De Muntwet werd vóór haar invoering nog gewijzigd bij de wet van 2 Jan. 1900, Stbl. N° 5. Deze wijziging betrof de verandering van een woord in art. 1.

De wet trad 1 Aug. 1901 in werking. De uitvoeringsvoorschriften zijn te vinden in het Publicatieblad van dat jaar onder de nummers 16, 17 en 18.

Het belangrijkste van die uitvoeringsvoorschriften is het in N° 16 opgenomen Kon. besl. van 22 April 1901, N° 69. Dit besluit liet als wettig betaalmiddel in de koloniale kas toe: Spaansche gouden onzen en Mexicaansche dubloenen tegen f38.65; halve en kwart onzen of dubloenen tegen onderscheidenlijk f19.32½ en f9.66; Amerikaansche dubbele, enkele en kwart Eagles tegen f49.- enz.; Engelsche geheele en halve sovereigns tegen f12.- en f6.-; Fransche goudstukken van 20, 10 en 5 frank tegen f9.40, enz., en eindelijk Venezolaansche gouden munten van 25 en 20 bolívares (frank) tegen onderscheidenlijk f11.75 en f9.40. De halve en kwart onzen stonden oorspronkelijk niet in dit tarief. Zij werden korten tijd later ingelascht bij het Kon. besl. van 9 Oct. 1901, P.B. N° 38. In de tarifeering is ten slotte nog een verandering gebracht bij Kon. besl. van 25 April 1912, N° 80, P.B. N° 33. Daardoor verloren de Spaansche onzen en de Mexicaansche dubloenen, mitsgaders hun onderdeelen, de hoedanigheid van wettig betaalmiddel tegenover de koloniale kas. De verlaging van den koers dezer muntstukken in Venezuela was de aanleiding tot dien maatregel.

De gevolgen van de Curaçaosche Muntwet zijn in vele opzichten heilzaam geweest. Daardoor steekt deze wet gunstig af bij de regelingen van 1826 en 1853. Reeds dadelijk deed zij de particuliere bons en de nog over zijnde slechte pasmunt verdwijnen. De daarvoor in de plaats getreden koloniale pasmunt geeft thans voor kleine bedragen een waardevast ruilmiddel, hetgeen vooral voor den minderen man van het grootste gewicht is.

Een ander voordeel - althans voor het tegenwoordige en de naaste toekomst - is de volledige overgang tot den gouden standaard, behoudens natuurlijk de aan onze eigen zilveren munten toekomende hoedanigheid van wettig betaalmiddel. Vreemd

zilver is daardoor wel niet uit den omloop verdwenen, maar levert thans niet zooveel bezwaar meer op. De munten toch, die men aantreft - voornamelijk Venezolaansche, Amerikaansche, Fransche en Engelsche - behooren tot goed geregelde, op den gouden standaard berustende muntstelsels.

Verder heeft de afschaffing van den gulden Curaçaosch courant een nuttige uitwerking gehad. De eenheid met het Moederland werd er door hersteld; een zeer ongunstige invloed op de wisselkoersen werd er door weggenomen.

De toestand van het ruilmiddel blijkt door de Muntwet wel veel verbeterd te zijn, maar krachtig is hij daardoor toch nog lang niet geworden. Het verschijnsel van de wegvloeiing is zich dan ook blijven vertoonen, zoo vaak zich eenige stoornis in de economische verhoudingen voordeed. Men vergelijke hierover de KK. VV. van 1903, 1904 en 1909.

Ten slotte moet nog melding gewaakt worden van de wet van 27 Maart 1915, Stbl. No. 167, P.B. N° 32), waarbij de Curaçaosche Muntwet werd gewijzigd. Doel van die wijziging was de opneming onder de betaalmiddelen van het gouden vijfguldenstuk en van den nikkelen stuiver.

De inlandsche benamingen voor de verschillende waarden zijn: ½ cent = sens chikito; 1 cent = sens grandi; 2½ cent = plaka; 10 cent = dibchi; 15 cent = rià; 25 cent = diees plaka; 50 cent = goerdijn (guillotin); f1.- = heeldroe, florin; f1.25 = mei fuerte; f2.- = patien; f2.50 = fuerte; f10.- = 10 heeldroe na oro.

De halve stuiver of plaka en de rià zijn voor de mindere bevolking de gewone rekenwaarden.

Litt. Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank, V, Het Muntwezen, Economist 1913, blz. 765 vlg. M.D. Teenstra, De West-Indische Eilanden, Amst. 1836/1837. - G.J. Simons, Besch. v.h. Eiland Curaçou, Oosterwolde 1868. - A.T. Brusse, Curaçao en zijne bewoners, Curaçao, 1882, blz. 173-174. - Mr. H.J. Smidt, Bank- en Muntwezen op Curaçao, Economist 1885, blz. 314 vlg. - Dr. J. de Hullu, Rapport van den Gouverneur Kikkert over den toestand van Curaçao in 1817, Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned. Indië, 8ste reeks III, blz. 563 vlg. - Kol. Versl. in het bijzonder die van 1850 en 1882.

C. Bovenwindsche eilanden.

Het muntwezen op de bovenwindsche eilanden behoeft een afzonderlijke bespreking omdat die eilanden tot 1845 op zichzelf hebben gestaan en omdat, ook thans nog, de toestanden er in vele opzichten aanmerkelijk van de Curaçaosche afwijken. Tijdens de Republiek vormden zij de kolonie St. Eustatius.

Aldaar zien wij aanvankelijk hetzelfde verschijnsel als in onze andere Westindische bezittingen. Bij de groote schaarschte, dikwijls de geheele ontstentenis van klinkende muntstukken, gebruikte men gewonnen producten als suiker, katoen, enz. in plaats van munt. Zelfs nog in 1784 werden de hoofdgelden tegen 50 pond suiker berekend.

De meest voorkomende muntstukken waren, evenals op Curaçao, de Spaansche. Nederlandsch geld kwam weinig voor. Het werd gaarne gebruikt ter overmaking naar het moederland en deed daardoor

in de kolonie opgeld. De peso van achten was de gewone rekenwaarde.

Tegen het einde van de 18de eeuw kwam daarin verandering. De kolonie begon toen last te krijgen van vreemd, d.w.z. niet-Spaansch geld. Mede als gevolg van het Fransche beheer (1781-1784) kwam er veel Fransch kopergeld (zgn. Cayenne-stuiver) in omloop. Aanvankelijk voorzag dat wel in eene behoefte, maar die behoefte bleek toch niet onbeperkt. Toen er dan ook omstreeks 1795 nieuwe Cayenne-stuivers naar de kolonie toestroomden, werden deze verboden en besloot men (15 Dec. 1797) ter onderscheiding den ouden, bruinen Cayenne-stuiver van een stempel ('S.E.') te voorzien. Want deze laatste bleef gangbaar naast den ouden gladden stuiver en den zoogenaamden Hollandschen stuiver. Ter verscherping van dezen maatregel werd de stempeling van stuivers in 1809 herhaald. Zij kregen toen het opschrift 'S.E.' en 'P'.

Iets vroeger dan deze Fransche stuivers deden andere vreemde geldstukken hun nadeeligen invloed op het muntwezen der kolonie gevoelen, t.w. de Portugeesche Johannes en de - vermoedelijk Zweedsche - Carolina. Van deze goudstukken werd een groote menigte onderwichtige exemplaren in omloop gebracht, die aanvankelijk voor de normale waarde werden aangenomen. Het muntstelsel in de kolonie moest natuurlijk daaronder lijden. En het had het toch reeds zwaar te verantwoorden gehad. De verwoesting van het eiland door Rodney had den handel en de welvaart totaal vernietigd, hetgeen natuurlijk hooge wisselkoersen en schaarschte van geld veroorzaakt moet hebben.

In 1792 werd door den gouverneur P.A. Godin, ter voorkoming van verdere depreciatie, een plan ontworpen tot vaststelling van de waarden, 'waarop de muntspeciën dien(d)en te passeeren.' Volgens dat plan zou de daalder gelijkstaan aan 12, en de quartdaalder 'met pylaren' aan 3 realen of schellingen. In verband daarmee zouden de zoogenaamde quartanten 'zonder pylaren', die minder geacht werden, 15 stuivers doen of, bij quantiteit in betaling gegeven, 5 voor een daalder; de achtstuiverstukken 9 stuiver en de vierstuiverstukken 5 stuiver, of, bij quantiteit, 16 voor een daalder. Ook de waarde van de Johannessen en Carolina's, zou geregeld worden, en wel door die waarde afhankelijk te stellen van hun gewicht. De Carolina zou om 7 pesos van achten te gelden 6 pennyweight zwaar moeten zijn; de Johannes zou alleen bij een gewicht van 9 pennyweight tegen 8 daalders gerekend mogen worden; lichtere Johannessen zouden gangbaar zijn tegen 11 pesos, mits zij niet minder wogen dan 8 pennyweight.

Had men dit plan aanvaard dan zou verdere depreciatie waarschijnlijk voorkomen zijn; maar de Raad van Policie en Justitie vond het niet aannemelijk. Hij was van oordeel dat het publiek zich maar zelf tegen de vervalschte muntstukken moest beschermen. Daardoor kwam de tarifeering niet tot stand en schreed de depreciatie verder voort. Het was niet alleen onmogelijk den reaal op 1/10 mat te houden, zooals men blijkbaar had gewild, maar zelfs om de waarde van 1/12 mat te handhaven, waarop hij in 1792 feitelijk reeds had gestaan. Ongunstige invloeden, waaronder in de eerste plaats de voortgezette vervalsching van de Johannessen, deden hem weldra zelfs lager dalen. En in zijn daling sleepte hij niet alleen zijn achtvoud, den peso, mede, maar ook zijn twaalfvoud, den daalder. Want evenals op Curaçao begon de werkelijke daalder opgeld te doen boven hetgeen in de wandeling daarvoor gold en zoo ontstond het verschil tusschen den daalder zonder meer, die op 12 verder gedeprecieerde realen was blijven staan, en den zoogenaamden 'ronden' daalder, die de depreciatie niet had medegemaakt en daardoor van 12 tot 15 realen was gestegen. Eerst bij de invoering van het Nederlandsche muntstelsel in 1828 (Publicatieblad van St. Eustatius No 43) werd deze depreciatie erkend. Van en met

den 1en October van dat jaar werd de waarde der op het eiland gangbare munten bepaald op:

f0.50 voor de z.g. shady-kwart of drie-reaalstuk;

f0.025 voor den stuiver gestempeld 'S.E.';

f2.50 voor den Spaanschen mat of pilaar-daalder.

De boeken in pesos van achten gehouden moesten herleid worden tot f1.33 $\frac{1}{3}$.

Inmiddels had zich een belangrijk verschil ontwikkeld tusschen de muntgeschiedenis van St. Eustatius en die van Curaçao, welke tot dusver groote gelijkenis vertoonen. Onder Noord-amerikaanschen invloed ging men op St. Eustatius allengs minder met pesos en meer met daalders rekenen. De daalder van 12 realen werd er ten slotte de gewone reken-eenheid. Volgens Teenstra (II 303) rekende men in 1837 op St. Martin, toen reeds lang het belangrijkste eiland van de drie, met daalders van 12 realen, die $\frac{1}{6}$ gulden, dus 16 $\frac{2}{3}$ cent golden. De peso wordt in dit verband niet meer door hem genoemd, alhoewel uit een andere plaats (II 287) blijkt dat het rekenen met piasters (pesos) van 8 realen ook nog wel voorkwam.

Op den duur zou het gebruik van den peso geheel verdwijnen; niet alzo echter dat van den daalder. Eigenlijk is de daalder op St. Martin nog steeds de gewone rekenmunt, onder den naam van current dollar. Zijn onderdeelen reaal en stuiver, zijn door vreemden invloed verdoopt in bit en sou. De daalder heeft echter sedert 1837 weder heel wat van zijn vroegere grootheid ingeboet. Hij is gedaald tot juist hetzelfde bedrag waarop 100 jaar te voren zijn verwant de peso van achten stond, d.i. f1.66 $\frac{2}{3}$. Drie current dollars worden dan ook gelijkgesteld met f5. Onder den invloed van het Fransche muntstelsel wordt de bit, d.i. 6 sous, op St. Martin gelijkgesteld met 14 cent, hetgeen iets meer is dan $\frac{1}{12}$ van den current dollar. Op St. Eustatius en Saba, waar men ook nog wel met bits en stuivers rekent, geldt het Nederlandsche 2 $\frac{1}{2}$ centstuk als stuiver. Gewoonlijk echter wordt deze 'stuiver' onder invloed van het Amerikaansche muntstelsel beschouwd als $\frac{1}{100}$ van den Dutch Dollar, d.i. den Rijksdaalder.

De gewoonte om niet met bestaande eenheden te rekenen maakt het muntwezen op de bovenwindsche eilanden, waar de munttoestanden toch reeds vrij verward zijn, natuurlijk niet eenvoudiger. Het eenige officieele muntstelsel is het Nederlandsche of liever gezegd het Curaçaosche, waarvan de geschiedenis hierboven reeds werd uiteengezet. Nederlandsche munten zijn er echter weinig. Uit de koloniale kas te Willemstad wordt naar de behoefte steeds Nederlandsch geld verstrekt, maar dat verdwijnt weer spoedig uit den omloop. Op St. Kitts bijvoorbeeld zijn Nederlandsche rijksdaalders zeer in trek voor het koopen van Nederlandsche postwissels of wissels van de Curaçaosche Bank, waarmede men dan zijn verplichtingen tegenover Engelsche of Noord-amerikaansche schuldeischers voldoet. Op deze wijze komen die muntstukken weder in de Gouvernementskassen van onze eilanden terug, om na korten tijd weder dezelfde rondreis te doen.

De circulatie bestaat voornamelijk uit vreemde munt. De oude Spaansche onzen en Mexicaansche

dubloenen zijn sedert enkele jaren geheel verdwenen; daarentegen wordt nog steeds veel Amerikaansch en Engelsch geld aangetroffen, terwijl ook het Fransche geld (voornamelijk op St. Martin) en het Deensche geld (voornamelijk op St. Eustatius) een belangrijke rol spelen. De Fransche muntstukken op St. Martin behooren grootendeels tot het stelsel van Guadeloupe, tot welke kolonie het Fransche gedeelte van het eiland behoort; de Deensche munten zijn niet de kronen uit Denemarken, maar de Deensche franken van St. Thomas met de onderdeelen en veelvouden (papier van 10 en 5 frank) daarvan. Zij gelden f0.50.

Op St. Martin staan 108 sous gelijk met f2.50; 54 sous met f1.25; 43 sous met f1.-; 21 sous met f0.50 en 10 sous met f0.25. De kleine man, die voor zijn werk een kwartje krijgt en het niet bewaren kan tot dat hij er vier bijeen heeft, verliest dus bijna 8 pCt. Nederlandsche bronzen pasmunt is zeldzaam. De gewone rekenmunt voor kleine bedragen is de sou. Drie centen gaan tegen 1 sou, vijf centen tegen twee. Voor minder dan één sou kan men niets koopen.

De Engelsche shilling geldt op St. Martin $\frac{1}{4}$ Rijksdaalder of 27 sou d.i. f0.62½. Op St. Eustatius gaat de shilling tegen 60 cent. De Amerikaansche dollar gaat op alle eilanden tegen f2.50. De veelvouden daarvan (goud en papier) zijn veelal afkomstig van de inkoop van Amerikaansche potvischvaarders en van zendingen van in Amerika verblijvende verwanten der inwoners.

Litt. Teenstra, De West-Indische eilanden, Amsterdam 1836/7 II, 287 en 303. - Bisschop Grevelink, Beschrijving van het eiland St. Eustatius (Bijdr. tot de kennis der Ned. en vreemde kolonien, Utrecht 1846 blz. 12). - Mr. G.J. Fabius, Het Muntstelsel op onze Bovenwindsche Antillen (De Economist, April 1915 blz. 321-329).

G.J.F.

Murraya exotica

L. Fam. Rutaceae. *Limonia*, SUR. *Boxwood*, BOV. E. Kleine uit Voor-Indië afkomstige boom of struik met 7-tot meertallige, veervormig samengestelde bladeren en zeer welriekende, sneeuwwitte, in dichte trossen staande bloemen, die spoedig afvallen.

Musea.^{aant.}

De ethnografica van West-Indië, die hetzij als verzamelingen, hetzij als enkele voorwerpen naar Nederland zijn gebracht, hebben grootendeels een onderkomen gevonden in de musea voor volkenkunde, zooals ons land er enkele groote en zeer veel kleine kan aanwijzen. Hieronder volgt een overzicht van de West-Indische collecties in de groote musea.

's Rijks *Ethnographisch Museum, Leiden*, bezit huisraad, wapens, gereedschap, kleeding, sieraden, muziek-instrumenten, speelgoed, aardewerk, gereedschap voor de vischvangst, huismodellen, bijlen en andere oudheden; de oudste schenking dateert van 1858 (Jhr. C.A.v. Sypesteyn), de jongste van 1912 (A. Ph. Penard). In 1882 kreeg het museum voorwerpen van de Parijsche tentoonstelling; in 1883 van het Kabinet van Zeldzaamheden; in 1885 van de Amsterdamsche tentoonstelling

van 1883. De herkomst der onderscheiden collectie's is: Suriname, Curaçao, Aruba en Bonaire.

Het *Ethnographisch Museum van Natura Artis Magistra, Amsterdam*, dat ingelijfd zal worden bij het Kol. Instituut, bevat uitgebreide verzamelingen afkomstig van de Nederl. Kol. Vereeniging, de Kleederdracht-tentoonstelling te Amsterdam (1898), van de heeren Daniel de Silva, J. van Doorn (1908), J.E.H. van der Bom (1905), zoomede een groot aantal kleinere.

Het Koloniaal Instituut (zie aldaar), *afd. Volken kunde, Amsterdam*. In deze inrichting zullen geplaatst worden de verzamelingen medegebracht door de Gonini-, de Tapanahoni en de Toemoek-hoemak-expedities, die nog in 's Rijks Ethnogr. Museum te Leiden bewaard worden. De ethnografica van de Corantijn-expeditie zijn reeds in het bezit van het Kol. Instituut. Een uitgebreide verzameling, van de Boschnegers en de Indianen afkomstig, werd in 1914 geschonken door Mr. G.J. Fabius te Amsterdam.

Het Museum voor volkenkunde, Rotterdam, bezit eene verzameling voorwerpen van Surinaamsche Indianen en Boschnegers, hoofdzakelijk door aankoop verkregen; voor een kleiner deel zijn het geschenken van de volgende personen: E.E. St. Martin (1885), A. Weruméus Buning (1886/7), mevr. B.C.v.d. Ende-Ledeboer (1894), J.S. Surie (1900), G. Verschuur (1907), E. Heldring (1907).

De fauna van West-Indië heeft een schuilplaats gevonden in 's *Rijks Museum van natuurlijke historie, Leiden*; uit Suriname ontving het museum o.a.: van H.H. Dieperink, dieren (1824-32); F. Voltz, mollusken (1853-56); van W.J. Bresser, zoogdieren, vogels, reptiliën (1862-1867); van C.J. Hering, gewervelde dieren (1883); van F.F. Steenberghe, reptiliën, insecten (1864); J.R.H. Neervoort van de Poll, insecten (1885); dr. H. ten Kate, insecten, mollusken (1886); F.P. en A. Ph. Penard, vogeleieren (1908); dr. J.H. Spitzly, insecten, reptiliën (1884-88); dr. H. van Cappelle, insecten, mollusken, gewervelde dieren (1900); D. Bolten, dieren (1910); Jhr. W.C. van Heurn, dieren (1911). Uit Curaçao: van dr. Carl Epp, reptiliën, insecten, mollusken; A.J. van Koolwijk, mollusken, koralen (1880); J.R.H. Neervoort van de Poll, lagere dieren (1886); A.A.J. Schilt, insecten, reptiliën (1900); dr. P.C. Th. Lens, insecten, reptiliën (1904). Uit Aruba: van A.J. van Koolwijk, insecten, crustaceeën, mollusken, koralen (1862, 1886). Uit Bonaire: van A.A.J. Schilt, reptiliën en insecten (1900). Uit Saba en St. Eustatius: van dr. J. Boldingh, insecten en hagedissen (1906). Van St. Martin bezit het museum niets. Het best vertegenwoordigd is de fauna van Suriname, voornamelijk de vertebraten; volledig is deze collectie echter niet en die van de eilanden zijn zeer onvolledig.

Het Koloniaal Museum, Haarlem, herbergt zeer heterogene verzamelingen uit West-Indië afkomstig, zoowel ethnografica, als monsters uit het planten- en dierenrijk en herbaria. Een en ander is bestemd om bij de verschillende afdeelingen (volkenkunde, handelsmuseum, enz.) van het Koloniaal Instituut te worden ingelijfd. Hieronder volgt een overzicht, chronologisch gerangschikt, van de bestanddeelen van het Koloniaal Museum, voor zoover zij uit West-Indië afkomstig zijn.

Houtmonsters in 1839 medegebracht door den heer Janssen; Jhr. C.A. van Sypesteyn, 's Gravenh.: houtmonsters (1866); Commissie der Surinaamsche Tentoonst., Paramaribo 1876: voedingsen geneesmiddelen, vezelstoffen, oliën, vetten harsen, enz. Dept. van Koloniën: Surinaamsche Commissie voor de Parijsche Tentoonst.: voedingsmiddelen, houtsoorten, vezelstoffen, oliën, vetten, harsen, enz. (1879). A.J. van Koolwijk, Aruba: inl. geneesmiddelen, oliën, vetten, gommen, harsen, ertsen, mineralen, vlechtwerk (1882/1889). C.H. van Meurs, Paramaribo: aardewerk, houtsnijwerk, opgezette dieren (1886/1888). Jhr. H.G. Quarles van Ufford, 's Gravenh. Surinaamsche vogels (1887).

Jhr. L.C. van Panhuys: ethnographica, verzameld bij de Aucaner Boschnegers, gedurende zijn verblijf te Albina (1893/1896). Dr. H.D. Benjamins (door tusschenkomst van het Dept. v. Koloniën): houtmonsters (1896). J.F. Pool, Suriname: plantaardige en dierlijke producten (1896/1897). Nat. Tentoonst. van Vrouwenarbeid, 's Gravenh.: ethnographica (1898). Alle voorwerpen (ethnographie, geologie, botanie en zoölogie) van de West-Indische Tentoonst. te Haarlem 1899, bijeengebracht door de Comm. van de Tent. en versch. andere inz. (hieronder een rijke collectie groote foto's van Suriname, door Julius E. Muller gemaakt en geschonken). J.O. Harken, Paramaribo: houtmonsters (1899). J.R. de la Parra, Paramaribo: herbarium van West-Indische planten (1900). G.J. van Groll, Gezaghebber van St. Eustatius: plantaardige en dierlijke producten van het eiland. Herbarium verzameld door Mevr. v. Groll (1904-'05). A.L.W. Lionarons, Saba: herbarium van planten van Saba (1907). Dr. I. Boldingh, Utrecht: herbarium van planten van Aruba, Bonaire en Curaçao (1914). De verzamelingen bijeengebracht door de Gonini-, Tapanahoni-, Toemoekhoemak- en Corantijn-expedities. De drie eerstgenoemde verzamelingen blijven voorloopig in het Ethnogr. Museum te Leiden, terwijl laatstgenoemde berust bij de Afd.: 'Volkenkunde' van het Kol. Instituut te Amsterdam.

Het *Geologisch mineralogisch Museum*, Leiden, bevat verzamelingen van Suriname en de eilanden.

Koloniaal Museum, Paramaribo. In de zestiger jaren der vorige eeuw ontving het Surinaamsche gouvernement van den heer J.M. Jansen Eycken Sluiters een schenking van een verzameling zoölogica (zie BIBLIOTHEKEN). Langzamerhand werden hierbij gevoegd ethnologica, oudheden en geologica. De naam museum was te weidsch voor deze heterogene verzameling, zooals men ze in kleine steden veel vindt, maar ze vormde een kern voor een later te stichten museum en bevatte verscheidene zeldzame stukken. Bij gouv. resolutie van 16 Mei 1908 werd dit museum opgeheven en werden de daarin aanwezige voorwerpen aan de openbare en bijzondere scholen - waar ze van weinig nut zijn - afgestaan (zie Kol. Verslag, Suriname 1908, § I, noot).

Curaçao bezit een koloniaal- en schoolmuseum, gevestigd in een der zalen van de Hendrikschool (zie Kol. Verslag Curaçao 1910, hoofdst. B).

Muskieten.

Zie DIPTERA.

Muskietenworm,

SUR. Zie DIPTERA.

Muskus-eend.

Zie ANATIDAE.

Muskus-okro,

N.E. Zie HIBISCUS ABELMOSCHUS.

Mussala.

Een mengsel van zwarte peper, gele gember, kruidnagelen, mosterdzaad, kaneel en kaneelbladeren, bij de Br. Ind. immigranten in Suriname in gebruik.

Mustard,

BOV. E. Zie BRASSICA.

Mustard tree,

BOV. E. Zie CAPPARIS CYNOPHALLOPHORA.

Muziek-instrumenten en muziek.

Vooraf zij gezegd, dat bij de muziek-instrumenten óók zal gesproken worden over die speeltuigen, welke vroeger gebruikt werden, maar die men thans niet of zelden meer ziet in 't land zelf en die nu, gemakkelijker dan daar, te vinden zijn in de musea. Dat daarentegen buiten bespreking blijven de door negers bespeelde instrumenten, die geen oorspronkelijke neger-instrumenten zijn. In verband hiermede zullen ook alleen de eigenlijke negermuziek, die grootendeels uit Afrika stamt, en de muziek der Indianen behandeld worden.

Omdat er geen scheidingslijn te trekken is tusschen wat men gewoonlijk muziek noemt en welluidend geraas; evenmin tusschen welluidend en wanluidentend gedruisch, mag men van Surinaamsche neger-muziek en muziek-instrumenten spoken. De meeste negermuziek, die men ginds te hooren krijgt, nadert - alle schrijvers zijn het daarover eens - wanklinkend geluid. De geluiden die men te voorschijn brengt uit de speeltuigen begeleiden den zang en deze samen begeleiden den dans. Muziek zonder meer, instrumentale geluiden zonder zang of dans hoort men zelden. Het geluid van de musical bow en van de neusfluit en van andere kleine fluiten is te zwak om zich in het trommen- en rammelaars-orkest te doen gelden, en hier liggen voorbeelden van muziek, die om zichzelf ten gehore gebracht wordt. Negers hebben ontegenzeggelijk muzikalen aanleg; men staat verbaasd, schrijft Focke (Negermuziek 99) hoe spoedig en met hoeveel juistheid jongens op straat Italiaansche en Fransche opera-motieven nazingen en nafluiten. Deze gevallen behooren mede tot de uitzonderingen op den regel, dat zang en dans en het geraas van instrumenten onscheidbaar zijn. Ook de signaaltrom wordt afzonderlijk geslagen ter wille van het geluid dat zij voortbrengt, alleen dan is die trom geen muziek-instrument maar een toestel om draadloos te seinen. Zoo meent men? De neger blijkt ook in dit opzicht met weinig tevreden en voor hem is een enkele groote trom reeds muziek, zooals Van Panhuys ergens doet opmerken.

De muziek is in den regel een middel, geen doel; een hulpmiddel om arbeid of bezigheid geregelder en dus gemakkelijker te volbrengen dan anders. Vandaar dat vooral het rythme spreekt; 'un rythme, on l'obtient en frappant en cadence n'importe où, avec n'importe quoi'; die gelijkmatige gang, de cadans, is hoofdzaak, de melodie bijzaak. 'Es scheint als ob der Gehörsinn sich überhaupt nicht in der Weise ausbildete als bei uns', schrijft Franke. Meer dan schijn is het. Wanneer men elkander op grooten afstand een heel verhaal kan doen door middel van een trom die één toon voortbrengt, dan moet de zin voor rythme zeer sterk ontwikkeld zijn.

Het kan nuttig zijn in dit verband te herinneren aan de opvatting van Bücher (*Arbeit und Rhythmus*, 4e ed. p. 413 v.) betreffende de verhouding van arbeid, dans en rythme. 'Er gibt (in früheren Entwicklungsstadien) nur *eine* Art der menschlichen Tätigkeit, welche Arbeit, Spiel und Kunst in sich verschmilzt.... Das Band, welches diese, nach unserem Empfinden so verschiedenartigen Elemente zusammenhält, ist der Rhythmus, die geordnete Gliederung der Bewegungen in ihrem zeitlichen Verlauf.'

Sprekend komt de aard der muziek als hulpmiddel uit bij vergelijking van den zang van Boschnegers en van andere negers. Stads- en plantage-negers zingen meer dan Boschnegers, omdat beide eerstgenoemden hun vaartuigen roeien, en roeien een rhythmische beweging is; terwijl de Boschnegers hunne booten parelen (pagaaien), wat niet rhythmisch geschiedt en dus niet de ondersteuning van den zang noodig heeft.

Voor het bestudeeren der Surinaamsche muziek is het hier te lande aanwezige materiaal bijster ongeschikt. Met den besten wil is het onmogelijk eenig geluid te halen uit de blaas-instrumenten in de musea; en ginds is, toen deze nog bespeelbaar waren, nooit de toonhoogte bepaald van de geluiden die zij

voortbrengen. In de beschrijvingen vindt men dan ook daarvan geen gewag gemaakt, en die beschrijvingen zelve zijn vaak telegrafisch kort: 'fluit; defekt.' Geheel op zichzelf staat de fonografische opneming door Van Cappelle (320) in Nickerie van een praeludium of hoogst eentonig gezang, dat alle gezangen of samenspraken voorafgaat.

Speeltuigen van den Indianen.

Blaas-instrumenten.

Vermoedelijk zeer oud zijn de trompetten van aardewerk, Karaïbische blaas-instrumenten, *kuti* geheeten volgens Penard, die een in het museum te Leiden aanwezig exemplaar (1817-194) beschrijft als een trompet, van het mondstuk af zich eerst kegelvormig verwijdend, dan bolvormig zich vernauwend en overgaand in een wijde, korte buis die zich verwijdt tot een ronde, tamelijk diepe schaal, welke het andere eind van de trompet vormt. Het voorwerp is gedeeltelijk roodbruin geverfd en deels met donkere, rechthoekige streepfiguren beschilderd. Aan de basis van den kegel vindt men aan den buitenkant 5 paar kleine, kegelvormige uitsteeksels; de lengte is 24.6, de grootste middellijn 13.1 c.m.

Een kleinere soort (Mus. Leid. 360-1463) die de Indianen als trompet gebruiken, wordt *toe-toe* (N.E.) geheeten en is 12 c.m. lang; waarschijnlijk is een 'vaasje met 2 buiken zonder bodem' (360-7027) eveneens een trompet uit den ouden tijd. Van Coll (Gegevens 49) doet opmerken dat Kappler deze trompetten van aardewerk heeft zien gebruiken, daar hij schrijft: 'ieder hunner had een blaas-instrument aan de lippen, van klei gebakken, rood ge verfd.' En Kappler zelf (Surin. 230) beschrijft dit 'Blasinstrument dass 2 doppelt auf einander gesetzte Trichtern glich, und auf beide Seiten eine Offnung hatte in welche hineingeblasen wurde'.

Eveneens van de Karaïben zijn de bamboe-fluiten, volgens Penard *kwama sinjali* geheeten (kwama = bamboe, is zoowel de naam voor het materiaal als voor de fluit; calamus in 't latijn, calamos in het grieksch, vança en venu in het hindostani, nay in het perzisch beteekenen zoowel riet als fluit. Elzehout heet hier en daar in Vlaanderen fluitjeshout. [E. Closson. L'instrument de musique comme document ethnographique, 1902, p. 32]). Penard beschrijft het te Leiden aanwezige exemplaar (1817-33) aldus: In het midden (van de bamboe) is een lange inkeping, waardoor een 8½ c.m. lange opening is ontstaan; de inkeping is de halve middellijn diep, zoodat de opening op het diepste punt de middellijn breed is. Tusschen deze opening en het eene uiteinde van de fluit, dat schuin afgesneden is, bevindt zich, maar aan den anderen wand, een kleine rechthoekige opening. Aan het andere uiteinde is, aan dezelfde zijde van de groote opening, door een insnijding van een halve middellijn diep, een gedeelte van den wand rechthoekig weggesneden. Beide openingen liggen tusschen 2 knoopen; een der tusschenschotten heeft een ronde opening, en wel die welke het verst af ligt van de rechthoekige opening. Lengte 59.5, middellijn 4 c.m. Het voorwerp is versierd met ingesneden en daarna donkerbruin geverfde figuren; soms zijn deze niet gekleurd. Dat zij 'mit dicken, ruku gefärbten Baumwolltroddeln verziert' zijn verzekert Joest (Ethn. u. Verw. 94).

Omtrent de manier van bespelen dezer fluiten vermeldt de beschrijving van een ander Leidsch exemplaar (1354-78) een en ander; zij betreft een dubbele bamboe-fluit, uit twee leden bestaande. Het mondstuk is smal en langwerpig en bevindt zich telkens nabij het bovineinde. Het galmgat wordt aan de benedenhelft

gevormd door een doorboring van den knoop, aan de bovenhelft door een ruitvormige, zijdelingsche opening. De opening, die afwisselend door de hand van den speler wordt bedekt, is van boven naar beneden schuin bijgesneden.

Nog iets duidelijker is Joest (t.a.p.) omtrent het bespelen: 'man setzt den Mund an eines der schräg abgeschnittenen Enden, treibt die Luft durch ein kleines, in das nächste Internodium gebohrte Loch in die anstossende Kammer des Bambus, die mit einer grossen Kerbe versehen ist. Letztere wird mit den Linken zugepresst, welche den Austritt der Luft und dadurch den Ton der ein dumpfer, unmelodischer ist, regulirt.'

Deze fluiten van bamboe, met de schuin uitgehakte stukken, behooren tot een gemakkelijk kenbaar afzonderlijk type.

Of de beenen fluiten ouder zijn valt moeilijk te bepalen; oud zijn ze stellig. Het getal openingen in het rechte, holle stuk been, bestemd voor de vorming der tonen is afwisselend. Was er een doode vijand dan leverde deze het materiaal voor dit speeltuig; in den Catal. 1883 (gr. II 295, 299) vindt men vermeld 'de fluit uit een enkelen dikken rietstengel die doffe en loeiende tonen voortbrengt'; maar ook 'een fluit uit een der beenderen van een verslagen vijand gemaakt', zoomede een fluit van tijgerbeen. Van fluiten uit een of ander dierbeen gesneden vindt men veelvuldig gewag gemaakt: van tapiers en tijgers (Joest t.a.p.) van jaguar- en menschenbeenderen (Penard, Aanbidd. 170). Een beenen fluit met 3 bij elkander geplaatste gaten is 19 c.m. lang (inz. Loth, tentoonst. '83, Mus. Leid. 370-568). Beenen fluiten uit het aanliggende Brazilië bezit het Museum te Rotterdam (coll. v. Rijckevorsel). Omtrent de bespeling vermeldt het verslag der Corantijn-exp. (overdr. 43) dat de Trio's een eenvoudige melodie trachtten te spelen op een uit been vervaardigde fluit 'die recht voor den mond geplaatst wordt. Later zagen wij een houten dwarsfluit.'

De fluiten van riet (bij de Arowakken = *hiwa*) zijn verschillend van lengte, tot bijna een meter (Mus. Leid. 370-567) en verschillend van naam; bij de Arowakken heet een fluit van een vadem lang, die halverwege de lengte een opening heeft waarin geblazen wordt *baldatae* (afb. bij Benoit, Voyage pl. XLV, fig. 91); een dwarsfluit *debejoeka*, een 'rechte' fluit van een halven meter *jankabwari*.

De Goeje (t.a.p. 23 v. en pl. VII) beschrijft fluiten van verschillende grondstof, die alleen door mannen bespeeld worden, als volgt (zie ook BOVENL. IND., bl. 172): *a.* bamboe fluit, mondgedeelte ingekeept, 3 tot 5 openingen voor verschillende tonen in het midden, ondereinde dicht en nabij het ondereind een paar gaatjes, door een spleet vereenigd; *b.* zelfde soort, ondereinde open en aldaar geen gaatjes; *c.* kleine beenen fluit, mondgleuf, 3 tot 4 gaatjes, onder open. Bij de Ojana's: *d.* bamboe dwarsfluit, die met den neus bespeeld wordt, beide uiteinden dicht en nabij elk eind 2 gaatjes; *e.* *taloeloepan*, groote bamboe dwarsfluit; in het eene einde is een klein gaatje waarin een stukje vederschacht is bevestigd; nabij dit einde rechthoekige mondgleuf; ander einde open, doch over de halve breedte loopt de bamboe nog door, tot steun van de vingers. Het blazen op deze fluit kost nogal kracht. Het geluid vergelijkt Coudreau terecht bij 'le mugissement d'un taureau'; *f.* pansfluitjes, gebruikt in vereeniging met schildpadschild (zie bij wrijf-instrument); met den linkerhand houdt de speler het pansfluitje voor den mond (ook Catal. '83, gr. II, 295 vermeldt de pansfluit)

Penard (Aanbidd. 170) vermeldt 'houten trompetten' van de Karaïben en van hen bezit het Mus. Leid. (360-7042) een trompet van bamboe, waaraan versieringen van riet en stroo, lang 57 c.m., de knopen over de geheele lengte doorboord.

Slag-instrumenten.

Zowel Van Coll (Gegev. 48) als Penard (Aanbidd. 170) zeggen, dat de Arowakken zelden trommen gebruiken. Van hen vermeldt Catal. '83 (gr. II, 299) een trom met tiggervel bespannen. In Mus. Leid. is aanwezig een Arowakken-trom (951-8) die versierd geweest is met zwarte teekeningen op witten grond, welke echter bijna geheel verweerd zijn; en een ander ex. (370-562) dat van de tentoonst. '83 afkomstig is.

Indianen-trommen hangen, wanneer zij bij een feest gebruikt worden, met koorden aan de huisbalken; zij zijn soms zeer groot, gemaakt van holle (uitgeholde?) boomstammen en met hertenvel of pakiervel bespannen. De naam is, volgens Penard (Aanb. 170) *sambula* (AROW. *samulan*) en men maakt ze ook van den Mauritia-palmstam en bespant beide open einden met een stuk van bovengenoemde huidsoorten, dat door trekkoorden gespannen wordt. Van de Karaïben geeft Bonaparte (t.a.p. pl. L) de afbeelding van een platte trom, met spankoorden en houten hoepels, die met de afbeeld. van Van Cappelle (bl. 252) overeenkomt; en versierd met vederen, en noemt Catal. '83 (gr. II, 299) een trom bespannen 'met poeïngo-vel (*Dicotyles labiatus*) een varken.' Het Mus. Leid. bezit (581-16) van hen een trommelstok van bruin hout, afkomstig, van dr. Ten Kate, welk voorwerp aanwijzing geeft omtrent de manier van bespelen (zie ook BENEDENL. INDIANEN, blz. 109).

Schud-instrumenten.

Joest (t.a.p.) beschrijft 'aus Blattstreifen zierlich geflochtenen, mit kleinen Steinchen gefüllten Rasseln, sowie die Fussringe und Gürtel aus Yorro-yorro. Die harten, muschelähnlichen Früchte der *Thevetia neriifolia* werden an der unteren Seite aufgeschnitten, ausgekratzt und zu Hunderten an dicken, kurzen Baumwollfäden so nahe einander gereiht, dass der Faden durch die Frucht durchgezogen und dann mit einem Knoten versehen wird, der ein Abfallen der Schale verhindert. Der Lärm dieser Yorro-yorro ist ein geradezu nervener-schütterender, darum ist diese ursprüngliche Indianer- (Macussi) Erfindung auch bei den Negern und Buschnegern ausserordentlich beliebt'.

Bepaaldelijk van de Trio's vermeldt De Goeje een bij den dans gebruikte kleine rammelaar, bestaande uit een kalebasje met pitjes; steel van pijlrriet. Desgelijks rammelaars, doch grooter, bezitten zij voor geestenbezwingingen (zie *maraka*) doch deze wilde men niet afstaan (zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 110). Bij den dans stampen men met de voeten op den grond (De Goeje t.a.p. 24) en de dansers hebben dan al wat maar rinkelt aan het lijf hangen.

Wrijf-instrument.

Van de saamgegroeide rugen buikschilden van een schildpad wordt het laatstgenoemde met balata bestreken, zoodat het stroef wordt. De speler houdt volgens De Goeje (t.a.p.) het voorwerp onder den linkerarm en strijkt met de rechterhand erlangs, waardoor het één toon doet hooren. Het Museum te Rotterdam bezit een dergelijk voorwerp van Brazilië. Een analogon is het van hout gesneden wrijf-instrument van Nieuw-Ierland, dat echter 'can produce three distinct tones' (The metropol. museum of art, New-York. Cat. of the Crosby Brown coll. of music. instr. of all nations III, part. 2, Oceania, 1907, p. 46, met afb.).

Zang. Van Cappelle geeft (bl. 320) transcriptie in notenschrift van den zang der Indianen in het dorp Koffi-hei, aan de Cottica. De Goeje, die transcripties geeft van fluitmuziek en gezang, beweert (t.a.p. 24) dat men niet zeer maatvast is, behalve wanneer er gedanst wordt. Het rythme van den zang is dan een hulp voor de gelijkmatige bewegingen bij den dans. Het gezang is, volgens dezen reiziger, weinig ontwikkeld; 't best beviel hem een lied door de Trio's bij den dans gezongen, zuiver en zonder onbestemde tonen. De liederen der Ojana's hebben in den regel meer van een somber gebrul. Coudreau schrijft daarover: 'C'est intraduisible. C'est de la musique anarchiste, nihiliste, détraquée.' Over het zingen der 'Karaïbanen' was reeds Herlein (Beschr. 139) slecht te spreken; 'zo beginnen zy alle t' zamen te schreuwen, vertelt hij, dat men wel een baal Katoen van noden heeft om de ooren te stoppen.'

Ten slotte - onder verwijzing naar hetgeen daaromtrent is medegedeeld onder BENED. INDIANEN, bl. 109 - een paar opmerkingen over de Indianenmuziek in 't algemeen. Benoit (t.a.p. 45) vindt dat 'tout ce mélange de chant, de cris et de sons d'instrument forme un ensemble qui n'a rien de gai'. Het oordeel van Penard vindt men vermeld bij BENED. IND., bl. 109. Van Panhuys (Chansons, 32) uit zich als volgt: 'Chez les Indiens, les Caraïbes du Bas-Maroni, nous n'avons entendu que très peu. Nous avons vu l'usage, pendant une danse, des tambours suspendus à une poutre de la cabane, tambours dont la peau était peinte avec des figures de grenouilles, comme on en voit quelquefois sur les pagayes et sur les cruches. Le chant était rauque, une sorte de bêlement: hè, hè, hè, hè, environ deux fois par seconde, la deuxième fois un peu, pas encore un demiton, plus basse que la première. Les Indiens, ivres comme l'exige leur loi, se tenaient le bras sur l'épaule et se courbaient sur la cadence.'

Speeltuigen van de Boschnegers.

Tokkel-instrumenten.

Coster (Boschnegers 26) beweert dat de gitaar, *banja*, of baljaar, zooals het Afrikaansche speeltuig volgens hem heet, vroeger in de volkplanting algemeen bekend was, maar thans geheel verdwenen is. Hartsinck (Beschrijv. II, 709) beschrijft de samenstelling aldus: een halve, met leder bespannen kalebas, waaraan een hals van 2 voet lengte; op het leder rust een kam waarover 4 snaren loopen 'daar zij met hun vingers op spelen'. Fermin (Beschrijv. I 129) voegt er aan toe, dat de snaren 'van zijde of vogelsdarmen' gemaakt zijn, die eerst gedroogd en dan met dadel-olie toe bereid worden. Zij spelen op dit speeltuig 'al drukkende en slaande'. Stedman (Reize III 274) noemt het voorwerp een Creoolsche bania, zegt dat de kalebas met schapenvel bespannen is, en dat van de 4 koorden 3 lang zijn en 1 kort en dik is 'en tot bas dient'. Hij noemt het geluid zeer aangenaam.

Dezelfde (t.a.p.) beschrijft een instrument dat *benta* heet, een tak als boog gespannen door een koord van riet 'hetwelk men tusschen de tanden houdt.' En het geluid zou zijn dat van een jachthoorn. Dit is de musical bow die in Catal. '83 (gr. II 295) beschreven wordt als een boog van Afrikaansche herkomst, waarvan men een der uiteinden tusschen de tanden neemt en die een gonzend geluid voortbrengt, doordien men met een stokje op de pees slaat. Onderscheidene soorten zal men afgebeeld en beschreven vinden in bovengenoemden New Yorkschen catalogus, III, 1, Afrika 1907, p. 9, 24). De muziek-boog, later verbeterd door een klankdoos van kalebas, komt voor in Indië, Melanesië, de

zuidelijke helft van Afrika en eenige streken van Midden- en van Zuid-Amerika. Over zijn ontstaan uit den jachtboog zie Sachs, *Musikinstrumente*, 82.

De Afrikaansche *sansa*, het plankje waarop vastgemaakt is een reeks veerkrachtige, houten of metalen staafjes van verschillende lengte, die men met de vingers tokkelt, wordt door meer dan een schrijver als een door de Boschnegers gebruikt speeltuig vermeld. Stedman (t.a.p.) noemt het de *Loango-bania* en schrijft, dat als klankdoos een (halve) kalebas ligt onder het plankje 'met stokjes van elastiek palmhout'. Zie ook Catal. '83, gr. II 295.

Blaas-instrumenten.

Evenmin of evenzeer als de signaaltrom is de signaalhoorn of schelptrompet, de triton, een muziek-instrument; misschien is het de schelptrompet geweest, die aanleiding gaf tot de definitie: het eerste muziek-instrument was er geen. Stedman (t.a.p.) zegt, dat de schelp soms wordt 'geblazen uitvermaak.' Bij den dans gebruikt men het voorwerp niet. Ook in Catal. '83 (gr II 296) vindt men deze schelptrompet genoemd, en wel aan het eind van de volgende opsomming: 'verbasterde vorm van de fluit der Indianen, een paar soorten van trompetten, die op Afrikaansche wijze op zijde geblazen worden en, zonderling genoeg, de neusfluit en de schelptrompet.' Waarom de oer-oude schelptrompet (zie over deze 'uitvinding' Sachs, *Musikinstrumente*, 167) die aan de oud-Amerikaansche kultuur-volken en aan de oude bevolking langs de Middellandsche Zee bekend was, en thans nog ongeveer overal in gebruik is, tot zelfs in Provence, bij de paardenhoeders - waarom zij niet in Zuid-Amerika zou kunnen aangeland zijn, is niet duidelijk.

Van de in Mus. Leid. aanwezige neusfluit (360-5683) luidt de beschrijving aldus: Kiemou toutou, een hol riet waarop de negers met den neus blazen. De fluit heeft twee openingen, de eens om in te blazen, de andere om den vinger op te leggen, lengte 50 c.m.

Stedman (t.a.p.) noemt 1e een oorlogstrompet, *toutou*; 2e. een jagthoorn geschikt om de plaats van de toutou te vervullen of om de slaven op de plantagiën tot den arbeid te roepen; en 3e. een *Loango toutou* of fluit met 4 gaten voor de vingers. Dat tutù en het Kongo-woord etutu = fluit, met elkander verband houden, beweert Schuchardt t.a.p.

Van de blikken fluit waarover Martin (*Skizzen*, 66) schrijft, zal de oorsprong wel niet bij de Boschnegers moeten gezocht worden.

Slag-instrumenten.

'Liefhebbers van gedruisch, gelijk in hun vaderland, hebben zij een aantal trommen van uitgeholde boomstammen vervaardigd, die aan een of aan beide zijden bespannen en met de hand geslagen worden.' Aldus beschrijft de Catal. 1883 (gr. II 295) wat de trom voor de Boschnegers is. Wat het aantal soorten betreft - Hartsinck (II 907) zegt dat er 'in hun land' wel 20 zijn 'waarin hun grootste glorie bestaat en waarop zij zich kunnen doen verstaan en door dien weg op elkander schelden.' Dus maakt men ook misbruik van de signaaltrom.

Twee tromsoorten vindt men duidelijk onderscheiden, de groote en de kleine. De Goeje (Toemoekhoemak-exp. pl. XX) beeldt de trommen af, die hij te Granbori zag:

2 *agida's* (lange) en 1 *apinti* (korte); bij de *apinti*, die naar onderen wijd uitloopt, dringen de pinnen, die het vel gespannen houden, in het trom-lichaam (zie de afb. bij Van Cappelle bl. 252, middelste figuur). Dezelfde namen komen voor bij Coster (t.a.p.) die schrijft, dat de *agida* bij eeredienst-plechtigheden, bv. bij den dans *Papá-winti*, geslagen wordt, en de *apinti* bij de *songé* gewonen dans. Bonaparte (t.a.p. 140) zegt, dat bij de *soesà* (zie DANSEN) het orkest bestaat uit kleine trommen en het *kwakwa-bankje*. Van Panhuys (XVle Amer. Congr. 522 v. en afb.) vertelt van het vervaardigen eener 'apinté of Djoeka-boschneger-trom', die ook als signaaltrom gebezigd werd. Volgens Hartsinck (II 908) is de groote trom 'drie of vier Voeten lang en vijftien of zestien Duimen over 't kruis wijd'. De kleine, even lang en half zoo wijd heet *baboula* en deze dient om geraas te maken, zonder eenige maat; de dikke dient voor bas.

Fermin (I 128) deelt iets mede omtrent het maaksel en de bespeling van de 'trom, met geiten- of schapenvel daar men de wol of het hair afgeschoren heeft, bespeeld met 4 platte vingers van de beide handen.' En Stedman (t.a.p.) van een groote Creoolsche trom sprekende, zegt, dat men er bovenop zit en met vlakke hand slaat. Hij onderscheidt een groote Loango-trom die aan 2 zijden gesloten is; een kleine trom of papa drum; een kleine Creoolsche trom, en een coeroema of beker, met een schapenhuid bespannen die met 2 stokjes of ijzeren staafjes bespeeld wordt. Van Cappelle (252) schrijft over trommen gemaakt van 'een uitgehouden cederstam en met hertenvel bespannen.'

Vergeleken bij de trommen van Oost-Azië, die door het aantrekken van de spankoorden, het beplakken van het trommelvel met stukjes hars of getah, door bevochtiging en verwarming gestemd worden - in Birma behoort een serie van 16 dergelijke trommen tot het orkest - maakt de negertrom wel een poovere figuur.

Stedman (III 274) somt nog de volgende slaginstrumenten op: de *quaqua*, d.i. een plank van hard en geluid gevend hout, die geslagen wordt met 2 ijzeren staafjes of 2 beenderen. Het instrument is hier dus een plank zonder toetsen.

Pleyte (t.a.p.) beschrijft en geeft 2 afbeeldingen van een in het museum van Artis aanwezig, rijk met snijwerk (eine Mischung europäischer und west-afrikanischer Motive) versierd toestel, dat tijdens den dans gedragen wordt door de tafel, waarop men met 2 stokjes slaat. Deze en niet het toestel is dus de *kwaka-bank*. Gedurende de nachtelijke dansen verlichten de Boschnegers het met kaarsen die eraan bevestigd zijn. Thans ziet men deze versiering van de *kwakwa-bank* niet meer. Onder den naam *kwa-kwa* is in Mus. Leid. (360-5682) een voorwerp aanwezig van de Boschnegers, bestaande uit 15 houten toetsen aan 2 koorden geregen, waaraan tevens, tusschen elk paar toetsen, 2 groene kralen geregen zijn.

Stedman noemt dan verder de *ansokka-bania*, een op een bankje geplaatste plank van hard hout, waarop kleine houtjes van verschillende gedaante vastgemaakt zijn; daarop slaat men met 2 stokjes, wat verschillende geluiden voortbrengt, die niet onaangenaam zijn. In de Catal. 1883, (gr. II 295) is deze toestel een plank op pooten, met toetsen van verschillenden toon erop, die men met stokjes slaat. Een houtklavier dus, op de plank na de marimba van vele Afrikaansche landen. Von Sack (Reize I 108) beschrijft het instrument, weer anders, aldus: staven van verschillende houtsoorten en van onderscheiden lengte, die over 2 stukken hout gelegd en met 2 staafjes bespeeld, de tonen voortbrengen.

Schud-instrumenten.

'De muziek van de Loango- en Papa-negers, schrijft Teenstra (Landbouw, II 191)

- negers verdeelend in soorten, die thans niet meer te herkennen zijn - is geheel zonder maaten niet anders dan een eentoonig, sterk dreunend bom, bom, bom, terwijl de negerinnen onophoudelijk met de jurri-jurri en de sakka-sakka ratelen.' De aangeregen kastanje-bruine nootvruchten van de *Thevetia nerii-folia* hebben wij reeds bij de Indianen-muziek leeren kennen. De *sakka* is een rammelaar gemaakt van een groote kogelronde of eivormige kalebas, door welke een steel gaat die buiten de beide polen van de kalebas uitsteekt; en in deze liggen de z.g. sakka siri, effen zwarte boontjes ten grootte van duiven-boonen. Op de banja's of slaven-dansen ziet men, verhaalt Teenstra (t.a.p.) somtijds zeer fraaie beschilderde rammelaars; hij zag er zelfs geheel zilveren. Hiermede maken de negerinnen steeds een drieslag 'slaande met de rechter- tegen de linkerhand.' De rammelende materie beschrijft Coster (t.a.p.) als 'koralen of pitten van de *Canna indica* en *C. lutea*, ook door hen viengoe geheeten.' En Stedman (III 276) zegt dat de kalebas 'vol kleine nooten en erweten' is. Aan den buitenkant is van de vruchtschaal de opperhuid somwijlen gedeeltelijk weggekrabt, zoodat figuren ontstaan zijn; ook is de kogel wel opgesloten in een netwerk van katoenen koorden, waaraan onregelmatig driehoekige vruchten-schillen geregen zijn; of wel de steel prijkt met veelkleurige veertjes. Op Curaçao heet het instrument *maraka*, even als bij de Karaïben in Suriname.

Hoe een neger-orkest werkt, de inrichting waardoor het samenspel van de instrumenten tot uiting komt, Teenstra (II 192) vertelt ervan als volgt: De *eerste* muzikant is de *banjaman*, die met een paar stokken van hard hout op een dito plank slaat, welke zij *kwa-kwa* naar het eendengeluid noemen, 1 Ned. el lang en 3 of 4 palmen breed, meestal van kopiehout, liggende met eene einde op den grond en met het andere op het achtergedeelte van de volgende trom. De *tweede* en *derde* muzikanten zitten op 2 uitgeholde boomstammen die op scheepspompen gelijken; het achtereind ligt op den grond en het vooreind op een stuk hout en op dit vooreind zit de neger te paard. en slaat met de platte vingers de trom. Deze trommen zijn 1 1/9 of 2 Ned. ellen lang en ruim 2 palm middellijn en voorzien van dunne ijzeren hoepels van Hollandsche vaten afkomstig; achter open en vóór bespannen met slangen-, hertebeest- of buffelhuid, door middel van touw van zeilgras (zie BROMELIA) dat met wiggen teruggedreven wordt. Verliest dit schoone instrument zijn toon, dan gieten zij van achteren dram erin, zeggende: de trom wil nog niet recht aan den gang, wij zullen haar een zoopje geven; 'terwijl zij hun geheele lichaam bewegen en vreemde gelaatstrekken maken' gaat het trommenspel onafgebroken voort. Een *vierde* muzikant slaat de triangel, d.w. z hij slaat 2 gebroken houters of andere stukken ijzer tegen elkander. Een *vijfde* slaat eveneens met de vingers de kleine trom, 2 voet lang aan beide zijden bespannen, wijder dan de vorige en recht op staand tusschen des negers knieën; het instrument heet Kreolen-trom... van verre raast de muziek van dit orkest, gelijk een brommende honigbij onder een hoed, zegt de schrijver. Op een afstand is 't dus wel uit te houden.

Het door den 4den muzikant bespeelde instrument herinnert aan een eigenaardig door negers bespeeld muziek-instrument bepaaldelijk aan Curaçao eigen: de *wiri-wiri*, bestaande uit 2 ijzeren staven met ruwe oppervlakte die over elkander gestreken worden ter begeleiding van de deunen van een draaiorgel.

Focke (Negermuziek 97) noemt wat zulk een orkest voortbrengt eentonig in den hoogsten graad. De eenige maatverdeling is 2/4; de eerste kwart is gewoonlijk in een triool verdeeld en dit is het kenmerkende van de banja-muziek. De 2 kwarten en 4 achtsten worden door de begeleidende instrumenten streng aangegeven, terwijl de groote trom nu en dan zestienden doet hooren. Door de trom op den rand te slaan kan men wel eens de terts krijgen van den uit het midden geslagen grondtoon. Soms hoort men tusschen de achtsten der andere instrumenten de zestienden van

de groote trom. Over dat alles heen gaat de zang, die veelal door een gesyncopeerde figuur een schijnbare willekeurigheid krijgt, die wel eens aan een maatloos recitatief doet denken. Alles gaat allegro, de begeleidende instrumenten kennen maar één toon.

Den totaal-indruk door zang, dans en orkest teweeggebracht geeft Van Cappelle (379) aldus weer: Het gezang der vrouwen, schrijft hij, die deze (door hem in notenschrift omgezette) hoofdmelodie tot in het oneindige herhaalden, vormde met de forsche slagen der onvermoeide trommelslagers, met het gerinkkel der koperen been- en armringen en met het rammelend geluid dat de zaden in de tot enkelbanden saamgeregen vruchten van een vlinderbloemige plant maakten, een begeleiding, die, niet onmelodius, volkomen paste bij de steeds woester wordende bewegingen der dansende menigte, en die, naarmate deze zich meer en meer oplosten in een vormloozen menschenklomp, in een rhythmische opeenvolging van donderende, knetterende en ratelende geluiden overging.

Zang. De negers hebben van den Afrikaanschen bodem gevoel voor rythme en liefde voor den zang medegebracht; maar gevoel en liefde zijn niet voldoende om iets goeds voort te brengen. Het gezang heeft weinig aantrekkelijks; er is iets bekoorlijks in, het kind, gebonden op den rug der moeder die aan den arbeid is, te zien medemaken hare rhythmische bewegingen; maar het zingen van de moeder, waaraan het gehoor van het kind zich reeds vroeg moet gewennen, wordt door het aantrekkelijke van de groep niet mooier. Volgens Focke (t.a.p. 93) schijnt het wilde geluid meer een toevallig vinden van onsamenhangende tonen dan wel een melodie te zijn. Van Cappelle (310) noemt het gezang van het vrouwenkoor eentoonig maar niet onmelodius en zegt dat het in gindsche omgeving een onbeschrijflijken indruk maakt. Bonaparte (t.a.p. 187 v.) geeft den tekst van een groote verzameling negerliedjes, en schrijft: 'un grand nombre de chants de ces divers genres existent dans la colonie; beaucoup sont insignifiants et sans poésie sans être cependant inférieurs à la plupart des chansons en vogue dans nos grandes villes d'Europe.'

Alles bijeen genomen - aan de studie der Indianen- en Boschneger-muziek van Suriname moet nog begonnen worden.

Litt. T.J. Hartsinck. *Beschr. v. Guyana*, Amst. 1770 II 906 v. - P. Fermin. *N. alg. beschr. v. Suriname*. Harl. 1770 I 128 v. - J.D. Herlein. *Beschrijv. v.d. volk-plantinghe Suriname*, Leeuw. 1718, 138 v. - J.G. Stedman. *Reize naar Surinamen*, Amst. 1800, III 274, pl. XXXVII. - A. von Sack. *Reize naar Surinamen*, Haarl. 1821, I 108. - M.D. Teenstra. *De landbouw i.d. Kol. Suriname*, Gron. 1835, II 191 v. - P.J. Benoit. *Voyage à Surinam*. Brux. 1839. - H.C. Focke. *De Surinaamsche negermuziek (West-Indië II)* Haarl. 1858, 93 v.) - A.M. Coster. *De boschnegers in de Kol. Suriname (Bijdr. taal-, land-*

en volkenk. N.I. 3e volgr. I, 1866, 1.) - Catal. Kol. tentoonst. 1883, groep II, 295. - R. Bonaparte. Les habitants de Suriname. Paris, 1884, 187 v. - A. Kappler. Surinam. Stuttg. 1887, 230. - K. Martin. Westind. Skizzen. Leid. 1887, 34, 63, 63, 79. - W. Joest. Ethnogr. u. Verwandtes aus Guayana. (Supp. Bd. V, I.A.E. 1893, bl. 94). - C.M. Pleyte Wzn. Die Kwakwabank der Buschneger Surinams (Globus LXIX, 1896, 370). - E. Closson. L'instrument de musique comme document ethnographique. Brux. 1902. - Dr. H. van Cappelle. Bij de Indianen en Boschnegers van Suriname (Elsevier's Maandschrift XXIII, 1902, bl. 240, 310, 370). - The Metropolitan museum of art. Handbook N°. 13. Catalogue of the Crosby Brown collection of musical instruments of all nations. N.Y. 1902-7. - C. van Coll. Gegevens over land en volk van Suriname (Bijdr. taal-, land- en volkenk. N.I. 7e Volgr. I 1903) overdr. 49. - A. Franssen Herderschee. Versl. d. Tapanahoni-exp. Leid. 1905, 179. - C.H. de Goeje. Bijdr. t.d. ethn. der Sur. Indianen. (Supp. Bd. XVII, I.A.E. 1906, bl. 23). - F.P. en A. Ph. Penard. De menschetende aanbidders der zonnenslang, Param. 1907, I, 170 v. - C.H. de Goeje. Versl. d. Toemoekhoemak-exp. Leid. 1908, bl. 56, pl. XX. - Van Panhuys. Mitteil. üb. Surinamische Ethnographie u. Kolonisationsgeschichte (Verh. des XVI intern. Amerik. Kongresses, Wien, 1909, 521 v.) - C.C. Käyser. Versl. der Corantijn-exp. Leid. 1912, 43. - L.C. van Panhuys. Les chansons et la musique de la Guyane neerlandaise (Journ. de la Soc. des Américanistes de Paris; nouv. sér. IX, 1912). - H. Schuchardt. Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam (Verh. K.A.v.W. Afd. letterk. Nieuwe reeks, XIV no. 6, Amst. 1914) bl. XXXV, noot en 112. - Curt Sachs. Die Musikinstrumente Indiens und Indonesiens. Berlin 1915.

Mycetes.

Het geslacht *Mycetes* behoort tot de Fam. der Cebidae (zie SIMIAE). Er zijn verschillende soorten beschreven, die echter nog niet als vaststaande kunnen worden beschouwd, omdat zij uiterst wisselend in kleur zijn. De meest bekende is *M. seniculus*, de Brulaap, N.E. *Baboen*, KAR. *Aloe-atta*, AROW. *Itoeli*. Hij behoort onder de grootste in Suriname levende apen en leeft in troepjes van ongeveer tien in de bosschen, waar hij zich voedt met vruchten, bladeren en knoppen. De haren zijn kort, roodachtig. Het meest merkwaardige van deze apen is het vervaarlijk gebrul, dat zij doen hooren en dat teweeggebracht wordt doordat het stemgeluid versterkt wordt door een zakvormige holte in gemeenschap met het strottenhoofd. Deze holte wordt gesteund door een balonvormige uitbreiding van het tongbeen (hyoïd). Het oude mannetje, dat het gebrul leidt, heet in Suriname de *dominee*.

Mycteroperca

-soorten worden in het Papiamentsch *Gramel* en *Olitoe* genoemd. *Mycteroperca falcata* (Poey) J.&Sw. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië, noordelijk tot Bermuda. Onderkaak steekt vooruit. Tand en in de kaken vormen smalle banden; daarbij in iedere kaak twee groote hondstanden. Staartvin uitgesneden met sikkelvormige lobben. Kleur van boven bruin, aan de zijkanten grijsachtig bruin, zwak bedekt met donkerder vlekjes. Oogen en mondhoeken

geelachtig. Vertikale vinnen donker met de buitenste deelen blauwachtig zwart. Buik- en borstvinnen blauwachtig zwart; de laatste met een witten rand. Kan twee tot drie voet lang worden en dient algemeen als voedsel.

Myleus pacu

(Schomb.) Eigenm. (Syn. *MYLETES PACU* Schomb.) *Pakoe*, KAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Brazilië en Guiana. Gedurende den groei wordt het lichaam naar verhouding tot de lengte hooger, en wijken de staartlobben meer en meer uit elkaar. De tamelijk lange rugvin begint op de tweede rughelft, de vetvin is klein, de staartvin gespleten, de aarsvin lang. Buik gekield en gezaagd; verloopt bij oudere exemplaren. Bij vrouwelijke exemplaren is de aarsvin sikkelvormig; bij de mannelijke is deze tweelobbig en zijn de voorste rugstralen in draden verlengd. Bij volwassen exemplaren zijn de zijkanten onregelmatig met zwart gevlekt. Overvloedig bij watervallen, waar hij zich voedt met planten, die op de rotsen groeien. De pakoe schiet kuit boven de watervallen.

Myrcia paniculata

Kr. et Urb. Fam. Myrtaceae. *Redwood, Birdsberry*, BOV. E. Boom met leerachtige, eenigszins spatelvormige bladeren van 4 cm. lengte, die in dichte massa's aan de takken staan; de bloemen staan in pluimvormige trossen. Komt voor in de bosschen.

Myrcia splendens

D.C. Fam. Myrtaceae. *Surinaam cherries*, BOV. E. Boom met zeer glimmende tot 3 cm. breede, zeer spits toeloopende bladeren, die aan de takken zoo geplaatst zijn dat ze schijnbaar samengestelde bladeren vormen; de bloemen hebben vele meeldraden. Groeit in de bosschen.

Myrichthys oculatus

(Kp.) J. & D. *Slangenaal*. Fam. Ophichthyidae. Verspreiding: tropisch atlantische zee, bij Curaçao, Cuba tot Suriname en de Kaap Verdische eilanden. Lichaam van boven donker grijs, van onderen wit; langs de zijkanten twee rijen donkere vlekken met bleek middelpunt. Vóór de rugvin eens groote vlek, vijf kleine vlekjes aan iederen kant langs den bek, kleine vlekjes op de onderkaak. De rugvin heeft een donkeren rand en zwakke vlekjes, de aarsvin is effen.

Myripristis jacobus

C. & V., *Debojo (Kandeeltje)*, PAP. Fam. Holocentridae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië tot Brazilië, algemeen bij riffen en rotsen. Rugvin zeer lang, met tien sterke stekels, die in een beschubde groef neergeplooid kunnen worden. Aarsvin met vier stekels. Staartvin diep gevorkt. Deze mooi gekleurde visch is hoogrood,

van onderen bleeker; een bloedroode band gaat over het kieuwdeksel en den voet van de borstvin. Vinnen rood, de verticale wit berand. Wordt een voet lang.

Myrmecophaga.

Geslacht van Miereneters (zie XENARTHRA), met slechts één soort, *M. jubata*, N.E., AROW. en KAR. *Tamanoea*. Het lichaam is bedekt met zeer lange haren; pluimstaart ongeveer zoo lang als de rest van het lichaam. Van snuit tot staartpunt ongeveer 2 M.; schouderhoogte ruim 0.5 M. Ooren en oogen klein. Kleur grijsachtig bruin, met zwarten, wit geranden band over borst en schouder. Terwijl de klauwnagels aan de achterpooten ongeveer even lang zijn, is aan de voorpooten de derde buitengewoon groot. Bij het loopen worden de vingers der voorpooten naar binnen gebogen, zoodat de punten der nagels geen druk ondervinden en het dier dus op den buitenkant van den klauw loopt. De kop is lang en loopt in een puntigen snuit uit. Tandten zyn ten eenemale afwezig.

Het dier bewoont moerassige savanna's en bosschen. Met zijn groote klauwen vernielt hij de termieten- en mierennesten en kan in korten tijd duizende insekten opeten, die hij met zijn tong bemachtigt. Deze is wormvormig en kan snel en ver naar voren gestoken worden; de kleverigheid ontstaat door rijkelijke afscheiding van groote speekselklieren. Jong gevangen laat het zich gemakkelijk tem-

men. Het vliedt den mensch; verdedigt zich echter in het uiterste met groote kracht.

Myrtle lemon,

BOV. E. Zie TRIPHASIA.

Mystriophis intertinctus

(Rich.) J. & Ev. Syn. *OPHICHTHYS INTERTINCTUS* (Rich.) Gthr.). *Slangenaal*. Fam. Ophichthyidae. Verspreiding: Suriname; West Indië, noordelijk tot Pensacola; vrij algemeen, en veranderlijk in de kenmerken. Ongeschubde aal. Het einde van den staart reikt voorbij de rugvin en de aarsvin; staartvin ontbreekt. De rugvin begint voorbij het einde van de borstvin. Kleur van boven donker bruin, aan de onderzijde lichter, op de zijkanten twee rijen groote, ronde of ovale, zwarte plekken; de bovenste rij is dicht bij de rugvin, de onderste rij onder de zijlijn; buitendien zijn er nog wat kleinere, zwarte vlekjes. Kop iets donkerder dan het lichaam, met meerdere en kleinere vlekjes; onder de oogen zijn deze grooter. Rugvin en aarsvin hebben donkere randen, door vlekjes gevormd. Borstvin donker met zwarten top.

N.

Naamgeving, namen, familienamen, voornamen, bijnamen.^{aant.}

Een deel van de geschiedenis van de Surinaamsche bevolking en van hare wijze van denken en doen, en een zij het ook onvolkomen beeld van de groepen, waaruit zij is samengesteld, zou kunnen worden opgespoord in de namen, familie- en voornamen, die in de kolonie worden aangetroffen, of die men bij het doorbladeren van geschriften over Suriname terugvindt.

Voor de namen van Portugeesche Israëlieten zij verwezen naar het artikel JOODE SAVANE. Aan de Labadisten, die er onder Van Aerssen's bestuur kwamen, wordt de herinnering levendig gehouden door de namen hunner nakomelingen. Van de namen van de talrijke réfugiés (zie aldaar) die in het 3de kw. van de 17de eeuw naar Suriname waren uitgeweken en die verscheidene gouverneurs aan de kolonie hebben geschonken, is in persoonsnamen niet veel overgebleven. De Engelschen en Schotten, die in Nickerie en Coronie de eerste plantages aanlegden, lieten er hunne afstammelingen en hunne namen achter. Niet altijd werd de oude familienaam volledig gegeven. Wilde men verwantschap, zij het ook buiten huwelijk aantoonen, of wel aanduiden dat iemand aan een zekere familie als slaaf had toebehoord, dan werd de naam omgekeerd, of in tweeën gekapt. Op Curaçao scheen dezelfde wijze van naamgeving (omkeering) gebruikelijk.

Volgens het reglement op de manumissie van slaven (G.B. 1832 n° 2 art. 22) mochten aan gemanumitteerden geen andere namen of voornamen gegeven worden 'dan die men gewoon is in Nederland te dragen,' maar geen familienaam van eenig in de respectieve koloniën woonachtig geslacht of individu en ook niet de familienaam

van den vorigen meester. Naar Teenstra, De Neger-slaven in de Kol. Suriname, blz. 65 mededeelt, behielp men zich met het woordje *van* tusschen den voornaam van den vrijgelatene en den familienaam van hem of haar, die de vrijlating aanvroeg.

Zooals in het art. BURGERLIJKE STAND is vermeld kregen de slaven eerst bij de voorbereiding van de emancipatie geslachtsnamen 'zooveel doenlijk familiesgewijze'. De fantasie van slaaf of meester had hier vrij spel; onder deze nieuwe namen zijn er dan ook zeer eigenaardige, aan alles en nog wat ontleend. Daar de slaven niet huwden was het de door de moeder gekozen naam, die de familienaam werd. De oude slaven-namen (Mentor, Present, Juno) verdwenen bij de emancipatie.

Ten opzichte van aanvragen om *naamsverandering* worden thans in het algemeen dezelfde regelen toegepast, als in Nederland. Verzoeken om een naam van een in Nederland voorkomende familie aan te nemen, worden niet ingewilligd; daarentegen wordt het gemakkelijk gemaakt om namen te wijzigen, die aan de naamdragenden aanstootelijk of bespottelijk klinken.

Bij de Roomsch-Katholieken zal men de meeste voornamen hooren ontleend aan namen van heiligen, en wel namen met Latijnschen uitgang.

De in de kolonie gevestigde Chineezzen hebben naast hun Chineeschen, soms verbasterden, achternaam, Nederlandsche voornamen aangenomen (Paulus Lijkwan = Li-kwan). De Britsch-Indiërs en Javanen voeren hunne Aziatische namen, onder bijvoeging van nummer en letter van het transport, waarmede zij naar de Kolonie werden overgebracht (Ramtohil, 375/R, Bok Sorso 307/N). Zie omtrent het aannemen van een geslachtsnaam door niet onder contract verbonden immigranten het slot van het art. BURGERLIJKE STAND.

Van een in Suriname zeer verspreide gewoonte, n.l. het geven van *bijnamen*, worde hier nog melding gemaakt. Niet zelden geven deze bijnamen blijk van veel zin voor humor. Soms werden die bijnamen reeds gegeven, wanneer de 'nieuwkomers' bij aankomst van schepen door de op een verzetje beluste negerbevolking werden opgewacht. Nu is het merkwaardig, dat van de negers van een gedeelte van Afrika, waarvan de creolen-bevolking voor een groot deel afstamt, een zelfde gewoonte wordt vermeld: 'Zoodra zet geen Blanken zijn voeten aan wal of de Negers en Negerinnen bevljigten zich heur eenen bijnaam te geven, welke hij altoos behoudt.' (J.A. de Marrée, Reizen op en beschrijving van de Goudkust van Guinea. 's Gravenh. 1818, blz. 192).

Namen van het heidensche gedeelte der bevolking. Indianen.

Over naamgeving, dubbele namen, schuilen geheime namen bij de Indianen (en familienamen bij de Arowakken), zie de artikelen BENEDENL. INDIANEN blz. 108 en BOVENL. INDIANEN, blz. 176. Daaraan worde toegevoegd, dat de Indianen, behalve hun geheimen naam, ook namen of bijnamen dragen, ontleend aan plaatsen, aan namen van beschaafden en aan lichamelijke eigenaardigheden (Kappler, Surinam, blz. 238). De laatstbedoelde, aan lichamelijke eigenaardigheden ontleende naam komt bij de Indianen slechts in de tweede plaats, terwijl zij in Europeesche landen vaak tot familienaam is geworden: (de) Lange, (de) Roode, enz.

Boschnegers.

Bij hen komen geen familienamen voor. De naam van elk dier, elk voorwerp of elke gebeurtenis kan tot naam dienen. Zoo heette een Aucaner-kapitein 'Broko-amaka' (kapotte hangmat). Zij behouden even wel niet altijd levenslang den in de jeugd ontvangen naam, maar noemen zich later wel eens naar een woord, dat zij opgevangen hebben of naar iemand te Paramaribo. Namen als Kappler, Maroni, Nickerie, Brigadier, Kanapéé komen voor. Velen houden er ook verscheidene namen op na, voor elk dorp waarop zij een vrouw hebben, een anderen naam, 'eine Gewohnheit, - schrijft Kappler, Surinam, blz. 266 - die weniger den Zweck hat, seine Ausschweifungen zu verbergen als gewissermassen sich seiner Vielseitigkeit zu rühmen'.

Behalve de hierbedoelde namen hebben de niet-gedoopte boschnegers - en hadden in den slaventijd ook de overige negers - een naam naar den dag der week waarop zij geboren zijn, een uit West-Afrika medegebrachte gewoonte. Hier volgt een lijst dier namen voor mannen en vrouwen, met de overeenkomstige namen in de Ewe- en Tsji-talen, twee verwante talen aan de Goudkust:

DAGEN DER WEEK	MANNELIJKE NAMEN		VROUWELIJKE NAMEN	
	<i>Suriname</i>	<i>Ewe en Tsji</i>	<i>Suriname</i>	<i>Ewe en Tsji</i>
Zondag	Kwassì	Kwasi, kwasi	Kwassiba ²⁾	Akósiba, Akwasiba
Maandag	Kodjò	Kodro, Kwadjo	Adjoebà ³⁾	Adzóa, Adwowa
Dinsdag	Kwamina ¹⁾	Komla, Kwabenan	Abeniba, Abenì of Abramba ⁴⁾	Abra, Abenamba, Abramba
Woensdag	Kwakóe	Kwakóe, Kwakoe	Akóeba ⁵⁾	Akóea, Akoewa
Donderdag	Jaóe of Jau	Jáwò, Jawo	Jabà	Jawa, Jawa
Vrijdag	Kofi	Kofi, Kofi	Affi of Affiba	Afiba, Afiba.
Zaterdag	Kwámi	Kwàmi, Kwamena	Amba of Amimba	Amà, Amma

Opmerking verdient, dat, volgens heidensch negergeloof, de dag waarop men geboren is, invloed blijft uitoefenen. Zoo was Zaterdag in Ashanti een ongeluksdag (zie *Boschnegers* blz. 164); de op Zaterdag geborene moest dus in het leven veel treurigheid ondervinden, een bijgeloof, dat thans ook onder tot het Christendom bekeerde negers nog niet geheel is verdwenen. Geen wonder, waar ook in Europa het geloof in geluks- en ongeuksdagen, als overblijfsel uit den heidenschen tijd, zoolang is blijven bestaan. Teenstra (zie *Litt.*) geeft de karakter-eigenschappen aan, die de dragers der onderscheidene dagnamen zouden kenmerken.

2) Idem. Akwasiba,

3) Idem, Adoea of Adjoebà.

4) Abena of Akoeba.

1) De Goeje. Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, blz. 55 van den overdruk, geeft voor den naam bij de Aucaners Kwabina of Kwamina.

5) De Goeje heeft hier Ekoea.

De dagnamen zijn op Curaçao niet gebruikelijk geweest, vermoedelijk door den invloed van de Roomsche kerk, waartoe de slaven reeds vroeg behoorden.

Het kind, dat op een tweeling volgt, heet bij de Boschnegers Dosóe zoo het een jongen, Agosi zoo het een meisje is (Zie ook Aubin, En Haïti, blz. 222, omtrent tweelingen en den naam Dossou aan het kind dat op een tweeling volgt). Tweelingen - jongen en meisje - heeten Adam en Eva, zeker geen Afrikaansch gebruik. Zijn de tweelingen jongens, dan worden zij, volgens Hostman, Adam en Augussu, genoemd, zijn zij beiden meisjes dan Sussi en Simba.

Het is zeer waarschijnlijk dat ook de Boschnegers bovendien geheime namen hebben, die een blanke nooit te weten komt.

De geheime naam van het in 1914 overleden opperhoofd der Aucaners Oseisie was Bimpenie (Van Panhuys, de Marowijne-rivier, 1908, blz. 55).

Tusschen de jaren 1894-1896 werden door ons te Albina aan de Marowijne de volgende namen van Boschneger-mannen en -vrouwen (Aucaners en enkele Bonni's) opgeteekend. Het is opvallend hoe betrekkelijk weinig namen van Europeeschen oorsprong daaronder voorkomen. Van een verandering van naam bij de hieronder genoemde Boschnegers en Boschnegerinnen heeft de toen te Albina gevestigde waarnemer (Van Panhuys) in het aangeduide tijdvak niets bemerkt. Wel is het hem opgevallen, dat Boschnegers tegenover vreemden (beschaafden) niet hun eigenlijken, maar een dagnaam Kofi of Kwakoè opgaven (anders bij De Goeje, l.c., blz. 55).

Mannennamen.^{*)}

A-bankoe (de bank)

A-bjensi

A-broko

A-djontoe

Akoman

Alamoe

Aloepi

Andoni

Andreassi (Andreas)

A-mana

A-mampa

A-nape

A-patoe (de pot, het dikhoofd, de bekende Bonnineger)

A-piento (Pinto)

A-stari (de ster)

A-tau

A-titoe

Bandi

Benkini

Bienta

Boomsi

Damaloe

Di-censi (Tien cent)

Dorisi (Dorus)

Gégé-skien

Gwinti-mati (heet ook *A-gloe*)

Kikenki

Kruishaki (Kruishaak)

Kwakkoe-da

Laseki

Londoo

*) De klemtoon valt op de geursiveerde lettergreep.

May
Paiso
Pitoe
Sampaké
Séni
Simpi
Soenkodjo

Vrouwennamen.

A-bena
A-djaka
Amajé
A-tila
A-mejja
Dendé
Dobaría
Go-ösema
I-jemba
Koba
Koenia
Koewéda
Kottoe (Katoen?)
Kwakoea
Oeanda
Sophie
Wemina

Naamsverandering bij overgang tot den Christelijken godsdienst.

De oorspronkelijke heidensche volksnamen worden door Europeesche (heiligen)namen vervangen, wanneer Indianen en Boschnegers tot het Christendom overgaan en gedoopt worden. Daar-door wordt, naar onze meening menigmaal een deel van het eigenaardige en eigenlijk ook van de waardigheid van het ras prijsgegeven. Bij Friezen, Zweden en Noren bleven de heidensche volksnamen bestaan, ook na de bekeering; in de Vereenigde Staten voert de beschaafde Indiaan, naast den nieuwen, ook menigmaal nog den ouden Indiaanschen naam, waarop hij trotsch is. Men zal wel moeten aannemen, dat de macht van de heidensche begrippen op den bekeerden Indiaan en Boschneger in den eersten tijd nog zoo sterk is bevonden, dat de aangeduide naamsverandering door de geestelijkheid noodwendig is geoordeeld. Vooral de R.K. geestelijkheid heeft overal ter wereld, waar dit zonder schade voor de R.K. leer kon plaats hebben volkseigenaardigheden onder hare volgelingen gehandhaafd en de volkstaal in bescherming genomen; wellicht zal men later van een absoluut weren van de oude Indiaansche en Afrikaansche volksnamen kunnen terugkomen (Zie ook NAMENVREES).

Litt. J.D. Herlein. Beschrijvinge v.d. Volk-Plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 156. - M.D. Teenstra, De Landb. in de Kol. Suriname, Amst. 1835, II 202. - Mr. H.C. Focke, Neger-Engelsch Woordenb. Leiden 1855, blz. 1. - Kwamina, Jetta, Amst. 1869, blz. 23. - Prins Roland Bonaparte. Les habitants de Suriname, Paris 1884, blz. 174. - R. Kleinpaul. Menschen und Völkernamen, Leipzig, 1885. - Prof. Dr. W. Joest. Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana. Intern. Arch. f. Ethnogr. Suppl. zu Band V, 1893, blz. 23 en 24. - L.C. van Panhuys, Beiträge zur Ethnographie u.s.w. 's Gravenh. 1904, blz. 23. - F.P. en A. Ph. Penard. De Menschetende Aanbidders der Zonneslang, Paramaribo, 1907, 160-162. - C.H. de Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, Leiden 1908, blz. 55 en 112. - Dr. J. Sack, Pharmaceutisch Weekbl. 21 Oct. 1911, blz. 1153. - Dr. Jac. van Ginneken, S.J. Handb. d. Nederl. Taal. Nijmegen 1913. I, 262.

L.C.v.P.

Naasting (recht van).

Zie GRONDPOLITIEK, blz. 338.

Nachtzwaluwen.

SUR. Zie CAPRIMULGIDAE.

Nakki-fisi,

N.E. Zie ELECTROPHORUS.

Namenvrees,

of, juister, de vrees om namen te noemen, vindt men zoowel bij de Indianen en Boschnegers als ook bij een groot deel van de negerbevolking van Suriname. Volgens Crevaux, *Voyage dans l'Amérique du Sud*, Paris 1883, blz. 250 en Coudreau, *Chez nos Indiens*, Paris 1894, blz. 305, noemen de Ojampi's den naam van een waterval niet, vóór ze dien voorbij zijn. Ook rotsen met inscripties, waarvoor zij een heilige vrees hebben, noemen de Indianen niet bij naam. C.H. de Goeje, *Verslag der Toemoek-hoemak-expeditie*, blz. 55, zegt van de Aucaners sprekende: 'De vrees namen te noemen is vermoedelijk ook uit Afrika medegebracht. Vroeger zou geen neger het wagen, bij het voorbijvaren van eene plantage den naam daarvan uit te spreken; bij de boschnegers zal men eerst hooren hoe een val in de rivier heet, nadat men de gevaarlijke plek voorbij is.' In dit verband mag vooral de plantage Acaribo aan de Suriname-rivier genoemd worden. De negers, ook stadsnegers, gelooven vast, dat hun een ongeluk zal overkomen, zoo zij, bij het voorbijvaren, den naam der plantage noemen. De rivier vertoont hier een verbredening en bij harden wind kan het water daar zeer onstuimig zijn. Wellicht vindt het bijgeloof hierin zijn grond. Zie ook K. Martin. *Westindische Skizzen*, Leiden 1887, blz. 60. Boschnegers aan de Marowijne (Aucaners) koesteren ten opzichte van den naam van de Sipariwini-kreek dezelfde vrees.

Hier is nog op te merken, dat de neger bij nacht op reis of in de wouden ongaarne zich bij zijn naam hoort noemen. Kan hij het vermijden dan geeft hij geen of een ontwijkend antwoord.

Nanassi,

N.E. Zie ANANAS.

Napi,

N.E. Zie AARDVRUCHTEN.

Nassy (David).

Zie GRONDPOLITIEK, blz. 334 en ISRAEL. GEM. blz. 385.

Nassy (Samuel).

Zie ISRAEL. GEM. blz. 386 en JOODE SAVANE, blz. 392.

Nasua.

Geslacht van Roofdieren, behooren tot de Familie der Procyonidae (zie CARNIVORA) aldus geheeten naar den eenigszins verlengden, naar boven gericht en dus in het oog vallenden neus. Ook de nederlandsche naam, *Neusbeer*, wijst daarop; AROW. *Kibihi*, N.E. *Kwasssi-Kwasssi*. *Nasua* behoort tot de weinige Roofdieren, welke in troepjes leven (8-20). Men vindt hen in de bosschen, snuffelende naar vruchten, insekten en eieren, zoowel in de boomen als op den grond. Lichaam gestrekt; staart lang; kleur grijs-bruin; hals en buik geel-rossig; staart grijs en geel geringd. Er leven in Amerika twee soorten; de Surinaamsche soort schijnt *N. rufa* te zijn.

Neboeha,

BEN. E. Zie PASSIFLORA SUBEROSA.

Nectandra.

Fam. Lauraceae. *Pisi*, N.E. Groote boomen, die een bruikbaar hout leveren voor binnenwerk en ook voor kasten. Verschillende soorten worden *Pisi* genoemd b.v. *N. globosa* Mez. en *N. Pichurim* Mez. Het versche hout heeft een eigenaardigen, sterken reuk, door de aanwezigheid van skatol. (Zie Dr. J. Sack. Pharm. Weekbl. 1911 blz. 309).

Nectandra coriacea

Grisb. Fam. Lauraceae. *Sweet wood*, BOV. E. Boom met langwerpige, dikke, leerachtige bladeren met spitse punt; de bloemen, waarvan de meeldraden met kleppen openspringen, staan in dichte pluimvormige bloeiwijzen. Komt voor in de hooger gelegen bosschen.

Nectandra guyanensis

Meissn. Fam. Lauraceae. *Demerara-groenhart*, SUR. Een der beste en duurzaamste Surinaamsche houtsoorten, in groote afmetingen te verkrijgen. (Zie Bulletin no. 23 blz. 59 v.h. Dept. v.d. Landbouw in Suriname). In 1911 vond de houtvester Gonggrijp rijke opstanden van dezen boom in het westen der kolonie. Uit een verslag van H. Buys en P.F. Jansen van 1840 (Zie in de *litt.* bij HOUT EN HOUTHANDEL) blijkt dat men toen reeds wist, dat deze boom aan de Coppename veel voorkomt.

Nectandra krugii

Mez. Fam. Lauraceae. *Black sweet wood*, BOV. E. Deze onderscheidt zich van *N. coriacea* door de bladeren, die tot 2 d.m. lang zijn. Komt voor in de hooger gelegen bosschen.

Nederlandsch.

In Suriname, eene kolonie van Nederland, is het Nederlandsch de officieele taal en het wordt er zooveel gesproken, dat men Suriname de meest Nederlandsche kolonie heet. De verbreiding van het Ned. in S. had geleidelijk plaats. De eerste Europeesche taal, waardoor men ginds zich verstaanbaar maakte was het Engelsch. Ofschoon de Hollanders in 1667 de kolonie op de Engelschen veroverden en haar onafgebroken behielden tot 1799, had de Engelsche taal reeds zoodanig veld gewonnen en vooral in verbasterden vorm zich ingeburgerd bij de slaven en de lagere klassen, dat het Nederlandsch beperkt bleef tot een kleinen kring. Hierbij kwam dat tot in het midden der 19e eeuw de Hollanders hunne taal als een soort kaste-taal beschouwden en haar ongaarne door hunne minderen hoorden bezigen; voorts dat in de leidende klasse het aantal Hollanders in verhouding tot de Portugeesche Joden, die een andere taal spraken, steeds zeer gering was, en eindelijk, dat de verbreiding van den godsdienst onder de lagere bevolking en de slaven voor het grootste gedeelte overgelaten was aan vreemdelingen (Duitsche Hernhutters). Dit laatste vooral heeft de ontwikkeling van het Nederlandsch zeer belemmerd. De Hernhutters bedienden zich van het Neger-Engelsch, niet alleen bij de verkondiging van het Evangelie, maar ook bij het gewoon onderwijs aan de kinderen en zulks was tot in het laatste vierde deel der vorige eeuw nog het geval. De arbeid van den eersten Inspecteur voor het Onderwijs (1878-1907) heeft hierin geleidelijk verbetering gebracht; thans is het Nederlandsch op alle scholen (met uitzondering van de Hernh.-bewaarscholen) de voertaal van het onderwijs en ook bij de godsdienstoefeningen - hoewel nog niet bij alle - wordt nu het Nederlandsch ook door de Hernh. gebruikt.

Onder de geheele inheemsche bevolking (met uitzondering van Boschnegers en Indianen) wordt Nederlandsch gesproken en verstaan, en zelfs onder de ingevoerde Br. Indische bevolking maakt de kennis dier taal vorderingen. De omgangstaal van het volk is het Nederlandsch evenwel niet.

Het Nederl. wordt in Suriname vrij zuiver gesproken. Doordien de Hollanders, die in den loop der tijden naar de kolonie overstaken uit verschillende provincies afkomstig waren, hoort men er allerlei gewestelijke uitdrukkingen. Tot de onzuiverheden kan men rekenen de woorden die, via het Neger-Engelsch, uit het Fransch, Portugeesch en Engelsch overgekomen zijn; tot de eigenaardigheden de vele vreemde woorden, dikwijls van onbekende herkomst, die geen Nederlandschen synoniem hebben en ter aanduiding dienen van lokale zaken en toestanden.

Hier en daar laten woord- en zin-accent (een gevolg van den invloed der Romaansche talen en van het Neger-Engelsch) te wenschen over, en verraden de uitspraak van *a* en *w* den invloed van het Engelsch; ook de *k* wordt onder den invloed van onbeschaafd Engelsch (*care* = *tjare*) niet zelden liquide uitgesproken vóór de *i* en de *e*, b.v. *tjip* (*kip*) en *tjeel* (*keel*).

Deze gebreken schijnen gemakkelijk te overwinnen en verdwijnen allengs.

Met uitzondering van een stichtelijk blaadje, een nieuwsblad met algemeenen inhoud en een Engelsch blaadje, verschijnen alle couranten in het Nederlandsch.

Op de Nederl. W.-I. Eilanden is het Nederlandsch de officiëele taal, de taal der ambtenaren. Op de hoofdplaats van Curaçao *kan* elk beschaafd Curaçaonaar Hollandsch spreken, lezen en schrijven; toch wordt deze taal weinig gebruikt, veel minder dan het Spaansch en het Engelsch, hetgeen te verklaren is uit de geschiedenis van het eiland. De Curaçaonaar heeft grooten aanleg voor het spreken van vreemde talen; het is dan ook geen zeldzaamheid, waar eenige menschen gezellig vereenigd zijn, drie of vier verschillende talen te hooren spreken. De

omgangstaal van het volk en zelfs van de groote meerderheid der ontwikkelden is echter het Papiamentsch (zie aldaar). Op Aruba en Bonaire, waar ook Papiamentsch gesproken wordt, hoort men weinig Hollandsch. Op de Bovenwindsche eilanden spreekt men Engelsch. Niettegenstaande het Hollandsche onderwijs op de scholen, is het niet te verwachten dat het Engelsch op de Bovenwindsche en het Papiamentsch op de Benedenwindsche eilanden verdrongen zullen worden.

Over de taalkwestie op deze Nederlandsche eilanden is er heel wat te doen geweest. Men zie daarover o.m. M.D. Teenstra, *De Nederl. W.I. Eilanden*, Amst. 1836, I 182; G.A.F. Molengraaff, *De geologie van het eiland St. Eustatius*, Leiden 1886, blz. 4-7; K. Martin, *Westindische Skizzen*, Leiden 1887, blz. 111 en 124; H. van Kol, *Naar de Antillen en Venezuela*, Leiden 1904, blz. 175, 196, 277 en 383-386; Dr. Hendrik P.N. Muller, *Door het land van Columbus*, Haarlem 1905, blz. 415-418; J.H.M. Chumaceiro, *De Nederl. taal op Curaçao*, in het Curaçao-nummer van *Neerlandia*, Juli-Aug. 1905, blz. 156-158; H. Michelsen, *Het openb. onderw. op Curaçao*, in het zelfde tijdschr. blz. 148 en 149; P.A. Euwens, *Het verval van Curaçao*, in *Neerlandia* 1906 blz. 21-29; Idem in idem, *Het beschavingswerk op Curaçao*, blz. 45-48 en 87-88. G.J. van Grol, *Het eiland St. Eustatius*. *Ind. Mercur* 19 Maart 1907, blz. 9 van den overdruk; J.A. Snijders, *De Nederl. taal op de Benedenw. eilanden onzer Kolonie Curaçao*, in *De Vragen van den Dag*, 1907, blz. 835-839, 842-846, 920-928; M. Victor Zwijsen, *De Kolonie Curaçao*, in *Onze West* (uitgave v.d. Vereeniging Oost en West. 1910, blz. 52-54). Dr. Jacq. van Ginneken S.J. *Curaçaosch en Arubaansch Nederlandsch*, in *Handboek der Nederl. Taal*, Nijmegen 1913, I, blz. 275-277. Kol. Verslagen, in het bijzonder 1910, bijlage L en 1914, bijlage M.

Van de talrijke nieuwsbladen op Curaçao verschijnen er vier in het Nederlandsch, 1 in het Spaansch en 1 in het Papiamentsch.

Neger-Engelsch. ^{aant.}

De eerste vestigingen van blanken, welke van blijvenden invloed geweest zijn, op de ontwikkelings-geschiedenis van Suriname waren die van de Engelschen onder Lord Willoughby, Graaf van Parham, en die der Portugeesche Joden aan de Boven-Suriname, beide omstreeks het midden der 17e eeuw. Zoowel Engelschen als Israëlieten voerden negerslaven aan uit verschillende deelen van Afrika. Deze slaven trachtten de taal hunner meesters te spreken, en zoo ontstonden door den invloed der Afrikaansche dialecten en de geringe verstandsontwikkeling der slaven, twee bastaard-talen, het Neger-Engelsch of *ningré tongo* (negerspraak) en het Neger-Portugeesch of *Djoetongo* (Jodenspraak). Het laatste kreeg later door de talrijke naar Saramacca gevluchte slaven ook den naam van Saramaccaansch. Beide talen waren natuurlijk rijk aan Afrikaansche woorden en uitdrukkingen. Aangezien de vestiging der Engelschen aan de bened. rivier het overwicht had en zich daar de hoofdplaats van het land ontwikkelde, waarheen

ook de Joden der Boven-Suriname geleidelijk verhuisden, loste zich het Neger-Portugeesch allengs op in het Neger-Engelsch, evenwel niet zonder zijn stempel hierop te drukken, waaraan voor een deel de liquide val der meestal op een vocaal eindigende woorden van het Neger-Engelsch toegeschreven moet worden. Alleen bij de Saramacca-Boschnegers heeft het Neger-Portugeesch zich nog gehandhaafd. Vrouwen en kinderen van dezen stam, die Paramaribo minder dikwijls bezoeken dan de mannen, hebben dan ook moeite het stads-Neger-Engelsch te verstaan.

Ook het Fransch van kolonisten, van Cayenne naar Suriname verhuisd, alsmede het Hollandsch, het Hebreeuwsch en verschillende Indiaansche talen, hebben elementen aan het Neger-Engelsch afgestaan. Elementen van de volgende taalgroepen zijn te onderkennen:

1. Europeesche talen: Engelsch, Portugeesch, Nederlandsch, Fransch, Spaansch.
2. Afrikaansche talen: vooral Kongo, Ewe, Tsji, Yoruba (Zie ook BOSCHNEGERS, blz. 159 en 160).
3. Indiaansche talen: Karaïbisch, Arowaksch, Warausch.
4. Hebreeuwsch.

Ofschoon de kolonie Suriname sinds 1667, met een korte tusschenpoos (1804-1816), in handen van de Hollanders bleef is het Hollandsch slechts zeer langzaam in het Neger-Engelsch gevloeid. Vermoedelijk zijn de eerste elementen van de Hollandsche taal daarin doorgedrongen, door tusschenkomst der Hernhuttersche zendelingen die, voor hun taak in Suriname, in Nederland (Zeist) voorbereid werden. Merkwaardig echter dat van de taal dezer Duitse zendelingen weinig te bespeuren valt in de taal hunner bekeerlingen. Vermoedelijk is het aan de omstandigheid dat zij, en niet Nederlandsche zendelingen het evangelie aan de slavenbevolking van Suriname brachten, voor een deel toe te schrijven, dat het Neger-Engelsch zulk een taai leven gehad heeft. Zij bezigden n.l. steeds het Neger-Engelsch in den omgang met en bij het onderwijs aan de lagere volksklassen. Zelfs voeden zij hunne eigen kinderen in die taal op. Waar bij hun bekeeringswerk het Neger-Engelsch te kort kwam aan uitdrukkingen voor abstracte begrippen, werden die door hen aan het Hollandsch ontleend. Voor een ander deel moet het taaie leven van het Neger-Engelsch worden toegeschreven aan de gewoonte der Hollanders om met de inlandsche bevolking niet Hollandsch maar Neger-Engelsch te spreken^{*)} eene gewoonte die in de laatste jaren aan het afnemen is. Voorts moet in het oog gehouden worden, dat de immigranten en vreemdelingen in het algemeen, voor hun verkeer met de creolen-bevolking, zich het gemakkelijk aan te leeren Neger-Engelsch eigen maken en niet het voor hen zoo moeilijke Hollandsch.

Na de definitieve teruggaaf der kolonie aan Nederland in 1816 begint de invloed van het Hollandsch op het N.E. duidelijk merkbaar te worden. Het bijna volslagen gebrek aan uitdrukkingen voor abstracte begrippen en aan taalnuances wordt zodoende verholpen, terwijl ook de zaaknamen verhollandschen. Nadat een 35 tal jaren geleden het Hollandsch algemeen de voertaal van het onderwijs was geworden - op de scholen der Hernhutters had het N.E. tot dusver dienst gedaan - is die invloed gegroeid en het N.E. ziet men thans van karakter veranderen en Neger-Hollandsch worden.

Het Neger-Engelsch bezit weinig 'grammatica', Meervoudsvormen, geslachts-onderscheidingen kent het niet; buigingsvormen - op een enkele uitzondering na - evenmin. Bijvoegelijke naamwoorden worden vóór zelfstandige naamwoorden geplaatst en vaak verdubbeld, soms, als in 't Maleisch, ter versterking,

*) Mauricius schreef reeds:.... 'Doch wij, in plaats van hen [de slaven] Hollandsch te laten leeren, hebben hun taal aangenomen die mettertijd een brabbeltaal is geworden, welke men NEGER-ENGELSCH noemt.'

soms ter verzwakking van de beteekenis van het enkele woord. Zoo zegt men: *A hori mi tranga* = Hij hield me stevig vast: *A hori mi tranga-tranga* = Hij hield me zeer stevig vast. Daarentegen: *Wan redi japon*. een roode japon; en *wan redi-redi japon*, een roodachtige japon. Ook werkwoorden ondergaan een dergelijke verdubbeling. *A broko a tiki*. Hij heeft den stok gebroken; maar *a broko-broko a tiki*, hij heeft den stok in verscheidene stukken gebroken. De verdubbeling is overigens een zeer algemeen verschijnsel: *boni-boni* (Sciurus), *frei-frei* (vliegen), *moto-moto* en *toko-toko* (modder, klei), *koti-koti* (veenmol), *sara-sara* (garnalen), *sjin-sjin* (kruidje-roer-me-niet), enz. Met behulp van de woorden *a* (het) en *de* (doen, speciaal als hulpwerkwoord, anders is doen: *doe*) geeft de verdubbeling zoowel het tegenwoordig deelwoord als de romaansche zinswending uitgedrukt o.a. in het Fransche *Je viens de*, *A kom mi de kom* = ik ben komende; maar ook: ik ben zoo juist gekomen (*Je viens d'arriver*).

Lidwoorden zijn: van bepaaldheid *da* meestal verkort tot *a*: van onbepaaldheid *wan*. Soms wordt het laatste weggelaten, b.v. *mi weri empi*, ik heb een hemd aan.

De persoonlijke voornaamw. - die onverbogen blijven - doen tevens dienst als bezittelijke voornaamw. Uitzondering hierop maakt de 3e persoon enkelv. *a*. die als buigingsvorm (de eenige in het N.E.) en als bezittelijk voornaamw. heeft: *hem* (uitspr. *ing*). De 1ste persoon meervoud beschikt over twee vormen, waarvan vroeger een (*wi*) de grondvorm - pers. vnv. eerste nv. - was en de andere (*oen*, uitspr. *oeng*) verbogen vorm, tevens bezitt. voornaamwoord. Later werden beide in alle vormen gebezigd, terwijl de laatste (*oen*) ook voor den 2en persoon meervoud (jullie) persoonlijk en bezittelijk gebruikt wordt.

De tijden der werkwoorden worden door middel van hulpwerkwoorden aangegeven; de tegenwoordige tijd door het hulpwerkwoord *de* (de *e* in het N.E. wordt steeds uitgesproken als de *i* in lid); *de* wordt meestal saamgetrokken met de laatste vocaal van het voorgaande woord, welke dan den klank verkrijgt van *ee* in zeer.

Voorbeelden van vervoeging: *Mi de wakka* (saamengetrokken *mee wakka*) ik loop: *mi ben de wakka* (saamengetrokken *mi been wakka*) ik liep: *mi wakka*, ik heb geloopt: *Mi sa wakka*, ik zal loopen; *mi ben de sa wakka* (saamengetr. *mi been sa wakka*), ik zou loopen; *wakka*, loop; *meki mi wakka* (laat mij loopen), dat ik loope. Tot uitdrukking van den toekomstigen tijd wordt meestal het hulpwerkwoord *go* = gaan, gebezigd. Het zal regenen. *Alen de go fadom* (saamengetr. *alen go fadom*).

Het N.E. heeft zoowel van de Germaansche als van de Romaansche talen, waaruit het is opgebouwd, de vocalen en consonnanten overgenomen. Alle woorden eindigen op een vocaal of een nasaal (*m* en *n*. uitspr. *ng*.) Van de consonnanten wordt de *h* naar verkiezing niet of wel uitgesproken.

De *l* en de *r* worden veelal verwisseld.

Het Neger-Engelsch wordt in Suriname algemeen gesproken, is echter geen beschaafde omgangstaal. Het oude Neger-Engelsch van den slaventijd wordt nog alleen gesproken door de Boschnegers; zooals boven reeds werd opgemerkt is het Portugeesche element, daarin bij de Saramaccanen sterk vertegenwoordigd.

Aan spreekwoorden (*Odo's*) is het N.E. buitengemeen rijk; velen daarvan zijn zeer kernachtig en niet weinigen dragen het kenmerk in den slaventijd te zijn ontstaan, maar velen zijn ook als een geestelijke schat uit Afrika medegebracht. In het tweede deel van de Landb. in de kol. Suriname, Gron. 1835 geeft M.D. Teenstra een verzameling van 300 *odo's*. Mr. H.C. Focke vermeldt ze in den tekst van zijn Neger-Engelsch Woordenboek, Leiden 1855. Als bijvoegsel tot zijn Deutsch-Neger-englisches Wörterbuch, Löbau, 1856 vermeldt H.R. Wullschägel er 707. Ook in W. Bockhoudt's Uit mijn verleden, Winschoten 1874, blz. 91-97 en in Roland Bonaparte's Les habitans de Suriname, Paris 1884 blz. 182-186 vindt men er velen opgegeven. Zie voorts over de *odo's*, C. van Schaick, Tijdschr. West-Indie, Haarlem 1855, I 28. Van de neger-benamingen der plantages geeft Focke achter in zijn woordenboek een alpbabetische lijst, ook te vinden in den Surinaamschen Almanak voor 1835 en volgende jaren. Het N.E. kan wijzen op een vrij uitgebreide litteratuur. Het oudste geschrift daarin is - afgezien van een kort en gebrekkig lijstje in Herlin's Beschr. v.d. Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718 - waarschijnlijk de omstreeks 1750 door den jongsten zoon van Mauricius, Andreas, uitgegeven vertaling van 'de vraagjes van Borstius', ten gebruike bij het godsdienstig onderwijs aan de negers. Daarna hebben de Mor. Brs. en later heeft ook de R.K. missie tal van grootere en kleinere godsdienstige geschriften uitgegeven, die men o.m. vermeld vindt in de catalogussen van de Kol. Bibl. te Paramaribo, van de Bibl. van het Dep. v. Koloniën en van het Kon. Inst. voor de Taal-, land- en Volkenk. v. Ned. In. en het Indisch Genootschap; voorts in een artikel van Wullschlägel in het tijdschr. West-Indie, Haarlem 1855, I. 286-295 en in The Encyclopaedia of Missions, edited by Rev. Edwin Munsell Beiss, New-York, London, Toronto 1891, II 369. In 1903 gaf J.W. Helstone te Paramaribo uit: Wan spraakkunst vo taki en skrifi da tongo vo Sranam. De spraakkunst wordt ook uitvoerig behandeld door Bonaparte, blz. 174-182, die ook Neger-Engelsche liedjes geeft, blz. 187-193. Belangrijke beschouwingen over het N.E. gaf Dr. Jac. van Ginneken S.J. in deel I, blz. 261, vlg. van zijn Handboek der Nederlandsche Taal. Nijmegen 1913, maar het belangrijkste werk over het N.E. is het door de Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. in Nov. 1914 uitgegeven geschrift van Hugo Schuchart: Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam, waarin o.m. voor het eerst wordt gepubliceerd het Saramaccanisch Deutsches Wörter-Buch, Zusammengetragen van C.L. Schumann. Bambey im Jahr 1778. Het boek geeft een magistraal overzicht van het ontstaan van het N.E. en een zeer uitgebreide opgave van geschriften in en over die taal. Zie verder: V.S. [Sypesteyn]. Iets over de Neg. Eng. taal (Algem. konst en letterbode, 29 Dec. 1885 blz. 418). K. Martin, West-Indische Skizzen, Leiden, 1887, blz. 52 en 53. H.G. Schneider. Ein Besuch in Paramaribo, Stuttg. 1891, blz. 42. C.H. de Goeje, Verslag der Toemoek-hoemak-expeditie, Leiden 1908, blz. 50 en 215-219, Verslag van de expeditie naar de Suriname-rivier. Leiden 1910 (Bijlage II woordenlijst door R.H. Wijmans). Koloniaal Weekbl. 8 Aug. 1912, 27 Nov. 1913, 28 Jan. 1915 en voor de pogingen tot bestrijding van het N.E. Kol. Verslag 1880, Bijl. G' blz. 11 en 12 en 1892, Bijl. G', blz. 10 en 11.

H.J.v.O.

Negerkop,

SUR. Zie CICONIIDAE.

Negervisch

noemt men in Suriname alle ongeschubte visschen. Deze worden, waarschijnlijk in navolging van de Joden, ook door de overige blanken niet gegeten. In de naburige kolonië bestaat deze afkeer van 'gladde visch' niet. Evenmin op de Nederl. Antillen.

Negotiatiën.^{aant.}

De handel op West-Indië, in het bijzonder op Suriname, nam in het 3de kwartaal van de 18de eeuw een ongekende vlucht. De koloniale producten, voornamelijk koffie, waren bovenmatig in prijs gestegen. Tijdelijke rust in de moeilijkheden met de slaven deed bovendien den prijs der plantages rijzen. Men streefde daarom naar uitbreiding van zaken en het daarvoor noodige kapitaal werd gaarne door den Nederlandschen, in het bijzonder Amsterdamschen handel verstrekt. Uit dien tijd dagteekenen dan ook de eerste plantage-leeningen, die op de toestanden in Suriname zulk een noodlottigen invloed zouden hebben en aan de geldmarkt in het Moederland zoo duur te staan zouden komen.

De vorm waarin het geld geschoten werd was de zoogenaamde *negotiatie*, die niet in alle opzichten overeenkwam met hetgeen wij thans onder een geldof obligatieleening verstaan. Het was eerder een soort van vennootschap tot het uitleenen van geld. Zij had dan ook een directie en participanten.

De eerste van die negotiatiën werd in 1753 opgericht door den Amsterdamschen bankier en burgemeester Willem Gideon Deutz. De daarvoor noodige onderhandelingen met het Koloniaal Bestuur, dat ook later zijn medewerking verleende bij het uitzetten van de gelden, waren reeds in 1751 aangevangen. De negotiatie was aanvankelijk 1 miljoen gulden groot, maar groeide allengs tot 4 miljoen aan. De gelden werden verstrekt tegen eerste hypotheek op de plantage en tot een maximum van $\frac{5}{8}$ hunner geschatte waarde. De rentevoet was 6%. Deze voorwaarden zijn bij de latere negotiatiën min of meer gevolgd.

Bij de schatting der plantages werd veel geknoeid en de opgenomen gelden werden grootendeels verspild. De kolonie had dus weinig voordeel van deze negotiatie. Ook Deutz beleefde er weinig genoeg van. Hij, die bij zijn leven geschat werd op het voor dien tijd enorme inkomen van f22- tot 24.000.-, liet bij zijn dood in 1757 een desolaten boedel na. Tot dien boedel behoorde een schuldvordering op Surinaamsche planters ten bedrage van f900.000.

De firma Jan & Theodoor van Marselis, die later nog vele andere negotiatiën op Suriname zou oprichten, nam deze vordering voor f400.000 over. Zij verkreeg daardoor de directie over de negotiatie-Deutz en werd dientengevolge - evenals Deutz geweest was - de grootste importeur van Westindische suiker en koffie te Amsterdam. Zij legde zich op verbetering van den toestand toe. Van het Hof van Politie werd een nieuwe instructie voor de schatters (priseurs) verkregen (1764) en de plantages van nalatige schuldenaren werden onder sequestratie gebracht of verkocht. Hierbij kwamen echter zulke knoeierijen aan het licht, dat het crediet der kolonie, hevig werd geschokt en het voorloopig niet meer mogelijk was te Amsterdam geld voor Surinaamsche plantages te bekomen. De ernstige crisis op de Am-

sterdamsche beurs van 1763 was daarvan natuurlijk mede oorzaak.

Eerst na vele vruchteloze pogingen bij verscheidene kooplieden gedaan gelukte het de firma Harman van de Poll & Co tot het schieten van geld op plantages over te halen. In 1765 richtte zij haar eerste negotiatie op ten laste van planters in Suriname. Doch ook deze onderneming had niet den gewenschsten uitslag. De gelden werden over het algemeen niet voor uitbreiding van zaken aangewend. Dat men toen echter toch met het oprichten van dergelijke negotiatiën is doorgestaan moet toegeschreven worden aan de groote ruimte van geld, die er destijds in het Moederland bestond en aan de speculatiezucht die er toen heerschte. In 1769 en 1770 ontstond wat men noemde een 'bubbel' in Westindische waarden. Een ieder wilde daarin zijn geld beleggen. En geld wilde in Suriname een ieder wel hebben: was men geen planter dan werd men het door een plantage te koopen. Toen aan dezen windhandel een einde kwam, mede tengevolge van de crisis op de Amsterdamsche beurs van 1773, verviel Suriname in zulk een ellendigen toestand, dat het lang duurde voordat het zich eenigszins kon herstellen. Geheel te boven gekomen is de kolonie deze crisis nooit. Immers de oorspronkelijke Surinaamsche planters verdwenen allengs en de plantages gingen voor een groot deel in Amsterdamsche handen over. Dit absentisme van de grondeigenaars heeft een zeer nadeeligen invloed gehad op de verdere ontwikkeling van de kolonie.

De nauwere betrekkingen van Amsterdam met Suriname kwamen op den duur aan de populariteit van Westindische beurswaarden ten goede. Er zijn dan ook op het laatst van de 18de eeuw heel wat negotiatiën op Westindische plantages tot stand gekomen. De aangehaalde bronnen vermelden er reeds een zeer groot aantal. En toch is dat natuurlijk lang niet alles.

De meeste van deze negotiatiën zijn gesloten op plantages in Suriname. Daarneven moeten echter genoemd worden de geldleeningen aan planters in de koloniën *Demerary* en *Essequebo*. Dit soort van negotiatiën is ontstaan door toedoen van den Middelburgschen Burgemeester Kornelis van den Helm Boddaert. Deze negotieerde in 1768 een leening van f300.000.-, waarin de stad Middelburg voor f50.000.- participeerde. De Zeeuwen, die bijzondere betrekking hadden tot de genoemde koloniën, hadden het alleen niet kunnen klaarspelen. Daarom was de hulp van Utrecht en 's-Gravenhage ingeroepen. Voor latere leeningen van dit soort moest men echter ook bij Amsterdam terecht komen. Reeds in 1772 bereidde de volgende negotiatie van Boddaert ad 1 miljoen gulden daartoe den weg. Daarvoor werd nl. de medewerking verkregen van het Haarlemsche huis Adolf Jan Heshuisen & Comp., dat ook te Amsterdam een kantoor had. De gevolgen der negotiatiën waren voor de koloniën *Demerary* en *Essequebo*, die toen juist in opkomst waren en het beschikbaar gestelde kapitaal aanvankelijk zeer goed konden gebruiken, veel minder ongunstig dan voor Suriname, dat toen op het toppunt van zijn bloei stond. Maar geleidelijk verdween dat verschil. Ook in *Demerary* en *Essequebo* ontstond gaandeweg het ongelukkige verschijnsel van het absentisme der planters; ook daar werd allengs meer geld opgenomen dan verdedigbaar was. Duidelijk blijkt dat bijvoorbeeld uit het feit dat de bekende Amsterdamsche firma Bartholomeus van den Santheuvel & Zoon in 1777 haar betalingen moest staken wegens de groote verliezen, die zij geleden had door den achteruitgang der plantages in *Essequebo* en *Demerary*.

De tusschen deze koloniën en Suriname gelegen kolonie *Berbice* heeft niet zoo veel van Nederlandsche geldleeningen geprofiteerd. Zij verkeerde destijds in zeer berooiden toestand tengevolge van den verschrikkelijken slavenopstand van 1763 en genoot daardoor niet veel vertrouwen. Toch is er later ook op plantages in de *Berbice* wel geld geschoten. Zoo richtte Harman Harmansz. van de Poll, lid van de

reeds genoemde firma Harman van de Poll & Co., in 1787 met Herman Albrecht Insinger een negotiatie op, gevestigd op plantages in Suriname en Berbice. Andere negotiatiën van dien aard worden in de aangehaalde bronnen niet vermeld.

Ten slotte zijn ook de Westindische eilanden op deze wijze door het Nederlandsche kapitaal gesteund. De Deensche eilanden *St. Thomas*, *St. Kruis* en *St. Jan* moeten in dit verband wel in de eerste plaats genoemd worden, maar zij stonden toch niet op zich zelf. Zoo zijn er ook negotiatiën gesloten ten behoeve van planters op *Tabago* en *Granada*. Wellicht zouden daarneven nog andere eilanden kunnen genoemd worden.

Op de geschiedenis van Suriname hebben de negotiatiën ook nog later veel invloed gehad. Onder Nepveu en Beeldsnijder Matroos werden dienaangaande belangrijke voorstellen behandeld. Deze zijn te vinden in Wolbers blz. 306 vlg. en 388 vlg. Gedurende het Engelsche protectoraat en het Engelsche tusschenbestuur traden de negotiatiën weder op den voorgrond. Onder het protectoraat (1799-1802) werd de verplichting van de planters om hun producten alleen naar Nederland te zenden opgeheven. De betalingen aan de geldschietters werden als gevolg hiervan veelal gestaakt. Zelfs werden in dien tijd nieuwe kapitalen in Engeland opgenomen. De administrateurs beleefden daardoor een zeer voordeeligen tijd. Zij kregen nieuw geld en hun schulden betaalden zij slecht. Van het Engelsche tusschenbestuur (1804-1816) hadden zij even aangename gevolgen verwacht en aanvankelijk was dat ook wel het geval. Maar zij wilden te veel. Toen Napoleons continentale stelsel het geheel onmogelijk maakte goederen naar Nederland te verzenden staakten zij ook de betalingen aan de geldschietters geheel en verzochten zelfs in 1811 dat alle vervolgingen ter zake van schulden in Nederland zouden worden geschorst. Aanvankelijk werd dat verzoek toegestaan (1812). Maar de verkwisting nam dientengevolge zulke afmetingen aan, dat de gouverneur Bonham aan de Engelsche regeering de benoeming van een curator over de verhypothekerde plantages voorstelde. Als zoodanig werd in 1813 een zekere John Bent benoemd. De administrateurs organiseerden tegen dezen maatregel een heftig verzet, dat tot groote moeilijkheden aanleiding gaf. Na den afstand van Napoleon, die de teruggaaf van Suriname waarschijnlijk maakte, trok de Engelsche regeering dan ook den maatregel in, dien zij alleen ten behoeve der Nederlandsche schuldeischers genomen en waarvan zij zoo weinig genoeg beleefd had (1814).

Men kan al deze negotiatiën in 3 soorten verdeelen. De eerste omvat de leeningen, waarbij het publiek ingoed vertrouwen op zijn bankiers geld gaf aan onbekende planters op onbekende plantages. Deze soort is de oudste en kwam na 1772 niet meer voor. De tweede groep vertoonde duidelijk de sporen van rijzend wantrouwen. Zij wordt gekenmerkt door de uitdrukkelijke vermelding van het onderpand en de taxaties. De derde groep dagteekent van 1790 en

later. De kolonie kwam toen ietwat bij en men zag kans van al het gegeven geld iets terug te bekomen. De plantages, ingekocht door de geldschietters, werden objecten van gemeenschappelijken eigendom. De obligatiën werden feitelijk veranderd in aandeelen in een cultuuronderneming. Gedurende het Engelsche tusschenbestuur werden, zooals reeds werd medegedeeld, de consignatiën en betalingen aan de geldschietters gestaakt. Deze werden na de teruggaaf der kolonie in 1816 weder gevorderd en gaven toen aanleiding tot vele executiën. In 1848 werd de vreemde scheepvaart in de kolonie toegelaten. De onmiddellijke gevolgen daarvan waren niet onverdeeld gunstig en er werden weder veel plantages verkocht. Maar allengs verbeterde de toestand, ook door de opkomst van de cacaocultuur. Na 1848 werd dan ook veel schuld afgelost. De afschaffing van de slavernij maakte daaraan weder een einde. Wat er na dien tijd nog van negotiatie-aandeelen in omloop was, had niet veel waarde meer. Als eigenaardigheid moge vermeld worden dat het oudste fonds, dat van Deutz, het 't langst uithield en eerst in 1866 geliquideerd werd.

Het gezamenlijk bedrag van al die negotiatiën is onbekend, maar het is zeer aanzienlijk geweest. Het is wel eens geschat op 60 miljoen gulden. Volgens Luzac sprak men zelfs van 70, volgens Gijsbert Karel v. Hogendorp van 80 miljoen voor Suriname alleen, maar deze cijfers zijn waarschijnlijk overdreven.

Litt. Mr. Elias Luzac, Hollands Rijkdom, Leiden 1783, IV 213 vlg. - Essai historique sur la Colonie de Surinam. Paramaribo 1788, I. 117 vlg. - De koophandel van Amsterdam, enz. ontworpen door de l'Espine, verm. door le Long. 10e dr. Amst., Dordr. Leiden en Harlingen 1801, II. 238 vlg. - Js. van den Bosch, Nederl. Bezitt. in Azia, Amerika en Afrika, 's-Grav. en Amst. 1818, II. 201 vlg. - Bijdragen tot de kennis der Nederl. en vreemde koloniën. Utr. 1844, blz. 322 vlg. - J. Wolbers, Gesch. van Suriname, Amst. 1861, blz. 233 vlg. 302 vlg, en 388 vlg. - F.C. Geerling. De Provincie Suriname. 's-Gr. 1887, blz. 20 vlg. - P.M. Netscher, Gesch. v. de Kol. Essequibo, Demerary en Berbice, 's-Grav. 1888, blz. 129. - Dr. W.W. v.d. Meulen, Beschrijving van eenige Westindische plantageleeningen, Bijdr. en Mededeelingen van het Hist. Genootschap, 25ste Deel, 1904, blz. 290, vlg. - Johan E. Elias, De Vroedschap van Amsterdam, Haarlem, 1903-1905, passim. - J.J. Reesse, De Suikerhandel van Amsterdam van het begin der 17de eeuw tot 1813, Haarlem 1908, blz. 213 en 214. - Charles de Lannoy et Herman van der Linden, Histoire de l'expansion coloniale des peuples européens. Néerlande et Danemark. (XVIIe et XVIIIe siècles). Brux. 1911 blz. 308, vlg.

G.J.F.

Nekoe,

N.E. Een liaan, waarschijnlijk behoorende tot de familie der Leguminosae, en misschien een Lonchocarpus-soort, die gebruikt wordt bij de vischvangst, daar de plant een gift bevat (Nekoeid) dat de eigenschap heeft visschen te bedwelmen en te doden. Andere namen zijn *Tiengi-hoedoe*, N.E. (stinkhout) en *Hajali*, AROW. Zie over Nekoe, Bulletin n° 48 (Juli 1911) blz. 108 van het Kol. Museum te Haarlem en verder VISCHVERGIFTEN.

Neomaenis analis

(C. & V.) J. & Ev. *Carpitan*. PAP. Fam. Lutianidae, komt voor in West-Indië, Pensacola tot Brazilië. Een belangrijke voedselvisch. Van boven donker olijfgroen, vele schubben met bleek-blauwe plekjes, strepen vormende, die bij het ouder worden der visschen verdwijnen. De buikzijde wit, met helder-rood getint. Zes dwarsbanden voor op het lichaam. Een paarkleurige streep onder de oogen. Een donkere plek boven de zijlijn onder de eerste rugvinstraal.

Neomaenis apodus

(Walb.) J. & Ev., *Bers*, PAP. (*Baars* op Bonaire). Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, noordelijk tot Key West, zuidelijk tot Bahia. De kleur van de jonge exemplaren is groen met ongeveer acht, smalle, bleeke, verticale strepen op het lichaam. De schubben onder aan de zijkanten met centrale, oranje vlekjes. De buikzijde is paarkleurig. De kop is groen. De stekelige rugvin met oranje rand, de buikvinnen, de aarsvin en de staartvin bleek oranje geel. De borstvinnen bleeker. Deze visch is goed voedsel.

Neomaenis aya

(Bloch) Jord. & Ev. *Red Snapper*. SUR. *Pargo*, PAP. Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: Van Long Island tot Brazilië, bij rotsige banken in vrij diep water. Lichaam tamelijk hoog, de bek eenigszins gepunt. De ruimte tusschen de oogen zeer hoog, de voorhoofdskiel sterk ontwikkeld. De staartvin half-maanvormig uitgesneden. De buitenrand van de aarsvin zeer hoekig. De kleur is rose rood, met blauwe strepen langs de rijen schubben. Het is een voortreffelijke voedselvisch.

Neomaenis griseus

(L.) J. & Ev. *Caranjito*, PAP. Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië, van New Jersey tot Brazilië. Lichaam langwerpig ovaal, weinig samengedrukt, wat hoog. Vier hondstanden in de bovenkaak, waarvan twee groter. Staartvin uitgerand, de bovenste lob het langst. De aarsvin is hoog. De kleur is van boven zeer donker groen. De onderkaak is grijs. Van boven is de kop zwart olijfkleurig. Hij levert een goed voedsel.

Neomaenis jocu

(Bl. & Schn.) J. & Ev. *Bastebers*, PAP. Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, noordelijk tot Florida Keys, zuidelijk tot Bahia. Lichaam ovaal, zijdelings samengedrukt, rug hoog, kop lang, de ruimte tusschen de oogen smal. Vier hondstanden voor in de bovenkaak, waarvan twee zeer groot. De stekels van de rugvin sterk, de rand van de zachte rugvin afgerond, de staartvin een weinig gevorkt. De kleur van den volwassen visch is olijffachtig van boven, van onder lichter, rood aangeslagen, zoodat de algemeene tint koperrood lijkt; langs de zijkanten vele zachte, smalle dwarsbanden. Een vlugge roofvisch, die een goed en gewaardeerd voedsel levert.

Nepsera aquatica

Naud. Fam. Melastomataceae. *Boesi-vergeet-mij-niet*, N.E. Een kruidachtige plant met witte bloemen.

Neptunia plena

Benth. Fam. Leguminosae. *Waterthistle*, BOV. E. Rechtopstaand heestertje met dubbel saamgestelde bladeren; de bloemen staan in kogelvormige bloeiwijzen, die langgesteeld zijn en waaraan groote schubvormige bladeren voorkomen.

Nepveu (Jan of Jean)

geb. te Amst. 27 Aug. 1719, overl. te Paramaribo, 27 Febr. 1779, was de zoon van Louis Nepveu (wiens ouders Aubin Nepveu en Anna Baron, bij de herroeping van het Edict van Nantes naar Holland waren uitgeweken) en Suzanne Hamelot. Na te Weesp en te Amsterdam lager onderwijs te hebben genoten vertrok hij in 1734 naar Suriname, waar zijne ouders gevestigd waren. In 1740 werd hij te Paramaribo gezworen klerk, in 1742 secretaris van Mauricius, in 1745 provisioneel, in 1751 effectief secretaris van het Hof van Policie, in 1754 tweede raad-fiscaal, in 1756 wrn. Gouv. Gen. in 1761 eerste raad-fiscaal, in 1768 Gouv. Gen. a.i. in 1770 effectief. Tijdens de oneenigheden onder Mauricius, behoorde hij met zijn broeders Louis Pierre en Aubin Nepveu tot de partij van Mauricius,

wiens volle vertrouwen hij genoot. Onder zijn bestuur werd de strijd tegen de Boschnegers krachtig gevoerd onder leiding van Fourgeoud (zie KRIJGSMACHT, blz. 423) met wien Nepveu op zeer gespannen voet stond. De oprichting van het 'Korps Vrijnegers' en het 'Korps Jagers' (zie KRIJGSMACHT, blz. 426) ter bestrijding der Boschnegers was ook het werk van Nepveu, evenals de aanleg van het 'kordon' (zie KRIJGSMACHT, blz. 427). Naar aanleiding van de verdrijving der benden van Bonni over de Marowijne, ontstond er in het begin van 1777 eenig gewrijf met het Fransche bestuur, dat niet gesteld was op deze Boschnegers. In verband met deze kwestie kwam de intendant Malouet in Juli 1777 in Suriname. In deel III van diens *Collection de mémoires et correspondances officielles sur l'administration des colonies*, Paris an X, gaf hij een uitvoerig en belangrijk verslag van zijne reis. (blz. 1-192). Met het Hof van Policie en met de kolonisten in het algemeen kon Nepveu beter opschieten dan Mauricius (Zie aldaar). Onder zijn bestuur zag de eerste Surinaamsche courant het licht (zie JOURNALISTIEK). Het was ook onder Nepveu's bestuur dat de heillooze gevolgen van de negotiatiën (zie aldaar) zich openbaarden. Eindelijk zij nog vermeld dat de Moravische Broeders in 1776 van hem vergunning verkregen om aan de slaven het Evangelie te verkondigen.

Litt. Malouet (hierboven genoemd). - Hartsinck, *Beschr. v. Guiana*, Amst. 1770, 2e deel. - Nederl. Jaarboeken 1779. - Stedman, *Narrative of a five years expedition against the revolted negroes of Surinam*. Londen 1796. - C.A. van Sypesteyn, *Mr. Jan Jacob Mauricius, 's-Gravenh.* 1858. - J. Wolbers. *Gesch. v. Suriname* Amst. 1861.

Nerium oleander

L. Fam. Apocynaceae. *Oleander*, SUR. en BOV. E. *Olijana*, N.E. Uit Zuid-Europa afkomstige, algemeen gekweekte, giftige heester met smalle, leerachtige meestal in kransen van drie staande bladeren en fraaie, roode bloemen.

Neteldieren.

Zie COELENTERATA.

Neuroptera,

netvleugeligen, eene orde van insecten, waartoe o.a. de mierenleeuwen behooren. Zij hebben bijtende, goed ontwikkelde monddeelen, borstelvormige, geknopte of min of meer knodsvormige sprieten, vier weinig in grootte verschillende, vliezige, netvormig geaderde vleugels. De gedaanteverwisseling is volkomen, de larven leven meestal op het land en vervaardigen geene woningen. De thans met recht afgescheidene groepen der ODONATA en TRICHOPTERA werden vroeger algemeen tot de Neuroptera gebracht.

Tot deze orde rekt men in de eerste plaats de famalie der mierenleeuwen of MYRMELEONTIDEN, de eenige, die meer algemeen bekend is. Zij hebben veel overeenkomst met de tot de groep der Odonata behorende waternimfen, maar zijn

van de laatsten o.a. onderscheiden door hunne volkomen gedaanteverwisseling en door langere knodsvormige, van een knopje voorziene sprieten. De naam mierenleeuw heeft meer betrekking op de larve dan op het volkomen insect; deze larven vervaardigen n.l. op drooge plaatsen trechtvormige kuilen in den grond, op den bodem waarvan zij, geheel bedekt, loeren op insecten, vooral mieren en in de tropische gewesten vooral op termieten. Vallen deze in den kuil, dan worden zij door de larven met de groote boven den grond uitstekende kaken gegrepen en uitgezogen. De kaken dezer larven zijn zoogenaamde zuigkaken, wier met eene opening voorziene toppen in het slachtoffer dringen en zoo de prooi uitzuigen. In Suriname komen verschillende soorten voor; het volkomen insect wordt 's avonds veelal door kunstlicht aangetrokken; over dag zitten zij gezellig in aantal bij elkander met toegeslagen vleugels evenals dagvlinders.

Verwant zijn de meer gedrongen gebouwde ASCALAPHIDEN, die veel langere, geknopte sprieten bezitten. De larven van denzelfden vorm als die der mierenleeuwen, leven tusschen het gras en maken geen trechtvormige kuilen.

Nog behooren tot deze groep de soms zeer groote soorten van het geslacht CORYDALUS, waarvan er verscheidene in Suriname worden gevonden. Merkwaardig zijn bij deze dieren de buitengewoon verlengde bovenkaken der mannetjes. De larven leven in water.

H.J.V.

Neusbeer.

Zie NASUA.

New river.

Zie CORANTIJN en GRENZEN V. SURINAME.

New town.

Zie NICKERIE.

Nickerie.

Een der kleinere Surinaamsche rivieren; ontspringt waarschijnlijk op het Bakhuisgebergte tusschen 4° en 5° N.B., stroomt eerst naar het noorden, buigt zich op ongeveer 4° 50' N.B. naar het noordoosten, loopt met talrijke kronkelingen in die richting voort tot ongeveer 5° 10', van daar met nog sterker windingen naar het noorden tot aan de samenvloeiing met de Arrawarrakreek (zie aldaar), die de verbinding vormt met de Wajombo en een gedeelte van het water van de Nickerie afvoert. Voorbij dit punt vormt de rivier eenige groote kronkels of lussen om daarna in noord-westelijke richting te stroomen tot aan hare uitwatering in den wijden Corantijnmond. De kreken die in de Nickerie vallen zijn, om alleen de grootere te noemen: van rechts de Fallawatra- of Tapioca-, de Zonnevisch-, de reeds genoemde

Arrawarra, de Manili-, de Foeroe-, de Koffimakka- en de Siparikreek, van links de Mokokoko-, de Praké-, de Arkonie- en de belangrijke van zuid naar noord stroomende, goed bevaarbare Maratakkakreek, die, volgens berichten van Indianen, in verbinding zou staan met de Corantijn, vermoedelijk alleen in den grooten regentijd (zie ook de kaart in Stedman's Reize naar Surinamen, Amst. 1799, deel I) voorts de Lemmetje-, de Pingo-, de Bolletri- en de Sawmillkreek. In haar benedenloop, die gerekend kan worden zich tot aan de Arrawarrakreek uit te strekken, is de rivier zeer diep; ze is tot meer dan 100 K.M. van hare monding bevaarbaar voor schepen van 4 M. diepgang. Vóór de monding liggen evenwel zand- en modderbanken, die het invaren bemoeilijken. In het droge jaargetijde is deloedgolf merkbaar tot voorbij de Arkoniekreek. In den regentijd daarentegen blijft het water, dat aan de monding een gemiddeld verval heeft van 1,65 M., steeds afloopen en wordt bij vloed slechts opgestuwd. De bovenloop heeft stroomversnellingen en watervallen, waarvan de noordelijkste, Stondansi, niet ver van de monding der Fallawatrakreek ligt. Naar het Zuiden gaande vindt men de Baasbari-, de Drie zusters-, de Lombok-, de Duizendsteenen-, de Blanche Marie-, de Van Eeden-, de Matoeni- en de Wilhelmina-val; in de Fallawatrakreek de Cremerval.

Wetenschappelijk is de rivier opgenomen, in 1854 door Dr. F. Voltz en H. Schunck (vergezeld van H. van Genderen en H. Tyndall), in 1885 door Dr. H. ten Kate, in 1897 door C. van Drimmelen (vergezeld van Johnstone Kirke) en in 1900 door Dr. H. Van Cappelle (vergezeld van zijn zoon, C. van Drimmelen, Dr. J.E. Tulleken, J. Haenen, J.C. Ganzert en Th. Bos Sulpke).

Hartsinck, II, 564 noemt de benedenrivier Nikeza, terwijl op de kaart in het werk voorkomende, de bovenrivier Nickery genoemd wordt. Omtrent de afleiding van den naam verkeert men in het onzekere.

Teenstra vernam van Indianen dat de naam afkomstig zou zijn van den Indiaanschen naam Nickeri van een veelvuldig daar voorkomende noot. Het verdient opmerking dat Keymis in de lijst der door hem in 1596 ontdekte rivieren in Guiana tusschen de Cupanama (Coppename) en de Curitini (Corantijn) drie rivieren opnoemende, n.l. de Wioma (Wajombo?) de Cushwini (Coesewijne?) en de Inana (Nannikreek?), als de Indianenstam, die de Cushwini bewoonde, de *Neekeari* vermeldt, daarbij waarschijnlijk de mededeelingen van de hem vergezellende Indianen volgende. Het is niet onwaarschijnlijk dat met één der drie genoemde rivieren de Nickerie bedoeld is. De naam *Neekeari* van een volkstam, bij de Wioma en de Caswine wonende, is ook te vinden op Robert Dudley's in 1646 uitgegeven kaart van Guiana, gereproduceerd in *The Voyage of Robert Dudley to the West-Indies, 1594-1595*, edited by George F. Warner (Uitgave van de Hakluyt Society, 1909). Vermoedelijk is de naam ontleend aan Keymis.

In den loop der tijden is de zee kust aan den rechteroever van de Nickerie aanmerkelijk afgespoeld; het in de laatste eeuw afgespoelde land kan op 150 K.M². geschat worden. De afspoeling moet toegeschreven worden aan de richting van de kust ten opzichte van stroom en wind. Voor de veronderstelling van W.G. Palgrave (zie *Litt.*) dat een daling van het land de oorzaak zou zijn, bestaat geen voldoende grond. Vóór de afspoeling liep er langs de kust, van de monding der rivier oostwaarts, een 40 voet breede rijweg langs de plantages.

In Nickerie, toenmaals het Neder-district Nickerie geheeten, werden eerst in 1797 gronden voor den aanleg van plantages uitgegeven. In dat jaar liet de Gouverneur De Friderici aan den linkeroever der rivier de plantages Plaisance en Paradise aanleggen en met katoen beplanten. Twee jaar later werd een zekere John Stuart door aankoop eigenaar dezer plantages, die hij bewerkte met slaven van het eiland Granada aangevoerd. Hij legde ook de plantage Diamond aan. In 1800 kwamen eenige planters uit genoemd eiland met slaven aan en vestigden zich aan de monding der rivier; in 1801 volgde een tweede nederzetting uit dat eiland, spoedig gevolgd door planters uit Berbice (zie de kaart van uitgifte in den Surinaamschen Almanak voor 1820). Gedurende het Engelsche bestuur (1804-1816) nam Nickerie zeer in bloei toe. Naast de aanplanting van katoen en koffie maakte men veel werk van uitvoer van hout naar Barbados, Antigua en Guadeloupe. De landdrost (zie aldaar) Samuel Rickets liet met het oog op dien uitvoer een zaagmolen opzetten. Nagenoeg alle plantages waren in handen van Engelschen en Schotten. Het district heeft dan ook tot heden een Engelsch cachet.

In 1813 deed Robert Gordon, gouverneur van Berbice het voorstel om Nickerie bij Berbice te voegen, doch op raad van den Gouverneur van Suriname, Bonham, wees de Britsche regeering dit verzoek van de hand. Over het verzoek der Nickerie-planters, nadat Suriname weer onder Nederl. bestuur was gekomen, om hunne producten rechtstreeks naar Engeland te verzenden (zie HANDEL en SCHEEPVAART blz. 346).

Omstreeks 1820 werd op de vlakke, in zee uitstekende punt aan den rechteroever, een dorp aangelegd, Nickerie-punt of 'De Punt' geheeten. Met den toenemenden bloei van het district nam De Punt in welvaart toe, vooral door den handel - ook smokkelhandel - met Berbice. In 1850 werd het plaatsje vergroot en kreeg het den naam Nieuw Rotterdam. In 1859 begon de afspoeling, waarvan hierboven sprake was, en in 1863 kreeg deze voor Nieuw Rotterdam een dreigend aanzien. Ondanks de genomen maatregelen tot bescherming kreeg de zee de overhand, zoodat men

genoodzaakt was N.R. te verplaatsen naar het aangrenzende zuidelijke terrein, dat in 1869 ingepolderd werd. In 1870 werd een aanvang gemaakt met het overbrengen der gebouwen naar de 'Nieuwe Wijk'. Maar de zee bedreigde ook de nieuwe nederzetting. Een nieuw stadje werd toen aan den rechteroever, op eenigen afstand van de monding ontworpen, kwam in 1879 gereed en kreeg den naam Nieuw-Nickerie, in den volksmond New Town. Het plaatsje heeft een oppervlakte van 150 H.A. en is ruim en regelmatig aangelegd; het had op 31 Dec. 1913 2920 inwoners, terwijl de bevolking van het geheele district 6943 bedroeg. Men vindt in het plaatsje een kerk der Vereenigde Protest. gemeente, een der Evang. Broedergemeente en een R.K. kerk, voorts 4 scholen met een bevolking van ± 600 leerlingen. In het district heeft men thans slechts 2 suikerplantages en 4 cacaoplantages; de kleine landbouw is er zeer ontwikkeld; op 31 Dec. 1913 waren op de centrale vestigingsplaatsen Paradise en Waldeck 335 en daar buiten 433 perceelen aan kleine landbouwers uitgegeven. Voor de geschiedenis der vroegere cultures zie men het art. LANDBOUW. Tot de bronnen van inkomst behoort ook de balataïndustrie.

Litt. G.H. Van Kempen. Verslag wegens den tegenw. staat des Landbouws, enz. in de Opper- en Neder-districten Nickerie (Uittreksels uit berigten van leden correspondenten, enz. d. Ned. huish. Maatschappij te Haarlem, 1825, 18e stuk, blz. 146-160, met kaart). [G.P.C. Baron van Heeckeren van van Waliën] Aanteekeningen betrekk. de Kol. Suriname, Arnhem 1826. - M.D. Teenstra. De landb. in de Kol. Suriname. Groningen 1835, I. 115-125, II. 145-148, met kaartje van 'De Punt'. - Verslag eener reis van het Nickerie-punt (Nieuw Rotterdam) naar de Boven Nickerie. (Tijdschr. v. staathuishoudk. en Statistiek, 1855, deel XII, blz. 263-280 en tijdschr. West-Indie, 1858, II 69 vlg.) - W.G. Palgrave, Dutch Guiana, London 1876. - Mr. A. Heemskerk. Reisindrukken uit West-Indië, Amst. 1878. - De Boven-Nickerie onderzocht en in kaart gebracht door C. van Drimmelen (beschreven door Dr. H. van Cappelle. T.A.G. 1899. I). - Dr. H. van Capelle. De binnenlanden van het district Nickerie, Baarn 1903. - Idem. Au travers des forêts vierges de la Guyane hollandaise, Baarn et Paris, 1905.

A.A.H.

Nieuw Amsterdam.

Zie KRIJGSMACMT, blz. 427.

Nieuwe Kolonie.

De naam van het gedeelte van Suriname, gelegen tusschen Coppename en Corantijn en omvattende de districten Coronie en Nickerie. De rest is de *oude kolonie*.

Nieuw Middelburg.

Volgens Herlein, Beschrijvinge v.d. Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718, blz. 46, de naam, dien de Zeeuwen na de verovering aan Paramaribo gaven (zie ook de kaart van Maars bij dit werk). Hartsinck, Beschr. v. Guiana, Amst. 1770, II. 567 spreekt van de stad Paramaribo 'weleer Nieuw-Middelburg genaamd'. In

werkelijkheid heeft de stad nooit dien naam gedragen. Op de kaart van Suriname door F.E. Baron Mulert gereproduceerd in T.A.G. van 15 Jan. 1913

en dagteekenende van 1671, dus slechts 3 jaren na de verovering door Krijnssen, wordt de stad reeds Paramaribo genoemd, zonder eenige bijvoeging.

Nieuw Rotterdam.

Zie NICKERIE.

Nigieta di malpais,

CUR. Zie ACACIA VILLOSA.

Nijverheid. ^{aant.}

Suriname.

Suriname is sedert den aanvang der vestiging van Europeanen een landbouwende kolonie geweest; de economische geschiedenis van de kolonie leert men uit de geschiedenis van dien landbouw kennen. Onder die omstandigheden was er voor de ontwikkeling van andere industrieën, dan die onmiddellijk met den landbouw verband hielden, weinig plaats. Geschoolde werkkrachten ontbraken en met de onontwikkelde slaven als arbeidskracht waren industrieën, die skilled labour vereischten, feitelijk onmogelijk. Daarbij kwam de mededinging van Europa en de Vereenigde Staten. En eindelijk zou de ontwikkeling van industrieën met de handelsbelangen van het moederland strijdig geacht en van bestuurswege niet aangemoedigd zijn. Als voorbeeld strekke het gebeurde met de raffinaderijen op St. Eustatius. (Zie LANDBOUW, blz. 444).

Onder deze omstandigheden mag het een wonder heeten, dat er in Suriname enkele nijverheids-bedrijven vallen aan te wijzen. Veel is er beproefd en te niet gegaan zonder een spoor achter te laten; van hetgeen beproefd en al of niet in het leven is gebleven volgt hier een overzicht, dat geen aanspraak maakt op volledigheid:

Houtbewerking.

Alleen reeds door de hout-productie zou Suriname een kolonie kunnen zijn van groote belangrijkheid; de bezwaarlijke afvoer is tot dusver het beletsel geweest. Voor de eigen behoefte was een klein aantal zaagmolens groot genoeg; te groot nog zelfs: een stoomzaagmolen aan de Coppename, bij den mond van de Kalebaskreek, in het eerste kwartaal der 19de eeuw gebouwd, werd in 1831 afgebroken. Niet beter ging het de gouvernements-stoomzaagmolen Andresa aan den linkeroever der Coppename, even voorbij de monding van de Wajombo; deze werd in 1850 verlaten en de werktuigen werden door een particulier gebruikt voor een anderen molen in de nabijheid van Paramaribo. Beter ging het met de later bij Paramaribo opgerichte stoomzaagmolens, thans 4 in getal. Zij zagen in hoofdzaak planken en richels voor de plaatselijke behoefte. Voorts zijn er nog zaagmolens op

de plantages Alliance en Marienburg, die alleen voor eigen gebruik zagen en een klein molentje op Gelderland aan de Boven-Suriname. De 4 molens bij Paramaribo kunnen ieder gemiddeld in 10 werkuren 10 blokken van $\pm 1\frac{1}{2} M^3$. verwerken. Voorts zijn er te Paramaribo twee inrichtingen voor houtbewerking. De eene legt zich toe op het schaven, rabatten, enz. van planken, de tweede - met motor - op het maken van meubelen.

Steenfabrieken en kalkbranderijen.

Bij de groote behoefte aan baksteen voor den aanleg van suikerfabrieken en voor den bouw van sluizen, was het te verwachten, dat men zou trachten in de kolonie zelve steenen te bakken. Aan grondstof daarvoor ontbrak het niet, maar niettemin is de geschiedenis der steenbakkerijen een verhaal van mislukkingen. Reeds uit het begin van de 18de eeuw dateeren de berichten, omtrent de oprichting van steenbakkerijen aan de Para-rivier (Hartsinck, II 247), maar deze maakten alleen goede zaken wanneer de scheepvaart gestremd was en geraakten spoedig in verval (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 344). Op het einde van de 18de eeuw werd in de Hoer-Helenakreek een steen- en tichelfabriek opgericht, van welker lotgevallen verder niets bekend is. Evenmin vindt men berichten over de later opgerichte en weer verdwenen steenbakkerijen op de plantages Monnikendam, Nieuwgrond en Petersburg. Volgens den Surin. Staatk. Almanach voor 1795 was er aan Braamspunt een kalkbranderij, waaromtrent men verder geen berichten vindt. De onder het bestuur van den Gouverneur Schimpf van gouvernements-wege opgerichte steenbakkerij en kalkbranderij op Charlesburg, nabij Paramaribo, bleek spoedig een mislukking. Langer hield de steenbakkerij op de plantage Clevia aan de Beneden-Suriname het uit, n.l. van 1879 tot 1889, maar ook deze moest stop gezet worden omdat er toen geen vraag was naar het product. Men gebruikte voor bouwwerken liever oude steenen van gesloopte plantages of van suikerplantages, die in cacaoplantages werden omgezet. Gedurende den bouw der sluizen in het Saramacca-kanaal liet het gouvernement daarvoor op Uitkijk steenen bakken. Ten slotte is nog te vermelden de oprichting in 1906 van een steenfabriekje met een voortbrengings-vermogen van ± 2000 steenen, n.l. cementsteenen, die geheel uit de hand gemaakt werden. Ook deze poging is van korten duur geweest. Een in 1768 van bestuurswege op Worsteling Jacobs aan de Boven-Suriname opgerichte steenspringerij, werd in 1837 opgeheven. De granietblokken werden gebruikt als oeverversterking bij de forten Zeelandia. en N^W Amsterdam.

Leerlooierij.

Een in 1903 opgerichte leerlooierij kon niet in stand blijven. Het product was goed, maar het leer kreeg door het gebruikte looimiddel, mangrovebast, een roode kleur, die het deed achterstaan bij het ingevoerde leer, niettegenstaande dit ± 30 cent per K.G. duurder verkocht werd. Na een achttal jaren te hebben bestaan werd de looierij gesloten. In verband met de hooge leerprijzen, tengevolge van den oorlog, is zij sedert Aug. 1915 weer in werking. Ook N^W Nickerie heeft een kleine looierij.

Maïs- en rijst-molens.

Een in de vijftiger jaren der vorige eeuw te Paramaribo bestaan hebbende windmolen ter vermalen van maïs moest worden stilgezet en afgebroken.

De toenemende rijstbouw gaf in de laatste jaren - sedert 1909 - aanleiding tot de oprichting van pelmolens, waarvan er thans vijf in de kolonie bestaan. Het zijn nog kleine inrichtingen, die echter, wegens den ongeregelde aanvoer van ongebolsterde rijst, niet geregeld kunnen doorwerken.

Broodbakkerijen.

Van de vele bakkerijen te Paramaribo hebben drie zich ingericht met stoomovens en met motoren als beweegkracht voor de kneed-machines, enz.

Ijsfabrieken.

In de behoefte aan ijs voor allerlei doeleinden is waarschijnlijk reeds vroeg voorzien door aanvoer uit de Vereenigde Staten. Ter bevordering hiervan werd bij Gouv. res. van 11 Juni 1840 aan zekeren F.W. Cragin het uitsluitend privilege verleend om voor den tijd van 10 jaren ijs in te voeren. Omstreeks 1860 heeft een ondernemend handelshuis te Paramaribo een ijshuis gebouwd ter berging van scheepsladingen uit Noord Amerika aangevoerd ijs, vruchten, groenten, enz. Het was een poging om te onderzoeken of ijs een levensbehoefte zou blijken; de uitkomst leerde van niet en de aanvoer werd gestaakt. Omstreeks 1880 is hetzelfde nogmaals beproefd door een andere firma, die een nieuw ijshuis bouwde en daaraan een gelegenheid verbond om afgekoelde dranken te gebruiken. Maar ook deze onderneming hield geen stand, evenmin als de aanvoer van ijs uit Demerary van 1879-1882. In 1891 werd door de toenmalige firma Sträter, Esser & Co.

te Paramaribo een ijsfabriek opgericht, die in de eerste jaren, ook nadat in 1896 het beheer in handen van de nieuwe firmanten derzelfde firma was overgegaan, met verlies werkte. Allengs is de onderneming anders ingericht, nieuwe werktuigen zijn aangeschaft, meer terrein werd aangekocht ten behoeve van de uitbreiding der fabrieksgebouwen met koelkamers, inrichting voor koolzuurhoudendelimonade-bereiding, taplokalen voor bier en wijn, stallen, etc. In de stad heeft de fabriek een groot aantal depôts voor den verkoop van limonade, bier en wijn. Voor de ijsbereiding bezigt men het Linde's ammoniak-compressie-systeem; de blokken ijs uit de cellen worden in de koelkamers bewaard, welker wanden meer dan een meter dik en uit verschillende isoleerende lagen samengesteld zijn. Ruimte in deze kamers wordt verhuurd voor het bewaren van vleesch, visch, vruchten, enz. In de laatste jaren is de fabriek wel verbeterd, niet uitgebreid.

Limonade-fabrieken.

Omstreeks 1907 waren er in Suriname 12 limonade- en spuitwaterfabriekjes, n.l. 10 te Paramaribo, 1 te Nieuw-Nickerie en 1 te Albina. De daarin gebruikte machines waren van Fransch, Engelsch en Duitsch fabrikaat. Het Koloniaal Verslag 1914 vermeldt er nog 7 te Paramaribo en 1 te Nieuw-Nickerie, alle gedreven met handkracht.

Gasfabriek.

De Nederlandsch-Indische Gas-maatschappij te Rotterdam opende op 25 Oct. 1909 hare fabriek te Paramaribo, die met goed gevolg blijkt te werken. De straatverlichting, tot dien tijd petroleumlicht, werd vervangen door gasgloeilicht en het aantal aansluitingen neemt toe. Eigenaardig, dat de concessie verleend werd, juist toen men in de hoofdplaats van de naburige Engelsche Kolonie Demerary de gasverlichting verving door electrisch licht, het voor de tropen aangewezen licht.

Lucifersfabrieken.

In 1892 werd te Paramaribo een lucifersfabriek (s.v.v.) opgericht, waarin aanvankelijk niet anders gedaan werd dan de ingevoerde stokjes voorzien van koppen en de houtjes pakken in doosjes, die in denvorm van spanen eveneens waren ingevoerd en slechts behoefden beplakt te worden. Een tweede dergelijke 'fabriek' werd in 1909 opgericht. Beide inrichtingen werken thans met stoom en voldoen aan de meest moderne eischen; zij maken zelf de stokjes en doosjes van inlandsch hout, dat evenwel nog niet de deugden bezit van het Europeesche hout. Daar het productie-vermogen het gebruik overtrof, moesten de fabrieken nu en dan stil gezet worden. In 1913 is er een derde fabriek bijgekomen en volgens het Koloniaal verslag over 1914 hebben alle drie dat jaar doorgewerkt.

Zeepfabrieken.

Er bestaan sedert een paar jaar in de kolonie eenige kleine zeepziederijen. Twee van deze (een in de stad en een daarbuiten) schijnen nog door te werken. Beide hebben zich veel moeite gegeven om een marktwaardig product te leveren; deze industrie is echter nog niet van invloed op den invoer van zeep. Men maakt ordinaire blauwe en gele waschzeepen.

Chocolade-fabrieken.

Sedert 1909 bezit Paramaribo een chocolade-fabriek, waarbij op het eind van 1913 een tweede zich is komen voegen. De eerstgenoemde heeft een gasmotor van 10 paardekracht en een koelkamer. De chocolade wordt niet ontvet; volgens het verslag van den keuringsdienst van Oct.-Dec. 1914, is de verwijdering der cacaoschillen nog onvolledig. De afzet van het product is toenemende.

Sigaretten-fabriek.

In 1913 werd te Paramaribo een sigaretten-fabriekje met handkracht opgericht.

Hoedenvlechterij

(zie aldaar).

Drukkerijen.

Paramaribo heeft 4 drukkerijen met beweegkracht door motoren (zie ook JOURNALISTIEK, blz. 393). Drie ervan leggen zich, behalve op het drukken harer couranten, toe op de uitvoering van allerlei drukwerk ten behoeve van het publiek, de vierde op eigen drukwerk en couranten. De maatregel door het Gouvernement genomen om als regel het benodigde drukwerk, dat in de kolonie kan gemaakt worden, niet uit den vreemde te betrekken, werkt gunstig op de ontwikkeling der drukkerijen.

Smederijen,

enz. Onder nijverheid zijn nog te noemen de goed ingerichte smederij der koloniale vaartuigen, waar ook werk voor particulieren wordt verricht, de werkplaats van den spoorweg op Beekhuizen en een tweetal goed geoutilleerde blikslagerijen.

Volgens de berichten in de Surinaamsche nieuwsbladen is men thans - 1915 - doende om te komen tot de oprichting van een fabriek om uit possentrihout (Hura crepitans) papierpulp te bereiden.

Onder den druk van de werkeloosheid, door den wereldoorlog ontstaan, heeft men te Pamaribo de borstelmakerij ter hand genomen.

Met den landbouw in onmiddellijk verband staan de 5 suikerfabrieken (zie SUIKERRIET), de 4 in werking zijnde koffie-pellerijen, de 23 stoomdrogerijen voor cacao en de bacove-drogerij (zie BACOVE).

Men zie voorts de artikelen BALATA, BOSCHBEHEER en GOUD-INDUSTRIE. De eerst- en de laatstgenoemde industrie hebben den bouw van vrachtauto's tot groote ontwikkeling gebracht.

Als nevenbedrijf van den kleinen landbouw zij ten slotte het kolenbranden genoemd. In de kolonie wordt veel houtskool gebruikt.

Litt. H.H. Dieperink, Verslag van den Landbouw, 't Fabrijkwezen, den Koophandel en Zeevaart in de Kolonie Suriname (Uittreksels uit berigten van leden, correspondenten en departementen der Nederl. Huishoudelijke Maatschappij. Haarlem, 1825, 18de stuk, blz. 116-145). - Fred. Oudschans Dentz. Geschiedk. Aant. over Suriname en Paramaribo. 1911. - Jaarverslagen v.d. Kamer van Kooph. en Fabr. te Paramaribo. Koloniale Verslagen.

De Nederlandsche Antillen. Curaçao.

De *zoutwinning* (zie aldaar) is wel de oudste industrie op het eiland. Ook het branden van *kalk*, benoodigd voor den huizenbouw en de overlaten van dammen is een oud bedrijf. Men gebruikt daartoe brokken kalksteen aan het strand ingezameld. Met klei vermengd als mortel levert de aldus verkregen specie een zeer deugdelijk materiaal. Als brandstof dient hout van het eiland zelf of van Bonaire aangevoerd. Het geheele proces is uitvoerig beschreven in een door Dr. J. de Hullu medegedeeld rapport van den gouv. gen. van Curaçao, A. Kikkert, van 2 Juli 1817. Ten einde de ontbossing tegen te gaan, werd bepaald, dat men voor het aanleggen, opmaken en afbranden van kalkovens, de toestemming van het gouvernement moest vragen (P.B. 1826, no. 107 en 1833, no. 179). Voor Aruba en Bonaire waren reeds iets vroeger bepalingen gemaakt (P.B. 1824, no. 70 en 75). Het kalkbranden geschiedt nog veelal op dezelfde wijze als vroeger: men stapelt het hout en de kalksteen bij lagen op elkaar; als brandhout gebruikt men veelal het hout van den manzanilla-boom. Op enkele plantages heeft men sedert eenige jaren een systeem ingevoerd, waarbij het houtverbruik aanmerkelijk minder is; een kalkoven op de landtong bij het Rifwater gebruikt steenkolen als brandstof. De prijs van de kalk is in de laatste jaren sterk ge-

daald. Uitvoer naar den vreemde heeft niet plaats.

Een andere oude industrie, - die het karakter van huis-industrie heeft - is de *hoedenvlechterij* (zie aldaar). Afzonderlijk behandeld is ook de *phosphaatwinning* (zie PHOSPHAAT) evenals het *visscherijbedrijf* op de verschillende eilanden.

Een eveneens oud bedrijf op sommige plantages, het maken van onverglaasde *aarden potten*, verkeert nog in hetzelfde primitieve stadium als eertijds.

Het maken van *sigaren* en *sigaretten*, in 1868 nog een vrij winstgevend huis-industrie, heeft, na een kleine opflukking gedurende den Spaansch-Amerikaanschen oorlog, de concurrentie niet kunnen volhouden.

Curaçao heeft van ouds een groot aantal *drukkerijen* gehad; thans is er nog een vijftal in werking.

Volgens Simons, Beschr. v.h. eil. Curaçou, Oosterwolde 1868, blz. 115, was er toen op het eiland een *stoom-meelmolen*. Deze bestaat sedert lang niet meer.

De *schoeners*, die op de verschillende eilanden gebouwd worden zijn - zooals reeds onder AMBACHTEN werd opgemerkt - van ouds in West-Indië beroemd als snelle zeilers. In 1913 werden op Curaçao 3 schoeners en 2 motorbootjes gebouwd. In den tijd van de zeilvaart werden de schepen, die gedurende de orkaanmaanden (zie CYCLONEN) in de haven van Curaçao bleven overliggen, aldaar zoo noodig vertimmerd, waardoor de scheepsbouw tot ontwikkeling kwam. Nog altijd ziet men daar schepen in reparatie.

Met de zoogenaamde 'Coöperatieve Vereeniging en Nijverheid' - ± 18 jaren geleden opgericht - heeft de volksvlucht het gebied van onderlinge samenwerking betreden; de vereeniging heeft een *touwslagerij*, 'De Ruyter' geheeten (met als grondstof eerst de pita- en thans de sisal-vezel) en een *leerloerij*; zij maakt vooral *alpargata's* (zie aldaar), *vermicelli*, *Curaçao-* en andere *likeur*. Men doet voorts op Curaçao aan *zeepziederij* in het klein en men maakt er *Angostura-bitter*. Reeds in 1881 was er op de plantage Parera een zeep- en kaarsenfabriek opgericht, die echter na korten tijd weer ophield te bestaan.

Een op Curaçao gevestigde Amerikaan, L.B. Smith, die ook de pontonbrug over de haven van Willemstad aanlegde, verkreeg in 1893 concessie tot het boren van artesische putten in rotsgronden en het leggen van leidingen, ten einde het publiek van water te voorzien. Hij boorde op een terrein bij Plantersrust eenige putten tot een diepte van 40 M., plaatste er windmolens, die een reservoir van ruim 350 M³. vulden en leidde het water door buizen naar de stad. De drukhoogte van het reservoir is groot genoeg om het water op alle verdiepingen der huizen te brengen. Maar het water was brak en alleen als wasch- en badwater te gebruiken. Later werden te Alabama nieuwe putten gegraven; door windmolens wordt het water opgevoerd naar reservoirs en vandaar met een perspomp opgestuwd naar een ijzeren ketel op een der nabijliggende heuvels, hoog boven het niveau der stad. Na den dood van Smith in 1898 is de concessie in andere handen overgegaan. Dezelfde Smith verkreeg in 1893 concessie tot het maken van inrichtingen ten einde het publiek te voorzien van electrisch licht en electrische kracht. De electrische verlichting breidt zich meer en meer uit, zoodat vergrooting van de centrale ondernomen is.

Curaçao bezit sedert vele jaren een fabriek tot het maken van kunstijs, met een vermogen van 4 ton ijs per dag; de productie van ijs regelt zich echter naar den afzet, die zelden tot 4 ton daags stijgt.

In 1910 bouwde de firma Maduro & Zonen eene inrichting tot destilleeren van zeewater met een vermogen van 50 ton per dag. Het water wordt geleverd volgens een telken jare vast te stellen tarief. Voor 1915 is de prijs f3.50 per 1000 L. voor het publiek en f4.50 ten behoeve van de scheepvaart.

In een der gebouwen, staande op de Grootte Werf van de Curaçao'sche Handelmaatschappij werd in 1913 een stoomwasscherij ingericht 'the Curaçao Sanitary Laundry'. Een stoomketel van 20 P.K. levert kracht aan een motor van 10 P.K. en kokend water aan 2 waschkuipen. De wasscherij beschikt over 2 waterreservoirs van 21600 en 36000 L. Vele particulieren maken gebruik van deze inrichting, maar vooral de schepen, die de haven aandoen.

Als een nieuwe tak van nijverheid mag hier nog genoemd worden het in 1912 gestichte *struisvogelpark* 'Albertina', Aanvankelijk stierven eenige der ingevoerde vogels. Volgens het Kol. Verslag 1914 bezat het park eind 1913 26 vogels; de kwaliteit der veeren werd beter en met den verkoop ging het goed.

Ten slotte zij vermeld dat er sprake is van de oprichting van een *petroleum-raffinaderij* op Curaçao. Zie de Mem. v. Toel. van de verordeningen van 12 Aug. en 28 Nov. 1914 (P.B. nos. 33 en 67 en van de door den Kol. Raad goedgekeurde ontwerp-verordening ter wijziging der algemeene verordening op den in-, uit- en doorvoer en de accijnzen (Gedr. Stukken 1914/1915 no. 29). De bedoeling schijnt te zijn ruwe petroleum van Venezuela en andere plaatsen naar Curaçao te brengen om daar geraffineerd te worden. Curaçao zou dan het centrum van verdeeling worden voor dit gedeelte van de wereld.

(Over de op Curaçao in het derde kwartaal van de vorige eeuw uitgeoefende bedrijven en ambachten handelt uitvoerig S. van Dissel in zijn artikel 'Eenige opmerkingen omtrent den stoffelijken toestand van het eiland Curaçao'. Bijdr. tot de Taal-, Landen Volkenk. v. Ned. Indië, Derde volgr., derde deel (1868) blz. 436-469).

ARUBA. Voor de industrieën op dit eiland zie men onder GOUD-INDUSTRIE, HOEDENVLECHTERIJ, PHOSPHAAT en ZOUTWINNING. Eenige jaren geleden werd er een waterleiding aangelegd. Op het eiland worden goede kotters gebouwd.

Bonaire.

De eenige industrieën van belang zijn de zoutwinning en de hoedenvlechterij. Nu en dan worden er kotters en schoeners gebouwd voor de vaart op Curaçao en Venezuela en zeilbooten voor de vischvangst. Er wordt ook kalk uitgevoerd naar Curaçao en houtskool, tot schade van het houtgewas; de uitvoer van houtskool is aan groote schommelingen onderhevig; van 1911-1913 bedroeg die 14.040, 345.380 en 1440 K.G. In twee gedurende de zestiger jaren der vorige eeuw opgerichte steenbakkerijen werd de arbeid in 1869 en in 1896 gestaakt.

St. Martin.

Zoutwinning (zie aldaar) is *de* industrie van het eiland. Een eigenaardige huisindustrie is de vervaardiging, voornamelijk door vrouwen, van sigaren, *Long Toms* genoemd, 2 d.M. lang en vrij dun. Men maakt ze uit tabak van Noord Amerika aangevoerd, in twee soorten, gewasschen en ongewasschen. Ze worden verkocht in bosjes van 12 stuks, de eerste tegen 15 à 20, de tweede tegen 10 à 15 cents per bosje. De verdienste schommelt tusschen 15 à 25 cents per pond verwerkte tabak. Geoefende personen kunnen tot 5 pond per dag verwerken. Van 1908-1910 werden uitgevoerd 7392, 6520 en 7099 bosjes. Latere opgaven zijn niet gevonden. Nu en dan worden ook

kleine partijen alpargata's en kleine hoeveelheden zuivelproducten (zie BOTER) uitgevoerd.

St. Eustatius

heeft, nevens den scheepsbouw, geen andere industrie dan die welke in verband staat met het geschikt maken van de katoen voor uitvoer. Het katoenzaad gaat naar een olieslagerij in de nabuurschap. Er wordt een weinig houtskool uitgevoerd. De bijenteelt is beproefd, maar gaf weinig resultaat. Over de suikerraffinaderij in het midden van de 18de eeuw zie LANDBOUW, blz. 444.

Saba.

Over de schoen-industrie op het eind van de 17de en het begin van de 18de eeuw, zie AMBACHTEN. De industrie is verdwenen, maar de herinnering leeft voort in den naam Chrispijn van een gehucht aan de oostzijde van het eiland. Ook katoenen handschoenen werden er, volgens Teenstra, toen gemaakt van eigen geteelde en gesponnen katoen en ook uitgevoerd. In 1876 is ook de ontginning van zwavel aan de noordkust van het eiland door de 'Mac Nick Sulphur mining Company' gestaakt, waartoe heeft medegewerkt de moeilijkheid van de verscheping van deze steile kust. Van een uitspringende rots, 900 voet boven de zee gelegen, moest de zwavel met kabels van een stelling worden neergelaten in de schepen, die daar geen ankergrond vonden. Omstreeks 1903/1905 is de exploitatie op nieuw ter hand genomen, doch weer opgegeven. Een vrij belangrijke huis-industrie, waarmede ± 250 vrouwen en meisjes zich onledig houden is het mooie kant- en borduurwerk, het z.g. 'Spaansch werk', dat vooral naar de Vereenigde Staten uitgevoerd en er goed betaald wordt. Ook stroochoeden worden er gemaakt, in geringe hoeveelheid.

Nimmerzat,

SUR. Zie CICONIIDAE.

Ningré-kondrê-pépré,

N.E. Zie AFRAMOMUM.

Ningré-kopoe,

N.E. Zie CICONIIDAE.

Ningré-noto,

N.E. Zie CARYOCAR.

Ningré-sipi.

N.E. Zie ICTERIDAE. De naam beteekent slavenschip. Deze zwarte vogeltjes komen n.l. bij troepjes tegelijk aan, vooral op de rijstvelden. De Aucaners noemen dezen vogel *andoki*.

Ningré-tongo,

N.E. Zie NEGER-ENGELSCH.

Njafaroe,

N.E. (verouderd). Een Afrikaansch woord, dat aanbidden beduidt. Het begin der godsdienstplechtigheden. Bij de doe's (zie DANSEN) beteekende het woord het zingen zonder trom.

Njamsi,

N.E. Zie AARDVRUCHTEN.

Njamsi-bredebon,

N.E. Zie ARTOCARPUS INCISA.

Njamsi-fisi,

N.E. Zie SCHIZODON.

Njanja,

N.E. (?). Zie CARDIOSPERMUM.

Njawari,

N.E. Zie HASSI.

Njoen-wéntjé-bobi,

N.E. Zie SOLANUM MAMMOSUM.

Noja,

N.E. Zie TRACHYCORYSTES.

Nopal,

BEN. E. Zie NOPALEA.

Nopalea coccinellifera

Salm-Dyck. Fam. Cactaceae. *Nopari*, N.E. *Nopal*, BEN. E. *Curaçao prickle*, BOV. E. Een cactusachtige plant, die over een klein deel stamvormig kan zijn, maar verder geheel is opgebouwd uit plaatvormige, langwerpige stengeldeel; door het gemis van groote stekels onderscheidt zich deze plant van het geslacht *Opuntia*. Het is op de *N. coccinellifera*, dat de cochenille-luis gekweekt wordt. De nopal is door den Gouverneur Van Raders op Curaçao en in Suriname ingevoerd.

Nopari,

N.E. Zie NOPALEA.

Norantea guianensis

Aubl. Fam. Marcgraviaceae. *Regenbloem*, SUR. *Karakara*, AROW. *Knobojorogorei* of *Konopjolokoli*, KAR. Een liaan met groote, glanzend groene bladeren en groote oranje-roode bloemtrossen. De oranje-roode kleur geven de groote honingbekers, waarvan er een aan elken bloemsteel zit en die zeer druk door insecten en vogels bezocht worden. De bloemen zelf zijn klein en vallen weinig in het oog. De plant bloeit in den regentijd en is een der sieraden van het oerwoud. Een enkele maal wordt de plant ook gekweekt.

Notariaat.

Suriname.

Langer dan in Nederland of in Ned. Oost-Indië, heeft in Suriname het verband bestaan tusschen de rechterlijke macht en het notariaat. Tot 1 Mei 1869 was de officieele benaming van den functionaris niet notaris, maar *gezworen klerk*, eene benaming van Engelschen oorsprong, die in de naburige Engelsche Kolonie Demerary, behouden bleef en daar nog heden als *Sworn Clerk* voortbestaat.

De juiste ouderdom der instelling kan niet aangegeven worden, evenmin hoe ze aanvankelijk geregeld was. Art. XXIV van de *Verzoekpunten van Redres*, op 23 Maart 1753 aan de Commissarissen Von Spörcke, Bosschaart en de Swart Steenis ingediend door planters en ingezetenen, luidde: 'Aangezien Secretarissen, hetzy door hunne slechte directie het zy omdat zy geen klerken of Copiisten genoeg houden, de Menschen altoos honderd maalen laten loopen eer zy Copyen of andere Stukken van de Secretary kunnen krygen: dat het gepermiteerd mag zyn, dat hier te Lande Notarissen mogen zyn, ten gemakke en gerief der Ingezetenen, gelyk het voor deezen mede zo geweest is.' De beslissing van de Princes Gouvernante, door de Staten-generaal op 20 Juli 1753 goedgekeurd en bekrachtigd, was: 'In dit verzoek werd gedificulteed; doch werd teffens aan Gouverneur en Raaden gerecommandeerd zodaanige orders te stellen dat de Ingezetenen niet werden opgehouden' (Hartsinck, II 837). Later (II 885) deelt Hartsinck mede, dat de twee secretarissen van de Hoven 'alle Notariaale Instrumenten verleenen en in hunnen dienst hebben eenen Boekhouder, twee actueele en drie provisioneele gezwore Klerken, die in hunne afwezenheid of ziekte in de Hoven vaceeren en de Publicque Actes passeeren, met dit onderscheid echter dat de provisioneele klerken niet anders passeeren dan zekere Actes van minder belang als Volmagten enz.' In het tegenwoordig notarieel archief (de algemeene bewaarplaats van notarieele akten te Paramaribo) waarheen de bij den brand van 1821 gespaard gebleven registers der gezworen klerken, uit de griffie van het vroegere gerechtshof, zijn overgebracht, is een register van geregistreerde testamenten (naar de oorspronkelijke afschriften), waaronder de oudsten, dateerende van 1770, zijn gepasseerd ten overstaan van provisioneel gezworen klerken. Bij Publicatie van 20 Nov. 1828 G.B. no. 21) wordt de materie opnieuw gereglementeerd. Blijkens art. 1 van dit reglement wordt de uitoefening 'der notariëele praktijk in de Kolonie, rivieren en districten van die' opgedragen aan zes ambtenaren, welke den naam zullen voeren van gezworen klerken der Kolonie Suriname.' Zij worden benoemd door den Gouverneur-Generaal. Aan hen wordt bij art. 4 'uitsluitend opgedragen het passeren van alle akten en contracten, waaraan partijen het kenmerk van echtheid, aan akten, van openbaar gezag verknocht, moeten of willen doen geven, derzelve dagteekening zeker te stellen, voor derzelve bewaring te zorgen en daarvan grossen en afschriften uit te leveren; met uitzondering echter van transporten en hypothecken van en op onroerengoederen, alsmede bijbrieven en bodemerijen, wel-

ke ten overstaan van het gemeentebestuur *) moeten worden gepasseerd. Geen Grosse of afschrift evenwel eener door een gezworen klerk gepasseerde akte zal executabel zijn dan na alvorens, overeenkomstig de bestaande wetten, op dezelve door het Hof van Justitie condamnatie zal zijn verleend.'

Van de functionarissen waren er 5 te Paramaribo en 1 te Nickerie werkzaam. De gezworen klerken te Paramaribo hielden kantoor ter griffie van het Hof van civiele en crimineele Justitie en werkten onder den griffier bij dit Hof, onder het oppertoezicht van den Procureur-Generaal. De bevelen dezer autoriteiten hadden zij stiptelijk na te komen. De gezw. klerk te Nickerie vond in den hoofdambtenaar aldaar zijn onmiddellijken chef, echter wederom onder 'oppertoevoorzigt' van den P.G. Ten overvloede blijkt uit de nadere voorschriften, dat die ondergeschiktheid geen bloote formule was. De gezworen klerken immers moesten in eene kamer ter gemelde griffie, gezamenlijk kantoor houden van v.m. 8 tot n.m. 2 uur 'ter passeering van de akten, met uitzondering van verzegelingen enz. waartoe zij zich ter plaatse moeten sisteeren, doch niet anders dan met voorkennis van het Hof. Slechts ingeval van ziekte en andere verhindering van eenig ingezetene deze belet mogt worden naar de griffie te komen, doch verder en anders niet' was het den gezworen klerk vergund om zich ten huize van den comparant te begeven. De verdiensten en onkosten aan de uitoefening van het ambt verbonden waren voor gemeene rekening, waartoe de gezw. klerken uit hun midden een kassierboekhouder hadden te benoemen.

De akten met repertoria moesten maandelijks, vóór den 5den der volgende maand door den P.-G. voor gezien geteekend, ter griffie van het Hof, in een daartoe bestemde minutenkast worden overgebracht en kwartaalsgewijze worden ingebonden.

Ten aanzien van de inrichting en den vorm der akten waren verschillende bepalingen gemaakt, waarvan velen zijn terug te vinden in de tegenwoordige wetgeving.

Door den P.G. konden de gezworen klerken bij den Gouv.-Generaal worden voorgedragen ter suspensie of demissie (zie ook Kol. Verslag over 1849 blz. 308).

Nog enkele bijzondere bepalingen uit het reglement zijn der vermelding waard, eenerzijds verklaarbaar uit de geringe geestelijke ontwikkeling bij velen der comparanten en de zucht bij den ambtenaar om in zijne akten vreemde woorden en geleerde uitdrukkingen te gebruiken; anderzijds wijzende op eene bezorgdheid voor misbruiken, niet getuigende van een hoog aanslaan van den ambtsbekleeder. Als zoodanig noemen wij het voorschrift om de akte den comparanten en getuigen op duidelijke en verstaanbare wijze voor te lezen, de rechtstermen daarin vervat, voor zoover het den gezw. klerk voorkwam dat comparanten en getuigen die niet begrepen, uit te leggen en de clausulen en het effect daarvan aan de comparanten te verklaren, opdat zij zouden weten, waartoe zij zich verbonden, of welke beschikkingen door hen gemaakt werden.

Voorts het uitdrukkelijk verbod om testamenten te passeeren bevattende 'exhereditatie' van bloedverwanten aan wie een legitieme portie toekwam, tenzij met nauwkeurige vermelding der redenen waarom onterving geschiedde.

Eindelijk den last aan den gezw. klerk opgelegd, om de beschikkingen van testateur of testatrice, uit hunnen eigen mond te vernemen en niet te gedoogen dat die door een derde werden overgebracht of uitgelegd en daarbij zooveel mogelijk des erflaters eigen bewoordingen te volgen. Al dergelijke voorschriften vermeldt Simon van Leeuwen in zijn Rooms-hollands regt, als voorkomende in het formulier van den eed door den notaris vóór de aanvaarding van zijn ambt af te leggen en bij

*) Het gemeentebestuur bestond slechts van 1828-1832. Transporten en hypotheeken werden vóór dien tijd en daarna, tot 1 Mei 1869, gepasseerd ten overstaan van leden uit het Hof.

de uitlegging van uiterste willen zoekt hij de schuld van vele duistere beschikkingen bij de notarissen: 'Te meer dewijl de notarissen van onzen tijd merendeel des regts onkundig zijn, dewelk vele manieren van spreken gewoon zijn oneygentlijk te gebruiken en dikwijls, uit een onkundige gewoonte eenige woorden, tot sekerder bestand van de uiterste-wille, so sij menen, bij voegen, die sij luyden selfs niet verstaan, en dikwijls de omstandige wil van den Erf-later tegen gaan. Derhalven voor een regel is aangenomen, dat de instelling en bottigheid, of onkunde, van den schrijver, de wil van den Erf-later, en het regt van den gestelden erfgenaam, niet mag hindren of schaden, so daar van in tegendeel kan blijken.'

Van Leeuwen zal weinig vermoed hebben, dat verschillende dier bepalingen nog letterlijk zouden voorkomen in de akte van benoeming (brieven van créatie) onder de Bataafsche Republiek, uitgaande van de Departementale Besturen, en dat ze in Nederland afgeschaft in 1810 met de in voering der Fransche wet, in Suriname ten jare 1828 zouden herleven.

Gelijk tijdig met de invoering der nieuwe wetgeving in Suriname op 1 Mei 1869 krachtens het Kon. Besl. van 4 Sept. 1868 no. 17. trad in werking het Reglement op het Notarisambt in de Kolonie Suriname. Voor zoover plaatselijke toestanden wijzigingen niet noodzakelijk maakten, is in het Reglement op het Notarisambt, de Nederlandsche wet (op het Notarisambt) van 1842 op den voet gevolgd.

Het ambt wordt door de notarissen - ten hoogste 4 in getal, voor het leven benoemd door den Gouverneur - uitgeoefend in de geheele Kolonie. In de buitendistricten (dit buiten in tegenstelling met het Stads-district) zijn bepaalde ambtenaren belast met de uitoefening der not. praktijk ter plaatste waar- en zoolang zij hun ambt (district-secretaris soms districtsklerk) vervullen. Sedert de invoering der nieuwe wetgeving waren er echter nimmer meer dan 2 notarissen, waarvan naar de onuitgesproken bedoeling der Regeering, steeds één, het in Nederland verkregen radikaal zou bezitten.

Om tot notaris benoembaar te zijn is o.m. als eisch gesteld of het bezit diploma van het voorgeschreven examen in de Kolonie afgelegd of het getuigschrift van in Nederland afgelegd examen voor cand. notaris. Op 1 Mei 1869 werd na afgelegd examen tot notaris benoemd S.H. de Granada, die reeds meer dan 30 jaar als gezworen klerk was werkzaam geweest, om bekwaamheid en karakter algemeen geacht, tot Maart 1880 het ambt met eere bekleedde.

7 Mei 1869 werd de inmiddels uit Nederland aangekomen cand. notaris J.W.J. Pape tot notaris benoemd. Deze fungeerde tot Juni 1876. In zijn plaats werd benoemd E.A. Cabell, eerst waarnemend, later definitief; overleed 1904. M. Schotman, Mz. Juli 1880-Oct. 1886. A.A. ter Laag, Oct. 1886-Juni 1907. M.P. de Bresse, 1904. A.J. da Costa, 1907.

Met de invoering der nieuwe wetgeving verviel de regeling krachtens welke transporten van onroerende goederen en hypotheeken werden gepasseerd ten overstaan van leden uit het Hof van Justitie. In

aansluiting daarmede was in art. 670 B.W. (Ned. B.W. 671) na de 1e al. luidende: 'De levering of opdracht van onroerende zaken geschiedt door de overschrijving van de akte in de daartoe bestemde openbare registers,' een 2e al. opgenomen: 'de akten, waarbij onroerende zaken worden vervreemd verdeeld of toegescheiden, zoomede die, waarbij zakelijke regten op onroerend goed worden gevestigd of overgedragen moeten op straffe van nietigheid in authentieken vorm worden verleden.'

Deze maatregel is van grooten invloed geweest op de beteekenis van het notarisambt in Suriname. Het gebiedende voorschrift van den authentieken vorm voor akten van eigendomsoverdracht enz. van vast goed (zie omtrent het eigendomsrecht van onroerend goed het Rapport der Commissie benoemd bij Res. Min. v. Kol. 19 Maart 1913 afd. B. n°. 13, Landsdr. 1914, voorts het art. GRONDPOLITIEK) behoort nog heden tot de vrome wenschen van het notariaat in Nederland, terwijl in Oost-Indië nog altijd alle bemoeiënis met deze zaken aan het notariaat onttrokken is.

In Suriname lag het bij de opheffing der gerechtelijke transporten voor de hand, niet op eenmaal alle waarborgen te laten varen, dat die akten in het vervolg door daartoe bevoegd geachten zouden worden opgemaakt. Want tot 1 Mei 1869 gold in de Kolonie het oud-Hollandsch recht, meer speciaal zooals de Amsterdamsche rechtspraktijk dit gekend had, een recht dat herhaaldelijk, ook na de invoering der nieuwe wetboeken, nog toepassing zou moeten vinden. Verder was er vóór dien geen hypothecaire boekhouding; ze moest geheel nieuw worden ingericht; een kadaster ontbreekt thans nog; aan de protocollen der gerechtelijke transporten en de klappers, ontbrak wel wat, zoodat dikwijls de titels in het bezit van de eigenaren en de gegevens door hen te verstrekken, alleen uitkomst konden geven. Voeg daarbij de veelvuldig voorkomende natuurlijke bloedverwantschap, dan zal erkend moeten worden, dat de notarissen, voornamelijk in de eerste jaren een moeilijke taak hadden te vervullen op het gebied van transporten en hypotheeken. Deze vormen dan ook den hoofdschotel der praktijk. Boedelpraktijk is slechts van geringen omvang, waarvoor verschillende redenen zijn aan te geven. De ondervinding leert dat de koloniale vermogens snel verlopen, groote nalatenschappen komen weinig voor, groote boedels nog minder. Waar eenig vermogen aanwezig is of het vooruitzicht bestaat, dat aanstaande echtgenooten zich in eenigen welstand zullen kunnen verheugen, worden huwelijksvoorwaarden gemaakt, waarbij ook de gemeenschappen van winst en verlies en van vruchten en inkomsten worden uitgesloten. Eindelijk worden de meeste boedels ondershands beredderd, hetgeen zelden moeilijkheid oplevert bij de bestaande successiewet, die dateert van 1830, grootelijks overeenstemmende met de Nederl. wet van 1817 en de rechte lijn geheel vrijlatende.

A.A.t.L.

Curaçao.

In de 18de eeuw was het notarisambt vereenigd met dat van Secretaris van den 'Kleinen Raad' en met dat van Fiskaal. Omstreeks 1750 werden de ambten gescheiden, maar de scheiding duurde niet lang. Kort na de teruggave van het eiland aan Nederland rapporteerde de Gouv. Gen. A. Kikkert: 'De secretarissen van den Raad van Politie en van het Hof van Justitie oefenen als van ouds het

notarisambt uit, particuliere notarissen zijn dus overbodig en de opbrengst van notarisambt zoude aan iemand, die dat ambt alleen waarneemt, geen bestaan geven.' (Zie P.B. 1816 no. 2 en Curaçao in 1817, medegedeeld door Dr. J. de Hullu. Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indie, 1913, dl. 67, blz. 607 en Publicatie van 7 Maart 1816, P.B. no.2).

Bij Publ. van 1820 (no. 121 van den herdrukten bundel) werd bepaald dat de Secretaris van den Raad van Policie belast werd met de notarieele functie en dat de beide commiesen ter algemeene secretarie onder zijn directie bevoegd waren om den secretaris in die functie behulpzaam te zijn, bij afwezigheid of andere wettige verhindering. Deze toestand is lang gehandhaafd. (Zie Kol. Verslag over 1849).

Op ST. MARTIN en ST. EUSTATIUS waren met de notarieele functiën belast de commiezen-griffier bij de aldaar gevestigde rechtbanken. Het salaris, dat de ambtenaren, met de notarieele praktijk op de verschillende eilanden belast, in rekening mochten brengen was bij tarief vastgesteld.

De thans op Curaçao geldende regeling P.B. 1868 n°. 16 komt overeen met die van Suriname van 1868. Aan de griffiers bij de raden van justitie en bij de kantongerechten kan de functie van notaris worden opgedragen. Er zijn thans op Curaçao twee notarissen.

Nugget.

Goudzoekersterm. Zie AARDKUNDE blz. 7.

Nuttgrass,

BOV. E. Zie CYPERUS ROTUNDUS.

Nuyens (Theodorus Izaak Andreas).

Zie GOUVERNEURS.

Nymphaea ampla d.c. var. speciosa

Casp. Fam. Nymphaeaceae. *Waterlelie*, SUR. Een in de kleine Surinaamsche rivieren en kreken veel voorkomende waterplant met drijvende, bochtig-getande, groote bladeren op lange stelen en groote, witte op het water liggende bloemen.

O.

Obé-makà,

N.E. Zie ELAEIS.

Obia,

N.E. Een woord van Afrikaanschen oorsprong, evenals de zaak zelf. Onder AMULETTEN is gesproken over obia's, die in beteekenis daarmede overeenkomen. Maar er zijn obia's of toovermiddelen, die aangewend worden om een vijand te schaden; gewoonlijk worden ze dan in een flesch in den grond begraven op een plaats waar het slachtoffer moet loopen; de obia krijgt dan het karakter van *wisi* (zie aldaar). Obia's zijn ook kalebassen met den meest veelsoortigen inhoud - akansa (zie aldaar), eieren, veeren, haar, kaurischelpen, pijpsteeltjes, een spiegeltje, etc. - die soms neergezet worden op de stoepen van hen die men wil schaden. In plaats van kalebassen worden ook kleine doodkistjes gebruikt, waarin een pop is gelegd. Obia's worden in Suriname ook dikwijls gebruikt om in strafzaken vrijspraak te verkrijgen; men plaatst ze in den nacht op den stoep van het kantongerecht of het Hof van Justitie, met het doel den rechter te 'bewerken'.

Vermoedelijk wordt hierbij niet zoo zeer gerekend op de wonderkracht van de obia, als wel op de vrees van den rechter voor de gevolgen, die een veroordeeling of streng vonnis voor hem hebben kan. In zijn boek 'Naar de Antillen en Venezuela', Leiden, 1904, wijdt Van Kol een hoofdstuk aan het, ook op de Antillen zeer verbreide geloof aan de macht van den *obiaman*, van wien deze omschrijving gegeven wordt: 'Een Obiaman is een Neger, die speculeert op het bijgeloof en de vrees zijner medemenschen; beweert in het bezit te zijn van occulte krachten, waardoor hij naar goeddunken iemands leven kan nemen of beschermen; ziekten genezen of doen ontstaan; iemand tot welvaart of armoede brengen, boosdoeners aanwijzen of iemands onschuld aantoonen; het hart der beminde winnen dan wel den rechter tot zachtheid kan stemmen' (blz. 224 en 225).

Dat de obiaman zich ter dege laat betalen behoeft geen betoog.

Tot aanvulling van hetgeen onder AMULETTEN over obia is medegedeeld, zij hier nog aangeteekend dat, volgens Van Coll, Gegevens, blz. 119 en 128, de Aucaner Boschnegers hun *obia - tetei* (zie AMULETTEN) doopen in het vocht dat van de lijken, die verscheidene dagen boven aarde gehouden worden, afdruipt of zich daarmede wasschen op de plekken van het lichaam, waarop de obia gedragen wordt; dit om de kracht van de obia te versterken. Het in kalebassen opgevangen lijkenvocht wordt bewaard in de *obia-hoso* of tempel, waarin ook de nagels en haren van de afgestorvenen worden verzameld. (Zie over obia voorts: Martin, West-Indische Skizzen, Leiden 1887, blz. 47 en 66. J. Hesketh Bell. Obeah. Witchcraft in the West Indies, London 1893. L.C. Van Panhuys, Catalogus d, Ned. W.I. Tentoonst. te Haarlem, 1896, blz. 74. vlg. Dr. H. Visscher, Religion und soziales Leben bei den Naturvölkern. Bonn. 1911. I. 245.)

Obónoe,

N.E. (verouderd). Tooverij; ook priester of priesteres.

Ochro,

BOV. E. Zie HIBISCUS ESCULENTUS.

Ocimum.

Fam. Labiatae. *Jeerba holae*, BEN. E. *Mosquito basil*, BOV. E. Verschillende soorten Ocimum, die niet gemakkelijk van elkander te onderscheiden zijn, worden gekweekt; het zijn vrij lage plantjes met vierkante stengels en tegenoverstaande, kruisgewijs geplaatste bladeren; de tweelippige bloemkroon en de min of meer duidelijke tweelippige kelk met de vier meeldraden zijn kenmerkend voor dit geslacht, waarvan verschillende soorten zeer aromatisch zijn.

Ocimum micranthum

Willd. Fam. Labiatae. *Smeri-wiwiri*, N.E. Kleine, kruidachtige plant met vierkanten stengel en tegenoverstaande, sterk riekende bladeren, die als kruiden en ook als volksgeneesmiddel gebruikt worden. De bloemen vormen een eindelingsche trosvormige bloeiwijze en hebben een kelk waarvan de tanden overgaan in een gevleugelde kelkbuis. *O. micranthum* en verwante vormen worden ook gekweekt.

Ocimum sanctum

L. Fam. Labiatae. *Krosou smeri-wiwiri*, N.E. Een kruidachtige plant met kleine bloemen, en welriekende bladeren, in Zuid- en Z.-Oost-Azië inheemsch, waarschijnlijk voor hetzelfde doel gebruikt als *ameri-wiwiri*.

Ocotea.

Fam. Lauraceae. Boomen, die meest goede houtsoorten leveren, en waarvan verschillende soorten onder den naam *Loli-hoedoe* in Suriname bekend zijn.

Ocotea.

Fam. Lauraceae. *Wane*, SUR. *Wana*, N.E. Een groote boom met kleine groene bloemen, die vrij veel voorkomt. Het roodachtige hout is licht en drijft gemakkelijk. Het laat zich zeer goed bewerken en is tevens duurzaam. Zelden wordt het voor balken gebezigd en meestal komt het als platen of planken in den handel voor. Ook korjalen worden ervan gemaakt.

Octroij.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 118, COMPAGNIE (WEST-INDISCHE) blz. 213 en HOGENDORP.

Ocyurus chrysurus

(Bl.) Poey. *Grassteeltje*, *Geelstaartje* of *Gristeltje* PAP. *Yellow tail* op ST. EUST. Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, van zuidelijk Florida tot Brazilië. Mondspleet klein, onderkaak vooruitstekend. De schubben zijn klein, boven de zijlijn in zeer schuine rijen gerangschikt, onder de zijlijn in bijna horizontale lijnen. Kleur van boven olijfachtig, een weinig violet getint, met een aantal onregelmatige, diep-gele plekken op de zijkanten van den rug. Een gele streep van den bek door het oog tot den staartsteel, hier zich verbreedend over het bovendee van den staart achter de rugvin. Er boven een paarpurperachtige streek, er onder een vleeschkleurige band. Hierop volgend 16 smalle strepen afwisselend vleeschkleurig en geel, het geel op de randen van de schubben, het rood op het midden. De onderdeelen van den kop vleeschkleurig met eenige gele plekken. Staartvin geel met roode randen. Rugvin grootendeels geel. Aarsvin zwak geel. Borstvinnen en buikvinnen doorschijnend. Lengte twee voet.

Odi-odi-botoman,

N.E. Zie CRUSTACEA en GECARCINIDAE.

Odo,

N.E. Zie NEGER-ENGELSCH.

Odonata,

eene orde van insecten, waartoe de waternimf behoort. Zij hebben bijtende, krachtig ontwikkelde monddeelen, vier ongeveer even groote, vliezige, netvormig-gaderde vleugels, die in rust niet worden gevouwen en uiterst kleine, op korte haren gelijkende sprieten. De gedaanteverwisseling is onvolkomen en de larven zijn waterbewoners. De waternimfen, waarvan de grootere, krachtiger gebouwde soorten onder talloze namen, zooals glazenmakers (N.E.: *zien-zien*) en korenbouten en de fijnergebouwde als juffertjes bekend zijn, komen in vele soorten over de geheele aarde voor. Zoowel de volkomen insecten als de larven leven uitsluitend van dierlijk voedsel; de eersten vangen hunne prooi in de vlucht, de laatsten bezitten een eigenaardig gevormde onderlip, de zoogenaamde vangtang, die door het dier toegeslagen wordt gedragen en met groote snelheid kan worden uitgestoken om een op korten afstand zittende prooi plotseling te grijpen.

H.J.V.

Oebaada,

BEN. E. Zie ACACIA MACRACANTHA.

Oeman,

N.E. Beteekent vrouw; in verbinding met plantennamen, vrouwelijk. Zie overigens de opmerking bij MAN. Men spreekt ook van *oeman-arin*, vrouwelijke regen, en verstaat daaronder een zachten, aanhoudenden regen, in tegenstelling van een krachtigen, spoediger ophoudenden slagregen, die *man-arin* heet.

Oeman-aneisi,

N.E. Zie PIPER.

Oeman-baboen-nefi,

N.E. Zie SCLERIA MITIS.

Oeman-barklak,

N.E. Zie ARRABIDAEA.

Oeman-koenami,

N.E. Zie EUPATORIUM.

Oeman-letterhout,

N.E. Zie BROSIMUM.

Oeman-pienda,

N.E. Zie DESMODIUM BARBATUM.

Oenkoe,

BEN. E. Zie CYPERUS ARTICULATUS.

Oenocarpus bataua

Mart. Fam. Palmae. *Koemboe of Batawa*, N.E. *Lo*, AROW. Een palm die

30 tot 40 voet hoog wordt, met groote geveerde bladeren en reusachtige, sterkvertakte vruchtrossen waaraan blauwe steenvruchten gezeten zijn, die ongeveer de grootte van een druif hebben. Het met warm water losgemaakte dunne vruchtvleesch wordt door een zeef gewreven en met toevoeging van suiker als drank gebruikt. Men kan er ook een geelachtige, goedsmakende olie uit persen. Uit het harde rood en geel-gestreepte hout worden wandelstokken gemaakt.

Oepoeroei.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Oerali,

KAR. Zie CURARE.

Oeroekoekoe,

N.E. Zie STRIGIDAE.

Oeroekoekoe sneki,

N.E. (In Brazilië *Çurukuku*). Soorten van het geslacht *Lachesis*. Onder de door Jhr. W.C. van Heurn verzamelde slangen bevindt zich een exemplaar van *Leptodira annulata* en een ander van de verwante *Petalognathus nebulatus*, onder den naam *oroekoekoe*. Waarschijnlijk berust dit op eene verwarring met exemplaren van de vergiftige *Lachesis*-soorten.

Oesterboom,

SUR. Zie RHIZOPHORA.

Oesters.

Zie MOLLUSCA, blz. 479. Reeds Walter Raleigh beschreef in 1596 de oesters, die hij op de kust van Guiana aan de mangrove-boomen zag groeien en sedert hebben vele reizigers op deze eigenaardigheid de aandacht gevestigd. De Rhizophoren worden daarom ook *oesterboomen* genoemd.

Offers.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 164. Ook aan de watervallen brengen de Boschnegers in bijzondere gevallen offers. Zie de beschrijving van een plengoffer aan de Arosoebanja-val in de Boven-Suriname bij K. Martin, West-indische Skizzen, Leiden 1887, blz. 60.

Ojada,

PAP. Zie BOOZE OOG. Tot aanvulling van het artikel zij hier aangeteekend dat op Curaçao de hulp van den obiaman (zie OBIA) wordt ingeroepen om zich voor het booze oog te vrijwaren. Zie N. van Kol. Naar de Antillen en Venezuela, Leiden, 1904, blz. 376.

Ojana.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Ojarikoelé.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Ojeda (Alfonso de), ^{aant.}

geb. 1470 in Cuenca (in Nueva Castilla, Spanje) overleden 1513, een tochtgenoot van Columbus, ontdekte, met Amerigo Vespucci, in 1499 Guiana.

Oker parkiet,

SUR. Zie PSITTACIDAE.

Oko,

N.E. Drank van rijpe bananen of kassavebrood bereid; soms ook van het vruchtvleesch van *Astrocaryum segregatum* (zie aldaar).

Okomajana.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Okro,

N.E. Zie HIBISCUS ESCULENTUS.

Okro-prakiki,

N.E. Zie PSITTACIDAE.

Okvees,

PAP. Zie LACHNOLAIMUS.

Oldenlandia corymbosa

L. Fam. Rubiaceae. *Atita-wiwiri, n.e.* Een kleine kruidachtige plant met witte bloemen, gebruikt als geneesmiddel.

Old man's beard,

BOV. E. Zie TILLANDSIA RECURVATA en T. USNEOIDES.

Old wife,

ST. EUST. Zie BALISTES en SCARUS.

Oleander,

SUR. en BOV. E. Zie NERIUM.

Olieba,

BEN. E. Zie BONTIA en CAPPARIS JAMAICENSIS.

Olieba maatsjoe,

BEN. E. Zie CAPPARIS BREYNIA.

Oliën en vetten.

Hoewel er in Suriname onderscheidene olie-houdende gewassen voorkomen, wordt er, behalve in het district Coronie uit de kokosnoot (zie aldaar) weinig werk gemaakt van oliebereiding. De kokospalm is de eenige olie-leverende plant die gekweekt wordt. Voor eigen gebruik bereiden Indianen en Boschnegers spijs-olie uit het vruchtvleesch van den *awarapalm* (zie ASTROCARYUM SEGREGATUM), van den *koemboe-palm* (*Oenocarpus bataua*) en uit de vruchtkernen van den *maripa-palm* (*Maximiliana maripa*). De olie-palm (*Elaeis guineensis*) komt in Suriname slechts hier en daar gekweekt voor.

Uit den stam van den *bijlhoutboom* (*Eperua falcata*) wordt een harsachtige olie, de *bijlhout-olie* verkregen. Daartoe wordt de stam in schuine richting tot in het hart gehakt of aangeboord; in de opening wordt een buis gestoken, waardoor de olie, die een doordringenden, onaangenaamen reuk heeft, vloeit. Op deze wijze kan men dagelijks 5 tot 6 L. olie verkrijgen. Deze is zoo kleverig, dat het niet mogelijk is vaatwerk, waarin zij bewaard geweest is, weer schoon te krijgen. De olie wordt tegen jicht en reumatiek aangewend. Uit den stam van den *hoepelboom* (*Copaifera Guyanensis*) verkrijgen de Indianen op dezelfde wijze als bij de bijlhout-olie, maar in geringere hoeveelheid, de *hoepel-olie* of *Copaiva-balsem*, die hun tot haar-olie dient (zie over deze olie Bulletin no. 52. Sept. 1913, blz. 101 van het Koloniaal Museum te Haarlem). Eveneens voor eigen gebruik bereiden de Indianen uit de zaden van den *krapà-boom* (*Carapa procera*) de *krapà-olie*, die als haar-olie wordt gebruikt, of, met *koesoewé* (*Bixa orellana*) vermengd, om zich het lichaam in te wrijven. De lucht van de *krapà-olie* is het karakteristieke luchtje der Indianen-hutten (over de bereiding van deze olie, zie Everard F. im Thurn, *Among the Indians of Guiana*, London, 1883. blz. 314 en Kappler, *Surinam*, blz. 17). Deze olie wordt nu en dan te Paramaribo te koop aangeboden. *Masoesa-olie*, een hoog-geel gekleurde spijsolie, wordt door koken verkregen uit de zaadrokken van *Renealmia exaltata*, een in het wild groeiende plant. De olie wordt bij de rijst gebruikt (zie verder onder RENEALMIA). *Cacao-vet* wordt in de kolonie niet afgezonderd; bij de chocolade-fabrikatie wordt de cacao niet ontvet. Evenmin wordt - ook niet op de Nederlandsche Antillen - van de *aardnoot* (*Arachis hypogea*) olie verkregen. Ricinus-olie, in Suriname *krapata-olie* genoemd, wordt in het district Coronie, waar de Ricinus communis veel voorkomt, nu en dan bereid en in de stad te koop aangeboden. Kappler, *Surinam*, blz. 18 maakt melding van een Myristica-soort, Myristica (*Virola*) sebifera, die in het binnenland voorkomt, waarvan de vruchten zooveel vet bevatten, dat een katoendraad, daar doorheen getrokken en aangestoken, langen tijd als een klein lichtje brandt. Voorts beschrijft hij de alleen in het bergland voorkomende *bambaboom* (*Oreodaphne opifera*, niet genoemd in Pulle's Enumeration) die een fijne, geelachtige, heldere, naar kajoepoeti riekende olie bevat, welke men door aanboren van den stam verkrijgt, in hoeveelheden van tien of meer liters per boom. De olie, die bij reumatische pijnen goede diensten zou bewijzen, heet bij de Engelschen *Laurel-oil*.

Dat er onder de cultuurgewassen en in de wouden nog tal van planten voorkomen, waaruit oliën te verkrijgen zouden zijn, behoeft geen betoog. Het Koloniaal Museum te Haarlem bevat monsters van tallooze uit de W.I. Koloniën afkomstige oliën, die beschreven zijn in de door het Museum uitgegeven geschriften van Dr. D. de Loos, *Voortbrengselen van Nederl. West-Indië*, 1888 en Dr. J.J.A. Wijs, *Vetten, oliën en wassen*, 1906. Zie ook Dr. J. Sack, *Plantaardige voortbrengselen van Suriname*, Bulletin no. 23, Maart 1910, van het Dept. v.d. Landb. in

Suriname. Hierboven zijn alleen genoemd de oliën en vetten, die geregeld of nu en dan in de kolonie te verkrijgen zijn.

Van St. Eustatius en St. Martin wordt het katoenzaad naar een olieslagerij in de nabuurschap gezonden, omdat de eilanden die niet bezitten.

Dierlijke oliën en vetten, zooals schildpad-olie (*Ajeta di karet*), leguaan-vet, visch-oliën (*Ajeta di piskaar*), vet van de heremiet-kreeft (*Mantéka di soldaatje*), slangenvet (*Aboma-vet*, reeds door Fermin en Stedman om zijn geneeskracht geroemd) enz. zijn producten, die men meer in musea, dan in de koloniën ziet. Wordt er een enkelen keer een aboma (*Eunectes murinus*) gedood dan verzuimt men niet deze van zijn vet te ontdoen, maar aboma's komt men niet alle dagen tegen, zoodat het vet zeer zeldzaam is.

Oliepalm.

Zie ELAEIS.

Olifantsbeenen,

SUR. Zie FILARIOSIS.

Olijana,

N.E. Zie NERIUM.

Olijfi,

BEN. E. Zie BONTIA.

Oligoplites saurus

(Bl. & Schn.) J. & G., *Leather Jack*, ST. EUST. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: beide kusten van tropisch Amerika, zeer algemeen in West-Indië. De eerste rugvin bestaat uit vijf korte stekels. De tweede rugvin en de aarsvin lang, hun laatste stralen penseelvormig; er zijn twee stekels bij het begin der aarsvin. De staartvin sterk gevorkt. De borstvinnen kort. De buikvinnen kunnen in een groef geplooid worden. De schubben zijn lang en smal, in de huid ingebed. Kleur blauwachtig van boven, mooi zilverachtig van onderen, vinnen geel. Zijn vleesch is droog en wordt als voedsel niet geschat.

Olisiana.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Olitoe,

PAP. Zie MYCTEROPERCA.

Onderbosschen,

Surinaamsche plantersterm. Het wegruimen van het kreupelhout, lianen, enz. ten einde het vellen van het bosch of de kapoweri (zie aldaar) te vergemakkelijken.

Onderwijs.^{aant.}

A. Suriname.

Art. XXIX van het Octroy der West-Indische Compagnie (1682) gaf aan Gouverneur en Raad de bevoegdheid om, op approbatie van Bewindhebbers, te stellen 'eenige kleine en modique lasten, tot verval van de noodige kosten van de voorz. respectieve collegien van Raden ende Regters, mitsgaders tot onderhoudt van Kercken-dienst, Schoolmeesters en diergelijcke, voor soo veel het selve soude mogen worden geoordeelt nootsackelijck of dienstigh te wesen.'

Volgens de Politiecke Notulen van 6 Maart 1694 zouden de coloniërs voor dit doel te betalen hebben '25 stuivers van 't duysent over de consumptie van Casave, patates, jammen, tayers, peas, coren, bannanes en backovens.'

Op de Joden-savanne had Samuel Nassy reeds in 1677 een school gesticht, waarvan verder niets bekend is, maar wie de eerste Hollandsche schoolmeester in Suriname is geweest, valt niet met zekerheid te zeggen. Waarschijnlijk was het Walterus van Aernhem, die, volgens de Politieke Notulen van 5 Dec. 1685, werd aangesteld tot 'voorsanger, voorlezer als koster van de kerck te Paramaribo op een tractement van dry hondert gulden jaerlyx ende hem geparmitteert dat alhier ter plaetse zal vermogen publicque schoole te houden.'

De 'Societeit', in wier handen het beheer der kolonie sedert 1683 was overgegaan, stelde, bij res. van bewindhebbers van 5 Mei 1690, Jean Benoist van Roekel tot Fransche schoolmeester, koster en voorlezer van de Fransche gemeente in Suriname aan. Hij ontvangt bij res. van 8 Mei f100, te verrekenen in Suriname. In de vergadering van den Hove van 6 Oct. 1690 werd hij aangesteld tot 'Coster, voorlezer ende schoolmeester in de Nederduytsche tael'.

In de Surinaamsche archieven vindt men daarna telkens melding gemaakt van de aanstelling van schoolmeesters en de moeilijkheden daarbij ondervonden. Naarmate de bevolking van Paramaribo toenam - daarbuiten had men geen scholen - vermeerderde het getal scholen, maar het gehalte liet langen tijd meestal veel te wenschen over, omdat allerlei onbekwame personen verlof kregen om scholen te openen. Wel is er nu en dan sprake van examens, die hun afgenomen werden, maar ook de examinatoren waren veelal onbevoegd. Gedurende de 18de eeuw berustte het toezicht over de scholen bij het Conventus Deputatorum, een onder het bestuur van Van Scharphuizen ingestelde vergadering van dominee's en ouderlingen der Neder-Duitsche en Fransche kerk te Paramaribo en van de kerken

in Commewijne en Cottica. Twee leden van het Hof woonden als commissarissen politiek en 'Scholarchen' het Conventus bij. De rapporten omtrent het onderzoek op de scholen geven geen hoog denkbeeld van het gehalte der onderwijzers. Kenschetsend voor den omvang van het onderwijs in die dagen is het op 2 Sept. 1726 door een zekeren Claude Mourquis tot den Gouv. Gen. Temminck gericht verzoek 'om het School Meester Ampt hier aan Paramaribo te mogen administreren', daarbij overleggende een 'kort Project wegens T Schoolmeesters Ampt', waarvan art. 4 luidde:

'Hij zal in de 2 Uuren school-tijd geen praat ongevraagd van de discipelen gedoogen voornamentlijk in 't Neger-Engelsch, hetwelk op straffe zal verboden worden.'

In 1731 werd besloten 'een dansmeester uit den vaderlande te ontbieden, ten ynde de jonge jeugt in manierlijkheid worde gexerceert en dat op een tractement van f600, voor 't eerste jaar booven en behalve hij van zijn discipelen zal trekken en vrije passage'.

Twee jaren daarna tracht het Conventus te komen tot de stichting van een Latijnsche school. In 1742 en 1746 wordt de poging herhaald; ook toen zonder gevolg.

Tot 1760 waren er alleen voor de blanke jeugd scholen, n.l. de Neder-Duitsche en de Fransche school. Eerst in dat jaar werd er een school geopend voor 'mulatten en negers', d.w.z. vrijen. Slavenkinderen kregen geen onderwijs. Kenmerkend voor de opvattingen van dien tijd is het dat in het Conventus werd voorgesteld dat de onderwijzer van de 'mulattenschool' op 'publicque schooluren' geen blanke kinderen zou mogen onderwijzen en de onderwijzer der Neder-Duitsche school geen mulattenkinderen. Behalve deze drie scholen waren er nog eenige andere opgericht door particulieren van zeer twijfelachtig gehalte. De schrijvers van het in 1788 verschenen Essai historique sur la Colonie de Surinam zeiden van de scholen in dien tijd: 'Men leert er niet anders dan schrijven, eenige regels der rekenkunde, een weinig grammaire en de eerste beginselen van de taal des lands en van het Fransch.' Hierbij had nog genoemd moeten zijn het werktuigelijk van buiten leeren van den catechismus. Meer kon men in dien tijd ook niet verwachten, vooral ook omdat de gegoeden hunne kinderen voor verdere opleiding naar Holland zonden.

Omstreeks 1795 waren er twee 'Landschoolmees-

ters' in de divisiën Cottice en Perica. Omtrent de andere divisiën zijn geen opgaven gevonden. Opmerkelijk dat in de Surinaamsche Almanakken van dien tijd, waarin men naamlijsten vindt van ambtenaren, eigenaren, administrateurs en directeurs van plantages en van de 'kooplieden, winkeliers en neeringdoende ingezeetenen, mitsgaders kunstenaars en ambagtslieden' te Paramaribo, de schoolmeesters niet genoemd zijn; wèl een teekenmeester, de muziekmeesters en een dansmeester.

Moet men de traditie gelooven dan deed het onderwijs te Paramaribo een belangrijke stap vooruit met de komst van Johannes Vrolijk, een Surinamer van geboorte, die zijne opleiding in Nederland had genoten en in 1809 te Paramaribo eene school opende, die spoedig een bloeiende inrichting werd. Een tweede onderwijzer, wiens naam in de annalen der Surinaamsche schoolwereld een goeden klank heeft, de hoofdonderwijzer Corstiaan Aert Batenburg, kwam in 1816 uit Nederland zich te Paramaribo vestigen en wijdde zich nagonoeg een halve eeuw aan de opvoeding der Surinaamsche jeugd. Zijne school voor uitgebreid lager onderwijs wordt in de officiële stukken uit dien tijd 'de hoofdschool' genoemd.

Het Regeerings Reglement van 1815 schreef in art. 47 voor, dat het Hof van Policie bijzonder zijne aandacht zou vestigen op het Onderwijs der Jeugd en de Scholen, toezien 'dat in dezelve niets geleerd of verrigt worde, hetwelk tegen de goede zeden of politieke orde strijdig is, en de Openbare Onderwijzers, zoowel in hun onderwijs, als leven en gedrag naauwkeurig gadeslaan. Geene Schoolonderwijzers, die niet directelijk van hier worden uitgezonden, zullen in de Kolonie worden geadmitteerd ter beoefening van hun beroep, dan op speciale Admissie van den Gouverneur Generaal, die naauwkeurig zal hebben te onderzoeken naar derzelve gedrag, goede zeden, beginselen en bekwaamheden.'

Als een uitvloeisel van dit voorschrift werden, op voordracht van de 'Commissie tot het schoolwezen', bij resolutie van 19 Mei 1817 (S.B. n°. 14) 'eenige Algemeene Schoolwetten voor de Schoolhouders en Onderwijzers der jeugd' vastgesteld, een eigenaardig stuk wetgeving, die in sommige harer uitvoerige beschouwingen meer heeft van een paedagogische handleiding dan van een onderwijswet. Art. 1 verdeelde de scholen in middelbare en lagere; de middelbare waren niet anders dan de gewone lagere scholen van thans; op de lagere, in de 'schoolwetten' bedoeld, zou onderricht gegeven worden 'in het Spellen en Lezen, alsmede in de beginselen der Schrijf- en Rekenkunde.' Het tweede hoofdstuk gaf eenige goede hygiënische voorschriften omtrent de schoolvertrekken, enz. Uit de omstandigheid, dat het noodig geoordeeld werd in de 'Schoolwetten' een verbod op te nemen, als hier volgt, mag veilig afgeleid worden, dat op de Surinaamsche scholen de roede niet gespaard werd. Art. 8 van de 2e afd. van het 2de hoofd luidde n.l.: 'Alle wreede en onverstandige lichamelijke kastijdingen, zooals het slaan met plakken, bullepezen, stokken of andere strafinstrumenten, het sluiten in blokken, enz. worden mitsdeze uitdrukkelijk verboden; een matig gebruik der roede voor kleine kinderen, die nog niet genoegzaam vatbaar zijn voor rede, wordt in sommige gevallen alleenlijk toegestaan, mitsgaders het matig gebruik van ligte wisjes, die niet schaden kunnen, voor stoute onwillige jongens, die anders niet te bedwingen zijn. De onderwijzers zullen bijzonder in het oog houden, dat omtrent kinderen, tot de teedere sekse behoorende, vooral voorzigtigheid in het kastijden, waar dit noodzakelijk te pas mogte komen, moet worden in acht genomen.' Niettegenstaande dit verbod bleven lichamelijke straffen nog zeer lang op de Surinaamsche scholen in zwang en behoorden op menige school een 'tamarindezweep' (een dun twijgje van den tamarindeboom) en een eind touw tot de gewone tuchtmiddelen.

Hoe het ook zij, de toestand door deze schoolwetten geschapen was beter dan de ongeordende, welke voordien heerschte.

Het Reg. Regl. van 1828 droeg het bestuur van het onderwijs aan een Raad-commissaris op en gaf voorts eenige algemeene voorschriften (art. 110-113). De zorg voor het Publiek onderwijs werd opgedragen aan het bij art. 91 van genoemd Reg. Regl. ingestelde Gemeentebestuur 'met aanbeveling, om, in den geest der bestaande schoolverordeningen in het Moederland, de meest mogelijke verbetering te beoogen, en bedacht te zijn, om het *primair* Onderwijs, zoo mogelijk met eene *Industrieschool* in verband te brengen, steeds zorgende voor een goede inrigting der schoolvertrekken en eene toereikende bezoldiging der Onderwijzers; alsmede alle doelmatige particuliere ondernemingen, die strekken kunnen om aan de jeugd eene beschaafde opvoeding, of wel eenig hooger onderwijs te verschaffen, desnoods door geldelijke tegemoetkoming van wege de Gemeente te ondersteunen.'

Reeds bij K.B. van 9 Aug. 1832 (S.B. n°. 13) werd het Reg. Regl. van 1828 vervangen door een ander, waarbij het Gemeentebestuur verdween. De open bare inrichtingen van onderwijs werden nu opgedragen aan de onmiddellijke en bijzondere zorg van den Gouv. Generaal. Twee jaren na de invoering van het nieuwe Reg. Regl. werd, bij Publ. van 19 Nov. 1834 (G.B. n°. 16) een nieuw reglement op het Lager Schoolwezen en Onderwijs afgekondigd. In vele opzichten bracht deze nieuwe regeling groote verbetering. De eischen aan hen te stellen, die lager onderwijs geven, werden duidelijk omschreven en het toezicht op de scholen beter geregeld. De onderwijzers werden in 4 rangen onderscheiden. Ongelukkig hadden alle rangen de bevoegdheid om aan het hoofd van een school te staan, en daar de examen-eischen voor de laagste twee rangen zeer gering waren, liet het gehalte van vele der toen opgerichte scholen veel te wenschen over. Toch heeft de kolonie aan deze regeling een gansche reeks zeer bekwame onderwijzers te danken gehad, wier scholen veel nut gesticht hebben en wier namen nog steeds voortleven in de herinnering van ouden van dagen in de kolonie.

De Schoolcommissie had de bevoegdheid om behoeftige kinderen kosteloos op de 'Stadsschool', en behoeftige kinderen, die blijken gaven van buitengemeene vlijt, geschiktheid en goed gedrag, op de 'Hoofdschool' te plaatsen.

In 1844 begonnen de Moravische Broeders eenig zeer elementair onderwijs te geven aan de Slavenkinderen. Zoowel op de plantages als in de hoofdplaats richtten zij scholen op, die weldra in bevolking toenamen. Vóór 1850 hadden zij op de plantage Rust en Werk eene school tot opleiding van onderwijzers. In 1852 richtten zij op de plantage Beekhuizen, nabij Paramaribo, hunne 'centraalschool' met het zelfde doel op. De eerste kweekelingen waren slavenkinderen, op verzoek van de hoofdvorstanders der gemeente, door de plantage-eigenaren afgestaan (zie Kol. Verslag over 1851, Bijl. C. n°. 11 en voorts het art. BROEDERGEMEENTE, blz. 181). Ook de R.K. Missie had vóór de emancipatie scholen

opgericht, waarop ook aan slavenkinderen onderwijs werd gegeven.

In den aanvang der tweede helft van de 19de eeuw valt een belangrijke opbloei van het uitgebreid lager onderwijs te constateeren; bekwame onderwijzers uit Nederland kwamen zich te Paramaribo vestigen, in 1854 A. Brouwer, in 1856 de Zusters Franciscanessen van Roosendaal, in 1857 N. van Meerten.

Groote uitbreiding verkreeg het onderwijs, toen in 1863 de slavernij was afgeschaft en er voorzien moest worden in het onderwijs van de voormalige slavenkinderen. Overal in de districten verrezen scholen, van gouvernementswege opgericht en door de Evangelische Broedergemeente en de R.K. Missie. Op de scholen der Broedergemeente was het Neger-Engelsch de voertaal bij het onderwijs.

Het Reg. Reglement van 1865 gaf omtrent het onderwijs de volgende voorschriften:

‘Art. 157. De verspreiding van verlichting en beschaving en de aanmoediging van kunsten en wetenschappen wordt door de Regering aanhoudend behartigd.

Art. 158. Het geven van onderwijs staat vrij aan een iegelijk, die voldoende bewijzen van bekwaamheid en zedelijkheid levert.

Art. 159. Zooveel de middelen gedoogen, zorgt de overheid, dat het lager onderwijs de verkrijging der allereerste kundigheden onder het bereik brenge ook der onvermogenen.

Zij doet dit door ondersteuning van bijzondere of oprigting van openbare scholen.

Art. 160. De regeling van het onderwijs op deze grondslagen geschiedt bij koloniale verordening.’

Uit het tweede lid van art. 159 volgt niet dat de wetgever van het Reg. Regl. de bedoeling heeft gehad het bijzonder onderwijs op den voorgrond te plaatsen, zooals wel eens beweerd is. Uit de geschiedenis van dat Regl. blijkt duidelijk, dat het bijzonder onderwijs het eerst is genoemd, omdat er destijds zoo goed als geen ander onderwijs in Suriname bestond.

Aan de kerkelijke gemeenten, die zich met het onderwijs aan de kinderen van onvermogenen belastten, werk van bestuurswege voor het eerst in 1865 aan de Morav. Broeders, in 1866 aan de R.K. geestelijken geldelijke ondersteuning verleend. Naarmate het onderwijs zich uitbreidde groeiden ook de subsidiën aan, welke nu aanzienlijke sommen bedragen.

Ingevolge art. 160 van het Reg. Regl. diende de Gouverneur Van Idsinga in 1873 aan de Koloniale Staten een ontwerp-verordening in, die echter door den Gouverneur Van Sypesteijn, omdat hare uitvoering te kostbaar werd geacht, ingetrokken en vervangen werd door een andere ‘houdende voorloopige voorzieningen’, die de nog steeds (1916) van kracht zijnde verordening van 8 Dec. 1876 (G.B. 1877, n°. 10) is geworden.

Deze verordening was een belangrijke stap op den goeden weg, in de eerste plaats omdat zij leerplicht voorschreef voor kinderen van 7-12 jaren. Met het toezicht op het onderwijs werd belast een inspecteur - die bij amendement in de verordening is gekomen - bijgestaan, te Paramaribo door een commissie van onderwijs, in Nickerie door een sub-commissie en in de overige districten door de districts-commissarissen.

Het onderwijs omvat, volgens deze verordening, ongeveer dezelfde leervakken als op de scholen in Nederland. Het geven van godsdienstonderwijs wordt overgelaten aan de kerkgenootschappen, die het alleen buiten de schooluren, in de scholen mogen geven. Het aantal schooluren per dag is minstens vier. Op de meeste scholen in de kolonie wordt onderricht gegeven in de handwerken voor

meisjes. Bovendien bestaan er te Paramaribo verscheidene brei-, naai- en knipscholen.

De voertaal van het onderwijs is het Hollandsch. Alleen in de laagste klassen der volksscholen is de onderwijzer dikwijls verplicht zich van het Neger-Engelsch te bedienen tegenover nieuwelingen, die geen woord Hollandsch verstaan. Op de scholen der Broedergemeente bij de Boschnegers wordt het onderwijs in den regel nog in het Neger-Engelsch gegeven. Op de meeste andere scholen der gemeente was dit het geval tot aan de inwerking treding van de verordening van 1876.

De onderscheiding van de onderwijzers in 4 rangen werd uit het reglement van 1834 behouden. De eerste rang is gelijkwaardig met den hoofdonderwijzers-rang in Nederland, de derde met den onderwijzers-rang. De onderwijzers van alle rangen hadden de bevoegdheid om aan het hoofd van een school te staan. Eerst in 1886 was het gebrek aan onderwijzend personeel zoover verminderd, dat de bevoegdheden konden beperkt worden, in dien zin dat voortaan, om aan het hoofd van een school te komen, vereischt werd, voor Paramaribo het bezit eener akte van bekwaamheid van ten minste den tweeden, voor de districten van ten minste den 3en rang (G.B. n°. 20). Afschaffing van den 4en rang was toen nog niet mogelijk. Dat de toestand, al was het ook zeer langzaam, van zelf beter werd, in dien zin, dat het getal onderwijzers van den 4en rang een steeds kleiner wordend percentage van het geheel uitmaakte, blijkt uit de volgende cijfers, die tevens een kijk geven op de ontwikkeling van het onderwijs in de laatste 35 jaren:

	Getal onderwijzers op 31 Dec.						Percentage v.h. geheel.					
	1878	1886	1896	1906	1910	1914	1878	1886	1896	1906	1910	1914
van den 1en rang	6	4	7	13	18	23	8	4	5	6	7	7
van den 2en rang	6	4	11	21	29	36	8	4	8	9	11	11
van den 3en rang	22	45	54	93	127	150	29	44	41	41	46	48
van den 4en rang	43	49	60	98	101	106	56	48	45	44	37	34
Totaal	77	102	132	225	275	315	-	-	-	-	-	-

Vóór de verordening van 1876 bestond er geen goed georganiseerde opleiding van onderwijzers; wel waren in 1869 twee hoofdonderwijzers door het bestuur aangewezen om jongelieden op te leiden, maar er was geen arbeidsverdeling en

ieder der onderwijzers gaf in al de examenvakken onderricht. In 1877 werd eene normaalschool opgericht tot opleiding van onderwijzers van den 4en en den 3en rang.

Het onderwijs werd opgedragen aan 3 hoofdonderwijzers, ieder voor een deel. Deze school, waarop tot 1907 het onderwijs kosteloos was, werd in dat jaar gereorganiseerd en komt nu min of meer overeen met eene kweekschool in Nederland. Het getal onderwijzers heeft belangrijke uitbreiding ondergaan. Van 1907-1914 liep het getal leerlingen uiteen van 52 tot 89, dit laatste cijfer in 1910.

Van 1906-1910 heeft er van wege het Surinaamsch Onderwijzers-genootschap een cursus bestaan tot opleiding voor den 2en rang. De speciale opleidingen door de Evangelische Broeder gemeente en de R.K. gemeente zijn respectievelijk in 1909 en 1913 gestaakt.

Tot 1907 bestond er tweemaal 's jaars gelegenheid tot het afleggen van de verschillende onderwijzers-examens; sedert 1908 slechts éénmaal (G.B. 1907 n°. 77).

Een school voor middelbaar onderwijs, onder de beste vooruitzichten in Nov. 1877 te Paramaribo opgericht, bleef slechts een 4 tal maanden in leven. Minister Van Bosse, die, waar het Suriname betrof, niet altijd een gelukkige hand had (Zie IMMIGRATIE, blz. 374) haalde, zonder voldoende grond een streep door den betreffenden begrotingspost. Eerst onder het bestuur van Gouverneur Smidt gelukte het, in 1887, eene openbare school voor meer uitgebreid lager onderwijs tot stand te brengen, die zich langzamerhand heeft ontwikkeld tot een inrichting, de Hendrikschool geheeten, waarvan de hoogste drie klassen overeenkomen met een driejarige hogere burgerschool in Nederland en waaraan verscheidene hoofdonderwijzers verbonden zijn, die tevens bevoegd zijn om middelbaar onderwijs te geven. Op 31 Dec. 1914 telde deze school 430 leerlingen, t.w. 261 jongens en 169 meisjes.

De tot 1880 te Paramaribo bestaande scholen, waren met enkele uitzondering, particuliere scholen van zeer uiteenlopend gehalte, zoowel wat het personeel als wat de materiële inrichting betrof. Onvermogene kinderen, die van gouvernementswege onderwijs genoten, werden - voor zooveel ze niet de scholen der Evang. Broedergemeente en der R.K. Missie bezochten - door de Commissie van Onderwijs tegen betaling op die particuliere scholen geplaatst. Het was een stelsel waaraan vele gebreken kleefden. Daarom besloot het koloniaal bestuur in 1880 tot de oprichting van een groote openbare school, weldra gevolgd door andere. Dat was een belangrijke stap vooruit, maar de verbetering bleef half werk zolang de onderwijzers aan deze scholen geen ambtenaren waren in den zin van het pensioen-reglement. Dit werden zij eerst in 1888 bij de onder het bestuur van Gouverneur Smidt tot stand gekomen pensioenverordening (G.B. n°. 23).

Behalve die van den 4en rang, hebben de openbare onderwijzers progressieve jaarwedden, die gelijk zijn voor beide seksen. Onder het bestuur van Gouverneur Lely werden de jaarwedden bij verordening (G.B. 1904 n°. 15) vastgesteld. Dezelfde verordening regelde de - tot dien tijd telken jare bij de begroting vastgestelde - ondersteuning aan besturen van bijzondere scholen voor lager onderwijs. In 1913 (G.B. n°. 33) onderging deze regeling eenige wijziging.

Op de scholen voor gewoon lager onderwijs te Paramaribo, zoowel openbare als bijzondere (met een enkele uitzondering), en op alle in de districten is het onderwijs kosteloos. De scholen voor uitgebreid lager onderwijs, die alleen in de hoofdplaats gevonden worden, zijn niet kosteloos.

Het 'ambulantisme' van de schoolhoofden bestaat in Suriname niet; ook op de groote scholen hebben deze een klasse of het onderwijs in bepaalde vakken voor hunne rekening. Tegelijk met de stichting dier openbare scholen zijn

schoolvergaderingen ingesteld. De meeste districtsscholen zijn nog scholen met één leerkracht, waardoor een behoorlijke klasse-indeeling ontbreekt.

Onderwijzers, kweekelingen en leerlingen, die niet voorzien zijn van een geneeskundige verklaring dat zij aan geen besmettelijke ziekte lijden, worden in de scholen niet toegelaten. Sedert 1889 worden op de kosteloze scholen de aan trachoom en andere oogziekten lijdende kinderen op school behandeld. Vanwege het departement van onderwijs werd meermalen de medewerking der onderwijzers ingeroepen ter verbreiding van juistere denkbeelden omtrent het ontstaan en de besmettelijkheid van zekere ziekten (malaria, lepra, enz.). Verplichte vaccinatie voor onderwijzers en schoolgaande kinderen werd voorgeschreven bij verordening van 15 Dec. 1903 (G.B. 1904 n°. 16). De mogelijkheid van ontheffing werd hierbij echter voor de bijzondere scholen opengelaten.

Sedert 1911 wordt te Paramaribo op een school voor lager onderwijs de proef genomen met een andere leerwijze, waarvan men betere resultaten verwacht. Deze proef is in Suriname bekend onder den naam van 'de reorganisatie'. Voorts is er een begin gemaakt met de invoering van het slöjd-onderwijs en met de inrichting van schooltuinen. Een ontwerpverordening regelende het voorbereidend-, het lageren het voortgezet onderwijs, op 12 Juni 1914 door Gouverneur Van Asbeck aan de Koloniale Staten ingediend, is (Jan. 1916) nog niet behandeld.

De verordening van 1876 zwijgt geheel over het bewaarschool-onderwijs; iedereen mag dus eene bewaarschool oprichten. Tot voorbereiding van eene reorganisatie van dit onderwijs werd in het eind van 1912 het hoofd van de leerschool verbonden aan de kweekschool voor bewaarschool-onderwijzeressen te Leiden naar Suriname gezonden, eene opdracht die met goeden uitslag bekroond is.

Tusschen 1890 en 1906 had men op enkele groote centra van bevolking speciale scholen, door het gouvernement gesticht ten behoeve van de kinderen der Britsch-Indische immigranten, die daar onderwijs kregen in hunne landstalen. De laatste twee dier scholen werden op het einde van 1906 opgeheven.

Sedert Mei 1882 is op de scholen voor de kinderen de gelegenheid opengesteld om spaarpenningen te beleggen. In 1914 werd door de hoofden van scholen bij den inspecteur voor het onderwijs (door wiens bemiddeling de spaarpenningen der scholieren bij de koloniale postspaarbank worden belegd) een bedrag van f4339 gestort. Op 31 Dec. 1914 namen 3639 scholieren aan het sparen deel, zijnde ruim 35 percent van het getal schoolgaande kinderen, en waren 1729 scholieren in het bezit van een boekje der kol. postspaarbank, d.i. bijna 16 percent van het getal schoolgaande kinderen en bijna 48 percent van het getal deelnemers aan het sparen. Van de invoering der schoolspaarbank tot 31 Dec. 1914 werd door de hoofden van scholen bij den inspecteur gestort f157195, waarvan f155638 op naam van scholieren werd overgeschreven.

In het laatste 40tal jaren is de schoolbevolking zeer belangrijk toegenomen, het sterkst op de scholen der R.K. Missie, zoowel de jongens- als de meisjesscholen. Van 1877 (het jaar van de invoering van den leerplicht) tot 31 Dec. 1914 bedroeg de toene-

ming 5542, terwijl het percentage van het gemiddelde schoolbezoek van 75 tot 84 steeg. Het schoolverzuim is dus nog zeer aanzienlijk en het zal veel moeite kosten het met vrucht te bestrijden. In dezelfde tijdruimte steeg de schoolbevolking van Paramaribo van 3201 tot 7205; het percentage van het gemiddelde dagelijksche schoolbezoek klom daarbij van 73 tot 85. Bij de beoordeeling van deze vermeerdering is in het oog te houden, dat in dezelfde tijdruimte de bevolking der kolonie van 48991 tot 85536 en die van Paramaribo van 21299 tot 35530 steeg, voor zooveel deze bevolkingscijfers vertrouwen verdienen.

Het volgende staatje geeft een vergelijkend overzicht van den toestand van het gewoon lager en het uitgebreid lager onderwijs op 31 Dec. 1881 en 1913.

	Scholen.		Onderw.		Schoolg. kinderen.		Gemiddeld dagelijksch schoolbezoek per 100	
	1881	1913	1881	1913	1881	1913	1881	1913
PARAMARIBO								
Niet gesubs. partic. scholen	10	6	17	25	519	780	87	91
Gesubs. partic. scholen	13	-	24	-	1037	-	77	-
Gesubs. scholen	2	7	11	88	397	1988	72	82
Gesubs. sch. d. Evang. scholen	4	6	13	51	1227	1565	73	80
Gesubs. sch. d. R.K. scholen	3	8	4	64	580	2360	82	82
Gesubs. sch. d. 'Vrije Evan- gelisatie.'	-	1	-	9	-	309	-	81
Totaal	32	28	69	237	3760	7002	77	82
DISTRICTEN								
Gesubs. scholen	16	20	17	30	724	1287	80	72

Gesubs. sch. d. Evang. Broedergemeente	13	14	9	21	721	891	79	88
Gesubs. sch. d. R.K. Geestelijken	2	9	3	17	116	720	92	81
Totaal	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal	31	43	29	68	1561	2898	80	75
Totaal Paramaribo en districten	—	—	—	—	—	—	—	—
Totaal	63	71	98	305	5321	9900	78	80

Van de 71 scholen op 31 Dec. 1913 zijn 55 gemengd, 8 alleen voor jongens en 8 alleen voor meisjes bestemd; 8 van deze scholen zijn scholen voor uitgebreid lager onderwijs. In de rubriek onderwijzers zijn alleen medegeteld de onderwijzers der verschillende rangen; niet de bezitters van akten alleen voor speciale vakken. Onder de niet gesubs. partic. scholen bevinden zich ook de scholen voor uitgebreid lager onderwijs der R.K. missie en die der zusters Franciscanessen. Voorts waren er nog 8 scholen der Evang. Broedergemeente bij de Boschnegers met een gezamenlijke schoolbevolking van 248 leerlingen, n.l. 123 jongens en 125 meisjes.

De bevolking der bewaarscholen was op 31 Dec. 1913:

TE PARAMARIBO	Jongens.	Meisjes.	Totaal.
voor onvermogenden.			
de Evang. Broedergemeente	136	162	298
de R.K. Zusters	165	226	391
voor andere kinderen			
de R.K. Zusters	32	38	70
verschillende particulieren	219	219	438
IN DE DISTRICTEN.			
voor onvermogenden.			
de Evang. Broedergemeente	45	40	85

de R.K. Zusters	63	84	147
	—	—	—
Totaal	660	769	1429

Er zijn in Suriname twee onderwijzers-genootschappen: het Surinaamsch Onderwijzersgenootschap, in 1895 opgericht (nadat een in 1853 opgerichte voorganger was verlopen) telde op 31 Dec. 1914 106 leden en 6 eereleden. Op 1 Jan. 1906 begon dit genootschap een maandblad (later 14daagsch) 'Het Onderwijs' uit te geven, dat in 1911 ophield te verschijnen. Sedert Maart 1915 verschijnt het blad weer. Het andere genootschap, 'Broederschap' geheeten, opgericht in 1892 waarvan de leden op de scholen der Evang. Broedergemeente werkzaam zijn, telde 35 leden.

Sedert 1908 bezit Paramaribo een schoolmuseum, gesticht door een kort voordien opgerichte 'Vereeniging tot bevordering van het onderwijs.'

De raming der uitgaven voor het lager onderwijs op de voorloopig vastgestelde begrooting voor 1916 is als volgt:

a.	Kosten van toezicht op het onderwijs en van examens	f11.779
b.	Bezoldiging van onderwijzers en verder personeel bij het openb. onderwijs	f230.321
c.	Kosten van de normaalschool	f7.600
d.	Voor het naar en van school vervoeren van schoolkinderen	f1.550
e.	Huur van gebouwen of lokalen, onderwijzerswoningen in de districten, schoolmeubelen, schoolbehoefte, uitgaven ter behoeve van schooltuinen	f15.810
f.	Subsidiën voor het onderwijs	f176.630
g.	Subsidiën indirect in verband staande met opvoeding, onderwijs en opleiding	f8.585
	Totaal	f452.325

waaronder niet begrepen, het onderhoud der openbare schoolgebouwen.

De inkomsten zijn geraamd als volgt:

a.	opbrengst van de openbare scholen	f48.400
b.	opbrengst van de normaalschool	f4.000
c.	opbrengst van examengelden	f500
	Totaal	f52.900

Vermindert men met dit bedrag de uitgaven, dan komt men tot een cijfer van f399.425. Bij een geraamd eindcijfer der koloniale begrooting van f7,764.816 maken de uitgaven voor het lager onderwijs, het onderhoud der schoolgebouwen daaronder niet begrepen, ruim 5 perc. der begrooting uit. (Zie ook de artikelen AMBACHTSONDERWIJS, BROEDERGEMEENTE, GENEESK. SCHOOL, HOEDENVLECHTERIJ, blz. 364, LANDBOUW, blz. 442, MACHINISTENCURSUS, MISSIE (R.K.) en TUCHTSCHOOL).

Litt. Archivalia (Rijksarchief). - Hartsinck, II, 891. [E. Beyer.] Suriname in deszelfs tegenw. toestand. Amst. 1823, blz. 71. - [G.P.C. Baron Van Heeckeren van Waliën]. Aanteekeningen betreffende de Kol. Suriname. Arnhem. 1826. blz. 118 v. - M.D. Teenstra. De Neger-slaven in de Kol. Suriname. Dordr. 1842, blz. 57 v. - L.C. B(atenburg). Over de taak en de eischen der lagere school. (Tijdschr. West-Indië Haarlem 1858, II. 268-281.) - J. Wolbers, Gesch. v. Suriname. Amst. 1861, blz. 170, 193, 194, 200, 201, 256, 272, 273, 285, 529, 559 en 607. - H.C. ten Broeke. Bijdrage tot de gesch. v.h. schoolwezen in Nederl. Guyana, Paramaribo, 1874. - R.A.P.C. o'Ferrall, Korte Schets v.d. Gesch. v.h. onderwijs in de Kol. Suriname, Paramaribo, 1890. - J.R. Thomson, Bijdr. tot de gesch. v.h. onderwijs in Suriname. Paramaribo, 1897. - J.J. Heilbron, Quelques renseignements sur l'instruction publique de la Colonie de Suriname. (Bibliothèque coloniale Internationale, serie IX, 1909). - Idem, Hoe moet het lager onderwijs in de Kol. Suriname worden ingericht? Paramaribo, 1909. - Rapport v.d. Comm. betr. de Reorganisatie v.h. onderwijs in de kol. Suriname, benoemd bij G.R. van 10 Nov. 1909 no. 9. Paramaribo 1910. - Gegevens betreffende Suriname. Amst. 1910, blz. 147-161. - Tj. Nawijn, Reorganisatie van het onderwijs. Paramaribo 1910. - Idem. Rapport betr. het onderwijs op eenige scholen in Nederland in verband met de voorgenomen reorganisatie v.h. lager onderwijs in de Kol. Suriname. Paramaribo 1911. - De econom. en financ. toestand der Kol. Suriname. Rapport der Suriname-commissie, 's Gravenh. 1911, blz. 75-89. - Vinken. Een en ander uit de Gesch. v.h. onderwijs in Suriname. (De Surinamer van 29 Juni - 2 Juli en 3 Oct. 1912). - Fred. Oudschans Dentz. (De Surinamer van 27 Aug. 1911). - Koloniale Verslagen. - Jaarcijfers.

B. De Nederlandsche Antillen.

Over het onderwijs op Curaçao zijn de berichten tot aan het optreden van den directeur Rodier zeer schaarsch. Tot dien tijd had de Compagnie zich zeer weinig

aan het onderwijs laten gelegen liggen. Sedert de vestiging der Hollanders op het eiland had de Compagnie zich er toe bepaald een schoolmeester, tevens voorzanger en aanspreker te onderhouden. Een langdurige vacature in dit ambt werd voor de ingezetenen van de Willemstad, de Overzijde en Pietermaai, aanleiding om op eigen kosten scholen op te richten, terwijl eenige van de meest gegoede ingezetenen, die buiten woonden, huisonderwijzers aanstelden. Op een klacht van den in 1764 aangestelden Compagnie's schoolmeester, gelastten Bewindhebbers aan Rodier de private school op Pietermaai op te heffen, die in de Willemstad te laten bestaan zoolang zij zou staan onder den schoolmeester, die er over was aangesteld, toen er geen Compagnie's schoolmeester was en verder geen private scholen toe te laten dan een of twee aan de Overzijde. 'Kleine kinderscholen' waren onder dit verbod niet begrepen. Eerst in 1767 kreeg Rodier - op zijn aandrang en dien van de ingezetenen - algemeene vergunning het oprichten van private scholen toe te staan, mits de bewindhebbers van elke oprichting kennis kregen en de schoolmeesters waren voorzien van een 'acte van consent' van den directeur, die deze niet zou mogen afgeven 'voor en alear bij van de bekwaamheid, goede hoedanigheid en betamelijk gedrag van den meester zou wezen overtuigd en verzekerd.' Hamelberg, aan wien deze berichten ontleend zijn, vermeldt verder dat 'de ordinaire tax voor scholieren, die leerden spellen en lezen 4 realen was per maand, voor die lezen en schrijven leerden 6 realen, voor die welke leerden lezen, schrijven en cijferen 7 realen of 1 reaal minder, als zij zelf pen en papier brachten.'

Kort nadat Curaçao aan Nederland was teruggegeven rapporteerde de gouverneur A. Kikkert op 2 Juli 1817 aan de Regeering: 'Sedert ruim een derde van een eeuw is de opvoeding der kinderen onder de voornaame lieden veel verbeterd. Gebrek aan goede onderwijzers echter is de oorzaak dat dezelve tot nog toe niet tot die volmaaktheid als in Europa is gebracht geworden. Het onderwijs was hier slechts bepaald in het leeren lezen, schrijven, rekenen, Italiaansch boekhouden en eene zeer oppervlakkige kennis der Hollandsche taal. Naderhand begon zich hetzelfde meer uit te breiden tot andere talen als Fransch, Spaansch, Engelsch, doch de gronden onzer moedertaal ontbrekende werden ook de vreemde talen, gelijk ligt te beseffen is, gebrekkig onderwezen en geleerd.' En verder: 'De toestand der scholen vóór de aankomst van den staatschoolmeester den heer Van Paddenburgh is beklagenswaardig. Elk die maar niets te verdienen had, rigtte eene school op, ofschoon hij zelfs niet in staat was goed te lezen en te schrijven, en naauwlijks was er één die den naam van onderwijzer verdiende. De inrigting der scholen waren ook geenszins tot dat oogmerk berekend. De voornaamsten (eene uitgezonderd) kon men niet dan met de a-b-c schooltjes in de dorpen in 't moederland vergelijken. De kinderen der minvermogenden een weinig lezen, schrijven en rekenen geleerd hebbende worden in een of ander handwerk onderwezen, hier van daan zoo veele ambachtslieden op dit eiland, die door gebrek aan bezigheid en broodwinning eindelijk tot armoede moeten vervallen.'

Ook de nieuwe 'staatschoolmeester' schijnt niet aan de verwachtingen beantwoord te hebben.

Omtrent het onderwijs op de Bovenwindsche Eilanden gedurende de eerste eeuw der vestiging zijn de berichten nog schaarscher dan voor Curaçao. Gedurende langen tijd schijnt de Compagnie de zorg daarvan aan particulieren te hebben overgelaten. Tegen het eind van de 18de eeuw vroeg en verkreeg de directeur van St. Eustatius, Runvels, van Bewindhebbers een vaderlandschen onderwijzer, opdat de moedertaal niet te gronde ging. Dominee Brill (1787-1792) betoogde de wenschelijkheid van onderwijs in het Nederlandsch voor de kinderen der gekleurden en bijzonder voor die der slaven. In

1819 rapporteert de Gouv. Gen. van St. Eustatius, St. Martin en Saba, dat sedert 1818 op St. Eustatius geene inrichtingen van godsdienst of opvoeding der jeugd meer bestonden 'dan een Methodiste leeraar, die zich verledigt tot het geven van onderwijs in de Engelsche taal, in het lezen, schrijven en in de beginselen der cijferkunst, schoon hij hierin geen genoegzaam bestaan vindt vermits de weinige vermogende ingezetenen hunne kinderen naar elders zenden om hun hart en verstand te beschaven.'

Teenstra, die in 1829 het eiland bezocht, schrijft dat er toen vier scholen op het eiland waren, waarin in het Engelsch werd onderwezen. Op twee daarvan waren blanke onderwijzers; de twee andere werden door 'gekleurde vrouwen' gehouden. Tweemaal in de week werd er ook school gehouden voor onvermogenen, in de Methodistenkapel, waar de kinderen alleen in het lezen werden onderwezen.

Omtrent St. Martin rapporteerde in Dec. 1816 de kommandant der eilanden St. Martin en Saba dat 'een bijzondere aandacht op de opvoeding der jeugd, vooral in dit eiland waar dat juist al te zeer is verwaarloosd, zal behoren te worden gevestigd.' In 1829 vond Teenstra het schoolwezen nog zeer gebrekkig; het onderwijs bepaalde zich tot de Engelsche taal. De meer gegoede ingezetenen zonden hunne zonen ter opvoeding naar Europa en de dochters naar Antigua of een der andere Engelsche eilanden. Op Saba vond hij in de kerk, een lid van den raad van politie, in zijn kwaliteit van schoolmeester, bezig een 15tal kinderen te onderwijzen in de Engelsche taal.

Van een regeling van het onderwijs op Curaçao is er eerst in 1819 sprake. De Gouv. Gen. Kikkert stelde op 29 Nov. van dat jaar (P.B. no. 28) een 'provisioneel reglement op het schoolwezen' vast, waarbij o.m. bepaald werd dat er vier landsscholen op het eiland zouden zijn - alle vier op de hoofdplaats - n.l. twee van den eersten en twee van den tweeden rang. De bestaande particuliere scholen werden 'om gewichtige redenen' vooralsnog toegelaten; nieuwe mochten echter niet worden opgericht dan met toestemming van den Gouv. Gen. en er mochten niet meer dan drie zijn. Kinderen van onvermogenen konden kosteloos de landscholen bezoeken. Het 'hoofdonderwijs' op de vier landsscholen zou in de Nederduitsche taal zijn. Op de scholen van den tweeden rang zou onderwijs gegeven worden in lezen, schrijven en rekenen, op die van den eersten rang bovendien in vreemde en 'buitenlandsche' talen, alsmede aardrijks- en geschiedkunde, enz. 'voor zoo ver de schoolonderwijzers hiertoe bekwaam' waren. Op laatstgenoemde scholen mocht het schoolgeld niet meer bedragen dan 27 realen, op eerstgenoemde niet meer dan 12 realen per maand voor ieder kind. Met het toezicht op het onderwijs waren vier schoolopzieners belast.

Ten behoeve der landsscholen werd een som van f2000 Hollandsch courant uit de koloniale kas beschikbaar gesteld om daaruit te bekostigen het onderwijs aan onvermogenen, schoolbehoefden, de jaarlijks uit te deelen prijzen aan de leerlingen, 'boeken tot geschenken of buitengewone douceurs aan eenigen onderwijzer, die zich bij uitnemendheid onderscheidde' en voorts 'werken tot onderrigting en verdere eigene oefening der onderwijzers.'

Tegen hen die 'zich zouden mogen verstouten' om eenige school zonder speciaal consent van het bestuur op te richten 'of reeds clandestinelijk daargesteld zijnde', aan te houden werden in 1839 (P.B. no. 225) 'meer doelmatig geacht wordende bepalingen' vastgesteld: de eerste en tweede maal geldboete, de derde maal, gevangenzetting voor den tijd van ten minste drie maanden en ten hoogste een jaar.

Snel heeft zich het openbaar onderwijs op Curaçao niet ontwikkeld. Uit het Kol. Verslag over 1851 blijkt dat er in dat jaar f4734,29 is uitgegeven voor plaatsing van

onvermogenen op de landsscholen en voor schoolbehoefte. Het getal onvermogenen leerlingen was toen 259 (200 jongens en 59 meisjes). Op de bijzondere scholen, met inbegrip van bewaar- en zondagsscholen, gingen toen 420 jongens en 495 meisjes. Op Bonaire was er ééne landschool met 25 kosteloos geplaatste leerlingen en 42 voor rekening van particulieren. Op Aruba had men ééne landsschool, waarop 21 kosteloos geplaatste leerlingen, en een particuliere school, meer bepaaldelijk voor de Spaansche taal. St. Martin had eveneens ééne landsschool met 42 gratis leerlingen en 20 schoolgeld betalende.

Het kol. Verslag over 1854 deelt mede dat slavenkinderen op Bonaire van landswege geen onderwijs genoten.

De grondlegger van het R.K. bijzonder onderwijs was de eerste Bisschop van Curaçao, de Amsterdammer Martinus Johannes Niewindt, die van 1824 tot 1860 de missie bestuurde. De erbarmelijke onderwijstoestanden in de hoofdplaatsen en de afwezigheid van iedere gelegenheid tot onderwijs in de overige districten, bewogen hem hulp in het Moederland te zoeken. Eerst in 1842 kreeg hij de beschikking over een voldoende aantal Hollandsche schoolzusters om een begin van uitvoering aan zijn plannen te kunnen geven en toen werd in de hoofdstad van Curaçao een meisjesschool geopend met drie afdelingen voor de drie standen. Eenige maanden later bewerkte hij de overkomst van een Katholiek Hollandsch onderwijzer, den heer Bernard Huijcke, die een school voor meer uitgebreid onderwijs in de hoofdstad op C. opende voor de mannelijke jeugd. Vijf jaar later, in 1847, werd de eerste school buiten de stad te Barber (Westdivisie) gesticht. Geleidelijk breidde zich sedert, onder Mgr. Niewindt en diens opvolgers, het R.K. onderwijs uit, zoodat thans geen enkele R.K. parochie haar school mist.

Het Reg. Reglement van 1865 gaf voor het onderwijs dezelfde voorschriften als voor Suriname (zie boven). In 1873 (P.B. no. 9) werd dan ook een verordening vastgesteld regerende het onderwijs, die in niets meer geleek op haar voorganger van 1819. Aan bijzondere scholen kon nu subsidie worden verleend; aldus gesubsidieerde scholen zouden gelijk de openbare, toegankelijk zijn voor kinderen van alle godsdienstige gezindheden. De leerstof op de scholen voor gewoon lager en meer uitgebreid lager onderwijs was als in de Nederlandsche wet. Er zouden vier klassen van openbare onderwijzers zijn, met jaar wedden van f1000, f1400, f1800 en f2800. Om tot een hogere klasse over te gaan moest de onderwijzer ten minste 5 jaren in de voorgaande klasse werkzaam zijn geweest. Zij zouden ambtenaren zijn in den zin van het pensioenreglement.

Reeds in 1884 (P.B. N° 16) werd deze verordening herzien. Was er in de vorige regelingen geen sprake van opleiding van onderwijzers, nu had het bestuur te zorgen voor de instelling van normaallessen voor hen, die zich voor het verkrijgen eener akte wenschten te bekwamen. De regeling der normaallessen kwam reeds bij besluit van den Gouverneur van 8 Dec. 1884 (P.B. n°. 18) tot stand.

Het van gouvernementswege verstrekte onderwijs zou in drie afdeelingen verdeeld zijn. Dat van de laagste afdeeling zou gratis in de geheele kolonie verstrekt worden. Voor de Bovenw. Eilanden omvatte het tevens het onderwijs in de Engelsche taal. Het onderwijs van de tweede afdeeling, dat niet gratis was, bevatte eenige leervakken meer en liet de keus tusschen de Engelsche of Spaansche taal. Het in de eerste afdeeling gegeven onderwijs zou in omvang ongeveer overeenkomen met dat eener driejarige hogere burgerschool, terwijl tevens de Spaansche taal zou onderwezen worden. Ook in deze afdeeling zou schoolgeld betaald moeten worden.

De onderwijzers werden onderscheiden in drie klassen. De traktementen werden geregeld bij besluit van den Gouverneur (P.B. 1884 n°. 21) en later herhaaldelijk gewijzigd.

Door deze verordening, gewijzigd in 1897 (P.B. n°. 17), deed het uitgebreid lager onderwijs op Curaçao een grooten stap vooruit. Op 15 Juli 1885 werd n.l. een openbare school geopend voor het onderwijs der afdeelingen I en II, die spoedig in bevolking belangrijk toenam en in 1891 gescheiden werd in een afdeeling voor jongens en een voor meisjes.

Ook het bijzonder onderwijs ontwikkelde zich in dat en het volgende jaar aanmerkelijk.

In 1907 (P.B. n°. 5 en besluit tot uitvoering, P.B. n°. 26) werd de verordening opnieuw gewijzigd. In de nieuwe verordening werden ook opgenomen de regelen en de maatstaf naar welke aan de besturen van bijzondere scholen bijdragen uit de koloniale kas verleend worden.

De onderwijzers werden verdeeld in 4 klassen; met het algemeen toezicht op het onderwijs werd een schoolopziener belast; naast dezen, op Curaçao een schoolcommissie en op elk der overige eilanden de Raad van politie als plaatselijke schoolcommissie.

Aan kinderen van onvermogenen wordt het openbaar lager onderwijs gratis verstrekt. Van de andere kinderen kan een matig schoolgeld geheven worden.

Nog zijn hier te vermelden het K.B. van 23 Juli 1913 n°. 45 (P.B. n°. 47), waarbij de subsidiën aan de bijzondere scholen nader worden geregeld en de verordening van 26 Aug. 1914 (P.B. n°. 38), waarbij de schoolopziener vervangen wordt door een inspecteur voor het onderwijs. Tal van wijzigingen van minder belang tusschen 1884 en 1915 zijn kortheidshalve voorbijgegaan.

Op de scholen voor m.u.l.o. is het Nederlandsch de voertaal. Voor de gesubsidieerde bijzondere lagere scholen eischt de verordening dat het onderwijs 'zooveel mogelijk' in de Nederlandsche taal gegeven worde. Op de Benedenw. Eilanden is het Papiamentsch niet alleen de volkstaal, maar de meest geliefde taal van allen, die er geboren zijn. Op de Bovenw. Eilanden spreekt iedereen uitsluitend Engelsch. Op al de eilanden moet het Nederlandsch dus als een vreemde taal worden aangeleerd, wat natuurlijk van grooten invloed is op de uitkomsten van het onderwijs.

Uit de volgende cijfers blijkt de vooruitgang van het onderwijs op de verschillende eilanden sedert 1880. De cijfers, waarvan sommigen vreemde schommelingen vertoonen, hebben betrekking op 31 December.

	1880	1890	1900	1910	1913
Curaçao	2503	2957	3335	3625	3646
Bonaire	454	554	629	644	698

Aruba	256	369	791	995	950
St. Martin	200	204	405	596	570
St. Eustatius	180	65	222	235	240
Saba	149	73	121	315	310
	—	—	—	—	—
Totaal	3742	4222	5503	6410	6414

Een wettelijke regeling van het bewaarschool-onderwijs bestaat in de kolonie Curaçao niet.

Op 31 Dec. 1913 waren er:

Op Curaçao:

2 openb. scholen v. M.U.L. Onderwijs (1 voor jongens, 1 voor meisjes).

3 bijz. scholen v. M.U.L. Onderwijs (1 voor jongens, 2 voor meisjes).

1 openb. school v. lager onderwijs (voor jongens en meisjes).

1 openb. herhalingschool.

13 bijz. scholen voor lager onderwijs.

Op de overige eilanden alleen scholen voor lager onderwijs, n.l.:

op Bonaire	1 openb. en 2 bijz.
op Aruba.	1 openb. en 5 bijz.
op St. Martin	4 openb. en 3 bijz.
op St. Eustatius	1 openb. en 1 bijz.
op Saba	2 openb. en 2 bijz.

te zamen 13 openbare en 29 bijzondere scholen.

Op de openb. scholen op Curaçao had men op 31 Dec. 1913: 6 onderwijzers en onderwijzeressen van de 1ste, 3 van de 2de, 12 van de 3de en 1 van de 4de klasse. Op de bijz. scholen respectievelijk 4, 8, 17 en 33, te zamen 84 onderwijzers. Op de overige eilanden te zamen op de openb. scholen 2 van de 2de, 11 van de 3de, 8 van de 4de klasse, op de bijzondere scholen 2 van de 1ste, 11 van de 3de en 16 van de 4de klasse, t.z. 49 onderwijzers, behalve de vak-onderwijzers en de kweekelingen.

De normaallessen werden bezocht door 9 vrouwelijke leerlingen, 4 in de eerste en 5 in de tweede klasse.

Het bijzonder onderwijs staat onder het bestuur der R.K. Missie van Curaçao. Het is het meest verspreide in de kolonie, waar, behalve op St. Martin en Saba, buiten de hoofdplaatsen der eilanden geen openbare scholen gevonden worden. Drie vierden der schoolgaande kinderen der geheele kolonie bezoeken de scholen der missie.

Op 31 Dec. 1913 bedroeg het aantal R.K. Scholen 25, met een totaal van 4863 leerlingen. Buitendien bestonden er 3 R.K. Scholen, waar Spaansch de voertaal is bij het onderwijs, waaronder één internaat (Welgelegen) met een gezamenlijk getal van 220 leerlingen.

Behalve op de hoofdplaatsen (Willemstad, Kralendijk en Oranjestad) bezoeken jongens en meisjes dezelfde school, waar ze onderwezen worden door schoolzusters, deels Franciscanessen van de Congregatie van Roosendaal, deels Dominicanessen van de Congregatie van Voorschoten, bijgestaan door vrouwelijke kweekelingen. Dezelfde Schoolzusters besturen de meisjesscholen op genoemde hoofdplaatsen;

de scholen voor jongens staan sedert 1898 onder de uitsluitende leiding der Schoolfraters van de Congregatie van Tilburg, die reeds sedert 1886 aan het onderwijs in de missie verbonden werden.

Aan de groote armoede, die in de buitendistricten veelal heerscht, is 't voornamelijk toe te schrijven, dat de scholen op de hoofdplaatsen een grooten voorsprong hebben op die van de buitendistricten. Op alle hoofdplaatsen behalve op St. Eustatius en Saba bestaat op de R.K. Scholen gelegenheid voor m.u.l.o.; gewoon lager onderwijs is op de R.K. scholen overal kosteloos.

Het geheele personeel op 31 Dec. 1913 werkzaam aan de R.K. bijzondere scholen bestond uit 64 onderwijzeressen Franciscanessen, waarvan 10 vakonderwijzeressen, 22 onderwijzeressen Dominicanessen, 22 vrouwelijke kweekelingen en 28 schoolfraters van Tilburg met één inlandschen kweekeling.

Het R.K. bijzonder onderwijs wordt van Gouvernementswege gesubsidieerd, uitgezonderd de 3 bovengenoemde Spaansche scholen. Na de wijziging bij het K.B. van 23 Juli 1913 bedraagt het subsidie ruim negen gulden per schoolgaand kind. Tot de inrichtingen van R.K. onderwijs moeten ook gerekend worden een weeshuis voor meisjes met 51 en een voor jongens (waaraan een ambachtsschool verbonden is) met 45 verpleegden.

Op Saba, met zijn zeevarende bevolking, is van gouvernementswege in 1909 een zeevaartcursus geopend, die op 31 Dec. 1913 9 leerlingen telde. Een dergelijke cursus werd bij beschikking van den gouverneur van 1 Febr. 1913 (P.B. n°. 5) op Curaçao opgericht.

Sedert eenige jaren bezit Curaçao een schoolmuseum, gehuisvest in een der vertrekken van de Hendrikschool.

Op de voorloopig vastgestelde begrooting voor 1916 is de raming der uitgaven voor het onderwijs op al de eilanden als volgt:

a.	Kosten v.h. schooltoezicht	f4500.
b.	Traktementen en toelagen van onderwijzers bij het openb. onderwijs	f96101.
c.	Schoolbehoeften en andere kosten van het openbaar onderwijs	f6775.
d.	Subsidiën aan het bijz. onderwijs	f57410.
	totaal	f164786

waaronder niet begrepen het onderhoud der openbare schoolgebouwen.

De inkomsten zijn geraamd op f12000. Vermindert men met dit bedrag de uitgaven, dan komt men tot een cijfer van f152786. Bij een geraamd eindcijfer der koloniale begrooting van f1.089.198 maken de uitgeven voor het onderwijs, het onderhoud der schoolgebouwen daaronder niet begrepen, ruim 14 perc. der begrooting uit.

Litt. Kerk- en schoolwezen in de Nederl. W.I. Koloniën St. Martin en Saba in 1816; medegedeeld door Dr. J. de Hullu (Nederl. Arch. v. Kerkgesch. deel IX, afl. 2). Curaçao in 1817, medegedeeld door Idem (Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Ind., 1913, deel 67, blz. 568). St. Eustatius in 1819, medegedeeld door Idem in Idem, deel 68, blz. 443. M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1837, II, 312, 357 en 377. G.J. Simons, Beschr. v.h. eiland Curaçou. Oosterwolde, 1868, blz. 78 en 104. Th. C.L. Wijnmalen. Les possessions néerl. dans les Antilles (Revue

Col. Intern., 1887, II, 414). J.H.J. Hamelberg, Hist. schets v.d. Nederl. Bovenw. eilanden tot op het einde der 17e eeuw (Tweede jaarl. Verslag v.h. Gesch., Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. gevestigd te Willemstad. Amst. 1898, blz. 133). H. van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 175, 196, 235, 276, 370 en 378 vlg. H. Michelsen. Het openb. onderw. op Curaçao. M. Victor Zwijsen, Het R.C. Bijzonder onderw. op Curaçao, (beiden in het Curaçao-nummer van Neerlandia. Juli en Aug. 1905). P.A. Euwens. Het Beschavingswerk op Curaçao (Neerlandia, 1906, blz. 45-48 en 87-88). C.J. Krijt, Het openb. lager onderw. op Bonaire. M. Victor Zwijsen, Het bijzonder Onderw. op Bonaire (beiden in het Bonaire-nummer van Neerlandia, Dec. 1907). J.A. Snijders, De Nederl. taal op de Benedenw. eilanden onzer Kol. Curaçao (Vragen van den Dag, 1907, blz. 832, 845 en 914-925). G.J. Van Grol, Het eiland St. Eustatius (Ind. Mercuur, 19 Maart 1907). J.H.J. Hamelberg, De Nederl. op de W.I. Eilanden (Benedenw. Eilanden) Amst. 1909, blz. 182. Alph. M.J. Jansen, De Kath. Godsdienst en het Bijz. onderw. op Aruba. J.A. Snijders Jr. Het openb. onderw. (beiden in het Aruba-nummer van Neerlandia. Dec. 1911). De Koloniale Verslagen. Jaarcijfers.

Onderzoekingstochten en onderzoek.^{aant.}

A. Suriname.

De oudste kolonisten bekommerden zich weinig om het achterland der volkplanting. Behalve de expeditie door Van Aerssen in 1687 uitgezonden om het Dorado op te sporen - zie GOUDINDUSTRIE, blz. 311 - en de problematieke tochten in 1718 naar de Parima en in 1720 naar de Boven Corantijn (zie onder *litt.* bij CORANTIJN) vermeldt de geschiedenis geen tochten naar het binnenland in de eerste halve eeuw der vestiging. Eerst door de expedities tegen de Boschnegers leerde men iets van het achterland, inzonderheid van het oostelijk gedeelte, kennen. Met de exploratie der Marowijne (zie aldaar) waren de Franschen de Hollanders voor geweest, maar toen deze laatsten eenmaal, in verband met de vervolging der Boschnegers, genoodzaakt waren de rivier op te nemen, werd deze opneming krachtig aangepakt en in 1784 een groot deel van de Lawa en de Tapanahoni in kaart gebracht (zie MAROWIJNE). Van de andere rivieren zou de bovenloop nog langen tijd onbekend blijven en in verband daarmee het land tusschen de rivieren. De groote kaart van Cateau van Rosevelt en Van Lansberge (1882) naar opmetingen gedaan van 1860-1879, gaf - behalve voor de Marowijne en de Suriname - alleen van het land benoorden den 4n breedtegraad een beeld. Wel vindt men op sommige oude kaarten den bovenloop van de Suriname- en de Saramaccarivieren aangegeven, maar die voorstelling berustte niet op gedane opmetingen. Nog op Loth's kaart van de drie Guiana's (1889) en op de kaart gevoegd bij F.W. van Eedens artikel 'Een verwaarloosd erfdeel' (Bulletin n°. 12, Maart 1896, van het Kol. Museum te Haarlem) moest het grootste deel van de kolonie aangeduid worden als *onbekende wildernis* en *onbekend land*. Na 1874 waren goudzoekers en na 1893 balata-bleeders vrij diep het binnenland binnengedrongen, maar tot wetenschappelijk onderzoek van het land leidde dit niet.

Tot de kennis van de gesteldheid van het land hebben zeer veel bijgedragen de opmetingen ('tracées') van den gouv. landmeter W. L. Loth, in
1876 tusschen Brokopondo aan de Suriname-rivier en de Pedresoengoe-vallen aan de Marowijne (T.A.G. III, 159-166),
1877 tusschen Brokopondo en de Saramacca-rivier (T.A.G. III. 332-335),

- 1878 tusschen het dorp Foto aan de Tempatikreek en Boschland aan de Suriname-rivier (T.A.G. IV, 250-255),
- 1879 tusschen de rivier Kleine Saramacca en het dorp Kwattahede aan de Saramacca-rivier

en tusschen de Miendrinitti-kreek en de Suriname-rivier (T.A.G. V, 10-16),
 1886 tusschen Coronie en de Coppename-rivier,
 1887 tusschen Coronie en de Nickerie-rivier,
 1888 tusschen de Saramacca-rivier nabij de Oranjekreek en Paramaribo,
 1892 tusschen het dorp Cottica aan de Lawa en de Tapanahoni en tusschen deze rivier bij de monding van de Tosokreek en de Sarakreek, op welken tocht Loth ontdekte, dat de Goninirivier ontstaat uit de samenvloeiing van twee rivieren, waaraan hij den naam gaf van Wilhelmina- en Emma-rivieren (T.A.G. 1893, 2e Serie, dl. II blz. 73-87).

Deze opmetingen hielden verband met de bevordering van de goudindustrie en zijn ook te vinden in de Koloniale Verslagen. De resultaten van Loth's tochten zijn verwerkt in zijne in 1899 verschenen kaart van Suriname op een schaal 1:500,000.

Ook de opmetingen der andere Surinaamsche landmeters hebben de kennis van het binnenland vermeerderd, maar daarvan is weinig naar buiten gebleken. Uit den aard der zaak werden metingen, voor particulieren verricht, niet gepubliceerd.

De karteering van het bergstelsel dateert van het eerste decennium van deze eeuw. Vóór dien waren alle kaarten feitelijk rivierkaarten. Zonder overdrijving kon Prof. Went zijn overzicht van de onderzoekingen in dat tijdvak in De Gids van Aug. 1911 dan ook noemen *De ontdekking van 'Onze West'*.

Zooals boven gezegd werd de Marwijne reeds tegen het eind van de 18de eeuw vrij goed in kaart gebracht. De eerste wetenschappelijke opneming van de Corantijn (zie aldaar) vond plaats door Robert Schomburgk in 1836 en daarna in 1843.

De rij van wetenschappelijke reizigers in Suriname wordt geopend door Dr. F. Voltz, en H. Schunk (leden eener commissie van Duitschers door de Nederlandsche regeering naar Suriname gezonden om het land te onderzoeken met het oog op een te vestigen volkplanting van Duitse landverhuizers, die van 1853 tot 1855, verscheidene rivieren en het kustgebied geologisch opnamen. Voltz overleed in Suriname in 1855. Iets van zijne onderzoekingen is bewaard gebleven in brieven geplaatst in de Algemeene Konst- en Letterbode, 1854, blz. 13, 110 en 397 en 1855, blz. 254, in het Tijdschr. v. Staathuishoudk. en Statistiek van Sloet tot Oldhuis, 1855, dl. XII, blz. 263-280. (Zie ook het Tijdschr. West-Indie, Haarlem 1855, blz. 153 en 312 en 1858, blz. 69 vlg.). Zijn schriftelijke nalatenschap, werd door Schunk naar Europa medegenomen en schijnt verloren te zijn gegaan. Zijn geognostische verzameling bevindt zich in het Leidsche Museum. In zijn Geol. Studiën ueber Nederl. West-Indien, Leiden 1888, blz. 178-188, heeft K. Martin een overzicht gegeven van Voltz' onderzoekingen.

In 1856 deed Jeffries Wyman, professor in de anatomie te Harvard - van wiens hand reeds verschenen waren: Remarks on a bat, Molossus ater. etc. from Surinam. (Amer. Journ. of Science, July 1839 en Proc. of the Boston Soc. of Nat. Hist. 1839) en Observations on the development of the Surinam toad (Pipa americana) (Amer. Journ. of Science, vol. XVII, 1854, blz. 369-374 en Proc. Boston Soc. of Nat. Hist. vol. V 1854-56, blz. 13 en 14) - eene reis in Suriname; hij drong in korjalen ver het binnenland in met het hoofddoel zoölogische verzamelingen te maken, die een plaats vonden in zijn museum van vergelijkende anatomie, welke later het eigendom werd van de Boston Society of Natural History. Zware malaria-aanvallen, waarvan hij langzaam genas, verhinderden het welslagen zijner exploratie. In de genoemde Proceedings van 16 Sept. 1857 komt nog een mededeeling voor over Species of Fishes from the Surinam River, waarin hij handelt over de ontwikkeling der eieren bij een Bagre-soort, door de negers *Ningi-ningi* (?) genoemd, en bij een Aspredo-soort (*Trompetter*). Hij schijnt geen reisverhaal te hebben uitgegeven.

De zeer problematieke reis van H. Villiers Stuart of Dromana naar de Boven-Suriname in 1858 (*Adventures amidst the equatorial forests and rivers of South America, etc.* London 1891) wordt hier voorbijgegaan, omdat De Goeje in zijn bespreking van het boek (T.A.G. 15 Mei 1907, blz. 471 vlg.) het onwaarschijnlijke van den tocht heeft aangetoond.

Ten einde de Bonni-negers te ontheffen van het gezag der Aucaners (zie BOSCHNEGERS, blz. 155) en gegevens te verzamelen omtrent de vraag of de Lawa dan wel de Tapanahoni als de voortzetting van de Marowijne was te beschouwen, ondernamen de heeren Eycken Sluyters en Slengarde, in opdracht van het Koloniaal Bestuur, in 1860 eene reis naar de Boven Marowijne; van Fransche zijde vergezelde hen de heer Ronmy. Het rapport van Eyckensluyters en Slengarde is niet gepubliceerd. Ronmy gaf een reisverhaal met kaart in de *Revue Maritime et Coloniale* van Juni 1861, blz. 779-796.

Een jaar later (1861) ondernam een Nederlandsch-Fransche commissie, in verband met de grensscheiding, een reis naar de Boven-Marowijne. De Fransche leden waren Vidal, Rech, Boudet en Ronmy, de Nederlandsche Baron van Heerdt tot Eversberg, Cateau van Rosevelt en Kappler. De Lawa-Itani werd opgenomen toe aan de bronnen, de Tapanahoni tot 3° 15' N.B. Van de rivier werd een voortreffelijke kaart vervaardigd, gegrond op tal van astronomische waarnemingen. Het zeer belangrijke verslag van de Nederlandsche leden werd 10 April 1862 aan den Gouverneur toegezonden en bleef in de archieven begraven. Het verslag van Vidal werd in de *Revue maritime et coloniale* van Juli en Aug. 1862 geplaatst (2de uitgave in 1882) en Kappler gaf een bericht over de reis in Petermann's *Mittheilungen* van 1862, blz. 173-179. Vermeld werd reeds dat de reizen van Rosevelt en Van Lansberge plaats hadden van 1860-1879.

Over de exploratie van de Corantijn door C. Barrington Brown in 1871 is gesproken in de artikelen CORANTIJN en GRENZEN VAN SURINAME.

Tot bevordering van de goudindustrie (zie aldaar blz. 312) rustte Gouverneur Van Sypesteyn in 1874 eene expeditie uit naar de Boven-Marowijne, onder leiding van den gouv. secret. Mr. P. Alma. Laat men de bovengenoemde opmetingen van Loth en Cateau van Rosevelt buiten beschouwing, dan zou het tien jaren duren vóór er weer sprake was van een wetenschappelijke reis. In 1885 n.l. ondernam de Leidsche Hoogleraar K. Martin, met geldelijken steun van het Kon. Ned. Aardr. Genootschap en het Kon. Inst. v. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, eene reis naar de Boven-Suriname, met het doel de rivier geologisch op te nemen. Hij werd op deze reis, die zich uitstreckte tot het Boschnegerdorp Toledo, vergezeld door Dr. H.D. Benjamins, W.L. Loth en den entomoloog J.R.H. Neervoort van de Poll. Behalve de berichten in het T.A.G. van 1885 en 1886 en de onder *litt.* bij AARDKUNDE genoemde werken, verschenen naar aanleiding van deze reis de volgende geschriften: Bericht über eine Reise ins Gebiet des oberen Surinam (Bijdr. t. d. Taal-, Land- en

Volkenk. v. Ned. Indië, 1886, 5e reeks, Deel I, afl. 1). Westindische Skizzen, Leiden 1887. Uit het jongste geol. verleden d. Nederl. Koloniën in Oost en West (Jaarb. d. Rijks-Universiteit te Leiden, 1895-1896). Bref aperçu de la géologie des Indes occidentales néerlandaises (Exp. univ. à Paris, 1900, Guide à travers la section des Indes-Néerlandaises, pg. 364-367). De grondslag van onze kennis van den geologischen bouw onzer W.I. Koloniën werd door Martin gelegd.

Over de reizen van Crevaux (1877) en Coudreau (1887) zie men onder hunne hoofden.

Naar tijdsorde volgt nu de reis van Dr. H. ten Kate. Het hoofddoel dezer reis was een anthropologisch, ethnographisch en zoölogisch onderzoek en het aanleggen van verzamelingen op die gebieden. Hij werd daarbij financiëel ondersteund door prins Roland Bonaparte, wijlen Dr. Emil Riebeck en Teyler's Genootschap. Ten Kate vertoefde in Suriname van 13 Juni 1885-19 Febr. 1886, met inbegrip van een kort verblijf in Demarary, en bereisde het grootste gedeelte van het benedenland tusschen de Corantijn en de Marowijne, achtereen volgens bezoekende de Aucaners aan de Boven-Cottica en de Paramacca, de Indianen aan de Coppename, Tibiti, Wajombo, Boven Nickerie en Corantijn en ten slotte de Indianen en Boschnegers in de Beneden Marowijne. De reis in de Nickerie-rivier - met Mr. J. Kalff in Oct. 1885 ondernomen - strekte zich waarschijnlijk uit tot het punt, later door Van Drimmelen Blanche-Marieval genoemd. Van ten Kate's vier groote en twee kleinere wetenschappelijke reizen (tusschen 1882 en 1897) is die in Suriname het armst aan resultaten geweest. Het verloren gaan zijner dagboeken en wetenschappelijke aantekeningen tot einde Dec. 1885 is daarvan vooral oorzaak. Vandaar dat over de verschillende reistochten weinig gepubliceerd kon worden. Zijne verzamelingen berusten in 's Rijks Ethnogr. Museum te Leiden, het Museum für Völkerkunde te Berlijn, het Musée d'Hist. naturelle en het Musée Broca te Parijs, de eigen-collectie van prins Roland Bonaparte te Parijs en in 's Rijks Museum van Nat. Historie te Leiden. Enkele stukken (steen en bijlen) kwamen later door ruiling in de verzameling Giglioli te Florence terecht. Over ten Kate's reis verschenen: een aantal aan Bonaparte gerichte brieven (Comptes rendus de la Soc. de Géogr. de Paris, 1885/86). Een algemeen overzicht door Bonaparte en den redacteur (Revue géogr. intern. XIe année 1886, pp. 4-5, 214-126). Travels in Guiana and Venezuela (Revue colon. intern. t. III, no. 6, Dec. 1886). Observations anthrop. recueillies dans la Guyane et le Venezuela (Revue d'Anthrop. 3e Serie t. II, Paris 1887). Een en ander over Suriname (De Gids, 1888, III. 181-221). Beiträge zur Ethnogr. v. Surinam (Intern. Arch. für Ethn. I, 223, Leiden 1888). On West Indian stone implements and other Indian relics (Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 5e volgr. IV, 1889, blz. 153). Zie ook de mededeelingen in T.A.G. 1886, 2e serie, III, 92-97 en 706-710. Van zijne zoölogische verzamelingen zijn beschreven: Rhimodrilus Tenkatei, n. sp. by Dr. R. Horst (Notes Leyden Museum, vol. IX). Hylecoetus lateritius n. sp. par Léon Fairmaire (Ibidem, vol. IX). Lacmobaethrium setigerum n. sp. par E. Piaget (Ibidem vol. XI). Zie voorts de litteratuur bij ARANEINA.

Hoofdzakelijk ethnologische onderzoekingen beoogde Prof. Dr. W. Joest, die in 1890 een tweetal maanden in Suriname vertoefde en de Saramaccade Suriname- en de Marowijne-rivieren bezocht. De resultaten zijner reis zijn neergelegd in de volgende geschriften: Der Seiden wollenbaum im Geistesleben der Neger (Globus 1892, Bd. 61, blz. 350). Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana (Intern. Arch. f. Ethn. Suppl. zu Bd. V. 1893). Welt-Fahrten, Beiträge zur Länder- und Völkerkunde, 3 deelen, Berlijn 1895. (197 blz. van het eerste deel handelen over Guiana, hoofdzakelijk Ned. Guiana). Zie ook zijn voordracht Guayana im Jahre 1890 in de Berliner Gesellsch. f. Erdkunde, zitting van 4 Juli 1891, Bd. XVIII no. 7, blz.

386-403. Zijne verzameling ethnologica bevindt zich in de musea te Berlijn en te Keulen.

Omstreeks denzelfden tijd, 1890/91, deed de Zweedsche geleerde Baron Axel Klinckowström een zoölogische onderzoekingsreis in Suriname. Zijn reisverhaal, *Fem Månader i Suriname*, publiceerde hij in het Zweedsche tijdschrift *Ymer* 1891. Naar aanleiding van in Suriname bijeengebracht en later verkregen materiaal van *Iguana tuberculata*, schreef hij *Beiträge zur Kenntniss des Parietalauges* (*Zool. Jahrb. Abth. f. Anat. und Ontogenie der Thiere VII*, 1894) en met G. Grönberg een studie over de anatomie van *Pipa americana* (zie aldaar onder *litt.*). De door hem verzamelde ethnologica zijn te vinden in de ethn. afd. van het natuurhist. rijksmuseum te Stockholm, de zoölogica in het Zool. Inst. van de hoogeschool aldaar, met uitzondering van de vogelhuiden, die geruild werden voor fossielen en zich thans bevinden in het museum te Buitenzorg.

In 1892 - begrooting voor 1893 - zien we het Surinaamsche bestuur pogingen aanwenden om het onderzoek van het binnenland ter hand te nemen. Daarvoor was met kracht geijverd door wijlen Julius E. Muller, die in 1888 tot lid der Koloniale Staten was gekozen. De minister van Koloniën, Baron van Dedem, was voor zulk onderzoek evenwel niet te vinden, wegens de groote kosten daaraan verbonden. Op de Surinaamsche begrooting voor 1897 verscheen weer een post 'kosten van topographisch en geologisch onderzoek van onbekende gedeelten der kolonie'; maar ook deze poging mislukte. De toenmalige minister van Koloniën, Mr. Bergsma, voerde den post van de begrooting af en verklaarde, dat dergelijk onderzoek aan den ondernemingsgeest van particulieren kon worden overgelaten, zoo noodig met steun van het gouvernement (Zie *De Grenzen van Nederl. Guiana* door Dr. H.D. Benjamins, T.A.G. Dec. 1898, blz. 841).

In zijn bovengenoemd artikel schreef F.W. van Eeden, naar aanleiding van eene rede door J.E. Muller op 11 Juli 1895 in de Koloniale Staten gehouden: 'zijne rede heeft mij versterkt in de overtuiging, dat het A.B.C. van den vooruitgang van Suriname is: *wetenschappelijk onderzoek*. Laat onze wetenschappelijke mannen op het gebied van natuuronderzoek zich wijden aan onze koloniën, en zeer zeker ook aan het in dit opzicht zoo verwaarloosde Suriname'....

'Wat er voor onze pioniers nog te doen valt, is duidelijk voorgesteld op het hierbij gevoegde schetskaartje. Het donkere gedeelte, *darkest Surinam*, is een gebied van onderzoek, grooter dan ons geheele land. Dit gebied is tot nog toe nagenoeg niet wetenschappelijk onderzocht. Nederland heeft hier zijn plicht als beschaafde natie vergeten, en daarom is die koloniale duistere vlek een vlek op onze nationaliteit.'

Hoe het tot 1898 met de topographische kennis der kolonie stond blijkt uit Loth's bovengenoemde kaart.

Nog in Juni 1899 kon Pyttersen in den catalogus d. Ned. W.I. tentoonst. te Haarlem schrijven: 'Moet niet een gevoel van schaamte den Nederlander bekruipen, als hij zijn blik laat rusten op die groote, zwarte vlek, ruim 90% van het totaal gebied der kolonie. op de kaart aangeduid als "onbekende wildernis!"'

Dit zou spoedig anders worden. Reeds had in 1896/97 C. van Drimmelen, toenmaals Districts-Commissaris van Nickerie, vergezeld door Johnstone Kirke, een tocht ondernomen naar de Boven-Nickerie, tot aan den door hem aldus genoemden Blanche-Marie-val. Van deze reis gaf Dr. H. van Cappelle in het T.A.G. van Febr. 1899 eene beschrijving, terwijl de verzamelde gesteenten werden onderzocht en beschreven door Dr. W. Bergt te Dresden (Zie de *litt.* bij AARDKUNDE, blz. 15). In Oct. en Nov. 1898 werd de Maratakka, een linker zijrivier van de Nickerie, door Van Drimmelen opgenomen tot ± 1½ dagreis beneden het moeras waaruit de rivier volgens de balata-bleeders zou ontspringen. (Zie het hieronder genoemde boek van Dr. H. van Cappelle, *De Binnenlanden*, enz., blz. 225-228).

Een uitgebreider geologisch onderzoek van het Nickeriedal werd in Sept. en Oct. 1900 ondernomen door Dr. H. van Cappelle, vergezeld van C. van Drimmelen, J. Haenen, J.C. Ganzert, Dr. J.E. Tulleken, als botanicus, en H. van Cappelle Jr. als fotograaf en voor de meteorologische waarnemingen en de hoogtebepalingen. De expeditie, die mede ten doel had een onderzoek in te stellen naar den goudrijkdom der streek, strekte zich uit tot twee dagreizen boven den Blanche-Marie-val; ook de Fallawatra-kreek werd opgenomen en een weg gekapt in de richting van de Coppename. Voor deze reis was door Minister Cremer een subsidiepost op de Surin. begroting voor 1900 gebracht, die door de beide Kamers werd goedgekeurd. Finantieel werd zij verder gesteund door H.M. de Koningin en door verschillende kapitaalkrachtige instellingen en personen. Een overzicht van de reis verscheen in het T.A.G. van 1 Jan. 1900, blz. 80-88 en een uitvoerig reisverhaal 'De Binnenlanden van het District Nickerie' te Baarn in 1903, in het Fransch vertaald onder den titel 'Au travers des forêts vierges de la Guyane hollandaise, Baarn-Paris, 1905. Het petrographisch onderzoek der verzamelde gesteenten werd gedaan door Prof. J.L.C. Schroeder van der Kolk, hoogleeraar en H. Grondijs, student in de mijn bouwkunde aan de Polytechnische school te Delft. De geologische resultaten werden eerst later gepubliceerd. (zie de *litt.* onder AARDKUNDE, blz. 15). De verzamelde planten bevinden zich in 's Rijks Herbarium te Leiden, de steenen in het geol. mus. der Techn. H. School te Delft. Naar aanleiding van zijne reis had Dr. van Cappelle vroeger reeds eene Bijdrage tot de kennis der Cultures in Suriname, Amst. 1901, uitgegeven, alsook eenige artikelen in tijdschriften (zie de *litt.* onder ANANSITORI en BENEDENL. INDIANEN).

De eerste stoot tot een meer stelselmatig onderzoek werd in 1897 gegeven door de Vereeniging voor Suriname, die de heeren J.G. von Hemert, Prof. Dr. K. Martin en Prof. Dr. A.A.W. Hubrecht uitnoodigde daaromtrent hunne meening te zeggen. Daar de kosten de krachten der Vereeniging zouden te boven gaan, bracht haar voorzitter, Mr. W. Elout van Soeterwoude de zaak ter sprake in een bestuursvergadering der Maatsch. t. Bevordering v.h. Natuurk. Onderzoek d. Ned. Koloniën (zie aldaar). Het bestuur benoemde Dr. F.A. Jentink en Dr. M. Greshoff in commissie om van advies te dienen over het plan eener wetenschappelijke expeditie in Suriname. Ook het oordeel van Dr. H.D. Benjamins en W.L. Loth, die met verlof in Nederland waren, werd ingewonnen. In hun verslag d.d. 22 April 1899 stelden de heeren Jentink en Greshoff een topographische exploratie in het gebied der Coppename en Saramacca als het meest wenschelijke voor, waarmede het algemeen natuurhistorisch onderzoek, met name het maken van collecties kon gepaard gaan. Ook in het bovengenoemde artikel, *De Grenzen van Nederl. Guiana*

(T.A.G. Dec. 1898) was als het meest wenschelijke op den voorgrond gesteld een oro-hydrographisch onderzoek van het ten westen van den meridiaan van Paramaribo en bezuiden den 5en graad N.B. gelegen gebied. De heeren Jentink en Greshoff adviseerden verder, dat de Maatschappij zich tot de Regeering zou wenden opdat in 1900 van landswege een topographische exploratie in de gebieden van de Coppename en de Saramacca zou plaats vinden en dat de Maatschappij aan de Vereeniging voor Suriname en aan het Kon. Nederl. Aardrijkski. Genootschap steun zou vragen in den vorm van een subsidie voor het natuurkundig onderzoek, welke steun werd toegezegd; daarop werd een commissie benoemd van 6 personen (2 uit ieder der genoemde vereenigingen) voor het vaststellen van plannen, enz. Den 6 Nov. 1899 verkregen deze gedelegeerden van den tijdelijk in Nederland vertoevenden Gouverneur Mr. W. Tonckens de toezegging van zijn hulp en steun. Voor de verdere voorgeschiedenis van de eerste expeditie, onder de auspiciën van de drie genoemde vereenigingen ondernomen, worde verwezen naar het voorwoord van het Verslag der Coppename-Expeditie, door L.A. Bakhuis. De genoemde commissie constitueerde zich na de eerste expeditie tot een blijvende 'Commissie tot wetenschappelijk onderzoek van Suriname', die belast bleef met de leiding in Nederland van al de volgende tochten (6 in getal). Voorzitter was Jhr. C.H.A. van der Wijck, secretaris eerst de heer H.D.H. Bosboom daarna de oud-majoor L.A. Bakhuis.

Van de drie vereenigingen had het Aardrijksk. Genootschap, dat voor het bijeenbrengen der noodige gelden zorgde, de moeilijkste taak. De laatste twee expedities zijn uitsluitend door dit genootschap georganiseerd. De kosten der 7 expedities zijn bestreden ten deele door een regeerings-subsidie (gewoonlijk $\frac{2}{3}$ der kosten tot een maximumbedrag van f20.000 voor elke expeditie, met uitzondering van de laatste, waarvoor het subsidie minder was) ten deele uit de fondsen der vereenigingen of gelden door particulieren geschonken. De voorbereiding in Suriname had de gouvernements-landmeter W.L. Loth op zich genomen, die door zijn rijke ervaring, aan de expeditiën groote diensten heeft bewezen.

Bij al de expeditiën stond terecht het topographisch onderzoek op den voorgrond. Had men zich - met uitzondering van de tracées van Loth - tot dusverre bepaald tot het opnemen en in kaart brengen der rivieren met aanduiding hier en daar van de bergen, die van de rivier af zichtbaar waren, nu zou de werkwijze een andere worden. De rivieren werden opgevaren en in kaart gebracht; om het relief van het land te verkennen werden bergtoppen, zoo mogelijk niet ver van de rivier gelegen, beklommen, daar boomen gekapt om uitzicht te bekomen, daarna panorama's van het omliggende land genomen en metingen uitgevoerd naar andere goed kenbare toppen en andere terrein verheffingen. Om een juist denkbeeld te krijgen van dezen arbeid en de daarmee gepaard gaande bezwaren leze men in het Verslag

van de Saramacca-Expeditie de beschrijving van Van Stockums tocht naar en verblijf op den Hendriktop. De metingen der verschillende expeditiën werden met elkaar in verband gebracht om te komen tot de kennis van het bergstelsel. Waar dit mogelijk was werd door de expeditiën geologisch, botanisch, zoölogisch en ethnographisch materiaal verzameld en werden ethnographische en linguïstische studiën gemaakt.

De eerste expeditie was die naar de Coppename (Juli-Dec. 1901) onder leiding van den oud-majoor van het Indische leger L.A. Bakhuis, aan wien waren toegevoegd de luit. t/z 1e kl. A.J. van Stockum, de gouvernements-landmeter W.L. Loth en de Off. v. Gezondh. 2e kl. H.A. Boon, die tevens op botanisch en zoölogisch gebied zou verzamelen. Het aanleggen van een geologische verzameling nam Loth op zich. Ook werden geregeld meteorologische waarnemingen gedaan. Zoowel de rechter- als de linker-Coppename werden zoover mogelijk opgevaren; het gebergte dat de rivier insluit, werd in kaart gebracht, zoodat kon worden vastgesteld waar de bronnen zich bevonden. De basis der metingen was de afstand tusschen de waarnemingspunten op den Voltz- en den Van Stockum-berg. Daar zoowel van den Voltzberg uit als van den top van den Hebiwari de azimuths van alle zichtbare toppen bepaald werden, kon de ligging van alle toppen van het gebergte, dat het stroomgebied insloot, en van alle daarbinnen gelegen bergen vastgesteld worden. Door bij het nemen van elken azimuth tevens den vertikalen hoek te meten, waaronder elke top ten opzichte van het horizontale vlak gezien werd, kon ook de hoogte van elken top berekend worden.

Het geheele stroomgebied van de Coppename bleek uit vlak land te bestaan met hier en daar eenige op zich zelf staande bergen en heuvels en aan de oost-, zuid- en westzijde begrensd door gebergte dat in het zuiden, zuid-oosten en zuidwesten een hoogte bereikt van 800-1200 M. en aan beide zijden naar het noorden afloopt in heuvels niet hooger dan 150-200 M. Allen aan de zijde van de Nickerie bleek het land meer heuvelachtig. Met uitzondering van enkele kale toppen en ruggen zag men de geheele landstreek bedekt met een hoog en machtig oerwoud, waarin woudreuzen gemeten werden van 1-1,5 M. middellijn bij een hoogte van 45-50 M. Het reisverhaal (Verslag der Coppename-Expeditie, door L.A. Bakhuis) verscheen in het T.A.G. van 1902. Als bijlagen werden daarin opgenomen een Verslag van de astron. plaatsbepalingen, door A.J. van Stockum en een korte determinatie der gesteenten, door Dr. G.A.F. Molengraaf. De verzamelde planten werden - evenals die van de volgende expedities - afgestaan aan het Botanisch Laboratorium der Utrechtsche Universiteit, de zoölogica aan 's Rijks Museum van Natuurl. Hist. te Leiden.

Reeds in het najaar van 1902 werd de tweede expeditie ondernomen (Nov. 1902-Mei 1903) onder leiding van A.J. van Stockum. Hem vergezelden voor het botanisch onderzoek de heeren A. Pulle, phil. doct., assistent van Prof. Went te Utrecht en P.J. de Kock, arts, oud-officier van gezondheid bij de Marine, die tevens zoölogica zou verzamelen. Voor het onderhoud van instrumenten, enz. werd aan de expeditie toegevoegd de gewezen korporaal-stuurman bij de Marine J.W. Van Gelder. Op deze Saramacca-Expeditie werd niet alleen het brongebied van de rivier bereikt, maar tevens van af den De Kocksberg, den Hendriktop (zie aldaar), den Jan-Basi-Gado en den Ebbatop metingen verricht, waardoor het bergstelsel van het Saramacca-gebied werd vastgelegd aan dat van de Coppename en het scheidingsgebergte tusschen Saramacca- en Suriname-rivieren nader bekend werd. Het Verslag van de Saramacca-Expeditie, dat een schat van opmerkingen over het planten- en dierenleven, bevat, verscheen met een verslag van het voorloopig onderzoek der gesteente-monsters door den mijn-ingenieur C. Moerman in het

T.A.G. van 1904. Ook verscheen een afzonderlijk werk 'Een ontdekkingsstocht in de Binnenlanden van Suriname, Amst. 1905.

Om aansluiting met de resultaten van deze expeditie te verkrijgen had nu moeten volgen de exploratie van de Suriname-rivier. In verband met den geprojecteerden spoorweg naar het binnenland werd echter, op verzoek van Gouverneur Lely, besloten eerst het Lawagebied onder handen te nemen. Deze tocht, bekend als de Gonini-Expeditie (Juli 1903-Jan. 1904) stond onder leiding van den Eersten Luit. bij den topogr. dienst van het N.-I. leger A. Franssen Herderschee. Verder namen aan de expeditie deel de Luit. t/z. 2e kl. C.H. de Goeje als tweede topograaf, de semi-arts G.M. Versteeg voor botanische en zoölogische verzamelingen, de Distr. Commissaris H. van Breen, voor de aanrakingen met de Boschnegers en de mijn-ingenieur B. von Faber van gouvernementswege. Het doel van de reis was de Gonini met hare beide armen, de Wilhelmina- en de Emmarivieren te verkennen en deze met het gebergte dat die rivieren insluit in kaart te brengen. Aan Loth, die de rivieren heeft ontdekt, was door de Boschnegers medegeedeeld dat deze op het Toemoek-hoemak-gebergte ontspringen. De capaciteit van de Gonini had reeds van te voren kunnen doen vermoeden, dat hare bronnen niet ver naar het zuiden konden liggen. Het bleek dan ook dat de genoemde bronrivieren op het noordelijker gelegen Oranje-gebergte ontspringen. De Emmarivier werd door Franssen Herderschee, de Wilhelmina-rivier door De Goeje opgenomen. Von Fabers' onderzoek was in zekeren zin een teleurstelling omdat er geen goud gevonden werd. Daarop voer men de Lawa verder op en werden op het Cottica-gebergte in Fransch Guiana, op den De Goeje-top en op den Knopaia moi of Piton Vidal, bij de bronnen van de Itani, metingen verricht, die echter niet aansloten bij die van de eerste twee expedities. De Goeje maakte van de gelegenheid gebruik om iets van de talen der Indianen, waarmede aanraking verkregen werd, te leeren, hetgeen hem goed te pas kwam bij zijn volgende reizen. Het resultaat van de Gonini-expeditie was, behalve de verkenning van het stroomgebied dezer rivier, het opnemen en in kaart brengen van een groot deel van het Lely-gebergte, een deel van de Lawa en de Itani en van het Toemoekhoemakgebergte. Het Verslag van de Gonini-Expeditie verscheen in het T.A.G. van 1905; als bijlagen zijn daarbij gevoegd een verslag van De Goeje van de astron. plaatsbepalingen, een lijst der verzamelde ethnographica en een beschrijving door Jhr. L.C. van Panhuys van de medegebrachte afdrukken van ornamenten.

In Febr. 1904 in het vaderland teruggekeerd trokken reeds op 1 Juni d.a.v. Franssen Herderschee, De Goeje en Versteeg opnieuw naar Suriname, thans om het brongebied van de Tapanahoni op te nemen. De expeditie duurde van Juli-December. De hoofdpunten van het werkprogram waren: 1o. het onderzoeken en in kaart brengen van het stroomgebied der rivier, 2o. het verbinden van de metingen der Saramacca- aan die der Gonini-Expeditie. 3o. zoo

mogelijk door een landtocht het brongebied van de Suriname-rivier bereiken en die rivier verkennen. Deze weg om het brongebied van de Suriname te bereiken werd gekozen omdat wel van de Boven-Tapanahoni, maar niet van de Boven-Suriname vaststond dat er Indianen woonden. De eerste twee punten van het program werden met goed gevolg ten uitvoer gebracht. De Tapanahoni met hare beide armen, de Paloemeu en de Boven-Tapanahoni, werden tot nabij de bronnen in kaart gebracht; door De Goeje werd, met behulp van Indianen van de Paloemeu, en een Indianen pad gebruikend een landtocht gemaakt over het Toemoekhoemak-gebergte naar de Paroe, een noordelijke zijrivier van de Amazone, en grootendeels de ligging bepaald van een uitgestreken bergketen, die het bekende gedeelte van het Toemoekhoemak-gebergte met den Wilhelmina-keten en het Oranje-gebergte verbindt. Hij was de eerste Nederlander, die het zuidelijk grensgebergte overschreed. De uitloopers van den bedoelden verbindingsketen vormen hier en daar reusachtige granietmassa's, welke hoog boven het omringend oerwoud uitsteken en waarvan de Roseveltpiek en de grillig gevormde Kassikassima zich 700 M. boven het niveau der zee verheffen. Met uitzondering van deze grootendeels kale granietmassa's is het geheele gebied één dicht oerwoud. Van een landtocht naar de Suriname-rivier moest worden afgezien, omdat de Indianen van het brongebied der Tapanahoni weinig of niets van die rivier wisten of wilden mededeelen. Op ethnographisch en linguistisch gebied waren de uitkomsten dezer reis hoogst belangrijk. In hoofdzaak door De Goeje werd een rijke collectie ethnographica bijeen gebracht, die zich in 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden bevindt; hij vulde de lijst van Coudreau over de taal der Ojana's aan en stelde een uitgebreide woordenlijst van de taal der Trio's samen. Versteeg verzamelde 470 planten en 300 insecten en andere dieren. Het Verslag der Tapanahoni-expeditie, door Franssen Herderschee verscheen in het T.A.G. van 1905, met de bijlagen: Verslag van de astron. plaatsbepalingen door De Goeje, Verslag van het voorl. onderzoek van de gesteente-monsters der Tapanahoni-expeditie, door den mijn-ingenieur A. Thie en van die der Gonini-expeditie door H.N. Duyfjes, Verslag van de afdrukken van ornaamenten door Jhr. L.C. van Panhuys. Een uitvloeisel van deze reis was De Goeje's Bijdrage tot de Ethnographie der Surinaamsche Indianen (Intern. Archiv für Ethn. Suppl. zu Bd. XVII, Leiden 1906.)

Een oogenblik scheen het of de met zooveel beleid aangevangen en met groote voortvarendheid voortgezette arbeid zou blijven steken. In het voorwoord van evengenoemd verslag verklaarde de Comm. tot wetensch. onderzoek v. Suriname dat het onderzoek, hetwelk zij zich ten doel had gesteld, afgesloten was, niet omdat het gansche binnenland in kaart was gebracht, maar omdat zij vreesde dat de toestand in de kolonie niet zou veroorloven het bedrag beschikbaar te stellen noodig om het nop ontbrekende deel in kaart te brengen. Gelukkig kwam dit anders uit. In hetzelfde nummer van het T.A.G. waarin het evengenoemde verslag was opgenomen. verscheen een artikel van De Goeje, 'De stand van het wetensch. onderzoek in Suriname', waarin werd opgesomd wat er reeds verricht was en wat er nog te doen viel: 50% van de oppervlakte van het land was verkend, 30% was reeds van vroeger bekend, 20% ontsierde nog als witte plek de kaart. Voorts gaf hij in bijzonderheden aan wat er nog te doen overbleef en wees de verschillende wegen aan waarop dit gedaan kon worden. 'Het einddoel - zoo schreef hij - is thans niet ver meer verwijderd; nog een korte wijle doorgezet, en het werk is voltooid.' Spoediger dan men had mogen verwachten nam het bestuur van het Aardrijksk. Genootschap het initiatief om een vijfden tocht te organiseeren, n.l. de Toemoekhoemak-Expeditie, die van Juli-Dec. 1907 geduurd heeft. De Regeering gaf weer een subsidie van f20.000. Leider was De Goeje, die nu voor de derde maal

naar de binnenlanden van Suriname trok; hem vergezelde Luit. t/z. 2e kl. H. Bisschop van Tuinen; ander Europeesch personeel ging niet mee. Het plan van den tocht was: de Marowijne - Tapanahoni opvaren tot het brongebied van de Paloemeu; van daar beproeven door een landtocht het gebied tusschen deze rivier en het brongebied van Corantijn en Trombetas te verkennen en zooveel mogelijk gegevens te verzamelen om de waterscheiding, die volgens het inmiddels aanhangig gemaakte wetsontwerp tot goedkeuring van een grensverdrag tusschen Nederland en Brazilië (zie GRENZEN VAN SURINAME), de zuidgrens der kolonie zou vormen, in kaart te brengen. Ging alles goed, dan zou men trachten ook in noordwestelijke richting door te dringen en zoo het uitvoerbaar bleek, zonder aan andere eischen te kort te doen, de Suriname-rivier te bereiken, dan zou men langs dezen weg terugkeeren. Planten en dieren zouden niet verzameld worden.

De reizigers voeren de Paloemeu op tot twee dagreizen voorbij het Trio-dorp Majoli, trokken van daar langs een Indianenpad in nagenoeg zuid-westelijke richting en bereikten in 4 dagmarschen een kreekje, dat naar de Paroe stroomde; de waterscheiding was dus overschreden en de reizigers bevonden zich nu op Braziliaansch grondgebied; den tocht voortzettende werd de waterscheiding nogmaals overschreden en bevond men zich weer op Surinaamsch grondgebied. Op het Trio-dorp Apikollo, waar de ontvangst niet vriendschappelijk was, werd halt gehouden. Vandaar werd nog een marsch gemaakt naar de Sipaliwini, waarmede het brongebied van de Corantijn was bereikt. Op deze landreis waren de reizigers verscheidene open savanna's doorgetrokken. De terugreis had langs denzelfden weg plaats. Van een terugkeer langs de Suriname-rivier moest worden afgezien omdat het onzeker was of er in het brongebied Indianen woonden, van wie de reizigers hulp konden krijgen. Van het plan om, na terugkeer, de Suriname van het noorden uit op te nemen kon niets komen omdat beide reizigers aan malaria leden. De loop van de waterscheiding, door De Goeje op zijne kaart aangegeven, kwam in hoofdzaak overeen met dien in het bovengenoemde artikel De Grenzen van Nederl. Guiana (T.A.G. Dec. 1898) geteekend. De resultaten van deze, ook op ethnologisch en linguïstisch gebied zeer vruchtbare reis werden neergelegd in het Verslag der Toemoekhoemak-expeditie (T.A.G. 1908) met de bijlagen: Aardrijkskunde, enz., door de Goeje, Besch. der gesteenten door J.A. Grutterink, en Handelstaal der Joeka's met de Trio's en Ojana's, door De Goeje. Verder publiceerde De Goeje in het T.A.G. van Maart 1909 een studie over Aardrijksk. namen in Guyana en omliggende landen (blz. 278-294), in Bd. XIX (1910) van het Intern. Arch. für Ethn., onder den titel Beiträge zur Völkerk. von Surinam, een voortzetting en aanvulling van zijne studie in den jaarg. 1906 en daarna een groot werk, Etudes Linguistiques Caraïbes (Verhand. d. Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. Afd. Letterk., nieuwe reeks, 1910, deel X, no. 3).

Spoedig volgde weer een nieuwe onderzoekings-

reis, n.l. de Suriname-Expeditie (van Juni-Nov. 1908), onder leiding van den Luit. t/z. 1ste kl. J.G.W.J. Eilerts de Haan, met als tweeden topograaf, den Luit. t/z. 2e kl. R.H. Wijmans en als zoöloog-botanicus de Officier v. Gezondh. Dr. J.H.A.T. Tresling. Het doel was: de verkenning van het bovenstroomgebied van de Suriname; te trachten de bergtriangulatie van de Gonini- en Tapanahoni-expedities te verbinden aan die van de Saramacca- en Coppename-Expedities; zoo mogelijk uit het brongebied van de Suriname de waterscheiding met dat van de Corantijn over te trekken en dit stroomgebied van uit een of meer punten te verkennen. Het geheele program werd met goed gevolg uitgevoerd. De bergen van het Marowijnegebied werden door een doorlopend driehoeksnet verbonden aan het beginpunt der Coppename-Expeditie en aan de bergen van het boven-stroomgebied van de Corantijn. Het bleek verder dat het Wilhelmina-gebergte geen voortzetting was van den Toemoekhoemak-keten, maar dat ten zuiden er van een ander gebergte zich verheft met toppen van 600-1000 M. Op den landtocht naar het stroomgebied van de Corantijn werd een rivier ontdekt, die zooals bij de volgende expeditie zou blijken, terecht voor een zijrivier van de Corantijn werd gehouden en die den naam Lucie-rivier kreeg. Verder werd bevonden, dat in het boven-stroomgebied van de Suriname en in de beide bronrivieren, de Gran-rio en de Pikien-rio, geen Indianen woonden, hoewel uit de gevonden slijpgroeven bleek dat zij er vroeger gewoond hebben. Het Verslag van de Expeditie naar de Suriname-rivier verscheen in het T.A.G. van 1910, met bijlagen over de bergtriangulatie, de taal der Saramacca-negers, benevens eenige ethnographische opmerkingen en voorts een door Dr. A. Pulle bewerkte lijst van de door Tresling verzamelde planten.

Te verkennen bleef nog over de zuid-westhoek der kolonie. Deze taak nam de 7de expeditie, die naar de Corantijn (Juli 1910-April 1911) op zich, weer onder leiding van Eilerts de Haan, met den Luit. t/z. 2e kl. C.C. Käijser als tweeden topograaf en den Offic. v. Gezondh. der Kon. Ned. Marine, J.F. Hulk als medicus en voor het botanisch en zoölogisch verzamelen. De expeditie moest, volgens het plan, de Suriname-rivier en de Gran-rio opvaren, over land de Lucie-rivier bereiken, deze afvaren en zoo in de Corantijn komen. Deze reis zou niet zoo voorspoedig afloopen als de zes vorigen. Op 18 Aug. overleed een der arbeiders, Julius Helder, aan malaria en reeds 29 Aug. bezweek ook Eilerts de Haan (zie aldaar) aan malaria. Trots al de moeilijkheden, die zich ten gevolge van deze sterfgevallen voordeden, besloten Käijser en Hulk de reis voort te zetten, zonder de Boschnegers, die in het overlijden van Helder en de Haan een slecht voortteeken zagen en weigerden verder te gaan. Het afvaren en in kaart brengen van de Lucie-rivier en de metingen op verschillende hoogten duurden van 12 Oct. tot 19 Dec. Den 21en Dec. werd de reis stroomopwaarts de Corantijn aanvaard, waarbij zooveel mogelijk de Hollandsche oever werd gehouden om geen zijrivieren voorbij te varen. Den 10n Jan. werd de Sipaliwini opgevaren en den 18n werd de boom bereikt, waarop De Goeje op 30 Sept. 1907 het eindpunt van de Toemoekhoemak-expeditie door insnijding had aangeduid. Nadat de opmetingen verricht waren, werd 11 Febr. de terugtocht aanvaard. Het afvaren van de Corantijn leverde niet veel bijzonders op. De New River werd niet opgenomen. Het Verslag der Corantijn-Expeditie, door C.C. Käijser werd in het T.A.G. van 1912 gepubliceerd; als bijlage zijn daarbij gevoegd lijstjes van Trio- en Saloema-woorden.

Zoo is dan in een tijdsverloop van 10 jaren door deze zeven expedities de witte plek van de kaart van Suriname verdwenen en met groote voortvarendheid ingehaald wat gedurende een paar eeuwen verzuimd was. Het bergland is in kaart gebracht, de rivieren zijn tot haar bronnen opgenomen. De moed, het beleid en de volharding der leiders en hunne medereizigers zijn boven allen lof verheven. Maar het welslagen

der ondernemingen was voor een niet gering deel ook te danken aan de toewijding, trouw en plichtsbetrachting der Surinaamsche opzichters en arbeiders, van welke velen onderscheidene tochten hebben medegemaakt. Van velen vindt men de namen in de reisverslagen vermeld. De medewerking der Boschnegers heeft in vele gevallen te wenschen overgelaten; zij hebben den leiders dikwijls veel last en tijdverlies bezorgd, maar nooit is het zoover gekomen, dat zij een expeditie hebben doen mislukken.

Bij elk der verslagen is een uitvoerige kaart gevoegd, samenvattende de resultaten op topographisch gebied. Een naar deze kaarten alsmede naar die van Cateau van Rosevelt en die van Loth, door den Chef der opnemingsbrigade van Suriname, F.E. Spirlet, samengestelde overzichtskaart van Suriname op de schaal 1:800.000 verscheen in Oct. 1915.

Op de Aardrijksk. tentoonst. te Amsterdam in Sept. en Oct. 1913 waren te zien een kaart der Ontdekkingsreizen en Wetensch. reizen in Suriname, 1836-1911, schaal 1:500.000, samengesteld aan het Geogr. Inst. d. Rijksuniversiteit te Utrecht door J. Schokkenkamp en een kaart op dezelfde schaal, samengesteld door Prof. J.A. Grutterink en waarop de tot 1913 bekende geol. gegevens zijn aangegeven.

De topographische expeditiën zijn hier achter elkaar behandeld. Vermeld moeten nog worden de geologische en mijnbouwkundige onderzoekingen van den staf van de Maatschappij Suriname van 1898-1901, in het bijzonder door de mijn-ingenieurs G.C. du Bois en A.P. Langenheim, de geologisch-mijnbouwkundige onderzoekingen van gouvernementswege door Prof. C.J. van Loon en den mijn-ingenieur A.J. Gouka, vergezeld van den Gouv. Landmeter W.L. Loth, in 1903, voortgezet, onder leiding van den mijn-ingenieur E. Middelberg (1904-1907), door de mijn-ingenieurs B. von Faber (1903-1906), J.A. Grutterink (1904-1905), C.W. Visser (1904-1907, in Suriname overleden in 1907), G. Duyfjes (1904-1907), B.F.P. Römer (1905-1906) en J. Loth (1906-1907). (Zie de geschriften op al deze onderzoekingen betrekking hebbende in de *litt.* bij AARDKUNDE); voorts de exploratiën noodig geweest bij den aanleg van den spoorweg van Paramaribo naar de Sarakreek onder leiding van den civiel ingenieur Jhr. J.C. van Reigersberg Versluys van 1903-1908 en de exploraties ingesteld door de ambtenaren van het boschwezen, nadat deze dienst was ingesteld als een gevolg van het onderzoek door A.H. Berkhout in 1903 gedaan (zie BOSCHBEHEER).

Omstreeks 1902 exploreerde Maurice Guffroy de Lawa (zie zijne Carte de la Guyane française, Paris 1903 op een schaal van 1:500.000)

De reis van Prof. F.A.F.C. Went in 1901 werd ondernomen ter bestudeering van de landbouwtoestanden (zie CACAO, CULTUURTUIN en SUIKER). Het botanisch onderzoek is onder dit hoofd behandeld.

Ten slotte is hier nog te vermelden de ornithologi-

sche verzamelreis van Jhr. W.C. van Heurn van 29 Mei-22 Oct. 1911 (Zie *litt.* bij AVES).

Litt. Behalve in de den tekst genoemde geschriften Notulen v.d. 9e gemengde algem. verg. (29 Mei 1899) en latere notulen d. Maatsch. ter bevordering v.h. natuurk. onderz. d. Ned. Koloniën. - Hollandsche revue van 25 Mei 1901 (over de reis van Dr. H. van Cappelle). - Suriname-nummer van Nederlandia, Sept. Oct. 1903. - G.M. Versteeg. Op Expeditie in Suriname (Elsevier's geïll. Maandschr. Sept., Oct. en Nov. 1905). - J.A. Polak, Hist. overz. v.d. goudindustrie in Suriname, 's-Gravenh. 1908. - Jhr. C.J. van Reigersberg Versluys, Aanteek. betr. spoorweg-aanleg in Suriname (De Ingenieur van 29 Febr. 1908). - W.H.R. van Manen, Die Erforschung von Surinam während des letzten Jahrzehnts (Globus, Bd. XCV, 25 Febr. en 4 Maart 1909). - E.B.J. Luitink, Nederl. Ontdekkingswerk in Suriname (Nederlandia 2 Febr. 1913). - Catalogus v.d. Kol. aandr. tentoonst. te Amst. van 20 Sept-31 Oct. 1913. - Catalogus v.d. Natuurwetensch. tentoonst. te Amst. in April 1915. - Dr. M.J. Sirks, Indisch Natuuronderzoek, Amst. 1915, blz. 284-294 (Mededeeling no. VI v.h. Kol. Instit. te Amst.). - Voorts de mededeelingen in de verschillende jaargangen v.h. T.A.G., die van Jhr. L.C. van Panhuys op de Amerikanisten congressen en de regerings-mededeelingen in de Kol. Verslagen sedert 1900.

B. De Nederlandsche Antillen.

De geringe omvang der eilanden maakt het verklaarbaar dat hunne geheele oppervlakte reeds spoedig na de inbezitneming in groote trekken bekend was. Er verschenen dan ook reeds vroeg kaarten van de verschillende eilanden, waarover elders gehandeld zal worden. De meeste dier oude kaarten waren min of meer schetsmatig. In de kaartenverzameling van het Rijks-Archief bevinden zich tal van manuscript-kaarten van de eilanden, vooral van Curaçao, bijna allen van deelen van het eiland. De op trigonometrische opmetingen van Curaçao berustende kaarten, door den staf van den Luit. Gen. Baron C.R.F. Krayenhoff (zie KRIJGSMACHT, blz. 428) vervaardigd en gevoegd bij zijn verslag van 1825 zijn niet gepubliceerd. Over de kaarten in verschillende jaargangen van het T.A.G. zal elders gehandeld worden.

Mijnbouwkundige onderzoekingen naar het voorkomen van goud- en zilver op de Benedenw. Eilanden werden onder het bestuur van du Fay (1721-1730) op last van de Compagnie gedaan, die daartoe een Noordsch bergwerker, Paulus Printz uitzond (Zie Hamelberg. De Nederl. op de W.-I. eilanden, Amst. 1909 blz. 141 en Documenten blz. 142 vlg.) Printz vond alleen op Aruba sporen van goud en zilver. Over de onderzoekingen van den berggraad Stiff op Aruba zie GOUD-INDUSTRIE, blz. 318.

Van particuliere zijde werden in 1875 onderzoekingen gedaan naar het voorkomen van fosphaat door Dr. Wendel, een Duitsch geoloog, Dr. Way, een Engelsch chemicus en den mijn-ingenieur uit Freiburg, Graff (zie A.M. Chumaceiro Az. De natuurlijke hulpbronnen van de kolonie Curaçao, 's Gravenh. 1879, blz. 17).

In 1884 stelde Prof. K. Martin een geologisch onderzoek in op de Benedenw. Eilanden, G.F.A. Molengraaf op St. Eustatius en St. Martin. (Zie hunne geschriften onder AARDKUNDE).

Van 1908-1911 is het geologisch-mijnbouwkundig onderzoek voortgezet door den mijn-ingenieur G. Duyfjes, wiens rapporten te vinden zijn in de Koloniale Verslagen over die jaren. In 1911 vertoefde Prof. J.A. Grutterink op Curaçao in

verband met een onderzoek der fosphaatmijnen van Santa-Barbara (Zie PHOSPHAAT).

Te vermelden vallen hier nog; het door den mijn-ingenieur D.F. Schuiling voor het Bonaire Fosphaat syndicaat te 's Gravenh. in 1911 ingestelde onderzoek op Bonaire en het in hetzelfde jaar door den mijn-ingenieur G.P.H. van Musschen-broek, voor de Industrie- en Mijnbouwmaatschappij Titan te 's-Gravenhage, ingestelde onderzoek naar de ontginbaarheid van het ijzerertsand, dat op St. Eustatius voorkomt (Zie Kol. Verslag, Curaçao 1911 hoofdst. N. § 2).

Het botanisch onderzoek is onder dit hoofd behandeld.

Van Dec. 1904-Dec. 1905 stelde Dr. J. Boeke een onderzoek in van de marine-fauna der eilanden, voortgezet door Dr. P.J. van Breemen.

In opdracht van de Regeering bezocht Prof. F.A.F.C. Went in Dec. 1901 en Jan. 1902 de eilanden ten einde een onderzoek in te stellen naar den toestand van land- en tuinbouw. Terzelfder tijd bevond zich daar de civiel-ingenieur D.H. Havelaar om, in opdracht der Regeering, in het belnag der cultures een onderzoek in te stellen naar den toestand der bevoeiingswerken en van de waterverschaffing (zie hunne rapporten in de Kol. Versl. 1902 en 1903).

Toen, in verband met deze rapporten, het voornemen werd opgevat om het bevoeiingswezen op Curaçao te verbeteren, deed het gemis van goede topographische kaarten zich gevoelen. De Regeering besloot toen de eilanden topographisch te doen opnemen, waartoe in 1906 een topograaf van den Topogr. Dienst in Ned. Indie, J.V.D. Werbata, naar Curaçao werd gedetacheerd. In het begin van 1911 werd de topogr. kaart van het eiland op een schaal van 1:20.000 in 18 bladen in den handel gebracht. Van deze kaart was op de aardrijksk. tentoonst. te Amst. in 1913 een exemplaar te zien, waarop Prof. Grutterink door verschillende tinten de hoogten heeft aangegeven. In 1912 verscheen de kaart van het stadsdistricts, schaal 1:5000 in 2 bladen; in hetzelfde jaar de topogr. kaart van Aruba, schaal 1:20.000 in 8 bladen; in Oct. 1915 die van het Nederl. gedeelte van St. Martin in 2 bladen en die van St. Eustatius in 1 blad. De triangulatie van Aruba en Bonaire werd door kapitein L. Lens in Juni 1909 beëindigd en de verdere topogr. opneming door Jonckheer verricht, daartoe door Werbata opgeleid. Over de opmetingen zie men het Jaarverslag van den Topogr. dienst in Ned. Indie, Batavia 1907, blz. 128 en 1909, blz. 228. De kaart van Bonaire in 6 bladen is (Jan. 1916) ter perse.

Ten slotte zij hier nog vermeld de reis van H. van Kol in 1903, voornamelijk ondernomen met het doel de economische en sociale toestanden op de eilanden te bestudeeren. Zie zijn boek 'Naar de Antillen en Venezuela', Leiden 1904.

Onteigening.

De wetgeving der koloniën Suriname en Curaçao spreekt van onteigening - gelijk die van het moederland - indien aan een bepaald iemand in afwijking van het gemeene, d.i. voor allen geldende, recht diens eigendom wordt ontnomen. De regeerings-reglementen van Curaçao en Suriname (resp. in art. 139 en 118) bepalen, als in Nederland de grondwet, dat aldus niemand van zijn eigendom kan worden ontzet dan indien het algemeen nut dit vordert en tegen volledige schadeloosstelling, welk beginsel voor de kolonie Curaçao nader is uitgewerkt in de verordening opgenomen in het P.B. van 1887 no. 23, terwijl de regeling voor Suriname wordt gevonden

in het G.B. van 1904 no. 37. Hoewel beide klaarblijkelijk zijn geschreven met het oog op de onteigening van onroerend goed, is de onteigening van roerend goed nergens verboden.

In hoofdzaken bevat de *Curaçaosche verordening* (een getrouwe copie der nederlandsche wet van 1852) het volgende:

De onteigening, slechts mogelijk in het algemeen belang, kan plaats hebben ten name van bijzondere personen of vereenigingen, aan wie de uitvoering van het werk, dat onteigening vordert, is toegestaan. De verklaring van het algemeen nut geschiedt in den vorm eener verordening. Daarbij worden de aard en strekking, zoomede de hoofdpunten ter bepaling der algemeene richting van het werk aangewezen, en bij kanalen en wegen zooveel mogelijk de plaatsen, door welke zij zullen loopen. Tevoren is belanghebbenden de gelegenheid gegeven, naar aanleiding van de ter inzage liggende plannen en kaarten, hunne bezwaren schriftelijk aan den Gouverneur kenbaar te maken, alzoo zich uit te spreken over het algemeen belang van het te ondernemen werk; doch beroep tegen bedoelde verklaring is er niet. Nadat deze verklaring van het algemeen nut verordening is geworden, benoemt de Gouverneur eene commissie, teneinde de bezwaren van belanghebbenden met betrekking tot de aanwijzing der te onteigenen perceelen te hooren. Binnen acht maanden nadat deze commissie haar taak heeft volbracht, worden bij gouvernementsbeschikking de te onteigenen perceelen definitief aangewezen. De beschikking wordt in de couranten gepubliceerd en daarenboven op de gebruikelijke wijze aan de ingezetenen bekend gemaakt. Alsnu is het de taak der onteigenende partij te pogen bij minnelijke overeenkomst den eigendom der aangewezen perceelen te verkrijgen, en eerst wanneer dit pogen vruchteloos blijkt, kan zij door den rechter de onteigening der perceelen laten uitspreken en het bedrag der schadeloosstelling doen vaststellen. Tot dit laatste benoemt eventueel de rechter, het Hof of de Raad van Justitie, onder welks rechtsgebied de goederen gelegen zijn, een of meer deskundigen in oneven getale, teneinde hem voor te lichten. De waarde van het te onteigenen goed wordt objectief geschat, zoodat met het belang, dat het goed speciaal voor den onteigende had, geen rekening mag worden gehouden. Het vonnis van onteigening vervalt, indien niet binnen zes maanden, nadat het in kracht van gewijsde is gegaan, de schadeloosstelling betaald is of, als de onteigende weigert deze aan te nemen, geconsigneerd. Na betaling of consignering der schadeloosstelling kan de onteigenende partij op bevelschrift van den voorzitter van het Hof of den Raad van Justitie zich desnoods door middel van den sterken arm in het bezit der onteigende goederen doen stellen. Het vonnis van onteigening wordt tegen overlegging van een duplicaat der kwitantie van betaalde schadeloosstelling of van een afschrift der presidiale beschikking, waarbij de inbezitneming wordt toegestaan, in de openbare registers overgeschreven, waardoor de eigendom van het onteigende goed overgaat op de onteigenende partij. De onteigende heeft het recht zijn goed bij den rechter terug te vorderen tegen betaling der waarde, indien tengevolge van oorzaken, welke de onteigenende bij machte was uit den weg te ruimen, niet binnen een jaar, nadat het vonnis onherroepelijk werd, met het werk is begonnen of de arbeid een jaar is gestaakt of wel blijkbaar het werk niet tot stand zal komen.

Ter afwering eener gevreesde of tot het stuiten van den voortgang eener aanwezige besmetting kan uit kracht eener beschikking van den Gouverneur en wanneer het gevaar slechts voor een der eilanden buiten Curaçao is te duchten, van den Gezaghebber, worden onteigend. In zeer dringende gevallen kunnen zelfs de ambtenaren van het openbaar ministerie daartoe overgaan. Van besmetting verdachte goederen kunnen onmiddellijk in beslag worden genomen. De

schadevergoeding wordt, indien partijen het niet kunnen eens worden, bepaald door den kantonrechter. De eigendom gaat niet over op den onteigenende vóór de schadeloosstelling is betaald, althans geconsigneerd.

Wanneer in geval van oorlog of brand oogenblikkelijke inbezitneming volstrekt noodzakelijk wordt geacht, kan dit op last van de hoogste burgerlijke of militaire overheid, ter plaatse aanwezig, geschieden. De eigendom gaat dan onmiddellijk over op dengene, in wiens naam de inbezitneming is geschied. De schadevergoeding wordt ook hier door den rechter bepaald, wanneer partijen het niet kunnen eens worden. Wanneer het goed niet langer voor het beoogde doel noodig is en er nog geen drie jaren sinds de onteigening zijn verlopen, is de onteigende bij voorkeur gerechtigd het goed tegen taxatie terug te nemen.

De *verordering van Suriname* wijkt in hoofdlijn belangrijk af van de nederlandsche wet op de onteigening en bepaalt:

Nadat belanghebbenden gelegenheid is gegeven de plannen en teekeningen voor het tot stand te brengen werk in te zien en hunne bezwaren tegen het werk als zoodanig zoowel als tegen de wijze van uitvoering schriftelijk bij den Gouverneur in te brengen, en mondeling desgewenscht het geopperde toe te lichten, wordt bij koloniale verordening, aanwijzende aard, strekking en de hoofdpunten ter bepaling van de richting van het werk, het algemeen nut verklaard. Daarna wordt bij besluit van den Gouverneur, de Raad van Bestuur gehoord, de onteigening der in dat besluit nauwkeurig te noemen perceelen uitgesproken, hetgeen binnen één jaar, nadat het algemeen nut van het tot stand te brengen werk is verklaard, moet geschieden. Dit besluit strekt den onteigenende tot titel en wordt overgeschreven in de openbare registers tegen overlegging der kwitantie van betaalde, of bewijs der verzekerde schadeloosstelling. Binnen veertien dagen na het in werking treden van bovenbedoeld besluit moet de onteigenende partij een aanbod doen voor de te betalen schadeloosstelling. (Tegen consignatie van dit aanbod is aan het gouvernement vergund zich zoo noodig onmiddellijk in het bezit van het onteigende goed te stellen). Kunnen partijen het over het bedrag der schadeloosstelling niet eens worden dan wordt dit door den kantonrechter vastgesteld, met beroep op het Hof van Justitie. Onteigenen doet de rechter alzoo in Suriname niet. Bij de procedure om tot vaststelling van het bedrag der schadeloosstelling te komen worden soortgelijke regelen gevolgd als in Curaçao van kracht zijn. Wanneer het noodzakelijk blijkt, kan de onteigenende partij, die harerzijds hare verplichtingen nakwam, zich op een bevelschrift van den president van het Hof van Justitie desnoods met den sterken arm het bezit der onteigende goederen verschaffen en ook hier zal het goed bij voorkeur aan den onteigende tegen taxatie worden terug gegeven, wanneer de eigendom voor den onteigenende niet meer van belang is.

In geval van brand, watersnood, oorlog of oorlogsgevaar en oproer is de hoogste burgerlijke of militaire overheid, ter plaatse aanwezig, tot oogenblikkelijke inbezitneming bevoegd. De eigendom gaat

onmiddellijk over op dengene, in wiens naam de inbezitneming is geschied, vrij van alle lasten. Ten spoedigste wordt door bedoelde autoriteit, dus desnoods na de inbezitneming, een onteigeningsbesluit opgemaakt, dat alzoo enkel het gebeurde constateert.

Met het ontzetten uit den eigendom stelt de Surinaamsche verordening gelijk: het vestigen of opheffen van zakelijke rechten en het in gebruik nemen van iemands goed.

Aan de kolonie Suriname is bij G.B. 1855 no. 20 het recht voorbehouden op alle in allodialen eigendom en erfelijk bezit uit te geven gronden zoodanige wegen en kanalen aan te leggen, als zij noodig acht, zonder tot eenige vergoeding gehouden te zijn, terwijl in den model-grondbrief (te vinden G.B. 1821 no. 7) de Koning zich het recht heeft voorbehouden om ten algemeenen nutte tegen taxatie het uitgegeven land terug te nemen; waardoor onteigening eventueel overbodig zoude zijn.

Volgens de ook op de koloniën toepasselijke Octrooiwet (te vinden Cur. P.B. 1911 no. 9 en Sur. G.B. 1911 no. 24) kunnen octrooien - roerende zaken - worden onteigend, terwijl voorts nog in verschillende verordeningen tot bestrijding van besmetting en in enkele mijnwetten bepalingen betreffende onteigening zijn te vinden.

Eene bepaling, gelijk in de ordonnantie van Ned. Indie tot bescherming der inlandsche rechten wordt aangetroffen, zoekt men in de verordeningen van Suriname en Curaçao met betrekking tot de eventuele rechten van Indianen en Boschnegers, tevergeefs. (Zie M. de Muinck. *Onteigening in de Nederlandsche Koloniën*. Groningen, 1911).

M. de M.

Onweersteen.

Zie AMULETTEN en OUDHEDEN I.

Ooievaars.

Zie CICONIIDAE.

Oorworm.

Zie DERMATOPTERA.

Oost en West.^{aant.}

Deze in den Haag gevestigde vereeniging werd op initiatief van mevrouw N. van Zuylen-Tromp in April 1899 opgericht. De eerste statuten werden goedgekeurd bij K.B. van 12 Sept. 1899 no. 43. Het doel der vereeniging is: den band tusschen Nederland en zijne bezittingen en koloniën in Oost- en West-Indië voortdurend te

versterken, en het bevorderen, zoowel van beider gemeenschappelijke belangen, als die van Oost- en West-Indië in het bijzonder. Sedert den aanvang van 1900 heeft de Vereeniging een eigen orgaan 'Het Koloniaal Weekblad,' dat kosteloos aan de leden wordt toegezonden. Bovendien geeft de vereeniging geschriften uit ter meerdere bekendmaking van de verschillende staats- en particuliere betrekkingen, die in Indië te vervullen zijn. Het eerste door de vereeniging uitgegeven geschrift was een populair boekje 'Onze West', handelende over Suriname en de kolonie Curaçao. De vereeniging, die in verschillende steden van Nederland afdeelingen heeft, telde op 31 Dec. 1914 2430 leden. In de pogingen in de laatste jaren meermalen in het moederland aangewend om helpend op te treden wanneer de Benedenw. Eilanden, wegens het uitblijven der regens, met hongersnood bedreigd werden, heeft de Vereeniging krachtig deelgenomen.

Operculina ventricosa

Peter. Fam. Convolvulaceae. *Hoofdpijnblad*, BOV. E. Slingerplant met diep-hartvormige bladeren met spitsen top; de bloemkroon tot 8 cm. lang, trechtersvormig en de kelkbladen eenigszins perkamentachtig tot 3 cm. lang.

Opété,

N.E. Zie CATHARTIDAE en WINTI.

Ophidia,

SLANGEN. Orde van de Sub-Klasse der Sauria, tot welke sub-klasse ook de orde der Lacertilia behoort. De slangen onderscheiden zich van de hagedissen of Lacertieia doordat bij de slangen de rechter- en de linkertak van de onderkaak niet onderling zijn vergroeid, maar door een peesachtigen, elastischen band zijn verbonden, waardoor de mondopening belangrijk kan worden verwijd. Bij het meerendeel der slangen wordt deze verwijding van de mondopening nog bevorderd door de eigenaardige wijze waarop de onderkaak aan den schedel is bevestigd: nl. door een langgerekt, verticaal geplaatst beenstuk (os quadratum), dat weder samenhangt met het horizontaal *achter* den schedel geplaatste langwerpige tepelbeen. Bovendien zijn bij de meeste slangen de vleugel- en de gehemelte-beenderen niet paarsgewijze verbonden, maar kunnen zich vrij van elkaar bewegen, en kunnen ook de verschillende beenstukken van den schedel zich eenigszins ten opzichte van elkaar verschuiven, daar zij door elastische banden samenhangen. Ook het slijmvlies, dat de mondholte bekleedt, is zeer ruim en geplooid. Op deze wijze kunnen de meeste slangen hunne mondopening zoo zeer verwijden, dat zij in staat zijn dieren op te slokken, die een veel grooteren omvang hebben dan de breedte van hun eigen kop, zoo als b.v. de waterboa (*Eunectes murinus*) of de reuzenslang (*Boa constrictor*) die Capybara's, Paca's en Agoeti's naar binnen weten te werken.

De slangen hebben voorts een zeer verlengd, ongeveer rolrond lichaam en missen de ledematen, hoewel bij sommige familien sporen van achterste ledematen aanwezig zijn, die dan als kegelvormige stompjes ter weerszijden van de aarsopening gelegen zijn; zoo b.v. bij de familiën der Boidae en der Typhlopidae.

Slangen hebben geen oogleden, maar de oogen worden overdekt door de doorzichtige opperhuid, die er zich als een horlogeglas overheen welft; evenzoo ontbreekt bij de slangen eene trommelholte en eene uitwendige gehooropening.

De huid is bedekt met schubben, van welke, die op den kop en die aan de buikzijde gelegen, meestal vergroot zijn en dan schilden worden genoemd. De buikschilden hebben meestal eene langwerpige vierhoekigen vorm, veel meer ontwikkeld in dwarsche dan in overlansche richting, en bedekken elkaar eenigszins, en wel op dusdanige wijze, dat men met de hand in de richting van den kop naar den staart over de buikschilden strijkend een glad oppervlak waarneemt, terwijl als men omgekeerd van achteren naar voren strijkt men de opstaande achterkanten der buikschilden duidelijk waarneemt. Het is juist door deze opstaande kanten der buikschilden en de daarmede corresponderende vrije uiteinden der ribben, dat de voorwaartsche beweging der slangen wordt bewerkstelligd. Alle wervels van den romp, behalve de eerste of atlas, dragen een paar ribben, die corresponderen met de uiterlijk waarneembare dwarsrijen van schubben en met de buikschilden; in sommige slangen kan dit aantal ribben en buikschilden tot 300 bedragen.

De huid en de schubben zijn geheel overdekt door eene dunne doorzichtige opperhuid, die op gezette tijden, soms vele malen in het jaar, wordt afgestooten en vernieuwd. De opperhuid laat dan het eerst los aan de lipranden, en door de zoo ontstane opening kruipt de slang als 't ware uit hare huid, deze in haar geheel als eene omgestulpte buis achterlatend. Deze overgebleven huid, die men in sommige

gevallen tusschen takken of struiken kan vinden, vertoont zoo volkomen de rangschikking der schilden en schubben van het er uitgekropen dier, dat men in vele gevallen de soort van de slang, van welke de huid afkomstig is, uit dit ledige overblijfsel kan bepalen.

De meeste slangen leggen eieren, die elliptisch van vorm zijn en eene perkamentachtige schaal bezitten; enkelen zoo als de meeste adderachtigen en de ware waterslangen, z.a.b.v. de zeeslangen, zijn levendbarend.

De slangen voeden zich, bijna zonder uitzondering met levende, meestal warmbloedige dieren; enkelen leven van regenwormen, sprinkhanen of nachtvlinders, terwijl die, tot de familie der Amblycephalidae behoorende, zich uitsluitend met slakken schijnen te voeden. Bij het opsporen van den buit spelen de oogen, maar ook de tong eene belangrijke rol. De tong der slangen heeft een dubbel gespleten, hoornachtig uiteinde, dat telkens buiten den mond wordt uitgestoken en, steeds in beweging zijnde, het dier van den aard der haar omringende voorwerpen op de hoogte stelt. In den toestand van rust kan de tong in een eigen scheede binnen den mond worden opgeborgen. Is de prooi eenmaal gepakt, en in den voor groote uitzetting vatbaren mond geraakt, dan maken de in dien mond geplaatste tanden eene ontsnapping onmogelijk. Die tanden toch, behalve op de kaken ook op de vleugelbeenderen en gehemeltebeenderen geplaatst, zijn allen eenigszins krom gebogen en met hunne punt naar achteren gericht. Verscheidene slangen zijn in het bezit van gifftanden; dat zijn tanden voorzien van een kanaal of eene groef, die door eene kortere of langere buis in verbinding staat met eene achter en onder het oog gelegen giftklier. Het vergift, dat in die klier wordt afgescheiden, wordt door de afvoerbuis in den tand, en verder in het lichaam van het gebeten dier gevoerd, om dit te bedwelmen of te doden. Bij de echte giftslangen (*Crotalus*, *Lachesis*, *Elaps* e.a.) komt vóór in den mond in beide bovenkaakstukken één doorboorde gifftand voor; de beet van deze slangen is dan ook zeer gevaarlijk, en dikwijls doodelijk, ook voor den mensch. Er zijn echter ook slangen zooals b.v. de zweepslangen (*Oxybelis*) en soorten van de geslachten *Erythrolamprus*, *Leptodira*, *Oxyrhopus*, e.a. waar men in de rij tanden achter in de bovenkaak één of meer gegroefde tanden aantreft. Dit zijn de verdachte slangen, voor den mensch meestal ongevaarlijk, die echter door middel van die gegroefde tanden vergift in het lichaam van hun prooi kunnen brengen, waardoor deze bedwelmd, somtijds zelfs gedood wordt. Maar zelfs bij slangen met vergrootte, doch ongegroefde, volkomen gladde tanden heeft men somtijds eene zwak giftige uitwerking waargenomen, zoo o.a. bij de geslachten: *Helicops* en *Xenodon*.

Uiterlijke kenmerken, waaraan men met zekerheid kan uitmaken of eene slang giftig dan wel onschadelijk is, kunnen niet worden aangegeven; het is dus raadzaam levende slangen altijd met groote voorzichtigheid te behandelen. Gelukkig zijn de giftigen zeer in de minderheid. Kappler schat, in zijne beschrijving van Suriname de verhouding van het aantal giftslangen tot dat der onschadelijken als minder dan 5 op 100. (Zie SNEKI-KOTI).

Wat de levenswijze der slangen betreft, deze is bij de verschillende soorten zeer verscheiden. Terwijl zeer velen op boomen of in struikgewas leven, komen anderen weer in stilstaande of stroomende wateren voor, terwijl enkelen alleen op den grond of zelfs gravende in den bodem voorkomen, en nooit op boomen of struiken worden aangetroffen. Tot de slangen, die de laatste levenswijze volgen, behooren de *Wormslangen*, kleine slangen die eene wormvormige gedaante vertoonen, met kleinen kop, die even breed als het lichaam is, en een korten, stompen staart; het kleine oog, door eene schub overdekt, is bij enkele soorten geheel onzichtbaar; de rondachtige schubben zijn op het lichaam en den staart onderling gelijk en bedekken

elkaar dakpansgewijze. Hiertoe behooren de familien der Typhlopidae en der Glauconidae. In de Typhlopidae is de korte, verticaal geplaatste bovenkaak voorzien van 2-5 tanden, terwijl de onderkaak geene tanden draagt; bij de Glauconidae daarentegen, is de bovenkaak horizontaal, zonder tanden, terwijl de benedenkaak van tanden is voorzien. Beiden hebben inwendige, rudimentaire bekkenbeenderen. In Suriname leeft *Typhlops reticulatus*, een slangetje dat eene lengte van 30 cm. kan bereiken, aan de onderzijde geelachtig gekleurd, aan de bovenzijde bruin met lichte randen om de schubben, waardoor somtijds een soort netvormige teekening ontstaat. Eene verwante soort, *Typhlops lumbricalis*, die ook in Suriname voorkomt, wordt iets grooter en is van boven egaal bruin en van onderen geel gekleurd.

Glauconia albifrons kan 37 cm. lang worden en is van boven bruin gekleurd, dikwijls met lichte overlansche strepen, terwijl de onderzijde licht gekleurd is en het voorhoofd, de lippen en het uiteinde van den staart wit zijn. Ook deze laatste soort wordt in Suriname aangetroffen.

De derde familie der slangen is die der Boidae of reuzenslangen, groote slangen met een duidelijk van het lichaam afgescheiden, van boven naar beneden saamgedrukten kop, waarin betrekkelijk kleine oogen en neusgaten, die zich boven op den kop openen; de rug en de zijden zijn bedekt met kleine zeshoekige schubben, terwijl de buik van korte breedte schilden is voorzien. De staart is betrekkelijk kort; ter weerszijden van de aarsopening zijn sporen van de achterste ledematen als knobbeltjes aanwezig. Als vertegenwoordigers van deze familie komen in Suriname voor:

Boa constrictor, *Eunectes murinus*, benevens soorten van de geslachten: *Corallus* en *Epicrates* (zie de betreffende artikelen).

Een volgende familie is die der Ilysiidae, die slechts eene Surinaamsche soort omvat n.l. *Ilysia scytale*, eene slang, die ongeveer één Meter lang kan worden, met een cilindervormig lichaam en korten, stompen staart. De kop is ongeveer even breed als het lichaam zonder duidelijke afscheiding tusschen beiden. De schubben zijn klein, rond en glad, die aan de buikzijde iets grooter dan die op de zijden; de oogen zijn bedekt door een schildje; naast de aarsopening zijn sporen van de achterste ledematen zichtbaar. Dit schoon gekleurde dier, geteekend met afwisselend roode en zwarte ringen, leeft in holten bij de wortels van boomen, voedt zich met kleine hagedissen en brengt levende jongen ter wereld.

De nu volgende familie, die der Colubridae, omvat ongeveer 9/10 van alle bekende slangensoorten, die al naar gelang der inrichting van het tandstelsel worden onderverdeeld in 3 parallele reeksen nl:

1°. de Glad tandigen (Aglypha), die naast de gladde, soliede tanden geene holle of gegroefde tanden bezitten;

2°. de Groeftandigen (Opisthoglypha), slangen, die achter in de bovenkaak een of meer tanden bezitten, die van eene groef voorzien zijn; dit zijn de

verdachte slangen, wier beet voor kleinere zoogdieren, vogels of kruipende dieren dikwijls doodelijk of bedwelmend werkt;

3°. de Gifftandigen (*Proteroglypha*), bij welke de voorste tanden in den bovenkaak doorboord of gegroefd zijn en in verbinding staan met een giftklier; deze behooren tot de echte giftslangen.

Er komen in Suriname eene groote menigte vertegenwoordigers der *Aglypha* uit de familie der *Colubridae* voor, van welke wij de volgenden vermelden:

Phrynonax sulphureus is eene groote slang, die eene lengte van 2.5 à 3 Meter kan bereiken, met 15-20 tanden in den bovenkaak, van welke de achterste iets grooter zijn dan de voorafgaande, met de schubben in 21 langsrijen geplaatst. Zij is geelbruin gekleurd, met roodbruinen kop, en somtijds met blauwzwarte dwarsstrepen. De onderzijde is lichtbruin gekleurd met donkere vlekken. Eene donkere streep loopt van af het oog over de zijden van den hals; de staart is meestal donker van kleur. Dit dier, dat in Suriname niet zeer veelvuldig schijnt voor te komen, wordt op boomen en struiken of op den bodem, somtijds zelfs in het water aangetroffen en voedt zich o.a. met padden en kikvorschen. Eene andere soort, die zich meer met kleine vogels voedt en ook jonge kuikens schijnt te bemachtigen, is *Spilotes pullatus*, eveneens een groote slang, die eene lengte van 2 M. kan bereiken; zij heeft 19-22 tanden in den bovenkaak, terwijl de schubben op het lichaam in 16 langsrijen zijn geplaatst. Deze slang is prachtig zwavelgeel gekleurd, met eene onregelmatige zwarte teekening.

Een nog grootere soort, die zelfs 4 M. lang kan worden, is *Coluber corais* met 17 rijen van schubben op het lichaam, terwijl op den nek 19-21 rijen voorkomen. Dit dier is van boven donkerbruin gekleurd met licht gekleurde lipschilden en eene lichtgele onderzijde. Jonge exemplaren vertoonen langs de zijden donkere, schuin verloopende dwarsstrepen; bij oudere exemplaren is deze teekening nog slechts aan het achterste deel van het lichaam te zien.

Onder de in Suriname voorkomende *Aglypha*, die zich in of nabij het water ophouden, en die zich onderscheiden door de boven op den kop geplaatste neusgaten en de betrekkelijk kleine oogen, noemen wij de volgende 3 soorten:

Helicops angulatus met 19 rijen sterk gekielde schubben en een vrij slanken staart, die in eene kegelvormige schub eindigt, is bruin gekleurd met donkerbruine ringen en een roodachtigen buik.

Dinades plicatilis is een slang met 15 rijen gladde schubben en een korten staart; zij is aan de bovenzijde roodbruin gekleurd met eene vrij breede donkerbruine streep langs de zijden, terwijl de onderzijde geelachtig gekleurd is met 4 rijen van donkere, rondachtige vlekjes.

Hydrops triangularis (N.E. *Watra-sneki*) eveneens met 15 rijen gladde schubben, roodbruin op den rug, rood op de zijden en wit op den buik met zwarte ringen, die somtijds op het midden van den rug en van den buik onderbroken zijn, zoodat de beide halfringen niet recht tegenover elkaar staan, maar alterneeren.

Een door den breedten, duidelijk van den romp gescheiden kop zeer opvallende slang, die daardoor een boosaardig uiterlijk vertoont is *Xenodon severus*, een krachtig gebouwd dier, dat bij eene lengte van ongeveer 1 Meter, de dikte van een kinderarm heeft. Deze slang heeft in de bovenkaak 10-12 tanden, waarop eene leege ruimte volgt en daarna nog 2 veel grootere tanden, die evenwel even als de vorigen geheel glad zijn, zonder groef of kanaal. Jonge exemplaren zijn lichtbruin gekleurd met ongeveer 12 breede donkergezoomde banden, en meestal eene ronde lichtgekleurde vlek midden op den nek. In oudere exemplaren is deze teekening veel minder duidelijk. De schubben zijn bij deze soort in 21 langsrijen geplaatst.

Van de boomen bewonende Aglypha noemen wij *Herpetodryas carinatus* (zie aldaar) en *Leptophis liocercus*. Het geslacht *Leptophis* is een Zuid-Amerikaansch geslacht van boomslangen, die zich met kleinere zoogdieren en vogels en ook met eieren voeden. Plotseling opgeschrikt, rollen zij zich op als een horlogeveer en laten zich zoo boven uit de struiken op den bodem vallen om op die wijze den schok van den val te breken. *Leptophis liocercus* is prachtig groen gekleurd met een gouden glans, terwijl de onderzijde eene gele of witte kleur heeft. Het lichaam eindigt in een zeer langen, dunnen staart, de kop is duidelijk van den nek gescheiden, het oog is groot met een ronde pupil, de schubben, die in 15 langsrijen zijn geplaatst, zijn op den romp sterk gekield, uitgezonderd die van de buitenste rij, die glad zijn, evenals de schubben op den nek en den staart. De buikschilden zijn aan weerszijden hoekig omgebogen.

Eene in Suriname zeer gewone soort is *Petalognathus nebulatus*. Deze slang heeft een zijdelings samengedrukt lichaam, een korten en dikken kop, die zeer duidelijk van het lichaam is gescheiden en groote oogen. De gladde schubben zijn in 15 rijen geplaatst, de schubben op de middellijn van den rug grooter dan de anderen. In de bovenkaak 15-16 tanden, die van voor naar achteren geleidelijk in grootte afnemen. Kleur: grijs, roodbruin en wit gemarmerd; de roodbruine vlekken vormen somtijds dwarsbanden, die de zijden en een gedeelte van den geelgekleurden buik bedekken.

Verder behooren tot deze afdeeling o.a. nog de geslachten *Liophis* en *Atractus*, (zie artikelen) *Aporophis* en *Rhadinea*.

Rhadinea cobella is eene van de meest algemeen voorkomende slangen in Suriname, grijsbruin gekleurd met grijsachtige dwarsvlekken, terwijl de buik geelachtig is met zwarte, vierkante vlekken. Deze soort leeft tusschen het gras in de savanna's. Eene andere soort *Rhadinea merremmi* leeft eveneens op den bodem, en is geelbruin of geelgroen van kleur met donkere randen om elke schub. De buik is geelgroen of olijfgroen met eene smalle, donkere grenslijn tusschen de elkaar opvolgende buikschilden.

Van de 2e groep der Colubridae, de verdachte slangen met gegroefde tanden, de *Opisthoglypha* vindt men o.a. in Suriname: *Oxyrhopus petolarius* en *Oxyrhopus coronatus*. De slangen tot het geslacht *Oxyrhopus* behoorende zijn gekenmerkt door een platten kop, die, hoewel naar achteren verbreed, toch geleidelijk, zonder plotselinge vernauwing in den nek overgaat; de snuit is van voren afgerond, de bovenkaak steekt zeer duidelijk boven de onderkaak uit; het oog heeft eene verticale pupil, de gladde schubben zijn in 17 of 19 rijen geplaatst. Op de 10-15 even groote voorste tanden volgt in den bovenkaak eene leege ruimte, achter welke men 2 iets grootere gegroefde tanden waarneemt, welke vlak onder den achterrand van het oog zijn geplaatst. *O. petolarius* heeft 19 rijen schubben, en de schilden onder den staart zijn in 2 rijen geplaatst; zij is aan de bovenzijde donker gekleurd met lichtgekleurde dwarsbanden, van welke de eerste vlak achter den kop, op den nek, is ge-

plaatst. Deze dwarsbanden zijn somtijds afgebroken op het midden van den rug. De onderzijde is licht gekleurd. *O. coronatus* heeft 17 rijen schubben, en de schilden onder den staart slechts in eene enkele rij geplaatst; zij is roodachtig of zwartbruin gekleurd met gele of roodbruine zijden en heeft een witgekleurden buik. Somtijds loopt een geelachtige dwarsband over het achterste gedeelte van den kop.

Leptodira annulata, met een korten, breedten, duidelijk van den nek afgescheiden kop, geel of lichtbruin gekleurd, met eene rij van groote, bruine of zwartachtige vlekken op het midden van den rug; somtijds vloeien deze vlekken samen tot een gegolfden of zig-zag band. Achter het oog eene donkere streep; onderzijde wit.

Philodryas viridissimus is een grasgroene slang met gelen buik; de gladde schubben in 19 dwarsrijen geplaatst; de romp is zijdelingsch samengedrukt; de kop duidelijk van den nek gescheiden; een vrij groot oog met ronde pupil; de staart is vrij lang en bedraagt iets meer dan $\frac{1}{4}$ van de geheele lichaamslengte. In de bovenkaak treft men 12-15 gladde tanden aan, die na een leege tusschenruimte gevolgd worden door 2 groote, gegroefde tanden. Onder de slangen door de Gonini-Expeditie verzameld is een exemplaar van deze soort voorzien van een etiket waarop: *papegaaislang*. Deze naam wordt in Suriname ook gebruikt voor de eveneens groen gekleurde *Boa canina*, tot de familie der Boidae behoorende.

Verder vermelden wij uit deze afdeeling der Opisthoglypha nog: *Erythrolamprus venustissima*, *Homalocranium melanocephalum*, en de zweepslangen, tot het geslacht *Oxybelis* behoorende (zie artikelen).

Tot de 3de groep der Colubridae, de Proteroglypha, de Gifftandigen, behooren de onderfamilien der Zeeslangen (Hydrophinae) en de Elapsachtigen, de Elapinae, waartoe o.a. de geslachten *Naja*, *Bungarus*, *Callophis*, *Doliophis* en *Elaps* behooren, van welke alleen vertegenwoordigers van het geslacht *Elaps* in Zuid-Amerika en ook in Suriname voorkomen. (zie ELAPS).

Amblycephalidae is de naam van een kleine familie van boomslangen, die zich onderscheiden door een korten, dikken kop, met zeer korten snuit en groote oogen, en daarom ook wel dikkopslangen worden genoemd. Het lichaam is duidelijk zijdelings samengedrukt en draagt meestal een langen staart. Bij deze slangen reiken de vleugelbeenderen niet tot aan het vierkante been (os quadratum) maar slechts tot het achtereinde van het gehemelte. Uiterlijk zijn de leden van de familie der Amblycephalidae dadelijk te herkennen aan de rangschikking van de schilden onder den kop: de overlansche groep, die men bij alle andere slangen tusschen die schilden aantreft ontbreekt nl. bij deze familie. De tanden zijn altijd glad, zonder kanaal of groef; het voedsel van de dikkopslangen bestaat uit slakken. In Suriname komen 3 soorten voor:

Dipsas bucephala, met 13-14 tanden in de bovenkaak; de vleugelbeenderen zonder tanden; de schubben in 13 rijen, die van de middelste rij duidelijk vergroot; de kop duidelijk afgescheiden van den nek; een verticale pupil in het groote oog. Kleur roodbruin, met meer of minder duidelijke donkere dwarsbanden, benevens een rij van lichtgekleurde vlekken langs de zijden, welke vlekken zich voor een gedeelte op de buikschilden uitstrekken.

Leptognathus catesbyi en *L. pavoninus* zijn 2 verwante vormen, die echter wel tanden op de vleugelbeenderen bezitten. Beiden hebben 13 rijen schubben, van welke die van de middelste rij breeder zijn dan de daarnaast liggende schubben, maar dit verschil in breedte is bij *L. pavoninus* veel minder sprekend dan bij *L. catesbyi*, waar de breedte van die schubben 2 maal hare lengte bedraagt. *L. catesbyi* heeft een meer zijdelings samengedrukt lichaam, terwijl *L. pavoninus* slanker en ronder is. Beiden zijn lichtgeel gekleurd met roodbruine vlekken op den rug, welke

vlekken zich op de zijden uitbreiden; bij *L. pavoninus* zijn deze vlekken veelal omgeven door een witten rand.

Ten slotte nog de familie der Viperidae. Bij de slangen tot deze familie behorende is de bovenkaak zeer kort en dik, en door middel van een dwars geplaatst beenstuk (os transversum) zoodanig met het vleugelbeen verbonden dat de groote, krom gebogen giff tand, die in toestand van rust neergeslagen is en verborgen in een plooi van het tandvleesch van de bovenkaak, bij het openen van den bek loodrecht opgericht wordt. Behalve dezen giff tand en daarnaast geplaatste reservetanden, die moeten dienen om den giff tand te vervangen, indien deze beschadigd of afgebroken is, draagt de bovenkaak der Viperidae geen andere tanden. Verreweg de meeste Viperidae zijn levendbarend; allen zijn hoogst vergiftig en ook voor den mensch zeer gevaarlijk.

Deze familie wordt onderverdeeld in twee subfamiliën: de Crotalinae en de Viperinae. De Crotalinae onderscheiden zich door het bezit van een eigenaardige groef of holte, gelegen ter weerszijden van den kop, tusschen het neusgat en het oog. Deze holte, die hoogst waarschijnlijk een zintuig is, waarvan de functie nog geheel onbekend is, ontbreekt bij de Viperinae.

Viperinae komen uitsluitend in de oude wereld voor en ontbreken zoowel in Noord- als in Zuid-Amerika. Van de Crotalinae treft men in Z.-Amerika en ook in Suriname vertegenwoordigers aan van de geslachten *Crotalus* en *Lachesis* (zie de artikelen).

Th. W.v.L.d.J.

Opisthocomus hoazin,

Hoatzin, een in het binnenland van Suriname voorkomende vogel, die uiterlijk doet denken, aan een toerako (*Musophaga*, de Afrikaansche bananenvreter) doch wiens inwendige bouw het meest tot dien van de hoenders nadert. De ontwikkelingsgeschiedenis van dezen vogel duidt in vele punten op een primitieven toestand. Eigenaardig is de onaangename lucht, die de vogels bezitten en welke zelfs aan gedroogde huiden nog waarneembaar is; in Engelsch Guiana noemt men ze daarom ook Stinking Birds. De jongen van dezen vogel klimmen met behulp van den snavel, de haakvormige klauwtjes aan de vleugels en de pooten in het struikgewas rond. De kleur is van boven bruinachtig met lichte schachtstrepen en veerranden, van onderen geelachtig bruin. De kop is versierd met een spitse kuif. Hij heeft de grootte van een kleine kip, de staart is echter veel langer.

Opisthonema oglinum

(Le S.) J. & E. *Sprat*, ST. EUST. Fam. Clupeidae. Haringen. Atlantische kusten van Amerika. De rugvin begint meer naar voren dan de buikvinnen, met de laatste straal zeer verlengd. De kleur is van boven blauwachtig, van onderen zilverachtig; er is een onduidelijke schouderplek; ieder rugschub heeft een donkere plek, die lengte-strepen vormen. Deze visch is zeer algemeen.

Opium. ^{aant.}

Het ingedikte sap der onrijpe zaaddoozen van den papaver of slaapbol (*Papaver somniferum* L, fam. *Papaveraceae*) wordt in Suriname gebruikt door de aldaar wonende Chineez en Javanen. Het gebruik onder de creolenbevolking is gering, onder

de Chineezers schijnt het dalende, onder de Javanen stijgende te zijn. De verordening van 17 Febr. 1908 (G.B. n° 13) verbiedt de teelt van *P. somniferum* evenals die van *Cannabis sativa*, de Indische hennep, en regelt den invoer en verkoop. Invoer mag alleen plaats hebben door hen, die van den Gouverneur verlof hebben bekomen om het beroep van groot-handelaar in opium uit te oefenen. Verkoop geschiedt alleen door hen, die verlof hebben het beroep van groot- of van klein-handelaar in opium uit te oefenen. Volgens het besluit van 14 Dec. 1908 (G.B. n° 89) wordt dit verlof alleen voor Paramaribo, Nieuw Nickerie en Albina verleend, dus niet in andere districten. Behalve deze mag niemand meer opium voorhanden hebben dan 0,05 K.G. Op apothekers, die uitsluitend voor medische doeleinden opium invoeren en afleveren, is de verordening niet van toepassing. De Gouverneur bepaalt de hoeveelheid welke de apotheker in voorraad mag hebben. (Besluit van 17 Febr. 1908, G.B. n° 14). De groothandelaar betaalt een recht van f1000.- de kleinhandelaar van f120.- 's jaars. De verordening regelt den handel in opium in bijzonderheden en bedreigt zware straffen op overtreding der voorschriften. Met ingang van 1 Maart 1918 mag niemand meer *P. somniferum* (en *Cannabis sativa*) teelen, invoeren of in bezit hebben. Voor apothekers blijven de gestelde regels gelden.

In Maart 1915 zond de Gouverneur aan de Kol. Staten een ontwerp-verordening ter goedkeuring, de strekking hebbende om bovengenoemde verordening in overeenstemming te brengen met de bepalingen van de opium-conventie, waartoe Nederland is toegetreden. In dit ontwerp - op 14 Juni 1915 goedgekeurd - wordt tevens voor de komende vier jaren een progressieve verhooging voorgesteld van het vergunningsrecht voor den verkoop van opium, loopende voor den groothandelaar tot f2000 en voor den kleinhandelaar tot f240. Het invoerrecht bedraagt f40 per K.G. Ingevoerd werd in K.G. in

1907	674,5
1908	232,7
1909	623,2
1910	516,1
1911	588,9
1912	564,7
1913	525,9
1914	621

Voor Curaçao zie P.B. 1913 n°. 45.

Oplismenus setarius

R. et Sch. Fam. Gramineae. *Running mountain grass*, BOV. E. Kruidig gras, waarvan de bloeiwijze bestaat uit bundels aartjes (voorzien van duidelijke kafnaalden), die op afstanden van 2-0,5 c.m. geplaatst zijn langs de hoofdas; komt vooral voor in de hogere gedeelten van de eilanden.

Opperbestuur.

Vóór de Grondwetswijziging van 1848 had de Koning 'bij uitsluiting' het Opperbestuur der koloniën en bezittingen van het Rijk in andere werelddeelen. Sedert zijn echter de woorden 'bij uitsluiting' komen te vervallen en moeten sommige onderwerpen, de koloniën en bezittingen betreffende, door den Koning worden geregeld in overeenstemming met de Volksvertegenwoordiging, d.i. bij de wet. Ingevolge de artikelen 61 en 62 der Grondwet is dat het geval met de reglementen op het beleid der Regeering van die Koloniën en bezittingen, met het muntstelsel en met de wijze van beheer en verantwoording der koloniale geldmiddelen.

Het Opperbestuur wordt door den Koning uitgeoefend onder de verantwoordelijkheid van den Minister van Koloniën, wiens mede-ondertekening (contraseign) vereischt wordt voor elk stuk, dat van den Koning als Opperbestuurder uitgaat en waardoor de Minister geacht wordt de verantwoordelijkheid daarvoor op zich te hebben genomen (vergelijk art. 77 Grondwet en art. 22 der Regeeringsreglementen van Suriname en Curaçao). Zie omtrent de strafrechterlijke verantwoordelijkheid van den Minister van Koloniën de wet van 22 April 1855 (St. no. 33) en de artikelen 355 en 356 van het Nederl. Wetboek van Strafrecht (St. 1881, no. 35).

Een omstandig verslag van het beheer der koloniën en bezittingen en van den staat, waarin zij zich bevinden, wordt jaarlijks door den Koning aan de Staten-Generaal ingediend (art. 62 Grondwet). Dit is het zoogenaamde Koloniaal Verslag. Zie aldaar en verder de artikelen BEGROOTING, BESTUURSREGELING, COMPTABELEN en REGEERINGS-REGLEMENT.

Opperdistrict nickerie.

Zie CORONIE.

Opperhoutvester.

Zie COMMISSARIS DER GEMEENE WEIDEN.

Opuntia.

Fam. Cactaceae. Van dit plantengeslacht komen op de Beneden w. eilanden voor: *Opuntia curassavica* Mill (*Kaaka di poesji* en *Kaliber* en *O. tunoides* Britton et Rose (*Juffrouw*, *Frikampeeuw*, *Sjangran*, *Toena* en *Toena spanjool*).

De tweede genoemde is de meest gewone plant van Curaçao, ja eene der voornaamste, die het karakter van het landschap bepalen. Zij wordt als een kwaadaardig onkruid beschouwd, is bladerloos, lichtgroen; de stengel bestaat uit ovale schijven ('bladen') van bijna een hand grootte, die, verbonden door een soort lid, met den smallen kant op elkaar staan. Jonge planten bestaan uit 1 rij schijven; later vertakken zij zich, op hooger leeftijd zelfs vrij sterk. De geheele plant is dicht bezet met twee soorten stekels, ingeplant op kussentjes, die in regelmatige rijen schuin over het blad zitten. Elk kussentje draagt eenige lange, dunne, harde, uiterst scherpe stekels, die bij de minste aanraking in de huid dringen en daarin afbreken. Ze staan naar alle richtingen uit. Bovendien draagt elk kussentje vele fijne, korte

stekeltjes, die even gemakkelijk in de huid dringen als de groote, en jeuk veroorzaken. De schijven breken gemakkelijk af. De plant wordt meer dan 2 M. hoog; de onderstam wordt dan lichtbruin, verliest de meeste stekels, rondt zich af. De bloem is groot en zwavelgeel. De plant groeit bij voorkeur op goede aarde; vandaar dat haar veelvuldig voorkomen op een terrein dit als goede grond kenmerkt. Een afgebroken stengellid droogt slechts uiterst langzaam uit; op den grond gevallen, maakt het wortels en groeit uit tot een nieuwe plant. Ook een aan stuk gesneden lid doet zulks. Bij schoonmaak van land moet daarmee dan ook rekening gehouden worden; alle stukken moeten worden opgeruimd. Meest haalt men de omvergestooten planten met de hak bijeen in lange strooken: *cadena*. Verbranden toch kan men dezen cactus niet; wol branden er de stekels af en dan eet het vee, runderen zelfs met graagte, de plant. Soms wordt ze wel gebruikt om jonge dividivi-plantjes in niet-omheinde terreinen tegen geiten te beschermen. Geiten en koeien ziet men dikwijls met een geheel juffrouwenblad aan kop, poot of lichaam rondlopen; des avonds worden die er door den geitenwachter afgeslagen.

Opuntia curassavica is een veel kleiner soort, die ook niet rechtop groeit, steeds neerligt in nesten, hoogstens met opstaande toppen. De afzonderlijke schijven zijn veel kleiner dan die van de bovenbeschrevene, ook minder ontwikkeld als afzonderlijk lid, maar even scherp gedoornd. Deze soort komt bijna uitsluitend op de Westhelft van Curaçao voor, en daar meer in het bijzonder op de kalksteenachtige kustplateaux, vooral waar boomgroei is.

Beide planten bemoeilijken den toegang tot vele dividivi-bosschen en verhinderen het rapen der afgeslagen en gevallen peulen. Ook de geiten kunnen die perceelen daar niet bereiken, zoodat men juist tusschen deze doorngewassen den meesten jongen opslag van dividivi vindt.

Op de Bovenw. Eilanden komen voor: *O. Ficus indica* Mill. (*Sweet prickle*) uit cirkelvormige of min of meer langwerpige, plaatvormige geledingen bestaande en voorzien van stekels; de peervormige vruchten worden gegeten. *O. triacantha* Haworth (*Spanish lady*) van de vorige te onderscheiden door de smallere, dikkere stengelheden en doordat de stekels steeds bij drietallen bijeenstaan. *O. Tuna* Mill (*Sour prickle*) van *O. Ficus indica* te onderscheiden door den meer vierkanten vorm der stengelleden en den kegelvorm der vruchten.

Oranjestad. ^{aant.}

Zie ARUBA en ST. EUSTATIUS.

Orchideeën.

Zie EPYPHYTEN.

Orchids purslane,

BOV. E. Zie PEPEROMIA GLABELLA.

Ordonnateur.

Zie COMPTABELEN, COMPTABILITEIT.

Oreala.

Een Indianen-vestiging aan den benedenloop van de Corantijn, op den linkeroever, dus in Berbice gelegen. Over de formatie van den bodem en de beteekenis van den naam zie men onder AARDKUNDE, blz. 8. Zooals in het artikel GRENZEN VAN SURINAME is medegedeeld, bleef Oreala, destijds een militaire post, bij de in 1799 tusschen de Friderici en Van Batenburg gesloten overeenkomst, tot Suriname behooren. De Engelschen hebben echter, nadat de militaire post was opgeheven, zich, zonder verzet van onze zijde, daar neergezet. Sedert vele jaren is er een zendingspost met een school voor de Indianenkinderen. (Zie C. Quandt, *Nachricht von Surinam and seinen Einwohnern*, Görlitz, 1807, blz. 281. Dr. H.D. Benjamins, *De grenzen van Nederl. Guiana*, T.A.G. Dec. 1898, blz. 818 en 856).

Orebian jessamine,

BOV. E. Zie JASMINUM UNDULATUM.

Oreegana,

BEN. E. Zie CORDIA GLOBOSA.

Orenga,

BEN. E. Zie MORINGA.

Oreodoxa regia

H.B.K. Fam. Palmae. *Koningspalm, Palmiet*. Een zeer veel aangeplante ook als straatboom bekende palm, die zeer hoog wordt. Het bovenste jonge deel wordt in azijn ingemaakt en als palmkool of kabbes gebruikt. Zie verder GROENTEN.

Orkanen.

Zie CYCLONEN.

Orlean.

Zie BIXA.

Ornamentiek.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 107 en BOSCHNEGERS, blz. 161.

Orthoptera,

eene orde der insecten, waartoe kakkerlakken, sprinkhanen en hunne verwanten behooren. Zij hebben krachtig ontwikkelde, bijtende monddeelen, draadvormige, meestal lange sprieten en vier vleugels, waarvan de voorste lederachtig zijn en niet worden geplooid, terwijl de veel bredere achterste vliezig zijn en waaivormig kunnen worden opgevouwen. De gedaanteverwisseling is onvolkomen. Ook de larven leven op het land en hunne levenswijze komt ook overigens met die der volkomen insecten overeen.

De kakkerlakken of BLATTIDEN(AROW. *hoko-hoko*), die vooral in de tropische gewesten zeer talrijk zijn, richten dikwijls door hunne groote vraatzucht veel schade

aan, vooral in bakkerijen, magazijnen en voorraadkamers. Wat slechts even eetbaar is, blijkt van hunne gading te zijn, ofschoon zij aan plantaardige stoffen de voorkeur geven. De meeste, vooral de grootere soorten, zijn lichtschuwe dieren, die 's nachts op voedsel uitgaan. Zij leggen hunne eieren in betrekkelijk zeer groote pakketten, die eenigszins den vorm van een reistaschje hebben. Zoowel de afscheiding van den wand der pakketten als het toevoegen der eieren daaraan geschiedt vrij langzaam en men ziet veelal het nog lang niet gereede pakket uit het achterlijf van het vrouwelijk dier steken. De eieren staan in deze pakketten in twee rijen. Verscheidene soorten zijn door de scheepvaart kosmopolieten geworden en komen zeker ook wel in Suriname voor. Bekende inheemsche soorten zijn o.a. de *Blatta Surinamensis*, een lastig, onoogelijk dier van meer dan 5 cm. lengte en de nog grootere *Blabera gigantea*, in Suriname boschkakkerlak genaamd, die voornamelijk onder daken leeft, gemeenschappelijk met vledermuizen. Waarschijnlijk is ook de kosmopolitische *Periplaneta americana* uit Midden- en Zuid-Amerika afkomstig.

Een tweede groep is die der roofsprinkhanen of MANTIDEN (SUR.: *Spaansche vrouw*), in Suriname door een aantal soorten vertegenwoordigd. Dit zijn vreemd gevormde dieren, wier voorpooten tot het vangen van insecten zijn ingericht, doordat de beide van scherpe tanden voorziene dijen deze vastklemmen. De eigenaardige opwaarts gerichte houding der voorpooten in den rusttoestand heeft aanleiding gegeven tot den naam van 'biddende sprinkhanen.' De eieren worden in klompjes aan stengels bevestigd en door een taaie vloeistof, die spoedig verhardt, omgeven.

Nog vreemder van vorm zijn de PHASMIDEN, als wandelende bladen en takken bekend. De eersten zijn meestal groen van kleur en hun verbreed achterlijf en dekschilden bootsen bladeren na, terwijl ook de dijen en scheenen bladachtig verbreed zijn. De laatsten zijn veelal ongeveugeld, bruin van kleur en hebben zeer lange, smalle, op dorre takken gelijkende lichamen, wat nog meer het geval is, wanneer zij in rust de pooten langs het lichaam uitstrekken en zich bij naderend gevaar dood houden. Echte wandelende bladen komen waarschijnlijk in Suriname niet voor. Kappler geeft den naam ten onrechte aan enkele MANTIDEN. De Phasmiden bewegen zich langzaam en voeden zich vooral des nachts met bladeren.

In tegenstelling met de tot nu toe behandelde Orthoptera, zijn de nog overblijvende springende dieren, waartoe de verdikte dijen der achterpooten hen in staat stellen. Daartoe behooren vooreerst de krekels of GRYLLIDEN, waartoe, behalve de eigenlijke krekels, ook de bekende veenmollen, *Gryllotalpa* (N.E.: *koti-koti*) worden gebracht, ofschoon bij dezen de achterpooten niet tot springen zijn ingericht. De veenmollen leven in den grond en hebben voorpooten, die in uitwendig maaksel met die der mollen overeenstemmen, wel een gevolg van de overeenkomst in levenswijze. Zij versmaden ook dierlijk voedsel niet, hoewel hun voedsel in hoofdzaak uit plantaardige stoffen bestaat; vooral zijn zij soms schadelijk aan jonge rijstplanten.

Veel fraaier van vorm en kleur zijn in den regel de LOCUSTIDEN, of sabelsprinkhanen, zoo genaamd naar de sterk ontwikkelde legboor der wijfjes. Zij leven veelal op struiken en boomen en in overeenstemming daarmee is hunne hoofdkleur groen. Suriname is zeer rijk aan groote en fraaie soorten uit deze familie. Ofschoon in het algemeen planteneters, voeden sommigen zich bij voorkeur met levende insecten.

De veldsprinkhanen of ACRIDIIDEN houden zich meer op den grond op. Zij hebben veel kortere sprieten dan de sabelsprinkhanen en de wijfjes missen de sabelvormige legboor. Alle sprinkhanen, die, vooral in de warme gematigde streken, berucht zijn door de groote door hen veroorzaakte schade, behooren tot deze groep. Ook hierbij bevinden zich fraai gekleurde soorten.

Zoowel krekels als sprinkhanen maken een eigenaardig geluid, althans wat de mannetjes betreft, de wijfjes zijn in den regel stom; onder de sabelsprinkhanen zijn echter soorten bekend, waarbij ook het wijfje geluid maakt. Terwijl bij de krekels en sabelsprinkhanen dit geluid, zij het dan ook bij elk dezer beide familiën weder op verschillende wijze, door het wrijven der voorvleugels over elkander wordt veroorzaakt, ontstaat het bij de veldsprinkhanen doordat de spitse tandjes der achterdijen langs eene uitstekende ader der voorvleugels worden gestreken.

H.J.V.

Ostagiers.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 153. Volgens een mededeeling van J.W.S. van Eyck in een artikel, getiteld Beschouwing van den tegenw. staat, zeden en gewoonten van de Saramaccaner bevredigde boschnegers (Surinaamsche Almanak voor 1830, blz. 267) moesten deze gijzelaars uit de familie van het Groot-Opperhoofd gekozen worden. De verdragen (zie bij Hartsinck) spreken van kinderen van opperhoofden, kapiteins of aanzienlijksten.

Otaheite,

BEN. E. Zie THESPESIA.

Otaheite broodboom,

SUR. Zie ARTOCARPUS INCISA.

Otters.

Zie LUTRA.

Otrabanda.

Zie WILLEMSTAD.

Oude kolonie,

SUR. Zie NIEUWE KOLONIE.

Oudheden.

I. Suriname.

De oudheden van S. kan men in hoofdzaak onderscheiden in: steenen wapens en werktuigen, overblijfselen van oude Indiaansche nederzettingen en rotsteekeningen. Zooals gezegd is (art. BEN. IND.) worden *steenen wapenen en werktuigen* door de huidige Indianen niet meer gebruikt volgens hun oorspronkelijke doeleinden. Het schijnt, dat na de komst der blanken het vervaardigen dier voorwerpen gaandeweg ophield. Men treft deze thans nog aan op en in den beganen grond, soms zelfs vrij diep onder de oppervlakte of in handen der Indianen en Creolen. Velen der laatstgenoemden gelooven, - een geloof met zeer groote verspreiding - dat deze steenen gedurende onweder uit de lucht zijn komen vallen. Van daar de volksnaam 'onweer- of dondersteenen'. Men schrijft hun het vermogen toe om het inslaan van den bliksem te voorkomen. Voor zoover bekend is, zijn alle oude steenen wapenen en werktuigen van S. goed afgewerkt, geslepen en gepolijst, kortom vertoonen de zoogen. neolithische kenmerken. Zij bestaan uit verschillende gesteenten, waarvan een zeker aantal uit diabaas. De natuurlijke kleur is dikwijls verloren gegaan door den invloed des tijds en door oppervlakkige verwerking. Het is niet na te gaan van welke Indianen afzonderlijk de 'dondersteenen' afkomstig zijn. Hoogstwaarschijnlijk waren alle stammen eenmaal in 't bezit van dergelijke voorwerpen, ofschoon het vermoeden voor de hand ligt, dat de Kalinja, als de oorlogszuchtigste der drie stammen, de meeste steenen knots- of bijklingen vervaardigden. Ook de vindplaatsen geven geen licht omtrent de ethnographische verspreiding. Zeker is het evenwel, dat zoowel in Britsch en Fransch Guyana als in de aangrenzende streken van Venezuela en Brazilië, en voor een deel ook op de West-Indische eilanden, vormen van steenen wapens en werktuigen zijn gevonden, die geheel met die van Suriname overeenkomen, ofschoon uit genoemde streken ook andere vormen en typen bekend zijn. Vergeleken met de grenslanden vindt men in S. weinig verscheidenheid van vormen. De zoogen. 'practische' vormen, d.i. voor het gebruik bestemde, zijn algemeen. 'Ornamenteele' vormen, die alleen voor ceremoniën en dergelijke werden gebezigd, schijnen te ontbreken. De praktische vormen vervallen in tien of twaalf typen, waarvan sommige zoodanig in elkander overgaan, dat zij moeielijk met volkomen zekerheid zijn te classificeeren. Aangezien het zeer moeielijk is om zonder afbeeldingen een juist denkbeeld der voorwerpen in kwestie te geven, kan men met een korte opsomming der hoofdvormen volstaan. Overigens zij voor bijzonderheden naar het hieronder genoemde opstel van Ten Kate verwezen, waarin ook de voornaamste litteratuur tot 1887 vermeld wordt.

Een der meest gewone vormen is de bijkling met inkepingen aan de scherpe kanten (= 'bilaterally notched type with square butt, which has been compared to the longitudinal section of a 'button mushroom'). De vorm is licht asymetrisch en de inkepingen zijn op ongelijke plaatsen aangebracht om de kling beter aan den houten steel te kunnen bevestigen en den 'slag' van het wapen te versterken. Dit type, zoowel als de andere vormen met inkepingen, zijn typisch voor West-Indië. Andere klingen met bilaterale inkepingen verschillen naar den algemeenen vorm en de grootte; ook zijn zij ronder dan het eerstgenoemde type. Andere weer hebben bilaterale inkepingen nagenoeg in 't midden van de kling. Zij werden blijkbaar

eenigszins anders dan de vorige typen in een steel gevat. De typisch West-Indische 'celt' is amandelvormig of petaloïde. Evenals de min of meer wigvormige klingen van zoogen. Skandinavisch type werden zij in de *apoetoé's* van zwaar hout gevat, die aldus half strijdbijl en half knots waren. Het was in vroeger tijd, althans bij de Kalinja, de gewoonte om de steenen klingen een eind diep in een levenden boom te slaan. Het hout groeide er om heen en vormde een natuurlijk bed, waarin de steen zóó vastgeklemd geraakte, als op geen andere wijze mogelijk was. De boom of tak werd daarop gekapt en de knots er uit gehouwen en gefatsoeneerd. Andere steenen klingen, eenigszins beitelvormig, waaronder het korte en lange 'gevleugelde type', waren waarschijnlijk meer werktuigen dan wapenen. Vermoedelijk werden zij niet in een steel gevat, maar bij het gebruik in de hand gehouden, o.a. bij het bewerken van hout, waarbij zij tevens als wiggen kunnen hebben gediend.

De platte, groote steenen, die dienden om kassavebrood op te bakken, zijn sedert lang in onbruik. De oude kassaveraspen, bestaande uit een met rijen scherpe steentjes, bezette plank, waren echter een vijf-en-twintig jaren geleden nog hier en daar in gebruik. De tanden van sommige raspen waren soms zoo in de plank gevat, dat zij maeandrische figuren vormden.

Wat de *sporen of overblijfselen van oude Indiaansche nederzettingen* betreft, waaronder hoopen *keukenafval* (kitchen middens, kjøkkenmöddinger), biedt Suriname nog een ruim veld, want een groot gedeelte der kuststreek is onvoldoende doorzocht. Het is echter de vraag, of een onderzoek naar eigenlijke kitchen middens een positief resultaat zou opleveren. De streek in Br. Guyana toch, waar K. gevonden zijn, is zeer beperkt en strekt zich oostwaarts niet verder dan de Pomeroon-rivier nit. Overal el-

ders in Br. Guyana, zelfs in de nauwkeurig onderzochte kuststreek, zijn geen sporen van hoopen keukenafval gevonden. Waar men in Suriname heeft gezocht, vooral in het district Coronie, zijn tot dusver geen werkelijke shellmounds of kitchen middens aangetroffen, althans niet zooals Im Thurn die voor Br. Guyana heeft beschreven. Ten Kate doorzocht in 1885 de landstreek gelegen tusschen de plantages Belladrum en Inverness, maar vond slechts de sporen van een of meer oude Indiaansche nederzettingen of kampementen. Zijn opgravingen brachten niets anders aan het licht dan eenige steenen bijlen of beitels, gebroken aardewerk, een paar Indiaansche schedels en gebroken menschenbeenderen. Het is dan ook waarschijnlijk, dat C.J. Hering, die vóór en na Ten Kate in Coronie nasporingen deed, zich heeft vergist, toen hij meende aldaar (te lengi Kondre) een shellmound of kitchenmidden te hebben gevonden. Hering schijnt 'sites of ancient villages' (Im Thurn) met shellmounds en kitchenmiddens te hebben verward. De vrij vage beschrijving, die H. van zijn 'ontdekking' geeft (zie onder litteratuuropgave), beantwoordt ten minste al zeer weinig aan hetgeen I. Th. onder een shellmound of kitchenmidden verstaat. De bewijsvoering van H. is zonder waarde of kritiek. Het belangrijkste kenmerk der kitchen middens is dat zij groote massa's van zwarte en witte slakkenhuizen bevatten in strata van verschillenden ouderdom, waartusschen lagen van verbrande aarde en schelpen. Aardewerk wordt er bijna nooit in gevonden. Voorts treft men in de K. andere schelpen aan, waaronder ook oesterschalen en gespleten menschenbeenderen. Nu zegt H. uitdrukkelijk, dat 'bij het dorp van Belladrum in de kitchenmidden zeer weinig schelpen, oesterschalen en vischgraten gevonden zijn.' Een shellmound dus bijna zonder schelpen, een hoop keuken-afval, die nagenoeg geen afval bevat. En eindelijk zijn alle door I. Th. beschreven schelphoopen op strategische punten en nabij stroomend water gelegen, en veelal van kolossalen omvang, ware mounds. Noch hetgeen Hering, noch hetgeen T.K. in Coronie vond, beantwoordt dus aan een shellmound of kitchenmidden in den zin van Im Thurn. Daar Hering zich 'tot staving van de waarde' zijner 'ontdekking' juist op Im Thurn (Hering schrijft echter Barrington Brown) beroept, vervalt daarmede van zelf zijn argumentatie. Aangezien de Waraus nog in historischen tijd oostelijk Coronie bewoonden, ligt het vermoeden voor de hand, dat de overblijfselen der oude nederzettingen aldaar van genoemden stam afkomstig zijn. Dat ook later Karaïben deze kuststreek hebben bezocht, en misschien bezet, is echter zeer waarschijnlijk. Ook in andere streken van Suriname zijn sporen van oude Indiaansche nederzettingen aan te wijzen. Bij de verschillende verschuivingen en verhuizingen der drie benedenlandsche stammen, vooral wegens onderlinge oorlogen en den druk der toenmalige, vijandige blanken, is het a priori aan te nemen, dat een opzettelijk onderzoek in die richting uitkomsten zou opleveren. Zoo zijn op de zand- en schelprits, ter plaatse van het huidige Militair Hospitaal te Paramaribo, sporen van Indiaansche nederzettingen gevonden. Ook op andere punten van Paramaribo, o.a. nabij het plein, waar op ± 3 voet onder den beganen grond een menschenlijke schedel en een sleutelbeen onder een aarden schotel werden opgegraven. In verband met vroegere Indiaansche woonplaatsen moeten hier de komvormige gaten worden genoemd, die men hier en daar op rotsen in de rivieren vindt. Hoewel minder diep, gelijken zij zeer op gaten van geologisch-dynamischen oorsprong (Strudellöcher). Zij zijn te beschouwen als ruwe, wijde vijzels, maaltroggen of mortieren (mortarpits), waarin planten- en vruchtensaden werden gekneusd en fijn gewreven. Men kan deze gaten vergelijken met de maalstenen of *metates*, die onder de oorspronkelijke bevolking der heete gewesten van Amerika zoo algemeen werden en nog worden gebruikt, maar waarvan de kleinere handsteen of *manita* is verloren geraakt. Ten Kate trof dergelijke gaten op de oppervlakte der rotsen van

Switi Kassaba-eiland bij de Armina-stroom versnellingen in de Marowijne aan. Kappler vond op de Timehrirots in genoemde rivier een aantal ronde 'etwa 30 Cm. in Durchmesser haltenden 4 Cm. tiefen, Schaalenförmigen Vertiefungen.' Ook vond T.K. op Switi Kassaba-eiland, zoowel als op genoemde Timehrirots, een zeker aantal smalle en diepe, langwerpige gaten. Zij dienden hoogstwaarschijnlijk om steenen werktuigen en wapens te slijpen. Franssen Herderschee vond bij Grienkassaba en hooger op in de Tapanahoni en ook in de Emma-rivier deze slijpgroeven in zeer groot aantal. De Goeje, Beitr. z. Völkerkunde v. Surinam (Int. Arch. f. Ethn. Bd. XIX, 1910, blz. 28) vermeldt vele vindplaatsen van slijpgroeven in het stroomgebied van de Marowijne. Zie ook Verslag van de Expeditie naar de Suriname-rivier, blz. 96.

Rotsteekeningen (petrographieën) schijnen in Suriname zeldzaam te zijn. Althans in het uitgestrekte gebied, dat ons op den huidigen dag geographisch bekend is, zijn, vergeleken met Britsch Guyana, al zeer weinig rotsteekeningen gevonden. Afgezien van onzekere berichten, bepaalt zich het aantal plaatsen in Suriname, waarvan petrographieën zijn beschreven of afgebeeld, tot vier of vijf. Het zijn alle petroglyphen, ingriffelingen op rotsen, in den zin van Richard Andree, rock engravings van Im Thurn. De laatste onderscheidt diepe en ondiepe ingriffelingen, een onderscheiding, die eenigszins willekeurig schijnt en voor Suriname althans misschien niet steek houdt. Met kleuren beschilderde rotsen, of rotsschilderingen, eigenlijke pictographieën, zijn, voor zoover steller dezès weet, in Suriname onbekend. De meest bekende petroglyphen zijn op de reeds genoemde Timehrirots in de Marowijne, tegenover Ile Portal, aan den Nederlandschen oever. Zij werd o.a. door Kappler, Crevaux, Hering en Ten Kate bezocht. Timehri (*temehri*, *temere*, *kemere*, *toemere*) beteekent in het Kalinja 'geteekend', 'gewerkt' of wel 'beschilderd'. Kappler spreekt van '3 etwa 4 Fuss hohe tanzende menschliche Gestalten, bloss durch Striche angegeben und 2-3 Millimeter tief in den Granit eingegraben.' Hering bracht meer dan dertig jaren geleden al de Timehri-figuren in teekening. Ten Kate vond in 1886 nog slechts acht duidelijk zichtbare figuren; de andere waren min of meer uitgewischt. Behalve de afbeeldingen van menschen vindt men op deze Timehrirots nog figuren, die het welhaast onmogelijk is zonder afbeelding te beschrijven, nog minder te verklaren. Uitleggingen als die van de Penard's zijn minstens twijfelachtig. Daarentegen is het niet onwaarschijnlijk, dat deze Timehrirots in verband staat met de door de Penard's medegedeelde overlevering van Letterhoutstomp (Pairaoende). Een andere bekende en ook meer dan eens beschreven Timehrirots ligt in de Corantijn in het midden van den stroom, beneden de Wonotobo- (Wanitoba-) vallen. Men vindt hier een zeer lange, smalle menschenlijke figuur in het rotsvlak gegriffeld. Zij is gekroond met

een half cirkelvormigen stralenbundel. Het lichaam is bedekt met kruislings verloopende rechte lijnen, terwijl de onderkant door verticale strepen gevormd wordt. Deze figuur stelt ongetwijfeld een met een vederen kroon versierden Indiaan voor. Ook de oogen zijn duidelijk aangegeven. Dergelijke figuren zijn volgens Im Thurn met kleine variaties, zeer frequent onder de 'ondiepe' petroglyphen van Britsch Guyana. Verder wordt melding gemaakt van een steile rots aan de Kabalebo-rivier, een rechter zijtak van de Corantijn, op welke vele petroglyphen voorkomen. In het Verslag der Corantijn-Expeditie door den luitenant-ter-zee Käyser komen eenige korte mededeelingen omtrent rotsteekeningen voor, zooals aan de Lucierivier, een rechter zijtak van de Corantijn. K. noemt 'eenige figuren op een platten kant van een rots geslepen' en beeldt twee dubbel cirkelvormige petroglyphen van 75 c.m. diameter af. Ook vond genoemde expeditie aan den linkeroever van de Corantijn 'Indiaansch beeldenschrift', door K. vermoedelijk ten onrechte 'Timerirots' genoemd, want de Timehri van de Corantijn, o.a. door Im Thurn afgebeeld, ligt een dagreis stroomafwaarts vandaar. Hoewel K. aan laatstgenoemde rotsteekening geen naam geeft, is de door hem op blz. 498 afgebeelde figuur toch hoogst waarschijnlijk daarmede identisch. Wat K. Timeri noemt, geeft eenige samenhangende krulvormige figuren te zien, die diep in het rotsvlak zijn gegroefd. Dat er bij de rotsteekeningen van Suriname van eigenlijke hieroglyphen, inscripties of opschriften, zooals enkele schrijvers willen, geen sprake kan zijn, behoeft geen betoog. Men kan de petrographieën van Suriname, zoowel als die der Antillen, hoogstens beschouwen als ruwe ideographieën, min of meer gestyliseerde primitieve afbeeldingen, die voor de Amerikaansche inboorlingen een zekere beteekenis hebben. In tegenstelling van hen, die rotsteekeningen over 't geheel slechts beschouwen als louter krabbels, uitingen van een gril, staat het oordeel van Im Thurn, Cushing e.a., hetwelk gedeeld wordt door steller dezès. Het is namelijk geheel in strijd met Indiaansche gewoonten om in of op rotsen, bij wijze van tijdverdrijf, diepe figuren te griffelen of uitvoerige teekeningen te maken. Dat er hier en daar, hoewel niet in Guyana, rotsteekeningen voorkomen, die slechts 'Spielereien' zijn, is niet te ontkennen, doch de groote meerderheid heeft, zooals overal ter wereld, ongetwijfeld een diepere beteekenis. Over 't algemeen gesproken, staan rotsteekeningen vooral in verband met mythen, legenden, ritueelen, godsdienstige handelingen en geschiedkundige gebeurtenissen, de laatste nu eens van persoonlijke dan weer van algemeene beteekenis. Reeds het door Im Thurn vermelde feit, dat de Indianen van Br. Guyana voor rotsen met teekeningen een zekere vrees koesteren, bewijst dat er meer achter zit dan men oppervlakkig zou denken. Ook de omstandigheid, dat in Br. Guyana, zoowel als in Suriname en veelal ook overal elders, rotsteekeningen worden gevonden 'in places the natural features of which have some striking peculiarity, as f.e. at the side of a cataract,' doet vermoeden, dat er tusschen de petrographieën en zekere topographische eigenaardigheden verband bestaat.

Litt. Comptes rendus de la 3e session du Congrès internat. des Américanistes. Bruxelles 1879. Tome I pp. 657, 658. - A. Kappler, Holländisch Guiana, Stuttgart 1881, p. 309. - Everard F. im Thurn, Among the Indians of Guiana. London 1883. pp. 394-395, 410-421, 424-425, pl. X, fig. 2. - K. Martin, West-Indische Skizzen, Leiden 1887, pp. 133 vlg. Taf. VI, Fig. 13. en 14. - H.F.C. ten Kate Jun., On West Indian stone implements, and other Indian relics (Bijdr. t.d. taal-, land- en volkenk. v. Ned. Indië 5e volgr. dl. IV, 1889). - John H. Spitzly, Notes on three stone adzes from Surinam etc. (Int. Archiv f. Ethnographie, Bd. III, 1890). - W. Joest, Ethnographisches und Verwandtes aus Guayana. (Supplement zu Bd. V d. Int. Arch. f. Ethnograph. 1893, S. 7, Taf. I, c.). - H.H. Giglioli, On rare types of hafted stone battle-axes from South-America in my collection. Supplem. Bd. IX Int. Arch. f. Ethn.

1896, p. 25 vlg. - C.J. Hering, De oudheden van Suriname (Catalogus der Ned. W. Ind. Tentoonstelling te Haarlem 1899 pp. 54-58). - C.H. de Goeje. Beiträge zur Völkerkunde von Surinam. Supplem. zu Bd. XVII d. Int. Arch. f. Ethn. 1905, p. 28. - Th. Koch-Grünberg, Südamerikanische Felszeichnungen. Berlin 1907. - F.P. en A. Ph. Penard, De Menschetende Aanbidders etc. Paramaribo 1907. dl. I, pp. 11-25, 57-58. - A. Franssen Herderschee, Verslag der Tapanahoni-Expeditie, (T.A.G. 2e serie, deel XXII pp. 884 en 885; van den overdruk pp. 38 en 39). - C.C. Käyser, Verslag der Corantijn-Expeditie (T.A.G., 2e serie, dl. XXIX pp. 473, 498 en 499; van den overdruk pp. 35, 60 en 61).

II. De W.I. Eilanden.

De oudheden der Benedenwindsche eilanden, Curaçao, Aruba en Bonaire, kan men in hoofdzaak onderscheiden zooals die van Suriname, maar bovendien vindt men op genoemde eilanden bewerkte schelpen en onder het aardewerk, althans op Aruba, grafurnen. Uit een oudheidkundig oogpunt is Aruba het belangrijkste. Van St. Eustatius, St. Martin en Saba is (mij) archaeologisch zoo goed als niets bekend. Voorheen in 't Oudheidkundig Museum te Leiden, thans in 's Rijks Ethnogr. Museum aldaar, bevindt zich een uitgebreide verzameling der Benedenwindsche eilanden, bijeengebracht door pastoor A.J. van Koolwijk. Ofschoon sedert ± 35 jaren te Leiden berustend, is dit waardevolle materiaal tot nog toe nimmer naar behooren bestudeerd, en de oudheid der Ned. W.-Ind. eilanden blijft nog steeds een slechts gedeeltelijk opgelost vraagstuk. Aan de weinigen, die over dit onderwerp hebben geschreven, waaronder vooral v. Koolwijk en Dr. C. Leemans, zij het volgende ontleend. Ik zal mij daarbij echter strikt houden aan de vondsten en waargenomen feiten en de gissingen van beide auteurs laten voor 't geen zij zijn.

De Indiaansche bevolking dezer eilanden kan zeer weinig of geen licht werpen op het verre verleden. Toen in 1634 deze eilanden uit het bezit der Spanjaarden in dat der W.-I.-Compagnie overgingen, werd nagenoeg de geheele bevolking van Curaçao en Aruba, 'als onvertrouwbaar en verdacht met de Spanjaarden te heulen.' naar het tegenoverliggende vasteland van Z.-Amerika overgebracht. Bonaire schijnt, ook vóór de komst der Hollanders, altijd een geringe inlandsche bevolking te hebben gehad. Wat er op Curaçao van Indianen overbleef, vermengde zich met de ingevoerde Negerslaven. Op Aruba werden geen Afrikaansche slaven ingevoerd. Vandaar, dat het Indiaansche type daar 't zuiverst is bewaard. Daarna volgt in zuiverheid Bonaire, terwijl het op Curaçao niet meer te herkennen is. De huidige afstammelingen der Indianen, vermengd of niet, zijn zoo 'beschaafd', dat zij uit een ethnologisch oogpunt nauwelijks van eenig belang meer zijn. Een officiëel rapport, in M.S. aanwezig in 's Rijks Archief, vermeldt, dat er omstreeks 1816 op Aruba alléén nog 584 echte Indianen woonden. De laat-

ste Indiaan van den ouden stempel moet in 't midden der vorige eeuw op Aruba zijn overleden.

Curaçao.

- Van Koolwijk vond hier overblijfselen van oude Indiaansche nederzettingen, kampen of dorpen. Zijn gewichtigste vindplaats was die, gelegen tusschen de plantage Knip en Westpunt in het uiterste westen des eilands. Deze nederzetting lag op een vrij hooge rots. De geheele oppervlakte van het vroegere kamp is als bezaaid met een menigte stukken van verschillende schelpen, die blijkbaar den Indianen tot voedsel dienden. Ook kwamen hier allerlei werktuigen van zeeschelp voor, van *Strombus gigas* en *S. pitrinus*, waaronder voorwerpen voor huiselijk gebruik. Verder vele schijfjes van schelp, die voor sieraden moeten hebben gediend. Voorts vond v.K. vele potscherven, echter te klein om den oorspronkelijken vorm van het vaatwerk te kunnen bepalen. Daaronder een groot aantal scherven van fijner gehalte, waarvan de buitenkanten dikwijls ook de binnenkant beschilderd is. De kleuren zijn zwart, donkerbruin, geel of lichtgrijs op een dikwijls roodbruinen grond. Sommige fragmenten vertoonen ook versieringen en relief, waaronder menschelijke aangezichten en dierenfiguren, b.v. de kikvorsch. Verder steenen voorwerpen, waaronder ballen, ronde, platte schijven en bijlen en wiggen van verschillende vormen en afmetingen, de meeste van dioriet, eenige ook van basalt, groensteen, serpentijn, jaspis en nephriet.

Bij een klein ravijn, te midden van het voormalige kamp, vond v.K., op een diepte van ongeveer 50 cm., een menschelijken schedel, die op een aarden schotel was geplaatst, terwijl zich drie andere gelijkvormige schotels, bij wijze van dak, boven den schedel in de aarde bevonden. Rondom werden andere skeletdeelen gevonden, waaronder een opperarmbeen. Vermoedelijk ontdeden de Indianen eerst de lijken van hun weeke deelen, om daarna de beenderen afzonderlijk te midden hunner dorpen te begraven.

Bonaire.

- Van dit eiland bracht v.K. een verzameling steenen wapens en werktuigen mede die, behalve uit de onder Curaçao genoemde steensoorten, ook uit leigesteenten zijn vervaardigd. Een der bijlen vertoont den onder Suriname genoemden amandel- of petaloïden vorm. Over de op Bonaire gevonden rotsteekeningen zie onder.

Aruba.

- Onder de oude Indiaansche kampen verdienen vooral die van Santa Cruz en Savonet vermelding. Het eerste kamp ligt ongeveer in 't midden des eilands, Z.O. van den Hooiberg; het laatste aan de Z.O.-kust bij de Kommandeursbaai. Zooals op Curaçao is ook hier de grond met tallooze stukken van schelpen en potscherven bedekt. Ook steenen werktuigen van dioriet enz. in de gewone vormen van Curaçao en Bonaire komen hier veel voor; en dan slijp- en maalsteenen. Uit de Strombusschelpen zijn schotelletjes, lepels, sieraden, enz. vervaardigd. Onder het gebroken aardewerk komt ook hier een fijner soort voor. De kleuren daarvan zijn

zwart, bruin of zwartbruin in figuren op rooden of roodbruinen grond. Er zijn ook scherven met roode figuren op lichtrooden grond en roode op geelwitten grond, zwartbruine op rooden, en geelbruine op grijzen en blauwgrijzen grond en dan met enkele witte lijnen op zwarten grond. Verder vindt men vele scherven bedekt met een soort van glazuur. Vele der versieringen bestaan uit rechte of kromme lijnen, die elkaar kruisen en zoo ruiten of vierhoeken vormen. Ook zijn er maeandrische figuren en golflijnen. De figuren, die in het aardewerk gedrukt werden toen het nog week was, vormen dikwijls lijnen, kleine cirkels en driehoeken in verschillende verbindingen. Zeer vele scherven vertoonen ook menschen- en dieren-figuren, waaronder weder de kikvorsch voorkomt.

De belangrijkste vondst van v.K. was een dubbele grafurn, in 't geheel 1m. 41 hoog, slechts circa 15 cm. onder den beganen grond. Beide urnen passen op elkaar en 't geheel heeft eenigszins den vorm van twee op elkander geplaatste eierschalen, waarvan bij de eene de punt naar beneden, bij de andere de punt naar boven is gericht. In de onderste urn bevond zich een menschelijk skelet in zittende houding, met opgetrokken knieën. Bij het skelet werden geen andere voorwerpen gevonden. Dergelijke grafurnen werden er nog meer aangetroffen; ook twee kleinere, meer bolvormige urnen, met halfronde schotels bedekt. Zij bevatten de beenderen van kinderen. Vele dezer oude grafurnen worden door de huidige bewoners van Aruba als watervaten gebruikt en *dsjars* (Eng. *jar*) genoemd. Deze gewoonte van begraven bestond, naar 't schijnt, op dit eiland nog in 't begin der vorige eeuw. Merkwaardig zijn ook de groote bolvormige watervaten, die bij den hals met ruw uitgevoerde menschelijke aangezichten versierd zijn. Een exemplaar door v.K. gevonden, is 96 cm. hoog, met een maximum omvang van 40 cm.

Rotsschilderingen. - Voor zoover bekend, zijn rotsschilderingen of rotsteekeningen, in dit geval picto-petrographieën, slechts op Bonaire en Aruba gevonden. Die van Aruba zijn verreweg het belangrijkste. De in 1875 door v. Koolwijk gecopiëerde pictographieën werden bij Onima, aan de N.-kust van Bonaire, bij een grot en op rotsblokken (Ceroeplat) aangetroffen. Zij zijn zeer kunsteloos en, evenals die van Aruba, zonder illustratie moeielijk te beschrijven. Verticale strepen, kruis- en zonnvormige figuren komen er onder voor. Enkele figuren vertoonen overeenkomst met die van Aruba. Vooral die teekeningen, welke aan de O.-zijde van de rots van Ceroeplat voorkomen, zijn zeker onder Europeeschen invloed ontstaan, daar men er gebrekkig uitgevoerde Latynsche hoofdletters onder vindt. Ook komt een 'M' aan de N.-zijde van Ceroeplat op de rots voor.

Van Aruba maakte reeds in 1836 Ds. Bosch melding van 'hieroglyphen der Pheniciërs', die natuurlijk niets anders zijn dan pictographieën der vroegere Indiaansche bewoners. Van Koolwijk en prof. K. Martin hebben later deze schilderingen uitvoeriger beschreven en afgebeeld. Ofschoon men pictographieën op verschillende plaatsen heeft gevonden, zijn die welke in de grotten van het tertiaire kalkgebergte, bij Fontein en den Carachito voorkomen, het best bekend. Bijna alle rood of bruinrood van kleur, zijn zij met meer zorg uitgevoerd dan die van Bonaire. Sommige hebben een middellijn van 50 cm. Behalve een aantal nondescript figuren, zijn er andere die vermoedelijk dieren voorstellen; verder een duidelijke ster. Naar analogieën besluitend, is het waarschijnlijk, dat er ook hier geen sprake is van 'ziellose Spielereien', natuurlijk met uitzondering der Latijnsche letters van Ceroeplat. Veeleer heeft men hier te doen met gebedsritueelen, in verband met de offergaven, die in de rotsholen werden gebracht. Het is niet onmogelijk, dat de menschenbeenderen en fragmenten van aardewerk, die men in enkele grotten heeft gevonden, met de pictographieën in verband staan. Alph. Pinart, die ook op Aruba rotsschilderingen copiëerde, vindt eenige overeenkomst tusschen deze en die, welke hij op Portorico en in eenige streken van Midden-Amerika aantrof (*Note sur*

les Péroglyphes et Antiquités des Grandes et Petites Antilles en *Note sur les limites des civilisations dans l'Isthme américain*. Parijs 1890. Beide autographieën). Dat soort van grotten, waarin men eveneens menschenbeenderen en potscherven heeft gevonden en dat v. Koolwijk als 'met den beganen grond gelijk en onder granietblokken' beschrijft, is veeleer als *abri sous roche* op te vatten. De kleurstoffen, die de Indianen niet alleen voor hun pictographieën, maar ook voor hun aardewerk bezigden, namelijk roodeen gele oker en witte aarde, werden op Aruba zelf gevonden. Zoo komt roode aarde op den berg Tunnel voor. Tevens werden aldaar 'zeer vele, in den vorm van wiggen bewerkte steenen' gevonden.

Wat ten slotte de Indiaansche schedels en skeletdeelen betreft, die op Curaçao en Aruba werden gevonden, zij slechts vermeld, dat de eerste min of meer sterk defect en de laatste nagenoeg geheel vergaan zijn. Vijf schedels, waaronder die van den omstreeks 1862 bij Savonet overleden Indiaan Nicolaas Pyclas, werden door G.A. Koeze beschreven (zie de *Beiträge*, onder litteratuur). Drie dezer schedels, waaronder die van Pyclas, zijn mesocephaal, de beide andere, die kunstmatig zeer misvormd zijn, hebben een uiterst brachycephalen index.

SABA. - Van dit eiland is slechts te vermelden, dat een zeer zeldzame steenen bijl van dioriet, met merkwaardige ingegriffelde figuren, door Leemans werd beschreven in *Compte rendu de la 2e session du Congrès international des Américanistes* (Luxemburg 1878).

Het voorgaande zeer beknopte overzicht geeft aanleiding tot eenige opmerkingen. Van Koolwijk spreekt van de voormalige bewoners der Benedenwindsche eilanden steeds van 'Indianen-Caraïben', zonder eenig grondig bewijs te leveren, dat dezen werkelijk uitsluitend Karaïben waren. De gedachte, dat er bovendien een ander ethnisch element onder die oude bevolking aanwezig zou kunnen zijn geweest, schijnt noch bij hem, noch bij Leemans te zijn opgekomen. Dat er in geen geval van 'True Caribs' in den zin van Im Thurn sprake kan zijn, behoeft natuurlijk geen uitlegging. Het is evenwel hoogst waarschijnlijk, dat althans een deel der oude eiland-bevolking, ten minste op Curaçao en Bonaire, werkelijk tot een stam der groote Karaïbische taalfamilie of taalgroep heeft behoord. Het is echter waarschijnlijk, dat er tevens op deze eilanden, en vooral op Aruba, een ander ethnisch element onder de inlandsche bevolking voorkwam en dat dit element behoorde tot de groote familie der Arawakken of Arowakken. Deze Indianen hadden, zooals men weet, vóór de komst der Karaïben alle Groote- en Kleine Antillen in bezit, alsook een groot gedeelte der N.W. kuststreken van Zuid-Amerika. De gronden voor deze werkhypothesen zijn volgende:

De artifacten en pictographieën, vooral van Aruba, vertoonen kenmerken, die niet uitsluitend Karaïbisch zijn. De hoogontwikkelde schelpenindustrie, ook op Curaçao, herinnert b.v. aan die van Florida's westkust, alwaar, naar 't schijnt, eenmaal een Arawaksche nederzetting bestond. Het begraven in urnen komt o.a. ook voor bij stammen der Tupi-Guaranigroep, b.v. in Zuid-Brazilië, en der Arawakken-groep, b.v. op het eiland Marajó, aan de monding der Amazone. Een en ander in de ornamentiek en zekere reliefversieringen van het aardewerk herinneren aan dat van archaeologische vondsten uit N.W. Venezuela, o.a. bij Valencia en Cabimbie. Afgaande op het getuigenis van den Franschen zeeman Jean Remi Perrin uit het begin der 16e eeuw (aangehaald bij v. Koolwijk, *Ind. Caraïben v. Curacao*, l.c. p. 58; zie onder), die 12 jaren onder de Indianen van Curaçao doorbracht, waren dezen 'zeer zachtvaardige menschen,' die hem, den schipbreukeling, opnamen en 'uitmuntend wel' behandelden.

[Ontleend aan de la Porte, *De Nieuwe Reiziger of Beschrijving van de Oude en Nieuwe Wereld*; volgens G.B. Bosch, *Reizen in West-Indië*, etc. I blz. 253 noot, is

dit 'een dier fabeltjes waarvan de genoemde *Nieuwe Reiziger* zich dikwijls bedient'. Overigens waren ook volgens Teenstra, *De Nederlandsche West-Indische eilanden*, II, 23, de Indianen van Curaçao 'zachtaardig en vreedzaam.']

Dit pleit niet voor de ruwe, wreede Karaïben, maar wel voor de zachtaardige Arawakken. En eindelijk hebben wij de verklaring van v. Koolwijk zelven omtrent de taal. Het weinige dat van de taal der Indianen van Aruba is overgebleven, vergeleek hij met het Karaïbisch van Suriname en vond, dat het daarvan geheel verschilde. Maar 't is waar, dat v. Koolwijk evenmin in 't Goajiro, een Arawaksche taal in N.-Colombia, eenige overeenkomst met het oude idioom van Aruba kon ontdekken. De weinige en daarbij nog zeer defecte anthropologische overblijfselen in ons bezit geven evenmin licht. Karaïben, Arawakken en Tupi-Guaranis zijn somatisch ten nauwste verwant. En hoewel de Karaïben in vroeger tijd hun hoofden kunstmatig misvormden, stonden zij daarin niet alleen, want vele stammen van het bekken der Karaïbische Zee en der Golf van Mexico misvormden hun hoofden door afplating. De verschillende ethnische elementen, die m.i. in de archaeologische relicten van verschillenden aard op deze eilanden en vooral op Aruba zijn aan te wijzen, vinden wellicht gedeeltelijk hun verklaring in het feit, dat de Karaïben op alle eilanden, die zij, tot kort vóór de komst der Spanjaarden, veroverden, de Arawaksche mannelijke bevolking doodden, maar het leven der vrouwen spaarden. Op de kleine Antillen vonden de ontdekkers Karaïbische mannen met Arawaksche vrouwen. Zooals bekend is, oefende dit gebruik van de Arawaksche vrouwen in den stam op te nemen, invloed uit op de taal. De gissing, dat ook de kunstvljijt en zekere gebruiken der Karaïben daardoor gewijzigd werden, is daarom misschien niet al te gewaagd.

Het vorenstaande is geen wetenschappelijk betoog, nauwelijks een gewaagde hypothese. Het stelt slechts eenige vragen, zonder die op te lossen. Er blijkt weinig meer uit dan de onzekerheid, waarin wij verkeerden omtrent een belangrijk archaeologisch-ethnologisch vraagstuk, hetwelk door nauwgezette vergelijkende nasporingen in verschillende richtingen, althans voor een groot gedeelte, stellig zou kunnen worden opgelost.

Litt. G.B. Bosch. Reizen in West-Indië en door een gedeelte van Zuid- en Noord-Amerika. Utrecht 1836, II, 219 en 220. - M.D. Teenstra. De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derzelver tegenwoordige toestand. Amst. 1837, II. 200. - Comptes rendus de la 3e session du Congrès intern. des Américanistes, Bruxelles 1879, t. I. pp. 659-675, pl. II-XV. - A.J. van Koolwijk, De Indianen-Caraïben, oorspronkelijke bewoners van Curaçao, T.A.G. dl. V, p. 57 en volg. - Id., De Indianen-Caraïben van het eiland Aruba (Id., dl. V, p. 222 en volg.). - Id., de Caraïben op Aruba (Id., dl. VII, Meded. p. 80). - Id., Bijdrage tot de taal der Oude Indianen op Aruba (Id., dl. I, 2e serie, p. 134.). - Id., Indiaansche opschriften op Aruba (Etudes arch., linguist et histor. dédiées à M. le Dr. C. Lee-

mans, Leiden 1885). - K. Martin, Indianische Zeichnungen aus den Höhlen von Aruba l.c. Vergel. Martin. Bericht über eine Reise nach Nederl. West-Indiën, 1886. Th. I., pp. 133-135, Taf. XIV en West-Indische Skizzen, 1887 pp. 133-135, Taf. XIV. - Karl von den Steinen. Die Bedeutung des Schingú für die Ethnologie des nördlichen Südamerika. (Revue col. intern. tom. III. No. 6. Dec. 1886. pp. 530-536.) - J.D.E. Schmeltz, C. Leemans en G.A. Koeze, Beiträge zur Anthropologie, Ethnographie und Archaeologie Nederl. Westindiens (Mitth. aus dem Nederl. Reichsmuseum f. Völkerkunde. Haarlem 1904. Feestgave der Nederl. Regeering a.h. XIV Intern. Amerikanisten Congres te Stuttgart). - Bonaire-nummer v. Neerlandia, Dec. 1907. - Aruba-nummer v. Neerlandia, Dec. 1911.

H. ten Kate.

Owroe-wiffi,

N.E. Zie AEQUIDENS en CICHLASOMA.

Oxybelis.

Zweepslangen, SUR. *Wipi-sneki*, N.E. Een slangengeslacht tot de Colubridae (onderafdeeling Opisthoglypha) behoorend, gekenmerkt door een slanken lichaamsbouw, een zijdelings samengedrukt lichaam en een langen staart. De kop, die duidelijk van den nek is afgescheiden, is langgerekt, heeft een vooruitstekenden snuit. In de bovenkaak komen 20-25 tanden voor, van welke de 3-5 achterste grooter zijn dan de voorgaande en tevens aan hun voorzijde eene duidelijke groef vertoonen; in de onderkaak zijn de voorste tanden veel grooter dan de daarachter geplaatste.

In Suriname komen 3 vertegenwoordigers van dit geslacht voor: *Oxybelis argenteus* heeft een snuit, iets langer dan 2 maal de doorsnede van het oog; 17 rijen gladde schubben. Kleur: bleek grijsbruin, van boven met 3 donkere langslijnen nl.: één op het midden van den rug, en één aan iedere zijde van het lichaam; deze laatste lijn loopt door het oog tot aan de punt van den snuit. Bovenlip licht gekleurd. Onderzijde blauwachtig-wit met 3 blauw-groene strepen nl.: één op iedere zijde van den buik, welke beide strepen zich tot achter op den staart voortzetten, en een derde op het midden van den buik, welke laatste streep dikwijls uit eene aaneenschakeling van kleine streepjes of vlekjes bestaat.

In de collectie van de Tapanahoni-expeditie bevond zich een exemplaar van deze soort met een etiket waarop: Wiepie sneekie. De tweede soort is *Oxybelis fulgidus* met een snuit die ongeveer 3 maal zoo lang is als de doorsnede van het oog; schubben in 17 rijen van welke die aan de rugzijde gelegen een zwakke kiel dragen. Helder-groen van boven, bovenlip en onderzijde bleek geelgroen; over de buitenzijde van de buikschilden loopt eene witte lijn, die zich van den hals tot achter op den staart uitstrekt. Deze soort schijnt in Suriname niet algemeen voor te komen; zij wordt tenminste in de vandaar verzonden collectie's zelden aangetroffen.

Bij de derde soort, *Oxybelis acuminatus*, is de snuit 3 tot 3½ maal zoo lang als de doorsnede van het oog, en zijn de schubben, die glad of zwak gekield zijn,

eveneens in 17 rijen geplaatst. Dit dier heeft eene bruine bronskleur met grootere en kleinere donkere vlekjes; eene donkere streep op zij van den kop loopt door het oog tot vóór op den snuit; onder die streep is de hals en de bovenlip wit gekleurd. De onderzijde is lichtbruin of roodachtig met donkere spikkels.

De Tapanahoni-expeditie bracht een exemplaar van deze soort mede met vermelding van den indiaanschen naam: Koelobisemölee.

v.L.d.J.

P.

Paaloe,

PAP. Beteekent boom, hout.

Paaloe di bessji,

AR. Zie CONDALIA.

Paaloe di bonaire,

BEN. E. Zie CASEARIA BONAIRENSIS.

Paaloe di heeroe,

BEN. E. Zie MACHAONIA.

Paaloe di laman,

AR. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Paaloe di leetsji,

BEN. E. Zie BUMELIA.

Paaloe di loora,

BEN. E. Zie CAPPARIS COCCOLOBIFOLIA.

Paaloe di moora,

BEN. E. Zie CHLOROPHORA.

Paaloe di takki,

BEN. E. Zie GEOFFRAEA.

Paaloe doesji,

BEN. E. Zie CHLOROPHORA.

Paaloe hoekoe,

BEN. E. Zie JACQUINIA.

Paaloe ploeta,

BEN. E. Zie BUMELIA.

Paaloe preetoe,

BEN. E. Zie CAPPARIS BREYNIA.

Paaloe sieja doesji,

BEN. E. Zie BURSERIA SIMARUBA.

Paaloe sieja maatsjoe,

BEN. E. Zie BURSERIA SIMARUBA.

Paaloe zapateero,

CUR. Zie MORINDA.

Paalworm.

Zie MOLLUSCA, blz. 479 en ESCHWEILERA LONGIPES.

Paantje of pantje,

SUR. (N.E. *Pagni*; PORTUG. *Pano of panno*, FRANSCH: *Pagne*). Zie BOSCHNEGERS, blz. 162.

Paardekop,

PAP. Zie SELENE VOMER en VOMER.

Paardengras,

SUR. Zie PANICUM SPECTABILE.

Paardenvleesch.

De naam waaronder in Nederland het hout van *Mimusops Balata* bekend is.

Paarl-oester.

Zie MOLLUSCA, blz. 419.

Pachira aquatica

Aubl. Fam. Bombacaceae. (Syn. *CAROLINIA PRINCEPS* L.) *Boschcacao*, SUR. *Boesi-kakao*, *Momo*, N.E. Een heester die veel langs de oevers der beneden-rivieren voorkomt. De plant is gemakkelijk te herkennen aan de groote, roode bloemen met talrijke roode meeldraden en de handvormig-samengestelde bladeren. De vrucht gelijkt veel op die van de cacao.

Padden.

Zie ANURA.

Pagaal,

SUR. *Pagara*, N.E. Zie BENEDENL. INDIANEN blz. 106. Afgebeeld o.a. bij Martin. Westindische Skizzen, Tab. VI, fig. 16.

Pahud (Charles Ferdinand).

Zie MINISTERIE V. KOLONIEN.

Paiwari.

Zie BENEDENL. INDIANEN. blz. 104.

Pakani,

KAR. en N.E. Zie FALCONIDAE.

Paki-paki,

N.E. Naam van vogels, behorende tot de genera *Podiceps* en *Aechmophorus*; ook jonge eenden worden in Suriname met dezen naam aangeduid.

Pakira,

KAR. en N.E. Zie DICOTYLES.

Pakoe,

KAR. en N.E. Zie MYLEUS.

Pakoeli,

N.E. Zie PLATONIA.

Pakoema,

N.E. (?) Zie BATRACHOIDES.

Pakro,

N.E. Slak, tuinslak.

Pakro-akka,

N.E. Zie FALCONIDAE.

Palamedea corunta.

Deze vogel, waarvan de Karaïbische (?) naam *Kamietji* is, heeft een wit en zwart gevederte, 2 groote sporen aan elken vleugel en een zonderling uitgroeisel op het midden van den voorkop; de grootte is als van een kalkoen. Hoewel de teenen niet van zwemvliezen voorzien zijn, is deze vogel het nauwst verwant met de eenden.

Palaloe,

N.E. Zie HELICONIA BIHAI en RAVENALA.

Paletot-misi,

N.E. Zie KLEEDERDRACHT.

Palidicula brachyops.

Eene op Aruba voorkomende kikvorsch, tot de familie der Cystignathidae behorende, is gekenmerkt door teenen, die niet door zwemvliezen verbonden zijn, door kleine zuignapjes zoowel aan de vingers als aan de teenen en door een trommelvlies, dat geheel door de huid is overdekt. Dit diertje is olijfbruin gekleurd; de liesstreek en de achterzijde der dijen zijn licht rood. Boven en achter op den rug eene groote zwarte vlek, waarin enkele kleine witte vlekjes zijn gelegen; op de bovenzijde der dijen drie zwarte vlekjes. Zie verder DORI.

Palissade-palm,

SUR. Zie EUTERPE.

Palmen.

Zie PLANTENGROEI.

Palmiet,

SUR. Zie OREODOXA. CUR. Zie COPERNICIA.

Palmkool,

SUR. Zie GROENTEN.

Paloma,

PAP. Zie COLUMBIDAE.

Pam di diaabel,

BEN. E. Zie MORINDA.

Pampanos,

PAP. Zie CARANX.

Pamper,

PAP. Zie TRACHINOTUS.

Panamaziekte.

Zie BACOVE.

Panax-soorten,

Fam. Araliaceae, worden in Suriname in de tuinen veel gekweekt.

Panhuys (Willem Benjamin van).

Zie GOUVERNEURS.

Panicum divaricatum

L. Fam. Gramineae. *Cane grass*, *Wild cane*, BEN. E. Een klimmende grassoort met korte, smalle bladeren en houtige takken. Komt vooral in de bosschen voor.

Panicum insulare

G.T.W. Mey. Fam. Gramineae. *Long grass*, BOV. E. Een gras, dat te herkennen is aan de zeer behaarde pluimvormige bloeiwijze en de kale bladeren.

Panicum maximum

Jacq. Fam. Gramineae. *Guinea-gras*, SUR. *Gienigras*, BEN. E. *Guinea-grass*, BOV. E. Gras van meer dan 1 M. hoogte; bloeiwijze een samengestelde pluim met duidelijk gesteelde aartjes. Een veel voorkomend voedergras.

Panicum molle

Sw. Fam. Gramineae. *Paragras*, BEN. E. *Paragrass*, BOV. E. Gras van meer dan 1 Meter hoogte; bloeiwijze een samengestelde pluim vormend met zittende aartjes. Gekweekt als voedergras

Panicum numidianum

Lam. Fam. Gramineae. *Paragras*, SUR. Een zeer veel voorkomend voedergras.

Panicum prostratum

Lam. Fam. Gramineae. *Runninggrass*, BOV. E. Een gras waarvan de bloeiwijze bestaat uit 5-7 schijnaren op verschillende hoogten van den stengel geplaatst.

Panicum sanguinale

L. Fam. Gramineae. *Piea di galienja sjimaron*, BEN. E. *Hay grass*, BOV. E. Gras waarvan de bloeiwijze bestaat uit 5-8 lange dunne schijnaren, aan het bovenste gedeelte van den stengel geplaatst.

Panicum spectabile

Nees. Fam. Gramineae. *Paardengras*, SUR. Een voedergras.

Panicum velutinosum

Nees. Fam. Gramineae. *Maisji totalieka*, BEN. E. Een gras met eidelingsche bloeiwijze, die meestal een eenigszins saamgetrokken pluim is; het komt voor in verschillende kleuren en moet een goed voedergras zijn.

Panta,

N.E. *Panda*, KAR. *Waloekoeli*, AROW. Een wit-achtige, sterke en taaie houtsoort, die veel voorkomt, hoewel niet in groote afmetingen; in het district Coronie, dat weinig hout oplevert, wordt panta gebruikt voor huizenbouw; verder ook wel voor riemen, stelen van schoppen en spaden en vroeger voor duigen van suikervaten. Wegens het ontbreken van herbarium-materiaal kan de botanische naam van den boom niet worden opgegeven.

Pantserval (Surinaamsche).

Zie CALLICHTHYS.

Papaai,

BEN. E. Zie CARICA.

Papadron,

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Papagodo,

N.E. Zie GODO.

Papaja,

SUR. en N.E. Zie CARICA.

Papaja-boontje-dief,

SUR. Zie TANAGRIDAE.

Papaja-fowroe,

N.E. Zie CAPITO.

Papa-moni,

N.E. Zie BETAALMIDDELEN.

Papao,

BOV. E. Zie CARICA.

Papa-sneki,

N.E. Zie BOA.

Papegaaien.

Zie AMAZONA, ARA en PSITTACIDAE.

Papegaaislang,

SUR. Zie CORALLUS en OPHIDIA, blz. 538.

Papegaaivisch.

Zie SCARUS.

Papiamentoe.

Het woord komt van het oud Spaansche *papear*, spreken, en is dus: spraak, taal. De uitgang *mentoe* (Spaansch *miento*, Portugeesch *mento*) is gelijkwaardig met het Hollandsche *ing* achter den wortel van werkwoorden. Het Papiamentoe wordt gesproken door bijna alle klassen der bevolking, van Curaçao, Bonaire en Aruba (zie NEDERLANDSCH). Op Curaçao onderscheidt men twee soorten Papiamentoe, n.l. het Hollandsche en het Spaansche; het eerste, dat veel Nederlandsche woorden bevat, wordt gesproken aan de Otra Banda of Overzijde der haven, ook wel Spaansche zijde geheeten, het tweede, waarin het Spaansch de hoofdrol speelt, in de Stadsdistricten tot aan Oostpunt. Het Papiamentoe, dat op Aruba gesproken wordt - althans door het volk - is weer anders en bevat veel meer Indiaansche woorden. De oude taal van Aruba is sedert 1800 uitgestorven. Hamelberg (zie *Litt.*) houdt een Afrikaansche taal voor den grondslag van het Papiamentoe. In grond en wezen is het echter Spaansch, want zeker 90% van den woordenschat stamt uit die taal. 't Overige is, op weinige elementen na, Hollandsch. Die uitzonderingen zijn woorden die aan 't Portugeesch herinneren (zeker een 25) en enkele Engelsche en wellicht Karaïbische woorden. 't Portugeesch moet òf van Galicischen oorsprong wezen of is door Portugeesche Joden ingevoerd.

Galicisch of Portugeesch zijn: *ainda* (nog), *antó* (toen, dan), *boerakoe* (gat, opening), *bringa* (vechten), *fika* (blijven), *gaba* (prijzen), *laga* (laten), *prétoe* (zwart), *vinha* (wijn) enz. Indiaansch wellicht: *koe-*

nóekoe^{*)} land, buiten), *poenda* (stad), *foi* (uit), *nan* (pers. en bez. v.n.w. 30 pers. m.v.), *sjon* (heer) enz.

De honderden Hollandsche woorden behooren tot de zeer gebruikelijke: zoo de bijwoorden *toch* en *net*, 't voegwoord *of* (aut); dan *hopi* 'n hoopje, d.i. veel), *oen tiki* ('n tikje, d.i. een beetje), *danki* (dank, bedanken, naast *gradisi*), *soentji* (kussen). Merkwaardige hybridische woorden zijn: *kiërmentoe* (van *kiër* of *keier*, kuieren), *blékéroë* (blikslager), *bloemtjinan* (bloemen). Ook zijn er Hollandsch gedachte Spaansche uitdrukkingen, zooals *kai flau* (flauw vallen), en 'contaminaties' (*landa* = lande(n) en = *nada(r)*, zwemmen, *kla* = klaar en *claro*).

De Spaansche bestanddeelen zijn dikwijls sterk vervormd, soms haast onherkenbaar: zoo *kiko* (qué cosa), wat, *por* (poder), kunnen, *poentra* (pregunta(r)), vragen *soendra* (insulta(r)), uitschelden. Andere hebben een afwijkende beteekenis aangenomen: zoo *banda*, zijde, is ook voorzetsel (naast,) *manéra* = evenals, zooals, *kamina* = (betrekk. v.n.w.), waar, *kaba* (van *acaba(r)*) = reeds, *tin* (van *tiene*, hij, zij, het heeft) = er is, er zijn (Spaansch *hay*) enz.

Klankstelsel. In 't algemeen is er overeenkomst met het West-Indisch of Zuid-Amerikaansche Spaansch. Zoo is de *jota* (of *g* vóór *e* en *i*) verzacht tot stemlooze *h* - *hoenga* voor *juga(r)*, *wiaha* voor *viaja*, *hende* voor *gente*; de *z* (of *c* vóór *e* en *i*) gelijk gemaakt met *s*, *ll* vervangen door een 'yod': *mosa*, jong, *sapatoe*, schoen, *kaja*, straat, *ajá*, daar, *jabe*, sleutel enz. Veel consonanten vallen geheel weg: *atrobe* voor *otra vez* (spoedig, in pl. v. wederom), *weboe* voor *huevo*, waar een *h* en *warda* voor *guarda*, waar een *g* verdwenen is. Zoo ook *awa* voor *agua*.

Dat men *skeif* zegt voor ons *schuiven* kan aan Zeeuwschen invloed worden toegeschreven. De Spaansche *w*-klank (in deze taal door *b* of *v* voorgesteld), een zeer lastig uit te spreken *zuivere bilabiaal*, komt in 't Papiamentoe niet in die uitspraak voor; men hoort daarvoor *steeds* de *b*-klank (bilabiale stooter) en dus niet, zooals in 't Spaansch, uitsluitend na een neusklink of vóór *l* of *r*. Wat men in 't P. door *w* voorstelt moet ongeveer de Engelsche *w* zijn: *wowo*, oog, (van *ojo*) enz.

Wat wij in onze taal met *sj* voorstellen, ontbreekt in 't tegenwoordige Spaansch, maar niet in 't P. Daarin stemt het dus met het Galicisch en Portugeesch overeen.

De sterke tand-*r* van 't Spaansch is verzacht; verdubbeling wordt zelfs in de spelling vermeden: zoo *téra*, aarde, *géra*, oorlog.

Ook treedt in afwijking van 't Spaansch een zoogenaamde stomme *e* op: *omber*, *hombre*, *amabel*, *amable* enz. Wat we hier overigens met *e* voorstellen is als *ee* of *è* bedoeld.

Behalve medeklinkers vallen ook klinkers en zelfs heele begin- of eindlettergrepen of beide tegelijk weg: *entende(r)*, *tende* (hooren), *significa(r)* > *nifika*, *demasiado* > *masjá(r)*; *ta* bij de werkwoorden schijnt van *está* te komen.

Sp, *st* en *sk* (sc) komen in afwijking van 't Spaansch ook als initialen voor. Dit kan Hollandsche invloed wezen (*skeir*, *skeif*, *slag*, *stem*, *spinnekop*).

Vormleer. Deze heeft een groote vereenvoudiging ondergaan, welke men kan toeschrijven aan den invloed der verdrongen taal. Schijnbaar in strijd hiermede is het feit, dat het Karaïbisch zeer verwickeld van bouw was, evenals alle Am. talen. Het blijft waar dat tal van verschijnselen van 't Spaansch daarin geen equivalent vonden. Hoe die invloed precies geweest is, is moeilijk na te gaan. Vermoedelijk juist is: 1°. dat de toekomst-vorm met een partikeltje (schoon dit -*lo*- van 't Holl. 'loopen' komt) analoog is met het Karaïbische *ba*; 2°. dat de verl. tijd met *a* aangeduid wordt (K. ook *a*), terwijl dit *a* niettemin wel Sp. kan wezen (*ha* van *haber*); 3°. dat de tegenw.

*) Dit woord vindt men ook in 't Spaansch van Midden-Amerika en Cuba in den vorm *conuco* (maisveld o.a.), wellicht Arowaksch?

tijd *ta* vereischt (K. *en*), wat wel van Sp. *está* kan komen. Voorb.: *lo mi bini*, ik zal komen, *c ta papia* hij (zij) spreekt, *bo a keir*, jij hebt gewandeld of wandelde (hist. perf.).

De meerv. vorm op *-nan* der zelfst. n.w. heeft geheel de Sp. (e)s-pluralis verdrongen. Ook dit kan K. zijn: *num* is er 't voorn. w. 3e pers. mv. Hetzelfde *nan* is ook dit en bez. v.n.w. 3e pers. mv. (Sp. *su*, zoowel enk. als meerv.). In 't enk. bezigt men *soe* (zijn, haar, ervan). Bij de bijv. n.w. komt nooit eenige verandering voor. Wel dient *nan* ook bij de aanw. v.n.w.; *esnan*, die mv. De meerv. uitgang *-nan* wordt echter ook veel weggelaten (steeds als 't meerv. overigens duidelijk is). Geslachts-onderscheid is opgeheven, veel zelfst. n.w. gaan op *a* in pl. v. op *o*. Het lidw. is *é* (bep.) en *oen* (onbep.), in alle gevallen.

Persoons-uitgangen der werkw., evenals alle onregelmatigheden, zijn, op enkele sporen na, verdwenen (*bam*, laat ons gaan, van 't onregelm. *vamos*, naast *bai*, gaan). De inf.-uitgangen *-ar*, *er*, *ir-* zijn echter meestal nog vertegenwoordigd door *-a*, *-e* en *-i* (soms *-i* voor *-e*). en omgekeerd. De klemtoon valt er echter niet op, ook niet in de inf. Bij 't participium wel (deze *-a* en *-e* stammen dus stellig van *-ado* en *-ido* en komen alleen voor in lijdende vormen). In verbinding met een enclitisch *é* (hem, haar, het) vervalt de niet betoonde slot-*a* en de *é* krijgt dan den klemtoon: *mi no kiër asié*, ik wil 't niet doen, maar: *nan boeské*, zij zoeken het.

De geb. wijs is de gewone inf., de *ta* en *tábata*-vormen zijn imperfectieven, de laatste voor 't verleden. Met de uitg. *-á* en *-i* zijn ze lijdend op te vatten. Voorb.: *bo ta skirbi*(jij schrijft: *estás escribiendo*), *tabata skirbi*, hij (zij) schreef (*estaba escribiendo*); *e brifi ta skirbi pa é*, de brief wordt door hem (haar) geschreven, *tábata skirbi*, werd geschreven. *Tin* (er is, er zijn, er hebben) is in de imperf. vorm. *tábatin*. *Lo* en *a* dienen als hulpw.w. van wijze, om plusq., perf., fut. ex. en cond. uit te drukken: *lo mi a skirbi*, ik zal geschreven hebben enz.

Van de voorn.w. vermelden we: behalve *es* (deze, dit, die, dat) met *-akí* of *-ai* (Fransch *-ci* en *-là*), de pers. *mi*, *bo*, *é*, *nos*, *boso*, *nan*. Behalve *é* (dat door *soe* vervangen wordt), dienen ze alle ook als bez. v.n.w. Merkwaardig is de constructie: *mi roeman soe kas*, m'n broer z'n huis, die aan 't Sp. wel niet geheel vreemd, maar toch stellig onder Holl. invloed ontstaan is.

Van de telw. zijn die tusschen tien en twintig alle gewijzigd: 't zijn kenbare samenstellingen geworden: *diës sinkoe*, 15 (quince) enz. De ranggetallen hebben alleen *promé* (primer(o)) behouden; verder zegt men *di dos*, *di tres*, enz. voor 1e, 2e enz. Voor *oeltimeo* zegt men ook *de laatste*.

Zinsleer. Deze heeft zeker ook Hollandschen invloed ondergaan. Vermelden we alleen het weglaten van *na* (Sp. *a*) bij den datief; *kiko bo a bisa soe roemán?* Wat heb je 'r broer gezegd? Verder is in hoofdzaak de Sp. zinsbouw waar te nemen. Alleen is de z.g. 'inversie' - zoo veel voorkomend in 't Sp. - niet overgenomen, behalve waar wij ze in onze taal ook zouden toepassen (bij voorb. na een

bijw.): *oenda biba bo soesji?* Waar woont je zuster?

Litt.: S. van Dissel, Curaçao. Herinneringen en Schetsen, Leyden 1857, blz. 124-131. G.J. Simons, Besch. v.h. Eiland Curaçou. Oosterwolde 1868, blz. 130 v. - Gatchet, The Aruba and the Papiamento Jargon. Amer. Phil. Soc. Philadelphia 1884, (aangehaald bij K. Martin, W.I. Skizzen. Leiden 1887, blz. 124.). - A. Jesurun. Eenige beschouwingen over de volkstaal op Curaçao. (Eerste jaarl. Verslag v.h. Gesch.- Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. gev. te Willemstad. Amst. 1897, blz. 95 v.). Idem. Het Papiëmentsch (Tweede jaarl. Versl. 1898, blz. 75 v.). - H. van Kol. Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 383-385). - Dr. Hendrik, P.N. Muller, Door het land van Columbus. Haarlem 1905, blz. 414 en 415. - Dr. Augustin Krämer. Curaçao, nebst einigen Bemerkungen über eine westindische Reise, 1899-1900 (Globus 1906 no. 19) - J.H.J. Hamelberg, Bespreking van Krämers artikel, (T.A.G. 1907, 7 Jan., blz. 108 v.). - Idem, De Nederl. op de W.I. Eilanden, Amst. 1909, blz. 75). - C.K. Kesler, iets over de W.I. dialecten (Het Onderwijs, Paramaribo, 8 Dec. 1915). - In het Derde Jaarl. Verslag van het genootschap te Willemstad vindt men een verzameling Curaçao'sche sprookjes (*Cuenta di nansi*) in het Papiamentoe, met de vertaling (blz. 94-119). - Titels van geschriften in het Pap. vindt men in den Catal. d. Bibl. v.h. Kon. Inst. v.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. N.-Indie en het Ind. Genootschap en in Dr. Th. C.L. Wijnmalen's art. Les possessions néerl. dans les Antilles (Revue Col. Intern. Tome. II, 1887 p. 400-401). Op Curaçao verschijnen thans (1916) 3 couranten in het Papiamentsch (zie JOURNALISTIEK).

A.A.F.

Pappophorum alopecuroideum

Vahl. Fam. Gramineae. *Crabgrass*, BOV. E. Gras met als bloeiwijze een sterk samengetrokken pluim die meer dan 40 cm. lang kan zijn; aartjes voorzien van 11 of meer kafnaalden, waardoor de geheele bloeiwijze een zachtharig uiterlijk heeft.

Para,

een der kleinere rivieren van Suriname, ontspringt op $\pm 5^{\circ} 15'$ N.B. op het heuvelland van de Miendrinitti, stroomt met talrijke grootere en kleinere windingen in doorgaans noordelijke richting en valt bij de plantage Houttuin in de Suriname-rivier. Links neemt de Para, niet ver van haar oorsprong, de Buffelskreek op, iets noordelijker de Saramaccakreek, vervolgens de Sabakoekreek, de Coropinakreek (die zelf van links de Tawaycoera-kreek opneemt) en de Pararac-kreek; rechts de Carolinaen de Hooikreek. Een omstreeks het midden der 18de eeuw - na eenig gehaspel met de Directeuren der Societeit - gegraven kanaal, de z.g. *Para-doorsnede*, gedeeltelijk de genormaliseerde vroegere Bannister-kreek, verbindt de Para met de Suriname-rivier, waardoor men, komende van of gaande naar de Boven-Para, de kronkelingen van de Beneden-Paravermijden kan. Een ander gegraven kanaaltje, de *Kraskreek*, snijdt, zuidelijk van den grond Onoribo, een groote winding van de rivier af. De Para is een smalle, maar in haar midden- en benedenloop zeer diepe rivier, die grootendeels door zandsavannen stroomt, welke gedurende den grooten regentijd voor een groot deel onder water staan, zoodat men dan over de savannen

heenvaart. Zuidelijk van de samenvloeiing met de Carolinakreek worden de savannen hoger. Een weinig ten noorden van de samenvloeiing met de Coropina (welk punt *de Triangel* genoemd wordt) vindt men op den grond Topibo een solitaire, 20 M. hoogen heuvel, den verweerden kop van een eruptief-gesteente, een laatsten uitlooper van het gebergte van het binnenland. Met haar inktzwart water en haar prachtige plantengroei (orchideeën in overvloed) is de Para een der schoonste rivieren van de kolonie. De vaart wordt op sommige tijden van het jaar door het z.g. eilandgras (zie aldaar) belemmerd, wanneer het niet tijds wordt verwijderd.

Langs de Para en de Coropina liggen tal van 'gronden', vroegere houtplantages, die na de opheffing der slavernij, in communaal bezit zijn overgegaan in handen van de vroegere slavenmachten. De bestaansmiddelen zijn voornamelijk het bewerken van vierkant hout, het zagen van planken en de cultuur van aardvruchten. Op de savannen wonen Indianen. Op 3 der gronden aan de Para heeft men gouvernements-scholen, aan de Coropina een kerk met school der Evang. Broedergemeente en een der R.K. Missie.

De rivier is niet naar Parham (Lord Willoughby) genoemd, zooals Van Sypesteyn waarschijnlijk acht, daar de naam, die zeker van Indiaanschen oorsprong is, reeds voorkomt in de lijst van rivieren in de reisbeschrijving van Keymis (1597).

Over de Para schreven o.m. Mr. H.C. Focke, Een togtje naar de landstreek Para (De Fakkel, 1830). Prof. W.F.R. Suringar (T.A.G.) 1885, 2e serie, deel III). Prof. K. Martin, Westindische Skizzen, Leiden 1887, blz. 18-24. G. Verschuur. Voyage aux trois Guyanes et aux Antilles, Paris 1894, blz. 257-266: Dr. A.H. Pareau, Onze West, 's Gravenh. 1898, blz. 104-110. J.F. Pool, Een reisje naar de Boven-Para in Suriname (De Natuur, Aug. en Sept. 1900).

Para de cerro,

PAP. Op Bonaire de naam van *Coturniculus caribacus*, een tot de Fringillidae behorende vogel.

Para de misa,

PAP. Naam voor *Dendroica rufopileata*, fam. Mniatiltidae.

Paragrass,

sur. Zie PANICUM NUMIDIANUM. BEN. E. Zie P. MOLLE.

Paragrass,

BOV. E. Zie PANICUM MOLLE.

Parakiet,

BOV. E. Zie PEDILANTHUS.

Paramaccaners.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 156.

Para-makà,

N.E. Zie ASTROCARYUM PARAMACA.

Paramaribo,^{aant.}

de hoofdplaats van Suriname, ligt op 5° 49' 48" N.B. en 55° 12' 13" W.L. van Greenwich, aan den linkeroever van de Suriname-rivier, hemelsbreedte 10 K.M. van de monding, maar langs den stroomdraad gemeten ± 23 K.M.

Naamsafleiding. Schrijvers uit den lateren tijd hebben verband gezocht met den naam van Parham (Lord Willoughby). In het verhaal van 1667, van Byam, door Edmundson gepubliceerd (zie titel onder BYAM) wordt het plaatsje *Pramorabo*, *Premorabo* en *Promorabo* genoemd. Byam was door Parham tot Gouverneur aangesteld en zou dus zeker den naam anders geschreven hebben, ware die afgeleid van Parham. Herlein (Beschr. v.d. Volkplantinge Suriname, Leeuwarden 1718, blz. 46) deelt mede dat '*Paramaribo* of *Nieuw Middelburg*' voorheen was 'een *Karibaans* Dorp, van haar Lieden *Parimorbo* genoemd,' een mededeeling, die men ook bij Hartsinck (1770 II, 605) vindt. In 1908 (T.A.G. n° 6, blz. 1417) schreef Dr. H. ten Kate dat de naam van zuiver Indiaanschen, waarschijnlijk Karaïbischen, oorsprong is. Ten overvloede wordt verwezen naar de mededeeling van Mr. Dr. S. van Brakel (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 343) dat er in 1613,

dus 37 jaren vóór de stichting van Willoughby's kolonie, een Amsterdamsche factory aan de Suriname-rivier gevestigd was op het Indianendorp *Parmarbo* of *Parmurbo*. De schelp- en zandritsen (zie hieronder) waren dan ook als daar neergelegd voor een Indiaansche vestiging.

Over de beteekenis van den naam verkeert men in het onzekere. Voor de verschillende hypothesen zie men C.H. de Goeje, Aardrijksk. namen in Guyana en omliggende landen (T.A.G. 1909, n° 2, blz. 292 en 293). De Arowakken noemen de plaats *Simarabo*, de Karaïben *Paramoeroe* of *Paramoeroebo*, de creolen bevolking spreekt van *foto* (het fort). Bij oude schrijvers vindt men wel eens de schrijfwijzen *Permeribo*, *Pirmeriba*, *Parameriba* en *Parimaribo*. De naam *Nieuw Middelburg* (zie aldaar) door Krijnssen aan de plaats gegeven, heeft evenmin als *Surinaamsburgh*, door Heinsius uitgedacht, stand gehouden.

Wie de eerste aanleggers waren van het fort, waarnaast de stad ontstond, is onzeker. Pistorius, Korte en zakelijke Beschr. v.d. colonie v. Suriname, Amst. 1763, zegt dat het Portugeesen waren. Rodway & Watt, Annals of Guiana, Georgetown, 1888, Vol. I, 112, beweren dat het gebouwd is door Franschen, afkomstig van de mislukte kolonisatie onder de Bretigny (1643) in Cajenne. David Pietersz. de Vries, die in 1634 de Suriname-rivier bezocht, vond echter 16 mijlen de rivier op 'een Huys ofte twee, dat met Pallisaden rondom Fortse wys was gemaect', waar een Engelschman, genaamd Marrechal met 60 Engelschen woonde. In het bovengenoemde verhaal van Byam leest men dat hij, na het uitbreken van den oorlog, het fort liet bouwen van steen, die 'from under the ground with axes' gehakt waren, d.i. de schelpsteen. Hij noemt het fort, dat niet geheel gereed was, toen Krijnssen het in 1667 veroverde, *Willoughby Fort* en geeft er een beschrijving van. Vermoedelijk is het gebouwd op de plek, waar vroeger reeds een sterkte had gestaan. Na de verovering gaf Krijnssen het den naam *Zeelandia*, dien het nog draagt.

Ontwikkeling der stad. Gedurende nagenoeg den geheelen duur van Willoughby's kolonie was niet Paramaribo, maar *Thorarica* (zie aldaar) de hoofdplaats. Byam (zie boven) spreekt reeds van 'inhabitants in and about the fort.' George Warren, die vóór 1667 de kolonie bezocht, maakt melding van een klein dorp, vijf mijlen van den mond der rivier gelegen en het Fort genoemd. Westhuysen (zie *litt.* bij KRIJNSSSEN) die er een paardagen na Krijnssen aankwam, roemt de 'schoon en welgeleghen Citadel', maar vermeldt niet of er daarnaast reeds een nederzetting was. In de instructie, die de gecommiteerde Raden van Zeeland op 12 Aug. 1667 aan den landmeter Willem Mogge (zie LANDMETEN EN LANDMETERS) medegaven, stond dat deze o.m. een afzonderlijke kaart zoude maken van 'het Casteel Parameriba, nu genaamt Zeelandia'. Van een daarnaast gelegen dorp wordt niet gesproken. Maar reeds op de aan Mogge toegeschreven kaart van Suriname van 1671 vindt men, naast het fort Zeelandia, een kleine nederzetting met den naam Paramaribo aangeduid, waarschijnlijk geen Indiaansch dorp meer. Heinsius schreef in een brief van 28 Dec. 1678 aan de Staten van Zeeland dat Paramaribo 'een open vlek met eenige verstroyde huysen' was. Hij had geen ander onderkomen kunnen vinden 'als een saal in maniere van een boereschuur van ons Landt.' De woningen waren 'meer gelyck na palissaden met stroo ofte bladeren van boomen gedect als huysen.' Toen Van Aerssen van Sommelsdijk in 1683 in Suriname aankwam vond hij het fort Zeelandia 'totaliter vervallen' en 'het Vlek Paramaribo te bestaan in zeven- of acht en twintig Huizen, meest Herbergen en Smokkelaarskroegen, uitgezonderd twee ot drie, als dat van den Heer Commandeur Verboom, en die daar eenige Officieren met hunne Vrouwen, en den Ontvanger huishielden.' (Hartsinck, II 647). De huizen waren van hout en bijna alle met palmbladeren gedekt. Aanvankelijk werden langs

den Waterkant en op de hoge schelprits, de tegenwoordige Gravenstraat, huizen gebouwd. Het door Van Aerssen aangelegde kanaal, dat naar hem Sommelsdijkkreek is genoemd, draineerde het lage land ten noorden van deze straat. Hij liet op eenige punten welwaterputten graven. Na dien ontwikkelde de stad zich zeer snel. Evenwijdig aan de tegenwoordige Gravenstraat ontstond de rij huizen op de zandrits, die den naam van Keizerstraat draagt, alsmede de tusschen beide en daarmede evenwijdig loopende Heeren- en Wagenwegstraten. Tot loozing van het lage terrein tusschen de Graven- en de Keizerstraat werd later de Knuffelsgracht met haar noordelijken tak, het Viottekanaal en haar zuidelijken tak, het Picornokanaal, gegraven. De westelijke grens der stad werd gevormd door de tegenwoordige Zwartenhovenbrugstraat.

Volgens Herlein, die tijdens het bestuur van Van der Veen (1696-1707) in Suriname geweest is, was Paramaribo te dier tijde 'omtrent met vijf hondert Huizen verzien, al te maal van Hout gebouwt omdat het luftiger als Steen is.' Slechts twee huizen waren van steen (n.l. schelpsteen) gebouwd, met pannen gedekt en 'met Glaze Vensters verzien.' Van de andere huizen waren de vensters met grof gaas bekleed. De Waterkant was toen met oranjeboomen beplant, 'dat een heel vermakelijk gezigt' gaf. Herlein geeft ook een 'prent-verbeeldinge' van het Fort of Kasteel Zeelandia en van Paramaribo, waarvan het westelijke deel met den naam 'De Nieuwe Uitlegginge' is aangeduid. De woning van den Gouverneur staat reeds ten noorden van een groot plein, waar die nu nog staat. (Zie de kaart van De Lavaux, 1737). Onder Mauricius (1742-1751) onderging de stad groote uitbreiding; het getal huizen nam met één derde toe; te zamen brachten de huizen een huur op van f150.000 's jaars en daaronder vond men er van 20 à 30 duizend gulden waarde. Omstreeks 1750 werden erven uitgegeven ten zuiden van de Keizerstraat tot aan de Steenbakkersgracht, waardoor de tegenwoordige wijk C ontstond. De Gravenstraat werd westwaarts verlengd tot daar waar in 1813 een weg, de tegenwoordige Wanicastraat, werd aangelegd van 's Lands grond Boniface naar de Viottebrug en vandaar het pad naar den grond Kwatta, waarlangs reeds vroeger aan de noordzijde gronden waren uitgegeven, tot een rijweg verbeterd.

Een plan van de stad omstreeks dien tijd geeft o.m. Bellin, Description Géogr. de la Guiane, Paris 1763, een gezicht in vogelvlucht Hartsinck, 1770, II 567, een gezicht op den Waterkant, Stedman, Reize naar Surinamen, (1772-1777), deel II. In 1769 vond een uitbreiding plaats in zuidwestelijke richting tusschen de Steenbakkers- en de inmiddels gegraven Drambrandersgracht. Tusschen deze gracht en de Limesgracht werden in 1773 erven uitgegeven aan de leden van het corps Vrijnegers (zie KRIJGSMACHT, blz. 426). In den volksmond heet dat deel van de stad nog steeds *frimangron* (vrijmansgrond). De eerste buitenwijk of voorstad Zeelandia ontstond in 1799. Reeds onder Gouv.

Wichers (1784-1790) was een terrein noordoostelijk van de Sommelsdijkkreek, langs de Suriname-rivier, in erven van 2000 M², verdeeld en uitgegeven, maar eerst in 1799 begon men met de bebouwing. Dit deel van de stad, waar vele buitenverblijven verzezen, wordt *de Combé* genoemd, naar den in 1668 door Zeeland tot 'Comys' benoemden Nicolaas Combé, die daar een plantage had. Het land ten zuidwesten van de Limesgracht tot aan de Dominékreek werd in 1800 als buitenwijk (later wijk F) bij de stad getrokken. (Zie plattegrond van 1804 in den Surinaamschen Almanak voor 1821). Nadat in 1838 de Gemeene Landsweg verlengd en door een dwarsweg, de Oude of Tweede Rijweg, verbonden was met den grond Kwatta, werd het geheele terrein, omsloten door de Wanicastraat, den Verlengden gemeenen Landsweg, den Tweeden Rijweg en den Rijweg naar Kwatta, als tweede buitenwijk bij de stad gevoegd. Door dit terrein zou het nieuwe, door Gouv. Van Raders ontworpen nieuwe kanaal naar Saramacca gegraven worden, waarvan slechts 1,6 K.M., in het verlengde van de Steenbakkersgracht, gereed kwam en waarlangs eenige Hollandsche boeren van de kolonisatie-proef aan de Saramacca zich vestigden. (Zie plattegrond in Van Sypesteyn's Beschr. v. Suriname, 1854). In dit terrein werden voorts het Molenpad verlengd, de Hoogestraat met de rechthoekig daarop loopende Kalkbranderijstraat doorgetrokken en in 1873 de Keizerstraat en de Weidestraat opnieuw verlengd. Aansluitende aan de laatstgenoemde twee straten werd, bij gelegenheid van de 25-jarige regeering van Willem III in 1874, een complex straten rondom het Plein van 12 Mei feestelijk ingewijd. Bij verordening van 12 April 1893 (G.B. 1894 n°. 7) werd in plaats van den Tweeden, de Eerste Rijweg als westgrens aangewezen. Door onderverdeling van particuliere terreinen zijn in het laatste twintigtal jaren nieuwe straten-complexen ontstaan in Wijk F, de Eerste en Tweede Buitenwijk en in de wijken A en B ten noorden van de Gravenstraat. In 1903 (G.B. n°. 25) werden voorschriften gegeven tot vaststelling van een plan voor de uitbreiding van Paramaribo. De stad met de buitenwijken beslaat thans een oppervlakte van ruim 800 H.A., bij een bevolkingscijfer van nog geen 35000. Langs de rivier gemeten heeft Paramaribo een lengte van 4 K.M. De langste straat, die van de rivier noordwestelijk loopt is ook 4 K.M. lang. De jongste plattegrond van de stad is die van Loth in zijn Bekn. Aardrijksk. Beschr. v. Suriname, Amst. 1904.^{*)} Veel merkwaardigs over de straten, pleinen, enz. geeft Oudschans Dentz in zijn Geschiedk. Aanteekeningen over Suriname en Paramaribo, 1911.

Het aantal 'hoofdgebouwen' (zie hieronder) bedroeg in:

1765	800
1787	1119
1863	1643
1873	1955
1900	2807
1910	3406.

Bij den aanleg en de uitbreiding der stad heeft men, waar dit mogelijk was, de zuidoost-noord west loopende schelp- en zandritsen, oude strandwallen (zie AARDKUNDE, blz. 6), gevolgd, die zich op sommige plaatsen tot 3 M. boven laag

*) Het museum Flehite te Amersfoort is in het bezit van een plattegrond van Paramaribo, in relief in zink gegoten, in 1882 door den 1sten Luit. d. Art. Th. Almerood vervaardigd; binnenslijst zijn de afmetingen 77 × 56 c.M.

water verheffen. In sommige straten staan de huizen op de rits, terwijl de tuinen ('erven') de laagte tusschen de ritsen beslaan. Bij hooge springvloeden worden sommige deelen der stad overstroomd. De straten zijn breed en recht en snijden elkaar meestal onder rechte hoeken. Vele zijn met boomen beplant, in vroeger jaren oranjeboomen, later tamarinde- en mahonie-boomen, acacia's, koningspalmen, enz. Hier en daar heeft men ruime pleinen, waarvan uitmunt het Gouvernementsplein, naast het fort Zeelandia, waaromheen de woning van den Gouverneur, de voornaamste publieke gebouwen en het in 1877 aangelegde 'Park' met buitensocieteit, een geliefde plaats van ontspanning voor de burgerij. Bestraat zijn de wegen niet; voor zooveel ze op de schelprieten zijn aangelegd is dit ook minder noodig. De bodem zuigt daar het water snel op, zoodat de straten ook na zware regenbuien spoedig weer begaanbaar zijn. Hetzelfde kan niet gezegd worden van de niet over de schelprieten loopende straten; in den regentijd zijn deze ware modderpoelen en in den drogen tijd zandwoestijnen. Hoewel er in de laatste jaren eenige verbetering in den toestand der straten is waar te nemen, moeten wij, op het punt van aanleg en onderhoud van wegen, de vlag strijken voor onze Engelsche naburen. Als reeds gezegd, geschiedt de afwatering der stad door kanalen of gekanaliseerde kreek, waarvan eenige van sluizen voorzien zijn.

Vóór de stad is de rivier ± 1000 M. breed; even beneden en boven de stad is de breedte veel grooter. Aan den waterkant staande krijgt men den indruk dat de stad aan een meer ligt. Het panorama van Paramaribo, hetzij men van de zeezijde, hetzij van den anderen kant komt, is inderdaad zeer mooi. De reede biedt ruimte voor een groot aantal schepen. In vroeger jaren geschiedde het laden en lossen van schepen door middel van ponten. Sedert vele jaren vind en deze daartoe gelegenheid aan steigers, n.l. die van de Koloniale Vaartuigen met 13 tons-kraan, de gouvernements-steigers bij het Waaggebouw, die van den K.W.I. Maildienst, van de Nederl. Ind. Gasmaatschappij, van de werf Soekibaka en van het emplacement van den spoorweg op Beekhuizen.

Hoewel reeds in 1729 eenige plaatsen waren aangewezen tot het houden van markt, werd eerst in 1876 een overdekte markt gebouwd. Thans bezit de stad 3 zulke markten.

Van straatverlichting was er reeds in 1786 sprake; daarna weer in 1877, maar eerst in 1886 kwam er een petroleumverlichting tot stand, in 1899 vervangen door gaslicht.

Het drukste verkeer heeft plaats aan den Waterkant, waar de schepen laden en lossen, waar de vaartuigen van de plantages en gronden aanleggen en waar ook de kramen der Syriërs staan. Ook langs de markten is er veel drukte, vooral in de morgenuren, wanneer de keukenmeiden haar inkoop doen en de nieuwtjes van den dag bespreken. Drukke straten zijn ook de Saramaccastraat - eertijds door Benoit bij de Kalverstraat vergeleken - de Steenbakkerijstraat en de Zwartenhovenbrugstraat. Gedurende het heetste van den dag zijn de straten stil. Trams bezit Paramaribo nog niet. Een 20 tal jaren geleden werd er een proef genomen met een soort omnibus, door muilezels getrokken, maar de straten bleken te slecht en de onderneming werd opgegeven. Eigen rijtuigen hebben zoo goed als alleen de geneesheeren, en de huurrijtuigen laten veel te wenschen over. Auto's hebben pas een vijftal jaren geleden hun intrede gedaan.

Plaatselijk bestuur heeft Paramaribo niet en het wordt door velen betwijfeld of de instelling daarvan een verbetering zou zijn.

Hoewel de stad ruim is aangelegd, staan, voor een tropische stad, in vele straten de - veelal twee verdiepingen hooge - huizen te dicht opeen. Daarbij komt dat als een overblijfsel uit den slaventijd achter de 'hoofdgebouwen' op de dikwijls groote 'erven' tal van zoogenaamde 'negerhuizen' staan waarin de min gegoede bevolking woont. Vele dier 'negerhuizen' voldoen niet aan de matigste eischen der hygiëne. (Zie De Woningtoestand in Suriname, Rapp. v.d. Comm. benoemd bij Gouv. Res. van 28 Juli 1910, Paramaribo 1912). Aan monumentale gebouwen is de stad niet rijk. Het bouwmateriaal, hout, leent zich minder dan steen tot architecturale schoonheid. Van steen zijn de Prot. en de Luth. Kerk, het zoogenaamde Stadhuis, met houten toren, het Hof van Justitie, het Waaggebouw en een zestal particuliere woningen. Alle andere publieke gebouwen en woonhuizen zijn van hout. Deze laatste krijgen in den laatsten tijd een meer tropisch karakter door den bouw van balcon en buitengalerijen. Ze zijn wit geverfd en de ramen worden met groene blinden gesloten. Als voorname gebouwen, die eenige aanspraak op architectonische schoonheid mogen maken, kunnen genoemd worden: het Gouvernementshuis (de woning van den Gouverneur), het reeds genoemde Stadhuis, de R.K. Kathedraal, de Synagoge der Ned. Isr. gemeente en het logegebouw.

Als monumenten, buiten die op de kerkhoven, kunnen vermeld worden: Het borstbeeld van den Gouverneur Van Asch van Wijck (in 1904 door de burgerij opgericht, onthuld 29 Aug.), dat van Mr. G.H. Barnet Lijon, oud-agentgeneraal der immigratie (in 1908 door de Br. Ind. immigranten opgericht, onthuld 7 Jan.) en dat van Eilerts de Haan (zie aldaar).

De tijd wordt te Paramaribo aangegeven door kanonschoten; zij vielen tot 1913, 'smorgens om 5 uur, des middags om 12 uur en des avonds om 8 uur. Die tijdschoten zijn van ouden datum en de burgerij is daar zeer aan gehecht; het morgenschot dateert reeds van vóór 1785; het avondschoot werd zeker vóór 1810 ingesteld en in Dec. 1838 het middagschoot 'ter regeling van den juisten tijd'. Publieke uurwerken waren er n.l. niet en betrouwbare zijn er nog niet. In 1906 werden door den Gouv. Idenburg het dagen avondschoot afgeschaft, maar op aandrang der Koloniale Staten na 14 dagen weer ingesteld. In 1913 werd het avondschoot afgeschaft. Sedert 1834 valt er van het Fort Zeelandia op oudejaarsnacht om 12 uur een schot, begeleid door een oorverdoovend geknetter van vuurwerk en geknal van pistoolschoten door de burgerij afgeschoten. (Zie Oudschans Dentz. De Gesch. d. tijdschoten, De West van 3 Maart 1911 en het Kol. Weekblad van 19 Juni 1913.)

Ongestoord heeft de groei van de stad niet plaats gehad. Waar het bouwmateriaal steeds hout en tot 1832 de dakbedekking zeer brandbaar was, is het niet te verwonderen dat, bij de soms zeer langdurige droogte en de uiterst gebrekkige brandblusmiddelen het vuur meermalen groote verwoestingen heeft aangericht. Na een brand, waarbij verscheidene huizen in de asch werden gelegd, stelde Mauricius voor om eenige brandspuiten uit Nederland te laten komen, daar 'de bewering dat het vuur hier niet zooveel kracht had als in Europa contrarie bleek'. Maar eerst nadat op 18 April 1763 opnieuw eenige huizen door brand verwoest waren ging men over tot de aanschaffing van twee brandspuiten. Bij de nieuwe brandkeur van 25 Mei 1763 werd o.m. bepaald dat de huizen in de stad niet langer met palmbladeren mochten gedekt worden, maar nog tot 1832 bestond de dakbedekking voornamelijk uit houten dakpannen of *singels* (zie aldaar). In 1764 begon men met het graven van een aantal openbare putten om te voorzien in drinkwater en als voorzorg in geval van brand.

Op 23 Febr. 1780 berokkende het vuur weer groote schade, maar de grootste ramp was de geweldige brand, die op 21 Jan. 1821 op den hoek van het Gouvernementsplein en den Waterkant uitbrak en door een samenloop van

omstandigheden zulk een omvang verkreeg, dat ongeveer 400 huizen, in het mooiste gedeelte der stad, tot den grond afbrandden. De toegebrachte schade werd op 16 millioen gulden geschat. Eene inzameling, in Nederland gehouden tot leening van den nood, bracht f107.745.65 op. (Zie A.J. Lastdrager, Proeve eener gesch. v.h. Koninkrijk d. Nederl. Amst. 1832, II, blz. 199). Hoe eenige jaren vóór deze ramp het stadsbeeld was van de rivier uit gezien, leeren twee gekleurde stadsgezichten, naar teekeningen van Pierre Berranger, uitgegeven te Amst. in 1817. Van de ruïne van Paramaribo geeft een groote prent van Hoogkamer, naar Mabé, een beeld. Ook van den brand zelf bestaat van hem een prent.

Ten einde veiliger en ordelijker wederopbouwung te verkrijgen, verbood de Publ. van 5 Sept. 1821 (G.B. n°. 8) het bouwen op het terrein omsloten door de Keizerstraat, den Heiligen weg en de Quartarolis-straat. Dit terrein, later Vaillantsplein genoemd, is onbebouwd gebleven tot het in 1903 werd aangewezen als stations-emplacement van den spoorweg naar het binnenland. Bij Publ. van 20 Sept. d.a.v. (G.B. n°. 12), verscherpt bij Publ. van 19 Nov. 1828 (G.B. n°. 17), werden voorschriften gegeven voor den bouw van keukens en stookplaatsen. Was de brand van 1821 bij ongeluk ontstaan, die van 3 Sept. 1832 werd door drie weggelopen slaven aangesticht. In dien nacht brandde het stadsdeel omsloten door den Waterkant, den Heiligen weg, de Maagdenstraat en de Steenbakkersgracht geheel af. Ook de Luthersche kerk ging in vlammen op.^{*)} Lange jaren hielden gapingen in de huizenrijen de herinnering aan deze geweldige vuurrampen levendig. Deze brand had tot gevolg dat het Gemeentebestuur bij Publ. van 27 Sept. 1832 het dekken der huizen met andere dan onbrandbare stoffen verbood, welk verbod bij wet van 5 Oct. 1837 (G.B. n° 7) bekrachtigd werd. Aan reglementen op het brandwezen heeft het niet ontbroken; dat van 12 Mei 1840 (G.B. n° 3) telde zelfs 108 artikelen, maar het zou 1902 worden vóór men tot andere brandblusmiddelen dan geheel onvoldoende brandspuiten kwam. In dat jaar werd n.l. door de voornaamste straten een brandwaterleiding gelegd in verband staande met een pompstation met watertoren, waarin rivierwater gepompt wordt. Men kreeg langzamerhand ook krachtiger brandspuiten. Sedert 1900 is door

*) Over den brand van 1821 zie Mr. A. Lammens, Redevoering over den brand te Paramaribo, Amst. 1821 en N. Uden Masman, Verslag v.d. zwaren brand te Paramaribo, enz. Amst. 1821; over dien van 1832, M.D. Teenstra, Bijzonderheden betrekk. den brand te Paramaribo, in den nacht v.d. 3n op den 4n Sept. 1832, Paramaribo, 1832. Surin. Almanak v.h. jaar 1833, blz. 299 v.M.D. Teenstra, De Neger-slaven in de kol. Suriname, Dordr. 1842 en het romantisch verhaal van H.F. Rikken, Codjo, de Brandstichter, Paramaribo, 1904.

de firma Kersten & Co. een particulier brandweercorps opgericht, dat door het koloniaal bestuur gesubsidieerd wordt en goede diensten bewijst. Bij verordening van 17 Oct. 1911 (G.B. 1912 n° 1) is het brandwezen opnieuw georganiseerd en onder militair beheer gebracht. Als gevolg van den verbeterden toestand zijn de premiën voor brandassurantie, die vroeger buitensporig hoog waren, in de laatste jaren belangrijk verminderd.

Na 1832 zijn er slechts drie branden van eenige beteekenis geweest, n.l. op 31 Maart 1875 van de gouvernementssmederij der koloniale vaartuigen, op 25 Jan. 1899 van een blok huizen op den hoek van den Waterkant en den Heiligen weg en op 13 Oct. 1915 van 8 huizen aan de Wagewegstraat. Het groote brandgevaar bestaat niet meer, maar de herinnering aan de groote branden is nog zeer levendig en wanneer de alarmschoten, die de ontdekking van een brand aankondigen, vallen is de geheele stad in rep en roer, al is het ook diep in den nacht.

Bevolkingsstatistiek. Er zijn op aarde weinig punten aan te wijzen met een, bij een zoo gering aantal, zoo heterogene bevolking als Paramaribo. Vele rassen zijn er in grooter of kleiner aantal vertegenwoordigd. Geen bonter beeld dan de volksmenigte bij gelegenheid van de viering van den Koninginnejaardag. Behalve Indianen (de oorspronkelijke bewoners) en blanken van verschillende nationaliteit en ook in Suriname geboren, negers en kleurlingen in alle nuances, ziet men er Chineezen, Britsch-Indiërs, Javanen en Syriërs en ook een enkelen Anamiet.

Voor zooveel de beschikbare cijfers vertrouwen verdienen was de sterkte der bevolking op 31 Dec. 1914 35530, n.l.

	mannen	vrouwen
Europeanen (in Nederl. geb.)	289	213
Europeanen (elders geb.)	156	52
Nederl. Indiërs	93	61
Britsch Indiërs	621	386
Chineezen (geb. buiten de kolonie of uit Chin. ouders)	508	118
Inboorlingen (van alle kleur)	13447	17615
Anderen	1193	778
Totaal	16307	19223

Op hetzelfde tijdstip bedroeg de bevolking van de geheele kolonie - zonder de Indianen en Boschnegers - 85536 personen, zoodat bijna 42% van de bevolking in de hoofdplaats woont.

Hier volgen eenige cijfers omtrent de bevolking van Paramaribo op verschillende tijdstippen.

Vrijen			Niet-vrijen			Algemeen totaal
M.	Vr.	Tot.	M.	Vr.	Tot.	

1785	-	-	3000	-	-	8000	11000
1790	-	-	3000	-	-	12000	15000
1811	-	-	4405	-	-	10197	14602
1817	-	-	5833	-	-	12010	17843
1830	2934	3751	6685	4065	4515	8580	15265
1836	3039	4196	7235	4755	5976	10731	17966
1850	4259	5504	9763	2795	4306	7101	16864
1863	7757	10909	18666	-	-	-	18666
1873	9164	13027	22191	-	-	-	22191
1900	12631	16200	28831	-	-	-	28831
1910	14281	17536	31817	-	-	-	31817

Op groote nauwkeurigheid maken deze cijfers geen aanspraak.

De sterfte-statistieken van Paramaribo, zooals die in de koloniale verslagen voorkomen, geven geen juist beeld van den toestand, omdat vele zieken uit de districten naar Paramaribo komen om daar behandeld te worden; sterven zij daar, dan verhoogen zij het sterftecijfer van de stad. De officier van gezondheid P.C. Flu heeft in 1910 getracht deze fout te elimineeren. Aan de door hem bewerkte statistiek - o.m. te vinden in De West van 27 Sept. en 4 Oct. 1910 - is het volgende ontleend:

	Aantal geboorten op elke 1000 inwoners		Aantal sterf- gevallen op elke 1000 inwoners	
	zonder de levenloos geborenen.	met inbegrip der levenloos geborenen.	zonder de levenloos geborenen.	met inbegrip der levenloos geborenen.
1900	29.02	32.03	24.04	27.02
1901	32.02	35.06	26.05	29.03
1902	28.07	32.01	30.07	34.01
1903	32.02	35.06	25.01	28.06
1904	31.00	35.60	26.05	30.07
1905	31.02	35.03	27.01	31.02
1906	31.01	34.06	24.07	27.09
1907	30.08	34.06	28.02	32.01
1908	30.01	30.10	31.09	35.02
1909	30.00	31.06	25.03	29.08
Gemiddeld per j.	30.42	33.40	26.64	30.24

Uit zijne cijfers blijkt verder dat de sterfte onder de mannen zeer veel grooter is dan onder de vrouwen. Bij de mannen is de sterfte tusschen 30 en 60 jaar, speciaal tusschen 40 en 50 jaar, het grootst; bij de vrouwen tusschen 61 en 70 jaar.

Houdt men rekening met de slechte hygiënische en sociale verhoudingen, waaronder een groot deel der bevolking leeft, dan is het te verwonderen dat de mortaliteit niet nog grooter is.

Zie voorts de artikelen HYGIËNE, ONDERWIJS, VERKEERSMIDDELEN, WATERVOORZIENING en ZIEKENVERPLEGING.

Para-markoesà,

N.E. Zie PASSIFLORA LAURIFOLIA.

Paranoot,

SUR. Zie BERTHOLLETIA.

Paranthias furcifer

(C. & V.) Guich. *Steltje*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: beide kusten van tropisch Amerika, van Cuba tot Brazilië, van Kaap San Lucas tot de Galapagos. Lichaam sterk zijdelings gedrukt. Bek kort; bovenkaak verbreedt zich naar achteren, is met schubben bedekt en reikt tot onder het midden van het oog. Rugvin laag, aarsvin kort. Kleur helder rood of rose met drie kleine violette vlekken, 1 op de zij van den rug en 1 of 2 op den staart. Een violette band gaat van den bovenhoek van de borstvin dwars over het schouderuitsteeksel. Op de zijkanten zwakke schuine strepen langs de rijen schubben. Op de rugvin een lange zwarte streep. Deze mooi gekleurde visch bewoont diep water.

Para-rubber.

Zie PLANTAGE-RUBBER.

Parc-vaccinogène.

Zie EPIDEMIEËN.

Parel,

SUR. *Pari*, N.E. Platte, eenbladige, lancetvormige pagaaien, met van boven een halvemaanvormige uitsnijding waarin de hand past. De parels worden gebruikt om de korjalen voort te bewegen. Vandaar het werkwoord *parelen*. De parels worden gemaakt van parelhout (zie ASPIDOSPERMA), van welken boom het onderende van den stam breede, platte sporen vormt. Het woord hangt waarschijnlijk samen met het Engelsche paddle. *Parels* noemt men in Suriname ook de uit de bladstelen van palmen en lianen gevlochten schermen of geeren, ± 8 voet breed en soms 25 voet lang, waarmede de Indianen, Boschnegers en ook de districts-bewoners, de kreen afzetten om visch te vangen. De visschen, die de kreek zijn opgezwommen, worden tegengehouden door het scherm, dat wel het water doorlaat. (Zie Kappler, Surinam, blz. 143).

Parelhout,

SUR. Zie ASPIDOSPERMA.

Pargo,

PAP. Zie HAPLOPAGRUS en NEOMAENIS AYA.

Parham.

Zie WILLOUGHBY.

Parhamburg of paramburg.

Volgens de schrijvers van het Essai historique sur la colonie de Surinam, 1788, I, 41, in den tijd van Willoughby, de naam van de hoofdplaats van Suriname, eenige mijlen hooger de rivier op gelegen dan Paramaribo. Het blijkt niet of de schrijvers Thorarica (zie aldaar) bedoelen. Waarschijnlijk heerscht op dit punt bij deze schrijvers

eenige verwarring, daar ze mededeelen, dat Parhamburg, volgens de oude registers der Port. Joden, Surinaamsburg heette en later door de Zeeuwen Nieuw Middelburg genoemd werd; de laatste twee namen hebben betrekking op Paramaribo.

Parhamhill.

Vóór de verovering van Suriname door Krijnssen de naam van den Blauwen Berg en de plantage Berg-en-dal, die aan Parham toebehoorde.

Pariana lunata

Nees. Fam. Gramineae. *Asmatoe pimpin*, N.E. Een hoog gras met stevigen halm, dat zich door een groot aantal meeldraden in de bloem van andere grassen onderscheidt.

Parima-meer,

Zie ELDORADO.

Parinarium campestre

Aubl. Fam. Rosaceae, *Buirata*, SUR. (?) *Foengoe*, N.E. Een boom met een eigenaardige bruine beharing, die aan de takken zwamachtige massa's heeft, welke steeds door mieren bewoond en vermoedelijk ook door de mieren gemaakt worden. Deze zwam wordt op de bekende wijze in tondeldozen gebruikt.

Parkia sylvatica

Pulle Fam. Leguminosae. *Ajoewa*, N.E. Een groote boom, waarvan het hout niet gebruikt wordt.

Parkiet,

SUR. Zie PSITTACIDAE.

Parkinsonia aculeata

L. Fam. Leguminosae. *Boontsj di streena*, BEN. E. *Wondertree*, *Jeruzalem thorn*, BOV. E. Boom met saamgestelde bladeren die ieder bestaan uit twee breede bladstelen met een groot aantal kleine blaadjes; aan den voet van de bladstelen zijn doornen geplaatst; bloemen geel in lange trossen; peulen smal, platgedrukt.

Parnassus.

Op de kaarten bij Hartsinck en Stedman aangegeven als een andere naam voor den Blauwen Berg aan de Suriname rivier (Bergendal). Tegenwoordig geeft men dien naam aan den heuvel tegenover den Blauwen berg, op den anderen oever.

Paroewa,

N.E. Zie AVICENNIA.

Parthenium hysterophorus

L. Fam. Compositae. *Bassoora di lieber*, BEN. E. Kruid met zeer diep vedervormig ingesneden bladeren, waarvan de lobben weer diep ingesneden zijn; bloemhoofdjes wit in een eenigszins ijle bloeiwijze geplaatst.

Particuliere West-Indische bank.

Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 232.

Parwa

N.E. Zie AVICENNIA en PLANTENGROEI.

Pasisi,

KAR. en N.E. Zie BRACHYPLATYSTOMA.

Pasje,

SUR. Een smal boschpaadje.

Paspalum conjugatum

Bergius. Fam. Gramineae. *Crabgrass*, BOV. E. Gras te herkennen aan de twee lijnvormige schijnaren, die uit het einde van den stengel ontspringen; de aartjes zijn plat gedrukt; het gras heeft een eenigszins bruine kleur.

Pasri,

N.E. Korf van palmladeren gevlochten om vruchten te vervoeren, vooral de Para-markoesà, *Passiflora laurifolia*.

Passiflora foetida

L. Fam. Passifloraceae. *Sneki-markoesà*, N.E. *Koroona di la birgi*, *Kruizebloem*, *Maraaka*, *Markoesa*, *Sjon-sjon*, *Sosoro*, BEN. E. Een klimplant met behaarde, drielobbige bladeren met hartvormigen voet en groote eindlob; kleine, groene bloemen; de kleine, gele vruchten, die omgeven zijn door een groote menigte fijnvertakte haren, worden gegeten. Een aftreksel der bladeren met suiker dient als geneesmiddel tegen verkoudheid.

Passiflora laurifolia

L. Fam. Passifloraceae. *Markoesà*, *Kapoeweri-* of *Para markoesà*, N.E. *Bel appel*, BEN. E. *Bell apple*, BOV. E. Een met ranken klimmende plant, langwerpige, kale tot 12 cm. lange bladeren met één hoofdnerf. De oranje-gele vruchten zijn met een eetbaar moes gevuld.

Passiflora quadrangularis

L. Fam. Passifloraceae. *Tuinmarkoesà*, SUR. *Bigi markoesà*, *Djari markoesà*, N.E. *Granadilla*, BOV. E. Slingerplant met ranken en langwerpig ronde, tot 17 cm. lange bladeren; de bladstelen hebben aan den voet behalve de twee steunblaadjes een aantal klieren; de stengels zijn gevleugeld. Als van vele passifloren zijn de bloemen zeer fraai. De groote, afgeplat-ovale, groen-gele, welriekende vrucht bevat een vruchtmoes dat zeer aangenaam smaakt. Algemeen gekweekt in de tuinen.

Passiflora rubra

L. Fam. Passifloraceae. *Snakeberrywine*, BOV. E. Slingerplant met ranken en viltig behaarde bladeren, die aan den top duidelijk tweelobbig zijn en dikwijls meer breed dan lang.

Passiflora suberosa

L. Fam. Passifloraceae. *Bessji di tinta*, *Nehoeba*, BEN. E. Slingerplant met ranken en geheel kale, lederachtige bladeren, die drielobbig zijn met grooteren eindlob; de bloemen zijn niet door een haarachtige massa omgeven.

Passiflora vespertilio

L. Fam. Passifloraceae. *Zwarte markoesà*, SUR. Een wilde soort met aan den top ingesneden breed-tweelobbige bladeren en zwarte vruchten.

Passoota,

BEN. E. Zie CHENOPODIUM AMBROSIOIDES.

Patakka,

N.E. Zie HOPLIAS MALABARICUS.

Patatta,

N.E. Zie IPOMOEA BATATAS.

Patatta tetei,

N.E. Zie IPOMOEA FASTIGIATA.

Patattenluis,

SUR. Zie ACARINA.

Patawa,

N.E. Zie OENOCARPUS.

Patawana,

N.E. (?) Zie MARIPA PASSIFLOROIDES.

Patieja,

BEN. E. Zie CITRULLUS.

Patieja di zoembi,

BEN. E. Zie SOLANUM ARGILLICOLUM.

Patieja sjimaron,

BEN. E. Zie SOLANUM ARGILLICOLUM.

Patienje.

Zie MUNTWEZEN, CURACAO.

Patrijs,

SUR. Zie GALLI.

Paullinia pinnata

L. Fam. Sapindaceae. *Feifi-fienga wiwiri* N.E. Een heester, die met ranken klimt. Een aftreksel der plant wordt gebruikt tegen het zuur bij kleine kinderen.

Pauwels (Bruno),

geb. te Groningen 14 Febr. 1683, jezuïet 9 Oct. 1699, priester 23 Sept. 1713, gest. 19 Juni 1726 op Curaçao. Na eenige jaren onderwijs in de oude talen en letterkunde gegeven te hebben, werd hij door zijn oversten 14 Febr. 1716 naar Curaçao gezonden om er zijn ordebroeder, Picquerie, (zie aldaar) in de geloofsverkondiging bij te staan. Toen echter reeds in Sept. van hetzelfde jaar zijn ambtgenoot overleed, braken er voor Pauwels moeilijke dagen aan. Geldgebrek en armoede maakten hem het leven ondragelijk, zoodat hij aan den generaal te Rome, pater Tamburini, mededeelde, dat 'zoo er in dezen toestand geen verandering komt, ik mij genoodzaakt zal zien naar Holland terug te keeren'. Na ingewonnen inlichtingen, besloot Tamburini P. op Curaçao te handhaven met het oog op het nut, dat hij daar kon stichten. Aldus arbeidde P. gedurende tien jaren, ondanks voortdurend geldgebrek, aan de verkondiging der katholieke leer. Op zijn vier-en veertigste jaar waren de krachten van den missionaris gesloopt en overleed hij onder algemeene deelneming van de bevolking. Zie: W. van Nieuwenhoff in 'Studien' 1907, Deel 68, bl. 201-203.

K.J. Derks.

Pavonia spinifex

Cav. Fam. Malvaceae. *Ginger bush*, BOV. E. Heestertje met langwerpige, zwak behaarde, gekartelde bladeren en gele bloemen, waarin de meeldraden tot een buis vergroeid zijn; de vruchten zijn voorzien van een aantal zeer scherpe doornen.

Pavonia typhalaea

Cav. Fam. Malvaceae. *Agraboe-toriman*, N.E. Een stekelig onkruid, dat veel langs de wegen voorkomt en zich aan de kleeren hecht. Vandaar de inlandsche naam, die verklikker beteekent.

Paypayrola guyanensis.

Aubl. Fam. Violaceae. *Taja-hoedoe*, N.E. Een kleine boom met gele bloemen, die veel in het oerwoud voorkomt.

Pea nut,

BOV. E. Zie ARACHIS.

Pear tree,

BOV. E. Zie PERSEA.

Pea withe,

BOV. E. Zie RHYNCHOSIA RETICULATA.

Pectis febrifuga

v. Hall. Fam. Compositae. *Teebiek*, *Teebiek mohee*, BEN. E. Laag plantje met lijnvormige bladeren, die aan het onderste gedeelte van de bladschijf lange haarvormige tanden hebben; de 0,6 cm. lange bloemhoofdjes, op zeer lange stelen, zijn alleenstaand in de bladoksels.

Pectis humifusa

Sw. Fam. Compositae. *Teebiek maatsjoe*, BEN. E. Neerliggend plantje met lijnvormige bladeren en bloemen in zeer kort gesteelde bloemhoofdjes.

Pectis linifolia,

L. Fam. Compositae. *Teebiek maatsjoe*, BEN. E. Kruid met lange, smalle lijnvormige bladeren en bloemen in langgesteelde bloemhoofdjes; in de bloemhoofdjes komen meestal maar 5 vruchtjes voor; de vruchten zijn voorzien van teruggebogen, stekelvormig vruchtpluis.

Pedilanthus tithymaloides

Poit. Fam. Euphorbiaceae. *Parakiet*, BOV. E. Sierplant met zeer dikke, vleezige takken en bladeren; de bloemen omgeven door een schutblad van een vogelbekachtig uiterlijk; plant met veel melksap. Komt ook verwilderd voor.

Peega,

PAP. Zie ECHENEIS.

Peega-peega,

PAP. Zie LACERTILIA, blz. 437 en MENTZELIA.

Peega saaja boobo,

BEN. E. Zie CENCHRUS CAROLINIANUS.

Peega saaja mohee,

BEN. E. Zie CENCHRUS ECHINATUS.

Peega saaja sjimaron,

BEN. E. Zie KRAMERIA en MENTZELIA.

Pegrekoe,

N.E. Zie XYLOPIA.

Peireskia.

Fam. Cactaceae. *Jeerba goea maatsjoe*, BEN. E. Er zijn een paar vormen van Peireskia die gekweekt worden; het zijn Cactusachtige planten, die evenwel bladeren dragen; er zijn soorten gekenmerkt door het bezit van scherpe stekels.

Peiri,

N.E. Zie GYNERIUM.

Pelecanus fuscus.

Fam. Pelecanidae. Komt voor op de Benedenw.-Eilanden in troepen langs de kust. Volgens Martin, *Westindische Skizzen*, blz. 140, wordt de vogel op Aruba *Rotgans* genoemd en ook *Albatros*, waarschijnlijk een verbastering van het Spaansche

Alcatraz. Martin beschouwt deze vogels als de vermoedelijke nakomelingen van de nuttige voorouders, waaraan men de fosphaatlagen van Aruba en de naburige eilanden te danken heeft.

Peltogyne paniculata

Bth. Fam. Leguminosae. *Purperhart* (de roode soort), SUR. Een groote, in het binnenland veel voorkomende boom met breede kroon en krachtige plankwortels. Het deugdzame, sterke en veerkrachtige hout wordt veel gebruikt door wagenmakers en werktuigkundigen; vroeger ook veel in de suikermolens. Om de prachtige kleur wordt het ook door meubelmakers gebruikt.

Peltophorum suringari

Urb. Fam. Leguminosae. *Curahout*, AR. en CUR. Boompje met dubbel samengestelde bladeren waarvan de blaadjes tot 4,5 c.m. lang zijn; peulen bruin, aan top en basis spits toeloopt, platgedrukt.

Pempheris

-soorten worden in het Papiamentsch *Mangalotjie* genoemd. *Pempheris Mulleri* Poey; Fam. Pempheridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië tot Brazilië. Lichaam kort; rugvin kort, aarsvin lang. Aarsopening voor het midden van het lichaam. Kleur rood, donker op den rug en aan den voet van de aarsvin; onderkant van het lichaam zilverachtig. Deze visch kan 5 duim lang worden.

Penard (Frederik Paul),

geb. te Paramaribo 26 Jan. 1876, aldaar overl. 4 Sept. 1909, genoot zijne eerste opleiding in Suriname en verder in de Vereenigde Staten. Hij en zijn broeder Arthur Philip (geb. te Paramaribo, 6 April 1880) legden zich toe op de studie der zoölogie en ethnologie van Suriname en gaven achtereenvolgens uit: *De Menschetende Aanbidders der Zonneslang*, Paramaribo 1907|1908, 3 deelen (Handelt over de Indianen); *De Vogels van Guyana*. Paramaribo (gedrukt te Amsterdam) 1908-1910, 2 deelen. Van hunne hand verscheen nog in de *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië* deel 67 (1912), blz. 157-183 een art. getiteld *Surinaamsch bijgeloof*. Volgens verkregen inlichtingen bestaan van hen in manuscript een studie over de zoogdieren van Guiana, een woordenboek van de Indiaansche talen in de kolonie en een groot werk over de Karaïben, welke op uitgaaf wachten.

Pensioenfonds der W.I. ambtenaren.

In 1818 werd door Koning Willem I de wensch uitgesproken het lot van 'uitgediende Koloniale Ambtenaren en dat van derzelve Weduwen en Weezen' te verzekeren door het oprichten van pensioenfondsen in die koloniën.

Er werd voor alle W.I. koloniën tezamen een fonds gevormd (K.B. van 21 Aug. 1818, no. 86)

waarvan de hoofdadministratie in Nederland zou worden gevoerd door commissarissen voor de afdeling W.I. zaken van de Directie der Koloniën, bijgestaan door een amanuensis als kassier.

Een twintigjarige dienst en vijftigjarige ouderdom, alsmede een meer dan vijfjarige dienst ingeval van bekomen lichaamsgebreken, zouden aanspraak geven op pensioen. De bijdragen zouden bestaan in kortingen van de traktementen en emolumenten, loopende van 2 tot 5%. Het fonds bleek geheel onvoldoende, zoodat bij K.B. van 7 Oct. 1848, no. 72 een nieuw reglement werd vastgesteld, waarbij de pensioenen, die nu ten laste kwamen van de koloniale kas, verlaagd en de korting verhoogd werden tot 8 en 10%. Tevens werd bepaald, dat het ten name van het West-Indische pensioenfonds op de Grootboeken ingeschreven kapitaal zou worden overgeschreven ten name van het Dep. van Koloniën, ten einde de rente te doen strekken als subsidie aan de W.I. koloniën, ter gemoetkoming in de uitbetaling der burgerlijke pensioenen. Het reglement bleef met enkele wijzigingen voor Suriname van kracht tot 1888, toen een nieuwe pensioenregeling werd gemaakt. Voor de kolonie Curaçao werden regelingen getroffen in 1868, 1886 en 1899.

Van het zoeven genoemde kapitaal waren in 1899 aanwezig:

f577.000 nom. 2½% inschrijving N. Gr.boek en f47.000 nom. 3% inschrijving N. Gr.boek. waarvan gerekend werd te behooren $\frac{2}{3}$ aan Suriname en $\frac{1}{3}$ aan Curaçao.

Op voorstel van den Minister van Koloniën werd bij K.B. van 26 Febr. 1900 no. 118, machtiging verleend het aan Suriname toekomende deel te gelde te maken, naar gelang er behoefte aan fondsen zou ontstaan tot uitvoering van productieve werken. Voor Curaçao werd een soortgelijke machtiging verleend bij K.B. van 1 April 1903 no. 42.

De inschrijvingen werden achtereen volgens te gelde gemaakt zoodat er thans niet meer van over is. (Zie over de geschiedenis van dit pensioenfonds het door Dr. P. van Geer samengestelde Rapport en advies omtrent de pensionneering van de ambtenaren en van de weduwen en weezen van ambtenaren in de West-Indische koloniën Suriname en Curaçao. 's Gravenh. 1914).

Pensioenregeling.

Zie PERSONEELE BEPALINGEN, enz.

Peperhout,

SUR. Zie DUGUETIA LONGIFOLIA.

Peperomia glabella

A. Dietz. Fam. Piperaceae. *Orchids purslane*, BOV. E. Vleezige plant, kruidachtig met dikke langwerpige-eivormige bladeren en deze met 3-5 hoofdnerven; de bloemen in lange dunne aren geplaatst.

Peperomia nummularifolia

H.B.K. Fam. Piperaceae. *Pikien fowroe-sopo* of *Ditibri-wiwiri*, N.E. Een kleine epiphyt met cirkelronde eenigszins vleezige blaadjes.

Peperomia pellucida

H.B.K. Fam. Piperaceae. *Konsakka-wiwiri*, N.E. Een klein plantje met ronde blaadjes, die veel olie bevatten. De plant is een bekend volksgeneesmiddel; een waterig aftreksel der bladeren of het uit de vleezige stelen loopende vocht tegen oogziekten. De stelen, in olie gedompeld, worden bij kleine kinderen, die aan verstopping lijden, in de anus rondgedraaid, tot er ontlasting volgt.

Peperomia petiolaris

C.D.C. Fam. Piperaceae. *Wall purslane*, BOV. E. Kruidachtige plant met doorschijnende stengels en eenigszins hartvormige bladeren; bloemen in draadvormige aren geplaatst.

Peperpot,

SUR. Vischsoep met kassavebrood, sterk gekruid met Cayenne-peper.

Pepervreter,

SUR. Zie RHAMPHASTIDAE.

Peperwortel-boom,

SUR. Zie MORINGA.

Pepite.

Van het Spaansch *pepita*. Zie AARDKUNDE, blz. 7 en GOUDINDUSTRIE, blz. 315. De goudsmeden in Suriname maken van de pepites zeer smaakvolle dasspelden, broches, armbanden, halssnoeren, enz.

Pepper cinnamon,

ST.M. Zie CANELLA.

Pepre-hoedoe,

N.E. Zie CROTON CUNEATUS.

Pera,

N.E. Zie COUMA.

Periodieken.

Zie TIJDSCHRIFTEN en PERIODIEKEN.

Peripatus

is een geslacht van dieren, dat eerst tot de weekdieren, later tot de wormen werd gebracht, maar dat tegenwoordig als de voorlooper der van luchtbuizen voorziene dieren beschouwd wordt en waarvoor men eene afzonderlijke klasse onder den naam Protracheata heeft opgericht. Zij vertoonen een mengsel van kenmerken der ringwormen en der geledede dieren en zouden hier niet vermeld worden, wanneer zij niet als verbindingslid tusschen wormen en geledede dieren van groot wetenschappelijk belang waren. Ook in Suriname is een tweetal soorten aangetroffen.

H.J.V.

Perlas di forminga,

PAP. Zie RHYNCHOTA.

Persea gratissima

Gärtn. Fam. Lauraceae. *Advocaat* SUR. *Afkatti*, N.E. *Awakaati*, BEN. E. *Pear tree*, *Avocado*, BOV. E. Een in Amerika inheemsche boom met ellipsvormige bladeren tot 2 dm. lang. De vrucht, die den vorm heeft van een groote peer of rond is, bevat een groote pit; het vruchtvleesch, door een dunne huid omgeven is zeer smakelijk en wordt in verschillende vormen gegeten. Met het sap, dat men perst uit het dunne bruine huidje om de pit, kan men linnen merken. Met den advocaten-stand heeft de naam niets te maken. Het woord is waarschijnlijk afgeleid van het Asteeksche *Ahuacat*, in Mexico heet de vrucht *Ahuaca*, in Brazilië *Aguacate*. Volgens een aanteekening van Fred. Oudschans Dentz, Geschiedk. aanteekeningen over Suriname en Paramaribo, 1911. blz. 5 moet de plant niet lang vóór 1770 in Suriname ingevoerd zijn.

Personeele bepalingen betreffende de burgerlijke landsdienaren.

aant.

Art. 35 van de Reg. Regl. van Suriname en Curaçao bepaalt dat alle ambtenaren in de koloniën, wier benoeming, schorsing of ontslag niet door den Koning aan zich voorbehouden of bij algemeene verordening aan anderen opgedragen is, door den Gouverneur benoemd, geschorst en ontslagen worden. Benoemd worden door de kroon in beide koloniën de Proc. Gen. en de voorzitter, leden en griffier van het Hof van Justitie en de Adm. v. Financiën; in Suriname bovendien de Agent-Gen. en de sub-agent voor de immigratie (de laatste betrekking is slechts van 1896-1902 vervuld geweest) en de Directeur van den landbouw; in de kolonie Curaçao bovendien de gezaghebbers.

Hier zullen alleen de voornaamste personeele bepalingen genoemd worden.

Benoembaarheid.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 132.

Bezoldiging.

Voor zooveel de regeling niet door den Koning aan zich voorbehouden of bij algemeene verordening geschied is, worden de bezoldigingen door den gouverneur geregeld. Bij algemeene veror-

dening zijn geregeld: in Suriname die van den Proc. Gen., den Adv. Gen., den voorzitter, de leden en den griffier van het Hof van justitie (G.B. 1908 no. 34), die van de ambtenaren van het districtsbestuur (G.B. 1914 no. 48) en die van de openbare onderwijzers (G.B. 1904 no. 15); in Curaçao, die van den Proc. Gen., den Adv. Gen., den voorzitter, de leden en den griffier van het Hof van Justitie bij K.B. van 5 Aug. 1914 no. 698 (P.B. no. 26), die van de gezaghebbers bij K.B. van 20 Maart 1911 no. 1, die van de burger-maréchaussée bij verordening van 1 Mei 1901 (P.B. no. 12).

Verloven.

Art. 36 van de Reg. Regl. van Suriname en Curaçao kent aan den Gouverneur de bevoegdheid toe, om, met inachtneming der voorschriften te dien aanzien bij algemeene verordeningen gegeven, aan ambtenaren en officieren een binnen- of buitenlandsch verlof te verleen. Voor burgerlijke ambtenaren in Suriname is een regeling vastgesteld bij K.B. van 20 Aug. 1910 no. 46 (G.B. no. 71), aangevuld bij K.B. van 17 Febr. 1911 no. 25 (G.B. no. 29); in Curaçao bij verordening van 17 Oct. 1908 (P.B. 1909 no. 25), gewijzigd bij verordeningen van 21 Sept. 1909 (P.B. no. 41), 3 Mei 1911 (P.B. no. 24) en 26 Aug. 1914 (P.B. no. 39).

Overtocht.

Een reglement op de toekenning van overtocht ten laste van de koloniale kas werd voor Suriname vastgesteld bij K.B. van 20 Aug. 1910, no. 47 (G.B. no. 72), gewijzigd en aangevuld bij K.B. van 17 Febr. 1911 no. 27 (G.B. no. 30) en van 13 Febr. 1915 n°. 23 (G.B. no. 23, zie ook G.B. no. 24), voor Curaçao bij K.B. van 11 Aug. 1897 no. 39 (P.B. no. 14), aangevuld bij K.B. van 12 Juli 1901 no. 51 (P.B. no. 32), van 6 Oct. 1903 no. 797 (P.B. no. 46), van 11 Jan. 1904 no. 32 (P.B. no. 6) en van 15 Juni 1905 no. 69 (P.B. no. 26).

Verlofstraktementen.

Art. 38 Reg. Regl. Suriname schrijft voor, dat de verlofstraktementen uit de koloniale kas te kwijten, bij koloniale verordening worden geregeld. Met gebruikmaking van de bij art. 48 Reg. Regl. gegeven bevoegdheid, zijn echter de verlofstraktementen, die eerst geregeld waren bij de verordening van 2 Aug. 1887 (G.B. no. 2), thans geregeld bij K.B. van 20 Aug. 1910 no. 48 (G.B. no. 23). Voor Curaçao zijn ze geregeld bij verordening van 11 Oct. 1908 (P.B. 1909 no. 25) en van 21 Sept. 1909 (P.B. no. 41).

Pensioenen.

Volgens art. 38 Reg. Regl. worden de pensioenen, uit de koloniale kas te kwijten, bij koloniale verordening geregeld. Zulk een regeling bevat voor Suriname de

verordening van 7 April 1888 (G.B. no. 23, waarvan de thans geldende tekst te vinden is in G.B. 1913 no. 62). Na bekomen ontslag (eervol ontslag is geen vereischte) hebben de burgerlijke ambtenaren recht op pensioen op 50-jarigen leeftijd bij 20-jarigen dienst of wanneer zij voor de waarneming van hun ambt ongeschikt zijn geworden door ouderdom, ziels- of lichaamsziekten of gebreken. Ook kan vroeger dan bij 50-jarigen ouderdom en 20-jarigen dienst pensioen worden verleend aan ambtenaren met een diensttijd van ten minste 10 jaren. Als diensttijd komt in aanmerking de diensttijd in Suriname, in de andere overzeesche koloniën van Nederland en in Nederland (in het laatste geval twee jaren dienst voor één gerekend) doorgebracht in betrekkingen, die aanspraak geven op pensioen. Onder diensttijd wordt niet gerekend de tijd, gedurende welken de ambtenaar buitenl. verlof had of binnenl. verlof langer dan één maand, anders dan om redenen van gezondheid, of geschorst was. Voor inkomens boven f1400.- 's jaars bedraagt het pensioen 2% van het inkomen over ieder vervuld dienstjaar, voor inkomens beneden f1400.- iets meer. Er wordt geen hooger pensioen verleend dan f3500.- Aan weduwen of ouderlooze wettige kinderen van ambtenaren wordt de helft van het pensioen toegelegd, voor de ambtenaren zelven bepaald. Gehuwde ambtenaren kunnen aan hunne weduwe en na te laten wettige kinderen (zonen beneden 18, dochters beneden 23 jaar) aanspraak verzekeren op de helft van het voor een diensttijd van 20 jaren voor henzelven vastgestelde pensioen, onafhankelijk van den diensttijd dien zij bij hun overlijden hebben. Het verzekerde weduwen- en weezen pensioen gaat niet verloren, zelfs als de ambtenaar op niet-eervolle wijze zonder pensioen den dienst heeft verlaten.

De korting voor pensioen bedraagt 8% van het inkomen voor ongehuwde ambtenaren en 10% voor hen, die gehuwd zijn of wettige kinderen hebben, welke in aanmerking komen voor pensioen. Het pensioen van de laatstgenoemde ambtenaren is onderworpen aan een korting van 2%. De storting voor de verzekering ontheft den ambtenaar niet van de gewone storting van 2% voor het weduwen- en weezen pensioen.

Aan ambtenaren, die anders dan op hun verzoek worden ontslagen, kan restitutie worden verleend van hetgeen zij voor zich persoonlijk voor pensioen hebben bijgedragen.

In alle gevallen, waarin een vrouw in de termen valt om uit eigen hoofde voor pensioen bij te dragen of pensioen te genieten, strekken, ook wanneer zij gehuwd is, de bijdragen en het pensioen ten behoeve van haar persoonlijk.

Weduwen die hertrouwen of weezen die trouwen behouden het pensioen.

Voor de kolonie Curaçao werden regelingen getroffen in 1868, 1886 en 1898. Deze laatste verordening (van 13 Dec. 1898, P.B. 1899 no. 8) is in hoofdzaak geschoeid op de regeling van 1888 voor Suriname. Voornamelijk verschillen in de beide verordeningen zijn, dat in de Curaçaosche regeling het eigen pensioen der ambtenaren bij 20 jaren dienst de helft bedraagt van de middensom van het inkomen naar reden waarvan gedurende de laatste 5 jaren korting voor pensioen is ondergaan. Heeft de ambtenaar meer dan 20 dienstjaren, dan wordt het bedrag voor elk dienstjaar boven de 20 verhoogd met $\frac{1}{3}0$, maar voor niet meer dan 30 dienstjaren. Voor Suriname is de verhooging $\frac{1}{2}0$. Bij vrijwillig ontslag worden in Curaçao de gedane stortingen terug ontvangen, in Suriname niet. Ambtenaren, die uit Nederland of uit een der andere koloniën in Curaçao worden overgeplaatst en militairen, die in burgerlijken dienst aldaar overgaan, moeten, alvorens aanspraak op pensioen te doen gelden, minstens tien jaren in Curaçao als burgerlijk ambtenaar hebben gediend, welke bepaling niet van toepassing is, wanneer het ontslag uit den dienst het gevolg is van redenen van gezondheid. (Zie Dr. P. van Geer's Rapport en advies omtr. de pensionneering v.d. ambtenaren en v.d. weduwen en weezen v. ambtenaren in de W.-I. koloniën Suriname en Curaçao, 's Gravenh. 1914).

Petrometopon cruentatus (lac.)

J. & E. *Poeroentje kabritoe*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië; Brazilië tot Florida Keys. Lichaam ovaal; zijdelings gedrukt. Mond tamelijk groot, bovenkaak reikt iets verder dan het oog. Voor kieuwdeksel zwak gezaagd; het kieuwdeksel heeft drie stekels. Kleur roodachtig grijs, een weinig bleeker aan den onderkant. Op kop en lichaam vermil-

joenkleurige vlekjes. Deze mooie visch kan een voet lang worden en is als voedsel van eenig belang.

Peru. ^{aant.}

Oude naam van Guiana (zie aldaar).

Peru-katoen,

SUR. Zie GOSSYPIUM RELIGIOSUM en KATOEN.

Peso.

Zie MUNTWEZEN, CURACAO.

Pessji pessji,

BEN. E. Zie MENTZELIA.

Peto,

N.E. Zie DIMORPHANDRA.

Phalacrocorax vigua.

AALSCHOLVER. Een vogel behorende tot de familie der Phalacrocoracidae, waarvan slechts één vertegenwoordiger, *Ph. vigua*, in Suriname voorkomt, aldaar bekend onder den naam van *zwarte duikelaar*.

Phaseolus lunatus

L. Fam. Leguminosae. *Zevenjaarsboontje*, SUR. *Sebi-jari*, N.E. *White beans*, BOV. E. Klimplant met drietallige bladeren, waarvan de zijblaadjes zeer scheef zijn. De langwerpige, platte tot 6 cm. lange peul bevat 2 à 3 boonen, die onrijp gekookt gegeten worden. Verschillende varieteiten worden gekweekt (Zie GROENTEN).

Phaseolus vulgaris

L. Fam. Leguminosae. *Foes*, BEN. E. *Snijboontjes*, SUR. en BOV. E. Plant met groote drietallige bladeren, die zich van *P. lunatus* vooral onderscheidt door de veel langere peulen. Wordt gekweekt. Er zijn nog een aantal namen als *Kalf*, *Oudwif*, *Wowo* in gebruik voor *Phaseolus* of verwante geslachten; de namen worden echter nog als eens door elkander gehaald.

Philipsburg.

Zie ST. MARTIN.

Phoenicopterus ruber.

Fam. Phoenicopteridae de *Flamingo*, (KAR. *Dokoko*) draagt in Suriname den naam *Zeegans*, terwijl men met den naam Flamingo de roode Ibis, *Eudocimus rubra*, aanduidt. Op de kleine Antillen is eerstgenoemde soort bekend onder den naam van *Chogogo*; zij broedt o.a. in menigte op Bonaire volgens Hartert.

Zie over de Flamingo op Curaçao in De Levende Natuur, Jaarg. XIV afl. 1, blz. 16 een artikel van P.A. Euwens.

Phoenix dactylifera

L. Fam. Palmae. *Daader*, BEN. E. *Date*, BOV. E. De dadelpalm wordt hier en daar op Curaçao gekweekt. Alleen op de plantage Groot St. Joris bestaat een eenigszins uitgestrekte aanplant. Over het algemeen is de vrucht minderwaardig.

Phoradendron

Fam. Loranthaceae. *Fowroe-kakà*, N.E. Parasieten met groene bladeren, die op boomen leven, zooals de vogellijm of marentak in Europa. Ook andere Loranthaceae heeten *fowroe-kakà*.

Phosphaat,^{aant.}

phosphorzure kalk in ruwen toestand, wordt, omgezet in superphosphaat, als meststof gebruikt. Volgens de onderzoekingen van den mijnningénieur G. Duyffjes kunnen de op de Benedenw. Eilanden voorkomende fosphaten, naar de wijze van ontstaan, in vier groepen worden ingedeeld:

1o. Afzettingen van guano, die in meerdere of mindere mate door kalkhoudend regenwater in phosphorzure kalk zijn omgezet; deze zijn weer te onderscheiden in twee groepen, naarmate de oorspronkelijke guano afkomstig was van zeevogels en op een eilandje werd opgehoopt, dan wel door vleermuizen, konijnen en dergelijke in grotten en holen werd afgezet. De eerste soort komt alleen op Klein-Curaçao

voor. Van de tweede zijn er talrijke vindplaatsen, o.a. op Hato, Ascencion en Noordkant, alle op Curaçao, Bolivia op Bonaire en op Aruba in een grot ten westen van Serro Colorado.

2o. Holenphosphaten voorkomende waar de in grotten afgezette guano geheel is overgegaan in phosphorzure kalk, gemengd met meer of minder koolzure kalk. De kalksteen, die den bodem en de wanden van de grot vormt, is dan door het phosphorzuur uit de guano in een onzuivere phosphorzure kalk veranderd. Deze soort fosphaat vindt men op Curaçao o.a. op de plantages Fuik, Ascencion, St. Hyronimo, op Bonaire op de plantage Slagbaai. De ontginning van deze phosphaten, die onmiddellijk te herkennen zijn door het voorkomen van ingesloten landschelpen en beenderen en tanden van vleermuizen en konijnen, is op verscheidene plaatsen beproefd, maar nergens gelukt, omdat de hoeveelheid spoedig uitgeput raakte en de kwaliteit zeer afwisselend was.

3o. Phosphaten ontstaan uit de overblijfselen van groote, op het strand aangespoelde zeedieren, voornamelijk haaien, die aanleiding hebben gegeven tot de vorming van phosphorzuurhoudenden kalksteen, waarin beenderen en tanden dezer dieren. Deze fosphaat komt voor op de plantage Columbia op Bonaire en is in kwaliteit en kwantiteit van geen beteekenis.

4o. Phosphaten, die ontstaan zijn uit de omzetting van kalksteen in fosphaat, door oplossingen van phosphorzuur, afkomstig van thans geheel verdwenen lagen guano. Zulke afzettingen zijn bekend van de plantages Santa Barbara op Curaçao en van Serro Colorado en Serro Culebra op Aruba. Het ontstaan van deze fosphaatlagen moet verklaard worden uit herhaalde dalingen en rijzingen van het land (Zie daarover Duyfjes in het Kol. Verslag van Curaçao, 1910. Bijl. S¹ en AARDKUNDE blz. 16 en 21). Deze soort fosphaat is de belangrijkste en heeft gedurende tal van jaren aanleiding gegeven tot ontginning op groote schaal.

Curaçao bezit van alle eilanden in Midden-Amerika de belangrijkste afzetting.

Bij de fosphaatafzetting van de Banki Jesurun, in 1909 door den directeur van de Aruba Fosphaat Maatschappij, den heer Walker, ontdekt, kwam de afzetting slechts over een zeer kleine uitgestrektheid aan de oppervlakte, maar bleek een groote ondergrondsche uitgestrektheid te bezitten, waaruit Duyfjes de gevolgtrekking maakt, dat feitelijk overal onder de kalksteen fosphaat kan voorkomen, maar dat men de meeste kans heeft op de hoogst gelegen gedeelten, omdat het waarschijnlijk is dat daar eenmaal eilandjes geweest zijn, die tot guano afzetting aanleiding hebben kunnen geven.

Uit het voorkomen van de afzettingen op Aruba besluit Duyfjes tot de mogelijkheid van het voorkomen van dergelijke afzettingen op Curaçao - ook buiten Santa Barbara - en op Bonaire, b.v. op de plantages Fontein en Santa Barbara. Volgens een mededeeling in het Kol. Verslag. Curaçao 1911 werd op 1 Nov. 1910 te 's Gravenhage opgericht het Bonaire fosphaat Syndicaat, dat den mijnningenieur D.F. Schuiling naar Bonaire zond. In Jan. 1911 werden de boormachines opgesteld en namen de werkzaamheden een aanvang; in de volgende kol. Verslagen vindt men daaromtrent geen mededeelingen.

De ontdekking van fosphaat op de Benedenw. Eilanden is te danken aan een jong Engelschman John Godden, die geruimen tijd op de eilanden boven den wind, voornamelijk op Sombrero, het voorkomen van fosphaat had bestudeerd. Op een reis in Juni 1871 van Curaçao naar Bonaire, waar hij het voorkomen van fosphaat vermoedde, was hij door hevigen tegenstroom verplicht aan de lijszijde van het onbewoonde eilandje Klein-Curaçao te ankeren. Hier ontdekte hij dat de bodem bijna uitsluitend uit fosphaat was samengesteld. Voor een deel

was de ontdekking dus aan een toeval te danken. Tot dien tijd was de stof aan de bewoners van Curaçao, Aruba en Bonaire onbekend. Niet aldus op de Bovenw. eilanden, waar men reeds herhaaldelijk pogingen in het werk had gesteld om fosphaat te vinden. Men kende daar de fosphaat-ontginningen op het nabijgelegen eiland Sombrero. Het mag wel verwondering wekken, dat de Nederl. Regeering niet meer aandacht aan het voorkomen van fosphaat op de eilanden heeft geschonken, als men weet dat reeds in Maart 1885 aan den kommandant van de brik *de Lynx*, Jhr. H.J.L.I. de Vaynes van Brakell door den Minister van Koloniën de geheime last was gegeven om onder de Avis- en Rocas-eilanden - omtrent welker bezit toen twijfel bestond - de klippen op te sporen, waar de rijkste guanolagen te vinden waren. De uitkomst van het te Leiden ingestelde onderzoek van de medegenomen monsters schijnt ongunstig geweest te zijn (zie van Brakell's *Zestien Zeereizen*, Amst. 1870, blz. 296 en Hamelberg's artikel in *Neerlandia* van Juli 1908). Godden vroeg en verkreeg concessie tot het ontginnen van fosphaten van Klein-Curaçao, waarvan de grond geheel gouvernementseigendom was. Hem werd toegestaan om voor den tijd van 10 (later verlengd tot 15) jaren, tegen betaling van een concessierecht van f2.12 per oude Curaçao'sche sloop (± f1 per M³) de fosphaat van Klein-Curaçao te ontginnen en uit te voeren. Reeds in hetzelfde jaar zeilde het eerste schip met fosphaat naar Londen. De fosphaat kwam er voor als een losse, poederachtige massa, die een vasteren kalksteen 2 tot 3 M. dik bedekte, en bevatte gemiddeld 70% phosphorzure kalk, benevens een geringe hoeveelheid stikstofhoudende verbindingen, om welke reden zij aanvankelijk als *Curaçao-guano* in den handel werd gebracht. De fosphaat bracht te Londen hooge prijzen op en Godden heeft er schatten mede verdiend, terwijl de koloniale kas maar een matig voordeel gehad heeft van dezen rijkdom des bodems. Van 1871-1888 (het laatste jaar der ontginning) is een hoeveelheid uitgevoerd, die geschat wordt op 90.300 ton à 1000 K.G. Na 1888 kwam de concessie in andere handen. In 1913 werd van Klein-Curaçao nog 1913 M³ fosphaat 2de klasse uitgevoerd. Begin 1914 heeft de concessionaris van de concessie afstand gedaan.

Na de ontdekking van Godden en telkens na volgende ontdekkingen, heerschte er op Curaçao, Aruba en Bonaire een ware guano-koorts. Overal werd naar fosphaat gezocht. Op Aruba ontdekte in 1873 of in het begin van 1874, de heer Henri Waters Gravenhorst belangrijke afzettingen van phosphorzure kalk op Serro Colorado, aan de zuidoostpunt van het eiland. Voor er echter tot ontginning kon worden overgegaan werd een langdurig proces gevoerd tusschen de Aruba Gold-Mining Company te Londen en het koloniaal gouvernement. Aan F. Isola was n.l. in 1867 voor 25 jaar het uitsluitend recht verleend om op Aruba goud en *andere delfstoffen* te ontginnen. Deze concessie was ten slotte overgedragen aan de Aruba Island Gold Mining Company, die nu hare rechten op de fosphaatlagen liet gelden. In zijn zitting van 1 Juni 1877 maakte de Hooge Raad uit, dat in deze concessie met het woord *delfstoffen* slechts metalen en metaalhoudende ertsen bedoeld waren, waartoe phosphorzure kalk niet behoort en dat dus voor de phosphorzure kalk van Serro Colorado geen concessie was verleend (Zie over deze zaak A.M. Chumaeciro Az., *De Natuurlijke Hulpbronnen van de Kolonie Curaçao, 's Gravenh.* 1879). Door deze beslissing kreeg het koloniaal bestuur de vrije beschikking over de fosphaatbeddingen; bij publieke inschrijving werd nu op 7 Jan. 1879 de concessie verleend aan Ch. B. Sewell te Londen, die in overleg met de Aruba Gold-Mining Company handelde. Het concessierecht werd bepaald op f8 voor iederen uitgevoerden kubieken meter, met de verplichting van een minimum-uitvoer van

12000 M³ per jaar, dit alles ongerekend een klein uitvoerrecht en de scheepsongelden. Vergeleken met de bovengenoemde concessie-Godden verzekerde deze concessie aan de koloniale kas een belangrijke bate.

Tot ontginning der fosphaatbeddingen werd bij notarieele akte, op 18 Dec. 1879, verleden, de Aruba Fosphaatmaatschappij opgericht, die de concessie van Sewell overnam. Het maatschappelijk kapitaal der maatschappij bedroeg bij de oprichting f226.000, verdeeld in 113 aandeelen van f2000. Van deze verkreeg Sewell 56, waarvoor echter niets gestort werd, omdat men aannam dat zij de waarde der concessie vertegenwoordigden; 56 aandeelen werden onder de ingezetenen van Curaçao verdeeld; 1 aandeel werd bestemd als belooning voor aan de vennootschap bewezen diensten. Spoedig bleek het bedrijfskapitaal van f112.000 te klein. De Curaçaosche aandeelhouders kwamen daarom overeen, dat elk houder van een aandeel f1500 in leen zou verstrekken. De zaken gingen zeer voorspoedig en reeds in Mei 1883 - dat is het vierde jaar van haar bestaan - kon de maatschappij de leening van ± f84000 aflossen en de verschenen rente afbetalen. Uit de jaarverslagen blijkt dat op elk aandeel van f2000 aan dividend is uitgekeerd in

1883	f2796.50
1884	f2814.
1885	f1360.50
1886	f1189.
1887	f1280.50
1888	f612.70
1889	f507.30
1890	f1814.25
1891	f1495.-
1892	f615.70

te zamen f14,485.45, op de 113 aandeelen dus f1.636.855,85. Bovendien is over die jaren aan de Aruba Gold-Mining Company, overeenkomstig het contract f236.744.32⁵ uitgekeerd. Sedert 1893 heeft de maatschappij geen dividend kunnen geven; de ontdekking van rijke fosphaatbeddingen elders had een belangrijke daling in den prijs van het product veroorzaakt. In 1895 werden de concessie-voorwaarden gewijzigd; de maatschappij moest voortaan twee derden van de zuivere opbrengst der uitvoerladingen fosphaat aan de koloniale kas uitkeeren. In het geheel is uit de fosphaatmijnen van Aruba tot 1914 verkregen een waarde van ruim f9.000.000, een hoogst belangrijk resultaat, als men in het oog houdt dat het oorspronkelijk kapitaal slechts f112.000 heeft bedragen.

Aanvankelijk bepaalde zich de ontginning tot de Cerro Colorado en de Cerro Culebra. Na een 15 tal jaren was de voorraad aan de oppervlakte der heuvels uitgeput. Bij boringen in het Zuid-oostelijk gedeelte van het eiland werden op 15 à 18 M. diepte fosphaatbeddingen ontdekt, waaruit de in het laatste 15tal jaren verkregen fosphaat afkomstig is.

Wegens de voortdurend ongunstige uitkomsten, die door den oorlog in Europa nog slechter werden, besloot de buitengewone algemeene vergadering van aandeelhouders op 2 Juni 1915 met algemeene stemmen om de vennootschap te ontbinden. De leden van het bestuur vormen de commissie van likwidatie.

In 1874 ontdekte C.S. Gorsira Mz., terwijl hij op jacht was in de nabijheid van zijns vaders plantage

Jans Zoutvat, fosphaat op de plantage Santa Barbara in het Zuidoosten van Curaçao. Deze ± 1200 H.A. groote plantage behoorde aan J.J. Naar, die haar in Jan. 1875 voor f80.000 aan M.B. Gorsira verkocht, onder voorwaarde, dat, wanneer binnen 25 jaar guano of andere delfstoffen op de plantage ontdekt werden, de koper verplicht zou zijn hem f3. te betalen voor elke uitgevoerde sloop van de vermelde stoffen. Een maand later werd dit contract gewijzigd. Op 25 Mei 1875 verkocht M.B. Gorsira een onverdeeld half aandeel in de plantage aan John Godden en bij akte van 25 Juni 1875 gaf hij hem voor den tijd van 99 jaar het andere onverdeelde aandeel in erfpacht, onder voorwaarde o.m. dat Godden jaarlijks zou betalen f2500, dat hij jaarlijks ten minste 2000 ton van 2240 lbs aan guano, phosphorzure kalk of andere meststoffen zou uitvoeren, met dien verstande, dat elke hoeveelheid gedurende een jaar boven de 2000 ton verscheept, voor opvolgende jaren zou geteld worden en dat voor elke uitgevoerde gewichtston fosphaat een pond sterling aan Gorsira betaald zou worden.

Godden pakte de zaak dadelijk met kracht aan en nam alle maatregelen voor een rationeel bedrijf. De ontginning ging zoo voorspoedig, dat in korten tijd reeds meer was uitgevoerd dan tot ver in de 20ste eeuw had kunnen gevorderd worden, waardoor feitelijk de bedrijfsdwang ophield.

Reeds spoedig na het begin der ontginning trachtte de erfpachter wijziging van het contract te verkrijgen; daarin niet slagende staakte hij in 1895 het bedrijf; feitelijk was al sinds 1887 het werk in de groeven stop gezet en alleen uitgevoerd van den aanwezigen voorraad, gemiddeld 2000 ton per jaar. Als reden voor de staking gaf Godden op de hooge royalty, het uitvoerrecht en de steeds grooter wordende hoeveelheden van fosphaat, die niet met voordeel konden worden uitgevoerd. Het aandeel door de oorspronkelijke plantagebezitters uit de ontginning verkregen wordt op f2.150.000 geschat, dat van Godden op drie of viermaal meer.

Alle pogingen om de ontginning te doen hervatten leden gedurende bijna 18 jaren schipbreuk op den onwil van Godden. Men vindt deze lijdensgeschiedenis verhaald in H. van Kol's Een noodlijdende kolonie, Amst. Rotterd. 1901 en in zijn Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 331-346, waaruit blijkt welk een werkzaam aandeel Van Kol heeft gehad in de pogingen om partijen tot overeenstemming of de zaak op andere wijze tot oplossing te brengen. Hij was voorstander van wettelijken dwang tot hervatting van de ontginning, zooals blijkt uit zijne evengenoemde geschriften en uit menige redevoering in de Tweede Kamer uitgesproken. De Curaçaosche mijn wet van 1 Juli 1909, Stbl. no. 213 (zie MIJNWETGEVING) kan als een gevolg van zijn streven beschouwd worden.

Op den duur kon de Regeering niet gedoogen, dat deze natuurlijke rijkdom van de noodlijdende kolonie ongebruikt bleef liggen; nadat alle pogingen tot bemiddeling mislukt waren, besloot zij tot een waardebeoordeling van de mijn, ten einde, bij bevredigende uitkomst der taxatie, tot onteigening over te gaan, bijaldien de eigenaren bleven volharden bij niet-exploitatie. De mijnningénieur G. Duyfjes kreeg de opdracht om in April 1910 het onderzoek aan te vangen en in Aug. 1911 werd de Delftsche hoogleeraar J.A. Grutterink met den heer Duyfjes in commissie benoemd ten einde de verzamelde gegevens te verwerken, de waarde van de mijn te bepalen en een exploitatieplan op te maken (zie Kol. Verslag Curaçao 1912 § 2 en J.A. Grutterink De Santa Barbara fosfaatmijn op het eiland Curaçao, in Verh. v.h. Geol.-mijnbouw. Genootsch. voor Nederl. en Koloniën, Mijnbouw. serie, deel I, 's Gravenh. Oct. 1913). Tot onteigening is het evenwel niet gekomen. Hangende de voorbereidende maatregelen daartoe kwam de groote meerderheid der aandeelhouders, waaronder Godden, onder leiding van het Amsterdamsche bankiershuis Hope & Co tot overeenstemming. Op verzoek van Godden gelaste het

Hof van Justitie op Curaçao de publieke veiling der plantage, welke op 5 Nov. 1912 plaats vond, waarbij de plantage voor f600.000 aan Hope & Co. werd toegewezen, die haar voor 6 miljoen inbracht in de op 31 Dec. 1912 opgerichte Mijnsmaatschappij Curaçao, gevestigd te Amsterdam. Daar door den verkoop het exploitatierecht van Godden niet verviel en deze, alleen ingeval Hope & Co. eigenaar werd, daarvan afstand zou doen, was mededinging uitgesloten (zie de verdere bijzonderheden in evengenoemd geschrift van prof. Grutterink). In 1913 werd 5028 M³ fosphaat eerste klasse van Santa Barbara uitgevoerd, in 1914 15.430.600 K.G. Zie tabel blz. 561.

De koloniale ontvangsten uit de fosphaatont-ginningen tot 1911 zijn vermeld in het artikel FINANCIËN, blz. 301. Als een gevolg dezer ontvangsten heeft de kolonie Curaçao het van 1882-1894 zonder subsidie van het moederland kunnen stellen.

Hierna (blz. 561) volgt, tot 1911 aan Grutterink's geschrift ontleend, een staat van de productie sedert 1872 in tons van 1000 K.G.

Litt. Behalve de in den tekst genoemde geschriften: Th. Blackburn, Aruba phosphate: its occurrence, composition and quality. A descriptive account; to which is added a paper on special manures Londen 1887. - Dr. Th. C.L. Wijnmalen, Les possessions néerlandaises dans les Antilles (Revue col. intern. Tome II, 1887, blz. 438-442). - Dr. K. Martin, Geol. Studien über Niederl. West-Indien, Leiden 1888, blz. 88 vlg. - Dr. G.A.F. Molengraaff Nationale belangen in West-Indië verwaarloosd (Vragen van den Dag, jaarg. 7, 1892. blz. 673-690). - Dr. O. Stutzer, Die wichtigsten Lagerstätten der Nicht-Erze. Berlin 1911, I, 389-393, waarin analyses van de verschillende phosphaten en litteratuur-opgaven. - Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank (De Economist, Oct. 1913, blz. 637-640). - Koloniale Verslagen. - Jaarcijfers.

Phyllanthus diffusus

Kl. Fam. Euphorbiaceae. *Djari-bit* of *Fini-bit*, N.E. Kleine kruidachtige plant, zeer veel gelijkende op de *P. orbiculatus*. Als volksgeneesmiddel gebruikt tegen buikaandoening.

Phyllanthus euwensii

Bold. Fam. Euphorbiaceae. *Karkidaaki*, BON., *Lokki lokki*, BEN. E. Heester met glimmende, naar top en voet spits toeloopende tot 6 cm. lange bladeren; de bloemen staan in dichte trosvormige bloeiwijzen op lange draadvormige steeltjes.

Phyllanthus niruri

L. Fam. Euphorbiaceae. *Bita wiwiri* of *Fini-bit*, N.E. *Surinaam bitter*, BOV. E. Kruid met 0,8 cm. lange blaadjes, die in twee rijen langs den stengel staan. De kleine groene bloemen staan in de oksels der bladeren. Een aftreksel der bladeren, die de bitterstof. *phyllanthin* bevatten, wordt gebruikt tegen buikpijn.

Phyllanthus orbiculatus

L.C. Rich. Fam. Euphorbiaceae. *Man-bitá*, N.E. Een kruidachtige plant, veel op *P. diffusus* gelijkend.

Phyllomedusa.

Een geslacht van de familie der Hylidae of Boomkikvorschen. Phyllomedusa

	Klein-Curaçao	Curaçao	Aruba	Totaal.
1872	14.700	-	-	14.700
1873	8.500	-	-	8.500
1874	13.000	-	-	13.000
1875	16.400	300	-	16.700
1876	4.100	4.641	-	8.741
1877	-	10.464	-	10.464
1878	-	19.864	-	19.864
1879	1.500	12.495	-	13.995
1880	4.800	4.503	-	9.303
1881	9.700	2.677	4.376	16.753
1882	4.000	4.404	16.317	24.721
1883	1.800	30.646	24.184	56.630
1884	2.100	32.605	13.204	47.909
1885	1.400	25.567	12.468	39.435
1886	2.900	11.246	12.140	26.286
1887	4.400	5.766	10.130	20.296
1888	1.000	1.412	15.314	17.726
1889	-	2.872	25.540	28.412
1890	-	2.141	30.179	32.320
1891	-	2.783	13.918	16.701
1892	-	1.384	7.712	9.096
1893	-	2.091	8.359	10.450
1894	-	3.201	8.065	11.266
1895	-	1.533	5.847	7.380
1896	-	-	8.514	8.514
1897	-	-	13.033	13.033
1898	-	-	12.551	12.551
1899	-	-	12.657	12.657
1900	-	-	12.278	12.278
1901	-	-	10.782	10.782
1902	-	-	10.134	10.134
1903	-	-	14.444	14.444
1904	-	-	21.288	21.288
1905	-	-	23.307	23.307

1906	-	-	25.735	25.735
1907	-	-	35.243	35.243
1908	-	-	29.655	29.655
1909	-	-	16.029	16.029
1910	-	-	20.175	20.175
1911	-	-	18.863	18.853
1912	-	-	17.745	17.745
1913	1.196	3.143	15.640	19.979
1914	-	15.431	3.935	19.366
Totaal	91.496	201.169	529.761	822.426

onderscheidt zich van *Hyla* door het bezit van een verticale oogspleet, en door de inrichting van den binnensten teen en den binnensten vinger, die beiden als een soort duim tegenover de andere teenen en vingers kunnen worden geplaatst. De soorten van het geslacht *Phyllomedusa* hebben allen breede zuignapjes, zoowel aan de vingers als aan de teenen. In Suriname komen 2 soorten van dit geslacht voor, nl. *Ph. bicolor* en *Ph. hypochondrialis*.

Ph. bicolor is een prachtig gekleurd dier, dat eene lengte van 12 c.m. kan bereiken. De kleur van de bovenzijde is blauwgroen, de onderzijde is geelachtigwit gekleurd; kleine, helderwitte vlekjes met purperen rand op de zijden van het lichaam en op zij van de ledematen; een helder witte langsstreep met purperen rand langs de buitenzijde van den bovenarm en den middenvoet. De vingers zijn purper gekleurd met blauwgroene zuignapjes.

Ph. hypochondrialis is veel kleiner, doch ook zeer sierlijk gekleurd. Van boven blauwgroen, de onderzijde korrelig en wit. De zijden van het lichaam met purpergekleurde dwarsstrepen. Dergelijke purpere dwarsstrepen komen ook voor op den bovenarm en op de achterste ledematen. De voortplanting van deze laatste soort werd in Paraguay bestudeerd door Budgett, en beschreven in het Quarterly Journal for microscopical Science 1899. Het wijfje klimt met het mannetje op haar rug op de struiken rond tot dat het een haar geschikt voorkomend, boven het water hangend blad heeft gevonden. Het blad wordt nu aan de spits rond gebogen, zoodat de zijkanten tegen elkaar aan komen te liggen en er een soort spits toeloopend zakje ontstaat. Zoowel het mannetje als het wijfje houden met hunne achterpooten de zijkanten van het blad vast tegen elkaar gedrukt. Het wijfje begint nu een aantal eieren in dit peperhuis-achtige zakje uit te storten, welke eieren op hetzelfde oogenblik door het mannetje worden bevrucht. De gelei-achtige massa, die de eieren omgeeft, kleeft tevens de bladkanten aan elkaar. Wanneer de spits toeloopende punt is gevuld, kruipt het wijfje hooger op, en drukt nu de meer naar den bladwortel gelegen kanten tegen elkaar, op die wijze het reservoir voor de eieren vergrootend. Op nieuw worden nu eieren losgelaten en door het mannetje bevrucht, en dit gaat zoo door tot het geheele blad is gevuld, wat ongeveer drie kwartier duurt, in welken tijd een honderdtal eieren zijn afgezet. De eieren maken hun eerste ontwikkelingstijdperk door in het blad; de gelei-achtige massa vervloeit langzamerhand en de larven vallen later in het water om daar hunne gedaanteverwisseling verder door te maken.

Th. W.v.L.d.J.

Physalis.

Fam. Solanaceae. *Klap*, BEN. E. Kruiden met scheeve bladeren; de kelk is in de bloem klein, maar zwelt bij de rijpe vrucht klokvormig; er komen op de Benedenw. Eilanden 2 soorten voor: *P. pubescens* en *P. anguluta*, die vooral door de beharing onderscheiden zijn.

Physalis hirsuta

Dun. Fam. Solanaceae. *Batoto-bitá*, N.E. Een kruidachtige plant, veel gelijkend op *P. surinamensis*.

Physalis surinamensis

Miq. Fam. Solanaceae. *Batoto-bitá*, N.E. Een kruidachtige plant waarvan de vrucht door een wijde kelk geheel omsloten wordt. De plant is een volksgeneesmiddel.

Physic nut,

BOV. E. Zie JATROPHA GOSSYPIFOLIA.

Phytolacca rivinoides

Kth. et B. Fam. Phytolaccaceae. *Gogomago*, N.E. Een kruidachtige plant met lange trossen en donkerblauwe besachtige vruchten. De bladeren worden als groente gebruikt.

Phytomose.

Hieronder verstaat men de aandoeningen van de huid en de slijmvliezen bij werklieden, die sommige houtsoorten bewerken of zich ophouden ter plaatse waar die bewerkt worden. Deze beroepsziekte is ook bekend onder den naam van satijnhout-ziekte of satijnhout-dermatitis, omdat ze vooral optreedt bij de bewerking van dit hout. In Suriname heeft men meermalen opgemerkt, dat timmerlieden, die groenhart-hout bewerken, last krijgen van hoest. Op blz. 98 van zijn Gegevens over Land en Volk van Suriname, deelt Van Coll mede, dat de Indiaansche naam van het wanehout (*Ocotea*. sp) *jeukhout* beteekent, 'van wege de jeuking, welke het zaagsel er van op 't lichaam te weeg brengt.' Waarschijnlijk hebben ook andere Surinaamsche houtsoorten deze prikkelende werking; mededeelingen daaromtrent zijn echter niet gevonden (Zie ook Tijdschr. v. Sociale Hygiëne, Zwolle, 1912, 14de Jg., blz. 99.)

Piai en piaiman.

Zie BENEDEL. INDIANEN, blz. 108 en 110 en BOVENL. INDIANEN, blz. 174 en 176.

Pianakoto.

Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 174.

Pianbois.^{aant.}

Zie BOSCHJAWS.

Picidae,

SPECHTEN, worden in Suriname met den naam van *Timmerman* aangeduid. Tot de grootere soorten, met wit en zwart gevederte en met rooden kop of kuif, behooren *Campophilus melanoleucus* en *Ceophlaeus lineatus*. Een kleinere soort is *veniliornis sanguineus*, bruin met witachtige dwarsstrepen en met roode bovendeelen. Tot de dwergspechten, welke van de gewone spechten afwijken door het bezit van zachte, niet puntige staartpennen, behoort *Picumnus minutissimus*.

Picquerie (Petrus),

geb. te Brussel 4 Oct. 1676, jezuiet 5 Oct. 1696, priester 1709, gest. 2 Sept. 1716. Na zijn priesterwijding was Picquerie twee jaren te Oudenaarde werkzaam geweest, waar hij een mannen-congregatie bestuurde. De oversten hadden op hem het oog laten vallen, om de toestanden der katholieke missie op Curaçao, die door zijn voorganger Schabel in de war waren gestuurd, weer in orde te brengen. Schabel namelijk had bij zijn ijver voor het heil der zielen, te veel gelet op het maken van tijdelijk gewin, met het noodlottig gevolg, dat hij zich in vrij aanzienlijke schulden had gestoken. Ter verantwoording werd hij naar Rome ontboden, maar hij genoot zooveel populariteit op het eiland, dat de bewoners geen anderen geestelijke dan juist hem als hun leider wilden hebben. In die moeilijke omstandigheden kwam P. op Curaçao aan in Aug. 1713. In een schrijven van 14 April 1714 deed hij zijn overste te Rome verslag van zijn lange reis daarheen en meldde hem, dat zoowel de nieuwe bisschop van Caracas als de gouverneur, Jeremias van Collen, hem goedgunstig hadden ontvangen en als zendeling hadden toegelaten. Tevens gaf hij zijn bezorgdheid te kennen voor een mogelijken terugkeer van Schabel, die aanleiding kon worden, dat hijzelf het eiland zou moeten verlaten. De finantieele toestand liet veel te wenschen over en zou nog erger worden, omdat de grootste weldoener der missie, Moyart, naar het vaderland terugkeerde. De generaal, Tamburini, antwoordde met een aanmoediging om naar best vermogen door het voorbeeld van een heilig

leven het verkeerde, dat hij op het eiland aantrof, tegen te gaan en stelde hem gerust over den terugkeer van Schabel. In het begin van 1715 wist de aan P. vijandige partij den gouverneur zoodanig tegen hem in te nemen, dat hem een langer verblijf op Curaçao werd ontzegd. Alvorens het echter tot een uitvoering kwam, werd de gouverneur vervangen door J. van Beuningen, die het besluit van zijn voorganger introk. Op het bericht van den gunstigen keer, die de zaken in Curaçao hadden genomen, besloot de algemeene overste P. door een tweeden pater te doen bijstaan. Deze, Pauwels, landde op Curaçao in het voorjaar van 1716, maar zag P. reeds in Sept. op veertigjarigen leeftijd bezwijken. Bij zijn begrafenis vergezelden niet enkel de voornaamste katholieken den lijkstoet onder de tonen van treurmuziek en kanongebulder, maar ook J. van Beuningen, de niet-katholieke gouverneur, volgde met de leden van den raad, als openlijke getuigenis, dat het heengaan van dezen priester een slag was voor heel de bevolking.

Zie: W. van Nieuwenhoff in 'Studiën 1907, Deel 68, blz. 195-200.

K.J. Derks.

Picramnia pentandra

Sw. Fam. Simarubaceae. *Wild coffee, Bastard bough*, BOV. E. Boom met 7-of meertallige, veervormig saamgestelde bladeren, waarvan de blaadjes tot 10 cm. lang zijn en dik leerachtig, glimmend; de zwarte vruchten ter grootte van een kleine druif hangen in dichte trossen aan den boom.

Picrous bark,

BOV. E. Zie JACQUINIA.

Piea di galienja,

BEN. E. Zie ELEUSINE.

Piea di galienja sjimaron,

BEN. E. Zie PANICUM SANGUINALE.

Piea palooma,

BEN. E. Zie PORTULACA HALIMOIDES en P. VENEZUELENSIS.

Piea waara waara,

BEN. E. Zie DACTYLOTENIUM.

Pièce d'inde.

Zie SLAVENHANDEL.

Piekan.

Inlandsche naam in Suriname voor koekoeken, behoorende tot de genera Coccyzus en Piaya. Volgens De Goeje is Pika een Kar. woord.

Pienda,

SUR., N.E. en BEN. E. Zie AARDNOOT.

Piendakaas,

SUR. Zie AARDNOOT.

Pienda sjimaron,

BEN. E. Zie STYLOSANTHES.

Piengo,

N.E. Zie DICOTYLES.

Piengo-granman,

N.E. Zie DICOTYLES.

Piengo-makà,

N.E. Zie ASTROCARYUM SCIAPHILUM.

Piengo-mira,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Pienja,

N.E. Zie MICONIA HOLOSERICEA.

Pienja-hoedoe,

N.E. Zie VISMIA CAYENNENSIS.

Piesjie porco,

PAP. Zie BALISTES.

Pies-pies,

PAP. Zie RHYNCHOTA.

Pietermaai.

Zie WILLEMSTAD.

Pieterselie,

BEN. E. Zie BIDENS.

Pieterselie di laman,

PAP. Acetabularia-soorten, sterk met kalk geïncrusteerde groenwieren van karakteristieke vorm: op een dun steeltje wordt een meer of minder diep, open kelkje gedragen. Dit kelkje wordt gevormd door de straalsgewijs gerangschikte sporangien.

Pigeonberry,

BOV. E. Zie EUGENIA AXILLARIS.

Pigeonwood,

BOV. E. Zie PLUMIERA ALBA.

Pijlen en bogen.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 104 en BOVENL. INDIANEN, blz. 172 en 176.

Pijlgift.

Zie CURARE.

Pijlgras,

SUR. Zie GYNERIUM.

Pikien-fowroe-pepre,

N.E. Zie POLYGONUM.

Pikien-fowroe-sopo,

N.E. Zie PEPEROMIA NUMMULARIFOLIA.

Pikien-misi-fienga,

N.E. Zie BACOVE.

Piki-njan,

N.E. Zie SLAVERNIJ.

Pikoeda,

PAP. Zie SPHYRAENA.

Pikoer,

PAP. Zie SPHYRAENA.

Pilea microphylla

Liebm. Fam. Urticaceae. *Lace plant*, BOV. E. Een kruid met 0,5 cm. lange, spatelvormige blaadjes en heel kleine bloemen.

Pilocarpus racemosus

Vahl. Fam. Rutaceae. *Boeraatsji*, AR. Heestertje met tweetallige, dikke, leerachtige bladeren, die duidelijk voorzien zijn van lichte puntjes, waarin olie; de bloemen staan in aarvormige bloeiwijzen.

Pilon,

PAP. Grootte houten vijzel, uit een boomstam gemaakt; dient voor het uit den kolf stampen van kleine hoeveelheden maïs. (Zie ook MATTA).

Pimba, pimba-doti,^{aant.}

N.E. Witte leem. Bij de godsdienstige gebruiken der Boschnegers speelt de pimba een groote rol. Het woord en het gebruik zijn uit Afrika medegekomen. (Kongo: *pemba* = wit

zijn, *mbundu pemba* = gips; Duala: *pemba* = witte leem, krijt, enz.). Bij hunne ritueele plechtigheden en dansen bestrijken zij zich daarmede voorhoofd en borst of een grooter deel van het lichaam, bestrooien daarmede de trommen en besmeren het hoofd van den tromspeler of van een der toeschouwers. (De Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-expeditie, blz. 45). In hun afgodshuisjes staan allerlei ruwgesneden houten beelden en andere voorwerpen met pimba bestreken en kommen, borden of kalebassen met klompen pimba. De hutten worden er soms mee besmeerd; evenzoo zwaarzielen en, bij sterfgevallen, de nabestaanden. Even als in verschillende streken van Afrika verzekert de pimba een voorspoedige reis, geluk in de liefde en een lang leven. (Zie ook BLOEDS-EED). Moet iets aan het licht gebracht worden, dan wordt een plank, waarop een klomp pimba, door twee mannen op het hoofd het dorp rondgedragen; de priester richt vragen tot de als godheid beschouwde pimba; deze doet de dragers bevestigend of ontkennend knikken. (Van de plechtigheid een afb. op plaat XIX, Toemoekhoemak-Exp.). H.G. Schneider, Die Buschneger Surinames, Herrnhut 1893, blz. 24, meent dat aan het algemeene gebruik van pimba te gronde zou liggen de behoefte 'das Dunkle, Befleckte, Unheilige, licht, rein and tadellos zu machen', een verklaring die niet velen zal bevredigen. (Zie ook Prof. Dr. W. Joest, Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana, Intern. Arch. f. Ethn. 1893, Suppl. zu Bd. V, blz. 61 en Hugo Schuchardt, Die Sprache der Saramakkaneger in Surinam, Amst. 1914, blz. XXX, noot).

Pimenta acris

Lindl. Zie AMOMIS.

Pina,

N.E. Zie EUTERPE.

Pinaren,

SUR. (N.E. *Pinà*). Armoede, gebrek lijden, zich behelpen, tobben. Alleen als werkwoord in gebruik. Hangt waarschijnlijk samen met het in Nederland gebruikelijke *penarie*, in de penarie zitten. Kan ook van het Spaansche *penar* zijn afgeleid.

Pingwing,

BOV. E. Zie BROMELIA.

Pinpin,

N.E. Zie HIPPEASTRUM EQUESTRE.

Pintri,

N.E. Zie IRYANTHERA.

Pioko,

N.E. Zie ACARINA.

Pipa americana.

Swampoe todo, N.E. De Surinaamsche pad of pipa is, zoowel uit een anatomisch als uit een biologisch oogpunt gezien, een van de merkwaardigste dieren van Suriname. Systematisch behoort deze vorsch tot de interessante onderorde der Aglossa, gekenmerkt door het ontbreken van eene tong, doordat de eustachiaansche buizen van de rechter- en de linkerzijde zich tot ééne afvoerbuis vereenigen, die zich in de middenlijn achter in de mondholte opent, en doordat de larven twee en niet slechts één ademhalingsopening (spiraculum) bezitten.

Pipa americana, de eenige vertegenwoordiger van het geslacht *Pipa*, bezit geene tanden, noch op de onderkaak, noch op de bovenkaak, of op de gehemelte beenderen; zij heeft zwak ontwikkelde voorpooten, elk met 4 vingers, die eindigen in 4 dunne steeltjes, stervormig aan het uiteinde van den teen geplaatst; de achterpooten zijn krachtig ontwikkeld en voorzien van 5 spits toeloopende teenen, die over de geheele lengte door zwemvliezen verbonden zijn, terwijl aan de voorpooten zwemvliezen geheel ontbreken. Het lichaam is sterk platgedrukt, bijna vierhoekig met een korten driehoekigen platten kop. De oogen zijn zeer klein en liggen dicht bij den rand van de bovenkaak; een uitwendig gehoortvlies is niet te zien, en de vrij wijde neusgaten zijn dicht bij elkaar aan het uiteinde van den snuit geplaatst. Juist beneden de neusgaten, onder de kin, draagt het dier een lapvormig huidaanhangsel; langs den kaakrand onder de oogen komen smallere draadvormige aanhangselen voor, terwijl naast de mondhoeken aan iedere zijde weder een nog breeder huidlapje wordt waargenomen. Door den korten, platten kop, de kleine oogen en de genoemde huidlappen heeft het dier een eenigszins weerzinwekkend uiterlijk. De kleur van de bovenzijde is donkerbruin, de onderzijde is grijs of geelachtig-grijs gekleurd, min of meer donker gemarmerd; bij velen loopt eene zwarte streep midden over den buik, welke streep zich op de borst T-vormig vertakt. Merkwaardig is de stuctuur van de huid, die bij beide seksen geheel bedekt is met kleine papillen, die elk in een hoornachtig puntje uitloopen; behalve op het zwemvlies der teenen en op de stervormige uiteinden der vingers treft men deze kleine papillen over de geheele huid verspreid aan. Verder treft men op den rug 4 langsrijen van parelsnoervormige verhoogingen, uit kleine 1-2 m.m. hooge en 2-5 m.m. lange knobbeltjes samengesteld. Op deze knobbeltjes kan men reeds bij zeer zwakke vergrooting 1-4 ovale openingen ontdekken, de uitvoergangen van in de huid gelegen giftklieren. De groote samengestelde oorklieren, die men bij zoo vele padden aantreft, ontbreken bij de *Pipa*; wel treft men nog enkelvoudige giftklier-openingen aan langs de zijden van het lichaam, evenals op den rand van de onderkaak. Eigenaardig is bij de mannelijke *Pipa* de aanwezigheid van een sterk ontwikkeld strottenhoofd; stembanden ontbreken, maar volgens onderzoekingen van G. Grönberg zijn bij het

mannetje de cartilagine aryaenoideae in 2 afgescheiden deelen gedifferentieerd, van welke de cartilagine aryaenoideae externae zich als 2 lange uitsteeksels in het strottenhoofd uitstrekken en als een klepel in een klok tegen den wand kunnen aanslaan. Hoewel Von Klinckowström, die de Pipa in Suriname dikwijls levend waarnam, nooit eenig stemgeluid gehoord heeft, schijnt toch het mannetje een geluid te maken dat vergeleken wordt met het tikken tegen metaal.

De Pipa leeft uitsluitend in het water en komt vooral in het oerwoudgebied van Suriname voor. In de droge periode, van half Aug. tot half Nov., leeft zij in holten in de leemachtige oevers der boschbeken en is dan gemakkelijk te vangen. Wanneer gedurende den regentijd de beken en stroomen aanzwellen en het geheele boschgebied onder water komt te staan, verlaten zij hunne holen en zwemmen rond op de groote watervlakten, waar zij zich gaan voortplanten. In dezen tijd van het jaar zijn de Pipa's veel moeilijker te bemachtigen.

De voortteling van de Pipa is gedurende langen tijd een onopgelost raadsel geweest. Reeds in 1705 gaf Maria Sybilla Merian (zie aldaar) in een boek, dat voornamelijk over Surinaamsche insecten handelt, eene beschrijving met eene teekening van eene Pipa, die de eieren op haren rug draagt. Zij meende dat die eieren daar ter plaatse ontstonden. In 1710 toonde de Nederlandsche anatoom Frederik Ruysch reeds aan, dat aan de afgeprepareerde huid geene communicatie met de lichaamsholte is aan te wijzen, zoodat de eieren dus van buiten af op de huid moeten zijn gebracht. Tevens gaf hij eene uitvoerige beschrijving van de huid, die, als eene honigraat, eene groote hoeveelheid holten bevat, waarin de eieren en jongen zijn opgeborgen, welke holten allen met een eigen dekseltje zijn afgesloten. Verschillende onderzoekers hebben na Ruysch getracht na te speuren, hoe de eieren op den rug van het wijfje kwamen;

langen tijd te vergeefs. Wel werd de ontwikkeling der jongen bestudeerd en b.v. door Ph. Fermin (zie aldaar) aangetoond, dat de larven hunne geheele gedaante-verwisseling in het ei doormaken en als geheel ontwikkelde dieren met 4 pooten het ei verlaten. Eerst in 1895 werd in den zoölogischen tuin in Londen de paring van de Pipa waargenomen en daarmee het raadsel opgelost. A.D. Bartlett geeft in 1896 een verslag van het gebeurde, dat door den oppasser Tennant werd waargenomen. Het mannetje pakt bij de paring het wijfje achteraan in de lendenstreek. De cloaca van het wijfje puilt 2 à 3 c.m. naar buiten, buigt zich naar boven om, en geraakt op die wijze tusschen den rug van het wijfje en den buik van het mannetje. Het mannetje drukt gedurende de paring op deze zakvormige cloaca en zoo worden de uitredende eieren over den rug van het wijfje verspreid. Na de paring blijft de cloaca nog eenigen tijd in uitgestulpten toestand. De eieren, die op den rug vastgekleefd blijven zitten, zinken nu langzamerhand in de om hen heen woekerende huid, ieder in een eigen holte, door een dekseltje afgesloten. Dit dekseltje staat niet met de huid in verbinding en vindt zijn oorsprong in de eihuid. Waarschijnlijk geschiedt de bevruchting binnen in de cloaca van het wijfje en dus op een vroeger tijdstip dan dat waarop de eieren worden afgezet. Het aantal der eieren loopt uiteen van veertig tot over de honderd. Merkwaardig is het, dat, zooals men heeft vastgesteld, het ei met het embryo gedurende de ontwikkeling in gewicht toeneemt, wat er op wijst, dat door de huid van het moederdier voedsel aan de jonge embryonen wordt afgestaan. Men heeft dan ook waargenomen, dat de wand van de cellen in de raat eene dunne geleiachtige eiwitmassa afscheidt.

Litt.: Merian, *Metamorphosis insectorum surinamensis*. Amstelodami 1705. - Ferd. Ruysch., *Thesaurus animalibus*. Amst. 1710. - Phil. Fermin, *Dissertation sur le fameux crapeaud de Surinam*. (Lue dans l'assemblée ordinaire de l'acad. royale des sciences et des belles lettres de Berlin 13 Oct. 1763; ook als aanhangsel opgenomen in Fermin's *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maastricht 1764; in 1765 verscheen te Maastricht een voortgezet onderzoek getiteld: *Développement parfait du mystère de la génération du fameux crapaud de Surinam, nommé pipa*). - J. Wyman, *Observations on the development of the 'Surinam toad' (Pipa Americana)* in *Sillim. Amer. Journals*. (2^d ser.) vol. 17, p. 369 (1854). - Grönberg und Von Klinckowström, *Zur Anatomie der Pipa americana*. *Zool. Jahrb. Anat.* VII. 1894 (met uitvoerige litteratuur opgave). - A.D. Bartlett, *Notes on the breeding of the Surinam Water-Toad (Pipa americana)*. *Proceedings Zoological Society* 1896, p. 595.

Th. W.v.L.d.J.

Pipa-tiki,

N.E. Zie MABEA.

Pipa-todo,

N.E. Naam van kleine kikvorschen in 't algemeen; *niet* van de *Pipa americana*, die *swampoe-todo* wordt genoemd.

Piper.

Fam. Piperaceae. *Anijsblad*, *Aneisi-wiwiri*, N.E. Heesters behoorende tot verschillende soorten van dit geslacht worden om de geur aldus genoemd. Enkele soorten, die meest met elkaar verward worden, onderscheidt men als *Boesi-aneisi*, *Man-aneisi*, *Oeman-aneisi*, *Witti aneisi*, etc. Ze worden voor het meerendeel als volksgeneesmiddelen gebruikt. Boesi-aneisi in een warmbad voor kraamvrouwen, Man-aneisi in afkooksel een zweetmiddel.

Piper reticulatum

L. Fam. Piperaceae, *Wild cane*, BOV. E. Een plant met dikke op bamboe gelijkende takken en eenigszins hartvormige, leerachtige bladeren met 5 hoofdnerfven; bloemen in lange dunne aren geplaatst. Komt voor in de bosschen.

Pipridae,

MANAKIN. De naam manakin van dezen vogel is een verbastering van het Hollandsche woord manneken. De mannetjes hebben meestal fraaie kleuren; de wijfjes zijn veelal groen. *Pipra aureola*, zwart met rooden kop en borst en met geel en wit aan de vleugels, is in Suriname onder den naam van *kardinaal* bekend.

Piptadenia communis

Bth. Fam. Leguminosae. *Tan-pikien-so*, N.E. Een zeer stekelige liaan met kleine witte, welriekende bloemen. De naam tan-pikien-so = Wacht een beetje, duidt op de bijna volslagen onmogelijkheid in een wildernis, waarin deze liaan veel voorkomt, door te dringen.

Piptadenia suaveolens

Miq. Fam. Leguminosae. *Koesa*, N.E. Een liaan met meermalen gevinde bladeren en talrijke kleine, witte, welriekende bloemen.

Piratinera.

Zie BROSIMUM.

Pirin,

N.E. Zie PYGOCENTRUS.

Pisces,

VISSCHEN, zijn gewervelde, rood- en koudbloedige, in het water levende dieren. Hoewel er velerlei vormverschillen voorkomen, mag men als hoofdtype zich een langwerpig, zijdelings min of meer platgedrukt dier voorstellen in horizontale houding. Een hals ontbreekt; de kop gaat geleidelijk in den romp over en deze naar achteren in den staart. De kop heeft een paar zijdelings geplaatste oogen, vier neusgaten, en naar voren gericht bek. De visch kan ook ruggelings afgeplat zijn; de oogen kunnen naar boven gericht zijn, de neusgaten aan iederen kant naast elkaar liggen, of op eenigen afstand achter elkaar; de bek kan naar boven, ook wel naar onderen, zoowel als naar voren zich openen; de boven- of onderkaak, ook wel beide, zijn bij sommige soorten verlengd; bij andere soorten is de bek voorzien van 1 of meer voeldraden van verschillende lengte. Het tandstelsel vertoont groote verscheidenheid; de tanden zijn bij de eene dun, bij de andere kegelvormig, ook wel snijtandvormig of plat; men vindt ze op enkele of op meerdere beenderen in den mond, in enkele rijen, in banden of in groepen. Het lichaam is veelal bedekt met schubben, bij enkelen met platen of stekels, bij anderen met een gladde, zachte, onbektelede huid. Voelt een beschubde visch ruw aan, dan zijn de randen van de schubben getand; deze noemt men ctenoïde schubben; zijn de schubben cycloïd, dat is ongetand, dan is de visch glad. Het lichaam heeft meestal aan iederen kant eene zijlijn; deze is bij sommige soorten van anders gevormde schubben voorzien dan het overige lichaam, en soms op den staart of over de geheele lengte met stekels. De zijlijn loopt veelal gebogen, dikwijls de richting der ruglijn of der buiklijn volgend, ook wel op den romp met eene bocht en op den staart recht. In de borststreek en in de buikstreek zijn parige vinnen, te vergelijken met de gepaarde ledematen van andere diersoorten. De buikvinnen zijn bij bepaalde soorten naar voren geplaatst, onder de borstvinnen, soms zelfs er voor. Onparige vinnen bevinden zich langs de rugzijde, aan het einde van den staartsteel en aan de onderzijde achter de aarsopening. De vinnen zijn voorzien van stralen, dikwijls ook van een grooter of kleiner aantal stekels. De staartvin is bij sommige soorten ingesneden, bij anderen afgerond. Bij eenige soorten zijn enkele der stekels of stralen verlengd. Een of meer vinnen kunnen ontbreken. De visschen bewegen zich

door middel van den staart of van de vinnen. Zij ademen met behulp van kieuwen, waar langs het zuurstof bevattende water spoelt, dat door den mond opgenomen en langs de kieuwspleten weder uitgestooten wordt. De visschen naderen dikwijls de oppervlakte van het water om lucht te happen. Enkele soorten kunnen levend korten tijd buiten het water vertoeven. De kieuwen zijn bevestigd aan kieuwbogen, die zich aan het begin van het voedingskanaal bevinden en worden beschermd door kieuwdeksels, meest uit vier beenstukjes bestaande, die door de huid overdekt zijn. De kieuwvliezen zijn voorzien van een beperkt aantal stralen. De oogen hebben soms bijkomende verticale oogleden. De oogen kunnen door een doorschijnende huid overdekt zijn, of vrij. Het geraamte bestaat uit een kopskelet, een ruggegraat met boven- en onderbogen en ribben, een borstvingordel, buikvingordel en vinstralen. Het voedingskanaal is ingedeeld in slokdarm, maag en min of meer gekronkelden darm. Er is een lever, galblaas en milt. Soms zijn er pylorische aanhangsels. Het darmkanaal vertoont groote verscheidenheid. De maag is in den vorm van een zak ontwikkeld of gaat geleidelijk in den darm over. Bij planten- of modderetende visschen is het darmkanaal lang met vele kronkelingen, bij vleeschetende soorten daarentegen kort. Achter de einddarm-opening begint de staart. Er is een hart, met een enkele kamer en een enkele voorkamer. Het lichaam heeft een zenuwstelsel en een bloedvatenstelsel, alsook een lymphvatenstelsel. Nieren zijn aanwezig. De voortplantingsorganen zijn bij het mannetje de hom, bij het wijfje de kuit. De eieren worden buiten het lichaam bevrucht, op daarvoor uitgekozen plaatsen ter ontwikkeling neergelegd en bij sommige soorten bewaakt.

Enkele soorten brengen levende jongen ter wereld. Het gehoororgaan zit inwendig, kan steentjes (otolithen) bevatten. Onder de ruggegraat bevindt zich een met lucht gevulde blaas. Deze kan in verschillende vormen voorkomen, ook wel ontbreken. Bij verscheidene soorten loopt er een gang tusschen darmkanaal en luchtblaas. Volgens sommigen is deze blaas een statisch orgaan, volgens anderen een circulatie-orgaan en gas-reservoir. Als statisch orgaan zoude zij het zwemmen bevorderen, als circulatie-orgaan en gas-reservoir den omloop der zuurstof in het lichaam ondersteunen.

Er zijn zoetwater-, brakwater- en zeevisschen. Velen kunnen zoetwater en brakwater, of zeewater en brakwater verdragen. Anderen leven een deel van hun leven in zoetwater, een ander deel in zeewater. Dit zijn de trekvisschen. Planten deze zich in het zoete water voort om later weer naar zee terug te keeren, dan noemt men ze anadromen; de jonge vischjes zoeken de zee weer op. De catadromen daarentegen leven korteren of langeren tijd in de rivieren, doch keeren ter wille der voortplanting naar zee terug. In het zoete water vindt men ook ingedrongen zeevisschsoorten; dit verhuizen van de zee naar de rivieren had in palaeontologisch zeer jongen tijd plaats en geschiedt nog. Hoewel in veel geringer mate vindt men ook enkele zoetwatervissh-soorten, die zich aan zeewater aangepast hebben, b.v. onder de Siluren. Zie verder FAUNA, blz. 291 en VISSCHERIJ). In Suriname heeft men in het heldere water der bovenrivieren soorten, die nooit in het modderige water der beneden-rivieren gevonden worden. Voorts onderscheidt men daar nog zwamp-of boschvisschen, die al of niet ook in de rivieren en krekken voorkomen.

Op de Nederl. W.-I. Eilanden komen geen zoetwatervisschen voor, behalve in de bron van Hato (Curaçao) en op Aruba eene *Poecilia*-soort.

Dr. Bleeker, de groote ichthyoloog van Oost-Indië, beschreef in de jaren 1862-1865 verschillende nieuwe West-Ind.-soorten (zie BLEEKER). In 1912 verscheen van de hand van Prof. Dr. Eigenmann een belangrijk werk over de visschen van Britsch-Guiana. Hierin vindt men op blz. 64-73 een verspreidingslijst van visschen, waaronder ook Nederl.-Guiana is opgenomen. Voor Nederl.-Guiana zijn 118 soorten

zoetwatervisschen opgegeven. Dat dit getal grooter zal worden, zoo de verzamellust toeneemt, mag men verwachten als men in het oog houdt, dat voor het Essquebo-bekken 226 soorten vermeld zijn.

C.P.

Piscidia piscipula

Sarg. Fam. Leguminosae. *Dogwood, Stinkwood*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde, 7-tallige bladeren en vruchten met vier vleugels.

Pisi,

N.E. Zie NECTANDRA.

Pisonia aculeata

L. Fam. Nyctaginaceae. *Cockspur*, BOV. E. Boom met langwerpige bladeren en voorzien van eenigzins gebogen scherpe doornen, die bij tweetallen op gelijke hoogte van den stengel staan; komt voor in de bosschen.

Pisonia bonairensis^{aant.}

Bold. Fam. Nyctaginaceae. *Laabra, Mahoebaari, Masjibaari*, BEN. E. *Moesti sambo*, BON. Een boom met aan basis en top spits toeloopende, glimmende, tegenoverstaande bladeren, die aan de onderzijde dof zijn; bloemen klein in een saamgestelde, pluimvormige bloeiwijze.

Pisonia fragrans

Dumont. Fam. Nyctaginaceae. *Black loblolly tree*, BOV. E. Boom met doffe, donkergroene, ellipsvormige, tegenoverstaande bladeren; de vruchten zijn fleschvormig, 0.5 cm. lang.

Pisonia subcordata

Sw. Fam. Nyctaginaceae. *Mappoo*, BOV. E. Boom met glimmende, leerachtige, hartvormige, tegenoverstaande bladeren; takken grijs.

Pissebedden.

Zie CRUSTACEA.

Pistool,

BEN. E. Zie RUELLIA.

Pita,

PAP. Op de Benedenw. eilanden komen eenige plantensoorten voor, met den naam pita aangeduid, en behoorende tot een der geslachten *Fourcroya* en *Agave*, fam. *Amaryllidaceae*. Een paar ervan zijn zeldzaam, de anderen komen in belangrijk aantal voor.

1°. *Pita trankeer* of *Pita trankera*, PAP. *Agave Trankeera* Trelease, een waarschijnlijk inheemsch gewas met zeer dikke, stijve, lichtgroene bladeren, die langs den geheelen rand scherp gedoornd zijn en één zwaarderen topdoorn hebben; schijnt nimmer last van droogte te hebben. De bladeren, die wel 2 M. lang worden, blijven jaren in denzelfden stand zonder door te buigen. Vermoedelijk op ongeveer 15-jarigen leeftijd schiet in Jan. een dikke bloeipijl op, die stijve, korte takken draagt met hooggele bloemen. In den regel komen er een half dozijn vruchten tot ontwikkeling, verder duizenden bulbillen (*seminja*, PAP.), in den vorm van een miniatuurplantje met 2 of 3 blaadjes; deze bulbillen kunnen maanden buiten blijven liggen zonder te sterven. Ongeslachtelijke voortplanting door worteluitloopers komt niet voor. Zooals ook de inlandsche naam aanduidt, wordt de plant, vooral in het 2e district, geplant als levende omheining, *trankeer*. Zij is karakteristiek in het landschap in de oosthelft van Curaçao. Het blad bevat geen vezel, althans geen winbare. De afgesneden bladeren worden gebruikt om varkenskotten en heiningen tijdelijk te herstel-

len. De bloeipijl, een mast van 4 à 5 M. lengte, kaarsrecht, wordt wel opengespleten en de uitgeholde helften worden als goten gebruikt.

2°. Een pita, ingevoerd voor beplanting van Welbedacht, met ongedoornde, tot ruim 2 M. lange bladeren met gekroesde randen; de vezel is tamelijk fijn, blank, niet zeer sterk, het vezelgehalte van het blad laag; de bladeren worden veelvuldig door muizen aangevreten, en dan zijn er geen vezels van voldoende lengte meer uit te verkrijgen.

3°. Een pita (Fourcroya), die overal, doch in gering aantal, voorkomt, ongedoornd is, bladeren van 1 tot 1,4 M. lengte heeft met bruikbare vezel; komt over het geheel veel overeen met pita pretoe (zie sub. 5°).

4°. *Pita mohé* of *pita blanco*, PAP. (Fourcroya), ingevoerd op Welbedacht, bevat een fijne, blanke vezel van geringe sterkte, dus moeilijk winbaar; blad 2 tot 2,4 M. lang, ongedoornd, groen met goudachtigen glans, eenigszins doorschijnend.

5°. *Pita machoe* of *pita pretoe*, PAP. (Fourcroya), komt voor op Welbedacht en van veel vroeger reeds op andere plaatsen, o.a. op Jongbloed en Brakkeput Meimei; lijkt bedriegelijk op pita blanco, doch het blad is iets donkerder van kleur en weinig doorschijnend, zonder goudglans; heeft eenige neiging tot maken van randdorens, van welke er soms 2 of 3 op elken bladrand voorkomen. Zoowel pita pretoe als pita blanco hebben soms helder paarsroode randen aan de tophelft der jonge bladeren.

Het blad van de pita pretoe is 1,8 tot 2,1 M. lang; er kan tot 2% droge vezel uit gewonnen worden. De vezel is blank met neiging tot bruin-worden, is vrij sterk, niet zeer grof: waarde in Nederland c.i.f. Amsterdam in 1909 getaxeerd op 26 cts per K.G. Deze soort vormt zelden worteluitloopers en dan niet meer dan 2 of 3 stuks; de cultuur moet dus door bulbillen (8000 à 12000 per bloeipijl) geschieden; de bulbillen zijn zeer donker groen, uivormig, slechts bij uitzondering met een uitstekend blaadje. De bloeipijl treedt eerst op 15 à 30-jarigen leeftijd van de plant op. Deze pita is aan cultuurproeven onderworpen, daar, bij mogelijken tegenslag met de sisalcultuur, hij de aangewezen vervanger is. Deze soort heeft nimmer last van droogte, bloeit niet zoo spoedig als de sisal (de plant sterft na gebloeid te hebben) en brengt een grooter hoeveelheid blad voort, maar met een lager vezelgehalte terwijl de vezels van veel mindere hoedanigheid zijn. Voor eigen gebruik scheurt de bevolking de bladeren in reepjes, die, in de zon gedroogd, als touw dienen bij den bouw van hutten, bepaaldelijk om het dakmateriaal aaneen te binden.

W.V. Jr.

Pitcairnia ramosa

Jacq. Fam. Bromeliaceae. *Clapper*, BOV. E. Bladeren geplaatst in een wortelrozet, meer dan 5 dm. lang en overtrokken van een wit waas; de bloeiwijze is een langgerekte, ijle pluim, met duidelijk gesteelde bloemen. Pitcairnia-soorten komen ook in Suriname voor. Zie o.a. Plaat I in Pulle's An enumeration of the vascular plants known from Surinam. Leiden 1906.

Pitch pine,

Zie HOUT EN HOUTHANDEL, blz. 368.

Pithecia.

Apengeslacht behorende tot de familie der Cebidae (zie SIMIAE); het is gekenmerkt door een langen, naar beneden hangenden pluimstaart, terwijl vooral bij de mannetjes een dikke baard aanwezig is. Er komt in Suriname een soort voor, welke daar *Joodaap* en door de Karaïben *Ksioe* genoemd wordt. Er zijn echter waarschijnlijk meer soorten die aldus betiteld worden, met name *P. satanas* uit Para (Brazilië); de Surinaamsche soort schijnt *P. chiropotes* te zijn. Voor beiden wordt ook wel een afzonderlijk sub-genus, *Chiropotes*, aangenomen. Kenmerkend voor deze soorten is het feit, dat de dikke haren op den kop in het midden een keurige 'scheiding' vertoonen. De rug is geel-bruin, het aangezicht zwart, kop en pooten zwart-bruin. *P. chiropotes* schijnt niet bijzonder veelvuldig voor te komen; hij leeft in groepjes van 4-6 in de bergstreken.

Tot hetzelfde geslacht behoort de *Wanakoe*, N.E., door de Karaïben *Arigi*, door de Arowakken *Hoea*, in Fransch Guiana *Maman Dinan* genoemd. Terwijl het dier slechts een paar decimeter lang is, lijkt het grooter door de lange haren. Kleur donkergrijs of bruin. Aangezicht geel-wit, sterk behaard. Leeft in troepjes in de bosschen.

G.C.J.V.

Pithecoctenium echinatum

K. Sch. Fam. Bignoniaceae. *Kapellendoos*, SUR. *Boesi-kan-kan*, *Kis-kissi-kan-kan*, N.E. Een liaan met sterk gestekelde, 2-kleppige doosvruchten, die men als een kam zou kunnen gebruiken; vandaar de beide inlandsche namen, die bosch- en apenkam beteekenen. De naam *Kapellendoos* heeft betrekking op de gevleugelde zaden. Zie de afbeelding van de vrucht bij Tj. Nawijn, Plantkunde voor de Surinaamsche scholen, Paramaribo, 1906, blz. 31.

Pithecolobium pedicellare

Bth. Fam. Leguminosae. *Plokoni*, N.E. Een groote boom, die vóór den bloei de bladeren verliest en tijdens den bloei kaal is. De bloeitijd valt in Juli tot Augustus. Het hout wordt als bouwhout gebruikt.

Pithecolobium platylobum

Bth. Fam. Leguminosae. *Daabaroeieda*, *Jaaga*, *Unguis di gaatoe*, AR. Boom met dubbel samengestelde bladeren en bloemen waar de meeldradenbuis ver buiten uitsteekt; aan den voet van den bladsteel zijn kleine doornen; peulen zeer plat.

Pithecolobium unguis-cati

Bth. Fam. Leguminosae. *Unguis di poesji*, *Unguis gaati*, BEN. E. *Crabwood*, BOV. E. Boom met viertallige, veervormig samengestelde bladeren en zeer bochtige peulen; aan den voet van den bladsteel scherpe doornen.

Plaaka sjikietoe,

BEN. E. Zie ANTIRRHOEA en RHACOMA.

Plaatselijk bestuur.^{aant.}

Suriname.

Zooals uit het artikel BESTUURSREGELING blijkt, heeft decentralisatie niet in de bedoeling gelegen van de opvolgende wetgevers. Behalve onder vigeur van het octrooi van 1682 was aan de ingezetenen weinig of geen invloed op het bestuursbeleid toegekend. Het zoogenaamde 'gemeentebestuur', door J. van den Bosch ingesteld en einde 1832 weer opgeheven (zie BESTUURSREGELING, blz. 121) had niet veel meer dan den naam gemeen met de gemeentebesturen in Nederland.

De Staatscommissie, benoemd bij K.B. van 29 Nov. 1853 n° 66, tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandsche Koloniën, voegde in haar Eerste Rapport, 's Gravenh. 1855, bij het ontwerp van wet tot opheffing van het Meesterschap in de kolonie Suriname een 'ontwerp van reglement op de inrigting en het bestuur der distrikts-gemeenten in de kolonie Suriname'; maar ook hier had het gemeentebestuur weinig overeenkomst met de Nederlandsche instelling. In de toelichting leest men dan ook: 'Men moet de instelling niet verwarren met die van eenen gemeenteraad, hoewel zij de kiem van een zoodanig ligchaam in zich bevat.'

Het regeeringsreglement van 1865 sloeg een nieuwen koers in door het in het leven roepen van een

volksvertegenwoordiging (zie BESTUURSREGELING). Bovendien opende art. 115 de mogelijkheid om te geraken tot de instelling van plaatselijke besturen, en, na de wijziging van 1901, ook van waterschappen. Aan den kolonialen wetgever werd overgelaten te beoordeelen of en wanneer plaatselijke besturen zouden worden ingesteld. Eene commissie, bij resolutie van 4 Oct. 1869 no. 11 benoemd, o.m. om te onderzoeken of een gemeentebestuur, in verband met een betere verdeeling der kolonie, tot bezuiniging en tot betere administratie zou leiden, gaf in haar op 15 Maart 1873 uitgebracht verslag - opgenomen in het Kol. Versl. van 1873, Bijl. A - als haar meening een parig te kennen, dat de instelling van een gemeentebestuur wenschelijk was, maar was verdeeld omtrent de vraag of daarmede bezuiniging te verkrijgen was. Daarmede was de zaak voor vele jaren van de baan. Wel hebben opvolgende besturen meermalen de instelling van plaatselijke besturen overwogen. In Jan. 1906 droeg de Gouverneur Idenburg den distr. commissaris M. Nassy op, regelingen voor te bereiden voor de invoering van plaatselijke besturen met eigen geldmiddelen. In Mei d.a.v. diende deze een aantal ontwerpen in, maar het zou 1909 worden, vóór er - door den Gouverneur Fock - een ontwerp-verordening bij de Koloniale Staten werd aanhangig gemaakt, waarbij regelen worden vastgesteld betreffende de samenstelling, inrichting en bevoegdheden van plaatselijke besturen. Kwam de verordening tot stand, dan zou niet aanstonds tot het instellen van gemeenten, op alle plaatsen, die daarvoor in aanmerking komen, worden overgegaan. Het ontwerp is echter door den Gouverneur Van Asbeck in beraad gehouden in verband met een onderzoek naar de wijze waarop plaatselijke besturen in Britsch Guiana zijn ingericht en werken. Dit onderzoek heeft intusschen in 1914 plaats gevonden, maar van de resultaten daarvan is tot dusver (Jan. 1916) naar buiten niets gebleken. Ook de Suriname-commissie had in 1911 reeds een dergelijk onderzoek ingesteld (zie haar rapport, blz. 91-95).

Tot de oprichting van een waterschap was men reeds vroeger overgegaan; bij verordening van 8 Maart 1900 (G.B. no. 17) werd n.l. het waterschap Orelanakreek (district Cottica) in het leven geroepen. Het was evenwel een kort leven, want bij verordening van 10 Aug. 1911 (G.B. no. 70) werd de regeling weer ingetrokken, omdat de bepalingen niet meer geacht konden worden te zijn in het algemeen belang van de belanghebbenden bij de gronden aan die kreek gelegen. Een ongeveer gelijke regeling werd bij verordening van 9 Sept. 1910 (G.B. no. 85) getroffen voor de gronden aan de Sawmill-kreek in Nickerie en in 1911 werd bij de Kol. Staten een ontwerp ingediend tot verzekering van de gemeenschappelijke belangen van belanghebbenden bij de in Coronie gelegen plantage-polders. Dit ontwerp is (Jan. 1916) nog geen wet geworden.

Curaçao.

In aansluiting aan hetgeen onder BESTUURSREGELING is medegedeeld kan hier volstaan worden met de opmerking, dat ook op de Nederl. W.I. Eilanden van plaatselijke besturen in den zin van gemeentebesturen als in het moederland nimmer sprake is geweest (Zie verderen over den raad van politie op de eilanden buiten Curaçao BESTUURSREGELING, bl. 131 en 136).

Plaatwerken, prenten, schetsen, schilderijen, teekeningen, ^{aant.}

enz. Dr. H. ten Kate, de eenige die dit onderwerp heeft behandeld - zie zijn geschriften bij het art. BENOIT - maakt de opmerking dat er in onze West, in vergelijking met Oost-Indië, door schilder-teekenaars al zeer weinig is gedaan. In de oudere werken over Suriname, Herlein (1718), Pistorius (1763), Bellin (1763), Hartsinck (1770), vindt men enkele gravuren; ook in de Engelsche (1810) en de Duitsche (1821) uitgave van Baron Albert van Sack's reisverhaal; een grooter aantal in Stedman's reisverhaal (de Engelsche uitgaven van 1796 en 1813, de Fransche van 1798 en de Hollandsche van 1799). Ook Prof. K. Martin geeft in zijn Westindische Skizzen (1887) teekeningen, 4 van Suriname, 1 van Curaçao, 2 van Aruba en 1 van Bonaire. Genoemd mogen hier ook worden de hoofd- en andere sieraden der Indianen in het boek van Roland Bonaparte (zie aldaar) en de teekeningen behorende bij de C.H. de Goeje's Bijdr. tot de Ethn. der Surin. Indianen. (Intern. Arch., Suppl. zu Bd. XVII, 1906). Het beste en. uitvoerigste plaatwerk over Suriname is dat van Benoit (zie aldaar). Van 1850 dagteekent een album *Surinaamsche Schetsen en Typen*, 25 gekleurde platen door Th. Bray, die omstreeks 1814 in Frankrijk of België geboren, vele jaren als planter in Suriname leefde en zich later te Utrecht vestigde. Het album verscheen in steendruk bij Petit te Paramaribo. Het beste geographische plaatwerk over de Nederl. W.-I. Koloniën is wel het folio-plaatwerk, *Gezigten uit Neerland's West-Indien*, Amst. 1860-1862, van den luitenant ter zee G.W.M. Voorduin (geb. 1830, overl. 1910). De oorspronkelijke aquarellen, door hem gedurende zijn zesjarig verblijf in West-Indië vervaardigd, werden op steen gebracht (chromolithographie) door den kunstschilder, den oud-zee officier Jhr. E. van Heemskerk van Beest. Bij de platen zijn kaarten van de koloniën gevoegd en een toelichtende tekst waarin historische gegevens zijn gevlochten. Van de 18 platen hebben betrekking, op Suriname 8, op Curaçao 6 en op Bonaire, St Eustatius, St Martin en Saba elk 1. De in druk verschenen platen vormen slechts een deel van een rijke verzameling, die van 18-28 Maart 1915 in de zalen van de firma W. Nijhoff te 's Hage tentoongesteld is geweest door den Oud-Minister van Marine W.J. Cohen Stuart, schoonzoon van Voorduin. De verzameling legt getuigenis af van Voorduin's bewonderings-waardige werkkraft.

De koloniale Bibliotheek te Paramaribo is in het bezit van de volgende collecties: 67 oorspronkelijke teekeningen n.l. Surinaamsche landschappen in potlood, Oost-Indischen inkt en waterverf, van 1823-1839 vervaardigd door N. Box; 27 teekeningen als voren van denzelfden, zonder jaartal; 56 teekeningen van W.C.H. Winkels, Surinaamsche landschappen, volkstypen, enz. in potlood en waterverf, waarschijnlijk tusschen 1850 en 1860 vervaardigd.

Het koloniaal Museum te Haarlem bezit een verzameling potloodteekeningen en aquarellen, voorstellende landschappen en uitvoerige, meest architectonische, teekeningen van enkele gebouwen te Paramaribo, in het bijzonder van het militaire hospitaal, allen tusschen 1847 en 1897 vervaardigd door J.F.A. Cateau van Rosevelt en in 1904 aan het Museum geschonken door graaf De St. George.

De Koloniale Bibliotheek te 's Gravenhage is sedert eenige jaren in het bezit van een groote portefeuille met 66 potlood-, pen- en waterverfteekeningen, hoofdzakelijk op Suriname betrekking hebbende en tusschen 1878 en 1882 vervaardigd door Mr. A. Borret (1848-1888), lid van het Hof van Justitie en daarna R.K. Priester in Suriname. De verzameling bevat tal van volkstypen (enkele naar Bray),

costumen en voorts een groot aantal gedetailleerd in potlood geteekende vegetatiebeelden.

Als plaatwerken - hoewel gereproduceerd naar photographieën - zijn hier nog te noemen: Suriname in beeld, gedrukt bij B. Heyde, te Paramaribo, 1901-03 en de 20 schoolplaten van Suriname en de Nederl. W.I. Eilanden in 1913 uitgegeven door Kleynenberg, Boissevain & Co. te Haarlem.

Zie ook de stadsgezichten genoemd in de artikelen PARAMARIBO en WILLEMSTAD.

Voor zoover bekend geworden is er in de W.I. koloniën weinig met olieverf gewerkt. Julius Edmond Loth, geb. te Paramaribo 31 Oct. 1847, overl. te Rome in het begin van 1874, verliet in 1868 de kolonie, waar hij reeds verscheidene welgelijkende portretten en eenige genrestukjes had geschilderd. Na een paar jaar de teekenakademie te Antwerpen, waar hij zich zeer onderscheidde, te hebben bezocht, vertrok hij om gezondheidsredenen naar Rome. Hij schilderde daar in het bijzonder genrestukjes, o.m. Révolution, Lecture interrompue, Graziella, Une intrigue, Raillerie, Matinée musicale, verder een doek getiteld Na een feestmaaltijd. Waar de schilderijen zich bevinden is niet na te gaan. Op zijn atelier mocht hij de eer genieten van een bezoek van wijlen Koningin Sophie der Nederlanden.

Paul Merwart, 'peintre de l'Etat', bezocht op eene reis naar of van Fransch Guiana, omstreeks 1900, Paramaribo en schilderde daar o.a. eenige volkstypen en markt-scènes. Van zijne hand was het groote doek, een panorama van Cayenne, voor de afdeeling Fransch Guiana op de werelttentoonstelling te Parijs in 1900. Bij de uitbarsting van de Mont Pelée op Martinique in 1902 kwam hij om het leven en het is niet bekend waar zijn Surinaamsche stukken gebleven zijn.

Genoemd worde hier ten slotte G.G.F. Rustwijk, een Surinamer van geboorte (overl. in 1914) die in het eerste decennium van deze eeuw te Paramaribo verscheidene schilderstukken vervaardigde, welke van aanleg getuigden. Het heeft hem evenwel aan leiding ontbroken.

Als op Curaçao geboren mogen hier nog genoemd worden G. Gorsira, genaturaliseerd Engelschman, die lang te Brussel heeft gewoond (van wiens werk ons niets bekend is), Mevr. de Nerée tot Babberich - van Houten en Mr. H. de Rouville, zoon van den gouverneur van Curaçao van dien naam. Hun schilder- of teekenwerk heeft geen betrekking op Curaçao.

Politieke prenten betreffende de W.I. koloniën zijn er niet veel; ons zijn er slechts 4 bekend: De eerste, in de Nederl. Spectator, 1881 n° 36, heeft tot opschrift: 'Min. van Kol. "Ik zal die pijp toch moeten uitrooken, maar zij smaakt mij niets; 't is nog erger dan Amersvoordsche tabak!'" De prent slaat op de zaak L en F. de Jong contra Gouverneur Van Sypesteyn (zie aldaar). De rookende Minister is Mr. W. Baron van Goltstein, de pijpekop stelt het hoofd van Van Sypesteyn voor.

De tweede prent komt ook in de Nederl. Spectator voor, 1898 n° 25, voert tot opschrift: 'In Suriname alleen?' en heeft betrekking op een verklaring van Gouverneur Tonckens in zijn openingsrede van de Kol. Staten op 10 Mei 1898 omtrent de onvoldoendheid der Surinaamsche ambtenaars-traktementen. De Gouverneur, met gelapte broekspijpen, de elleboog door de mouw en met schoenen, waar de teenen uitsteken, toont een ledige portemonnaie aan een armoedig gekleede vrouw, die met hare even armoedig uitzierende kinderen ter audiëntie komt. Tusschen den Gouverneur en de vrouw een magere hond, die aan een laars knabbelt; aan den wand een kapotte spiegel, een schilderij met gebroken glas, een groot spinneweb, enz.

De derde is er een van de Amsterdammer, Weekblad voor Nederland van 17 Mei 1903: 'De Lawa-Spoorweg in de Tweede Kamer'. Gouverneur Lely staat tusschen een aan haar bureau zittende matrone, de Tweede Kamer, en de Surinaamsche Maagd, en zegt tot de eerste: 'Mevrouw, laat de zuinigheid de wijsheid niet bedriegen; er zijn kapers op de kust....' Links ziet men Uncle Sam van achter een gordijn kijken en luisteren.

De vierde prent, in het nummer van 17 Mei 1908 van hetzelfde weekblad, voert tot opschrift: 'De Nederlandsche en de Surinaamsche Maagd....' De prent is in tweeën gedeeld; onder de linkerhelft staat: 'onder Liberaal en -', onder de rechterhelft: 'onder Clericaal bewind'. Boven nog dit opschrift: 'Men weet, dat het een onschuldige mode is geworden van de elkaar opvolgende Ministers een politiek tegenstander tot Gouverneur van Suriname te benoemen'. De linkerhelft van de prent vertoont een blanke Nederlandsche Maagd tegenover een negerin met ten hemel geslagen oogen, die een grooten bijbel in de handen houdt; op de rechterhelft heeft een zwarte Nederlandsche Maagd den bijbel in de hand en staat ze tegenover een lichtgekleurde mulattin, die parmantig de handen in de zijden houdt. De prent slaat op de benoeming van Mr. Fock tot Gouverneur van Suriname, onder het Ministerie Heemskerk. Gouverneur Idenburg was onder het Ministerie De Meester benoemd en, vóór hem, Gouverneur Lely onder het Ministerie Kuyper.

Placer,

Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 313.

Plaka,

PAP. Zie MUNTWEZEN. CURAÇAO.

Plantage..^{aant.}

Suriname.

De eerste plantages in Suriname zijn reeds bij het begin van de volkplanting, in den Engelschen tijd, aangelegd. In den tegenwoordigen tijd worden feitelijk geen nieuwe plantages aangelegd; wil men een nieuwe plantage beginnen, dan koopt men een stuk grond, dat vroeger in cultuur geweest is, maar nu begroeid met secundair bosch, in Suriname *kapoeweri* genaamd. De reden is, dat de aanleg van polderdammen en sluis te duur zou zijn; op de oude, verlaten plantages zijn deze gewoonlijk nog in zoodanigen staat aanwezig, dat ze met betrekkelijk weinig kosten in orde gemaakt kunnen worden. Het karakteristieke van de Surinaamsche plantage is namelijk, dat ze een polder is. De geheele kuststrook, waar de meeste plantages thans liggen, is zoo laag, dat ze gedeeltelijk reeds bij gewonen vloed, voor een ander deel in den regentijd bij springtij onder water zou staan; of indien de grond al niet onder water staat, zou toch behoorlijke cultuur door den hoogen waterstand onmogelijk zijn.

In den aanvang werden de plantages uitgegeven in grootten van 500 en 1000 akker, voor hout en voor suiker ook meer, tot 4000 akkers toe. (Zie voor de grootte

der nog bestaande plantages de Surin. Almanakken, en voor de geschiedenis der uitgifte den almanak van 1908, blz. 89-100).

Iedere plantage op zich zelf is dus een polder, geheel door dijken of dammen omgeven. In Suriname noemt men die dijken *polder*; zoo spreekt men van voor-, achter- en zijpolder; de zijpolders, ook *zijlijnen* genoemd, vormen de grens met de naastliggende plantages. Om het overvloedige water te loozen, bezit elke plantage een of meer *loostrenzen*. (Trens is de Surinaamsche benaming voor kanaal en sloot). Het

aantal is afhankelijk van den vorm en van de vroegere bestemming. Dikwijls vindt men twee loostrenzen, een aan elke zijde der plantage; de vorm is nl. meestal een rechthoek met de smalle zijde naar de rivier gekeerd. Verder is de plantage ingedeeld in *stukken*; elk stuk is 10-15 akker groot, en is tevens ten opzichte van de loozing een eenheid. Deze stukken zijn verdeeld in bedden, ter lengte van 5 à 8 ketting (100 à 160 M) en ter breedte van \pm 30 voet; op zeer vasten, moeilijk te draineeren grond is de breedte iets kleiner, op lossere grond iets grooter. Voor den waterafvoer zijn hierin langs de bedden greppels gegraven van 2 tot 3 voet diep, die men kleine trenzen noemt. Deze kleine trenzen monden uit in *trekkers*, slootjes, die langs de randen van elk stuk loopen en weer uitkomen in de loostrens. Dit is de eenvoudigste toestand. De aanleg kan ingewikkelder worden, door de aanwezigheid van een vaartrenzen-stelsel. De vroegere suikerplantages hadden nl. een net van kanalen voor het binnentransport van het riet. Gewoonlijk heeft men midden door de plantage een hoofdvaartrens (in het Neg. Eng. *bantama* genoemd) en zijkanalen tusschen de stukken door; dit hangt tennauwste samen met den vorm van de plantage. In dit geval moeten de stukken geheel door dijken omgeven zijn, daar het water in de vaartrens op een zoodanig peil gehouden moet kunnen worden, dat het vervoer per pont altijd mogelijk is. Het vaartrenzen-stelsel is geheel afgescheiden van het loozingssysteem en heeft in den regel een ander peil.

De hoofdloostrens staat door een sluis of *koker* in verbinding met de rivier. De sluisen zijn vaak van zeer ouden datum; het metselwerk is bijzonder sterk aangelegd. In het algemeen ligt de vloer van de sluis op het peil van de laagste eb. De sluisdeur, die zich vertikaal beweegt, is gewoonlijk van bruinhart gemaakt. De sluis ligt meestal niet aan de rivier, maar is er mee verbonden door een *sluiskreek*, die hier en daar zeer lang is (soms 1 K.M.). De sluiskreek loopt door het voorland, een strook land tusschen rivier en plantage. Soms is dit voorland ook in cultuur; het heeft dan meestal een aparte loozing. Het geheele stelsel van kanalen en slooten heet in planterstaal *de bedelving*.

De gewone gang van zaken is nu, dat de sluis geopend wordt, wanneer het rivierwater zoo laag is, dat men het overtollige binnenwater kan laten wegloopen; komt de vloed weer op, dan wordt de sluis gesloten. Eb en vloed doen zich nl. zeer ver op de breede Surinaamsche rivieren gevoelen. Rivierwater wordt bijna nooit ingenomen, daar het te zout is; het is slechts mogelijk op de zeer ver van zee gelegen plantages. Op de oude suikerplantages werd bij vloed water ingenomen in de *molentrens*; door een smalle goot kon men het bij laag water laten wegvloeien. In deze gemetselde goot stond het waterrad, dat de molen in werking bracht; op vele plantages zijn de resten van deze inrichting nog te zien. Hier kon rivierwater ingenomen worden, omdat het vaartrenzen-stelsel niet in aanraking kwam met den aanplant. Naast deze plantages met *waterwerk* werden er ook gevonden met *beestenwerk* (zie aldaar).

Aan de achterzijde grenzen de plantages dikwijls aan zwampen of savannes, die in den regentijd geheel onder water staan; vaak is er dan gelegenheid om water in te nemen, indien de planter het noodig vindt zijn watervoorraad aan te vullen, of om b.v. het peil zoo te maken in de loostrenzen, dat er gevaren kan worden. Alle transport *in* de plantage heeft nl. te water plaats, behalve op één suikerplantage, waar men een Decauville-spoor heeft. Iedere plantage is in het bezit van een aantal vaartuigen; voor de binnenvaart gebruikt men korjalen of binnenponten, voor het vervoer der producten naar de stad ponten, voor personenvervoer *tentbooten*.

Op een der voorste stukken zijn gewoonlijk de gebouwen aangebracht, nl. de directeurswoning, opzichterswoningen, bereidings-etablisement voor cacao, koffie enz., arbeiderswoningen en hospitaal. Een der gebouwen, waarin op de

koffieplantages de koffie van de schil werd ontdaan, droeg den naam van *morsloods*. De meeste plantages beschikken over veel onbeplant terrein, daar de concessie's veel grooter zijn dan het terrein in cultuur; als regel werd een stuk na 30 of 40 jaar verlaten om een nieuw terrein in cultuur te nemen (zie LANDBOUW, blz. 441).

Op oude koffieplantages vindt men gewoonlijk een droogplaats, *steen* genaamd. Vaak is deze vlak voor de directeurswoning aangelegd. Arbeiderswoningen en hospitaal moeten aanwezig zijn volgens de immigratie-verordeningen (Zie ook AERSSSEN, GRONDPOLITIEK, LANDBOUW en LANDMETEN).

Curaçao.

Het begrip *plantage* is op Curaçao iets anders dan in Suriname; het wil eenvoudig zeggen: particulier eigendom. De meeste plantages bestaan uit berghellingen, die verreweg de grootste oppervlakte daarvan beslaan en de daartusschen liggende dalen en kommen. Over de bedrijven, die op de plantages uitgeoefend worden, is gehandeld in het art. LANDBOUW, blz. 443. Men spreekt daar van vee-, zout- en waterplantages, al naar het hoofd product is. De waterplantages - dat zijn die zoetwaterputten hebben en water leveren aan de stadsbewoners - liggen nabij de stad, de zoutplantages langs de zuidkust, de veeplantages, die de grootste zijn, liggen op groteren afstand van de stad.

Hier geen stelsel van kanalen en slooten om het overtollige hemelwater kwijt te raken als in Suriname; integendeel: door het aanleggen van dammen tracht men het wegvloeien van het water naar zee tegen te gaan.

Anders dan in Suriname zijn op Curaçao de woningen van steen. Op elke plantage heeft men een op een terras gebouwd, één verdiepings-heerenhuis met gaanderijen aan twee of meer zijden, de schuren en een grooter of kleiner aantal arbeiderswoningen, waarin het werkvolk, als in den slaventijd, woont; voorts de *koraal*, een ommuurde ruimte, waarin het vee des nachts verblijft. Zie over de *hofjes* het art. LANDBOUW, blz. 443.

De eigenaar woont niet op zijne plantage, maar in de stad; het beheer laat hij over aan een *factoor* (zie aldaar).

Plantage-leeningen.

Zie NEGOTIATIËN.

Plantage-rubber..^{aant.}

In Suriname zijn de volgende rubbergevende gewassen aangeplant: *Hevea brasiliensis*, *Ficus elastica*, *Kickxia africana* (*Funtumia*), *Castilla Nicoyensis* en *Costaricana*, *Manihot Glaziovii*.

Hevea brasiliensis (Fam.: Euphorbiaceae), Pararubber, is de 't meest aangeplante rubbersoort in Suriname, de eenige boom, die in het groot is aangeplant. In het begin van 1912 waren er ongeveer 250.000 voornamelijk van 1-4 jaar oude boomen, verspreid over een 35-tal ondernemingen; het meerendeel is aangeplant in bacoven velden, gewoonlijk bovendien nog met cacao of koffie als tusschenbeplanting. Speciale *Hevea*-velden treft men weinig aan. Sedert is de aanplant niet belangrijk

toegenomen. Volgens het jaarverslag over 1914 van de Compagnie des mines d'or de la Guyane hollandaise in de

Lawa had zij een aanplant van 40.000 boomen en rekende zij over twee jaar een aanvang te kunnen maken met het tappen van de oudste boomen. De eerste Hevea is ingevoerd in 1896; in Dec. van dat jaar werden op de plantage Waterland 100 zaden uitgeplant, die door den directeur Geerling ontvangen waren van Christy & Co. Van de 100 zaden kiemden slechts 13. De daaruit opgegroeide boomen zijn op 3 na nog aanwezig; het zijn dus de oudste boomen in de kolonie. In 1902 had een tweede invoer plaats; de Cultuurtuin slaagde erin eenige honderden zaden van den Nederlandschen Consul te Para te betrekken. Bijna tegelijkertijd kreeg de plantage Jagtlust zaden uit Trinidad; de plantage Voorburg ontving zaden uit Brazilië, waarvan echter geen enkel kiemkrachtig bleek; in 1905 kreeg men daar echter zaad van Ceylon, waaruit een aanplant van \pm 9000 boomen verkregen is. In latere jaren zijn groote hoeveelheden zaad uit Ceylon ingevoerd; nu maakt de kolonie echter zelf zooveel zaad, dat in 1911 zaad en jonge planten uitgevoerd zijn naar de omliggende Engelsche koloniën.

De cultuur van Hevea houdt nauw verband met de bacovencultuur. De bacove is een uitstekende schaduwplant; mits men haar niet te dicht laat groeien, ontwikkelt de Hevea zich daartusschen uitstekend. Wellicht is voor Hevea de bacove meer windbreker dan schaduwplant. Veelal plant men zoowel koffie en cacao als Hevea in de bacovenvelden; in de eerste jaren maken de bacoven de onderhoudskosten gedeeltelijk goed; wanneer de bacoven verwijderd moeten worden, begint betrekkelijk spoedig de koffie te dragen. Plant men alleen rubber en bacoven, dan kunnen de laatsten 4 jaar blijven; met koffie of cacao slechts 2 à 3 jaar. Men verwacht, dat de koffie een jaar of 8 onder de rubber zal kunnen blijven staan; daarna zal vermoedelijk de schaduw te dicht worden; cacao kan langer vrucht blijven geven; dit is bewezen door een 13-jarige Hevea-aanplant op plantage Jagtlust, waaronder goed dragende cacao staat. In verband met de tusschenproducten moet de afstand der boomen geregeld worden; gewoonlijk neemt men per boom ongeveer 400 \square voet; dus \pm 100 per akker. De aanplantingen worden aangelegd met plantjes of stumps. Men laat de zaden kiemen, zet ze dan uit op kweekbedden, en laat ze daar langer of korter. Blijven ze er lang staan, dan plant men ze als stumps over, d.w.z. men snijdt het onderdeel van den wortel af en kort den stengel in tot op het deel, waar hij houtachtig wordt; als grootste lengte neemt men gewoonlijk 3 voet. Deze stumps vormen nu een loot, waarvan de voet gewoonlijk zoo mooi met het oudere gedeelte, vergroeit, dat er na een paar jaar niets meer van de vergroeiing te zien is.

Vóór het uitplanten werkt men den grond om, soms geheel, soms maakt men alleen plantplekken. Het latere onderhoud bestaat voornamelijk in schoonhouden en loshouden van den grond, terwijl verder de voor Suriname onvermijdelijke bedelving (drainage) in uitstekenden staat moet zijn.

In den eersten tijd groeit de Hevea sterk in de lengte; als zij boven de bacove uit komt, vertakt zij zich gewoonlijk; dit kan men bevorderen door de bovenste bladeren weg te nemen; de okselknoppen loopen dan uit. De groei der boomen is in Suriname zeer voldoende; de gemiddelde jaarlijksche toeneming in stam-omtrek bedraagt ongeveer 10 cM. Daar slechts weinig oudere aanplantingen aanwezig zijn, is er niet veel ervaring met tappen verkregen. Algemeen wordt de halve haringgraatsnede toegepast; daarbij wordt de schors-oppervlakte over de lengte in vieren verdeeld; elk jaar wordt een reep getapt, zoodat men in het vijfde jaar weer op de eerstgebruikte schors terugkomt. De 9-jarige boomen op Jagtlust gaven in 1910 ongeveer 1 K.G. droge rubber per boom; op Waterland verkreeg men een dergelijke opbrengst; 5-jarige boomen gaven gemiddeld 1-1,2 gram per tapping; 7-jarige ongeveer 3 gram. Wanneer de droge tijd lang duurt gaat de opbrengst tijdelijk zoodanig achteruit, dat het tappen weinig loonend is. Men doet dan beter het tappen

na te laten; de boomen zelf kunnen echter uitstekend tegen felle droogte, wat wel bewezen is in het buitengewoon droge seizoen 1911/12.

In verband met het geringe aantal getapte boomen zijn nog geen cijfers van de opbrengst per akker te geven. Voorloopig zijn de uitkomsten niet zoo gunstig als in Oost-Azië, hoewel men bijna met zekerheid kan zeggen, dat de cultuur in Suriname ook voordeelen zal afwerpen. Het tot nu toe verkregen product werd in Europa zeer gunstig beoordeeld en maakte goede prijzen. In het door A.G.N. Swart uitgebrachte Verslag over de Intern. Rubber-Tentoonst. gehouden van 26 Juni tot 14 Juli 1911 in de Royal Agricult. Hall, Islington, London, wordt medegedeeld, dat er onder de monsters uit Suriname enkele waren, die wat kwaliteit betreft, naar het oordeel der vakkundigen, in geen enkel opzicht achterstonden bij de beste plantage-rubber, uit Azië afkomstig. In 1911 werd van de kleine complexen reeds 1228 KG. uitgevoerd. (Hierin is ook eenige Castilloa-rubber begrepen). In 1912, 1913 en 1914 was de uitvoer 2455, 3939 en 1843 K.G. De geringe uitvoer in 1914 was een gevolg van den oorlog, toen rubber tot contrabande is verklaard. De grootste aanplant is aanwezig op de gouvernements-rubber-onderneming Slootwijk. Deze plantage werd in 1908 door het gouvernement aangekocht met de bedoeling 'winst te maken door het aanplanten van rubber'.^{*)} In 1912 was ongeveer 180 HA. beplant met Hevea van 1 tot 3 jaar oud. Ook daar is de rubber geplant met bacoven en cacao of koffie; de afstand is overal 18 bij 22 voet.

Ten slotte kan vermeld worden, dat er, waar geen specifiek Surinaamsche toestanden invloed uitoefenen (zooals b.v. de toestand van den bodem) geheel gewerkt wordt volgens de in Oost-Azië gevolgde methoden. (Zie ook HEVEA GUIANENSIS).

Litt. Mededeelingen over de caoutchouc-leverende gewassen in Suriname, Amst. 1910. (Brusselsche tentoonst. 1910. Ook in Fransche vertaling). - J.C. Loman, Suriname comme terre à caoutchouc (Bull. de l'Association des planteurs de caoutchouc.

*) Over deze bij wet van 31 Dec. 1908, Stbl. no. 435 als 'productief werk' (zie FINANCIËN, blz. 299) opgezette onderneming is er tusschen Bestuur en Koloniale Staten, vrijwel van het begin af, strijd geweest. Men zie daarover de gewisselde stukken en de debatten bij de behandeling der begrotingen sedert 1909; voorts het Rapport der Slootwijk-commissie, Paramaribo, Juni 1913; Nota van H. van Ommeren, behoorende bij dit Rapport, Paramaribo, Febr. 1914; Kantteekeningen van P.A. May op het Rapport (Overdruk uit het blad 'Suriname' van Juli-Sept. 1913); Nota van den Directeur van den Landbouw, D.S. Huizinga, betr. de vooruitzichten van de Gouv. rubber-onderneming Slootwijk. (Juli 1914. Bijlagen. Kol. Staten 1914-1915, 17. 4) en de beschouwingen van P.J. May over deze nota in het blad Suriname van 22 Juni 1915 en vlg.

Mei 1910, p. 68). - Nota van Dr. P.J.S. Cramer van 24 Sept. 1910, opgenomen in De econ. en finant. toestand der Kol. Suriname (Rapport der Suriname-commissie) 's Gravenh. 1911. - A.W. Drost, Pararubber in Suriname, Amst. 1911 (Ook in Engelsche vertaling). - Rubber in Suriname. Uitgave van de commissie v.d. Kol. Landb.tentoonst. te Deventer, 1912. - A.W. Drost, Een korte beschr. van de Rubbercultuur (Surinaamsche Almanak 1913, blz. 122). Dr. G. Stahel. Mededeeling n° 1, over de Hevea-bladziekte in Zuid-Amerika, Paramaribo, Nov. 1915. - Jaarverslagen en Bulletins Landbouwdepartement Suriname.

Castilloa of, volgens de nieuwere nomenclatuur, *Castilla*, behoort tot de familie der Urticaceae. Het is de eenige rubbersoort, die naast Hevea, op eenigszins uitgebreide schaal wordt aangeplant. De eerste zaden werden in 1902 ingevoerd; in 1912 waren op verschillende plantages ongeveer 10.000 boomen aanwezig, alle behorende tot de soort *C. Nicoyensis*; slechts in den Cultuurtuin vindt men een kleine aanplant van *C. Costaricana*. *Castilla* groeit op lichtere gronden, o.a. zeer goed op zandritsen. De boom verlangt een vochtigen, maar goed gedraineerden bodem; het klimaat van Suriname met zijn grooten regenval en goed gemarkeerden drogen tijd is blijkbaar zeer geschikt. De beste tapmethode schijnt te zijn het 3 à 4 maal per jaar tappen met sneden, die iets minder dan den halven stam omvatten. Het melksap van de in Suriname aangeplante soort is zeer dik, zoodat men de beste resultaten verkrijgt door de melk in de snede te laten stollen, en dan de rubber als 'scraps' te verzamelen. Op deze wijze getapte 9-jarige boomen (op een paar plantages een 2000-tal) gaven ongeveer 200 gram per jaar per boom. Dit is bij andere landen vergeleken zeer voldoende. Een partij *Caatilloa*-rubber bracht ongeveer f2.25 per pond op; Hevea in denzelfden tijd f3.25. De onkosten zijn daartegenover bij *Caatilloa*-rubber veel geringer, daar men slechts weinig keeren tapt.

Litt. Jaarversl. van het Dep. van Landbouw sedert 1909. - Dr. J. Kuyper, *Castilla* in Suriname, Bull. 27 van het Dep. van den Landbouw (April 1912).

Kickxia africana (ook bekend als *Funtumia-rubber*) behoort tot de familie der Apocynaceae. De boom is slechts aangeplant in den Cultuurtuin; vandaaruit zijn eenige honderden plantjes op de gouvernements-onderneming Slootwijk uitgeplant. De boomen groeien op zand goed; ze zijn in 1904 geplant. Geregelde tappingen vonden nog niet plaats; slechts eenige proeftappingen. De halve haringgraatsnede gaf de beste resultaten; waarschijnlijk zullen 3 à 4 tappingen per jaar het geschikste aantal zijn. De naar Europa gezonden rubber werd zeer gunstig beoordeeld; de prijs was $\pm \frac{2}{3}$ van die van Hevea.

Litt. Jaarversl. v.h. Dep. van den Landb., 1910 en 1911.

Ficus elastica (Fam. Urticaceae). Er zijn eenige 5 à 6-jarige boomen in den Cultuurtuin aanwezig, waarvan door marcotteeren eenige honderden planten verkregen zijn. Hiervan zijn een aantal op Slootwijk uitgeplant. De groei is voorloopig goed.

Manihot Glaziovii (Fam. Euphorbiaceae). Een kleine proefaanplant in den Cultuurtuin gaf ongunstige resultaten. De eerste jaren is de groei goed; daarna kwijnen de boomen. In 1911 werden de soorten *piauensis* en *dichotoma* ingevoerd.

Plantengroei.

A. Suriname.

Floristisch-plantengeografisch behoort Suriname tot het Neotropische Flora-gebied en tot de onderafdeeling van de *Hylaea* of het gebied van de Amazone-rivier. Klimatisch is dit gebied gekenmerkt door den overvloedigen neerslag, die vrij gelijkmatig over het geheele jaar verdeeld is, en door den in verhouding tot de geografische breedte lage temperatuur. De planten-formatie, die in verband met de vele en gelijkmatig verdeelde regens in Suriname de overhand heeft, is het tropische regenwoud, meestal kortweg oerwoud genoemd. Het meest karakteristieke kenmerk van tropische regenwouden in het algemeen is het feit, dat ze bestaan uit een buitengewoon groot aantal verschillende soorten van boomen, die zonder eenige regelmaat door elkaar staan, en die ook wat ouderdom en stamdikte aangaat de grootst denkbare verscheidenheid vertoonen. De stammen hebben vaak z.g. plankwortels, platte verticaal staande uitwassen van den stam, die hem als driehoekige planken steunen. Bijna steeds treft men kale stammen aan, d.w.z. de takken beginnen pas op groote hoogte boven den grond. De kronen zijn zeer verschillend van vorm en afmeting. Een opvallend kenmerk van de bladeren is hun meest vrij geringe grootte en tamelijk leerachtige structuur; uitzonderingen daarop vindt men bij die boomen, welke steeds in de schaduw van grootere exemplaren blijven. Dergelijke soorten hebben vaak groote en dunne bladeren, wat te beschouwen is als een aanpassing aan de vochtige atmosfeer van het oerwoud. Op enkele plaatsen schijnt een bepaalde boomsoort iets talrijker voor te komen; zoo vindt men terreinen waar de *Balata-boom* of *Bolletri* (*Mimusops Balata*) of de *Bruinhart* (*Vouacapoua americana*) in opvallend groote hoeveelheden aan te treffen is. Natuurlijk is het bosch niet volkomen gelijk van samenstelling over de geheele kolonie. Daar de verschillen wel hoofdzakelijk het gevolg zijn van de bodemgesteldheid, kan men hoogland- en laaglandbosch onderscheiden, maar in bijzonderheden is daaromtrent nog niet veel te zeggen, omdat de kennis van de boomsoorten van Suriname nog veel te wenschen overlaat. Van opvallende boomen zijn nog te noemen: *Groenhart* (*Tecoma leucoxydon*), een zeer groote boom, die met gele bloemen bloeit, maar tijdens den bloei geen bladeren heeft. Dit is overigens een niet veel voorkomend verschijnsel; de meeste boomen schijnen op zeer ongeregelde tijden de bladeren te laten vallen, of althans reeds weer nieuwe bladeren gevormd te hebben als de oude afvallen, zoodat het woud altijd-groen is. In het hoogland zijn verder verschillende soorten van de geslachten *Lecythis* en *Eschweilera* op te merken, boomen die een uitstekend hout leveren, dat onder den naam *Barklak* gebruikt wordt. De vruchten van die boomen hoort men vaak Kwatta-patoe noemen, omdat ze den vorm hebben van een pot met een deksel. Bijzonder groot zijn ook exemplaren van de *Kwari* (*Qualea*), van de *Kankantri* (*Ceiba pentandra*), van *Basra Lokus* (*Dicorynia paraensis*), van de *Lokus* (*Hymenaea Courbaril*), van *Tonka* (*Dipteryx odorata*), van *Kopi* (*Goupia glabra*), van *Geelhart* of *Pakoeli* (*Platonia insignis*).

Voor het uiterlijk van een oerwoud in Suriname is het onderhout het meest karakteristiek. In vele gevallen ontbreekt dit bijna geheel; vooral in de bovenlanden treft men vaak terreinen aan, waar men met evenveel gemak door een oerwoud kan loopen als in Nederland door een beukenbosch. In de meerderheid van de gevallen echter wordt de weg versperd door lagere planten, die steeds in de schaduw blijven van de boomen. Daarvan zijn de Palmen in

de eerste plaats te noemen. Onder de echte oerwoud-palmen, die soms in buitengewoon groot aantal optreden, komen de geslachten *Bactris*, *Astrocaryum*, *Maximiliana* en *Geonoma* naar voren. De beide eerstgenoemde zijn kenbaar aan het bezit van stekels, meestal glimmend zwart, die zoowel den stam als de bladeren bekleeden. Men duidt ze in den regel aan met namen als *Pingo-makà*, *Kiskissi-makà*, *Para-makà*, e.d. *Maximiliana* is de bekende *Maripapalm*, waarvan de vruchten gegeten worden, terwijl men de vele soorten van *Geonoma* met den naam van *Taspalm* aanduidt. Het zijn kleine planten, meest niet hooger dan enkele decimeters, die zeer dicht op elkaar staan, zoodat ze den bodem van het woud met een dichte bladermassa bedekken, en een uitstekende schuilplaats leveren aan powisies, die de min of meer vleezige vruchten gaarne eten. In de bovenlanden, waar de *Taspalm* bijna alleen voorkomt, gebruikt men de bladeren als dakbedekking. Een zeer gezochte palmsoort is de *Koemboe* (*Oenocarpus Batawa*), waarvan de blauwe vruchten dienst doen bij de bereiding van een verfrisschenden drank. De andere planten die den bodem van het oerwoud bedekken, behooren tot zeer verschillende families. Vermelding verdienen vooral de varens, die, evenals de palmen, voor het meerendeel schaduwplanten zijn, en de *Melastomataceae* (*Clidemia* en *Miconia*). De factor, die het onderhoud zoo schaars maakt, schijnt lichtgebrek te zijn. Slechts weinige soorten zijn aan die kleine lichthoeveelheden aangepast. Zaden van andere planten en daaronder natuurlijk ook de boomzaden, komen wel tot kieming, maar brengen het niet ver. Zoodra echter door omvallen van een of meer boomen een lichte plek ontstaan is, ontwikkelt zich daar in korten tijd een uiterst dichte struikvegetatie, waaronder ook eenige boomen, die spoedig de leege plek weer opvullen. Uit het oogpunt van gebrek aan licht moeten ook beschouwd worden de interessante *Lianen* (zie aldaar) en *Epiphyten* (zie aldaar) van het oerwoud.

Een eenigszins anderen indruk maakt het bosch van de rivier gezien. Door de nabijheid van veel water komen bepaalde planten aan den rivieroever voor, die in het oerwoud niet of in veel geringer aantal aanwezig zijn. Bovendien maakt de groote hoeveelheid licht, de vegetatie weelderiger. Daarom vermoedt men, dat aan den oever steeds een bijna ondoordringbaar woud ligt, wat werkelijk niet het geval is.

Men kan drie typen van rivieroever-flora onderscheiden. Het eerste type vindt men aan de benedenrivieren op plaatsen waar nog zeewater met het rivierwater gemengd is. Het tweede type vindt men daar waar het water geheel zoet is, maar waar stroomversnellingen ontbreken. Het derde type is de vegetatie langs de boven-rivieren.

Het eerstgenoemde type heeft veel overeenkomst met de mangrove-vegetatie, die later besproken wordt. De vegetatie der benedenrivieren is ten deele veranderd door de cultuur, omdat veel plantages langs de oevers aangelegd zijn. Waar deze ontbreken, maakt de plantengroei een vrij eentonigen indruk. Tot vlak aan den oever vindt men groote boomen, meest met talrijke epiphyten beladen, waaronder Orchideeën, Araceeën en Bromeliaceeën (Bosch-ananassen) de voornaamsten zijn. De lage oevers zijn omzoomd door heestergewas, waarvan zeer bekend is de *Branti-makà* (*Drepanocarpus lunatus*) met violette bloemen en de *Matrozendruif* (*Solanum lanceaefolium*). Beide soorten van heesters zijn buitengewoon stekelig. Daartusschen komen talrijke klimplanten voor, *Convolvulaceae* en *Bignoniaceae*, met vaak helder en opvallend gekleurde bloemen. Onder de palmen is vooral de *Pina-palm* (*Euterpe*) te noemen. In het water treft men aan den convexen oever, waar de stroom niet sterk is, en dus veel slib wordt afgezet, in groote hoeveelheden de *Moko-moko* aan (*Montrichardia arborescens*). Andereopvallende oeverplanten zijn de *Bosch-cacao* (*Pachira aquatica*) met groot roode bloemen, *Boenhatti-mama* (*Cissus sicyoides*) en andere *Cissus*-soorten. In den bloeitijd vallen onder de boomen

vooral *Mierenhout* (*Triplaris surinamensis*) en een *Kwari*-soort (*Vochysia tetraphylla*) in het oog, terwijl de kleine stammen van de *Bosch-papaja* overal tusschen de grootere stammen voorkomen.

Naar het zuiden gaande langs de rivier, bereikt men spoedig de plaatsen, waar het stroombed onmiddellijk op den rotsigen bodem ligt. Daar vormen zich tal van stroomversnellingen en watervallen en daarmee verandert ook het uiterlijk van de vegetatie. Een van de merkwaardigste plantenfamilies, die in dit deel van het land voorkomen, is de familie der Podostemonaceae, waarvan de kleinere soorten nauwelijks opgemerkt worden, de grootere echter als *Koemaroe-njan-njan* overal de aandacht trekken. De wetenschappelijke naam van deze plant is *Mourera fluvialis*. Ze is bij vallend water, in Augustus, kenbaar aan de violette platte bloem-aren die in de stroomversnelling boven het water uitsteken, terwijl de sterk gekroesde, min of meer stekelige bladeren zich onder het water bevinden, aan de rotsen vastgehecht. Als het water nog meer valt, komen de bladeren geheel boven water en sterven in de droogte af, terwijl de aren zaad leveren. Dit uiterst fijne zaad valt in de spleten der droge rotsen en kiemt pas weer, als het water gaat wassen. De kleinere soorten der Podostemonaceae gedragen zich op dezelfde wijze.

De eilandjes, die zich in de bovenrivier tusschen de vallen vormen, hebben soms een weelderige vegetatie, maar meest is de rotsige bodem niet in staat groote boomen te dragen, en zijn ze met struikgewas begroeid. Indien de eilanden zeer laag zijn, worden ze in den grooten regentijd overstroomd, en dan van allen plantengroei ontdaan.

Langs de rivieroevers vallen onder de boomen twee soorten van *Walaba* (*Eperua falcata* en *E. rubiginosa*) in het oog, door de langgesteelde roodbruine peulen, die naar hun vorm de plant ook wel den naam van *Bijlhout* gegeven hebben. Op plaatsen waar de rivier groote bekkens met langzaam stroomend water vormt, vindt men de planten van de benedenrivier, zooals de Moko-moko, de Pina-palm etc. terug. Hier vooral is het aantal kruiden aan den oever zeer groot.

De vegetatie-verschillen in Suriname worden veroorzaakt door de uiteenlopende bodemgesteldheid. De kuststreek wordt n.l. voor een groot deel gevormd door alluvium, dat met een zeer flauwe helling van uit de zee landwaarts zich verheft.

Deze alluviale strook, die ten deele door de zee, ten deele door de rivier afgezet is, zonder dat tusschen beide vormingen een scherpe scheiding bestaat, heeft een zeer verschillende breedte, n.l. ± 26 K.M. aan de Marowijne, ± 63 K.M. aan de Suriname rivier, ± 79 K.M. aan de Saramacca en ± 85 K.M. aan de Nickerie. De modderbanken, die zich ver in zee uittrekken, zijn bijna geheel onbegroeid, maar gaan landwaarts over in de typische mangrovevegetatie, welke, wanneer ze bestaat uit *Avicennia nitida*, *Parwa* genoemd wordt, doch *Mangro*

heet, wanneer *Rhizophora Mangle* de overheerschende plant is. Beide plantensoorten zijn in hooge mate aangepast aan de eigenaardige omgeving waarin ze groeien, den zilten en weeken modderbodem. *Rhizophora* heeft luchtwortels, die men ook wel wegens hun uiterlijk steltwortels noemt. Ze komen op vrij groote hoogte boven den grond uit den stam te voorschijn en groeien na herhaalde vertakking met een bocht naar den bodem. Ze hebben het voordeel dat ze de plant over een groot oppervlak in den weeken bodem bevestigen, waardoor bij vloed de golfslag ze niet kan losslaan. Maar bovendien zijn ze in het bezit van inwendige holten, die eenerzijds met de buitenlucht communiceeren, anderzijds met holten in de onderaardsche deelen van de wortels in verbinding staan, zoodat deze van zuurstof voorzien worden, welke voor de ademhaling noodig is. Eigenaardig is ook dat de zaden reeds kiemen, als ze nog aan den boom in de vrucht zitten. Pas wanneer de kiemplant een lengte van meerdere decimeters bereikt heeft, valt zij uit de vrucht in den bodem en kan dan verder groeien zonder dat er gevaar voor verstikking in den modder bestaat. De *Parwa* (*Avicennia*) komt verder landwaarts voor, en heeft geen steltwortels doch luchtwortels, die vertikaal boven den grond uitsteken en op die wijze ook de onderaardsche worteldeelen van zuurstof voorzien.

Ook het kiemen van de vruchten aan den boom komt bij deze plant voor, maar het verschijnsel vertoont zich niet zoo duidelijk als bij *Rhizophora*. Waar geen zeewater meer doordringt houdt de Mangrove op, en langzamerhand ontstaat het oerwoud in den boven beschreven vorm. De alluviale streek is echter niet geheel met oerwoud bedekt, maar dit laatste vormt in hoofdzaak een zoom van verschillende breedte langs de rivieren. Tusschen die woudranden in vindt men de zoogenaamde *Savannen*. Een eigenaardigheid van de Surinaamsche savanne is het feit dat ze hun ontstaan danken niet aan het klimaat, maar uitsluitend aan de gesteldheid en samenstelling van den bodem. Deze bestaat daar uit een uiterst onvruchtbaar, door den regen geheel uitgeloogd kwartszand, waarin de zaden van woudboomen niet kunnen ontkiemen, of althans nooit een volwassen exemplaar kunnen leveren, zoodat de vegetatie bijna uitsluitend is samengesteld uit kruiden en kleine heesters. Onder de eerste spelen de Grassen en de *Cyperaceae* een hoofdrol, maar ook andere kruiden komen in groote getale voor. Hier en daar, vermoedelijk op vruchtbaarder plekken, vindt men kleine boschjes. Vele savannen staan in den regentijd geheel onder water, zonder dat ze door de rivier overstroomd worden, waaruit men moet opmaken, dat zich een voor water moeilijk door dring bare bodemlaag onder het zand bevindt. Ook in den drogen tijd behouden enkele plekken een moerasachtig karakter, hetgeen aan den plantengroei (*Drosera* e.d.) gemakkelijk zichtbaar is.^{*)}

Waar het heuvelland begint, houden de savannen bijna geheel op en sluit zich het oerwoud tot een ontzaglijk oppervlak aaneen. Alleen in het uiterste zuiden, aan de Braziliaansche grens, zijn savannen aangetroffen, vermoedelijk van een ander type; ze zijn echter nog weinig bekend.

Of op de hoogere Surinaamsche bergen een andere flora voorkomt dan in het laagland, is evenmin, bij gebreke aan in die streek verzameld materiaal, met zekerheid te zeggen. Wel weet men dat sommige toppen kaal zijn, maar dit is een gevolg van den rotsbodem, niet van het bergklimaat.

Er zijn thans in Suriname ongeveer 2500 soorten van hoogere planten (*Phaneroganen* en *Varens*) gevonden, die voor het meerendeel een groote gelijkenis vertoonen of geheel identiek zijn met soorten van de flora van het Amazone-gebied

*) Zie voor een populaire beschrijving van de Surinaamsche Savanne: Dr. J. Kuyper, De nederlandsche hoogveenflora in de tropen. (*De Levende Natuur*, Jaargang XVII, 1913, blz. 363-369).

en van Britsch of Fransch Guiana. Met zekerheid kan voorspeld worden dat het werkelijk aantal voorkomende soorten de 4000 overtreft. Het minst bekend is thans nog de boomflora van het oerwoud. De groote moeielijkheden verbonden aan het botaniseeren en verzamelen in een dergelijk terrein, zijn wel de hoofdoorzaak van die gebrekkige kennis.

Met hetgeen men van lagere planten weet, (Mossen, Schimmels, Wieren) is het echter nog treuriger gesteld. (Zie ook EPIPHYTEN en LIANEN).

B. De Nederlandsche Antillen.

Ofschoon de flora van de Nederl. Antillen, evenals die van Suriname, tot het floragebied van het Tropische Amerika behoort, vertoonen de beide koloniën zeer aanzienlijke verschillen in samenstelling en uiterlijk van den plantengroei. Wat de samenstelling, dus de soorten, betreft, is dat verschil natuurlijk grootendeels aan historische oorzaken toe te schrijven. Het in vergelijking met Suriname totaal andere uiterlijk van den plantengroei is echter stellig het gevolg van het veel drogere klimaat. Op geen van de zes eilanden is de regenval zóó overvloedig, dat het voorkomen van het typisch regenwoud als een aaneengesloten geheel mogelijk is. Slechts op een paar van de hoogste punten van Saba en St. Eustatius boven de 500 M. komt vochtig oerwoud voor. Vermoedelijk is daar echter de regenval grooter dan op de lagere deelen van het eiland en in ieder geval is de atmosfeer er veel vochtiger. Ofschoon dat oerwoud in uiterlijk veel overeenkomst heeft met het Surinaamsche, o.a. door het voorkomen van boomvarens, van lianen en epiphyten, is er toch nogal verschil in de soorten die het samenstellen. Op de Benedenwindsche eilanden is niets van dien aard aan te treffen, wat geen wonder is als men bedenkt dat de regenval er slechts ongeveer de helft bedraagt van die van de Bovenwindsche eilanden (572 m.m. per jaar, tegen 1100 m.m. op de Bovenw. eil.). Daardoor, en ook door het feit dat op de Bovenw. Eil. de regen vrij gelijkmatig over het geheele jaar verdeeld is, op de Benedenw. Eil. daarentegen slechts in hoofdzaak in de maanden October-Januari valt, hebben de beide groepen van eilanden een duidelijk verschillende plantengroei.

I. De Bovenwindsche Eilanden. (St. Eustatius, Saba en St. Martin). Reeds uit de ligging is op te maken, dat de flora in groote trekken met die van de kleine Antillen zal overeenkomen. De niet zeer groote hoeveelheid regen, de sterke N.O. wind, en de op vele plaatsen slechts met een zeer dunne humuslaag bedekte rotsachtige bodem, maken het land voor boomgroei weinig geschikt. Daarbij komt nog dat het juist de voor boomgroei gunstige plekken zijn, die door den landbouw in beslag genomen en daarbij van de oorspronkelijke vegetatie beroofd zijn. Het gevolg is, dat de plantengroei een eentonigen indruk maakt, daar ze in hoofdzaak bestaat uit heesters met een hard loof, die het landschap een grauw uiterlijk geven. Wegens het overwegend voorkomen van *Croton flavens*, een heesterachtige Euphorbiacee, noemt men dit type van vegetatie de 'Croton-vegetatie'. Maar ook andere plantensoorten nemen er aan deel, zooals de doornige *Acacia tor-*

tuosa, de stekelige *Solanum racemosum*, *Melochia tomentosa* met grijsbehaarde bladeren, en verder Cactusachtige planten als *Opuntia* en de bolvormige *Melocactus communis*. Deze Croton-vegetatie bedekt in hoofdzaak de z.g. 'Cultuurvlakte' van de eilanden en den voet van de heuvels. De eentonigheid van het landschap wordt er slechts verbroken door enkele plantages, die door boomen omringd zijn, en door de beplanting van de randen der wegen met boomen. Deze cultuurvlakte met zijn Croton-vegetatie is het belangrijkste op St. Eustatius en St. Martin en neemt op het laatste eiland zelfs het grootste deel van het terrein in beslag. Daarentegen mist Saba, wegens den kegelvorm van het eiland en het daardoor overheerschend voorkomen van steile hellingen, een cultuurvlakte en daarmee ook bijna geheel een Croton-vegetatie. Een ander vegetatietype komt op het hogere deelen van de eilanden voor. Het bestaat uit lage boomen en heesters met groen, niet-periodiek afvallend loof, behoorende tot vele verschillende plantenfamilies. Goed vertegenwoordigd zijn de geslachten *Capparis* en *Ficus* als boomen en verschillende *Myrtaceae* (*Eugenia*, *Myrcia*) en *Rubiaceae* als heesters. Dit type van plantengroei heeft men den naam van 'Eriodendron-vegetatie' gegeven, in navolging van Eggers, die op St. Croix en de Virginische Eilanden een in uiterlijk en samenstelling gelijksoortig vegetatietype wegens het veel voorkomen van den Kapokboom (*Eriodendron*) onder dien naam beschreef. Deze laatste plantensoort ontbreekt echter bijna geheel op de Nederlandsche Eilanden.

In het algemeen verlangt de Eriodendron-vegetatie meer vocht, vandaar dat ze op St. Eustatius vooral voorkomt op de hogere deelen van de Quill en daar bosschen vormt, en in het noordelijke deel van het eiland in de tegen den N.O. wind beschutte ravijnen en dalen. Op Saba, waar de cultuurvlakte ontbreekt, is de Eriodendron-vegetatie door den mensch voor een groot deel vernietigd en de bodem door den landbouw in beslag genomen. St. Martin verheft zich te weinig boven zee om het voorkomen van een Eriodendron-vegetatie mogelijk te maken. Op de allerhoogste deelen van St. Eustatius en Saba, waar de vochtigheid grooter is, gaat de Eriodendron-vegetatie geleidelijk over in echt tropisch regenwoud, zooals reeds boven vermeld is.

Een derde vegetatietype is de littorale plantengroei, of kust-vegetatie. Men kan hiervan nog weer drie vormen onderscheiden, n.l. de Strand-vegetatie, waarin de Mangeniel-tree of Manzanille-boom (*Hippomane Mancinella*) en de Zeedruif (*Coccoloba uvifera*) de voornaamste boomen zijn. Verder komen er heesters voor en enkele kruiden, zooals de bekende voor tropische stranden typische *Ipomoea Pes Caprae*. Zeestrand, en dus ook de daarmee overeen-komende plantengroei ontbreekt aan de steile kusten van Saba; op St. Eustatius vindt men het aan de baaien, op St. Martin aan de geheele zuidkust.

Ook de rotshellingen aan den zeekant vertoonen een karakteristieken plantengroei, meest bestaande uit heesters met harde, leerachtige bladeren. Deze vorm van littorale vegetatie is op alle drie de eilanden ontwikkeld.

Een derde vorm is de plantengroei van de lagunen en zoutvijvers. Dit is een typische Mangrove-vegetatie met planten als *Rhizophora Mangle*, *Laguncularia racemosa*, *Avicennia nitida*, dus vormen, die ook aan de Surinaamsche kusten voorkomen. Men vindt Mangrove alleen op St. Martin.

Er blijft dan op de drie eilanden nog een gebied over, dat tot geen van de drie vegetatietypen behoort, aangezien de mensch er den oorspronkelijken plantengroei vernietigd heeft. Daar hebben zich een groot aantal plantensoorten gevestigd, die oorspronkelijk niet inheemsch zijn, terwijl natuurlijk daartusschen ook talrijke vertegenwoordigers van de Croton- en Eriodendron-vegetaties voorkomen. St. Martin is bekend om zijn groote graslanden.

Het aantal soorten van hoogere planten (Varens en Phanerogamen) dat op de drie eilanden gezamenlijk voorkomt bedraagt ruim 800; daarvan zijn er echter 132 niet inheemsch. Van de overige 670 soorten komen er op elk eiland ongeveer 450 voor.

II. De Benedenwindsche Eilanden. (Curaçao, Aruba en Bonaire).

Zooals reeds gemeld is, valt er op de Ben. W. Eilanden gemiddeld maar 572 m.m. regen per jaar. Doordat deze regenval zeer ongelijkmatig over het jaar verdeeld is, en er bovendien een harde noord-oost pasaat waait, zijn ongeveer 8 maanden van het jaar zoo goed als geheel droog. De plantengroei is daarmee geheel in overeenstemming; het is die van een droog land waar doornige heesters en Cactussen overheerschen. Uit deze dichte heesterbedekking steken meest alleen de lange kandelaber-cactussen (*Cereus*) omhoog. Op vele plaatsen komt bijna geen humus op den bodem voor, en daar krijgt de plantengroei bijna een woestijn-karakter. Van een aaneengesloten vegetatie is geen sprake meer; het zijn verspreide cactussen, wat grassen en korte heesterachtige *Heliotropium*planten, die hier den bodem bedekken. Op de meer beschutte plaatsen, waar een humuslaag aanwezig is, komen lage heesters en boompjes voor, voornamelijk tot de familie der Leguminosae behoorend, waaronder de doornige *Acacia tortuosa*. In de buurt van de 'hofjes' vindt men vaak wat weiland. De groote eenvormigheid maakt het onderscheiden van bepaalde vegetatietypen niet mogelijk. De plantengroei gelijkt nog het meest op de 'Croton-vegetatie' der Bovenwindsche Eilanden, en bestaat evenals daar uit *Croton flavens*, uit *Lantana Camara*, *Melochia tomentosa* en uit Cactussen. Deze laatsten spelen hier een belangrijker rol dan op de andere eilanden. Hun vormenrijkdom is veel grooter, er komen meer geslachten en soorten voor, vooral ook van de bolvormige Meloencactussen. Typisch is ook het veel voorkomen van *Agave*'s op sommige plekken, waarvan er vele soorten gekweekt worden.

Op de drie eilanden te samen komen nog geen 400 soorten van hoogere planten in het wild voor. Curaçao heeft nog de rijkste flora (357 soorten), Aruba en Bonaire hebben er resp. 213 en 239.

A. Pulle.

Plantenhaar,

SUR. Zie TILLANDSIA USNOIDES.

Planter.

Met dezen naam worden in Suriname speciaal aangeduid de leidende personen bij den grooten landbouw; ook de eigenaar van een plantage.

Planterspartij.

Zie ADMINISTRATEURS (VAN PLANTAGES) en BESTUURSREGELING, blz. 122.

Platkop-kwikwi,

SUR. Zie HOPLOSTERNUM THORACATUM.

Platonia insignis

Mart. Fam. Sapotaceae. *Geelhart*, SUR. *Pakoeli*, N.E. Een groote boom, die in Aug. of Sept. de bladeren laat vallen en dan met groote gele bloemen bloeit. De vruchten worden in Brazilië (ala *Bacury*) veel gegeten. Het hout is goed timmerhout; ook worden er korjalen van gemaakt.

Platvisch.

Zie PLEURONECTIDAE.

Platystacus cotylephorus

Bl. *Trompetter*, SUR. Fam. Aspredinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname en Rio Para. Zie *Platystacus nematophorus*, waarvan hij verschilt, doordat zijn eerste rugvinstraal niet verlengd is en de buitenste stralen van zijne staartvin een weinig verlengd zijn; ook is zijn kop veel groter. Volgens W.C. van Heurn komt deze visch algemeen in rivieren en trezen voor en wordt aan den haak gevangen. Geeft bij het ophalen geluid, vandaar de naam trompetter.

Platystacus nematophorus

Blkr. *Trompetter*, SUR. Fam. Aspredinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname. Kop breed en plat; oogen zeer klein; zes voeldraden, doch geen bij de neusgaten. Eene kleine kieuwopening zit voordien borstvinstekel. Huid zonder schubben. De korte rugvin heeft geen stekel, doch de eerste straal is verlengd tot een draad. Vetvin ontbreekt. Buitenste staartvinstralen niet verlengd. Aarsvin zeer lang. De borstvinnen hebben een stevigen, platten, sterk getanden stekel. De buikvinnen zijn onder de rugvin geplaatst. Kleur van het lichaam lichtbruin, gemarmerd met donkerbruin, onderzijde wit. De vinnen donker.

In het geslacht *Platystacus* dragen de ouders zorg voor hun nakomelingschap. Tegen dat de eieren afgezet worden wordt de buikzijde van het wijfje sponsachtig en in de holten hechten zich de eieren. Zijn deze uitgekomen, dan wordt de buikzijde weder glad.

Plecostomus plecostomus

(L.) Eigm. *Warra-warra*, KAR. en N.E. Fam. Loricariidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Brazilië, Venezuela, La Plata tot Trinidad; niet in zuidoostelijk Brazilië. De mond is aan den onderkant van den bek. Kop en lichaam met schilden bedekt, borst en buik bijna geheel met zeer kleine schildjes. Rugvin middelmatig lang, de eerste enkelvoudige straal een weinig verdikt, buigbaar. Eene korte vetvin wordt van voren ondersteund door een kleinen, gebogen stekel. De onderste en bovenste staartvinstralen zijn verlengd, de onderste staartvinlob is veel groter dan de bovenste. Aarsvin kort. Borstvinnen met sterke stekel. De buikvinnen zitten onder de rugvin. Op den kop vele dicht bij elkaar geplaatste vlekjes; lichaam en vinnen met grootere ronde vlekken, die op den buik het duidelijkst uitkomen. Deze vischsoort wordt levend in de waterputten gehouden, omdat ze zich voedt met de daarin groeiende wieren.

Pleuronectidae

-soorten worden in het Papiamentsch *Tapa Tapa* en *Sobra di dios* genoemd. *Platophrys lunatus* (L.) J. Fam. Pleuronectidae. Platvisch. Verspreiding: West-Indië. Kop niet symmetrisch, beide oogen aan den linkerkant. Deze oogkant is de bovenzijde, en gekleurd. De onderkant is ongekleurd. De rugvin begint voor de

oogen. Kleur donker olijf met vele ringen, gebogen vlekjes en kleine ronde stipjes, blauw omrand met donker. Drie donkere vlekken op het rechte deel van de zijlijn. Borstvinnen met donkere dwarsbanden. Deze soort wordt 18 duim lang en is niet zeldzaam in West-Indië.

Pleyte (mr. Thomas Bastiaan).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIEN.

Plokoni,

N.E. Zie INGA ALBA en PITHECOLOBIUM PEDICELLARE.

Pluchea Odorata

Cass. Fam. Compositae. *Wild tobacco*, BOV. E. Heester met langwerpige, grof getande bladeren, die witviltig zijn aan den onderkant; de bloemhoofdjes staan in zeer samengestelde vlakke bloeiwijzen.

Plumbago capensis

Thunb. Fam. Plumbaginaceae. *Quakerblossom*, BOV. E. Heester met tot 4 cm. lange, smalle, aan den top iets bredere bladeren; de bloemen zitten in aarvormige bloeiwijzen; de kelk is voorzien van gesteelde klieren en de bloembuis steekt ver buiten de kelk uit. Gekweekt.

Plumbago scandens

L. Fam. Plumbaginaceae. *Blisterbush*, BOV. E. Heestertje met bredere bladeren dan *P. capensis* en met bloemkroon buis, die niet meer dan 1 cm. buiten de kelk uitsteekt.

Plumiera alba

L. Fam. Apocynaceae. *White frangepane*, *Pigeonwood*, BOV. E. Boom met tot 30 cm. lange en 1 cm. breede bladeren, waarvan de hoofdnerf aan den onderkant van het blad sterk uitsteekt; de witte bloemen staan in pluimvormige bloeiwijzen aan het eind van een langen steel; de plant bevat veel melksap.

Plumiera rubra

L. Fam. Apocynaceae. *Frangepane*, SUR. *Red frangepane*, BOV. E. Boom met leerachtige langwerpige, naar top en basis spits toeloopende bladeren die tot 28 cm. lang kunnen zijn; de zeer welriekende, bleekroode bloemen staan in pluimvormige bloeiwijzen; de plant bevat veel melksap. Gekweekt.

Plum rose,

BOV. E. Zie EUGENIA JAMBOS.

Podicipedidae,

FUTEN, watervogels met breedgelobde teenen en zonder uitwendig zichtbaren staart. Drie soorten, behorende tot de geslachten Podiceps, Aechmophorus en Podilymbus, komen in Suriname voor.

Poecilia

-soorten, in het Papiamentsch *Barigondjie* genoemd. *Poecilia vivipara* Bl. & Schn. Fam. Poeciliidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Martinique, Suriname, Guiana, Rio Grande do Sul en Paraguay. Een klein levendbarend vischje. De aarsvin is kort, en bevindt zich bij de wijfjes bijna tegenover de rugvin, bij de mannetjes is deze vin zwaardvormig vervormd en meer naar voren geplaatst. Groen, iedere schub met een bruine rand. De rugvin met een kleine zwarte vlek in het midden. De staartvin met een zwarte vlek bij het begin van de boven- en onderstralen.

Prof. K. Martin, Westindische Skizzen, Leiden 1887, blz. 120, 132 en 141 maakt melding van Poecilia-soorten op Curaçao, Aruba en Bonaire. Die van Curaçao leeft in de grot van Hato en is de eenige zoetwaterbewoner van het eiland.

Een verwante soort, *Acanthophaelus reticulatus* (Peters) Eigenm. (Syn. *POECILIA RETICULATA* Peters en *GIRARDINUS GUPPII* Gthr.) die in Suriname algemeen voorkomt, heet daar *Todéberé*, N.E. Het mannetje is kenbaar aan 2-4 oranje-rode en 2 zwarte vlekken langs de zijden van het lichaam. Het wijfje heeft zwart berande schubben. Dit vischje is een verdelger bij uitnemendheid van muskietenlarven. Aan het voorkomen van een verwante soort op Barbados (aldaar *Million* genaamd) schrijft men het toe, dat het eiland vrij is van malaria. (Zie D.G.J. Bolten. Visschen als muskietenverdelgers. Bulletin n° 19 (Juli 1909) van het Departement v. Landbouw in Suriname.

Poecilurichthys polylepis

(Gthr.) Eigenm. (Syn. *TETRAGONOPTERUS POLYLEPIS* Gthr.) *Makà-sribà*, N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding Engelsch en Nederl. Guiana. Korte rugvin midden op den rug, kleine vetvin, lange aarsvin, gespleten staartvin. De schubben met sterken weerschijn. Zijkanten en rug gestippeld voornamelijk in een lengte band in dezelfde lijn met de schouderplek. De top van de eerste aarsvinstraal soms melkwit.

Poedja,

N.E. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN.

Poeploemoesoe,

N.E. Zie CITRUS DECUMANA.

Poeroentjie,

PAP. Zie BODIANUS.

Poeroentjie kabritoe,

PAP. Zie PETROMETOPON.

Poesties,

SUR. Zie KLEURLINGEN.

Poinciana regia

Boj. Fam. Leguminosae. *Julytree*, BOV. E. *Flamboyant*, SUR. en BEN. E. Boom afkomstig van Madagaskar met dubbel samengestelde bladeren en groote vuurroode bloemen. Te Paramaribo veel als straatboom geplant.

Poinsettia.

Zie EUPHORBIA PULCHERRIMA.

Poison tree,

SUR. Zie HURA.

Pokhout,

SUR. en BEN. E. Zie GUAJACUM.

Pokken.

Zie EPIDEMIEËN.

Polanisia viscosa

D.C. Fam. Capparidaceae. *Wild massamby*, BOV. E. Hoog opgroeiend kruid met handvormig saamgestelde, vijftallige bladeren; vrucht zeer langgerekt; geheele plant kleverig behaard.

Polber sjimaron,

BEN. E. Zie ARGEMONE.

Polder.

Zie PLANTAGE.

Politieke raad.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 119.

Politie.

A. suriname.

In de eerste tijden der volkplanting was er van een beroeps politie geen sprake; de handhaving van de inwendige rust en orde was de taak van de gewapende burgerij (Zie KRIJGSMACHT, blz. 426). Alleen waren aan den Fiscaal (zie aldaar) toegevoegd een schout en twee politie-dienaren, die uit de kas der modique lasten (zie BELASTINGEN, blz. 81) betaald werden. In 1800, toen de kolonie onder het protectoraat van Engeland stond, zagen Gouverneur en Raden zich verplicht, wegens de toenemende onveiligheid in Paramaribo, het getal politie-dienaren met 4 te vermeerderen. Deze werden ook in monteerling gestoken: blauwe rok, roode kraag, wi vest en broek, het wapen der kolonie aan een zilveren ketting op de linkerborst. De onderschout kreeg een degen, de politiedienaren sabels.

De Surin. Almanak voor 1820 vermeldt nog een 'savanneschout.'

Het Reg. Regl. van 1828 droeg de zorg over de 'Stedelijke en Veldpolitie' op aan het bij dat reglement ingestelde gemeentebestuur, meer bijzonder aan den eersten wethouder. Volgens art. 45 van de Publ. van 19 Nov. 1828 (G.B. no. 17) bevattende reglementaire bepalingen voor de plaatselijke en landelijke policie, zou onder hem werkzaam zijn de commissaris van policie, bijgestaan door den luitenant van policie, de agenten van policie, de dienaren der justitie en speciaal door de veldwachters. Met 1 Jan. 1833 hield het Gemeentebestuur op te bestaan en gingen de bovengenoemde functiën van den eersten wethouder over op den Procureur-generaal, die tot heden hoofd van de politie is gebleven (Zie G.B. 183

no. 13, art. 19 en DEPARTEMENTEN VAN ALGEMEEN BESTUUR, blz. 264). Volgens zijne instructie (G.B. 1843 no. 2) zou hij behalve door de noodige agenten van politie, dienaren van justitie, veldwachters en beambten der gevangenen, worden bijgestaan door vier luitenanten van politie, welke in 1856 (G.B. no. 2) vervangen werden door een provisioneelen commissaris van politie, twee assistenten, speciaal ten dienste van de rechterlijke politie en een luitenant van politie ten dienste van de rechterlijke en de administratieve politie.

De op handen zijnde opheffing der slavernij gaf aanleiding tot de oprichting van een korps maréchaussée en een nieuwe samenstelling van de politiemacht (K.B. 19 Nov. 1862 nos 99 en 100, G.B. 1863 no. 7). Het korps maréchaussée zou bestaan uit 1 opperwachtmeester, 2 wachtmeesters, 8 brigadiers, 20 maréchaussées 1e en 20 2de klasse. Het aantal paarden voor den dienst werd voorloopig op 12 bepaald. Het korps politieagenten bestond uit 4 agenten 1e, 8 2e en 8 3e klasse.

In 1865 (G.B. no. 23) verkreeg de commissaris van politie, onder de opperste leiding van den Procureur Generaal, een zelfstandigen werkkring. Hem werd de uitoefening van de administratieve en rechterlijke politie in het stadsdistrict opgedragen; als hulpambtenaar werd hem toegevoegd de directeur van den landsgrond Boniface.

De verordening van 4 Jan. 1867 (G.B. no. 1) bracht de oprichting van eene politiemacht uit 'inlanders' bestaande, doch waarvan de hoofdlieden ook uit anderen konden worden gekozen. Zij was samengesteld uit hoofdlieden en agenten 1e en 2e klasse. Een uitbreiding van het politiewezen beoogde ook de verordening van 1 April 1873 (G.B. no. 9), die de mogelijkheid opende om ten behoeve en op verzoek van belanghebbenden, buiten bezwaar van de koloniale kas buitengewone politie-agenten aan te stellen op voorwaarden en een instructie door den Gouverneur vast te stellen (G.B. 1873 no. 10). Reorganisatie van de politie bleef voortdurend aan de orde. Bij verordening van 27 Juni 1878 (G.B. no. 14) werd de gewapende politie opnieuw geregeld. Krachtens art. 7 zou het korps maréchaussée meer bepaaldelijk bestemd zijn voor den dienst in de buitendistricten, dat der inlandsche politie meer bepaaldelijk voor den dienst te Paramariho. Ter uitvoering der verordening weer nieuwe instructies: G.B. 1878 nos. 23 en 25, 1879 no. 31, 1890 no. 22, 1893 no. 22. In 1895 weer een reorganisatie (verordening van 21 Dec. 1894, G.B. 1895 no. 10), die nog van kracht is. Het politiecorps werd nu samengesteld uit een commissaris van politie, een hoofdinspecteur, inspecteurs, adjunct-inspecteurs, hoofdagenten en agenten 1e, 2e, 3e en 4e klasse.

Te vermelden valt nog het voorstel van de Suriname-commissie om de militaire bezetting op te heffen onder reorganisatie en uitbreiding der politie, aldus: leiding en kader in hoofdzaak Europeesch met sterk militair element, het korps onder krijgstucht gesteld, grootendeels gekazerneerd (Zie het Rapport blz. 252-259 en, in dit verband J.J.H. Meyer, Maréchaussée in West-Indië. De Militaire Gids, 1904, 10e afl.). De sterkte van de gewapende politie is thans (1915) 1 comm. van politie, 1 hoofd-inspecteur, 2 inspecteurs, 5 adj. inspecteurs, 19 hoofdagenten, 35 agenten der 1ste, 64 der 2de, 62 der 3de en 54 der 4de klasse.

Het optrekken des avonds van een burgerwacht te Paramaribo werd eerst bij Gouv. res. van 20 Sept. 1892 afgeschaft.

B. curacao.

Ook op Curaçao en de overige eilanden was de handhaving van de inwendige rust en orde van ouds de taak der gewapende burgerij. Een ordonnantie van Jan Gales van 31 Augs. 1739 schreef voor Curaçao o.m. voor: Art. 2. Ider Burger Sal Wanneer 't Syn beurt is gehouden Syn S'avonds met 't Luyden vande Klock van agt uren

Selver in Persoon opde wagt tekoomen met volle geweer, om Syne naem te Hooren Leesen, en die Sulx Versuymt off naer het Leesen komt Sal Verbeuren Ses Stuyvers. Art. 15. De Ronde door de Stad passeerende, off geweerschout Werdende datter eenige Moeyte of Questie als Andersints Mogte Syn Sal gehouden Syn

Sig derwaerts tebegeeven, ende de Misdadige des-Vereyscht Werdende, inde Wagt tebrengen, dog so by al dien Eenige quaadaerdige Sig teegens de wagt opposeerde, als haer dan te dwingen naer de wagt tegaen, en verder met Scherp opposeerende, als dan gewelt met gewelt te keeren.

Een twaalfal jaren later werd een door Faesch ontworpen reglement op de burgerij aangenomen, waardoor deze minder aandeel bekwam in de handhaving van rust en orde, die meer in handen werd gesteld van den fiskaal, bijgestaan door een schout en twee gerechtsdienaars.

Eerst in het begin van de 19de eeuw is er sprake van een eigenlijke - nog zeer bescheiden - politiemacht, bestaande uit eenige neger-‘politie-wachters’. In 1822 werden deze vervangen door 6 onderagenten ‘uitgemonsterd met witte buisjes’ en 2 dienaren der justitie ‘met roode buisjes’, gerecruteerd uit gepasporteerde militairen en andere blanken. Tevens werd er een onderschout aangesteld. In 1826 werd de regeling van het politiewezen door den Koning goedgekeurd. Gedurende het bestaan van den ‘gemeenteraad’ (1828-1832) was deze belast met het toezicht over de politie, daarna de Procureur des Konings en nog later de Procureur-Generaal. De onderagenten voldeden niet; daarom werden deze met den onderschout afgeschaft en werd in 1838 voor het eiland Curaçao een brigade maréchaussée opgericht bestaande uit 1 wachtmeester, 1 brigadier en 5 manschappen, gekleed als de maréchaussée te voet in Nederland. Voor de brigade werd bij beschikking van den Gouverneur van 19 Jan. 1849 (P.B. no. 283) een nieuwe instructie vastgesteld. In verband met de verwachte vrijverklaring der slaven werd bij K.B. van 30 Sept. 1862 no. 85 (P.B. 1863 no. 20) de bezoldiging der brigade maréchaussées op Curaçao en onderhoorigheden nader geregeld en de sterkte voor al de eilanden tezamen vastgesteld op 3 wachtmeesters, 12 brigadiers, 47 maréchaussées eerste en 51 tweede klasse. Van de 63 op Curaçao waren 31 tijdelijk.

In 1869 (P.B. no. 20) een nieuwe formatie met slechts 1 wachtmeester, voor Curaçao. Deze regeling werd in 1873 (P.B. no. 6) vervangen door een andere, waarbij bepaald werd dat de gewapende politiemacht voor al de eilanden zou bestaan uit een brigade maréchaussées en uit veldwachters. De eerste was samengesteld uit 1 brigadier-majoor, 5 brigadiers en 40 maréchaussées. Het aantal veldwachters was 30. In 1891 (P.B. no. 14) op nieuw reorganisatie der gewapende politie; sterkte: 1 commandant-inspecteur, 1 wachtmeester, 3 brigadiers, 17 maréchaussées 1ste en 40 2de klasse. De wijziging in de organisatie van 1898 (P.B. no. 31) stelde de sterkte vast op 1 commandant, 4 brigadiers, 15 maréchaussées 1ste en 32 2de klasse. Het aantal veldwachters werd op 47 gebracht.

Na de afkondiging bij P.B. 1910 no. 19 van de bij K.B. van 6 Jan. 1910, no. 32 vastgestelde voorschriften nopens het uit koloniale militairen in de kolonie Curaçao te vormen detachement maréchaussées voor het verrichten van politiediensten, werd bij besluit van den Gouverneur van 1911 (P.B. no. 36) de samenstelling de brigade vastgesteld: 1 adj. onderoff. of sergeant-majoor als brigadecommandant voor het eiland Curaçao, 4 sergeants als brigadiers, 10 korporaals als maréchaussées 1ste, 16 infanteristen 1ste kl. en 25 fuseliers als maréchaussées 2de kl. Op elk der andere eilanden 1 korporaal als dienstdoend brigadier en infanteristen 1ste kl. en fuseliers als maréchaussées 2e klasse. Het detachement staat onder militair dienstverband. Zie voorts de opmerking bij DEPARTEM. V. ALG. BESTUUR, blz. 264.

Polydactylus virginicus

(L.) J. & Ev. (Syn. *POLYNEMUS PLUMIERII* (Lac.) Gthr.) *Sardijntje*, SUR. Fam. Polynemidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, noordelijk tot Florida Keys. Oogen zijn groot, gelijk aan de tusschen-oogruimte. Rand van het voorkieuwdeksel gezaagd; het lichaam hoog, zijdelings gedrukt. De eerste rugvin heeft acht stekels, de tweede heeft een stekel en negen tot twaalf stralen. De aarsvin heeft drie stekels en dertien tot veertien stralen. De borstvinnen hebben zeven vrije draden. De kleur is geelwit, donkerder van boven, de rugschubben zijn aan den rand donker gespikkeld. De jonge vischjes zijn zilverachtig wit. De volwaseen dieren zijn als voedsel van eenig belang. Volgens Kappler wordt deze visch een voet lang.

Polygamie

komt voor bij de Boschnegers en Indianen. Voor de Benedenl. Indianen zie aldaar blz. 108; voor de Bovenl. zie aldaar, blz. 173 en 176.

Polygonum acre

H.B.K. Fam. Polygonaceae. *Pikiën-fowroe-pepré*, N.E. Een onkruid met een scherpen smaak. De bloemen staan in dichte aren aan het eind van den stengel.

Polypen.

Zie COELENTERATA.

Polypodium lycopodioides

L. Fam. Filices. *Bastard cat claw*, BOV. E. Een varenplantje met lancetvormige, min of meer spits toeloopende blaadjes, die duidelijk gesteeld zijn en voortkomen uit een van schubben voorzienen dunnen wortelstok; de blaadjes dragen aan den achterkant bruine groepjes van sporangien en zijn veelal tot 6 cm. lang en 1 cm. breed.

Pom,

SUR. en N.E. Zie AARDVRUCHTEN, blz. 27.

Pomatomus saltatrix

(L.) J. & G. *Schobbejak*, PAP. Fam. Pomatomidae, blauwvisschen. Verspreiding: Atlantische en Indische oceanen. Het lichaam is langwerpig ovaal met kleine schubben. De eerste rugvin bestaat uit acht lage stekels, verbonden door een vlies

en die in een groef neergeplooid kunnen worden. De tweede rugvin en de aarsvin lang, twee zeer kleine, vrije aarsstekels, soms in de huid verborgen. Staartvin gevorkt met breede lobben. Kleur van boven blauwachtig of groenachtig, van onderen zilverachtig; er is een zwarte plek aan den voet van de borstvin. Deze visch is zeer geschat als voedsel, wordt drie voet lang, en is door zijne gulzigheid voor andere visschen gevaarlijk.

Pomegranate tree,

BOV. E. Zie PUNICA.

Pomme (de) cythere,

SUR. Zie SPONDIAS DULCIS.

Pommerak,

SUR. Zie EUGENIA MALACCENSIS.

Pommeroos,

SUR. Zie EUGENIA JAMBOS.

Pompadour cotinga.

Zie COTINGIDAE.

Pompelmoes,

SUR. Zie CITRUS DECUMANA.

Pompoen,

SUR. Zie CUCURBITA PEPO. BEN. E. Zie C. MAXIMA.

Pompoena di aawa,

PAP. Penicillus-soorten, groenwieren, voorstellende een steel met kwast. Alle deelen zijn met kalk geïncrusteerd, ook de draden die de kwast vormen.

Pompon,

N.E. Zie ICTERIDAE.

Pomsteri,

N.E. Zie SPONDIAS DULCIS.

Ponsen,

SUR. *Ponsoe*, N.E. Het bedwelmen van visschen door middel van vischvergiften (zie aldaar). Het woord is waarschijnlijk, via het Neger-Engelsch, van poison afkomstig.

Ponsoe,

N.E. Zie LEONOTIS.

Pontvoerders

heetten eertijds de personen,

die in ponten de plantage-producten naar Paramaribo of naar de in lading liggende schepen vervoerden. Zij werden geadmitteerd en beëdigd en hadden zich te houden aan een instructie bij Publ. van 1 Febr. 1746 vastgesteld (Zie Hartsinck, II 684 en Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jaare 1795 door Charles Brouwn, blz. 158-160). Bij Proclamatie van 2, 4 en 6 Maart 1816 (G.B. no. 4) werd de instructie 'gerenoveerd' en de pontvoerders 'ten scherpste gelast daaraan zich stiptelijk te gedragen op poene van correctie naar bevind van zaken en verbeurte eener boete van vijfhonderd gulden ten behoeve van den Heer Eersten Raad-Fiskaal'. De vrachtlouwen, die de pontvoerders mochten berekenen, waren bij Publ. vastgesteld en werden bij herhaling gewijzigd, het laatst in 1864. Door de gewijzigde toestanden heeft het bedrijf opgehouden loonend te zijn en vindt men geen speciale pontvoerders meer.

Popehead,

BOV. E. Zie MELOCACTUS.

Popokai,

N.E. Zie PSITTACIDAE.

Popokai-kraroen,

N.E. Zie CENTROPOGON.

Popokai-tongo,

N.E. Zie HELICONIA.

Popolipo,

N.E. (verouderd). Paddestoel. Tegenwoordig zegt men *todoprasoro* = padden-parasol.

Poppy,

BOV. E. Zie COSMOS.

Poptella longipinnis

(Popta) Eigenm. (Syn. *TETRAGONOPTERUS LONGIPINNIS* Popta) *Sriba*, KAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwatervis. Verspreiding Suriname. Klein vischje, gekenmerkt door eene verlenging van eenige der voorste stralen van de rug- en aarsvin. Er is een vetvin, de aarsvin is lang, de staartvin gevorkt. Het lichaam is ruitvormig. De kleur is zilverachtig; een staalkleurige streep loopt van den bovensten hoek van het kieuwdeksel naar de staartvin. Op deze streep zijn twee gelijkkleurige vlekjes, het eene op den schouder, het andere iets verder naar achteren. Onder deze streep heeft de zilverkleur een gouden weerschijn; boven de streep is de tint groenachtig met lila weerschijn. Vinnen helder grijs, voorste stralen van rug en aarsvin zwart, als ook de twee eerste stralen van de buikvinnen. De bovenzijde van den kop heeft geen weerschijn Dit vischje of een verwante soort wordt in Suriname als verdelger van muskietenlarven genoemd.

Porana paniculata

Roxb. Fam. Convolvulaceae. *White coralita*, BOV. E. Heester met hartvormige bladeren met tot 7 hoofdnerf en kleine witte bloemen in saamgestelde pluimvormige bloeiwijzen. Gekweekt.

Porck-knockers.

Zie GOUD-INDUSTRIE, blz. 313.

Porifera.

SPONSEN. Deze klasse omvat de laagstbewaterde meer-cellige dieren, die vroeger begrijpelijkerwijze algemeen voor planten werden aangezien; want zij zijn niet alleen, evenals de laatstgenoemden, aan een vaste standplaats gebonden, maar bezitten ook, evenals de planten, voor de opneming van het voedsel, een stelsel van kanalen, die zich door het geheele lichaam een weg banen. Deze kanalen hebben verwijde gedeelten (trilkamers) bekleed met een laag van trilhaar-dragende cellen (zoogen. kraag-cellen), die door de beweging van haar zweepvormig aanhangsel den voedsel aanvoerenden stroom steeds in gang houden. Die waterstroom treedt door nauwe samentrekbare huidporiën binnen, passeert dan de invoerkanalen, wier holte dikwijls door naalden gedeeltelijk versperd wordt en geraakt van daar door de kamerporiën in de trilkamers; op die wijze wordt het water als het ware gefiltreerd en wordt verhinderd dat grootere schadelijke lichamen in de trilkamers binnendringen. De hier geplaatste kraag-cellen hebben niet alleen de verrichting om den waterstroom te onderhouden, maar dienen ook om aan dezen het voor de spons geschikte voedsel te onttrekken en op te nemen. Het water verlaat vervolgens het lichaam door de uitvoerkanalen, die met hun openingen meestal uitkomen in een gemeenschappelijke holte, welke door een grootere opening (osculum) met de buitenwereld in verbinding staat. Bij bijna alle sponsen wordt het weke lichaam gesteund door een soort geraamte, gevormd door hoorachtige vezelen of door naalden, die uit koolzure kalk of uit kiezelzuur bestaan. Op grond hiervan verdeelt men deze klasse in twee groote groepen: Kalksponsen (*Calcispongiae*) en Kiezel-sponsen (*Fibrospongiae*). De gedaante der sponsen is, zelfs bij een en dezelfde soort, zeer verschillend; sommigen vormen vertakte of

veellobbige massa's, niet ongelijk aan koralen, anderen weer solide klompen als paddestoelen, terwijl weer anderen het voorkomen van dunne korsten hebben. Ook vertoonen deze dieren een groote verscheidenheid van kleuren; vele zijn bruin tot zwart gekleurd, andere daarentegen paars, oranjekeurig, ja vuurrood of groen. De minst in het oog vallende vormen dezer groep zijn de Kalksponsen; zij hebben de gedaante van bekens, enkelvoudige of vertakte cylindere, wier uitstroomingsmond dikwijls met een sierlijken krans van naalden omgeven is. Zij schuwen het licht en men vindt ze dus bij voorkeur in grotten en rotsspleten, onder steenen, in ledige slakkenhuizen en tusschen het dichte loof der zeeieren; ook schijnen zij zich hoofdzakelijk in de nabijheid van de kust, op geringe diepte, op te houden. Van de kiezel-sponsen vermelden wij allereersde merkwaardige Glassponsen (*Hexactinellidae*), aldus genaamd, wijl het week sponslichaam gesteund wordt door een kiezelgeraamte, dat op een spinsel van fijne glasdraden gelijkt. De grondvorm van de naalden dezer sponsen bestaat uit drie gelijke, onder rechte hoeken elkaar kruisende assen; maar door reductie, vertakking enz. van de stralen dezer naalden ontstaan daaruit een groot aantal vormen, uitmuntende door sierlijkheid en verscheidenheid. Een van de oudst bekende glassponsen is het geslacht *Hyalonema*, uit een bekervormig sponslichaam bestaande, dat gedragen wordt door een steel van spiraalsgewijze in elkaar gedraaide naalden, die de dikte van een breinaald hebben en de lengte van $\frac{1}{2}$ M. kunnen bereiken. Maar sierlijker zijn nog de *Euplectella's* (*Venus' bloemkorfje*), die de gedaante hebben van een zwak-gebogen cylinder, welks wand uit ten deele saamgesmolten naalden bestaat, die fijne poriën tusschen zich openlaten, terwijl hij van boven door een zeefvormige plaat wordt afgesloten; vertegenwoordigers van deze sponsen in de West-indische zee zijn *Euplectella Jovis* en *Regadella phoenix*. Tot de kiezel-sponsen met één-assige naalden behooren de zoetwater-sponsen (*Spongillidae*), die, in tegenstelling met het meerendeel der sponsen, het zoete water bewonen; zij schijnen over de geheele aarde verspreid te zijn, maar vooral N.-Amerika en het stroomgebied van de Amazone zijn bijzonder rijk aan deze vormen. Ten slotte noemen wij de Badspoon (*Euspongia officinalis*), bij welke de kiezelnaalden ontbreken en het geraamte gevormd wordt door een netwerk van vezels, uit een hoorn- of zijde-achtige zelfstandigheid (*spongine*) bestaande, die tijdens haar groei allerlei vreemde lichaampjes, zandkorrels, stukjes van schelpen, sponsnaalden enz. in zich op-

neemt. De bruikbaarheid van dit sponsgeraamte voor menselijke doeleinden berust op de groote buigzaamheid en veerkracht van zijn vezels, alsmede op de kleinheid van de mazen, de gemiddeld 0.2 mm. wijd zijn en een zeer krachtige capillaire werking uitoefenen. (Zie over de sponsen-visscherij VISSCHERIJBEDRIJF OP DE NED. W.-I.-EILANDEN). Nabij Portorico werd een verscheidenheid aangetroffen van deze soort, wier groeiplaats hoofdzakelijk de Middellandsche Zee is. (Wilson, the sponges collected in Porto Rico in 1899 enz. Bull. of U. St. Fish Commission for 1900, Vol. XX, pt. 2, p. 375; A. Agassiz, Three Cruises of the Blake, Bull. Mus. Comp. Zoology at Harvard College, Vol. XIV, 1888, p. 170).

R.H.

Porki.

Op Bonaire de naam van gezouten en gedroogd geitenvleesch. Ook *salon* genoemd.

Porophyllum macrocephalum

P.D.C. Fam. Compositae. *Mampoerietoe*, BEN. E. Kruid met kleine eivormige bladeren, waarvan de bladsteel soms even lang is als de tot 2 cm. lange bladeren; de bloemhoofdjes zijn cilindervormig, tot 2 cm. lang en zeer lang gesteeld, in de oksels der bladeren staand; de vruchten hebben bruinachtig vruchtpluis.

Porphyriola martinica,

PURPERKOET, *Amoetoetoe* of *Blauw-Kippanki*, N.E. (Blauw kemmaantje). Tot de Rallidae of Waterhoenders behorende vogels. Door hun lange teenen kunnen ze over drijvende waterplanten lopen. Gewoonlijk treft men ze bij paren aan. Ze zijn bekend om hun strijdlust.

Portugeesch oorlogschip.

Zie COELENTERATA.

Portugeezen,

Zie EUROP. KOLONISATIE en IMMIGRATIE.

Portulaca halimoides

L. Fam. Portulacaceae. *Jeerba kaneeuw*, *Jeerba konijntsji*, *Jeerba poesji*, *Piea palooma*, BEN. E. *Silk cotton purslane*, BOV. E. Zeer laag blijvend kruid; de geheele plant ziet er wollig uit; blaadjes klein, lijnvormig; de bloemen zijn aan het eind van de takjes geplaatst; de vrucht springt met een deksel open.

Portulaca oleracea

L. Fam. Portulacaceae. *Postelein*, *Gronposrin* of *Posrin*, N.E. *Beembee*, BEN. E. Vleezig, kruidachtig plantje met spatelvormige blaadjes; bloemen in bundels aan het eind der takken.

Portulaca venezuelensis

Urb. Fam. Portulacaceae. *Beembee sjimaron*, *Jeerba kaneeuw maatsjoe*, *Piea palooma*, BEN. E. Deze onderscheidt zich van *P. halimoides* door het hooger worden van de plant en door den vorm der zaadjes; de bloem is groot.

Posrin,

N.E. Zie PORTULACA OLERACEA en TALINUM.

Possentri of postentri,

N.E. Zie HURA.

Postelein,

SUR. Zie PORTULACA en TALINUM.

Posten (militaire).

Zie KRIJGSMACHT, blz. 422. Een kaart van de in 1819 nog bestaande posten is te vinden in den Surinaamschen Almanak voor 1820, een lijst met afstandswijzer en reisgids in dien voor 1831, blz. 229-235.

Posthouder.

De titel van den ambtenaar, die bij iederen stam der Boschnegers aangesteld was om toezicht over hen uit te oefenen; hij teekende hunne passen af en zorgde voor het nakomen van alle bepalingen in de verdragen. Veelal waren de posthouders oud-militairen, menschen van geringe beschaving, die weinig invloed op de

Boschnegers uitoefenden. De assistent van den posthouder bij de Aucaners voerde den titel van *bijlegger*. Sedert de opheffing der slavernij werden geen posthouders meer aangesteld.

Postspaarbank.

Suriname.

De eerste poging om den spaarzin te bevorderen, waarvan melding gemaakt wordt, is de spaarbank door de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid (zie aldaar) opgericht, maar die in 1872 ophield te bestaan. In 1879 (Gouv. res. van 13 Aug. La A. n°. 29) werd de Koloniale Spaarbank opgericht, die zeer nuttig gewerkt heeft. Bij verordening van 11 Juli 1903 (G.B. no. 44) werd de koloniale Postspaarbank opgericht, die op 1 April 1904 in werking trad, op welken datum de Koloniale Spaarbank in liquidatie ging. Op dien dag bedroeg het aantal inleggers bij deze instelling 7296 met een saldo te goed van f600.677,55.

De liquidatie is op 31 Dec. 1913 beëindigd. Van de postspaarbank verschijnt jaarlijks een afzonderlijk verslag in druk.

Curaçao.

De oudste spaarbank op Curaçao is de in 1850 opgerichte spaar- en beleenbank van Curaçao (zie CREDIETINSTELLINGEN, blz. 244). De postspaarbank werd bij verordening van 9 April 1904 (P.B. no. 43) opgericht, trad in werking op 1 April 1905 en is ten dienste van al de eilanden.

De volgende staten (de eerste van Suriname, de tweede van al de eilanden tezamen) geven een overzicht van den gang van zaken sedert de oprichting tot 31 Dec. 1914.

Jaar.	Aantal inleggers op 31 Dec.	Bedrag van het saldo te goed op 31 Dec.	Totaal bedrag der inlagen.	Aanmerkingen.
1904	4967	f512.129	f248.999	
1905	5785	f572.692	f366.183	In de rubrieken 3, 4 en 5
1906	6525	f650.230	f348.541	zijn de centen verwaarloosd.
1907	7214	f696.920	f428.160	
1908	8039	f722.512	f399.659	
1909	8761	f784.246	f490.321	
1910	9478	f840.585	f458.825	
1911	10268	f898.176	f532.177	
1912	10649	f879.735	f489.387	
1913	11177	f903.403	f576.631	

1914	10858	f803.751	f478.557	
Jaar.	Totaal bedrag der terugbetalingen.	Aantal uitgegeven boekjes.	Aantal ingetrokken boekjes.	Aanmerkingen.
1904	f178.929	1431	369	
1905	f340.606	1846	1171	In de rubrieken 3, 4 en 5
1906	f282.646	1617	877	zijn de centen verwaarloosd.
1907	f394.280	1771	1082	
1908	f387.407	1933	1108	
1909	f442.437	2119	1397	
1910	f417.108	2090	1373	
1911	f490.037	2379	1589	
1912	f526.106	1762	1381	
1913	f571.767	2023	1495	
1914	f596.002	1679	1986	

Jaar.	Aantal inleggers op 31 Dec.	Bedrag van het saldo te goed op 31 Dec.	Totaal bedrag der inlagen.	Aanteekeningen.
1905	1406	f34.181	f43.519	In de rubrieken 3, 4 en
1906	1981	f93.542	f82.880	5 zijn de centen verwaar-
1907	3250	f127.636	f95.831	loosd. Tot 1908 werd in
1908	3439	f140.061	f79.304	rubr. 3 opgegeven het be-
1909	3611	f162.012	f71.577	drag van de ingebrachte
1910	3768	f188.956	f83.605	gelden, d.i. het verschil
1911	3965	f207.540	f108.714	tusschen de inlagen en de
1912	4142	f227.058	f118.233	terugbetalingen. Sedert
1913	4253	f242.989	f129.636	1909 is daarbij rekening
1914	4321	f211.157	f107.553	gehouden met de verschenen rente.

Jaar.	Totaal bedrag der terugbetalingen.	Aantal uitgegeven boekjes.	Aantal ingetrokken boekjes.	Aanteekeningen.
1905	f9.338	1549	143	In de rubrieken 3, 4 en
1906	f23.519	790	217	5 zijn de centen verwaar-
1907	f61.737	1445	176	loosd. Tot 1908 werd in
1908	f66.879	529	340	rubr. 3 opgegeven het be-
1909	f59.624	562	390	drag van de ingebrachte
1910	f60.286	408	251	gelden, d.i. het verschil

1911	f94.211	460	263	tusschen de inlagen en de
1912	f98.748	398	221	terugbetalingen. Sedert
1913	f110.980	332	193	1909 is daarbij rekening
1914	f137.600	309	241	gehouden met de verschenen rente.

Post, telegraaf en telefoon.

A. Postdienst.

I. Binnenlandsche dienst.

a. *Suriname.*

De eerste eigenlijke regeling van de Surinaamsche posterijen dagteekent van 1828 (G.B. no. 15). Een vijftal jaren te voren vinden we melding gemaakt van de hernieuwing der verplichting van schippers tot afgifte van de met hunne schepen in Suriname aangebrachte brieven, pakketten enz. (het medenemen van brievenmalen werd eerst in 1909 - G.B. no. 27 - verplicht gesteld). De heffing van koloniaal port werd voor de eerste maal geregeld in 1847 (G.B. no. 5), maar van een eenigszins volledige regeling van de binnenl. posterij is eerst sprake in 1867 toen bij Gouv. besch. van 8 Jan. bepaald werd, dat de afzenders van pakjes en brieven 10 cent per pakje of brief verschuldigd waren, voor couranten echter niets. Aankomende brieven, die niet afgehaald waren op den dag van aankomst, werden op 't postkantoor te Paramaribo gedeponneerd; die bestemd voor de districten werden afgegeven aan de stations van de districtcommissarissen of aan de maréchaussée. 'Wenschende het brievenvervoer tusschen Paramaribo en de districten zooveel doenlijk nader te regelen' vaardigde de Gouv. 19 Oct. 1874 een nieuwe regeling uit; waarin voor 't eerst sprake is van brievenbussen. Het port bleef bepaald op 10 cent per brief of pakje, maar pakken van meer dan 50 gr. gewicht zouden als vrachtgoed beschouwd worden; voor een courant of vel druks werd een port van 2½ cent geheven. Niet afgehaalde poststukken werden voortaan besteld. Aanteekening was toegelaten tegen 10 cent per brief; dit aanteekenen was het inschrijven in een register a/b van het vaartuig waarmede de brief vervoerd werd. Bij verzending van brieven van de districten naar het buitenl. werd voor het traject tot Paramaribo 5 cent per brief geheven.

Een groote verbetering in de regeling der binnenl. posterij kwam tot stand door de invoering in 1888 (G.B. no. 22) van de regeling op den binnenl. postdienst, welke in 1896 en later in 1907 door nieuwe reglementen vervangen werd, maar waarvan de voornaamste bepalingen toch nog steeds gelden, zooals b.v. die omtrent het monopolie tot vervoer binnen de kolonie van brieven, briefkaarten, gedrukte stukken, monsters en stalen van koopwaren.

Het brievenvervoer strekt zich slechts uit tot papier, perkament, linnen, enz., gewoonlijk voor schrift, teekening of drukwerk gebezigd wordende, De posterij stelt zich niet aansprakelijk voor verlies door vermissing, beschadiging of vertraging ontstaan.

Brieven. Het max. gewicht: 1 K.G. (port: 15 gr. 5 ct., 15-50 gr. 10 cent, enz., 750-1000 gr. 50 cent), ongefr. dubbel, ontoereikend gefrankeerd als ongefr., onder aftrekking der gebezigde frankeerzegels; *briefk.*: 2½ ct., dubbele 5 ct., *drukwerk*: max. gewicht 2 K.G., afmetingen 45 cM., port 1 ct. per 25 gram; *monsters*: max. gewicht 1 K.G., afm. 30 cM. port: 2½ ct. per 50 gr. met een minimum van 5 cent. *Aanteekening* is verplicht voor brieven, inhoudende gereed geld, edele metalen enz.

Brievenbussen zijn geplaatst a/d postkantoren, de steigers der koloniale vaartuigen, a/d kantoren der districtscomm. enz.

2 uur na aankomst van de buitenl. mail valt het mailschot, daarna is het kantoor nog 4 uur geopend, heeft de afgifte van de poststukken aan degenen die komen afhalen plaats bij oproeping in alfabetische volgorde.

Ingevolge art. 127 v.h. Sur. Reg. regl. is het geheim van de aan de post of andere openbare instelling van vervoer toevertrouwde brieven onschendbaar, behalve op last van den rechter en in gevallen bij alg. verordening voorzien. - Het woordje 'en' dat in dit artikel meer staat dan in het overeenkomstige artikel 159 der Grondwet heeft in Suriname tot verschil van opvatting geleid. (Zie Handelingen Kol. Staten, verg. van 16 Sept. en 10 Oct. 1907, Handelingen Tweede Kamer 18 Nov. 1907, blz. 478, 479 en 480 en Weekblad v.h. Recht, 29 Nov. 1907).

b. Curaçao.

Vóór 1858 schijnt de regeling van de posterij in de kolonie Curaçao heel wat te wenschen te hebben overgelaten; toen althans vaardigde de Gouverneur, 'in overweging genomen hebbende, dat ter wering van de vele misbruiken bij het brievenvervoer, groote behoefte aan een nadere regeling van het Postwezen bestaat', een publicatie uit 'Regelende de aangelegenheden van de brievenposterij op Curaçao, met uitzondering nogtans van die op het brievenvervoer naar Nederland met regtstreeksche scheepsgelegenheden en per Engelsche mail' (P.B. 1858 no. 14). Daarbij behield het Gouvernement zich de uitsluitende bevoegdheid voor om brieven of pakketten, papieren bevattende, naar 'herwaarts', d.w.z. naar de Kolonie, gezonden, in ontvangst te nemen en aan de daarop rechthebbenden uit te keeren. Ook belastte het

Gouvernement zich met de verzending van die poststukken, 'blijvende evenwel de bevoegdheid tot verzending, zonder tusschenkomst van het Postkantoor, behalve met gelegenheden door den lande bekostigd, vrijgelaten.'

Het port van brieven, over zee aangebracht, bedroeg 15 cents voor een enkelvoudigen brief (d. i. tot 15 wichtjes) tot 30 wichtjes 2 ×, 30-50 w. 3 × enz. tot 550 wichtjes = 7 × het port. De briefwisseling van Curaçao met Aruba of Bonaire over en weder was vrij van port. Het port voor stalen en monsters bedroeg $\frac{1}{3}$ van het briefport, terwijl gedrukte stukken, onder kruisband of zoodanig ingesloten, dat de inhoud onderzocht kon worden, vrij van port waren. Ongefrankeerde brieven, enz. konden geweigerd worden; ingeval van onvermogen tot betaling van port kon machtiging worden verleend tot kostelooze uitreiking. Behalve het personeel der posterijen mocht niemand zich inlaten of belasten met de distributie van poststukken. Tegen betaling van f1.- per maand kon men zijn brieven binnen de stad onmiddellijk na aankomst tehuis bezorgd krijgen. Het door den geadresseerde te betalen port werd op den omslag der brieven enz. aangeduid en bij de uitreiking ingevorderd. Bij vooruitbetaling van het port werd de brief enz. voorzien van een stempel 'franco.' De gezagvoerders der schepen, uit zee in de haven van Curaçao binnenvallende, waren verplicht de brieven, enz. onverwijld af te geven aan den postbeambte, die zich daartoe aan boord begeeft. Ook waren de gezagvoerders van uit de haven vertrekkende Nederlandsche schepen verplicht de brievenmalen mede te nemen; bij weigering werden zij niet uitgeklaard. Aanvankelijk moest de ambtenaar der Posterij 'behoorlijk aantekeningen houden van al de te ontvangen en te verzenden brieven en derzelve getal en gewigt, met vermelding of zij al dan niet gefrankeerd zijn'. Dit voorschrift verviel echter reeds in 1863. Beslag mocht niet gelegd worden op brieven en pakketten onder berusting van de posterij, behoudens de voorschriften der wet.

Nadat de regeling van 1858 grootendeels vervallen was door het K.B. van 9 Febr. 1882, waarbij het buitenlandsche postverkeer - in afwachting van de totstandkoming van een reglement voor den postdienst in de genoemde kolonie - geregeld werd in overeenstemming met de Nederl. postwet, werd in 1890 het postverkeer in de kolonie Curaçao herzien, waardoor de verordening bevattende nadere regeling van den postdienst der Kolonie (P.B. 1890 no. 6) ontstond, welke regeling, behoudens verschillende wijzigingen en aanvullingen thans (1915) nog van kracht is. - De voornaamste bepalingen van deze verordening en van de uitvoeringsbepalingen zijn: Postkantoren zijn gevestigd te Willemstad (eil. Curaçao), te Philipsburg (St. Martin, Ned. ged.), op St. Eustatius en op Saba en hulppostkantoren op Bonaire en Aruba. Reeders, agenten van stoomschepen, gezagvoerders, enz. die voor vervoer van de post van het Postbestuur betaling genieten, mogen geen andere correspondentiën overbrengen; paketschepen welke als zoodanig vrijgesteld zijn van haven-, lichtbakengeld, mogen geen andere stukken dan die der postadmin. overbrengen. De gezagvoerders der schepen, die eenige plaats in de kolonie aandoen waar een post- of hulppostkant. gevestigd is, zijn verplicht de a/b zijnde poststukken aan de postambt. af te geven, terwijl de gezagvoerders der in de havens der kolonie liggende Nederl. schepen, met vaste vaart tusschen bepaalde plaatsen, verplicht zijn de brievenmalen mede te nemen, welke hun van wege de posterijen ter verzending, worden gegeven. Bij weigering wordt hun geen fortpas verleend en worden zij niet uitgeklaard.

Behalve tegen overtreding van de genoemde voorschriften, zijn straffen voorgeschreven tegen: het namaken of vervalschen van postzegels (frankeer- en portzegels), welke straffen verdubbeld worden, indien de postambt. zich aan de laatstgenoemde misdrijven schuldig maken; tegen schending van het monopolie

der posterijen en het insluiten van particuliere brieven in dienstbrieven, enz. Postwaarden zijn verkrijgbaar aan de post- en hulppostkantoren en, zonder eenige prijsverhooging, bij de door den Gouv. aan te wijzen depôthouders, die daarvoor 2% der waarde genieten. - Verder bevat de verordening bepalingen omtrent terugvordering van brieven vóór de verzending, aanteekening van stukken, onbestelbare en geweigerde stukken (rebuten); brievenbussen welke als 'openbare bewaarplaatsen' worden beschouwd, zooals de postambtenaren als 'openbare bewaarders' worden aangemerkt.

Aanvankelijk werden voor het binnenl. verkeer de volgende porten vastgesteld:
gefrank. brieven: tot 15 gr. 5 ct; 15-100 gr. 10 ct; 100-150 gr.: 15 ct; 250-500 gr.: 20 ct; 500-1000 gr. (maximum-gewicht dat toegelaten was): 25 ct.; ongefr. brieven 5 ct. hooger dan gefrankeerden.

briefkaarten: 2½ cent per enkele kaart;

gedrukte stukken, monsters van koopwaren en documenten: 1 cent per 50 gram. - Het maximum gewicht van brieven is 1 K.G., van gedrukte stukken 2 K.G., van monsters 350 gram; het maximum der afmetingen van brieven onbeperkt; gedr. stukken en documenten: 45 c.M. en der monsters 30 c.M. in lengte, breedte of hoogte.

Sedert 1907 is het port der brieven gewijzigd in: tot 20 gr. 5 ct; 20-100 gr.: 10 ct; 100-250 gr. 15 ct. en verder 5 ct. voor elke 250 gr. meer.

Doordat er betrekkelijk vele zeilvaartuigen tusschen Curaçao, Bonaire en Aruba varen en behalve van de in vasten Gouvernementsdienst varende schoeners (eenmaal per week) zooveel mogelijk van elk betrouwbaar vaartuig gebruik wordt gemaakt tot het overbrengen der post, is de postgemeenschap tusschen die eilanden zeer voldoende; tusschen Curaçao en Bonaire worden zelfs wel 3 tot 4 malen per dag brieven enz. verzonden. Tusschen Curaçao en de bovenwindsche eilanden bestaat veel minder gelegenheid, maar tusschen die eilanden is het postverkeer ook niet van groote beteekenis. Eens in de maand bezoekt het Gouv. vaartuig alle eilanden, terwijl voor het postvervoer tusschen de eilanden verder van elke scheepsgelegenheid gebruik gemaakt wordt, zoowel van binnenlandsche vaartuigen, als die welke naar St. Thomas enz. varen, om van daar per eerste gelegenheid verder naar de bestemming te worden gebracht.

Het postkantoor te Willemstad is vrij belangrijk, omdat daar groote mails naar het buitenland verzonden en van daar ontvangen worden, maar vooral door het zeer aanzienlijke transitverkeer. Dit laatste houdt ook verband met de slechte postgemeenschap in het binnenland van Venezuela, welke gemeenschap daarom veelal over Curaçao onderhouden wordt.

Op Curaçao wordt druk gebruik gemaakt van de gelegenheid om de post aan het kantoor af te halen; er worden geregeld vele 'loketten' verhuurd, hetgeen ook blijkt uit de opbrengst van ± f500.- per jaar. Zoodra het schot van het fort valt - het sein dat de mail uit Europa gereed is - wordt het

kantoor letterlijk bestormd door de huurders der loketten om de post in ontvangst te nemen. Dit verlicht den besteldienst aanmerkelijk. In de stad zelf, waar 6 à 7 brievenbussen zijn, wordt betrekkelijk weinig van de post gebruik gemaakt; de afstanden zijn daarvoor trouwens te klein, terwijl de telefoon in de behoefte aan lokaal verkeer gemakkelijk voorziet.

Omtrent de onschendbaarheid van het brievengeheim bestaat voor Curaçao ingevolge art. 148 v/h Reg. Regl. dezelfde bepaling als voor Suriname (zie bl. 580).

Nopens het binnenlandsch postverkeer van beide koloniën bevatten de statistieken niet voldoende gegevens om daarvan in cijfers een beeld te kunnen geven.

II. Buitenlandsche dienst.

De eerste eenigszins moderne regeling van de buitenlandsche posterij dagteekent van de toetreding van de beide koloniën tot de internationale postunie (1877). Te voren vinden wij wel melding gemaakt van het Kon. besluit van 6 Maart 1854 tot vaststelling van het port en verder bepalingen omtrent de briefwisseling met de koloniën en bezittingen van het Rijk in de West-Indiën, en van het in hetzelfde jaar uitgevaardigde Reglement op de verzending van brievenmalen tusschen het Rijk en de Nederl. W.-I. Koloniën over Engeland. De considerans van het K.B. - luidende: 'In aanmerking nemende, dat er thans gelegenheid bestaat tot verzending over Engeland van gesloten brievenmalen tusschen het Rijk en de Ned. Kolonien of bezittingen in de West-Indiën....' - heeft waarschijnlijk betrekking op den geregelden 14-daagschen maildienst die bestond tusschen Suriname en Demerary van waar de brievenmalen door de Eng. stoombooten naar Europa overgebracht en de betrekkingen met het moederland onderhouden werden.

Het port van de brieven tusschen Nederland en West-Indië en tusschen de koloniën onderling gewisseld, bedroeg 85 cent per 15 wigtjes, waarvan 10 cent voor het Rijk, 10 voor de kolonie en 65 cent voor de buitenlandsche administraties. Reeds in 1858 werd het briefport in het verkeer met Curaçao en onderhoorigheden verlaagd tot 65 cent per 15 wigtjes. De brieven konden, naar verkiezing van de afzenders, gefrankeerd of ongefrankeerd verzonden worden; gedeeltelijke frankeering was niet toegelaten. Aanteekening kostte 50 cent boven het gewone port. Drukwerken onder kruisband verzonden waren onderworpen aan een port van 10 cent per vel of blad. Bij stuksgewijze verzending, d.w.z. niet in gesloten zakken, gold het port, bepaald in de met vreemde administraties of regeeringen getroffen bijzondere overeenkomsten of schikkingen, terwijl op de brieven, waarvan de verzending rechtstreeks met een scheepsgelegenheid tusschen het Rijk en de Koloniën geschiedt, de wet van 12 April 1850 (Stbl. no. 15) van toepassing was. Voor enkelvoudige brieven, bestemd voor militairen beneden den rang van officier en met rechtstreeksche scheepsgelegenheid verzonden, bedroeg het port, met ingang van 1858, 5 cent.

Reeds in 1865 werd het port van brieven en gedrukte stukken tusschen Suriname en Curaçao, via Demerary en St. Thomas verzonden, belangrijk verlaagd, nl. brieven tot 30 cent per 15 wigtjes en drukwerken tot 7½ per vel of blad. Zooals gezegd werden de Nederlandsche koloniën in 1877 in de Algemeene Postvereeniging opgenomen en van dien tijd dagteekent de meer moderne regeling der koloniale posterijen. Het port werd voor gefrankeerde brieven vastgesteld op 25 cent, voor ongefrankeerde brieven op 40 cent voor elke 15 grammen of gedeelten daarvan;

voor briefkaarten op 12½ cent; voor papieren en bescheiden, monsters (dit is voor het eerst dat van deze soorten van poststukken melding wordt gemaakt), dagbladen, drukwerken en daarmee gelijkgestelde stukken 7½ cent per 50 grammen.

Briefkaarten, dagbladen en andere gedrukte stukken, welke niet of onvoldoende gefrankeerd waren, werden niet verzonden. De frankeering geschiedt door middel van postzegels (zie onder VI). Het aanteekengeld werd verlaagd tot 10 cent. Bij het verloren gaan van aangeteekende stukken werd een schadeloosstelling van f25.- voor elk stuk toegekend.

Gaandeweg werden de porten door de op de achtereenvolgende postcongressen gesloten verdragen verlaagd en werden de bepalingen gewijzigd.

Thans (1915) gelden de bij het postverdrag van Rome (1906) vastgestelde en in 1907 in werking getreden porten en verder bepalingen.

De porten voor het verkeer met *a.* Nederland en andere landen der algemeene Postvereeniging bedragen:

brieven 12½ cent voor een gewicht tot en met 20 gram en 7½ cent per 20 gram meer; *briefkaarten* 5 cent per enkele kaart en 10 cent voor een dubbele kaart; *documenten, drukwerken en monsters* 2½ cent per 50 gram, met een minimum voor de documenten van 12½ cent en voor de monsters van 5 cent voor elke verzending onder een afzonderlijk adres. *b.* de landen die niet tot de algemeene postvereeniging behooren, *brieven* 20 cent per 15 gram; *briefkaarten* (niet toegelaten in 't verkeer met Arabië, Marokko en Thibet) 7½ cent per enkele kaart en 15 cent voor een dubbele kaart (dubbele kaarten zijn niet toegelaten met Abyssinië); *documenten* 20 cent tot ten hoogste 200 gram en 5 cent voor elke 50 gram meer; *drukwerken en monsters* 5 cent per 50 gram. Voor ongefrankeerde brieven en briefkaarten in de koloniën ontvangen wordt ten laste van den geadresseerde het dubbele port geheven. Voor ontoereikend gefrankeerde stukken is door den geadresseerde verschuldigd twee maal het ontbrekend port met aanvulling tot 2½ cent of tot een veelvoud daarvan. Ongefrankeerde documenten, drukwerken of monsters worden niet verzonden.

In het verkeer van de Nederl. koloniën met Nederland rechtstreeks over zee - met de z.g. *zeepost* - golden en gelden nog verlaagde porten, hetgeen voor de W.-I. koloniën daarom van zooveel gewicht is omdat, in tegenstelling met het verkeer van Oost-Indië met Nederland, de zeepost de brieven enz. bijna even snel overbrengt als de mail.

In 1886 bedroeg het port voor *brieven* 12½ cent per 15 gram; in 1889: voor brieven 10 cent per 15 gram; briefkaarten 5 cent; documenten, gedrukte stukken en monsters 2 cent per 50 gram, met minima over de documenten en monsters. In 1899 ontstond het verschil in port bij verzending uit Nederland naar de koloniën en omgekeerd, n.l. Uit Nederland: brieven 5 cent per 15 gram, briefk. 2½ cent, documenten, gedrukte stukken en monsters 2 cent; terwijl bij verzending uit de Koloniën de porten van 1889 onveranderd bleven. Nadat in 1907 de porten verandering ondergingen in verband met de verhooging van de gewichtseenheid tot 20 gram, werd bij K.B. 15 Jan. 1913 (G.B. no. 7; P.B. no. 8) ook bij verzending per zeepost uit West-Indië naar Nederland het stuiversport voor brieven ingevoerd en het port voor drukwerken en documenten tot 1 cent per 50 gram verlaagd. Dat port geldt sedert 1 Juli 1915 (P.

B. n° 39) ook voor het verkeer tusschen de kolonie Curaçao en de Ver. Staten van Amerika.

De ontwikkeling van het buitenlandsch postverkeer der beide koloniën kan blijken uit de op blz. 587/9 opgenomen statistisken. Wat Curaçao betreft geeft die statistiek geen goed beeld van dat verkeer, 1° omdat, in de kol. verslagen de cijfers van de andere poststukken dan brieven en drukwerken niet opgegeven zijn, 2° omdat nu eens worden vermeld de brieven enz. verzonden naar en van een land en via dat land, dan weer naar en van dat land afzonderlijk; 3° omdat de drukwerken eerst in aantal vellen, verder in 'porten' en eindelijk in stuks zijn aangegeven.

Verwacht mag worden, dat de porten in het buitenl. verkeer der Alg. postvereëning op het eerstvolgend postcongres belangrijk zullen worden gewijzigd.

Vóór het postcongres te Weenen (1891) werden de Nederl. koloniën door den afgevaardigde voor Nederland vertegenwoordigd. Sedert zijn de koloniën echter steeds afzonderlijk vertegenwoordigd geworden. Op de congressen te Weenen (1891), Washington (1897) en Rome (1906) trad als vertegenwoordiger op de Heer J.J. Perk, thans gep. Admin. Chef v/h. Kabt. v/d Min. v. Koloniën. Voor het Congres dat in 1914 te Madrid zou zijn gehouden, maar dat wegens den oorlog uitgesteld is, waren als vertegenwoordigers der koloniën aangewezen de Heeren D.A.v. Ringelestein. Insp. Ind. p.t.t. dienst en W.F. Gerdes Oosterbeek, Comm. Dep. v. Koloniën.

III. Postwisseldienst.

a. Buitenlandsche dienst voor beide koloniën.

De volledige invoering van den buitenlandschen dienst van beide koloniën had eerst in 1892 plaats, toen de koloniën toetraden tot de in het vorig jaar te Weenen gesloten internationale postwisselovereenkomst. (G.B. 1892 no. 27; P.B. 1892 n° 12). In 1888 (G.B. no. 2 en 4, 5 en 6; P.B. no. 21, 32; 1889 no. 6) was reeds gelegenheid gegeven tot het overmaken door middel van postwissels van gelden uit Nederland naar de W.I. koloniën en omgekeerd uit die koloniën naar Nederland. Aanvankelijk werden de wissels tot geen hooger bedrag dan f150.- toegelaten; in 1891 is dat bedrag op f250.- gebracht; het van den afzender te heffen recht bedroeg voor postwissels uit Nederland naar W.-I. en uit Suriname naar Nederland 20 cent en uit Curaçao naar Nederland 30 cent per f10.- of gedeelte daarvan. In verband met de invoering in 1892 van den dienst met alle tot de postwisselovereenkomst toegetreden landen werden de voorschriften betreffende den dienst tusschen Nederland en W.I. in dat jaar (G.B. 1892 n° 33; P.B. no. 28) ingetrokken en gewijzigd opgenomen in de algemeene bepalingen voor het buitenlandsch postwisselverkeer van de W.-I. koloniën (G.B. 1892 no. 34 en 43; P.B. no. 21).

In verband met de wisselkoersen op het moederland werd de koers bepaald waartegen de uit West-Indië naar Nederl. en Ned.-Indië en uit Suriname naar Curaçao en omgekeerd te verzenden postwissels worden afgegeven; die koers is herhaaldelijk gewijzigd. Voor Suriname aanvankelijk bepaald op 101% d.w.z. dat voor f1.- Nederl., N.I. of Cur. courant f1.01 Sur. courant moest worden gestort, daalde de koers tot 100½ en werd sedert 1907 op pari gebracht.

Voor Curaçao heeft de koers veel meer geschommeld; oorspronkelijk op 103% vastgesteld, steeg de koers achtereenvolgens tot 103½, 106, 107½, 109% maar daalde daarna weder tot 101½%. Gedurende korten tijd is er verschil in koers geweest voor de eilanden Curaçao, Aruba en Bonaire en die voor de overige eilanden der kolonie. (Vgl. de Statistieken op blz. 587, 589).

b. Binnenlandsche dienst.

Terwijl in Nederland en in Ned.-Indië reeds lang een binnenl. postwisseldienst bestond voordat er aan gedacht werd in het verkeer met het buitenland de gelegenheid tot geldverzending open te stellen, is men tot invoering van dezen dienst in Suriname overgegaan tegelijk met dien voor andere landen dan Nederland de Nederl. Kolonien (1892) en in de Kolonie Curaçao eerst 11 jaren later (1903).

Suriname. Blijkens de considerans van de Res. van 1892 (G.B. no. 40) was 'reeds lang de behoefte gevoeld om tusschen Paramaribo en eenige districten der kolonie kleine geldsommen over te maken en kwamen daarvoor in de eerste plaats in aanmerking de districten Nickerie, Coronie en Albina aan de Marowijne,' omdat op die plaatsen 'de behoefte aan zulken dienst zich het meest doet gevoelen.' Het maximum-bedrag, waartoe postwissels waren toegelaten, beliep f50.-, terwijl overmaking van een hooger bedrag binnen 14 dagen door denzelfden afzender aan denzelfden geadresseerde niet geoorloofd was. Het recht bedroeg 5 cent van elke f10.- of gedeelte daarvan. In 1896 werd de Res. van 1892 ingetrokken en de regeling van den postwisseldienst opgenomen in het Reglement op den binnenl. postdienst in Suriname (G.B. 1896 no. 49). Nadat met ingang van 1 Jan. 1902 het maximum op f250.- was gebracht, werd in 1907 (G.B. n° 75) het Reglement van 1892 vervangen door een nieuw reglement, waarin de bepalingen omtrent de postwissels gewijzigd zijn opgenomen. De voornaamste wijzigingen zijn:

Verhooging van het maximum tot f500.-, intrekking van het verbod om binnen 14 dagen aan denzelfden geadresseerde meer dan het maximum over te maken; verlaging van het recht voor kleine bedragen en wijziging van het recht voor bedragen boven f10.-, n.l. tot en met f5.- 2½ ct, tot en met f12.50: 5 ct., en verder 5 ct meer voor elk bedrag van f12.50 tot f75.- en voorts 5 ct. over elke som van f25.- daarboven.

Curaçao. In deze kolonie werd de dienst eerst in 1903 (P.B. no. 39) maar toen ook aanstonds op modernen grondslag ingesteld; het maximum bedraagt f250.- en het recht is gelijk aan het in 1907 in Suriname ingevoerde recht.

Op blz. 587 en 589 zijn statistieken opgenomen van het binnen- en buitenlandsch postwisselverkeer van de beide koloniën.

IV. Uitwisseling van brieven en doosjes met aangegeven waarde en invordering van gelden op quitantiën en handelspapier.

Met ingang van 1 Jan. 1909 is *Suriname* toegetreden tot de op 26 Mei 1906 te Rome gesloten overeenkomst betreffende de uitwisseling van brieven en doosjes met aangegeven waarde (G.B. 1908 n° 85) en tot die betreffende den dienst der invordering van gelden op quitantiën en handelspapier (G.B. 1908 no. 86). In verband daarmee werden bij K.B. van 23 Sept. 1908 (G.B. no. 87) algemeene bepalingen betreffende beide diensten uitgevaardigd, waarvan de voornaamste zijn:

a. Uitwisseling van brieven en doosjes met aangegeven waarde.

De maximum waarde, welke de in brieven te verzenden geldswaardige papieren en de in doosjes te verzenden juweelen en andere kostbaarheden mogen hebben, bedraagt 10.000 franken; de

brieven met aangegeven waarde zijn onderworpen aan het gewone briefport, het vast aanteekenrecht van 10 cent en aan een recht van verzekering, dat afhangt van het aantal landen of koloniën, die aan het vervoer deelnemen, vermeerderd met het recht voor het vervoer over zee; de doosjes met aangegeven waarde zijn onderworpen aan een port van zooveel maal 25 cent als het aantal landen of koloniën bedraagt, die aan het vervoer deelnemen, vermeerderd met 50 cent voor het zeevervoer en met het recht van verzekering, dat gelijk is aan dat voor brieven met aangegeven waarde. Behoudens geval van overmacht wordt, bij verlies, berooving of beschadiging, aan den afzender of met diens bewilliging aan den geadresseerde, de werkelijke schade tot een maximum van de aangegeven waarde uitgekeerd. In het verkeer met de landen, die zich hebben bereid verklaard tot invoering van een dergelijken dienst kunnen de brieven en doosjes met aangegeven waarde belast worden met een verrekenbedrag van ten hoogste 1000 franken. Het ingevorderde bedrag wordt na aftrekking van een vast recht van 5 cent en van het gewone postwisselrecht per postwissel overgemaakt.

De brieven zijn tot elk gewicht toegelaten en niet aan afmetingen gebonden. Het maximum gewicht der doosjes is 1 K.G. en van de afmetingen: 30 c.M. lengte, 10 c.M. breedte en hoogte.

b. Invordering van gelden op quitantiën en handelspapier.

Ter invordering zijn toegelaten gewone quitantiën, voor voldaan geteekende rekeningen, facturen, wisselbrieven, assignatiën of ander handelspapier, mits zonder kosten betaalbaar. De verzending geschiedt onder angeteekend couvert, dat quitantiën enz. voor ten hoogste 5 schuldenaren mag bevatten tot een totaal bedrag van ten hoogste 1000 franken. Het ingevorderde bedrag wordt per postwissel overgemaakt, na aftrekking van: een vast recht van 5 cent per quitantie, enz., het postwisselrecht en de eventueele zegel- of andere kosten.

In G.B. 1909 no. 7 en 8 zijn de uitvoerings bepalingen van dit K.B. opgenomen.

Tot dusver is de kolonie *Curaçao* niet tot de voormelde overeenkomsten toegetreden en bestaat de dienst der aangegeven waarde en invordering van gelden daar dus niet.

V. Pakketpostdienst.

a. Buitenlandsche dienst van beide Koloniën.

Het in 1891 te Weenen gesloten internationale pakketpostverdrag werd voor de Nederlandsche koloniën onderteekend onder voorbehoud, dat de invoering van den dienst niet aanstonds behoefde te geschieden. Dit had voor Suriname en *Curaçao* plaats met ingang van 1 September 1894 (G.B. no. 5, 18, 21 en P.B. no. 8, 10 en 14) Van de uitzonderingsbepalingen van het internationale verdrag werd aanvankelijk gebruik gemaakt om zich niet te belasten met pakketten met aangegeven waarde, verrekeningpakketten, pakketten met expresse bestelling en z.g. hinderlijke pakketten. Toegelaten zijn pakketten tot een gewicht van 3 of 5 K.G. naar gelang van het maximum-gewicht dat in het land van bestemming toegelaten is. Ze mogen

langs geen der zijden de afmeting van 60 c.M. te boven gaan en geen grooter inhoudsmaat hebben dan 25 d.M³.; echter zijn pakketten toegelaten die een lengte hebben van 1 M., mits de breedte en dikte niet meer dan 20 c.M. bedraagt (regenschermen, wandelstokken enz.) en in het verkeer met Engeland en de Br. koloniën: lengte ten hoogste 1.065 M. (3 voet en 6 duim Engelsche maat) en lengte en omvang te zamen niet meer dan 1.83 M. (6 voet Eng. maat). - Met de pakketpost mogen niet worden vervoerd: papieren, die het kenmerk eener briefwisseling bezitten; levende dieren (in Suriname wel bijen) en in Curaçao ook levende planten; ontplofbare stoffen en andere gevaarlijke voorwerpen; goederen, waarvan de in- of uitvoer in de kolonie verboden is en voorwerpen of goederen, welke in het land van bestemming of in een land waarover het vervoer geschieden moet niet zijn toegelaten en in Suriname bovendien: gemunt geld en opium. Sedert 1895 kunnen ook pakketten gewisseld worden met landen of koloniën niet tot het intern. verdrag toegetreden, maar waarmede, ingevolge bijzondere overeenkomsten of regelingen, rechtstreeks of transito andere landen een pakketpostdienst onderhouden wordt en sedert 1904 zijn, zoowel in Suriname als in Curaçao, pakketten met aangegeven waarde en met verrekening toegelaten tot een maximum bedrag van 500 francs, is het verkeer met de landen, welk zich met de behandeling daarvan belasten.

In verband daarmede mogen pakketten inhoudende goud, zilver en andere kostbaarheden uit Suriname, met bestemming voor landen die zich met aangifte van waarde belasten, alleen verzonden worden met aangifte van waarde. Ten aanzien van goudpakketten - uitteraard een zeer belangrijke zaak voor Suriname - waren reeds in 1895, na aanvulling van de verordening op de goudbelasting, bepalingen uitgevaardigd, om ontduiking van de uitvoerrechten van per postpakket verzonden goud tegen te gaan. Die bepalingen hebben vóór de invoering van de aangegeven waarde veel moeilijkheden gegeven, ook van de zijde van de stoomv. Mij. K.W.I. Maildienst.

Het port en de verdere formaliteiten betreffende den buitenl. pakketpostdienst zijn voor de verschillende landen afzonderlijk bepaald.

Het recht van verzekering bedraagt 10 cent per f10.

Voor de verzending van pakketten met de z.g. zeepost tusschen Nederland en Suriname en Curaçao en tusschen die beide koloniën onderling werd in gevolge de alg. bepalingen op het buitenl. pakketpostverkeer een verlaagd tarief vastgesteld, en wel f0.85 tot 1 K.G. f1.20 van 1-3 K.G. en f1.75 van 3-5 K.G. (G.B. 1904 no. 27; P.B. no. 19). Hoewel dit tarief sedert de in werking treding van de bepalingen van het pakketpostverdrag van Rome (1906) hooger was dan het volgens die bepalingen geldend tarief, werd het eerst in 1911 (G.B. no. 28; (P.B. no. 20) verlaagd en wel tot: f0.45 tot 1 K.G., f0.60 van 1-3 K.G. en f0.75 van 3-5 K.G.

De ontwikkeling van het buitenl. pakketpostverkeer van Suriname kan blijken uit de opgaven op blz. 588. De Kol. Versl. v. Curaçao geven hiervan geen statistieken.

b. Binnenlandsche dienst van de kolonie Curaçao.

In Suriname bestaat geen binnenlandsche pakketpostdienst; in de kolonie Curaçao daarentegen is die dienst met ingang van 1 Mei 1906 ingevoerd (P.B. 1906 no. 5 en 14), waarbij gelegenheid werd gegeven voor de verzending van pakketten tusschen de eilanden Curaçao, Aruba, Bonaire, St. Martin N.G., St. Eustatius en Saba onderling. Het maximum gewicht is bepaald op 5 K.G. terwijl de maxima der afmetingen gelijk zijn aan die in het buitenl. verkeer, behalve dat de inhoud slechts 20. d.M³. mag bedragen. Ook de bepalingen omtrent hetgeen verboden is ter verzending met de pakketpost zijn ongeveer gelijk aan die in het buitenl. verkeer.

Het port bedraagt 15 cent tot 1 K.G.; 25 cent van 1-3 K.G. en 35 cent van 3-5 K.G.
Voor verlies of be-

schadiging, mits niet veroorzaakt door overmacht of het gevolg van slechte verpakking zijnde, wordt schadeloosstelling verleend naar de waarde, tot een maximum van f2.50 per K.G.

(Vgl. de statistiek op blz. 589).

VI. Postwaarden.

a. frankeerzegels.

Terwijl het gebruik van frankeerzegels in Nederland reeds dagteekent van 1852 en in Ned.-Indië van 1864, ging men voor de W.I. koloniën eerst in 1873 tot de invoering daarvan over. Tot de tijdelijke ingebruikstelling van Nederlandsche zegels met overdruk (1900/2) bestonden voor Suriname en Curaçao afzonderlijke typen in verschillende kleuren; van dien tijd af worden zoowel voor Oost- als voor West-Indië dezelfde typen in gelijke kleuren gebruikt. Oorspronkelijk waren alle zegels versierd met de beeltenis van Koning Willem III (naar links gekeerd), maar in 1889/91 werden de zegels van de waarden beneden 10 cent gaandeweg vervangen door z.g. cijfertypen, waarbij de beeltenis vervangen is door een groot waardecijfer. Alle zegels zijn getand. Voor Suriname werd de uitgifte van de zegels reeds aanstonds bij een in het Gouv. blad (1873 no. 42) opgenomen Gouv. res. geregeld; voor Curaçao eerst in het Publ. blad van 1892 no. 23. In 1873 werden in de beide koloniën 6 waarden uitgegeven

	<i>Suriname</i>	<i>Curaçao</i>
2½ cent	rood	groen
3 cent	groen	licht-bruin
5 cent	violet	rood
10 cent	licht-bruin	blauw
25 cent	blauw	bruin
50 cent	bruin	violet
waarbij in 1879 kwam		
f2.50	groen met bruin	lichtbruin met violet
en in 1883/89:		
1 cent	grijsachtig paars	-
2 cent	oranjegeel	-
12½ cent	blauwachtig zwart	geel
15 cent	grijs	olijfgrijs
20 cent	groen	-
30 cent	bruinpaars	grijs
40 cent	donkerbruin	-

60 cent	-	olijfgeel
f1.-	grijs met bruin	-
f1.50	-	licht- met donker blauw

De cijfertypen werden 1889/90 ingevoerd:

	Suriname	Curaçao
1 cent	grijs	grijs
2 cent	bruin	paars
2½ cent	rood	lichtgroen
3 cent	lichtgroen	bruin-geel
5 cent	blauw	rood

In Suriname werd in 1892 in de behoefte aan zegels van 2½ ct. voorzien door opdruk op de 50 ct. en door in de kolonie zelf gedrukte zegels (lang en smal, geel met zwart), en in 1898 in de behoefte aan 10 cents zegels door opdruk op verschillende waarden.

In Curaçao werden in 1891:30 ct met 25 overdrukt en in 1895 met 2½ cent. Beide uitgaven zijn slecht uitgevoerd (Zie Standaardwerk over de postwaarden van Nederland en zijne Koloniën. Deel III en IV. Beschrijving van alle frankeerzegels, portzegels en briefkaarten van de Kolonies 'Suriname en Curaçao', van af hunne invoering tot heden. Met 19 platen. Amst. Juni 1895).

In 189½ kwamen de zegels met beeltenis van de Koningin (kinderkopje met loshangend haar) in de voormelde waarden van 10 cent en hoger, terwijl in 1900/2 Nederlandsche zegels met zwarten opdruk in gebruik genomen werden

Suriname 50 ct, f1.- en f2.50

Curaçao 12½, 25 ct en f1.50 (n.l. 1.50 op f2.50).

Deze zegels werden reeds spoedig vervangen door drie nieuwe typen, waarvan de cijferzegels (beneden 10 cent) en die van 10 ct t/ben-f1.- in boekdruk en de hogere waarden in plaatdruk zijn uitgevoerd.

½ cent	paars (alleen Suriname)
1 cent	olijfgroen
2 cent	roodbruin
2½ cent	donkergroen
3 cent	oranje
5 cent	rood
7½ cent	grijs
10 cent	grijs
12½ cent	blauw
15 cent	donkerbruin
20 cent	olijfgroen (alleen Suriname)
22½ cent	bruin en groen
25 cent	violet

30 cent	oranjebruin
50 cent	roodbruin
f1.-	paars
f1.50	roodbruin (alleen Curaçao)
f2.50	grijs

Deze zegels zijn in 1914 vervangen door nieuwe typen; de cijferzegels overeenkomstig de vorige maar met meer wit

½ cent	violet (alleen Suriname)
1 cent	grijsgroen
2 cent	bruin
2½ cent	groen
3 cent	geel
5 cent	rood
7½ cent	grijs

de zegels van 10 t/m. 30 cent (boekdruk, koninginnetype, gewone grootte, gezicht naar rechts over de zee, waarop een schip)

10 cent	rood
12½ cent	blauw
15 cent	olijfgroen
20 cent	groen
22½ cent	oranje
25 cent	violet
30 cent	grijszwart

en van 50 en hooger waarden (plaatdruk, koninginnetype, groot model, gezicht naar links, zijkanten met palmversiering)

50 cent	groen
f1.-	sepiabruin (alleen Suriname)
f1.50	violet (alleen Curaçao)
f2.50	karmijn

Ter voorkoming van het in Oost-Indië veel voorkomend bedrog door het wegnemen van den stempelinkt, worden de Koloniale zegels voortaan in z.g. 'losse' kleuren gedrukt.

In Suriname werden in 1909 en 1912 in de kolonie zelf gedrukte zegels uitgegeven van 5 cent (1909) en van ½, 2½, 5 en 12½ cent in 1912 alle met groot waardecijfer. Ten behoeve van de 12½ cent zegels moest een besluit gemaakt worden om de uitgifte van die waarde zonder de beeltenis van de Koningin mogelijk te maken. Voorts zijn in 1912 overdrukken uitgegeven. Een en ander heeft aanleiding gegeven tot ernstige klachten in de Staten-Gen. waarop de Min. van Koloniën geantwoord heeft, dat maatregelen zijn genomen om de uitgifte van hulpzegels te voorkomen.

b. briefkaarten.

Nadat in 1877 briefkaarten zonder zegelstempel waren verkocht, werden die met zegelstempel in 1885 ingevoerd en verkrijgbaar gesteld tegen den prijs van het zegel; dus niet zooals in Nederland tegen ½ cent meer. De kleur van het karton veranderde naarmate van die van het zegel en dit laatste naarmate van het port.

Sedert 1899 worden ook door de particuliere nijverheid uitgegeven briefkaarten toegelaten.

c. portzegels

werden ingevoerd met ingang van 1 Jan. 1886 en wel dezelfde als in Nederland en Ned. Indië in gebruik, maar voor Suriname in paars en voor Curaçao in groen. Aan vankelijk waren ze slechts voorzien van een groot in zwart gedrukt waardecijfer, maar die modellen zijn vervangen door die waarin onder de waarde het, eveneens in zwart gedrukte woord 'cent' staat. Tegenwoordig worden zowel de waarde-aanduidingen, als het woord cent, dus het geheele portzegel, in paars (Suriname) en groen (Curaçao) gedrukt, ten einde de stempelinkt waarmede het zegel vernietigd wordt beter te doen uitkomen.

B. Telegrafie.

a. Curaçao.

In 1885 verleende de Gouv. van Curaçao aan Graaf Thadée d'Oksza, ten behoeve van de op te richten 'Telegraafmaatschappij der Antillen', in 1889 overgegaan op de Société française der télégraphes sous-marins, sedert 1895 'Compagnie française des câbles télégraphiques' te Parijs, voor den tijd van 60 jaren een concessie voor de aansluiting van het eiland Curaçao aan de telegraafverbinding tusschen Venezuela, Haïti en Cuba in aansluiting aan het wereldtelegraafnet. Aan de Maatschappij werd voor den tijd van 25 jaren, d.i. tot 1914, een opbrengst uit het telegraafverkeer met Curaçao gewaarborgd van f45000.- per jaar; hetgeen gedurende den geheelen duur der concessie, dus tot einde 1945, per jaar meer ontvangen wordt moet, tot een maximum van f21000.-, gestort worden in een reservefonds, uitsluitend dienende voor herstelling en onderhoud der kabels, terwijl van hetgeen

in een jaar meer dan f66000.- wordt ontvangen, de helft aan de kolonie moet worden terugbetaald, totdat de in vorige jaren van de kolonie genoten bijdragen met een rente van 5% 's jaars zijn terug betaald. De Maatschappij moest zich onderwerpen, zoowel aan de binnenlandsche verordeningen en dienstreglementen, als aan de bepalingen van het internationale telegraafverdrag van St. Petersburg van 1875 en van het daaruit voortvloeiende dienstreglement (thans van Lissabon van 1908); terwijl voor de kolonie zou worden toegetreden tot de internationale overeenkomst ter bescherming van onderzeesche telegraafkabels in 1884 te Parijs gesloten. Deze toetreding had in 1892 plaats (zie P.B. no. 13/15, 26, 27, 31 van dat jaar).

Draadlooze telegrafie.

Tijdens de moeilijkheden met Venezuela (1908) werd ter voorziening van de behoefte aan een middel van gemeenschap tusschen den zetel der koloniale Regeering en de langs de Venezolaansche kust varende Nederlandsche oorlogschepen, op het eiland Curaçao nabij Willemstad een station voor draadlooze telegrafie van het (Duitsche) Telefunken-systeem opgericht. Bedoeld was een tijdelijk station, dat na opheffing der voormelde moeilijkheden weder zou worden opgeheven. Het station voldeed echter zóó goed, dat in 1910 besloten werd het te bestendigen, en tevens om op de eilanden Aruba en Bonaire ook stations, echter van geringere draagwijdte, op te richten. De drie stations zijn elk voorzien van een windturbine-inrichting, ten einde de accumulatorenbatterijen geregeld te laden en daarmee de kosten van benzine uit te sparen; op het eiland Curaçao is de wind echter niet gunstig voor die inrichting. Overigens voldoen de stations, welke tot dusver voornamelijk bezet waren door personeel van de Marine, hetwelk echter binnenkort door burgerpersoneel vervangen wordt, goed. Aanvankelijk waren de kleine stations slechts bestemd voor het verkeer met Curaçao en onderling verkeer, maar sedert midden 1913 is het verkeer met schepen in zee ook toegestaan. Het station op Curaçao is in den loop van 1914 verbeterd door er het fluit-vonkensysteem van Telefunken toe te passen.

Curaçao is toegetreden tot de internationale radiotelegraafovereenkomst van Berlijn (P.B. 1910 no. 22), sedert vervangen door die van Londen van 1912.

b. Suriname.

De in 1889 voor den tijd van 60 jaren aan de Société française des télégraphes sous-marins (sedert 1895: Compagnie française des câbles télégraphiques) te Parijs door den Gouverneur van Suriname verleende concessie geldt 'de verbinding van Suriname door een of meer kabels met eenig punt van haar net, in aansluiting aan het internationale telegraafnet waarin de kolonie Curaçao reeds is opgenomen,' terwijl de Maatschappij zich tevens verbond om, zoo mogelijk een verbinding tusschen Paramaribo en Cayenne (Fransch Guiana) te maken. De kabel tusschen Paramaribo en Martinique kwam in 1890 en die tusschen Paramaribo en Cayenne in 1891 tot stand.

Terwijl de kolonie Curaçao aan de Mij. een bepaalde opbrengst van het telegraafverkeer heeft gewaarborgd, werd haar door Suriname gedurende een termijn van 25 jaren een subsidie verleend van f24000. - per jaar. Hoewel die subsidie-termijn reeds in 1911 is verstreken, wordt het subsidie nog uitgekeerd en zulks blijkens de mededeelingen van den Min. v. Koloniën bij de behandeling van de Surinaamsche begrooting voor 1912 en 1913, op grond van de verklaring van de Mij. dat zij, ten gevolge van het tegenvallen van het verkeer en de groote kosten

aan het onderhoud der kabels verbonden, niet in staat is om de verbindingen met Suriname verder zonder subsidie te exploiteeren. Uit die mededeelingen blijkt voorts, dat overwogen wordt of op een andere wijze, b.v. door middel van draadlooze telegrafie in de behoefte van telegrafische gemeenschap der kolonie, zou kunnen worden voorzien. Hieromtrent is nog geen beslissing genomen. De bij Curaçao genoemde bepalingen der concessie worden ook aangetroffen in de Surinaamsche concessie. Voor Suriname is ook in 1892 toegetreden tot de daar bedoelde overeenkomst van Parijs (G.B. 1892 no. 19 en 24).

C. Telefonie.

a. Suriname.

De hiervoor reeds genoemde verordening van 17 Jan. 1888 (G.B. no. 3) is zoowel van toepassing op telegrafie als telefonie. Spoedig na het uitvaardigen van die verordening werd een 'Reglement omtrent de door de kolonie

aangelegde telephoonlijnen van Paramaribo naar fort N. Amsterdam en Frederiksdorp, gelijk mede naar Post Leiden, indien deze als quarantaine-plaats gebruikt wordt,' vastgesteld (G.B. 1888 no. 13). Dit reglement werd, na in 1890 van toepassing verklaard te zijn op de telefoonlijnen op Rust en Werk, Johannesburg en Berlijn en op eventueel nader aan te leggen lijnen, in 1894, 1907 en 1911 achtereenvolgens vervangen door nieuwe reglementen. Dat van 1911 (G.B. no. 46) is thans - 1915 - behoudens eenige in 1913 aangebrachte wijzigingen, nog van toepassing. De telefoondienst der Kolonie staat thans onder den Directeur van Openbare Werken en Verkeer. De Gouv. kantoren zijn dagelijks geopend te Paramaribo van 6 u. 's m. tot 8 u. 's nam. en in de districten van 6 u tot 6 u. (Zondags slechts van 10-12 en 4.30-6 u.) Particulieren kunnen van Gouvernementswege op het net aangesloten worden tegen betaling van f35.- per jaar binnen de bestelkringen van Paramaribo en daarbuiten voor een afstand van ten hoogste 250 M. f50.- welke som voor elke afstand van 75 M. meer met f10.- verhoogd wordt. Bovendien betaalt de geabonneerde 4 cent per gesprek van 5 minuten. Voor gesprekken van de publieke stations wordt gesprekken-geld berekend van 10-25 ct. per gesprek van 5 minuten.

Einde 1911 bestond het personeel, behalve uit den opzichter voor het telefoonwezen, uit 4 militairen en 14 burgers. Het aantal Gouvernementsaansluitingen bedroeg toen 72, en dat der particuliere aansluitingen 180. -

De ontvangsten van het telefoonwezen beliepen in 1911 bijna f17000. -

b. Curaçao.

In deze kolonie wordt de telefoon niet door het Gouvernement, maar door een particulier beheerd, die voor den aanleg en het beheer op grond van de verordening van 27 Sept. 1884 (P.B. no. 14) 'regelende het tot standbrengen van gemeenschap door middel van telephonen voor de kolonie Curaçao' (sedert vervangen door de reeds hiervoor genoemde verordening van 21 Sept. 1909-P.B. no. 52) betreffende aanleg, exploitatie en gebruik van telegrafien en telefonen in de kolonie Curaçao) concessie heeft verkregen. Bij die concessie, oorspronkelijk verleend aan E. Araujo, werd o.m. bepaald, dat de telefonen ten genoegen van den Gouv. moeten worden aangelegd; de tarieven onderworpen zijn aan diens goedkeuring en in 'tijd van oorlog of staat van beleg de telefonen onder het beheer van den Gouv. op den gezagvoerder kunnen worden geplaatst. Het net strekt zich over het geheele eiland Curaçao uit, niet alleen in Willemstad zelf maar ook daarbuiten in de districten zijn de gebouwen en vele particuliere woningen en ondernemingen aangesloten. De abonnementsprijs bedraagt f6 per maand; gesprekkengeld wordt niet berekend; het Gouvernement heft geen cijns van den telefoondienst.

W.F. GERDES OOSTERBEEK.

Buitenlandsch postverkeer van suriname.

**Uit
Suriname**

verzonden:

	brieven	brief- kaarten	druk- werken	docu- menten	monstersonder de	monstersonder de vorige kolommen begrepen aangekende brieven	andere stuk.
1870	19727	-	12584	-	130	-	-
1875	18287	-	7823	-	95	-	-
1880	18504	303	5832	-	377	-	-
1885	51985	1060	16095	-	911	-	-
1890	64734	1237	58705	421	800	4230	434
1895	117660	2807	156896	1896	2684	7795	1167
1900	86352	10504	13156	989	1894	17354	2843
1905	119542	5456	122900	743	2803	7845	1026
1910	159751	10353	147757	1692	5639	6558	4429
1914	199400	11376	230914	2292	6159	12809	3070

Uit het Buitenland

ontvangen:

	brieven	brief- kaarten	druk- werken	docu- menten	monstersonder de	monstersonder de vorige kolommen begrepen aangekende brieven	andere stukken
1870	17714	-	27174	-	359	-	-
1875	18337	-	27524	-	428	-	-
1880	24201	212	22038	-	727	-	-
1885	38139	1382	152846	-	2318	-	-
1890	59421	1285	181003	424	2009	4087	276
1895	118310	3987	282725	1535	4881	3892	396
1900	174568	5864	205755	1117	9368	9742	1775
1905	213520	14364	261255	2748	8679	7819	1539
1910	335943	16835	382639	4401	13045	1887	3227
1914	368951	19397	417151	4865	15363	9297	2205

Postwisseldienst van suriname.

**Buitenlandsche
dienst.**

Afgegeven:

Uitbetaald:

	aantal.	bedrag in guldens.	aantal.	bedrag in guldens.
1888	475	14.156	45	988
1890	840	21.450	99	2.969
1893	1560	59.716	169	4.685
1895	2222	85.556	217	7797
1900	3531	196.425	320	8.937
1905	5210	262.618	618	23.138
1910	7470	559.642	919	27.668
1914	12419	1.459.974	1299	41.696

**Binnenlandsche
dienst.**

	Afgegeven: aantal.	bedrag in guldens.	Uitbetaald: aantal.	bedrag in guldens.
1888	-	-	-	-
1890	-	-	-	-
1893	218	5.170	218	5.189
1895	443	11.855	446	12.025
1900	1143	21.984	1142	21.975
1905	1980	52.382	1980	52.112
1910	2871	141.459	2855	140.865
1914	4136	282.393	4131	280.013

Pakketpost suriname.
Uit Suriname verzonden pakketten.

	naar Nederland en de Nederl. Koloniën.			naar andere landen en koloniën.	totaal.
	tot 1 KG.	1-3 K.G.	3-5 KG.	1-5 KG.	
1895					589
1900	108	193	281	104	686
1905	150	251	261	143	804
1910	131	195	253	247	826
1914	214	342	403	325	1284

**pakketten, onder de vorige kolommen begrepen,
inhoudende goud.**

	aantal.	gewicht goud in KG.	waarde in 1000-tallen guldens	pakketten met aangegeven waarde.	
				aantal.	waarde in 1000-tallen francs.

1895					
1900	361	1094	1641	-	-
1905	402	1135	1702	427	197
1910	363	1215	1665	412	184
1914	237	583	798	247	106

In Suriname ontvangen pakketten.

	naar Nederland en de Nederl. Koloniën.			naar andere landen en koloniën.	totaal.
	tot 1 KG.	1-3 KG.	3-5 KG.	1-5 KG.	
1895					1011
1900	282	441	789	599	2111
1905	341	589	1149	861	2940
1910	323	525	977	1042	3227
1914	430	983	3022	1988	5424

**pakketten, onder de vorige kolommen begrepen,
met aangegeven waarde.**

	aantal.	waarde in 1000-tallen francs.	met verrekening.	
			aantal.	waarde in guldens.

1895				
1900				
1905	286	86	33	659
1910	371	55	491	8467
1914	463	44	1576	22.127

Buitenlandsch postverkeer van Curaçao.

	Brieven ontvangen van Nederland.	Ver. Staten v.Venezuela. Amerika.		Andere landen en koloniën.	Totaal.
1881	4.257	9.103	6.454	35.953	55.767
1885	7.563	9.095	9.865	30.122	56.645
1890	12.156	24.265	37.530	25.919	97.870
1895	9.704	30.228	73.936	11.516	129.384
1900	13.022	33.716	33.450	11.724	91.912
1905	20.673	56.379	32.516	21.780	131.348
1910	17.797	31.759	28.197	44.028	131.781
1914	13.871	23.634	28.184	38.091	103.480

Drukwerken

	ontvangen van Nederland.	Ver. Staten v.Venezuela. Amerika.		Andere landen en koloniën.	Totaal.
1881	10.828	8.958	7.038	43.305	70.109
1885	18.371	10.687	15.934	59.542	104.534
			(aantal vellen).		
1890	39.562	106.215	64.259	73.081	283.117
1895	36.577	56.649	56.469	16.856	166.551
1900	41.567	110.066	28.774	10.012	190.419
1905	67.612	138.160	242.60	141.146	251.216
			(stuks).		

1910	30.732	34.996	6.890	40.365	112.983
1914	23.374	23.673	8.164	21.528	76.739

Buitenlandsch postverkeer van Curaçao.

	Brieven verzonden naar				
	Nederland.	Ver. Staten v. Venezuela.	Amerika.	Andere landen en koloniën.	Totaal.
1881	3.239	13.775	8.172	18.075	43.261
1885	6.726	27.102	14.164	12.264	60.256
1890	9.997	31.341	45.223	13.199	100.750
1895	10.179	19.914	58.343	30.343	118.779
1900	11.493	14.934	28.516	23.999	78.942
1905	18.673	27.839	33.350	37.200	117.062
1910	26.117	19.344	29.900	51.035	125.396
1914	21.996	91.071	24.830	36.582	102.479

Drukwerken

	verzonden naar				
	Nederland.	Ver. Staten v. Venezuela.	Amerika.	Andere landen en koloniën.	Totaal.
			<i>(aantal vellen).</i>		
1881	596	2.216	7.669	5.683	16.164
1885	2.047	13.025	42.533	21.843	79.448
			<i>(porten).</i>		
1890	2.262	11.934	160.027	51.622	225.845
1895	2.662	8.674	90.477	32.555	134.368
1900	2.899	2.730	24.014	12.567	42.310
1905	5.995	4.110	9.621	15.363	35.089
			<i>(stuks).</i>		
1910	9.763	2.262	7.553	14.881	34.459
1914	7.332	3.679	5.486	13.114	26.611

Postwisseldienst van Curaçao.

**(bedragen in guldens).
Buitenlandsche dienst.**

	Afgegeven. (in guldens).	Uitbetaald. (in guldens).
(verkeer met Nederland)		
1888	138.398	1.104
1890	72.543	1.101
(verkeer ook met andere landen dan Nederland)		
1895	112.179	3.360
1900	88.682	5.335
1905	173.443	17.639
1910	67.623	14.583
1914	50.465	23.107

**Binnenlandsche dienst.
Van Curaçao verzonden naar**

	Aruba.	Bonaire.	St. Martin.	St. Eustatius.	Saba.	totaal
1903	1289	3071	282	207	107	4956
1905	2338	5929	911	1014	239	10431
1910	4743	7293	618	6748	1016	20.418
1914	21.673	10.296	765	314	1878	34.926

Naar Curaçao verzonden van

	Aruba.	Bonaire.	St. Martin.	St. Eustatius.	Saba.	totaal.
1903	9.296	845	629	933	618	12.321
1905	41.871	13.973	11.648	5.017	6.094	78.603
1910	30.927	10.955	11.853	2.767	9.508	66.010
1914	42.987	17.037	31.321	5.866	10.969	108.180

Potamotrygon reticulatus

Gthr. *Staat-* of *Zweeprug*, SUR. *Sipari*, KAR. en N.E. *Spari*, N.E. Fam. Dasyatidae.
Verspreiding: Suriname, Santarem, in zoet water. Het lichaam is schijfvormig, van voren afgerond, van boven met kleine oneffenheden bedekt, doch niet op de randen. Borstvinnen van voren vereenigd, staart lang, dun uitlopend; heeft van boven en van onderen een huidplooi en is gewapend met een langen pijlvormigen stekel, die

aan beide kanten getand is; er is een rij doorntjes langs den rug van den staart tot aan den stekel. Oude exemplaren hebben ook aan de zijkanten van den staart doorntjes. Deze visch is bruin gekleurd met zwart netwerk. Met den stekel kan het dier hoogst pijnlijke, moeilijk genezende en soms levensgevaarlijke wonden toebrengen. Het is levendbarend. (Zie Bakhuis, Verslag der Coppename-Expeditie. Leiden 1902. blz. 118).

Potta potta,

BOV. E. Zie BOERHAAVEA HIRSUTA.

Pouteria guyanensis

Aubl. Fam. Sapotaceae. *Jan Snijder*, SUR. Een hooge boom met een rechten stam en plankwortels. Het hout wordt als bouwhout gebruikt.

Powies,

SUR. Zie GALLI.

Powisi,

N.E. Zie GALLI.

Praag (Semuel van)

geb. te Amst. 8 Juni 1823, overl. te 's Gravenh. 19 Oct. 1904, ging op

jeugdigen leeftijd met zijne ouders naar Suriname. Na op een advocatenkantoor gewerkt, en het examen als procureur afgelegd te hebben, werd hij op 10 Maart 1850 als zoodanig bij het Gerechtshof aldaar toegelaten. Wegens hevige oneenigheden met den President - uitvoerig uiteengezet in zijne Bijdrage tot de kennis der regtspleging in de Kolonie Suriname, gedurende de jaren 1854-1858, Amst. 1860 - bedankte hij in Jan. 1857 als procureur bij dat Hof en vertrok naar Europa, waar hij tot 1870 bleef, deels in Nederland, deels in Londen. Naar Suriname teruggekeerd hervatte hij de rechtspraktijk, waarbij hij zich kenmerkte als een scherpzinnig rechtsgeleerde en welsprekend pleiter. Van Sept. 1872 tot Mei 1878 was hij lid der Koloniale Staten, waarin hij door zijne doorwrochte redevoeringen zeer op den voorgrond trad. Zijn in dat lichaam in zake koelie-immigratie ingenomen en met kracht verdedigd standpunt vindt men uiteengezet in zijne in het art. IMMIGRATIE opgenoemde geschriften. In later jaren voerde hij nog eenmaal het woord over deze aangelegenheid (Vergadering Ind. Genootsch. 7 Mei 1895). In 1878 en 1879 vertoefde hij nogmaals in Europa.

Van zijne hand zijn nog te vermelden. 'Beschouwingen in verband met de wet tot invoering eener belasting op het gedistilleerd in Suriname', Paramaribo 1871. Aan de journalistiek heeft hij een werkzaam aandeel genomen, in het bijzonder in de veelbewogen jaren 1890 /91; zijne artikelen verschenen in het, sedert opgeheven, blad 'De West-Indiër'. In 1894 in Nederland teruggekeerd leefde hij verder als ambteloos burger.

Prakè,

N.E. Zie ELECTROPHORUS.

Prakiki,

N.E. Zie PSITTACIDAE.

Pramaka,

N.E. Zie ASTROCARYUM PARAMACA.

Praprali,

N.E. Zie AGENEIOSUS.

Prari-prari,

N.E. Zie AGENEIOSUS.

Prasara,

N.E. Zie EUTERPE.

Prassi,

N.E. Zie MUGIL CEPHALUS.

Priacanthus cruentatus

(Lac.) Morr. *Corra*, PAP. Fam. Priacanthidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië tot St. Helena en de Canarische eilanden. Lichaam en kop bedekt met kleine, stevige, ruwe schubjes. De schuine mondspleet is groot, de onderkaak vooruitstekend. Oogen groot, rugvin en aarsvinstekels aan den voorkant fijn gezaagd. Het voorkieuwdeksel heeft een sterken, platten, driehoekige stekel. De kieuwdeksel stekel is klein. Kleur rood, rug bruinachtig, soms met ronde vlekken. Op de rugvin en op de staartvin kleine donkere vlekjes. Een voedselvisch.

Prickly balsam,

BOV. E. Zie JUSTICIA SESSILIS.

Pride of barbados,

BOV. E. Zie CAESALPINIA PULCHERRIMA.

Prienta,

N.E. De bladnerf van enkele palmsoorten, zooals de kokos- en de maripapalm, die het materiaal leveren voor volgelkooien en bij de Boschnegers voor fakkels, die zij des nachts in het bosch gebruiken.

Prikietsji,

BEN. E. Zie PEDILANTHUS.

Prince plum,

BOV. E. Zie AMARANTUS PANICULATUS.

Priodontes.

Geslacht van Gordeldieren (zie XENARTHRA); onder deze is *P. giganteus* de grootste en schijnt meer in het bijzonder Armadil (KAR. *Manoeraima*) genoemd te worden. Van snuit tot staartpunt ruim 90 cM., kop klein, verlengd. Tusschen voor- en achterpantser 12-13 bewegelijke ringen van schubben. Staart ongeveer zoo lang als de rest van het lichaam, bedekt met vierhoekige schubben. Pantser donkerbruin met gele randen. In iedere kaakhelft 20-35 kleine tanden; de voorste zijn bij oude dieren echter meestal verdwenen. Vingers met sterke klauwnagels. Het dier leeft hoofdzakelijk van termieten en andere insekten. Het wordt, hoewel vrij zeldzaam, aangetroffen in de bosschen, waar het huist in zelf gegraven holen.

Priseurs der effecten

waren in de 18de eeuw, vooral ten tijde der negotiatiën (zie aldaar) de personen aangesteld en beëdigd om de effecten (plantages) en andere vaste goederen te schatten 'met oogmerk om daar op te bepaalen de zomme gelds die met gerustheid door de Eigenaren dier effecten zouden kunnen worden opgenoomen en door de Geldschieters verstrekt.' De burgerofficieren waren meest alle 'gezworen priseurs der plantagiën,' ieder in zijne divisie (Zie Hartsinck II, 690).

Pristis pectinatus

Lath., *Zaagvisch. Krali*, N.E. Fam. Pristidae. Zeevisch. Verspreiding: tropische zeeën. De kop is in een zeer lange plaat uitgegroeid, die aan beide randen gewapend is met eene rij tandachtige uitgroeisels. Deze zaag, die ongeveer $\frac{1}{3}$ van de geheele lichaamslengte bereikt, heeft 24 tot 32 paar tanden, de achtersten verder van elkaar verwijderd dan de voorsten. Achter de oogen zijn wijde luchtgaten. Het lichaam is verlengd en plat. De voorrand van de borstvin is vrij en strekt zich niet langs den kop uit. Rugvinnen groot; de eerste rugvin is tegenover de buikvinnen. Deze visch behoort tot de dikstaartige roggen. Hij wordt tien tot 20 voet lang, komt aan zandige kusten voor en gaat soms de rivieren op.

Pritijari,

N.E. Vermoedelijk *Duguetia guianensis* DC f. Fam. Anonaceae. Bij Pulle niet genoemd. Een boom, waarvan het hout fijn, sterk en veerkrachtig is, maar dat niet gebruikt wordt, waarschijnlijk omdat het slechts in kleine afmetingen voorkomt. Een aftreksel der bladeren (?) wordt gezegd een aphrodisiacum te zijn. Een of ander deel der plant schijnt ook gebruikt te worden bij de inenting tegen de gevolgen van slangenbeet (Zie v. Coll. Gegevens over Land en Volk van Suriname, blz. 112.)

Priva lappulacea

Pers. Fam. Verbenaceae. *Toriman* of *Foekoe-foekoe-toriman*, N.E. Een kruidachtige plant welks vruchten door de fijn-stekelige kelk zijn ingesloten en zich aan de kleederen hecht; van daar de inlandsche naam die verklikker beteekent.

Procyon.

Evenals *Nasua* behoort ook het geslacht *Procyon* tot de Fam. der *Procyonidae* (zie CARNIVORA). In Amerika komen twee zeer bekende soorten voor; in Suriname leeft veelvuldig *P. cancrivorus* (N.E. *Kraboe Dagoë*) die in uiterlijk veel gelijkt op de N. Amerikaansche *P. lotor* (Raccoon of Waschbeer). Hij bereikt de grootte van een vos, vreet vogels, hagedissen, vruchten en ook krabben, en houdt zich bij voorkeur op in de nabijheid van de kust. Kleur donkergrijs, buik licht, geelachtig. Aangezicht zwart met een geele vlek boven ieder oog. Staart lang, dik, wollig, geel geringd. Verspreidt een zeer onaangename reuk en wordt zelfs door de Indianen niet gegeten.

Productieve werken.

Zie FINANCIËN blz. 299. Voorts: Bijlage Tweede Kamer 1894/95 (197, 1-8) en 1895/96 (24, 1-4), Handelingen, verg. van 21 Jan. 1896, blz. 844-852 en wet van 20 Maart 1896 (Stbl. no. 46 en G.B. 1896, nos. 10 en 11). Een overzicht van de leeningen voor Productieve Werken en van de uitgaven voor Productie-

ve Werken gedaan van 1896-1911 vindt men in G.A. van Wieringen's Gesch. d. belastingen in de Kol. Suriname. 's-Gravenh. 1913, blz. 44.

Prokoen dokoën,

N.E. (verouderd). In de zon gedroogd ossenvleesch.

Promicrops guttatus

(L.) J. & Eig. (Syn. *EPINEPHELUS ITAIARA*. Jord.). *Gatoe*, PAP. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: aan beide kusten van tropisch Amerika, niet ongemeen bij rotsen. Jonge exemplaren zijn bleek olijfgroen, een weinig geel op de borst en de onderkaak, vijf donker olijfgroene dwarsbanden over het lichaam, ook over de rugvin en de aarsvin gaande. Eene donkere plek op den nek. Een dwarsband aan den voet van de staartvin. Op den kop zwarte vlekjes, enkelen langs den rug. Rijen vlekjes op het einde van de staartvin en van de aarsvin. Rugvin met enkele vlekjes. Borstvinnen met veel vlekken, buikvinnen met weinig. Toppen van de borstvinnen en van de staartvin roodachtig. De volwassen visch is bijna effen donker olijfbuin, de banden en vlekken zijn zwak of verdwenen. Lengte 2 tot 6 voet. Het vleesch is goed en wordt beter nadat het gezouten is.

Prosopis juliflora

D.C. Fam. Leguminosae. *Indjoe*, *Koeieda*, *Koeiegi*, BEN. E. Boom met dubbelsaamgestelde bladeren; de bloemen zijn geplaatst in dichte, gele aarvormige bloeiwijzen; peulen vleezig, eenigszins afgeplat. Het hout wordt als brandhout gebruikt. De afgevallen peulen schijnen bij vochtig weer spoedig giftige eigenschappen te krijgen, veroorzaken althans bij paarden koliek, waaraan velen sterven.

Prospecteeren, prospecteur.

Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Prostitutie..^{aant.}

Cijfers omtrent de prostitutie in Nederl. West-Indie, die een vergelijking met andere landen mogelijk zouden maken, bestaan niet. Tot prostitutie gaf in den slaventijd vooral aanleiding de omstandigheid, dat vele stads-slavinnen een zekere vrijheid genoten, niet in het huis harer meesters of meesteressen behoefden te werken, maar aan dezen wekelijks een zekere som moesten afdragen, waarbij niet gevraagd werd hoe het geld was verdiend. Gereguleerd is de prostitutie in de koloniën

niet. De aangifte van venerische ziekten - die, naar de meening van vele geneesheeren, veelvuldig voorkomen - is niet verplicht, zoodat ook van deze onvermijdelijke gevolgen der prostitutie de omvang niet bekend is. In zijn verslag over 1913 zegt de stadsgeneesheer van Curaçao: 'Dat venerische ziekten hier geen onbekenden zijn behoeft geen betoog, waar het eiland Curaçao zijn voornaamste bron van bestaan vindt in handel en scheepvaart en de haven van Willemstad bezocht wordt door schepen, afkomstig van allerlei oorden. Of deze ziekten hier een grootere rol spelen dan in andere plaatsen onder gelijke omstandigheden verkeerende, is nog twijfelachtig; gegevens hieromtrent staan niet ten dienste' (Kol. Verslag Curaçao 1914. Bijlage D).

Het groote percentage buiten echt geboren kinderen is niet toe te schrijven aan prostitutie; een groot deel der mindere bevolking leeft, als een overblijfsel der slavernij, toen er van huwelijken geen sprake was, in concubinaat, waaruit niet mag worden afgeleid, dat de moraliteit over het algemeen laag zou zijn. (Men zie hierover Prof. Dr. W. Joest, Ethnogr. und Verwandtes aus Guayana. Int. Arch. f. Ethn. Suppl. zu Bd. V, 1893, blz. 38) en H. Van Ommeren, Lezing Boers. Overdruk uit de 'Suriname' van Juli-Sept. 1911 en over de prostitutie op Curaçao het in 1913 verschenen Rapport van den centralen Gezondheidsraad omtrent voorzieningen, die op sanitair gebied te Willemstad waren te treffen in verband met de opening van het Panama-kanaal.

Protestantsche Gemeente.

Zie HERVORMDE GEMEENTE.

Protium heptaphyllum

March. Fam. Burseraceae (Syn. *ICICA HEPTAPHYLLA* Aubl.). *Awaja*, *Hawaja*, *Lakasiri* of *Tiengi-moni*, N.E. Een kleine boom, die een eigenaardig riekend, wit hars uit den stam afscheidt, dat brandbaar is en als wierook gebruikt wordt. Ook wel genaamd wierook van Cayenne of Olibanum Americanum. Een waterig aftreksel van de hars is een volksgeneesmiddel bij borstaandoening.

Protozoa.

OERDIEREN. Deze groep omvat de laagste dierlijke wezens, wier lichaam of uit één enkele cel bestaat, of uit eene vereeniging van eenige volkomen gelijksoortige cellen, waarvan ieder voor zich in staat is alle levensverrichtingen (voeding, voortplanting, enz.) tot stand te brengen. Zij zijn opgebouwd uit een klompje protoplasma, met één of meer kernen en contractiele vacuolen voorzien en vermenigvuldigen zich deels langs ongeslachtelijken weg door eenvoudige deeling, al of niet met voorafgaande inkapseling, deels langs geslachtelijken weg door samensmelting van twee individuen, die even groot kunnen zijn of ongelijk van grootte, in welk geval de kleine, bewegelijke individuen als de mannelijke (*mikrogameten*) de grootere, onbewegelijke als de vrouwelijke (*makrogameten*) beschouwd worden. Op grond van de verschillende wijze van beweging kan men deze groep in vier klassen verdeelen: de *Rhizopoden*, de *Flagellaten*, de *Ciliaten* en de *Sporozoën*.

De *Rhizopoden* bewegen zich en voeden zich door middel van eenvoudige uitstulpingen van het protoplasma, de zoogenaamde schijnvoetjes of pseudopodiën. De meestbekende vormen daaronder zijn de *Amoeben*, die een naakt lichaam bezitten, waaraan men nog twee lagen kan onderscheiden, een binnenste vloeibare laag, rijk aan korreltjes (het entoplasma) en een vastere, buitenste laag, arm aan korreltjes (het ectoplasma). De meesten leiden een vrij leven, hoofdzakelijk in het zoete water, maar er zijn ook parasietische vormen, zooals de *entamoeba histolytica*, die in de darmgezwollen en leverabscessen van lijdens aan dysenterie in grooten getale optreden. Bij de in zee levende *Radiolariën* wordt het lichaam gesteund door een kiezelgeraamte, uit een sierlijk netwerk van balkjes bestaande, terwijl bij de *Foraminiferen* het lichaam omgeven wordt door een huisje van aanééngekleefde zandkorrels of door een kalkschaaltje uit één of meer kamers bestaande; tot de laatsten behooren de voor de West-Indische zee kenmerkende *Rhabdammina abyssorum* en *Astrorhiza limicola*, die in het bodemslib leven, terwijl *Globigerina bulloides* zoowel daar als pelagisch wordt aangetroffen. Want beide groepen omvatten pelagische organismen, die in onnoemlijke hoeveelheden in de bovenste lagen der zee rondrijven, terwijl na hun afsterven de ledige schaaltes op den bodem der zee zinken en daar tot de afzetting van bepaalde kalk- en kiezelhoudende lagen (Globigerinen- en Radiolariënslib) aanleiding geven. De *Flagellaten* of *Mastigophoren* (zweep-infusoriën) zijn gekenmerkt door het bezit van een of meer zweepvormige aanhangsels. Algemeen bekend is de in zee voorkomende *Noctiluca* (de zeevonk), die zooveel bijdraagt tot het lichten der zee; het is een perzikvormig blaasje, $\frac{1}{2}$ tot 1 m.m. in diameter met een zweepvormig aanhangsel nabij den mond.

Tot de parasietische vormen behoort *Lambliia intestinalis* met 8 flagellen, die in het darmkanaal van den mensch voorkomt. Als bloedparasieten treden de *Trypanosomidae* op, die met een unduleerende membraan zijn voorzien; *Tryp. gambiense* is in Centraal-Afrika de oorzaak van de gevreesde 'slaapziekte', die door vliegen van het geslacht *Glossina* wordt overgebracht van den eenen mensch op den anderen, terwijl aan *Tryp. Brucei*, de 'Nagana' een bekende veeziekte der hoefdieren in Afrika wordt toegeschreven, die wordt overgebracht door de Tsetsevlieg. Verwant met de Flagelleten zijn vermoedelijk de *Spirochaetidae*, die spiraalvormige windingen vertoonen; het zijn bloedparasieten, die de 'febris recurrens' veroorzaken. Tot deze behoort ook *Treponema pallidum*, die in verschillende weefselsdeelen van aan lues lijdende patienten wordt aangetroffen en als de bewerker dezer ziekte wordt beschouwd, terwijl aan *Trep. pertenue* de in West-Indië voorkomende 'framboesia tropica' wordt toegeschreven. De *Ciliata* (trilhaar-infusorieën) zijn de infusoriën bij uitnemendheid, die optreden als men hooi met water overgiet en deze 'infusie' eenigen tijd laat staan. Hun lichaam wordt omgeven door een cuticula, wier geheele oppervlakte met trilharen bezet is. De voedselopneming geschiedt op een bepaald punt door een trechtvormige instulping (de cytostoom) in wier nabijheid een aantal grootere trilharen staan, die den voedselstroom onderhouden, terwijl de uitscheiding der onverteerde stoffen plaats heeft door de cytopyge. Naast de gewone kern (macronucleus) bezitten de ciliaten een bijkern of geslachtskern (micronucleus) die bij de conjugatie een rol speelt, want de perioden van deeling worden van tijd tot tijd afgewisseld door een soort geslachtelijke voortplanting (conjugatie), waarbij twee individus samensmelten en deelen van den bijkern worden uitgewisseld. Van de talrijke in het zee- en zoete water levende vormen noemen wij de bekende *Paramecium aurelia*, die in rottende vloeistoffen leeft en de op een steeltje staande *Vorticellidae*, die groote koloniën vormen; ook parasietische vormen komen voor, zooals *Opalina ranarum*, die leeft in het darmkanaal van den kikvorsch, terwijl soorten van het geslacht *Balantidium* in den stoelgang van den mensch zijn aangetroffen. De *Sporozoën* zijn parasietische protozoën zonder bijzondere bewegingsorganen, die zich ophouden in de weefsels of de bloedlichaampjes van hogere dieren en zich langs osmotischen weg voeden. Behalve door deeling vermenigvuldigen zij zich langs geslachtlijken weg, waarbij een duidelijke teeltwisseling optreedt; door de samensmelting namelijk van twee ongelijke individus ontstaat een zygote of oospoor, wiens kern zich deelt in een groot aantal nieuwe kernen, die zich met een deel van het plasma omgeven en zoo de sporoblasten doen ontstaan, waaruit zich later de sporozoiten ontwikkelen. Meestal gaat dit gepaard met een wisseling van gastheeren; zoo ontwikkelt de oospoor der Plasmodiumsoorten, die de malaria van den mensch veroorzaken, zich slechts indien het bloed in den darm van een mug wordt opgenomen. De oospoor gaat over in den darmwand, de sporozoiten geraken vrij, dringen in de speekselklieren van de mug en worden door den steek van laatstgenoemden in het bloed van den mensch overgebracht. Onderscheidene ziekten der huisdieren in Z.-Amerika worden veroorzaakt door soorten van het geslacht *Piroplasma*; zoo worden 'redwater' en Texas-fever' der runderen toegeschreven aan *Piropl. bovis*, dat wordt overgebracht door teeken, behoorende tot de geslachten *Boophilus*, *Rhipicephalus* e.a. Aan *Piropl. ovis* wordt de in West-Indie voorkomende 'carceag-ziekte der schapen toegeschreven, terwijl de 'biliary fever' der eenhoevigen veroorzaakt wordt door *Piropl. caballi* (Flint, the Foraminifera of Portorico, Bullet. U. St. Fish commission for 1900, vol. XX. Pt. 2, p. 413).

R.H.

Pseudis paradoxa.

Todo-djaki, N.E. Een tot de familie der Cystignathidae behorende kikvorsch; de vingers, van welke de binnenste tegenover de anderen kan worden geplaatst, zijn niet door zwemvliezen verbonden; daarentegen strekken de zwemvliezen tusschen de zeer lange teenen zich uit over de geheele lengte. Dit dier leeft uitsluitend in het water en is gedurende het leven schoon olijfgroen gekleurd met bronskleurige en helder groene vlekken; de onderzijde is helder geel gekleurd met bruine vlekken op den buik en bruine langsstrepen op de dijen. Deze mooie heldere kleuren verdwijnen zeer spoedig na den dood, en het dier is dan dofbruin gekleurd met onduidelijke donkere vlekken. Het volwassen dier kan eene lengte van 5-6 cM. bereiken.

Veel meer bekend dan het volwassen dier zijn de larven van deze soort, die reusachtige afmetingen kunnen bereiken. Er zijn larven bekend, welke achterste ledematen zoo even zijn doorgebroken, die de lengte van 2,5 dm. bereiken, van welke lengte $\frac{2}{3}$ door den staart wordt ingenomen, die van een zeer hooge rug- en aarsvin is voorzien. In dit stadium heeft de larve hare grootste lengte bereikt, en gaat nu bij voortgaande ontwikkeling achteruit in volume. Toch zijn er exemplaren gevonden met 4 ledematen, van welke de achterste reeds goed ontwikkeld waren, die nog eene totale lengte van 1.7 dm. hadden; de breede rug- en aarsvin zijn dan reeds belangrijk geslonken. Tegen dat het dier zijn volkomen gedaante gaat aannemen is de grootte reeds tot $\frac{1}{5}$ van de grootste larve gereduceerd.

Th. W.v.L.d.J.

Pseudoplatystoma fasciatum

(L.) Eig. & Eig. *Tijgervisch*, SUR. *Spikrikatti*, N.E. Fam. Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Amazone tot Rio Magdalena. Bek lang, spatelvormig; zes voeldraden. Eerste rugvin kort met een scherpen stekel. Vetvin middelmatig lang. Aarsvin tamelijk kort. Staartvin gevorkt. De buikvinnen zijn voorbij de rugvin ingevoegd. Kleur van boven bruin met zwarte dwarsbanden, die zilverachtige randen hebben. Soms is er eene lengte rij van zwarte oogplekken onder de zijlijn. De verticale vinnen en de buikvinnen hebben zwarte vlekken. De buik is zilverachtig wit. Hij voedt zich met andere visschen en is zeer vraatzuchtig. Prof. Kner vond twee jonge Curimates in de maag van een individu uit Suriname. Kappler zegt dat deze zoetwatervis vier voet lang kan worden, veel in het binnenland voorkomt, en dat zijn vleesch droog is.

Psidium guajava

L. Fam. Myrtaceae. *Maliaba*, AROW. *Guave*, SUR. *Goejaba*, N.E. *Goeajaba*, BEN. E. *Guava tree*, BOV. E. Vrij kleine boom, die in Suriname inheemsch is, met langwerpige, kortgesteelde tegenoverstaande bladeren; de bloemen, met een vrij groot aantal meeldraden, zijn tot 2 cm. lang gesteelde, alleenstaand in de bladoksels. De vruchten hebben een rood, soms wit vruchtvleesch en talrijke zaden. Een afkooksel der wortels, die veel looistof bevatten, wordt gebruikt tegen dysenterie, het sap der jonge bladeren tegen huidvlekken. Zie verder onder VRUCHTEN en VRUCHTBOOMEN.

Psidium polycarpon

Lamb. Fam. Myrtaceae.

Waterguave of *Wilde guave*, SUR. *Aransa*, N.E. Een kleine boom of heester die aan de rivieroeveren en op eilanden in de stroomversnellingen veel voorkomt. De vruchten gelijken veel op die van de echte Guave.

Psittacidae.

PAPEGAAIEN. De papegaaien (N.E. *Popokai*) zijn in Suriname vertegenwoordigd door twee subfamilies, nl. die der Conurinae, gekenmerkt door het bezit van een langen, puntigen staart en die der Pioninae, wier staart korter en steeds recht afgesneden of afgerond is. Tot de Conurinae behooren de Ara's (zie aldaar), de groote *mais-parkiet*, *Conurus leucophthalmus*, geheel groen met rood en geel aan de vleugels, en de *Oker-parkiet* (N.E. *Okro-prakiki*), *Psittacula guianensis*, groen met geelachtige onderdeelen en met donkerblauw onder de vleugels. Deze parkiet wordt veelal met lijmstokken gevangen. Tot de Pioninae behooren de Amazonen (zie AMAZONA), het *Margerietje*, *Pionus menstruus*, groen met blauwen kop en roode dekvederen onder den staart, en de fraaiste papegaai van Suriname, de kraag-papegaai of *Fransmadam*, *Deropterus accipitrinus*, groen met grijsbruinen kop, en met een grooten rooden, blauwgeranden halskraag, welke laatste kleuren ook de vederen van de borst vertoonen. Op Curaçao komt voor *Conurus pertinax*, hoofdzakelijk groen met blauwe vleugels, gelen buik en geel voorhoofd; op Bonaire *C. xanthogenius*, op den voorgaanden gelijkend, echter met geheel gelen bovenkop; op Aruba *C. aeruginosus arubensis*, een met de *mais-parkiet*, *C. aeruginosus*, uit Suriname verwante soort, die geen geel aan den kop heeft, maar een blauwen bovenkop en bruine wangen en keel. Parkieten heeten in het Papiamentsch *Prikiiki*.

Psophia crepitans

(*Trompettervogel*, SUR. *Kami-kami*, N.E. *Warakaba*, AROW. *Akami*, KAR.) reeds in 1768 door A. Vosmaer beschreven. Een vogel ter grootte van een hoen, doch hooger op de pooten; zijn kop, hals en buik zijn zwart met groen en blauwen metaalglans, de lange vleugelvederen grijsachtig. De vogel maakt een eigenaardig brommend geluid. Het zijn in gevangenschap interessante, hoewel heerszuchtige dieren.

Psychotria

Fam. Rubiaceae. *Boschvlir*, SUR. *Bakroe-wiwiri*, N.E. Heesters die in talrijke soorten in Suriname voorkomen. Gebruik onbekend. De naam zou doen vermoeden dat de plant gebruikt wordt bij de uitdrijving van *bakroe* (zie aldaar). Het is bekend dat sommige Rubiaceae, waaronder een *Psychotria*-soort, zelfs in kleine dosis toegediend, het menschelijk organisme zeer heftig aandoen.

Psychotria undata

Jacq. Fam. Rubiaceae. *Basterd canckerberry*, BOV. E. Boom met naar basis en top zeer toegespitste bladeren, die tot 15 cm. lang en tegenovergesteld zijn; zeer duidelijke vliezige steunblaadjes zijn aanwezig; de bloemen zijn klein en staan in schermachtige trossen.

Pterocarpus draco

L. Fam. Leguminosae. *Bébé hoedoe*, N.E. Een groote boom met gele vlinderbloemen, waarvan het hout een soort kino levert. Het hout wordt ook veel als drijver aan vischnetten gebruikt. Uit de breede, palte plankwortels, die aan den stam zitten, snijden de Boschnegers groote platen, die zij voor allerlei doeleinden in hunne korjalen meevoeren.

Publicatie-blad.

Bij Notificatie van 26 Maart 1846 (Herdrukte Bundel, n° 266) werd de uitgave van een publicatie-blad voor de kolonie Curaçao en onderhoorigheden gelast, dat met 1 April 1846 zou heginnen te verschijnen en waarin zouden worden geplaatst 'al de publicatiën, proclamatiën, notificatiën, ordonnantiën en tarieven en voorts de beschikkingen van den Gezaghebber van Curaçao en onderhoorigheden, welker openbaarmaking door denzelve nuttig zal geoordeeld worden'.

Er bestaan herdrukken ('bundels') van: het Publicatie-blad van Curaçao en onderhoorigheden, behelzende de wettelijke verordeningen voor die bezittingen uitgevaardigd in de jaren 1816-1851, Publicatiën voor het eiland St. Eustatius 1809-1844, 's Gravenh. 1857, Publicatiën voor het eiland St. Martin, Nederlandsch gedeelte, 1816-1849, 's Gravenh. 1857. De 'bundels' bevatten alleen hetgeen nog van kracht was. Een Register op de publicatie-bladen 1816-1844 werd in 1885 te 's Gravenh. uitgegeven en in 1906 een Alfabëtisch register op de publicatie-bladen van de kolonie Curaçao, loopende van 1816 tot en met 1904, door C.C.J. van Romondt.

Pudding withe,

BOV. E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Pumpkin,

BOV. E. Zie CUCUMIS ANGURIA.

Punchbowl.

Zie ST. EUSTATIUS.

Punda.

Zie WILLEMSTAD.

Punica granatum

L. Fam. Punicaceae. *Granaatappel*, SUR. en BEN. E. *Pomegranate tree*, BOV. E. Kleine boom met kortgesteelde lancetvormige, tegenoverstaande bladeren. Grootte, vuurroode bloemen met leerachtige kelk en een groot aantal meeldraden; de eerst groene, daarna roode vruchten bevatten tal van zaden. De schors van den wortel wordt als middel tegen den lintworm en een aftreksel der vruchtschil, die veel looistof bevat, tegen dysenterie gebruikt.

Punt (de).

Zie NICKERIE.

Pupillaire raad.

Dit college werd bij K.B. van 8 Oct. 1835 (G.B. 1836 n° 1) ingesteld en had het oppertoezicht over alle onmondigen in de kolonie Suriname. President was de Gouverneur, leden waren de Proc. Gen. en de Adm. v. Fin., secretaris de Adj. Gouv. Secretaris. In 1843 (G.B. no. 9) en in 1855 (G.B. no. 16) werd de samenstelling van den Raad gewijzigd; na den overgang van de oude tot de nieuwe wetgeving werd hij opgeheven (zie G.B. 1876 n°. 15).

Purgeernoot,

SUR. Zie JATROPHA CURCAS.

Purperhart,

SUR. Zie MARTIUSIA en PELTOGYNE.

Purperkoet.

Zie PORPHYRIOLA.

Purple popbush,

BOV. E. Zie CROTALARIA VERRUCOSA.

Purple wormbush,

BOV. E. Zie STACHYTARPHETA.

Putorius.

Roofdieren-geslacht behoorende tot de Fam. der Mustelidae (zie CARNIVORA). Van de vele soorten komt er slechts één voor in Suriname, en dan nog zelden, *P. lutreolus* (*zwamp-otter*, SUR). Ofschoon het dier leeft van visch, houdt het zich voornamelijk op het land op. Kleur grijs, de buik zwart.

Putte (Isaac Dignus Fransen van de).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Pygocentrus piraya

(Cuv.) Eig. (Syn. *SERRASALMO PIRAYA* Cuv.). *Zoetwaterhaai*, SUR. *Pirin*, N.E. Fam. Characinidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Guiana, Amazone tot Rio das Velhas en Paraguay. Het lichaam is hoog en zijdelings gedrukt, de buikzijde is kielvormig en gezaagd. Bek kort en stomp. De kieuwopeningen wijd; schubben zeer klein. De rugvin zit meer naar achteren en de vetvin is bij oudere exemplaren gestraald. Deze visch is blauw met regenboogkleurigen en gouden

weerschijn op den rug. Buik en kieuwdeksels geel. De rugvin en de staartvin hebben blauwachtige tinten, de andere vinnen trekken meer naar het gele. De kaken zijn gewapend met driehoekige, snijdende tanden; de pirins zijn zeer vraatzuchtige, gevaarlijke visschen, die mensch en dier aanvallen. Zij houden zich meest in den bovenloop der rivieren op, doch komen in den regentijd ook wel nabij de monden. De pirin wordt een voet lang, zelden grooter.

Pyrrhulina filamentosa

C. & V. *Matoeri*, N.E. Fam. Characinidae. Zoetwatervisch. Verspreiding: Suriname. Van de rugvin en van de staartvin zijn stralen in draden uitgegroeid. De rugvin is achter het midden van de lichaamslengte geplaatst. Vetvin ontbreekt; aarsvin kort. De buikvinnen staan meer naar voren dan de rugvin. Deze visch is rood met eene zwarte vlek op de rugvin. Een zwarte band gaat van het einde van het kieuwdeksel door het oog naar den bek en om dezen heen, zoodat de rand van de onderkaak zwart is. Zijn vleesch is goed.

Q.

Quaker blossom,

BOV. E. zie PLUMBAGO CAPENSIS.

Qualea coerulea

Aubl. Fam. Vochysiaceae. *Granfowroe*, N.E. *Kwarì*, KAR. en N.E. *Itaballi*, AROW. Groote boom met blauwe bloemen; het hout gebruikt men als bouwhout, doch het wordt voor minderwaardig gehouden. Ook andere soorten heeten *granfowroe* en *kwarì*.

Quamoclit vulgaris

Ch. Fam. Convolvulaceae. *Duivelsnaaigaren*. Een veel gekweekte in Oost-Indië inheemsche, klimmende sierplant met roode bloemen en fijn-ingesneden bladeren.

Quandt (Christlieb)

geb. 29 Jan. 1740 te Urbs (Lijfland), overl. 4 Febr. 1824 te Herrnhut, werd in 1751 op de kostschool der Broedergemeente Niesky in Silezie opgenomen en in 1759 op het theol. Seminarium te Barly. In 1763 werd hij onderwijzer aan het Paedagogium in Niesky en bleef bij het onderwijs werkzaam tot hij in 1771 beroepen werd als zendeling naar Suriname. Daar was hij onder de Indianen werkzaam van 1771-1776

op het etablissement Saron aan de Saramacca en van 1777-1780 op de Hoop aan de Corantijn. In 1780 keerde hij naar Herrnhut terug. Van zijne hand verscheen in 1807 te Görlitz Nachricht von Surinam und seinen Einwohnern, sonderlich den Arawacken, Warauen und Karaïben (in briefvorm. Zie ook uittreksel bij F. Staehelin, Die Mission der Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert z.j. 1915? II Teil, zweiter Abschnitt, blz. 163-172). Tot zijn dood werkte Quandt aan de vertaling van het Nieuwe Testament in het Arowaksch.

Quarantaine.

De kinderpokken, meermalen door slavenschepen aangebracht (zie EPIDEMIEËN) gaven in Suriname reeds spoedig aanleiding tot het nemen van quarantaine-maatregelen. Hartsinck (1770, II, 914) zegt van de pokken-epidemieën sprekende: 'Echter zijn daaromtrent goede Ordonnantiën gemaakt, ter in achtneeming bij 't aankomen van Scheepen, zijnde den Schipper, Stuurman en Chirurgyn gehouden den Eed te doen, dat'er geen Pokjes, Bloedloop, Bluskoortsen, of andere besmettelijke Ziektes in 't Schip onder 't Volk grasseeren; ook word'er onderzoek gedaan op 't Schip door den Chirurgyn Major, die na examen van alle de Slaaven, bericht doet aan den Gouverneur van zijn bevindinge alvorens de Gouverneur verlof tot het opkomen verleend: ingeval'er eenige grasseerende Ziekte op is, worden de noodige maatregelen genoomen, om het zelve zo lang buiten te laten, tot de Ziektes over zijn'. Een afdoend middel zeker om de kolonie te beveiligen, maar niet zonder bedenking voor de opvarenden.

Toen in 1831 in Europa de Aziatische cholera heerschte, werden maatregelen genomen om de overbrenging der ziekte te voorkomen. Zooals onder *cholera* is medegedeeld stelde art. 3 der publicatie van 18 Oct. 1831 (G.B. n°. 17) de doodstraf in op het afleggen van valsche verklaringen door gezagvoerders, stuurlieden of chirurgijns van binnenkomende schepen. Bij resolutie van den Gouv. Gen. van 5 Oct. 1832 volgde de benoeming van een quarantaine-raad onder diens presidium en bij publ. van 10 Oct. 1832 (G.B. n°. 11) de instelling van een gezondheids-bestuur voor de geheele kolonie. Van een quarantaine-etablissement - aan de monding van de Suriname-rivier gelegen - wordt eerst melding gemaakt in art. 9 van de publ. van 24 April 1843 (G.B. n°. 4) houdende maatregelen tot afwering van besmettelijke ziekten. In dit etablissement konden alleen verpleegd worden - n.l. tegen betaling der kosten - schepelingen en passagiers van schepen onder Nederl. vlag, komende uit Nederland en van schepen, die reeds ter reede van Paramaribo of voor het fort Nieuw-Amsterdam lagen, ingeval daarop gevaarlijke besmettelijke ziekten uitbraken. Andere binnenkomende of in quarantaine liggende schepen, aan boord waarvan gevaarlijke besmettelijke ziekten heerschten of zich openbaarden en schepen, die de quarantaine schonden werden verplicht om dadelijk weer zee te kiezen. Vóór de oprichting van het quarantaine-etablissement konden de zieken niet aan den wal verpleegd worden.

Het hierbedoelde quarantaine-etablissement werd na eenige jaren afgebroken en niet dadelijk door een ander vervangen. Dit wijst wel op eenige verslapping in de quarantaine-maatregelen in dien tijd. In zijne Beschr. van Suriname, 's Gravenh. 1854, blz. 186, achtte Van Sypesteyn de behoefte aan een dergelijke inrichting zeer groot. In datzelfde jaar werd de verlaten redoute Leyden, tegenover het Fort Nieuw-Amsterdam tot quarantaine-etablissement ingericht. Dat de toestand daar nog in 1903 allertreurigst was, blijkt wel uit de beschrijving, die H. van Kol in zijn 'Naar de Antillen en Venezuela', Leiden 1904, daarvan gaf onder het veelbelovende hoofd 'In het rijk der muskieten'. Na dien is de inrichting veel verbeterd, maar een

uskietenoord is het gebleven en daarom voor het doel ongeschikt, omdat juist de uskieten overbrengers zijn van vele besmettelijke ziekten. Ook

voor Nickerie en Albina zijn quarantaine-etablissemmenten aangewezen (G.B. 1886 n°. 39). De quarantaine-bepalingen tot wering van besmetting door scheepvaart, vastgesteld bij verordening van 23 April 1886 (G.B. n°. 26) zijn naderhand min of meer gewijzigd. De toen geldende tekst der verordening vindt men in G.B. 1907 n°. 35.

Ook op Curaçao en de overige eilanden zijn reeds van ouds maatregelen genomen tot wering en bestrijding van besmettelijke ziekten. De wet van 16/17 Maart 1820, die niet was afgekondigd, alsook de bepalingen van het gemeentebestuur van 16 en 23 Aug. 1832 werden bij Publ. van 1 Febr. 1844 (P.B. n°. 252) ingetrokken en nieuwe quarantaine-maatregelen voorgeschreven. Als ligplaats voor de schepen op Curaçao werd het Schottegat aangewezen. In hetzelfde jaar werden voor Aruba en Bonaire quarantaine-maatregelen voorgeschreven, voor St. Eustatius in 1851, voor St. Martin in 1856. In 1866 werd als quarantaine-ligplaats voor de schepen op Curaçao de St. Kruisbaai aangewezen. In 1874 (G.B. n°. 7) werden de maatregelen herzien en voor Curaçao als quarantaine-ligplaats aangewezen de Caracasbaai, die het tot heden gebleven is. Daar bevindt zich het ruime en goed ingerichte quarantaine-hospitaal Beekenburg. Bij deze verordening werden ook voor de andere eilanden quarantaine ligplaatsen aangewezen. In 1883 (P.B. n°. 17) werden voorzorgs- en quarantaine maatregelen opnieuw gewijzigd.

De internationale sanitaire conventie geldt ook voor de koloniën in de West.

Quararibea turbinata

Poir. Fam. Bombacaceae. *Millerwood*, BOV. E. Een boom met langwerpige bladeren, die tot 14 cM. lang worden, aan top en basis gelijk van vorm; dikwijls staan de zijtakken in kranzen van 3 op gelijke hoogte van de takken. Komt in de bosschen voor.

Quarles van Ufford (jhr. Jacobus Karel Willem)

geb. te Rijswijk (Z.-H.) 22 Mei 1818, overl. te 's Gravenh. 9 Maart 1902, studeerde te Leiden in de rechten en promoveerde aldaar op 9 Dec. 1844. Na als advocaat bij den Hoogen Raad gepractiseerd te hebben, werd hij in Jan. 1850 benoemd tot adj.-commies bij het Dept. van Binnenl. Zaken, in Febr. 1857 tot hoofdcommies en in Maart 1865 tot referendaris bij het Dept. van Koloniën. Op 8 Juli 1871 verkreeg hij op zijn verzoek eervol ontslag uit 's lands dienst. Van zijne vele geschriften en artikelen in tijdschriften zij hier slechts gewezen op zijne koloniale kronieken in De Economist sedert 1863, waarin hij beschouwingen gaf over belangrijke gebeurtenissen en geschriften op de koloniën in Oost en West betrekking hebbende.

Quartanten.

Zie MUNTWEZEN, blz. 492.

Quassia amara^{aant.}

L. Fam. Simarubaceae. *Kwassibita*, N.E. Een kleine boom met gevinde bladeren, gevleugelden bladsteel en zeer opvallende, mooie roode bloemen; als sierplant niet zeldzaam. Het hout, in de apotheek Surinaamsch bitterhout (*Vignum Quassiae surinamense*), wordt gebruikt als koortswerend middel. Het werkzaam bestanddeel is *quassiine*. Reeds C.M. Blom schreef over 'Het quassiehout uit Suriname als koortsmiddel'. Verhandelingen v.d. Soc. d. Wetenschappen. Amst. 1764. Het hout, waarvan men in Suriname bitterglaasjes maakt, wordt uitgevoerd naar Europa. Over den ontdekker, een zekere Quassi, zie men het artikel van Dr. J. Sack in het Pharmaceutisch Weekblad van 21 en 28 Oct. 1911, blz. 1152-1157 en 1175-1186, getiteld Mededeelingen over den ontdekker van het quassiehout. Aan het artikel zijn toegevoegd een portret van Quassi (ontleend aan Stedman's Reis naar Suriname) en afbeeldingen van blad, bloem en vrucht der plant. Uit de aan het slot van het artikel voorkomende statistiek van den uitvoer van het hout van 1848-1910 blijkt dat de uitvoeren steeds zeer uiteenliepen. Het hoogste cijfer, 245.622.5 K.G., wijst 1869 aan. Ook de prijzen gingen op en neer. Als laagste prijs per K.G. is aangegeven 2 cts., als hoogste 20 cts. Het hout schijnt in bierbrouwerijen in plaats van hop gebruikt te worden.

Queen of cribflower,

BOV. E. zie LAGERSTROEMIA.

Queens-creeper,

SUR. Zie ANTIGONON.

Quill.

Zie KWIL.

Quisqualis indica

L. Fam. Combretaceae. *Different coloured jessamine*, BOV. E. Heester met kortgesteelde, tegenoverstaande, eivormige bladeren en bloemen die in trossen staan; de bloemen zijn zeer kort gesteld, maar hebben een tot meer dan 3,5 cm. lange kelkbuis, die op een steel lijkt. Gekweekt.

R.

Raaba,

BEN. E. Zie CAPPARIS COCCOLOBIFOLIA en C. BREYNIA.

Raaboe di kabaai,

AR. Zie MELOCHIA. BEN. E. Zie RANDIA ACULEATA en TOURNEFORTIA VOLUBILIS.

Raad van bestuur.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 124 en 135.

Raad van justitie.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 137 en RECHTSWEZEN.

Raad van politie.

Zie BESTUURSREGELING, blz. 119 en 136.

Raaf,

SUR. Zie ARA.

Raafparkiet,

SUR. Zie ARA.

Raambessji,

BEN. E. Zie CELTIS.

Rabbitmeat,

BOV. E. Zie SALVIA OCCIDENTALIS.

Raders (Renier Fredrick baron van)

geb. te Doesburg 22 Oct. 1794, overl. te 's Gravenh. 14 Nov. 1868, trad op elfjarigen leeftijd als stuurmansleerling in 's lands dienst; kort daarna bij de landmacht overgeplaatst, werd hij naar St. Martin gedetacheerd en op 24 April 1810 aangesteld tot 2den luit. bij het 8ste bat. Jagers aldaar. Krijgsgevangen gemaakt bleef hij tot Dec. 1813 in Engeland, keerde daarna naar Nederland terug, werd in 1814 tot 1sten luit., in hetzelfde jaar tot kapitein bij het 11de bat. Jagers bevorderd en trok als zoodanig met het overwinnend leger mede naar Frankrijk. In

Nov. 1815 naar Curaçao vertrokken werd hij achtereenvolgens aangesteld, in Sept. 1821 tot kapiteinadjutant van den Gouverneur van Curaçao, in Juni 1826 tot Majoor, in Maart 1828 tot kommandant der troepen op Curaçao, in Jan. 1836 tot gezaghebber a.i. en in Dec. d.a.v. tot gezaghebber effectief van Curaçao en onderhoorige eilanden. Hier ijverde hij in het bijzonder voor de verbetering van den landbouw, waartoe hij ook nieuwe cultuurplanten invoerde. Als een bewijs van 's Konings goedkeuring van zijn ijverige pogingen tot verbetering van den toestand der eilanden, werd hem bij K.B. van 10 Dec. 1843 no. 66 de titulaire rang van Kolonel toegekend. Bij K.B. van 21 April 1845 no. 38 tot Gouverneur van Suriname benoemd, onderscheidde hij zich ook daar als een bekwaam en voortvarend bewindsman. Genoemd mogen worden zijne pogingen om bij den vrijen inboorling den afkeer van den landbouwarbeid te overwinnen. Onder zijn bestuur werd bij Publ. van 6 Mei 1851 het nieuwe slavenreglement afgekondigd, dat eenige verbetering in het lot der slaven bracht.

Ook de afkondiging van het K.B. waarbij de handel en scheepvaart op de kolonie voor alle volken werden opgesteld (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 347) had onder zijn bestuur plaats. Verwickelingen tusschen de Oostenrijksche en de Nederlandsche regeering over den publieken verkoop in Suriname van het Oostenrijksche schip *Venezia* als onbeheerd, omdat de kapitein en eenige matrozen aan de gele koorts waren overleden en de overige bemanning het schip verlaten had, warren aanleiding dat bij K.B. van 29 Dec. 1851 no. 1 aan Van Raders ongevraagd eervol ontslag werd verleend (zie over deze zaak Van Raders' memorie aan den Koning, ingediend den 3en Juli 1851, met bijlagen, 's Gravenh. 1852/53).

In het moederland teruggekeerd bleef hij zijne aandacht aan de kolonie wijden, waarvan zijne vele geschriften o.m. over Europeesche kolonisatie en over de afschaffing der slavernij getuigen. Hij maakte ook deel uit van de staatscommissie bij K.B. van 29 Nov. 1853 no. 66 benoemd tot het voorstellen van maatregelen ten aanzien van de slaven in de Nederlandsche koloniën. Zie ook J.H.J. Hamelberg, Curaçao. Het bestuur van Gouverneur van Raders, in verband met de toekomst dier kolonie. (Vragen van den dag, Jaarg. XI, 1896, blz. 443).

Raiffeisen-banken.

Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 239. Na de verschijning van de afl. waarin dit artikel staat, gaf het Dept. v.d. Landb. in Suriname, als bulletin no. 32 (Febr. 1915) een studie uit van W.H.A. Van Romondt, Credietbanken voor den kleinen landbouw, waarin aan een ander type, zooals dat in het district Coronie reeds bestaat, de voorkeur wordt gegeven.

Rais di pataaka,

BEN. E. Zie CISSAMPELOS.

Raleigh (sir Walter).

Zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 343.

Rama (Maurits de).

Zie GOUVERNEURS.

Ramada,

PAP. Afdak van takken of van maïsstocken, als schuilplaats voor vee en als bergplaats voor karren; wachthut op afgelegen akkers.

Rameh.

De vezel, die onder dezen naam en dien van *Rhea* of *Chinagras* in den handel wordt gebracht is afkomstig van *Boehmeria nivea* en *B. nivea* var. *tenacissima* of var. *utilis*, heesterachtige planten, behoorende tot de fam. der Urticaceae. *B. nivea* wordt geteeld in subtropische, de variëteit in tropische streken. De vezel van deze is niet zoo wit als die van *B. nivea*. Beide producten worden ook in de Europeesche textiel-industrie gebruikt. Van 1885-1888 is de teelt in Suriname beproefd, in het klein eerst op de plantage Susanna'sdaal met stekken uit Buitenzorg ontvangen, daarna op grootere schaal op den grond Oldenburg nabij Paramaribo. De planten groeiden weelderig, maar de cultuur moest opgegeven worden, omdat er toen niet kon beschikt worden over geschikte ontvezelingsmachines. Latere pogingen om de cultuur nogmaals ter hand te nemen hebben niet tot uitvoering geleid. (Zie over de kans tot welslagen der cultuur in Suriname, Bulletin n°. 4, Mei 1905, van het Landb. Dept. in West-Indië). De plant komt nu in Suriname geheel verwilderd voor; op verschillende plaatsen treft men ze tusschen het onkruid aan.

Ranbessji,

BEN. E. Zie BUMELIA.

Randia aculeata

L. Fam. Rubiaceae. *Leele*, *Raaboe di Kabaai*, *Wakoera*, BEN. E. *Blackcherry*, *Fishing rod*, BOV. E. Heester met tot 3.5 cm. lange leerachtige bladeren, met de grootste breedte boven het midden; aan hun voet zyn twee groote stevige doornen; de vruchten zijn zwart, ter grootte van een hazelnoot.

Randia formosa

K. Sch. Fam. Rubiaceae. *Marmeldoosje*, SUR., *Marmadosi*, N.E. Heester of boom met gele ronde vruchten, waarin talrijke platte bruine zaadjes, die door een kleverige,

zoete vloeistof worden samengehouden. De inhoud van de vruchten wordt gegeten. Wordt voor heggen aangeplant.

Ratelslang.

Zie CROTALUS.

Rathania,

BEN. E. Zie KRAMERIA.

Ratoneera,

AR. Zie GLIRICIDIA.

Ratteman,

SUR. Zie DRYMOBIUS.

Rauwolfia lamarkii

D.C. Fam. Apocynaceae. *Antigua balsam*, *Billy ache*, *Snakeberrytree*, BOV. E. Heester met naar top en basis spits toeloopende, tegenoverstaande bladeren; de vruchten bestaan uit twee kogelvormige deelvruchten ter grootte van een erwt.

Ravenala guyanensis

Bth. Fam. Musaceae. *Bosch-banaan*, SUR., *Palaloe*, N.E. Een in het oerwoud voorkomende plant, die in uiterlijk veel overeenkomst heeft met de banaan, doch in bloem en vrucht aanmerkelijk daarvan verschilt. De bladeren worden tot tijdelijke bedekking van kampplaatsen gebruikt.

Raye (mr. Joan).

Zie GOUVERNEURS.

Rayneval (François Anthony de).

Zie GOUVERNEURS.

Reaal.

Zie MUNTWEZEN, CURAÇAO.

Rechtswezen.

Geschiedenis. suriname.

In de eerste tijden der vestiging van de Nederlanders aan de kust van Guiana en op verschillende Antillen was de zorg voor een eenigszins behoorlijke regeling van het rechtswezen uiterst gering. Niet alleen dat nog meer dan een eeuw moest verlopen, voor een Montesquieu den eisch van de scheiding en het evenwicht der Staatsmachten zou doen hooren, waardoor eerst de *moderne* rechtspraak en rechtspleging konden worden gevestigd, doch ook de beschikbare middelen die men destijds in beschaafd Europa kende en toepaste en de hulpbronnen, waarover de toenmalige rechtswetenschap beschikte, volgden niet de eerste kolonisten op den voet, doch werden in belangrijk langzamer tempo het deel der nieuw ontsloten gebieden.

Reeds vóór het beroemde octrooi van 23 Sept. 1682 was er in Suriname een 'Politycken Raedt' en een 'Raedt van Justitie', door Lichtenberg (zie aldaar) ingesteld. Onder het bestuur van Heinsius (1678-1680) was er een Raad van Politie en Crimi-

neele Justitie, bestaande uit 7 leden, welk aantal bij Heynsius' overlijden eigenmachtig met 5 leden werd uitgebreid. Omtrent de verdere lotgevallen van den Politycken Raad zie BESTUURSREGELING. Zijn samenstelling en bevoegdheid wortelden sedert 1682 in het voornoemde octrooi en met name werd bij art. XXII aan den 'gemelten Gouverneur ende Raden' opgedragen 'het administreren van alle criminele Justitie.' De wijze, waarop de Raad zich van zijn justitiëele taak kweet, zal niet afgeweken hebben van wat andere slavenhoudende koloniën in die dagen vertoonden.

Het Hof van Politie en Crimineele Justitie heeft, evenals de andere colleges, voortbestaan onder het Britsche tusschenbestuur. Het werd in 1816 vervangen, bij het eerste Reg. regl., dat de kolonie na onze nationale wedergeboorte kreeg, door een Hof van Politie, dat niet, gelijk voorheen, uit een vrijgevig geregeld kiesrecht voortkwam, doch welks leden door den Gouverneur-Generaal uit een door het Hof zelf opgemaakte nominatie van drie personen werden benoemd. Al bleef dus de naam bestaan, zoo had de oude 'Politycke Raad' in 1816 opgehouden te leven. En zulks te meer, waar de crimineele justitie, volkomen terecht natuurlijk, voortaan buiten zijn competentie zou vallen, daar zij overgebracht werd naar het Hof van Justitie. Alleen zou *provisioneer* deze nieuwe regeling blijven opgeschort en het Hof van Politie de crimineele rechtspraak nog blijven uitoefenen.

Een Hof van Justitie werd geëischt in het Octrooi van 1682, art. XXIII, luidende: Dat in reguarde van de Civile Justitie, afgesondert van het voorsz. Crimineel, de selve geadministreert ende waer-genomen sal werden door den gemelten Gouverneur, benevens ses aensienolycke en verstandige Personen, om de twee Jaren daer toe op naervolgende wyse, het zy uyt het midden van den voorsz. Raedt, het zy uyt de Coloniers ofte Planters te verkiesen, sullende is dese, gelyck oock in de deliberatie van den voorsz. Politiquen Raedt, met de meeste stemmen geconcludeert werden, ende den gemelten Gouverneur niet meer als een stem hebben; dog in cas van equaliteyt van stemmen aen wederzyden, sal met het advis van den Gouverneur geconcludeert werden.' Het Hof van Civile Justitie werd door Van Scharphuizen op 18 April 1689 ingesteld; uit een getal van 12 personen, door het Hof van Politie benoemd, koos hij er 6 (Hartsinck II, 879). De afscheiding van de beide voornaamste colleges in de kolonie, den Raad van Politie en den Raad van Justitie, was dus ver van scherp. Want behalve dat beide lichamen den Gouverneur tot Voorzitter hadden, waren de leden van de Politieken Raad benoembaar in den Raad van Justitie, terwijl de band nog nauwer werd door de wijze, waarop het personeel van den laatstgenoemde werd aangesteld. Immers de Politieke Raad maakte voor elke vacerende plaats een dubbeltal op, waaruit de Gouverneur benoemde. Van benoeming voor het leven was al evenmin sprake: de rechters hadden slechts voor vier jaren zitting en waren zelfs niet dadelijk herbeneembaar, zooals blijkt uit de woorden van art. XXIV van het octrooi: 'Dat de voornoemde ses Persoonen twee Jaren als Rechters en Raden van Justitie gedient hebbende, de eene helft van de zelve sal moeten afgaen, *om plaetse te maken aen anderen*, de welke haer in het voornoemde employ volgen sullen, om voor twee volgende Jaren benevens den gemelten Gouverneur, ende de drie aengheblevene Raden van Justitie de voorz. Recht-banck te besorgen' enz. In 1744 werd het Hof met vier leden tot tien uitgebreid, behalve den Voorzitter. Men heeft zich er niet aan gehouden, dat om de twee jaren de helft moest aftreden, maar nu eens trad een, dan weer traden twee of drie leden af, nadat zij hun vier jaren uitgediend hadden. Bezoldiging was noch aan het lidmaatschap van den Raad van Politie noch aan dat van den Raad van Justitie verbonden; men nam de bediening waar 'uit liefde ten best van 't Gemeen.' Dat deze omstandigheid nevens het feit, dat leeken over de

ingewikkeldste rechtskwesties te oordeelen hadden, niet aan een goede rechtspleging bevorderlijk was, ligt voor de hand.

Er bestond, behalve den gemeenschappelijken Voorzitter, nog een andere band tusschen de beide Raden of Hoven in den persoon van den Raad-Fiscaal, die in deze Colleges zitting had met adviseerende stem. Men kan zijn functie het best vergelijken met die van den Procureur-Generaal onder het tegenwoordige Regeeringsreglement. Tot fiscaal (zie aldaar en onder BESTUURSREGELING blz. 119) placht men een jurist te benoemen, hetgeen, ondanks de adviseerende stem, aan den ambtsbekleeder een overwicht en steeds stijgenden invloed op de beslissingen verschafte. De fiscaal was vóór alles het denkende, juridische hoofd van de uit niet-juristen geformeerde rechtscolleges. Hij genoot oorspronkelijk geen vast tractement doch de helft of een derde der boeten, en daar hij ook de voordeelen der rechtspraktijk moest derven, vervulde hij ter tegemoetkoming het ambt van exploitateur (zie aldaar), dat hem ongeveer f18- à f20 000 's jaars opbracht. Al was dit ambt voordeelig, het was minder eervol, doordien met reden kon worden beweerd, dat de fiscaal als exploitateur de ondergeschikte der Hoven was. Gaf de positie van den fiscaal dikwijls aanleiding tot moeilijkheden, zoo waren er van ernstiger aard ter zake van de competentie van beide rechtsprekende colleges. Het Hof van Justitie was, niet ten onrechte, van meening, dat het Hof van Politie herhaaldelijk zijn competentie overschreed. Zoo hadden ten overstaan van 'de Politique Rechters' de publieke verkooping, de transporten en hypotheekverleeningen plaats, waakten zij over de executie der vonnissen van het Civiele Hof, verleenden zij alle provisiën in burgerlijke zaken e.d.m. Omgekeerd beriep de Politieke Raad zich op de oude gewoonte in dezen en verweet hij aan het Hof van Justitie, dat dit zich 'te verre inliet omtrent het Gebied Politicq en Crimineel', b.v. door pleiters of praktizijns te straffen en zwaar te beboeten, zonder daarin den Politieken Raed te kennen. In Juni 1740 kwamen Hun Hoog Mogenden tusschen beiden en regelden de wederzijdsche bevoegdheden wat nauwkeuriger onder bepaling 'dat ieder in 't zyne evenveel te seggen hadden', al kwam de rang, volgens het octrooi, aan den Raad van Politie toe. De volontaire rechtspraak bleef aan laatstgenoemd college, ook de verkooping, doch de provisiën kwamen aan den Gouverneur, die de zaak zou verwijzen naar het Hof, dat zij aangingen. Zoo ook zou voortaan de executie van vonnissen plaats hebben ten overstaan van de raden van het Hof, dat de vonnissen had geslagen. Transporten en hypotheek kwamen aan het Hof van Civiele Justitie, dat ook de sequesters zou benoemen in insolvente en andere boedels. Zoo waren er eenige steenen des aanstoots opgeruimd, doch er bleven nog vele punten van verschil tusschen de beide colleges over.

Er was nog een derde rechtscollege in de kolonie, de Kamer van kleine zaken, waaromtrent het octrooi

niets inhield. Deze Kamer, ook wel Subaltern College genoemd, werd opgericht bij besluit van Gouverneur en Raden van 10 Juli 1691. Ook bij dit college treffen we een wonderlijke dooreenmenging van rechterlijke en bestuursfuncties aan.

Oorspronkelijk nam het kennis van de burgerlijke zaken tot f30, zonder vorm van proces op verhoor van partijen; allengs werd de grens der competentie verschoven tot f50 en tot f100, terwijl er vaste solliciteurs werden aangesteld. Ten slotte werd de grens f250 en werd appèl toegestaan op het Hof van Justitie voor de zaken boven f100. Behalve deze jurisdictie had het college het toezicht over de gemeene weide, het aanplanten en aanvullen der 'Lemisjes Boomen, tot verversching der Zeevaarende.' Zelfs het schoonmaken van de straten en het onderhouden van de kade aan de rivierzijde der stad behoorde tot zijn taak! Het Subaltern college bestond uit zes leden, voor vier jaren benoemd door den Gouverneur in Rade met een oud-lid van het Hof van Justitie als Voorzitter. Dit voorzitterschap betrof alleen pleitzaken en geschillen van de ingezetenen, daar in bestuurszaken als de gemeene weide en huis- en veelasten Commissarissen het recht hadden buiten den voorzitter om, afzonderlijk, te vergaderen en te besluiten.

In de laatste plaats moeten nog worden genoemd de Commissarissen van de Wees- en Onbeheerde boedelkamers. Er waren drie zulke kamers, n.l. voor de christelijke, de Portugeesch-joodsche^{*)} en de Duitsch-joodsche gemeente. Elke kamer bestond uit twee commissarissen of weesmeesters, een secretaris-boekhouder, een kassier en een klerk. Bij deze kamers moest extract of afschrift van de uiterste willen worden gedeponneerd, moest bij tweede huwelijk worden aangetoond, dat de kinderen hun 'bewijs' hadden ontvangen enz.

Bleef onder het Engelsche bewind de staatsinrichting der kolonie onveranderd en ook in zake het rechtswezen alles bij het oude, zoo hadden na de teruggaaf van Suriname op 27 Febr. 1816 wijzigingen plaats, die een korte bespreking vragen. Het Hof van Politie en Crimineele Justitie verloor zijn representatief karakter en zou, hetgeen meer dan een bloote naamverandering was, voortaan 'Hof van Policie' heeten zonder meer. Want art. 42 van het Reglement op het beleid van de Regering, het Justitiewezen, den Landbouw en de Scheepvaart in Suriname bepaalde: 'De Crimineele Justitie, tot dusverre behoord hebbende tot het Hof van Policie, zal van hetzelfde afgescheiden, en overgebracht worden bij het Hof van Justitie.' Intusschen bleek reeds uit het volgende artikel, dat voorschreef de crimineele rechtspleging nog provisioneel bij het Hof van Politie te laten, dat de bepaling van art. 42 tot het domein der goede voornemens behoorde. En hoewel art. 84 tot spoed maande door te bepalen, dat de beide Hoven uiterlijk binnen 6 maanden na de aankomst van den Gouverneur-Generaal en van den President van het Hof van Civiele Justitie afzonderlijk hun consideratiën over het doen ophouden van dien provisioneelen staat van zaken aan het Departement van Koophandel en Koloniën moesten inzenden, was het nog voor den Commissaris-Generaal Van den Bosch weggelegd, om, tegelijk met zijn besluit houdende vaststelling van een nieuw regeeringsreglement voor de gezamenlijke West-Indische koloniën, het Hof van Policie en Crimineele Justitie op 22 Juli 1828 te ontbinden. Den ganschen levensduur van het regeeringsreglement van 1815 was dus de bestaande toestand 'provisioneel' gehandhaafd! Zoo waren dan eindelijk, in 1828, wetgeving en administratie eenerzijds en justitie anderzijds behoorlijk gescheiden en was daarmede de mogelijkheid geschapen, dat, zooals reeds art. 62 van het reg. reglement van 1815 voorschreef, geen politiek gezag zich met de administratie der Justitie zou bemoeien, veelmin derzelver loop stremmen.

*) Voor de privilegiën en de eigen rechtspraak der Portugeesch-Israëlitische gemeente, zie: ISRAËLIETISCHE GEMEENTEN, blz. 385.

Voor wij de regeling van den graaf Van den Bosch nader treden, moet nog gewezen worden of het 'Gemengd Gerechtshof,' dat blijkens Proclamatie van 3 Nov. 1819 op dien datum in Paramaribo werd ingesteld. Het steunde op een tractaat van 4 Mei 1818, tusschen Engeland en Nederland gesloten om den verboden slavenhandel tegen te gaan, waarbij was overeengekomen 'dat, ten einde met de minste vertraging uitspraak zoude kunnen worden gedaan over zoodanige schepen, als, uit hoofde van aan den verboden slavenhandel te hebben deelgenomen, mogten worden aangehouden, respectivelijk in eene der Bezittingen van Z.M. den Koning der Nederlanden, en in eene der Bezittingen van Z.M. den Koning van Groot-Brittanje, een Gemengd Gerechtshof zoude worden opgericht, zamengesteld uit een gelijk getal personen van beide natiën, door hunne Souvereinen daartoe te benoemen.'

Het 'Hof van Civile en Criminele Justitie' in Suriname, voor alle West-Indische koloniën ingesteld, zou volgens het reg. reglement van 1828 bestaan uit een president, die meester in de rechten moest zijn, vier gegraduateerde leden en twee leden uit de ingezetenen, die niet gegraduateerd behoeften te wezen, bijgestaan door een griffier. Verder eischte het reglement voor elk der *andere* koloniën een 'Raad van Civile en Criminele Justitie' op den voet zooals de bijzondere reglementen dier koloniën zouden aangeven. Voor Suriname vielen dus de functiën van zulk een Raad en van het Hof samen. Door deze regeling hadden de eilanden een rechterlijk college meer dan de hoofdkolonie Suriname. Het afzonderlijke reglement voor Suriname van 19 Juli 1828 zegt dan ook in art. 9: 'De regtspleging wordt in de Kolonie Suriname uitgeoefend door een Hof van Civile en Criminele Justitie en eene Regtbank van Kleine Zaken.' Deze laatste, die onder het reg. reglement van 1816 nog den ouden naam 'Commissarissen van kleine Zaken' voerde en die toen nog bestond uit een president, 6 leden en een secretaris, werd in 1828 ingekrompen tot een president en 2 leden, geassisteerd door een griffier en 2 deurwaarders. Omtrent haar competentie bepaalde art. 15, dat zij recht zou spreken in alle burgerlijke geschillen tot f300, of welke de praestatie van zekere feiten betroffen, waarvan de cognitie aan de rechtbank bij haar instructie was opgedragen. Deze 'praestatie van zekere feiten' is opgesomd in het Reglement voor de Regtbank van Kleine Zaken, als Bijlage gevoegd bij G.B. n°. 3. van 1828. De grens, van waar de vonnissen appellabel werden - in Suriname op het Hof, in de andere koloniën op den Raad van Justitie - was verschillend geregeld en varieerde van f150 tot f200. Het algemeene reg. reglement bepaalde nog bij het 2e lid van art. 61, dat de Raad van Kleine Zaken ook zou uitmaken een rechtbank van politie. Dit punt werd aldus uitgewerkt, dat het college jurisdictie kreeg over de overtredingen met een boete tot f200, detentie tot 10 dagen on, wat slaven betreft, een straf van 100

slagen. Er was appèl bij boete van meer dan f50, confinement van meer dan 5 dagen of toedeeling van meer dan 50 slagen. Praktizijns werden niet toegelaten. 'Het Opperhoofd der Kolonie' werd bevoegd verklaard om het college in een bepaald geval *uit te breiden* met 2, 3 of 4 assessoren, nl. wanneer partijen geschillen, voor compromis vatbaar, aan deze rechtbank onderwierpen en zoodanige uitbreiding verlangden: ieder der assessoren mocht dan van elke partij f1 per uur vorderen. Het vicieuse stelsel, volgens hetwelk het openbaar ministerie finantieel bij de boeten was geïnteresseerd, werd bij de rechtbank voor kleine zaken gehandhaafd: de publieke aanklager 'kreeg de helft der boeten', terwijl de andere helft strekte tot goedmaking van de kosten der rechtbank. Een groote verbetering bij vroeger was, dat de president meester in de rechten moest zijn; zijn ambt werd zóó aanzienlijk geacht, dat zijn salaris op f8000 's jaars werd bepaald. De beide leden zouden 'bij voorkeur' uit meesters in de rechten worden gekozen en genoten f2500.

Het Hof van Civile en Criminele Justitie sprak, behoudens bovengenoemde uitzonderingen, recht in alle burgerlijke zaken in de kolonie Suriname boven f300 en in alle strafzaken, die 'met eene gevangenis van meer dan tien dagen, of eene boete van meer dan f200 of, voor zoover de slaven aangaat, met een getal van meer dan honderd slagen zouden behooren te worden achtervolgd. Verder was het Hof appèlrechter, en wel van de voor appèl vatbare vonnissen van de rechtbank van Kleine Zaken in Suriname 'en wijders, nadat deswege de nadere autorisatie des Konings zal zijn ingekomen, over zoodanige zaken bij de overige Regtskollegiën in de West-Indische. Bezittingen, van welke vroeger op het Hoog Geregts hof te 's Gravenhage kon worden geappelleerd.' Niet het minst was het deze regeling van het hooger beroep, welke in het bestuursstelsel van den graaf Van den Bosch Suriname tot de hoofdkolonie stempelde. In het algemeen was er van de arresten van het Hof in Strafzaken geen hooger beroep, doch in civiele zaken viel appèl 'op zoodanige Regterlijke Autoriteit in het Moederland, als bij de vigerende Wetten daartoe is aangewezen.' Dit ging echter niet zoo gemakkelijk, daar de appellant borgtocht moest stellen 'dat de dag regtens ter prosecutie van hetzelfde appèl niet later plaats hebbe, dan een jaar nadat het vonnis zal zijn uitgesproken, op poene van nietigheid.' Aan het Hof en in de andere koloniën aan den Raad van Civile en Criminele Justitie waren nog ter berechting opgedragen de zaken van strandvonderijen en prijzen en buiten, in welke het Gouvernement of de Kolonie aanlegger of verweerder mocht zijn. Het tijdstip der totstandkoming van het Regeeringsreglement staat er welhaast borg voor, dat één zaak, die ook in patria de onafhankelijkheid der rechterlijke macht knauwde, in de West niet zou ontbreken: de z.g. conflicten van attributie. In zooverre in verzachten vorm, dat het ingrijpen de administratie niet, zooals het beruchte conflicten besluit van 5 Oct. 1822 (Stbl. no. 44) bepaalde, zou plaats hebben, wanneer bij den rechter een zaak was aangebracht, die ter beslissing stond van het bestuur, doch alleen 'wanneer door eenig regtsgeding het *belang of de veiligheid van den Staat* zoude benadeeld worden.' De Gouverneur-Generaal mocht dan de uitvoering van het vonnis of den loop van het proces voor ten hoogste een jaar schorsen, onder gehoudenheid er onverwijld kennis van te geven aan het Departement voor de Marine en Koloniën met de motieven, in afwachting van de beslissing. Kwam deze niet binnen het jaar af, dan had de zaak weer voortgang. Wat het openbaar ministerie aangaat, doet voor het eerst in 1828 de procureur-generaal zijn intrede. Art. 41 van het Algemeen reg. reglement bepaalde: 'Het Publiek Ministerie bij de Regterlijke Kollegiën in *Suriname*, en het oppertoezicht over de Ambtenaren bij de Regtskollegiën in de overige West-Indische Koloniën wordt uitgeoefend door of namens den *Procureur-Generaal*,

tevens Lid van den Hoogen Raad, en in de overige Koloniën, bij de Kollegiën van Justitie, door eenen Ambtenaar, daartoe te designeren.’

Ten slotte zij nog medegedeeld, dat het kortstondig gemeentewezen, dat Van den Bosch meer in schijn dan in wezen schiep, ook zijn deel kreeg in de actieve rechtsbedeeling: bij publicatie van 20 Mei 1828 werd aan den gemeenteraad de landelijke politie opgedragen, bij die van 4 Dec. van dat jaar het toezicht op de weggelooopen slaven.^{*)}

In 1832 resp. 1833 kwamen er nieuwe (plaatselijke) reg. reglementen voor Suriname en de eilanden. De tweede titel handelt ‘Over de Policie en Justitie.’ Voor het eerst komt hier naar voren de dubbele functie, door den Procureur-Generaal waargenomen: art. 19 van het Surinaamsche reglement plaatst hem aan het hoofd ‘zoo der Regterlijke, als der Administrative, Policie,’ terwijl art. 21 zijn ambt van ‘Openbare Aanklager’ beschrijft. Het Hof van Civile en Crimineele Justitie wordt vernoemd in Geregtschhof der Kolonie Suriname. De samenstelling werd eenigszins gewijzigd: één gegradueerde president, drie dito leden en vier leden uit de ingezetenen, die niet gegradueerd behoeften te zijn. Alle civiele en crimineele zaken behoorden tot de jurisdictie van het Gerechtshof, behalve wanneer zij tot de competentie behoorden der ‘gedelegeerde Regtbanken van Heemraden’ of der Militaire rechtbanken. Belangrijker was hetgeen met den Raad van kleine zaken geschiedde. Niet alleen, dat ook hij van naam wisselde en voortaan Commissie tot de kleine zaken zou heeten, doch het college veranderde geheel van aard en verloor alle eigen zelfstandigheid doordat het een *Commissie uit het Gerechtshof was*, samengesteld uit een der gegradueerde rechters als president en twee andere leden van het Hof, geassisteerd door den adj. griffier; voorts geschiedde voortaan de benoeming telken jare door den Gouverneur. Er bleef dus niets over van de bepaling uit de regeling van Van den Bosch, volgens welke men niet tegelijk lid van het Hof kon zijn en voorzitter of lid van het lagere rechtcollege. Een dadelijk gevolg van het zeer nauwe verband, in 1832 tusschen beide colleges gelegd, was, dat er geen sprake meer was van vonnissen in eerste en hoogste ressort door het lagere gewezen, doch dat, blijkens art. 28, van *al* de uitspraken dezer Commissie *zonder onderscheid* reauditie kon vallen aan het volle Gerechtshof, terwijl dan natuurlijk de raden, die in prima zaten, van de zitting in secunda waren uitgesloten. De strafrechtelijke competentie dezer Commissie werd uitgebreid tot de misdrijven met als strafbedreiging ‘beperking der persoonlijke vrijheid’ voor minder dan één jaar, terwijl boeten met uitdrukkelijk werden genoemd, doch vanzelf als ‘mindere straf’ werden beschouwd. Van alle

*) Deze publicaties zijn in het Gouvernementsblad, uitgaaf H. Nijgh, niet te vinden, doch worden vermeld bij A.J. van der Houven van Oordt, het Regeerings-Reglement van Suriname, blz. 28.

definitieve vonnissen in burgerlijke zaken, door het volle Gerechtshof in prima gewezen, zou appèl vallen aan zoodanige rechterlijke autoriteit als de wet aanwees. Het reglement toont een zonderling begrip te hebben van 'Civile Zaken', door hiervan uit te zonderen de vonnissen, bij het Gerechtshof gewezen in materie van 's Lands belastingen, waarin dit college uitspraak zou doen 'bij arrest.'

Een verbetering was nog, dat niet alleen evenals in het Reg. Regl. van 1828 was voorgeschreven, de vonnissen de beweeggronden moesten vermelden, maar ook dat in alle strafvonnissen zonder onderscheid de misdaad moest worden uitgedrukt en omschreven met vermelding van de 'rechtsgronden', waarop de uitspraak rustte.

Over de gedelegeerde rechtbanken van Heemraden zie aldaar. Die rechtbanken, waarbij het recht der Hooge Overheid door den Procureur-Generaal werd waargenomen, moesten 'de plano en buiten figuur van proces' het onderzoek instellen en zouden dezelfde straffen mogen opleggen, als waartoe Commissarissen tot de Kleine Zaken bevoegd waren. De rechtsmacht van Heemraden was in strijd met het beginsel eener van de administratie gescheiden en onafhankelijke justitie. Zij werd gehandhaafd bij de aanvulling en wijziging van het Reg. Reglement in verband met de administratieve afscheiding van Suriname in 1845, blijkens den eed, bij § 4 van art. 1 aan de Heemraden voorgeschreven.

Bij publ. van 9 Maart 1836 werd vastgesteld een Reglement op het beheer der districten Nickerie (sedert 1851: Coronie en Nickerie). Dit reglement is ook voor het rechtswezen van eenige beteekenis geweest. Aan het hoofd van beide districten kwam een Landdrost. Ieder hunner werd bijgestaan door een speciale commissie van 3 ingezetenen, die den titel kregen van Raden Hoofd-Ingelanden. Deze commissie vormde een burgerlijke en een politierechtbank. In de eerste functie was de Landdrost voorzitter, in de tweede nam hij het openbaar ministerie waar en nam de oudste Raad Hoofd-Ingeland den voorzittersstoel in. De civiele competentie reikte tot zaken van f150. Als 'Regtbank van enkele Policie' sprak de commissie recht over alle misdrijven en overtredingen, waarop ten hoogste een straf van f100 boete voor vrijen of 100 slagen voor slaven was gesteld. Van alle uitspraken en vonnissen viel appèl aan Commissarissen van kleine zaken te Paramaribo, die dan recht deden in hoogste ressort. Deze rechtbanken van Hoofd-Ingelanden hebben in Nickerie en Coronie bestaan tot 1 Mei 1869, toen zij ingevolge resolutie van 14 April van dat jaar tegelijk met de andere colleges ontbonden werden.

In het K.B. van 14 Mei 1845, dat, in verband met de administratieve afscheiding, aanvulling en wijziging aanbracht in het Reg. Regl. van Suriname van 1832, waren ook eenige bepalingen nopens het rechtswezen opgenomen. Art. 2, verdeeld in 17 paragrafen, hield er zich mede bezig^{*)}. De hoofdzaak is de volgende. Voorzitter, leden en griffier van het 'Geregtshof van Suriname' moesten juristen zijn, terwijl hun aantal en hun vervanging bij wettige verhindering bij afzonderlijk K.B. zouden moeten worden geregeld. Aan deze bepaling werd niet op de door haar verlangde, wijze uitvoering gegeven, daar bij *besluit van den Gouverneur*, ingevolge machtiging en onder opvolgende goedkeuring des Konings, in de zaak werd voorzien. Art. 2. van dit besluit bepaalde de samenstelling van het gerechtshof op een President, drie leden en een griffier, waaraan art. 3 toevoegde, dat bij een volgende benoeming het ambt van Proc. Gen. zou worden vervuld door een Procureur des Konings.

*) Bij de publ. van 29 Oct. 1845 (G.B. 1845 no. 11) werd het K.B. van 14 Mei 1845 afgekondigd en tevens bepaald, dat het geheele art. 2 voorloopig buiten werking zou blijven, 'tot dat de Regts-Collegiën, in overeenstemming daarmede zullen zijn georganiseerd, en verder de noodige voorzieningen zullen zijn daargesteld, tot verzekering van de goede uitvoering dier bepalingen.' Voormeld art. 2 werd eerst bij Publ. van 21 Juni 1847 (G.B. 1847 no. 9) in volle werking gesteld.

De Commissie van kleine Zaken werd weer een afzonderlijk lichaam, met een vasten president aan het hoofd, die doctor in de beide rechten moest zijn, twee assessoren en een griffier.

In de regeling der absolute competentie werd geen verandering gebracht, doch wel werd de zelfstandigheid der justitie nog meer geknot in haar verhouding tot de administratie, door de bepaling van § 12 van art. 2, dat, wanneer de rechter zich de kennisneming toeëigende van zaken, die ter beslissing van het administratief gezag behoorden te blijven, of wanneer daarvoor andere zeer gewichtige redenen van staatkundig of algemeen maatschappelijk belang bestonden, de Gouverneur bevoegd was, de uitvoering der sententie of den loop van het rechtsgeding te schorsen. Hij moest dan het Ministerie van koloniën dadelijk berichten en 's Konings beslissing inwachten, terwijl, kwam deze niet binnen het jaar, het proces dan voortgang moest hebben. Nog werd bepaald, dat het Hof, op straffe van nietigheid, steeds het O.M. moest hooren in burgerlijke zaken, waarin de Staat, de kolonie, de openbare stichtingen, de openbare orde, minderjarigen, afwezigen of curandi betrokken waren. Merkwaardig is de eisch, dat elk burgerlijk proces moest beginnen met een compositie van partijen 'om dezelve, zoo mogelijk, toe het aangaan van minnelijke schikking te bewegen.' Voor de uitvoering van doodvonnissen werd weer verlof van den Gouverneur geëischt, die dit onverwijld zou verleenen, tenzij hij opschorting van de rechtspleging mocht willen bevelen. Het recht van gratie, waarover de reglementen van 1815 en 1828 reeds in beperkenden zin bepalingen inhielden, werd nu *onbeperkt* aan den Gouverneur verleend, ook in militaire strafzaken. Het Gerechtshof zat in burgerlijke zaken en bij appèllen van het college van kleine zaken met 3, in strafzaken met 4 leden, den president inbegrepen. Hier treft als noviteit de bepaling, dat bij het staken van stemmen het vonnis gewezen moest worden ten voordeele van den beklaagde. De stem van den voorzitter gaf dus niet meer den doorslag, waardoor de regel *in dubio pro reo* tot zijn recht kwam.

Art. 21 van het Reg. Regl. van 1832 had o.a. ingehouden, dat de Proc. Gen. 'zaakwaarnemer' was van het koloniale Gouvernement, zoo dikwerf deszelfs belangen eenige rechterlijke beslissing mochten vorderen. Met beter inzicht in de positie van dezen hoogen ambtenaar bepaalde de Publicatie van 21 Juni 1847, dat in zaken van een geheel civielen aard, waarin het belang van het Gouvernement een rechterlijke beslissing zou vorderen, niet meer de Proc. Gen. zou optreden, doch gebruik zou worden gemaakt van het ministerie van een daartoe door den Gouverneur aan te wijzen practizijn.

In verband met de opheffing van de slavernij op den 1en Juli 1863 en de plaatsing van de vrij-

gemaakten onder Staatstoezicht voor den tijd van hoogstens 10 jaren, werd bij Publicatie van 27 April 1863 (G.B. 1863 n°. 11) voor de Districts-Commissarissen in Suriname een Instructie vastgesteld, die hun een zekere disciplinaire rechtsmacht toekende 'over de onder Staatstoezicht geplaatsten en andere op contract arbeidende werklieden.' De straffen, op dieverijen tot geringe waarde, vechterijen, verzet, beledigingen, plichtverzuim e.d. gesteld, mits zonder verzwarende omstandigheden, waren geldboete tot f2.50, gevangenis van 3 dagen tot 3 maanden of strafarbeid aan openb. werken met of zonder lichte kettingboei, van 8 dagen tot 3 maanden. Bij G.B. van 1873 n°. 13 werd deze disciplinaire rechtsmacht opgeheven.

Geschiedenis. Curaçao.

De geschiedenis van het rechtswezen op Curaçao vertoont in groote trekken ongeveer hetzelfde beeld als de Surinaamsche. Het groote verschilpunt in den tijd der Compagnie en de jaren tot 1816 betreft de burgerlijke rechtspleging; Curaçao en ook de eilanden boven den wind zijn, vergeleken met Suriname, steeds in de ongunstige positie geweest, dat er voor de burgerlijke rechtspraak niet een afzonderlijk college bestond, doch alle functiën, van bestuur, politie, crimineele en civiele justitie werden uitgeoefend door één en hetzelfde lichaam, den Raad van Policie en Justitie. Omtrent de samenstelling van den (grooten) Raad vernemen we het een en ander uit de instructie voor Jean Rodier, in 1764 aangesteld tot Directeur over de eilanden van Curaçao. Hij bestond, behalve den Directeur, uit 9 Raden, n.l. 'den Commissaris van den Train en Vivres, den Capitein over de Militie, den Commissaris tot de zaken van den Slavenhandel, den Capitein van de Burgerije, den Lieutenant over de Militie, den Vaendrig over de Militie, benevens drie van de voornaemste en vroomste Opgezetenen, doende professie van de Gereformeerde Religie', alsmede een secretaris. De Directeur was voorzitter en had 'in cas van het steken der Stemmen een dubbele Stem', doch alleen in politieke zaken; in judicieele aangelegenheden moest men in dat geval pro reo concludeeren. De Directeur moest den Fiscaal bijstaan in diens waarneming van 'het recht van de hoge Overigheid en van de Compagnie', en was bevoegd, ingeval deze mocht oordeelen in eenige zaak niet te zijn gefundeerd en weigerde te ageeren, een ander persoon te qualificeeren het O.M. waar te nemen, mits hiervan kennis gevende aan de vergadering van Tienen. Uit art. VII der instructie blijkt het duidelijkst, hoe administratie en justitie, meer nog dan in Suriname, op onze Antillen waren doorengemengd, waar we lezen, dat de Raad niet alleen zou disponeeren 'over zoodanige zaken, als door den Directeur aldaer zullen worden voortgebracht; nemaer ook over zaken van Justitie, zoo Civile als Criminele, waer op dan gedaen zal worden kort en onvertogen recht, met alle candeur en sinceriteit, zonder eenige haet, gunste of partijschap, aanzien van persoon of qualiteiten; zelfs in zaken de Compagnie aengaende, die in hare nature en gelegenheid de ordinaris Justitie subject zijn'. Er was voorts nog een kleine Raad, bestaande uit den Directeur en 5 burgerraden, benevens een secretaris, voor welk college de kleinere zaken werden afgedaan; een wees- en onbeheerde boedelkamer, kortom, men vindt hier op eenigszins verkleinde schaal de Surinaamsche organisatie vrijwel terug. Omtrent de eilanden boven den wind valt ook al niet veel in dezen te vermelden. Een instructie voor Johannes de Graaff d.d. 3 Mei 1776, aangesteld tot commandeur over de eilanden St. Eustatius, St. Martin, en Saba, doet zien, dat de Raad dier eilanden, behalve den Commandeur of Gouverneur als voorzitter, bestond uit den 'Capitein van de

Burgerije en vijf uit de bequaamste en gequalificeerste opgezeetenen van het Eiland St. Eustatius'. De Gouverneur was gehouden om met dien Raad 'te doen ende te verrigten alle zaaken van wat Natuure die zouden mogen weezen, het gemeene welweezen en het Interest van het Land, of Opgezeetenen van dien, Eenigsints concerneerende.' Opmerkelijk is uit deze instructie, dat het recht op een beslissende stem ingeval van staken der stemmen den Gouverneur voor alle zaken, niet alleen voor politieke, werd toegekend.

Evenals in Suriname, was ook op Curaçao het romeinsch-hollandsch recht van bindende kracht.

Na 1815 wordt het parallelisme met de regeling in Suriname er met de jaren niet minder op, eer het tegendeel.

Een groote verbetering was, dat het Reg. Regl. van 1815, art. 44, de scheiding ook voor Curaçao en onderhoorige eilanden uitsprak tusschen de administratie van de justitie en die van de 'policie.' De 'Raad van Civile en Criminele Justitie' bestond volgens het Reg. Reglement uit een bij K.B. benoemden president, 4 raden 'dezelfde vereischten bezittende als de Raden van Policie, zoo mogelijk echter tegelijkertijd geene Raden van Policie zijnde' en werd bijgestaan door een secretaris. Voorts was er een fiscaal, die, evenals de president, mr. in de rechten moest zijn. Behalve den Raad van Justitie was er nog een college van Commerce en Zeezaken, samengesteld uit 2 leden en gepresideerd door een Lid van den Raad van Policie. De Gouverneur-Generaal benoemde de leden uit een door den Raad van Politie opgemaakt drietal 'voornamelijk bestaande uit personen der commercie en zeezaken kundig'. De manier van procedereen voor dit college werd vastgesteld bij Reglement van 27 Juni 1816 (P.B. 1816 n°. 6). Daaruit blijkt o.a., dat het college kennis nam van 'alles wat betrekking heeft tot commercie en navigatie'. Praktijns werden niet toegelaten. Beroep op den Raad van *Politie*^{*)} was toegelaten bij kwesties over 300 of 150 pezos van achten. Behalve over handelszaken oordeelde het college ook nog over kleinere zaken beneden de f150 of 75 pezos van achten, ook al waren deze niet van commercieëlen aard. Het is wel eigenaardig, dat op Curaçao in den vorm van dit college een tribunal de commerce werd *opgericht* ten tijde, dat men in patria doende was deze vrucht van Franschen bodem te verwijderen. Aan het college van Commerce en Zeezaken was dan ook geen lang leven beschoren: de regeling van Van den Bosch had zoowel voor de kolonie Curaçao c.a. als voor de kolonie St. Eustatius c.a. het 'college voor de zaken de commercie en zeevaart betreffende' gehandhaafd en zelfs daarneven een afzonderlijk college voor de kleine zaken ingesteld, doch de Reg. Regl. van 1833 kenden alleen nog maar naast de rechtbank der kolonie een college van commissarissen tot de kleine zaken, bestaande uit 3 leden dier rechtbank.

Genoemd moeten nog worden eenige voorschriften betreffende het rechtswezen, te vinden in het Reglement van administratie en bestuur voor Bonaire en voor Aruba. (P.B. Herdrukte Bundel n°. 66 en 67).

Daaruit blijkt dat de ingezetenen dier eilanden onderworpen waven aan de judicature van den

*) Tot deze afwijking van het beginsel van scheiding dwong art. 65 van het Reg. Regl.

Raad van Civile en Criminele Justitie op Curaçao in alle civiele en criminele zaken, alsmede aan die van het Collegie van Commercie en Zeezaken, in alle zaken tot de cognitie van hetzelfde behorende. De Commandeur van elk dier eilanden had eenige crimineele jurisdictie bij betrapting van 'rustverstoorders in flagrante delicto'. Hij mocht dezen doen opvatten en in gevangenis brengen en ten hoogste 24 uren hen daarin houden tot het doen van onderzoek, behalve als opzending naar Curaçao noodig was, die bij de eerste gelegenheid zou moeten geschieden. Wanneer het misdrijf niet tot de lijfstraffelijke misdaden behoorde, moest de gedetineerde na verloop van 24 uren worden ontslagen en was de Commandeur bevoegd een geldboete van ten hoogste 50 pezos van achten subsidiair 8 dagen gevangenisstraf op te leggen, behoudens recht van beklag van den bekeurde of gedetineerde bij het Gouvernement op Curaçao.

Voorts was er op Bonaire in civiele zaken een soort van officieele arbitrage: de Commandeur was n.l. bevoegd, deswege aangezocht zijnde, te trachten de geschillen tusschen de ingezetenen in der minne af te maken en desnoods de twee eerste op hem in rang volgende ambtenaren of twee van de meest gequalificeerde ingezetenen bij zich te roepen om daarover bij meerderheid naar billijkheid uitspraak te doen, waaraan partijen zich zouden moeten houden, zoo zij zich aan de uitspraak onderwierpen: namen zij met de uitspraak geen genoegen, dan werden zij naar hun competente rechters verwezen. Op Aruba had men weer iets anders: daar bestond een vredegerecht, samengesteld uit den Commandeur en twee der voornaamste en geschiktste ingezetenen onder benaming van magistraten, die geen bezoldiging genoten. Het vredegerecht zou worden bijgestaan door een schrijver, die alleen emolumenten zou genieten. Het college was belast met alle zaken betreffende het politiewezen van het eiland en met de beslissing van alle tusschen de ingezetenen gerezen geschillen, die niet van crimineelen aard waren, mitsgaders van alle geldzaken en vorderingen beneden de 90 pezos van achten; het kon geldboete opleggen tot 100 pezos van achten toe en gevangenisstraf van ten hoogste 14 dagen, behoudens recht van beklag der gestraften bij het Gouvernement op Curaçao.

Het Reg. Regl. van 1815 voor de kolonie St. Eustatius, St. Martin en Saba hield in, dat er 'bij provisie' een college van justitie zou zijn, uit 5 raden samengesteld, door den Gouverneur uit een nominatie van 3 personen te benoemen. De 'daar toe geschiktste der Ingezetenen' moesten in aanmerking komen. Voor kwesties tusschen schippers, scheepsvolk en ingezetenen zou de Raad van Justitie 3 leden committeeren, die zouden moeten trachten 'partijen te disponeren, om door schikkingen de verschillen te termineren, of anders die aan hunne arbitrage over te laten, om *de plano* te worden gedecideerd.' Terwijl het Reg. Regl. van Curaçao de appèllen van de definitieve sententiën van den Raad verwees naar het gerechtshof, dat daartoe bij de wet zou worden aangewezen, bepaalde dat voor St. Eustatius, St. Martin en Saba uitdrukkelijk, dat er zou 'kunnen worden geappelleerd aan den Hoogen Raad alhier'.

Onder v.d. Bosch kwam tot stand een uitvoerig 'Reglement voor de Regtbank van kleine Zaken' van 21 Juli 1828 (Herdrukte Bundel n°. 132). Van belang is voorts uit dezen tijd de publicatie van 12 Juni 1833 (Herdrukte Bundel n°. 180), die afkondigde de publicatie van den Gouv.-Gen. v. Heeckeren van 3 Juni van dat jaar, waarbij art. 30 van het Reg. Regl. van Suriname van 1832 werd uitgevoerd en het gerechtshof van Suriname tot hof van appèl werd verklaard voor alle appellabele vonnissen bij de rechterlijke autoriteit op Curaçao, St. Eustatius en St. Martin geweest. In 1869 kwam hiervoor de Hooge Raad in de plaats.

De laatste belangrijke stap, die op het gebied van het rechtswezen vóór de invoering van de nieuwe orde van zaken werd gezet, is het K.B. van 16 Jan. 1863 (P.B. 1863 n°. 15), waarbij vastgesteld werd een reglement op de rechterlijke bevoegdheid der Districts-Commissarissen op Curaçao en op St. Eustatius, van de Gezaghebbers op Bonaire, Aruba en Saba en van den ambtenaar belast met de uitoefening der functiën van Districts-Commissaris op St. Martin (N.G.). In *civilibus* namen voortaan deze ambtenaren kennis van alle acties tot f50, doch hun rechtspraak zou zijn *conciliatoir*, zich bepalende tot de kennisneming van de vordering, de oproeping van den verweerder, het onderzoek van de zaak en van de middelen van bewijs of van verwerping, en tot het trachten om het geschil in der minne 'af te maken'. Wezenlijke rechtspraak oefende de Distr.-Comm. alleen in strafzaken uit. Wegens overtredingen deed hij in eersten aanleg behoudens hooger beroep, uitspraak in de gevallen, waarin geen hoogere straf was bedreigd dan gevangenisstraf van 10 dagen of boete van f50. De uitspraak in strafzaken was niet uitvoerbaar dan nadat zij aan den ambtenaar van het O.M. bij den rechter van eersten aanleg onder wien het district ressorteerde, was medegedeeld. Behalve deze functiën was de Distr.-Comm. nog hulp-officier van justitie. Ook dit orgaan van rechtspraak heeft slechts een kortstondig bestaan gekend, daar het K.B. van 22 Oct. 1871 (P.B. 1871 n°. 23) het ambt van Distr.-Comm. ophief en de geheele regeling introk.

Militair recht.

Den 27en Jan. 1818 kwam een resolutie tot stand 'betreffende de uitoefening der Justitie over de Koloniale Militie, niet behoorende tot de Landmagt van den Staat der Nederlanden'. Hierbij werd bepaald, dat de militaire justitie zou worden uitgeoefend overeenkomstig de bepalingen vervat in 'de Regtspleging, het Crimineel Wetboek en het Reglement van Discipline voor het Krijgsvolk te Lande' vastgesteld resp. bij K. B van 20 Juli 1814 en 15 Maart 1815 'met dien verstande niettemin, dat, indien de straffen, bij het Crim. Wetboek en het Reglement van discipline bepaald, bij ondervinding voor de zwarte manschappen van de Kol. Militie niet doelmatig mogten worden bevonden, daaromtrent nadere verordeningen zullen worden vastgesteld'. De rechtspraak werd opgedragen aan een Commissie, bestaande uit de 5 oudste leden van het Hof van Policie en 4 Officieren van het garnizoen, tot den rang van Kapitein ingesloten, door den Gouverneur-Generaal te benoemen, onder wie, zoo mogelijk, altijd tenminste één officier van de Kol. Militie moest zijn. Deze commissie verving het Hoog Militair Gerechtshof. De Raad-Fiscaal fungeerde bij deze Commissie als Advocaat-Fiscaal, de Secretaris van den Raad van Policie als Griffier. Ook koloniale ambtenaren, met militairen gelijk gesteld, vielen onder haar rechtsmacht. Bij K.B. van 19 Febr. 1832 n°. 25, kwam tot stand een 'Reglement op de Militaire Regtspleging bij de Landmagt in de Nederlandsche West-Indische Bezittingen', dat werd ingevoerd bij Publ. van 9 Mei van dat jaar, en in Suriname in werking

trad op 1 Juni d.a.v., terwijl het in de overige W.I. koloniën kracht van wet kreeg met den eersten dag der maand volgende op die, waarin deze Publicatie daar zou worden afgekondigd.

De rechtspraak in eerste instantie werd opgedragen aan Officieren, Commissarissen en krijgswaarden, bijeengeroepen en samengesteld op zoodanige wijze, als bij het Reglement op de rechtspleging bij de Landmacht van 20 Juli 1824 was vastgesteld. Alleen de schutterijen vielen niet onder de bepaling. In hooger beroep zou oordeelen een Militair Gerechtshof voor de Ned. W.I. Bezittingen, resideerende in Suriname. In dit Hof zaten de president van het Hof van Civiele en Crimineele Justitie als voorzitter, benevens twee leden van laatstgenoemd college, en vier officieren, door den Gouverneur-Generaal te benoemen. De benoeming geschiedde voor een jaar, maar men was terstond herbenoembaar. De Proc.-Gen. oefende het publiek ministerie uit onder den titel van advocaat-fiscaal. De griffier van het Hof van Justitie was ook griffier van het militaire Gerechtshof. Openbaarheid was alleen voorgeschreven voor de pleidooien.

Eigenaardig was de bepaling, dat elk jaar op de eerste gewone zitting na nieuwjaarsdag de president en de leden moesten verklaren, dat zij direct noch indirect eenige giften, gaven of geschenken hadden aangenomen, genoten of zich doen toezeggen van personen, die hun verder dan den 4den graad van bloed- of aanverwantschap bestonden en die een proces voor het Hof hadden of vermoedelijk zouden krijgen.

Behalve als rechter in appèl, fungeerde het Hof, bij wijze van forum privilegiatum, ook als rechter in eerste instantie in zaken tegen de officieren boven den rang van kapitein, de auditeurs-militair, de monster- of onder-monstercommissarissen, de commiezen van 's Lands militaire magazijnen of arsenalen, de provoost-geweldigders met hun 'Stokkeknechts' en alle militairen die zich ter purge stelden. Officieren, die het bevel hadden over een bezitting of sterkte, welken aan den vijand verloren was gegaan, zonden ter eerste instantie terecht staan voor het Hoog Militair Gerechtshof in Nederland. Lijnrecht indruischend tegen den eisch der zelfstandigheid was de bepaling dat alle definitieve vonnissen van het Militair Gerechtshof, *alvorens te mogen worden uitgesproken*, moesten worden ingezonden aan den Gouverneur-Generaal: 'bij aldien daarop na verloop van veertien dagen geene dispositie ter contrarie van den Gouverneur-Generaal inkomt, zullen dezelve worden geprononceerd', aldus art. 73 van het Reglement.

Vermelding verdient de Publicatie van 19 Nov. 1834 (G.B. 1834 n°. 15), waarbij werd afgekondigd het K.B. van 15 Aug. van dat jaar, houdende verklaring 'dat in al zulke gevallen, waarin Militairen in de Nederlandsche West-Indische Bezittingen zich alleen of in complicitéit met Inwoners dier Koloniën, schuldig maken aan delicten, waartegen bij het Militaire Wetboek niet is voorzien, het Oud-Hollandsch Strafrecht voor alsnog alleen toepasselijk zal zijn.'

Bij K.B. van 3 Mei 1835 was bepaald, dat het recht van gratie in militaire zaken *niet* toekwam aan den Gouverneur-Generaal. Dit gaf tot groote vertraging in aangelegenheden van gratie aanleiding, weshalve het K.B. van 11 Dec. 1838 (G.B. 1839 no. 8) deze bepaling weer introk in dier voege, dat de Gouverneur-Generaal dit recht voortaan, zonder eenig voorbehoud, zou mogen uitoefenen. Dit voorschrift werd gehandhaafd bij de adm. afscheiding van Suriname in 1845 (art. 2 § 9 van het K.B. van 14 Mei 1845). Bij Publ. van 3 Febr. 1846 (G.B. 1846 no. 1) werd § 9 met de drie volgende §§ nopens het verlot bij doodvonnissen en de conflicten, terstond in werking gebracht. Het K.B. van 5 Dec. 1847 (G.B. 1848 no. 6) bepaalde den termijn voor het indienen van een verzoek om gratie op 8 dagen, te rekenen van den dag der uitspraak. Zie verder STRAFRECHT.

Koloniale appèllen.

Reeds ten tijde der Societeit van Suriname was er beroep in het moederland van vonnissen in de kolonie geweest: men kon n.l. van de arresten van het Hof van Civiele Justitie beroep gaan bij Hun Hoog Mogenden. Het Reg. Regl. van 1815 handhaafde de instelling, met vervanging alleen van de Staten-Generaal door den Hoogen Raad. Art. 67 bepaalde: 'Van alle definitive sententiën, door den Hove in de eerste instantie geweest, kunnen partijen zich, binnen den behoorlijken tijd, beroepen op het Kollegie van den Hoogen Raad alhier.' Men zou kunnen meenen, dat hiermee ook de strafvonnissen in beginsel onder deze appèllen vielen, daar deze slechts provisioneel bij het Hof van Policie verbleven en art. 67 volstrekt algemeen spreekt. Evenwel bepaalde art. 45 van het Reg. Regl. van 1828 de appèllen tot de *civilliter* ter eerste instantie geweest vonnissen. Art. 29 van het Reg. Regl. van 1832 nam het voorschrift over. Onder dit Reglement kwam tot stand het K.B. van 11 Jan. 1840 (G.B. 1840 n°. 2), waarbij gearresteerd werd het 'Reglement wegens het Hooger Beroep aan den Hoogen Raad van vonnissen in Burg. Zaken, geweest door het Gerechtshof te Suriname'. Dit reglement stelde vast, dat alleen vonnissen van het Hof over zaken boven f1000 appellabel zouden zijn.

Het zou te ver voeren de uitvoerige regeling van de procedure voor den Hoogen Raad hier na te gaan. Vermeld moet alleen worden, dat den 4den April 1869 ingevolge het voorschrift van art. 128 van het Reg. Regl. van Suriname en art. 149 van dat van Curaçao een wet tot stand kwam tot voorloopige regeling der regtsmagt van den Hoogen Raad der Nederlanden in West-Indische zaken (G.B. 1869 n°. 25, P.B. 1869 n°. 9), waarbij, met geringe wijziging, de regeling van 1840 gehandhaafd werd. In één opzicht was de wet van 1869 van meer dan gewoon belang. De scheiding in 1845, tusschen Suriname en de Eilanden tot stand gebracht, had zich niet tot de justitie uitgestrekt. Het Gerechtshof in Suriname bleef appèlrechter voor vonnissen door de rechtbanken op Curaçao, St. Eustatius en St. Martin geweest. De wet van 1869 voltooide de scheiding door bij art. 2 te bepalen, dat ook van de civiele vonnissen in eersten aanleg geweest voor het Hof van Justitie in de kolonie Curaçao appèl zou openstaan op den Hoogen Raad in dezelfde gevallen, als waarin zulks voor Suriname was toegestaan. De wet zou in werking treden tegelijk met de invoering van de nieuwe wetgeving in Suriname en Curaçao. Deze 'voorloopige' regeling heeft een taai leven gehad, n.l. tot 1909, hoewel reeds de wijziging in de regerings-reglementen van 2 Febr. 1901 (G.B. 1901. n°. 16, P.B. 1901 n°. 8) de regeling van de rechtsmacht van den Hoogen Raad opdroeg aan den Koning. Vóór aan deze bepaling uitvoering werd gegeven, ondergingen de desbetreffende artikelen andermaal een wijziging, n.l. bij wetten van 20 Juni 1908 (G.B. 1909 n°. 2, P.B. 1908 n°. 30), zoodat daarin nu ook sprake is van de regeling door den Koning van de rechtsmacht van het Hoog

Militair Gerechtshof. De wet van 1869 zou vervallen, zoodra het K.B. in werking trad. Bij K.B. van 23 Febr. 1909 n°. 45, St. bl. n°. 59 (G.B. 1909 n°. 25, P.B. 1909 no. 14), werd uitvoering gegeven aan het voorschrift, voor zoover den Hoogen Raad betreft. Blijkens art. 1 is hooger beroep op den Hoogen Raad toegelaten van de vonnissen, in burgerlijke zaken door de Hoven van Justitie in de Koloniën Suriname en Curaçao in eersten aanleg geweest, wanneer niet blijkt, dat het onderwerp van de vordering een waarde heeft van duizend gulden of minder. In het algemeen zijn op de rechtspleging voor den Hoogen Raad de bepalingen der 3e afd. van den 7en titel van het 1e boek van het Ned. Wetb. van Burg. Rechtsvordering toepasselijk. De vonnissen der Hoven in strafzaken zijn niet aan hooger beroep onderworpen. Wel kan de Proc.-Gen. bij den Hoogen Raad zich in het belang der wet in cassatie voorzien bij dien Raad tegen alle uitspraken in strafzaken door de hoven geweest, doch de arresten kunnen dan geen nadeel toebrengen aan de rechten, door de belanghebbenden verkregen. Het K.B. trad in werking den 1en van de maand, volgende op die waarin het in de kolonie werd afgekondigd. Wat de appèllen op het Hoog Militair Gerechtshof betreft, moet genoemd worden het K.B. van 30 Oct. 1909, tot regeling van de rechtspleging bij de landmacht en van de rechtsmacht van het Hoog Militair Gerechtshof in de koloniën Suriname en Curaçao (G.B. 1909 no. 80, P.B. 1909 no. 49).

In eersten aanleg staan voor dit Hof terecht alleen de commandant van de troepen in de kolonie, de officieren boven den rang van kapitein en alle officieren, van welken rang ook, die het bevel over eenige stad, sterkte of bezitting hebben gevoerd, welke aan den vijand is overgegaan. Verder is het Hof appèlrechter van strafvonnissen der krijgsraden, terwijl omtrent de behandeling van bezwaren tegen opgelegde straffen bepaald is, dat zij geschiedt door den rechter, die bevoegd zou zijn, indien de klager als beklagde moest terecht staan.

Tegenwoordige toestand.

Het geldende Reg. Regl. bevat verschillende bepalingen omtrent het rechtswezen, artt. 116-140 (Suriname), 137-161 (Curaçao) (zie BESTUURSREGELING).

Een der eerste uitvloeisels van de nieuwe orde, die de regeerings reglementen schiepen, was de lang verbeide en nu uitdrukkelijk geëischte invoering van een nieuwe burgerlijke en strafwetgeving. Tot dien tijd had in de West-Indische koloniën het romeinsch-hollandsch recht gegolden, zoodat daar in zake de burgerlijke en strafwetgeving nog een toestand bestond, die in het moederland reeds onder Koning Lodewijk Napoleon was verdwenen. De behoefte aan rechtszekerheid, waaraan alleen een behoorlijke codificatie kan voldoen, deed zich ook in de West meer en meer gevoelen en drong tot het aangrijpen van dezelfde middelen. Er werd bij K.B. van 30 Sept. 1852 een Staatscommissie benoemd om de zaak der wetgeving te onderzoeken, uit welke commissie bij K.B. van 28 Dec. 1859 mr. L. Metman als speciale commissaris werd aangewezen. Deze ondernam de reis naar Suriname, maar stierf daar den 5en Oct. 1860. Hierdoor ontstond eenige vertraging, doch het werk was tijdens de behandeling van de regeerings-reglementen in het Parlement vrijwel gereed. Bij K.B. van 4 Sept. 1868 werden vastgesteld zoowel voor Suriname als voor Curaçao een reglement op de inrichting en samenstelling der rechterlijke macht, bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving, algemeene bepalingen van wetgeving, het burgerlijk wetboek, dat van koophandel, dat van burgerlijke rechtsvordering, dat van strafrecht, dat van strafvordering en het

reglement op het notarisambt, een en ander afgekondigd bij Publ. van 26 Nov. 1868 (G.B. 1868 no. 14) en van 10 Nov 1868 (P.B. 1868 no. 16).

De nieuwe wetgeving trad in werking den 1en Mei 1869 en op dien dag werd afgeschafte het wettelijk gezag van het Oud-Hollandsche en van het Romeinsche recht.

Wat ons voor het rechtswezen vooral van belang schijnt, is het 'Reglement op de inrichting en samenstelling der regterlijke magt'. Het werd zoowel voor Suriname als voor Curaçao herhaaldelijk gewijzigd, weshalve voor Suriname in 1909 (G.B. 1909 no. 54) de geldende tekst opnieuw werd afgedrukt, terwijl voor Curaçao een nieuwe regeling tot stand kwam bij K.B. van 22 Mei 1914, afgekondigd in P.B. 1914 no. 35, en dat in werking treedt tegelijk met het nieuwe Wetboek van Strafrecht voor Curaçao. Het reglement R.O. van Suriname werd nog gewijzigd bij K.B. van 14 Oct. 1910 (G.B. 1911 no. 3). De regeling in beide koloniën komt thans op het volgende neer. De rechtsmacht in burgerlijke zaken wordt uitgeoefend door het hof van justitie en de kantongerechten, in strafzaken door kantongerechten, raden van justitie (alleen Curaçao), ommegaande rechters (alleen Suriname) en het hof van justitie, behoudens de gevallen, waarin een andere rechter is aangewezen. Het openbaar ministerie is verplicht de bevelen na te komen in zijn betrekking door of van wege den Gouverneur gegeven, terwijl het ook gehouden is een bevel van het betrokken College tot vervolging of voortzetten van vervolging na te komen. In dit opzicht is er overeenstemming met de positie van de *magistrature debout* in Nederland.

In de tweede afdeeling van het reglement wordt van de rechterlijke macht in het bijzonder gehandeld. Het eerst zijn, in het Surinaamsche reglement, de ommegaande gerechten aan de orde. Er zijn twee van zulke gerechten in de kolonie, n.l. het oostelijk en het westelijk ommegaand gerecht, waarvan de griffiën gevestigd zijn te Paramaribo. In het K.B. van 4 Sept. 1868 worden zij nog niet genoemd. De taak dezer rechters is recht te spreken in strafzaken, die tot voor kort berecht werden volgens de Herziene Strafverordening van 1874. Deze verordening, die niet alleen de delicten inhield, doch ook vele voorschriften van processueelen aard bevatte, werd 20 Dec. 1878 geheel herzien (G.B. no. 1879 no. 12) en heet sedert Herziene Strafverord. van 1874. Zij is vervallen bij de invoering van de nieuwe strafwetgeving op 1 Jan. 1916 (G.B. 1915 no. 78). Het rechtsgebied, waarbinnen de ommegaande rechters hun functie uitoefenen, alsmede hun gewone zittings-plaatsen worden bij besluit van den Gouv. aangewezen. De kantonrechter van Nickerie is van rechtswege rechter in het westelijk ommegaand gerecht. De ommegaande rechters worden ter terechtzitting bijgestaan door een griffier en hebben tot plaatsvervanger in elk district den districts-commissaris. Ook kan de Gouverneur plaatsvervangers benoemen zoowel voor het geheele rechtsgebied als voor bepaalde districten. Een eigenaardigheid is nog, dat, op aanwijzing van den Gouverneur, voor een bepaalden tijd de ommegaande rechters in elkaars rechtsgebied kunnen zitting houden. Wat de benoembaarheid aangaat bepaalde de Herziene Strafverordening (art. 7), dat de ommegaande rechters en hun plaatsvervangers, alsook de kantonrechters van Nickerie en Coronie 25 jaar oud moeten zijn en dat zij uit de kundigste,

bekwaamste en meest geachte ingezetenen, doch bij voorkeur uit meesters in de rechten of uit bij het hof van justitie toegelaten practizijns moeten worden gekozen. Alleen aan den griffier van het oostelijk ommeegaand gerecht is verboden een andere betrekking te bekleeden.

Behalve door ommeegaande rechters, wordt de lagere rechtspraak uitgeoefend door kantonrechters. In Suriname bestaan 4 kantongerechten, n.l. dat van Paramaribo, Nickerie, Coronie en Marowijne. De ambten van kantonrechter van Nickerie, Coronie en Marowijne zijn aan een zelfden persoon opgedragen, die, gelijk werd gezegd, ook rechter is in het westelijk ommeegaand gerecht. Overigens zijn er voor elk kanton- en ommeegaand gerecht één rechter, 2 of meer plaatsvervangers en één griffier. De griffiën buiten de stad zijn gevestigd te Nieuw-Nickerie, Coronie en Albina. Omtrent het rechtsgebied is bepaald, dat het kantongerecht van Paramaribo omvat de geheele kolonie behalve de districten Nickerie, Coronie en Marowijne, met welke grenzen het gebied der andere kantongerechten samenvalt, en voor strafzaken uitgezonderd het rechtsgebied der ommeegaande rechters. De competentie in strafzaken is aldus geregeld, dat tot de kennisneming van kantonrechters en ommeegaande rechters zijn gebracht alle overtredingen, waarvan de kennisneming niet aan een anderen rechter is opgedragen; verder alle misdrijven, waarop gevangenisstraf of hechtenis tot 6 maanden of geldboete tot f1000 is gesteld, en ten slotte tal van uitdrukkelijk aangewezen misdrijven, omschreven in het wetboek van strafrecht, deze laatste echter alleen wanneer zoowel zijzelf als de met vervolging belaste ambtenaren van oordeel zijn: *a* dat de instructie der zaak geen moeilijkheden oplevert, en *b* dat het feit met geen andere straf behoort gestraft te worden dan gevangenisstraf of hechtenis van ten hoogste 6 maanden of geldboete van ten hoogste f1000. Van al deze vonnissen is appèl toegestaan, behalve wanneer geen andere straf is bedreigd dan geldboete van ten hoogste f25. Wat de burgerlijke bevoegdheid van de kantonrechters betreft, in hoofdzaak komt deze overeen met die van de Nederlandsche, met dien verstande dat de grens in stede van f200, f300 bedraagt en dat overigens in hun bevoegdheden kleinere of grootere verschillen zijn op te merken. In tegenstelling met de regeling in het moederland zijn op Curaçao alle civiele vonnissen van den kantonrechter appellabel en wijst deze in Suriname in hoogste ressort vonnis bij vorderingen die f25 niet te boven gaan.

Voor Curaçao valt nog mede te deelen, dat daar 6 kantongerechten worden gevonden, n.l. op Curaçao Aruba, Bonaire, St. Martin N.G., St. Eustatius en Saba. Het rechtsgebied van elk kantongerecht strekt zich uit over het eiland waar het gevestigd is, met zijn onderhoorigheden. Anders dan in Suriname, heeft elk kanton zijn eigen rechter; voorts zijn er 2 plaatsvervangers, één ambtenaar van het O.M. en één griffier. Alleen is bepaald, dat, waar een raad van justitie gevestigd is, de president van den raad kantonrechter en 's raads griffier tevens griffier van het kantongerecht is. De competentie in burgerlijke en in strafzaken vertoont met die in Suriname geen verschilpunten.

Evenals Suriname in het instituut der ommeegaande rechters een bijzonder orgaan voor strafrechtsbedeeling bezit, heeft ook Curaçao in de raden van justitie afzonderlijke colleges, die met strafrechtspraak zijn belast. Zij zijn alleen ingesteld voor de Bovenwindsche Eilanden en twee in getal, n.l. één raad van justitie op St. Martin (N.G.) en één op St. Eustatius, waaronder ook Saba met onderhoorigheden ressorteert. De raden van justitie zijn samengesteld uit een president, 2 leden, 2 plaatsvervangers, één officier van justitie en één griffier.

Het K.B. van 4 Sept. 1868 kende slechts één raad van justitie, waarvan het rechtsgebied alle eilanden boven den wind omvatte. Hij was gevestigd op St. Martin (N.G.) en bestond uit een president, 3 leden, 2 plaatsvervangers, een officier van

justitie en een griffier; uitdrukkelijk was bepaald dat de raad vonniste met 4 leden. Bij verordening van 2 Juli 1874 (P.B. 1874 no. 6) werd een 2e raad van justitie ingesteld, n.l. op St. Eustatius, waaronder Saba c.a. zou ressorteeren. Bovendien werd aan deze raden ook rechtsmacht in burgerlijke zaken toegekend in alle zaken, die niet tot de bevoegdheid van den kantonrechter behoorden. Voor deze zaken werd het hof van justitie van rechter in 1en aanleg rechter in hooger beroep. Bij verordening van 26 Aug. 1904 (P.B. 1905 no. 9) werd de rechtsmacht in burgerlijke zaken aan de raden van justitie op St. Martin (N.G.) en St. Eustatius weer ontnomen, met ingang van den dag van uitgifte van het publicatieblad, waarin de verordening werd geplaatst (1 April 1905).

Omtrent de bevoegdheid der raden van justitie is thans bepaald, dat zij vonnissen, behoudens hooger beroep, over alle strafbare feiten binnen het rechtsgebied, waarvan de kennisneming niet is opgedragen aan de kantonrechters van St. Martin, St. Eustatius of Saba. Ook over de vordering tot schadevergoeding door de beleedigde partij, mits f150 niet te boven gaande, doen de raden van justitie tegelijk met de strafzaak uitspraak. Zij vonnissen bij de behandeling ter terechtzitting met 3 leden. Het hof van justitie neemt in hooger beroep kennis van de vonnissen der raden van justitie. Door deze regeling is een eigenaardige rechtsongelijkheid ontstaan op dit gebied der strafrechtspleging tusschen de Benedenwindsche en de Bovenwindsche eilanden. Want doordat de raden van justitie, zoover hun jurisdictie reikt, het hof van justitie als 1e instantie *vervangen*, hebben de justiciabelen der Bovenwindsche eilanden twee instanties tegen die der Benedenwindsche maar één. Immers wanneer art. 46 van het reglement R.O. zegt, dat het hof van justitie vonnist in eersten aanleg over alle strafbare feiten, waarvan de kennisneming niet aan een anderen rechter is opgedragen, dan heeft dit alleen zin voor Curaçao, Aruba en Bonaire, waar die andere rechter de kantonrechter is. Voor de eilanden boven den wind hebben alle strafbare feiten hun 1e instantie buiten het hof van justitie om gevonden, zoodat daar niets ter berechting in prima voor het hof overblijft.

Aan het hoofd der rechterlijke macht in Suriname en op Curaçao staat het hof van justitie. Dat van Suriname is gevestigd te Paramaribo, dat van Curaçao te Willemstad. Het Surinaamsche hof is samengesteld uit een president, ten minste 2 en ten hoogste 3 leden, 3 plaatsvervangers, een procureur-generaal, een advocaat-generaal en een griffier; het hof van Curaçao heeft een gelijke bezetting, behoudens dat het aantal leden tot 2 is beperkt, hetgeen niet belet, dat ook hier 3 plaatsvervangende leden zijn. In eersten aanleg neemt het hof kennis van alle burgerlijke zaken, waarvan de berechting niet aan een anderen rechter is opgedragen. Wordt in reconventie een eisch aan het hof onderworpen, die tot des kantonrechters competentie zou be-

hooren, zoo is het hof tot kennisneming ook van dien eisch bevoegd. Verder is het hof appèlrechter van alle voor beroep vatbare vonnissen en beschikkingen op request door kantonrechters in burg. zaken geweest. Partijen, die tot het aangaan van dading of compromis bevoegd zijn, mogen de daarvoor vatbare geschillen, die tot de bevoegdheid van den kantonrechter behooren, bij prorogatie brengen ter kennis van het hof van justitie. Ook is het ten aanzien van dergelijke geschillen geoorloofd aan partijen om afstand te doen van het beroep op den Hoogen Raad. In de strafrechtspraak vonnist in eersten aanleg het hof over alle strafbare feiten, waarvan de kennisneming niet aan een anderen rechter is opgedragen. De 'beleedigde' kan zich als civiele partij in het strafgeding voegen, mits de schade f150 niet te boven gaat. In hooger beroep neemt het hof kennis van de daarvoor vatbare strafvonnissen der kantonrechters, der ommeegaande rechters (Suriname) en der raden van justitie (Curaçao).

Litt. Ph. Fermin, Description générale historique, géographique et physique de la Colonie de Surinam, Amst. 1769; Hartsinck, Beschr. van Guiana, Amst. 1770, deel II; M.D. Teenstra, De Nederl. W.-I. eilanden, Amst. 1836 en 1837; idem, De Neger-slaven in de kol. Suriname, Dordr. 1842; mr. B.E. Colaço Belmonte, Over de Hervorming van het Regeringsstelsel in Nederl. West-Indië, Leiden 1857; jhr. C.A. van Sypesteijn, mr. Jan Jacob Mauricius, Gouverneur-Generaal van Suriname 1742-1751, 's Gravenhage 1858; G.J. Simons, Beschrijving van het eiland Curaçao, Oosterwolde 1868; A.T. Brusse, Curaçao en zijne bewoners, Curaçao 1882; A.J. van der Houven van Oordt, Het Regeerings-Reglement van Suriname, Leiden 1895; J.H.J. Hamelberg, De Nederlanders op de W.-I. Eilanden, Amst. 1901 en 1903; G.J. van Grol, Het Eiland St. Eustatius in verleden, heden en toekomst (Indische Mercur, 19 Maart 1907); Mr. G.J. Fabius. De Rechtsmacht van den Hoogen Raad der Nederlanden in koloniale zaken (Rechtsgeleerd Magazijn, 1911, blz. 435 vlg); Idem, De uitbreiding van het rechtsgebied van het Hoog Militair Gerechtshof (Militair Rechtsk. Tijdschr. 1911); Dr. J. de Hullu, Curaçao in 1817 (Bijdr. tot de Taal-, Land-, en Volkenk. v. Ned. Indië, deel 67, 1913, blz. 609); Idem, St. Eustatius in 1819 (ibidem, deel 68, 1913, blz. 44). Mr. Dr. H.W.C. Bordewijk, Ontstaan en Ontwikkeling van het Staatsrecht van Curaçao, 's-Gravenhage 1911; Idem, Handelingen over de Reglementen op het beleid der Regering in de koloniën Suriname en Curaçao, 's-Gravenhage 1914; Dr. J. de Hullu, St. Martin en Saba omstreeks 1818 (De Indische Gids, Febr. 1916, blz. 218-220).

H.W.C.B.

Rechtvleugeligen.

Zie ORTHOPTERA.

Red frangepane,

BOV. E. Zie PLUMIERA RUBRA.

Red goatfish,

ST. EUST. Zie UPENEUS.

Redi-djakti,

N.E. (Roodrokken). Volksnaam voor de leden van den vroegeren kolonialen raad in Suriname, die, volgens art. 23 van de Publ. van 6 Dec. 1832 (G.B. no. 14), moesten gekleed zijn 'in een rooden rok met wit ondergoed en den daartoe behoorenden hoed en degen.'

Redi-inki,

N.E. Zie BASELLA RUBRA.

Redi-maka-klaroen,

N.E. Zie AMARANTUS SPINOSUS.

Redi-moese,

N.E. (Roodmutsen). Zie KRIJGSMACHT, blz. 426.

Redi-redi,

N.E. Zie MUNTWEZEN, blz. 488.

Redi-siri,

N.E. Zie ADENANTHERA.

Redi-teré-sneki,

N.E. Zie HERPETODRYAS.

Red lily,

BOV. E. Zie HIPPEASTRUM.

Red man,

BOV. E. Zie COMOCLADIA. SABA. Zie HOLOCENTRUS.

Red mangel,

BEN. E. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA.

Red plum,

BOV. E. Zie SPONDIAS PURPUREA.

Red root,

BOV. E. Zie ELEUTERINE.

Red snapper.

Zie NEOMAENIS AYA.

Red wood,

BOV. E. Zie COCCOLOBA DIVERSIFOLIA, INGA LAURINA en MYRCIA PANICULATA.

Rees (Otto van).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Refugiés.^{aant.}

In de tachtiger jaren der 17de eeuw vertrokken uit de Nederlandsche havens een groot aantal Protestantsche Franschen, die, door godsdienstige onverdraagzaamheid uit hun land gedreven, in Nederland een toevlucht hadden gezocht, naar Suriname, waar zij in Van Aerssen van Sommelsdijk een beschermer vonden. In 1682 en 1683 kwamen er de Labadisten (zie Van AERSSSEN en EUROP. KOLONISATIE). Met Van Aerssen was o.m. medegegaan dominee Pierre Albus (ook Dalbus en Dalbas genoemd), maar deze overleed op de reis naar Suriname. Na de herroeping in 1685 van het Edict van Nantes vertrok in 1686 opnieuw een groot aantal Fransche uitgewekenen met het schip *de Profeet Samuel* naar Suriname, eenige jaren later door anderen gevolgd. Ook van de Fransch W.I. koloniën schijnen er uitgewekenen

naar Suriname gekomen te zijn. Deze toestrooming van een zoo voortreffelijk volks-element was voor de ontwikkeling der jonge kolonie van het grootste belang. Onder de réfugiés waren tal van ambachtslieden, maar ook vele landbouwers, die van Van Aerssen gronden ter bebouwing kregen. Koophandel en nijverheid, maar in het bijzonder landbouw, werden door deze nieuwkomers belangrijk uitgebreid. Verscheidene van hen werden zeer vermogend. Het groote aantal Fransche namen van plantages getuigt hoeveel de landbouw aan hen verschuldigd is. Velen dezer uitgewekenen en hunne nakomelingen hebben in Suriname hooge betrekkingen bekleed, zelfs die van gouverneur - de Rayneval, Coutier, de beide De Cheusses, Nepveu, Crommelin, Texier, Berranger (zie het onder *litt.* genoemde artikel van C.A. van Sypesteyn). Spoedig werd er te Paramaribo een Waalsche kerk gebouwd. In 1688 beval Van Aerssen dat de predikanten van Paramaribo geregeld dienst zouden doen in de bij de samenvloeiing van de Cottica en de Perica gebouwde kerk. Ook de later in de Boven-Commewijne gebouwde kerk was mede ten dienste der réfugiés. De Waalsche gemeente bleef tot 1783 bestaan, in welk jaar zij samengesmolten werd met de Hollandsche kerk. Een lijst van de Waalsche predikanten geven Van Sypesteyn op blz. 159 van zijn geschrift Mr. Jan Jacob Mauricius, 's Gravenh. 1858 en Ch. Landré in het eerste zijner hieronder genoemde geschriften.

De omvang van hun zendingsarbeid onder de Indianen is door Landré, zelf afstammeling van réfugiés (geb. te Amst. in 1805 en van 1840-1862 geneesheer te Paramaribo) tot zijn ware verhoudingen teruggebracht.

Litt. Mr. Elias Luzac, Hollands rijkdom, Leyden 1783, IV 203. - Mr. H.J. Koenen, geschiedenis van de vestiging en den invloed der Fransche vluchtelin-

gen in Nederland, Leiden 1846, blz. 96, 99, 283, 284, 376 en 377. - M.C. Weiss, *Histoire des Réfugiés Protestants de France*, Paris 1853, II 158 vlg. - C.A. van Sypesteijn, *De vestiging van Fransche uitgewekenen (réfugiés) in Suriname* (Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I 111 vlg). - Ch. Landré, Dalbus (*La France Protestante*, par Eugène et Emil Haag, 2e ed. Paris 1886). - Idem, Pierre Albus (*Bull. de la comm. pour l'histoire des églises wallonnes*, 1887, II 114 vlg). - Idem, (*Ibidem*, 1888, III 357, vlg. Handelt over de réfugiés in de toen Nederl. koloniën Berbice, Demerary en Essequibo).

Regeerings-reglement.

Na het verschijnen van de afleveringen dezer Encyclopaedie, waarin het artikel Bestuursregeling voorkomt, gaf het Kon. Inst. v.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië uit 'Handelingen over de Reglementen op het beleid der Regering in de koloniën Suriname en Curaçao', door Mr. Dr. H.W.C. Bordewijk, 's Gravenh. 1914. In deze belangrijke uitgave zijn ook opgenomen het advies van den Raad van State op de wetsontwerpen van Franssen van de Putte en het nader Rapport van dien Minister aan den Koning, welke stukken tot dusver niet gepubliceerd waren.

Voorts zij hier melding gemaakt van een artikel van Mr. L.M. Rollin Couquerque 'Onze koloniale automonie vóór honderd jaren', voorkomende in de verzameling 'Rechtshistorische opstellen aangeboden aan Mr. S.J. Fockema Andreae, Hoogleraar aan de Universiteit te Leiden', Haarlem 1914, blz. 89-113. Het artikel behandelt de vraag of de wijziging welke art. 48 van het Reg. Regl. in 1901 heeft ondergaan (Zie BESTUURSREGELING blz. 126 en 132) iets nieuws heeft ingevoerd en of vóór dien de autonomie der koloniën minder aantastbaar zou zijn geweest en behoorde te zijn, een vraag, die in de Staten-Generaal verschillend beantwoord was. Schrijver meende, dat het practisch nut kon hebben, na te gaan 'hoe men zich de verhouding tusschen Moederland en koloniale wetgeving heeft gedacht in het tijdvak, toen het bestuur van den Nederlandschen Staat na het herstel van onze onafhankelijkheid werd opgebouwd.' De slotsom, waartoe de schrijver komt, luidt: 'Wat de artikelen 48 der regeeringsreglementen betreft, de geschiedenis schijnt de leer te steunen van hen, die meenen dat in 1901 daarin niets nieuws is gebracht; men heeft aan die bepalingen slechts een duidelijker redactie geschonken, hetgeen ter erkenning van den juisten geest der bepalingen tegenover in andere richting gaande meeningen wel noodig was.'

Ten slotte zij hier gewezen op het academische proefschrift 'De Regelingsbevoegdheid van de Kroon voor de koloniën', op 9 Juli 1915 voor de faculteit der rechtsgeleerdheid te Leiden verdedigd door A.A.J. de Neef, geb. te Paramaribo. De schrijver komt o.m. tot de slotsom, dat art. 48, lid 1 der Reglementen van Suriname en Curaçao moet vervallen en men dus moet terugkomen op de wijziging van dit artikel in 1901. Voor enkele, inderdaad groote technische bekwaaamheden vereischende, omvangrijke wetgevende producten moet de mogelijkheid opengesteld worden voor regeling door de Kroon. Met het nieuwe art. 48 door de Suriname-commissie voorgesteld, kan de schrijver zich niet vereenigen. Een algemeene formule, als deze commissie aangeeft, schijnt hem tot zuivere willekeur in de toepassing te zullen leiden, en den wetgever ter plaatse eer minder dan meer wettelijke houvast te geven tegenover moederlandsche expansie-neigingen.

Regenbloem,

SUR. Zie NORANTEA.

Regularisatie-wet.

Zie BEGROOTING, blz. 78.

Reigers.

Zie ARDEIDAE.

Rekenkamer (algemeene).

Zie COMPTABELEN.

Renealmia exaltata

L. Fam. Zingiberaceae. *Masoesa*, N.E. Kruidachtige plant met aromatischen wortelstok en lange, smalle bladeren. De bloeistengel met witte bloemtros komt naast den bladstengel uit den wortelstok te voorschijn. De ovale, violet gekleurde vruchten, die in rijpen toestand met drie kleppen opengaan, bevatten talrijke kleine, ronde, bruine zaden, omgeven door een gelen zaadrok of arillus. Men wrijft deze in warm water om de zaden af te scheiden (die men niet gebruikt) en verkrijgt een hooggele vette massa, die in Suriname zeer geliefd is en bij rijst en in soep gekookt wordt. Men bereidt er voor hetzelfde doel olie uit. Volgens Dr. J. Sack bestaat ongeveer een tiende deel van het vruchtmoes uit een roodbruine olie, die bij 0° C. dik is en de volgende constanten heeft:

Verzeepingsgetal	176,0	Zuurgetal	5,0.
Joodgetal	70,0	Reichert-Meiselgetal	0,1.

De olie is niet drogend. Door geconcentreerd zwavelzuur wordt ze groen gekleurd. Rood rookend salpeterzuur geeft een blauwgroene verkleuring, die snel verdwijnt; de massa wordt dan kleurloos. Een aftreksel der plant wordt tegen dysenterie gebruikt. Bij voorkeur groeit de masoesa op verlaten akkers en op vochtige plaatsen aan den zoom van het bosch. In een oud werkje, getiteld *Surinam und seine Bewohner*, von J.D. Kunitz, Erfurt, 1805 wordt op blz. 83 onder den naam *Massinha* een vrucht beschreven, waarmede hoogst waarschijnlijk de masoesa bedoeld wordt. Volgens den schrijver zou het gele vet een aphrodisiacum zijn, door de negers daarom zeer geliefd. Deze eigenschap van de masoesa is in Suriname niet bekend.

Renealmia occidentalis

Sw. Fam. Zingiberaceae. *Blaka-masoesa*, N.E. Een wilde soort van masoesa, die echter veel op *R. exaltata* gelijk en misschien ook wel voor het zelfde doel gebruikt wordt.

Repertorium.

Zie TIJDSCHRIFTEN en PERIODIEKEN.

Reptilia.

Zie CAIMAN, CHELONIA, LACERTILIA en OPHIDIA.

Reseda,

SUR. en BEN. E. Zie LAWSONIA.

Rhacoma crossopetalum

L. Fam. Celastraceae. *Plaaka sjikietoe*, BEN. E. Heestertje met langwerpige, gekartelde, dikke, leerachtige, tegenoverstaande tot 2,5 cm. lange blaadjes; bloemen in klein aantal in de oksels der bladeren.

Rhamdia Sebae

(C. & V.) Eig. & Eig., (Syn *PIMELODUS MULLERI* Günther). *Djaki*, N.E. Fam. Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname; Rio de Janeiro en Paraguay tot aan Rio Magdalena en Tabatinga. De bovenkaaks-voeldraden strekken zich uit tot den staart, de buitenste onderkaaks-voeldraden bijna tot de buikvinnen. Stekels van de rugvin zeer zwak, die van de borstvinnen langer en aan beide zijden getand. Vetvin zeer lang, begint onmiddellijk achter de rugvin. Staartvin gevorkt. Kleur van boven donkerbruin, van onderen lichter; rugvin zwart met van onder een witten band. Volgens Cuvier en Valenciennes leeft hij zoowel in stroomend water als in meren en moerassen, doch vooral waar veel waterplanten zijn; naarmate het water meer stilstaand of modderig is, wordt de kleur van den visch donkerder. Deze visch

kan 15 duim lang worden. Men vangt hem 's nachts met de lijn; trekt men hem uit het water, dan geeft hij geluid. Hij wordt alleen door de bewoners der binnenlanden gegeten.

Rhamdia sebae kneri

(Kner) Eig. & Eig. (Syn. *RHAMDIA QNELENI* Blkr). Fam Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Boven Paraguay en noordelijk daarvan. Deze visch onderscheidt zich van *R. sebae* door grootere oogen. Door de bevolking wordt hij waarschijnlijk ook *djaki* genoemd.

Rhamni,

BOV. E. Zie SANSEVIERA.

Rhamphastidae,

TOEKANS of PEPERVRETTERS, komen in vele soorten in Suriname voor, alwaar zij bekend zijn onder den naam van *Koejakee*. (AROW. *Boeradi*). De enorm groote snavel is gevuld met een sponsachtig weefsel en daardoor zeer licht. Zij voeden zich hoofdzakelijk met rijpe vruchten. Een bekende soort is *Rhamphastos erythrorhynchus*, zwart, met geel boven den staart, roomwitten hals en keel, rooden borstband en rooden snavel, die langs den rug groenachtig en aan den wortel van den ondersnavel blauw is.

Rhamphichthys rostratus

(L.) M. & Tr. (Syn. *GYMNOTUS ROSTRATUS* L). *Logo-logo*, N.E. Fam. Gymnotidae. Aalvormige visch in de Guiana's. Geen rugvin en geen staartvin, doch een zeer lange aarsvin. Bek lang en buisvormig; tanden ontbreken. Aarsopening in of voor de verticale lijn van het oog. Kleur chocolade tot geelbruin, onderzijde lichter dan de bovenzijde, op de rugzijde vele donkerbruine en zwarte vlekjes, en vele vlekjes in onregelmatige dwarsbanden over lichaam en aarsvin. Aarsvin met zwarte en bruine vlekjes op geelwitten grond. Kop donkergekleurd met groote zwarte en kleine blauwwitte plekjes; borstvinnen gevlekt met zwart, bruin en wit. Staartsteel donker chocolade-bruin met zwarte dwarsbanden.

Rhizophora mangle

L. Fam. Rhizophoraceae. *Duizendbeenboom*, *Oesterboom*, SUR. *Mangro*, N.E. *Mangeltan*, BEN. E. Boom met groote, langwerpige, leerachtige, tegenoverstaande bladeren. Aan den boom hangen meestal rolronde 'vruchten', waarin de jonge

kiemplanten (zie verder LOOISTOFFEN, MOLLUSCA, blz. 479, OESTERS en PLANTENGROEI, blz. 573). De bast wordt ook als geneesmiddel tegen dysenterie, het hout als brandhout gebruikt.

Rhomboplites aurorubens

(C. & V.) Gilb. *Corra*, PAP. Fam. Lutianidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, noordelijk tot Charleston, zuidelijk tot Rio Janeiro. Tusschen-oogruimte convex. Op de tong is een zeer breede onregelmatige ovale plek met tanden; hiervoor een ronde plek met tanden. Schubben klein. Staartvin diep gevorkt. Kleur vermiljoen, bleeker van onderen. Zwakke bruine lijnen loopen schuin naar voren en naar beneden, van de rugvin uit langs de rijen schubben. Op de zijkanten smalle, bochtige, goudgele strepen, sommigen in de lengte, anderen schuin. Rugvin rose, met hoofdzakelijk oranje rand. Aarsvin bleek aan den voet, rose aan het einde. Borstvinnen geel, buikvinnen rose. Staartvin vermiljoen. Deze visch wordt omstreeks een voet lang.

Rhynchosia minima

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Jeerba ragadiesji*, BEN. E. Klimplant met drietallige bladeren, waarvan de blaadjes ruitvormig zijn; de bloemen staan in rijkbloemige trossen, de peulen zijn tot 1,5 cm. lang.

Rhynchosia reticulata

P.D.C. Fam. Leguminosae. *Pea withe*, BOV. E. Klimplant met drietallige bladeren, waarvan de blaadjes onduidelijk ruitvormig zijn; de peulen zijn tot 2.5 cm. lang en tot 0,8 cm. breed.

Rhynchospora cephalotes

Vahl. Fam. Cyperaceae. *Baboen-nefi-kwasssi*, N.E. Een gras-achtige plant met scherpe bladeren, als de echte *baboen-nefi*, doch met een hoofdje van dicht opeenzittende bloemen aan het eind van den stengel.

Rhynchota,

snaveldragers, vroeger Hemiptera of halfvleugeligen genaamd, is eene orde van insecten. Zij hebben zuigende monddeelen, bestaande uit een tasterlozen, geleden snavel, gevormd door de onderlip, waarin de boven- en onderkaken als priemen zijn opgesloten en op en neer bewegen. De kleine bovenlip bevindt zich aan den wortel van den snavel. Verder hebben zij vier vleugels, die of allen vliezig zijn of de bovenvleugels zijn half lederachtig half vliezig. Ook kunnen de vleugels geheel ontbreken. De gedaanteverwisseling is onvolkomen of geheel afwezig. Tot deze orde worden een aantal zeer uiteenlopende vormen gebracht, die vooral door den geleden snavel zijn gekenmerkt.

Een eerste groep wordt gevormd door de echte halfvleugeligen, de wantsen (N.E. *fjo-fjo*, PAP. *Kapotjas*) d.z. die Rhynchota, waarvan de voorvleugels half lederachtig, half vliezig en de achtervleugels geheel vliezig zijn, terwijl deze in rust horizontaal op het achterlijf liggen. Men verdeelt deze weder in land- en waterwantsen. De landwantsen zijn een aan soorten zeer talrijke groep; vele munten ook uit door fraaie kleuren en vreemde vormen. Vooral bekend is de overal voorkomende bed- of huiswants, welke echter zeker niet van Amerikaanschen oorsprong is. Tegen de gevolgen van den steek dezer uiterst onaangename, ook wel wand- en weegluis genoemde dieren, is een oplossing van carbolzuur of creoline een goed middel. Andere soorten zijn schadelijk door het zuigen aan een of ander plantendeel, b.v. aan rijst. Minder talrijk en ook minder veelvormig zijn de meer donker gekleurde waterwantsen.

Bij een tweede groep zijn ook de voorvleugels geheel vliezig, hoogstens een weinig lederachtig; in rust liggen zij dakvormig over het achterlijf. Onder deze zijn vooral bekend de zingcicaden en de lantaarndrager. De zingcicaden, N.E. *grio*, *sieksi joeroe*, AROW. *lia-lia*, KAR. *bokko-bokko*. Bij al deze namen, evenals bij de algemeen in Suriname gebruikte van 'scharenslyper' wordt steeds aangegeven, dat men daarmede *Cicada tibicen* bedoelt. Deze naam moet echter als een soort verzamelnaam worden beschouwd, waaronder een aantal soorten bedoeld worden. De genoemde uitdrukkingen zullen wel voor al de Surinaamsche zingcicaden worden gebruikt. Vooral merkwaardig is hun, alleen bij de mannetjes gevonden, stemorgaan. Het bestaat uit eene in den eersten achterlijfsring gelegen trommelholte, die met eene elastische, in de lengte opgevouwen huid is overspannen, welke door een groote spier afwisselend gespannen en verslapt wordt; bij spanning komt deze trommelhuid in trillende beweging, waardoor het buitengewoon hooge geluid ontstaat. Men verneemt het, hoewel niet uitsluitend, voornamelijk bij zonsondergang. De larven leven in den grond.

Niet minder bekend, hoewel minder algemeen zijn de lantaarndragers (KAR. *dolin-dolin*), in het bijzonder de *Fulgora laternaria*. Dit dier bezit voor aan den kop een eigenaardig rood en groen gestreept blaasvormig aanhangsel, dat volgens mevrouw Merian een vrij helder licht van zich zou geven, hetgeen echter door de meeste, hoewel niet alle, reizigers ten sterkste wordt tegengesproken. Vermoedelijk heeft dit lich-

ten nu en dan onder bepaalde omstandigheden plaats, zoodat slechts enkele bevoorrechten het konden waarnemen. Deze dieren scheiden een was-achtige zelfstandigheid af, die zich bij andere soorten als een bundel witte draden voordoet, los aan het lichaam hangend. Bij deze laatste ontbreekt het blaasvormig aanhangsel van den kop, hoewel zij overigens aan de lantaarndragers zeer verwant zijn.

Nog mogen hier de Membraciden vermeld worden, een groep van kleine cicaden, die voornamelijk in Z.-Amerika in groote verscheidenheid worden aangetroffen. Zij bewegen zich springende voort en onderscheiden zich door allerlei vreemd gevormde uitsteeksels van het voorborststuk, zoo groot soms, dat zij het geheele dier bedekken.

Tot een derde groep behooren de bladluizen, algemeen bekende, veelal schadelijke diertjes, die ook in Suriname wel in vele soorten zullen worden aangetroffen; daarvan is echter zoo goed als niets bekend.

Meer weet men, wat de Surinaamsche soorten betreft, van de tot een vierde groep gebrachte en zeker niet minder schadelijke schildluizen; misschien de meest algemeen voorkomende schadelijke insecten der tropische kultuurgewassen. Zij komen vooral op zieke of verwaarloosde planten voor. De mannetjes bezitten twee of vier vleugels, onontwikkelde zuigwerktuigen, in verband met het feit dat zij als volkomen insect geen voedsel opnemen, en ondergaan een volkomen gedaanteverwisseling, terwijl de wijfjes meestal vleugelloos zijn en goed ontwikkelde monddeelen hebben. Voor zoover bij hen van eene gedaanteverwisseling kan worden gesproken, geschiedt deze in tegenovergestelden zin van die der mannelijke dieren: als larven zuigen zij zich aan de plant vast, sprieten, pooten en geledingen zijn spoedig nauwelijks meer te onderscheiden en er wordt een uit was bestaand rugschild afgescheiden, dat ook na den dood der moeder de eieren blijft bedekken. Als zeer schadelijk zijn bekend eene *Ceroplastes*-soort op divi-divi en de *Chinaspis citri* (CUR. *pies-pies*) aan oranjeboomen op Curaçao, maar ook vele andere soorten moeten als meer of min schadelijk worden beschouwd. Merkwaardig is verder eene op Curaçao voorkomende wortelschildluis, *Margarodes formicarius* (PAP. *perlas di forminga*), ground pearl, perle de terre, die in de nabijheid van mieren- en termieten-nesten wordt aangetroffen. Om hun fraaien gouden parelmoer-glans worden zij door de inwoners aan snoeren geregen voor halskettingen.

Een laatste groep vormen de ware luizen, welke ongevleugeld zijn, geene gedaanteverwisseling ondergaan en parasitiesch leven op zoogdieren. Zij leggen de groote eieren (neeten) tegen de haren van hun gastheer. Volgens Kappler komt de hoofdluis in Suriname niet bij Europeanen voor, terwijl die der negers veel grooter en zwarter zou zijn dan de Europeesche hoofdluis en volgens hem identisch schijnt met de soort die op een aap, *Ateles*, leeft. Zeer waarschijnlijk klinkt dit niet en deze meening verdient zeker nadere bevestiging.

Litt. H.J. Scheller, drie Membraciden uit Suriname. Tijdschr. v. Entom. XII p. 216. - Schildluizen op Oranje- en sinaasappelboomen. Bull. no. 3 Landbouwdep. in W.-Indië.

H.J.V.

Rià,

PAP. Zie MUNTWEZEN, blz. 491.

Rice plant,

BOV. E. Zie IXORA JUCUNDA.

Ricinus communis

L. Fam. Euphorbiaceae. *Castor-olie-plant*, SUR. *Krapata*, N.E. *Karpata*, BEN. E. *Castor oil plant*, BOV. E. Hoogopgroeïende plant met schildvormige, tot iets over het midden ingesneden 7- en meer-deelige, scherp getande bladeren. De bekende purgeerende wonderolie of castor-olie wordt uit de zeer vergiftige zaden geperst; het vergiftige bestanddeel blijft in de perskoek achter. (Zie over de cultuur, Voordracht van W. Versluys in Jaarl. Verslag over 1909 van de Curaç. Maatsch. t. bevord. v. Landb., Veeteelt, Zoutwinning en Visscherij, Curaçao, 1910).

Riemhout,

SUR. Zie SIDEROXYLON GUYANENSE.

Rijk (Julius, Constantijn),

geb. 14 Jan. 1787 te Wetzlar, waarheen zijne ouders ten gevolge der burgerwisten in Holland waren uitgeweken, overl. te 's Gravenh. 2 Mei 1854, begon zijn loopbaan in Oct. 1800 als stuurmans-leerling, ging twee jaar later over tot de handelsmarine, werd in 1804 tot kadet of adelborst bevorderd en voerde op 17-jarigen leeftijd reeds het bevel over een kanonneerboot op de Nederl. kust. In 1807 werd hij luitenant titulair bij de Marine. Na het herstel der Nederl. regeering trad hij in dienst als luit. t/z. 1e kl. en werd in 1831 tot kap. t/z. bevorderd en in 1834 benoemd tot kommandant van het marine-instituut te Medemblik. In 1838 volgde zijne benoeming tot schout-bij-nacht en Gouverneur-Generaal van de Nederl. W.I. koloniën, zetelende te Paramaribo. Hij bekleedde slechts kort deze betrekking, daar hij in Oct. 1841 benoemd werd tot Directeur-Generaal der Marine - later tot Minister van Marine - en op 5 April 1842 de kolonie verliet. In 1848 was hij ook tijdelijk belast met de portefeuille van koloniën. In 1849 trad hij uit het ambtelijke leven: in 1853 werd hij door 's Gravenhage gekozen als lid van de Tweede Kamer.

(Zie over Rijk, Moniteur des Indes 1848/49 I 80-96 en 132-148; Handelingen der Leidsche Maatsch. v. letterk. 1854; Verh. en meded. Kon. Akad. v. Wetensch. (Natuurkunde) II, 270; Handelingen en Geschr. v.h. Ind. Genootsch. te 's Gravenh. 1874. I 138-142; Biogr. Album. Rott. 1855/62.)

Rijksarchief. ^{aant.}

Als aanvulling van het artikel ARCHIEVEN zij hier medegedeeld dat bij K.K.B.B. van 22 Dec. 1915 Nos. 518 en 519 de Gouverneurs van Suriname en van Curaçao gemachtigd zijn om van bestuurswege beheerd wordende archieven in de koloniën, dagteekenende, voor Suriname van vóór 27 Febr. 1816, voor Curaçao van vóór 5 Maart 1816, naar Nederland te doen overbrengen ter verdere bewaring in het

Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. Na de opneming van deze bescheiden in het Algemeen Rijksarchief zijn daarop van toepassing de regelen omtrent het gebruik en de toegankelijkheid van 's Rijks Archieven, dagteekenende van vóór December 1813.

Voorts zijn de bij K.K.B.B. van 4 Sept. 1868 no. 17, (G.B. no. 14) en no. 18 (P.B. no. 16) vastgestelde reglementen op het notarisambt in dien zin aangevuld, dat de gouverneurs gemachtigd worden om van de aanwezige minuten, registers en repertoria het gedeelte dagteekenende, voor Suriname van vóór 27 Febr. 1816, voor Curaçao van vóór 5 Maart 1816, naar Nederland te doen overbrengen ter verdere bewaring in het Algemeen Rijksarchief, waarna daarop van toepassing zijn de regelen omtrent het gebruik en de toegankelijkheid van naar die instelling overgebrachte Nederl. notarieele archieven, dagteekenende van vóór de invoering der Fransche wetgeving.

De heer Th. Morren, oud-hoofdcommies aan het Rijksarchief te 's Gravenhage, is in het najaar van 1915 van Regeeringswege naar Suriname en Curaçao gezonden om de overbrenging voor te bereiden.

Rijst

(*Oryza sativa* en *O. glutinosa*). Fam. Gramineae. De rijstteelt bestaat in Suriname al zeer lang;

wanneer zij werd ingevoerd is niet met zekerheid bekend, vermoedelijk omstreeks 1780, toen er uit Noord Amerika (Louisiana) rijst werd ingevoerd voor de voeding der slaven. Volgens Teenstra, die in 1835 schreef, bepaalde de rijstbouw zich toen tot eenige grondjes in den omtrek van Paramaribo.

In de veertiger jaren der vorige eeuw werd de rijstbouw, zonder succes, beproefd op de plantages Verwachting en Weyckslust aan de Boven-Suriname en daarna op Des Tombesburg aan de Boven-Commewijne.

Eerst met de komst van immigranten uit Azië heeft de cultuur zich ontwikkeld. In den laatsten tijd is deze, ook onder de creolen, zeer toegenomen en is de opbrengst gestegen tot ruim twee miljoen K.G. Ondanks deze toeneming blijft de invoer van rijst toch nog een 5 miljoen K.G. per jaar, zoodat de cultuur belangrijk kan uitgebreid worden, voordat in de plaatselijke behoefte zal worden voorzien.

Verschillende soorten worden verbouwd; een groote plaats neemt daaronder in de *Skriviman koti*, een soort die veel overeenkomst heeft met het bekende *Gold seed* uit Carolina. verder de soorten *Mooi misi*, *Bruin misi*, *Fini téré* en eenige der beste Java-rijstsoorten als *Tangeran*, *Boeloe poetih*, *Boeloe hitam*, *Boeloe merah* en eenige kleefrijstsoorten, als *Ketan poetih* en *Ketan hitam*. Da eerstgenoemde soorten worden voornamelijk door de Creolen en Britsch-Indiërs verbouwd; de Javanen houden zich bij de soorten uit hun land afkomstig (zie J. Boonacker en A.W. Drost, Rijstcultuur, Bull. no. 8, Juni 1907, van het Landbouwdep. in West-Indië en De West van 17 Sept. 1912). Volgens F.W. Hostmann, Over de beschaving van negers in Amerika, enz. Amst. 1850, I. 265 zou er bij de Aucaner-Boschnegers een bijzondere soort met zwarte bolsters voorkomen, die 'in het wild' wordt aangetroffen, maar door de Boschnegers niet gebruikt wordt omdat zij meenen, dat deze rijst door booze geesten gezaaid wordt (*Jorka areis*).

De voornaamste districten voor den rijstbouw zijn de Beneden Para, Saramacca en Nickerie. Een deel der rijstgronden wordt gevormd door stukken grond, die door de rivier in den regentijd, als het water zoet is, bij vloed bevoeid kunnen worden; het grootste gedeelte der rijstvelden echter wordt onder water gezet, door het regenwater. Men noemt die gronden in Suriname *zwampen*. De velden worden door dammen omgeven, zoodat het water op het land blijft staan. Men volgt bij het aanleggen der velden de bij de Britsch-Indiërs en Javanen in gebruik zijnde beplantingswijze. Eerst worden de rijstkweekbedden aangelegd; als de plantjes 4 à 6 weken oud zijn, worden ze op de gereed gemaakte velden overgeplant. Het uitplanten der rijst geschiedt in den grooten regentijd, de oogsttijd valt dan in den grooten drogen tijd. Bij de Boschnegers is de droge cultuur in zwang.

De gemiddelde opbrengst is 12 à 1500 K.G. ongepelde rijst per akker; in zeer gunstige gevallen wordt soms 2000 K.G. verkregen. Goed gezuiverde ongepelde rijst levert 65 à 70% schoone rijst. De Britsch-Indiërs oogsten met den sikkel, de Javanen met een mesje, *ani-ani* genoemd, waarmee halm voor halm wordt afgesneden. Het dorschen geschiedt op het land, door de rijsthalmen, nadat zij nog een paar dagen nagerijpt zijn, op een plank te slaan totdat de korrels afvallen. Machinaal dorschen vindt niet plaats. Voor het pellen der rijst zijn op verschillende plaatsen in de kolonie rijstpelmachines opgericht, waar de kleine landbouwers hun rijst voor eigen gebruik laten pellen, terwijl zij dan meteen het overschot van de hand doen. De Britsch-Indiërs pellen hun rijst ook dikwijls zelf in een holte in den leemen vloer hunner woningen. In deze holle kom laat men een stamper neerkomen, bevestigd aan een hefboom, die met den voet bewogen wordt - een manier die op ver van elkander liggende plaatsen des aardbodems teruggevonden wordt. De Boschnegers, die reeds lang rijst verbouwen, gebruiken voor het pellen de *matta* (zie aldaar en onder AGINA).

De prijs van ongepelde rijst verschilt al naar de hoedanigheid van 5-7 cent per K.G.

Aan ziekte is de rijst in Suriname weinig onderhevig; de dierlijke vijanden, waaronder vooral de vogels, daarentegen zijn talrijk.

Het bewaren van de rijst door de kleine landbouwers geschiedt in goed gesloten houten kasten; door de groote vochtigheid van het klimaat wordt het zaad spoedig duf; veel zorg moet dan ook besteed worden aan het drogen van het zaad, eer dat de voorraad wordt opgeslagen.

Behalve de met de gewone wijze van bewerken, dus met dorschen en pellen, verkregen rijst, *witti areisi* (witte rijst) genoemd, wordt de rijst, bepaaldelijk voor lokaal gebruik, dikwijls 'gesmoord' of gestoomd. De ongepelde rijst wordt n.l. met een weinig water in een goed gesloten ijzeren pot op het vuur gezet; door den damp zwelt de korrel en barst de dop; zoodra dit plaats vindt, wordt de rijst in de zon uitgespreid en goed gedroogd. De 'gesmoorde' rijst laat zich gemakkelijker pellen en men verkrijgt veel minder breuk. Zulke rijst (*Koekoe areisi* genoemd) mist de mooie doorschijnend witte kleur, wordt echter door een groot deel der bevolking verkozen boven de anders bereide.

Rijstmotje.

Zie LEPIDOPTERA.

Rijstvogel.

Aldus worden in Suriname kleine vinkachtige vogels, behoorende tot de genera ORYZOBORUS en SPERMOPHILA genoemd.

Ringhagedis.

Zie AMPHISBAENA.

Ringworm.

Aldus heet in onze W.I. koloniën de nog al veel voorkomende parasitaire, zeer besmettelijke en dikwijls zeer hardnekkige huidziekte, bestaande in blaasjes, die zich in kringen op de huid vertoonen, vanwaar de naam. Als een goed middel daartegen wordt ararobazalf genoemd. De inlandsche geneeswijze bestaat in wrijvingen met het sap van onrijpe tomaten.

Philip Fermin beschrijft in zijn *Traité des maladies les plus fréquentes à Surinam*, Maastricht 1764, onder den naam Ringworm, twee huidziekten, 'l'une bénigne, l'autre maligne'. De laatste kan zelfs doodelijk verlopen. Uit zijne beschrijvingen blijkt, dat hij andere huidaandoeningen bedoelde dan die men tegenwoordig ringworm noemt.

Rivier-kwikwi,

N.E. Zie DORASDENTATUS.

Rivina humilis

L. Fam. Phytolaccaceae. *Stakamahatsji*, BEN. E. *Jumby pepper*, BOV. E. Kruid met langwerpige, toegespitste bladeren en trossen van kleine witte bloemen; vruchtjes oranje, eenigszins vleezig.

Rock hind,

ST. EUST. Zie EPINEPHELUS ADSCENSIONIS.

Rodentia.

De knaagdieren of Rodentia vormen een groote Orde van zoogdieren (zie MAMMALIA), gemakkelijk te herkennen aan hun gebit: de snijtanden zijn n.l. groot, gebogen en beitelvormig, tot knagen geschikt; hoektanden ontbreken. Het zijn over het algemeen kleine dieren, die grootendeels op den grond of in boomen leven. Men schat het aantal soorten op 900, over de geheele aarde verspreid; het tal-

rijkst zijn de knaagdieren echter in Z.-Amerika. Allen leven uitsluitend van plantaardig voedsel.

De Rodentia worden in twee onder-orden verdeeld, terstond van elkaar te onderkennen door het feit, dat bij de Simplicidentata in de bovenkaak slechts één paar snijtanden aanwezig is, terwijl bij de Duplicidentata er twee (achter elkaar gelegen) voorkomen. De meest belangrijke families van de eerste groep zijn de volgende: Anomaluridae, merkwaardig door het verbonden zijn van voor- en achterpooten door een vlieghuid. Sciuridae: Sciurus (Kappler vermeldt als vertegenwoordiger der eekhoorns in Suriname *S. aestuans*), Marmot, Prairie-hond. Castoridae: Bever. Myoxidae: Relmuis. Muridae: Hamster, Lemming, Rat, Muis. Octodontidae: Octodon, Myopotamos, Loncheres (zie aldaar), in Z.-Amerika. Hystricidae: Hystrix (Stekelvarken), Coendu (zie aldaar). Dasyproctidae, op den grond levende knaagdieren met hoefachtige nagels, korten staart: Dasyprocta (zie aldaar), Coelogenys (zie aldaar). Caviidae, voorpooten met 4, achterpooten met 3 vingers: Cavia (zie aldaar), Hydrochoerus (zie aldaar).

Van de tweede groep leven bijna alle vertegenwoordigers in de Oude Wereld. Eén soort van Haas, *Lepus brasiliensis*, komt voor in Z.-Amerika.

G.C.J.V.

Roekoe,

SUR. Zie BIXA. Het woord *roekoe* is waarschijnlijk van Indiaanschen oorsprong. In het Guarani en Toepi heet de boom *oeroekoe*.

Roerdomp.

Zie ARDEIDAE.

Ro-hoedoe,

N.E. Zie SIDEROXYLON GUYANENSE.

Romans, dichtwerken,

enz. In veel mindere mate dan in onze Oost-Indische koloniën hebben in en door de West romanschrijvers en dichters zich laten bezielen. Dit laat zich gereedelijk verklaren uit de kleiner bevolking. Gering is het aantal verschenen romans, novellen, dicht- en tooneelwerken, die de W.-I. koloniën tot plaats der handeling hebben of op eenigerlei wijze daarmee in verband staan en weinig is er bij van litterarische waarde. De namen der schrijvers en hun werken volgen hier naar tijdsorde:

Aphra Behn (1640-1689), *Oroonoko or the royal Slave*. Zie over de schrijfster en de werken waartoe de novelle aanleiding heeft gegeven onder BEHN.

Hans Michel, of de geschonde en herstelde echt van de gewaande gouverneur van Surinaamen. Blij-spel. Gedrukt tot Amsterdam, over de Brouwerij van 't Wapen; Daar de Vrouw, Kamenier en Kindermeid gelijk zijn beslapen. 1753. Dit stekelige blijspel in 3 bedrijven, anoniem verschenen, handelt niet in Suriname, maar dankt zijn naam aan de omstandigheid, dat in Amsterdam het gerucht had geloopt, dat de held, Christiaan Scholten (Hans Michel), tegen wien in Jan. 1753 tal van paskwillen waren uitgekomen, tot Gouverneur van Suriname zou worden benoemd.

Mr. Jan Jacob Mauricius (1692-1768). Van de vele dichtwerken van dezen dichtlievenden Gouverneur (die o.a. opgesomd zijn in Van Sypesteyn's Mr. Jan Jacob Mauricius, 's Gravenh. 1858) handelen slechts enkelen over Suriname. Zie ook S. Kalff, *Surinaamsche poëzie* (Ind. Gids, 1 Maart en 1 April 1893).

Don Experientia, *Het Surinaamsche Leeven, tooneelschwyse verbeeld.* Paramaribo, Jan. 1771. Kort tooneelstuk in 5 bedrijven, 25 pagina's klein 8vo, een charge op het geknoei van de planters in het bestelen van hun principalen, opgedragen aan 'alle heeren Administrateurs in de Colonie van Surinaamen'. De schrijver teekent nog aan: 't Spel speelt en word nog gespeeld van 't eene Jaar in 't ander, in alle de Rivieren en Creecquen.'

Dat Voltaire in zijn roman *Candide ou l'optimisme* (1759) Candide en diens knecht Cacambo ook naar Suriname voert, is reeds in het art. ELDORADO opgemerkt.

Paul François Roos, geb. te Amst. omstreeks 1750, overl. te Paramaribo 1 Nov. 1805, schreef: *Suriname verheugd bij de aankomst der Nederlandsche vloot op den 11n Junij 1782* (z.p. of j.), *Eerstelingen van Surinaamsche Mengelpoezij*, Amst. 1784, 3 d. *Surinaamsche Mengelpoezij*, Amst. 1804.

Het boek van Stedman (zie aldaar) leverde de stof: aan Franz Kratter voor een comediestuk in 5 bedrijven *Die Sklavin in Surinam*, Frankf. a/M. 1804, aan een anonymus voor een roman *Joanna, or the Female Slave*, London, 1824 en aan Eugène Sue voor een roman in 2 deelen, *Aventures d'Hercule Hardi*, voor het eerst verschenen in 1840.

In 1826 verscheen te Londen: *Outalissi; a tale of Dutch Guiana*, waarin o.m. gehandeld wordt over den brand te Paramaribo in 1821; de schrijver zou zijn C. E. Lefroy, rechter van wege Groot-Britannië in het toenmaals te Paramaribo bestaan hebbende gerechtshof tot wering van den slavenhandel.

De Zegepraal der Gerechtigheid, Allegorische Voorstelling in één bedrijf, Poëzy van Abbondio Lombardi, in Nederduitsche Dichmaat overgebracht door H.J. Gollenstede, Muziek van Stefano Basatti, vervaardigd ter viering der gelukkige aankomst te Suriname van Z.E. den gouverneur Baron Raders. Voor te stellen in het Tooneel-Gebouw Thalia te Paramaribo, in den jare 1846. Tekstboekje in Italiaanschen en Nederl. tekst. Waarschijnlijk een product van Italiaansche gelukzoekers in de kolonie. Als Baron van Raders de voorstelling heeft bijgewoond, moet het een taaie avond voor hem geweest zijn.

Cornelis van Schaick, geb. te Amst. 25 Oct. 1808, aldaar overl. 28 Jan. 1874, van 1851-1863 predikant bij de Herv. gemeente te Paramaribo, schreef een *Dichtbundeltje voor de Surinaamsche jeugd*, Haarlem 1853 en een romantisch verhaal *De Manja, Familie-tafereel uit het Surinaamsche volksleven*, Arnhem 1866.

Over het dichtwerk *Schaduwbeelden uit Suriname*, door Anna, Amst. 1858, zie AMPT en het bovengenoemde artikel van S. Kalff.

Kwamina (pseudoniem van A. Lionarons, in leven onderwijzer te Paramaribo), schreef *Jetta, Schetsen en Beelden uit een vreemd Land*, Amst. 1869 en *Nanni of Vruchten van het vooroordeel*, Dordr. 1881.

F. J. Kenswil, *De Schilderij, Tooneelstuk in één bedrijf*, Paramaribo 1877.

Joseph Witlox, *Vóór honderd jaren in Suriname, Tafereelen uit het Plantersleven*, Amst. 1890.

François Henri Rikken, geb. te Paramaribo 30 Mei 1863, aldaar overl. 17 Mei 1908, sedert 24 Mei 1892 missionaris bij de R.K. Missie in Suriname, schreef als

feuilletons in het te Paramaribo verschijnende blad *De Surinamer* verschillende verhalen: *Tokosi of het Indiaansch Meisje. Historisch-Romantisch Tafereel* (1901), *Codjo, de Brandstichter, Oorspronkelijk Historisch-Romantisch verhaal uit het jaar 1832* (1902/03), in 1904 te Paramaribo ook in boekvorm verschenen, en *Ma Kankantri, Zedekundige schets uit den Slaventijd* (1907).

A.W. Marcus, *Surinaamsche Rijm- en Dichtwerken*, Paramaribo 1906. Idem, *De Bergrede berijmd*, Paramaribo 1907. Idem, *Politieke- en Levensherinneringen, Gedichten*, Paramaribo 1914.

Johann F. Heymans. *Suriname als Ballingsoord of wat een vrouw vermag*, Paramaribo 1911.

J.G. Spalburg. *Bruine Mina. De Kotomissie*. Paramaribo 1913.

In tijdschriften, verzamelde bundels en als feulletons in couranten verschenen nog enkele kleine novellen en schetsen, van welke hier genoemd wordt *Resignatie* in den bundel *Van het inwendige Leven*, door Anna de Savornin Lohman.

Vermeld mogen nog worden *Letterkundige uitspanningen van het Genootschap de Surinaamsche Lettervrienden*, welk genootschap in 1785 werd opgericht, maar spoedig ophield te bestaan en voorts het *Jaarboekje*, uitgeg. door het letterlievend genootschap *Oefening kweekt kennis*, te Paramaribo, 's Gravenh. 1856. Dit genootschap werd in 1853 opgericht en in 1858 ontbonden.

In de oude Surin. Almanakken komen vele gedichten voor, maar zij hebben geen betrekking op Suriname.

De enkele Neger-Engelsche gedichten, die verschenen zijn, kunnen hier worden voorbijgegaan.

Rondsnoek,

PAP. Zie CENTROPOMUS ENSIFERUS.

Rontoe-rontoe,

N.E. Zie ROODE HOND.

Roodborstje,

SUR. Zie ICTERIDAE.

Roode hond.

(*Dermatitis hidrotica* of *Strophulus tropicus* Landré). N.E. *Rontoe-rontoe*. Een vooral bij pas in de tropen aangekomen Europeanen veel voorkomende huidaandoening, bestaande in een lichte ontsteking van de uiteinden van de uitloozings-buizen der zweetklieren. Er is zoowel een acute als een chronische vorm. Reinhouden der huid en poederen met gomme (zie AARDVRUCHTFN, blz. 28) zijn in de kolonie de gewone middelen daartegen.

Roode slaven

of Indiaansche slaven vond men reeds ten tijde van Willoughby's kolonie. George Warren (1667), die de volkplanting bezocht, verhaalt dat de Charibes of Canibalen de in den oorlog gevangenen mannen van andere Indiaansche stammen doodden en

de vrouwen en kinderen 'voor beuselingen' aan de Engelschen verkochten. Toen de kolonie door de Zeeuwen veroverd werd, bleef het koopen van 'roô-slaven' voortgaan, evenals in de andere koloniën in Guiana. Van Aerssen maakte in 1686 een einde aan de invallen der Indianen en aan de onderlinge oorlogen der Arowakken en Karaïben, sloot vrede met hen en verklaarde hen tot vrije lieden, die nooit dan om misdaden in slavernij zouden worden gebracht. Dit had evenwel alleen betrekking op de genoemde stammen en op de Warrauws. De Indianen, die door de Karaïben, later, naar het schijnt ook door de Boschnegers, in het binnenland gevangen werden, mochten als slaven aan de kolonisten verkocht worden. In een merkwaardig, klein geschrift met langen titel - *Wahrhaftige Erzählung von einem Gespräch, welches Anno 1720, zwischem einem Studioso Theologiae und einem Christlichen Mann, welcher in der neuen Welt gewesen, von dem Zustand Suriname, einer dortigen Holländischen Provintz, gehalten worden, enz. Gedrukt 1731* - wordt over Indiaansche slaven het volgende gezegd: 'Einen Indianer aber kan men um 15 Fl. bekommen; hat er aber erst was gelernet, so musz man wol 200 Fl. vor ihn zahlen.' En verder: 'Wird einer mit dem andern uneinig, so stellen sie ofters einander nach; und welcher den andern überwältiget, der bringet solchen den HOLLÄNDERN zukauff. Diese pflegen sich auch wol einige von den Wilden zu Freunden zu machen, indem sie ihnen reichlich Brandtwein zu trincken geben; welche dann einige von ihren Lands-Leuten fangen und sie den HOLLÄNDERN um ein geringes Trinck-Geld überlassen'. 'Die Indianer, so schwächlicher Natur sind, müssen fischen, jagen, u. dgl.' De verhaler is van 1713-1715 in Suriname geweest. De handel in roode slaven was een voordeel aan de betrekking van Gouverneur verbonden en werd gedreven door middel van *bokkenruilders* (zie aldaar) of *zwerfers*, later ook door de *posthouders* (zie aldaar), die van elke zes slaven er één aan den Gouverneur moesten afstaan. De voornamelijk uit het westelijk deel der kolonie te Paramaribo aangebrachte slaven werden door een tolk ondervraagd. Behoorden zij niet tot een der bevriende stammen, dan werden zij door den Gouverneur verkocht. Een van de vele beschuldigingen tegen Mauricius was dat hij twee Indianen, behorende tot den bevrienden stam der Karaïben had doen verkoopen (zie Van Sypesteyn, Mr. Jan Jacob Mauricius, 's-Gravenh. 1858, blz. 66 en 90-93).

Onder de door Cassard (zie BRANDSCHATTING) weggevoerde slaven waren er ook roode, tot een bedrag van f2300.

Tot welk jaar deze handel geduurd heeft is niet met zekerheid te zeggen. De zendeling Quandt (zie aldaar), die van 1777-1780 aan de Corantijn werkzaam was, zegt dat de posthouders op den post Oreala (zie aldaar) en aan de Wajombo het recht hadden van de Karaïben de Indiaansche gevangenen te koopen. Het behoud van den op den Berbice-oever van de Corantijn gelegen post Oreala bij de grenslegeling van 1799 (zie GRENZEN VAN SURINAME) stond zeer waarschijnlijk met dezen handel in verband. Tusschen 1820 en 1825 was er in Nickerie, dicht bij de Maratakka nog een posthouder op een traktement van f2000. Hij had in 1823 eenige Warrauwen in dienst, voornamelijk tot opsporing van weggelopen slaven (zie Aanteekeningen betrekk. de kol. Suriname, Arnh. 1826, blz. 42 en 60). Het betrekkelijk hooge traktement wettigt het vermoeden dat de posthouder ook andere functiën had. In Oct. 1836 ontmoette Robert Hermann Schomburgk (zie zijn *Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839*, Leipzig 1841, blz. 191) op het dorp Oreala een troep Karaïben, die een pas van den ambtenaar te Nickerie vertoonden. Deze waren van plan de Corantijn op te varen, over land naar Essequebo en naar het land der Macusies door te dringen om van daar slaven te halen. Zij vertoonden de geweren en andere ruil-artikelen, die zij daartoe bij zich hadden. Het is niet onwaarschijnlijk dat de verlatenheid van de Boven-Corantijn aan dezen slavenhandel is te wijten.

Voor de andere koloniën in Guiana gaf de W.I. Compagnie voorschriften betrekkelijk de roode slaven in 1686, 1690, 1712, 1749 en 1765. In Essequebo werd

in 1793 een verbod uitgevaardigd om Indianen als slaven te verkoopen (zie P.M. Netscher, *Gesch. v.d. Kol. Essequibo, Demerary en Berbice, 's-Gravenh. 1888*, blz. 92 en 367 en het te Georgetown verschijnende tijdschr. *Timehri*, Juni 1896, blz. 24). Voor Suriname zijn dergelijke voorschriften van Bewindhebbers der Societeit niet bekend.

De omvang van den handel in roode slaven is niet na te gaan. Hij is waarschijnlijk in de eerste tijden der volkplanting aanzienlijker geweest, dan toen de aanvoer van negerslaven toenam. Groot was hun aantal waarschijnlijk nooit, omdat er in de geschriften over Suriname zeer zelden van hen melding gemaakt wordt. Volgens Mauricius werden er in zijn tijd zoo weinig Indiaansche slaven aangebracht, dat de kosten nauwelijks werden goed gemaakt. Voor den plantage-arbeid waren de roode slaven niet geschikt; de

mannen deden vooral dienst als jagers en visschers voor de plantages. Als concubinen waren de Indiaansche meisjes zeer gezocht, hetgeen zal medegewerkt hebben om den handel in stand te houden. Van Aerssen had het voorbeeld gegeven door een schoon Indiaansch meisje tot zich te nemen ten einde den vrede met de Indianen duurzaam te maken, een voorbeeld dat de kolonisten overigens niet noodig hadden.

Volgens een brief van de kolonisten aan de Staten van Zeeland, gedagteekend 11 Maart 1671 waren er toen in Suriname \pm 2500 neger-slaven en \pm 500 Indiaansche slaven. Op 31 Dec. 1684 waren er 144 (39 m. 67 vr. en 38 kinderen boven 12 jaar). Deze waren gevangenen uit den oorlog met de Indianen, waaraan Van Aerssen een einde had gemaakt. Bijna allen waren gezonden naar de plantages aan de Perica en de Motkreek (zie Ch. Landré, Pierre Albus, Bull. de la comm. pour l'hist. des Egl. wallonnes, 1887, II, 114-116). Dit getal van 144 is vermoedelijk niet het geheele getal op de plantages en te Paramaribo, daar er 13 jaren vroeger 500 waren. De schrijvers over Suriname maakten geen onderscheid tusschen zwarte en roode slaven, zoodat cijfers uit later tijden niet te vinden zijn. Om den omvang van dezen handel te kunnen schatten, zou men de journalen der Gouverneurs dag voor dag hebben na te pluizen.

Op Curaçao had men geen vrije Indianen en ook geen Indiaansche slaven. Van Aruba vertelt G.B. Bosch, Reizen in West-Indië, Utr. 1843, III 331, dat er soms Indianen van de kust van Venezuela kwamen, die door de bevolking als slaven gebruikt werden. De Indianen van Aruba zelf zijn nooit slaven geweest. In de eerste tijden van de kolonie St. Eustatius roofde men voor de aangevangen tabakscultuur Indianen van de naburige eilanden en van de Wilde Kust. De Compagnie kwam hier tegen op, maar aan dit menschevangen kwam eerst een eind nadat Curaçao de Bovenw. Eilanden voldoende van neger-slaven kon voorzien (Zie J.H.J. Hamelberg, De Nederl. op de W.-I. Eilanden, - Bovenw. Eil. - Amst. 1903, blz. 12 en Documenten, blz. 21-23).

Roode spinazie,

SUR. Zie BASELLA RUBRA.

Roode wallaba,

SUR. Zie EPERUA.

Roode zuring,

SUR. Zie HIBISCUS SABDARIFFA.

Roodrot.

Zie CACAO, blz. 191.

Roofdieren.

Zie CARNIVORA.

Roofvogels.

Zie CATHARTIDAE en FALCONIDAE.

Rooi.

Zie CURAÇAO, blz. 253.

Rooibekkie,

PAP. Zie HAEMULON SCIURUS.

Roomsche Katholieke missie.

Zie MISSIE (ROOMSCH KATHOLIEKE).

Roos.

Zie FILARIOSIS.

Rosevelt (Johan, François, Adriaan, Cateau van)

werd 7 Sept. 1823 te Hattem geboren uit een oud Zeeuwsch geslacht. Zijn grootvader, Mr. Adriaan Cateau van Rosevelt, was een Zeeuw en woonde te Vlissingen in het huis met de beelden aan de haven. Rosevelt's vader was ontvanger der belastingen en stuurde hem naar zee 'om zijn fortuin te zoeken.' Hij maakte in 1841 als lichtmatroos aan boord van de *Stadt Zwolle* zijne eerste reis naar Suriname en bleef verder ter koopvaardij varen tot 1844. Hij had het inmiddels tot 3en stuurman gebracht, maar scheen tegen het zeeleven niet bestand te zijn. Op 22 Oct. 1844 verbond hij zich te Arnhem voor den militairen dienst in de overzeesche bezittingen voor den tijd van zes jaren, zonder handgeld, werd voorloopig te Harderwijk geplaatst tot 1 Dec. en vertrok naar Suriname, waar hij 9 Jan. 1845 aankwam. Daar werd hij ingedeeld als kanonnier 2e klasse bij de eerste compagnie vestingartillerie, te fort Nieuw-Amsterdam in garnizoen. Reeds in Oct. d.a.v. werd hij bevorderd tot korporaal en op 1 Jan. 1846 tot fourier. In Juli 1847 verzocht hij den toenmaligen Gouverneur, baron Van Raders, om toegelaten te worden tot het afleggen van het officiers-examen

voor het wapen der artillerie. Hij slaagde en werd aan het hoofd gesteld van den cursus, die destijds te Paramaribo bestond, 'ter wille der onderofficieren, die naar den rang van officier aspireerden.' In deze betrekking bleef hij werkzaam totdat hij bij K.B. van 19 Sept. 1849, No. 52, zijne aanstelling tot 2en luitenant kreeg.

Te midden van de weinige werkzaamheden, die het commandement van een buitenpost met zich meebracht, maakte hij zich allerlei wetenschappelijke kennis eigen, waaronder van bouwkunde en van geodesie.

Evenals alle officieren, die voor promotie in aanmerking wilden komen, heeft hij zich aan een examen in Nederland moeten onderwerpen, en wel in Juli 1857 te Nijmegen; ook ditmaal slaagde hij en keerde naar Suriname terug.

In Maart 1861 kwam hij tengevolge van het overlijden van den chef van het bouwdepartement aan het hoofd dezer afdeeling te staan, maar legde deze betrekking in Aug. d.a.v. tijdelijk neder, tengevolge van zijn vertrek naar de Marowijne, als lid der Fransch-Nederlandsche Commissie, aan welk was opgedragen te trachten de bestaande grenskwestie tusschen Nederlandsch en Fransch Guiana door opneming van de Marowijne tot aan hare bron, ten einde te brengen (zie GRENZEN). De tocht had geduurd van Aug. tot Dec. 1861; en na den afloop nam R. weer de functies als chef van het Bouwdepartement op.

Tot zijne werkzaamheden behoorde o.a. in de distrikten het bouwen van woningen voor de districts-commissarissen, van kazernes voor de maréchaussée, en te Paramaribo van een nieuw militair hospitaal en een steiger voor zeeschepen.

Verder werd hem opgedragen plannen te ontwerpen voor eene zeewering, ter voorkoming van de afspoeling van het stadje Nieuw Rotterdam in Nickerie. In afwijking van zijn advies om een ingenieur uit Nederland met de uitvoering van het werk te belasten, werd hijzelf daarvoor aangewezen, maar het ontwerp werd niet uitgevoerd, tengevolge van de hooge kosten; later is het stadje Nieuw Rotterdam geheel door de zee verzwolgen en de meeste woningen zijn hoogerop aan de Nickerierivier verplaatst (zie NICKERIE).

In Aug. 1862 werd hem een onderzoek naar goud opgedragen, naar aanleiding van mededeelingen van den Australischen goudzoeker Rosenberg (zie GOUDINDUSTRIE blz. 311). Daar de bestaande kaarten van Suriname (met uitzondering van die van den landmeter Mosenberg, welke zich echter bepaalde tot de oude kolonie en niets bevatte omtrent Coronie en Nickerie) niet bruikbaar waren, nam Rosevelt de taak op zich om een nieuwe te vervaardigen; hij werd daarbij geholpen door den 1n luit. van de Inf. J.F.A.E. van Lansberge. De grondslag van dit werk was reeds ten deele door R. gelegd, tijdens de opneming in 1861 van de Marowijne en de Lawa tot haren oorsprong, en van de Tapanahoni tot een aanzienlijke stroomlengte; bovendien had hij als commandant van de militaire posten L'Espérance en Nickerie reeds een groot deel van de Boven-Commewijne met hare nevenstroomen en de Nickerie opgenomen. Hij volbracht dezen arbeid van 1861 tot 1879 door jaar-

lijks een zestal weken binnenlandsch verlof aan te vragen. Op deze tochten in de binnenlanden had hij te kampen met den tegenstand der boschnegers tegen zijn doordringen naar de bovenrivieren.

Toen de goudindustrie zich begon te ontwikkelen, en de behoefte aan een kaart van de bovenrivieren sterk gevoeld werd, kocht de Regeering van hem het eigendomsrecht dezer kaart af voor een bedrag van 24 duizend gulden. Zie Hand. van de 2e Kamer der Staten Generaal 1879/80, Bijlage No. 164). Ondanks hare fouten en leemten is deze kaart van veel nut geweest bij de uitgifte van concessies in het binnenland; daarvoor was zij voldoende nauwkeurig, want een groot aantal punten was door sterrekundige plaatsbepalingen vastgelegd.

Rosevelt, die in April 1867 voorwaardelijk van de werkzaamheden als chef van het Bouwdepartement ontheven was, werd Oct. d.a.v. definitief als zoodanig eervol ontslagen en benoemd tot Districts Commissaris van Saramacca. Bij Gouv. Res. van 22 Mei 1872, No. 11 werd hij van deze betrekking eervol ontheven en na bevorderd te zijn tot Districts Commissaris tweede klasse, belast met het beheer over de Beneden- en Boven-Commewijne en de Commetewane. Deze betrekking heeft hij niet lang vervuld. Sinds de afschaffing van de slavernij, had aanvoer van vrije arbeiders plaats door particulieren, aangemoedigd van Staatswege door het stellen van premiën voor den aanvoer. Het Bestuur werkte dezen aanvoer door vrijgevige bepalingen in de hand. Meer en meer bleek echter, dat alleen door staatstusschenkomst de ondervonden bezwaren zouden kunnen overwonnen worden. De Staat nam eindelijk de leiding der immigratie op zich (zie IMMIGRATIE, blz. 375).

Ter uitvoering van de bepalingen van het met Engeland gesloten tractaat, was het noodig, dat een ambtenaar (onder den titel van Agent Generaal voor de immigratie) werd aangesteld, die zich hoofdzakelijk met de behartiging der belangen van de immigranten zou hebben bezig te houden. Hoewel de Gouverneur Rosevelt niet op de voordracht geplaatst had, werd deze bij K.B. dd. 1 Juli 1872, No. 14, als zoodanig benoemd. Wel wetende, dat de toekomst der kolonie afhing van een menschlievende en rechtvaardige behandeling der immigranten, leidde hij het departement op zulk eene wijze, dat zoowel werkgevers, als arbeiders, een onbepaald vertrouwen in hem stelden en zich onvoorwaardelijk aan zijne beslissingen onderwierpen.

In die tijden vervulde hij nog daarenboven de betrekking van Beheerder der Koloniale Vaartuigen en van Chef van het Bouwdepartement. Op 26 Juli 1873 werd hij tot lid der Koloniale Staten gekozen, en hij bleef dat tot zijn dood. Bij K.B. van 30 Sept. 1875, No. 13, werd hij tot buitengewoon lid van den Raad van Bestuur benoemd en later tot lid. In Jan. 1879, ging hij om gezondheidsredenen naar Nederland; maar ook gedurende zijn buitenlandsch verlof nam hij geen rust; voornemens zijnde na zijn terugkeer eene geologische kaart der kolonie te vervaardigen, volgde hij als toevoerder de colleges in de geologie en de mineralogie aan de toenmalige polytechnische school te Delft, en ging later naar het noorden van Schotland om op het terrein zelf zich practisch te oefenen. Na zijn terugkeer in de kolonie, was het hem wegens zijn drukke ambtsbezigheden niet gegeven aan de geologische kaart te beginnen. In Nov. 1880 nam hij het beheer van het Immigratie-departement, dat nu een drukker werkkring dan vroeger zou geven, weder op zich. Inmiddels had de oprichting van het Immigratiefonds, aan welks totstandkoming Rosevelt zijn beste krachten had gewijd, haar beslag gekregen, terwijl de in 1875 geschorste immigratie intusschen hervat was. Een groote aanvoer van immigranten was noodig voor de in 1882 door de Ned. Handelmaatschappij (zie aldaar) opgerichte fabriek te Mariënborg en voor andere landbouwondernemingen, die, nu door de oprichting

van het Immigratiefonds de zekerheid van werkkraft verkregen was, zich met kracht op de ontwikkeling hunner plantages gingen toeleggen.

Ook Rosevelt kon het niet, als zoovele anderen, met den gouverneur Jhr. de Savornin Lohman vinden. Meermalen kwamen er botsingen en v.R. was een der vier leden van de Staten (zie BESTUURSREGELING blz. 126), die bij den Gouverneur ontboden werden om rekenschap te geven van de door hen uitgebrachte stem inzake de Para-motie.

In 1891 besloot Rosevelt met verlof naar Nederland te gaan, met het voornemen zijn ontslag uit 's lands dienst te nemen, na ruim 46 jaren in de kolonie te hebben doorgebracht. Toen hij op vertrek stond, werd hem door den pas opgetreden Gouverneur Van Asch van Wijk verzocht nog eenigen tijd aan te blijven, daar het Bestuur de mededeeling had bereikt, dat Dr. Comins, 'protector of immigrants' in Britsch Indië, op last van de Br. Ind. Regeering, een inspectiereis doen zou naar alle koloniën, zoowel Britsche als vreemde, waar Britsch Indische arbeiders werkzaam waren, ten einde hunne behandeling na te gaan, en dientengevolge ook een bezoek aan Suriname zou brengen. Rosevelt was natuurlijk de aangewezen man, om genoemden inspecteur op zijne reizen binnen de kolonie te vergezellen en inlichtingen te verstrekken. Hij voldeed aan het verzoek, zooals hij indertijd voldaan had aan dat van Gouverneur Van Sypesteyn, toen deze hem bij zijne vorige aanvraag om verlof in 1878, een dergelijk verzoek in 's lands belang had gedaan.

De inspectiereis van Dr. Comins viel gunstig voor Suriname uit en deze was getroffen door de aangename verhouding tusschen Agent Generaal en immigranten. Kort na het vertrek van Dr. Comins ziek geworden, overleed v.R. te Paramaribo 21 Oct. 1891.

Gedurende zijn lange loopbaan is Rosevelt in tal van onbezoldigde betrekkingen werkzaam geweest. Zoo was hij jaren lang voorzitter van de Commissie van onderwijs te Paramaribo en van het Gesticht 's Lands grond Boniface. In hem verloor Suriname een man van ongeëvenaarde werkkraft (zie T.A.G. 1892, blz. 289 en Surinaamsche Almanak voor 1894, blz. 5-26).

J.A.P.

Rotgans.

Zie PELECANUS.

Rotshaan.

Zie COTINGIDAE.

Rotsteekeningen.

Zie OUDHEDEN, blz. 542 en 544.

Roucou,

BOV. E. Zie BIXA.

Round robbin,

ST. EUST. Zie DECAPTERUS.

Rouville (mr. Abraham Matthieu de)

Zie GOUVERNEURS.

Rouw.

Zie KLEEDERDRACHT.

Rowse (Anthony).

Zie GOUVERNEURS.

Rozenhout.

In Fransch Guiana komt een houtsoort voor, aldaar *bois de rose femelle* geheeten, waarvan volgens Aublet de Indiaansche naam *Licari kanali* is en waaruit een zeer welriekende aetherische olie wordt verkregen. De ambtenaren van het boschwezen in Suriname hebben naar den boom, die dit hout levert, gezocht en wel verwante soorten gevonden, o.a. een dien de Karaïben *Akari kanali* noemen, maar nog niet de echte bois de rose femelle (Kol. Verslag 1914. Bijl. BB).

Rubber.

Zie HEVEA en PLANTAGE-RUBBER.

Ruellia tuberosa

L. Fam. Acanthaceae. *Pistool*, *Skopét*, BEN. E. *Devils' bit*, *Fever root*, BOV. E. Kruid met eivormige bladeren met afloopenden bladvoet; de bloemen, paars, trechtervormig met zeer smalle, lijnvormige kelkbladslippen, zijn geplaatst in schermvormige trossen; de wortels zijn verdikt.

Rum.

Zie SUIKERRIET.

Runner,

ST. EUST. Zie CARANX CRYOSOS en ELAGATIS.

Running grass,

BOV. E. Zie PANICUM PROSTRATUM.

Running mountain grass,

BOV. E. Zie OPLISMENUS.

Russelia juncea

Zuccar. Fam. Scrophulariaceae. *Bugal plant*, BOV. E. Sierplant zonder bladeren, met een groote menigte takken en sterk samengestelde bloeiwijzen, met vuurroode lange klokvormige bloemen. Gekweekt.

Ruta graveolens

L. Fam. Rutaceae. *Stuipenblad*, SUR. *Stoipiwiri*, N.E. Een gekweekte plant, waarvan een aftreksel dient tegen stuipen bij kinderen.

Rypticus

-soorten worden in het-Papiamentsch *Habon* genoemd. De best bekende en meest verbreide is *R. saponaceus* (Bl. Schn.) C. & V. Fam. Serranidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië, Pensacola tot Brazilië en West Afrika. Het lichaam is bedekt met zeer kleine, zachte, ingebedde schubben. Onderkaak steekt vooruit; achter aan het voorkieuwdeksel zijn twee stekels. Het kieuwdeksel heeft drie stekels. Kleur donkerbruin; de vinnen zijn geteekend met zwart en hebben gewoonlijk een smallen bleeken rand. Op de zijkanten doorgaans onregelmatige bleeke plekken. Rug en kop meest zonder vlekken. De jonge vischjes zijn slanker en meer effen gekleurd dan de ouderen.

S.

Saba.

I. Aardrijkskundig overzicht.

Naam, ligging, vorm en grootte.

Omtrent den oorsprong van den naam verkeert men in het duister. De meening van Teenstra, dat het eiland in 1492 door Columbus op een Zondag of Sabbat 'bij de Spanjaarden *Domingo of Saba* geheeten' ontdekt zou zijn en daarom *Saba* genoemd, is door Hamelberg bestreden. Bovendien is sabbat wel in het Portugeesch saba, maar in het Spaansch sabado. De naam is vermoedelijk Indiaansch.

Het eilandje ligt tusschen $63^{\circ} 13'$ en $63^{\circ} 15'$ W.L. van Greenwich en tusschen $17^{\circ} 37'$ en $17^{\circ} 39'$ N.B. en is een steil uit zee oprijzende, van grondvlak min of meer ronde berg, waarvan de hoogste top, de Piek, zich 880 M. boven de zee-oppervlakte verheft en reeds op een afstand van ongeveer 20 mijlen is te onderkennen. Van het aanzicht van het eiland geeft plaat 18 van Voorduin's 'gezigten uit Neerlands West-Indiën' een beeld. Zooals reeds bij AARDKUNDE, blz. 22 is opgemerkt, is Saba een vulkaanruïne, die nog het uiterlijk van een vulkaan heeft, vooral omdat de top veelal omringd is door wolken, die den indruk van dampen en rookwolken geven. Saba behoort staatkundig tot de kolonie Curaçao en is het kleinste der drie Bovenwindsche eilanden; lengte en breedte zijn ongeveer gelijk en nog geen 4 K.M., de grootte is niet meer dan 13 K.M². Boldingh schat de oppervlakte op 16 K.M². De juiste oppervlakte is niet op te geven; de topographische opmeting waarvan sprake is bij ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. blz. 533, heeft zich niet - of nog niet? - uitgestrekt tot Saba. Men vindt voor de hoogten ook telkens verschillende cijfers vermeld.

Bodemvorm en plaatsen.

Aan de noordzijde loopt de helling van den berg bijna tot aan zee, boven onder een hoek van 30° ; lager is de helling minder steil. Aan de andere zijden rijzen de steile wanden niet tot den top maar eindigen in verschillende kegels. Vlakten van eenige uitgestrektheid vindt men op het eiland niet; wel kleine stukjes vlak land en minder

steile hellingen, zooals de z.g. kraterbodem in het zuid-westen, in het midden op den hoogsten top en bij Windwardside. Deze stukken land zijn goed bebouwd; de rest is bedekt met struikgewas en boomen; mooi woud vindt men o.a. tusschen Windwardside en Hellsgate.

De hoofdplaats, The Bottom of ook Leverock's town genoemd, ligt 250 M. boven zee, in het zuidwesten van het eiland, op zacht geaccidenteerd terrein. 'Keurige, rood en wit geschilderde woningen doen aan het speelgoed uit een Neurenberger doos denken. Achter mooie tuintjes en een erf vol bloemen door geverfde hekjes omringd, staan aardige huisjes met popperige voorgalerijtjes en regengoten met waterbakken, langs zindelijke straten, waarlangs slechts weinige boomen worden gevonden' (Van Kol). De huizen zijn meest alle van hout en met singels (zie aldaar) gedekt. De naam *The Bottom* duidt aan, dat men deze vlakte, die door hoge tufwanden is omgeven, voor den bodem van den uitgebranden krater houdt. Sapper (zie AARDKUNDE, blz. 22) meent dat men hier aan erosie moet denken en Van Kol vindt dat het geheel meer lijkt op een breed dal aan beide zijden open, dan op de al of niet ingestorte opening van een vroegeren vuurberg. Reeds Rochefort noemde de plek une vallée en Teenstra spreekt van de vallei, *den Bodem* geheeten. De andere bewoonde plaatsjes zijn de reeds genoemde dorpjes Windwardside (550 M.) en Hellsgate, St. John (370 M.) in het zuidoosten en Mary's point in het noordwesten. Deze plaatsjes zijn onderling verbonden door moeilijk begaanbare, gedeeltelijk in de rots uitgehouwen trappen. Fortbay, Windwardside en The Bottom zijn onderling telefonisch verbonden. Stroomend water is er op het eiland niet; zogenaamde 'guts' voeren in allerlei richtingen het hemelwater naar zee af, zooals de Laddergut en de Fortbaygut; Hellsategut is het meest karakteristieke van deze ravijnen en aan de kust wijder dan de andere; alle ravijnen zijn vol groote steenen. Om het water te leiden, zijn eenige dezer guts met groote steenen bemetseld. Voor drink- en waschwater is de bevolking aangewezen op het regenwater, dat in regenbakken opgevangen

wordt en op drie bronnen aan het zeestrand. De warme bronnen aan het strand, o.a. bij Fortbay en bij Springbay doen vermoeden dat de vulkanische werking haar laatste woord niet heeft gesproken. Teenstra maakt melding van een put aan de Oostzijde van de *Piek* van misschien meer dan 900 M. diepte.

Kustgesteldheid.

Aan alle zijden rijst de kust, die weinig ingesneden is en alleen aan de noord-oostzijde bij Springbay een inham vertoont, steil uit zee op; op twee punten vindt men een klein, smal strand van afgestorte steenbrokken, n.l. bij Ladderbay aan de west- en bij Fortbay aan de zuidkust; beide worden als ankerplaatsen gebruikt al naar gelang van de windrichting. Alleen van deze punten is de berg te beklimmen langs in de rots uitgehouwen trappen, waarvan ook de Sabaansche paarden weten gebruik te maken. Ladderbay is de oudste en de steilste van deze toegangen. Teenstra zag de negers de geraamten van booten, welke in The Bottom gebouwd worden op hunne hoofden langs deze trappen naar beneden dragen; ook aan touwen worden de boven gebouwde booten neergelaten. Een kabelbaan zou voor het eiland geen weelde zijn. Wegens de kosten is echter daarvan afgezien. Zonder de hulp van Sabanen is de landing niet mogelijk. Zoodra de boot grond raakt, springen de roeiers er uit, waardoor zij weer vlot komt. Zij wordt dan half gedragen en geduwd en, geholpen door een volgenden roller, op de steenen getrokken. Schepen ankeren op eenigen afstand van den wal. Het getij-verschil is gering, de heerschende stroom is westelijk en soms vrij belangrijk; er is steeds veel rolling. Aan de noordwest-zijde liggen een hooge, naaldvormige klip, de Diamant en de Pilot-rots; aan de noordkust een eilandje, het Groene eiland.

Bevolking.

Vóór de kolonisatie door Europeanen schijnt Saba een Indiaansche - waarschijnlijk Karaïbische - bevolking gehad te hebben. Volgens Hamelberg (2e Jaarl. Versl. blz. 107) zijn er n.l. op een hoogte van \pm 600 M. Karaïbische pijl- en speerpunten gevonden en heet een klein plateau, \pm 750 M. boven zee, nog heden 'Indian camp' (zie ook OUDHEDEN, blz. 545). Men vindt geen gewag gemaakt van moeilijkheden den eersten kolonisten door de oorspronkelijke bewoners in den weg gelegd, waaruit men mag afleiden dat er niet velen op het eiland zullen geweest zijn. Over de herkomst van de Europeesche bevolking bestaat twijfel. De 'Tegenwoordige staat van Amerika' (1769) III 157, vermeldt dat het eiland weleer aan de Denen heeft toebehoord, maar later van St. Eustatius uit gekoloniseerd is. Volgens Hamelberg (l.c. blz. 113) werd Saba gekoloniseerd door de Hollanders van St Eustatius, waarschijnlijk omstreeks 1640. Deze zienswijze vindt bevestiging in hetgeen Rochefort - destijds (midden 17de eeuw) Waalsch predikant in West-Indië in dienst der Lampsins - omtrent Saba schrijft: 'On croirait à la voir de loin, que ce ne serait qu'une roche: Mais la colonie de St. Eustache, qui a fait passer des hommes pour la cultiver, y a trouvé une agréable vallée et assez de bonne terre pour employer plusieurs familles, qui vivent contentes, en cette aimable retraite'. En verder: 'Et les soins que Monsieur le Gouverneur de St. Eustache, a pris jusqu'à présent de cette Peuplade, font que les rafraichissemens nécessaires n'y manquent jamais.' Andere

schrijvers beweren dat de eerste kolonisten waren de, onder de regeering van Elisabeth en Karel I, uit Engeland verdreven Presbyterianen, een meening door Hamelberg bestreden, evenals een ander bericht, dat Saba bevolkt zou zijn door Hollanders en Franschen (De Nederl. op de W.I. Eilanden, 1903, II, 18). Prof. Van Blom (zie *Litt.*) acht het waarschijnlijk, dat van de 300 kolonisten uit Zeeland, door de Vlissingsche kooplieden C. en A. Lampsins in 1632 naar Nieuw Walcheren (Tobago) gezonden, een deel reeds in hetzelfde jaar naar St. Eustatius en Saba trok. Voorts deelt hij als de meening van den R.K. Priester op Saba, Dahlhaus, mede, dat de Sabanen afstammen van Schotten, die onder Karel II, wegens hun Puriteinsch geloof, uit hun land verdreven waren. De Iersche afkomst acht Dahlhaus onwaarschijnlijk, daar er in 1826 op het eiland nog geen Katholieken waren. Toen de Engelschen in 1665 het eiland namen, vonden zij daar 87 Hollanders, 54 Engelschen, Ieren en Schotten en 85 negers en Indianen. Père Labat, die in 1701 Saba bezocht, vond het jammer dat het eiland, waar de schoenen-industrie bloeide (zie AMBACHTEN, blz. 41 en NIJVERHEID, blz. 513) niet aan Katholieke schoenmakers toebehoorde, die het zonder twijfel St. Crispin zouden genoemd hebben. Labat had nooit 'de pais si Cordonnier' gezien. Onder de Sabanen vond hij ook eenige Fransche refugiés. Een nieuwe zienswijze verkondigt een schrijver in Eigen Haard van 20 Sept. 1913, die in Mei van dat jaar het eiland bezocht en goede kiekjes geeft o.m. van The Bottom en Windwardside: 'Het zijn, schrijft hij, afstammelingen van de oude Boekaniers, die in vroeger tijden de West-Indische wateren door hun zeeroof onveilig maakten en op dien grooten berg, die nagenoeg ontoegankelijk was, een veilige schuilplaats vonden, nagenoeg onbereikbaar.' Of het nu oorspronkelijk Hollanders waren, weet schrijver niet. Boekaniers zullen zeker meermalen het eiland bezocht en enkelen zullen er zich gevestigd hebben. De rotstrappen moeten gebouwd zijn door menschen ondernemend en voortvarend als de boekaniers waren. Zonder die toegangen ware de kolonisatie onmogelijk geweest. Hoe dit alles ook zij, spoedig waren de kolonisten van Britsche afkomst in de meerderheid, hetgeen verklaart, dat het Engelsch de taal van het eiland is geworden.

De bevolking bestond volgens Teenstra in 1816 uit 1145 zielen, nl. 656 blanken, waarvan 651 creolen, 14 vrije kleurlingen, 13 vrije zwarten en 462 slaven. Voor 1829, 1850, 1860 en 1870 vindt men de cijfers 1200, 1663, 1826 en 1836. Voorts voor 31 Dec.:

	M.	Vr.	Totaal
1880	906	1049	1955
1890	835	1048	1883
1900	1084	1093	2177
1910	1246	1141	2387
1914	1166	1283	2449

Onder de mannen zijn hier ook opgenomen, zij, die hoewel op Saba gevestigd, tijdelijk afwezig waren, zooals zeelieden, die in het buitenland hun bestaan vinden, doch na korte of langere afwezigheid naar het eiland terugkeeren. Hoeveel blanken er zijn is niet te zeggen, daar de statistieken niet aangeven hoe de bevolking verdeeld is. Sommige schrijvers spreken van een bijna uitsluitend blanke bevolking. Het aantal onechte geboorten is op Saba minder dan op de andere eilanden.

Het leven op het van de wereld afgesloten eiland heeft steeds iets aartsvaderlijks gehad, hetgeen ook bleek uit de behandeling van de slaven, die als leden van het gezin beschouwd werden. De slaven-emancipatie heeft dan ook weinig verandering gebracht in de feodale verhoudingen die er heerschten. De Sabaan is zeer gehecht aan zijn rots. Vreemde fami-

liën vestigen zich er niet, zoodat er geen nieuw bloed in komt. Over den fysieken toestand der bevolking zijn de meeningen steeds zeer verdeeld geweest. Teenstra schreef: 'Op het geheele eiland is geen Dootor in de Geneeskunde, waarom het dan ook niet te verwonderen is, dat de lieden oud worden, en de bevolking toeneemt. Slechts zeer weinige *lepra* zieken worden hier gevonden, en de *Jaws* en *Elephantiasis* zijn hier geheel onbekend.' Pastoor Gast (1857) beweerde 'dat de meeste familiën aan Elephantiasis lijdende zijn'. Of er nog lepralijders zijn is niet zeker. Volgens Van Kol eischt de toring er steeds vele offers, vooral onder de negers. Venerische ziekten zijn er vrijwel onbekend en malaria komt er niet voor. Sedert eenigen tijd is er op Saba een geneesheer. Ook over de vraag of het blanke ras er door klimaatinvloeden en door de onderlinge huwelijken achter-uitgaat, loopen de meeningen uiteen. De ongenoemde schrijver in *Eigen Haard* zegt dat de mannen alleen in hun eigen dorp een vrouw zoeken. Idioten en imbecilen zouden er betrekkelijk veel voorkomen (vooral op Mary's-point) maar toch zeker niet onder het groot aantal mannen dat ter zee vaart.

De Sabanen zijn zeer werkzaam. Van ouds waren zij landbouwers, veehouders en.... schoenmakers. De vrouwen hielpen mede bij den tuinbouw en breiden handschoenen en kousen, die op de naburige eilanden verkocht werden. De landbouw (zie aldaar) blz. 444) en veeteelt zijn gebleven, hoofdzakelijk voor eigen gebruik, maar ook voor uitvoer. Langzamerhand ontwikkelden de mannen zich tot zeelieden. Sinds lang varen zij als matrozen, stuurlieden en kapiteins op Amerikaansche of ook wel eigen schepen, om de 4 jaren één jaar thuisblijvende om bij hun familie te zijn en hun grond te bebouwen, waarmee zij ook hun leven eindigen, nadat zij op de zeevaart genoeg overgespaard hebben of te oud geworden zijn om te varen. Vele mannen gaan als timmerlieden in Demerary, op de Bermuda's en elders werken. De negers vormen de klasse der sjouwers en daglooners. De vrouwen hebben zich op het kantmaken (zie NIJVERHEID, blz. 513) en het vlechten van stroohoeden toegelegd. Hoewel er geen armoede heerscht, kan men niet van welvaart spreken. Gegoede familiën zijn er slechts weinige. De verschrikkelijke orkaan van 1772 heeft Saba veel kwaad gedaan en eerst langzaam is men de ellende te boven gekomen. Men leeft er vreedzaam; diefstal en andere overtredingen komen er weinig voor, moord nooit; wel vechtpartijen wegens vrouwenzaken.

Van Kol zag de toekomst van het eiland donker in en vroeg zich af: 'Is Saba nog wel het bewonen waard?' De Sabanen zullen daarop wel bevestigend antwoorden.

Zie over eeredienst, nijverheid en onderwijs de daarop betrekking hebbende artikelen.

Litt. Rochefort, Histoire naturelle et morale des Iles Antilles de l'Amérique. 2e éd. Rotterdam, 1665, p. 58 et 59. - Père Labat, Nouveaux Voyages aux Isles Françaises de l'Amérique, 2e éd. Paris 1742 - G. Th. Raynal, Wijsg. en staatk. Gesch. v.d. bezitt. en d. kooph. der Europeanen in de beide Indiën, Amst. 1776, IV, 344 en 345. - M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1837, II, 361-381. - J.C. Gast, T.A.G. 1885, 2e Serie, deel II, 2e gedeelte, blz. 212-217 (brief van 16 Maart 1857, medegedeeld door Jhr. Mr. J.K.W. Quarles van Ufford). - J.H.J. Hamelberg, Hist. schets v.d. Nederl. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e eeuw (Tweede jaarl. Verslag v.h. Gesch., Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. gevestigd te Willemstad, Curaçao, Amst. 1898, blz. 114 en 115. - Idem, De Nederl. op de W.I. Eilanden, Amst. 1903, II, 18. - H. Zondervan, Die niederl.-westindischen Inseln. (Geogr. Zeitschr. 7ter Jahrg. 4tes Heft, Leipzig 1901 blz. 212-215). - Prof. F.A.F.C. Went, Rapp. omtr. den toestand v. land- en tuinbouw op de Nederlandsche Antillen (Bijl. V v.h. Kol. Verslag v. Curaçao van 1902). - D.H. Havelaar, Rapp. betreff. eene reis door de kol. Curaçao (Bijl. O². v.h. Kol. Verslag v. Curaçao van 1903). - H. Van Kol,

Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 193-203. - Dr. J.A. Portengen, Een bezoek aan Saba (Tijdschr. v.h. Nederl. Zeewezen, 1 April 1906, blz. 100-104). - Dr. J. Boeke, Rapp. betr. een voorl. onderz. n.d. toest. v.d. Visscherij, enz. in de kol. Curaçao. 's Gravenh. 1907, blz. 111 en 112. - I. Boldingh, The Flora of the Dutch W.I. Islands, St. Eustatius, Saba and St. Martin, Leiden 1909, blz. 239-241. - H.J. Nijman, Beknopte Aardrijksk. der Kol. Curaçao. Amst. 1909. - Dr. D. van Blom. Nederl. West-Indien (Schriften des Vereins für Sozialpolitik. Bd. CXLVII, zweiter Teil, 1912, blz. 148-159). - Van het eiland Saba (Eigen Haard, 20 Sept. 1913, blz. 592-594 met kiekjes). - Dr. J. de Hullu, St. Martin en Saba omstr. 1818 (De Ind. Gids Febr. 1916). - Kol. Weekblad, 30 Oct. 1913. - Koloniale Verslagen. - Jaarcijfers.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. Gescheidkundig overzicht.

Zie bij SINT EUSTATIUS.

Sababank.

Zie AARDKUNDE, blz. 22 en KARAÏBISCHE ZEE.

Sabadieja,

BEN. E. Zie LEONOTIS.

Sabakoe,

N.E. Zie ARDEIDAE.

Sabalo,

PAP. Zie SYNODUS.

Sabana-mangro,

N.E. Zie CLUSIA.

Sabana-mirki-wiwiri,

N.E. Zie EUPHORBIA BRASILIENSIS.

Sabana-smeri-wiwiri,

N.E. Zie ACHETARIA.

Sabel,

PAP. Zie TARPON.

Sabina-bloem,

SUR. Zie CAESALPINIA PULCHERRIMA.

Saccharum officinarum

L. Fam. Gramineae. *Suikerriet*. *Kin of kjing*, N.E. *Kanja*, BEN. E. *Sugarcane*, BOV. E. De plant waaruit de rietsuiker gemaakt wordt. Zie verder onder SUIKERRIET. Een afkooksel der bladeren wordt gebruikt om de urineloozing te bevorderen.

Sage,

BOV. E. Zie LANTANA CAMARA en L. INVOLUCRATA.

Sagoewinki,

N.E. Zie HAPALE.

Sagopalm.

In Suriname ten onrechte de naam van *Cycas revoluta* (zie aldaar). De echte sagopalm komt in S. niet voor.

Sagradoo,

BEN. E. Zie CHENOPODIUM AMBROSIOIDES.

Sakka,

N.E. Rammelaar. (Zie MUZIEKINSTRUMENTEN EN MUZIEK). De sakka speelt ook een rol in de kunstbewerkingen van den piaman bij de Indianen en van den obiaman bij de Boschnegers. (Zie Van Coll, Gegevens, blz. 75 en 120).

Sakka-pikien,

N.E. (*Sakka* = zak, *pikien* = kind). In Suriname wordt aldus genoemd een kind, dat geheel of voor een groot deel in de eivliezen geboren wordt. Is alleen het hoofd geheel of gedeeltelijk met een vleezigen kap bedekt, dan is het kind een *moesoe-pikien* (*moesoe* = muts), met een helm geboren. Evenals in bijna alle tijden en landen heeft zich ook in Suriname om dit verschijnsel een web

van bijgeloof gesponnen. Zoowel de sakka-pikien als de moesoe-pikien zijn, volgens het volksgeloof, helderziend. Zij zien sterfgevallen vooruit; op straat (zie BIJGELOOF) of in huis grijpen ze soms familieleden of kennissen bij den arm om dezen te verwijderen van de nabijheid van gevaarlijke geesten. Volgens de jongere generatie van inlandsche vroedvrouwen bestaat er geen verschil tusschen sakkaen moesoe-pikien. De oudere generatie neemt wel verschil aan. De moesoe-pikien zouden n.l. gedurende de helderziendheid minder angstig zijn dan de sakka-pikien en niet die wilde, buitensporige wijze van doen hebben, welke dezen kenmerkt. Is de sakka of moesoe-pikien tevens *tetei-pikien*, d.i. geboren met de omstrengeling van de navelstreng om hals, schouders, bovenste of onderste ledematen, dan vertoont het de genoemde eigenschappen in verhoogde mate. De angst en zenuwachtigheid zouden alleen te bestrijden zijn door het toedienen van een tot poeder verbrand stuk van de sakka of moesoe, kort na de geboorte van het kind. Dit blijft clairvoyant, maar ondervindt geen nadeel van het zien van geesten. Een goed middel, dat ook veel toegepast wordt, is het dragen van een stuk van de gedroogde sakka of moesoe in een zwart zakje om den hals. Van iemand, die vreemd doet, zegt het volk '*a lassi in sakka*', hij heeft zijn zak verloren, of '*in mama no bron in sakka foe a driengi*', zijn moeder heeft hem zijn verbrande zak niet te drinken gegeven.

Sakka-siri,

N.E. Zie CANNA COCCINEA.

Sakka-sneki,

N.E. Zie CROTALUS.

Sakoelà of sakoerà,

KAR. Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 104.

Salade-andijvie,

BEN. E. Zie LACTUCA.

Salaster,

BEN. E. Zie MORINGA.

Salempoeris

(ook SALAMPOERIS en SALIMPOERIS). Naam van een effen indigogeverfde katoenen stof van ouds in Suriname (en de West-Indiën in het algemeen) ingevoerd en door de Indianen van beide seksen veel gebruikt voor hun lendekleeden. Ook negerinnen, die in de rouw zijn, kleezich soms in salempoeris. Herlein (1718) noemt 'witte salempoeris' onder de 'Oost-Indische goederen', die in Suriname aangevoerd werden. Teenstra (Landbouw II, 160) meent, dat de blauwe stof te Haarlem werd vervaardigd, uitsluitend voor uitvoer naar Suriname. In Yule-Burnell's Glossary of Anglo-Indian words, London 1886 vindt men 'Salempoory, a kind of chintz', genoemd onder de piecegoods formerly exported from Bombay and Surat. James Murray, New English Dictionary, geeft: 'Salempore, also Sarampura, Salempora, Sollampoore, etc. of unascertained origin, a blue cotton cloth formerly made at Nellore in India, and largely exported to the West-Indies, where it was the usual slavecloth'. Ook witte salempoeris werd daar gemaakt. R.J. Wilkinson, A. Malay - English Dictionary, Singapore 1903, noemt Sēlampuri 'Serampore-made cloth', een meening die gedeeld wordt in G.P. Rouffaer's en Dr. H.H. Juynboll's Batik-kunst in Nederl. Indië en haar geschiedenis, Utr. 1914, Bijl. III, blz. XXIII, met de bijvoeging evenwel: 'Doch men zou ook aan het district Salem kunnen denken ten Z.W. van Madras, waar echter geen Salempore voorkomt'. Serampore ligt even benoorden Calcutta; handweverij van zijde en katoen wordt er op groote schaal beoefend.

Sali,

N.E. en SUR. Een geelbruine houtsoort, die vroeger veel voor meubelhout, inzonderheid voor kasten, gebruikt werd. Wegens het ontbreken van herbarium-materiaal kan de botanische naam van den boom niet opgegeven worden. Hij levert bij het inkappen een kleurloze vloeistof, die aan de lucht bruin wordt en naar terpentijn reukt. Bij destillatie gaat bij 160° ongeveer 60 percent van een kleurloze vloeistof over, die na eenige weken staan zwak geel wordt en naar terpentijn reukt. Het overblijfsel stolt tot een doorzichtige massa, die de eigenschappen van colophonium bezit.

Salie,

BEN. E. Zie HELIOTROPIUM HUMILE.

Salienja,

PAP. Zoutpan.

Saloema.

Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 175.

Salón,

PAP. Zie PORKI.

Saltpond tree,

BOV. E. Zie AVICENNIA.

Salvia occidentalis

Sw. Fam. Labiatae. *Rabbit meat*, BOV. E. Kruidachtige plant met tegenoverstaande, gezaagde bladeren en 2-lippige bloemkroon; de bloemen staan in aarvormige, lange bloeiwijzen, die bestaan uit een aantal schijnkransen.

Salvia serotina

L. Fam. Labiatae. *Cat nip*, BOV. E. Kruidachtig plantje met tegenoverstaande, eivormige, tot 1,5 cm. lange, viltig behaarde blaadjes; de bloeiwijzen zijn aarvormig en bestaan uit schijnkransen van tweelippige bloemen.

Sambarco,

PAP. Sandaal, het schoeisel der arme buitenbevolking op Curaçao, bestaande uit een stevige lederen zool, aan den voet bevestigd met dunne reepen leder.

Sambucus canadensis

L. Fam. Caprifoliaceae. *Vlier*, SUR. *Elder*, BOV. E. Kleine boom met veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes scherp gezaagd zijn en zelf weer samengesteld kunnen zijn; de witte bloemen staan in vlakke schermachtige bloeiwijzen aan het eind der takken. Gekweekt.

Samyda dodecandra

Jacq. Fam. Flacourtiaceae. *Banso*, *wild guave*, BOV. E. Boompje met dichtviltige, tot 9 cm. lange, langwerpige bladeren met bloemen in klein aantal in de oksels der bladeren geplaatst; de bladrand zeer scherpgetand.

Sandbox tree,

BOV. E. Zie HURA.

Sanggoera,

BEN. E. Zie HYPTIS SUAVEOLENS. Ook de naam voor muskieten.

Sangrafoe,

N.E. Zie COSTUS CYLINDRICUS.

Sankosji,

PAP. Spaansche groentesoep, waarin o.a. melkrijpe maïskolven.

Sanseviera guineensis

Willd. Fam. Liliaceae. *Jeerba koeleebra*, BEN. E. *Rhamni*, BOV. E. Lange, lijnvormige, gevlekte bladeren, die met de randen eenigszins om elkaar heen gerold zijn. Deze plant, zoowel op de Ned. Antillen als in Suriname hier en daar gekweekt als sierplant, levert de Afrikaansche hennep; bij cultuurproeven op Curaçao bleek de groei te traag.

Sansan,

N.E. Onder den naam van *slivers* uit de Vereenigde Staten in Suriname ingevoerde, sterk gezouten, overlans gesneden reepen van visschen, daar als aas door de visschers gebruikt, maar in Suriname door de mindere bevolking, die gaarne gezouten spijzen gebruikt, als voedsel niet versmaad.

Santa barbara.

Zie PHOSPHAAT.

Santo Bridges.

Zie THORARICA.

Sapajou.

Zie CHRYSOTHRIX.

Sapakara,

N.E. Zie TUPINAMBIS.

Sapatia.

N.E. Zie ACHRAS.

Sapodille,

BOV. E. Zie ACHRAS.

Sapotille,

SUR. Zie ACHRAS.

Sapotille-orchidee,

SUR. Zie JONOPSIS.

Sarakreek.

Zie SURINAME-RIVIER.

Saramacca.

Deze Surinaamsche rivier ontspringt op $\pm 3^{\circ} 45'$ N.B. in den hoek gevormd door de Emma-, de Wilhelmina- en de Van Asch van Wijck-

ketens, stroomt in N.N.O. richting over een lengte van \pm 100 K.M.; keert zich dan oostwaarts, loopt in die richting \pm 10 K.M., buigt daarna rechthoekig om, stroomt verder met vele kronkelingen in noordelijke richting tot het punt, waar zij aan den rechteroever de Wanicakreek opneemt; vandaar loopt zij in westelijke richting tot zij na bij de monding van de Coppename in zee valt. Op dit laatste gedeelte van haren loop is in het bijzonder van toepassing Martin's opmerking over den invloed der evenwijdige met de kust verloopende schelprietsen (zie AARDKUNDE, blz. 6) op de richting van sommige rivieren (zie zijn Geol. Studiën ueber Niederl. West-Indien, Leiden 1888, blz. 203).

Kreken, die in de Saramacca vallen zijn, links: de op den Emmaketen ontspringende Toekoemoetoe-, de groote en de kleine Pakasi-, de Toeboek- of Toemoffo-, de Wane-, de Frans-, de Tobie-, de Gran- en de Sorkee- of Borfeldt-kreek; rechts: de Saramacca-, de Gojo- en Tjakamisa-kreek, vanwaar voetpaden naar de Suriname-rivier loopen, verder de Kleine Saramacca-, de Witte-Water-, de Moeroemoeroe-, de Miendrinitti-, de Watermolen-, de Kleine Poika-, de Wanica-, de Jarikaba-, de Oranje- en de James-, kreek. De voornaamste vallen zijn: de Gouverneur-Lely-val, de Grandam-, de Wittiston-, de Brokoboto-, de Pakka-pakka- de Makai-piengo- en de Mamadan-val.

In 1879 werd de Kleine Saramacca door Loth opgenomen, de Saramacca zelf tot aan hare bronnen in 1902/03 door Van Stockum (zie ONDERZOEKINGS-TOCHTEN, blz. 530).

Over de verbinding met de Suriname-rivier zie SARAMACCA-KANAAL. Vóór deze verbinding tot stand kwam, was, van de hoofdplaats uit, de Saramacca voor vaartuigen niet anders dan over zee te bereiken. De moeilijke afvoer van producten naar Paramaribo, de haven van verschepping, heeft een nadeeligen invloed uitgeoefend op den landbouw in het Saramacca-district. Over de verbinding met de Coesewijne zie COPPENAME.

Mauricius had reeds plannen ontworpen en aan de Societeit voorgesteld om Saramacca in cultuur te brengen, maar eerst tegen het einde van de 18de eeuw, onder het bestuur van de Friderici, werden de vruchtbare oevers voor het eerst ontgonnen.

Niettegenstaande de gebrekkige verbinding met de hoofdstad is Beneden-Saramacca een belangrijk landbouw-district, waar hoofdzakelijk cacao geteeld wordt, zoowel op de plantages als op de talrijke grondjes, voor het meerendeel aan Britsch-Indiërs toebehoorende. In de laatste jaren heeft zich de rijstcultuur belangrijk uitgebreid. De suikercultuur is sedert een 30-tal jaren uit het district verdwenen.

Aan de Boven Saramacca zijn geene plantages en slechts weinige grondjes. De Savanne-streek bij de Poika- en Frans-kreken is bewoond door Indianen. Zuidelijker wonen de Becoe- en Moesinga-Boschnegers, wier opperhoofd op Maripaston gevestigd is. De Saramaccaner-Boschnegers wonen niet aan de Saramacca, maar aan de Boven-Suriname. Het zuidelijkst gedeelte van het rivierdal is geheel onbewoond. Miendrinetti-kreek en Boven-Saramacca zijn belangrijke goudistricten. Ook balata wordt er gewonnen. De spoorweg naar Dam aan de Sarakreek raakt bij den Maäbo-berg de Saramacca-rivier (station Kwakoe-gron) en loopt door het Miendrinitti-gebied.

In de lijst van Keymis (1596) komt de rivier voor onder den naam *Shurama*. Van Aerssen schreef *Surramma*. Ook de vormen *Saramo*, *Saramaca* en *Sarameca* komen bij oudere schrijvers voor. De Arowakken noemen de rivier *Soerama*; het is dus waarschijnlijk uit den mond van Arowakken dat Keymis den naam opteekende.

Saramacca-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 530.

Saramacca-kanaal

heet het gegraven kanaal, dat de Dominee-kreek met de Wanica-kreek en alzoo de Suriname- met de Saramacca-rivier verbindt. Reeds in 1745 had Mauricius aan Directeuren der Societeit een plan voor het graven van een kanaal ter lengte van 835 kettingen (van 66 rijnl. voet, dus 17.3 kilometer) gezonden en daarbij gevoegd een inschrijving van planters in de kolonie voor het benodigde geld, dat begroot werd op één miljoen gulden. Het plan werd echter door Directeuren afgewezen, evenals een ander minder kostbaar plan, naar de opmetingen van Louis Nepveu in 1750, 1751 en 1756 (Zie HARTSINCK, II, 563 en 564). Het Alg. Rijksarchief bezit tal van manuscriptkaarten, betreffende de verbinding tusschen beide rivieren, waaruit blijkt hoezeer de behoefte daaraan gevoeld werd. Van 1786/88 dateert een plan om een kanaal te graven van de redoute Purmerend (tegenover het fort Nieuw-Amsterdam) naar het etablissement Voorzorg aan de Saramacca. Van dit plan werd afgezien om de talloze postentrie's (zie HURA CREPITANS), die geveld zouden moeten worden. Van 1795 dateert een manuscriptkaart in het Rijksarchief van 'het Kanaal en Pad van Wanica tot in de Wanica-creeq (voor zoover gedolven is)'. Het kanaal - waarvan een deel reeds vóór 1776 moet zijn gegraven, omdat in Aug. 1776 'Ingelanden van 't Pad van Wanika Instantie doen tot verdere voortdelving van 't Canaal aldaar' - was in 1795 dus nog niet voltooid, maar dat moet kort daarna, vermoedelijk in 1800, geschied zijn, want op de kaart van Moseberg van 1801 is de 'nieuwe Vaart naar Saramacca' reeds geteekend, ofschoon, vreemd genoeg, daarop de verbinding met de Dominee-kreek nog ontbreekt. In 1808 en 1809 (zie Publ. van 13 Jan./15 Febr. 1809), onder het Engelsche tusschenbestuur, werd het kanaal verbeterd en geschikt gemaakt voor grootere vrachtvaartuigen. Waar de vloed van de Suriname- en de Saramacca-rivier elkaar in het kanaal ontmoetten - welk ontmoetingspunt zich, naar gelang van het jaargetijde, verplaatste over een lengte van ± 2 K.M. - had er aanslibbing plaats en moest het kanaal jaarlijks uitgediept en schoongemaakt worden, waartoe de belanghebbende plantages een zeker aantal slaven, de z.g. kommando-negers (zie aldaar) moesten leveren. Groote ponten mochten alleen met springtij door het kanaal varen; de doorvaart van houtvloten was verboden (G.B. 1834 no. 17. Zie ook G.B. 1836 no. 3). Vóór het door sluizen was afgesloten (zie hieronder) moest men, bij de vaart door het kanaal, met het getij rekening houden, met vloed het kanaal invaren, hetzij van de eene, hetzij van de andere zijde en zorgen op het oogenblik van hoog water op het ontmoetingspunt der beide vloed en eb te komen, om met de intredende eb de reis voort te zetten. Na den slaventijd hield het schoonmaken met kommando-negers op en nam het gesukkel met de vaart door het kanaal toe. Gouverneur Van Raders had in 1846 een nieuw kanaal ontworpen en met graven laten beginnen, maar op last van de Regeering werd het werk gestaakt (zie hierover Bijdr. tot de kennis d. Nederl. en vreemde koloniën, Utr. 1847, blz. 278-291). In 1857 waagde Gouverneur Schimpf een ander plan, waaraan een begin van uitvoering

werd gegeven, maar het werk is in 1859 gestaakt. Na dien werden verscheidene ontwerpen gemaakt, maar ter zijde gelegd op grond van financiële bezwaren. Aan het onderhoud werd maar matig de hand gehouden. Ingevolge het advies van een in 1880 benoemde commissie werd in 1883 een Priestman-Dredger in werking gesteld, welke echter op den duur niet voldeed en in 1890 werd afgetuigd, opgeborgen en niet weer in gebruik genomen.

Het maken van een goede verbinding van Saramacca met Paramaribo bleef aan de orde. In 1870 dienden twee planters aan den Gouverneur Van Idsinga een plan in betreffende een spoorwegverbinding van Saramacca met de hoofdplaats. Tot uitvoering kwam het niet.

Een andere poging om een spoorverbinding tot stand te brengen werd in 1884 door de heeren W.L. Loth en Mr. H. Benjamins gedaan.

In verband met hunne concessie-aanvraag maakte de Gouverneur Smidt in 1886 bij de Koloniale Staten eene verordening aanhangig, die de verordening van 3 Maart 1886 (G.B. no. 69) werd en waarbij den Gouverneur het recht werd gegeven om de concessie te verleen, hetgeen geschiedde bij res. van 2 Jan. 1890, gewijzigd bij die van 28 Febr. 1890. Hetgelukte den concessionarissen niet onder de bepalingen der verordening het noodige kapitaal te verkrijgen. De Gouverneur Van Asch van Wijck bracht daarop op de ontwerp-begrooting voor 1893 een subsidie van f30000 voor een verbinding van Paramaribo met Saramacca door middel van een stoomtram.

Mocht deze tot stand komen dan zou het kanaal alleen geschikt behoeven te blijven voor korjalen en andere kleine vaartuigen. Het plan werd vooral door het lid Julius E. Muller bestreden. De Minister van Koloniën, Baron van Dedem, voerde den post van de begrooting af en liet een onderzoek instellen door den Indischen Waterstaats-ingenieur D.H. Havelaar, die in 1893 daartoe een vijftal maanden in Suriname werkzaam was. Bij de indiening van de ontwerp-begrooting voor 1895 werden de rapporten van dezen ingenieur overgelegd, waarin werd voorgesteld: afsluiting van de Domineekreek, het Saramaccakanaal en de Wanica, van de Suriname en van de Saramacca door schutsluizen en afwateringssluizen, met verdieping en verbreding van de Domineekreek, het kanaal en de Wanica; de kosten werden geraamd op f454.000. Door uitvoering van dit werk zouden ruim 8200 H.A. gelegen ten noorden van het kanaal op loozing kunnen gebracht worden.

Een ontwerp-verordening tot het aangaan van een geldleening ten behoeve van Productieve Werken werd op 9 Nov. 1894 door de Kol. Staten aangenomen en na goedkeuring door de Staten Generaal, in de kolonie afgekondigd (G.B. 1896 no. 11). Tot uitvoering der werken kwam de ontwerper, de ingenieur Havelaar, 30 Mei 1896 in de kolonie. De sluizen aan den kant van de Suriname-rivier, te Beekhuizen, kwamen in Nov. 1898, die aan den mond der Wanica-kreek, op den voormaligen post Uitkijk, in Jan. 1901 gereed; het kanaal werd verdiept en verbreed en vele te scherpe bochten werden verbeterd. Met het baggeren wordt steeds voortgegaan. (Zie voor verdere bijzonderheden omtrent kanaal en sluizen het Rapp. d. comm. benoemd bij gouv. res. van 19 Aug. 1908, tot het uitbrengen van advies omtrent de wenschelijkheid van den aanleg van eene spoorwegverbinding tusschen Paramaribo en het district Beneden Saramacca. Paramaribo 1909).

Bij verordening van 18 Juli 1904 (G.B. no. 46) was besloten dat, ten laste van de geldleening voor Productieve Werken, deterreinen langs het kanaal en de Wanica zouden worden ingepolderd en, voor zooveel betreft domeingrond, door het graven van leidingen geschikt gemaakt voor landbouw en veeteelt. (Voor bijzonderheden omtrent den Saramaccapolder worde verwezen naar de nota van het koloniaal bestuur, (Bijlagen, Kol Staten 1910/1911, 20-2). Een bij res. van 25 Jan. 1905 benoemde commissie had in haar Rapport van 1 Sept. 1905, Landsdrukkerij 1906,

de wenschelijkheid betoogd van de oprichting van een centrale suikerfabriek in den polder, maar achtte dan een spoorweg naar Paramaribo onontbeerlijk. De bovengenoemde commissie adviseerde tot den aanleg van den spoorweg. Nòch deze, nòch de suikerfabriek is tot stand gekomen.

Saramaccaners.

Zie BOSCHNEGERS.

Sara-sara,

N.E. Zie CRUSTACEA, blz. 247.

Sarasara-wiwiri,

N.E. Zie CABOMBA.

Sardientje blancoe,

PAP. Zie SARDINELLA HUMERALIS. en S. MACROPHthalmus.

Sardientje corra,

PAP. Zie SARDINELLA SARDINA.

Sardijntje,

SUR. Zie ILISHA en POLYDACTYLUS.

Sardinella anchovia

C. & V., *Ansjovis*. PAP. Fam. Clupeidae. Zeevisch. Verspreiding: Martinique tot Brazilië. Het lichaam is langwerpig. De schubben zijn groot. De rugvin ligt dicht bij den bek dan bij het begin van de staartvin. De buikvinnen bevinden zich onder het midden van de rugvin. Een zwarte vlek boven het kieuwdeksel.

Sardinella humeralis

(C. & V.) J. & E., *Sardientje blancoe*, PAP. Fam. Clupeidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië en de golf van Mexico. De onderkaak steekt vooruit; de tanden in de kaken zijn klein, De kieuwboog-aanhangsels lang en talrijk. De schubben zitten stevig vast en hebben ieder een tot vier verticale, gebogene strepen. De kleur is zilverachtig, gewoonlijk is er een donkere, met goudtint omrande schouderplek en eene rij donkere stippen van deze plek uit langs de bovenkanten van het lichaam. Deze visch wordt acht duim.

Sardinella macrophthalmus

(Ranz) J. & E., niet zeer algemeen, wordt ook *Sardientje blancoe* genoemd, is zilverachtig op zijde en blauw van boven. Boven de schouderplek strekt zich langs den rug een donkere lijn uit. Boven de lijn een bleeke streep. De staartvin is donker.

Sardinella sardina

(Poey) J. & E., *Sardientje corra*, PAP. Fam. clupeidae. Zeevisch. Verspreiding: overvloedig in West Indië. De oogen zijn groot. De schubben laten gemakkelijk los. Iedere schub heeft vier verticale, gegolfde strepen langs haar vrijen rand. Het begin van de rugvin is bijna in het midden tusschen den bek en het begin van de staartvin. De kleur is bleek, er is geen zwarte schouderplek. De romp heeft lengte-strepen. Een oranje streek achter het kieuwdeksel. De einden van de rugvin en van de aarsvin zijn donker. Grootte tot acht c.m. Van dezen visch gaan de vreemdste verhalen over zijn vergiftigheid; toch zijn er plaatsen waar hij zonder schade gegeten wordt.

Sarki,

N.E. Zie CARCHARHINUS.

Satijnhoutziekte.

Zie PHYTOMOSE.

Savanne.

Schaarsbegroeide vlakten - veelal zandvlakten - in Suriname. Zie over ligging, wijze van ontstaan en begroeiing de art. AARDKUNDE, blz. 4 en 7 en PLANTENGROEI, blz. 573. Het woord beteekent ook weide en in den slaventijd werd de begraafplaats voor slaven aldus genoemd. Op Curaçao noemt men *savanna* de vlakten waar in den slaven-

tijd de slaven en later de vrije negers en andere plantagebewoners hunne hutten bouwden.

Savannebloem,

SUR. Zie AMASONIA.

Sawawà,

N.E. Zie FRAMBOESIA.

Scad,

ST. EUST. Zie DECAPTURUS.

Scarlet accordia,

BOV. E. Zie CORDIA SEBESTENA.

Scarus

-soorten worden in het Papiamentsch *Goetoe*, en *Papagaavisch* genoemd. Een van de mooiste soorten is *Scarus vetula* Bl. & Schn. op ST. EUST. *Old wife* genoemd. Fam. Scaridae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië. De tanden in iedere kaak zijn te zamen gegroeid, de kaken met een middenaad. De randen van de kaken glad. De zijlijn is van achteren afgebroken, en begint weer op een onderliggende rij schubben. De algemeene kleur is donker blauw, de schubben met bruine randen; boven en achter de oogen blauwe plekken. Een groene band van den mondhoek uit, is van boven en van onderen met rood omzoomd. Vinnen blauw, borstvinnen en het begin van de staartvin donkerder. Het midden van de rugvin rood, met blauwe plekken, een roode band bij den rand van de staartvin, een aan den voet van de aarsvin, en een nabij den bovenrand van de borstvinnen. De buikvinnen rood met blauwen rand. De bovenkaak met rooden en blauwen zoom.

Schaaldieren.

Zie CRUSTACEA.

Schaarbek.

Meeuwachtige vogels in Suriname, behorende tot het geslacht RHYNCHOPS (fam. Laridae), waarvan de ondersnavel een eind langer is dan de bovensnavel. Eigenaardig is de wijze waarop zij hun voedsel zoeken. Zij vliegen dicht over het water en slepen met den langen ondersnavel door het water, waardoor zij in staat zijn insecten, kleine visschen en misschien ook algen op te nemen. Zij hebben hoofdzakelijk een nachtelijke levenswijze.

Schabel (Michael, Alexius),

geb. 17 Juli 1662 te Komotau (Bohemen), jezuïet 1680. Na herhaald verzoek verkreeg hij verlof naar de Zuid-Amerikaansche missie te vertrekken en arbeidde vier jaren in het uitgestrekte missieveld van Nieuw-Grenada. Het verblijf eener bloedverwante, zuster of nicht, lokte hem naar Curaçao, waarheen hij in 1697 toog. Hetgeen hij daar waarnam deed hem besluiten zoo mogelijk er een vasten missiepost der Jezuiten te vestigen. Om dit gedaan te krijgen, vertrok hij in 1699 naar Rome, waar de orde-generaal, Tamburini voorloopig in zijn plannen toestemde. Hij scheepte zich te Amsterdam in voor Nieuw-Grenada, waar hij als oude bekende werd verwelkomd, er eenige maanden werkzaam bleef en vervolgens onder groote moeilijkheden de reis naar de kust ondernam en ten laatste op Curaçao aankwam. Maar hier liep hem aanvankelijk alles tegen. Een Capucijn, Victor de Dole, was er als geestelijk herder gevestigd en belemmerde alle werkzaamheid van Schabel. Maar Schabel wist zichzelf te redden, predikte in tegenstelling met den capucijn in verstaanbare taal, bezat vrienden onder de voornamen katholieken en toonde door heel zijn optreden, dat hij gekomen was voor het heil van anderen en niet om zichzelf te goed te doen. In een uitvoerig verslag van zijn wedervaren aldaar, hetwelk berust in het archief S.J. te Exaten, levert hij een beeld van zijn werkzaamheid op het eiland. Een zijner grootste zorgen was aan de arme neger-slaven een meer mensch waardig bestaan te verschaffen en hij drong daarop aan zoowel in zijn preeken als in gesprekken bij de plantagehouders. Toen eenmaal de capucijn was uitgezet, werd Schabel door den goedgezinden gouverneur Jacob Beek als 'geprivilegieerd priester' erkend, zoodat hij zonder vrees voor verbanning of vervolging zijn ambt als katholiek priester mocht uitoefenen. De zaken gingen zoo goed, dat Schabel een of twee medehelpers aanvroeg, die echter wegens gebrek aan personeel uitbleven. Intusschen beklagde zich Schabel jaar op jaar over geldgebrek tot in 1710 eindelijk door een geldzending daarin werd voorzien. Sindsdien zweeg Schabel, maar men hoorde over hem zulke kwade noten kraken, dat ten leste de overheid besloot hem ter verantwoording naar Europa te ontbieden. In den winter van 1713 kwam Schabel te Rome aan en met hem verschillende verzoeckschriften om hem naar Curaçao te laten terugkeeren. Aanvankelijk had de generaal der Sociëteit van Jezus daar wel ooren naar en zelfs was reeds aan Schabel verlof tot terugkeer naar zijn missie geschonken; maar achteraf kwam er zooveel aan het licht, dat de generaal noodzakelijk oordeelde, Schabel in geen geval naar West-Indië te doen terugkeeren. De reden hiervan was, dat pater Schabel uit geldzucht zich in vrij aanzienlijke schulden had gestoken. Hij achtte zich verongelijkt, en wilde tot elken prijs naar Curaçao terug. Door een uitdrukkelijk verbod werd dit voorkomen, maar Schabel was zoo ontevreden over deze beschikking, dat hij zijn ontslag uit de Jezuitenorde vroeg, en 29 Sept. 1714 verkreeg, onder beding, dat de orde geenzins aansprakelijk was voor de schulden door hem gemaakt. Zijn verdere levensloop is onbekend.

Zie: W. van Nieuwenhoff in 'Studiën' 1907, Dl. 68 bldz. 58-76 en 195-199.

K.J. DERKS.

Schaduwboomen,

SUR. Zie CACAO, blz. 189, ERYTHRINA, KOFFIE en PLANTAGE-RUBBER.

Schaefferia frutescens

Jacq. Fam. Celastraceae. *Boxwood*, BOV. E. Heester met sterk glimmende, zeer spits naar top en basis aflopende, tot 4 cm. lange blaadjes; vruchtjes ter grootte van een kleine erwt in klein aantal bijeen in de oksels der bladeren op steeltjes van 0,5 cm. lengte.

Schaick (Cornelis van).

Zie ROMANS, DICTWERKEN, ENZ.

Scharenslijper,

SUR. Zie RHYNCHOTA.

Scharloo.

Zie WILLEMSTAD.

Scharphuizen (Johan van).

Zie GOUVERNEURS.

Scheepsbouw.

Zie NIJVERHEID, blz. 512.

Scheepvaart.

Zie HANDEL EN SCHEEPVAART.

Schelle (Petrus van),

ook Clock geheeten, te Brussel geb. in 1695, jezuiet in 1714, priester gewijd 21 Sept. 1726. Gedurende eenige jaren predikte hij in de Zuidelijke Nederlanden tot hij in 1734 naar Curaçao werd gezonden om er pater Cloots, die sedert 1728 zich daar bevond, bij te staan. Gedurende zijn verblijf op Curaçao noemde zich Van Schelle bij voorkeur Clock. Dit geschiedde op raad van Cloots, omdat hij, onder een schuilnaam en niet als lid der Societeit van Jezus, doch enkel als Rooms-katholiek priester, zonder overtreding der Hollandsche wetten, door schenking bij levenden lijve diens goederen zou kunnen overnemen en aldus voorkomen, dat zijne nalatenschap, gelijk met zijn voorganger was gebeurd, aan de schatkist zou vervallen. In den zomer van hetzelfde jaar 1734 werd een eigen huis gekocht in de Cuyperstraat; 14 Nov. daaraanvolgend overleed pater Cloots, en nu stond Van Schelle alleen. Al was hij in onbetwist bezit gekomen van de goederen des overledenen, zijn geldmiddelen waren onvoldoende.

Zelfs de machtiging om het gekochte huis te betrekken bleef uit, zoodat Van Schelle besloot, om in de Nederlanden zelf de financieele zaken te gaan ontwarren. In 1735 regelde hij de verkoopsquestie te Amsterdam, en werd vervolgens door zijn overste naar Hal gezonden. Aldus was Curaçao van bijna alle geestelijke hulp verstoken. Een Spaansche priester, Augustino Caysedo, was er alleen werkzaam. In 1738 vroeg Van Schelle zijn oversten verlof, te mogen terugkeeren naar de eigenmachtig verlaten missie. Eerst na rijp beraad willigden deze zijn verzoek in en 1 Nov. 1738 zette hij voor de tweede maal voet aan wal op Curaçao. De Spaansche priester, eertijds zijn tegenstander, was overleden en door beslissing van den gouverneur Jan Gales, mocht hij diens nagelaten goederen voor de R.K. gemeente in gebruik nemen. Toen hij op eigen verzoek in den nazomer van 1739 een medehelper had verkregen, vertrok hij om onbekende redenen opnieuw naar het vaderland in Sept. 1740. In Aug. 1741 werd hij te Brussel door een zware ziekte aangetast, en hij overleed den 17den van die maand.

Zie: W. van Nieuwenhoff in Studiën, 1907 Dl. 68, bldz. 210-216.

K.J. DERKS.

Schelpdieren.

Zie MOLLUSCA.

Schelvisch,

SUR. Zie CYNOSCION.

Schemering.

Wanneer de zon onder den horizon is gedaald, verlichten de tegen de wolken en het uitspansel teruggekaatste stralen nog een deel van het aardoppervlak en veroorzaken schemering. Berekeningen hebben aangetoond, dat deze schemering voortduurt, totdat de zon 18° in verticale richting onder den horizon is gedaald. Gedurende dien tijd wordt dus schemering waargenomen. Men noemt deze schemering de *astronomische*, ter onderscheiding van de *burgerlijke*, die veel korter duurt en gerekend wordt te eindigen, als de veldarbeid moet gestaakt worden. Dit heeft reeds plaats als de zon $6^\circ,5$ onder den horizon gedaald is.

De zon beschrijft bij hare schijnbare dagelijksche beweging eene baan evenwijdig aan den Equator en daar deze laatste op lage breedte een meer loodrechten stand op den horizon heeft dan op hooge breedte, zal in het eerste geval, de zon dus spoediger $6^\circ,5$ onder den horizon gedaald zijn dan op hooge breedte, waar de zon een schuinere baan ten opzichte van den horizon beschrijft. De schemering duurt dus onder de keerkringen korter dan in Nederland. Men meent echter dikwijls, dat in de keerkringen de duisternis plotseling invalt na het ondergaan der zon, doch de schemering duurt langer dan men gewoonlijk onderstelt. Te Paramaribo, gelegen op $5^\circ 49' N.B.$, is de hoek, dien de baan van de zon maakt met den horizon, $84^\circ 1'$,

en de zon besteedt in deze baan, om 6°5 te dalen, 26 minuten, dat dus den duur der schemering aangeeft. Op Curaçao is deze tijd iets langer en op de Bovenwindsche eilanden duurt de schemering ongeveer 27 minuten, terwijl zij in Nederland in herfst en lente 42 minuten duurt, in den winter 52 min. en in den zomer 59 min.

Wat hierboven is gezegd voor de ondergaande zon is, natuurlijk in omgekeerden zin, ook geldig voor de opkomende zon.

V.D.S.L.

Schepper (Gerard van de).

Zie GOUVERNEURS.

Schijtnoot,

SUR. en BEN. E. Zie JATROPHA CURCAS.

Schilders en teekenaars.

Zie PLAATWERKEN, enz.

Schildluis.

Zie RHYNCHOTA.

Schildpadden.

Zie CHELONIA.

Schildpaddenteelt,

Zie VISSCHERIJBEDRIJF.

Schildvarken,

SUR. Zie XENARTHRA.

Schildvleugeligen.

Zie COLEOPTERA.

Schimpf (Charles, Pierre),

geb. 13 Febr. 1813 in het kamp te St. Omer (Frankrijk) waar zijne ouders toen verblijf hielden, overl. te 's Gravenh. 31 Dec. 1886, begon zijn loopbaan in 1827 als soldaat bij de Infanterie v.h. Nederl. leger en werd in 1830 bevorderd tot 2den Luitenant. Krijgsgevangene te Bergen in Henegouwen, ontvluchtte bij in 1831 en werd bij de 14de afd. Infanterie geplaatst. In 1836 naar Ned. Indië vertrokken, werd hij in 1837 bevorderd tot 1en Luit., in 1840 tot kapitein, in 1845 toegevoegd aan de Balische expeditie, om daarbij dienst te verrichten als chef van den Staf, in 1848 tot Majoor, in 1850 tot sous-chef van den Generalen Staf, in 1851 tot Luit. kolonel, in 1853 tot Kolonel chef van den Generalen Staf. In 1854 met verlof in Nederland gekomen, werd hij in 1855 bevorderd tot Generaal-Majoor titulair en op 3 Mei 1855 benoemd tot Gouverneur van Suriname, waar hij in Aug. d.a.v. het bestuur aanvaardde. Onder zijn bestuur werd, ten gerieve der scheepvaart, aan den mond der Suriname-rivier een lichtschip gestationneerd, werd een nieuwe patentwet uitgevaardigd, werden verschillende verordeningen tot betere regeling van civiele en strafzaken bij het rechtswezen afgekondigd, werd het reglement op het brandwezen gewijzigd en de burgerlijke geneeskundige dienst opnieuw geregeld. De beperkende bepalingen betreffende het verkeer der Boschnegers met de hoofdplaats werden door hem opgeheven. Hij trachtte ook den toestand der 'vrijlieden' te verbeteren door de bepaling dat van de huur van aan hen verhuurde gronden geheel of gedeeltelijk vrijstelling kon worden gegeven (zie GRONDPOLITIEK blz. 338). Onder zijn bestuur kwam ook de eerste wettelijke regeling in zake immigratie (zie aldaar, blz. 323) tot stand. Een mislukking was het door hem opgerichte Mettray (zie aldaar) evenals de gouvernements-steenfabriek en- kalkbranderij. Ook zijn kanaal naar Saramacca (zie SARAMACCA-KANAAL) kwam niet tot stand. Op zijn verzoek werd hij in April 1859 eervol ontslagen en vertrok 20 Aug. d.a.v. uit Suriname. Na zijn terugkomst in Nederland was hij lid van de Staatscommissie, die het wetsontwerp tot emancipatie der slaven heeft voorbereid (zie C.A. van Sypesteyn, Afsch. d. Slavernij in de Nederl. W.I. Kol., Bijbl. Economist 1866). Hij ging daarna weer in militairen dienst naar Oost-Indië, waar hij op 5 Juni 1862 tot kommandant van het leger werd benoemd, welke betrekking hij tot 1865 bekleedde.

Schizodon fasciatus

(Sp.) Ag. (Syn. *ANOSTOMUS FASCIATUS* (Sp.) Gthr.). *Njamsi fisi*, N.E., *Warakoe*, KAR. of WAR. en N.E. Fam. Characidae. Zoetwater visch, Verspreiding: Brazilië, Guiana Nicaragua. De kop is breed met kleinen mondspleet. De korte rugvin staat midden op den rug, er is een vetvin, de staartvin is diep gevorkt, de aarsvin klein, de buikvinnen zijn beneden de rugvin geplaatst. De kleur is van boven donker, van onderen wit of geel; er zijn vier donkere dwarsbanden en op de basis van de middelste staartstralen is een kleine plek; het kieuwdeksel is donker; om de onderste staartlob ligt een donkere rand.

Schmidt auf Altenstadt (jhr. Johann, George, Otto, Stuart von)

geb. 5 Jan. 1806 te St. Oedenrode, overl. te 's Gravenh. 7 Aug. 1857, werd in 1820 aangesteld tot kadet bij de Militaire

school te Semarang en in 1823 bevorderd tot 2n Luit. in welken rang hij deelnam aan de onderdrukking van den opstand van Diponegoro. In 1829 werd hij 1e Luit., in 1832 adjudant van den Gouv. Graaf Van den Bosch, in 1833 wrn. Assistent Resident te Keboemen in Baglen, in 1837 definitief, in 1842 Resident van Baglen. In 1850 met ziekteverlof in Nederland gekomen, werd hij in Febr. 1852 benoemd tot Gouverneur van Suriname, waar hij op 22 Juni d.a.v. het bestuur aanvaardde. Onder zijn bestuur werd de kustvaart aangemoedigd door vermindering van baak-, los- en steigergeld, de openbare verkoop te Paramaribo van plantage-producten gemakkelijker gemaakt door het afschaffen van lastige formaliteiten, de briefwisseling nader geregeld en het port verlaagd, het slavenreglement gewijzigd, het vervoeren van slavenmachten van gesloopte plantages naar elders, zonder vergunning van den Gouverneur, met straf bedreigd, het geven van premiën voor den invoer van slaven van de West-Ind. eilanden ingetrokken. Onder zijn bestuur kwamen de eerste immigranten uit Madera en Chineezen uit Java aan en vond ook de mislukte kolonisatie van Wurtembergers op Albina aan de Marowijne plaats. Na een bestuur van slechts drie jaren verkreeg hij, op zijn verzoek, eervol ontslag uit zijne betrekking en droeg hij op 25 Aug. 1855 het bestuur aan zijn opvolger over (Zie Hand. en Geschr. Ind. Gen. 1860, VII, 57-62).

Schobbejak,

PAP. Zie POMATOMUS.

Schomburgk (sir Robert, Herman)

geb. 5 Juni 1804 te Freyburg a.d. Unstrut, overl. 11 Maart 1865 in Schönberg bij Berlijn, werd in Naumburg als koopman opgeleid, ging in 1829 naar de Ver. Staten en vandaar in 1830 naar West-Indië. In 1835 ondernam hij met steun van het aardr. genootsch. te Londen een wetenschappelijke reis in Britsch-Guiana, die 4 jaar duurde. Op deze reis - waarvan de uitkomsten zijn neergelegd in berichten aan het genoemde genootschap, in *A description of British Guiana, geographical and statistical*, Londen 1840, in *Views in the interior of Guiana*, Londen 1840 en in *Reisen in Guiana und am Orinoko während der Jahre 1835-1839* (met een voorrede van Alex. van Humboldt), Leipzig 1841 - bezocht hij ook (1836) de Corantijn van de monding tot de Smith- en Barrowvallen op 4° 21, 5' N.B. In 1840 werd hij door de Britsche Regeering belast met de opneming der grenzen van Britsch Guiana. Bekend is van deze reis de *Schomburgk line*, die zulk een groote rol heeft gespeeld in het Engelsch-Venezuelaansch grensgeschil. Op deze reis zakte hij in Sept. en Oct. 1843 de geheele Corantijn-rivier af. Deze tocht is beschreven in het 2e deel van het groote werk van zijn broeder Richard, *Reisen in British Guiana in den Jahren 1840-1844*, Leipzig 1847/48. Vermeld moge hier nog worden dat Schomburgk voor de Hakluyt Society uitgaf *The Discoverie of the Empire of Guiana*, bij Sir Walter Raleigh, Knt.

Schopsteelhout,

SUR. Zie BOCAGEA.

Schorpioen.

Zie ARTHROGASTRA.

Schorpioenspin.

Zie ARTHROGASTRA.

Schottegat.

Zie WILLEMSTAD.

Schubvleugeligen.

Zie LEPIDOPTERA.

Schuitbekreiger.

Zie ARDEIDAE.

Schulpritsen,

SUR. Zie AARDKUNDE, blz. 6.

Schumann (Christian, Ludwig),

geb. 28 Aug. 1749 te Pilgerhut (Berbice), overl. in 1794 of 1795 in Brüdergarten, Trankebaar (Britsch-Indië), zoon van Theophilus Salomo Schumann, was onder de Arowakken werkzaam op den zendingspost Saron aan de Saramacca-rivier, daarna op de Hoop aan de Corantijn. De pogingen, om de Karaïben met het Evangelie bekend te maken, faalden, hoewel Schumann, die den aanleg voor taalstudie van zijn vader had geërfd, met groote vlijt hunne taal had aangeleerd. Van 1777 af arbeidde hij onder de Saramaccaner-Boschnegers op den wegens zijne ongezondheid beruchten zendingspost Bamby aan de Boven-Suriname, waar hij een tijdlang de eenige zendeling was. Daar maakte hij een grondige studie van de taal dezer Boschnegers en schreef hij, hoewel steeds sukkelende, in 1778 een woordenboek van die taal, dat, in 1783 herzien, als handschrift in de archieven der Evang. Broedergemeente te Paramaribo bewaard bleef, tot het in Nov. 1914 door Hugo Schuchardt werd uitgegeven in zijn boek Die Sprache der Saramakkaneger

in Surinam (Verh. d. Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. Afd. Letterk. Nieuwe reeks, dl. XIV, no. 6, blz. 44-116). Schumann is niet lang daarna naar Europa vertrokken; hij trad althans in Maart 1784 op als hoofd van het paedagogium te Uhyst aan de Spree, vanwaar hij 1786 naar Brüdergarten, Trankebaar vertrok. (Zie over Schumann, [David Cranz] Erzählungen aus der Geschichte der Brüderkirche, Barby 1805, zweyten Theils, dritter Abschnitt, blz. 199 vlg. - C.W. Cröger, Geschichte der erneuerten Brüderkirche, Gnadau, 1854, III, 317, 365 en 404. - H.R. Wullschlaegel, iets over de Neger-Engelsche taal, tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I, 290 en 291).

Schumann (Theophilus, Salomo),

geb. 1 Juli 1719 te Grabow, bij Burg in Saksen, overl. 6 Oct. 1760 te Pilgerhut in het toen Nederlandsche Berbice, werd in 1738 student in de theologie te Halle en in 1740 leeraar aan het paedagogium aldaar; in 1743 ging hij tot de Broedergemeente over, was van 1743-1745 leeraar aan het theol. Seminarium dezer gemeente te Lindheim, daarna te Marienborn; tot de zendingsdienst in Berbice beroepen, kwam hij 27 Oct. 1748 op den zendingspost, Pilgerhut aan, waar hij zich onverwijld op de studie van het Arowaksch toeleide, in welke taal hij reeds op 2 Maart 1749 eene toespraak hield, hetgeen vóór dien nog nimmer door een Europeaan gedaan was. Zijn invloed op de Indianen moet zeer groot geweest zijn. In 1755 maakte hij met Nathanael Seidel eene reis naar de Corantijn en de Saramacca, om geschikte plaatsen voor twee zendingsposten onder de Indianen te zoeken. Hij bezocht bij die gelegenheid ook Paramaribo en maakte de plannen voor de in 1757 opgerichte posten Saron aan de Saramaccarivier en Ephraïm aan de Corantijn. Zijne studie van het Arowaksch leidde tot de samenstelling van een woordenboek en een spraakkunst en een vrij groot aantal geestelijke liederen, die langen tijd in de archieven der Broedergemeente in handschrift bewaard zijn. In de Grammaires et vocabulaires roucouyennes, arrouague, piapoco et d'autres langues de la région des Guyanes, par MM. J. Crevaux, P. Sagot, L. Adam, Paris 1882, zijn ook opgenomen Arawakisch-Deutsches Wörterbuch en Grammatica der Arawakischen Sprache, beide naar handschriften, in het bezit der Broedergemeente te Zittau (zie over Th. S. Schumann INDIAANSCH TALEN, blz. 381 en verder het onder Ch. L. Schumann genoemde boek van David Cranz blz. 40 vlg. - Nachrichten aus der Brüdergemeine, 1823, III 448 en 1851, V. 783. - Mr. H.C. Focke, iets over de Arowakken en hunne taal, tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I 43. - Allgem. Miss. Zeitschrift v. Warneck 1901, Mai Beilage: H. Schneider, Schumanns Lebensbild.

F. Staehelin, Die Mission d. Brüdergemeine in Suriname und Berbice im achtzehnten Jahrhundert, Herrnhut (z.j. 1915?) II. Teil, zweiter Abschnitt, blz. 191-199).

Schurftmijt.

Zie ACARINA.

Schutterij.

Zie KRIJGSMACHT.

Sciadeichthys emphysetus

(Müller & Troschel) Jord. & Everm. (Syn. *ARIUS EMPHISSETUS*, (M & Tr.) Gthr.). *Koema-Koema*, N.E. Fam. Siluridae. Zeevisch, aan de zandige kust en in de riviermonden. Verspreiding: Suriname. Er zijn zes voeldraden; de bovenkaaks-voeldraden zijn plat en reiken tot het midden of tot het einde van de rugvin. Er is eene vetvin. Staartvin diep gevorkt; kleur geelbruin, de onderzijde van het lichaam lichter dan de bovenzijde; de vinnen zijn geel, fijn gestippeld. Het vleesch is weinig smakelijk.

Sciadeichthys luniscutis

(C. & V.) Eig. (Syn. *ARIUS LUNISCUTIS*, C. & V.). *Geelbagger*, SUR., *Jarabakka*, AROW. en N.E. Fam. Siluridae. Zeevisch. Verspreiding: Suriname tot Rio Janeiro. De kop is plat, veel lager dan breed. De oogen klein. De tusschen-oogruimte is breder dan de bek lang is. Er zijn zes voeldraden. De bovenkaaks-voeldraden reiken ongeveer tot het einde van den kop. De buitenste onderkaaks-voeldraden zijn half zoo lang als de kop. Huid ongeschubt. De rugvinstekel is aan den achterkant een weinig, de stekel van de borstvinnen aan beide kanten getand. Er is eene vetvin. De buikvinnen zijn korter dan de borstvinnen. De staartvin is diep ingesneden. Kleur purperbruin, met bruine plekken aan den onderkant van het lichaam. Volgens Kappler gaat deze visch in de droge tijden zoover de riviermonden op, als het water nog zout is; kan vier voet lang en tachtig pond zwaar worden en wordt alleen door de lagere volksklasse gegeten. Zijn luchtblaas, die vischlijm levert, heeft veel waarde en is een uitvoerartikel.

Sciadeichthys parkeri

(Traill) Eig. (Syn. *ARIUS QUADRISCUTIS*, Cuv. & Val.). Fam. Siluridae. Een visch uit modderige riviermonden. Verspreiding: Suriname, Guiana tot Para. De tanden op het verhemelte zijn korrelig en vormen twee groote ovale plekken. Er zijn zes

voeldraden. De kop is van boven beenig; de huid zonder schubben; vetvin bijna zoo lang als de aarsvin.

Volgens S. Hardgreaves wordt deze visch in Britsch Guiana *Gillbacker* genoemd, en smaakt zijn vleesch naar jong kalfsvleesch, maar vooral is hij van waarde om zijn luchtblaas, die vischlijm levert. Waarschijnlijk heeft ook deze visch in Suriname den naam *geelbagger*.

Sciadeichthys proops

(C. & V.), J. & E. *Christus-visch*, *Crucifix-visch*, SUR. *Koepira*, N.E. Op Coronie *Korassi* genoemd. Fam. Siluridae. Zeevisch. Verspreiding: van Porto Rico tot Suriname en zuidelijk tot Pernambuco. De kop is plat, de rugplaat groot, vlindervormig, van voren met een inham waarin de punt van het voorhoofds-uitsteeksel past. Er zijn zes voeldraden en eene vetvin. De staartvin is gevorkt. Het lichaam is van boven loodkleurig met blauwen glans, van onder wit. Vinnen allen min of meer bruin gestippeld. Bovenkaaksvoeldraden zijn donker. Het kopskelet is in Suriname een handels-artikel; de bemanning van het vuurschip aan den mond der Suriname-rivier maakt veel werk van het vangen en prepareeren van deze visch; aan de binnenzijde van het kopskelet meent men Christus aan het kruis te zien, aan de buitenzijde een zegenende priester. In den schedel zijn twee otolithen (gehoorsteentjes) die rammelen bij beweging van den schedel. Om de figuren beter te doen uitkomen wordt het kopskelet soms van binnen en van buiten beschilderd.

Scleria lithosperma

Sw. Fam. Cyperaceae. *Mountain grass*, BOV. E. Een grasachtige plant met driekanten stengel; de vruchtjes glimmend wit; bladeren tot 0,3 cm. breed.

Scleria mitis

Berg. Fam. Cyperaceae. *Oeman baboen-nefi*, N.E. Een plant die veel op *S. secans* gelijk, maar minder scherpe bladeren heeft.

Scleria secans

Urb. Fam. Cyperaceae. *Baboen-nefi* N.E. Een Cypergras met min of meer klimmenden, scherp driekanten stengel en zeer scherpe bladaren, die bij aanraking de huid sterk verwonden.

Sclerolobium paniculatum

Vog. Fam. Leguminosae. *Djedoe*, N.E. Een groote boom, die tijdens het rijp zijn der vruchten de bladeren afwerpt. Het hout wordt gebruikt voor het maken van booten.

Scomberomorus

-soorten noemt men op de Beneden w. Eilanden *Koningsvisch*. Een uitmuntend voedsel levert *Scomberomorus cavalla* (C. & V.) Dr. & F.; Fam. Scombridae. Zeevisch. Verspreiding: de tropische atlantische zee, gaande noordelijk tot Kaap Cod, zuidelijk tot Brazilië en Afrika. De mondspleet is breed. De tanden zijn driehoekig. De staartsteel met kiel. De stekelige rugvin is laag. De zachte rugvin en de aarsvin zijn sikkelvormig, beide gevolgd door 7-10 kleine vinnetjes. De volwassen dieren zijn ijzergrijs. De jongeren hebben gele plekken op de zijanten van het lichaam. Deze visch kan vijf voet lang en honderd pond zwaar worden. - Uitmuntend als voedsel is ook *Scomberomorus regalis* (Bl.) J. & G. Verspreiding: Kaap Cod tot Brazilië; overvloedig bij Cuba. Zilverkleurig, met twee zwarte lengte banden langs de zijanten, beide banden naar achteren in lange plekken overgaand. Daarboven en -onder vele bruine plekkjes in rijen. Het voorste gedeelte van de stekelige rugvin is zwart.

Scoparia dulcis

L. Fam. Scrophulariaceae. *Sisibi-wiwiri*, N.E. *Skoobia*, BEN. E. *Sweet broom*, BOV. E. Een zeer algemeen voorkomend onkruid, met kleine, witte bloemen en sterk vertakte stengels. Het uit de bladeren geperste vocht, met melasse gemengd wordt gebruikt om den mond der kinderen bij zuurte te wasschen.

Sea grape,

BOV. E. Zie COCCOLOBA UVIFERA.

Sea lavendel,

BOV. E. Zie HELIOTROPIUM CURASSAVICUM.

Sea peas,

BOV. E. Zie CANAVALIA.

Sea purslane,

BOV. E. Zie TOURNEFORTIA GNAPHALODES.

Sea wine,

BOV. E. Zie IPOMOEA PES CAPRAE.

Sebi-jari,

N.E. Zie GROENTEN en PHASEOLUS LUNATUS.

Securidaca volubilis

L. Fam. Polygalaceae. *Todo-tetei*, N.E. Een liaan met fraaie paarse bloemen, die veel aan de vlinderbloem der Papilionaceae doen denken.

Sedré,

N.E. Zie CEDRELA.

Sekrepatoe,

N.E. Schildpad in 't algemeen.

Sekrepatoe-trapoe,

N.E. Zie BAUHINIA.

Sekrepatoe-wiwiri,

N.E. Zie ILEX.

Selene vomer

C. & V. *Karikabaai* en *Paardekop*, PAP. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: aan beide kusten van tropisch Amerika; van kaap Cod tot Brazilië en van Californië tot Peru. Zeer algemeen aan zandige kusten. Het lichaam is zijdelings gedrukt en zeer hoog. Kop kort en diep, vooroogbeentje zeer diep. Mond klein. De schubben zijn

klein, de kop is ongeschubd. De zachte vinnen zijn sikkelvormig en hoog, een of twee van de rugstekels zeer lang en draderig bij de jonge vischjes, kort bij de volwassen dieren. De kleur is effen zilverachtig bij de volwassen dieren.

Senna,

BOV. E. Zie TEPHROSIA CATHARTICA en T. CINEREA.

Senneblaar,

BOV. E. Zie CASSIA OBOVATA.

Sepoe of sepoen.

Katoenen beenband van Boschnegers en Indianen.

Sergeantskloten,

SUR. Zie HENRIETTEA.

Sering der antillen,

SUR. Zie MELIA.

Seriola

-soorten, in het Papiamentsch *Brasiel*. Een voedselvisch van belang is *Seriola lalandi*, C. & V. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: West Florida tot Brazilië. De schubben zijn klein. De eerste rugvin heeft zeven lage stekels, de tweede rugvin is zeer lang. De aarsvin gelijkt op de tweede rugvin, doch is iets korter. Staartvin gevorkt, rugvin donker met onder den rand een gelen band. Borstvinnen zijn donker-geel; buikvinnen geel met zwart. De aarsvin is zwart met bleeken rand. Deze visch wordt 5 tot 6 voet lang en 100 pond zwaar. Een tweede belangrijke voedselvisch, doch kleiner, is *Seriola dumerili* R. Verspreiding: West Indië tot de Middellandsche zee, noordelijk tot Key West. Zuidelijk algemeen. Deze is grijsachtig van boven, zilverachtig van onderen. Een vergulde band door het oog tot aan den voet van de staartvin. Een andere band door de slaapstreek tot aan het begin van de rugvin. De vinnen effen. Deze soort wordt 2 voet lang.

Serjania curassavica

Radlk. Fam. Sapindaceae. *Behoekoe*, BEN. E. Slingerplant met ranken en veervormig samengestelde bladeren, meestal 5-talig; de blaadjes zijn grof gekarteld; de vruchten zachtharig en voorzien van drie groote vleugels.

Sesamum indicum

L. Fam. Pedaliaceae. *Abongra* of *Abonjera*, N.E. *Sjosjolie*, BEN. E. Kruidachtige plant met zeer lange, gesteelde, lancet- tot lijn-vormige, zwak gegolfde bladeren. De vruchten zijn voorzien van dwarsstrepen. Uit de zaden wordt de bekende sesam-olie gemaakt. In Suriname wordt de plant alleen nog op Coronie gekweekt. Op Curaçao wordt ze overal tusschen de maïs gezaaid; de rijpe planten worden in dikke bossen gebonden, in de zon te drogen gelegd en daarna uitgeklopt. In vroeger jaren werd sesamzaad van Curaçao uitgevoerd. Zoowel in Suriname als op Curaçao maakt men van de zaden een geliefd suikergebak. (Zie omtrent Sesam: Greshoff's nuttige Indische planten, blz. 21).

Sesbania aegyptiaca

Pers. Fam. Leguminosae. *Doifi pesi*, N.E. Een in de tuinen voorkomende heester.

Sesbania grandiflora

Pers. Fam. Leguminosae. *Tiger tongue*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde bladeren, die meer dan 30 blaadjes dragen; bloemen met een blad van meer dan 4 cm., peulen dun, tot 2 dm. lang. Gekweekt.

Shame lady shame

BOV. E. Zie MIMOSA PUDICA.

Shellplant,

BOV. E. Zie COSTUS SPECIOSUS.

Sibi-boesi,

N.E. Zwarte regenbuien, die als het ware het bosch (*boesi*) schoonvegen (*sibi*).

Sida acuta

Burm. Fam. Malvaceae. *Soapbush*, BOV. E. Nederliggend heestertje met smal langwerpige, tot 5 cm. lange, scherpgezaagde bladeren en gele bloemen, alleenstaand in de oksels der bladeren.

Sida cordifolia

L. Fam. Malvaceae. *Mash mellow*, BOV. E. Rechtopgroeïend plantje met hartvormige, tot 6 cm. lange, dichtviltige bladeren; bloemen in klein aantal in de bladoksels; bloemkelk dichtviltig behaard.

Sida spinosa

L. Fam. Malvaceae. *Jeerba foekoe*, BEN. E. Rechtopgroeïend plantje met eenigszins hartvormige tot 3 cm. lange blaadjes; bloemen op tot 2 cm. lange stelen alleen staande in de bladoksels; kelk zachtviltig.

Sida spinosa L. var. Angustifolia

Gris. Fam. Malvaceae. *Bassoora Pleintsji*, *Foengfoeng homber*, BEN. E. Rechtopstaande plant met lijnvormige tot 0,5 cm. breedte en 4 cm. lange, viltig-behaarde bladeren; de bloemen, die in 2- of 3-tallen in de oksels der bladeren staan, vormen een eindelingsche tros; bloemkelk zacht viltig.

Sidderaal.

Zie ELECTROPHORUS.

Sideroxylon foetidissimum

Jacq. Fam. Sapotaceae. *Mastictree*, BOV. E. boom met leerachtige, langwerpige bladeren; de bloemen zijn klein en staan in dichte schijnkransen langs geheele stukken van de takken, waar de bladeren zijn afgevallen.

Sideroxylon guyanense

A. DC. Fam. Sapotaceae. *Riemhout*, SUR. *Lo-hoedoe* of *Ro-hoedoe*, N.E. Een groote boom waarvan het hout gebruikt wordt om er roeriemen en parels (zie aldaar) van te maken.

Sieja blanko,

BEN. E. Zie BURSERA SIMARUBA.

Sieja korraa,

BEN. E. Zie BURSERA BONAIRENSIS.

Sieksi joeroe,

N.E. Zie RHYNCHOTA.

Siengrassi,

N.E. Zie BROMELIA.

Siengri-kwari,

N.E. Zie ERISMA.

Sika,

N.E. Zie SIPHONAPTERA.

Sieraden.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102, BOSCHNEGERS, blz. 162, BOVENL. INDIANEN, blz. 171, 172 en 176 en ZADEN, enz.

Sikiana.

Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 175.

Sikwa,

N.E. Zie LUFFA.

Silk cotton purslane,

BOV. E. Zie PORTULACA HALIMOIDES.

Silk cotton tree,

BOV. E. Zie CEIBA.

Silverfish,

ST. EUST. Zie TARPON.

Simiae.

De Apen behooren, met den mensch, tot de Orde der Simiae (zie MAMMALIA). Dat zij met recht in één Orde worden gebracht, berust op de overeenkomst in bouw. Al is de klove tusschen mensch en aap met betrekking tot de ontwikkeling der hersenen ook nog zoo groot, de algemeene anatomische bouw dwingt tot vereeniging. Wat de Apen onderscheidt van den mensch komt in hoofdzaak neer op het volgende. De schedel heeft een meer dierlijk karakter door de sterkere ontwikkeling der kaken, een onderscheid dat merkwaardigerwijze bij de hoogste apen in zeer jeugdigen toestand minder in het oog vallend is dan later. Behalve bij de neusaap, is de neus plat, niet boven de lip uitstekend. De tanden vormen geen aaneengesloten rij, de oogen liggen dichter bij elkaar dan bij den mensch. Het oor bezit geen oorlel, nòch is de bovenrand omgevouwen. De groote teen is meestal evenzeer tegenoverstelbaar als de duim. Het lichaam is geheel behaard, met uitzondering van een deel van het gezicht, den binnenkant van de hand en het zitvlak. De hersenwindingen zijn geringer.

De meeste Apen leven op boomen en voeden zich hoofdzakelijk met vruchten en insekten. Sommige leven afzonderlijk, andere in troepen, die dan in den regel door het oudste mannetje worden aangevoerd. Alle Apen komen voor in tropische gewesten, (subtropisch: Gibraltar). Het is reeds lang bekend, dat er belangrijke punten van onderscheid bestaan tusschen de Apen der Oude en die der Nieuwe Wereld.

Men verdeelt de Simiae daarom in twee onderorden: Platyrrhina en Catarrhina. De hoogst ontwikkelde Apen (Orang-oetan, Chimpansee, enz.) behooren tot de laatste groep. De alleen in Zuid- en Midden-Amerika voorkomende Platyrrhina zijn o.a. gekenmerkt door het bezit van drie zgn. valsche kiezen; wangzakken ontbreken. Het kraakbeenig tusschenschot in de neus is breed, de neusgaten zijn buitenwaarts gericht. Steeds hebben zij een langen staart van minstens 14 wervels, die dikwerf als grijp-orgaan dienst doet. Zy worden verdeeld in twee families, Hapalidae en Cebidae. Bij de eerste zijn de ooren sterk behaard; de vingers en teenen eindigen met klauwnagels, behalve de groote teen, welke een platten nagel bezit. De duim is niet tegenoverstelbaar. Staart gepluimd; twee ware kiezen. Zij werpen 1-3 jongen. Bij de Cebidae zijn de ooren min of meer naakt; alle nagels zijn tamelijk plat. Indien een duim aanwezig is, is deze tegenoverstelbaar. De staart is meestal glad behaard. Drie ware kiezen. Zij werpen slechts één jong. Zie o.a. Audebert, Hist. natur. der Singes (1800); Schlegel, Monographie des Singes (1876).

G.C.J.V.

Simaroeba,

SUR. en N.E. Volgens Kappler, Surinam, blz. 23, zou de Simaruba officinalis in het hogere binnenland en in de savannestreek veelvuldig voorkomen. De stam wordt 3 voet dik en vertakt zich eerst op 30 tot 40 voet hoogte. Het hout is licht en wit. Daaruit gezaagde planken zijn niet bestand tegen vochtigheid. De bittere bast wordt tegen dysenterie gebruikt.

Sinaasappelen.

Zie VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Sinamarie.

Zie GRENZEN VAN SURINAME.

Singels,

SUR. Van het Engelsche *shingle*. Langwerpig-vierkante plankjes (1½ voet lang en 4 tot 8 duim breed) van bijlhout, bolletrie, bruinhart en siengri-kwari (*Erisma uncinatum*), waarmede in vroeger jaren te Paramaribo en nu nog daarbuiten de huizen gedekt worden. Soms ziet men dat ze na eenige jaren gekeerd worden. Zij vormen een koelere dakbedekking dan pannen, leien of gegalvaniseerd ijzeren platen en houden het vele jaren uit. Volgens S. van Dissel, Eenige opmerkingen omtr. den stoffelijken toestand v.h. Eiland Curaçao (Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indie, 3e volgrees, III, 453) werden ook op Curaçao vroeger de huizen met singels gedekt. Ook op de andere eilanden waren of zijn ze in gebruik,

Sint Anna baai.

Zie Curaçao, blz. 252 en 256.

Sint Christoffel.

De hoogste berg van Curaçao (zie aldaar blz. 252).

Sintebiebo,

BEN. E. Zie ALOË VERA.

Sint Eustatius of Statia.

I. Aardrijkskundig overzicht.

Ligging, vorm en grootte.

Op de kaart van 'de groote ende kleyne Eylanden van West-Indiën' in Johannes de Laet's Besch. v. West-Indiën, Leyden 1625, heet het eiland 'Stacio' in den tekst (blz. 29) 'St. Estasio.' Het is een der Bovenwindsche Eilanden, ligt tusschen 17° 28' en 17° 32' N.B. en 62° 56' en 63° W.L. van Greenwich in de Karaïsche Zee en is staatkundig een deel van de kolonie Curaçao. De afstand tot het eiland Curaçao bedraagt onge veer 500, die tot Saba en St. Martin respectievelijk 15 en 30 zeemijlen. Het ligt boven den wind van het meerendeel der W.-I. Eilanden en aan den eertijds druk bezeilden verkeersweg van deze eilanden naar den Atlantischen Oceaan, noord- en oostwaarts, door het Kanaal tusschen Dog Island en Prickly Pear Cays en verder langs Sombrero. Het heeft min of meer een peervorm met een lengteas van 7,8 K.M. gericht N.W.-Z.O. De breedte wisselt af van 2,6 tot 3,7 K.M. De opgaven over de grootte loopen uiteen van 20,7 tot 28,6 K.M². Op een afstand vertoont zich het eiland als twee op zich zelve uit zee oprijzende bergen.

Bodenvorm en plaatsen.

Het relief wordt beheerscht door twee gebergten, in het noordwesten de Kleine Bergen, overblijfselen van oude vulkanen (zie AARDKUNDE, blz. 22), in het zuidoosten den uitgedoofden vulkaan, de Kwil (Kuil, Quill, the Punchbowl, de Berg, the Mountain), een zeer regelmatigen berg, die den vorm heeft van een afgeknotten kegel; de krater, de eigenlijke Kuil, is een naar alle zijden, met zeer steile wanden omsloten cirkelrond keteldal, met vlakken, doch met rotsblokken bezaaiden, poreuzen bodem. De bovenrand van den krater, 'De Kant' vormt een zeer smallen bergkam (hoogste punt 601,5 M.) en gaat naar buiten over in den kegelmantel, radiaal door

ravijnen ('guts') gegroefd. Alleen in het zuiden verbreken de White Wall (269 M.) en de westelijk daarvan gelegen, breede, steile gegroefde kalkwanden, het regelmatige verloop; aan den zuidrand van het eiland verrijst de Sugerloaf (73 M), en ten noordwesten van den vulkaan de alleenstaande Roundhill (152,3 M). De noordwestelijke helling van den vulkaan gaat in zachte glooiing over in de *Cultuurvlakte*, die 40 à 50 voet hoog en eenigszins hellende van zuidwest naar noordoost, zich tot aan den voet van de Kleine Bergen uitstrekt en een oppervlakte heeft van $\pm 5 \text{ K.M}^2$. De Kleine Bergen hebben hun hoogste verheffing in den berg Boven of North Hill (293.9 M.); lagere toppen zijn de Signal Hill (234 M), Bergje (223,3 M), Fory (185,5 M), Gilboa Hill (175 M) en Pilot Hill (114 M). De toppen, zonder scherpe spitsen, zijn lange, afgeronde kammen met steile hellingen vooral aan de zeezijde of, zooals Bergje en Gilboa Hill, afgeplat en uitgeschulpt. Een aanzwelling van den bodem tusschen Round Hill en Signal Hill vormt in de Cultuurvlakte een waterscheiding. Stroomend water vindt men er nergens, maar gedurende de stortregens worden de guts tijdelijk tot beddingen van krachtige stroomen. Klaasgut, ten noorden van Fort-Oranje is 84 M. lang, 34 M. breed en 30 M. diep. Voor drinkwater is men aangewezen op de regenbakken bij de huizen, op Tayler's put (51 M. diep) in Oranjestad en op een paar putten langs het strand. Van een put in het Bovendorp liep in den bloeitijd van het eiland een ondergrondse leiding naar het strand, om de schepen van water te voorzien.

Aan de Oranjebaai ligt de hoofdplaats Oranjestad, bestaande uit het Bovendorp en het Benedendorp; het eerste ligt 40 à 50 M. boven de zee tegen den westelijken voet van de Kwil, tot daar waar deze afgebroken wordt door het Klif, den loodrecht afgekalden mantelzoom van den vulkaan. Onder het Klif ligt het Benedendorp. Een in het Klif uitgehouwen, geplaveide weg, het Baaipad, vormt den hoofdverkeersweg tusschen Beneden- en Bovendorp. Dit laatste bestaat uit evenwijdige lengtewegen, door eveneens evenwijdige dwarswegen verbonden. Behalve de Wesleyaansche kapel en de R.K. kerk telt het nog slechts enkele groote behuizingen van baksteen en vierkant gehouwen natuursteen; de overige woningen zijn kleine, voor het meerendeel houten huisjes, vaak door een tuin omsloten. Het dorp is zijn vervallen staat nog niet te boven gekomen, maar wel zijn er in de laatste jaren verscheidene nieuwe woningen gebouwd en oude verbeterd. Ook in het Benedendorp worden in den

laatsten tijd, tegenover de landingsplaats, oude magazijnen uit den bloeitijd hersteld. Voor het overige maakt het Benedendorp met zijn half afgebroken steenen pakhuizen, die door de daling van het eiland gedeeltelijk reeds in zee staan, den indruk van verval. Het ontmantelde Fort Oranje stamt uit den tijd der W.-I. Compagnie, evenals de ruïnen van den Nederl. Herv. kerk en van de synagoge. Buiten het dorp herinneren een achttal schoorsteenen en een windmolen aan de vroegere suikerbereiding. Slechts een enkel landhuis is nog overgebleven.

Oorspronkelijk was St. Eustatius met bosch bedekt; de mensch heeft het ontboscht en de herwouding niet bevorderd. Hoog opgaand tropisch woud (waarin echter palmen ontbreken) met veel lianen en enkele epiphyten, een aantal varens en wilde bananen vindt men boven de 160 M., met name langs de noord- en oostronding van de Kwil en in zijn krater. De kleine Bergen zijn aan hun luwzijde en in het ravijn van Tumble Down Dick bezet met een opslag, die er na de ontwouding, ging groeien. Ofschoon het vele nuttige houtsoorten bevat, trekt men er ter plaatse weinig nut van.

Kustgesteldheid.

De kust is een steilkust met hier en daar holenvorming; aan weerszijden van de Cultuurvlakte, dus langs de Oranjebaai en de Concordiabaai, neemt zij het karakter aan van een strandkust met steilen landzoom. De zee rondom het eiland is vrij van klippen en banken, uitgezonderd langs de Z.O. en de Z.W. kust, waar koraalriffen deze omzoomen. Het verschil tusschen eb en vloed bedraagt $\pm 0,15$ M. Van October tot Maart veroorzaken bijwijlen de grondzeeën tot 100 M. uit den wal een kokende zee en voeren zand en rolsteenen aan. Na Maart worden, vooral bij zuidenwind, die sedimenten weer weggevoerd. De stranden der baaien zijn daardoor min of meer veranderlijk, zoowel in breedte als in samenstelling. De voornaamste dezer baaien zijn: de Oranje-, de Tumble down Dick baai-, de Jenkins-, de Venus-, de Concordia-, de Schildpadden- en de Compagnies-baai. Van deze bieden alleen de eerste twee, aan de westzijde van het eiland gelegen, geschikte ankerplaatsen aan. Door hare natuurlijke gesteldheid is de Oranjebaai beter dan menig ander der Antillen, ofschoon hare strandlijn 50 M. heen en weer kan schuiven. Zij biedt over een lengte van $1\frac{1}{2}$ K.M, een schoone open haven aan, beschut tegen den passaat, gemakkelijk te bestevenen en plaats biedende aan vele schepen. Hier ontstond en ontwikkelde zich Oranejstad; en in verband met de bovenwindsche ligging van het eiland en begunstigd door de tijdsomstandigheden, werd de Oranjebaai in de laatste helft der 18de eeuw het middelpunt der handelsbeweging der toen rijke en voorspoedige Engelsche, Fransche, Deensche en Spaansche Antillen, waar de reizen uit het Moederland, uit Engeland, Frankrijk en Noord-Amerika haar begin- en haar eindpunt hadden. Tusschen Augustus en de herfstnacht-evening staat St. Eustatius aan orkanen bloot. Van betrekkelijk weinige echter schuift het centrum over en dicht langs het eiland en bovendien schijnt zijn relief een bescherming te zijn tegen groote verwoestingen.

Bevolking.

Of St. Eustatius vóór de komst der Europeanen een Indiaansche bevolking had valt te betwijfelen. Het ontbreken van natuurlijke bronnen op het eiland, maakte het tot geen gewenschte woonplaats voor een wilden volkstem. Een oude vervallen put op het strand aan de zuidoostkust, bekend onder den naam van 'Indian well', wekt evenwel het vermoeden dat er althans tijdelijk Indianen, Arowakken of Karaïben, gewoond hebben. De eerste kolonisten waren Franschen en Engelschen, die er tusschen 1625 en 1629 kwamen, maar er niet bleven. In 1632 vestigden zich Zeeuwen op het eiland. Over de grootte der bevolking in den eersten tijd zijn geen gegevens voorhanden. In 1665 was die toegenomen tot 1600. Op het tijdstip van hoogsten bloei (1780) werd de bevolking geschat op 20.000, volgens anderen op 25.000, de slaven daaronder begrepen, doch waarschijnlijk is het getal nooit zoo groot geweest. Allerlei natiën, zelfs Grieken en Turken hadden zich op het eiland neergezet. Na de verovering en de plundering door Rodney in 1781 verminderde de bevolking zeer snel. In 1786 waren er 7600 personen, t.w. 3000 blanken, 600 kleurlingen en 4000 slaven. Voor 1817 vindt men opgegeven: blanken 507 (156 mannen, 195 vrouwen, 156 kinderen) gecouleurde vrije lieden 336 (83 m., 121 vr., 132 k). slaven 1748 (569 m., 655 vr., 524 k.) te zamen 2591.

In 1829 was de bevolking gedaald tot 2273, n.l. blanken 379, vrije lieden van de kleur 196, vrije zwarten 89, gekleurde slaven 63, zwarte slaven 1546. Verder was de loop der bevolking:

op 31 December:

1850	1932
1860	1927
1870	1914
1880	2097 (?)
1890	1588
1900	1334
1905	1499
1910	1325
1911	1344
1912	1401
1913	1408
1914	1437

Het aantal blanken is tot ver beneden de 100 gedaald. De bevolking, ofschoon landbouwend, heeft zich sedert de opheffing der slavernij in 1863, meer en meer in Oranjestad, de eenige vestiging op het eiland, samengetrokken; in het Benedendorp wonen een twintigtal, de rest in het Bovendorp. Op 31 Dec. 1914 waren er 110 Protestanten, 334 Roomsche Katholieken en 1 Israëliet. Het concubinaat heeft de overhand, doch prostitutie komt weinig voor. In 1910, 1911, 1912, 1913 en 1914 werden kinderen geboren:

in echt:	13,	8,	14,	9,	16.
buiten echt:	42,	28,	42,	32,	37.

Het Engelsch is de taal der bevolking; ook de rechtspraak geschiedt is het Engelsch. Ofschoon onder het oudere geslacht veel analphabeten zijn is de bevolking vrij ontwikkeld en tevens gewend aan wet en orde.

In Oranjestad heeft men thans 2 scholen voor lager onderwijs, een openb. school en een zusterschool, beide kosteloos; de eerste met 124, de tweede met 120 leerlingen.

Middelen van bestaan.

Over den handel, die St. Eustatius eenmaal tot groote welvaart heeft gebracht, is gesproken in het art. HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 352 (zie ook hieronder het GESCHIEDK. OVERZICHT. Over vroegere landbouw-toestanden zie LANDBOUW, blz. 444).

Omtrent den tegenwoordigen toestand kan het volgende opgemerkt worden: De Statiaan - man en vrouw - is in de eerste plaats landbouwer. Het houden van minstens zes stuks groot en klein vee is regel. De eigenlijke bouwgrond van St. Eustatius omvat de hellingen van de Kwil beneden \pm 160 M., de Cultuurvlakte inbegrepen en de op zich zelf liggende stukken gronds in de dalen en op de kruinen en terrassen van de Kleine Bergen; hij meet 20 K.M². De woeste gronden beslaan slechts een klein gedeelte van het eiland, n.l. de White wall, de steilkust en de windzijde der Kleine Bergen. De bouw-

grond is licht van aard, en hij vindt in het moedergesteente, dat gemakkelijk verweert, een reserve-kapitaal aan plantenvoedsel. Men onderscheidt bouw- en savanneland. Het laatste is weidegrond met grassen, kruiden en heesters; men vindt het langs het Klif en in het zuiden van het eiland. De bebouwde oppervlakte bedroeg in 1903 ruim 100 H.A., in 1912 300, in 1913 203 en in 1914 slechts 161 H.A. De algemeene reden van den teruggang moet in de langdurige droogte gezocht worden. De hoofdproducten zijn: katoen (zie aldaar) en aardvruchten; verder worden er aardnooten en Turksche tarwe verbouwd. De landbouw draagt grootendeels het karakter van zuiveren akkerbouw, waarbij het vee nevenzaak is. Het landbezit was vroeger in handen van slechts enkelen, die er weinig partij van trokken en zich bepaalden tot verhuren van kleine stukjes grond tegen contanten of tegen één derde van de opbrengst in natura. Doch het domein word uitgebreid (zie GRONDPOLITIEK, blz. 337) en de katoen (zie aldaar) bood zich als stapelproduct aan. De landbouw wordt nu gedreven door den grondeigenaar tegen loonarbeid (grootte landbouw) en door den kleinen man met zijn verwanten of met zijn vrienden tegen wederzijdsch hulpbetoon. De vruchtenteelt is van geen beteekenis. Eenige soorten van groenten worden tusschen de hoofdcultures geteeld. De cultuur van sisal (zie aldaar) zal nu ook ter hand genomen worden. Over de op het eiland voorkomende tras, zie aldaar. Van het goud, het zilver en de diamanten, die men een 15tal jaren geleden aan de Jenkinsbaai hoopte te vinden is verder niets vernomen.

De veestapel (rund, geit, schaap, paard, ezel, muilezel, varken) verminderde sedert de invoering van de katoencultuur. Het rundvee wordt, na dat van Porto-Rico, als het beste van de Antillen geprezen. De paardenfokkerij ondergaat den gunstigen invloed der Engelsche eilanden.

De visscherij voorziet slechts in de plaatselijke behoefte. In de eerste maanden van het jaar gaat men wel naar het Aves-eiland op de vangst van schildpadden en het rapen van zeemeew-eieren, welke op St. Thomas of St. Kitts verkocht worden. Zie ook BIJENTEELT.

De meeste ambachtslieden, tot de visschers toe, vinden hun economischen steun in den landbouw. Het aantal zeelieden haalt de 50 niet; de helft daarvan gaat ter potvischvaart. Brood bakken en rond laten venten is een door de vrouwen geliefd bedrijf.

De handel is een kleinhandel in verbruiksartikelen. Het handelsverkeer met Curaçao en met Nederland is zeer gering. Handel wordt hoofdzakelijk gedreven met New-York en verder met St. Kitts en St. Thomas, Denemarken en Engeland. De scheepvaart is geheel kustvaart. Aansluiting met het wereldverkeer vindt het eiland op St. Kitts; de verbinding met Curaçao geschiedt maandelijks per paketschoener.

Litt. M.D. Teenstra, *De Nederl. W.I. Eilanden* Amst. 1837, II, 319-360; A.H. Bisschop Grevelink, *Beschr. v.h. Eiland St. Eustatius* (Bijdr. tot de kennis d. Nederl. en vreemde koloniën, Utrecht 1846, blz. 1-46 en 134-172); Idem, *De Volkplanting op het eiland St. Eustatius van 1816 tot den tegenw. tijd* (Ibidem, 1847, blz. 29-73 en 203-231); G.W.M. Voorduin, *Gezigten uit Neerl. West-Indiën*, Amst. 1860/62; J.H.J. Hamelberg, *De beteekenis v. Sint Eustatius als Nederl. bezitting* (Vragen v.d. Dag 1894, blz. 481-486); Idem, *Historische schets v.d. Nederl. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e Eeuw* (Tweede jaarl. Versl. v.h. Gesch-, Taal-, Land- en Volkenk. Gen. gev. te Willemstad, Curaçao, Amst. 1898, blz. 103-136); H. Zondervan, *Die niederl. westind. Inseln* (Geogr. Zeitschr. 7ter Jahrg. 4ter Heft, 1901, blz. 206-212); F.A.F.C. Went, *Rapp. omtr. den toestand v. land- en tuinbouw op de Nederl. Antillen*. (Bijl. V Kol. Versl. Curaçao van 1902); D.H. Havelaar, *Rapp. betr. eene reis door de kol. Curaçao* (Bijl. O² kol. Versl. Curaçao van 1903); H. van Kol,

Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 172-192; Moeten wij St. Eustatius verkoopen? (Tijdschr. Nederl. Mij ter Bevordering v. Nijverh. 1906, blz. 102); G.J. van Grol, Het eiland St. Eustatius (Ind. Mercur 19 Maart 1907); I. Boldingh, The flora of the Dutch West Indian Islands St. Eustatius, Saba and St. Martin, Leiden 1909, blz. 237-239; J. de Hullu, St. Eustatius in 1819 (Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indie, dl. 68, 1913, blz. 429-444); Topographische kaart v. St. Eustatius, 's Gravenh. 1915; Kol. Verslagen; Jaarcijfers. Zie voorts de litt. bij AARDKUNDE.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. Geschiedkundig overzicht.

Sint Eustatius, Sint Martin en Saba.

Het grootste van deze eilanden St. Martin, is Nov. 1493 ontdekt door Columbus. Eerst in de zeventiende eeuw werd het gekoloniseerd. Pieter Schouten deed 't eiland aan (1624) en Piet Hein zeilde (1626) langs St. Eustatius en Saba. In 't volgende jaar vonden eenige Nederlandsche kapiteins op St. Martin een zoutpan. In 1628 besloot de Kamer van Zeeland (van de W.I.C.) St. Kitts (St. Christoffel) te bezetten, om voor den handel een vast punt in de Bovenwindsche eilanden te krijgen. Dit mislukte, maar in 1631 bezetten Nederlanders St. Martin, onder protest van de Engelschen; in 1633 werd het eiland weer door de Spanjaarden veroverd. In 1632 vestigden zich eenige Nederlanders op St. Eustatius en vandaar uit ook eenige op Saba. Deze eilanden werden daardoor koloniën onder 'patroons' en stonden dus tot de W.I.C. in andere verhouding dan Curaçao. Op St. Eustatius werd tabak verbouwd. Als eerste commandeur van 't eiland wordt in 1639 Pierre Gardijn genoemd. De Spanjaarden bezetten St. Martin tijdelijk, maar verlieten het eiland weer in 1640, bij welke gelegenheid een 5tal Nederlanders uit Spaansche gevangenschap wisten te ontkomen en op het eiland vier Franschen en een mulat aantreffen met wie zij in 1648 een verdeelings-verdrag sloten, onder nadere goedkeuring van de Nederl. en Fransche gouverneurs van de W.-Indische eilanden (zie Abbé du Tertre; archiefstukken uit dien tijd ontbreken). De Nederl. kregen de Z., de Franschen de N.-helft. Dit verdrag bleef van kracht tot 1839, toen het door een ander vervangen werd, waarbij de rechtspraak nader geregeld werd en visscherij, jacht en gebruik van zoutpannen aan Franschen en Nederlanders over het geheele eiland werden toegestaan.

Van SABA is niet veel bekend; het eiland was moeilijk toegankelijk; de kolonisten bleven daardoor van de buitenwereld afgesloten; zij verbouwden indigo, tabak, katoen en koffie en waren in den geheelen archipel beroemd om hun schoenen-industrie. Veelal deelde Saba het lot van St. Eustatius. In 1688 wisten de Sabanen een aanval van de Franschen af te slaan, door rotsblokken op hun vijanden te laten neerstorten.

ST. MARTIN, dat voornamelijk door de zoutpannen van belang was, schijnt na 1660 geen eigen gou-

verneur meer gehad te hebben; ook verneemt men niet meer van de rechten van de gebroeders Lampsins, die wel telkens voor hun aanspraken op Tobago opkomen. In 1668 werd het door de Engelschen bezet; daarna kwam het geheele eiland onder de Franschen; wel heroverde Binckes in 1676 het Nederlandsche gedeelte, maar daar hij geen bezetting achterliet kwam het weer onder de Franschen tot 1703, toen het Nederl. gedeelte door Isaac Lamont, commandeur van St. Eustatius onder 't Nederlandsch gezag werd teruggebracht.

ST. EUSTATIUS kwam 't méést tot welvaart door den verbouw van suiker en katoen en vooral door den handel. Holmes veroverde het eiland in 1664, maar toen De Ruyter er aankwam waren de Engelschen weer weggetrokken; na zijn vertrek uit W.-Indië werd het eiland evenals Saba door de Engelschen geplunderd en de kolonisten naar St. Martin gebracht. De Franschen verdreven de Engelschen en behielden de eilanden, totdat ze bij den vrede van Breda weer aan de Nederlanders kwamen; de kolonisten keerden terug. In 1672 werden beide eilanden door een Engelsch-Fransche vloot veroverd; Binckes en Evertsen heroverden ze (1673); toen werden ze wéér door Engelschen bezet, maar in 1674 bij den vrede teruggegeven; de Engelschen 'bewaarden' ze tot 1682. Hevige twisten onder de patroons belemmerden de welvaart. Bovendien werd St. Eustatius om zijn gunstige ligging telkens veroverd; in 1690 moest de commandeur Schorer het eiland aan de Franschen overgeven. Van Saba uit werd het heroverd, met behulp van een onverwacht aangekomen Engelsche vloot; de Engelschen behielden het tot 1696; toen beval de Koning-Stadhouder Willem III, het aan de Nederlanders terug te geven. Later werden de drie bovenwindsche eilanden onder de W.I.C. gebracht. De oorlogschuwende staatkunde in de XVIIIe eeuw schijnt voor den bloei van de eilanden niet kwaad geweest te zijn; althans ging het St. Eustatius goed, vooral in den tijd van de Engelsch-Fransche zeeoorlogen.

Het toppunt van bloei werd bereikt tijdens de eerste jaren van den Noord-Amerikaanschen Vrijheidsoorlog. Zoodra de opstand uitbrak werd St. Eustatius de stapelplaats voor den handel tusschen Europa en de Vereenigde Staten. Niet alleen Franschen maar zelfs Engelschen zonden hun waren naar het eiland; Engelsche fabrikaten en Fransch buskruit werden er verruild tegen Amerikaansche tabak, suiker en ruwe katoen. Het waren vooral Nederlandsche kooplieden, die, vaak in commissie voor Fransche huizen, de waren aanbrachten. In 1776 en '77 vestigden zich een groot aantal handelaars op 't eiland en langs het strand bij het fort verrees pakhuis naast pakhuis over een lengte van 2 K.M.; spoedig was de ruimte onvoldoende, zoodat de handelswaren op 't strand van de reede (voorzoover dat bruikbaar was) lagen. Er werd zooveel verdiend (op buskruit soms meer dan 120%) dat men nog winst kon maken als er van drie schepen twee in handen van Engelsche kruisers vielen. St. Eustatius werd toen *the Golden Rock*, ook wel de Diamanten rots, genoemd. In 1778/79 kwamen er meer dan 3000 schepen. De Engelschen lieten niet na om door hun gezant Yorke sterk te laten protesteeren in Den Haag; de gouverneur Heyliger werd dan ook vervangen door De Graaff, maar deze maakte 't nog erger en salueerde zelfs de Amerikaansche vlag. Tot aan 't uitbreken van den oorlog tusschen Nederland en Engeland (1781) bleef de handel bloeien, ondanks de pogingen van de Engelsche kruisers om hem te bemoeilijken; maar nauwelijks was de oorlog verklaard of Rodney stevende naar St. Eustatius, dat bijna zonder verzet aan hem werd overgegeven (3 Febr. 1781). Er lag slechts één oorlogschip onder Van Bylandt. Vreeselijk hielden de Engelschen er huis. Niet alleen werden alle waren geconfiskeerd, maar Rodney liet nog eenige maanden de Nederlandsche vlag van 't fort Oranje (of Hollandia) waaien, waardoor hij nog honderden schepen buitmaakte. Al dadelijk vielen hem 150 schepen in handen, waaronder 5 gewapende

Amerikanen; meer dan 2000 Amerikaansche kooplui en zeelieden die op 't eiland waren, werden als gevangenen naar Engeland gezonden. Alle koopmansgoederen en zelfs alle baar geld moest uitgeleverd worden, alle Franschen, Amsterdammers en Joden werden van 't eiland verdreven; zelfs *Engelsche* burgers, die in den handel betrokken waren, moesten heengaan. De aanwezige goederen werden gedeeltelijk naar Engeland, gedeeltelijk naar de naburige Engelsche eilanden gezonden; wat overbleef werd bij publieke verkooping ten voordeele van Engeland verkocht: van alle neutrale eilanden in de buurt kwamen koppers opzetten, die de waren toch weer naar Amerika brachten. Een bezetting van 1000 man werd op St. Eustatius achtergelaten, toen Rodney vertrok om de andere Nederlandsche bezittingen te veroveren. De buit strekte den Engelschen echter niet tot voordeel: 34 schepen brachten een gedeelte ervan naar Engeland, maar in het kanaal werden 22 ervan door een Fransche vloot genomen, terwijl de overige 12 in handen van Amerikaansche en Fransche kapers vielen. Ook werd 't eiland spoedig na 't vertrek van Rodney door de Franschen veroverd (26 Nov. 1781), die 't fort overrompelden; aan baar geld maakten zij f3 000 000 buit - zoodat de Engelschen maar weinig geldelijk voordeel van de verovering hebben genoten. Het verlies voor de kooplieden die op St. Eustatius hadden gehandeld en voor de bewoners van 't eiland was echter van dien aard, dat deze bezitting voortaan nooit meer eenige beteekenis heeft gehad. Van de wijze waarop de Engelschen huishielden kan de behandeling van 't archief getuigen, dat door hen als privaat is gebruikt, waardoor 't grootste deel ervan reddeloos verloren ging; wat ervan over was werd later bijna geheel door een storm vernield.

Toen de eilanden - Saba en St. Martin waren ook door de Engelschen bezet geweest - in 1784 aan de W.I. Compagnie terugkwamen, was de handel van St. Eustatius verplaatst naar St. Thomas en St. Bartholomé. Wel werden weder handelsrelatiën aangeknoopt en kon 8 jaar na de verwoesting door Rodney, de handel niet onbelangrijk genoemd worden, maar met het gouden tijdperk was het gedaan. Een tweede ramp, die het eiland trof was de overgave aan de Franschen op 16 April 1795. Bij art. 11 der conventie was bepaald dat de ingezetenen een maandelijksche schatting van 8000 Spaansche daalders zouden opbrengen; bovendien hadden zij te zorgen voor alle benoedigheden voor het garnizoen en de werkzaamheden der verdediging. Daardoor verarmde de bevolking geheel; al spoedig kon de schatting niet meer betaald worden; in 1801 was de Fransche commissaris Cotten verplicht met een maandelijksche contributie van f1000 genoeg te nemen. Duizenden inwoners verlieten het eiland, trots de zware straffen daarop door de Franschen gesteld. Op 16 April 1801 ontruimden de Franschen het eiland en de Engelschen namen bezit daarvan; bij

den vrede van Amiens werd het weder aan Nederland teruggegeven en op 23 Nov. 1802 weder door een Bataafsche macht bezet; op 21 Febr. 1810 werd het eiland weder aan de Engelschen overgegeven. Eerst op 13 Febr. 1816 kwam het weer in het bezit van Nederland; hoewel men zich van dien terugkeer veel had voorgesteld, is de toestand van het eiland steeds kwijnend gebleven. Tot 1830 kon de St. Eustatius nog is zijn eigen kosten voorzien; nadien tijd heeft het steeds subsidie noodig gehad.

Litt. Archivalia. Verder, behalve de bij CURAÇAO genoemde geschriften: Hedendaagsche historie of tegenw. staat v. Amerika Amst. 1769. III, 154-161; H.C. de Jong, Reize naar de Caraïbische eilanden (1780/81). Haarlem 1807; G.B. Bosch, Reizen in West-Indië, enz. Utr. 1829, I, 24-64 en 65-83; M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1837, dl. II; A.R. Blommendal, Korte Aanteek. over het eiland St. Eustatius (T.A.G. I, 1876 blz. 62-65); R.F. Baron van Raders, Een opmerkelijk wapenfeit ontleend aan de gesch. v.h.W.I. eiland St. Martin, 's Gravenh. 1863; St. Martin, zijne politieke gesch. v. 1816-1889, Amst. 1889; D. Hannay, Rodney, London 1891, blz. 150-163, 166; J.H.J. Hamelberg, De beteekenis van St. Eustatius als Nederl. bezitting (Vragen v.d. Dag, IX, 1894, blz. 481-486); H.T. Colenbrander, De Patriottentijd, 's Gravenh. 1897, blz. 124 en 125; J.H.J. Hamelberg, Hist. Schets v.d. Nederl. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e Eeuw (Tweede jaarl. Versl. v.h. G-, T-, L- en Volkenk. Genootsch. gev. te Willemstad, Amst. 1898, blz. 103-136); Idem, Eene bladz. uit de Gesch. v. St. Eustatius (Vierde Jaarl. Versl. enz. 1900, blz. 114-144); Idem, De Nederl. op de W.I. eilanden, Amst. 1901/03; J. Franklin Jameson, St. Eustatius in the American Revolution (American Historical Review, July 1903); J.G. Kramer, Sint Martin in 1793 en 1795. (Eigen Haard 1904, blz. 299); Moeten wij St. Eustatius verkoopen? Tijdschr. d. Maatsch. v. Nijverheid Jaarg. 1906 blz. 002-108); G.J. van Grol, Het eiland St. Eustatius in verleden, heden en toekomst (Ind. Mercur, 19 Maart 1907); F. Edler, The Dutch Republic and the American Revolution, Baltimore 1911; Dépêches van Thulemeyer 1763-1788, in de bewerking van Robert Fruin, ingeleid en aangevuld door H.T. Colenbrander, Amst. 1912, blz. 173-177, 242-244; Dr. J. de Hullu, St. Eustatius in 1819 (Bijdr. T.L.- en Volkenk. v. Ned. Indië, deel 68, 1913, blz. 429-444); Idem. St. Martin en Saba, omstreeks 1818 (De Ind. Gids, Febr. 1916, blz. 197-220).

M.J.K.

Sint-Martin.

I. Aardrijkskundig overzicht.

Ligging, vorm, grootte.

Het eiland, door Columbus op diens tweede reis 11 Nov. 1493 ontdekt en naar den Heilige van dien dag St. Martin (de Tours) genoemd (zie nader Dornseiffen), ligt tusschen 18° en 18°7' N.B. en 63° 1' en 63° 10' W.L. v. Greenwich en is het grootste en noordelijkste van de drie Bovenw. eilanden. De grootste lengte, in de richting

N.Z. is 13,5 K.M. in de richting O.W. 15 K.M., de oppervlakte \pm 110 K.M.², zonder de lagoenen \pm 90 K.M.² Het eiland heeft min of meer den vorm van een gelijkzijdigen driehoek. Het behoort aan Frankrijk en Nederland, n.l. het noordelijke deel aan Frankrijk, het iets kleinere zuidelijke deel aan Nederland. De grenslijn loopt van Cupecoybay over de Simonsbaai-lagoen tusschen de eilandjes Little Key (Ned.) en Great Key (Fr.), verder langs de kruinen van den Concordiaberg, den Flagstaffberg en vandaar in min of meer zuidoostelijke richting naar Oyster Pond. Hier en daar worden muren, die de grenzen van particuliere landerijen aanwijzen, als de grenslijn tusschen beide deelen van het eiland beschouwd.

Bodemvorm en plaatsen.

Het eiland is heuvel- en bergachtig; nagenoeg $\frac{2}{3}$ van de oppervlakte wordt door heuvels en bergen ingenomen. De oostelijke reeks loopt langs de oostkust van Oyster Pond tot Point Blanche; de hoogste top is hier de Oostenberg of Naked Boy (300 M.). Een dal van 2,5 K.M. breedte scheidt deze heuvelenrij van het overige bergland, waarin de hoogste verheffing is de Mount Paradis (412 M.) in het Fransche gedeelte, nagenoeg in het midden van het eiland; van hier gaan in verschillende richtingen heuvelreeksen uit, waarvan Mont Chambord, Mont Vernon en Milldrumhill (380 M.) zich in het noordwestelijke deel van het eiland tot bijna aan zee uitstrekken. Van deze reeks gescheiden door een dwarsdal is er een lager heuvelland in het noordelijke deel van het eiland. Twee heuvelreeksen loopen van Mount Paradis naar het district Colombier, terwijl de grootste twee reeksen Cul de Sac van de groote vlakte en het Colebay-district scheiden. De heuvels tusschen Cul de Sac en de vlakte eindigen bij Fort Willem en Fort Amsterdam. De grootste heuvelenrij ten oosten van Cul de Sac heeft haar hoogste verheffing in Sentryhill (344 M). De Terres basses, door de Simonsbaai-lagoen van het andere deel van het eiland gescheiden, is bijna vlak, met eenige heuvels waarvan de hoogste ongeveer 90 M. hoog is. In sommige plaatsen, van Bethlehem tot Mount Paradis, komen diepe dalen voor. Het dal in het district Colombier is een van de weinige plekken waar men een tropische vegetatie vindt. De hellingen der bergen, voorzoover niet bebouwd, zijn overigens met struikgewas begroeid, waartusschen overvloed van gras, zoodat zij goede weideplaatsen opleveren. Er zijn op het eiland slechts drie beekjes, die bijna doorlopend water houden, n.l. één in Cul de Sac, één in Prinsen-kwartier en één in het district Colombier; de overige waterlopen zijn een paar dagen na den regen weer droog. Wanneer de regenbakken na langdurige droogte leeg zijn, drinkt het grootste deel der bevolking water uit gegraven putten. Nabij de kust zijn de putten brak. Het putwater in de hoofdplaats van het Nederl. gedeelte, Philipsburg, wordt daarom niet als drinkwater gebruikt. Bij zuiden- en zuidwesten wind gaat het water dezer putten met de zee op en neer. Het in 1853 gegraven kanaal Rolandus, ten oosten van de Groote Zoutpan voert het water van de nabijliggende heuvels naar de Groote baai. Ten noorden van deze pan ligt het Noorderkanaal en ten westen de zoetwaterpan, die door een kanaal met de zee in verbinding staat. St. Martin bezit vier zoutmeren of zoutpannen, n.l. dat ten noorden van Philipsburg, de Groote Zoutpan, het grootste (\pm 200 H.A.), dat van Orientbay, dat van Grande Case en dat van Chévrise of Bretagne (zie verder ZOUTWINNING). In het westen van het eiland vindt men de Simonsbaai-lagoen, die door smalle strooken land ten noorden en ten zuiden van de zee gescheiden is; vroeger stond de lagoen in gemeenschap met de Marigotbaai; de orkaan van 2½ Aug. 1848 sloot echter deze verbinding en deed een nieuw kanaal naar de Simonsbaai ontstaan, dat thans ook bijna geheel verzand is.

De hoofdplaats van het Nederl. gedeelte van het eiland, Philipsburg, is gebouwd op de zandplaat tusschen de Groote Zoutpan en de Groote Baai. Zij dankt haar ontstaan en naam aan den onder-

commandeur John Philips, die omstreeks 1735 de zandbank in erven verdeelde en daar een huis voor zich zelf liet bouwen. Het plaatje bestaat slechts uit twee straten, die de richting van de ongeveer 1700 M. lange zandplaat volgen en eenige korte dwarsstraten, waarvan de langste 250 M. lang is; in 1816 telde het 178 huizen, doch het grootste gedeelte werd in den orkaan van 1819 verwoest; thans telt het ongeveer 200 huizen. De kleinere huizen zijn van hout en rondom en van boven met singels (zie aldaar) gedekt. Enkele huizen zijn van natuursteen gebouwd, met daken van singels; pannen daken zouden wegens de orkanen gevaar opleveren. Om de orkanen zijn de huizen ook laag. Huizen van twee verdiepingen zijn van steen en van hout. Andere kleine plaatsen in het Nederl. gedeelte zijn Littlebay en Simsons baai.

Kustgesteldheid.

De grootere valleien loopen uit op een baai en daar is de kust vlak, overal elders is ze steil. De groote der baaien houdt verband met de dalen die daarin eindigen. De grootere baaien zijn van de zee gescheiden door zandbanken en alleen toegankelijk voor schepen van geringen diepgang. De voornaamste zijn: aan de zuidkust: Simson-baai, Cole-baai, Grootbaai; aan de oostkust: Geneve-baai, Guanabaai, Oysterpond, Embouchurebaai, Orientbaai; aan de noord- en noordwestkust: Anse Marcel, Anse de Grande Case, Gallowsbaai, Marigot-baai, Anse des Sables en Redpondbay. Grootbaai, waaraan Philipsburg ligt, is beschut voor den heerschenden wind, doch open voor zuidelijke winden. Aan de oostzijde ligt het voorgebergte Pointe Blanche, aan de westzijde het vervallen fort Amsterdam. In de lijn die deze beide punten verbindt is goede ankergrond in 5 à 6 vadem water. Bezuiden de baai ligt op ± 3000 M. afstand de Proselyte of Man of War-klip, waarop slechts 2¾ vadem water staat; zij is echter wegens het bijzonder heldere water goed zichtbaar als men er dichtbij is. In de orkaanmaanden van Juli tot Oct. zoeken de schepen, ook van naburige eilanden, beschutting in de Oysterpond, die beschut is tegen de dan heerschende winden. Van dien tijd wordt veelal gebruik gemaakt om de schepen te kielen.

Het dagelijksch verschil van eb en vloed is zeer gering.

Aan de oostzijde van het eiland liggen verscheidene eilandjes en rotsen, aan de noordzijde twee kleine.

Bevolking.

Toen Columbus het eiland ontdekte was het door Karaïben bewoond en bebouwd en evenals de omliggende eilanden was het zeer boschrijk. Niet lang daarna werden deze Indianen door de Spanjaarden van San Domingo naar elders vervoerd om ze als mijnsclaven te gebruiken.

In 1630 schreef De Laet: 'Daer en is geen volck op'. Nadat de kolonisatie begonnen was nam de bevolking snel toe. Volgens Raynal waren er omstreeks 1770 op het Nederl. gedeelte 639 blanken en 3518 slaven. In 1816 telde het Nederl. gedeelte van het eiland 3559 inwoners, n.l. 715 blanken, 293 vrijlieden (221 mulatten en 72 negers) en 2551 slaven (294 mulatten en 2257 negers). Al de slaven behoorden aan particulieren, behalve één, die door het gouvernement was aangekocht 'tot den dienst van scherprechter' Van de blanke creolen - 679 in getal - werd verondersteld

dat zij allen van Engelschen oorsprong waren. Verder wordt de bevolking als volgt opgegeven: op 31 Dec.

1850	2839
1860	3157
1870	2819
1880	3142
1890	3882
1900	3174
1910	3385
1914	3309

Onder deze cijfers zijn begrepen de mannen, die tijdelijk het eiland verlaten om elders - vooral op St. Domingo, in de Vereenigde Staten en op het eilandje Gran Connetable, gelegen aan de kust van Fransch Guiana - werk te gaan zoeken. Nagenoeg $\frac{3}{4}$ van de bevolking woont in Philipsburg; de districtsbewoners zijn gevestigd in de nabijheid der plantages. In 1910, 1911, 1912, 1913 en 1914 werden respectievelijk geboren: in echt: 44, 42, 45, 34 48. buiten echt: 82, 76, 77, 73, 68 kinderen.

Een eigenaardig deel van de bevolking vormt het blanke, blauwoogige, blondharige visschersvolk van Simonsbay-village, waarvan de afkomst onzeker is. Dr. Boeke acht het waarschijnlijk dat ze van St. Barths afkomstig en uit Zweden daarheen gekomen zijn; op St. Thomas bestaat een dergelijke uit St. Barths stammende kolonie. Hamelberg is van meening dat er onder hen ook afstammelingen van Zeeuwen zijn. Dr. Boeke schatte de bevolking dezer in bijna volslagen afzondering levende kolonie in 1906 op 269 personen, waarvan 80 visschers.

Over de verdeling der bevolking naar de gezindten zie EEREDIENST. Over het onderwijs zie aldaar blz. 525. Engelsch is de taal, die op het eiland gesproken wordt.

Middelen van bestaan.

De zoutwinning (zie aldaar) is het oudste en nog steeds het voornaamste bedrijf. Van de verwachtingen, die men in het laatste decenium van de vorige eeuw koesterde van de mangaanontginning, is niets gekomen. Landbouw (zie aldaar, blz. 444) en veeteelt zijn van eenig belang. De visscherij kon van meer beteekenis zijn. Visch is het hoofdvoedsel op het eiland. Over de sigarenindustrie is gehandeld onder NIJVERHEID, blz. 512. Eenige pottenbakkerij wordt er door de vrouwen beoefend; die van Simonsbaai maken ook strohoeden. Voor het eigenaardige muntwezen, zie aldaar blz. 493.

Litt. Johannes de Laet, *Beschr. v. West-Indiën*, Leiden 1630, blz. 38. Père Labat, *Nouv. Voyages aux Isles Franç. de l'Amérique*, Paris 1742. G. Th. Raynal, *Wijsg. en Staatk. gesch. v.d. bezitt. en. d. kooph. der Europeanen in de beide Indiën*. Amst. 1782, IX, Aanhangsel, blz. 177. M.D. Teenstra, *De Nederl. W.I. Eilanden*, Amst. 1837, II, 230-318. Idem, *Bekn. Beschr. v.d. Nederl. overz. Bezitt. Gron.* 1852, blz. 720-725. Dr. I. Dornseiffen, *Het eiland St. Martin (T.A.G. 1883, VII, 126-142, met uitvoerige kaartbeschrijving)*. J.H.J. Hamelberg, (*Eerste jaarl. Versl. Gesch-, Taal-, Land- en Volkenk. Gen. gevestigd te Willemstad. Amst. 1897 blz. 160-165*). H. Zondervan, *Die niederl. Westind. Inseln (Geogr. Zeitschr. 1901, VII, 4ter Heft, blz. 215-219)*. Prof. F.A.F.C. Went, *Rapp. omtr. d. toestand v. land- en tuinb. op de*

Nederl. Antillen (Bijl. V Kol. Versl. v. Curaçao van 1902). D.H. Havelaar, Rapp. betr. eene reis door de Kol. Curaçao (Bijl. O². Kol. Versl. v. Curaçao van 1903). H. Van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 204-227. C.J. Hudig, De Zout-industrie op het eiland St. Martin (De Ingenieur, 24 Juni 1905, blz. 402-412). Dr. J.A. Portengen, Sint Martin (Tijdschr. v.h. Nederl. Zeewezen, 15 Juli 1916, blz. 216-218). Mias, L'île de St. Martin (Ann. d'Hyg. et de Médec. colon. 1906, blz. 14). Dr. Boeke, Rapp. betr. een voorl. onderz. v.d. toest. v.d. Visscherij, enz. in de kol. Curaçao, 's-Gravenh. 1907, blz. 112-113. I. Boldingh, The flora of the Dutch West-Indian Islands St. Eustatius, Saba and St. Martin, Leiden 1909, blz. 241-243. Dr. D. Van

Blom, Nederl. West-Indien (Schriften d. Vereins für Sozialpolitik, 1912, Bd. CXLVII, Zweiter Teil, blz. 159-161). Dr. J. de Hullu, St. Martin en Saba omstreeks 1818 (De Ind. Gids, Febr. 1916, blz. 197-220). Koloniale Verslagen. Zie ook de litteratuur bij AARDKUNDE en SINT EUSTATIUS, GESCHIEDK. OVERZICHT.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. Geschiedkundig overzicht.

Zie bij SINT EUSTATIUS.

Sipari,

KAR. en N.E. Zie POTAMOTRYGON.

Siphonaptera,

vlooien, eene orde van insecten. Zij hebben zuigende monddeelen, kleine sprieten, die in een groef geborgen worden, geen vleugels, eene volkomen gedaanteverwisseling en zijn in het bijzonder ook gekenmerkt door zijdelings saamgedrukten lichaamsvorm. Merkwaardig zijn verder de drie duidelijk gescheiden, gelijk gevormde borstringen. De achterpooten zijn meestal springpooten met sterk ontwikkelde heupen en dijen; het springvermogen is echter bij de verschillende soorten zeer verschillend, bij vleermuisvlooien b.v. afwezig. De volwassen insecten zuigen het bloed van warmbloedige dieren, vooral zoogdieren, waarbij elke soort voor bepaalde zoogdieren voorkeur heeft, maar toch ook wel op andere wordt aangetroffen. De larven zijn volkomen pootloos.

Het meest bekend zijn de gewone menschevloo, *Pulex irritans* en de zandvloo, *Sarcopsylla penetrans* (N.E. *Sika*, Arow. *Mibiki*). De eerste draagt in Suriname den naam van Chinees, hetgeen een gevolg zou zijn van het feit, dat dit dier vooral bekend is geworden, nadat in het jaar 1858 Chineesche landverhuizers in de kolonie waren gekomen. Van veel meer beteekenis is de veel kleinere, maar veel gevaarlijker zandvloo; deze is lichter bruin van kleur en springt minder goed. Dit dier leeft vrij in het zand, maar ook in onreine woningen en stallen. Het wijfje boort zich in de huid der voeten van menschen en huisdieren, vooral onder de nagels en aan den hiel en is dan aan een donker puntje op de huid waarneembaar; dit donkere puntje is natuurlijk bij den blanke gemakkelijker zichtbaar dan bij den neger. Aanvankelijk veroorzaakt de sika een hevig jeuken. Wordt het dier niet tijdig verwijderd, dan zwelt het binnen eenige dagen op tot de grootte van een kleine erwten en kan dan tot boosaardige verzweringen aanleiding geven. Het schijnt dat de eieren niet onder

de huid tot ontwikkeling komen, zooals veelal werd aangenomen, maar direct vrij worden. Zijn alle eieren gelegd, dan sterft het wijfje en wordt met den etter verwijderd, waarna genezing intreedt.

H.J.V.

Siri-Brédébon,

N.E. Zie ARTOCARPUS INTEGRIFOLIA.

Sisal, ^{aant.}

Agave rigida var. *Sisalana*, fam. Liliaceae. De sisal is een agave, waarvan de bladeren een uitstekende vezel (hennep: men spreekt van sisal-hennep) leveren, geschikt voor het maken van touw. Op de Bahama-eilanden, in Yucatan en elders heeft deze cultuur reeds lang vasten voet en zij levert niet onbelangrijke voordeelen op. Het is een echte woestijnplant die verbouwd kan worden op plaatsen welke voor andere cultures ongeschikt zijn.

De sisal is op Curaçao ingevoerd omstreeks 1900, en uitgeplant op Welbedacht (Juan Luis). Dit terrein, groot ± 55 H.A., was bestemd om er met geldelijken steun van het Gouvernement proeven te nemen met verschillende vezel-leverende agave-achtige gewassen en is in 1910 wegens verwaarloozing aan het Gouvernement teruggegeven, tegelijk met den waardeloozen aanplant.

De Cur. Mij. tot bevordering v. landb., veeteelt, zoutwinning en visscherij, heeft in 1904 op Seroe Pretoe een proefaanplant van sisal aangelegd en dien steeds uitgebreid en onderhouden. In het eind van 1910 is daaruit voor het eerst geoogst.

In Dec. 1907 is van Gouvernementswege op Mundo Novo een proefveld aangelegd, en in 1908 zijn meerdere proefveldjes aangelegd. (Zie verder Kol. Verslag Curaçao 1915, Hoofdst. N. § 4).

In 1910 heeft de Eerste Sisal Cultuur-Mij te 's Gravenh. de cultuur ter hand genomen op Mount Pleasant. Volgens het Kol. Verslag 1914 had zij ruim 67 H.A. in cultuur, waarop ruim 139 000 planten en op de kweekbedden nog duizenden plantjes.

Haar werd van regeeringswegen in 1911 een renteloos voorschot verstrekt van f30 000, ten laste van de kolonie Curaçao. Overwegende dat de maatschappij onder ongunstige omstandigheden (grote droogte) gewerkt heeft, en het haar moeilijk valt in den oorlogstijd meer fondsen te verkrijgen, heeft de Min. van Kol., overtuigd van het belang van krachtige voortzetting van het bedrijf, op de Curaçaosche begrooting voor 1916 voorgesteld een nieuw renteloos voorschot van f30.000 aan de maatschappij te verlenen. Dit voorstel is door de Staten-Generaal goedgekeurd, evenals het voorstel op dezelfde begrooting om aan de Cultuurmaatschappij der Nederl. Antillen (zie KATOEN, blz. 402) f50 000 voorschot in twee jaartermijnen toe te staan, ten einde behalve de katoenteelt ook de teelt van sisal op St. Eustatius ter hand te nemen.

Cultuur.

De sisal laat zich gemakkelijk uitpooten door middel van bulbillen (broedknoppen) of van wortelspruiten (uitloopers). De plant ontwikkelt n.l. na eenige jaren in Januari

een forsche, slanke bloeipijl met groenwitte bloemen, die het zelden tot vruchtzetting brengen; de bloemen vallen af en in de plaats daarvan ontwikkelen zich broedknoppen of bulbillen (*Semienja*, PAP.); elke bloeistengel levert 4000 tot 8000 zulke bulbillen. Bulbillen, verzorgd op kweekbedden, kunnen in 1½ à 2 jaren uitgepoot worden. Kenmerkend voor de sisal is de ontwikkeling van talrijke wortelspruiten, die eveneens op kweekbedden moeten worden uitgezet tot de tijd van uitplanten aanbreekt.

Laat men de kweekbedden, na het uitnemen der planten, rustig liggen, dan ontwikkelt zich uit de daarin achtergebleven wortels spoedig een groot aantal spruiten, die ook overgebracht kunnen worden naar kweekbedden en een goed plantmateriaal vormen. In Yucatan, het vaderland van de sisalcultuur, worden uitsluitend wortelspruiten gebruikt als plantmateriaal. De aldus gekweekte planten worden vóór het invallen der regens, Aug. en Sept., op hunne standplaats gebracht, zoodra ze meer dan 40 cM. hoog zijn, Vóór het overplanten moeten alle wortels worden afgesneden en de oudste bladeren tot op de plaats van aanhechting afgescheurd (*péla*, PAP.); tusschen de litteekens daarvan vertoonen zich eenige paars-bruine knopjes, waaruit zich na uitplanting nieuwe wortels ontwikkelen.

Het sisalblad is zeer stijf en draagt bepaaldelijk op Curaçao aan den top een zware, glasharde, zeer scherpe, bruine doorn; soms ook vertoonen de bladranden sporen van dorens, die den bladrand scherp maken.

De plantkuilen moeten zoo ruim mogelijk gemaakt worden en de uitgegraven aarde moet, met mest gemengd, vóór het uitplanten weer in den kuil geworpen worden.

Voor de cultuur rekent men dat 1 arbeider noodig is voor een oppervlak van 1.6 H.A.

Miswas en ziekten.

Bij planten tot \pm 80 cM. hoogte ziet men dikwijls, dat de binnenste bladeren van de nog opgerolde, kegelvormige kern, sneller in de lengte groeien dan de buitenste, deze nabij den top met hun doorn doorpriemen, waarna zulk een paar bladeren elkaar niet meer loslaat; beide raken beschadigd. Bij even zoo groote planten ziet men soms bovenbedoelde kern van bladeren als met een mes bijna geheel dwars doorgesneden. Te dicht bij elkaar staande planten doorboren elkaars bladeren of wel de eigen wortelspruiten doen zulks als men ze te groot laat worden.

In 1910 is voor het eerst een schadelijke ziekte in volwassen planten opgetreden, merkbaar door bruine plekken in het blad. In het begin is de vezel nog gaaf, later toont die een donkere verkleuring en is dan tevens moeilijk van het bladmoes los te maken. De ziekte moet worden toegeschreven aan weersomstandigheden, overmatige hitte, en zonnebrand, niet aan een besmettelijken, parasitairen ziekte-verwekker. Zij is beschreven door Braun in Der Pflanze van 16 Dec. 1905; de schade is tot een minimum te beperken door tijdig afoogsten der bladeren. Lang aanhoudende droogte heeft nadeeligen invloed op de sisal; jongere planten kunnen afsterven, doch laten dan 1 of 2 magere, maar levende worteluitloopers achter; grootere planten rollen hunne bladeren ineen en laten ze op den grond zakken. In die samengerolde bladeren is de vezel moeilijk van het bladmoes los te maken. Door te groote vochtigheid gaat de cultuur te niet, zooals in Florida geschiedde.

Oogst en oogstbereiding.

De cultuur kan, zooals gezegd werd, geschieden of door bulbillen, of door wortelspruiten. In het eerste geval duurt het ongeveer 7, in het laatste 4 tot 5 jaar voordat geoogst kan worden; dan kan het oogsten gedurende 3 à 5 jaar worden voortgezet. Het oogsten mag niet bij al te jonge planten geschieden, omdat dan de later ontwikkelde bladeren klein blijven. Meestal doet men het beste met snijden te beginnen, wanneer de bladeren horizontaal gaan staan. De voornoemde proefaanplant op Seroe Pretoe had reeds in 1908 eenig oogstbaar blad, doch eerst in 1910 werd een begin gemaakt met het oogsten. De vezel wordt met de hand uit het blad gehaald met behulp van een eenvoudig toestelletje, den défibreur-Duchemin. Bij de proeven met vezel-bereiding bleek, dat één plant jaarlijks ongeveer 0,7 K.G. droge vezel kan opleveren (zie Jaarverslag van de Cur. Mij. t.B.v.L., V., Z. en V. over 1910). De aanplant op Mundo Novo, aangelegd in Dec. 1907, leverde reeds in 1911 250 K.G. vezel. Deze aanplant slaagde buitengewoon, daar het seizoen 1907/08 zeer droog was, en het terrein als niet zeer geschikt bekend stond. De bodem toch bestaat uit een roode kalkrijke klei, die in een dunne laag op de harde kalkrots ligt.

De gesneden bladeren worden in bundels gebonden en naar de fabriek gebracht; bij droog weer kunnen zij wel een week bewaard blijven, maar is het weer vochtig, dan rotten zij zeer spoedig en kunnen dan niet langer dan 1 of 2 dagen bewaard worden.

Handel.

Van handel is eigenlijk nog geen sprake, daar tot nog toe slechts weinige honderden kilo's vezel bereid zijn. Monsters werden opgezonden naar Nederland en te Amsterdam in 1909 geschat op een waarde van 31 tot 38 cents per K.G.. Sedert werd alle gemaakte vezel verbruikt door de touwslagerij 'De Ruyter' op Curaçao, die 28 cents per K.G. betaalde.

De prijs van deze en soortgelijke harde vezel gaat op en neer met dien van Manilla-hennep. De variëteit sisalana geeft de beste vezel, de andere variëteiten geven een mindere soort.

In Suriname werd de sisal kort na den aanleg van den cultuurtuin ingevoerd, waar proefvelden werden aangelegd op klei- en zandgronden. In 1901-1902 werd een groote sisal-onderneming aangelegd op de gronden achter Gelderland aan de Boven Suriname. De keuze van dit terrein - savanneland - was ongelukkig, want de grond is ongeschikt voor elken plantengroei, behalve de gewone savanne-vegetatie. Suriname heeft echter groote terreinen goeden zandgrond waar de sisal uitnemend gedijt. De groei is snel en krachtig; de planten krijgen een doorsnee van 2½ à 3 M. Wanneer men bulbillen als plantmateriaal gebruikt, zijn de planten na 5 à 6 jaar volwassen, zoodat met het snijden der bladeren begonnen kan worden. De bladeren zijn sappig, maar hebben toch een hoog vezelgehalte. Proefnemingen toonden aan, dat in doorsnede 100 bladeren van 1,2 M. lengte 5 K.G. winbaren vezel bevatte. Van wege het Departement van den Landbouw zijn pogingen in het werk gesteld om door den aanleg van groote proefvelden aan te toonen dat de sisal-cultuur in Suriname een goede toekomst heeft. De cultuurtuin verzond vele duizenden jonge planten naar Curaçao.

Litt. J.H.J. Hamelberg, Een nieuwe Cultuur voor de Kolonie Curaçao (Tweede jaarl. Versl. v.h. Geschied-, Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. gevestigd te Willemstad, Curaçao. Amst. 1898, blz. 19-74). - Prof. F.A.F.C. Went, Rapp. omtr. den toestand van land- en tuinbouw op de Nederl. Antillen (Bijl. V van het Kol. Verslag van Curaçao van 1912). R.H. Rijkens, Curaçao, Tiel 1907, blz. 119-122. - G.B. Dussel, Kort overzicht over den landb. op Curaçao (Kol. Landb. tentoonst. te Deventer 1912, blz. 15-25) - Jaarverslagen v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname. - Kol. Verslagen, Curaçao.

Sisibi-wiwiri,

N.E. Zie SCOPARIA.

Sistern pea nut,

BOV. E. Zie ALYSICARPUS.

Sistern weed,

BOV. E. Zie DESMODIUM TRIFLORUM.

Sits,

Gebloemd katoenen stof, oorspronkelijk Indisch weefsel, maar ook in Europa gemaakt, vroeger veel aangevoerd in Suriname en door de negerinnen gedragen. (Zie ook Veth. Uit Oost en West, blz. 43).

Sjamanisme.

Zie ANIMISME.

Sjangran,

BEN. E. Zie OPUNTIA.

Sjiengool,

BEN. E. Zie JACQUINIA.

Sjimaroeke,

BEN. E. Zie MALPIGHIA GLABRA en M. PUNICIFOLIA.

Sjimaroeke kasjoe,

BEN. E. Zie BUNCHOSIA.

Sjimaroeke maatsjoe,

BEN. E. Zie MALPIGHIA PUNICIFOLIA en TRICHELIA TRIFOLIATA.

Sjimaron,

PAP. Beteekent wildgroeïend.

Sjin-sjin,

N.E. Zie MIMOSA PUDICA.

Sjoeroen,

N.E. = HIBISCUS SABDARIFFA.

Sjonleena,

BEN. E. Zie BOUCHEA.

Sjonsjon,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Sjosjolie,

BEN. E. Zie SESAMUM.

Skoinsi,

N.E. Zie MUNTWEZEN, blz. 488.

Skoobia,

BEN. E. Zie SCOPARIA.

Skopappel,

BEN. E. Zie ANONA SQUAMOSA.

Skopét,

BEN. E. Zie RUELLIA.

Skroerki,

N.E. Zie ANATIDAE.

Slabben,

SUR. = Holl. Schaalstukken. Op de

houtgronden in den slaventijd de naam van de buitenste planken van een boom, die tot planken gezaagd werd. Deze slabben kregen de slaven.

Slabriki,

N.E. Zie CASSIA ALATA en C. RETICULATA.

Slakken.

Zie MOLLUSCA.

Slangen.

Zie OPHIDIA en SNEKI-KOTI.

Slangenaal.

Zie MYRICHTHYS en MYSTRIOPHIS.

Slangenhout,

SUR. Een mooie houtsoort met slangvormige vlammen, in vroeger jaren gebruikt voor meubels, inzonderheid kleerkasten. Dr. De Loos, Voortbrengselen van Ned. W.-I. (Kol. Museum) Haarlem 1888, blz. 36 noemt den boom *Mimosa guianensis* Aubl.

Slangenvereering.

In het artikel BOSCHNEGERS, blz. 164 werd reeds de opmerking gemaakt dat de slang bij de Boschnegers heilig is en dat de slangengeest tot de goede geesten gerekend wordt. Hostmann schreef: 'Algemeen wordt *aan eene zeer fraai geschilderde slang* (*boa canina*), somwijlen de lengte van veertig voet bereikende, goddelijke eer bewezen, hetgeen, aan *de reuzenslang* (*boa constrictor*) of aan *kaaimannen* dan alleen wedervaart, als deze van ongewone grootte zijn.' Daarentegen zegt Kappler dat hij den slangendienst niet heeft waargenomen en dat deze, zoo hij bestaat, waarschijnlijk alleen voorkomt bij de nakomelingen van hen, die reeds in Afrika de slang vereerden. Dat de slangenvereering niet algemeen bij de Boschnegers voorkomt wordt bevestigd door Van Eyck, die van de Saramaccaners schreef: 'Vele hunner gelooven aan deze of gene slang, als aan de *Abomoslang*, de *Papaslang* en de *Ratelslang*.' Volgens Teenstra en Van Coll

brachten de *Papa-* of *Dóhoman-*negers uit Afrika het geloof mede, dat de fraai geteekende *Papa-* of *Dagoewe-slang* hun toekomstige dingen kon voorspellen, vanwaar de vereering. Van Coll geeft dan de beschrijving van een feest ter verzoening van den geest eener slang, die was omgekomen bij het branden van het voor den aanleg van een kostgrond omgekapt hout. Een dergelijk feest, *snekiprei* genoemd, om dezelfde reden gevierd, woonde De Goeje op een Aucanerdorp bij. De dag, waarop een slang op de genoemde wijze om het leven komt, wordt, volgens Loth, door de Aucaners voortaan als een rustdag (*kina* of *treefdag*) aangenomen. Niet alleen wordt de slang met eieren, enz. gevoed, maar komt zij in de woning, dan wordt zij niet verdreven, maar met ontzag behandeld. De slangenvereering bepaalt zich niet tot de Boschnegers, maar komt ook voor bij de negers in het Para-district en vermoedelijk ook elders in afgelegen districten, een enkele maal ook in de hoofdplaats (zie ook WINTI). Aan den omvang van de 'serpent-worship' op het vasteland van zuid-oost Azië mag te dezer plaatse wel even herinnerd worden.

Litt. J.W.S. Van Eyck, Beschouwing van den tegenw. staat, zeden en gewoonten van de Saramaccaner bevredigde Boschnegers (Surin. Almanak, 1830, blz. 273) - M.D. Teenstra, De Landb. in de Kol. Suriname, Gron. 1835, II, 183. - F.W. Hostmann, Over de beschaving van negers in Amerika, enz. Amst. 1850, I, 35. - A. Kappler, Surinam, Stuttg. 1887; blz. 263. - H.G. Schneider, Die Buschneger Surinames, Herrnhut 1893, blz. 23. - C. van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname (Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 7de Volgreeks, I, 1903, blz. 121). - C.H. De Goeje, Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, Leiden 1908, blz. 47. - J.E. Loth, Aanteekeningen over de Djoeka's (Aucaner Boschnegers) in Suriname (T.A.G. 1910 blz. 345)

Slanghalsvogel,

SUR. Zie ANHINGA.

Slavenhandel.

Na de ontdekking van Amerika werden door de Spanjaarden aanvankelijk de inheemsche Indianen gebruikt voor den arbeid te velde en in de mijnen. Toen bleek, dat deze lieden tegen den harden arbeid, met slechte behandeling gepaard, niet bestand waren, ging men in de 16e eeuw reeds spoedig tot invoer van negers over. Al is het niet juist, dat het Las Casas was, op wiens raad deze maatregel werd genomen - immers de Portugeezen dreven reeds vroeger handel in neger-slaven - toch droeg de door hem uitgesproken meening, dat wegens het grootere weerstandsvermogen der negers overwegingen van menselijkheid voor de vervanging van 'roode' door 'zwarte' arbeidskrachten pleitten, er toe bij om de bezwaren te overwinnen, die aanvankelijk bij de Spaansche geestelijkheid tegen dezen handel bestonden. De slavernij der Indianen hield daarna echter niet volledig op. Ook in de de Hollandsche kolonien in Guiana kwam zij voor. (Zie ROODE SLAVEN).

De handel in zwarte slaven was in den aanvang der 17e eeuw nagenoeg geheel in handen der Portugeezen. De bekende bul van Paus Alexander VI, die de aarde in twee helften deelde, waarvan de eene aan Spanje, de andere aan Portugal werd toebedeeld, belette den Spanjaarden den toegang tot Afrika. Alleen de Portugeezen

hadden zich daar gevestigd en hadden dientengevolge het monopolie van den handel in negers.

Reeds spoedig was de Spaansche kroon er toe overgegaan den invoer van slaven in hare koloniën niet anders toe te staan dan tegen betaling van een recognitie. Later werden formeele contracten gesloten - de bekende 'assientos' - waarbij de assientisten de verplichting op zich namen, in een bepaalden tijd een bepaald aantal slaven naar de koloniën te brengen. Gelijk gezegd, waren aanvankelijk alleen de Portugeezen in staat dergelijke contracten af te sluiten en zij behielden dit monopolie zoolang Portugal aan de Spaansche kroon onderworpen bleef. Na 1640 echter, toen Portugal tegen Spanje in opstand kwam, moest Portugal zich beperken tot den, trouwens zeer levendigen, handel in slaven met Brazilië. Spanje ging aanvankelijk niet tot het sluiten van een nieuw assiento over, daar het ook met de andere naties, die inmiddels in Afrika koloniën hadden verworven, in oorlog was. Aangezien echter de slavenhandel der W.I. Cie. (zie COMPAGNIE) zich middelerwijl had ontwikkeld, vonden de Spaansche koloniën in Curaçao een gemakkelijk bereikbare marktplaats om zich van de noodige arbeidskrachten te voorzien. Hoewel het verkeer tusschen de Spaansche koloniën en die van andere naties verboden was, kon dit verbod, bij gebreke aan rechtstreekschen slavenaanvoer in Spaansch Amerika, niet worden gehandhaafd. De W.-I. eilanden der andere naties zijn trouwens ten allen tijde de stapelplaatsen van dezen al of niet geoorloofden handel in goederen en slaven met het vaste land van Amerika geweest. Zoo levendig was in het eerste twintigtal jaren na 1640 dit verkeer, dat de Spaansche kolonisten luid klaagden, toen in 1663 door de Spaansche kroon een nieuw assiento met een Genueesche firma werd afgesloten. Den slavenhandel der Hollanders werd daardoor echter weinig of geen afbreuk gedaan. Zoowel dit als volgende assientos bleven hun slaven grootendeels, hetzij van de W.I. Cie. op Curaçao, hetzij van Hollandsche interloopers betrekken. Te vergeefs trachtte de Spaansche kroon

de assientisten te bewegen zelf uit Afrika slaven te halen. Steeds weer moest zij toestaan, dat de assientisten op Curaçao een groot deel of het geheel der te leveren slaven kochten. De Spaansche Regeering berustte hierin, omdat anders de Engelschen van Jamaica en Barbados in de plaats der Hollanders zouden zijn getreden en de Hollanders ook in dezen handel als eerlijker bekend stonden. Niet zelden bedienden de assientisten zich zelfs voor het vervoer naar het vaste land van Z.-Amerika van Hollandsche schepen. Hoogstwaarschijnlijk werden zij trouwens ook door Hollandsche kapitalisten gesteund. Een groote rol speelde in dezen handel het Amsterdamsche handelshuis Coymans, welks leden bewindhebbers der W.-I.-Cie waren en tevens deel namen aan den Spaansch-Amerikaanschen handel. Balthasar Coymans was langen tijd de commanditair van den assientist Baroso en trad van 1684-88 zelf als leider van het assiento op. Na zijn dood in 1688 bleef het assiento nog eenige jaren in Hollandsche handen, doch na de troonsbestijging van Philips V in Spanje kwam het aan een Fransche maatschappij en na den vrede van Utrecht (1713) aan de Engelschen, die het gedurende de gansche 18e eeuw bleven behouden en wier slavenhandel die van alle andere natiën verre overvleugelde.

Sedert het einde der 17e eeuw was de omvang van den slavenhandel zeer toegenomen, een gevolg van den opbloei der W.-I koloniën. Terwijl men schat, dat in de laatste decenniën der 17e en nog in de eerste helft der 18e eeuw per jaar gemiddeld 20 000 slaven in Amerika werden ingevoerd, neemt men tegen het einde dier eeuw een invoer van ± 100.000 slaven aan, waarvan ongeveer de helft voor Engelsche rekening aangevoerd werd. In de Nederlanden was Vlissingen de voornaamste zetel van dit bedrijf. In de jaren 1767 en 1768 te zamen liepen uit Nederlandsche havens, volgens de schatting van Galandat, die goed op de hoogte kon zijn, 36 slavenschepen uit, die gemiddeld 350 slaven inkochten. Neemt men met dezen schrijver aan, dat de reis van een slavenschip gemiddeld 2 jaar duurde, dan zouden dus door Nederlandsche slavenhalers jaarlijks ± 6300 slaven in Amerika zijn ingevoerd. Feitelijk is dit aantal te groot, daar een aanzienlijk aantal slaven - gemiddeld zeker meer dan 10%, -onderweg omkwamen. In ieder geval blijkt daaruit, dat ook in deze jaren van bloeienden handel, onze slavenhalers niet voldoende slaven aanvoerden, om in de behoeften te voorzien onzer eigen koloniën die, naarschatting, een invoer van ± 7000 slaven per jaar noodig hadden. Dit werd nog erger na den vierden Engelschen oorlog toen het aantal onzer slavenschepen volgens Mac Pherson met bijna $\frac{2}{3}$ verminderde. Volkomen begrijpelijk is het dan ook, dat de Surinaamsche planters luide klaagden over gebrek aan werkkrachten. In 1789 werd eindelijk het monopolie van de W.I. Cie. opgeheven en de invoer van slaven in onze Amerikaansche koloniën aan alle Hollandsche schepen vergund.

De techniek van den slavenhandel.

In Afrika werden de slaven ingekocht van de inlandsche hoofden. Aanvankelijk werden alleen krijgsgevangenen, die anders gedood plachten te worden, aan de Europeanen verkocht; later begonnen deze hoofden echter slavenjachten in de naburige rijken te houden en verkochten zij ook wel hun eigen onderdanen. Goedkoope lijnwaden, metaalwaren en sterke drank werden in betaling gegeven, wanneer althans geen gebruik werd gemaakt van de uit O.I. aangevoerde kaurischelpen, die onder de negers het meest geliefde ruilmiddel waren. Vóór de Cie. de slaven ter kuste aangekomen overnam en betaalde, werden zij gekeurd en gebrandmerkt. De keuring diende om de 'leverbare' slaven of 'stukken van Indië' (Pieças de Indias, Pièces d'Inde) af te zonderen van de 'Macarons', die ook wel

verkocht werden, maar tegen lagere prijs. In het internationale verkeer was langzamerhand en vooral sedert het Spaansche assiento van 1663 nauwkeurig omschreef, welke slaven als 'Pieças de Indias' zouden gelden, algemeen erkend een stel regels, waaraan een slaaf moest voldoen om als een 'Stuk van Indie' te kunnen worden geleverd. Afgekeurd werden slaven, die jonger dan 15 of ouder dan 35 jaar waren. Daar de leeftijd natuurlijk slechts bij benadering kon worden bepaald, is het te verklaren; dat wij soms ook andere leeftijden (17 of 18 als minimum, en 30-35) als maximum vinden opgegeven. Voorts waren uitgesloten alle verminkten, zij die een tand misten (waarschijnlijk wijl dit een teeken van vroegen ouderdom werd geacht), die grijs haar hadden en ten slotte zij die aan chronische ziekten leden.

Als vrouwelijke stukken van Indië, die 25 à 30% goedkooper waren dan de mannen, golden volwassen normale, gezonde negerinnen, die een kind zoogden.

Ten aanzien van de waarde der slaven, die te jong waren, placht men in de leverings-contracten een soort sliding scale op te nemen, in die voege, dat 3 kinderen van 8-14 jaar voor twee, en 2 kinderen van 2-7 jaar voor één volwassen slaaf werden gerekend. Onder de 2 jaar volgden zij de moeder. Soortgelijke bepalingen bestonden voor slaven boven de 35. In de assientos placht voorts te worden bedongen, dat de te leveren slaven voor $\frac{2}{3}$ uit mannen en voor $\frac{1}{3}$ uit vrouwen zouden bestaan, eene bepaling, die later de afschaffing van den slaven handel niet weinig belemmerde, aangezien dientengevolge de verhouding der beide seksen in de koloniën zeer ongelijk was en ook daardoor de natuurlijke toeneming van de slavenbevolking met de sterfte geen gelijken tred hield. Om kosten te sparen verscheepte men de slaven zoo spoedig mogelijk en daarmede begon de gruwelijkste episode van hun bestaan. In het nauwe en bedompte tusschendek der slavenschepen, waar het zitten meestal zelfs niet mogelijk was, werden zooveel negers geladen als maar even doenlijkscheen. In letterlijken zin was er op vele slavenschepen voor iederen persoon minder ruimte dan in een doodkist. Bovendien werden zij twee aan twee geketend. Slechts bij goed weder werden zij eenigen tijd aan dek gebracht. Dat onder dergelijke omstandigheden de sterfte gedurende de reis schrikwekkend hoog was spreekt vanzelf. Een sterfte van 20% op elke reis werd als matig beschouwd. De overvulling der schepen werd bevorderd, doordat de reeders aan de W.-I.-Cie. een recognitie moesten betalen, die alleen met de grootte van het schip en niet met het vervoerde aantal slaven verband hield. Ook de bepalingen van het assiento, die in menigerlei opzicht in den slavenhandel als normen golden, dreven tot dit misbruik, daar de Spaansche regeering, steeds bevreesd voor smokkelhandel, het aantal schepen met slaven, dat zij in hare koloniën toeliet, zoo veel mogelijk beperkte.

Eenige verbetering werd, voorzoover de Engelsche schepen betreft, gebracht door de Engelsche wet van 1788, welke bepaalde dat een slaventhaler van 150 ton of minder op iedere 3 ton scheepsruimte niet meer dan 5 slaven mocht vervoeren, terwijl op grootere schepen op elke ton scheepsruimte één slaaf

mocht worden ingeladen. Deze maatregel bleef echter slechts gedurende korten tijd van kracht.

Gelijk bekend is, hebben deze gruwelen geleid tot het ontstaan der *abolitie*-beweging, die onder leiding van Wilberforce, Clarkson e.a. leidde tot de Engelsche wet van 1806, waarbij met ingang van 1808 alle invoer van slaven in eenige Britsche kolonie en alle slavenhandel door Engelschen verboden werd. Deze wet kwam echter niet tot stand vóór economische en politieke belangen althans ten deele samenvielen met de eischen der humaniteit. De oude Engelsche koloniën, die vrijwel geheel in cultuur waren gebracht, zagen met leede oogen, dat de slavenhandel in de eerste plaats aan de nieuw veroverde en aan de vreemde koloniën ten goede kwam. Hoewel vruchtbaarder dan de oude koloniën waren deze nieuwe koloniën, zoolang zij onder Fransch en Spaansch bestuur hadden gestaan, op minder intensieve wijze in cultuur gebracht. Nadat zij door de Engelschen veroverd waren, hadden zij echter veel nieuw kapitaal tot zich getrokken en waren de plantages aldaar zeer uitgebreid. Door hun vruchtbaarheid en ook doordat zij minder met schulden waren bezwaard, konden deze nieuwe koloniën de cultuur volhouden ook toen tijdens de crisis, die het gevolg was van Napoleons handelspolitiek en van het continentale stelsel, de oudere koloniën dreigden te gronde te gaan. De Engelsche regeering, die reeds in 1796 den invoer van slaven in vreemde koloniën had verboden en sedert 1804 ook de directe slaveninvoer in de nieuw veroverde bezittingen belette, zette dus op dezen weg slechts een laatsten stap toen zij in 1806 den slaven handel geheel verbood, ten einde zodoende de oude koloniën, die volop van slaven waren voorzien en waar de geboorten door de sterfte niet of slechts weinig werden overtroffen, te beschermen tegen de concurrentie der nieuwe gebieden, voor welke uitbreiding van het aantal slaven nog steeds noodzakelijk was.

Van den aanvang af intusschen begreep Engeland, dat tot afschaffing van den slavenhandel slechts met eenige kans van slagen kon worden besloten, indien maatregelen werden genomen om te voorkomen dat deze handel eenvoudig uit Engelsche handen in die van andere naties overging. De abolition-act kon daarom ook eerst de meerderheid verwerven nadat Engeland feitelijk meester was ter zee. Alleen de scheepvaart der Vereenigde Staten, waar men zich in stijgende mate op den slavenhandel ging toelagen, was in 1806 een mogelijke concurrent, doch juist deze Staat toonde zich met Groot-Brittannië één van zin door in 1807 eveneens den slavenhandel te verbieden. Toen in Europa de vrede terugkeerde begon Engeland bovendien pogingen aan te wenden om tot een internationaal verbod van den slavenhandel te komen. De vrede van Parijs (1814) bevatte een, door Frankrijk echter niet uitgevoerde, clause, waarbij deze staat zich verbond binnen 5 jaar aan den Franschen slavenhandel een einde te maken. Op het Weener congres werd de wenschelijkheid van zoodanig verbod uitgesproken en Engeland trachtte daarop met alle continentale staten verdragen af te sluiten, waarbij deze zich verbonden den slavenhandel te verbieden en eventueel aangehouden slavenhalers door in elke kolonie gevestigde gemengde rechtbanken, waarin een Engelsch rechter zitting had, te doen vonnissen. Nederland, welks slavenhandel toen ter tijd nagenoeg geheel was verlopen en dat zich dus door een zoodanig verbod weinig opofferingen oplegde, had noch het Weener congres, noch het tractaat met Engeland afgewacht om een eersten stap in deze richting te doen. Bij besluit van den souverainen vorst van 15 Juni 1814 werd verboden hier te lande slavenschepen uit te rusten of uit de Afrikaansche koloniën slaven uit te voeren. Nog in hetzelfde jaar (13 Augustus 1814) kwam een tractaat met Engeland tot stand, waarbij Nederland zich jegens Groot-Brittannië tot bestendige handhaving dezer bepalingen verbond. Den 4en

Mei 1818 werd dit tractaat door eene nadere overeenkomst vervangen ^{*)} waaraan door Nederland uitvoering werd gegeven door de wet van 20 Nov. 1818 Stbl. no. 39^{†)}, die den 12en Jan. 1819 in Suriname werd afgekondigd, en waarbij zoowel hier te lande als in de koloniën het uitrusten van slavenschepen alsmede het drijven van en het deelnemen aan den slavenhandel werd verboden; in de Afrikaansche bezittingen werd de uitvoer en in de Amerikaansche bezittingen de invoer van slaven verboden. Op dit laatste verbod werd echter een uitzondering gemaakt ten aanzien van slaven, die ten tijde van de afkondiging der wet zich reeds in Amerika bevonden en voor hunne nakomelingen. Feitelijk werd hierdoor de invoer van slaven uit de Amerikaansche koloniën van andere mogendheden onbeperkt toegestaan. De Engelsche regeering liet dan ook niet na, zich over deze uitzondering te beklagen, waarop bij K.B. van 16 April 1821 Stbl. no. 1 verboden werd in Suriname slaven in te voeren uit koloniën, die directe aanvoer van slaven uit Afrika toelieten. Daar dergelijke koloniën op dat oogenblik echter niet meer bestonden, was dit besluit weinig geschikt om den slavenhandel met de vreemde koloniën te beperken. Formeel had onze regeering volkomen gelijk door zich op het standpunt te stellen, dat zij door deze bepalingen had gedaan, wat van haar kon worden verwacht en dat, indien door andere natiën nog slaven naar West-Indië werden gesmokkeld, Engeland zich daarover tot deze andere natiën had te wenden. De houding der regeering toont evenwel tevens aan, dat zij tot bestrijding van dezen sluikhandel weinig wenschte te doen. Vermoedelijk was zij bevreesd door strengere bepalingen Suriname in ongunstiger conditie te brengen dan de andere koloniën, waar deze sluikhandel bestond of althans werd getolereerd. Volgens een betrouwbare schatting werden in 1819 dan ook niet minder dan 3000 slaven in Suriname ingevoerd. Het is niet aan te nemen, dat daaronder niet een groote hoeveelheid was, die langs een omweg uit Afrika was aangevoerd. Zelfs kwamen slavenhalers rechtstreeks uit Afrika in Suriname aan, zich door valsche papieren tegenover de toegefelijke autoriteiten den schijn gevend als kwamen zij uit een der naburige koloniën. Bovendien werden langs de Saramacca en de krekken, die de Cottica met de zee verbinden, vele slaven binnengesmokkeld. Eerst de in 1822 opgetreden gouverneur De Veer trad met kracht tegen dezen sluikhandel in slaven op en schijnt ondanks veel tegenkating, daarin vrijwel te zijn geslaagd. Bepaaldelijk de invoering der slavenregisters in 1826 schijnt een doeltreffende maatregel tegen ontduiking der wettelijke bepalingen te zijn geweest. De geoorloofde slavenhandel met de vreemde koloniën bleef nog voortduren totdat de opheffing

*) Bij latere overeenkomsten van 31 Dec. 1821 en 25 Jan. 1823 werd dit tractaat nog met twee additioneele artikelen vermeerderd.

†) De strafbepalingen werden nog verscherpt bij de wet van 23 Dec. 1824 Stbl. no. 75. In de koloniën golden bovendien nog een tiental door de Kroon vastgestelde ordonnantiën, opgesomd in het rapport der Staatscommissie van 1853.

der slavernij in de Engelsche bezittingen (1832) daaraan en ook aan den smokkelhandel in slaven een einde maakte. Hoewel nog lange jaren een Engelsche rechter in de gemengde rechtbank te Paramaribo zitting had, kon men den slavenhandel toen als geëindigd beschouwen.

Ten aanzien van de Nederlandsche Antillen is in dit opzicht weinig of niets bekend. Teenstra zegt, dat het laatste slavenschip in 1778 op Curaçao aankwam. Vermoedelijk hebben de economische toestanden op deze eilanden, waar geen groote plantages van koloniale uitvoerproducten bestonden, er toe geleid dat de slavenbevolking weinig of geen aanvulling van buiten behoefde en door natuurlijken aanwas in stand bleef.

Gelijk uit het bovenstaande reeds blijkt, had het Engelsche verbod aan den slavenhandel slechts onvolledig een einde gemaakt. Spanje en Portugal hadden zich wel door tractaten verbonden ook hunnerzijds tot abolitie over te gaan, doch verzuimden de noodige maatregelen te nemen om deze verplichting na te komen. Ook Frankrijk was onwillig. In de eerste vier decennien der 19e eeuw werd dan ook onder de vlaggen dezer natiën een levendige smokkelhandel in slaven gedreven, die door de autoriteiten, zoo in het moederland als in de koloniën, eerder werd aangemoedigd dan tegengegaan. Wel had Engeland zich het onderzoekingsrecht bedongen der van slavenhandel verdachte schepen, die onder deze vlaggen mochten varen, maar ondanks de pogingen van het hiertoe bestemde kruiser-eskader bleef het bedrijf bestaan. Erger nog was, dat de Vereenigde Staten hun eigen-abolitie wetten evenmin streng handhaafden en steeds weigerachtig bleven het onderzoekingsrecht aan Engeland toe te staan. De Noord-Amerikaansche slavenhandel nam dan ook snel toe in omvang en zijn bloei werd nog bevorderd toen de katoencultuur in de zuidelijke staten der Unie een ongedachte vlucht nam. Het ergste was, dat de gruwelen van den slavenhandel tengevolge van deze omstandigheden eer vermeerderden dan verminderden. Het bedrijf was veel gevaarlijker, maar ook veel winstgevender geworden. Men rekende dat de kosten werden gedekt als slechts een op de drie reizen slaagde. Meer nog dan vroeger werden de slaven in de schepen opeengepakt en slechts het schuim der natiën nam aan dezen handel deel. Zelfs het toezicht der Engelsche Marine vermeerderde de wreedheden, daar de slavenhalers niet zelden hun geheele levende lading over boord wierpen, wanneer zij zagen, dat ontkomen onmogelijk was. Ook de behandeling der slaven in de koloniën was trouwens verergerd, in stede van verbeterd, gelijk men bij het tot stand komen der abolitiewet verwacht had. De abolitionisten spanden daarom thans alle krachten in om tot een algeheele opheffing der slavernij te komen, welk doel zij in 1832 bereikten, voorzoover de Engelsche koloniën betreft. Gaandeweg gingen ook de andere koloniën daartoe over.

Eerst door de opheffing der slavernij was aan den slavenhandel zijn voedingsbodem ontnomen en verdween hij voor goed.

Litt. W. Bosman, *Beschr. van de Guinese Goud-, Tand- en Slavekust*, Utr. 1704; Savary, *Dictionnaire Universel du Commerce*; D.H. Gallandat, *Noodige onderrichtingen voor de Slaafhandelaaren*, Verh. Zeeuwsch genootschap 1769; Hartsinck, *Beschr. v. Guiana*, Amst. 1770; Mac Pherson, *Annals of Commerce*, 1806; *De l'Etat Actuel de la Traite des Noirs*, uitgave van The African Institution, London 1821; *Bijdragen tot de kennis der Nederl. en vreemde koloniën*, bijzonder, betrekkelijk de vrijlating der slaven, 1844-47; (G.S. de Veer) *Opmerkingen omtrent den Afrik. slavenhandel*, enz., 's Gravenh. 1848; *Eerste en Tweede rapport der Staatscommissie benoemd bij Kon. besl. van 29 Nov. 1853*, no. 66, 1855 en 1856; Dr. F. Hochstetter, *Die Wirtschaftliche und politische Motive für die Abschaffung des Britischen Sklavenhandels*, 1905; W.E. Burghardt du Bois, *The suppression of*

the African Slave trade to the United States of America, 1896; G. Scelle, *La Traite négrière aux Indes de Castille*, 1906; J.J. Reesse, *De Suikerhandel van Amsterdam van het begin der 17de eeuw tot 1813*, Haarlem 1908; L. Mims, *Colbert's West-India Policy* (No. 1 of 'Yale Historical Studies'), 1912; Dr. A. Eekhoff, *Twee documenten betreffende den slavenhandel in de 17e eeuw* (Nederl. Arch. voor kerkgeschiedenis, Nieuwe Serie, deel XI, 1914, blz. 271-298); zie voorts de litteratuur bij COMPAGNIE (WEST-INDISCHE).

S.v.B.

Slavernij.

De geschiedenis van de slavernij in Suriname is voor een aanzienlijk deel de geschiedenis der kolonie zelve, sedert de eerste vestiging tot het jaar van de opheffing der slavernij, 1863.

In Suriname waren er reeds ten tijde van Willoughby's kolonie zoowel Indiaansche slaven (zie ROODE SLAVEN) als neger-slaven. Toen de kolonie in Nederlandsche handen kwam had de W.-I. Compagnie het monopolie van den slavenaanvoer uit Afrika en volgens art. VI van het octrooi van 1682 was zij verplicht 'aen de geseyde Colonie jaerlycks te leveren soodanigen aental Slaven, als aldaer sullen wesen gerequireert'. De Compagnie gaf evenwel aan de Geoctroyeerde Societeit van Suriname, met eenige beperkende bepalingen, vrijheid om desnoods zelf hierin te voorzien, mits aan haar betalende f15 voor iederen slaaf. Bij de vernieuwing van het octrooi in 1730 verbond de Compagnie zich om jaarlijks ten minste 2500 slaven te leveren en toen zij daaraan niet voldeed, werden voor rekening van de Societeit schepen naar Guinea gezonden om slaven te halen. Toen in 1762 het octrooi op nieuw verlengd werd bleef de verbintenis wegens het leveren van slaven bestaan.

Dat de slavernij als een zeer natuurlijke zaak beschouwd werd, behoeft hier nauwelijks opgemerkt te worden. Zij werd met bijbelteksten verdedigd en evangelie-predikers hielden evengoed slaven als anderen. De slavenhandel was een handel als elke andere. Men zag er destijds niets menschonteerends in. De staat der Nederlanden wettigde op de plechtigste wijze het koopen en verkoopen van Afrikaansche slaven en de Staten Generaal moedigde den handel krachtig aan. Zoo bevatte het plakaat van 24 Nov. 1789 deze overweging: 'Nademaal den Handel op de West-Indiën een der aanzienlijkste takken uitleverde van het bestaan voor de Ingezeeten en deeser Landen, en het zeeker was, dat zoo lang er geen nieuwe middelen waren uitgedagt, om de Colonien in Westindien van de noodige handen te voorzien tot het verrigten van den Arbeid, de Negerhandel behoorde aangemerkt te worden als onafscheidelijk van den bloey en voorspoed dier Colonien, en van de geheele Commerce.'

Uit de meeste geschriften van die dagen blijkt, dat men de negers niet als menschelijke wezens beschouwde, maar als verhandelbare zaken. In de slavenkoloniën waren zij voor de wet zaken, geen personen.

Uit welke deelen van Afrika de slaven aangevoerd werden is medegedeeld in het artikel BOSCHNE-

GERS, blz. 156. Volgens Teenstra onderscheidde men in Suriname 14 verschillende 'casten of stammen'. Hoewel deze zich onderling vermengd hebben zijn vele typen in die mate behouden, dat men, foto's in Afrikaansche reisbeschrijvingen vergelijkende, met zekerheid kan zeggen tot welke stammen sommige negers in de W.I. koloniën behooren. Eertijds wist men, naar de taal, de tatoeëring en andere kenmerken, de stammen waartoe de aangevoerde slaven behoorden, te onderscheiden. Niet alle stammen waren even gemakkelijk tot geregelden arbeid te dwingen of even vatbaar om den landbouw of een ambacht te leeren. Reeds Van Aerssen klaagde in een brief van 3 Oct. 1686 aan Directeuren der Societeit dat de Calabarische slaven van 'overgrootte boosheid' waren. Teenstra, *De Landb. in de Kol. Suriname*, II 179-184, geeft een opsomming van de uiterlijke kenmerken en de karaktereigenschappen van de onderscheiden stammen. De Doemakoekoe's werden beschouwd als dom, wild en onhandelbaar; men hield ze voor menscheneters en beweerde dat zij zelfs opgegraven lijken aten. Of de slavine Semire, die in 1837 te Paramaribo ter dood veroordeeld werd, omdat zij een negermeisje had gedood, in stukken gesneden en een gedeelte opgegeten, tot dezen stam behoorde, is niet zeker. De mannen, waren wegens de opgezwollen litteekens der opzettelijke insnijdingen aan het voorhoofd, zeer leelijk; de vrouwen werden daarentegen als de schoonste negerinnen beschouwd. Wegens de genoemde eigenschappen der mannen is de naam *doemakoekoe* in Suriname een scheldnaam geworden. A. Blom, *Verh. over den landb. in de col. Suriname*, Haarlem 1785, zegt dat de Loango-negers meer dan anderen de neiging hadden om in de bosschen te ontvluchten en dat zij minder duur waren dan de Cormantin- of Papanegers.

In het bovengenoemde octrooi was voorgescreven dat de aangevoerde slaven publiek verkocht moesten worden en hoe de betaling aan de Compagnie had te geschieden. Tegen het voorschrift in verkochten de gezagvoerders der slavenschepen soms hunne lading uit de hand en in massa aan de groote planters. Negers van de verschillende stammen waren verschillend in prijs; de in de kolonie geboren slaven de 'creolenegers' brachten in den regel meer op dan de pas aangebrachte 'zoutwaternegers'.

Vóór de inscheping werden de slaven gebrandmerkt om ze te onderscheiden van de slaven van andere Europeesche naties (zie SLAVENHANDEL). In de kolonie werden de initialen van den kooper, meestal op den arm van den gekochten slaaf ingebrand. Prof. Joest geeft in zijn *Ethn. und Verwandtes aus Guayana*, blz. 42, een afbeelding van het daartoe gebruikte, zilveren instrumentje en meent dat de nauwelijks een seconde durende operatie niet zeer pijnlijk kan zijn geweest. Veel pijnlijker dan de tatoeëring is ze zeker niet geweest.

Bij den verkoop der aangebrachte slaven - die daarbij naakt werden te kijk gezet - mochten de kinderen niet van de moeders gescheiden worden. Om het wegloupen te voorkomen scheidde men in enkele gevallen ook de mannen niet van hun vrouwen. Van huwelijken was evenwel geen sprake. Voor het samenleven van man en vrouw was de toestemming van den meester noodig of van de meesters, ingeval de slaaf en de slavine niet aan één meester toebehoorden.

Het slechtst er aan toe waren zij, die voor de suikerplantages werden aangekocht; zoowel het werk in de rietvelden als in de primitieve molens was zwaar; bijzonder zwaar was de arbeid bij het aanleggen van nieuwe plantages. Ook op de koffie-plantages werd, vooral in den tijd van 'de pluk', veel van de negers gevergd. Minder zwaar was het werk op de katoenplantages. Op de houtgronden, waar de aard van het werk meebracht, dat de slaven, die in het bosch hout moesten vellen, op een soort accoord werkten, genoten zij een zekere mate van vrijheid en hielden genoeg vrijen tijd over om hunne kostgronden te bewerken. Voor de vrouwen, die

de gezaagde planken op het hoofd het bosch moesten uitdragen, was de arbeid op de houtgronden zwaar.

Dit verschil in de arbeidsvoorwaarden was oorzaak dat de slaven zeer gekant waren tegen de verplaatsing der slavenmachten van de eene plantage naar de andere; zonder toestemming van den Gouverneur mocht deze niet plaats vinden.

De plantage-slaven behoorden als het ware tot den grond en werden niet enkel of familie's-gewijze verkocht, maar met de plantage mee. Plantages die zonder of met weinig slaven verkocht werden, brachten weinig op (zie Bijdr. tot de kennis der Nederl. en vreemde Koloniën, 1847, blz. 485). Terloops zij hier opgemerkt dat ook in Nederland openbare verkooping van Surinaamsche plantages met hare slavenmachten plaats hadden.

Het best er aan toe waren de stads-slaven, die als huisbedienden gehouden werden of als ambachtslieden voor den meester werkten of door dezen verhuurd werden. Ook waren er slaven die eenige vrijheid genoten en den meester of de meesteres wekelijks of maandelijks een zekere som moesten opbrengen. In dit geval verkeerden vele slavinnen, die, zoo lang ze jong en schoon waren, niet veel moeite hadden om door prostitutie de vereischte som te verdienen. Velen kwamen als waschvrouwen aan den kost. In later jaren werd dit 'uit werken zenden' verboden.

In verhouding tot de aankoopssom, was de rente, die zulke verhuurde of uit werken gezonden slaven of slavinnen opbrachten, zeer hoog. Er waren dan ook familiën, die geen andere bron van inkomsten hadden dan hetgeen hun slaven verdienden.

Het slechtst waren op de plantages er aan toe de kleurling-slaven, die, zwakker dan de negers, hetzelfde werk hadden te doen, en daar de blanke heeren - van alle nationaliteiten - de negerinnen niet versmaadden, nam het getal slaven van deze soort gestadig toe. De kinderen der slavinnen bleven n.l., tenzij 'vrijgegeven' of 'vrijgekocht', slaven. De administrateurs (zie aldaar) hadden liever geen blanke vrouwen op de plantages, zoodat de directeuren en blankofficiërs hunne 'huishoudsters' onder de slavinnen zochten. Sommige dezer heeren hielden er geheele harems op na, niettegenstaande er placaten uitgevaardigd waren die de gemeenschap van blanken met slavinnen verboden. Ook aan gemanumitteerden was deze verboden (zie MANUMISSIE). Zulke verbodsbepalingen bleven een doode letter.

Wakka-piki-njan, of *piki-njan*, noemde men de slaven, die den vrijdom genoten zonder vrijbrief en de slaven zonder meester (zie over hun rechtstoestand het arrest van den Hoogen Raad van 7 Mei 1847, Weekbl. v.h. Regt, 31 Mei en 3 Juni 1847).

Op vele plantages waren de huisvesting, de voeding en de geneeskundige behandeling en verpleging allertreurigst. Aan kleeding bestond weinig behoefte en de verstrekking daarvan bestond in een jaarlijksche of halfjaarlijksche uitdeeling van de onmisbaarste kleedingstukken. Maar er waren ten allen tijde vele meesters, die hun levend kapitaal goed verzorgden.

De eenige uitspanning der slaven waren de dans-

partijen, die door de planters in de nieuwjaarsweek en bij andere gelegenheden voor hen gegeven werden en waarbij het niet aan dranken ontbrak. (Zie DANSEN).

Hoeveel slaven van het begin der volkplanting tot het einde van den gewettigden en den clandestienen slavenhandel (1650-1826) in Suriname zijn aangevoerd, is niet op te geven, doch men mag veilig aannemen dat dit getal jaarlijks tusschen de 1500 en 2000 heeft bedragen. Toen de slavernij werd afgeschaft waren er ruim 33600 slaven; de bevolking der geheele kolonie was toen \pm 53 000. Het getal toen aan wezige Boschnegers was zeker niet meer dan 7000. De invoer van slaven is dus geen geslaagde kolonisatie geweest. Voor een deel is dit te wijten geweest aan te weinig aanvoer van vrouwen, maar deze wanverhouding tusschen de geslachten verklaart niet alles. Er is veel geschreven over de oorzaken van de groote sterfte onder de plantageslaven; velen hebben die uitsluitend toegeschreven aan de onvoldoende verzorging en den zwaren arbeid. Daarbij is niet voldoende rekening gehouden met de onder hen geheerscht hebbende ziekten, zooals anchylostomiasis, malaria, enz en de klem (zie aldaar) bij kinderen. Achteraf beschouwd moet de afkeer voor arbeid, die men aan luiheid toeschreef, voor een deel op rekening gesteld worden van ziekelijke gesteldheid (zie AARD-ETEN, ANCHYLOSTOMIASIS en MALARIA). De groote kindersterfte moet voor een deel toegeschreven worden aan den zorgeloozen aard der zwarte moeders en aan de slechte voeding der zuigelingen (zie KANTEN), maar voor een deel ook aan de arbeidstoestanden, die de moeders dwongen de zorg voor de zuigelingen aan anderen over te laten, tenzij zij deze, op den rug gebonden, mee naar het veld namen. Eenigen tijd vóór en na de bevalling werden de moeders vrijgesteld van den veldarbeid, evenwel niet lang genoeg. Na dezen schoontijd had de creolen-mama (zie aldaar) de zorg voor de zuigelingen, gedurende den tijd dat de moeders aan het werk waren. Ook de andere kinderen waren aan hare zorg toevertrouwd. Zij moesten elken morgen voor de woning van den directeur verschijnen voor de dagelijksche inspectie, een instelling die nuttig had kunnen zijn, zoo zij niet op vele plantages ontaard ware in een eenvoudige begroeting van den directeur.

De meer onmiddellijke leiding van den arbeid der slaven op de plantages was toevertrouwd aan een of meer bastiaans (zie aldaar) met hun onafscheidelijke zweep, onder toezicht van de blank-officiers (zie aldaar).

Over de wreede, onmenselijke behandeling der slaven zou men boekdeelen kunnen schrijven. Het werd er niet beter op, toen het absenteïsme der plantage-eigenaren algemeen werd en het beheer der plantages in handen kwam van directeurs, dikwijls van zeer bedenkelijk gehalte. Zooals Luzac (Hollands Rijkdom, Leiden 1783, IV, 208) schreef: 'Men geloofde ter goeder trouw, dat allerlei soort van lieden even zeer in staat was, om de zaaken eener plantaadje wel te bestieren, even gelijk men geloofde, dat allerlei soort van lieden tot de regering van landen en steden bekwaam is. Men maakte geen onderscheid meer in de keuze van hun, die men derwaards zond. Suriname werd evenals Oost-Indië eene wijkplaats voor lieden van slecht gedrag, voor zulken, die in Holland hunne eigen zaaken kwaalijk hadden aangeleid, of die men nergens toe wist te gebruiken'. Een publicatie van Vaillant van 1817 (G.B. no. 13), ter ampliatie van het reglement voor de directeurs en verdere bedienden der plantages en gronden van 31 Aug. 1784, gelastte aan eigenaars en administrateurs 'zoo dikwijls zij een Directeur wegens essentiële onbekwaamheid, of slecht onhebbelijk en immoreel of onzedelijk gedrag moeten wegzenden, daarvan de juiste oorzaak in deszelfs ontslagbrief te plaatsen, op poene van eene boete van ten minste vijf honderd gulden', enz. In 1825 zeide Van Onna, administrateur van plantages, van de directeurs sprekende: 'hij is een suiper, hij is een uitlooper, hij is een slavenbeul, hoort men zeggen, maar waar krijg

ik een ander, die anders is?' Een uitspraak die te algemeen was, omdat er ook goede directeurs waren, maar zeker waren de meesten ongeschikt voor de taak om een slavenmacht uit zulke heterogene elementen bestaande menschkundig te besturen. Dat deze personen, de macht tot straffen hebbende, dikwijls onder den invloed van drank zijnde, van hun macht misbruik zouden maken, spreekt bijna vanzelf. Ook van de oude slaven, bij wie de nieuwkomers somwijlen werden ondergebracht om de gewoonten en de taal van het land te leeren, hadden deze te lijden, daar die oude negers hen niet zelden op een barbaarsche wijze behandelden en zich door hen als een vorst op hunnen wenk lieten bedienen (A. Blom l.c., blz. 376). Was de behandeling der slaven over het algemeen hard en dikwijls wreed, de straffen, die de rechters uitspraken, waren onmenschelijk. Van zulke afschuwelijke martelingen kan men zich thans moeilijk een voorstelling maken. En die rechters - zelf slavenhouders - waren menschen in Europa, meestal in Nederland geboren en opgevoed. Men vergeet bij dit alles de lijfstraffelijke rechtspleging in Europa niet. Weinig vroeger dan de tijd waarover hier sprake is, waren de pijnbank, het radbraken, vierendeelen, levend verbranden, enz. in Europa doodgewone straffen. En hoe kort geleden nog verbrandde men heksen? Wreedheid was het kenmerk van den tijd, overall. Johan Picardt, predikant en medisch doctor te Coevorden schreef omtrent de inwoners van Congo, Angola, Guinea, Monomotapa, Bagamidri, enz.: 'Dese menschen zijn alsoo genaturaliseert / soo wanneer zy in vryheydt ghestelt / of lief talligh gekoestert werden/ soo en willen zij niet deugen/ en weten haar selfs niet te gouverneren: maar bij aldien men geduerigh met rottingen in hare lenden woont/ en dat men de selvige t'elckens sonder genade bastoneert/ soo heeft men goede diensten van de selve te verwachten: alsoo dat hare welvaart bestaet in slavernije'. (Korte Besch. van eenige Vergetene en Verborgene Antiquiteiten, enz. Amst. 1660, blz. 9).

De verzenmakende, fijnbeschaafde, vrome Mauricius stelde op 25 Mei 1743 aan het Hof van Policie voor - daar de negers geen vrees voor den dood hadden en de meesters door de doodstraf hunner slaven hun kapitaal verloren - om de ter dood veroordeelde slaven, inplaats van de vonnissen te excuteeren 'hun leven lang aan het een of ander publiek werk te gebruiken, hun echter vooraf de tong uitsnijdende en ontmannende en den meester vergoeding voor een nieuwen slaaf te geven.' Hoe juist teekent dit voorstel, om den persoon die het deed, den geest des tijds. De geschriften niet alleen, maar ook de daden der menschen moeten beoordeeld worden naar hun datum. Ook tegen anderen dan slaven eischte men wreede straffen. Ten tijde van Mauricius had een jong practizijn, Aubin Nepveu, in een twist met een Raad van Civiele Justitie gezegd, dat hij niets om hem gaf. De prov. Fiskaal Sandick viel Nepveu hierover aan en eischte dat deze zou worden gegee-

seld, gebrandmerkt en met een gloeienden priem door de tong gestoken. De eisch werd niet toegewezen, maar is teekenend. Wat zou de eisch geweest zijn, wanneer een slaaf hetzelfde had gedaan!

Een verrassing is het in dien tijd ook een mildere opvatting aan te treffen, zooals bij Thomas Pistorius, die in zijn Korte en zakelijke Besch. v.d. Colonie van Suriname, Amst. 1763, 'ten dienste van Directeurs, Officiers, Meesterknechts, enz.' eenige instructien en reflexien geeft, 'die te observeeren zijn bij het waarnemen, zoowel van Zuiker- en Koffy-Plantagien, als van Houtzageryen, Slavenregeeringe', enz.

Geen nationaliteit, ras of godsdienstige gezindte had het monopolie van wreedheid en wanneer nakomelingen van slaven, met overigens gerechtvaardigde bitterheid, over de onmenselijke behandeling van de slaven door de blanke meesters spreken en schrijven, hebben zij niet uit het oog te verliezen, dat neger-slavenhouders in harde en wreede behandeling hunner slaven niet onderdeden voor de blanken en moeten zij bedenken hoe nu nog de straffen bij de Boschnegers zijn. Niet minder wreed dan de meesters waren soms de meesteressen. In dit geval was veelal jaloezie de aanleiding tot het opleggen van wreede straffen aan de jonge slavinnen. Reeds ten tijde van Willougby's kolonie was de behandeling der slaven hard en wreed. George Warren, die deze kolonie bezocht, vertelt in zijn Onpartijdige Besch. v. Suriname, Amst. 1669, blz. 15 en 16, dat de slaven na de geheele week gewerkt te hebben, hun eigen kostgronden hadden te bewerken 'want sy en hebben anders niet waer zy van souden leven kunnen/ behalven dat hare Meesters haer eens ofte tweemaal 's Jaers/ met wat stinckende soute Visch begunstigen/ ofte haer wat ghebraets gheven van een Koey ofte Paert die van haerselven zijn komen te sterven.' En wanneer zij, na gevlucht te zijn, hopende op vergiffenis, terugkomen 'ende aldaer tot schricken exempel gestraft worden/ sullen sy hare stantvastigheit/ ofte veel meer hare hartneckigheit toonen/ met de grootste tormenten kloeckmoedig uyt te staen/ die haer kunnen aengedaen worden'. Waarin die tormenten bestonden kan men lezen in Aphra Behn's 'Oroonoko or the royal slave'. En die weten wil hoe de lange lijdensgeschiedenis, die slavernij heet, verder geweest is onder Nederlandsch bestuur, leze er Stedman's reisverhaal, Teenstra's De Neger-slaven in de Kol. Suriname, Dordr. 1842, Wolber's Gesch. v. Suriname, Amst. 1861 en Dr. Van Hoëvell's Slaven en Vrijen onder de Nederl. Wet op na. Eerst in 1827 werd in Suriname de pijnbank afgeschaft en nog in 1833 werden negers - brandstichters - te Paramaribo op rechterlijk vonnis levend verbrand.

Pogingen om het lot der slaven te verzachten zijn in den loop der tijden herhaaldelijk gedaan; ergerlijke mishandelingen, door plantage-directeuren of anderen op eigen gezag gepleegd, werden meermalen met verbanning of op andere wijze gestraft; maar de straffenden waren zelve slavenhouders en aan de opgelegde straffen was dit merkbaar. Ook de slavenreglementen, die meermalen herzien werden, bereikten niet het beoogde doel. De handhavers waren alweer slavenhouders. Eerst in het begin van de 19de eeuw, werd, onder den invloed van de afschaffing van den slavenhandel, de behandeling menschelijker, maar nog lang daarna bleven vele wreede straffen bestaan en werden de slaven als een soort vee beschouwd. Nog in 1828 werd in de instructie voor het gemeente-bestuur der Kolonie Suriname (G.B. no. 23) aan de heemraden opgedragen de zorg voor de goede behandeling der slaven, voor de oppassing van zieken, zwangere en kraamvrouwen en wat verder ter bevordering van de *propagatie* strekken kan.

De wreedheid heeft zich gewroken; waar de slaven daartoe kans zagen, vluchtten zij naar de bosschen en vielen vandaar de plantages aan, die zij plunderden, en waar zij soms het blanke personeel vermoordden en de slaven wegvoerden. Langer dan een eeuw heeft de strijd tegen de Boschnegers (zie aldaar) de kolonie geteisterd,

schatten gelds gekost en den vooruitgang belemmerd. Het was een vicieuze cirkel: naarmate de negers meer wegliepen en de plantages bestookten werden de straffen der gevangenen wegliepers wreeder en hoe wreeder de straffen en hoe harder de behandeling hoe meer het wegliepen toenam, tot men eindelijk er toe overging vrede te sluiten met de onderscheidene benden, die in de Surinaamsche binnenlanden een nieuw Afrika gesticht en de Indianen verder naar het zuiden verdreven hebben.

Intusschen - er waren ook goede meesters, en hun aantal moet niet gering geweest zijn, anders waren verzet en ontvluchting vaker voorgekomen. Een groot deel der aangevoerde slaven was in hun vaderland aan dikwijls wreede slavernij gewend, zoodat zij zich, bij goede behandeling, in hun nieuw vaderland in hun lot schikten; moeilijker was het voor hen, te wennen aan den geregelde en onafgebroken arbeid, maar ook dat gelukte bij goede leiding. De toestand der stads-slaven en -slavinnen, die als huisbedienden gehouden werden, was ten allen tijde dragelijk, in vele gevallen zelfs goed, zoodat zij maar zwak moeten gevoeld hebben den last van in slavernij levende menschen. Van hard werk was hier zelden sprake. De gegoeden hielden tal van huisbedienden en de rijken een heelen stoet, die elkander in den weg liepen. In 1748 klaagde Mauricius over den onnutten sleep van een legioen huisslaven en huisslavinnen 'die geen occupatie hebbende, slaapen, zuipen, speelen, kwaaddoen' en over de ijdelheid der slavinnen, die gevoed werd door 'de kostbare pracht van de beste Chitsen, koraale kettingen, goud, zilver, ja gesteenten zelfs waarmede de Kreole meisjes haare slaavinnen om strijd opschikken.' Elders zegt hij dat hij in Suriname, niettegenstaande hij, boven de slaven aan het gouvernementshuis verbonden, nog 20 eigen slaven daarvoor in dienst had, slechter bediend werd dan in Europa 'met 1 knecht en 2 meiden', want, voegt hij er bij, 'één Hollandsche meid doet meer werk dan *twaaft* slaven'. In 1760 een dergelijke klacht van den Gouverneur Crommelin, die het legioen huisslaven gaarne vervangen zag door 'blanke livrij-bedienden', opdat de slaven op de plantages nuttig werk konden doen. In 1804 stelde Berranger voor om o.a. den eigenaar van particuliere slaven, die nutteloos de weelde voedt door het houden van een sleep bedienden, meer belasting te doen betalen en den landbouw te ontlasten. Een aardige illustratie van de weelde aan bedienden geeft plaat XII van Benoit's Voyage à Surinam (1839), voorstellende 'des personnes de qualité se rendant à l'église', met een stoet bedienden om de parasol, het kerkboek, enz. te dragen. De huisslaven hadden het dus niet kwaad. Er waren families, waar zij als leden van het gezin werden behandeld, hetgeen zij beantwoordden door groote gehechtheid aan de huisgenooten van den meester of de meesteres. In de geschiedenis der slavernij is de *néné*, de getrouwe verpleegster van de kinderen harer meesteres, een lichtpunt. Niet zeldzaam zijn de voorbeelden dat de vrijverklaarde slavinnen in het gezin des meesters bleven. Er waren dus slaven die iets anders dan hard-

heid en wreedheid gekend hebben, en vooral deze zullen bezorgd geweest zijn, voor de toekomst wanneer meester of meesteres mocht overlijden zonder brieven van manumissie te hebben gevraagd.

Onder den druk der slavernij zijn alle kunstuitingen van het ras verloren gegaan. Alleen bij de Boschnegers, wier voorouders aan het juk der slavernij waren ontkomen, vindt men nog eenige houtsnijkunst. Het behoeft nauwelijks gezegd dat de slavenhouders zich over het algemeen weinig bekommerden om de geestelijke behoeften hunner slaven; niet dan met moeite kregen de Moravische Broeders en later de R.K. Missie toegang tot de plantages (zie BROEDERGEMEENTE, blz. 179 en MISSIE, blz. 474). Van schoolonderwijs was vóór 1844 geen sprake (zie ONDERWIJS, blz. 519).

Op de Nederl. W.-I. Eilanden is de behandeling der slaven te allen tijde veel menselijker geweest dan in Suriname. Hiervoor zijn onderscheidene oorzaken aan te wijzen. Op Curaçao - langen tijd het centrum van den West-Indischen slavenhandel - had men geen cultuur van producten voor de wereldmarkt, die zwaren en aanhoudenden arbeid eischten. Daarentegen dwong de weinig voortbrengende kracht van den bodem, de negers tot noeste vlijt, wilden zij in regenarme jaren niet verhongeren. Er waren geen strenge maatregelen noodig om het ontvluchten der slaven tegen te gaan; bosschen waarin deze zich zouden hebben kunnen schuilhouden, waren er niet op het eiland. Vroeger dan in Suriname heeft zich de invloed der zendelingen, n.l. Roomsch-Katholieke, doen gevoelen. Zooals in het artikel HERVORMDE GEMEENTE, blz. 359 is opgemerkt, had het in de bedoeling der Compagnie gelegen, dat de predikanten dezer gemeente ook de negers in den godsdienst zouden onderwijzen, waarvan echter niets schijnt gekomen te zijn; de negerbevolking is op Curaçao Roomsch geworden en gebleven. Deze zorg der Compagnie belette haar niet de slaven als vee te beschouwen en hunne 'aanteling' den directeur van het eiland op het hart te drukken. Op gruwelijke verminkingen van slaven door beulshanden maakte zij alleen opmerkingen, indien daarvan ongeschiktheid voor hun werk het gevolg was.

W.A.J. van Grovestein en W.C. Boey, die in 1789 op Curaçao een onderzoek instelden, verklaarden in hun rapport (Rijksarchief) 'in geen kolonie geweest te zijn, waar de negers zooveel losbandigheid en stoutmoedigheid bezitten dan op Curaçao.' 'Het straffen met zweepslagen is op Curaçao niet in gebruik; wanneer een neger publiek wordt afgestraft, geschiedt zulks met een geesseling, hetgeen *watapana* genoemd wordt. De huisstraffen geschieden met de bullepees, doch zelden tot een' bovenmatigen graad'. Verder merkten zij op: 'Op den eersten opslag zou men gelooven, dat deze slaven volkomen vrij waren en dat de meesters niets over denzelfden te zeggen hadden.'

Niettegenstaande de over het algemeen zachtere behandeling dan in Suriname, vielen er toch bedenkelijke verschijnselen waar te nemen. 'Het is niet zonder voorbeelden, leest men in evengenoemd rapport, dat in schaarsche en dure tijden de negers door gebrek aan voedsel zijn omgekomen; daarvandaan is de barbaarsche gewoonte ingevoerd, dat een oude en verminkte slaaf door zijn' meester wordt vrij gegeven, welke zoogenaamde gunst voor zijne gedane diensten, hem noodwendig aan gebrek moet blootstellen.' In de officieele bescheiden worden als oorzaken van den slavenopstand van 1795 o.m. genoemd de op enkele plantages ingeslopen misbruiken, zooals het verantwoordelijk stellen van alle slaven voor de nalatigheid of het misdrijf van één enkele, het niet opvolgen van het verbod om slaven op Zondag te laten werken, het geven - inplaats van kleederen en rantsoen - van eenige dagen vrijaf, waarop zij op een andere plantage moesten gaan arbeiden en met hun verdiende loon hun mondkost en kleeding van hunne meesters moesten koopen

tegen hogere prijzen, dan waarvoor die zaken elders te verkrijgen waren. Teenstra, die in 1828-29 en in 1833-34 de W.-I. Eilanden bezocht, schrijft dat men op Curaçao kinderen van 7 à 8 jaren voor 70 à 80 gulden verkoopt, zonder de moeder om toestemming te vragen 'die er trouwens even min om treuren als hunne kinderen, wanneer zij slechts van *Curaçao* weggevoerd worden, zoodat er volgeladene schoeners met een algemeen *hoera!* en het eeuwige vaarwel der moeders en naastbestaanden de haven uitzeilen' (De Nederl. W.-I. Eilanden Amst. 1836, I, 168). En ten slotte zij opgemerkt, dat ook op Curaçao de overlevering de namen bewaard heeft van slaven-eigenaars, die berucht zijn geweest om de wreede behandeling van hun slaven en dat de rechters daar ook barbaarsche vonnissen wisten uit te spreken, zooals b.v. na de slavenopstanden van 1750 en 1795.

Op Curaçao was de afcheiding tusschen vrijen en slaven, ook in de uiterlijke verschijning, minder scherp geteekend dan in Suriname. De slaven droegen er schoenen en één der redenen van hun afkeer tegen hunne overbrenging naar Suriname was het in die kolonie bestaande voorschrift dat slaven geen schoenen mochten dragen.

Teekenend voor de toestanden op Curaçao was het verhuren - door de meesters - van slaven als matrozen. Deze hadden in vreemde havens kunnen wegloopen, maar dat deden ze niet. Op St. Eustatius kwam in de laatste jaren der slavernij, toen de slaven op de naburige Engelsche eilanden reeds vrij waren het ontvluchten nog al eens voor; evenzoo op St. Martin, waar de slaven gemakkelijk naar het Fransche gedeelte van het eiland konden uitwijken. Op Saba was het getal slaven in de minderheid; daar heerschte een aartsvaderlijke toestand, waardoor de slaven de slavernij niet voelden. Gehecht als ook zij waren aan hun eiland, ontvluchtten ze niet, hoewel ze, als ervaren zeelieden, dat gemakkelijk hadden kunnen doen.

In de Mem. van Toelichting van het wetsontwerp van 20 Nov. 1861 (zie hieronder) werd gewezen op de 'meer verstandelijke, godsdienstige en maatschappelijke ontwikkeling der slaven op de eilanden, waar geene Heidenen worden gevonden'.

De afschaffing van den slavenhandel is in het betreffende artikel behandeld. Toen de aanvoer van slaven ophield kon de afschaffing van de slavernij niet lang meer uitblijven. In Europa werd het streven daarnaar weldra algemeen. Bij regeering en volk in Nederland rijpte het besef dat het schuld had aan het bestaan der slavernij en het plicht was daaraan een einde te maken.

Het werd in de slavenkoloniën een onrustige tijd; overal kwamen opstanden van meer of minder beteekenis voor. In 1823 was er een slavenopstand in Demerary, in 1824 op Jamaica. Engeland ging voor met de vrijverklaring; in 1833 kwam de wet tot stand, die aan 750.000 slaven der Britsche koloniën de vrijheid schonk, tegen een schadeloosstelling aan de eigenaren van 240 millioen gulden. De Fransche Republiek volgde in 1848; een wet van 30 April 1849 stelde de schadeloosstelling aan de gezamenlijke

meesters op 126 miljoen francs vast. Kort daarna moest, om de gisting onder de slaven op de Deensche Antillen tot bedaren te brengen, daar de vrijverklaring worden afgekondigd. Op St. Martin ontstond een eigenaardige toestand. Na de vrijverklaring in de Engelsche koloniën vluchtten af en toe slaven van dit eiland naar Anguilla en St. Kitts. Toen nu ook de emancipatie in de Fransche koloniën op handen was, drongen de slaveneigenaars op St. Martin, vreezende dat hun slaven naar het Fransche gedeelte van het eiland zouden overloopen, op onverwijld vrijverklaring tegen schadeloosstelling aan. In afwachting van 's Konings besluit zouden zij met hunne slaven handelen alsof deze vrije arbeiders waren. Deze maatregel, gevoegd bij de gehechtheid der slaven aan hun geboortegrond, die ook meer productief was dan het Fransche gedeelte, was oorzaak dat het overloopen niet toenam. De onverwijld vrijverklaring kwam niet tot stand.

Lang kon in de Nederlandsche koloniën de opheffing der slavernij niet meer uitblijven. In een steeds aanzwellenden stroom van artikelen in dagbladen en tijdschriften, in vlugschriften, in adressen en memoriën aan den Koning, in redevoeringen in de Staten Generaal, in boeken en in opzettelijk daartoe opgerichte tijdschriften werd in Nederland op de vrijverklaring der slaven aangedrongen^{*)}. Van verschillende zijden werden plannen en ontwerpen aan de Regeering voorgelegd (zie de hieronder genoemde rapporten van de Staatscommissie, in de eerste waarvan niet minder dan 32 stelsels en plannen onderzocht werden).

De emancipatie-kwestie werd door de Regeering voor het eerst bij de Tweede Kamer gebracht bij het wetsontwerp op het beleid der regeering in de W.-I. Koloniën, ingediend op 17 Dec. 1851. Art. 92 (ontwerp Suriname) hield in, dat de kinderen uit slavinnen geboren, vrij zouden zijn en tot hun 16de jaar onder de voogdij van de meesters der moeders of onder die van een gouvernements-ambtenaar. Dit wetsontwerp werd in het volgende zittingsjaar opnieuw onveranderd ingediend; in 1855 voor de derde maal, met eenige wijzigingen. Art. 106 schreef voor 'dat de slavernij op een nader te bepalen tijdstip zou worden afgeschaft op de wijze bij de wet te bepalen'. Inmiddels was bij K.B. van 29 Nov. 1853 no. 66 eene Staats-commissie benoemd, aan welke was opgedragen, maatregelen voor te stellen ten aanzien der slaven. Zij bracht haar eerste rapport uit, betreffende Suriname, den 16en Aug. 1855, en haar tweede, betreffende Curaçao en onderhoorigheden en de Kust van Guinea, den 26en Mei 1856. Aan hare voorstellen waren de hoofdbepalingen ontleend van de wetsvoordracht van 17 Juli 1857, door den Min. van Kol. Mijer ingediend. Onafgedaan gebleven werd het op 23 Sept. 1857 nader ter overweging aangeboden. Uit het verslag der Tweede Kamer van 31 Jan. 1858 bleek, dat men weinig met de voordracht was ingenomen. De nieuw opgetreden Min. van Kol. Rochussen bood op 25 Oct. 1858 aan de Staten-Generaal nieuwe ontwerpen aan. Het op 7 April 1859 door de Tweede Kamer uitgebracht voorloopig verslag was niet gunstig, waarom het ontwerp werd ingetrokken en op 30 April 1860 een nieuw ontwerp ingediend. Blijkens het voorloopig verslag van 18 Juni 1860 werd ook over dit ontwerp in alle afdeelingen een ongunstig oordeel uitgesproken. Op 18 Sept. 1860 andermaal gewijzigde ontwerpen, die in het voorloopig verslag van 22 Dec. 1860 sterk werden afgekeurd en onafgedaan bleven. Door den Min. van Kol. Loudon werden eindelijk op 20 Nov. 1861 ontwerpen - waarvan de grondslagen waren ontworpen door een commissie bestaande uit de heeren C.P. Schimpf, Jhr. I.J. Rammelman Elsevier Jr. en A.D. Van der Gon Netscher - ingediend die, door de Tweede Kamer belangrijk gewijzigd, de wet van 8 Aug. 1862, Stbl. no.

*) Zie o.m. de Catalogi van de Koloniale Bibliotheek te Paramaribo, de Bibliotheek van het Dept. van Koloniën en de Koloniale Bibliotheek te 's Gravenhage.

164 (G.B. no. 6, P.B. no. 15) zouden worden, waarbij de slaven op 1 Juli 1863 vrij werden.

Zonder horten en stooten is men er niet gekomen, maar men bedenke dat de Regeering voor een uiterst moeilijk en ingewikkeld vraagstuk stond. Voor den landbouw in Suriname is de lange onzekerheid omtrent het tijdstip der emancipatie heilloos geweest en toen deze eindelijk kwam gaf het amendement Van Bosse (zie IMMIGRATIE, blz. 373 en 374) aan den landbouw een nieuwen slag. De grondbeginselen van de evengenoemde wet waren: onverwijlde opheffing der slavernij, tegemoetkoming aan de meesters voor elken slaaf zonder onderscheid van ouderdom of geslacht, de instelling, voor zooveel Suriname betrof, van een staatstoezicht van hoogstens tien jaren over de vrijgemaakten; deze waren, voor zooveel zij den ouderdom van en met 15 tot en met 60 jaren hadden, gedurende het staatstoezicht verplicht werkovereenkomsten te sluiten. Eerst na de opheffing van dit staatstoezicht zouden zij in het volle genot van het burgerrecht treden. In den aanvang heeft het sluiten van werk-overeenkomsten tot vele moeilijkheden aanleiding gegeven, die echter door het beleidvol optreden van het bestuur overwonnen werden. De tegemoetkoming heeft per hoofd bedragen, voor Suriname f300 (voor slaven, die recht op manumissie hadden verkregen f60), voor Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Eustatius en Saba f200 (voor slaven, die recht op manumissie hadden verkregen f30), voor St. Martin f30, bij wet van 5 Juli 1864, Stbl. no. 83 (P.B. no. 14) verhoogd tot f100. Voor slaven, die recht op manumissie hadden verkregen werd op St. Martin geen tegemoetkoming gegeven. Het aantal vrijgemaakte slaven bedroeg

	Tegen tegemoetkoming.	Gouv. slaven.	Totaal.
Suriname	32972	649	33621
Curaçao	6684	67	6751
Bonaire	151	607	758
Aruba	474	-6	480
St. Eustatius	1087	-	1087
Saba	700	-	700
St. Martin	1878	-	1878
	—————	—————	—————
	43946	1329	45275

De tegemoetkoming aan de slaven-eigenaren kwam het moederland te staan op f11.876.260, waarvan f9.864.360 voor Suriname en f2.011.900 voor de eilanden tezamen.

Kanongebulder in den ochtend van 1 Juli 1863 kondigde aan, dat de groote dag was aangebroken. Dank zij den goeden geest die onder de slaven heerschte, de wijze maatregelen van bestuurswege en door de Moravische Broeders en Rooms-Katholieke Geestelijken genomen, ging de dag rustig voorbij en

leidde de feeststemming, die eenige dagen aanhield, nergens tot ongeregeldheden.

Aan het einde van het staatstoezicht in Suriname verlieten, zooals verwacht was, de voormalige slaven met weinig uitzonderingen, de plantages, zoodat voor den grooten landbouw naar andere werkkraft moest worden omgezien (zie IMMIGRATIE).

Een overzicht van al hetgeen in verband staat met de emancipatie en de eerste jaren van het staatstoezicht is te vinden in Jhr. C.A. van Sypesteyn's Afschaffing der slavernij in de Nederl. W.-I. Koloniën, uit officieele bronnen zamengesteld (Overdruk uit het Bijblad van de Economist, 1866).

Slijkspringer,

SUR. Zie ANABLEPS ANABLEPS.

Slijpgroeven.

Zie OUDHEDEN, blz. 542.

Slingeraap,

SUR. Zie ATELES.

Slingercactus,

BOV. E. Zie CEREUS TRIANGULARIS.

Slootwijk.

Zie PLANTAGE-RUBBER en TUCHTSCHOOL.

Sluice.

Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Sluipvliegen.

Zie DIPTERA.

Small yellow popbush,

BOV. E. Zie CROTALARIA INCANA.

Smeri-wiwiri,

N.E. Zie OCIMUM MICRANTHUM.

Smidt (mr. Hendrik Jan).

Zie GOUVERNEURS. Over zijn bestuur zie Surin. Almanak voor 1893.

Smilax coriacea

Spr. Fam. Liliaceae. *White withe*, BOV. E. Een klimplant met ranken en leerachtige, hartvormige bladeren, die drie hoofdnerf bezitten; de bladeren zijn meer dan 2-maal zoo lang als breed.

Smilax guianensis

Vitman. Fam. Liliaceae. *Baskethoop*, BOV. E. Deze onderscheidt zich van *S. coriacea* door de meer ronde bladeren; de stengels zijn ook veel houtiger en dikker.

Smokkelaarswinkel.

In Suriname in den volksmond de naam van winkeltjes, waar in het klein, tegen contant geld, vooral eetwaren, zooals bakeljauw en andere gezouten visch, spek en zoutvleesch, uit Noord-Amerika aangevoerd, verkocht worden. Dergelijke winkeltjes worden thans meestal door Chineezzen gehouden. De namen *smokkelaar* en *smokkelaarswinkel* in deze beteekenis zijn van ouden datum en komen reeds voor in geschriften over Suriname uit de tweede helft van de 18de eeuw. Niet onwaarschijnlijk dagteekent de naam uit den tijd toen schepen uit Noord-Amerika slechts oogluikend werden toegelaten (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 344).

Smousdam,

SUR. Plantersterm; nooddam of dijkje tot tijdelijke bescherming tegen hooge springvloeden.

Smousvogel,

SUR. Zie CROTOPHAGA.

Snakeberry-tree,

BOV. E. Zie RAUWOLFIA.

Snaky,

BOV. E. Zie CELTIS.

Snapdragon,

BOV. E. Zie ANGELONIA.

Snappers

= bijters is in West-Indië de algemeene naam voor visschen uit de familie der Lutianidae.

Snaveldragers.

Zie RHYNCHOTA.

Sneki-fisi,

N.E. Zie SYMBRANCHUS.

Sneki-konkomro.

N.E. Zie MELOTHRIA.

Sneki-koti, ^{aant.}

N.E. is een in Suriname, vooral onder de negerbevolking, algemeen aangewend zoowel preventief als curatief middel tegen de gevolgen van den beet van vergiftige slangen. De koppen of ook wel alleen de giffanden van vergiftige slangen worden in rook gedroogd, tot poeder gestampt en met de asch of ook wel met de fijngestampte, gedroogde bladeren van drie verschillende planten vermengd; het mengsel wordt in een goed gesloten fleschje bewaard. Van dit mengsel wordt een

kleine hoeveelheid gebracht in insnijdingen in de huid, in het bijzonder bij de polsen en de enkels. De ingeënte moet zich onthouden van het gebruik van enkele spijzen, b.v. het vleesch van herten en schildpadden. Niet alleen zou hij dan beveiligd zijn tegen de gevolgen van het slangengift, maar sommige *koti's* zouden zoo sterk zijn dat elke slang, die in de nabijheid van den ingeënte komt, onmiddellijk verstijft. Het gebruik is uit Afrika afkomstig en de beroemdste *koti's* worden bereid door in Afrika geboren negers. Ieder heeft zijn eigen recept, dat hij geheim houdt. Volgens Kappler, Surinam, blz. 136, gelooven de Indianen niet aan de nuttige werking van de inenting. Daarentegen deelt Van Coll, Gegevens over Land en Volk van Suriname, blz. 113, mede, dat ook de Indianen het middel aanwenden.

Men hoort in Suriname - vooral bij het kampvuur in het bosch - de wonderlijkste verhalen omtrent de kracht van *sneki-koti's*, maar bijna altijd hebben de verhalers het van hooren zeggen. Een afdoend bewijs van de deugdelijkheid der inenting is nog niet geleverd. Daartoe zouden zorgvuldige proeven op dieren genomen moeten worden. Ook de proef door Prof. K. Martin beschreven - Westindische Skizzen, blz. 30 en 31 - bewijst de deugdelijkheid van het middel niet, omdat, zooals de schrijver opmerkt, de beet van de ratelslang niet altijd doodelijk is. Bovendien zijn den bedoelden proefnemer, toen de gevolgen van den beet verontrustend werden, groote hoeveelheden jenever toegediend en, zooals bekend, houdt men in de Vereenigde Staten den door een ratelslang gebetene in een halven roes, tot het vergift heeft uitgewerkt. Robert Schomburgk, Reisen in Guiana und am Orinoko, Leipzig 1841, blz. 300, verhaalt van een door een ratelslang gebeten man, die door het drinken van vrouwenmelk zou gered zijn. Men zal wijs handelen door niet te vertrouwen op de goede werking van de *sneki-koti's*, maar liever, bij verblijf in de bosschen, te zorgen de serums tegen slaugenbeet, die tegenwoordig in den handel zijn, bij zich te hebben; waarbij evenwel dient opgemerkt te worden, dat de serums niet tegen het vergift van alle slangen beveiligen. Aanbevolen wordt dadelijke uitzuiging en uitbranding van de wond.

Er zijn in Suriname ook middelen tegen het slangengift verkrijgbaar voor inwendig gebruik en om op de wond te leggen. Aan de deugdelijkheid dier middelen wordt getwijfeld. Wat er van die *sneki-koti's* ook zij, erkend moet worden dat het inoculatie-begrip in Afrika ouder is dan in Europa.

Zie behalve de hierboven genoemde geschriften: Richard Schomburgk, Reisen in Britsch Guiana in den Jahren 1840-1844, Leipzig 1847, II, 131. - Dr. H. Ten Kate, Een en ander over Suriname (De Gids 1888, III, 196). - Dr. Ch. Baëza, Medisch Weekblad, 16 Jan. 1904, overgenomen in Onze West van 2 Maart 1904.

Sneki-markoesà,

N.E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Sneki-siki,

N.E. Gordelroos. De inlandsche behandeling bestaat in het inkerven van de huid rondom de puistjes, zooals het heet om de ziekte te beperken, en het smeren van inkt op de inkervingen en de zieke plekje.

Sneki-taja,

N.E. Zie DRACONTIUM.

Sneki-wiwiri,

N.E. Zie ERYNGIUM.

Snoek,

PAP. Zie SPHYRAENA. SUR. Zie CENTROPOMUS UNDECIMALIS.

Snoekoe,

N.E. Zie CENTROPOMUS UNDECIMALIS.

Soapbush.

BOV. E. Zie SIDA ACUTA.

Sobra di dios,

PAP. Zie PLEURONECTIDAE.

Societeit (geoctroyeerde.)

Zie BESTUURSREGELING, blz. 118 en SURINAME, GESCH. OVERZICHT.

Societeits-plantages.

Zie GRONDPOLITIEK, blz. 336.

Soeka,

N.E. Zie MOMORDICA.

Soekoe papilon,

PAP. Een soort zachte, bruine suiker uit Venezuela, in groote hoeveelheden op Curaçao ingevoerd als blokjes in den vorm van Zwitsersche groene kaas; wordt door den minderen man gebruikt, ook voor het maken van koekjes.

Soekroe-mira,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Soela,

N.E. De vermoedelijk aan een Karaïbische taal ontleende naam in Suriname voor stroomversnellingen en watervallen. De soela's zijn zoowel lichte versnellingen als steile, verscheidene meters hoge vallen, waar men alle lading uit de boot moet nemen en soms de boot zelf over land gesleept moet worden. Het werken in de soela's vereischt bijzondere behendigheid en is dikwijls gevaarlijk, waarom het vervoer op de bovenrivieren bijna geheel in handen is van de Boschnegers, die van jongs af met dit werk vertrouwd zijn en bij elken waterstand weten welke der vele doortochten tusschen rotsen en eilandjes genomen moeten worden. Om den Boschneger te waardeeren moet men hem in de soela's aan het werk gezien hebben (zie Van Stockum, Verslag van de Saramacca-Expeditie, blz. 581). Ook onder de creolen zijn er nu die het 'soelawerk' verstaan. Van Stockum en Käyser (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN) hebben zonder de hulp van Boschnegers het overtrekken der vallen gewaagd (zie ook KOELA).

Soemaké.

Zie MUNTWEZEN, blz. 488.

Soeroen,

BEN. E. Zie CRATAEVA.

Soeroen di moondi,

BEN. E. Zie CRATAEVA.

Soesa,^{aant.}

N.E. Zie BOSCHNEGERS, blz. 163 en DANSEN, blz. 261.

Soewa-aranja,

N.E. Zie CITRUS VULGARIS.

Soké,

N.E. Zie CORYDORAS.

Soké-kwikwi,

N.E. Zie HOPLOSTERNUM LITTORALE.

Sokklé.

Naam van een kwartelsoort, *Eupsychortyx cristatus*, op Aruba en Curaçao.

Soko-soko,

N.E. Zie TABERNAEMONTANA AUBLETII.

Solanum argillicolum

Dunal. Fam. Solanaceae. *Bataata di zoembi*, *Patieja di zoembi*, *Patieja sjimaron*, BEN. E. Heestertje, dicht bezet met zeer scherpe stekels; bladeren eivormig, dikwijls onregelmatig gelobd en aan den achterkant op de nerven van groote stekels voorzien; de vruchten, ter grootte van een abrikoos, zijn geel-groen.

Solanum asperum

Vahl. Fam. Solanaceae. *Wonnoe-wonnoe*, N.E. Een halfheester met zeer ruwe bladeren en witte bloemen.

Solanum diphyllum

L. Fam. Solanaceae. *Boesibita*, N.E. Een in het oerwoud voorkomende heester met witte of roomkleurige bloemen. De takjes en bladeren worden in het badwater van kraamvrouwen gedaan.

Solanum lanceaefolium

Jacq. Fam. Solanaceae. *Matrozendruif*, *Waterdruif*, SUR. *Blaka maka*, *Matrosi-droifi*, N.E. Een veel langs de rivieroeveren voorkomende, zeer stekelige heester met besvruchten. Volgens Martin, Westindische Skizzen, Leiden 1887, blz. 31, een der bestanddeelen van een middel in Suriname aangewend tegen slangenbeet. Martin geeft echter voor Matrozendruif *Solanum mammosum*, dat een andere plant is (zie onder S. MAMMOSUM). Een waterig aftreksel is een volksgeneesmiddel om de urinelozing te bevorderen.

Solanum lycopersicum

L. Fam. Solanaceae. *Tomate*, SUR. en BOV. E. *Tomati*, N.E. en BEN. E. Kruidachtige plant met afgebroken gevinde bladeren, waarvan de blaadjes zeer onregelmatig gezaagd zijn; de bloemen geel. De bladeren worden met ricinusolie fijngestampt en aangewend als pap bij *boeboe* (zie FILARIOSIS en verder onder GROENTEN).

Solanum mammosum

L. Fam. Solanaceae. *Njoen wentje bobi*, N.E. Een stekelige heester met zeer sterk behaarde bladeren. De gele vrucht, die op een citroen - naar den inlandschen naam op de borsten van een maagd - gelijk, is zeer giftig. Zij is een volksgeneesmiddel tegen Klaverjas (zie FRAMBOESIA).

Solanum melongena

L. Fam. Solanaceae. *Aubergine*, *Bérangère*, SUR. *Barrehein*, BEN. E. *Boulanger*, BOV. E. Een algemeen gekweekte plant met dicht-witviltige, onregelmatig gelobde tot 18 cm. lange bladeren. Een bittere variëteit is in Suriname als *Antroea* bekend. Van deze wordt de vrucht met olie en peper gebruikt als middel tegen aambeien (zie verder onder GROENTEN.)

Solanum nigrum

Var. *americanum* O.E. Schulz. Fam. Solanaceae. *Maloieda*, BEN. E. *Wildpepper*, BOV. E. Heestertje met tot 3 cm. lange eivormige, dunne, onregelmatig gegolfde bladeren; de zwarte vruchten ter grootte van een erwt staan in eenigszins schermvormige trossen.

Solanum oleraceum

Rich. Fam. Solanaceae. *Agoema*, N.E. Een kruidachtige plant, waarvan de bladeren als groente gegeten worden. Het sap daarvan wordt als geneesmiddel gebruikt bij ontsteking in den mond bij jonge kinderen.

Solanum racemosum

Jacq. Fam. Solanaceae. *Canckerberry*, BOV. E. Heester met meestal lancetvormige, aan top en basis scherp toeloope bladeren van zeer uiteenlopende lengte; de bloemen staan in trossen en zijn vrij lang gesteeld; de bloemsteel loopt naar den top breeder uit, de bessen, ter grootte van een erwt, zijn bruinrood. Er komen exemplaren voor die dicht bezet zijn met scherpe stekels.

Soldaten-thee,

SUR. Zie WALTHERIA.

Solliciteur.

Een ambt van oude dagteekening in Suriname. Reeds in 1736 waren er solliciteurs bij de Kamer van Kleine Zaken of het Subalterne collegie, op 10 Juli 1691 opgericht (Zie RECHTSWEZEN, blz. 598). Van anderen aard was de functie van den later aangestelden gouvernements solliciteur, wiens instructie bij Publ. van 26 Juli 1828 (G.B. n°. 24) werd vastgesteld. Alle verzoeken om afziening van het recht van naasting (zie GRONDPOLITIEK, blz. 338) moesten uitsluitend door hem opgemaakt worden. Voor onvermogens moest hij de rekesten kosteloos opmaken. Het ambt is in 1905 (G.B. no. 48) opgehoven.

Sonchus oleraceus

L. Fam. Compositae. *Wild salad*, BOV. E. Kruid met vedervormig ingesneden bladeren met zeer onregelmatig getande blaadjes; bloemhoofdjes met tweerijig omwindsel; de vruchten hebben zijdeachtig vruchtpluis.

Son fowroe,

N.E. Zie EURYPYGA.

Sootoe,

N.E. Van den zuidelijksten, grooten Orinocomond, de Boca de Navios, tot het eilandje Maracà aan de noordoostkust van Brazilië en een weinig ten noorden van de Amazone-rivier, drijven op het modderige water van de ondiepe kust van Guiana, tot op ongeveer 10 K.M. in zee, miljoenen van blaasvormige lichaampjes van geel- of groenachtig-bruine kleur, die door het volk in Suriname met den naam *sootoe*, dat zout beteekent, worden aangeduid. De meer ontwikkelde, Hollandsch-sprekende menschen noemen ze verkeerdelijk *kwallen*, om de oppervlakkige gelijkenis, die ze vertoonen met sommige vormen van kwallen. In de naburige Engelsche kolonie Demerary worden ze *seabladders* of ook wel *sea-eggs* genoemd; onze oostelijke naburen in Fransch-Guiana spreken van *saumure* (pekkel) en van *oeufs de mer*.

In de droge seizoenen d.i. van Febr. tot April en van Sept. tot Nov. drijven ze met het zeewater tot 20 K.M. de rivieren op. In de natte jaargetijden, als de stuwing van het rivierwater naar zee zeer toegenomen is, komen ze op de rivieren niet meer voor. Maar ook op zee neemt hun aantal, onder den invloed van de zware regendroppels, aanmerkelijk af.

Bij een onderzoek van jongen datum, waarvan de uitkomsten elders zullen verschijnen, zijn deze lichaampjes gebleken kolonies te zijn van kernlooze planten, tot de groep van de Hymenomonadaceeën behorende en zeer nauw verwant aan *Phaeocystis Poucheti* (Zie Engler & Prantl, Die natürlichen Pflanzenfamilien, I Abt. 1a en 1b). De kolonies van *sootoe*, waaraan de naam *Phaeocystopsis Benjaminsi* is gegeven, zijn bolvormig en in volwassen toestand 2-3 c.M. in doorsnede; de bewegelijke voortplantingscellen zijn voorzien van één zweephaar.

Aan de slijmerige oppervlakte van deze kolonies tieren, behalve verschillende vormen van diatomeeën of kiezel-algen, twee nog onbeschreven soorten van trilhaardiertjes, die op de *Phaeocystopsis* parasiteeren.

E. ESSED.

Sopo-hoedoe,

N.E. Zie CARYOCAR.

Sopo-siri,

N.E. De vruchten van *Sapindus Surinamensis* Turez., een tot de Sapindaceae behorende plant. Het vruchtvleesch schuimt met warm water, vandaar de inlandsche naam, die *zeep-zaden* beteekent.

Sopropó,

N.E. Zie MOMORDICA.

Sorghum.

Zie MAÏS.

Sorsaaka,

BEN. E. Zie ANONA MURICATA.

Sosoro,

BEN. E. Zie PASSIFLORA FOETIDA.

Sour prickle,

BOV. E. Zie OPUNTIA.

Sour sap,

BOV. E. Zie ANONA MURICATA.

Spaansche bok.

Een van de vele, wreede lichamelijke straffen uit den slaventijd. Het slachtoffer werd met samengebonden handen neergelegd, met de knieën tusschen de armen naar boven getrokken, vervolgens op zijde geworpen en aan een paal vastgebonden, waarna de slagen met een tamarinde-zweep werden toegebracht, eerst op de eene, daarna op de andere zijde. Na de strafoefening werden de getroffen, bloedende deelen met citroen- of lemmetjes-sap, gemengd met buskruit, ingewreven 'om de genezing te bevorderen'.

Spaansche vlag,

PAP. Zie GONIOPECTRUS.

Spaansche vrouw,

SUR. Zie ORTHOPTERA.

Spaansch spek,

SUR. Zie CUCUMIS MELO.

Spaar- en beleenbank.

Zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 242.

Spanish casha,

BOV. E. Zie ACACIA MACRACANTHA.

Spanish dagger,

BOV. E. Zie YUCCA.

Spanish lady,

BOV. E. Zie OPUNTIA.

Sparganophorus vaillantii

Gärtn. Fam. Compositae. *Kromanti-wiwiri*, N.E. Een veel voorkomend onkruid; bloemhoofdjes in groepen van 2-6 in de bladoksels zittend. Bloemen wit tot rood.

Sparí,

N.E. Zie POTAMOTRYGON.

Spechten.

Zie PICIDAE.

Spel,

SUR. *Speri*, N.E. In den slaventijd werd het woord gebruikt in den zin van wachtbeurt, waakbeurt, hetzij in het huis van den meester, hetzij op de plantages, in de fabriek, enz. Een *spel* heette ook het dansfeest der slaven met nieuwjaar of wanneer de eigenaar of administrateur de plantage bezocht. Zie ook bij BEESTENWERK.

Spelen.^{aant.}

Thans, nadat Suriname eeuwenlang heeft zien binnenvloeien menschen van velerlei landaard, bepalen welke kinderspelen zij hebben medegebracht en welke zij er vonden, is even ondoenlijk als het vinden van een afdoend antwoord op de vraag of er tusschen het oorspronkelijk speelgoed van Zuid-Amerika's noorderstrook en dat van het zuidelijker land eenig bewijs van onderling verband, van bijeenhoorigheid te bespeuren valt. Het is een gevaarlijk spel dit overeind zetten van hypothesen omtrent een cultuur-samenhang van uiteenliggende landen, gissingen die geen ander steunsel hebben dan overeenkomst naar maaksel, uiterlijk en gebruik van zoowel hier als ginds gevonden voorwerpen. Terecht zegt in dit verband Karutz (Z.f. Ethn. 1911, XLIII, 237) dat de 'Uebereinstimmung der Spielzeuge keine Beweiskraft zukommt'; hij zegt het naar aanleiding van Nordenskiöld's bericht (ald. XLII, 427) over het vóórkomen van eenzelfde propenschietter in Noorden in Zuid-Amerika. Karutz deelt mede, dat hetzelfde voorwerp, waarbij het projectiel voortgedreven wordt door een zich ontspannend, boogvormig gebogen stuk bamboe, óók uit onderscheidene oorden van Afrika bekend is. Wij kunnen erbij voegen: en evenzeer uit de Minahassa. Er is meer dan één voorbeeld van zulk alomtegenwoordig speelgoed en een zeer sprekend is het ook in Suriname gespeelde vingerspel met het koord zonder eind, bekend als het varken op de leer, naar een van de figuren, of als the cat's cradle, (I.A. E, I. 229) naar een ander.

Buiten bespreking latende of eenige van de hier te noemen spelen van elders, en vanwaar, ingevoerd zijn, geven wij hier een opsomming van het weinige dat over dit onderwerp bijeen te brengen was. De berichten van reizigers over het uit een volkenkundig oogpunt toch wel belangrijke kinderspel zijn ongemeen dun. Blijkbaar vond men het niet de moeite van een onderzoek waard. Ten onrechte. Spelen kunnen helpen bij het leeren kennen van der volken ontwikkelings-geschiedenis. Kinderspelen vooral, dikwijls oorspronkelijk nabootsingen van ernstige handelingen, ook van godsdienstige plechtigheden, blijven voortleven nadat de gebruiken die zij nabootsten verdwenen zijn of hunne beteekenis verloren hebben; zoo worden zij authentieke beelden van weggesleten gebruiken of plechtigheden.

Schaarsch zijn vooral de berichten over het spel der Indianen-kinderen; behalve het spelen van het jonge volk met kleine bogen en pijlen, valt niets te vermelden. Overigens moet een splitsing van het spel der kinderen van negers en blanken achterwege blijven; kinderen, vaardig in het overnemen van wat zij anderen zien doen, maken gemakkelijk ook de spelen van anderen zich eigen; en niet altijd is uit te maken in welke richting van zwart naar blank of omgekeerd het spel gegaan is. Dat er seizoen-spelen

zijn spreekt vanzelf: men laat geen vliegers op in den regentijd.

Knikkeren.

Men gebruikt kleine knikkers, niet de groote (stuiters, stooters, ballen). Er worden onderscheiden: *enkels*, de ongekleurde natuursteenen knikkers, en *joosten*, de andere die met gekleurde figuren voorzien zijn. De knikkers worden niet gegoid, maar door den duim weggeschoten uit de holte van den om den duimnagel gebogen wijsvinger. Ook al loopende knikkeren de jongens, om beurten trachtend den door den makker langs den weg voortgeschoten knikker te raken. De jongens noemen dat *tjopoe na hédé* (op den kop raken). De knikker waarmede men schiet, heet de *tol*.

Vliegers oplaten.

Men kent twee soorten van door de jongens zelven gemaakte vliegers, de peervormige (*hoepelvliegers*) en de zeskantige; zij worden opgelaten in den drogen tijd, ook omdat er dan meer wind is. Den staart voorziet men soms van glasscherven, wanneer er een wedstrijd is, die ten doel heeft het vliegertouw van de tegenpartij door te snijden (vgl Veth's Java, 2e druk, IV, bl. 380). Kleine jongens spelen met eenvoudiger vliegers, *kolders* genaamd. Natuurlijk zijn er ook Europeesche vliegers ingevoerd, maar deze verdringen de eigengemaakte niet.

Tollen.

De tol wordt gemaakt van een awara-pit (zie ASTROCARYUM SEGREGATUM) met er doorheen een houten of beenen spil, en een opening in den wand die, onder het draaien, een bromgeluid voortbrengt. In den regentijd wordt vooraf de grond gelijk getrapt om een voor den tol geschikten bodem te krijgen. Vooral met mos begroeide plekken worden daarvoor uitgezocht.

Woenwoen,

gelijk aan het *zoenzoeï* van Togo, beide klanknaboetsingen (zie, ook voor de afb., het bovengenoemde opstel van Karutz), universeel speelgoed uithoofde van zijn sterke verspreiding. Een dubbel doorboorde schijf, van palmblad, hout of blik, draaiend om twee evenwijdige koorden die door beide openingen loopen, en dan een gonzend geluid voortbrengend.

Trompetten.

De steel van het papaja-blad (zie CARICA PAPAYA) wordt tot een trompetje of fluitje gesneden.

Zon- en maanspel.

De spelers verdeelen zich in twee partijen, waarvan zon en maan de aanvoerders worden; deze houden elkander vast met de handen; de eerste aanhanger van de zon pakt deze om het lichaam, de tweede houdt de eerste op dezelfde wijze omarmd, enz. De maanclub doet insgelijks en nu trachten de aanvoerders, ieder met zijn aanhang achter zich, elkander over een streep te trekken. Wordt vooral in den maneschijn gespeeld.

Blauwstijfsel.

Aldus heet het met gestrekte armen elkander vasthouden en ronddraaien.

Genoemd mogen nog worden eenige thans in onbruik geraakte spelen van de kinderen uit het volk: *Tjoe, tjoe redi kàka*, waarbij men achter elkaar gehurkt zittende, vooruitspringt onder het uitroepen van de genoemde woorden. Waarschijnlijk heeft men hier te doen met een dier-nabootsing.

Skoutoe skoutoe-bai bai meti

was een soort krijgertje spelen. Beide spelen zag men vooral in den maneschijn doen.

Dan was er nog een geliefd spel, waarbij de deelnemers plat op den grond zaten en een aftelrijm zonder veel zin zongen, waarvan de eerste regels waren:

Sien dé na mofo sien dé kon
Peroen, peroen, mi patron
San wan kon meki a kon
lengriesiman sa tjari pranga kon na jobo pran.

De leider van het spel slaat bij elke lettergreep, de rij rondgaande, op een been van een der deelnemers; het been waarop de laatste lettergreep van een regel valt, wordt ingetrokken. Het laatst overblijvend been voert den strijd met den grond. Wint deze, dan wordt het verliezende been op den grond geslagen tot de persoon van pijn er genoeg van heeft.

Hanengevechten.

Voor den aard en de inrichting van dit spel verwijzen wij naar de talrijke beschrijvingen. In Suriname worden de kammen en lellen der vechthanen afgesneden en de halzen geplukt. Ook worden kaalhaalzige vechthanen ingevoerd. Het aanbrengen tegen de natuurlijke sporen van stalen kunstsporen is gebruikelijk. De hartstocht voor dit spel vermindert langzamerhand.

Dat er in de kolonie ook allerlei sport - voetbal, tennis, roeisport - beoefend wordt, behoeft nauwelijks opgemerkt te worden.

Omtrent spelen op de Nederl. Antillen zijn geen gegevens voorhanden.

Zie voorts AWARISPEL, BOSCHNEGERS, blz. 163, BENEDENL. INDIANEN, blz. 109. BOVENL. INDIANEN, blz. 173. DADOESPEL en DANSEN. Ook L.C.v. Panhuys, Suriname-lezingen, 1902, IV, 3.

Sphyraena

-soorten worden in het Papiamentsch *Snoek*, *Pikoeda* en *Pikoer* genoemd. De grootste soort is: *Sphyraena barracuda* (Walb.) J. & Ev. op SABA *Barracouta* genoemd. Fam. Sphyraenidae. Zeevisch. Verspreiding: West Indië en Brazilië. De kop is zeer lang, puntig, snoekachtig. De onderkaak heeft vleezigen top, de eerste rugvin vijf stekels en is tegenover de buikvinnen geplaatst. De tweede rugvin staat meer naar achteren tegenover de aarsvin. De staartvin gevorkt. De borstvinnen kort. De kleur is zilverachtig, van boven donker. De jonge vischjes hebben tien donkere vlekken aan de zijanten; deze verdwijnen met den groei. Eenige duidelijke zwarte plekken, gewoonlijk achter op het lichaam, zijn bij jongen en bij ouden te zien. De zachte rugvin, de aarsvin en de buikvinnen zijn zwart, behalve hun randen. De borstvinnen hebben een zwarten bovenrand. Deze visch kan zes voet lang worden en is gewaardeerd als voedsel; toch beweert men dat groote individuen wel eens aanleiding geven tot vergiftiging.

Sphyrna zygaena

(L.) Müll. & Henle. (Syn. *ZYGAENA MALLEUS* (Risso)Shaw). *Hamerhaai*. Fam. Sphyrnidae. Zeevisch. Verspreiding: in alle warme zeeën; komt nu en dan bij de kusten. Deze haaisoort heeft een hamervormigen kop, die driemaal zoo breed als lang is. De oogen zitten aan de einden der zijlobben. De neusopeningen zijn dicht bij de oogen en verlengen zich in een groef, die bijna langs den heelen voorkant van den kop gaat. De visch is van boven leikleurig grijs, van onderen wit.

Spier,

SUR. Zie MAIS, blz. 456.

Spigelia anthelmia

L. Fam. Loganiaceae. *Kromanti kankan*, N.E. *Leengga di baaka*, BEN. E. Een kruidachtige plant met een krans van 4 groote bladeren aan het eind van den stengel, uit welks midden de tros van roode bloemen te voorschijn komt. De plant is vooral in verschen staat vergiftig; wordt in de Vereenigde Staten tot het verdrijven van ingewandswormen aangewend.

Spijkerhout,

SUR. Zie MOURIRIA.

Spikrikatti,

N.E. Zie PSEUDOPLATYSTOMA.

Spinaap,

SUR. Zie ATELES.

Spinnen.

Zie ARANEINA.

Split peas.

Geelgroene gespleten erwten, die uit Britsch-Indië in Suriname worden ingevoerd, hoofd-

zakelijk ten behoeve der Br. Ind. immigranten.

Spondias dulcis

Forst. Fam. Anacardiaceae. *Pomme (de) Cythère*, SUR. *Fransi mopè* of *Pomsteri*, N.E. Een groote boom, die in alle tropische streken gekweekt wordt. De zachtzure vruchten, die twee maal per jaar rijp worden, zijn eirond, geel of bruin en ongeveer zoo groot als een aardappel. De pit zit vol stekels. Men kan ze uit de hand eten of ze in brandewijn inmaken.

Spondias lutea

L. (Syn. *S. MOMBIN*). Fam. Anacardiaceae. *Mopè*, N.E. *Hobo*, AROW. *Hooba*, BEN. E. *Yellow plum*, BOV. E. Groote boom met veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes scheef en tot 10 cm. lang zijn. Bloemen in dichte pluimen geplaatst; de gele vruchten, ter grootte van een kleine pruim, bevatten één zaad en worden zoowel rauw als geconfijt gegeten. De schors bevat looistof, de zure bladeren bevatten veel zuur, waarschijnlijk oxaalzuur. De verse schors, in jenever getrokken, wordt gebruikt tegen gonorrhoe; de bladeren tegen buikpijn na bevalling. In Suriname zegt men dat een buitenlander, die mopé eet, nooit meer het land verlaat.

Spondias purpurea

L. Fam. Anacardiaceae. *Makka pruim*, BEN. E. *Jamaica plum*, BOV. E. Boom met veervormig samengestelde bladeren, die uit 20 of meer blaadjes bestaan, ieder tot 4 cm. lengte; de bladeren zijn niet zoo leerachtig als van *S. mombin*. Gekweekt.

Sponsen.

Zie PORIFERA en VISSCHERIJBEDRIJF.

Spookvogel,

SUR. Zie CAPRIMULGIDAE.

Spoor.

Zoo noemt men in Suriname de plaatvormige, straalsgewijze geplaatste beeren, die bij sommige boomsoorten voorkomen en als natuurlijke stutten den boom

schragen, zoo b.v. bij *Ceiba* en *Pterocarpus*. Zie de beschrijving van eenige vormen bij A.J. van Stockum, Verslag van de Saramacca-expeditie, Leiden 1904, blz. 109.

Spörcke (Hendrik Ernest baron van).

Zie GOUVERNEURS.

Sporobolus indicus

R. Br. Fam. Gramineae. *Lizards' grass*, BOV. E. Gras met een pluimvormige, sterk samengestrokken bloeiwijze, bestaande uit spitse aartjes van 0,15 cm. lengte; bladeren 3 dm. en langer.

Sporobolus virginicus

Kth. Fam. Gramineae. *Brakgras*, *Jeerba fieni*, BEN. E. Gras met een hoogstens 6 c.m lange samengetrokken pluimvormige bloeiwijze, ook dikwijls een kegelvormige pluim vormend; bladeren in twee rijen staand en meestal niet langer dan 5 cm. *S. virginicus* komt algemeen voor op zilte gronden van alle Ned. W.-I. Eilanden.

Spotlijster.

Zie MIMUS.

Sprainbush,

BOV. E. Zie CHENOPODIUM MURALE.

Sprainbush wine,

BOV. E. Zie CARDIOSPERMUM.

Sprain leaf,

BOV. E. Zie CALOTROPIS.

Sprat,

ST. EUST. Zie OPHISTONEMA.

Sprenger van Eyk (mr. Jacobus Petrus).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Sprinkhanen.

Zie ORTHOPTERA.

Spruce.

Zie HOUT EN HOUTHANDEL, blz. 368.

Sranan,

N.E. = Suriname.

Sranan-didon-papaja,

N.E. Zie CYPERUS GIGANTEUS.

Srebébé,

N.E. Zie IRYANTHERA.

Sribà,

KAR. en N.E. Zie GASTROPELECUS en POPTELLA.

Srikà,

N.E. Zie CALLINECTES.

Srin,

N.E. Zie MUNTWEZEN, blz. 488.

Srio,

N.E. Zie DANSMEESTERTJE.

Sroesakka,

N.E. Zie ANONA MURICATA.

Staatgras,

SUR. Zie IMPERATA.

Staatrog,

SUR. Zie POTAMOTRYGON.

Staat,

SUR. Beteekent plantage; men spreekt van een *suikerstaat*.

Staatstoezicht.

Zie SLAVERNIJ.

Stachytarpheta.

Fam. Verbenaceae. *Káka-kankàn*, N.E. Een kruidachtige plant, die veel langs de wegen voorkomt; kenbaar aan de lange met stekelige schubjes bezette bloem-aren en de blauwe bloemen.

Stachytarpheta jamaicensis

Vahl. Fam. Verbenaceae. *Purple wormbush*, BOV. E. Kruid met langwerpige tegenoverstaande bladeren met aflopenden voet; de bloemen zijn geplaatst in holten van een zeer lange aarvormige bloeiwijze en hebben een scheeve bloemkroonbuis.

Stakama hatsjie,

BEN. E. Zie RIVINA.

Stanfasti,

N.E. Zie GOMPHRENA.

Stanhopea grandiflora

Lindl. Fam. Orchidaceae. *Lady-slipper*, SUR. Een in Suriname veel gekweekte Orchidee, waarvan de groote witte bloem in vorm eenigszins op een muiltje gelijk.

Star-appra,

N.E. Zie CHRYSOPHYLLUM.

Star of bethlehem,

BOV. E. Zie EUPHORBIA PULCHERRIMA.

Statia

= St. Eustatius.

Stedman (John, Gabriel)

geb. in Nederland (Breda?) in 1744, overl. te Tiverton (Devon) 7 Maart 1797, was de zoon van Robert Stedman, officier in de Schotsche brigade in dienst van de Staten-Generaal, en Antoinette, Christine van Ceulen. Hij nam in 1760 dienst bij Generaal John Stuart's regiment in de Schotsche brigade en vergezelde in 1773, na door den Stadhouder Willem de Vde tot kapitein te zijn bevorderd, de krijgsmacht, die onder Fourgeoud naar Suriname gezonden werd om de Boschnegers te bestrijden (zie KRIJGSMACHT, blz. 423). In de gevechten tegen deze benden, later uitvoerig door hem beschreven, onderscheidde hij zich zeer. Bekend is zijne liefdesgeschiedenis met de jonge slavin Johanna, een schoone mulattin, die hem een zoon schonk. Deze geschiedenis heeft de stof geleverd voor een komediestuk en een roman (zie ROMANS EN DICHTWERKEN). In 1777 in Nederland teruggekeerd, werd hij aangesteld tot kapitein in het regiment van Generaal Stuart en spoedig daarna bevorderd tot majoor. Bewindhebbers van de kolonie Berbice boden hem de betrekking van vice-gouverneur dier kolonie aan, maar hij bedankte om dat de door hem gestelde voorwaarden niet ingewilligd konden worden. Hij bleef in de Schotsche brigade dienen tot deze in 1783 ophield te bestaan. Wegens den oorlog met Engeland verliet hij de Nederlanden, na van den Prins van Oranje den rang van luitenant-kolonel te hebben verkregen, en ging in Engelschen dienst. Vóór

zijn vertrek trad hij 2 Febr. 1783 in het huwelijk met Adriana Wierds van Coehoorn, een verre verwante van Menno van Coehoorn. Johanna was 5 Nov. 1782 overleden.

In 1796 verscheen te Londen in 2 deelen in 4o. zijn Narrative of a five years' expedition, against the revolted negroes of Surinam, enz. illustrated with 80 elegant engravings from drawings made by the author. Een tweede uitgave verscheen te Londen in 1813 in 2 deelen in 8o, een verkorte Duitse bewerking, Halle 1797, een Fransche vertaling door P.F. Henry, Paris, an VII (1798) in 3 deelen met

afzonderlijken atlas, een verkorte Hollandsche vertaling door J.D. Pastour, in 2 deelen, Leiden 1799, waarbij de Duitsche bewerking gevolgd is, en in hetzelfde jaar te Amsterd. een Hollandsche vertaling in 4 deelen naar de Fransche uitgave bewerkt.

Steekvliegen.

Zie DIPTERA.

Steenduif,

SUR. Zie COLUMBIDAE.

Steenen bijlen.

Zie OUDHEDEN.

Steenezel.

In Suriname de naam voor den ezel, het grauwtje.

Steenhout,

BEN. E. Zie JACQUINIA.

Stekelhuidigen.

Zie ECHINODERMATA.

Stekelrat,

SUR. Zie LONCHERES.

Stekelrog,

SUR. Zie DASYATIS.

Stekelvarken.

Zie COENDU.

Stelling,

SUR. Beteekent in Suriname - en ook in Britsch Guiana - landingssteiger, pier.

Steltje,

PAP. Zie PARANTHIAS.

Stemodia maritima

L. Fam. Scrophulariaceae. *Loanggo*, BEN. E. *Torra*, CUR. Kruidachtige plant met eenigszins spatelvormige, grof getande bladeren, die met een verbreedend voet stengelomvattend zijn en tegenoverstaand; de bloemen staan in de oksels der bladeren in een klein aantal.

Stenolobium stans

Seem. Fam. Bignoniaceae. *Kelki heel*, BEN. E. *Yellow blossom*, BOV. E. Heester met veervormig saamgestelde 5-tallige bladeren, waarvan de blaadjes grof gezaagd zijn; de bloemen trechtervormig; de vruchten zijn lijnvormig, openspringend en bevatten vele gevleugelde zaden. Gekweekt.

Stephanotis.

Een tot de Asclepiadaceae behorende slingerplant met zeer welriekende, witte bloemen. De vruchten bereiken de grootte van een banaan en bevatten een groot aantal bruine, platte zaden, die lange haren dragen. De plant wordt in Suriname veel gekweekt.

Sterappel,

SUR. Zie CHRYSOPHYLLUM.

Sternopygus macrurus

Bl. & Sch. *Logo-logo*, N.E. Fam. Gymnotidae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname, Orinoco, zuidelijk tot Paraguay. De schubben zijn zeer klein. De aarsvin

vangt aan onder het begin der borstvinnen. Kleur effen bruin of zwart, met zwarte vlek boven de kieuw-opening. Soms donker gestippeld. Jonge individuen hebben wel eens een gelen band langs de zijde van den staart. De visch heeft veel graten, is vet en goed smakend.

St. eustatius.

Zie SINT EUSTATIUS.

Stigmatophyllon convolvulifolium

Juss. Fam. Malpighiaceae. *Koni-koni-kasaba-tétéi*. N.E. Een slingerplant met gele bloemen.

Stigmatophyllon periplocifolium

A. Juss. Fam. Malpighiaceae. *Goat bush*, BOV. E. Slingerplant met langwerpige, leerachtige bladeren tot 14 cm. lang; de bloemen hebben een 5-bladige gele bloemkroon; de kelkbladen zijn voorzien van dikke klierachtige plekken.

Stijlerijen.

Zie BELASTINGEN, blz. 85 en SUIKERRIET.

Stinging nettel,

BOV. E. Zie FLEURYA.

Stinging thyme,

BOV. E. Zie COLEUS.

Stinkhout,

SUR. Zie GUSTAVIA AUGUSTA en NEKÔE.

Stinkvogel,

SUR. Zie CATHARTIDAE.

Stinkwood,

BOV. E. Zie PISCIDIA.

St. martin.

Zie SINT MARTIN.

Stoel,

SUR. Plantersterm. Zie BACOVE, blz. 65.

Stoipi-wiwiri,

N.E. Zie RUTA.

Stokki,

BEN. E. Zie CAPPARIS COCCOLOBIFOLIA en C. CYNOPHALLOPHORA.

Stokvischhout.

= HAEMATOXYLON.

Stondoifi,

N.E. Zie COLUMBIDAE.

Straatvoogd,

SUR. Slaven, die geen meester hadden, moesten zich van een straatvoogd voorzien; werd die niet gevonden, dan werd er ambtshalve een aangesteld, in verband met de te verleenen brieven van manumissie (Zie G.B. 1828, no. 5, art. 6, 1829, no. 1., art. 7, 1829, no. 10, art. 6 en 1830, no. 6, art. 2).

Strafrecht.

A. suriname.

§ 1.

In Suriname heeft, sedert de vestiging van het souvereine gezag der Staten-Generaal over die kolonie, als strafrecht gegolden de *Constitutio Criminalis Carolina* of *Rijksstrafverordening van 1532* met daarnaast, eenerzijds eenige oude gemelde Strafwet van Keizer Karel V amplieerende placaten van de Staten van Holland en West-Friesland en anderzijds als aanvullend, als het ware subsidiar, recht de Romeinsche strafwetten, terwijl ook als uitmakende het Strafrecht nog behooren te worden vermeld de strafbepalingen voorkomende in de achtereenvolgende door de met wetgevend gezag bekleede machten in moederland en kolonie in het leven geroepen placaten, resoluties, ordonnantiën, notificatiën, publicatiën, Koninklijke Besluiten, kortom algemeene verordeningen, welke na 1 Maart 1817 - feitelijk reeds na 26 Febr. 1816 - afgekondigd, in de Gouvernements-bladen te vinden zijn (zie ook in het Verslag van het beheer der koloniën, enz. over 1849, 'Strafregt', blz. 13). In een vonnis van het Gerechtshof van 1 Sept. 1858 wordt de strafwet van Karel V, de Caroline Ordonnantie of Nemesis Carolina in Suriname nog van kracht verklaard en tot de invoering van den Code Pénal, op 1 Mei 1869, grondde dit Hof in crimineele zaken, betreffende b.v. kindermoord en doodslag, de toepassing der vigeerende strafwet op de art. 131 en 137 van de Constitutie van 1532. Het Romeinsche strafrecht heeft, zij het ook als aanvullend recht, naast het Oud-Hollandsche strafrecht in Suriname tot 1869 gezag gehad. De oude crimineele protocollen in de archieven van het tegenwoordige Hof van Justitie toonen aan hoe vaak door het voormalige Hof van Politie en Criminele Justitie, sedert 1828 geheeten Hof van Civiele en Criminele Justitie en in 1832 wederom herdoopt in Gerechtshof der kolonie Suriname, vonnissen zijn geweest na een door den Raad-Fiscaal - sedert 1828 Procureur-Generaal - genomen eisch en conclusie, waarbij, althans ten opzichte van de geëischte straf, een beroep werd gedaan nu eens op de *lex Cornelia de sicariis et venificis*; dan weer op de *lex Cornelia de falsis*, dan weer op de *lex Julia de vi publica*.

Omtrent de toepassing der algemeene beginselen van strafrechtsleer en de interpretatie van het vigeerende strafrecht is, tot 1 Mei 1869 het gezag der 17e en 18e eeuwse rechtsgeleerden als Voet, Mothaeus, Carpzovius en Boehmer, onbepert en onbetwist geweest, zoodat bij de behandeling van het tegenwoordige art. 117 van het Regeeringsreglement in de Tweede Kamer een lid de toenmalige wetgeving in Suriname terecht heeft kunnen noemen 'eene verzameling van juridische antiquiteiten en curiositeiten'.

Reeds in 1845 was in de Tweede Kamer de aandacht gevestigd op den achterlijken toestand, waarin het in de kolonie vigeerende recht zich bevond. De Commissie uit de Tweede Kamer tot onderzoek van een door 46 voorname handelshuizen in Amsterdam aan dat College ingediend adres van 21 Febr. 1845 zegt in haar verslag van 18 Juni d.a.v. onder meer het volgende: 'De leden van het Hof van Civiele en

Crimineele Justitie in de kolonie moeten dus regt spreken volgens eene wetgeving...., waarvan zij ook bij de volledigste regtsstudie op onze academiën geheel vreemd gebleven zijn.... De gevolgen van zoodanige regtspleging en de nadeelen, welke daaruit voor de ingezetenen kunnen voortvloeijen behoeven geene ontwikkeling.' En tien jaren later schreef een bekend Surinaamsch jurist, Mr. B.E. Colaço Belmonte: 'eene gevestigde wetgeving behoort daar nog onder de vrome wenschen en men zal dus zeer ligt begrijpen, dat daar waar de geheele maatschappij in al hare handelingen, in het oordeel, onderworpen was aan *regtsbegrippen* in plaats van aan *stellige wetsbepalingen* of *wetten*, ook het lijfstraffelijke regt, zich door al dien tijd heeft moeten rigten naar begrippen, die *hinc inde* tot de regtspraak kwamen; die de tijd met zich voerde en die bij groote en schadelijke verscheidenheid, op alles behalve stelselmatigheid aanspraak konden maken.'

Na een interpellatie van de Kol. Staten op 29 Nov. 1867 deelde de Gouverneur op 28 Jan. 1868 aan dat College mede, dat door den Koning was bekrachtigd o.a. het Wetboek van Strafrecht, en op 26 Nov. d.a.v. werd in G.B. 1868 No. 14 het Kon. Besluit van 4 Sept. 1868 No. 17 gepubliceerd, waarbij werd bepaald, dat met 1 Mei 1869 het onder meer vastgestelde Wetboek van Strafrecht voor de kolonie Suriname in werking trad.

§ 2.

Het oude en verouderde Strafrecht, was nu afgeschaft om plaats te maken voor den Code Pénal, de toen sedert 1811 in het moederland van kracht zijnde strafwet, waarvan de invloed ook in Suriname bij de berechting van zelfs crimineele zaken merkbaar was (zie STRAFSTELSEL). Naast het in 1869 ingevoerde Wetboek van Strafrecht behoort melding gemaakt te worden van de 'Herziene strafverordening van 1874' (G.B. 1879 No. 12), de berechting van eenige daarin opgenoemde overtredingen en opgenomen in het G.B. 1874 No. 16. In deze Herziene Strafverordening van 1874, die sedert herhaaldelijk is gewijzigd en aangevuld, wordt onder Hoofdst. III aangetroffen een reeks van overtredingen met de daarop gestelde straffen en worden in Hoofdst. VI een aantal artikelen van het Wetboek van Strafrecht vervallen verklaard, zoodat zij ten opzichte van de rechtspraak door Kanton- en Ommegaande gerechten tot op zekere hoogte, als gecodificeerd Surinaamsch strafrecht is te beschouwen.

Sedert 1 Mei 1869 tot eind 1915 bestond het strafrecht in Suriname uit: 1o. het Wetboek van Strafrecht; 2o. de Herziene Strafverordening van 1874, waarvan de toen geldende tekst opgenomen is in G.B. 1893 No. 28 en die sedert herhaaldelijk, het laatst nog bij verordening van 2 Febr. 1912 (G.B. No. 38), is gewijzigd en aangevuld; 3o. de sedert vastgestelde en thans nog geldende algemeene verordeningen, te vinden in de Gouvernementsbladen.

Intusschen werd in het moederland op 1 Sept. 1886 de Code Pénal vervangen door een nieuw Wetboek van Strafrecht en ontstond sedert tusschen moederland en kolonie, op het gebied van de strafwetgeving, een eenigszins gelijksoortige afwijking in rechtstoestand als vóór 1 Mei 1869.

§ 3.

Bij K.B. van 14 Oct. 1910 No. 44 (G.B. 1911 No. 1) is, gelet op de artikelen 48 en 117 van het Reg. Regl., vastgesteld een Wetboek van Strafrecht voor de Kolonie Suriname. Dit nieuwe strafwetboek is, gelijk art. 117 van het Reg. Regl. reeds doet begrijpen, mutatis mutandis zoo goed als geheel naar het voorbeeld van het moederlandsche Wetboek van Strafrecht vastgesteld. De belangrijkste verschilpunten zijn: 1o. in de Surinaamsche Strafwet is in art. 9 de doodstraf gehandhaafd (zie onder STRAFSTELSEL); 2o. in de Surinaamsche Strafwet zijn uit het Nederl. Wetboek *niet* overgenomen de wijzigingen en aanvullingen, in dit wetboek aangebracht bij de zoogenaamde Kinderwetten van 12 Febr. 1901 (St.bl. No. 63).

De invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht in Suriname wordt blijkens de slotbepaling daarvan, bij koloniale verordening geregeld. Klaarblijkelijk, omdat nog verschillende wettelijke regelingen, verband houdende met de invoering van het nieuwe Wetboek van Strafrecht, getroffen moesten worden, gingen sedert weer eenige jaren voorbij. Eindelijk is bij verordening van 29 Nov. 1915 (G.B. no. 78) de invoering vastgesteld op 1 Jan. 1916.

Sedert de vaststelling en afkondiging van het nieuwe Wetboek van Strafrecht zijn, in verband daarmee, verschillende Kon. Besluiten genomen en in de Gouv. bladen gepubliceerd, onder bepaling dat zij tegelijk met het nieuwe strafwetboek in werking zullen treden. Voor zooverre zij, gelijk de Kon. Besluiten van 26 Aug. 1914 No. 132 en 29 Jan. 1915 No. 35 (G.B. 1914 No. 59 en 1915 No. 13) betrekking hebbende op de straffen en de tenuitvoerlegging daarvan, zullen zij onder STRAFSTELSEL worden behandeld.

In verband met de invoering van het nieuwe strafrecht zijn op 29 Nov. 1915 vastgesteld: 1o. een Politie-strafverordening, waarin tot ééne verordening zijn samengebracht de bepalingen der Herziene Strafverordening van 1874, van de Publ. van 19 Nov. 1828 (G.B. No. 17) bevattende Reglementaire Bepalingen voor de plaatselijke en landelijke politie en van de Publ. van 11 Oct. 1851 (G.B. No. 11) houdende reglementaire bepalingen voor de plaatselijke en landelijke politie in het district Nickerie, welke ook na de invoering van de nieuwe strafwetgeving dienen te worden gehandhaafd (G.B. no. 77); 2o. een verordening tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafrecht. Dit ontwerp strekt o.m. tot aanvulling en wijziging van het Surinaamsche Wetboek gelijk in het Nederlandsche is geschied bij de wet van 20 Mei 1911 (St.bl. No. 30) tot bestrijding van zedeloosheid (G.B. no. 75); 3o. een verordening tot wijziging en aanvulling van het Wetboek van Strafvordering voor de kolonie Suriname, vastgesteld bij K.B. van 14 Oct. 1910, No. 45, G.B. 1911, no. 2 (G.B. 1915 no. 76).

De koloniale wetgever heeft in de laatste jaren enkele leemten en gebreken van de vigeerende strafwet aangevuld en verbeterd door enkele strafbepalingen van het Moederlandsche Strafrecht over te nemen. Bij verord. van 27 Febr. 1907 (G.B. No. 42) zijn namelijk de strafbepalingen, voorkomende in de 4de afd. van het 2de boek van het W. van Str. en betreffende de aantasting der zeden, aangevuld met strafbepalingen, in substantie ontleend aan de overeenkomstige artikelen 243 tot en met 245, 247 en 248 Ned. W. van Str., terwijl bij verord. van 23 Juli 1914 (G.B. No. 40) - dus na de vaststelling van het nieuwe W. van Str. voor de kolonie - o.m. de in art. 362 Surinaamsch W. van Str. voorkomende en in de praktijk onvoldoend gebleken begrenzing van het wanbedrijf misbruik van vertrouwen is vervangen door de algemeene omschrijving in art. 321 Ned. W. van Str. van het misdrijf verduistering.

§ 4.

Was er in de vorige §§ slechts sprake van het gemeene strafrecht, hier volge het een en ander ten

aanzien van het militaire strafrecht. In het algemeen kan worden gezegd, dat zoolang Suriname onder Nederlandsch bewind is geweest, het Ned. militaire strafrecht in de kolonie rechtskracht heeft gehad. Tot aan de vestiging in 1799 van het Engelsche protectoraat over de kolonie is voor de krijgsmacht, rechtdoende over de personen, behoorende tot de in de kolonie aanwezige krijgsmacht, de zoogenaamde militie, de *artykulbrief offte ordonnantie op de Discipline Militaire van 13 Augustus 1590* van kracht geweest. En toen na het herstel van Neêrland's onafhankelijkheid, bij besluit van den Souvereinen Vorst van 15 Maart 1815 (St.bl. No. 26), het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande werd gearresteerd, hield eene slotbepaling daarvan in, dat dit Wetboek ook van kracht zou zijn in de Oosten West-Indische bezittingen van den Staat, behoudens echter het recht van de koloniale Besturen om, met het oog op het klimaat of andere omstandigheden, zoodanige veranderingen daarin aan te brengen als noodig werden geoordeeld. Bij K.B. van 15 Aug. 1834 (G.B. No. 15) werd bepaald dat in al zulke zaken, waarbij militairen in de Ned. W.I. bezittingen 'zich alleen of in complicité met inwoners dier kolonien schuldig maken aan delicten, waartegen bij het Militaire Wetboek niet is voorzien, het Oud-Hollandsche strafregt vooralsnog alleen toepasselijk zal zijn'. De slotalinea deed twijfel ontstaan of de door den kolonialen wetgever vastgestelde algemeene verordeningen, houdende strafbepalingen, onder de woorden Oud-Hollandsch strafregt al dan niet vielen. Bij publ. van 25 April 1838 (G.B. No. 5) werden nu, in afwachting der nadere koninklijke goedkeuring - die niet uitgebleven schijnt te zijn - de woorden 'Oud-Hollandsch strafregt' in dien zin uitgelegd, dat onder die uitdrukking werden geacht te vallen 'alle binnen de Nederlandsch West-Indische Bezittingen vigeerende strafwetten, hetzij van vroegere, hetzij van latere dagteekening, *als met het Oud-Hollandsche Strafregt een geheel uitmakende*'. Voorwaar eene opmerkelijke interpretatieve verordening.

De eerste belangrijke wijziging, die het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande onderging, was bij K.B. van 2 Sept. 1883 No. 19 (G.B. No. 17) toen, in overeenstemming met de wet van 14 Nov. 1879 (St.bl. No. 191) ook voor Suriname het militaire strafstelsel geheel werd gewijzigd en tevens, in aansluiting aan art. 13 van het Crimineel Wetboek, onder meer werd bepaald, dat de bepalingen van het gemeene strafrecht toepasselijk zijn op alle aan de militaire jurisdictie onderworpen personen, die zich aan gemeene misdrijven schuldig maken, behoudens de uitzonderingen bij algemeene Verordeningen vastgesteld.

Het Crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande is tot heden in Suriname van kracht. Gelijk van zelf spreekt zijn in verband met het in het G.B. 1911 No. 1 afgekondigde nieuwe Wetboek van Strafrecht ook ten aanzien van het Militaire Strafrecht wettelijke regelingen getroffen. Dit is geschied bij K.B. van 29 Jan. 1915 No. 39 (G.B. No. 13) dat, met intrekking van het evenvermelde K.B. van 2 Sept. 1883 No. 19 (G.B. No. 17), de daarin vervatte onderwerpen opnieuw regelt. Dit K.B. van 29 Jan. 1915 is tegelijk met het nieuwe Wetboek van Strafrecht in werking getreden.

B. curaçao.

In het algemeen kan gezegd worden, dat hetgeen hierboven is medegedeeld omtrent het oude strafrecht ook geldt voor de kolonie Curaçao (zie Verslag van het beheer

over de koloniën enz. over 1849). Evenzoo hetgeen handelt over het militaire strafrecht.

Een nieuw wetboek van strafrecht voor de kolonie Curaçao is vastgesteld bij K.B. van 4 Oct. 1913 no. 61 (P.B. 1913 no. 67); de invoering is nog (Mei 1916) in voorbereiding.

S.D.d.V.

Strafstelsel.

A. suriname.

§ 1.

Art. XXII van het Octrooi van 23 Sept. 1682 bepaalt: 'dat oock den voornoemden Gouverneur ende Raden sullen moeten vaceren tot het administreren van alle criminele Justitie'. Aan dit College werd dus, nevens wetgevende en bestuursfunctiën, ook jurisdictie gegeven in lijfstraffelijke zaken, aan welke rechtsmacht eerst in 1828 een einde is gemaakt. Het behoeft dus geen verwondering te wekken, dat de toen opgelegde straffen, gegrond op het destijds vigeerende strafrecht (zie aldaar § 1) vooral ten aanzien van de slaven, volgens onze begrippen omtrent doel en aard der straffen, ons ongerechtvaardigd hard, vaak zelfs wreed moeten voorkomen. Verbetering, zij het ook geleidelijk, viel eerst waar te nemen, toen er bij de Reglementen van 1828 (G.B. No. 3) eene organisatie van de rechterlijke macht in Suriname op goeden grondslag tot stand kwam en in de kolonie het humanere strafstelsel van het moederland begon door te dringen en in strafwetgeving en jurisprudentie merkbaar werd. In het oudere strafrecht was zeer veel aan het goedvinden van den strafrechter overgelaten. Niet dan bij uitzondering werden in het Oud-Hollandsche Strafrecht en in de Snrinaamsche placaten de straffen met name genoemd. Veelal vond men daarin slechts bepaald, dat de schuldigen 'met den dood' of 'aan den lijve' of 'met eene arbitraire corporele of pecuniele correctie' of nog algemeener 'anderen ter exempel arbitralijk na exigentie van saacken' zullen worden gestraft. Kan er van een bepaald stelsel van straffen in Suriname worden gesproken, dan zou dit het Oud-Hollandsche kunnen genoemd worden. De straffen toch, die uit kracht van het oude strafrecht in Suriname werden opgelegd, bestonden voornamelijk uit: de doodstraf, de geeseling met of zonder den strop om den hals, verschillende verminkende straffen, het brandmerken, dwangarbeid, confinement (tuchthuisstraf), het te pronk staan aan de geesel- of schandpaal, het zitten gedurende eenige dagen op water en brood. Voorts uit bannissement voor altijd of voor een zeker aantal jaren uit de kolonie, het verklaren van te zijn eerloos en infaam, de vervallen-verklaring van zeker ambt of bediening, de verbeurdverklaring van bepaalde zaken, slaven daaronder begrepen, en geldboete. Nog moet worden melding gemaakt van de 'harquebusade' of straf met de wapenen en het gaan of 'gelijkt worden door de spitsgarde' of spitsroede, welke beide lijfstraffen uit kracht van den Artykulbrief van 1590 (zie Strafrecht § 4) aan personen behoorende tot de militie in de kolonie meermalen zijn opgelegd. Oplegging van meerdere straffen kwam zeer vaak voor: zoo ging b.v. de afhouwing van een hand weleens aan de onthoofding vooraf, ging geeseling zeer vaak gepaard met brandmerken of werd zij soms gevolgd door bannissement. Vormen van executie van de doodstraf waren:

radbraken, ophangen, onthoofden en wurgen, terwijl ook het verbranden weleens voortkwam. Vaak hield het vonnis tevens in, dat na den dood het hoofd zou worden 'afgehouden en op een staack op het galgeveld geplaatst, teneinde aldaar te verblijven, totdat het door de lugt en gevogelte des Hemels zal weesen verteerd', terwijl soms

bepaald werd, dat het lijk van den geëxecuteerde zou worden verbrand 'tot asche'. Nog in 1840 is van een slaaf, die op de plantage, waar hij hoorde, was opgehangen, het hoofd afgehouden, naar Paramaribo gebracht en aldaar op de executieplaats voor slaven op een paal geplaatst. Bij het opleggen van de straf van geeseling werd in den regel het aantal slagen overgelaten aan de 'discretie van Commissarissen' te wier overstaan de executie zou geschieden; soms werd een minimum ('meer dan honderd') bepaald, soms een maximum ('ten hoogste veertig'). De verminkende straffen bestonden uit het afsnijden van neus en ooren, het afkappen van voeten en handen, het doorsnijden van de achillespees en het doorsteken van de tong met een priem. Deze straffen werden veelal in oudere placaten aangetroffen: zoo werd krachtens een placaat van 7 Sept. 1687 hij, die door zijn slaven liet visschen op de plantages van de geotroyeerde Societeit, gestraft met afsnijding van den neus. In de 18e eeuw werden hoofdzakelijk tegen slaven, verminkende straffen opgelegd. De dwangarbeid kon zoowel levenslang als gedurende zekeren tijd worden opgelegd en werd ondergaan 'op een van 's Lands etablissementen of fortificatien' of ook wel 'aan het cordon van binnenlandsche defensie'. In een placaat van 2 Mei 1685 vindt men de strafbedreiging, dat de overtreders 'voor drie maanden aan de meulen worden geset'. Dat hiermee niet anders dan een vorm van dwangarbeid wordt bedoeld blijkt uit een vonnis van 23 Mei 1723, waarbij een vrije persoon, schuldig verklaard aan bedrog, werd veroordeeld om met een schandbord te pronk te staan en vervolgens gedurende 3 jaren 'aan de Ed. Societeys koornmolen te arbeyden'. In latere jaren werd, ten aanzien van slaven, vaak bij het vonnis bepaald, dat de dwangarbeid ook kon geschieden op de plantage van den meester of eenigen anderen door dezen aan te wijzen grond. Meermalen werd bij de oplegging van dwangarbeid voorgeschreven, dat de arbeid in boeien zou worden verricht; in latere jaren werd dan, naar gelang van de zwaarte van het misdrijf, een verschil gemaakt tusschen zoogenaamde 'bandite' en 'ligte' boeien. In 1852 is door het Gerechtshof aan een veroordeelden vrijen persoon opgelegd de straf van dwangarbeid 'met de voeten aan een kogel gekluisterd'. De confinement of tuchthuisstraf werd ondergaan op het fort Nieuw-Amsterdam of in eenig ander etablissement en bracht mede, dat de veroordeelde 'door handenarbeid in zijn onderhoud (moest) voorzien'. De straf van te pronk staan aan de schand- of geeselpaal ging meestal gepaard met een andere lijfstraf en duurde niet langer dan een half uur. Nog in 1860 -bij een vonnis van 21 Nov. - is iemand o.m. veroordeeld om gedurende een kwartier te pronk te staan 'met een papier of bord boven zijn hoofd, waarop met groote leesbare letters zijn naam en voornamen benevens de woorden: "vervalscher van onderhandsch geschrift"'. De straf van geldboete wordt hoofdzakelijk aangetroffen in de verschillende placaten, resoluties, notificaties etc., kortom in de Surinaamsche wetten. In de placaten van eind 17e en begin 18e eeuw was de bedreigde geldboete dikwijls uitgedrukt in *ponden suiker* (zie BETAALMIDDELEN). Als voorbeeld van een dusdanige straf kan worden aangehaald het op 9 Jan. 1692 tegen den in de geschiedenis van Suriname bekenden Jeronimus Clifford gewezen vonnis, waarbij deze werd veroordeeld tot zeven jaren gevangenisstraf en tot eene boete van 150.000 ponden suiker 'te appliceeren als volgt, zestig duizend ponden daarvan ten behoeven van de Fiscaal Provinciaal, vijftig duizend ponden voor de Armen, en veertig duizend ponden tot het bouwen van een gevangenis'.

Bij niet betaling der boete gold als algemeen beginsel, dat daarvoor een lijfstraf in de plaats werd gesteld; in overeenstemming met het beginsel van art. LXVIII van de in de kolonie tot 1869 van kracht geweest zijnde Ordonnantie van Philips II van 9 Juli 1570 op den Stijl der crimineele proceduren, bepalende, dat in cas van

onvermogen de geldboete veranderd werd in lijfstraf 'opdat de voorseyde penen (pecuniële boeten) nuyt illusoir en souden wesen'.

Zoals ook uit het tegen Clifford in 1692 gewezen vonnis blijkt, kwamen de geïnde boeten zelden geheel ten bate der koloniale kas. In bijna alle placaten en notificaties was bepaald, dat een zeker deel daarvan ten profijte van den Raad-Fiscaal of het Officie-Fiscaal zou zijn, terwijl zeer dikwijls de aanbrenger, zekere lands-instellingen en bepaalde categoriën van personen ook bedacht werden. Vaak ook vervielen de boeten aan bepaalde takken van dienst, als aan de Cassa tegen de wegloopers, de Cassa der gemeene weide of de Cassa der Modicque lasten. Nog in 1828 vindt men in het Reglement voor de Regtbank van kleine zaken (G.B. No. 3) dit stelsel gehuldigd in de bepaling van art. 6, voorschrijvende dat de helft der opgelegde geldboete aan den Publieken Aanklager, d.i. den Commissaris van Politie, kwam.

§ 2.

Al spoedig na zijne invoering in Nederland deed het zachtere strafstelsel van den Code Pénal zich ook in Suriname op het gebied van strafwetgeving en jurisprudentie gevoelen. Zoo werd ten aanzien van de bedreigde geldboeten het oudere stelsel van een fixum vrijwel zonder uitzondering vervangen door het stelsel van minimum en maximum; werd de oplegging van lijfstraffen niet meer aan de willekeur van den Strafrechter overgelaten, maar nauwkeurig begrensd; en in 1847 (G.B. No. 7) werd bepaald, dat overtreders van algemeene koloniale verordeningen, waarin geen bepaalde straffen zijn gesteld, gestraft zullen worden met een geldboete van 4 tot 100 gulden en gevangenisstraf van ten minste een dag en ten hoogste 14 dagen, tezamen of afzonderlijk. Voorts werd in de Regeerings-reglementen van 1828 en 1845 bepaald, dat geen doodvonnissen zouden worden ten uitvoergelegd zonder verlof van den landvoogd. Niet het minst bleek het doordringen van humanere begrippen uit den aard der sedert 1828 in crimineele zaken opgelegde straffen: behoudens enkele uitzonderingen ten aanzien van slaven, vond de executie der doodstraf niet anders plaats dan door ophanging, kwamen geeseling en brandmerken van vrije personen zelden meer voor en bestonden de opgelegde vrijheidstraffen uit dwangarbeid of gevangenisstraf, in enkele gevallen, blijkbaar in navolging van het moederland, ook uit tuchthuisstraf. Belangrijk werd de toepassing van humanere begrippen bevorderd, doordat de bestraffing van de meeste lijfstraffelijke zaken aan het arbitrium van den Rechter was overgelaten. De jurisprudentie van het Gerechtshof toont aan, dat dit College, bij de oplegging van arbitraire straffen, gewoonlijk tot maatstaf nam de straffen, welke op gelijke misdaden bij den in Nederland vigeerenden Code Pénal waren gesteld, terwijl in de gevallen waarin b.v. geeseling of bannissement door het oudere strafrecht tegen het gepleegde feit was bedreigd, door het aannemen van verzachtende

omstandigheden dikwijls een straf meer in den geest van den Code Pénal werd opgelegd.

§ 3.

Enkele mededeelingen betreffende het stelsel - sit venia verbo -, dat bij de bestraffing van slaven in Suriname werd toegepast, mogen hier volgen. In het algemeen kan worden gezegd ten eerste, dat in Suriname nimmer eene algemeene regeling heeft bestaan, waarin zekere beginselen, bij de oplegging van straffen aan slaven in acht te nemen, waren neergelegd en ten tweede, dat, zoolang de slavernij in Suriname heeft bestaan, de algemeene verordeningen houdende strafbepalingen, in den regel onderscheid maakten tusschen vrijen en slaven, in dien zin dat tegen laatstgenoemden zwaardere straffen werden bedreigd. Vreeselijke straffen worden in de oudere placaten ten aanzien van slaven-overtreders aangetroffen: zoo werden volgens de placaten van 8 Mei 1698, later in milderen zin gewijzigd, slaven, die 'bij dag of avont eenigh blancken op straat tegenkomende deselven (niet) uyt de weeg gaan en wycken' gestraft met geeseling voor de eerste maal en voor de tweeden keer met geeseling en afsnijding van neus en ooren. Een ander placaat van 28 Jan. 1711 bedreigde tegen een slaaf, die vleeschelijke gemeenschap met eene blanke vrouw had, de doodstraf. Niet minder vreeselijk waren de straffen in de 18e eeuw door het Hof van Politie en Criminele Justitie aan slaven opgelegd. Herhaaldelijk werden weggelooopen slaven veroordeeld om, soms na geeseling en brandmerken, 'een voet afgekapt' of 'de pees van een zijner hakken te worden afgesneden'. Voor slaven werden destijds nog wreedere straffen uitgedacht dan de reeds vreeselijke straf van de doodstraf door radbraken. Op 14 Dec. 1730 werd een aantal weggelooopen slaven en slavinnen 'tot afschrik en exempel aller anderen' veroordeeld: een hunner om 'met een ijsere haak door syn ribbe geslaegen aan de galg te werden opgehangen en aldaar te blyven tot dat er de dood na volgt; gestorven synde de cop te werden afgehakt en alhier op een staak aen de Waeterkant te werden gesteld en de romp ten prooy der voogelen te blijven'; twee anderen: 'omme aen een paal te werden gebonden en dezelve met klyn vuur leevendigh tot assche (te worden) verbrandt, wordende in tusschen tyt met gloeyende tangen geneepen' en de overigen deels om 'leevendigh geradbraakt' deels 'omme de koppen te worden met een beyl afgeslaagen'. Dit vonnis is geen unicum. Meermalen zijn aldus in de 17de en 18de eeuw slaven krachtens rechterlijk vonnis doorgemarteld. En toch zou men moeten aannemen, dat zelfs deze ontzettende straffen hare uitwerking misten. Immers onder Gouverneur Mauricius werd het noodig geacht bij Notificatie van 22 Dec. 1745 te verordenen, aangezien voor slaven, die aan een opstanding 'op een beeter plaats' geloofden, de doodstraf 'hoe swaer en pynelyk deselve ook aen haer opgelegd en geexecuteerd', niet afschrikwekkend genoeg was, dat 'de slaeve of slavinne, die door het vergeeven van andere of paerden en beesten of door andere gepleegde boosaerdige en grouwelyke fauten' des doods schuldig was, zou worden gestraft met afsnijding van de tong 'uyt den mond' en van beide ooren, voorts met brandmerken aan het voorhoofd en ten slotte met levenslangen dwangarbeid ten dienste van den lande en wel over dag aan een ketting gekluisterd of geboeid en 's nachts van andere slaven afgezonderd opgesloten.

In een placaat van 4 Feb. 1761 betreffende gemanumitteerde slaven, was op verschillende overtredingen der bepalingen daarvan, ingeval van herhaling, bedreigd de eigenaardige vrijheidstraf van 'in de vorige slavernij geredigeert' te worden.

Kwamen de afschuwelijke doodstraffen in de 19e eeuw niet meer voor, aan den anderen kant mag evenmin het oog worden gesloten voor het feit, dat de in de vorige paragraaf geschetste humanere begrippen, die bij de oplegging van straffen toen wortel schoten, gedurende de eerste decennia van die eeuw vrijwel uitsluitend ten goede kwamen aan hen, die niet tot den slavenstand behoorden. Nog in 1833 werden krachtens een vonnis van het Gerechtshof te Paramaribo van een negental slaven, schuldig verklaard aan brandstichting en diefstal en medeplichtigheid daaraan, de drie hoofdschuldigen 'ten voorbeelde en afschrik van anderen' veroordeeld om, aan een paal gebonden, levend verbrand te worden en de overigen deels tot ophanging met plaatsing van de afgehouden hoofden op palen, deels tot strenge geeseling onder de galg en brandmerken, gevolgd door dwangarbeid en met verbod om zich ooit te Paramaribo of in de omstreken der stad te vertoonen. En verschillende Publicaties, zooals van 5 Dec. 1828 (G.B. No. 23) en van 1 Mei 1838 (G.B. No. 7) op het wegloopen van slaven, van 16 Maart 1830 (G.B. No. 2) ter beteugeling van feitelijke gewelddadigheden, en van 31 Aug. 1830 (G.B. No. 12) tegen het namaken van biljetten der Particuliere West-Indische bank, toonen aan hoedanig de straffen werden verzwaaard of verhoogd alleen maar door het bloote feit, dat de schuldigen slaven waren. Zelfs achtte de Wetgever het meermalen noodig (zie b.v. art. 17 van G.B. 1830 No. 2 en art. 7 van G.B. 1838 No. 7) vast te stellen, dat zoo dikwijls volgens de bepalingen dier verordeningen, tegen slaven de straf van dwangarbeid moest worden uitgesproken, deze zou worden voorafgegaan door eene correctie met slagen, nu eens van meer dan honderd, dan weer ter bepaling des rechters. Verwondering behoeft echter dit voorschrift niet te wekken. Immers zoolang de slavernij in Suriname heeft bestaan zijn zweep, tamarinde-roede en bullepees de bij algemeene verordeningen aan eigenaren en plantage-directeurs in handen gegeven strafmiddelen tegen hunne slaven geweest; en eerst bij de slavenreglementen (G.B. 1854 No. 4, het laatst gewijzigd bij G.B. 1856 No. 10) werd die, ondanks het reglement van 31 Aug. 1784, vrijwel onbepaalde en dan ook vaak misbruikte macht gebreedeld. Maar niet alleen als uitvloeisel der huiselijke jurisdictie, ook door den strafrechter werd de straf van geeseling, dikwijls gepaard met of gevolgd door eene andere straf - soms brandmerk, veelal dwangarbeid - door alle tijden heen aan slaven opgelegd. Als geeselstraf voor slaven is de tot 1 Juli 1863 bestaan hebbende 'Spaansche bok' (zie aldaar) van algemeene bekendheid en werd zij, krachtens vroegere vonnissen, in het openbaar op de verschillende hoeken van Paramaribo toegediend. De geeseling was ten aanzien van personen van den slavenstand een dusdanig gewone straf, dat bij de Reglementen van 1828 (G.B. No. 3) de absolute competentie der Rechtscolleges bepaald werd naar gelang op het strafbaar feit meer dan wel minder dan honderd slagen waren gesteld en dat, bij niet betaling van door de Regtbank van Kleine Zaken aan slaven opgelegde boeten, daarvoor in de plaats trad de straf van ten hoogste honderd slagen. Het spreekt vanzelf, dat tegen slaven de straf van bannissement uit de kolonie uiteraard buiten toepassing bleef;

in lateren tijd werd het bannissement door dwangarbeid of gevangenisstraf vervangen. Na de opheffing van de slavernij kwamen de onder staatstoezicht gestelde geëmancipeerden, voor wat betreft de strafbare feiten vermeld in art. 14 van G.B. 1863 No. 9, onder de disciplinaire rechtsmacht der Districts-Commissarissen, die bevoegd waren tot het opleggen van geldboete van ten hoogste twee gulden en vijftig cent, gevangenisstraf voor den tijd van drie dagen tot drie maanden of 'strafarbeid aan openbare werken, hetzij met hetzij zonder ligte kettingboei' voor den tijd van acht dagen tot drie maanden.

§ 4.

De invoering op 1 Mei 1869 van het tot 31 Dec. 1915 van kracht gebleken Wetboek van Strafrecht (zie STRAFRECHT) bracht een geheel ommekeer in het voorheen toegepaste strafstelsel. Overeenkomstig de verdeeling van den Code Pénal der strafbare feiten in misdaden, wanbedrijven en overtredingen, werden de hoofdstraffen verdeeld in crimineele- en correctioneele straffen en straffen op overtreding.

Crimineele straffen waren: de doodstraf, dwangarbeid en verbanning, de eerste twee lijf- en onteerende straffen, verbanning slechts een onteerende straf.

Correctioneele straffen waren, sedert de wijziging van het Wetboek bij de verordening van 2 Feb. 1871 (G.B. No. 12): gevangenisstraf van meer dan 6 maanden en geldboete van meer dan 1000 gulden. De straffen op *overtreding* gesteld waren gevangenisstraf van 6 maanden of minder en geldboete van 1000 gulden of minder. Bijkomende straffen, die in de bij algemeene verordeningen bepaalde gevallen konden worden opgelegd, waren 1° ontzetting van bepaalde rechten en bevoegdheden, behoudens bijzondere bepalingen aangaande haren duur, voor den tijd van vijf tot tien jaren; 2° verbeurdverklaring hetzij van het voorwerp van het misdrijf of van hetgeen daaruit was voortgesproten, hetzij van de middelen en werktuigen, welke gediend hadden om het te plegen, zoo deze zaken den veroordeelde in eigendom toebehooren.

De laatste executie van een opgelegde doodstraf geschiedde te Paramaribo op 1 Maart 1875; sedert is steeds bij wijze van gratie de doodstraf veranderd in dwangarbeid of gevangenisstraf.

De straf van dwangarbeid werd opgelegd voor den duur van ten minste vijf, met een maximum van nu eens tien, dan weer vijftien, of ook wel twintig jaren. Ten aanzien van mannen kon de rechter bepalen, dat de gedwongen arbeid moest worden verricht met boeien.

De duur van verbanning was ten minste 5 en ten hoogste 10 jaren. De verbannene werd buiten het grondgebied der kolonie gebracht; vóór het einde van zijnen straftijd in de kolonie terugkeerende, werd hij, op het enkele bewijs dezelfde persoon te zijn, veroordeeld tot dwangarbeid van ten hoogste 15 jaren. De maximum-duur der gevangenisstraf was 5 jaren. De tot gevangenisstraf veroordeelde werd binnen de gevangenis tot zoodanigen arbeid gebezigd als waartoe hij geschikt werd geacht. Bij verordening van 30 Dec. 1875 (G.B. 1876 No. 9) werd het W.v.S. in dien zin gewijzigd, dat de veroordeelde ook buiten de gevangenis aan openbare werken mocht worden te werk gesteld. De maximum-duur van de straffen van dwangarbeid, verbanning en gevangenisstraf kon ingeval van herhaling van misdrijf (artt. 27 en 28 W.v.S.) met een derde worden verhoogd. Deze straffen gingen in met den dag der tenuitvoerlegging; was de veroordeelde bereids gedetineerd dan vingen zij aan met den dag der uitspraak. De veroordeelingen tot geldboete alsmede de

verbeurdverklaringen waren altijd ten behoeve van den lande, tenware bij algemeene verordening anders mocht zijn bepaald. Zoodanige afwijking wordt in fiscale verordeningen aangetroffen. Voorbeelden daarvan zijn te vinden in art. 52 der Verord. van 17 Nov. 1894 op de goudbelasting (G.B. 1895 No. 12A), art. 61 § 2 der Scheepvaartverordening (G.B. 1908 No. 63), art. 34 der Verord. van 17 Feb. 1908 strekkende onder meer tot regeling van den verkoop van opium, voorts in art. 18 der Verord. van 24 Dec. 1906 tot regering van den verkoop van gedestilleerd (G.B. No. 52).

De rechten en bevoegdheden, waarvan de ontzetting door den rechter in de bij algemeene verordeningen bepaalde gevallen kon worden uitgesproken waren: het kiesrecht, het waarnemen van alle openbare bedieningen of ambten, het afleggen van getuigenis onder eede in burgerlijke zaken ingeval van wraking. In sommige algemeene verordeningen vond men nog andere rechten en bevoegdheden, waarvan de ontzetting voor zekeren tijd kon worden uitgesproken.

De straffen, welke aan beschuldigten of beklaagden, beneden de zestien jaren en ten aanzien van wie beslist was, dat zij met oordeel des onderscheids hebben gehandeld, konden worden opgelegd, waren: in de plaats van de doodstraf en dwangarbeid van 5 tot 20 jaren, gevangenisstraf van 10 tot 20 jaren; in de plaats van dwangarbeid van 5 tot 10 en van 5 tot 15 jaren, gevangenisstraf voor eenen tijd gelijk ten minste aan een derde en ten hoogste aan de helft van dien van voormelde straffen; in de plaats van verbanning, gevangenisstraf van 1 tot 5 jaren. De rechter kon de gevangenisstraf of geldboete verminderen, zooals hij geraden oordeelde, mits zij bleven beneden de helft van die, welke den schuldige zouden zijn opgelegd, indien hij 16 jaren of ouder was geweest. In het eerste lid van art. 37 W.v.S. werd bepaald, dat indien de schuldige of beklaagde beneden de 16 jaren oud was en uitgemaakt was, dat hij zonder oordeel des onderscheids had gehandeld, hij, vrijgesproken, en naar gelang van omstandigheden, hetzij aan zijne ouders of naaste bloedverwanten teruggegeven werd, hetzij 'geplaatst in een verbeterhuis om daar te worden opgevoed gedurende een aantal jaren bij het vonnis te bepalen, maar in geen geval langer dan tot de vervulling van zijn twintigste jaar'. Dit verbeterhuis is echter nimmer opgericht. Evenmin is ooit gevolg gegeven aan het voorschrift van art. 55 der transitioire bepalingen van de vroegere tot de nieuwe wetgeving, waarbij was voorgeschreven, dat zoolang voormeld verbeterhuis niet bestond, de jeugdige beschuldigten of beklaagden, bedoeld in het eerste lid van art. 37 W.v.S., opgenomen zouden worden 'in een ander door den Gouverneur aan te wijzen geschikt verblijf'.

De invoering van den Code Pénal bracht met zich mede het systeem der verzachtende omstandigheden (art. 41 W.v.S.), hetgeen weer van invloed was op het strafstelsel. Aanneming van verzachtende omstandigheden was uitgesloten ten aanzien van de misdaden, waarop de doodstraf was gesteld. Ten aanzien van sommige bij de wet vermelde misdaden (b.v. artt. 250 laatste lid en 386 W.v.S.) was het aannemen dier omstandigheden niet toegelaten. In de andere gevallen konden de straffen worden vervangen als volgt: dwangarbeid van 25 jaren door gevangenisstraf van ten minste 6 maan-

den; dwangarbeid van 5 tot 15 jaren door gevangenisstraf van ten minste 6 maanden; dwangarbeid van 5 tot 10 jaren en verbanning door gevangenisstraf van ten minste 3 maanden.

In zake van wanbedrijf of overtreding kon de gevangenisstraf tot op een dag en de geldboete tot op 50 cents worden verminderd, terwijl, waar - zooals dikwijls wordt aangetroffen - gevangenisstraf en geldboete gelijktijdig zijn gesteld, de een of andere dier straffen afzonderlijk kon worden toegepast. Het strafstelsel van het Strafwetboek gold ook ten aanzien van strafbare feiten, waartegen was voorzien bij andere algemeene verordeningen, tenzij uitdrukkelijk anders bepaald was.

Belangrijke afwijkingen van het stelsel van het W.v.S. werden aangetroffen in de Herziene Strafverordening van 1874 (zie STRAFRECHT). De straffen, welke ingevolge die verordening konden worden opgelegd, waren: *hoofdstraffen*: gevangenisstraf met gedwongen tewerkstelling van 6 maanden of minder, gevangenisstraf van 6 maanden of minder en geldboete van 1000 gulden of minder; *bijkomende straf*: verbeurdverklaring, hetzij van de goederen bij de overtreding aangehouden, hetzij van de voorwerpen waarin of waarmede zij begaan is. Onverminderd deze straf kon in het vonnis worden bevolen de slechting of opruiming van tot stand gebrachte of aangevangen werken binnen een daarbij te bepalen tijd. De uitvoering van de strafverzwaring van gedwongen tewerkstelling geschiedde steeds aan openbare werken. De geldboete werd bij niet-betaling binnen 3 dagen na de uitspraak vervangen door gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling. Een belangrijke afwijking was de bepaling van art. 25, dat bij elke veroordeeling in de kosten, ook in hooger beroep, door den rechter werd bepaald de subsidiaire gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling, welke bij niet-betaling daarvan op den veroordeelde zou worden toegepast, indien de ambtenaar belast met de executie van het vonnis - te Paramaribo de Commissaris van Politie en in de districten de Commissaris van het district - meende de kosten niet op de goederen van den veroordeelde te moeten verhalen, of ze daarop niet had kunnen verhalen. De maximum-duur van deze eigenaardige subsidiaire gevangenisstraf was veertien dagen. Ten slotte nog deze vermelding, dat zeer vaak op de overtredingen meerdere straffen gelijktijdig waren gesteld en wel gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling en geldboete tezamen of afzonderlijk.

§ 5.

De militaire straffen van het crimineel Wetboek voor het krijgsvolk te lande (zie STRAFRECHT), welke tot 1883 door den militairen rechter in Suriname konden worden, opgelegd, waren: de straf des doods met den kogel; de kruiwagenstraf; de straf van cassatie met eerloosheid; de straf van cassatie met inhabiliteit; de straf van cassatie; de straf van slagen, met het weggagen uit den dienst als een eerlooze schelm; de straf van het hoogst aantal slagen met het afnemen der cocarde voor den langst bepaalde tijd en detentie; de straf van slagen met het afnemen der cocarde en detentie; de straf van slagen met het afnemen der cocarde; de straf van slagen met detentie; de straf van slagen en het arrest of detentie.

Bij K.B. van 2 Sept. 1883 No. 19 (G.B. No. 17) werd dit strafstelsel voor Suriname afgeschaft en vervangen door een ander. De sedert bestaande militaire straffen waren: *a. hoofdstraffen*: de doodstraf met den strop en die met den kogel; de militaire gevangenisstraf; de cassatie; de militaire detentie; *b. bijkomende straffen*: de

vervallenverklaring van den militairen stand of van de betrekking van militairen geëmployeerde; de ontzegging voor een bepaalden tijd van het recht om bij de gewapende macht of als militair geëmployeerde te dienen; de degradatie; de plaatsing in eene klasse van militairen aan eene gestrengere krijgstucht onderworpen. De militaire gevangenisstraf bracht mede verplichting tot arbeid. De duur daarvan was ten minste 1 jaar en ten hoogste 15 jaren. De straf van cassatie bestond in eene verklaring, dat de veroordeelde is ontslagen uit den militairen dienst, met of zonder ontzetting van het recht om ooit weder bij de gewapende macht te dienen of eene betrekking van militairen geëmployeerde te bekleeden. Ging de cassatie gepaard met evengemelde ontzetting, dan werd tevens het recht verloren om ridderorden, medailles of andere onderscheidings-teekenen, in vroegeren dienst verkregen, te dragen. Eveneens gingen verloren alle rechten aan vorigen dienst ontleend of verbonden, daaronder de aanspraak op pensioen. De duur der militaire detentie was ten minste 1 dag en ten hoogste 2 jaren. De vervallenverklaring van den militairen stand of van de betrekking van militairen geëmployeerde had van rechtswege tengevolge ontzetting van het recht om ooit weder bij de gewapende macht te dienen of eene betrekking van militairen geëmployeerde te bekleeden. De vervallenverklaring had bovendien de evenvermelde gevolgen aan de cassatie met ontzetting verbonden. Bij veroordeeling tot militaire gevangenisstraf van 5 jaren of meer sprak de rechter tevens deze vervallenverklaring uit. De ontzetting van het recht om bij de gewapende macht of als militair geëmployeerde te dienen werd uitgesproken voor ten minste 3 en ten hoogste 5 jaren. Zij had van rechtswege tengevolge de opheffing van de bestaande dienstbetrekking of het ontslag uit de betrekking van militairen geëmployeerde, door den veroordeelde bekleed. Zij bracht bovendien mede het verlies van alle rechten aan vorigen dienst ontleend of verbonden en, gedurende den tijd waarvoor de ontzegging is uitgesproken, ook het recht om ridderorden, medailles of andere onderscheidings-teekenen, in vorigen dienst verkregen, te dragen. De termijn van ontzegging liep niet vóór het einde van den duur der hoofdstraf. Bij veroordeeling tot militaire gevangenisstraf van minder dan 5 jaren sprak de rechter tevens deze ontzegging uit. De degradatie bestond in het terugbrengen van een onderofficier tot den stand van soldaat. De gedegradeerde kon bij goed gedrag opnieuw voor bevordering in aanmerking komen. De degradatie kon door den militairen rechter worden uitgesproken bij alle veroordeelingen tot de straf van militaire detentie of tot correctioneële gevangenisstraf, wanneer hij van oordeel was, dat de veroordeelde ter zake van het gepleegde feit ongeschikt was om den graad van onderofficier te behouden. Bij veroordeeling van een minderen militair tot de straf van militaire detentie ter zake van eenig misdrijf tegen den dienst of de subordination of van herhaalde desertie kon de rechter bepalen, dat de veroordeelde na zijn ontslag uit de detentie moest worden geplaatst in eene klasse van militairen aan eene gestrengere krijgstucht onderworpen voor ten hoogste een jaar. Wanneer bij samenloop van misdrijven een daarvan degradatie of plaatsing in eene klasse van militairen, aan eene gestrengere krijgstucht onderworpen tengevolge kon hebben, kon dit gevolg steeds

worden uitgesproken, indien de opgelegde hoofdstraf geene verwijdering uit den dienst tengevolge had. Wanneer bij de militaire verordeningen tegen een feit een der straffen van het gemeene recht was bedreigd, werden ten opzichte van die straf insgelijks, behoudens de uitzonderingen bij algemeene verordeningen vastgesteld, de bepalingen van het gemeene recht gevolgd. Bij veroordeeling tot eene der onteerende straffen van het gemeene recht sprak de militaire rechter tevens de vervallenverklaring uit. Bij veroordeeling tot eene der andere straffen van het gemeene recht kon de militaire rechter de ontzegging uitspreken, wanneer hij van oordeel was, dat de schuldigverklaarde ter zake van het gepleegde feit ongeschikt was om in den militairen stand te blijven of de betrekking van militairen geëmployeerde te behouden. Bij Kon. Besluiten van 28 Mei 1889 No. 16 (G.B. No. 20) en 4 Dec. 1891 No. 24 (G.B. 1892 No. 2) was geregeld de aanvang eener opgelegde militaire gevangenisstraf, gevangenisstraf of militaire detentie. De bepalingen van het gemeene recht in geval van niet-betaling eener opgelegde boete zijn als regel ook bij veroordeelingen door den militairen rechter van toepassing. Ten aanzien der disciplinaire straffen, zij verwezen naar het in de kolonie vigeerende eveneens van 1815 dagteekenende Reglement van krijgstucht voor het krijgsvolk te lande.

§ 6.

Het hier behandelde strafstelsel heeft een ingrijpende verandering ondergaan bij de invoering op 1 Jan. 1916 van het nieuwe in G.B. 1911 No. 1 afgekondigde Wetboek van Strafrecht. In het algemeen kan worden gezegd, dat het Nederlandsche strafstelsel bij de samenstelling van het nieuwe strafwetboek voor Suriname, behoudens enkele uitzonderingen, tot voorbeeld is genomen. Volstaan kan dus worden met op de verschilpunten te wijzen. In de eerste plaats is voor Suriname de doodstraf gehandhaafd. De executie geschiedt niet in het openbaar.

De bijkomende straf van plaatsing in een rijkswerkinrichting is voor Suriname niet overgenomen. Ten aanzien van de gevangenisstraf is bepaald, dat de rechter, wanneer deze in de omstandigheden van het misdrijf of in de geaardheid van den schuldigverklaarde daartoe bijzondere aanleiding vindt, bepalen kan, dat die straf geheel of ten deele, doch in geen geval langer dan gedurende een jaar in afzondering zal worden ondergaan. De Gouverneur is bevoegd den veroordeelde op diens verzoek te vergunnen, zijn straftijd of zijn verderen straftijd geheel of ten deele in afzondering door te brengen. De rechter is voorts bevoegd te bepalen, dat de tot gevangenisstraf veroordeelden aan openbare werken mogen worden te werk gesteld. Bij veroordeeling tot gevangenisstraf van 5 jaren of meer kan de rechter bepalen, dat de arbeid zal worden verricht met boeien. Ook bij veroordeeling tot hechtenis is de rechter bevoegd te bepalen, dat de veroordeelde aan openbare werken zal worden tewerkgesteld. Gevangenisstraf en hechtenis kunnen in hetzelfde gesticht mits in afzonderlijke afdelingen worden ondergaan. De Gouverneur kan den veroordeelde op diens verzoek vergunnen de hechtenis in afzondering te ondergaan.

Een belangrijke afwijking wordt aangetroffen in het strafstelsel ten aanzien van kinderen beneden 16 jaren. In het Surinaamsche strafwetboek zijn namelijk niet overgenomen de wijzigingen en aanvullingen in het Nederl. strafwetboek aangebracht bij de wet van 12 Febr. 1901 (St.bl. No. 63), doch in artt. 40 en 41 behouden het vroegere systeem, neergelegd in de overeenkomstige artt. 38 en 39 (oud) Nederl. W.v.S. Blijkens de Mem. van Toel. van de op 1 Sept. 1915 aan de Kol. Staten

ingediende ontwerp-verordening tot aanwijzing der gestichten, waar hetzij gevangenisstraf hetzij hechtenis wordt ondergaan en tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen, is het Koloniaal Bestuur van meening dat de oprichting van een opvoedingsgesticht, gevoegelijk achterwege kan worden gelaten, aangezien de behoefte aan zulk een inrichting niet in zoodanige mate is gebleken, dat de daarmede gepaard gaande aanzienlijke kosten zouden zijn gerechtvaardigd.

Ook het militaire straf-stelsel in de kolonie heeft, bij de invoering van het nieuwe W.v.S. wijzigingen ondergaan. Deze zijn bij K.B. van 29 Jan. 1915 No. 39 (G.B. No. 13) in het Crimineel Wetboek aangebracht, in zoover, dat het in de vorige paragraaf besproken K.B. van 2 Sept. 1883 No. 19 (G.B. No. 17), zooals het sedert gewijzigd is, ingetrokken en door een andere regeling vervangen is. Omtrent de veranderingen door het K.B. van 29 Jan. 1915 in het militaire strafstelsel in Suriname, zooals het sedert 1883 bestond, aangebracht het volgende: De militaire gevangenisstraf bestaat in opsluiting in eene strafgevangenis. Haar duur is ten minste één dag en behoudens de gevallen, waar zij de straf van den strop vervangt en die van strafverhooging ter zake van samenloop van misdrijven, ten hoogste 15 jaren. Bij veroordeeling tot militaire gevangenisstraf van 3 jaren of meer spreekt de rechter bij het vonnis uit de vervallenverklaring van den militairen stand of van de betrekking van militairen geëmployeerde. Bij veroordeeling tot militaire gevangenisstraf van minder dan 3 jaren kan de rechter tevens de ontzegging van het recht om bij de gewapende macht of als militair geëmployeerde te dienen uitspreken. Op deze militaire gevangenisstraf zijn toepasselijk de voorschriften in het eerste boek van het Wetboek van Strafrecht voor de gevangenisstraf gegeven. De straf van militaire detentie bestaat in opsluiting in een daartoe bestemd verblijf voor den tijd van ten minste 1 dag en ten hoogste 2 jaren, behoudens het geval van strafverhooging ter zake van samenloop van misdrijven, in welk geval haar duur ten hoogste 2 jaren en 8 maanden is. Op de militaire detentie zijn toepasselijk de voorschriften in het eerste boek van het Strafwetboek voor hechtenis gegeven.

De betrekkelijke zwaarte van ongelijksoortige hoofdstraffen wordt bepaald door deze volgorde: doodstraf; militaire gevangenisstraf, cassatie; militaire detentie; de betrekkelijke zwaarte van burgerlijke en militaire straffen door deze volgorde: doodstraf; hechtenis; geldboete, met dien verstande dat de voorrang van de gevangenisstraf boven de militaire gevangenisstraf en van de militaire detentie boven de hechtenis eerst bij gelijke maxima der gestelde straffen in aanmerking komt.

De verschillende straffen bij het Crimineel Wetboek of in eenig andere verordening betreffende het krijgsvolk te lande gesteld, zijn vervangen hetzij door mil. gevangenisstraf, hetzij door milit. detentie.

§ 7. Gevangeniswezen.

Tot 1869 bestond er in Suriname geen organieke regeling van het gevangeniswezen. Onder het oudere strafrecht waren er gevangenispen in de drie voornaamste forten der kolonie, n.l. het van vóór 1667 dateerende fort Zeelandia, het van 1684 tot 1748 bestaan hebbende fort Sommelsdijk en het in 1747 voltooide fort

Nieuw-Amsterdam. In laatstgenoemde gevangenis werden in hoofdzaak opgenomen zij aan wie dwangarbeid of langdurig confinement was opgelegd, terwijl de tot lichtere straffen veroordeelden hun straf in de gevangenis binnen het fort Zeelandia ondergingen. Behalve op het fort Nieuw-Amsterdam werd dwangarbeid ook andergaan op andere 'fortificaties' der kolonie en aan het 'cordon van binnenlandsche defensie' (zie KRIJGSMACHT blz. 427). Het bezigen van de verschillende militaire etablissementen als strafplaatsen laat zich verklaren uit de omstandigheid, dat eenerzijds het houden van toezicht en het handhaven der discipline daar gemakkelijker was, terwijl anderzijds de arbeid der gestraften aan den lande rechtstreeks ten goede kwam. Toch waren èn huisvesting èn toezicht onvoldoende. Blijkens de notulen van Gouverneur en Raden van 8 Jan. 1801 was de 'vervallen en ontrampolineerde' toestand der gevangenen in de kolonie 'dermaate verslimmerd dat het onmogelijk was geworden langer de gevangenen daarin beslooten te houden, tengevolge waarvan dan ook deselve den een na den anderen daaruit evadeerden'.

Eerst bij de invoering op 1 Mei 1869 van het W.v.S. kon men, ter uitvoering van art. 23 daarvan, een regeling van het gevangeniswezen verwachten. Bij Besluit van den Gouverneur van 21 Sept. 1869 (G.B. No. 37) werd vastgesteld een reglement, betreffende de strafinrichtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrichting en het inwendig bestuur der gevangenen, de tucht der veroordeelden en de bestemming der opbrengst van hunnen arbeid. Bij Besluit van 16 Mei 1871 (G.B. No. 5) werd, met intrekking van het Reglement van 1869, een nieuw reglement vastgesteld, terwijl in verband daarmede bij Gouv. Res. van 16 Mei 1871 No. 13 (G.B. No. 6) werd gemaakt een Reglement van Orde voor het burgerlijk en militair huis van verzekering te Paramaribo en voor de gevangenis in het toenmalige fort Nieuw-Amsterdam. Krachtens art. 60 der transitoire bepalingen moest het onderwerpelijke Reglement binnen drie jaren na de invoering der nieuwe wetgeving bij koloniale verordening worden herzien. Dit is geschied bij de verord. van 30 April 1872 (G.B. No. 25). Voorts werd bij G.R. van 24 Juli 1873 No. 4 (G.B. No. 36) het reglement van orde van 16 Mei 1871 (G.B. No. 6), behoudens enkele wijzigingen met betrekking tot de voeding, verbindend verklaard. De verord. van 30 April 1872 moest, krachtens art. 54 daarvan, binnen vijf jaren worden herzien. Deze herziening is telkens en telkens, nog laatstelijk bij de verord. van 19 Nov. 1912 (G.B. 1913 No. 11) verschoven. Dit Reglement en als uitvloeisel daarvan het reglement van orde van 16 Mei 1871 (G.B. No. 6), zooals dit gewijzigd en aangevuld is in 1871 (G.B. Nos. 6 en 23), zooals dit gevuld is in 1871 (G.B. Nos. 6 en 23), 1873 (G.B. No. 36) en 1905 (G.B. No. 39), vormen samen de organieke regeling van het gevangeniswezen in Suriname.

In de kolonie bestaan twee gevangenen, twee huizen van bewaring in de districten Nickerie en Coronie, terwijl in de overige buitendistricten - in den regel ter plaatse waar het districts-bestuur gevestigd is en op verschillende politie-stations - zich bevinden bewaarplaatsen, bestemd tot de opneming van veroordeelden tot gevangenisstraf al dan niet met gedwongen tewerkstelling van ten hoogste acht dagen en van voorloopig aangehouden en in afwachting van hunne opzending naar Paramaribo. Te Paramaribo bevindt zich in het fort Zeelandia een gevangenis onder den naam van Burgerlijk en Militair huis van verzekering. Deze gevangenis is hoofdzakelijk bestemd tot de opneming van voorloopig gedetineerden, die voor het Hof van Justitie en den Kantonrechter van Paramaribo moeten terechtstaan en van veroordeelden tot gevangenisstraf met of zonder openbare of gedwongen tewerkstelling en tot detentiestraf voor den tijd van ten hoogste drie maanden. De andere gevangenis bevindt zich op het station Nieuw-Amsterdam, het vroegere fort,

dat in 1907 zijn militaire bestemming verloor en als zetel van het districts-bestuur werd ingericht. In April 1873 werd in gebruik genomen het toen voltooide nieuwe gevangenisgebouw, de eenige strafinrichting in de kolonie, die geacht kan worden aan matige eischen te voldoen. In deze gevangenis worden ongenomen de mannelijke inlanders en met dezen gelijkgestelden, die veroordeeld zijn tot dwangarbeid, gevangenisstraf met of zonder openbare of gedwongen tewerkstelling en detentiestraf van meer dan 3 maanden. Bovendien werden tot de afschaffing in 1883 van de kruiwagenstraf de tot die straf veroordeelde militairen in deze inrichting opgenomen. In een ander van vóór 1872 dateerend gebouw worden opgenomen de tot voormelde straffen veroordeelde vrouwen en Europeanen en met laatstgenoemden gelijkgestelden, benevens de door den Districts-Rechter veroordeelde personen tot gevangenisstraf met of zonder gedwongen tewerkstelling van 3 maanden of minder. Het is echter den Gouverneur voorbehouden om in bijzondere gevallen aan te wijzen in welke der beide gevangnissen de tot gevangenisstraf met of zonder openbare of gedwongen tewerkstelling en tot detentiestraf van meer dan 3 maanden veroordeelden zullen worden opgenomen. Bij K.B. van 25 Mei 1886 No. 52 (G.B. No. 25) is echter bepaald, dat de door den militairen rechter in Suriname tot dwangarbeid of militaire gevangenisstraf van 5 jaren of langer veroordeelde Europeesche militairen en andere aan het Crimineel Wetboek onderworpen personen, die niet tusschen de keerkringen zijn geboren en opgevoed, zoo spoedig mogelijk naar Nederland worden opgezonden, teneinde daar te lande hunne straf te ondergaan. In 1911 werd door het Opperbestuur een soortgelijke maatregel van nog algemeeneren aard getroffen. Bij K.B. namelijk van 9 Jan. 1911 No. 78 (St.bl. No. 30 en G.B. No. 12) werd bepaald, dat de Gouverneur, met het oog op den persoon van den veroordeelde, bepalen kan, dat de in Suriname opgelegde straf van dwangarbeid in Nederland zal worden ondergaan, in welk geval zij aldaar door tusschenkomst van den Officier van Justitie bij de Arrondissements-Rechtbank te Amsterdam als gevangenisstraf wordt tenuitvoergelegd.

De huizen van bewaring in Nickerie en Coronie zijn bestemd tot opneming van veroordeelden tot gevangenisstraf al dan niet met openbare of gedwongen tewerkstelling van ten hoogste 6 weken en van voorloopig aangehouden en in afwachting van hunne opzending naar Paramaribo.

In alle strafinrichtingen worden veroordeelde kinderen afgezonderd van de volwassen gevangenen. In beide gevangnissen is eene inrichting onder den naam van pistole. De pistole te Nieuw-Amsterdam wordt echter niet gebruikt.

De gevangnissen te Nieuw-Amsterdam en te Paramaribo worden bestuurd door eene Commissie

van Administratie, die door den Gouverneur voor elke strafinrichting wordt benoemd en bestaat uit den Procureur-Generaal als voorzitter, een ondervoorzitter en ten minste drie leden, waarvan een als secretaris optreedt.

De huizen van bewaring in Nickerie en Coronie worden bestuurd door eene Commissie, bestaande uit den Districts-Commissaris als voorzitter en ten minste twee door den Gouverneur benoemde leden, van wie een als secretaris fungeert. De districts-bewaarplaatsen worden bestuurd door den Districts-Commissaris van het district, waarin zij gevestigd zijn.

Bij afzonderlijken staat, gevoegd bij het Reglement van 1872, is bepaald hetgeen voor voeding aan de gevangenen ten laste van de koloniale kas komt. Bij G.R. van 15 Juli 1905 No. 8403 (G.B. No. 39) is bepaald, dat voortaan de wijze, waarop de rantsoenen, worden verstrekt, door de Commissiën van Administratie zal worden vastgesteld.

De gevangenen, die zich aan luiheid, halsstarrigheid of slecht gedrag schuldig maken, worden door middel van straffen gedwongen zich aan de goede orde te houden. Deze straffen zijn: eenzame opsluiting in de strafcel voor ten hoogste vier weken op den gewonen kost of op drogen kost om den anderen dag; sluiting in de boeien voor ten hoogste acht achtereenvolgende dagen of veertien dagen om den anderen dag; en lichamelijke kastijding. De eenzame opsluiting en de sluiting in de boeien kunnen tezamen worden toegepast. De voor sluiting bestemde boeien worden aan het onderzoek van den geneesheer onderworpen. Lichamelijke kastijding bestaat in riet- of rottingslagen ten getale van hoogstens 30 en wordt ten uitvoer gelegd ten overstaan van den Commissaris der maand, den geneesheer en den directeur; de geneesheer heeft de bevoegdheid om de strafoefening te stuiten, zoodra hij oordeelt, dat de gezondheidstoestand van den gestrafte dit vordert.

De bevoegdheid tot het opleggen van straffen berust bij den cipier tot ten hoogste 4 dagen opsluiting in de strafcel; bij den Commissaris der maand en den Districts-Commissaris voor de huizen van bewaring en de districtsbewaarplaatsen tot ten hoogste de helft der hierboven vermelde straffen van opsluiting in de strafcel en sluiting in de boeien; en bij de Commissiën van Administratie en de Commissiën voor de huizen van bewaring binnen de vermelde grenzen der straffen.

Herhaaldelijk zijn in het vertegenwoordigend College der kolonie ter sprake gebracht de onvoldoende bewaking van buiten de gevangenen werkende veroordeelden en het minder bevredigende van den arbeid der gevangenen, zoowel uit een oogpunt van zwaarte als van hoeveelheid en nuttig effect. In 1877 bestond bij het Bestuur het plan om een afzonderlijk straf-etablisement voor de zwaarder gestrafte op den grond Phedra in het district Boven-Suriname op te richten n.l. een steenbrekerij. Van dit voornemen is echter niets gekomen. En nog laatstelijk bij de openbare behandeling van de begroting voor 1916 zijn in de vergaderzaal der Kol. Staten de bewaking der buiten werkende veroordeelden en de arbeid der gevangenen zoowel binnen als buiten de gevangenis, onderwerpen van debat geweest: eenerzijds de gewone klachten over het onvoldoende en het onbevredigende van een en ander; van de zijde van het Bestuur de gedeeltelijke erkenning van de juistheid dier klachten, waartegenover weer stonden de voor de koloniale kas te grootte geldelijke offers, die voor de gewenschte verbeteringen noodig zouden zijn. In den laatsten tijd is, ter voorkoming van ontvluchting, door de Commissie van Administratie der gevangenis te Nieuw-Amsterdam de huishoudelijke maatregel getroffen om gevangenen, die zich aan ontvluchting hebben schuldig gemaakt, benevens de tot dwangarbeid en gevangenisstraf met openbare tewerkstelling van meer dan 3 jaren veroordeelden, gedurende den tijd dat zij buiten

werken, bij drieën, aan elkaar te bevestigen met een 7 meter langen ketting, door middel van een ijzeren band aan een der beenen boven den enkel vastgemaakt.

In 1910 is bij het Bestuur in overweging geweest de samenvoeging van beide gevangenissen tot één centraal straf-etablisement; het Bestuur schijnt tot de slotsom te zijn gekomen, dat de bestaande toestand bestendig behoort te blijven.

De invoering van het nieuwe W.v.S. zal ook in het gevangeniswezen veranderingen brengen. Op 1 Sept. 1915 is door den Gouverneur, ter uitvoering van art. 26 van dat wetboek, aan de Kol. Staten een ontwerp-verordening ingediend tot aanwijzing der gestichten, waar hetzij gevangenisstraf hetzij hechtenis wordt ondergaan en tot vaststelling der beginselen van het gevangeniswezen. Bij dit ontwerp zijn wederom moederlandsche wetten - namelijk de gestichtenwet van 1884 (St.bl. No. 3) en de beginselenwet van 1886 (St.bl. No. 62) - tot voorbeeld gekozen en voor Suriname in ééne verordening samengevat. Tusschen moederland en kolonie zullen evenwel, blijkens het ontwerp, eenige verschillen op dat gebied bestaan, gegrond op den aard der bevolking, de maatschappelijke toestanden en het klimaat der kolonie, waarbij ook de geldelijke bezwaren een woord medespreken. Het plan is om in Suriname geen afzonderlijke passantenhuizen op te richten, aangezien de huizen van bewaring daarin op voldoende wijze kunnen voorzien. Voorts wil het ontwerp de huizen van bewaring mede bestemmen tot opneming - in eene afzonderlijke afdeling krachtens art. 23 nieuw W.v.S. - van hen die gevangenisstraf van ten hoogste 3 maanden moeten ondergaan, en den Proc. Gen. bevoegd verklaren om, indien een openbaar belang het vereischt, te bepalen, dat veroordeelden, die anders in de strafgevangenis zouden moeten verblijven, tijdelijk in een huis van bewaring zullen worden opgenomen. Voorgesteld wordt ook om slechts te Nieuw-Amsterdam een strafgevangenis te vestigen; overigens zullen te Paramaribo en in ieder district, met uitzondering van de districten Beneden-Suriname en Beneden-Para, ter plaatse van den bestuurszetel en op nader door den Gouverneur aan te wijzen plaatsen een huis van bewaring zijn gevestigd. Vervolgens wordt voorgesteld om de verschillende soorten van gevangenen zooveel mogelijk afgescheiden te houden, met dien verstande, dat onder contract verbonden arbeiders, veroordeeld wegens overtredingen hunner arbeidsovereenkomsten, eene afzonderlijke klasse zullen vormen. In het ontwerp is niet opgenomen het Nederlandsche beginsel, dat de in gemeenschap geplaatste gevangenen gedurende den nacht onderling worden afgezonderd. Nog dient vermeld te worden, dat het blijkens de memorie van toelichting, in de bedoeling ligt om ook de tot openbare werken veroordeelden aanspraak op loon toe te kennen.

Ten slotte zij nog vermeld, dat bij K.B. van 26 Aug. 1914 No. 132 (St.bl. No. 423 en G.B. No. 59), in

overeenstemming met de hiervoren vermelde K.K.B.B. van 25 Mei 1886 No. 52 en 9 Jan. 1911 No. 78 (G.B. 1886 No. 25 en 1912 No. 12), die alsdan komen te vervallen, bepaald is, dat met het inwerking treden van het nieuwe W.v.S., de Gouverneur bevoegd is, met het oog op den persoon van den veroordeelde, te bepalen, dat deze tot het ondergaan van eene in Suriname opgelegde gevangenisstraf, militaire gevangenisstraf, militaire detentie of hechtenis, naar Nederland zal worden opgezonden. Bij dit K.B. is tevens bepaald, dat zoodanige opzending steeds zal plaats hebben, indien de veroordeelde is een voor den militairen dienst uit Nederland uitgezonden persoon, die vervallen is verklaard van den militairen stand of aan wien het recht is ontzegd om bij de gewapende macht of als militair geëmployeerde te dienen.

Litt. Zie met betrekking tot het oudere strafrecht en strafstelsel de Surinaamsche placaatboeken en de crimineele vonnissen van het Hof van Politie en Criminele Justitie, het Hof van Civile en Criminele Justitie en het Gerechtshof. Zie voorts ten aanzien van het vroegere strafrecht: H. Van Breen, gesch. schets van de inbezitname van Suriname (Tijdschr. v. Gesch., Land- en Volkenk. Gron. 1906 1e afl. blz. 177 v.); Weekbl. v.h. recht van 5 Aug. 1852 No. 1353; Verzameling van stukken, aangaande de Surinaamsche aangelegenheden, thans aanhangig bij de Tweede Kamer der Staten-Generaal 's-Gravenh. 1845/46; I^c. Van der Smissen, Beschouwingen over de Kol. Suriname, Amst. 1849, II, 111-133, B.E.C. Belmonte, Neerlands West-Indie in zijne belangen, en Dr. W.R. van Hoëvell in zijn 'Slaven en Vrijen'. Leiden 1885; C.J. Heylidy, Verhandeling over de vroegere en hedendaagsche strafregtspleging in Suriname, Utrecht 1857; J. Henry, Report on the Criminal law at Demerara and in the ceded dutch colonies, London 1819; Mr. Dr. H.W.C. Bordewijk, Hand. over de Regl. op het beleid der Regering in de koloniën Suriname en Curaçao. 's-Gravenh. 1914 (ad art. 117 Sur.); Hand. der Kol. Staten 1867/1868, met betrekking tot de in STRAFRECHT § 1 vermelde interpellatie. Zie ook, ten aanzien van het gevangeniswezen, de Kol. Versl. van 1872 en 1873.

S.D.d.V.

B. curaçao.

Veel van hetgeen hierboven medegedeeld is omtrent de oude toestanden geldt ook de Nederl. W.I. Eilanden, waarbij evenwel dient opgemerkt, dat - zooals in het artikel SLAVERNIJ is gezegd - zoowel de 'huishoudelijke kastijdingen' der slaven als de straffen door den rechter opgelegd, in den regel het wreede karakter misten, dat zij in Suriname hadden.

De publicatie van 29 Sept. 1824 (P.B. no. 78) gaf een herziening van die van 3 Juni 1761, 2 Nov. 1789, 23 Febr. 1791 en 8 Dec. 1812, de eerste drie omtrent de behandeling, enz. van slaven, waaronder begrepen de huishoudelijke kastijdingen. De publ. van 17 Nov. 1841 (P.B. n° 238) gaf voorschriften voor Bonaire en Aruba, die van 24 Dec. 1849 (P.B. n° 297) voor St. Eustatius, St. Martin en Saba (zie ook P.B. 1851 n° 314). De publ. van 14 Febr. 1857 (P.B. n° 2) regelde nog eens dezelfde onderwerpen. Bij besluit van 13 Oct. 1871 (P.B. n° 21) werd, ter uitvoering van art. 23 van het W.v.S., het gevangeniswezen geregeld. De verordening van 17 April 1872 (P.B. n° 23) bracht een herziening van de bepalingen omtrent de

strafinrichtingen voor dwangarbeid, den dwangarbeid aan openbare werken, de inrichting en het inwendig bestuur der gevangenen, enz. Bij verord. van 5 Maart 1883 (P.B. n° 3) werden de artt. 22 en 23 van het W.v.S. en van de daarmede in verband staande bepalingen gewijzigd (dwangarbeid en tewerkstelling aan openbare werken).

Elk der eilanden heeft zijn eigen strafinrichting. De centrale gevangenis van de eilanden bevindt zich te Willemstad onder het Raadhuis.

Uit den aard der zaak is hetgeen hiervoren over de militaire rechtspleging is gezegd mutatis mutandis ook van toepassing op Curaçao.

Strawberry,

BOV. E. Zie CEREUS TRIANGULARIS.

Strigidae,

Uilen, Oeroekoekoe, N.E. De gewoonste uilensoort in Suriname is *Scops brasiliانا*. In gebouwen leeft, evenals onze kerkuil, een verwante soort, *Strix perlata*. In verlaten hollen van gordeldieren leeft de holenuil, *Speotyto cunicularia*. De bijgeloovige vrees voor het groep van den uil vindt men ook in de kolonie (zie BIJGELOOF).

Struizenteelt.

Zie NIJVERHEID, blz. 512.

Strumpfia maritima^{aant.}

Jacq. Fam. Rubiaceae. *Bai no boolbee*, BEN. E. Laag heestertje met lancetvormige, dikke, leerachtige bladeren, waarvan de randen sterk naar beneden omgekruld zijn; de geheele stengel is bedekt met resten van bladstelen en steunblaadjes.

Stuipenblad,

SUR. Zie RUTA.

Stukken,

SUR. Plantersterm. Zie PLANTAGE.

Stuyvesant (Petrus).

Zie CURAÇAO, blz. 256 en GOUVERNEURS blz. 327.

Stylosanthes hamata

Taubert. Fam. Leguminosae. *Pienda sjimaron*, BEN. E. *Wildclover*, BOV. E. Neerliggend heestertje met drietallige bladeren en steunblaadjes, die bijna even groot zijn als de spitse blaadjes.

Subalterne college.

Zie RECHTSWEZEN blz. 598.

Subsidie.

Zie FINANCIËN, blz. 297, 298, 300 en 301.

Sugary grape,

BOV. E. Zie COCCOLOBA NIVEA.

Suikerconventie.

Zie SUIKERRIET.

Suikerhout,

SUR. Van dit weinig bekende hout, waarvan de botanische naam niet wordt vermeld, maakt men riemen en maakte men in vroeger jaren duigen voor suikervaten; waarschijnlijk dezelfde boom als *Sideroxylon guianense* A.D.C. (Zie aldaar).

Suikerriet. (kultuur, rietsuikerfabrikatie, enz.)

Het suikerriet is een plant, behoorende tot de familie der grassen (Gramineae), terwijl het den wetenschappelijken naam draagt van *Saccharum officinarum* L. Het heeft in tegenstelling met de meeste grassen gevulde stengels en in het weefsel hiervan hoopen zich groote hoeveelheden rietsuiker (saccharose) op. Zoolang de stengels nog niet rijp zijn, vindt men vrij veel glucose (druivensuiker), die echter ten slotte tot op 0,3-0,4% kan dalen, om bij overrijpheid weer toe te nemen. Die rijpheid bereikt het riet in een gunstig tropisch klimaat in den tijd van ongeveer 12 maanden.

Reeds sedert overoude tijden wordt suiker uit het suikerriet bereid, waarbij het sap in molens wordt uitgeperst; verkrijging van het sap door diffusie vindt ook thans nog bijna nergens plaats. Waarschijnlijk behoort het riet thuis in Voor-Indië, in elk geval in tropisch Azië; de oudste berichten omtrent suiker zijn dan ook uit Indië afkomstig. Nadat de kultuur in de Middeleeuwen naar de landen ronom de Middellandsche Zee was overgebracht, ging deze daar weer langzamerhand te gronde. Vooral

na de verovering van Konstantinopel door de Turken werden andere plaatsen gezocht voor de kultuur van het suikerriet. Als zoodanig kwam eerst in aanmerking Madeira, later de Azoren, de Kaapverdische en de Canarische eilanden.

Een poging door Columbus in 1493 gedaan, om de suikerrietkultuur in te voeren op San Domingo, mislukte ten gevolge van gebrek aan werkvolk. Nadat echter door den slavenhandel de mogelijkheid geschapen was, om over goedkoope arbeidskrachten te beschikken, gelukte het de suikerriet-kultuur ook naar Amerika over te brengen en wel het eerst naar Brazilië, waar in 1532 suikerriet uit Madeira ingevoerd werd. Hier ontwikkelde de suikerindustrie zich op groote schaal, zoowel onder Portugeesch en Spaansch bewind, als later onder de Nederlanders. Toen deze in 1655 verdreven werden, brachten zij hunne ervaring over naar de streken, waar zij zich vestigden en zoo ontstond de groote suikerindustrie op de Antillen. Wel was er reeds in 1625 op St. Kitts en enkele jaren later op de andere eilanden suikerriet geplant, maar men leerde de fabriekmatige bereiding van de suiker pas van de uit Brazilië verdreven Hollanders. In de 18e eeuw was West-Indië *het* suikerproduceerende land en daarbij stond San Domingo vooraan, om pas na de negeropstanden tegen het einde van die eeuw uit zijn bevoorrechte positie verdrongen te worden door de andere Antillen, vooral Jamaica en Cuba. De Nederlandsche eilanden hebben nooit een groote rol gespeeld als suiker*produceerende* landen, vooreerst al, omdat hun oppervlakte daarvoor te gering was, maar bovendien, omdat op de Benedenwindsche eilanden de droogte niet bevorderlijk was aan de kultuur. Wel hebben zij een belangrijke rol gespeeld, vooral in den Amerikaanschen vrijheidsoorlog, als stapelplaatsen ten dienste van den smokkelhandel in suiker; meer nog dan Curaçao moet in dat opzicht St. Eustatius genoemd worden.

Op het vasteland van Zuid-Amerika was buiten Brazilië de suikerrietkultuur het eerst ingevoerd in Cayenne in 1634, in Suriname in 1640, in beide gevallen door Franschen. Voorloopig beteekende de opbrengst echter niet veel, totdat, na de verovering van Suriname, Demerary, Essequibo en Berbice door de Nederlanders, een ruime aanvoer van slaven mogelijk werd. De suikerindustrie ontwikkelde zich toen snel, al ondervond zij ook nadeel van de verschillende slavenopstanden; na de vrijverklaring van de Aucaner Boschnegers in 1761 trad echter een rustiger tijdperk in, waarin veel geld verdiend werd met de suikerriet-industrie.

Tegen het einde van de 18e en het begin van de 19e eeuw ondervond ook Suriname de ongunst der tijdsomstandigheden ten gevolge waarvan de suikerindustrie kwijnende was. Na 1816 volgde echter weer een tijd van herstel, waarin de productie van rietsuiker toenam, hoewel het aantal suikerplantages geleidelijk daalde, daar de kleinere ondernemingen verlaten werden, terwijl de industrie zich meer ging samentrekken op de groote.

De wijze van bereiding van de suiker bleef echter, evenals in andere suikerriet-landen uiterst primitief. Dit was een van de redenen, waarom ook Suriname ten opzichte van de zich steeds meer ontwikkelende beetwortelsuikerindustrie in ongunstiger toestand kwam. Vooral echter trad die ongunstige toestand op den voorgrond na de afschaffing van de slavernij in 1863; hiervan was het gevolg gebrek aan werkkrachten en dat wreekt zich altijd het eerste bij de suikerindustrie.

Het aantal plantages, waar suikerriet gekweekt werd, bedroeg in 1833 105, in 1853 nog 92, daalde daarna echter snel, zoodat het op het oogenblik nog maar 5 bedraagt. Intusschen, daarmee is de totale suikeropbrengst niet in gelijke mate gedaald; deze is zelfs nog weer eenigszins gestegen, een gevolg van de veel grootere uitgestrektheid der overgebleven plantages en van de verbeterde werkwijzen. Bij de zoo sterk verlaagde suikerprijzen zijn alleen groote

suikeronder-nemingen nog levensvatbaar; kleinere moeten onherroepelijk te gronde gaan.

Als werkkrachten wordt thans in hoofdzaak gebruik gemaakt van Britsch-Indische koelies en van Javanen. Levensvoorwaarde voor een verdere ontwikkeling van de suikerindustrie in Suriname is de toevoer van een voldoende aantal immigranten. Een plan, enkele jaren geleden gemaakt, om in den Saramaccapolder een groote suikerfabriek met steun van het gouvernement te stichten, stuitte af op de bepalingen van de Brusselsche suikerconventie.

Een denkbeeld van de grootte van de productie in vroegere jaren vergeleken met de tegenwoordige geven de volgende cijfers van den uitvoer (in metrische tonnen):

1715	9766
1725	11095
1735	8585
1745	11427
1755	8208
1765	10062
1775	10128
1784	7171
1794	12142
1805	5862
1816	5784
1825	11908
1835	18887
1845	14894
1855	15409
1865	8222
1875	10393
1885	5497
1895	8152
1900	10142
1905	8405
1910	9818

De totale productie bedroeg in de laatste jaren (ook in metrische tonnen uitgedrukt):

1900	12950
1901	12721
1902	13147
1903	12073
1904	11001
1905	10790

1906	12635
1907	11930
1908	11999
1909	10932
1910	12015
1911	14201
1912	9634
1913	13244

Thans zijn in Suriname, volgens het Kol. Verslag 1915, nog werkzaam de suikerondernemingen in de tabel op blz. 660 aangegeven.

Op de West-Indische eilanden, voor zoover die onder Nederlandsch bewind staan, wordt zoo goed als geen suikerriet meer geteeld. Op St. Eustatius vond men enkele jaren geleden nog een klein weinig aangeplant op Fairplay, maar de fabriek was toen reeds geheel vervallen; op St. Martin vindt men een aanplanting van suikerriet op de onderneming Belplaine en Belvédère ter grootte van 20-50 hektaren; suiker wordt echter niet gemaakt, daar al het sap tot rum verwerkt wordt.

In Suriname wordt bijna uitsluitend Bourbonriet gekweekt, dat is een suikerriet-variëteit, die in het einde van de 18e eeuw ingevoerd werd in tropisch Amerika; zij heeft gele, in een rechte lijn staande geledingen, waarop bij het rijpen roode vlekken komen en vrij steil opstaande bladeren; de stengels bezitten tamelijk zachte weefsels, zoodat zij gemakkelijk in de molens uitgeperst worden. Daarnevens kweekt men nog een weinig zoogenaamd purper Javariet, vermoedelijk identiek met het Cheribonriet op Java, verder wat Fidji-riet en zaadriet uit

Plantages. Ligging.		Oppervlakte in H.A.		Opbrengst Gemiddeld in K.G. per H.A. vacuumpan.in K.G.		
		totaal	in cultuur op 31 Dec. in 1914.	waarvan geogst		
Waterloo	Nickerie	1000	499	499	2607800	5226
Hazard	Nickerie	687	341	341	1509700	4427
Zoelen en Marienburg	Ben. Commewijne	2709	1303	1223	7383100	6037
Rust en Werk	Ben. Commewijne	1093	269	258	1649600	6393
Alliance	Cottica	1896	355	315	1871500	5941
Totaal		7385	2767	2636	15021700	5699

Demerary (zie hieronder). Op St. Eustatius kweekt men Bourbonriet en Caledonian Queen, op St. Martin een rietsoort, die daar Jamaicariet heet en die overeenkomst vertoont met het witte Cheribonriet.

De kultuur heeft in Suriname plaats op ingepolderd land aan den benedenloop der rivieren. Dit land wordt op dezelfde wijze tegen het indringen van rivierwater beschermd en het raakt eveneens op dezelfde manier zijn overtollig water bij eb kwijt, als bij de andere plantages het geval is. Watergebrek komt niet zoo heel licht voor, behalve misschien op de ondernemingen in Nickerie, die iets hoger liggen. Daarentegen hebben de riettuinen meer dan eens last van te veel water.

De aangeslibde kleigrond van deze polders is uiterst vruchtbaar voor het riet, terwijl dit daarentegen op de schelpritsen niet of nauwelijks groeien wil. Wanneer men riet wil gaan kweken op wild terrein, dat met oerwoud of met secundair bosch (kapoewerie) begroeid is, dan wordt dit natuurlijk eerst gekapt, het groote hout weggehaald, de takken evenals het kleine hout en de boomstronken verbrand. Zodoende verkrijgt men een vruchtbare asch, die vanzelf over het veld verspreid is. Nadat dammen en afvoerkanalen gemaakt zijn, wordt de grond bewerkt volgens het Reynoso-stelsel, d.w.z. er worden plantgeulen evenwijdig aan elkaar gegraven op een afstand van ongeveer 9 voet hart op hart, somtijds zelfs van 12 voet. De aarde uit die plantgeulen wordt op de tusschenliggende dammen gestapeld en later voor het aanaarden gebezigd. Het omwerken van den grond geschiedt met de vork. In vergelijking met de wijze, waarop op Java gewerkt wordt, vinden al die bewerkingen in Suriname zeer ruw plaats, wat echter begrijpelijk is met het oog op het gebrek aan werkkrachten en de hooge loonen aan den eenen kant, tegenover de groote uitgestrektheden woeste grond, die voor weinig geld ter beschikking van den planter staan.

Het riet wordt voortgeplant door middel van stekken. Uitzaaing had in Suriname nog niet plaats; wanneer daar gesproken wordt van zaadriet, bedoelt men riet, dat oorspronkelijk elders (meestal in Demerary) door uitzaaiing verkregen werd en dat thans ook door stekken verder vermenigvuldigd wordt. Als plantmateriaal gebruikt men de toppen van het riet, waarvan de ondereinden in de fabriek vermalen worden. Daardoor bestaat er een afhankelijkheid tusschen die twee bewerkingen, het planten en het malen, welke een ongunstigen invloed heeft op den gang van zaken;

tengevolge hiervan zal men somtijds genoodzaakt zijn een tuin te snijden, die nog niet zijn maximum-suikergehalte heeft of wel men zal een tuin overrijp moeten laten worden met het oog op het tijdstip, waarop de jonge aanplant in den grond moet. Het aanleggen van stekentuinen, ten einde het planten onafhankelijk te maken van den oogst, vindt in Suriname nog geen toepassing.

De stekken worden in de gereed gemaakte geulen geplant, terwijl later, wanneer de jonge plantjes zich ontwikkelen, gewied wordt, meestal 1 en 2 maanden na het planten; dit wieden geschiedt ten gevolge van het gebrek aan werkvolk niet zeer zorgvuldig. Aanaarding vindt later tweemaal plaats, waardoor het riet nu op een verhooging komt te staan en de vroegere dam nu de lagere plek is geworden. Ongeveer 5 en 8 maanden na het planten wordt eens of tweemaal getrast, d.w.z. de dorre bladeren worden verwijderd, daar men in de meening verkeert, dat hierdoor het suikergehalte van het riet hooger wordt. Op lateren leeftijd heeft men in Suriname veel last van het legeren van het riet. Na ongeveer 12 maanden is het riet rijp om gesneden te worden; of dit in elk jaargetijde juist denzelfden tijd noodig heeft, om zijn maximumgraad van rijpheid te bereiken, is onbekend, daar het tot nu toe niet onderzocht werd. Voor Suriname zou het zeker belangrijk zijn, dit te weten, daar bijna het geheele jaar door geplant en geoogst wordt (alleen in de maanden Juli tot September staan de fabrieken stil om schoongemaakt te worden); dit is o.a. hierom noodzakelijk, omdat men de vele contractkoelies aan het werk moet houden en niet op een bepaalden tijd van het jaar over een grootere hoeveelheid werkvolk kan beschikken.

Wanneer op de wijze, zooals hier aangeduid werd, op maagdelijken grond wordt geplant, verkrijgt men 5 ton suiker per acre (12500 K.G. per hectare). Het volgende jaar wordt dan niet opnieuw geplant, maar men laat bij het snijden de wortels met het onderende van de stengels in den grond zitten; de knoppen loopen dan uit en men verkrijgt zoo een tweeden snit. Soms wordt ook derde en verdere snit aangehouden, waarbij dan echter de opbrengst merkbaar geringer wordt. Meestal wordt echter zulk een rietuin overgeplant, waarbij de vroegere beddingen nu tot plantgeulen worden uitgegraven; ook plant men wel eens in de oude plantgeulen naast het gesneden riet.

Zulke niet geheel maagdelijke grond wordt ook wel bemest. Als meststoffen doen dienst stalmest, maar ook wel superphosphaat en thomasphosphaat; rationeele bemestingsproeven zijn tot nu toe in Suriname niet genomen.

Somtijds wordt 20, ja zelfs wel 30 jaar, geoogst van hetzelfde land, maar meestal laat men na 6-10

jaar, wanneer de opbrengst achteruit begint te gaan, het land braak liggen, waarbij het onder water gezet wordt. Er ontwikkelt zich dan een vegetatie van wilde planten: grassen, Cyperaceae, Convolvulaceae, enz., die later plaats maakt voor andere meer boomachtige vormen, vooral boschpapaja's (*Cecropia*). Na 4 of 5 jaar laat men het water weglopen, de kapoewerie (zie aldaar) wordt gekapt en het terrein weer plantklaar gemaakt. Eigenlijke wisselbouw wordt dus niet toegepast.

De opbrengst van gronden, die eenigen tijd in kultuur zijn, daalt, zooals reeds vermeld werd. In elk geval is toch de rietopbrengst der Surinaamsche gronden zeer hoog te noemen, vooral daar het product verkregen wordt, zonder dat die uiterste zorg in acht genomen wordt, welke men b.v. op Java aanwendt. Het suikergehalte is daarentegen vrij laag, daar took het rendement van de winbare suiker minder dan 10% bedraagt. Dit wordt verklaard door het zeer vochtige klimaat van Suriname, waar de werkelijke droge tijd slechts weinige maanden duurt en verder in alle maanden van het jaar veel regens vallen, al zijn dan ook de regenbuien op zichzelf dikwijls niet zoo zwaar als in andere tropische gewesten. Het is trouwens de vraag of de opbrengst niet hooger zou zijn, wanneer steeds volkomen rijp riet geoogst kon worden en wanneer bekend zou zijn, of riet, in verschillende maanden van het jaar geplant, evenveel tijd noodig heeft, om zijn maximum suikergehalte te verkrijgen. Ook een verbeterde persing zou wellicht een hooger rendement opleveren.

Rietziekten.

1. Dongkellanziekte (root-disease in de Engelsche koloniën), veroorzaakt door een paddestoel (*Marasmius Sacchari*) komt in Suriname veel voor en werd ook op St. Martin waargenomen. De schimmel woekert in de ondereinden van de stengels en in de wortels, kan door den grond van de eene plant op de andere overgaan en doet het riet vroegtijdig afsterven. Het aanhouden van tweeden en verderen snit werkt de ziekte in de hand. Bij een beginnend optreden kan men de aangetaste planten verwijderen en daar omheen een diepe goot graven. Bij een verdere uitbreiding van de ziekte laat men het rietveld op de boven aangewezen wijze eenige jaren braak liggen. 2. Rood Snot (rind-disease in de Engelsche koloniën) veroorzaakt door een schimmel, die in het inwendige van de stengels woekert (*Colletotrichum falcatum*). Het gehalte van zulk riet gaat sterk achteruit en het kan vroeg afsterven. Daar de schimmel door wonden binnendringt, is het aan te bevelen, het ontstaan van zulke wonden zooveel mogelijk te voorkomen. 3. Boorders, dat zijn larven van insecten, die gangen boren in den stengel; het schadelijkst is wel de motboorder (een vlinder, *Diatraea saccharalis*). Behalve in Suriname werd deze ook op St. Martin gevonden. Bestrijding door het verwijderen van de eieren, die in hoopjes op de rietbladeren gelegd worden; daarbij moet zorg gedragen worden, dat men niet vernietigt die eieren, welke door een parasitische sluipwesp zijn aangetast, omdat het gewenscht is deze natuurlijke vijanden van de boorders zooveel mogelijk in leven te houden. Andere boorders, zooals de keverboorder (*Sphenophorus sericeus*) en de 'shotborer' (*Xyleborus perforans*) doen aan levend riet weinig of geen schade.

Van andere zeer schadelijke ziekten is gebleken, dat de sereh-ziekte tot nu toe in Suriname niet is waargenomen, wel de ananas-ziekte (veroorzaakt door een schimmel *Thielaviopsis paradoxa*); er is echter nog geen geval bekend geworden, waar de ananas-ziekte in Suriname veel kwaad heeft gedaan.

Van minder schadelijke rietziekten werden in Suriname waargenomen de ringvlekken-ziekte der bladeren (veroorzaakt door een schimmel, *Leptosphaeria Sacchari*), de oogvlekken-ziekte der bladscheede (veroorzaakt door een schimmel,

Cercospora vaginae) en de stengelstrepenziekte (oorzaak onbekend). Op dood riet in Suriname werd een paddestoel gevonden, Schizophyllum lobatum, die naar het schijnt ook wel eens levend riet aantast. Op Aruba werd de aanwezigheid waargenomen van de roodvlekken-ziekte der bladeren (veroorzaakt door een schimmel, Eriosphaeria Sacchari).

Een schimmel, waarvan in de Engelsche koloniën - waarschijnlijk ten onrechte - wordt aangenomen, dat deze ziekteverschijnselen van de stengels te weeg zou brengen, namelijk Melanconium Sacchari, is ook in Suriname gevonden.

Terwijl het gesneden riet op de onderneming Marienburg en Zoelen per rail naar de fabriek vervoerd wordt, geschiedt dit op de andere Surinaamsche ondernemingen met behulp van de zooveel goedkoopere ponten.

In de fabrieken wordt het riet in twee molens geperst, in een enkel geval nadat het eerst in kleine stukjes verdeeld is in een zoogenaamde 'crusher'; een persing van 75% geldt in Suriname voor zeer voldoende. De uitgeperste rietmassa, de bagasse of tras, wordt als brandstof gebezigd en is meestal voldoende, zoodat slechts zelden ook wat hout verstookt moet worden.

De fabrieken zijn overigens vrij voldoende ingericht, de eene iets beter dan de andere, ofschoon er geen enkele onder is, die in overeenstemming met de eischen van den tijd zoodanig is, dat een zoo groot mogelijk product met zoo weinig mogelijk verlies verkregen wordt. Chemische controle van den gang van de fabriek door oen scheikundige vindt men slechts op twee van de fabrieken in Suriname.

De suiker wordt als eerste product en als stroopsuiker verkregen; de laatste gaat ten deele naar Nederland, om door banketbakkers verbruikt te worden. Van het hoofdproduct wordt ongeveer 1800 ton plaatselijk verkocht, de rest wordt uitgevoerd, meestal naar New-York. De onderneming Marienburg en Zoelen heeft een eigen steiger aan de Suriname-rivier, waarheen de suiker langs een smalspoorbaan door een locomotief getrokken wordt, terwijl de oceaanschepen dadelijk aan dezen steiger kunnen laden en lossen.

De melasse wordt ten deele met fijne droge bagasse gemengd en als molascuit verkocht (een stof, die voor veevoeder dient), de grootste hoeveelheid wordt echter tot rum vergist. Dit geschiedt in groote kuipen, waarin de verdunde melasse gebracht wordt, terwijl eenige zwavelzure ammonia en wat zwaveligzuur worden toegevoegd. Gistcellen worden er niet afzonderlijk bij gedaan, maar deze zijn toch reeds aanwezig tegen den wand van de kuipen, zoodat de gisting vrij spoedig intreedt; van het gebruik van reinkulturen van gist is dan ook nog geen sprake.

Wanneer na enkele dagen het soortelijk gewicht van de vloeistof tot een bepaald punt gedaald is, wordt de verkregen alcohol afgedestilleerd. Men berekent, dat uit 4 Liter melasse ongeveer 1 Liter alcohol van 100% kan worden verkregen. Hoewel het volkomen zeker is, dat de klimatologische en de bodem-omstandigheden van Suriname buitenge-

woon gunstig zijn voor de suikerrietcultuur, staat daartegenover het gebrek aan werkkrachten en de duurte van de voorhanden werkkrachten. Deze omstandigheden maken, dat er voorloopig van een eenigszins aanzienlijker export van suiker uit de kolonie Suriname wel geen sprake zal kunnen zijn. Steun van Gouvernementswege zou ook bovendien onmogelijk zijn met het oog op de Brusselsche suikerconventie. Deze Conventie was een gevolg van de steeds hooger opgevoerde uitvoerpremiën op suiker, die door verschillende beetwortelsuiker-produceerende landen betaald werden en die niet alleen voor die landen zelf een zware last werden, maar die bovendien den strijd op de internationale markt voor de niet gepremieerde suiker bijna tot een onmogelijkheid maakten. Daaronder leden vooral de West-Indische koloniën en het was Engeland, dat ten slotte door een verklaring het sluiten van de Conventie wist te dwingen, de verklaring namelijk, dat zoo de conferentie te Brussel geen resultaat mocht hebben, aan het Engelsche parlement zou worden voorgesteld, hetzij den invoer van gepremieerde suiker geheel te verbieden, of tot andere krasse maatregelen over te gaan.

Den 5en Maart 1902 werd door de gemachtigden van Duitschland, Oostenrijk, België, Spanje, Frankrijk, Groot-Britannie, Italië, Nederland, Zweden en Noorwegen de Conventie geteekend, waarvan de strekking de volgende is: De tot de Conventie toetredende landen verbinden zich van den datum van inwerkingtreding af, alle directe premiën, die de productie of de uitvoer van suiker geniet, af te schaffen, en deze ook niet tijdens den duur van de Conventie in te stellen. De maximum-surtaxe of verschil tusschen invoerrecht en accijns zal 6 francs per 100 kilo witte en 5,50 francs per 100 kilo ruwe suiker bedragen. Alle suiker afkomstig van landen, waar premiën worden gegeven, zal bij invoer met een speciaal recht worden belast, dat niet lager zal mogen zijn dan het bedrag dier premie. Ieder land zal trouwens vrij zijn, den invoer van zulke suiker geheel te verbieden. De tot de Conventie toegetreden landen verbinden zich wederkeerig elkanders suiker of de suikers van elkanders koloniën, voor zoover die geen premiën toestaan, tot het laagste invoerrecht toe te laten. Spanje, Italië en Zweden zullen in hun wetgeving op de suiker vrij zijn, zoolang zij geen suiker uitvoeren. De Conventie zal den 1en September 1903 in werking treden en gedurende 5 jaar van kracht blijven. Wordt zij twaalf maanden voor den datum van het afloopen niet schriftelijk door een van de deelnemers opgezegd, dan wordt zij stilzwijgend telkens voor een jaar verlengd.

Er werd verder een Permanente Commissie ingesteld, wier taak het is, na te gaan, of geen der contracteerende landen premie toestaat, verder welke premiën in andere landen worden gegeven, om daaruit het bedrag te bepalen, dat door de Conventie-landen als extra invoerrecht zal moeten worden geheven.

Te beginnen met 1 Sept. 1908 werd de Conventie weer met 5 jaar verlengd, terwijl tevens Rusland op bepaalde eenigszins afwijkende voorwaarden toetrad, welke voorwaarden hier echter niet uiteengezet behoeven te worden.

Voor de Nederlandsche koloniën is daarbij nog van belang een deel van het slotprotocol naar aanleiding van de tweede alinea van Art. 11, welke luidt:

‘De verhouding van de Britsche en Nederlandsche bezittingen ten opzichte van deze overeenkomst wordt overigens bepaald door de verklaringen opgenomen in ‘het slotprotocol’. Voor zoover dit protocol op Nederland betrekking heeft is het van belang er hier den inhoud van te vermelden: ‘De Nederlandsche Regeering verklaart, dat tijdens den duur van de overeenkomst geen directe of indirecte premie zal verleend worden ten behoeve van suiker uit Nederlandsche koloniën en dat van deze suiker bij invoer in Nederland niet een lager invoerrecht zal worden geheven, dan van suiker, afkomstig uit de contracteerende staten. Dit slotprotocol, waarvan de ratificatie zal plaats hebben op denzelfden dag als die van de heden gesloten

overeenkomst, zal beschouwd worden een integreerend deel van die overeenkomst uit te maken en dezelfde kracht, waarde en duur te hebben'.^{*)}

Zie ook HANDELMAATSCHAPPIJ en LANDBOUW.

Litt. J.D. Herlein, *Beschr. v.d. Volks-Plantinge Zuriname*, Leeuwarden 1718. - Thomas Pistorius, *Korte en Zakelijke Beschr. v.d. Colonie van Zuriname*, Amst. 1763. - Anthony Blom, *Verh. over d. Landb. in de kolonie Suriname*, Haarlem 1786. - *Essai historique sur la Colonie de Surinam*, Paramaribo, 1788, deel II. - M.D. Teenstra, *De Landb. in de Kol. Suriname*, Gron. 1835, I, 192-241 en II, 80-82 - C.J. Hering, *De Cultuur en de bewerking van het suikerriet enz.*, Rott. 1858. - F.A.F.C. Went, *Waarnemingen en Opmerkingen omtr. de Rietsuikerindustrie in West-Indië, 's-Gravenh.* 1903. - *Rapport der Commissie benoemd bij Gouv. res. van 25 Jan. 1905 no. 980 (Centrale Suikerfabriek) 's-Gravenh.* 1906. - J.J. Reesse, *De Suikerhandel van Amsterdam van het begin der 17de eeuw tot 1813*, Haarlem 1908. - *Idem, De Suikerhandel van Amsterdam van 1813 tot 1894, 's-Gravenh.* 1911. - H.C. Prinsen Geerlig, *De Rietsuikerindustrie in de verschillende landen van productie*, Amst. 1911. - *Suiker in Suriname, uitg. v.d. Comm. v. d Kol. Landb. Tentoonst. te Deventer*, 1912.

F.A.F.C. Went.

Suikervogels,

SUR. Zie COEREBIDAE.

Suppleeren,

SUR. Plantersterm; het vervangen van afgestorven cultuurgewassen door jonge planten.

*) *Naschrift tijdens de correctie.* Nadat het bovenstaande geschreven werd heeft de Brusselsche Conventie nog verdere veranderingen ondergaan. Zoo zijn b.v. Peru, Luxemburg en Zwitserland later toegetreden tot de onderteekenaars, terwijl Groot-Britannië en Italië zich terugtrokken. Het is echter thans nauwelijks de tijd om uitvoeriger hierop in te gaan, daar niemand weet, hoe de Conventie er na afloop van den oorlog zal uitzien. Terwijl toch sommigen van meening zijn, dat ten gevolge van den oorlog zelf, waaraan deelgenomen wordt door onderteekenaars der Brusselsche Conventie, deze Conventie van nul en geener waarde geworden is, houden anderen vol, dat dit niet het geval is. In de praktijk kan in elk geval de bovengeneemde Permanente Commissie de haar opgedragen taak thans niet volbrengen. (Zie o.a. G. Dureau in *The International Sugar Journal* 1915. p. 11). Evenmin laat zich thans iets met zekerheid voorspellen omtrent den invloed, dien de oorlog op den toestand van de rietsuikerindustrie zal hebben.

Surinaam bitter,

BOV. E. Zie PHYLLANTHUS NIRURI.

Surinaam cherries,

BOV. E. Zie EUGENIA UNIFLORA en MYRCIA SPLENDENS.

Surinaamsburg of Surinamburgh.

Zie PARAMARIBO, blz. 550.

Surinaamsche mahonie,

SUR. Zie CARAPA PROCERA.

Suriname.^{aant.}**I. aardrijkskundig overzicht.*****Naam, ligging, vorm en grootte.***

De kolonie ontleent haar naam - als gebruikelijk in de Guiana's - aan de rivier waaraan zij gevestigd werd. Omtrent oorsprong en beteekenis van den naam Suriname bestaat geen zekerheid; waarschijnlijk is hij afkomstig van Karaïben, Arowakken of nog vroegere bewoners. Met den naam van Lord Surrey - een bewering o.a. van Schomburgk en Dalton - heeft de naam niets uitstaan. Volgens de schrijvers van het Essai hist. sur la colonie de Surinam, 1788, I, 17 zou de naam afkomstig zijn van de *Surinen*, een Indiaanschen volkstam in het Amazone-gebied, die ook Suriname zou bewoond hebben. In de lijst van rivieren, door Keymis in 1596 bezocht, komt ook de *Shurinama* voor en worden de *Caripini* en *Chari* genoemd als de stammen ('nations') die daar woonden. Op Robert Dudley's in 1646 uitgegeven kaart, waarbij ook gebruik gemaakt is van Keymis' ontdekkingen, vindt men bij de Shurinama als volkstam eveneens de Caripini vermeld en een weinig westelijk van deze de *Shuremi*. Zouden deze de bedoelde Surinen geweest zijn? De afleiding blijft onzeker. In den loop der tijden is de naam der rivier en van de naar deze genoemde kolonie op de meest uiteenloopende wijzen geschreven, zooals uit de volgende, waarschijnlijk nog onvolledige, lijst blijkt:

Saername,
Saraname,
Sarname,
Sarrename,

Seraname,
Serenam,
Serename,
Serenemie,
Serinhame,
Sernama,
Sername,
Sernamen,
Serranamene,
Serrinam,
Sewrano,
Shurinama,
Sorname,
Soronama,
Sorrenam,
Sorrenamme,
Surename,
Surinamo,
Surinana,
Surinamen,
Surrenant
Surrinam,
Surynam
Zerename,
Zueriname
Zuriname.

De vorm *Suriname* komt evenwel reeds bij oude schrijvers en in de oudste officieele bescheiden voor.

De Arowakken noemen de kolonie *Soelinama*, de Neger-Engelsche naam is *Sranan*.

Suriname ligt aan de noordkust van Zuid-Amerika tusschen Britsch en Fransch Guiana, waarvan het resp. door de rivieren Corantijn en Marowijne gescheiden is; in het zuiden scheidt de ongeveer oost-west loopende bergrug waarop deze rivieren ontspringen S. van Brazilië (staat Gran Para). Zie verder GRENZEN VAN SURINAME. Het land heeft ongeveer den vorm van een vierkant, met de meridianen van 54° en 58° W.L. en de parallellen van 2° en 6° N.B. als zijden; de oppervlakte is bij de bestaande onzekerheid omtrent de grenzen niet nauwkeurig op te geven; zij zal omstreeks 160 000 K.M². bedragen, (Nederland 33 000 K.M²., Java 131 000 K.M²., Sumatra 435 000 K.M².).

Bodemvorm en begroeiing.

De bodem van Suriname is een van het zuiden naar het noorden hellend vlak; nabij de zuidgrens ligt het wateroppervlak der rivieren, daar waar hunne bevaarbaarheid ophoudt, op de volgende hoogten boven zee: Nieuwe Rivier 200, Koetari 210, Sipaliwini 260, Paloemeu 260, Itani 150 M.; de helling naar de kust is dus gemiddeld 1:2000. Talrijke terreinplooiën en golvingen verstoren evenwel dit beeld. De waterscheiding, die als grens tusschen Suriname en Brazilië is aangenomen, heeft tusschen 54° en 56° W.L. het karakter van een gebergte, dat den naam Toemoekhoemak (naamsoorsprong onbekend) draagt; de toppen hiervan verheffen zich 700 tot 900 M. boven zee, in de passen is de hoogte, voorzoover gemeten,

400-500 M. Verder westwaarts, bij het brongebied der Koetari, vond Schomburgk de waterscheiding slechts 270 M. hoog, zonder bergtoppen van beteekenis; van het nog westelijker gelegen gedeelte is niet anders bekend, dan dat het moet aansluiten bij de berg- en heuvelruggen, die de wateren van Essequebo en Trombetas van elkaar scheiden (zie AKARAI-GEBERGTE). Iets bewesten het midden van Suriname bevindt zich een bergknoop, waarvan de ongeveer oost-west verlopende hoofdketen den naam Wilhelmina-keten (1280 M.) draagt; noordelijke uitloopers hiervan heeten, van west naar oost-Bakhuisgebergte (700 M.), Emmaketen (Hendriktop 1080 M.) en van Asch van Wijck-keten (850 M., Ebbatop 780 M.). Tusschen den Wilhelmina-keten en de Toemoekhoemak, en met beide samenhangend, ligt een bergland waaraan de naam Eilerts de Haan-gebergte (1025 M.) is gegeven; een westelijke uitlooper hiervan heet Käysergebergte (920 M.). Beoosten het E. de H. geb. scheidt zich van de Toemoekhoemak een gebergte in noordoostelijke richting af, het Oranjegebergte (810 M.). Opvallend zijn de onbegroeide en dikwijls grillig gevormde en steila granietmassa's, die zoowel in deze gebergten als in het voorgelegen heuvelland voorkomen en in het laatste geval soms hoog boven hun omgeving uitsteken, zooals Knopoiamoi (510) aan de Boven-Itani, Kassikassima (700), Rosevelt-piek (720), Teboe (380), Ananasberg (450) en Franssen Herderschee-piek (750) tusschen Oranjegebergte en Eilerts de Haan-gebergte, Van Stockumberg (360), Voltzberg (420) en Van der Wijcktop (340) benoorden den Emmaketen. Het is volgens Middelberg (zie AARDKUNDE, *Litt.* 51 en 53,) waarschijnlijk dat al deze gebergten en geïsoleerde rotsen overwegend uit granieten zijn opgebouwd, doch op latere tijdstippen ontstonden dan de granieten, welke in de aangrenzende vlakkere gedeelten zijn aangetroffen. Tot aan de zuidgrens van het alluvium, loopende ongeveer van de monding der Kabalebo in de Corantijn, naar Fossibergi aan de Saramacca en vandaar naar Albina aan de Marowijne, is het land hier meer, daar minder heuvel- en bergachtig; de voornaamste gebergten zijn hier: in den driehoek tusschen Lawa en Tapanahoni de De Goejeberg (700), Fatoe Swietie (420) en Manlobbiggebergte (450), bewesten Tapanahoni-Marowijne Lelygebergte (740), Nassaugebergte (\pm 400) en Brokopondogebergte (250), tusschen Suriname-rivier en Saramacca de Brownsbergen.

Verreweg het grootste deel van het land is bedekt met woud: hooge loofboomen, waartusschen op hooggelegen grond de *makà* (*Astrocaryum Murumuru*), een kortstammige doornpalm met groote bladeren, groeit, die in de moerassige dalen plaats maakt voor den sierlijken *pina*-palm. Een enkel maal wordt het geboomte afgewisseld door bamboevelden, terwijl in het granietgebied in het zuiden der kolonie hier en daar, meest op steile hellingen, doch ook op vlakke gedeelten omringd door oerwoud, plekken voorkomen waar de rots bijna geheel van aarde ontbloot is en slechts een spaarzame vegetatie van xerophiele gewassen draagt (zie voorts PLANTENGROEI).

Eigenlijke *savannen* komen voor nabij de grens van het alluvium; kleine plekken zijn ook gevonden

aan de Boven-Corantijn in de nabijheid van de groote savanne tusschen Trombetas en Paroe in Brazilië. In het benedenland vindt men nog z.g. overstromings-savannen en biribiri-landen (zie aldaar). Voor bebouwing is slechts een klein gedeelte van het land ontboscht (zie LANDBOUW).

Wateren.

Suriname heeft een aanzienlijken regenval (zie KLIMAAT); dientengevolge heeft het land een rijk ontwikkeld stelsel van rivieren, waarvan ook de kleinere het geheele jaar door water afvoeren (zie hieromtrent Van Stockum's verklaring van de voeding der rivieren in zijn Verslag van de Saramacca-Expeditie, Leiden 1904, blz. 201). Als gevolg van den zeer uiteenloopenden regenval in de verschillende jaargetijden vertoont de waterstand in den boven- en middenloop der rivieren aanzienlijke verschillen (zie daarover AARDKUNDE, blz. 3). Op de noordhelling der ruggen waarover de Braziliaansche grens loopt, ontspringen ten westen van het Eilerts de Haan-gebergte de Nieuwe Rivier en de Koeroeni (bronrivieren Aramatau, Koetari, Sipaliwini), die zich vereenigen tot de Corantijn, beoosten dat gebergte de Tapanahoni (bronrivieren Tapanahoni en Paloemeu) en, hiervan door het Oranjegebergte gescheiden, de Lawa (bronrivieren Itani en Marowini). Het geheele gebied ten westen van E. de H. geb. - Wilhelminaketen watert af op de Corantijn; de noord- en oosthellingen van deze gebergten voeren hun water door de Nickerie, Coppename, Saramacca en Surinamerivier naar zee. Het Bakhuisgebergte scheidt de Nickerie van de Coppename, de Emmaketen C. van Saramacca, de Van Asch van Wijck-keten Saramacca van Surinamerivier, een onaanzienlijk heuvelland dezen stroom van de Tapanahoni.

Ongeveer een derde van Suriname behoort tot het stroomgebied van de Corantijn, een bijna even groot stuk tot dat van de Marowijne. De lengte der hoofdrievieren van hun monding tot daar waar zij ophouden bevaarbaar te zijn, is: Corantijn 700, Nickerie 270, Coppename 320, Saramacca 400, Suriname 420, Marowijne 480 K.M. Een beschrijving der voornaamste rivieren, waarbij ook de zijrivieren zijn genoemd, vindt men onder afzonderlijke hoofden.

Bezuiden een grenslijn die, ongeveer de parallel van 5° N.B. volgt, vertoonen alle rivieren hetzelfde type: vakken met gering verval en betrekkelijk groote diepte wisselen af met plekken waar het water zich over den top van een bodemgolving tusschen de rotsen een weg zoekt naar beneden, stroomversnellingen en watervallen vormend. Dikwijls verspreidt het water zich op zulke plaatsen over een groote breedte en vormt een doolhof van door eilandjes gescheiden kanalen. Als verkeerswegen zijn de rivieren in het binnenland dan ook van geringe waarde, en dat zij als zoodanig nog gebruikt worden, ligt aan het door de sterke begroeiing en de afwezigheid van kunstwegen nog veel bezwaarlijker verkeer te land.

Benoorden genoemde grenslijn houden de versperringen op, en staan de rivieren onder den invloed van het getij. Hier zijn zij weldra voor stoombarkassen, en dichter bij de kust ook voor zeeschepen bevaarbaar, voor zoover in de geulen door de kustbanken voldoende water staat. Van groote beteekenis, zoowel voor het verkeer als voor de draineering der landerijen, zijn de getijden. Voor zooveel er niet van stoom- of motorvaartuigen gebruik wordt gemaakt, vaart men op het getij. Over het verband tusschen de draineering en het getij zie men onder PLANTAGE.

De kust is vlak, zandig of modderig en met rhizophoren begroeid; banken strekken zich ver in zee uit, zoodat de 5-vaamslijn hier en daar 12 zeemijlen uit den wal ligt;

de strandlijn loopt met flauwe bochten ongeveer oost-west. De kustlijn verandert voortdurend van richting en gedaante. De sterke, langs de kust gaande westelijke zeestroom schuift de rivierslib in die richting voort, zoodat banken voor den mond worden gevormd, ten zuiden van welke de rivieren, voorzoover ze niet een zeer krachtigen stroom hebben, in het mondingsgebied naar het westen ombuigen. De kustlijn schuift zoodoende noordwaarts op en in het land wijzen zand- en schelpstritsen de vroegere kustlijnen aan. Voorbeelden van deze ombuiging leveren de Commewijne, de Saramacca, de Coesewine en de Nickerie, die over een groot deel van haar benedenloop een westelijke richting hebben; bij de Suriname en de Coppename bepaalt zich het verschijnsel nog tot het mondingsgebied, terwijl de krachtigste stroomen, Marowijne en Corantijn nog geen ombuiging naar het westen vertoonen. Als een gevolg van het uiteenlopend vermogen der rivieren, die het bankenvormend materiaal aanvoeren, geschiedt de opschuiving van de kustlijn niet regelmatig en niet evenwijdig aan die kustlijn. Hier en daar wordt het aangeslibde land weer weggespoeld, in welke phase b.v. thans een deel van de kust van Nickerie verkeert. Aan de aanslibbing en de inwerking van den westelijken stroom moet ook het verschijnsel worden toegeschreven dat twee, soms drie, rivieren samen één mond hebben: Commewijne en Suriname, Nickerie en Corantijn, Saramacca, Coesewijne en Coppename (zie voorts K. Martin, Geol. Studien ueber Niederl. Westindien. Leiden 1888, blz. 203).

Eenige benedenrivieren staan door ondiepe kreken in verbinding met elkander of met de zee: de Wanekreek verbindt Marowijne en Coermotibo-Cottica, de Wajombo met Arrawarra Coppename en Nickerie, (zoodat het mogelijk is, in den regentijd, binnendoor van de Marowijne naar Nickerie te reizen), de Motkreek en andere de Cottica met de zee; het deels gegraven Saramacca-kanaal verbindt de Suriname en de Saramacca. Zie verder AARDKUNDE, blz. 3.

Staatkundige indeeling.

De kolonie wordt verdeeld (G.B. 1914, n°. 11). in een stadsdistrict (35530) en 12 buitendistricten, t.w. Nickerie (7162), Coronie (2193), Beneden-Saramacca (4080), Boven-Saramacca (377), Beneden-Suriname (4641), Beneden-Para (7584), Boven-Suriname (4189), Boven-Para (2282), Beneden-Commewijne (10734), Boven-Commewijne (1191), Cottica (4928) en Marowijne (681). De cijfers achter de namen wijzen de bevolking op 31 Dec. 1914 aan. Het district Nickerie omvat ook het stroomgebied van de Corantijn, het district Beneden-Saramacca het stroomgebied van de Coppename-rivier.

In verband met de balata-verordening van 1914 (G.B. no. 51) is de kolonie voorts verdeeld in perceelen, van welke verdeeling een kaart is uitgegeven op een schaal van 1:1.000.000.

Bronnen van bestaan.

Het economisch leven van de kolonie is beperkt tot eenige centra aan of nabij de kust. Daarbuiten wonen alleen Indianen en Boschnegers, die bijna geheel op zichzelf leven; een aantal Boschnegers bedient het vervoer per korjaal naar de goudstreken, anderen kappen en verkoopen hout; over het algemeen zijn echter de diensten, die I. en B. aan de gemeenschap bewijzen, en die welke zij in ruil daarvoor ontvangen, onbeteekenend.

Het binnenland is weinig toegankelijk; de bodem

schijnt or slechtsmatig vruchtbaar en betere gronden zijn aan de benedenrivieren nog in overvloed beschikbaar; vandaar dat het tot nu toe alleen een paar producten levert: goud en balata, die naar verhouding tot omvang en gewicht zeer waardevol zijn en dus de hooge vervoerkosten kunnen dragen. De menschen, die deze zaken inzamelen, komen van de kust en keeren na korter of langer verblijf op hun werkterrein ook derwaarts terug. Een poging om het zuidoostelijk deel van Suriname, het z.g. Lawagebied, door een spoorweg te ontsluiten, is halverwege gestaakt (zie GOUDINDUSTRIE, blz. 314). Slechts voor een klein deel dringt deze spoorweg door in het gebied waar de rivieren door stroomversnellingen versperd zijn.

Het belangrijkste kolonisatie-gebied bevindt zich in de streken aan het samenhangend waterstelsel van de Suriname, de Commewijne met de Cottica en de Saramacca, toegankelijk door de diepe Suriname-monding. Hier heeft zich te Paramaribo een havenplaats van eenige beteekenis ontwikkeld, welke geregeld door kleine oceaanstoomers (beneden 4000 bruto R.T.) wordt bezocht. Andere plaatsen zijn Nickerie, Coronie en Albina (zie onder de verschillende hoofden). Onderling zijn deze vier slechts door den zeeweg verbonden (zie VERKEERSMIDDELEN). Te Paramaribo, Nieuw-Nickerie en Albina meeren de schepen aan steigers, te Coronie (zie aldaar) wordt door de zeeschepen voor de plaats geankerd. Voor de hulpmiddelen voor de scheepvaart zie men hieronder de NAUTISCHE AANTEKENINGEN.

Landbouw (zie aldaar) is de hoofdbron van bestaan, zoowel door rechtstreeksche voorziening in de behoefte als door uitvoer van producten. Vrij aanzienlijk is voorts de opbrengst der goud-industrie (zie aldaar) en der balata-industrie (zie aldaar). De houtkap (zie HOUT EN HOUTHANDEL) heeft zich trots de rijke verscheidenheid van voortreffelijk bouw- en meubelhout niet tot een bedrijf van groot belang ontwikkeld. De oorzaak hiervan is de moeilijkheid van den afvoer uit de bosschen. Het houtbedrijf berust grootendeels in handen van de Boschnegers, die enkel het gedeelte van het bosch vellen, dat niet te ver van de rivieroeveren gelegen is.

Visscherij wordt zoowel op de rivieren als langs de kust beoefend. Zie verder onder dat hoofd. De veeteelt (zie aldaar) is niet van groote beteekenis. Slachtvee moet nog voor een groot deel van buiten worden aangevoerd. De nijverheid (zie aldaar) heeft nog weinig te beteekenen. Over den handel, die voor velen een bron van bestaan is, zie men HANDEL EN SCHEEPVAART. Met uitzondering van eenige kleine kotters, die tusschen Paramaribo en Coronie varen en een enkel schoenertje, dat kustvaart doet, bezit Suriname geen handelsmarine.

Bevolking.

Zooals reeds bij PARAMARIBO is opgemerkt, is de bevolking zeer gemengd. De oorspronkelijke bewoners zijn de Indianen. De eerste blijvende blanke kolonisten waren Engelschen en Portugeesche Israëlieten; na 1667 kwamen Nederlanders en Fransche uitgewekenen; aanvoer van slaven uit Afrika had reeds van den beginne plaats, tot ver in de 19de eeuw, en spoedig had men kruisingen van al deze rassen. Nieuwe volks-elementen kwamen er in 1845, n.l. de Nederlandsche boeren (zie EUROPEESCHE KOLONISATIE), in 1853 en later immigranten uit China en Madera, sedert 1873 Britsch Indische immigranten en sedert 1891 Javanen (zie IMMIGRATIE). Ook had er steeds eenige toestrooming plaats van negers uit de naburige koloniën, vooral uit Barbados en in de laatste jaren - in verband met de balata-industrie - uit Britsch Guiana. Deze laatsten vormen echter slechts een

vlottende bevolking. Ook is er een kleine kolonie Syriërs. Een afzonderlijk bestanddeel der bevolking vormen de Boschnegers (zie aldaar), die, evenals de Indianen, buiten het maatschappelijk verband staan.

Het hoofdbestanddeel der bevolking vormen de creolen (zie aldaar).

Over den loop der bevolking is weinig met zekerheid te zeggen; betrouwbare statistieken ontbreken. Of de meening van sommige schrijvers, dat Willoughby's Kolonie 4000 personen telde, juist is, kan niet worden nagegaan.

De oudste gedetailleerde opgave geeft B.v.d. Oudermeulen in een uit 1785 dagteekenend stuk, opgenomen in Dirk van Hogendorp's Stukken raakende d. tegenw. toest. d. Bataafsche bezitt. in O.I., Den Haag en Delft 1801. Volgens die opgave zou de bevolking van Suriname (Paramaribo inbegrepen) in 1738 hebben bedragen: 1828 blanken boven en 305 beneden 12 jaar, 409 'vrije Mulatte Negers' boven en 189 beneden 12 jaar, 40456 slaven boven en 10640 beneden 12 jaar, te zamen dus 52827 personen. Een andere eenigszins betrouwbare schatting betreffende 1785, geeft voor het getal blanken ± 3350 aan. De geheele bevolking, zonder de Boschnegers en Indianen, zou 55000 bedragen hebben (Essai hist. II, 37 v.).

Hieronder eenige bevolkingscijfers op verschillende tijdstippen, zonder de Boschnegers en Indianen:

Jaar.	Vrijen.		Totaal.	Slaven.		Totaal.	Algemeen totaal
	M.	Vr.		M.	Vr.		
(31 Dec.)							
1790	-	-	5000	-	-	53000	58000
1805	-	-	6075	-	-	58527	64602
1811	-	-	5345	-	-	54108	59458
1815	-	-	5104	-	-	51937	57041
1831	-	-	8478	-	-	53033	61511
1850	5391	5929	11860	19190	21121	40311	52171
1862	8338	8141	16479	17162	19322	36484	52963
1863	25500	27463	52963	-	-	-	52963
1880	24107	24202	48329	-	-	-	48329
1890	29352	27521	56873	-	-	-	56873
1900	35547	32421	67968	-	-	-	67968
1910	46037	40196	86233	-	-	-	86233
1914	46042	39512	85536	-	-	-	85536

Volgens het Kol. Verslag 1915 was de verdeling der bevolking naar den landaard op 31 Dec. 1914 zooals de tabel op blz. 666 haar aangeeft.

De Boschnegers worden geschat op 8860, de Indianen van de Benedenlanden op 1450; die van het binnenland zijn niet te schatten, maar zeker weinig talrijk. De geheele bevolking is dus ± 95 850; de dichtheid der bevolking nog geen 0,6 per K.M².

Eenige aanspraak op juistheid mogen deze cijfers niet maken om de wijze waarop zij verkregen worden. Aan een nauwkeurige volkstelling bestaat groote behoefte. Onder het Engelsche bestuur werd door Bentinck in 1811 eene telling bevolen, die onder diens opvolger Bonham ten einde gebracht werd. De origineele staten dezer

volkstelling, in 16 folio-deelen gebonden, berusten op de State Papers Office te Londen. Meermalen heeft men in de kolonie

	Paramaribo.		Districten.		Totaal.
	M.	Vr.	M.	Vr.	
Europeanen, in Nederland geboren	289	213	143	30	675
Europeanen, elders geboren	156	52	86	34	328
Nederlandsch Indiërs	93	61	5134	3010	8298
Britsch Indiërs	621	386	11673	7818	20498
Chineezen geb. buiten de Kol. of uit Chin. ouders	508	118	294	41	961
Inboorlingen (van alle kleur)	13447	17615	11687	8853	51602
Anderen	1193	778	700	503	3174
Totaal	16307	19223	29717	20289	85536

aangedrongen op een volkstelling, het laatst in 1913 (zie Handelingen Kol. Staten 8 Mei 1913), maar het Koloniaal Bestuur schijnt weinig daarvoor te voelen.

De vermeerdering der bevolking na 1880 moet deels aan immigratie, deels aan een overmaat van geboorten worden toegeschreven. Volgens een overzicht in het Kol. Verslag 1907, Bijl. B² hadden van 1850-1884 in de geheele kolonie 58879 geboorten en 69357 sterfgevallen plaats, gedurende dat tijdvak dus een gemiddelde jaarlijksche grootere sterfte van 296. Na 1884 verbetert de toestand; van 1885-1914 hadden er 66433 geboorten en 53207 sterfgevallen plaats, een gemiddeld jaarlijksch overschot dus van 441 geboorten. Het gemiddeld sterftcijfer is in de laatste jaren \pm 22 per 1000. Van 1905-1914 zijn gemiddeld per jaar bijna 76 pct. van de kinderen buiten echt geboren. In den slaventijd was er bij de slaven van huwelijken geen sprake en een groot deel van de creolen-bevolking geeft thans nog de voorkeur aan het leven in concubinaat. Bij de beoordeeling van het cijfer moet ook in het oog gehouden worden dat daaronder begrepen zijn de kinderen van Nederl.-Indische en Britsch-Indische vrouwen, die geen burgerlijk huwelijk sluiten volgens de Surinaamsche wetgeving, doch volgens hare zeden en gewoonten gehuwd zijn.

Voor de verdeling der bevolking naar de gezindten zie men onder EEREDIENST.

De Surinaamsche statistieken houden geen rekening met de rassen, hetgeen ook niet mogelijk is; een opgave van de getalsterkte van elke bevolkingsgroep (blanken, negers, enz.) kan derhalve niet worden gegeven. Het is daarom onmogelijk uit te maken of het negerras in Suriname na de emancipatie in getalsterkte achteruitgaat, zooals gedurende de slavernij het geval was en in Britsch Guiana nog is.

In 't algemeen gesproken kan men zeggen, dat de ambtenaarsstand, de handelsstand, de leiders bij den grooten landbouw, zij die een beroep hebben, dat een min of meer wetenschappelijke vorming eischt, voortkomen uit de beide bevolkingsgroepen der blanken en kleurlingen; de ambachtslieden uit kleurlingen en negers; de landbouwers uit de negers, Britsch Indische en Nederl. Indische immigranten. Bij den grooten landbouw zijn voor het overgrootste deel Britsch-Indiërs en Javanen werkzaam. De kleine landbouw wordt door dezen en door de negers beoefend. En de arbeiders in de goudvelden en bij de balatawinning zijn negers. Immigranten mogen niet in het binnenland te werk gesteld worden.

C.H.d.G.

II. Aardkunde.

Zie aldaar.

III. nautische aantekeningen.

De kust van Suriname strekt zich uit in ongeveer O.W. richting en is nagenoeg 185 Eng. mijlen lang. Behalve daar waar de kreek en rivieren de kustlijn doorbreken, is de kust overal dicht begroeid met hoge boomen, die haar, van uit zee gezien, een eentoonig aanzien geven. Van uit zee is de kust moeilijk te verkennen; nergens is een verhevenheid of een uitstekende hoek, men ziet niets dan een effen groene strook zonder eenige merkbare verheffing. Hierbij komt nog, dat veelvuldig zware regenbuien de kust gedurende uren aan het gezicht onttrekken en dat er langs de kust steeds een krachtige W. stroom loopt, zoodat het voor schepen, die een van de rivieren willen invaren, soms heel wat zoeken kost vóór zij zich voldoende verkend hebben.

Oudtijds liepen de uit Europa komende zeilschepen, de hooge Saluut-eilanden, aan de kust van Cayenne gelegen, in 't zicht, en zeilden vervolgens met wind en stroom mee, langs de kust, op een veilige dieptelijn, totdat zij bij de door hen in te varen rivier gekomen waren. Een vuurschip aan den mond der Suriname-rivier werd eerst op 31 Dec. 1857 (Publ. van 19 Dec.) bij Braampunt - vroeger ook Praampunt en Brandspunt genoemd - geplaatst. Tegenwoordig is deze koers voor een stoomschip, dat uit Europa komt en voor de Suriname-rivier bestemd is, niet meer noodig; de reizen zijn zooveel korter geworden; men kan daarom beter op zijn tijdmeters vertrouwen en veilig rechtstreeks op het lichtschip der Suriname-rivier aansturen, indien men althans betrouwbare observatiën verkregen heeft. Komt men dan ter plaatse, waar het lichtschip gevonden zoude moeten worden, doch wordt dit niet gezien, dan heeft men, als de kust wèl gezien wordt, nog eenige aanwijzing om te weten of men beoosten of bewesten de Suriname-rivier is, aan het volgende: Beoosten de Suriname-rivier zijn hier en daar enkele boomen, die zich boven de andere verheffen en zich vertoonen als schepen met volle zeilen; bewesten de Suriname rivier, vormen de boomen, één horizontale lijn.

Langs de geheele kust loopt een breede strook zachte modder, waarop weinig water staat; de 3 vadems lijn bevindt zich op een afstand van 3 tot 11 Eng. mijlen uit de kust.

Door deze modderbank hebben de groote rivieren geulen gevormd, die het mogelijk maken, de rivieren in te varen. Deze geulen zijn echter niet diep, en hebben

meestal nog een ondiepen drempel of baar, zoodat schepen met een diepgang van meer dan 36 decimeter, alleen met wassend water de rivieren kunnen in- en uitvaren.
Aan weerszijden van deze geulen bestaat de grond

uit slappe modder behalve bij de Marowijne en de Corantijn, waar banken met hard zand worden gevonden. De stroom loopt onder de kust, buiten den invloed der rivieren, gedurende den vloed om de W.Z.W. en gedurende de eb om de W.N.W.; meer in zee, op ongeveer 30 Eng. mijlen uit den wal, loopt de stroom W. en N.W., gemiddeld met eene snelheid van 1 Eng. mijl per uur. Gewoonlijk is er langs de geheele kust veel rolling.

De gemiddelde windrichting is O.N.O.; de wind staat meestal met een frissche bries door, doch hoewel er in de regentijden wel eens krachtige buien invallen, neemt de wind nooit het karakter van storm aan. Suriname ligt geheel buiten het gebied der orkanen.

De rivieren en kreek die tot het kustgebied van Suriname behooren zijn van het O. naar het W. gaande de volgende: de Marowijne, de Oranje-kreek, de Mot-kreek, de Suriname-rivier, de Saramacca, de Coppename, de Nickerie en de Corantijn.

De Suriname-rivier wordt het meest bevaren, omdat aan haar linkeroever de stad Paramaribo gelegen is. Schepen met een diepgang van 58 tot 60 decimeters kunnen deze rivier tot aan Paramaribo bevaren; men kan met een stoomschip veilig 6 à 7 decimeters door de zachte modder heen stoomen.

Hulpmiddelen voor de navigatie zijn: een lichtschip vóór de geul der Suriname-rivier, een lichttoren (in 1902/03 gebouwd) aan de westzijde dier geul, een kleiner licht op Nieuw-Amsterdam, aan de samenvloeiing van Commewijne en Suriname, benevens eenige tonnen; op Galibipunt, aan den linkeroever der Marowijne, nabij de monding een lichttoren; op de Nickerie punt wordt een licht getoond als er een schip verwacht wordt; evenzoo vóór Coronie. Het lichtschip vóór de Suriname-rivier verstrekt loods en voor het bevaren dezer rivier. Te Nieuw-Nickerie bevindt zich een loods, die de schepen in de Nickerie-rivier en de Corantijn brengt.

Zie voor nautische bijzonderheden: Nederl. zeekaart n° 217; Lichtenlijst en betonningsstaat 1915 v. Nederl. W.I.; J. Modera, zeevaartk. Besch. v.d. Nederl. W.I. bezittingen. (Verh. en Berigten betr. het zeezezen en de zeevaartkunde, 1843); Besch. v.d. kust van Guyana, Amst. 1867; The West Indian Pilot, Vol. II, sixth edition, London 1909, Suppl. 1912; De Surinaamsche Almanakken.

v.d.S.L.

IV. Geschiedkundig overzicht.

1500. Eerste verschijning van de deelgenooten van Columbus' ontdekkingsstochten op de kusten van Guiana. Als legendarisch goudland wordt Guiana in de 16e eeuw door duizenden gelukzoekers overstroomd: veel ellende zonder meer; in 1593 voor Philips II van Spanje plechtig in gezit genomen, maar geen dorado zijnde, weer verlaten. In 1613 is er een kleine Amsterdamsche factorij aan de Suriname-rivier; in hetzelfde jaar wordt een kleine Hollandsche factorij met tabaks-aanplanting aan de Corantijn door de Spanjaarden verwoest. In 1630 vestiging van kapitein Marshall met 60 Engelschen aan de Suriname-rivier, ter verbouwing van tabak. Een paar jaar daarna aankomst van de eerste Joodsche kolonisten, waarschijnlijk uit Italië en Holland. In 1639 een Fransche nederzetting aan de Saramacca, die zich naar de Corantijn en de Suriname-rivier verspreidt en in 1645, tegelijk met een tweede in 1643 door Marshall ondernomen kolonisatie, door de Indianen wordt verstrooid. Nog vóór 1650 een vestiging van Nederlanders aan de Commewijne, in de Engelsche berichten *Flamands* genoemd. Over deze oudste vestigingen zijn de berichten

schaarsch en verward. Na 1650 wordt Suriname eindelijk een geordende landbouwkolonie met vele suiker-plantages onder Lord Willoughby, Earl of Parham. Deze Britsche kolonisatie wordt in 1666 krachtig versterkt door Portugeesche Joden, via Cayenne uit Brazilië afkomstig. Dezen, met den tropischen landbouw vertrouwd, worden aanzienlijke plantagebezitters en kapitalisten en vormen van dien tijd af een notabelen-kern van de Surinaamsche burgerij.

In 1667, tijdens den tweeden Engelschen oorlog (1665-1667), wordt Willoughby's bezitting door een Zeeuwsch eskader^{*)} onder Abraham Krijnssen (zie aldaar) veroverd en bij den vrede van Breda, 31 Juli 1667, voor goed aan Nederland afgestaan. Na langdurig geschil over de soevereiniteits-kwestie tusschen het opperbestuur der Republiek, de Staten-Generaal, en de Staten van Zeeland wordt in 1682 de W.I. Compagnie voor f260 000, aan Zeeland te betalen, bij octrooi van de S.G. gemonopoliseerd exploitant van de kolonie, maar zij verbindt zich in 1683 met de Stad Amsterdam en de familie Van Aerssen van Sommelsdijk tot de vennootschap 'De Geoctroyeerde Societeit van Suriname' (zie Hartsinck, II 638 vlg.), elk der leden met $\frac{1}{3}$ aandeel, in handen van welke vennootschap exploitatie, beheer en administratie der kolonie blijft tot 1795, gedurende welk tijdsverloop de derde vennoot in 1770 zijn aandeel overdoet aan de stad Amsterdam, welke daardoor voor twee derden belanghebbende wordt. De 'Societeit' zendt in 1683 haar vennoot Cornelis van Aerssen van Sommelsdijk (zie aldaar) als Gouverneur uit, die van 1683-1688 als krachtig regent en met organiseerend talent de kolonie bestuurt en als haar wezenlijke grondlegger kan worden beschouwd. Onder Van Aerssen worden de steeds stoutmoediger Indianen voor goed bedwongen; wordt tucht gebracht onder de onrustige elementen der bevolking; wordt het soliede element nieuw leven toegevoerd met de door v.A. aangemoedigde overkomst van talrijke réfugiés-families, in 1685 uit Frankrijk verdreven (zie REFUGIÉS); en sindsdien is deze tropische landbouwkolonie met haar vruchtbaren bodem, een zich steeds uitbreidend getal plantages, met haar overvloedige opbrengst van stapelprodukten, waaronder in de eerste plaats suiker, maar voorts koffie, katoen, fijne houtsoorten en later cacao, een rijke bron van inkomsten, in de allereerste plaats door de goedkoope arbeidskrachten, de uit Afrika aangevoerde negerslaven. Zijn de plantagebezitters in den boginne hoofdzakelijk in Suriname gevestigde families, in den loop van de 18e eeuw gaat door te sterk opgevoerde weelde het eigendomsrecht voor het grootste gedeelte over in

*) Dat Suriname eenmaal bij de Zeeuwen populair was, bewijst het volgende oude rijmpje, op 20 Dec. 1875 door Oldenhuis Gratama bij de behandeling der Surinaamsche begrooting in de Tweede Kamer medegedeeld:

'Gij waerde vrint begeert mijn dogter tot u zoete lief,
Ik zal haer wel seecker geven tot u gerief;
Maer toon mij eerst dat gij besit als man goeden moet,
En dat ghij voer af de rijs naer Surinaeme doet,
Zooals van outs ieder opregt Zeeuws joncman past
Dien eene Zeeuwsche maeght door haer schoonheijt heeft verrast'.

handen van Amsterdamsche handelshuizen (zie NEGOTIATIËN) en worden de voormalige eigenaars de administrateurs, die in de 19e eeuw een machtige, rijke kaste zouden vormen. Suriname is de welvarende kolonie gebleven, totdat in 1863 de emancipatie der slaven de kolonie haar goedkope werkkrachten ontnam. Van dien tijd dagteekent haar verval.

In 1688 werd Van Aerssen door muitende soldaten vermoord. Opeenvolgende Gouverneurs, zijn werk voortzettend, hadden daarbij met verschillende moeilijkheden te kampen.

Als deel van de Bestuursorganisatie was in 1684 door v.A. ingesteld een Hof van Politie en Crimineele Justitie, bestaande uit den Gouverneur als voorzitter, den Commandeur, bevelhebber der troepen als ondervoorzitter en 8 onbezoldigde, voor hun leven uit de aanzienlijkste burgers gekozen leden, waaraan toegevoegd was een rechtsgeleerde pensionaris, de Raad-Fiscaal. Dit Hof, met dubbele functie van Raad van Bestuur en Opperste rechtbank, was door den aard zijner samenstelling voorbestemd in de volgende jaren een reeks van botsingen in het leven te roepen tusschen den Gouverneur, optredend voor de belangen der Societeit, aangewezen beschermer der slaven, en de Raden van Politie zelven, die als aanzienlijke plantage-bezitters, langzamerhand een oligarchie vormend, zich feitelijk de meesters der kolonie voelend, zich verzetten tegen elke vermeende machts-aanmatiging der Societeit, zoomede tegen de lasten aan de kolonie opgelegd en uit eigenbelang weinig waren ingenomen met de bescherming van hoogerhand aan hunne arbeidskrachten, den slaven, verleend. Deze oneenigheden bereikten hun hoogtepunt onder Gouverneur Mauricius (1742-1751), die met zulk een heftige obstructie der intrigeerende camarilla der zoogenaamde 'Cabale' had te worstelen dat de overkomst eener bijzondere Commissie uit het moederland noodzakelijk was om de zaak te onderzoeken. Mauricius wist zich te rechtvaardigen, maar kreeg voor de rust der kolonie ontslag, terwijl Duplessis uit de kolonie werd verbannen (zie MAURICIUS). Hiermede was het openlijk verzet de kop ingedrukt, maar in stilte bleef het voortwoekeren en gouv. Crommelin (1757-1768) had b.v. nog met veel moeilijkheden van de zijde der Cabalisten te kampen.

Een groote moeilijkheid leverden de 'Marrons' of weggelopen slaven, wier afstammelingen, de Boschnegers, nu nog aan de bovenrivieren zijn gevestigd. Hun aantal nam, door de behandeling, die zij op de plantages ondervonden, weldra onrustbarend toe en door hun driest optreden, het afloopen van afgelegen plantages, door moord en plundering dreigden zij een wezenlijk gevaar voor de kolonie te zullen worden. De vrij eentonige geschiedenis van Suriname krijgt door hun optreden eenige levendigheid, al was die van somberen aard. Daar met de tegen hen ondernomen expedities niet veel bereikt werd, sloeg Mauricius tot bevrediging den weg der diplomatie voor. Men sloot vrede met hen, maar toen nieuwe benden optraden, werd krachtig optreden noodzakelijk. Een ware guerillakrijg vond plaats tijdens het bestuur van gouverneur Nepveu (1770-1779), toen de Marrons allerbrutaalst optraden (zie verder KRIJGSMACHT, blz. 423). Nog eenmaal onder gouv. Friderici (1792-1802) was een krachtsinspanning noodig, waarbij de op den voorgrond tredende Bonni-negers voor goed werden bedwongen en hun opperhoofd Bonni werd gedood.

Bij elken oorlog, waarin het moederland werd gewikkeld, ondervond de kolonie daarvan de gevolgen en stond zij aan invallen bloot. In 1689 wist gouv. Van Scharphuisen (1689-1696) tijdens den negenjarigen oorlog een inval van den Franschen admiraal Du Casse af te slaan, maar in 1712, tijdens den Spaanschen Successieoorlog, onder gouv. De Goyer (1710-1715) werd de kolonie door den Franschen admiraal Casaard met zulk een overmacht aangevallen, dat zij den

aftocht der Franschen moest afkopen met een zware brandschatting (zie aldaar). Het duurde geruimen tijd eer de kolonie de financieele schade van dit 'rampjaar' te boven kwam. Voor betere verdediging werd nadien overgegaan tot den bouw van een fort, Nieuw-Amsterdam, aan den mond van de Suriname-rivier, waar deze samenvloeit met de Commewijne. Tijdens den vierden Engelschen oorlog wist gouv. Texier (1780-1783) de kolonie in zoo goeden staat van tegenweer te brengen, dat de Engelschen geen aanval waagden, hoewel Berbice, Demerary, St. Eustatius en Curaçao in hun handen vielen. Niettemin ondervond Suriname veel ellende, daar de Engelschen allen toevoer afsneden en meer dan 200 met suiker geladen schepen bemachtigden. Toch zou de kolonie eenmaal in Britsche handen vallen. De moederlandsche Revolutie van 1795 bracht ook voor Suriname een nieuwen staat van zaken en een reeks van moeilijkheden. Reeds in 1791 was de W.-I.-C. opgeheven, de Geoctroyeerde Societeit liquideerde, de kolonie kwam in 1795 rechtstreeks onder Nederlandsch opperbestuur, waarna de verhouding tusschen moederland en kolonie in de Staatsregeling van 1798 nader werd vastgesteld. In die dagen was Friderici gouverneur. De leus 'vrijheid, gelijkheid en broederschap' bracht evenals in de andere West-Indiën de noodige ontroering en hoopvolle verwachting onder de slavenbevolking, maar de Gouverneur wist de kolonie gelukkig voor een slavenopstand met al zijn aanhang van gruwelen zooals op Haïti, te vrijwaren. Aanhanger van de stadhoudelijke partij, was Friderici aanvankelijk geneigd het oor te leenen aan het verzoek van den gevluchten stadhouder Willem V om de kolonie aan de Engelschen over te leveren, maar de publieke opinie dwong hem den eed van trouw aan het voorloopig Bewind van de Bataafsche Republiek af te leggen. Daar echter het nauwe verbond met Frankrijk het moederland in dien langdurigen oorlogstoestand met Engeland wikkeld, die behoudens de pauze 1802-'03, tot 1814 heeft geduurd, was een Britsche inval te verwachten. Zij kwam met overmacht en 17 Aug. 1799 gaf de kolonie zich aan het eskader onder Lord Seymour over. De kolonie kwam onder Britsch protectoraat; Friderici, als gouverneur gehandhaafd, deed den eed aan zijne Britsche Majesteit, maar werd daarvoor in den kortdurigen vredestoestand (Amiens, 1802-1803) door het moederlandsche bewind gedesavoueed en door Pierre Berranger vervangen. Deze moest in 1804 wederom de kolonie aan de Engelschen overgeven, die met een vloot van 31 schepen en 5000 soldaten voor de Suriname-rivier waren verschenen. Suriname werd nu tot 1816 een wingewest van Engeland met de achtereenvolgende Britsche gouverneurs Green, Hughes, Bentinck en Bonham; de inwoners bleven in het bezit hunner eigendommen.

De belangrijkste gebeurtenis in het Engelsch tuaschenbestuur is zeker de door het Britsche Parlement afgekondigde opheffing van den slaven-

handel, die 1 Jan. 1808 in werking trad. Dit besluit vond in de planterswereld geenszins instemming, daar het den aanvoer van arbeiders afsneed; bovendien was het te verwachten, dat het in de naaste toekomst de afschaffing der slavernij zelve met zich zou brengen.

In 1814, met den val van Napoleon, werd de vrede in Europa hersteld en zeilde in Dec. van dat jaar weer een schip onder Nederlandsche vlag de Suriname-rivier binnen, maar pas op 27 Febr. 1816 vond de overdracht der kolonie aan het Nederlandsche gouvernement plaats. Tot aan de slaven-emancipatie hebben nu achtereenvolgende gouverneurs Panhuijs 1816, Vaillant (1816-'32), De Veer '22-'28), Cantz'laar ('28-'31), Van Heeckeren ('32-'38), Rijk ('39-'42), Elias ('42-'45), Van Raders ('45-'52), Von Schmidt auf Altenstadt ('52-'55), Schimpf (55-'59), vrijwel het gewone bestuurswerk te verrichten, de wetten te handhaven, oorzaken van ontevredenheid zoo mogelijk weg te nemen, nuttige instellingen in het leven te roepen, tijdelijke rampen te heelen, acute ziektegevallen te genezen. Voor het zwaardere werk van latere gouverneurs, een in chronischen staat van verval verkeerende kolonie er bovenop te helpen, stonden zij nog niet. De Cabale der 18e eeuw herleefde in deze periode, doordat de machtige Administrateurs-partij den gouverneurs, die tegen den sluikhandel in slaven hadden te waken en het mishandelen van slaven hadden te beletten, den voet dwars zette; vooral gouv. Elias had van deze tegenwerking veel te lijden. De branden van 21 en '32; de invoering van een nieuw Regeeringsreglement in 1828 door den uit Nederland overgekomen regeerings-commissaris Van den Bosch, waarbij al de W.I. bezittingen administratief onder één gouverneur-generaalschap werden vereenigd, in 1845 weder veranderd door de instelling van de Gouvernemenen Suriname en Curaçao en onderhoorigheden; de vervanging bij dat Reglement van het oude Hof van Politie door een Hoogen Raad, in 1832 weder gewijzigd door de instelling van een Kolonialen Raad; de mislukte, schandelijk nalatig voorbereide kolonisatie van Nederlandsche landbouwersgezinnen in Saramacca (zie EUROP. KOLONISATIE); de Venezia-kwestie in 1851, die om de daaruit voortgevloeide diplomatieke verwickelingen met Oostenrijk Gouv. Van Raders zijn ontslag kostte, - ziedaar de voornaamste feiten, die uit dit tijdsverloop vallen te vermelden.

Onder het bestuur van Gouv. Van Lansberge vond in 1863 op den 1en Juli de lang verwachte vrijverklaring der slaven plaats (zie SLAVERNIJ).

De terugslag op den landbouw van deze maatschappelijke omwenteling, en meer nog die van het tien jaren later geëindigde staatstoezicht over de vrijgelatenen, deden zich zeer sterk gevoelen. Het verlaten van plantages - reeds vroeger begonnen in het vooruitzicht van de slaven-emancipatie - nam toe; de landbouw beleefde een hevige crisis, maar werd voor ondergang behoed door den aanvoer van werkkrachten (zie IMMIGRATIE). Het optreden van Van Sypesteyn (zie aldaar) als gouverneur, juist in dien moeilijken tijd was voor de kolonie een zegen. De door hem krachtig bevorderde goud-industrie hielp de kolonie over den overgangs-toestand heen. Meer en meer trad de cacao-cultuur op den voorgrond en leverde groots voordeelen op; de vroegere welvaart scheen terug te keeren; maar in de negentiger jaren deed de krulloten-ziekte haar intrede, die de cultuur met ondergang dreigde (zie CACAO) en de kolonie verarmde. De goud-industrie bleek op den duur geen vaste steun te zijn voor economische welvaart. De in 't eind der 19^e eeuw op den voorgrond getreden balata-winning was voor de kolonie een uitkomst, maar kon de door den kwijnenden landbouw geslagen wonden niet heelen. In den uitersten nood kwam het moederland helpend tusschenbeiden door zijn goedkeuring te verleen aan een met gouvernements-steun gedreven bacovencultuur, welk produkt door de Amerikaansche Trust-Co. zoude worden opgekocht. Maar ook deze poging tot

opheffing bracht door ziekte in den nieuwen aanplant (zie BACOVE), contractueele en andere verwickelingen niet de gewenschte verbetering en de kolonie staat thans (1916) door den steeds heerschenden nood in den landbouw economisch zwak.

De financieele toestand gedooft niet, dat de kolonie haar huishouding zonder subsidie van het moederland kan bekostigen. Was gouv. Van Sypesteyn van oordeel, dat dit wel mogelijk was, zijn optimisme bleek een illusie; na hem is het subsidiecijfer gaan stijgen. In 1866 verkreeg de kolonie onder Gouv. Van Lansberge haar autonomie door de instelling van de Koloniale Staten, waarbij in zooverre zelfbestuur was verkregen, dat de door de volksvertegenwoordiging toegestane credieten de goedkeuring behoeven van het opperbestuur en de Staten-Generaal.

Een gewichtige gebeurtenis na '66 is het oproer van Mei 1891, gevolg eener gisting, in het leven geroepen door een botsing tusschen Gouv. De Savornin Lohman en de Koloniale Staten in Dec. 1889 (zie BESTUURSREGELING, blz. 126). Verbittering aan beide zijden verergerde de spanning en de toestand werd zorgwekkend, toen een groot deel van de bevolking, leden van de Moravische Broedergemeente zich aansloot bij den orthodox-protestantschen gouverneur, zich keerde tegen de statenleden en de burgerij, en heftige artikels in de pers van beide zijden den strijd aanwakkerden. De feestelijke herdenking van het 25-jarig jubileum der Koloniaie Staten op 12 Mei '91 werd beschouwd als een vijandige demonstratie tegen den Gouverneur, het volk werd opgehitst, honderden bewoners der districten togen naar de stad, een straatoproer brak los; door het optreden van de marine, de landmacht en vrijwilligers uit de burgerij kon de rust worden hersteld. De Gouverneur vroeg en verkreeg zijn ontslag (zie uitvoeriger Thomson's, Overz. d. Gesch. v. Suriname, 's-Gravenh. 1902, blz. 183-197). Zijn opvolger Jhr. Van Asch van Wijk wist door beleid de gemoederen tot rust te brengen.

Verdere vermeldenswaardige feiten uit dit tijdperk zijn: het tot stand komen eener rechtstreeksche stoomvaartverbinding met het moederland door den K.-W.-I. maildienst (zie aldaar) in 1884; de inschakeling der kolonie in het wereldtelegraafnet in 1890; de beslissing der Lawa-kwestie 29 Mei 1891, waarbij door den Czaar van Rusland als arbiter het gebied tusschen Lawa en Tapanahoni aan de kolonie werd toegewezen; de eerste Javaansche immigratie in 1894 die, slecht verzorgd, een mislukking scheen, maar die na 1897, beter voorbereid, tot op den huidigen dag wordt voortgezet; de opening van den eersten spoorweg in 1905, die in 1911 voltooid, een snellere verbinding met het achterland, de goudzone, tot stand bracht; de geografische pioniersarbeid van de verschillende expedities (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN), die het zoo lang onbekend

gebleven gebied der bovenrivieren hebben onderzocht en in kaart gebracht. (Zie voorts verschillende artikelen in deze encyclopaedie welke historische overzichten geven over onderscheiden onderwerpen, zooals HANDEL EN SCHEEPVAART, KRIJGSMACHT, LANDBOUW, MUNTWEZEN, RECHTSWEZEN, enz.).

E.B.J.L.

Suriname-commissie.

Aldus wordt genoemd de commissie, krachtens Koninklijke machtiging, verleend bij K.B. van 11 Maart 1911 no. 45, ingesteld bij besluit van den Minister van Koloniën van 11 Maart 1911 afd. B. no. 56, tot het instellen van een onderzoek naar den economischen en financieelen toestand van Suriname, met opdracht om van advies te dienen omtrent de maatregelen, welke ter verbetering van dien toestand behooren genomen te worden. Aanleiding tot de instelling der commissie is geweest een toezegging van den Min. van koloniën bij gelegenheid van het debat in Dec. 1910 in de Tweede Kamer betreffende de staking der bacoven-cultuur (zie BACOVE). De commissie bestond uit 7 leden, n.l. Dr. D. Bos, lid van de Tweede Kamer, lid en voorzitter, W.H. Bogaardt, lid van de Tweede Kamer, G.A.A. Middelberg, lid van de Tweede Kamer, Mr. Dr. A. Van Gijn, Thesaurier-Generaal, J. van Vollenhoven, oud-hoofdadministrateur der Deli-maatschappij, D.H. Havelaar, oud-ondervoorzitter van den Raad van Bestuur in Suriname, wethouder der gemeente Rotterdam, A.A. ter Laag, oud-notaris in Suriname, notaris hier te lande, leden en Mr. Dr. S.J.R. de Monchy, hoofdcommies ter Provinciale Griffie van Zuid-Holland, secretaris. Nadat hier te lande gegevens verzameld waren vertrok op 28 April een sub-commissie, bestaande uit Dr. D. Bos, J. van Vollenhoven en Mr. de Monchy naar Suriname, ten einde in overleg met den Gouverneur gegevens op economisch en financieel gebied te verzamelen, en den Gouverneur van advies te dienen nopens onderwerpen, voor dadelijke beslissing vatbaar of waarover de Gouverneur advies mocht verlangen. De sub-commissie kwam op 19 Mei te Paramaribo aan en vertoefde tot 28 Juni in de kolonie. Het zeer uitvoerige en belangrijke rapport der commissie is gedagteekend Sept. 1911 en in dat jaar verschenen bij M. Nijhoff te 's Gravenh. De voornaamste voorstellen der commissie waren: de oprichting eener centrale landbouwbank (zie CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 242), die tot heden - Mei 1916 - niet tot stand is gekomen, en een wijziging van het begrootingsrecht der kolonie, die in de kolonie en ook hier te lande veel bestrijding heeft gevonden (zie BESTUURSREGELING, blz. 128) en die de Minister van Koloniën, Mr. Pleyte, blijkens zijne rede in de Tweede Kamer op 17 Dec. 1914, op een belangrijk punt in strijd acht met de grondwet, eene meening, die in de Tweede Kamer niet onbestreden is gebleven (zie ook het art. van Mr. S.J.R. de Monchy, oud-Secr. der Suriname-commissie in De Nieuwe Courant van 26 Jan. 1915, Avondblad).

De Kol. Verslagen 1912 en 1913 bevatten een hoofdstuk: Mededeelingen nopens hetgeen ten aanzien van de voorstellen der Suriname-commissie reeds is of wordt verricht.

Suriname-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 532.

Suriname-rivier.

In grootte de derde der Surinaamsche rivieren, maar zoowel uit historisch als uit economisch oogpunt de belangrijkste, omdat zij haar naam aan de kolonie heeft gegeven, omdat de oudste vestiging van Europeanen aan haar boorden heeft plaats gehad en omdat haar wateren de hoofdstad bespoelen. Niettemin is zij van alle Surinaamsche rivieren het laatst tot aan hare bronnen opgenomen, hoewel van haar bovenloop reeds vroeg een groot deel bekend was. Zij ontspringt op $\pm 3^{\circ} 20'$ N.B. en $\pm 56^{\circ} 11'$ W.L.v. Greenw. op de noordelijke uitloopers van het thans naar Eilerts de Haan genoemde gebergte, stroomt onder den naam Gran-rio in doorgaans noordoostelijke richting tot zij even benoorden den 4n breedtegraad, rechts de uit het zuiden komende andere bronrivier, de Pikien-rio, opneemt. Van daar is de algemeene richting nagenoeg noord tot $4^{\circ} 30'$, waarna zij naar het noordoosten ombuigt om vervolgens bewesten den 55n lengtegraad blijvende, een noordelijke richting aan te nemen en met machtige kronkelingen in die algemeene richting voort te stroomen tot bij Domburg, vanwaar hare richting noordweselijk wordt; bij Paramaribo verandert zij weer van richting, die hier noordoostelijk wordt. Na bij Nieuw Amsterdam de Commewijne te hebben opgenomen loopt zij in noordwestelijke richting in zee. Aan den rechteroever neemt zij behalve de reeds genoemde Pikien-rio, o.m. de volgende krekken op: de Marowijne-, de Sara-, de Ceder-, de Mawassi-, de Beaumont-, de Wajamoe-, de Cassipoera-, de Surnaus- en de Paulus-kreek; aan den linkeroever de Rioman (die in de Gran-rio valt), de Lombé-, de Prado-, de Dabikwen-, de Companie-, de Mama-, de Maréchals-, de Irakoeba-, de Siparipabo-, de Para-, de Dominee-, de Bigimama- en de Koertana-kreek. De voornaamste dezer krekken zijn de Sarakreek, die door een belangrijk gouddistrict stroomt en waar, boven de laatste stroomversnelling, het eindpunt van den spoorweg ligt, voorts de Para (zie aldaar) die eerder een zijrivier dan een kreek zou mogen heeten.

Als de meeste andere Surinaamsche rivieren is zij in haar midden- en bovenloop rijk aan eilanden, in haar bovenloop aan stroomversnellingen en watervallen, waarvan de voornaamste zijn: de Arosoebanja-, de Kapassi-, de Gidibo-, de Sisabo- of Mammadan-, de Dikitrona-, de Mussoemba-, de Tappoewatra-val en nog talrijke andere in de Granrio, de Pikien-rio, de Marowijne- en de Sarakreek; vooral de Pikien-rio is rijk aan vallen.

Als een gevolg van de tochten tegen de Boschnegers was, als boven gezegd, een groot deel van de boven-rivier reeds lang bekend. De kaart van De Lavaux (1737) geeft reeds de rivier tot aan de samenvloeiing van de beide bronrivieren. De Broedergemeente (zie aldaar blz. 179) had sedert 1765 een zendingspost onder de Saramaccaner-Boschnegers op het niet ver van genoemde samenvloeiing gelegen dorp Bamby (zie kaart 10 van den Missions-Atlas der Brüdergemeine, Hernnhut 1895) en de posthouders (zie aldaar), die, na den vrede, bij de Boschnegers waren aangesteld, woonden op Bergi en later iets noordelijker, maar nog ten zuiden van Bambey. Op de kaart in Hartsinck's werk (1770) is de rivier geteekend tot iets bezuiden den 4n breedtegraad, waar het dorp van Samsam, een der bendevoorden der Saramaccaners, aangegeven is, niet evenwel de bronrivieren. Wegens het verzet der Boschnegers kon de Duitsche commissie van 1853 (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 527) haar onderzoek niet verder dan tot de Sarakreek voortzetten. Rosevelt's kaart loopt zuidelijk tot $3^{\circ} 58'$ N.B. en geeft hetnoordelijke deel van de Gran- en van de Pikien-rio.

Tot aan de Compagnie-kreek, waar de zuidelijkste militaire post gevestigd was, strekten zich eertijds de plantages uit. Naarmate deze verlaten werden

(zie LANDBOUW blz. 440) raakte langzamerhand de bovenrivier min of meer in het vergeetboek. De Morav. Broeders bleven evenwel op hunne zendingsposten, die noordelijker verplaatst werden, werkzaam. De goud-industrie en later de balata-winning vestigden weder de aandacht op het bovenstroomgebied. Van particuliere zijde werd een stoom vaartdienst (later gevolgd door een tweede) ingesteld van Paramaribo tot de eerste stroomversnelling bij Brokopondo, daarna tot het iets noordelijker liggende politiestation Boschland. In 1885 deed Prof. K. Martin een geologische verkenning van de rivier tot aan het Boschnegerdorp Toledo (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz 527). Eerst 23 jaren later - 250 jaren nadat Suriname een Nederlandsche kolonie was geworden - werden door de expeditie onder Eilerts de Haan de beide bronrivieren, Gran- en Pikien-rio in haar geheel opgenomen en in kaart gebracht (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 532). Het bleek dat er in het bovenstroomgebied geen Indianen wonen; dat zij er eertijds gewoond hebben, bewezen de gevonden slijpgroeven; waarschijnlijk zijn ze teruggeweken voor de opdringende Saramacca-negers, die de geheele bovenrivier en ook het noordelijke deel van de Gran- en de Pikien-rio bewonen. Aan de Sara-kreek wonen Aucaners.

Als historische plaatsen aan de Suriname-rivier mogen genoemd worden de plek tegenover den mond van de Sarakreek waar de vrede met de Saramacangers gesloten werd, Bergendal (zie aldaar), Auca, waar de vrede met de Aucaners tot stand kwam, de Joden-Savanne (zie aldaar) en de plantage Waterland, waar eertijds Thorarica (zie aldaar) lag.

Alleen langs de oevers van de benedenrivier liggen thans nog belangrijke plantages, n.l. cacao- en koffie-plantages; suikercultuur is er niet meer.

Susanna berry,

BOV. E. Zie CITHAREXYLUM.

Swampoe-papaja,

N.E. Zie THALIA.

Swampoe todo,

N.E. Zie PIPA.

Swartzia tomentosa

D.C. Fam. Leguminosae. *Ijzerhart*, SUR. *Agandoe* of *Gandoe*, *Apoetoe-hoedoe*.
N.E. *Wamara*, AROW. Een groote boom, waarvan het hout geel is met een blauwzwarte kern. Van het buitengewoon harde hout worden meubelen en wandelstokken en door de Indianen strijdknotten, *apoetoes*, gemaakt. De boom komt niet veel voor.

Sweet broom,

BOV. E. Zie SCOPARIA.

Sweet gourd,

BOV. E. Zie LAGENARIA.

Sweetia nitens

Bth. Fam. Leguminosae. *Watergroenhart*, SUR. *Watragrien*, N.E. Een tamelijk groote boom, die veel langs de rivieroever groeit. Wanneer hij nieuw blad krijgt is deze boom een der mooiste van het woud. Het hout wordt weinig gebruikt.

Sweet potatoes,

BOV. E. Zie IPOMOEA BATATAS.

Sweet prickle,

BOV. E. Zie OPUNTIA.

Sweetwood,

BOV. E. Zie NECTANDRA CORIACEA.

Sweri,

N.E. Zie BLOEDSEED.

Swietenia mahagoni

L. Fam. Meliaceae. *Mahonie*, SUR. *Mahók*, BEN. E. *Mahagony*, BOV. E. Boom uit West-Indië en Centraal Amerika afkomstig, met 9- en meer-tallige, veervormig samengestelde bladeren, waarvan de blaadjes zeer scheef zijn. Het hout is het bekende mahoniehout. De boom is in Suriname ook als laan-boom bekend. De zaden zijn oliehoudend. De bast, die behalve looistof, ook een bitterstof, waarschijnlijk caïlcedrine bevat, wordt in aftreksel tegen dysenterie gebruikt.

In 1888 en 1889 werd uit Suriname een aanzienlijke hoeveelheid zaad naar 's Lands Plantentuin te Buitenzorg verzonden, waaruit groote aanplantingen verkregen zijn.

Switi-aneisi-wiwiri,

N.E. Zie HECKERIA.

Switi-aranja,

N.E. Zie CITRUS VULGARIS.

Switi-boonki,

N.E. Zie INGA INGOIDES.

Switi-kassaba,

N.E. Zie MANIHOT PALMATA.

Switi-limmiki,

N.E. Zie TRIPHASIA.

Switi-patatta,

N.E. Zie AARDVRUCHTEN en IPOMOEAE BATATAS.

Switi-sopo-wiwiri,

N.E. Zie IPOMAEAE SINUATA

Switi-watra-kraroen,

N.E. Zie HYDROLEA.

Switi-watra-mangro,

N.E. Zie CLUSIA.

Symbiose.

Het samenleven van twee verschillende plantaardige organismen, waarmede in den regel een voordeel met betrekking tot de voeding van beide verbonden is. Ook symbiose van planten en dieren komt voor, zoo b.v. bij de zoo genaamde mieren planten. Een merkwaardig voorbeeld van symbiose van planten en dieren levert in Suriname de fraaie orchidee *Coryanthes*, in welke tot een bol ineengedraaid luchtwortelstelsel steeds een soort groote, venijnig bijtende mieren huizen. Een doeltreffende manier om de plant machtig te worden is, de tak waarop ze zit af te hakken en deze zoolang onder water te houden tot de mieren verdronken zijn. Welk voordeel de mieren aan de symbiose ontleenen zou nader onderzocht moeten worden.

Van symbiose in het dierenrijk, gewoonlijk mutualisme genoemd, komt ook menig voorbeeld in Suriname voor; het moet evenwel betwijfeld worden of de vele voorbeelden van samenleven tusschen verschillende dieren, die volgens het volksgeloof zouden bestaan, op juiste waarneming berusten en inderdaad symbiose zijn.

Symbranchus marmoratus,

Bl. *Aal*, SUR. *Sneki-fisi* en *Zombò*, N.E. Fam. Symbranchidae. Verspreiding: Suriname; Cuba; van Vera Cruz tot La Plata en Peru; aan beide zijden van Guatemala en Panama. Bek kort, de oogen en kieuwopening klein. Kleur bruin, verschillend gemarmerd, soms ongevekt. Een goede visch, die echter weinig gegeten wordt.

Symphonia globulifera

Linn. f. Fam. Guttiferae. *Mani* of *Matakki*, N.E. *Maniri*, AROW. Een in het lage land veel voorkomende boom, die op ongeveer 2 voet van den bodem zijdelings uitloopers uitzendt, die op bepaalde afstanden weder wortels maken en zich over een groote lengte uitstrekken, zoodoende lussen vormende, *trompetten* genoemd, waarin men met de voet raakt als de grond onder water staat. Deze moeilijk begaanbare zwampen heeten in Suriname *trompetter-zwampen* of '*matakki-zwampen*' (zie Tafel III, 2. bij Martin, Westindische Skizzen. Leiden 1887). De mooie, hoogroode bloeiwijze is zeer in het oogvallend. De vrucht, die de grootte van een duivenei heeft, bevat evenals de bast een geel sap. Dit sap komt uit den stam te voorschijn en vormt donkerbruine klompen, die door de Indianen verzameld en in een doorboorde aarden pot aangestoken worden. De vloeibaar geworden hars vloeit door de openingen als een zwart pek, dat de Indianen gebruiken om de korjalen te kalfateren en de pijlpunten aan de schachten te bevestigen. Volgens Käyser, Verslag der Corantijn-Expeditie, T.A.G. 1912, blz. 480, wordt de mani-hars door de negers ook als medicijn gebruikt, o.a. door vrouwen tegen onvruchtbaar-

heid. Het hout is witachtig met een bruine kern en werd vroeger veel gebruikt om er duigen van suikervaten van te maken.

Symplocos martinicensis

Jacq. Fam. Symplocaceae. *Blueberry*, BOV. E. Boom met naar top en basis spits toeloopende, leerachtige, tot 12 cm. lange bladeren met onregelmatig gekartelde randen; de vruchten op 0,5 cm. lange stelen zijn van de grootte van een koffieboon.

Synedrella nodiflora

Gärtn. Fam. Compositae. *Basra-witti-hédé*, N.E. Een veel voorkomend onkruid met witte bloemhoofdjes in de bladoksels.

Synodus

-soorten, in het Papiamentsch *Iguana*. De mooist gekleurde der West Indische soorten is *Synodus intermedius* (Ag.) J. & G. Fam. Synodontidae. Zeevisch. Verspreiding: aan zandige kusten, van zuidelijk Florida tot Brazilië. De bek is breder dan lang. Wangen en kieuwdeksel even als het lichaam geschubd. Tusschen de vetvin en de zijlijn drie rijen schubben. Kleur grijs; aan den onderkant bleeker. De rag en de zijkanten met acht donkere dwarsbanden, die bij de zijlijn het breedst zijn en soms met smallere afwisselen. Zwarte plek boven aan den schoudergordel, verborgen door het kieuwdeksel. Bovenkaak zwart. Rugvin en borstvinen fijn gestreept. Aarsvin en buikvinnen geel. Kieuwvliesstralen geel. De volwassenen met een oranje plek op ieder schub aan den onderkant. Lengte 15 cm. Zeer algemeen is *Synodus foetens* (L.) J. & G. *Sabola*, PAP. Verspreiding: aan zandige kusten van kaap Cod tot Brazilië. Niet geacht als voedsel. Bek lang, tusschen oogruimte zeer concaaf. Olijf of zandachtig grijs, van onderen geel. De rug geschakeerd. De kop van boven bruin, wormvormig met geel. Geen schouderplek. Lengte 12 cm.

Sypesteyn (jhr. Cornelis, Ascanius van)

geb. te Haarlem 19 Maart 1823, overl. te 's-Gravenhage 24 Sept. 1892, bezocht de Mil. Acad. te Breda en verliet deze in 1842 als tweede luit. der artillerie. In 1846 werd hij gedetacheerd bij de comp. vesting-artillerie in Suriname, waar hij tot 1851 bleef als adjudant van Gouv. Gen. Van Raders. In Juli 1851 werd hij aan de Milit.

Akademie te Breda gedetacheerd en in Maart 1852 benoemd tot 1ⁿ luit. Van 1852-1855 op nieuw naar Suriname gedetacheerd, was hij adjudant van Gouv. Von Schmidt auf Altenstadt en daarna chef van het genie-departement. Gedurende zijn verblijf in de kolonie legde hij zich met grooten ijver toe op de kennis van land en volk en vooral van de geschiedenis van de kolonie, waartoe bij vele nasporingen in de archieven deed. Hij behoorde tot de oprichters van het tijdschrift 'West-Indië',

waarin vele bijdragen van zijne hand voorkomen. Naar Nederland teruggekeerd werd hij bij het Min. van Koloniën gedetacheerd. Na inmiddels tot kapitein te zijn bevorderd, verliet hij in 1859 den militairen dienst en trad op als commies en in 1863 als Referendaris, Chef van de afd. 'West-Indische Zaken' aan het Min. van koloniën. In 1866 werd hij door 's-Gravenhage gekozen tot lid van de Tweede Kamer, waar hij zeer in 't bijzonder de belangen der Nederl. W.-I. Koloniën en van de kust van Guinea behartigde; o.m. voerde hij een heftigen strijd tegen den afstand van laatstgenoemde bezitting aan Engeland. Bij de behandeling van de Surinaamsche begrooting voor 1871 ontwikkelde hij in een afzonderlijke nota de stelling, dat Suriname tot financieele onafhankelijkheid van het moederland kon geraken door 1° doelmatige hervorming en bezuiniging in het bestuurstelsel, 2° ingrijpende herziening van het belastingstelsel en 3° vermeerdering van de bevolking.

In 1873 werd hem door Franssen van de Putte het gouverneurschap aangeboden, onder voorwaarde dat hij zijn program zou uitvoeren. Hij nam het aanbod aan en trad 1 Aug. 1873 als Gouverneur op. Sedert Van Sypesteyn de kolonie had verlaten, was daar, in 18 jaar, veel veranderd. De slavernij was er afgeschaft en het tienjarig staatstoezicht over de voormalige slaven juist geëindigd. De kolonie verkeerde in een zeer moeilijken overgangstoestand en de tijden waren allerminst geschikt voor de uitvoering van het program in de bovengenoemde volgorde. Zou de groote landbouw in stand blijven, dan was noodzakelijk de aanvoer van werkkrachten ter vervanging van de vrijgemaakte slaven, die de plantages verlieten. Over Van Sypesteyn's aandeel in de bevordering van dien aanvoer is in het artikel IMMIGRATIE gesproken. Deze voorziening in werkkrachten en de maatregelen, die daaruit voortvloeiden, waren oorzaak dat er van vermindering van de moederlandsche bijdrage vooreerst geen sprake kon zijn. De eerste door hem ingediende begrooting wees een subsidie-cijfer van f360.000 aan, dat telkenjare steeg, tot in 1878 het maximum van f600.000 werd bereikt. Tengevolge van zijne verordeningen tot wijziging der belasting op het personeel en van het tarief van inkomende en uitgaande rechten (G.B. 1874 nos 3 en 10) ondergingen de geldmiddelen een niet onbelangrijke vermeerdering.

Bij het zoeken van nieuwe hulpbronnen tot ontwikkeling der kolonie trok de goud-industrie in het naburige Fransch Guiana zijn aandacht. Wat hij gedaan heeft om deze industrie in Suriname te bevorderen, is medegedeeld in het artikel GOUD-INDUSTRIE, blz. 312. Deze nieuwe bestaansbron werd op het geschikte oogenblik geopend; de van het staatstoezicht ontheven arbeiders hadden de plantages verlaten en er zou voor hen een tijdperk van lediggaan en zwerven aangebroken zijn, hadden zij niet te juister tijd arbeid op de goudvelden gevonden. Ook de door Van Sypesteyn in het leven geroepen of althans krachtig bevorderde kleine landbouw (zie LANDBOUW) heeft krachtig medegewerkt tot de verbetering van den maatschappelijken toestand der vrijgemaakten. Om het gevaar van ordeloosheid en verwarring in de districten te keeren, ontwierp hij kort na zijn optreden de verordening, bekend als de strafverordening van 1874 (zie STRAFRECHT) strekkende om de rechtspleging in de districten op eenvoudige wijze te regelen.

Ook aan de verbetering van het onderwijs wijdde hij zijn aandacht. De door hem ontworpen onderwijsverordening (G.B. 1877 n° 10) bracht o.m. leerplicht voor kinderen van 7-12 jaren (zie ONDERWIJS, blz. 520). In 1877 stichtte hij te Paramaribo eene middelbare school, die door den Min. van Kol. van de begrooting werd afgevoerd, en eene normaalschool tot opleiding van onderwijzers en in het laatste jaar van zijn bestuur de geneeskundige school (zie aldaar). Ook de koloniale spaarbank was een van zijne stichtingen (1879).

De door hem in het leven geroepen goud-industrie zou hem noodlottig worden: Tusschen twee concessionarissen, Gebrs. de Jong en S.L. Hijmans was een geschil

gerezen omtrent de grenzen hunner goudconcessies. In plaats van aan de concessionarissen over te laten hun geschil door den rechter te doen beslissen, zond Van Sypestejn ter beslechtingdaarvan den gouvernements-landmeter. De concessionaris

Gebrs. de Jong wenschte zich niet neer te leggen bij de uitkomst der meting van den gouv. landmeter en de Gouverneur beschikte, dat er vooralsnog bezwaar bestond om de verstreken pacht te verlengen.

De firma Gebrs. de Jong wendde zich daarop bij adres van 21 Juni d.a.v. tot den Min. van Kol. met het verzoek: 1° den Gouv. van Suriname te gelasten om alsnog te verlengen de pacht van het perceel aan adressante verpacht, 2° te bevelen, dat aan de adressante door het koloniaal bestuur worde vergoed de schade, reeds gedaan of nog te lijden wegens het niet verlengen der pacht en 3° het daartoe te leiden, dat worde voldaan aan het voorschrift van art. 152 van het Reg. Regl. (Dit artikel bepaalt, dat al wat betreft de uitgifte in eigendom of pacht en het beheer der domaniale gronden en bosschen of de uitoefening van andere domaniale rechten wordt geregeld bij de wet en, bij gebreke van deze, bij koloniale verordening).

De Minister nam op dit verzoek 19 Aug. eene afwijzende beschikking op grond, dat in de door requestrante aangevoerde omstandigheden geene voldoende aanleiding was gevonden om aan haar drieledig verzoek gevolg te geven. Genoemde firma wendde zich daarop bij adres d.d. 2 Oct. tot de Tweede Kamer. Deze benoemde, ingevolge de conclusie van het verslag der Commissie van verzoekschriften den 17^{en} Dec. eene speciale commissie uit haar midden, bestaande uit de leden Cremers, Van der Kaay, Insinger, Borret en Baron van Dedem, met opdracht een onderzoek ter zake in te stellen en van hare bevinding aan de Kamer verslag uit te brengen. Na de verstrekte inlichtingen van den Min. van Kol. werd een tweede adres door de firma De Jong ingediend, waarbij thans de Gouverneur beschuldigd werd, in strijd met het Reg. Regl. deelgenoot te zijn geweest in goud-ondernemingen binnen de kolonie. Dit adres werd den Min. van Kol. om nadere inlichtingen toegezonden, die daarop 7 dagen later van antwoord diende. Eindelijk werd in de zitting van 24 Jan. 1882, nadat vier zittingen aan de openbare beraadslaging van het verslag der Commissie waren gewijd, met 53 tegen 17 stemmen aangenomen de motie: 'dat de Kamer de weigering van verlenging van de pacht der firma De Jong van het perceel groot 4000 H.A. in het district Boven-Suriname, door de van Regeeringswege medegedeelde beweegreden niet gerechtvaardigd voorkomt'. Bij de discussiën is toen over het algemeen verklaard, dat niet het minste waar gebleken was van de beschuldiging van deelgenootschap in ondernemingen binnen de kolonie. Ter uitvoering van het votum der Kamer benoemde Van Sypesteyn eene commissie tot afbakening van de concessie en gaf deze daarna aan de firma De Jong weder in pacht. Hij gevoelde zich echter verplicht, tengevolge van dit votum en van hetgeen door verscheidene leden der Tweede Kamer betreffende zijn bestuur en persoon bij de behandeling dezer zaak was gezegd, zijn ontslag aan te vragen.

De verhouding tusschen hem en het Vertegenwoordigend College, die in het begin van zijn bestuur zeer aangenaam was, veranderde langzamerhand. De Kol. Staten beschuldigden hem in de laatste jaren een stelsel van 'bezuiniging quand même' te volgen zonder voldoende met de belangen der kolonie rekening te houden, terwijl hij met het oog op zijn program meende de koorden der beurs vast in handen te moeten houden en niet anders dan de allernoodzakelijkste uitgaven op de begrooting te moeten brengen. In de laatste jaren was ook het niet regelen van de uitgifte van domeingrond voor ontginning van goud bij verordening een twistappel tusschen Bestuur en Staten. Hoewel de Kol. Staten sedert 1875 telken jare bij den Gouverneur aandrongen op eene wettelijke regeling dezer materie, bleef hij deze uitstellen. Eerst toen bij de behandeling van de zaak-de Jong in de Tweede Kamer was aangedrongen op wettelijke regeling, ging de Gouverneur er toe over en maakte

20 Aug. 1880 eene ontwerp-verordening bij de Kol. Staten aanhangig, waarbij regelen werden gesteld op de uitgifte van concessies voor het onderzoek naar en het ontginnen van goud. De verordening werd goedgekeurd, na door de Kol. Staten te zijn gewijzigd volgens het standpunt door hen van den beginne aangenomen. De Gouverneur stelde de verord. vast na haar eenigen tijd in beraad te hebben gehouden. De afkondiging geschiedde echter eerst na zijn aftreding.

Het door hem verzochte ontslag werd hem bij K.B. van 5 Sept. 1882 n° 1 op de meest eervolle wijze gegeven; op 2 Nov. d.a.v. verliet bij de kolonie. Trots zijne gebreken, die meer les défauts de ses qualités waren, moet Van Sypesteyn tot de groote gouverneurs gerekend worden. Hij vestigde zich in Den Haag, waar hij in Mei 1885 tot lid van den Gemeenteraad werd gekozen.

Van zijne vele geschriften volgen hier alleen die op Suriname betrekking hebben: Het Surinaamsche hout bruikbaar en voordeelig bij den aanleg van spoorwegen, Breda 1851. - Beschrijving van Suriname, 's-Gravenh. 1854. - In het tijdschr. West-Indië, Haarl. 1855-1858: Over Surinaamsche houtsoorten I, 61-76 en 161-190; De vestiging van Fransche uitgewekenen (Réfugiés) in Suriname, I, 101-118; De banannen-vezel, I, 146-152; Geschiedk. aantekeningen, I, 196-216; Eene bijdrage tot de beschr. van Suriname, enz. I, 217-219; De vraag van den Navorscher betr. Mr. J.J. Mauricius, I, 220-225; Geschiedk. aantekeningen II, 28-53; Sterkte en samenstelling van het garnizoen der Kol. Suriname vóór het jaar 1765. II, 81-92; Iets over den gouv. gen. Wigbold Crommelin, II, 108-113; Invoer van kameelen en paarden in Suriname, II, 114-116; De la Condamine in Suriname, II, 238-240; Eerste koffijplanter in Suriname, II, 294-295. - Mr. Jan Jacob Mauricius, Gouv. Gen. v. Suriname van 1742-1751, 's-Gravenh. 1858. - Afschaffing der slavernij in de Nederl. W.-I Koloniën (Bijbl. v.d. Econ. 1866). - In 1850 had hij reeds eene nieuwe verbeterde uitgave van Heneman's kaart van Suriname van 1784 in het licht gegeven; schaal van 1:194000. (Zie over Van Sypesteyn, Surinaamsche Almanak voor 1891 en Arrivée et séjour à Cayenne de M. le Gouverneur de la Guyane hollandaise, Cayenne 1882).

J.A.P.

T.

Taaja,

BEN. E. Zie GUNDLACHIA.

Tabaako di piskadoo,

BEN. E. Zie TOURNEFORTIA GNAPHALODES.

Tabago,

eertijds ook Nieuw-Walcheren geheeten. De geschiedenis van dit eiland als Ned. kolonie wordt hier slechts behandeld, voor zooverre ze in verband staat niet die van Suriname. In 1654 was aan de gebroeders Adriaan en Cornelis Lampsins door de W.I. Comp. monopolie verleend voor deze kolonie, maar men had het recht (in naam) van Frankrijk op het eiland erkend, krachtens de schenking daarvan aan Cornelis Lampsins, met den titel Van Baron van Tabago, door Koning Lodewijk XIV in 1662 gedaan. Dit is dan ook de reden, waarom, hoewel Abraham Krijnssen (zie aldaar) in April 1667 dit, toen verlaten, eiland opnieuw deed bezetten door sergeant Joan Lantman, als commandeur, met 25 soldaten en eenig geschut, ondanks den inhoud der desbetreffende artikelen van den vrede van Breda, in Aug. d.a.v. de beschikking van den genoemden koning noodig was, om ons weder in het bezit van Tabago te stellen. Maar, evenals Suriname, kwam het onder het beheer der Staten van Zeeland te staan, die de verdreven kolonisten wederom vergunden, zich op hunne plantages te vestigen. Deze kwamen aldaar 22 April 1668 aan met den, door die Staten aangewezen, commandeur, vendrig Abel Thisso, (zie aldaar) een Franschman, die de Nederl. taal zelfs niet voldoende machtig was, om daarin briefwisseling te voeren. Hoewel de kolonie zelfstandig bleef, stonden Thisso en zijn dertigtal soldaten administratief onder den gouverneur van Suriname, waarin zij, wat de personen van Lichtenbergh en Versterre betreft, bovendien hunne militaire chefs hadden te zien. Het bewind van Thisso kenmerkte zich door een opeenvolging van Indianen-opstanden en soldaten-rebellies en men krijgt den indruk, dat hij daar, evenals later in Suriname als luitenant-gouverneur, geenszins op zijn plaats was. Daarbij zorgden de Staten van Zeeland slecht voor den geregelden aanvoer van levensmiddelen en andere noodzakelijke behoeften, meenende, dat de erven Lampsins, de zonen van den in 1664 overleden Baron van Tabago, zulks behoorden te doen, maar deze bepaalden er zich toe, hun handels-monopolie op de kolonie uit te oefenen. Die toestand hield aan tot Dec. 1672, toen de Engelschen onder Sir Tobias Bridges met 6 schepen onder Capt. Poole het eiland veroverden, de plantages plunderden en de bewoners, ten getale van 400 blanken en evenveel neger-slaven, gevankelijk wegvoerden. Na den vrede van Westminster, in 1674, zonden de Staten van Zeeland den luitenant Thisso met zijne soldaten naar Suriname, waar ook vele der kolonisten, waaronder de Fransche predikant Chaillou, aan een nieuw bestaan geholpen werden.

Hiermede sloot voor Tabago het tijdperk als Zeeuwsche kolonie af, want de tocht, door den commandeur Jacob Benckes, in 1676 van wege Amsterdam gedaan, ten einde tijdens den met Frankrijk voortgezette oorlog Cayenne te veroveren en Tabago weder te bezetten, ging, ondanks het protest der Staten van Zeeland, die meenden hunne rechten op het eiland te moeten handhaven, geheel buiten die provincie en hunne kolonie Suriname om. Deze tocht verbrak bovendien de goede verstandhouding met de Fransche ingezetenen en den gouverneur van Cayenne, Ridder de Lézy, die, na uit zijn kolonie verdreven te zijn, daarin spoedig terugkeerde.

Zie: in het 2e jaarl. verslag van het geschied-, taal-, land- en volkenk. genootschap te Willemstad (1898): Historische schets der Ned. Bovenw. Antillen tot op het einde der 17e eeuw, door J.H.J. Hamelberg, blz. 121 vlg.; 4e jaarl. verslag id. id (1900). Tobago een vergeten Ned. kolonie, door J.H.J. Hamelberg, blz. 21. Voorts: A. history of Tobago, door H.I. Woodcock, Chief Justice of the island (printed for the Author, Ayr, 1867); L. Sylvius, Historien onses tijds enz. Amst. 1685, 8e boek blz. 583, alsmede archivalia in het rijksarchief in Zeeland aanwezig.

F.E.M.

Tabak.^{aant.}

Nicotiana Tabacum L. AROW. *Joeli*. Fam. Solanaceae. Het eerste cultuurgewas dat in Suriname verbouwd is. Reeds vóór 1613 schijnen eenige Nederlanders bij een kleine factorij aan de Corantijn een tabaks-aanplant te hebben gehad, die door de Spanjaarden werd verwoest (James Rodway, Guiana, Londen en Leipzig, blz. 47). Kapitein Marshall, die zich in 1630 met 60 Engelschen aan de Suriname-rivier nederzette, verbouwde ook tabak. Tijdens het begin van de kolonisatie door Hollanders, in de tweede helft van de 17de en het begin der 18de eeuw is er ook tabak verbouwd. Men begon daarmee in 1706, maar zeer spoedig is die cultuur verdrongen door de meer voordeel gevende van suiker, koffie, cacao en katoen. De uitvoer is zeer onregelmatig geweest, dan weer betrekkelijk veel, dan weer jarenlang niets. Voor het jaar 1749 wordt een uitvoer van 30.000 pond vermeld, voor 1790 van 37.000 pond, het hoogste bedrag dat bereikt is.

Toch schijnen telkens weer pogingen gedaan te zijn, daar men steeds zag hoe goed de tabaksplant in Suriname groeit, want ook nu nog vindt men, overal verspreid bij woningen en op erven, enkele tabaksplanten. Teenstra spreekt in 1835 over de wenschelijkheid de cultuur weer aan te vatten, maar voorspelt tegelijkertijd moeilijkheden met het oog op de vele dierlijke vijanden, die alleen te verwijderen zijn door zeer zorgvuldige cultuur. Van 1844 tot 1847 zijn door Hostmann pogingen gedaan om op de plantage Hannover aan de Para tabak te kweken. In zijn boek Over de beschaving van negers in Amerika, enz. Amst. 1850 II 334 v. vertelt hij waarom de cultuur mislukte. Hij won van 1845-47 niet meer dan 10.000 pond tabak, die, volgens het oordeel van deskundigen van betere hoedanigheid was dan Portorico. Kappler (Surinam, blz. 366 v.) heeft te Albina in 1858 een proef genomen, die ook mislukte. Steeds keert de klacht terug over de vele insecten-plagen, maar tevens

wordt de groei van de tabak geroemd. De planten groeien zeer frisch op en maken groote bladeren. In latere jaren zijn nog een paar pogingen gedaan. Omstreeks 1900 werd op 'Worsteling Jacobs' aan de Boven-Suriname en op een paar andere plaatsen gedurende eenige jaren tabak gekweekt. Ook deze poging liep op een mislukking uit; zware regens o.a. vernielden dikwijls het jonge gewas geheel. In 1913 heeft men op Accaribo een klein terrein met tabak beplant; deze planten groeiden prachtig en hadden, dank zij zorgvuldige cultuur, weinig te lijden van insecten.

Men kan dus zeggen, dat de tabaks-cultuur feitelijk nimmer het stadium van proefnemingen is te boven gekomen; vergelijkbare gegevens over opbrengst enz. zijn dus niet te verschaffen (zie voorts D.J.C. O'Ferrall, De Tabaks Cultuur in de kolonie Suriname, Paramaribo 1874). Op de dorpen der Indianen en Boschnegers vindt men steeds eenige tabaksplanten voor eigen gebruik; de Indianen n.l. rooken sigaretten gerold in reepen van de binnenste schorslaag van de *Oeman-barklak* (*Arrabidea inaequalis*). Eigen gemaakte pijpen hebben ze niet; wanneer ze pijpen rooken koopen ze die hetzij in de stad hetzij van de Boschnegers. Bij de Boschnegers rooken de mannen zelden; zij gebruiken de tabak in den vorm van pruimen (Verslag d. Saramacca-Exp. blz. 136) of snuiven tabakswater op (Verslag d. Coppename-Exp. blz. 105). Oude vrouwen daarentegen rooken gaarne een pijpje, liefst een goudsche met korten steel.

Wat de Nederl. Antillen betreft, vindt men alleen van Curaçao, St. Martin en St. Eustatius melding gemaakt van tabakscultuur in de eerste tijden der kolonisatie (zie LANDBOUW, blz. 442 en 444); de cultuur is echter spoedig door die van andere gewassen verdrongen.

Tabbetje,

SUR. (*Tabiki*, N.E.). Eiland, meer in het bijzonder riviereiland. Op de kaart van Alexander de Lavaux (1737) worden de eilanden in de Boven Cottica *tappetjes* genoemd.

Tabernaemontana aubletii

Pulle. (Syn. *MACOUBEA GUYANENSIS* Aubl.) Fam. Apocynaceae. *Lika patoe* of *Sokko-soko*, N.E. Een boom met groote, van buiten leerachtige vruchten, die van binnen met een moes gevuld zijn, waarin talrijke langwerpige zaden zijn ingebed.

Tabernaemontana citrifolia

Jacq. Fam. Apocynaceae. *Milky tree*, BOV. E. Heester met glimmende, leerachtige, tot 14 c.m. lange bladeren; de vruchten bestaan uit twee omgebogen 2,5 c.M. lange deelvruchten.

Tabernaemontana grandiflora,

Jacq. Fam. Apocynaceae. *Dagoeston*, N.E. Een veel voorkomende heester met witte bloemen.

Tafelboom,

SUR. Zie CORDIA TETRANDRA.

Tagetes erectus L. en T. patulus

L. Fam. Compositae, worden onder den naam *Afrikanen* in Suriname en over de geheele wereld als sierplanten gekweekt. Ze hebben oranje bloemhoofdjes.

Taja,

N.E. en BOV. E. Zie COLOCASIA ANTIQUORUM. C. ESCULENTA en AARDVRUCHTEN. Door de Franschen *Chou caraïbe* genoemd, omdat de bladeren als groente gegeten worden.

Taja-hoedoe,

N.E. Zie PAYPAYROLA.

Taja-wiwiri,

N.E. Zie GROENTEN.

Tajer,

SUR. Zie COLOCASIA ANTIQUORUM en AARDVRUCHTEN.

Takki-takki,

BEN. E. Zie GEOFRAEA SUPERBA. N.E. Andere naam voor het Neder-Engelsch.

Takroe-siki,

N.E. Zie LEPRA. De Aucaners verstaan onder *takroe siki* reumatiek.

Talinum racemosum

Rohrb. Fam. Portulacaceae. *Postelein*, SUR. *Bokkolille*, N.E. Een kruidachtige plant met vleezige bladeren en roode bloemen, die als postelein gegeten wordt. Een aftreksel van de bladeren is een volksgeneesmiddel tegen zweeren. Zie ook GROENTEN.

Tamandua.

Geslacht van Miereneters (zie XENARTHRA). *T. tetradactyla* (N.E. *Mira froiti*, KAR. *Wallili*. AROW. *Waliti*) gelijkt in menig opzicht op den grooten Miereneter (Myrmecophaga), maar het haar is kort, de kop minder uitgerekt. Aan de voorpooten zijn slechts 4 klauwnagels, daar de kleine, uitwendig onzichtbare vijfde vinger geen nagel bezit. Tamandua is aanmerkelijk kleiner dan Myrmecophaga; deze leeft op den bodem en klimt nooit in boomen, Tamandua huist juist bij voorkeur op boomen. De kleur wisselt sterk; in den regel geelwit met aan beide zijden een breed, zwarten band, die zich nagenoeg over den geheelen romp uitstrekt.

Tamanoea,

AROW. KAR. en N.E. Zie MYRMECOPHAGA.

Tamarijn,

BEN. E. Zie TAMARINDUS.

Tamarijn sjimarón,

BEN. E. Zie CASSIA BICAPSULARIS.

Tamarind,

BOV. E. Zie TAMARINDUS.

Tamarinde,

SUR. Zie TAMARINDUS.

Tamarindus indica

L. Fam. Leguminosae. *Tamarinde*, SUR. *Tamrin*, N.E. *Tamarijn*, BEN. E. *Tamarind*, BOV. E. Grootte boom met samengestelde bladeren; de vruchten zijn onregelmatig gevormde, lange, vleezige, niet openspringende peulen, die om de zwarte zaden een soort moes bevatten, dat, met suiker uitgekookt, de bekende tamarindestroop geeft. Het moes ook als geneesmiddel bekend (*Pulpa tamarindorum*).

Tamboer.

Zie DANSEN.

Tamjakoe,

N.E. COLOMESUS.

Tam maatsjoe,

BON. Zie CLUSIA ALBA.

Tampanjan,

BEN. E. Zie CEREUS.

Tampati,

N.E. Zie COIX.

Tamrin,

N.E. Zie TAMARINDUS.

Tanagridae,

TANAGRA'S. De Tanagra's of Tanagers, zijn tot Amerika beperkte vogels, en wel hoofdzakelijk tot tropisch Amerika. Vele soorten zijn met schitterende kleuren versierd. *Calliste cayana* is glanzend goud-groen aan de bovenzijde, met bruinen kop, blauwe keel en borst, en bruingelen buik. Zij wordt *Goudvink* genoemd. *Tanagra episcopus* is blauwgrijs, helderder aan slagpennen en staart en met een lichte lila vlek op de vleugels; deze wordt *blauwvogeltje* (*Blafoorki*, N.E.) genoemd. De donkerroode *Rhamphocaelus jacapa* heeft een witte vlek aan den ondersnavel en

draagt den naam van *Kien*. *Geeldas* noemt men *Euphonia violacea*; deze is violetblauw met oranjegeel voorhoofd en onderzijde. De *blauwdas* is *Euphonia finschi*, een donker blauwzwarte soort met oranjegeel voorhoofd en buik, en blauw om de keel. *Euphonia cayana*, blauwzwart met een gele vlek aan elke zijde der borst, heet *Grenadier*. De soorten van het geslacht EUPHONIA worden in Suriname met den naam van *kanarie* aangeduid, en enkele soorten zijn als kamervogels gezocht. Bij de kanarie-liefhebbers heeten de mannetjes in het overgangskleed *Tigriman* (gevekt als een tijger), de oudere vogels *Rep-man* (rijpe mannetjes). *Saltator magnus*, *Papaja-boontje-dief* is een olijfgroene, van onderen grijze vogel eveneens tot deze familie behorende.

Tank (Niels, Otto)

geb. 11 Maart 1800 te Frederikshall in Noorwegen, overl. in 1864 te Greenbay, Wisconsin, U.S., trad in 1834 in de Broedergemeente en werd beroepen tot zendeling in Suriname, waar hij 27 Sept. 1842 aankwam en Hoofdvoorzitter der zending werd. Te zelfstandig om zich in den kring der broeders thuis te gevoelen verzocht hij in 1845 om zijne aflossing en keerde over Amerika naar Europa terug. In Mei 1848 richtte hij tot de in Nederland wonende eigenaars en administrateurs van plantages in Suriname eene circulaire, waarin hij den toestand der plantageslaven blootlegde en aandrang op meer vrijheid voor de zendingen om den slaven het Evangelie te verkondigen en dezen te onderwijzen. Daarbij maakte hij eene vergelijking tusschen den toestand van de slaven in Suriname en dien in andere koloniën. Het merkwaardige stuk is in zijn geheel te vinden in Dr. W.R. van Hoëvell's Slaven en vrijen onder de Nederl. Wet, 3e druk, Amst, 1864 II, 100-107. De circulaire bracht in de Surinaamsche planterswereld heel wat beroering te weeg. Drie invloedrijke ingezetenen, de heeren Egbert van Emden, H.G. Roux en Frouin namen de zaak op en riepen de Moravische Broeders ter verantwoording. Aan den Hoofdvoorzitter, opvolger van Tank, werden 59 vraagpunten voorgelegd. Genoemde heeren gaven eene brochure in het licht 'Onderzoek, tengevolge der circulaire van den Heer Otto Tank', enz. Paramaribo (1848), bevattende de 59 vragen en antwoorden. Het geschrift is door Van Hoëvell in zijn bovengenoemd boek behandeld. De Hoofdvoorzitter keurde het af dat Tank, in strijd met de regels der Broeders, zich met staatkundige en burgerlijke aangelegenheden had ingelaten. Zonder twijfel had Tank, door verontwaardiging gedreven, er de kleuren wat dik opgelegd en te veel gegeneraliseerd, maar zijne circulaire blijft een loffelijke daad, die van gunstigen invloed is geweest op de behandeling der slaven.

Tan-pikien-so,

N.E. Zie PIPTADENIA.

Tantan,

BOV. E. Zie LEUCAENA.

Tantsjie,

BEN. E. Zie CAPRARIA.

Tapanà,

AROW. Zie BENEDELN. INDIANEN, blz. 104.

Tapanahoni.

Zie MAROWIJNE.

Tapanahoni-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 530.

Tapa-tapa,

PAP. Zie PLEURONECTIDAE.

Tapijtbok.

Zie COLEOPTERA.

Tapioca.

Zie AARDVRUCHTEN, blz. 28.

Tapir.

Zie TAPIRUS.

Tapirus.

Geslacht van Zoogdieren behorende tot de orde Perissodactyla (zie MAMMALIA). Fossiel zijn verschillende soorten bekend; de recente leven in Azië en Amerika; in Suriname vindt men *T. americanus* (SUR. *Buffel*, N.E. *Bofroe*, KAR. *Maipoeri*, AROW. *Kamma* of *Kadororo*). Alle Tapirs zijn in volwassen toestand effen donker bruin of zwart; zeer jonge dieren vertoonen echter geelachtige vlekken en strepen. *T. americanus* wordt ongeveer 1.80M. lang en half zoo hoog. Voorpooten met 4, achterpooten met 3 vingers. Snuit zeer bewegelijk. Haren kort. Men treft hen aan in de bosschen, voornamelijk in bergachtige streken; zij leven van bladeren en vruchten. Het vleesch is zeer smakelijk.

Tapoe,

N.E. Volgens F.P. en A. Ph. Penard. (Surinaamsch bijgeloof, Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 1912, deel 67 blz. 179) een amulet, door den *wintidanser* vervaardigd en die kinderen om den buik dragen. Er zijn ook *tapoe's* die in fleschjes

bewaard worden; andere weer, die den grond niet mogen raken of bij volle maan gedragen worden.

Tapoeripa,

KAR. en N.E. Zie GENIPA.

Tapoesji,

PAP. Zie MAÏS, blz. 457.

Tappoe-tappoe,

KAR. (?) en N.E. Zie ZADEN, enz.

Taraai,

PAP. Zie VISSCHERIJBEDRIJF OP DE W.I. EILANDEN.

Tarpon atlanticus

(C. & V.) J. & Ev. (Syn. *MEGALOPS ATLANTICUS* C. & V.) *Sabel*, PAP. *Trapoen*, N.E. *Silverfish* op ST. EUST. Fam. Elopidae. Zeevisch. Verspreiding: van Long Island tot Brazilië, de rivieren opkomend; Suriname, West-Indië. Oogen groot met vliezig ooglid; mondspleet groot, de onderkaak steekt vooruit, schubben zeer groot, zilverachtig. De zijlijn is bijna recht. De rugvin kort en hoog, voorbij de buikvinnen ingeplant; haar laatste straal is verlengd en draadvormig. Deze draad is langer dan de kop. De kleur is zilverachtig, de rug donkerder. Lengte tot 3 voet. Deze visch is levendig in zijn bewegingen, voedt zich met kleine vischjes en vervolgt zijn prooi groote einden de rivieren op.

Taspalm,

SUR. Zie GEONOMA.

Tassi

N.E. Zie GEONOMA.

Tatoueereren.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 102 en BOSCHNEGERS blz. 162.

Tatusia.

Geslacht van Gordeldieren (zie XENARTHRA). In beide kaakhelften 7-8 kleine, ongeveer cilindrische tanden. Kop smal, snuit verlengd, ooren groot. Tusschen vóór en achterpantser 7-9 bewegelijke ringen van schubben. Staart vrij lang. Voorpooten met 4 zichtbare vingers, achterpooten met 5 vingers. Terwijl alle andere Gordeldieren slechts één of twee jongen per worp ter wereld brengen, geeft Tatusia er 4-10. In Suriname schijnen twee soorten voor te komen: *T. novemcincta* en *T. kappleri*.

Tayra.

Zie BOVENL. INDIANEN (onder ITOURANE, blz. 170).

Tecoma chrysantha

D.C. Fam. Bignoniaceae. *Kiebrahatsja*, BEN. E. Boom met vijftallige, handvormig saamgestelde bladeren en gele klokvormige bloemen.

Tecoma leucoxydon

Mart. Fam. Bignoniaceae. *Groenhart*, SUR. Zeer groote boom, die tijdens den bloei de handvormig samengestelde bladeren afwerpt. De geheele kroon vormt dan één schitterende reuzenbouquet van gele bloemen. Het harde, groene hout wordt uitgevoerd en vooral voor den bouw van bruggen gebruikt.

Dr. I. Spitzly, Beschreibung einer kurzer Reise nach dem Marowijne in Sept. und Oct. 1888 (Jahresber. der St. Gallischen Naturwissensch. Gesellsch. 1888/89, blz. 19) vermeldt dat de Boschnegers uit de glasharde splinters van groenhart pijlpunten vervaardigen.

Tecoma pentaphylla

Jacq. Fam. Bignoniaceae. *White ceder*, BOV. E. Boom met handvormig saamgestelde bladeren, 5 tallig, waarvan de blaadjes lang en duidelijk gesteeld zijn; de bloemen zijn tot 6 c.m. groot, trechtervormig en hebben een kelk van 0,5 cm. lengte.

Teebiek,

BEN. E. Zie PECTIS FEBRIFUGA.

Teebiek maatsjoe,

BEN. E. Zie PECTUS HUMIFUSA en P. LINIFOLIA.

Teebiek mohee,

BEN. E. Zie PECTIS FEBRIFUGA.

Teek.

Zie ACARINA.

Teekoe,

BEN. E. Een plant met lijmvormige, schuitvormig gebogen dikke bladeren, die in een

wortelrozet staan; de roze bloemen zitten binnen in het wortelrozet; de bladranden zijn voorzien van scherpe stekels. Volgens I. Boldingh. *The Flora of Curaçao, Aruba and Bonaire*, Leiden 1914, is de wetenschappelijke naam van de plant *Bromelia lasiantha* Willd.

Teekoe di paaloe,

BEN. E. Zie TILLANDSIA UTRICULATA.

Teenstra (Marten, Douwes)

geb. op het Ruige Zand 17 Sept. 1795, overl. te Ulrum 29 Oct. 1864, beoefende in zijn jonge jaren in Nederland den landbouw, waarin het hem niet voorspoedig ging. Om zijn fortuin te herstellen ging hij omstreeks 1825 naar Oost-Indië, maar slaagde ook daar niet. Kort na zijn terugkomst in Nederland werd hij, in 1828, door het Nederlandsche gouvernement als landbouwkundige naar Suriname gezonden, waar hem door Van den Bosch werd opgedragen den rijkdom der bosschen te onderzoeken. Van het op 16 Mei 1829 opgerichte landbouwkundig genootschap *Prodesse conamur* te Paramaribo werd hij de voorzitter. Kort na zijne komst werd hij benoemd tot inspecteur van bruggen, wegen en waterwerken te Paramaribo en tot Rijkscultivateur. Hij bezocht de Ned. W.I. eilanden in 1828/29 en 1833/34. In 1834 keerde hij naar Nederland terug, na een korten tijd eerste kommissie ter griffie van het gerechtshof in Suriname te zijn geweest.

Van zijne talrijke geschriften worden hier alleen genoemd die, welke betrekking hebben op de W.I. koloniën: *De Landbouw in de kolonie Suriname*, 2 deelen met kaart van Suriname door Mabé en platenatlas. Gron. 1835; *De Nederlandsche West-Indische Eilanden in derzelver tegenwoordige toestand*, 2 deelen, Amst. 1836/37; *De Neger-slaven in de kolonie Suriname en de uitbreiding van het Christendom onder de heidensche bevolking*. Dordr. 1842; *Bijdrage tot de ware beschouwing van de zoo hoog geroemde uitbreiding des christendoms onder de Heidenen in de kolonie Suriname; toegewijd aan alle philantropen*. Amst. 1844; *Bekn. Besch. van de Nederl. Overzeesche Bezittingen*, 3 deelen, Gron. 1852 (blz. 653-725 handelen over Suriname en de W.I. Eilanden); *Vlugtige beschouwing van de hedendaagsche slavernijkwestie in Nederland*, Amst. 1856.

Telefoon.

Zie POST, enz.

Telegraaf.

Zie POST, enz.

Tellen bij de indianen.

De taal der Arowakken heeft slechts vier getalwoorden. Vijf wordt uitgedrukt door 'een hand'. Zes = één hand en één vinger, zeven = één hand en twee vingers, enz. Tien = twee handen, elf = twee handen en een teen, vijftien = twee handen en een voet, twintig = een geheele Indiaan, een en twintig = één Indiaan en één vinger, enz. veertig = twee Indianen, enz. (zie Mr. H.C. Focke. Iets over de Arowakken en hunne taal, Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I 49). Bij de Karaïben (Kalienja's) gaat het evenzoo, (zie voor bijzonderheden, ook over de Bovenlandsche Indianen, C.H. de Goeje, Etudes Linguistiques Caraïbes, Amst. 1910, blz. 23-27, 111-113, 187 en 255). Volgens Kappler, Surinam, blz. 248 zouden de Kalienja's niet boven 20 kunnen tellen en alles wat meer is eenvoudig door 'veel' uitdrukken. Dit is zeer onwaarschijnlijk. In hun verkeer met de overige bevolking maken zij gebruik van het Neger-Engelsch en leeren zodoende hoogere getallen kennen. Het jongere geslacht bij de Arowakken en Karaïben heeft een eenigszins vereenvoudigde wijze van noemen der getallen, waarbij de vingers en handen evenwel nog den grondslag vormen. Men zegt voor elf nu: tien en één daarboven. Zie voorts L.C. van Panhuys, A few observations on Carib numerals (Proceedings of the XVIII Intern. Congres of Americanists, blz. 109 en 110).

Temming (Hendrik).

Zie GOUVERNEURS.

Tephrosia cathartica

Urb. Fam. Leguminosae. *Senna*, BOV. E. Heestertje met 7-tallige, viltig behaarde, veervormig saamgestelde bladeren; peulen plat; eindblaadje aan den top tot 1 cm. breed.

Tephrosia cinerea

Pers. Fam. Leguminosae. *Mankeman seeboe*, BEN. E. *Senna*, BOV. E. Heestertje dat veel gelijk op *T. cathartica*, maar daarvan onderscheiden is door de meertallige, saamgestelde bladeren en de smallere blaadjes.

Tephrosia toxicaria

Pers. Fam. Leguminosae. *Boembi*, *Koenami*, N.E. *Asitjona*, KAR. Een bekend vischvergift. De plant heeft de gewone samengestelde bladeren der Leguminosae en is aan de grijze beharing gemakkelijk te herkennen. Vooral de wortels en de zaden schijnen als vischvergift gebruikt te worden. De naam *Koenami* wordt echter ook voor andere vischvergiften gebezigd.

Termieten.

Zie CORRODENTIA.

Terminalia catappa

L. Fam. Combretaceae. *Amandelboom*, SUR. *Amandra*, N.E. *Wilde amandel*, BEN. E. *Almond tree*, BOV. E. Een uit Oost-Indie afkomstige, veel geplante boom, met horizontale takken en spatelvormige tot meer dan 20 cm. lange, zeer kort gesteelde bladeren en kleine, in lange trossen geplaatste bloemen. De vruchten doen aan amandelen denken. Een aftreksel der bladeren wordt gebruikt tegen dysenterie. Het zachte vleesch om de zaden is zeer gezocht door de vleermuizen. De boom heet dan ook vleermuizen aan te trekken.

Ternströemia punctata Sw., var. revoluta.

Fam., Theaceae. *Banikoe*, N.E. Een veel in savannen voorkomende kleine boom met leerachtige bladeren.

Tétéi,

N.E. Beteekent in plantennamen liaan, in dierennamen, draad of zweep, b.v. *tetei-sneki* = draad of- zweepslang.

Tétéi-pikien,

N.E. Zie SAKKA-PIKIEN.

Tétéi-sneki,

N.E. Algemeene naam voor alle lange, dunne slangen met een dun staartgedeelte.

Tetrapturus imperator

(Bl. & Schn.) G. *Balaoe*, PAP. Fam. Istiophoridae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië. De bovenkaak is lansvormig verlengd, de staartkiel dubbel. De schubben zijn rudimentair en in de huid ingebed, de rugvinnen niet bijzonder hoog en bij de volwassen dieren gescheiden. De buikvinnen bestaan uit een enkelen stekel. De kleur is donkerblauw van boven, wit van onderen. De vinnen zijn donkerblauw. Deze visch wordt zeven voet lang, en kan 100 pond zwaar worden. De mannetjes zijn kleiner dan de wijfjes. Volgens Poey zwemmen zij in diep water en trekken paarsgewijze des zomers Cuba voorbij.

Teuthis caeruleus

(Bl. & Schn.) Meek & Hoffm. (Syn. *ACANTHURUS COERULEUS* (Bl. & Schn.) *Klein vissie*, PAP. Fam. Teuthididae, Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, van Key West en Bermuda tot Bahia. De staart is gewapend met een stekel, de staartvin diep uitgerand. De kleur is donkerblauw, of bruin overdekt met zulk blauw. Het lichaam heeft golvende, bleekblauwe lengtestrepen. De verticale vinnen zijn blauw met schuine bronzen strepen, de lippen en de staartstekel geel. De rand van de staartvin is zwart. De borstvinnen

zijn geel. Deze visch leeft bij koraalriffen en is plantenetend.

Teuthis hepatus

L. (Syn. *ACANTURUS CHIRURGUS* (Bl.) C. & V.) *Dattra* en *Matoewari*, N.E. Fam. Teuthididae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië. De staart is gewapend met een sterken stekel. De kleur is donker olijfbruin, een weinig groenachtig, het midden van de zijden bleeker. Ongeveer twaalf duidelijke zwartachtige dwarsbanden op de zijkanten; eene bruine streep langs den voet van de rugvin; de stekelige rugvin met afwisselende strepen, loopende naar boven en naar achteren, van donkerblauw en bronsachtig olijf. De zachte rugvin heeft een blauwe streep op den voorkant van iederan straal en een bronzen streep er achter. De vinnen zeer donker. Deze visch voedt zich met planten.

Texier (Bernard).

Zie GOUVERNEURS. Volgens Eug. et Em. Haag, *La France Protestante*, Paris 1859. III, 362 behoorde de Surinaamsche Texier tot den naar Hamburg uitgeweken tak van de familie.

Thalia geniculata

Fam. Marantaceae. *Swampoe-papaja*, N.E. Een in het water of op vochtige plaatsen groeiende plant met breede bladeren, die eenigszins op die van Bananen gelijken.

Theobroma cacao.

Zie CACAO.

Theobroma speciosum.

Zie CACAO blz. 191.

Theologische school.

Zie BROEDERGEMEENTE, blz. 181.

Thespesia populnea

Soland. Fam. Malvaceae. *Otaheite*, CUR. Heester of boom met spits toeloopende, hartvormige bladeren; uit den top van den bladsteel komen 5 hoofdnerven; de bloemen zijn groot en hebben een gaafrandige, schotelvormige kelk.

Thevetia neriifolia

Juss. Fam. Apocynaceae. *Joro-joro*, N.E. Een vergiftige boom met smalle bladeren en gele bloemen. De ronde vruchten maken, wanneer ze rijp zijn, een rammelend geluid als men ze schudt. (Zie JORO-JORO).

Thisso (Abel),

eigenlijk Tyssot. Volgens 'Lettres choisies', etc. van Mr. Simon Tyssot de Patot, La Haye 1727, I 239, was hij een achterneef van dien schrijver (zie over dezen: Nieuw Theol, Tijdschr. 1916 blz. 1 en Revue du XVIIIe siècle Oct. 1916, beide artikelen van Dr. J.C. van Slee). Hij was vendrig in dienst der Staten van Zeeland, toen hij in 1668 door deze met soldaten en kolonisten naar Tabago (zie aldaar) werd gezonden, waar hij in April als 'commandeur' in functie trad. Ongetwijfeld was hij Franschman, die over Nederlanders als 'flamands' schreef en onze taal niet kende, in elk geval niet kon schrijven. Zijn beheer op Tabago liet, door gemis aan tact tegenover burgers, militairen en Indianen alles te wenschen over. Dit belette niet, dat hij, na het verlies van Tabago in Dec. 1672, naar Suriname werd gezonden, om als luitenant, commandant van het garnizoen, onder den luitenant-gouverneur P. Versterre (zie aldaar) dienst te doen. Na diens overlijden is hij in April 1677 als luit.-gouverneur opgetreden en de opstanden, die op Tabago aan de orde van den dag waren geweest, zijn onder zijn bewind ook in Suriname begonnen. Men kan wel zeggen, dat de treurige toestand, waarin eind Dec. 1678 Heinsius de kolonie vond, aan Thisso's gebrek aan beleid is te wijten geweest. Hij schijnt met de schepen, die den nieuwen gouverneur brachten, naar Nederland te zijn teruggekeerd, althans na de plechtige overgave, waarbij de drie commissie-brieven (van den Stadhouder, de Staten-Generaal en de Staten van Zeeland) werden vorgelezen, eerst aan de burgers en daarna aan de bezetting in het fort, hoort men verder niets van hem en kapitein Pleyster, die met Heinsius was uitgekomen, trad in zijn plaats op. (Uit archivalia R.A. in Zeeland).

F.E.M.

Thistle,

BOV. E. Zie ARGEMONE.

Thorarica,

ook geschreven Torarica, Tararico, Teorarica, Thoxaica, Toerarika, Toorarica, Torarica en Torrica, een naam waarschijnlijk van Arowakschen oorsprong. De plaats lag aan de linkeroever der Suriname-rivier, waar men thans de plantage *Waterland*

vindt. Marshall bouwde in 1630 daar een blokhuis. De kort daarna uit Holland en Italië gekomen Joden vestigden zich niet ver van het dorpje, dat bij het blokhuis ontstond. Ten tijde van Willoughby's volkplanting was Thorarica de hoofdplaats van Suriname, dat toen in 'parishes' verdeeld was. Thorarica lag in de parish St. Bridget, Santo Bridges of Sinto Bridges en telde een honderdtal woningen, een gouvernementsgebouw, Parhamhouse genoemd, een kapel en waarschijnlijk ook een synagoge (zie ISR. GEMEENTEN, blz. 385). George Warren, die ten tijde van Byam (zie aldaar) de kolonie bezocht, schrijft, dat de plaats lag aan 'een heel fraye Baye ofte Haven, groot en wijd genoeg voor hondert Scheepen'. Nade verovering van Suriname door Krijnssen werd Paramaribo de zetel van het bestuur, maar Lichtenberg (zie aldaar) hield somwijlen met zijn politieken raad zitting in Thorarica. Van Dec. 1697-Aug. 1699 stond de Herv. gemeente van het plaatsje onder Ds. Bernhart ter Maath. Deze overleed in 1799 en in Juli 1700 werd de gemeente met die van Paramaribo vereenigd. Herlein maakt geen melding van het plaatsje, dat evenwel geteekend is op de bij zijn boek gevoegde kaart van A. Maars. Volgens Hartsinck lag er ten tijde van den inval van Cassard in 1712 (zie BRANDSCHATTING) nog een bezetting. Thomas Pistorius, wiens boek in 1763 verscheen, vermeldt van Thorarica: 'het zelve is mede van gering aanzien; wordende meerendeels bewoond van Arbeidslieden, Planters en Joden.' Een der divisiën (zie aldaar) waarin Suriname verdeeld was, heette tot 1863 Thorarica.

Litt. George Warren, Een onpartijdige Beschr. v. Surinam, Amst. 1669, blz. 5. - J.D. Herlein, Beschr. v.d. Volkpl. Zuriname, Leeuwarden 1718. - Thomas Pistorius, Korte en Zakelijke Beschr. v.d. col. v. Zuriname, Amst. 1763, blz. 5. - Mr. J.J. Hartsinck, Beschr. v. Suriname, Amst. 1770, II, 572. - Essai hist. sur la col. de Surinam, Paramaribo 1788, II, 125. - Jhr. C.A. van Sypesteijn, Beschr. v. Suriname, 's Gravenh. 1854, blz. 3, 10, 82 en 86. - C. van Schaick, Proeve van of bijdr. tot de gesch. vooral der Herv. Kerk in Suriname (Tijdschr. West-Indië, Haarlem 1855, I, 87). - James Rodway and Thomas Watt, Chronol. History of the Discovery and Settlement of Guiana, Georgetown, 1888, blz. 103 en 170. - H. van Breen, Gesch. schets der inbezitname van Suriname (Tijdschr. v. Gesch., Land- en Volkenk. Gron. 21e jg. 1906, 1e afl. blz. 177 v.).

Thrips.

Zie CACAO, blz. 192 en THYSANOPTERA.

Thunnus thynnus

(L.) J. & E. (Syn. *SCOMBER THYNNUS* L.) Fam. Scombridae, *Makreelen*. Inl. naam op *SABA Albacora*, ook wel genoemd *Tunny*, *paard-makreel*, *groote albacora*, *tuna*. Zeevisch. Verspreiding: pelagisch, aan alle warme kusten gevonden. Het lichaam is ovaal, de staart gekield, de tweede rugvin en de aarsvin worden gevolgd door

8 of 10 kleine valsche vinnetjes, de staartvin is sterk gevorkt. De kleur van boven donkerblauw, van onderen grijs, met zilverachtige plekken. Het is de grootste onder de makreelen, en bereikt soms een lengte van meer dan tien voet en een gewicht van 1500 pond. Het vleesch zelfs van de grootste individuen is zeer smakelijk.

Thysanoptera,

blaaspootigen, is eene orde van insecten met onvolkomen gedaantewisseling. Zij bezitten zuigende monddeelen, pooten, waarvan de tarsen in een uitstulpbaar blaasje eindigen en meestal twee paar smalle, vliezige vleugels met een lange franje langs den rand. Deze zeer kleine, smalle diertjes leven van sappen van allerlei planten. Door hunne groote menigte kunnen sommige soorten schadelijk worden. Bekend is *Heliothrips rubrocinctus*, (= *Physopus rubrocinctus*) de *Thrips* der cacao. Dit diertje is vooral daarom schadelijk, omdat het een der oorzaken is dat de boomen de bladeren verliezen en zelfs geheel bladerloos worden; in dezen toestand der boomen worden de vruchten door een schimmel aangetast, de *Diplodia cacaoicola*, welke de instervingsziekte en het bruinrot veroorzaken; gezonde vruchten worden door deze schimmel niet aangetast.

Litt. De instervingsziekte en het bruinrot der cacaoboomen, Bull. no. 21 van het Landbouwdep. in W. Indië.

Tibiti,

een rechter zijrivier van de Coppename, ontspringt waarschijnlijk op $\pm 4^{\circ} 30'$ N.B. op de noordelijke uitloopers van den Emmaketen en loopt eerst in noordelijke richting tot $\pm 5^{\circ} 10'$, stroomt dan over een tiental kilometers in W. richting loopt daarna nagenoeg evenwijdig aan de Coppename tot $5^{\circ} 30'$ N.B., waarna zij weer evenveel kilometers in W. richting stroomt om dan in tal van kronkelingen en scherpe bochten naar het N. te vloeien tot zij in de Coppename valt. Hoewel een der schoonste van de kleine rivieren van Suriname is zij betrekkelijk weinig bekend en tot heden nog niet tot de bronnen opgenomen. Door een rijk balata-district stroomende, is waarschijnlijk hare geheele loop aan de balatableeders bekend. Langs haar benedenloop wonen Indianen; overigens zijn hare oevers onbewoond. Zij is vrij diep, maar wegens de scherpe bochten en kronkelingen voor eenigszins groote schepen moeilijk bevaarbaar. De Tibiti is door Cateau van Rosevelt in kaart gebracht tot het punt waar de eerstgenoemde ombuiging naar het W. begint. Bij dit punt teekent Rosevelt een heuvel van 80 voet - de oorzaak van de ombuiging - en een waterval van 35 voet hoogte. Ook Dr. H. Ten Kate bereisde in 1885-86 de Tibiti. Kenmerkend voor deze rivier is het buitengewoon groot aantal krekens en kreekjes, die haar, zoowel van rechts als van links, water toevoeren.

Tiengi fowroe,

N.E. Zie CATHARTIDAE.

Tiengi fowroe-gramman,

N.E. Zie CATHARTIDAE.

Tiengi-hoedoe,

N.E. Zie NEKÒE.

Tiengi minti,

N.E. Zie CHENOPODIUM AMBROSIOIDES.

Tiengi moni,

N.E. Zie PROTIUM.

Tienpisifo,

N.E. Zie MUNTWEZEN, blz. 488.

Tienponder,

PAP. Zie ALBULA en ELOPS.

Tietri,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Tiger tongue,

BOV. E. Zie SESBANIA GRANDIFLORA.

Tigri fowroe,

N.E. Zie ARDEIDAE.

Tigriston,

N.E. Zie CYNODON.

Tijdschoten.^{aant.}

Zie PARAMARIBO, blz. 552. Ook op Curaçao wordt de tijd door kanonschoten aangegeven, die om 12 uur 's middags en om 8 uur 's avonds op het Fort Nassau gelost worden.

Tijdschriften en periodieken.^{aant.}

De volgende opgaven zijn in drie gedeelten gesplitst.

- I. Bevat de tijdschriften en periodieken, welke uitsluitend (of nagenoeg uitsluitend) aan de West zijn gewijd (in chronologische volgorde).
- II. Die, waarbij uit den titel blijkt dat de inhoud ook over de West handelt (eveneens in chronol. volgorde).
- III. Omvat een alfabetische lijst der voornaamste tijdschriften, welke van tijd tot tijd West-Indische bijdragen bevatten.

I.

Deze rubriek wordt geopend met een opgave, welke waarschijnlijk onvolledig is, der Almanakken, die - vooral in vroeger tijd - vele bijdragen bevatten ter verspreiding van kennis over de West. Geraadpleegd werden de verzamelingen in de Kol. Bibl. te Paramaribo, in de Kol. Bibl. te 's-Gravenhage en in de Bibl. van het Departement van Koloniën, benevens eenige antiquariaats-catalogi en Jhr. C.A. van Sypesteyn's litteratuur-opgave in diens werk: Beschrijving van Suriname ('s-Gravenh. 1854).

Surinaamsche Almanach op het schrikkeljaar 1788, voorzien met eene uytrekening wegens 't waater-getey op de mond dezer colonie. Paramaribo, 1788.

Surinaamsche Almanach op het jaar onzes Heere Jesu Christi. Anno 1789. Paramaribo, W.H. Poppelmann. (Jhr. van Sypesteyn, vermeldt in zijn litteratuur-opgave (bl. 285) dezen Almanak niet, wel 'een diergelijke Surinaamsche almanak op het jaar onzes Heeren Jesu Christi 1793, bij de Wed. Beeldsnijder'). De eerstgenoemde, die van 1789, is aanwezig in de Kol. Bibl. te 's-Hage; de door v. Sypesteyn genoemde werd nergens aangetroffen.

De Lantaarn. Een almanak welke van 1792-1801 bij van Woenzel te Paramaribo verscheen. (Vermeld door van Sypesteyn, maar nergens aangetroffen).

Surinaamsche Staatkundige Almanach voor den jaare 1793-96, door Charles Brown. Paramaribo. (Alleen deze 4 jaargangen verschenen).

Surinaamsche Almanach voor den jaare 1799, Paramaribo, 1798.

Surinaamsche Staatkundige Almanak voor den jaare 1818, Paramaribo. (Alles wat verscheen).

Surinaamsche Almanak voor het jaar 1820 en 1821. (1e-2e jaargang). Paramaribo en Amsterdam, E. Beijer en C.G. Sulpke. (Slechts twee jaargangen verschenen).

Surinaamsche Almanak. Uitgegeven door het Departement Paramaribo der Maatschappij: Tot Nut van 't Algemeen. Amst. en 's-Gravenh. Hiervan zijn verschenen: de almanak voor 1825 (1e jaarg.), 1827-1843 en 1845-1847. Daarna gestaakt.

Almanak voor de Nederlandsche West-Indische Bezittingen, en de kust van Guinea, voor het jaar 1856. Uitgegeven op last van Z. Exc. den Minister van Koloniën. 's-Gravenh. Gebrs. van Cleef, 1856. (Alles wat verscheen).

Almanak voor de Nederlandsche West-Indische Bezittingen, en de Kust van Guinea, voor het jaar 1859, 1860 en 1861. Uitgegeven met toestemming van Z. Exc. den Minister van Koloniën. 's-Gravenh., Gebrs. van Cleef 1858-1860. (Van deze uitgave verschenen slechts de drie hier genoemde jaargangen).

Surinaamsche Almanak. Uitgave Erve J. Morpurgo te Paramaribo. Verscheen voor het eerst in

1888; ging in 1907 over aan de firma H.B. Heyde te Paramaribo, die den Almanak deed verschijnen tot 1913, waarna de uitgave is gestaakt. (Ook in 1912 is geen Almanak uitgekomen).

De Vraagbaak. Almanak voor Suriname. Uitgave van H. van Ommeren te Paramaribo. Hiervan verschenen tot heden 3 jaargangen, nl. voor de jaren 1913, '15 en '16.

De Gids. Almanak voor Suriname. Voor het eerst verschenen in 1916. Drukker: H.B. Heyde te Paramaribo.

Voor Curaçao werden slechts opgaven aangetroffen omtrent almanakken welke in 1842, 1858 en 1862 verschenen. De laatste (aanwezig in de Bibl. van het Dep. van Koloniën) is getiteld: Almanak voor het jaar 1862. Berekend naar den meridiaan van Curaçao (Curaçao). De eerste twee worden vermeld in den Catalogus der Kol. Bibl. te Paramaribo.

Hierop volgen de overige periodieken (vermoedelijk evenmin volledig), met hier en daar korte bibliographische toelichtingen.

De Surinaamsche Artz. Door J. Voegen van Engelen. Med. Doct. Het eerste Nr. verscheen Sept. 1786 bij W.H. Poppelman te Paramaribo. 13 Nrs. vormen het 'Eerste stuk', het jaartal 1788 dragende. Vermoedelijk is daarna de uitgave gestaakt, hoewel de redacteur, Dr. V.v.E., op de laatste blz. van het 13e Nr. een vervolg toezegt. Dit, blijkbaar zeer zeldzaam periodiek is aanwezig in de Kol. Bibl. te 's-Gravenhage.

De Surinaamsche landman, of verhandeling over verscheiden belangrijke onderwerpen den Surinaamschen landbouw betreffende, door H. Blom, Paramaribo, 1801. Met vervolg van den Surinaamschen landman, Ie deel, N° 1-12. Param. 1801, - IIe deel, N° 1. Param. 1805. (Vermoedelijk is toen de uitgave gestaakt; zie Cat. Kol. Bibl. te Paramaribo 1911, bl. 134).

Verhandelingen van het Landbouwkundig Genootschap De Eensgezindheid, Paramaribo (?) 1804.

Berigten van de Maatschappij: tot nut van 't Algemeen, departement Paramaribo, 1820, no. 1. (Wordt aldus vermeld in den Cat. der Kol. Bibl. te Paramaribo 1911, blz. 2).

De Kolonist. Tijdschrift toegewijd aan de welvaart van Suriname. Gedrukt en uitgegeven te Paramaribo, bij J.J. Engelbrecht. In 1838-1839 verschenen van dit tijdschr. 15 stukken, het eerste deel vormende, waarna de uitgave is gestaakt.

Handelingen van de Maatschappij tot bevordering van het Godsdienstig onderwijs onder de Inlandsche bevolking der kolonie Suriname. Een jaarlijks verschijnend verslagje, dat werd gedrukt bij M.P. de Swart & Zoon te 's-Gravenh.; het eerste verscheen in 1831, het laatste (?) in 1879.

De Volksvriend. Tijdschrift ter verspreiding van nuttige kennis, tot bevordering van zedelijkheid en deugd en tot opwekking van nijverheid en volksvlijt. Uitgegeven door de Surinaamsche Maatschappij van Weldadigheid te Paramaribo. Van dit tijdschrift verschenen (in het jaar 1855, bij J.C. Muller te Param.) in 't geheel slechts 4 Nrs.

Suriname. Jaarboekje voor het jaar 1856-1857. Uitgegeven door het letterlievend genootschap: Oefening kweekt kennis, te Paramaribo. 's-Gravenh. L.J. Verhoeven, 1856-1857. Slechts twee jaargangen verschenen.

West-Indië. Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Nederlandsch West-Indische Koloniën. Hiervan verschenen (te Haarlem bij A.C. Kruseman) slechts 2 dln., met de jaartallen 1855 en 1858.

Land- en Tuinbouwvereniging Suriname 1884/1885, 1886, 1887/88. Suriname, Erve J. Morpurgo. 1888, '89 en '90. Slechts drie jaargangen verschenen.

De Katholieke Waarschuwer. Kerkelijk maandblad voor de R.K. Gemeente. Verschijnt sedert 1891 te Paramaribo.

Kawai-Fa. Maandblad voor Chineezers. Uitgegeven door J. Timmerman te Paramaribo, 1894 en 1895.

Jaarverslag van het Geschied-, Taal-, Land- en Volkenkundig Genootschap, gevestigd te Willemstad, Curaçao. Gedrukt en uitgegeven bij J.H. de Bussy te Amsterdam. Het eerste verslag verscheen in 1897, het zesde (tevens laatste) in 1903. Het genootschap werd gesticht op initiatief van J.H.J. Hamelberg; de jaarverslagen bevatten belangrijke bijdragen, vooral over de geschiedenis van Curaçao en de overige West-Indische eilanden.

De West. Veertiendaagsch blad gewijd aan de belangen van Nederlandsch West-Indië. Onder redactie van J. Ch. Blok, met medewerking van verschillende autoriteiten op koloniaal gebied. Dit orgaan werd te Scheveningen uitgegeven. De eerste jaargang verscheen tusschen 15 Nov. 1898 en 1 Nov. 1899 (24 Nrs.); van den 2en jaarg. zagen nog de Nrs. 1-4 het licht, waarna de uitgave vermoedelijk is gestaakt.

De Christelijke huisvriend. Kerkelijk maandblad voor de Evangelische Broedergemeente. Verschijnt sedert 1899 te Paramaribo.

Stemmen uit Bethesda. Bericht omtrent den arbeid in het Melaatschengesticht Bethesda in Suriname. Een op ongeregelde tijden (te 's-Gravenh. - Paramaribo. - Amst.) uitkomend periodiek. N° 1 verscheen in 1900; N° 21 ult. 1915.

Maksien vo Christen Soema. Maandblad ter verspreiding van stichtelijke lectuur. Verschijnt sedert 1900 te Paramaribo.

Jaarboekje van de Curaçaosche Maatschappij tot bevordering van Landbouw, Zoutwinning en Visscherij. Amsterdam, J.H. de Bussy, 1903. Een soort almanak, waarvan slechts één jaargang is verschenen.

Inspectie van den Landbouw in West-Indië. Bulletin. Later getiteld: Departement van (den) Landbouw in Suriname. Bulletin. Een (bij J.H. Oliviera te Paramaribo) op onbepaalde tijden verschijnend periodiek; in 1904 verscheen het 1e, in Sept. 1915 het 33e Bulletin.

Het Onderwijs. Orgaan van het Surinaamsch Onderwijzers-Genootschap. Uitgever J.H. Oliviera te Paramaribo. Oppericht, als maandschrift, in 1906, gestaakt in Juni 1911; sedert 10 Maart 1915 weder verschenen, nu als veertiendaagsch periodiek.

Maandboek Excelsior gewijd aan Landbouw, Fabriekswezen, Vereenigingsleven enz. Redacteur-uitgever Joh. C. Marcus te Paramaribo. Het 1e Nr. verscheen in Juli 1914, het laatste (daar de uitgave is gestaakt) in Oct. 1915.

II.

De Oost- en West-Indische Post, behelsende: consideratiën over de critique toestand der coloniën. Met Aanhangsel: De Extra Oost- en West-Indische Post. Verscheen wekelijks in de jaren 1784-1785; aanvankelijk bij J.M. van Vloten en J.J. Besseling te Utr., later bij J. Verlem te Amst.

Berichten uit de Heiden-Wereld. Uitgegeven door het zendingsgenootschap der Evangelische Broedergemeente te Zeist. Verschijnt sedert 1835 maandelijks, in de laatste jaren te Zeist, bij C. Avis. De titel is, in kleinigheden, nu en dan gewijzigd.

Bijdragen tot de kennis der Nederlandsche en

vreemde Koloniën, bijzonder betrekkelijk de vrijlating der slaven. Bij C. van der Post Jr. te Utrecht verschenen van dit tijdschr. vier jaargangen (1844-1847), waarna de uitgave is gestaakt. (De inhoud is ten opzichte van de West zeer belangrijk).

Le Moniteur der Indes Orientales et Occidentales, recueil de mémoires.... etc. Redactie: Ph. Fr. von Siebold en P. Melvill van Carnbée. Een bij Gebrs. Belinfante te 's-Hage verschenen maandschrift, waarvan slechts drie jaargangen (1846-47 en 1849) het licht zagen.

Tijdschrift, uitgegeven van wege de Nederlandsche Maatschappij ter bevordering van de afschaffing der slavernij. 's-Gravenh. Mart. Nijhoff. Van dit maandschrift verschenen 8 jaargangen (1855-1862). De eerste jaargang heeft den titel 'Maandblad', enz. Voor een groot gedeelte is de inhoud gewijd aan de emancipatie der W.I. slaven.

Koloniale Jaarboeken. Maandschrift tot verspreiding van kennis der Nederlandsche en Buitenlandsche Overzeesche Bezittingen. De 1e-2e jaarg. (1862-'63) verschenen bij Thieme te Zutphen, en van Dorp te Batavia; de 3e-4e (1863-'64) bij Nijhoff te 's-Gravenh., waarna de uitgave is gestaakt.

Mededeelingen uit Oost- en West-Indië. Uitgegeven door de Vereeniging ter bevordering der zedelijkheid in de Nederlandsche Overzeesche Bezittingen. Hiervan verschenen, in 1894 (bij W.A. Beschoor te 's-Gravenh.), in het geheel slechts drie Nrs. welke geen betrekking hebben op de West.

Nederlandsch Koloniaal Centraalblad. Maandelijksch overzicht betreffende de literatuur van Nederl. Oost- en West-Indië. Hiervan verscheen, onder redactie van C.M. Pleyte Jzn., bij E.J. Brill te Leiden, slechts één jaargang (1894-'96).

Nederlandsch Jaarboek. Kort overzicht van de belangrijksche gebeurtenissen in Nederland en zijne Koloniën. Zutphen 1898 en 1899.

Ofschoon niet passende in deze rubriek, worde hier nog genoemd: Tijdschrift voor Staathuishoudkunde en Statistiek, door Mr. B.W.A.E. Sloet tot Oldhuis, waarvan het 1e deel in 1881 te Zwolle verscheen.

III.

Behalve in de hierboven onder I en II genoemde organen, is er in tijdschriften heel veel over de West-Indiën geschreven, en kan men bijna geen enkel wetenschappelijk of populair Nederlandsch periodiek - nog verschijnend of reeds gestaakt - aanwijzen, dat niet nu en dan een bijdrage over de West bevat. Een afzonderlijke vermelding van al die tijdschriften is niet doenlijk; daarom wordt volstaan met een opsomming (in alphabetische volgorde) van de belangrijkste.

Aarde en haar Volken (De); Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië; Bijdragen voor Vaderlandsche Geschiedenis en Oudheidkunde; Bulletin der Maatschappij tot bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Ned. Koloniën; Bulletin van het Koloniaal Museum te Haarlem; Economist (De); Eigen Haard; Elsevier's geïll. Maandschrift; Gids (De); Handboek voor Cultuur- en Handelsondernemingen; Ingenieur (De) en andere uitgaven van het Kon. Instituut van Ingenieurs; Indische Gids (De); Indische Mercur (De); Internationales Archiv für Ethnographie; Koloniaal Weekblad (Het); Jaarboek voor de Nederlandsche Zending (soms getiteld Nederlandsch Zendingsjaarboekje); Jaarboek van het Mijnwezen in Ned. Oost-Indië; Lichtstralen op den Akker der Wereld; Mededeelingen, Verhandelingen en Verslagen der Kon. Akademie van Wetenschappen; Missiën (De Katholieke); Navorscher (De); Neer landia 'Orgaan van het Algemeen Nederl.

Verbond'; Notes from the Leyden Museum; Orgaan der Vereeniging 'Moederland en Koloniën'; Sammlungen des Geolog. Reichsmuseums in Leiden; Studiën, Godsdienst, Wetenschap, Letteren; Tijdschrift v.h. Nederl. Zeewezen; Tijdschrift voor Economische Geographie; Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië; Tijdschrift van het Kon. Nederlandsch Aardrijkskundig Genootschap (zie voor de belangrijke West-Indische bijdragen in dit tijdschrift o.a. het art. ONDERZOEKINGSTOCHTEN in deze Encyclopaedie); Verslagen der Vergaderingen van het Indisch Genootschap; Vragen des Tijds; Vragen van den dag.

Verder bevatten verschillende buitenlandsche tijdschriften (vooral Amerikaansche) nu en dan bijdragen over West-Indië. Men vindt die bijdragen, indien ze zijn gepubliceerd na 1839, in den regel, met vermelding der bron, opgenomen in het Repertorium op de koloniale literatuur, waarvan tot heden 4 gedeelten zijn verschenen. De volledige titel luidt: Repertorium op de literatuur betreffende de Nederlandsche koloniën in Oost- en West-Indië voor zoover zij verspreid is in tijdschriften en mengelwerken. I. Oost-Indië 1866-1893. II. West-Indië 1840-1893. Met een alphabetisch zaak- en naamregister, samengesteld door A. Hartmann. 's-Gravenh. 1895. - Eerste Vervolg (1894-1900). 's-Gravenh. 1901. - Tweede Vervolg (1901-1905). 's-Gravenh. 1906. (Deze vervolgen eveneens door Hartmann samengesteld). - Derde Vervolg (1906-1910). Samengesteld door W.J.P.J. Schalker en W.C. Muller. 's-Gravenh., 1912. - Het vierde vervolg, bevattende het tijdvak 1911-1915, verschijnt in den loop van het jaar 1916.

Tijger.

Zie FELIS.

Tijgerkat.

Zie FELIS.

Tijger (roode).

Zie FELIS.

Tijgervisch,

SUR. Zie PSEUDOPLATYSTOMA.

Tijgervogel,

SUR. Zie ARDEIDAE.

Tillandsia recurvata

L. Fam. Bromeliaceae. *Barba di kadoesji*, *Marie di paaloe*, BEN. E. *Old man 's beard*, BOV. E. Dichte rozetten vormende, lijnvormige bladen, dicht bezet met schubben, de geheele plant grijswoilig; groeit op boomen en draagt bloemen aan het eind van tot 2 dm. lange stengels.

Tillandsia usneoides

L. Fam. Bromeliaceae. *Plantenhaar*, SUR. *Barba di paaloe*, BEN. E. *Old mans beard*, BOV. E. Bekende epiphyt met draadvormige bladeren, die met de stengels een groote menigte zachtviltige draden vormen, welke van boomen neerhangt; de plant doet in uiterlijk denken aan korstmossen. De vezels zijn in den handel bekend als *Crin végétal* en dienen om kussens, stoelen, etc. op te vullen.

Tillandsia utriculata,

L. Fam. Bromeliaceae. *Teekoe di paaloe*, BEN. E. *Wild pine*, BOV. E. Bladeren in wortelrozetten; de plant groeit op boomen, de bloeiwijze is een wijduitstaande pluim met bloemen, voorzien van duidelijke schutbladen.

Timba,

N.E. Vonder over de trenzen op de plantages, van het Engelsch timber, gewoonlijk een plank, soms ook een stuk ruw rondhout.

Timehri.

Zie OUDHEDEN, blz. 542. Timehri is ook de naam van een sedert 1882 te Georgetown uitgegeven tijdschrift, *The journal of the Royal Agricultural and Commercial Society of British Guiana*.

Timmerman,

SUR. Zie PICIDAE.

Tinamidae.

Deze familie is tot Zuid-Amerika

bepikt en de vogels, die in Suriname voorkomen en tot deze familie behooren, rangschikt men onder de genera TINAMUS en CRYPTURUS. De inlandsche naam voor deze dieren is *Anamoe*. De meest bekende soorten zijn *Tinamus subcristatus* en *Crypturus variegatus*. De eieren van deze vogels zijn gekenmerkt door een sterken porceleinglans.

Tjamba-raaf,

N.E. Zie ARA.

Tjietjari,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Tjimi tjimi,

BEN. E. Zie ARGEMONE.

Tjobo,

N.E. Voorzangster en voordanseres bij de *banja's* en *doe's* (zie DANSEN).

Tjoeroe,

N.E. Smakkend geluid met vooruitgestoken lippen, waardoor de vrouwen uit het volk afkeuring, geringschatting, minachting, hoon, verontwaardiging, soms ook spot uitdrukken, al naar toon en duur van het geluid (zie ook Joest. Ethn. und Verwandtes aus Guayana. Intern. Arch. f. Ethn., Suppl. zu Bd. V 1893, blz. 29).

Tjoe-tjoebi,

PAP. Zie MIMUS.

Tjoe-tjoebi-spagnol,

PAP. Zie MARGAROPS.

Tjon-tjon,

N.E. Zie ARDEIDAE.

Tjo-tjo-fowroe,

N.E. Zie TROGLODYTIS.

Toc-toc,

BOV. E. Zie HAEMULON CARBONARIUM.

Todo,

N.E. Van het Engelsche *toad*. Beteekent zoowel pad als kikvorsch (zie ANURA).

Todo-béré,

N.E. Zie POECILIA.

Todo-djaki,

N.E. Zie PSEUDIS.

Todo-fienga,

N.E. Zie CISSUS EROSA.

Todo-sneki,

N.E. *Padslang*, SUR. = *Phryonax sulphureus*. Zie OPHIDIA.

Todo-tétéi,

N.E. Zie SECURIDACA.

Toefienga's loanga,

N.E. Hartsinck, II 812 schrijft dat de Toevingas of tweevingernegers een volk zijn, 'dat slechts twee dikke Vingeren aan Handen en Voeten had, op de wijze als een Kreeftenschaar. Het gewricht van de Hand is iets dikker dan dat van een middelmatig Mensch, de Duim en Pink meer dan Tweemaal zoo dik als gewoonlyk, bestaande uit één Lid, zynde het bovenste toegeboogen einde als een Stuk Vleesch, waar op een bewys van Nagel zit; de Palm van de Hand is niet met Gewrichten maar als aan malkander gegroeid, schoon men de scheiding eenigszints voelen kan. Sommigen hebben echter aan de Handen drie of vier mismaakte Vingers, gelijk in de Schilderij van de eerste Toevinga die aan Paramaribo kwam, en aan de Hollandsche Maatschappij der Wetenschappen te Haarlem, door de Heeren Directeuren der Societeit van Suriname gezonden, blijkt.' Van deze schilderij geeft Hartsinck een afbeelding, waarop de merkwaardige persoon een duidelijk Indiaansch type vertoont. Hij vervolgt dan: 'Doch volgens getuigenis van de Heeren Zee Capitein W. May en Louis Nepveu, alsmede van een Neger die dezelve te Paramaribo gezien hebben, zijn er naderhand geweest, zo als in myn Plaat te zien is. [De persoon op deze plaat heeft een negertype, en handen en voeten, die op een kreeftenschaar gelijken]. Na het sluiten der Vrede met de Negers van Saraméca, gingen zy publicq door Paramaribo: zy zyn kloek van gestalte gaande een weinig bukkende; hun Aangezicht is langwerpig; in plaatse van een Baard hebben zij hier en daar een Vlok Wol aan de Kin; zij zyn grof van Spraak, spreekende meest Neger Portugeesch; doch de Tong buitengewoon dik hebbende zynze moeilyk te verstaan. Veelen oordeelen, dat het geen gantsch Geslacht of Volk is, maar alleenig een Familie, die of toevallig, of door een gebrek der Natuure dus mismaakt zyn. Dit Geslacht begint zeer te verminderen, ja zelve, mogelijk door vermenging met andere, sterk te verbasteren.' Stedman, Reize naar Surinamen, III 237, zag twee van deze negers, maar op een te verren afstand, om ze te kunnen afteekenen. Hij noemt ze *Accorys* 'die onder de negers van Saraméca, aan het boven ste gedeelte der Rivier van dien naam, wonen.'

Later heeft zich in Suriname het sprookje verspreid dat de Akoeri- of Trio-Indianen slechts twee vingers en twee teenen zouden hebben. Een ontwrichting van de teenen schijnt bij hen veel voor te komen en daar vingers en teenen in het Neger-Engelsch *fienga* heeten, meent Van Coll, Gegevens, blz. 160, dat dit het sprookje van de twee vingers en teenen verklaart. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, blz. 209 spreekt van 'une luxation interne des orteils: ce qui constitue une infirmité assez fréquente chez les Indiens et qu'on désigne sous le nom d'*ocopi*.' (Zie ook BENEDENL. INDIANEN, blz. 114). Crevaux' afbeelding van zulk een voet heeft evenwel geenszins twee teenen. Kappler, Surinam, blz. 245 noemt het bestaan van tweevingerige Indianen 'alberne Märchen' en vermoedt dat bij sommigen vroeger het gebruik bestond en misschien nog bestaat de handen te misvormen. Eindelijk vermeldt De Goeje, Verslag der Toemoek-hoemak-Expeditie, blz. 68, dat, volgens verhalen van Saramakkaners, hoog in de Jai-kreek de Toefienga Loango zouden wonen of althans vroeger gewoond hebben. De Toefienga's zijn dus beurtelings Negers en Indianen geweest en hoewel de expedities in die streken ze niet gezien hebben, is in Suriname het geloof aan het bestaan, ver in het binnenland, van een Indianenstam van tweevingerigen nog niet geheel verdwenen. In elk geval is een stam van tweevingerigen iets minder wonderbaarlijk dan de Indianenstam, bestaande uit menschen zonder hoofd, met oogen, mond, enz. tusschen de schouders, die Raleigh wel niet gezien heeft, maar van wier bestaan hij van vele kanten had gehoord (zie de afbeelding van deze wezens o.a. op het titelblad van de tweede Hollandsche uitgave van Laurens Keymis' reisverhaal, Amst. 1617, in de Korte en wonderlycke beschryvinge van de seltsame wanschepsels van Menschen, die ghevonden worden in het Coninckryck Guiana aan het Meyr Parime, enz. Amst. z.j. (c. 1660-1670) en op blz. 28 van James Rodway's *The West Indies and the Spanish Main*, London 1899. Een poging tot verklaring van het ontstaan van deze legende geven F.P. en

A. Ph. Penard, De Menschetende Aanbidders der Zonneslang. Paramaribo 1907, I, 23 en 24).

Toe hédé sneki,

N.E. Zie AMPHISBAENA.

Toekan.

Zie RHAMPHASTIDAE.

Toekoesi,

KAR. Zie TROCHILIDAE. Toekoesi is ook de naam van pijlen met twee weerhaken voor groote visschen of voor wild.

Toelala,

KAR. en N.E. Zie BENEDENL. INDIANEN. blz. 110 en BOVENL. INDIANEN, blz. 174 en 176.

Toelating en uitzetting.

Zie UITZETTING.

Toembaraaboe,

BEN. E. Zie LEUCAENA.

Toemoekhoemak-expeditie.

Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 531.

Toemoekhoemak-gebergte.

Zie SURINAME, blz. 663. Voor zoover bekend komt de naam *Sierra Tumucuraque* voor het eerst voor op de groote kaart van Zuid-Amerika in 1775 te Madrid uitgegeven door Juan de la Cruz Cano y Olmedilla.

Toena,

BEN. E. Zie OPUNTIA.

Toena spanjool,

BEN. E. Zie OPUNTIA.

Toenajana.

Zie BOVENL. INDIANEN, blz. 175.

Toetoeroetoe,

BEN. E. Zie CAESALPINIA PULCHERRIMA.

Toké,

N.E. De naam van het parelhoen (*Numida meleagris*), naar het geluid, dat de vogel maakt. Het werd vroeger in Suriname meer gekweekt dan thans.

Tokro,

KAR. en N.E. Zie GALLI.

Tomate,

SUR. en BOV. E. Zie SOLANUM LYCOPERSICUM.

Tomati,

N.E. en BEN. E. Zie SOLANUM LYCOPERSICUM.

Tomtom,

N.E. Zie BANAAN. Het woord is aan het Tsjj *toem-toem* ontleend en komt reeds bij Herlein, blz. 120, voor, die, niet zeer juist, de tomtom vergelijkt bij een witte pap van gestampte 'Roomsche tarwe of Milie'. Ook van *gongotee* (bananenmeel) wordt soms tomtom bereid.

Tondeldoos.^{aant.}

Cylindrische koperen doos waarin zwam (*foengoe*) en een stuk vuursteen met een stalen vuurslag; wordt in het binnenland van Suriname nog algemeen gebruikt om vuur te maken.

Tonka,

N.E. en SUR. Zie DIPTERYX.

Tontori,

N.E. Zie TYRANNIDAE.

Tooneel.

Van oudsher is de tooneelspeelkunst bij de burgerij van Paramaribo in eere geweest, en daar de bevolking te klein was om beroepskunstenaars te bekostigen, hadden de liefhebbers vrij spel. Drama's en treurspelen vielen steeds het meest in den smaak. In het journaal van den gouv. Nepveu van 19 Juli 1773 wordt voor het eerst melding gemaakt van een tooneelvoorstelling door eenige liefhebbers, die het treurspel *Sabina en Eponia* opvoerden. Men zou maandelijks een vertooning geven, hetgeen dienen kon 'om de ingezeetenen bij deeze fataale omstandigheeden van haaren miserable staat eenigzints te distraheeren', zooals Nepveu aantekende. Onder de liefhebbers vond men eenige jonge advocaten en practizijns 'dat haar teffens voor de Balie kan formeeren', meende Nepveu. Er waaide toen een wind van antisemitisme over de kolonie, en toen men in 1775 den eersten schouwburg oprichtte, werd aan de Joden geen toegang verleend. Dezen stichtten daarom in het volgende jaar een eigen schouwburg, waartoe ieder zonder onderscheid werd toegelaten op toegangskaarten, die door de contribueerende leden kosteloos werden verstrekt. Uitgesloten waren alleen de spelers en de beheerders van den anderen schouwburg. Het spel in dezen schouwburg vindt men gunstig beoordeeld in een in 1779 te Londen verschenen geschrift 'Remarques critiques sur le Tableau Historique et Politique de Surinam, par Mr. Fermin', van de hand van zekeren Sansini, een Napolitaansch ex-jezuït, die eenige jaren in Suriname had doorgebracht. In 1784 verrees een nieuw gebouw voor deze uitvoeringen. In de laatste jaren van de 18de eeuw kwamen te Paramaribo de tooneel-genootschappen als paddestoelen uit den grond. Op 30 April 1798 vertoonde het genootschap *Kunstliefde spaart geen Vlijt* 'ten voordeele der gekwetsten, en weduwen en wezen der gesneuvelde *Bataven*, die, op den 11den October, 1797, met zooveel roem tegen de *Britten* gevochten hadden', het treurspel *Brutus*, gevolgd door het tooneelspel *De Slag op Doggersbank*.

De netto-opbrengst van f4500, werd naar het moederland gezonden. In 1798 werden twee nieuwe tooneelgezelschappen opgericht; op 18 Aug. *Door IJver bloeit de Kunst*, op 20 Nov. aan de Saramaccastraat *De verrezene Phoenix*; niet lang daarna, op 24 Jan. 1799, een nieuw gezelschap onder het motto *Kunst wordt door Arbeid verkregen*. De namen wijzen aan in welken tijd men zich bevindt. Wat deze liefhebberij-tooneelen hebben vertoond en hoe het met hen afliep, kon niet worden nagespoord. In 1820 vindt men van deze gezelschappen geen melding gemaakt; wèl van drie andere: *Oefening kweekt Kunst* (een militaire vereeniging) aan de Keizerstraat, *De Eendragt*, in een ook aan de Keizerstraat gelegen zaal, en *De nieuwe verrezene Phoenix*, gevestigd aan de Gravenstraat en maandelijks voorstellingen gevende. De oudste *Verrezene Phoenix* wordt in 1821 weer genoemd, maar de schouwburg moest in 1832 wegens bouwvalligheid afgebroken worden, de nieuwe werd door de R.K. Missie aangekocht en in 1826 tot kerk verbouwd. De militaire schouwburg is bij den grooten brand van 1821 verwoest. Eenige jaren moest Paramaribo het zonder schouwburg doen, maar in April 1837 kwam het genootschap *Thalia* tot stand, dat, ten einde een behoorlijken schouwburg te kunnen bouwen, een intekening opende, die binnen weinige dagen het vereischte bedrag bereikte. In de tweede helft van 1838 werd de eerste steen gelegd, in 1839 was het gebouw, dat 700 toeschouwers kan bevatten, voltooid en op 20 Jan. 1840 had de eerste voorstelling plaats. Opgevoerd werden het tooneelspel *De Oostindiënvareder* van Arresto en als naspel *Het kamertje van een waschmeisje*. Iedere maand werd er een voorstelling gegeven en het tooneel beleefde een tijdperk van bloei. De poging om eenige tooneelspeelsters uit Nederland te doen komen slaagde niet, zoodat het geheel een liefhebberij-tooneel bleef. Als van ouds waren er eenige vrouwen-rollen, die een vast inkomen genoten. Het bezit van het gebouw, waarvan een afbeelding te vinden is in den Surinaamschen almanak voor 1841 en dat in latere jaren vele verbeteringen heeft ondergaan, was een groote aanwinst voor de stad, omdat reizende tooneel- en operagezelschappen - meest Engelsche, Amerikaansche en Fransche - die de kolonie bezochten daarin een vrij geschikt tooneel vonden. Ook het 'Hollandsch ensemble', dat in 1906 de kolonie bezocht, gaf in Thalia zijn opvoeringen. Als uitvoerende vereeniging is Thalia er niet op vooruitgegaan en het is te vreezen dat de bioscopen, waarvan Paramaribo er 3 bezit, hierin geen verandering ten goede zullen teweegbrengen. Het kort na Thalia opgerichte tooneelgezelschap *Polyhymnia* (Maart 1841) had geen lang leven. In de tachtiger en negentiger jaren der vorige eeuw had een nieuwe opbloei op het gebied van tooneelopvoeringen plaats. Toen ontstonden de tooneelgenootschappen *Melpomene*, *Oefening baart kennis* en *L'Union fait la Force* (een militaire vereeniging), *Dillettantenclub* en *Sociable Dramatic Club*, die alle slechts kort geleefd hebben, het lot van vele vereenigen in Suriname.

Ook Curaçao heeft zijn tooneelgezelschappen gehad. Teenstra, die in 1828 en 1833 het eiland bezocht, beschrijft het tooneelgebouw als 'een zeer langwerpig vierkante zaal, zoo smal alsof het een breede gang ware en laag onder verdieping'. Het gordijn was versierd met de lier van Apollo en het inschrift: *On fait ce qu'on peut, Non pas ce qu'on veut*. Van Dissel, die in 1856 op Curaçao kwam, schrijft dat men op Curaçao geen 'rederijderskamer of declamatorium' had en dat alle pogingen, die al eens in het werk gesteld waren om ze op te richten spoedig in duigen vielen. In een later geschrift (van 1868) deelt hij mede dat eenige liefhebbers 'om het een of ander jaar' wel eens voorstellingen geven. 'Deze geschiedden dan in het Spaansch, zooals ook die van de reizende troepen.' De schouwburg, die aan een parti-

culier behoorde was van hout en verre van ruim. Thans hebben de voorstellingen plaats in het 'Theater Naar', een in 1870 voltooid steenen gebouw op Pietermaai. In 1914 is op Curaçao een bedrag van f22.000 bijeengebracht voor den bouw van een nieuwen schouwburg. Vaste bioscopen heeft Curaçao nog niet.

Toovermiddelen.

Zie OBIA.

Toriman,

N.E. Zie BIDENS, CAPERONIA, PRIVA, TRIUMFETTA. In het algemeen worden planten met stekelige vruchten, die gemakkelijk aan de kleederen blijven hangen onder den naam *Toriman* (verklikker) samengevat. Meest worden de verschillende soorten onderscheiden door toevoeging van een ander woord.

Toro,

ST. EUST. Zie CARANX HIPPOS en LACTOPHRYS.

Torpedo.

Zie GOUDINDUSTRIE, blz. 315.

Torquilla-palm.

Zie HOEDEN-VLECHTERIJ, blz. 362.

Torra,

BEN. E. Zie STEMODIA.

Tortolica,

PAP. Zie COLUMBIDAE.

Tortuga blancoe,

PAP. Zie CHELONIA.

Totemisme.

Het woord *totem* is afkomstig uit de Indiaansche Algonkin-taal en duidt een symbool aan, dat meestal aan het dierenrijk ontleend en als een mytisch vertegenwoordiger van den stam te beschouwen is. De totem is of een eetbaar, onschadelijk, of een gevaarlijk, gevreesd dier, soms een plant of een natuurkracht, b.v. regen, wind, water (zie Sigm. Freud, *Totem und Tabu*, Leipzig und Wien, 1913 blz. 2), de beschermgeest van den stam, die zijne kinderen kent en hun in droomen waarschuwingen zendt. De totemgenooten hebben de heilige, niet straffeloos te verzuimen verplichting, hun totemdier niet te dooden en zijn vleesch niet te eten. Met het totemisme gaat meestal gepaard exogamie (huwen buiten den stam) hoewel het verband tusschen beiden nog niet afdoende is aangetoond (zie J.G. Frazer, *Totemism and Exogamy*, London 1910 en Walther Heape, *Sex Antagonism*, London 1913) en soms ook het geloof aan zielsverhuizing. Bij de feesten, die de totemgenooten vieren, worden ceremonieele dansen uitgevoerd, waarbij de bewegingen en eigenaardigheden van het totemdier worden voorgesteld. Het totemisme had een krachtig leven bij de Noord-Amerikaansche Indianen, maar valt in vele vormen ook waar te nemen bij de volken van Zuid-Azië, bij Maleiers, in Australië en onder vele Afrikaansche stammen. Bij de Zuid-Amerikaansche Indianen schijnt het minder voor te komen, maar geheel onbekend is het niet. Everard F. im Thurn, *Among the Indians of Guiana*, London 1883 blz. 184, schrijft dat de meeste Arowakken 'assert that each family is descended - their fathers knew how, but they themselves have forgotten - from its eponymous animal, bird or plant'. Henri Coudreau, *Chez nos Indiens*, Paris 1893 blz. 209, verhaalt dat iedere Indiaan zich een 'Esprit-Piaye' kiest; 's'il choisit, par exemple, le piaye-maïpouri, il ne mangera jamais du maïpouri, le maïpouri est *son piaye*, c'est à dire, dans ce cas, son protecteur, son ange gardien'. En volgens C. Van Coll, *Gegevens* blz. 66, zouden de Karaïben gelooven van wormen af te stammen, waarom zij zich streng onthouden van het eten van de *tokoema*, den kabbesworm (zie COLEOPTERA, blz. 209 en 210). Of men in beide gevallen te doen heeft met overblijfselen van totemisme is niet zeker. De slangenvereering (zie aldaar), die onder de negers in Suriname voorkomt is waarschijnlijk een rest van totemisme, wat ook de *sneki-prei* (zie SLANGENVEREERING) zou doen veronderstellen. Dat huwelijkswetten, die in Afrika met het totemisme samenhangen, in den staat van slavernij en bij den geringen aanvoer van vrouwen, verloren zijn gegaan, spreekt van zelf. Het is niet onwaarschijnlijk, dat ook het geloof aan de *treef* (zie aldaar) sporen van totemisme bevat. De mededeeling van J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du Sud*, Paris 1883 blz. 59, dat elke Boschneger-familie een eigen heilig dier zou hebben, moet in twijfel getrokken worden en geldt wellicht voor vroeger tijd; Philip Fermin, *Nieuwe Algem. beschr. van de col. van Suriname*, Harl. 1770, I, 123 verzekert althans 'dat ieder huisgezin, om zo te spreken, zyn byzonder dier heeft om aan te bidden', en verder: 'Zy gelooven vast, dat, wanneer zy het dier, waar voor zy eerbied hebben, aanbidden, hetzelfde hun, noch hunne kinderen, nooit kwaad zal doen'.... 'En terwyl de keus niet van hun, maar van hunne voorouders komt, houden zy zich onvermydelijk verpligt, deze wet te gehoorzamen'....

Een geval van het geloof aan zielsverhuizing deelt J.E. Loth (T.A.G. 15 Maart 1910. blz. 345) mede: Aucaner-Boschnegers verzochten hem dringend een buiten-gewoon lastigen boomkikvorsch, die hemdoor het luide gekwaak het slapen

onmogelijk zou maken, niet te verjagen, daar deze een kind van zijn kano-bestuurder was.

Tournefortia gnaphalodes

R. Br. Fam. Borraginaceae. *Kokorobaana*, *Tabaako di piskadoo*, BEN. E. *White lavandel*, *Sea purslane*, BOV. E. Heester die aan den zeekant groeit en geheel wit-viltig is; de bladeren zijn lang en smal, naar den top breeder dan aan den voet; de bloemen staan in aan den top omgekrulde, aarvormige bloeiwijzen.

Tournefortia volubilis

L. Fam. Borraginaceae. *Klaas moelaato*, *Raaboe di Kabaai*, BEN. E. Klimmende plant met langwerpige meestal 2 c.M. lange bladeren en bloemen die geplaatst zijn in dichotoom-vertakte bloeiwijzen; de vruchten bestaan uit vier kogelronde deelvruchtjes.

Trachinotus

-soorten worden in het Papiamentsch *Pamper* genoemd. *Trachinotus falcatus* (L.) Jord. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: West-Indië, van Kaap Cod tot Brazilië. De stekelige rugvin is laag, de zes stekels zijn bij de jonge vischjes door een vlies verbonden, doch bij de volwassenen vrij. De tweede rugvin en de aarsvin zijn lang, van voren 't hoogst. Voor de aarsvin staan twee bijna vrije stekels, waarvan een verbonden met de vin. De staartvin is wijd gevorkt. De kleur is van boven blauw, van onderen zilverachtig. Bij de volwassen dieren zijn de vinnen allen blauw met lichtere toppen. De jongen verschillen in meerdere opzichten eenigszins van de volwassen dieren.

Trachurops crumenophthalmus

(Bl.) J. & G. *Kabeljauw*, *Marsbanger*, PAP. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: aan beide kusten van tropisch Amerika, algemeen in West-Indië. Ook gevonden aan de kust van Afrika en in de meeste tropische zeeën. Het lichaam is langwerpig ovaal. De onderkaak steekt vooruit. De oogen zijn groot; de borstvinnen sikkelvormig; de tweede rugvin en de aarsvin lang. De staartvin is gevorkt. Er zijn 35 schilden op het laatste deel van de zijlijn. De kleur is aan den bovenkant blauwachtig olijf, aan den onderkant zilverachtig. Er is een zwakke kieuwdekselvlek. Deze visch wordt ongeveer twee voet lang. Volgens een oude beschrijving van Curaçao door G.G. van Paddenburg, Haarlem 1819, zou de kop der marsbangers in het vóór- en najaar een sterk vergif bevatten, het overige deel van den visch

niet. Zie over vergiftige visschen Dr. Boeke's Rapport (in de *litt.* bij St. Martin genoemd) blz. 101 en 105/106.

Trachycorystes galeatus

(L.) Eig. & Eig. (Syn. *AUCHENIPTERUS MACULATUS* C. & V). *Noja*, N.E. Fam. Siluridae. Zoetwatervis. Verspreiding: Suriname; Rio Velhas tot de Orinoco en Paraguay. De rugvin en de vetvin zijn kort, de aarsvin is lang, de staartvin schuin afgeknot. De stekel van de rugvin korter dan die van de borstvinnen. De borstvinnen hebben een stekel, die aan beide kanten getand is en korter dan de kop. De kleur van dezen visch is bruin met donkerbruine plekken. Volgens Kappler leeft hij in helder over zandgrond loopend boswater, kan acht c.M. lang worden, wordt gerookt en smaakt dan als de beste aal.

Tractaten.

Zie VERDRAGEN.

Trakranen (Nicolaas)

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Tramvia,

PAP. Vierwielige, open vrachtwagen, door 2 ossen of 1 of 2 muilezels getrokken. De assen zijn dubbel omgebogen, zoodat de bodem laag boven den grond is. Van alles wordt daarop vervoerd: verhuisboedels, levend vee, plantage-producten.

Tranga-bakka-sneki,

N.E. Volgens een door de Gonini-Expeditie medegebracht exemplaar = *Herpetodryas fuscus*. Een Boomslang.

Trankeer of trankera,

PAP. Op de Benedenw. eilanden de algemeene naam voor omheiningen, die noodig zijn om anderer vee te weren. Oudtijds werden ze gemaakt van steen, cactus- en pita-planten; thans ook van prikkeldraad. Trankeeren van steen werden in den slaventijd gemaakt van los gestapelde, ruw bekapte kalksteen en komen hoofdzakelijk voor in de nabijheid der kalkrotsen. De aanleg van een cactustrankeer

is nog al omslachtig en kostbaar en de trankeer moet jaarlijks ingekort worden juist als een meidoornhaag. Een trankeer van pita (zie aldaar) is uitstekend, onaantastbaar, maar wordt dat eerst na eenige jaren; de aanle weinig kostbaar; bescherming tegen de geiten is daarbij echter noodig. Zoodra de pita uitgebloeid is, sterft ze af en er ontstaat in de anders vrijwel ondoordringbare haag een gaping, die aangevuld moet worden. De huurder van een gouvernements-perceel is verplicht dit te omheinen en gebruikt daartoe elk mogelijk materiaal (zie voorts P.B. 1828 B. no. 127).

Trapoen,

N.E. Zie TARPON.

Tras,

tufsteen, vulkanisch puin, als mortel bij metselwerk gebruikt, in vroeger jaren een vrij belangrijk uitvoerproduct van St. Eustatius, dat in geheel West-Indië een zeer goeden naam had; van heinde en ver kwamen schepen om dit product van het eiland te halen, hetgeen aanleiding gaf om in 1804 een recht van uitvoer van 25 cent per vat te heffen. De uitgebreide vestingwerken op Curaçao, waarvan de bouw in 1827 is aangevangen (zie KRIJGSMACHT, blz. 428) zijn, na een voorafgaand onderzoek naar de deugdelijkheid van deze trasspecie door de met de werken belaste genie-officieren, daarmede gemetseld. In 1845 werden 10.000 vaten naar Porto-Rico verscheept tot het bouwen van een droogdok. In dien tijd bracht de tras van St. Eustatius in Demerary f15 Ned. ct. per vat op. De deugdelijkheid van het materiaal blijkt ook uit de stevigheid van de eertijds daarmede gemetselde gebouwen op St. Eustatius, die weerstand hebben geboden aan orkanen en aardbevingen. In een belangrijke nota van A.H. Bisschop Grevelink, toen maals Secretaris van het eiland, dd. 14 Jan. 1845 (T.A.G. 1885. II 201-211) worden de redenen opgesomd waarom de goede naam van de Statiaansche trasspecie verloren is gegaan. (Zie ook A.R. Blommendal, Korte Aant. over het eil. St. Eustatius, T.A.G. 1876, I 64 en 65). G. Duyfjes deelt in Kol. Verslag Curaçao 1910, Bijl. S mede, dat het onderzoek van de tras ongunstige uitkomsten heeft gegeven. Een nader onderzoek, aan de hand van Bisschop Grevelink's mededeelingen omtrent de oude bereidingswijze, is aan te bevelen.

In het Kol. Versl. Curaçao 1911, Bijl. S doet Duyfjes eenige mededeelingen over de tras, gevonden op de plantage Koraal Tabak op Curaçao.

Tras,

SUR. Plantersterm, vermoedelijk afgeleid van het Eng. *trash*, beteekent uitgeperst suikerriet (zie aldaar, blz. 661).

Traslods.

Op de suikerplantages de schuur tot opberging van de tras, die als brandstof in de fabriek gebruikt wordt.

Trassen,

SUR. Plantersterm. Zie SUIKERRIET.

Treef,

SUR. *Trefoe*, N.E. Hieronder verstaat men, volgens het zeer verbreide volksgeloof in Suriname, elk voedingsmiddel, waarvan het voortgezet gebruik aanleiding zou geven tot het ontstaan van lepreuze huid veranderingen. Voor zulk een voedingsmiddel heet men dan 'treef te hebben'. Het is algemeen bekend, dat het gebruik van sommige spijzen, dranken, genot- en geneesmiddelen - zie o.a. de lange lijst in E. van der Hoop's artikel 'Huidaandoeningen ontstaan door voedsel of geneesmiddelen' (Moleschott, 5 en 12 Febr. 1916, blz. 373-390) - bij daarvoor vatbare personen huidaandoeningen van den meest uiteenloopenden, gewoonlijk snel voorbijgaanden, maar soms ook van zeer hardnekkigen aard kan te weeg brengen. Deze vatbaarheid, *idiosyncrasie*, die erfelijk kan zijn, is evenwel niet volkomen de 'treef' van Suriname.

Voorop gesteld zij, dat het geloof aan treef, hoewel misschien niet in zijn tegenwoordigen vorm, met de negers uit Afrika gekomen is. De oudste schrijvers over Suriname maken daarvan melding. Die Afrikaansche herkomst moge blijken uit de volgende plaats in Rev. J. Leighton Wilson's boek 'Western Africa, its history, condition and prospects', London 1857, blz. 339: 'Another custom in Kongo which excited the displeasure of the missionaries [in de 16de eeuw n.l.], was the habit of interdicting to every person at their birth some article of food, which they were not through life, upon any consideration, to put into their mouths'. Is de zaak Afrikaansch, de naam is in Suriname ontstaan uit het Hebreeuwsche woord *Tereefa* (verboden spijs, Amsterdamsch Joodsch dialect: *Treife*). Komt men in Europa door ervaring te weten welk voedingsmiddel, enz. huidaandoening teweeg brengt, tot de wetenschap welke treef men heeft komt men op verschillende manieren: één daarvan is natuurlijk ook, dat men huidaandoeningen waarneemt na het gebruik van zekere voedingsmiddelen, enz. maar de algemeenste manier is dat de treef, meestal bij de geboorte van een kind, aan een bloedverwant of kennis, veelal van het vrouwelijk geslacht, in den droom of op andere geheimzinnige wijze geopenbaard wordt. Een merkwaardig voorbeeld van zoo'n droom is het volgende: een vrouw zag in den droom een verschijning, n.l. een persoon, die een visch in de hand hield en haar zeide dat die de treef was van zeker kind. Vóór dat de droomende kon zien welke visch het was, verdween de verschijning. Voor het ongelukkige slachtoffer van den droom was nu *elke* visch treef. En dat voor het geheele leven! Ook komt het voor, dat de eene of andere oude

negerin, om de familie 'een dienst te bewijzen', deze mededeelt welke de treef van een pasgeboren kind is. Heeft de vader een treef, dan erft dit op de kinderen over, wat niet het geval is met de treef der moeder. Deze deert de kinderen niet. Ook zijn er waren er professionals, een soort waarzeggers, die door middel van een kwartskristal of een glazen bol in een glas water, tegen betaling, uitvorschen wat iemands treef is. Kenners beweren ook uit den vorm van een vlek op iemands gelaat te kunnen zien wat diens treef is. Een merkwaardige mededeeling zij hier ontleend aan een artikel in de Berichten uit de Heiden-Wereld, jaarg. 1911, blz. 177: 'Het bijgeloof leert, dat niet ieder kind als een geschenk van God aan de ouders moet beschouwd worden. Er moeten nog tal van Indiaansche geesten bestaan, die in den droom aan een vrouw een kindje komen aanbieden. Vandaar dat vele kinderen in ons midden rondloopen, die door de ouders worden beschouwd als een Indiaanschen geest te bezitten. We hebben het beleefd, waar een bijgeloovige vriend een huis binnentrad en plotseling de aanmerking maakte, dat onder de vier kinderen van het gezin er een was met een Indiaanschen geest, bij ondervinding kon hij dit zoo maar ruiken en hij waarschuwde de ouders ernstig toch dat kind nooit iets te laten eten wat van de koe komt. Voorts raadde hij hun aan, indien men tot nu toe onwetend tegen den geest gezondigd had, het kind op een zekere plek waar een Indiaansche geest zich ophield, te laten wasschen.'

Letterlijk alles kan treef zijn: Vleesch en vischsoorten, groenten, vruchten. Een veel voorkomende treef is negervisch (zie aldaar). Er zijn ook personen voor wie 'al wat van de rivier komt', anderen voor wie regenwater treef is. Men maakt fijne onderscheidingen: een *witte* kip kan treef zijn, terwijl anders gekleurde kippen niet schaden, evenzoo de *manbaäna* (zie BANAAAN), zonder dat andere bananen kwaad doen. De lastigste treef is wel die voor het rund; die deze treef heeft, zegt: 'ik eet geen koe', hetgeen zeggen wil: niets dat van de koe afkomstig is, dus behalve het vleesch, ook melk, boter, kaas; zelfs het dragen van leeren schoenen moet vermeden worden. In 1903 zou aan de Kol. Staten een verordening worden ingediend tot het verplicht stellen van de vaccinatie voor schoolgaande kinderen, onderwijzers, enz. Bij het onderzoek, dat daaraan voorafging, bleek dat een deel van de bevolking bezwaar had, de kinderen, die het rund tot treef hadden, te doen vaccineeren met stof van het kalf afkomstig (zie Bijlagen 1903/04 8.3, 8.4 en 8.5). Bij de openbare behandeling van het ontwerp (zitting van 8 Dec. 1903) ontspan zich daarover een merkwaardig debat. Daar de verordening ontheffing van de verplichting voor de bijzondere scholen mogelijk maakte, konden deze bezwaarden vrijgesteld worden van de vaccinatie. In het verslag van het onderwijs over 1904 kon medegedeeld worden, dat tal van ouders, die om de zoogenaamde 'treef' aanvankelijk bezwaar maakten om de kinderen te doen vaccineeren, eindigden met hunne bezwaren op te geven.

Zijn er in een huisgezin verschillende treven, dan is het voor haar, die het eten moet bereiden, een heele zorg, want er moet afzonderlijk vaatwerk zijn voor de verschillende 'treefhouders'. Van de vroegste jeugd wordt aan de kinderen ingeprent zich streng te onthouden van hetgeen hun treef is en zelfs aanraking daarvan angstvallig te vermijden. Dit is zeer verklaarbaar, want de creolenbevolking gelooft dat het veronachtzamen van de treef vlekken op de huid te weeg brengt, die in de vreeselijkste aller ziekten, lepra, kunnen overgaan. (De Boschnegers noemen vlekkenlepra '*treffoe*'). Hier houdt de overeenkomst met wat men idiosyncrasie noemt op, want niemand meent in Europa, dat de huidaandoeningen, die na het gebruik van sommige voedingsmiddelen ontstaan, in lepra kunnen ontaarden. Dr. Ch. Landré, een groot kenner van de lepra, beschreef reeds in 1852 in het Nieuw

praktisch Tijdschr. voor de geneesk. 4e jaarg. I, 495, de *treefvlekken* als *psoriasis*, een huidziekte 'die buiten twijfel in verband staat met gastrische stoornissen'.

Heeft men zijn treef onwetend veronachtzaamd, dan is een van de geneeswijzen dat het haar of been van het dier, waarvan het vleesch afkomstig is, verbrand en tot een poeder gemalen wordt, dat met olie vermengd op de treefvlekken wordt gesmeerd.

Bakhuis (Verslag d. Coppename-Expeditie, blz. 120 en 121) verhaalt dat de Boschnegers een kamp verlieten om aan de overzijde der rivier te bivakkeeren, omdat de reizigers een kaaiman in het kamp hadden gebracht. Ook een dooden boa wilden de Boschnegers niet in de boot hebben. Beide dieren waren, zooals zij zeiden, voor hen treef.

Hoogst waarschijnlijk is de treef een overblijfsel van totemisme (zie aldaar), vertroebeld door elementen, die er in het nieuwe vaderland der uit Afrika aangevoerde negers bijgekomen zijn. Opmerkelijk dat er, volgens Landré (l.c.) in Suriname negerstammen waren, die geen treef hadden.

Uit het bovenstaande blijkt dat de treef in de Surinaamsche samenleving een belangrijke rol speelt. Naar aanleiding van een circulaire, omstreeks 1908 door het departement van onderwijs in Suriname tot de hoofden van scholen gericht, stelde de schrijver van het zoeven vermelde artikel in de Berichten uit de Heiden-Wereld op een tamelijk groote school een onderzoek in, en bevond dat 75 perc. van de schooljeugd de meest uiteenlopende treven had, en in 1903 verklaarde de geneesheer Dragten in de bovengenoemde zitting der Kol. Staten, dat, wel van verre van bij de volksklasse overheerschend te zijn, de treef in alle lagen der maatschappij en niet het minst bij gegoeden wordt aangenomen.

Bepaalde het geloof aan de treef zich tot het bovenstaande, dan zou men de schouders kunnen ophalen en het aan de menschen overlaten zich in vele gevallen noodeloos te kwellen. Immers vergeten zij in hun treefgeloof, dat men, in een land met zoovele stekende en bijtende insecten, niet vermijden kan, gestoken of gebeten te worden door insecten, die te voren het treefdier gestoken of gebeten hebben of daarmee in aanraking zijn geweest. Maar een geheel ander aanzien krijgt de zaak, wanneer men bedenkt, dat bij een groot deel der creolenbevolking de overtuiging heerscht, dat het eten van zijn treef *de eenige* manier is waarop men lepra kan krijgen. Aan de besmettelijkheid door contact gelooft men niet, waarvan, trots de groote vrees voor de ziekte, een schromelijke onverschilligheid in den omgang met de zieken het gevolg is. Dit gaat zelfs zoo ver, dat, vooral bij de Boschnegers, gezonde mannen met lepreuze vrouwen leven en omgekeerd. Er is veel te zeggen voor de meening, dat dit volksgeloof de oorzaak is van de groote verspreiding der ziekte. Onder die omstandigheden is bestrijding van de lepra onmogelijk en dit maakt de treefkwestie tot een maatschappelijk euvel, dat dringend de aandacht van het koloniaal bestuur vraagt. Men zou kunnen beginnen met op de scholen een nauwkeurig onderzoek in te stellen naar het aantal kinderen, dat een treef heeft en naar den aard van de treef, daarbij aanteekening

houdende of de leerlingen negers, kleurlingen, blanken, enz. en waar zij geboren zijn. Zulk een onderzoek, zich uitstreckende over een schoolbevolking van meer dan 10.000 kinderen, zou een denkbeeld geven van den omvang van het geloof aan treef in de kolonie en misschien een verrassende uitkomst opleveren. Ook zou dienen onderzocht te worden of treef in zijn tegenwoordigen vorm ook voorkomt bij de Indianen, die gezegd worden voor de lepra immuun te zijn en of het geloof bekend is in de naburige Fransche en Engelsche koloniën. Op de Nederl. Antillen schijnt de treef niet bekend te zijn; de periodieke schaarschte aan levensmiddelen, inzonderheid op de Benedenwindsche eilanden, liet daar voor de treef geen beperking in voedsel over. Zie over treef een artikel van Dr. C.E. Baëza in het Medisch Weebklad van 16 Jan. 1904, overgenomen in Onze West van 2 Maart 1904.

Ten slotte zij nog opgemerkt dat 'treefhouden' ook de beteekenis heeft van diëet houden, vasten, als inleiding tot de vervaardiging van obia's (zie aldaar).

Treefdag.

Zie SLANGENVEREERING.

Treefvlekken.

Zie TREF.

Trees deedee,

BEN. E. Zie DALECHAMPIA.

Trekkers,

SUR. Zie PLANTAGE.

Trens,

SUR. Zie PLANTAGE.

Tribulus cistoides

L. Fam. Zygophyllaceae. *Angglo*, BEN. E. Kruidig plantje met tot 9-bladige, veervormige, saamgestelde bladeren en gele bloemen; de vruchten zijn voorzien van lange scherpe stekels.

Tributers.

Zie GOUDINDUSTRIE blz. 319.

Trichilia cuneifolia

Pulle. Fam. Meliaceae. *Basra-bruinhart*, N.E. Een boom, waarvan het hout niet gebruikt wordt. De inlandsche naam wijst er op dat het hout iets heeft van bruinhart.

Trichilia trifoliata

Jacq. Fam. Meliaceae. *Ceraasji maatsjoe*, *Sjimaroeke maatsjoe*, CUR. Een heester met drietallige bladeren, waarvan de blaadjes ongesteeld en zeer duidelijk versmald zijn aan de basis; het eindblaadje is het grootst, tot 4,5 c.M. lang; de bloemen staan in korte bloeiwijzen in de bladoksels.

Trichoptera,

eene orde van insecten, waartoe de schietmotten of kokerjuffers behooren. Zij hebben in aanleg bijtende monddeelen, die echter door vergroeiing niet tot kauwen geschikt zijn, vier vliezige, meer of minder met haarschubben bekleede, in vorm verschillende vleugels en lange draadvormige sprieten. De gedaanteverwisseling is volkomen. De larven leven in den regel in het water en vervaardigen uit eer verschillende bestanddeelen, takjes, schelpjes enz. al naar de soort, woningen, waarin zij den poptoestand doormaken. Tot deze groep behooren talrijke soorten, welke over de geheele aarde zijn verspreid. Zij hebben wel eenige overeenkomst met vlinders, maar zij bezitten geen zuignuit, de vleugelbekleeding is anders en aan de manier van vliegen zijn zij gemakkelijk te herkennen. Veelal laten zij zich vallen, waarbij het dier met schokken voortschiet, vandaar de naam schietmotten. Ook met de juffertjes onder de Odonata hebben zij overeenkomst; in verband hiermede en met de woning der larve, verklaart zich de naam kokerjuffer.

Trinaria,

BEN. E. Zie BOUGAINVILLEA.

Trio.

Zie BOVENL. INDIANEN.

Triphasia trifoliata

P.D.C. Fam. Rutaceae. *Zoete lemmetje*, SUR. *Switi limmiki*, N.E. *Lamoentsji di Surinaam*, *Lamoentsji sjimarón*, BEN. E. *Myrtle lemon*, BOV. E. Heester met 3-tallige bladeren, waarvan het eindblaadje meer dan 2 maal zoo groot is als de zijblaadjes; bij elk blad een rechte, scherpe doorn. De vruchten worden gegeten.

Triplaris coriacea

Krst. Fam. Polygonaceae. *Mangel di Sabaana*, CUR. Een boom met langwerpige bladeren en eenslachtige bloemen; de bloembladeren der vrouwelijke bloemen zijn bij de rijpe vrucht uitgroeid tot drie groote vleugels.

Triplaris surinamensis

Cham. Fam. Polygonaceae. *Mierenhout*, SUR. *Mira hoedoe* of *Dreitín*, N.E. *Jakoema*, AROW. Hooge, sierlijke boomen, dikwijls in groepen bijeenstaande, met holle, door tusschenschotten in vakjes verdeelde takken, waarin vaak mieren wonen. De boom in bloei is één groote witte of zeer licht-gele ruiker. De bruine, drievleugelige vruchten worden door den wind zeer ver medegevoerd, waarbij zij steeds om een verticale as draaien. De naam *drei-tin*, die droge tijd beteekent en speciaal aan de vruchten gegeven wordt, wijst aan in welk jaargetijde deze rijpen. Een aftreksel van den bast, die gemiddeld 5 pct. looistof bevat, wordt gebruikt tegen dysenterie.

Triumfetta althaeoides

Lam. Fam. Tiliaceae. *Toriman*, N.E. Een boom met sterk behaarde, handlobbige bladeren, gele bloemen en stekelige ronde vruchten.

Triumfetta semitriloba

Jacq. Fam. Tiliaceae. *Wild maho*. BOV. E. Heestertje met verschillend gevormde bladeren, die 3 meestal uit den voet ontspringende hoofdnerven toonen; bladeren dikwijls gelobd, wit-viltig; de vruchten, in dichte pluimvormige trossen, zijn kogelrond ter grootte van kleine erwten en geheel bedekt met scherpe stekels.

Trochilidae.

KOLIBRIES. *Lonkriki*, N.E. *Bimiti*, AROW. *Toekoesi*, KAR. De kolibries behooren tot de kleinste vogels en zijn tot Amerika beperkt, waar zij in ongeveer 600 soorten in de tropische streken voorkomen. Hun vederkleed is steeds van metaalglans voorzien. De snavel is priemvormig, maar bij de verschillende soorten uiteenlopend van vorm; de tong bestaat uit 2 helften, die een buis vormen, waardoor het voedsel, bestaande uit zeer kleine insecten, die zij zwevende uit bloemen halen, naar binnen gezogen wordt. Groote verscheidenheid bestaat in den vorm van den staart. De

vleugels zijn lang en smal en de pootjes zeer klein. Zij vervaardigen zeer kunstige, open nestjes en leggen 2 witte eieren. Een van de gewoonste soorten is *Agyrtia viridissima*, een hoofdzakelijk groene soort, met blauwen staart. Een bruine soort met schitterend rooden kop en oranje keel is *Chrysolampis mosquitus*. Een der fraaiste en zeldzaamste soorten is de *Topaas-Kolibrie*, *Topaza pella*, hoofdzakelijk goudglanzend robijnrood en groen, met 2 verlengde, gekromde staartvederen. Op de Beneden w. Eilanden komen 2 kolibries voor. De gewoonste is de bovengenoemde *Chrysolampis mosquitus*. Minder algemeen, hoewel niet zeldzaam, is *Chlorostilbon caribaeus*, een groene, goud glanzende soort met staalblauwen staart.

Troeli,

N.E. Zie MANICARIA.

Troepiaal.

Zie ICTERIDAE.

Troglodytis musculus.

Gado fowroe, N.E. (beteekent Godsvogeltje) *Tjo-tjo-fowroe*, N.E. Het winterkoninkje, een op de Europeesche soort gelijkend vogeltje, echter lichter gekleurd, met langeren staart en iets grooter. Het vogeltje houdt zich om en bij de woningen op en is bij de bevolking zeer geliefd. Men hangt tegen de huizen kruiken zonder bodem in horizontale richting en het vogeltje bouwt daarin zijn nest. Het is volstrekt niet schuw en zingt den ganschen dag.

Trogon.

Van het vogelgeslacht Trogon is de in Suriname het meest voorkomende soort *Trogon viridis* (N.E. *Hoedoloso fowroe*, houtluisvogel) van boven blauwgroen met gouden weerschijn, van onderen blauw en oranjegeel; het wijfje is van boven grijs.

Trommelstokboom,

SUR. Zie CASSIA FISTULA.

Trommentaal.

Zie BOSCHNEGERS, blz. 163.

Trompet,

BEN. E. Zie IPOMOEA NIL.

Trompetter,

SUR. Zie ASPREDINICHTHYS, ASPREDO en PLATYSTACUS.

Trompettervogel,

SUR. Zie PSOPHIA.

Trompetterzwamp,

SUR. Zie SYMPHONIA.

Tsjananaa,

BEN. E. Zie EVOLVULUS GLABER.

Tuchtschool.

Zoals op blz. 653 van het art. STRAFSTELSEL is opgemerkt, veronderstelde art. 37 van het op 1 Mei 1869 ingevoerde Wetboek van strafrecht het bestaan van een 'verbeterhuis' voor jeugdige veroordeelden, welk verbeterhuis, niettegenstaande de Kol. Staten meermalen daarop hebben aangedrongen, nimmer is opgericht, terwijl men slechts het voorbeeld had te volgen van de voortreffelijke 'Industrial and reformatory school for boys' in Britsch Guiana, gevestigd op 'Onderneeming'. Art. 55 der transitoire bepalingen van den overgang tot de nieuwe wetgeving schreef voor dat, zoolang het verbeterhuis niet bestond, jeugdige beschuldigen of beklaagden opgenomen zouden worden in een ander door den Gouverneur aan te wijzen geschikt verblijf. Blijkens hetgeen is medegedeeld op blz. 655 van het art. STRAFSTELSEL meent het Surinaamsche bestuur dat de oprichting van gouvernementswege van een opvoedingsgesticht als boven bedoeld achterwege kan blijven. Tot opnemng van verwaarloosde jongens bestaat echter sedert eenige jaren een inrichting. Op 25 Juni 1909 werd n.l. door een zevental heeren in Suriname een 'stichting voor verwaarloosde jongens' opgericht, die men een tuchtschool zou kunnen noemen en die ten doel heeft duurzame verzorging van minderjarige jongens, ouder dan 13 jaar, over wie door den rechter de voogdij aan de stichting wordt opgedragen. De statuten der stichting waren bij Gouv. res. van 12 Juni 1909 n° 7320 goedgekeurd. De inrichting is gevestigd op de gouvernements-plantage Sloopwijk in het district Cottica en wordt bestuurd door een commissie van regenten; de dagelijksche leiding is opgedragen aan een directeur, die door den Gouverneur op voordracht van regenten wordt benoemd en ontslagen. De inkomsten der inrichting zijn: *a.* vrijwillige giften, subsidieën en andere periodieke bijdragen, *b.* een deel der door de verzorgden verdiende gelden, *c.* andere toevallige baten. Op de voorloopig vastgestelde koloniale begrooting voor 1917 is de uitgave uit de koloniale kas voor de stichting geraamd of f3500. De inrichting op Sloopwijk werd 17 Nov. 1912 geopend. Op 31 Dec. 1913 bedroeg het getal jongens 7; over 6 daarvan had de stichting de voogdij. De verzorgden leggen zich toe op den tuinbouw op het terrein der stichting en verrichten tegen loon veldarbeid op de plantage Sloopwijk. De opbrengst van den tuin en het verdiende arbeidsloon komen voor de helft ten bate der jongens, voor de andere helft ten bate der stichting. Op 31 Dec. 1914 was het aantal jongens tot 10 gestegen, in Jan. 1915 kwamen er nog 2 bij. Voor meer is er voorloopig geen plaats. In Mei 1914 werd op Sloopwijk een gouvernementsschool opgericht, waarvan het hoofd vier, malen per week, telkens van 5-6 uur des namiddags, onderwijs geeft aan de jongens der stichting. Door de oprichting der school is het mogelijk geworden ook jongens in het gesticht op te nemen, die nog schoolplichtig zijn.

Tuin-markoesà,

SUR. Zie PASSIFLORA QUADRANGULARIS.

Tupinambis nigropunctatus.

N.E. *Sapakara*. AROW. *Marare*. KAR. *Serewai*. Eene groote hagedis tot de familie der Tejidae behoorende, van boven olijfgleurig met donkere dwarsbanden en dwarsrijen van witte vlekjes langs de zijden van het lichaam. De onderzijde is geel gekleurd, somtijds met zwarte vlekjes, terwijl boven op den kop groote zwarte vlekken voorkomen. Dit dier, dat eene lengte van 1 Meter kan bereiken, van welke lengte de staart het grootste deel inneemt, leeft in droge boschstreken in eigen gegraven hollen; het is voorzien van sterke tanden met breede vlakke kronen en weet zich

met deze tanden geducht te verdedigen wanneer het wordt aangevallen. De lange, smalle van voren gespleten en zeer bewegelijke tong, kan achter in eene schede worden teruggetrokken, maar wordt meestal als tastorgaan buiten den bek gestoken, op de wijze zoo als men dat bij de slangen waarneemt. De schubben op de rugzijde zijn klein, en zeshoekig van vorm, terwijl de buikschubben, in ongeveer 30 langsrijen geplaatst, veel grooter zijn. De kop is bedekt met groote schilden. Het voedsel van de Tupinambis bestaat uit insecten en kleine gewervelde dieren als kikvorschen en hagedissen, soms zelfs uit kleine vogels en zoogdieren. In de buurt van menschelijke woningen gekomen maken zij jacht op jonge kuikens en eendjes. *Tupinambis* legt hare door eene lederachtige huid omgeven eieren ten getale van 7 of 8 in termieten-nesten, die daartoe door het moederdier worden opengebroken. De termieten sluiten de zoo gemaakte opening weder, en de eieren blijven, tot aan het oogenblik waarop zij uitkomen, in het termietennest opgesloten. Eene verwante vorm, *Tupinambis tequixin* onderscheidt zich van *T. nigropunctatus*, door kleinere schubben, die aan de buikzijde in 36-40 langsrijen zijn geplaatst, door donkere dwarsbanden op den buik, en door donkere grenslijnen tusschen de schilden van den kop. Beide soorten vindt men in Zuid-Amerika; *T. nigropunctatus* schijnt in Suriname de meest voorkomende soort te zijn.

v.L.d.J.

Turdidae,

Boontjedieven, SUR. Met dezen naam worden lijsters aangeduid. Hiertoe behoort *Turdus gymnophthalmus*, een grijsachtig olijfbroene vogel met gestreepte keel en een naakten gelen kring rond de oogen; zijn gezang doet aan onze merel denken.

Turksch koren,

SUR. Zie MAÏS.

Tweevleugeligen.

Zie DIPTERA.

Tylosorus-

soorten worden in het Papiamentsch *Geepie* genoemd. Niet zeldzaam is *T. timucu* (Walb) J. & Ev. *T. marinus* (Walb) heet op ST. EUST. *Gars*. Fam. Esocidae. Zeevisch. Verspreiding: Florida Keys tot Brazilië. De beide kaken zijn verlengd, de onderkaak is iets langer dan de bovenkaak; bij jonge vischjes is de onderkaak veel langer. De buikvinnen zitten dicht bij de wangen dan bij den voet van de staartvin. De kleur is groenachtig met een zilverachtig blauwen zijband. Hij wordt 1½ voet lang. Algemeen in West-Indië is *T. raphidoma* (Ranz) J. Deze heeft een zwarte staartkiel. Er zijn huidplooiën langs den rand van het voorkieuwdeksel. De kop is breed. De

kaken zijn ongewoon kort. De schubben op het lichaam zeer klein. De kleur is groen, zilverachtig van onderen. Er is geen zijband. De borstvinnen en de rugvin zijn

zwartachtig, de schubben en de beenderen groen. Lengte drie tot vijf voet.

Tyrannidae.

TYRANNEN. Aldus noemt men vogels, die de vliegenvangers der oude wereld in Amerika vervangen. Hun vormen-rijkdom is zeer groot, grooter nog dan van de vliegenvangers. In Suriname komen zij in aanzienlijk getal voor; vele soorten behooren tot de gewoonste vogels. *Tyrannus melancholicus* is groenachtig grijs op de bovendeelen met een oranjerode kruinvlek; de onderdeelen zijn geel, de borst is grijs. Hij is bekend als *Tontori*. Soorten van het genus PITANGUS noemt men *Grietjebie* (*Grikibi*, N.E. *Itikke*, AROW.). *P. sulphuratus* is van boven bruin, van onderen geel, en heeft een zwarten kop met gele kruinvlek en een wit voorhoofd. *Myiozetetes cayennensis* is bekend onder den naam van *Marechaussée-grietjebie*, omdat zijn geluid op het eerste woord zou gelijken. Een zeer bekend vogeltje is ook de *Tjietjari*, N.E., *Elainea pagana*, grijsgroen met witte vlek op den kop, keel en borst grijswit, buik geel. *Milvulus tyrannus* is merkwaardig door de beide zeer verlengde buitenste staartpennen; zijn kop is zwart met gele kruinvlek; bovendeelen grijs, onderdeelen wit, vleugels en staart zwartbruin. Een van de kleinste, tot de Tyrannidae behoorende vogels is *Todirostrum cinereum* (N.E. *Tietri* of *Bakoeba tietri*) met grijzen rug, zwarten kop en gelen buik. Het vogeltje is in de lage landen zeer algemeen. Vrij algemeen is ook *Fluvicola pica*, de *katoenvogel*, wit, met zwarten rug, vleugels en staart.

U.

Uhlenbeck (Gerhard, Hendrik).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Uilen.

Zie STRIGIDAE.

Uitgaande rechten.

Zie BELASTINGEN, blz. 84.

Uitlevering.

Uit een oogpunt van volkenrecht moet de uitlevering onderscheiden worden van de *uitzetting* (zie aldaar). Beide rechts-instituten vloeien voort uit de zoogenaamde souvereiniteit van den Staat, die voor zoover hij zich niet bij verdrag tot het tegendeel

verplicht heeft, geen *vreemdelingen* (zie aldaar) op zijn gebied behoeft te dulden. De afleiding uit het beginsel is echter in de twee gevallen verschillend. Bij de uitzetting hebben wij te doen met een rechtstreeksch gevolg; bij de uitlevering is het verband iets minder eenvoudig. Het beginsel van de staats-oppermacht brengt mede dat een staat zijn rechtspleging niet buiten zijn gebied kan uitstrekken en dat hij op zijn eigen territoir geen vreemde inmenging kan toelaten. Dit laatste houdt in dat zijn rechters met vreemde strafwetten en strafvonnissen niet te maken hebben. Onder den invloed van medelijden en naastenliefde, gevoed door den naijver tusschen de staten, groeide uit deze regelen het zoogenaamde toevluchts- of asylrecht, dat aan overtreders van nationale wetten in het buitenland straffeloosheid waarborgde en waarop door de oudere schrijvers over het volkenrecht zeer de nadruk wordt gelegd. In den loop der tijden deden echter de nadeelen van dit toevluchtsrecht zich steeds sterker gevoelen. Lieden, die in het eene land een gevaar opleveren voor de rechtsorde, doen dat allicht ook in het andere en bij bevordering van de misdadigheid heeft ten slotte geen enkele staat belang. Zoo kwam men tot een middel van internationale strafrechtspleging, dat aan den eenen kant deze nadeelen voorkwam, maar aan den anderen kant toch het beginsel der staats-oppermacht onaangetaast liet. Dat middel was de uitlevering.

Het gemeenschappelijk belang van de staten in dezen werd het eerst begrepen ten opzichte van de staatkundige misdrijven. Dit soort van misdrijven toch leverde het meeste gevaar op voor de persoonlijke rechten van de vorsten, die hun belangen met die van den staat vereenzelvigden. Later is men de zaak juist andersom gaan inzien. Sedert het midden van de 19de eeuw staat het beginsel vast, dat alleen voor gewone, d.i. niet-staatkundige misdrijven wordt uitgeleverd.

Het asylrecht is door de uitlevering zeer in het gedrang gekomen. Door de hedendaagsche schrijvers over volkenrecht wordt het niet of nauwelijks meer erkend. Toch gaat dat te ver, want het heeft nog grooten invloed. Die invloed blijkt uit de bescherming van politieke misdadigers; uit den gebruikelijken regel dat een uitgeleverde niet voor andere misdrijven mag gestraft worden dan dat waarvoor hij werd uitgeleverd; uit de soms voorkomende bepaling dat hem geen zwaardere straf zal worden opgelegd dan door den uitleverenden staat op het delict is gesteld en, vooral, doordat men het algemeen als onrecht gevoelt, wanneer een regeering zonder noodzaak een vluchteling door uitzetting aan een vreemde justitie overlevert. Deze opvatting straalt door in de nationale wetgevingen op het stuk der uitlevering, welke daarvoor gewoonlijk veel waarborgen vragen en veel formaliteiten voorschrijven. Vooral het Engelsche recht gaat in dezen ver: het maakt een nagenoeg volledig rechtsgeding over het ten laste gelegde feit en daardoor het overleggen van beeedigde verklaringen bij de aanvraag noodzakelijk. Het feit dat Groot-Britanje, evenals de Vereenigde Staten doen, in beginsel ook eigen onderdanen uitlevert, staat daarmee waarschijnlijk wel in verband.

Het zijn deze nationale regelingen, die moeilijkheden kunnen veroorzaken over de verhouding tusschen het recht tot uitzetting en de bevoegdheid tot uitlevering. Een regeering, die zonder bepaalde redenen van staatsbelang een vreemdeling door uitzetting in de handen van een buitenlandsche justitie speelt wegens een feit dat zijn uitlevering niet tengevolge had kunnen hebben, handelt zonder eenigen twijfel in strijd met den geest, zooal niet met de letter van haar nationale wetgeving op de uitlevering. En hoewel de bevoegdheid tot uitlevering door het volkenrecht eigenlijk op geenerlei wijze wordt beperkt, kan zulk een handeling toch ook uit dien hoofde niet worden goedgekeurd; want het verrichten van handlangersdiensten is in strijd met het wezen van een soevereinen staat.

Een en ander uit een te houden is van groot belang voor onze Westindische koloniën. Immers in Suriname heeft men voortdurend te doen met uit de straf-inrichtingen van Fransch-Guiana ontsnapte gevangenen (zie DÉPORTÉS). Zoowel uitlevering als uitzetting wordt op hen toegepast. Intusschen kunnen zij lang niet allen over één kam geschoren worden. Over de wijze waarop zij behandeld moeten worden bestaan dan ook verschillende opvattingen, die niet nagelaten hebben van tijd tot tijd verandering te brengen in de politiek van het Koloniaal Bestuur.

Op haar beurt is de kolonie Curaçao dikwijls het toevluchtsoord voor de overtreders van de wetten der Spaansche republieken uit den omtrek, in het bijzonder van Venezuela. Maar daar die wetten veelal met de machthebbers veranderen en dezen elkander dikwijls op onregelmatige wijze opvolgen, hebben de meest gewone misdrijven er vaak hun politieke zijde. Zelfs de in 1892 te Genève door het Institut de Droit International aangenomen regelen voor de onderscheiding tusschen gewone en politieke delicten zouden daarvoor waarschijnlijk geen voldoende richtsnoer in de hand geven. Daaraan is vermoedelijk dan ook toe te schrijven dat er tot dusver nog geen uitleveringsverdrag met Venezuela bestaat. Het zou wellicht meer moeilijkheden veroorzaken dan oplossen. De bevoegdheid tot uitzetting van ongewenschte Zuidamerikanen is voor de bescherming van de Curaçaosche belangen voldoende. Maar dat ook de belangen van vreemde regeeringen wel eens door die uitzetting behartigd zijn, is zeker. De meest bekende voorbeelden daarvan zijn de verwijdering van den lateren president van Venezuela, Guzmán Blanco en zijn vader in 1869 en die van den gewezen president dier republiek Rojas Paul in 1895. Men zie hierover de desbetreffende Kamerstukken (Tienjaarlijksche klapper Hand. S.G. onder *Venezuela*).

Ten aanzien van het moederland wordt in het Nederlandsche staatsrecht de uitlevering sedert de grondwet van 1848 beheerscht door de wet, die de algemeene voorwaarden moet vaststellen, waarop daaromtrent verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten. De desbetreffende bepalingen werden aanvankelijk opgenomen in de wet van 13 Aug 1849, Stbl. N° 39, tot regeling der algemeene voorwaarden der toelating en uitzetting van vreemdelingen. Sedert 1875 bestaat er echter een afzonderlijke regeling van deze stof, t.w. de wet van 6 April 1875, Stbl. N° 66, tot regeling der algemeene voorwaarden, op welke, ten aanzien van de uitlevering van vreemdelingen, verdragen met vreemde mogendheden kunnen worden gesloten. Deze wet, die enkele malen werd gewijzigd, bepaalt dat de uitlevering wordt aangevraagd langs diplomatieken weg en niet wordt toegestaan dan na advies van den rechter, onder wiens rechtsgebied de opgeëischte persoon is aangehouden of zich bevindt. Mocht deze beweren Nederlander te zijn dan kan hij daaromtrent bij verzoekschrift de beslissing van den Hoogen Raad der Nederlanden verzoeken. In afwachting van een aanvraag tot uitlevering kan er voorloopige aanhouding plaats hebben op verzoek van de in de verdragen daartoe bevoegd verklaarde vreemde macht. De uitlevering kan alleen geschieden wegens een aantal met name genoemde zware misdrijven, poging daartoe en medeplichtigheid daaraan in begrepen, tenzij wegens hetzelfde feit hier te lande reeds vonnis is gewezen of vervolging plaats heeft, dan wel volgens de Nederlandsche wet verjaring zou zijn ingetreden. Hier te lande wegens andere feiten opgelegde straffen of ingestelde vervolgingen heffen tijdelijk de mogelijkheid van uitlevering op. Heeft de opgeëischte persoon zich buitenslands aan andere delicten schuldig gemaakt, dan mag hij deswege niet worden gestraft dan nadat hem een zekeren tijd de gelegenheid tot ontvluchting is gelaten. De overige bepalingen van de wet betreffen de vormen, die in acht genomen moeten worden.

De artt. 5 van de Westindische Regeerings-reglementen houden met de Nederlandsche regeling verband. Aanvankelijk bepaalden zij dat de uitlevering van 'personen, die zich op het grondgebied der kolonie bevinden', niet kon plaats hebben, ten ware krachtens verdragen overeenkomstig de desbetreffende artikelen van de Grondwet gesloten. De wet van 26 April 1884, Stbl. N° 90, bracht echter verandering in den tekst. Voor de aanleiding daartoe raadplege men Bordewijk, Handelingen, in art^o. Sedert is er voor ieder der koloniën een afzonderlijk Kon. besluit noodig, dat zooveel mogelijk in overeenstemming moet zijn met de wettelijke bepalingen in het moederland en waarmede bij het sluiten van uitleveringsverdragen moet worden rekening gehouden. In Ned. Oost-Indië heeft men een soortgelijke regeling. De Westindische artt. spreken bovendien niet meer van 'personen' maar van Nederlanders, waardoor eenheid van uitdrukking met het desbetreffende grondwetsartikel is verkregen en de mogelijkheid van uitlevering van Nederlanders geheel wordt uitgesloten.

De door den nieuwen tekst van de artikelen vereischte besluiten kwamen nog in het zelfde jaar tot stand. Voor Suriname: K.B. van 24 Juli 1884 N° 50 (G.B. N° 18), gewijzigd bij K.B. van 11 Oct. 1894 N° 19 (G.B. N° 38) en bij K.B. van 22 Mei 1914 (G.B. N° 32) en voor Curaçao: K.B. van 24 Juli 1884 N° 51 (P.B. N° 17), gewijzigd bij K.B. van 11 Oct. 1894 N° 20 (P.B. N° 31) en bij K.B. van 29 Jan. 1915 N° 38 (P.B. N° 20). Over het algemeen komt de inhoud daarvan overeen met die van de bovengenoemde Nederl. wet van 1875. In stede van de in die wet genoemde Nederlandsche autoriteiten worden natuurlijk de koloniale organen aangewezen. Zoo beslist b.v. het Hof van Justitie bij beroep op Nederlanderschap. Dat hof is tevens het voor het vereischte rechterlijk advies aangewezen college. De eenige belangrijke afwijking komt voor in art. 8, waarbij ook de gouverneurs bevoegd verklaard worden om te beschikken op de aanvragen tot uitlevering, welke van de zijde van Amerikaansche staten of van koloniale besturen in Amerika rechtstreeks tot hen worden gericht. In dat geval kan dus van den voorgeschreven diplomatieken weg worden afgeweken.

Op grond van de genoemde Kon. besluiten is ten aanzien van de uitleverings-verdragen, die op de koloniën van toepassing worden verklaard, meestal het voorbehoud gemaakt dat de bepalingen er van aldaar slechts zullen worden nageleefd, voor zoover zij in overeenstemming zijn met de daar geldende wetten. In het verdrag met Duitschland van 21 Sept. 1897 (Stbl. N° 211) komt die bepaling echter niet voor. Bovendien worden in de bovengenoemde gevallen de gouverneurs van Suriname en Curaçao bevoegd verklaard verzoeken om uitlevering te doen of te ontvangen en toe te staan. Het meest wordt van die bevoegdheid gebruik gemaakt in Suriname ten aanzien van Fransch- en Britsch Guiana, alwaar de gouverneurs gelijke bevoegdheid bezitten. Voor de uitleverings-verdragen vergelijk men verder het artikel VERDRAGEN.

G.J.F.

Uitvoerrechten.

Zie BELASTINGEN, blz. 85.

Uitzetting.

Over de beteekenis van de uitzetting in het volkenrecht en haar verhouding tot de *uitlevering* vergelijkte men het artikel onder dat hoofd. Ook de aldaar behandelde verwijdering van Fransche veroordeelden uit Suriname (zie ook onder DÉPORTÉS) en van Venezolaansche revolutionairen uit Curaçao is voor dit onderwerp van belang. Ook zie men het art. INGEZETENSCHAP.

Zelfs wanneer de bevoegdheid tot uitzetting van *vreemdelingen* (zie aldaar) niet door verdragen is beperkt, wordt zij door het inwendig staatsrecht thans gewoonlijk aan bepaalde regelen gebonden. Door die regelen heeft het onderwerp in den nieuweren tijd een geheel ander aanzien verkregen, waardoor vroegere toestanden hun belang voor ons vrijwel verloren hebben^{*)}. Tegenwoordig geldt de overtuiging dat de uitoefening van de bevoegdheid tot uitzetting in een rechtstaat niet aan de altijd min of meer willekeurige handelingen van het uitvoerend gezag kan worden overgelaten en dat men zelfs aan vreemdelingen bezwaarlijk een waarborg kan onthouden dat er niet te lichtvaardig met hun belangen zal worden omgesprongen. Deze beginselen worden ook gehuldigd in het staatsrecht van Suriname en Curaçao. De zoogenaamde *politieke uitzetting* van ingezetenen, die vroeger in de Rrr. was geregeld en thans nog in dat van Ned. Oost-Indië voorkomt, is er bovendien niet meer bekend. Niettegenstaande de verdediging van dit instituut van de zijde der Tweede Kamer, weigerde de Regeering het in 1864 in haar ontwerpen van de Westindische Regeerings-reglementen op te nemen.

Zulk een vrijgeveige vreemdelingenpolitiek mag echter niet ten nadeele strekken van het staatsbelang. De Staat moet de zekerheid hebben dat zij, aan wie hij zijn bescherming verleent, die ook waardig zijn. In dezen gedachtengang is men meer nadruk gaan leggen op de *toelating*. Bij de regeling daarvan worden dan de eischen gesteld, die men in het staatsbelang noodig acht. In het stellen van die eischen is iedere staat volkomen vrij. De Nederl. wet van 13 Aug. 1849, Stbl. N° 39, eischt slechts het hebben van voldoende middelen van bestaan en, behoudens uitzondering, overlegging van een regelmatig buitenlandsch paspoort. Heeft de toelating eenmaal plaats gehad dan heeft de vreemdeling daardoor ook het recht verkregen om in het land te verblijven, welk recht hem niet dan onder bepaalde voorwaarden kan worden ontnomen. In Nederland geschiedt dat op bevel van den

*) Toch verdient het misschien aanbeveling te vermelden dat, volgens de privilegiën der 'Portugeesch Joodsche Natie' (reeds van den tijd van Parham dateerende en later door Krijnssen bevestigd), een uit haar midden gekozen vierschaar het recht en de macht had om oproerige leden der gemeente van welke zij schandaal vreesde uit de kolonie te verwijderen en dat de Gouverneur gehouden was het vonnis van uitzetting te doen uitvoeren (Hartsinck II 876, Wolbers, 173). Een resolutie van H.H.M.M. van 24 April 1755 beval dat dit privilege alleen betrekking zou hebben op arme, schamele en van elders fugitive Luiden, die geen etablissement in de Colonie hebbende, zig aldaar zouden willen nederzetten, maar dat ten aanzien van Colonisten die in Suriname gestabilieert en goeod waren, Haar Hoog Mog. ordonneerden en statueerden dat van nu af aan de politicque instellingen, ingevolge de Privilegie, niet zou kunnen worden geëffectueerd, dan na gehouden deliberatie van de Gedeputeerden, mitsgaders van alle de Adjuncten of oude Parnassims der Natie, en niet zou kunnen worden gedecerneerd, dan met twee derde der stemmen (Essai hist. sur la Col. de Surinam, II, 159).

kantonrechter, na verhoor, wegens het ontbreken van voldoende middelen van bestaan; en bij Kon. besl. met een cassatieberoep op den Hoogen Raad, om redenen van staatsbelang. Voor niet-toegelaten vreemdelingen gelden deze waarborgen natuurlijk niet. Dezen kunnen zonder vorm van geding over de grenzen worden gezet. Practisch beperkt zich het belang van de wet tot dit laatste. Haar overige bepalingen vinden nagenoeg geen toepassing meer.

In de Westindische koloniën is de zaak niet zóó eenvoudig. Dit wordt veroorzaakt door de bewoordingen van de desbetreffende artt. 6 der Rrr. Daar men blijkbaar geen afstand heeft willen doen van de bevoegdheid om van elders afkomstige Nederlanders uit de kolonie te verwijderen, en bovendien alle koloniale ingezetenen, ook al zijn zij geen Nederlanders (bij het tot stand komen der Rrr. in 1865 was dat ook in gewone gevallen twijfelachtig: zie onder VREEMDELINGEN) voor uitzetting heeft willen behoeden, heeft men de nationaliteit niet als maatstaf bij de regeling kunnen gebruiken. Toch heeft men blijkbaar in de koloniën een toestand willen scheppen, die met dien in het moederland te vergelijken zou zijn, zonder evenwel een speciaal koloniale nationaliteit in het leven te roepen. In verband met een en ander zegt art. 6 Rr. Sur. dat de regelen nopens de toelating en uitzetting van personen, die in de kolonie noch gevestigd zijn, noch daarheen van rijkswege zijn gezonden, bij koloniale verordening worden vastgesteld. En het gelijknamige artikel van Rr. Cur. zegt met een kleine wijziging hetzelfde. Het kleine verschil dient om te doen uitkomen dat de regelingen in de kolonie Curaçao ook bij plaatselijke keur, d.i. voor ieder eiland afzonderlijk gegeven kunnen worden. Door de gekozen oplossing verviel men in een noodlottigen kringloop, die bij de uitvoering tot groote moeilijkheden aanleiding gaf (zie onder INGEZETENSCHAP).

In *Suriname* is het onder dat hoofd genoemde ontwerp-Van Asbeck sedert met enkele wijzigingen van kracht geworden (verord. 3 Sept. 1915, G.B. 1916 N° 19 en verord. van 13 Maart 1916, G.B. N° 20). Met de redactie van de uit art. 6 Rr. voortvloeiende bezwaren heeft men daarin korte metten gemaakt (zie in dit verband de Hand. K.S.), zooals men tevoren ook reeds in Curaçao had gedaan. Dit wat de vestiging betreft. Toegelaten wordt in de kolonie niemand zonder verlof tot ontscheping. Voor gewezen ingezetenen der kolonie en aldaar geboren personen geldt deze regel gewoonlijk niet. Het verlof tot ontscheping wordt geweigerd aan personen, welke geen voldoende middelen van bestaan bezitten en die klaarblijkelijk ook niet door arbeid kunnen verkrijgen (onderscheiden in 2 gevallen), aan hen, die aan lepra lijden en aan hen, wier aanwezigheid gevaarlijk is voor de openbare orde en rust. Hoe, na het verleenen van het verlof, de toelating geschiedt en wat daarvan de juiste gevolgen zijn is niet zeer duidelijk. Voor de toepassing van de uitzetting schijnen die vragen echter niet van belang te zijn. Bij de uitzetting onderscheidt men nl. 2 gevallen t.w.: 1^e uitzetting door den Proc. Gen. of den Commissaris van een grensdistrict van hen die zwerfende worden aan-

getroffen zonder behoorlijk middel van bestaan; 2^e uitzetting op bevel van den Gouverneur, de Raad van Bestuur gehoord, van hen, die gevaarlijk geacht worden voor de openbare orde. De in art. 6 Rr. uitgezonderde personen, vallen natuurlijk daarbuiten.

In de kolonie *Curaçao* heeft men de verordeningen van 29 April 1905 (P.B. N° 14) en 8 Maart 1906 (P.B. N° 10). Deze bepaalt de vestiging (zie INGEZETENSCHAP), gene regelt de toelating en de uitzetting. De eenigszins spitsvondige onderscheiding van de Sur. verord. tusschen toelating en verlof tot ontscheping komt in de laatstgenoemde niet voor. Toegelaten worden slechts zij, die bewijsbare voldoende middelen van bestaan hebben en niet gevaarlijk zijn te achten voor de openbare rust of orde. Bij twijfel aan het voortduren van de middelen van bestaan kunnen ook eenmaal toegelaten personen tot het bewijs daarvan worden genoodzaakt. Is dat bewijs onvoldoende dan ontvangen zij van den Proc. Gen. of den Gezaghebber een aanzegging om de kolonie te verlaten. Een gelijke aanzegging bekomen al of niet toegelaten personen, die gevaarlijk worden geacht voor de openbare rust of orde. In dit geval is echter beroep op den Gouverneur mogelijk. De mogelijkheid van uitzetting vervalt natuurlijk zoodra de bedoelde personen tot de door art. 6 Rr. uitgezonderde categorieën gaan behooren.

G.J.F.

Unguis di gaatoe,

BON. Zie PITHECOLOBIUM PLATYLOBUM. CUR. Zie MIMOSA DISTACHYA.

Unguis di poesji,

BEN. E. Zie PITHECOLOBIUM UNGUIS-CATI.

Unguisgaati,

BEN. E. Zie PITHECOLOBIUM UNGUIS-CATI.

Upeneus

-soorten worden in het Papiamentsch *Barbier* genoemd. Een voedselvisch van eenig belang is *Upeneus maculatus* (Bl) C. & V., op ST. EUST. *Red Goatfish*. Fam. Mullidae, zeevisch. Verspreiding: West-Indië en Brazilië; van Key West tot Rio Janeiro, gewoonlijk algemeen. De bek heeft aan het eind een kleine mondspleet. Achter het midden van de onderkaak zitten twee lange voeldraden. De oogen staan hoog. Er zijn twee rugvinnen; de eerste heeft zeven stekels. De aarsvin heeft er twee. De staartvin is gevorkt. Kleur rood, met blauwe lengtelijnen langs de zijanten van den kop. Langs de zijlijn drie zwarte plekken. Iedere schub heeft een blauwe vlek aan

den voet. Als voedsel ook geacht is *Upeneus martinicus* C. & V., De kleur is bleekrood, met een gelen lengteband langs de zijkanten. De bek heeft gele strepen. Op de zijkanten van den kop gele vlekjes. Vertikale vinnen geel. Lengte een voet.

Urechites luteo

Britton. Fam. Apocynaceae. *Bitterpod*, BOV. E. Heestertje of liaan met dicht op elkander staande, ellipsvormige bladeren; de vruchten bestaan uit twee rolronde, tot 15 c.M. lange deelvruchten waarin zaden met zaadpluis.

Usselinx (Willem).

Zie COMPAGNIE (WEST-INDISCHE) blz. 212.

V.

Vaanslag,

PAP. Zie GERRIDAE.

Vaccine.

Zie EPIDEMIEËN.

Vachtluizen.

Zie CORRODENTIA.

Vaillant (mr. Cornelis, Reinhard).

Zie GOUVERNEURS.

Vaillant (François le), ^{aant.}

ook geschreven Levillant, geb. te Paramaribo in 1753, overl. te Séranne (Champagne) 22 Nov. 1824, was de zoon van een rijk koopman te Paramaribo, afkomstig van Metz. Reeds in zijn vroegste jeugd toonde hij grooten lust tot reizen en tot de studie van de 'natuurlijke historie'. Onder leiding van zijn vader - zelf een ijverig verzamelaar - legde hij verzamelingen aan, in het bijzonder van insecten en vogels. In 1763 vertrok hij naar Holland met zijne ouders, die zich later te Metz

vestigden. Na in Duitschland en Frankrijk gereisd te hebben, vertoefde hij van 1777-1780 te Parijs, waar hij in zijn vak bleef studeeren. In Amsterdam had hij een zeer vermogend man, den thesaurier van de O.I. Compagnie Temminck, leeren kennen, in wien hij een machtigen beschermer vond, die hem in staat stelde in Dec. 1780, met een der schepen van de Compagnie naar Kaap de Goede Hoop te gaan. De op zijn eerste Afrikaansche reis gemaakte kostbare verzameling ging verloren met het schip, waarmede zij naar Holland gezonden werd. Zijn tweede reis in Afrika duurde van 1783-1785; de verzamelde voorwerpen werden deels in Frankrijk, deels in Holland verkocht. Hij gaf voor het eerst een goede beschrijving van de giraffe. Het geraamte van een door hem geschoten exemplaar kwam in het kabinet van den Prins van Oranje en later in het museum te Leiden. Na zijne beroemd geworden reizen vestigde hij zich te Parijs. Van zijne hand verschenen 'Voyage dans l'intérieur de l'Afrique', etc. Paris 1790 (verscheidene uitgaven), 'Second voyage', etc. Paris, An. IV (1796). Deze werken zijn in verschillende talen vertaald, ook in het Nederlandsch, door J.D. Pasteur, Leyden en Amst. 1791-1798. Voorts gaf hij ornithologische werken uit. In een précis historique in eerstgenoemd werk gaf hij een warme beschrijving van zijne jeugd in Suriname, een beschrijving, die zou doen vermoeden dat hij ouder was toen hij de kolonie verliet en dat zijn geboortjaar verkeerd wordt opgegeven. (Zie over Vaillant, Van der Aa, Biogr. Woordenboek, Haarlem 1876 met vermelding van geschriften over den reiziger; voorts: Het boek der reizen en ontdekkingen, vrij bewerkt naar J. Verne's Histoire des grands voyages et des grands voyageurs, door Dr. G.J. Dozy, Rott. 1881/83, IV 147 vlg. - Surinaamsche Almanak voor 1898).

Vampirisme.

Zie AZÉMAN.

Vanilla.

Fam. Orchidaceae. *Baniri*, N.E. Een geslacht waarvan meerdere soorten in Suriname voorkomen. Het zijn Orchideeën die door middel van hechtwortels klimmen. De meest bekende soort is *Vanilla planifolia*; de vruchten leveren, na een bewerking ondergaan te hebben, de bekende Vanille-stokjes (zie Tijdschrift West-Indië. Haar-

lem 1855, I. blz. 275-280. Aanteekeningen betreffende de in Suriname voorkomende soorten van het geslacht *Vanilla*, door Mr. H.C. Focke).

Vara.

Zie MATEN EN GEWICHTEN.

Veen (mr. Paulus van der)

Zie GOUVERNEURS.

Veenmol.

Zie ORTHOPTERA.

Veer (Johannes de),

geb. te Amst. 19 Maart 1738, overl. op Curaçao 26 Dec. 1796. Zie GOUVERNEURS.

Veer (Abraham de)

geb. op Curaçao 8 Jan. 1767, overl. te Paramaribo in den nacht van 1 op 2 Febr. 1838, zoon van Johannes de Veer, Gouverneur van Curaçao, legde zich op Curaçao eerst op den landbouw toe en trad, na aldaar verscheidene posten te hebben bekleed, in 1796 op als 'Commissaris der bestellingen' en in 1801 als Ontvanger-generaal en Lid van den Raad van Politie. De kolonel en kapitein t/z. C.M. Buschman, die na den vrede van Amiens in 1802 belast was met de overneming van Curaçao van de Engelschen, droeg aan hem en aan C. Berch het beheer op. In deze betrekking was hij in het bijzonder belast met de uitoefening van het militair gezag en bekend is zijne krachtige afwering van een geduchten aanval der Engelschen bij de wederuitbarsting van den oorlog in 1803. In 1805 werd J.P. Changuion uit Nederland gezonden om het gouvernement van Curaçao over te nemen, waarop De Veer terugtrad in de betrekking van ontvanger. Nadat Curaçao op 1 Jan. 1807 door een Engelsch eskader was veroverd, vertrok De Veer in Maart 1807 naar Nederland. Kort daarop benoemd tot Commandeur Generaal ter kuste van Guinea, met den rang van Generaal Majoor, zeilde hij 5 Maart 1808 uit, maar het schip werd door een Engelsch fregat naar Plymouth opgebracht en hij gevangen gehouden, tot hij in 1809 werd uitgewisseld. Hij vertrok daarop over Noord Amerika naar zijne bestemming, waar hij bij aankomst het kasteel belegerd vond door een groot leger Fantijnen, bijgestaan door Engelsch geschut en ammunitie. Het gelukte hem spoedig een vredetractaat met den vijand te sluiten. In 1812 had hij een opstand onder zijn eigen garnizoen te dempen. In 1816 gaf hij het bestuur over aan

Daendels en werd bij zijne komst in Nederland naar West-Indië gezonden om het bestuur van St. Eustatius, St. Martin en Saba te gaan overnemen. In 1822 werd hij benoemd tot gouverneur van Suriname, waar hij zich in het bijzonder verdienstelijk maakte door het tegengaan van den sluikhandel in slaven, door zijne maatregelen tot wederopbouw van de door den brand van 1821 verwoeste hoofdstad, door zijne voorzieningen tot herstel van het finantiewezen en de geldcirculatie en tot bevordering der vaccine en de bestrijding der lepra. Bij de vereeniging in 1828 van de W.I. koloniën tot één gouvernement-generaal, verviel de betrekking van gouverneur van Suriname. De commissaris Generaal Van den Bosch stelde De Veer op wachtgeld; bij K.B. van 28 Jan. 1829 volgde het eevol ontslag.

Litt. Brief van G.S. De Veer (Bijdr. tot de kennis d. Nederl. en vreemde koloniën, Utr. 1844, blz. 259-271). - Handelingen en Geschr. v.h. Ind. genootsch. te 's Gravenh. 6e jaarg. 1859, blz. 78-91. - G.S. De Veer, Aant. op een adres van den heer F.A. Eckhardt de Mesquita a.d. Tweede Kamer d. St. Gen. Utr. 12 Dec. 1858. - J. Wolbers Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 616-633. - A.A. Vorstenman van Oyen, Stam- en Wapenboek v. aanz. Nederl. Familiën, Gron. 1890, blz. 254. - P.A. Euwens, Curacao in 1803-1804 (Onze Eeuw, 1907, IV, 229-262, 427-449, 1908, I, 247-273).

Veeteelt. ^{aant.}

Suriname.

De veeteelt is in Suriname nog weinig ontwikkeld en het valt te betwijfelen of voorshands verbetering mogelijk is; want de oorzaak dezer geringe ontwikkeling is voornamelijk het kleine bevolkingscijfer. De volks-klasse is uiteraard eene slechte melkafnemer, want de prijs van de melk is te hoog. De duurte der arbeidskrachten en het gebrek aan natuurlijke weilanden, maken de veeteelt kostbaar, houden den melkprijs hoog en beperken het verbruik. Als gevolg van den hoogen melkprijs is de boterbereiding niet loonend; de melkprijs toch bedraagt ongeveer 25 ct. per liter, terwijl roomboter uit Holland en Amerika ingevoerd wordt voor ± f1.80 per K.G. Fokkerij voor boterbereiding zou tegen dien marktprijs zeker niet voordeelig zijn, en versche boter zou tegen hooger prijs bezwaarlijk afzet van eenige beteekenis vinden. Men heeft beweerd, dat boterbereiding in de tropen praktisch niet uitvoerbaar is, dat geen produkt verkregen wordt, in kwaliteit aan de Hollandsche natuurboter gelijk; de ervaring van de gouvernements-hoeve op het eiland Trinidad, die na langdurige proefnemingen goede uitkomsten verkreeg, leert echter anders. Toch is ook daar de boterprijs - 2 sh. per pond - te hoog om 't tegen ingevoerde boter te kunnen volhouden.

Bij de beperkte vraag naar melk voor de huishouding en naar dure inlandsche boter is veeteelt - als een gewaagd bedrijf - weinig in trek. Naast deze bezwaren staat nog het gemis aan terreinen voor veehouderij geschikt, in de nabijheid van Paramaribo, dat de eenige belangrijke melkafnemer is. De fokkerij van slachtvee is evenzeer een dure onderneming; de kolonie betreft dan ook nagenoeg de helft van het te verbruiken versche vleesch uit het buitenland. Vroeger waren Porto-Rico en Venezuela de groote leveranciers van slachtvee; Venezuela moest uit hoofde van het gevaar voor miltvuur losgelaten worden en daarna is Britsch-Guiana vee gaan uitvoeren naar Suriname. Venezuela bezit onmetelijke savannas, vooral langs de oevers van de Orinoco, waar het vee in het wild leeft, weinig zorg behoeft en dus niet kostbaar is. Britsch-Guiana heeft de verlaten kustplantages omgezet in veestaten. Ook deze landen kosten weinig aan onderhoud. De omstandigheden zijn in Britsch-Guiana veel gunstiger, en de mededinging van den Surinaamschen

veehouder - die veel onderhoud aan zijn weiland heeft - blijkt niet goed mogelijk. Suriname bezit geen natuurlijke weilanden. De stijve klei der lage polders is ook niet de geschiktste grond daartoe. Beter zijn de zandriffen, doch zij vormen nog geen natuurlijk weiland en eischen degelijk onderhoud; alleen is op dezen grond de omzetting in grasland praktisch uitvoerbaar. De kosten daartoe zijn veel lager, terwijl het onderhoud geringer is dan op klei. Voorts blijven op klei de zure grassen haast onuitroeibaar voorttieren, de weidegrassen verdringend. Tenzij op hooge bedden met uitnemende loozing (b.v. plantage-dammen) is het weiden in den grooten regentijd onmogelijk, doordien het vee den bodem vertrapt en het land modder wordt; de klei bakt in den drogen tijd samen en scheurt. Men ziet dan ook in Suriname de veehouders zich haast alleen op zand vestigen, tenzij het vee uitsluitend op stal gehouden wordt.

Wat men hier natuurlijke savannas noemt, zijn meer, veelal met oneetbare grassen begroeide, zwampen, die in den drogen tijd voor een veestapel van

100 stuks reeds geen voedsel meer kunnen opleveren en wanneer op deze velden van een aanzienlijke oppervlakte de dieren het noodige voedsel moeten bijeenzoeken, worden voor hen de afstanden te groot. Voorts heerschen in den drogen tijd in deze zwampen dikwijls vliegenplagen, die voor het vee ondragelijk zijn. Van groote beteekenis voor de veehouderij zijn deze savannas dan ook niet. Men gebruikt ze vooral in het district Nickerie ter weerszijde van de Nickerie-rivier en voorts in Coronie. Behalve deze savannas komen er op het witte zand in het binnenland graslanden voor, die men eveneens savannas noemt, hoog gelegen, doch die zeer schraal zijn. Veehouderij is, èn om den schralen bodem èn om den grooten afstand van de stad, in verband met moeielijk transport hierop nooit beproefd. Uit het bovenstaande blijkt, dat de veefokker meestal verplicht is met nieuw land te beginnen en dit in weiland om te zetten.

Runderen.

De runderstapel van de kolonie is te klein, om in de behoefte der bevolking te voorzien, zoodat eene groote hoeveelheid vleesch en zuivelproducten wordt ingevoerd. Kan deze invoer voorkomen worden? Meermalen werd deze vraag door het bestuur onder de oogen gezien, en werden commissiën tot verbetering van de veefokkerij benoemd. Verbetering van den toestand bleek echter niet gemakkelijk. De runderstapel staat niet in goede verhouding tot het bevolkingscijfer. Het gehalte van het Surinaamsche rund laat veel te wenschen over, doordien het te weinig melkrijk is en te gering van massa om productief te zijn. Van ras of slag kan men bij het rund niet spreken, omdat de dieren sterk verschillen, en het moeielijk valt zich daaruit een type te denken. Invoer van het Hollandsche rund, het Holsteinsche uit Noord-Amerika, het Venezuelaansche steppenvee, het gekruiste vee van Britsch-Guiana, de half-Zebu's van Trinidad en het vee van Barbados en van St. Martin heeft een gemengd ras gevormd, waarin geen eenheid te bespeuren valt. Behalve deze kruisingen hebben hun invloed doen gelden de verschillende fokwijzen die men drieërlei zou kunnen noemen: 1e op stal (voornamelijk door Britsch-Indiërs), 2e op weiland en stal (door Hollandsche boeren-kolonisten en creolenlandbouwers), 3e vrij in savannas (in Coronie en Nickerie). De dieren der eerste twee fokwijzen hebben door doorgevoerde teelt ten slotte eenige gelijkheid gekregen, die men 't sterkst opmerkt bij het rund der Hollandsche kolonisten. Sinds de vestiging op zandterreinen nabij de stad in 1853 hebben deze eene eenheid in de uitoefening van hun bedrijf aangenomen en behouden, die ook bij den veestapel merkbaar is. Men neemt dit rund dan ook feitelijk als type aan van het inlandsche rund. Het is klein, heeft een schoon gewicht van 70-120 K.G. en levert weinig melk, van 2-6 L. daags in den besten melktijd; doch het is goed bestand tegen de invloeden van klimaat en bodem. Gemiddeld geeft een kudde per dag ongeveer 1 liter per melkkoe, een cijfer dat zeker bezwaarlijk den fokker tot welvaart kan brengen, zelfs al kost de melk dan ook f0.25 per liter. Vergeleken met die van het Hollandsche rund van den zwartbonten Hollandschen veeslag, zijn de produktie-cijfers uiterst laag. De schrale weilanden in de kolonie zijn evenmin met de sappige weiden der Hollandsche polders te vergelijken als het Surinaamsche met het Nederlandsche rund.

Bij dezen vorm van het bedrijf worden de runderen 's avonds tegen 6 uur op stal gebonden en eerst den volgenden morgen om 7 uur losgelaten. Op deze wijze wordt mest verkregen, die voor het landbouwbedrijf op den schralen zandbodem onontbeerlijk is. Het vee blijft verder den geheelen dag op het land. 's Avonds krijgt

het òf geen òf eenig bijvoer in den vorm van patatten-loof, patatten, wïed uit den tuin en dergelijke; ander bijvoer, meelsoorten en koeken, zou te kostbaar zijn.

Aan het weiland wordt meestal weinig zorg besteed; wïeden en in orde houden der loozing is nagenoeg het eenige dat geschiedt. Bemesting, eggen e.d. heeft niet plaats; het land ligt meestal niet zoodanig in bedden, dat met bespannen wagens alle punten bereikt kunnen worden, terwijl voorts de arbeid te omvangrijk zou worden; daarenboven moet de mest voor het bouwland dienen.

De stalfokkerij, zooals zij bij de Britsch-Indiërs in zwang is heeft van hetzelfde kleine Surinaamsche rund een dier weten te vormen, dat beduidend meer oplevert. De Br.-Indiër is een geboren fokker, spaart arbeid noch kosten ten behoeve van zijn runderen. Het gezin is den geheelen dag bezig om smakelijke grassen te zoeken, wascht en verzorgt zijne dieren met den eerbied, welke den Hindoe door zijn godsdienst is voorgeschreven. Het rund der Br.-Indiërs is dan ook een geheel ander dier geworden; 10 à 12 liter melk in het beste der lactatie-periode is geen zeldzaamheid. Betere teeltkeuze en goede verzorging van het kalf schiepen een rund, dat weinig overeenkomst met het gewone inlandsche meer vertoont.

De derde wijze, waarop veehouderij gedreven wordt, treft men in de districten Coronie en Nickerie aan, waar zich uitgestrekte natuurlijke savannas bevinden. In deze districten heeft men gouvernements-stalweiden, in den geest van gemeente-weiden, waar de veehouders hunne runderen tegen een weidegeld van 50 cent 's maands, gemeenschappelijk laten grazen. Het weidegeld dient tot bekostiging van den koewachter en tot onderhoud van het land. De stalweide van Coronie beslaat eene oppervlakte van ± 100 H.A. en was oorspronkelijk geheel weiland, thans is zij echter voor het meerendeel met bosch begroeid en heeft daardoor en door onvoldoende loozing veel van hare waarde verloren. Ook de savannas, die aan de stalweiden aansluiten, zijn voor de veeteelt van weinig beteekenis; het zijn feitelijk zwampen, welke bij niet te hoogen waterstand eenige eetbare grassen opleveren.

Nickerie's stalweide is een polder van ± 20 H.A. tegenover het plaatsje aan den anderen oever van de Nickerie-rivier, Nw-Nickerie, gelegen; het vee moet zwemmende heen en weer gevoerd worden. Uitgegeven voor de katoencultuur, welke niet slaagde, werd het land voor veeteelt in gebruik genomen. Het is echter te klein om voor een stapel van eenige beteekenis te kunnen dienen, ook omdat nagenoeg de helft in hout staat. De savannas, welke ook hierbij aansluiten en zich tot Coronie langs de kust uitstrekken, hebben ook alleen in den regentijd waarde. In den drogen tijd ligt de stijve klei bloot en levert geen voedsel. Meestal halen de veehouders hunne runderen tegen den drogen tijd uit de stalweiden weg, om ze tijdelijk òf wel thuis òf wel achter de vestigingsplaats Waldeck op Oud-Waldeck in de savannas te laten grazen, die mede voor het weiden aangewezen waren. Een schelprits of een afgerasterd terrein aan de voorzijde dient tot nachtverblijf.

Dat de omstandigheden, waaronder het vee op deze savannas verkeert, verre van gunstig zijn, spreekt vanzelf. Er is gebrek aan voldoende voedsel,

dat daardoor over groote afstanden gezocht moet worden, de dieren staan den geheelen dag tot nagenoeg aan de borst in het water, en in den drogen tijd worden zij meestal door koevliegen geplaagd; onder deze omstandigheden kunnen slechts de sterksten 't volhouden. Van een voorttellen in het wild was dan ook nooit sprake, daar de kalveren tegen dit alles niet opgewassen waren, en de fokkerij heeft steeds een kwijnend bestaan geleid.

De veehouderij op de plantages was vroeger van meer belang dan tegenwoordig, ten gevolge van den finantiëlen achteruitgang der meeste ondernemingen, vooral door de cacao-ziekte. Eertijds poogden de eigenaars en beheerders het vee te veredelen door invoer uit andere gewesten. Goede voeding en verzorging gepaard met betere teeltkeus, maakte het plantage-vee tot het beste der kolonie. Waar de uitgaven voor onderhoud weinig of niet ten laste der beheerders kwamen, konden zij ook met goed gevolg slachtvee opfokken. De achteruitgang der plantages, die beperking der kosten noodig maakte, was oorzaak, dat groote veestapels niet meer op de ondernemingen konden onderhouden worden en meestal tot enkele runderen voor noodzakelijke melkverschaffing ingekrompen werden.

Eene veehouderij van belang vindt men op de plantage *Beekhuizen*, eene onderneming van de Moravische broedergemeente. Oorspronkelijk in het klein opgezet, werd de stapel allengs tot een 150 tal uitgebreid, meest door aankoop uit 't buitenland. De bedoeling was om door kruising het inlandsche rund te veredelen, waartoe Zebu-, Shorthorn- en Guernsey-stieren van de gouvernements-hoeve van het eiland Trinidad aangekocht werden en ook een Hollandsche stamboekstier uitkwam. De uitkomst was gunstig. De afstammelingen van den Hollandschen stier stonden in massa en productie boven het inlandsche dier, doch zij waren weer minder bestand tegen de eigenaardigheden van het klimaat; beter nog voldeden de Guernsey-Zebustieren, die sterke kalveren gaven, welke tot goede melkgevers - goed althans voor Suriname - opgroeiden. Vraagt men echter of deze veehouderij als handelsonderneming gunstig stond, dan luidt het antwoord ontkennend. Was oorspronkelijk de bedoeling, om hoofdzakelijk stalvee te houden, waarvan grootere melkproductie verwacht kan worden, men kwam daarvan terug, omdat de uitgaven voor onderhoud en voeding op stal te hoog zijn in verhouding tot de melkproductie en men ging zorgen voor de verbetering van bestaand weiland en den aanleg van nieuw voor het vee, dat daarvoor geschikt is. Bij die proefnemingen ter verbetering van het weiland kwam duidelijk uit, dat door doelmatige bewerking en onderhoud, vooral door bemesting met gier, zeer veel bereikt kan worden en het bleek dat schrale grasvlakten in welige weilanden te herscheppen zijn. De bewerking eischt echter zorg en is door de dure arbeidskrachten kostbaar. Op deze weilanden konden geen volbloed buitenlanders en teere stalkoeien gebracht worden, doch daar werden de halfbloeds gebracht, die bodem en klimaat goed verdragen. Uit deze pogingen is althans gebleken dat verbetering van het inlandsch vee door kruising met buitenlandsch (liefst klein Guernsey) en verbetering van het weiland door doelmatige bewerking wel tot iets goeds kunnen lieden.

Paarden.

De paardenfokkerij en de paardenstapel zijn in de kolonie van gering belang. Naar luxe-paarden bestaat geen vraag; op een enkele uitzondering na, houden de bewoners geen rijtuigen of rijpaarden omdat zulks te duur is en goede wegen ontbreken. Alleen enkele koetspaarden zijn noodig voor de geneesheeren, eenige

trekdieren voor de melkboeren, die te ver van de stad wonen, en rijpaarden ten gebuik op de plantages. Voor stalhoudersdiensten zijn de inlandsche dieren ongeschikt, daar zij te weinig massa bezitten om de groote vierwielaars door de zandige wegen te kunnen trekken, zoodat paarden voor dit doel ingevoerd moeten worden van Noord-Amerika of van Barbados. De invoer uit Noord-Amerika is zeer oud (zie BEESTENWERK en HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 344). Het inlandsche paard is klein (schofthoogte \pm 1.35-1.40 M.) en bezit geene schoone lichaamsvormen. Gebrek aan goed fokmateriaal, slechte teeltkeus en geringe zorg voor de opfokking van het veulen, zijn de oorzaken van den achteruitgang van het paard. De geringe vraag naar paarden is oorzaak van de geringe belangstelling voor deze fokkerij, en doet voor de verbetering van den paardenstapel door maatregelen van gouvernementswege weinig heil verwachten. Het is zeer moeilijk een type vast te stel len, daar door invoer van alle zijden een gemengd ras ontstaan is, dat eenheid mist. De halfbloeds van Britsch-Guiana en van St. Martin, de poneys van Jamaica, het kleine Venezuelaansche bergpaard, gekruist met het inlandsche dier, hebben de eenvormigheid gebroken. Van een ras of slag kan men dan ook bij het paard niet spreken. Alleen het paard der Hollandsche boeren-kolonisten maakt hierop een uitzondering, wijl deze eene gelijksoortige fokwijze bezitten en zich afgezonderd houden. In Coronie kan men bij enkele dieren nog edele vormen opmerken, waarschijnlijk van het Engelsche volbloed afkomstig, uit den tijd toen dit distrikt in den slaventijd door zijne katoen- en suikerstaten in bloei verkeerde en de eigenaars goede paarden uit 't buitenland lieten komen.

Ezels.

Van den ezel wordt in Suriname veel gebruik gemaakt; dit dier is in een heet klimaat bij uitstek in zijn element. De ezel is gemakkelijk te voeden en te verzorgen; uit dien hoofde en om zijn lagen prijs is dit dier een uitnemende hulp voor de mindergegoeden. Aan zelffokkerij wordt in Suriname dan ook meer gedaan, dan aan de paarden- en muilfierfokkerij. Ook de Br.-Indische kleine landbouwers zijn goede zelffokkers en weten uitstekende mannelijke exemplaren op te kweken, die dan van hooge waarde zijn. De ezel is een best last- en trekdier; voor het grootste deel worden de transportdiensten in Suriname dan ook door deze dieren verricht. De zorg voor deze teelt is echter over 't algemeen gering. Veelal wordt er te weinig op de voeding gelet, en op het weiland worden de dieren te veel aan zichzelf overgelaten, zoodat maar weinige sterke, hoog uitgegroeide exemplaren verkregen worden. Ook deze teelt kampt met den lagen prijs en de beperkte vraag.

Door den invoer uit Br.-Guiana - waar deze dieren evenals de runderen op de uitgestrekte savannas met weinig kosten gefokt kunnen worden - blijft de marktwaarde laag. Schoeners van St. Martin, Barbados, en Curaçao voeren mede tegen lagen prijs ezels in. De prijzen loopen in Suriname sterk uiteen; voor vrouwelijke dieren verschillen zij van f40 tot f70, mannelijke exemplaren brengen somtijds f150 en meer op.

Muieldieren.

Hoewel muieldieren, vooral voor zware trekdiensten, zeer gewild zijn, is de fokkerij van geen beteekenis omdat de inlandsche merrie te klein is. Gevraagd worden juist de muieldieren met groote massa en behoorlijke schofthoogte, 1.40-1.50 M., zooals die uit Amerika (Kentucky) ingevoerd wor-

den. De kruising tusschen de inlandsche merrie en den inlandschen ezelhengst geeft een muildier van 1.25-1.30 M.; terwijl ook de kruising met een ingevoerden Kentucky ezelhengst met een schofthoogte van 1.43 M. nog geen nakomelingen gaf, die de gewenschte massa en hoogte konden bereiken. De ingevoerde muildieren worden in de stad voor grootere vrachtwagens, hier en daar ook voor rijtuig en gebruikt; vooral echter op de suikerplantages voor het sleepen der suikerponten en voorts in de goudvelden voor het vervoer van machinedeelen en andere lasten. De kleinere inlandsche muildieren zijn meer bij de landbouwers in aanzien, die hen voor veldarbeid of melktransport gebruiken; door hun volhardingsvermogen en hunne geringe behoeften bewijzen deze dieren goede diensten. Het muildier verdraagt het tropische leven uitnemend. Bestand tegen buitengewone hitte, sterk, met groot uithoudingsvermogen, daarbij niet kieskeurig wat het voedsel aangaat, staat het in vele opzichten boven het paard. Alleen voor snelle gangen is het minder geschikt, hoewel men er ook enkele aantreft, die in draf voor het paard niet onderdoen. Uit Noord-Amerika ingevoerde dieren kosten van f400 tot f500; beste exemplaren, die als rij- of tuig dier zijn uitgezocht, kunnen tot f575 opbrengen; in deze prijzen zijn onkosten voor vracht, verzekering, enz. begrepen. Het inlandsche muildier brengt zelden meer op dan f300 en de gemiddelde prijs kan op f225 gesteld worden.

Schape en Geiten.

Van weinig belang is de schapenteelt. Vroeger hielden vele plantages in de Warappakreek, in Nickerie en Coronie schape, doch deze teelt ging langzamerhand achteruit met den achteruitgang der plantages zelve. Volgens Teenstra, De Landb. in de kol. Suriname, I 122, waren de Nickerie-schape, bekend als *Corantijnschape*, beroemd. Zij hadden bruinachtige wol. Naar schapenvleesch bestaat thans weinig vraag; als lekkernij, tegen hooger prijs dan rundvleesch, vindt het geen afzet. Thans zijn er nog slechts enkele schape in de kolonie. Van meer belang is de geiten-fokkerij, die bij de Br.-Indische landbouwers zeer in aanzien staat; zij betalen veel voor de rammen en eten gaarne het vleesch. De meening dat de Surinaamsche kustlanden voor de schape- en geitenteelt te laag zijn, blijkt onjuist, als men ziet, dat er in het naburige Br.-Guiana in het district Berbice duizenden schape en geiten gehouden worden, die in het drassige land goed tieren. De voornaamste reden, waarom deze teelt in Suriname klein blijft, is, dat door gebrek aan natuurlijk weiland de dieren binnen omrasterd land gehouden moeten worden, wat te kostbaar is.

Varkens.

De varkensfokkerij kon in Suriname van veel grooter omvang zijn, en de invoer van varkens uit het district Berbice zou dan onnoodig worden. Ginds leven deze dieren vrij met het rundvee en de schape op de savannas en eischen dus zeer weinig zorg en onderhoud. In Suriname werden vroeger op de plantages nog al varkens gehouden, die voornamelijk in het voorland en het bosch leefden en 's avonds thuis kwamen, om bacoven te krijgen. Dit vindt men echter nagenoeg nergens meer. Van belang is de varkensfokkerij voor Coronie, waar de cocosnoot-afval het hoofdvoedsel is voor deze dieren; daar worden zij veelal vrij gelaten en voeden zij zich in het

bosch en op de savannas met planten, palmpitten en krabben. Het varkensvleesch heeft in Suriname een gereede markt; het toenemend aantal Chineezers, die voor dit vleesch eene groote voorliefde hebben, maakt meer afzet in de toekomst mogelijk.

Hoenders.

De hoenderteelt heeft te allen tijde in Suriname veel belangstelling ondervonden, zoowel door het voordeel als om het genoegen dat zij geeft. De Surinaamsche kip is met allerlei rassen gekruist; zoowel met de hoenders der eilanden - waaronder de kaalhalzige vechthoenders - als met Italiaansche Leghorns, Black Minorca's, Wyandot's, e.a. Van eenvormigheid is dan ook geen sprake. Particulieren hebben meermalen pogingen gedaan om hoenderparken op te richten, maar meestal leefden deze maar kort. Het rashoen is te teer voor dit klimaat; zijn legvermogen vermindert in de tropen. De beste hoenderfokker is ook hier weer de boer, die zijne kippen los laat loopen bij den runderstal, waar het jonge hoen naast dierlijk voedsel ook beschutting tegen slagregens vinden kan. Op de plantages is het kippenhouden zeer geliefd en zijn de kippen vooral voor de afgelegen ondernemingen veelal het eenige versche vleesch. Naast de hoenderteelt vindt men daar de eendenteelt, vooral van de groote *doks*, een zware vogel, die een zeer smakelijk vleesch verschaft. De kleine eend - *kwakwa* genaamd - vindt minder aftrek. De prijzen der hoenders zijn hoog en verschillen voor de kippen van f1 tot f1.75; de hanen betaalt men soms met f2.50; de eenden met f1.75 tot f2.50. De eieren kosten, evenals in Nederland, van 5 tot 10 cent. Kalkoenen schijnen het best in het district Coronie te aarden. In vroeger jaren werden ook parelhoenders veel gekweekt.

Maatregelen tot verbetering van den veestapel.

Van gouvernementswege zijn meermalen pogingen in het werk gesteld, om de veeteelt aan te moedigen en den veestapel te verbeteren. Reeds in 1842 (G.B. n° 9) werden premiën uitgelooft op het aankweeken van hoornvee en schapen. Later werden commissiën benoemd, welke o.a. ten doel hadden de bestudeering van het plan tot oprichting eener gouvernementsmodelhoeve. Dit denkbeeld mocht geen ingang vinden; goed geleid had de zaak misschien van veel nut voor de kolonie kunnen zijn, vooral wanneer men zich de aflevering van goed fokvee tot taak gesteld had.

Aan de verbetering van den paardenstapel staat de geringe vraag in den weg. Ten behoeve van de muilfierfokkerij werd een Kentucky-ezelhengst van ± 1.43 M. door de eigenaars van de plantage Beekhuizen aangevoerd, welk dier uitnemende nakomelingen verwekte, doch de proef moest gestaakt worden uit gebrek aan belangstelling.

Er werd getracht den runderstapel, die goede fokstieren noodig had, te verbeteren door den invoer van stieren uit Trinidad, aangekocht op de gouvernementshoeve aldaar, en er werd een 5-tal $\frac{3}{4}$ Zebu's op verschillende plaatsen in de kolonie gestationneerd. De Zebu is een groot, sterk dier, buitengewoon tegen de klimaats-invloeden bestand, doch geen goede melker. De afstammelingen waren zeer gewild, hooger en zwaarder gebouwd, goede weiderunderen en zeker niet minder in de melk. Behalve deze Zebu's werden nog een halfbloed-Shorthorn en eenige halfbloed-Guernseys gestationneerd, terwijl 2 jonge Shorthorn-Holsteiners voor de fokkerij bestemd waren. Behalve door de Br.-Indische landbouwers werd van deze fokstieren echter zeer weinig gebruik gemaakt, hetgeen voornamelijk te

wijten is aan de wijze waarop door de veehouders geteeld wordt. Op het land toch
loopen de koeien met een naar verhouding veel te groot aantal stieren zonder
toezicht rond, zoodat van leiding der teelt geen

sprake is. Ook op de stalweiden van Coronie en Nieverie staan fokstieren gestationneerd. In het belang der schapenfokkerij werden schapen gestationneerd op het fort Nw-Amsterdam, waar de bastions voldoende grasland voor onderhoud opleveren, maar deze proef is opgegeven.

Ten behoeve van de hoenderfokkerij werd door het gouvernement in 1909 een hoenderpark opgericht en werden de eerste proeven genomen met Plymouth-Rocks, Black Minorca's en Peking-eenden. De eerste uitkomsten waren verre van gunstig. Black Minorca's - goede eierleggers - hielden spoedig met leggen op, het bleken teere vogels; de kruisingen echter van deze hoenders met het inlandsche hoen, waren mooie vogels, die klimaat en bodem goed verdroegen. De Peking-eenden hielden zich uitnemend en waren goede leggers.

Veeziekten.

Besmettelijke veeziekten komen in de kolonie weinig voor. De veestapel is klein en de dieren zijn verspreid. Het toezicht op den invoer, en de hoge kosten van vervoer, die maken dat alleen goed en gezond melkvee ingevoerd wordt en de lange reis, waardoor besmette dieren de ziekte reeds onderweg vertoond zouden hebben, houden Suriname van veeziekten vrij. Het vee dat als slachtvee wordt ingevoerd, gaat nooit verder dan de stallen der slagers in de stad en heeft dus geen kans den stapel te besmetten. Toen dan ook in 1905 een drietal gevallen van miltvuur zich onder het pas ingevoerde slachtvee voordeed, bleef deze besmettelijke ziekte tot die groep beperkt. Van meer beteekenis is het voorkomen eener pernicieuse anaemie, die vooral de runderen aantast, doch zich goed laat bestrijden. Besmettelijke cerebro-spinaal menyngitis heeft zich een enkele maal onder het paardenras vertoond en tastte veel jonge paarden, muil dieren en ezels aan, meestal met doodelijke gevolg.

Met den veeartsenijkundigen dienst in Suriname, die onder de inspectie van den geneeskundigen dienst ressorteert, is een gouvernements-veearts belast, welke heeft toe te zien op den gezondheidstoestand van den veestapel en maatregelen heeft te beramen tot verbetering daarvan.

Het toezicht op den veestapel bestaat vooreerst in het keuren op schepen, die vee aanvoeren en voorts in de zorg voor het naleven der voorschriften tot bestrijding van besmettelijke ziekten. Deze voorschriften opgenomen in de verordening van 4 Febr. 1910 (G.B. n° 20) en het Besluit van 27 Mei 1910 (G.B. n° 30) zijn nagenoeg dezelfde als die, welke in Nederland gelden en neergelegd zijn in de wet op het veeartsenijkundig staatstoezicht en de veeartsenijkundige politie van 20 Juli 1870 Stbl. 131.

Vleeschkeuring.

De vleeschkeuring is zoowel voor de stad als voor de districten bij verordening geregeld. Zij wordt binnen Paramaribo uitgeoefend door den gouvernements-veearts, die tevens de werkzaamheden van directeur van het slachthuis waarneemt, terwijl zij buiten Paramaribo door de districts-geneesheeren wordt verricht. In vroeger jaren geschiedde de keuring door den 'keurmeester van het beestiaal' (zie G.B. 1828 n° 17, art. 38 en 39). Voor de keuring betaalt de slachter buiten de stad f1.50 per rund

en f0.60 voor een varken, schaap, of geit. Het slachten van vee binnen Paramaribo moet geschieden in het abattoir. Alleen bij noodslachting wordt het dooden buiten het slachthuis toegestaan, waarna het gedoode dier naar het slachthuis ter keuring en afslachting vervoerd moet worden.

Het slachthuis te Paramaribo werd in Mei 1899 geopend, is praktisch ingericht en voldoet aan de eischen. Het slachten geschiedt volgens de moderne methoden. Er zijn stallen voor runderen en voor varkens. Voor mikroskopisch onderzoek is een gedeelte van het kantoor ingericht. De gouv. veearts is directeur der inrichting, tevens keurmeester; de onderdirecteur is assistent-keurmeester. Hij die van het slachthuis gebruik maakt heeft keur- en slachtgeld te betalen.

De zekerheid dat het slachthuis op de hoedanigheid van het vleesch toezicht houdt, doet het verbruik van vleesch toenemen.

Voedergewassen.

Vier planten zijn in het bijzonder veevoeder; drie er van zijn grassen, één, *gado dédé*, is geen gras. De grassen zijn: *boeskoetoegrassi* (beschuitgras, *Paspalum* sp.), Bahamagras of *tigrison* (*Cynodon dactylon*) en Paragras (*Panicum numidianum*) het eenige gras dat men kweekt. Beschuitgras groeit vrij plat op den bodem, kan door het vee goed afgegrazen worden, maar is minder goed snijgras, hoewel het toch gesneden wordt met het kapmes (houwer, zie aldaar) of met een sikkel. Hetzelfde geldt voor het Bahamagras. Paragras is het meest vóórkomende en gezochte snijgras; het is langhalmig, met veel blad, groeit gemakkelijk op vochtige plaatsen, kan tot 3 voet hoog worden, en is, eenmaal aanwezig, moeilijk uit te roeien, waarom het geldt als een 'kwaad wief' (onkruid). Het wordt dagelijks voor het vee gesneden en wordt ook in bossen verkocht. Guineagras (*Panicum maximum*), van Trinidad ingevoerd, staat bij Paragras achter en is in Suriname niet gewild omdat het nog al zorg eischt en bemesting noodig heeft. *Gado dédé* (*Commelina*), in 2 soorten, wordt gaarne door het vee gegeten; de volksmeening zegt, dat de melkproductie er door toeneemt, maar dat de melk wateriger wordt, hetgeen onjuist is. Als veevoeder komen nog in aanmerking de bacoven, vooral appelbacoven. Op de plantages zijn zij boomrijp, doch nog groen het meest gebruikte bijvoer. Van de bananen worden alleen de schillen als bijvoer gegeven, omdat de bananen te duur zijn. Ook zoete patatten, zoete kassaven, alsook het loof van de patatten en de stokken van de kassave dienen tot veevoer. Van vruchten zijn het de broodvrucht (*Artocarpus*) zoowel voor rund als voor varken en de papaja (*Carica*) die van waarde zijn. De kokosnoot levert een uitmuntend voedsel voor varkens. In Coronie vormt het residu, dat bij de kokosolie-bereiding overblijft, het hoofdvoer voor de varkens. Door persen van de gedroogde copra krijgt men een koek, die voor runderen een best voedsel is. Andere vruchten, als guaven, manjes en palmpitten, worden door varkens, die in vrijen staat gehouden worden, gaarne opgezocht. Maïs (*Zea maïs*) neemt in Suriname voor een groot deel de plaats van den haver in; vele paarden en muilezels en nagenoeg alle ezels krijgen maïs als eenig bijvoer. Voorts is het ook het kippenvoer bij uitnemendheid. Van de maïsplant als groen voer wordt weinig gebruik gemaakt. De prijs van de maïs is echter zeer onregelmatig en schommelt van f1-f8 per zak van 45 K.G. Sedert de uitbreiding van de rijstcultuur levert de afval uit de pelmolens met een weinig water tot een stijve massa gekneet een goed en goedkoop voer. Ook gemengd met maïs en haver wordt rijst gegeven. Melasse en molascuit zijn als veevoer ook van groote waarde. Het suikerriet zelf wordt niet als voer gebruikt, doch wel de bladeren.

Naast de genoemde voortbrengselen van het land zelf worden allerlei voedingsmiddelen ingevoerd, zooals haver, tarwe-zemelen, oilmeal, lijnkoeken, enz.

Litt. M.D. Teenstra, De Landb. in de kol. Suriname, Gron. 1835, II 353-398. - A. Kappler, Surinam, Stuttg. 1887, blz. 378-383. - Dr. H.J. van der Schroeff, Een en ander over de veeteelt in Suriname (Veeartsenijkundige Bladen voor Ned. Indië, 1912, deel XXIV, afl. 1 en 2).

H.J.v.d.S.

Staat van den veestapel in Suriname:

Jaren.	Runderen.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Varkens.	Schapen.	Geiten.
1850	5564	168	59	118	4664	3115	454
1860	4762	194	28	191	3034	3895	377
1870	3842	253	111	204	1908	2039	407
1880	3555	202	71	220	1992	655	718
1890	3856	237	68	307	2411	369	596
1900	6949	284	142	385	2837	185	1848
1905	8535	230	81	568	2662	138	1807
1906	7360	212	152	388	2462	130	1649
1907	7115	257	125	523	2534	114	1660
1908	7445	265	114	527	2923	113	2065
1909	6990	270	257	321	2726	109	2686
1910	7462	236	103	510	3271	151	2604
1911	7066	275	202	446	3150	104	2626
1912	7218	263	176	593	3618	107	2812
1913	7583	258	216	599	4662	176	2840
1914	7518	244	165	690	4295	206	2811

De opmerking mag hier niet achterwege blijven, dat bovenstaande cijfers met hun al te grilligen loop niet veel vertrouwen schijnen te verdienen.

De Nederlandsche Antillen.

De veeteelt is op de Benedenw. eilanden steeds van beteekenis geweest. Toen Curaçao in 1534 op de Spanjaarden veroverd werd, waren er 750 paarden, 2000 stuks hoornvee, 9000 schapen en 1000 kabrieten, niettegenstaande door een vierjarige droogte de helft van het vee gestorven en er veel vee geslacht was om huden uit te voeren. De West-Indische Compagnie, hechtte groote waarde aan de veeteelt, die op de uitgestrekte terreinen welke de eilanden aanboden, weinig kostbaar was; telkens drong zij er op aan dat de directeurs hunne goede zorgen zouden wijden aan het vee, het vee n.l. der Compagnie. Particuliere fokkerij zag zij liever niet. Alleen voor eigen gebruik mochten particulieren vee houden; de 'hoogst

gegoeden' 300 stuks klein- en 50 stuks groot vee, paarden daaronder gerekend; in 1678 heeft Jan Doncker daaromtrent een placaat uitgevaardigd, eenige jaren later door Van Liebergen vernieuwd. Den veehandel hield de Compagnie aan zich (zie Kol. Verslag van Curaçao, 1910, Bijl. D. blz. 4-7 en over het weiderecht het art. GRONDPOLITIEK, blz. 335). In 1700 hadden de 8 Compagnie's-plantages op Curaçao te zamen: 1572 hoorn beesten, 4626 schapen en 4586 geiten. Toen in 1716 al deze plantages, Hato uitgezonderd, verhuurd waren, eindigde de beoefening van de veeteelt door de Compagnie op Curaçao. Niet echter op Aruba en vooral niet op Bonaire, dat feitelijk één groote Compagnie's-plantage was (zie GRONDPOLITIEK, blz. 336), waar men veel zorg aan het vee besteedde. In 1761 waren er op Bonaire 2130 ezels, 360 paarden, 107 koebeesten, 30 kalveren, 234 schapen en 56 lammeren. Op Aruba liet men het vee der Compagnie in het wild loopen en slechts als men paarden kon verkoopen of als er op Curaçao gebrek aan vleesch kwam, liet men een deel van het vee door de Indianen opvangen. Ook muilezels werden reeds ten tijde der Compagnie op Aruba gefokt.

Uitvoerig handelt de Gouv. Gen. Kikkert in een verslag, gedagteekend 2 Juli 1817, over de veeteelt op Curaçao. De paardenfokkerij werd toenmaals op bijna alle plantages beoefend; vooral de z.g. 'pasgangers' brachten goede prijzen op. Door de droogte van 1815 en 1816 waren velen gestorven; in 1817 waren er nog 430. De muilezel-fokkerij was achteruitgegaan, omdat de dieren te klein waren en op de naburige eilanden niet gewild. Er waren slechts 28 op het eiland. Met de ezels, die zeer goed de droogte verduren en op het eiland voor allerlei doeleinden gebruikt worden, ging het beter; daarvan waren er 734. De Curaçao'sche runderen, hoewel van de Spaansche kust afkomstig, waren beter dan deze en werden naar de wijze van opbrengen in 'hand koeijen' en 'boschkoeijen' onderscheiden. De laatste wierpen hunne kalveren in het wild. Ossen werden voor het trekken en ploegen gebruikt. Het getal runderen bedroeg 3304. Geiten, *kabrietten* genoemd, worden de geschiktste dieren voor het rotsige eiland genoemd. Zij beklimmen met verbazende vlugheid de steilste rotsen en zoeken op de ongenaakbaarste toppen hun voedsel dat meestal in struiken en doornen bestaat. Aan water hebben zij geen behoefte en de droogte deert hen niet. Hun getal was toen 6825.

Men vond toen op Curaçao drie soorten van schapen: de kale, de langwollige of, beter gezegd, langharige en de breedstaartige of Turksche schapen. De eerste, die in het geheel geen wol, maar een soort kort en grof haar hadden, waren het best bestand tegen de hitte en de droogte, teelden het best voort en werden eerder vet dan de andere. De langharige hadden lang en grof haar, overeenkomende met de manen van een jong wit veulen. De Turksche schapen worden beschreven als hebbende groote, krullende hoorns, zeer breede staarten en wol 'zoo dik en digt in elkander gepakt alsof er lijm aan gesmeerd was.' Zij teelden slecht voort en konden niet tegen de droogte; in den regentijd werden zij buitengewoon vet; de staart alleen kon acht pond wegen. Kruisingen van de drie soorten kwamen ook voor. Het getal schapen was toen 30.660. Teenstra schatte het aantal schapen omstreeks 1830 op 50.000 en maakt melding van een proef met Merino-schapen op de plantage Savonet, die goed aardden en zeer goede wol gaven. Van de Turksche schapen spreekt hij niet. Het aantal kabrietten schatte hij op 50.000. De varkens beschrijft hij als 'klein, met spitse snuit en steile ooren, meestal zwart of grijs van kleur en geel gespikkeld van haar.'

Van Bonaire deelt hij niet anders mede dan dat er ezels in het wild in het gebergte leefden, die nu en dan bij voorkomende aanvragen van Curaçao of Jamaica, op last van den Kommandant van Bonaire door de Indianen gevangen werden. Van Aruba wordt gezegd dat er een levendige handel werd gedreven met de tegenoverliggende kust, van waar ezels en ossen, vroeger ook paarden, gehaald werden, welke, na een geruimen tijd in de weide te hebben geloopt, naar de noordelijke Antillen werden uitgevoerd. Het gouvernement hield niet meer dan 200

ezels; het meerdere werd uitgevoerd, veelal naar Jamaica. Over den oorsprong van den naam *Paardebai*, waaraan de hoofdplaats ligt, zie ARUBA, blz. 59.

In een verslag van den kommandant van St. Martin en Saba, Cantzlaar, omstreeks 1818 opgesteld, leest men dat de veeteelt op de eilanden destijds

'niets beduidend' was en alleen strekte voor de eigen behoefte. Schapen, geiten, bokken en varkens werden geteeld en de schapen, vooral van Saba, soms naar de naburige eilanden uitgevoerd.

Omtrent St. Eustatius wordt in een verslag van den Gouv. A. de Veer van 27 Aug. 1819 gerapporteerd dat de veeteelt er niets beduidend was en alleen aan de inwoners eenig versch vleesch, melk en een weinig boter verschafte. De schapen die men kweekte waren met een haarachtig wol bedekt 'ondienstig tot eenig gebruik.' Volgens Teenstra was omstreeks 1830 op St. Martin de veeteelt van zeer geringen omvang; de cijfers, die hij voor 1816 opgeeft waren: 83 paarden, 254 muilezels, 24 ezels, 705 runderen en 1375 schapen; het getal kabrieten en varkens was niet te schatten. Voor St. Eustatius vermeldt hij voor 1829 de volgende cijfers: 132 paarden, 130 muilezels, 90 ezels, 393 runderen, 570 schapen, 52 geiten en 55 varkens. Er waren 11 veeplantages op het eiland. Voor Saba waren de cijfers in 1829: 3 paarden, 5 muilezels, 150 runderen, 300 schapen, 800 geiten en 600 varkens, waaronder er van meer dan 300 ponden zwaarte gevonden werden.

Over den tegenwoordigen toestand van de veeteelt op Curaçao geeft Rijkens belangrijke beschouwingen; ter verbetering van het runderras hebben particulieren herhaalde malen fokdieren van elders laten komen. Ook de 'Curacao'sche Maatschappij ter bevord. v. Land-, Veeteelt, Zoutwinning en Visscherij', die een subsidie uit de kol. kas geniet, legt zich toe op de verbetering van de veerassen. Uitbreiding van den veestapel is noodig, want slachtvee wordt nog grotendeels ingevoerd. Hoewel het melken niet op de beste wijze geschiedt, krijgt men van koeien, op het eiland gefokt 8, 10 tot 12 L. melk per dag. De veehouders, wier plantages niet te ver van de stad liggen, verkoopen daar al de melk; die daar ver vandaan wonen verwerken haar tot boter (zie aldaar). Op de plantages verblijft het vee in de koraal (zie aldaar). Een zeer belangrijke plaats neemt de geiten- en schapenhouderij in; deze dieren zijn zoowel voor de plantage-eigenaren als voor den kleinen man, de voornaamste bron van inkomsten. De geschiktheid van het eiland voor de teelt van merino-schapen - reeds in 1838 ook door het Koloniaal gouvernement ingevoerd - blijkt uit de kudde van de plantage Savonnet, waar zij reeds een halve eeuw worden gehouden zonder dat het ras sterk is achteruitgegaan. Verbetering door kruising met goede rassen, blijft wenschelijk. Het belangrijkste dier voor Curaçao is de kabriet, die nog voedsel vindt waar alle andere verhongeren. Zij is slacht- en melkdier; de melk brengt denzelfden prijs op als koemelk; de houder, die te ver van de stad woont, maakt van de melk een soort kaas (zie aldaar). Een stelselmatig gedreven fokkerij van rasgeiten - en hoenders - is van gouvernementswege ingericht in den proeftuin op Cas Chiquito. Over de struisvogelteelt zie NIJVERHEID, blz. 512. Voor den landbouw zijn kabriet en schaap in hooge mate schadelijk; waar zij komen, vernietigen zij alle kultuur en maken het ontstaan van nieuwen plantengroei onmogelijk. Aan verbetering van den landbouw behoeft niet te worden gedacht, zoolang de geiten- en schapenhouderij niet wordt beperkt (zie Jhr. L.C. van Panhuys, T.A.G. 1905. 2e serie deel XXII, no. 5, blz. 772-780).

Voor de varkensfokkerij, die vooral door den kleinen man wordt gedreven, is het dorre klimaat niet geschikt. De teelt van de voor het eiland buitengewoon nuttige ezels laat veel te wenschen over; er is geen sprake van een goede keus der fokdieren en de beesten worden te jong gebruikt en vaak mishandeld. Het getal neemt dan ook af.

Voor alle veeteelt op de Benedenw. eilanden is de geringe regenval een groot bezwaar; bij aanhoudende droogte, wanneer er watergebrek ontstaat en de oogst mislukt, sterven talloze dieren.

Over den uitvoer van mest zie aldaar.

Veeziekten.

In zijn bovengenoemd verslag beschrijft Kikkert een ziekte, die aan vele kabrieten-lammeren het leven kost, n.l. een soort uitwassen aan en in den bek, waardoor hun het zuigen belet wordt. Vele volwassen dieren stierven aan de 'pest', waaraan ook de schapen leden en waarvan hij de volgende beschrijving geeft: 'het besmette schaap begint eensklaps te beven en te schuimbekken, de oogen worden opgezet en bloedrood, vervolgens begint het bloed uit de neusgaten en den bek te druipen en het schaap sterft binnen weinige uren. Bij het villen ziet men dat de bloedvaatjes gebarsten zijn en dat de blaas vol bloed is.'

Onder de paarden komt een ziekte voor, in de landstaal *hába* genaamd, bestaande in het uitgroeien van het tandvleesch en zwelling van een paar klieren onder de tong. De zwellingen zijn pijnlijk, zoodat het zieke dier traag eet en vermagert. De geneeswijze bestaat in uitsnijding der gezwollen deelen.

De grootste vijand van alle vee is echter de droogte; deze eischt dikwijls ontzaglijke offers.

Een veearts heeft Curaçao niet. In 1904 kon Van Kol nog schrijven: 'De ziekten onder het vee zijn nog even onbekend als die der divi-divi, der oranje-boomen, der bacoves en der bananen.' En sedert is men er niet op vooruitgegaan.

Voedergewassen.

Gras komt na het invallen der regens op Curaçao overal krachtig op. In bouwland is het onkruid, dat de jonge maïsplantjes snel overwoekert. Bij het behakken van de maïs moeten daarom de graskluiten gekeerd worden. Zoo droogt het gras ten halve op het veld en wordt dan in massa door vrouwen en kinderen ingezameld, die het 's avonds naar de stad brengen. Eigenaars van paarden koopen deze 'beeuw' op, drogen die verder en bewaren ze, met veel aarde en de wortels er aan, als hooi; veelal wordt de aarde er, vóór het opschuren, wat uit geschud. Snijden doet de Curaçaosche veldarbeider het gras alleen op bevel: het daaruit gemaakte hooi komt zeer duur uit. Als de maïs zoo hoog is, dat ze geen bepaalden hinder meer van het gras heeft, wordt ze niet meer getjapt (behakt), ter wille juist van dit gras; daar het na half Februari niet meer regent blijft het dorre gras als goed hooi op het land achter en bederft daar niet. Daarom ook worden regens in April schadelijk geacht, wijl zij het te velde staande hooi bederven. Na het snijden van maïs en maïsstocken laat men het vee op het bouwland toe; Mei is daardoor de beste tijd voor het vee.

Paragras (in 1848 door van Raders uit Suriname naar Curaçao gezonden) komt op de gunstigst gelegen plaatsen zonder besproeiing voort, wordt vooral in den omtrek der stad, met behulp van irrigatie, op veldjes van hoogstens enkele aren grootte, gekweekt. De cultuur is gemakkelijk: het gras laat zich zonder moeite scheuren en, ingekort, uitplanten. In het begin moet herhaaldelijk gewied worden, af en toe moet mest worden opgebracht; de voornaamste zorg is die voor voldoende water. De cultuur is wel loonend, er is altijd afzet voor in de stad, daar het in den drogen tijd het eenige beschikbare groenvoer is. Men verkoopt het in bossen van ± 5 pond, 'pakjes' genoemd, tegen 25 cent.

Wordt de droogte feller, dan daalt het aanbod van paragraas; de prijs blijft 25 cents, doch de pakjes worden steeds kleiner.

Het vee eet paragraas uitsluitend in verschen toestand, laat ook de oudere stengels onaangeroerd.

Guineagrass komt op de Bovenw. eilanden in het wild en gekweekt voor en is daar het voornaamste voedergewas. Op Curaçao treft men het slechts op een paar plaatsen in kleine hoeveelheid aan; het vee eet het ook in gedroogden toestand.

Een voornaam voer is de kleine maïs (*Andropogon sorghum*). Over het gebruik daarvan zie MAÏS, blz. 457.

In tijden van droogte behelpt men zich met alles, zelfs versch afgesneden twijgen van den kalebasboom die veel voorkomt, en ook takken van barba di jonkeman (*Albizzia lebbek*) worden dan als voer gegeven. Ook sommige cactussoorten (zie CEREUS). Is er geen voer meer, dan worden vele dieren geslacht.

Litt. M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1836/37. - S. van Dissel, Curaçao, Leyden 1857, blz. 121. - G.J. Simons, Besch. v.h. eiland Curaçao, Oosterwolde 1868, blz. 11-113. - H. Van Kol. Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 219, 290 en 309. - R.H. Rijkens, Curaçao, Tiel 1907, blz. 42-49. J.H.J. Hamelberg, De Nederl. op de W.I. Eilanden, Amst. 1909. II, 86, 87, 88, 92, 193 en 194. - Dr. J. de Hullu, Curaçao in 1817 (Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, 1913, deel 67 blz. 586-591). - Idem, St. Eustatius in 1819 (Ibidem, 1913, deel 68 blz. 435 en 436). - G.B. Dussel, Jaarversl. v.d. Landbouwkundige over 1913 (Dept. v.d. Landb. in Suriname, verslag over 1913, blz. 79 en 80). - Dr. J. de Hullu, St. Martin en Saba omstreeks 1818 (De Ind. Gids Febr. 1916, blz. 210). - Koloniale Verslagen.

Staat van den veestapel op Curaçao:

Jaren.	Runderen.	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Varkens.	Schapen.	Geiten.
1850	2981	398	23	2610	51	26156	19306
1860	2651	419	38	1886	364	25931	17014
1870	1588	193	132	1427	511	17444	22662
1880	2294	254	232	1995	475	23452	31340
1890	1813	221	160	1912	1529	18047	33515
1900	2034	375	167	2707	1588	20561	41251
1905	1249	187	113	1883	665	10035	25086
1906	1604	305	117	2194	1087	8064	25041
1907	1697	389	106	2521	2303	10772	30055
1908	1537	348	110	2322	1442	10106	26602
1909	1913	423	120	2567	1650	11178	30527
1910	1811	425	123	2947	2648	13472	30968
1911	2106	398	106	2714	2261	11715	28094
1912	1237	266	96	1799	1261	5039	18099
1913	1400	321	91	2215	1412	7075	25065
1914	1407	272	81	2244	1307	6771	24856

Deze cijfers, ook die van de overige eilanden, maken zulke grillige sprongen, dat twijfel aan de juistheid geoorloofd is, al zijn ze ook ontleend aan de Koloniale Verslagen. Ongetwijfeld heeft men hier in vele gevallen, in 't bijzonder wat betreft de geiten en varkens, te doen met geschatte cijfers. Genomen voor wat ze waard zijn, wijzen ze op een bijna algemeenen achteruitgang van den veestapel.

Staat van den veestapel op de overige eilanden.

Jaren.	Runderen	Paarden.	Muilezels.	Ezels.	Varkens.	Schapen.	Geiten.
ARUBA.							
1910	120	82	27	1319	2092	5647	7732
1911	127	93	30	1211	2300	5511	7715
1912	67	78	32	839	1520	2330	4685
1913	64	81	31	866	1563	2615	5285
1914	58	42	20	582	1048	1744	3520
BONAIRE.							
1910	250	112	12	2211	946	4057	19524
1911	200	106	12	1146	815	3670	15700
1912	105	79	11	739	387	1511	10710
1913	65	57	15	800	292	1677	14980
1914	53	54	5	823	255	1856	15355
ST. MARTIN.							
1910	864	103	6	5	171	706	237
1911	642	74	5	3	140	662	257
1912	875	83	7	4	233	357	231
1913	847	125	13	3	152	282	175
1914	863	85	4	5	202	272	140
ST. EUSTATIUS.							
1910	527	43	3	178	250	314	511
1911	448	53	5	253	270	283	466
1912	390	60	8	194	193	135	360
1913	441	59	35	213	239	107	252
1914	467	57	31	243	279	87	287
SABA.							
1910	150	12	-	1	245	151	312

1911	165	14	-	1	275	180	398
1912	133	16	-	2	222	165	469
1913	146	14	-	1	267	182	417
1914	151	9	-	-	317	203	498

Vera (Domingo de),

Generaal onder Antonio de Berreo, den uit Raleigh's reisverhaal bekenden Gouverneur van Trinidad, nam op 23 April 1593, in naam van den Koning van Spanje, plechtig bezit van de landstreek Guiana. De tekst van de acte van inbezitneming is o.a. te vinden in de Chronological History of the Discovery and Settlement of Guiana, 1493-1668, bij James Rodway & Thomas Watt, Georgetown 1888, blz. 23 vlg. en verkort in Hartsinck's Besch. v. Guiana, Amst. 1770, I, 133 en in Wolber's Gesch. v. Suriname Amst. 1861, blz. 26 en 27.

Verbena chamoedifolia

Juss. Fam. Verbenaceae. *Lilac verbena*, BOV. E. Sierplantje met grofgezaagde, langwerpige bladeren en bloemen, die in een schermvormig hoofdje geplaatst zijn, met lange bloemkroonbuis. Gekweekt.

Verbond (Algemeen Nederlandsch).

Groep Suriname.

Het A.N.V., in 1898 in Nederland opgericht, telde in 1902 in Suriname 19 leden zonder eenig verband. Op raad van den oud-gouverneur van

Suriname, Jhr. Mr. T.A.J. v. Asch van Wijck, stelde het Hoofdbestuur in het moederland in dat jaar zich in verbinding met den heer Mr. Dr. C.F. Schoch, die in de kolonie met eenige ingezetenen een Bestuur wist samen te stellen, waarna de 'Groep Suriname' werd gevormd. De werkzaamheden van dit bestuur bepaalden zich tot het werven van leden, waarbij het ijverig werd bijgestaan door het gewone lid, den heer Fred. Oudschans Dentz, die ook aan den verderen arbeid der Groep een werkzaam aandeel heeft genomen; het getal leden klom van 1902 tot begin 1905 van 19 tot 150. Door verspreiding van het bondsorgaan Neerlandia werd voor propaganda gezorgd; belangrijk was vooral het 'Suriname-nummer' van dit tijdschrift (Sept. Oct. 1903), dat uitsluitend door Surinaamsche krachten is bewerkt en dat nog steeds zijn beteekenis heeft als bijdrage tot de kennis van de kolonie. In 1905 nam een groot gedeelte van het bestuur ontslag en een nieuw bestuur onder voorzitterschap van den heer C.R. Frowein trad met veel ijver op. Na een welgslaagden propaganda-avond met actueele lezingen, als 'Het bestaan van den Nederlandschen stam als volk gedurende de laatste drie eeuwen' steeg het aantal leden van 150 tot 242, welk aantal in de drie volgende jaren steeds wassende bleef, tot het in 1908 zijn hoogtepunt van 531 bereikte. Die jaren behooren dan ook tot het bloeitijdperk van de Groep: groote mannen werden door haar herdacht: Rembrandt-avond, De Ruyterfeest; lezingen op letterkundig, geschiedkundig en wetenschappelijk gebied werden gehouden, een Groepskantoor met leestafel werd gesticht en geldelijke steun verleend aan in het moederland studeerende Surinaamsche jongelieden. Ook in 1909 werd nog bedrijvigheid ontwikkeld. De geboorte van Prinses Juliana werd gevierd met een luisterrijken avond; een Heye-herdenking en enkele lezingen stonden op het program. De Groep verkreeg rechtspersoonlijkheid. In dat jaar begonnen zich de eerste sporen van achteruitgang te vertoonen. Het aantal leden verminderde tot 399, de belangstelling verflauwde en het is opeenvolgende besturen niet mogen gelukken haar te doen herleven en een steeds toenemende inzinking tegen te houden. Het Groepskantoor kwijnde en de vermindering van het ledental ging gepaard met geldelijke moeilijkheden, die het Groepsbestuur noodzaakten in 1910 voorstellen te doen om de bijdrage aan het Hoofdbestuur aanzienlijk te doen verminderen, waarbij het Hoofdbestuur de Groep welwillend te gemoet trad.

In 1910 kon een sinds lang gekoesterd plan worden verwezenlijkt. Door aankoop van een oude boekerij eener particuliere leesinrichting kon de grond worden gelegd voor een volksbibliotheek, die door de Boekencommissie uit het moederland zooveel doenlijk werd aangevuld, welke bibliotheek onder de bevolking veel lezers trok en die in de volgende jaren nog een succes van de Groep kon genoemd worden. Desalniettemin leidde de Groep een steeds kwijnender bestaan, het ledenaantal nam onrustbarend af, bedroeg in 1911 nog maar 243 en daalde weldra tot beneden de 200. Door eenige lezing-avonden trachtte het Bestuur de belangstelling gaande te houden, maar ook deze bleken hun vroegere aantrekkingskracht te hebben verloren. Om het troostloos bestaan niet langer te rekken, deed in Nov. 1913 het toenmalige bestuur aan een buitengewone Groepsvergadering het voorstel, de Groep, behoudens goedkeuring van het Hoofdbestuur, te ontbinden, welk voorstel werd aangenomen. Om geldelijke verplichtingen na te komen werden de groepseigendommen, waaronder de bibliotheek, onder den hamer gebracht.

Het Hoofdbestuur heeft zich echter met de voorgestelde ontbinding der Groep niet kunnen vereenigen en heeft zich met enkele personen in de kolonie in verbinding gesteld om tot weder-opleving van de Groep te geraken. Gunstiger tijdsomstandigheden worden echter afgewacht. Volgens een opgave in Neerlandia van Mei 1916 was het ledental op 31 Dec. 1915, 174.

Groep Nederlandsche Antillen:

Vóór deze Groep in 1904 tot stand kwam waren er op Curaçao, St. Eustatius en St. Martin reeds een 25tal leden; de heer J.H.J. Hamelberg was toen de vertegenwoordiger van het Verbond. Toen hij als tijdelijk zaakgelastigde te Caracas geplaatst werd, noodigde het Hoofdbestuur in Nov. 1913 den heer J.A. Sniijders Jr. uit om het Verbond te vertegen woordigen. Reeds waren, op verzoek van de heeren G.J. van Grol, gezaghebber van St. Eustatius, en G.R. Zeppenfeldt, gezaghebber van Aruba, door het Hoofdbestuur op die eilanden boekerijen opgericht; kort daarna ook op Bonaire. In Nov. 1904 werd de groep georganiseerd; het getal leden was toen 100 en op elk eiland was er een vertegenwoordiger, op St. Eustatius een vertegen woordigster, mevr. J. van Grol. Op 16 Nov. had de eerste bijeenkomst plaats en werd een groepsbestuur gevormd. Op 29 Nov. hield men de eerste algemeene vergadering. Het Hoofdbestuur stelde twee studiebeurzen. elk à f 500, gedurende vijf jaren beschikbaar ten einde Curaçaosche jongelieden de gelegenheid te geven zich in Nederland verder te bekwamen. Tot hetzelfde doel geniet de groep uit de koloniale kas jaarlijks een geldelijke ondersteuning.

Het groepsbestuur heeft ook medegewerkt aan de oprichting in 1915, op advies van Prof. Kraus, van de Curaçaosche vereeniging Vreemdelingen verkeer.

Het ledental op al de eilanden te zamen bedroeg op 31 Dec.

1910	302
1911	253
1912	225
1913	225
1914	208
1915	215

In 1914 werd de afdeeling Bonaire opgeheven.

Het bondsorgaan Neerlandia gaf uit:

Juli-Aug. 1905 een Curaçao-nummer,

December 1907 een Bonaire-nummer,

December 1911 een Aruba-nummer,

alle drie met zeer mooie kiekjes verlucht. In voorbereiding is een nummer aan St. Eustatius gewijd.

Verbrande bosch. (het)

Een weinig beoosten Braampunt was er lange jaren een groote open plek in het bosch langs de kust van Suriname, met talrijke dorre stammen van verbrande boomen, *het verbrande bosch* geheeten, dat een uitstekend merk was voor het verkennen van de monding der Suriname-rivier. Tegenwoordig is deze open plek grootendeels weder dichtgegroeid en als 'kenbaar teeken' voor de scheepvaart niet meer te gebruiken.

Verdragen.

Overal waar naast elkaar staande territoriale rechtsgemeenschappen voor gezamenlijke belangen voorzieningen wenschen te treffen, plegen zij dat o.a. te doen in den vorm eener gezamenlijk tot stand gebrachte *gemeenschappelijke regeling*. Men treft deze gemeenschappelijke regelingen aan bij de nederlandsche rijksgemeenten of provinciën (art. 121 gemeentewet en art. 97 provinciale wet), bij de zwitsersche kantons onder den naam van concordaten, ook bij de onderdelen,

waaruit andere bondsstaten zijn samengesteld; mede komen zij voor bij koloniën van den zelfden staat onderling of tusschen eene kolonie en haar moederland; als voorbeeld van deze laatste soort gemeenschappelijke regeling zij gewezen op de grensregeling tusschen de toenmalige britsche koloniën Suriname en Berbice van 20 Jan./7 Febr. 1800 (vgl. *The Laws of British Guiana, chronologically arranged from the year 1773 to 1870, Demerara, en T.A.G. Dec. 1898, blz. 850*), of op die tusschen het nederlandsche moederland en elk zijner amerikaansche koloniën betreffende het overdragen van inlagen in de twee koloniale postspaarbanken in de rijkspostspaarbank van Nederland en omgekeerd (vgl. *Sct. 1910 no. 268 en 278*). De meest bekende *gemeenschappelijke regelingen* zijn echter wel die, welke onder den naam *verdrag* (art. 59 der grondwet) of *tractaat* gesloten worden door de staten onderling.

Hoewel ook vroeger, bv. bij verdragen, die landen staatkundig vereenigden, een zeer rijk en intensief tractatenrecht bestond, zoo is toch over het algemeen het moderne tractatenrecht, waarvoor men den aanvang op 1850 kan stellen, veel belangrijker. Vóórdien kende men in hoofdzaak slechts twee soorten van verdragen; vooreerst de handelsverdragen, die den rechtstoestand regelen der wederzijdsche onderdanen, goederen en schepen, - tot op dikwijls belangrijke hoogte ook voor oorlogstijd -, alsmede praktisch aanverwante onderwerpen zooals het consulaire recht; deze handelsverdragen omvatt'en toen al die sociale belangen, wier regeling bij verdrag voor de toenmalige internationale maatschappij eene behoefte was: het handelsverdrag is het oudste *sociale* verdrag en staat als zoodanig naast de tweede tractaatssoort van dien tijd, het *politieke* verdrag, als belangrijke voorbeelden waarvan te noemen zijn de tractaten van Munster (1648), Utrecht (1713) en Weenen (1815).

Met 1850 begint een nieuw tractatenrecht, dat zich vooral kenmerkt door zijnen veel grooteren omvang - voor ons land gaat na 1850 slechts het politieke verdrag in aantal en beteekenis zeer achteruit - en rijkeren inhoud, door het feit dat naast het tractaat van staat tot staat in stijgende mate aangetroffen wordt het verdrag, gesloten door groepen van staten (uniën), het zg. collectieve tractaat, en in de derde plaats door het verschijnsel, dat zich in die tractaten langzaam aan kristalliseert eene internationale staatsrechtelijke organisatie.

De zooveel grootere omvang, de rijkere en veelzijdiger inhoud van het moderne tractatenrecht blijkt vooral uit de talrijke nieuwe soorten van sociale verdragen, die zich, gedeeltelijk door afsplitsing uit het geenszins verdwijnende handelsverdrag, daarnaast komen voegen: de verdragen over telegrafie, spoorwegen, sanitaire vragen, landbouw, visscherij, sociale wetgeving, armenzorg, bescherming der goede zeden, het automobielverkeer en schepentoezicht, het tentoonstellingswezen en tal van andere materiën.

De conventioneele regeling dezer nieuwe onderwerpen vindt gelijk reeds gezegd grootendeels plaats in collectieven vorm, door soms nagenoeg alle staten der aarde omvattende groepen van staten; tegenover de nieuwe sociale rechtsverschijnselen voelen de staten zich dus goeddeels weer als eene éénheid. Dit doen de staten ook bij andere soorten van collectieve verdragen dan de reeds genoemde; zoo bij de verdragen, gelijk die der vredes-conferentiën, die oud 'volkenrecht' codificeeren, zoo bij de verdragen, waarbij een groep van meestal 'beschaafde' landen aan een meestal 'onbeschaafd' deel der aarde (men denke bv. aan Centraal-Afrika) eenen bijzonderen rechtstoestand schenkt. Collectief zijn ten slotte ook die verdragsbepalingen, waarbij de staten zich in steeds klimmende mate gemeenschappelijke organen gaan schenken, de bepalingen dus, waarin het derde der genoemde kenmerken van het moderne tractatenrecht tot uiting komt; als voorbeelden dier organen zijn te noemen de talrijke uniebureaux, zoo die der postunie

te Bern, het aan de eerste vredes-conferentie van 1899 te danken permanente hof van arbitrage in den Haag.

In dergelijke gemeenschappelijke organen, die noch nederlandsch noch bv. fransch zijn, doch der statengemeenschap toebehooren, komt deze laatste krachtig tot uiting. Intusschen spelen in het staatsrecht der statengemeenschap de nationale organen eene veel grootere rol dan de gemeenschappelijke: zoo zijn naast de zeldzame gevallen, dat bij verdrag iets ter regeling wordt opgedragen aan een gemeenschappelijk wetgevend lichaam, bv. de Centrale Commissie voor de Rijnvaart, zeer talrijk de gevallen, waarin het tractaat iets ter regeling opdraagt aan den *nederlandschen* wetgever en uitvoeringswetten van tractaten vullen dan ook menig staatsbladnummer, vgl. bv. de wet ter uitvoering van het landroodekruisverdrag '09 S. 14, '10 G.B. 92, '10 P.B. 62 in '11 S. 5 en de desbetreffende koninklijke besluiten voor de west-indische koloniën in '14 G.B. 6 en '14 P.B. 5.

Hoe belangrijk nu het moderne tractatenrecht ook moge zijn, er kan niet van worden gezegd, dat het in de plaats treedt van het nationale recht; ook thans blijven de nationale wetgevers heer en meester in eigen sfeer, dus t.a. van eigen onderdanen, schepen enz. op eigen gebied, ja hunne actie strekt zich nog dikwijls ver in de internationale sfeer uit; men denke aan bepalingen als art. 4 van het moederlandsche Swb., die voor sommige strafbare feiten de nederlandsche strafwet toepasselijk verklaart op ieder - dus ook vreemdelingen -, die zich buiten het rijk in Europa - dus ook overal in den vreemde - aan die feiten schuldig maakt. Daarentegen blijven in verreweg de meeste gevallen de verdragen beperkt tot de internationale sfeer: een telegraafverdrag geldt slechts voor het telegraafverkeer *tusschen* de verdragstaten en niet voor het verkeer, dat de grenzen dier staten niet overschrijdt. In de hoogst enkele gevallen, dat een tractaat de zuiver nationale rechtssfeer betreedt, zijn het altijd utiliteitsoverwegingen, ontleend aan den wensch om eene doelmatige regeling te verkrijgen, en niet principieele overwegingen, die het verdrag de nationale wet doen verdringen.

Eene zeer algemeen voorkomende eigenschap der tractaten is, dat zij wederkeurig zijn of, zooals men zegt, het beginsel der reciprociteit huldigen. Een staat aanvaardt bij tractaat als regel slechts verplichtingen voor zich of zijne onderdanen, zoo de andere verdragsmogendheid hetzelfde wil doen; de rechtstoestand, die door een duitsch-nederlandsch verdrag geschapen wordt aan nederlandschen kant, vormt het nauwkeurig spiegelbeeld van den rechtstoestand aan de andere zijde. Dat bij verdrag de eene staat slechts rechten ontvangt, den anderen alleen plichten worden opgelegd, is uitzondering. Als een voorbeeld uit de tallooze reciprociteits-bepalingen zij hier ge-

wezen op de gebruikelijke bewoordingen van handelsverdragen, bv. 'Les sujets de chacune des Hautes Parties Contractantes auront pleine liberté....,' in art. I van het japansche handelsverdrag '13 S. 389, '13 G.B. 80, '13 P.B. 69.

Een enkel maal wordt de reciprociteit, die een karakteristiek verschijnsel van het geheele internationale recht ook buiten verdragen is, in tractaten niet betracht; dit duidt dan meestal op eene niet volkomen gelijkwaardigheid der verdragstaten; zoo zijn de verdragen, die de westersche wereld sluit met 'oostersche' landen, aanvankelijk niet wederkeerig, het westen bedingt er bevoegdheden bij, die het aan het oosten niet wenscht toe te staan; maar niet zoodra wordt de oostersche staat volkomen 'gelijkwaardig', of zijne verdragen met het westen worden ook zuiver wederkeerig; een sprekend voorbeeld hiervan leveren de in de laatste jaren der 19e eeuw vernieuwde japansche handelsverdragen.

Voor meerdere bijzonderheden over de bovenstaande algemeene opmerkingen wordt verwezen naar vooral de eerste twee hoofdstukken van 'Ontwikkeling en inhoud der Nederlandsche tractaten sedert 1813' (Mart. Nijhoff, 1916), voor hetgeen volgt naar de 'Proeve eener inleiding tot het Nederlandsch tractatenrecht', diss. Leiden 1906, beiden van schrijver dezès.

Ten aanzien der totstandkoming van een verdrag kan men zeggen, dat op internationaal recht steunt de eisch, dat de tractaatsinhoud gemeenschappelijk wordt vastgesteld, de zg. sluiting of onderteekening van het verdrag, voorts dat het verdrag in de verschillende verdragstaten wordt bekrachtigd (geratificeerd) en dat ten slotte de bekrachtigingsoorkonden worden uitgewisseld, door welke uitwisseling het tractaat in werking treedt, tenzij het zelf anders bepaalt. De vraag, welke overheid medewerkt bij de sluiting, welke bekrachtigt, de vraag of voor het totstandbrengen van een verdrag ook nog andere staatsrechtelijke daden noodig zijn, zooals met name de parlementaire goedkeuring, wordt door het staatsrecht van elken bijzonderen staat, meestal in de grondwet zelf, beantwoord. Zoo zegt art. 59 onzer grondwet, dat de Koning verdragen sluit, wat de kroon echter in de praktijk laat doen door eenen gemachtigde, als regel door den minister van buitenlandsche zaken of den gezant, al naarmate het tractaat in den Haag dan wel elders wordt geteekend, of ook wel door bijzondere gemachtigden; voorts zegt genoemd grondwetsartikel, dat de meeste tractaten, nl. die welke bepalingen wettelijke rechten betreffende inhouden, waarbij art. 1 l. 2 der west-indische regeeringsreglementen nog voegt het geval van de 'regeling der grensscheiding', goedgekeurd moeten worden door de Staten-Generaal, alvorens ze van nederlandschen kant kunnen bekrachtigd worden; deze goedkeuring, die in den vorm eener wet pleegt gegeven te worden, is naar het laatste lid van art. 59 luidt niet vereischt, zoo eene wet dit uitdrukkelijk zegt, in welk geval de parlementaire goedkeuring dus geacht kan worden bij voorbaat te zijn verleend; ten slotte zegt art. 59 ook, dat het wederom de Koning is die het verdrag bekrachtigt. Over de vraag, wie de bekrachtigingsoorkonden uitwisselen spreekt onze grondwet niet; het pleegt te geschieden door den minister van buitenlandsche zaken en den gezant ter daarvoor in het verdrag aangewezen hoofdstad. Evenmin zegt onze grondwet uitdrukkelijk, welk nederlandsch orgaan een verdrag, dat eene opzeggingsclausule inhoudt, opzegt, of welk orgaan toetreedt tot een tractaat, dat eene toetredingsclausule bevat; de naar buiten niet altijd duidelijk blijkende praktijk schijnt aan te nemen, dat de Koning opzegt en toetreedt; geldt het verdragen, wettelijke rechten betreffende, dan heeft toetreding naar analogie van het bepaalde in art. 59 der grondwet niet plaats zonder parlementaire medewerking, terwijl de praktijk deze analogie weder loslaat bij de opzegging, die dus buiten de Staten-Generaal omgaat.

Uit het bovengezegde, dat een tractaat in werking treedt met de uitwisseling der bekrachtigingsoorkonden, tenzij het zelf eenen anderen dag noemt, volgt reeds, dat afkondiging geen eisch is voor de inwerkingtreding van een verdrag. De plaatsing van het verdrag in het nederlandsche en de koloniale staatsbladen, waarbij tevens op meestal onvolledige wijze geconstateerd wordt, dat aan de staatsrechtelijke eischen voor het totstandbrengen van het verdrag is voldaan (uitvaardiging), heeft dus slechts de beteekenis eener kennisgeving. Bij deze plaatsing wordt naast den oorspronkelijken meestal franschen tekst van het verdrag eene nederlandsche vertaling gevoegd, die echter geene bindende kracht bezit. Zoodanige vertaling is niet noodig, zoo het verdrag met eenen staat in de twee landstalen is gesloten. Bij de goedkeuringswet pleegt slechts de oorspronkelijke tekst in de staatsbladen te worden opgenomen, dien men dus bij goedgekeurde verdragen twee malen daarin kan aantreffen.

De hier in het kort geschetste wijze van het totstandkomen van een tractaat heeft t.a. der bovengenoemde moderne collectieve verdragen allerlei kleine wijzingen ondergaan, die te verklaren zijn hierdoor dat er bij eene groep van staten altijd achterblijvers zijn: wilde men den eisch van het gezamenlijk, dus gelijktijdig totstandbrengen van het verdrag in al zijne consequenties volhouden, dan zouden dus die achterblijvers in het nadeel der zaak, waarom het gaat, het tempo aangeven; teneinde dit te voorkomen heeft men bij de collectieve verdragen den eisch der gezamenlijkheid tot op zekere hoogte laten vallen, zoowel bij de sluiting (verlate sluiting) -, wat dan bij de parlementaire goedkeuring weer tot moeilijkheden leiden kan, - als bij de nederlegging der bekrachtigingsoorkonden, welke bij de collectieve tractaten eenvoudigheidshalve de uitwisseling dier oorkonden heeft vervangen, terwijl in verband met deze verlate nederlegging de in werkingtreding in de verschillende unielanden op verschillende tijdstippen kan aanvangen.

Wat in het bijzonder de west-indische koloniën betreft wijkt art. 34 harer regeeringsreglementen in zoover van de gewone wijze van totstandkomen van een verdrag af, als dit artikel de gouverneurs bevoegd maakt 'als daarvoor dringende redenen bestaan, voorloopige overeenkomsten, de kolonie betreffende, met vreemde machten, onder voorbehoud van 's Konings goedkeuring, aan te gaan.' Deze 'overeenkomsten', die terstond ter kennis van den Koning gebracht moeten worden, vervallen wanneer zij niet binnen het jaar of binnen eenen korteren door haar uitgedrukten termijn door den koning 'bekrachtigd' zijn. Toepassingen van het voorschrift, dat bij de totstandbrenging van de regeeringsreglementen niet nader werd toegelicht, zijn mij niet bekend. Wellicht hebben er aanleiding toe gegeven de twee beneden te noemen door gouverneurs gesloten ver-

dragen van 9 Nov. 1836 en 28 Nov. 1839.¹⁾

Behalve in de ten deze niet volledige moederlandsche en koloniale staatsbladen vindt men de sedert 1813 gesloten nederlandsche verdragen bijeen in de verzameling van Lagemans, *Recueil des traités et conventions conclus par le royaume des Pays-Bas etc.* Eene opgaaf onzer oude tractaten tot 1788, met vermelding der vindplaatsen, gaf de leidsche hoogleeraar A. Kluit in zijne 'Index Chronologicus' van 1790, waarop aansluit het 'Répertoire historique et chronologique' van Mr. H.A. van Dijk van 1846 met eene 'Table générale chronologique et alphabétique' van 1855. Voor de vreemde tractaten is nog steeds onmisbaar de groote verzameling van de Martens, die ook handelingen van conferentiën inhoudt. De grootst mogelijke volledigheid wordt bereikt in den met regeerings-subsidiën verschijnenden 'Recueil International des Traités du XXe siècle etc.' van Descamps en Renault, welke uitgaaf thans tot aan 1907 gevorderd is, alsmede in het door dezelfden uitgegeven en door den grenobleschen hoogleeraar Basdevant bewerkten 'Recueil International des Traités du XIXe siècle etc.', dat grootendeels slechts de vindplaatsen noemt en waarvan thans dl. I, de jaren 1801-1825 omvattende, is verschenen.

Naast verdragen komen ook voor op verdrag steunende internationale regelingen, die tot stand komen op de bij dat verdrag meer of minder scherp aangegeven wijze en die met het verdrag niet in strijd mogen komen, eventueel daar aan door rechter en administratie te toetsen zijn. Als voorbeeld kan hier gewezen worden op art. 5 van het Marowijne-tractaat van 30 September 1915; de 'vorm, waarin de baggerconcessies' in de Marowijne 'door de beide Regeeringen zullen worden verleend, alsmede de verplichtingen, die aan de concessiehouders zullen worden opgelegd', zullen bij gemeenschappelijk reglement kunnen bepaald worden, terwijl in geval van geschil de regeling zal getroffen worden door het haagsche hof van arbitrage (art. 6). Op den conventioneelen Rijn steunt de geheele rivierpolitie op dergelijke bij art. 1, 32 en 45 l. 1 b der Rijnvaartakte van 1868 ('69 S. 75) bedoelde gemeenschappelijke verordeningen van lageren dan tractaatsrang.

Mede komen naast de verdragen voor niet op tractaat steunende gemeenschappelijke regelingen van staat tot staat en die evenmin in den bovengenoemden voor verdragen voorgeschreven vorm gehuld zijn: uitgewisselde notas, schikkingen e.d. waarvan sedert 1914 in het jaarboek 'Grotius' eene opgaaf gegeven wordt in het aperçu de faits internationaux juridiques. Al zal het in de praktijk niet spoedig voorkomen, dat de rechtsgeldigheid dezer regelingen getoetst wordt, wordt die vraag gesteld, dan kan men aan deze regelingen moeilijk tractaatskracht toekennen.

Tot de verdragen van staat tot staat zijn niet te rekenen de politieke contracten met de immers op nederlandsch gebied gevestigde Boschnegers in Suriname, evenmin als de in art. 44 van het regeeringsreglement van Nederlandsch-Indië bedoelde verdragen met indische vorsten en volken tot de in art. 59 der grondwet bedoelde internationale verdragen met vreemde mogendheden behooren. Wat de M.v.T. op artt. 33 en 34 der west-indische regeeringsreglementen - vgl. bl. 135 der door Mr. H.W.C. Bordewijk in 1914 bezorgde Handelingen op die reglementen - ook moge zeggen, het feit, dat onze regeering vooral in vroeger jaren verscheidene 'verdragen' met Boschnegers heeft gesloten, die thans gepubliceerd zijn in deel 71 (1916) der Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenk, van Ned.-Indië, laat eene ontkenning van het bestaan dier verdragen niet toe.

Op dezelfde gronden, waarop eene overeenkomst partijen bindt en het handelen door eene der partijen in strijd met die overeenkomst onrechtmatig is en door den

1) Over de 'internationale rol' in het algemeen van koloniën vgl. Mr. F.M. van Asbeck, *Onderzoek naar den juridischen wereldbouw*, diss. Leiden 1916, vooral bl. 244-300

rechter als zoodanig wordt behandeld, op dezelfde gronden dus, waarop eene partij op rechtmatige wijze niet de gemaakte overeenkomst kan opzij zetten, mag ook een staat eenzijdig niet tegen het tweezijdige verdrag in handelen. Dit heeft zijne klassieke uiting gevonden in het londensche protokol van 1871, waarbij de groote mogendheden, behalve Frankrijk, uitspreken, 'que c'est un principe essentiel du droit des gens qu'aucune Puissance ne peut se délier des engagements d'un traité, ni en modifier les stipulations, qu'a la suite de l'assentiment des Parties Contractantes au moyen d'une entente amicale.' Deze waarheid, - waarnaast bij verdragen met opzeggingsclausule de mogelijkheid der éenzijdige opzegging staat -, kan vooral bij politieke verdragen in geval van gewijzigden politieken toestand tot moeilijkheden aanleiding geven. Handelt een staat nu toch in strijd met het verdrag, dan kan dit tot alle maatregelen leiden, waardoor in het algemeen het internationale recht gehandhaafd wordt en waarbij de arbitrage het meest past in eene geordende internationale rechtsgemeenschap. Ook door zijne nationale wetgeving kan een staat een verdrag dus niet opzij zetten, iets wat men pleegt uit te drukken door te zeggen, dat een verdrag gaat boven de landswet. Men kan tegenwoordig zelfs spreken van eene communis opinio h.t.l.t.a. der stelling, dat zelfs onze hoogste nederlandsche wet, de grondwet, niet aan een verdrag kan derogeeren. Zeer scherp werd dit standpunt ook omhelsd door onze regeering, toen zij in 1852 tegenover den Heiligen Stoel op ook dezen overtuigende gronden betoogde, dat de door de grondwet van 1848 gewenschte vrije organisatie der roomsch-katholieke kerk, toch eerst mogelijk zoude zijn, nadat de tractaten met den Heiligen Stoel, die nog van regeerings-inmenging bij die organisatie uitgingen, zouden zijn afgeschaft; vgl. de diplomatieke briefwisseling over deze zaak in Sct. 1853 no. 99.

Eene bekende strijdvraag, die veel stof heeft opgewaaid zoowel in de literatuur als in ons parlement, is die welke h.t.l. in navolging van een geschrift van mr. J.A. Levy uit 1880, dat dien titel droeg, bekend staat onder de aanduiding 'Wet of tractaat'. Zij dankt haar ontstaan aan den bekenden deutschen staatsrechtsleeraar Laband, wiens absolute theorie ten deze ook buiten Duitschland, bv. in Nederland, talrijke aanhangers heeft gevonden. De theorie komt hierop neer, dat gelijk het volkenrecht slechts staten als rechts-subjecten kent, het volkenrechtelijk verdrag ook slechts die staten als zoodanig kan binden. Onderdanen van de staten kunnen slechts eene hen bindende norm ontvangen door de landswetgeving. Wil dus een trac-

taat ook bindend gemaakt worden voor die onderdanen, dan moet zijn inhoud overgenomen worden in een landsrechtelijk wetsbevel. Eene der zwakke zijden van deze theorie is nu, dat wordt haren verdedigers de vraag gesteld, waar deze landsrechtelijke wetsbevelen zijn, zij al spoedig moeten erkennen, dat die niet bestaan.

Voor onze west-indische koloniën bestaat de kwestie praktisch niet tengevolge van art. 3 der beide regeeringsreglementen, die onder de wettelijke regelingen in de koloniën geldig, zonder meer noemen 'de verdragen met vreemde Mogendheden door den Staat aangegaan.' Maar ook afgezien hiervan, heeft behoudens wellicht enkele uitzonderingen, de nederlandsche tractaten-praktijk noch vóórdat Laband zijne theorie formuleerde, noch daarna, van een landsrechtelijk wetsbevel geweten; eveneens heeft de nederlandsche rechter voor en na aangenomen, dat een in werking getreden verdrag ieder bindt of aan ieder bevoegdheden geeft, wien het aangaat, dus ook individuën als de inhoud van het verdrag daarnaar is: als bv. een handelsverdrag zegt, dat bij invoer van bepaalde goederen uit het eene land in het andere een bepaald invoerrecht moet betaald worden, dan moeten de individuën dat recht betalen vanaf het oogenblik der inwerkingtreding van het verdrag en is eene landswet, die dat nog eens zegt, niet meer noodig. Het meest bekend in dit verband is het arrest van den Hoogen Raad van 25 Mei 1906, W. 8383, naar aanleiding waarvan Mr. J.C. de Marez Oyens zijne brochure 'Het normatieve karakter van Internationale Tractaten' in 1907 schreef. Met het gezegde is niet in strijd de omstandigheid dat een verdrag zich soms beperkt tot de verplichting aan de nationale wetgevers opgelegd om eene zg. uitvoeringswet (zie boven) te maken; het verdrag 'gaat dan slechts die wetgevers aan' en wil aan individuën rechtstreeks noch bevoegdheden schenken, noch verplichtingen opleggen.

Een door den nederlandschen staat door middel der daarvoor aangewezen organen met eenen anderen staat tot stand gebracht tractaat bindt, zoo niet iets anders door het verdrag zelf bepaald is, den staat in zijne geheele territoriale uitgestrektheid, dus met inbegrip der koloniën, vgl. prof. De Louter, Het stelling volkenrecht I 481 en de uitingen over deze kwestie bij de behandeling der goedkeuringswet van het madridsche verdrag nopens de internationale inschrijving van fabrieks- of handelsmerken enz. in '93 S. 55, '93 G.B. 18, '93 P.B. 9, Bijl. Hand. '91/'92 no. 149. Er zijn zelfs tractaten, waarvan het uitgesloten is dat zij wél in het moederland, niet in de koloniën zouden gelden; zoo bv. de verdragen der tweede vredes-conferentie, '10 S. 73, '10 G.B. 51, '10 P.B. 41, die bevoegdheden en plichten van onzijdige *staten* in hun geheel omschrijven. Maar bij andere verdragen, bv. bij handels-, consulaire- en uitleveringstractaten, - de verdragen, die staten, welke met elkaar in betrekking treden, al spoedig sluiten -, laat het zich zeer wel denken, dat zij slechts voor het moederland gelden of voor de koloniën andere regelen inhouden dan voor het rijk in Europa, of ook dat zij uitsluitend voor eene kolonie gelden, doch dan moet dat uit het verdrag zelf blijken. Gebrekkige formulering van het verdrag kan het soms moeilijk maken in een bijzonder geval te beslissen, of het behalve in het moederland ook in de koloniën geldt; zoo is het britsche handelstractaat '37 S. 64 zóó algemeen gehouden, dat men wel moet aannemen, dat het ook voor de koloniën is gemaakt en toch is op uit het staatsblad niet blijkende wijze bij de uitwisseling der bekrachtigingsoorkonden bepaald, dat dit niet het geval zoude zijn, vgl. Mr. H. Marcella, Algemeene Bepalingen van wetgeving voor Nederlandsch-Indië, diss. Leiden 1913 bl. 36 en 37.

Om ons tot de genoemde soorten van tractaten te beperken, van de handelsverdragen gelden de meeste ook voor de koloniën, zij het ook, dat zij soms bijzondere nederlandsche resp. koloniale bepalingen inhouden. Dit laatste is ook

het geval bij die onder de uitleveringsverdragen, die behalve voor het moederland ook voor de koloniën gemaakt zijn, zooals laatstelijk het mexicaansche '09 S. 118, '09 G.B. 39, '09 P.B. 24. De talrijke koloniale consulaire verdragen gelden uit den aard der zaak alleen in de koloniën. Er mag hier wel als typische illustratie der curaçaosch-venezolaansche verhoudingen in het algemeen aan herinnerd worden, dat wij met dat land noch een handelsverdrag bezitten - dat van 1829 is in 1850 opgezegd, zie beneden -, noch eene consulaire conventie, noch een uitleveringstractaat - dat van 12 April 1842, Lagemans no. 193, betreffende weggelooopen slaven is in 1856 opgezegd, zie beneden.

Van de bovenvermelde collectieve sociale tractaten gelden de volgende voor onze west-indische koloniën: het postunieverdrag en eenige bij verdragen '07 S. 239, '07 G.B. 56, '07 P.B. 20; '08 G.B. 85; '07 G.B. 61, '07 P.B. 23; '08 G.B. 86; '07 G.B. 65, '07 P.B. 25 (zie POST, enz.); de verdragen over de bescherming van den industrieelen eigendom '84 S. 189, '90 G.B. 8, '90 P.B. 3, gewijzigd en aangevuld met de madridsche schikking betreffende internationale merkeninschrijving '93 S. 55, '93 G.B. 18, '93 P.B. 9, dan '02 S. 177, '02 G.B. 23, '02 P.B. 38, ten slotte '13 S. 142, '13 G.B. 40, '13 P.B.33; het verdrag op de uitgaaf van douanetarieven, zie goedkeuringswet '91 S. 41, '91 G.B. '15, '91' P.B. 11; de suikerconventie '03 S. 192, '03 G.B. 28, '03 P.B. 33, toetreding Zwitserland '07 S. 294, '08 G.B. 12, '08 P.B. 15, eerste verlenging enz. '08 S. 123, '08 G.B. 52, '08 P.B. 23, tweede verlenging enz. '12 S. 146, '12 G.B. 58, '12 P.B. 36; het verdrag over blankeslavinnenpolitie '07 S. 79, '07 G.B. 45, '07 P.B. 11; het radio-telegraafverdrag '08 S. 97, gew. '13 S. 132 alleen in Curaçao '10 P.B. 22 gew. '13 P.B. 26, terwijl het gewone telegraafunieverdrag in het geheel niet in de amerikaansche koloniën geldt; het verdrag betreffende het gezondheidsbureau te Parijs '12 S. 179, '12 G.B. 70, '12 P.B. 41; de Berner conventie voor auteursrecht '12 S. 323, '14 G.B. 23, '14 P.B. 10 gew. '15 S. 186, '15 G.B. 43, '15 P.B. 36; het strafrechtelijke blankeslavinnen verdrag '12 S. 355, '13 G.B. 5. '13 P.B. 7.

Hieronder volgt nog een misschien niet geheel volledig lijstje van verdragen met speciaal west-indische en venezolaansche bepalingen; de van vóór 1813 dagteekenende daarvan zijn bijeenverzameld door dr. H.D. Benjamins.

1634 (21 Aug.). Verdrag tusschen Van Walbeeck en den spaanschen Gouverneur, waarbij Curaçao aan Van Walbeeck werd overgegeven.

1648 (30 Jan.). Vrede van Munster, waarbij ons het bezit van Curaçao en onderhoorige eilanden bevestigd werd en overeengekomem werd, dat Hollanders en Spanjaarden op elkaars koloniën.

geen handel zouden drijven, Du Mont, Corps Dipl. VI I 429.

1648 (23 Maart). Verdrag tusschen Hollanders en Franschen betreffende het eiland St. Martin (zie den tekst o.a. in het Eerste jaarl. Verslag v.h. Gesch-, Taal-, Land- en Volkenk-Genootsch. gevestigd te Willemstad. Amst. 1897, blz. 160-162).

1667 (6 Maart). Verdrag tusschen Byam en Krijnssen betreffende de overgave van Suriname aan de Zeeuwen (zie KRIJNSSSEN, blz. 434 en 435).

1667 (31 Juli). Vrede van Breda, waarbij door Engeland het bezit van Suriname aan ons gewaarborgd werd en St. Eustatius (en Tobago) door Lodewijk XIV aan ons werden teruggegeven, Du Mont, Corps Dipl. VII I 44.

1668 (18 Nov.). Verdrag tusschen den Gouverneur van Fransch Guiana en Krijnssen, waarbij werd vastgesteld, dat de rivier Sinamari zou strekken tot grens van fransk Guiana en Suriname (zie Hartsinck, Besch. v. Guiana, Amst. 1770, II 559).

1674 (9 Febr.). Vrede van Westminster, waarbij ons recht op St. Eustatius en Saba werd erkend; deze eilanden werden echter eerst in 1679, na den vrede van Nijmegen (10 Aug. 1678) teruggegeven, Du Mont, Corps Dipl. VII I 253.

1697 (20 Sept.). Vrede van Rijswijk, waarbij ons recht op St. Eustatius werd erkend; het eiland was reeds in 1696 door Engeland aan ons teruggegeven. Du Mont, Corps Dipl. VII II 381.

1770 (.....?) Cartel tusschen Frankrijk en H.H.M. betreffende de wederzijdsche uitlevering van deserteurs en slaven. Vermeld door J. Wolbers, Gesch. v. Suriname, Amst. 1861, blz. 280, noot. Ook Malouet, die in 1777 Suriname bezocht, spreekt op blz. 218 tome I van zijn Collection de Mémoires, Paris, an X, van uit Suriname naar Fransch Guiana gevluchte slaven 'qui rentrent dans la classe des esclaves dont la restitution est convenue par nos traités'. Die traités zijn echter in geen enkele verzameling gevonden.

1784 (20 Mei). Vrede van Parijs waarbij ons door Engeland St. Eustatius, St. Martin en Saba werden teruggegeven en de handel op deze eilanden voor alle bevriende natiën werd vrijgesteld, De Martens, Rec. des Traités 2° uitg. III 560.

1791 (23 Juni). Cartel betreffende de wederzijdsche uitlevering van personen uit de spaansche en hollandsche koloniën in West-Indië. De Martens Rec. des Traités, 2° uitg. V 199.

1797 (23 April). Verdrag met Spanje tot het in dienst nemen van een spaansch korps tot beveiliging onzer west-indische koloniën, Van Dijk, Répert. hist. 24 v.v.

1799 (17 Aug.). Verdrag waarbij Suriname aan den britschen Admiraal Lord Hugh Seymour werd overgegeven en de kolonie onder het protectoraat van England kwam.

1802 (27 Maart). Vrede van Amiens, waarbij ons door England Suriname en de west-indische eilanden werden teruggegeven, Traités du XIXe siècle blz. 33 v.v.

1804 (28 April). Verdrag waarbij Suriname aan den Major General Sir Charles Green en den Commodore Samuel Hood werd overgegeven (zie Wolbers, blz. 512).

1807 (1 Jan.). Verdrag waarbij Curaçao aan de Engelschen werd overgegeven.

1814 (13 Aug.). Verdrag met Groot-Britannië over de wederzijdsche koloniën, Lagemans no. 9.

1815 (12 Aug.). Verdrag met Groot-Britannië over den handel tusschen het moederland en de koloniën Demerary, Essequebo en Berbice, 1815 S. 56.

1818 (4 Mei). Slavenverdrag met Groot-Britannië, met ophelderende en additioneele artikelen van 31 Dec. 1822, 25 Jan. 1823, 7 Febr. 1837 en 31 Aug. 1848, Ned. Stbl. 1848 no. 79. Vergelijk ook '19 P.B. 23, '23 P.B. 62, alsmede '19 G.B. 2, waarbij het Slavenhof te Paramaribo werd ingesteld.

1829 (1 Mei). Handelsverdrag met Columbië, waarvan Venezuela toenmaals een deel uitmaakte, '30 S. 6. Het verdrag is door Venezuela opgezegd tegen 1 Mei 1851, vgl. Staatscourant van 5 Maart 1850.

1836 (9 Nov.). Verdrag tusschen de gouverneurs van Suriname en fransch Guiana over de Bonninegers, De Clercq, Recueil des Traités de la France IV 360¹⁾.

1839 (28 Nov.). Verdrag, waarbij dat van 23 Maart 1648 betreffende St. Martin afgeschafte werd en vervangen door een ander (zie den tekst in het bovengenoemde Eerste jaarl. Verslag enz. blz. 163-165.)

1842 (12 April). Uitgewisselde notas met Venezuela betreffende de wederkeerige uitlevering van ontvluchte slaven, Lagemans no. 193, opgezegd door Venezuela in 1856.

1857 (5 Aug.). Verdrag met Venezuela tot onderwerping aan arbitrage van het geschil over het Aveseiland alsmede tot beëindiging van andere geschillen, '59 S. 1. Het vonnis in zake het Aveseiland is te vinden o.a. in La Fontaine, Pasicrisie Internationale 152 v.

1860 (3 Aug.). Uitleveringsverdrag met Frankrijk voor de west-indische koloniën, '60 S. 51, '60 G.B. 8, '60 P.B. 13, vervangen door het algemeene uitleveringsverdrag van 24 Dec. 1895, '98 S. 113, '98 G.B. 22, '98 P.B. 10.

1862 (18 Maart). Schikking met Venezuela ter oplossing van een geschil, Lagemans no. 411.

1870 (8 Sept.). Verdrag met Groot-Britannië betreffende de emigratie van vrije arbeiders uit Britsch-Indië naar de kolonie Suriname, '72 S. 16, '72 G.B. 14.

1872 (21 Maart). Protokol met Venezuela tot herstel der diplomatieke betrekkingen, Lagemans no. 546.

1888 (29 Nov.). Compromis met Frankrijk tot oplossing van het geschil over de grens tusschen Suriname en fransch Guiana (Lawakwestie), '89 S. 104, '89 G.B. 7. Het vonnis is o.a. te vinden in La Fontaine, Pasicrisie Internationale 329 en in deze Encyclopaedie, blz. 330 (vertaald).

1890 (28 April). Wijziging van het voorgaand verdrag, '90 S. 149, G.B. 18.

1894 (20 Aug.). Protokol met Venezuela tot herstel der diplomatieke betrekkingen, '95 S. 8.

1903 (28 Febr.). Compromis met Venezuela betreffende vorderingen van de nederlandsche regeering of nederlandsche onderdanen op Venezuela, '03 S. 157, '03 P.B. 15. De vonnissen zijn te vinden in Jackson H. Ralston, Venezuelan Arbitrations of 1903 (1904) bl. 896-916.

1) De Clercq VI 605 vermeldt een fransch vriendschaps- en handelsverdrag met de Bonninegers, over welke ook gesproken wordt op blz. 372 van Dl. 71 (1916) der Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van Ned.-Indië en in deze Encyclopaedie bl. 155 kol. 1.

1903 (13 Juni). Toetreding van Nederland tot de compromissen van Venezuela met Italië, Groot-Britannië en Duitschland betreffende de onderwerping aan het Permanent Hof van Arbitrage van eenige punten rakende de verdeling der door Venezuela aan onderscheidene mogendheden afgestane 30 procent der inkomende rechten van La Guaira en Puerto Cabello, '03 S. 254. Het vonnis is o.a. te vinden in Lagemans XV 382 v.v.

1906 (5 Mei). Grensverdrag met Brazilië, '08 S. 423, '09 G.B. 31.

1909 (19 April). Protokol met Venezuela tot herstel der diplomatieke betrekkingen; niet in werking getreden, Lagemans no. 1026.

1915 (30 Sept.). Marowijne-verdrag met Frankrijk, vgl. goedkeuringswet 46 S. 304, nog niet geratificeerd

W.J.M.v.E.

Vereeniging voor Suriname.

Deze te Amsterdam gevestigde vereeniging werd in 1876 opgericht (K.B. 14 Dec. 1876 no. 19, Staatscourant 9 Febr. 1877). Het doel der vereeniging is de bevordering der zedelijke en stoffelijke belangen van de Kolonie Suriname. Over haar aandeel in het wetenschappelijk onderzoek van Suriname zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 529. In de laatste jaren heeft zij weinig teekenen van leven gegeven. Zie ook ZEE- en LANDKAARTEN, SURINAME sub. 18.

Vereul (Abraham),

geb. te Paramaribo in 1770, overl. te Amsterdam 27 Oct. 1817, kwam op zijn derde jaar in Nederland, studeerde later in de rechten, vestigde zich te Amst. als advocaat en werd o.a. directeur, daarna president van de 'Societeit van Suriname' (zie BESTUURSREGELING, blz. 118). In de vergadering van de Provisioneele Representanten van het volk van Holland, gehouden 4 Aug. 1795, het eerste jaar der Bataafsche vrijheid, werd op zijn voordracht geresolveerd, 'de Gedeputeerden ter generaliteit te gelasten, het bij H.H.M. daarheenen te dirigeeren, dat, daar de Gouverneur der kolonie Suriname, Juriaan, François Friderici, die in weerwil der misdadige poging des gewezen stadhouders, in zorgelijke en kommerlijke oogenblikken, niets dan zijn plicht gezien, en plegtig betuigd heeft, alles te zullen verrigten, wat van een man van eer, die het behoud der colonie voor het moederland boven alles stelt, kan worden verwacht, H.H.M. bij zijne speciale resolutie hoogst derzelve genoeg over dit braaf gedrag des Gouverneurs tot heden gehouden, gelieven te betuigen, en denzelven tot het manmoedig persevereeren op ditzelfde loffelijk voetspoor aan te moedigen; en hem extract dezer resolutie bij eerste gelegenheid toe te zenden.'

Toen H.H.M. den 5en Oct. 1795 de directie der Societeit van Suriname vernietigd en den 9en inplaats daarvan ingesteld hadden een 'Committé tot de zaken van de Coloniën en Bezittingen op de kust van Guinea en in America' (zie BESTUURSREGELING, blz. 129) werd Vereul tot president daarvan benoemd. Zie Wolbers, blz. 462, 471 en 475).

Verfhout.

Zie HAEMATOXYLON.

Vergiften.^{aant.}

Dat in een land met zulk een rijke flora als Suriname talrijke planten voorkomen, die gift bevatten behoeft geen betoog. Bij vele in deze Encyclopaedie genoemde planten is vermeld of zij vergiftig zijn en, zoo dat bekend is, welk vergift zij bevatten. Afzonderlijk behandeld zijn het pijlgift (curare) en de verschillende vischvergiften. De litteratuur over dit onderwerp is, in tegenstelling met Nederl. Oost-Indie, uiterst schraal. Enkele mededeelingen vindt men in Dr. J. Sack's artikel Plantaardige voortbrengselen van Suriname in Bulletin no. 23, Maart 1913 van het Dept van den Landbouw aldaar.

Van de vergiftige dieren komen het eerst in aanmerking de vergiftige slangen en enkele padden, voorts eenige vergiftige visschen, die, of niet gegeten kunnen worden omdat ze vergiftig zijn, zooals de Colomesus- of Tetrodon-soorten of wier steek moeilijk te genezen wonden maakt, zooals de spari (Potamotrygon). Op de W.I. Eilanden houdt men sommige visschen geheel of gedeeltelijk voor vergiftig. Vooral op St. Eustatius worden tal van visschen geschuwd als vergiftig, waaronder vele, die overal elders als goede voedselvisschen bekend staan (zie Dr. J. Boeke, Rapp. betr. een voorl. onderz. naar den toestand van de Visscherij enz. in de kol. Curaçao, 's Gravenh. 1907, blz. 101 en 105/106). Over de vergiftige spinnen, de duizend pooten, schorpioenen, wespen, enz. wordt gehandeld in de desbetreffende artikelen.

In de oudste tijden der slavernij schijnen in Suriname vergiftmoorden veel te zijn voorgekomen. Hartsinck II, 905 vlg. wijdt daar over uit en ook bij latere schrijvers vindt men daarvan gewag gemaakt, zoo b.v. bij Van Schaick, De Manja, Arnh. 1866. Daarbij werd hoofdzakelijk gebruik gemaakt van planten vergiften, maar het schijnt ook voorgekomen te zijn dat lijkengift aangewend is. De *wisiman's* (giftbereiders) zijn zeer gevreesd. Eenige jaren geleden stierf te Paramaribo een neger, die terecht of ten onrechte als zoodanig bekend stond. Zijne begrafenis bracht een volksoptocht en heel wat opschudding te weeg. Sterfgevallen worden door de boschnegers dikwijls als het werk van den wisiman beschouwd, waarop bij hen de doodstraf staat (zie BOSCHNEGERS, blz. 159, GODSGERICHTEN, OBIA, PIMBA en WISI).

Verhof (Dominicus),

(Dujardin) geb. 4 Febr. 1706 te Bailleul, jezuiet 27 Sept. 1723, priester 1737. Reeds in 1739 werd hij naar Curaçao gezonden om er Van Schelle (zie aldaar) bij te staan en vertaalde zijn naam Dujardin in Verhof. Hij wijdde zich vooral aan het zielenheil der negers en mulatten, maakte zich hun talen eigen en won spoedig hun achting en liefde. Hij bezat een zeldzame gave des woords, waardoor hij ook vele niet-katholieken voor de Katholieke Kerk won. Door het vertrek van Van Schelle rustte op hem alleen de taak, de geestelijke verzorging der inwoners te behartigen. Ofschoon door maaglijden belet het noodige voedsel te nemen, trok hij toch mijlen ver, met bloote en gewonde voeten, om de verdoolde schapen zijner kudde op te sporen. Op een dezer tochten verloor hij het bewustzijn, doch kon in een helder oogenblik de laatste H.H. Sacramenten uit de handen van zijn medebroeder, Karel van Heumen, ontvangen. Hij stierf 15 Sept. 1741. Ruim een half jaar later overleed ook pater Van Heumen, waarop de oversten der Societeit van Jezus besloten

Curaçao als missiegebied op te geven. In armoede, gebrek en tegenwerking waren er zeven harer zendelingen bezweken. Zie: W. van Nieuwenhoff in *Studien*, 1907, Dl. 68 blz. 217-219.

Verkeers- en vervoermiddelen.

SURINAME. Hoewel de kolonie niet ligt aan de groote verkeerswegen Europa-West-Indië-Panama en Europa-Zuid-Amerika, bestaat er toch een zeer voldoende stoomvaartverbinding met het moederland, met de Vereenigde Staten en met eenige havens in West-Indië. Zie daarover het art. HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 347. Als regel beginnen en eindigen de booten de reis te Paramaribo. Zij

zouden echter ook de rivieren Commewijne en Cottica, die zeer diep zijn, kunnen bevaren om direct de plantage-producten te kunnen inladen, zooals b.v. op de plantage Mariënborg geschiedt (zie HANDELMAATSCHAPPIJ), maar de meeste landbouw-ondernemingen worden op te kleine schaal gedreven om steigers voor zeeschepen geschikt, te kunnen bekostigen en zenden daarom de producten naar Paramaribo. De suikerplantages aan de Nickerie-rivier worden nu en dan bezocht door zeilschepen, die plantage-benodigdheden aanvoeren en de suiker, enz. inladen. Overigens is in Suriname de zeilvaart grootendeels verdrongen door de stoomvaartlijnen.

Kustvaart.

Het verkeer van Paramaribo met de beide Nickerie-districten werd tot het midden van de vorige eeuw onderhouden door de z.g. droogers-vaartuigen (zie aldaar). Omstreeks 1850 schafte het gouvernement twee schoeners aan voor den maildienst op deze districten en op Demerary, in verbinding met de mail uit Europa. Inmiddels was er een openbare dienst der 'Koloniale Vaartuigen' ingesteld (zie voorts DEP. V. ALGEM. BESTUUR, blz. 267), en op 14 April 1854 kwam de eerste voor den maildienst op Demerary bestemde ijzeren schroefboot *Paramaribo* aan, die bijna 25 jaren in de vaart is geweest. Haar opvolgster, de ijzeren raderboot *Curaçao*, voldeed evenmin als de *Paramaribo* aan de eischen, die men aan een boot in de tropen stellen mag. Beter waren in dit opzicht de nieuwe *Paramaribo* - reeds lang weer van de hand gedaan - en de nieuwe *Curaçao*, die nog in de vaart is.

Thans onderhoudt het gouvernement een zeedienst eenmaal in de 14 dagen met een zeestoomer voor vracht- en reizigersvervoer over Nickerie naar Demerary en terug; (op de terugreis doet de boot Springlands in Berbice aan); een zeedienst eenmaal in de 15 dagen tusschen Paramaribo en Coronie; eveneens tusschen Paramaribo en Albina aan de Marowijne. De verbinding met Coronie is altijd gebrekkig geweest en laat nog steeds te wenschen over. De oorzaak moet gezocht worden in de voor het district liggende modderbank, die de schepen dwingt ver uit den wal te blijven liggen. Personen en goederen moeten in kleine vaartuigen, bij vaak zeer onstuimige zee, van en naar het schip gebracht worden, hetgeen veel ongerief veroorzaakt (zie hierover o.a. B.E. Heldring, Surinaamsche belangen, T.A.G. 1 Mei 1901, blz. 357 en het Rapport der Suriname-commissie, 1911, blz. 110). Een Demerary'sche stoomvaartlijn onderhoudt een ongeveer halfmaandelijkschen dienst Georgetown-Berbice-Nickerie-Paramaribo. Voorts varen nog particuliere schoeners op Nickerie en Albina en kottertjes tusschen Paramaribo en Coronie; deze laatste maken gewoonlijk van de springvloeden gebruik om over de modderbank te komen en varen soms door de Saramacca.

Verkeer op de rivieren.

In Suriname met zijn voortreffelijk stelsel van waterwegen treedt het verkeer te water op den voorgrond. Het vervoermiddel, zoo voor personen als voor goederen, van Indianen en Boschnegers was en is nog steeds de korjaal (zie aldaar). Ook vele kleine landbouwers maken van deze vaartuigen gebruik. Van oudsher dienen tentbooten voor het passagiers- en al of niet overdekte ponten (zie KROES-KROES) voor het goederen-vervoer naar en van de plantages. Deze liggen aan de

benedenrivieren niet verder landwaarts in dan tot daar waar vloed en eb nog merkbaar zijn. Tentboten zijn roeibooten van 30 tot 40 voet lengte, met een diepgang van gewoonlijk niet meer dan 1 voet en worden door 4 tot 6 roeiers voortbewogen. Een houten kajuitbouw biedt ruimte voor 8 of meer personen. De groote, mooie tentboten uit den slaventijd zijn verdwenen. Men vaart op tij. Ook de ponten worden geroeid met lange zware riemen, en gestuurd met een langen riem achteraan. De groote ponten laat men met den stroom mededrijven; de riemen dienen feitelijk alleen voor het sturen. Slechts zelden worden de ponten door stoomvaartuigen gesleept; speciale sleepbooten heeft men er niet; de te sleepen ponten en andere booten worden naast het sleepende vaartuig gebonden, niet aan een lijn daarachter. Zeilvaart is op de Surinaamsche rivieren weinig ontwikkeld, hetgeen voor een deel kan worden toegeschreven aan den aard der winden zelve. Op eenigen afstand van de kust binnenwaarts is er weinig wind. Waar de invloed van de tijstroomen ophoudt vaart men op de bovenrivieren, opgaande altijd tegen den stroom, die in den regentijd zeer zwaar kan zijn, en neerkomende met den stroom mee (zie voor het vervoer op de bovenrivieren Het verkeerswezen in de kolonie Suriname [door Jhr. J.C. van Reigersberg Versluys] in 'Gegevens betreffende Suriname', uitgegeven bij gelegenheid van de Brusselsche tentoonstelling van 1910).

Het vervoer van de producten in de plantage zelf geschiedt ook met vaartuigen, korjalen of pontjes. Mariënburg heeft daartoe een spoorbaantje. Over de vrachtaart der Boschnegers zie KORJAAL.

In 1836 werd voor het eerst een poging gedaan om op de binnenwateren een stoomvaart te beginnen. Een ingenieur, Thomas Keen, bouwde daartoe in Suriname een stoomvaartuigje, de *Willem de Eerste* genoemd, omtrent welks verrichtingen niets bekend is. Eerst 21 jaren later zou een ander particulier, Hart Lijon, een binnenlandsche stoombootdienst beproeven. De daartoe bestemde ijzeren schroefboot, de *Eliza*, werd in Engeland gebouwd, stuksgewijs overgebracht, in Suriname ineengezet en 24 Aug. 1857 te water gelaten. De onderneming slaagde niet en de boot werd naar Demerary verkocht. In de vijftiger en zestiger jaren der vorige eeuw nam het gouvernement het stoombootverkeer op de rivieren ter hand en bij den aanvang der goudontginning openden particulieren stoomvaartdiensten naar de goudistricten. Dit deden ook balata-industrieelen voor hun bedrijf. Thans onderhoudt het gouvernement op de meeste rivieren een voldoende stoomvaartdienst, die aangevuld wordt door onderscheidene particuliere stoomvaartdiensten. In de laatste jaren zijn voor deze diensten ook motorbooten in gebruik gekomen. Behalve de stoombarkassen en motorbooten voor den publieken dienst, beheert de afdeling Verkeer te Water er nog eenige bestemd voor de dienstreizen van ambtenaren en commissiën.

Vervoer over land.

Verkeert het vervoer te water in vrij gunstige omstandigheden, van het landtransport kan dat niet gezegd worden. Goede wegen ontbreken bijna overal in de kolonie en de koloniale middelen zijn onvoldoende om hierin afdoende verbetering te brengen. Suriname vormt in dit opzicht een schrille tegenstelling met Britsch Guiana, dat een uitstekend wegennet heeft verkregen door op ruime schaal gebrande klei als verhardingsmateriaal aan te wenden. Zelfs te Paramaribo laten de straten het verkeer met zware wagens niet toe. De tweewielige muilezelkar met een belasting van ten hoogste 600 K.G. en de tweewielige ezelskar met ten hoogste 400 K.G. belasting, zijn de gewone voertuigen te land. Coronie is het eenige district, dat op karrenvervoer is aangewezen, omdat er geen waterwegen zijn. Ook langs het pad van Wanica wordt zoo goed

en zoo kwaad als het gaat door de kleine landbouwers van karren gebruik gemaakt. In de goudvelden zijn meermalen door particulieren met groote kosten wegen aangelegd om het vervoer per as mogelijk te maken. De belangrijkste was wel de in 1890 aangelegde Brownsweg, van Bergendal naar het Brownsgebergte, ± 28 K.M. lang, met ruim honderd grootere en kleinere bruggen over de kreek die den weg kruisen. Tot begin 1903 was deze weg voor lichte karren en rijdieren begaanbaar. Het onderhoud van trekdieren in het bosch ondervindt vele bezwaren en is kostbaar. Het meest algemeene transport in het binnenland is het z.g. vrachten, het dragen van lasten door menschen, hetzij op het hoofd, hetzij, wat meer voorkomt, op den rug in een draagmand. Geoefende vrachters brengen het tot 40 K.G. Als normaal wordt beschouwd een loop van 10 K.M. beladen en 10 K.M. onbeladen op één dag in niet te moeilijk terrein met een last van 25 K.G. Op deze wijze geschiedt het approviandeeren van goudplacers, die hunne provisie-magazijnen in den regel aan een bevaarbare rivier of kreek hebben. Gezamenlijk dragen - het pikoelen - van lasten doen de creolen-arbeiders niet. De vrachtpaden zijn eenvoudige 'boschkeepjes'. Het omringende bosschage wordt niet verder dan hoog noodig is opgeruimd.

Het behoeft nauwelijks gezegd te worden dat, als gevolg van het ontbreken van een bruikbaar wegennet, het auto-verkeer in Suriname zoo goed als niet bestaat. Alleen te Paramaribo zijn sedert eenigen tijd auto's in gebruik voor de stad en de naaste omgeving. Aldaar zijn ook rijwielen zeer algemeen.

Over het houttransport zie HOUT EN HOUTHANDEL, blz. 367.

Spoorweg.

In 1903 werd de aanleg van gouvernementswege van een spoorweg van Paramaribo naar de Lawa aangevangen, maar (zie GOUDINDUSTRIE, blz. 314) niet verder voortgezet dan tot Dam, de laatste der stroomversnellingen in de Sarakreek. De lijn is op 28 Maart 1905 in exploitatie genomen en verder bij gedeelten naar gelang zij gereed kwam. Zij werd in 1912 voltooid, loopt door het Paradijckdistrict, buigt naar het zuidwesten naar de Saramacca-rivier, die zij bij Maäbo raakt, gaat verder langs de Miendrinitti-kreek naar de Suriname-rivier, die zij bij de monding van de Makami-kreek ontmoet. Over de rivier, die op dit punt ongeveer 300 M. breed is, heeft men in stede van een spoorbrug, een kabelbaan gebouwd, die het mogelijk maakt een maximumlast van 6350 K.G. over te brengen en in 10 uren tijd 187 ton in beide richtingen (zie over de kabelbaan een artikel van den ingenieur F.P. Pietermaat in De Ingenieur van 28 Oct. 1911, en over den spoorwegaanleg in De Ingenieur van 29 Febr. 1908, Aanteekeningen betr. spoorweg aanleg in Suriname, door Jhr. C.J. van Reigersberg Versluys, die aan het hoofd van den aanleg stond). Van den rechteroever der rivier loopt de lijn ongeveer zuidoostelijk over de waterscheiding van de Suriname-rivier en de Sarakreek naar het Boschnegerdorp Abontjeman, waar zij de Sara-kreek raakt en verder, ongeveer evenwijdig daarmede, naar het genoemde punt Dam. De lengte van Paramaribo tot aan de Saramacca-rivier is 79,1 K.M., tot het noordelijke kabelstation 133 K.M., de geheele lengte van de baan 173 K.M. De afstand Paramaribo-Dam wordt, met inbegrip van een oponthoud van een tot anderhalf uur te Kabelstation voor de overbrenging per kabelbaan, afgelegd in 10½ uur. In aansluiting met den spoorweg worden van af het station Kwakoegron aan de Saramacca vrachten in doorvoer over deze rivier aangenomen tot zoover de waterstand de vaart van stoombarkassen toelaat.

(Zie over het verkeerswezen in Suriname, behalve de bovengenoemde geschriften van Jhr. van Reigersberg Versluys nog diens uitvoerige nota in het Kol. Verslag 1908, bijlage R² en voor de geschiedenis van den spoorwegaanleg J.A. Polak, Hist. Overz. v. de goudindustrie in Suriname, 's-Gravenh. 1908. Zie voorts Panorama 8 en 20 Oct. 1913).

Curaçao.

In 1850 sloot het gouvernement een overeenkomst met een pakket-maatschappij, die over St. Thomas ging, waardoor een halfmaandelijksche stoomverbinding met Europa verkregen werd. Toen deze maatschappij in 1853 ontbonden werd bewerkte Gouverneur Elsevier bij de regeering dat er een stoomboot kwam, die den dienst deed op St. Thomas. Vergelijkt men dien toestand met het groote aantal stoomvaartlijnen die Curaçao thans aandoen (zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 350) dan is de vooruitgang hoogst belangrijk. Behalve de daar genoemde stoomvaartverbindingen, heeft er met Maracaibo een druk verkeer plaats met flinke, goed ingerichte, meerendeels op Curaçao gebouwde zeilschepen. De verbinding met Aruba en Bonaire geschiedt met kleinere zeilvaartuigen, die de vaart soms uitstrekken tot de Columbiaansche havens.

De verbinding van de Bovenwindsche eilanden met het buitenland is zeer gebrekkig; zie daarover het evengenoemde artikel blz. 352. Ook hun verbinding met het hoofdeiland laat te wenschen over. Die geschiedt door middel van een schoener. Gedurende een korte poos, (1905-1908), was daarvoor een Deensch stoomschip, de *Christiansted* gecharterd (zie Kol. Versl. 1906 blz. 23), en toen dat niet langer beschikbaar was, werd een te Rotterdam gebouwde stoomboot, de *Prinses Juliana*, voor den dienst uitgezonden en begin 1911 in gebruik genomen voor de verbinding van al de eilanden onderling. Ook St. Kitts en St. Thomas waren in het vaarplan opgenomen; maar de boot bleek niet geschikt voor de vaart op de Karaïbische zee en werd in Aug. 1912 naar Suriname gezonden en in Nov. door de K.W.T. Maildienst aan het koloniaal bestuur overgedragen; sedert doet de boot in Suriname dienst en wordt de verbinding tusschen de eilanden weer door een schoener onderhouden.

Rivieren zijn er op de eilanden niet; een binnenverkeer te water is dus uitgesloten. Curaçao heeft een uitgebreid net van goede wegen, waarop het verkeer onderhouden wordt met allerlei voertuigen, ook auto's. Van den ezel als lastdier wordt zoowel op Curaçao als op de overige eilanden een veelvuldig gebruik gemaakt en in het algemeen houdt men er meer rijdieren dan in Suriname. De op Curaçao aan zee en ver van de hoofdplaats gelegen plantages vervoeren hun producten ook in kleine zeilvaartuigen, 'barkjes', naar de stad. Vóór dat de pontonbrug de beide deelen van de haven van Willemstad verbond, werd het verkeer tusschen die deelen onderhouden door pontjes, die nog niet geheel verdwenen zijn. Ten slotte zij nog vermeld, dat Willemstad een paardentrammetje bezit, dat door Pietermaai heen, het Waaigat omrijdt en aan de andere zijde in Scharloo komt; en voorts dat de Aruba fosphaatmaatschappij, die nu de ontginning gestaakt heeft, over een stoomtramlijntje naar St. Nicolaas beschikte.

Verloven.

Zie PERSONEELE BEPALINGEN, enz.

Vermes,

Wormen. Een hoofdafdeeling van het dierenrijk, die een groot aantal lagere dieren

omvat, welke niet alleen in uitwendig voorkomen, maar ook in inwendige bewerktuiging belangrijke verschillen vertoonen. Een kenmerk, dat zij allen gemeen hebben, is hun zijdelings-symmetrische bouw, waardoor men aan het lichaam steeds een voor- en achtereinde, een rug-en buikzijde en een rechter- en linkerkant kan onderscheiden; bovendien treft men onder de huid meestal eenige lagen van in verschillende richting loopende spieren (*huidspierzak*) aan, die voor de beweging van groote beteekenis is. Bovenaan in deze afdeeling staan de ringwormen (*Chaetophora*), wier verlengd lichaam door ringvormige insnoeringen min of meer duidelijk in een groot aantal ringen of segmenten is verdeeld. Daar deze ringen door tusschenschotten van elkander worden gescheiden, beantwoordt aan de uitwendige segmentatie gewoonlijk ook een inwendige, zoodat het grootste gedeelte van het lichaam der ringwormen uit gelijkvormige segmenten bestaat, die elk een zeker gedeelte der inwendige organen bevatten. Een uitzondering daarop maken het kopsegment, dat de mondopening bevat en meestal met bijzondere zintuigen is toegerust, en het staartsegment, waarin de aarsopening gelegen is en dat tevens de plaats is waar bij den groei de nieuwe ringen gevormd worden. Het weeke lichaam bestaat uit een sterk ontwikkelde, zeer samentrekbare huidspierzak, die door geen harde deelen gesteund wordt en uitwendig slechts door een dunne chitinelag is bedekt. Wij kunnen in deze klasse drie orden onderscheiden: de Borstelwormen (*Chaetopoda*), de Bloedzuigers (*Hirudinida*) en de Zandwormen (*Gephyrea*). De borstelwormen zijn, zooals hun benaming uitdrukt, gekenmerkt door het bezit van borstels, die uit chitine-zelfstandigheid bestaan en de dieren bij de beweging van dienst zijn. Bij de aardwormen (*Oligochaeta*) zijn deze borsteltjes klein, recht of S-vormig gebogen en hetzij alleen aan de buikzijde geplaatst, zooals bij de in Europa algemeen verspreide pier (*Lumbricus terrestris*) of wel zij staan in een krans rondom elken ring, zooals bij de in Paramaribo voorkomende *Pheretima biserialis*. In tegenstelling met de meeste borstelwormen zijn de aardwormen tweeslachtig en in den tijd der geslachtsrijpheid ontwikkelt zich op eenigen afstand achter den kop een gordelvormige, klierachtige verdikking, die dienst doet bij de vorming der kapsels, waarin de eieren worden gelegd en de jongen tot ontwikkeling komen. Zij leven in vochtigen grond, vooral die rijk is aan humus, in vermolmd hout en in het zoete water. Door de vele gangen, die de aardwormen in den grond graven, waardoor deze als 't ware voortdurend wordt omgeploegd en blootgesteld aan de inwerking der lucht, spelen zij een belangrijke rol voor de vruchtbaarheid van den bodem, zooals Darwin (in zijn bekend werk *The formation of vegetable mould through the action of worms*, 1881) heeft aangetoond. Volgens R.H. Rijkens, Curaçao, blz. 7 komen er op dit eiland geen regenwormen voor. Behalve de bovengenoemde soort vindt men in Suriname de over de geheele aarde verspreide *Pontoscolex corethrurus*, voorts vertegenwoordigers van de geslachten *Benhamia*, *Onychochaeta* e.a. Wat de geografische verspreiding der aardwormen betreft, wordt door Michaelsen het gebied van West-Indië en Centraal Amerika beschouwd als een overgangsgebied tusschen dat van N. Amerika en Trop. Afrika. (Michaelsen, *Die geographische Verbreitung der Oligochaeten*; Horst, *on the variability of characters in Perichaetidae*, en *on a Benhamia-species from Paramaribo*, *Notes from the Leyden Museum*, Vol. XX and XXI). Alle overige borstelwormen, de Polychaeta, wier verblijfplaats met zeldzame uitzondering de zee is, zijn langs de zijden van het lichaam met een rij van voetstompjes voorzien, waarin de borstels zijn ingeplant; deze munten uit door een groote verscheidenheid van vorm en vertoonen onder den mikroskoop dikwijls een uiterst sierlijken bouw. Aan de rugzijde der pootjes of vinnen zijn enkelvoudige of vertakte aanhangsels geplaatst, die deels als gevoelszintuigen, deels als ademhalings-organen dienst doen. Terwijl de aardwormen geen gezichts-zintuigen

bezitten, treft men bij de in zee levende borstelwormen gewoonlijk goed ontwikkelde oogen aan. De meeste van hen bezitten het vermogen het voorste gedeelte van den slokdarm, als een slurp, naar buiten om te stulpen; bij de soorten, die van dierlijk voedsel leven, is deze slurp met een aantal grootere of kleinere hoorntandjes bezet, zooals de bij Nereïden en de Euniciden. Tot laatstgenoemde familie behoort *Hyalinoecia tubicola*, die een doorzichtigen, penneschacht-vormigen koker bewoont en *Eunice conglomerans*, die in een onregelmatige, papierachtige buis huist; want vele ringwormen bewonen eigengebouwde kokers, hetzij uit aaneengelijmde zandkorrels of schelpstukjes gevormd, hetzij uit kalk of een hoornachtige zelfstandigheid bestaande. Slechts weinig soorten worden in zee vrij zwemmend aangetroffen, zooals de doorschijnende *Tomopteris*, of de groote *Eurythoë complanata* en *Hermodice carunculata*, die zich vastklemmen aan in zee drijvende voorwerpen (Augener, West Indische Polychaeten, Buil. Mus. Comp. Zool., Harvard College, Cambridge, Vol. 43; Treadwell, The polychaetous Annelids of Portorico, Bull. U. St. Fish. Comm. for 1900, Vol. XX). De bloedzuigers (*Hirudinida*) onderscheiden zich van de borstelwormen in de eerste plaats door de afwezigheid van borstels, terwijl zij in het bezit zijn van een zuignap aan het voor- en achtereinde van het lichaam, die hun bij de beweging van dienst zijn; zij zuigen zich namelijk beurtelings met de voorste en achterste zuignap vast en kruipen op die manier voort op de wijze der spanrupsen. Het lichaam is uitwendig wel in een groot aantal ringen verdeeld, maar deze beantwoorden niet alle aan een inwendige segmentatie, daar de segmenten gewoonlijk uit drie of meer uitwendige ringen bestaan. De bloedzuigers leven in het zoete of zoute water en in vochtige bosschen; zij voeden zich met het bloed of de lichaamsvochten van andere dieren en hun mondholte is daarvoor op verschillende wijze bewapend. Sommigen zijn in het bezit van drie met spitse tandjes voorziene kaken, waarmede zij een driestralig wondje kunnen veroorzaken, zooals de gewone bloedzuigers (*Hirudo medicinalis*) en verwanten; ook *Haemadipsa*, een landbloedzuiger, behoort hiertoe, die de schrik is van de reizigers in de tropen, daar zij zelfs struiken en boomen beklimt om des te beter haar slachtoffers te kunnen overvallen. Andere zijn in het bezit van een slurp, zooals de op slakken azende *Clepsine* en de in Zuid-Amerika algemeen verspreide *Haementaria*, die even goed de menschelijke huid schijnt te kunnen doorboren als de gewone bloedzuiger. De zandwormen (*Gephyrea*) vertoonen uitwendig veel overeenkomst met de zeeekomkommers en werden dan ook beschouwd als een overgangsvorm, een brug tusschen de stekelhuidigen (zie ECHINODERMATA) en de ringwormen. Zij bezitten een rolrond, worstvormig lichaam, waarvan het voorste gedeelte bij sommige als een slurp kan ingetrokken en uitgestulpt worden; een duidelijke

geleding uit ringen is hieraan niet waar te nemen, maar door de aanwezigheid van gordelsgewijs geplaatste knobbeltjes op de huid en van kransen van borstels nabij het voor- en achtereinde, verraden enkelen toch duidelijk hun verwantschap met de ringwormen, die hoofdzakelijk blijkt uit hun inwendigen bouw. Alle *Gephyreën* zijn zee-bewoners, die eigen gegraven gangen in het zand of het kalkgesteente bewonen, of zich verschuilen in ledige slakkenhuizen of rotsspleten. Een overgang tusschen de ringwormen en de volgende groep der platwormen vormt de klasse der snoerwormen (*Nemertinea*), die door de aanwezigheid van een lichaamsholte en een gesloten bloedvaatstelsel met de ringwormen overeenstemmen, maar door het bezit van een ongeleed, bandvormig lichaam, dat uitwendig met trilharen bekleed is, toenadering tot de platwormen vertoonen. De snoerwormen zijn meest levendig gekleurde dieren, die bijna zonder uitzondering in zee leven en in rotsspleten, tusschen wieren of onder steenen in het slib worden aangetroffen; hun lichaam is week en verbazend samentrekbaar. De kop is meestal door een kleine insnoering, een soort van hals, van het overige lichaam gescheiden; op de rugzijde daarvan staan gewoonlijk verscheidene oogen in groepen bijeen, terwijl aan de buikzijde twee openingen waarneembaar zijn. De voorste van deze openingen voert in een slurp, die of alleen met netel-cellen is bekleed of op zijn bodem gewapend is met een priem, die omgeven wordt door een krans van giftklieren, die hun gezamenlijken inhoud in een reservoir uitstorten; deze slurp vormt een machtig wapen, waarmee zij hun prooi, uit ringwormen, slakken e.d. bestaande, bemachtigen. De tweede opening aan den kop is de mond, die voert in een darmkanaal, dat recht door het lichaam loopt tot het achtereinde en alleen zijdelingsche uitstulpingen vertoont, die regelmatig achter elkaar liggen. In de Karaïbische zee vindt men behalve de kosmopolitische *Baseodiscus delineatus* eenige eigendomlijke soorten zooals *Micrura leucopsis* Coe van Porto-rico. (Coe, The Nemerteans of Portorico, Bull. U. St. Fish Commission for 1900, Vol. XX). De platwormen (*Platyhelminthes*) zijn een groep van ten deele vrij levende, ten deele parasitische wormen, die een plat ongeleed lichaam van ovale, bladvormige of meer verlengde, bandvormige gedaante bezitten; zij missen een lichaamsholte en een bloedvaatstelsel en bezitten een meer of minder vertakt darmkanaal zonder aarsopening, of wel het darmkanaal ontbreekt geheel, zooals bij de lintwormen. Kenmerkend voor de platwormen is het *watervaatstelsel*, bestaande uit een net van tusschen de weefsels zich vertakkende fijne kanalen, ten slotte samenkomend in eenige grootere stammen, die op verschillende wijzen zich naar buiten openen; zij vervullen de rol van excretie-organen, maar zijn misschien ook voor de ademhaling van beteekenis. De 1e klasse omvat de trilwormen (*Turbellaria*) wier lichaam uitwendig met trilharen is bekleed, met behulp waarvan zij zich kruipend voortbewegen; zij leiden een vrij leven zoowel in het zoete als in het zoute water, ja sommigen zelfs op het land in een vochtige omgeving, onder rottende bladeren e.d. Tot de laatsten behoort de algemeen in warme plantenklassen voorkomende *Bipalium Kewense* en *Geodesmus bilineatus*, beiden met planten uit de tropen daarin overgebracht. Van de 2e klasse, de zuigwormen (*Trematoda*), leiden sommigen een uitwendig, anderen een inwendig parasitisch leven; zij zijn van twee of meer zuignappen voorzien, waarmee zij zich aan hun gastheer vasthechten. Vooral de endoparasiten hebben dikwijls een zeer samengestelden, met teeltwisseling gepaard gaanden levensloop. De leverbot (*Fasciola hepatica*) b.v. bewoont als volwassen dier de galgangen van verschillende zoogdieren, bij voorkeur die van het schaap, soms ook van den mensch en plant zich voort langs geslachtelijken weg; de in het water uit de eieren geboren larven dringen in de ademholte van de kleine poelak (*Limnaea minuta*) en geven na herhaalde ongeslachtelijke voortplanting het aanzijn aan gestaarte larven, die tegen

in het water staande planten opkruipen, zich daar encysteeren en met deze planten in het darmkanaal der schapen geraken. In Zuid-Amerika, waar de leverbot veel voorkomt, wordt *Limnaea Viator* als tusschen-gastheer gebruikt. Een niet minder gevaarlijke parasiet in de *Schistosomum (Bilharzia) haematobium*, lange, slank gebouwde wormen van gescheiden geslacht, met twee dicht bij elkaar gelegen zuignappen; het lichaam van het ♂, die tot 15 mm. lang wordt, is achter de buikzuignap sterk verbreed, terwijl de zijkanten naar elkaar toe zijn omgekruld, zoodat een kanaal ontstaat waarin het draadvormige wijfje opgenomen wordt. Zij leven in het bloed van den mensch, in de poortaderen en andere venen van het onderlijf; na de paring worden de eieren afgezet, die uit het bloedvatstelsel in de wanden der omliggende organen geraken, vooral van de pisblaas. Vandaar gaan zij gemakkelijk door den wand heen en komen met de urine naar buiten. Deze worm is algemeen verspreid in Afrika, Voor-Indië, Noord-Amerika en West-Indië.

Gastrodiscus hominis, uit een schijfvormig achterlijf en een halsvormig voorlichaam bestaande, werd aangetroffen in den darm van Voor-Indiërs in Britsch-Guiana. Bij de 3e klasse, de lintwormen (*Cestoda*) is het dier slechts bij uitzondering een enkelvoudige persoon, maar bestaat meestal uit een kolonie van in een rij achter elkaar liggende geslachtelijke individu's, de lintwormleden (proglottiden), die ontstaan door herhaalde afsnoering van den zoogenaamden lintwormkop (scolex). Ook hier heeft, evenals bij de zuigwormen, teeltwisseling plaats want uit de langs geslachtelijken weg ontstane eieren komt in den darm van een of ander dier een vrije larve voor den dag, die door den bloedstroom medegevoerd naar eenig orgaan, daar uitgroeit tot een blaas (*de blaasworm*), aan wier wand langs ongeslachtelijken weg de scolex of lintwormkop zich ontwikkelt. Meest verspreid zijn *Taenia saginata* en *T. solium*, waarvan de eerste als blaasworm leeft in het rund, en de tweede bij het varken, terwijl de lintworm in den darm van den mensch gevonden wordt; minder algemeen is *Dibothriocephalus latus* waarvan de larve is aangetroffen in verschillende organen van zoetwatervisschen. Maar gevaarlijker voor den mensch is de *Taenia echinococcus*, die leeft in de dunne darm van den hond, de wolf en vermoedelijk in de Poema, maar wier blaasworm behalve bij schapen en runderen, ook bij den mensch voorkomt en daar aanleiding geeft tot het ontstaan van groote blazen (*Echinococcus unilocularis* en *multilocularis*), waarbinnen in secundaire instulpingen, de zoogenaamde broedhulsels, de lintworm-kopjes zich ontwikkelen, soms duizenden in getal. De rond wormen (*Nemathelminthes*) zijn van de voorgaande onderscheiden door een ongeleed lichaam, dat niet plat is, maar rond, spoelvormig of draadvormig en in plaats van met trilharen met een dikke cuticula bekleed. Zij hebben gewoonlijk een vrij ruime lichaamsholte en een darmkanaal, met

aarsopening aan het achtereinde; zij missen evenwel een bloedvaatstelsel of watervaatstelsel. De meeste rond wormen leiden een parasitisch bestaan, maar er komen ook vrij levende wormen onder voor, die in het zout of zoet water, of in vochtige aarde leven; tot dezen behoort o.a. het welbekende azijnaaltje. In de darm van den mensch leeft behalve de niet zeer gevaarlijke *Ascaris lumbricoides* (de spoelworm) en *Oxyuris vermicularis* (de aarsmade) ook *Ankylostoma duodenale* (de mijnworm), die de gevaarlijke 'tunnelziekte' of 'tropische chlorose' veroorzaakt; het is een licht-rood gekleurde worm, tot 18 mm. lang, die met zijn krachtig gewapende mondklok in het darmslijmvlies dringt en daar bloeding veroorzaakt. De ontwikkeling van de eieren tot larven geschiedt buiten het lichaam van den gastheer, in de duisternis bij een temp. van 27° C.; in een vochtige omgeving blijven zij verscheidene maanden leven en geraken dan binnen het menscheijk lichaam hetzij met drinkwater of verontreinigd voedsel of direct door de huid, de haarzakjes b.v. De anchylostomiasis (zie ald.) is over de geheele kolonie Suriname verspreid. Niet minder gevaarlijke vijanden van den mensch vindt men onder de Filariidae: *Filaria medinensis* (de *medinaworm*) (zie GUINEAWORM), die wel 1 M. lang wordt nestelt zich in het onderhuidsche bindweefsel, hoofdzakelijk van beenen en voeten en doet daar pijnlijke gezwellen ontstaan; bij het baden breken deze open en geraken de embryonen in het water, waar zij in het lichaam van kleine Copepoden (Cyclops) e.d. dringen, om vervolgens weer bij het drinken van water, in het menscheijk lichaam te geraken. *Filaria Bankrofti* (*Fil. sanguinis-hominis*) leeft in grooten getale in de bloed- en lymphvaten van den mensch en geeft daar aanleiding tot het ontstaan van lymphatische gezwellen, in de tropen algemeen bekend onder den naam van elephantiasis (zie ald.); door muggen, die het met filaria-larven bezwangerde bloed zuigen, wordt de ziekte van den eenen mensch op den anderen overgebracht. Vermelding verdient nog de Trichine (*Trichinella spiralis*) die opgerold ligt in een ovaal kapsel in de spieren van het varken, de rat, den hond enz.; geraken deze kapsels met het eten van vleesch in het darmkanaal van den mensch, dan worden zij opgelost, de trichinen komen vrij, paren en binnen een maand worden de jongen geboren, die in de lymphvaten van den darm binnendringen en met den bloedstroom in de spieren geraken. Tot de klasse der rondwormen rekt men ook de stekelsnuitwormen (*Echinorhynchus*), die zonder uitzondering een parasitisch leven leiden, en zich vasthechten met hun uitstulpbaren snuit, die met kransen van haken is voorzien. Een gewijzigd type in de afdeeling der wormen vertoonen de mosdiertjes (*Bryozoa*) en de armpootigen (*Brachiopoda*); beide klassen omvatten verschillende dieren, met een zijdelingsch-symmetrisch, ongeleed lichaam, dat bij eerstgenoemde een met trilharen voorziene tentakelkrans aan het kopeinde draagt, terwijl de tweede klasse haar naam ontleent aan een paar spiraalvormig opgerolde armen, die terzijde van den mond staan. De mosdiertjes zijn meestal vereenigd tot koloniën, die den vorm hebben van vertakte polypenstokken (*Crisia denticulata*) of bladvormig verbreed zijn of als korsten andere voorwerpen overdekken (*Hippothoa bioperta*) en een geleichtige, hoornachtige of kalkachtige natuur bezitten; ieder individu wordt omgeven door een regelmatig gebouwd huisje (cel), uit welks opening het voorste lichaamsgedeelte met de tentakelkrans naar buiten gestoken kan worden. De meesten leven in zee, maar enkele soorten komen in het zoete water voor. Bij de armpootigen is het lichaam, evenals bij de tweekleppige weekdieren, besloten tusschen twee schelphelften; deze beide helften beantwoorden evenwel niet aan de linker- en rechterhelft, maar aan de rug- en buikzijde van het dier en zijn niet door een slotband verbonden, maar worden door spieren geopend en gesloten. Het dier zit vastgegroeid met de buikklep, of de bevestiging geschiedt door middel van een steel, die aan den schelptop tusschen beide kleppen naar buiten treedt; aan

iedere zijde van den mond bevindt zich een spiraalvormig opgewonden arm, die voorzien is van een met trilharen bekleede groeve, door wier beweging een voortdurende strooming wordt onderhouden, waardoor kleine voedseldeeltjes worden aangevoerd. Zij worden enkel in zee aangetroffen. Een in de West-Indische zee algemeen voorkomende soort is *Terebratula cubensis*.

Litt. Sluiter en Swellengrebel, de dierlijke parasieten van den mensch en onze huisdieren, 1912; A. Agassiz, three Cruises of the Blake, Bull. Mus. Comp. Zoology. Harvard College, Vol. XIV-XV 1888; J.J. Halfhide, Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen. Haarlem 1910. 3e, 4e en 5e gedeelte.

R.H.

Vermiezed.

Een in Suriname veel gebruikt woord in de beteekenis van in groei achtergebleven, inzonderheid van vruchten en van planten in het algemeen. Ook van dieren. Men hoort het ook in de beteekenis van zwak, schraal, teer, ziekelijk, als het Hollandsche woord *miezerig*.

Vernonia cinerea

Less. Fam. Compositae. *Döifi-wiwiri*, N.E. Een slingerplant met witte bloemhoofdjes.

Vernonia longifolia.

Pers. Fam. Compositae. *Wild tobacco*, BOV. E. Heestertje met kortgesteelde, langwerpige bladeren en bloemen geplaatst in bloemhoofdjes, die in aarvormige bloeiwijzen vereenigd zijn; de vruchten hebben vruchtpluis.

Versteeningsziekte.

Zie CACAO, blz. 191.

Versterre (Pieter),

vermoedelijk de zoon van Samuel Claisz. V., boekhandelaar 'in den Vergulden bijbel' op de haven te Vlissingen en van Elizabeth Pietersdochter de Grave, waarmede deze in Januari 1630 gehuwd was. (De ster, die de boekhandelaar als merk had, voerde P.V. in zijn wapen). Als luitenant, in dienst van Zeeland, vertrok hij, nadat de verovering van Suriname bekend was geworden, in Sept. 1667 onder kapitein J. van Houtte, gezegd Du Bois, derwaarts met een 'secours' voetknechten aan boord van de schepen 'Schakerloo' en 'Rysende Sonne', onder bevel van den kapitein (ter zee) Willem Hendriksen. Maar aangezien bij aankomst de kolonie in Oct d.a.v. door de Engelschen heroverd bleek te zijn, gaven de daaruit voortgesproten verwickelingen, alsmede persoonlijke haat, aanleiding tot oneenigheid

tusschen Du Bois, door de Staten van Zeeland als commandeur aangewezen, en Hendriksen, die een aanstelling van de Staten-generaal had en daardoor de eerste meende te zijn. Tengevolge van dien werden Du Bois en V., die dezen trouw ter zijde gestaan had, door de Staten van Zeeland teruggeroepen, wat slechts, na de aankomst van Krijnssen, als tijdelijk gouverneur, den terugkeer van Du Bois veroorzaakte, want V. bleef commandeur (mil. comm.) der troepen, zoowel onder Krijnssen als onder Lichtenbergh en daarna. Na het vertrek van laatstgenoemde op 25 Maart 1671

nam hij zelfs tot zijn dood het tijdelijk gouverneurschap waar. Steeds in afwachting van de benoeming eens gouverneurs bracht hij er moeilijke tijden door, want in 1672 brak de oorlog met Engeland enz. uit en was alle gemeenschap met het vaderland verbroken; dit duurde totdat onverwacht het eskader van Cornelis Evertsen in 1673 verscheen, van 25 Maart tot 19 Mei in Suriname vertoefde en in den dringenden nood aan levensmiddelen voorzag. Meermalen dreigde toch het gevaar, dat de kolonie weder den Engelschen in handen zoude vallen en al was op raad van Lichtenbergh, die daarvoor zelf een teekening aan de Staten van Zeeland indiende, het fort in beteren staat van verdediging gebracht, het is zeer de vraag, of de tot wanhoop gebrachte en aan haar lot overgelaten bevolking de energie zoude gehad hebben, aan den vijand weerstand te bieden. Het was dan ook alleszins verdiend, dat de Staten van Zeeland V. in den aanvang van 1674 tot kapitein bevorderden, als belooning voor de bewezen diensten en de daarbij getoonde volharding. Al spoedig werd hem opgedragen de plakaten door de Staten uitgevaardigd, ter versterking der inkomsten, ten uitvoer te leggen, waarbij hij veel tegenwerking ondervond van de daardoor bitter teleurgestelde kolonisten. Het artikel 5 van het vredes-tractaat van Westminster, waarbij aan de Engelsche ingezetenen geenerlei moeilijkheden in den weg gelegd mochten worden, om de kolonie te verlaten, alsmede de gedwongen Zondagsrust, mede door die Staten afgekondigd, veroorzaakten dat niet alleen Engelschen maar ook nijvere Israëlieten naar de Britsche volkplantingen, vooral naar Barbados, Antigua en Jamaïca vertrokken. Steeds drong V. aan, ook wegens zijn slechten gezondheidstoestand, op uitzending van een vasten gouverneur, maar hij heeft dit niet mogen beleven, daar hij 30 Maart 1677 kwam te overlijden. Al moge hij niet veel vrienden hebben achtergelaten, ontkend kan niet worden, dat hij onder moeilijke omstandigheden 6 jaren lang een ambt heeft waargenomen, waarvoor niemand hem en ook hijzelf zich niet de aangewezen persoon achtte en waarbij hij althans overleg heeft getoond tegenover de Indianen, vooral tijdens den oorlog, want van een opstand, zooals deze onder zijn opvolger Abel Thisso, luitenant en mil. commandant, de kolonie bijna ten ondergang bracht, is onder zijn gouverneurschap geen sprake geweest. (Uit archivalia R.A. in Zeeland).

F.E.M.

Vervine,

BOV. E. Zie BOUCHEA.

Vespucci (Amerigo).

Zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 342.

Vestiging.

Zie INGEZETENSCHAP.

Vestigingsplaatsen.

Zie LANDBOUW, blz. 441.

Vetivert,

SUR. Zie ANDROPOGON SQUARROSUS.

Vetten.

Zie OLIËN EN VETTEN.

Vezelstoffen en vlechtmateriaal.

De in de W.I. Koloniën voorkomende, al of niet gebruikte vezelstoffen, afkomstig van in het wild groeiende of gekweekte planten, zijn onder hun onderscheidene hoofden genoemd. In alphabetische volgorde zijn die planten: Arrabidaea inaequalis, Asclepias nivea, Astrocaryum segregatum, Bromelia pinguin, Carludovica palmata, Ceiba pentandra, Cyperus giganteus, Desmoncus polyacanthos, Eschweilera longipes (waarvan ter plaatse niet is vermeld dat ze een sterke vezel levert), Hibiscus tileaceus, Ischnosiphon gracile, Katoen, Kokos, Mauritia flexuosa, Montrichardia arborescens, Pita, Rameh, Sisal en Tillandsia usneoides. Uit den schijnstam van de Gros-Michel-bacove is een vezel van goede hoedanigheid gewonnen; maar nu de cultuur van deze plant is opgegeven, heeft zulks thans voor de kolonie geen beteekenis.

Zonder twijfel zijn er in de wouden nog tal van planten, die bruikbare vezelstoffen zouden kunnen opleveren.

Van vezelstoffen uit het dierenrijk valt alleen te noemen de wol, die op de Nederl. Antillen van de schapen verkregen wordt.

De zijdewormteelt is meermalen beproefd en reeds door Van Aerssen, die in een brief van 10 Aug. 1685 aan Directeuren der Societeit mededeelde, dat door hem geplante moerbezieboomen in minder dan zes maanden dikker dan een 'zwaar mans-been' en ten minste acht voeten hoog geworden waren en die tevens verzocht om toezending van een weinig eieren van zijwormen tot een proef in een looden doos verpakt en, bij occasie, van een half dozijn zwarte moerbezieboomen. Het is niet bekend hoe de proef is afgelopen. In de vijftiger jaren der vorige eeuw is zij herhaald door een inwoner van Paramaribo, A.M. Coster, op een terrein in de voorstad Combé; de proef mislukte.

Litt. Dr. D. de Loos. Voortbrengselen van Nederl. West Indië, Kol. Museum te Haarlem 1888; C.J. Hering, Overz. v.d. Cultuurgewassen en Boschproducten in verband met Nijverheid en Handel in de Kol. Suriname, Paramaribo, 1902.

Vieroog,

SUR. Zie ANABLEPS ANABLEPS.

Vieruursbloem,

SUR. Zie MIRABILIS.

Vietjo,

N.E. Inlandsche naam voor vogels behorende tot het genus *Synallaxis* van de familie Dendrocolaptidae.

Vijg,

SUR. en BEN. E. Zie FICUS CARICA.

Villamilla octandra

Hook. Fam. Phytolaccaceae. *White hoop*, BOV. E. Heester met langwerpige, spits toeloope bladeren en bloemen in trossen.

Vinger,

SUR. Zoo noemt men in Suriname elke afzonderlijke vrucht van de bacove en de banaan. Een bos heeft zooveel handen, een hand zooveel vingers.

Vinval (Surinaamsche).

Zie DORAS COSTATUS.

Viola.

Fam. Myristicaceae. *Baboen-hoedoe* of *Baboen-tri*, N.E. Verschillende soorten o.a. *V. surinamensis* Warb. en *V. mycetis* Pulle zijn bekend; van de laatste, misschien ook van andere soorten, wordt het zachte, witte hout, dat aan de lucht blootgesteld spoedig vergaat, bij bouwwerken onder den grond gebruikt en is dan bijna onvergankelijk. De geelachtige vruchten gelijken op die van den muskaatboom, zijn echter kleiner. Zie verder OLIËN EN VETTEN.

Vischlijm.

Zie SCIADEICHTHYS LUNISCUTIS en S. PARKERI.

Vischvergiften.

Tot het bedwelmen of dooden van visch bij de vischvangst worden in verschillende landen van de aarde tal van planten gebruikt. Dr. M. Greshoff heeft 345 dezer planten beschreven. Ook in Suriname worden tot hetzelfde doel planten aangewend behoorende tot de Leguminosae, Euphorbiacae en Compositae en waarschijnlijk tot nog andere familiën. Omtrent de identiteit dezer planten bestaat nog geen zekerheid. Volledig herbariummateriaal is n.l. zeer moeilijk te verkrijgen en in de inlandsche namen heerscht veel verwarring. Deze vischvergiften zijn waarschijnlijk allen den Indianen van ouds bekend geweest. De oudste reizigers spreken over het bedwelmen van visch als een der

manieren van vischvangst bij de Indianen van Guiana; om een Nederl. reiziger te noemen: David Pieterz. de Vries (1634) beschrijft den geheelen gang van zaken (zie de uitgave zijner reizen door Dr. Colenbrander, 1911, blz. 201). Het is evenwel mogelijk dat het aantal in Suriname gebruikte vischvergiften vermeerderd is door Afrikaansche slaven, die, in het bosch waarheen zij vluchtten, planten herkenden, welke in hun land zulke vergiften bevatten.

De vischvergiften zijn: 1° de *nekòe* (KAR. en N.E. zie aldaar), ook *stinkhout*, *tiengi-hoedoe* (N.E.) en *hajali* (AROW.) genoemd, een dikke liaan, *Lonchocarpus*-soort, fam. Leguminosae; volgens de Boschnegers zouden er twee soorten nekòe bestaan, de *man-nekòe*: en de *oeman-nekòe*, waarvan de laatste de sterkste werking zou hebben;

2° de *koenami* of *koenani* (KAR. en N.E.), ook *asikoena* (?) genoemd, *Clibadium Surinamense* (zie aldaar) behoorende tot de Compositae; van een verwante soort is de botanische naam *Ichthyothere cunabi* (zie aldaar);

3° *Koenaparoe*, *koenapaloe* of *goenaparoe* (KAR.? en N.E.), *Euphorbia cotinoides* (zie aldaar);

4° *Wanamoe* of *wanapoe* (KAR.?), ook *boembi* en *asitjona*, door de Arowakken *doekali* genoemd, *Tephrosia toxicaria* (zie aldaar).

Koenami en koenaparoe worden door de Indianen aangeplant, de anderen in het woud gezocht.

Van Coll, gegevens, blz. 98 noemt nog: *jawrókoenan*, een boompje dat aangeplant wordt, *aboho* of ruggegraatsliaan, *oriri* of *jarithé* (vergift alleen voor kleine visch) en *tetéroeman karombànikoró*, een heestertje, dat op de savanne's voorkomt. Borst Pauwels vermeldt nog als vischvergift een tengere liaan, *driekanti* (N.E.) of *feifi fienga* (N.E.) waarvan de stamplant evenmin bekend is als die van de door Van Coll genoemde.

In zijne Bijdrage tot de kennis der Surinaamsche vischvergiften, (akad. proefschrift), Leiden 1903, handelt W.M.J. Borst Pauwels uitvoerig over de chemische en physiologische eigenschappen van de nekòe. Het giftig bestanddeel is een mengsel van giftstoffen, als het kristalijne *nekoeïd* en een giftige hars, β *nekoeïd*; deze stoffen bevatten geen stikstof, zijn dus geen alkaloiden en ze gedragen zich ook niet als glucosiden. Nekoeïd is slechts 1:100.000 oplosbaar, dus levert het water waarin met nekòe is gevischt, geen gevaar op voor menschen. Visschen met nekòe gedood zijn niet giftig voor menschen.

Nekoeïd is een sterker vergift voor visschen dan β nekoeïd. Bij de physiologische proeven bleek dat reactie nog werd waargenomen bij een verdunning van het nekoeïd van 1 op 40.000.000. Kappler, Surinam, blz. 144 geeft van de werking van de nekòe op het dierenleven in een daarmede vergiftigde kreek de volgende beschrijving: 'kleine visschen worden onrustig, komen aan de oppervlakte en zwemmen met den buik naar boven. Krabben en kreeften trachten aan land te komen en waggelen als dronken heen en weer, hier en daar schiet een grotere visch uit het water of steekt den snuit naar boven; zelfs de kaaiman, die onder de waterplanten verscholen ligt, verlaat de kreek, waarin kleine visschen, waterslakken en wormen dood rondrijven en langzamerhand alles afsterft en een buit der Indianen wordt. Deze beweren dat zelfs de vischkuit afsterft en dat men in zulk een kreek langen tijd niet meer visschen kan, daar de giftige reuk zich aan de in het water liggende boomstammen en zelfs aan den modder mededeelt en slechts langzaam verdwijnt'. Zie verder VISSCHERIJ en voor de litt. het geschrift van Borst Pauwels. Voorts: Penard, De Menschetende Aanbidders d. Zonneslang, I 119-121.

Blijkens een mededeeling in Bulletin 48 van het Kol. Museum te Haarlem (Juli 1911, blz. 108) vermoedt men dat de nekòe ook gebruikt wordt voor de vervaardiging van phytophiline, een middel tot verdelging van insecten. In Bijl. P³ blz. 69 van het Kol. Verslag 1908 werd medegedeeld dat 'in den laatsten tijd' vrij groote hoeveelheden nekòe naar Nederland werden uitgevoerd 'alwaar zij als kleurstof gebruikt wordt'. In evengenoemd Bulletin wordt evenwel opgemerkt: 'in de ververijen, althans voor katoen, is het niet bruikbaar.'

Vismia cayennensis

Pers. Fam. Guttiferae. *Pienja-hoedoe*, N.E. Een boom, die een harsachtige stof levert.

Vismia latifolia

Chois. Fam. Guttiferae. *Jassi-hoedoe*, N.E. Een boom, veel gelijkend op *V. cayennensis*.

Visschen.

Zie PISCES.

Visscherij. ^{aant.}

SURINAME. Bij den grooten vischrijdome van rivieren en zwampen en vooral van de zee langs de kust, zou men een zeer ontwikkeld visscherijbedrijf mogen verwachten. Dit is er evenwel niet. De bevolking is meer gesteld op de van buiten ingevoerde gezouten visch (zie VOEDINGSMIDDELEN) en daarvan worden voortdurend groote hoeveelheden ingevoerd, zoo b.v. in 1913 voor een waarde van f105.371 en in 1914 van f92.605.

Zelfs bij benadering is het niet mogelijk het aantal visschers over de geheele kolonie op te geven. Het Kol. Verslag 1914 zegt 121, waarvan 56 te Paramaribo; in dat van 1915 zijn de cijfers 183 en 82. Dat zijn dan de beroepsvisschers; het aantal van hen, die nu en dan visschen, is aanmerkelijk grooter, doch aangezien zij een of ander beroep uitoefenen, komen zij in de statistieken in andere rubrieken voor. Van de meeste visschersbooten, die van Paramaribo ter vischvangst gaan, bestaat de bemanning, behalve den stuurman, die meestal eigenaar van vaar- en vischtuig is, veelal niet uit beroepsvisschers, maar uit losse werklieden, die op dat oogenblik niets anders om handen hebben. De reden hiervan is dat de knechten geen vast loon hebben; zij ontvangen als loon een deel van de vangst, in den regel de minderwaardige visschen, bij de visschers als *waschvisch* bekend. In de voor de vischvangst ongunstige maanden, n.l. van Oct. tot Febr. kan hun loon zeer gering uitvallen. Worden lange tochten gemaakt, dan geven sommige bazen aan elken knecht, boven diens aandeel aan visch, dagelijks een pond rijst.

De visschersbooten voor de visscherij in de riviermonden en langs de kust gebruikt, zijn groote, open vaartuigen, met 8 à 10 roeiers en een stuurman. Slechts een klein

deel van de boot, de bewaarplaats der visschen, heeft een dek. De kosten van zulk een vaartuig, lang \pm 17 M. breed \pm 1,7 M. en diep 64 c.M. voorzien van een stuurparel, een anker en \pm 24 M. manillatouw, bedragen \pm f300. Verscheidene visschersbazen bezitten twee zulke booten, omdat bij de visscherij buitengaats, wanneer de reis van langen duur kan zijn, een der booten bij de uitgezette netten blijft, terwijl de andere de dagelijksche vangst wegbrengt. Het aantal dezer booten zal de 40 niet te boven gaan, waarvan het grootste deel te Paramaribo thuishoort. Behalve deze wordt een groot aantal kleinere booten en korjalen, die ook voor andere doeleinden dienen, voor de vischvangst op de rivieren gebruikt.

Men onderscheidt in Suriname de visschen in zee- of zoutwater-, rivier- of zoetwater- en bosch- of

zwampvisschen, hoewel tusschen de zoetwater- en de zwampvisschen de grens niet scherp te trekken is. De zeevisschen zwemmen ook de rivieren op, vooral in den drogen tijd, wanneer het zeewater de rivieren ver binnendringt; de riviervisschen, die men gewoonlijk niet in de benedenrivieren vindt, komen daar wel in den regentijd, wanneer de rivier door het van boven stroomende water tot aan de monding zoet is. De bosch- of zwampvisschen, die zich in de zwampen en kreken ophouden, trekken in den regentijd naar de overstroomde savannen en bosschen, en begeven zich in het droge jaargetijde weer naar de diepere zwampen en kreken. Velen blijven, wanneer het water wegloopt, in de diepere plassen achter, waar verscheidene soorten zich, als de droogte intreedt, in den modder ingraven en een soort winterslaap houden. Houdt de droogte lang aan dan sterven zij bij massa's.

Visscherij langs de kust.

De visschers van Paramaribo kiezen daarvoor gewoonlijk de modderbanken buiten de monding van de Suriname-rivier. De vangst geschiedt met z.g. afzetnetten ter lengte van 1600 tot 1800 M. bij een hoogte van $\pm 1,5$ M. De modderbanken bestaan uit taaie klei, strekken zich ver in zee uit en vallen bij eb geheel droog. Op den uitersten rand van deze banken worden, op afstanden van 10 tot 12 voet, lange stokken gestoken, die 8 voet boven de bank uitsteken en een boog van groote lengte vormen, met de holle zijde naar het land toe. Aan deze stokken wordt, vóór de vloed aanvangt, het opgerolde, uit vele stukken bestaande net bevestigd. Een paar uren na den hoogsten waterstand laat men het opgerolde net vallen; het boveinde wordt door de stokken opgehouden, het ondereinde wordt met de voeten in den modder vastgetrapt. Naarmate het water valt, vinden de visschen den weg naar zee versperd. Bij de einden van het net, valt de bank spoediger droog, zoodat tegen het eind van de eb de visschen in het midden van het net bijeen zijn. De visschers gaan dan op z.g. visschers- of modderpaarden (zie HASSI) het net langs en slaan de visschen met stok of houwer, zoodat deze zich gemakkelijk laten vangen. Is men niet ver van de stad of andere afzetplaats, dan wordt een deel der visschen met een der booten daarheen gezonden, terwijl de andere boot bij het net blijft. Is de afstand te groot dan wordt de visch op een hoog gelegen plek aan de kust gerookt of gezouten. Vóór het rooken (barbakotten of 'drogen') worden de visschen, zoo noodig, van de schubben ontdaan, opengespleten, de ingewanden verwijderd en verder goed gewasschen; daarna worden ze op een stelling (barbakot) waaronder een zacht vuur, gelegd, waar ze eenige dagen blijven. Om ze te zouten ondergaan ze dezelfde voorbereiding als voor het drogen; daarna worden ze ingekorven en met zout ingewreven of in pekewater gedompeld. Van de geschubde visschen worden in den regel alleen kweriman, harder en witti-witti op deze wijze behandeld. In het zouten zijn de visschers niet zeer bedreven, zoodat de visch spoedig bederft; daar de bevolking ook de voorkeur geeft aan 'droge visch' wordt van het drogen meer werk gemaakt dan van het zouten. Bij het drogen ontstaan in de droge jaargetijden soms uitgestrekte branden langs de kust.

Buitengaats worden gevangen kweriman (de fijnste Surinaamsche zeevisch), harder, witti-witti, bot, snoek, granmorgoe, geelbagger (die de vischlijm levert) do Christusvisch (zie SCIADEICHTHYS PROOPS) en enkele andere. Haaien, hamerhaaien en zaagvisschen beschadigen soms de netten. Is er een zeeschildpad gevangen dan hijscht de boot, naar de stad gaande, de vlag.

Zeevisch wordt zelden levend te Paramaribo aangebracht, omdat de inrichting der booten zeer onvoldoende is. De ruimte is te klein en de hitte daarin te groot.

Diepzeevisscherij.

Deze is van jongen datum en eerst mogelijk geworden toen in 1908 de firma Sträter Esser en Co. aan haar ijsfabriek te Paramaribo een koelkamer had toegevoegd. In Nov. 1909 kwam daartoe het visschersscheepje de *Lucania*, ± 40 ton, te Paramaribo aan, in Juni 1910 gevolgd door de *Lotte E. Toppin* van ongeveer gelijke grootte, beide afkomstig van Barbados. Zij werden ingebracht in een naamlooze vennootschap 'de Eerste Surinaamsche Zeevisscherij-Maatschappij'. De schepen krijgen een voorraad ijs mede voor 10 à 12 dagen. Ongeveer 70 zeemijlen uit de kust, op de z.g. 'visschersbank' gekomen, werpen de visschers (8 op ieder schip) hun lijnen uit. Iedere visscher heeft een lijn, voorzien van een zestal haken, voldoende bezwaard om een diepte te bereiken van 40-80 vaam. Wind en stroom, die hier altijd naar het westen gaan, maken dat het schip voortdurend moet manoeuvreeren om zijn plaats te behouden. Op deze diepte schijnen alleen de red snapper of roodevisch en de grouper voor te komen. De snappers varieeren tusschen 4 en 12 pond, de groupers zijn veel grooter. Onder gunstige omstandigheden worden in een uur tijds niet zelden 100 en meer dier visschen opgehaald. Aan boord worden zij van de ingewanden ontdaan en opgeborgen in de ijskast, die het grootste deel van het scheepsruim inneemt. Wordt het schip door haaien omringd, dan stopt de visscher het ophalen, omdat anders alle visch wordt weggekaapt. Bij aankomst in de haven wordt de visch naar de koelkamer van het ijshuis overgebracht en van daaruit verkocht. Op weg naar en van de banken voeren de schippers ook een of meer lijnen voor dolfinvisschen, die zich aan de oppervlakte ophouden; deze visschen worden in Suriname echter niet zoo op prijs gesteld als in de Engelsche koloniën. Ook haaien worden gevangen om het vleesch als aas te gebruiken.

In het midden van 1913 staakte de firma het bedrijf. Volgens het kol. Verslag 1914 bleven de scheepjes voor de kolonie behouden en werd het bedrijf voortgezet. De visch uit de koelkamer wordt nu ook op de markt te koop aangeboden, wat uit een hygiënisch oogpunt minder wenschelijk schijnt.

Visscherij in de beneden-rivieren.

Deze geschiedt op twee manieren, n.l. met lijnen en met sleepnetten van 400 tot 500 M. lengte, die in het midden een zak of kuil hebben van 6 M. lengte. Aan den bovenrand van het net bevinden zich op afstanden van 50 c.M. kurken drijvers; de onderzijde is op gelijke afstanden bezwaard door zinkers.

De genoemde lijnen, waaraan verscheidene groote vischhaken bevestigd zijn, worden geworpen uit midden in de rivier geankerde korjalen. Het visschen met het sleepnet geschiedt bij vloed anders dan bij eb. Bij vloed wordt het net uitgeworpen tusschen twee vaartuigen, gewoonlijk een visschersboot en een korjaal, die midden in de rivier zoodanig geankerd zijn dat zij langzaam afdrijven. Na ongeveer een uur naderen de beide vaartuigen elkaar, en wordt het net in het grootste binnengehaald, waarbij men de visch in den kuil tracht te drijven. Geschiedt dit met ongeoeffende krachten dan gaat er veel visch verloren. Bij eb geschiedt het visschen met het treknet langs den oever, bij voorkeur op een modderbank. Deze wijze van visschen doet denken aan de Hol-

landsche zalm visscherij. Een der einden van het net wordt bij den wal vastgebonden of door een of twee man vastgehouden; het andere eind wordt naar het midden van de rivier geroeid of losgelaten en spreidt zich dan door den stroom van zelf uit. De mannen bij den wal blijven staan of loopen tegen den stroom in, die in de boot roeien met een omtrekkende beweging tegen den stroom in naar de visschers bij den wal; na ruim een half uur wordt het net nabij den oever binnen boord gehaald. Dikwijls blijven er meer visschen in de mazen en plooiën van het net zitten dan er in den zak terechtkomen. Blijft het net aan het een of ander voorwerp onder water haken, dan duiken de visschers midden tusschen de visschen door om het los te maken. Is het net zoover ingehaald dat het overige als een groote zak, waarin de visschen opgesloten zijn, naast de boot hangt, dan scharen de visschers zich daaromheen en wordt de vangst in de boot geheschen. Hoofdzakelijk worden gevangen koebi, sardijn, snoek, trapeen, witti-witti, botervis en verschillende z.g. negervisschen (zie aldaar). Ook deze visch bereikt zelden levend de hoofdplaats, behalve wanneer vlak daarbij gevischt wordt.

Het visschen in de sluiskreken der plantages - welke krekken gewoonlijk even lang zijn als de kraag van mangro en parwa, het z.g. voorland, breed is - geschiedt als volgt: bij hoog water wordt de kreek aan de monding door een net afgezet; is het water gezakt, dan wordt het net naar de sluis, die binnenwaarts ligt, gesleept en in het kolkje van de sluis zoo opgerold dat de visschen er in blijven. De lompen (zie BATRACHOIDES) moet men tusschen het hout en de schoeiingen uitjagen om ze mede te vangen. Deze visscherij geschiedt in den regel voor eigen gebruik der plantage.

Behalve met de genoemde soorten van netten wordt er ook op andere wijze gevischt door menschen die geen beroepsvisschers zijn. In de Beneden-Saramacca en ook wel in andere rivieren ziet men dikwijls stokken in den modder steken, waarboven een flesch of stoop is bevestigd; daarbinnen hangt een spijker aan een draad; aan den stok is een zetlijn gebonden. Komt er een visch aan de lijn, dan wordt de visscher in zijn huisje door het tingelen van den spijker tegen den fleschwand gewaarschuwd. Zodoende behoeft hij niet voortdurend op de zetlijn te letten.

Men gebruikt ook zetlijnen, waarvan de einden bevestigd zijn aan dubbelkegelvormige zinken boeien, die voor anker liggen; aan de zetlijn zijn zijlijntjes van ± 0.5 M. vastgemaakt, waaraan vischhaken met stukjes visch hangen. Natuurlijk wordt er ook gehengeld. Om vischaas en kleine visch te vangen worden soms rechthoekige netjes, gespannen aan twee stokken, rechtstandig door het water bewogen door twee visschers, die langs den oever door het water loopen en waarvan ieder een der stokken in de hand houdt.

Visscherij in de bovenrivieren en de krekken.

Deze geschiedt op verschillende wijzen: met den hengel, met een boogvormig gespannen stok, 'stelhengel', die zich ontspant en den visch geheel of gedeeltelijk uit het water slingert, wanneer deze bijt aan den haak met aas, die met een lijn aan den stok bevestigd is; voorts met vischkorven, met vischvallen, met pijl en boog en in de krekken door afzetten met de z.g. *parel*. De vischkorf is niet anders dan een aan een stok bevestigde hoepel, iets meer dan een voet in doorsnede, waaraan een netje hangt. De visschen worden daarmee uit het water geschept. Bij het gebruik van den stelhengel moet men er vlug bij zijn, om te voorkomen dat de half

uit het water gewipte visch een buit wordt van de vraatzuchtige pirins. De vischval (*baskita*), waarmede vooral de anjoemara gevangen wordt, is een trechtervormige korf met een vernuftig ingericht springdeksel (zie afbeelding in Martin's Westindische Skizzen, pl. VI fig. 12). De *baskita* wordt aan een boom langs den oever onder water opgehangen. Volgens F.P. en A. Ph. Penard (De Menschetende Aanbidders van de Zonnenslang, Param. 1907, I, 118) beweren sommige Indianen, dat zij de anjoemara al duikende kunnen bemachtigen. Deze visch zou n.l. niet hooren. Treft men hem slapende dan kan bij gemakkelijk aangepakt of gedood worden. Gedood is niet onmogelijk, maar aangepakt is niet waarschijnlijk, anders dan voor de zeer kleine exemplaren; de anjoemara is n.l. een zeer krachtig dier.

Van het verschalken van de anjoemara in het heldere water van de Boven-Saramacca - een visscherij die 'hemelsbreed verschilt van de tamme sport, door den eezamen Hollandschen hengelaar beoefend' - geeft Van Stockum de volgende beschrijving: 'Het is hier geen teuterig turen naar een dansend dobbertje, in lijdzaam afwachten tot de penneschacht door een paar scheeve prikjes te kennen geeft, dat er iets gaande is daar beneden, kleine kringetjes van emotie rimpelende in een wijd vlak van verveling. Het geldt hier het belagen van een zichtbare prooi, het voorhouden van een strik aan het wild, waarvan men elke beweging kan bespieden en dat door zijn verrassende zwenkingen en plotseling opgegeven schijnaanvallen de gemoedsstemming van den visscher steeds op het hoogst gespannen houdt. De kunst is om het lokaas, een simpel wit lapje aan een haak geslagen, op het juiste moment door een juiste beweging een schijn van verleidelijk leven in te boezemen. Als dit gelukt, is de vangst verzekerd. Dan volgt een bliksemsnelle wending van het roofdier, nog één gepaard met een hevigen ruk aan de lijn, en nu wordt het een behoedzaam en geduldig vieren en trekken, waaraan dikwijls twee man moeten te pas komen, tot de visch eindelijk afgemat op den wal kan worden getrokken, waar hij door een goed gemikten slag men den houwer in zijn woeste sprongen wordt gestuit' (Verslag van de Saramacca-expeditie, Leiden 1904, blz. 229 en 230).

Het schieten van visch met pijl en boog doen alleen de Indianen (zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 104) en Boschnegers (zie aldaar, blz. 161). Dat daartoe buitengewone behendigheid vereischt wordt behoeft geen betoog. Ook bij fakkellicht wordt door Indianen en Boschnegers gevischt (Zie Van Coll, Gegevens, blz. 97). Voor het afzetten der krekten gebruiken Indianen, Boschnegers en de aan krekten wonende creolen geen netten, maar z.g. *parels*, matten vervaardigd van acht voet lange, dunne latjes uit bladstelen van palmen gesneden en met lianen zoo dicht bij elkaar gebonden dat wel het water er door kan loopen, maar de visschen tegengehouden worden. Deze matten, die dikwijls een groote lengte hebben (25 voet en meer), worden bij hoog water dwars over de kreek gespannen. Zakt het water dan vinden de visschen den terugweg versperd en worden gevangen. Daar bij dag andere visschen de krekten opzwemmen dan bij nacht, krijgt men verschillende visschen naarmate men bij dag of bij nacht de kreek afzet.

Visscherij van bosch- of zwampvisschen.

Op eenigszins andere wijze en meer in het groot geschiedt de vangst van zoetwater- en boschvisschen in de droge maanden. Dan trekken verscheidene visschers met

de boven beschreven visschersbooten naar de Coppename met hare vischrijke zijtakken, de Coesewijne, Tibiti en Wajombo, naar de Boven-Saramacca en de Boven-Cottica, waar het zeewater niet doordringt. De mondingen der kreken worden bij hoog water door parels afgezet. Door op het water te slaan worden de visschen naar de afsluiting gedreven, waarna men op eenigen afstand daarvan een tweede afsluiting aanbrengt. De aldus opgesloten visschen worden met kleine z.g. handslepen, 12 tot 20 M. lang, 2 à 3 M. breed, met een kuil van 2 M. lengte, gevangen, daarna gedroogd of gezouten; alleen wanneer de afstand tot de hoofdplaats niet te groot is, worden ze levend daarheen gebracht. Door het water in de vischruimte van de boot onder weg nu en dan te ververschen, kan men de visch 2 à 3 dagen levend houden, mits elke soort afzonderlijk houdende.

Ook in de brandtrentzen, die buiten de achterdammen van sommige plantages gegraven worden, om in den drogen tijd, bij het ontstaan van brand, de bebouwde velden te beschermen tegen het overslaan van het vuur, wordt met kleine netten veel visch gevangen dat zich daar verzamelt, wanneer het omliggende lang droogvalt. De vangst is dikwijls zeer belangrijk.

Het vangen van zwampvisch in de z.g. *vischgaten* op sommige plantages en gronden nabij Paramaribo is behalve een broodwinning voor velen, ook een drogetijds-sport. Jong en oud trekt 's Zondagsmorgens met hengels naar deze vischgaten, en krijgen van de directeurs of eigenaars tegen betaling van 25 cent per dag vergunning om te visschen. Het vischwater is soms zoo rijk dat men aanhoudend moet ophalen, waarbij men soms ook een pipa of een jeugdigen kaaiman aan den haak krijgt. Sommige visschers van beroep dammen zwampen en kreekjes, waarin eenige stroom merkbaar is, met palmladeren af en steken in die versperringen z.g. *masoewa's*, vijf voet lange, kegelvormige fuiken, aan het breede einde een middellijn van negen duim hebbende, van stelen van palmladeren gemaakt en in de buurt van de stad ook wel van ijzergaas. In de masoewa vangt men kwikwi, owroe-wiffi, warappa, patakka, matoeri, dattra, sneki-fisi, pipa, zwampschildpadden (arakakka's), kaaimannen, waterslangen en waterslakken (pakro's) die vernietigd worden, omdat zij gevaarlijk zijn voor de blootvoets-loopende visschers. Soms gebruikt men ook een klein werpnet. Is het water in het vischgat of de trens zeer laag geworden dan gaan de visschers 'visch voelen', d.i. men gaat ongekleeft in het ongeveer ½ meter diepe water en grijpt tastend in de holen aan de oevers en onder boomstronken naar de daar verscholen visschen, die op den kant geworpen worden. Grijpt men een kleinen kaaiman, dan wordt die gewoonlijk met den houwer gedood en op den kant geworpen. Zoo overweldigend is in sommige jaren de overvloed aan zwampvisch dat het geheel één wriemelende massa visch en modder is. De visschen worden dan uitgeschept of sterven bij duizenden.

Bij het begin van den regentijd, wanneer de zwampvisschen weer de zwampen en kleine kreken opzoeken, dammen de Indianen deze met palmladeren af en leggen achter dit scherm een korjaal. De visschen trachten over de hindernis heen te springen en vallen in de korjaal.

De boschvisschen komen levend in tobben ter markt; in water houden zij het lang uit. Fijnproevers laten de kwikwi thuis eenige dagen in water 'uitverschen', vóór zij die eten. Boschvisschen komen in andere jaargetijden natuurlijk ook voor, maar naar de volksmeening zijn ze dan voor de gezondheid schadelijk. In den regentijd zijn ze wegens den hoogen waterstand ook moeilijk te vangen.

Vischkweekerijen.

Zee- en rivier visschen worden ook in groote hoeveelheden gevangen in daartoe ingerichte kweekerijen, waarvan die op de voormalige katoenplantage Frederikslust aan de Warappakreek, de oudste is. Die op de plantage de Resolutie is later aangelegd. De geheele uitgestrektheid van het ingepolderd land, wordt, door met elk springtij rivierwater in te nemen, tot een reservoir gevormd, waarin de vischstand zich snel ontwikkelt. De gekweekte visschen, die men met kleine netten vangt, worden gedroogd omdat de afstand tot de stad te groot is om ze levend daarheen te brengen. Ook garnalen worden hier in groote hoeveelheden gevangen, die gekookt en daarna in de zon gedroogd, aan de markt gebracht worden.

In het algemeen kan gezegd worden dat visch te Paramaribo duurder is dan daarbuiten. Vooral in Nickerie en Coronie kan men dikwijls voor weinig geld voortreffelijke visch koopen.

Ten slotte het vangen van visch door middel van *vischvergiften* (zie aldaar) door de Indianen en Boschnegers in het binnenland. Men noemt dat in de kolonie *ponsen*. Daartoe wordt een kreek met de bovenbeschreven parels afgezet; stukken nekòe worden fijngeklopt, of, als men koenamì of koenaparoe gebruikt, de bladeren, stengels en bloemen in een stamper tot een brei geklopt; de visschers gaan met het vergift soms een kilometer ver van de versperring de kreek op en wasschen de nekòe of de brei in het water uit, met het in het artikel VISCHVERGIFTEN beschreven gevolg.

In Band XVI, 1904, blz. 42 van het Intern. Arch. f. Ethn. vindt men een afbeelding van een gevlochten korfje aan een stok, dat dient om de koenaparoe in het water uit te schudden. Stonden de wateren in het binnenland in den regentijd niet door kreen en natuurlijke kanalen in samenhang, dan zou deze domme vischverdelging menige rivier geheel ontvolken. Het openbaar gezag tracht het aanwenden van vischvergiften tegen te gaan, maar de Indianen van het binnenland en de Boschnegers wonen zoo ver van 't gezag in de kolonie dat het geheel verhinderen van dit kwaad zeer moeilijk is. Art. 174 van de Herziene Strafverordening van 1874 (G.B. 1879 n° 12) verbood het gebruik van vischvergiften en de politiestraf-verordening van 19 Nov. 1915 (G.B. n° 77), die met Jan. 1916 daarvoor in de plaats gekomen is, bedreigt hem, die visch vangt door bedwelmig, met hechtenis van ten hoogste eene maand of geldboete van ten hoogste honderd gulden.

Goudzoekers visschen nu en dan met dynamiet of ander ontploffingsmiddel. Dr. H. Van Cappelle (De Binnenlanden v.h. Distr. Nickerie, Baarn, 1903, blz. 49) beschrijft een daarmede door hem genomen proef, die in een oogwenk eenige emmers vol visch leverde.

De litteratuur over het visschersbedrijf in de kolonie is schraal. Voor de bewerking van dit artikel is een zeer ruim gebruik gemaakt van het 'Verslag betreffende de visscherij in Suriname', door den Distr. Commissaris M. Nassy, als Bijl. P³ in het Kol Verslag 1908 opgenomen. Voorts is het een en ander ontleend aan Kappler, Surinam, Stuttgart 1887.

Van de hand van Dr. J. Sack, verscheen een chemisch onderzoek van de vischsoorten die door de bevolking gegeten worden, zoowel de inheemsche visschen als de ingevoerde (Bulletin van den keuringsdienst van eet- en drinkwaren in Suriname Paramaribo, 1916. B).

Visscherij-bedrijf op de Ned. W.I. eilanden.

Zooals bekend is, wordt het geheele West-Indische gebied bespoeld door het water van den Golfstroom. Het water van den Zuid- en Noord-acquatoriaalstroom, die, van de kusten van Afrika gekomen, door de passaatwinden dwars door den Atlantischen Oceaan gedreven, elkaar aan de N.O. Kust van Zuid-Amerika en buiten den krans der Kleine Antillen ontmoeten, stroomt door de diepe passages tusschen St. Vincent, Santa Lucia, Dominica enz. de Karaïbische Zee binnen. In deze diepe binnenzee, die van eene geringe diepte af bijna geheel van den Atlantische Oceaan is afgesloten, stroomt het water geregeld in westelijke richting (oppervlakte-stroomingen en verschillende afwijkingen, waarover straks nader, buiten rekening gelaten) door de Karaïbische Zee en de Yucatanstraat naar de wijde Golf van Mexico; daar verzamelt het zich in den eenigen uitweg die open blijft, de nauwe doch diepe passage ten Z. van de Florida Cays en verder oostelijk langs de oostkust van Florida, de Floridastraat, en stroomt met een geweldige snelheid in den Atlantischen Oceaan terug. Niets, zegt Pillsbury, vervult den mensch met zulk een diep ontzag voor de geweldige krachten die door de natuur worden ontwikkeld, dan het schouwspel, dat hij geniet, wanneer hij, geleund tegen de verschansing van het ver uit het bereik van het land, in de groote diepten van de Floridastraat ten anker liggend schip, den machtigen stroom zijne watermassa's langs de zijden van het vaartuig ziet stuwen, met een snelheid van 5 tot 8 kilometers per uur, onophoudelijk, als een snelvlietende rivier in den Atlantischen Oceaan, die dagelijks millioenen kubieke gallons water tot ver in dien Oceaan voert¹⁾.

Door de eigenaardige diepteverhoudingen in het groote Karaïbische Bekken, vooral in de streek langs de Noordkust van Zuid-Amerika, waar onze Benedenw. Eilanden Aruba, Bonaire, en Curaçao liggen, zijn nu de stroomverhoudingen niet overal zoo eenvoudig als hier werd voorgesteld. Terwijl Aruba slechts door een ondiepe groeve van het vasteland is gescheiden, loopt tusschen dit eiland en de beide andere aan Nederland toebehoorende Benedenw. Eilanden een diepe geul, die zich ver naar het oosten langs de kust van Venezuela voortzet en de beide eilanden Curaçao-Bonaire, met de Aveseilanden en de groep der Roques-eilanden van het vasteland scheidt. In deze diepe geul stroomt het water aan de oppervlakte vooral in westelijke richting, daar de bijna voortdurend waaiende N.O. wind het oppervlakte-water tegen de kust van Venezuela drijft, en dit water in westelijke richting langs die kust wegstroomt. Door de oostkust van Paraguana naar het noorden gedrongen, stroomt dit water dan door de diepe passage tusschen Aruba en Curaçao in 't groote Karaïbische Bekken terug en slechts een klein gedeelte vloeit door de passage tusschen Aruba en het vasteland naar de golf van Maracaibo af.

De eigenaardige kustverhoudingen en diepteverhoudingen van de zee tusschen Curaçao, Bonaire en het vasteland zijn nu evenwel de oorzaak dat er tegenstroomingen ontstaan, onderstroomen van tegengestelde richting, die juist in deze diepe geul dikwijls aan de oppervlakte komen en sterke afkoeling van het oppervlakte-water veroorzaken. Juist voor de visscherij bij onze Benedenwindsche Eilanden zijn deze verhoudingen van groot belang vooral met het oog op de verspreiding der drijvende vischeieren en vischlarven, die door den westelijken oppervlakte-stroom van de vischrijke wateren langs de Noordkust van Venezuela de golf van Coriaco, de ondiepten bij Cumana en Garupano, naar onze eilanden gevoerd worden en daar tot verdere ontwikkeling geraken kunnen. De

1) J.E. Pillsbury, the Gulfstream, Report of the U.S. coast and geodetic survey for the year 1890, p. 461-620.

oppervlakte-stroom is zoo sterk, dat in 't water drijvende voorwerpen, dus ook eieren en larven, in ongeveer 10 dagen van de ondiepten bij het eiland Margarita bij de golf van Coriaco naar de kusten van onze eilanden kunnen worden gevoerd. Hoe zich nu echter die stroom langs de Noordkust van Venezuela verder naar het Oosten tot en in de groeve tusschen Orchilla aan de eene en Tortugas en Margarita aan de andere zijde verhoudt, is nog weinig onderzocht. Hernieuwde en uitgebreide stroomwaarnemingen met moderne instrumenten zouden, ook met het oog op het visscherij-vraagstuk, gewenscht zijn. Het nog zoo weinig onderzochte probleem van het trekken van verschillende voor het gebruik belangrijke visschen als de dolphijnen (coryphaeae), de zwaardvisschen, de moelat en koningsvisch, voor de Curaçaosche visscherij van zoo groot belang, de verspreiding van eieren, larven en jonge visschen en de invloed daarvan op de visscherij op onze Benedenw. Eilanden, dit alles hangt ten nauwste samen met de in deze gebieden heerschende stroomverhoudingen. Onze kennis daarvan is nog gering¹⁾.

Over de gevolgen van de op de drie Bovenw. Eilanden heerschende andere toestanden, ander klimaat, andere bewoners, en andere omgeving zal later worden gesproken.

Een van de eigenaardigheden die het geheele visscherij-vraagstuk op onze Benedenw. Eilanden beheerschen, is het nagenoeg volkomen ontbreken van zoet water. Waar men ook de dorre eentonigheid onzer eilanden bereist, nergens vindt men beken of rivieren, nergens een spoor van zoet water; slechts enkele plaatsen als Fontein op Aruba en Hato op Curaçao bezitten kleine zoetwaterbronnen, die uit de rotsen wellen en tot besproeiing van een klein hofje kunnen dienen.

Ook aan de vischfauna is dit gebrek aan zoet water merkbaar. Nergens vindt men water met een geringer zoutgehalte dan dat van het zeewater, dat de eilanden omspoelt. Integendeel, als men het water onderzoekt, gaande van de kust door de meestal nauwe ingangen naar een of ander binnenwater of lagoen, dan vindt men zonder uitzondering een verhooging van het zoutgehalte van het water, naarmate men dieper in de baai doordringt, tot het in de diepste, bijna afgesloten gedeelten, de concentratie van het water in de zoutpannen nadert. Zoetwatervisschen behoeft men derhalve hier niet te zoeken. Behalve de enkele vischjes, Poeciliidae, meestal Fundulus-soorten, die in de bovengenoemde zoetwaterbronnen waren te vinden, en die speciale brakwatervormen zijn, is de geheele vischfauna onzer West-Indische eilanden tot de marine fauna beperkt. Zij is daarom niet minder rijk aan vormen of aan individuen, aan belangrijke en

1) Uitvoeriger worden deze verhoudingen behandeld in mijn in 1907 verschenen 'Rapport betreffende een voorloopig onderzoek naar den toestand van de Visscherij en de Industrie van Zeeproducten in de kolonie Curaçao.'

grootte voedselvischen. De grootte pelagisch levende zwaardvischen, Xiphias en Tetrapturus, 'balao', de wonderlijke zeildrager, Histiophorus, met zijn sterk vergrootte rugvin, de van goud en blauw schitterende dolphijnen, Coryphaena, worden in exemplaren van 1,5 tot 2 meter bijna dagelijks aan de markt gebracht, evenzoo, hoewel in minder groot aantal, de grootte scomberomorus-soorten, de moelat en de koningsvisch. De aan weerszijden van den staart met een fijn lancet gewapende doktersvischen, Teuthis, de bontgekleurde papegaaivisshen, Scarus-, Sparisoma-, Iridio-soorten, rood en groengeel gekleurde Labriden, Monacanthus-, Gerres- en Xystaema-soorten, de in grootte scholen optredende Clupeïden, de in hunnen vorm aan het profiel van een paardenkop herinnerende Selene, de ook op onze kusten als 'geep' bekende langgebekte Tylosurus-soorten en de 'balao tjikitoe' genoemde Hemiramphus-soorten, de rood en zwart gekleurde Holacanthus, 'tjamba', de als met fijne puntjes bezaaide Bodianus-soorten, 'poeroentjie', Caranx-soorten ('marsbangoe'), en Pomacanthidae ('tjamba'), worden overal met netten en lijnen om de eilanden en in de binnenwateren gevangen. Behalve de grootere exemplaren van bovengenoemde soorten zijn vooral de verschillende vertegenwoordigers van de grootte groepen der Lutianidae, der Serranidae en der Haemulidae belangrijke voedselvischen.

De algemeene indruk is, dat de vischfauna een grooten rijkdom en verscheidenheid vertoont en een aanzienlijk getal van voor het gebruik waardevolle voedselvischen bevat. Het aantal individuen van elke soort is evenwel niet zoo groot als men zou verwachten. De afwezigheid van uitgestrekte ondiepten en banken, van een lage zandige kust en van ondiepe baaien met een rijke flora, is daarvan wel de oorzaak. Hieraan wordt echter voor een groot deel tegemoet gekomen door de nabijheid van vischrijke gronden als de Monges- en vooral de Roques-eilanden. Rijk aan ondiepe, rustige wateren, op vele plaatsen met een zandigen, dicht met wier begroeienden bodem, bieden deze eilanden een uitstekende wijkplaats aan zoowel voor diepzeeals voor kustvischen.

De visscherij op onze Benedenw. Eilanden staat niet ten achter bij die van de overige Antillen. Zij is niet zoozeer primitief, dan wel verwaarloosd; er ontbreken goede verkeersmiddelen, kapitaal, samenwerking, belangstelling van de hoogere klassen. Volkomen aan zichzelf overgelaten en bijna zonder hulpmiddelen, heeft de visscher toch nog iets weten te maken van zijn bedrijf. Het aantal van hen, die aan de visscherij deelnemen, is niet juist aan te geven daar tal van personen, als zij niets beters te doen hebben, gaan visschen en op andere tijden als landbouwer, sjouwerman of matroos den kost verdienen. In het Kol. Versl. wordt het aantal dan ook dikwijls of niet, of sterk wisselend opgegeven. In verhouding tot de geheele bevolking is het 't grootst op Aruba.

Het bedrijf wordt óf van den wal, óf door middel van kano's vlak bij de kust en in de binnenwateren, óf met grootte open booten of overdekte booten (Aruba, Bonaire) in volle zee en bij de Monges- en Roques-eilanden uitgeoefend. Dikwijls dienen de booten afwisselend voor de visscherij en voor transport. Bij de kust, in ondiep water en in de binnenwateren wordt met allerlei netten en fuiken gevischt, in volle zee slechts op twee wijzen, met sleepaas en met dieplijnen.

1. Sleepaas.

Onder sleepaas, het gewone vischtuig van de open booten, verstaat men een lange en sterke, doch vrij dunne lijn, waaraan 1 of 2 sterke, grootte hoeken bevestigd zijn, met aas voorzien, die achter de boot horizontaal door het water gesleept wordt. Een

gewicht wordt niet aan de lijn vastgemaakt en door de snelle vaart van de boot glijdt dus het aas langs de oppervlakte van het water. Meestal gebruikt een boot twee tot drie sleeplijnen. Groote zwaardvischen (balao), dolphijnen, groote geepen worden er mede gevangen. De Arubaansche visscher bezwaart dikwijls de lijn met een gewicht, welks zwaarte in verband met de snelheid van de boot, het aas \pm 15 M. onder de oppervlakte van het water doet voortbewegen en hij vangt dan ook moelat en koningsvisch.

2. Dieplijnen.

In hun eenvoudigsten vorm bestaan deze uit een lijn met een stuk ijzer of steen van eenige ponden bezwaard en van een paar sterke haken voorzien. Hiervan gebruikt men nu echter verschillende modellen: a. *strop*; aan een lange dunne lijn, die van onderen met een gewicht is bezwaard, zijn drie haken aan stijve koperdraden zoo bevestigd dat wanneer de lijn door het zware gewicht strak getrokken wordt de draden zich oprichten en horizontaal uitstaan, zoodat de hoeken niet met elkaar verward kunnen raken. Wordt in een kano gebruikt op een diepte van \pm 60 vaam. Licht vischtuig, voor kleine visch gebruikt. b. *Palanka enkel*; twee haken aan de beide einden van een koperdraad bevestigd, in 't midden een gewicht van 3 pond. Wordt in ondieper water gebruikt. Men vangt er middelsoort visch mede, Carpitan, Carangito, Jacob Peper, Olitoe, Corra, Gatoe, Poeroentje, Pieskaraai enz. c. *Groote palanka enkel of hoorka*; als b doch veel steviger, en voor grootere diepten en grootere visch bestemd. d. *Baristille*; meest in Oct. of Nov. in volle zee gebruikt. Bestaat uit een gebogen stuk ijzerdraad, aan de eene zijde aan de lijn bevestigd, aan de onderzijde met een gewicht van 5 pond bezwaard, dat de 'strop di baristille' genoemd wordt, en aan deze strop een door middel van een 2 M. lange lijn bevestigd driehoekig gebogen stuk ijzerdraad, de eigenlijke baristille. Hieraan zijn aan korte lijntjes drie stevige haken bevestigd, met aas voorzien. Door de zwaarte van het gewicht wordt de lijn met de strop strak getrokken, door den stroom wordt dan de baristille met de haken nagenoeg horizontaal gehouden. Op groote diepte voor zware visch gebezigd. e. *Palanka dobbel*; een boogvormig stuk ijzerdraad, door een tweede ijzerdraad gesteund en door een strak gespannen touw gespannen, draagt aan de overzijde 4 hoeken, en in 't midden een gewicht van 5-7 pond. voor het vangen van kleine visch op een diepte van 60-80 vaam gebruikt. f. *Strop di marsbangoe*; wordt in ondiep water, in de binnenwateren enz. gebruikt, met garnalen als aas, en bestaat uit een dun lijntje, met een klein gewicht bezwaard, en waaraan 4 haken aan dunne koperdraden bevestigd zijn.

Netten.

Een aantal verschillende netten zijn op onze eilanden in gebruik: 1. *Het werpnet*. (taraai), het meest populaire en meest gebruikte net; een cirkelvormig net met kleine mazen uit dun garen vervaardigd, in het midden aan een touw bevestigd, en aan den omtrek met een krans van kleine looden kogels bezwaard. De diameter wisselt van 2 tot 3 M. Op behoorlijke wijze uitgeworpen, spreidt dit net zich horizontaal uit, en daar de kogeltjes snel op den bodem zinken wordt alle visch die zich onder het

net bevindt, gevangen en blijft, als 't net voorzichtig wordt opgehaald, in de mazen verward; overal op al onze eilanden in gebruik, ook in veel grootere afmetingen met grooter mazen voor het vangen van schildpadden (taraai di toertoeca). 2. Het *warnet*, een klein net, 30 vadem lang en 1½ vadem diep, van dun garen gemaakt, langs den bovenrand van kurken drijvers voorzien, van onderen met lood bezwaard. Weinig in gebruik. 3. Het *drijfnet*, een lang net, dat in 't water drijft, 120 vadem lang en 3 tot 4 vadem diep, van boven op kurken drijvend aan den onderkant met loodjes bezwaard, die het net loodrecht houden. Bestaat uit 3 deelen, van verschillende maaswijdte, de sacco, de pegapega en de flegel (vleugel); werd in Westpuntbaai voor het vangen van groote scholen balao (Hemiramphussoorten) gebruikt en door 18 à 20 man bediend. 4. Het *zinknet*, als No. 3, doch met zwaardere gewichten, zoodat het op den bodem zinkt en door de kurken drijvers loodrecht wordt gehouden. 5. Het *spannet*, een lang net, evenals het drijfnet uit 3 gedeelten bestaande, dat in een opening gezet wordt en dan meestal 12 tot 24 uur uitstaat. Is het spannet aan weerszijden van lange stokken voorzien, dan wordt het tot een treknet, van welk net in 1905 zeven stuks op Curaçao aanwezig waren.

Een zeer veelvuldig en overal gebruikt vischtuig is de *fuij*, *canaster* of *fish pot* (Bovenw. eilanden) genoemd, door heel West-Indië van hetzelfde model, uit riet of dun hout gevlochten, met een of twee openingen voorzien. Er worden stukjes zeewier, zeeappel of glinsterende vischjes in gehangen om als lokmiddel dienst te doen, en zoo worden ze overal uitgezet. Is eenmaal een visch gevangen, dan dient die door zijn angstig weer en weer zwemmen als lokmiddel. Men staat dikwijls verbaasd over de groote hoeveelheden visch, die zich in deze fuiken laten vangen. Soms worden ook zoogenaamde 'hoepelcanasters', uit gegalvaniseerd ijzergaas vervaardigd, gebezigd.

Zetfuiken van Hollansch of Amerikaansch model zooals zij bij ons en in Amerika met goed gevolg worden gebruikt, ziet men niet. Ongetwijfeld zou daarmee, op oordeelkundige wijze gebruikt, veel te doen zijn ook op onze eilanden.

Over het algemeen worden de netten op onze eilanden uiterst slordig behandeld, zoodat zij, behalve op Aruba, er verwaarloosd uitzien.

Op de Bovenw. Eilanden wordt met treknetten, spannetten, dieplijnen en vooral met fuiken (hier fish-pots genaamd) gevischt. Vooral op St. Martin is in Simsons Bay village een uitgebreide visscherij tot ontwikkeling gekomen. In 1905 bezaten de ongeveer 400 inwoners van Simsons Bay village 10 treknetten en drijfnetten, 22 schildpadnetten en ongeveer 200 fish pots, welke laatsten overal, ook in dieper water, werden uitgezet. Behalve in Simsons Bay village is de visscherij op onze Bovenw. Eilanden over het algemeen slechts van weinig beteekenis. Slechts wordt door de inwoners van Saba gedurende bepaalde tijden van het jaar met dieplijnen een zeer intensieve visscherij uitgeoefend op de groote ondiepte in de nabijheid van het eiland, de Saba-bank. Het zijn dan voornamelijk de 'red man' (*Holocentrus ascensionis*) en de 'old wife' (*Balistes vetula*), die worden opgehaald, en vangsten van 800 tot 1000 stuks per dag en per boot zijn geen zeldzaamheden. Zelfs deze groote hoeveelheden visch zijn evenwel bijna geheel en al hetzij versch of gezouten voor plaatselijk gebruik bestemd. Soms gaan enkele tonnen gezouten naar St. Thomas, waar deze visch zeer op prijs gesteld wordt.

Van de eenige plaats, waar op onze Bovenw. Eilanden de visscherij geregeld intensief wordt uitgeoefend, Simsons Bay village (St. Martin), wordt alle gevangen visch naar Marigot en Philipsburg gebracht, en op het eiland zelf gegeten. Betere middelen ter bewaring, meer aan de eischen van de zindelijkheid beantwoordende wijze van behandelen van de gevangen visch zouden hierin veranderingen kunnen brengen. Over de vischerij op de Benedenw. Eilanden zou men een dergelijke

opmerking kunnen maken. Ook hier wordt, behalve de door visschers van Bonaire op de Roques-eilanden gevangen visch, die naar La Guayra wordt uitgevoerd, nagenoeg alle visch voor plaatselijk gebruik gebezigd, of hoogstens van Aruba en Bonaire naar Curaçao gebracht Dank zij de werkzaamheid van de visscherij-inspectie op Curacao zal de toekomst hierin ongetwijfeld verbetering brengen.

Naast de door de visschers zelf gevangen visch wordt uit Amerika, Venezuela, Columbia en Nederland nog geconserveerde visch, gerookt, gezouten, gedroogd, in groote hoeveelheden, doch meestal van mindere hoedanigheid, ingevoerd.

Hoewel thans slechts van geringen omvang, moet hier toch ook de visscherij van schildpadden genoemd worden. De meesten dezer dieren worden tegenwoordig uit Venezuela (van Los Teques) aangevoerd. Van de op onze eilanden zelf gevangen dieren wordt het grootste aantal buitgemaakt op de zandige kusten van Aruba (West en Noord-kust), op Bonaire en op klein Bonaire, terwijl zij ook in de binnenwateren (bijv. in het Schottegat) nog al eens voorkomen. Zij worden met drijven spannetten van groote afmetingen en bepaaldelijk voor deze visscherij vervaardigde werpnetten (taraai di toertoeca) gevangen. Op de Roques-eilanden worden zij nog wel eens gevangen en dan onmiddellijk naar La Guayra uitgevoerd; in vroeger jaren werden zij door de visschers van Saba wel op de Aves-eilanden gevangen; de visschers van Simons Bay village op St. Martin zetten overal rond St. Martin hunne schildpadnetten uit en schatten hun jaarlijksche vangst op ongeveer 50 stuks. Overal elders is echter deze tak van visscherij weinig ontwikkeld. Een groote belemmering voor verbetering is het zoeken en verkoopen der eieren door de kustbewoners. Dit voert noodzakelijkerwijze tot het langzaam uitroeien van deze kostbare dieren (zie CHELONIA, blz. 202).

Sinds eenige jaren evenwel is de adviseur van vischerijen in de kolonie Curaçao bezig met het doen van proefnemingen, om op het voorbeeld van de op Great Inagua genomen proeven, tot een kunstmatige schildpadteelt te geraken. Eerst werden de jonge schildpadjes gekweekt in een daartoe ingericht vijvertje in de Kruitwachtbai van het Schottegat, waar ook de eieren worden uitgebroed, later in een daartoe ter beschikking gesteld bassin aan het Rif; in 1910 werd een grootere schildpadvijver in het Spaansche Water daartoe in gereedheid gebracht.

Nog zij hier vermeld de kunstmatige sponsenteelt, waarbij door stekken van kleine levende spons-stukjes op een geschikten bodem (op steenen of koralen houders of aan looden draden) getracht wordt sponsen van goede kwaliteit en regelmatigen vorm te verkrijgen. In de ondiepe wateren van de Florida Cays worden dergelijke proeven reeds sinds jaren genomen. In de laatste jaren is men ook in de

binnenwateren van Curaçao daarmee begonnen. Veel goeds is evenwel nog niet verkregen.

De groote zuinigheid, noodgedwongen door de Regeering bij de vaststelling der begrooting voor onze W.I. koloniën voor 1916 in acht genomen, leidde ook tot het intrekken van de voor het visscherij-onderzoek in vorige jaren toegestane gelden. Sinds dit jaar is dus het visscherij-onderzoek gestaakt. Moge hierin later nog eens verandering komen.

Zie ook: Bulletin No. 51 v.d. Maatsch. t. Bevordering v.h. Natuurk. onderzoek v. Nederl. Koloniën, Lezing van Dr. J. Boeke op de vergadering van 26 Mei 1905. 'Iets over de visscherij in West-Indië,'. Voorts Curaçao-nummer (1905), Bonaire-nummer (1902) en Aruba-nummer (1911) van Neerlandia. Kol. Verslag Curaçao 1915, Bijlage D, waarin mededeelingen voorkomen o.m. over de sponzen-, de schildpadden- en kreeftenteelt.

J.B.

Visscherspaard,

SUR. Zie HASSI.

Vitex umbrosa

Sw. Fam. Verbenaceae. *Foema*, BEN. E. Boom met handvormig saamgestelde, 5-7-tallige bladeren, waarvan de blaadjes leerachtig, sterk glanzend, tot 8 c.M. lang zijn; de bloemen staan in pluimen en de vrucht heeft de grootte van een kleine druif.

Vito,

PAP. Negeropzichter op de plantages op Curaçao (zie ook BOMBA en FACTOOR).

Vlechten.

Het eenvoudigste vlechtwerk is een kruisverband van twee vlechtstrooken, die men schering en inslag zou kunnen noemen. Door de grootere stijfheid der vlechtstrooken is niet, zooals bij het weven, een toestel tot spanning noodig. De wisseling der strooken geschiedt door het beurtelings oplichten daarvan. Uit de schaarsche berichten over het Surinaamsche vlechtwerk blijkt, dat voornamelijk de Arowakken zich op het vlechten toeleggen en fraaie dingen te voorschijn brengen. Ook in Britsch-Guiana schijnt dit 't geval. Roth (zie litt.) vertelt van het vlechtwerk in het Pomerook-distrikt, dat het land omvat van de Pomerook en de Moruca, twee kleine rivieren die in den Atlantischen Oceaan uitmonden ten w. van de Essequibo. Naast een Neger- en Creolen-bevolking wonen er vele Arowakken, minder Karaïben, voorts Warau's en enkele Akawoi's. Uit zijn onderzoek bleek, dat als vlecht-materiaal

gebruikt worden deelen van de volgende planten: *Astrocaryum tucumoides*, *Carludovica plumieri* en *Ischnosiphon* sp. Uitvoerig beschrijft hij het maaksel van de kassave-pers en van den vuurwaaier der Arowakken, een en ander door afbeeldingen toegelicht.

De Nederlandsche musea bevatten tal van voorwerpen die de techniek van het Sur. vlechtwerk doen zien, het Rotterdamsche vooral oudere stukken, waarbij onafgewerkte. Jasper (zie litt.) geeft goede afbeeldingen van eenige exemplaren uit het Leidsche museum, o.a. van drie van de Arowakken afkomstige manden met diagonale patroon-vlechting, een met een ornament van vierkanten en ruiten, een ander met een ornament van sleutelfiguren, een derde met een ornament van gestyleerde menschenfiguren.

Kappler (zie litt.) schrijft over hangmatten die Arowakken-vrouwen 'vlechten' van de bladvezels van den Mauritia-palm (Zie MAURITIA); ook de Karaïben, wier vrouwen weinig hangmatten weven voor eigen gebruik, zouden deze soort, van palmbiad gemaakt, gebruiken. De bijvoeging van Kappler, dat de hangmatten netvormig van samenstel zijn, doet vragen of zij niet geknoopt in plaats van gevlochten zijn (zie WEVEN).

Genoegzaam als zeker kan worden aangenomen, schrijft Van Panhuys (zie litt.) dat de door de conservatieve Indianen gevlochten voorwerpen nagenoeg gelijk zijn aan die welke zij maakten tijdens de eerste ontdekkingen. Hij noemt een uit de bladstelen van palmen en lianen vervaardigd schot om, ten behoeve der vischvangst, krekken af te sluiten; vischfuiken (massoea's) eveneens van palmbiadstelen. Vischnetten kennen zij niet. Het meest bekend van het Surinaamsche vlechtwerk zijn de pagalen (Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 106), waarin hangmatten, sieraden en kleedingstukken op reis medegenomen worden. Joest (zie litt.) heeft niet veel op met deze doozen en vindt ze onhandige voorwerpen, omdat ze geen ooren en geen slot hebben en men nooit weet hoe ze aan te pakken^{*)}. Maar hij roemt hunne waterdichtheid, die verkregen wordt door tusschen twee wanden van warimbo-riet een laag troeli-palmladeren of paroeroe-bladeren te leggen; van het vlechtwerk eener pagaal geeft hij een afbeelding. Zie ook bij K. Martin, Westindische Skizzen. Tab. VI. fig. 16.

Voorts vermeldt Van Panhuys pers (matapi) en zeef (manari) voor de kassave-bereiding; waaiers om het vuur aan te blazen; rammelaars (maraka's) voor toovenaars en geestenbezweerders; kinderwiegen voor de reis; draagmanden die de vrouwen aan een langen, om het voorhoofd gelegden band voortslepen; mandjes zonder deksels waarin katoen en spindel geborgen worden; sigarenkokers en vlechtwerk rond de houten knotsen. Uitvoerig is deze schr. over de versieringen van het vlechtwerk; men brengt ze te voorschijn door het gebruik van zwart- of roodgekleurd warimbo-riet, ook van geel riet op zwarten achtergrond. De beteekenis der figuren houden de Indianen zorgvuldig geheim en naar de bedoeling der sier-motieven en van de gestyleerde menschen- en dierfiguren kan men slechts gissen. Als materiaal noemt Van Panhuys o.a. het Warimbo-riet en reepen van den Awara-palm voor de waaiers.

Uitvoerig handelt C.H. de Goeje in zijne Bijdrage tot de ethnographie der Surinaamsche Indianen (Suppl. zu Intern. Archiv. f. Ethnogr. Band XVII 1906) over het vlechtwerk der Indianen. Van vele gevlochten voorwerpen worden de techniek van het vlechten, het gebruikte materiaal enz. beschreven, alles opgehelderd door afbeeldingen.

In hoofdstuk X noemt hij 6 typen van vlechtwerk en beschrijft hij het maaksel van pagalen, mandjes, bakjes, kassave-pers en -zeef, waaiers en draagkorven van de Ojana's; van pagaal, waaier en draagkorf van de Trio's. De gevlochten voorwerpen

*) Men zag in vroeger jaren, bij plantage-bewoners en anderen, reis-pagalen op een houten bodem bevestigd, vanwaar lederen riemen om de pagaal liepen, zoodat afsluiting mogelijk was.

zijn afgebeeld op pl. VII en VIII, de vlechtwerken op pl. IX. Een Ojana bezig met een draagkorf te vlechten in het dorp Panapi geeft pl. XV, 7 te zien. De door vrouwen gebruikte draagkorven zijn van riet; die voor de mannen van palmbiad gemaakt.

Litt. Walter E. Roth. Some technical notes from the Pomeroon district, Brit. Guiana (The journal of the royal anthropological institute of Gr. Brit. and Ireland, XXXIX, 1909, 26 v. met 10 pl. - Kappler, Surinam, 1887, 227. - J.E. Jasper. Indiaansche en

Indische vlechtkunst (Elsevier's maandschr. XLII, 1911, 428 v). - Jhr. L.C. van Panhuys, Tentoonst. van Ind. kunstnijverheid, 4de gr. O. en W. Ind. vlechtwerk enz., 1902, 77 v. - Joest. Ethnogr. u. Verwantes aus Guayana, 1893, 89 v. - Jhr. L.C. van Panhuys. Proeve eener verklaring v.d. ornamentiek van de Ind. in Guyana (Intern. Arch. f. Ethnogr. XI, 1898). - Max Schmidt. Ableitung Südamerikanischer Geflechtmuster aus der Technik des Flechtens (Z.f. Ethn. 1904). - Otis Tufton Mason, Aboriginal American basketry: Studies in textile art without machinery (Publ. Smithsonian Institut. no. 128, 1904). - C.H. de Goeje in zijn boven aangehaalde studie, waarin men nog andere schrijvers vermeld vindt. - Zie verder Bened. Ind. 106; Bovenl. Ind. 172, 173, 176.

Vleermuizen.

Zie CHIROPTERA.

Vliegen.

Zie DIPTERA.

Vliegende visch.

Zie EXONAUTES RONDELETII.

Vlier,

SUR. Zie SAMBUCUS.

Vliesvleugeligen.

Zie HYMENOPTERA.

Vlinders.

Zie LEPIDOPTERA.

Vloedbosch.

Andere naam voor *mangrove-boschen*. Zie PLANTENGROEI, blz. 572/573.

Vlooi.

Zie CHINEES en SIPHONAPTERA.

Voandzeia subterranea

Peth. Th. Fam. Leguminosae. *Gobo-gobo*, N.E. Kruid, van Madagascar afkomstig, welks vruchten, evenals die van *Arachis hypogea*, in de aarde rijpen en eetbaar zijn.

Vochysia.

Fam. Vochysiaceae. *Kwarie*, N.E. Algemeen voorkomende boomen met groote trossen gele bloemen. Van verschillende soorten wordt het hout gebruikt.

Voedings- en genotmiddelen.^{aant.}

Na hetgeen onder de hoofden AARDVRUCHTEN, BAKKELJAUW, BANAAN, GROENTEN, JACHT, MAÏS, OLIËN EN VETTEN, RIJST, VEETEELT, VISSCHERIJ en bij de beschrijvingen van visschen en andere dieren gezegd is, kan hier volstaan worden met een korte samenvatting en eenige algemeene opmerkingen en bijzonderheden.

Hoe de oorspronkelijke bewoners van Suriname, de Indianen, en de Boschnegers zich voeden is te lezen in de artt. BENEDENL. INDIANEN, blz. 103 en BOSCHNEGERS, blz. 161.

Van de volksklasse en van de minder gegoede bevolking in het algemeen vormt de banaan het hoofdvoedsel (zie verder onder BANAAN). Aardvruchten, hoewel veel gegeten, vooral in het district Para, zijn minder geliefd, behalve de kassave, in den vorm van kassavebrood, dat bij een deel der districts-bevolking (even als bij Indianen en Boschnegers) het brood vervangt, waaraan, als het te verkrijgen is, de voorkeur wordt gegeven. De broodvrucht is bij de creolen weinig in tel. Om groenten geeft de volksklasse in het algemeen niet veel; het meest worden gebruikt okro's (*Hibiscus esculentus*) en taja-wiwiri (het blad van een *Xanthosoma*-soort) en wel in de soep (*brafòe*), die bij de *tomtom* (zie BANAAN) behoort.

Over het gebruik van maïs zie aldaar. Het maïsmeel wordt *karoe-grien* (van het Engelsch grinded?) genoemd. Zeer algemeen is het gebruik van rijst, evenwel meer onder de Britsch-Indiërs en Javanen dan onder de creolen. Zoolang de creool bananen kan krijgen geeft hij daaraan de voorkeur. De arbeiders in de goudvelden en de balatabosschen moeten meestal de banaan ontberen; zij eten rijst en ingevoerde boonen en erwten, waardoor ook onder de overige bevolking het gebruik van deze voedingsmiddelen algemeener is geworden dan voorheen. Ook voor de Br. Indiërs worden door de handelaars erwten en drogerijen uit Br. Indie aangevoerd.

Hoewel koffie een van de hoofdproducten van het land is, drinkt de volksklasse weinig koffie, deels omdat de melk te duur is. Thee wordt nog minder gebruikt. In

den slaventijd was *switiwatra*, suikerstroop met warm water, voor de slaven de drank bij het ontbijt, en voor velen uit de volksklasse is dat waarschijnlijk zoo gebleven.

De kindervoeding bestaat uit pap van bananenmeel, *gongotee* (zie BANAAN en KANTEN).

Dit wat betreft de plantaardige voedingsmiddelen. Omtrent de dierlijke kan het volgende worden opgemerkt: in het algemeen geeft de mindere man aan 'zoutvleesch', spek, ham, bakkeljauw en andere gezouten visch - uit de Vereenigde Staten aangevoerd - de voorkeur boven versch vleesch en visch, waarmede niet gezegd is dat hij deze versmaadt. De behoefte aan sterk gezouten spijzen schijnt zeer groot te zijn. In het algemeen ook die aan peper (*Capsicum*) in het gebruik waarvan de Indianen de baas zijn. Het is ongeloofelijk welke hoeveelheden zij daarvan kunnen verdragen. Inlandsche gerookte visch (zie BARBAKOT) wordt gaarne in de brafõe gegeten. Ook de z.g. zwampvisschen, zooals kwikwi en warappa, die in sommige tijden van het jaar in groote hoeveelheden worden gevangen. Krabben en sara-sara's (garnalen, zie CRUSTACEA, blz. 247) vallen ook zeer in den smaak. De arbeiders in de goudvelden en de balatabosschen eten, behalve de genoemde zoute waren, ook veel blikjeswaren.

Vermeld moge nog worden dat Indianen en Boschnegers en ook wel anderen den kabbesworm (zie COLEOPTERA, blz. 209) als een uitgezochte lekkernij beschouwen.

In groote trekken kan men zeggen dat de middenklasse en een groot deel van de meer gegoede creolen-families een 'keuken' hebben, staande tusschen die van de volksklasse en de Europeesche. Zoute waren vallen zeer in den smaak. De kasipo-pot (zie AARDVRUCHTEN, blz. 28 en KOKOSNOOT) schijnt, jammer genoeg, uit de mode te raken, is althans minder algemeen dan vroeger. Kippen en eenden worden veel gegeten. Kip met rijst, soms geel gekleurd met het sap van de masoesà (*Renealmia exaltata*) is bij de Surinaamsche familiën een gewilde schotel. De Oost-Indische rijsttafel heeft in de kolonie geen ingang gevonden.

Visch is altijd, wild en gevogelte zijn vrij geregeld te krijgen. Nu en dan worden door de visschers zeekoeien (*Manatus*) en zeeschildpadden aangevoerd. Wegens het spoedige bederf worden visch en wild aan de huizen rondgevent, waarbij de hygiëne wel eens in het gedrang komt. Ook wordt de visch bewaard in de koelkamer van het ijshuis te Paramaribo; dit bedrijf is evenwel niet zoo ontwikkeld als in het naburige Georgetown. Groenten (zie aldaar) zijn, sedert de Britsch-Indiërs de cultuur ter hand genomen hebben, veel algemeener geworden.

Bij het ontbijt gebruikt men, behalve de gewone toespizzen, gaarne piendakaas (zie AARDNOOT) en guave-gelei. Bij de ouderwetsche families en op de plantages ontbreken zelden aan de ontbijttafel geroosterde groene of halfrijpe banannen, nog heet platgedrukt, ingekorven, met boter besmeerd en met kaas belegd.

Inlandsch zuurgoed is zeer gewild. Daartoe dienen kabbes (palmkool), birambie's (*Averrhoa bilimbi*), onrijpe manje's, papaja's, enz.

De Europeanen, behalve die er lang gevestigd of

met Surinaamsche familiën verwant zijn, volgen te weinig de Surinaamsche keuken en ontzeggen zich daardoor vele smakelijke gerechten. Er zijn er, die jaren in de kolonie gewoond hebben zonder kennis te hebben gemaakt met zeer algemeene inlandsche gerechten. Van den anderen kant zijn er enkele Hollandsche vrouwen geweest, die nieuwe bereidingswijzen van Surinaamsche voedingsmiddelen hebben uitgedacht.

In de bereiding van lekkernijen zijn vele Surinaamsche vrouwen volleerd; taarten, die op geen bruiloft of bij andere feestelijke gelegenheid ontbreken, zijn de Engelsche bolen (een soort Moscovisch gebak, maar veel fijner), de bolefiadoe, de cakes en de rijsttaart. Over de Surinaamsche confituren zijn de meeningen verdeeld. Vreemdelingen vinden ze over het algemeen te zoet.

De dranken der Indianen zijn genoemd onder BENEDENL. INDIANEN, blz. 104. Dram, een soort rum uit melasse verkregen, wordt door Indianen en negers gebruikt. Gemberbier, van inlandsch maaxsel, wordt door een deel der bevolking, vooral de vrouwelijke, gaarne gedronken. Limonades van allerlei soort, o.a. ook van tamarinde, zijn zeer in trek. Overigens zijn de dranken de gewone Europeesche en enkele Amerikaansche, z.a. de swizzle. Het gebruik van ijs omdranken af te koelen is te Paramaribo vrij algemeen.

Sedert Aug. 1911 (G.B. no. 25) bezit Suriname een keuringsdienst van eet- en drinkwaren, die geregeld bulletins uitgeeft. In die van 1916, B en C, geeft Dr. J. Sack een overzicht van de chemische samenstelling van de visschen, die er gegeten worden, zoowel de inheemsche als de ingevoerde en van de overige dierlijke en plantaardige voedingsmiddelen.

Op de Benedenw. eilanden vormen eenige soorten maïs (zie aldaar) het hoofdvoedsel der bevolking, en wel in den vorm vsn *foensji* of *fonsje* (zie aldaar). Mislukking van den maïs-oogst beteekent daar dan ook dikwijls hongersnood. Op de Bovenw. Eilanden treden aardvruchten meer op den voorgrond. Op al de eilanden wordt meer visch gegeten dan in Suriname. Toch wordt er betrekkelijk veel gezouten visch en vleesch in gevoerd. Voor het overige geldt veel van hetgeen van de Surinaamsche keuken gezegd is ook voor de eilanden.

Vogels.

Zie AVES.

Volksgeneesmiddelen en -geneeswijzen.

Hoe de Indianen hunne zieken behandelen is medegedeeld in het art. BENEDENL. INDIANEN, blz. 110. Ook Van Coll, Gegevens, blz. 77 en 78 vertelt daaromtrent veel merkwaardigs. Onder BOSCHNEGERS, blz. 163 is het een en ander gezegd over hunne geneeswijzen. Van de Aucaners schrijft W.L. Loth (T.A.G. 2e serie, deel X, 1893, blz. 84): 'Hunne geneeswijze schijnt hoofdzakelijk te bestaan in het toedienen van warme en koude kruiden baden en het dragen van amuletten tot afwering van booze geesten, of om de "akra" terug te roepen. Hiermede bedoelen zij, dat ieder levend wezen een onzichtbaren dubbelganger heeft, die zich bij ziekte van den persoon verwijdert en alzoo diens dood veroorzaakt, indien hij niet spoedig teruggeroepen en vastgehouden wordt.' Zij stellen ook veel vertrouwen in

geneesmiddelen uit de apotheek en wanneer men een boschnegerdorp bezoekt zijn 'drissie's' (geneesmiddelen) het eerst waar zij om vragen. J.G. Spalburg (Schets van de Marowijne en hare bewoners, Paramaribo, 1899, blz. 35) merkt op, dat de ouden van dagen knappe kruidkundigen zijn, doch dat het opkomend geslacht meer vertrouwen schijnt te stellen in den geneesheer dan in hunne boschdoctoren. Het zweetbad - schrijft hij verder - raakt meer en meer uit de mode bij de Aucaners. Bij zware hoofdpijn wordt het hoofd nat gehouden met een mengsel van konsakka- en mopé-bladeren of wordt een bijtend kruid in de oogen als oogdruppels gedaan. Het vocht uit sommige orchideën wordt tegen zeere oogen aangewend, een afkooksel van koesewé-bladeren tegen het braken. Om iemand van miltaandoening te genezen maken zij met een scheermes eenige inkervingen op den buikwand, vegen het bloed met een pijpesteel af, die in den bek van een kikvorsch wordt gestoken, welk dier daarna in den grond wordt begraven. Hun middel tegen jaws (zie FRAMBOESIA) is een sterk afkooksel van wilde goeave-bladeren (zie PSIDIUM POLYCARPON) waarmede de zweren worden schoongewasschen en dan bestrooid met een poeder van dezelfde bladeren.

Over de bij de creolen-negers in Suriname - en negers niet alleen - in gebruik zijnde geneeswijzen, die men onder 'bijgeloof' kan rangschikken is gesproken onder AFGODERIJDANS, AMULETTEN BAKROE, BOOZE OOG, LIBBA, LOTA, SAKKA-PIKIEN, SNEKI-KOTI en TREEF. Maar het behoeft nauwelijks gezegd, dat de inlandsche geneeskunst zich niet tot dezen hocus pocus bepaalt. In een land met zulk een rijken plantengroei moest de bevolking er wel toe komen geneesmiddelen in het plantenrijk te zoeken. Van de oudste tijden af waren dan ook tal van kruiden als geneeskrachtig bekend. Ook aan het dierenrijk ontleende men, in navolging van de Europeesche geneeskunst, geneesmiddelen, veelal van zeer twijfelachtig gehalte. Meestal waren het oude negers, die de middelen kenden en daarmede zeer geheimzinnig waren. Reeds de geneesheer Philip Fermin (Nieuwe alg. Beschr. v.d. col. v. Suriname, Harlingen 1770, I 192) schreef: 'Ik heb mij, menigmaal, bij verscheidene zwarte slaaven vervoegd, welken bedreeven zijn in de kennis van een groot aantal dezer planten; maar dit volk is zoo jalours op hunne kundigheden dat ik niets van hun heb kunnen leeren, noch voor geld, noch voor goede woorden, en er nooit eenen heb kunnen overhalen, op welke voorwaarden het ook weezen mogt, om mij eenige onderrichting te geeven.' De schrijvers van het Essai histor. sur la col. de Surinam, Paramaribo, 1788, die een geheel hoofdstuk (II, blz. 63-76) wijden aan de 'medicine, empirisme, supercherie des negres en general' zeggen van den bekenden neger Quassi (zie QUASSIA AMARA) 'ce prétendu sorcier, qui avait d'ailleurs beaucoup de connoissance', dat hij in 1787 stierf 'sans qu'on eut tiré de lui aucun secret quelconque.' Uit hetgeen zij mededeelen blijkt dat men een onbepaald vertrouwen stelde in de geneeskunst der negers, die zij grootendeels voor bedrog hielden: 'le meilleur remede [door den geneesheer toegediend] la plus exacte observation devient inutile, par le mélange qu'on y fait généralement de guérisons des Negres, qui jouent le plus grand rôle avec leurs herbes, & leurs prétendues guérisons, tant entre les Chrétiens qu' entre les Juifs, car, malgré la supercherie de ces empiriques, malgré leurs affreuses cérémonies indignes de tous ceux qui professent une religion, ils sont tenus en Surinam comme des prophetes'. En dan geven zij een uitvoerig verhaal 'de la façon ordinaire dont ces Nègres opèrent leurs guérisons'. Vermakelijk is hun mededeeling, dat de meeste dier negerdokters niets van de geneeskrachtige planten wisten en bij de apothekers geneesmiddelen gingen koopen 'dont ils ignorent les vertus, le plus souvent

le nom, qu'il faut deviner ou conjecturer pour les fournir'. Niettemin ontzeggen zij den negers niet de kennis van vele geneeskrachtige planten en betreuen het dat men die niet van hen tracht te koop en 'pour en faire un trésor pour l'humanité, aussitôt, qu'ils seront dirigés par des médecins expérimentés'.

Hetgeen zij meer dan 1¼ eeuw geleden schreven is heden nog geheel van toepassing. Nog steeds is het vertrouwen in de 'inlandsche' geneesmiddelen zeer algemeen en er zijn geneesheeren, die daarvan ook gebruik maken in hunne practijk of althans het gebruik bij hunne patiënten dulden. Niet zelden ook laten patiënten, welke door een geneesheer behandeld worden, de door dezen voorgeschreven geneesmiddelen staan om inlandsche te gebruiken, van welker wonderbaarlijke uitwerking men soms de meest fantastische verhalen hoort, die, zonder eenige kritiek, grif geloofd worden. Enkele creoolsche familiën heeten in het bezit te zijn van onfeilbare middelen tegen deze of gene ziekte. Vele van die middelen zijn niet anders dan oude, in onbruik geraakte preparaten uit de apotheek.

Tot dusver hebben de geneeskundigen zich weinig laten gelegen liggen aan een onderzoek der inlandsche geneesmiddelen langs den weg der analyse en der physiologische proefneming; en dit is te betreuen want onder die middelen zijn er zonder twijfel vele goede. Gedurende de gele koorts-epidemie van 1902 hoorde men van meer dan één lijder, die, met inlandsche middelen behandeld, herstelden.

Dat er omtrent de doses der inlandsche geneesmiddelen de grootste willekeur heerscht behoeft geen betoog; feitelijk weet niemand het rechte daarvan. In den handel of in voorraad zijn die middelen niet; zij moeten telkens voor het gebruik gezocht worden en het is aan twijfel onderhevig of hij of zij, die dat doet, steeds de bedoelde plant kent. Dit kan het gebruik van inlandsche geneesmiddelen tot een gevaar maken. Gewoonlijk zijn het versche plantendeelen, die men gebruikt. De geneesmiddelen aan het dierenrijk ontleend - zooals kakkerlakken in stroop gekookt tegen kinkhoest, een duizendpoot levend in olie gedaan en deze uitwendig gebruikt bij boeboe (zie FILARIOSE), het gebruik als bekertje van het gedroogde strottenhoofd van den brulaap tegen stotteren - geraken in onbruik. In eere zijn nog fijngemaakte hoorns van herten tegen stuipen bij kinderen, slangenvet tegen reumatiek en eenige andere.

De litteratuur over de inlandsche geneesmiddelen is zeer schaarsch. Dr. J. Sack, scheikundige bij het Dep. van den Landbouw in Suriname, heeft een goed werk gedaan met het bijeenbrengen van hetgeen men daarvan weet. Zie zijn artikel 'Dierlijke en plantaardige producten, welke als geneesmiddel in Suriname gebruikt worden' (Pharmaceutisch Weekblad 1912, nos. 6 en 7; en van denzelfden schrijver een artikel over hetzelfde onderwerp in Bulletin no. 13, Sept. 1908 van de Inspectie v.d. Landb. in West-Indië; en in Bulletin no. 23, Maart 1910 zijn art. Plantaardige voortbrengselen van Suriname). Aan de opsomming laat hij deze opmerkingen voorafgaan: 'Het gebruik van inlandsche geneesmiddelen neemt langzamerhand af. Het meest worden nog aangewend baden met verschillende kruiden bij bevallingen. Slechts enkele personen zijn nog bekend met de stoffen, die als geneesmiddel werden gebruikt, zoodat de kennis dreigt verloren te gaan en dus het verzamelen ervan zijn nut heeft. Slechts die geneesmiddelen zijn opgesomd, die aan verschillende personen in de verschillende deelen der kolonie bekend zijn. Omtrent de te nemen hoeveelheid van het geneesmiddel is niets bekend, daar door de verschillende personen ook andere hoeveelheden genomen worden.'

Dat niet alle geheime middelen der negers zijn medegedeeld spreekt van zelf. Uit de lijst blijkt dat een groot aantal plantenfamiliën geneesmiddelen leveren. In deze Encyclopaedie zijn ze telkens bij de planten medegedeeld, meestal ontleend aan Dr. Sack's beschrijving.

Een merkwaardige lijst van 'Zauber- und Heilmittel' deelde Jhr. L.C. van Panhuys mede op het 16e intern. Amerikanisten-Congres in 1909 (zie de Verhandlungen, blz. 532-537 en ook blz. 69 v.h. Intern. Arch. f. Ethnogr. 1898).

Een belangrijke rol in de inlandsche geneeskunde spelen de inentingën; zooals bij SNEKI-KOTI is opgemerkt zijn de negers wat het inoculatie-begrip betreft Europa vóór geweest. Inentingën worden gedaan tegen slangenbeten, tegen syphilis, tegen het gift van alle mogelijke bijtende en stekende insecten, tegen urethritis, dermatosen, filariose, enz. Bij voorkeur worden zulke inoculaties gedaan op of om en bij de gewrichten, omdat de inoculatiestof dan beter of sneller in de circulatie wordt opgenomen. De inoculaties worden zoowel curatief als preventief gemaakt. Daarmede gaat in sommige gevallen een strenge diaetetiek gepaard. Vele spijzen zijn gedurende korteren of langeren tijd aan de ingeënten verboden (zie Dr. Ch. Baëza, Medisch Weekbl. 16 Jan. 1904).

Bij de arbeiders in de goudvelden en de balatableeders staan patentmiddelen, vooral Engelsche en Amerikaansche, in hooge eere; zonder Painkiller, Linament, Chlorodine, enz. gaan ze het bosch niet in.

Van de planten die op St. Eustatius, Saba en St. Martin als geneeskrachtig worden beschouwd gaf I. Boldingh in Bulletin no. 38 (Dec. 1907) van het Kol. Museum te Haarlem een uitvoerige lijst met een vergelijkend overzicht van het medicinaal gebruik, dat bij verschillende schrijvers over die planten wordt gevonden. In de inleiding geeft hij den medici op de eilanden den raad de waarnemingen over de geneeskracht der verschillende planten te controleeren.

Ten slotte zij hier nog genoemd Les plantes médicinales et toxiques de la Guyane française (Catalogue, raisonné et alphabétique) par le Dr. Edouard Heckel, Macon 1897.

Volkstelling.^{aant.}

Zie SURINAME, blz. 665.

Vomer setipinnis

(Mitch.) Gill. *Paardekop*, PAP. Fam. Carangidae. Zeevisch. Verspreiding: Aan beide kusten van tropisch Amerika. Lichaam sterk zijdelings gedrukt, naar de randen dun uit-uitlopend; zijlijn sterk gebogen, op het achterste deel met zwakke schilden. De zachte rug- en aarsvin zijn zeer laag; de borstvinnen sikkelvormig. Deze visch is van boven groenachtig, van onderen goud- of zilverachtig. De jonge vischjes hebben een zwarte vlek bij het begin van het rechte deel der zijlijn.

Vormsuiker,

SUR. Een soort lichtgekleurde suiker, die eertijds op de Surinaamsche suikerplantages uitsluitend voor eigen gebruik van den planter werd gemaakt.

Vorschen.

Zie ANURA.

Vouacapoua americana

Aubl. Fam. Leguminosae. *Bruinhart*, SUR. Een groote boom, die van boven zeer sterk vertakt is, met oneven gevinde

bladeren en kleine regelmatig gebouwde bloemen in pluimen. De vrucht is ongeveer eirond, springt met twee kleppen open en bevat slechts één zaad. Het hout is zeer duurzaam en gezocht als bouwhout en om zijn mooie bruine tint ook als meubelhout. Het wordt wel voor het beste Surinaamsche hout gehouden. De bast bezit wormdrijvende eigenschappen.

Vredescontracten met de boschnegers.

Op blz. 154 van het art. Boschnegers is gezegd dat de tekst van de nieuwe overeenkomsten in 1835 met de Saramaccaners, in 1837 met de Aucaners en in 1838 met de Matoeari-negers gesloten niet zijn openbaar gemaakt. Dit is nu geschied in deel 71 van de Bijdr. tot de taal-, land- en volkenk. v. Ned. Indië (1916) blz. 371-411, onder den titel 'Politieke contracten met de Boschnegers in Suriname'. Voorts zijn daarin opgenomen eenige stukken van jongere dagteekening betreffende de Boschnegers. In den aanhef zegt de ongenoemde bewerker: 'Hoewel het regeeringsreglement van Suriname over de Boschnegers en de Indianen in het binnenland dier kolonie niet rept, en zij ook bij de totstandbrenging van die wet niet ter sprake kwamen in de Staten Generaal, bewijst toch jaarlijks de Surinaamsche begrooting alreeds, dat kennis van de verhouding van ons Bestuur tot hen en hun hoofden noodzakelijk is, wil men zich van de werkelijke toestanden in dat binnenland een denkbeeld vormen'. En in een naschrift: 'De ambtelijke gegevens, in het vorenstaande verwerkt, geven blijk, hoe weinig moeite men tot voor kort van regeeringswege heeft genomen om van de bestuursinzettingen der Boschnegers nader op de hoogte te komen, om de juiste gezagsverhouding van het Bestuur tot hen te bepalen, en om de omtrent hen opgedane wetenschap bekend te maken'. Ook het slot van het naschrift volge hier: 'Thans, nu - met name door de schitterende reeks expedities naar het binnenland van Suriname - de meening voor goed verlaten is, alsof dat binnenland met zijn bevolking geen belangstelling zou verdienen, schijnt een jaarlijksche paragraaf in hoofdstuk B van het koloniaal verslag van Suriname, speciaal aan de Boschnegers *en aan de niet minder veronachtzaamde Indianen* gewijd, een redelijk verzoek'.

Vreemdelingen.

Vreemdelingen zijn alle personen, die niet tot de Nederl. staatsgemeenschap behooren. (Zie ook art. 12 der wet op het Ned. en Ingezetenschap van 12 Dec. 1892, Stbl. N° 268, zooals dat art. gewijzigd is bij de wet van 10 Febr. 1910, Stbl. N° 56). Tusschen een bepaalden staat en de vreemdelingen bestaat geen natuurlijk verband. Volgens het volkenrecht kunnen dezen daarom geen aanspraak maken op de bescherming en den bijstand, waarop de onderdanen van zulk een staat recht hebben. Op diens grondgebied behoeven zij niet te worden toegelaten. Bevinden zij zich daar reeds, dan kunnen zij, zelfs na toelating, worden verwijderd. Zolang die verwijdering niet heeft plaats gehad bestaat er natuurlijk wel een rechtsverhouding tusschen hen en den staat, onder wien zij verblijven en aan wiens gezag zij zich moeten onderwerpen. Maar die rechtsverhouding behoort meer tot het inwendige recht der staten dan tot het volkenrecht; indien er ten minste - en dit geldt voor al het voorafgaande - geen verdragen bestaan, waaruit het tegendeel voortvloeit.

Bij de beschouwing van het inwendige staatsrecht ten opzichte van vreemdelingen moet men onderscheid maken tusschen het zoogenaamde publiek- en het privaatrecht. In het privaatrecht heeft de uitzonderingstoestand, waarin de vreemdelingen zich vroeger bevonden, reeds lang geleden plaats gemaakt voor een nagenoeg volkomen rechtsgelijkheid met de onderdanen. Dit is ook in Suriname en Curaçao het geval. De artt. 4 van de Regeeringsreglementen geven aan allen, die zich op het grondgebied van deze koloniën bevinden gelijke aanspraak op bescherming van persoon en goed, en volgens de Algemeene Bepalingen van Wetgeving behoorende bij de codificatie van 1868 (niet in G.B. en P.B. opgenomen) is het burgerlijk recht voor allen hetzelfde. De enkele uitzonderingen op dit laatste beginsel zijn van ondergeschikt belang. Maar deze rechtsgelijkheid kan natuurlijk niet verhinderen dat de vreemdelingen soms aan hun eigen wetten onderworpen blijven. Daardoor kunnen botsingen ontstaan tusschen verschillende wetgevingen (men denke bijv. aan gemengde huwelijken, aan sterfgevallen van onderdanen in den vreemde, enz. enz.). Deze botsingen of conflicten brengen ons op het terrein van het zoogenaamde *Internationale Privaatrecht*. Wel is waar zijn de hoofdbeginselen, volgens welke die conflicten moeten worden opgelost, naar het voorbeeld van het moederland opgenomen in de zoo juist genoemde Algemeene Bepalingen, die tot het nationale privaatrecht behooren; maar deze regelen voorzien niet voldoende in de veelsoortige moeilijkheden, die zich kunnen voordoen. Daarom is men sedert eenigen tijd bezig met de regelen voor de oplossing van die conflicten in internationale overeenkomsten vast te leggen. De meeste van die overeenkomsten kwamen te 's-Gravenhage tot stand. In de verdragen betreffende het huwelijk, de echtscheiding en de scheiding van tafel en bed, en de voogdij van minderjarigen is de werking tot Europa bepaald en zijn de koloniën uitgesloten (Stbl. 1903 Nos. 231-233 resp. artt. 9, 10 en 10). In die omtrent het huwelijksgoederenrecht, (Stbl. 1907 No. 198 en 1912 No. 285, art. 12 lid 2) de curateele (Stbl. 1907 No. 199 en 1912 No. 286 art. 16, lid 2) en de burgerlijke rechtsvordering (Stbl. 1907 No. 197 en 1909 No. 120, art. 26 lid 2) is de mogelijkheid van toetreding der koloniën voorbehouden, maar daarvan is tot dusver nog geen gebruik gemaakt. Hetzelfde is het geval met de verdragen betreffende aanvaring, en hulp en berging (Stbl. 1913 Nos. 26/7 en 74/5). Ten aanzien van de herziene Berner conventie nopens het auteursrecht (Stbl. 1911 No. 197 en 1912 No. 323) heeft de Koningin zich bij de goedkeuringswet (zie eerstgenoemd staatsblad) voorbehouden voor Nederland en zijn koloniën toe te treden, maar de toetreding (1 Nov. 1912) geschiedde alleen voor het moederland. Daarentegen zijn de verdragen tot bescherming van den industriëelen eigendom (Unie van Parijs van 20 Mrt. 1883, laatst gewijzigd te Washington 2 Juni 1911 en de schikking van Madrid van 14 April 1891, laatst gewijzigd te Washington 2 Juni 1911 (zie Stbl. 1913 Nos 104 en 142) wèl in de koloniën afgekondigd (zie G.B. 1913 Nos 39 en 40 en P.B. 1913 Nos. 32 33) en is bij het nog niet bekrachtigde verdrag tot unificatie van het wisselrecht (23 Juli 1912) uitdrukkelijk bepaald dat het zich ook tot de koloniën der contracteerende staten uitstrekt, tenzij dat wordt uitgesloten (art. 1 lid 2).

In dit verband zij ten slotte volledigheidshalve nog de aandacht gevestigd op:

1° het verdrag Ned.-Italië van 11 April 1868 (Stbl. 1869 Nos. 43 en 71) betreffende de wederzijdsche erkenning van naamlooze en andere vennootschappen, waarin ten aanzien van de Nederlandsche koloniën, uitdrukkelijk wordt bepaald, dat de Italiaan-

sche vennootschappen evenals vroeger bewilliging van het koloniaal bestuur moeten verkregen hebben om er eenige rechten te kunnen uitoefenen en dat de Nederl. vennootschappen, die den zetel harer werkzaamheden in die koloniën hebben, in Italië aan dezelfde verplichting onderworpen zijn;

2°. het verdrag Ned.-Griekenland van 2/15 Oct. 1903 (Stbl. 1904 No. 281 en 1905 No. 61) betreffende hetzelfde onderwerp, dat omtrent de koloniën zwijgt;

3°. het verdrag Ned.-Duitschland van 11 Febr. 1907 (Stbl. 1908 Nos. 11 en 96) betreffende hetzelfde onderwerp, hetwelk volgens art. 3 ook toepasselijk is op het onder Duitse bescherming staand gebied en op de Nederlandsche koloniën, als ook op de consulaire rechterlijke ressorten der beide verdragstaten (in Suriname en Curaçao nog niet afgekondigd);

4°. het verdrag Ned.-Zweden van 26 Febr. 1908, betreffende de strandvonderij (Stbl. 1908 No. 372, 1909 No. 13), dat niet voor de koloniën geldt;

5°. het verdrag Ned.-Rusland van 29 Sept. 1911 (Stbl. 1913 Nos. 102 en 352) betreffende hetzelfde onderwerp met een soortgelijke bepaling (G.B. 1913 Nos. 65 en 66, P.B. 1913 Nos. 54 en 55);

6°. het verdrag Ned.-Noorwegen van 7 Maart 1911 betreffende steun aan schipbreukelingen (Stbl. 1911 No. 139), afgekondigd in G.B. 1913 No. 14 en P.B. 1913 No. 12, welk verdrag, evenals het volgende, in privaatrechtelijk opzicht, een grensgeval vormt;

7°. het verdrag Ned.-Zweden van 19 Sept. 1913, betreffende hetzelfde onderwerp (Stbl. 1913 No. 372) afgekondigd in G.B. 1913 No. 71 en P.B. 1913 No. 59;

8°. de verschillende verdragen van handel en scheepvaart en de consulaire overeenkomsten, waarin meermalen bepalingen van privaatrechtelijken aard voorkomen en waarvan de zoogenaamde meestbegunstigingsclausule haar werking dikwijls ook over privaatrechtelijke onderwerpen uitstrekt. Deze verdragen gelden nu eens wèl en dan weer niet voor de koloniën. Om een voorbeeld te noemen is het handelsverdrag met Japan van 6 Juli 1912 (Stbl. 1913 No. 389), hetwelk ook bepalingen inhoudt over de wederzijdsche erkenning van vennootschappen, met enkele voorbehouden uitzonderingen ook op onze koloniën toepasselijk.

Het publiekrecht is uit den aard der zaak minder vrijgevig tegenover vreemdelingen. Gewoonlijk missen dezen publiekrechtelijke bevoegdheden, zooals kiesrecht, benoembaarheid, enz. Bovendien staan zij bloot aan de mogelijkheid van uitzetting (zie aldaar) en uitlevering (zie aldaar). Zoo is de toestand dan ook in het moederland. In Suriname en Curaçao gaat men echter minder ver. In de Regeeringsreglementen wordt het kiesrecht en de verkiesbaarheid niet aan de nationaliteit vastgeknoopt, maar aan het ingezetenschap (zie aldaar), hetwelk door Nederlanders alleen iets gemakkelijker wordt verworven dan door anderen. De benoembaarheid tot openbare bedieningen (artt. 7) wordt in het algemeen zonder eenig voorbehoud aan de regeling bij koloniale verordening overgelaten. (Zie G.B. 1889 n°. 29 en P.B. 1906 n°. 11). Alleen voor bedieningen door den Koning op te dragen wordt het Nederlanderschap vereischt, òf, en ziedaar weder een matiging van den eisch, het geboren zijn uit in de West-indische koloniën gevestigde ouders. Bij de regeling van de toelating en uitzetting mag volgens de artt. 6 der Reg. Regl. niet de nationaliteit als toetssteen van het geoorloofde worden gebezigd, maar alleen de vraag of men in de kolonie gevestigd is, dan wel van rijkswegen daarheen werd gezonden. Alleen ten aanzien van de uitlevering geldt sinds 1884 het kenmerk van de nationaliteit (artt. 5). Slechts vreemdelingen kunnen worden uitgeleverd. Vooral met het oog op de uitlevering, blijft dus ook voor Suriname en Curaçao de vraag van belang, wie als vreemdelingen

te beschouwen zijn. De beantwoording van die vraag hangt af van deze andere: wie behoren tot de Nederlandsche staatsgemeenschap?

De in bijzonderheden afdalende regelingen van de nationaliteit zijn betrekkelijk van den nieuweren tijd. Het heeft dan ook geen belang verder terug te gaan dan tot het *Nederlandsch* Burgerlijk Wetboek van 1838. De artt. 5-12 daarvan bevatten een regeling van het Nederlandschap. Het territoriaal beginsel stond in deze regeling op den voorgrond. In de eerste plaats werden dan ook tot Nederlanders verklaard, allen die binnen het koninkrijk of deszelfs koloniën uit daar gevestigde ouders geboren waren. De andere middelen, waardoor men de Nederl. nationaliteit kon bekomen - zooals naturalisatie, huwelijk, enz. - blijven, evenals de wijzen, waarop men die weder kon verliezen, hier en ook verder, buiten beschouwing. Krachtens deze regeling bezat dus de eigen bevolking van onze koloniën, zoowel in Oost- als in West-Indië, den staat van Nederlander. Deze toestand werd eenigszins anders door het inwerkingtreden van de wet van 28 Juli 1850, Stbl. No. 44, ter uitvoering van art. 7 der Grondwet (van 1848). Deze wet regelde het Nederlandschap 'ten aanzien van het genot van burgerschapsrechten'. Ook zij huldigde het territoriale beginsel; maar zij deed dat eenigszins anders. Alleen de geboorte binnen het rijk in Europa werd als kenmerk aangenomen. De koloniën werden niet genoemd. De vraag wat onder burgerschapsrechten moest worden verstaan en hoe de twee regelingen zich tot elkander verhielden, kan thans buiten beschouwing blijven. Alleen zij er hier op gewezen dat de eigen bevolking van onze koloniën volgens de wet van 1850 niet den staat van Nederlander bezat.

Aan dezen tweeslachtigen toestand werd een einde gemaakt door de wet van 12 December 1892 (Stbl. No. 268) op het Nederlandschap en het ingezetenschap. Deze wet huldigt, in tegenstelling met de twee door haar vervangen regelingen, het personaliteitsbeginsel. De nationaliteit van een kind hangt af van die der ouders; de plaats der geboorte heeft bijna geen invloed meer. De overgangsbepaling van deze wet verklaarde alle personen tot Nederlander, welke bij het inwerking treden er van dien staat bezaten, met uitzondering evenwel van hen, die in Nederl.-Indië als inlanders of daarmede gelijkgestelden werden beschouwd. Door deze uitzondering, die een gevolg was van een te elfder ure aangebracht amendement, ontstond een groot verschil tusschen den toestand in Oost- en dien in West-Indië. Hier bezat de gansche eigen bevolking, met inbegrip van de Boschnegers en Indianen, het Nederlandschap, daar verbleef het reusachtige aantal inlanders zonder geregelde nationaliteit.

Dit kon op den duur zoo niet blijven. De wet van 10 Februari 1910, Stbl. No. 55, houdende regeling van het Nederl. onderdaanschap van de bevolking van Nederl.-Indië, nam de inlandsche bevolking van dat land weder in het Nederl. staatsverband op en gaf haar de hoedanigheid van Nederlandsche onderdanen. Daardoor zijn er twee soorten van lidmaatschap der Nederl. staatsgemeenschap ontstaan, t.w. het Nederlandschap, dat natuurlijk de hoedanigheid van Nederl. onderdaan omvat en het

Nederl. onderdaanschap zonder meer. Alleen bij het ontbreken van beide hoedanigheden is men vreemdeling volgens het gewijzigde art. 12 van de wet van 1892.

Het is buitengewoon jammer dat men de regeling van het Nederl. onderdaanschap tot Oost-Indië beperkt heeft. Ook in West-Indië, spec. in Suriname, had die veel nut kunnen stichten. Bij een meer algemeene strekking van de wet had men in de eerste plaats aan de Boschnegers en Indianen het Nederlandschap kunnen ontnemen, dat toch eigenlijk slechts een bespotting is. En van grooter belang is nog dat men dan een middel had gehad om de steeds talrijker wordende immigranten-bevolking aan den Nederl. Staat te binden. Met uitzondering van de Javanen, die als zoodanig Nederl. onderdaan zijn, blijven die immigranten en hun afstammelingen nu ten eeuwigden dage vreemdeling, tenzij zij zich volgens de wet van 1892 als Nederlander mochten laten naturaliseeren, een middel dat, ook met het oog op hun verhouding tot de Javanen, wel eens erger kon worden dan de kwaal.

G.J.F.

Vrijmetselarij.

De vrijmetselarij heeft in de tweede helft van de 18de eeuw haar weg naar Suriname gevonden. J.D. Kunitz, die in 1805 te Erfurt een eigenaardig boekje uitgaf, 'Surinam und seine Einwohner', behandelt de vrijmetselaarsbijeenkomsten onder de 'Vergnügungen der Einwohner'. 'Ueberhaupt scheinen ihre Zusammenkünfte sich immer in eine Gasterei zu endigen.' De christelijke vrijmetselaars hadden, volgens Kunitz, twee loges, *La Salle*, de oudste en voornaamste, die men verder niet vermeld vindt, en *Concordia*, in 1770 gesticht, de grootste, omdat ieder burger, 'die een rechtschapen man was,' daarin opgenomen kon worden. Het gebouw werd in 1773 ingewijd. Een in 1778 door het Hollandsche officierskorps gestichte loge, *la Vigilance*, bleef slechts kort in stand. In 1787 stichtten de Israëlieten een eigen loge, waarschijnlijk *De Standvastigheid* geheeten. Volgens Teenstra, De Landb. in de kol. Suriname, Gron. 1835 II 122, zou deze in 1786 ingewijd zijn; verder maakt hij nog melding van de loge *l'Union*, die in 1773 zou ingewijd zijn, waarvan het gebouw door den brand van 1821 verwoest werd, waarna het eerst 4 April 1829 weer in werking is gekomen; ook deze loge had meerendeels Israëlieten tot leden.

De Surinaamsche Almanak voor 1830 vermeldt *Het kapittel voor de hooge orden: Prudentia, Concordia, De Standvastigheid* en *L'Union*. Deze wordt in den Almanak voor 1839 voor het laatst vermeld. De drie anderen komen nog voor in den Almanak voor 1847, de laatste van de serie. Van Sypesteyn noemt in zijn in 1854 verschenen Besch. v. Suriname alleen de loge Concordia. Tusschen 1847 en 1854 moeten de andere dus opgehouden hebben te bestaan.

Het oorspronkelijke gebouw van Concordia aan de Saramaccastraat is door de R.K. Missie gekocht en in een kerk, de Santa Rosakerk, omgezet. De loge, thans aan de Gravenstraat gevestigd, bezit een zeer goede bibliotheek.

Op Curaçao werd de Loge *De Vergenoeging* in 1787 opgericht en na een 24 jaren rusten in 1854 heropend. Op 3 Juli 1869 werd de maçonnieke tempel ingewijd. G.J. Simons, Besch. v.h. eiland Curaçou, Oosterwolde 1868, maakt melding van de Engelsche Loge *Perfecta Igualdad*, geïnstalleerd 13 Febr. 1849 en werkende onder het Groot Oosten van Nieuw-Granada en van een andere *Igualdad*, geïnstalleerd 28 Oct. 1855, werkende onder het Groot Oosten van Engeland. A.T. Brusse, Curaçao

en zijne bewoners, Curaçao 1882. blz., 17 spreekt nog van een Loge *Acacia* op Scharloo, een der wijken van Curaçao's hoofdplaats. Thans bestaan nog de loges *Igualdad* en *De Vergenoeging*.

St. Eustatius heeft in zijn bloeitijd twee Loges gehad. Van de gebouwen zijn zelfs de ruïnen niet overgebleven.

Vruchten en vruchtboomen.

Suriname.

Onder dit hoofd zijn voornamelijk die vruchten opgesomd, welke te Paramaribo ter markt komen, of werkelijk algemeen gegeten worden. Er zijn bovendien een aantal vruchten, die wel eens gegeten worden, maar toch niet onder de bovengenoemde rubriek vallen. De botanische beschrijvingen vindt men onder de afzonderlijke hoofden in deze Encyclopaedie, n.l. onder de wetenschappelijke benamingen.

Advokaat, *Persea gratissima* Gärtn. (Fam. Lauraceae), een boom met vruchten, iets gelijkende op een peer. De vrucht wordt rauw gegeten, met peper en zout bij brood, of met sherry, madera of een dergelijken drank. Er zijn vele variëteiten, die zeer verschillen in grootte en fijnheid van smaak; de smaak schijnt vooral samen te hangen met het vetgehalte, dat betrekkelijk hoog is, nl. 4-5%.

Akie, vrucht van *Blighia sapida* Kön. (Fam. Sapindaceae). Op de West-Indische eilanden wordt zij voor allerlei schotels gebruikt; het eetbare gedeelte wordt grootendeels gevormd door den zaadrok of arillus (zie Bulletin no. 22 Dec. 1909 v.h. Dept. v.d. Landb. in Suriname). In Suriname zijn maar enkele boomen aanwezig; de eersten zijn ingevoerd op plantage Oldenburg.

Ananas, de schijnvrucht van *Ananas sativus*, Schult. fill. (Fam. Bromeliaceae). De plant groeit vooral op zandigen bodem; o.a. worden bij Lelydorp goede ananassen gekweekt. De Indiaansche ananas heeft wit vleesch en is minder geurig; de vorm is ronder. De andere soorten zijn geel van binnen. Ananas bevat geen zetmeel, maar wel rietsuiker en invertsuiker. Voor het uitplanten gebruikt men de uitloopers, of wel den kop van de vrucht zelve, en dan duurt het ongeveer 15 maanden eer men rijpe vruchten verkrijgt. Men kan vrijwel te allen tijde planten; dikwijls wordt in Jan. geplant; de vruchten rijpen dan in Oct. of Nov. Men gebruikt de ananas op allerlei wijze, rauw, gestoofd en geconserveerd.

Awarra, *Astrocaryum segregatum* Drude. (Fam. Palmae). De vruchten, die in lange trossen voorkomen, worden uit de hand gegeten (zie voorts onder ASTROCARYUM SEGREGATUM). Ze komen in den drogen tijd in groote hoeveelheden aan de markt. De Indianen en Boschnegers drogen de pit, halen de kern er uit, stampen die en verkrijgen daaruit door koken een heldere olie, die ze voor hunne geweren en als bak-olie gebruiken, de Indianen ook als haarolie. Andere palmvruchten die gegeten worden, vooral door kinderen zijn: de *maripa* (*Maximiliana*) de *pramaka* (*Astrocaryum paramaca*) en de *kiskissi-maka* (*Bactris*). Over de *koemboe* zie OENOCARPUS.

Bacove. Zie aldaar.

Birambi, vrucht van *Averrhoa Bilimbi* Linn. en Franschman-birambi, afkomstig van *Averrhoa Carambola* Linn. (Fam. Oxalidaceae). De boomen zijn caulifloer, d.w.z. de vruchten worden aan het oudere hout voortgebracht. Van de *Averrhoa Bilimbi* komen in Suriname twee variëteiten voor, een met langwerpige, een met ronde, gegleufde vruchten.

Birambi's worden bijna uitsluitend als zuur gegeten, waarvoor ze in azijn gelegd worden. De vruchten zijn scherpzuur door het vele zuringzuur, dat ze bevatten. Franschman-birambi wordt op dezelfde wijze en ook rauw gegeten; de vruchten zijn grooter en in 't algemeen minder zuur; ze lijken meer op de Oost-Indische blimbi; het blad van den boom is fijner dan bij de gewone birambi.

Broodboom. Hieronder verstaat men twee variëteiten van *Artocarpus*, n.l. de Otaheite- en de Kastanje-broodboom. Van de eerste wordt het vruchtvleesch gegeten; de zaden zijn onvolledig ontwikkeld of ontbreken geheel. Men snijdt de heele vrucht als ze nog niet geheel rijp is, in schijven, die in de zon gedroogd en daarna fijngestampt worden. Ook kookt men de stukken soms als de aardappel.

De samenstelling is:

water	13.9%
asch	3.0%
vet	1.4%
eiwit	5.3%
cellulose	4.8%
zetmeel	61.6%

Van de kastanje-broodboom eet men de pitten; ze doen in smaak aan kastanjes denken, worden evenals deze gekookt met wat zout. De samenstelling verschilt sterk met die van de andere broodvrucht; de pitten bevatten n.l. 60% water en slechts 25% zetmeel.

Naast deze komt nog een derde soort voor, de *Jack tree*, met niet-ingesneden bladeren. De vrucht, en wel de geheele vrucht, wordt bepaaldelijk door Britsch-Indiërs gegeten; ze noemen haar *katahar*.

Citrussoorten (Fam. Rutaceae). De determinatie der verschillende variëteiten is nog onzeker; wellicht zijn eenige hier als afzonderlijke soort opgegeven boomen slechts variëteiten of kruisingsproducten (zie onder de hoofden op blz. 205). Suriname brengt een aantal soorten voort: alamoen, Curaçaosche alamoen, citroen, Curaçaosche oranje of mandarijn, lemmetje, zoete en zure oranje, sinaasappel, sukade. Verschillende groepen zijn te onderscheiden: teneerste de alamoengroep, waarvan de leden waarschijnlijk behooren tot de soort *C. decumana* L.; er zijn echter ook kruisingen met den gewonen sinaasappel of met de mandarijn. In het algemeen zijn de alamoenen de grovere soorten; de vruchten zijn grooter, de schil is dikker en de buitenkant ervan harder; de vliezen zijn taai en het vleesch, dat bij de Surinaamsche soorten altijd geel is, is meestal minder saprijk dan van sinaasappelen. Ze zijn in vele opzichten verwant met de Oost-Indische pompelmoes en de Amerikaansche 'grape fruit'. De naam pompelmoes wordt ook in Suriname gebruikt voor de grofste soorten.

De sukade (*Citrus medica*) behoort misschien hierbij; sukade is de geconfijte schil der vruchten.

De tweede groep is die der Curaçaosche oranjes (*C. nobilis* Lour). Dit zijn de vruchten die in Europa als mandarijnen bekend staan. Men onderscheidt hierin twee vormen: bij de een is de vrucht aan de zijde tegenovergesteld aan die van den steel, vlak, bij de andere eenigszins puntig. In de districten Coronie en Nickerie komt van *C. nobilis* met een of andere alamoensoort een kruising voor met zeer losse schil, een der fijnste Surinaamsche vruchten.

De zure oranje (*C. vulgaris* Risso) staat eenigszins afzonderlijk; de zoete staat tusschen sinaasappel en zure oranje in; de schil zit lossen en ook het vleesch is lossen. De smaak der zoete oranjes is eenigszins gekruide. Zure oranjes worden vaak geconfijt gegeten. Geheel alleen staan de lemmetjes (*C. limetta* Risso) en citroenen (*C. limonum* Risso). Deze beiden en de zure oranjes worden dikwijls voor limonade gebruikt; het sap van lemmetjes met water en suiker heet *creool*. Lemmetjes worden in zout ingelegd, en als *zoute lemmetjes* in soep gegeten.

Sap van citroenen en lemmetjes wordt ook gebruikt als poetsmiddel voor koper, enz. In vroeger jaren werd uit Corone in vrij groote hoeveelheid lemmetjessap uitgevoerd.

De Surinaamsche sinaasappelen kenmerken zich door hunne saprijkheid, zoetheid en aangenaamen smaak. De kleur der vruchten is groengeel, bij volle rijpheid goudgeel. Over 't algemeen hebben zij harde vliezen en vrij veel pitten. De sinaasappel is met de bacove de eenige vrucht die op vrij groote schaal, ook voor uitvoer, wordt gekweekt.

Tot voor eenige jaren was van een bepaalde cultuur nog geen sprake; men vond op de plantages en grondjes in de omgeving van woningen eenige boomen, waarvan de vruchten meer bestemd waren voor eigen gebruik, en voor den verkoop op de markt te Paramaribo. Pas de laatste jaren is men zich meer op de cultuur gaan toeleggen; thans vindt men op verschillende plantages belangrijke aanplantingen. De eerste was op Voorburg; verder wordt de cultuur o.a. beoefend op Vredenburg en La Liberté. De aanleiding tot deze uitbreiding waren de goede prijzen, die de Surinaamsche sinaasappelen op de Europeesche markt hebben behaald. Daarenboven rijpen zij van Juli tot Sept. en in dien tijd is de sinaasappel-oogst in Spanje en Italie afgeloopen.

Bij verscheidene proefzendingen naar Nederland kwamen de vruchten in uitmuntenden staat aan, waardoor het bewijs geleverd werd, dat de uitvoer daarheen mogelijk is en een belangrijk artikel voor Suriname kan worden. Er zijn ook pogingen gedaan een afzetgebied in West-Indië te vinden, o.a. op Barbados en Curaçao.

Bijna alle vruchtdragende, groote boomen zijn opgekweekt uit zaad. Zaailing-sinaasappelen worden met hun achtste jaar ongeveer vruchtdragend; de dracht is soms zeer overvloedig; boomen met een opbrengst van twee tot drie duizend vruchten per jaar zijn geen zeldzaamheid.

Door het Departement van Landbouw zijn een aantal in het buitenland als zeer goede variëteiten bekend staande sinaasappelen ingevoerd, waaronder vooral uitmuntende variëteiten Lambs Summer, Ruby, en Sandford Mediterranean. Deze variëteiten worden veredeld door ze op de onderstammen van zure-oranjes te oculeeren. De veredelde sinaasappelen beginnen reeds met het 3e of 4e jaar vrucht te dragen. De sinaasappelen verlangen een goed gedraineerden zand- of lichten kleibodem. Ze worden op een afstand van 20-25 voet geplant.

Gomziekte komt vooral onder de zaailing-sinaasappelen voor; de op de zure oranje geoculeerde boomen hebben minder last daarvan; de zure oranje is voor de gomziekte zoo goed als onvatbaar. Schildluizen als *Chyonospis citri*, *Mytilaspis citricola* en *Lecanium*, komen voor, maar worden bestreden door de boomen te besproeien met petroleum-emulsie of harspraeparaten.

Curaçaosche appel, op Curaçao Kaasjoe di Surinaam genoemd. *Eugenia javanica* Lam. (Fam. Myrtaceae), wordt rauw gegeten en smaakt eenigszins flauw.

Druif. De teelt is van geen beteekenis.

Granaatappel, *Punica granatum* L. (Fam. Punicaceae). De vruchten worden in Suriname niet groot en geurig, en daarom weinig gegeten. De plant kweekt men bepaaldelijk om den wortelbast, die als worm-afdrijvend middel gebruikt wordt.

Ook de bast van den stam bevat het werkzame bestanddeel, het pelletiërine.

Guave, de vrucht van *Psidium guajava* L. (Fam. Myrtaceae). De zeer smakelijke vruchten worden op verschillende manieren gebruikt: gestoofd als compote, als gelei en als guave-jam. Er is een zure variëteit met rood en een zoete met wit vruchtvleesch; de zure wordt voor gelei gebruikt. Het vruchtvleesch bevat rietsuiker en invertsuiker.

Kaneelappel, *Anona squamosa* L. (Fam. Anonaceae). Deze zeer lekkere vrucht wordt rauw gegeten en bevat \pm 17% koolhydraten nl. zetmeel, rietsuiker en glucose.

Kasjoe, *Anacardium occidentale* L. Zie aldaar.

Kasjoema, *Anona reticulata* (Fam. Anonaceae) lijkt veel op den kaneelappel, maaar de vrucht is minder geschubd en grooter; de smaak is zoeter.

Kers. Er komen drie planten voor, die kers heeten; de *geribde kers* is afkomstig van *Malpighia punicefolia* L. (Fam. Malpighiaceae), wordt alleen voor stoven of confijten gebruikt; de *Surinaamsche kers* van *Eugenia uniflora* L. (Fam. Myrtaceae); de *baby-kers*, *baby-apple* of *governor's plum* van *Flacourtia Rohan* Z. en M. (Fam. Flacourtiaceae), een boom of heester. Deze kers wordt vóór het gebruik met de vingers gekneet of tusschen de handen gerold, waardoor de zure smaak vermindert. De boom heeft aan den stam groote, vertakte doorns, aan de jonge takken enkelvoudige en nog eenigszins buigzame doorns.

Knippa, de vrucht van *Melicocca bijuga* L. (Fam. Sapindaceae), heeft een eenigszins wrangen smaak en wordt 't meest door kinderen gegeten. Om de vrij groote fit zit slechts een dun laagje vruchtvleesch.

Mammi, *Mammea americana* L. (Fam. Guttiferae). De vruchten zijn bijna bolrond, de diameter is vaak 15 cM, de schil bruin en leerachtig. Ze worden rauw gegeten, maar ook tot moes gekookt.

Manje, vrucht van *Mangifera indica* L. (Fam. Anacardiaceae). De manjebom komt in Suriname zeer veel voor. Manje's hebben een groote pit met vezelige buitenlaag. Deze vezels verspreiden zich door 't vruchtvleesch; de waarde van de manjevariëteit hangt grootendeels af van de grootte van de pit en de hoeveelheid vezels in 't vleesch en verder van den geur.

De vorm der vruchten is zeer verschillend; men vindt bijna ronde, en daarnaast langwerpige, die 2 tot 3 maal zoo lang als breed zijn. Tot de grovere soorten behoort de *tétéimanja* (draadmanje) met zeer veel vezels in 't vruchtvleesch; een betere soort is de *taja-manja*; de *watra-soepoe* is een groote manje met zeer veel sap, maar vrij onsmakelijk; de fijnste soorten zijn de *Cayenne manjes*.

Het meerendeel der uit zaad verkregen manje-variëteiten is constant; toch ent men ze vaak op andere onderstammen om spoediger vruchtdragende boomen te krijgen.

De samenstelling van het vruchtvleesch is als volgt:

water	87.4%
asch	0.5%
vet	0.4%
eiwit	0.6%
cellulose	1.2%
koolhydraat	6.8%

De koolhydraten bestaan uit rietsuiker en glucose. De gele kleur is het gevolg van de aanwezigheid van carotine, dezelfde stof, die in den Europeeschen wortel

voorkomt. De vruchten worden meerendeels rauw gegeten; men kan er ook een moes van maken.

Door den Cultuurtuin zijn een aantal variëteiten uit andere landen, o.a. uit Java (Cheribon manje) ingevoerd.

Markoesa, de vrucht van verschillende Passiflorasoorten (Fam. Passifloraceae) grootendeels slingerplanten. De vruchten hebben bij allen een dikke, looistofhoudende buitenwand; de pitten liggen in een week, geleëig vruchtvleesch. Men schept de middendoor gesneden vrucht uit en eet de pitten met het weeke vruchtvleesch, dat een zeer geurigen smaak heeft. Vaak wordt de vrucht met wijn, madera of sherry gegeten. *Passiflora quadrangularis* Linn. geeft de groote-of tuinmarkoesa; de plant wordt vaak bij huis gekweekt en over een priefeldak geleid. De vruchten zijn licht groengeel en 20-30 c.M. lang. De zeer welriekende schil wordt met suiker gekookt tot een moes.

De Para-markoesa is afkomstig van *Passiflora laurifolia* L. en heeft de grootte van een eendenei. De kleur is oranje-geel; ze worden in het bosch, vooral in 't Para-district verzameld. De fluweel-markoesa, ongeveer van de grootte van een duivenei, heeft een dunne schil. De sneki-markoesa, afkomstig van een kruipende plant, de *P. foetida* L. is omgeven door een harige bijkelk. De vruchten zijn klein en worden bijna alleen door kinderen gegeten.

Marmeldoosje is afkomstig van *Randia formosa* (zie aldaar) en wordt vooral door kinderen gegeten.

Meloen, vrucht van verschillende Cucurbitaceae. Van de meeste soorten wordt telkens nieuw zaad ingevoerd, zoowel van de gewone meloen als van de watermeloen; feitelijk zijn ze dus geen echte Surinaamsche planten. Meloen of Spaansch-spek, ook kanteloep genoemd, is de vrucht van *Cucurbita Melo*; het is de vrucht, die in Nederland meloen heet, terwijl men in Suriname onder meloen gewoonlijk de watermeloen verstaat. De pompoen is een variëteit, die witte vruchten heeft en gestoofd gegeten wordt. De watermeloenen zijn afkomstig van *Citrillus vulgaris* Schrad. De verschillende variëteiten worden door kleine landbouwers en ook door de z.g. Hollandsche boeren bij huis gekweekt. Er worden groote massa's op de markt aangevoerd.

Mispel. De vruchten onder dezen naam bekend, zijn afkomstig van verschillende boomen, behorende tot de fam. Melastomataceae en zijn dus niet verwant aan de Europeesche mispel, die tot de Pomaceae behoort. Een uitwendige gelijkenis tusschen de vruchten is evenwel onmiskenbaar en zoo is de Surinaamsche mispel waarschijnlijk aan haar naam gekomen. Ook deze wordt gegeten wanneer ze beursch is en is dan beter van smaak dan haar Europeesche naamgenoot (zie BELLUCIA, LOREYA en MICONIA MACROPHYLLA).

Mopé, *Spondias lutea* L. (Fam. Anacardiaceae), vruchten ter grootte van een abrikoos, met een zeer dun laagje vruchtvleesch. Ze worden rauw en gestoofd gegeten. Zie verder SPONDIAV LUTEA.

Noten. Zie AARDNOOT en CARYOCAR.

Papaja, *Carica Papaya* L. (Fam. Caricaceae). De vruchten zijn zeer verschillend van grootte; de lengte wisselt van 15 c.M.-35 c.M. af. Men eet de binnenlaag van den vruchtwand; het oranje-gele vleesch wordt rauw gegeten of tot moes gekookt. Zie verder CARICA.

Pomme de Cythère of Franschman-mopé, *Spondias dulcis* Forst. (Fam. Anacardiaceae). De vruchten der in Suriname voorkomende variëteiten zijn vrij groot; goed rijp worden ze rauw gegeten en zijn dan zeer smakelijk; ook kan er een bijzonder lekker moes van gekookt worden. De zaadwand heeft taaie

draadachtige uitsteeksels, die door het vruchtvleesch loopen.

Pommerak, afkomstig van *Eugenia malaccensis* Lam. (Fam. Myrtaceae). De vruchten zijn prachtig wijnrood, in grootte en vorm lijkende op een kleine peer; het vruchtvleesch is saprijk maar flauw; gestoofd geeft het een zeer smakelijke compote. De bloemen vallen sterk in het oog door de fraaie, violette meeldraden, waardoor de boom in den bloeitijd een prachtig gezicht oplevert.

Pommeroos, *Eugenia jambos* L. (Fam. Myrtaceae) wordt rauw gegeten. Zie verder EUGENIA JAMBOS.

Sapotille, vrucht van *Achras sapota* L. (Fam. Sapotaceae). De vrucht is ongeveer zoo groot als een eendenei en zoet van smaak; ze wordt rauw gegeten. Van de verschillende variëteiten zijn de langwerpige de fijnste.

Sterappel, *Chrysophyllum cainito* L. (Fam. Sapotaceae), een boom met bladeren die aan de onderzijde goudgeel zijn. De vrucht wordt rauw gegeten. Er zijn twee variëteiten, groene vruchten met wit vruchtvleesch en donker gekleurde vruchten met donker vruchtvleesch; de eerste zijn de fijnste.

Tamarinde, afkomstig van *Tamarindus indica* L. (Fam. Leguminosae) een boom, die, vooral als hij oud is, een eigenaardig knoestig voorkomen heeft. De vruchten zijn korte, gezwollen peulen met gewoonlijk 3 of 4 zaden; nadat de vruchtwand verwijderd is, kookt men de zaden in suikerstroop. Zodoende krijgt men de tamarinde-stroop, die met water als limonade gedronken wordt; men kan de tamarinde ook confijten.

Vanille, vrucht van *Vanilla planifolia* Andrews, een klimmende Orchidee. De in Suriname voorkomende soorten geven geen vruchten, die geschikt voor uitvoer zijn; in den handel eischt men vruchten van een bepaalde lengte; de Surinaamsche zijn te kort. Alles wordt daarom op de inlandsche markt verkocht. De Vanille wordt bereid door de rijpe vrucht even in kokend water onder te dompelen, waardoor ze gedood wordt, en daarna een dag of 7 in de zon te drogen, totdat de kleur mooi zwart is. De prijs in Suriname is 10-20 ct. per bereide vrucht of 'stokje', al naar de lengte. Zie verder VANILLA.

Vijg. Van deze vrucht zijn er slechts enkele boomen te Paramaribo.

Zuring, *Hibiscus Sabdariffa* L. (Fam. Malvaceae) een eenjarige struik, die in alle deelen een roode kleurstof bevat. De vrucht is omgeven door vijf groote vleezige schutbladen, die met water en suiker gekookt een frisch-zure gelei geven en even als bessensap gebruikt wordt. Ook laat men het sap met suiker en kruiden gisten tot 'zuringbier'.

Zuurzak, vrucht van *Anona muricata* L. (Fam. Anonaceae). De vrucht is grooter dan die van de beide andere *Anona*-soorten, de kaneelappel en de kasjoema. Op de oppervlakte zitten talrijke kleine, zachte stekels. Men krijgt een zeer smakelijken drank, door de rijpe vrucht uit te persen door een wijdmazige zeef, de dikke zoo verkregen massa met suiker te vermengen en met ijs af te koelen. In het vruchtvleesch zitten ± 6% koolhydraten, vooral als rietsuiker en een weinig glucose.

Curaçao.

In 1817 blijkt er een bijster nauwkeurige telling van de vruchtboomen op het eiland te hebben plaats gevonden. In zijn verslag van 2 Juli 1817 (zie Curaçao in 1817, medegedeeld door Dr. J. de Hullu in de Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 1913, deel 67, blz. 285) deelde de Gouv. Gen. A. Kikkert mede: 'Thans zijn er hier 2256 oranjeappels, 406 Chinaappels, 765 schupappels, 18 pompelmoes,

147 granaatappels, 7 starappels, 9967 kokosnoten, 597 dadels, 2031 mispels, 1068 knippen, 1565 tamarinde, 239 wilde druiven, 1461 zuure limoenen, 274 zoete limoenen, 18 citroenen, 1251 zuurzakken, 3208 goyabes, 431 geelpruimen, 18 Spaansche pruimen, 1436 casjoe, 65 mango, 8 advocaatappels, 22 wilde amandels, 115 manajes, 489 papayes, 54 vijgen, 15 broodboomen, 7416 bananes, 2987 babokes, 4 pomme de rose'. Vele van de bovengenoemde vruchten worden nog in de hofjes op Curaçao gekweekt, het algemeenst de sapotille, daar *mispel* (PAP. *mispoe*) genoemd. Iedere groote plantage heeft in haar hofje een groot aantal van deze boomen, groote exemplaren. Daar deze allen terzelfdertijd vrucht dragen, zijn de prijzen slecht. Alleen op de plantage Groot St. Joris plant men den boom nog aan; met heeft daar zeer goede soorten; tengevolge van geregelde bevoeiing dragen daar de nog jonge boomen het geheele jaar door, zoodat er wel winst op zit. Groot St. Joris en Suikertuintje voeren uit naar Venezuela, overigens moet alles ter plaatse verkocht worden.

De langwerpige variëteit (*mispoe-coco*) is ook op Curaçao de beste.

Na den mispel wordt de *manje* het meest in de boomgaarden gekweekt; hij groeit alleen daar waar de rotsgrond diep zit, dus in de diepe dalen. In regenarme jaren wordt de boom topdroog. Goede variëteiten komen op Curaçao slechts in enkele exemplaren voor.

Volgens de berichten in de Curaçao'sche nieuwsbladen is er in 1916 op La Victoria een begin gemaakt met de teelt van druiven op eenigszins groote schaal.

Sinaasappelen komen op het eiland zeer weinig voor; algemeen worden lemmetjes of zure lemoenen gekweekt, die veel van de schildluis te lijden hebben; de vruchten worden gebruikt om limonade te bereiden en spijzen zuur te maken. De oranje (PAP. *Laraacha*) levert de vruchtschillen, die bij de bereiding van de bekende Curaçao-likeur en van het Angostura-bitter gebruikt worden. De uitvoer van de schillen is reeds van ouden datum. Aanplantingen van eenigen omvang, z.g. oranjerieën, heeft men alleen op eigendomsgronden (plantages); in den laatsten tijd wordt de boom op kleine schaal ook aangeplant op de gouvernementshuurgronden; men onderscheidt twee soorten, een met zoete eetbare vruchten, een met zure vruchten, die veel algemeener voorkomt. De boom groeit op alle grondsoorten, mits deze niet al te steenachtig zijn. De plantwijdte neemt men veelal op 14 bij 14 voet; in den laatsten tijd wordt die grooter genomen. De uitgeplante boompjes - uit zaad of van afleggers van waterloten verkregen - moeten dagelijks tweemaal begoten worden, later eens per dag. Naarmate de boomen grooter worden vermindert men het aantal bevoeiingen, vergroot echter de hoeveelheid water. Bij het snoeien tracht men een kegelvormige kroon te vormen, daar zich slechts aan de oppervlakte vruchten ontwikkelen. Om de 5 jaren wordt bemest. De voornaamste vijand van de cultuur is de schildluis (PAP. *pies-pies*, zie RHYNCHOTA) die bij verwaarloosde boomen de geheele oppervlakte van het hout met een dikke, vuilwitte laag bedekt, waardoor de groei van den boom tot stilstand komt. De tegen schildluis toegepaste middelen zijn: afschuren met den bast van de kokosnoot, inwrijven met koemest, kalk of aloë; alleen het eerste middel

helpt, mits veelvuldig toegepast op de juiste tijdstippen, n.l. wanneer de eieren in massa uitkomen; in de kroon is dit middel echter onuitvoerbaar. Bespuitingen of wasschingen met insecticiden worden weinig toegepast. Gomziekte tast op den duur alle boomen aan, veelal reeds betrekkelijk vroeg; vermoedelijk zal deze ziekte verminderen nu men meer en meer de snoeiwonden dekt met teer of carbolineum. De vruchten worden groen geplukt en terstond door vierendeeling van de schillen ontdaan, die onmiddellijk in de zon worden te drogen gelegd. Het schillen doet men liefst in den ochtend van een drogen dag om de schillen zoo lang mogelijk aan de zon bloot te stellen. Bij het schillen wordt gezorgd dat zoo weinig mogelijk van de waardelooze, witte binnenlagen (PAP. *mondonggo*) meegaat. Het drogen geschiedt zeer zorgvuldig op draagbare, zeildoeksche ramen, met het oog op mogelijke regenbuien. Miskleuring of plekken mogen niet voorkomen; alleen effen donkergroene schillen, helder wit van binnen, niet grooter dan 5 c.M. zijn goed. De na het drogen glasharde schillen zijn dadelijk gereed voor verzending. Ze worden verpakt in vaten, die van binnen en van buiten met doek, jute (PAP. *kaimaas*) zijn bekleed; elk vat bevat 40 à 45 K.G. schillen. Verreweg de meeste schillen gaan naar Amsterdam. De uitvoer bedroeg in K.G. in:

1909	17815(?)
1910	13505(?)
1911	26256
1912	13492
1913	17883
1914	17869

Ook van ARUBA heeft eenige uitvoer van oranjeschillen plaats.

Curaçao-likeur wordt op Curaçao hoofdzakelijk voor plaatselijk gebruik gemaakt en is van mindere kwaliteit. De uitvoer is gering.

Op de overige eilanden is de vruchtenteelt van weinig beteekenis, ofschoon de meeste tropische vruchtboomen er voorkomen. Op SABA is er een limoen-aanplant van een particulier nabij The Bottom. Het sap der vruchten wordt uitgevoerd; soms heeft de uitvoer van gepekeld limoenen plaats. Op ST. MARTIN, in den landstuin Juliana te Pointe Blanche, heeft het gouvernement in 1912 een limoen-aanplant aangelegd.

Vurige liefde,

SUR. Zie IXORA COCCINEA.

Vuurboor.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 103.

Vuurslang,

SUR. Zie ATRACTUS.

Vuurvlieg,

SUR. Zie COLEOPTERA.

W.**Waabi,**

BEN. E. Zie ACACIA MACRACANTHA.

Waada waada,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA ERECTA, B. HIRSUTA en B. PANICULATA.

Waada waada maatsjoe,

BEN. E. Zie BOERHAAVEA ERECTA, B. HIRSUTA en B. PANICULATA.

Waaien,

SUR. Zie CACAO, blz. 189.

Waaierpalm,

SUR. Zie MAURITIA.

Waal (Engelbertus de).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Wagner (Herman, François, Gerardus).

Zie GOUVERNEURS.

Waikara,

N.E. (KAR. *Sibiroe*). Volgens Kappler, Surinam, blz. 22 zou deze boom *Galipea officinalis* zijn, een groote boom, die in het binnenland voorkomt en waarvan de bast een den Indianen bekend middel is tegen buikloop. De bast is kaneelkleurig, vrij dik, bitter en van niet onaangename specerijgeur. Kappler veronderstelt dat het de echte *Angostura*-bast is, waaruit in Venezuela het *Angostura*-bitter bereid wordt. Herbarium-materiaal is niet voorhanden.

Wajakaa,

BEN. E. Zie GUAJACUM OFFICINALE.

Wajakaa maatsjoe,

BEN. E. Zie GUAJACUM SANCTUM.

Wajakaa sjimarón,

BEN. E. zie GUAJACUM SANCTUM.

Wajombo.

Een linker-zijrivier van de Coppename, door de Arrawarra in verbinding staande met de Nickerie. Zij stroomt geheel door het alluviale land, eerst naar het noorden, dan naar het noordoosten, verder in zuidoostelijke en daarna, in groote kronkelingen, in noordoostelijke richting; het is een diepe rivier, goed bevaarbaar voor schepen tot 16 voet diepgang, mits deze niet te lang zijn. Tal van kreken voeren, zoowel van het noorden als van het zuiden, water toe, aan deze schoone, zeer vischrijke en alleen door Indianen bewoonde rivier.

Wakago,

N.E. Zie GALLI.

Wakka-piki-njan,

N.E. Zie SLAVERNIJ, blz. 638.

Wakka-tiki,

N.E. Zie LOXOPTERYGIUM.

Wakoera,

BEN. E. Zie RANDIA ACULEATA.

Wallaba,

SUR. Zie EPERUA.

Walliana.

Naam van Guiana, volgens blz. 84 en 93 van *The voyage of Robert Dudley to the West-Indies, 1594-1595*. Edited by George F. Warner. (Hakluyt Society 1909).

Wall purslane,

BOV. E. Zie PEPEROMIA PETIOLARIS.

Waltheria americana

L. Fam. Sterculiaceae. *Malva* of *Soldatenthee*, SUR. *Jeerba di leeba*, BEN. E. *Mash mellow*, BOV. E. Kruidachtige plant of halfheester met lang-eivormige, iets hartvormige, wollig behaarde bladeren; bladrand zeer onregelmatig gezaagd. De kleine oranje bloemen staan in zeer ineengedrongen, dikke bloeiwijzen in de oksels der bladeren. Een aftreksel der bladeren, die aetherische olie bevatten, met suiker en een lemmetje dient tegen koorts.

Waná,

N.E. Zie OCOTEA.

Wanakoe,

KAR. en N.E. Zie PITHECIA.

Wanamoe of wanapoe,

(KAR.?) Zie VISCHVERGIFTEN.

Wandelende tak.

Zie ORTHOPTERA.

Wandoe,

SUR. en BEN. E. Zie CAJANUS en GROENTEN.

Wane,

SUR. Zie OCOTEA.

Wanica-kreek.

Zie SARAMACCA-KANAAL.

Wants.

Zie RHYNCHOTA.

Wapen.**A. Algemeen.**

Merkwaardigerwijze moet het artikel aanvangen met de bekentenis, dat het onderwerp waarover het handelt niet be-

staat. Onze koloniën toch hebben nimmer een eigen wapen bezeten. Dit is geen toevalligheid, maar een feit dat uit de eigenaardige rechtspositie van een kolonie voortvloeide. Als *eigendom* van den souverain of diens plaatsvervanger kon een kolonie nooit een ander wapen hebben dan dat van den eigenaar. In geval van beleening, waardoor een feodale verhouding ontstond (zie GRONDPOLITIEK), was dat natuurlijk anders, maar die gevallen hebben geen belang meer voor den tegenwoordigen toestand.¹⁾ De hier geschetste beginselen werken tot op het huidige oogenblik door, al heeft het eigendomsbegrip ook voor een meer nieuwerwetsch gezagsbegrip moeten plaats maken. Afzonderlijke koloniale zinnebeelden zijn dan ook nooit erkend geworden. Reeds de gouverneur Heinsius (1678-1680) ondervond dat, toen hij voor Suriname munten met een papegaaitje deed slaan (zie MUNTWEZEN) en ook thans nog wil het Opperbestuur van geen eigen koloniale wapens weten. Het in 1620 door J.P. Coen aan de stad Batavia verleende wapen, dat men in den loop der tijden als het wapen van Nederlandsch-Indië was gaan beschouwen (zie bijv. het schild boven het Hotel des Indes te 's Gravenhage), werd eenige jaren geleden opnieuw door de Indische Regeering vastgesteld, waardoor aan de ruimere opvatting een einde werd gemaakt. En het voeren van het zoogenaamde Surinaamsche blazoen of tabakswapen - de zin van deze laatste benaming is niet duidelijk; misschien slaat zij op den negerklaaf met tabaksbladen, die wel eens als schildhouder voorkwam - is zoowel door Regeering als door Bestuur bij verschillende gelegenheden bestreden, zooals hieronder zal blijken. Toch is het de vraag of dit standpunt op den duur nog wel kan worden volgehouden. De ondervinding heeft nu eenmaal geleerd dat er behoefte bestaat aan een afzonderlijk zinnebeeld voor ieder der koloniën. En waar die behoefte bestaat, moet een leerstellig bezwaar op den duur wijken. Men kan dat in Frankrijk zien, waar men uit republikeinsche overwegingen het blazoen van den staat heeft afgeschaft, maar waar de beeldende kunst in den dienst van handel en verkeer, ja van het staatsbestuur zelf, allerlei allegorieën heeft uitgevonden om in de gevoelde leemte te voorzien. In zulke allegorieën komt allengs een zekere eenheid en regelmaat, waardoor het verschil tusschen een blazoen en een onheraldisch zinnebeeld uiterst vaag wordt. Is het daarom niet beter om de symboliek, waaraan de maatschappij nu eenmaal behoefte heeft, geheel vrij te laten, d.w.z. haar ook niet de bevoegdheid te onthouden om zich, desgewenscht, in het feodale keurslijf van de heraldiek te steken? Nu de nadeelen van de feodaliteit eenmaal zoo goed als verdwenen zijn, bestaat daartegen geen redelijk bezwaar. Engeland, in zooveel opzichten de baanbreker in vragen van staatsrecht, heeft dat zoo ingezien. Ten aanzien van de onderscheidingsteekenen zijner koloniën heeft het reeds lang met het strenge souverainiteitsbeginsel gebroken. Eenig nadeel is daaruit nimmer voortgevloeid. En waardoor eigenlijk zou in de koloniën het voeren van een eigen wapen door de rijksdeelen voor het souverainiteitsbeginsel nadeeliger kunnen zijn dan in het moederland, waar iedere provincie en iedere gemeente haar eigen blazoen heeft? De heraldiek heeft bovendien wel middelen te harer beschikking, om de eenheid van den Staat ook in de afzonderlijke koloniale wapens tot uitdrukking te brengen,

1) Zoo komt in het wapen dat door Lodewijk XIV in 1663 aan Cornelis Lampsins bij diens verheffing tot baron van Tabago werd verleend een kanton 'St. Martin' voor, t.w. in goud op een grasgrond een Sint-Maarten te paard, zich omkeerende, en zijn mantel deelende met een arme, links van hem staande (of knielende), alles in natuurlijke kleuren (zie Elias, de Vroedschap v. Amsterdam, bl. 1092, die echter dit wapen ten onrechte in verband brengt met Martinique).

wanneer men dat wensch¹⁾, en de verplichting voor de door het Opperbestuur benoemde ambtenaren (met inbegrip van den gouverneur) om het Rijkswapen te voeren zou gevoegelijk kunnen blijven.

B. Suriname.

Onder het Zeeuwsch bestuur bestond geen wapen. Het hangende geschil over den eigendom der kolonie maakte een verkondiging van recht, als in het gebruik van een wapen gelegen was, feitelijk onmogelijk. Dit wordt bovendien bewezen door een brief van den gouverneur Heynsius aan de Staten van Zeeland van 24 Maart 1679, welke door den heer F.E. Baron Mulert bij zijn onderzoekingen in het Zeeuwsche Rijksarchief werd gevonden en waarin de landvoogd, naar aanleiding van zijn voorstel tot invoering van een zegelbelasting, op het vaststellen van een koloniaal wapen aandrong. Hij zelf koos daarvoor een papegaaitje, toen hij bij het slaan van zijn suikerpenningen de behoefte aan een zinnebeeld voor de kolonië gevoelde (zie MUNTWEZEN).

Onder de Societeit van Suriname gebruikte men, overeenkomstig het tevoren genoemde eigendomsbeginsel het zegel van dat lichaam (afbeelding bij Hartsinck bl. 858). Dit zegel bestond uit de vereenigde wapens van de 3 aandeelhouders. Deze wapens waren in den vorm van een driehoek opgesteld. Boven, dat van Amsterdam (van rood of keel met een paal van zwart of sabel, waarop 3 zilveren St.-Andrieskruisen) gekroond met de keizerskroon en gedragen door 2 leeuwen als schildhouders. Deze leeuwen stonden of lagen ieder op een van de beide wapens der andere aandeelhouders: (heraldisch) rechts, dat van de W.I.C. (een zeilend driemastschip; over de kleuren hieronder) en links, dat van het geslacht Aertsen, Aerssen, Aerssens of, zooals het zich toen reeds noemde, Van Aerssen van Sommelsdijk (gevierendeeld: 1 en 4 - Aerssen - van goud, beladen met een faas of dwarsbalk van zwart en over alles heen een in twee rijen Van zwart en zilver geschaakt sautoir of St.-Andrieskruis; 2 en 3 - Eijnhouts - van goud waarop 3 merletten van zwart; hartschild - gewijzigd Frankrijk - een gouden lelie op een veld van blauw of lazuur). Tusschen de twee onderste schilden bevond zich een monogram van tweemaal de letter S, waarvan één in spiegelschrift, (Societeit Suriname) en daaronder een boogschietend Indiaantje op een grasgrond. Schildhouders waren twee Indianen gewapend met pijl en boog (de pijl in de binnenste, de boog in de buitenste hand). De leuze *Justitia Pietas Fides* (Gerechtigheid, Liefde, Geloof), soms ook als randschrift aangebracht, voltooide het geheel.

Het staat niet vast, wanneer men met het gebruik

1) Bijv.: een afzonderlijk wapen voor de koloniale hoofdstad, zooals in Ned.-Indië, hetwelk dan voor de kolonie met het Rijkswapen gevierendeeld zou kunnen worden. Een regeling van deze stof zou n.h.v. het best geschieden bij K.B., de Hooge Raad van Adel gehoord.

van dit zegel is aangevangen. Onder de Geschiedkundige aantekeningen in den Surinaamschen Almanak van 1897 leest men: '3 Aug. 1700: Het wapenschild van Suriname is ovaal-rond met een zeilend driemast galjoetschip er op; het wordt gesteund enz. Bij de naamsverwisseling [sic] der W.I.C. in dien van Geoctroieerde Societeit, in 1683, werden in het schild het wapen van Amsterdam en dat van Van Aerssen van Sommelsdijk er bij gevoegd, benevens de letters R.v.S. [sic] ineengevlochten'. De herkomst van deze aantekening is niet zeker; bovendien wekken de daarin voorkomende onjuistheden geen groot vertrouwen; maar eenigen grond zal zij toch wel gehad hebben. Dat onder het Zeeuwsch bestuur het sloopswapen gebruikt zou zijn, is, zooals gezegd, uitgesloten. Wel is het mogelijk dat men in 1682, bij den verkoop van de kolonie aan de W.I.C., het zegel van dat lichaam is gaan gebruiken en dat men dat zegel veranderd heeft, toen de kolonie in 1683 in de geoctroieerde Societeit werd ingebracht. Maar wat beteekent dan de datum van 3 Aug. 1700 vóór de aantekening? Is men misschien met het gebruik van het Compagnieszegel doorgegaan en is men eerst in 1700 tot het inzicht gekomen, dat verandering noodig was?

Nadat de familie Van Aerssen of 't huis Sommelsdijk, zooals men toen zeide, in 1770 haar aandeel in de Societeit aan de stad Amsterdam had overgedaan, moest ook haar blazoen uit het Societeitszegel verdwijnen (res. Dir S.S. 5 Dec. 1770). In verband daarmee werd in de vergadering van 19 Juni 1771 een nieuw zegel vastgesteld. Het bestond uit het wapen van Amsterdam (zie boven) en dat van de W.I.C. recht daaronder. De schildhouders van Amsterdam stonden op een lint, dat tusschen de beide wapens was geslingerd en waarop het devies was aangebracht. Ter weerszijde van het onderste wapen stond een S.

Dit zegel is men blijven gebruiken ook nadat de W.I.C. in 1791 had opgehouden te bestaan en haar wapen dus eigenlijk in het zegel van de kolonie niet meer thuis behoorde. In het Kon. Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen te's Gravenhage is een stempel van het zoo juist beschreven societeitszegel aanwezig met het jaartal 1794 er op. Waarschijnlijk is deze ongerijmdheid veroorzaakt door het feit dat de *Raad over de colonien in America en over de bezittingen in Africa*, die met ingang van het jaar 1792 het beheer van de Compagnie overnam, haar zegels is blijven gebruiken. Immers de notulen van dien Raad bevatten niets omtrent het aanmaken van nieuwe stempels. Eerst het *Comité tot de zaken van de colonien en bezittingen op de kust van Guinea en in America*, hetwelk in 1795 zoowel voor den Raad als voor de directies van Suriname en Berbice in de plaats trad, heeft zich met dit onderwerp bezig gehouden. Blijkens de notulen werd den 2den Nov. 1795 een commissie benoemd om nieuwe zegels te doen vervaardigen. Die commissie zal toen wel een ontwerp hebben vastgesteld; want in de vergadering van het Comité kwam de zaak eerst weder ter sprake toen het stempel voor het kleine zegel kon worden geproduceerd (24 Juni 1796). Tevens werd toen aan het Departement van Justitie en Politie verzocht om de overige noodige stempels en cachetten te doen vervaardigen. Deze zijn vóór den 7den Oct. van hetzelfde jaar gereed gekomen, want toen werden de kosten van de vervaardiging verevend (ƒ70.-). Ongeveer te zelfder tijd moeten in de kolonie de nieuwe zegels in gebruik genomen zijn. Immers Oudschans Dentz (zie litt.) vond in het kohier der overgekomen 'Missives en Bijlagen van Suriname van 1796, La B', op het Rijksarchief, twee oorspronkelijke akten, ter secretarie van de kolonie opgemaakt, d.d. 15 Juli en 24 Aug. 1796, beide, door een zoogenaamd droog stempel, van het nieuwe zegel voorzien.

Dat nieuwe zegel verschilde eigenlijk niet van het aloude zegel der W.I.C., dat de Raad van 1791 was blijven gebruiken en het Comité van 1795 dus weder opnieuw tot het zijne gemaakt had. Een klein onderscheid bestond in de driekleur, die thans

op den achtersteven van het driemastschip was ontplooid en in wier witte baan de letters R.v.S. (Raad van Suriname, een onderdeel van het Comité) te lezen waren. De wapenspreuk (als randschrift aangebracht) en de schildhouders waren aan het oude Societeitswapen ontleend (zie boven).

In welke kleuren men zich het wapen heeft voorgesteld staat niet vast. De natuurlijke wijze, waarop het schip is afgebeeld, vereischt eigenlijk ook natuurlijke kleuren. Hiervoor spreekt ook het feit dat alleen de zoo juist genoemde vlag de arceeringen vertoont, die men voor het aanduiden van heraldische kleuren pleegt te gebruiken. In dezen zin is het dan ook veelal opgevat. Echter bestaan er ook meer gestijleerde voorstellingen in heraldische kleuren, zooals bijv. de teekening, die de heraldicus T. van der Laars, (zie litt.) van het zoogenaamde Surinaamsche wapen geeft, t.w. van blauw waarop een driemastschip van goud, naar (herald.) rechts zeilend op een zee van zilver en blauw. Met dit voorbeeld worde volstaan. Het heeft geen nut stil te staan bij de opvattingen van de vele teekenaars, die in den loop der tijden dit wapen hebben afgebeeld en bij wie de phantasie - zoowel ten aanzien van de kleuren als ten opzichte van de voorstelling op het schild en van zijn houders - gewoonlijk een groote rol speelde. Trouwens de streng formeele opvattingen, waaraan wij thans gewoon zijn, zijn eerst gaandeweg ontstaan zoodat men aan de verschillen geen te groote waarde moet toekennen.

De letters R.v.S. op de vlag zijn het beste bewijs dat er tijdens het Comité evenmin als vroeger sprake was van een wapen van Suriname, maar dat de voorstelling op het zegel betrekking had op het lichaam dat van het Moederland uit de kolonie bestuurde. Intusschen kan aan den anderen kant niet ontkend worden dat juist die letters R.v.S. het Surinaamsche zegel van de zegels der andere koloniën onderscheidde en het daardoor eenigszins een eigen karakter gaven. Dezelfde uitwerking hadden de aan het Societeitswapen ontleende, en dus min of meer bijzonder Surinaamsche spreuk en schildhouders. En die eigenaardigheden traden nog meer op den voorgrond doordat ook in de andere koloniën het zegel enkele bijzondere eigen kenmerken moet gehad hebben, zooals bijvoorbeeld blijkt uit de spreuk: 'Damus petimusque vicissim' (Wij geven en nemen), die in Britsch-Guiana aan het tot nu toe gehandhaafde scheepjeswapen als devies is toegevoegd. Het Koninklijk Kabinet van Munten, Penningen en Gesneden Steenen bezit geen zegels van de kolonien Berbice, Demerary-Essequibo, Curaçao, St. Eustatius en Guinea gedurende het bestuur van den Raad van 1791 en het Comité van 1795.

De hier bedoelde eigenaardige bijkomstigheden hebben natuurlijk bijgedragen tot het ontstaan van de meening, dat het driemastschip, hetwelk men telkens op de van gouvernementswege aangeplakte plakaten aantrof, het wapen van Suriname voorstelde; maar toch zou die meening waarschijnlijk

nooit zoo vast geworteld zijn zonder het kaartengeld (zie MUNTWEZEN), waarop het zegel was afgedrukt en dat dagelijks in ieders handen kwam. De geheele bevolking raakte daardoor met het beeld vertrouwd en verklaarde dat, zooals voor de hand ligt, niet in verband met het Opperbestuur in het Moederland, waarvan zij over het algemeen slechts een vage voorstelling kan gehad hebben, maar als een zinnebeeld van hun land. En deze opvatting werd zelfs de eenig mogelijke toen korten tijd later door den loop der gebeurtenissen de eigenlijke zin van de voorstelling verloren ging.

Den 15den April 1802 werd bij besluit van het Wetgevend Lichaam der Bataafsche Republiek het bestaande wapen vernietigd en een nieuw vastgesteld, (van rood, waarop van goud een staande of klimmende leeuw, gekroond van goud, houdende in den rechterklauw een opgeheven zwaard van zilver en in den linker een bundel zilveren pijlen van onbepaald getal; voorts als omschrift: *Concordia res parvae crescunt* hetgeen, vrij vertaald, wil zeggen: 'Eendracht maakt macht'). Bij resolutie van het Staatsbewind van den volgenden dag werd bepaald dat gekleurde teekeningen van het vastgestelde wapen, met weglating van het omschrift aan de verschillende met name genoemde Staatscolleges en departementen zouden worden toegezonden met last 'om in de plaats van het gemelde omschrift om het wapen te laten graveeren de naam van derzelver collegiën of departementen', Ook aan de ministers en consuls der Republiek in het buitenland werd het gebruik van dit wapen voorgeschreven. Van een toezending aan de Raden voor de koloniën werd niet gesproken. Toch zal die wel hebben plaats gehad. Immers bij publicatie van 19 Febr. 1803 liet het Provisioneel Gouvernement der colonie Suriname bekend maken dat het beschreven wapen der Republiek ook voor de koloniën was vastgesteld, met dit onderscheid dat het omschrift 'Concordia enz.' moest weggelaten, en vervangen worden door de woorden: *Bataafsche Republiek* en het onderschrift *Suriname*, en dat dit wapen met 1 Maart 1803 algemeen in de kolonie zou worden ingevoerd. In de andere koloniën zal wel iets dergelijks geschied zijn, maar parate gegevens daaromtrent ontbreken. Wel bezit het Kon. Kab. van Munten enz. een zegelstempel van Guinea met het rondschrift *Bataafsche Republiek* van boven en het onderschrift *Guinea*; maar daar op dat zegel overigens een geheel andere voorstelling voorkomt, is het - ook in verband met het feit dat ons bezit van Guinea niet werd onderbroken - vermoedelijk van ouderen datum (1798?). De hier bedoelde voorstelling is: een grond, waarop in het midden een soort van altaar, van voren versierd met een anker, waarom zich een dolfijn kronkelt (?). Boven op het altaar ligt een gesloten boek, (de staatsregeling?) waarop de te (herald.) rechter zijde staande Bataafsche maagd haar linkerhand legt. In de rechterhand houdt deze maagd een speer, waarop een phrygische muts. Aan de andere zijde, d.i. dus heraldisch links, staat tegen het altaar op een omziende leeuw, die in den rechterklauw de driekleur zwaait.

De bovengenoemde Surinaamsche publicatie van 19 Febr. 1803 heeft slechts kort gegolden. Een jaar later ging de kolonie in de macht der Engelschen over. Het zegel der Bataafsche Republiek werd sedert natuurlijk niet meer gebruikt. Welk zegel dan wel? Waarschijnlijk hebben de Engelschen het door het kaartengeld zoo bekende en eerst kortelings afgeschafte oude zegel in eere hersteld. Met het gebruik daarvan waren zij gedurende het protectoraat (1799-1802) vertrouwd geraakt en het sloopje zullen zij beschouwd of aanvaard hebben als het wapen van de kolonie. Voor de juistheid van deze veronderstelling pleit in het algemeen het karakter en in het bijzonder de koloniale politiek der Britsche natie, die, evenals vóór haar het Romeinsche volk, ook voor nieuwen wijn gaarne oude vaten behoudt. En hebben zij ook in het tegenwoordige Britsch-Guiana het oude sloopjeswapen niet laten

voortbestaan? Het is dan ook zeer te verwonderen dat men bij de veelvuldige onderzoekingen naar de authenticiteit van het zogenaamde Surinaamsche wapen - zie Oudschans Dentz in De West van 15 Nov. 1910 - nooit in deze richting schijnt gezocht te hebben.

De beantwoording van de vraag of het sloopwapen onder het Britsche bestuur eenige ambtelijke sanctie heeft gehad, moge van nut zijn om te weten hoe het geloof aan het bezit van een eigen wapen in de kolonie is ontstaan, voor het overige heeft zij thans weinig belang meer. In 1816 toch keerde de kolonie weder onder het Nederlandsch gezag terug en werd daardoor weder onderworpen aan het beginsel dat de koloniën het wapen voeren van den soeverein. Dat het in 1815 vastgestelde Rijkswapen (K.B. van 24 Aug. 1815 No. 719, Stbl. No. 46, later vervangen door het K.B. van 10 Juli 1907, Stbl. No. 181, G.B. 1908 No. 76, gewijzigd bij K.B. van 13 Juli 1909, Stbl. 271, G.B. No. 59) ook voor de koloniën gold, spreekt vanzelf. De bepaling van art. 122 onzer Grondwet (118 Gr. W. 1848) dat Nederlandsche wetten slechts bij uitdrukkelijke toepasselijkheidsverklaring voor de koloniën verbindend kunnen zijn bestond nog niet en het woord 'Rijk', nog niet verklaard of vertroebeld door art. 2 der Gr. W. 1887, beteekende nog het gansche gebied des Konings. Bovendien zou men, goed beschouwd, de toepasselijkheid van deze grondwetsartikelen op de hier behandelde stof slechts op grond van analogie kunnen verdedigen. De bewering van Oudschans Dentz (zie litt.), dat de vaststelling van het Rijkswapen voor Suriname van geen belang zou zijn geweest, kan daarom volstrekt niet door den beugel.

Maar de gewoonte om het sloopje, waarvan de in het oog vallende driekleur met de letters 'R.v.S.' intusschen verdwenen was, als wapen der kolonie te beschouwen bestond nu eenmaal en kon niet zoo gemakkelijk worden uitgeroeid. Sterke pogingen werden bovendien daartoe vooreerst niet aangewend. Zelfs het officieel gebruik door de gezworen klerken (notarissen) en andere vertegenwoordigers van het gezag werd langen tijd geduld. Eerst het reglement op het notarisambt van 1869 behelsde de bepaling dat de notarissen verplicht waren met het Rijkswapen te zegelen. Te zelfder tijd schreef de gouverneur Van Idsinga aan alle openbare ambtenaren, administratiën en departementen het gebruik van het Rijkswapen voor (G.B. 1869 No 13).

De notarissen hielden zich aan hun reglement, maar het besluit van den gouverneur Van Idsinga werd minder goed nageleefd. Het gebruik van het sloopjeswapen door openbare ambtenaren bleef bestaan of herleefde na korten tijd. Oudschans Dentz gaf in de West van 25 Nov. 1910 een opsomming van de gevallen, waarin dat wapen destijds door koloniale autoriteiten werd gebezigd. Korter is het te zeggen dat het alleen *niet* gebruikt werd door den Gouverneur, de rechterlijke macht en het krijgsgeslacht, al waren er op dien regel misschien ook eenige uitzonderingen. Eigenaardig was de toestand op de Gouvernements-Secretarie, waar het rijkswapen ge-

bezigd werd voor alle stukken die van het Gouvernement, d.i. den Gouverneur uitgingen, maar waar het zoogenaamde Surinaamsche blazen werd gebruikt, zoodra de Secretaris min of meer zelfstandig als hoofd van dienst optrad. Het sloopswapen op het Gouvernements-Advertentieblad vormde op dien regel een uitzondering.

Aan dezen toestand is na eendebat in de Surinaamsche pers (zie litt.) in Maart 1911 door het Bestuur, blijkbaar na ruggespraak met het Opperbestuur, een einde gemaakt. Aan de verschillende ambtenaren en autoriteiten in de kolonie is toen verzocht zich aan het besluit van 1869 te houden. Ook op het Gouvernements-Advertentieblad prijkt nu sedert het Rijkswapen.

C. Curaçao.

De geschiedenis van het zegel in Curaçao is veel eenvoudiger. Tijdens de Republiek behoorde zoowel de kolonie Curaçao als de kolonie St. Eustatius tot het rechtstreeksch gebied van de W.I.C. Men gebruikte daar dus het zegel van die Compagnie dat, zooals wij gezien hebben, door den Raad van 1791 werd overgenomen en door het Comité van 1795 werd nagevolgd. Een afbeelding van het Curaçaosche zegel komt voor op het titelblad van het 3de t/m 6de jaarverslag van het Geschied-, taal-, land- en volkenkundig genootschap te Willemstad (Amst. 1899-1903). Wat er in 1802 en 1803 geschiedde is niet bekend (zie onder Suriname).

Door het ontbreken van het kaartengeld - de enkele mislukte poging tot invoering daarvan (zie MUNTWEZEN) had geen invloed - kreeg het sloopje op de eilanden niet zulk een bekendheid als in Suriname. De meening dat Curaçao een eigen wapen zou hebben heeft dientengevolge waarschijnlijk nooit postgevat of is, zoo dat al het geval geweest mag zijn, spoedig weder verdwenen. Of moet misschien aan een dergelijke begeerte het feit worden toegeschreven, dat men het in 1814 (S.B. 14 Januari 1814, No. 133, Stbl. No. 9) vastgestelde wapen van den Souvereinen Vorst tot 1 Sept. 1869 (in den herdrukten bundel van 1816-1852 niet overgenomen) op de publicatiebladen heeft afgedrukt, niettegenstaande reeds in 1815, dus vóór de teruggaaf van de kolonie, een nieuw Rijkswapen was vastgesteld? Aan een dergelijke inconsequentie heeft men zich in de vroegere kolonie St. Eustatius schuldig gemaakt. In het Kon. Kab. v. Munten, enz is nl. een zegelstempel aanwezig met het Nederlandsche wapen van 1814 (zie hieronder) en het onderschrift *St. Eustatius*.

Het zoo juist genoemde wapen van den Souvereinen Vorst was gevierendeeld:

1° en 4° (het Nederlandsche wapen van 1814): van rood, waarop een met gouden kroon gekroonde klimmende leeuw van goud, geklauwd en getongd van blauw, houdende in den rechter voorklauw een opgeheven zwaard en in den linker een bundel pijlen;

2° en 3° (het wapen der Prinsen van Oranje): nogmaals gevierendeeld:
a en d (Chalon): van rood met een gouden band of schuinbalk van rechtsboven naar linksonder (heraldisch),
b en c (Oranje): van goud met een jachthoorn van blauw, beslagen van zilver en gesnoerd van rood,
hartschild (Genève): geëquipoleerd van blauw op goud of m.a.w. geschaakt van 5 gouden en 4 blauwe velden;

hartschild (Nassau): van blauw met een klimmenden leeuw van goud, getongd en geklauwd van rood, het veld bezaaid met gouden blokjes.

Dat dit wapen met 1 Sept. 1869 op de Publicatiebladen door het Rijkswapen (zie onder Suriname) vervangen werd, hangt natuurlijk samen met hetgeen destijds in Suriname geschiedde (zie boven).

Om deze bijdrage met een anecdote te eindigen: de bewoners van Curaçao spreken wel eens schertsenderwijs over hun wapen, teneinde de geringe vruchtbaarheid van het eiland te kenschetsen. Het schild zou dan een kale rots met een cactus op den top moeten vertoonen benevens een magere geit, die reikhalzend tegen de rots opstaat. Devies: 'Mijn God, ik kan er niet bij!'

Litt. Hartsinck, Besch. v. Guiana enz., Amst. 1770 bl. 858; Stedman, Reize naar Suriname, Amst. 1799, II 316. Teenstra, Landbouw I. 49; Van Sypesteijn, Besch. v. Suriname blz. 81; Wolbers, Gesch. v. Sur., blz. 54, noot; Winkels, Publicatien anterieur aan 1816 (19 Febr. 1803); Kaart van De Lavaux (1737); Sur. Almanak 1897 blz. 65; Jaarverslagen van het Geschied. enz. kundig genootschap van Curaçao (3de t/m 6de, 1899-1903); Debat tusschen de heeren Oudschans Dentz en Ligtenberg enz., in De West 1910, Nos. 118, 119, 120, 121 en 122 en 1911, No. 149; Suriname van 3 Maart 1911. T. van der Laars, Wapens, Vlaggen en Zegels v. Ned. Amst. 1913 blz. 126 en 167.

G.J.F.

Wapens.

Zie BENEDENL. INDIANEN, blz. 105, BOVENL. INDIANEN, blz. 172 en 176, OUDHEDEN, bl. 541.

Warakoe,

KAR. of WAR. en N.E. Zie SCHIZODON.

Waranawa,

PAP. Zie CARANX LATUS.

Warappa,

KAR. en N.E. Zie HOPLERYTHRINUS.

Waraus.

Zie BENEDENL. INDIANEN.

Warawara,

PAP. Zie FALCONIDAE.

Wareeroe,

BEN. E. Zie CISSUS SICYOIDES.

Wareeroe kroes,

BEN. E. Zie CISSUS TRIFOLIATA.

Warimbo,

N.E. Zie ISCHNOSIPHON.

Warna,

N.E. Zie COELOGENYS.

Warrand(e).

Oude naam voor de giftbrieven van gronden in Suriname tot den aanleg van plantages.

Warra-warra,

KAR. en N.E. Zie PLECOSTOMUS.

Wasbloem.

Zie HOYA.

Wassi-wassi,

N.E. Zie HYMENOPTERA.

Wasvisch,

SUR. Zie VISSCHERIJ.

Watakeeli,

BEN. E. Zie BEURERIA.

Watapaana,

BEN. E. Zie DIVIDIVI. In vroegeren tijd beteekende het woord ook een geeseling, omdat de dunne takken gebruikt werden om de slaven te straffen.

Watapaana sjimarón,

CUR. Zie ACACIA VILLOSA.

Waterboa.

Zie EUNECTES.

Waterdruif,

SUR. Zie SOLANUM LANCEAEFOLIUM.

Watergrass,

BOV. E. Zie COMMELINA VIRGINICA.

Watergroenhart,

SUR. Zie SWEETIA.

Waterguave,

SUR. Zie PSIDIUM POLYCARPON.

Waterland.

Zie THORARICA.

Waterlelie,

SUR. Zie NYMPHAEA.

Watermeloen,

SUR. Zie CITRULLUS.

Waterplantages,

CUR. Zie PLANTAGES en WATERVOORZIENING.

Waterschappen.

Zie PLAATSELIJKE BESTUREN.

Water thistle,

BOV. E. Zie NEPTUNIA.

Watervarken,

SUR. Zie HYDROCHOERUS.

Watervoorziening.^{aant.}

Suriname.

Als drinkwater gebruikt men regenwater, van de daken opgevangen in steenen of ijzeren regenbakken, of in vaten, putwater en water uit de rivieren of kreken.

Putwater.

Te Paramaribo zijn de eerste openbare welwaterputten reeds ten tijde van Van Aerssen gegraven, en naarmate de stad zich uitbreidde nam hun aantal toe. Vele dezer putten - meestal in de zand- en schelprietsen gegraven - bevatten goed drinkwater; hetzelfde kan niet gezegd worden van de putten op de particuliere erven, vooral op de laaggelegen erven; de afstand tot de veelal gebrekkig ingerichte latrines of tot de op de erven aanwezige stallen is daar dikwijls bedenkelijk gering. Uitvoerige gegevens hieromtrent werden een 15-tal jaren geleden verzameld door eene commissie, ingesteld om o.m. het drinkwater-vraagstuk te bestudeeren; het verslag der commissie werd niet openbaar gemaakt.

Het onderzoek werd herhaald door eene bij gouv. res. van 28 Juli 1910 ingestelde commissie, aan welke was opgedragen te rapporteeren en te adviseeren omtrent de woning-toestanden in de kolonie (zie het in 1912 te Paramaribo verschenen rapport). Het onderzoek strekte zich uit over 1680 erven te Paramaribo; in haar recapitulatie verklaart de commissie: de privaten staan te dicht bij den in gebruik zijnden put [natuurlijk niet op alle erven]; de drinkwater-voorziening is *beslist* onvoldoende. In no. 3 (1912) van de verslagen van den keuringsdienst is een verslag opgenomen van het scheikundig onderzoek van het water van 27 openbare putten te Paramaribo. Het bacteriologisch onderzoek is niet vermeld. Dr. J. Sack, die het scheikundig onderzoek deed, komt tot de volgende samenvatting: 'In het water van vele putten kan phosphorzuur aangetoond worden, waaraan de schelphoudende lagen, waarop de meeste putten gemaakt zijn, de schuld zijn. Het gehalte der organische stoffen is uiterst gering bij het putwater en schadelijke metalen kwamen niet voor. Ammoniak en salpeterigzuur kwamen het meest voor bij nieuw gemaakte putten, maar verdwenen door het gebruik. Over het algemeen genomen viel de locaalinspectie van de openbare putten bevredigend uit'. Toch geeft hij den raad nooit anders dan gekookt water, zoowel put- als regenwater te gebruiken. In verslag no. 13 (1914) van denzelfden dienst, schrijft Dr. P. Muller: 'Van de onderzochte watermonsters [welke?] moest ongeveer de helft worden afgekeurd. In den regentijd is 't putwater gewoonlijk goed, maar 't wordt dan zelden gebruikt als drinkwater, in den drogen tijd als 't regenwater ontbreekt, is 't putwater nog al eens bedorven'. Vermoedelijk heeft dit betrekking op de openbare putten, want het mag in verband met hetgeen boven gezegd is omtrent den afstand van de putten op de erven tot de latrines en stallen betwijfeld worden of in den regentijd, bij den hoogerem grondwaterstand, de toestand dezer putten beter is dan in den drogen tijd. In dit

jaargetijde waait er in de openbare putten, voor zooveel deze open zijn, met het stof, veel, dat het water zeker niet beter maakt. Opzettelijke verontreiniging der openbare putten werd strafbaar gesteld bij G.B. 1856, n° 3. Later zijn de strafbepalingen verzaamd en uitgebreid tot alle waterreservoirs (zie G.B. 1915 n°. 77, art. 50). Op sommige particuliere erven houdt men een vischsoort, *warra-warra* genaamd (zie PLEECOSTOMUS) in de putten, omdat deze zich voedt met de daarin groeiende wieren; men meent zodoende het water te verbeteren. In den regel wordt het water met emmers geschept; pompen zijn zeldzaam. Tegen het eind van den drogen tijd worden de putten soms leeggeschept of leeggepompt en schoongemaakt. Om het weder toevloeien van het grondwater te bevorderen worden er soms geweerschoten in den put gelost.

Dicht bij de kust heeft men geen putten, daar het water brak zou zijn. In Coronie en Nickerie drinkt men, wanneer het opgevangen regenwater verbruikt is, het water uit de zoet-waterkanalen die door de daarachter liggende zwampen gevoed worden, in Coronie ook het water uit zoogenaamde *watergaten*, die soms vrij ver achter de bewoonde plaatsen liggen. Zijn de zwampen droog dan kan het watergebrek daar zeer nijpend zijn. In Coronie is het meermalen voorgekomen dat men, om een glas water vragendeverzocht werd genoeg te nemen met kokosnootmelk, omdat er geen water was. Bij lang aanhoudende droogte haalt men in Nickerie water uit de Ma. ratakka, een zijtak van de Nickerie-rivier.

Op enkele plaatsen in de kolonie heeft men natuurlijke bronnen met voortreffelijk drinkwater, zooals op Groningen aan de Beneden Saramacca, op Onoribo aan de Para en op de Joden-savanne (de z.g. *tjororò*). Van het water uit laatstgenoemde bron vermeldt het Essai hist. sur la Col. de Surinam, 1788 II 53: 'Les Juifs en font usage dans la convalescence des fièvres tierces, & des maladies d'obstructions'. Met Rijnwijn en suiker zou het een schuimenden drank vormen. Ook zou het water een diureticum zijn. Latere onderzoekingen hebben deze eigenschappen niet bevestigd.

Regenwater.

Dit is het meest gebruikte drink- en waschwater in de kolonie. De meeste woningen hebben op het erf grootere of kleinere vergaarbakken, maar niet altijd van voldoende inhoud om een langdurige droogte door te komen, vooral omdat hij die goed voorzien is dikwijls de burens moet helpen. Een emmer of een kruik water wordt zelden geweigerd. Zeer algemeen zijn ijzeren 'tanks', die van de immigranten-schepen gekocht of ook wel in de kolonie gemaakt worden. Op vele erven heeft men slechts kleine vaten, ware kweekplaatsen van muskieten. Bij de openbare gebouwen heeft men veelal groote steenen regenbakken, nog uit den ouden tijd afkomstig, en op de stations, waar de districts-besturen gevestigd zijn, groote ijzeren bakken, waaruit in tijden van grooten nood aan de bevolking water verstrekt wordt. Maar in het algemeen mag men zeggen dat het koloniaal bestuur is te kort geschoten in de behartiging van dit volksbelang. Bepalingen, die de ingezetenen dwingen, voldoende berging van regenwater te hebben, zijn er niet, niettegenstaande het gebrek aan goed drinkwater zich nagenoeg elken drogen tijd herhaalt.

Daarin is Britsch Guiana met zijn Local Government Ordinance van 31 Juli 1907 no. 13 ons voor. Om ten deze een voorbeeld van bestuurszorg te vinden moet men bijna een eeuw teruggaan. Na den brand van 1821 te Paramaribo (zie aldaar, blz. 552) werd - daar de regenbakken bij de verbrande huizen van allen toevoer van water waren beroofd en hierdoor in den aanstaanden drogen tijd gebrek aan regenwater zou kunnen ontstaan en het bestuur 'de goede Ingezetenen' zooveel in zijn vermogen was voor dat onheil wilde behoeden - bij Publ. van 6 Juni 1821

(G.B. no. 4) aan eigenaren of bezitters van afgebrande erven bevolen om vóór het einde der maand de regenbakken te doen schoonmaken en 'boven of bij dezelve, of op de erven, te

maken, te plaatsen en te onderhouden een afdak, met pannen, tighels, singels of planken gedekt geschikt tot afleiding van het regenwater, en hetzelfde te voorzien van een goot, zoodanig dat het regenwater behoorlijk naar de regenbakken worde geleid, en in dezelve opgevangen en bewaard'.

De geneeskundige verordening van 21 Jan. 1879 (G.B. no. 8) legt in art. 5 aan den huurder van immigranten als verplichting op het verschaffen van goed drinkwater, maar bevat geen voorschriften omtrent waterberging.

In 1912 was de droogte van zoo langen duur en het watergebrek zoo algemeen, dat water per spoor uit de Boven-Saramacca moest worden aangevoerd. Bij aankomst van den watertrein te Paramaribo, werd er letterlijk om het water gevochten. Voor de districten werd het water uit de boven-rivieren aangevoerd in ponten, door stoombarkassen gesleept.

Dat er van de daken heel wat vuil in de regenbakken terecht komt, behoeft geen betoog. Tot voor kort mochten de stinkvogels (zie CATHARTIDAE) daar hunne uitwerpselen bijvoegen; sedert een paar jaar echter worden deze onbezoldigde straatreinigers vervolgd en gedood. In de gezinnen waar men de hygiëne niet geheel verwaarloost, worden de bakken jaarlijks, tegen het einde van den drogen tijd, schoongemaakt, en wanneer men ziet wat daaruit zooal te voorschijn komt, verwondert men zich dat de menschen bij het gebruik van het water gezond blijven. Niet goed afgesloten regenbakken zitten vol kakkerlakken en muskietenlarven. Verdrinkt er een rat of vleermuis in den bak, dan moet deze leeggemaakt en schoongewassen worden.

Bij het invallen van de eerste regenbuien na een periode van droogte, neemt men de aanvoerbuizen weg tot de daken door den regen zijn schoongewassen. Filters zijn weinig in gebruik. Het water wordt afgekoeld in Indiaansche koelkruiken of door middel van ijs in blikken of zinken kannen met dubbelen wand en bodem.

Rivierwater.

Waar het water van rivieren en krekken ophoudt brak te zijn, gebruikt men dit als drinkwater; men schept het niet dicht bij den oever en laat het in groote potten bezinken. De Indianen zorgen ervoor zich te vestigen in de nabijheid van kreekjes met goed drinkwater. In sommige krekken is het water donker van kleur; het water van de Para b.v. heeft de kleur van Madera-grog, wegens de daarin opgeloste plantaardige stoffen, maar is voor de gezondheid niet schadelijk. Hoe soms de negers hun prise d'eau tegen verontreiniging beschermen is medegedeeld aan het slot van het artikel BIJGELOOF.

Artesis water.

Op het eind van 1902 en het begin van 1903 werden de eerste proefboringen te Paramaribo gedaan door een deskundige uit Britsch Guiana, den heer Th. Wardle. Daarna zijn er herhaaldelijk op de begrotingen sommen uitgetrokken voor het aanschaffen van een boor-installatie. zonder dat het evenwel tot de aanschaffing kwam. Het op de begroting voor 1907 uitgetrokken bedrag bleef ongebruikt omdat bij de ondiepe boringen, in 1906/07 onder leiding van de Mijn-exploratie gedaan, gebleken was, dat in een groot deel der stad met ondiepe putten bruikbaar water

kon worden verkregen. In 1907 deed de heer Wardle op eigen risico een tweetal boringen te Paramaribo, maar ook deze konden het vraagstuk niet tot oplossing brengen. Op de begroting voor 1915 bracht de gouverneur een memoriepost om de boringen voort te zetten. Indien - aldus de toelichting - door artesische boring niet in het gebrek aan drinkwater te Paramaribo kan worden voorzien, dan is de eenige afdoende oplossing van dit vraagstuk eene drinkwaterleiding met prise d'eau op grooten afstand van de stad, een werk waarvan de kosten door deskundigen geraamd is op 1½ miljoen gulden. (Zie over de geschiedenis dezer zaak de memoriën van toelichting op de ontwerp-begrotingen voor 1905, 1907, 1908, 1915, 1916 en 1917). In Juni 1914 bezocht Prof. Harrison van Demerary, met goedvinden van het bestuur van Britsch Guiana, de kolonie om over deze aangelegenheid advies uit te brengen. Volgens de berichten in de Surinaamsche nieuwsbladen had Prof. H. de beste verwachtingen van diepe boringen. Aangezien de Minister van Koloniën, met eenige beperkende voorwaarden, den memoriepost op de begroting voor 1916 had overgenomen is op de ontwerp-begroting voor 1917 door den Gouverneur de memoriepost op nieuw uitgetrokken. Het ligt in de bedoeling een boortoestel aan te schaffen. Voor Nickerie en Coronie is het drinkwater-vraagstuk waarschijnlijk alleen door diepboring op te lossen. Ook daar had de heer Wardle proefboringen gedaan.

De in de Wanica-kreek uitmondende Tawajari-zwamp, waarop men o.a. als prise d'eau voor een waterleiding naar Paramaribo het oog heeft gehad, bleek bij de groote droogte van 1912 geheel droog en zou dit bij uitpomping nog eerder geweest zijn. Het water was, blijkens scheikundig onderzoek, na een zuivering van organische stoffen, zeer goed drinkwater (zie verslag v.d. keuringsdienst, 1912 no. 3).

Brand-waterleiding.

Zie PARAMARIBO, blz. 552.

CURACAO. De geringe regenval, de ongeregeld terugkeerende en soms zeer langdurige perioden van droogte maken de watervoorziening (drink-, wasch- en bevoeiingswater) op de Benedenwindsche Eilanden tot een zeer belangrijk vraagstuk, waaraan dan ook zoowel van de zijde der inwoners als van het bestuur steeds de noodige aandacht is geschonken.

De instructie, die de Compagnie in 1764, voor den directeur Jean Rodier vaststelde, bevatte reeds een artikel, luidende: 'Aenbelangende de Regenbakken en Waterputten, aldaer reeds gegraven, of nog te graven, zal hij bezorgen dat dezelve niet komen te bederven; nemaer in tegendeel voor bevuilinge mogen blijven gepreserveerd.'

Deze eilanden zijn voor hunne watervoorziening geheel afhankelijk van den regenval. Al het water dat aan den bodem wordt onttrokken, hetzij uit gegraven putten, hetzij uit meer of minder diepe boringen, is afkomstig van neerslag op de eilanden zelve gevallen.

Naar Prof. K. Martin's meening (Bericht über eine Reise nach Niederl. West-Indien, Leiden 1888, II 115) is de aanleg van artesische bronnen niet mogelijk, bij welke verklaring Van Kol (Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 316) zich niet neerlegt. Hij acht het nemen van een ernstige proef wenschelijk.

Drinkwater.

Elke woning van eenige beteekenis, zoowel in als buiten de hoofdplaats, is voorzien van een regenbak (PAP. *reenbak*), waaruit soms ook water wordt verkocht. De onderscheidene forten in en bij de hoofdplaats hebben regenbakken met te zamen ± 920.000 L. inhoud. De buiten bevolking drinkt voor het meerendeel putwater, dat minder goed is dan het water uit de regenbakken. Over de Curaçao'sche waterleiding is gehandeld onder NIJVERHEID, blz. 512. Het water, dat voorheen door kalk- en keukenzoutgehalte ondrinkbaar was, wordt thans

gedestilleerd en voor lagen prijs ook aan niet-aangeslotenen verkocht. Bij de in 1910 geheerscht hebbende droogte begon het debiet van de putten der waterleiding te verminderen, zoodat deze inrichting niet geacht kan worden het drinkwater-vraagstuk op te lossen. Over de inrichting tot het destilleeren van zeewater zie NIJVERHEID, blz. 512.

Hoe een vreemdeling oordeelde over het drinkwater op Curaçao, blijke uit de volgende aanhaling: 'Plenty of water is found by digging deep enough, but it is so loaded with saline matter that it is totally unfit to drink. Nearly every house has its cistern, but it is usually either entirely empty or the rainwater has become odorous and impure by long stagnation. People who are able to afford it import their water for domestic use from the Venezuelan coast'.... (W.L. Scruggs, *The Colombian and Venezuelan Republics*, London 1900, blz. 188). Deze Amerikaan heeft het met de droogte al zeer ongelukkig getroffen. Zie over het drinkwatervraagstuk ook het in 1913 door den Centralen Gezondheidsraad uitgebrachte Rapport omtrent de voorzieningen, die op sanitair gebied te Willemstad (Curaçao) waren te treffen, enz. blz. 49-51.

Bevloeiingswater.

Van oudsher maakten de plantage-eigenaars, meestal in het beneden gedeelte der rooien, dammen (zie aldaar) om de afstroming van het regenwater naar zee tegen te gaan en tijdelijke reservoirs te vormen. Sinds 1905 is ook het bestuur tot dam-aanleg overgegaan, deels door subsidiën aan particulieren, deels in eigen beheer; deze subsidiën worden niet meer verleend; de aanleg in eigen beheer is de z.g. 'systematische dam-aanleg', waarvan de kosten jaarlijks f30.000 beloopt. Men meent door de dammen den grondwater-voorraad te kunnen vergrooten en den grondwaterstand te verhoogen. In een artikel in *De Ingenieur* van 21 Maart 1914, getiteld 'De watervoorziening van de Benedenwindsche eilanden van de Kolonie Curaçao', trekt de mijn-ingenieur G. Duyfjes dit in twijfel, op grond van een vergelijkend onderzoek van den watertoestand in onderscheidene putten. Water - schrijft hij - dat eenmaal den bodem is ingedrongen, kan niet meer in zijn beweging worden beïnvloed door een bovengrondschen dam. Het zakt ongeveer loodrecht omlaag, totdat het een voor water ondoordringbare formatie ontmoet en stroomt dan langs de oppervlakte daarvan af. Het vormt dan een grondwaterstroom, en de eenige manier om het niveau van het grondwaterpeil te verhoogen, is het afstromen van het grondwater te beletten. Tijdelijke toevoer van veel water door bovengrondsche dammen kan alleen tijdelijke verhooging van het grondwater ten gevolge hebben. De afstroming van het grondwater is alleen te beletten door den aanleg van ondergrondsche dammen, die tot het voor water ondoordringbare bodemgesteente reiken, zooals reeds door O.C.A. Van Lidth de Jeude (*De Haven van Curaçao*, 1910) voor de watervoorziening van de haven ontworpen. Men krijgt zoodoende als het ware ondergrondsche reservoirs. Het denkbeeld, afkomstig van Prof. Martin (l.c. blz. 117) is nader besproken door den Ingenieur D.H. Havelaar in zijn Rapport betr. eene reis door de kol. Curaçao (Bijl. O² Kol. Verslag Curaçao 1903 blz. 65; 37 van den overdruk). 'Alleen in vereeniging met een ondergrondschen dam-aanleg - zoo besluit Duyfjes - kunnen de thans aangelegde bovengrondsche dammen tot hun recht komen en nut krijgen. Men moet niet alleen het regenwater dwingen in den bodem te dringen, men moet ook dat in den bodem gedrongen water dwingen in den bodem te blijven; dan eerst zal Curaçao geholpen zijn'.

Dat de bovengrondsche dammen van geen nut zouden zijn is hiermede wel niet bedoeld.

Putten.

Sedert eenige jaren is men op Curaçao er toe overgegaan bevoeiing toe te passen uit putten (PAP. *Poos*), waarop veelal Amerikaansche windmolens geplaatst zijn, die het water naar de oppervlakte opvoeren, waar het gewoonlijk wordt verzameld in kleine gemetselde reservoirs, welke òf overloopen, òf van waaruit het water, meestal door ijzeren buisleidingen, naar de te bevoeien oppervlakte geleid wordt. De putten hebben meestal een gemetselden ringmuur (PAP. *boca*) die tot de harde rots doorgaat. Ze worden in den drogen tijd gegraven om geen last te hebben van het grondwater. De diepte wisselt af van 6 tot 15 M., maar soms moet men veel dieper graven. Sommige plantages hebben verscheidene putten met windmolens; de meeste vindt men op Groot St. Joris.

De kleine hovenier, die geen windmolen kan bekostigen, zet op zijn put een windas, waarom een touw loopt met twee petroleumblikken als emmers. Aan den bovenrand van elk blik wordt een steen bevestigd, om het blik te doen kantelen zoodra het 't water raakt; anders zou het blijven drijven.

In zeer slechte jaren worden vele putten droog; men diept ze dan uit, maar aan dat uitdiepen is een grens; op zekere diepte wordt het water meer of minder brak en ondrinkbaar.

Het gouvernement moedigt het graven van putten door zijne grondhuurders aan door zekere vermindering van huurpenningen voor elken put. Ook op andere wijze wordt het graven van putten voor den kleinen man gemakkelijk gemaakt.

Overhet eiland verspreid zijn er nog een groot aantal landsputten (44 volgens het Kol. Verslag 1915) in diepte wisselende van 5,5 M. tot 20 M. Sedert 1906 geeft een tabel in de bijlagen van het Kol. Verslag den waterstand in de landsputten bij het einde van iedere maand aan.

Watergaten.

Behalve de putten worden hier en daar ook z.g. watergaten aangetroffen, n.l. plaatselijke natuurlijke of gegraven verdiepingen van den bodem, al of niet bemetseld, waarin men door de groote diepte geruimen tijd water houdt. Gewoonlijk is een der zijden hellend om bij het water te kunnen komen.

Wel van Hato.

De plantage van dien naam aan de noordkust van het eiland, in het kalksteen-gebergte gelegen, heeft een wel, die ook in de droogste tijden water geeft, hoewel in geringe mate. Het water dat uit eenige spleten in het gebergte vloeit, wordt naar een groot gemetseld reservoir geleid, dat een tweede, lager gelegen reservoir voedt, van waaruit door gemetselde goten het water verder verspreid wordt. Een tweede wel, niet ver van de eerste gelegen, geeft weinig water meer.

In Bulletin no. 3 (Maart 1905) van de Inspectie v.d. Landb. in West-Indië zijn de uitkomsten medegedeeld van een scheikundig onderzoek door Dr. J. Sack van twee bronwaters van de plantage Knip, n.l. de bronnen 'Tuin van Louw' en 'Poos van Cajoeda' (zie AARDKUNDE, blz. 21). Doel van het onderzoek was, na te gaan of

deze wateren geschikt zouden zijn om als mineraal-water te worden uitgevoerd.
Het antwoord was ontkennend.

Waterplantages.

Zie PLANTAGE, blz. 569. Op eenigen afstand van de hoofdplaats begint het terrein, waar men putten met goed water kan hebben.

Aan den N.O. en den N.W. hoek van het Schottegat vindt men putten met zeer goed water: o.a. op Groot Kwartier, Asiento, De Hoop, Heintjekool, Gusparito. Het water wordt in groote vaten (PAP. *bari, boco*), één op een ezelkar of eenige in een groote pont, naar de stad vervoerd ten verkoop, meest tegen 5 cent voor een petroleumblik vol; bij groote droogte is de prijs veel hooger. Een paar plantages hebben een gemetselde goot van den put tot den steiger, waar het water in een gemetseld reservoir loopt om per pont vervoerd te worden. Broodbakkers gebruiken bij hun bedrijf slechts putwater.

Ten slotte zij hier het volgende aangehaald uit de Mem. van Antw. op het Voorl. Verslag van de Eerste Kamer, betreffende de begroting van Curaçao voor 1916: 'De ondergeteekende (Minister Pleyte) kan voorts mededeelen, dat thans plaatselijk onderzocht wordt een plan tot den aanleg van belangrijke werken, met het doel om aan het vraagstuk der watervoorziening, ook ten behoeve van den landbouw, eene afdoende oplossing te geven'.

Aruba.

Ook op dit eiland is men aangewezen op opgevangen regenwater, putten en waterkuilen (PAP. *tankies*). Over de natuurlijke bronnen, waaronder een warme bron bij Oranjestad, zie AARDKUNDE, blz. 18.

Bonaire.

Van dit eiland kan hetzelfde gezegd worden als van Aruba. Op de domeingronden, die voor ieder toegankelijk zijn, worden tal van putten en vergaarbakken aangetroffen. Ook van de regenbakken behooren onderscheidene aan het gouvernement.

Zoowel op Aruba als op Bonaire heeft men een bron, die op beide eilanden den naam Fontein heeft gegeven aan de plaats waar zij voorkomen. Volgens Martin (l.c. blz. 116) zijn deze op dezelfde wijze ontstaan als de bron op Hato.

De Boven w. Eilanden.

Opgevangen regenwater en water uit putten is ook op deze eilanden het eenig beschikbare. Het aantal regenbakken en putten, ook- openbare, is er dan ook aanzienlijk. Alleen op Saba is men grootendeels afhankelijk van den regenval. Van de enkele bronnen aan het strand wordt alleen gebruik gemaakt wanneer de bakken leegzijn. Zoowel te Bottom als te Windwardside heeft het gouvernement een grooten regenbak, waaruit zoo noodig, tegen zeer lagen prijs water verkocht wordt.

Taylor's put in Oranjestad (Sint Eustatius), 51 M. diep, is sedert een tiental jaren voorzien van een windmolen met waterbak. Over de putten op Sint Martin zie verder aldaar, blz. 630. Men heeft op dit eiland ook een enkel watergevend kreekje.

Waterwerk.

In den aanvang der suikercultuur in Suriname werden de suikermolens gedreven door ossen, paarden of muilezels (zie BEESTENWERK). Naarmate de landen aan de benedenrivieren met haar krachtigen vloed en eb in cultuur kwamen en de cultuur zich uitbreidde, begon men, na de verbeteringen door David de Mercato omstreeks 1663 in de suikermolens aangebracht (zie Publ. of the Am. Jew. Hist. Soc. number 16, 1907, blz. 146 noot) meer en meer gebruik te maken van waterkracht. In 1677 werd door de Gecommitteerde Raden van de Staten van Zeeland aan Abraham Christiaens een octrooi verleend voor den tijd van 9 achtereenvolgende jaren 'tot het alleen maken en stellen van Wint en Watermolens mitsgaders handmolens in de Colonie van Suriname om met deselve te kunnen malen het riet waarinne het Suycker wast'. De aanleg van een 'waterwerk' eischte een stelsel van breede kanalen, waarin het rivierwater bij vloed werd ingelaten door de inneemsluis, welke gesloten werd wanneer het water zijn hoogsten stand had bereikt. Dit aldus geschutte water stroomde bij eb door een nauwe, gemetselde goot en bracht daar een groot onderslagrad, met een doorsnede van 36-39 voet, in beweging, dat op zijn beurt door een stelsel van kamraderen den molen deed draaien. In aanleg was een waterwerk duurder dan een beestenwerk, waar men met een kleiner kanaalstelsel kon volstaan, maar op den duur waren de waterwerken waarschijnlijk voordeeliger, omdat de sterfte onder de molendieren zeer groot was. De raderen, die aanvankelijk buitenwerks achtkantig waren, werden later cirkelvormig gemaakt. Er werd alleen bijspringvloed gemalen; naar gelang van de ligging der plantages liep de molen langer of korter; dit hing af van het meerdere of mindere verschil tusschen den hoogsten en den laagsten waterstand in de rivier; een goed opgesteld en gunstig gelegen waterwerk kon negen à tien dagen achtereen malen, n.l. vier dagen vóór, op den dag van en vier of vijf dagen na volle of nieuwe maan; gewoonlijk was de duur iets korter. Daar men naar het getij werkte, moest dit zoowel bij nacht als bij dag gebeuren, waardoor de arbeid gedurende de maling voor de slaven zeer zwaar was. Gewoonlijk had men aan de rivierzijde van het rad in het gemetselde kanaaltje een nooddeur, waardoor men het rad snel tot staan kon brengen, ingeval een arbeider met den vinger geraakte tusschen de rollers, die het riet persten.

Pogingen om de watermolens te verbeteren zijn niet uitgebleven. Reeds onder het bestuur van den gouv. Van Scharphuizen (1689-1696) werd aan den timmerman Jean Pierhattief voor 20 jaren octrooi verleend voor het maken van 'soodanige waterwercken als hij jegenswoordigh op Waterlandt [eene plantage van den gouverneur] onder handen heeft, gelijk mede die wercken die met Ebb en vloed cunnen maelen'. Die zulk een werk wilde oprichten moest aan Pierhattief 150 gulden betalen en 300 caroly guldens voor een werk dat met vloed en eb kon malen. Het is met deze laatste uitvinding niet voorspoedig gegaan. Zij schijnt althans geen toepassing te hebben gevonden. Afbeeldingen van waterwerken vindt men bij verscheidene oudere schrijvers, zoo b.v. in Herlein's Beschr. v.d. Volk-plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718 (overgenomen in Rodways Guiana, Londen 1912). In de afbeelding in Pistorius' Korte en zakelijke Beschr. v.d. Col. v. Zuriname, Amst. 1763, zijn de schoepen verkeerd geplaatst, n.l. met de vlakken evenwijdig met den omtrek van het rad, inplaats van loodrecht daarop. Fermin beeldt in zijn Nieuwe Algem. Beschr. v.d. Col. v. Suriname, Harl. 1770, een rad af waarbij het water uit een houten goot op de schoepen van het rad valt, een bovenslag-rad dus. Het blijkt niet waar dit systeem in gebruik is geweest; zeker niet in het lage land, waar men met eb en vloed werkte. De watermolens zijn lang in gebruik gebleven; in 1832 waren er nog 70, in 1860 een 30-tal. Op de plantages die niet verlaten werden en waar men suiker bleef verbouwen, zijn de watermolens langzamerhand verdrongen door stoommolens.

Watra dagoe,

N.E. Zie LUTRA.

Watragrien,

N.E. Zie SWEETIA.

Watra-mama,

N.E., verwant aan de onderscheidene waternymfen van de Grieken en Romeinen, aan de najaden en sirenen der Grieksche, de meerminnen en nixen der Germaansche mythologie. De Indianen in Suriname zijn vast overtuigd van het be-

staan van de watra-mama of watermensch 'a being with a body not well described, who lives under water' (Everard F. im Thurn, *Among the Indians of Guiana*, London 1883, blz. 352). Maar niet alleen de Indianen; ook een deel der creolenbevolking. In de zeventiger jaren van de vorige eeuw werd schrijver dezes op een kleine vestiging aan de Boven-Suriname ernstig gewaarschuwd bij avond niet te baden in de rivier, omdat de watra-mama hem daarbij gezelschap zoude komen houden en het dan slecht met hem zou aflopen. Dat de watra-mama bij het bad niet verscheen, schreven zij daaraan toe, dat zij op dat oogenblik iemand anders gezelschap hield. De stoomvaart op de rivieren zal de watra-mama langzamerhand wel doen verdwijnen. Quandt (zie aldaar), die van 1771-1776 op Saron aan de Saramacca-rivier en van 1777-1780 op de Hoop aan de Corantijn als zendeling onder de Indianen arbeidde, verhaalt - omdat hij door velen het bestaan van watermensen had hooren betwijfelen - in zijn *Nachricht von Surinam* (blz. 104-107) wat hij van de watra-mama hoorde vertellen en zelf zag. De posthouder aan de Wajombo, Wiedner 'ein glaubwürdiger Mann', had, bij zijn landingsplaats staande, een watermensch, 'an den erhabenen Brüsten sehr kenntlich vom weiblichen Geschlecht', naar boven zien komen. Het wezen had een 'ordentlich menschliches Gesicht', bruin, even als de rest van het lichaam en lang haar op het hoofd. Wiedner haalde zijn geweer, maar toen hij, ondanks de waarschuwing van de aanwezige Indianen wilde schieten, dook de watra-mama onder.

Broeder Dehne, die een jaar lang geheel alleen te Ephraïm, een andere zendingspost aan de Corantijn, gewoond heeft, zag op zekeren dag een watermensch, ook van vrouwelijke gestalte, aan den oever te voorschijn komen. Zij had eerst de haren over het gezicht hangen, stak daarna het hoofd onder water, wierp de haren achterwaarts en spuwde water naar hem. De watra-mama was bruin, schoon van gelaat en had volle borsten.

Eenige 'glaubenswürdige Indianer' vertelden Quandt het volgende: Indianen vischten in de Berbice-rivier met een groot net en vingen daarin een vrouwelijk watermensch. Zij legden hun vangst in hun korjaal met het doel die aan den Europeaan, voor wien zij vischten, te brengen. Telkens als zij de watra-mama op den rug legden, keerde zij zich om, alsof zij zich schaamde, zooals de Indianen zeiden. Toen zij bij huis kwamen sprong de juffrouw uit de korjaal in het water en verdween.

Deze drie gevallen van hooren zeggen; maar ook zijn eigen ervaring bevestigde hem dat er in het water schepsels leven, die den mensch zeer gelijken. Op een spelevaart op de Corantijn met zijne vrouw en een paar zendingen, stak een sterke wind op, waarvan zij gebruik wilden maken om terug te zeilen; met het opzetten van het zeil bezig zijnde, zagen zij twee 'menschenähnliche Köpfe' boven water komen en hoorden zij, 'ein dem Lachen ganz ähnlichen Laut'. Indianen konden zonder vaartuig zoover in de rivier niet zijn. Het bruine gezicht en het zwarte haar kon hij duidelijk zien, maar kon niet uitmaken of het haar lang of kort was. Daar de wind sterk was en zij een beetje bang op het water waren, konden zij van de verdere gelijkenis met den mensch niets bepaalds zeggen. Hunne vrees was den Indianen aanleiding tot eenige verhalen over zulke watermensen, die korjalen met Indianen omgegooid en eenige van dezen onder water medegesleurd hadden.

Wat hij zelf zag was wel iets minder dan wat hij van hooren zeggen had.

Het lange verblijf in die eenzame, geheimzinnige bovenrivieren - in de benedenrivieren schijnt de watra-mama niet te komen - maakt den mensch ongetwijfeld vatbaar om te gelooven wat men in het gewoel van een groote stad niet zoo licht zou aannemen. Maar als men de verhalen ontdoet van het aandeel dat de phantasie daaraan heeft, de vrouwenborsten en het lange haar b.v. - niemand

zag ooit anders dan een wezen van het schoone geslacht en geen berichtgever maakt melding van de onderste extremiteiten - dan blijft over, dat er een in de bovenrivieren levend dier moet zijn, dat, op eenigen afstand gezien, iets van een mensch heeft en dat een geluid voortbrengt eenigszins als dat van een lach klinkend. Vermoedelijk is dat een van de vischottersorten, in Suriname *watra dagoe* waterhond (zie LUTRA) genoemd. De grootste soort leeft eenzaam, wordt, de staart medegerekend, 1.80 M. lang; de kleur is olijfbruin met roodgeel wolhaar en twee langwerpige, witte vlekken onder den hals. De naam watradagoe wijst er op dat het dier een soort blaffend geluid voortbrengt.

Schrijver zelf heeft eens op een reis in de Boven-Para gemeend eenige negerkinderen in de rivier te zien zwemmen; door een binocle bekeken bleken het watradagoes te zijn.

Watra mama bobi,

N.E. Zie GUSTAVIA AUGUSTA.

Watra moen,

N.E. Zie CITRULLUS.

Watra sijn sijn,

N.E. Zie AESCHYNOMENE.

Watra-sneki,

N.E. Zie OPHIDIA, blz. 537.

Wedelia jacquinii

Gris. L.A. Rich. Fam. Compositae. *Yellow sage*, BOV. E. Heestertje met bloehoofdjes, voorzien van gele, stralende lintbloemen; de bladeren zeer ruw en onduidelijk getand.

Weekdieren.

Zie MOLLUSCA.

Weesboontje,

SUR. Zie ABRUS.

Wees- en boedelkamers.

Suriname.

Van Aerssen, die bij zijne komst in Suriname, zooveel te regelen vond, stelde ook een weeskamer en een desolate boedelkamer in. Volgens Wolbers (Gesch. van Suriname, blz. 166) waren (omstreeks 1740) deze kamers drie in getal, een voor de Christelijke, een voor de Portugeesch-Joodsche en een voor de Nederduitsch-Joodsche gemeente. Voor iedere kamer had men twee weesmeesters, een secretaris tevens boekhouder en kassier en een gezworen klerk. De administratie schijnt gedurende een groot deel van de 18de eeuw dikwijls veel te wenschen te hebben overgelaten. In 1751 benoemde Von Spörcke in overleg met het Hof een commissie om den toestand van de kamers te onderzoeken en voorstellen tot verbetering te doen. Zij berichtte dat de toestand van de algemeene weeskamer zeer verward was, waarna verbeteringen werden voorgesteld, die evenwel niet afdoende bleken, want de klachten over het beheer hielden aan. In 1753 verzochten de weesmeesters van hunne betrekking ontslagen te worden; eerst nadat hun een voorschot was verleend en hun ook eenige andere verzoeken waren toegestaan, lieten zij zich overhalen hun bediening te blijven waarnemen. Twee jaren daarna bleek hun beheer zoo slordig, dat zij ontslagen en geruimen tijd in arrest gezet werden omdat zij niet in staat waren behoorlijk rekening en verantwoording te doen. Voorloopig werden twee andere weesmeesters aangesteld en een plan tot oprichting van een nieuwe kamer werd aan Directeuren der Societeit medegedeeld. Het duurde even-

wel nog 32 jaren vóór deze tot stand kwam. In 1788 werd een door Directeuren vastgestelde Instructie en Ordonnantie voor de nieuwe Wees-, Curateele en Onbeheerde Boedelkamers^{*)} in werking gebracht, niet zonder verzet van eenige leden van het Hof van Policie (zie Wolbers, blz. 232, 244, 255 en 438).

J.D. Kunitz (Surinam und seine Bewohner, Erfurt 1805, blz. 173), die overigens een bewonderaar was van de 'Fromme Stiftungen' in de kolonie, beschrijft op zijn gemoedelijke manier den gang van zaken bij het overlijden van plantage-opzichters en directeurs, die geen testament hadden achtergelaten. Na over het oproepen van erfgenamen te hebben gesproken vervolgt hij: 'Findet sich kein rechtmässiger Erbe, so wird der Ueberschutz des hinterlassenen Vermögens an die westindische Compagnie [sic] nach Holland geschickt. Es kömmt daher nicht immer an den rechten Mann, wenn man es nicht zeitig genug erfährt'. En verder: 'Ist aber kein Testament vorhanden, oder fehlt nur ein Buchstabe an den Namen, so bekömmt niemand einen rothen Heller, er mag protestiren wie er will'.

Toen Suriname in 1816 aan Nederland werd teruggegeven werd de wees-, curatele- en onbeheerde boedelskamer volgens de instructie van 1788 voorloopig in stand gehouden (art. 94 van het Reg. Regl. van 14 Sept. 1815).

Het Reg. Regl. van 1828 schreef voor, dat er onder het toezicht van het Plaatselijk Bestuur zou bestaan 'eene Algemeene Weeskamer, belast met de zorg over weeskinderen, en het beheer over dezelve goederen; alsmede eene Algemeene Onbeheerde en Desolate Boedelskamer, belast met de beredding van onbeheerde boedels; alles volgens zoodanige Instructien, als daaromtrent bestaan of nader zullen worden ontworpen'. Naar aanleiding hiervan werd bij Publ. van 26 Aug. 1828 (G.B. no. 6) het 'Kollegie tot de zaken der Nieuwe Kuratele en Onbeheerde Boedelskamer' ontbonden en werden de werkzaamheden opgedragen aan een commissie uit het gemeentebestuur. Het Reg. Regl. van 1832, waarbij het gemeentebestuur werd opgeheven, bepaalde in art. 75 (G.B. no. 13): 'De Regeering zorgt voor de beheering der *insolvente* Boedels, en voor die der nalatenschappen, welke aan Weezen vervallen en *onbeheerd* zijn. Bijzondere Reglementen bepalen den aard der bemoeiingen van de Ambtenaren, te voormelden einde aangesteld'. In de plaats van de commissie uit het gemeentebestuur kwam een commissie bestaande uit den Gouv. Secr. en twee leden van het Gerechtshof.

Bij K.B. van 8 Oct. 1835 (G.B. 1836 no. 1) werd een nieuw 'Reglement voor het Departement der Onbeheerde Boedels en Weezen in de Kolonie Suriname' vastgesteld. Tot afdoening der boedels onder de voormalige weeskamers der beide Israëlitische gemeenten en tot liquidatie van de andere voormalige kamers werden voorzieningen getroffen bij Publ. van 19 Nov. 1838 (G.B. no. 13) en van 27 Dec. 1839 (G.B. no. 17).

Het reglement werd bij herhaling gewijzigd en aangevuld (G.B. 1836 no. 1, 1837 no. 2, 1843 nos 8 en 9, 1845 no. 12, 1852 no. 1, 1855 no. 16, 1859 no. 12, 1861 no. 6 en 1865 no. 7; zie ook het Verslag van het beheer en den staat der Koloniën over 1849, blz. 27). Krachtens art. 12 van de 'bepalingen op den overgang van de vroegere tot de nieuwe wetgeving in de kolonie Suriname' bleven, behoudens het bepaalde bij de artikelen 23 tot 32 en 38, ten aanzien van de voogdijen en het beheer van goederen van minderjarigen, vóór de invoering van het Burgerlijk Wetboek aangevangen, de bepalingen van de vroegere wetgeving van kracht. De gouverneur was echter bevoegd, zoodra het getal der door den weesmeester uitgeoefende

*) In 1787 verscheen te Amsterdam bij Petrus Schouten, Drukker van de Ed. Gr. Achtb. Heeren Directeuren van de Colonie Suriname, een boekje inhoudende Instructie en Ordonnantie als boven, ontworpen door het Hof van Politie. De namen der weesmeesters en commissarissen van de onbeheerde boedels sedert 1684 vindt men in den 'Surinaamsche staatkundige Almanak,' door Charles Brouwn, 1795 en 1796.

voogdijen en gevoerde administratie eene voldoende vermindering zou hebben ondergaan, het wees-departement op te heffen. In de voogdijen en administratiën, die ten gevolge van die opheffing openvielen, zou alsdan volgens de bepalingen van het B.W. worden voorzien. Bij besluit van 26 Oct. 1876 (G.B. no. 15) werden het departement der onbeheerde boedels en weezen en het collegie van Commissarissen voor het departement der onbeheerde boedels opgeheven. De liquidatie van dit laatste departement werd aan den Adm. v. Fin. opgedragen. Aan den weesmeester werd een termijn verleend, uiterlijk tot ultimo April 1877, tot liquidatie van de boedels der weezen. Bij besluit van 1 Oct. 1877 (G.B. no. 17) werd de liquidatie van het weesdepartement aan de Adm. v. Fin. opgedragen (zie ook PUPILLAIRE RAAD).

Curacao.

De wees-, onbeheerde en desolate boedelkamer op dit eiland is waarschijnlijk in het begin der 18de eeuw opgericht. Tijdens het Britsche bewind kreeg de Joodsche gemeente in 1810 vrijheid een dergelijke kamer op te richten (zie verder, Dr. J. de Hullu, Curaçao in 1817 in Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 1913, deel 67, blz. 607 en 608; G.J. Simons, Besch. v.h. eiland Curaçou, Oosterwolde 1868, blz. 106; een overzicht van de organisatie van eerstgenoemde kamer is o.a. te vinden in het Verslag v.h. beheer en den staat der Koloniën over 1849, blz. 17 vlg.). Na de scheiding der Portug. en Ned. Herv. Israëel. gemeente verkreeg laatstgenoemde, bij K.B. van 6 Juli 1865, no. 399, vrijheid, de belangen harer leden aan de algemeene weeskamer toe te vertrouwen.

Na de invoering van de nieuwe wetgeving in 1868 moest tot opheffing van de wees- en boedelkamers worden overgegaan; maar de aard der belegging van de gelden van evengenoemde kamer maakte dit moeilijk. Een in 1869 bij den Kol. Raad ingediende voordracht vond geen bijval. Bij keur van 4 Mei 1870 (P.B. no. 3) is toen opgericht een hypotheekbank, die de baten en lasten van de wees- en boedelkamer overnam. (Zie verder CREDIET-INSTELLINGEN, blz. 243 en Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank, De Economist, Aug. 1913 blz. 505). Met 1 Sept. 1876 (P.B. 1875 no. 26) werd de kamer opgeheven; met 1 Juli 1876 (P.B. 1876 no. 6) die van de Nederl. Portug. Israëel. gemeente.

St. Eustatius.

Het Kol. Verslag van Curaçao van 1904, blz. 10, deelde het volgende mede: 'Op St. Eustatius bleef ook in 1903 de weeskamer werkeloos. Daar alle gedurende langer dan het derde eener eeuw onopgevorderd gebleven gelden, ten bedrage van f1047.57⁵; op wettige wijze zijn gepubliceerd in de Curaçaosche en Nederlandsche couranten, zullen zij op 29 Juli 1907 aan de koloniale kas vervallen, indien de rechthebbenden op die gelden zich niet vóór dien datum aanmelden'. En het Koloniaal Verslag 1908, blz. 9: 'De som van

f1047.57⁵, vermeerderd met de daarop gemaakte rente, die, blijkens het koloniaal verslag van 1904, in de weeskamer op St. Eustatius aanwezig was en toebehoorde aan verjaarde boedels, is, na aftrek van commissieloon en advertentiekosten, per saldo f1249.17 bedragende, in de koloniale kas gestort. De rechthebbenden op die gelden, ofschoon behoorlijk opgeroepen, hebben zich niet aangemeld’.

St. Martin.

In 1794 werd op dit eiland, met goedkeuring van het toenmalig bestuur der kolonie in het moederland, opgericht een Wees- en onbeheerde boedelkamer (zie Dr. J. de Hullu, St. Martin en Saba omstreeks 1818, in De Indische Gids van Febr. 1916 blz. 215). De afwikkeling der zaken van deze instelling is nog niet afgelopen. Volgens het Kol. Verslag 1915, blz. 17, had zij op 31 Dec. 1914 nog een bedrag van f2983 in beheer.

Weezenverpleging.

Zie ARMENZORG EN WEEZENVERPLEGING.

Weiden (gemeene).

Te Paramaribo bestonden - als in sommige Nederlandsche steden (zie Dr. B. Brugmans, Het staatk. en maatsch. leven der Nederl. steden, Leiden z.j. blz. 118) - van ouds gemeene weiden, zuidelijk en westelijk van de stad, op sommige oude kaarten ook als ‘gemeene weide’ aangeduid. Op latere kaarten, zooals b.v. op die in den Surinaamschen Almanak voor 1821, worden deze weiden als ‘weiland’ aangeduid. In den volksmond heette de westelijke ‘de Savanna’, welke naam nog voorkomt op het plan van Paramaribo in Van Sypestyn's beschrijving van Suriname, 's Gravenh. 1854. Art. 22 van de Publicatie van 19 Nov. 1828 (G.B. n°. 17), bevattende reglementaire bepalingen voor de plaatselijke en landelijke Policie, luidde: ‘Elk Eigenaar van paarden, koebeesten, ezels, varkens, schapen, geiten of zoogenaamde cabrieten zal verplicht zijn zorg te dragen, dat dezelve dieren op geene andere plaatsen grazen of weiden, dan op de zoogenaamde *Savane*, alsmede dat zij zich nimmer, hetzij bij dag of nacht, zonder eenen geleider op de openbare straat vertoonen, op poene,’ enz.

Langzamerhand zijn de bedoelde terreinen bebouwd geworden. De naam *Weidestraat* bewaart de herinnering aan de gemeene weide. Zie voorts BELASTINGEN, blz. 81, 1^e kolom, COMMISSARIS DER GEMEENE WEIDEN en, voor de gemeene weiden in Nickerie en Coronie, VEETEELT, blz. 694, 2^e kolom.

Weiderecht.

Zie GRONDPOLITIEK, blz. 335.

Weitzel (August, Wilhelm, Philip).

Zie MINISTERIE VAN KOLONIËN.

Wespen.

Zie HYMENOPTERA.

West-Indië.

Tot vele jaren na de ontdekking van de nieuwe wereld werd de naam West-Indië gebruikt zoowel voor het vaste land van Amerika als voor de eilandenreeks die tusschen 10 en 28° N.B. gelegen, zich in een boog uitstrekt van het zuiden van Florida tot de noordkust van Zuid-Amerika en de Karaibische zee omsluit (Men denke aan de West-Indische Compagnie). De naam hield verband met de meening van Columbus bij de ontdekking van Amerika, dat hij in Indië was aangekomen. Later is de naam alleen gebruikt voor de eilandengroep. Bij de Engelschen en Franschen is dat nog zoo. Wij maken dat scherpe onderscheid tusschen de eilanden en onze kolonie op het vasteland niet en de namen 'West-Indië', 'De West' en 'Onze West' omvatten in het gewone gebruik beiden, waarom wij deze Encyclopaedie kortweg 'Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië' genoemd hebben. Ook de redacteurs van het van 1855-1858 uitgegeven tijdschrift 'West-Indië,' dat tot ondertitel had: 'Bijdragen tot de bevordering van de kennis der Nederlandsch West-Indische Koloniën', volgden dit gebruik, hoewel de inhoud van het tijdschrift, tot het ophield te verschijnen, uitsluitend over Suriname heeft gehandeld. Verscheidene te Paramaribo verschijnende nieuwsbladen hadden of hebben namen als 'West-Indiër', 'Onze West' en 'De West'.

Westindische Compagnie.

Zie COMPAGNIE (WESTINDISCHE).

West-Indische huis (het).

Te Amsterdam.

Onder dezen naam hebben verschillende gebouwen bestaan van welke er nog slechts één is aan te wijzen. De zetel van de W.I. Compagnie was sedert het octrooi van 1621 gevestigd in een gewezen vleeschhal op de Heerenmarkt bij den Haarlemmerdijk (nu -straat). Bij den stijgenden bloei, na de verovering van Brazilië, bouwde zij in 1642, op den noordelijken hoek van Rapenburg aan het open Y, een groot en sterk pakhuis. In 1646 ver oocht zij de stad, op het nieuwe Waalseiland nog

een nieuw gebouw voor haar te stichten. Dit echter is niet geschied en na 1654 was er geen sprake meer van. Toen kon de Compagnie zelfs de huur van het huis op de Heerenmarkt niet meer opbrengen, zoodat het ledig bleef staan en omstreeks 1657 werd verbouwd tot een 'herberg.' De bewindhebbers vergaderden dus na 1654 in het pakhuis op Rapenburg. In het benedengedeelte was de woning van den Commies van de Equipage en van den schipper van de jachten der Compagnie. Na hare reconstructie in 1674, huurde zij den gewezen Voetboogsdoelen op het Singel, tusschen Heiligeweg en Spui. Dit gebouw stond naast het Stadsmagazijn of Bushuis (thans de Militiezaal), op de plaats van de tegenwoordige St. Catharinakerk. Uiterlijk was het gebouw weinig aanzienlijk, maar inwendig bevatte het, om een binnenplaats gegroepeerd, groote en 'deftige' vertrekken voor de Compagnie en derzelver bedienden. Sedert 1682 hielden ook de directeuren van de in dat jaar opgerichte Sociëteit van Suriname hier hunne vergaderingen. In 1736 werd besloten dat de gewezen Voetboogsdoelen aan de Compagnie zou worden afgestaan tegen eenige oude pakhuizen op het Rijzenhoofd, welke de stad van haar in huur had. Dit is echter niet gebeurd. De stad maakte die pakhuizen tot een werkhuis voor bedelaars, en de Compagnie, huur betalende voor den gewezen Doelen, bleef daar haar zetel houden.

Het West-Indische Huis dat thans nog in wezen is, en waarin blijkens het voorgaande de Compagnie gedurende twintig jaar, van 1654 tot 1674, haren hoofdzetel had gevestigd, werd aangeduid als het West Indische Slachthuis op de Ygracht, of het West Indisch Compagnies Buitenhuis, aan den Buitenkant. Volgens de tegenwoordige plaatsaanduiding moet het luiden: op de Prins Hendrikkade bij het 's Gravenhekje, tegenover de Kalkmarkt. Voor den bouw in 1641 en '42 werden verschillende erven op het Rapenburg aangekocht. Van een tweetal dezer koopacten zijn in het Algemeen Rijksarchief afschriften aangetroffen. Het was bestemd voor opslagplaatsen maar ook voor kantoren. Uitwendig is het nagenoeg ongerept gebleven. Het geeft aldus een fraai voorbeeld van de Hollandsche renaissance, welke zich ook in den bouw van pakhuizen dikwijls gelukkig heeft uitgesproken. Het gebouw is opgetrokken van gebakken en gebouwen steen. De gevel aan het 's Gravenhekje ver-

toont twee toppen en een fronton. In de toppen staat op cartouches: Anno 1642. Men ziet daar ook nissen door cartouches omgeven. In het fronton staat een cartouche met het monogram G.W.C., door festoenen geflankeerd. Van de oude pui is nog twee derde aanwezig. De gevel aan de Prins Hendrikkade heeft een top, als de vorige behandeld, doch door door een gebogen fronton gedekt en met het jaartal 1641. Midden op dezen gevel staat weder een cartouche met het monogram G.W.C. De achtergevel aan de Peperstraat heeft twee toppen in den geest van de vorige.

Met den bijbehorenden grond had het gebouw een oppervlakte van 196 M². Met waarschijnlijkheid wordt Pieter de Keyser, de oudste zoon van den beroemden Hendrick, als de bouwmeester aangewezen. Het gebouw heeft in de 18e eeuw nog verschillende bestemming gehad. Zoo heeft o.a. het Genootschap voor den Levantschen Handel, althans in het eerste gedeelte van die eeuw, er zijn bijeenkomsten gehouden. Overigens heeft het blijkbaar na 1674 geen andere bestemming gehad dan die van pakhuis. Toen de West-Indische Compagnie met 31 December 1791 ophield te bestaan en met 1 Januari 1792 eenige gedeputeerden uit de Staten Generaal het bestuur over de West-Indische koloniën van de Bewindhebbers hadden overgenomen, is ook het West-Indische Huis eigendom geworden van den Staat. Bij beschikking van het Departement van Financiën werd het op 11 December 1814 tot wederopzegging om niet in gebruik gegeven aan het Departement van Marine en werden de zolders gebruikt voor berging van kleedingstukken; een gedeelte van het pakhuis 'Batavia' tot het plaatsen van medicijnkisten en een ander voor bewaring van charters, afkomstig van de voormalige W.I. Compagnie. Sedert 1819 was het als pakhuis in gebruik bij het Etablissement van Koloniën, doch in 1828 werd het productief gemaakt en werden twee dubbele zolders verhuurd aan de Nederlandsche Handel Maatschappij. Het huurcontract werd echter met 15 Augustus 1832 ontbonden omdat een gedeelte van het gebouw, op verzoek der gemeente Amsterdam, werd aangewezen als hospitaal voor choleralijders. Van 1834 tot 1852 werden de zolders opnieuw in huur afgestaan aan de directie der Nederlandsche Handel Maatschappij, waaronder in 1852 nog werden begrepen twee enkele zolders met een onderstuk van het 'Slachthuis'. Het geheele gebouw, met uitzondering van de lokalen nog in gebruik gebleven bij het Agentschap van het Ministerie van Koloniën (Koloniaal Etablissement) voor het opslaan en doen afpakken van de voor den dienst in Ned.-Indie benodigde goederen, benevens een lokaal ten dienste van de Rijkstelegraaf, werd van 1860 tot 1874 aan de Nederlandsche Handel Maatschappij in huur afgestaan. Sedert 1874, toen het Koloniaal Etablissement te Amsterdam werd gevestigd, zijn beneden aan de straatzijde eenige lokalen voor kantoren en laboratoria ingericht, terwijl op de eerste verdieping enkele vertrekken tot conciergewoning dienden. Verder werd de geheele beschikbare ruimte gebezigd voor opslagplaatsen en monsterkamers ten behoeve van aanschaffing en uitzending van Gouvernementsgoederen.

Bij het in gebruik nemen van het nieuw gebouwde Koloniaal Etablissement op den Westerdoksdijk, op 1 Augustus 1913, is het West-Indische Huis door Koloniën ontruimd. Sedert 1914 is het weder van jaar tot jaar verhuurd aan de Nederlandsche Handel Maatschappij. Blijkens proces-verbaal van 24 Mei 1916 is het eerst toen in beheer en onderhoud weder overgedragen aan het Departement van Financiën. (Meer bijzonderheden in het Jaarboek van het Genootschap 'Amstelodamum' voor 1917).

- Te Enkhuizen.

Het Huis werd gebouwd in 1639, in de Paktuinstraat. Het wordt beschreven als een breed en aanzienlijk gebouw, dat verbonden was met een pakhuis aan de Nieuwe Haven. Het bedoelde huis omvatte kantoren, magazijn en een vergaderzaal. 'De Bewindhebbers vergaderden te voren in een ander gebouw, dat in den jare 1599 gesticht is, en noch den naam draagt van het Oud Westindisch Huis, maar thans van particulieren tot een pakhuis word gebruikt'. (Brandt-Centen, *Historie van Enkhuizen*, 1747). Het gebouw van 1639 werd in 1802 bestemd tot kazerne voor koloniale troepen en in 1828 gesloopt. Het pakhuis bleef behouden. Van der Aa, in zijn *Aardrijkskundig Woordenboek* (1843) zegt: 'Het pakhuis, meestal het Slagthuis genoemd, word thans tot een kaaspakhuis gebruikt.' Sedert een dertigtal jaren is het in gebruik bij de firma Sluis en Groot in zaden. De oude constructie heeft in den loop der tijden veel geleden, doch het karakter is bewaard gebleven. Het heeft twee gevels van gebakken steen. Die aan de noordzijde heeft een eenvoudigen trapgevel; die aan de zuidzijde schijnt geheel veranderd te zijn, doch bezit nog acht gebeeldhouwde maskers, in witten steen uitgevoerd. Op den makelaar prijkt een windwijzer met het monogram

W.I.C.

- Te Hoorn.

De eerste vergaderingen werden gehouden in de Oude Oosterpoort (Resol. van Burg. en Vroedsch., 13 Dec. 1622). De W.-I. Kamer moet later verplaatst zijn naar de Ramen, aan de westzijde, het derde huis van de Nieuwsteeg, thans (1916) een R.K. school. In 1629 kochten de bewindhebbers eenige erven op den Luyendijk. Een handschrift van 1784 vermeldt: 'Daar was ook in dat jaar een fraeje nieuwe gevel van de Westindische Kamer aan de Luyendijk staande, gezet, van Arduynsteen en werden de twee voorkamers merkkelijk verbeterd.' Deze gevel is niet van arduin maar van gebakken steen. Hij voert het jaartal 1784 en in het fronton het monogram van de W.I.C. In 1863 is dit gebouw door de Loge in gebruik genomen. Op den Luyendijk moeten ook pakhuizen van de Comp. gestaan hebben. (Aldus volgens J.C. Kerkmeyer, *Beschrijving van Hoorn*, in het *Bulletin van den Kon. Oudheidk. Bond*, 2 Serie, 9e jaarg., 1916, blz. 173.)

- Te Rotterdam.

Het eerste huis waarin de Bewindhebbers der Kamer van de Maas vergaderden en hun pakhuis hadden, stond aan de noordzijde van de Nieuwehaven, het vijfde en zesde westwaarts van de Molenstraat. Het strekte zich achter tot aan den Houttuin uit en had aan de westzijde een steegje, waarvan sommige burens in den Houttuin het recht van doorgang hadden. Dit servituut is eerst in 1804 bij minnelijke schikking vernietigd. In 1630 werd besloten tot het stichten van een ruimer West-Indisch Huis. Daartoe kocht men eerst grond aan van de Haringplaats van wijlen Hans van der Veeken, aan de zuidzijde van de Nieuwehaven, achter aan den Haringvliet N.-zijde uitkomende, met drie daarop staande huisjes benevens nog een belendend huis aan den Haringvliet. In 1641 werden nog twee loodsen ten oosten van de daar gebouwde pakhuizen aangekocht. In 1650 echter gingen gedeelten van dit pand aan particulieren over, maar in 1675 werd weder een huis ten oosten daarvan

aangekocht. De pakhuizen dienden na de opheffing van de Compagnie eerst tot slachthuis van de O.-I. Compagnie, van

1816 tot '19 tot entrepôt van de indirecte belastingen. Daarop zijn zij, als twee verbonden gebouwen aan den Haringvliet, tot deftige woonhuizen verbouwd. Het overige diende tot bergplaatsen van goederen als twee gebouwen met topgevels. Op den top van het eene stond nog een fraaie windwijzer, vertoonende een schip in volle zeilen (als in het wapen van Suriname), op den anderen top een windwijzer met de letters WC en een R daarboven. De vergaderkamer van de bewindhebbers op de eerste verdieping bevatte een schoorsteenmantel met het borstbeeld van Piet Hein en daarboven een gedicht op de zilvervloot. In dit huis werden ook het harnas en de helm van Piet Hein bewaard, beide gehecht aan een ijzeren staaf op een marmeren pilaar, waarvan het voetstuk weder met een vers was voorzien. Bovendien werden hier een zilveren kan en schotel bewaard, waarop drijfwerk dat zeeslagen voorstelde. Al deze zaken zijn later naar Den Haag overgebracht. Een deel van de hier bedoelde gebouwen is tot heden blijven bestaan als de eenige bescheiden herinnering aan de drieledige Kamer op de Maze. Het bedoelde pand is Nieuwehaven zuidzijde nr. 78, een dubbel pakhuispand met een gevelsteen: *West-Indië*. Het staat tusschen de Bogaertstraat en de Pauwensteeg. Het complex liep oorspronkelijk door tot Haringvliet noordzijde, waar het West-Indisch Huis stond op de plaats van het tegenwoordige geheel verbouwde nr. 51.

Litt. G. van Reyn, *Geschiedk. Besch.* der stad Rotterdam, dl. II, blz. 234; Dr. C. te Lintum, *De oprichting van de Rotterdamsche Kamer der W.-I. Compagnie*, *Rotterdamsch Jaarboekje*, 8ste jaarg., 1910; *Roterodamum Illustratum*, nrs. 1134-1136; *Rotterdam in den loop der eeuwen*, IV, blz. 20.

- Te Delft.

Dit stond op de Geer (van Bleiswijk), maar werd reeds tegen het einde der 17e eeuw verlaten en ingericht voor een plateelbakkerij (Boitet bl. 564). Daarna kwamen de Delftsche bewindhebbers samen in 'een bequaeme kamer ten huyze van hunnen commys op het Marktveld, aan de zijde der Voldersgracht.'

Zie verder hiervóór, bl. 214 1ste kolom, en vooral het op bl. 225 onder de bronnen vermelde opstel van Dr. C. te Lintum, *de Kamer der W.I. Comp. te Delft*, in *Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. van N.I.*, dl. 63, 1910.

- Te Dordrecht.

In 1622 verkocht de zeepzieder Reynier Adriaensz. Brouwer zijn pand in de Wijnstraat aan de W.I. Compagnie, die het bestemde tot vergaderplaats der Kamer en het 'seephuys' tot pakhuis. Sedert stond het bekend als het W.-I. Huis. Spoedig was het tot bezwaar van de stads financiën, want op 14 Febr. 1626 besloot de regeering het gebouw bij huur of verkoop te beneficeeren. Het laatste is geschied, want in 1669 behoorde het nog aan de W.-I. Compagnie en rustte er een schuld op van 500 gld., door achterstallige verponding. In het Reglement van 26 Aug. 1669 'waer naer de drie Leden van de Kamer der Geotrooieerde Westindische Compagnie van de Maaze, te weeten Dordrecht, Delft en Rotterdam, worden veréénigd en gebragt tot één Ligchaam,' - werd besloten dat: 'de ordinaris residentie en vergaderinghplaetse gehouden (zullen) worden binnen de stadt van Rotterdam op het Westindische huys aldaer als synde seer wel gelegen en daer toe best en

bequaemst werden geoordeelt en waer mede sullen wesen afgeschafft alle andere onnutte huysingen wooningen mitsgaders boeckhouders equipagemeesters en andere suppoosten van deselve drie leden van de camer van de Mase.' Dit besluit schijnt niet direct uitgevoerd, want de beide bedoelde huizen werden, tot voldoening der schuldeischers, eerst in het jaar 1675 verkocht.

Litt. M. Balen Jz. Beschrijvinge der stad Dordrecht. Dordr. 1677; Mr. P.H. van de Wall, Handvesten enz. van Dordrecht, 1790, 3e dl., blz. 1844 tot '51; - Geschiedkundige beschrijving van het heerenhuis Wijnstraat 45, in de Dordrechtsche Crt. van 22 April 1916.

- Te Middelburg.

Het heeft gestaan op de Lange delft ter plaatse waar nu een school voor minvermogenden staat. Het in 1636 afgescheiden gedeelte er van, dient thans tot leenbank. De West-Indische pakhuizen stonden op den Blauwe dijk, op gronden in 1866 voor het Walchersche kanaal vergraven, Op de gedrukte kaart van den plattegrond van Middelburg door Abraham Zehender, 1739, zijn Huis en Pakhuizen nauwkeurig aangegeven. Zie Tegenw. staat van Zeeland, I blz. 185; Zelandia illustrata I blz. 258. Smallegange, Cronijk van Zeeland geeft platen van het huis en de pakhuizen.

Als die van de Maze was de Kamer van Zeeland drieledig. Behalve te Middelburg waren dus ook te Vlissingen en te Veere kantoren gevestigd.

- Te Groningen.

Hier heeft de gemeenschappelijke Kamer van Friesland en Stad en Lande haar zetel gehad (in tegenspraak dus met het vermelde op blz. 214, waar Dokkum als die zetel is aangewezen). Op 26 Febr. 1621 benoemden de Staten van Groningen een commissie, om van de Gedeputeerde Staten van Friesland de benoeming te vragen van een commissie en met deze te overleggen omtrent 'den eigentlichen verstandt van d'acte bij het Xle articul van 't octroij in faveur van de provincie van Vrieslandt mitsgaders Stadt ende Lande geinsereert', om met gemeen overleg dien brief van de Staten-Generaal d.d. 6 Feb. 1621 te beantwoorden en verder 'te delibereren, hoe ende waer men die camer in de voors. acte gementioneert soude oprechten, ende bijaldien men sich niet soude coenen vergelijken om conijuncten een Camer te hebben, wat gedeelte haer E. daerin Stadt en Lande souden willen toestaen'. Blijkbaar heeft Friesland toen goedgevonden, dat de Kamer te Groningen werd gevestigd en hebben daarom de Groninger Staten op 5 Mei d.a.v. besloten, bij Friesland 't insisteren', dat dit toch de helft van het kapitaal voor zijn rekening zou nemen. Op 21 Juni benoemden zij twee gevolmachtigden, bij wie men aandeelen kon nemen, want de zaak moest voortgang hebben. Op 3 Juli werden 4 directeuren benoemd. Van Friesland wordt niet gerept. Op 20 November werden naast de directeuren nog gecomiteerden benoemd tot het onderzoeken van de bovengenoemde acte. Blijkbaar haperde er iets, want drie dagen later besloot men te 'supersederen' totdat er nader bericht uit Holland zou zijn gekomen. De directeuren waren slechts benoemd voor één jaar, want op 7 Juni 1622 werd besloten hen 'te continueren'. Met de gelden vlotte het niet (blijkens besluiten van 7 en 8 Mei en 13 Sept. 1623 en een resolutie d.d. 1 Jan. 1624).

Op 4 Sept. 1623 is voor het eerst beschreven waar de Groningsche Kamer was gevestigd. Op verzoek der Bewindhebbers werd aan haar toegestaan 't gebruijck

van het Aduarder huijs, soe tegenwoordigh van den heer professor Pijnacker bewoont wort', 'dies dat sy den professor Pijnacker die behuijsinge in de Ebbingestraete, soe haer E. duslange gebruickt hebben wederom sullen inruijmen ende daervoor die huijre betaelen, ter tijt toe men zekerheit sal

hebben, hoe het met die cameren in de andere provincien desen aengaande geobserveert wort.' De Kamer was dus oorspronkelijk en voorloopig gevestigd in de Ebbingestraat. Daarna werd zij, sedert 1623, definitief gehuisvest in (een deel van) het Aduarder gasthuis in de Munnikeholm. Dat die vestiging definitief is geweest, blijkt uit twee teekeningen van 1786, berustend in het Provinciaal Archief van Groningen. Blijkens een opschrift op een dezer teekeningen was het Aduarder gasthuis toen verbouwd. Op beide is het kenbaar aan de zerken palen en de twee lantarens ervoor. Rechts daarvan vertoont zich het West-Indisch Huis met vier ramen links van de deur.

Litt. Tegenwoordige Staat van Groningen, blz. 67; Mr. van Rees in *Geschiedenis der Staathuishoudkunde*, II, 110; en, in het bijzonder, omtrent de lotgevallen van het Aduarder huis c.a., P.G. Bos, 'Het academisch ziekenhuis op den Munnikenholm' in den *Groningschen Volksalmanak* voor 1902.

J.F.L.d.B.V.

Weven.

De Karaïben-vrouwen weven hangmatten van door haarzelf gesponnen katoendraad. De Goeje (zie *litt.*) vertoont op pl. XV, afb. 8, een Ojana-vrouw bezig met katoenen draad te spinnen, de vlokken katoen in een bakje naast zich. Kappler (zie *litt.*) geeft een afbeelding van een spinnende vrouw, volgens het onderschrift een Arowakken-vrouw, die echter gewoonlijk geen katoen maar palmbladvezels gebruikt als materiaal voor hangmatten. De spindel bestaat uit een houten staafje, met een daaraan gesneden haakje aan de boven- en een schijf van kalebas-schaal aan de andere zijde. Den katoenbundel neemt de vrouw bij het spinnen onder den linker-arm. Joest (zie *litt.*) zegt, dat men de spindels en het schitterend-witte katoen vaak aan de hangmatten ziet bengelen en dat de jonge meisjes in het spinnen zeer bedreven zijn.

Om het weefgetouw op te stellen worden twee ronde stokken in den grond geslagen, waarvan de lengte bepaald wordt door de breedte van de hangmat en hun onderlinge afstand door hare lengte: ten einde de stokken recht te doen staan, worden zij, zoowel van anderen als van boven, soms verbonden door horizontaal liggende stokken, zoodat een raam ontstaat. Den kettingdraad (KAR. *akringo*) windt men om de beide staande stokken, van onderen af en niet te dicht bij den grond beginnende; de slagen komen stijf tegen elkaar te liggen. Een doorgang voor den inslagdraad (KAR. *apindoko*) verkrijgt men door de even en oneven kettingdraden van elkander te verwijderen door middel van lusvormige ophalers. De spoel is een kluwen katoen en iederen inslagdraad slaat de weefster aan met een platte liniaal van hard hout. De arbeid vordert langzaam en gewoonlijk gaan verscheidene maanden heen met het weven van zulk een hangmat. De Boschnegers betalen daarvoor f32.- omdat ze sterk is en warm.

Een andere soort hangmat is de geknoopte, die hoofdzakelijk door de Arowakken-vrouwen gemaakt worden van zeilgras (zie BROMELIA). Zooals vroeger (bl. 183) medegedeeld is, wordt de vezel, op den bovenkant van de dij, tot draad getwijnd; dezen draad windt men tot een streng rond den grooten teen van den linkervoet en de hoog opgetrokken rechterknie. De opzet van het getouw voor deze soort hangmat is dezelfde. De ketting kan zijn van katoen, zeilgras of blad vezels

van den Mauritia-palm (zie ald.); de inslag is bijna altijd katoen. Het werk geschiedt door tweevrouwen van wie er een aan iederen kant van het weefgetouw zit, om den inslagdraad vast te knopen aan den kettingdraad; naar gelang van de gewenschte dichtheid van de hangmat volgen de inslagdraden elkander met grooter of kleinere tusschenruimten op. Deze draden blijven aan elk der beide uiteinden ongeveer 3 d.M. van de verticale stokken verwijderd en wanneer het geheele knoopwerk afgeloopen is schuift men de kettindraden van deze stokken af zoodat een lus of oog ontstaat ter bevestiging aan het koord waarmee men de hangmat opbindt. Zulk een opengewerkte hangmat kan in twee volle dagen gemakkelijk gereed komen. De Karaïben noemen haar *imiokoe*, de Arowakken *koera*.

De Goeje (zie litt.) zegt, dat de Tupi-stammen katoenen hangmatten weven van vol weefsel, dus van aaneengesloten draden; de Karaïben eveneens katoenen hangmatten maken van netwerk, dus van de geknoopte soort, en dat de Arowakken hangmatten vervaardigden van palmbbladvezels. Op pl. XVI geeft hij een afbeelding van een dicht geweven hangmat der Ojampi's, waaraan (afb. 10) een Emerillon-vrouw in het dorp Panapi aan den arbeid is. Een Ojana-hangmat, een half afgewerkte katoenen, vindt men op dezelfde pl., afb. 9, een Trio-hangmat van zeilgras op pl. IX, afb. 14.

Van de vervaardiging van een hangmat door de Boschnegers geeft Van Panhuys (zie litt.) eene uitvoerige beschrijving.

Litt. Kappler, Surinam, 1887, 43 en 225. - Joest, Ethn. u. Verw., 84. - L.C. van Panhuys, Catalogus der Nederl. W.I. Tentoonst. te Haarlem 1899, blz. 80/81. - C.H. de Goeje, Bijdr. t.d. ethn. der Sur. Indianen. Suppl. Intern. Arch. f. Ethnogr., XVII, 1906. - J. Molls, C.S.S.R., in De Surinamer, 7-I-1915.

White beans,

BOV. E. Zie PHASEOLUS LUNATUS.

White cap,

BOV. E. Zie AGERATUM.

White cedar,

BOV. E. Zie TECOMA PENTAPHYLLA.

White chank,

BOV. E. Zie BEURERIA.

White coralita,

BOV. E. Zie PORANA.

White frangepane,

BOV. E. Zie PLUMIERA ALBA.

White honeysuckle,

BOV. E. Zie LONICERA.

White hoop,

BOV. E. Zie VILLAMILLA.

White lavandel,

BOV. E. Zie TOURNEFORTIA GNAPHALODES.

White lily,

BOV. E. Zie HYMENOCALLIS.

White polly,

BOV. E. Zie AMARANTUS POLYGONOIDES.

White root,

BOV. E. Zie GOUANIA.

White snow,

BOV. E. Zie DRYMARIA.

White snowdrop,

BOV. E. Zie ZEPHYRANTHES.

White snowplant,

BOV. E. Zie IRESINE.

White withe,

BOV. E. Zie SMILAX CORIACEA.

Wiana.

Oude naam voor Guiana. Zie Joannes de Laet, *Nieuwe Wereldt ofte Beschr. v. West Indiën*, Leyden 1625 blz. 455.

Wichers (Mr Jan, Gerhard).

Zie GOUVERNEURS.

Wied,

SUR. Zie CACAO, blz. 189.

Wienpiri,

PAP. Zie DIPTERA.

Wieren.

Zie ALGAE.

Wijck (jhr. mr. Titus, Anthony, Jacob, van Asch van),

geb. te Utr. 29 Aug. 1849, overl. te 's-Gravenh. 9 Sept. 1902, promoveerde 13 Febr. 1875 aan de Utr. hoogeschool tot doctor in de beide

rechten, werd in hetzelfde jaar benoemd tot Secretaris van den Lekdijk Bovendams en in 1880 tot adjct. commies aan het Dept. van Oorlog. Zijn parlementaire loopbaan begon in 1881 toen het district Zwolle hem naar de Tweede Kamer afvaardigde, waar hij een buitengewone werkzaamheid ontwikkelde. In 1883 werd hij benoemd tot burgemeester van Amersfoort en gekozen tot lid der Staten van Utrecht. In 1889 werd hij door Kampen naar de Tweede Kamer afgevaardigd. In 1891 volgde zijne benoeming tot Gouverneur van Suriname, waar hij 27 Juli het bestuur aanvaardde. Met de gebeurtenissen onder het bestuur van zijn voorganger voor oogen (zie BESTUURSREGELING, blz. 126 en SURINAME, GESCH. OVERZ. blz. 669) was men in de kolonie weinig ingenomen met deze benoeming; nauwelijks echter was de nieuwe bewindsman in Suriname aangekomen of zijn eenvoudige, vriendelijke en opgewekte aard bracht de gemoederen tot bedaren. Zijn benijdenswaardig enthousiasme werkte aanstekelijk en hij werd spoedig een populair gouverneur. Bij de aanvaarding van het bestuur zette hij zijn bestuursbeginsel in de volgende verklaring uiteen: 'Zuinig beheer is noodzakelijk en ook ik wil medewerken, om de Kolonie te brengen tot wat men noemt: finantieele onafhankelijkheid. Maar meer dan naar het sluiten der begrooting zal moeten gevraagd worden naar de *ontwikkeling der Kolonie*'. Hij was overtuigd dat Regeering en volksvertegenwoordiging deze zienswijze zouden deelen, maar dit bleek spoedig eene misrekening. De eerste begrooting, met zijne nedewerking in de kolonie tot stand gekomen, werd door den Min. v. Koloniën, Van Dedem, met 2¾ ton besnoeid. Wegens het diepgaande verschil van meening tusschen Min. v. Koloniën en Gouverneur over de wijze waarop de kolonie moest bestuurd worden, vroeg de Gouverneur in Jan. 1894 zijn ontslag. De Koloniale Staten deden vergeefsche pogingen om hem van zijn besluit terug te brengen. H.M. de Koningin-Regentes weigerde het ontslag. Als voorwaarde van zijn aanblijven stelde hij een verlof van eenige maanden naar Nederland, om in persoon zijn standpunt uiteen te zetten; dit verlof werd hem bij K.B. van 21 Maart 1894 voor vier maanden verleend, waarop hij 13 Mei naar Nederland vertrok. De samenspreking met den nieuwen Minister van Kol. Bergsma, schijnt vruchtbaar te zijn geweest. Den 14en Sept. in de kolonie teruggekeerd diende hij 24 Oct. aan de Kol. Staten ter goedkeuring aan een verordening tot het aangaan van eene geldleening voor 'Productieve Werken' (zie aldaar en onder FINANCIËN, blz. 299).

Van Asch van Wijck was een onvermoeid werker; veel is door hem tot stand gebracht op verschillend gebied; hij ijverde zeer voor de verbetering van landen waterwegen, voor de bevordering van den kleinen landbouw (zie IMMIGRATIE, blz. 377, 378 en LANDBOUW, blz. 441). Onder zijn bestuur kwam de cultuurtuin (zie aldaar) tot stand en werd het inzamelen van balata op domeingrond mogelijk gemaakt (zie BALATA, blz. 68). Het uitvoerrecht op goud werd door hem vervangen door een belasting op het verkregen goud (zie GOUDINDUSTRIE blz. 313). Veel is door hem gedaan voor de betere verpleging van melaatschen en krankzinnigen. Het volksonderwijs mocht zich verheugen in zijn warme belangstelling; hoewel voorstander van bijzonder onderwijs, heeft hij ook het openbaar onderwijs krachtig bevorderd.

Toen op zijne begrooting voor 1896 weer tal van posten door den Min. v. Koloniën, Bergsma, waren geschrapt, vroeg hij opnieuw ontslag, dat hem 24 Jan. 1896, in te gaan 12 Mei d.a.v., werd verleend. Na op dezen dag voor de laatste maal de zitting der Kol. Staten geopend en de begrooting voor 1897 ingediend te hebben, verliet hij de kolonie. In Nederland teruggekeerd werd hij door Zeeland gekozen als lid van de Eerste Kamer (1896), waar hij krachtig ijverde voor de belangen van Suriname. In 1900 werd hij voor de tweede maal benoemd tot burgemeester van Amersfoort en in Aug. 1901 trad hij op als Minister van Koloniën in het Ministerie Kuyper. Wat

de Gouverneur niet had vermocht, zou misschien de Minister hebben kunnen tot stand brengen. Ongelukkig voor de kolonie maakte de dood reeds na een jaar een einde aan zijn leven. Zijn laatste openbare regeeringsraad met betrekking tot Suriname was de benoeming van Lely tot gouverneur der kolonie in verband met den voorgenomen spoorwegaanleg Paramaribo - Lawa en het geologisch-mijnbouwkundig onderzoek van het Lawagebied.

De burgerij van Suriname heeft om zijn nagadachtenis te eeren, voor het gouvernementshuis te Paramaribo, een gedenkteeken opgericht (29 Aug. 1904) door den beeldhouwer Charles van Wijk ontworpen en uitgevoerd.

Aan te teekenen valt nog dat van zijne hand verschenen: Landbouw en Nijverheid in Suriname (Cat. d. Nederl. W.I. Tentoonst. te Haarlem, 1899, blz. 35-44) en La Colonie de Surinam (Gedenkboek Les Pays-Bas, 1898, II 41-55, uitgeg. door de Cercle des Journalistes Néerlandais).

Litt. J.A.H. Reiziger, Jhr. Mr. Titus Anthony Jacob van Asch van Wijck herdacht als gouverneur van Suriname (Tijdschr. v. Nederl. Indie, 1902, afl. XI); J.R. Thomson, Overz. d. Gesch. v. Suriname, 's Gravenh. 1902 (2e druk), blz. 203-231; Th. B. van Lelyveld, Een populair gouverneur en een dankbare bevolking (Eigen Haard, 6 Aug. 1904, blz. 500-502); Surinaamsche almanak voor 1904.

Wild banana,

BOV. E. Zie BATIS MARITIMA. en HELICONIA BIHAI.

Wild cane,

BOV. E. Zie PANICUM DIVARICATUM en PIPER RETICULATUM.

Wild cherry,

BOV. E. Zie GUETTARDA PARVIFLORA.

Wild clover,

BOV. E. Zie STYLOSANTHES.

Wild coffee,

BOV. E. Zie PICRAMNIA.

Wild date,

BOV. E. Zie ALEURITES.

Wild divi divi,

CUR. Zie ACACIA VILLOSA.

Wilde amandel,

BEN. E. Zie TERMINALIA.

Wilde guave,

SUR. Zie PSIDIUM POLYCARPON.

Wilde kust.

Zie GUIANA.

Wilde okro,

SUR. Zie MALACHRA CAPITATA.

Wilde salie,

BEN. E. Zie CROTON FLAVENS.

Wild guave,

BOV. E. Zie GUETTARDA SCABRA en SAMYDA DODECANDRA.

Wild komkommer,

BEN. E. Zie CUCUMIS ANGURIA.

Wild maho,

BOV. E. Zie TRIUMFETTA.

Wild mammi,

BOV. E. Zie CLUSIA ALBA.

Wild mangel,

BEN. E. Zie PISONIA BONAIRENSIS.

Wild marrow,

BOV. E. Zie CROTON ASTROITES.

Wild massamby,

BOV. E. Zie POLANISIA.

Wild misple,

BOV. E. Zie MORISONIA.

Wild papaw,

BOV. E. Zie CECROPIA.

Wild peas,

BOV. E. Zie CASSIA GLANDULOSA en DESMODIUM SUPINUM.

Wild pepper,

BOV. E. Zie SOLANUM NIGRUM.

Wild pine,

BOV. E. Zie TILLANDSIA UTRICULATA.

Wild potatovine,

BOV. E. Zie IPOMOEA TILIACEA.

Wild salad,

BOV. E. Zie SONCHUS.

Wild senna,

BOV. E. Zie KRAMERIA.

Wild tantan,

BOV. E. Zie DESMANTHUS VIRGATUS.

Wild tea,

BOV. E. Zie CAPRARIA.

Wild tobacco,

BOV. E. Zie PLUCHEA ODORATA en VERNONIA LONGIFOLIA.

Wild trommelstok,

BOV. E. zie CASSIA BICAPSULARIS.

Wilkens bita,

N.E. Zie ALLAMANDA.

Willemstad.^{aant.}

Toen Van Walbeeck in 1634 Curaçao aan de Spanjaarden ontnam, waren er op het eiland reeds verscheidene dorpjes, waarvan St. Anna, ten oosten van het binnenwater, dat nu Schottegat heet, het voornaamste was. Het werd bij de verovering door de Spanjaarden in brand gestoken. Van Walbeeck vestigde zijn kwartier in de nabijheid daarvan. Vreezende voor invallen van de Spanjaarden van de vaste kust, verplaatste hij in het volgend jaar de bezetting naar een dichtbij gelegen heuvel, de tegenwoordige plantage Kleinkwartier, en besloot het inmiddels opgeworpen bolwerk aan den havenmond door een geregeld fort te vervangen, ten einde daarin alle manschappen te plaatsen. Den 8en Maart werd dat werk aangevangen en een vijfhoek afgebakend, waarvan de hoekpunten of bolwerken 25 roeden van elkaar lagen. Tegen het einde van het jaar was de sterkte gereed en het grootste deel van de militaire macht daarin samengebracht. Noordoostelijk van dit aan de oostzijde van de haven gelegen fort, dat later het fort Amsterdam zou worden en waarin de publieke gebouwen werden gevestigd, ontwikkelde zich langzamerhand een kleine nederzetting, die zich in de jaren 1647-1650 uitbreidde en den naam De Willemstad kreeg, naar een der prinsen van het huis van Oranje.

Ontwikkeling der stad.

Door den toenemenden handel, vooral nadat Curaçao een centrum voor den slavenhandel der Compagnie was geworden, groeide de bevolking snel aan (zie ook ISRAEL. GEMEENTEN, blz. 389). Onder het bestuur van Jan Doncker werd in 1675 de stad uitgelegd en een begin gemaakt met het bebouwen van het tegenwoordige Pietermaai. In 1707 stelde de Directeur Jacob Beek aan de X voor om ter overzijde van de haven aan particulieren erven uit te geven, met vergunning daarop huizen te bouwen, die echter met het oog op de verdediging, niet hooger dan één verdieping mochten zijn. Dit was het begin van het thans zoo volkrijke stadsdeel, dat de Overzijde, Otrabanda, of de Spaansche zijde genoemd wordt, in tegenstelling van de oostzijde, die de Hollandsche zijde heet.

De verbetering van de verdedigingswerken kort na het midden der 18de eeuw (zie KRIJGSMACHT, blz. 438) ging gepaard met een uitlegging van het oude Willemstad naar het oosten toe. Een plan van het fort Amsterdam en Willemstad, met het ontwerp der uitbreiding, in 1748 door den Gouverneur Faesch aan Bewindhebbers gezonden, is door Hamelberg weergegeven in diens werk *De Nederlanders op de W.I. Eilanden*, Amst. 1909 (zie ter vergelijking het plan van de Haven en 't Kasteel van Curaçao in J.H. Hering's *Beschr. v.h. Eiland Curaçao*, Amst. 1779). Het Algemeen Rijksarchief bezit tal van detailkaarten en plans in manuscript van Curaçao. De Overzijde was in 1752 'reeds meerder betimmerd als de Willemstad', zooals Faesch 6 Jan. 1753 aan Bewindhebbers schreef en op Scharloo

en Pietermaai waren reeds verscheidene huizen gebouwd. Maar Bewindhebber en achtten het bebouwen van deze plaatsen 'zeer prejudiciabel aan de verdediging der stad' en gelastten Gouverneur en Raden om te doen ordineren en publiceeren dat het aan niemand voortaan zou zijn gepermitteerd op de voorgemelde plaatsen eenige nieuwe huizen te bouwen, noch de reeds aldaar staande hooger op te trekken dan ze waren. Aan een ieder werd de gelegenheid gegeven tot het koopen van huizen en erven binnen de ontworpen uitbreiding van de Willemstad.

In den bloeitijd van Curaçao nam de hoofdplaats snel in ontwikkeling toe. Otrabanda, Pietermaai en Scharloo hielden op als voorsteden van Willemstad beschouwd te worden, waarmede zij meer één geheel gingen uitmaken. Volgens de opgave van den directeur Rodier van 30 Juni 1774 aan de Kamer van Amsterdam (Hamelberg, Documenten II, Amst. 1909, blz. 181) waren er in de stad 300 huizen, aan de overzijde van de haven 300, buiten de Steenepadspoort: Vianen, Altena en Scharloo 250. Naar een opgave van J.J. van Paddenburg, Besch. v.h. Eiland Curaçao, Haarlem 1819, bedroeg omstreeks dien tijd het aantal huizen en 'afdaken' (kleine huisjes van één verdieping bij de huizen gelegen) 998 en 510, t.w.

	huizen.	afdaken.
Willemstad	267	8
Overzijde	376	235
Pietermaai	298	163
Scharloo	57	104

Den naam Scharloo vindt men ook geschreven Charlois, Charloo en Scarlo.

Vroeger was Willemstad, behalve aan de haven-zijde, ommuurd; op 13 Mei 1861 sloot het bestuur, na verkregen koninklijke goedkeuring, een overeenkomst met een commissie van vijf ingezetenen om den muur af te breken, het terrein gelijk te maken, het Waaigat gedeeltelijk te dempen en een kade aante leggen, voor welke onderneming zij de geheele vlakte ten oosten en noorden van de Willemstad tot aan Pietermaai met uitzondering van een marktplein en de aan te leggen straten in eigendom zouden bekomen. Reeds het volgende jaar was het voornaamste deel der werkzaamheden afgelopen en werden vijf nieuwe straten aangelegd.

Het verkeer tusschen de stadsdeelen aan beide zijden van de haven geschiedde tot 1888 met pontjes; in dat jaar werd de pontonbrug geopend (zie CURAÇAO, blz. 256). Over het Waaigat heeft men, niet ver van de haven een houten ophaalbrug, over het Rifwater twee houten bruggen.

De hoofdstad van Curaçao is thans een der merkwaardigste steden van West-Indië, met een geheel eigen karakter, afwijkende van den gewonen stedenbouw in de tropen. Ieder die er komt wordt getroffen door het eigenaardige karakter der stad.

Den een doet de haven met de huizen, 'die aan weerszijden netjes en koket in de rij staan', denken aan oud-Amsterdam (Victor Zwijsen, Curaçao-num-

mer van Neerlandia, Juli-Aug. 1905, blz. 122), de ander noemt de stad een tropisch Stavoren of Vlissingen, een tropisch Broek in Waterland, een tropisch Marken (zie HANDEL EN SCHEEPVAART blz. 351); G. Verschuur (Voyage aux trois Guyanes et aux Antilles, Paris 1894, blz. 78) vindt in de oude huizen 'le vieu cachet hollandais', terwijl de nieuwe groote huizen 'portent le cachet espagnol de la côte ferme;' Van Kol (Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904 blz. 363) kreeg ook den indruk van een oud-Hollandsche stad, sommige deelen van Utrecht en Dordrecht. Daarentegen verklaart Dr. Hendrik P.N. Muller (Door het Land van Columbus, Haarlem 1905, blz. 412) dat Willemstad heelemaal geen Nederlandsch uiterlijk draagt. 'In haar ordelijkheid, zorgvuldig onderhoud, - schrijft hij - herinnert zij aan Holland, in de grootsche opvatting van den woningbouw aan onze koloniale vaders, in den stijl een weinig aan Spanje en ook Italië, in het breede water aan Hamburg. Doch in de geheele wereld ken ik niet ééne stad, die op haar gelijkt. Telkens verrassen schilderachtige pleinen, hoeken, gebogen straten. Trots het gemis van boomen en gras, lacht zij u toe en is gezellig als een welverzorgde, goed gekleede oude juffrouw, waaraan zij ook overigens mij telkens doet denken'. Prof. J Boeke weer was getroffen door het echt-Hollandsch karakter van de stad (Voordracht gebouw Diligentia te 's-Hage op 6 Maart 1915). Indrukken van vreemde toeristen, als van William E. Curtis, William L. Scruggs, Hans Heinz Ewers, Leonard V. Dalton - mogen hier achterwege blijven. Maar even zij eraan herinnerd dat Willemstad door haar properheid eenige jaren geleden tot voorbeeld gekozen is door een Amerikaansch kunstenaar, die een reclameplaat voor Sapoliozeep moest maken; hij teekende de haven met onderschrift: *a spotless town*. Met Sapolio zou de smetteloosheid verkregen zijn (Curaçao-nummer Neerlandia, blz. 122). Wat er van het Hollandsche cachet ook zijn moge, zeker is het dat alle opschriften, die niet van het Bestuur uitgaan, en alle uithangborden in de Spaansche taal luiden, behalve 'tappen en slijten'.

Bij het binnenkomen van de haven, waarvan onder CURAÇAO, blz. 256 een beschrijving gegeven is (zie ook HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 351) heeft men rechts, d.i. oostelijk, het Waterfort, links het Riffort, die wel niet meer tot verdediging kunnen dienen (zie KRIJGSMACHT, blz. 428). Rechts langs de haven ligt het belangrijkste gedeelte der stad, het eigenlijke Willemstad, gewoonlijk Punda (= Poenda) genoemd, waar zich de woning van den Gouverneur, de voornaamste Regeerings-gebouwen en de Protestantsche kerk binnen de enceinte van het oude fort Amsterdam bevinden. In Poenda, de groote handelswijk, zijn ook de oudste huizen, kantoren, pakhuizen en winkels, echte warenhuizen. Aan de kade, tegenover de pontonbrug ligt De Gezelligheid, de sedert 1 Juni 1871 bestaande societeit van Willemstad. Een voorname winkelstraat, de Breedestraat, loodrecht op de haven, voert van daar naar het Wilhelminaplein, waar het Wilhelmina-park een 15-tal jaren geleden door de damesclub Entre nous werd aangelegd, op een plek waar vóór dien geen grassprietje groeide. Aan de zuidzijde van dit plein ligt het tijdens het bestuur van Gouverneur Barge gebouwde Raadhuis, waarin de Koloniale Raad vergadert, de gerechtshoven zitting houden, waarin zich het parket van den Procureur-Generaal, bevindt en ook de gevangenis, hier 'fiskalaat' genoemd. Andere handelsstraten in Poenda zijn: Heere- Prinse- en Keukenstraat. Ook vele nauwe straten en stegen ('hanken') met weinig lucht en licht, vindt men hier (een gevolg van de vroegere verdedigings-werken rondom de stad), zoo b.v. in de Moordenaarsbuurt, met haar danshuizen, de matrozenbuurt van Willemstad.

Langs de zuidkust, oostelijk van de haven ligt het stadsdeel Pietermaai, dat tal van aanzienlijke huizen maar ook meer de volksbuurten bevat, die trouwens overal langs de hanken of stegen te vinden zijn. Van alle deelen van het eiland heeft

Pietermaai het meest geleden van den orkaan van 23 Sept. 1877. Velen der huizen aan den zeekant werden weggespoeld, de overigen zwaar beschadigd.

Het rijke kwartier van Curacao's hoofdstad, Scharloo, tevens het kleinste stadsdeel, ligt ten noorden van het Waaigat. Hier staan aan beide zijden de groote, fraaie heerenhuizen der groothandelaren, die in Poenda hunne handelshuizen hebben.

Aan de westzijde van de haven heeft men Otrabanda, ten zuiden begrensd door een diep inloopend binnenwater, het Rifwater, dat door een smalle strook gronds, het Rif, van de zee gescheiden is. Dit volkrijke stadsdeel bevat vele mooie woningen, hospitalen en kerken.

De handelskaden en werven liggen aan beide zijden van de haven. Willemstad als handelshaven is behandeld in het art. HANDEL- EN SCHEEPVAART.

In 1912 verscheen van gouvernementswege een voortreffelijke 'kaart van het stadsdistrict van het eiland Curaçao' op de schaal van 1: 5000, naar de opnemingen van J.V.D. Werbata in 1909 gedaan.

Men vindt in de stad vele mooie pleinen; de straten zijn goed onderhouden; een kleine tram rijdt door Pietermaai, het Waaigat om en komt aan de andere zijde van dit binnenwater in Scharloo. Er is reeds vrij wat auto-verkeer. De stad heeft sedert 1893 elektrische verlichting. Het hotelwezen laat nog te wenschen over, maar waarschijnlijk zal de in 1915 - op raad van Prof. Kraus, bij zijn bezoek aldaar - opgerichte vereeniging tot bevordering van het vreemdelingenverkeer daaraan wel hare aandacht schenken. De tijd wordt aangegeven door kanonschoten om 12 uur 's middags en om 8 uur 's avonds.

Voor den huizenbouw gebruikt men natuursteen van het eiland zelf of ook wel baksteen. De huizen zijn meest geel geverfd met witte randen - volgens een Publ. van 1817 (P.B. no. 14) mogen ze niet wit gepleisterd zijn - gedekt met roode pannen, met dakvensters er tusschen, vol afwisseling in de gevels en drie tot vier verdiepingen hoog. Velen, dagteekenende uit den bloeitijd van Curaçao, zijn uit een ruime beurs en met veel smaak gebouwd. Naar Dr. Hendrik P.N. Muller (l.c. blz. 408) opmerkt, is er aan het hekwerk van sommige villa's, naar Spaansche zede, zeldzame zorg besteed; hij zag er smeedwerk onder, zóó smaakvol en kunstig, dat men er de wederga van in Nederland vergeefs zoekt.

Gezichten van de stad zijn, behalve ook door middel van photographie, zeer dikwijls uitgegeven. Genoemd mogen hier worden de prent van Hoogkamer naar R.F. van Raders en die van Voorduin (zie PLAATWERKEN, blz. 576). Op de tentoonstelling te San Francisco in 1915 was er een panorama van de haven, geschilderd door Poutsma.

Een reproductie van een aardige oude prent "'t Eiland Curaçao Anno 1800,' gaf Jhr. J.O. de Jong van Beek en Donk in zijn artikel 'De econ.

beteekenis van de haven van Willemstad' (Tijdschr. v. Econ. Geogr. 1911, blz. 34).

De aard van den bodem maakt rioleering zeer bezwaarlijk, waarbij komt dat in de talrijke smalle straten geen rioolruimte te maken zou zijn. De afvoer van het hemelwater geschiedt langs open steenen goten in de straat. Voor dien van de faecaliën heeft men het tonnenstelsel in zijn eenvoudigsten vorm. De mindere bevolking verzamelt hare faecaalstoffen in tonnetjes of emmers en draagt die des avonds naar de haven, het Rifwater en het Waaigat. De gegoede klasse maakt gebruik van primitieve privaten en doet den inhoud daarvan eveneens in de openbare wateren storten. Ook de afvoer van huisvuil laat nog te wenschen over (zie over deze aangelegenheden, alsook over het woningwezen, het in het art. HYGIËNE genoemde Rapport van den Centralen Gezondheidsraad).

Over de watervoorziening zie aldaar.

Ondanks de steeds heerschende zware winden schijnt het brandgevaar er niet groot te zijn; men meent dat alles met zoutdeelen doortrokken is, waardoor ook de houten huizen vrijwel onbrandbaar zouden zijn.

Opgemerkt dient te worden dat men op de kerkhoven, wegens den steenachtigen bodem, de lijken veelal niet onder den grond begraaft, maar boven den grond neerzet in gemetselde kelders of huisjes, die allerlei vormen hebben.

Bevolkingsstatistiek.

Cijfers van de bevolking van de hoofdplaats afzonderlijk vóór 1816 zijn niet gevonden. Voor dat jaar wordt de bevolking als volgt opgegeven:

	Blanken.	Vrije gekleurde lieden.	Zwarte vrije lieden	Slaven.	Totaal.
Willemstad	953	494	38	774	2259
Overzijde	573	675	350	929	2527
Pietermaai	751	508	343	425	2027
Scharloo	100	70	77	195	442
	—	—	—	—	—
Totaal	2377	1747	808	2323	7255

De geheele bevolking van Curaçao was toen 14094 (6437 m. en 7657 vr.), zoodat meer dan de helft van de bevolking in de hoofdplaats woonde (officieele opgave van den Gouv. Gen. Kikkert, ingekomen bij het Dept. van Koophandel en Koloniën).

Paddenburg (l.c. blz. 25) die in 1818 schreef, geeft de volgende cijfers als minima:

Willemstad	3042
Overzijde	3430
Pietermaai	2334
Scharloo	730
	—

waarbij niet gerekend zijn het garnizoen en de in het fort Amsterdam wonende beambten.

Volgens het Kol. Verslag 1915 telde op 1 Jan. 1915 de hoofdplaats van Curaçao 14084, het geheele eiland 33361 inwoners. In een eeuw zou de bevolking der stad dus nog niet verdubbeld zijn, die van het geheele eiland iets meer dan verdubbeld.

Geboorte- en sterftcijfers worden in de Kol. Verslagen voor de hoofdplaats niet afzonderlijk opgegeven. Voor Curaçao waren de cijfers:

Jaren.	Geboren.	per 1000	Overl.	per 1000
1905	971	31.2	746	23.1
1906	641	21.1	777	25.6
1907	1105	35.8	538	17.4
1908	939	29.9	768	24.5
1909	911	28.5	526	16.5
1910	1190	36.2	464	14.2
1911	976	29.7	581	17.7
1912	863	26.2	1113	33.8
1913	857	26.0	750	22.8
1914	979	29.3	685	20.5

Zoowel de geboorte- als de sterftcijfers vertoonen groote schommelingen; waarschijnlijk hebben langdurige droogte en daardoor ontstaan gebrek aan goed drinkwater en goed voedsel invloed op den gezondheidstoestand en dientengevolge op de sterfte.

Voor de hoofdplaats zouden de sterftcijfers waarschijnlijk iets ongunstiger zijn dan die voor het geheele eiland, omdat de sterfgevallen in de hospitalen van menschen die van buiten komen, daarbij gerekend zouden worden.

Zie voorts de artikelen EEREDIENST, ONDERWIJS, WATERVOORZIENING en ZIEKENVERPLEGING.

Willoughby (Francis),

vijfde Baron Willoughby van Parham (1613?-1666), kan beschouwd worden als de eigenlijke stichter van de volkplanting Suriname. Hij was gouverneur van Barbados en de overige Engelsche bezittingen in West-Indië, toen hij in 1650 een expeditie van 40 man onder bevel van den sergeant-major Anthony Rowse naar Suriname zond om een geschikte plaats uit te zoeken voor de vestiging van een kolonie. 'It is commended by all that went, - schreef Willoughby aan zijn vrouw - for the sweetest place that ever was seen; delicate rivers, brave land, fine timber. They were out almost five months, and amongst forty persons, not one of them had so much as their head ache^{*)}. They commend the air to be so pure, and the water so good, as they had never such stomachs in their lives, eating five times a day plenty of fish

*) Slaven uit Afrika waren er toen nog niet. De gezondheidstoestand van de expeditie bevestigt de meening van Flu (zie MALARIA) dat de pernicioze malaria uit Afrika zou zijn ingevoerd.

and fowl, partridges and pheasants innumerable: brave savannahs, where you may in coach or on horseback, ride thirty or forty miles'.

Willoughby gaf den kolonisten een schip en een flinken voorraad ruilartikelen voor de Indianen, en zond nu en dan van Barbados scheepjes naar Suriname, die er nieuwe kolonisten brachten en de van de Indianen verkregen artikelen inlaadden. De nieuwe kolonie stond in goede verstandhouding met de in de Boven Suriname reeds gevestigde Portugeesche Joden en met de kleine vestiging van Nederlanders (Flamands) aan de Commewijne. In Jan. 1652 werd Willoughby ontzet van zijne waardigheid van Gouverneur van Barbados en van het eiland verbannen. Hij vertrok 27 Maart naar Suriname, waar hij een korten tijd bleef. Wegens deelneming aan complotten tegen het Parlement werd hij in Juni 1655 en opnieuw in Maart 1656 gevangen gezet; in Nov. 1656 werd hem de vrijheid aangeboden op voorwaarde dat hij, tegen een waarborg van

£10.000 binnen zes maanden naar Suriname zou vertrekken; men stelde hem in vrijheid maar hij vertrok niet. Na den terugkeer van Karel II volgde opnieuw zijne benoeming tot gouverneur van Barbados en de overige Engelsche bezittingen in West-Indië. Tevens werd hij met Lawrence Hide, tweeden zoon van Lord Clarendon, door den Koning, bij Charter van 2 Juni 1663, begiftigd met de landstreek 'called Serrinam also Surrinam lying in breadth East and West one English Mile next beyond the Westerly Banks of the River of Copenam and Easterly one Mile from or beyond the River Marawyne conteyninge from East to West Forty Leagues or thereabouts and extendinge from the maine Ocean or Sea called the North Sea southward up into the Land to the Heads or Springs of the said River and from thence by direct Lynes unto the mayne Ocean called the South Sea', enz. (De zeer uitvoerige giffbrief is te vinden bij Hartsinck en in de *Annals of Guiana* by Rodway & Watt, Georgetown 1888, blz. 153-161; Hartsinck geeft ook de vertaling). In Jan. 1665 bezocht Willoughby zijne volkplanting, die volgens den giffbrief Willoughbyland zou heeten en die zich inmiddels tot een belangrijke kolonie had ontwikkeld; zijn doel was het land in staat van tegenweer te brengen in verband met den te verwachten oorlog. Kort na zijne komst deed een zekere John Allen in de kerk te Thorarica (zie aldaar) een moordaanslag op hem, waarbij hij ernstig gewond werd en waardoor hij verplicht was tot de maand Mei in Suriname te blijven. In Juli van het volgende jaar verliet hij, op bevel van den koning, Barbados met een vloot om de Franschen van de West-Indische eilanden te verdrijven. Den 23 Juli werd de vloot door een orkaan overvallen, waarbij ook het fregat *Hope*, waarop hij zich bevond, schipbreuk leed en hij verdronk. Hij heeft dus de verovering van Suriname door Krijnssen in Febr. 1767 niet beleefd. Deze had plaats terwijl zijn broeder William gouverneur van Barbados was. Het was diens zoon Henry, die naar Suriname gezonden werd en die daar, nadat John Harmon in Oct. 1667 de kolonie weer veroverd had, zoo heeft huisgehouden (zie KRIJNSSSEN, blz. 433).

Litt. Hartsinck, *Beschr. v. Guiana* Amst. 1770 deel II; Henry Cary, *Memorials of the Great Civil War in England from 1642 to 1652*. London 1842 blz. 312; Sir Robert H. Schomburgk, *The History of Barbados*, London 1848, blz. 273, v.; Darnell Davis, *Cavaliers and Roundheads of Barbados*, Georgetown 1887, blz. 197; James Rodway en Thomas Watt, *Chronol. Hist. of the Discovery and Settlement of Guiana*, Georgetown 1888; *Dictionary of National Biography*, Edited bij Sidney Lee, vol. LXII, London 1900. Zie verder de litteratuur bij BYAM).

Willoughby-land.

Zie WILLOUGHBY.

Wind,

SUR. Zie WINTI.

Winti,^{aant.}

N.E., ook *mapokro* en *awese* genoemd. Dat men onder *winti* verstaat wind, adem of geest is medegedeeld in het art. AFGODERIJDANS. Wel leidt men het woord *winti* af van het Hollandsche wind, maar onwaarschijnlijk is het niet, dat het woord *winti* van Afrikaanschen oorsprong is, als de zaak zelve. In evengenoemd artikel wordt gezegd, dat allen die den gang van zaken bij deze ritueele dansen hebben beschreven hunne kennis uit de tweede hand hebben. Dit nu is niet geheel juist. Benoit (*Voyage à Surinam, Bruxelles 1839*, blz. 54) beschrijft een dezer Afrikaansche ceremoniën door hem aanschouwd in het Picornobosch bij Paramaribo. Ook Coster (*Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 3e volgr. 1ste deel, 1ste stuk, 1866*, blz. 21) beschrijft wat hij uit eigen aanschouwing zag. De Goeje (*Verslag der Toemoekhoemak-Expeditie, Leiden 1908*, blz. 45 v.) was bij de Aucaners op Drietabbetje aan de Tapanahoni ooggetuige van een *winti*-dans. Wij laten nu in 't midden of deze blanken de plechtigheid in haren oer-vorm dan wel een *édition purifiée* te zien kregen. Dat de beschrijvingen geheel uiteenloopen moet daaraan worden toegeschreven dat verschillende *winti*'s werden bijgewoond. Hetgeen Benoit aanschouwde vertoont meer overeenkomst met den Vodoe-dienst op Haïti dan hetgeen de andere schrijvers zagen. Spalburg, die geruimen tijd als onderwijzer onder de Aucaners heeft gewoond, onderscheidt in zijn *Schets van de Marowijne en hare bewoners, Paramaribo 1899* blz. 39, drie soorten *wintidans*, de *Cromanti*, de *Opéte* en de *Tijgerwind*. 'Zij bedienen zich van een geheimzinnige spraak, waarin het Opperwezen betiteld wordt met den naam van *Koobjanpoo* en de blanken *Boonie*'. De dansers en danseressen geraken in een toestand van opwinding en razernij, en de negers hechten een onwrikbaar geloof aan de uitspraken dezer bezetenen. Schneider, *Die Buschneger Surinames, Herrnhut 1893*, wijdt belangrijke beschouwingen aan den *wintidans*, maar vertroebelt de zaak door *winti-man*, *obia-man* (zie *OBI*), *loekoe-man* en *wisi-man* als identiek te beschouwen. De begrippen dekken elkaar echter niet; dezelfde persoon kan twee of meer dezer functies tegelijk vervullen, maar daaruit volgt niet dat deze eigenlijk dezelfde zijn of noodzakelijk met elkaar samenhangen. Toegegeven moet worden dat de schrijvers de verschillende benamingen willekeurig gebruiken, waardoor verwarring ontstaat. Het woord *winti-man* bestaat feitelijk niet, althans niet bij de negers. De *obia-man* vervaardigt *obia*'s en is veelal een bedrieger, die zich goed laat betalen voor zijne amuletten, de *wisi-man* is een giftmenger, een boosdoener, die ook bij de *Boschnegers* zwaar gestraft wordt, de *loekoe-man* is priester, vaak de leider bij den *wintidans*, ziener, droomuitlegger, geneeskundige, veelal bedrieger, die niet kosteloos werkt. *Obia-man*, *wisi-man* en *loekoe-man* behoeven om hun werk te doen niet in geestesvervoering te verkeerem. *Winti* is een toestand waarin elke *Boschneger* of *Boschnegerin* tijdelijk kan verkeerem, wanneer de zenuwen door drank, aanhoudend, helsch tromgeroffel, enz. overprikkeld worden. Natuurlijk is niet elk individu daarvoor vatbaar. 'Thatsache ist jedenfalls - aldus Schneider, blz. 27 - dasz die *Wintitänzer* auf kürzere oder längere Zeit in eine, sagen wir einmal, *Wahnsinnsraserei* der schlimmstem und grauenerregendsten Art geraten'. En verder: 'Thatsache ist jedenfalls auch, dasz die aus solchem Zustand erwachenden nichts von allem dem wissen, was inzwischen mit ihnen vorgegangen'. Dat de *winti*-mannen voor hun beroep opgeleid worden, zooals een bericht zegt in het *Missionsblatt der Brüdergemeine, 1885*, blz. 11, wordt door andere schrijvers niet bevestigd.

Van Coll. Gegevens, blz. 117 vlg. noemt vijf verschillende *winti*'s maar zegt tevens dat er meer zijn: de meest algemeene is de *apoekoe winti* (ook *kanta masoe* genoemd) waarbij het schuim uit termietennesten een voorname rol speelt (zie *BAKROE*); de *karaïbische winti*, aldus genoemd 'omdat hij, die daarmee bevoorrecht wordt, klanken uitslaat, die in 't oor der negers ietwat als Caraïbisch klinken'; de *opété-winti* of *adjonkorro-winti*, die inzonderheid

bij de Boschnegers voorkomt; de *cromanti-* of *tijger-winti* (door Spalburg als twee verschillende genoemd) die vooral bij het uitbreken van ziekten afwerend moet helpen; de *dagoewé-* of *papa-winti*, die door de papa- of dóhoman-negers ingevoerd zou zijn (zie SLANGENVEREERING). F.P. en A.P. Penard sommen in hun in het art. AFGODERIJENDANS genoemd geschrift een groot aantal winti's op en vermelden tal van bijzonderheden bij elk der winti's. Vooral merkwaardig zijn de gezangen, die bij de verschillende winti's gezongen worden. Het rijke materiaal is blijkbaar bijeengebracht uit mededeelingen van derden en is niet de vrucht van eigen waarneming. Ook deze schrijvers houden den obiaman en den wintidanser niet genoeg uiteen.

De eind-indruk, dien men overhoudt na kennismaking van de litteratuur over het onderwerp, is, dat de winti-dans zich als een merkwaardig verschijnsel twee- en een halve eeuw in de kolonie handhaafde, maar dat na zoo langen tijd het begrijpen daarvan nog zeer onvolledig moet heeten, moeilijk als het is in te dringen in het zieleleven der negers.

Ook de blanken hebben volgens de negers hun winti: deze noemden in vroeger jaren de vrijmetselaars-loge Concordia te Paramaribo *bakra-winti* of winti der blanken (Teenstra, De Landb. in de kol. Suriname, Gron. 1835, II, 121).

Wipi-sneki,

N.E. Zie OXYBELIS.

Wiri-wiri,

PAP. Zie MUZIEK-INSTRUMENTEN, blz. 498.

Wisi,

N.E. Vergift, schade toebrengende toovermiddelen der negers. Het woord is vermoedelijk een verbastering van het Engelsche *witch*. *Wisiman* noemt men de giftmengers of giftmengsters van beroep, die hunne middelen onder allerlei geheimzinnigen hocus-pocus bereiden en voor veel geld verkoopen. Die middelen zijn vooral bestemd om ziekten of den dood te veroorzaken, waarin zij zich onderscheiden van den *obiaman* (zie OBIA) die ook amuletten (zie aldaar) maakt en verkoopt om minder misdadige doeleinden te bereiken. Scherp gescheiden zijn deze beoefenaars der zwarte kunst echter niet. Het geheele leven van den boschneger, en van dezen niet alleen, wordt beheerscht door de vrees voor wisi en obia. Hij meent geen oogenblik zijn leven zeker te zijn. Vindt hij voor de deur zijner hut of in zijn korjaal een flesch, eierschalen, een doode pad, samengebonden vogelveren of welk voorwerp ook, dat hem ongewoon lijkt en waarvan bij de herkomst niet weet, dan voelt hij zich het slachtoffer van den obia- of den wisiman en weet hij dat zijn leven in gevaar is. Zoo is het te verklaren dat de Boschnegers den wisiman met den dood straffen (zie GODSGERICHTEN EN LIBBA).

Poeloe-wisi, (letterlijk de wisi wegnemen) noemen de Boschnegers de bij hen heerschende gewoonte om, wanneer iemand een ander een drank aanbiedt, zelf daarvan eerst een slok te drinken. Dit teekent wel de voortdurende vrees waarin zij leven.

Wisi-wisi,

N.E. Zie ANATIDAE.

Wisselkoersen.

De betalingen in het internationaal verkeer geschieden als regel door middel van schuldvergelijking. Heeft iemand in een ander land een betaling te doen dan tracht hij de beschikking te krijgen over een schuldvordering op dat land. Overigens zal iemand, die in een vreemd land te vorderen heeft, liefst den last om die vordering te gaan of te doen innen vermijden door haar te verkoopen. Door deze oorzaken zijn de vorderingen van het eene land op het andere aan vraag en aanbod onderworpen. Het punt waarop vraag en aanbod elkander ontmoeten noemt men den *wisselkoers*.

Wegen vraag en aanbod tegen elkander op dan kan men - tijdverlies, onkosten, enz. nu daargelaten - een wissel bekomen tegen de metaal- (tegenwoordig = goud-) pariteit, d.i. voor den in eigen geld uitgedrukten prijs van de hoeveelheid goud, die door het vreemde bedrag op den wissel wordt vertegenwoordigd. De goudpariteit van den Franschen frank of den Venezolaanschen bolívar en onzen gulden bijv. is 48 (100 fr. = f48). Tusschen landen, die hetzelfde muntstelsel hebben, zooals bijv. het Deensche St. Thomas en Venezuela, is de goudpariteit 100, of 1 als men wil. Dit is dus ook het geval tusschen Nederland en zijn koloniën en tusschen die koloniën onderling.

Is er nu voor wissels in een bepaalde vreemde munt meer aanbod dan vraag, dan daalt de koers beneden de goudpariteit; overtreft daarentegen de vraag het aanbod, dan stijgt hij daarboven. De staathuishoudkunde leert dat die daling en die stijging beperkt worden door de mogelijkheid om goud te zenden of te ontbieden, en dat de koersen niet stijgen boven, noch dalen onder de punten (metaal- of goudpunten), waarop deze operaties loonend worden. De afstand tusschen de pariteit en deze metaalpunten hangt voornamelijk af van de kosten van het vervoer van het metaal. Uit dezelfde wet vloeit echter voort dat wanneer er geen metaal gezonden wordt - bijv. wanneer de voorraad daarvan uitgeput is, of een uitvoerverbod de zending verhindert - de mogelijkheid van daling en stijging van de koersen onbeperkt is. In Europa is dat door den tegenwoordigen oorlog nog eens duidelijk aan den dag getreden, maar dat voorbeeld had men eigenlijk voor de Westindische koloniën niet noodig. Wisselkoersen, die voortdurend ver boven het metaalpunt blijven, zijn in de geschiedenis van die koloniën een gewone zaak (zie CREDIETINSTELLINGEN en MUNTWEZEN). In de laatste tijden zijn de omstandigheden in dit opzicht over het algemeen wel verbeterd, maar toch is de economische toestand er nog ver van sterk. De betalingsbalans van Suriname wordt door de betr. groote Rijksbijdragen (zie FINANCIËN) in een wankel evenwicht gehouden en die van Curaçao vertoont nog steeds een tekort. Wellicht dat het nieuwe tijdperk, dat voor deze kolonie op het aanbreken staat (opening kanaal van Panama, hervatting der fosphaat-ontginning, oprichting van de raffinaderij der Bataafsche Petroleum Mij) daarin verandering ziet komen.

Tot dusver zijn de omzetten van vreemde wissels in beide koloniën niet van groote beteekenis. Men verkoopt wanneer men heeft en koopt, zoo mogelijk natuurlijk, wanneer men noodig heeft; maar een geregelde wisselhandel is er niet. Deze omstandigheid, gevoegd bij de slechte verbindingen, maakt ook de wisselarbitrage goeddeels onmogelijk. Wisselarbitrage is dat gedeelte van den wisselhandel, hetwelk door vergelijking van de koersen op en van verschillende landen uit abnormale koersafwijkingen winst tracht te maken en daardoor den invloed van abnormale rijzigen en dalingen tot een minimum herleidt. Door een en ander hebben de wisselkoersen in landen als Suriname en Curaçao altijd een groot element van toevalligheid in zich. Nog minder dan elders zou het daar van nut zijn ze op den voet te volgen, al zou dat ook mogelijk zijn. Nog meer dan elders moet men, om gevolgtrekkingen te kunnen maken, slechts de groote lijnen van het verloop in het oog vatten.

Die groote lijnen kunnen wij, ondanks het ontbreken van geregelde noteeringen, voor de latere tijden leeren kennen uit den koers van de postwissels. In 1887 werd een postwisseldienst ingesteld tusschen het moederland en de Westindische koloniën, die in 1892 tot andere landen werd uitgebreid. Het postbeheer belast zich sedert met de uitbetaling van beperkte bedragen in het buitenland. Het gezamenlijk bedrag daarvan moet echter bij de verrekeningen met het buitenland ten slotte worden overgemaakt, voorzover het niet met tegenvorderingen in vergelijking gebracht kan worden. Dientengevolge is ook de postdienst genoodzaakt zich van tijd tot tijd tegen den koers van den dag van gewone wissels te voorzien. Opdat daardoor geen nadeel voor de koloniale kas zal ontstaan wordt voor de verzending van postwissels, behalve het gewone verzendingsrecht, een opgeld gevorderd, dat naar de behoefte wordt gewijzigd. De koers van de postwissels naar de Nederlanden vormt daarbij den grondslag; de koers op andere landen wordt daarvan afgeleid. Uit de desbetreffende beschikkingen nu krijgt men van den loop der wisselkoersen het beeld, dat wij behoeven, zooals de onderstaande cijfers mogen aantoonen.

Suriname.

1888		100
1892	Oct.	101
1904	Jan.	100½
1907	Oct.	100

Curaçao.

1888		103
1889	April	104
1892	Juni	103
1893	Jan.	102
	Dec.	102½
1894	Febr.	103½
	April	105½
	Oct.	106
1895	Sept.	107½

Curaçao.

1897	Juli	109
1898	Sept.	106
1900	April	104
1901	Juli	101½
1902	April	101
1904	Nov.	100
1906	Jan.	100½

1907	Aug.	101
1908	Juli	101½
	Oct.	101¼
1914	Aug.	104½
	Oct.	102½
1916	Jan.	106
	Jan.	108
	Febr.	103
	April	104
	Mei	102

Middelen tot verbetering, resp. bescherming van de wisselkoersen zijn moeilijk. Als maatregelen van tijdelijken aard heeft men de wisselarbitrage, die abnormale afwijkingen te niet doet, en de metaalzendingen, waardoor tijdelijke tekorten op de betalingsbalans worden aangevuld. Maar al was het gebruik daarvan ook minder bezwaarlijk dan het is, dan nog zouden die operaties geen blijvend nut kunnen stichten, want de oorzaak van het gebrek ligt dieper. Zij schuilt in den ongunstigen toestand van de handelsbalans der koloniën, waar de invoer den uitvoer meestal (Suriname) of steeds (Curaçao) overtreft (zie HANDEL & SCHEEPVAART). Op verbetering van die handelsbalans door verhooging van het productief vermogen is de aandacht voortdurend gevestigd; maar zoo iets gaat niet in eens.

Tusschen de genoemde tijdelijke middelen en deze afdoende oplossing van de moeilijkheid bestaat echter een middenweg. Daarop liggen alle maatregelen, die een min of meer blijvende verbetering van de betalingsbalans ten doel hebben, welke balans, vooral in Suriname, de nadeelen ondervindt van het feit dat de opbrengst van de uitgevoerde producten dikwijls in het buitenland blijft (c.q. daarheen moet worden overgemaakt). Het beschikbaar stellen van gouvernementsswissels, het sluiten van leeningen in het buitenland (d.i. moederland) en het verleenen van rijksbijdragen aan de koloniale middelen behooren daartoe: ategader middelen, die bij het bestuur der koloniën te baat genomen worden, maar die den toestand natuurlijk niet grondig kunnen verbeteren. Van dezelfde soort maar van iets verdere strekking is de regeling van het crediet. Er bestaat nl. verband tusschen den prijs van het crediet - meestal uitgedrukt in den koers van het disconto - en de wisselkoersen. Duur crediet beteekent in beginsel weinig crediet, duur geld, lage prijzen, weinig invoer en veel uitvoer, gunstige betalingsbalans en lage wisselkoersen. Daarentegen heeft goedkoop crediet de strekking om de circulatie uit te breiden. Het kan daarom aanleiding geven tot goedkoop geld, hooge prijzen, veel invoer en weinig uitvoer, ongunstige betalingsbalans en hooge wisselkoersen. In het algemeen gelden deze economische wetten natuurlijk ook in Suriname en Curaçao. Er zijn echter veel factoren, die de zuivere werking er van belemmeren. Alle vastheid en regelmaat, die de wet van het groote getal elders te weeg brengt, ontbreken er bovendien. De circulatiebanken bevinden zich dan ook vrijwel in de onmogelijkheid om ten behoeve van de wisselkoersen van de werking der genoemde wetten partij te trekken.

Er is ten slotte nog een middel, dat tot hetzelfde kader behoort. Dat middel bestaat in aansluiting bij een grooter en economisch sterker land, zoodat de koloniën niet meer alleen op zich zelf zijn aangewezen, maar van een andere, gunstiger betalingsbalans kunnen profiteren. Om die aansluiting, waarvoor het moederland als het ware is aangewezen, te kunnen bereiken zou men moeten beginnen met

vervanging van de koloniale circulatiebanken door agentschappen van de Nederlandsche Bank, afschaffing van het koloniale bankpapier en opneming van de Nederlandsche bankbiljetten onder de koloniale betaalmiddelen. Dit denkbeeld, hetwelk nog nadere uitwerking behoeft, werd aanbevolen door Mr. G.J. Fabius, De Curaçaosche Bank, in De Economist van 1913 (zie in het bijzonder Hoofdstuk IV, De Wisselkoersen, blz. 629, en Hoofdstuk VI, Het Bankpapier, blz. 825).

Witti abià,

N.E. Zie IPOMOEA.

Witti aneisi,

N.E. Zie PIPER.

Witti hédé,

N.E. Zie AGERATUM en ALTERNANTHERA. Overigens worden talrijke planten met groepen van kleine witte bloemen met dien naam aangeduid.

Witti krassi-wiwiri,

N.E. Zie FLEURYA.

Witte mangel,

BEN. E. Zie COCCOLOBA DI VERSIFOLIA en CONOCARPUS.

Witte mieren.

Zie CORRODENTIA.

Witte purperhart,

SUR. Zie MARTIUSIA.

Wiwiri,

N.E. Blad. Komt dikwijls voor in namen van planten en beteekent dan struik of heester.

Woenwoen,

N.E. Zie HYMENOPTERA, blz. 370.

Woerali.

Zie CURARE.

Wojo dia,

N.E. Zie CERVIDAE.

Wolbers (Julien),

geb. te Heemstede 26 Juli 1819, overl. te Utrecht (?) 22 Sept. 1889, Nederlandsch letterkundige, nam in dagbladartikelen, in adressen aan den koning, alleen of met anderen, en in vlugschriften, een werkzaam deel in den strijd voor de afschaffing der slavernij in de Nederl. W.I. Koloniën. Hij schreef: De slavernij in Suriname, of dezelfde gruwelen der slavernij, die in de 'Negerhut' geschetst zijn bestaan ook in onze West-Indische koloniën! (Ten voordeele van de

emancipatie der slaven), Amst. 1853; De Surinaamsche negerslaaf. Verhaal van een bezoek op eenige plantages in Suriname, Amst. 1854; Schets van een plan tot aankoop van plantaadjes in Suriname, met het doel om de slaven in vrijheid te stellen en voortaan als vrije werklieden in hun eigen onderhoud te doen voorzien, Amst. 1857; Adres aan de Tweede Kamer der Staten Generaal, Amst. 4 Dec. 1858; Neerlands schuld en Neerlands roeping jegens de slaven in Suriname en verdere Nederlandsche W.I. bezittingen, Amst. 1857; Adres d.d. 18 Januari 1859 aan de Tweede Kamer der Staten Generaal tegen de bewering van den Minister van Koloniën, dat, niet zou zijn geschonden het aangegaan kontrakt met de Chineesche landverhuizers in Suriname, en tot naleving der slaven-reglementen, Amst. 1859; Eenige opmerkingen omtrent het op den 2den Mei 1860 vastgestelde ontwerp van Wet ter afschaffing der slavernij in Suriname, voornamelijk in betrekking tot het Staatstoezicht over de vrijgemaakte slaven. Utr. 1860; Berigten uit Suriname (Tijdschrift der Nederl. Maatschappij tot afschaffing der slavernij, 8ste jaarg. 1 Mei 1862). Zijn voornaamste werk is zijn Geschiedenis van Suriname, Amst. 1861, met portret van Van Aerssen van Sommelsdijk en facsimiles; voor dit groote werk, dat duidelijk den stempel draagt van des schrijvers godsdienstige en politieke richting en niet altijd onpartijdig is, zijn zeer uitgebreide archiefstudien, ook in Engelsche archieven, noodig geweest.

(Zie ook een kort levensbericht in het te Paramaribo verschijnende Gouvernements Advertentieblad van 28 Nov. 1889).

Wonderblad,

SUR. Zie BRYOPHYLLUM.

Wondertree,

BOV. E. Zie PARKINSONIA.

Wonnoe-wonnoe,

N.E. Zie SOLANUM ASPERUM.

Wormbush,

BOV. E. Zie CHENOPODIUM AMBROSIOIDES.

Wormbast,

SUR. Zie ANDIRA RETUSA.

Wormen.

Zie VERMES.

Wormkoorts.

Zie GUINEAWORM.

Woron minti,

N.E. Zie CHENOPODIUM ANTHELMINTICUM.

Wortelziekte.

Zie KOFFIE.

Wulffia stenoglossa

D.C. Fam. Compositae. *Faja-adjansa*, N.E. Een halfheester met ruwe bladeren en gele bloemhoofdjes.

Wullschlägel (Heinrich Rudolf),

geb. te Sarepta aan de beneden-Wolga in 1805, overl. te Berthelsdorf bij Freiberg (Saksen) 29 Maart 1864, ontving een theologische opleiding, ging in 1844 als zendeling der Broedergemeente naar Antigua, waar hij tot 1847 bleef; van 1847-1849 was hij zendeling op Jamaica. In 1849 werd hij hoofdvoorzitter van de Broedergemeente in Suriname. Hij wordt geroemd als een man van eenvoudig en oprecht karakter, buitengewoon ijverig en praktisch. De botanie trok hem aan en zoowel op Antigua, Jamaica als in Suriname legde hij plantenverzamelingen aan. Ook aan taalstudie wijdde hij zich met voorliefde. In 1854 gaf hij een Kurzgefaete Neger-Englische Grammatik (Bautzen, zonder naam) uit. Van zijne hand verscheen in het tijdschrift West-Indië 1855, I 286-299 een artikel getiteld 'iets over de Neger-Engelsche taal en de bijdragen tot hare ontwikkeling en literatuur'. Kort daarna gaf hij uit een Deutsch-Neger-Englisches Wörterbuch, nebst einem Anhang, Negerenglische Sprüchwörter enthaltend, Löbau 1856 (zie NEGERENGELSCH). In 1855 door het hoofdbestuur der Zending naar Berthelsdorf beroepen, werd hij tot bisschop der Broederkerk gewijd.

(Zie iets over de Neger Eng. taal, door v. S[ypesteyn] in Algemeene Kunst- en Letterbode, 29 Dec. 1855, blz. 418-419; Nachrichten aus der Brüdergemeine, Jahrg. 1864, Th. I, Heft 6; A. Pulle. An Enumeration of the vascular plants known from Surinam, Leiden 1906, blz. 7).

X.

Xenarthra.

Deze zoölogisch belangrijke Orde van Mammalia omvat dieren van zeer verschillend uiterlijk, die op het eerste gezicht door een leek zeker niet als verwanten worden aangezien. Toch hebben (vooral palaeontologische) onderzoekingen in den laatsten tijd aan het licht gebracht, dat Luiaards, Miereneters, Gordeldieren e.d. verwantschap vertoonen en door fossiele vormen onderling verbonden zijn. Vooreerst bezitten zij een merkwaardigheid in het skelet, n.l. dat de borst-en lendewervels door bijzondere, bij andere Zoogdieren niet voorkomende, uitsteeksels geledend verbonden zijn; hieraan heeft de Orde haar naam te danken. In de tweede plaats hebben zij een eenvoudig gebit; de tanden kunnen zelfs geheel ontbreken. Zijn zij aanwezig, dan vertoonen zij onderling weinig verschil, terwijl iedere tand het harde, beschuttende glazuur mist en zgn. wortelloos is, d.w.z. gedurende het geheele leven blijft groeien, naarmate de kauwvlakte afslijt. Tandwisseling is zeer gebrekkig; in sommige gevallen wisselen de tanden in het geheel niet.

De huid is nu eens sterk behaard, dan weder zijn nauwelijks haren aanwezig, en men vindt dan hoornschubben, soms gepaard met huidverbeeningen. De vingers zijn voorzien van klauwnagels, die somtijds buitengewoon krachtig zijn. Zoowel fossiele als recente Xenarthra zijn tot de N. Wereld beperkt.

Men verdeelt de Xenarthra in drie Families. 1o Bradypodidae of Luiaards; sterk behaarde op boomen huizende en van bladeren levende dieren: Choloepus (zie aldaar), Bradypus (zie aldaar). 2o Myrmecophagidae of Miereneters; eveneens sterk behaard; lange dunne snuit zonder tanden: Myrmecophaga (zie aldaar), Tamandua (zie aldaar), Cycloturus (zie aldaar). 3o. Dasypodidae of Gordeldieren; meestal uiterst gering behaard, maar daarentegen voorzien van een beenig huidpantser. Dit pantser ligt als een gordel om het lichaam; vandaar de naam. Het bestaat uit grootere en kleinere door de lederhuid gevormde beenplaten. De schouder- en bekkenstreek is in den regel bedekt met groote gewelfde, vergroeide platen (vóór- en achterpantser) terwijl tusschen deze een aantal bewegelijke beenringen voorkomen. Hierdoor wordt het mo-

gelijk, dat niettegenstaande het harde pantser de dieren zich soms vrij sterk kunnen oprollen. Terwijl deze beenplaten in de lederheid liggen, wordt de uitwendige huid-bedekking gevormd door hoornschubben, in en door de opperheid (epidermis) gevormd. De buikzijde is zonder beenplaten en in meerdere of mindere mate behaard. De pooten zijn voorzien van stevige klauwen. Meestal heeft de derde en vierde vinger van den voorpoot buitengewoon ontwikkelde klauw-nagels, waardoor de dieren zich snel in den grond kunnen ingraven. Er schijnen in Suriname minstens vijf soorten van Gordeldieren voor te komen, die tot de volgende geslachten worden gebracht: *Dasypus*, *Xenurus*, *Priodontes* en *Tatusia* (zie op deze woorden). De algemeene naam van Gordeldier is in Suriname *Schildvarken* of *Kapassi*, in Cayenne *Tatou*.

G.C.J.V.

Xenurus.

Geslacht van Gordeldieren (zie XENARTHRA). *X. uncinatus* wordt door de Karaïben *Katoeberoe* genoemd. Het dier wordt een voet lang en schijnt zeldzaam. In iedere kaakhelft 8-9 tanden. Tusschen voor- en achterpantser 12-13 bewegelijke ringen. Staart veel korter dan de rest van het lichaam, weinig beschud.

Xerophyten

zijn planten, die alle eigenschappen bezitten welke haar geschikt maken te groeien op plaatsen, waar weinig water voorradig, of het opnemen van water moeilijk is; die eigenschappen zijn o.a. leerachtige bladeren, dichte beharing, lage groei, spoedig verhouten van stengels, omkrullen van bladeren. Vele savanneplanten zijn xerophyten.

Xiphias gladius.

L., *Zwaardvisch. Balaoe*, PAP. Fam. Xiphiidae. Verspreiding: beide kusten van den Atlantischen Oceaen, het overvloedigst tusschen Cuba en kaap Breton. Tamelijk algemeen in Zuid-Europa, ook wel in den Stillen Oceaen gevonden. Wordt veel gevischt in den Atl. Oceaen. De bovenkaak is in den vorm van een zwaard verlengd. De rugvin is lang, bij de jongen doorlopend, bij de ouderen doorgaans in tweeën verdeeld. Ook de aarsvin is bij de volwassen dieren verdeeld. De staartsteel heeft een sterke kiel. De staartvin is bij de volwassen dieren sterk gevorkt. Buikvinnen en schubben ontbreken. De kleur is van boven donker metaalachtig purper, van onderen dof. Het zwaard is van boven donker, van onderen licht. De vinnen zijn donker met zilveren schijn. Het zijn zeer groote visschen, die 300 tot 400 pond kunnen wegen. Het vleesch is rood, voortreffelijk van smaak, als voedsel geschat. De zeer jongen verschillen veel van de volwassenen. Hun vinnen zijn hoog, beide kaken verlengd en de kop met lange stekels gewapend.

Xylopia frutescens

Aubl. Fam. Anonaceae. *Pegrekoe*, N.E. Een sierlijke boom, met pyramidevormige kroon, en kleine, smalle blaadjes. De fijngestampte zaden, op spiritus getrokken, worden uitwendig tegen rheumatiek gebruikt. De takken doen wel eens dienst als kerstboompje. Het hout wordt veel voor daksparren gebruikt.

Y.

Yams = jams.

Zie AARDVRUCHTEN.

Yaw-grond.

Een soort losse grintgrond op Curaçao (voornamelijk in het 5de district) bestaande uit roodbruine, kantige steentjes met veel aarde gemengd. Vruchtbaar, bijzonder geschikt voor pinda-cultuur.

Yaws.

Zie FRAMBOESIA.

Yellow balsam,

BOV. E. Zie CROTON FLAVENS.

Yellow bell,

BOV. E. Zie ALLAMANDA.

Yellow blossom,

BOV. E. Zie STENOLOBIUM.

Yellow plum,

BOV. E. Zie SPONDIAS LUTEA.

Yellow prickle,

BOV. E. Zie FAGARA MARTINICENSIS.

Yellow sage,

BOV. E. Zie WEDELIA.

Yellow saunder,

BOV. E. Zie FAGARA FLAVA.

Yellow tail,

ST. EUST. Zie ELAGATIS en OCYURUS.

Yucca aloefolia

L. Fam. Liliaceae. *Adam's needle*, *Spanish dagger*, BOV. E. Een vezel-leverende plant. Bladeren dik, leerachtig, in een scherpe punt uitlopend en aan den rand voorzien van zeer fijne scherpe tandjes; de bloemen staan in een pluimvormige bloeiwijze en zijn wit, klokvormig. Gekweekt, vooral op St. Martin.

Yucca amara,

BOV. Zie MANIHOT CARTHAGINENSIS en AARDVRUCHTEN.

Z.

Zaagvisch.

Zie PRISTIS.

Zaden, pitten, vruchtschalen, schelpen.^{aant.}

Het gebruiken van allerlei plantenzaden bij de vervaardiging van halssnoeren, tot versiering van de *kwejoes* (schortjes), enz. is bij de Indianen ten allen tijde in zwang geweest, en gebleven ook nadat zij de Europeesche kralen hadden leeren kennen. Thans worden de zaden veelal samen met kralen gebruikt, het meest die van de *joro-joro* (zie aldaar) en de *Hevea guianensis*, welke vóór het rijgen in tweeën

gedeeld worden. De Indianen die het binnenland bewonen, vervaardigen halssnoeren van de schaal van een peervormige noot (*Omphalea diandra* volgens Crevaux) die de Ojana's *tairoe* en de creolen *wabé* noemen, van welke noten er 3 à 4 in elke vrucht zitten. De snoeren zelf worden *aroewepi*

(zie aldaar) genoemd en in Paramaribo vrij duur betaald. Van minder waarde zijn de witte aroewepi's uit schelpen gemaakt. Crevaux (*Voyages dans l'Amérique du Sud*. Paris 1883, bladz. 285 en 286) zag bij de Ojana's deze snoeren maken. Vroeger was het werk uitsluitend Indiaansch, maar sedert vele jaren worden de snoeren ook door *déportés* en anderen in Cayenne en te Albina gemaakt. Andere zaden, die door de Indianen tot snoeren worden geregen, zijn de *tappoe-tappoe* (KAR. en N.E.) door de Ojana's *tarairoe* genoemd, bruine zaden, geslepen tot kegeltjes, die met de basis tegen elkaar geregen worden; volgens Dr. J.G. Boerlage zijn de *tappoe-tappoe* waarschijnlijk stukjes kiemwit van de eene of andere zaadsoort; Crevaux beschrijft de vervaardiging. Voorts zwarte, op een stukje dun pijpsteel gelijkende zaden, die de creolen *avroe*, de Karaïben *safroe*, de Trio's *wiri* (volgens Crevaux *avourou*), de Ojana's *sara* noemen; de zaden van Coix *Lacryma* (zie aldaar), de bekende parelgrijze jobstranen, door de creolen *kanifro* of *tampati*, door de Karaïben *tawasji*, door de Ojana's *sampire* geheeten. In zijn Bijdr. tot de Ethn. d. Surin. Indianen (Intern. Arch. f. Ethn. Suppl. zu Bd. XVII, Leiden 1906, Pl. I) geeft C.H. de Goeje afbeeldingen van snoeren van de joro-joro, de *tappoe-tappoe*, de *avroe* en de jobstranen; voorts van een niet nader aangeduid rood zaad, bij de Ojana's *onosue* genoemd.

De *weesboontjes* of *kokriki's* (*Abrus precatorius*, zie aldaar) welke in Suriname in drie grootten voorkomen, schijnen bij de Indianen niet in tel te zijn als grondstof voor halssieraden.

Ten verkoop worden in Suriname verscheidene der genoemde zaden tot sieraden verwerkt, in het bijzonder de jobstranen, waarvan snoeren, dames-taschjes, etc. vervaardigd worden en de weesboontjes, die in goud gevat, als broches, chari-vari-voorwerpen of dasspelden worden gebruikt. Halssnoeten worden ook gemaakt van de fraaie, zwarte zaden van de *vier-uursbloem* (*Mirabilis jalapa*), knoppen voor hoedenspelden van de zaden van de *kau-ai* (*Mucuna urens*), servetringen, werkbakjes, sigarenkokers, enz. van de donkerbruine of zwarte zaden van de *kréré-kréré* (*Caesalpinia pulcherrima*). In vroeger jaren werden zaden van den *zeepboom* (*Sapindus Surinamensis*) naar Engeland uitgevoerd voor vestknoopen; nu worden er rozenkransen van gemaakt. De vingerringen uit de zaden van de *awarapalm* (*Astrocaryum segregatum*) en de *maripa-palm* (*Maximiliana regia*) zijn uit de mode geraakt. Van de zaadkernen van de *bokkenoot* (*Caryocar glabrum*) worden in de fabriek van den heer Mulder te Veendam knoopen gemaakt. Een mooie verzameling dezer knoopen is o.a. te zien in het Museum ten bate van het Onderwijs in den Haag. De fraaie vruchten van de *postentri* (*Hura crepitans*) worden, gevuld met gesmolten lood, tot pressepapieren gemaakt, waarbij of waarna zij, volgens hun aard, wel eens uiteenspringen. Fred. Oudschans Dentz (Versieringszaden, Huisvlijt in Suriname. De Surinamer van 15 Dec. 1910) noemt eenige andere, minder algemeen gebruikte zaden. Genoemd mogen nog worden de *kokos-* en *kalebesschalen*; de laatste zijn tegenwoordig met zeer verdienstelijke beschilderingen te krijgen. Minder algemeen bekend zijn de potjes gemaakt van de vruchten van de *kwatta patoe* (*Eschweilera* en *Lecythis*).

Over de sierzaden zie men nog: Alex. H. Hensen, Eenige halssierraden in gebruik bij de Roodhuiden of Indianen in Suriname, Bulletin no. 3 (Sept. 1892) van het Kol. Mus. te Haarlem, en E. Spakler, Huisvlijt in Suriname. De Vrouw en haar Huis, 1 Juli 1911.

Zandkokerboom,

BEN. E. Zie HURA.

Zandvlieg.

Zie DIPTERA.

Zandvloo.

Zie SIPHONAPTERA.

Zaquito.

Zie LEPRO.

Zea mais.

Zie MAÏS.

Zeebaars.

Zie HYPLOPECTRUS.

Zeedreifi,

BEN. E. Zie COCCOLOBA UVIFERA.

Zeedruif,

SUR. Zie COCCOLOBA UVIFERA.

Zeeduif.

Volgens Penard worden meeuwen (*Larus*) met dezen naam bestempeld. Aan de kust en bij de mondingen der rivieren komt *Larus atricilla* voor.

Zee- en landkaarten. ^{aant.}

Voor de kennis van de oude kartographie van de Guiana's is het laatste decennium van de vorige en het begin van deze eeuw buitengewoon vruchtbaar geweest. Dat tijdperk zag reproducties van kaarten verschijnen in zoo rijken overvloed en van zoo voortreffelijke uitvoering als alleen de regeeringen van groote rijken zich kunnen veroorloven. Tot die publicaties hebben aanleiding gegeven de grensgeschillen in de Guiana's, van ouds het klassieke land voor zulke geschillen. Dàt nut hebben de grensgeschillen ten minste gehad.

Vóór Engeland, op aandrang van de Vereenigde Staten van Noord-Amerika, er toe overging het grensgeschil tusschen Britsch Guiana en Venezuela aan scheidsrechterlijke beslissing te onderwerpen, verschenen in 1897 te Washington de 'Report and accompanying papers of the Commission appointed by the President of the United States to investigate and report upon the true divisional line between the Republic of Venezuela and British Guiana'. Het 4de deel van deze uitgave is een atlas bevattende 76 kaarten, loopende van 1534-1789. Van meer belang nog voor de geographie der Guiana's is het derde deel van het rapport, 517 bladzijden tellend en in 't bijzonder als *geographical* aangeduid. De in den atlas voorkomende kaarten zijn op 13 na (n.l. de nummers 2, 3 en 5-15) ook te vinden in den atlas in 1898 te Baltimore verschenen als vol. 4 van de stukken betreffende de 'Venezuela-British Guiana boundary arbitration'. Deze atlas bevat 15 kaarten (nos. 77-91) welke niet in de andere voorkomen, in het geheel dus 78 kaarten. Voorts werd nog in 1898 aan de arbitrale rechtbank overgelegd een atlas bevattende 32 kaarten. Engeland legde bij de documenten voor deze rechtbank een atlas over, uitgegeven te Londen in 1898, bevattende 51 kaarten loopende van 1599-1886. Later nog een atlasje van 8 kaarten loopende van 1761-1897.

Nog rijker kaartenmateriaal werd den arbiter in het grensgeschil tusschen Fransch Guiana en Brazilië, den Zwitserschen Bondsraad, voorgelegd. Van Braziliaansche zijde een atlas (Parijs 1899-1900) bevattende 104 kaarten, loopende van 1500-1707; een andere uitgave van 1900 bevat dezelfde kaarten, maar ze zijn kleiner en gevouwen. De tweede memorie aan den scheidsrechter voorgelegd, ging vergezeld van een atlas (Bern 1899) met 88 kaarten, loopende van 1536-1860. Bij de van Fransche zijde ingediende memorie behoorde een atlas (Parijs [1899]) inhoudende 39 kaarten, loopende van 1544-1864. Aan de uitspraak van den scheidsrechter (1 Dec. 1900), die ook eenige kaarten bevat, ging vooraf een magistrale historische en geographische studie.

Daarna was het grensgeschil tusschen Brazilië en Britsch Guiana aan de orde; scheidsrechter de Koning van Italië. Brazilië voegde bij zijn memorie een atlas (Parijs 1903) inhoudende 85 kaarten, loopende

van 1560-1901. Van Engelsche zijde werd een atlas (Londen 1903) overgelegd inhoudende 25 kaarten loopende van 1691-1846; daarna bij de conramemoratie een atlas (Londen 1903) bevattende 37 kaarten, loopende van 1832-1894.

De atlassen zijn te vinden deels in de Bibl. v.h. Dep^t. v. Koloniën, deels in die van het Vredespaleis.

Den inhoud der atlassen vindt men, behalve in de atlassen zelve, opgesomd o.a. in 'A list of geographical atlases in the Library of Congress', Washington 1909. De kaarten zijn bijeengebracht uit een groot aantal archieven en bibliotheken.

Daar Suriname het middelste der drie Guiana's is en de grensgeschillen liepen tusschen Britsch- en Fransch Guiana en de aangrenzende landen, zijn vele der kaarten in de genoemde verzamelingen zoo gereproduceerd, dat Suriname geheel of gedeeltelijk wordt afgesneden. Voor Nederl. Guiana hebben de atlassen dus niet even groote waarde als voor de andere Guiana's.

Bij het geschil tusschen Fransch- en Nederl. Guiana (zie GRENZEN enz.) zijn de aan den scheidsrechter voorgelegde kaarten niet gedrukt.

Een aantal kaarten van Suriname in oude atlassen, enz. is door Dr. H.D. Benjamins opgesomd en kortelijk besproken in het artikel 'De grenzen v. Nederl. Guiana' (T.A.G. Dec. 1898, blz. 797 vlg.). Terecht kon J.W. IJzerman in een artikel in het T.A.G. 1911 no. 4, blz. 660, van de Guiana's sprekende, zeggen: 'Het is verbazend, hoeveel er in het begin der 18de eeuw in deze streken gemeten en in kaart gebracht is.' Om zich hiervan te overtuigen heeft men slechts een blik te slaan in den 'Inventaris der verzameling kaarten berustende in het Rijksarchief', 's Gravenh. 1867. De hoeveelheid daar bewaarde manuscript-kaarten van Suriname en ook van Curaçao - zoowel algemeene als bijzondere - is verbijsterend. En dat zijn allen kaarten, gegrond op werkelijke opmetingen (zie ook LANDMETEN EN LANDMETERS).

Voor zooveel betreft kaarten van vóór de 18de eeuw, kan men zeggen dat, met een enkele uitzondering, behoorlijke opmetingen daaraan niet tot grondslag hebben gestrekt. De phantasie der geografen heeft hier ruim baan gehad. Bij de bestudeering der oude kaarten van Guiana in het algemeen zij men dan ook indachtig aan de waarschuwing van Alexander von Humboldt in diens opstel, 'Ueber einige wichtige Punkte der Geographie Guyanas', opgenomen in de 'Nouvelles Annales des Voyages', Paris 1837 en in Robert Schomburgk's 'Reisen in Guiana und am Orinoko, während der Jahre 1835-1839', Leipzig 1841: 'Man muss mit der Synonymie dieser barbarischen Gebirgs- und Flussnamen sehr gewissenhaft sein; denn wenn die Karten von Guyana, wie schon La Condamine gesagt hat 'von eben so falschen als umständlich angegebenen Einzelheiten wimmeln', so ist oft die ausserordentliche Ungenauigkeit der Nomenclatur und der Wunsch, für jeden Namen einen Fluss zu schaffen, Schuld daran'.

Meer dan historische waarde hebben die oude kaarten dan ook niet. Als zoodanig hebben zij bij de bestudeering der grensgeschillen haar nut gehad. Voor hem die de oude kartographie der Guiana's wil bestudeeren, bieden de genoemde kaartenverzamelingen een onuitputtelijke bron.

De kaarten van Suriname en van de W.I. Eilanden, die hieronder opgenoemd zullen worden, berusten direct of indirect op meer of minder nauwkeurige opnemingen. Met enkele uitzonderingen zullen dat kaarten zijn, die in druk zijn verschenen. De talrijke reproducties, hetzij als afzonderlijke kaarten, hetzij in reisbeschrijvingen of in atlassen, worden niet opgenoemd. Het Rijks-archief bezit een zeer groot aantal manuscriptkaarten, opnemingen van de kust, van rivieren, plantages, versterkingen, enz., grootendeels afkomstig van de voormalige W.I. Compagnie. Men zie den vorengenoemden Inventaris alsook het in 1914 verschenen eerste supplement. Ook het Ministerie van Marine bezat een rijke verzameling zee-

en kustkaarten, gedeeltelijk ook in manuscript, op onze W.I. koloniën betrekking hebbende. Men zie den in 1872 verschenen catalogus. De verzameling bevindt zich thans in de Amsterdamsche Universiteits-bibliotheek. De Bibliotheek van het-Dept. v. Koloniën bezit eveneens een belangrijke verzameling oude en nieuwe kaarten van de W.I. Koloniën; de universiteits-bibliotheek te Leiden vele oude kaarten van Zuid-Amerika en Suriname (collectie Bodel Nyenhuis). Opgemerkt worde dat de meeste oudere kaarten van Suriname het noorden onderaan hebben.

Zeekaarten en kustkaarten.

Voor de oudere opnemingen zij verwezen naar de genoemde bronnen. Hier volgt een lijstje van de actueele kaarten, waarbij worde opegemerkt dat geen van onze koloniën in De West door onze opnemings-vaartuigen geregeld opgenomen is; de kaarten zijn samengesteld uit verschillende min of meer schetsmatige gegevens, hetzij kleine locale opnemingen van oorlogsschepen, die daar in station waren of naar gegevens samengesteld op het Hydrographisch Bureau der Marine (zie voorts T.A.G. 2de serie, dl XXIV, 1907, blz. 97). (Zie tabel op blz. 757).

Landkaarten.

Suriname.

Alleen de belangrijkste.

1. Caerte ofte vertooninge van de Rivieren van Suriname en Commewyne met verscheyde creken uyt deselve spruytende, als Para, Surinoo en Cotteca ende ander meer gelyck die nu tegenwoordich bewoont werden. Anno 1671. Schaal van 6 mijlen of 4 Uyren gaens = 140 m.m. Groot 0,515 × 0,40 M. Met de namen der plantages en der eigenaars. Zonder naam van drukker of uitgever. Koperdruk. (Aanwezig in het Rijksarchief en in de verzameling van Jhr. J.W. Six te 's Gravenh.). Vermoedelijk de oudste kaart van Suriname, die op behoorlijke opneming berust. Baron Mulert vermoedt dat de kaart door den landmeter Willem Mogge is vervaardigd (zie verder LANDMETEN EN LANDMETERS, blz. 445).
2. Een latere uitgave van dezelfde kaart, eenigszins aangevuld, van 1677, mede in het bezit van Jhr. Six. Dit exemplaar is gekleurd en met de pen bijgewerkt (zie de verkleinde kopie in T.A.G. 15 Jan. 1913, blz. 42).
3. Landkaart van de Land Streeken Cottica Comowini en Suriname alles nauwkeurig afgetekent. Door A. Maars, groot 0,465 × 0,360 M. (Komt voor in Herlein's Beschr. v.d. Volk-Plantinge Zuriname, Leeuwarden 1718).
4. Caerte van de rivieren van Suriname en Commowine met derselver uytstroomende Creecken met alle de landen soo verre deselve bewoonde worden. Velschillende mijlschalen, groot 0.50 × 0.69 M. Koperdruk. Zonder plaats of jaar. Het fort N^w. Amsterdam, waarvan de bouw in 1734 werd aangevangen, staat er nog niet op; vermoedelijk is de kaart dus van vóór dat jaar.
5. Nieuwe kaart van Suriname, vertonende de stromen en landstreken van Suriname, Commewini, Cottica en Marawini, gelegen in Zuid-Amerika op de

Titel der kaart.	Schaal.	Uitgave.	Groote Correctie.
Atlantische Oceaan. Kust van Guyana v.d. Essequibo-rivier tot Cayenne Met plans: Monding der Corantijnrivier. Monding der Nickerie. Suriname-rivier van het lichtschip tot aan Domburg. Monding der Marowijne-rivier.	1:750.000	1887	1897
Nederl. Guyana Monden der Coppename- en Saramaccarivier	1:50.000	1911	
West-Indië. Curaçao, Bonaire en Aruba	1:300.000	1899	
West-Indië. Baaien a.d. Zuidkust van Curaçao	verschill.		
Met plans: 1. Fuikbaai (westgedeelte). 2. Caracasbaai en Spaansche haven. 3. St. Annabaai en Schottegat.	schalen.	1912	
West-Indië. Plannen en	verschill.		

ankerplaatsen op Aruba Bonaire en Klein-Curacao			
1. Westkust Aruba, van Oranjestad tot Noordpunt.	schalen.	1903	1913
2. Westkust Aruba, Paardenbaai.			
3. Klein Curaçao.			
4. Westkust Bonaire. Reede Kralendijk.			
West-Indië. St. Martijn, Saba, St. Eustatius en omliggende eilanden	1:250.000	1903	
Met plans. St. Martijn	1:75.000		
St. Martijn. Filipsburg	1:5.000		
Saba	1:75.000		
St. Eustatius	1:75.000		
St. Eustatius. Oranjebaai.			
Eiland Curaçao. St. Annabaai	1:8.000	1889	
Eiland Curaçao. Spaansche haven, Caracasbaai	1:4.000	1898	
Ankerplaatsen op Aruba, Bonaire		1898	

Custen van Caribana 6 gr. beneoorden de Linie Equinoct enz. Schaal van 7
Duitsche mijlen = 90 m.m. (4° 10' - 6° 20' N.B.). Groot 0.395 × 0.505 M. Met
de namen der plantages en der eigenaars. Koperdruk. Uitg. J. Ottens, Amst.

z.j. [Eerste helft 18de eeuw]. In het Rijks-archief aanwezig een gekleurd en een ongekleurd exemplaar.

6. Alexander de Lavaux. Generale Caart van de Provintie Suriname, rivieren en districten met alle ontdekkingen van militaire togten, mitsgaders de groote der gemetene plantagien, gecarteert op de nauwkeurigste waarnemingen. Anno 1737. Zonder naam van drukker. Koperdruk. Met prachtige vruchtenrand, de wapens der bewindhebbers, het wapen der Vereenigde Nederlanden en dat van Suriname en de namen van de eigenaars der plantages. Schaal van 8 Surin. mijlen = 190 m.m. Groot met den rand 189,5 × 164 c.M. Op de kaart kartons van den landmeter Abraham Maas. In de coll. Six bevindt zich een prachtexemplaar op witte zijde gedrukt, dat o.a. te zien was op de Kol. Aardr. Tentoonstelling te Amst. 20 Sept. - 31 Oct. 1913 (Zie den catalogus, blz. 160 no. 411).

Van dezelfde kaart komen twee andere Hollandsche uitgaven voor, zonder jaar, en met eenigszins anderen titel; de eerste 'door last, op kosten en met approbatie der E.E. Heeren Directeurs van de Societeit' geteekend door A. de Lavaux en 'in 't koper gebragt door H. de Leth', Amst.; de tweede uitgegeven bij Covens en Mortier (beide aanwezig in de bibl. v.h. Dept. van Koloniën, de eerste ook op het Rijks-archief te 's Gravenh.). Voor de tweede vermoedt de List of Maps of America in the Library of Congress, Washington 1901, het jaar 1725. De oudste manuscriptkaart van de Lavaux in het Rijksarchief is van 1731. Het Kon. Inst. v.d. Taal-, Landen Volkenk. v. Ned. Indië bezit een Fransche uitgave van de kaart zonder plaats of jaar (Zie Catalogus door W.C. Muller, 's Gravenh. 1913, blz. 50 sub no. 308).

7. Nieuwe Kaart van de Colonie van Suriname, met alle derzelve rivieren, kreeken, enz. Schaal van 1500 Kettingen, ieder van 66 Rijnlandsche voeten = 103 m.m. Groot 0,54 × 0,41 M. Komt voor in Philip Fermin's, Nieuwe algem. Besch. v.d. Col. v. Suriname, Harlingen 1770, waarin een lijst van de plantages, die op de kaart zijn aangegeven.
8. Christoph van Henemann. Kaart van de Colonie van Suriname, leggende in de Landschap Cajana op de vaste kust van Suyd Amerika; strekkende van de rivier Sinamary tot aan De rivier Canje, zijnde deese twee rivieren de regtmatige Limiten tusschen de Besitting der Franschen en de Nederlandsche Colonie van Berbice, enz. Verschillende mijlschalen, 3 Duitsche mijlen = 142 m.m. Groote *manuscriptkaart* in acht bladen, in het Rijks-archief aanwezig (no. 1674), in 1771 vervaardigd op last van den gouv. Nepveu. Blijkens een aanteekening van Henemann op de kaart hadden de Franschen wederrechtelijk een versterking gebouwd op den rechteroever van de Marowijne, nabij de monding.
9. J.C. Henemann. Kaart van de Colonie Suriname en de onderhoorige rivieren en Districten, zoverre derselver ontdekkingen nu zyn strekkende met de tot Culture gebragt zynde Landen en Plantagiën, enz. Schaal van 1 Duitsche mijl = 40 m.m. (3°-6° 20' N.B. en 319° 50'-324° O.L. van Teneriffe). Gerard Hulst van Keulen, Amst. 1784. Koperdruk. Onder de verschillende schalen op deze kaart vindt men aangeteekend de Indiaansche 'Arie Ly

- van 1500 Rijnl. voet of 625 passen' en de Indiaansche 'Lickie Poe van 15.000 Rijnl. vt. of 6250 passen.' Van Sypesteyn. *Beschr. v. Suriname*, 's Gravenh. 1854, blz. 290 teekent bij de vermelding van deze kaart het volgende aan: 'Van 1774-1784 was hij met 14 landmeters daaraan werkzaam. Op de oorspronkelijke kaart, waarvan nog slechts eenige exemplaren bestaan, zijn de wapens der bewindhebbers geteekend'.
10. J.C. Henemann. Kaarten van het bewoonde en bebouwde gedeelte der Colonie Suriname in groot bestek, met verzamelingsblad. 1787. *Manuscriptkaart*. Eenig exemplaar, berust in het Rijks-archief (no. 1678). Honderd veertig bladen, groot 0.93 × 0.58 M., het verzamelingsblad (twee bladen) groot 0.98 × 0.63 M. Dit blad is verdeeld in zes vakken A-F, ieder vak is twintig ruitswijze langwerpige vierkanten I-XX; behalve deze behooren tot een appendix nog twintig dergelijke kaarten; op elk blad staan de namen der eigenaars of die der plantages, zoomede de grootte in akkers. In de inleiding van bovengenoemden Inventaris schrijft Leupe dat deze kaarten door Henemann vervaardigd zijn naar zijn groote kaart (van 1784) op last van directeuren in hunne vergadering van 18 April 1887 'ten einde daaruit ten allen tijde, hetzij bij het uitgeven van nieuwe landerijen, hetzij bij geschillen wegens limieten of limietscheidingen tusschen bijzondere eigenaars, hetzij bij eenig onderzoek omtrent de buitenlandsche defentie der colonie, met meerder zekerheid te kunnen oordeelen, dan uit de algemeene kaart doenlijk is'.
 11. J.H. Moseberg. Nieuwe speciaal kaart van de Colonie Suriname met de tot de cultuure gebragd zijnde Landen en Plantagiën. Schaal van 1400 Kettingen à 66 R.v. = 270 m.m. 1801. Koperdruk. Met aanwijzingen, de namen der plantagiën en der grootte in akkers (alleen de oude kolonie). Met plan van Paramaribo.
 12. Js. van den Bosch. Kaart van het Bebouwde gedeelte van Surinamen. Schaal van 2 Duitsche mijlen = 45 m.m. Daarop een karton: Algemeen Kaartje van Surinamen. Uitvoerige lijst van de nummers, de namen en de grootte der plantages. Deze gegraveerde kaart komt voor in den atlas, behoorende bij het werk. van v.d. Bosch 'Nederl. Bezittingen in Azia, Amerika en Afrika', 's Grav. en Amst. 1818.
 13. Mabé. Generale Kaart der kolonie Suriname, hoofdzakelijk voorstellende de tegenwoordige bebouwing dier kolonie, vervaardigd naar vroegere en eigene opmetingen tot het jaar 1832. Amst. 1835. Schaal van 40.000 M. = 105 m.m. Behoort bij Teenstra's werk *De Landb. in de kol. Suriname*, Gron. 1835.
 14. P. Baron Melvill van Carnbée. Carte générale des possessions Néerlandaises aux Indes Occidentales. Leiden 1846. (Komt voor in den *Moniteur des Indes*).
 15. Jhr. C.A. van Sypesteyn. Kaart van de Kolonie Suriname, enz. Uitgegeven in het jaar 1784 door den Ingenieur J.C. Heneman. Verbeterd, naar den tegenw. toestand der kolonie gewijzigd enz. Schaal 1:194.000. Met plan van Paramaribo. In steen gegraveerd en gedrukt op het Topogr. Bureau van het Ministerie van Oorlog. 1850 (vier bladen).
 16. G.W.C. Voorduin. Schetskaart van de kolonie Suriname of Ned^{sch}. Guiana. Schaal 1:1.000.000. Met plan van Paramaribo. Steendruk. Amst. 1860. Behoort bij de 'Gezigten uit Neerlands West-Indië' (zie PLAATWERKEN).
 17. Kaart van Suriname. Naar de opmetingen gedaan in de jaren 1860-1879 door J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. Van Lansberge. Schaal 1:200.000. Lithographie. Met kartons: De Boven Marowyne, schaal 1:500.000, tot ± 2° N.B. Kaart van N^w. Rotterdam, met aanduiding van het weggespoelde deel en

- van de nieuwe vestigingsplaats Nieuw Nickerie. Schaal 1:20.000. Kaart van Paramaribo, schaal 1:10.000. Zonder plaats; 10 bladen (1882). Van de oorspronkelijke kaart op een schaal van 1:100.000, in 32 bladen, berust een exemplaar in manuscript in de bibliotheek van het Dept. v. Koloniën, een tweede op het domeinkantoor te Paramaribo, als legger bij uitgifte van gronden in concessie. De opmetingen voor deze kaart, die grootendeels het werk is van Rosevelt, bestonden behalve uit de opneming der hoofdrievieren door middel van kompas, log en afstandsschattingen, uit astronomische plaatsbepalingen. Van 51 punten werd lengte en breedte, van 21 punten alleen de lengte en van 14 punten alleen de breedte bepaald. Met uitzondering van de Marowijne, geeft de kaart alleen de noordelijke helft der kolonie, tot 3° 58' N.B. Het eigendomsrecht op de kaart is in 1880 door de Nederl. regeering, bij wet van 1 Aug. 1880. Stbl. no. 129, gekocht (zie LANDMETEN, enz. en Handelingen Tweede Kamer, 1879-1880, Bijlagen 164). Zij geldt - herhaaldelijk aangevuld - als de officieele kaart van Suriname. Zie over deze kaart T.A.G. IV, 1880, blz. 304 en V, 1881. Meded. blz. 26. Het rapport aan de regeering uitgebracht door W. Beyerinck en F. de Bas, alsook de nadere inlichtingen van Van Rosevelt naar aanleiding van dat rapport, zijn niet gepubliceerd.
18. Kaart van Suriname met naamlijst der in ontginning zijnde plantages. Schaal 1:800.000. Ontworpen en geteekend door J. Kuyper, gegraveerd door D. Heye. Uitgegeven door en voor rekening van de Vereeniging voor Suriname. [’s Gravenh.] Z.j.
 19. Prins Roland Bonaparte. Colonie de Suriname. Schaal 1:1.250.000 en Région littorale de la Colonie de Suriname. Schaal 1:500.000. Deze kaart loopt tot 4° 20' N.B. Beide kaarten komen voor in zijn boek 'Les Habitants de Suriname', Paris 1884.
 20. K. Martin. Eerste proeve van eene geognostische overzichtkaart van Suriname. Schaal 1:1.600.000. Niet zuidelijker dan 4° 20' N.B. (T.A.G. Verslagen en andere mededeelingen, 2e serie, dl. V, 1888).
 21. Kaart van Guiana, Engelsch, Nederlandsch en Fransch. Naar de beste bronnen en eigen opnemingen geteekend in 1888 door W.L. Loth. Gouvernements-Landmeter in Suriname. Schaal 1:1.000.000 Amst. 1889. Met plans van de drie hoofdsteden.
 22. Kaart van Suriname, aanwijzende de verdeeling in districten. Schaal 1:1.000.000. Bijlage EE. Kol. Verslag 1898. Zie over deze kaart T.A.G. 1899, dl. XVI, blz. 544.
 23. Kaart van Suriname, met de opmetingen van J.F.A. Cateau van Rosevelt en J.F.A.E. van Lansberge, aangevuld tot 1898 met die van- en geteekend door W.L. Loth, Gouvernements-landmeter in Suriname. Schaal 1:500.000 Amst. 1899. In kleurendruk. Met karton: Nederl. W.I. Koloniën en een Handleiding bij de kaart. De Marowijnekreek is geteekend als voortzetting van de Lawa en de Nieuwe Rivier als die van de Corantijn, waarbij voor eerstgenoemde kreek de kaart van Coudreau, voor de Nieuwe Rivier die van Barrington Brown gevolgd is (vgl. GRENZEN VAN SURINAME, enz). Zie over deze kaart T.A.G. 1899, dl. XVI, blz. 549.

24. J.J. ten Have. Schoolkaart van Nederlandsch West-Indië. Uitgave van Joh. Ykema, 's Gravenh. 1900. Gekleurde kaart. Suriname op een schaal van 1:500.000. Curaçao schaal 1:100.000 en een algemeen kaartje van de Ned. W.I. Eilanden.
25. G.C. du Bois. Geologische Karte von Surinam. Schaal 1:500.000. Alleen het gedeelte tusschen Saramacca en Marowijne en niet zuidelijker dan 4° N.B. Komt voor in zijn boek 'Geologischbergmännische Skizzen aus Surinam', Freiberg in Saksen, 1901.
26. De kaarten van de onderscheidene Surinameexpedities (zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN) verschenen in het Tijdschr. v.h. Aard. Genootschap, waarbij voor het eerst triangulatie is toegepast:
 - 1902 L.A. Bakhuis. Kaart van het bovenstroomgebied der Coppename. Schaal 1:200.000;
 1904. A.J. van Stockum. Bovenstroomgebied van de Saramacca. Schaal 1:200.000;
 1905. A. Franssen Herderschee. Kaart van het tot Suriname behoorende stroomgebied van Lawa, Litanie en Gonini. Schaal 1:500.000;
 1905. A. Franssen Herderschee. Kaart van het tot Suriname behoorende stroomgebied van Lawa en Tapanahoni. Schaal 1:500.000;
 1908. H. Bisschop van Tuinen. Kaart van Zuidwest Suriname, naar de nieuwste gegevens bewerkt. Schaal 1:200.000;
 1910. J.G.W.J. Eilerts de Haan. Bovenstroomgebied van de Suriname. Schaal 1:199.200;
 1912. C.C. Käyser. De Corantijn. Schaal 1:500.000.
27. De geologische kaarten van de mijn-exploratie van gouvernementswege in het Kol. Verslag 1907 en 1908.
28. Kaart van Suriname. Schaal 1:1.000.000, behoorende bij E. Middelberg's Geologische en technische aanteekeningen over de goudindustrie in Suriname, Amst. 1908.
29. Schetskaart aangevende de in verschillende tractaten en uitspraken vastgestelde grenzen der 3 Guyana's en de uitkomsten van de aardrijkskundige onderzoekingen. Schaal 1:4.000.000, 's Gravenh. 1908. In kleurendruk. Bijlage van de Memorie van Antwoord betreffende het tusschen Nederland en Brazilië gesloten grensverdrag van 5 Mei 1906.
30. Kaart van Suriname. Schaal 1:1.000.000, Amst. 1910. Behoort bij 'Gegevens betreffende Suriname'. Algem. en intern. tenstoonst. van Brussel 1910. Deze kaart komt, met eenige kleine wijzigingen, ook voor in het Rapport over den econ. en financ. toestand der kol. Suriname. 's Gravenh. 1911 (zie SURINAME-COMMISSIE).
31. Suriname. Schaal 1:1.040.000. Met karton: Plantagen der Commewyne, schaal 1:390.000. Geograph. Anstalt von Wagner & Debes, Leipzig. Zendingkaart: aanwijzing van de vroegere en tegenwoordige stations, enz. der Evang. Broedergemeente. Komt voor in H. Weiss' boek 'Ons Suriname', Utr. 1911.
32. Kaart van Suriname, 1:500.000, waarop de tot heden bekende geologische gegevens zijn aangegeven. Samengesteld door Prof. J.A. Grutterinck m.i. 1913 (*Manuscript-kaart*, ingezonden door het Kon. Ned. Aardr. Genootsch. op de Kol. Aardr. Tentoonst. te Amsterdam, van 20 Sept.-31 Oct. 1913. Catalogus, blz. 146 no. 327).
33. J. Schokkenkamp. Kaart der ontdekkingstochten en wetenschappelijke reizen in Suriname, 1836-1911. Schaal 1:500.000, samengesteld aan het Geogr. Inst.

der Rijksuniversiteit te Utrecht. (*Manuscript-kaart*, ingezonden als no. 32. Catalogus blz. 182, no. 502).

34. Kaart van Suriname bedoeld in art. 2 § 1 van de balataverordening 1914 (G.B. no.51) en aangevende verdeeling in perceelen. Schaal 1:1.000.000.
35. Overzichtskaart van Suriname. Samengesteld door den Chef der Opnemingsbrigade van Suriname [F.E. Spirlet] 1913. Schaal 1:800.000. Voor de samenstelling van deze kaart zijn gebruikt de kaarten hierboven genoemd sub 17, 23 en 26, alsmede de kaart van Dr. H. van Cappelle en C. van Drimmelen van het stroomgeged van de Nickerierivier (zie Dr. H. van Cappelle 'De Binnenlanden van het District Nickerie, Baarn 1903). De overzichtskaart verscheen in Oct. 1915 bij J. Smulders & Co. den Haag. De Litani is voorgesteld als de voortzetting van de Lawa, de Nieuwe Rivier als die van de Corantijn.
36. Katholiek Suriname. Schaal 1:1.000.000. Met Plan van Paramaribo, schaal 1:25.000. Beiden met aanwijzing van de staties, de kerken, de scholen en de plaatsen waar geregeld kerk wordt gehouden. Bijvoegsel van de 'Volksmissionaris' van 15 Maart 1916, afl. 4. Roermond.

De Nederl. Antillen.

Het aantal kaarten van de West-Indische eilanden in het algemeen is verbijsterend. De niet volledige opsomming in de List of Maps of America, hiervoren sub 6° genoemd, beslaat 14 bladzijden. De kaarten van onze W.I. Eilanden in oude atlassen en reisbeschrijvingen worden hier, als van weinig belang, niet genoemd. Een uitzondering zij veroorloofd voor de kaart bij Johannis de Laet (zie aldaar), gereproduceerd door J.H.J. Hamelberg, *De Nederlanders op de W.I. Eilanden*, (Benedenw). Amst. 1901: 'Cvraçao Eylandt'. Op de kaart vindt men de baaien, de binnenwateren en eenige vervallen plaatsjes uit den Spaanschen tijd. De beschrijving van De Laet is door Hamelberg afgedrukt in de bij evengenoemd werk behorende 'Documenten', blz. 29 en 30. Verder zijn te noemen:

1. Nieuwe Afteekening van het Eyland Curaçao. Vertoone alle desselfs gelegentheden Amst. z.j. [omstreeks 1720]. Gerard van Keulen. Verschillende mijlschalen. 3 D.m = 140 m.m. Groot 0,525 × 0,60 M. Koperdruk. Met gezicht op het Fort Amsterdam, landverkenningen en aanteekeningen. Afzonderlijk plan: 'T Fort Amsterdam en 't Inkoomen van Baya St. Anna enz. Groot 0,44 × 0,13 M.
2. Kaart van het Eiland Curaçao. Door A.v. Krevelt gegraveerd. Schaal 3 D.M. = 45 m.m. Met karton: De Haven en 't Kasteel van Curaçao, groot 0,14 × 0,148 M. Komt voor in J.H. Hering's *Beschr. v.h. Eiland Curaçao* enz. Amst. 1779.
3. Js. van den Bosch. Kaart van het eiland Curaçao. Schaal 15 D.M. = 64 m.m. Met kartons: *Algemeene kaart der Caraïbische Eilanden* en plan van het Fort Amsterdam op Curaçao. 1818. In den hiervoren sub 12 genoemden atlas.
4. De luit. gen. Baron C.R.T. Krayenhoff (Zie KRIJGSMACHT, blz. 428) liet door de officieren van zijn gevolg de Benedenw. Eilanden topographisch en trigonometrisch opnemen en voegde bij zijn in Oct. 1825 aan den Koning ingediend rapport een groote atlas met kaarten en plans (Zie ook *Versl. en Meded. d. Kon. Akad. v. Wetensch. te Amst. 1860* Dl. X, blz. 308). de kaarten zijn niet in druk verschenen. Afschriften van de rapporten bevinden zich in het archief van het Geol. Mineral. Museum te Leiden. De atlas is echter noch daar, noch in het Rijks-archief te 's Gravenh.

5. Kaart van het Eiland Curaçao benevens een plan van de Stadt en Haven, alles volgens de laatste oorspronkelijke waarnemingen en opmetingen tezamen gesteld. Schaal 1:100.000 Gegrav. door D. Veelwaard Jr. Amst. Wed. G. Hulst van Keulen. 1836. Koperdruk.
6. Kaart als voren, naar de teekening van R.F. van Raders. Amst. Wed. G. Hulst van Keulen 1836.
7. Kaart als voren, verbeterd door R.F. van Raders. Amst. Wed. G. Hulst van Keulen. 1838. Latere uitgave van 1871. De herziene uitgave van 1886 verscheen bij Seyffardt te Amst.
8. J. Kuyper. Eiland Curaçao. Schaal 1:200.000 [niet 20.000, zooals op de kaart staat]. Met karton van de St. Annabaai. Schaal 1:20.000. T.A.G. Dl. VI. 1882.
9. Prof. K. Martin. Geologische Karte von Curaçao. Maasstab 1:150.000. Steendr. van P.W.M. Trap, Leiden. Komt voor in zijn Bericht über eine Reise nach Nederl. West-Indien und darauf gegründete Studien. Leiden 1888, zweiter Theil. Ook verschenen in T.A.G. Tweede Serie, Dl. IV. 1886. Afd. Versl. en aandr. Mededeelingen.
10. J.J. ten Have. Schoolkaart van Nederlandsch West-Indië. Zie hiervoren no. 24.
11. Topographische Kaart van Curaçao. Schaal 1:20.000. Lithographie. Den Haag, J. Smulders & Co [1911]. 18 bladen, benevens 1 blad 'Verklaring der teekens', in omslag, waarop Bladwijzer. Schaal 1:200.000. Zie over deze voortreffelijke, door het Departement van Koloniën uitgegeven kaart ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. blz. 533.
12. Kaart van het eiland Curaçao benevens een plan van de stad en haven. Met toestemming van het Departement van Koloniën bewerkt naar de Topographische Kaart. Schaal van de kaart 1:100.000, van het plan 1:20.000 Lithographie. Seyffardt. Amst. 1911 (Eén blad in omslag).
13. Kaart van het stadsdistrict van het eiland Curaçao. Schaal 1:5000. Twee bladen. Den Haag. J. Smulders & Co [1912]. Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. blz. 533.
14. Overzichtskaart van de terreinen op het eiland Curaçao waarop de systematische damaanleg heeft plaats gehad, geteekend door A.J.C. Henriquez. Schaal 1:50.000. Bijlage H. van het Kol. Verslag van Curaçao, 1912.
15. Kaart van het eiland Aruba, gevolgd naar de opmeting in den jare 1820 gedaan onder directie van den kapitein ter zee W.A. van Spengler en in den jare 1825 met verscheidene nieuwe bepalingen verrijkt door den kapitein R.F. van Raders. Schaal 1:72.000. Gevoegd bij C.G.C. Reinwardt's 'Waarnemingen aangaande de gesteldheid v.d. grond v.h. eiland Aruba en het goud aldaar gevonden' (Nieuwe Verhand. d. eerste klasse v.h. Kon. Nederl. Inst. v. Wetensch. enz. te Amst. Deel I. 1827).
16. Map of the Island Aruba. With its gold mines. Scale 1½ inches to a mile. Litho. Whiteman & Bass. London. z.j. Uitgegeven door The Aruba Island Gold Mining Company, Limited, registered July 4th 1872.
17. Prof. K. Martin. Geologische Karte von Aruba. Maasstab 1:100.000. Te vinden als no. 9.
18. Topographische Kaart van Aruba. Schaal 1:20.000. Lithographie. Den Haag. J. Smulders & Co [1913]. 8 bladen benevens 1 blad 'Verklaring der teekens', in omslag, waarop Bladwijzer. Schaal 1: 133.000. Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. bl. 533.
19. Carte de l'île de Bon-Aire, dressée au mois d'Octobre 1866 d'après les ordres du Gouverneur de Curaçao par A. Conradi et E.E. Jarman. Échelle 1:80.000. Lithographie. Behoort bij het geschrift van A.M. [Chumaceiro]. Het eiland

- Bonaire. Omschrijving der kavels en voorwaarden van verkoop van het meerendeel der domeingronden en zoutpannen aldaar, op 1 Sept. 1868, enz. 's Gravenh. 1867.
20. Prof. K. Martin. Geologische Karte von Bonaire. Maasstab 1:150.000. Te vinden als no. 9.
 21. Topographische Kaart van Bonaire. Schaal 1:20.000. Lithographie. Den Haag, J. Smulders & Co [1915] 10 bladen in omslag waarop Bladwijzer. Schaal 1:150.000. Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. blz. 533.
 22. J. Dornseiffen. Kaart van het eiland St. Martin. Lithographie. Uitgeg. door C.L. Brinkman te Amst. en J.L. Beyers te Utr. Schaal 1:42.000. T.A.G. VII, 1883. De kaart geeft het geheele eiland. Dornseiffen geeft op blz. 127-132 van zijn artikel 'Het eiland St. Martin', waarbij deze kaart gevoegd is, een volledige kartographie van het eiland. Met verwijzing daarheen wordt daarom hier alleen nog genoemd:
 23. Topographische Kaart van St. Martin. (Nederlandsch gedeelte). Schaal 1:20.000. Lithographie. Den Haag J. Smulders & Co. [1915]. 2 bladen. Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 533.
 24. Nieuwe kaart van het Eyland. St. Eustatius en derzelve Ligging & Plantagiën met de Naamen der Bezitteren op order van de Generaale Geoctroyeerde West-Indische Compagnie, Gemeeten en Getekend, in 't koper gebragt en uitgegeven bij Reinier Ottens, konst, kaart en Boekverkoper tot Amsterdam 1775. Schaal van 350 hettingen à 66 voeten Rijnlandsch. Rechts op de kaart een lijst loopende van 1 tot 70: 'Naamen der Plantagiën in den jare 1775.' (De kaart bevindt zich in de koloniale Bibliotheek te Paramaribo).
 25. Kaart van het eiland St. Eustathius volgens de opname van A.H. Bisschop Grevelink. [Eenige namen bijgevoegd door A.R. Blommendal]. Uitgeg. bij C.F. Stemler te Amst. 1874. Schaal 1:25.000. Gevoegd bij een artikel van A.R. Blommendal, getiteld 'Korte aantekening over het eiland St. Eustathius'. T.A.G.I. 1876, blz. 62. (Eenige manuscriptkaarten van St. Eustatius worden op blz. 65 genoemd).
Dezelfde kaart komt ook voor bij J.H.J. Hamelberg, De Nederl. op de W.I. Eilanden (Bovenw. Eil.) Amst. 1903, maar ofschoon de kaart veel kleiner is dan de evengenoemde staat daarbij toch als schaal 1:25.000. Ter zelfder plaatse drukt Hamelberg nog af een oude 'Platte grond van het Eyland St. Eustatius' met 'Profil hoe zig het Eyland op de Rheede Prensenteert.' Zonder jaar en schaal. Een ruwe schets uit de 18de eeuw.
 26. Kaart van St. Eustatius naar de topographische kaart opgenomen door G.B. Laurence in 1850, gewijzigd en aangevuld door G.A.F. Molengraaff. Schaal 1:56.700. Gravure. In Molengraaff's te Utrecht verdedigd akad. proefschrift 'De Geologie van het eiland St. Eustatius,' Leiden. 1886.
 27. Topographische Kaart van Sint Eustatius. Schaal 1:20.000. Lithographie. Den Haag. J. Smulders & Co. [1915]. Zie ONDERZOEKINGSTOCHTEN, enz. blz. 533.
 28. Saba is door de kartographen zeer stiefmoederlijk behandeld. De topographische opnemingen, waarvan in het artikel ONDERZOEKINGSTOCHTEN, blz. 533 sprake is, hebben zich niet, of nog

niet, tot Saba uitgestrekt. Op de algemeene kaarten van de West-Indische Eilanden komt Saba natuurlijk voor, maar wegens de geringe oppervlakte van het eiland, zeer klein, zoodat niets blijkt van de topographische gesteldheid. Iets van die gesteldheid is te zien op het karton van Saba, schaal 1:75.000 in de tabel op blz. 757 genoemd. Manuscriptkaarten van het eiland zijn niet gevonden. Een klein kaartje van Saba, zonder schaal, komt voor in de Beknopte Aardrijkskunde der kolonie Curaçao, door H.J. Nyman, Amst. 1909 en een iets grootere schetskaart (4,8 K.M = 175 m.m.) in The Flora of the Dutch West Indian Islands St. Eustatius, Saba and St. Martin bij I. Boldingh. Leiden 1909.

Zeefkomkommer,

SUR. Zie LUFFA.

Zeegans,

SUR. Zie PHOENICOPTERUS.

Zeekoe.

Zie MANATUS.

Zeekool.

Zie ALGAE en KOLO DI LAMAN.

Zeelandia.

Zie PARAMARIBO, blz. 550.

Zeemacht.

Zie KRIJGSMACHT, blz. 430.

Zeephout,

SUR. Zie CARYOCAR.

Zeepokken.

Zie BALANIDAE.

Zeeschildpadden.

Zie CHELONIA.

Zee-sterren.

Zie ECHINODERMATA.

Zegel.

Zie WAPEN.

Zeilgras,

SUR. Zie BROMELIA.

Zending.

Zie BROEDERGEMEENTE en MISSIE (ROOMSCH KATHOLIEKE).

Zephyranthes carinata.

Herb. Fam. Amaryllidaceae. *White snowdrop*, BOV. E. Een kleine bolplant met witte of roze bloemen met onderstandig vruchtbeginsel; bladeren lijnvormig.

Zevenjaarsboontje,

SUR. Zie PHASEOLUS LUNATUS en GROENTEN.

Ziekenverpleging.^{aant.}

Suriname.

Reeds kort na de eerste vestiging was Paramaribo in het bezit van een 'gasthuis'. Zoals onder KRIJGSMACHT, blz. 428, is medegedeeld, richtte Van Aerssen, die in de jonge kolonie zooveel te regelen vond, in 1686 een 'provisioneel gasthuis' in. In 1688 werd dit gevestigd in de bovenverdieping van het op het tegenwoordige Kerkplein gelegen raadhuis. Eenige jaren daarna - in 1693 - beraamde men plannen voor de stichting van een afzonderlijk gasthuis, waartoe uit vrijwillige bijdragen een gebouw werd aangekocht voor de som van 92.000 ponden suiker. In 1694 werden regenten, buitenmoeders en een secretaris aangesteld. Meer dan een halve eeuw bleef dit het eenige openbare ziekenhuis in de kolonie. Daarnaast ontstonden te Paramaribo particuliere hospitalen, in het bijzonder voor jaws-lijders (zie FRAMBOESIA) en kraaminrichtingen, door geneesheeren gesticht, voornamelijk voor de behandeling en verpleging van plantage-slaven (zie hierover o.a. G.B. 1832 no 15).

De sterke militaire bezetting deed de behoefte aan een militair hospitaal gevoelen. Met den bouw daarvan begon men onder gouverneur Crommelin in 1758; in 1760 werd het in gebruik genomen. Tal van oude publicatiën bepaalden dat een deel van opgelegde boeten ten bate van 's lands gasthuis verviel (zie hierover en over de geschiedenis van het hospitaal Fred. Oudschans Dentz 'Geschiedk. Aant. over Suriname en Paramaribo', 1911, blz. 17 en 19-27). Toen in 1821 het oude gasthuis afbrandde, diende het militair hospitaal tevens tot burgerziekenhuis, en dat is zoo gebleven. Naarmate de militaire bezetting verminderde, trad de verpleging van burger-patienten op den voorgrond en werd het hospitaal feitelijk een burgerziekenhuis onder militair beheer. In 1863-1865 werd op het terrein van het oude hospitaal, dat nu tot apotheek, magazijn, enz. werd ingericht, een nieuw hospitaal gebouwd. In 1906 kwamen daar eenige paviljoenen bij. Gaandeweg gereorganiseerd en voorzien van alle moderne hulpmiddelen der wetenschap, waaronder een Röntgen-installatie, is dit ziekenhuis thans een der best ingerichte en uitgeruste van geheel West-Indië.

Het optreden in 1897 van de Zusters van Tilburg als verpleegsters voor de vrouwen-afdeeling bracht een belangrijke verbetering in de verpleging te weeg, maar vooral de aanstelling in 1907 van een in Nederland gediplomeerde hoofdverpleegster tot hoofd van den internen verplegingsdienst, was een belangrijke stap in de goede richting.

Wegens verschil van opvatting met den Chef van het hospitaal trokken de Tilburgsche Zusters zich in 1910 terug (zie over deze kwestie: 'De Kath. Missie in Suriname' in 'Het Katholiek Nederland 1813-1913'. Nijmegen 1913, I 209) en sedert geschiedt de verpleging weer uitsluitend door leekenzusters, grootendeels in het hospitaal zelf opgeleid. Monseigneur Meeuwissen besloot toen, op aandrang van vele ingezetenen, een ziekenhuis op te richten. Een inzameling, tot dit doel door een comité uit de burgerij op touw gezet, bracht f5500 op. Voorloopig werden twee woningen naast het klooster der zusters tot een ziekenverpleging ingericht, waarin reeds in Jan. 1910 de eerste zieken werden opgenomen.

Tot den bouw van een groot R.K. ziekenhuis, volgens alle eischen der wetenschap ingericht, werd kort daarna besloten. Volgens de berichten in de Surinaamsche bladen is het gebouw, dat op het terrein achter de kathedraal opgericht is, 19 Juli 1916 in gebruik genomen. Daarmede is Paramaribo een tweede modern ingericht ziekenhuis rijk geworden.

De armenpraktijk en de verloskundige bijstand van gouvernementen wege aan onvermogenen zijn reeds van ouden datum en herhaaldelijk herzien.

Volgens het Kol. Verslag van 1852 werd in dat jaar te Paramaribo een ziekenbus opgericht, naar het schijnt de eerste instelling van dien aard. Thans telt de stad

meer dan twintig zieken- en begrafenisfondsen. Een vereeniging tot steun van behoeftige kraamvrouwen kwam in 1911 tot stand.

In Sept. 1913 werd, tot het verzamelen van gegevens, ten einde maatregelen te kunnen nemen ter voorkoming en bestrijding van de tuberculose en de belangrijke sterfte onder de zuigelingen, te Paramaribo een consultatie-bureau voor lijders aan tuberculose en een polikliniek voor zuigelingen opgericht. Ook werd een polikliniek geopend voor onvermogene ooglijders. Zooals reeds in het artikel EPIDEMIEËN werd opgemerkt, worden sedert 1889 de aan Trachoom en andere oogziekten lijdende schoolkinderen op school behandeld. Van particuliere zijde werd in Mei 1914 te Paramaribo een afdeeling van het Groene Kruis opgericht, ten einde tot verbetering der nog over het algemeen primitieve gezins verpleging te geraken.

Over de verpleging van lepralijders, waarin de R.K. Missie zich van ouds hoogst verdienstelijk heeft gemaakt - Mgr. Grooff, Pater Donders, om slechts dezen te noemen - en die voal door het krachtige initiatief van Mgr. Wulfingh (1889-1906) in de laatste twintig jaar zeer belangrijk verbeterd is, handelt het artikel LEPRO (zie hieromtrent ook 't te Amst. bij G. Borg verschenen geschrift: 'Souvenir, Herinnering aan de blijde feestviering, gehouden bij gelegenheid van het 12½-jarig bestaan der Gerardus-Majellastichting te Paramaribo 1908').

Van een verpleging van krankzinnigen is er in Suriname tot het jaar 1895 geen sprake geweest. Zij werden vóór dien opgesloten in de oude barakken, die opgericht waren toen men in 1831 vreesde dat de cholera (zie aldaar) uit Europa zou worden overgebracht. Die barakken droegen later den naam van 'bewaarplaats' van krankzinnigen en ressorteerden onder den Proc. Generaal als hoofd der politie. Door den gouv. Lohman was een poging gedaan om het leven der krankzinnigen dragelijker te maken, maar zijn voorstellen om in den toestand van de bewaarplaats verbetering te brengen, werden door de Kol. Staten niet goedgekeurd. De oprichting van een behoorlijk krankzinnigengesticht - op den in Dec. 1891 door het gouvernement aangekochten grond Wolfenbittel, nabij Paramaribo - heeft de kolonie te danken aan den gouv. Van Asch van Wijk. Op 1 Oct. 1895 werden de krankzinnigen uit de 'bewaarplaats' naar het gesticht overgebracht. Tot directeur werd een psychiater benoemd. Over het toezicht op krankzinnigen zie G.B. 1912 n° 98.

Het behoeft geen betoog dat in den slaventijd de zieken verpleging op de meeste plantages erbarmelijk was. Dr. T.A. Kuhn, Beschouwing van den toestand der Surinaamsche plantageslaven, Amst. 1828, hangt daar een droevig tafereel van op en beschrijft uitvoerig de geneeskundige praktijk op de plantages. De eigenaren stelden natuurlijk prijs op het behoud van hunne arbeidskrachten, zoodat men de tekortkomingen in de verpleging voor een deel aan onwetendheid moet toeschrijven. Op iedere plantage had men een lokaal, dat men het ziekenhuis noemde en dat in alle opzichten te wenschen overliet. Lucht en licht werden niet noodzakelijk geacht. De geneeskundige behandeling was in handen van chirurgijns, die, volgens Kuhn, veelal menschen waren van weinig grondige kennis in hun vak. Deze bezochten de plantages gewoonlijk om de acht dagen. De dagelijksche verpleging berustte in handen van den *dresneger* (*dresi* of *drissi*, N.E = genezen), een slaaf, die eenige jaren bij een chirurgijn in de leer was geweest. Was hij vatbaar, dan kon hij het in vijf à zes jaren zoover brengen 'dat hij met een snepper kon aderlaten, een abces openen en verbinden, pleisters en wieken smeren, zeeren verbinden, enz. Het medicinaal gewigt heeft hij eindelijk ookleeren onderscheiden, om des noods, eene purgatie af te wegen en dergelijke kleinigheden meer; sommigen kunnen ook eene eenvoudige beenbreuk, op hunne wijze, met spalken aan malkander binden' (Kuhn, blz. 40). Er waren ook *dresmama's*, gewoonlijk oude slavinnen. 'Aanvankelijk waren zij belast met het toezigt over de Jaws-patiënten; langzamerhand begonnen zij de aanwending van geneesmiddelen, tot dat zij, zooals thans, geheele ziekenhuizen houden, kwijkuren en quarantaines, enz. toedienen' (Kuhn, blz. 41). De *quarantaine* bestond in de toediening van zekere uit 'geneeskrachtige houten, wortels en suiker gekookte stroop', gepaard met een streng diëet en opsluiting van den patient, vanwaar de naam.

Van den directeur der plantage werd ook een zekere mate van genees- en heelkundige kennis verlangd. Op een behoorlijke plantage begon zijn dagtaak met een bezoek aan het ziekenhuis, met of zonder zijn blank-officieren.. Van zijn summiere behandeling der zieken geeft Kuhn een gemakkelijke beschrijving. De chirurgijns 'in de rivieren', d.i. in de buitendistricten, hadden op hunne woonplaats ook hospitalen, waarheen soms slaven ter behandeling gezonden werden.

Op de militaire posten in de districten bestonden grootere of kleinere infirmerieën; thans alleen nog te Nieuw Nickerie en te Albina. Even als in het militaire hospitaal te Paramaribo vormen niet-militaire patiënten de meerderheid.

Aan pogingen om de toestanden te verbeteren heeft het van bestuurswege niet ontbroken. Reeds in 1781 werd onder het bestuur van Texier een collegium medicum ingesteld, dat toezicht uitoefende over de geneeskundige praktijk der doctoren,

chirurgijns, vroedvrouwen en over de apothekers. Tarieven werden vastgesteld en, even als de instructie voor het collegium, bij herhaling gewijzigd en aangevuld.

Langzamerhand verbeterde de toestand in de districten; in 1873 (G.B. no 4) werd een verordening regelende de geneeskundige behandeling en verpleging op de plantages en gronden vastgesteld, maar een afdoende verbetering dagteekent van 1879 (G.B. no. 8 en de besluiten ter uitvoering) in welk jaar als gevolg van de immigratie (zie aldaar, blz. 376) uit Britsch-Indie, de laatstgenoemde verordening werd herzien en in de districten door het gouvernement bezoldigde geneesheeren werden aangesteld, onder het toezicht van een geneeskundig inspecteur (zie ook GENEESKUNDIGE SCHOOL). Sedert 1873 bezit elke plantage een behoorlijk hospitaal, ingericht naar strenge voorschriften.

Te noemen is hier nog het quarantaine-etablissement op post Leiden (zie QUARANTAINE).

Sedert Sept. 1915 is in Suriname onder leiding van een geneesheer, uitgezonden door de 'International Health Commission' van de 'Rockefeller Foundation' te Washington, een aanvang gemaakt met de krachtige en stelselmatige bestrijding van de mijn wormziekte (zie ANCHYLOSTOMIASIS), die onder de Britsch-Indische en Javaansche immigranten en ook onder een groot deel der creolen bevolking veelvuldig voorkomt. In verband hiermede is 20 Mei 1916 door den Gouverneur bij de Kol. Staten eene verordening ingediend houdende bepalingen ter bestrijding dezer ziekte. Volgens de berichten in de Surinaamsche bladen ondervond de behandeling van de zijde der Javanen nog al tegenstand. Zie voorts VOLKSGENEESMIDDELEN.

Curaçao.

Over de ziekenverpleging op de Nederl. Antillen in oude tijden zijn de berichten uiterst schaarsch. In de instructie op 28 Mei 1764 door de Compagnie vastgesteld voor den directeur Jean Rodier, wordt dezen opgedragen - alzoo de Compagnie grotelijks gelegen is aan de Conservatie van Slaven op Curaçao - 'zich met een gedurige vlijt en naarstigheit [te] appliceeren op het onderhouden van dezelve, met genoegzame Spijs en Drank, mits gaders van de zieken, en het gene tot hunne ververschinge zal kunne dienen'..... Het blijkt evenwel niet welke maatregelen genomen zijn tot verpleging der zieke slaven. Het is niet waarschijnlijk dat er openbare ziekeninrichtingen voor de slaven op de W.I. Eilanden bestonden.

Een 'Lands Hospitaal' had men op Curaçao reeds zeer vroeg, maar daar werden waarschijnlijk geen slaven verpleegd.

Teenstra (de Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1836, I 79), die tusschen 1828 en 1834 de eilanden bezocht, maakt melding van het in het zuidwestelijke gedeelte van Otrabanda, Carthagena of Waterloo genoemd, gelegen civiele en militaire hospitaal voor de zieken van de marine en het garnizoen, alsmede voor vreemdelingen, welke daar wenschten verpleegd te worden. Dit hospitaal was een particuliere woning door het

gouvernement voor twee jaren gehuurd. Teenstra spreekt dan van het voormalige landshospitaal dat aan de oostzijde der haven nabij het fort Nassau was gelegen.

Tijdens de pokken-epidemie van 1862 was er oostelijk van Pietermaai een hospitaal voor pokkenlijders, Cher Asile geheeten. Het kol. verslag van 1856 maakt melding van de voltooiing van een succursaal-hospitaal op Mundo Novo, een vlakte in Otrabanda; daarnaast lag het gele koorts-hospitaal. Het nieuwe militair hospitaal Plantersrust, in 1893, tijdens het bestuur van gouverneur Barge voltooid, ligt noordelijk van het Rifwater op een de omstreken beheerschende hoogte, rondom door weelderig groen omgeven. In dit hospitaal, ingericht voor de zieke militairen van leger en vloot en voor de marechaussees, worden wanneer de ruimte dit toelaat, ook burgerpatiënten opgenomen. Het is in paviljoenstelsel gebouwd en voldoet aan de eischen van de moderne wetenschap (zie Van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 365).

Ook op St. Martin heeft men een 'landshospitaal'. In Juli 1914 werd het gouvernements-gebouw op Bonaire, bekend als het 'voormalig hospitaal', ingericht tot ziekenhuis, spreekkamer en apotheek van den gouvernements geneeskundige. Ook op Aruba heeft men een klein gouvernements-ziekenhuis. Op de jaarlijksche begrotingen wordt voor elk der eilanden een post uitgetrokken voor verloskundige hulp aan onvermogenende kraamvrouwen.

Over het quarantaine-hospitaal op Beekenburg zie QUARANTAINE.

Even als in Suriname was er op Curacao tot kort geleden geen sprake van krankzinnigenverpleging. De lijdens werden eenvoudig 'bewaard'. In 1870 werd ten noorden van het Rifwater een krankzinnigen gesticht gebouwd, waarvan Van Kol in 1903 niet veel goeds wist te zeggen, maar dat in 1905 en 1906 veel verbeterd is door den aanbouw van drie nieuwe paviljoenen en verscheidene kamertjes.

Bij verlossingen in de volksklasse wordt grootendeels door inlandsche vroedvrouwen hulp verleend. In 1913 heeft het bestuur aan een geneesheer opgedragen een cursus voor verloskundigen te leiden, ten einde de hulp door deze te verlenen meer betrouwbaar te doen zijn.

Te Willemstad zal een nieuwe zieken-inrichting onder den naam Sanatorium 'Het Groene Kruis' opgericht worden. In tegenwoordigheid van het college van regenten is op 28 Jan. 1916 aan de Rembrandtstraat de eerste steen van dit gebouw gelegd.

X.

Roomsche Kath. Ziekenverpleging.

De oorsprong der tegenwoordige R.K. ziekenverpleging op Curaçao is te zoeken in de R.K. 'Maatschappij van Weldadigheid' opgericht in 1830 voor armen bedeeing, waaruit in 1852 voortkwam de R.K. Begravenis-Societeit: 'de Christelijke Weldadigheid' voor onvermogenenden. Uitgaande van de gezonde gedachte, dat de christelijke weldadigheid grootere ruimte beslaat dan zeven voet lengte en drie voet breedte, de bescheiden omvang van een graf, werd in 1854 deze hulp eveneens uitgestrekt tot de verpleging van arme verlaten zieken door de stichting van een ziekenfonds en de aanstelling van wijkverplegers, om dergelijke zieken aan huis te verzorgen. Wegens onoverkomelijke moeilijkheden aan de uitvoering van het aldus opgezette plan verbonden, werd besloten tot oprichting van een hospitaal, waarvan de eerste oprichtingskosten gevonden werden in een algemeene inzameling en vrijwillige maandelijksche bijdragen en dat, bescheiden ingericht in een huis, gelegen op den berg van Otrabanda, 3 Dec. 1855 geopend werd. Drie zusters

Franciscanessen van de Congregatie van Breda, daarvoor uit het moederland den 22n Oct. van dat jaar overgekomen, belastten zich met de verpleging.

In 1858 werd deze inrichting overgebracht naar een uitgestrekt terrein in dezelfde stadswijk, doch aan het Rifwater gelegen. De oprichter en eerste directeur van dit gasthuis was de Eerw. Heer F.E.C. Kieckens (geb. te Breda 1827), die van 1855 tot aan zijn dood in 1893 met de leiding daarvan belast bleef. Door zijn energie en onvermoeid ijveren en vooral door geheel zijn persoonlijk vermogen. dat zeer aanzienlijk was, daarvoor beschikbaar te stellen, heeft hij bereikt dat dit *St. Elisabeths-Gasthuis* in den loop der jaren zich gestadig uitbreidde. Vooral door de verbouwing van 1905 en 1913-1915 volgens ontwerp en onder leiding van den Eerw. Pater S. van de Pavert, missionaris van Curaçao, is er een instelling tot stand gekomen, die tot voorbeeld kan strekken. Het hoofdgebouw heeft een gevellengte van 106 Meter met 2 zijvleugels van ieder 37 M. en een van 18 M. lengte; het is ingericht zoowel voor arme als klasse-patienten, en is guntig bekend uit hoofde van de verpleging en de behandeling. zoodat talrijke zieken uit de omliggende republieken naar Curaçao komen, om er genezing te zoeken. In den loop van 1914 werden in het St. Elisabeths- Gasthuis verpleegd 1316 zieken, waarvan 126 stierven. Het gemiddeld aantal zieken bedraagt 190 à 200. Op 31 Dec. 1914 waren 42 Zusters Franciscanessen aan dit Gasthuis verbonden, daarbij door ± 12 vrouwelijke bedienden ter zijde gestaan.

Reeds tegen het einde der 18de eeuw bestond er op het Rif (een smalle landstrook tusschen het Rifwater en de zee gelegen) een huis waarin van gouvernementswege eenige krankzinnigen en me laatschen verpleegd werden (Zie LEPRA, blz. 451).

Bij een onverwacht bezoek van Gouverneur Van Lansberge in 1856 aan deze inrichting, vond deze den toestand aldaar zóó schandelijk, dat hij het bestuur ervan ontsloeg, en ook dit huis stelde onder het bestuur en de leiding van het St. Elisabeths gasthuis (Gouv. res. van 1 Aug. 1856). In 1870 werd de verpleging van de krankzinnigen en melaatschen gescheiden en de eersten overgebracht naar een afzonderlijke Gouvernements-inrichting gelegen op een terrein *Monte Cristo* genaamd (ten westen van het gasthuis), onder de leiding der Zusters Franciscanessen, terwijl de lepralijders in hetzelfde huis op het Rif gevestigd bleven met Zusters van dezelfde Congregatie tot verpleegsters. Bij den geweldigen orkaan van 23 Sept. 1877 werd dit huis geheel vernield; de verpleegden werden gered, maar drie Zusters kwamen om 't leven.

In 1880 werd het nog bestaande nieuwe melaatschen-huis, op een verafgelegen terrein, *Zaquito* genaamd en aan het Rifwater gelegen, betrokken. In het krankzinnigengesticht *Monte-Cristo* worden gewoonlijk 130 à 140 zieken verpleegd, waarmede 16 zusters en eenige leekenverplegers belast zijn. Het aantal melaatschen schijnt op de drie beneden-windsche eilanden langzaam te verminderen.

Door de zorgen van den Eerw. Pater J. Gijlswijk, pastoor der R.K. parochie Philipsburg op het Ned. gedeelte van St. Martin en de Eerw. Zuster Regina, priorin der Eerw. Zusters Dominicanessen van

de Congregatie van Voorschoten, is in 1908 ook op St. Martin een R.K. Ziekenhuis, het St. Rosa Hospitaal, opgericht. Met de verpleging der zieken zijn de Zusters Dominicanessen belast. In 1910 onderging het gebouw een aanmerkelijke vergrooting.

Litt: P. Fr. Jac. van Baars. Geschiedenis van het St. Elisabeths-Gasthuis te Curaçao, 1855-1905 en Amigoe di Curaçao, passim. - Een artikel: 'Een voor de wereld verborgen leven', in de St. Dominicus-Penning, no. 40. - The Catholic Encyclopaedia, New. York 1908. Vol. IV. - Katholieke Missie in West-Indië, door P.A. Euwens (Het Katholiek Nederland 1813 -1913, Nijmegen 1913 I. 214-224).

P.A. Euwens.

Zien-zien,

N.E. Zie ODONATA.

Zijdewormteelt.

Zie VEZELSTOFFEN.

Zijkatoen,

BEN. E. Zie CALOTROPIS.

Zingiber officinalis

Rosc. Fam. Zingiberaceae. *Djiendja*, N.E. De bekende, waarschijnlijk in Zuid-Azië inheemsche plant, waarvan de wortelstok de gember levert. In Suriname wordt van de gember meest gemberbier gemaakt; daartoe wordt de gember fijngestampt, eenige dagen in water gedaan en door een doek gefiltreerd; daarna doet men er suiker bij en soms kruidnagelen. Het wordt zonder gisting gedronken.

Zoete kassave,

SUR. Zie MANIHOT PALMATA en AARDVRUCHTEN.

Zoete lemmetje,

SUR. Zie TRIPHASIA.

Zoetwaterhaai,

SUR. Zie PYGOCENTRUS.

Zombò,

N.E. Zie SYMBRANCHUS.

Zonluiaard,

SUR. Zie BRADYPUS.

Zonnevisch,

SUR. Zie CICHLA.

Zonreiger,

SUR. Zie EURYPYGA.

Zonvogel,

SUR. Zie EURYPYGA.

Zoogdieren.

Zie MAMMALIA.

Zoutwaternegers,

SUR. Zie BOSCHNEGERS, blz. 152 en SLAVERNIJ, blz. 638.

Zoutwinning.^{aant.}

Het keukenzout, chloornatrium, Na Cl, komt in de natuur voor in vasten toestand af opgelost in water. Inrichtingen om het zout uit zeewater af te zonderen vindt men op vele kusten, tot 48° N.B. in Spanje, Portugal, Oostenrijk (Dalmatië); men noemt ze marais salants en Salzgärten. In Oost-Indië kunnen als voorbeeld genoemd worden de zoutpannen van Madoera, waaraan de dorpen der zoutmakers liggen die voor den zout-aanmaak zorgen. Evenals daar heet men in West-Indië de vijvers of kommen, waarin het zeewater verdampt, zoutpannen. De zoutwinning geschiedt op de Benedenwindsche eilanden en op St. Martin sedert de oudste tijden uitsluitend uit zoutpannen (PAP. *Salienja*) aangelegd in de dicht aan zee gelegen binnenwateren, die door een smal kanaal met de zee gemeenschap hebben. Door stevige en dikke dammen, van zware steenen gemaakt en opgevuld met grint, wordt een gedeelte van het binnen water afgescheiden. In deze pannen verdampt het zeewater; het zout blijft op den bodem achter en wordt ingezameld. Op deze primitieve wijze geschiedt nog steeds de zoutwinning op de genoemde eilanden. Deze zoutpannen worden soms weder door dammen in kleinere vijvers of kommen verdeeld. Men heeft ook gegraven zoutpannen, waarin zeewater getapt wordt door middel van goten of buizen, welke men naar willekeur kan openen en sluiten.

Door de verdamping begint al spoedig de afzetting van de zoutkristallen, die zich vereenigen tot een klomp van drie à vier duimen dikte. Wanneer men - op Bonaire - het zeewater in December inlaat, kan men meestal in April reeds oogsten, en dan na twee maanden een tweeden oogst verkrijgen, soms een derden. Op St. Martin duurt het langer vóór men kan oogsten. Het zout wordt geacht 'rijp' te zijn, wanneer het blauwachtig wit en doorschijnend is. Hoe grooter de kristallen hoe beter zout. Is het geschikt om 'gegaard' of 'geraapt' te worden, dan wordt het met ijzeren koevoeten en houweelen aan stukken geslagen en bij platen en brokken van 2 à 3 voet lengte en breedte, naar gelang van de dikte en vastheid, uit de pan gelicht en in manden of kleine vaten naar een hoogte gedragen en opgehoopt, waar het moet uitzijpelen en drogen.

Valt de regen in, terwijl het zout zich zet of gedurende de inzameling dan is de oogst verloren, tenzij eenige droge dagen met sterken zonneshijn volgen, want dan zet het zout zich weer spoedig af en wordt voor beter gehouden dan het zonder regen zou geweest zijn. Voor bijzonderheden omtrent de techniek der zoutwinning op de genoemde eilanden zij verwezen naar H. van Kol, 'Naar de Antillen en Venezuela', Leiden 1904, blz. 204-217 en C.J. Hudig 'De zoutindustrie op het eiland St. Martin', toegelicht met afbeeldingen en grafische voorstellingen (De Ingenieur van 24 Juni 1905. blz. 402-412).

Geschiedkundige aantekeningen.

Over den oudsten zouthandel der Nederlanders op de West-Indiën is gesproken in het art. CURAÇAO, blz. 256. De moeilijkheid om uit deze streken - en, wegens den oorlog met Spanje, ook uit Portugal - zout te verkrijgen, was een der redenen, waarom de kamer Amsterdam van de W.I. Compagnie in 1634 aandrang op het bemachtigen van het eiland Curaçao 'om te hebben een bequaeme plaetse, daer men sout, hout ende anders mocht becomen ende vande selve plaetse den viant in West Indië te infesteren'.

In de 17de eeuw bepaalde de zoutwinning zich tot Bonaire, dat reeds vóór de inbezitneming van dit eiland, door de Hollandsche koopvaarders werd aangedaan om er zout van de Spanjaarden te koopen. Van zoutwinning op Curaçao maakte de Compagnie aanvankelijk weinig werk. Eerst in 1668 werd de aandacht van Bewindhebbers meer in het bijzonder op dezen tak van industrie gevestigd en zijn er waarschijnlijk dienaangaande instructiën aan den Directeur van Curaçao gegeven. In 1672 was er in het pakhuis der Compagnie te Amstredam een voorraad

Curaçaosch zout ter waarde van f100.000. Ook na dat jaar komt zout meermalen voor onder de lading van schepen uit Curaçao. In 1692 werd aan gouverneur Bernagie o.m. opgedragen de behartiging van de zoutwinning op Bonaire.

In de 18de eeuw is er in de annalen der Compagnie nu en dan sprake van zoutpannen op Curaçao, maar zoutwinning schijnt er niet te hebben plaats gevonden, althans niet door de Compagnie. Bonaire bleef ook in de 18de eeuw de voornaamste zoutproducent, doch de industrie ging er niet vooruit. Er was toen maar één zoutpan op het eiland. Destijds was Bonaire een soort strafklonie, waarheen vrije negers en mulatten, die op Curaçao tot een onteerend vonnis waren veroordeeld, gezonden werden om er het zware slavenwerk in de zoutpannen te doen. De zouthandel met Holland bleek niet meer loonend. In 1722 droegen Bewindhebbers aan den gouverneur Du Faij op om alleen van goedkoope gelegenheden gebruik te maken voor het verzenden van zout, daar er met de gewoonlijk berekende vrachten weinig voordeel op het artikel was te behalen. Toch verwaarloosde men de zoutwinning

niet geheel. In 1756 werd den nieuwen commandeur 'serieuselijk gerecommandeert' o.a. "t trekken van 't sout' en het schoonmaken van de pan; en van een in 1764 voor den Directeur Jean Rodier vastgestelde instructie luidde art. XXVI: 'En aan belangende de Zoutpannen en het trekken van het Zout, wordt hem Directeur ingelijks gerecommandeert zorzvuldig regard te nemen en te vigeleren dat de Compagnie daar van hoe langer hoe meerder en groter profijt trekken moge'.

De zoutwinning op St. Martin is zoo oud als de inbezitneming van het eiland in 1648 door de Hollanders en Franschen. In art. 5 van het verdrag ter verdeeling van het eiland (zie VERDRAGEN, blz. 706) werd bepaald dat o.a. de zoutpannen gemeenschappelijk bezit zouden zijn. Zout kon toen uit de groote pan ter noorden van Philipsburg (zie SINT MARTIN, blz. 630) alleen ingezameld of 'geogst' worden na zeer lang aanhoudende droogte, daar het van de bergen afstroomende regen water in de pan liep. Het beheer van de pan berustte bij het bestuur van het eiland, dat den dag bepaalde, waarop met den oogst zou worden aangevangen.

De 19de eeuw en daarna.

In een verslag over den algemeenen toestand van het eiland Curaçao, gedagteekend 2 Juli 1817, deelt de Gouv. Gen. A. Kikkert mede, dat er in het oostelijke gedeelte van het eiland negen zoutpannen en bakken waren, welke gerekend werden in de laatste 10 jaren 39.300 vaten zout opgeleverd te hebben; in het westelijke deel van het eiland had men 7 zoutpannen, welker productie in de laatste 10 jaren op 14.000 vaten geschat werd. De Amerikanen en Spanjaarden waren de eenigen die zich met den zouthandel bezig hielden. De prijzen waren zeer ongeregeld. Gedurende 1817 was het zout zeer duur en ook buitengewoon goedkoop geweest. Zoo groot was het verschil dat men soms het vat verkocht tegen 5 realen, dan weder tegen 12 realen of een rijksdaalder. De gewone prijs was 8 realen.

Toen er eenige meerdere gemeenschap kwam tusschen de West-Indische eilanden en Suriname - Zie HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 346 - werd ook Suriname een afnemer van het Curaçaosche zout. Uitvoer naar Nederland had niet plaats wegens de hooge invoerrechten.

De grootte en gedaante der zoutpannen waren verschillend; volgens Kikkert waren de meesten half rond en de grootste 400 à 500 voet lang en 200 à 250 voet breed; de zoutbakken waren vierkant en 150 voet lang en 100 breed.

Tot voor eenige jaren is de zoutwinning de hoofdbron, zoo niet de eenige bron van inkomsten geweest van vele der aan de baaien van de zuidkust van Curaçao gelegen plantages, de z.g. *zoutplantages*. Ongeveer een halve eeuw geleden werd het zout voor f2 per vat van 1,25 H L. verkocht. Sedert is de prijs steeds dalende geweest. Gedurende geruimen tijd voor f1,75 verkocht, daalden de prijzen gaandeweg tot f1,25, f1., f0,60 en zelfs tot f0,40 gestort in het ruim der schepen aan de baaien.

Curaçao heeft thans een 15-tal zoutplantages, waarvan St. Nicolaas, Groot St. Martha, Jan Kok, Rif en Hermanus de grootste productie hebben. De mogelijke opbrengst van al de plantages tezamen wordt geschat op 117,500 vaten van 1,25 H.L. per jaar. Van de zoutwinning hebben zoowel de planters als de mindere bevolking groote voordeelen getrokken; in regenarme jaren vergoedde zij het gemis van opbrengsten van den landbouw en verschaftte werk aan de arbeiders.

Het zout werd hoofdzakelijk naar de Vereenigde Staten verscheept; de republiek Columbia kocht dikwijls den geheelen voorraad op. Ook Porto Rico kocht op Curaçao

grootte hoeveelheden zout. In de laatste jaren worden slechts kleine hoeveelheden verscheept en wel naar St. Domingo.

Zoals in het art. GRONDPOLITIEK. blz. 337 is opgemerkt was geheel Bonaire eertijds een gouvernementplantage. In het begin der 19de eeuw bezat het gouvernement aan de zuidoostzijde van het eiland 18 pannen.

In de jaren 1831-1833 was er door bijzondere omstandigheden veel vraag naar zout; de prijs steeg van 60 tot 150 cent per vat. Het gouvernement liet op Bonaire met veel kosten een nieuwe, groote pan aanleggen, maar reeds in 1834 verminderde de verkoop. In 1867 werd het eiland in groote kavelingen verkocht en in 1870 volgde de verkoop van de zeer verwaarloosde zoutpannen en van het Pekelmeer. In het zuidwestelijk gedeelte van het eiland heeft de 'Zout-Exploitatie- en Cultuur Onderneming Bonaire' op vrij grooten afstand van elkaar 3 pannen, de blauwe-, de witte- en de oranje-pan, die eenigszins verschillend zout geven.

De bakken van de witte pan worden gevuld uit het pekemeer. In de Vereenigde Staten wil men alleen uit deze pan zout koopen.

In het noordwesten van Bonaire, op de grootste plantage van het eiland, Slagbaai genoemd, heeft men een zestal zoutpannen van jongeren datum, die uit een pekelmeertje gevoed worden.

Omtrent de zoutwinning op St. Martin berichtte de kommandant van St. Martin en Saba, Cantzlaar, in 1818, dat van Mei 1789 tot Nov. 1792 uitgevoerd waren 705.000 vaatjes (barrels), dus nagenoeg 200.000 per jaar. Geoogst was er meer dan de dubbele hoeveelheid, maar het opgehoopte zout ondergaat door regen en zon aanmerkelijk verlies en een deel kon 'clandestinelijk' uitgevoerd zijn. De zoutpan werd geacht jaarlijks te kunnen opleveren drie millioen barrels van drie bushels, iedere bushel gere kend in te houden 96 pond. Door inlating van een te groote hoeveelheid water had er sedert 1797 geen oogst plaats gehad (zie hierover ook G.B. Bosch Reizen in West-Indie, enz. Utr. 1829. I 89).

Het zout van St. Martin - zoo meldt Cantzlaar verder - was om zijn uitstekende kwaliteit bij de Amerikanen zeer geacht, en de schippers, die een deel hunner lading boven den wind hadden verkocht kwamen het overige op St. Martin tegen zout inruilen of ballastten hunne schepen daarmede, waardoor een ongemeene handel moet hebben bestaan en de welvaart der ingezetenen in het algemeen werd bevorderd.

In 1831 besloot de Raad van het eiland aan de ingezetenen verlof te geven om langs den oever van de pan indijkingen te maken 'tot het aankweken van zout'. Verschillende concessies werden op grond daarvan uitgegeven, waardoor de oppervlakte, waar alle ingezetenen zout konden inzamelen, werd beperkt. Sommigen dezer concessies, aan de oostzijde van de pan, bestaan nog.

Het bovengenoemde verdrag van 1648 werd bij dat van 28 Nov. 1839 gewijzigd. Art. 2 van het nieuwe verdrag luidde: 'Les habitants des deux parties de l'Isle auront le privilège de la chasse et de la pêche sur tout le littoral, les salines seront aussi en commun et sel recueilli sur l'un ou l'autre territoire sera sujet aux droits d'exportation exigés par les lois de l'une et l'autre dépendance'.

In vroeger jaren deed men niets om het uitstroo-

men van het water van de bergen in de pan te voorkomen, zoodat het een wonder mag heeten dat er van de zoutwining iets terecht kwam. Eerst in 1852 werd een afvoerkanaal gegraven, naar den ingenieur, die het werk uitvoerde, het Rolandus-kanaal geheeten; later werden nog andere beschermende werken uitgevoerd (zie Hudig. l.c.)

In 1857 werd het nog niet ingedijkte deel van de groote pan ten noorden van Philipsburg voor 80 jaren in concessie gegeven aan den heer Perrinon, oud-gouverneur van Martinique, die zijn rechten overdeed aan een naamloze vennootschap, welke in 1868 werd opgevolgd door een andere: 'De exploitatie-Maatschappij van zoutwerken op het eiland St. Martin', die de zoutpan nog in bezit heeft.

Van Kol (l.c. blz. 212/213) schreef omtrent St. Martin: 'In 1837 begon men op ruime schaal te oogsten, en verkreeg 50 à 60,000 vaten; in 1847 reeds 150,000 tot 200,000, een cijfer dat in 1850 tot 400,000 vaten steeg, toen een orkaan de beste zoutpannen vernielde. In 1858 werd een compagnie opgericht, welke beschikken kon over een kapitaal van f700,000 in aandelen en f100,000 aan obligatiën. Ofschoon zij in het eerste jaar een prachtige oogst maakte, had zij weldra een schuld van f70,000. De "Groote Pan", oorspronkelijk gemeenschappelijk eigendom van de Nederlandsche en Fransche onderdanen, had in 1849/50 gemiddeld 275,000 vaten opgeleverd. Allen mochten vrij garen, het gouvernement hief uitvoerrecht. De nieuwe Maatschappij in 1867 opgericht met een kapitaal van 2 ton gouds, oogste in de laatste 32 jaren gemiddeld 74,700 vaten van 3 bushels of 1 hectoliter; deelde van 1876/1884 dividenden uit van 4 tot 6 pct, doch na 1888 niets meer en in al die jaren nauwelijks 1.3 pct. over het geheel, terwijl f165,000 uitvoerrecht aan de Regeering werd betaald'.

De zoutpannen op Aruba - allen aan de west-en zuid westzijde van het eiland - zijn van jongeren datum en van veel minder beteekenis dan die op de andere eilanden.

Als boven gezegd, is op al de eilanden de zoutwinning zeer primitief en de kans is niet groot dat men verbeteringen in het bedrijf zal aan brengen, die allicht groote uitgaven zouden vereischen. Te allen tijde is het bedrijf zeer wisselvallig geweest, zowol wegens de groote schommelingen in de marktprijzen als wegens het gevaar van mislukking van den oogst door invallende regens. Zoo b.v. is de gemiddelde opbrengst van de groote pan op St. Martin 74.000 vaten maar de jaarlijksche productie schommelt tusschen oogsten van 160.000 à 200.000 vaten en niets. Zelfs is het voorgekomen dat er zout moest worden ingevoerd!

Voor de mingevoede bevolking van St. Martin is de zoutwinning de hoofdbron van bestaan; elke man en vrouw, elk kind en elke grijsaard zijn voor hun onderhoud min of meer afhankelijk van de zoutwinning. Geen zout-oogst wil zeggen: honger voor de groote meerderheid der bevolking. In de meer dan 200 H.A. groote pan bij Philipsburg kunnen 500 à 600 menschen werk vinden, in den oogsttijd, die 6 tot 8 weken duurt, tegen f2,50 per man en een 'womandollar' van f1,67 per vrouw, voor een arbeid van 5 uur 's morgens tot 3 uur 's namiddags; bij de verscheping, die het geheele jaar duurt, zoolang er ten minste zout in voorraad is, werden vroeger veel kinderen gebruikt, die 40 tot 60 cents daags verdienden. In den laatsten tijd doen meer vrouwen dit werk tegen ongeveer f1. per dag. Ook gebruikt men wel ossenkarren voor het vervoer van het zout naar het strand.

Zoutwinning verlangt droogte, de landbouw regen. De tegenstrijdigheid dezer belangen vond haar uiting in het op Curaçao loopend verhaal, dat een der gezaghebbers van St. Martin, in schrille kleuren rapporteerende omtrent den droeven toestand van mensch en vee tengevolge van felle droogte, zijn rapport eindigde

met de woorden: 'slechts regen kan ons helpen, hetgeen evenwel God verhoede, want dan is de zoutoogst bedorven'.

Wegens den grooteren regenval komt mislukking van den zoutoogst op St. Martin veel vaker voor dan op de drogere Benedenw. Eilanden. In de laatste jaren schijnen de dijken van de groote pan in verwaarloosden staat te verkeeren en volgens de jongste berichten in de Curaçaosche nieuwsbladen ligt thans (Juni 1916) de pan geheel stil 'uit gebrek aan bedrijfskapitaal'.

Wanneer men in de koloniale verslagen de paragraaf leest, die over de zoutwinning handelt, dan krijgt men den indruk dat de zouthandel een ware lijdensgeschiedenis is. Nu eens is er wel zout, maar geen afzet, dan weer vraag maar geen zout in voorraad wegens mislukking van den oogst. De concurrentie van andere zoutproduceerende landen neemt steeds toe. De afzetgebieden zijn gewoonlijk de Vereenigde Staten (voor het inzouten van vleesch en visch), San Domingo, Porto Rico, Cuba, de Engelsche en Fransche Antillen, Columbia wanneer binnenlandsche beroeringen de eigen zoutwinning belemmeren. In Venezuela is de invoer van zout verboden. Naar Nederland wordt geen zout van de eilanden uitgevoerd. 'Aan vrijdom van invoerrecht - aldus Van Kol l.c. blz. 214 - is, wegens de vele daarmede gemoeide Nederlandsche belangen, voorloopig nog niet te denken, terwijl er ook internationale moeilijkheden uit zouden kunnen voortkomen en een tarievenstrijd losbarsten'.

Ten slotte een enkel woord over Suriname: in 1781 werd octrooi gevraagd voor de zoutwinning uit rivier- en zeewater; de kosten bleken evenwel te hoog, zoodat de aanvrager van het octrooi afzag.

Op het voorland van eenige plantages in het district Coronie is eertijds de zoutwinning beproefd. Over de uitkomsten zijn geen gegevens beschikbaar.

Litt. Behalve de in den tekst genoemde geschriften: M.D. Teenstra. De Nederl. W.I. Eilanden Amst. 1836/37, I 257-259, II 191, 241, 242, 316-318. - G. van Lennep Coster, Aanteekeningen gehouden gedurende mijn verblijf in de West-Indiën in de jaren 1837-1840. Amst. 1842, blz. 55, 67, 78-82 en 87.- S. van Dissel, Curaçao, Leiden 1857, blz. 102. - Idem, Eenige opmerkingen omtr. den stoffelijken toest. v.h. eiland Curaçao (Bijdr. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, 3e volgrees III, 1868, blz. 450 en 479). - [A.F. Perrinon], Maatsch. tot zoutwinning op het eiland St. Martin, met platte gronden, 's Gravenh. 1859. Ook Fransche tekst. - A.M. Chumaceiro. Het eiland Bonaire. Omschr. der kavels en voorwaarden van verkoop van het meerendeel der domeingronden en zoutpannen aldaar, op 1 Sept. 1868, enz. Met een schetskaart, 's Gravenh. 1867. - Dr. J. Dornseiffen, Het eiland St. Martin (T.A.G. VII. 1883, blz. 137 en 138). - Dr. Th. C.L. Wijnmalen, Les possessions néerl. dans les Antilles (Revue Col. Intern. 1887. III 438). - Prof. K. Martin, Bericht über eine Reise nach Niederl. West-indien, Leiden 1888, II 122. - Dr. D. de Loos, Voortbr. van Nederl. W. Indie (uitgave Kol. Museum te Haarlem) 1888 blz. 89. - Eerste jaarl. verslag v.h. Gesch-, Taal-, Land- en Volkenk. Genootsch. gev. te Willemstad. Amst. 1897, blz. 161 en, 164. -

J.H.J. Hamelberg, *De Nederl. op de W.I. Eilanden*. Amst. 1901, I, 11 en 21, 1909. II 93 en 197. - Idem, *Documenten*, Amst. 1909, II 201. - D.H. Havelaar, *Rapp. betr. eene reis door de kol. Curaçao* (Kol. Versl. Curaçao. 1903, bijl. O²). - Curaçao-nummer van *Neerlandia*, Juli - Aug. 1905, blz. 141. - Bonaire-nummer van *Neerlandia*, Dec. 1907. blz. 194, 196, 198-200, 204 en 212. - Kol. Versl. Curaçao 1910. bijl. D. blz. 11. - Fred. Oudschans Dentz. *Gesch. Aant. over Suriname en Paramaribo*, Param. 1911, blz. 32. - Dr. J. de Hullu, *Curaçao in 1817* (Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indie, 1913, deel 67, blz. 571-573). - Idem. *St. Martin en Saba omstreeks 1818* (De Ind. Gids, Febr. 1916, blz. 205 en 206).

Zuring,

SUR. Zie HIBISCUS SABDARIFFA en VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN.

Zuringbier,

SUR. Zie VRUCHTEN EN VRUCHTBOOMEN, blz. 730.

Zuurzak,

SUR. Zie ANONA MURICATA.

Zwaardvisch.

Zie XIPHIAS.

Zwaluwen.

Zie HIRUNDINIDAE.

Zwaluwstaarten.

Zie LEPIDOPTERA.

Zwam.

Zie FOENGOE en TONDELDOOS.

Zwamp,

SUR. Moeras, van het Engelsch Swamp. Zie ook SYMPHONIA.

Zwamp-otter,

SUR. Zie PUTORIUS.

Zwamp-visschen,

SUR. Zie PISCES en VISSCHERIJ.

Zwarte braak.

Zie EPIDEMIEËN.

Zwarte duikelaar,

SUR. Zie PHALACROCORAX.

Zwarte kabbes,

SUR. Zie DIPLotropis.

Zwarte markoesà,

SUR. Zie PASSIFLORA VESPERTILIO.

Zwartrot.

Zie CACAO, blz. 192.

Zwartwaterkoorts.

Een ziekte, die een enkele maal ook in Suriname voorkomt en die haar naam ontleent aan de donkere kleur van de urine der lijdens, welk verschijnsel veroorzaakt wordt

door het op groote schaal te gronde gaan der roode bloedlichaampjes, waardoor de vrijgeworden bloedkleurstof, de haemoglobine, met de urine uitgescheiden wordt. De geleerden zijn het er niet over eens of men hier te doen heeft met een chinine-vergiftiging, dan wel met een gevolg van malaria. Een uitvoerig relaas van den strijd tusschen de geleerden geeft J.J. Halfhide in zijn boek 'Schadelijke insecten en dieren en de daardoor veroorzaakte ziekteprocessen', Haarlem 1911, 6e gedeelte, blz. 66-81.

Zwavel.

Zie NIJVERHEID, blz. 513 en voorts P.B. 1880 no. 13 en 1906 no. 7.

Zweeprog,

SUR. Zie POTAMOTRYGON.

Zweepslang,

SUR. Zie OXYBELIS.

Zwelziekte.

Zie LANDZIEKTE.

Zwervers. =

BOKKENRUILDERS.

Aanvullingen en verbeteringen.

k = kolom; r = regel.

Aardkunde,

blz. 22, 2e k., r. 10: In; lees: is. Blz. 24, 2e k., r. 12: coecen, lees: eocenen.

Aardnoot,

blz. 26, 1e k. r. 6: Piandadokoen: lees: piendadokoen.

Aardvruchten,

blz. 29, 1e k. Onder *Litt.* nog op te nemen: K.R.F. Blockzeijl, De Cassave (No 9 van het seriewerk 'Onze Koloniale Landbouw, onder redactie van Dr. Dekker', Haarlem 1916).

Afgoderijdans,

blz. 34, 2e k., r. 29: 2e Volgr. lees: 7e Volgr.

Akra,

blz. 35. Zie hierover nog de mededeelingen van Dr. H. Van Capelle in zijn artikel Surinaamsche Negervertellingen (Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, Deel 72, 1916 blz. 244 en 245).

Alapa-systeem,

SUR. Zie de aanvulling bij GOUDINDUSTRIE.

Ambtenaren.

Zie PERSONEELE BEPALINGEN BETREFFENDE BURGERLIJKE LANDSDIENAREN.

Anamoe,

blz. 44, 2e k. Nog bij te voegen: Zie TINAMIDAE.

Anansitori.

Nadat de aflevering waarin dit artikel voorkomt, gedrukt was, verscheen van de hand van Dr. H. van Cappelle in deel 72 (1916), van de Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned.-Indië, afl. 1 en 2, blz. 233-379 een artikel, getiteld 'Surinaamsche negervertellingen. Bijdrage tot de kennis van West-Indische neger folklore'. De verzameling bevat 39 anansitories, voorafgegaan door een uitvoerig onderzoek naar den oorsprong der Surinaamsche negervertellingen en een artikeltje van M.H. Nahar te Paramaribo: 'De Anansitori en het bijgeloof'.

Anchylostomiasis.

Zie ZIEKENVERPLEGING, SURINAME, blz. 762.

Archieven,

blz. 53, 2e k. In het voorbericht van zijn boek 'De Nederl. op de W.I. Eilanden', Amst. 1901, schrijft J.H.J. Hamelberg: 'Ten slotte moet ik er hier op wijzen, dat de archieven der oude West-Indische Compagnie zeer incompleet zijn, zoodat voor het tijdvak 1634-1674 betrekkelijk van slechts weinige oorspronkelijke documenten is gebruik gemaakt kunnen worden'. In de 'Documenten', behoorende bij het genoemde werk, I, 14 en 15 merkt hij op: 'Reeds in 1664 schijnen er documenten van de West-Indische Compagnie verloren te zijn geraakt; men vindt ten minste in het 'Resolutie-bouck der Camer Zeelandt, 1663-1666', aangeteekend: (Verg. van 23 October 1664) 'Alle dienaren van het comptoir verklaren niet te weten, waer de vermiste notulen bevaren zijn, presenterende 't selve altijd met eede naeder te verstercken'. Voorts deelt hij het volgende mede: 'In zijn geschiedenis van New York vermeldt *James Grant Wilson*, dat, toen de heer *Brodhead* (schrijver van 'History of the State of New York' en 'Documents relative to the Colonial History of the State of New York') in het Rijksarchief te 's Gravenhage een onderzoek instelde naar de archieven der W.I. Co., het hem bleek, dat in 1821 ettelijke documenten ('more than a ton') dier Co. op publieken verkoop waren verkocht door een 'unwise' ambtenaar, die de door hen beslagen ruimte voor andere documenten wilde benuttigen'.

G.J. Simons, Besch. v.h. eiland Curaçou, Oosterwolde, 1868, blz. 14, noot 1, deelt mede dat bij de inlijving van ons land bij het Fransche keizerrijk alle papieren der W.I. Co. naar Frankrijk gezonden zijn (die welke gouvernements-acten waren naar Parijs, en die welke den handel betroffen naar Bordeaux) van waar zij na de onafhankelijkheidsverklaring van Nederland nooit weer zijn teruggezonden en waar zij vermoedelijk verloren zijn geraakt. Deze mededeeling is onjuist. Wel is er sprake geweest van de wegvoering van het archief, maar het is niet zoo vergekomen. In Mei 1812 kwam hier te lande een zekere Tourlet met opdracht van de Fransche regeering om de Hollandsche archieven te schiften en naar Parijs over te brengen. Hij heeft toen een generale lijst gemaakt, die nog in het Algemeen Rijksarchief berust

en aan een Amsterdamsche firma last gegeven de archieven te verzenden zoodra zij daartoe last kreeg. Die last moet zijn uitgebleven, want op 23 Nov. 1813 verzocht de firma aan den intendant generaal der financiën het paklinnen terug, dat zij voor de verzending had aangeschaft en dat nog berustte in het Magasin des Archives op de Turfgracht te Amsterdam (Mededeeling van Dr. J. de Hullu).

Omtrent de archieven van St. Martin vertelt M.D. Teenstra, 'De Nederl. W.I. Eilanden', Amst. 1837, II, 284, dat de Engelschen, bij een landing op 16 Febr. 1810, alle authentieke en andere stukken uit de kasten der secretarie verscheurden, en al wat hun voorkwam vernielden en verstrooiden, waardoor alle oude oorkonden of geheel verloren gingen of slechts gedeeltelijk leesbaar in het archief voorhanden waren.

Zie voorts het art. RIJKSARCHIEF, waaraan kan worden toegevoegd dat de daar bedoelde Surinaamsche archieven bereids zijn overgebracht naar het Algemeen Rijksarchief te 's Gravenhage. Die van Curaçao zullen na den oorlog daarheen gezonden worden.

Aroewepi,

blz. 55, 2e k. Zie ZADEN, enz. J.G. Spalburg, die eenige jaren onderwijzer is geweest bij de Aucaner-Boschnegers aan de Tapanahoni, vertelt in zijn boekje 'Schets van de Marowijne en hare bewoners', Paramaribo 1899, blz. 30, dat de Aucaners de aroewepi, avroe en tappoe-tappoe niet zelf maken, maar ze van de Indianen krijgen.

BLZ. 59, 2e k., r. 30: *Hendrik*; lees: *Henrik*.

Bacove,

blz. 65, 2e k. *Litt.* Zie nog: De Surinaamsche Bacovenzaak en het Rapport der Heeren Cremer c.s. Rede uitgesproken in de openbare zitting der Koloniale Staten op 17 Febr. 1911 door F. Smith. Afzonderlijk gedrukt, Paramaribo 1911. - Gedroogde Surinaamsche bananen als voedingsmiddel (Bulletin no. 48, Juli 1911, van het Kol. Museum te Haarlem, blz. 129-134). - G.E. Huffnagel, De tragedie der verscheping van de Surinaamsche baco-

ven. Een kritische beschouwing (Tijdschr. voor econ. geogr. 7e jaarg. 15 Mei 1916, no. 5, blz. 181-196). - H.J. van Hasselt, De Gouvernements-rubber-onderneming 'Slootwijk'. Algem. Landsdrukkerij, 's Gravenh. 1916, blz. 60.

Balata,

blz. 68. De aldaar genoemde verordeningen zijn vervangen door die van 12 Sept. 1914, 'houdende bepalingen omtrent de exploitatie van balata in Suriname en wat daarmee in verband staat' (G.B. 1914 n° 51). De verordening bestaat uit 89 artikelen. Krachtens art. 2 § 1 geschiedt de uitgifte van concessiën volgens eene perceelsverdeeling in blokken overeenkomstig de aanwijzingen op een bij de verordening gevoegden staat, houdende het volgnummer, de omschrijving van de begrenzing en de oppervlakte van ieder blok en de daarbij behoorende kaart. De concessiën worden - met uitzondering van eenige in de verordening genoemde blokken - verleend voor 15 jaren, de uitgezonderde voor één jaar. Het concessierecht bedraagt 4½ cent per jaar en per H.A. Bovendien is de concessionaris verplicht een retributie berekend naar het verkregen product aan de koloniale kas te betalen ten bedrage van 15 cents per K.G. verkregen balata. De industrie werd 28 Oct. 1914 stopgezet en - daar het Opperbestuur aanvankelijk bezwaar had tegen de nieuwe verordening - eerst op 30 Maart 1915 werden de eerste concessiën krachtens die verordening verleend (zie hierover De economische toestand van Suriname op 31 December 1914 en Idem op 31 Dec. 1915, Paramaribo 1916).

Bauxiet of beauxiet.

Een mineraal dat in hoofdzaak uit ijzeroxyde-houdend aluinaarde hydraat bestaat, met tot 60 percent aluinaarde. Het dient o.a. tot het bereiden van aluminium en indirect van aluminiumbrons. Het komt in groote hoeveelheden voor bij Baux, (bij Arles), bij Fons à Fy (departement van de Charente) verder in Calabrië, op het Grieksche eiland Aegina, in Stiermarken, in Krain (in het district Wochein, waarom het ook *Wocheiniet* genoemd wordt), bij Belfast in Ierland en bij de Senegal. In 1915 heeft men in Suriname uitgestrekte en naar het schijnt zeer rijke lagen van dit mineraal ontdekt, die door Amerikaansche ondernemers zullen ontgonnen worden.

Beestenwerk,

blz. 76, 2e k. Zie de opmerking bij HANDEL EN SCHEEPVAART, blz. 344, 2e k.

Behn,

blz. 80. Zie over deze schrijfster ook Dictionary of National Biography. Edited by Leslie Stephen, vol. IV, London 1885.

Belastingen,

blz. 92, 2e k. Bij *akkerelden* is opgemerkt: 'Deze recognitie is nagenoeg zoo oud als de koloniale geschiedenis'. Uit een stuk in het archief van Zeeland - door F.E. Baron Mulert gevonden - blijkt dat er reeds in 1674 'ackergelt' geheven werd. Volgens een rekening van 1679 aan de Staten van Zeeland overgelegd was er voor '24320 ackers lant 156.220 *lb* suiker' verschuldigd.

Benedenlandsche indianen,

blz. 101, 2e k. r. 36 en 37: die betreffenden; lees: 'die betreffenden'. r. 21, 22 en 23 v.o. De vraagteekens moeten vervallen.

Blz. 111, 2e k., r. 36: steren; lees: 'sterren'.

Blz. 116, 2e k., r. 7 v.o.: anthropologisch, ethnologisch en linguïstisch; lees: 'anthropologisch en ethnologisch'.

Zie voorts het artikel TELLEN BIJ DE INDIANEN.

Bestuursregeling,

blz. 118, 2e k., r. 15 v.o.: 21 Mei, lees 31 Mei. Blz. 132, 2e k., r. 17 v.o. Zie ook P.B. 1906, no. 11. Blz. 128, 2e k. *Litt.* Nog op te nemen: Over het Staatsbestuur der Colonien van den Staat in de West-Indien (Surinaamsche Staatkundige Almanack voor den jare 1795 door Charles Brouwn blz. 3-26). Achter A. van Delden, De nieuwe staatsregeling van Suriname, 1867, te voegen: (Bijdr. tot de kennis van het Staats-, Provinciaal- en Gemeentebestuur in Nederland, XIII, Utr.).

Nog op te nemen: H.J. Bool, Hervorming van het West-Indisch bestuur (Vragen des Tijds, 1894, 2e deel, blz. 201-210).

Dezelfde bladzijde, 2e k., r. 39: 'Haarlem 1893' te vervangen door: '1894 1e deel, blz. 105-142.

Blz. 138, 1e k. *Litt.*: nog opnemen: Dr. Th. C.L. Wijnmalen, Les possessions néerlandaises dans les Antilles (Revue col. intern. Tome II, 1887, blz. 423-429). Zie voorts REGEERINGS-REGLEMENT.

Betaalmiddelen,

blz. 138. Over het betalen met producten als suiker, katoen, enz. op de Boven w. Eilanden zie MUNTWEZEN, blz. 491, 2e k.v.o.

Betreffende St. Martin schreef G.B. Bosch, Reizen in West-Indië, enz. Utr 1829, I, 75/76: 'De betaling van het gekochte geschiedt op *St. Martin* grootendeels met suiker, en wel met kontante suiker, of na den oogst, naarmate de voorwaarde bij den verkoop getroffen is. Meestal echter hoort men bij het sluiten van den koop: *I will pay you after the crop* (Ik zal u betalen na den oogst), en als de *crop* te gering uitvalt, hetwelk op dit eiland maar al te dikwijls gebeurt, dan blijft het tekort voor den volgenden oogst. Het gebrek aan gereed geld was zoo groot, dat de geneesheer mij zeide, dat hij zijne *doctorale* rekeningen in suiker betaald kreeg. In lateren tijd heb ik mij laten verhalen, dat zelfs de Ambtenaren des Lands wel eens met suiker betaald zijn, hetwelk, in eene andere dan in de gewone beteekenis een zoet tractement was.'

Bibliotheken,

bl. 139. Zie de Nota van de heeren Rouffaer en Van Vollenhoven over het Bibliotheekwezen in Nederlandsch West-Indië in deel 71 (1916) van de Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, Bestuursvergadering van 18 Sept. 1915, Bijlage I, blz. XXXI-XXXVII en Bijlage II, Nota van den heer Schoch, bl. XXXVII-XXXIX; voorts de bespreking van de eerste nota in Het Koloniaal Weekblad van 23 Maart 1916, blz. 3. Zie ook onder VERBOND (ALGEMEEN NEDERLANDSCH).

Bijenteelt,

blz. 140. Over deze teelt op St. Eustatius schreef G.J. Grol, Het eiland St. Eustatius in verleden, heden en toekomst (Indische Mercurus van 19 Maart 1907): 'De diertjes werken vlijtig en vermeerderden zich, ondanks een geruimen tijd van bloemenschaarschte (welke men anders door aanplant van zekere bloemen kan voorkomen) en het duurde niet lang of men kon sterke volken zenden naar Saba en St. Martin, terwijl de gewonnen honig, uit de raat gehaald, op f9 à f10 per 50 K.G. in entrepot gewaardeerd werd, en waarvan Hollandsche kooplieden gaarne duizenden K.G. per jaar zouden wenschen te ontvangen.'

Niettemin is de teelt op het eiland niet geslaagd, althans opgegeven.

Bijgeloof,

blz. 140. M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1837, II, 311, schreef de verregaande bijgeloovigheid der creolen op St. Martin toe aan.... het onmatig gebruik van visch, die hij 'wegens deszelfs slijmachtigheid' als voor ziel en lichaam even nadeelig beschouwde. Over het bijgeloof op Curaçao zie Van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 376 en 377.

Blz. 146, 1^e k. Bonham

moet staan vóór **Boni-boni**.

Bonni,

blz. 146, 1^e k. Zie over zijn mede-aanvoerder Baron een mededeeling van Fred. Oudschans Dentz in *De Navorscher*, Afl. 6 en 7, 65^e jaarg. (1916) blz. 260-262.

Booze oog,

blz. 146. Volgens J.E. Loth (T.A.G. 15 Maart 1910,), behoeden zich de Aucaner-Boschnegers voor het booze oog 'door met den duim, naast de oogen, een ander oog van witte klei te teekenen, welk teeken zij *atokro* noemen'. Over het geloof aan het booze oog (PAP. *Ojada*, zie aldaar) op Curaçao zie ook L.C. van Panhuys, *De vrouw in Nederl. W.I.* 1898, blz. 57.

Boschjaws,

blz. 152. Herlein, *Beschr. v.d. Volk-plantinge Suriname*, Leeuwarden 1718, blz. 159, deelt mede, dat de Karaïbanen veel leden aan een op de kinderpokken gelijkende ziekte, door hen *Pyans* genoemd. Het woord *Pian* is dus van Karaïbischen oorsprong.

Boschnegers,

blz. 154. Zie VREDES-CONTRACTEN MET DE BOSCHNEGERS.

Blz. 164. Onder *Litt.* nog te vermelden: J.W.E. Van Eyck, *Beschouwing v.d. tegen w. staat, zeden en gewoonten van de Saramaccaner bevredigde Boschnegers* (Surinaamsche almanak voor 1830, blz. 260-277). - Eene apostolische reis naar de Boven-Marowijne (De Volksmissionaris, Godsdienstig maanschr., Roermond, April-Juli 1916). - R. Voullaire, *Onze Boschnegers in Suriname* (Berichten uit de Heidenwereld, no. 7, Zeist, 10 Juli 1916. -Hoofdenverkiezing bij Boschnegers in Suriname (Bijdr. t.d. Taal-, Land- en Volkenk. v. Ned. Indië, deel 72, 1916, blz. 590-598).

BLZ. 168, 1e k. 1e r.v.o.: W.T.R. Suringar; lees: W.F.R. Suringar.

BLZ. 169, 1e k. r. 22 en 23: F.W.R. Suringar; lees: W.F.R. Suringar.

Brandschatting,

blz. 177. *Litt.*: nog te noemen: J.H.J. Hamelberg, *De Nederlanders op de W.I. Eilanden*, Amst. 1909, II, 119-127.

Broedergemeente.

Zie ook NEGER-ENGELSCHE, blz. 505, 1e k.

Blz. 182, onder *Litt.* nog te noemen: Beknopt overzicht van het zendelingswerk der Evang. Broedergemeente in de kolonie Suriname, Van het jaar 1738 tot 1838 (Surin. almanak voor 1839, blz. 190-203). - H. Weiss, Vier maanden in Suriname. Nijkerk 1915. - R. Voullaire. (Zie hierboven onder BOSCHNEGERS).

Burgerlijke stand,

blz. 184, 2e k. Onder dagteekening van 13 April 1916 is aan de Koloniale Staten ter goedkeuring ingediend een verordening tot nadere aanvulling van het Burgerlijk wetboek. De strekking der aanvulling is om immigranten, die van hun werk-contract zijn vrijgekomen en hunne afstammelingen, in de gelegenheid te stellen zich, onder goedkeuring van den Agent-Generaal, een geslachts- en voornaam te kiezen. Onder goedkeuring van den Gouv. Secretaris kunnen Indianen en Boschnegers een geslachts- en voornaam aannemen. 'De bedoeling is dat de geslachtsnaam het eigenaardige nationaal karakter blijve behouden en in de landstaal worde afgeleid uit vroegere woonplaats, beroep of andere bijzonderheden, op gelijke wijze als men in Nederland aan de namen Van Deventer, Van Zutphen, Smidt, Kuiper, Bakker enz. is gekomen.' Zie voorts NAAMGEVING.

Byam,

blz. 184, 2e k., r. 39.: Eli-; lees: Eliza. Blz. 185, 1e k., r. 17, zie de opmerking op blz. 433, 2e k. laatste alinea. Zelfde kolom, r. 45: Vragen; lees: Bijdragen.

Cacao,

blz. 190, 2e k. De onderzoekingen van den plantkundige van het Dep. v.d. Landbouw in Suriname, Dr. Gerold Stahel, hebben tot de ontdekking geleid dat een zwam, *Marasmus perniciosus nov. spec.*, de krullotenziekte der cacao veroorzaakt. Dr. Stahel is kort na zijne aankomst in de kolonie door den heer S. Essed op deze zwam opmerkzaam gemaakt. Het onderzoek werd - in Nederlandschen, Engelschen en Duitschen tekst - medegedeeld in Bulletin no. 33, Sept. 1915, van genoemd departement.

Blz. 192, 1e k., r. 28 v.o: *rubrocincta*; lees: *rubrocinctus*.

BLZ. 196, 2e k., r. 17: *Hoerikoeri*; lees: *Hoerihoeeri*.

Caryocar glabrum,

blz. 198. Zie ZADEN, enz.

Ceiba pentandra,

blz. 199. Zie ook Prof. Dr. W. Joest, Der Seiden wollen baum im Geistesleben der Neger (Globus, Bd. 61, blz. 350) en H. van Kol, Naar de Antillen en Venezuela, Leiden 1904, blz. 226.

BLZ. 205, 2e k., r. 9: *Korraa*; lees: *Korraa*. r. 10: *white*; lees: *withe*.

Citroen.

Zie CITRUS LIMOMUM, op blz. 205, 2e k. in te voegen na r. 24.

College,

blz. 210, 2e k. Het woord wordt in den zin van societeit reeds gebruikt in de resolutie van Gouverneur en Raden van Suriname van 21 Mei 1770 Te Kampen heet een der societeiten 'het College.'

Compagnie (West-Indische).

Zie Naamlijst van de Bewindhebbers en van Hoofd-Participanten der West-Indische Compagnie', medegedeeld door L.P. de Boer (De Navorscher 1914, blz. 382-388 en 1915, blz. 17-21); C. Ligtenberg, Willem Usselinx. Utr. 1914. Zie voorts het art. WEST-INDISCHE HUIS (HET).

Corantijn,

blz. 229, 1e k. Vermeld worde nog, dat de rivier en ook haar zijtak de Cabalebo in 1854 door Dr. F. Voltz geologisch is onderzocht.

1e k. r. 9: 1849; lees: 1841. r. 13 v.o: 1814; lees: 1841.

Coronie,

blz. 229. Zie over de geschiedenis van dit district J.L. Stuger Ezn., Voorheen en thans, Coronies verleden en toekomst, 1808-1900. Paramaribo, 1900.

Crediet-instellingen,

SURINAME. Zie ook de vier open-brieven aan allen die belang stellen in de toekomst van Suriname, door M. Juda, in 1869 en 1870 te Amst. verschenen. Voorts het artikeltje RAIFFEISEN-BANKEN.

BLZ. 245, 2e k., r. 11 v.o.: FLAVEUS; lees: FLAVENS; r. 10 v.o. *Marrow*; lees: *Marrown*.

Curaçao,

blz. 258. Onder *Litt.* nog op te nemen: H.A. van de Walle, *Reseña historica de Curazoa*, Curazoa 1881 en E.J. Hoos, *Hoe kwam Nederland in het bezit van Curaçao* (Ned. Zeewezen 1908, blz. 321).

Curaçao en onderhoorigheden,

blz. 258. Te lezen: 'was van 1845 tot 1865 een der gouvernementen, waarin de Nederl. Koloniën in de West, administratief werd verdeeld. Dit gouvernement omvatte,' enz. Zie voorts BESTUURSREGELING, blz. 129.

Dansen,

blz. 260. Over den in het artikel niet genoemden dans der negers in Suriname, de *lakoe*, zie L.C. van Panhuys, *De Vrouw in Nederl. W. Indie*, 1898, blz. 29. Over den *tamboerdans* op Curaçao zie H. van Kol, *Naar de Antillen en Venezuela*, Leiden 1904, blz. 356 en P.A. Euwens, *Het Beschavingswerk op Curaçao* (Neerlandia 1906, blz. 122). Van de Indiaansche dansen vindt men vele beschrijvingen en afbeeldingen bij J. Crevaux, *Voyages dans l'Amérique du sud*. Paris 1883. Zie voorts het art. MUZIEK-INSTRUMENTEN EN MUZIEK.

Blz. 261, 1e k.o.v. Van de *Soesa* geeft Justus in de *Berichten uit de Heidenwereld*, Zeist no. 7, 10

Aug. 1916, blz. 135/136 de volgende beschrijving: 'Twee mannen treden uit de rij en stellen zich in postuur tegenover elkander. Op de maat van trom en zang worden de voeten van den grond gelicht en met de voetzolen weer tegen den grond gestampt, Maar de tweede moet goed uit zijn oogen kijken en alle bewegingen van den eersten volgen om zijn rechterbeen telkens in dezelfde positie te stellen als zijn tegenpartij. Als de eerste zijn rechtervoet na eenige sprongen en zwaaien plots plat op den grond stilhoudt moet de ander tegelijk dezelfde beweging hebben gemaakt. Heeft deze voor één oogenblik zich vergist en is zijn rechtervoet buitenrechts komen te staan terwijl de ander met de linkervoet binnenlinks staat, dan heeft de eerste de partij verloren en moet hij plaats maken voor een volgende. Zoo duurt het voort tot de overwinnaar op zijn beurt ook verslagen wordt. Het is een heele inspanning, het zweet breekt de dansers over het lijf uit.'

BLZ. 262, 2e k. Vóór DATTRA op te nemen: **DATE**, BOV. E. Zie PHOENIX.

Déportés,

blz. 268. Zie ook Dr. A.H. Pareau, Onze West, 's Gravenh. 1898, blz. 180-192.

Districten,

blz. 271, 2e k. De naam *districten* werd evenwel reeds van ouds gebruikt en kwam voor in de titels der oudste gouverneurs van Suriname; ook op oude kaarten; zie b.v. die van De Lavaux onder ZEE- EN LANDKAARTEN.

Djampan,

blz. 273, 2e k., r. 6; lees: DJAMPAU.

Donders,

blz. 273. Een levensbeschrijving van dezen missionaris vindt men in Twee missionarissen onder de Melaatschen en Indianen van Suriname, P. Donders en J.B. Romme, door een Redemptorist. Roermond, 1894. Het gedeelte over Donders is in 1904 ook in het Portugeesch verschenen. Zie voorts het werk van N. Govers over Donders in de *Litt.* bij MISSIE (ROOMSCH KATHOLIEKE), blz. 475.

Eeredienst,

blz. 278. Zie over 'De Anglikaansche kerk in Suriname', een artikel van Fred. Oudschans Dentz in het Nederl. Arch. v. Kerkgesch. DI. XIII, afl. 2, blz. 198-202, 's-Gravenh. 1916.

Epidemieën,

blz. 282, 2e k. De koepokinenting werd in Suriname voor het eerst in 1801 gedaan door Dr. Walther Caddell op een plantage in de Pericakreek. In 1805 entte Dr. Wölfing te Paramaribo, met gelukkig gevolg, een klein aantal kinderen in, maar het voorbeeld vond geen navolging. In 1812 bracht een Engelsch koopman, Castairs, koepokstof uit Engeland mede en liet zijne kinderen door Dr. Menzies en een heelmeester van het garnizoen inenten. Bonham, destijds Gouverneur der kolonie, volgde dit voorbeeld na en beval de inenting dringend aan. Hij verschafte koepokstof aan het Collegium Medicum, door welks aanwijzingen en voorschriften de inenting algemeen verspreid werd (zie Baron Albert van Sack, Reize naar Surinamen, enz. Haarlem, 1821, II, 154).

Evang. Luth. Gemeente,

blz. 289, 2e k. *Litt.* Nog op te nemen: S. van Dissel, Eenige bijzonderheden der Evang. Luth. Gemeente op Curaçao, Leiden, 1865.

BLZ. 296, 1e k. r. 28: FESA;

lees: **FESA**, N.E.

BLZ. 296, 1e k. Na FICUS CARICA

op te nemen: **FICUS ELASTICA**. Zie PLANTAGE-RUBBER.

Financiën.

Zie over de financiën van Suriname ook: J.A.T. Cohen Stuart, Suriname's financiën, 1867-1874. 's Gravenh. 1874 en Baron A.J. Schimmelpenninck van der Oye, De financieele toestand van Suriname, Paramaribo, 1909.

Framboesia tropica,

blz. 305, 2e k. Onder *Litt.* opnemen: Dr. A.F.C. Dumontier, Over de in West-Indië heerschende Yaws (Nederl. Lancet, IIIe serie, 5e jaarg. 1855, blz. 158). Zie over deze ziekte voorts Die Framboesia tropica in Kamerun, von Regierungsarzt Dr. Hallenberger (Band 20, Beiheft 3, Sept. 1916 van de Beihefte zum Archiv f. Schiffs- und Tropenhygiene, Leipzig 1916).

Ganja,

blz. 306. Volgens het Koloniaal Verslag 1916 waren er in het krankzinnigengesticht Wolffenbattel te Paramaribo 16 personen, wier krankzinnigheid aan ganja-misbruik is toe te schrijven.

Gemeene weiden.

Zie WEIDEN (GEMEENE) en voorts BELASTINGEN, blz. 81, 1e k., COMMISSARIS DER GEMEENE WEIDEN en VEETEELT, blz. 694, 2e k.

BLZ. 310. GOUDVELDEN en GOUDVINK behooren te volgen op GOUDINDUSTRIE.

Goudindustrie,

blz. 313, 2^e k. Behalve het systeem van onderhuur, heeft men nog het uit Fransch Guiana afkomstige *alapa-systeem*, dat aan de Marowijne wordt toegepast. De houder van het terrein geeft aan gouddelvers de gelegenheid om op zijn terrein te werken en voorziet hen van levensmiddelen en gereedschappen. De arbeiders staan hem in ruil daarvoor de helft van het gevonden goud af, plus 1/10 gedeelte voor het gebruik van de gereedschappen. Het overblijvende moet aan den houder van het terrein tegen een overeengekomen prijs verkocht worden. De Hooge Raad heeft in zijn zitting van 26 Juni 1916, een vonnis van het Hof van Justitie in Suriname vernietigende (zie 'Surinaamsche Jurisprudentie', 1916 n° 1) beslist dat de arbeiders als loonarbeiders zijn te beschouwen, die als loon krijgen vrije voeding, gebruik van gereedschappen en een evenredig deel van het gewonnen goud of de opbrengst daarvan. Zij vallen dus onder de arbeidsverordening en mogen niet zonder contract werken.

'Porckknokkers' zijn geen stroopers, zooals uit de mededeeling op blz. 313, 2e k. zou volgen.

Blz. 317. De goudproductie bedroeg voor de geheele kolonie in 1914 en 1915 resp. 919 en 911 K.G.

Blz. 318, 1e k. Onder *Litt.* opnemen: J.A. de Gelder, Het heden en de toekomst van Suriname, 1903. - Idem, Staats-goud-exploitatie in Suriname, 1905. - Dr. H. van Cappelle, Over de brochure De Gelder (Indische Mercur 16 Febr. 1904) en de antwoorden van W. Kraan te Paramaribo (1904 en 1905) op de brochures De Gelder. - Dr. J.H. Verloop, De goudindustrie (no. 1 van de Serie 'Onze Koloniale Mijnbouw', onder redactie van Dr. J. Dekker), Haarlem 1916.

Over het verleenen van baggerconcessies in de Marowijne-rivier zie het hieronder bij GRENZEN genoemde tractaat met Frankrijk.

Over de ontdekking van goud op Aruba, zie ook M.D. Teenstra, De Nederl. W.I. Eilanden, Amst. 1837, II, 205-216.

Gouvernements-bladen

Het dep. Paramaribo van de Maatsch. tot Nut van 't Algemeen gaf ook die van 1836-1839 uit.

Gouverneurs,

blz. 321 v.o. Versterre niet 22, maar 30 Maart overleden; blz. 323, 3e k. v.o.: bij Mauricius staat vermeld dat hij in Oost-Indië overleden is. Moet zijn Hamburg, zooals vermeld is blz. 469, 1e k.

Blz. 327, 2^e k. Zie over Mr. Jan van Beuningen Maandblad v.h. geneal.-herald. Genootschap: 'De Nederlandsche Leeuw', Nov. 1916, blz. 269.

Blz. 328, 2e k. v.b. Achter Engelsche bestuurders staat: 1807-1818; moet zijn 1807-1816. Blz. 329, 2e k. in het midden: Willem Albert van Spengler; lees: Willem August van Spengler.

De lijst van gouverneurs van Suriname aan te vullen met: Gerard, Johan Staal, benoemd bij K.B. van 24 Aug. 1916, bij welk K.B. eervol ontslag is verleend aan Baron Van Asbeck.

Grenzen,

enz., bl. 328, 2e k. v.r. 44 staat: middellijk en onmiddellijk; lees: middellijk of onmiddellijk.

Op 30 Sept. 1915 werd te Parijs tusschen Nederland en Frankrijk een verdrag gesloten (zie VERDRAGEN, blz. 707, 1e k). strekkende tot regeling van de grens tusschen Suriname en Fransch Guiana, over een gedeelte der Marowijne-rivier. Art. 1 van het verdrag geeft de volgende omschrijving: 'Sur la partie du cours du fleuve Marowijne (Maroni) comprise entre une ligne Ouest-Est tangente à l'extrémité septentrionale de l'île néerlandaise Stoelman, dite Stoelmanseiland, au Sud, et une ligne Ouest-Est tangente à l'extrémité méridionale de l'île française Portal, au Nord, la frontière entre les colonies de Suriname et de la Guyane française est constituée par la ligne médiane des eaux ordinaires.'

In de Mem. v. Toel. van de goedkeuringswet (Hand. Tweede Kamer 1915-1916. - 327 no. 2) verklaart de Regeering dat latere onderzoeken twijfel hebben doen rijzen omtrent de vraag of de Litani dan wel de Marowijnekreek als de hoofdrivier te beschouwen is. Deze vraag zal dus later opgelost moeten worden. De Regeering verklaarde in de Nota naar aanleiding van het Verslag (Hand. Tweede Kamer 1915-1916. - 327, no. 7) er naar te zullen streven dat eene regeling ook omtrent den verderen loop der grens zoo spoedig mogelijk tot stand kome.

De wet is in Suriname afgekondigd in G.B. 1916, no. 58.

Grondpolitiek,

blz. 339, Onder *Litt.* nog op te nemen: M. de Muinck, Onteigening in de Nederl. Koloniën (Leidsch akad. proefschr.) Groningen 1911.

Guiana,

blz. 340, 1e k. Zie ook CARIBANIA, WALLIANA en WIANA.

Guinea-worm,

blz. 341. Zie over het voorkomen van dezen worm op Curaçao nog: G.B. Bosch, Reizen in West-Indië, enz. Utr. 1829, I, 309.

Haematoxylon brasiletto,

blz. 342, 1^e k. Bij te voegen de Nederl. benaming *stokvischhout*.

2e k. r. 9, v.o. Pinzon. Zie over dezen zeevaarder 'Vicente Añes Pinçon' by James Roxburgh Mc. Clymont, London 1916.

Handel en scheepvaart,

blz. 345. Uit Suriname te Texel aangekomen schepen in:

1770	41
1771	60
1772	50
1773	56
1774	42
1775	65
1776	41
1777	59
1778	52
1779	46

Blz. 348, 1e k. Een nieuwe verordening tot regeling van het havenwezen in de kolonie Suriname kwam in 1916 tot stand. Zie G.B. no. 64.

BLZ. 349, 1e k., r. 5: journaers; lees journaels.

Blz. 356, 2e k. Na Hato op te nemen: Havelaar (David, Hendrik).

Zie GOUVERNEURS.

BLZ. 364, 1^e k. 1^e r. v.o. en 2^e k. 1^e r. v.b.: de West-Indische koloniën; lees: Suriname.

Hoeden-vlechterij,

blz. 164, 1e k. Onder *Litt.* nog te vermelden: A. Charlouis. Verslag van de tentoonstelling van de Curaçao'sche hoedenvlecht-industrie op de Middenstands-tentoonstelling te Amsterdam (Kol. Verslag Curaçao 1909, Supplement).

Hogendorp (Gijsbert Karel graaf van)

blz. 364, 2e k. v.o. Behalve het geschrift van Lammens, lokten van H.'s beschouwingen over Suriname nog uit: Aanmerkingen op de Bijdragen, Amst. 1824, dat gevolgd werd door een Antwoord op de aanmerkingen, enz. door C. 's Gravenh. 1824.

Hostmann,

blz. 366. Volgens M.L.C. Vlier, *Gesch. v. Suriname*, 's Gravenh. 1881, blz. 174, diende H. in 1843 aan den toenmaligen Gouverneur een uitgebreide memorie in betreffende kolonisatie met Europeanen. Dit geschrift en latere bemoeiingen van H. zouden geleid hebben tot een briefwisseling tusschen het Kol. Gouvernement en het Dep. van Koloniën, waarop gevolgd is een betoog van den Minister v. Koloniën Baud aan den Koning, dat tot de kolonisatie aan de Saramacca aanleiding af (zie *EUROPEESCHE KOLONISATIE*, blz. 286).

Hout en houthandel,

blz. 368 en 369. Onder *Litt.* nog te vermelden: Verslag der beproeving van verschillende buitenlandsche houtsoorten, voornamelijk herkomstig uit de Nederl. O. en W. Ind. Koloniën, gedaan onder leiding van den Hoofd-Ingenieur der Marine, H.G. Jansen, door de Aspirant-Ingenieurs A.E.H. Roël, C.L. Loder en W.B. Mensing. Amst. 1864. Voorts A.H. Berkhout, *Het Surinaamsche Manbarklakhout* (*Ind. Mercur* 1906, blz. 785). Idem, *Ervaringen opgedaan met Surinaamsch hout in België* (*De Ingenieur*, 1907, blz. 181 en 296), Idem, *Surinaamsch hout* (*Ind. Mercur* 1909, blz. 506). W.A. Baron van Asbeck, *Boschwezen* (*Kol. Verslag Suriname 1908*, Bijlage R², blz. 100-103).

Hygiëne,

blz. 370, 1^e k. Zie voor zooveel Willemstad betreft het Rapport van den Adviseur voor den Openbaren Gezondheidsdienst in de kolonie Curaçao (Dr. Th. G. den Houter) betreffende bestrijding van besmettelijke geslachtszieken (Bijvoegsel tot de *Nederl. Staatscourant* van 28 Sept. 1916, n° 228).

Blz. 372, 2^e k. Na Idenburg op te nemen: Idsinga (Willem, Hendrik, Johan van).

Zie *GOUVERNEURS*.

Immigratie,

blz. 377, 1^e k. r. 26. De hier bedoelde Br. Ind. ambtenaren waren de heeren J. Mc. Neill en Chimman Lal. Hoewel hun rapport in het algemeen niet ongunstig was en de verslaggevers met Suriname nog al ingenomen schenen te zijn, vonden zij de loonen op vele, tengevolge van cultuurziekten noodlijdende plantages, zóó onvoldoende, dat zij de emigratie naar Suriname zouden afraden, zoo er in dien toestand niet spoedig verbetering kwam. Van al hetgeen het koloniaal bestuur doet

voor immigranten wier werkovereenkomst verstreken is, maakten zij met lof melding en zij wezen op de goede vooruitzichten, die de Br. Indiers in de kolonie hebben, inzonderheid als landbouwende kolonisten.

Blz. 379, 2e k. Onder *Litt.* nog opnemen: M. Juda, Open brief aan allen, die belang stellen in de toekomst van Suriname. Amst. 1869. Voorts zij hier nog aangeteekend dat de Britsch-Indische Bestuursraad in den aanvang van 1916 het besluit heeft genomen, bekrachtigd door den Onderkoning, om de emigratie onder contract uit Britsch-Indië te verbieden. Evenwel zou er een overgangstijd van vijf jaren gegeven worden om de koloniën, die Br. Indiërs aanvoeren, in de gelegenheid te stellen maatregelen te treffen voor de voorziening in hunne behoefte aan arbeiders. Reeds hebben de Britsch W.I. Koloniën op Trinidad een congres gehouden om de zaak te bespreken.

In eene op 24 Oct. 1916 in de Vereeniging voor den Grooten Landbouw in Suriname gehouden en in druk verschenen lezing, heeft de Agent-Generaal, de heer C. van Drimmelen, zijne meening uiteen-

gezet omtrent de wijze waarop de 'vrije immigratie' zou kunnen plaats vinden. Door de Vereeniging is daarop eene commissie benoemd om de zaak in verdere studie te nemen.

Indiaansche talen,

blz. 382, 1e k. v. boven. In deel III, blz. 52, noot, zijner Collection de Mémoires, Paris an X, schrijft V.P. Malouet: Isaac Nasci (Nassy, een inwoner van Suriname) avoit fait un dictionnaire de la langue indienne-galibi; et par la comparaison qu' il a faite de cette langue à l'hébreurabbinique, il prétend prouver que tous les substantifs galibis sont hébraïques.' Dit woorden boek is niet uitgegeven (zie ISRAËL. GEMEENTEN, blz. 387, 1e k.).

BLZ. 382. 2e k., r. 16: daar; lees: naar; r. 27 v.o. Amil; lees: Anil.

Institut Colonial International.

Hierbij is verwezen naar TIJDSCHRIFTEN EN PERIODIEKEN, waar echter de geschriften van het Instituut te recht niet zijn genoemd. Dit instituut, met zetel te Brussel, in 1894 gesticht, is een uitsluitend wetenschappelijk genootschap zonder officieel karakter, ten doel hebbende: 1^e de vergelijkende studie van het beheer en de wetgeving der koloniën te vergemakkelijken en te verspreiden; 2^e internationale betrekkingen te scheppen tusschen de personen die zich bezighouden met deze studiën; 3° een internationaal inlichtingen bureau te stichten, dat de officieele documenten betreffende het beheer en de wetgeving der koloniën zal bijeenbrengen.

De door het genootschap uitgegevene geschriften vormen de 'Bibliothèque Coloniale Internationale'.

Bescheiden betreffende Suriname komen voor in de

1e La main d'oeuvre aux Colonies, Tome III.

série

6e Le Régime minier aux Colonies, Tome I.

série

8e Les Lois organiques des Colonies, Tome III.

série

9e L'Enseignement aux Indigènes, Tome I.

série

11e Le Régime forestier aux Colonies. Tome II.

série

BLZ. 386, 2e k. r. 13: (1749); lees: (1740).

Jan Compaan,

blz. 391, 2e k. Bij de verschijning van de afl. waarin dit woord voorkomt, schreef de heer S.P. L'Honoré Naber ons: 'De naam Jan Compaan zal wel afkomstig zijn van de kust van Guinee, maar heeft met het woord Compagnie beslist niets uitstaande. Men treft hem aan bij bijna alle schrijvers die over de "Goudkust" handelen en onder allerlei vormen die min of meer op Compaan gelijken. Echter komt het woord voor, lang vóór er eene Compagnie was opgericht. Bij Pieter de Marees, "Bechrijvinge etc." uitgegeven te Amsterdam in 1602 vindt men reeds: "... ende om dat sy wel weten dat onse Heere Godt boven inden Hemel woont, soo als het dondert ende blixemt soo wysen sy om hooch ende noemen hem Iuan goemain". Zie aldaar, p. 37a.

Eene afdoende verklaring van het woord treft men nergens aan, of het moest zijn bij D. Kemp, *Nine years at the Gold-Coast*, London-New York 1898, alwaar de oude benaming voorkomt onder den vorm Nyankupon, die door den auteur wordt vertaald door "the great friend."

De onderstelling zal wel niet gewaagd wezen dat het geheele begrip slechts aan de Negers werd gesuggereerd, in dien zin, dat het Westersch begrip "Opperwezen" in eene negertaal eenvoudig werd overgezet door Nyankupon (the great friend) om dan, bij navraag naar den oorsprong der dingen, te worden teruggekaatst.'

Joode-savane,

blz. 393, 2e k. Een afbeelding vindt men ook in den atlas behoorende bij Teenstra's *De Landb.* in de kol. Suriname.

Journalistiek,

blz. 395, 2e k., r. 21: 1901(?); lees: 1906-1910.

Sedert 13 Febr. 1915 verschijnt te Paramaribo het weekblad 'Op den Uitkijk', redacteur R.D. Simons.

Juffrouw,

BEN. E.: Zie OPUNTIA TUNA; lees: Zie OPUNTIA.

Kamer van Arbeid en kamer van Koophandel en fabrieken.

In 1916 verschenen van deze beide kamers te zamen twee geschriften: *De economische toestand van Suriname op 31 December 1914*, en idem op 31 December 1915. Deze hoogst nuttige geschriften behandelen: I. De landbouw, II, De balata industrie, III. De goud industrie, IV. De houtexploitatie, V. De handel, VI. De ambachtslieden.

Kiebrahatsja,

BEN. E.: Zie TECOMA; lees: Zie TECOMA CHRYSANTHA.

BLZ. 404. 1e k., r. 8: TEUTHIS; lees: TEUTHIS CAERULEUS.

Klem,

blz, 404. Op de Hebriden was de ziekte vroeger epidemisch en heette daar 'de achtdagen ziekte'. De wond van waaruit de bacil zich bij zuigelingen door het lichaam verspreidt is het nog niet volkomen gesloten naveltje. Sedert men geleerd heeft de navels aseptisch te behandelen, is de ziekte van de Hebriden verdwenen. Dat in Suriname in de 18de eeuw de behandeling van de navels der slavenkinderen op de plantages wel iets te wenschen zal hebben overgelaten, behoeft geen betoog.

Klimaat,

tabel op blz. 411. Tijdens de bewerking van het artikel was er onzekerheid betreffende de reductie van den barometer van St. Eustatius op zeeniveau. De bedoelde barometerstanden zijn *niet* op zeeniveau herleid; daartoe moet overal 3,7 m.M. worden bijgeteld.

Koeak

of KWAK. Kassavemeel. Een uitvoerig artikel over dit voedingsmiddel geeft A.W. Drost in het Landbouwkundig Tijdschrift voor Suriname en Curaçao van Dec. 1916.

Koffie,

blz. 413, 2e k. Onder *Litt.* nog op te nemen: H.J. van Hasselt, De Gouvernements-rubberonderneming 'Slootwijk'. Algemeene Landsdrukkerij, 's Gravenh. 1916, blz. 57-60.

Kokosnoot.

Bij brief van 10 Aug. 1685 verzocht Van Aerssen aan Directeuren van de Societeit om door de schippers kokosnoten van St. Jago te doen meebrengen.

Koninklijke W.I. Maildienst,

blz. 418, 2e k. Een felle kritiek op deze stoomvaartlijn verscheen te Paramaribo als overdruk uit de 'Suriname, Koloniaal Nieuws- en Advertentieblad' van 21, 24, 28 Mei en 4 Juni 1889.

Krijgsmacht,

blz. 423, 2e k. Over de uitzending van Fourgeoud zie Dépêches van Thulemeyer 1763-1788, in de bewerking van Robert Fruin, ingeleid en aangevuld door H.T. Colenbrander, Amst. 1912, blz. 97, 101, 136, 145 en 146 (Werken uitgeg. door het Hist. Genootsch. gevestigd te Utrecht).

Blz. 426, 2e k. *De gewapende burgerij*. Op 20 Febr. 1777 werd vastgesteld een 'Generaal-reglement, Waarna alle de Respective Burger-Officieren en Onder-Officieren der Divisien in de Rivieren; En voorts Generaalyk, alle de Planters en Ingezeeten en dezer Colonie Als Meede de Directeuren, en verdere Bedienden Op de Plantagien bewind voerende. Mitsgaders hunne Onder Dienaren Yder, voor zoo verre het hun aangaat bij 't ontstaan van Alarm, 't zij wegens Invasien van den

Binnenlandschen Vyand of by andere *Pérmicieuse Voorvallen*, zig zullen hebben te gedragen'. Van het reglement verscheen een zeldzaam geworden herdruk 'ter Geprivilegeerde Drukkery van A.T. Bordas,' te Paramaribo. Met den binnenlandschen vijand bedoelde men de Boschnegers.

Krynssen,^{aant.}

blz. 434, 1e k. De slotzin van het artikel moet vervallen. Het model is van een latere 'Zelandia'.

Verdrag met Byam. Zie De Holl. Mercurius 1670, blz. 55 en voorts het art. WILLOUGHBY.

Kruit.

Zie ook AARDKUNDE, blz. 7.

Kweekje.

Zie over de 'kweekjes' Herm. J. Jacobs, Kinderslavernij in Suriname (Vragen van den Dag, Febr. 1916, blz. 142-148). Het koloniaal bestuur heeft besloten een onderzoek in te stellen naar de opvoeding en verzorging der kweekjes. Daartoe is op 1 Mei 1916 bij de Koloniale Staten een verordening ingediend, die beoogt aan het onderzoek een wettelijken grondslag en een ambtelijk karakter te geven, zonder welke het resultaat van het onderzoek gering zou zijn. Zie voorts Kol. Weekblad van 17 Aug. 1916.

Lakoe,

N.E. Zie de aanvullingen bij DANSEN.

Landbouw,

blz. 441, 2e k. De 'vestigingsplaatsen voor kleine landbouwers' vindt men opgenoemd in G.B. 1916 n°. 71.

Blz. 442. Onder *Litt.* nog op te nemen het onder *Litt.* bij NIJVERHEID, blz. 511 genoemde geschrift van Dieperinck. Voorts het Suriname-nummer van Neerlandia, Sept./Oct. 1903; J. Bakker, De Landbouw in 't klein in Suriname en hoe die loonend kan worden. Paramaribo, 1915 en het hiervoren bij KOFFIE genoemde rapport Van Hasselt.

Sedert April 1916 geeft het Dep. van den Landbouw in Suriname, voorloopig driemaandelijks, een populair tijdschrift uit, getiteld 'West-Indië. Landbouwkundig Tijdschrift voor Suriname'.

Op initiatief van den nieuw benoemden Gouverneur van Suriname G.J. Staal, is op 11 Oct. 1916 te 's-Gravenhage een vergadering gehouden in hoofdzaak bijgewoond door belanghebbenden bij Oost-Indische cultuur-ondernemingen. De Gouverneur zette uiteen, dat hij de vergadering bijeengeroepen had met het doel te bevorderen, dat de kennis, de energie en het kapitaal, welke de cultures in Oost-Indië tot bloei gebracht hebben, ook zullen worden dienstbaar gemaakt aan de ontwikkeling van de kolonie Suriname. De aanwezigen verklaarden zich bereid een bedrag bijeen te brengen voor het instellen van een onderzoek. Daartoe is een studie-syndicaat opgericht, dat ten doel heeft te onderzoeken, welke cultures van uitvoerproducten in Suriname op gezonde basis kunnen worden gevestigd. Zie over het studie-syndicaat het artikel van G.E. H[uffnagel] De toekomst van Suriname (Econ. statistische Berichten, 22 Nov. 1916, blz 747-748).

Lansberge (Reinhart Frans van).

Zie over hem ook: Jhr. H. de Vaynes van Brakell, Vrijmoedige gedachten omtr. de Nederl. Zeemagt in de West-Indiën (Verh. en Berigten betrekk. het zeewezen, enz. jaarg. 1857, 2e afl., blz. 8-12).

Lepra,

blz. 451, 2e k. Onder *Litt.* nog op te nemen: P. Poelman, Verhandeling over de Negerziekten, Paramaribo 1798. - H. Zaalberg, Eene melaatschenverpleging in Suriname (Eigen Haard, 15 Sept. 1900). - Souvenir. Herinnering aan de blijde feestviering, gehouden bij gelegenheid van het 12½ jarig bestaan der Gerardus-Majella-Stichting te Paramaribo, Amst. 1908. - Gedenkboek ter gelegenheid van het Gouden Emancipatiefeest in Suriname op 1 Juli 1913. Paramaribo 1913 (hierin het hoofdstuk 'De R.K. Missie en de melaatschen', door Pater Verheggen). Zie voorts ZIEKENVERPLEGING.

Het gebruik van *Chaulmogra-olie* - waarmede op de Philippijnen en in het instituut van Dr. Dyer te New Orleans merkwaardige genezingen verkregen zijn - zal op Groot Chatillon krachtig voortgezet worden. Op de Surinaamsche begrooting voor 1917 is de raming van den betrekkelijken post daartoe met f4000 verhoogd.

Likker,

blz. 453, 1e k., r. 15 v.o.: iquor; lees: liquor.

Maatschappij tot Nut van 't Algemeen.

Zie de aanteekening hiervoren onder GOUVERNEMENTS-BLADEN.

Madapolam,

ook geschreven Madapollam en Madopolam. De heer G.P. Rouffaer maakte ons opmerkzaam, dat de plaats van dien naam niet verdwenen is. Zij telde in 1898 bijna 2000 inwoners. De mededeeling omtrent de vloedgolf komt voor in Vivien de Saint Martin's Nouv. Dict. de Geogr., Paris 1887. Omtrent Madapollam, voorstad van Narasapur, schrijft The imperial Gazetteer of India, new ed. Oxford 1908 Vol. XVI, blz. 227: 'It was an important factory in the early days of the East India Company, which gave its name to a class of cotton goods still known as Madapollams. The encroachments of the river Goodāvāri, which here makes a sharp bend towards the south, have now greatly eroded the site of the old settlement'.

Maïs.

Dr. Hendrik P.N. Muller, Door het land van Columbus, Haarlem 1905, blz. 434, merkt op dat de Kleine maïs van Curaçao het Afrikaansche kaffer-koren is.

In Oct. 1916 verscheen bij G. Kersten & Co. te Paramaribo een geschriftje, getiteld 'Mais-Recepten', bewerkt door Mevr. A. van Genderen - Rühmann.

Maten en gewichten,

blz. 467, 1^e k. De oudste landmaat in Suriname, nadat de kolonie door Krijnssen was veroverd, was de Bloysche roede (= 3.617 M.). Door de Staten van Zeeland was in de instructie, aan Mogge (zie LANDMETEN, enz. blz. 445, 1^e k.) in 1667 medegegeven, voorgeschreven dat hij 'soo voor het landt als particuliere gebruycken [zou] de Bloysche mate alhier in Zeeland meest gebruyckelik'. Deze maat was oorspronkelijk door de Heeren Bloys (Fr.) in het marquisaat Bergen op Zoom ingevoerd. De roede was verdeeld in 12 voeten, elk van 12 duimen. Het zou de moeite waard zijn in Suriname te onderzoeken of de eerste uitgifte van gronden aldaar volgens deze maat heeft plaats gehad en wanneer de Rijnlandsche maat in gebruik is gekomen.

Mangro,

N.E. Zie PHIZOPHORA; lees: RHIZOPHORA.

Monroe-leer,

blz. 483. Aan een artikel van Charles H. Sherrill, getiteld 'The strengthening of Latin America' (The North American Review van Maart 1916, blz. 388-396) zij hier het een en ander ontleend. De schrijver stelt 'certain map changes' voor. De Vereenigde Staten moesten de Europeesche koloniën in Amerika - behalve Canada - koopen, Fransch Guiana aan Brazilië, Nederl. en Br. Guiana aan Venezuela schenken, de West-Indische eilanden behouden behalve de twee of drie, die dicht bij de kust van Venezuela liggen en welke aan dit land gegeven dienen te worden. 'If Monroe was right, and right he undoubtedly was, then his doc-

trine should be fulfilled and this hemisphere purged of existing colonies as well as protected against future ones. And this is a most opportune moment for us to offer to pay to Denmark^{*)}, Holland, France and England for their colonial possessions in the New World, since never before have they been put under so great a financial strain as to make such payments welcome.'

....'With those who urge that European colonies in the Americas are better off than they would be if free, I have no patience.'....

....'All this European control of Pan American territory should be eliminated, and it is our duty, following in Monroe's footsteps, to initiate the movement'....

In een artikel in de American Review of Reviews van Sept. 1916 - vrij bewerkt in de Wetensch. Bladen van Nov. 1916 - schreef I. Lothrop Stoddard:'Nederland moet zich in deze dagen geweldige financieele offers getroosten. Het komt daarom geenszins onwaarschijnlijk voor, dat Nederland zich van zijn West-Indische koloniën zou willen ontdoen. Amerika zou er een hoogen prijs voor moeten betalen, want Curaçao heeft door de opening van het Panamakanaal schitterende financieele vooruitzichten. Maar tegen onzen ouden goeden vriend Nederland zouden wij Amerikanen gaarne royaal zijn, en zelfs een aanzienlijk bedrag zou goed besteed zijn, indien wij hierdoor de groote bezwaren konden voorkomen, die zeer stellig het gevolg zouden zijn van een poging om het bezit van Nederlandsch West-Indië op eenige Europeesche groote mogendheid over te dragen, omdat de Ver. Staten in geen geval in zulk een overdracht zouden kunnen berusten.'

Musea,

blz. 494, 1e k. Uitgebreide collecties op het gebied van de geologie van Suriname bevinden zich ook in het Mineralogisch Geologisch Museum der Technische Hoogeschool te Delft, o.a. de gesteenten-verzamelingen van de Lawa-exploratie, die van Dr. H. van Cappelle en ook van de andere Suriname-expedities. Van de W.I. Eilanden vindt men er de verzamelingen van Molengraaff, Duyfjes en Grutterink.

Naamgeving,

blz. 500, 2e k. Zie de aanvulling onder BURGERLIJKE STAND.

Neger-engelsch,

blz. 505, 1e k., r. 19: Bockhoudt's: lees: Boekhoudt's; r. 6 v.o.: 1858; lees 1855. Zie ook Prof. Dr. W. Joest, Ethn. und Verwandtes aus Guayana (Intern. Arch. f. Ethn. Suppl. zu Band V, 1893, blz. 20-24).

*) Terwijl wij dit schrijven brengen de dagbladen het bericht dat de Deensche West-Indiën aan de Vereenigde Staten verkocht zijn of zullen worden, naar het schijnt op krachtigen aandrang van de Vereenigde Staten.

In de pers heeft ook reeds het - weer tegengesproken - gerucht geloopt, dat de Amerikaansche regeering de Nederlandsche heeft gepolst omtrent den verkoop van het eiland Curaçao.

Negotiatiën,

blz. 507, 1e k. Op blz. 189 van de Dépêches van Thulemeyer (zie volledige titel onder de aanvulling KRIJGSMACHT) wordt het bedrag der plantage-leeningen in Suriname op 75 miljoen gulden geschat.

Nijverheid.

SURINAME. Zie ook de aanvullingen onder BAUXIET en PETROLEUM.

Ojeda (Alfonso de)

blz. 517, 1e k.; lees **Ojeda (Alonso de)**.

Onderwijs.

Door de wet van den 24sten Juni 1916 tot wijziging en aanvulling van de wet tot regeling van het lager onderwijs (Stb. n° 300) is bereikt dat ook een tweejarige werkzaamheid als onderwijzer in de West-Indische koloniën toelating geeft tot het examen voor de hoofdakte in Nederland.

Tevens is bepaald dat bij K.B., den Raad van State gehoord, wordt aangewezen welke in de koloniën verkregen akten van bekwaamheid tot het geven van lager onderwijs worden gelijkgesteld met de overeenkomstige akten, in Nederland uitgereikt.

Zie voor de gelijkgestelde akten het K.B. van 7 Aug. 1916 (Stb. n° 373).

Onderzoekingsstochten,

enz. blz. 527, 1^e k., r. 14: dl. II; lees: dl. X. Blz. 532, 2^e k. Van een zeer recenten tocht worde hier nog melding gemaakt. Volgens het Surinaamsche nieuwsblad 'De West' van 15 Sept. 1916 heeft de heer Arthur P. Denby uit Canada, die zich voor het houtbedrijf interesseert, samen met den heer Puth in Augustus 1916 in een korjaal een reis gemaakt langs de Surinamerivier tot aan de samenvloeiing van de Gran Rio en de Pikien Rio, de bronrivieren van de Suriname. Volgens het verhaal van den heer Denby werden de reizigers overal door de Boschnegers gastvrij ontvangen.

Blz. 533, 1^e k. Onder *Litt.* nog te verwijzen naar de brieven van J. Fr. Hulk over de Corantijn-Expeditie (T.A.G. 15 Maart 1911, blz. 299-310).

Oost en west,

blz. 535, 1^e k. In Oct. 1915 werd een speciale 'Commissie voor West-Indie' ingesteld, die zich ten doel stelt het behartigen van de belangen van de Nederl. W.I. Koloniën

overeenkomstig de statuten der vereeniging Oost en West. Het reglement voor de commissie werd vastgesteld in de vergadering der commissie van 12 Oct. 1915 en goedgekeurd in de vergadering van het Hoofdbestuur van Oost en West van 30 Oct. 1915.

Opium,

blz. 539, 1e k. r. 28. De geldende tekst der verordening strekkende o.m. tot regeling van den verkoop van opium is opgenomen in G.B. 1915 n°. 61.

Blz. 540, 1e k. Vóór Oranjestad opnemen: Oranje.

Zie CITRUS VULGARIS en VRUCHTEN, enz.

Blz. 541, 1e k. OTTERS en OTRABANDA moeten van plaats verwisselen.

Paramaribo,

blz. 550, 1e k. Zie over de verovering van Paramaribo de lezing op 2 Febr. 1917 door F.E. Baron Mulert gehouden voor de Maatsch. v. Nederl. Letterk. te Leiden.

Blz. 552, 1e k. Zie over de afschaffing der tijdschoten nog het Koloniaal Weekblad van 10 Aug. 1916, en voorts over de tijdschoten J.G. Stedman, Reize naar Surinamen, Amst. 1799 II 49.

Peru.

Zie GUIANA. blz. 340, 1e k.

Petroleum.

Naar het voorkomen van petroleum in Suriname zal, volgens berichten in de Surinaamsche nieuwsbladen, van wege een Nederlandsch syndicaat een onderzoek worden ingesteld, waartoe in Sept. 1916 een ingenieur is uitgezonden.

Phosphaat,

blz. 559, 1^e k. r. 11: 1885; lees: 1855; r. 14: Avis-; lees: Aves.

Pianbois,

blz. 562. Zie de aanvulling onder BOSCHJAWS.

Pimba,

blz. 563, 1e k. Zie de aanvulling onder BOOZE OOG.

BLZ. 565, 2^e k. r. 28.

Na MASJIBAARI laten volgen: WILD MANGEL.

Plaatselijk bestuur.

SURINAME, blz. 567, 1e k. Onder dagteekening van 10 Augustus 1916

heeft de Gouverneur aan de Koloniale Staten ter goedkeuring aangeboden twee ontwerp-verordeningen, de eerste betreffende de verdeling der kolonie in districten en gemeenten en het beheer der districten, de tweede, tot invoering van een gemeentebestuur voor de stad Paramaribo.

Plaatwerken,

enz., blz. 568. *Politieke prenten*. Hier volgt nog de beschrijving van een zestal dezer prenten: De eerste, in de Nederl. Spectator 1865, no. 20, heeft betrekking op het regeeringsreglement voor Suriname. Een gebrekkige man, zich voortbewegende in een toestel op vier wielen. Onderschrift: *De oppositie tegen het reglement*: 'Hij is er nog niet rijp voor; hij kan op eigen beenen nog niet staan; de volksgeest is nog niet bezielde.... de publieke geest niet opgewekt, enz.'

Antwoord: 'Keer het argument om; neem de beletselen weg en hij zal op eigen beenen staan, enz.'

De tweede, in de Nederl. Spectator 1882, no. 22, heeft de 'Westindische Maildienst in spe' tot onderwerp. In een klein bootje - een korjaal? - waarin ze juist past, ligt onder neerhangende planten een schoone vrouw, de Surinaamsche Maagd. Onderschrift: 'Nederland! Nederland! Zult gij dan niets voor mij doen - ik kan toch zoo veel geven!'

Het opschrift van de derde prent, in de Nederl. Spectator 1888 no. 40, is: 'De nieuwe gouverneur van Suriname'. De prent heeft betrekking op de benoeming van Jhr. Mr. M.A. de Savornin Lohman tot gouverneur. Op den voorgrond eenige van vreugde dansende en springende negers. Links een oude negerop den grond zittende met de Staatscourant in de hand. Op den achtergrond negerhutten. Onderschrift: 'Hoezee! nu krijgen we het eene noodige en misschien nog een Biddag voor de rest!'

De vierde verscheen in De Ware Jacob van 23 Aug. 1902 en heeft betrekking op de benoeming van den heer C. Lely tot gouverneur. Teekening van Sp.[eenhoff]: een mansfiguur in het midden, die met de rechterhand een tot mensch gestyleerde roos met bladeren vasthoudt, met de linkerhand een dito lelie; op den achtergrond van de roos drie Javanen-koppen met hoofddoeken en daaronder 'Oost', links vier negerkoppen met hoge hoeden en daaronder 'West'. Bijschrift: 'Het zorgend moederland heeft in de Oost een Roozeboom, een Lelie in de West geplant.'

Van zeer recenten datum is de vijfde, die in De Amsterdammer van 19 Aug. 1916 voorkomt, geteekend door Joh. Braakensiek. Opschrift: 'Bij den verkoop van de Deensche Antillen'. Moeder Nederland zit op een stoepje met haar breikous in de hand. Curaçao, een creoolsch meisje, grijpt haar bij de hand en wijst naar Uncle Sam, rechts op de prent. Naast Curaçao staat Suriname, een meisje in de volksdracht. Tusschen haar en Uncle Sam een weenende vrouw, Denemarken. Links op de prent Java, een meisje in sarong en kabaai, met de linkerhand op Moeder Nederlands' schouder. Onderschrift: 'De Hollandsche kinderen tot hunne moeder: 'Jij zult ons toch nooit aan zoo'n rijken vreemden man verkoopen?'

Nog jonger is de zesde prent. eveneens van Braakensiek in De Amsterdammer van 9 Sept. 1916. Het opschrift luidt: 'De Nieuw-benoemde Gouverneur van Suriname'. Gouverneur Staal, in ambtscostuum met een reusachtigen penhouder (ouderwetsche schacht) in de hand en een fleschje inkt aan de bovenste knoop van zijn vest hangend, rijdt stokpaardje op een kantoorkruk. Onderschrift: Een 'Staal-tje' van Bureaucratie.

Van de in de W.I. koloniën geboren kunstenaars is hier nog te noemen Jacob Ernst Marcus, geb. 19 Maart 1774, op St. Eustatius, overl. te Amst. 2 Oct. 1826 (zie het Studie-prentwerk van Jacob Ernst Marcus, lid v.d. vierde klasse v.h. Kon. Ned. Instituut en Directeur voor de graveerkunst bij de Kon. Akad. v. beeldende kunsten te Amst. Amst. bij S. de Greber, z.j. De levensschets in het Hollandsch en Fransch. De collectie bevat niets dat op St. Eustatius betrekking heeft).

Plantage.

Een beschrijving van het leven op de Surinaamsche plantages in de tweede helft der vorige eeuw geeft E.J. Bartelink in zijn geschrift: Hoe de tijden veranderen. Herinneringen van een ouden planter. Paramaribo 1916.

Plantage-rubber,

blz. 570, 2e k., noot. In Aug. 1916 verscheen ter Algem. Landsdrukkerij: De gouvernements-rubber onderneming 'Slootwijk'. Hare geschiedenis, tegenwoordige toestand en toekomstige behandeling. Rapport van den Directeur van het Caoutchoucbedrijf bij het Boschwezen in Nederlandsch-Indië, met verlof in Nederland, H.J. van Hasselt, ingevolge opdracht van Zijne Excellentie den Minister van Koloniën, bij besluit van 25 October 1915, Afd. A³. en B no. 34.

BLZ. 575, 2e k., r. 22 v.o.: *Todéberé*; lees: *Todo-béré*.

Prostitutie,

blz. 591, 1e k. Zie de aanvulling onder HYGIËNE.

BLZ. 593, 1e k. r. 10 v.o.: *paltte*; lees; *platte*.

Quassia amara,

blz. 595, 2e k. Verdere mededeelingen over den ontdekker geeft Dr. J. Sack in het Pharm. Weekbl. van 29 Jan. 1916, blz. 103-105.

Réfugiés,

blz. 606, 2e k. Een groot aantal namen van naar Suriname uitgeweken Franschen met de betrekkingen, die zij daar bekleed hebben, vermeldt Fred. Oudschans Dentz, Geschiedk. Aanteekeningen over Suriname en Paramaribo, Paramaribo 1911, blz. 55 en 56.

Rijksarchief,

blz. 609. Zie het slot van de aanvulling onder ARCHIEVEN.

Sisal,

blz. 632, 2^e k. r. 31. Het Landb. Tijdschr. voor Suriname en Curaçao, no. 3 (Aug. 1916) blz. 17 deelt mede dat door het Dept. van den Landb. in Suriname in 1916 niet minder dan 100,000 stuks plantmateriaal aan deze cultuurmaatschappij toegezonden worden.

Sneki-Koti,

blz. 643. In het groote serumtherapeutische instituut te Butentan (Brazilië) worden serums tegen de inwerking van slangenbeten bereid. Men onderscheidt verschillende hoofdsorten van slangen; het vergift van de eene soort stoort den bloedsomloop, dat van de andere verlamt de ademhaling. Tegen ieder gift is een speciaal serum noodig en voor ieder der beide soorten is een serum bereid; bovendien heeft men een serum samengesteld, dat beide werkingen tegengaat en in die gevallen gebruikt wordt, waarin de slang, die gebeten heeft, niet bekend is.

In het Koloniaal Weekblad van 4 Jan. 1917 is uit het Algem. Landbouweekblad voor Nederl.-Indie, de mededeeling overgenomen dat het drinken van het uit een pisangplant geperste sap een zeer goed middel is tegen den beet van slangen, schorpioenen en duizendpooten. Verscheidene gevallen van genezing worden opgesomd.

Soesà,

N.E. Zie de aanvulling onder DANSEN.

Spelen,

blz. 646, 1e k., v.o. Dr. H. van Cappelle geeft van het bij dit spel - door hem *teri foetoe*, bee-

nen tellen, genoemd - behorende aftelrijm een in kleinigheden verschillende lezing (Surinaamsche Negervertellingen in de Bijdr. tot de Taal-, Land- en Volkenk. v. Nederl. Indië, 1916, deel 72, blz. 249). Hij beschrijft ook den gang van het spel en geeft een verklaring van het aftelrijm (blz. 250).

BLZ. 648, 2^e k. r. 15 v.o.: Mothaeus; lees: Mathaeus.

BLZ. 655, 2^e k. r. 8 v.o.: na detentie bij te voegen: hetzij door cassatie met of zonder afzetting.

Studie-Syndicaat-Suriname.

Zie de Aanvulling onder LANDBOUW.

Suriname,

blz. 665, 2e k. Blijkens eene telling, die in 1694 heeft plaats gevonden, bedroeg de bevolking der kolonie 6423 personen, zoo blanken als slaven.

Blz. 666, 1^e k. In 1914 en 1915 was het overschot van geboorten 1265 en 1432. In 1915 daalde het sterftcijfer tot 14.4 per 1000. In 1912, 1913 en 1914 had het achtereenvolgens bedragen 25.8, 22.7 en 17.7 per 1000.

Blz. 667, 1^e k. r. 36. Sedert 1915 heeft Coronie een bliksem-acetyleenlicht.

Tabak,

blz. 674, 2e k. In de Hedendaagsche Hisstorie of Tegenw. Staat van Amerika, Amst. 1767, II, 551, leest men van de Surinaamsche tabak: 'De tabak die men er teelt, is zo goed niet als de Virginische, en wordt meest van de Slaaven, om te rooken gebezigd. Hetgene er verder van daan komt is weinig, en wordt uit liefhebberij of tot Presenten, van de Kapiteinen of Passagiers mede genomen'.

BLZ. 677, 2^e k. *Temming*; lees: *Temminck*.

Tijdschoten.

Zie de aanvulling onder PARAMARIBO.

Tijdschriften en periodieken,

blz. 680, 2e k. Nog op te nemen: West-Indië. Landbouwkundig Tijdschrift voor Suriname. Uitgave van het Dep. van den Landbouw in Suriname. Verschijnt te Paramaribo, voorloopig driemaandelijks. Het eerste nummer verscheen in April 1916.

Blz. 683, 1e k. Vóór Tondeldoos op te nemen: Tonckens J.Lz. (Warmolt).

Zie GOUVERNEURS.

Vaillant,

blz. 692, 2e k. Zie over dezen reiziger ook S.P. L'Honoré Naber's opmerkingen (T.A.G. 2e serie, dl. XXXIII, 1916, blz. 774 en 776).

Veeteelt,

SURINAME. In het verslag over 1914 van het Dept. v.d. Landbouw in Suriname komt een belangrijk artikel voor over den veestapel, dat hoofdzakelijk handelt over de teelt en de ziekten van varkens. Resumeerende zegt de schrijver - de gouvernements-veearts E. Vleming - dat de veestapel veel te wenschen overlaat en dat dit in hoofdzaak toe te schrijven is aan de slechte, weinig intensieve voeding, hetgeen voor een belangrijk deel weder een gevolg is van de minderwaardige grassoorten van de natte, zure weilanden.

Vergiften,

blz. 707, 2^e k. r. 30. Zie over dezen beruchten neger (Ta Samweri (vader Samuel) De West van 26 Sept. 1916. Ook een tweetal andere beruchte obia- en wisimannen wordt daar genoemd en het versje, dat op hen betrekking had, medegedeeld:

Krepsi beri.	Kreps begraaft ze
Baba diki.	Baba graaft ze op
Tjobo tjari.	Tjobo vervoert ze,

de lijken n.l. waaruit Tjobo gezegd werd vergift te halen.

Visscherij-bedrijf,

enz., blz. 721, 1e k. v.b. Volgens het Kol. Verslag 1916, blz. 20 zal de proefneming met het stekken van sponsen door Dr. P.J. van Breemen voor eigen rekening worden voortgezet.

Vogel-eilanden

of Aves-eilanden. Zie bij PHOSPHAAT, blz. 559 1^e k. en VERDRAGEN, blz. 706, 2^e k. De hierbedoelde Aves-eilanden werden 30 Juni 1865 door den scheidsrechter (Spanje) aan Venezuela toegewezen.

Volkstelling.

Zie de aanvulling onder SURINAME.

Watervoorziening.

Een zeer uitvoerige opgave van de watervoorziening in het Militaire Hospitaal te Paramaribo geeft Bijlage 7 van het Jaarverslag dezer inrichting over 1915. Daaruit blijkt dat men, behalve het putwater, waarvan de hoeveelheid onbegrensd is, beschikt over berging voor ruim 805 M³ regenwater.

Willemstad,

blz. 748, 1e k. r. 29 v.o. 'tappen en slijten.' Deze opschriften zijn een uitvloeisel van een wettelijk voorschrift.

Zelfde kolom r. 5 v.o.: Barge; lees Crol.

Zelfde kolom laatste regel: hier 'fiskalaat' genoemd. Deze woorden te schrappen. Fiskalaat noemt men de politiehoofdwacht nabij de haven.

Winti,

blz. 750. Belangrijke bijzonderheden omtrent den winti-dans vindt men medegedeeld in De West van 26 en 29 Sept. 1916, naar aanleiding van een door het kantongerecht te Paramaribo behandelde strafzaak.

Zaden,

enz. blz. 755, 2^e k. zie ook het artikel Huisvlijt in Suriname, door Fred. Oudschans Dentz. (Tijdschr. v. econ. geogr. 15 Dec. 1916, blz. 567-570).

Zee- en landkaarten.

Zie ook: Vroegste kartografie van Amerika, door J. Keuning (Tijdschr. v. Gesch.-Land- en Volkenk. Gron. 31^e jg. 3^e afl. 1916, blz. 158-172).

Blz. 759, 2^e k. sub 4. Blijkens ingesteld onderzoek zijn de rapporten en de atlas ook niet in het Koninklijk Huisarchief aanwezig.

Ziekenverpleging,

blz. 761, 2^e k. v.b. De chefs v.h. Militair Hospitaal te Paramaribo van 1764 tot heden vindt men vermeld in het Verslag der inrichting over 1915.

Zoutwinning,

blz. 765, 2^e k. r. 21. Deze maatschappij bestaat niet meer of heeft althans de zoutwinning opgegeven.

Het Kol. Verslag 1916, blz. 20, maakt nog melding van de zoutpannen van den heer Craane.

Blz. 766, 1^e k. r. 14: zoutwerken; lees: zoutmeren.

Register van namen in de artikelen voorkomende^{*)}.

(Hierin zijn niet opgenomen de schrijvers in de literatuur bij de artikelen genoemd).

A.

Abendanon Jzn. (S.)	235, 239
Adriaensz (A.)	329
Adriaensz (P.)	329
Aernhem (W. van)	518
Aigron (de la Mothe)	412
Albus (P.)	600
Alexander III (Czaar)	330
Alexander VI (Paus)	634
Alma (P.)	312, 465, 527
Ampuez (J. De)	475
Anderson	167
Apatoe	231, 245
Archier van Keenenburg (L.)	468
Arias (I.)	386
Aries	33
Asbeck (W.A. Baron van)	149, 150, 361
Audra (A.)	61
Augar (J.E.)	250
Avilar (J. D')	386

B.

Baars (J.J.A. van)	476
Backerus (J.)	359
Baillie (D.)	154
Bakhuis (L.A.)	228, 446, 529, 530
Bambi	154
Bankert	432
Bannister (J.)	321, 433
Barends (C.)	326

*) Zie ook de familienamen of blz. 389, 1e k. en 2e k.

Baron	146, 770
Baron (A.)	507
Baroso	635
Barrington Brown (C.)	229, 331
Barrow (Ch.)	329
Barry	321
Bartlett (A.D.)	563
Bär von Hammersweil (R.N.G.M.)	239
Bas (F. De)	446
Basatti (S.)	611
Baselier (J.)	358
Bastaert (R.)	432
Batenburg (A.J. Imbyze Van)	331, 540
Batenburg (C.A.)	509
Batenburg (G.L.)	358
Batterie (P.)	329
Beaujon (J.J.)	257, 328
Beaumont (P. van)	445
Beck (J.)	327, 442, 747
Beck (M.)	327
Beek (W.)	327
Beckering van Loenen (L.L.)	416
Beek (A.)	327
Beek (N. van)	327
Belmonte (Baron De)	385
Benckes (J.)	674
Benjamins (D.)	311
Benjamins (H.)	339, 416, 620
Benjamins (H.D.)	251, 494, 527, 529, 705
Bent (J.)	31
Bentanços (D.)	382
Berch (C.)	328
Bergansius (J.W.)	473
Bergsma (C.A.)	250
Berkhout (A.H.)	149, 150, 361, 532
Berlicum (L.B. van)	327
Bermont (De)	422

Bernagie (B.)	327
Berreo (A. De)	700
Berrie (L.)	343
Berry (J.)	433
Betz (G.H.)	473
Beuningen (J.)	327, 443
Beuningen (J. van)	257, 327, 771
Beyerinck (W.)	446
Beys (H.)	359
Bijl de Vroe (D.)	228
Binckes	629
Bisschop van Tuinen (H.)	531
Blanco (Guzman)	179, 270, 349, 690
Bley (P.)	119
Blennac (Comte De)	329
Bligh (W.)	56
Blijmoffo	155
Blois van Treslong (W.O.)	324, 430.
Blond (Le)	465
Blunt (R.)	329
Boddaert	506
Boeke (J.)	37, 479, 533
Boey (W.C.)	641
Bogaerd (W.H.)	670
Boldingh (I.)	168, 169, 455, 493, 494
Bolivar (S.)	178
Bolten (D.)	493
Bolton (W.)	328
Bom (H. van der)	493
Boon (H.A.)	530
Borret (A.)	567
Bos (D.)	670
Bosboom (H.D.H.)	529
Bosch (H.J.)	239
Bosch Reitz (G.J.A.)	235, 416
Bosschaert (K.)	323, 403, 468
Bos Sulpke (Th.)	508

Bosveld (J. van)	328
Boudet	527
Braaf (De)	422
Braak	430
Brakell (Jhr. H.J.L.J. de Vaynes van)	559
Bray (Th.)	567
Bredemeyer (T.)	169
Brederode (D.)	324
Breemen (P.J. van)	533, 777
Bresse (M.P. De)	514
Bresser (W.J.)	404, 493
Bridges	674
Brill	523
Brion (P.)	177
Brisbane (C.)	328
Brito (A. De)	386
Brocx (A.)	473
Brouwer (A.)	520
Brouwers (Th.)	475
Bruyn (A. De)	475
Burgh (C.)	327
Burgh (C. Anderman van der)	328
Bylandt (Van)	629
C.	
Cabel (C. Wzn.)	433
Cabeliau (A.)	343
Cabell (E.A.)	514
Caddell (W.)	771
Calkoen (C.)	239
Cameron (A.)	229
Campen (J.C. van)	327
Capellen (G.A.G. Ph. Baron van der)	472
Cappelle (H. van)	493, 508, 529
Cappelle Jr. (H. van)	529
Carillion (A.C.)	387

Carillo (Is.)	386
Cassard (J.)	177, 257, 386, 393, 421, 668, 678
Casse (Du)	386, 421, 668
Castairs	771
Castro (C.)	270, 432
Cellier (J.D.)	468
Ceulen (A.C. van)	647
Ceuvelaar (B.)	432
Chabert (Ch.)	329
Chaillou	674
Chambrier	468
Chatillon (Ridder De)	186
Chevallier (Ch. Le)	235
Chimman Lal	772
Christiaens (A.)	739
Chumaceiro (A.M. Mendes)	390
Clarkson	636
Clifford (G.G.)	473
Clifford (J.)	651
Clock	621
Cloots	621
Cockburn (J.)	328, 329
Coehoorn (A. Wierds van)	647
Coesvelt (H.)	329
Cohen (E.A.)	388
Cohen (M.A.)	388
Collen (J. van)	257, 327
Collen (J.P. van)	328
Collen (N. van)	327
Columbus	382, 615, 630, 631, 659, 667
Combé (N.)	433, 551
Comins (D.W.D.)	377, 614
Costa (A.J. Da)	514
Costa (J. Da)	239, 416
Coster, (A.M.)	713, 750

Cotten	629
Couderc (E.)	468
Couquerque (L.M. Rollin)	327
Couteur (J.L.)	328
Coymans (B.)	635
Cragin (F.W.)	510
Cramer (P.G.J.)	251
Croll (P.)	473
Curiel (F.C.)	416
D.	
Dahlberg	167
Dähne (L. Ch.)	740
Dalbas (P.)	358, 606
Dalbus (P.)	606
Dam (van)	139
D'Angremond (A.)	239
D'Angremond (H.)	239
Delino (J.)	389
Denby (A.P.)	775
Determan Jr. (F.W.)	395
Detrox (M.)	177
Deutz (W.G.)	386, 505
Deventer (C. Th. van)	34
Dieperinck (H.H.)	493
Dole (V. De)	621
Doncker (J.)	257, 327, 442, 698, 747
Doncker (J.S.)	329, 428
Doorn (J. van)	493
Doornik (A. van)	473
Draak	427
Dragten (J.A.)	416
Drimmelen (C. van)	508, 529, 772
Dubois (G.C.)	310, 465, 532
Duchassaing de Fontbressis (P.)	168
Dudley (R.)	663
Dujardin (D.)	707
Dumontier (F.A.C.)	139, 304

Duplessis (S.)	468, 469, 668
Duvoisin (B.L.)	61
Duyfjes (G.)	532, 533, 558, 560, 738
Duyfjes (H.N.)	531
E.	
Eck (Fr.)	328
Ecklund	450
Eekhout (K. van)	360
Eggers (H.F.A. Baron von)	169
Eldermans (H.W.)	358
Ellis (J.)	329
Emden (A.J. van)	416
Emden (E. van)	139, 676
Emden (E.A. van)	447
Ende-Ledeboer (B.C. van den)	493
Engelen (W. van)	327
Enthoven (L.H.)	235, 239
Epp (C.)	404, 478, 493
Erpecum (J. van)	327, 401
Essed (E.)	150, 770
Esveld (W. van)	239
Euphrasen (C.)	168
Evertsen (C.)	629, 713
Ewijk (A.H. van)	476
Eycken Sluyters (J.M J.)	139, 416, 494, 527
Eycken Sluyters (T.J.)	235
Eysink (G.)	475
F.	
Fabius (G.J.)	493
Faesch (J.)	257, 328, 329, 577, 747
Fahlberg (S.)	168
Fay (J.N. Du)	328, 533, 764
Febvre de la Barre (Le)	433
Feltz (van der)	430
Fernandes (A.S.J.)	416
Ferrall (R.A.P.C. O')	41
Fischer	178

Flu (P.C.)	275, 296, 305, 447, 458, 749
Fonseca	386
Fonseca (H. Lopez de)	389
Forsten (J.E.)	168
Fraissinet (Ch. M.)	235, 239
Franssen Herderschee (A.)	465, 530
Freher (N.)	468
Frie (H.)	43
Frouin	676
Frowein (C.R.)	701
Fuller (Th.)	473
G.	
Gales (J.)	328, 576, 622
Ganderheyden (J.M.)	416
Ganzert (J.C.)	508, 529
Gardijn (P.)	329
Garnett	68
Geer (P. van)	556
Geerling (H.)	570
Gefken (F.C.)	416
Gelder (J.W. van)	530
Genderen (H. van)	508
Gijlswijk (J.)	763
Gijn (A. van)	670
Gilquin (J.H.)	416
Gobbelschroy (P.L.J.S. van)	472
Godden (J.)	558, 559, 560
Godin (P.A.)	329, 492
Goeje (C.H. De)	35, 465, 530, 531
Gollenstede (H.J.)	570
Gonggrijp (J.R.C.)	361
Gonggrijp (J.W.)	67, 147
Gordon (R.)	509
Gorsira (G.)	568
Gorsira (M.B.)	560
Gorsira Mz. (C.S.)	559
Gouka (A.J.)	532

Graaff (J. De)	329, 629
Graefdorf (J.)	473
Graff	533
Granada (J.H. De)	416
Granada (S.H. De)	514
Grave (E.P. De)	712
Gravenhorst (G.C. Berg)	139
Grinwis Plaat (P. Th. L.)	314
Groebe (Th. G.)	329
Grol (G.J. van)	140, 402, 494, 701
Grol (Mevr. G.J. van)	168, 494, 701
Grönberg (G.)	563
Grondijs (H.)	529
Grooff (J.)	273, 474, 761
Grovestein (W.A.J. van)	641
Grutterink (J.A.)	531, 532, 533, 560
Guffroy (M.)	532
Gulcher (P.C.)	235, 239
Guldensteden (D.)	468
H.	
Hack (W.)	311
Haenen (J.)	508, 529
Halfhide (J.F.)	388
Hall (C.J.J. van)	251
Hamelberg (J.H.J.)	701
Hamer (H.)	360
Hamilton (J.T.)	182
Hanau (F.C. Graaf van)	334
Hansen (A.)	450
Harcourt (R.)	472
Harisson (J.B.)	737
Harken (J.O.)	494
Harman (J.)	321, 343, 386, 433, 750
Harry	360
Hartsen (Jhr. P.)	417
Hartsinck	430
Heemskerk (Th.)	473

Heemskerk van Beest (Jhr. E.)	567
Heilbron (C.)	387
Heim (P. van der)	472
Heininck (G.)	474
Helder (J.)	532
Heldring (E.)	493
Helm (K. van den)	506

Hemert (J.G. von)	529
Hendrik (Prins)	261, 388, 431
Hendriks (W.)	433
Hendriksen (W.)	712
Heneman (J.C.)	465
Henriquez (H.J. Cohen)	362, 363
Hering (C.J.)	361, 404, 493, 542
Heshuisen & Co. (A.J.)	506
Heshuysen	486
Heumen (K. van)	707
Heurn (Jhr. W.C. van)	63, 493, 533
Heusges (H.)	139
Heylidy (C.J.)	416
Heyliger (A.)	329, 629
Heyliger (J.)	329
Heyliger (Joh.)	329
Heymans (J.F.)	612
Heyningen (A. van)	329
Hide (L.)	330, 750
Hiemcke (A.G.)	446
Hijmans (S.L.)	672
Hoën (R. 't)	329
Hoeven (A. van der)	327
Hofstadt (F. van der)	473
Hogendorp (D. van)	665
Holmes	629
Hood (S.)	430, 706
Hoof van Vreeland (G.H.)	239
Hoop (J.C. van der)	472
Hope & Co.	560
Horst (L. van der)	474
Houtcooper (L.)	329
Houter (Th. G. den)	772
Houtte (J. van)	430, 706
Houven van Oordt (A.J. van der)	42

Hoven (P.L. van der)	473, 474
Hoyte	312
Hubrecht (A.A.W.)	529
Hubrecht (H.F.R.)	415
Hudson (J.)	328
Huet (C. Busken)	239
Hughes (W.C.)	325
Huijcke (B.)	524
Hulk (J.F.)	532
Huybert (P. de)	433
I.	
Immerzeel (C.H.)	235
Insinger (H.A.)	506
Insinger (M.H.)	235
Isola (I.)	318, 559
J.	
Jacobs (G.)	387
Jacobs (W.)	475
Jacobsen (L.)	329
Jacquin (N.J.)	168
Jansen (P.F.)	493
Jentink (F.A.)	331, 529
Jeune (Le)	431
Joest (W.)	287, 288, 465, 528
Johnson	321
Jolie Coeur	146
Joncheere (P. de)	97
Jong (Gebrs. de)	672, 673
Jong (J. de)	416
Jongh (L.J. de)	318
Joosten (A.M.)	476
Juda (D.)	416
Juda (H.)	52
Juta (E.A.J.W.)	446
K.	
Kakebeeke (I.G.J.)	442, 443
Kalff (J.)	528

Kate (H. Ten)	103, 229, 287, 465, 493, 508, 528, 542, 679
Käyser (C.C.)	229, 532
Keen (Th.)	708
Kegel (H.)	167
Kempkes (Th.)	474
Kenswil (F.J.)	611
Kerckrinck (W.)	327
Kersten & Co. (C.)	42, 179, 182
Kerstens (A.)	473
Ketelaar	358
Keymis (L.)	229, 343, 465, 509, 663
Kieckens (F.E.C.)	763
Kip (H.B.)	417
Kip (W.F. van Erp Taalman)	473
Kirck Patrick	360
Kirke (J.)	508
Kistenmakers	476
Kitasato	450
Klinckowström (Baron Axel)	528, 563
Koch (E.A.)	305
Kock (P.J. de)	530
Kol (H.H. van)	34, 533, 560
Koolwijk (A.J. van)	169, 493, 543, 544, 545
Kratter (F.)	611
Kraus (J.)	701, 748
Krayenhoff (C.R.T. Baron)	428, 533
Kreglinger & Co.	399
Kroesen (C.M.H.)	239
Kuntze (O.)	168
Kwamina	611
L.	
Laag (A.A. Ter)	514, 670
Laag (A.M.A. Ter)	191
Labouchère (C.H.)	239
Ladesma	388
Lammens (A.F.)	51

Lamont (J.)	329, 629
Lampsins (A.)	334, 617, 629, 674
Lampsins (C.)	334, 617, 629, 674, 732
Landré (Ch.)	296, 304, 450, 606
Landré (Ch. Drognat)	450
Langenheim (A.P.)	532
Lansberge (J.F.A.C. van)	613
Lantman (J.)	674
Layard (F.)	328
Lee (W.)	395
Leent (van)	282
Lefroy (C.E.)	611
Lemmers (P.)	323
Lens (P.C. Th.)	493
Leschenault	167
Levat (M.E.D.)	313
Levie (S.J.)	387
Lewenstein (M.J.)	387, 388
Leygh	229
Lidth de Jeude (O.C.A. van)	738
Liebergen (N. van)	257, 327
Lijon (G.H. Barnet)	250, 552
Lijon (H.)	707
Linderay (J.)	329
Lionarons (A.)	611
Lionarons (A.C.W.)	168, 494
Lixraaven (J.)	328
Lloyd (C.)	318
Lohman (A. de Savornin)	612
Lombardi (A.)	611
Loncke (S.)	432
Loon (C.J. van)	310, 314, 465, 532
Lorié (J.)	482
Loth (J.)	532
Loth (J.E.)	568, 770
Loth (W.L.)	228, 239, 312, 339, 446, 465, 526, 527, 529, 530, 532, 620

Lotsy (J.S.)	473
Lotze (T.M.)	51
Lougarre (J.P.)	361
Luls (G.)	327
Lungwitz (E.E.)	310, 313
M.	
Maath (B. Ter)	678
Maduro & Zonen	512
Maduro (M. van S.L.)	337
Maduro (S.E.L.)	351
Maduro (S.L.)	337, 389
Malbon (W.)	328
Malbouet (V.P.)	508, 706
Mangelaer (C.)	433
Mansanillo (J.)	475
Marcus (A.W.)	611
Marcus (J.E.)	775
Marechal	117, 440, 550, 667, 674, 678
Marselis (J. en Th. van)	505
Martin (E.E. St.)	493
Martin (K.)	261, 310, 356, 482, 527, 529, 533, 567, 671
Masham (Th.)	465
Masson (F.)	168
Mauregnault (P. De)	432
Mauricius (A.)	469
Mauricius (J.)	468
Mauricius (J.F.)	469
Mauricius (P.)	469
Maurits (Prins)	389
May (W.)	682
Meerten (N. van)	520
Meeuwissen (J.C.)	475, 761
Meinertshagen (De)	139
Mentelle (S.)	465
Menzies	771
Mepsche (G. De)	329

Mercato (D. De)	386, 739
Merwart (P.)	568
Mesa (I.)	386
Mesquita (J.B. De)	235, 239
Mesquita (R. Bueno de)	239
Meurkens (A.)	474
Meurs (C.H. van)	493
Meyer (I.)	387
Middelberg (E.)	310, 313, 316, 532
Middelberg (G.A.A.)	670
Minaja (D.)	382

Moerman (C.)	530
Mogge (W.)	445, 550
Molengraaff (G.A.F.)	530, 533
Moll	431
Moll (J.)	468
Monchy (S.J.R. De)	670
Monroe (J.)	482
Montbrun (M. Du Puy de St. André)	31
Morgan (Th.)	329
Morpurgo (J.)	395
Morpurgo (J.S.)	416
Morren (Th.)	609
Mourgues	412
Mourquis (C.)	518
Mulert (F.E. Baron)	484, 769, 775
Muller (A.)	239
Muller (H.)	235
Muller (H.P.N.)	748, 774
Muller (J.)	235
Muller (J.E.)	494, 528, 620
Muller (P.N.)	417
Musschenbroek (G.P.H. van)	533
Mussenden (W. Ch.)	329
N.	
Naar (J.J.)	560
Naär (M.)	386
Naber (S.P. L'Honoré)	773
Nassy (D.)	334, 343, 385, 386, 389
Nassy (I.)	386, 387, 773
Nassy (M.)	567, 717
Nassy (S.)	385, 386, 392, 518
Neill (J. Mc)	772
Neissen	450
Nelson (L.E.)	305
Nepveu (A.)	507, 639

Nepveu (L.)	465, 507, 682
Nerée tot Babberich-van Houten (De)	568
Netscher (A.D. van der Gon)	642
Nicolaas (R.)	328
Nieuwindt (M.J.)	476, 524
Nunes (A.)	386
O.	
Oever (Th. Ten)	475
Ogilvy (D.)	329
Ommeren (H. van)	395
Ommeren (W.H. van)	324
Oosterzee (J.W. van)	326
Otterinck (D.)	327
Oudschans Dentz (Fr.)	701, 733
Oyen (O.)	329
P.	
Paddenburg (J.J. van)	523
Panhuys (Jhr. L.C. van)	494, 530, 531
Pape (J.W.J.)	514
Pardo (J.)	389
Parra (J.R. De la)	494
Parra (S. De la)	386
Patris	465
Paul (R.)	690
Paulus III (Paus)	382
Pauw (R.)	32
Pavert (F.E.C. van de)	139, 763
Pere (A. van)	331, 333
Pereira (M.)	386
Perera (J.)	386
Perrin (J.R.)	544
Perrinon (A.F.)	766
Pfaff (J.)	289
Philips (J.)	631
Pichot (S.P.)	468
Pierhattief (J.)	739
Pierson (N.G.)	235, 239

Pina (J.S.)	386
Pinart (A.)	544
Pinto (D. De)	387
Pinzon (V.J.)	342, 772
Pirovano (J.J.)	475
Pisa (M.J.)	393
Pius VI	473
Pius IX	474
Plasschaert (E.K.)	147, 149, 151, 361
Plee (A.)	168
Pleyster	678
Pogson (J.)	329
Polak (J.A.)	387
Polak (S.)	388
Poll (H.H. van de)	506
Poll (J.R.K. Neervoort van de)	493, 527
Pool (J.F.)	494
Poole	674
Poutsma	748
Praag (M.S. van)	416
Prado (I. De)	387
Presburg (D.J.)	388
Pricur (Le)	465
Prins (P.)	318, 533
Pulle (A.A.)	167, 168, 530
Puth	775
Q.	
Quack (H.P.G.)	239
Quarles van Ufford (Jhr. H.G.)	493
Quarles van Ufford (Jhr. J.J.)	472
Quassi	595
Querido (D.)	387
R.	
Raders (W.J.L. van)	329
Raecx (E.)	329
Raleigh (W.)	229, 343, 356, 517
Read (J.)	169

Rech	527
Reichel (E.)	182
Reining (J.E.)	257
Reynen (C.)	476
Rhee (Van)	337
Rickets (S.)	509
Riebeck (E.)	528
Rijcke (J.)	403
Rijn (C.M.)	239
Rikken (F.H.)	261, 611
Rochussen (J.J.)	378, 473
Roda (D.)	329
Rodenburch (L.)	327
Rodier (J.)	257, 428, 523, 737, 747, 762, 765
Rodier de la Brugière (J.J.C.)	328
Rodney	629
Roekel (J.B. van)	518
Rohr (J. Ph. B. von)	169
Rolander	167
Rolandus	318, 766
Römer (B.F.P.)	528
Romme (J.B.)	474, 771
Romondt (D.J. van)	329
Ronmy	527
Roos (J.S.)	388
Roos (P.F.)	393, 611
Roosmalen (Th. A.L.M. van)	364, 475
Rose	329
Rosenberg (J.)	311
Rosevelt (A. Cateau van)	613
Rouffaer (G.P.)	774
Rouville (H. De)	568
Roux (H.G.)	676
Roys (F.)	433
Ruhmann (W.E.)	235, 239
Runnels (J.)	329, 523
Rustwijk (G.G.F.)	568

Ruysch (F.)	563
Ruyter (M.A. de)	613
S.	
Sage (S. Le)	432
Salomons (A.)	416
Salomonsz (J.)	329
Sanders (S.H.)	311
Sandick	639
Santheuvel & Zoon (B. van den)	506
Sarphati (S.)	235
Sawyer (H.)	311
Schaap (J.H.)	474
Schagen (G.)	327
Schaick (C. van)	611
Schenck (J.)	475
Schepers (G.)	474
Scherpingh (E.C.)	468
Schilling (G.W.)	139
Schilt (A.A.J.)	493
Schinck (J.)	473
Schoch (C.F.)	41, 239, 701
Schokkingkamp (J.)	532
Scholten (Chr.)	611
Scholten Jr. (C.W.R.)	468
Schorer (L.)	329, 629
Schotman Mz. (M.)	514
Schouten (H.)	394
Schouten (P.)	628
Schroeder van der Kolk (J.L.C.)	529
Schuiling (D.F.)	533, 558
Schunck (H.)	508, 527
Semmes (R.)	431
Senior (D.)	389
Sewell (Ch. B.)	559
Seymour (H.)	668, 706
Siborg	423
Silva (D. Da)	493

Simons (E.)	388
Six (Jhr. J.W.)	756, 757
Slengarde (E.J.)	527
Smit van den Broeke (F.)	431
Smith (L.B.)	512
Snijders Jr. (J.A.)	701
Snouck (J.)	334
Soesman Jr. (S.)	416

Sola (R.S. Mendez de)	389
Sonstral (F.F.)	358
Spalburg (J.G.)	612
Spangenberg (A.G.)	178
Spengler (W.A. van)	329, 771
Spirlet (F.E.)	532
Spitzly (J.H.)	493
Splitgerber (T.L.)	167
Staal (G.J.)	772, 774
Stalperts (J.)	329
Starkenborch (P.B. van)	328
Stauffer	360
Stedman (R.)	647
Steenberghe (F.F.)	493
Steenmeijer (S.)	359
Sterthemius (S.)	432
Stevenson (J.)	329
Steynis (G.C.)	289
St. George (Graaf de)	567
Stift (C.B.R.)	318, 319
Stockum (A.J. van)	228, 357, 445, 446, 530
Sträter Esser & Co.	510
Struycken de Roysancour (C.A.J.)	67, 158, 339, 465
Stuart (J.)	509
Stuart (J.)	647
Sue (E.)	611
Sultz (J.G.)	468
Surie (J.S.)	493
Suringar (W.F.R.)	37, 168, 169, 250, 253
Swart (A.G.N.)	570
Swart Steenis (J. De)	323, 403, 468
Swinkels (J.B.)	474
T.	
Taunay (J.P.)	468
Telting (A.)	51, 53

Tex (Jhr. C.J. Den)	417
Tex (Jhr. G.M. Den)	239
Thie (A.)	531
Thielen (J.)	318
Thornhill (Th.)	329
Thurn (E.F. Im)	542, 543
Tindal (G.A. Baron)	417
Tjin-Kon-Fat (E.A.)	448
Tolck (J.P.)	327
Tourlet	768
Tresling (J.H.A.T.)	532
Tresson Jr. (Wed.)	394
Treub (M.)	251
Tubergen (van) en Daan	366
Tulleken (J.E.)	508, 529
Tyndall (H.)	508
U.	
Urban (I.)	169
Uytrecht (C.L. van)	328
V.	
Verboom (L.)	32, 322, 550
Verhelle (G.)	432
Verijn Stuart (A.)	67, 68
Verkuyl (N.)	289
Verloop (J.H.)	310
Verschuur (G.)	493
Versluys (Jhr. C.J. van Reigersberg)	458, 532
Versteeg (G.M.)	530, 531
Versterre (S.C.)	712
Vidal	527
Villiers Stuart of Dromana (H.)	527
Visser (C.W.)	532
Visser (J.P.)	468
Viteus (F.)	359
Vleuten (H.C.C.B. van)	378
Voet (J.F.H.)	239
Vollenhoven (J. van)	378, 670

Voltaire	280, 611
Voltz (F.)	311, 465, 493, 508, 527, 770
Voorduin (G.W.M.)	567
Vos (J.B.)	416
Voullaire (R.)	182
Vredenburgh (A. van)	322
Vries (D. Pzn. De)	112, 117, 343, 356, 465, 550, 714
Vries (H.M. De)	239
Vries (J.F.C. De)	119, 323
Vrolijk (J.)	519
Vuylsteke (M.G.)	476
W.	
Waakhuyzen (J.F.)	305
Waanders (F.G. van Bloemen)	473
Walbeeck (J. van)	256, 327, 705, 747
Walch (J.J.)	168
Walker	558
Wallach (J.)	393
Wardlau (J.)	325, 329
Wardle (Th.)	737
Warren (G.)	550, 678
Way	533
Weigelt	167
Wendel	533
Wennekers (P.A.)	474
Went (F.A.F.C.)	167, 168, 169, 251, 355, 402, 443, 455, 532, 533
Werbata (J.V.D.)	533, 748
Weruméus Buning (A.)	493
Wertheim (A.C.)	235
Werven (H. van)	468
West (C.J. van)	388
Westerouen van Meeteren (F.W.)	239
Westhuyzen (Abr. van)	550
Westphal (J.H.)	228
Weyden (M. van der)	474
Wichers (Jhr. H.O.)	473

Wiedner	740
Wiert (van)	139
Wigman (H.J.)	251
Wigman (J.R.)	251
Wijck (Jhr. C.H.A. van der)	529
Wijers (A.G.)	239
Wijmans (R.H.)	532
Wilberforce	636
Wildeboer (A.)	67, 250
Willem I	428, 555
Willoughby (H.)	343, 386, 438, 750
Willoughby (W.)	750
Wiltens (A.)	323
Windt (J. De)	329
Winkels (W.C.H.)	567
Winter	68
Wirz	318
Witlox (J.)	611
Wix (F.A.)	358
Woestijne (P. van de)	329
Wolff	387
Wölfing	771
Wulfingh (W.)	451, 474, 761
Wyman (J.)	527
Z.	
Zeyl (J. van)	358
Zuylen-Tromp (N. van)	535

Kaarten behorende bij de encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië

DOOR DR. H.D. BENJAMINS EN JOH. F. SNELLEMAN

UITGAVE VAN MARTINUS NIJHOFF, 'S-GRAVENHAGE EN VAN DEN BOEKHANDEL EN
DRUKKERIJ VOORHEEN E.J. BRILL, LEIDEN

Kaart I.

SURINAME.

Kaart II.

CURAÇAO, BONAIRE, ARUBA, ST.
MARTIN, ST. EUSTATIUS, SABA.

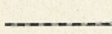

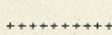

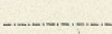
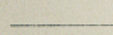
Kaart III.

SITUATIEKAART VAN DE
NEDERLANDSCH WEST-INDISCHE
BEZITTINGEN.

DEZE KAARTEN ZIJN SAMENGESTELD DOOR HET KONINKLIJK NEDERLANDSCH
AARDRIJKSKUNDIG GENOOTSCHAP EN BEHOOREN TOT DEN ATLAS VAN NEDERLANDSCH
OOST- EN WEST-INDIË.

Algemeene Verklaring der Teekens en Kleuren.

Staat- en Natuurkundig.

 <p>a. Kust; b. rivier; c. kanaal.</p>	 <p>Stations draadloose telegrafie.</p>	
 <p>a. Moeras; b. meer met drasige oevers.</p>	 <p>Tramwegen.</p>	
 <p>Belangrijke waterfallen en stroomversnellingen.</p>	 <p>Wegen { Belangrijkste - Minder belangrijke..</p>	
 <p>Zandaanslibbing.</p>	 <p>Steden in plattegrond.</p>	
 <p>Beginpunt van de bevaarbaarheid der rivieren.</p>	 <p>Hoofdplaatsen v. d. districten (Suriname) en v. d. eilanden.</p>	
 <p>Lichtlorens.</p>	 <p>Overige plaatsen.</p>	
 <p>Kustlichten.</p>	 <p>Grens Nederlandsch gebied.</p>	
 <p>Lichtschepen.</p>	 <p>Districtsgrenzen.</p>	
 <p>Stoomvaartlijnen.</p>	 <p>a. Hoogtelijnen van 50 M. b. Hoogtecijfers (in Meters).</p>	
 <p>Telegraafkabels.</p>		

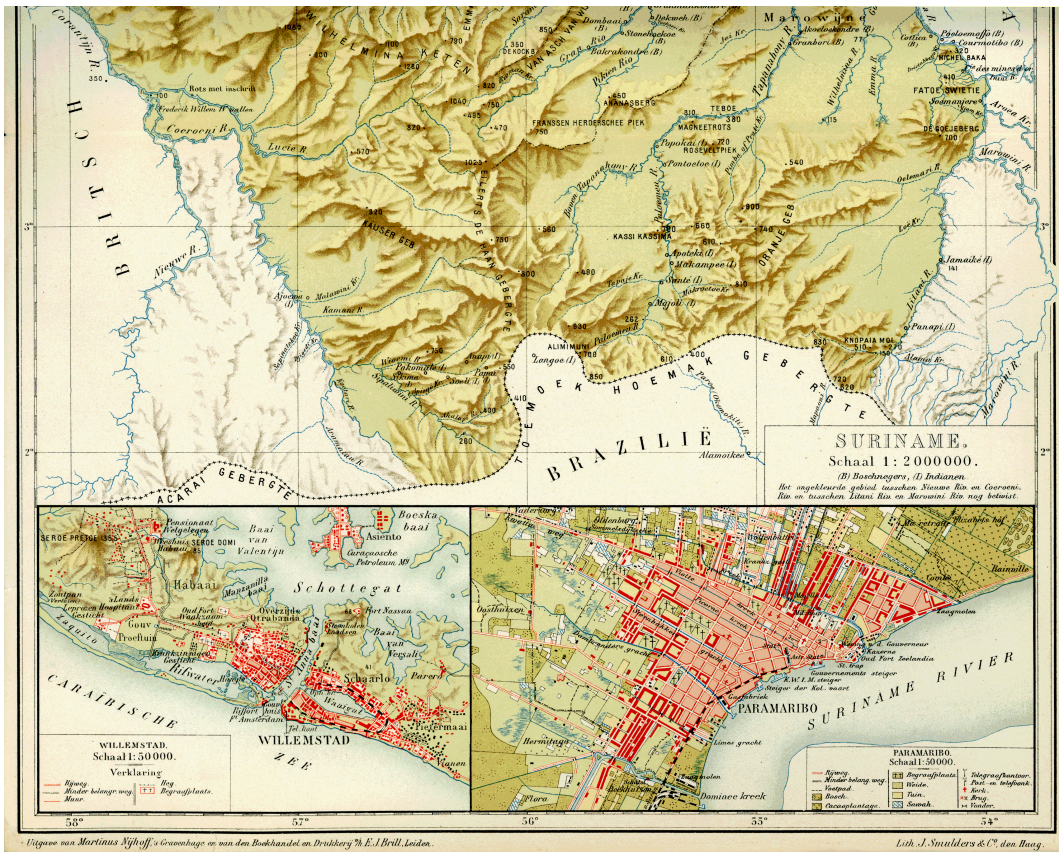
Geologisch.

 <p>Alluvium.</p>	 <p>Scherp-gelaagde daciet- en andesiet-tuf en kalksteen. (vermoedelijk cretaceisch.)</p>
 <p>Recente rijkalksteen en alluvium.</p>	 <p>Andesiet en Andesiet-tuf.</p>
 <p>Pleistoceen.</p>	 <p>Diabaas.</p>
 <p>Pleistoceene rijkalksteen.</p>	 <p>Amfiboliet.</p>
 <p>Mioceen.</p>	 <p>Granodiorietische en diorietische gesteenten.</p>
 <p>Krijt.</p>	 <p>Graniet en gneis met basische intrusiva en amfiboliet.</p>

(Zie de gedeeltelijke, aanvullende verklaring bij de eilanden Aruba, Bonaire en St Martin.)

**Kaart I, behorende bij de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*.
Suriname.**

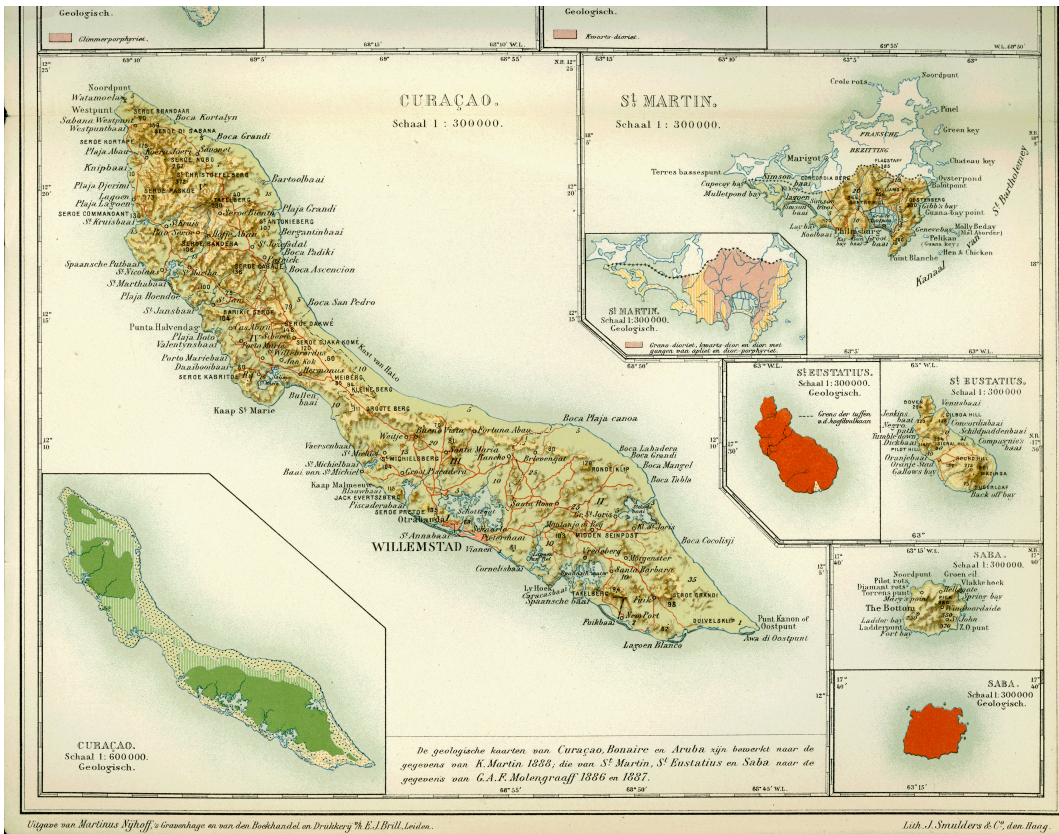

Kaart II, behorende bij de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*.

Curaçao, Bonaire, Aruba, St. Martin, St. Eustatius, Saba.

Kaart III, behorende bij de *Encyclopaedie van Nederlandsch West-Indië*.

Situatiekaart van de Nederlandsch West-Indische bezittingen.

